

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA
Critical Edition
Vol. I

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

Board of Editors .

1. DR. J M MEHTA, Vice-Chancellor,
M S University of Baroda (Chairman)
- 2 DR HANSABEN MEHTA (Vice-Chairman)
- 3 SHRI P C DIVANJI
- 4 DR. P. L VAIDYA
- 5 PROF K C CHATTOPADHYAYA
- 6 PROF G C JHALA
- 7 PRINCIPAL D R. MANKAD
8. DR. P M MODI
9. DR. B. J SANDESARA, Director, O I (*ex-officio*)
- 10 PROF G. H. BHATT (Secretary and General Editor)

Board of Referees .

(1) DR S K BELVALKAR, Poona.	(7) PROF H W BAILEY, Cambridge (England).
(2) MM DR P V KANE, Bombay.	(8) DR W KIRFEL, Bonn
(3) DR S K. DE, Calcutta	(9) DR W RUBEN, Berlin
(4) REV FR. DR C BULCKE, Ranchi (Bihar)	(10) DR L RENOU, Paris
(5) PROF VISHVABANDHU SHASTRI, Hoshiarpur	(11) DR V PISANI, Milan (Italy)
(6) DR. V RAGHAVAN, Madras	(12) DR F EDGERTON, LARAMIE, WYOMING, U S A.

and Illustrated by the Faculty of Fine Arts, M. S. University of Baroda

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE

Baroda (India)

1960

THE BĀLAKĀṆḌA

THE FIRST BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by

G. H. BHATT, M.A.,

Ex-Professor of Sanskrit, Baroda College,

Ex-Director, Oriental Institute, M. S. University of Baroda.

General Editor and Head of the Rāmāyana Department

Oriental Institute
Baroda (India)

1960

All rights reserved

Printed by R J Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near
Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof B J Sandesara, the Director, Oriental Institute,
Baroda, 1960

DEDICATED MOST RESPECTFULLY

to

DR HANSABEN MEHTA, B A. (Hons.), LL.D.,
First Vice-Chancellor, M. S. University of Baroda

for her keen interest in the Rāmāyaṇa
and its Critical Edition

CONTENTS

PREFACE	IX
ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS	XI
INTRODUCTION	XIII-XXXIV
SUPPLEMENTARY INTRODUCTION	I-XVIII
CONCORDANCE WITH OTHER EDITIONS	I-XXXIX
TEXT AND CRITICAL APPARATUS	I-400
APPENDIX I (Nos 1-9) (Additional passages)	401-419
APPENDIX II (Variants from Cv. for Sargas 1-24)	420-423
CRITICAL NOTES and <i>Corrigenda et Addenda</i>	424-457
ERRATA	458-459
CONTENTS OF THE TEXT OF THE BĀLAKĀṇḌA	460-461

LIST OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

Facsimile of the Nepālī MS Fol 2a, 2b and 3a	Frontispiece
Facsimile of the Nepālī MS Fol 375b and 376a and of the Maithilī MS Fol 258b	„
Illustration to I 1 1 Vālmīki makes a request to Nārada about an ideal man (1)	Facing page 3
Illustration to I 2 14 Vālmīki gives a curse to the Nisāda for killing a male Krauñca bird (2)	„ „ 24
Illustration to I. 21 3 Daśaratha permits Rāma to go with Viśvāmitra. (3)	„ „ 147
Illustration to I 66 17 Rāma's breaking the Bow (4)	„ „ 351
Illustration to I 72 26 The wedding of Rāma and his three brothers (5)	„ „ 381

PREFACE

A Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyana was a long-felt desideratum Shrimatī Hansaben Mehta, the first Vice-Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda, and the members of the Syndicate readily accepted the suggestion of Shri P G Shah, the President of the Gujarat Research Society of Bombay and opened the Rāmāyana Department in the Oriental Institute on 12th March 1951 The Director of the Oriental Institute, who was put in charge of the Rāmāyana Department, collected MSS from public and private Libraries by an appeal and personal visits, and on 4th April 1954, *Gaitra Śukla Pratīpadā*, the Hindu New Year Day, the Collation Section was opened when Shrimatī Hansaben Mehta wrote the first verse of the Rāmāyana in the collation sheets On 12th July 1955 the Critical Apparatus Section was added

The Prospectus of the Critical and Illustrated Edition of the R, published in 1955, was favourably received by scholars of India and outside A tentative edition of the first Sarga of the Bālakāṇḍa with a full Critical Apparatus and a short account of the MSS was printed in July 1956 for private circulation and sent to eminent scholars of India, Europe and America The response was ready and also happy. I am most grateful to them for their appreciation of the work and valuable suggestions

The first Fascicule consisting of 10¹ Sargas of the Bālakāṇḍa is now presented to the world of scholars The text of the Epic is based on 37 MSS in different scripts of India A list of the MSS, their detailed account and some important textual problems will be found in the Introduction Statistical reports showing the mutual relation of the MSS, concordance of the principal printed editions of the R, Notes etc are reserved for the last Fascicule of the Bālakāṇḍa

It is now my pleasant duty to record all the encouragement and assistance which I have received from different quarters in connection with the Rāmāyana work

To Shrimatī Hansaben Mehta, our most popular Vice-Chancellor, whose keen interest in the Rāmāyana is responsible for this ambitious project, I tender my most sincere and cordial thanks Her continuous inspiration, kindness, appreciation and full support with which she has favoured me have been of inestimable value to me, and I take this opportunity to express my profound gratitude To Hon'ble Dr Jivraj Mehta, the Finance Minister of Bombay and member of the Syndicate I remain grateful for evincing special interest in the Rāmāyana Department To the members of the Syndicate who have always appreciated the work I ever remain thankful

It is indeed a rare coincidence that my revered Professor, Dr S K Belvalkar, happens to be since 1943 the General Editor of the Critical Edition of the Mahābhārata, the Great Epic of India He has always favoured me with valuable guidance from the initial stage and conferred Blessings which have certainly given me strength To my revered *Guru* I simply bow down in all humility

I, again, sincerely thank H H the Maharaja of Bikaner, H H the Maharaja of Jodhpur, H H the Maharaja of Darbhanga and the Government of Nepal for the loan of R MSS and the permission to take a micro-film of some R MSS I am also indebted to the following Research Institutes and Libraries for the loan of R MSS —

- 1 Adyar Library, Adyar, Madras
- 2 Bada Mandir Library, Bombay
- 3 Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona
- 4 Bharat Itihasa Samshodhak Mandal, Poona
- 5 Calcutta University Library, Calcutta
- 6 Government Oriental Manuscripts Library, Madras
- 7 Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, Trippunithura, Kerala State
- 8 Oriental Research Institute, Mysore
- 9 Scindia Oriental Institute, Ujjain
- 10 Shri Venkateshvara Oriental Institute, Tirupati
- 11 The Asiatic Society of Bengal, Calcutta.
- 12 Vishvabharati, Santiniketan

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur (E Punjab)

14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya, Vallabhavidyanagar

I further offer my thanks to Prof Fillozat, Prof Constantin Regamey, Prof Pisanı and Dr V Raghavan for supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS , to Dr S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śārada Script from Kashmir, and to Muni Sri Punyavijaya of Ahmedabad, Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad, and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of Wadakkancheri, for the loan of MSS

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission, and the cultured industrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic. Following is the list of donors

† 1	University Grants Commission	Rs	60,000/-
2	Sheth Shree Rameshvar Birla		
	The Century Spinning and Manufacturing Co Ltd	„	25,000/-
* 3	Shri Dorabji Tata Trust	„	9,000/-
4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd.	„	10,000/-
5	Sir Purushottamdas Thakordas	„	5,000/-
6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D Somani)	„	5,000/-
7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji	„	2,501/-
8	Sheth Shree Harikisandas Lakhmidas	„	2,501/-
9	Sheth Shree Ramnath Anandlal Poddar	„	1,250/-
10	Dhrangadhra Chemical Works	„	1,000/-
11	Indian Hume Pipe Co ,	„	1,000/-
12	The Patel Cotton Co ,		
	Shri J P Patel	„	501/-
		Total Rs	1,22,753/-

It is hoped that other well-to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda Dr U P Shah (Deputy Director), Pandit J S Pade (Superintendent, MSS Section), Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent, Collation Section), Pandit M R Nambiar (Superintendent, Critical Apparatus Section), Shri J P Thakar (Superintendent, Printed Section), Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co-operation. The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work.

I thank Shri V P Trivedi, Faculty of Fine Arts, M S University of Baroda, for preparing the illustration for the Critical Edition of the Rāmāyana. I am also thankful to Prof Markand Bhatt, Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre, Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Rāmāyana.

Lastly I must thank my young friend, the competent Manager of the University Press, for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition

Rāmāya tasmai namaḥ

ORIENTAL INSTITUTE,
M S University of Baroda,
Baroda
11th January, 1958

G H BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs 20,000 since 1955-56

* A donation of Rs 15,000/- to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs 9,000/- for the years 1955, 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
 addl. = additional.
 adhy. = adhyāya (s).
 App = Appendix
 B = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A D 1912, the Vulgate)
 chap = chapter(s).
 comm = commentary (aries)
 cont = continue(s)
 corr = corrected, correction
 Crit App = Critical Apparatus
 ed. = edition
 fig = figure(s)
 fol = folio(s)
 foll = following
 fragm = fragment(ary)
 G = Gorresio's ed of the R
 Gov. = Govindarāja.
 hapl = haplographic(ally).
 illeg = illegible
inf. lin = *infra lineam* (below the line).
 ins = insert(s).
int lin = *inter lineas* (between the lines)
 interp = interpolate(s).
 introd = introduction, introductory.
 K = Kumbhakonam ed of the R.
 Kat = Kataka
 L = Lahore ed of the R
 l = line
 m or marg = marginal(ly)
 Mah = Maheśvaratīrtha
 Manu = Manusmṛiti (N S P ed)
 Mbh = Mahābhārata.
 N = Northern
 NE = North-eastern
 NW = North-western
 om = omit(s), omitting.
 orig = original(ly)
 post = posterior
pr m = *propria manu* (by own hand).
 prob = probably
 R. = Rāmāyaṇa.
 r. = repeat(s), repeated.
 Rām = Rāmānuja
 ref = refer(ence).

resp = respective
 respy = respectively
 Rm = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No 83)
 Ru = Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276, BORI, Poona, 1942).
 S = Southern
sec m = *secunda manu* (by another hand)
 st = stanza(s)
 subst = substitute (s, ed)
 supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
 Til = Tilaka
 transp = transpose(s), transposition
 v = verse
 (var) = (with variation)
 vl = varia(e) lectio(nes)
 vulg = vulgate.
 W = Western
 ☼☼ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators
 [] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings
 () besides their normal uses, enclose *superfluous* letters, which should be *omitted* from MS readings
 ☼ (superior star) in the text indicates an *emendation*
 * (in the critical footnotes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage
 * * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS
 ~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain
 C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cr - Comm of Rāmānuja, Cm g = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck t = Comm Kataka and Tilaka. A "p" is added on to denote a "pāṭha" or variant, thus, Crp = a pāṭha mentioned in the Comm of Rāmānuja, Ckp = pāṭha mentioned in the Comm Kataka.

INTRODUCTION

The Critical Apparatus

The text of the Bālakānda in this Edition is based upon the following 37 MSS, selected from out of a total of 86 MSS collated for the purpose —

I N(orthern) Recension (21 MSS —ŚÑVB 11+D:0)

(a) North-western Group

Śāradā Version [Ś]

Ś₁ = Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated

(b) North-eastern Group

(1) Nepālī Version [Ñ]

Ñ₁ = Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS no 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 (c A D 1020)

Ñ₂ = Baroda, Oriental Institute, No 14157 Microfilm of MS no 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A D 1675)

(11) Maithilī Version [V]

V₁ = Baroda, Oriental Institute, No 14137 Microfilm of a MS of the Palace Library, Darbhanga, dated Lakṣmana Samvat 241 (c A D 1360)

V₂ = Baroda, Oriental Institute, No 14133 Transcript of MS No 273 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 (c A D 1551)

V₃ = Baroda, Oriental Institute, No 14130 Transcript of MS no 297 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1753 (c A D 1831)

V₄ = Baroda, Oriental Institute, No. 14134 Transcript of MS no 291 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1758 (c A D. 1836)

(111) Bengālī Version [B]

B₁ = Baroda, Oriental Institute, No 14122 Photo-stat copy of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D 1688)

B₂ = Śāntiniketan, Viśvabhāratī, No 776 Dated Śaka 1711 (c A D 1789)

B₃ = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 395 Dated Śaka 1754 (c A D 1832)

B₄ = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No II A 39 Undated

Devanāgarī Version [D], Sub-divided into

(1) Devanāgarī Version of Tilaka (Dt), the “ Vulgate ” (S)

Dt = Jodhpur, Palace Library Unnumbered Undated

(11) Devanāgarī Composite Version

D₁ = Baroda, Oriental Institute, No 14136 Photo-stat copy of MS no 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Samvat 1512 (c A D 1455) (W)

D₂ = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1650 (c A D 1594) (W)

D₃ = Baroda, Oriental Institute, No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D 1717) (W)

D₄ = Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774) (S)

D₅ = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) (NW)

D₆ = Bombay, His Holiness Gosvāmī Śrī Gokulanāthajimahārāja's Badā Mandira, No 100 Undated. About 200 years old (earlier than Samvat 1851 = C A D 1796) (S)

- D₇ = Hoshiarpur, East Punjab, V V Research Institute, Sādhū Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D 1817) (NW)
 D₈ = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D 1831) (S).
 D₉ = Vallabha Vidyanagar (via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c A D 1848). (W)
 D₁₀ = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE)
 D₁₁ = Hoshiarpur, East Punjab, V V. Research Institute, Sādhū Āśrama, No 2967 Undated (NW)
 D₁₂ = Bikaner, Anup Sanskrit Library, No. 1018 Undated (NW).
 D₁₃ = Jodhpur, Palace Library, No 4 Undated (NW)
 D₁₄ = Baroda, Oriental Institute, No. 6491. Undated (S).

II S(outhern) Recension (16 MSS —TGM 11+D 5)

(i) Telugu Version [T]

- T₁ = Madras, Adyar Library, No 72372 Undated
 T₂ = Madras, Adyar Library, No 72393 Undated
 T₃ = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated.

(ii) Grantha Version [G]

- G₁ = Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)
 G₂ = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated
 G₃ = Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated
 G₄ = Ahmedabad, in private possession (of Munī Śrī Punyavijayaṇī) Unnumbered. Undated

(iii) Malayālam Version [M]

- M₁ = Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A.D 1512)
 M₂ = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)
 M₃ = Kumplangad (P O Kundanoor, via Wadakkancheri, Travancore-Cochin State) in private possession (of Shri Sankaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c A.D 1823)
 M₄ = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated

Testimonia

(1) Commentaries

- Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS no 14066 of Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS no 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated
 Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS no 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bhārata Itihāsa Samśodhaka Maṇḍala, Poona. Dated Śaka 1698 (c A D 1776)
 Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS of Prof G H Bhatt, Baroda Dated Samvat 1829 (c A D 1773)
 Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogindra (alias Mādhavayogin) as given in MS no 14053 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS. nos 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated
 Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in Dt, undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

- (1) The Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)
 (2) Purāṇas—Viṣṇu-Purāṇa, III 3, IV 4 (Gitā Press, Gorakhpur, 1937).
 Agni-Purāṇa, Chaps 5-11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1900)
 Padma-Purāṇa, IV 66, 121, V. 35 (Ānandāśrama ed, Poona, 1893-94) etc.
 (3) The Rāmāyana-mañjarī of Kṣemendra (Kāvya-mālā No 83, Nirmaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

Detailed Account of the Manuscripts

Ś₁

Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 12" × 6½", Śīradā characters

67 folios (with 15b blank), with 13 to 15 lines to a page and about 46 letters to a line Two Śodhapatras, 7½" × 5", written on one side *pr m*, are added after folios 39b and 67a respy The portion subsequent to Sarga II is probably *sec m* Margins unruled, stanzas unnumbered Only first seven Sargas numbered Both the Ślokārdhas are marked by single danda Colophons are daubed over with red chalk, and erasures, which are not many, are made with yellow pigment Sporadically written marginalia, *pr m* Marginal corrections and additions also, *pr m*, are far and few between, with the exception of folios 41 to 53 A few blanks marked by head-lines signify conscientious copying Condition fairly old Writing fairly legible and correct, in *prsthamātrās* Though the MS is undated, another one of Ayodhyākāṇḍa, written probably by the same scribe as that of the latter part of this MS, bears at the end Samvat 34, which is, according to Dr Sharma's report, probably the Saptarṣi Samvat, equivalent to A D 1860

The MS represents the NW Version

Ñ₁

Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS no 934 of Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 which refers to Vikrama Samvat, according to Pandit Baburam Acharya, 'Itihāsaśiromaṇi', the ex-Librarian of the Bir Library, Kathmandu (c A D 1020) The oldest dated MS of Vālmīki-Rāmāyana known to us Palm leaves, size 21½" × 2", Newārī characters

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas, total number of extant folios for Bāla being 46 Folios 1, 4, 5, 8, 40-55 and 67-90 missing With folio 91 begins the 12th Sarga of Ayodhyā It has 6 lines to a page and about 86 letters to a line The bulk of the MS is 7½ inches Side margins 1½ inches and top and bottom margins ½ inch, unruled Ślokas and Sargas unnumbered Śloka endings are marked by single dandas Marginalia and corrections very few *pr m*, additions more frequent, *pr m* Tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition Writing fairly correct but at places not clear, in *Prsthamātrās* व and च, थ and ध, त and न, स and म and at a few places even ण and ञ are confounded

The whole MS is written by two scribes Bāla, Ayodhyā, Aranya and Kiṣkindhā Kāṇḍas are in one hand, the rest in another The post-colophon entry made at the close of Kiṣkindhā, *pr m*, states that the MS was copied by Śrī Gopati, son of Pandita Śrī Śrīkara on the 4th day of the dark half of the month of Āṣāḍha in Samvat year 1076 (c A.D 1020)

संवत् १०७६ ऋषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[ण्यश]लोक सोमदेशोद्भवगरुडध्वजश्रीमहाप्रियदेव नुद्यमानती[वी]र भुक्तीज्वलगुण-
विजयवाग्ने[यावासे ? यावाप्स्यै ? यवीप्र ?]क्षि[-ति-]पालदेशीर[क्षिक]प्रभाल्लु[व]शालिक श्रीमानन्दस्य कृते पाठ[दु]कावस्थिते पण्डितश्री श्री-
करस्यात्मज श्रीगोपतिना[-5-]लेखीद ॥

The MS represents the NE Version.

Ñ₂

Baroda, Oriental Institute, No 14157 This also is a microfilm of MS No 905 of Bis Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A D 1675). Written on thick country paper, size, 20½" × 5", Newārī characters The codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bālakāṇḍa being 66 (with folio 1a blank) It has 10 lines to a page and about 60 letters to a line Side margins comprise 1¾" and top & bottom margins ¾", unruled Ślokas unnumbered but Sargas numbered Single dandas mark Śloka-endings Sporadically written marginalia, very few corrections but more frequent additions, all *pr m* Condition good Writing neat, legible and fairly correct, not in *Prsthamātrās* This MS, also, has fallen prey to such scribal confusions as those of व and च, र and च, and at a few places even सु and स्

At the end of Bāla, on folio 66b, a list of the total number of Sargas and Ślokas in each Kāṇḍa is provided, *pr m* Accordingly, Bāla has 64 Sargas and 2850 Ślokas and the grand total comes to 560 and 24000 respy. The

rest of the folio is blank This table is preceded by the following statement which informs us that the Kāṇḍa was completed on Friday the ninth day of the dark half of the month of Āṣāḍha in (Newārī) Samvat 795 (c A D 1675)

सम्बत ७९५ आषाढ वदि ९ शुक्ले श्री श्रीसुमतिजयाजेतामित्रमल्लदेवशन् रामायनवाचकात्मगिरामप्रवाशज्ञयाचेलशभादिकाण्ड संपूर्णया फिदिन जरो ॥

The MS represents the NE Version

V₁

Baroda, Oriental Institute, No 14137 This again, is a microfilm of a palm-leaf MS preserved in the Palace Library, Darbhanga, dated Lakṣmana Samvat 241 (c A D. 1360) Maithili characters Total number of folios 258, size 12" × 2½", with 5 lines to a page and about 40 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Dandas mark the endings of the halves of the stanzas Corrections few, no marginalia The tying string passes through the hole in the centre of the leaves Some folios are broken, at a few places also frayed Writing fairly legible and correct, with Prṣṭhamātrās As is stated at the close of the Kāṇḍa, the MS was copied by two scribes, both named Haradatta Upādhyāya, at a place called Naurgrāma, on the sixth day of the dark half of the month of Śrāvana in Lakṣmana Samvat 241 (c A D 1360)

“ ल स २४१ श्रावणवदि ६ नौरिग्रामे उपाध्याय श्रीहरदत्त श्रीहरदत्ताभ्यामेति लिखिता इति ॥ ”

The Institute has, also, got a transcript of this oldest MS of the Maithili Version, numbered 14131

The MS represents the NE Version

V₂

Baroda, Oriental Institute, No 14133 This is a transcript in Devanāgarī of the Balakāṇḍa of a complete MS (no 273) of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 (c A D 1551) The MS is written on paper, size 6" × 6", Maithili characters, total number of folios for Bāla being 41, with 17 lines to a page and about 75 letters to a line

Total number of leaves in the transcript is 249 (written on only one side), size 13½" × 8", with 20 lines to a page and 16 letters to a line, i e, one line comprises of one half Margins unruled and Ślokas unnumbered, but regular numbers are given to the Sargas, which are 82 in all, in the Kāṇḍa Single and double dandas demarcate the two Ślokārdhas Colophons are written in red ink No marginalia, corrections and additions also, not many, all *pr m* Some of these are *sup ln* (cf leaves 5, 134, 136, 199, 255), a few in the margin (cf leaf 195), in one case, also *int ln* (cf leaf 21) At a few places superscript corrections also are met with (cf leaves 222, 225, 233) The correction on leaf 235 is in red ink, but *pr m* Generally the same black ink is used for making erasures At a few places, however, the help of a knife seems to have been taken Condition fresh, writing fairly legible and generally correct Sometimes the copyist has missed letters while copying (cf leaf 214, line 9 where the letter सी of महानासीत् is dropped), ज in names is at several places replaced by य (cf यमदग्नि on leaf 233) He frequently writes र for न (e g, मेरिरे) for मेनिरे) and त for त्त स and द्वा, and व and व also are confounded Rules of Sandhi are not strictly observed The optional rule of परसवर्ण is generally followed by the copyist, a peculiarity common to all the transcripts of the Maithili Version utilized for this text

As stated in the post-colophon entry made at the close of the Uttarakāṇḍa, the MS was completed by a Brahmin named Gonara on Friday the 15th day of the bright half of the month of Phālguna in the Śaka year 1473 (c A D 1541)

‘ शाके वह्निर्गोऽग्निचन्द्रवलिते मासे शुभे फाल्गुने । पक्षे शुक्लतरे दिने श्रुसुतम्यालेखि पूर्णे त्रिथौ ॥
पुस्त गोर्नरनामकोऽधमद्विजो ”

The MS represents the NE Version

V₃

Baroda, Oriental Institute, No 14130 A Devanāgarī transcript of MS No 297 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1753 (c A D 1831) The MS is written on paper, size 12½" × 5", Maithili characters of Tirhuta type It has in all 90 folios, with 10 lines to a page and about 54 letters to a line

Total number of leaves in the transcript is 227 (the last one being numbered 228 and no 18 missing), written on one side only, size $13" \times 7\frac{1}{2}"$, with 20 to 28 lines to a page and 16 letters to a line, i.e., each line contains one Ślokārdha. The scheme of the dandas is the same as that adopted in the preceding and the succeeding codices. Margins unruled, Ślokas unnumbered, but Sargas bear regular numbers, the total being 79. The word श्री is written on the top of every leaf. New Sarga generally begins on a fresh leaf. Colophons are written in red ink, in a few cases in red pencil. Scores of erasures, all made with ink. No marginalia. Corrections are numerous but additions are very few. Some of these are *sup lin* (cf leaves 9, 20, 29 etc.), some *Inf lin* (cf leaves 20, 48, 55, etc.) and some even superscript (cf leaves 1, 70). Correction on leaf no 74 is made in red ink, but *pr m*. At about 15 places there are blanks (some marked by dots), which indicate that the copyist could not decipher these letters in the MS or the folios of the original are broken at the respective places, a sign of conscientious copying. At a few places variant readings are given in brackets in the body of the text. Writing fairly legible and correct. Some of the peculiarities of V₂ are shared by this codex. Thus Sandhi-rules are not strictly followed, त is used for च, य for ज at a few places, and the optional rule of परस्वर्ण is generally followed. The use of such words as दु करम् (leaf 111, line 22) and दु प्राप्त (leaf 174, line 10) is a peculiarity of its own.

The post-colophon entry made in the original MS at the end of the Kānda states that the MS was written by Śrī Śankaradatta Śarmā on Thursday, the thirteenth day of the dark half of the month Mārgaśīrṣa in Śaka 1753 (c A D 1831) [शाके 1753 ॥ मार्गकृष्णत्रयोदश्या गुरौ ॥]

The copyist of the transcript, Pandita Śyāmānanda Jhā, Sāhityāgamapurāṇācārya, B A (Hindī), of Haimthī, P O Kothiyā, Dist Darbhanga, has put his signature on the transcript on 1-3-1955.

The MS represents the NE Version

V₄

Baroda, Oriental Institute, No 14134. This also is a Devanāgarī transcript of MS No 291 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1758 (c A D 1836). The MS is written on paper, size $12" \times 4\frac{1}{2}"$, Maithilī characters. Total number of folios 79, with 13 to 14 lines to a page and about 45 letters to a line. The writing is bold and fairly legible, but at a number of places the MS is injured, worm-eaten and letters are lost.

As to the transcript, total number of leaves is 254 (written on one side only), with 20-22 lines to a page and 16 letters to a line, each line containing one Ślokārdha. Size $13\frac{1}{4}" \times 7\frac{1}{4}"$. Margins are unruled and at places even uneven. On the right-hand side generally no margin. Ślokas numbered regularly, Sargas numbered in the beginning and then left out completely unnumbered. No marginalia, a few additions, but scores of corrections. These are at places *sup lin* (cf leaves 8, 27, etc.), at places *inf lin* (cf leaf 161), at places marginal (cf leaf 66), and at a few places even superscript (cf 42). They are made both in black and red ink, *pr m*. The erasures are in black ink. Colophons also, some in black ink and some in red. The numerous lacunae marked by dots indicate that at places the letters were lost and at places the copyist was unable to read the original correctly, a sign of conscientious copying. Very few of these blanks are filled up afterwords (in black or red ink), *pr m*, which suggest that the letters were deciphered later on or in course of writing. Some of these are put in brackets indicating that the copyist is not sure of their correctness. At a number of places the scribe has underlined certain letters and words, some of which are wrongly spelt in the exemplar and some of which are not understandable. All this also indicates conscientious copying. At a number of places, again, variant readings are noted, a majority in the margins and very few in the body of the text. All the same, the writing, which is without head-lines all through, is very hasty, in course of which letters have been dropped at places. He writes सय्यतात्मा for सयतात्मा, कैकैया for कैकेय्या, काकुस्य for काकुत्स्थ, नारद becomes नदर at one place. Otherwise the writing is correct. The codex shares most of the peculiarities of the other codices of the Maithilī Version, which are natural in view of their place of origin. It differs from them in always writing वसिष्ठ as against वशिष्ठ of the rest.

The transcript was completed by Śrī Jivānanda on 13-3-1955, and the MS was written by Śrī Dullaha Śarmā on Tuesday the 5th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1758 (c A D 1836). “शाके १७५८ भाद्रकृष्णपञ्चम्यां कुजे लिखितमिदं-श्रीदुल्लहसमर्पण ॥”

The MS represents the NE Version

B₁

Baroda, Oriental Institute, No 14122 Photo-copy *in situ* of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D 1688) This MS was utilized by Dr Gorresio in his edition and was designated 'G' by him Palm-leaves, Bengālī characters, The size of photographs is 18" × 1½"

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, total number of folios for Bāla being 115 It has 4 lines a page and about 65 letters to a line The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Margins unruled No numbering of Ślokas and Sargas Both the halves of the stanza are marked by single dandas Marginalia, *pr m*, are far and few between Corrections also few, *pr m* Condition good, writing fairly legible and correct, in Pṛsthāmātrās To mention a few scribal errors, छ is written for च्छ, त् and न् are written as त and न, च and र are always confounded, also द and व

As stated at the close of the Kānda, the MS was written by Śrī Rāmaśaranaśarmā in Śaka year 1610 (c A D 1688) "लिपिरिय श्रीरामशरणशर्मणः ॥ शकाब्देषु १६१० ॥"

The MS represents the NE Version

B₂

Śāntiniketan, Viśvabhāratī, No 776 Dated Śaka 1711 (c A D 1789) Old unglazed paper, size 18½" × 4½" (except folios 42, 44, 45, 47, 50, 52, 54, 59, 61 & 63 whose breadth is only 2½"), Bengālī characters Besides Bāla the codex contains Ayodhyā (151 folios) and a portion of Aranya (29 folios), total number of folios for Bāla being 90 It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line In the case of the smaller folios only 4 to 5 lines to a page Margins unruled, Ślokas not numbered, but Sargas bear regular numbers Single dandas generally mark the halves of the stanza In few cases the daṇḍa is missing Corrections, additions and marginalia disfigure almost every page They are all *pr m* Condition old, fairly legible writing in Pṛsthāmātrās The scribe generally omits the avagraha The final म् is always replaced by anusvāra In spelling ताटका as ताढका this MS agrees with almost all codices of Maithilī and Bengālī Versions In replacing स by झ it agrees with the Maithilī Version excepting V₄

As stated at the end of the Kānda the Codex contains in all 64 Sargas and 2850 stanzas It was copied by Śivadeva in Śaka year 1711 (c A D 1789)

The MS represents the NE Version

B₃

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 395 Dated Śaka 1754 (c A.D 1832) Written on paper, size 19½" × 4½", Bengālī characters Total number of folios 128 No 65 is omitted and nos 41-44 and 71-80 are duplicate It has 6 lines to a page and about 46 to 50 letters to a line Margins unruled Ślokas unnumbered Sargas bear regular numbers, the total being 81 as stated at the close of the Kānda Double dandas mark the endings of both the halves of the stanza Colophons are in red ink No marginalia Very few corrections, but more frequent additions At some places variant readings also are given in the margins All these are *sec m* Very few erasures, in yellow pigment Condition good Writing is very decent, clear and fairly correct in Pṛsthāmātrās At several places ज is written as य, त्स्य as त्स्य Also वसिष्ठ becomes वशिष्ठ In addition to these, this codex shares the scribal peculiarities of B₁

The MS represents the NE Version

B₄

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No II A 39 Undated, yellow paper, thick and durable Written in Bengālī characters In bound form, with numbering of pages and not of folios In addition to Ādikāṇḍa, this MS contains as its first part the Adhyātma-Rāmāyana comprising 154 pages, i.e., 77 folios Total number of folios for Bāla is 57 (with 57b blank), or, more accurately, 113 pages Size 13" × 9½" It has 26 lines to a page and about 32 letters to a line Margins, unruled, stanzas unnumbered Numbers of Sargas are put in the margin in Arabic by some one else Accordingly, there are 80 Sargas Single danda marks the halves of the stanza Colophons are in the same ink, but are distinguished by ॥०॥ mark put on both sides No marginalia, corrections or

additions At very few places there are blanks signifying conscientious copying It is a well-preserved decent MS. with fairly legible and correct writing devoid of erasures, in Pṛṣṭhamātrās Scribal errors and peculiarities are the same as those in the case of B₁

In the upper margin on page no 113 is inscribed in Arabic "Rāmāyana—2938" This number is probably the total number of granthas The codex ends in the middle of this page Then follows a stamp of the Library of the College of Fort William and on its right is inscribed "College of Fort William 1825" Though undated, the MS seems to be not more than 300 years old.

The MS represents the NE Version

Dt

Jodhpur, Palace Library Unnumbered. Undated Written on tough paper, size 13½" × 6½", Devanāgarī characters

This codex contains all the seven Kāṇḍas written probably by different scribes at different periods (*e g* . Kīṣkindhā written in Samvat 1899, Yuddha in Śaka 1636 by Trymbak, Uttara in Samvat 1876, Śaka 1741) Total number of folios for Bāla is 177 (with 1a and 177b blank) There is a square drawn in the centre of the folio 1b (wherefrom the MS begins), intended perhaps to contain some drawing for illumination but kept blank any how Yellow papers are inserted at places It is in bound form and has 12 lines to a page and about 36 letters to a line Margins are ruled in black and dandas are in red

This MS contains the commentary Tīlaka of Nāgeśa Bhaṭṭa The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary, while the central band, which has generally a still wider margin, is the (epic) text, written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas are correctly numbered both in the text and the commentary, total number of Sargas being 77 Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza In the commentary both single and double daṇḍas are used No marginalia Correction and additions are far and few between, *pr m* Erasures, very few, in yellow pigment Condition good, writing decent and fairly correct but without Sandhi ञ is everywhere written for ञ This MS belongs, almost uniformly, to a group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate (Nirnayasāgar Press and Gujarātī Printing Press which is identical with the Recension) seems to have been based. The text of the Epic sometimes differs from that of the Tīlaka Though undated, the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S Recension

D₁

Baroda, Oriental Institute, No 14136 It is a photo-stat copy of MS no 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Kārtika in Samvat 1512 which is equivalent to Monday, November 5, 1455 A D Written on paper, size 8¼" × 3¼", Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 190, with 11 lines to a page and about 35 letters to a line Margins ruled in black. Ślokas and Sargas numbered, total number of the latter being 52 Nos 12 and 50 are duplicated in Sarga nos. 13 and 51 respy Single daṇḍas distinguish the halves of the stanza A few marginalia, corrections and additions. Very few of these are *sec m* Condition good, writing fairly clear and correct, in Pṛṣṭhamātrās परसवर्ण replaced everywhere by anusvāra Colophons bear the term 'Ayodhyākāṇḍe' instead of 'Bālakāṇḍe' A few lacunae marked by dotted lines signify conscientious writing

The MS represents the W Version

D₂

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) for the Kāṇḍas I-IV, Bālakanda V dated Samvat 1650 (c A D 1594) Paper, size 10¾" × 4½", Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 131 (with 1a blank) It has 10 lines to a page and about 27 letters to a line Margins ruled in double red line In Sargas 8 to 12 stanzas

regularly numbered, elsewhere only sporadically. Sargas numbered regularly throughout. Total number of stanzas occasionally stated at the end of Sargas. Very long Sargas, the whole Kānda being completed in 49 Sargas. No distinctive marks like the dandas are used to indicate the ending of the halves, or the stanza or even the Sarga. Colophons are daubed over with red chalk. No marginalia, no additions. Very few corrections, *pr m*. Condition good. Writing fairly legible but very incorrect. Final *म्* is replaced by अनुस्वार. रेफ्स are omitted at a number of places. छ is used everywhere in place of य and च्छ. At a few places ए stands for छ. At many places the writing is incomplete, but the scribe has not cared to keep any blank space to mark the lacunae.

The first Folio has the remark स्वामिपुरुषोत्तमाश्रमस्यैव पुस्तकम्. The Colophon at the end of the Kiskindhā Kānda runs as follows —संवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने अथेह विरमग्राममधे लेखक नागरजातीय त्रवाडी गंगाराम उपास्मिक भवानीनाथ. The Kāndas VI and VII seem to be written by the same scribe and, therefore, belong to the same period. But the Sundara Kānda is written in Samvat 1650 (c A D 1594). Its Colophon runs as संवन १६५० वर्षे कार्तिक-मासेऽसितपक्षे दशैतियौ चद्वारे लिखितमिदं सुन्दरकाण्डम्. The Colophon at the end of the Yuddha Kānda shows that the scribe is a resident of Ahmedabad (लेखक नागरजाती अमदावाद वास्तव्य.) He wrote the MS in Viramgam about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat.

The MS belongs to the W Version

D₃

Baroda, Oriental Institute, No 3937. Dated Samvat 1773 (c A D 1717). Written on paper, size 10 × 5½", Devanāgarī characters. Handwriting of Gujarat.

In addition to Bāla the codex contains Ayodhyākānda, total number of folios for Bāla being 54 (with 12 blank). It has 17 lines to a page and about 37 letters to a line. Margins ruled in black. Stanzas numbered regularly in Sarga 1, sporadically in Sarga 2, unnumbered elsewhere. No numbering of Sargas anywhere. Single and double dandas are used at random to mark the endings of the halves. No marginalia, no corrections or additions. Dilapidated in condition. At places letters are frayed away. Writing legible but very incorrect. Many scribal errors have crept in. स्य is written for इय and प्य, श for स्य, प for प्य, क्ष for ह्य, श्व for स्व, त्त for त, ल for र, छ for च्छ, ए for छ, ई for गे. प and ख and त and न also are frequently confounded. The scribe who writes कण्ण for कण and बीज (Gujarati word) for द्वितीया seems to be a resident of Gujarat. The colophons have the term 'Ayodhyā-kānde' for 'Bālākānde'.

The MS represents the W Version

D₄

Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1829 (c A D 1774). Written on tough and durable paper, size 12½" × 5½", Devanāgarī characters. Handwriting of North India.

This codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 171 (with 1^a containing some remarks by the owner and 171^b bearing the title in the centre). It has 15 lines to a page and about 54 letters to a line. Margins ruled in black.

The MS contains the Commentary Bhūṣana of Govindarāja up to Yuddha. The text is written in three strips. The upper and the lower ones comprise the commentary, while the central band, which has generally a wider margin, is the (epic) text, written in bolder letters than those of the commentary. Ślokas and Sargas regularly numbered both in the text as well as in the Commentary, total number of Sargas being 77. No distinctive marks such as dandas used to mark the Ślokārdhas or even the Sargas. Even in the Commentary dandas are not used at all. The only exception to this is folio no 98^b where double danda in red is used for demarcating the Ślokārdhas. Colophons are daubed over with red chalk. Erasures made in yellow pigment, in a few cases in white pigment, and at few places in the usual black ink. No marginalia. Corrections and additions occasional, generally *pr m*. Very few of these, however, seem to be *sec m*. There are a few cases of *sup m* as well as *inf m* corrections. A well-preserved MS. Writing fairly legible and generally correct. ए is used for छ, छ for च्छ. व and ब, and प and य are frequently confounded. परसवर्ण generally omitted. शूर्पणखा has become सूर्पणखा and even सूर्पनखा. No *pratikas* at all in the commentary.

The whole MS is copied by one hand and the post-colophon entry made at the close of Bāla states that the scribe Purusottamadāsa Vaiṣṇava completed it in Śrī Puruṣottamakṣetra on the fourteenth day of the bright half of the month of Kārtika in the Samvat year 1829 (c A D 1773)

“संवत् १८२९ कातिकमासे सुकलपक्ष चतुदशी १४
लील्यते श्रीपुरुषोत्तमक्षेत्रे वैष्णवपुरुषोत्तमदास ॥”

The MS represents the S Recension and is generally followed by the Commentary of Govindarāja

D₆

Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) Written on paper, not so thick, size 14½" × 6", in Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS contains all the seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 58 (with 1a and 58b blank) It has 12 lines to a page and about 60 letters to a line Margins ruled in black A few Sargas between Sargas 2 and 12 bear numbers, otherwise no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas, as stated at the close of the Kānda, is 44 Single dandas mark the halves up to folio no 14 Thereafter no distinctive mark Colophons are daubed over with red chalk In Sarga 18 the reference ‘वसिष्ठ उवाच’ occurs once Marginalia, corrections and addition are numerous Some of these are *sec m* Some correction *int lm* Erasures are made in yellow pigment The MS is dilapidated in condition and at places the scribe himself has kept blanks due to holes in the material that he used cf e g folios 6 and 41 Writing generally correct and legible, but at places some letters are rubbed off due to defrayed condition छ and स्थ are always written as छ and स्थ, ए for ए, य for य and व are frequently confounded and the परस्वर्ण is replaced by अनुस्वार In addition it has at a number of places ऊ and रू written as उ and नू As stated at the close of the Kānda, the MS was completed by the scribe Harimīdhī on Thursday, the 7th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1708 (c A D 1786)

“वस्त्रभ्रस्वरभूषाके मासि भाद्रपदे लिखत्
पक्षेऽसिते हरिनिधि सप्तम्या गुरुवासरे ॥”

It has to be noted that the त् and the ऽ (avagraha) underlined are inserted *sup lm* in another hand, probably the same as that of the marginalia and corrections

The MS represents the NW Version, with the features of NE and S Version

D₆

Bombay, His Holiness Śrī Gokulanāthajī Mahārāja's Baḍā Mandira, No 100 Undated Thick and durable paper, size 10½" × 6½", in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kāndas, Bāla and Yuddha—both undated—being in the same hand Sundara is incomplete, while the remaining Kāndas, in a hand different from that of Bāla and Yuddha, are written by Devādāsa Vaiṣṇava at the Āśrama of Mahanta Jayatārāmajī in Mahamadpura near Avantī in Rajasthan Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā are dated Samvat 1851 (c A D 1794) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1795) Total number of folios for Bāla is 81 (with 1a containing the title and the total number of folios written with the *Marāṭhi* word पत्रे in the centre and 81b having only two closing lines written on it) It has 14 lines to a page and about 34 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered, total number of the latter being 77. Double dandas in red ink demarcate the Sarga-endings, no distinctive markings for the Ślokārdhas Colophons written in red ink Additions and corrections, far and few between, mostly *pr m* A few marginal glosses and a number of v l, *sec m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible and generally correct. स्थ is written as स्थ and ए as ए त्त and छ are occasionally replaced by त्त and छ व and व, and प and य are confounded. In some places अनुस्वार takes the place of final म् and न् परस्वर्ण generally omitted

The MS represents the S Recension

D₇

Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D. 1812) Thick paper, Size 13½" × 7", Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan or U P

69 folios, with 13 lines to a page and about 40 letters to a line. Margins ruled in red. Stanzas numbered occasionally up to the end of Sarga 8, thereafter no numbering at all. Sargas bear regular numbers, their total number being 54. Double dandas in red mark the endings of the halves. Colophons are written in red ink. No marginalia. Corrections and additions far and few between, in black and red ink *pr m*. Erasures with yellow pigment, at a few places in red pigment. A decent and well-preserved MS, with writing nice and generally correct. Some of the scribal errors are common to almost all the MSS of this Version. स्था is always written here as स्थ; अनुस्वार takes the place of final म्, परसवर्ण are not used, व and व, and स and श are confounded at several places.

As stated at the end, the codex was written by a Brāhmana named Sukhadeva on Monday, the 5th day of the dark half of the month of Mārgaśīrṣa in Samvat 1869 (c. A. D. 1812).

“लिखितं सुखदेवेन ब्राह्मणेन ॥ ॥ ss ss
संवत् १८६९ सीति मार्गसिरवदि ५ चद्रवासरे ॥”

The MS represents the NW Version

D₈

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633. Dated Samvat 1888 (c. A. D. 1831). Machine-manufactured paper, size 12" × 5", in Devanāgarī characters. Handwriting of Rajasthan.

This codex contains all the seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 161 (with 1a containing the title and total numbers of folios, Sargas and Ślokas, and 161b having only the title inscribed in the centre). In addition to these there are 7 folios comprising Bālakāṇḍa Pārāyanavidhī and 5 containing Anukramanikā of seven Kāndas. It has 7 lines to a page and about 38 letters to a line. Margins unruled. Ślokas and Sargas numbered regularly, total being 2284 and 77 respy. Last Sarga is named “Rāmakṛīḍākhyānam”. No distinctive marks such as dandas used at all. Colophons lightly daubed over with red chalk. Erasures numerous and in yellow orpiment. Corrections and additions sporadic, *pr m*. A few cases of *sup. lm* corrections. No marginalia. Condition good. Writing fairly correct, decent and legible. स्थ and च्छ generally written as स्छ and छ, ण is written as नै and at places श as शै. In some cases final म् takes the form of अनुस्वार and परसवर्ण is mostly omitted. Sandhi-rules also not strictly observed.

The MS is throughout written in one hand, and, as stated in the post-colophon entry at the close of Uttara, it was completed by Pandita Śrī Tiwārī Lākhana on Saturday the 9th day of the bright half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c. A. D. 1831).

“संवत् १८८८ आश्विन शुक्ल ९ सनौत्तदिने लिखित पुस्तकं पं श्री तिवारी लापनेन मूलसंख्या ४००० शुभं भूयान्मगल ददात् . . .”

The MS represents the S Recension

D₉

Vallabha-Vidyānagar (Via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvīdyālaya. Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c. A. D. 1848). Thick and durable paper, size 14" × 5½", in Devanāgarī characters. Handwriting of Gujarat.

The MS contains the text up to the end of Sundarakāṇḍa, total number of folios for Bāla being 128 (with 83b blank and 81b *sec m*). It has 9 lines to a page and about 28 letters to a line. Margins ruled in red ink. Ślokas and Sargas regularly numbered, total number of the latter being 80. The endings of Ślokārdhas and Sargas are indicated by double dandas and red chalk-marks. Colophons are daubed over with red chalk. Marginalia, corrections and additions are frequent. They are made in black and red ink and at a few places, also in pink ink. Those in black ink are *pr m*, but the rest *sec m*. There are a few cases of corrections made *sup. lm* as also *inf. lm*. Erasures are generally in yellow pigment. At a few places red ink is used for the purpose. This is a decent MS with writing fairly legible and generally correct. The scribal peculiarities of the MS D₈ are shared by this MS. also, which is the work of three hands: the copyist, the writer of folio 81b and the corrector in red. As stated at the close of the Kāṇḍa, the MS was written by Pāṭhaka Gaurīśankara of Śuklatīrtha (about ten miles north-east of

Broach in Gujarat), son of Vallabharāma, grand-son of Devaśankara and great-grand-son of Laksmīdhara on Wednesday, the 4th day of the bright half of the month of Mārgaśīrṣa in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्या सौम्यवारान्विताया शुक्लतीर्थेष्ठपाठकलक्ष्मीधरात्मजदेवशंकरतस्यात्मजवल-
भरामात्मजेन गौरीशकरेण लिखित ॥ श्रीरामो जयतु ॥ ॥ श्रीगुमादेव सत्य छे ॥ The underlined is in red, but *pr. m.*

The MS represents the W Version

D10

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated Written on paper, size 14" × 5½", in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kāndas written probably by different scribes at different periods (e.g., Sundara written in Samvat 1837, Śāka 1702, Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) Total number of folios for Bāla is 79 (with 1a and 79b blank) Nos 34 and 35 are duplicate Folios 1b and 79a are illuminated with lotus-figures drawn in squares in the centre It has 10 lines to a page and about 47 letters to a line Margins ruled in black The margins of some folios are coloured yellow for illumination Ślokas and Sargas numbered regularly, total number of the latter being 78 The Śloka-endings are marked by single daṇḍas in red ink up to the middle of Sarga 2, thereafter only sporadic black daṇḍas Colophons are daubed over with red chalk Very few marginalia, *sec m* Corrections and additions also far and few between, *sec m* Some folios in the beginning are much defrayed in condition Writing fairly legible and generally correct छ and स्थ are always written as छ and स्थ, ए takes the place of ए and ए of ध व and व are frequently confounded and the परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार Though undated, the MS appears about 400 years old

The Colophon at the end of the Sundarākānda runs as संवत् १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्ण पक्षे १४ रविवारा चितायां ४५ जेष्टा नक्षत्र ३८४६ गङ्गयोग ४०५३ व व कर्णे ३० लिखित प श्री दुवे सगंराय कनोजि पाटहरोली शुभभञ्जने, while the Colophone at the end of the Uttarākānda is संवत् सत्रह स १७९२ समै नाम कार्तिक वदी तेर सीतादास मातकी हारमानकी पोथी लीपीतय अनकी थहडहा परराम.

The MS represents the NE Version

D11

Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āśrama, No 2967 Undated Written on paper, in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

Folios 93 (with 1a bearing the title alone), size 14" × 6½", with 9 lines to a page and about 40 to 45 letters to a line Margins ruled in red, except a few folios that bear no ruling Stanzas unnumbered Sargas bear numbers only sporadically Generally double dandas in red ink mark the halves of the stanzas At several places single and double daṇḍas are used at random In some cases colophons are in black ink, in a few others in black and red together, but a majority are written in red ink only No marginalia A few corrections and additions, some in black ink, some in red, all *pr m* A few cases of *sup lm* corrections A majority of the erasures are in black ink, some are made with yellow pigment, a few in red ink A few lacunae marked with dotted lines signify conscientious copying At several other places, however, the scribe has missed letters due to inattention Margins of a few folios are daubed over with yellow chalk just for illumination Folio no 49a is turned yellow with the exception of the margins Condition fairly good, writing legible but incorrect ए is written for ए (e.g. वशिष्ट for वसिष्ट), च for त, and प्प for प Such confusions as those of व and व, प and य, and ख and ष also are met with Final म् is at places turned into anusvāra and at places retained Though undated, the MS seems to be about 400 years old

The MS represents the NW Version

D12

Bikaner, Anup Sanskrit Library, No 1018 Undated Written on paper, size 10½" × 8½", Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

114 folios (with 1a and 114b blank), with 11 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in black No numbering of Sargas and Ślokas Single dandas are generally used to mark Śloka-endings

Very occasionally the *danḍa* distinguishes the halves. At a few places it is put even at the end of the quarter of a stanza. No marginalia. Corrections and additions far and few between, all in black ink, *pr m*. Erasures in yellow pigment. Condition good. Writing fairly legible but not so correct. The scribal imperfections of D₁₀ (and some other codices) are shared by this codex also. Moreover, at several places रेफ़s are omitted. Additional अनुस्वारs are put here and there. The विसर्ग is frequently omitted and final स् is replaced by अनुस्वार everywhere. Though the MS is undated the mode of writing is fairly old. Sometimes Prṣṭhamātrās are used, sometimes the sign of the short ङ (ं) is written in such a broken way as to make one feel the use of Prṣṭhamātrās. Due to a hole in the folios 71 and 76, some syllables have been lost. Though undated, the MS does not appear to be less than 400 years old.

The MS represents the NW version

D₁₃

Jodhpur, Palace Library No 4 Undated. Written on very thin but rough paper, size 14" × 7", in Devanāgarī characters. Handwriting of Rajasthan.

The MS contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 55 (with 1a and 55b blank). It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line. Margins unruled, Ślokaś unnumbered. Sargaś are regularly numbered, total number being 77. No distinctive marks such as *danḍas* to separate the Ślokaśrḍhas or even Ślokaś. In colophons alternate, and in several cases two consecutive alternate, letters are left out, the lacunae being marked by blanks. The scribe probably intended in vain to illuminate his MS by inserting alternate red letters. In such additional references as श्रीसूत उवाच, श्रीवाल्मीकिरूवाच and श्रीनारद उवाच also alternate blanks could not be filled in with illuminating red letters. The reference सूत उवाच is very frequent. No marginalia, corrections or additions. Erasures are made at two places with yellow pigment and in very few other cases with black ink. Condition good, writing decent and fairly correct. Here also ढ replaces ढ, इय is written for प्य, and च्छ becomes छ. The use of परसचर्ण also is very occasional.

At the close of Aranya it is stated that a Brahmin named Gopāla Khare wrote the MS at Kalāmūla Maṭha in Central Kashmir. Though undated, the MS seems to be about 350 years old.

The MS represents the NW version

D₁₄

Baroda, Oriental Institute, No 6491 Undated. Written on old country paper, size 13½" × 6½", in Devanāgarī characters. Handwriting of Mahārāṣṭra.

In addition to Bāla, this MS contains Ayodhyā, Sundara, Yuddha and Uttara Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 64. Folios 1a and 64b are illuminated with red chain-boundaries and have the title and the total number of folios inscribed in the centre, *pr m*. Folios 62 and 63 are thicker and more durable. It has 12 lines to a page and about 50 letters to a line. Margins ruled in red. Sargaś regularly numbered, total being 77. Ślokaś bear no numbers. Double *danḍas* in red ink distinguish the halves of the stanza. Colophons generally in red ink, excepting a few that are in the usual black ink and not differentiated from the text as such. Erasures in white pigment. In one place, however (fol 3b, lines 4-5), where three Ślokaśrḍhas are to be erased continually, only a red line is drawn over the writing. The scribe has economised paper by writing afresh on the erased portion. A few v 1 in margin, *sec m*. Additions sporadic, generally *sec m*. Corrections, not many, marginal, *inf. lin* and even *supr lin*, mostly *pr m*. Dilapidated in condition. A few folios are broken and consequently portions of the text lost. On almost every folio some letters are rubbed off due to defrayed condition. Writing fairly legible and generally correct. य is occasionally written as च, च्छ as छ. Final न् and स् generally reduced to अनुस्वार.

Though undated, this codex appears to be more than 500 years old.

The MS represents the S Recension

T₁

Madras, Adyar Library, No 72372 Undated. Written on palm-leaves, size 18½" × 2", in Telugu characters.

The MS comprises all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 35. It has 12 lines to a

page and about 96 to 100 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas bear numbers in words, in all 77 as stated at the close of the Kāṇḍa One danda marks the ending of both the halves of the stanza No marginalia, no additions Corrections, far and few between, are in the same ink, but a few of them are probably *sec m* The MS is dilapidated in condition Folios 8 and 20 are only half-pieces, folios 10 and 23 are broken. Consequently some letters of the text are lost Writing small but fairly clear and correct Sandhi-rules not strictly observed, परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार, च्छ is written as छ Though this codex is undated it does not seem to be less than 500 years old

The MS represents the S Recension

T₂

Madras, Adyar Library, No 72393 Undated Written on palm-leaves, size 15½" × 1½", in Telugu characters

Besides Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā and Aranya, total number of folios for Bāla being 65 It has 9 to 10 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total number of Sargas as stated at the end of the Kāṇḍa is 65 and that of the stanzas is 2280 The halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia Corrections and additions also are far and few between, *pr m* Condition fair, writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the preceding codex are shared by this MS Additional अनुस्वार also are found here, *e g*, निशाम्य is written as निशाम्य and ब्रह्म as ब्रह्म The whole MS is in one hand, but the scribe seems to have adopted small letters in the beginning and bigger in course of copying

Though the codex is undated, it seems to be about 350 years old.

The MS represents the S Recension.

T₃

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated. Written on palm-leaves, size 19" × 1¼", in Telugu characters

In addition to Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā, Aranya, Kīṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 44 No 38 is dropped, there being no break in the continuity of the text It has 10 to 11 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr m* Margins unruled, stanzas unnumbered, while numbers in words are given to the Sargas, which are in all 77 in the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single dandas No marginalia, no additions Corrections, far and few between, *pr m* Condition very good Tying threads pass through two holes kept in the middle of the folios Writing is very clear but not devoid of scribal errors. The परसवर्ण is replaced by अनुस्वार everywhere as in the case of the other codices of the version ऋ is written as रु, इ as यि, ब्राह्म as ब्राह्म, श्रु as श्रु, ण as ने, स्थि as स्ति, ज्य as ज्ञ and नीय as निय, रय is written for य occasionally in all the three codices of this version

The MS is undated, but it is stated at the close of the Aranyakāṇḍa that it was copied by Tāḍitoda Venkaṭrāya for Dāsu Aṭṭirājugāru This MS seems to be as old as the preceding one.

The MS represents the S Recension

G₁

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c. A D 1818) Written on palm-leaves, size 16½" × 2½", in Grantha characters

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 19, with 23 lines to a page and about 94 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered, but Sargas bear numbers in words, the total being 77 for the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍa. Marginalia are far and few between, *pr m* No additions Very few correctons, *pr m* At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Folio 1 is in a scattered condition and 8 is lost To fill up these gaps two other folios are inserted, *sec m* Writing fairly legible and correct The words पद्म and शालि are written as पद्म and शालि respy.

As stated at the end of the Uttarkāṇḍa, the MS was completed by Śrīnivāsan on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni), in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya-Samvatsara (c A D 1818)

The MS represents the S Recension

G₂

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm-leaves, size 17" × 1½", in Grantha characters

The MS contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 41 It has 12 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas, 77 in all, bear numbers in words Single dandas mark the halves of the stanza Marginalia and corrections far and few between, *pr m* Condition good Writing fairly legible and correct पञ्च is generally written as पत्त and कुटुम्ब as कुटुंब

Though undated, the codex seems to be about 300 years old

The MS represents the S Recension

G₃

Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated Written on palm-leaves, size 16½" × 2½", in Grantha characters

The codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 40, with 16 lines to a page and about 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas, numbered in words Total numbers of Sargas and stanzas as stated at the close of the Kāṇḍa are respy 77 and 2280 Single dandas mark both the halves No additions Marginalia rare, corrections few, both *pr m* The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS, which, though undated, seems to be about 500 years old

The MS represents the S Recension

G₄

Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyaviṣayajī) Unnumbered and undated Written on palm-leaves, size 15" × 2½", in Grantha characters

The codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 17 Folio no 2 being lost, two leaves, *sec m*, in the same defrayed condition as the rest, inserted to fill up the gap The MS has 24 to 25 lines to a page and about 86 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words, the total being 77 as stated at the close of the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single dandas No additions Marginalia far and few between, corrections also very few, both *pr m* Dilapidated in condition Miniature writing, fairly correct Shares the scribal peculiarities of its sister-codices of the Version

Though undated, the MS does not seem to be later than the preceding one (G₃) (i e about 500 years old)

The MS represents the S Recension

M₁

Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad). Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512) Written on palm-leaves, size 12" × 1½", in Malayālam characters

In addition to Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā, total number of folios for Bāla being 65 It has 10 lines to a page and about 52 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered No device to separate the halves of the stanza A short hyphen is, however, drawn at the end of each Śloka No marginalia, additions and corrections far and few between, *sec m* Condition very good Writing very nice, clear and correct. As stated at the close of the Kāṇḍa, the Bālakāṇḍa was copied by Kannanūr Śamkaran for Kāñjur Mana on Tuesday the eleventh day of the first half of the month of Vṛścika in Kollam year 687 (c A D 1512)

कोष्ठं 687 (in Malabar numerals) आमत वृश्चिक जायर पन्त्रण्टान्तिर्यति चोन्वाच्चयुं पूर्वपक्षत्ति एकादशियुं एरवतियुं कूटिय दिवसं एलुत्तिर्नु काञ्जियूरुमनेक्के वान्मीकिरामायणं बालकाण्डं कण्णनूर शंकरन् एलुत्तियत ।

The MS represents the S Recension

M₂

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College , No. 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690) Written on palm-leaves, size 19" × 2", in Malayālam characters

The codex is complete in seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 33, with twelve lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end is 77 Single danda demarcates both the halves of the stanza No marginalia, no corrections or additions Condition slightly injured and moth-eaten Writing clear and correct Copied by Candrasekharan, son of Karakujattilrakkum Pillai Kuttu for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantravāsi on the 29th day of the month of Kārttika in the Āntu (1 e Kollam) year 865 (c A D 1690) (एण्णूट्ट अरुपत्तय्यामाण्ट)

The MS represents the S Recension

M₃

Kumplangad (P O Kundanoor), via Wadakkancheri, Malabar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c. A D 1823) Written on palm-leaves, size 21" × 2", in Malayālam characters

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, Aranya, Kiskindhā and Yuddha Kāndas, total number of folios for Bāla being 36 It has 11 lines to a page and about 93 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end of the Kāṇḍa is 77 Dots mark the endings of the stanzas No marginalia, no additions Corrections far and few between, probably *sec m* Condition good Writing fairly legible and generally correct At a few places प्र is written as पृ, and व and व are frequently confounded As stated at the close of Yuddhakāṇḍa, the codex was copied by Kantaramatt Tekkūttu Kanṭara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c A D 1823)

The MS represents the S Recension

M₄

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated Written on palm-leaves, size 18½" × 2", in Malayālam characters

Besides Bāla, the MS contains Ayodhyā and a portion (1 e, 74 Sargas) of Aranya, total number of folios for Bāla being 59, with 9 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, no unnumbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas, as stated at the end of the Kāṇḍa, is 66 No marginalia, no corrections or additions Writing good and fairly correct Moth-eaten at places

Though undated, the codex does not seem to be less than 450 years old

The MS is contaminated by N Recension, sometimes agrees with the S Recension, and sometimes stands by itself It is a misch-codex

TESTIMONIA

As a subsidiary aid the commentaries, epitomes and translations are useful for the textual study of the R and may be utilized with some caution for the constitution of the text The importance of such an auxiliary aid has been already proved in the critical edition of the Mbh

(1) Commentaries

The R. being smaller than the Mbh—only a quarter of the Great Epic—and more honoured as a sacred text, has attracted many scholars and religious preachers who wrote commentaries, short or long, and thereby not only helped devout people and serious students in the appreciation of the R, but also preserved the text in its several Versions There are more than 50 commentaries on the R out of which about half a dozen are available in print. Unfortunately the earliest commentaries of Vimalabodha and Sarvajña Nārāyaṇa, the two common commentators

of the R and Mbh, referred to by Lokanātha Cakravartī in the introductory verses of his commentary on the R, are not available. Most of these commentators hail from South India—a fact which is also responsible for the careful preservation of the text in that region.

The five commentaries of (1) Rāmānuja, (2) Maheśvaratīrtha, (3) Govindarāja, (4) Kataka and (5) Tīlaka have been included in the Testimonia. The commentaries Nos 2, 3 and 5 are available even in print but show much corruption in their text—their critical editions are evidently necessary. I have, therefore, relied on their MSS. The remaining two commentaries are not printed. I have used their transcripts from the Government Oriental MSS Library, Madras. Occasionally I have referred to other MSS of these two commentaries in the Grantha and Malayālam scripts, preserved in the Oriental Institute, Baroda.

(ii) Epitomes

The Testimonia, again, include the Mbh, particularly the *Rāmopākhyāna* (III 258-276, also III 147 28-38), which presupposes the present R¹, the *Harivamśa*, the *Purānas* like *Viṣṇu*, *Agni*, *Padma* and *Bhāgavata*—and the problem of the relation between the R and the *Purānas* is very interesting²—and the *Rāmāyaṇamañjarī* of the Kashmirian poet, Kṣemendra (11th century A D). Several verses from the *Rāmāyana* are quoted in a large number of works in Sanskrit which may be consulted and used with great caution. The Jain and Buddhist stories of Rāma have an altogether different setting with a special purpose and are, therefore, of little help. The *Old-Javanese Rāmāyana Kakawin* (c. 10th century A D), as it is based on the *Bhāṭṭikāvya* and not on the Vālmiki R³, cannot be included in the Testimonia unlike the Javanese Mbh which has been very helpful for the critical edition of the Great Epic. It may, however, be utilized for the problem of the Rākṣasas and Vānaras. The Khotanese R. and other foreign versions, although very interesting from the view point of the Rāma story, cannot render any help for textual consideration⁴. Similarly the several adaptations of the R. by Kamban, Kṛtīvāsa, Tulsīdāsa and a host of other writers in the different Indian languages, although interesting and inspiring, are here ignored.

(iii) Translations

No old translation of the R in a regular form is available. The Persian translation (1585-86 A D) of the R prepared by Mulla Abdul Kadir Badayuni at the desire of the Mughal Emperor Akbar could not be obtained from the Palace Library, Jaipur, in spite of all our best efforts. The other Persian translation by Mulla Masih, the Court poet of the Mughal Emperors Akbar, Jahangir and Shah Jahan, (published in Lucknow, 1899) follows the Vulgate⁵ and is, therefore, not included in the Testimonia.

¹ Cf V S Sukthankar *The Rāma Episode (Rāmopākhyāna) and the Rāmāyana*, Sukthankar Memorial Edition, Vol I, pp 387-402.

Eugeniusz Sluszkiewicz *Przyczynki do badan nad dziejami Redakcji Rāmāyang*, Kraków, 1938 pp 1-86.

Cf also E W Hopkins *The Great Epic of India*, pp 58 ff. His view, however, does not appear to be probable.

² Prof W Kirfel has made most valuable contributions to this subject in his works *Die Kosmographie der Inds* (1920), *Das Purāna Pañcalaksana* (1927), *Bhāratavarsa* (1931), *Rāmāyana Bālakānda und Purāna* *Die West Des Orients*, (1947) and *Das Purāna vom Weltgebäude* (1954). I am grateful to Dr Kirfel for drawing my attention to his learned article *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, and making a precious gift of the Journal containing the article.

³ Cf C Hooykaas *The Old Javanese Rāmāyana*

Kakawin, 'S-Gravenhage-Martinus Nijhoff, 1955, *Sanskrit Kāvya and Old Javanese Kakawin*, JOI Baroda, Vol IV Nos 2-3, pp 143-148.

C Bulcke *Rāmākathā* Allahabad, 1950, pp 232ff.

H B Sarkar *Indian influences on the Literature of Java and Bali*, Calcutta, 1934.

M M Ghosh *On the Source of the Old Javanese Rāmāyana Kakawin*, JGIS III 1.

I thank Dr C Hooykaas for supplying me with the literature on the R in Indonesia.

⁴ I am thankful to Prof H W Bailey for supplying me with the Re-prints of his articles on the Khotanese *Rāmāyana*.

⁵ For this information I am thankful to my learned friend, Prof M F Lokhandawala, M A, Head of the Persian Department, M S University of Baroda. He kindly supplied me with a synopsis of the whole Translation.

MUTUAL RELATION OF THE RECENSIONS AND THEIR VERSIONS

General Survey

The Card-Index specially prepared for the Critical Edition of the R shows that there are more than 2000 MSS of the whole text and the different parts of the R preserved in the public and private Libraries of India and outside clearly indicating the unique popularity of this National Epic. After a careful scrutiny, 86 MSS of the Bālakānda written in the different scripts of India were selected for collation on the principle of antiquity, purity and completeness. The following table will show the relative strength of these MSS scriptwise —

S No.	Script	No of MSS
1	Śāradā	1
2	Newārī	2
3	Maithilī	4
4	Bengālī	4
5	Devanāgarī	45
6	Telugu	7
7	Kannadī	1
8	Nandināgarī	3
9	Grantha	10
10	Malayālam	9
		—
		86

The oldest dated MS in the above list—probably the oldest Rāmāyana MS in the world—is the palm-leaf MS in the old Newārī script preserved in the Bir Library, Kathmandu, Nepal. Its colophon mentions the Samvat 1076 which refers to the Vikrama Samvat (c 1020 A D) according to Pandit Baburam Acharya, Itihāsaśiromani, the ex-Librarian of the Bir Library, who expressed his opinion in person when I met him in Kathmandu in May, 1953. Unfortunately the MS is damaged in several places, depriving us of a very valuable evidence for the missing portion.

When the collation of the majority of MSS was over it naturally became evident that some MSS were mere copies of an old code\ and, therefore, of little value for the constitution of the text. They were, therefore, rejected. The MSS in Kannadī and Nandināgarī which generally agree with the Telugu MSS were also dropped. Moreover, for the sake of convenience the number of the MSS required further reduction without in any way sacrificing the strength of the evidence absolutely necessary for restoring the text to its oldest form as far as possible. Ultimately 37 MSS of the Bālakānda were selected for the Critical Apparatus as under —

S No	Script	No of MSS	Age of MSS.	Recension or Version
(Christian Era)				
1	Śāradā	1	About 100 years old	NW
2	Newārī	2	1020, 1675	NE
3	Maithilī	4	1360, 1551, 1831, 1836	"
4	Bengālī	4	1688, 1789, 1832, undated	"
5	Devanāgarī	15	1455, 1594, 1717, 1774, 1786, 1796, 1812, 1831, 1848, the rest undated.	Composite
6	Telugu	3	T1 about 500 years old.	S
7	Grantha	4	1818, the rest undated	"
8	Malayālam	4	1512, 1690, 1823, one undated	"

The collated MSS clearly show that there are two Recensions of the R., viz , Northern (N) and Southern

(S) as in the case of the Mbh ¹ The N has further three Versions, viz, North-eastern, North-western and Western which maintain special peculiarities of their own The S Recension also is represented in the three Versions—Telugu, Grantha and Malayālam—which have no doubt preserved an almost uniform text, unlike their counter-parts in the N Recension In fact the same text of the R is generally found in the Southern scripts, viz, Telugu, Kannadī, Nandināgarī, Grantha and Malayālam, and in some MSS in the Devanāgarī script also The R text of the Southern commentators, Rāmānuja (c 1400 A D), Maheśvaratīrtha (c 1550 A D), Govindarāja (c 1600 A D) and Katakayogīndra (otherwise known as Mādhavayogin, c 1650 A D) is generally identical, with occasional variation in individual readings The interpretation of the text is, however, different with the two groups of commentators following the two Schools of Vedānta of Śankarācārya and Rāmānujācārya Rāmānuja and Govindarāja belong to the School of Viśiṣṭādvaita, while Maheśvaratīrtha and Katakayogīndra (and many others such as the authors of the commentaries Tīlaka and Śiromanī) follow the Advaita School of Śankarācārya The followers of the two Vedānta Schools generally read the commentaries of their respective Schools This fact has led some scholars to offer a suggestion that there are two Versions of the R according to the two commentators, Govindarāja and Kataka Yogīndra ² Their is, however, no sufficient internal evidence in support of such a hypothesis

The N and S Recensions, although they widely differ from one another, have preserved in an appreciable measure a common text of the R.—a feature which compels us to accept a common source for both of them, the Ur-Rāmāyana The Nepālī (Ñ1-2), Maithilī (V1-4), Bengālī (B1-4), and D10 MSS, which are uniform in character, constitute the North-eastern Group (NE), while the Śāradā (Ś) and some Devanāgarī MSS (D5 7 11-13) constitute the North-western Group (NW) These two Versions have, however, got a major portion in common, evidently suggesting a common source, an Arche-type Sr Gorresio's edition (1843-1867), which is generally described as representing the Bengālī Version ³, and the Lahore ed (1928-1947) have 672 and 666 Sargas with about 23930 and 24202 verses respectively For the Bālakānda they have got 80 and 72 Sargas with 2497 and 2374 verses respy The remarkable agreement between NE and NW points to an Arche-type derived from the original, while the divergence is due to local factors It should be, however, noted that there are portions in the NW which are missing in the NE but found in the Western Version and the S Recension This may indicate the connection between the NW on the one hand and the W and S on the other hand, and throw light on the history of textual transmission

There are, again, eight Devanāgarī MSS selected for collation, out of which only four (D1-3 9) are included in the Critical Apparatus, which, owing to their special features, appear to form a separate unit different from both the NE and NW Versions and the S Recension These MSS sometimes agree with NW, sometimes with S, and sometimes betray their own peculiarities Of these four MSS D1 (1455 A D) is quite unique inasmuch as it contains passages which are not found in any other MS selected for collation The eight MSS hailing as they do from the territory ranging from Jodhpur in Rajasthan to Broach in Gujarat, with the hand-writing peculiar to these regions, the Colophons mentioning the places where the MSS were written, may constitute a separate Version which may be

¹ Cf Jacobi *Das Rāmāyana*, Bonn, 1893, pp 1 ff, Ruben *Studien Zur Textgeschichte des Rāmāyana*, Stuttgart, 1936, pp 1 ff, ZDMG 101, 1,

Bulcke (1) *The Genesis of the Vālmīkī Rāmāyana Recensions*, JOI Baroda, Vol V No 1,

(11) *Rāmākathā*, Allahabad, 1950

Dr Jacobi has discussed all the important problems of the R in his excellent work, *Das Rāmāyana*, and his conclusions are supported by the MSS of the R collated for the Critical edition His subsequent articles (ZDMG, 48 and 51) and the other works referred to above are equally indispensable for the textual study of the R.

The works of Weber, Hopkins, Vaidya, S Lēvi, Winternitz and Lesny' are also very valuable

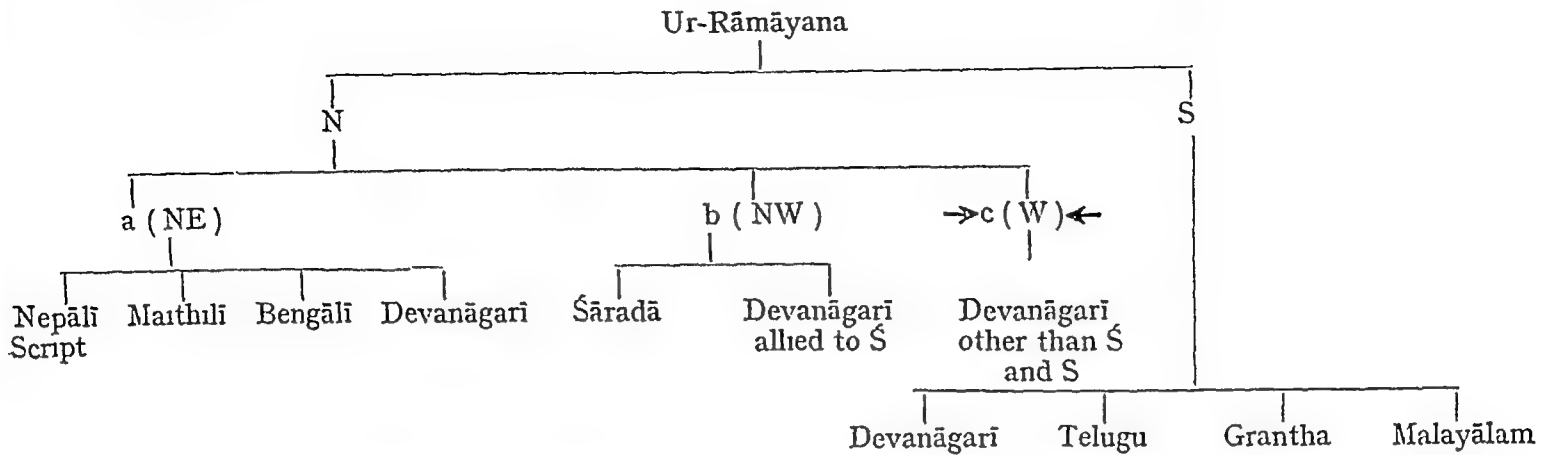
² Ruben *op cit*, p 1

³ The claim is, however, not justifiable as Sr Gorresio has chosen to drop passages even when they are sufficiently supported by Bengālī MSS The Bengālī text printed in the Calcutta Sanskrit Series (1932-1941) is more faithful to the Bengālī MSS and should be accepted as the proper representative of the Bengālī Version Sr Gorresio's ed has been accepted here as it is an *Editio princeps*

⁴ For the divergence in the R Recensions see Bulcke, *op cit*

designated as Western ¹ As these MSS belong to the region coming between the NW and S, they sometimes represent quite naturally the special features of both NW and S and thereby show the natural fusion of the streams of the text on the two border-lines.

The two Recensions and their different Versions will be more clear from the following *Stemma Codicum* —

As regional scripts generally represent the text of their own region, Versions vary with scripts with the notable exception of the Devanāgarī script

It has been generally admitted that the original R consisted of the 5 Kāndas (II—VI) only and that the Bālakānda and the Uttarakānda were added later on. The two Tables of Contents in the Bālakānda (Sargas 1 and 3)—and there is also the third Table of Contents in the N MSS—which can be favourably compared with the Anukramaṇikā Parvan and Parvasamgraha Parvan of the Mbh,—clearly indicate that the Uttarakānda is a late addition. The Bālakānda also is added later on and an attempt was made to re-construct the beginning of the original text ² It is very interesting to find that some MSS of the Bālakānda, D13 of the Crit App, have a Colophon mentioning Ayodhyākānda for Bālakānda. If it is not a scribal error, it may indicate that at one stage in the evolution of the R the first Kānda began with the fifth sarga, mentioned the birth of Rāma and his brothers, and described the subject-matter of the present Ayodhyākānda, as shown by Jacobi, and was known under the name of Ayodhyākānda. This may exclude Rṣyaśṅga and Sagara episodes which appear in the present text. Such an arrangement seems to be very probable and more rational. Equally interesting is the statement in the *Padma Purāna* (IV 66) that there are six Kāndas in the R beginning with Bāla and ending with Uttara. The Purāna does not refer to the Ayodhyākānda but includes the subject-matter of that Kānda in the Bālakānda. It may be that the Purāna here tries to vindicate the claim of the Bālakānda as a part of the original R, even at the cost of the Ayodhyākānda which must have formed part of the original Epic. The *Rāmāyana-mañjarī* of Kṣemendra (11th Century A D) has no Colophon for the Bālakānda but includes the matter of the Bālakānda in the Ayodhyākānda which, like the subsequent Sargas, has its own Colophon.

The first four Sargas of the Bālakānda, by their very nature, could not have formed part of the original text of Vālmiki. They represent an after-thought for giving a finishing touch to the old poem. Such introductory chapters are common in the Mbh and the Purānas. The episodes of Rṣyaśṅga and Sagara do not appear to be the parts of the original epic from the view-point of context. The Rṣyaśṅga episode, for instance, is much more developed in the N MSS than in the S MSS. The summary of the Bālakānda as given in the *Agni Purāna* (chap 5)

¹ What Wirtz called the Western Recension of the Rāmāyana in his Inaugural Dissertation, *Die Westliche Rezension des Rāmāyana* (Bonn, 1894), is as a matter of fact the North-Western Recension of the R. Possibly Wirtz was led to describe the MS as representing the Western Recension as the MS was written in Gujarat. A comparison of that MS with the other

MSS of the R clearly shows that it belongs to the North-western Version.

² Cf Jacobi, *loc cit* pp 50-59 for his valuable observation on the First Kānda. Lesny' (*Über das Purānartige Gesprache des Bālakānda*, ZDMG 67 497-500) and Kirtel (*Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128). Ruben, *op cit* pp 61 ff.

refers to Rśyaśṅga's giving *Pāyasa* but is wonderfully silent on the story of Sagara and the Ganges. The reference to the astral position at the time of the birth of Rāma (I 18 8^{cd}—10^{ab} Vulg), although found in the S MSS is missing in the N MSS including even D1-3 which, as already shown, represent the Western Version. It is thus a case of later addition and is, therefore, dropped from the constituted text. The story of the king Sagara which appears twice in the R (I 38, II 36 Vulg) has been compared by Lesny¹ with the account given in *Harivamśa* and *Viṣṇu Purāṇa*. The genealogies of the kings of Mithilā and Ayodhyā (R I 70 and 71 Vulg) have been, also, critically examined and compared by Kirfel² with *Padma Purāṇa*. The *Bālakāṇḍā*, unlike the other five *Kāṇḍas* (II—VI), shows the Puranic features which may suggest its lateness. But all these problems, as they fall within the sphere of Higher Criticism, are not relevant as we do not want to go for the present beyond the evidence of MSS.

The S Recension is quite uniform in its three Versions (T1-3, G1-4, M1-3, M4 is influenced by N Recension). It is also represented in sixteen Devanāgarī MSS out of the total forty-five D MSS collated for the *Bālakāṇḍā*, and four (D 4 6 8 14) are included in the Crit App. The two Bombay editions of the R, one of the Nirṇaya Sāgara Press (1888) and the other of the Gujarātī Printing Press (1912-1920) which appear to have been based on Devanāgarī MSS, present the text which, unlike the Bombay edition of the Mbh, is almost identical with the text of the two Southern editions of *Kumbhakonam* (1905) and *Madras* (1933) based on the MSS. In the Southern scripts the Bombay (Guj P) and *Kumbhakonam* editions have got almost the same number of Sargas (645 and 648 respy) with an approximate difference of 223 verses (24049 and 24272 respy). As regards the *Bālakāṇḍā* the two editions have, however, got the same number of Sargas (77) with verses (2266 and 2242 respy). The Bombay text (= S), the Vulgate, is faithfully preserved in the commentary *Tilaka* composed by Nāgeśa Bhaṭṭa and attributed by him to his patron Rāmavarman, and the commentary *Kataka*—the two commentaries sometimes differing in individual cases.

It is generally believed that there is no independent Version of Western India on account of the identity of text in the Bombay and *Kumbhakonam* editions. It has been shown above that an adequate number of MSS belonging to and written in Western India show the features of both the NW and S Versions and some peculiar traits which would induce us to assume that there exists a separate Version for the Western part of India. This is not unnatural. The Devanāgarī script being ubiquitous has been able to represent almost all the Versions of the Epic—and as a matter of fact of any old popular text in Sanskrit. The D MSS (45) collated for the *Bāl* represent not only the NW, W and S Versions but also the NE Version (for example D10). Such D MSS representing such a variety of Versions were preserved and copied in places like Banaras and Ujjain, the chief centres of Sanskrit learning in North India, and were very helpful in the transmission of the text in all its diversity. The R thus seems to have, like the Mbh, a Western Version.

A comparative study of N and S clearly shows that S has generally preserved the text of the R in an original or older form, while N has polished the text both from the view-point of form and matter. This is, of course, not to suggest that the S is free from interpolation. The grammatical peculiarities of the Epic such as augmentless forms, change in declensional and conjugational forms, hiatus, etc., which are preserved even in the Critical Ed of the Mbh and which are adequately supported by the MSS of the R, could not find favour with the people of North India where Sanskrit learning was a living force. Places like Taxila, Srinagar, Ujjain, Banaras, Pataliputra, Nalanda, Jagannath etc. were great educational centres which attracted scholars and even laymen from all the parts of India. The whole atmosphere of North India was in fact surcharged with Sanskrit scholarship. The people consequently tried to maintain most scrupulously the purity of the Sanskrit language of the R which was considered as the *Ādī Kāvya*. As a result of this psychology the original text of the R with all its peculiarities, although held sacred, was silently revised so as to bring it up to the formal standard of a *Kāvya*¹. In spite of this meticulous care some of the old traits have asserted themselves and have survived in several places in the N Recension. As regards the matter it appears that the N has made changes in some cases according to situation. The picture of Kaikeyī, for instance, in the NW Version appears in a polished form as she belonged to the *Kelaya* country in the NW part of India (e.g. I 20^b). The Mbh, as it happened to be a *Jñānaśāstra*, an Encyclopædia, and not an *Ādī Kāvya*, it did not receive at the hands of Northern scholars the special treatment of the R, with the result that the N Recension of the Mbh, unlike that of the R, came to represent the older form of the text.

There are, again, many cases where the N Recension has simplified the difficult readings of the S Recension (e.g. I 12d, 14d, 34b, 37b, 63c, 74cd), and modified the S text so as to bring it in line with the contemporary thought (e.g. I 76d where *Brahmalokam* of the S Recension has been changed into *Viṣṇulokam* in the N MSS). The S text has preserved readings which are more appropriate than the N text (e.g. I 2a, 6a, 18b, 24d, 37b, 57d). The N India happens to be the region which includes the place of the origin of the R and its author. Consequently the N text of the R has glorified Rāma and Vālmiki. The Crit. App. of the first Sarga of the Bālakāṇḍa will clearly show how the N MSS have developed the description of Rāma. The first verse of the R presents a very interesting case. The S text has *three* adjectives for Nārada and *one* adjective for Vālmiki, while in the N text Nārada is deprived of all the adjectives and Vālmiki comes in fore-front. One naturally expects Nārada, who enlightens Vālmiki on the Rāma-story, to be described in a befitting manner. Even such a single case may show how the S text has been able to preserve the older form of the R.

South India has no doubt made most valuable contributions to Sanskrit literature from the earliest times and maintained without any break the high traditions of learning upto the present day. It has, however, always shown unflinching devotion to regional language. As against the regional language which was always powerful and living as a spoken language throughout the History of South India, it was not possible for Sanskrit to enjoy the position of a spoken language there as it did in North India. The natural result of such a situation was the preservation of the text of the Epic in an original form. This has been further aided by the Commentators of the R most of whom belong to South India. There are, however, cases of interpolation which can be easily detected with the help of the Crit. App., e.g. 107*, I 84 Crit. App.

Bāla. The two MSS from Nepal, Ñ₁ and Ñ₂, agreeing with both the Maithilī and Bengālī Versions, are written in 3)—D and 1675 A.D. respy and differ from one another in extent—Ñ₂ is longer than Ñ₁—showing how kramal passages have crept in during the period of 655 years (e.g. 104*, 107* etc). Ñ₁ represents the NE. The r. of the R in the shortest form, while Ñ₂ exactly agrees with the Maithilī and Bengālī MSS. The Maithilī It is ngālī MSS are generally uniform. V₁ is the oldest MS in the Maithilī script (c. 1360 A.D.). The other three Ay i MSS V₂₋₄ agree with V₁, V₄ some times differing in individual readings. As regards the Bengālī Version, r MSS (B₁₋₄) represent the text uniformly. B₁ which is a photo-stat copy of the MS No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, is the oldest MS (c. 1688 A.D.) in the Bengālī group.

Ś₁ which seems to represent the shortest text of the R and vies with Ñ₁ in giving the shortest Version embodies the Kashmirian Version which generally agrees with the NW Version. The exact relation between Ś₁ and Ñ₁ cannot be accurately determined as some Folios of Ñ₁ are missing and as it is damaged in some places. There are no Devanāgarī MSS in the Crit. App. as the transcripts of the Śāradā MS and designated as K in the Critical Edition of the Mbh. But the 5 MSS, (D₆ 7 11-13) represent the text of the Kashmirian Version (not exact transcripts of the Śāradā MS)—the NW Version—and have the value attached to K MSS of the Mbh. The NW Version is in agreement with the NE Version and also contains verses common to the S Recension.

As Ñ₁ is the oldest available MS of the R, unfortunately damaged in some places, and as it shows the polished text of the Epic—there are some exceptions also—it is clear that the process of improving the old text started much earlier than the 11th century of the Christian Era. As has been shown by S. Lévy¹, the NW Version was known to the author of the Buddhist Saddharmasmṛtyupākhyānasūtra, translated into Chinese in 539 A.D. This Version, like NE, shows the polishing hand operating in the text. The process of polishing might have, therefore, commenced even before the sixth century. The MS Dt contains the text of the R with the Commentary Tilaka. The text of the Epic in this MS, which *some times* shows readings different from those of the Tilaka, represents the Southern Recension and is taken as representing the Vulgate. Four Devanāgarī MSS (D₁₋₃) with common traits, which hail from Western India, show the fusion of the NW version and the S Recension and are interpreted as representing the W version since they are written in that part of India. The remaining four Devanāgarī MSS (D₄ 6 8 14) represent uniformly the Southern Version. The D MSS cover all the Versions of the R and are thus composite in character.

¹ cf. Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāna. Cf. also Pargiter. Ancient Historical tradition, 1922, ch. 8. Mankand. Puranic Chronology, 1951, pp. 391 ff.

The Southern MSS on the other hand are generally uniform in nature. The MS M₄ and one more MS in Malayālam collated but not included in the Crit App, to a certain extent, however, represents the text which in several places is identical with the N Recension, particularly the NW Version. It partly agrees with the S Recension and has verses not found in any other MS of the Crit App. This may suggest the contamination of the text with the NW Version. It is a *misch-codex*.

The MSS are generally arranged in the Crit App according to their age. I have grouped the MSS as *dated* and *undated* and arranged them in the chronological order, definitely fixed in the first case and inferred in the second case. Fortunately, 23 MSS out of the 37 MSS of the Crit App are dated, and some of them are very old.

The MSS of the R agree or disagree with one another in the matter of additions or omissions and form new groups amongst themselves. A detailed analysis of the MSS from this point of view will appear in the last Fascicule of the Bālakānda.

The text of the Epic has to be reconstructed *solely* on the evidence of MSS without bringing in the question of Higher Criticism at this stage. The Higher Criticism which is no doubt most important and interesting can be better applied to the Critical text prepared with the help of the MSS only.

There are no mechanical rules which can be followed for the constitution of the text. The text, for example, cannot be re-constructed merely by the majority of the MSS, as some MSS, although forming a minority, can present the text in the original form. Individual cases have to be judged on their own merit. In spite of all such reservations it is not impossible to frame some general principles which may guide us in the reconstruction of the text. A comparative study of the MSS of the Mbh and the R clearly shows that both the National Epics sail in the same boat, and are entitled to the same treatment for the reconstruction of the Texts¹. The principles enunciated by Dr V S Sukthankar² have been declared as very sound and recommended even for the Critical Edition of the R³—and may be adopted with profit even for the Purāṇas. I have tried to follow in general the principles of Dr Suthankar. To be more clear, I mention the principles which have guided me in the preparation of this Critical Ed —

- (1) When both the Recensions N and S agree, the text should be accepted.
- (2) When N and S do not agree, preference should be generally given to S, as it seems to have preserved the text in an older or original form.
But when N and S do not agree and when S presents the text in a form which does not suit the context, or which evidently appears to be absurd, preference should be given to the N text.
- (3) When a passage is omitted in *both* N and S or *either* of them, it creates suspicion and should, therefore, be rejected.
- (4) When a passage is omitted in any Version of N or S, and if it is not necessary for the context, it should be dropped.
- (5) When a passage is omitted in several MSS (even if not in any entire Version), provided some of the MSS in question are not closely related, and one cannot have influenced another, it should be dropped as secondary. cf 107*.
- (6) A wavy line (~~~~) is generally used when the MSS of the same Recension are equally divided and keep the point moot. It is not used when S differs from N, as S is generally taken to represent an older form of the text than N.
- (7) Emendation should be avoided, as far as possible, in favour of interpretation.

Oriental Institute, Baroda Dated 1-1-1958

G. H. BHATT

¹ Cf Jacobi, *op cit* p 9

² S Levy *Pour l'histoire du Rāmāyana*, JA 1918 pp 1—160

³ Cf Sukthankar Memorial Edition, Vol I, pp 1, 91, 433

⁴ *ibid* pp 97ff, 108ff, 159, 246

⁵ Cf Ruben, *op cit* Preface (Vorbemerkung), pp IX, XI. Dr Ruben remarks —

Dr Sukthankar sets an Ideal of Text-criticism, and the principles enunciated for the reconstruction of the Mbh should be applied to the Rāmāyana, as the text-tradition and the scheme of Recensions in both the cases are similar.

SUPPLEMENTARY INTRODUCTION

The Constituted Text

The Bālakāṇḍa, sometimes called the Ādikāṇḍa, possibly in imitation of the Ādiparvan of the Mbh, consists of 76 Sargas with 1941 Stanzas (77 Sargas with 2292 St in the Vulgate). It is based on 37 MSS and 6 Comm. The MSS. are divided, as shown in the Introduction to the first Fascicule, into the two main Recensions, Northern and Southern, which in their turn are divided into several Versions on regional considerations. The Southern Recension (SR) is represented in the three southern scripts—Telugu, Grantha and Malayalam—and also in the Devanāgarī script, while the Northern Recension (NR) is represented in the Newarī, Maithilī and Bengālī scripts (North-Eastern Version), the Śāradā and the Devanāgarī scripts (North-Western Version) and the Devanāgarī script (Western Version). The Northern Versions are not uniform, while the Southern Versions maintain absolute uniformity (ignoring a solitary exception of M₄ which as we shall see later on is a misch-codex). The uniformity of the text and the purity of the language in the SR have induced the present editor to base the text of the Epic on the SR, care being taken to eschew all the passages in the SR which have no corresponding substitute passages in the NR or which are missing in that Recension. The constituted text does not obviously represent the SR as all spurious passages in the SR have been scrupulously rejected. The NR has in fact served the purpose of an effective check in detecting doubtful passages in the SR. The linguistic aspect of the MSS will be discussed later on.

Analysis of the MSS.

A detailed analysis of the MSS regarding additions and omissions, and their mutual relation, which has not been possible till the completion of the Bālakāṇḍa, is now taken up here. For the sake of convenience we first take the NE Recension consisting of Nepālī, Maithilī, and Bengālī Versions. We now start with the Nepālī version.

Nepālī Version

The Nepālī Version is represented by the two MSS, Ñ₁ and Ñ₂. Ñ₁ which is our oldest MS in the Crit App, dated C 1020 A D is unfortunately damaged in several places, and consequently the text of 11-12, 69-79, 21-13^{ab}, 33 8^a-52 20^a, 54 4^a-5^b, 57 10^c-11^b and 66 10-76 is not available¹. The MS Ñ₂ dated C 1675 A D is complete. Both the MSS agree with the Maithilī and the Bengālī Versions. A comparison of Ñ₁ and Ñ₂ as far as the available portion is concerned shows that there are following additional 19 *Star-passages* (including the 3 substitute passages—239, 625 and 669) which crept into Ñ₂ during the period of about 650 years—70, 74, 79, 104, 107, 153, 177, 181, 189, 219, 292, 318, 409, 533, 613, 670.

There are no *Star-passages* exclusive to Ñ₁ and to Ñ₂. The additional passages in Ñ₁ and Ñ₂ are generally shared by the Maithilī, Bengālī and Śāradā Versions, as against the S MSS excepting M₄ which is, however, a misch-codex. The haplographical omissions in Ñ₁ are 21 14^c-15 (with V₂), 24 14 (with VB₁), 55 11^{ca} and 10^{ab} (sequence) and 65 1 15 of 1212* (with B₁), while in Ñ₂ they are 7 267* (post half of 1 3 to pri half of 1 4), 23 7^a (with V₂ G₄), 35 813* (post half of 1 6 to pri half of 1 7), 41 5-7 (with V₂ B₁ D₁₀ 13), 50 24-25^b (with B₁), 55 6^b-8^a (with D₁₃), 59 13^{bc}. There are other omissions which are common to the N MSS. The omissions peculiar to Ñ₁ are 1 13^{ca} and 57 2^{ab}, while those peculiar to Ñ₂ are 3. 19^b and 68. 8^{ab}.

Maithilī Version

Of the 4 MSS (V₁₋₄) constituting the Maithilī Version V₁ (c 1360 A D) is the second oldest MS in our Crit App. The Maithilī Version agrees with the Bengālī Version and thus represents the NE

¹ For the correct colophon of the MS Ñ₁ cf Dr V V Mirashi's article on 'Gāṅgeyadeva of Tīrabhukhī', ABORI, XXIII, pp. 291-301.

Version There is general agreement in the 4 MSS of this group, but sometimes V₄ (c 1836 A D) differs and presents a poor text. Most of the *Star-passages* found in the MSS of this Version are shared by the other MSS (Ñ and B) of the NE group, and in some cases the MSS of the NW group also. The *Star-passages* exclusive to V₁ are 543, 1201, to V₂ 45, to V₃ 169, 319, 580 (subst), 605, 1204, to V₄ 834, 1089, 1221. The haplographical omissions are as follows —

V₁—67 11-12^b (with D₃ 7), 73 1 3 of 1337* (with V₂)

V₂—21 14^c-15 (with Ñ₁), 23 7^{cd} (with Ñ₂ G₄) 1 1 of 652* (with V₄ D₁₁ 13), 39 3^c-4, 59 1134* (with B₁), 60 1 2 of 1146*—St 16, 64 26^{ab}, 72 16^c-17^d (?), 18^c-1. 3 of 1328*, 73 1 3 of 1337* (with V₁), 1 1-3 of 1351*

V₃—6 248* (from post. half of 1 41 to the pri half of the line of 23^{ab}). 30 22^{ab}. 41. 5-7 (with Ñ₂ B₁ D₁₀ 13) 44 967* (from post half of 1 1 to pri half of 1 4 (with D₁₀) 65 1 13 of 1212* (with D₁₃) 71 3^{ab} (with D₇)

V₄—3 11^{cd}-21 11 364* (1 2—I 12 2^b) 23 1 1 of 652* (with V₂ D₁₁ 13) 35 18^d-19^d. 44. 20^c—1 1 of 965*. 54 15-16 57 14^c-15^b (?), 60 18^{cd} (?) 65. 1. 17-18 of 1212*. 73. 1345* 76 1 5-7 of 1394* (?)

The following are the omissions *peculiar* to the individual MSS. of this group—

V₁—13 2^c-3^b, 14 7^{cd}, 17 22-27, 28 8^{ab}, 42 2^{ab}

V₂—16 4, 25 8^{cd}, 47 27^{ab}, 52 14^{cd}, 61 7, 71 1302* (1 4) to St 16, 72 4^c-5^d

V₃—10 17, 15 10^{ab}, 19 21^{ab}, 32 25-26, 42 22-23^b, 67 5^{cd}, 68 8^{c-f}

V₄—1 66^{bc}, 11 14^c-15^b, 13 18^{cd}, 35 19^a, 22-23^b 37. from post half of 1 1 of 841* to 13^c, 53 21^{ab}, 55 15^{ab}, 57 16-17^b, 64 25, 69 28^c-30^d, 73 11^{cd}.

Bengali Version

There are 4 MSS of the Bengali group which generally agree with the Nepali and Maithili groups. The oldest MS of this Version is B₁, which is dated c 1688 A D. There are additions and omissions in these 4 MSS, which are common to the N MSS. The *Star-passages* which are *exclusive* to each of these MSS are shown below —

B₁—847 (m), 933, 1137 (sec m ?)

B₂—53, 155, 158, 159 (m), 162 (m), 173 (m), 185, 186, 370, 420, 426 (m), 427 (m), 518, 637, 649, 702, 753 (m), 799, 893, 983, 984, 1028, 1052, 1074, 1191, 1268, 1279, 1347, 1380

B₃—57^d, 84, 101, 117, 125, 184, 205, 231 (m), 233, 265, 287, 296, 310, 317, 320, 328, 335, 368, 372, 384, 397, 441, 448, 474, 483, 492, 499, 520, 530 535 (subst), 538, 567, 571, 595, 626, 650, 657, 683, 701, 703, 745, 764, 795, 811, 824, 842, 869, 887, 901, 929, 947, 979, 988, 1009 (subst), 1032, 1067, 1084, 1088, 1123, 1125, 1154 (subst), 1155, 1174, 1176, 1182, 1192, 1214 (m), 1222, 1242, 1253, 1270, 1293, 1311, 1338, 1358, 1382

B₄—92, 114, 465, 1192 (1 2)

The haplographical omissions are not found in B₂ and B₄. They are however found in B₁ and B₃ as under —

B₁—25 677* (from post half of this to 9^a) 26 700* (from after द्वादि in 1 10 upto द्वादि in 1 11) (from post half of 1 43 upto pri half of 1 44) 29. 742* (1 30-33), 33. 9^c-11^b. 41. 5 7 (with Ñ₂ V₃ D₁₀ 13) 48 2^c-3, 15^{ab} 50 24-25^b (with Ñ₂). 59 1134* (with V₂). 65 1 15 of 1212* (with Ñ₁)

B₄—1 79^c 2 34^{ab} 12 2^a-4^c 23 2^d-3^a. 33. 1 2 of 796* 43 9^c-11^b. 46 1^{cd}. 47. 15^{ab}. 50 19^d. 52 8^{cd} (?), 13^{cd} (with D₁ 2)

The omissions in the individual MSS of this Group are as follows —

B₁—2 36. 30. 20-22^b 48. 17-18 59 18^c-20^b. 66. 1 4 of 1220* to 12^b. 71 21^{ab} (with D₃ 7 13).

B₂—I₃ 39^c-40^d.

B₃—I₀ 27^{ab}

B₄—I 22^{ab} 5 2^c-4 69 5 (with D₆) 72 5^c-7

Sharada Version

There is only 1 MS. in the Śāradā script representing the Śāradā Version. There are, again, 5 MSS. in the Devanāgarī script (D₅ 7 11-13) which may be the transcripts of some old Śāradā MS different from our Ś₁ which seems to be about 100 years old. These 5 MSS which are similar to K MSS in the Critical Edition of the Mbh. (Poona), form with Ś₁ the North-Western Version which not only differs from the SR but also from the NE Version. Not all the additions and omissions in the NW MSS (including Ś₁) are common to the NE MSS (including Ñ₁ 2).

The following *Star-passages* are exclusive to Ś₁ :—

112, 521 (m), 550, 912, 973, 1118, 1286 (subst.)

The haplographical omissions in Ś₁ are as under —

3 20^{cd}, 24^d-25^a 6 248* (from post half of l. 24 to pri half of l. 26) 8 14^c-15^b (with D₂) 14 10^{ab}. 23 8^{bc} (with D₃ 7) 28 7-8^b. 32 3^c-4 (with D₅ 12), 21-23 33 11-12^b (?). 39 13^d-14^a 47 18-19^b (?) 50 9 (? with D₂ 5 12), 25^{ab} (with D₁-3 5 7 11 12) 58 13^{bc} (with D₅ 12). 59 9^c-10^b (? with D₁-3 5 7 12). 60 from post half of l. 1 of 1149* to क्ली in 18^c 65 11-1207* (?), 15 (with D₁ 3 5 7 12). 67. 11^c-12^b (with D₂ 5 12) 70 5^b-7^a (? with D₅). 72 from त्रम in 1326* up to 18^c (with D₁₂). 74 26^{cd} (?)

It appears from the above list that some of the haplo om in Ś₁ are common to D₅ and D₁₂. It may be that Ś₁, D₅ and D₁₂ might have been copied from one old Śāradā MS.

There is again a long list of omissions in Ś₁. They are as follows —

1 18^{cd} (with D₅ 11), 37^c-38^b, 47, 62^c-63^b 2 2^{ab}, 19^{ab} (with Ñ V B D₅ 10-13), 36^{ab} (with Ñ₁ V₃ D₂ 3 5 7 11 12 T₃ M₃) 4 24^{cd} (with D₁₃) 7 11^{ab} (with Ñ V B D₁ 5 10-13), 15^{ab} (with D₁₃) 9 7^{ab}, 8 (with D₁₂) 10 9^{ab} 12 19^c-20^d. 13 11^c-14, 15^c-16 (with D₅), 21^b-2^c (with Ñ V B D₁-3 5 7 10-13), 24, 30 (with D₁-3 5 7 9 12) 14 2^{cd} (with Ñ V B D₁-3 5 7 9-13, M₄), 5^{ab} (Ñ V B D₁-3 5 7 9-13, M₄) 15 23 (with Ñ V B D₁-3 5 7 10-13) 16 (20 with D₁-3 5 7 12) 17 38^c-39 (with Ñ V B D₅ 10-13) 18 3^{bc}, 5^{ab} (with D₅ 12) 15^{cd} (with D₁-3 5 7 9 11 12 M₄) 19 4^{cd} (with D₁-3 5 7 12), 6 (with D₅ 13), 11, 15-16 (with D₁-3 5 7 11 12 M₄), 18^c-19^b (with Ñ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄), 22^{ef} (D₁-3 5 7 11 12 M₄), 23^{bc} (with D₁-3 5 7 11 12 M₄) 20 18 (with D₁-3 5 7 9 12) 21. 18^{ef} (with D₁-3 5 7 11 12) 23 13-14 (with D₁-3 5 7 11 12), 28-29 (with D₁ 2 5 12) 25 12 (with D₁-3 5 7 11 12) 28 3^{cd} (with D₁ 2 5 11 12), 11 (with D₁-3 5 7 12) 29 6 (with D₁-3 5 7 12), 7^c-8^b (with D₁-3 5 7 12) 30 14^{cd} 32. 8-9^b (with D₅ 12), 10^{cd} (with Ñ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄) 34 5^{ab} (with D₅ 9 11 12), 14 (with D₅ 9 12 G₃), 21^{cd} 35 10-11^b, 13 (with D₅ 12), 21^{ab} (with D₅ 9 12) 36 22^{cd} (with D₅ 12), 29-30 (with D₅ 9 12) 39 24^{cd} (with D₁-3 5 7 9 12 M₄) 43 9^{cd} 44 2^{cd} and 5^{cd}, 18^{ab} (with Ñ₂ V B D₁-3 5 7 9-13 M₄) 50 5^{ab} (with D₉) 52 15^{cd} (with D₁-3 5 7 12 13) 57 2^c-3^b (with D₁-3 5 7 12). 59 13^{cd} (with D₅ 12.13) 63 10^{cd}. 64 12^{ab} (with D₁-3 5 7 12) 65 13^{cd} (with D₁-3 5 7 12) 68 7^{cd} (with D₁ 2 5 12) 69 31 (with D₁-3 5 7 9 12) 70 2^{cd} (with D₁₃) 71 14^{cd} (with Ñ₂ V B₁ 3 4 D₁-3 5 7 11-13) 72 23^{ef} (with D₃ 5 7 12).

The above analysis shows that Ś₁ represents the NW Version as all the haplographical omissions in Ś₁ are common only to the D MSS representing the NW Version. And even in ordinary omissions Ś₁ agrees only with the NW MSS in 31 cases, while it agrees with both the NW and NE MSS in 12 cases only. There is again not a single case where Ś₁ agrees only with a NE MS as against the NW MSS.

Devanāgarī Version of Tīlaka (Vulgate)

The Devanāgarī Version is a Composite Version, as it represents all the Versions (NE, NW, W and S). The comm *Tīlaka* has a text of the Rām which agrees with the SR and which is here accepted.

as representing the Vulgate There is no *Star-passage* exclusive to this MS (Dt), nor is there any haplographical omission There are, however, a few omissions as under —

12 19^{ab} 30 15^{ab} (with D₆s) 38 19 upto I 39 6 47 7^{cd} (with D₆s) 48. 8.

Devanāgarī Composite Version

Western Version

The four MSS D₁-D₄, although they differ from one another in certain respects, have many points of agreement and form a separate unit They are written in Gujarat (D₁ may be from Rajasthan or the border-line between Gujarat and Rajasthan) as can be inferred from the nature of their handwriting In the case of D₂ and D₃ the colophons in fact make a clear reference to the two places of Gujarat—*Vīram-gām* and *Suklatīrtha*—where they were written All the 4 MSS mention the date of writing in the colophons,—1455 A D, 1594 A D, 1717 A D and 1845 A D respectively D₁ again occupies the third rank in point of antiquity, being next to *Ñ*₁ and V₁ In view of the fact that the 4 MSS belong to Western India and show common characteristic features they are taken as forming a Western Version. They also share the features of the NR and the SR, and this is not unnatural as they belong to a region which lies between North and South and which consequently comes under their influence

The *Star-passages* in the 4 MSS. are 28 (including 7s), 6, 4 and 8 (including 1s) respectively. They are as under —

D₁—48, 145(s), 156(s), 160, 207, 216, 242(s), 244(s), 246, 288(s), 330, 349(s), 349(s), 498, 556, 654, 761, 783, 798, 910(m), 989(s), 1004, 1007, 1062, 1142, 1208, 1275, 1332, 1350

D₂—163, 179, 183, 204, 228, 279

D₃—56, 129, 212, 309 (lines 47, 51, 54, 55, 63, 64, 77, 86, 89, 90—all s), 1186

D₄—50, 200 (s), 201, 240, 380, 514, 1075, 1115

The above-mentioned MSS have got haplographical omissions as under —

D₁—1. 16^a-17^b 14 10^{ab}. 35 4^{cd} (?) (with D₃ 7 M₄) 40 11^c-12^b (with D₂ M₄) 44 25^{cd} (with D₂ 3 5 7 9 11, 12). 48 15^{cd} (with D₃ 7 11) 50 26^{ab} (with D₂ 3 7 13). 52 13^{cd} (with B₄ D₂), 22^{bc} (with D₂ 3 7 11) 55 21^c-22^b (with D₂ 3 5 7 13). 59 27-28 70 10^{ab} 74 3^{ab} (with D₂ 3 7 9)

D₂—6 20^{bc} 8 14^c-15^b (with *Ś*₁). 12 6^c-7^b. 13 42^b-43^a (with D₇) 14 10^{ab}. 15 26-27^{ab} (?). 16 14^c-15^c (यु to यु) 17 1 9-10 of 531* (?), from post half of 1 2—pr half of 1 4 of 542* (from after राजा to राजा). 20 7^{ab}—1 1 of 596*, 1 4 of 596* to न in 7^d. 24 6^d-7^c, 18 32 3^{ab} 35 1 1-3 of 813* (with D₁₀) 37 16^c-17^b. 40 11^c-12^b (with D₁ M₄) 44 3 47 30 (with D₃). 48 8^c-9^b, 12^d-1^c (of Sarga 49) 50 9 (? with *Ś*₁ D₂ 12); 26^{ab} (with D₁ 3 7 T₃) 52 13^{cd} (with B₄ T₂), 22^{bc} (with D₁ 3 7 11) 56 11^c-12^b (?). 57. 19^{cd} (? with D₃ 7) 58 from after स्रष्टु in 10^d to स्रष्टु in 11^d 59 6^d-7^a. 64 27^d-28^c. 66 from after वृष्टु in 6^a to वृष्टु in 8^a 67 11^c-12^b (with *Ś*₁ D₂ 12) 68 10 70 9^d-12^a, 17-18 (?) 71. 10-11^b. 72 after वृष्टु in 7^b to वृष्टु in 1 3 of 1320*.

D₃—3 19-20 8 1^c-2^b. 14 10^{ab}. 15 from post. half of 1 3 to pr. half of 1 5 of 478*. 23 8^{bc} (with *Ś*₁ D₇). 26 15^a-16^d (with D₇ G₁) 28. post. h 1 2 (732*) to 20^c 31 12^c-13^b (with D₇), 22^b—pr h of 767* (with D₇). 35 4^{cd} (?) (with D₁ 7 M₄) 45 20^c-21^b. 46 17. 48 15^{cd} (with D₁ 7 11) 49 1 2 of 1035* to St. 11 50 26^{ab} (with D₁ 2 7 T₃) 52 22^{bc} (with D₁ 3 7 11). 55. 10^{ab} and 8^{cd} (sequence), 17^c-18^b (with D₇ 13 T₃) 57. 19^{cd} (with D₂ 7) 65 21^c-22^b (?) 67 11-12^b (with V₁ D₇) 70 3. 72 from after वृष्टु in 1^a to वृष्टु in 1^a. 74 14^c-15^b.

D₄—6 5^{ab} 7 16^{ab}—1 3 of 271*. 11. 19^b-21^a. 14 10^{ab}. 32 15^{ab}. 38 8^b-9^c (with G₁). 47 30 (with D₂) 48 13^{cd} (with D₁ 13 T₃). 52 4^{ab}. 65. 6-7 (with B₄). 66 16^d-17^a (with T₂ M₃). 68. 1252* (1. 6-8) 69. 11-13.

The four MSS have got the following individual omissions :—

D₁—I 4^{cd} (with D₂), 6^{cd}, 7, 17^{ab} (with D₁₂), 25^{cd} (with D_{2.7}), 29^c–30^b, 40^{ab}, 49^{ef} (with D_{2.3.7}), 61^{ab} (with D_{2.3.7}). 2 22^{cd}–24 3 14^{cd} (with D₁₄ T G₂ M_{1.3}), 21^{cd} 4 19–21^b, 24. 5 9 (with D_{2.3.9}), 12^{ab} (with D₂), 14^{ab} (with D_{2.3.9} M₄), 17, 20–23 6 4^{cd}, 10^{cd}. 18 5^{cd} (with D_{2.3.7.9.14} G₄ M₄) 22 ण in 17^{ab} 36. 18^{cd} 42 20 (with D_{2.3.5.7.9.12}) 45 16. 47. 2^c–3, 4^{cd}, 5^{cd}, 6^{cd} 52 9^{ab}. 55 22^{ab} (with D_{2.3.5.7.12.13}). 59 22^{cd} (with D_{2.3.5.7.12}), 31^{ab} (with D_{2.3.5.7.12}) 60 8^{ab} (with D_{2.3.5.7.12}) 63 3^{cd.ef} 71. 10^e–11^b

D₂—I 4^{cd} (with D₁), 25^{cd} (with D_{1.7}), 49^{ef} (with D_{1.3.7}), 61^{ab} (with D_{1.3.7}) 2 38^d–39^c. 3 11^d–12^c 20^{cd} 5 1^{ab}, 17^{cd} (with D_{3.9}), 20–21 (with D₃) 6 19 (with D_{3.7.9}) 7 5, 11 (with D₃), 13^{ab} (with D_{3.7.9}), 15^{cd} (with D₃) 8. 17–18 12 21 (with D_{3.7.12}) 13 44^{ab} 15 27^{ab} 17 25^c–26^b 19 3, 6^{cd} (with D_{3.7}) 20 7^{ab} 22 8^c–9^b 26 11–12^b (with D_{3.7}) 29 4 32 20^{cd} (with D₃) 36 18 38 16^c–26 (end of Sarga) 39 15^c–16. 42 8^{ab} (with D₁₁) 46 6^{ef} (with D_{6.9.11}) 47 6^{ab} (with D_{2.3.5.7.9.12}) 53 10^c–11^b 56. from समाहिता in 18^c upto हि in 20^a 57 1^{ab}, 11^{ab} 58 17^d–18^c 59. 20^d–21^c. 74 25^c–26^b.

D₃—I 23^d (with D₇), 49^{ef} (with D_{1.3.7}), 61^{ab} (with D_{1.3.7}) 5 11–12^{ab} 6 4^{ab}, 17^{ab}, 18^c–19 9 20^{ab}, 21^{ab}. 22 from ण in 13^{ab}. 23 29^c–29 (with D₇) 24 2^c–3^b 25 10 (with D₇). 26 13^{cd} (with D₇) 32 3^d—pri half of l 2 of 771* 36 8^{ab} (with D₇), 18–20 (with D₇ M₄) 40 22^d–23^a. 49 23^a and 23^d (both with D₇) 52 8 (with D₇) 53 19 (with D₇). 56 2^{ab}, 2^{ef}–8^c 59 23^b 61 16. 62 5^{ab} 64 24 (with D₇). 70 19^{cd}. 74 24^c–25^b.

D₉—5 8–9, 11–12, 19^c–22 7 8^{ab}. 11 9^c–10^b 13. 10^c–11. 15. 12^{ab}, 21^c–22^b. 17 38^c. 22 13^{ab} 29 8^{cd}. 32 6^b–7^a. 41. 18 45 13^c–14 52. 6^c–7 53 7^{cd}. 64 3^b—pri half of l 2 of 1185*. 65 16–19 68. 7. 69 9^{ef}. 70 9^d–10^a.

As regards insertions the four MSS have most of the *Star-passages* common with N Version. There are, however, cases of insertions where they agree with the SR, particularly D₉. The two MSS. D_{2.3} have the following *Star-passages* peculiar to them 57^b, 94, 187, 222 (with D₉), 229, 255 (with D₉).

The following conspectus will show the relation of the Western MSS. to the Devanāgarī and Southern Recensions

Ins * No	W D _{1-3.9}	D Dt D _{4.6.8.14}	S T G M
72	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M
123	D ₃	—	M ₄
136	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
146	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
154	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M
165	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
175	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
213	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
229	D _{2.3}	—	G ₃
324	D ₁	—	M ₄
366	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M
406	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
428	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
433	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
	(om 1 5–8)		
467	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
468	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
470	D ₉	D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
471	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M ₁₋₃
490	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M
491	D ₉	Dt D _{4.6.8.14}	T G M

(M₄ om. l. 12, 15)

Ins * No	W D ₁₋₃ 9	D Dt D ₄ 6 8 14	S T G M
495	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M { G ₂ om 1 1-6 G ₄ om 1 5-7 and M ₄ om 1 5-8 1 G M T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ (All ex. T ₃ om 1. 6) T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ (T _{1 2} G ₄ M ₃ om. 1 2) T G M ₁₋₃ T G M T G M ₁₋₃ T G ₂₋₄ M _{1 2} T G M (G ₁ om 1 1, M ₁ om. 1 2) T G M T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ (M ₄ om 1 5-8) T G ₁₋₃ M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M (M ₄ om 1 1, 2, 5) T G M ₁₋₃ T G M (All om 1 1) T G M T G M (All ex. T _{1 2} G ₂ M ₁ om 1 2) T G ₁ M ₁₋₃ T G M T G M (G ₁ 1 2 only) T G M ₁₋₃ T G M M ₁₋₃ T G M — T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T G M ₁₋₃ T _{2 3} G M _{1 3} T _{2 3} G ₁₋₃ M _{2 3} { T ₂ M ₃ om 1 3 G ₁₋₃ M ₂ read 1 2-3 only M ₁ (1 3) M ₄ T G M ₁₋₃ T G M
504	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
505	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
508	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
509	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(om 1 6)	(D ₁₄ om 1 6)	
510	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
511	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
513	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
540	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(om 1 2)	(D ₁₄ om 1 2)	
564	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
607	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
615	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
616	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
628	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
631	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
643	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
644	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
645	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
658	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
667	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
690	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
707	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
713	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
720	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(om 1 2 & 5)	{ All om 1 2, D ₁₄ om 1 5 also	
721	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
729	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(om 1 1)	(D _{4 14} om 1 1)	
733	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
736	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(om 1 2)	(All ex. D _{3 14} om 1 2)	
750	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
758	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
762	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
	(1 2 only)		
769	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
780	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
797	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
801	D ₂	Dt D ₄ 6 8 14	
804	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
		(D ₄ 9 om 1 1)	
831	D ₉	D _{4 14}	
838	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
867	D ₉	D ₄ 6 14	
874	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
890	D ₉	Dt (1 2-3)	
	(1 2-3)		
886 (subst)	D ₁ (1 3)	—	
999 (subst)	D ₁	—	
1033	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	
(1060	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	

Ins * No	W D ₁₋₃ 9	D Dt D ₄ 6 8 14	S T G M
1081	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M
1105	D ₉	D ₄ 14	T G M ₁₋₃
1108	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃
1148	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃
1150	D ₉	Dt D ₆ 8	M ₃ (1 1 only)
1153	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃
1274	D ₁ 9 (D ₁ om 1 4-5, 10-11, 14-17)	Dt D ₄ 6 8 14	T G M (M ₄ om 1 4 5 & 7)
1324	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃
1327	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃
1386	D ₉	Dt D ₄ 6 8 14	T G M ₁₋₃

No of Ins.—73

—Subst — 2

Out of the 73 ins as many as 69 are common to S and D₉ only (from W group)

North-Western Version

We may now turn to the D MSS representing the North-Western Version. There are five MSS. (D₅ 7 11 12 13) which are procured from Baroda, Hoshiarpur, Bikaner and Jodhpur and which like the Śāradā Version contain the NW text. They may be the transcripts of some Śāradā MS different from the Ś₁ of the Critical Apparatus

The *Star-passages* exclusive to the five MSS individually are as follows —D₅—1168D₇—164, 282 (s), 285 (s), 291, 694

D₁₁—75, 161, 192, 232, 234, 306, 309 (1 15-18, 44-46, 51, 67), 385, 388, 391, 413, 414, 416, 436, 534, 566 (1 6, 7, 9, 37, 38, all s), 640, 642, 676, 679, 687, 688, 700 (1 26 (s), 32, 33, 34); 727 (1. 6-8 and 1 1, 3, 9, 10 all s), 743, 820, 832, 836, 841 (1 2), 941, 958, 993, 997 (1 4), 998, 1031, 1037, 1050, 1068 (s), 1157 (1 2-3), 1175, 1196, 1284, 1322, 1339.

D₁₂—359, 360, 1128D₁₃—223, 293, 295, 302 (1 8), 472, 565, 600, 601, 602, 1316

The haplographical omissions are as under —

D₅—3 4-5 14. 10^{ab}. 16. 4-6. 32 3^c-4 (with Ś₁ D₁₂), 19 (with D₁₂) 40 17^c-18^b (? with D₁₂) 44 8-9^b. 50 5 (with D₁₂), 9 (? with Ś₁ D₂ 12) 58 13^{bc} (with Ś₁ D₁₂) 67. 11^c-12^b (with Ś₁ D₂ 12) 70 5^b-7^a (? with Ś₁). 74 7 (?), 14^c-16^b.

D₇—13 42^b-43^a (with D₂). 14 10^{ab} 16 8 (with D₁₂) 17 33^b—pri. half of 544 19. 24. 22 17^a-19^a 23 8^{bc} (with Ś₁ D₃) 26 15^a-16^a (with D₃ G₁). 31 3 (? with D₁₃); 22^b—pri half of 767 (with D₃) 32 1^c—1 1 of 770 35. 4^{cd} (? with D₁ 3 M₄) 40. 9^b-10^a. 43 9^c-10^b. 45. 6^a 48 15^{cd} (with D₁ 3 11) 50. 26^{ab} (with D₁₋₃ T₃). 52 22^{bc} (with D₁₋₃ 11) 55. 7^{bc}, 17^c-19^b (with D₃ 13 T₃) 57. 19^{cd} (with D₂ 3). 59 28^a-29^a (with D₁₂), 32-33^b 61 13^b-14^a (?) 64 27—1 1 of 1202 67. 11-12^b (with V₁ D₃) 72. 3^{ab} (with V₃), 19

D₁₁—1. 43^a-44^b. 3 8^{ab}. 9. 15^a-16^c. 23 10^{cd}, 1 1 of 652 (with V_{2.4} D₁₃) 39. 1. 2 of 873 (?) 45 9^c-11. 46. 1. 3-4 of 986. 47 31. 48 15^{cd} (with D₁ 3.7) 52. 17^c-18^b, 22^{bc} (with D₁₋₃ 7) 55 11^{ab}. 58. 15 64. 1185 (post. h of 1 2—pri. h of 1. 9), 28^{bc}. 68 1. 6 of 1252, 1. 1 of 1256. 71 from राजपुत्रीणां in 11^a—विवाहे in 12^c (?).

D12—I 16^c-17^b. 10 27 (with D1) 14. 10^{ab}. 15 485 (1 3-4) 16 8 (with D7) 21. 14^c-15^b. 32 3^c-4^b (with Ś1 D5), 778 (from after ऋक् in l 1 to ऋक् in l 2), 19 (with D5). 34 17^{ab} (?) 35 11-12^b. 40 17^c-18^b 45^{cd} (with M2) 50 5 (with D5), 9 (?) with Ś1 D2 5) 52 22^{ab} (with B1 D13) 53 14^c-15^b 55 21^b-22^b. 58 13^{bc} (with Ś1 D5) 59. 9^c-10^b (?) Ś1 D1-3 5 7 also). 60 22^{cd}. 62 23^{ab} (?) 65 15 (Ś1 D1-3 5 7 also) 67 11^c-12^b (with Ś1 D2 5) 72 From ऋक् in 1326 to 18^c (with Ś1)

D13—8 1^{bc} 9 1 19-20 of 309 10 21 12 28^{ef} 14 1 4-5 of 463 16 9 23 1 1 of 652 (with V2,4 D11) 29 742 (post half of l 43—pri h of l 44) 31 3 (?) with D7) 41 1 2 of 894-4^b (?), 5-7 (with Ñ2 V3 B1 D10) 43 7^d-8^a 44 11^c-12^b (?), 1 1-2 of 961 45 15^d-16^c 46 14^{bc} (?) 49 13^{cd} (with M4), 1 1 of 1043 50 1 2 of 1045-6^b. 52 22^{ab} (with B1 D12) 54 4^b-5^a 55 6^b-8^a (with Ñ2), 17^c-18^b (with D3 7 T3) 63 1181 (post. h of l 4 to pri h of l 17) 65 1 13 of 1212 (with V3) 66 13 (with M4 ?)

There are also omissions in individual MSS They are as follows —

D5—I 18^{cd} (with Ś1 D11), 49^{ab} 3 2^{cd} 22 6^c-7 38 10 (with D5 12 14 T1 G1 3 4), 15^{cd} (with D5 12), 26 (with D13) 41 11^c-12^b 44 15^c-16^b 52 24^{cd} (with D12 13) 60 1 (with D12) 74 26^c-28

D7—I 23^d (with D3), 25^{cd} (with D12), 49^{ef} (with D1-3), 61^{ab} (with D1-3) 2 17^a-18^b. 3 12^{cd}—Sarga 5. 15 7^c-8^b 19 10-11 23 1^{cd} 34 20^c-21^b 39. 23^{ab}. 44 8^c-9^b. 50 9^{cd}, 27^{ab} 56 18^{cd} 59 2^{a-d} 61 20^c-21 66 12^{cd}, 19^{ab} 73 18^c-19^b

D11—I 7^{cd}, 18^{cd} (with Ś1 D5), 34 2 8^d—ऋक् in 9^c. 7 13 9 1^{ab}, 16^{abc}, 19^{bcd}. 12 25^c-26^b. 13 14^{ab}, 19, 21^{ab}-22^c, 24 15 1-3 and 5^{cd}-6 16. 7^{ab}. 26 19^{bc}. 30 7^{ab}. 35 21^{cd}. 36 28^{ab} 50 22^c-23^b. 72 1-2^b. 74 17^{ab}, 18

D12—I 17^{ab} (with D1), 22. 12 30 14 15 21 15^{ab}. 35 16^b-17^b 53. 3^c-4

D13—I 46^{ef} 13 22^{ef} 16 7 19 4^c-6^b. 22 7^c-8^b 24 13^c-14^b 30 20^{ab} 38 26^{ab}. 42 9^{cd}. 45 16^{abc} 48 16^{ab}. 50. 6^{ab}. 53 14^{cd}. 56 1 66 11^{cd}. 71 11^c-12^b. 74 2^{ab}.

Southern Recension

The SR is represented by T G M Dt D4 5 8 14 MSS For the sake of convenience we have first referred to the 5 D MSS of this Group

The *Star passages* exclusive to these 5 MSS are shown below —

Dt—Nil.

D4—560, 826, 1255

D5 8 14—Nil

The haplographical omissions are as under —

Dt—Nil

D4—48 14^{cd} (with D5 T3)

D5—35 from ऋक् in 25^c up to गङ्गाया in 26^c 37 22 (?) 61 19^{ab}.

D8—Nil

D14—I 12 10^c-11^b. 46 15^{cd}.

Following are the omissions in the individual MSS —

D1—I 12 19^{ab} 30 15^{ab} (with D5) 38 19 upto I 39 6 47 7^{cd} (with D5) 48 8

D4—I 10 4 55 2 (with G1 3 M2) 74 13^{ab}

D5—I 15 16 26 16^{cd} (with D11). 31 19 65 8

D8—Nil.

D14—I 17. 38^c.

MSS in the Southern Scripts T G M

There are 11 MSS in the Southern Scripts 3 in T, 4 in G and 4 in M. All these MSS except M₄ represent a uniform text unlike the NR where NER differs from the NWR.

The *Star-passages* exclusive to the individual MSS are as follows —

T₁—Nil

T₂—300, 585, 1389

T₃—885, 1095

G₁—144, 691

G₂—Nil

G₃—460

G₄—Nil

M₁—Nil

M₂—210, 211, 581, 935, 1205

M₃—227, 350, 512, 563, 639 (*inf l*, *sec m*), 668 (as before), 717 (..), 849 (..), 855 (..), 858, 860, 878 (*sup. l*, *sec m*), 915 (*inf l*, *sec m*), 917, 927, 1051 (*inf l*, *sec m*), 1280 (*m*, *sec m*), 1353, 1369, 1370

M₄—47, 106 (s), 121, 170 (s), 199 (s), 202 (s), 214 (s), 225 (s), 250 (s), 347 (s), 371, 400, 407, 419 (s), 469, 477, 480, 516 (s), 523, 533 (s), 566 (1 28, 31, 32, 33), 582 (s), 618, 675 (1 2 only), 699 (s), 721 (s), 742 (1 45-47), 828 (1 12 (s), 1 10), 871 908 (s), 932 (s), 933 (s), 946, 965 (1 2 only), 1014 (s), 1071, 1104, 1130, 1133 (s), 1145 (1 3-4 only), 1204 (s), 1289, 1303 (1 3-6), 1315 (s), 1385

The haplographical omissions in these MSS are as under —

T₁—41 4^{cd} (?)

T₂—43 3^c-4 46 12-14^b (with G₄). 50 2^b-3^c (?) 66 16^d-17^a (?) (with D₀ M₃)

T₃—23 21^d-23^c (with G₄) 32 8^{ab}. 33 3^c-6^b 37 13^c-15 48 14^{cd} (with D₄ 9) 50 26^{ab} (with D₁-37) 55 17^c-18^b (with D₃ 713) 74. 14^d-16^c

G₁—4 1 3 of 209 (with G₂). 26 15^a-16^d (with D₃ 7) 39 16-17 49 20^{ab} (with G₃)

G₂—4 1 3 of 209 (with G₁) 30 11^b-12^c, 23^{ab}. 31 16^c-17^b 33 7-10 57 12-13 (?) 62 5^a-6^d (?) 75 2^c-3^b

G₃—4 1 5 of 203 46 6^e-8 48 4^{bc}. 49 20^{ab} (with G₁)

G₄—3 19^{ab} 16 5^{cd} (with M₃) 23 7^{cd} (with Ñ₂ V₂), 21^d-23^c (with T₃) 38 8^b-9^c (with D₀) 41 8^c-9 46 12-14^b (with T₂) 49 20^b-21^c 55 11^b-12^c

M₁—53 15^{ab} (?)

M₂—26 16^f-17^a. 38 14 45 3^{cd} (with D₁₂) 46 6^e-8 (with G₂)

M₃—4 1 4 of 203 16 5^{cd} (with G₄). 66 16^d-17^a (with D₀ T₂)

M₄—3 21^{cd} 4 9^d-10^a, 12^{ef} 16 4^{ab} 26 5-11^b 35 13^c-25 (?) 36 16^b-17^a 40 6 (?), 11^c-12^b (with D₁ 2). 43 1 2 of 944—1 6 of 945 49 10^c—1 3 of 1037, 13^{cd} (with D₁₃) 53 14^{cd} 55 6^d-11^a 66 13 (?) with D₁₃) 71 23^{ab} 75 from post h of 1 7 up to pri h of 1 9 of 1379

The omissions in the individual MSS are shown below —

T₁—42 16^{ab}.

T₂—69 16^{ab}

T₃—11 5^d-8^a 13 18^{ab} 35 2^{ef}, 13^d-16^c 62 1-3 73 2^c-4

G₁—38 26^{cd}

G₂—4 4^{cd} 5 16 11 repetition of 16-17 at the proper place 21 15^{ef} 43 6^{cd} 56 from after त्रिश in 10^c upto 12^b 57 23^{cd} 62 3^d-4^c (with M₁) 73 13^{cd} (with M₁ 2)

G₃—76 14^{cd}

G₄—3 14 (with M₄) 8 from यथा in 14^d upto ऋश्यशुक्ल in 16^b 10 24^{cd} 70 from राजवेर in 8^c upto देवमीदस्य in 10^c

M₁—NilM₂—41 18^d—20^c.M₃—19 18^{ab}. 64 2^{cd}

M₄—1 67^a—68^b, 69^{ab}, 73^{ab}, 73^d 2 7, 41 3 14 (with G₄) 11 3^c—4^b 12 2, 14^c—15^b
 13 8—9, 13—15, 24—25^{ab}. 14 3^c—5^b 17 28^c—34^d, 35^{ab} 19 11^{cd}. 20 19^a 22 16^{cd}.
 23 27^c—28 26 14—16^d 30 8 36 13—14. 42 8—11, 24^b—I 43 1^a 44 2^{ab} 45 15^c—16^b.
 46 5^{cd} 47 2^c—5 52 6^{ab} 56. 18^{ab}, 20 57 2 59 3^{ab} 66 2—3 67. 13 69 3^{ab}
 73 10^e—12

Of these Southern MSS all T G M excepting M₄ are almost uniform and faithfully represent the Southern Recension M₄ is a misch-code, sharing many features of the NR and sometimes having passages not found in any other MSS of both N and S Recensions

To make the point more clear we may further examine the nature of different MSS The *Star-passages* common to D (= Dt D₄ 6 8 14) and S (= T G M) are as follows —

D + S—83 (M₂ missing), 115, 119, 217, 243, 245, 252, 269, 272, 559, 735.D + S + D₀—72, 154, 366, 490, 491, 495, 504, 564, 616, 628, 644, 690, 720, 729, 733, 758, 762, 797, 1069, 1081D + S (ex M₄)—69, 236, 237, 238, 274, 275, 336, 352, 354, 363, 371, 379, 386, 398, 457, 875, 916, 918, 919, 1085, 1348, 1377, 1383D + S (ex M₄) + D₀—136, 146, 165, 213, 406, 428, 433, 467, 468, 471, 505, 508—511, 513, 607, 631, 643, 645, 658, 667, 713, 721 (M₄ subst), 769, 789, 804, 838, 1033, 1108, 1148, 1153, 1324, 1327, 1386Dt D₆ 6—109, 176, 188, 251, 283, 305, 369, 373, 374, 739, 740.NW MSS (= Ś₁ D₅ 7 11—13) collectively

* No	MSS.	* No	MSS.
302	Ś ₁ D ₅ 12	892	Ś ₁ D ₅ 11 12
424	Ś ₁ D ₅ 11 12	902	Ś ₁ D ₅ 12
459 (s)	"	951	Ś ₁ D ₅ 11—13
550 (s)	D ₅ 11 12	1047	D ₅ 11 12
565 (s)	Ś ₁ D ₅ 12	1057	Ś ₁ D ₅ 11—13
602 (s)	Ś ₁ D ₁₂	1114	Ś ₁ D ₅ 11 12
611	"	1166	Ś ₁ D ₅ 12
712	D ₁₁ 12	1167	"
734	Ś ₁ D ₅ 12 13	1203	Ś ₁ D ₅ 11
741	D ₅ 11 12 13	1333	Ś ₁ D ₅ 12
753 (s)	Ś ₁ D ₅ 12	1361	Ś ₁ D ₅
787 (s)	"	1374	Ś ₁ D ₅ 11 12
877	Ś ₁ D ₅ 11 12		

* Passages exclusive to NE MSS (Ñ V B D₁₀) collectively —

Black figures indicate substitute Passages

* No.	MSS	* No	MSS.
64	B ₂ 3	791	V ₄ B ₄
86	V ₂ B ₂ (m)	864	B ₂ 4
105	V ₂ 3	971	B ₁ —4
108	"	981	P ₂ (m) 4
127	V ₂ B ₂	1061	Ñ ₂ V ₂ B D ₁₀
140	B ₂ 4	1113	V ₁ 2 B ₂
206	"	1224	V ₁ 3
311	B ₂ (m) 4	1239	Ñ ₂ B ₂ D ₁₀
313	V ₄ B ₂ (m) 4	1284	Ñ ₂ V B D ₁₀
472	Ñ V B D ₁₀	1301	
497	"	1312	B ₂ 3 (m.) 4
617	B ₂ 4	1313	P ₂ (m) 4
619	"		

* Passages exclusive to W MSS (D1-3) collectively —

* No	MSS	* No	MSS
94	D2 3	197	D1 9
187	"	198	"
193	D1 9	222	D2 3 9
194	"	224	"
" (s)	D13	255	"
195	D1 9	1273	D1-3

* Passages common to NW, NE and W Groups —

63, 68, 74, 85, 87, 111, 113, 116, 118, 120, 122, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 139, 143, 148, 150, 152, 153, 166, 172, 180, 189, 190, 191, 203, 208, 212, 215, 218, 220, 222, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 267, 268, 270, 273, 276, 278, 280, 284, 286, 292, 294, 322, 331 (1 8 s), 346, 348, 367, 376, 380, 392, 444, 478, 482, 517, 536, 539, 541, 542, 551, 557, 558, 591, 596, 704, 709, 765, 775, 782, 790, 810, 815, 818, 820, 822, 825, 840, 841, 853, 880, 881, 882, 885, 886, 895, 898, 923, 928, 953, 967, 970, 974, 981, 982, 991, 1006, 1041, 1058, 1059, 1060, 1070, 1072, 1078, 1080, 1085, 1106, 1124, 1131, 1136, 1141, 1145, 1149, 1172, 1195, 1216, 1220, 1224, 1226, 1228, 1237, 1238, 1246, 1249, 1250, 1264, 1271, 1278, 1314, 1326, 1342, 1365

* Passages Common to T G M MSS. Collectively —

* No	MSS	* No	MSS
241	G2 M1	938	G2 M1
345	"	957	"
454	G1 3	966	G1-3 M1-3
561	T2 M3	994	G2 M1
692	G2 M1	1013	G1-3 M1-3 (sec m)
711	G1 3 M3 (inf ltn)	1039	G1 3 M3 (sec m, inf l)
726	G1 M3		G2 M1 (both l 5 only)
738	G2 M1	1040	G2 M1
768	T2 G2 3 M1	1133	T2 M3
884	T2 M3	1184	G1 3
891	G1 M3 (sec m, inf l)	1245	"
920	T2 G2 M1 3 (sec m)	1354	G2 M1 3
936	G2 M1 3 (sec. m)	1375	G2 M1
937	G1-3 M1	1387	"

* Passages common to M4 and NR (NW, NE) —

49, 51, 54, 57^a, 58, 123 (with D3), 144 (D2 3 also), 151 (only D7 11, D1-3), 242 (D7, B3 4, D9, Dt D4 6 8 14 S), 288 (D11 and NE), 289 (NW, NE, W), 290 (D13, NE, D1 2), 321 (D7 13, NE, D1-3), 323 (B4), 324 (D1), 327 (D11, 13, NE), 329 (D7 13, NE, D1-3), 330 (D13, NE), 331 (NE), 334 (D7 13, NE), 339 (D7 13, NE), 341 (D7 13, NE), 343 (D7 13, NE), 351 (D13, NE), 353 (D11 13 NE), 360 (D13, NE), 361 (D13, NE), 362 (D13, NE), 364 (D13, NE), 375 (NW, NE, W), 385 (D13, NE), 383 (D13, NE), 389 (D11-13, NE), 394 (D13, NE), 396 (D13, NE), 399 (D11 13, NE), 402 (D11 13, NE), 404 (D11 13, NE), 405 (om 1 2, D11-13, NE), 409 (om 1 1, D11 13, NE), 410 (D11-13, NE), 411 [om 1 2, NW (all om 1 1), NE (all ex B2 om 1 1), W (all om 1 1)], 412 [D11 13 (om 1 1), NE], 413 [D11 1 2, 1 9-10] 13, NE], 415 (D11 13, NE), 420 (D13, NE ex B2), 421 (D13, NE ex B2, Ñ1 V1 4 B1 om 1 2), 431 (D13, NE ex B2, Ñ1 V B1 om 1 2), 436 (D13, NE) 440 (D13, NE), 442 (NW, NE, W), 443 (D11 13, NE ex V2), 446 [with D13 (om. 1 2), D11 (1 5-7 only), NE (all om 1 2)], 447 (om 1 4, 6, 8) NW (one 1 4, D11 om 1 8 only, all others om 1 5-7, NE, all om 1. 4 and 8, W, all om 1 5-7), 449 (D11-13, NE), 450 (D11-13, NE), 451 (D11 13, NE), 452 (D13, NE ex B2), 453 (D13, NE), 455 (D13, NE), 456 (NW, NE, W), 462 (D13, NE) 464 (om 1 7-9, D11 13, NE), 466 (om 1 3-8, D11 13, NE), 473 (D11 13, NE), 475 (D3 1 1 only, NE all 1 1 only), 479 (D11), 481 (D13, NE), 486 (D11 13, NE), 488 (D13, NE), 493-494 (D13, NE), 498 (D13, NE), 514 (NW, NE, W) 519 (D11 13, NE), 521 (D13, NE), 522 (D11, NE), 524 (D13, NE), 527 (D13, NE), 529 (D13, NE), 532 (D11 13, NE), 536 (NE ex V1 B3), 537 (D13, NE ex V1), 552 (D13, NE), 555 (NW, NE, D1-3), 569 (D13, NE), 570 (D11,

NE), 572 (D₁₃, NE), 573 (D₁₃, NE), 574 (D_{11 13}, NE), 575 (D_{11 13}, NE, D₁), 577 (D₁₃, NE), 583 (D₁₃, NE), 584 (D₁₃, NE), 586 (NW, NE, D₁₋₃), 594 (D₁₃, NE), 600 (NE), 601 (NE ex D₁₀), 603 (D_{11 13}, NE, D₁), 604 (D_{11 13}, NE), 614 (D_{11 13}, NE), 623 (D₁₃, NE), 625 (D₁₁), 632 (D₁₃, NE), 636 (D₁₃, NE), 637 (D₁₃, NE ex B₂), 638 (D₁₃, NE ex B₁), 640 (D₁₃, NE), 651 (D_{11 13}, NE), 652 (D_{11 13}, NE), 655 (D₁₃, NE), 669 (NE ex Ñ₁ B₁), 671 (NW, NE, W), 681 (NW, D_{1 2}), 682 (D₁₃, NE), 684 (D₁₁, NE), 685 (D_{11 13}, NE), 686 (D_{11 13}, NE), 687 (D₁₃, NE, D₉), 705 (NW, NE, W ex D₉), 708 (NW, NE, D₁₋₃), 710 (D_{11 13}, NE), 712 (D₁₃, NE), 723 (D_{7 13}, NE, D₃), 724 (D₁₃, NE), 748 (D₁₃, NE), 749 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 751 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 754 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 756 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 759 (D_{7 13}, NE, D₁₋₃), 761 (D_{7 11 13}, NE, D_{2 3}), 763 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 770 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 771 (D_{7 11 13}), 772 (,,), 774 (,,), 776 (D_{7 11 13}), 779 (NE) 781 (D_{11 13}, NE), 784 (D_{7 11 13}, NE, D₁₋₃), 785 (D_{11 13}, NE, D₁), 786 (D_{11 13}, NE), 788 (D_{7 11 13}, NE ex V₃, D₁₋₃), 791 (D₁₁, NE ex V₄ B₄, D_{1 2}), 793 (D_{11 13}, NE), 796 (NW, NE ex Ñ, D₁₋₃), 798 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D_{2 3}), 800 (D₇, D₁₋₃), 802 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 803 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 806 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 813 (NW ex Ś₁, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 823 (D_{7 11}, D₁₋₃), 827 (D_{7 11}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 828 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 830 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 833 (Ś₁ D₅₋₇, 12, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 835 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 837 (,,), 839 (,,), 843 (,,), 850 and 851 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, W), 852 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 854 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 856 and 859 and 861 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁ D_{1 3}), 863 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁, D_{1 3}), 866 and 868 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃) 870 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D_{1-3 9}), 872 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁ D₁₋₃), 873 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 883 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D_{1 2}), 890 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, W), 894 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 900 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁, W), 903 (,, ex D₉), 912 (D_{5 7 11 12}, D₁₋₃), 914 and 926 (NW, NE ex Ñ₁, W), 930 and 931 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 939 and 940 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 941 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 955 (D_{5 7 11 12}, W), 960 and 961 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 962 (NW, NE ex Ñ₁, W), 963 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 967 (NW, W), 976 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 977 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 978 (Ś₁ D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 980 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 983 and 985 (D₁₃, NE ex Ñ₁ B₂, D₁), 986 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D₁), 987 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D₁), 990 (NE ex Ñ₁, D₁) 992 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D₁), 996 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 997 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 998 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 1000 (D₁₃, V₂ B_{2 3}, D₁), 1002 (NW ex Ś₁, NE ex Ñ₁, W), 1003 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 1005 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D₁), 1008 (D₁₃, NE ex Ñ₁, D₁), 1010 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 1011 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1015 and 1016 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 1019 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1020 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 1022 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1024 (NW ex Ś₁, NE ex Ñ₁, D_{1 3}), 1025 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 1029 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1031, 1036, 1037, 1038, 1048, 1049 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 1053 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 1054 (NW, D₁₋₃), 1055 (NW ex D₇, NE ex Ñ₁, D_{1 3}), 1063 and 1064 (NW, NE ex Ñ₁, D₁₋₃), 1073 (NW, NE, W), 1087 (NW ex 12, NE, W), 1092 (NW, NE ex D₁₀, D₁₋₂), 1093, 1094, 1100, 1103 (D_{11 13}, NE), 1101 (with NE) 1102 (NW, NE, D₁₋₃), 1110 (NW, NE, D₁₋₃), 1132 1134 (D_{11 13}, NE), 1140 D₁₁, NE, D₉), 1142 1155, 1156 (D_{11 13}, NE), 1157 (D₁₃, NE), 1161 1163 1164 1173, 1177-78, 1181, 1187, 1190, 1193, 1199, 1212, 1230 (D_{11 13}, NE), 1179 (NW, NE, D₁₋₃) 1219 (D₁₃, NE), 1220 (D_{7 11}, NE, D₃), 1229, 1231, 1233, 1234 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₃), 1230 (D₁₃, Ñ₂ V₂ B₃ D₁₀, D₃), 1243, 1244 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₃), 1247 (D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁ V₃, D₃), 1248 (D_{5 7 12}, W), 1249 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁, B_{3 4}, D₃), 1250 1251, 1256 (with D_{7 11 13}, NE ex Ñ₁, D₃), 1252 (NW, NE, W), 1257 (D_{7 11 13}, Ñ₂ V B, D₃) 1260 (D_{7 13}, NE ex Ñ₁ B₄, D₃), 1263 (Ś₁ D_{5 12}, D_{1 2 9}) 1282 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1287 (NW ex D₁₃, D_{1 3}), 1292 (NW, NE, W), 1295, 1298, 1299 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1300 (NE ex Ñ₁), 1306 (D₁₃ NE ex Ñ₁), 1310, 1317 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1320 (NW, NE ex Ñ₁, W), 1321 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1325 (NW ex Ś₁, NE ex Ñ₁ V₂, D₁₋₃), 1328 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D_{1 2}), 1330 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁, D_{1 2 9}), 1331 (D₁₃, NE ex Ñ₁), 1337, 1341, 1346, 1349, 1351, 1353, 1355, 1356, 1357, 1360, 1363, 1373, 1379, 1384 1390 (D_{11 13}, NE ex Ñ₁), 1388 (B_{2 3}), 1394 (D_{11 13}, Ñ₂ V B).

Relation of MSS

The above analysis clearly shows that there are two well-marked Recensions of the Rāmāyana, Northern and Southern. It further shows that the Northern Recension has three Versions, North-Western, North-Eastern and Western, agreeing to a certain extent with one another and at the same time differing in certain respects. It also becomes clear that the Southern Recension is wonderfully uniform in all the three Versions represented by the three scripts of South India, viz Telugu, Grantha and Malayalam. The text of the MSS. in the Nandināgarī and Kannada scripts is identical with the Southern Recension.

One palm-leaf MS in the Oriya script containing the first two Kāndas which was kindly lent by the Superintendent, Archaeology and Museum, Bhubaneswar, was found to belong to the NE Version with some variations here and there

In the Malayalam Version nine MSS were first taken up for collation, of these seven MSS represented a uniform text identical with the Southern R of T and G MSS. But there were two Malayalam MSS which mostly agreed with the Northern Recension. Three MSS from the first group of Malayalam MSS and one MS from the second group of M MSS were selected for the Critical Apparatus

The detailed examination of the MS M₄ makes it clear that the MS is a misch-codex and virtually represents the Northern Recension. The *Star-passages* of M₄ common with the SR are only 31 while those common with the NR are 315 (228 substitute passages + 87 Insertion passages). There are 47 passages (25 substitute passages + 22 Insertion passages) which are exclusive to M₄. There are 58 *Star-passages* of the SR (23 of Dt D₄ c s 14, T G M + 35 of Dt D₄ c s 14, T G M, D₀) which are not found in M₄. It is clear that M₄ is not a faithful representative of the SR and is more contaminated by the NR. In other words M₄ contains the text of the NR in the Malayalam script with some later additions of the SR. Such cases are not uncommon. There are MSS written in one particular script but not representing the text of the region of that script. We have procured a transcript of a MS of the Ayodhyākānda in the Maithili script from the Raj Library in Darbhanga. On examination it is found that it represents the Vulgate (= SR) as against the other Maithili MSS which agree with the Bengali Version.

In the constitution of the text the principle of agreement rightly plays an important part (cf Sukthankar, *Prolegomena*, pp 114 ff, Sukthankar Memorial Edition, Vol I). But the agreement between B, for instance, and M₄ can hardly have any value on account of the Northern leaning of M₄. Agreement presupposes two *independent* Versions. M₄ is not independent of any Version of the Northern Recension. The agreement between a Northern Version and M₄ is, therefore, ignored in the constitution of the text of the Rāmāyana.

The text of the Epic, as is well-known by this time, has been constituted on the basis of the Southern Recension which has been found to preserve the older form of the Epic. It is true that the scene of action is North India, and it is also true that Vālmiki, the traditional author of the Rāmāyana, belongs to North India. Consequently the Northern text is expected to be more original and faithful than the Southern text. But a critical study of the *form* of the Epic creates an impression that the Un-Pāṇinian forms which are marked as *āisa* by the commentators are preserved in the Southern Recension in a large proportion while they are substituted by regular forms in the Northern Recension. The freedom of the Epic language is very much restricted in the Northern MSS where the scribes and reciters were anxious to preserve the purity of the Sanskrit language. In the oral transmission of the Epics and the Purāṇas, as in the case of Vedic works, the consideration of metre is taken to be more important than that of grammar. As a result of this position many irregular forms naturally appear in the texts.

How the text of the SR is changed in the NR will be clear from the following examples which are by no means exhaustive —

	SR	NR
I 4°	कस्य निभ्यति	कस्मात्
59	निवेदयित्वा	निवेद्य चापि
61	मर्षयन्	ममर्ष
2 7	प्रायच्छत (Ātm for Par)	removed by a substitute passage
16 2	सृजध्व	सृजत
17 23	चिन्तयमानस्य	चिन्तयत
18 4	आतिष्ठे	आतिष्ठ
21 7	शोभयानौ	शोभमानौ
16	प्रदातु (passively)	text changed
27 11	स्म (for स)	दि, ते, स्म
35 24	गमनाय (for inf)	गतुम्
36 25	बृवच् (augmentless)	प्रबु
44 3	चिन्तयानस्य	चिन्तयत

In a longer narrative poem which is handed down *orally* from one generation to another and which has not been committed to writing certain laxity in language for the sake of metre is inevitable. The change of Pada, double Sandhi, hiatus, augmentless forms and such other irregularities naturally appear for maintaining the metre. Some of the irregular forms in the Epics and the Purāṇas may be the legacy of the Vedic language, but most of them are simply due to metrical considerations and the emergence of Pāli language. The different variants are also natural in the oral transmission of the Epics. Even if the author of an Epic poem were to repeat the work a second time it is doubtful whether he would be able to repeat the text without any mistake.

The language of the Mbh and the Rāmāyaṇa has been most critically studied by Dr E. D. Kulkarni¹ and Dr Nilmadhav Sen² respectively, and their investigations have clearly shown how both the Epics present the same linguistic features.

My pupil and friend Dr S. G. Kantawala, who has made a very critical study of the *Matsya Purāṇa* for his Doctorate, has contributed an article—*Some Linguistic Aspects of the Matsya Purāṇa*—to the forthcoming Volume in honour of Dr R. L. Turner, which shows that even the *Matsya Purāṇa* shares all the linguistic features of the two Epics.

More than seventy years ago Bohtlingk first contributed an article to the *Berichten der Philol-histor Classe der K S G W* 1887 and two years later another article—*Zur Kritik Des Rāmāyana* to ZDMG Vol 43, pp 53-68, 1889 where he examined all the irregular forms of the Rāmāyana. In the first article he collected forms from the Books I-IV of the Bombay Recension, while in the second he collected forms from the Book VII of the Bombay edition, and Books I-IV of the Bengal Recension. Dr Jacobi also discussed the language of the Rāmāyana (*Das Rāmāyana*, pp 112-119, 1893) who agrees with Böhtlingk in stating that epic peculiarities are not archaisms but new formations. These new formations, remarks Dr

¹ Some of the articles of Dr Kulkarni are as follows —

- i Unpāṇinian Forms and Usages in the Crit. Ed. of the Mbh (New Indian Antiquary, Vol VI, Nos 5 and 6, 1943, Annals of the BORI, 1943, BDCRI, Vol IV, No 3, Vol V)
- ii Vocatives in the Crit. Ed. of the Mbh (BDCRI, Vol VI, Nos 1 and 2, 1945)
- iii Epic Variants (BDCRI, Vol VIII, Nos 1 and 2, 1947)
- iv Accusative singulars of *Asmad* and *Yusmad* in the Mbh (Siddha-Bhārati, 1950)

² Some of the articles of Dr Sen are as under —

- i Un-Pāṇinian Sandhi in the Rāmāyana (JRAS Bengal, Letters, Vol XVI, No 1, pp 13-39, 1950)
- ii Some Phonetical Characteristics of the Rāmāyana (JRAS Bengal, Letters, Vol XVII, No 3, pp 225-239, 1951)
- iii Comparative study in some linguistic aspects of the different Recensions of the Rāmāyana (JOI, Baroda, Vol I, pp 119-129, 1951-52)
- iv Syntax of tenses in the Rāmāyana (JOI, Baroda, Vol I, pp 301-307, 1951-52)
- v The Secondary Conjugations in the Rāmāyana (The Poona Orientalist, Vol. XIV, Nos 1-4, pp 89-106, 1951)
- vi The Future-System of the Rāmāyana (Indian Linguistics, Vol XII, Parts 1-2, pp 1-11, 1951)
- vii Un-Pāṇinian Infinitive Forms in the Rāmāyana (Indian Linguistics, Vol XII, Parts 3-4, pp 21-24, 1951)
- viii 1 Un-Pāṇinian Perfect Forms in the Rāmāyana
2 The Aorist System of the Rāmāyana
3 The Vocabulary of the Rāmāyana (I) (*Vāk*, No 1, pp 1-8, 1-4, 1-8, 1951)
- ix The Vocabulary of the Rāmāyana (II) (*Vāk*, No 2, pp 26-30, 1954).
- x The Vocabulary of the Rāmāyana (iii) Long Compounds (*Vāk*, No 5, pp 142-146, 1957)

Jacobi, belong to a considerably older stage of language than the frequent Prākritisms, which are the characteristics of the Gāthā dialects (p 112)

The subject of the Epic language was further discussed by Prof Hopkins in his most valuable book, *The Great Epic of India*, (1902) In the fourth chapter (pp 191-362) on Epic Versification Hopkins has convincingly shown how in the two Epics metre surpasses Sanskrit Grammar and most of the grammatical irregularities are merely dialectic variations (pp 261-262)

In 1904 Dr T Michelson examined minutely the archaisms of the Rāmāyana (Bombay Recension) and contributed an article—*Linguistic Archaisms of the Rāmāyana*—to the JAOS Vol XXV (First Half, pp 89-145 1904), showing that the archaisms in the Rāmāyana such as the double Sandhi, nom. pl neut of the *a* declension, imperative in *tāt, māt* with augmented tenses, sporadic absence of reduplication in the perfect are Vedic and 'how grammar is subordinated to metrical exigences' (p 145) Michelson thus disputed the generally accepted view of Böhlingk and Jacobi that the *Rāmāyana*, like the *Mahābhārata*, contains no genuine archaisms The view of Michelson was challenged by Keith (*Archaisms in the Rāmāyana*, JRAS 1910, pp 1321-26) who held the opinion that the irregular forms in the Rāmāyana were popular but not archaic

The brief account of the linguistic studies of the two Epics will make it clear that the two Epics show common peculiarities which have been uniformly preserved in the Southern Recension As far as the Rāmāyana is concerned they have been polished in the Northern Recension or Versions as already suggested by Dr Jacobi (*Das Rāmāyana*, pp 9 ff). The study of the MSS of the Bālakāṇḍa has confirmed the view of Jacobi 'that C (= Bombay ed which is identical with the Southern Recension) has preserved the older text in certain cases and the other Recensions have changed it with a purpose that can be definitely perceived It points to the above-mentioned assumption that the authors of the remaining Recensions had revised the text of C' (= Bombay ed = SR). Regarding the motive in revising the Bombay ed (= SR) Jacobi's observation deserves careful consideration He remarks (*op. cit* p 9): 'If we take into account the fact that the rhapsodists could not prevent themselves from having the classical education of their time we can easily understand that in those regions which were the centres of classical Sanskrit literature, specially in the east and the west, which were places of origin of the Gauda and the Vaidarbha styles, the irregularities of the epic language met with abhorrence from the people and as a consequence deliberate attempts were made to remove them in the Bengali and the West Indian (= NW) Recensions But from this nobody argues that such a condition did not impede the continuance of the ungrammatical forms in the Mahābhārata Because the Rāmāyana was considered as a Kāvya and the features which were maintained by such type of poetry could not but have left influence upon the shape of the text of the Rāmāyana But such a consideration did not arise in the case of the Mahābhārata which was much earlier accepted as a Book of Law (cf. Bühler in the *Anzeiger der phil — hist Class der kais, Ak d W Wien*, 1892, Nr XV)'

Even earlier than Jacobi, Dr Muir also carried the same impression while comparing the different Recensions of the Rāmāyana for the study of progressive mythology of India He observes — 'the speech which is put into the mouth of the gods and the spectators, in the Bombay edition (Rāmāyana, Bombay ed III 24 19 ff.), is the most ancient and original, as no mention is there made of the divine nature of Rāma In Gorresio's edition, on the other hand, there is a distinct reference to the divine nature of Rāma, and I therefore conjecture that the short speech which it contains has been substituted for the other somewhat longer one, by a subsequent editor in support of this later conception,' (O S T. Vol IV², 1873, p 449).

Reviewing the first Fascicule of the Ayodhyākāṇḍa published from 'Lahore, Prof Hopkins offered some remarks which are worth-considering (*The Original Rāmāyana*, JAOS 46, 1926, pp 202-219). Hopkins observes 'On the whole the NW. text is nearer to Bengal than the Bombay, but exceptions are not far to seek. The shorter text is presumably in most cases the older Texts NW. and Bengal thus remain in general less antique than does the Bombay recension. Apparently the NW. recension is

a variation of the Bengal text with which it coincides more closely than with the Bombay text, as may be seen toward the end of Ayodhyā, where the Bombay text omits several Sargas common to NW and Bengal '.

The problem of the interrelation of the Recensions and Versions of the Rāmāyana has been, again, ably discussed by Dr W. Ruben in his book—*Studien Zur Text-geschichte des Rāmāyana*—who has pointed out the peculiar features of the different Recensions and Versions.

The study of the language of the Rāmāyana will, however, enable us to decide the relative age of the different Recensions. Fortunately this has been very well done by Dr Nilmadhav Sen who has come to certain conclusions which are very important. He remarks (JOI, I, pp 119ff) 'the Bengal version seems to have deviated most from the original epic of Vālmiki. The North-Western recension, too, does not fare much better. The great culture of classical Sanskrit Literature that flourished in Northern India seems to be greatly responsible for the modifications and emendations in language undergone by these versions. Many typical, epic linguistic forms are either entirely wanting in them or but occur sporadically there. But in all fairness to these two versions, it must be said that they are not without the merits of their own. Here and there, the readings adopted by these versions are definitely better than those of the Southern recension '.

It is very clear from the statistics prepared by Dr Sen that the SR has got more cases of irregular forms than the NR. For instance, the SR contains not less than 108 cases of *irregular Sandhi*, whereas the Bengal and NW Versions contain only about 42 and 67 cases respectively. As regards *hiatus*, the SR contains about 342 cases, while such cases are much less in the N versions. Regarding *metrical changes of vowels*, SR has 50 cases (shortening of long vowels), NW has 25 and Bengal has 22.

It is not only in Phonology but also in Morphology that the SR contains the largest number of irregular forms, e.g. transference of nominal stems, irregular declension, confusion between weak and strong stem-form, confusion of *vibhakti*, number and gender, irregular *Samāsa* etc. Even in *verbal forms* the largest number of epic forms have been preserved in the Southern Recension, the Northern versions showing variants in most of such cases. The Bengali version has only 42 cases of augmentless imperfect against 216 such cases in the SR.

Such a phenomenal difference in the proportion of irregular forms in the SR and the NR naturally arrests the attention of any critical student of the Rāmāyana and compels him to accept the SR as representing the older form of the Epic. The SR is, therefore, taken as the basis for the constitution of the text with the proviso that the portion of the SR which is not supported even by a substitute passage should be rejected. The critical edition is, therefore, not a blind copy of the SR.

It is sometimes suggested that when there are many variants the best reading should be selected. This is no doubt true, but it so happens that a better reading may sometimes be a polished reading. There is thus a danger in following this principle. The eclectic method is therefore avoided in the critical text, and an attempt is made to present a genuine tradition of the Epic.

Out of the 76 Sargas of the Bālakānda, 65 Sargas are without a tag-verse in a metre other than *Anuṣṭup*, generally *Upajāti*. There is, again, one case of a long compound running over a hemistich (I 15 10^{cd}, cp Bhāgavata P X 39 29^{ab}) although long compounds are extremely rare in the spurious Books of the Rāmāyana (cf Nilmadhav Sen. *The vocabulary of the Rāmāyana* (III) *Long Compounds Vāk*, No 5, Feb 1957, p 142). There is, again, only one case of emendation in I 13 28^c where the correct reading *parivṛkṣā* for *parivṛtṣā* is restored against the evidence of the MSS., and one case of hiatus in I 1 71^c where it has been restored. The artificial ways of removing the hiatus by the insertion of different particles clearly indicate that hiatus was as a rule quite common in the early recitation of the Epic. One is, therefore, tempted to restore it throughout the Epics and the Purāṇas which are primarily based on oral tradition. The Inter-passages in the Crit. App., again, supply more details as in the case of the critical edition of the Mahābhārata. Even in some substitute passages the same tendency is observed.

A comparative study of the Rāmāyana and the Mahābhārata shows that there are many common expressions and sometimes thoughts in the two Epics. Such a study may be very helpful in giving a fair idea of the Epic language and in deciding the original words and phrases of one Epic or another. Prof Hopkins prepared a list of Parallel Phrases in the two Epics in his Book, *The Great Epic of India*, (Appendix A, pp 403-445), and discussed the problem of the interrelation of the two Epics (*op cit* ch 2, pp 58-84). In the case of the Rāma Episode and the Nala Episode Dr Sukthankar gave the concordance of the two Epics and drew certain conclusions therefrom (*Sukthankar Memorial Edition*, Vol I, pp 387-402, 406-415). As far as the present Critical Edition is concerned an attempt is made in the Notes to give references to the Mahābhārata for parallel ideas and expressions. However, a complete collation of all possible parallelisms in ideas and expressions between the two Epics is a desideratum. One of my young pupils, Mr M M Pathak, M A, has almost finished his study of the *Similes in the Rāmāyana* for Doctorate.

The present edition has thus tried to present for the first time a critical text of the Rāmāyana to the world of scholars. It is gratifying to note that the edition (first two Fascicules) has been favourably received by competent authorities. Those who, however, hold a different view with regard to the constitution of the text will at least find here for the first time the whole evidence of MSS which may be most helpful to them in deciding the problem.

I am glad to put on record the ungrudging help I have received from all quarters. To Prof Edgerton, Dr Renou, Prof. Burrow and Dr Pisanı I am most thankful for valuable suggestions and constructive criticism. I am also thankful to the other members of the Board of Referees, distinguished scholars and the editors of Oriental Journals for their appreciative remarks.

The University Grants Commission this year (1959-60) was pleased to give a liberal grant of Rs 45,000 to Ramayana Department. Since 1955 it has been pleased to give a grant of Rs 20,000 every year for the critical edition of the Ramayana and to help the cause of the National Epic. To the Commission I offer my sincere thanks and request them to continue their keen interest in the Ramayana work.

The Government of Bombay also was pleased to sanction a grant of Rs 30,000 last year (1958-59) and of Rs 15,000 this year (1959-60) to the Ramayana Department. To the Government I always remain grateful.

The Authorities of the M S University of Baroda have been taking keenest interest in the Ramayana work. The Vice-Chancellor, Dr J M Mehta, who is also the Chairman of the Editorial Board, the Pro-Vice-Chancellor, Dr C S Patel, Hon'ble Dr Jivraj N Mehta, Finance Minister, Bombay State, and the Syndicate have laid me under heavy obligation by giving all facilities. Dr (Shrimati) Hansaben Mehta, the *first* Vice-Chancellor of the M S University of Baroda, has been in fact the source of inspiration for the critical edition of the Ramayana. To her I am most grateful, and as a mark of profound respect and admiration I dedicate the Bālakāṇḍa to her.

Finally I must thank the Manager of the University Press, Shri Ramanlal J Patel, for promptness, vigilance, sincerity and interest in the Rāmāyana which have been most helpful to me at every stage in the printing of the Epic. I must also thank my learned friend, Dr P L Vaidya, who is editing the Ayodhyākāṇḍa, for his valuable suggestions. My thanks are also due to my sincere staff whose willing co-operation has been always encouraging. Shri M R Nambiar who is virtually working as a Sub-Editor, Shri H T Desai, the Superintendent of the Critical Apparatus Section, Shri B N Bhatt, the Superintendent of the Collation Section and Shri V P Trivedi, the Artist who draws the Pictures for the Critical Edition have rendered valuable help for which I sincerely thank them. The Director of the Oriental Institute, Dr B J Sandesara, has given all facilities to the Rāmāyana Department. To him I offer my sincere thanks.

It is a matter of common experience that required MSS are not easily available. Fortunately for the Rāmāyana the position was different. There is not a single case where there was no happy reaction. The Public and Private Libraries and scholars—one and all—lent Rāmāyana MSS to us. The India Office Library of London, also, most promptly complied with my request to supply a micro-film and photostat copy of the learned articles of Dr Lüders on Rśyaśṅga which were not available in India. To all of them I always remain grateful.

Rāmāyana Department, Oriental Institute,
Shrimati Hansa Mehta Library Building,
Baroda, 28th March, 1960, Gudī Padavā Day,
Caitra Śukla Pratipadā, V S 2016

G H BHATT

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2
45*	—	—	—	—
3 ^a	3 ^a	3 ^a	3 ^a	3 ^a , 7 ^a
3 ^b	3 ^b	3 ^b	3 ^b	3 ^b , 7 ^b
3 ^c	3 ^c	3 ^c	3 ^c	3 ^c , 7 ^c
3 ^d	3 ^d	3 ^d	3 ^d	3 ^d
47*	—	—	—	—
4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{ab}
48*	—	—	—	—
4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
50*	—	—	—	—
49*	—	—	5-6	5-6
—	—	—	—	7 ^d
5-7 ^{nb}	5-7 ^{ab}	5-7 ^{ab}	7-9 ^{ab}	8-10 ^{ab}
7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}	10 ^{cd}	11 ^{cd}
51*, 54*	—	—	9 ^{cd} , 10 ^{ab}	10 ^{cd} , 11 ^{ab}
8 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{ab}	11 ^{ab}	12 ^{ab}
8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	12 ^{ab}	13 ^{ab}
52* 1 1	—	—	—	—
52* 1 2	—	—	11 ^{cd}	12 ^{cd}
53*	—	—	—	—
9 12	9-12	9-12	12 ^{cd} -16 ^{ab}	13 ^{cd} -17 ^{ab}
55*	13 ^{ab}	13 ^{ab}	—	17 ^{ab} fn
56*	—	—	—	—
13 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	16 ^{cd}	17 ^{cd}
57*	14 ^{ab}	14 ^{ab}	—	17 ^{cd} fn
13 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}	17 ^{ab}	18 ^{ab}
14 ^{ab}	15 ^{ab}	15 ^{ab}	17 ^{cd}	18 ^{ab} fn
14 ^{cd} -17	15 ^{cd} -18	15 ^{cd} -18	18-21 ^{ab}	18 ^{cd} -21
18	19	19	21 ^{cd} , 23 ^{ab}	22 ^{ab} , 23 ^{cd}
57 ^a *	—	—	22	22 ^{cd} , 23 ^{ab}
57 ^b *	—	—	—	—
19 ^{ab}	20 ^{ab}	20 ^{ab}	23 ^{cd}	24 ^{ab}
57 ^c *	20 ^{cd}	20 ^{cd}	—	24 ^{ab} fn
19 ^{cd} -22	21-24	21-24 ^{cd}	24-27	24 ^{cd} -27
57 ^d *	—	—	—	—
23 ^{ab}	25 ^{ab}	25 ^{ab}	28 ^{ab}	28 ^{ab}
23 ^{cd}	25 ^{cd}	25 ^{cd}	28 ^{cd}	28 ^{cd} & 28 ^{cd} fn 1 1
57 ^f * 1 1	26 ^{ab}	25 ^{ef}	—	28 ^{cd} fn 1 2
57 ^f * 1 2-3	26 ^{cd} -27 ^{ab}	26	—	—
24 ^{ab}	27 ^{cd}	27 ^{ab}	29 ^{ab}	29 ^{ab}
58*	—	—	29 ^{cd} -30 ^{ab}	29 ^{cd} -30 ^{ab}
24 ^{cd} -25 ^{cd}	28 ^{ab} -29 ^{ab}	27 ^{cd} -28 ^{cd}	30 ^{cd} -31 ^{cd}	30 ^{cd} -31 ^{cd}
59*	29 ^{cd} -30 ^{ab}	28 ^{ef} -29 ^{ab}	—	32 ^{ab} fn 1 1-2
60*	—	—	—	32 ^{ab} fn 1 3
26 ^{ab} -27 ^{ab}	30 ^{cd} -31	29 ^{cd} -30	32-33 ^{ab}	32-33 ^{ab}
61*	—	—	—	—
27 ^{cd}	32 ^{ab}	31 ^{ab}	33 ^{cd}	33 ^{cd}
62*	—	—	34	34
63*	—	—	—	—
28	32 ^{cd} -33 ^{ab}	31 ^{cd} -32 ^{ab}	35	35
64*	—	—	36	35 ^{cd} fn
29 ^{a-d}	33 ^{cd} -34 ^{ab}	32 ^{cd} -33 ^{ab}	37	36

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
29 ^{ef}	34 ^{cd}	33 ^{cd}	38 ^d	37 ^d
65*	—	—	38 ^{ab}	37 ^{ab}
66* 1 1 prior half	—	—	38 ^c	37 ^c
67*	—	—	—	37 ^{cd} fn 1 5
68*	—	—	—	—
69*	35 ^{ab}	34 ^{ab}	—	—
70*	35 ^{cd}	34 ^{cd}	39 ^{ab}	37 ^{cd} fn 1 1
71*, 72*	36	35 ^{a-d}	—	37 ^{cd} fn 1 2-3
73*	37 ^{ab}	35 ^{ef}	39 ^{cd}	37 ^{cd} fn 1 4
74*	—	—	—	—
75*	—	—	—	37 ^{cd} fn 1 6
30 ^{ab} -31 ^{ab}	37 ^{cd} -38	36 ^{ab} -37 ^{ab}	40-41 ^{ab}	38-39 ^{ab}
31 ^{cd}	39 ^{ab}	37 ^{cd}	41 ^{cd}	39 ^{cd}
76*	39 ^{cd}	38 ^{ab}	—	39 ^{cd} fn.
32	40	38 ^{c-f}	42	40
78*	41 ^{ab}	39 ^{ab}	—	—
33-34	41 ^{cd} -43 ^{ab}	39 ^{cd} -40 ^{cd}	43-44	41-42
79* 1 1	—	—	—	—
79* 1 2	—	—	—	42 ^{cd} fn
80*	—	—	—	—
35	43 ^{cd} -44 ^{ab}	41 ^{a-d}	45 ^{ab}	43
81*	—	—	45 ^{cd} -46 ^{ab}	44
82*	44 ^{cd} -45	41 ^{ef} -42	46 ^{cd} -47 ^{ab}	44 fn.
36-38 ^{ab}	46-48 ^{ab}	43-44 ^{ef}	47 ^{cd} -49	45-47 ^{ab}
83*	48 ^{cd}	45 ^{ab}	—	—
38 ^{cd}	49 ^{ab}	45 ^{cd}	50 ^{ab}	47 ^{cd}
84*	—	—	—	—
39 ^a	49 ^c	46 ^a	50 ^c	48 ^a
85*	—	—	50 ^d -51 ^{abc}	48 ^{b-d} -49 ^a
39 ^{b-d} -41	49 ^d -52 ^{ab}	46 ^{b-d} -48 ^{cd}	51 ^d -54 ^{ab}	49 ^{b-d} -51
—	—	—	54 ^{ab} fn.	—
42 ^{ab}	52 ^{cd}	49 ^{ab}	54 ^{cd}	52 ^{ab}
86*	—	—	—	—
87*	—	—	55 ^{ab}	52 ^{cd}
42 ^{cd}	53 ^{ab}	49 ^{cd}	55 ^{cd}	52 ^{ef}
—	—	—	—	52 ^{ef} fn
43-44 ^{ab}	53 ^{cd} -54	50-51 ^{ab}	56-57 ^{ab}	53-54 ^{ab}
44 ^{cd}	55 ^{ab}	51 ^{cd}	—	54 ^{ab} fn.
88*	—	—	57 ^{cd}	54 ^{cd}
45	55 ^{cd} -56 ^{ab}	51 ^{ef} -52 ^{ab}	58	55
91*	—	—	—	—
46 ^{ab}	56 ^{cd}	52 ^{cd}	59 ^{ab}	56 ^{ab}
46 ^{cd}	57 ^{ab}	52 ^{ef}	59 ^{cd}	—
92*	—	—	—	—
93*	—	—	60 ^{ab}	56 ^{cd}
94*	—	—	—	—
46 ^{ef} -48	57 ^{cd} -59	53-55 ^{ab}	60 ^{cd} -62	57-59 ^{ab}
95*	60 ^{ab}	55 ^{cd}	—	59 ^{ab} fn
96*	60 ^{cd}	56 ^{ab}	63 ^{ab}	59 ^{cd}
97*	61 ^{ab}	56 ^{cd}	—	60 ^{ab}
49 ^{a-d}	61 ^{cd} -62 ^{ab}	57	63 ^{cd} -64 ^{ab}	60 ^{cd} -61 ^{ab}
49 ^{ef}	63 ^{ab}	58 ^{cd}	64 ^{cd}	61 ^{cd}
50 ^{ab}	62 ^{cd}	58 ^{ab}	65 ^{ab}	62 ^{ab}
50 ^{cd}	63 ^{cd}	58 ^{ef}	65 ^{cd}	62 ^{cd}
51 ^{ab}	64 ^{ab}	59 ^{ab}	66 ^{ab}	63 ^{ab} , 62 ^{cd} fn. 1 1 also
98*	64 ^{cd} -65 ^{ab}	59 ^{cd} -60 ^{ab}	—	62 ^{cd} fn 1 2-3
51 ^{cd} -53 ^{ab}	65 ^{cd} -67 ^{ab}	60 ^{cd} -62 ^{ab}	66 ^{cd} -68 ^{ab}	63 ^{cd} -65 ^{ab}
100* 1 1	—	—	68 ^{cd}	65 ^{cd}
101*	—	—	—	—
100* 1 2-4	—	—	69-70 ^{ab}	66-67 ^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
53 ^{cd} -54 ^{ab}	67 ^{cd} -68 ^{ab}	62 ^{cd} -63 ^{ab}	70 ^{cd} -71 ^{ab}	67 ^{cd} -68 ^{ab}
102*	—	—	—	—
54 ^{cd}	68 ^{cd}	63 ^{cd}	71 ^{cd}	68 ^{cd}
103*	69	64	—	68 ^{cd} fn
55	70	65	72	69
104*	—	—	73	70
56-59 ^{ab}	71-74 ^{ab}	66-69 ^{ab}	74-77 ^{ab}	71-74 ^{ab}
59 ^c	74 ^c	69 ^c	80 ^c	77 ^c
59 ^d	74 ^d	69 ^d	77 ^d	74 ^d
—	—	—	77 ^c	74 ^c
60 ^{ab}	75 ^{ab}	70 ^{ab}	78 ^{ab}	75 ^{ab}
105*	—	—	—	—
60 ^{cd} -66 ^{ab}	75 ^{cd} -81 ^{ab}	70 ^{cd} -76 ^{ab}	78 ^{cd} -84 ^{ab}	75 ^{cd} -81 ^{ab}
107* 1 I	81 ^{cd}	76 ^{cd}	—	81 ^{cd} fn
107* 1 2-3	82	77	86 ^{cd} -87 ^{ab}	82
107* 1 4-5	—	—	87 ^{cd} -88 ^{ab}	83
107* 1 6	83 ^{ab}	78 ^{ab}	88 ^{cd}	84 ^{ab}
108*	—	—	—	—
109*	—	—	89 ^{ab}	84 ^{ab} fn
66 ^{cd}	85 ^{ab}	80 ^{ab}	84 ^{cd}	81 ^{cd}
67	83 ^{cd} -84 ^{ab}	79	85	84 ^{c-f}
68 ^{ab}	84 ^{cd}	78 ^{cd}	86 ^{ab}	85 ^{ab}
68 ^{cd} -69 ^{ab}	85 ^{cd} -86 ^{ab}	80 ^{cd} -81 ^{ab}	89 ^{cd} -90 ^{ab}	85 ^{cd} -86 ^{ab}
110*	86 ^{cd} -88 ^{ab}	81 ^{cd} -83 ^{ab}	—	86 ^{ab} fn
69 ^{cd} -70	85 ^{cd} -89	83 ^{cd} -84	90 ^{cd} -91	86 ^{cd} -87
111*	—	—	92 ^{ab}	87 ^{cd} fn
113*	—	—	92 ^{cd} -93 ^{cd}	88-89 ^{ab}
71 ^{ab}	90 ^{ab}	85 ^{ab}	94 ^{ab}	89 ^{cd}
114*	—	—	—	—
71 ^{cd} -72	90 ^{cd} -91	85 ^{cd} -86	94 ^{cd} -95	90-91 ^{ab}
73 ^a	92 ^c	87 ^c	96 ^a	91 ^c
73 ^b	92 ^b	87 ^b	96 ^b	91 ^d
73 ^c	92 ^a	87 ^a	96 ^c	92 ^a
115* 1 I	92 ^d	87 ^d	—	—
115* 1 2-3	93	87 ^e -88 ^b	—	92 ^{ab} fn
115* 1 4	94 ^a	88 ^c	—	—
73 ^d	94 ^b	88 ^d	96 ^d	92 ^b
116* 1 I	—	—	97 ^{ab}	92 ^{cd}
117*	—	—	—	—
116* 1 2	—	—	97 ^{cd}	92 ^{ef}
74 ^{cd}	95 ^{ab}	89 ^{ab}	98 ^{cd}	93 ^{cd}
119*	95 ^{cd}	89 ^{cd}	—	93 ^{cd} fn 1 I
75	96	90	99	94
121*	—	—	—	—
76	97	91	100	95
122*	—	—	101-103 ^{ab}	96-97
123*	—	—	—	—
77-78 ^{a-c}	98-99 ^{a-c}	92-93 ^{a-c}	103 ^{cd} -105 ^a	98-99 ^{a-c}
78 ^d	99 ^d	93 ^d	—	—
125* 1 I, 2 & 3 prior half	—	—	—	—
125* 1 3 post half	—	—	105 ^b	99 ^d
126*	—	—	105 ^{cd} -106 ^{ab}	100
127*	—	—	106 ^{cd}	—
79	100	94	107	101
2 1 ^{ab}	2 1 ^{ab}	2 1 ^{ab}	2 1 ^{ab}	2 1 ^{ab}
128*	—	—	1 ^{cd} -2 ^{ab}	1 ^{cd} -2 ^{ab}
129*	—	—	—	—
1 ^{cd} -5 ^{cd}	1 ^{cd} -5 ^{cd}	1 ^{cd} -5 ^{cd}	2 ^{cd} -6 ^{cd}	2 ^{cd} -6 ^{cd}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
130*	—	—	7 ^{ab}	7 ^{ab}
6 ^{ab}	6 ^{ab}	6 ^{ab}	—	7 ^{cd} fn
6 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	—	—
132* 1 I	—	—	9 ^{ab}	9 ^{ab}
7 ^{cd} -8 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	9 ^{cd} -10 ^{ab}	9 ^{cd} -10 ^{ab}
133*	—	—	10 ^{cd} -11 ^{ab}	10 ^{cd} -11 ^{ab}
8 ^{cd} -11 ^{ab}	8 ^{cd} -11 ^{ab}	8 ^{cd} -11 ^{ab}	11 ^{cd} -14 ^{ab}	11 ^{cd} -14 ^{ab}
134*	—	—	—	—
11 ^{cd}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}
136*	12	12	—	15 ^{ab} fn
137*	—	—	—	—
12-13 ^{ab}	13-14 ^{ab}	13-14 ^{ab}	15-16 ^{ab}	15-16 ^{ab}
138*	—	—	—	—
13 ^{cd} -18	14 ^{cd} -19	14 ^{cd} -19	16 ^{cd} -21	16 ^{cd} -21
142*	—	—	—	—
19-21	20-22	20-22	22-24	22-24
144*	—	—	—	—
22-25 ^{ab}	23-26 ^{ab}	23-26 ^{ab}	25-28 ^{ab}	25-28 ^{ab}
145*	—	—	—	—
25 ^{cd}	26 ^{cd}	26 ^{cd}	28 ^{cd}	28 ^{cd}
146*	27 ^{ab}	26 ^{ef}	—	—
26	27 ^{cd} -28 ^{ab}	27	29	29
27	28 ^{cd} -29 ^{ab}	28	31	31
28	29 ^{cd} -30 ^{ab}	29	30	30
29 ^{ab}	30 ^{cd}	30 ^{ab}	32 ^{ab}	32 ^{ab}
147*	—	—	32 ^{cd}	32 ^{cd}
29 ^{cd} -33 ^{ab}	31 ^{ab} -34 ^{cd}	30 ^{cd} -34 ^{ab}	33 ^{ab} -36 ^{cd}	33 ^{ab} -36 ^{cd}
33 ^{cd}	35 ^{ab}	34 ^{cd}	37 ^{ab}	37 ^{ab} , 38 ^{cd}
148*	—	—	37 ^{cd} -38 ^{ab}	37 ^{cd} -38 ^{ab}
149*	—	—	38 ^{cd}	38 ^{cd}
34 ^{ab} -35 ^{cd}	35 ^{cd} -37 ^{ab}	35 ^{ab} -36 ^{cd}	39 ^{ab} -40 ^{cd}	39 ^{ab} -40 ^{cd}
36	37 ^{cd} -38 ^{ab}	37	—	41
37-40 ^{ab}	38 ^{cd} -41 ^{ab}	38-41 ^{ab}	41-44 ^{ab}	42-45 ^{ab}
151*	—	—	—	45 ^{cd} fn
40 ^{cd}	41 ^{cd}	41 ^{cd}	44 ^{cd}	45 ^{cd}
150*	—	—	45	46
41	42	42	46	47
[44*]	43	43	—	—
App I. No 1 1 3-21	—	—	4 2-11 ^{ab}	3 2-11 ^{ab}
" " 1 22-24	—	—	11 ^{cd} -12	11 ^{ab} fn
" " 1 25	—	—	13 ^{ab}	13 ^{ab}
" " 1 25 fn	—	—	—	—
" " 1 26-28	—	—	13 ^{cd} -14 ^{cd}	13 ^{cd} -14 ^{cd}
" " 1 29	—	—	15 ^{ab}	15 ^{cd}
" " 1 30	—	—	15 ^{cd}	15 ^{ab}
" " 1 31-59	—	—	16-30 ^{ab}	16-30 ^{ab}
" " 1 59 fn	—	—	—	—
" " 1 60-65	—	—	30 ^{cd} -33 ^{ab}	30 ^{cd} -33 ^{ab}
" " 1 65 fn	—	—	—	—
" " 1 66-67	—	—	33 ^{cd} -34 ^{ab}	33 ^{cd} -34 ^{ab}
" " 1 68	—	—	34 ^{cd}	34 ^{ab} fn
" " 1 69	—	—	35 ^{ab}	34 ^{cd}
" " 1 69 fn.	—	—	—	—
" " 1 70-101	—	—	35 ^{cd} -51 ^{ab}	35 ^{ab} -50 ^{ab}
" " 1 101 fn	—	—	—	—
" " 1 102-8	—	—	51 ^{cd} -54	50 ^{cd} -53
" " 1 109-10	—	—	55	53 ^{cd} fn.
" " 1 111-16	—	—	56-58	54-56
—	—	—	—	56 ^{cd} fn.

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I No. 11 117-25	—	—	59-63 ^{ab}	57-61 ^{ab}
" " 1 125 fn	—	—	—	—
" " 1 126-37	—	—	63 ^{cd} -69 ^{ab}	61 ^{cd} -67 ^{ab}
" " 1 137 fn	—	—	—	—
" " 1 138-44	—	—	69 ^{cd} -72 ^{cd}	67 ^{cd} -70 ^{cd}
" " 1 144 fn	—	—	—	—
" " 1 145	—	—	—	71 ^{ab}
" " 1 146-55	—	—	73 ^{ab} -77 ^{cd}	71 ^{cd} -75 ^{cd}
" " 1 156	—	—	—	76 ^{ab}
" " 1 157-63	—	—	78 ^{ab} -81 ^{ab}	76 ^{cd} -79 ^{cd}
" " 1 164	—	—	81 ^{cd}	79 ^{cd} fn
" " 1 165-67	—	—	82-83 ^{ab}	80-81 ^{ab}
" " 1 168	—	—	83 ^{cd}	—
" " 1 169-71	—	—	84-85 ^{ab}	81 ^{cd} -82 ^{cd}
" " 1 171 fn	—	—	—	—
" " 1 172-74	—	—	85 ^{cd} -86 ^{cd}	83 ^{ab} -84 ^{ab}
" " 1 174 fn	—	—	—	—
" " 1 175-202	—	—	87-100	84 ^{cd} -97 ^{cd}
" " 1 202 fn	—	—	—	—
" " 1 203-26	—	—	101-112	98-109
" " 1 227	—	—	113 ^{ab}	109 ^{cd} fn
" " 1 228-30	—	—	113 ^{cd} -114	110-111 ^{ab}
" " 1 231	—	—	115 ^a	111 ^c
" " prior half	—	—	—	—
" " 1 231	—	—	—	111 ^d
" " post half	—	—	—	—
" " 1 232	—	—	115 ^b	112 ^a
" " prior half	—	—	—	—
" " 1 232	—	—	—	112 ^b
" " post half	—	—	—	—
" " 1 233-35	—	—	115 ^{cd} -116 ^{cd}	112 ^{cd} -113 ^{cd}
" " 1 235 fn	—	—	117 ^{cd}	—
" " 1 236-37	—	—	117 ^{ab} , 118 ^{ab}	114
" " 1 238	—	—	118 ^{cd}	115 ^{ab}
" " 1 238 fn	—	—	—	—
" " 1 239-263	—	—	119-131 ^{ab}	115 ^{cd} -127
" " 1 263 fn	—	—	—	—
" " 1 264-70	—	—	131 ^{cd} -134	128-131 ^{ab}
" " 1 270 fn	—	—	—	—
" " 1 271-89	—	—	135-144 ^{ab}	131 ^{cd} -140
" " 1 290	—	—	144 ^{cd}	140 ^{cd} fn
" " 1 291-97	—	—	—	141 ^{ab}
" " 1 297 fn	—	—	145-148 ^{ab}	141 ^{ab} fn
" " 1 298-302	—	—	—	141 ^{cd} -144 ^{cd}
3 I-2 ^{ab}	3 I-2 ^{ab}	3 I-2 ^{ab}	3 I-2 ^{ab}	4 I-2 ^{ab}
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—
153*	—	—	3 ^{ab}	2 ^{cd}
154*	—	—	—	—
3	3-9	3-9	3 ^{cd} -4 ^{ab}	3
155*	10	10	—	3 ^{cd} fn
4 ^{ab}	—	—	5 ^{cd}	5 ^{ab}
4 ^{cd}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	4 ^{cd}	4 ^{ab}
5 ^{ab}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	5 ^{ab}	4 ^{cd}
5 ^c	12 ^{ab}	12 ^{ab}	6 ^a	5 ^c
157*	12 ^c	12 ^c	—	—
5 ^d -7 ^a	—	—	6 ^{bcd} -7 ^{abc}	5 ^d -7 ^a
158* 1 I-	12 ^d -14 ^a	12 ^d -14 ^a	—	—
158* 1 2	—	—	—	7 ^b fn prior half

Crit Ed.	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
7 ^b	14 ^b	14 ^b	7 ^d	7 ^b
159*	—	—	—	—
160*	—	—	—	—
161*	—	—	—	7 ^b fn post half
7 ^c	14 ^c	14 ^c	8 ^a	7 ^c
162*	—	—	—	—
7 ^d -8 ^a	14 ^d -15 ^a	14 ^d -15 ^a	8 ^b c	7 ^d -8 ^a
163*	—	—	—	—
164*	—	—	—	—
8 ^b cd-10 ^a bc	15 ^b cd-17 ^a bc	15 ^b cd-17 ^a bc	8 ^d -11 ^a	8 ^b cd-10 ^a bc
165* 1 1	17 ^d	17 ^d	—	10 ^{cd} fn prior half
165* 1 2	18 ^a	18 ^a	—	—
10 ^d -11 ^{ab}	18 ^b cd	18 ^b cd	11 ^b cd	10 ^d -11 ^{ab}
166*	—	—	12 ^{ab} -13 ^{ab}	11 ^{cd} -12 ^{cd}
167*	19 ^{ab}	19 ^{ab}	—	—
168*	—	—	—	—
11 ^{cd} -12 ^{ab}	19 ^{cd} -20 ^{ab}	19 ^c -f	13 ^{cd} -14 ^{ab}	13
169*	—	—	—	—
12 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}
13	21	20 ^{cd} -21 ^{ab}	—	—
170*	—	—	—	—
171*	—	—	—	—
172*	—	—	—	—
173*	—	—	15-16 ^{ab}	14 ^{cd} -15
14 ^a	—	—	—	—
174* 1 1 post half	22 ^a	21 ^c	—	—
14 ^b	22 ^b	—	—	—
14 ^c	22 ^d	21 ^d	—	—
14 ^d	22 ^c	21 ^e	16 ^c	16 ^a
15 ^{ab} -19 ^{ab}	—	21 ^f	16 ^d	16 ^b
175*	23 ^{ab} -27 ^{ab}	22 ^{ab} -26 ^{ab}	17 ^{ab} -21 ^{ab}	16 ^{cd} -20 ^{cd}
176*	27 ^{cd}	26 ^{cd}	—	20 ^{ab} fn 1 1
177*	28 ^{ab}	—	—	20 ^{ab} fn 1 2
19 ^{cd} -20 ^{ab}	28 ^{cd}	27 ^{ab}	21 ^{cd}	21 ^{ab}
178* 1 1 prior half	29	27 ^{cd} -28 ^{ab}	22	21 ^{cd} -22 ^{ab}
178* 1 1 post half	30 ^a	28 ^c	—	22 ^{ab} fn prior half
179*	30 ^b	28 ^d	—	22 ^{ab} fn post half
20 ^{cd}	—	—	—	—
21 ^a	30 ^{cd}	29 ^{ab}	23 ^{ab}	22 ^{cd}
21 ^b	31 ^a	29 ^c	24 ^b	23 ^d
21 ^c	31 ^b	29 ^d	24 ^a	23 ^c
21 ^d	31 ^c	30 ^a	23 ^c	23 ^a
180* 1 1 post half	31 ^d	30 ^b	—	—
22	—	—	23 ^d	23 ^b
181*	32	30 ^{cd} -31 ^{ab}	24 ^{cd} -25 ^{ab}	24
23-24 ^{ab}	—	—	25 ^{cd} -26 ^{ab}	25
182*	33-34 ^{ab}	31 ^{cd} -32 ^{cd}	26 ^{cd} -27 ^{cd}	26-27 ^{ab}
24 ^c	—	—	—	—
183*	34 ^c	33 ^a	28 ^a	27 ^c
24 ^d	—	—	—	—
25	34 ^d	33 ^b	28 ^b	27 ^d
184*	35	33 ^{cd} -34 ^{ab}	28 ^{cd} -29 ^{ab}	27 ^{a-d} (sec. wrongly numbered)
26 ^{abc}	—	—	—	—
185*	36 ^{abc}	34 ^{cd} -35 ^a	29 ^{cd} -30 ^a	28 ^{abc}
26 ^d	—	—	—	29 ^{ab} fn
186*	36 ^d	35 ^b	30 ^b	28 ^d
27 ^{ab}	—	—	—	—
187*	37 ^{ab}	35 ^{cd}	30 ^{cd}	29 ^{ab}
27 ^c	—	—	—	—
	37 ^c	36 ^a	31 ^a	29 ^c

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
188*	37 ^d -38 ^a	—	—	—
27 ^d	38 ^b	36 ^b	31 ^b	29 ^d
28 ^{ab}	38 ^{cd}	36 ^{cd}	31 ^{cd}	30 ^{ab}
189*	—	—	32	30 ^{ab} fn
28 ^{cd}	38 ^{ef}	36 ^{ef}	33 ^{ba}	30 ^{dc}
190*1 1	—	—	—	—
190*1,2-4	—	—	—	32 ^{cd} fn
29 ^{ab}	39 ^{ab}	37 ^{ab}	33 ^{cd}	31 ^{ab}
App I No 21 15	—	—	34 ^{ab}	31 ^{cd}
191*	—	—	34 ^{cd} -35 ^{ab}	32
192*	—	—	—	32 ^{cd} fn. 1 4 post half & 1 5
190*1 5-6	—	—	35 ^{cd} -36 ^{ab}	33
App I No 21 9	—	—	36 ^{cd}	34 ^{ab}
App I No 21 10	—	—	—	—
App I No 21 11-14	—	—	37 ^{ab} -38	34 ^{cd} -36 ^{ab}
20 ^{cd}	39 ^{cd}	37 ^{cd}	—	31 ^{cd} fn
193*	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 1
190*1 7	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 2
194*	—	—	—	35 ^{cd} fn 1 3
195*1 1-5	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 4-8
195*1 6	—	—	—	—
195*1 7-11	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 9-13
App I No 21 1-2	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 14-15
—	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 16-17
App I No 21 3-8	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 18-23
—	—	—	—	33 ^{cd} fn 1 24
App I No 21 16-19	—	—	—	—
4 1	4 1	4 1	4 1	3 1
196*	2	2	—	—
2-3	3-4	3-4	3 39-40	4 36 ^{cd} -38 ^{ab}
—	—	—	41 ^{ab}	38 ^{cd}
4 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	41 ^{cd}	39 ^{ab}
203*1 7-9	—	—	42-43 ^{ab}	39 ^{cd} -40
203*1 10	—	—	43 ^{cd}	41 ^{ab}
4 ^{cd} -5 ^{ab}	5 ^{cd} -6 ^{ab}	5 ^{cd} -6 ^{ab}	—	39 ^{ab} fn
197*	—	—	—	—
198*	—	—	47 ^{ab}	44 ^{cd}
5 ^{cd} -6 ^{ab}	6 ^{cd} -7 ^{ab}	6 ^{cd} -7 ^{ab}	—	—
6 ^{cd} -7 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	44	41 ^{cd} -42 ^{ab}
203*1 13 post. half	—	—	45 ^b	42 ^d
203*1 14 post half	—	—	45 ^d	43 ^b
7 ^c	8 ^c	8 ^c	45 ^c	43 ^a
7 ^d	8 ^d	8 ^d	45 ^a	42 ^c
204*	—	—	—	—
8	9	9	46	43 ^{cd} -44 ^{ab}
203*1 17-18	—	—	47	44 ^{cd} -45 ^{ab}
9	10	10	—	—
10 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	50 ^{b,d}	47 ^d , 48 ^b
10 ^{cd}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	51 ^{b, a}	48 ^{dc}
11 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	—	—
11 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	48 ^{ab}	45 ^{cd}
201*	—	—	—	—
203*1 20	—	—	48 ^{cd}	46 ^{ab}
203*1 21 prior half	—	—	49 ^a	46 ^c
205*	—	—	—	—
203*1 22 prior half	—	—	49 ^c	47 ^a
12 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{ab}	49 ^{b,d}	46 ^d , 47 ^b
203*1 23 prior half	—	—	50 ^a	47 ^c
203*1 24 prior half	—	—	50 ^c	48 ^a

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
203* 1 26	—	—	51 ^{cd}	49 ^{ab}
12 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	52	49 ^{cd} -50 ^{ab}
203* 1 29-39	—	—	53	50 ^{cd} -51 ^{ab}
12 ^{ef}	14 ^{ab}	13 ^{ef}	—	—
13 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	54 ^{ab}	51 ^{cd}
206*	—	—	—	—
207*	—	—	—	—
13 ^{cd} -16 ^{ab}	15 ^{ab} -17 ^{cd}	14 ^{cd} -17 ^{ab}	54 ^{cd} -57 ^{ab}	52 ^{ab} -54 ^{cd}
203* 1 38	—	—	57 ^{cd}	55 ^{ab}
16 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	58 ^{ab}	55 ^{cd}
203* 1 40-43	—	—	58 ^{cd} -60 ^{ab}	56 ^{ab} -57 ^{cd}
17 ^{ab}	18 ^{cd}	18 ^{ab}	—	—
17 ^{cd}	19 ^{ab}	18 ^{cd}	61 ^{ab}	58 ^{ab} , 59 ^{ab}
203* 1 45	—	—	60 ^{cd}	58 ^{cd}
18 ^{ab}	19 ^{cd}	19 ^{ab}	61 ^{cd}	59 ^{cd}
18 ^{cd}	20 ^{ab}	19 ^{cd}	62 ^{ab}	60 ^{ab}
19 ^{ab}	20 ^{cd}	[1] ^{ab}	62 ^{cd}	60 ^{cd}
19 ^{cd}	21 ^{ab}	[1] ^{cd}	63 ^{ab}	61 ^{ab}
209*	21 ^{cd} -26 ^{ab}	[2] ^{ab} -[6]	—	—
210*	—	—	—	—
211*	—	—	—	—
20	26 ^{cd} -27 ^{ab}	20	63 ^{cd} -64 ^{ab}	61 ^{cd} -62 ^{ab}
212*	—	—	—	—
213*	27 ^{cd} -28 ^{ab}	21	—	—
21 ^{ab}	28 ^{cd}	22 ^{ab}	64 ^{cd}	62 ^{cd}
215* 1 1	—	—	65 ^{ab}	63 ^{ab}
216*	—	—	—	—
215* 1 2	—	—	65 ^{cd}	63 ^{cd}
21 ^{cd}	29 ^{ab}	22 ^{cd}	—	—
22 ^{ab}	29 ^{cd}	23 ^{ab}	66 ^{ab}	64 ^{ab}
215* 1 5	—	—	66 ^{cd}	64 ^{cd}
22 ^{cd}	30 ^{ab}	23 ^{cd}	—	—
215* 1 6-8	—	—	67-68 ^{ab}	65-66 ^{ab}
23 ^{ab}	30 ^{cd}	24 ^{ab}	68 ^{cd}	66 ^{cd}
215* 1 10 & the prior half of 1 11	—	—	69 ^{abc}	67 ^{abc}
23 ^{cd}	31 ^{ab}	24 ^{cd}	69 ^d	67 ^d
215* 1 12	—	—	70 ^{ab}	68 ^{ab}
—	—	—	70 ^{cd}	—
24-25	31 ^{cd} -33 ^{ab}	25-26	71-72	68 ^{cd} -69
217*	33 ^{cd} -34 ^{ef}	27 ^{ab} -28 ^{a-d}	—	—
26-27	35-36	29-30	73-74	70-71
5 219*	5 —	5 —	5 —	5 1 ^{ab} fn
220*	—	—	—	—
1-2	1-2	1-2	1-2	1-2
221*	—	—	—	—
3-4 ^{ab}	3-4 ^{ab}	3-4 ^{ab}	3-4 ^{ab}	3-4 ^{ab}
222*	—	—	—	—
4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
223*	—	—	—	—
5-7 ^{abc}	5-7 ^{abc}	5-7 ^{abc}	1-3 ^{abc}	1-3 ^{abc}
230* post half 1. 1 } & prior half 1 2 }	—	—	3 ^d , 4 ^a	3 ^d , 4 ^a
7 ^d	7 ^d	7 ^d	4 ^b	4 ^b
224*	—	—	—	—
8 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{ab}	4 ^c	4 ^c
8 ^c	8 ^c	8 ^c	—	—
8 ^d	8 ^d	8 ^d	4 ^d	4 ^d
230* 1 4	—	—	5 ^{ab}	5 ^{ab}
230* post halves of 16 & 7	—	—	6 ^{b d}	6 ^{b d}

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
231*	—	—	—	6 ^{cd} fn
9	9	9	7	7
10 ^a	10 ^a	10 ^a	6 ^c	6 ^c
230* prior half of l 10	—	—	8 ^a	8 ^a
10 ^{bcd}	10 ^{bcd}	10 ^{bcd}	8 ^{bcd}	8 ^{bcd}
11 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	—	9 ^{ab} fn.
11 ^{cd}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	9 ^{ba}	9 ^{ba}
12 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	—	9 ^{ab} fn
12 ^{cd} -13 ^a	12 ^{cd} -13 ^a	12 ^{cd} -13 ^a	5 ^{dc} -6 ^a	5 ^{dc} -6 ^a
13 ^b	13 ^b	13 ^b	—	—
13 ^c	13 ^c	13 ^c	9 ^c	8 ^{cd} fn l 1 prior half
230* l 13 post half	—	—	9 ^d	8 ^{cd} fn l 1 post half
13 ^d -14 ^{ab}	13 ^d -14 ^{ab}	13 ^d -14 ^{ab}	—	—
14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}	10 ^{ab}	—
15	15	15	13	12 ^{cd} -13 ^{ab}
227*	—	—	—	—
16 ^a	16 ^a	16 ^a	14 ^{ab}	13 ^{cd}
16 ^b	16 ^b	16 ^b	11 ^d	11 ^b
230* l 16 post half & l 17 prior half	—	—	14 ^d , 10 ^c	9 ^d , 10 ^a
230* l 18 & prior half of l 19	—	—	11 ^{abc}	10 ^{cd} , 11 ^a
230* l 20	—	—	12 ^{ab}	11 ^{cd}
226*	—	—	—	—
230* l 21	—	—	12 ^{cd}	12 ^{ab}
16 ^c	16 ^c	16 ^c	14 ^c	9 ^c , 14 ^a
16 ^d	16 ^d	16 ^d	13 ^c & 10 ^d	10 ^b , 13 ^a
17 ^{ab}	17 ^{ab}	17 ^{ab}	15 ^{ab}	14 ^{cd}
228*	—	—	—	—
17 ^{cd}	17 ^{cd}	17 ^{cd}	17 ^{ba}	16 ^{dc}
230* l 28-30, 34	—	—	17 ^{cd} -19 ^{ab}	17-18
18 ^{ab}	18 ^{ab}	18 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}
233*	—	—	—	—
230* l 32-33	—	—	16	15 ^{cd} -16 ^{ab}
18 ^{cd} -19	18 ^{cd} -19	18 ^{cd} -19	—	—
229*	—	—	—	—
20-22 ^{ab}	20-22 ^{ab}	20-22 ^{ab}	—	—
22 ^c	22 ^c	22 ^c	19 ^c	19 ^a
22 ^d	22 ^d	22 ^d	19 ^d	19 ^b
23	23	23	20	19 ^{c-f}
234*	—	—	—	—
6 1-4 ^{ab}	6 1-4 ^{ab}	6 1-4 ^{ab}	6 1-4 ^{ab}	6 1-4 ^{ab}
4 ^{cd}	4 ^{cd} , [26 ^{ef}]	4 ^{cd} , 26 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
235*	—	—	—	—
5-8 ^a	5-8 ^a	5-8 ^a	5-8 ^a	5-8 ^a
248* l 5 post half & l 6 prior half	—	—	8 ^{bc}	8 ^{bc}
8 ^b	8 ^b	8 ^b	8 ^d	8 ^d
248* l 7 and 8	—	—	9	9
8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	—	—
9-10 ^{ab}	9-10 ^{ab}	9-10 ^{ab}	10-11 ^{ab}	10-11 ^{ab}
248* l 12	—	—	11 ^{cd}	11 ^{cd}
10 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	—	—
11	11	11	12	12
12 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	13 ^a	13 ^a
12 ^c	12 ^c	12 ^c	13 ^c	13 ^c
248* l 16 post half	—	—	13 ^d	13 ^d
12 ^d	12 ^d	12 ^d	21 ^d	22 ^d
13-14	13-14	13-14	14-15	14-15

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
248* 1 21-26	—	—	16-18	16-18
236*	15 ^{ab}	15 ^{ab}	13 ^b	13 ^b
15 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{cd}	19 ^{ab}	19 ^{ab}
15 ^{cd}	16 ^{ab}	16 ^{ab}	—	—
15 ^{ef}	16 ^{cd}	16 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^{cd}
16 ^{ab}	17 ^{ab}	17 ^{ab}	20 ^{ab}	20 ^{ab}
237*	17 ^{cd}	17 ^{cd}	—	—
16 ^{cd}	18 ^{ab}	18 ^{ab}	20 ^{cd}	20 ^{cd}
238*	18 ^{cd}	18 ^{cd}	—	—
248* 1 31	—	—	—	22 ^{ab}
239*	—	—	—	—
248* 1 32	—	—	21 ^{cd}	22 ^{cd}
17 ^{ab}	19 ^{ab}	19 ^{ab}	21 ^{ab}	21 ^{ab}
17 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^{cd}	—	21 ^{cd}
18	20	20	22	23
241*	—	—	—	—
19-20 ^{ab}	21-22 ^{ab}	21-22 ^{ab}	23-24 ^{ab}	24-25 ^{ab}
20 ^{cd}	22 ^{cd}	22 ^{cd}	24 ^{cd}	—
21	23	23	25	26
242*	24 ^{ab}	24 ^{ab}	26 ^c	—
22 ^{ab}	24 ^{cd}	24 ^{cd}	26 ^{a, d}	27 ^a
243*	25 ^{ab}	25 ^{ab}	26 ^b	27 ^b
22 ^{cd}	25 ^{cd}	25 ^{cd}	27 ^{ab}	—
23	26	25 ^{ef} -26 ^{ab}	27 ^{cd} -28 ^{ab}	27 ^{cd} -28 ^{ab}
245*	27	27	—	—
246*	—	—	—	—
247*	—	—	—	—
248* 1 44	—	—	28 ^{cd}	28 ^{cd}
24	28	28	29	29
7 249* 1 1	7 1 ^{ab}	7 1 ^{ab}	7 —	7 1 ^{ab} fn 1 1
249* 1 2 prior half	1 ^c	1 ^c	—	1 ^{ab} fn 1 2 prior half
249* 1 2 post half	1 ^d	1 ^d	2 ^d	2 ^d
1 ^{abc}	2 ^{abc}	2 ^{abc}	2 ^{abc}	2 ^{abc}
1 ^d	2 ^d	2 ^d	—	1 ^{ab} fn 1 4 post half.
2	3	3	3	3
3	4	4	1	1
251*	5-6 ^{ab}	5	—	1 ^{cd} fn
252*	6 ^{cd}	6 ^{ab}	—	—
253*	—	—	—	—
4 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{cd}	4 ^{ab}	4 ^{ab}
255*	—	—	—	—
4 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{ab}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
256*	—	—	—	—
259* 1 1	—	—	—	—
260*	—	—	—	—
261*	—	—	—	—
5-7 ^{ab}	8-10 ^{ab}	7 ^{c-f} -9 ^{ab}	5-7 ^{ab}	5-7 ^{ab}
258*	—	—	—	—
7 ^{cd}	10 ^{cd}	9 ^{cd}	8 ^{ab}	8 ^{ab}
8 ^{ab}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	7 ^{cd}	7 ^{cd}
8 ^{cd}	11 ^{cd}	10 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}
9-10	12-13	11-12	9-10	9-10
263*	—	—	11	11
264*	—	—	—	—
265*	—	—	—	—
11 ^{ab}	14 ^{ab}	13 ^{ab}	—	—
11 ^{cd} -12 ^{ab}	14 ^{cd} -15 ^{ab}	13 ^{cd} -14 ^{ab}	14 ^{cd} -15 ^{ab}	14 ^{cd} -15 ^{ab}
266*	—	—	15 ^{cd}	15 ^{cd}
12 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{cd}	16 ^{ab}	16 ^{ab}
13-14	16-17	15-16	12-13	12-13

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
268*	—	—	14 ^{ab}	14 ^{ab}
254*	—	—	—	—
269* 1 1	18 ^{ab}	—	—	—
269* 1 2	18 ^{cd}	17 ^{ab}	—	—
269* 1 3-4	19	17 ^{c-f}	—	—
15-16 ^{ab}	20-21 ^{ab}	18-19 ^{ab}	16 ^{cd} -17 ^{cd}	16 ^{cd} -17
271*	21 ^{cd} -22	19 ^{cd} -20	—	—
16 ^{cd}	23 ^{ab}	21 ^{ab}	17 ^{ef}	18 ^{ab}
272*	23 ^{c-f}	21 ^{c-f}	—	—
17	24	22	18	19
8 1-4	8 1-4	8 1-4	8 1-4	8 1-4
[11 5-11]	5-11	5-11 ^{cd}	—	—
[11 15 ^{ab}]	12 ^{ab}	11 ^{ef}	—	—
[11 12 ^{ab} -20 ^{cd}]	12 ^{cd} -21 ^{ab}	12 ^{ab} -20 ^{cd}	—	—
274*	21 ^{cd} -22 ^{ab}	21	—	—
[11. 21]	22 ^{cd} -23 ^{ab}	22	—	—
275*	23 ^{cd} -24 ^{a-f}	23 ^{ab} -24 ^{a-d}	—	—
5 ^{ab}	9 1 ^{ab}	9 1 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
276* 1 2	1 ^{cd}	1 ^{cd}	—	—
5 ^{cd} -12	2 ^{ab} -9 ^{ab}	1 ^{ef} -8	5 ^{cd} -12	5 ^{cd} -12
280*	—	—	—	—
279*	—	—	—	—
13-14	9 ^{cd} -11 ^{ab}	9-10	13-14	13-14
283*	11 ^{cd}	11 ^{ab}	—	—
15-16 ^{ab}	12-13 ^{ab}	11 ^{c-f} -12 ^{ab}	15-16 ^{ab}	15-16 ^{ab}
[15 ^{cb} (var)]	13 ^{cd}	12 ^{cd}	—	—
16 ^{cd} -18 ^{ab}	13 ^{ef} -15 ^{ab}	12 ^{ef} -14 ^{ab}	16 ^{cd} -19 ^{ab}	16 ^{cd} -19 ^{ab}
287*	—	—	—	—
18 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{cd}	—	20 ^{ab}
286* 1 4	—	—	19 ^{cd}	19 ^{cd}
286* 1 5	—	—	20 ^{ab}	19 ^{cd} fn
286* 1 6	—	—	20 ^{cd}	20 ^{cd}
19-20	16-17	15-16	21-22	21-22
288* 1 2-3	—	—	23	22 ^{cd} fn
21 ^{ab}	18 ^{ab}	17 ^{ab}	24 ^{ab}	23 ^{ab}
21 ^c	18 ^c	17 ^c	25 ^a	24 ^a
21 ^d	18 ^d	17 ^d	26 ^b	25 ^b
289* 1 2	—	—	24 ^{cd}	23 ^{cd}
289* 1 3 post half	—	—	25 ^{bcd}	24 ^{bcd}
& 1 4	—	—	—	—
289* 1 5 prior half	—	—	26 ^a	25 ^a
289* 1 6	—	—	26 ^{cd}	25 ^{cd}
22 ^a	19 ^a	18 ^a	27 ^a	26 ^a
22 ^b	19 ^b	18 ^b	—	—
22 ^{cd}	19 ^{cd}	18 ^{cd}	29 ^{ab}	28 ^{ab}
291*	—	—	—	—
289* 1. 7 post half	—	—	27 ^{bcd}	26 ^{bcd}
& 1 8	—	—	—	—
289* 1 9-10	—	—	28	27
289* 1 12	—	—	29 ^{cd}	28 ^{cd}
290*	—	—	30	28 ^{cd} fn.
23 ^{ab}	20 ^{ab}	19 ^{ab}	31 ^{ab}	29 ^{ab}
292*	—	—	31 ^{cd}	29 ^{cd}
293*	—	—	—	—
23 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd}	32 ^{cd}	30 ^{ab}
294*	—	—	32 ^{ab}	30 ^{cd}
295*	—	—	—	—
296*	—	—	—	—
9 1 ^{a-c}	10 1 ^{a-c}	10 1 ^{a-c}	9 1 ^{a-c}	8 31 ^{a-c}
297* 1 1	1 ^d	1 ^f	1 ^d	31 ^d

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
297* 1 2	1 ^e	1 ^e	—	—
1 ^d	1 ^f	1 ^d	—	—
2-5 ^{ab}	2-5 ^{ab}	2-5 ^{ab}	2-5 ^{ab}	32-35 ^{ab}
309* 1 10	—	—	5 ^{cd}	35 ^{cd}
5 ^{cd} -6	5 ^{cd} -6	5 ^{cd} -6 ^{a-d}	6-7	36-37
309* 1 15-18	—	—	8-9	37 ^{cd} fn
7 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{ef}	10 ^{ab}	38 ^{ab}
7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{ab}	10 ^{cd} , 11 ^a	39 ^{cd}
8 ^a	8 ^a	7 ^c	11 ^b	38 ^c
309* 1 22	—	—	11 ^{cd}	40 ^{ab}
309* 1 23-24	—	—	12	40 ^{cd} -41 ^{ab}
310*	—	—	—	—
309* 1 25-36	—	—	13-18	—
309* 1 37	—	—	19 ^{ab}	—
309* 1 38	—	—	19 ^{cd}	44 ^{ab}
311*	—	—	—	—
309* 1 39	—	—	20 ^{ab}	—
8 ^{b-d}	8 ^{b-d}	7 ^{d-f}	—	38 ^d -39 ^{ab}
9	9	8	20 ^{cd} -21 ^{ab}	41 ^{cd} -42 ^{ab}
298*	—	—	—	42 ^{cd}
10 ^{ab}	10 ^{ab}	9 ^{ab}	21 ^{cd}	43 ^{cd} , 45 ^{ab}
10 ^{cd}	10 ^{cd}	9 ^{cd}	22 ^{ab}	43 ^{ab} , 45 ^{cd}
11 ^{ab}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	22 ^{cd}	44 ^{cd}
309* 1 45	—	—	23 ^{ab}	53 ^{ab}
11 ^{cd} -12	11 ^{cd} -12	10 ^{cd} -11	23 ^{cd} -24	46-47 ^{ab}
309* 1 49	—	—	25 ^{ab}	—
312*	—	—	—	—
13-14	13-14	12-13	25 ^{cd} -27 ^{ab}	47 ^{cd} -49 ^{ab}
313*	—	—	27 ^{cd} -28 ^{ab}	—
15-18 ^{ab}	15-18 ^{ab}	14-17 ^{ab}	28 ^{cd} -31 ^{cd}	49 ^{cd} -52 ^{cd}
18 ^{cd}	18 ^{cd}	17 ^{cd}	32 ^{ab}	—
309* 1 62	—	—	32 ^{cd}	—
19 ^{ab}	19 ^{ab}	18 ^{ab}	33 ^{a,c}	53 ^{cd} , 54 ^{ab}
19 ^{cd}	19 ^{cd}	18 ^{cd}	33 ^{d,b}	54 ^{cd}
20 ^{ab}	20 ^{ab}	19 ^{ab}	35 ^{cd}	57 ^{ab} , 57 ^{cd}
309* 1 69	—	—	36 ^{ab}	58 ^{ab}
309* 1 70	—	—	36 ^{cd}	—
20 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd}	34	55
309* 1 67	—	—	35 ^{ab}	—
21 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{ab}	37 ^{ab}	56 ^{ab}
309* 1. 72	—	—	37 ^{cd}	—
21 ^{cd}	21 ^{cd}	20 ^{cd}	38 ^{ab}	56 ^{cd}
309* 1 74-76	—	—	38 ^{cd} -39	—
22	22	21	40 ^{ab}	58 ^{cd} , 59 ^{cd}
309* 1 78	—	—	40 ^{cd}	59 ^{ab}
23 ^{ab}	23 ^{ab}	22 ^{ab}	4 ^{ab}	60 ^{ab}
300*	—	—	—	—
23 ^{cd}	23 ^{cd}	22 ^{cd}	—	60 ^{cd}
301*	—	—	—	61 ^{ab}
309* 1 80	—	—	41 ^{cd}	61 ^{cd}
314*	—	—	42 ^{ab} -50 ^{ab}	62 ^{ab} fn
302*	—	—	—	62 ^{ab} -66 ^{ab}
24 ^{ab}	24 ^{ab}	23 ^{ab}	50 ^{cd}	66 ^{cd}
303*	24 ^{cd}	—	—	—
24 ^{cd} -26 ^{ab}	25-26	23 ^{cd} -25 ^{ab}	51-52	67-68
305*	27 ^{ab}	—	—	—
26 ^{cd} -28 ^{cd}	27 ^{cd} -29	25 ^{cd} -27	53-55 ^{ab}	69-71 ^{ab}
306*	—	—	—	—
315* 1 1-6	—	—	55 ^{cd} -58 ^{ab}	71 ^{cd} fn
316* 1 1	—	—	—	71 ^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
316* 12	—	—	58 ^{cd}	71 ^{cd} fn
317*	—	—	—	—
315* 17-15	—	—	59 ^{ab} -63 ^{ab}	71 ^{cd} fn
309* 191-93	—	—	63 ^{cd} -64	71 ^{cd} fn
29-30 ^{ab}	30-31 ^{ab}	28-29 ^{ab}	65-66 ^{ab}	71 ^{cd} -72
309* 197-98	—	—	66 ^{cd} -67 ^{ab}	—
30 ^{cd} -32 ^{ab}	31 ^{cd} -33 ^{ab}	29 ^{cd} -31 ^{ab}	67 ^{cd} -69 ^{ab}	73-74
32 ^{cd}	33 ^{cd}	31 ^{cd}	69 ^{cd}	75
320*	—	—	—	—
318*, 319*	—	—	—	—
308*	—	—	—	76
10 1-7	11 1-7	11 1-7	10 1-8	9 1-8
323*	—	—	—	—
8-12 ^{ab}	8-12 ^{ab}	8-12 ^{ab}	9-13 ^{ab}	9-13 ^{ab}
328*	—	—	—	—
12 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}
325*	—	—	14 ^{ab}	14 ^{ab}
327* 1 4-6	—	—	14 ^{cd} -15	—
326*	13 ^{ab}	[12 ^{ef}]	—	—
13 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{ab}	—	14 ^{cd}
327* 1 7	[13 ^{ef}]	[13 ^{cd}]	16 ^{ab}	15 ^{ab}
327* 1 8-9	—	—	16 ^{cd} -17 ^{ab}	15 ^{ab} fn
13 ^{cd} -14 ^{ab}	14	13 ^{ef} -14 ^{ab}	17 ^{cd} -18 ^{ab}	15 ^{cd} -16 ^{ab}
14 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{cd}	—	16 ^{cd}
329* 1 2	—	—	18 ^{cd}	17 ^{ab}
15	15 ^{cd} -16 ^{ab}	15	19	17 ^{cd} -18 ^{ab}
330*	—	—	—	—
16 ^{ab}	16 ^{cd}	16 ^{ab}	20	18 ^{cd}
16 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{cd}	—	19 ^{ab}
17 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	23 ^{cd}	22 ^{ab}
17 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	—	22 ^{cd}
331* 1 1	—	—	24 ^{ab}	—
331* 1 2-8	—	—	24 ^{cd} -27 ^{ab}	23 ^{ab} -25 ^{cd}
18-20 ^{ab}	18 ^{cd} -20	18-20 ^{ab}	21-23 ^{ab}	19 ^{cd} -21
20 ^{cd} -21 ^{ab}	21	20 ^{cd} -21 ^{ab}	27 ^{cd} -28 ^{ab}	26
332*	—	—	—	27 ^{ab}
21 ^{cd}	22 ^{ab}	21 ^{cd}	28 ^{cd}	27 ^{cd}
22 ^{ab}	22 ^{cd}	22 ^{ab}	—	28 ^{ab}
333* 1 2	—	—	—	28 ^{cd}
22 ^{cd}	23 ^{ab}	22 ^{cd}	—	—
23 ^{ab}	23 ^{cd}	23 ^{ab}	—	29 ^{ab}
333* 1 4	—	—	—	29 ^{cd}
23 ^{cd}	24 ^{ab}	23 ^{cd}	31 ^{c, b}	30 ^{ab}
23 ^{ef}	24 ^{cd}	24 ^{ab}	32 ^{cd}	30 ^{cd}
334* 1 1-4	—	—	29-30	—
334* 1 5 prior half & 1 6 post half	—	—	31 ^{a, d}	—
335*	—	—	—	—
334* 1 7	—	—	32 ^{ab}	—
336*	25 ^{ab}	24 ^{cd}	—	—
24-25 ^{a-c}	25 ^{cd} -27 ^a	25-26 ^{a-c}	33-34 ^{a-c}	31-32 ^{a-c}
338*	—	—	—	—
25 ^d -26 ^{ab}	27 ^{b-d}	26 ^d -27 ^{nb}	34 ^d -35 ^{ab}	32 ^d -33 ^{ab}
26 ^{cd}	28 ^{ab}	27 ^{cd}	—	33 ^{cd}
339* 1 2	—	—	35 ^{cd}	—
340*	28 ^{cd}	[27 ^{ef}]	—	—
27-28	29-30	28-29	36-37	34-35
29	31	30	—	—
342*	—	—	—	36-37
308*	—	—	38	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
11 1-2 ^{ab} 343* 1 2 2 ^{cd} -3 344* 1 2-3 [15 ^{ab}] 45* 4 346* 1 2-5 5 6 7 ^{ab} 350* 7 ^{cd} -9 ^{cd} 353* 10 ^{ab} -11 ^{cd} [15 ^{ab}] 12-13 14 ^{ab} 358* 14 ^{cd} 15 ^{ab} 15 ^{cd} 359* 16 ^{ab} 360* 16 ^{cd} -21 365* 12 1 ^{ab} 366* 1 ^{cd} -4 ^{ab} 368* 4 ^{cd} -10 ^{cd} 369* 11-12 3, 0* 13 ^{ab} 376* 13 ^{cd} -14 ^{ab} 371* 14 ^{cd} -15 ^{ab} 372* 15 ^d [14 ^{cd}] 16-18 19 ^{ab} 19 ^{cd} -22 373* 23-24 374* 25-28 ^{ab} 375* 28 ^{cd} -32 379* 380* 33-34 381* 382* 13 1-2 ^{ab} 374* 2 ^{cd} -3 ^{ab}	12 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 4 ^{ab} 4 ^{cd} -5 ^{ab} 6 ^{cd} -7 ^{ab} 5 ^{cd} -6 ^{ab} 7 ^{cd} 8 ^{ab} -10 ^{ab} 10 ^{cd} -12 ^{ab} 12 ^{cd} 13-14 15 ^{ab} 15 ^{cd} 16 ^{ab} 16 ^{cd} 17 ^{ab} 17 ^{cd} -22 13 1 ^{ab} 1 ^{cd} 2-4 5-11 ^{ab} 11 ^{cd} -12 ^{cd} 13-14 15 ^{ab} 15 ^{cd} -16 ^{ab} 16 ^{cd} 17 18 ^{ab} 18 ^{cd} 19 21 [22 ^{ab}] 22 ^{cd} -25 26-27 ^{cd} 27 ^{ef} -29 ^{ab} 29 ^{cd} 30-33 ^{ab} 33 ^{cd} -38 ^{ab} 38 ^{cd} 39-40 41 ^{ab} 41 ^{cd} 14 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 ^{ab}	12 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 ^{cd} [3 ^{ef}] 4 6 5 7 ^{ab} 7 ^{cd} -9 ^{cd} 10-11 ^{cd} [11 ^{ef}] 12-13 14 ^{ab} 14 ^{cd} 15 ^{ab} 15 ^{cd} 16 ^{ab} 16 ^{cd} -21 13 1 ^{ab} 1 ^{cd} 2-4 5-10 [11 ^{a-f}] 12-13 14 ^{ab} 14 ^{cd} -15 ^{ab} 15 ^{cd} 16 17 ^{ab} 17 ^{cd} 18-20 ^{ab} 20 ^{cd} 21 ^{ab} -24 ^{cd} [25-26] 27-28 29-32 ^{ab} 32 ^{cd} 33 ^{ab} -37 ^{cd} 37 ^{ef} 38-39 40 ^{ab} [40 ^{cd}] 14 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 ^{ab}	11 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 4 19 ^{cd} 5 6-7 8 9 10 ^{ab} 10 ^{cd} -12 ^{cd} 13 ^{ab} 13 ^{cd} -15 ^{ab} 19 ^{cd} 15 ^{cd} -17 ^{ab} 17 ^{cd} -18 ^{ab} 18 ^{cd} 19 ^{ab} 19 ^{cd} 20 ^{ab} 20 ^{cd} 21-25 ^{ef} 12 1 ^{ab} 1 ^{cd} -4 ^{ab} 4 ^{cd} -10 ^{cd} 11-12 13 ^{ab} 13 ^{cd} -14 ^{ab} 14 ^{cd} -15 ^{ab} 15 ^{cd} 16-18 ^{cd} 19 ^{ab} 19 ^{cd} -23 ^{ab} 23 ^{cd} -25 ^{ab} 25 ^{cd} -28 29 ^{ab} 29 ^{cd} -34 ^{ab} 34 ^{cd} -35 ^{ef} 13 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 ^{ab}	9 38-39 ^{ab} 39 ^{cd} -40 41 42-43 44 45 46 ^{ab} 46 ^{cd} -48 ^{cd} 49-50 ^{cd} 51-52 53 ^{ab} 53 ^{cd} 54 ^{ab} 54 ^{cd} 55-60 ^{ab} 60 ^{cd} 9 61 ^{ab} 61 ^{cd} -64 ^{ab} 64 ^{cd} -70 ^{cd} 71-72 73 ^{ab} 73 ^{cd} -74 ^{ab} 74 ^{cd} -75 ^{ab} 75 ^{cd} 76-78 ^{cd} 79 ^{ab} 79 ^{cd} -83 ^{ab} 83 ^{cd} -85 ^{ab} 85 ^{cd} -88 89 ^{ab} 89 ^{cd} -94 ^{ab} 94 ^{cd} -95 ^{ef} 10 1-2 ^{ab} 2 ^{cd} -3 ^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
3 ^{cd} -5 -	3 ^{cd} -5	3 ^{cd} -5-	—	3 ^{cd} -5
385* 1 I	—	—	3 ^{cd}	—
385* 1 2-3	—	—	4	5 ^{cd} fn 1 I-2
386*	6-7	6-7	—	—
387* 1 I-2	8	[8] -	I8	I4 ^{cd} fn 1 2 & I
387* 1 3-4	9	9	I9	I4 ^{cd} fn 1 3-4
6 ^{ab}	IO ^{ab}	IO ^{ab}	5 ^{ab}	6 ^{ab}
388*	—	—	—	5 ^{cd} fn 1. 5
6 ^{cd} -7 ^{ab}	IO ^{cd} -II ^{ab}	IO ^{cd} -II ^{ab}	5 ^{cd} -6 ^{ab}	6 ^{cd} -7 ^{ab}
389*	—	—	6 ^{cd} -7	5 ^{cd} fn 1 6-8
7 ^{cd}	II ^{cd}	II ^{cd}	8 ^{ab}	7 ^{cd}
390* 1 I	—	—	8 ^{cd}	6 ^{cd} fn 1 6
390* 1 2-3	—	—	9	5 ^{cd} fn 1 9-10
390* 1 4	—	—	—	—
390* 1 5-6	—	—	10	5 ^{cd} fn 1 II-12
390* 1 7-8	—	—	—	—
391*	—	—	—	—
8-II	12-15	12-15	II-14	8-II
397*	—	—	—	—
398*	16	16	—	—
I2	17	17	15	12
400*	—	—	—	—
I3-I4	18-19	18-19	16-17	13-I4
I5-I8	20-23	20-23	20-23	15-I8
405*	—	—	24	18 ^{cd} fn
I9	24	24	—	—
406*	25	25	—	—
407*	—	—	—	—
20-21 ^a	26-27 ^a	26-27 ^a	25-26 ^a	19-20 ^a
21 ^b -d-22 ^{ab}	27 ^b -d-28 ^{ab}	27 ^b -d-28 ^{ab}	—	—
22 ^{cd}	28 ^{cd}	28 ^{cd}	26 ^b	20 ^b
22 ^{cf}	29 ^{ab}	29 ^{ab}	26 ^{cd}	20 ^{cd}
409*	—	—	27-28 ^{ab}	—
23	29 ^{cd} -30 ^{ab}	29 ^{cd} -30 ^{ab}	28 ^{cd} -29 ^{ab}	21
411* 1 I	—	—	—	—
411* 1 2	—	—	29 ^{cd}	—
24 ^a	30 ^c	30 ^c	30 ^a	22 ^c
24 ^{bc}	30 ^d -31 ^a	30 ^d -31 ^a	—	—
24 ^d	31 ^b	31 ^b	30 ^b	22 ^d
412*	—	—	30 ^{cd} -31 ^{ab}	—
25 ^{ab}	31 ^{cd}	31 ^{cd}	—	23 ^{ab}
25 ^{cd} -26 ^{ab}	32-33 ^{ab}	32-33 ^{ab}	31 ^{cd} -32	23 ^{cd} -24
26 ^{cd} -27 ^{ab}	33 ^{cd} -34 ^{ab}	33 ^{cd} -34 ^{ab}	—	25
413* 1 3-4	—	—	33	—
27 ^{cd}	34 ^{cd}	34 ^{cd}	34 ^{ab}	26 ^{ab}
28-29	35-36	35-36	—	26 ^{cd} -28 ^{ab}
30	37	37	—	—
413* 1 6-7	—	—	34 ^{cd} -35 ^{ab}	—
414*	—	—	—	—
413* 1 8-II	—	—	35 ^{cd} -37 ^{ab}	—
31	—	—	37 ^{cd} -38 ^{ab}	28 ^{cd} -29 ^{ab}
420* 1 I	38	38	—	—
420* 1 2	—	—	39 ^{ab}	—
416*	—	—	—	29 ^{ab} fn
32-35	39-42	39-42	—	29 ^{cd} -33 ^{ab}
417*	—	—	—	33 ^{ab} fn
36-37	43-44	43-44	39 ^{cd} -41 ^{ab}	33 ^{cd} -35 ^{ab}
421* 1 I	—	—	—	35 ^{ab} fn
38 ^{ab}	45 ^{ab}	45 ^{ab}	38 ^{cd}	35 ^{cd}
38 ^{cd}	45 ^{cd}	45 ^{cd}	41 ^{cd}	36 ^{ab}

Cnt Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
422*	46 ^{ab}	—	—	—
39 ^{ab}	46 ^{cd}	46 ^{ab}	—	36 ^{cd}
423*	—	—	—	—
39 ^{cd}	47 ^{ab}	46 ^{cd}	—	37 ^{ab}
424*	—	—	—	37 ^{cd}
40	47 ^{cd} -48	47 ^{a-f}	—	38-39 ^{ab}
427*	—	—	—	—
428*	49-50 ^{ao}	48-49 ^{ab}	—	—
41 ^{ab}	50 ^{cd}	49 ^{cd}	—	39 ^{cd}
421* 1 2-3	—	—	42	—
41 ^{cd}	51 ^{ab}	49 ^f	43 ^{ab}	40 ^{ab}
429*	—	—	43 ^{cd} -44	—
42	51 ^{cd} -52 ^{ab}	50	—	40 ^{cd} -41 ^{ab}
43 ^{ab}	52 ^{ca}	51 ^{ab}	45 ^{ab}	41 ^{cd}
430*	—	—	—	42-43
43 ^{cd}	53 ^{ab}	51 ^{cd}	45 ^{cd}	44 ^{ab}
431*	—	—	—	45 fn 1 1-3
436*	—	—	—	45 fn 1 4-7
432*	—	—	—	44 ^{cd} -45 ^{ab}
433* 1 1-3	53 ^{cd} -54	52 ^{ab} -53 ^{ab}	—	—
434*	—	[53 ^{cd}]	—	—
433* 1 4-8	55-57 ^{ab}	53 ^{ef} -55	—	—
44	57 ^{cd} -58 ^{ab}	56	—	45 ^{cd} -46 ^{ab}
45-46	58 ^{cd} -59 ^{ef}	57-58	46-47	46 ^{cd} -48 ^{ab}
437*	—	—	—	48 ^{cd}
438*	60	[59]	—	—
14 1	15 1	15 1	14 1 ^{ab}	10 49 ^{ab}
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	1 ^{cd}	49 ^{cd}
441*	—	—	—	—
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—	—
3 ^{ab}	3 ^{ab}	3 ^{ab}	2 ^{ab}	50 ^{ab}
443*	—	—	2 ^{cd}	—
3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	—	50 ^{cd}
4	4	4	3	51
444* 1 1	—	—	6 ^{ab}	52 ^{ab}
444* 1 2	—	—	4 ^{ab}	52 ^{cd}
444* 1 3-5	—	—	4 ^{cd} -5	53 ^{ab} fn
445*	—	—	—	53-56 ^{ab}
446* 1 1	—	—	6 ^{cd}	—
446* 1 2	—	—	—	—
446* 1 3-4	—	—	7	—
446* 1 5-7	—	—	8-9 ^{ab}	55 ^{ab} fn.
446* 1 8	—	—	9 ^{cd}	—
447* 1 1	—	—	10 ^{ab}	56 ^{cd}
447* 1 2-3	—	—	10 ^{cd} -11 ^{ab}	57
447* 1 4	—	—	—	58 ^{ab}
447* 1 5-7	—	—	11 ^{cd} -12	—
447* 1 8	—	—	—	58 ^{cd}
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	—	—
5 ^{cd} -6	5 ^{cd} -6	5 ^{cd} -6	13-14 ^{ab}	59-60 ^{ab}
448*	—	—	—	—
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	14 ^{cd}	60 ^{cd}
449*	—	—	15 ^{ab}	60 ^{cd} fn
7 ^{cd} -8 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{ab}	15 ^{cd} -16 ^{ab}	61
8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	—	62 ^{ab}
9	9	9	16 ^{cd} -17 ^{ab}	62 ^{cd} -63 ^{ab}
10 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}	17 ^{cd}	63 ^{ab} fn 1 3
450*	—	—	18 ^{ab}	63 ^{ab} fn 1 4
10 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	18 ^{cd}	63 ^{cd}
451*	—	—	19 ^{ab}	63 ^{cd} fn 1. 1

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
452*	—	—	19 ^{cd}	63 ^{cd} fn 1. 2
11 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	—	64 ^{ab}
11 ^{cd} -16 ^{ab}	11 ^{cd} -16 ^{ab}	11 ^{cd} -16 ^{ab}	20-24	64 ^{cd} -69 ^{ab}
457*	16 ^{cd}	16 ^{cd}	—	—
458*	17	[17]	—	—
16 ^{cd}	18 ^{ab}	18 ^{ab}	25 ^{ab}	69 ^{cd}
460*	—	—	—	—
17 ^{ab}	18 ^{cd}	18 ^{cd}	25 ^{cd}	70 ^{ab}
462* 1 3	—	—	26 ^{ab}	69 ^{ab} fn 1 3
17 ^{cd}	19 ^{ab}	18 ^{ef}	26 ^{cd}	70 ^{cd}
461* 1 3	—	—	—	71 ^{ab}
461* 1 4	—	—	—	71 ^{cd}
462* 1 5	—	—	27 ^{ab}	69 ^{ab} fn 1 5
462* 1 6	—	—	27 ^{cd}	—
18 ^{ab}	19 ^{cd}	19 ^{ab}	28 ^{ab}	72 ^{ab}
461* 1 6	—	—	—	72 ^{ab} fn
462* 1 8	—	—	28 ^{cd}	—
18 ^{cd}	20 ^{ab}	19 ^{cd}	29 ^{ab}	72 ^{cd}
462* 1 9-11	—	—	29 ^{cd} -30	—
463*	—	—	31-33	—
18 ^{e-h}	20 ^{cd} -21 ^{ab}	20	—	73
19	21 ^{cd} -22 ^{ab}	21	34	74
464* 1 3-6	—	—	35-37	—
465*	—	—	—	—
464* 1 7-8	—	—	—	—
20	22 ^{cd} -23 ^{ab}	22	38	75
466*	—	—	39-42	—
467*	23 ^{cd} -32 ^{ef}	23-31	—	—
21	33	32	43	76
468*	34	33	—	—
15 1-5	16 1-5	16 1-5 ^{cd}	—	11 1-5
469*	—	—	—	—
6 ^{ab}	6 ^{ab}	5 ^{ef}	—	6 ^{ab}
470*	6 ^{cd} -7 ^{ab}	6	—	—
6 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{ab}	—	6 ^{cd}
7-8	8-9	7 ^{e-f} -8	15 1-2	7-8
471*	10	9	—	—
9-11	11-13	10-12	3-5	9-11
474*	—	—	—	—
12	14	13	—	12
13 ^{ab}	15 ^{ab}	14 ^{ab}	6 ^{cd}	13 ^{ab}
13 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{cd}	6 ^{ab}	13 ^{cd}
477*	—	—	—	—
14	16	15	7	14
478* 1 1	—	—	8 ^{ab}	—
—	—	—	8 ^{cd} -9 ^{ab}	—
478* 1. 2-4	—	—	9 ^{cd} -10 ^{cd}	15-16 ^{ab}
478* 1 5	—	—	—	16 ^{cd}
478* 1 6-8	—	—	11-12 ^{ab}	—
15-17	17-19	16-18	12 ^{cd} -15 ^{ab}	17-19
480*	—	—	—	—
479*	—	—	—	—
18	20	19	15 ^{cd} -16 ^{ab}	20
19-20	21-22	20-21	—	—
482*	—	—	16 ^{cd} -17 ^{ab}	21
21 ^{ab}	23 ^{ab}	22 ^{ab}	18 ^{cd}	25 ^{cd}
483*	—	—	—	—
21 ^{cd}	23 ^{cd}	22 ^{cd}	19 ^{ab}	26 ^{ab}
22	24	23	17 ^{cd} -18 ^{ab}	22
485*	—	—	—	23-25 ^{ab}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
23	25	24	—	—
24	26	25	19 ^{cd} -20 ^{ab}	26 ^{cd} -27 ^{ab}
25 ^{ab}	27 ^{ab}	26 ^{ab}	20 ^{cd}	—
486*	—	—	21 ^{ab}	—
25 ^{cd} -27 ^{ab}	27 ^{cd} -29 ^{ab}	26 ^{cd} -27 ^{cd}	21 ^{cd} -22 ^{ef}	27 ^{cd} -29 ^{ab}
27 ^{cd}	29 ^{cd}	27 ^{ef}	—	—
28	30	28	23, 24	—
487*	—	—	—	29 ^{cd} -31 ^{ab}
489*	—	—	—	31 ^{cd} -33 ^{ab}
488*	—	—	—	—
16 1-6	17 31-32	17 29-30	20 1-6	15 1-6
490*	17 1-6	17 1 ^{ab} -5 ^{gh}	—	—
7-8	7	6	—	—
491*	8-9	7-8	7-8	7-8
9 ^{ab}	10 ^a -17 ^b	9 ^{ab} -[16 ^{ab}]	—	—
492*	17 ^{cd}	16 ^{cd}	9 ^{ab}	9 ^{ab}
9 ^c -12 ^d	—	—	9 ^{cd}	—
1 1-3 of 495*	18 ^a -21 ^b	16 ^e -19 ^d	10 ^a -13 ^b	9 ^c -12 ^d
[8 ^{cd} r after 1 3	21 ^c -22 ^d	20 ^a -21 ^b	—	—
of 495*]	23 ^{ab}	21 [cd]	—	—
1 4 of 495*	—	—	—	—
[5 ^a r after 1 4	23 ^{cd}	21 ^{ef}	—	—
of 495*]	24 ^a	22 ^a	—	—
post half of 1 5	24 ^b	22 ^b	—	—
of 495*	—	—	—	—
prior half of 1 6	24 ^c	22 ^c	—	—
of 495*	—	—	—	—
[5 ^b r after prior	24 ^d	22 ^d	—	—
half of 1 6 of 495*]	—	—	—	—
1 7-8 of 495*	24 ^{ef} -25 ^{ab}	23	—	—
13 ^a -16 ^b	25 ^c -28 ^d	24 ^a -27 ^b	13 ^c -16 ^d	13 ^a -16 ^b
499*	—	—	—	—
16 ^c -17 ^d	29 ^a -30 ^b	27 ^c -28 ^d	17 ^a -18 ^b	16 ^c -17 ^d
1 1 of 500*	—	—	—	18 ^{ab}
1 2 of 500*	30 ^{cd}	29 ^{ab}	—	18 ^{cd}
501*	—	—	18 ^{cd}	—
17 ^c -19 ^d	31 ^a -33 ^b	29 ^c -31 ^d	19 ^a -21 ^b	19 ^a -21 ^b
502*	—	—	—	21 ^{cdef}
503*	33 ^{cd}	31 ^{ef}	21 ^{cd}	—
504*	34-36	32-34	—	—
20	37	35	22	—
515*	—	—	—	—
17 1	18 1	18 1	16 1	16 1
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	10 ^{ab}	11 40 ^d
prior half of 1 6 of 514*	—	—	10 ^c	11 41 ^a
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—	16 2 ^{ab} , 11 41 ^{ef}
3	3	3	—	—
1 3-4 of 514*	—	—	2	—
App I No 31 1-7	—	—	3 ^{ab} -6 ^{ab}	11 33 ^{cd} -36 ^{cd}
" " 1 7 in	—	—	—	—
" " 1 8-14	—	—	6 ^{cd} -9 ^{cd}	11 37 ^{ab} -40 ^{ab}
505*	—	—	—	—
4 ^{ab}	4	4	11 ^a , 10 ^d	11 41 ^{bc}
—	5 ^{ab}	5 ^{ab}	11 ^b	11 41 ^d
4 ^{cd}	—	—	11 ^{cd}	11 41 ^{ef}
1 9 of 514*	5 ^{cd}	5 ^{cd}	17 1 ^{cb}	12 1 ^{ab}
5	6	6	1 ^c -2 ^b	1 ^c -2 ^b
App I No 41 1-37	—	—	2 ^{cd} -20 ^{cd}	2 ^{cd} -20 ^{cd}
" " 1 38-39	—	—	—	21
" " 1. 40	—	—	21 ^{ab}	22 ^{ab}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I No 4 l 41	—	—	—	22 ^{cd}
" " l 42-48	—	—	21 ^{cd} -24 ^{ab}	23 ^{ab} -26 ^{ab}
" " l 48 fn	—	—	—	—
" " l 49-53	—	—	24 ^{cd} -26 ^{cd}	26 ^{cd} -28 ^{cd}
" " l 53 fn	—	—	—	—
" " l 54-59	—	—	27 ^{ab} -29 ^{cd}	29 ^{ab} -31 ^{ab}
" " l 60	—	—	18 1 ^{ab}	13 1 ^{ab}
" " l 60 fn	—	—	—	—
" " l 61-73	—	—	1 ^{cd} -7 ^{cd}	1 ^{cd} -7 ^{cd}
" " l 73 fn.	—	—	—	—
" " l 74-96	—	—	8 ^{ab} -19 ^{cd}	8 ^{ab} -19 ^{cd}
" " l 96 fn	—	—	—	—
" " l 97-108	—	—	20 ^{ab} -25 ^{ab}	20 ^{ab} -25 ^{ab}
" " l 109-111	—	—	25 ^c -26 ^d	—
" " l 112	—	—	27 ^{ab}	25 ^{cd}
" " l 112 fn.	—	—	—	—
" " l 113	—	—	27 ^{cd}	26 ^{ab}
" " l 113 fn	—	—	—	—
" " l 114-127	—	—	19 1-7	—
l 12-15 of 514*	—	—	—	14 1-2
l 16-19 of 514*	—	—	8-9	3-4
506*	7 ^a -10 ^b	7 ^a -9 ^d	—	—
l 20-22 of 514*	—	—	10 ^a -11 ^b	5 ^a -6 ^b
6 ^{ab}	10 ^{cd}	10 ^{ab}	11 ^{cd}	6 ^{cd} , 16 3 ^{cd}
6 ^{cd}	11 ^{ab}	10 ^{cd}	—	16 4 ^{ab}
507*	11 ^{cd}	[10 ^{ef}]	—	—
7	12	11	12	14 7
l 1-2 of 517*	—	—	—	8
518*	—	—	—	—
l 3-6 of 517*	—	—	—	—
l 1-2 of 519*	—	—	—	9-10
520*	—	—	13	—
l 3-4 of 519*	—	—	—	—
8 ^{ab}	—	—	14	—
522*	13 ^{ab}	12 ^{ab}	17 ^{ab}	13 ^{ab} , 16 5 ^{ab}
523*	—	—	17 ^{cd}	—
8 ^{cd}	—	—	—	—
l 32-33 of 514*	13 ^{cd}	12 ^{cd}	—	13 ^{cd}
9 ^{ab}	—	—	18	14
l 27 of 514*	14 ^{ab}	13 ^{ab}	15 ^{ab}	11 ^{ab} , 16 4 ^{cd}
9 ^{cd}	—	—	15 ^{cd}	11 ^{cd}
521*	14 ^{cd}	13 ^{cd}	16 ^{ab}	12 ^{ab}
508*	—	—	16 ^{cd}	12 ^{cd} fn
10	15	14	—	—
509*	16	15	—	16 2 ^{cd} -3 ^{ab}
11 ^a -12 ^d	17-20	16 ^a -18 ^b	—	—
510*	21-22	18 ^c -19 ^f	—	—
12 ^{ef}	23	20 ^a -d	—	—
13	24 ^{ab}	20 ^{ef}	—	—
14	24 ^c -25 ^b	21	20	16
525*	25 ^c -26 ^b	22	—	18
15 ^{ab}	—	—	—	19-20
526*	26 ^{cd}	23 ^{ab}	—	21 ^{ab}
511*	—	—	—	21 ^{cd} -24 ^{cd}
15 ^c -17 ^b	27 ^a -28 ^b	23 ^c -24 ^d	—	—
17 ^{cd}	28 ^c -30 ^b	25 ^a -26 ^d	21 ^a -22 ^d	25 ^a -26 ^d
17 ^{ef}	30 ^{cd}	27 ^{ab}	—	—
l 48 of 514*	31 ^{ab}	27 ^{cd}	23 ^{ab}	27 ^{ab}
18 ^a -19 ^b	—	—	23 ^{cd}	27 ^{cd}
530*	31 ^c -32 ^d	28 ^a -29 ^b	24 ^a -25 ^b	28 ^a -29 ^b

Cnt Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19 ^{cd}	33 ^{ab}	29 ^{cd}	25 ^{cd}	29 ^{cd}
531*	—	—	—	30-33
532*	—	—	26-31	—
534*	—	—	—	—
20	33 ^c -34 ^b	30	19	15
21	34 ^c -35 ^b	31	—	17
513*	35 ^c -37 ^b	32 ^a -33 ^d	—	—
22 ^a -23 ^b	37 ^c -38 ^d	34 ^a -35 ^b	—	16 5 ^c -6 ^d
23 ^{cd}	39 ^{ab}	35 ^{cd}	21 1 ^{ab}	7 ^{ab}
1 2-6 of 536*	—	—	1 ^c -3 ^d	7 ^c -9 ^d
1 7-8 of 536*	—	—	—	10
24-26	39 ^c -42 ^{ab}	36-38	4-6	11-13
538*	—	—	—	—
27 ^a -28 ^b	42 ^c -43 ^d	36 ^a -40 ^b	7 ^a -8 ^b	14 ^a -15 ^b
28 ^{cd}	44 ^{ab}	40 ^{cd}	—	15 ^{cd}
1 2-3 of 539*	—	—	8 ^c -9 ^b	16
29 ^{ab}	44 ^{cd}	41 ^{ab}	—	17 ^{ab}
29 ^{cd}	45 ^{ab}	41 ^{cd}	9 ^{cd}	17 ^{cd}
540*	45 ^{cd} -47 ^{ab}	42 ^{ab} -43 ^{cd}	—	—
30 ^{ab}	47 ^{cd}	44 ^{ab}	10 ^{ab}	18 ^{ab}
30 ^{cd}	48 ^{nb}	44 ^{cd}	—	—
541*	—	—	10 ^c -11 ^b	18 ^c -19 ^b
31	48 ^c -49 ^b	45	11 ^c -12 ^b	19 ^c -20 ^b
1 1 of 542*	—	—	12 ^{cd}	20 ^{cd}
543*	—	—	—	—
1 2-5 of 542*	—	—	13 ^a -14 ^d	21 ^a -22 ^d
32	49 ^c -50 ^b	46	—	—
33 ^{a-d}	50 ^c -51 ^b	47	15	23
544*	—	—	—	24 ^{ab}
33 ^{ef}	51 ^{cd}	48 ^{ab}	16 ^{ab}	24 ^{cd}
545*	—	—	—	25 ^a -26 ^b
33 ^{gh}	52 ^{ab}	48 ^{cd}	16 ^{cd}	26 ^{cd}
550*	—	—	—	27 ^{ab}
34 ^{a-d}	52 ^c -53 ^b	49 ^{a-d}	17	27 ^c -28 ^b
34 ^{ef}	53 ^{cd}	49 ^{ef}	20 ^{ab}	30 ^{cd}
551*	—	—	—	31
552*	—	—	20 ^{cd}	33 ^{ab}
556*	—	—	—	—
553*	54 ^{ab}	—	—	—
35	54 ^c -55 ^b	50	18	28 ^c -29 ^b
555*	—	—	19	29 ^c -30 ^b
36	55 ^c -56 ^b	51	—	32
37	56 ^c -57 ^b	52	—	—
557*	—	—	21	33 ^c -34 ^b
38 ^{ab}	57 ^{cd}	53 ^{ab}	22 ^{ab}	34 ^{cd}
558*	—	—	22 ^{cd}	35 ^{ab}
36 ^{cd}	58 ^{ab}	53 ^{cd}	—	—
1 1 of 559*	58 ^{cd}	54 ^{ab}	—	—
560*	—	—	—	—
1 2 of 559*	58 ^{ef}	54 ^{cd}	—	—
39	59	55	23	35 ^{c-f}
18 1-4 ^b	19 1-4 ^b	19 1-4 ^b	22 1-4 ^b	17 1-4 ^b
566* 1 6	—	—	4 ^{cd}	—
4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	—	4 ^{cd}
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	—
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	—	5 ^{ab}
561*	—	—	—	—
5 ^c -7 ^b	6-7	5 ^c -7 ^b	5 ^c -7 ^b	5 ^c -7 ^b
7 ^{cd}	8 ^{ab}	7 ^{cd}	—	7 ^{cd}
566* 1. 12-14	—	—	7 ^c -8	8-9 ^b

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
8-13 ^b	8 ^c -13	8-13 ^b	9-14 ^b	9 ^c -14
563*	—	—	—	—
13 ^c -15 ^b	14-15	13 ^c -15 ^b	14 ^c -16 ^b	15-16
15 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	16 ^{cd}	—
567*	—	—	—	—
16	16 ^c -17 ^b	16	18	18 ^c -19 ^b
17 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	—	17 ^{ab}
17 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	17 ^{cd}
566* 1 32	—	—	17 ^{cd}	18 ^{ab}
18	18 ^c -19 ^b	18	19	19 ^c -20 ^b
19	19 ^c -20 ^b	19	—	20 ^{c-f}
564* 1 1-2	20 ^c -21 ^b	20	—	—
564* 1. 3	21 ^{cd}	—	—	—
20	22	21	20	21
565*	—	—	—	—
19 1-4 ^b	20 1-4 ^b	20 1-4 ^b	23 1-4 ^b	18 1-4 ^b
4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	—
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	—	4 ^{cd}
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
6	6	6	5 ^c -6 ^b	—
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{cd}	5 ^{cd}
571*	—	—	—	—
7 ^c -8	7 ^c -9 ^b	7 ^c -8	7-8	6-7
9-10	9 ^c -11 ^b	9-10	14, 9	10, 8
11 ^{ab}	11 ^{cd}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	9 ^{ab}
575*	—	—	10 ^c -13 ^b	—
11 ^{cd}	12 ^{ab}	11 ^{cd}	13 ^{cd}	9 ^{cd}
12-13	12 ^c -14 ^b	12-13	15-16	11-12
14 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	17 ^{ab}	13 ^{ab}
576*	—	—	17 ^{cd}	—
14 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{cd}	—	13 ^{cd}
15-16	15 ^c -17 ^b	15-16	—	—
17	17 ^c -18 ^b	17	18	14
18 ^{ab}	18 ^{cd}	18 ^{ab}	19 ^{ab}	15 ^{ab}
18 ^{cd}	19 ^{ab}	18 ^{cd}	—	—
581*	—	—	—	—
18 ^c -19 ^b	19 ^c -20 ^b	18 ^c -19 ^b	—	—
19 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^{cd}	15 ^{cd}
20-21	21-22	20-21	20-21	16-17
585*	—	—	—	—
22 ^{a-d}	23	22 ^{a-d}	22	18
586*	—	—	23 ^{ab}	19 ^{ab}
22 ^{ef}	24 ^{ab}	22 ^{ef}	—	—
23 ^a	24 ^c	23 ^a	—	19 ^c
23 ^b	24 ^d	23 ^b	—	—
23 ^c	25 ^a	23 ^c	23 ^c	—
23 ^d	25 ^b	23 ^d	23 ^d	19 ^d
24 ^{ab}	25 ^{cd}	24 ^{ab}	24 ^{ab}	20 ^{ab}
24 ^{cd}	26 ^{ab}	24 ^{cd}	—	20 ^{cd}
588*	—	[25 ^{ab}]	—	—
25 ^{ab}	26 ^{cd}	25 ^{cd}	24 ^{cd}	21 ^{ab}
589* 1 1	—	—	25 ^{ab}	21 ^{cd}
589* 1 2	—	—	25 ^{cd}	—
25 ^{cd}	27 ^{ab}	26 ^{ab}	26 ^{ab}	22 ^{ab}
590*	—	—	—	—
592*	27 ^{cd}	[26 ^{cd}]	26 ^{cd}	22 ^{cd}
593*	—	—	—	—
20 1-5	21 1-5	21 1-5	24 1-5	19 1-5
595*	—	—	—	—
6 ^a -7 ^b	6 ^a -7 ^b	6 ^a -7 ^b	6 ^a -7 ^b	6 ^a -7 ^b

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
596*	—	—	—	7 ^c -9 ^b
7 ^c -8 ^b	7 ^c -8 ^b	7 ^c -8 ^b	7 ^c -8 ^b	9 ^c -10 ^b
598*	—	—	8 ^c -9 ^b	—
8 ^{cd} -10 ^{cd}	8 ^{cd} -10 ^{cd}	8 ^{cd} -10 ^{cd}	9 ^{cd} -11 ^{cd}	10 ^{cd} -12 ^{cd}
11-13	11-13	11-13	—	13-15
600*	—	—	12-13	—
14-17	14-17	14-17	14-17	16-19
18	18	18	18	—
1 1 of 604*	—	—	19 ^{ab}	—
1 2 of 604*	—	—	—	—
1 3-4 of 604*	—	—	19 ^{cd} -20 ^{ab}	—
605*	—	—	—	—
606*	19	19	—	—
19 ^{ab}	20 ^{ab}	20 ^{ab}	—	20 ^{ab}
19 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}
1 1-2 of 607*	21	21 ^{abef}	—	—
—	—	[21 ^{cd}]	—	—
1 3-6 of 607*	22	22	—	—
608*	—	—	—	—
21 1-3	22 1-3	22 1-3	25 1-3	20 1-3
4 ^{ab}	4 ^{ab}	5 ^{ab}	4 ^{ab}	—
610*	—	—	—	4 ^{ab}
4 ^{cd}	4 ^{cd}	5 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
—	—	[4]	—	—
5-6	5-6	6-7	5-6	5-6
613*	—	—	—	—
7 ^{ab}	7 ^{ab}	8 ^{ab}	—	7 ^{cd} fn
7 ^{cd}	7 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{ab}	8 ^{ab}
7 ^{ef}	8 ^{ab}	8 ^{ef}	—	—
614*	—	—	8 ^{cd}	—
—	—	—	—	8 ^{cd}
—	—	—	7 ^{ab}	7 ^{ab}
—	—	—	7 ^{cd}	—
—	8 ^{cd}	—	—	—
615*	9 ^{ab}	9 ^{ab}	—	—
8 ^{ab}	9 ^{cd}	9 ^{cd}	9 ^{ab}	9 ^{ab}
616*	10	10 ^{abcd}	—	—
8 ^c	11 ^a	10 ^e	—	9 ^c fn.
—	—	—	9 ^c	9 ^c
8 ^d	11 ^b	10 ^f	9 ^d	9 ^d
9 ^{ab}	11 ^{cd}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}
617*	—	—	—	—
618*	—	—	—	—
9 ^{cd}	12 ^{ab}	11 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}
619*	—	—	—	—
10 ^a	12 ^c	12 ^a	11 ^a	11 ^a
1 1 of 620*	—	—	11 ^b	11 ^b
1 2 of 620*	—	—	11 ^c	11 ^c
10 ^b	12 ^d	12 ^b	11 ^d	11 ^d
10 ^c -12 ^d	13 ^a -15 ^b	12 ^c -14 ^d	12 ^a -14 ^b	12 ^a -13 ^f
[15 ^{cd}]	15 ^{cd}	[14 ^{ef}]	—	—
13-14	16-17	15-16	14 ^c -16 ^b	14 ^a -16 ^b
15 ^{ab}	18 ^{ab}	17 ^{ab}	16 ^{cd}	16 ^{cd}
15 ^{cd}	18 ^{cd}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{cd} fn
624*	[19 ^{ab}]	—	—	17 ^{cd} fn
15 ^{ef}	19 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{cd} fn.
626*	—	—	—	—
16 ^{ab} -18 ^{cd}	19 ^f -22 ^{ab}	18 ^{cd} -20 ^{cd}	18 ^{ab} -20 ^{cd}	18 ^{ab} -20 ^{cd}
18 ^{ef}	22 ^{cd}	21 ^{ab}	—	—
628*	23 ^{ab}	21 ^{cd}	—	—

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
19 ^{ab}	23 ^{cd}	22 ^{ab}	—	—
629*	—	—	21 ^{ab}	21 ^{ab}
19 ^{cd}	24 ^{ab}	22 ^{cd}	21 ^{cd}	21 ^{cd}
630*	—	—	—	21 ^{cd} fn
631*	24 ^{cd^{ef}}	23	—	—
22 1-7	23 1-7	23 1-7	26 1-7	21 1-7
—	—	[7 ^{ef}]	—	—
8-9	8-9	8-9 ^{abcd}	8-9	8-9
10	10 ^{ab}	9 ^{ef}	10 ^{ab}	10 ^{ab}
11 ^{ab}	10 ^{cd}	10 ^{ab}	10 ^{cd}	10 ^{cd}
11 ^c	11 ^a	10 ^c	11 ^b	11 ^b
11 ^d	11 ^b	10 ^d	—	11 ^b fn
11 ^e	11 ^c	10 ^e	11 ^a	11 ^a
11 ^f	11 ^d	10 ^f	—	11 ^d fn
1 3 of 636*	—	—	11 ^{cd}	11 ^{cd}
12-14	12-14	11-13	12-14	12-14
15 ^a	15 ^a	14 ^a	15 ^a	15 ^a
638*	—	—	15 ^{bc}	15 ^{bc}
639*	—	—	—	—
15 ^b	15 ^b	14 ^b	15 ^d	15 ^d
15 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{cd}	—	—
640*	—	—	16	16
16	16	15	17	17
1 1 of 641*	17 ^{ab}	16 ^{ab}	18 ^{ab}	18 ^{ab}
642*	—	—	—	—
1 2 of 641*	17 ^{cd}	16 ^{cd}	18 ^{cd}	18 ^{cd}
1 3 of 641*	18 ^{ab}	16 ^{ef}	—	—
17 ^{ab} -19 ^{ab}	18 ^{cd} -20 ^{cd}	17 ^{ab} -19 ^{ab}	19 ^{ab} -21 ^{ab}	19 ^{ab} -21 ^{ab}
643*	21	19 ^{cd} -20 ^{ab}	—	—
19 ^{cd}	22 ^{ab}	20 ^{cd}	21 ^{cd}	21 ^{cd}
644*	22 ^{cd^{ef}}	21 ^{abcd}	—	—
23 1-4	24 1-4	24 1-4	27 1-4	22 1-4
1 1 of 645*	5 ^{abc}	5 ^{abc}	—	—
and the prior half	—	—	—	—
of 1 2	5 ^d	—	—	—
post half of 1 2	—	—	—	—
of 645*	6 ^a	—	—	—
prior half of 1 3	—	—	—	—
of 645*	6 ^b	5 ^d	—	—
post half of 1 3	—	—	—	—
of 645*	6 ^c -11 ^d	6 ^a -11 ^b	5 ^a -10 ^b	5 ^a -10 ^b
5 ^a -10 ^b	—	—	—	—
649*	—	—	—	—
650*	—	—	—	—
10 ^c -11 ^d	12 ^a -13 ^b	11 ^c -12 ^d	10 ^c -11 ^d	10 ^c -11 ^d
1 3 of 651*	—	—	12 ^{ab}	12 ^{ab}
12 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{ab}	12 ^{cd}	12 ^{cd}
12 ^{cd}	14 ^{ab}	13 ^{cd}	—	13 ^{ab} fn
13 ^{ab} -21 ^{ab}	14 ^{cd} -22 ^{cd}	14 ^{ab} -22 ^{ab}	13 ^{ab} -21 ^{ab}	13 ^{ab} -21 ^{ab}
654*	—	—	—	—
21 ^{cd} -25 ^{cd}	23 ^{ab} -27 ^{ab}	22 ^{cd} -26 ^{cd}	21 ^{cd} -25 ^{cd}	21 ^{cd} -25 ^{cd}
656*	—	—	—	—
657*	—	—	—	—
658*	27 ^c -28 ^b	27	—	—
26 ^{ab} -30 ^{cd}	28 ^{cd} -32 ^{ef}	28 ^{ab} -32 ^{cd}	26 ^{ab} -30 ^{cd}	26 ^{ab} -30 ^{cd}
24 1 ^{ab}	25 1 ^{ab}	25 1 ^{ab}	28 1 ^{ab}	23 1 ^{ab}
661*	—	—	—	—
1 ^{cd}	1 ^{cd}	1 ^{cd}	1 ^{cd}	1 ^{cd}
2	2	2	2	2
663*	3	3 ^{ab} [cd]	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-8	4-9	4-9	3-8	3-8
—	—	—	—	8 ^{cd} fn.
9	10	10 ^{abcd}	9	9
1 1 of 667*	11 ^{ab}	10 ^{ef}	—	—
668*	—	—	—	—
1 2 of 667*	11 ^{cd}	11 ^{ab}	—	—
1 3 of 667*	—	—	—	—
10-15	12-17	11 ^{cd} ef-16	10-15	10-15
670*	18	17	16	17
16	19	18	17	16
17 ^{ab}	20 ^{ab}	19 ^{ab}	18 ^{ab}	18 ^{ab}
17 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd}	—	—
671*	—	—	18 ^c -19 ^d	18 ^c -19 ^d
18	21	20	20	20
19	22 ^{abcd}	21 ^{abcd}	21	21 ^{abcd}
673*	—	—	—	21 ^{ef}
674*	22 ^{ef}	21 ^{ef}	—	—
25 1-2	26 1-2	26 1-2	29 1-2	24 1-2
3	3	3	—	—
4-5	4-6	4-6	3-5	3-5
7	7	8	6	6
—	—	[7]	—	—
8-9	8-9	9-10	7-8	7-8
679*	—	—	—	—
10	10	11	9	9
11 ^{ab}	11 ^{ab}	12 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}
11 ^{cd}	11 ^{cd}	12 ^{cd}	—	10 ^{cd} fn
12	12	13	—	—
682*	—	—	10 ^c -11 ^d	10 ^c -11 ^d
683*	—	—	—	—
13	13	14	12	12
App I No 51 1-9	14 ^a -18 ^b	15 ^a -19 ^b	—	—
1 9 fn	—	—	—	—
App I No 51 10-14	18 ^c -20 ^b	19 ^c -21 ^b	—	—
1 14 fn	—	—	—	—
App I No 51 15-23	20 ^c -25 ^b	21 ^c -25 ^d	—	—
14 ^{ab}	25 ^{cd}	26 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{ab}
684*	—	—	13 ^c -14 ^b	13 ^c -14 ^b
14 ^c	26 ^a	26 ^c	14 ^c	14 ^c
685*	—	—	14 ^d -15 ^c	14 ^d -15 ^c
14 ^d	26 ^b	26 ^d	15 ^d	15 ^d
15 ^{ab} -17 ^{ab}	26 ^{cd} -28 ^{cd}	27 ^{ab} -29 ^{ab}	16 ^{ab} -18 ^{ab}	16 ^{ab} -18 ^{ab}
17 ^c	29 ^a	29 ^c	18 ^c	18 ^c
686*	—	—	18 ^d , 19 ^a	18 ^d , 19 ^a
17 ^d	29 ^b	29 ^d	19 ^b	19 ^b
18	29 ^c -30 ^b	30	—	20 ^{cd} fn
687*	—	—	19 ^c -20 ^d	19 ^c -20 ^d
19 ^{ab}	30 ^{cd}	31 ^{ab}	21 ^{ab}	21 ^{ab}
688*	—	—	—	—
19 ^d -22 ^{ab}	31 ^{ab} -33 ^{cd}	31 ^{cd} -34 ^{ab}	21 ^{cd} -24 ^{ab}	21 ^{cd} -24 ^{ab}
689*	—	—	—	24 ^{ab} fn
22 ^{cd}	34 ^{ab}	34 ^{cd}	24 ^{cd}	24 ^{cd}
1 1-3 of 690*	34 ^{cd} -35 ^{ab}	35 ^{ab} -36 ^{ab}	—	—
1 1-3 of 691*	—	[36 ^c -37 ^d]	—	—
1 4 of 691*	—	—	—	—
1 1 of 690*	35 ^{ef}	37 ^{ef}	—	—
1 5-8 of 690*	36	38	—	—
26 1-2	27 1-2	27 1-2	30 1-2	25 1-2
701*	—	—	—	—
3-4	3-4	3-4	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1 5-9 of 700*	—	—	3 ^{ab} -5 ^{ab}	3 ^{ab} -5 ^{ab}
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{cd} -6 ^{ab}	5 ^{cd} -6 ^{ab}
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
6	6	6 ^{a-d}	7	7
7 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{ef}	—	8 ^{ab} fn
1 15 of 700*	—	—	8 ^{ab}	8 ^{ab}
1 16 of 700*	—	—	8 ^{cd}	8 ^{cd}
7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{ab}	9 ^{ab}	9 ^{ab}
8 ^{ab}	8 ^{ab}	7 ^{cd}	—	9 ^{ab} fn
8 ^{cd} -12 ^{cd}	8 ^{cd} -12 ^{cd}	8 ^{ab} -12 ^{ab}	9 ^{cd} -13 ^{cd}	9 ^{cd} -13 ^{cd}
13	13	12 ^c -13 ^b	—	14
14 ^{ab}	14 ^{ab}	13 ^{cd}	—	14 ^{cd} fn
692*	—	—	—	—
14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	15 ^{cd}	16 ^{cd}
1 31 of 700*	—	—	16 ^{ab}	17 ^{ab}
15	15	14 ^{cd} -15 ^{ab}	14	15
702*	—	—	—	—
16 ^{ab}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}	16 ^{ab}
[14 ^{cd}]	16 ^{cd}	—	—	—
16 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{cd}	17 ^{cd}
1 33-34 of 700*	—	—	17	18
16 ^{ef} -17 ^{ab}	17 ^{cd} -18 ^{ab}	16 ^{cd} -17 ^{ab}	—	18 ^{cd} fn
17 ^{cd}	18 ^{cd}	17 ^{cd}	18 ^{ab}	19 ^{ab} fn
18-19	19-20	18-19	18 ^{cd} -20 ^{ab}	19-20
20 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{ab}	20 ^{cd}	21 ^{ab}
694*	—	—	—	—
20 ^c -21 ^d	21 ^c -22 ^d	20 ^c -21 ^d	21 ^a -22 ^b	21 ^c -22 ^d
695*	23	22	—	—
22 ^{ab} -23 ^{ab}	24 ^{ab} -25 ^{ab}	23 ^{ab} -24 ^{ab}	22 ^{cd} -23 ^{cd}	23 ^{ab} -24 ^{ab}
703*	—	—	—	—
23 ^{cd}	25 ^{cd}	24 ^{cd}	24 ^{ab}	24 ^{cd}
697*	26	[25]	—	—
24-25	27-28	26-27	24 ^{cd} -25 ^{ef}	25-26
27 1-3	28 1-3	28 1-3	31 1-3	26 1-3
705*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
1 3 of 708*	—	—	6 ^{ab}	6 ^{ab}
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	—	—
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
6	6 ^{a-7b}	6 ^{a-7b}	7 ^a -8 ^b	7 ^a -8 ^b
709*	—	—	—	8 ^{ab} fn 1 1
706*	7 ^{cd}	7 ^{cd}	—	—
707*	7 ^{ef}	7 ^{ef}	—	—
7 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{ab}	—	—
7 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{ab} fn 1 2
8-9 ^b	9-10 ^b	9-10 ^b	9-10 ^b	8 ^{cd}
710*	—	—	10 ^c -11 ^b	9-10 ^b
9 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	—	10 ^c -11 ^b
10 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	—	11 ^{cd} fn. 1 1
1 1 of 711*	—	[11 ^{cd}]	—	11 ^{cd} fn 1 2
1 2-5 of 711*	—	—	—	—
1 1-3 of 712*	—	—	—	—
10 ^{cd}	11 ^{cd}	12 ^{ab}	11 ^c -12 ^d	11 ^c -12 ^d
713*	12	12 ^c -13 ^b	13 ^{ab}	13 ^{ab}
11	13	13 ^{def}	—	—
714*	—	—	13 ^c -14 ^b	13 ^c -14 ^b
12-13	14-15	14-15	—	14 ^{cd}
1 1-3 of 717*	—	[16 ^a -17 ^b]	14 ^c -16 ^b	15 ^a -16 ^d
1 4 of 717*	—	—	—	—
1 5 of 717*	—	[17 ^{cd}]	—	—

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
14-18	16-20	18-22 ^{ab}	16 ^{cd} -20 ^{ef}	17 ^{ab} -27 ^{cd}
719*	—	—	—	21 ^{cd} fn
1. 1-4 of 720*	21 ^{ab} -22 ^{cd}	22 ^{cd} -23 ^{ef}	—	—
1 5 of 720*	—	—	—	—
28 1	29 1	29 1	32 1	27 1
721*	2 ^a -3 ^b	2 ^a -f	—	—
2	3 ^c -4 ^b	3	2	2
3 ^{ab}	4 ^{cd}	4 ^{ab}	—	4 ^{ab} fn
3 ^{cd}	5 ^{ab}	4 ^{cd}	—	—
3 ^{ef}	5 ^{cd}	5 ^{ab}	—	4 ^{cd} fn
722*	6 ^{ab}	[5 ^{cd}]	—	—
4	6 ^{cd} ef	6	—	5 ^{cd} fn
723*	—	—	3-5	3-5
5 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{ab}	6 ^{ab}
724*	—	—	6 ^c -8 ^d	6 ^c -8 ^b
5 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}	—	7 ^{cd} fn
6	8	8	9	8 ^{cd} -9 ^{ab}
7	9	9	—	—
1 3-4 of 725*	—	—	10	9 ^c -10 ^b
App I. No 61 1-10	10 ^a -14 ^d	10 ^a -15 ^b	—	—
" " 1 11	15 ^{ab}	15 ^{cd}	—	—
" " 1 12-16	15 ^c -17 ^d	16 ^a -17 ^f	—	—
8	18	18	11	10
726*	—	—	—	—
9 ^a	19 ^a	19 ^a	12 ^a	11 ^c
9 ^b	19 ^b	19 ^b	—	11 ^d fn
9 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^f	12 ^{bc}	11 ^d , 12 ^a
—	—	[19 ^{cd}]	—	—
App I No 71 1-36	—	[20 ^a -34 ^f]	—	—
10 ^{ab}	20 ^{ab}	35 ^{ab}	12 ^d , 13 ^{cd}	12 ^b , 13 ^{ab}
10 ^{cd}	20 ^{cd}	35 ^{cd}	—	—
11	21	36	15	14 ^c -15 ^b
1 5 of 727*	—	—	13 ^{ab}	12 ^{cd}
1 7-8 of 727*	—	—	14	13 ^c -14 ^{ab}
12 ^{ab} -14 ^{ab}	22 ^{ab} -24 ^{ab}	37 ^{ab} -39 ^{ab}	16 ^{ab} -18 ^{ab}	15 ^{cd} -17 ^{cd}
14 ^{cd}	24 ^{cd}	39 ^{cd}	18 ^{cd}	—
729*	25 ^{ab} -25 ^{ef}	40[^{ab}]-40 ^{ef}	—	—
15-16	26-27	41-42	19-20	18-19
17 ^{ab}	28 ^{ab}	43 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{ab}
—	—	—	—	ab fn
17 ^{cd}	28 ^{cd}	43 ^{cd}	21 ^{cd}	20 ^{cd}
18 ^{ab} -20 ^{ab}	29 ^{ab} -31 ^{ab}	44 ^{ab} -46 ^{ab}	22 ^{ab} -24 ^{ab}	21 ^{ab} -23 ^{ab}
20 ^c	31 ^c	46 ^c	24 ^c	23 ^c
733*	31 ^d -32 ^c	46 ^d -47 ^c	—	—
20 ^d	32 ^d	47 ^d	24 ^d	23 ^d
734*	—	—	—	23 ^{cd} fn
29 1-4	30 1-4	30 1-4	33 1-4	28 1-4
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^a , d	5 ^a , d
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	6 ^{ab}	6 ^{ab}
6	6	6	—	—
—	—	—	5 ^{bc}	5 ^{bc}
—	—	—	6 ^{cd}	6 ^{cd}
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}
1 14 of 742*	—	—	7 ^{cd}	7 ^{cd}
7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}	—	—
8 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{ab}	—	—
8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	7 ^{cd} fn
735*	9	9	—	—
9 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}	8 ^{ab}	7 ^{cd} fn 1 2
—	—	[10 ^{cd}]	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
9 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{ef}	9 ^{ab}	7 ^{cd} fn 1 3
10 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	9 ^{cd}	7 ^{cd} fn 1 4
10 ^{cd}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	10 ^{ab}	8 ^{ab}
11 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	10 ^{cd}	8 ^{cd}
11 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	—	8 ^{cd} fn
1 1 of 736*	13 ^{ab}	13 ^{ab}	—	—
1 2 of 736*	—	13 ^{cd}	—	—
1 3 of 736*	13 ^{cd}	13 ^{ef}	—	—
12	14	14 ^{abef}	11	9
1 25-26 of 742*	—	—	12 ^c -13 ^b	10 ^c -11 ^b
—	—	[14 ^{cd}]	—	—
13	15	15 ^{atef}	12 ^{ab} , 13 ^{cd}	10 ^{ab} , 11 ^{cd}
—	—	[15 ^{cd}]	—	—
737*	16	[16]	—	—
738*	—	—	—	—
14	17	17	14	12
15 ^a	18 ^a	18 ^a	15 ^a	13 ^a
15 ^b	18 ^b	18 ^b	—	13 ^b
15 ^c	18 ^c	18 ^c	—	13 ^c
15 ^d	18 ^d	18 ^d	15 ^b	13 ^d
1 33 of 742*	—	—	15 ^{cd}	14 ^{cd}
16-18	19-21	19-21	16-18	15-17
739*	22 ^{ab}	[22 ^{ab}]	—	—
19 ^{ab} -20 ^{ab}	22 ^{cd} -23 ^{cd}	22 ^{cd} -23 ^{ab}	19 ^{ab} -20 ^{ab}	18 ^{ab} -19 ^{ab}
743*	—	—	—	—
20 ^{cd}	23 ^{ef}	23 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd}
21 ^{ab}	24 ^{ab}	24 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{ab}
21 ^{cd}	24 ^{cd}	24 ^{cd}	21 ^{cd} -22 ^{ab}	20 ^{cd} -21 ^{ab}
1 47 of 742*	—	—	22 ^{cd}	21 ^{cd}
22-23	25 ^{ab} -26 ^{cd}	25 ^{ab} -26 ^{cd}	23-24	22-23
740*	26 ^{ef}	[26 ^{ef}]	—	—
741*	—	—	—	—
30 1-7 ^{ab}	31 1-7 ^{ab}	31 1-7 ^{ab}	34 1-7 ^{ab}	29 1-7 ^{ab}
745*	—	—	—	—
7 ^{cd} -11 ^{cd}	7 ^{cd} -11 ^{cd}	7 ^{cd} -11 ^{cd}	7 ^{cd} -11 ^{cd}	7 ^{cd} -11 ^{cd}
749*	—	—	12	12
12	12	12	—	10 ^{cd} fn
750*	13	13	—	—
13	14	14	—	12 ^{cd} fn, 13 ^{cd} fn
751*	—	—	13	13
14	15	15	14	14
752*	16 ^{ab}	[16 ^{ab}]	—	—
15 ^{ab}	—	16 ^{cd}	15 ^{ab}	15 ^{ab}
15 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{ef}	15 ^{cd}	15 ^{cd}
16-17	17-18	17-18 ^{cd}	16-17	16-17
755*	19 ^{ab}	18 ^{ef}	—	—
18-19	19 ^{cd} -21 ^{ab}	19-20	18-19	18-19
20 ^{ab}	21 ^{cd}	21 ^{ab}	20 ^{ab}	19 ^{cd} fn
20 ^{cd}	22 ^{ab}	21 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{ab}
21-22	22 ^{cd} -24 ^{ab}	22-23	21-22	20 ^{cd} -22 ^{ab}
23 ^{ab}	24 ^{cd}	24 ^{ab}	23 ^{a,d}	22 ^{c,f}
23 ^{cd}	24 ^{ef}	24 ^{cd}	23 ^{bc}	22 ^{de}
31 757*	32 —	32 —	35 —	30 1 ^{ab}
1 ^{ab}	1 ^{ab}	1 ^{ab}	1 ^{ab}	1 ^{cd}
758*	1 ^{cd} -2 ^{ab}	1 ^{cd} -2 ^{ab}	—	—
1 ^{cd} -11 ^{cd}	2 ^{cd} -13 ^{cd}	2 ^{cd} -12 ^{cd}	1 ^{cd} -12 ^{cd}	2 ^{ab} -13 ^{ab}
12 ^{ab}	14 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{cd}
12 ^{cd} -13 ^{ab}	14 ^{cd} -15 ^{ab}	13 ^{cd} -14 ^{ab}	—	—
13 ^{cd} -14 ^{cd}	15 ^{cd} -16 ^{cd}	14 ^{cd} -15 ^{cd}	13 ^{cd} -14 ^{cd}	14 ^{ab} -15 ^{ab}
762*	17	16	—	—

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
15-19	18-22	17-21	15-19	15 ^{cd} -20 ^{ab}
764*	—	—	—	—
20	23	22	20	20 ^c -21 ^b
765 ^a *	[24 ^{ab}]	—	—	—
21 ^{ab}	24 ^{cd}	23 ^{ab}	21 ^{ab}	21 ^{cd}
766*	24 ^{ef} -25 ^{ab}	23 ^{cd} -24 ^{ab}	21 ^{cd} -22 ^{ab}	—
21 ^{cd} -22 ^{ab}	25 ^{cd} -26 ^{ab}	24 ^{cd} -25 ^{ab}	22 ^{cd} -23 ^{ab}	22
—	—	—	—	22 ^{cd} fn
22 ^{cd}	26 ^{cd}	25 ^{cd}	23 ^{cd}	23 ^{ab}
767*	—	—	—	23 ^{ab} fn
768*	—	[26 ^{ab}]	—	—
769*	26 ^{ef}	26 ^{cd}	—	—
32 1-2 ^{ab}	33 1-2 ^{ab}	33 1-2 ^{ab}	35 24-25 ^{ab}	30 23 ^{cd} -24 ^{cd}
—	—	—	—	24 ^{cd} fn
2 ^{cd} -3 ^{cd}	2 ^{cd} -3 ^{cd}	2 ^{cd} -3 ^{cd}	25 ^{cd} , 26 ^c -27 ^b	25 ^{ab} -26 ^{cd}
1 3 of 770*	—	—	26 ^{ab}	25 ^{cd}
4-5	4-5	4-5	28-29	27 ^{cd} -29 ^{ab}
1 1 of 771*	—	—	27 ^{cd}	27 ^{ab}
6-7	6-7	6 ^a -f, 7 ^{ab}	30-31	29 ^{cd} -31 ^{ab}
773*	—	—	—	32 ^{cd} fn
8 ^{ab} -9 ^{ab}	8 ^{ab} -9 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^{cd}	—	—
1 2 of 774*	—	—	32 ^{ab}	31 ^{cd}
1 3 of 774*	—	—	32 ^{cd}	—
1 4-5 of 774*	—	—	33	32 ^{cd} -33 ^{ab}
9 ^c -10 ^b	9 ^c -10 ^b	9 ^{abcd}	34	33 ^c -34 ^b
775*	—	—	35	34 ^c -35 ^b
10 ^{cd}	10 ^{cd}	9 ^{ef}	—	—
11	11	10	36	35 ^c -36 ^b
12 ^{ab}	12 ^{ab}	11 ^{ab}	—	36 ^{cd} fn 1 2
776*	—	—	37 ^{ab}	36 ^{cd}
12 ^{cd}	12 ^{cd}	11 ^{cd}	37 ^{cd}	37 ^{ab}
777*	—	—	38	37 ^c -38 ^b
13 ^{ab}	13 ^{ab}	12 ^{ab}	39 ^{ab}	38 ^{cd}
13 ^{cd}	13 ^{cd}	12 ^{cd}	—	39 ^{ab} fn 1 1
14-16	14-16	13-15	39 ^{cd} -42 ^{ab}	39-41
780*	—	—	—	—
17	17	16	—	42 ^{ab} fn, 42 ^{cd} fn
781*	—	—	42 ^c -43 ^b	42
18-20	18-20	17-19	43 ^c -46 ^b	43-45
783*	—	—	—	—
21-26	21 ^{ab} -26 ^{cd}	20 ^{ab} -25 ^{cd}	46 ^{cd} -51 ^{ef}	46 ^{ab} -51 ^{cd}
789*	26 ^{ef}	25 ^{ef}	—	—
33 1-9	34 1-9	34 1-9	36 1-9	31 1-9
794*	—	—	—	—
10-14	10-14	10-14	10-14	10-14
795*	—	—	—	—
15-19	15-19	15-19	15-19	15-19
797*	20-22	20-22	—	—
20	23	23	20	20
34 1-5 ^{ab}	35 1-5 ^{ab}	35 1-5 ^{ab}	37 1-5 ^{ab}	32 1-5 ^{ab}
1 1-2 of 800*	—	—	—	8 ^c -9 ^b
1 3-4 of 800*	—	—	5 ^{cd} -6 ^{ab}	5 ^d -6 ^{ab}
—	—	—	—	[9 ^{cd}]
1 5-6 of 800*	—	—	—	10
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
1 7-8 of 800*	—	—	—	11
799*	—	—	—	—
799 ^a *	[6 ^{abcd}]	6	—	—
6	6 ^c -k	7	7	7
1. 9-10 of 800*	—	—	—	12

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
7 ^a	7 ^a	8 ^a	—	8 ^b
7 ^b	7 ^b	8 ^b	8 ^b	8 ^b fn
prior half of l II	—	—	8 ^a	13 ^a
of 800*	—	—	—	13 ^b fn
post half of l II	—	—	—	13 ^{cd} -16 ^{ab}
of 800*	—	—	—	—
7 ^{cd} -9 ^{cd}	7 ^{cd} -10 ^{ab}	8 ^{cd} -10 ^{cd}	8 ^{cd} -11 ^{ab}	13 ^{cd} -16 ^{ab}
801*	10 ^{cd}	[11 ^{ab}]	—	—
10 ^{ab} -20 ^{cd}	10 ^{ef} -21 ^{cd}	11 ^{cd} -22 ^{cd}	11 ^{cd} -22 ^{cd}	16 ^{cd} -27 ^{cd}
21	22 ^{a-d}	23	—	28 ^{ab} fn, 28 ^{cd} fn
803*	—	—	23	28
804*	22 ^{e-h}	24	—	—
805*	—	—	—	—
35 I	36 I	36 I	38 I	33 I
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	1 ^{cd} fn
1 3 of 806*	—	—	—	2 ^{ab}
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—	2 ^{ab} fn 1, I
2 ^{ef}	2 ^{ef}	3 ^{ab}	—	2 ^{ab} fn 1 2
1 4-6 of 806*	—	—	2 ^c -3 ^d	2 ^c -3 ^d
3-4 ^b -	3	3 ^c -4 ^b	4	4
807*	—	—	—	4 ^{cd} fn.
4 ^c -6 ^d	4 ^a -6 ^b	4 ^c -6 ^d	5 ^a -7 ^b	5 ^a -7 ^b
808*	6 ^{cd}	7 ^{cd}	—	—
7 ^{ab}	6 ^{ef}	7 ^{ab}	7 ^{cd}	7 ^{cd}
809*	—	—	—	—
7 ^c -8 ^b	7	7 ^c -8 ^b	8	8
811*	—	—	—	—
8 ^c -9 ^b	8	8 ^{c-f}	9	9
812*	—	—	10 ^{ab}	10 ^{ab}
9 ^c	9	9	10 ^c -11 ^b	10 ^c -11 ^b
1 1 of 813*	—	—	11 ^{cd}	11 ^{cd}
10 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}
10 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	13 ^{ab}	13 ^{ab}
1 5 of 813*	—	—	13 ^{cd}	13 ^{cd}
1 6 of 813*	—	—	14 ^{ab}	14 ^{ab}
1 7 of 813*	—	—	14 ^{cd}	—
1 8-9 of 813*	—	—	15	—
11 ^a	11 ^a	11 ^a	—	14 ^a fn
11 ^b	11 ^b	11 ^b	12 ^{cd}	14 ^b fn
11 ^{cd}	11 ^{cd}	11 ^{cd}	16 ^{ab}	14 ^{cd} fn
12 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	16 ^{cd}	15 ^{ab}
1 14 of 813*	—	—	—	15 ^{cd}
12 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	17 ^{ab}	15 ^{cd} fn 1 2
13 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{ab}	17 ^{cd}	16 ^{ab}
13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	18 ^{ab}	16 ^{cd}
14 ^{ab} -19 ^{ab}	14 ^{ab} -19 ^{cd}	14 ^{ab} -19 ^{ab}	18 ^{cd} -24 ^{ab}	17 ^{ab} -22 ^{cd}
19 ^{cd}	20 ^{ab}	19 ^{cd}	—	23 ^{ab} fn
815*	—	—	24 ^{cd}	23 ^{ab}
20 ^{ab}	20 ^{cd}	20 ^{ab}	25 ^{ab}	23 ^{cd}
816*	—	[20 ^c -21 ^b]	—	—
20 ^{cd} -21 ^{cd}	21 ^{ab} -22 ^{ab}	21 ^{cd} -22 ^{cd}	25 ^{cd} -26 ^{cd}	24 ^{ab} -25 ^{ab}
21 ^{ef}	22 ^{cd}	23 ^{ab}	—	25 ^{ab} fn
819*	[22 ^{ef}]	—	—	—
22-26	23-27	23 ^{cd} -27 ^{cd}	27-31	25 ^{cd} -30 ^{ab}
824*	—	—	—	—
825*	—	—	—	30 ^{cd}
36 1-3 ^{ab}	37 1-3 ^{ab}	37 1-3 ^{ab}	39 1-3 ^{ab}	34 1-3 ^{ab}
826*	—	—	—	—
3 ^{cd} -6 ^{cd}	3 ^{cd} -6 ^{cd}	3 ^{cd} -6 ^{cd}	3 ^{cd} -6 ^{cd}	3 ^{cd} -6 ^{cd}
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{a,d}	7 ^{a,d}

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
post. half of l 3 of 827*	—	—	7 ^b	7 ^b
prior half of l 4 of 827*	—	—	7 ^c	7 ^c
7 ^c post half of l 5 of 827*	7 ^c —	7 ^c —	8 ^a 8 ^b	8 ^a 8 ^b
prior half of l 6 of 827*	—	—	8 ^c	9 ^c
7 ^d 8 ^a 8 ^b 8 ^{cd} 9 ^{ab} 9 ^c prior half of l 8 of 827*	7 ^d 8 ^a 8 ^b 8 ^{cd} 9 ^{ab} 9 ^c —	7 ^d 8 ^a 8 ^b 8 ^{cd} 9 ^{ab} 9 ^c —	8 ^d — — — 9 ^{a,d} 9 ^b 9 ^c	9 ^d 8 ^c 8 ^d 9 ^{ab} 10 ^{a,d} 10 ^b 10 ^c
9 ^d 10-12 13 14 15 ^{a-d} 15 ^{ef} 16 ^{ab} -17 ^{ab} l 6-9 of 828*	9 ^d 10-12 13 14 15 16 ^{ab} 16 ^{cd} -17 ^{cd}	9 ^d 10-12 13 14 15 15 ^{ef} 16 ^{ab} -17 ^{ab}	— 10-12 — — 13 — 14 ^{ab} -15 ^{ab} 15 ^c -17 ^b 17 ^c -19 ^d	— 11-13 13 ^{cd} fn, l 3-4 13 ^{cd} fn, l 5-6 14 14 ^{cd} fn 15 ^{ab} -16 ^{ab} 16 ^c -18 ^b 18 ^c -20 ^d 21 ^{ab} 21 ^c -22 ^b
17 ^c -19 ^d 20 21 829*	18 ^a -20 ^b 20 ^{cd} 21	17 ^c -19 ^d 19 ^{ef} 20	— — 20	21 ^c -22 ^b
22 830*	22 ^{a-d}	[21] 22 ^{a-d}	— 21	— 22 ^c -23 ^b
831*	—	—	22	23 ^c -24 ^b
23-24 834*	[22 ^{ef}] 23-24	22 ^{ef} 23-24	— 23-24	— 24 ^{cd} -26 ^{ab}
25 ^a -26 ^b 832*	25 ^a -26 ^b	25 ^a -26 ^b	25 ^a -26 ^b	26 ^c -27 ^d
26 ^c -29 ^b 836*	26 ^c -29 ^b	26 ^c -29 ^c	26 ^c -29 ^b	28 ^a -30 ^d
29 ^c -31 ^d 838*	29 ^c -31 ^d	29 ^c -31 ^d	29 ^c -31 ^d	30 ^c -32 ^d
37 1-15 842*	38 1-15	38 1-15	40 1-15	35 1-15
16 ^a -20 ^b 20 ^{cdef} 845*	16 ^a -20 ^b 20 ^c -21 ^b 21 ^{cd}	16 ^a -20 ^b 20 ^{cd} f 21 ^{ab}	16 ^a -20 ^b — —	16 ^a -20 ^b — —
21 ^a -24 ^d 846*	22 ^a -24 ^f	21 ^c -24 ^d	20 ^c -23 ^d	20 ^c -23 ^d 23 ^{cd} fn
38 847*	39 —	39 —	41 —	36 —
1-2 848*	1-2 3 ^{ab}	1-2 3 ^{ab}	1-2 —	1-2 —
3 ^a -4 ^b 849*	3 ^c -4 ^d	3 ^c -4 ^b	3 ^a -4 ^b	3 ^a -4 ^b
4 ^c -12 ^d 853*	5 ^a -13 ^b	4 ^c -12 ^d	4 ^c -12 ^d 13 ^a -14 ^b	4 ^c -12 ^d 13 ^a -14 ^b
13 14 15 ^{ab} 855*	13 ^c -14 ^b 14 ^{cd} 15 ^{ab}	13 ^{a-d} 13 ^{ef} 14 ^{ab}	14 ^c -15 ^b 16 ^{ab} 15 ^{cd}	14 ^c -15 ^b 16 ^{ab} 15 ^{cd}
15 ^c -16 ^d 856*	15 ^c -16 ^d	14 ^c -15 ^d	16 ^c -17 ^d 18	16 ^c -17 ^d 18

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
17 ^{ab}	17 ^{ab}	16 ^{ab}	19 ^{ab}	19 ^{ab}
857*	[18 ^{ab}]	[17 ^{ab}]	—	—
858*	—	—	—	—
17 ^{cd}	17 ^{cd}	16 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^{cd}
18 ^a -19 ^b	18 ^c -19 ^b	17 ^c -18 ^b	20 ^a -21 ^b	20 ^a -21 ^b
860*	—	—	—	—
19 ^c -24 ^d	19 ^c -24 ^d	18 ^c -23 ^d	21 ^c -26 ^d	21 ^c -26 ^d
862*	—	—	—	27 ^{ab}
25	25	24	27	27 ^c -28 ^b
26 ^{ab}	26 ^{ab}	25 ^{ab}	28 ^{ab}	—
26 ^{cd}	26 ^{cd}	25 ^{cd}	28 ^{cd}	28 ^{cd}
864*	—	—	29	—
39 1-2 ^{ab}	40 1-2 ^{ab}	40 1-2 ^{ab}	42 1-2 ^{ab}	37 1-2 ^{ab}
865*	2 ^{cd}	—	—	—
2 ^{cd}	3 ^{ab}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}
867*	3 ^{cd}	2 ^{ef}	—	—
3-10	4-11	3-10	3-10	3-10
869*	—	—	—	—
11 ^a -15 ^b	12 ^a -16 ^b	11 ^a -15 ^b	11 ^a -15 ^b	11 ^a -15 ^b
15 ^c	16 ^c	15 ^c	15 ^c	15 ^c
15 ^d	16 ^d	15 ^d	—	15 ^d fn 1 1 post half
16 ^a	17 ^a	16 ^a	—	" 2 prior half
16 ^b	17 ^b	16 ^b	15 ^d	15 ^d
871*	—	—	—	—
16 ^c -23 ^b	17 ^c -24 ^b	16 ^c -23 ^b	16 ^a -22 ^d	16 ^a -22 ^d
23 ^{cd}	24 ^{cd}	23 ^{cd}	—	—
1 1-2 of 873*	—	—	23	23
1 3 of 873*	—	—	—	—
874*	25 ^{ab}	24 ^{ab}	—	—
24	25 ^c -26 ^b	24 ^c -25 ^b	24	24
875*	26 ^{cd}	25 ^{cd}	—	—
25 ^{ab}	27 ^{ab}	26 ^{ab}	25 ^{ab}	25 ^{ab}
876*	27 ^{cd}	26 ^{cd}	—	—
25 ^{cd}	28 ^{ab}	26 ^{ef}	25 ^{cd}	25 ^{cd}
877*	—	—	—	26 ^{ab}
26-27	28 ^c -30 ^b	27-28	—	—
28	30 ^{c-f}	29	26	26 ^{c-f}
878*	—	—	—	—
40 1	41 1	41 1	43 1	38 1
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
879*	—	—	—	5 ^{ab}
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{ab}	2 ^{ab}
3-4	3-4	3-4	2 ^c -4 ^b	2 ^c -4 ^b
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{cd}
5 ^c -12	5 ^c -12	5 ^c -12	5 ^c -12	6 ^a -13 ^b
884*	—	—	—	—
13	13	13	13	13 ^{cd} -14 ^{ab}
14 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{cd}
14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd} fn
15-19 ^b	15-19 ^b	15-19 ^b	15-19 ^b	15-19 ^b
887*	—	—	—	—
888*	—	—	—	—
889*	19 ^{cd}	19 ^{cd}	—	—
19 ^c -20	20 ^{a-f}	20 ^{a-f}	19 ^c -20	19 ^c -20
890* 1 2-3	—	[21]	21	21
21-24 ^b	21-24 ^b	22-25 ^b	22-25 ^b	22-25 ^b
891*	—	—	—	—
24 ^c -26	24 ^c -26	25 ^c -27	25 ^c -27	25 ^c -27
892*	—	—	—	28
893*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
41 1-3 894* 4-5 ^b 5-7 8-11 ^b 896* 11 ^{cd} 897* 12 898* 13 ^{ab} 899* 13 ^c -16 901* 17-21 904* 22 ^{ab} 906* 22 ^c -23 ^b 907* 23 ^{cd} 909* 24 ^{ab} 910* 912* 24 ^{cd}	42 1-3 — 4-5 ^b 5 ^c -7 8-11 ^b — 11 ^{cd} 12 ^{ab} 12 ^c -13 ^b — 13 ^{cd} 14 ^{ab} 14 ^c -17 — 18-22 — 23 ^{ab} — 23 ^c -24 ^b — 24 ^{cd} — 25 ^{ab} — — — 25 ^{cd}	42 1-3 — 4-5 ^b 5 ^c -7 8-11 ^b — 11 ^{cd} 11 ^{ef} 12 — 13 ^{ab} 13 ^{cd} 13 ^c -16 — 17-21 — 22 ^{ab} — 22 ^c -23 ^b — 23 ^{cd} — 24 ^{ab} — — — 24 ^{cd}	44 1-3 4 5 — 6 ^a -9 — 9 ^{cd} — 10 11 12 ^{ab} — 12 ^c -15 — 16-20 — 21 ^{ab} 21 ^{cd} 22 — 23 ^{ab} 23 ^{cd} 24 ^{ab} — — — 24 ^{cd}	39 1-3 4 5-6 ^b 6 ^c -8 9-12 ^b — 12 ^{cd} — 13 14 15 ^{ab} — 15 ^c -18 — 19-23 — 24 ^{ab} 24 ^{cd} 25 26 ^{ab} 26 ^{cd} 27 ^{ab} 27 ^{cd} — 27 fn 27 ^{ef}
42 1 913* 2-3 — 914* 915* 4 ^{a-d} 4 ^{ef} 916* 1 1 917* 1 1 916* 1 2-3 917* 1 2 916* 1 4-7 5 ^{ab} 5 ^{cd} 918* 1 1 918* 1 2 6 ^{ab} 6 ^{cd} 919* 1 1-5 920* 919* 1 6-8 7 921* 1 5, 7 921* 1 9-11 922* 923* 1 1 923* 1 2 923* 1 3-5 924* 8 ^{ab} 8 ^{cd} 9 ^{ab} 9 ^{cd}	43 1 — 2-3 — — — 4 5 ^{ab} 5 ^{cd} — 6 — 7-8 9 ^{ab} 9 ^{cd} — 10 ^{ab} 10 ^{cd} 11 ^{ab} 11 ^c -13 — 14-15 ^b 15 ^c -16 ^b — — — — — 16 ^c -17 ^b 17 ^{cd} 18 ^{ab} 19 ^{cd} 19 ^{ab}	43 1 2 3-4 ^b , 5 ^{cd} [4 ^{cd} , 5 ^{ab}] — [6 ^{cd}] 6 ^{ab} , 7 ^{ab} 7 ^{cd} 8 ^{ab} — 8 ^{cd} -9 ^{ab} — 9 ^c -11 ^b 11 ^{cd} 12 ^{ab} — 12 ^{cd} 13 ^{ab} 13 ^{cd} 13 ^c -15 [16 ^{ab}] 16 ^c -17 18 — — — — — 19 20 ^{ab} 20 ^{cd} 21 ^{ab} 21 ^{cd}	45 1 2 3-4 — 5-6 — 7 — — — — 8 ^{ab} — — — 9 ^{ab} 10 ^{ab} — — — 8 ^{cd} , 9 ^{cd} 10 ^{cd} -11 — 13 ^{cd} 21 ^{ab} 23 ^c -24 — 12 ^{ab} — 12 ^{cd} 13 ^{ab}	40 1 2 3-4 — 5-6 — 7 7 ^{cd} fn 1 2 — — — — — 8 ^{ab} — — — 9 ^{ab} 10 ^{ab} — — — 12 ^{ab} , 7 fn. 1 1 8 ^{cd} , 9 ^{cd} 10 ^{cd} -11 12 ^{cd} -13 ^{ab} 14 ^{ab} 22 ^{ab} 24 ^c -25 — 13 ^{cd} 14 ^{ab} fn 1. 4 13 fn 14 ^{ab} fn 1 6

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
10 ^a -12 ^b	19 ^c -21 ^d	22 ^a -24 ^b	14, 15, 17 ^{cd}	14 ^c -16 ^b , 18 ^{ab}
925*	—	—	—	—
12 ^c -13	22-23 ^b	24 ^c -25	18-19 ^b	18 ^c -19
14-15 ^b	23 ^c -24	26-27 ^b	16-17 ^b	16 ^c -17
926*	—	—	27	28
15 ^{cd}	25 ^{ab}	27 ^{cd}	19 ^{cd}	20 ^{ab}
927*	—	—	—	—
16-17 ^b	25 ^c -26	28-29 ^b	20	20 ^c -21
17 ^{cd}	27 ^{ab}	29 ^{cd}	21 ^{cd}	22 ^{cd}
18-19 ^{ab}	27 ^c -28	30-31 ^b	22-23 ^b	23-24 ^b
19 ^{cd}	29 ^{ab}	31 ^{cd}	—	—
20 ^{ab}	29 ^{cd}	32 ^{ab}	25 ^{ab}	26 ^{ab}
20 ^{cd}	30 ^{ab}	32 ^{cd}	—	—
21 ^{ab}	30 ^{cd}	33 ^{ab}	25 ^{cd}	26 ^{cd}
929*	—	—	—	—
21 ^{cd}	31 ^{ab}	33 ^{cd}	26 ^{ab}	27 ^{ab}
930*	—	—	26 ^{cd}	27 ^{cd}
931*	—	—	28 ^{ab}	29 ^{ab}
22-23	31 ^c -33 ^b	34-35	28 ^c -30 ^b	29 ^c -31 ^b
933*	—	—	—	—
24	33 ^c -34 ^b	36	30 ^c -31 ^b	31 ^c -32 ^b
934* l 1-7	34 ^c -37	37-39 ^f	—	—
935*	—	—	—	—
934* l 8	38 ^{ab}	40 ^{ab}	—	—
936*	—	[40 ^c -41 ^b]	—	—
934* l 9-12	38 ^c -40 ^b	41 ^c -42 ^f	—	—
934* l 13 the prior half	40 ^c	43 ^a	—	—
937*	—	—	—	—
934* l 13 the post half	40 ^d	43 ^b	—	—
934* l 14-16	41 ^{a-f}	43 ^c -44	—	—
43 1	44 1	44 1	45 31 ^c -32 ^b	40 32 ^c -33 ^b
939*	—	—	32 ^c -34 ^b	33 ^c -35 ^b
2-3	2-3	2-3	34 ^c -36 ^b	35 ^c -37 ^b
940*	—	—	36 ^c -37 ^b	37 ^c -38 ^b
941*	—	—	—	—
4	4	4	37 ^c -38 ^b	38 ^c -39 ^b
942*	—	—	—	39 ^{ab} fn
5-6	5-6	5-6	38 ^c -40	39 ^c -41
945* l 1, 4	—	—	41	42
945* l 5	—	—	42 ^{ab}	43 ^{ab}
945* l 6	—	—	42 ^{cd}	43 fn l 2
945* l 7-8	—	—	43	43 ^c -44 ^b
946*	—	—	—	—
7-17 ^b	7-17 ^b	7-17 ^b	44 ^a -54 ^b	44 ^c -54
947*	—	—	—	—
17 ^{c-f}	17 ^c -18 ^b	17 ^c -18 ^b	54 ^{cd}	55 ^{ab}
18 ^{a-d}	18 ^c -19 ^b	18 ^c -19 ^b	55	55 ^c -56 ^b
18 ^{ef}	19 ^{cd}	19 ^{cd}	—	56 ^{ab} fn
19 ^a -20 ^b	20 ^a -21 ^b	20 ^a -21 ^b	56 ^a -57 ^b	56 ^c -57 ^d
949*	21 ^c -22 ^b	21 ^{c-f}	—	—
20 ^{cd}	22 ^{cd}	22 ^{ab}	57 ^{cd}	57 ^{ef}
950*	23	22 ^{c-f}	—	—
951*	—	—	—	58
44 1-2	45 1-2	45 1-2	46 1-2	41 1-2
952*	—	—	—	—
3-5 ^b	4-6 ^b	4-5 ^f	4-6 ^b	4-6 ^b
5 ^{c-f}	3	3	3	3
6-8 ^b	6 ^c -9 ^b	6-8 ^b	6 ^c -9 ^b	6 ^c -9 ^b

Crit Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
957*	—	—	—	—
958*	—	—	—	—
8 ^c -14	9 ^c -15	8 ^c -14	9 ^c -15	9 ^c -15 ^b
959*	—	—	16	15 ^c -16 ^b
15-16	16-17	15-16	17-18	16 ^c -18 ^b
961* l. 1-4	—	—	19-20	18 ^c -20 ^b
17	18	17	21	20 ^c -21 ^b
App I No 8 l 1-2	19	[18]	—	—
" " l 2 ^(a)	—	—	—	—
" " l 3-11	20-24 ^b	[19-23 ^b]	—	—
" " l 11 fn	—	—	—	—
" " l 12-18	24 ^c -27	[23 ^c -26]	—	—
" " l 18 ^(c)	—	—	—	—
" " l 19-24	28-30	[27-29 ^d]	—	—
" " l 24 ^(d)	—	—	—	—
" " l 24 ^(e)	—	—	—	—
" " l 25	31 ^{ab}	[29 ^{ef}]	—	—
" " l 25 ^(f)	31 ^c -32 ^b	[30 ^{a-d}]	—	—
" " l 25 ^(g,h)	—	—	—	—
18 ^{ab}	32 ^{cd}	30 ^{ef}	—	—
18 ^c -19 ^b	33-34 ^b	31-32 ^b	22-23 ^b	21 ^c -22
962*	—	—	23 ^c -24 ^b	23
19 ^c -23	34 ^c -38	32 ^c -36	24 ^c -28	24-28 ^b
965* l 2	—	—	—	—
24 ^{ab}	39 ^{ab}	37 ^{ab}	29 ^{ab}	28 ^{cd}
966*	—	—	—	—
24 ^{cd}	39 ^{cd}	37 ^{cd}	29 ^{cd}	29 ^{ab}
967* l. 2-5	—	—	30-31	29 ^c -31 ^b
968*	—	—	—	31 ^{ab} fn
25 ^{ab}	40 ^{ab}	38 ^{ab}	32 ^{ab}	31 ^{cd}
967* l 7-8	—	—	—	—
25 ^{cd}	40 ^{cd}	38 ^{cd}	32 ^{cd}	32 ^{ab}
969*	41-43	39-41	—	—
26-27 ^b	44-45 ^b	42-43 ^b	33-34 ^b	32 ^c -33
971*	—	—	—	—
27 ^{cd}	45 ^{cd}	43 ^{cd}	34 ^{cd}	33 ^{ef}
45 1-3 ^b	46 1-3 ^b	46 1-3 ^b	17 1-3 ^b	42 1-3 ^b
972*	—	[3 ^{cd}]	—	—
3 ^c -6 ^b	3 ^c -6 ^b	3 ^c -6 ^b	3 ^c -6 ^b	3 ^c -6 ^b
6 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}	—	6 ^{cd}
7	7	7	6 ^c -7 ^b	7
973*	—	—	—	—
8-10 ^b	8-10 ^b	8-10 ^b	7 ^c -9	8-10 ^b
10 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{ab}	11 ^{ab}
11 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}	10 ^{cd}	11 ^{ab} †
11 ^c -12	11 ^c -12	11 ^c -12	11-12 ^b	11 ^c -12
13-14	13-14	14-15	12 ^c -14 ^b	13-15 ^b
975*	15	13	—	—
15 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}	14 ^{cd} , 15 ^b	15 ^{cd} , 16 ^b
15 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}	15 ^{a-d}	16 ^{a-d}
16-17	17-18	17-18	16-17	17-18
975*	—	—	18	19
18	19	19	19	20
979*	—	—	—	—
19-22	20-23	20-23	20-23	21-24
16 981*	47 —	47 —	48 —	43 —
1-5 ^b	1-5 ^b	1-5 ^b	1-5 ^b	1-5 ^b

† In Lahore Ed no 11 is wrongly repeated.

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	—	2 ^{cd} fn 1 6
6 ^{a-d}	6	6 ^{a-d}	5 ^{c-6b}	5 ^{c-6b}
984*	—	—	—	—
985* 1. 2-3	—	—	—	—
6 ^{ef}	7 ^{ab}	6 ^{ef}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
983*	—	—	—	—
7	7 ^{c-8b}	7	7	7
986*	—	—	8-9	8-9
8 ^{ab}	8 ^{cd}	8 ^{ab}	11 ^{ab}	11 ^{ab}
8 ^{cd}	9 ^{ab}	8 ^{cd}	10	10
9-10	9 ^{c-11b}	9-10	11 ^{c-13b}	11 ^{c-13b}
988*	—	—	—	—
11-22	11 ^{c-22}	11-21	13 ^{c-24}	13 ^{c-24}
991*	—	—	25	25
47 1-2 ^b	48 1-2 ^b	48 1-2 ^b	49 1-2 ^b	44 1-2 ^b
2 ^{c-5}	2 ^{c-5}	2 ^{c-5}	3-6 ^b	3-6 ^b
6 ^{ab}	6 ^{ab}	6 ^{ab}	2 ^{cd}	2 ^{cd}
6 ^{c-7b}	6 ^{c-7b}	6 ^{c-7b}	6 ^{c-7b}	6 ^{c-7b}
993*	—	—	—	—
994*	—	—	—	—
[7 ^{cd}]	7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}	7 ^{cd}
8 ^{a-d}	7 ^{c-8b}	8 ^{a-d}	8	8
8 ^{ef}	8 ^{cd}	8 ^{ef}	—	8 ^{cd} fn
9-13 ^b	9-13 ^b	9-13 ^b	9-13 ^b	9-13 ^b
13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{ab} fn
997* 1 4	—	—	—	—
14-15	14-15	14-15	14-15	13 ^{c-f} , 14
998*	—	—	—	—
16	16	16	16	15
1000*	—	—	—	16
1001*	—	[17 ^{ab}]	—	—
17	17	17 ^{c-f}	17	17
18-20 ^d	18-20	18-20	18-20	18-20
20 ^{ef}	21 ^{ab}	21 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{cd} fn 1 2
21-23 ^f	21 ^{c-24}	21 ^{c-24b}	21 ^{c-24}	21-24 ^b
23 ^h	25 ^{ab}	24 ^{cd}	—	24 ^{cd}
24-25 ^b	25 ^{c-26b}	24 ^{c-25b}	25	25
25 ^{c-26b}	26 ^{c-27b}	25 ^{c-26b}	26	25†
26 ^{cd}	27 ^{cd}	26 ^{cd}	27 ^{ab}	26 ^{ab}
1004*	—	—	—	—
27	28	27	27 ^{c-28b}	26 ^{c-27b}
1005*	—	—	28 ^{c-29b}	27 ^{c-28b}
28-29	29-30	28-29	29 ^{c-31b}	28 ^{c-30b}
1007*	—	—	—	—
30-32 ^b	31-33 ^b	30-32 ^b	31 ^{c-33}	30 ^{c-32}
32 ^{cd}	33 ^{cd}	32 ^{cd}	34 ^{ab}	32 ^{cd} fn.
32 ^{ef}	33 ^{ef}	32 ^{ef}	34 ^{cd}	33 ^{ab}
48 1-5	49 1-5	49 1-5	50 1-5	45 1-5
1013*	—	[6-7 ^b]	—	—
6-7	6-7 ^d	7 ^{c-9b}	6-7	6-7
1017*	—	—	8	7 fn.
1018*	7 ^{ef}	9 ^{cd}	—	—
8-14 ^b	8-14 ^b	10-16 ^b	9-15 ^b	8-14 ^b
14 ^{cd}	14 ^{cd}	[17 ^{ab}]	15 ^{cd}	14 ^{cd}
15 ^{ab}	15 ^{ab}	16 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{ab}
15 ^{cd}	15 ^{cd}	17 ^{cd}	16 ^{cd}	15 ^{cd}
16	16 ^{a-d}	18 ^{a-d}	17	16
1023*	16 ^{ef}	18 ^{ef}	—	—

† In Lahore Ed no 25 is wrongly repeated

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
17-20	17-20	19-22	18-21	17-20
1028*	—	—	—	—
21	21	23	22	21
1029* 1 3, 4	—	—	23	22
22	22	24	24	23
1030*	—	—	—	Before 1 of 46 Sarga fn
49 1-2	50 1-2	50 1-2	51 1-2	46 1-2
3 ^{ab}	3 ^{ab}	3 ^{ab}	3 ^{ab}	3 ^{ab}
3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd} fn
1031* 1 2, 3	—	—	—	—
1032*	—	—	—	—
4-7 ^b	4-7 ^b	4-6 ^d , 7 ^{ab}	4-7 ^{ab}	3 ^c -6
1033*	7 ^{cd}	6 ^{ef}	—	—
7 ^c -12	8-13 ^b	7 ^c -12	7-12	7-12 ^b
1037* 1 4	—	—	—	—
13 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{ab}	13 ^{ab}	12 ^{cd}
13 ^{cd}	14 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	12 ^{cd} fn 1 3
14-15	14 ^c -16 ^b	14-15	14-15	13-14
16	16 ^c -17 ^b	16	—	—
1041* 1 1-2	—	—	16	15
17 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	17 ^{ab}	16 ^{ab}
17 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	—	—
18 ^{ab}	[18 ^{cd}]	18 ^{ab}	18 ^{ab}	17 ^{ab}
1041* 1 4 the post half	—	—	17 ^d	16 ^d
18 ^{cd}	18 ^{ef}	18 ^{cd}	18 ^c	17 ^c
19 ^{ab}	19 ^{ab}	19 ^{ab}	—	—
1039*	—	—	—	—
19 ^d	19 ^{cd}	19 ^{cd}	19 ^{ab}	18 ^{ab}
1041* 1 8 the prior half	—	—	19 ^c	18 ^c
20 ^a	20 ^a	20 ^a	—	—
20 ^b	20 ^b	20 ^b	18 ^d	17 ^d
20 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}	—	—
21 ^{ab}	21 ^{ab}	21 ^{ab}	—	—
1040*	—	—	—	—
21 ^c	21 ^c	21 ^c	17 ^c	16 ^c
21 ^d	21 ^d	21 ^d	19 ^d	18 ^d
22	22	22	20	19
23 ^a	23 ^a	23 ^a	21 ^c	20 ^c
23 ^b	23 ^b	23 ^b	21 ^b	20 ^b
23 ^c	23 ^c	23 ^c	21 ^a	20 ^a
23 ^d	23 ^d	23 ^d	21 ^d	20 ^d
24 ^a	24 ^a	24 ^a	22 ^b	21 ^b
24 ^b	24 ^b	24 ^b	22 ^a	21 ^a
24 ^{cd}	24 ^{cd}	24 ^{cd}	22 ^{cd}	21 ^{cd}
25	25	25	23	22
1041*	—	—	—	—
50 1-6	51 1-6	51 1-6	52 1-6	47 1-6
1017*	—	—	—	—
7-15	7-15	7-15	7-15	7-15
16 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}
1050*	—	—	—	—
16 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}
17 ^{ab}	17 ^{ab}	17 ^{ab}	17 ^c	16 ^{ef}
17 ^c -19	17 ^c -19	17 ^c -19	17 ^c -19	17-19 ^b
20 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{cd} , 20 ^a
1051*	—	—	—	—
20 ^d	20 ^d	20 ^d	20 ^d	20 ^b
1052*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21-23	21-23	21-23	21-23	20 ^c -23 ^b
1054*	—	—	—	23 ^{ab} fn
24	24	24	—	23 ^{cd} fn
25 ^{ab}	25 ^{ab}	25 ^{ab}	—	23 ^{cd}
25 ^{cd}	25 ^{cd}	25 ^{cd}	24 ^{ab}	24 ^{ab}
26 ^{ab}	26 ^{ab}	—	24 ^{cd}	24 ^{cd}
26 ^c -27 ^b	26 ^c -27 ^b	26	25	25
1055*	—	—	26 ^{ab}	26 ^{ab}
27 ^{cd}	27 ^{cd}	27 ^{ab}	26 ^{cd}	26 ^{cd}
1056*	28 ^{ab}	27 ^{cd}	—	—
28	28 ^{c-f}	28	27	27
1057*	—	—	—	28
51 1058*	52 —	52 —	53 —	48 1 ^{ab}
I-23	I-23	I-23	I-23	I ^c -24
1060* 1 2	—	—	—	25 ^{ab}
52 1 ^{ab}	53 1 ^{ab}	53 1 ^{ab}	54 1 ^{ab}	48 25 ^{cd}
1062*	—	—	—	—
I ^c -5	I ^c -5	I ^c -5	I ^c -5	26-30 ^b
1064*	—	—	6-7 ^b	30 ^c -31
6-8	6-8	6-8 ^d	7 ^c -10 ^b	32-34
1066*	—	—	—	—
9 ^{a-f}	9-10 ^b	8 ^c -9	10 ^c -11	35-36 ^b
1067*	—	—	—	—
10-15 ^b	10 ^c -15	10-15 ^b	12-17 ^b	36 ^c -41
15 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	17 ^{cd}	—
16-20	16 ^c -20 ^f	16-20	18-22	42-46
1069*	21	21	—	—
21	22	22	23	47
22 ^{ab}	23 ^{ab}	23 ^{ab}	24 ^{ab}	47 ^{cd} fn
22 ^{cd}	23 ^{cd}	23 ^{cd}	24 ^{cd}	48 ^{ab}
1071*	—	—	—	—
23-24 ^b	24-25 ^b	24-25 ^d	25-26 ^b	48 ^c -49
24 ^{cd}	25 ^{cd}	25 ^{cd}	26 ^{cd}	—
53 I-4	54 I-4	54 I-4	55 I-4	49 I-4
5 ^{ab}	5 ^{ab}	[5 ^{ab}]	5 ^{ab}	5 ^{ab}
5 ^{cd}	5 ^{cd}	—	5 ^{cd}	5 ^{cd}
6-7	6-7	5 ^{c-f} , 6	6-7	6-7
1073* 1 2-4	—	—	—	—
8-9 ^b	8-9 ^b	7-8 ^b	8-9 ^b	8-9 ^b
9 ^{cd}	9 ^{cd}	8 ^{cd}	9 ^{cd}	—
1073* 1 5	—	—	—	—
10-12	10-12	9-11	10-12	9 ^c -12 ^b
1074*	—	—	—	—
13-15 ^b	13-15 ^b	12-14 ^b	13-15 ^b	13-15 ^b
15 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{cd}	15 ^{cd}	12 ^{cd} -15 ^{cd}
16-17	16-17	15-16 ^d	16-17	16-17
1076*	18 ^{ab}	16 ^{ef}	—	—
18	18 ^c -19 ^b	17	18	18
1077*	—	—	—	—
19 ^{ab}	19 ^{cd}	18 ^{cd}	19 ^{ab}	19 ^{ab}
—	—	18 ^{ab}	—	—
19 ^c -22 ^b	20-22	18 ^e -21 ^b	19 ^c -22 ^b	19 ^c -22 ^b
1078*	—	—	—	2 ^{cd}
22 ^{cd}	23 ^{ab}	21 ^{cd}	22 ^{cd}	23 ^{ab}
1079*	—	—	23 ^{ab}	—
23 ^{ab}	23 ^{cd}	22 ^{ab}	23 ^{cd}	23 ^{cd}
1080*	—	—	—	23 ^{ef}
1081*	23 ^{ef}	22 ^{cd}	—	—
54 I-2	55 I-2	55 I-2	56 I-2	50 I-2
1082*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-4 ^a App I. No 9 4 ^b -12 1083* 1 2-4 13-27 28 ^{ab} 1084* 28 ^{cd}	3-4 ^a — 4 ^b -12 — 13-27 28 ^{ab} — 28 ^{cd}	3-4 ^a — 4 ^b -12 — 13-27 28 ^{ab} — 28 ^{cd}	3-4 ^a — 4 ^b -12 — 13-27 28 ^{ab} — 28 ^{cd}	3-4 ^a — 4 ^b -12 13-14 ^b 14 ^c -29 ^b 29 ^{cd} — 29 ^{ef}
55 1 1085* 2 ^{ab} 3-7 8 9 10 11 12-20 21 ^{ab} 21 ^c -22 ^b 22 ^c -23 ^b 1088* 23 ^c -24 1089* 1090* 1 1 1091* 1090* 1 2	56 1 2 ^{ab} 2 ^{cd} 3-7 8 9 10 11 12-20 21 ^{ab} 21 ^c -22 ^b 22 ^c -23 ^b — 23 ^c -24 — — — — —	56 1 2 ^{ab} 2 ^{cd} 3-7 8 9 10 11 12-19 20 ^{ab} 20 ^c -21 ^b 21 ^c -22 ^b — — — — — —	57 1 — 2 ^{ab} 2 ^c -7 ^b 7 ^{cd} , 10 ^{ab} 10 ^{cd} , 8 ^{ab} 9 ^{cd} , 11 ^{ab} 8 ^{cd} , 9 ^{ab} 11 ^c -20 ^b 20 ^{cd} 21 22 — — 24 ^{cd} 25 ^{ab} 25 ^{cd}	51 1 — 2 ^{ab} 2 ^c -7 ^b 7 ^{cd} , 9 ^{ab} 9 ^{cd} , 8 ^{ab} 8 ^{cd} , 10 ^{ab} 10 ^{cd} , 11 ^{ab} 11 ^c -20 ^b 20 ^{cd} — 21 — 22-23 ^b — 23 ^{cd} 23 ^{ef} fn 23 ^{ef}
56 1 ^{ab} 1 ^{cd} 1092* 1 1, 4, 5 2 2 ^{ef} 1093* 3 1092 1 2, 3 1094* 1095* 4 ^a 1096*	57 1 ^{ab} 1 ^{cd} — 2 3 ^{ab} — 3 ^c -4 ^b — — — — 4 ^c —	57 1 ^{ab} 1 ^{cd} — 2 [3 ^{ab}] — 3 ^c -f — — — — 4 ^a —	58 — 1 ^{cd} — 2 ^{ab} , 1 ^{ab} 2 ^{cd} 3-4 5 6 7 59 1 ^a —	52 — 1 ^{cd} — 2 ^{ab} , 1 ^{ab} 2 ^{cd} 3-4 5 6 7 53 1 ^a 1 ^{cd} fn. the post half of 1 1 and prior half of 1 2
4 ^b 4 ^c -6 ^b 1095* 9-13 ^f 1099* 13 ^c -14 15 ^{ab} 1102 1 15 ^c 15 ^d 1102* the prior of 1 4 15 ^{ef} 16 ^{ab} 1103* 1 2 16 ^c -17 1104* 18-20 ^a 1105* 20 ^{cd}	4 ^d 5-9 — 10-13 14 ^{ab} 14 ^c -15 16 ^{ab} — 16 ^c 16 ^d — 17 ^{ab} 17 ^{cd} — 18-19 ^b — 19 ^c -20 ^b — 22 ^{cd}	4 ^b 4 ^c -9 ^b [9 ^{cd}] 9 ^c -13 ^b 13 ^{cd} 14 ^a -f 15 ^{ab} — 15 ^c 15 ^d — 15 ^{ef} 16 ^{ab} — 16 ^c -17 — 18-20 ^f 20 ^{cd} 20 ^{ef}	1 ^b 1 ^c -6 ^b — 6 ^c -10 ^b — 10 ^c -11 12 ^{ab} 12 ^{cd} — 13 ^d 13 ^c — 13 ^{ab} 14 ^{ab} 14 ^{cd} 15-16 ^b — 16 ^c -19 ^b — 19 ^{cd}	1 ^b 1 ^c -6 ^b — 6 ^c -10 ^b — 10 ^c -11 12 ^{ab} 12 ^{cd} — 13 ^d 13 ^c — 13 ^{ab} 14 ^{ab} 14 ^{cd} 15-16 ^b — 16 ^c -19 ^b — 19 ^{cd}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
1106*	—	—	—	19 ^{cd} fn.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107* 1 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	3-5 ^d	4-6	4-6
1108*	6 ^{ab}	5 ^{ef}	—	—
6-8 ^f	6 ^c -9	6-8 ^f	7-10 ^b	7-10 ^b
1109*	—	[9]	—	—
9 ^{a-f}	10-11 ^b	10 ^{a-f}	10 ^{cd} , 11 ^{cd} , 12 ^{cd}	10 ^{cd} , 11 ^{cd} , 12 ^{cd}
1110* 1 2	—	—	11 ^{ab}	11 ^{ab}
1110* 1 4	—	—	12 ^{ab}	12 ^{ab}
10-11 ^b	11 ^c -12	11-12 ^b	13-14 ^b	13-14 ^b
1111*	—	—	—	—
11 ^{cd}	13 ^{ab}	12 ^{cd}	14 ^d , 15 ^a	14 ^d , 15 ^a
1112* the prior	—	—	14 ^c	14 ^c
half of 1 1	—	—	—	—
1112* the post	—	—	15 ^{bcd}	15 ^{bcd}
half of 1 2 and 1 3	—	—	—	—
12-21	13 ^c -23 ^b	13-22	16-25	16-25
1113*	—	—	—	—
22-23	23 ^{c-f} , 24	23-24	26-27	26-27
1114*	—	—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	6 ^{a-d}	6 ^{ab} , 7 ^{ab}	6 ^{ab} , 7 ^{ab}
7 ^{ab}	7 ^{ab}	6 ^{ef}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
8	7 ^c -8 ^b	7	8	8
1118*	—	—	—	8 ^{cd} fn 1 2
1119* 1 4	—	—	7 ^{cd}	7 ^{cd}
9-23	8 ^c -22 ^f	8-22	9-23	9-23
59 1123*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124*	—	—	1 ^{ab}	23 ^{cd} of 55 Sarga fn.
1-2 ^d	1-2	1-2 ^d	1 ^c -3 ^b	1-2
1125*	—	—	—	—
2 ^{ef}	3 ^{ab}	2 ^{ef}	3 ^{cd}	3 ^{ab}
1126*	—	—	4 ^{ab}	3 ^{cd}
3	3 ^c -4 ^b	3	—	—
1127*	—	—	—	3 ^{cd} fn
1128*	—	—	—	—
4-5 ^b	4 ^c -5	4-5 ^b	4 ^c -5	4-5 ^b
1129*	—	—	—	—
5 ^c -6 ^b	6	5 ^c -6 ^b	6	5 ^c -6 ^b
1130*	—	—	—	—
6 ^c	7 ^a	6 ^c	7 ^a	6 ^c
1131*	—	—	7 ^{bc}	6 ^d , 7 ^a
6 ^d ^{ef}	7 ^{bcd}	6 ^d , 7 ^{ab}	7 ^d , 8 ^{ab}	7 ^{bcd}
7 ^{ab}	8 ^{ab}	7 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{ab}
8 ^{ab}	8 ^{cd}	8 ^{ab}	—	—
8 ^c -12 ^d	9-12	8 ^c -11 ^d	9-12	8 ^c -12 ^b
1133*	—	—	—	—
12 ^e -13 ^b	13	12 ^{a-d}	13	12 ^c -13 ^b
13 ^{cd}	14 ^{ab}	12 ^{ef}	14 ^{ab}	—
14-21 ^b	14 ^c -21	13-20 ^b	14 ^c -22 ^b	13 ^c -20
21 ^{cd}	22 ^{ab}	20 ^{cd}	22 ^{cd}	20 ^{cd} fn 1 1
22 ^{ab}	22 ^{cd}	21 ^{ab}	23 ^{ab}	20 ^{cd} fn 1 2
22 ^{cd}	23 ^{ab}	21 ^{cd}	—	—
22 ^e -23 ^b	23 ^c -24 ^b	21 ^e -22 ^b	23 ^c -24 ^b	21
1135*	—	—	—	—
23 ^c -24	24 ^c -25	22 ^c -23	24 ^c -25	22-23 ^b
1136*	—	—	26	23 ^c -24 ^b
25-27 ^b	26-28 ^b	24-26 ^b	27-29 ^b	24 ^c -26
1137*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
27 ^c -29 ^b	28 ^c -30 ^b	26 ^c -27 ^f	29 ^c -31 ^b	27-28
30 ^a	30 ^c	28 ^a	31 ^c	29 ^a
30 ^b	30 ^d	28 ^b	—	28 ^{cd} fn. the post half of l 3
30 ^c	31 ^a	28 ^c	—	—
30 ^d	31 ^b	28 ^d	31 ^d	29 ^b
31 ^{ab}	31 ^{cd}	29 ^{ab}	32 ^{cd}	30 ^{ab}
31 ^{cd}	32 ^{ab}	29 ^{cd}	32 ^{ab}	29 ^{cd}
1138*	32 ^c -33 ^b	30	—	—
32 ^a	33 ^c	31 ^a	33 ^a	30 ^c
32 ^b	33 ^d	31 ^b	33 ^d	31 ^b
32 ^c	34 ^a	31 ^c	—	—
32 ^d	34 ^b	31 ^d	33 ^b	30 ^d
33 ^{ab}	34 ^{cd}	32 ^{ab}	33 ^c	31 ^a
1139*	—	—	34 ^{ab}	31 ^{cd}
33 ^{cd}	34 ^{ef}	32 ^{cd}	34 ^{cd}	—
60 1-4	61 1-4	61 1-4	63 1-4	57 1-4
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	—	—
1142* 1 1	—	—	5 ^{ab}	5 ^{ab}
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}
6	6	6	6 ^{ad} -7 ^{cd}	6 ^{ad} -7 ^{ab}
1142* 1 5	—	—	6 ^{bc}	6 ^{bc}
1142* 1 6	—	—	7 ^{ab}	—
7	7	7	8	7 ^{cd} -8 ^{ab}
8	8	8	9	8 ^{cd} -9 ^{ab}
9	9	9	10	9 ^{cd} -10 ^{ab}
10	10	10	11	10 ^{cd} -11 ^{ab}
11	11	11	12	11 ^{cd} -12 ^{ab}
12 ^a	12 ^a	12 ^a	13 ^b	12 ^d
12 ^b	12 ^b	12 ^b	13 ^a	12 ^c
12 ^c	12 ^c	12 ^c	13 ^c	13 ^a
12 ^d	12 ^d	12 ^d	—	—
12 ^e	13 ^a	12 ^e	13 ^d	13 ^b
12 ^f	13 ^b	12 ^f	—	—
13 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{ab}	14 ^{ab}	13 ^{cd}
1145* 1 3-4	—	—	15	14 ^{cd} -15 ^{ab}
13 ^{cd}	14 ^{ab}	13 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{cd}
14 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	16 ^{ab}	15 ^{cd}
14 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{ab}
15 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}
15 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	18 ^{ab}	27 ^{cd}
16 ^{ab}	16 ^{cd}	16 ^{ab}	18 ^{cd}	18 ^{ab}
16 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{cd}	19 ^{ab}	18 ^{cd}
1147*	17 ^{cd}	17 ^{ab}	19 ^{cd}	19 ^{ab}
17	18 ^{ab}	17 ^{cd}	20 ^{ab}	19 ^{cd}
1148*	18 ^{cd}	17 ^{ef}	—	—
18	19	18	20 ^d -21 ^{ab}	20
19	20	19	21 ^{cd} -22 ^{ab}	21
20	21	20	22 ^{cd} -23 ^{ab}	22
1150*	22	21	—	—
21	23	22	23 ^{cd} -24 ^{ab}	23
22	24	23	4 ^{cd} -5 ^{ab}	24
1151*	—	—	—	—
61 1-2	62 1-2	62 1-2	64 1-2	58 1-2
3 ^{ab}	3 ^{ab}	2 ^{cd}	—	—
3 ^{cd}	3 ^{cd}	3	3	3
4	4	4	4	4
5	5	4 ^{cd}	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
5 ^{cd}	6 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
6 ^{ab}	6 ^{cd}	5 ^{cd}	—	—
1155*	—	—	5 ^{cd}	5 ^{cd}
6 ^{cdef}	7	6	6	6
7-9	8-10	7-9	7-9	7-9
10	11	10	10 ^{ab} , 11 ^{ab}	10 ^{ab} , 11 ^{ab}
1156*	—	—	10 ^{cd}	10 ^{cd}
1157* 1 3-4	—	—	12 ^{ab}	12 ^{ab}
11	12	11	11 ^{cd} , 12 ^{cd}	11 ^{cd} , 12 ^{cd}
12-17	13-18	12-17	12-18	13-18
18	19	18	—	—
1159*	—	[18 ^{ef}]	—	—
19	20	19	—	—
1161* 1 6-9	—	—	19-20	19-20
20-23	21-24	20-23	21-24	21-24
1162*	—	—	—	—
24-27	25-28	24-27	25-28	25-28
62 1-4	63 1-4	63 1-4	65 1-4	59 1-4
5	5	5	6	6 ^{cd} -7 ^{ab}
1166*	—	—	—	8 ^{ab} in
1173* 1 9-10	—	—	5	5
1174*	—	—	—	—
6 ^{a-d}	6	5 ^{ef} -6 ^{ab}	8 ^{ab} , 9 ^{ab}	8 ^{cd} , 9 ^{cd}
6 ^{ef}	7 ^{ab}	6 ^{cd}	—	—
1167*	—	—	—	—
7	7 ^{cd} -8 ^{ab}	7	—	—
1173* 1 13-14	—	—	7	7 ^{cd} -8 ^{ab}
1173* 1 16	—	—	8 ^{cd}	9 ^{ab}
1173* 1 18	—	—	9 ^{cd}	10 ^{ab}
1173* 1 21-24	—	—	10-11	10 ^{cd} -11-12 ^{ab}
8	8 ^{cd} -9 ^{ab}	8	12	12 ^{cd} -13 ^{ab}
9 ^{ab}	9 ^{cd}	9 ^{ab}	14 ^{ad}	14 ^c , 15 ^b
9 ^{cd}	10 ^{ab}	9 ^{cd}	—	—
10 ^{ab}	10 ^{cd}	10 ^{ab}	—	—
1168*	—	—	—	—
1173* 1 25-26	—	—	13	13 ^{cd} -14 ^{ab}
1173* post half of	—	—	14 ^{bc}	14 ^d , 15 ^a
1 27 & prior half	—	—	—	—
of 1 28	—	—	—	—
1173* 1 29-30	—	—	15	15 ^{cd} -16 ^{ab}
10 ^{cd}	11 ^{ab}	10 ^{cd}	16 ^{ba}	16 ^{dc}
11-12	11 ^{cd} , 12-13 ^{ab}	11-12	—	—
13 ^{ab}	13 ^{cd}	13 ^{ab}	17 ^{ab}	17 ^{cd}
1173* 1 32	—	—	16 ^{cd}	17 ^{ab}
1173* 1 34	—	—	17 ^{cd}	18 ^{ab}
13 ^{cd}	14 ^{ab}	13 ^{cd}	—	—
14 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	18 ^{ab}	18 ^{cd}
14 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{cd}	18 ^{cd}	19 ^{ab}
15	15 ^{cd} -16 ^{ab}	15	19	19 ^{cd} -20 ^{ab}
16	16 ^{cd} -17 ^{ab}	16	20	20 ^{cd} -21 ^{ab}
17	17 ^{cd} -18 ^{ab}	17	22	22 ^{cd} -23 ^{ab}
1173* 1 41-42	—	—	21	21 ^{cd} -22 ^{ab}
18	18 ^{cd} -19 ^{ab}	18	23	23 ^{cd} -24 ^{ab}
19 ^{ab}	19 ^{cd}	19 ^{ad}	24 ^{ab}	24 ^{cd}
19 ^{cd}	20 ^{ab}	20 ^{ab}	24 ^{cd}	25 ^{ab}
1169*	—	19 ^{bc}	—	—
1170*	[20 ^{cd}]	20 ^{cd}	—	—
20	20 ^{ef} -21 ^{ab}	21	25	25 ^{cd} -26 ^{ab}
21 ^{ab}	21 ^{cd}	22 ^{ab}	26 ^{ab}	26 ^{cd}
1171*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1176*	—	—	—	—
21 ^{cd}	22 ^{ab}	22 ^{cd}	—	—
1173* 1 52-56	—	—	26 ^{cd} -28	27-29 ^{ab}
22 ^{ab}	22 ^{cd}	23 ^{ab}	—	—
22 ^{cd}	23 ^{ab}	23 ^{cd}	29 ^{ac}	29 ^c , 30 ^a
23 ^{ab}	23 ^{cd}	24 ^{ab}	30 ^{ab}	30 ^{cd}
1173* post half of 1 57, 58	—	—	29 ^{bd}	29 ^d , 30 ^b
23 ^{cd}	24 ^{ab}	24 ^{cd}	30 ^{cd}	31 ^{ab}
24	24 ^{cd}	24 ^{ef}	31 ^{ab}	31 ^{cd}
25 ^{ab}	25 ^{ab}	25 ^{ab}	—	—
25 ^{cd}	25 ^{cd}	25 ^{cd}	31 ^{cd}	32 ^{ab}
1173* 1 63-64	—	—	32	32 ^{cd} -33 ^{ab}
26	26	26	33	33 ^{def}
1172*	—	—	—	—
63 1-3	64 1-3	64 1-3	66 1-3	60 1-3
1178*	4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{ab}
1179*	—	—	4 ^{cd}	4 ^{cd}
1180*	4 ^{cd}	4 ^{cd}	—	—
4-7	5-8	5-8	5-8	5-8
8 ^{ab}	9 ^{ab}	9 ^{ab}	10 ^{ab}	9 ^{ab}
8 ^{cd}	9 ^{cd}	9 ^{cd}	—	—
9 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{ab}	12 ^c , 13 ^a	11 ^c , 12 ^a
9 ^{cd}	10 ^{cd}	10 ^{cd}	12 ^d , 13 ^{bd}	11 ^d , 12 ^{bd}
1181* 1 5-14	—	—	9 ^a -13 ^c	9 ^c -12 ^c
10-11	11-12	11-12	14-15	13-14
12	13	13	—	—
1181* 1 19-20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* 1 21-24	—	—	17-18	16-17
14-15	15-16	15-16	—	—
1181* 1 25-26	—	—	19	18
1183* 1 2-10	17-20 ^{a-f}	16 ^{ef} -20	—	—
64 1	65 1	65 1	66 20	60 19
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	21 ^{ab}	20 ^{ab}
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—	—
1187* 1 1	—	—	21 ^{cd}	20 ^{cd}
3	3	3	—	—
1185* 1 1-11	4-9 ^{ab}	3 ^{ef} -7	—	—
4	9 ^{cd} -10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* 1 2-7	—	—	67 1-3	61 1-3
5	11	9	4	4
6	12-13	9 ^{ef} -11 ^{ab}	5-6	5-6
7	14	11 ^{cd} -12 ^{ab}	7	7
1188*	15	12 ^{cd} -13 ^{ab}	—	—
1189*	16 ^{ab}	13 ^{cd}	—	—
8 ^{ab}	16 ^{cd}	14 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{ab}
8 ^{cd}	17 ^{ab}	14 ^{cd}	—	—
9 ^{ab}	17 ^{cd}	15 ^{ab}	—	—
9 ^{cd}	18 ^{ab}	15 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}
10-14	18 ^{cd} -23 ^{ab}	16-19	9-13	9-13
1190* 1 8-16	—	—	14-18 ^{ab}	14-18 ^{ab}
15	23 ^{cd} -24	20	—	—
16	25	21	—	—
17 ^{ab}	26 ^{ab}	22 ^{ab}	—	—
17 ^{cd}	26 ^{cd}	22 ^{cd}	18 ^{cd}	18 ^{cd}
18 ^{ab}	27 ^{ab}	[23 ^{ab}]	19 ^{ab}	19 ^{ab}
18 ^{cd}	27 ^{cd}	[23 ^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
19 ^{ab}	28 ^{ab}	[23 ^{ef}]	19 ^{cd}	19 ^{cd}
19 ^{cd}	28 ^{cd}	24 ^{ab}	—	—
20 ^{ab}	29 ^{ab}	24 ^{cd}	20 ^{a-}	20 ^{ac}
20 ^{cd}	29 ^{cd}	25 ^{ab}	—	—
1193* post half of l 1, 2	—	—	20 ^{bd}	20 ^{bd}
1191*	—	—	21 ^{ab}	—
1194*	30 ^{ab}	25 ^{cd}	—	—
21 ^{ab}	30 ^{cd}	26 ^{ab}	21 ^{cd}	21 ^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21 ^{cd}	31 ^{ab}	26 ^{cd}	22 ^{ab}	21 ^{cd}
22	31 ^{cd} -32 ^{ab}	27	22 ^{cd} -23 ^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23 ^{ab}	32 ^{cd}	28 ^{ab}	24 ^{ab}	23 ^{cd}
1198*	—	[28 ^{cd}]	—	—
23 ^{cd}	33 ^{ab}	28 ^{ef}	23 ^{cd}	23 ^{ab}
1199* l 2	—	—	—	—
24 ^{ab}	33 ^{cd}	29 ^{ab}	24 ^{cd}	24 ^{ab}
24 ^{cd}	34 ^{ab}	29 ^{cd}	25 ^{ab}	24 ^{cd}
25	34 ^{cd}	29 ^{ef}	25 ^{cd}	25 ^{ab}
26	35	30	26	25 ^{cd} -26 ^{ab}
1200*	—	[30 ^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26 ^{cd} -27 ^{ab}
1201*	—	[32 ^{cd}]	—	—
28	37	32 ^{abef}	28	27 ^{cd} , —
1202*	38	33	—	fn. 12 l 2-3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn 4
65 1-5	66 1-5	66 1-5	68 1-5	62 1-5
1205*	—	—	—	—
6-11	6-11	6-11	6-11	6-11
12	12 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}	12 ^{ab}
1207*	—	—	—	—
1212* l 5	—	—	—	fn 10 l 2
13 ^{ab}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}	12 ^{cd}
1208*	—	—	13 ^{ab}	13 ^{ab}
13 ^{cd}	13 ^{ab}	12 ^{ef}	—	—
1212* l 7	—	—	—	—
14	13 ^{cd} -14 ^{ab}	13	13 ^{cd}	13 ^{cd}
15 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{ab}	—	—
15 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}
16 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{ab}
1209*	—	—	—	—
16 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}	15 ^{ab}
17 ^{ab}	16 ^{cd}	16 ^{ab}	—	fn 3 l 6
17 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{cd}	15 ^{cd}	15 ^{cd}
18 ^{ab}	17 ^{cd}	17 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}
18 ^{cd}	18 ^{ab}	17 ^{cd}	16 ^{cd}	fn 4 l 3
19	18 ^{cd} -19 ^{ab}	18	17	16 ^{cd} -17 ^{ab}
20	19 ^{cd} -20 ^{ab}	19	18	17 ^{cd} -18 ^{ab}
21 ^{ab}	20 ^{cd}	20 ^{ab}	19 ^{ab}	18 ^{cd}
21 ^{cd}	21 ^{ab}	20 ^{cd}	—	—
1212* l 19	—	—	19 ^{cd}	—
1212* post half of l 22	—	—	21 ^b	19 ^d
22 ^{ab}	21 ^{cd}	21 ^{ab}	20 ^{ab}	fn 5 l 2
22 ^{cd}	22 ^{ab}	21 ^{cd}	20 ^{cd}	19 ^{ab}
23 ^{ab}	22 ^{cd}	22 ^{ab}	21 ^{ad}	19 ^c , 20 ^b , fn. 6 l. 1

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1212* post half of l. 23	—	—	21 ^c	20 ^a
23 ^{cd}	23 ^{ab}	22 ^{cd}	—	fn 7 l 1
24 ^{ab}	23 ^{cd}	23 ^{ab}	22 ^{ba}	20 ^{dc}
24 ^{cd}	24 ^{ab}	23 ^{cd}	22 ^{cd}	21 ^{ab}
25	24 ^{cd} -25 ^{ab}	24	23	21 ^{cd} -22 ^{ab}
26	25 ^{cd} -26 ^{ab}	25	24	22 ^{cd} -23 ^{ab}
27 ^{ab}	26 ^{cd}	26 ^{ab}	25 ^{ba}	23 ^{dc}
27 ^{cd}	26 ^{ef}	26 ^{cd}	25 ^{cd}	23 ^{ef}
1213*	—	—	—	63 fn 2
66 1	67 1	67 1	69 1	63 1
1214*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
1216*	—	—	—	fn 6 l 2
3-9	3-9	3-9	3-9	3-9
1223*	—	—	—	fn 11 l. 2-3
10	10	10	10	10
11	11	11	11	11 ^{ab} fn 3
1227*	—	—	—	—
12	12	12	12 ^{ab}	11 ^{cd} , 13 ^{ab}
1228*	—	—	12 ^{cd} -13	12 fn. 7
13-26	13-26	13-25	14-27	13 ^{cd} -27 ^{ab}
27	27 ^{abcd}	26 ^{abcd}	28	27 ^{cd} -28 ^{ab}
1235*	27 ^{ef}	26 ^{ef}	—	64 fn 1 l 1
67 1	68 1	68 1	70 1	64 1
1236*	—	[2 ^a -3 ^f]	—	—
2	2	4	2	2
1237* l. 2-5	—	—	3-4	—
3	3	5	5	3
4 ^{ab}	4 ^{ab}	6 ^{ab}	6 ^{ad}	4 ^{ab}
4 ^{cd}	4 ^{cd}	7 ^{ab}	—	5 ^{ab}
5 ^{ab}	5 ^{ab}	6 ^{cd}	6 ^{cd}	4 ^{cd}
5 ^{cd}	5 ^{cd}	7 ^{cd}	—6 ^b	5 ^{cd}
6-13	6-13	8-15	7-14	6-13
1241*	—	[15 ^{ef}]	—	—
14	14	16	15	14
1242*	—	—	—	—
15-19	15-19	17-21	16-20	15-19
68 1-5	69 1-5	69 1-5	71 1-5	65 1-5
1245*	—	[6]	—	—
6	6	7	6	6
7	7	8	7 ^{ab}	7 ^{ab} , 8 ^{ab}
1246*	—	—	7 ^{cd}	—
8 ^{ab}	8 ^{ab}	9 ^{ab}	8 ^{ab}	8 ^{cd}
8 ^{cd}	8 ^{cd}	9 ^{cd}	—	—
8 ^{ef}	9 ^{ab}	9 ^{ef}	8 ^{cd}	9 ^{ab}
9	9 ^{cd} -10 ^{ab}	10	9	9 ^{cd} -10 ^{ab}
10 ^{ab}	10 ^{cd}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	10 ^{cd}
10 ^{cd}	11 ^{ab}	11 ^{cd}	—	—
1249*	—	—	10 ^{cd}	11 ^{ab}
11	11 ^{cd} -12 ^{ab}	12	11	11 ^{cd} -12 ^{ab}
1250* l. 2-5	—	—	12-13	12 ^{cd} -14 ^{ab}
12-16	12 ^{cd} -17 ^{ab}	13-17	14-18	14 ^{cd} -19 ^{ab}
1252* l. 1-12	—	—	19-24	19 ^{cd} -25 ^{ab}
1255*	[17 ^{cdef}]	[18]	—	—
17	17 ^{gh} -18 ^{ab}	19	25	25 ^{cd} -26 ^{ab}
18	18 ^{cdef}	20	26	26 ^{cdef}
1258*	—	—	—	fn. 3 l. 3
69 1-4	70 1-4	70 1-4	72 1-4	66 1-4
1259*	5	[5]	—	—

Crit Ed.	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
5	6	6	5	5
1261*	7-8 ^b	[7 ^{ab} cd ^{ef}]	—	—
6	8 ^{cd}	8 ^{ab}	6 ^{ab}	6 ^{ab}
7	9	8 ^{cd} -9 ^{ab}	6 ^{cd} -7 ^{ab}	6 ^{cd} -7 ^{ab}
8	10	9 ^{cd} -10 ^{ab}	7 ^{cd} -8 ^a	7 ^{cd} -8 ^a
9	11-12 ^{ab}	10 ^{cd} -11	8 ^{bcd} -9	8 ^{bcd} -9
10-12	12 ^{cd} -15 ^{ab}	12-14	10-12	10-12
13 ^{ab}	15 ^{cd}	15 ^{ab}	—	—
1264*	—	—	13 ^{ab}	13 ^{ab}
13 ^{cd}	16 ^{ab}	15 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}
14-15	16 ^{cd} -18 ^{ab}	16-17 ^{cd}	14-15	14-15
—	—	[17 ^{ef}]	—	—
16-18	18 ^{cd} -21 ^{ab}	18-20	16-18	16-17
19 ^{ab}	21 ^{cd}	21 ^{ab}	19 ^{ab}	19 ^{ab}
19 ^{cd}	22 ^{ad}	21 ^c , 22 ^b	19 ^{cd}	19 ^{cd}
1267*	22 ^{bc}	21 ^d , 22 ^a	—	—
20	23	22 ^{cd} -23 ^{ab}	20	20
1268*	—	—	—	—
21	24	23 ^{cd} -24 ^{ab}	21	21
1269*, 1270*	—	—	—	—
22-24	25-27	24 ^{cd} -26	22-24	22-24
1272*, 1273*	—	—	—	—
1274*	28-36 ^{ab}	27-33, 35 ^{ab}	—	fn 3
1276*	—	[34]	—	—
1277*	36 ^{cd} -37 ^{ab}	35 ^{cd} -36 ^{ab}	25 ^{ab}	—
25	37 ^{cd} -38 ^{ab}	36 ^{cd} -37 ^{ab}	25 ^{cd} -26 ^{ab}	25
26 ^{ab}	38 ^{cd}	37 ^{cd}	26 ^{cd}	26 ^{ab}
1279*	—	—	—	—
1280*	—	—	—	—
26 ^{cd}	39 ^{ab}	37 ^{ef}	27 ^{ab}	26 ^{cd}
27-30	39 ^{cd} -43	38-41	27 ^{cd} -31	27-31 ^{ab}
1281*	—	—	—	33 ^{ab} fn 3
31	44	42	32	31 ^{cd} -32 ^{ab}
1282* 1 3-4	—	—	33	32 ^{cd} -33 ^{ab}
32	45	43	34	33 ^{cd} -34 ^{ab}
70 1	71 1	71 1	72 35	66 34 ^{cd} -35 ^{ab}
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	36 ^{ab}	35 ^{cd}
1284*	—	—	36 ^{cd}	—
2 ^{cd}	2 ^{cd}	2 ^{cd}	—	1 ^{cd} fn
1285*	—	—	73 1	67 1
3-21	3-21	3-21 ^b	2-20	2-20
1289*	—	—	21	21
22	22	21 ^{cd} , [c ^f]	—	21 fn
23-24 ^d	23-24 ^d	22-23 ^d	22-23	22-23
24 ^{ef}	24 ^{ef}	23 ^{ef}	—	23 ^{cd} fn
71 1-5 ^b	72 1-4	72 1-4 ^b	74 1-4	68 1-4
1293*	—	—	—	—
5 ^c -7	5-7	4 ^c -6	5-7	5-7
1295* 1. 4-5	—	—	8	8
8-9	8-9	7-8	9-10	9-10
1296*	10 ^{ab}	9 ^{ab}	—	—
10 ^{a-f}	10 ^c -11	9 ^c -10	11-12 ^b	11-12 ^b
1299* 1. 1	—	—	—	—
1299* 1 2	—	—	12 ^{cd}	12 ^{cd}
11 ^{ab}	12 ^{ab}	11 ^{ab}	13 ^{ab}	13 ^{ab}
11 ^{cd}	12 ^{cd}	11 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{ab} fn
12 ^{ab}	13 ^{ab}	12 ^{ab}	14 ^{ab}	13 ^{cd} fn
12 ^{cd}	13 ^{cd}	12 ^{cd}	14 ^{cd}	13 ^{cd}
1301* 1 1	—	—	—	14 ^{ab}
13	14	13 ^{a-d}	15	14 ^c -15 ^b

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
14 ^{ab}	15 ^{ab}	13 ^{ef}	16 ^{ab}	15 ^{cd}
1302*	—	—	16 ^c -18	16-18 ^b
14 ^{cd}	15 ^{cd}	14 ^{ab}	—	—
15	16	14 ^{cd} ^{ef}	—	16 ^{cd} , 17 ^{cd} fn
16	17	15	19	18 ^c -19 ^b
1303*	—	—	20-22	19 ^c -21
17	18	16	23	22
18	19	17	24	23
1308* 1 2-3	—	—	25	24
19-21	20-22	18-20	26-28	25-27
1309*	—	—	—	26 ^{cd} fn 1. 2
22	23	21	29	28
1312*	—	—	—	28 ^{ab} fn
23	24	22	—	28 ^{cd} fn
1313*	—	—	—	—
24	25	23	30	29
1314*	—	—	—	29 ^{cd} fn
72 1-2	73 1-2	73 1-2	75 1-2	69 1-2
1315*	—	—	3	3
1316*	—	—	—	4 ^{ab}
3-5 ^b	3-5 ^b	3-5 ^b	4-6 ^b	4 ^c -6
5 ^{cd}	5 ^{cd}	5 ^{cd}	—	—
5 ^e -7 ^b	6-7	5 ^e -7 ^b	6 ^c -8 ^b	7-8
1318*	8 ^{ab}	7 ^{cd}	—	—
7 ^c -8 ^f	8 ^c -10 ^b	7 ^e -8 ^f	8 ^c -10 ^b	9-10
1319*	—	9 ^{ab}	—	—
9 ^{ab}	10 ^{cd}	9 ^{cd}	10 ^{cd}	11 ^{ab}
10 ^{ab}	11 ^{ab}	10 ^{ab}	—	11 ^{cd} fn 1 2
10 ^{cd}	11 ^{cd}	10 ^{cd}	—	12 ^{cd} fn 1 1
11 ^{ab}	12 ^{ab}	11 ^{ab}	—	12 ^{cd} fn 1 2
11 ^{cd}	12 ^{cd}	11 ^{cd}	12 ^{cd}	13 ^{ab}
1320* 1. 6-8	—	—	11-12 ^b	11 ^c -12
12-16	13-17	12-16	13-17	13 ^c -18 ^o
1322*	—	—	—	—
1323* 1 4 and 1 6-10	—	[17-19]	—	—
1324* 1 1-15	18-25 ^b	20-26 ^b	—	—
—	—	[26 ^c -27 ^d]	—	—
1324* 1 16	25 ^{cd}	28 ^{ab}	—	—
17 ^{ab}	26 ^{ab}	28 ^{cd}	18 ^{ab}	18 ^{cd}
1325* 1 2	—	—	18 ^{cd}	19 ^{ab}
17 ^c -f	26 ^c -27 ^b	29	19	19 ^c -20 ^b
1327*	27 ^c -30 ^b	30-32	—	—
18-23 ^d	30 ^c -36 ^b	33-38 ^d	20-25	20 ^c -26 ^b
23 ^{ef}	36 ^{cd}	38 ^{ef}	—	—
1329*	—	39 ^{ab}	—	—
24 ^{ab}	37 ^{ab}	39 ^{cd}	26 ^{ab}	26 ^{cd}
1330* 1 4	—	—	26 ^{cd}	27 ^{ab}
24 ^c -26 ^b	37 ^c -39 ^b	39 ^e -41 ^b	27-29 ^b	27 ^c -29
1331*	—	—	—	—
1332*	—	—	—	—
26 ^c -27	39 ^c -40	41 ^c -42	29 ^c -30	30 ^a -f
1333*	—	—	—	30 ^{ef} fn
73 1	74 1	74 1 ^a -d	76 1	70 1
1334*	—	1 ^{ef}	—	—
2	2	2	2	2
1335*	[3 ^{ab}]	3 ^{ab}	—	—
3 ^{ab}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{ab}	3 ^{ab}
3 ^{cd}	3 ^{ef}	4 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
4 ^{ab}	4 ^{ab}	4 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
I337* 1. 2	—	—	4 ^{ab}	4 ^{ab}
I338*	—	—	—	—
4 ^{cd}	4 ^{cd}	5 ^{ab}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
I337* 1 5, 6	—	—	5 ^c -6 ^b	5 ^c -6 ^b
5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
I339*	—	—	—	—
5 ^c -10 ^b	5 ^c -10 ^b	6-10	7-11	7-11
I342* 1 1-5	—	—	—	11 ^{cd} fn
I343*	—	—	—	—
I342* 1 6-8	—	—	—	11 ^{cd} fn.
10 ^c -13	10 ^c -14 ^b	11-14	12-15	12-15
I347*	—	—	—	—
14-16	14 ^c -17 ^b	15-17	16-18	16-18
I348*	17 ^{cd}	18 ^{ab}	—	—
17-19 ^b	18-20 ^b	18 ^c -20 ^b	19-21 ^b	19-21 ^b
I349* 1. 6	—	—	21 ^{cd}	21 ^{cd}
19 ^c -f	20 ^c -21 ^b	20 ^c -21 ^b	22	22
I350*	—	—	—	—
20 ^a -d	21 ^c -22 ^b	21 ^c -22 ^b	23	23
I351* 1 2	—	—	24 ^{ab}	24 ^{ab}
20 ^c -21	22 ^c -23	22 ^c -23	24 ^c -25	24 ^c -25
I351* 1 6-7	—	—	26	26
22 ^{ab}	24 ^{ab}	24 ^{ab}	27 ^{ab}	27 ^{ab}
I352*	—	—	—	27 ^{ab} fn 1 2
22 ^{cd}	24 ^{cd}	24 ^{cd}	27 ^{cd}	27 ^{cd}
74 1	75 1	75 1	77 1	71 1
2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	2 ^{ab}	1 ^{cd} fn
2-3 ^b	2 ^c -3 ^b	2 ^c -3 ^b	2 ^c -3 ^b	2
I353* 1 5	—	—	4 ^{cd}	4 ^{ab}
I353* 1 6	—	—	—	—
3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{ab}
I353* 1 4	—	—	4 ^{ab}	3 ^{cd}
4	4	4	5	4 ^c -5 ^b
I354* 1 1	—	[5 ^{ab}]	—	—
I354* 1 2	—	—	—	—
5-7 ^b	5-7 ^b	5 ^c -7 ^b	6-8 ^b	5 ^c -7
I356* 1. 2-3	—	—	8 ^c -9 ^b	8
7 ^c -9	7 ^c -9	7 ^c -9	9 ^c -11	9-11 ^b
I357*	—	—	12	11 ^c -12 ^b
I358*	—	—	—	—
10	10	10	13	12 ^c -13 ^b
I359*	—	—	—	—
11-12 ^b	11-12 ^b	11-12 ^b	14-15 ^b	13 ^c -14
I361*	—	—	—	15 ^{ab} fn
12 ^c -13 ^b	12 ^c -13 ^b	12 ^c -f	15 ^c -16 ^b	15
I362*	13 ^{cd}	13 ^{ab}	—	—
13 ^c -17 ^b	14-17	13 ^c -17 ^{ab}	16 ^c -20 ^b	16-19
I364*	—	—	—	—
17 ^c -19	18-20 ^b	17 ^c -19	20 ^c -22	20-22 ^b
I368*	—	20	—	—
20	20 ^c -21 ^b	21	23	22 ^c -23 ^b
I369*	—	[22]	—	—
21-24 ^b	21 ^c -24 ^d	23-26 ^b	24-27 ^b	23 ^c -26
I370* 1 1	—	[26 ^{cd}]	—	—
I370* 1 2	—	—	—	—
I370* 1 3	—	[27 ^{ab}]	—	—
24 ^c -25 ^a	24 ^c -25 ^a	27 ^c -28 ^a	27 ^c -28 ^a	27 ^{abc}
I373* the post half of 1 1 and the prior half of 1 2	—	—	28 ^b	27 ^d , 28 ^a

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
25 ^b	25 ^b	28 ^b	28 ^d	28 ^b
25 ^{cd}	25 ^{cd}	28 ^{cd}	29 ^{ab}	28 ^{cd}
26 ^a	26 ^a	29 ^a	—	28 ^{cd} fn
1373* 1 4 and the prior half of 1 5	—	—	29 ^{cd} , 30 ^a	29 ^{ate}
26 ^b	26 ^b	29 ^b	30 ^b	29 ^d
1371*	—	29 ^c -30 ^b	—	—
26 ^c	26 ^c	30 ^c	30 ^c	30 ^a
1372*	—	30 ^{de}	—	—
26 ^d	26 ^d	30 ^f	30 ^d	30 ^b
27-28	27-28	31-32	31-32	30 ^c -32 ^b
1374*	—	—	—	—
75 1 ^a -3 ^b	76 1 ^a -3 ^b	76 1 ^a -3 ^b	77 33-35 ^b	71 32 ^c -34 ^d
1 6 of 1379*	—	—	35 ^{cd}	35 ^{ab}
3 ^{cd}	3 ^{cd}	3 ^{cd}	36 ^{ab}	35 ^{cd}
1 8 of 1379*	—	—	36 ^{cd}	36 ^{ab}
4 ^{ao}	4 ^{ab}	4 ^{ab}	37 ^{ab}	36 ^{cd}
1 10 of 1379*	—	—	37 ^{cd}	37 ^{ab}
4 ^{c-f}	4 ^c -5 ^b	4 ^c -5 ^b	38	37 ^c -38 ^b
1 13 of 1379*	—	—	39 ^{ab}	38 ^{cd}
5-7 ^b	5 ^c -7 ^b	5 ^c -7 ^b	39 ^c -41 ^b	39 ^a -40 ^d
1380*	—	—	—	—
7 ^c -8 ^d	7 ^c -8 ^d	7 ^c -8 ^d	41 ^c -42 ^d	41 ^a -42 ^b
1 1 of 1375*	—	[9 ^{ab}]	—	—
1 2 of 1375*	—	—	—	—
9	9	9 ^{c-f}	43	42 ^c -43 ^b
10	10	10	—	42 ^{cd} fn 1 2, 43 ^{cd} fn 1 1
11	11	11	—	46 fn 1 3, 44 ^{ab} fn.
1 23-24 of 1379*	—	—	44	43 ^c -44 ^b
12 ^a -15 ^b	12 ^a -15 ^b	12 ^a -15 ^b	45-48 ^b	44 ^c -47 ^d
15 ^c -16 ^b	15 ^c -16 ^b	15 ^c -16 ^b	—	47 ^{cd} fn 1 1-2
1376*	—	—	—	—
16 ^c -18 ^b	16 ^c -18	16 ^c -18 ^b	48 ^c -50 ^b	48 ^a -49 ^d
1 36 of 1379*	—	—	50 ^{cd}	50 ^{ab}
18 ^{cd}	18 ^{cd}	18 ^{cd}	—	50 ^{ab} fn
19	19	19	51	50 ^c -51 ^b
20 ^a -21 ^b	20 ^a -21 ^b	20 ^a -21 ^b	—	51 ^{ab} fn 1 1-3
21 ^{cd}	21 ^{cd}	21 ^{cd}	52 ^{ab}	51 ^{cd}
1377*	22	22	—	—
1 40 of 1379*	—	—	52 ^{cd}	52 ^{ab}
1 41 of 1379*	—	—	53 ^{ab}	—
22 ^{ab}	23 ^{ab}	23 ^{ab}	54 ^{cd}	53 ^{cd}
1378*	—	—	—	53 ^{cd} fn
22 ^{cd}	23 ^{cd}	23 ^{cd}	53 ^{cd}	52 ^{cd}
1 43 of 1379*	—	—	54 ^{ab}	53 ^{ab}
23	24	24	55	54
76 1-3	77 1-3	77 1-3	78 1-3	72 1-3
1381*	—	4	—	—
4	4	5	4	4
1382*	—	—	—	—
5 ^{ab}	5 ^{ab}	6 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
1383*	5 ^{cd}	6 ^{cd}	—	—
5 ^c -7 ^d	6 ^a -8 ^b	6 ^c -8 ^d	5 ^c -7 ^d	5 ^c -7 ^d
1 1-2 of 1386*	8 ^c -9 ^b	9	—	—
1387*	—	—	—	—
1 3-4 of 1386	9 ^c -10 ^b	10	—	—
1388*	—	—	—	—
8	10 ^c -11 ^b	11	8	8
1389*	—	—	—	—
9	11 ^c -12 ^b	12	9	9

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1390*	—	—	10 ^{ab}	10 ^{ab}
10 ^a -11 ^b	12 ^c -13 ^d	13 ^a -14 ^b	10 ^c -11 ^d	10 ^c -11 ^d
1391*	—	[14 ^c -15 ^b]	—	—
11 ^{cd}	14 ^{ab}	15 ^{cd}	12 ^{ab}	12 ^{ab}
1392*	[14 ^{cd}]	16 ^{ab}	—	—
12	14 ^c -15 ^b	16 ^c -17 ^b	—	12 ^{ab} fn 1 1-2
1393*	—	[17 ^{cd}]	—	—
13	24 ^c -25 ^b	28	—	11. 3. 7 ^c -8 ^b
14	25 ^c -26 ^b	29	15 ^{c-f}	15 ^{c-f}
15	26 ^c -27 ^b	30 ^{a-d}	13 ^c -14 ^b	13 ^c -14 ^b
—	—	[30 ^{ef}]	—	—
16	27 ^c -28 ^b	31	14 ^c -15 ^b	14 ^c -15 ^b
17	28 ^{c-f}	32	12 ^c -13 ^b	12 ^c -13 ^b
18	29	33	16	16

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥
॥ बालकाण्डम् ॥

तप स्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्मिदा वरम् ।
नारदं परिप्रेक्ष्य चाल्मीकिमुन्निपुणवम् ॥ १ १ १

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥ १

Before st 1, S₁ ins —ॐ नम. कमलदलविपुलनयना-
भिरामाय श्रीरामचन्द्राय ॐ नम शिवाय ॥ ॐ नम सरस्वत्यै ॥
ॐ स्वस्ति ॐ and thereafter follow

1* जयति रघुवंशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाक्षरथि पुण्डरीकाक्ष ॥

2* नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने ।
सर्वज्ञाननिवासाय वाल्मीकिमुनये नमः ॥

3* कृजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
भारुह्य कविताशाखा वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

4* वाल्मीकिर्मुनिमृगस्य कवितावनचारिणः ।
श्रुत्वा रामकथानादं को नु याति परा गतिम् ॥

5* यः पिबन्सततं लोके रामायणकथामृतम् ।
भृतृप्तस्त मुनिं वन्दे प्रचेत समविक्रमम् ॥

6* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतरावणम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥

—N₁ fol missing up to st 12 (cf v1 1)

—Before st 1, N₂ ins नम श्रीरामचन्द्राय, then
follows 1* (v1 स before जयति, कौशल्यानदिवर्द्धनो,
दक्षरथि (corrupt) and thereafter

7* जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

then reads 2* with v1 सर्वज्ञानाधिवासाय तस्मै
वाल्मीकये नम

—Before st 1, V₁ ins 2* only with variant in
second line as सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नम

—Before st 1, V₂ ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ ससीत-
रामलक्ष्मणाभ्या नम । श्रीहनुमते नम, then follow 1* 2*.
(second line as in V₁)

—Before st 1, V₃ ins ॐ नमो भगवते वासुदेवाय,
then follow 1* 3* (v1 first line रामरामेति रामेति
कृजन्तं मधुराक्षर) 2* (v1 सुव्रताय for श्रीयु° in the first
line, second line शाताय वीतरागाय तस्मै ज्ञानात्मने नमः.)
and thereafter

8* ये देवाः सन्ति मेरौ वरकनकमये नन्दने ये च यक्षा-
पाताले ये भुजगाः फणिमणिकिरणध्वस्तसर्वान्धकाराः ।
कैलासे स्त्रीनिरासे प्रमुदितहृदया ये च विद्याधरास्ते
तन्मोक्षद्वारभूतं मुनिवरवचनं श्रोतुमायान्तु सर्वे ॥

9* रामायणभराम्यस्तं दुर्लभं हि मुनेर्वच ।
न च तेन विना मोक्षस्तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥

—Before st 1, V₄ ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ नमः
श्रीरामाय । ॐ नमो हनुमते, then follow 1* (with
lacuna for ति in तिलक) 2* (with वेदज्ञाय for श्रीयुताय
and second line as in V₁).

—Before st 1, B₁ ins ॐ नमो गणेशाय, then
follow 1* (v1 कौशल्यानदिवर्द्धनो) 2* (with second
line as in N₂)

—Before st 1, B₂ ins ॐ नम श्रीरामचन्द्राय;
then follow 1* (as in B₁) 7* 2* (v1 °न्द्रा° for °शा°
in m and second line as in V₁) After 2* रामरामेत्यादि
in marg

—Before st 1, B₃ ins ॐ रामचन्द्राय नमः, then
follow 1* (as in B₁) 7* 2* (v1 °न्द्रा° for °शा° in
m) as in N₂ (v1 m for second line शाताय वीत-
रागाय वाल्मीकाय नमो नम).

—Before st 1, B₄ ins नम श्रीरामचन्द्राय; then
follow 1* (as in B₁) 7* (v1 महात्मना for गुणात्मना)
2* as in N₂

—Before st 1, Dt ins श्रीरघुकुलभूषणाय नमः ॥ ॐ ॥

—Before st 1, D₁ ins ॐ नमो विघ्नवल्लीविध्वंसनाय,
then reads

10* जयति भृगुवंशतिलक प्रथमकविर्द्विजवर स वाल्मीकि ।
मृदुललितपदनिबद्धं कृतमिदं रामायणं येन ॥

Then 1* and thereafter

11* अत्रैव धर्मविधिरत्र पतिव्रतानां
सौभ्रात्रमत्र निखिला गुरुभक्तिरत्र ।
वाल्मीकिना कविवरप्रवरेण गीते
रामायणे वदत केऽत्र गुणा न सन्ति ॥

—Before st. 1, D₂ ins श्रीगणेशाय नमः and there-
after :

12* शुक्लाम्बरधर विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

Then follows 11* (v1 पतिव्रतात्वं for °तानां,
सौभाग्यम् for सौभ्रात्रम्, वृष for वर, न सं० (on marg)

—Before [st 1, D₃ ins ॐ नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः,
then follow 10* (v1 तु for स, बध for बद्ध, इह
for इदं)

13* सद्रूपणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥

Then follow 3* 7* 12* (v1 as in D₂)

—Before st 1, D₄ ins श्रीमते रामानुजाय नमः, then
follow 1* (v1 स जयति) 3* 5* (v1 रामचरितामृत-
सागर in the first line, प्राचेतसमकल्मष in the second
line), 4* (v1 सिंहस्य for °भृङ्गस्य in the first line,
शृण्वन् for श्रुत्वा, को न for को नु in the second line),
6* and thereafter

14* यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
वाष्पचारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

Then follows 7* (v1 लोककारिणा in line 1) and
thereafter

15* चेद्वेधे परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
चेदं प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥

—Before st. 1, D₅ ins ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ जयति
सुमगमूर्ति, then follow 1* 2* (v1 first two letters
are moth-eaten in line 1, line 2 सर्वज्ञानाधिवासाय)

—Before st 1, D₆ ins श्रीमते रामानुजाय नमः, then
follow

16* श्रीमद्राघवपादपद्मयुगल पद्मार्चितं पद्मया
पद्मस्थेन तु पद्मजेन विनुत पद्माश्रयस्यासये ।
यद्वेदैश्च नुतं सुखैकनिलयं सर्वाश्रय निष्क्रियं
शश्वच्छकरदाकर मुहुरहो सञ्जौमि तल्लब्धये ॥

17* श्रीमद्रहस्य तदेव बीजममल यस्याङ्कुरश्चिन्मय
काण्डैः सप्तमिरन्वितोऽतिविततो हृष्यालवालोदित ।
पत्रैस्तत्त्वसहस्रकैः सुविलसच्छाखाशतैः पञ्चभि-
श्चात्मप्राप्तिफलप्रदो विजयते रामायण स्वस्तरु ॥

18* वाल्मीकिगिरिसंभूता रामाभोनिधिसगता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

Then follows 15* and thereafter

19* रामं रामानुजं सीता भरतं भरतानुजम् ।
सुभीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुन पुन ॥

Then follow 3* 4* 5* (both as in D₄), 6* and
thereafter

20* अञ्जनीनन्दनं वीर जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

21* उल्लङ्घय सिन्धोः सलिलं सलील
यः शोकवाहिनं जनकात्मजायाः ।
आदाय तेनैव ददाह लङ्का
नमामि तं प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

22* मनोजव मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
चातात्मजं वानरयूथमुख्य श्रीरामदूतं शिरसा नमामि ॥

23* रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतये नमः ॥

Then follow 1* 7* and thereafter

24* नत्वा राम शिवं साम्ब रामो रामप्रवर्तितः ।
रामायणस्य तिलकं कुरुते रामतुष्टये ॥

—Before st 1, D₇ ins श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै
नमः ॥ श्रीरामाय नमः, then follow

25* अविरतमदजलनिवह
अमरकुलानेकसेवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातार
कामेश गणपतिं वन्दे ॥

26* या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।
या ब्रह्माच्युतशकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

27* विरमति महाकल्पे नामिपथैकनिकेतन-
स्त्रिभुवनपुन शिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
क्विविकरणा कीदृग्यस्य व्यवस्थितिरित्यसा-
नुदरमविशदद्गु तस्मै जगन्निधये नमः ॥

Then reads 3* (v1 वाल्मीकि- for °कि-) 10*

(v1 second line कृतमिह) 1* (doesn't read हृदय
after कौशल्या) 11* (v1 °पतिरत्रपतिव्रतासौ, आतारमत्र,
कविवृष°), then reads

28* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलित वाङ्माय मधु जगत्पिबति ॥

Then follows 7*

—Before st. 1, D₈ which contains रामायणपारायण-
विधि and अध्यात्मपारायणविधि in the beginning, ins
श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामचन्द्राय नमः, then
reads as in D₈, omitting 24*

—Before st 1, D₉ ins श्रीगणेशाय नमः ॥ सीतापतये
नमः ॥ श्रीरघुनन्दनाथाय नमः, then follow 1* 2* (v1
सर्वजनाधिपतये वाल्मीकिमुनये नमः) 3* 4* (v1 सिंहस्य,
शृण्वन् रामकथा लोके) 5* (v1 प्राचेतसमकल्मष) 6* (v1
राक्षसं for रावणम्), then follow

29* चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसा महापातकनाशनम् ॥

(7^{ab}) 30* बहवो दुर्लभाश्चैते त्वया ये कीर्तिता गुणाः ।
एतस्मिन् हि मृत्युलोके गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि किञ्चिदेभिर्गुणैर्वृतम् ॥

[lines 2, 3 = (var) 5I*]

Then follows 7*

—Before st 1, D10 ins श्रीगणेशाय नम ॥ ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* 7* 2* (v1 [अ] धिवासाय तस्मै वाल्मीक्ये) 3* 4* (v1 °किमुनिसिहस्य, then as in D4).

—Before st 1, D11 ins श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः, then follow 1* 7* (v1 विश्वधारिणा in the first line) 2* 3* 4* as in D4 5* (first line as in D4) 6* 20* (v1 अंजना- for अञ्जनी-) 29* (v1 प्रोक्त for पुंसा in the second line)

—Before st 1, D12 ins श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामाय नमः, then follow 3I* (om ॐ) 1* 2* (v1 वाल्मीकाय मुनये नमः hypermetric) 3* (v1 कवितासांख्यौ) 4* (v1 वाल्मीकेर्मुनिः, then as in D4) 5* as in D11, 6* 20* 29* as in D11

—Before st 1, D13 ins ॐ स्वस्ति ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरवे नमः ॥ ॐ नमः कमलदलविपुल-
नयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय नमः (cf S1) then follows .

31* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

Then follow 1* 2* 3* 4* (v1 °वनराजितः, के न याति) 5* 6* as in D9, 20* (v1 लोका° for लङ्का°) 29* as in D11, 7*, then follows ref श्रीसूत उवाच

—Before st 1, D14 ins *~*~य नमः ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः, then reads 12* and thereafter

32* आयुरारोग्यपुत्रार्थराज्यवन्धुसमृद्धयः ।
भवन्तु मे सदा विष्णो प्रसादाद्भगवति ॥

Then follow 23* 3* 4* 5* both as in D4, 6* 20* as in D12, 21* 22* 14* and thereafter

33* आज्ञनेयमतिपाटलानन काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम् ।
पारिजाततर्मूलवासिनं भावयामि पवमाननन्दनम् ॥

Then follows 18* (v1 रामसागरगामिनी in the first line, पुनाति भुवनं पुण्या रामायणमहानदी second line), thereafter reads

34* श्लोकसारसमाकीर्णं स्व(स)र्गकलोलसकुलम् ।
काण्डग्राहमहामीनं वन्दे रामायणार्णवम् ॥

Then follows 15*, then reads

35* आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ।
लोकाभिराम श्रीराम भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

36* शृण्वन् रामायणं भक्त्या य पाठ पदमेव वा ।
स याति ब्रह्मण स्थानं ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥

Thereafter follows 29*, then reads

37* यः कर्णाञ्जलिसपुटैरहरहः सम्यक्पिबत्यादरा-
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलितं रामायणाख्यं मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रव
ससारं स विहाय गच्छति पुमान् विष्णोः पदं शाश्वतम् ॥

38* वैदेहीसहितं सुरद्रुमतले हैसे महामण्डपे
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्वं मुनिभ्यः परं
व्याख्यातं भरतादिभिः परिवृतं राम भजे श्यामलम् ॥

39* श्रीराघवं दशरथात्मजमग्रमेय
सीतापतिं रघुकुलान्वयरत्नदीपम् ।
आजानुबाहुमरविन्ददलायताक्षं
राम निशाचरविनाशकरं नमामि ॥

40* नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमश्च चन्द्रार्कमरुद्वेभ्यः ॥
(vulg 5 13 57)

Then follows हरि ॐ and thereafter reads

41* धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व शरैर्न जहि रावणिम् ॥
(vulg 6 90 69^{def})

Ends with इति दशकृत्वो जपेत् ॥

—Before st 1, T1 ins श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ हरिः ॐ,
T2 ॐ, T3 (m) अविघ्नमस्तु श्रीरामाय नमः श्रीरामचन्द्र-
परब्रह्मणे नमः, followed by 12* 3* 4* as in D9, 5* as
in D9, 6* (v1 वाराशिः, राक्षसः) 20* as in D11 Then
T1 reads

42* आमिपीकृतमार्तण्ड गोष्पदीकृतसागरम् ।
तृणीकृतदशग्रीवमाजनेयं नमाम्यहम् ॥

Then T read 21* 22* 14* Then T1 reads 33*
Then T read 18* as in D14, 34* 15* Then T2 3 read
35* Then T read 36* Then T3 ends with श्रीरामाय
नमः

—After 36*, T1 3 ins 29* as in D13, then read
23* T1 ends with ॐ, T2 with ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः ।
हरि ॐ

—Before st 1, G3 ins हरि ॐ, G4 शुभमस्तु अविघ्नमस्तु
श्रीमते रामानुजाय नमः श्रीरामाय नमः (G1 missing this
portion) G1 3 4 read 12* (G1 up to विष्णु, G3 up to
धर and then up to वर्णं lost due to injured fol)

—Before st 1, G2 ins

43* अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो य सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै श्रीगणाधिपतये नमः ॥

Then G read 3* 4* (G1 2 as in D10, G3 as in D4)
5* as in D4, 6* (G1 3 4 as in D9, G2 as in T), 20*
(as in D11, G4 om), 42* —After 42*, G1 3 4 read 33*

को न्वस्मिन्सांप्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥ २
चारित्र्येण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।

G13 cont 14* Then G1 reads 23* then ins श्री
गुरुभ्यो नमः । अविघ्नमस्तु Then follow 21* 22* 39*
15* 40*

—After 42*, G2 reads 21* 22* 14* 29* as in D13,
18* as in D14, 15* 36* 37* and thereafter reads

44* तदुपगतसमामसधियोग

सममधुरोपनतार्थवाक्यवद्धम् ।

रघुवरचरित मुनिप्रणीतं

दशगिरमश्च वध निशामयध्वम् ॥

(Vulg I 2 43)

—After 33*, G3 reads 14* 29* as in D13, 36* 15*
37* 44* 41* and ends with ॐ —After 33*, G4 ins
21* 22* 14* 38* 34* 37* 40* (v1 in the second line
नमोस्तु for नमश्च), 36* 44* 41* and ends with ॐ

—Before st 1, M1-3 ins (M2 damaged for this
portion) हरि श्रीगणपतये नम अविघ्नमस्तु

Thereafter M1 reads 43* 3* 4* as in D11, 5* as in
D11, 6* as in D9, 20* as in D11, 42* 21* 22* 14* 29* as
in D13, 18* 15* 36* 37* 44* M2 reads from 43* to
22* (3* 4* 20* 21* 22* are partially damaged) as in
M1 Then cont 39* (partially damaged) 15*
29* as in D13, 37* 40* (partially damaged), 14*
44* M3 reads from 3* to 22* as in M1, then 39*
15* 29* as in M2 and thereafter 36* 18* 14* 37*
40* 35* 44*

—Before st 1, M4 ins श्रीमहागणपतये नमः श्रीसरस्वत्यै
नम श्रीरामाय नम श्रीगुरवे नम श्रीवेदव्यासाय नम अविघ्न-
मस्तु

1 In N1 st 1-12 are lost on a missing fol —^a)
V1 om word after तप, S तप- (for तप-) N2 V1-3
B D1 5 11 13 निरत, D2 9 संपन्न, D7 सयुक्तस् (for निरत)
—^b) V1 om first letter N2 V B2-4 D1-3 5 7 11-13 वर;
M4 moth-eaten (for वरम्) S1 सर्वशास्त्रविशारद M4
missing ^cd on an injured fol —^d) S1 N2 V1 3 4 B
D3 5 9 10 12 13 °सत्तम, V2 D1 2 7 11 °पुगव (D11 °व), G4
°पुग (for °पुगवम्)

2 N1 missing (cf v1 1) Before 2, D13 ins
ref श्रीवाल्मीकिस्वाच —^a) M4 fol damaged for ° V1
om second letter S1 V1 3 B1-3 D5 10-13 को ह्यस्मिन्,
D1 2 कोप्यस्ति, D3 काचस्ति, G4 ° सिन् (for को न्वस्मिन्)

विद्वान्कः कः ससथश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३
आत्मवान्को जितक्रोधो मतिमान्कोऽनसूयकः ।
कस्य विभ्यति देवाश्च जातरोपस्य संयुगे ॥ ४

S1 N1 (N1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 प्रथितो (for सांप्रतं)
—^b) S1 शास्त्रज्ञो, N2 V B D5 10-13 सद्गुणैर्, D1-3 7 स्वैर्गुणैर्
(for गुणवान्) S1 N2 V1 4 B1 3 4 D1 5 7 8 10, 12 13 गुणवत्तर
(N2 B3 D10 °म), V2 3 B2 गुण (B2 °णि) सत्तम, D11
गुणवत्त (for कश्च वीर्यवान्) —^cd) N2 om श्र T2 om
ज्ञ in कृतज्ञश्च In M2 after सत्य four letters are moth-
eaten D1-3 7 9 गुणज्ञ कश्च धर्मज्ञ क सत्य को दृढव्रत
—After 2, V2 ins

45* वाग्मी प्रियंवदश्चैव सर्वेपा प्रियदर्शन ।

—After 2, M4 ins 46* as in V2

3 N1 missing (cf v1 1) V2 transp 3 and 4
M4 transp 3^{ab} and 3^{cd} D13 repeats 3 and 4^{ab} after
49* —^a) D7 यो (for को) —For 3^{ab}, S1 N1 (N1 miss-
ing) V B D5 10-13 subst

46* उदाराचारम्पन्न सर्वभूतहितश्च क ।

[S1 क सदा- (for उदारा-) V2 3 B D10 13 -हिते रत
(for -हितश्च क)]

—^c) V1 om from वद in ° up to श्लोक in ° M4
रूपवान् (for विद्वान्) S1 वीर्यवान् वलवाश्चापि, N2 V1-3
B D1-3 5 7 9-13 वीर्यवाश्च (D9 °वान्पु) वरा (D1-3 7 9 कृत)
न्यश्च, V4 धीरश्च सत्यसधश्च —^d) S1 N2 V B D11 12 कश्चापि,
Dt ° क-, D5 10 M1 4 कश्चैक, D13 सदा च (for कश्चैक-)
D13 प्रियदर्शिनः (for °दर्शन) D1-3 7 9 हृति (D1 9 मति)
मान्कोनु (D2 9 न) सूयक (cf I I 4^{ab}) —After 3, M4 ins

47* क श्रीमान्को यशस्वी स्य ° श्लोकोऽभिमत प्रिय ।

4 N1 missing (cf v1 1) V2 transp 3 and 4 D13
repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^a) S1 N2 V1-3 B D1 2 5 9
-13 जितक्रोधो महान्कश्च, V4 जितक्रोधश्च सुमहान्, D3 7 जित-
क्रोधो महान् दक्ष (D7 महादक्ष) —^b) S1 कृतज्ञश्च, N2 V B
D7 10-13 M4 हृतिमान्, D1-3 9 कश्चाति- (D3 9 °पि), D5 वृत्ति-
मान् (for हृतिमान्) S1 चान° V1 को न्व°, V3 कोनु°, B3 अन°
(marg sec m as in text), D1-3 (D2 om ण) 7 9
गुणवत्तर (for कोऽनसूयक) —After 4^{ab}, D1 ins

48* एतैर्वैकुण्ठममर्थोऽसि ज्ञातुमेवपरिधं नरम् ।

D1 2 om 4^{cd} —^cd) S1 N1 (N1 missing) V B D5 10-13
संजातरोपाकस्मा (V4 °कर्मा (sic)) च देवता ज्ञ (V2 4 टे (V4
टै) वतान्य) पि विभ्यति, D3 विभियुर्जातरोप कस्या देवापि°, D7
विभियुर्जातरोपस्य यस्य देवाश्च°, D9 विभियुर्जातरोपस्य कस्य
देवस्य°, M4 जातरोपस्य ममरे कस्य देवोऽपि विभ्यति —D1
cont S1 N2 V (V2 reads line 4 after 3) B D3 5 7 9-13
M4 ins after 4, D2 after 4^{ab}

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥ ५
श्रुत्वा चैतत्रिलोकज्ञो वाल्मीकेनारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६

49* क उदार* समर्थश्च त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
कः प्रजानुग्रहरत को निधिर्गुणसंपदाम् ।
समग्रा रूपिणी लक्ष्मी. कमेकं सञ्ज्ञिता नरम् ।
अनिलानलसूर्येन्दुशक्रोपेन्द्रसमश्च क* ।

[(1 1) Ñ2 कृतदार, B3 कृतकृत्य (for क उदार) Ñ2 समनुश्च, V1 * मर्थश्च (for समर्थश्च) Ñ2 अभि- (for अपि) D9 रक्षिता (for रक्षणे) —(1 2) Ñ2 V1 B3 D2 3 5 7 9-12 M4 °क*, V3 °ग्रहे रक्त (for °ग्रहरत) V3 विधिर् (for निधिर्) — (1 3) In M4 first four letters are lost S1 कमेका, B4 सम्यक् D2 सत्ता —(1 4) V4 मनुना (for अनिला-) D2 transp अनिल and अनल D11 -सूर्ये :- (for -सूर्येन्दु-) D2 समधुति* (for समश्च क*) V4 शक्रो वैश्रवणश्च क for post half]

—Before 49*, D9 ins

50* संजातरोषो कस्याच्च देवा अपि हि विभ्यति ।
(cf 4^{cd} in S1 etc)

—After 49*, D13 r (var) 3 and 4^{ab}

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{ab} Cr k एतम् (as in text also). V2 त्वत्त (for श्रोतु) S1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10-13 M4 त्वत्तो (V2 श्रोतुं) नारद तत्त्वत (B1 सत्तम, D5 moth-eaten, M4 सर्वश) D1-3 7 9 यदि शक्यं मया श्रोतुमत्र (D9 °तुं तद्वत्) कौतूहल मम (D2 9 हि मे, M2 missing, D1 transp श्रोतु and शक्यं) —^c S1 Ñ2 V2 B D4 6 8-10 M4 देवर्षे त्वं, V1 देव ऋपे त्वं, V3 देवर्षिस्त्वं, V4 सर्वज्ञोसि, D1-3 7 कथय त्व, D5 °* षे त्वं (for महर्षे त्व) V3 हि (for ऽसि) —^d D2 ज्ञानम् (for ज्ञातुम्)

6 Ñ1 missing (cf v l 1) In M4 letters are lost from स्त in ^a to वाल्मीके in ^b —^a D1 M1 चैव, D3 चेति, D9 तद्, G2 चैक (for चैतत्) D1 M1 (before corr as in text) त्रिकालज्ञो, D3 च तत्त्वज्ञो, D9 अचलोकज्ञो (for त्रिलोकज्ञो) S1 Ñ2 V B D5 10-13 M4 काल (V4 लोक) त्रयज्ञ (V2 तत्त्वज्ञ) स्तच्छ्रुत्वा —^b M1 वान्मीकेर् (for वाल्मीकेर्) D7 °गदित विभु, V4 वाल्मीकस्य तदा वच D1 om 6^{cd} —^c B1 missing first four letters in ^c S1 Ñ2 V B D1 5 10-13 M4 [उ]पामन्य, D2 धर्मज्ञ, D3 7 9 सर्व (D3 4) ज्ञ (for चामन्त्य) —^d S1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10-12 M4 तमृषिं प्रत्यभाषत, D13 तं मुनिं प्रतिभाषित (sic) —Before 7, D2 13 ins ref नारद उवाच (D13 श्रीः*र*उ*च)

7 Ñ1 missing (cf v l 1) D1 om 7 —^a D2 महा च, D3 7 9 महर्षे (for बहवो) D2 3 7 त्वेते, D9 चैते (for

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्या तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥ ७
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्द्युतिमान्वशी ॥ ८

चैव) V4 [अ] पि त्वया प्रोक्ता (for दुर्लभाश्चैव) —^b S1 Ñ2 V B D1 D2 4 5 8-10 M4 त्वयैते, D3 7 9 त्वया ये (by transp), M3 ये (inf lin sec m) (for ये त्वया) —After 7^{ab}, S1 Ñ2 V B D5 10-13 M4 ins

51* एको न हि त्रिलोकेऽस्मिन् गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि कञ्चिदेभिर्गुणैर्युतम् ।

[(1 1) D5 एकस्मिन् हि Ñ2 एकस्य हि नृलोकेस्मिन्, V2 एकस्मिन्ननेकस्मिन्, V3 4 एकस्मिन्नरलोकेस्मिन्, B D5 10 M4 एके न हि (B1 एकत्र हि) नृलोकेस्मिन्, D11-13 एकस्मिन्न हि (D13 om हि) नृलोकेस्मिन् —(1 2) V1 B1 D5 13 M4 किञ्चिद्, V2 सर्वैर्, V4 कथम् (for कञ्चिद्)]

B2 D11 cont

52* किं तु वक्ष्याम्यहं तुभ्यं भविष्यति महायशाः ।
एतैरप्यधिकैश्चैव गुणैर्युक्तो महामनाः ।

[1 2) D11 गुणयुक्तो महाधुति for post half]

B2 cont .

53* पुण्य पुराणमघनाशनमप्रमेय
रामायण दशरथात्मजवर्णनाख्यम् ।
वाल्मीकिवक्त्रसरसीरुहनिःसृतं य*
श्रद्धान्वितो नु शृणुयात्कतुमि. किमन्यै* ।

D11 om 7^{cd} —^c D2 ते त्वां, D7 तं ते (for मुने)
D9 गुणवान् यश्च बुद्ध्या वा —^d D9 संयुक्त (for तैर्युक्त)
—For 7^{cd}, S1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 12 13 M4 subst

54* श्रूयता तु गुणैरेभिर्यो युक्तो नरचन्द्रमा ।

[Ñ2 B3 4 D10 च, B2 तद्, M4 हि (for तु) B2 युक्तो यो, M4 युक्तो य एभिर् (by transp) D13 नरसत्तम, M4 गुणचन्द्रमा]

8 Ñ1 missing (cf v l 1) —^b S1 Ñ V B D5 10-13 गुणाकर D1-3 7 9 राम एभिर्गुणैर्युत*—After 8^{ab}, S1 Ñ2 V B (B2 repeats) D5 10 13 13 M4 ins line 2 of 52*, with following variants [V3 B1 3 m एभिस् (for एतैर्) S1 B2 3 (m अपि) D5 10 12 13 M4 अभि, V3 तैर् (for अपि) Ñ2 एते वस्वधिवैश्, V1 एतैर्गुणयुतैश्, V2 om एव, M4 °क ह्यातो (for °वैश्चैव) S1 °मति, Ñ2 V2-4 B D5 10 12 13 M4 °द्युति, V1 मह*ति* (for °मना)]—^c S1 Ñ (Ñ1 missing) V B D3 5 7 9-13 M4 संय (V2 4 संय्य) तात्मा, D1 धर्मात्मा च (for नियतात्मा) S1 Ñ2 V3 4 B D1 5 7 9-13 महात्मा च (D7 वै), V1 च द्युतिमान्, V2 नहातो च (sic), D3 च द्युतिमान् (for महावीर्यो) D2 कीर्तिमाश्चैव द्युतिमान् —^d

बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमान्छत्रुनिवर्हणः ।
 विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥ ९
 महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुरिन्दमः ।
 आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः ॥ १०
 समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
 पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः ॥ ११
 धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजानां च हिते रतः ।

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V2-4 B D5 10-12 धृतिमान्बुद्धिमान्
 (by transp) V3 वली, D1 क्षमी, D9 ऋजु (for वशी)
 V1 धृतिमान् श्रीलवान्प्रमु., D2 37 धृतिमान् ज्ञान (D7
 वल)वान् क्षमी, D13 धृतिमान्गुणवान्

9 Ñ1 missing (cf v1 1) —^a) B4 missing, D10
 दीप्ति° (for नीतिमान्) D2 वीमान्वाग्मी च (for नीति-
 मान्वाग्मी) —^b) V1 मान्, D9 शूर (for श्रीमान्) M2
 जत्रु- (for शत्रु-) —^c) Ś1 D5 7 विपुलाङ्गो, V1 विपुलाक्षो,
 D13 विशालाक्षो (for विपुलांसो) V1 D5 missing (for
 बाहु) —^d) V1 D5 missing (for कम्बुग्रीवो) V2 'मना',
 B1 'भुज', D9 'वचा' (for महाहनु)

10 Ñ1 missing (cf v1 1) —^a) Ś1 Ñ (Ñ1 miss-
 ing) V B D1-3 5 7 9-13 M4 म (V1 missing) हेष्वासो महा-
 तेजा (M4 'सत्त्वो') —^b) B1 3 (m orig as in text) 4
 दृढजानुर, D5 13 'शत्रु', D7 'गुल्फो हि' (for गूढजत्रु) —^c)
 Ñ2 B D10 11 सुमुखो, V2 स्वशिरा, D9 सुशील-, M4 सुशिर
 (for सुशिरा) —^d) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9
 -13 वलवान् सत्य (D1-3 7 9 सिंह) विक्रम

11 Ñ1 missing (cf v1 1) —^a) D1 समा, D3 सम
 (for सम) D3 'मित्राणां', M2 'भक्तां' (for 'भक्ताङ्ग') —^b)
 D2 दिव्य° (for स्निग्ध°) —^c) D5 partially missing Ś1
 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 M4 transp पीनवक्षा
 and विशालाक्ष D13 विपुलाङ्ग (for विशालाक्ष) V1 3 'वक्षो',
 D9 'वक्ष' (for 'वक्षा') —^d) D3 'लक्ष्मण', D13 कुलनन्दन
 (for शुभलक्षण)

12 Ñ1 missing (cf v1 1) M4 reads 14^{ab}
 after 12 —^a) V2 'वक्ष', D3 'संध्यश्' (sic) (for
 सत्यसंधश्) —^b) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13
 जितक्रोधो जितेंद्रिय, M4 प्रचारज्ञश्च कर्मणा —^c) Ś1 Ñ (Ñ1
 missing) V B D1-3 5 7 10-13 मनस्वी, G4 * 'स्वी', M4
 नयज्ञो (for यशस्वी) D9 तान° (for ज्ञान°) —^d) Ś1 V3
 D10 11 शुचि- (for शुचिर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B
 D1 5 9-13 दीर्घ (V2 ओर्ज) समन्वित, M4 श्रीलवता वर (for
 वक्ष्य समाधिमान्). D2 37 सर्वशास्त्रार्थज्ञोविद् (D2 'पारंग')
 —After 12, Dt D5 6 8 11 14 S (except M4) ins

55* प्रजापतिसम श्रीमान्वाता रिपुनिपूदन ।

यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ॥ १२
 रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।
 वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥ १३
 सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
 सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥ १४
 सर्वदाभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः ।
 आर्यः सर्वसमर्थैव सदैकप्रियदर्शनः ॥ १५

[T (except T1) G सम- (for सम) D11 दाता रिपुनि-
 (निपू)दन for post half]

—After 12, D3 ins

56* कुरुते सर्वलोकस्य धर्मस्य परिपालनम् ।

13 ^a) D2 कुरुते (for रक्षिता) Ś1 Ñ (Ñ1 missing)
 V B D1-3 5 7 9 10 12 सर्व-, D13 सूर्य- (for जीव-) D9
 -लोकानां, D11 -लोकेस्य (for -लोकस्य) —^b) V1 स्ववंश-,
 G4 'र्मस्य' (for धर्मस्य) D1 पारि°, D2 'पालन' (for परि-
 रक्षिता) —After 13^{ab}, Dt D3 4 6-9 11 14 S ins

57* रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।

[D3 त्रितय, D7 9 M4 वक्ष्य, M2 ध- * (for धर्मस्य) D11
 स्वस्य धर्मस्य सर्व- (for prior half) D3 7 9 त्रैलोक्यस्यापि रक्षि
 (D3 'पि)ता (for post half)]

Ñ1 om ^{cd} —^c) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3 (m as in text)
 D1-3 5 7 10 12 13 सर्व- (for first चेद-) Ś1 Ñ2 V B D1-3 9
 -13 'विचैव', D5 missing, M4 'विद्वाग्मी' (for 'तत्त्वज्ञो')
 —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 सर्वशास्त्रविदारद, M4 वैद्यो
 चेदविदा वर.

14 D3 transp 14^{ab} and 14^{cd} M4 reads 14^{ab}
 after 12 —^a) V1 दास्त्रानु-, B3 दास्त्रास्त्र- (int lin as
 in text) (for दास्त्रार्थ-) T2 G1-3 M1-3 तत्त्वज्ञ- (for
 तत्त्वज्ञो) —^b) Ś1 D13 मति°, Ñ V B D1-3 7 9 12 M4 नीति°
 (for स्मृति°) V2 4 D11 'भानुमान्', D1 'भान्वमान्', D2
 श्रीतिभाववान्, D7 प्रतिभान्वित, D9 प्रतिभारि स-, (for प्रति-
 भानवान्) —^d) V4 दीनात्मा च, G3 damaged (for अ-
 दीनात्मा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 बहुश्रुत, G3 damaged
 (for विचक्षण)

15 ^a) Ś1 Ñ2 V1 4 B3 D1 5 10-13 'नुग', Ñ1 B
 (B3 m) 'लुन', V2 'सीष्ट', D2 7 सर्वरमित, D9
 'मित', D9 'मिःश्रुत', D11 'नगत', M4 सर्वलोमिसुत (for
 सर्वदाभिगत) —^c) Ñ V3 B1 2 4 D1 2 5 7 9-12 स सत्य.
 (B2 भ्य, m as in B1) स स (D2 द)म सौम्य (Ñ1
 illeg, D1 2 7 9 शूर), V1 स सत्य सशम सौ., V संसह.
 स सम सोऽर्च्य, V4 स सत्य सुसम स्वाज्ञे, B3 M4 स सत्य-
 समय सौम्य, D3 स स्वभ्य समरे शूर. —^d) Ś1 Ñ V B
 D1-3 9-11 13 G1 M4 स च, D12 स वा (for मदा) Ś1 Ñ1

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
 समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥ १६
 विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ।
 कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ॥ १७
 धनदेन समस्त्यागो सत्ये धम इवापरः ।
 तमेवंगुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ १८
 ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम् ।

यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपतिः ॥ १९
 तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्यायै कैकयी ।
 पूव दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।
 विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥ २०
 स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः ।
 विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥ २१
 स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् ।

G I. I 27
 B I. I 24
 L I. I 27

V1 2 4 B1-3 D1 3 9 10 T G3 M4 एक, B4 आर्यः, Dt D4 6 8 14
 T1 3 G3 M2 Ct एव, Cg as in text (for एक-) D5 स च क °

16 D1 om (hapl) 16^a—17^b—^a Ś1 Ñ V B
 D1 3 7 9 11-13 राम, M4 स हि (for स च) —^b Ś1 Ñ V B
 D2 3 11, 12 G1 2 M (M4 after corr as in text) नदि-
 (for नन्द-) D12 om (hapl) 16^c—17^b—^c D3
 गंभीर (°) (for गाम्भीर्ये) B1 om (hapl) 16^d—17^a
 —^d Ś1 स्थैर्येण, Ñ V1 2 4 B2-4 D2 3 5 7 10 11 13 स्थैर्ये च,
 V3 स्थैर्ये (submetric) (for धैर्येण) D9 हिमवानिव च स्थिर
 The sequence of st after 16^c in D7, is 17^d,
 18^{ab}, 17^{abc}, 16^d, 18^{cd}

17 B1 om (hapl) 17^a, D1 12 om 17^{ab} (cf
 vl 16) For sequence in D7 cf vl 16 G3
 is missing from विष्णुना up to सोमवत् —^a D5 मयसदक
 (sic) (for सदृशो) V1 D2 3 7 M4 शौर्ये (for वीर्ये) —^b
 Ś1 धैर्ये च मघवानिव V1 2 बुद्ध्या तुल्यो बृहस्पते (V1 °ति°).
 —^c G4 सदृश Ñ2 B2-4 (B3 marg as in text) D10
 कोपे —^d G2 (before corr) सदृशी (for पृथिवी)
 (sec m in Malayalam character as in text)

18 For sequence in D7 cf vl 16 —^a Ś1 Ñ1
 V1 3 4 D1-3 5 7 13 M4 धनदस्य (D13 °देव) (for धनदेन)
 B4 मनस् (for समस्) V3 4 (marg) D13 चार्थे (for
 त्यागे) G2 समागस्त्योगे (sic) —^b Ś1 Ñ V1 3 4 B
 D1 3 5 7 10-13 सत्येप्य (Ñ2 B3 D10 13 °चा, D1 11 °त्व) नुपम
 सदा, V2 D2 सत्येप्यनुमत (D2 °रत) सदा, D9 शूरोप्यनुपम.
 सदा —Ñ V B D10-13 after 18^{ab}, M4 after 18 ins

52* रञ्जयामास स गुणैरुदारैस्तैरिमा प्रजा ।
 यस्मादतो राम इति नामैतत्तस्य विश्रुतम् ।

[(1 1) V1 2 रमयामास M4 हि (for स) V4 स रजयामास
 (by transp) Ñ2 B3 D10 स्वगुणे रजयामास (B3 marg
 रमयामास स्वगुणे), B4 रमयात्ववसगुणे (sic) V3 यच्छमैस् (for
 उदारैस्) D13 य (for तैर्) —(1 2) D11 प्रसाददौ (sic)
 (for यस्मादतो) D10 नामैव (for °तत्) V1 4 विश्रुत, V3
 वै श्रुत (for विश्रुतम्)]

—After 18^{ab}, D2 3 ins

53* गाङ्गो हृद इवाक्षोभ्य साधुवत्प्रियदर्शन ।

Ś1 D5 11 om 18^{cd} M2 damaged from संप up to
 सत्यप and मम् in 18^{cd} —^c V2 एक, D9 सर्वः, D12
 एव (for एवं-) D1 विध° (for गुण°) M4 धर्मवान्गुण-
 सपन्न —^d D3 रामे, M4 राम. (for रामं) M4 पराक्रम.
 (for पराक्रमम्) D9 शरण्यं शरणं तथा

19 °) Ś1 D5 11 12 रामम्, D2 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठं) Ś1
 अग्रे, Ñ1 श्रेष्ठि, V3 D2 3 M4 श्रेष्ठैर्, V4 श्रेष्ठं, D5 11 12 आर्यः,
 Cg (as in text) (for श्रेष्ठ-) Ñ1 V1 om युक्त
 V4 गुणोपेतं —^b Ś1 Ñ V3 4 B D5 10-13 पिता, V1 ता,
 V2 D1-3 7 9 राजा (for प्रियं) Ś1 स्वय (for सुतम्) —
 After 19^{ab}, Dt D4 6 8 11 12 14 S (except M4) ins

54* प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया ।

[D11 प्रकृतिप्रतीनां (corrupt) (for प्रकृतीना) D13 हिते
 (for हितैर्)]

—^c G4 missing first two letters B1 राज्येषु (for
 राज्येन) Ś1 V3 D7 11 संयुक्तम् (for संयोक्तुम्). —^d Ś1
 Ñ V B D5 10-13 इयेष स, D1 इच्छन्नु स, D2 तमैच्छत्स,
 D3 7 ऐच्छत्स च, D9 M4 ऐच्छद्गामं (for ऐच्छत्प्रीत्या). Ś1 Ñ2
 V1 4 B D5 10-12 महाद्युतिः, Ñ1 V3 D13 महामति, D11
 महीपते (for महीपति)

20 °) Ś1 Ñ V B D5 7 9 11-13 सभार (D9 °रे), D1-3
 समयं (for सभारान्) —^b M4 भार्याय (for °थ) Ś1 Ñ
 V B D1-3 5 7 9-13 कैकेय (Ñ1 V3 D5 9 11 12 कैकय, V2 B3 4
 D13 कैकेय) वंशजा (D1 °सभवा), Cg कैकेयी (for भार्याय
 कैकयी) —^c V1 om four letters after पू Ñ2 V2 3
 B1 2 4 D1-3 7 9 पूर्व- (for पूर्व) Ñ1 दत्त वर, D11 दत्तावरा
 (for दत्तवरा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 राज्ञा (Ñ2 °जा), D1-3 7 9
 भार्या (for देवी) —^d V1 2 B2-4 °मेतम्, V3 4 °मेतद्,
 D3 राजानं तम् (for वरमेनम्) V3 मया वृत, V3 अवोचत,
 D11 अयजात (corrupt) (for अयाचत) D7 वरौ
 द्वावन्वयाचत —In M2 20^{ef} is partially lost on an
 injured fol —^e B1-3 (B2 m as in text, B3 m,
 orig as in text) वनवास, D9 विवास रामचद्रस्य.

21 °) Ś1 V3 B3 4 (om स) D2.4 5 7 G4 M2
 सयु (Ś1 B3 यु m) त. (D2 °ता), V1 4 D6 9 13 यंत्रित
 (for सयत) —^c V1 (om) 3 4 तदा, B1 स तं, D10 * तं;

3 I I 27
B I I 24
L I I 27

पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥ २२
तं व्रजन्तं प्रियो आता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ २३
सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ।
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥ २४
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।

M4 तत्त. (for सुत) —^a) D12 om from दश in 21^a up to प्रियो in 23^a N1 V34 B134 (B3 m sec m) D1-3 7 9 12 राजा, V2 पिता, M4 पुत्र (for राम) V2 तदा, V34 B1 सुत, B3 (orig as in text, in sec m.) स्वयं (for प्रियम्).

22 D12 om 22 (cf v1 21) B4 om 22^{ab} D2 repeats 22 —^a) V2 D1-3 7 जगाम स (by transp) D1 वने (for वन) V1 T3 वीर-, D9 राम (for वीर) —^b) V1 om पालयन् —^c) N2 -निश्चात्, D3 -निदेशात् —^d) D1 4 कैकेय्या, D3 कैकोया (sic) (for कैकेय्या.) V2 -दर्शनात्, D1-3 7 9 -काम्यया (for -कारणात्) —After 22, B3 ins

55* सर्वं त्यक्त्वा महाबाहो हृष्टो धर्मस्य पालने ।

23 D12 om up to प्रियो (cf v1 21) —^b) M2 °जगा (for °जगाम ह) —^c) M2 missing up to सुमित्रा in ^a (fol damaged) D1 सदा (for स्नेहाद्) —^d) D3 7 om ^a G1 M2-4 -नंदि- (for -नन्द-) V2 D1 2 9 सौभ्रात्रमनुदर्शयन् —For 23, S1 N V1 3 4 B D5 10-13 subst (D11 subst. 1 1 for 23^{ab} and cont 1 2)

56* तं यान्तमनुजो धीमान् आतर राममग्रजम् ।
लक्ष्मणो नाम विनयादनुवव्राज वीर्यवान् ।

—After 23, Dt D3 4 6 8 11 14 S (except M4) ins

57* आतर दयितो आतु सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।
रामस्य दयिता भार्या नित्य प्राणसमा हिता ।
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता ।

[(D3 om 1 1 D11 om lines 2 3) —(1 1) cf 23^a in V2 for the post half —(1 3) D3 दैवमायेन]

24 ^a) D7 -सयुक्ता (for -सपन्ना) —^b) D9 रामस्य च (for नारीणाम्) B1 3 4 सती (for वधू) S1 N V (except V2) B2 3 (B3 m as in text) D5 10 11 13 भार्या चैन (V1 3 4 D11 °व, V4 m °न) अनु (N1 °पति) व्रता D12 भार्या शीलाचारसमन्विता (hypermetric) —After 24^{ab}, S1 N V B D5 10 11 13 M4 ins

58* अनुवव्राज वैदेही सीता नाम शुभव्रता ।
रूपयौवनमाधुर्यशीलाचारसमन्विता ।

[N1 om line 2, M4 om line 1 —(1 1) S1 N1 D13 राम (D13 °म) शुभव्रता, N2 B नाम पतिव्रता, D10 प्राणसमा

शृङ्गवेरपुरे स्तुतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ॥ २५
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ॥ २६
रम्यभावस्थं कृत्वा रममाणा वने त्रयः ।
देवगन्धर्वसंकाशास्तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ २७
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।

हिता (for नाम शुभव्रता) —(1 2) V3 -शीलभार- (for -शीलाचार-) M4 -गुणान्विता (for -समन्विता)]
—^c) S1 N V B D10-13 वभौ सा, D5 °भौ सा (for सीतायि) M4 °ययौ (for °गता) D11 एवं (for रामं) —^d) M2 missing यथा S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 निशाकरमिव (D7 °मनु) प्रभा

25 M2 missing from 25^a up to पित्रा in 25^b —^a) D1 5 7 °गता (for °गतो) V2 D2 M4 राम, D9 (before corr तेन) नित्यं (for दूर) —^b) D3 om श in दशरथेन D1 3 7 om 25^{cd} —^c) S1 D13 °वीर-, V3 °मेर-, D4 T2 G2 3 M1 3 4 शृंगि°, T1 3 G4 M2 शृंगिवेर- (for शृङ्गवेर-) V2 -[अ] ध्वरे (for -पुरे) D9 (before corr) रम्ये (for सूत) —^d) In V1 from 25^a (except first three letters) to 35 are lost on missing fol V2 °तीरे (for °कूले) D9 14 विस° (for व्यस°) —After 25, V2 3 B2 Dt D3 (om line one) 4 6 8 9 12 14 S (except M4) ins, while D5 10 11 13 ins after 26^{ab} -

59* गुह्यमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम् ।

गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया ।

[(1 1) G1 from त्मा to पि lost V3 °पति, D9 °पते (for °पति) —(1 2) D5 स (for च) D10 सह सीतया (hypermetric) (for च सीतया)]

V2 B2 D11 cont

60* उत्ततर ततो गङ्गा वन चैव विवेश ह ।

26 V1 missing (cf v1 25) —^{ab}) V2 तेन सर्वे, D3 वनेनेन, D6 (before corr) ° तेवतेन (sic) (for ते वनेन) M3 तीर्थी (for तीर्त्वा) M4 समुद्रगा (for बहूदका) S1 N V3 4 B D5 10-13 सीतीत्य (D11 सौतीत्य, D13 सीतोति (sic)) वनदुर्गाणि सरितश्च सरामि च —^c) S1 N V4 B D5 10-13 ययौ शैल, V2 D1-3 7 M4 अनुप्राप्ता, V3 ययौ राम, D9 अनुप्राप्तो (for अनुप्राप्य) —^d) V3 D2 3 5 7 9 भारद्वाजस्य M2 lost शासनात्

27 V1 missing (cf v1 25) —^a) In G1 M2 27^a is partially lost on a damaged fol S1 N V B D5 10-13 तत्र (for कृत्वा) —^b) D4 म in रममाणा sup lin D9 रममाणो S1 N V B D5 10-13 कृत्वा राम सलक्ष्मण —^c) Ct -नदशास् (for -नकाशाम्) —^d) G3 ततस् (for तत्र) M3 ते (sec m) V2 B2 D11 न्यवसन् प्रथमं त्रय, D2 तत्र तेन्ये च

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ॥ २८
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।

सन्मुख —For 27^{cd}, Ś1 Ñ V3 4 B1 3 4 D5 10 12 13 subst, while V2 B2 D11 ins after 27^{ab}

61* उवास सीतया सार्द्धं वल्कलाजिनसवृतः ।

[V2 वल्केनाजिन° D11 repeats जिन]

Then all the above MSS cont (V2 B2 ins after 27)

62* श्रीमद्विस्तैस्त्रिभिः सार्द्धं चित्रकूटो रराज सः ।

अधिष्ठितो यथा मेरु श्रीवैश्रवणशकैः ।

[(1 1) D11 च (for तैस्) D12 तिसृभिः (sic) (for तैस्त्रिभिः) V2 4 D11 चित्रकूटे V2 3 रा(V3 व)राज — (1 2) V2 अवस्थितो B3 वैश्वानर- (m वैश्रवण-), D11 नारायण- (for वैश्रवण-)]

V2 B2 cont, D1-3 7 9 11 ins after 27^{ab} (D11 ins 63* before 61*)

63* वास्तुपूजा च तत्रैव चक्रुस्ते सुसमाहिताः ।

[D3 7 तु (for च) D3 कृत्वा (for तत्र) V2 च सचक्रे; B2 D11 ततश्चक्रे (for च तत्रैव) V2 B2 D11 कुसुमैः (for चक्रुस्ते) V2 B2 °हित, D11 च सुगधिभिः]

28 V1 missing (cf v1 25) G1 missing from 28^{cd} up to रथ in 28^{cd} (fol injured) —^a V2 3 D5 11 चित्रकूटे —^b Ś1 Ñ V (V1 missing) B D1-3 5 9-13 अर्दितस् (for आतुरस्) V2 D1-3 7 9 नृपः, Dt D6 8 तथा, M4 मृश (for तदा) —^c Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 आगमद् (for जगाम) —After 28, B2 3 ins

64* रामप्रवासनं श्रुत्वा पितुश्च निधनं तथा ।

भरतो विललापाती मातृकादागतो बहु ।

29 V1 missing (cf v1 25) —^a Ś1 Ñ V (V1 missing) B Dt D1 3 5-13 गते, Cg as in text (for मृते) B3 (m.) D7 [अ]थ, D2 [अ]पि, D9 तु (for तु) Ñ2 B2-4 D5 10 12 transp तु and तस्मिन् D11 गतेषु तेषु (for मृते तु तस्मिन्) B3 (m) D1 भरते —^b V2-4 B1 D2 वशिष्ठ°, G2 °प्रमुख- (for वसिष्ठप्रमुखैर्) D1 om 29°-30° —^c G1 partially missing 29° on a broken fol Ś1 Ñ V B D5 7 9-11 13 प्रचोदितोपि (D7 °तश्च, D9 °तस्तु), D2 3 प्रनोदितस्तु, D4 (before corr) नियोज्य°, D12 प्रनोदितोपि (sic) (for नियुज्यमानो) —^d M2 missing 29^d on an injured fol D12 राज्य- (for राज्यं) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9-13 °यशा (Ś1 after corr °श) (for महाबल) —After 29^{cd}, Ś1 Ñ V2-4 B D5 10-13 ins

65* मृते पितरि धर्मात्मा राजत्वे स पुरस्कृतः ।

[D11 धर्माः V4 स- (for स) V2 राज्यार्थे स, V3 राज्याय स,

स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥ २९

पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।

निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥ ३०

G I I
B I I 2
L I I 3

D11 राजत्वेन (for राजत्वे स) V2 पुरस्कृत (for °स्कृत) Ś1 राजा राष्ट्र पुरस्कृत, D13 भरतश्च महायशा (for the post half)] M4 om 29^{cd} —^c D7 धीरो (for वीरो) —^d D14 (before corr) -पादा- (for -पाद-), D9 °प्रसेवक —For 29^{cd}, Ś1 Ñ V B D5 10-13 subst

66* राज्यलोभं परित्यज्य राम द्रष्टुमुपागतः ।

[D5 रामाश्रम° (for the post half)]

V2 cont

67* राममेव जगामाशु दर्शयन्विनयं स्वकम् ।

V2 further cont, while D2 3 7 9 ins after 29

68* भरतोऽथ महाप्राज्ञः स्वपुरादेव सत्वरः ।

[D3 [अ]पि, D9 स (for [अ]थ) M4 missing last four letters on a damaged fol]

—After 29, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

69* गत्वा तु स महात्मान रामं सत्यपराक्रमम् ।

[G1 missing न to सत्य D14 T2 G M1-3 सुमहात्मान (G1 °.) M3 (sec m) °क्रम (orig °क्रम)]

V2 Dt D2-4 6-9 14 S cont, while Ñ2 B2-4 D10 ins. after 29

70* अयाचञ्चातरं राममार्यं भावपुरस्कृतः ।

V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 T G M1-3 cont (V2 Dt D9 T G M1-3 second time)

71* त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति राम वचोऽब्रवीत् ।

[V2 B2 गृहाण राज्यं धर्मात्मन् (for the prior half)]

Dt D4 6 8 9 14 S further (M4 for the second time) cont

72* रामोऽपि परमोदारः सुमुखः सुमहायशाः ।

V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 (V2 B2 D9 second time) T G M1-3 cont

73* न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबलः ।

[In M2 up to ज्य is missing on an injured fol D9 स नैच्छत् (for न चैच्छत्) V2 B2 प्रसादयन्नपि तदा (B2 प्रसादयमानोपि यदा) नैच्छद्राज्यं महायशा]

Ñ2 B3 4 D2 3 7 9 10 (D2 3 7 for the second time) cont

74* न चैच्छत्परमप्राज्ञो रामं मोक्षं महायशाः ।

[Ñ2 D10 प्राज्ञो (for प्राज्ञो)]

—After 29, D11 ins 67* with v1 आजगाम (for जगाम) and thereafter cont

75* गृहाण राज्यं धर्मात्मानिति राममभाषतः । (sic)

Then repeats 29^{cd} with v1 महायशा

30 V1 missing (cf v1 25) D1 om 30^{ab} (cf. v1 29) —^a D11 वास्य (for चास्य) G2 रामाय (for

G 1 1 41
B 1 1 38
L 1 1 39

स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ॥ ३१
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥ ३२
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ।

राज्याय) G1 missing ^{bcd} on a broken fol —^b) D11 ना(m)सं (for (न्यासं) M2 repeats न्यासे D2 3 7 तत् (for first पुन) D9 [अ]थ राघव (for पुन पुन.) —^c) D1 प्रनोदयत्स तु (for निवर्तयामास) S1 N1 V (V1 missing) B D1-3 5 9-13 तदा (for ततो) —^d) V2 आतरं (for भरतं).

31 V1 missing (cf v1 25) —^a) D5 °वायें च, G2 °सायैव (for अनवाप्यैव) V2 D2 7 9 [ए]व (for [ए]व) In M4 last two letters are lost (fol injured) D1 स कामयत चाप्यैवं —^b) S1 N V (V1 missing) B D1-3 5 7 9-13 गृहीत्वा रा(D1 °म)मपादुके —^c) D9 नन्दि° (for नन्दि°) N1 repeats राज्य —^d) G1 रामागमन*~* —After 31, B2 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

76* गते तु भरते श्रीमान्सत्यसधो जितेन्द्रिय ।

[In G1 letters up to र are lost In M2 portion after भर is lost on a damaged fol B2 रामो (for श्रीमान्) D11 °वाक्यो (for °सधो) B2 धर्मपाशेन यन्त्रित]

32 V1 missing (cf v1 25) —^a) D1-3 7 9 M4 [अ]पि (for तु) D1-3 9 M4 आकाक्षन् (D2 °क्ष°), D7 आशंकन् (for आलक्ष्य) —^b) G1 नागरस्व- (for नागरस्य) D1 3 9 M4 वै (for च) —^c) D3 एकाग्रो (for °काग्रो) —^d) G1 missing (fol damaged). D1 दण्डका, D3 दण्डक- (for दण्डकान्) T3 G2 हा (for ह) —For 32, S1 N V (V1 missing) B D5 10-13 subst

77* आशङ्कमानश्च पुनः पौरजानपदागमम् ।

रामोऽपि हित्वा तं शैल प्रययौ दण्डक वनम् ।

[(1 2) D5 राजा (for रामो) V2 3 विहाय (for ऽपि हित्वा) V3 दण्डकारण, V4 D13 दण्डकावन.]

B2 D11 cont, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4, G1 missing) ins after 32

78* प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचन ।

[B2 स, D9 च, M3 सु- (for तु)]

33 V1 missing (cf v1 25) —^a) N3 V3 B4 विराध-, D3 विराह (for विराध) —^b) M4 missing last three syllables G2 हा (for ह) —^c) G4 missing last four syllables D12 वा (for first च) —^d) B1 om च अगस्त्य S1 D13 G3 [अ]प्यगस्त्य°, D1 आगस्त्य°. D11 अगस्त्यं च महामुनि.

सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ॥ ३३
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।
खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३४
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
ऋपयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुररक्षसाम् ॥ ३५

34 V1 missing (cf v1 25) D11 om 34 —^a) G1 damaged from ग to चै D1 आगस्त्य-, D9 अगस्ति- (for अगस्त्य-) —^b) M2 missing ^b from चैव in ^a (fol damaged) N1 गेन्द्र-, N2 B3 4 D3 7 10 12 हं (B3 m ऐं)द्व-, V3 D9 इन्द्रं (for ऐन्द्र) S1 N V B D1-3 5 7 9 10 12 13 धनुस्तदा (B4 °या) (for शरामनम्) —^c) G4 partially damaged S1 आलक्ष्य, N V B (B3 m स लब्ध्वा) D10 12 लब्ध्वा स, D1-3 7 9 13 लब्ध्वा च, D6 आलक्ष्य (for खड्गं च) S1 °प्रीति, V3 राम सु°, T3 °प्रीता (for परमप्रीतस) —^d) S1 N V B D2 3 5 7 9 10 12 13 तूणी, D1 तूणा (for तूणी) D2 3 7 om, D12 वा (for च) N1 D3 5 अक्षय्य°, V2 B3 4 °शायकौ, D1 °सायकैः (for अक्षयसायकौ) —After 34, N2 B2-4 D10 11 ins

79* अतीत्य शरभङ्गं च अगस्त्यञ्च महामुनिम् ।

सोऽभिवाद्य ययौ श्रीमाननसूया च सुव्रताम् ।

[D11 om 1 1. —(1 2) N2 अस्यां, D10 11 अनुसूया (for अनसूया) N2 सुव्रतां (for सुव्रताम्)]

N2 B2-4 D10 11 cont, while N1 V2 3 ins after 34

80* देश पञ्चवटी नाम तत्र वासमकल्पयत् ।

[V3 B2 3 देश (B3 m °श), D10 देश. V3 पञ्चवटी, B2 °वटी N1 om नाम N1 अकल्पत, N2 °येत्, B3 (m) अकारयत्]

35 V1 missing (cf v1 25) —^a) V4 रमतम्, D2 वलातस् (sic) (for वसतस्) S1 N B1-3 (B2 m, orig as in text) D1 3 (as in text also) 5 7 10-13 तत्र (for तस्य) —^b) G1 M4 damaged for ^b In M2 ने in वने and next च are moth-eaten D3 वनेचरं (for वनचरं) —^c) G1 damaged for सर्वे वधाया. In G4 35 ° from मन्सर्वे up to ततो ज्ञाति in 39 ° illeg M4 damaged for ° D1-3 9 [अ]भ्यागताम्; D4 (before corr) [अ]भ्यागमन्, D7 [अ]प्यागतास् (for [अ]भ्यागमन्) M4 तत्र (for सर्वे) S1 N V2 4 B D5 10-13 रक्षोभ्य कामरूपिभ्यः ऋपयोभ्या(B3 m D13 °प्या)गमन् भयात्. —After 35, S1 N V2-4 B D5 10-13 (V3 after 35^{ab}) ins

81* रामं कमलपत्राक्षं शरण्य शरणैषिण ।

महेन्द्रमिव दुर्धरं वाणपद्मधनुर्धरम् ।

[V1 missing up to दु in line 2 —(1 1) S1 N1 शरण (for शरण्य) N2 शरणे°, V3 4 °षिणं, D13 °णाधिन् (for शरणैषिण) —(1 2) N V D5 10 13 वाण- (for वाण-)]

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
 विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥ ३६
 ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
 खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥ ३७
 निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।
 रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
 सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३९
 वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ।
 न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ॥ ४०
 अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः ।
 जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥ ४१

G. 1 1 5
 B. 1 1 52
 L. 1 1 51

V₃ B₂ D₁₁ cont, while Dt D₄ 6 8 9 14 S (G₄ illeg) ins after 35

82* स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तदा वने ।
 प्रतिज्ञातश्च रामेण वध संयति रक्षसाम् ।
 ऋषीणामग्निकल्पाना दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[(1 1) V₃ Dt D₉ °शुश्राव D₄ M₄ तथा, D₁₁ भय (for तदा) B₂ वन(m °ने), M₄ वध (for वने) —(1 2) M₄ om line 2 D₉ T° G₂ M₁ प्रतिज्ञात B₂ तु (for च) D₉ वध (for वध) V₃ सप्रति (for संयति) —(1 3) V₃ B₂ om line 3 In G₁ first six letters are lost (fol injured) D₉ महारण्यनिवासिनां, M₂ missing (for the post half)]

36 G₄ illeg (cf v.1 35) —^a In M₂ first four letters are lost on an injured fol G₁ तत्रै*, M₄ तत्रैव S₁ N̄ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 तेन तत्र सह भ्रात्रा (V₁ 3 °ता) —^b V₃ जलस्थान-, D₁₁ 14 जनस्थाना- (for जनस्थान-) V₂ D₇ 13 °सिना (for -निवासिनी) D₁₁ om ता in विरूपिता D₂ विदूषिता (for विरूपिता) S₁ V₁ D₁₃ 14 शूर्पणखा, N̄ D₁ 11 12 सूर्पणखा, V₂ 4 B₂ 4 D₄ 5 7 9 सूर्पणखा, D₂ 3 सूर्पणखा, D₈ शूर्पणखा (corrupt), G₂ 3 Cg शूर्पणखी (for शूर्पणखा) —^d G₁ M₄ partially damaged M₂ lost रु in रूपिणी

37 G₄ illeg (cf v.1 35) —^a N̄₁ om खा, B₂ D₁₋₃ 5 7 12 सूर्पणखा-, V₁ 2 4 B₄ D₄ 9 11 13 सु (V₁ D₁₁-13 शूर्पणखा- (for शूर्पणखा-)! —^b S₁ आगता, N̄ V B D₅ 10-13 आगतान्, D₁₋₃ 7 मर्दिता, D₉ दर्शितान् (for उद्युक्तान्) B₄ om, S₁ D₁₋₃ 7 सर्वराक्षसा (for °क्षसान्) S₁ om. 37^c-38^b —^c D₁₁ खङ्गं (for खर) N̄ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 च दूषणं (for त्रिशिरस) —^d N̄ V B₂₋₄ D₅ 7 10-13 रक्षस्त्रि (D₅ °त्रि) शिर (V₄ °रम्) एव च, B₁ 4 (B₄ marg) D₁ 3 रक्षस्त्रि (D₃ °त्रि) शिरसं तथा, D₂ खरस्त्रिशिरसं तथा, D₉ राक्षसं त्रिशिरामिधं

38 S₁ om 38^{ab} (cf v.1 37) G₄ illeg (cf v.1 35) —^a B₁ निर्जघान, D₁ जघान च, D₂ 3 7 निहत्य च, D₉ निहत्य तु, D₁₁ निजघान (sic), M₄ ता जघान (for निजघान) D₁₃ वने (for रणे) —^b N̄₁ B₁₋₃ (B₂ 3 m) D₁₋₃ 9 13 घोरास्तान्सर्वराक्षसान्, N̄₂ V B₂ 3 (before m corr) D₅ 10 12 एकस्ता (V₂₋₄ °स्था) न्सर्वराक्षसान्, D₇ घोरास्ता-आक्षसेश्वरान्, D₁₁ एकदस्तान्सर्वराक्षसा (sic) —After 38^{ab},

Dt D₄ 6 8 14 S (G₄ illeg, M₂ missing) ins

83* वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।

[G₁ missing from त्रि to स्था M₄ तेन (for वने) D₄ T₂ 3 G₂ M₁ निवसता (for निवसता) D₄ reads portion after जन in marg]

—^c M₂ partially damaged S₁ N V B D₅ 10 12 13 तेषामनुबल चैव, D₁₋₃ 7 9 तेषामनुबल सर्व, D₁₁ तेषामनुचरा-श्चैव —^d D₃ °र्दिशा, D₄ °र्दश (for चतुर्दश) —After 38, B₃ ins

84* खरं च दूषणं चैव एको रामो जघान च ।

39 G₄ illeg for 39^a (cf v.1 35) —^a G₁ damaged for ° except श्रुत्वा B₄ D₂ जाति- (for ज्ञाति-) V₃ हृष्टा (for श्रुत्वा) —After 39^a, S₁ N̄ V B D₅ 9-13 ins

85* रक्षसैलोक्यविश्रुतम् ।

नामतो रावणो नाम कामरूपी महाबल ।

राक्षसाधिपतिः शूरो

[(1 1) V₂₋₄ B₄ D₁₃ विश्रुत —(1 2) D₁₃ रामतो (sic) (for रावणो) B₁ D₁₃ °रूपो, D₁₁ °रूप- (for कामरूपी) —(1 3) V₂ भूयो, D₁₁ वीरो (for शूरो)]

—^c D₂ संहार, D₁₁ 13 (D₁₃ before corr) साहाय (for सहायं) Dt वरया* —^d G₄ missing up to नाम V₁ राक्षस D₁₀ कामरूपी महाबल (r cf 85* 1 2).

40 D₁ om 40^{ab} —^a V₁ 4 D₁₁ वीर्यमानो (V₁ °णो), D₁₃ वार्यमानो (sic) (for वार्यमाण) S₁ N̄₁ V B₁ 2 4 D₂ 5 7 9 11-13 [अ]पि (D₂ 9 तु, D₇ स) बहुशो, N̄₂ B₃ D₁₀ [अ]पि बहुधा (for सुबहुशो) —^b G₁ मारीचेण V₄ च (for स) V₄ (m, orig as in text) महात्मना (for स रावण) —^c S₁ बलवत्, G₄ बलवः* (for °वता) —^d D₉ सम, G₄ * मो (for क्षमो) D₁₋₃ 7 9 रामेण (for रावण) D₁₋₃ 7 ते (D₂ वा) त्विति, D₉ ते प्रभो (for तेन ते)

41 ° D₇ सोनादृत्य (for अनादृत्य) M₄ [ए]व (for तु) —^b V D₅ 12 °देशित, B₃ (m, orig as in text) मोहित, D₁₋₃ 7 9 °नोदित, D₆ °चोदिन (sic), D₁₁ °दर्शित, D₁₃ क्रोध° (for कालचोदित) M₄ मारीचस्य स रावण —^c N̄₂ B₃ 4 D₁₀ सहसा वीरो (for सहमारीचस्) V₃ आजगाम समारीचो —^d M₁ तथा (for तदा) S₁ N̄ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 रामाश्रम (B₃ °य) पदं तत

G I I 54
B I I 52
L I I 52

तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ ।
जहार भार्या रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुपम् ॥ ४२
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ४३
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुपम् ।
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संदर्श ह ॥ ४४

42 ^a) D1 °कृता, M4 °विदा (for मायाविना) D2 मूमम् (sic) (for दूरम्) —^b) V4 D7 °कृष्टो, D1 °कृष्टे, D2 अवाह्य च, D3 °कृष्टौ, D9 °हृत्, D13 °सार्य, M4 °नीय (for अपवाह्य) S1 N2 V1 B1 3 4 D2 5 10-13 °त्मज, V4 D7 °त्मज, D10 °त्मजे (for नृपात्मजौ) —After 42^{ab}, V3 B3 (m) ins

86* रावणेच्छावशादीतौ याघद्वीरौ वधोद्यतौ ।
V3 B3 cont, while S1 N V1 2 4 B1 2 4 D1-3 5 7 9-13 ins after 42^{ab}

87* रावणोऽन्तरमासाद्य सीता सुरसुतोपमाम् ।
[D9 राक्षसोत्तरम्, V4 सुरसुतोपमा (sic) (for the post-half)]

—^c) V2 सीता (for भार्या) M4 पत्नी जहार रामस्य —^d) S1 N V B D2 3 5 7 9-13 हत्वा गृध्र (by transp)

43 D11 om (hapl) 43^a-44^b —^a) S1 N1 V B2 4 D1 2 5 9 M4 तु (for च) V4 D12 निहितं (for निहत) D3 जटायुप हत दृष्ट्वा —^b) D1-3 7 9 भार्या (for श्रुत्वा) D2 M4 तु (for च) S1 N V B D5 10 12 13 भार्या च (N1 before corr, V4 B4 D5 10 °सु) दुर्लभा —^d) D1-3 7 9 सुदु खित (for [आ]कुलेन्द्रिय)

44 D11 om 44^{ab} (cf v1 43) —^a) D9 रामेण (for शोकेन) S1 N V B D5 10 12 13 स तत्र (V1 °हत) काकुत्स्थो (for तेनैव शोकेन) —^b) M2 (before corr) 4 हत्वा (for दग्ध्वा) S1 दृष्ट्वा गृध्र, N V B D1-3 5 7 9 10 12 13 दग्ध्वा गृध्र (by transp) —^c) D2 3 7 9 11 M4 मार्गमाणौ M4 वन (for वने) D1-3 7 9 11 M4 वीरौ (for सीता) —^d) T3 G2 हा (for ह) D1-3 7 9 तौ (D2 तु, D3 त) ददर्शतु, D11 °तु, M4 °तु (for संदर्श ह) —For 44^{cd}, S1 N V B D5 10 12 13 subst, while D9 after 44^{ab}, D11 after 44 ins

88* कवन्ध ददशे भूयो दनो पुत्र महाबलम् ।
[V4 भूमौ (for भूयो) D11 मयद नृणा (for ददशे भूयो) V3 स दानव (for महाबलम्)]

45 ^a) D4 missing last letter D1-3 7 9 °भय(D1 रुज)द नृणा —^b) D2 वीक्ष्य त, G4 damaged (for विकृत) D1 °दर्शन (for °दर्शनम्) —^d) M4 स च (by transp) —For 45, S1 N V B D5 10-13 subst.

89* त स तेनैव कोपेन कवन्ध घोरदर्शनम् ।
निहत्य काष्ठैरदहत्स्य च दिव्यवपुस्तदा ।

कवन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ।
तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ॥ ४५
स चास्य कथयामास शवरीं धर्मचारिणीम् ।
श्रमणीं धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजाः शवरीं शत्रुसूदनः ॥ ४६
शवर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।

[(1 1) V4 दृष्ट्व च (for स तेनैव) N V2 3 D5 10 11 कवध —(1 2) D12 निहित (sic) (for निहत) V3 काष्ठैरदहत्स्य (sic) (for काष्ठैरदहत्) S1 D5 11 12 सोमूद् (for स च) B2 °तनुस्, D13 घोर° (for दिव्यवपुस्) B3 4 तथा (B3 m था) (for तदा)]

—For 45^{cd}, D1-3 7 9 subst

90* त हत्वा राक्षसं घोर श्रिय पुत्र दनु तदा ।
ततोऽपश्यन्महाबाहुर्दिवं गच्छन्तमेव हि ।

[(1 1) D1-3 श्रिया, D9 प्रिय (for श्रिय) D7 तथा (for तदा).]

D1-3 7 9 cont

91* दनोस्तु वचनादेव सुग्रीव शरणं गतः ।

[D3 सुग्रीवेण समागता (for the post half)]

46 ^a) S1 N V B D5 10-13 कथयामास रामस्य (V3 B1 D11 13 °माय) —^b) S1 B D13 श्रमणां, N V (except V2) D1 10-13 श्रवणा, V2 प्रवला, D4 श्रमणीं, D5 भिक्षुकीं (for शवरीं) S1 N V2-4 B D1 5 10-13 शव(S1 before corr शव, N V2-4 D5 10 12 13 शव)रीं तत, V1 सवरीं (here and elsewhere below) तत (for धर्मचारिणीम्) D2 3 शवरी श्रवणा (D3 °ण) तदा, D7 शवरीश्रमण तथा —^c) S1 N V B (B2 m, orig धर्मस्य) D4 5 9-13 शवरीं, D1-3 7 श्रवणां(D2 °णा-), D8 (before corr) श्रवणीं, Cr m g k as in text B2 (m as in text) मार्गे, D9 तत्त्व- (for धर्म-) V4 -प्रवलाम्, D10 -निरताम् (for -निपुणाम्) —^d) S1 N1 V2 3 D13 अभ्यगच्छद्, V1 अनुगच्छ, V4 अभिवाद्य, B2 (m) स निर्गम्य (orig as in text), B3 अभ्यागच्छ, D1 अध्यगच्छत्, D5 अभिगच्छद् (for अभिगच्छ) S1 N1 V1-3 D5 10 13 रघूदह, B (B2 m यथेच्छया) D11 रघूदह, V4 रघूत्तम, D1 स राघव, D4 G2 Cm gp °राघव, (Cg cites also as in text), D14 T2 M2-4 Cr g °घवं (for [इ]ति राघव) D2 3 7 9 अभिगच्छत्स राघव, D12 अभिगच्छन् शुद्धह —After 46^{cd}, B4 ins

92* दिव्यज्ञानेन सा सर्वं कथयिष्यति राघव ।

B4 cont S1 N V B1-3 D5 10-12 ins after 46^{cd}, while D13 ins after 46^{ab}

93* तस्यैव वचनाद्रामो लक्ष्मणेन सहानघ ।

[N2 B2 3 D10 महावान्; V3 B4 D13 °नघ, B1 महानल, D6 स सीताया, D11 महानघ (for सहानघ)]

पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥ ४७
 हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
 सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥ ४८
 ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।
 रामायावेदितं सर्वं प्रणयादुःखितेन च ।

वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ॥ ४९
 प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।
 सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥ ५०
 राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।
 पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्णं दशयोजनम् ॥ ५१

G I 1.66
 B I 1.65
 L I 1.63

—After 46^{ed}, D2 3 ins

94* दृष्ट्वा ता शर्वरीं याया द्रक्ष्यसे वानर तत ।

[D3 यायान् (for याया)]

D13 om 46^{ed} —^c Ś1 Ñ V B1-3 D5 10-12 अय्य°, B4 अय्य°, D2 4 सोमि°, M4 सोप्य° (for सोऽम्यगच्छन्) D1-3 7 9 M4 °बाहु° (for °तेजा) —^f Dt D4 6 शर्वरीं, D7 श्रवणां (for शर्वरीं) M4 °मर्दन (for °सूदन)

47 Ś1 om 47 —^a V2 स तथा, V3 सपर्या- Dt D4 5 7 10 शर्वर्या, D1 सवर्या, D11 सवर्या, D12 शर्वर्या (for शवर्या) D3 पूजिता, D13 [अ]थ युत (for पूजित) D9 तत्र, D11 राम (by transp) (for सम्यग्) —^b D11 सम्यग् (by transp) (for राम) —^c V1 महातेजा, D9 हनू° (for हनुमता) —^d V2 संयुत (for सगत.) D2 3 हि, D9 स, T3 G2 हा (for ह) Ñ2 V1 4 B2-4 (B3 m as in text) D5 10-12 वानरेण स संगत (Ñ2 B3 D10 °समागत, B4 °समागम°, D11 °सम गतः)

48 B2 reads 48^{ab} in m —^a V2 D9 11 T1 3 M (except M3) हनूमद् (for हनुमद्) —^b V2 °गम, D2 महात्मना, G4 °हित (for समागत) D2 9 M4 om 48^{ed} —^c Ś1 Ñ V B D5 10-13 सुग्रीवस्य, D1 3 7 सुग्रीवेण T3 om त in तत् B3 च तद्वाक्य, D1 च तत्त्वज्ञ, D3 तदा तत्त्व, D7 च तत्त्वं स (for च तत्सर्वं) —^d D1 3 7 पृष्टो (for शसद्) D8 (before corr) रामे (for रामो) Ś1 राम पृष्टो, Ñ V B D5 10-13 रामो (V2 राम°) शसन् Ś1 illeg (for महाबल°) —After 48, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

95* आदितस्तद्यथावृत्त सीतायाश्च विशेषत ।

[D4 च (for तद्)]

and thereafter cont, while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ins after 48

96* सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर ।

[D11 व in सुग्रीव *sup lin* Ś1 Ñ V B D5 10-13 तस्य (Ñ1 V3 B1 तत्र, M4 चैव) रामस्य (for चापि तत्सर्वं) Ś1 Ñ V B D5 10-13 वाक्य महात्मन (Ñ1 V2 B3 °मना, D11 °त्मना)] B2 Dt D4-6 8 11 12 14 S cont, while after 48, D1 3 7 9 ins

97* चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाभिसाक्षिकम् ।

[B2 D1 3 7 9 रामोपि (for रामेण) D4 प्रीति (for प्रीतश्च) B2 D1 3 7 9 सुग्रीवेण महात्मना for the post half]

49 D5 om 49^{ab} —^a Ś1 Ñ2 V B D10 13 चक्रे, Ñ1 चक्रेण (hypermetric) (for ततो) B1 र in वानर *sup lin* M3 न in राजेन *inf lin* —^b V2 वैरार्थ°, B4 वरातु°, D1 °कथितं (for वैरानुकथनं) Ś1 Ñ V2-4 B D10-13 महत्, V1 महान् (for प्रति) —^c Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 रामे निवे°, M4 रामस्यावे° (for रामायावे°) —^d B2 D2 4 प्रणया (sic) (for प्रणयाद्) D11 दु पितेन (for दुःखितेन) Ñ V2 4 B1-3 D10 13 ह, V1 हा, B4 हि (for च) V3 दु खितेनघ (sic) D1-3 7 om 49^{ed} Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ed} and 50^{ab} —^e V1 M1 4 वालि° (here and elsewhere below) (for वालि°) V3 D9 वध (for वल) D5 चास्य (for तत्र)

50 Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ed} and 50^{ab} —^a Ś1 Ñ V1 2 4 (m, orig as in text) B D10 12 13 °ज्ञाते तु (D12 °तु), V3 D1 2 5 7 9 °ज्ञात तु, M3 (*inf lin sec m*, orig as in text) °ज्ञातश्च (for प्रतिज्ञातं च) —^b Ś1 तत°, T3 तथा (for तदा) In D9 after वालि 'वीर्येण-राघवे ॥ ७३ ॥' is removed by pigment —^c D4 अस्मिन्, D14 (before corr) आसिन् (for आसीन्) D1-3 7 9 M4 नि (D3 repeats) त्य वालि- (for चासीन्नित्यं) D1 -वीर्यं च (for वीर्येण) D2 राघव Ś1 Ñ V B D5 10-13 राघवे (B4 °वो) वालि (Ś1 °शालि, V4 °त्यत) वीर्येण सुग्रीव-शक्तितोभवत्

51 °) Dt D4 6 8 9 T1 3 G M1 2 राघव-, D11 राघवस्य (hypermetric) (for राघव) D7 9 11 च (for तु) D3 प्रत्ययार्थं च (sic), M4 प्रत्ययार्थाय (for °यार्थं तु) —^b D3 तदुभे कामम् (sic) (for दुन्दुभे कायम्) —After 51^{ab}, Dt D4 6 8 9 11 14 S (except M4) ins

98* दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसन्निभम् ।

उत्समयित्वा महाबाहु प्रेक्ष्य चास्थि महाबल ।

[(1 1) D11 रामाय (for सुग्रीवो) —(1 2) D11 om line 2 Dt reads the post half in marg D9 उत्तार्ये च (for उत्समयित्वा) D14 T3 चास्ति (for चास्थि)]

—^c D1 सुपूर्ण (for संपूर्ण) M4 शतयोजनं D3 पादोऽष्ट तु चिक्षेप साग्र तु दृश्यते योजन (sic)

G I I 67
B I I 66
L I I 64

विभेद च पुनः सालान्सप्तैकेन महेषुणा ।

गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तदा ॥ ५२

ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।

किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥ ५३

ततोऽजर्जद्वरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।

—For 51, Ś1 Ñ V B D5 10-13 (D11 ins line one after line 1 of 98* and subst line two for 51^{cd}) subst

99* रामोऽसंप्रत्यय दृष्ट्वा सुग्रीवे वानराधिपे ।
पादेन दुन्दुभे काय चिक्षेप शतयोजनम् ।

[(1 1) B2 3 D13 मप्रत्यय (for [अ] स°) B2 D13 कर्तुं (for दृष्ट्वा)]

52 Dt ^a sec m —^a) Ñ V B D5 10-13 सप्तता (B1 before corr °शा)लांश्च, Dt D4 °तालान्, D6 8 °शालान् (for च पुन सालान्) D1-3 7 9 सप्त तालान्विनिर्भेद्य —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 शरेणा (Ś1 भारेणा, V3 शरैरा, D1 3 7 13 शरेण) नतपर्वणा —^c) T2 M2 3 गिरीन् (for गिरिं) Ś1 गिरिसार बल चैव —^d) G4 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 तस्य (V4 °त्र)विस्मय (B2 m, orig प्रत्यय) D1-3 7 9 गम (D3 9 दर्श)यामास प्रत्ययं

53 °) Ś1 °मनम्, V1 प्रीति°, D2 प्रती° (for प्रीतमनास्) Ś1 Ñ V B D5 10-12 तस्य, M4 तत्र (for तेन) —^b) D6 विश्वास (for विश्वस्त) T1 missing (for महाकपि) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 कर्मणा तेन (B1 तेन *sup lin*, D13 °तस्य) सोभवत्, D1-3 7 9 कर्मणा विश्वसन् कपि (D1 °सत्कपि, D2 °सन्नपि), D11 कर्मणा व्यश्वसत्कपि —After 53^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10-13 ins

100* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठ पर हर्षमवाप च ।
ततो वानरराजेन कृत्वा सख्यं महाबलं ।
प्रत्यय जनयामास तदान्योन्यस्य वै मिथ ।
समय तौ तत कृत्वा नरवानरपुंगवौ ।

[(1 1) D11 अवापत (for अवाप च) V2 4 B2 4 ह, B3 स (for च) —(1 2) B2 (m) एव (orig ततो) B1 वानर *inf lin* —(1 3) V1 प्रत्यय, B4 प्रतीत (for प्रत्यय) Ñ1 ततो, B2 तथा (for तदा) —(1 4) D11 त्वानरवानपुंगवौ (sic) (for the post half)]

—After 1 1 of 100*, B3 ins

101* रामो वालिवध चैव करिष्यति न श(स)शय ।

—^c) T1 missing ° on a damaged fol V3 कि किंघां, D1 किंकिष्या, D3 कि किष्या, D13 किंकिडा (here and elsewhere below) (for किंकिन्धा) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B2-4 D5 10-13 °सुग्रीवै, V3 B1 °सहितौ (for °सहितौ) —^d) Ñ V B D5 10-12 जग्मतुम् (for जगाम) Ñ V B D5 10 तौ गुहा

तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥ ५४

ततः सुग्रीववचनाद्वत्त्वा वालिनमाहवे ।

सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥ ५५

स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।

दिशः प्रस्थापयामास दिद्वर्जुनकात्मजाम् ॥ ५६

(V1 °गृहान्, V2 °गृहं), D1-3 7 9 स्वगुहा (D1 °गृहान्, D3 9 °गृह), D11 12 ता गुहा, M4 ह गुहा (for च गुहा) D9 तत (for तदा) Ś1 D13 जग्मतुर्वालिर्द्वित

54 T1 missing —^a) Ñ2 B3 4 D10 °श्रेष्ठ (for हरिवर) M4 ततो ननाद सहसा —^b) Ś1 Ñ1 V B (B3 m) D5 10-13 मेवनि (Ś1 V2 4 D5 10 13 °नि)खन, Ñ2 B3 (orig) हरि° (for हेमपिङ्गल) —For 54^{ab}, D1-3 7 9 subst, while B2 (m) ins after 54^{ab}

102* नर्दन्निव च सुग्रीव पूरयामास रोदसी ।

[D1 निनादेन, D2 नदन्निव, D9 नदन्नपि (for नर्दन्निव) B2 स (for च) D1 7 रोदसी]

—^c) B3 शब्देन, D13 [आ]नादेन (for नादेन) —^d) D1 9 कपी°, D2 मही°, D3 illeg (for हरीश्वर) —After 54, B2 (m) Dt D1-4 6-9 11 14 S ins

103* अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः ।

निजघान च तत्रैन शरेणैकेन राघव ।

[(1 1) T1 lost the prior half (except तारां) on a damaged fol D11 °ज्ञाप्य (for अनुमान्य) B3 D1-3 7 9 11 तत्स (for तदा) M3 (after *inf lin sec m* corr) तारां. B2 om L 2 —(1 2) G2 निजगान (sic) D1-3 7 9 11 रामोपि, M4 त राम (for तत्रैन) D1-3 7 9 11 M4 वालिन (for राघव)]

55 °) V2 तत्र (for तत) D3 illeg, D13 वचसा (for वचनाद्) —^b) T1 missing from 55^b up to प्रत्या in 56^c on a damaged fol D3 illeg (for हत्वा) —^c) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10-13 सुग्रीवायैव, V2 D3 सुग्रीवाय च, V4 सुग्रीवायाय, D7 सुग्रीव एव (for सुग्रीवमेव) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 राज्य (for राज्ये) M4 सुग्रीवस्य तदा राज्य —^d) B3 (m) °दापयत्, D1 2 °पादयन्, D3 प्रतपादयत् (sic), D5 14 °वादयत्, D9 °वेचयत् (for प्रत्यपादयत्) —After 55, Ñ2 V3 4 B D10 11 13 ins

104* अनुज्ञातस्तु रामेण किंकिन्धा प्रविवेश ह ।

चतुरो वार्षिकान्मासानुयित्वा समयेन तु ।

[(1 1) V3 4 B1 2 4 च (for तु) V4 स (for ह) —(1 2) D11 13 स (for तु)]

56 T1 missing 56^{abc} (cf v 1 55) —^a) V4 तत (for स च) Ś1 Ñ1 V1 3 B D5 10-13 °नाय्य, V2 4 °नाय्य (sic) (for समानीय) —^b) D10 बलवान् (for वानरान्). Ś1 om, B1 *sup lin* र in वानर D2 3 7 वानरहम् (for वानरर्षभ) —^c) V4 missing प and D7 om. मा in

ततो गृध्रस्य वचनात्संपातेर्हनुमान्वली ।
शतयोजनविस्तीर्णं पुष्टुवे लवणार्णवम् ॥ ५७
तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥ ५८
निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥ ५९
पञ्च सेनाग्रगान्धत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।

शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥ ६०
अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्नाक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ६१
ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः ॥ ६२
सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्ट्वा सीतेति तत्त्वतः ॥ ६३

प्रस्थापयामास —^a) D1-3 7 9 मार्गध्वं, D13 विचेतु (for दिदृक्षुर्) M4 वैदेह्या परिमार्गणे

57 M3 reads 57 *inf lın sec m* —^a) D3 [अ]स्य गृध्र- (for गृध्रस्य) —^b) D1 हनुमत्-, D9 हनूमान् (for हनुमान्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 कपि (for वली) —^c) M4 -योज*- (for -योजन-) V1 °विस्तीर्णं तु (hyper-metric), V4 D2 3 7 -विस्तारं (for -विस्तीर्णं) —^d) V4 D2 पुष्टुवे, T3 पुष्टुवे (for पुष्टुवे) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 7 9-12 मकरालय, B3 (m) 4 व(B4 om) रुणालयं, D13 मकराकर, M4 सलिलार्णव

58 ^a) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ततो (for तत्र) B4 °गत्य, M4 °द्य (for समासाद्य) —^b) M4 रम्या (for पुरीं) V1 रामण- (for रावण-) B2 (m as in text) -लालिता (for -पालिता) —^c) Ś1 V1 2 4 B D1 2 7 9-13 °कवनिका-, V3 °कावलिका (for अशोकवनिका) D3 अशोकवनमध्यत M4 ददर्श भार्या रामस्य सीता मलिनवासिनीं

59 ^a) Ś1 Ñ V B D5 10-13 निवेद्य चापि, M3 न्यवेदयित्वा (for निवेदयित्वा) D2 विज्ञातं (for [अ]भिज्ञानं) Ś1 om 59^{bc} T1 missing up to समा —^b) Ñ V B2-4 Dt D5 8 9-13 M4 त्रि(D9 ता)निवेद्य (V3 °क्ष्य), D1 7 सनिवेद्य, D3 स निवेद्य, Cg as in text (for च निवेद्य) D2 तत्र वृत्तिं निवेद्य च —^c) D1-3 7 समासाद्य च, D9 स समासाद्य (for समाश्वास्य च) Ñ V B D5 10-13 Ctp गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञान —^d) V3 D9 दर्शया°, V4 B D7 G1 अर्दया° (for मर्दयामास) Ś1 Ñ V B2-4 D1 5 9-13 नैर्ऋतान्, B1 D2 3 7 राक्षसान् (for तोरणम्)

60 ^a) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 मन्त्रिसुतान्, D11 सेनाग्र* (for सेनाग्रगान्) —^b) D9 प्रथम तत्°, D11 पञ्च मन्त्रि° (for सप्त मन्त्रि°) Ś1 Ñ1 V B D5 10 12 13 पञ्च सेनाग्रग(B1 °पती, B3 (m) 4 °जुगा)नपि, Ñ2 illeg (except पञ्च and पि) —After 60^{ab}, V2.3 ins

105* जम्बुमालिनमाहृत्य प्रहस्तस्य सुत तथा ।

—^c) G4 अ* (for अक्षं) Ś1 Ñ V B D5 10-13 कुमारमक्ष (for शूरमक्षं च) V3 4 नि पिष्य, D9 हत्वा तु (for निष्पिष्य)

D1-3 7 शूरमक्षं निह(D1 °हि)त्वा च (D7 °त्यार्थ-) —^d) V4 गहनं (for ग्रहण) B3 D9 M4 °गत° (for °गमत्)

61 D1-3 7 om 61^{ab} —^a) Ś1 V D5 11 12 अस्त्राद्वि (Ś1 °न्वि, V4 orig °णि)मोच्य च, Ñ1 शस्त्रान्विमुच्य च, Ñ2 B D10 13 अस्त्रादुन्मो(Ñ3 °त्प्रमो, B2 4 (m) °दुन्मु, B3 °त्प्रमु)च्य च (for अस्त्रेणोन्मुक्तम्) —^b) Ś1 D5 11 12 श्रुत्वा, V1 3 4 (m) B3 (m) (V4 B3 orig as in text) स्मृत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 Ñ V (V4 m, orig पैतामह धनु) B D5 10 12 13 पैतामहान्वरान्, D11 येतात्महावरान् (sic) —^c) Ś1 Ñ V B D5 9-13 Ctp ममर्ष, D2 मर्षयद् (for मर्षयन्) Ś1 Ñ V B 1 3 4 D2 3 5 7 9-13 रक्षसा, B2 यत्रणा, D1 वधन (for राक्षसान्) —^d) Ś1 Ñ V1-3 B1 3 4 D5 11-13 यत्रणा, V4 यत्रणा, B2 राक्षसीं, D1-3 7 धर्षणा, D9 यंत्रण, G3 M3 (*inf lın sec m*, orig as in text) मन्त्रिणस्, G3 -त्रिणस् (for यन्त्रिणस्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 11-13 तां, D9 स (for तान्) V1 4 °क्षया (sic) (for यदृच्छया) —For 61^{cd}, M4 subst

106* राक्षसान्मर्दयामास समेतास्तु यदृच्छया ।

62 ^a) D5 दग्ध्वा (for दग्ध्वा) D6 पुरा (for पुरीं) D3 11 °दग्ध्वा(D11 °ध्वा) पुरी लंका —^b) Ś1 Ñ2 V B2-4 D5 10-13 पुनर्दृष्ट्वा च° (D11 om च submetric), Ñ1 B1 हित्वा सीता तु°, D1-3 7 9 M4 दृष्ट्वा सीता च जानकीं —After 62^{ab}, B4 r 62^{cd} as in Ñ1 Ś1 om 62°-63° —^c) M4 रामस्य (for रामाय) Ñ1 B1 भार्या दृष्ट्वा तु (B1 च) रामस्य, Ñ2 V1-3 B2-4 D5 10-13 समाश्वास्य च वैदेहीं; V4 ता समाश्वास्य वैदेहीं (cf 59°), D1-3 7 9 देव्या चाप्यायित (D9 च व्यथित) क्षिप्रं (D3 शीघ्र) —^d) Ñ1 B1 शीघ्रम् (for पुनर्) B2 महाद्युति

63 Ś1 om 63^{ab} (cf v 1 62) —^a) B1 4 सोपि°; T2 सोम्य°, B3 °गत्य (for सोऽभिगम्य) —^b) V2 D5 9 M4 राम कृत्वा (by transp) —^c) D7 समुप्रीवो (for अमेयात्मा). Ś1 Ñ V B D5 10-13 निवेदयामास तदा, D1 3 9 M4 न्य(D1 नि)वेदयत सुप्राज्ञो (D3 सुप्रीतो, D9 सप्राप्तो), D2 निवेदितस्तु सुप्रीतो —^d) V1 4 D2 7 11 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D3 om ति Ś1 Ñ V B D5 10-13 मयेति वै (Ś1 च) (for [इ] ति तत्त्वत)

G. I. I. 82
B I. I. 79
L I. I. 79

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः ॥ ६४
दर्शयामास चात्मानं समुद्रः सरितां पतिः ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥ ६५
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
अभ्यपिञ्चत्स लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ ६६

64 ^a) B₃ वाणैर् (for शरैर्) V₃ आग्नीविषोपमै

65 ^b) G₄ मुद्रः, M₃ repeats (for समुद्र) Ś₁ Ñ
V B D₁₋₃ 5 7 9-13 रावणस्य च (V₄ D₁ 2 तु, D₉ हि, D₁₃
ह) —^c) V₄ -दर्शनाच्च, D₁₁ M₃ (*sup lin sec m* as
in text) -वचनाच्च (for -वचनाच्च) M₄ रामो (for चैव)
—^d) Ś₁ Ñ₂ V₁₋₃ B D₁₋₃ 5 7 9 11 12 14 G₃ नल (G₃ °ळ),
D₁₀ 13 M₄ नल- (M₄ °ळ-), T₁ 2 G₁ 2 4 M₂ 3 नलं (for नलं)
V₂ सेतुर् (for सेतुम्) V₃ अथाकरोत् (for अकारयत्)
V₄ सेतुं वद्ध्वा महोदधौ D₁₁ चैव नल सेतुम् in marg

66 ^a) D₁₋₃ 7 9 स वै, M₄ ततो (for तेन) D₁₁
transp गत्वा and लका V₄ om 66^{ab} —^b) Ś₁ Ñ V₁₋₃
B D₁ 2 6 7 9-13 हत्वा त (D₉ तं हत्वा by transp, D₁₃
हं) राक्षसेश्वर (V₁ °र.) —After 66^{ab}, Dt D₄ 6 8 9 14 S
(except M₄) ins, while D₁₁ 13 M₄ ins after 66, Ñ₂
V₄ B D₁₀ 12 ins after 68^{ab}, V₂ 3 after 69^{ab}

107* राम सीतामनुप्राप्य परा व्रीडासुपागमत् ।
तामुवाच ततो रामः परं जनसंसदि ।
अमृत्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।
ततो वायु प्रादुरासीद्वागुवाचाशरीरिणी ।
देवदुन्दुभ्यो नेहु पुष्पवृष्टि पपात ह । [5]
ततोऽग्निवचनात्सीता ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।

[Ñ₂ V₄ B D₁₀ 12 13 om line 1 V₂ 3 om lines 1 4 5
Dt D₄ 6 8 9 14 S om lines 4 5 —(1 1) G₄ missing
रामः M₄ पुन प्राप्य (for अनुप्राप्य) D₉ राम सीता ह्यनुप्राप्य (for
the prior half) D₁₁ प्रीतिम्, T₁ 2 G M व्रीडाम् (G₂ *sec m*
as in D₁₁) (for व्रीडाम्) D₉ उपागमा (for °गमत्) —(1 2)
V₄ तानुवाच, D₁₃ सीतामूचे (for तानुवाच) V₃ G₄ पौरुष
(for परुष) Ñ₂ B₂₋₄ (B₃ m as in V₂) D₁₀ 12 तत्र°,
V₂ 3 जानकीं वच, V₄ B₁ तस्य° (for जनसंसदि) —(1 3) V₂
आमुच्यमाना, D₉ अर्धमाना च (sic) (for अमृत्यमाणा) Ñ₂ B
D₁₀ 12 सीतापि, V₃ त सीता, V₄ सीता तु, D₁₁ वेदेही, D₁₃ तसीता,
G₂ ससीता (for सा सीता) M₄ अमृत्यमाणा सीता (submetric)
G₂ विवेश- (for विवेश) V₄ ज्वल-*, B₄ भुवन (for ज्वलन)
Ñ₂ V₂ 4 B D₁₀ 13 M₄ तत, D₁₂ प्रति (for सती) V₃ प्रविवेश
ज्वल तत, D₁₁ ततोऽग्निं प्रविवेश ह (for the post half) —
(1 4) Ñ₂ V₄ अशरीरिणा —(1 5) V₄ °वृ (for पुष्पवृष्टि).
B₁ 2 4 D₁₂ 13 च (for ह) —(1 6) Ñ₂ V₄ B D₁₀ 12 स
चारिण°, D₁₃ सर्वाग्नि° B₄ ततोऽग्निवचनां (for ततोऽग्निवचनाच्च).]

कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥ ६७
तथा परमसंतुष्टैः पूजितः सर्वदैवतैः ।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥ ६८
देवताभ्यो वरान्प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।
पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥ ६९

V₂ 3 cont

108* अयोध्या पुनरागम्य रामो राज्यमकारयत् ।

[V₃ आगत्य]

Dt D₆ 8 cont

109* अग्रहीदमला रामो वचनाच्च गुरोस्तदा ।

[Dt अग्रहीद्, D₆ आग्रहीद्]

M₄ cont line 1 and 3 of 110*

Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) read 66^{cd} after 68^{ab}
—^c) Ś₁ Dt D₁ 4 6 8 12 14 S अभि (D₁₂ °भ्य) पिच्य च,
(Ś₁ M₄ तु, D₁ स); V₁ 2 D₂ अभिपिं (V₁ °सिं) चत्स, V₃
B₄ °सिचत्स, D₅ °पिच्यत, D₁₁ °पिचत, D₁₃ °पिंचित्स
(sic) (for अभ्यपिञ्चत्स) —^d) V₁ विभीषण, D₁₃ विमेषणं,
M₃ विभीषिण (for विभीषणम्)

67 M₄ om 67^a-68^b —^b) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10-13
देवा (V₂ सुरा) इन्द्र (B₂ शक्र) पुरोगमाः D₉ repeats
67^{ab} as in Ś₁ after 69^{ab} —^c) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10 12 13
सदेवर्षि (B₃ m, ong ससुरर्षि) गणास्, D₉ गणस्, D₁₁
गणा, Ct p देव ऋषिगण (for सदेवर्षिगण) Ś₁ तेन, Ñ₂ V₂-4
B D₁₋₃ 7 10 11 13 तुष्टा, V₁ D₅ 12 तृप्ता, D₉ तुष्टो (for तुष्टं)
—^d) Ś₁ Ñ V B D₅ 10-13 राघव तेभ्यपूजयन् (D₁₃
प्रतिपूजयत्)

68 M₄ om 68^{ab} (cf v1 67) Dt D₄ 6 8 9 14 S
(except M₄) read 66^{cd} after 68^{ab} T₂ reads 68^{ab} in
marg —^a) D₁ 7 वभौ, D₂ 3 तत (for तथा) B₃ D₁ 3 7
°संतुष्ट, D₂ °सहृष्ट (for परमसंतुष्टैः) Dt D₄ 6 8 9 14 S
(except M₄) वभौ राम संप्रहृष्ट —^b) D₁₁ सह (for सर्व-)
V₃ D₂ 7 9 10 T₃ G₁ 3 -देवतै (for देवतै) —After 68^{ab},
Ñ₂ V₄ B D₁₀ 12 ins 107* —^c) D₂ कृतकृत्य, D₃ कृतकृत्या
(for कृतकृत्यस्) Ś₁ D₅ 12 तथा, B₂ M₄ ततो (for तदा)
—^d) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 समपद्यत, D₉ समुमो°, G₂
°हा, M₄ स महाबल (for प्रमुमोदह) —After 68, M₄ ins
line 4 of 110*

69 M₄ om 69^{ab} —^{ab}) T₃ समुत्थाप्य, D₁₁ देवेभ्य
स वरान्प्राप्य Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10 12 13 देवेभ्य स वरान्
(D₁ वर) प्रा (B₂ m) प्य राम सी (V₁ प्री) तामवाप्य च
(V₁ ह) —After 69^{ab}, V₂ 3 ins 107* D₉ repeats
67^{ab} after 69^{ab} —After 69^{ab}, Dt D₄ 6 8 11 14 T G M₁₋₃
ins

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
 रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥ ७०
 प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
 निरामयो *अरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ७१

न पुत्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
 नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥ ७२
 न वातजं भयं किञ्चिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः ।
 न चाग्निजं भयं किञ्चिद्यथा कृतयुगे तथा ॥ ७३

G I I,
B I I,
L I I. 9

110* अयोध्या प्रस्थितो राम पुष्पकेण सुहृद्भृतः ।

भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।
 भरतस्यान्तिके रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ।
 पुनराख्यायिकां जल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ।

[(1 1) D11 T3 G4 M3 पुष्पकेन (M3 after corr *inf lin sec m* °ण) — (1 2) D11 राम सीतामवाप्य च (for the post half) After line 2 D11 repeats 69^b as in Ś1 — (1 3) S अतिक M3 हनुमत — (1 4) D11 पुष्पमाख्यायिक, M1 पुनराख्यायिक D11 बली, G4 तथा (for तदा)]

—^c) D13 पुष्पक Ś1 Ñ V B D3 5 7 9-13 च, D1 स, D2 तु (for तत्) V3 समासाद्य Ñ1 fol missing after मसुपा up to 1 2 13^{ab} —^d) Ñ2 reads ^d in marg Ś1 Ñ V1 3 B3 D1-3 5 7 9-13 उपागत (Ñ1 °*), V2 B1 2 4 उपागमत्, V4 समागत, G4 °* ः, M4 °ततः (for ययौ तदा)

70 Ñ1 missing (cf v1 69) —^a) D2 om ग्रामे B2 D3 5 13 जटा, T1 जटे (for जट) V B1-3 D5 10 11 13 छित्वा, D9 Cr (as in text also) भित्त्वा (for हित्वा) —^b) D13 भृतृभिः (sic) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 सह राघव (D13 °*), M4 °नघ (for सहितोऽनघः) —^c) D9 तत. (for राम) D13 om ता in सीताम् D7 समावाप्य (for अनुप्राप्य) V1 सीतामनुप्राप्य रामो B2 (m) D11 अयोध्या नगरीं प्राप्य —^d) B3 om वा, D10 om स in अवाप्तवान् D2.7 13 °च पुनराप्तवान्, D3 °च समवाप्तवान् —After 70, Ś1 Ñ2 V B D5 9-12 ins

111* ईजे च विविधैर्यज्ञैर्हत्वा तं लोककण्टकम् ।

[V1 ईजे स, V3 ह्याज, B2 3 D13 ईजे च Ñ2 B3 4 D10 देव°, V2 यज्ञ°, D9 पापराक्षस (for लोककण्टकम्)]
 Ś1 cont

112* सीतया सहित श्रीमात्राजा दशरथात्मजः ।

Ñ2 V B D5 9-12 cont, while D13 ins

113* सीतया सहित श्रीमात्रेमे च मुखित सुखी ।

पालयामास चैवेमा पितृवन्मुदिता प्रजा ।

अयोध्याधिपति श्रीमात्राजा दशरथात्मजः ।

[(1 1) D11 धीमान् (for श्रीमान्) B4 रामश्च (for रेमे) V3 स (for च) D9 राम पुरगत सुखी (for the post half) — (1 2) V1 वै चेमा, V3 चैवेता, D9 वै राज्य (for चैवेमा) V1 2 4 D5 11 12 मुदित (for मुदिता) V3 सदा (for प्रजा) — (1 3) Ñ2 V4 अयोध्याया पति (for अयोध्याधि°) Ñ2 B2 3 D10 रामो, D13 रेमे (for राजा) D13 दशरथाप्रजा (sic)]

71 Ñ1 missing (cf v1 69) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 हृष्ट प्र°, D9 अदुष्ट° (for प्रहृष्टमुदितो) Ś1 V2 D9 12 13 (V2 D9 12 before corr) लोके (for लोकः) —^b) V1 हृष्ट° (for तुष्ट°) D10 11 स धार्मिक. (for सु°) —After 71^{ab}, B4 ins

114* न च व्य(व्या)धि न(र्न)रोगश्च दुर्भिक्षौत्पातवर्जितः ।

—^c) Ś1 V1 4 D1 5 7 11 12 M4 निरोगश्च, Ñ2 B D10 विशोकश्च, V2 3 विरागश्च, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ह्यरोगश्च, D2 3 विरोगश्च, D13 [अ]मिरामश्च (for अरोगश्च). —^d) Ś1 V1 D5 12 13 °क्षयासवर्जिताः, Ñ2 V3 4 B D2 7 10 11 °क्षयापवर्जिताः, V2 °क्षयापवर्जिताः, D3 दुर्भिक्षपापवर्जिता (sic), D9 °क्षोत्पातवर्जिता, M4 न च केचिदुपद्रवाः

72 Ñ1 missing (cf v1 69) —^a) V3 B1 D14 T G1 3 4 किञ्चित् (for केचिद्) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 पश्य (V3 °श्य)ति स्म नरा (Ñ2 V3 वा), D2 पश्यत्य-स्मिन्नरा (for द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः) —^c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 पतिशुश्रूषणे रताः

73 Ñ1 missing (cf v1 69) M4 om 73^{ab} Dt D4 6 8 14 T G M1-3 transp ^a and ^c —^a) V3 च वातज- (hypermetric), D3 शस्त्रज (for वातजं) —^b) D11 नाशु (for नाप्सु) D1-3 9 प्राणिन, D5 जत°, D7 देहिन. (for जन्तव) V3 om 73^{cd} Dt D4 6 8 14 T G M1-3 transp ^a and ^c —^c) M4 नाभिषग (for न चाग्निजं) —After 73^c, Dt D4 6 8 14 S ins

115* नापि ज्वरकृत तथा ।

न चापि क्षुद्भय तत्र न तस्करभय तथा ।

नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।

नित्यं प्रमुदिता सर्वे

[G3 om line 2 M4 om line 3 4 — (1 1) D4 ज्वरभय- T1 3 तदा (for तथा) — (1 2) T1 3 M4 तदा (for तथा) — (1 3) D6 °युतानि च (sic) (for the post half)] —M4 om 73^d —^d) V2 B1 2 (m as in text) 4 D1 2 7 9 13 °युगं (for कृतयुगे) —After 73, Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 9-13 ins

116* न तस्य राष्ट्रे विधवा नानाथस्तत्र नाबुध ।

न दुर्गते न कृपणो न व्याध्यातौऽभवन्नरः ।

[(1 1) Ñ2 B3 4 D10 13 राज्ये (for राष्ट्रे) B2 तस्य राष्ट्रे न (by transp) Ñ2 V4 B2 D13 बधिरो, V1 B3 D10 बधिरा (for विधवा) B1 विधवा राष्ट्रे (by transp) Ś1 B1 4 नानाथास्, Ñ2 B2.3 D10 13 नैवाथस् (B3 D10 °थास्), V1 न मूक्तस् (for नानाथस्) V4 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ2 B4

G. I 1 98
B. I 1 94
L. I 1 93

अश्वमेधशतैरिष्टा तथा बहुसुवर्णकैः ।
गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ७४
राजवंशाञ्जशतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ॥ ७५

D₁₀ नाबुधा, V₄ चाबुध, B₁ (m) ३ बाबुध (for नाबुध)
—For line 1 D₀ reads तस्य राष्ट्रे विनाथो न विप्रास्तत्र न
चाबुधा —(1 2) Ñ₂ दुर्म्माणो (sic), B₂ D₁₃ दु खितो, B₃
D₁₀ दुर्मना, D₉ दुर्जनो (for दुर्गतो) V₁ कृपणो (for कृपणो)
V₁ व्याध्यातो, B₄ D₅ 12 व्याध्यातो, D₉ ह्यार्ता च, D₁₀ व्याध्यर्तो (for
व्याध्यातो) D₁₀ 12 भवेन् (D₁₂ before corr as in text)
(for भवन्) D₁₃ जन (for नर)]

—After line 1 of 116*, B₃ ins

117* नाधना नाप्यदाता च न च शोकपरायणा ।

74 Ñ₁ missing (cf v l 69) —^a) D₂ अग्निष्टोम°
(for अश्वमेध°) —^b) D₃ यानैर्, D₇ तदा, M₄ ततो (for
तथा) V₂ missing, D₁₂ च (submetric) (for बहु-)
—^c) M₄ damaged from कै in ^d up to त —^d) D₆
विप्रेभ्यो (before corr as in text) (for विद्वद्भ्यो) D₄ 14
S ब्रह्मलोक प्रयास्यति —For 74^{cd}, S₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ 5 7 9
—13 subst

118* गवा शतसहस्राणि बहूनि स हि दास्यति ।

[D₁₁ om ह in सहस्राणि V₃ स प्र-, D₂ च स, D₁₃ हि स
(by transp) (for स हि)]

—After 74, Dt D₄ 6 8 14 S ins

119* अमरयेय धन दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायज्ञा ।

[G₁ (before corr) M₄ असख्येय-]

75 Ñ₁ missing (cf v l 69) M₄ om 75^{ab} —^a)
D₄ राजवश्यान् —^b) G₁ स्थापयिष्यति (corrupt) —For
75^{ab}, S₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ 5 7 9—13 subst

120* बहून्वश्याश्च राज्ञ न राघवो वै करिष्यति ।

[S₁ D₀ बहून्वश्याश्, Ñ₂ V₁ 2 3 B D₁₀ 13 बहून् (B₁ ३ °हु)
वर्षाश् (for बहून्वश्याश्) D₂ ३ ७ ९ तु (for च) D₁₁ बहून्वश्याश्
(sic) Ñ₂ V₁₋₃ B D₁₀ 13 राज्य स (V₂ °च), D₁ ७ राजोसौ,
D₂ ३ वै राजो, D₅ राजश्च, D₉ राजानो (for राज्ञ स) D₁ तु,
D₂ ३ ७ 13 हि, D₉ स (for वै) D₃ करिष्यति, D₁₃ विधास्यति
(for करिष्यति)]

—^c) D₃ T₂ ३ G₁ 4 M₃ चातुर्वर्णं (for °वर्ण्यं) —^d) T₂
नियोक्ष्यति S₁ Ñ₂ V B D₁ 2 5 7 9—13 स्वधर्मे (Ñ₂ धर्म सं,
B₃ धर्म सं) स्थापयिष्यति, D₃ स्वधर्मेण स्थापयिष्यति (hyper-
metric), M₄ स्वधर्मे सन्नियोक्ष्यति. —After 75, M₄ ins

121* ब्रह्मर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।

ते तमेक समावास साप्रत राममाश्रिता ।

नैकस्मिन्पुरुषे ह्येते भवन्तीह कदाचन ।

दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति ॥ ७६
इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७७

मुक्त्वैक तु महात्मान रामं सर्वगुणाकरम् ।

श्यामो युवा महातेजाः सिंहसहननो बली । [5]

प्रजारामोऽथ रामस्तु राम रामेति वै नरा ।

प्रसुप्ताश्च विबुद्धयन्ते राम रामेति वै ध्रुवम् ।

[cf lines 1 and 2 with 4 and 5 of 122*]

76 Ñ₁ missing (cf v l 69) —^c) D₁₂ राम्यो
(sic) (for रामो) S₁ Ñ₂ V₁ 2 B₁ 3 4 D₅ 10—13 स्यासौ,
V₃ B₂ °स्येह, V₄ गम्यासौ (hypermetric), D₃ °श्रित्वा,
D₉ उपित्वा तु (for उपासित्वा) M₄ कृत्वा राज्यं महावीर्यः
—^d) S₁ Ñ₂ V B₂ (m as in text) —4 D₅ 10—13 त्रिणु°;
M₄ ततः स्वर्गं (for ब्रह्मलोक) Dt D₆ 8 प्रयास्यति, G₁ as
in text (for गमिष्यति) —After 76, S₁ Ñ₁ (Ñ₁
missing) V B D₅ 9—13 ins

122* स सर्वगुणसपन्न श्रीमानूर्जितशासन ।

यन्मा पृच्छसि वाल्मीके राम एमिर्गुणैर्युत ।

नारदस्य वच श्रुत्वा वाल्मीकिरिदमब्रवीत् ।

देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।

तेषां तु समवायस्त साप्रत राममाश्रित । [5]

[cf lines 4 and 5 with 1 and 2 of 121* —(1 1)
V₁ पुमान् (for श्रीमान्) V₃ श्रीमा * * * शासन —(1 2) S₁
वाल्मीक, B₂ वाल्मीकि D₉ सर्व- (for एमिर्) —(1 3) Ñ₂
नारदस्य च (hypermetric) —Before line 4, D₁₃ ins
ref वा (lacuna) कि (lacuna) वा (lacuna) —(1 4)
V₃ यत्, V₄ [अ]पि (for ये) D₁₃ transp त्वया and गुणा
—(1 5) V₃ 4 वै, D₉ तु, D₁₁ ता (for त) Ñ₂ V₁ 2 B
D₁₀ 13 तेषामेव समावाय (for the prior half) S₁ °श्रित,
B₂ राघवा° (for राममाश्रित)]

—After 76, D₃ M₄ ins

123* सर्वानरसैन्येन मुक्त्वैक पवनान्मजम् ।

विभीषण राक्षसेन्द्र सर्वस्वजनसदृत् ।

वालवृद्धमयोध्याया कृत्वा नुग्रहमुत्तमम् ।

रामो धर्मभृता श्रेष्ठ प्रजानां नरचन्द्रमा ।

[(1 1) D₃ सर्वानरसैन्येन (corrupt for the prior half)
—(1 2) D₃ च राजान (for राक्षसेन्द्र) D₃ यातुधानमनन्वित
(for the post half) —(1 3) D₃ सवालवृद्धा- (for वाल-
वृद्धम्) —(1 4) D₃ नग्र * * (for नरचन्द्रमा)]

77 Ñ₁ missing (cf v l 69) D₁₃ ins ref सू
(lacuna) उ (lacuna) च before 77 M₄ transp 77
and 78 —^{ab}) D₁₋₃ 7 9 M₄ आल्यानं (for पापार्तं).

एतदाख्यानमायुष्यं पठन्नामायणं नरः ।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ७८
पठन्दिजो वागृषभत्वमीयात्

स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।
वाणिगजनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीया ॥ ७९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

G 1.1.1 /
B 1.1.1
L 1.1.10

D1-3 7 9 चैव सुखावह, M4 वेदेन° (for वेदैश्च संमितम्) S1
N2 V B D5 10-13 इदमाख्यान (V4 °नर्च्य) मायुष्यं यशस्य
(B4 om यशस्य) बलवर्धनं After 77^{ab}, D11 removes by
pigment स पुत्रपौत्रप्रभवो नरकृच्छाद्विमुच्यते । य इदं विदुषा
मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ॥ पठन् दिजो D11 reads 77^{cd}
in marg (sec m) —° D11 पिबेत् (for पठेत्)

78 N1 missing (cf v l 69) M4 transp 77 and
78 —° D9 इदम् (for एतद्) —° D2 3 7 बुध (for
नर) —For 78^{ab}, S1 N2 V B D5 10-13 subst

124* इदं पठन्सदा ध्यायन्पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।

[N2 V1 2 B2-4 D10 11 13 इम]

—° S1 N2 V2 4 B1 3 4 D2 10 11 13 °पौत्र-, D5 स्वपुत्र°,
D14 °पौत्रै. (for सपुत्रपौत्र) S1 N2 V B1-3 D5 10 12 13
स्व(D12 स)जनो, B4 सुजनैर्, D11 भावेन, D14 सगणै (for
सगण) —° D1-3 7 9 स्वर्गलोके, G1 २ स्वर्गे (for प्रेत्य
स्वर्गे) S1 N2 V B D5 10-13 नर कृच्छ्रा (B1 m पापा)
द्वि (V2 4 B1 4 °व्य)मुच्यते, M4 प्रेत्य चेह च नदति —After
78, B3 ins

125* श्रोतव्यं च सदा सद्भिः पुत्रधर्मार्थकारणम् ।

य इदं शृणुयाद्विप्रं यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

श्रेयसा स समायुक्तो नरः कृच्छ्राद्विमुच्यते ।

[(1 3) सर्वपापैः प्रमुच्यते (for the post half in marg)]

B3 cont. S1 N1 (N1 missing) V B1 2 4 D5 9-13 ins
after 78

126* रामायणमशेषं च तेन च श्रावितं भवेत् ।

य इदं विदुषा मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ।

[(1 1) V2 4 B1 D11 अशेषेण, V3 °तु (for अशेषं च)
V4 वा, B3 D9 [ए]व (for second च) B3 च श्रुत (for
श्रावित) V4 महत् (for भवेत्)]

—V3 B3 cont

127* स सर्वश्रियमामोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते ।

[B3 श्रेयम् (for श्रियम्)]

79 N1 missing (cf v l 69) —° V2 वागृषभत्वम्,
V3 [अ] यमृषभत्वम्, M4 वागृषभत्वम् (for वागृषभत्वम्)
D5 आयात् (for ईयात्) D1 °वृषभत्वमीयवान्. —° S1

V1 3 B1 2 4 D1 5 7 9 11-13 M4 क्षत्रान्वयो, N2 V4 B3 D10
क्षत्रात्मजो, V2 क्षत्रान्वितो, D2 क्षत्रान्वये, D3 क्षत्राच्च यो (for
स्यात्क्षत्रियो) D9 [अ]सौ विजयत्वम् (for भूमिपतित्वम्)
B4 om (hapl) 79° —° D13 वाजिगजन (sic) (for
वाणिगजन) S1 V3 4 (V4 before corr) B3 D1 5 7 9 10
12 13 G1 2 पुण्य°, D3 पुनजनत्वम् (sic) (for पण्यफलत्वम्)
M4 वैश्यो धनेशत्वमियात्पर हि —° S1 N2 V B D1 3 5 7
9-13 शृण्वन् हि (D7 13 °च), D2 शृण्वन्त, T3 जनस्य (for
जनश्च) M4 शूद्रः परं सद्भिततामुपैति

Colophon N1 fol missing —Kānda name All
MSS (except G4) इत्यार्षे Dt D6 8 ins हरि ॐ before
इत्यार्षे S1 N2 V1 3 4 B D5-7 10 11 om श्री G4 om.
रामायणे D4 T1 2 G1-3 M श्रीमद्रामा° —Before °काण्डे, N2
B2 3 D10 M3 ins महर्षि (B2 om महर्षि) वाल्मीकीये
आदिकान्ये (N2 om आदिकान्ये) चतुर्विंशतिसाहस्र्या (M3
आदिकान्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये चतुर्विंशत्सहस्रिकाया) संहि-
ताया, D3 6 वाल्मीकीये, D4 8 9 G3 M4 आदिकान्ये (M4 श्री)
वाल्मीकीये (D8 9 वाल्मीकीये आदिकान्ये by transp), D11
वाल्मीकिविरचिते, D14 T1.2 G2 M1 2 (M2 श्रीमद्) आदिकान्ये
श्रीमद्, T3 G1 आदिकान्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये (G1
transp नारदवाक्ये and वाल्मीकीये) S1 N2 V B (B4
om. Kānda name) D1 3 5 10 आदि (D1 3 अयोध्या)काण्डे
—Sarga name S1 N2 V1 3 4 B1-3 D1 5 10-12 नारदवाक्य
नाम (V3 om नाम and after, B2 om नाम) संग्रहाध्याय
(S1 D5 संग्रहणाध्याय, N2 B1 3 D10 संग्रहोद्य (B1 om
अयं)सर्ग, D1 सर्ग, D11 om. the portion after नाम,
D12 सर्ग संग्रहनाध्याय), V2 नारदवाक्यसंग्रहो नाम, D3
काव्यबीज नाम, D4 14 S (except M4, G3 श्री)नारदवाक्ये
(D4 14 T1 3 G1 4 M2 om नारदवाक्ये) सक्षेपो नाम (before
संक्षे°, D14 ins वाल्मीकीये, T2 ins वाल्मीकिप्रोक्ते), D7
वाल्मीकिप्रस्तावना नाम, D9 काव्यवस्तुत्पादन नाम —Sarga
no (figures, words or both) N2 V1 3 B1 D1 5 12
om both, V4 B2 3 D7 10 figures only, B4 आदि-, D3 14 S
प्रथम D13 इ(त्या)र्षे (रा)मा(य)णे (आ)दि(का)ण्डे (ना)र(द)
वा(क्य)सं(ग्र)ह() ना(म) प्र(थ)म (स)र्गे Lacuna for
bracketed portion —After Colophon, G1 concludes
with श्रीरामचन्द्रपरब्रह्मणे नमः, G2 4 M1 3 conclude with
श्रीरामाय नमः; G3 concludes with श्रीमते रामानुजाय
नमः

G 1 2 I
B 2 1 I
L 1. 2 I

नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः ॥ १
यथावत्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तदा ।
आपृष्ट्वाम्भ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥ २
स मुहूर्तं गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्तदा ।
जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥ ३

2

1 Ñ1 fol missing for 1-13 ^{ab} (cf v l 1 1 69) —
Before st 1, D13 ins ref श्री(lacuna)तड(lacuna)
च T1 3 begins with ॐ, T2 श्रीरामचद्राय नमः । ॐ —^a
Ś1 तथा, Ñ (Ñ1 missing) V B2.3 (m as in B4)
D5 10-12 [अ]थ तद्, B4 च तद् (for तु तद्) D7 नारदोक्त स
माहात्म्य —^b D12 °विदा वर (for °विशारद) —After
1^{ab}, Ś1 (marg) Ñ (Ñ1 missing) V B D3 5 10 11 13 ins

128* वाल्मीकि शिष्यसहितो विस्मय परमं ययौ ।

मनसैव च रामाय पूजा चक्रे महामुनिः ।

[(1 2) D3 एव (for एव) V3 D11 स, D3 तु (for च)
V2 D5 °मति (for °मुनि)]

D3 cont

129* ते चापि मुनय सर्वे स चापि मुनिपुंगव() ।

—^{cd} Ś1 reads ^{cd} in marg D1-3 7 G4 M4 शिष्यैर्
(for -शिष्यो) Dt D6 8 G2 M Cgp °मुनि, D1 7 °त्मसि, D3
°मुनि (for महामुनि) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 त चापि (B4
तथापि, D12 वाल्मीकि) शिष्यसहितो नारद (Ś1 °द.) प्रत्य
(D13 °ति)पूजयत्

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 om 2 ^{ab} —^a B2
(m as in text) तथा हि, D2 तथा च (for यथावत्) D11
(before corr) पूजिते (for पूजित) —^b D1 महर्षिर्
(for देवर्षिर्) Ñ2 V1 3 B2-4 D1 5 10-13 तत, Dt D2.3 8 9
T1 G1 3 M2 तथा, Cg as in text (for तदा) V2 4 B1 3
(m, orig as in text) अथ नारद (for नारदस्तदा) —^c
Ś1 Ñ2 V1-3 B D5 10-13 तमापृच्छत्, Dt D6 8 M3.4 आपृच्छयै
(M3 before corr °ष्ट्वै)व, D1-3 7 9 आपृच्छत् च, T3 G1
आपृष्ट्वा (G1 before corr °ष्ट्वै)च, Cg k as in text (for
आपृष्ट्वै) Ś1 अभ्यनुज्ञाते, B2 4 अथ (B4 °द्य)नुज्ञात (for
अभ्यनुज्ञात) —^d M4 जगाम स (by transp) Ś1 Ñ2
V B D (except Dt D4 6 8) जगाम त्रिविधा (V2-4 B1-3
(m) D1 3 7 13 त्रिद (D1 °दि)शा)लय

3 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a V1 D5 12 स मुहूर्ते;
V2 स मुहूर्तु, D7 14 स मुहूर्तं, D10 सुमुहूर्तं (for स मुहूर्तं)
V3 गतस्, D12 om (for गते) ॐ Ct मुहूर्तात् इति पाठस्तु

स तु तीरं समासाद्य तमसाया महामुनिः ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥ ४
अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥ ५
न्यस्यतां कलशस्तात दीयतां वल्कलं मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ॥ ६

कल्पित । ॐ —^b D9 देवलोक, T3 (before inf l m
corr) °लोक- (for देवलोक) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13
दे (D2 अ)वल्लोकाय नारदे —^d D3 जाह्नव्या (for °व्यास्)
D1-3 7 om, M4 च (for तु) D1 न त्रि°, D2 अनि° (for
अत्रिदूरत) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 वाल्मीकिर्मु (Ñ2 °किमु,
D12 °कमु)निसत्तम

4 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a Ñ2 V1-3 B2-4
D10 13 स च, D1 2 तत्र, D7 तत्तु, T1 स त (for स तु) Ś1
स चरन् (m sec m रम्य)तीर्थमासाद्य, V4 B1 स पूतं
तीर्थमासाद्य, D5 11 12 स वर (D11 °दन्) तीर्थमासाद्य —^b
V3 D11 13 तमसाया (for तमसाया) Dt D1 2.4 6-9 G4 M2 3
मुनिस्तदा (for महामुनि) —^c D1-3 7 11 उवाच शिष्य
पार्श्वस्थ —^d V2 D1 7 तीरम् (for तीर्थम्) D3 अकर्दम.
(sic) (for अकर्दमम्)

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a Ś1 Ñ2 V B
D5 10 11 13 नि. (D11 13 नि)शर्कराम्, D1 न कर्दमम्, D2.3.7
नि कर्दमम्, D12 नि शर्कराम् (sic), M4 निष्कर्दमम् (for
अकर्दमम्) V2 तीर (for तीर्थ) —^b Ñ2 V1 3 4 B1 2 4
D1 2 5 7 9 11 M4 भारद्वाज. D12 अनिशामय —^c Ś1 Ñ2
V B D1 5 10-13 पुण्य चैव (for रमणीयं) Ś1 Ñ2 V1-3 B
D1-3 5 7 10-13 प्रसन्नं च, V4 पत्रिच (for प्रसन्नाम्बु) —^d
Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 सज्जनाना यथा मन (D7 मनो
यथा by transp) —After 5, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V
B D1-3 5 7 10-13 ins

130* इदं तीर्थसम सौम्य सुजल सूक्ष्मवालुकम् ।

[Ñ2 इत (sic), D3 इत (for इत) Ñ2 V2.4 B D1-3 5 10 13
तीर्थ°, D7 13 °वर (for तीर्थसम) Ñ2 V2.4 B2-4 D1 5 7 10
सौम्य, D2 सौम्य, D3 सौम्य (for सौम्य) V3 पुण्यतीर्थमिदं सौम्य
(for the prior half) D7 सज्ज, D12 सज्ज (for सुजल)
D3 शुष्म°, D5 सौम्य° (for सूक्ष्म°)]

—After 130*, D3 ins 6 ^{cd} as in Ś1 with variant
ततो for तीर्थ

6 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 10 12 13
om 6 ^{ab} B2 D11 transp 6 ^{ab} and 6 ^{cd}. —^a D7
विन्यस्य; D11 न्यस्यता (for न्यस्यता) D7 कलश (for
कलशम्) B2 D1.2 7 9 11 तावद्, D8 तीर्थ (sic), T2

एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥ ७
स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनम् ॥ ८
तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।

ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥ ९
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥ १०
तं शोणितपरीताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥ ११

G. 1 2
B. 1 2. 1
L. 1 2

damaged, T3 थात (sic) (for तात) D3 कलसाहाव
(sic) (for कलशहाव) —^b G2 4 M1 3 Ctp वल्कला
(M3 sec m as in text) D1 3 7 transp वल्कल and मम
M2 वल्कला दीयतां मम, M4 दीयेतां मम वल्कले B2 D11
transp ^{ab} and ^{cd} —^c S1 N2 V B D5 10-13 अस्मिन्
(for इदम्) V3 विगा° (for [अ] वगा°) —^d D2 तीरम्
(for तीर्थम्) S1 N2 V B D5 10-13 तीर्थेहं तमसाजल
(D12 °जले) —After 6, S1 N (N1 missing) V B D5 10-13
ins, while D1-3 7 ins after 6 ^{ab}

I31* वल्कलं त्वमिहादाय शीघ्रमेष्टमाश्रमायुनः ।

यथा कालात्ययो न स्यात्तथा साधु विधीयतां ।

[(1 1) D11 वल्कले V2 एत (for एहि) D7 reads for
L 1 त्वमिहादाय शीघ्र मे द्याश्रमाद्वल्कल पुनः —(1 2) D2 3 7
कालात्ययो यथा (by transp) V4 नीतिर्, D13 साधो (for
साधु)]

7 N1 missing (cf v l 1) M4 om 7 —^a D6 उक्ते
(for उक्ते) —^b T3 वाल्मीकेन, M4 वाल्मीकेन —^c G2 4
M1 3 वल्कला (here and elsewhere below) T3 नियतं
(for नियते) G2 M1 मुने (for गुरो) —For 7, S1 N
(N1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 subst .

I32* स गुरोर्वचनाच्छीघ्रं पुनरागम्य चाश्रमात् ।

आनीय वल्कलं तस्मै गुरवे प्रत्यवेदयत् ।

[(1 1) V2 सद्गुरोर्, N2 V2 B D1-3 7 13 transp
आगम्य (N2 V2 B3 (m न्य) D7 °ल) and पुनर् N2 V2 B
D1-3 7 13 om च V3 पुनरायात्त्वम् (for पुनरागम्य च)
D1-3 7 11 आश्रम —(1 2) D1 चासौ, D2 3 7 चास्मै (for
तस्मै) V1 च नि°, V3 [अ]सौ न्य°, V4 B2 प्रत्यवेदयत् (B2 m
°पादयत्), D5 प्रतिपादयत् (for प्रत्यवेदयत्)

8 N1 missing (cf v l 1) —^a D3 आदा* —^b
S1 N2 V B D3 5 10-13 परिधाय च (B2 m °याय) वल्कलं,
D1 3 7 स्नात्वा च स (D1 चैव) महामुनि, M4 वल्कले नियतो
मुनि —After 8^{ab}, S1 N (N1 missing) V B D (except
Dt D4 6 8 14) ins

I33* अवगाह्य जलं स्नात्वा जह्वा जप्यं च वाग्यतः ।

तर्पयित्वा च विधिवत्तोयेन विवृदेवता ।

[D1 2 7 9 om 1 1 —(1 2) D3 7 तु (for च)]
—^c D1 2 7 °निरीक्षन्तः, D3 निःक्षन्तः, M2 °रह. पश्यन्
(for °ह पश्यंस्तत्). S1 N2 V B D5 10-13 निरीक्ष (V2-4
D5 10 °क्ष्य)माणो व्यचरत् (D5 11 विचरन् D11 om 8 ^a
up to ददर्श in 9 ^c —^d) V3 B2 सर्वं तत्, D13 तत्तीर्थ

(for सर्वतो) S1 N2 V B D5 10 12 13 तमसा-(D13 °सां)
(for विपुलं) V2 3 B3 (m, orig as in text) -जल, V4
-तटं, D13 च ता (for वन)

9 N1 missing (cf v l 1) D11 om 9 ^{ab} and
partially ^c (cf v l 8) —^{ab} D9 तदभ्यासे, M4 समभ्याशे
(for तस्या°) M4 स (for तु) S1 N2 V B D1-3 5 7 10 12 13
तत् स तमसा (D7 तम°)तीरे (V1 °रं) वि (V2 3 D7 व्य)
चरतम् (N2 B2 m D7 10 °रत्तद्, B3 D13 °रस्तद्)भीत
(D2 °ष्ट)वत् (D13 °वान्) —^c S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13
क्रौं (V1 क्रौं, D11 om)च (B3 m, D11 om)योस्
(for भगवांस्) —^d S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 मिथुनं
(for क्रौञ्चयोश्) S1 च सुदर्शनं, V1 2 4 B D1-3 5 7 10-13
°दर्शन (D2 °न), V3 प्रियदर्शनं, Dt D6 S °निस्वन (for
चारुनिःस्वन)

10 N1 missing (cf v l 1) —^a S1 N2 V B
D5 10-13 च, M4 स (for तु) —^b D3 सुरम्य (for पुमास)
D8 (before corr) पापि° (for पाप°) S1 N2 V B D5 10-13
आगत्यानुपलक्षितः —^c S1 N2 V B D5 10-12 बद्धानुशयो,
D1-3 7 9 तीरनिलय (D9 °यो), D13 कश्चिद्धानुको, M4 पाप°
(for वैरनिलयो) —^d D1 om निषाद S1 N2 V B D
(except Dt D4 6 8 9 14) M4 मुनि (D2 7 ऋषि, D3 M4
तृषि)सन्निधौ (for तस्य पश्यत) D1 दृष्टुः (crossed)
सन्निधौ (submetric)

11 N1 missing (cf v l 1) —^a D1-3 7 हतं रुधिर-
दिग्भांगं —^b N2 V1 3 4 B Dt D1 2 5-13 चेष्टमानं, V3
रम्भमाणं, Cg as in text (for चेष्टमानं) V2 °तल (orig
as in text) (for महीतले) —After 11 ^{ab}, D1-3 7 ins

I34* ददर्शाल्पस्थितप्राणं विनदन्त यथाबलम् ।

[D1 उन्नत (sic), D7 उन्नत (for विनदन्त)]

—^c D1 3 7 तं, T3 च, G4 [अ] थ, M3 inf in sec
m, M4 [अ] स्य (for तु) D1 निहितं (for निहतं) D2
भार्यावंतं हतं दृष्ट्वा —^d D1-3 7 9 विललापार्तं (D2 °त्त, D3
°न (sic))या गिरा M4 रुतेद् करुणा गिर, Ctp °खेपरिभ्रमा
—For 11 ^{cd}, S1 N (N1 missing) V B D5 10-13 subst.

I35* दृष्ट्वा क्रौञ्ची रुरोदार्तां करुणं खेपरिभ्रमा ।

[N2 V2 क्रौच (for क्रौञ्ची) S1 V3 D5 13 रुरा (D13 °रो)व
(for रुरोद्) D13 कृपण (for करुण) S1 B4 °भ्रमा, V3 °भ्रमन्,
V4 °भ्रमात्, B2 (m) खेपरिभ्रमात् (orig °च्युता); D11 च
परिभ्रमात्, D12 खेपरिभ्रम, D13 खेपरिभ्रमा (for खेपरिभ्रमा)]
—After 11, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins .

G 1 2 15
B 1 2 13
L 1 2 15

तथा तु तं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
ऋपेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्य समपद्यत ॥ १२
ततः करुणवेदित्वाद्यमोऽप्यमिति द्विजः ।
निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
मा निषाद् प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ १४

136* विद्युक्ता पतिना तेन द्विजेन नृहचारिणा ।
तान्नर्गार्थेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ।

[(L 1) D1. विद्युक्ता M2 पतिना (for पतिना) T2 चारिणा
(for सहचारिणा) — (L 2) G2 तान्न (for तान्न) G2 सुतेन
(for मत्तेन) D6 G2 4 इह (for नृह)]

On the other hand D1-3 7 ins

137* तथा तां विलपन्ती हि क्रौञ्चीं वाग्महता मुनि ।

[D1 विलपन्ता (for ना विलपन्ती) D1 ता; D2 च (for हि).
D1 वाग्मा, D2 च पतिता (for वाग्महता)]

12 \tilde{N}_1 missing (cf 1 L 1) —^a D1: यथा च तं,
D2: च त; D4: 8 तथाविधं; D9 तथा नृत्तं, T3 M2 तदा तु तं,
G1 4 तथा तु त; M. नत; Gg as in text (for तथा तु तं)
D1-3 7 नेन, G4 इह (for दृष्ट्वा) $\tilde{S}_1 \tilde{N}_2$ V B (B3 m.)
D5 10-13 तं तथा (\tilde{N}_2 B3 (orig.) D10 तत्तत्तं, V. तथावि, D5
तत्तया) निहत दृष्ट्वा —^b G4 missing ^{b2} on a damaged
fol $\tilde{S}_1 \tilde{N}_2$ V L 2.4 B D5 10-13 निषादे (\tilde{N}_2 डे m.) नाडजं
(D11 ० ज) वने, V3 निषादेनाशुजं मुनिः. M2 missing
from ल to का in ^d (fol damaged). —^c $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ (\tilde{N}_1
missing) V B D5 10 11.13 सुते, D1-3 7 दृष्ट्वा, D12 मुनिः
(for ऋपेर्) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ (\tilde{N}_1 missing) V B D1-3 5 7 10-13
अन्यनहयस्य. —^d M4 कल्पा (for कारुण्यं) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ (\tilde{N}_1
missing) V B D5 10-13 M. जायत (for समपद्यत) D1-3 7
सुते. कारुण्यनागत (D2 तामगात्, D3 7 मागमत्).

13 \tilde{N}_1 missing 13^{ab} (cf 1 L 1) —^a B1
विदित्वाद् (sic), D2 कारुण्य, D3 कल्पा, D13 करुणो-
दित्वाद् (sic) (for करुणवेदित्वाद्) —^b M2 दृच (sic)
(for द्विज.) $\tilde{S}_1 \tilde{N}_2$ V B D5 10-13 घनान्मा न द्विजोत्तम,
D2 3 7 इ (D3 चे) इ वचनमब्रवीत्
—After 13^{ab}, D2 3 7 9 ins

138* अहो वत निषादेन नृगसेनाल्यवुद्धिना ।

अपशस्यं कृतमिदं लोके कर्म विगर्हितम् ।

[(L 1) D9 नृगसेन निषादेन (by transp). D2 अयं
(for अयं) — (L 2) D3 7 अन्तुष्य (for अयदुष्य). D2
लोके (for इह) D2 घने (for वने)]

—^c $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D (except Dt D4.6 8 14) निशाम्य (for
निशाम्य) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D5 10-13 कर्णं (D5 13 णां)
(for रुदतीं) V3 क्रौञ्चं, V3 क्रौञ्चा; D9 11.12 क्रौञ्चो (for
क्रौञ्चीन्) —^d D9 पुनर (for इहं). $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V L 2.4 B1

तस्यैवं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।

शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥ १५

चिन्तयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।

शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः ॥ १६

पादवद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।

शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७

D5 10-13 क्रं (V2.4 D11.13 इ) इतीं तां (V1 om तां (sub-
metric), V4 तं) जगादिह, V3 तं बुद्ध्वा च जगादिह; B2-4
क्रं इतीं तां जगाद् इ (B2 च), B4 (m) रुदतीं तां जगादिह.

14 ^a D11 च (for त्वम्). —^b \tilde{S}_1 आगम. (for
अगम.). D2 अश्वती, D9 आश्वती (sic) (for आश्वती.).
—^c D2 च (for यत) D13 पुत्रम् (for पुत्रम्) —^d V4
om. व, Dt om न m मवधी D9 घीन् (for अवधी.)
V1 D2.9.12 मोहित, G4 missing (for मोहितम्).

15 G. missing up to वसून् in ^b on a damaged fol
—^{ab} Dt D5 इत्यं (for पुत्रं). D2 वदतश्च (for वृवतश्च)
D2 चिया (sic) (for चिन्ता) D1 वीक्षितुं, D2.3 9 M4
वीक्ष्य तं (D3 तां), D7 M3 वीक्ष्य (M3 orig. व्रि) त;
T2 M2 वीक्षित, D11 वदतश्च (for हृदि वीक्षनं). $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V
B D5 10 12 13 तस्येदमुक्त्वा वचनं त्रिभूम्युत्तमं —^c D1
शोकार्तो च (for शोकार्तेन) D1-3 7 9 पुत्र (for तस्य). D1
शकुने, M2 शकुने (for शकुने.) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D5 10-13
शकुने (\tilde{S}_1 शकुने, D13 शकुने) शोचता (\tilde{S}_1 D5 ० तो)
होवं —^d \tilde{S}_1 किमेव, \tilde{N} V B D5 10-12 किमेतद्, M2
damaged, M4 किमिदं (for किमिदं) D1-3 7 भाषितं, M4
व्याहृतिर (for व्याहृतं).

16 ^b D4 reads मति in marg, G1. नतिमुत्तमं G4
repeats मान्ति. —^c M2 त्रिः (for द्विज) —^d M3 च
(for न) M2 ० पुंगव —For 16, $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D (except
Dt D4.6 8 14) subst. (D9 subst. L 1 only for 16^{ab})

139* सुहृत्तमिव च व्याचा वाक्यं तद्विन्दुष्य च ।

अन्यमाह स्थितं पार्श्वे नारदाजमिदं वच. ।

[(L 1) V2 एव (for इव). $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ B3 (m as in text) 4
D1.10 तद्, D9 न (for च) V3 D2.3 7.11 च सुहृत्तमिव (D7
नति) व्याचा (for the prior half) B3 (m. as in text)
D10 च (for तद्) D13 नद्वक्त्यं (by transp). V2 B3 (m,
orig. तद्विन्दुष्य) D11 तद्विन्दुष्य, B4 वै विन्दुष्य (for तद्विन्दुष्य) V3
प्रति विन्दुष्य च D7 तद्विन्दुष्य च (for the post. half) —
(L 2) D1-3 7 एवाच शिष्य नाराद् (for the prior half).
 \tilde{N} V2 D1.7 11-13 नरदाजम्]

17 D7 om. 17 ^a —18 ^b. —^c D3 समश्चैव (for
अन्यमम्) D1.2 पाद (D1 ० वे) वदतश्चैव; M4 सनवद्वाग्र
पदः. —^d G4 partially missing. D2 प्रवृत्तो, D3 प्रवृत्तौ

शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १८
सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि ।
तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९
भरद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः ।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोऽनुजगाम ह ॥ २०

स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह धर्मवित् ।
उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकार ध्यानमास्थितः ॥ २१
आजगाम ततो ब्रह्मा लोककर्ता स्वयं प्रभुः ।
चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुं तं मुनिपुंगवम् ॥ २२
वाल्मीकिरथ तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय वाग्यतः ।
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्यौ परमविस्मितः ॥ २३

G. 1 2
B. 1 2 3
L. 1 2 2

(sic) (for प्रवृत्तो) D14 T G2 M1 [अ]य (for मे) —^a
D3 9 14 T भवति (for भवतु) D2 3 मा (for न) M2
missing (for नान्यथा) —For 17, S1 N V B D5 10-13
subst

140* पादैश्चतुर्भिः सयुक्तमिदं वाक्यं समाक्षरे ।
शोचतोक्तं मया यस्मात्तस्माच्छ्लोको भवत्विति ।

[(1 1) B1 सयुक्ते (for सयुक्ते) B3 (m as in text) 4
D10 समाक्षर —(1 2) D12 om. तस्माच् N V1 3 शोको (for
श्लोको) S1 भवत्युत, V1 [अ]भवदिति, V2 B3 (m, orig as in
text) D11 13 भविष्यति (for भवत्विति)]

18 D7 om 18^{ab} (cf v l 17) M2 missing ^a on
a damaged fol —^a S1 N V (V1 om) B1 D1 3 5 12 13
[अ]य, D2 10 11 [अ]पि (for तु) S1 N V B1-3 D5 10
11 13 तच्छ्रुत्वा, B4 तं श्रुत्वा, D12 छुत्वा (for ब्रुवतो) —^b
B3 (m as in text) ऋणे (for मुनेर्) —^c Dt
D2 6 8 सतुष्टस्, Cg t as in text (for सहृष्टस्) —^d D3
ततस् (for तस्य) D1 प्रीतो, G1 3 हृष्टो (for तुष्टो) Dt
D2 3 6-8 मुनि (for गुरु) —For 18^{cd}, S1 N V B
D5 10-13 subst

141* तथेति प्रतिजग्राह गुरोः प्रीतिं विदर्शयन् ।

[D11 प्रधाति (sic) B4 प्रतिजग्राह N V2 B (except
B4) नि (B3 m प्र) दर्शयन् (B1 न), V3 4 D13 प्रदर्शयन् (for
विदर्शयन्)]

Then cont

142* सभाषमाण एवाथ शिष्येण सहितस्तदा ।

[S1 V2 D5 11-13 स भाष, V4 समाष्य (for सभाषमाण)
V3 [अ]नौ, D11 [अ]र्थ (for [अ]थ) D5 सहि *स् V4 B1 तत,
D13 तथा (for तदा) N1 illeg after शिष्येण]

19 S1 N V B D5 10-13 om 19^{ab} (cf I33*) —^b
D2 तीर्थनद्यां, D3 नद्या, D7 तावद् (for तीर्थे तस्मिन्)
D1-3 7 क्रम, D6 9 विधि (for विधि) —^c N1 V1 B1 3
D7 10 एव (for एव) N1 B1-3 (B2 3 m) श्लोक (for
अर्थ) V4 तत्संचितयज्ञर्थम् (submetric) —^d N V4
B1 2 उपा (V4 उपे) यादाश्रमं, V1 B3 (m आयायावाश्रमं) 4
उपादायाश्रम, V2 समादायाश्रम, V3 समीयादाश्रम (for उपा-
वर्तत वै) S1 D1 2 5 7 10-13 आश्रमाय न्यवर्तत (D10
न्यवर्तयत्), D3 आश्रमाय निवर्तिन

20 ^a) M4 भारद्वाजस्तु शिष्यो वै —^b) G4 missing
नीतः श्रुत on a damaged fol T2 श्रितवान् (after corr
as in text), T3 कृतवान् (for श्रुतवान्) D9 T2 G1 3 M2 3
मुनि, T1 3 मुने, M4 शुचि (for गुरो) —For 20^{ab}, S1
N V B D1-3 5 7 10-13 subst

143* तमन्वयाद्विनीतात्मा भारद्वाजो महामुनिः ।

[V2 3 अनु°, V4 D1 3 अन्वि° (for अन्वयाद्) B3 विधूतात्मा
(m as in text) D1 13 भर° (for भारद्वाजो) D3 om
महा N1 V1 B2 मुनि (for मुनि)]
—^c) N V B G4 पूर्ण (B4 ण) कलशम् (V1 B1 [om] —^d
सम्) (by transp), D13 पय कलशम् —^d) S1 D1-3
मुनिसत्तम (D1 2 म°), D7 मुनिपुगव, D12 जगाम ह (sub-
metric) (for अनुजगाम ह) N V B D11 13 शिष्य परम-
संम (V3 य°) त

21 ^a) S1 तं°, D1 संप्रवेश्य (for स प्रविश्य) V2
[आ]श्रममिदं (for पद) —^b) N2 B3 (m, orig as in
text) सहितस्तदा, M2 * धर्मवित् (for सह धर्मवित्)
—^c) N V B D10 11 13 ततस्तस्मिन्, Dt कथाश् (wrong-
ly om श्रान्या) (for कथाश्चान्याश्) N V B1-3 D10 11 13
बभूव, B4 अभवद् (for चकार) V4 तत्पर, D13 माश्रित
(for ध्यानमास्थित) S1 D1-3 7 उपविश्यासने तूर्णौ ध्यान-
मेवान्वपद्यत —After 21, G1 ins 144*

22 ^{ab}) B3 repeats लो in लोक° V2 (before corr
as in text) स्वयंप्रभः, D14 illeg, T2 स्वयंभुव (for
स्वयं प्रभु) S1 D1-3 7 आजगामाश्रममथो (D1 पदे) ब्रह्मा
लोकपितामह D1 om 22^{cd}—24 —^d) D5 9 11 12 G1-3
M1 ऋषि° (for मुनि°) —For 22^{cd}, S1 N V B D2 3 7 10 13
M4 subst, while G1 ins after 21

144* स्वयं स्वयम्भूर्भगवान्द्रष्टुं तस्मैविसत्तमम् ।

[In N1 after स्वयं स्व up to ष्टु and last two letters
तमम् are illeg V2 स्वयं, D13 तत्र, G1 अथ, M4 ब्रह्मा (for
first स्वयं) V1 3 B1 स्वयम्भूर्भगवान् द्रष्टु (V1 तत्र, V3 देवो)
(for the prior half) B1 स्वयं (for द्रष्टु) D7 त द्रष्टु (by
transp) V3 ऋषिसत्तम, G1 मुनिपुगव (for ऋषिसत्तमम्)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —^a) S1 कि on
marg S1 N V1-3 B D2 3 5 7 10-13 M4 अपि (for अथ).
B4 तद् (for त) V4 आगत दृष्ट्वा (inf lin लपित श्रुत्वा

G 1 2 27
B 1 2 25
L 1 2 27

पूजयामास तं देवं पाद्यार्घ्यासनवन्दनैः ।
प्रणम्य विधिवच्चैनं पृष्ठानामयमव्ययम् ॥ २४
अथोपविश्य भगवानासने परमार्चिते ।
वाल्मीकये महर्षये संदिदेशासनं ततः ॥ २५
उपविष्टे तदा तस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ।

तद्वत्तेनैव मनसा वाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ २६
पापात्मना कृतं कष्टं वैरग्रहणबुद्धिना ।
यस्तादृशं चारुत्वं क्रौञ्चं हन्यादकारणात् ॥ २७
शोचन्नेव मुहुः क्रौञ्चीमुपश्लोकमिमं पुनः ।
जगावन्तर्गतमना भूत्वा शोकपरायणः ॥ २८

also) (for अथ तं दृष्ट्वा) —^b) T₂ सहतो° (sic) (for सहसोत्थाय) N₁ illeg, V₁ वाग्रतः, D₇ चाग्रतः (for वाग्रतः) D₃ सहसास्थाय धर्मवित् —^c) S₁ N₂ V₁ 3 4 B₁ 3 4 D₃ 5 10 12-14 T G₂ 4 M₁ प्रणतो, Cg t as in text (for प्रयतो) V₄ तस्मै, D₁₁ ब्रह्मा (as in text also) (for भूत्वा) —^d) S₁ तस्मै, V₄ भूत्वा (for तस्यै) B₄ (marg, orig as in text) तस्यै भूत्वा (by transp) V₄ °मसमित, D₃ °मविस्मितं, D₁₄ illeg (for °मविस्मित.)

24 D₁ om 24 (cf v 1 22) D₂ 7 9 transp 24 and 25^{ab}. D₃ transp 24^{ab} and 25^{ab} —^a) D₁₄ illeg (for पूज-) S₁ N V B D₂ 3 5 7 9 10 12 13 M₄ चैव (D₁₂ वै चै by transp) नं (for तं देव) D₁₁ पूजयामास चैन (submetric) —^b) N₁ illeg after पाद्या V₁ पाद्यार्घ्यास- (श also) न°. V₂ 4 D₁₂ पाद्यार्घ्या (D₁₂ °र्घ्या) सनचदनैः, D₂ 3 7 9 पाद्यार्घ्य (D₇ °र्घ्य) स्तुति° —After 24^{ab}, M₄ ins 28^{cd}, which is repeated in its proper place —^c) D₁₄ illeg प्र to धि S₁ पूर्णतो, N V B D₅ 10 12 13 प्रण (N₁ illeg) तो, G₄ M₄ प्रणसे, (for प्रणम्य) D₂ चापि, D₃ 7 M₄ चापि, D₉ चैव (for चैनं) —^d) V₃ D₂ 14 दृष्ट्वा (for पृष्ठ्वा) D₃ [अ] गमनम्, D₁₂ [अ] नाम* (for [अ] नामयम्) D₁₁ अपय (sic), D₁₂ व्यय, M₄ अव्यय- (for अव्ययम्) D₆ 8 पृष्ठ्वा चैव निरामय, Cm g t as in text Ck अव्यय व्ययो जन्मादिनाशान्तविकारा . . . । प्रथम स्वागतमत्रभवता स्वामिनामित्यनामय पृष्ठ्वा । Ck

25 D₂ 7 9 transp 24 and 25^{ab}, D₃ 24^{ab} and 25^{ab} —^a) N₁ B₃ (int lin) तयो° (for अथोपविश्य) —^b) V₂ परमार्चिते, G₁ °जिते (for परमार्चिते) —For 25^{ab}, D₁ subst, D₂ 3 7 9 ins line 2 after 25^{ab}

145* स्वय स्वयभूर्भगवानासने परमार्चिते ।

ऋषिणाभ्यर्चित सम्यगासाचक्रे पितामह ।

[(1 2) D₇ अभ्यर्चित D₉ आज्ञा° (sec m, orig आसां°) (for आसांचक्रे) D₂ 3 7 वरासने (for पितामह)] N₁ illeg after वाल्मीक up to ^d D₁₄ partially illeg —^c) V₁ 2 वाल्मीकाय (for °कये) S₁ अप्यासन, N₂ V₁ 3 4 B (B₄ orig) D₂ 10 12 13 [अ] प्यासन स (N₂ V₁ °स-, D₂ °च), V₂ B₄ (m) [अ] प्यमौ ब्रह्मा, Dt D₆ 8 Ct च ऋषये, D₁ [अ] र्धासन स्व, D₃ 5 आसन स्व, Cg as in text (for महर्षये) D₇ वाल्मीकिर्यथामन स्व, D₁₁ M₄ वाल्मीकेप्यासन स (submetric) —^d) S₁ स दिदेशातर, N₂ V₁ 3 4 B (B₄ m as in text) D₁-3 5 10-13 M₄

दिदेशानतर, V₂ om स, D₇ त्रिवेशानतर, D₁₄ त दिदेशा° (for संदिदेशासन) M₄ तदा (for ततः) —After 25, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) ins

146* ब्रह्मणा समनुज्ञातः सोऽप्युपाविशदामने ।

26 ^a) D₁ उपविष्ट, D₃ 13 उपविष्टो, M₃ उपविष्टे (for उपविष्टे) S₁ N₂ V₃ B₂ 3 D₁-3 5 7 11 12 ततस्तस्मिन्, N₁ V₂ B₄ तु तस्मिन्स्तु, V₁ च ततस्तस्मिन् (hypermetric), V₄ B₁ D₁₃ च तस्मिन्स्तु, M₄ व तस्मिन् स (for तदा तस्मिन्) —^b) N₁ V₄ D₁ -पितामह (for -पितामहे) —^c) V₂ तद्वत्तेनैव, D₅ °तेनेव (for तद्वत्तेनैव) —^d) S₁ °सस्थित, D₁ °माश्रित (for °मास्थित)

27 S₁ N V B D₁-3 5 7 9-13 M₄ transp 27 and 28 —^a) G₂ °त्मान (for पापात्मना) S₁ N V B D₅ 10-13 कृत पापात्मना (by transp) D₁-3 7 9 कष्ट कृत पाप्मना वै (D₂ च पाप्मना) —^b) S₁ N V₁-3 B D₅ 10 12 13 व्या (N₂ क्रो) धेना (V₁ om ना) नात् (V₂ 3 °नात्, B₁ 2 °नार्थ°, B₃ (m orig as in text) °नर्थ°, V₄ व्याधेनायः°, D₁-3 7 9 11 निपादेनाल्पो N₁ illeg for ^{cd} —^c) D₁ 2 7 9 14 यत्, Cg as in text (for यस) D₁ चारुतर, D₇ °रुतं, M₄ °रूप (for चारुत्वं) S₁ यत्सकामातुर क्रौञ्चम्, N₂ V B D₅ 10 12 13 यत्स (V₁ repeats य, N₂ V₄ B₃ 4 D₁₀ °त्सु-) चारुत्वन (V₁ 3 B₁ °रुव, V₂ D₁₂ °वर, D₅ °भव) क्रौञ्चम्, D₃ यत्रादृश चारुः (sic), D₁₁ यत्स क्रौञ्च चारुत्वरम् —^d) D₁-3 7 9 M₄ जघ्ने क्रौञ्चम् (for क्रौञ्च हन्याद्) S₁ N₂ V B D₅ 10-13 अवधीत्तम् (V₁ °त्ताम्, B₂ m, B₄ om म, D₁₃ °दात्म) कारणात् (S₁ N₂ V₃ B₃ [B₃ m as in text] D₁₀ °ण).

28 S₁ N V B D₁-3 5 7 9-13 M₄ transp 27 and 28 —^a) S₁ N₂ V₄ B D₁ 2 5 7 9-12 M₄ शोचन्नित्यं, V₁ शोच- यन्नित्य ता, V₃ शोचयन्नितरा, Dt D₆ 8 °पुन, D₄ शोचन्नैव°, D₁₃ शोचन्नित्य स ता, G₄ °त्रैवमुप-, Cg as in text (for शोचन्नैव मुहुः) V₄ D₁₄ क्रौञ्चम्, D₉ श्लोकम् (for क्रौञ्चीम्) —^b) S₁ N₁ V B D₅ 10-13 तत°, N₂ M₄ उप (N₂ तत) श्लोकम् (for उपश्लोकम्) V₂-4 B₁ इद (for इम) Dt D₆ 8 जगो, M₄ मुनि (for पुन) D₁-3 7 तमेवार्थं पुन पुन, D₉ तमेवार्थं विचिंतयन् After 24^{ab}, M₄ ins 28^{cd} —^c) S₁ N V B D₁-3 5 7 9-12 जगादान्तर्गत°, Dt D₆ 8 पुनरन्तर्गत°, D₁₃ जगादान्तर्गतमना भूत्वा, M₄ (both times) जगो चातर्गत° —^d) D₁₃ दुःख, M₁ (before corr) भूया (for भूत्वा) S₁ श्लोक°, V₄ लोक° (for शोकपरायण).

तमुवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन्मुनिपुंगवम् ।
श्लोक एव त्वया बद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ २९
मच्छन्दादेव ते ब्रह्मन्प्रवृत्तेयं सरस्वती ।
रामस्य चरितं कृत्स्नं कुरु त्वमृषिसत्तम ॥ ३०
धर्मात्मनो गुणवतो लोके रामस्य धीमतः ।
वृत्तं कथय धीरस्य यथा ते नारदाच्छ्रुतम् ॥ ३१

रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धीमतः ।
रामस्य सहसौमित्रे राक्षसानां च सर्वशः ॥ ३२
वैदेह्याश्चैव यद्वृत्तं प्रकाशं यदि वा रहः ।
तच्चाप्यविदितं सर्वं विदितं ते भविष्यति ॥ ३३
न ते वागनुता काव्ये काचिदत्र भविष्यति ।
कुरु रामकथां पुण्यां श्लोकबद्धां मनोरमाम् ॥ ३४

29 °) D1-3 7 9 M3 प्रहस्य (for प्रहसन्) S1 N V B D5 10 12 13 °सत्तम (for °पुंगवम्) —After 29^{ab}, S1 N V B D5 10-13 ins

147* महर्षे यदय प्रोक्तस्त्वया क्रौञ्चवधाश्रय ।

[D11 यद (sic) (for यदय) B4 °श्रित (for °श्रय)]
—°) S1 N V B Dt D5 8 12 Ct एवास्त्वयं, D1-3 9 एष°, D10 एवास्त्वय, M4 एकस्त्वया, Cg as in text (for एव त्वया)
D13 श्लोक. स चास्त्वयं वध Ck इदानीमपि श्लोकव्याजेन त्वया श्लोक एव बद्धः, Ct श्लोक एव त्वया इति पाठेपि यशोरूप एवायं त्वया बद्धः Ck —^a) S1 N V1 2 4 B2-4 D11 12 M4 तव वाक्यस्य शोचत, V3 B1 तव वाक्यमशेषत, D1-3 7 9 13 तस्य वाक्यस्य (D2 क्रौञ्चस्य, D7 वाक्यम, D9 चक्रस्य) शोचनात् (D13 °न), D5 [S] भूदवाक्यस्य शोचत

30 °) S1 N V2-4 B2-4 D2 3 5 7 9 11 12 स्वच्छदाद्, B1 सच्छदाद्, D1 13 स्वच्छदा, Cmg k t as in text (for मच्छन्दाद्) —^b) B2 (m) प्रवृत्तेयं D12 स्वरस्वती (sic) —°) N1 ब्रह्मन् (as in text also), D14 S (except M2 4) Cg सर्वं (for कृत्स्न) —^a) V4 D12 °सत्तम (for °सत्तम) D9 कुरुष्व मुनिपुंगव

31 °) N1 धर्मात्मनो गुणतो (sic) —^b) N1 V2 D7 लोक°, N2 B2 3 (after corr as in text) D3 9 10 13 लोका°, D2 लोकनाथस्य (for लोके रामस्य) —°) N1 V1 2 B2-4 D2 3 5 9-13 प्रथय, V4 B1 प्रथम-, D1 प्रसिद्धं, Cg as in text (for कथय) S1 N V1 2 4 B D1-3 5 6 9-13 G4 M4 रामस्य, D4 14 T1 3 G2 M1 2 वीरस्य, Cg t as in text (for धीरस्य) V3 रामस्य चरितं कृत्स्न (cf 30°), D7 रामस्य सहायस्य —^a) D11 यदा (for यथा)

32 °) V1 विहस्य च, V4 B D3 7 रहस्यैव (for रहस्यं च) S1 D9 11 प्रकाश्य, V4 B1 D7 प्रकाशश् (for प्रकाश) —°) S1 N V B1-3 D1-3 5 7 10-13 M4 सहायस्य, B4 सहसा यस्य, Cg as in text (for सहसौमित्रे) —^a) D3 राक्षसानां च स च सर्वश (hypermetric)

33 °) M (except M1) Cg [अ] पि (for [ए] व) S1 वृत्तात्, G4 चरितं (for यद्वृत्त) —^b) G1 प्रकाशयति नारद —After 33^{ab}, D1-3 7 9 11 ins, while S1 N V B D5 10 12 13 ins after 33

148* सदारणे सराष्ट्रेण राज्ञा दशरथेन यत् ।
आसित भाषितं चैव गतं यच्चाप्यनुष्ठितम् ।

[Cf 1 2-3 of 154* —(1 1) V2 3 सपुत्रेण (for सराष्ट्रेण) N2 B2 3 D10 13 सराष्ट्रेण सदारणे (by transp), B4 सदाचारेण सराष्ट्रेण (hypermetric), D2 सदाचारेण राष्ट्रेण (for the prior half) D3 om न 11 दशरथेन V1 2 B4 D2 7 11 च (for यत्) —(1 2) V3 प्रेषित, D9 (before corr as in text) हसित (for आसित) S1 N2 V1 B1 2 D5 11 12 मत, V2 3 ज्ञात, D1 कृत, D10 तेन (for गत) V3 वाचा, B4 तच्च, D1 यद्वा, D2 9 चैव (for यच्च)]
B3 4 cont

149* सर्वं विदितमेतत्ते मयसादाहविष्यति ।

[B4 यत्प्रमा द्]

—After 148*, N2 V4 B3 (after 149*) D10 11 13 repeat 33^{ab} —°) N2 V4 B3 (all both times) 4 D10 13 (both second time) G1 M4 यच्च, D1 2 तथा, D11 (first time) यद्वा (for तच्च) S1 N1 V1-3 B2 (m as in text) D1-3 5 9-13 [अ] वितथ (for [अ] विदितं) N2 B3 D10 11 13 (second, D11 first time) किंचिद् (for सर्व) —^a) B3 वेदितं (for विदितं) V4 तद् (for ते) —After 33, D1-3 7 9 ins, S1 N V B D5 10-13 ins after 40

150* धर्मकामार्थसंबद्धं बहुचित्रार्थविस्तरम् ।

समुद्रमिव रत्नाढ्यं लोकश्रुतिरसायनम् ।

[cf 1 11-12 of 154* and 1 13-14 of the passage given in App 1 (No 2) —(1 1) N1 illeg after धर्मार्थ up to द् in the prior half N transp काम and अर्थ in धर्म-कामार्थ- N2 V3 B3 4 -सयुक्त, D3 -सवध (for -सवद्ध) S1 -विस्तृत, B3 (m, orig as in text) -भाषित (for -विस्तरम्) —(1 2), B1 D9 समुद्र इव D12 om मिव (for समुद्रमिव) D13 रम्यार्थ (for रत्नाढ्य) N V3 D2 5 10 12 13 लोके (for लोक-) B4 -परायण (for -रसायनम्)]

34 B4 om (hapl) 34^{ab} —^{ab}) D5 अनृते (for अनृता) M4 गान्ये (sic) (for काव्ये) D2 कचिद् (for काचिद्) G4 तत्र (for अत्र) S1 N V B1-3 D5 10-13 transp काव्ये (S1 कापि) and काचिदत्र —°) N1 illeg (for कुरु रा) N1 V2 3 B (B3 m, orig मुख्यां) D1-3 7 9 T3 M4 दिव्या, Cg as in text (for पुण्यां) D11 कुरुष्वमकथां पुण्यं (sic) —^a) S1 °वधा, V2 शोक°, D12 °द्वां (for श्लोकबद्धा) M4 °हरां (for मनोरमाम्)

G 1 2 40
B 1 2 36
L 1 2 40

यावत्स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ॥ ३५
यावद्रामस्य च कथा त्वत्कृता प्रचरिष्यति ।
तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोदेषु निवत्स्यसि ॥ ३६
इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।
ततः सशिष्यो वाल्मीकिर्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ ३७
तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥ ३८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

35 T1 missing ^{ab} on a damaged fol —^c V2
रामायण पुण्य, M4 रामकथा लोके (for रामायणकथा) —^d
B2 त्वत्कृता, M4 सर्वत (for लोकेषु) D13 विचरिष्यति

36 B1 om 36 S1 N1 V3 D2 3 5 7 11 12 T3 M3 om ^{ab}
T2 reads ^{ab} in marg (sec m) —^a N2 V2 D1 9 10 13
G4 M4 च रामस्य (by transp), V1 4 B2 4 D4 14 T1 2 G2
M1 2 रामायण, B3 G3 रामस्य तु, G1 रामस्य (submetric)
(for रामस्य च) —^b V1 4 B2 4 लोकेषु, D13 त्वत्कया (for
त्वत्कृता) D1 9 विचरिष्यति —^c D2 तव च (for तावद्)
N1 D1-5 7 9 11 12 ऊर्ध्वमधश्च (for ऊर्ध्वमधश्च) V4 D1-3 7
M4 चैव, D9 त्वं च (by transp) (for च त्वं) —^d V2 3
D1-3 7 9 G1 3 M2 मम लोके, B2 मल्लोके च, B3 (m, orig
as in text) 4 स्वर्गलोके (for मल्लोकेषु) N2 V2 4 D5 7 9
निवत्स्यति, B3 विवत्स्यसि (m as in text), D13 चरिष्यसि
(for निवत्स्यसि) G4 मल्लोके निवसिष्यसि

37 ^a Dt D6 8 14 S (except M4) भगवान्, D3 4 9
वाल्मीकि- (for वाल्मीकिर्) V3 तत स शिष्यसहितो
—^d D1-3 7 क्षागत (for आययौ) S1 N1 V1 2 4 B D5 10-13
विस्मय परम (N1 m परमं) ययौ, V3 वाल्मीकिर्विस्मयं ययौ,
D9 -मुनिर्विस्मयमानस

38 ^a D12 G4 तथा (for तत) N1 तस्य (for सर्वे)
—^b Dt repeats, D13 गुरो (for जगु) N2 V3 B3 4 इह,
D1-3 7 9 हितं (for इम) S1 N1 V B1 3 4 D1-3 5 7 9-13 M4
तदा, B2 तथा, G4 missing (for पुन) —^c V3 प्रियमना;
D2 प्रीयमाण (sic) (for प्रीयमाणा) D2 om from 38^d
to 39^c —^d V2 3 प्राज्ञाश्च, B1 भूयश्च, B4 प्रहुश्च (sic),
D5 illeg, D9 सु, M4 व (for प्राहुश्च) S1 दु खिता, V3
बहु (for भृशविस्मिता).

39 D2 om 39^{abc} (cf v l 38) —^a M2 पदा
(for समाक्षरैश्च) B2 (m as in text) च (for य) M4
चतुष्पादोक्षरसम् —^b T3 र्वद्धो, M4 श्लोकात्तेन (for पादै-
र्गीतो) S1 N1 V B D5 10-13 महात्मना, D3 मनीषिणा
(for महर्षिणा) —^c V2 सोर्य (for सोऽनु). M4

समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥ ३९
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकिर्भावितात्मनः ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहम् ॥ ४०
उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः ॥ ४१

अनुव्याहरणार्थाय —^d V2 3 B3 4 M3 (sec m, orig as
in text) Cm g श्लोक, Ct as in text (for श्लोक) S1
श्लोक श्लोकसम तत, V4 श्लोकत्वमिदमागत Cg श्लोक
श्लोकत्वमागत इति पाठे श्लोककृतश्लोक एव श्लोक इत्युच्यत इति
ज्ञेयम् । Ck स श्लोकविषयकशब्दो भूयोऽनुव्याहरणादनुस्मृत्य
व्याहरणाद्धेतो देवगत्या श्लोकत्वमागतस्तिष्ठति ।

40 ^a D1-3 7 9 ततो (for तस्य) S1 N1 V B D3 5
10-13 अभूत्तत्र, D1 2 7 9 अभूत्तस्य, G1 ज्ञाता (for इयं जाता).
—^b Dt D6 8 महर्षेर्, Cg as in text (for वाल्मीकेर्).
S1 N1 V B D5 10 12 13 अथ (S1 एव) धीमत (for भावि-
तात्मनः) —After 40^{ab}, D1-3 7 9 11 (D11 after 40) M4
ins

I51* कृत्स्नं रामायणं काव्यमेव वै प्रकरोम्यहम् ।
जगौ स भगवान्कृत्स्नमेतद्वीजं निशम्य तु ।

[Cf 40^{cd} —(l. 1) D11 जगौ रामायणं काव्यं वाल्मीकिर्मगवा-
नृषि D11 om line 2 —(l. 2) M4 च (for स) D3
निशम्य D2 7 9 च (for तु) M4 शिष्येभ्यस्तद्वीजं तदा (for the
post half)]

—^c S1 N1 V B D1-3 5 7 9-13 M4 श्लोकेर्, Cg as in text
(for काव्यम्) —^d D11 ईदृश (for ईदृशै) D2 3 7 11
प्रकरोमि (for करवाणि) S1 भक्तिर्दं स्मृत M4 तद्विधोघत
सत्तमा —After 40, S1 N1 V B D5 10-13 (D11 after
I51*) ins I50*

41 M4 om 41 —^a N2 -वृत्तात्म, V2 4 -वृत्तानु, D9
-वृत्त्य (before corr त्या) थं- (for -वृत्तार्थ-) S1 N1 V
B1 2 4 D1-3 5 7 9-12 मनोहरैश्च, Cg t as in text (for
रमैश्च) —^b S1 N1 V B D1-3 5 7 9-13 तत स, D4 तदा स,
T3 G1 3 4 M2 3 तदस्य (for तदास्य) N2 B3 4 D10 वीर्यवान्,
V1 D2 3 7 बुद्धिमान्, V3 च कीर्तिवर्धन, V4 कीर्तनं (for
चकार कीर्तिमान्) —^c V2 B2 (m as in text) D1-3 7 9
(m as in text) -पदैर्, V4 -नदैर् (for -शतैर्) B1 om.
यशस्विनो —^d D11 om. श in यशस्कर and र in उदार.

३

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः ॥ १

उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम् ॥ २

G 1. 3 2
B 1. 3 2
L 1. 4 2

Ñ1 V4 B2 3 D1-3 7 °धीरिति, B1 4 °धी पर, Dt D6 8 °दर्शन, D13 °मुग्रधी (for उदारधीर्मुनि) —After 4I, Dt D4 6 8-10 14 S (M4 after 40) ins 44*

[तदुपगतसमाससधियोग
सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरित मुनिप्रणीत
दशशिरसश्च वध निशामयध्वम् ।]

[(1 3) D10 निशामय त्व (for मुनिप्रणीत) —(1 4) D6 om शि in दशशिरसश्च D10 मुनिप्रणीत (for निशामयध्वम्)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Before *Kāṇḍa name*, Ñ1 ins रामायणे, V1 3 4 B4 D5 6 7 10-12 इत्यार्षे रामा°, V2 D9 इत्यार्षे श्रीरामा°, B1 इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये, B2 इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये, B3 इत्यार्षे रामायणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां, Dt D1-3 8 इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये, D4 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे, D14 T G M1-3 इति श्रीमद्, M4 इति Ñ2 V4 D5 6 10 om *Kāṇḍa name* Ś1 V1-3 B D12 आदि°, Ñ1 Dt D2 4 7 8 9 11 13 S बाल° (as in text), D13 अयोध्या° —*Sarga name* Dt S om Ś1 B4 ब्रह्माभिगमनं, Ñ1 V1 3 4 B1-3 D5 10-12 ब्रह्मागमनं, Ñ2 V2 ब्रह्मागमं, D1 वस्तुत्पादनं, D2 3 7 काव्यवस्तुत्पादनं (D3 °नं), D9 काव्याभिगमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1 5 7 11 2, V3 Dt D2 3 S द्वितीय°, D4 6 9 both (as in text) D13 इ वै मा णे ल्मी ये दि न्ये तु श सा ह्या हि या दि डे ह्या म ना द्वि य (After each letter lacuna) —After Colophon, D1 mentions No 128 G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः, M1 2 with श्रीरामाय नमः

3

Before Sarga 3, (which is the 4th Sarga in the following MSS) Ś1 Ñ V B D5 10-13 add one Anukramanī Sarga (Gorresio ed adds after the 3rd Sarga) giving the contents of all the 7 Kāṇḍas in detail Some of the st om in Sarga 3 of the above MSS are found in the additional Sarga relegated to App 1 (No 1) Their variants are given there M4 begins the 3rd Sarga from st 3 St 1 and 2 along with the additional passages thereafter are read in the beginning of the 4th Sarga T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः । ३

1 °) Dt D6 8 धर्मार्थसहित हितं ❧ Ct धर्मार्थेति त्रिवर्गोपलक्षण फलत्वेन तत्सहित । हितं मोक्षफलकम् । ❧ —^d) M4 तत्र तत्त्वत (for तस्य धीमतः) —For 1, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 (1 1 for 1 °^b and om 1 2) —13 subst

152* श्रुत्वा पूर्वं काव्यबीजं देवर्षेनरिदादपि ।
लोकादन्विष्य भूयश्च चरित चरितव्रतः ।

[(1 1) B3 महर्षेर् (marg as in text) (for देवर्षेर्). Ś1 D1-3 5 7 11 13 मुनि (for ऋषि) —(1 2) Ś1 श्लोकम्, D13 लोकम् (for लोकाद्) V4 चरित (for भूयश्च) D2 लोकानन्वेषयामास (for the prior half) D1 3 7 विस्तर, D2 विस्तार (for चरित) V2 °व्रत, D7 च ऋत° (for चरितव्रत) V4 पवित्र भूरितेजस (for the post half)]

2 V4 M4 om 2 —^b) D11 तस्यौ (for स्थित्वा) G4 मुनिरास्थित विष्टरे D5 om 2 °^d —^c) V2 [अ]धर्मेण (for दर्भेषु) —^d) Ś1 Ñ2 B2-4 D1-3 7 11 13 काव्यस्य (for धर्मेण) Ś1 [अ]न्वेषयन्, V2 [अ]न्विष्यतां, B4 [अ]न्वेषणे (sic), D1-3 7 10 11 G2 अन्वेषणे (D3 °णो), D13 अन्वेषया; D14 अन्विषते, G4 अ षतो (for अन्वेषते). D1-3 7 रतः (D3 °त), D11 मर्ति; D13 नर्ति (for गतिम्). —After 2, Ś1 Ñ2 V2 3 B2-4 D1-3 7 10 11 13 ins, Ñ1 V1 B1 D12 subst for 2 °^d

153* तपोबलेन चान्विष्य चरितं भूरितेजसः ।

[V1 तपोबल, V2 तपोबले (both submetric). Ś1 D13 चरितेन च तेजसा (for the post. half)]
—After 2, Dt D4 6 8 9 14 S ins

154* रामलक्ष्मणसीतामी राज्ञा दशरथेन च ।

सभार्येण सराष्ट्रेण यत्प्राप्तं तत्र तत्त्वतः ।

हसितं भाषितं चैव गतिर्या यच्च चेष्टितम् ।

तत्सर्वं धर्मवीर्येण यथावत्संप्रपद्यति ।

स्त्रीतृतीयेन च तदा यत्प्राप्तं चरता वने । [5]

सत्यसधेन रामेण तत्सर्वं चान्वेक्षितम् ।

ततः पश्यति धर्मात्मा तत्सर्वं योगमास्थितः ।

पुरा यत्तत्र निर्वृत्त पाणावामलकं यथा ।

तत्सर्वं तत्त्वतो दृष्ट्वा धर्मेण स महाद्युतिः ।

अभिरामस्य रामस्य चरितं कर्तुमुद्यतः । [10]

कामार्थगुणसंयुक्तं धर्मार्थगुणविस्तरम् ।

समुद्रमिव रत्नाङ्गं सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

स यथाकथितं पूर्वं नारदेन महर्षिणा ।

रघुवशस्य चरितं चकार भगवान्मुनिः ।

[M4 om lines 3 T3 om. line 4 For 1. 2 3 of 148*. —(1 2) T3 यद्वृत्तं तस्य धीमतः (for the post.

G 1 3. 3
B, 1 3 10
L 1 4. 3

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥३
नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥ ४
रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम् ॥ ५

half) —(1 3) Dt D4 6 8 यावच्च (for या यच्च) —(1 5) Dt D4 6 8 14 च तथा, G2 M1 चरता (for च तदा) G2 M1 च तदा (for चरता) —(1 6) Dt D6 8 G1 3 अन्वैक्षते, D14 T1 2 अन्वैक्षते, G2 M1 अन्वैक्षते, M3 अनुवीक्षते (for अन्वैक्षितम्) —(1 7) T3 आश्रित (for आश्रित) —(1 9) G2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) Dt D6 8 (sec m) °मति, M2 4 °मुनि (for °युति) —(1 10) Dt D6 8 9 G1 3 4 M2 तत्सर्वं (for चरित) T2 वक्तुम् (for कर्तुम्) For 1 11-12 cf 150* —(1 11) G4 transp कामार्थं and धर्मार्थं D4 9 -सपन्न (for -सयुक्त) M4 धर्मार्थं च ह विस्तर (for the post half) —(1 12) G4 समुद्र इव M4 लोक- (for सर्व-) —(1 13) Dt D6 8 M2 महात्मना (for महर्षिणा) —(1 14) D4 9 T G1 3 4 M2 4 ऋषि (for मुनि)] —After 2, D1-3 7 ins (after 153*) a passage of 19 lines given in App 1 (No 2)

3 D10 m 3 —^b S1 D13 चैवा°, V3 पूर्वा° G1 °नुकूल्यता (for सर्वा°) —^a V1 कान्ति (for क्षान्ति) —^a S1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 °वाक्यतां, M4 °वादिता (for °शीलताम्) —After 3, B2 ins

155* विश्वामित्रस्य चरित मन्त्रलम्भ तथैव च ।

ताडकायाश्च निधनं यज्ञवादनिदर्शनम् ।

4 D5 om (hapl) 4 and 5 Ñ1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{ab} after 5^{ab} D7 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^a D9 T3 G2 नानाश् (for नाना) V3 D2 4 9 14 T G2 M1 Cg k चित्र-, G3 विधा (for चित्रा) D1 नाना कथाश्चाप्यभवन् —^b S1 Ñ B1-3 D2 7 10-13 -सहासुने, V1 2 D14 T1 G2-4 -सहासने, V3 B4 -महात्मन (V3 °नो), D1 -महावने, D3 4 9 T2.3 M2.3 Cg k -समागमे, M4 -समासने, Ct as in text (for -सहायने) Cg विश्वामित्रसमागमे विश्वामित्रेण राम-लक्ष्मणयो सयोगे मति अन्या रामचरितादन्या नानाप्रकारचित्र-कथा, Cl मित्रसमागमे नानाचित्रकया लौकिक्य । C —^a D2 3 7 जनकेन (for जानक्याश्च) S1 Ñ V B D10-13 मिथिलागमन चैव —^a S1 Ñ2 V B1-3 चैव भेदनं, D2 3 7 M4 चापि भजन (for च विभेदनम्) —For 4^{cd}, D1 subst

156* धनुर्भेदं च मिथिला वैदेहानां प्रतिक्रिया ।

5 D5 om 5 (cf v1 4) Ñ1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{ab} after 5^{ab} —^a Ñ1 D13 -विवादश्च, V4 -विलापं (for -विवाद) D12 रामरामस्य विवाद —^b S1 Ñ2 B2 (m as in text) —^a D2 3 7 9 10 13 भय, V4 D12 M3 गुणं, D11 प्रीति (for

व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥ ६
प्रकृतीनां विपादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निपादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥ ७
गङ्गायाश्चाभिसंतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥ ८

गुणान् T2 3 G1 3 (before corr) तदा (for तथा) S1 Ñ V B D2 3 7 9-13 M4 दशरथस्य च (Ñ1 °, M4 थ), D1 रामस्य कीर्तिता (for दशरथेस्तथा) —^a B1 अथ, D4 T3 तदा (for तथा) D3 [अ]मिदेके (for °क) —After 5°, D1 ins 157* प्रकृतीना प्रतिक्रिया ।

मन्थरायाः कुमन्त्रं च
—^a D1 -भावता (for -भावताम्)

6 ^a V1 D5 11 व्याघातश्च, Dt D3 6-8 G1 3 4 M2 Cg t विघातं D3 तु (for च) —^b Ñ2 V1 B2-4 D5 10-12 14 T2 राघवस्य (for रामस्य च) S1 D13 महात्मन (for विवासनम्) B2 ^{cd} in marg —^a V1 श्लोको, V4 D1 2 6 9 14 S Cg श्लोक-, B4 श्लोक (sic) (for श्लोक) S1 D13 विपाद, V1 B1 विलापश्च (for विलाप) —^a S1 Ñ2 V B D5 10-13 मोह मरणमेव च, Ñ1 मोहेन मरण तथा, D1 कौशल्याश्च तथैव च, D2 3 7 पौर-लोकस्य चाप्रिय

7 ^a Ñ1 विपादश्च (for विपाद) —After 7°, B2 ins 158* रामस्य गमनं तथा ।

तमसायां निवासं च
B2 ^b in marg —^b S1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 11-13 तथैव च, B2 प्रजाना च, D10 सूतस्य च (for प्रकृतीना) —After 7°, B2 (marg) ins

159* शृङ्गवेरपुरे वासं
—After 7°, D1 reads 8° repeating it in its proper place, then ins

160* पत्रैश्चापि निवासनम् ।

रात्रौ श्लोको विलापश्च रामस्य च महात्मन ।
लक्ष्मणेनाश्वासितश्च प्रकृत्य (तिं) च स्वयं गत ।

—After 7°, D11 ins line 2 of 157* and there-
after cont

161* प्रजाना च निवर्तनम् ।
B2 transp ° and ° G2 reads °^{cd} inter lin sec m
—After 7°, B2 (marg) ins

162* गङ्गाकूले महात्मन ।
—^a S1 V1 3 4 B1 D2 3 5 12 सूतस्य च नि (V3 वि)वर्तनं, Ñ1 अतो तस्य निवर्तनं, Ñ2 V2 B3 4 D7 10 11 13 सूतस्य च विसर्जनं, D1 तत्तस्य निवर्तनं.

8 D11 om (hapl) 8° G2 reads 8 inf lin sec m. —^a S1 Ñ V1.3 4 B D5 10 12 13 चैव°, V2 Dt D2 4 6 8.

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥ ९
पादुकाग्न्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम् ॥ १०
अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।

शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥ ११
वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥ १२
राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिवर्हणम् ।
कवन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥ १३

G 1 3 15
B 1 3 21
L 1 4 15

9 14 S (except G4) चापि°, D7 चानिश्तार (for चाभि-
सन्तार) —After 8°, D2 ins

I63* गुहस्य विनिवर्तनम् ।

प्रयागगमनादेव

On the other hand D7 ins

I64* सुमन्त्रस्य निवर्तनम् ।

निषादवचनादेव

—^b) D2 3 5 7 12 M4 भारद्वाजस्य —^c) Ñ1 V4 भारद्वाजा-
(for भारद्वाजा-) V1 D3 5 11 -नुज्ञा (D3 5 °ज्ञा) च, V2 M4
-नुज्ञान, V3 -नुज्ञातश्च, D7 -नुज्ञात, G4 -नुज्ञात- (for
-नुज्ञानाच्) D1 भारद्वाजस्य वचनाच्, D2 भारद्वाजायानुज्ञातं
—^d) V1 °कूटस्य च (hypermetric), B4 °कूट- (sub-
metric) (for °कूटस्य) V3 °कूटप्रवर्तनं

9 °) V4 -निवेशश्च, Cg -विवेश (for -निवेश) V3 D13
°कर्मणि वेशं च Ck वास्तुकर्म चित्रकूटे पर्णशालानिर्माणं
तत्पूर्वकस्तत्र निवेशः C —^c) S1 D13 आश्वासनं, T2 प्रासादन
(for प्रसादनं)

10 °) S1 Ñ B2 3 D1-3 5 7 10-13 -स्व(Ñ1 illeg)
मिपेक, V1 -मिपेकं (submetric), V2.4 B1 4 D9 -या(V4
B4 घ, B1 भ्य)मिपेक, G1 -भ्यपेकं (submetric), M4
-ग्रामिपेक (for -ग्रामिमिपेकं) V3 पादुकायामिकथनं —^b) S1
D13 -प्रवेशनं, Ñ V1-3 B2-4 D2 5 9-12 -नि(Ñ2 वि)वेशनं D1
अगस्त्यस्य विसर्जनं, D3 भरतस्य निवेशनं T1 2 transp 10°^d
and 11°^b —^c) V4 °आगमनं (for °गमनं) —After 10°,
Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

I65* विराधस्य वधं तथा ।

दर्शनं शरभङ्गस्य

[(1 1) T3 G2 M1 तदा]

—^d) V1 सुतीक्ष्णाया (sic), Dt सुतीक्ष्ण (sic), D3
सुतीक्ष्णे D4 [अ]मिसगम (for समागमम्)

11 T1 2 transp 10°^d and 11°^b Note hiatus
between ° and ° —^a) D5 अनुसूया, D10 अनुसूया- S1
D11 -समस्या च, Ñ1 Ct समास्या च, D1 -समायोगम्,
D4 G3 Cg -सहास्या च, D9 -मिसगमने, D14 T1 2 G2
-समस्या (D14 °स्या) च, M4 -सपर्यासम्, Cr k as
in text (for -समस्या च) V3 B1 4 अनुसूयासमास्या
(B4 °स्या) च, D2 3 7 अन(D3 7 °नु)सूया समासाद्य
Ck तथाप्रे च अनुसूयासमस्यार्थं (?) अनुसूयाया अत्रि-
पत्न्या समस्यत् (?) संगम C —^b) V1 अंगराजस्य (sic),

D9 (to avoid hiatus) [अ]प्यगरागस्य B1 अंगरागसमर्पणं.
—After 11°^b, S1 Ñ V (V4 om 11°^d-21) B D1-3 5 7 9
-13 ins

I66* शरभङ्गाश्रमे वासं वासवस्य च दर्शनम् ।
अगस्त्याश्रमवासं च अगस्त्याच्च विसर्जनम् ।
समागमं विराधेन वासं पञ्चवटे तथा ।

[(1 1) D5 [अ]भ्यास (श) (for वास) V4 -भ्रमावास V3
रामस्यापि (for वासवस्य) D1-3 7 9 शक्रेण सह सगम(D2 °म)
(for the post half) —(1 2) D2 तु (for first च) D9
अगस्त्यस्याश्रमे वास (for the prior half) V2 [अ]गस्त्याश्रम-
D1 अगस्त्यस्य (for अगस्त्याच्च) V3 B1 [अ]खलभनं (for
विसर्जनम्) —(1 3) S1 कवधेन, B4 विवादेन (for विराधेन)
Ñ2 V B4 D12 13 पचवटेस् (for °वटे)]
—After 11°^b, Dt D6 8 M2 ins

I67* दर्शनं चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्रहणं तथा ।

On the other hand D4 T2 3 G1 3 M1 ins

I68* अगस्त्यदर्शनं चैव शूर्पणख्याश्च दर्शनम् ।

V4 om (hapl) from 11°^d up to 21 —^c) D4 शूर्पण-
ख्याश्च, (for शूर्पणख्याश्च) M4 प्रकोपं च (for च संवादं) S1
Ñ V1-3 B D5 10-13 हासं सू(S1 V1 3 D11 13 शूर्पण (S1 V2
D5 10-13 °न)खा(D13 °हा)याश्च D1-3 शूर्पणख्या(D2 °खा)
प्रहासं च, T3 तथा च सह सवाद —^d) D2 om 11°^d-12°^c

12 V4 om 12, D2 om 12°^b (cf v l 11) —^a)
Ñ1 illeg, V3 वध (for वधं) D3 °त्रिशिरसा, D9 °त्रिशि-
रसोपि (for °त्रिशिरसोर्) —^b) S1 Ñ V1-3 B D5 10 12 13
कथनं, D3 11 व्युत्थानं (for उत्थानं) D7 दूषणस्य वध तथा
—After 12°^b, V3 ins

I69* मारीचस्य च वाक्यानि वैदेह्याश्च प्रलोभनम् ।

D7 om st from 12°^d up to the 5th Sarga
After 12°^b, it ins from line 100 up to the end of
the Anukramanī Sarga (App 1 No 1) For v l
see App 1 (No 1)

—^c) Ñ1 V1-3 B D1 3 5 9 10 12 M4 विनाश च (for वधं
चैव) S1 D11 मारीचिप्रविनाशं च —^d) S1 B2 D13 वैदेही-
(for वैदेह्या) —After 12, V3 ins line 3 of 171* with
v l सभाषा जटायुषा (for महात्मना)

13 V4 om 13 (cf v l 11) G4 रामस्य च (for
राघवस्य) —^b) D4 निवर्हण M4 वर्हण च जटायुष —^c) Cg
चापि (for चैव) —^d) D4 G1 3 M2 [ए]व (for [अ]पि) —
For 13°^d, M4 subst

G I 3 16
B I 3 22
L I 4 15

शवर्या दर्शनं चैव हनूमदर्शनं तथा ।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः ॥ १४
ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥ १५
वालिसमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम् ।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥ १६

170* अरण्यदर्शनं चैव कवन्धस्य च दर्शनम् ।

14 V4 G4 M4 om 14 (for V4 cf v1 11) —^a
D4 शवर्या —^b T3 तदा (for तथा) —For 12^c-14^b D11
subst

171* { सीतायाश्च प्रलोभं च मारीचस्य वधं तथा ।
(12^c 13^a) { वैदेह्या हरणं चैव शोको वै राघवस्य च ।
गृधराजेन म्भाम्(प) धर्मेजेन महात्मना ।
(13^b c) जटायोर्निधनं चैव कवन्धस्य च दर्शनम् ।

Then reads line 3 of 172* —For 13-14^b S1 N V
(V4 om) B D1-3 5 9 10 12 13 subst

172* (जटायोर्निधनं चैव) विलापो राघवस्य च ।
कवन्धग्रहणं चैव कवन्धस्य वधं तथा ।
शवर्या दर्शनं चैव पम्पाया दर्शनं तथा ।

[(1 1) N2 D2 3 9 जटायुनिधनं, B2 जटायोर्मरणं S1 N1 V1 2
B1 2 D1-3 5 9 12 13 विलाप D3 वै (for second च) N2 B4
राघवस्य विलापनं (for the post half) —(1 2) B1 3 4
D2 वधम् (for वध) V3 कवधवधमेव च (for the post half)
—(1 3) 13^d and 14^a transp B4 च निदर्शनं (for दर्शनं
तथा) D1-3 पपासदर्शनं तथा (for the post half)]
—Before the post half of line 1 of 172* B2
(marg) ins

173* वैदेह्यान्वेपणं तथा ।

लक्ष्मणानुगमं चैव

—D1 14 T G2 M1 3 om 14^c —For 14, Dt D6 8
subst., while V2 D2 3 9 11 subst line 2 only for 14^c

174* शचरीदर्शनं चैव फलमूलाशनं तथा ।
प्रलापं चैव पम्पायां हनूमदर्शनं तथा ।

[(1 2) 14^b and ^c transp D2 3 हनूमद्]

15 V4 om 15 (cf v1 11) —^a S1 N V1-3
D5 10-13 ऋष्य(D13 'वि')मूकसिः, D3 ऋष्य^o, T1 2 M
ऋष्य^o, Cg as in text (for ऋष्यमूकस्य) —^b D14
illeg (for समागमम्) —^c D3 प्रत्ययोत्पादनात्. D2
सख्ये

16 V4 om 16 (cf v1 11) —^a D9 वाली-
D2 3 11 12 प्रथ(D2 'श')मनं (for प्रमथनं) S1 N V2 3 B
D1-3 5 9-13 M4 राज्ये, M2 चापि (for चैव) V1 वालिप्रथम
राज्येन —^b V1 सुग्रीवस्य (hypermetric) (for सुग्रीव-)

कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।

दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥ १७

अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य विलदर्शनम् ।

प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ॥ १८

पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम् ।

रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम् ॥ १९

B4 -पालन (for -पादनम्) D2 3 11 सुग्रीवस्यासिपेचनं, G1
°प्रार्थनं तथा —^c N1 B1 4 Dt D4-6 8 11 12 G1 Cmp g -विलाप
(D5 °प), M1 -विलोप- (for -विलाप-) S1 N2 V2 B3
D10 11 13 -शमनं, V3 -कथनं, D1-3 9 12 -समये (for -समय)
Cg ताराविलापसमयमिति पाठे 'सर्वो द्वन्द्वो विभाषयैकवद्भा-
वति' इत्येकवद्भावः, Ck शरदि कार्योद्योगं कार्यं इति राम-
सुग्रीवकृतसंकेतं समयं Cg —^d S1 V1 M3 वर्षरात्रः, N
V2 3 B D1 3 10 11 वर्षरात्रिः, D2 वर्षा चात्र, D12 (before
corr as in text) 13 G1,3 वर्षरात्रिः, Cg k as in text
(for वर्षरात्रः) V1 -विवासनं, V2 -विवेशनं D9 वर्षासु
प्रविवासनं

17 V4 om 17 (cf v1 11) —^a N1 D1-3 कोपाद्,
D10 कोपो D9 वचनाद्राजसिंहस्य —^b T3 G1 3 M2 उपसंगम
(for °संग्रहम्) V2 3 वानराणामुपग्रहं (V3 °सङ्ग्रह hyper-
metric) —^c S1 D1-3 9 13 दिक्षु (for दिश) M2 4
अपि (for एव) —^d D11 °श्रैव वर्णनं

18 V4 om 18 (cf v1 11) —^a V3 B1 2 अङ्गुरीय-
S1 N2 V1 B3 4 D5 10 12 13 अङ्गुली (B3 4 °री) यप्रदानं च
—^b S1 N2 V1-3 B1 2 4 D1 5 9 10 12 13 तथैव, M4 मयस्य
(for ऋक्षस्य) D13 G2 वलि- (for विल-) D2 3 तथा विल
विदर्शनं V2 om (hapl) 18^c —^c D1-3 M4 शोकं,
D6 14 T1 2 G1-3 M1-3 चापि, G4 lacuna (for चैव) D9
°वेश शोकं च —^d N2 B3 शपातेश्च S1 N (N1 illeg
for व) V1 3 B D1 4 5 10-13 [ए]व (for [अ]पि) N1 illeg
(for दर्शनम्)

19 V4 om 19 (cf v1 11) D3 om (hapl)
19-20 G4 om (hapl) 19^{ab} —^a D6 14 T G2 M1 3 4
[अ]पि (for [ए]व) —^b N2 om ^b Dt D6 8 T3 [अ]पि
लघनं, D9 विलघनं. —After 19^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S
(except G4 (om) M4) ins

175* समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।

[T3 शैल (for चैव)]

Dt D6 8 cont

176* राक्षसीतर्जनं चैव छायाग्राहस्य दर्शनम् ।

Dt D4 6 8 9 14 S (except G4 (om) M4, Dt D6 8
second-time) cont, while S1 N2 B D10 12 13 G4 M4
ins after 19^{ab}

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ॥ २०
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम् ।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ २१
मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।

राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणां निर्वहणम् ॥ २२
ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हरणं तथा ॥ २३
राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम् ॥ २४

G 1 3 28
B 1 3 34
L 1 4 27

177* सिंहिकायाश्च निधनं लङ्कामलयदर्शनम् ।

[$\tilde{N}2$ missing up to लङ्काम. D6 सिंहिकायाश्च D9 निहन (for निधन) $\tilde{S}1$ B D10 12,13 सिंह (D12,13 सिंह)कादर्शनं चैव (for the prior half) $\tilde{S}1$ B3 4 D10 13 -निलय- (for -मलय-) B1 2 D12 ल्कालयनि° (for the post half)]

Note hiatus between ° and °. —^c D4 एकस्य च; M4 एकायन- (for एकस्यापि). D9 च चित्तनं (for विचिन्तनम्) $\tilde{S}1$ \tilde{N} V1-3 B D1 2,5 10-13 रात्रि ($\tilde{S}1$ D13 °त्रौ)प्रवेशं (B3 D6 °शो, D11 °शन hypermetric) लकायां चित्तां (V1 3 B4 D5 10 12 °ता) हनुमतस्तथा (V3 चैव हनुमत) —After 19, T1 2 ins 178*

20 V4 D3 om 20 (cf v.l 11 and 19 resp). —^a V2 B3 Dt D6 आपान-, V3 तथापाल- (hypermetric) (for आपान-) D1 -भूमौ (for -भूमि-). —^b D1 सावरोधस्य; G1 अवरोधस्य च (hypermetric) (for अवरोधस्य) —After 20^{ab}, Dt D4.6 8 10 S (except M4, T1.2 after 19) ins

178* दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।

[G2 राघवस्य (for रावणस्य). T2 G2 4 M1.3 [अ]पि (for च).]

—After 20^{ab}, D2 ins

179* नागगन्धर्वयक्षाणा देवतासुररक्षसाम् ।

$\tilde{S}1$ (hapl) D2 om 20^{cd}. —^c $\tilde{N}1$ V3 B4 D1 13 चनिकाया ($\tilde{N}1$ °नां also) च (V3 तु) (for चनिकायान). —^d V1 शीतायाश्च (here and elsewhere below) $\tilde{N}2$ B3 D4 10 11 13 [ए]व (for [अ]पि).

21 V4 om 21 (cf v.l 11) —^b D4 T3 अमि- (for अपि) D9 S (except T3) रावणस्य च (G2 M1 °स्यापि)दर्शनं. D1 om, M4 om (hapl) 21^{cd} —^c D4 G1 3 °दर्शनं G2 M1 अपि (for एव) —^d D9 चन- (for चन-). —For 21, $\tilde{S}1$ \tilde{N} V (V4 om) B D1-3 (D1 1 2 for 21^{ab}) 5 10-13 subst

180* राक्षसीतर्जनं चैव रावणस्य च दर्शनम् ।
सभाषणं च मैथिल्या अभिज्ञानस्य चार्पणम् ।

[D1 om line 1 —(1 1) $\tilde{N}1$ V1-3 B1 D5 11 12 °दर्शनं $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ B2 3 D2 3 10 13 चापि (for चैव) B2 भर्त्सन (for दर्शनम्). —(1 2) B1 4 transp the prior and

the post halves V1 सभाषणं चैव (hypermetric), D3 सभाषण (submetric), D5 भाषणं चैव (for सभाषणं च). D1-3 सीताया (for मैथिल्या)]

22 ^a D2 प्रक्षि° (sic) (for मणिप्रदानं). D1-3 सीतायै (for सीताया) —^b M2 damaged for ^b. $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ B2 (marg as in text) 3 D10 13 चन°, V2-4 B4 D1 3 °भंगस् (for वृक्षभङ्गं) —^c D3 रक्षसां (for राक्षसी-). G2 M1 -विह्वलं चापि (for -विद्रवं चैव) D1 रक्षोविद्रवणं चैव —^d $\tilde{S}1$ D13 वध (D13 °धस्)तथा (for निर्वहणं) V2 रावणस्य च दर्शनं —After 22, $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B D5 10-12 ins

181* अमात्यपुत्रनिधनं सेनापतिवधं तथा ।

अक्षस्य निधनं चापि यानमिन्द्रजितस्तथा ।

[(1 1) B4 अमात्र- (sic) (for अमात्य-) V3 4 °वधस् (for °वध) —(1 2) B4 अक्ष च (for अक्षस्य) B1 चैव (for चापि) $\tilde{S}1$ V1 2 4 B1 2 4 D5 11 निर्याणं ($\tilde{S}1$ °तै, B1 2,4 °यै)द्रजितस्° (B1 2 °ता), V3 निर्याणमिन्द्रजितस्° (hypermetric), B3 °जित° (for the post half)]

23 ^a $\tilde{S}1$ \tilde{N} V B D1-3 5 9-13 M4 वानरैर्द्रस्य (for वायुसूनोश्च) —^b D11 om भिगर्जनं, Gr k -तर्जनं, Ctp -मर्दनं. $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V1-3 B D1 3 5 10 12 13 लंकादाहामि (D1 3 °हेति)मर्दनं (V3 दर्शनं, D1 गर्जनं; D3 गर्जितं) In G2 23^c-25^b are written *mt. ln sec m* —^c $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V3 B2-4 D5 10 13 प्रतिप्रयाणम्, V1 अमिप्रवणम्, V4 प्रति प्रवलम्; D1 कपिप्रवणम्, D2 3 प्रतिप्रवणम्, D13 प्रत्यप्रयाणम् (sic), D14 प्रतिप्लुगः (for प्रतिप्लवनम्). $\tilde{S}1$ \tilde{N} V B D1 5 9-13 [अ]पि, D2 3 [अ]त्र (for [अ]थ) —^d $\tilde{S}1$ \tilde{N} V B D1-3 5 9-13 M4 भक्षणं, D4 (before corr as in text) Cg ग्रहण (for हरणं) T3 तदा (for तथा)

24 G2 reads 24 *mt ln sec m* (cf v.l 23) —^a D2 राघवश्वासन (sic), M4 °श्वाःनं (for राघवाश्वासनं) $\tilde{S}1$ V1 B2 3 D5 10 12,13 T1 2 चापि, D11 चापि (for चैव). —^b M4 मणेर (for मणि-) V3 -निर्यापण, B4 -निर्यातनं (sic), D3 -निर्यानन (sic) (for -निर्यातन) T3 तदा (for तथा) —After 24^{ab}, B2 (marg) ins

182* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।
विभीषणागमं चैव अभियेकं तथैव च ।

G. 1 3 28
B. 1 3 39
L. 1 4 28

प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम् ।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम् ॥ २५
कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिवर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥ २६

विभीषणाभिपेक्षं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम् ॥ २७
रामाभिपेक्षाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम् ।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम् ॥ २८

—After 24^{ab}, T1 2 read 25^{cd} M2 damaged from समुद्रस्य in 24^c up to विभीषणेन स in 25^c —^c) D13 सग्रास (for सगम) Dt D1-4 6 8 9 14 T G1 3 4 M4 समुद्रेण (for समुद्रस्य) —After 24^c, D2 ins

183* विभीषणसमागमं ।

समुद्रतरणं चैव राघवस्य विचिन्तनम् ।

समुद्रागमनं चैव

Ś1 om (hapl) 24^d-25^a —^d) D1 °सेतुश्, D3 नभसतोश् (sic) (for नलसेतोश्) D2 11 दर्शनं (for वन्धनम्)

25 Ś1 om 25^a (cf v1 24), G2 reads 25^{ab} *int lin sec m* (cf v1 23) M2 damaged for 25^{abc} (cf v1 24) —^a) V1 2 D5 11 12 तरणं च (V1 वै), V3 प्रतरणं च (hypermetric), V4 B1 2 4 प्रतारण, D6 प्रताप च, D13 प्रभाव च, M3 प्रकार च (after corr *sec m* as in text) (for प्रतार च) —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 M1 3 4 रौद्र (D9 M1 3 रात्रौ) लकोप (V1 2 4 D11 M1 3 °काव) रोधन (Ś1 D13 °मर्दन, Ñ2 B3 D10 °दर्शन, M1 °लोकनं) —After 24^{ab}, T1 2 read 25^{cd} —^c) Ñ V विभीषणेन, D2 3 विभीषणस्य (for विभीषणेन) Ñ2 D5 ससर्ग, D2 मैत्रेण, D3 संपाससर्ग मत्रेण (sic), D11 सतु ससर्गा (hypermetric) (for ससर्ग) —^d) V1 विधोपाय- (sic), D11 वधोय- (submetric), M2 व-पाय (for वधोपाय-) B4 -निमज्जनं, M4 -निदर्शनं (for -निवेदनम्) —After 25, B3 ins

184* रावणस्य च सत्रास चारप्रस्थापनस्त(नन्त)था ।

शुक्रशारणनिर्याण सैन्यसंदर्शनस्त(नन्त)था ।

रावणोयातनं चैव शे(शै)लस्य च निवेदनम् ।

विलाप चैव वैदेह्या शरवन्धस्तथैव च ।

26 °) T3 कुम्भकर्णस्य Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 M4 च वध (V3 B3 °धो), D4 विधन (after corr as in text) (for निधन) —^b) Ś1 Ñ V B D5 10-13 वध (V2 3 B4 °वस्, D13 °धस् (sic)) तथा, D1 -[ञ]मिमर्दन; D2 -विमर्दनं, D3 -निपातन, D6 -[ड]पमर्दन (for -निवर्हणम्) Ñ1 सिहनाद वधस्तथा, M4 मेघनादस्य मर्दन —^c) G2 राघवस्य (for रावणस्य) D11 वध घोर (for विनाश च) B1 रावण ः च —After 26^c, B2 ins

185* सीतात्याग तथैव च ।

ब्रह्मादिदेवतानां च दर्शनं वचनं तथा ।

सीताया प्रत्ययं चैव

—^d) V2 °प्राप्तिस्, V3 4 B3 D2 10 °वाप्तिस्, B4 D9 °प्राप्तिम् (for सीतावाप्तिम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 तथैव च, M4 च राघवे (for अरे पुरे) —After 26, B2 ins

186* तत् समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।

27 °) Ñ V Dt D1 4-6 9-14 S विभीषणा°, D2 3 विभीषणस्याभिपेक्ष. —^b) Ś1 Ñ V B D6 10-13 G4 M3 पुष्पकारोहणं तथा. —After 27^{ab}, D2 3 ins

187* ब्रह्मादिदेवागमनं सीताया प्रत्ययं प्रति ।

[cf 1 2-3 of 185*]

On the other hand, D11 ins lines 2 and 3 of 185* and thereafter repeats 26^d —^c) Ś1 V3 D2 5 13 अयोध्याया, D12 अयोध्यायाश्च (for अयोध्यायाश्च) V4 D9 11 M4 अयोध्यागमनं चैव (D9 चापि) —After 27^c, Dt D6 8 ins

188* भरद्वाजसमागमम् ।

प्रेषणं वायुपुत्रस्य

28 °) M2 damaged for ° Ñ1 illeg (for रामा-) Ś1 D13 °भ्युदयो (for °भ्युदय) D2 रामाभिपेक्षोभ्युदये (sic) —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 हरिरक्षो° (V1 °क्षौ (sic)), M2 °वैसैन्य° —After 28^{ab}, Ś1 Ñ2 B2-4 D2 3 10 11 13 ins

189* अगस्त्यप्रमुखानां च महर्षीणां समागमम् ।

राक्षसानां समुत्पत्तिं रावणस्य जयं तथा ।

[(1 1) B3 °प्रभृतीनां (for °प्रमुखानां) —(1 2) Ś1 D13 om 1 2 B3 मय, D2 जयस् (for जय)] D5 reads 28^c-29^b in marg —^d) Dt T2 स्वराष्ट्र, D14 स राष्ट्र, G4 सुराष्ट्र- (for स्वराष्ट्र-) T3 सीतायाश्च (for वैदेह्याश्च) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 सीतायाश्च परित्यागं (B3 °ग) प्रकृतीनां च रजन (B4 वचन, D11 रजः, Ś1 B2 D13 रजनं प्रकृतेस्तथा, D1 9 प्रकृतीरजनं तथा), M4 रजनं प्रकृतीनां च सीतात्यागं तथैव च —After 28, D3 ins, while D2 ins after 29

190* लवणरयं विनाशं च शत्रुघ्नस्याभिपेक्षनम् ।

मधुराया निवेशं च मैथिल्या प्रसवं तथा ।

यज्ञस्यागमनं चैव सीताया प्रत्ययं पुनः ।

भूमौ प्रवेशं सीताया सतापो राघवस्य च ।

कालदुर्वाससोर्वान्यालुहमणस्य विसर्जनम् । [5]

स्थाप्यं राज्यं सुतान्सर्वान्नामस्य च गतं दिवि ।

एतत्तु तपसा द्यूता निखिलेन महामुनि ।

[(1 3) D2 सजातागमनं —(1 4) D2 सताप —(1 5) D2 वाक्य —(1 6) D2 reads प्राप्य राज्यं एता सर्वे रामस्य त्रिविधं गतिं —(1 7) D2 निमीलने (for निखिलेन)]

अनागतं च यत्किञ्चिद्रामस्य वसुधातले ।

| तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

G. 1. 3. 33
B. 1. 3. 39
L. 1. 4. 42

29 D₅ reads 29^{ab} in marg (cf v l 28) —^a D₅ °गतस्य, D₁₂ °गतं*, G₁ °गमं च (for अनागतं च) G₄ अनागमवर किञ्चिद् —^b D₁₁ बहुधा° (for वसुधा°) —After 29^{ab}, Ś₁ Ñ V B D₅ 10-13 ins line 15 of the passage given in App 1 (No 2) Ñ₁ V B D₅ 12 cont, Ś₁ Ñ₂ D₁ 9-11 13 ins after 29

191* अभ्यागममृषीणा च शत्रुघ्नस्य विसर्जनम् ।
वने प्रसूतिं सीताया लवणस्य रणे वधम् ।

[Ś₁ D₁₂ om l 1 D₁ 9 om l 2 —(1 2), V₃ रत्न- (for वने) Ñ₂ प्रसूति, D₅ प्रसूति D₁₁ लवण* V₃ 4 वधस्तथा (for रणे वधम्)]

B₂ cont lines 2-4 (var) of 190* —After 191*, D₁₁ ins the prior half of l 2 of 190* and then cont.

192* यज्ञारम्भस्तथैव च ।
यज्ञान्ते चैव सीताया पातालगमन तथा ।

—After 191*, Ś₁ Ñ V B (B₂ after l 4 of 190*) D₅ 10-13 (D₁₁ after 192*) read l 5 6 (var) of 190*, then read l 9-14 (omitting 10) (var) of the passage given in App 1 (No 2) Ñ₁ V B D₅ 12 om 29^{ad} —^c Ś₁ Ñ₂ D₁ 2 9-11 13 T₃ G₄ काहे, Cg k t as in text (for काव्ये) G₄ * * कारोत्तरे काव्ये, M₄ तच्चोत्तरेकरो-त्काव्ये Cg तदुत्तरे काव्ये उत्तरकाण्डे चकार, Ck रे काव्य इति । समग्रकाव्यलक्षणलक्षितत्वात् काव्योत्तमे, Ct तत्सर्वमुत्तरे सर्वतो विशिष्टे काव्ये चकार निबन्धेत्यर्थः । C —^d D₁ 2 9-11 13 M₄ चरित (for वाल्मीकिर्) G₄ भावि-तात्मन (for भगवानृषिः) —After 29, D₁ 9 ins l. 1 of 191*, thereafter read l 6 (var) of 190* and then ins

193* ऋक्षवानरगोपुच्छैस्तथा जनपदैरपि ।

—Thereafter read l 7 (var) of 190* and then ins, while D₃ subst for 29^{ad}

194* चरितं सत्यसधस्य सत्य काव्ये चकार ह ।

[D₁ 9 सर्व (for सत्य) D₉ काव्य]

D₁ cont, while D₉ ins before l 4 1

195* तत पुनरह किञ्चिदुपश्लोकयते मुनि ।
तं ब्रह्मा संप्रहस्यैव श्लोक इत्यब्रवीद्वच ।
तत शिष्याश्च वृद्धाश्च सर्वे चान्ये तपस्विनः ।
अभिवाद्य महात्मानमृषिवाक्य विचारयन् ।
पादबद्धश्चतुष्पाद श्लोकान्ते च महर्षिणा । [5]
अत्र व्याहरणार्थं वै शोक श्लोकत्वमागत ।
तस्य बुद्धिरिय जाता वाल्मीकिर्भावितात्मन ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमयमेव करोम्यहम् ।
यथा मे ब्रह्मणा प्रोक्तं नारदस्य च दर्शने ।

(I 3 I) श्रुत्वा स वस्तुमात्रं हि धर्मज्ञो धर्मसंहितौ (तं) । [10]
वक्तुमन्विष्यते भूयो यद्वृत्तं तत्र तत्त्वत ।

[For l 3-8 cf 1 2 38-40 —(1 4) D₉ ऋषेर्वाक्य —(1 5) D₉ श्लोक इत्यभिसंज्ञित (for the post half) —(1 6) D₉ अनु- (for अत्र) —(1 8) D₉ एष वै प्रकरोम्यह (for the post half) —(1 9) D₉ दर्शन (for दर्शने) —(1 10) D₉ धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —(1 11) D₉ व्यक्तमन्विष्य वै D₉ तत्र हि (for तत्त्वत)]

—After 29, D₂ ins 190*, Ś₁ Ñ₂ D₅ 10 11 13 ins 191*

Colophon Ś₁ Ñ V B D₁-3 5 10-13 cont the Sarga. D₇ om —Kānda name Dt D₈ 8 इत्यार्षे श्री (D₆ om श्री)रामायणे वाल्मीकीये° (D₆ om वा°), D₉ इत्यार्षे श्रीरामायणे (om बाल°), D₄ 14 S इति श्रीमद्बालकाण्डे (D₄ M₄ om श्रीमद्) —Sarga no (figures, words or both) Dt D₄ 6 8 9 14 both as in text, S (words) —After colophon G_{1.2} M₂ conclude with श्रीरामाय नम , G₃ श्रीमते रामानुजाय नम , G₄ श्रीन्द्राय नम

G 1. 4. 1
B. 1. 4. 1
L 1. 3. 1

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमात्मवान् ॥ १
कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यं सहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुञ्जीयादिति प्रभुः ॥ २
तस्य चिन्तयमानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।

4

 D7 om Sarga 4 (cf v1 1.3 12) T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम D9 begins Sarga 4 with 195*, then repeats 1.3 2 Then cont lines 1-4 of 154* Thereafter reads lines 3-8 of the passage given in App 1 (No 2) Then repeats 1 7 of 154*, then reads 1 9 of the passage given in App 1 (No 2) and thereafter repeats 1 8 of 154*

Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 continue the Sarga with st. 2 For 1^{ab} in Ś1 Ñ V B D5 10-13 cf line 15 (cf v1 1.3 29) and for st 1 in D2 3 cf lines 15-16 of the passage given in App 1 (No 2) The variants of the above MSS [for D2 3 cf v1 App 1 (No 2)] are mentioned here along with others

1 ^a) Ś1 Ñ² B2 D13 °राजस्य, Dt °राज्यः, D11 आस° (for प्राप्तराज्यस्य) B3 प्राप्तरामस्य राज्यस्य (sic) —^b) Ś1 Ñ V B D11,13 चरितं यच्च (Ś1 D13 तस्य) धीमत (V4 कीर्तितं) —For 1^{cd} in Ś1 Ñ V B D5 10-13 cf lines 12-14 (App 1, No 2) (cf v.1 1.3 29) —^c) M2 चका* (for चकार) D1 9 तस्य, D5 11 चित्र (for कृत्स्नं) —^d) D14 विचित्रपरम्, G1 स चित्रपदम् (for विचित्रपदम्) G2 आसवाक्, G4 आत्मः, M1 आसवान्, Cg as in text, Ct अर्थवत् (for आत्मवान्) ❀Ct आत्मवानिति पाठे अवहितान्त-करण । प्राशस्त्ये मतुप् आत्मशब्दश्चान्त करणवाची । ❀ —For 1^{cd}, D2 subst 194* —After 1, B2 [after 1 14 of the passage given in App 1 (No 2)] Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

196* चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषि ।
तथा सर्गशतान्पञ्च पट्टाण्डानि तथोत्तरम् ।

[Although Kataka comments, he views that this is interpolated Til quotes Kataka as below “कतकट्टनस्तु . प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न त्वार्ष इत्याहुः ”—(1 1) G4 damaged for the prior half B2 चतुर्विंश- (for °विंशत्) B2 G2 M1 मुनि (for ऋषि) —(1 2) G4 damaged for the prior half B2 D9 14 G1-3 M1 2 -शत (for -शतान्) B2 चैव (for पञ्च) B2 पटसर्गेण (sic) (for पट्टाण्डानि)]

अगृहीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥ ३
कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
आतरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥ ४
स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥ ५

[For 2-18 the MSS Ś1 Ñ V B D1 (for 7-18) —3 5 10-13 representing Northern recension have a longer version which is given at the end of st. 18].

2 ^a) D1 9 M4 च, D4 14 T G2 4 M1 3 [अ]पि (for तु) D1 त, G4 तु, Ct [ह]दं (for तन्) —^b) Cr m g k सभविष्यं (as in text), Ct सभविष्य- T2 तथोत्तर D1 9 M4 काव्यं रामायणं शुभ (M4 महत्) ❀Ct सहशब्द-सहितपर-भविष्येण सह सहितं विशिष्टं यदुत्तरं तेन सहितमिदं काव्यं ... । सहोत्तरमित्यत्र उत्तरपदार्थस्य सभविष्यमिति सविशेषणत्वेऽप्यार्षः समासः । ❀ —^{cd}) D1 9 को न्वि (D1 °पी) दं प्रथम लोके प्रयुंजीतेत्य (D1 °ताम्य) चितयत् (D1 °यन्),

3 Cf v1 2 and 18 —^b) G4 damaged —^c) Dt D6,8 Ct अगृ (D8 °ग्र) हीतां, G2 M1 अग्रहीष्टा, G4 * * हीतां, Cg k as in text (for अगृहीता) M2 त* (for तत) D1 9 वालौ जगृहतु पादौ, M4 गत्वा पादावगृहीता —^d) T3 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf. 4^b)

4 Cf v1 2 and 18 —^a) D9 च (for तु) D1 स धर्मात्मा (for तु धर्मज्ञौ) M4 स धर्मात्मा राजपुत्रौ —^b) D1 9 राम°, G2 M1 °वश्यौ (for राजपुत्रौ) T3 रूपवेषौ सुलक्षणौ, M4 रूपवतौ मनस्विनौ —G2 om 4^{cd} —^c) (cf 1.4 9°) D1 सत्य°, D9 सत्त्व° (for स्वरसंपन्नौ) —After 4°, M2 reads 9^d and 10^a repeating them in their proper place. —^d) G4 -वा * * (for -वासिनौ) D9 reads 10^{cd} after 4

5 Cf v1 2 and 18 —^a) D1 9 M4 तौ (for तु) G4 damaged from वेदेषु up to ग्राह in ^a —^b) T3 वेदेषु (by metathesis) (for वेदेषु) —After 5^{ab}, D1 9 ins

197* मुनिर्मूर्धन्युपाधाय वचन चेदमब्रवीत् ।

कृत्स्नं रामायणं तावन्मया काव्यमिदं कृतम् ।

[Cf lines 7-9 of 203* —(1 2) D9 वाज्य (for तावन्). D9 इदमेव क्रोग्यह (for the post half)]

Thereafter cont 1 10 of 203*

Then read

198* एवमुक्त्वा तु भगवान् प्रयत प्राङ्मुखः स्थित ।

Thereafter cont 1 18 of 203*.

—^c) D1 9 (after sec m corr. as in text) -ग्रहणा- (for -वृहणा-) —^d) D1 तावद्ग्राहयता पुन (sic)

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
 पौलस्त्यवधमित्येव चकार चरितव्रतः ॥ ६
 पाध्ये गेये च मधुरं प्रमाणौल्लिभिरन्वितम् ।
 जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ ७
 हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः ।
 बीभत्सादिरसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥ ८
 तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्च्छनकोविदौ ।
 आतरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविवरूपिणौ ॥ ९
 रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
 विम्बादिवोद्धृतौ विम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥ १०

तौ राजपुत्रौ कात्स्न्येन धर्ममाख्यानमुत्तमम् ।
 वाचो विधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥ ११
 ऋषीणां च द्विजातीनां साधूनां च समागमे ।
 यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगत्स्तौ समाहितौ ।
 महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥ १२
 तौ कदाचित्समेतानामृषीणां भावितात्मनाम् ।
 आसीनानां समीपस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥ १३
 तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
 साधु साध्विति तावृचुः परं विस्मयमागताः ॥ १४

G I 3 5
B I 4 1
L I 4 5

6 Cf v l 2 and 18 —^a) D₉ कृत्स्नं (for काव्यं) M₂ रा * यणं D₁ यस्तु, D₉ तत्तु (for कृत्स्न) G₂ M₁ काव्य रामाभिसंयुक्त —^a) Dt D₆ 8 T₃ M₂ Ct एवं, Cg k as in text (for एव) D₁ 9 पौलस्त्यवध इत्यर्थः (D₉ इत्यर्थः) नियत नियतात्मना

7 Cf v l 2 and 18 —^a) D₉ पद्ये (for पाध्ये) D₂ गेय, M₂ गेहे (for गेये) —^b) M₄ प्रयोगैस् (for प्रमाणैस्), T₃ र is moth-eaten in रन्वितम् —^c) D₄ 9 14 S Cm g षट् (for युक्तं) —^d) G₄ -सम - * (for -समन्वितम्)

8 Cf v l 2 and 18 D₉ reads 8 in marg (sec m) G₄ damaged for ^{ab} —^a) Dt D₆ 8 9 T₃ M₂ Cr(l) g k(l) त रसै (for हास्य-) Dt D₆ 8 9 -करण (for -कारुण्य) —^b) Dt D₆ 8 9 T₃ M₂ हास्यरौद्र-, D₄ G₁ 3 M₃ transp रौद्र and वीर, Cg हास्यवीर- (for रौद्रवीर-) M₄ रौद्रवीभत्सका-जुतै —^c) G₄ damaged up to र in रसै Dt D₆ 8 9 M₄ Ck t वीरादिभी°, D₁₄ T वीभत्साद्भुत (T₈ °धैश्च)सयुक्त; M₂ वीरादिभिश्च सयुक्तं —^d) M₂ एत°; M₄ °गृह्णता (for एतदगायताम्)

9 Cf v l 2 and 18 —^a) D₉ °कुशलौ (for °तत्त्वज्ञौ) —^b) D₄ S (except M₄) Cr m g मूर्च्छ- (G₄ lacuna) नास्थान-, D₉ तालग्रहण-, D₁₄ मूर्च्छितास्थान-, M₄ तालमूर्च्छन-, Ck t as in text (for स्थानमूर्च्छन-) M₄ om (hapl) 9^d-10^a

10 Cf v l 2 and 18 M₄ om 10^a (cf v l 9) G₄ damaged from first र up to वि —^b) M₄ -स्मित- (for -स्वर-) D₉ यथा मधुरभाषिणौ D₉ reads 10^a after 4 —^c) D₉ विवे इव, G₄ - * * व (for विम्बादिव) Dt D₄ 8 9 T₃ Cg k t [उ]स्थितौ, Cr as in text (for [उ]द्धृतौ) D₉ विंवात् (for विम्बौ) ❧ Cr रामदेहाद्विम्बात्तथोद्धृतौ । तेनैव सन्निवेशेन उद्धृतौ अपरौ विम्बौ, Ct विम्बात्सूर्यादिरुत्थितौ विम्बाविव प्रतिविम्बाविव तथा रामदेहादुत्थितौ परौ रामदेहा-

वित्यर्थः । ❧ —^a) M₃ इव (for तथा) D₉ राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf, 4^b) M₄ रामविवाविवापरौ

11 Cf v l 2 and 18 —^a) D₆ T₂ 3 कात्स्न्येन (for कात्स्न्येन) —^b) D₆ धर्माख्यानम् (submetric), T₂ 3 G₄ धर्ममाख्यानम्, Cg k t as in text (for धर्ममाख्यानम्). G₁ 3 M₂ धर्मो (M₂ °र्म्या) ख्यानमनुत्तमम् —For 11 ^a), M₄ subst

199* पाध्ये गेये च नियतौ वाल्मीकेन महर्षिणा ।
 —For 11, D₉ subst ,

200* युक्तं रामायणं काव्यं कृत्स्नं जगृहतु शुभम् ।
 वाचो विधेयं सर्वं वै कृत्वा तद्भ्रातराभौ ।

Then cont.

201* बहुमानाच्च वाल्मीके पाठस्य च सुखादपि ।
 Thereafter ins (var) lines 19-21 of 203*

12 Cf v l 2 and 18 —^a) M₄ ऋषीणां समवायेषु द्विजातीनां सतामपि —^c) G₄ * * पदेश (for यथोपदेश) M₄ यथाप्रदेशं धर्मज्ञौ —^d) T₃ जगत्स्तौ (sic) (for जगत्स्तौ). D₁₄ T₁ 2 G₂ M₁ तौ कुशीलवौ; G₄ मुनिचोदितौ, Ct सुसमाहितौ (for तौ समाहितौ) M₄ om (hapl) 12 ^e —^c) G₂ M₁ महावलौ (for महात्मानौ) —^f) Dt om लक्षण Ck लक्ष्य-लक्षणलक्षितौ.

13 Cf v l 2 and 18 —^a) G₂ M₁ कदाचित्समेताना. —^b) T₃ च महात्मना, M₄ देववर्चसा (for भावितात्मनाम्) —^c) Dt D₆ 8 मध्येसम (for आसीनाना) M₄ समीपे तु (for समीपस्थौ)

14 Cf, v l 2 and 18 —^c) G₃ [अ]थ (for [इ]ति) D₉ तिताव in marg (sec m); D₁₄ T₁ 2 M₄ चाप्युचु, T₃ [अ]थाप्युचु; G₁ [अ]याप्युचु, M₃ [अ]थो ऊचु (for तावृचु) —^d) T₃ आगयु, (for आगता) D₉ G₁ 3 परमं विस्मय गताः ❧ Cg, तत्काव्यं श्रुत्वा परं विस्मयमागता बाष्पपर्याकुलेक्षणा सर्वे मुनयस्तौ साधु साध्विति ऊचुः ❧

G. 1 3 56
B. 1 4 16
L. 1 4 54

ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।
प्रशशंसुः प्रशस्तव्यौ गायमानौ कुशीलवौ ॥ १५
अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।
चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ १६

15 Cf v l 2 and 18 —^a) D4 प्रीता मुनय (for प्रीतमनस) —^b) D4 तथा वै (for मुनयो) —^c) D14 T1 2 गायतौ तौ, Cg as in text (for गायमानौ)

16 Cf v l 2 and 18 T3 repeats 16^{ab} after 20^{ab} —For 16^{ab}, M4 subst

202* अहो भगवत सम्यग्रामस्य चरितं महत् ।

—^c) D4 6 9 चिर (for चिर-) D6 9 निवृत्तम् (for -निर्वृत्तम्)

17 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) Dt D8 T1 2 G1 3 Ct तथा, Cg as in text (for तदा) T3 M2 काव्यम् (for भावम्) M4 अहो सुष्ठु प्रविश्यैतावुभौ^c —^c) D6 सहितौ (sic), D9 M1 सहित, M4 सहतं (for सहितौ) G1 (before corr) मधुरौ (for मधुर) G2 रक्तौ, M2 व्यक्तं, Ck तार (for रक्त) —^d) D4 T3 G2 M1 2 सपन्नौ, Cg k t as in text (for सपन्नं) Cg स्वरसपदा षड्भादिस्वरसपदा सपन्न अत एव मधुर रमणीय रक्त रागयुक्तं च यथा भवति तथा अगायता, Ck तारमुच्चैः सपन्न यथा तथा अगायता, Ct मधुर पाठतो गान्तश्च । रक्तमुच्चैः स्वरसपदा षड्भादिस्वरसपदा सपन्नं यथा भवति तथा अगायता Cg

18 ^a) D4 प्रशस्यमानौ (for प्रशस्यमानौ) D9 11 तु, D14 T1 2 G3 4 M2 3 तैस् (for तौ) —^b) D9 तप श्लाघैर्, D11 गीयमानौ (for तप श्लाघैर्) D4 9 14 S (except T1 M2.3) Cg महात्मभि (for महर्षिभिः) —^c) T1 missing from मत्त up to ताव in ^d

For 2-18, Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 subst a passage diverging from the text, which is given below as one unit for the sake of convenience, D1 subst for 7-18

- 203* { कृत्वा चेदमशेषेण काव्यं रामायणाह्वयम् ।
(2) चिन्तयामास क इदं लोकेऽस्मिन्प्रथयिष्यति ।
(3^{ab}) अथ चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।
(3^{cd}) तदा जगृहतु पादौ मुनिवेश(प)धरौ वने ।
वाल्मीकिशिष्यौ तरुणौ रूपौदार्यगुणान्वितौ । [5]
(4^{ab}) कुशीलवाविनि ख्यातौ सीतारामाङ्गसम्भवौ ।
स तौ मूर्धन्युपाग्राय वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
उवाचेदं तदा वाक्यं प्रणतावग्रतः स्थितौ ।
आर्षं रामायणं काव्यमिदं तावन्मया कृतम् ।
गृह्यता मन्त्रियोगेन पुण्यश्रवणकीर्तनम् । [10]
(6^{cd}) पौलस्त्यवधसयुक्तं धर्मकामार्थसहितम् ।
(7^{ab}) पाठ्ये गेये च मधुर प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।

प्रविश्य तावुभौ सुष्ठु तदा भावमगायताम् ।
सहितौ मधुरं रक्तं संपन्नं स्वरसंपदा ॥ १७
एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततरमत्यर्थं मधुरं तावगायताम् ॥ १८

- (7^{cd}) { तन्त्रीगीतैश्च मधुरैरन्वितं सप्तभिः स्वरैः ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं श्रोतुं श्रुतिमनोहरम् ।
(8) { शृङ्गारवीरवीभत्सरौद्रहास्यभयानकैः । [15]
करुणाद्भुतशान्तैश्च युक्तं काव्यरसैरपि ।
एवमुक्त्वा तु तौ वालौ भगवानृषिसत्तम ।
सम्यगध्यापयामास काव्यं रामकथाश्रयम् ।
(11^{cd}) चाग्विधेयं तदा ताभ्यां कृतं तच्च विशेषतः ।
पुण्यं रामायणं काव्यं तदा तौ मुनिर्ब्रवीत् । [20]
गीयतामिदमाख्यानं भवद्भयामृषिसंसदि ।
(12^{ab}) राजर्षीणां पुण्यकृता साधूनां च समागमे ।
गुरुणैवमनुज्ञातौ ततस्तौ देवरूपिणौ ।
कुशीलवौ राजपुत्रौ प्रकृत्या मधुरस्वरौ ।
(10^{cd}) रूपानुरूपौ रामस्य विम्याद्विम्विबोध्यितौ । [25]
(5^{ab}) वेदवेदाङ्गेतिहासशास्त्रेषु परिनिष्ठितौ ।
(12^{cd}) जगत्तुस्तौ तदा काव्यं मधुरं मधुरस्वरौ ।
यथोपदिष्टमृषीणां सनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
तयोर्ब्रह्माभवच्छीत सेन्द्राश्च सुरसत्तमा ।
गान्धर्वपतयश्चैव पन्नगाश्च महर्षिभिः । [30]
(13^{ab}) तौ कदाचित्समेतानामृषीणान्देवरूपिणाम् ।
(13^{cd}) काव्यं रामायणं मध्ये सहितावभ्यगायताम् ।
(14^{ab}) शृण्वता तु तदा काव्यमृषीणां हर्षसंभवः ।
(14^{cd}) सहसामून्महाशब्दं साधु साध्विति शसताम् ।
(15^{ab}) सुप्रीतमनसश्चैव मुनयो धर्मवत्सलाः । [35]
(15^{cd}) शशसुभ्रातरौ तत्र गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
(16^{ab}) अहो भावानुगं गीतमहो गीतमविस्वरम् ।
अहो भगवता सम्यग्रामस्य चरितं महत् ।
(16^{cd}) चिरवृत्तमपि ह्येतत्प्रत्यक्षमिव दृश्यते ।
संस्कृतं मधुरं चैव समाक्षरपदक्रमम् । [40]
प्रयोक्तारविमौ चापि सम्यगस्य कुशीलवौ ।
कुमारौ देवगर्भभौ तरुणौ मधुरस्वरौ ।
अहो श्रव्यमहो स्वाद्यमहो गीतमविस्वरम् ।
(17^{cd}) व्यक्तं च मधुरं चैव परया स्वरसपदा ।
पदमधिसमायुक्तं तालतानसमन्वितम् । [45]
(18^{ab}) एव प्रशस्यमानौ तौ श्लाघ्यमानौ महर्षिभिः ।
(18^{cd}) भूयो व्यक्तर साधु मधुरञ्चाप्यगायताम् ।

[D1 om lines 1-18, 24-27, 44, 45 and 47 —(1 1) D6 10 12 वेदम् (for चेदम्) V1 विज्ञेयेण D2.3 ०^{ab} चैव विशेषेण (for the prior half) B1 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) Ñ1 V4 D2 3 [आ]श्रय (for [आ]ह्वयम्) —(1 2) Ñ1 V2 4 B1 D3 ०^{cd} वेदिति (for प्रथयिष्यति) —(1 3) D3 देवर्षे (for महर्षे) —(1 4) Ś1 D13 तु तौ, B1 D11 मुने, D12

वन (for वने) D2 मुनिरूपधरौ च तौ, D3 ब्रह्मरूपधरौ मुने (for the post half) —(1 5) B2 कि (m) m वाल्मीकि- B3 (m) °समन्वितौ —(1 6) V2 -राघव- (for -रामाङ्ग-) —(1 7) V3 तौ च, B1 स त, D13 सुतौ (for स तौ) S1 D13 मुनि (for ऋषि) —(1 8) V4 B2 प्रोवाच (for उवाच) D10 [इ]मौ (for [इ]द) S1 V4 D13 ततो, N1 B1 3 तथा (for तदा) —(1 9) D2 3 कृत्स्न (for आर्षे) D3 °ततौ यथाक्रम (for the post half) —(1 10) S1 N2 (m) B1 3 D10 गृहीत, V1 3 B4 D13 गृहीत, V2 4 B2 गृहीता (for गृह्यतां) V1 3 सन्नि, D3 मुनि° (for मन्त्रियोणेन) —(1 11) N2 V1 B3 4 D10 -सयुत (for -सहितम्) —(1 12) S1 V1 4 B1 2 4 D3 11-13 पाठे°, D2 पदैर्गेय, D5 (after corr sec m) as in text (for पाठ्ये गेये) B3 पाठ्ये यो (sup lin) गेये च मधुर (hypermetric) (for the prior half) V3 अन्वित त्रिभि (by transp) D3 अन्वितै (sic) (for अन्वितम्) —(1 13) V3 नीति-, D2.5 तत्रै (for तन्त्री-) —(1 14) N1 V3 B3 श्रोतृश्रुति-, V1 2 4 D5 10 12 13 श्रोतृश्रुति-, B4 श्रोतृश्रोत्र- (for श्रोतु श्रुति-) D2 3 11 श्रोत्र (D3 श्रोतृ, D11 मन) श्रुतिसुखावह (for the post half) —(1 15) D10 erroneously om वीर V4 -वीमत्सै (for -वीमत्स-) V3 -रौद्रैश्चैव, B1 2 4 -रौद्रैश्च स- (for -रौद्रहास्य-) D2 3 शृगारकरूपोदाररौद्रवीमत्सदारुणे (D2 °णौ) —(1 16) N1 B1 2 -हास्यैश्च, B4 -शास्यैश्च (for -शास्यैश्च) D2 3 तथैव हास्यवीराम्या (for the prior half) D2.3 वाक्य- (by metathesis) (for काव्य-) —(1 17) D2 उत्तौ (for उवत्वा) S1 V2 4 B2 D13 च°, N2 [अ]य°, D3 सुतौ (for तु तौ) S1 D13 मुनि- (for ऋषि-) —(1 18) D11 सम्यगव्यापया * * (for the prior half) V4 °श्रित, B4 रामायणा° (for रामकथा°) —(1 19) D2 °दग्ध (for वान्विधेय) S1 V2 4 सदा, N1 B1 यथा, N2 V1 3 B3 D1 10 11 यदा, D3 °दा, D5 12 ततस्, D13 स वा (for तदा) B2 नदि (m as in text) (for ताम्बा) B2 यच्चाप्यशेषत, D1-3 तच्चाप्यशेषत (for तच्च विशेषत) —(1 20) V2 D3 [आ]दौ (for तौ) —(1 21) D2 गीयेताम् (for गीयताम्) D1 °त (for आख्यान) D12 भगवद्भ्याम् (hypermetric) (for भवद्भ्याम्) D1 3 -सन्निधौ, D2 -सत्तम (for -ससदि) —(1 22) D11 राजर्षीणा पु- कृता (for the prior half) N1 ° समागमे, D2 चैव सगमे (for च समागमे) —(1 23) V1 गुरुणैवा नुजातौ (for the prior half) D1 श्रुत्वा ततो गुरोर्विक्रिय शिरसा प्रतिगृह्य च —After 1 23, D1 which om 1 24-27 reads lines 31, 32 —(1 24) V2 3 B2 3 (m) D2 3 राम°, D11 रामसुतौ (for राजपुत्रौ) N1 om from the post half up to the prior half of 1 25 V2 om 1 25-27 —(1 25) N1 om the prior half S1 V4 D13 अनुरूपौ च (for रूपानुरूपौ) D11 राम, D12 रामस्य (ditto) (for रामस्य) S1 N1 V3 D2.5 12 13 [उ]द्धतौ, V4 B1 3 4 D10 [उ]द्धतौ (for [उ] स्थितौ) V3 °द्विवाविबोद्धतौ, D3 वीवाद् विवतोमिवतो (sic), D11 सर्वविवाविबोद्धतौ (for the post half) —(1 26) B1 D11 -पुराण- (for -शास्त्रेषु) —(1 27) V3 तथा (for तदा) B1 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) B1 D3 missing (for

मधुर) D13 -स्वनौ (for -स्वरौ) —(1 28) V3 repeats (var) 1 28 after 1 42 S1 अथो°, V3 (second time) °दृष्टाव, D1 यदो° (for यथोपदिष्टम्) S1 N2 V2-4 B D1-3 5 10-19 ऋषिणा (for ऋषीणा) D1 सानिध्ये (for सन्निधौ) —(1 29) D3 प्रीत्या (sic) (for प्रीत) B4 स्वर- (for सुर-) D13 सेंद्र ससुरसत्तम (for the post half) —(1 30) N2 V4 B D10 गधर्वा पतगा°, V1 °पतगा°, V2 3 B3 (m) D5 11 12 गधर्वाप्सरसश्चैव, D1-3 गधर्वाश्च पतगाश्च (D1 प्लवगाश्च) (for the prior half) N2 B3 D10 महर्षय, D3 11 सहर्षिभि (for महर्षिभि) V1 पन्नगा सहर्षिभि (submetric), D1 पन्नगा समर्षय (for the post half) S1 D13 गधर्वा. पन्नगाश्चैव पतगाश्च महर्षय —(1 31) V4 °समेता (for the prior half) S1 D13 चैव सन्निधौ, N1 V B2-4 D2 3 5 10-12 °रूपिणौ (for देवरूपिणाम्) —(1 32) N1 illeg from मा to ण S1 D13 नाम (for मध्ये) D12 सहिताव् (for सहिताव्) V3 अहु° (sic), D5 13 अध्य° (for अभ्य°) D3 ससहिताव्यमगायता (sic) (for the post half) —(1 33) N1 V2 4 B1 D1-3 11 तच्छृण्वता, V3 (before corr) श्रुणुता° (for शृण्वतां तु) V2 सदा (for तदा) B1.4 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) V2 °व, V4 देवसन्निधौ, D5 °समर (for हर्षसमव) —(1 34) N2 B3 (m as in text) 4 D2 10 सवशो, V1 सहर्षो, B2 सहर्षो, D1 सद्य सो, D3 सदाशा (sic) (for सहसा). B3 D1 3 5 महान्, D12 महाच् (sic) (for महा-) N1 V2 4 B1 -नाद, D5 -छद् (sic) (for -शब्द) D2 शसत, D3 शसतो (for शसताम्) —(1 35) B3 (m) °ति (for सुप्रीत-). B1 -मानसाश्च (for -मनसाश्च) V1 सर्वे ते (hypermetric), B4 D1 2 सर्वे (for चैव) D12 °च्छला (for धर्मवत्सला) —(1 36) D12 आतर (for आतरौ) V4 °च, D1-3 गायमानौ, D5 (after corr) 11 °तत् (for गायन्तां तौ) S1 D13 om 1 37-41 —(1 37) D11 इहो (sic) (for अहो) V1 D10 °नुसगीतम्, V3 °धंसगीतम्, B4 °त्मक (as in text also) काव्यम्, D1-3 5 11 °काव्यम्, D12 °न * काव्यम् (for भावानुग गीतम्) V3 अनुरूपम् (for अहो गीतम्) D5 अविस्तर, D11 नुविस्तर (for अविस्तरम्) B2 (marg) °काव्यमहो स्वर°, D1 आभ्या गीयेत विस्तर, D2 इद रामायण कृत, D3 अभ्या गीतमविस्वरौ (for the post half) —D2 om 1 38 —(1 38) N2 V2 3 B3 4 D10 11 °त (for भगवता) D1 3 काव्यम् (for सन्यग्) B2 3 (marg) कृत (for महत्) D1 3 इद रामायण कृत (for the post half) —(1 39) V2 चित्त- (for चिर-) D2 चिरमिच्छतदेतदै (for the prior half) V3 B3 अपि (for इव) V2 रस्यते, D2 3 5 11 12 दर्शित (for दृश्यते) —(1 40) D1 सहत (for सस्कृत) D10 °धुर (for मधुर) D10 om (hapl) from the post half of 1 40 to the prior half of 1 44 N1 illeg for पद V4 °म (for -पदक्रमम्) —(1 41) D11 reads 1 41-43 in marg (pr m) —(1 42) V3 repeats 1 28 (var) after 1 42 B4 °रौ (for मधुर-) B1 [अ]श्रौ (for -स्वरौ) —(1 43) S1 V3 4 B3 4 D5 12 श्राव्यम् (for श्रव्यम्) V3 श्राव्यम्, B1 वाच्यम् (for स्वाधम्) D11 अहो आद्य महत्काव्य

G 1 3 62
B 1 4 20
L 1 4 61

प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितः कलशं ददौ ।

प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महायशाः ॥ १९

(for the prior half) Ś1 D1 13 सुविस्तरः; V3 अरीश्वरः; D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) D2 अहो काव्यमहो आच्यमहो रम्यार्थमद्भुत, D3 अहो आच्यमिदं काव्यमहो रम्यार्थमद्भुत —(1 44) N̄ V1 4 B2 3 4 D11 12 repeat l 44 after l 45 B1 transp l 44 and 45 Ś1 N̄ V1.4 (first time) D3 13 रक्त°, D1 पेशल, D11 12 (first time) युक्त° (for व्यक्त च) B4 (first time) missing (for चैव) N̄ V1 (second time) B D5 11 12 (last two second time) संरक्त चाति (V1 B1 °भि; D5 11 12 °भि) रक्त च, V4 (second time) सरक्तमविरक्तं च (for the prior half) D11 सु° (for स्वरसपदा) V2 3 D1-3 om l 45 B1 transp l 44 and 45 —(1 45) D5 11 12 वृत्त- (for -सधि-) Ś1 D13 -साव-, N̄ V4 D10 -तार-, B3 (m.) भान- (for -तान-) —(1 46) V1 4 प्रसस्य°, V2 3 D2 प्रशस्य°, B4 * - स्व° (for प्रशस्य°) D11 तु (for तौ) D11 गीय° (for शार्थमानौ), B1 कुशीलवौ (for महर्षिभिः) D1 om l 47 —(1 47) V1 °य (sic) (for भूयो) Ś1 N̄ V1 3 4 B3 D2 3 5 11-13 रक्त° (B3 m बहु°, दिव्य°, प्यन°), B1 बहु°, D10 वक्तु° (sic) (for व्यक्ततर) Ś1 D13 स्वादु (for साधु), V2 D10 12 वा (for च) V2 D3 गीयता (for [अ]गीयताम्)]

—After l 14 of 203*, D2 ins

204* (9^{ab}) तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ तालग्रहणकोविदौ ।
(9^{cd}) आतरौ स्वरसपन्नौ गान्धर्वाविव रूपिणौ ।
(10^{ab}) रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरामापिणौ तथा ।

[D2 repeats l. 3 after l 23 of 203*]

—After l 21 B3 ins

205* रामस्य चरितं दिव्यं सर्वलोकसुखावहम् ।

—After l 31, B3 4 ins

206* काव्यं तज्जगतु, प्रीतौ कुमारौ कलमद्भुतम् ।
(14^{cd}) श्रुत्वा तु मुनयः सर्वे पर विस्मयमागताः ।
हर्षविस्मयसंपूर्णेनैरनिमिषैरिव ।
समीयुस्तत्र तत्काव्य श्रोतुकामा सहस्रशः ।

[(1 2) B3 च (for तु) —(1 3) B4 मापन्ना (for संपूर्णैर्) B3 अनु° (for अनिमिषैर्)]

On the other hand, D1 ins

207* सभासीना गुप्ता वाचं रामायणमुदीरतु ।
(14^{ab}) तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे वाग्मपर्याकुलेक्षणा ।

19 D1 om 19-21^b —^a) Ś1 N̄ V B D2 3 5 10-13 ताभ्यां प्रीतो मुनि कश्चित (by transp) —^b) Ś1 N̄ V B D2 3 5 10-13 पानीय-, D14 T1 2 Cr संमत, T3 G1 सुस्थित; G3 उचित, G4 स स्थित, M4 संस्थित, Crp m g k t as in text (for सस्थित) —^c) D6 प्रसन्नौ (sic) (for प्रसन्नौ) M4 वल्कलान्. —^d) D14 T1 M4 °तपा (for

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिना संप्रकीर्तितम् ।

परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥ २०

महायशाः) —For 19^{cd}, Ś1 N̄ V B D2 3 5 9-13 subst

208* कश्चिद्वनफलं स्वादु वल्कलं कश्चिदोप्सितम् ।

—After 19, Dt D4 6 8 14 T1 2 G1-3 M1 3 ins

209* अन्यं कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रं तथापर ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनि ।
वृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनि ।
ताभ्यां ददौ तदा हृष्ट कुठारमपरो मुनि° ।
कापायमपरो वस्त्र चीरमन्यो ददौ मुनि । [5]
जटावन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जु मुदान्वित ।
यज्ञभाण्डमृषि° कश्चित्काष्ठभारं तथापर ।
औदुम्बरीं वृसीमन्यः स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षयः ।
ददुश्चैवं वरान्सर्वे मुनयः सत्यवादिन । [10]

[Except Śiromani (not included in the apparatus) no other commentator glosses on these lines T11 however glosses on वृसी and स्वस्ति —(1 1) D4 कृष्णा-जनम् (for कृष्णाजिनम्) D4 14 T1 2 transp the post. halves of l 1 and 2 D4 T1.2 प्रादाद् (for अदाद्), G1.3 अय (for तथा) Dt [अ]परै (for [अ]पर.) —(1 2) D4 14 T1.2 transp the post halves of l 1 and 2 (cf v l l 1). G M1 अदान् (for प्रादान्) D4 14 T1.2 om. l. 3-7 and 10 G1 8 om (hapl.) l 3 —(1 3) G3 M1 3 म (M3 after sup. *lm sec. m* corr. वृ) सीं ददौ तदा (M3 महा) हृष्ट. (for the prior half) M1 om. from the post. half. of l 3 to the prior half of l. 4. M3 कुदालम् (for कौपीनम्) G3 M3 om (hapl.) l 4 —(1 4) G1.2 व्रमी (for ताभ्यां) —(1 5) G1 3 महा° (for ददौ मुनि) M2 om l. 6 —(1 6) Dt °टा°, G1 °मटलम् (for जटावन्धनम्) M3 reads l. 7-10 *inf lm* —(1 7) G1 3 अय (for तथा) —(1 8) M1 अन्य (for अन्य) M3 तथा (for तदा) D4 14 T1 2 जपमालाम (D4 °ला त) थापर (for the post. half). —(1 9) D4 14 T1 G2 M1 3 चोचु, T2 G1 2 [अ]व्यूचु (for प्राहु) —(1 10) G M1 चैव, M3 एव (for चैव) G M1 3 प्रीता (for सर्वे).]

—After 19, M2 ins.

210* यज्ञोपवीतन्त्रपरं काष्ठभारन्तथा पर ।
काष्ठवन्धनरज्जुं च ददौ ताभ्यां परो मुनि ।
अन्यं कृष्णाजिनं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनि° ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादात्कौपीनमन्यस्तथा ददौ ।

Thereafter M2 reads l 5 of 209*, then cont

211* कुठारमपरं प्रादात्स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
एव प्रीतास्तु मुनयः प्रददुः सत्यवादिन ।

20 D1 om 20 (cf v l 19) —^a) D3 इति यज्ञीय (for इदमाख्यान) —^b) D3 ऋषिभिः, D5 T3 M4 मुनी (T3

प्रशस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्त्र गायकौ ।
रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥ २१
स्ववेश्म चानीय ततो आतरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजाहौ रामः शत्रुनिबर्हणः ॥ २२

आसीनः काञ्चने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।
उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च परंतपः ॥ २३
दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ तावुभौ वीणिनौ ततः ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ २४

G. 1 3 71
B. 1.4 32
L. 1 4 70

°नि)ना (for मुनिना) M4 समवर्तत After 20^{ab}, T3 repeats 16^{ab} —^a) D3 9 T3 G1 4 यथाकृतं M4 समाप्तं जन्मन. कृतं —For 20, Ś1 Ñ V B D2 5 10-13 subst, while D3 ins after 20

212* एवं पूर्वमिदं काव्यं मुनिभिः प्रतिपूजितम् ।
सारभूतं मनुज्याणां कवीनामार्पमद्भुतम् ।

[(1 1) Ñ2 B4 काव्यमिदं पूर्वं (by transp) V1 D3 11 ऋषिभिः, D2 विद्वद्भिः (for मुनिभिः) D2 3 परिपूजित —(1 2) D3 काव्यानाम् Ś1 मतमद्भुत, V1 B4 (m, orig as in text) D5 11-13 उपजीवन (for आर्पमद्भुतम्) D2 काव्यं नानार्पमद्भुत (for the post half)]

—After 20, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

213* अभिगीतमिदं गीतं सर्वगीतेषु कोविदैः ।
आयुष्यं पुष्टिजननं सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

[(1 1) G2 अपि°, G4 अवि°, M3 अधि° (for अभिगीतम्) Dt नीतिषु (for -गीतेषु) —(1 2) D4 °महोदर (sic), D9 G1 श्रुति (G1 शत्रु) मनोरम (for the post half)]

21 D1 om 21^{ab} (cf v1 19) —^a) Ś1 Ñ V B D5 10-13 तावेवं (V4 D10 12 °व, B4 marg °तौ) D2 प्रशंस्यमानौ ऋषिभिर् —^b) Ś1 Ñ V B D5 10-13 देवरूपिणौ, D3 9 तावगायतः, D14 T1 2 G1.3 M3 °गायि (T1 °य)नौ, M4 तौ तु° (for तत्र गायकौ) D2 उभावपि हि गायता

22 °) G4 तदा (for ततो) —^b) D4 च (for स) —For 22^{ab}, M4 subst

214* आनीय च स्वकं वेश्म तावुभौ आतरौ ततः ।

—^a) M4 सत्कारेण सुसत्कृतौ

23 °) G1 तल्पे (for दिव्ये) —^c) D4 14 1 M3 4 Cg k t (1) °विष्ट, Ctp as in text (for उपोपविष्टैः) M4 पार्श्वस्थैर् (for सचिवैर्) Ctp उपोपविष्टसचिवः —^d) M4 भ्रातृ° T3 स (for च) Dt D4 6 8 Ct च समन्वित, M4 भरतादिभिः (for च परंतप) —For 21^{cd}-23, Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 subst

215* राजधानीषु राज्ञां च समीपेष्वभ्यगायताम् ।

अथाश्वमेधे रामोऽपि तावुपश्रुत्य गायनौ ।

(22^{ab}) आनयामास सत्कृत्य पुरश्चैरासकारिभिः ।

(22^{cd}) पूजयामास पूजाहौ सत्काराहौ सुसंस्कृतौ ।

ताविदं जगत्तुस्तत्र काव्यं रामप्रचोदितौ । [5]

कर्मन्तरेषु विप्राणां रामलक्ष्मणसन्निधौ ।

शत्रुघ्नभरतादीनामन्येषां च महीक्षिताम् ।

वसिष्ठात्रिपुरोगाणां सन्निधौ ब्रह्मवादिनाम् ।

(23^{ab}) रामस्तत्रासने शुभ्रे स्पर्ध्यास्तरणसवृते ।

उपविश्य तु शुश्राव तदात्मचरितं महत् । [10]

(23^{cd}) {आर्षं रामायणं काव्यं भ्रातृभिर्भरतादिभिः ।

{पौरजानपदैश्चैव वृत्तं शतसहस्रशः ।

दृष्ट्वा रामस्तदोवाच सर्वास्तत्र सभासदः ।

[Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 10 12 13 om lines 4 and 13 D1 om lines 11-13 B2 D11 om line 13 B2 reads line 4 in marg D9 reads line 10 after line 12 —(1 1) V2 समीपे हि, D2 समीपे तु (for समीपेषु) Ś1 अपि गायता, V3 उपगायतां, D1 अथ गायता, D13 अप्यगायता —(1 2) D3 तथा, D11 om (for अथ) —(1 3) Ś1 D13 सत्कृता-वानयामास, Ñ1 V4 B1 2 सत्कृत्यानाययामास, V1 3 सत्कृत्यानाय-मास (submetric), V2 B3 4 D10 सत्कृत्य चानयामास, D5 11 12 सत्कृत्यवानयामास (for the prior half) —(1 4) B2 D11 पूतात्मा (for पूजाहौ) D2 स्वयंकृतौ, D3 स्वलंकृतौ (for सुसंस्कृतौ) B2 D11 सत्कारैस्तौ स्वलंकृतौ (for the post half) —(1 5) D11 उभौ (for इदं) D5 तस्य (for तत्र) V1 2 -प्रदेशितौ, D2 12 -प्रणो(D2 °नो)दितौ —(1 7) D1 2 9 महात्मना (for महीक्षिताम्) —(1 8) D11 ब्रह्मवादिनौ —(1 9) Ñ1 V3 4 स्पर्धा-, B1 परा-, D5 12 मृदु-, D11 मृदा- (for स्पर्धा-) Ś1 D13 -सयुते, D2 -सत्कृते, D9 -सत्कृते (for -सवृते) V2 परार्थास्तरणावृते, D1 स्यद्वी(sic)स्तरणसयुते, D3 शुभ्रास्तरणसयुते (for the post half) —(1 10) D1 सुखोपविष्ट, D2 3 9 उपोपविश्य D2 शुश्रुवे Ñ2 D10 तदा स्व-, V1 तदा मे, V4 तदात्मा-, B3 (marg as in text) तदा सु- (for तदात्म-) —(1 11) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10 12 13 सार्धं (for काव्य) —(1 12) D2 3 9 अन्यैश्च सचिवैश्चैव (D3 °सार्धं, D9 °श्वापि) (for the prior half)]

—After line 1, D1 ins

216* (21^{cd}) रथ्यासु राजमार्गेषु तौ तु शुश्राव राघव ।

24 D1 om 24 D9 transp 24 and 25 —^a) Ś1 V2-4 B1 2 D5 11-13 [अ]थ, Ñ1 स, V1 प्र-, D4 T3 Cm tp [आ]त्म- (for तु) ॐ Ct दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ इति प्रचुर पाठ ॐ —^b) G2 M1 आतरौ (for तावुभौ) Ś1 D13 G3 गायनौ(G3 °कौ) त(D13 स)दा, Ñ2 D10 द्वीदितौ तत, V2 रामकौ तत, V3 चीरिणौ तत, D2 3 9 11 चीरवाससौ, D4 14 S (except G3 M4) नियतस्तदा, M4 मुनिपुंगवौ (for वीणिनौ तत) B4 वि(नी)तौ तु उभौ तत, Dt D6 8 विनीनौ आतरावुभौ Ś1 D13 om 24^{cd} —^d) D2 14 T3 M3 तदा (for तथा) Ñ V B D5 10-12 सर्वा(V2 3 D12 °र्वा)श्चैव सभासदः, D9 शत्रुघ्नभरतौ तथा

G 1 3 72
B 1 4 32
L 1. 4 70

श्रूयतामिदमाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ।
विचित्राथपदं सम्यग्गायतोर्मधुरस्वरम् ॥ २५
इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ
कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते

महानुभावं चरितं निबोधत ॥ २६
ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदिता-
वगायतां मार्गविधानसंपदा ।
स चापि रामः परिपद्गतः शनै-
र्बुभूयसासक्तमना बभूव ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

25 D₉ transp 24 and 25 —^a) Dt D₆ 8 Ct एतद् ;
Cm g as in text (for इदम्) —^b) V₄ देवरूपिणोः, D₁₂
वेदवर्चसो (by metathesis) D₁₋₃ 9 उभयोरनु (D₁ °त्र)
गायतो (D₂ °ता) —^c) V₁ विचित्रानुपद —^d) V₃ गायतां,
D₁ 5 गायतौ, D₁₀ गायतौ (for गायतोर्) V₂ गायतौ मधुरै-
स्वरै , B₁ श्रूयते मधुराक्षरं, Dt D₄ 8 14 S (except T₃ M₄)
Cm k गायिनौ (Dt D₄ 8 Cm °कौ) समचोदयत्, D₂ गायतौ
मधुरस्वरौ, D₃ 9 अनयोर्मधुरस्वर, D₆ T₃ गायमानावचोदयत्,
M₄ गायन्तौ चाप्यचोदयत्, Cg गायिनौ तावचोदयत् —After
25, Dt D₄ 6 8 14 S ins .

217* तौ चापि मधुर रक्तं स्वचित्तायतनि स्वनम् ।
तन्त्रीलयवदत्यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ।
ह्लादयत्सर्वगात्राणि मनासि हृदयानि च ।
श्रोत्राश्रयमुखं गेयं तद्वमौ जनसंसदि ।

[M₄ om 1 2 —(1 1) D₄ वीरौ (for चापि) M₂
व्यक्त (for रक्त) D₄ T₁ G₄ M₄ स्व (G₄ M₄ स) चित्तायत-
(M₄ °च) निस्वन (D₄ °नौ), T₂ G₁ 3 M₁₋₃ स्वत्रितायतनिस्वन
(for the post half) —(1 3) D₆ 8 T₂ 3 G₁ 3 M₂₋₄
ह्लादयन् T₃ transp मनासि and हृदयानि —(1 4) D₁₄
श्रोत्रव्यव°, T₁ श्रोत्रग्राम°, G₁ श्रोत्राश्रय°, G₃ श्रोत्रयोश्च° (for श्रोत्रा-
श्रयमुख) M₂ गीत, M₄ गान (for गेय) M₄ जगत् राजसंसदि
(for the post half)]

26 °) D₁ बालाविमौ (for इमौ मुनी) S₁ N₁ V₁ 3 4 B
D₂ 3 5 9-13 हि (D₉ तु) बालौ नृप-, V₂ हि नृप- (submetric)
(for मुनी पार्थिव-) D₁₄ लक्ष्मणान्वितौ —^b) N₂ V₁ 4 B₂₋₄
D₁₀ 13 कुशौ (N₂ D₁₀ °शी) लवश्च, V₂ कुशलवौ B₁ G₃
M₂ 3 चापि (for चैव) S₁ N₁ V₁ B D₁₋₃ 5 9-13 तपोव (D₃
°ध) नाश्रयौ, G₄ महायशस्विनौ —^c) D₄ 14 S (except G₁
M₄) Cm g प्रवक्ष्यते, G₁ प्रशस्यते, Ct as in text (for
प्रचक्षते) M₄ ममाद्य सभूतिकरं प्रचक्षते. —^d) T₁ 2 महानु-
भावौ, G₂ M₁ महानुभावाश्च, M₄ महानुभावो (sic) —For
26^{ca}, S₁ N₁ V₁ B D₁₋₃ 5 9-13 subst.

218* ममेतिवृत्तं किल गेयमद्भुतं
महर्षिवाल्मीकिवृत्तं प्रगायतम् ।

[(1 1) D₉ [इ]ह वृत्त V₄ °काव्यम्, B₄ °गीतम्, D₁ °गानम्,
D₃ कलमानम् (for किल गेयम्) D₂ 9 वक्ष्य (D₂ °क्ष) तोद्भुत —
(1 2) S₁ प्रगायता, V₁ प्रशस्यते, D₂ 3 5 9 11 12 प्रगायत (D₂ 9
°त)]

27 °) T₃ M₄ रामस्य (for तौ राम-) D₁ -प्रमोदितौ, D₂
-प्रनोदितौ (for -प्रचोदितौ) S₁ N₁ V₂₋₄ B D₅ 10-13 राघव-
संप्रचोदितौ V₁ ततस्तौ राघवप्रदेशितौ (submetric) —^b)
S₁ N₁ V₁ B D₁₋₃ 5 9-13 अ (S₁ प्र, D₉ व्य) गायता काव्यमिदं
यथाक्रम —^c) S₁ D₁₃ सहित सभागतै, N₁ V₂ 4 B₃
(marg as in N₂) 4 सहि (V₄ B₄ °ह) तै समागतै, N₂ V₁ 3
B₂ D₁ 10 11 सह (N₂ V₃ D₁ 10 °हि) तै सभागतै, B₁ सहितै
समस्तै, D₅ 12 सहितै समाहितै D₂ 3 9 राजा सहितै (D₃
°त) सभासदै (D₉ °गतै) —^d) D₄ 6 14 S (except G₄)
Cg बभूव ह (metri causa), Ct as in text S₁ N₁ V₁ B
D₁₋₃ 5 9-13 बभूव तत्रार्पितचेतन (D₃ °मानस) स्तदा

Colophon N₁ V₃ om S₁ om up to रामायणे D₁₃
om up to Kāṇḍa name V₁ D₅ om इति V₁ 2 4 B Dt
D₁ 2 6 8-12 add आप्ते before रामा° S₁ N₂ V₁ 4 B D₅ 6 11
om. श्री°; N₂ om रामायणे V₄ B₁ Dt D₂ 6 8 add
वाल्मीकीये (B₁ महर्षिवा°) after रामायणे —Kāṇḍa name
V₁ B₃ D₁ 5 om N₂ V₂ 4 B₁ 2 4 D₅ 10-12 आदिकाण्डे
(V₄ °ढो). D₄ 14 S इति श्रीमद्वाल्मीकि (M₄ om श्रीमद्).
—Sarga name S₁ D₁₂ 13 काव्यमंक्षेप, N₂ V₂ B D₅ 10 11
काव्योपमंक्षेप (B₂ °सग्रह), V₁ आदिकाव्योपमंक्षेप, V₄
पक्षे (sic), D₁ वस्तुत्पादनं नाम, D₂ कथामुखो नाम, D₃
काव्यमुखो नाम, D₉ काव्यवस्तुत्पादनं. —Sarga no (figures,
words or both) V₁ B₁ D₅ 12 om N₂ 5, V₂ 6, V₄
2 (sic), B₂₋₄ D₁₀ 11 figure (as in text), D₁ 3, D₂ 3
तृतीय, S₁ Dt D₄ 6 8 9 13 both (as in text) —After
colophon G₁ 2 4 M₂ conclude with श्रीरामाय नम, G₃
श्रीमते रामानुजाय नम

५

सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥ १
येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥ २
इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।

महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥ ३
तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनस्यया ॥ ४
कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५

G 1 5. 1
B. 1 5. 5
L 1 5. 1

5

D7 om Sarga 5 (cf v1 1 3 12) N1 V3
cont 4th Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः ॐ

1 Before 1, S1 N2 B3 4 D10 11 13 ins

219* ततस्तौ स्वरसंपन्नौ कुमारौ तत्र संसदि ।
अगायता नवं काव्यं रामायणमिति स्मृतम् ।

[(1 2) B3 4 श्रुत (for स्मृतम्)]

Thereafter N2 glosses इति पाश्चात्ये पुस्तके B3 cont,
S1 N V B1 2.4 D1 5 10 12 13 subst for 1, D3 9 ins
before 1, while D11 subst 1 1 for 1 ^{as} then cont
1 2

220* सागरान्ता मही येषामासीद्वीर्याजिता किल ।
आमनो. पुण्यकीर्तिना राज्ञामभिततेजसाम् ।

[(1 1) V4 चैषाम् (for येषाम्) V4 वीर्याजिता, D3 वीर्यवता,
D5 वीर्यजिता (for वीर्याजिता) —(1 2) S1 D13 आत्माना, V2
आमेरो, V3 D10 12 आत्मनो (sic), D1 आत्मन (for आमनो)
D11 पुण्यजाना (sic) (for पुण्यकीर्तिनां)]

D2 om 1as —^a B3 पूर्वा, D3 पूर्वं (for सर्वा-) D9
तेषाम् (for येषाम्) —^b B3 D9 राज्ञा, D3 स्फीता (for
कृत्स्ना) —^c D2 transp 1as and 2as B3 प्रजापतिर
(for प्रजापतिम्) D9 पा *sup lin* in उपादाय —^d G
M1-3 °षालिना (for जयशालिनाम्) B3 D2 3 9 11 M4
नरेंद्राणा यशस्विना

2 ^a D2 transp 1as and 2as T1 तेषां, T2 एषां
(for येषां) T2 राजा (for नाम) S1 N V B D1-3 5 9-13
स (D3 12 सा) गर पूर्वजो येषा, M2 येषा * सगरो नाम —After
2^a, B4 reads the post half of 1 2 of 222* —^b
T2 खातित, T3 शोधित, G4 खादित (for खानित) G2 M1
य समुद्रमखानयत् B4 om 2^c-4 —^c V2 D1-3 6 8 9 11-13
Ct षष्टिः, B1 D5 M4 षष्टिः, Gg k tp as in text (for षष्टि)
B3 reads पुत्र in marg —^d D3 नृप (for यान्तं) S1 N
V B1-3 D5 10-13 पृष्ठतोन्वयु (S1 °न्वय [sic], V2 B3
[marg] °ययु, D1 पयु, D3 T2 M4 पर्यवारयत् D11 °वयु
च [hypermetric]) —After 2, B3 D1-3 9 ins

221* नक्षत्रराज वर्षान्ते व्यभ्रे ज्योतिर्गणा हव ।

[D3 °राज्य D1 न्यभ्रा, D9 व्यभ्रा (for व्यभ्रे)]

3 B4 om 3 (cf v1 2) —^a T2 reads मिद *sup*
lin-sec m —^b M4 रा+ (for राज्ञा) S1 N V B1-3
D1-3 5 9-13 वंशे (D1-3 °श, D12 °शो) कीर्तिविवर्धनं Dt
राज्ञा *+* त्मना —^c M4 उत्पन्नं महद् (by transp)
S1 N V B1-3 D1-3 5 9-13 निबद्ध (V3 °बंध, D3 °बुद्ध)
पुण्यकीर्तिना (D1-3 9 °माख्यान) —^d V3 इदं (for इति)
V2-4 B3 D13 स्मृत (for श्रुतम्) B3 (marg) काव्य
रामायण स्मृत

4 B4 om 4 (cf v1 2) —^a G1 3 अह (for इह)
Dt D2 6 8 Ct °व, D9 वर्ण°, Gg as in text (for वर्त-
यिष्यामि) —^b D9 सम्यह (for सर्वं) G3 निरवशेषत (for
निखिलमादितः) —^c D2 3 9 सयुक्तं (for सहितं) —^d
Dt D3 6 8 M4 Ct अनसूयता (D3 °ता), D2 अनसूयिता, D9
अनुसूयुना (sic), Gg as in text (for अनसूयया) —For
4, S1 N V B1-3 D1 5 10-13 subst, while D2 3 9 ins
after 4as

222* तदिदं यतामार्थं पुण्य पापभयापहम् ।
धर्मकामार्थसयुक्तं श्रुतिस्मृत्युपबृंहितम् ।

[D2 3 9 transp l. 1 and 2 —(1 1) N2 B3 (m as
in text) आद्य (for आर्षे) D2 3 तदिदं (D3 श्रूयता) पुण्य-
माख्यानम् (for the prior half) V4 काव्य, B1 सर्व-, D2 3 आर्षे
(for पुण्य) D1 9 transp आर्षे and पुण्य —(1 2) D9 मुक्तार्थे
(for सयुक्तं) S1 B2 D13 धर्मार्थकाम°, N2 B3 D10 कामधर्मार्थ°
(for the prior half) N1 °स्मृत्युदितपबृंहित (sic), D1-3
नानाश्रु°, D9 नानाश्रुत्यपदहित (sic) (for the post half)]

G and L begin fresh numbering from st 5
which is given in the marginal concordance
S1 reads ॐ नमो रामचन्द्राय, N1 colophon आर्षरामायणे
बालकाण्डे कुशीलवदर्शनं, D13 श्रीगणपतये नमः Then D13
cont

223* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदे (दी) रयेत् ।

5 N1 begins Sarga 5 from here D13 ins ॐ be-
fore 5 —^a N V B D2-5 10-12 14 कोशलो (B4 D5 °शला,
D3 °शल्यो), D1 M3 कौसलो, G4 कोसला B4 महत्, D3
मुदित्य (sic), S (except T1 3) मुदित- (for मुदित)
D9 कोशलाना प्रमुदित —^b V4 स्थितो, B4 ख्यातो (for
स्फीतो) D5 जान° (for जनपदो) —^c N1 V2 B3 4 D4

G 1 5 2
B 1 5 6
L 1 5 2

अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ ६
आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥ ८
तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः ।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥ ९

शरयू-, V1 सरजू- (for सरयू-) D2 -कूले (for -तीरे) —^d Ś1
N̄ V B D1 5 10-13 पशुधान्यधनर्द्धि (D5 11 12 °समुद्धि)मान्

6 ^{ab} T2 च्या *sup lin sec m* in अयोध्या D2 3 9
[अ]स्ति (for [आ]सील्) Ś1 N̄ V B D1 5 10-13 M4 तत्रासी-
न्नगरी (by transp) D12 °ती (sic), G4 °त (for लोक-
विश्रुता) —^c N̄2 B3 D2 10 मनु (D2 सा तु)नाम्ना नरेन्द्रेण.
—^d M4 पुरो वै (for या पुरी) Ś1 N̄ V B D5 10 12 13 पुर्व
(V1 B4 D5 12 यत्नेन, B2 पुरेय) परिनिर्मिता, D1-3 9 11 पुरा
समभिनिर्मिता (D9 °नदिता)

7 ^a V4 शत (submetric), D11 पक् (sic) च (for
दश च) —^b G M1 °ना (for योजनानि) —For 7^{cd}-22, Ś1
N̄ V B D5 10-13 read a parallel passage which is
given at the end of 22 —After 7^c, D2 3 9 ins the
post half of l 1 and the prior half of l 2 of 230*
(for variants cf v1 230*) —^d D4 भ in marg
in सुविभक्त D14 °क्ता (for सुविभक्त-) —After 7, D9
ins, while D2 3 ins after 10^{ab}

224* रात्रौ शब्देन विध्येरञ्जत्पन्तमपि नोत्सुकम् ।

(20^{cd}) बालमात्र च विततं क्षिप्रहस्ता सुशिक्षिता ।

(22^{ab}) तादृशाना सहस्रं सा सपूर्णा सुमहात्मनाम् ।

[(1 1) D3 जलतमिव मोच्युक (sic) (for the post
half)]

8 Cf v1 7 and 22 D9 om 8-9 —^b D1
सुशोभिता (hypermetric) D2 3 विस्तीर्णेनोपशोभिता, M4
सुविभक्तचतुष्पथा —^c D1 2 3 बहुपुष्पा°, T2 °विकीर्णेन, M1
(before corr *sec m*) °तीर्णेन —^d M4 रज- (for जल-)
D1-3 जलसशत (D2 missing) रेणुना

9 Cf v1 7 and 22 D1-3 9 om 9 (for D9 cf v1
8) —^b T3 G1 3 महान् (for महा-) M3 रा *inf lin sec*
m in महाराष्ट्र M4 महान्मा राष्ट्रवर्धन —^d D4 14 T M3 Cg
दिव, Ct as in text (for दिवि) —For 9^{cd}, M4 subst
225* अयोध्या पुरुषव्याघ्र समृद्धामवमत्पुरीम् ।

10 Cf v1 7 and 22 —^a D1 पत्तका-, D14 T2 G M
कपाट- (for कपाट-) D1 2 -तोरणवती, D3 -नोपुरवती (for
-तोरणवती) D9 दृढद्वारप्रतोलीका —^b D1 सुविभक्तचतुष्पथा,

कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।

सर्वयन्त्रायुधवतीमुपेतां सर्वशिल्पिभिः ॥ १०

सूतमागधसंवाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।

उच्चाट्टालध्वजवतीं शतश्रीशतसंकुलाम् ॥ ११

वधूनाटकसङ्घैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।

उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥ १२

दुर्गगम्भीरपरिचां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।

वाजिचारणसंपूर्णा गोभिरुष्टैः खरैस्तथा ॥ १३

D2 3 हर्म्यप्रासादसंकुला —After 10^{ab}, D2 3 ins 224*
and thereafter D2 cont. l 10 of 230* —^c D9
-शास्त्रा- (for -यन्त्रा-) D1 -युधवती, D3 -युद्धवती, M4
-युधगणैर् (for -युधवतीम्) —^d Dt D6 8 उपेता, D1 युपेता,
D2 3 शोभिता (for उपेता) —After 10, D3 9 ins l 16,
5 of 230* (for variations cf v1 230*)

11 Cf v1 7 and 22 D9 om 11-12 D3 om
11-12 ^{ab} D1 2 transp 11 ^{ab} and 11 ^{cd} —^a D1
-सघुष्टा, D2 -सतुष्टा (for -संवाधा) —^b D1 2 सर्वत शुभा
(for अतुलप्रभाम्) —After 11 ^{ab} the sequence in M4 is
12 ^{cd}, 11 ^{cd}, 13 ^{ab}, 12 ^{ab} and 13 ^{cd}. —^c D2 °वचे
(for उच्चाट्टाल-) D1 उद्वाहालध्वजवती —^d D1 शितश्री-
(for शतश्री-) D1 2 -संवृता (D2 °ता), T3 G2 4 M -संवृतां
(for -संकुलाम्)

After 11 ^{cd} (which is om in D3) the
sequence in D2 3 from 12-19 (including the star
passages) is 13, 14 ^{cd}, 18 (D2 om ^{bcd}), l 17 of
230* (D2 om), 15 ^{cd} (D2 om partially ^c), l 18
(230*), 19 ^{cd}, l 20 (230*), 226*, 12 ^{cd}, l 21
(230*), 15 ^{ab}, 19 ^{ab}, 16 ^{ab}, l 24 (230*) (D2 om),
l 25 (230*), 17 (^{cd} om), l 33 32 28-30 (230*),
228* (D3 om)

12 Cf v1 7 and 22 D9 om 12 D1-3 om 12 ^{ab}
(cf v1 11 for D3 9) —^a T3 -नायक- (for -नाटक-) M4
नटनाटकसचर्यं —^b D4 G4 मयुता, M4 उपेता (for मयुक्ता)
—^{cd} T3 -मेखला (for -मेखलाम्) M3 om 12^d and
repeats 10^d in its place D1-3 उद्यानोपवनो (D2 °मनो)
पेता (D2 °ता) सुमहाशलमेखला (D2 °ला)

13 Cf v1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf
v1 12 —^a D1 3 दुर्गा- (D3 °र्ग) (sic), M4 ग्यात- (for
दुर्ग-) Dt D1-4 6 8 9 M4 -परिचा (Dt D4 6 8 9 °या, D1
°पा) (for -परिचा) T3 परि *inf lin* in परिचा —^b D1
M4 गुप्ता (D1 °ता) (for दुर्गाम्) D1 चान्यैर् (for अन्यैर्)
D2 3 9 नानायुधमन्विता (D9 °ता) —^c Dt D1 2 -संपूर्णा
—^d D4 गो *inf lin* in गोभिर D9 G2 M1 उष्ट- (for उष्टैः).
D2 अपि, D3 अमि, D4 युता, T3 वृता (for तथा)

सामन्तराजसद्वैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
नानादेशनिवासैश्च वणिगिभिरुपशोभिताम् ॥ १४
प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतरूपशोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ १५
चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणैर्युताम् ।
सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ १६
गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।

शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ॥ १७
दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
नादितां भृशमत्यर्थं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ॥ १८
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेश्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥ १९
ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम् ।
शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ २०

G 1 5
B 1 5
L 1 5

14 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 D1-3 9 M4 om 14^{ab} —^a) D2 3 -देशाभिया- (D2 °घा) तैश्च, D9 -पार्थिवसवैश्च (for -देशनिवासैश्च) D3 उरु-, D9 चोप- (for उप-) M4 वणिभिःशोभिता चैव नानादेशनिवासिभिः —After 14, the sequence up to 19^{ab} in D9 is 18, 1 17 (230*), 15^{cd}, 1 18-20 (230*), 226*, 1 21 (230*), 19^{ab}, 1 24 (230*), 15^{ab}, 1 25 and 26 (230*)

15 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 D9 reads 15^{ab} after 16^{ab} D1 transp 15 and 18 —^a) D1 प्रासादजालैर्वहुभिः, D2 3 9 म (D3 मा) ह्यप्रासाद- शिखरैः (D9 °रा) —^b) D2 शृगारैर् (sic), D3 9 शृगात्रैर् (for पर्वतैर्) Dt D2 3 9 9 M2 4 इव (for उप-) D1 3 शोभिता (for -शोभिताम्) G2 om 15^{cd} D2 om up to गारैश्च in ° —D9 reads 15^{cd}, after 18 —^c) M1 सु- (for च) D1-3 M4 सङ्ख्या (D2 M4 °म्) (for संपूर्णाम्) —^d) D14 T3 [ए]व (for [ह]व) D1 3 अमरावती —After 15^{cd}, D2 3 ins 1 18, D9 ins 1 18-20 of 230* (for variation cf v.1 230*) D2 3 (both after 1 20 cf v.1 19) 9 cont, while D11 ins after 1 20 of 230*

226* योधैरग्निमरुचुल्यैराहवेवनिवर्तिभिः ।
गुप्ता पुरुषसिंहैश्च सिंहैरिव गिरिगुहाम् ।

[(1 1) D3 9 कपैर् (for तुल्यैर्) D11 अनियतृभिः (sic) —(1 2) (B3 reads 1 2 after 1 19 of 230* with v.1 तै for च) D3 गुप्ता (for गुप्तं), गिरिगुहा (for गिरिगुहाम्)]

—D9 cont 1 21 (230*) and thereafter reads 19^{ab} —After 15, M3 ins

227* बलिमिर्धोषवपुषैर्द्वारपालैश्च शोभिताम् ।
—After 15, M4 reads 19

16 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 For 16-17^{ab}, D9 subst 1 24-26 (230*) and reads 15^{ab} after 16^{ab} (= 1 24 of 230*) G2 om 16 D1 reads 16 after 19, D9 after 19^{ab} —^a) D14 (before corr) G4 चित्र (for चित्राम्) D2 अष्टपदो- (for अष्टपद-) D3 -[आ]कार (for -[आ]कार) D1 G3 विचित्राष्टपदाकारा (D1 °रा) —^b) Dt T3 G4 M3 4 -गणायुता, D4 -गणैर्युता (m) तां

(sic), D8 -गणैर्युता (sic) (for -गणैर्युताम्) D1-3 नानाद्रव्य (D2 °हर्म्य, D3 °द्रुम) समुच्चया (D1 °या, D3 °य) —After 16^{ab}, D3 ins 1 24 (230*) —^c) D1 -समाकीर्णा —^d) D1 °वरशोभिता —For 16^{cd}, D2 3 subst 1 25 of 230*

17 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 D1 om 17 —^a) M4 इव° (for अविच्छिद्रा) D2 3 अविच्छिन्नातरगृहा (D3 °हा) —^b) D2 3 M4 °भूमिः, G1 समौ° (sic) (for समभूमौ) D2 -निवेशिनीं, D3 M4 -निवेश (M4 °शि) ना (for निवेशिताम्) —After 17^{ab}, D2 3 9 ins 1 33, 32, 28-30 of 230*, thereafter D2 cont

228* पञ्चाग्निविद्भिर्गुणिभिः सर्वतश्च स्वलंकृताम् ।
—^c) D2 3 9 om 17^{cd} —^d) T3 G4 M4 -खंड- (for -काण्ड-)

18 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 D9 reads 18 after 14 D1 transp 15 and 18 —^{ab}) Dt दुन्दुभीभिर्, D2 3 T3 दुन्दुभीभिः (sic), G4 दुन्दुभिश्च D1 वेणुभिः (for वीणाभिः) T3 तदा, M4 अपि (for तथा) D9 पणवैश्च मृदङ्गैश्च शोभिता दुन्दुभिस्त्वैः —^c) D1 3 °ता (for नादिता) G2 M1 मुहुर (for भृशम्) —^d) D1 3 9 M4 प्रथिता (D9 M4 °ता) (for पृथिव्या) D1 3 सा त्व (D3 प्य) नुत्तमा (for तामनुत्तमाम्) —After 18, D3 9 ins 1 17 of 230* (for variations cf v.1 230*) Then, D9 reads 15^{cd}

19 Cf v.1 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v.1 12 D1 reads 16 after 19, D9 after 19^{ab} M4 reads 19, D9 19^{ab} after 15 —^b) D3 [अ]धिगदतिव (corrupt), M4 [अ]धि*तं महत् (for [अ]धिगदं दिवि) D9 om 19^c-22 —^c) D1 -वेशासा (sic), D3 -वेशमाता (sic), M4 -सिद्धांता (for -वेश्मान्तां) D2 सुनिर्वेशतो विस्माता (sic) —^d) M4 -शता° (for -समावृताम्) D1-3 नरनारीगणैर्युता (D1 °समाकुला, D2 °गणावृता (cf 16^b), G2 M1 नरैर्दोत्तमसेविता —After 19, D2 3 ins 1 20 of 230* and then cont 226*, G3 ins

229* न कुवेरस्य चेन्द्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
ब्रह्मणोऽपि पुरी रम्या हीदृशी च स्वयमुव ।

20 D1 om 20-23 D2 3 om 20-21 D9 om 20 (cf v.1 19) —^a) M4 वि° (for न विध्यन्ति) M4 om 20^{bc} —^b) D4 T G M1 -वर (G4 °रिं), M3 परा (for -परम्) —^c) T2 3 G2 M3 शब्दवेद्य G1 तु (for च)

G. 1 5 18
B 1 5 21
L 1 5 17

सिंहव्याघ्रवराहाणां मत्तानां नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रैर्वलाद्वाहुवलैरपि ॥ २१

21 D1-39 om 21 (cf v1 20 and 19) —^a M4 नाग- (for व्याघ्र-) —^c G M1 34 वाणैर्, Cgt as in text (for शस्त्रैर्) —^d M3 वलाद् (for वलैर्)

* 22 D19 om 22 (cf v1 20 and 19) —^a D2 3 सा, G2 4 M1 तैर् (for ताम्) —^b G2 (before corr sec m) मनोरथै (for महारथै) D2 3 सपूर्ण सु (D3 सुसंपूर्ण) महात्मनां D2 3 om 22^{cd} —^c M4 पुरीमुवास धर्मात्मा —^d M1 ०था (for तदा) M4 राजा दशरथः

[The following MSS (Northern) have a version parallel to that of the text, it is given here separately]

—For 7^{cd}—22, Ś1 Ñ V B D5 10-13 subst

- 230* { श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा नवसंस्थानशोभिता ।
(7^{cd} 8) { सुविभक्तान्तरद्वारा सुविभक्तमहापथा ।
शोभिता राजमार्गेण जलससिक्तेरेणुना ।
नानावणिगजनोपेता नानारत्नविभूषिता ।
महाशालावृता दुर्गा उद्यानान्नवनान्विता । [5]
दुर्गाम्भीरपरिखा नानायुधसमन्विता ।
कपाटद्वारेण युता उपेता धन्विभि सदा
(9^{ab}) राजा दशरथो नाम महात्मा राष्ट्रवर्धन ।
(9^{cd}) ता पुरीं पालयामास स्वपुरीं मधवानिव ।
(10^{ab}) दृढद्वारप्रतौलीका सुविभक्तान्तरापणाम् । [10]
(10^{cd}) नानायन्त्रायुधवर्ती नानाशिल्पगुणान्विताम् ।
शतश्रीपरिघोपेतामुच्छ्रितध्वजतोरणाम् ।
हस्त्यश्वरथसंपूर्णा नानायानसमाकुलाम् ।
(14^{cd}) नानापार्थिवमृत्त्यैश्च वणिग्भिश्चोपशोभिताम् ।
निधानशतसवाधा सर्वैश्च विभवेर्युताम् । [15]
(16^{cd}) नानारत्नचयाक्षीणां धनधान्यसमन्विताम् ।
देवतायतनैश्चैव विमानैरेव शोभिताम् ।
समोद्यानप्रपाभिश्च रुचिराभिरलङ्कृताम् ।
(16^{ab}) प्रतिभक्तमहाहर्म्या नरनारीगणान्विताम् ।
विद्वच्छूरायपुरूपैराक्षीणममरोपमै । [20]
आगेहमिव रत्नाना प्रतिष्ठानमिव श्रिय ।
महाप्रासादगिर्यै शैलाग्रैरेव शोभिताम् ।
(15^{cd}) विमानचयसवाधामिन्द्रस्येवामरावतीम् ।
अष्टापदपटालैर्यै रम्यामालिङ्गितामिव ।
नानारत्नचयैश्चित्रां हृष्टपुष्टजनैर्युताम् । [25]
(17^{ab}) अग्निच्छिन्नान्तरगृहा समभूमिनिवेशनाम् ।
(17^{cd}) वरान्नपानकलिलां शालितण्डुलभोजनाम् ।
धूपमाल्यहविर्गन्धैर्ह्यैश्चाप्यधिवासिताम् ।
लोकपालोपमै शूरैः सर्वगोस्त्रार्थपारंगै ।
गुप्ता योधशतैश्चापि नागभोगवर्तीमिव । [30]

तादृशानां सहस्रैस्तामभिपूर्णा महारथैः ।

पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ २२

(18^{ab}) मृदङ्गवेणुवीणानां रम्यै शब्दैर्विनादिताम् ।
नित्योत्सवसमाजाख्या नित्यपुष्टजनैर्युताम् ।
ब्रह्मघोषस्वनवर्ती धनु शब्दविनादिताम् ।
स्वयं चैवेन्द्रकल्पेन पुरीं देवपुरोपमाम् ।
गुप्तामिद्वानुनायेन राजा दशरथेन च । [35]

For the sake of convenience, the variants of D2 39 which are not included in this subst group are given here along with others as they have some lines of the subst in common with others [After 7^c, D2 39 ins the post and prior halves of 1 1 and 2 respy —(1 1) Ś1 चास्ति, D13 चाति- (for त्रीणि) Ñ2 D10 11 13 विस्तीर्ण- (D10 ०र्णा, D13 ०र्णै) (for विस्तीर्णा) Ś1 D13 रत्न°, V1 नगनागर°, V2 नाकसंस्थान°, V3 D2 3 5 11 नाना°, B3 नर°, D5 मानसस्थानमाश्रिता (for the post half) —(1 2) Ñ V1 4 B2 4 D10 ०क्तातरपणा (Ñ2 D10 ०विपणा, V1 ०रपण- (sic), V4 B4 ०रपथा, B2 (marg) ०द्वारा), V3 B3 ०क्तातरा पुण्या (B3 marg दारा), D3 सुविभक्ता- चरद्वार- (for the prior half) Ś1 V3 D5 सुविभक्ता, B1 सुविस्तीर्ण- (for सुविभक्त-) V1 महापथा V2 सुविस्तीर्णमहापथ- (sic), B4 सुविभक्तान्तरामायणा (hypermetric) (for the post half) —(1 3) B4 D10 जन- (for जल-) V4 B1 सगांत-, D5 संभक्ति- (sic) (for ससक्ति-) D11 राजमार्गेण महता विस्तीर्णेनोपशोभिते (sic) —After 1 3, B3 (marg) ins 231* —After 10, D3 9 ins 1 16,5 —(1 5) B3 repeats 1 5 after 1 13 Ñ1 V3 D10 -शालवृता, V1 B3 (second time) D5 9 11 12 -शालान्विता (B3 D5 ०ता), V3 -शालवती, D3 -जलान्विता (for -शालावृता) B3 (second time) D5 दुर्गा (for दुर्गा) Ś1 उद्यानास्तरान्विता, Ñ ०वने (Ñ1 ०णे)युता, V1 2 B3 (second time) D5 11 12 उद्यानप्रवरैर्युता (B3 ०ता, D11 ०वृता, D12 ०त), V4 ०वनेद्यता, B1 2 उद्यानवन- शोभिता, B3 (first time) 4 D10 उद्यानाग्र (B3 marg ०नोप) वनायुता (B3 marg ०न्विता), D3 उच्चावचवनेर्युता, D9 प्रधानो- पवनेर्युता, D13 द्वादनास्तरणावृता (sic) (for the post half) —(1 6) Ś1 D13 अति- (for दुर्ग-) V2 4 D10 11 -परिया, D5 -परिखा (for -परिखा) D10 ०रत्नयुद्ध° (hypermetric), D11 ०तां, D13 ०युद्ध° (for the post half) —(1 7) Note hiatus between the prior and the post halves Ñ2 D13 कवाट-, B3 कवाट- (for कषाट-) V3 -युक्ता, D11 -वती (for -युता) D13 चोपेता (to avoid hiatus) V2 धनुभि (sic), B1 ध्वनिभि (for धन्विभि) D11 हर्म्यप्रासादसङ्कुला (for the post half) —(1 8) Ś1 D13 धर्मात्मा (for महात्मा) V2 राज्य- (for राष्ट्र-) —(1 9) B4 ०नाम (sic) (for पाल्यामाम) D12 स स्व पुरीं (hypermetric) V2 मधवा (for मयवान्) —D2 cont 1 10 after 224*. —(1 10) Ñ2 दृढ* २, B4 दृढद्वार- (by dittography) Ñ1 -पृथो°, V4 -प्रानोलीना

(sic), B₄ -पृतोलीय (for -प्रतोलीका) S₁ D₁₃ सुविम-
(S₁ marg) क्त^o, N₂ B₄ स्व^o, V₂ वनाम्, V₄ ँषणाम्, D₁₃
सुवि * क्तां ँषण (for the post half) —(1 11) V₃
-रत्न- (for -यन्त्र-) V₂ -मती (sic), D₁₁ 12 -वती (for -वती)
V₁ 4 D₁₁ 13 -शिल्पि-, D₁₂ -शिल्पा- (sic) (for -शिल्प-) S₁
V₄ -गणान्विता, V₁ D₁₂ -गणायुता; D₁₁ -गणैर्युता D₅ नानाशिल्पि-
गणायुत (after sec m corr) क्तां (for the post half)
—After 1 11, D₁₃ ins 11^{ad} S₁ D₁₃ om 1 12 —
(1 12) D₅ शतघ्नी (for शतघ्नी-). B₁ D₅ ँखोपेताम्, D₁₁
खोपेता (for -परिखोपेताम्) D₁₂ शतघ्नीपरिखोपेता (for the
prior half) B₃ (marg) उन्नत- also (for उच्छिन्न-) D₁₁
-ध्व * * रणां D₁₂ सुच्छिन्नध्वजतोरणा (sic) (for the post
half) —After 1 12, D₁₁ ins 232* N₁ V₁ 2 4 D₅ 13
om 1 13-15 —(1 13) V₃ -सपन्ना (for -सपूर्ण) B₃
(marg as in text) 4 -मणि-, D₁₀ -पान- (for -यान-) V₃
-समन्वितां (for -समाकुलाम्) —After 1 13, B₃ repeats 1 5
with adjectives in accusative qualifying ता पुरीं, then
cont 13^{ad} —(1 14) V₃ B₂ -दूतैश्च (for -भूतैश्च) N₂
B₁ 3 4 D₁₀ नानापथिकदूतैः (D₁₀ भूतैश्च (for the prior
half) V₃ वलिभिश्च, B₄ वाणिभिश्च, D₁₀ वर्णिभिश्च (both sic)
(for वर्णिभिश्च) N₂ B₃ (marg as in text) -जीवितां (for
-शोभिताम्) —After 1 14, S₁ D₁₃ read 1 18 —(1 15)
V₃ B₂ विधान-, B₁ विमान-, B₄ निधाय (for निधान-) B₂
-सबद्धा (for -सवाधा) V₃ विधिभिर् (for विमैर्) D₁₁ युत
(for युताम्) —S₁ D₁₃ om 16 V₃ D₁₁ read 1 16 after
1 12 (D₁₁ after 232*) D₃ 9 ins 1 16 after 10 —
(1 16) D₁₂ -रत्ना- (for -रत्न-) D₉ -समाचिता (for -समन्वि-
ताम्) D₁₂ धनधान्य(om स)मन्विता —After 1 16, B₃
reads 1 20 —After 18, D₃ 9 ins 1 17 —(1 17) B₃
reads 1 17-19 in marg D₁₁ ँने, D₁₂ दै^o (for देवतायत-
नैश्च) D₃ 9 चित्रैर् (for चैव) V₂ विमलैर् (for विमानैर्) S₁
V₄ D₃ 13 उप-, N₂ V₃ B₃ अति-, B₄ D₁₀ अभि- (for इव)
—After 15^{ad}, D₂ 3 ins 1 18, D₉ 1 18-20 —(1 18)
B₃ reads 1 18 in marg (cf v 1 line 17) S₁ reads
1 18 after 1 14 V₂ शुभो^o, V₃ सहो^o, B₄ महो^o, D₂
सभाधन-, D₁₀ समोऽधान- (hypermetric) (for समोऽधान-)
V₃ D₃ 9 12 13 -प्रभाभिश्च (for -प्रपाभिश्च) B₂ पा *inf lin*
in प्रपाभिश्च D₁₁ समीच * श्रियामिश्च (sic) (for the prior
half) D₃ ँतौ (for अलङ्कृताम्) —(1 19) B₃ reads
1 19 in marg (cf v 1 line 17) B₁ अविभक्त- (for
प्रविभक्त-) S₁ N₁ B₃ D₉ 10 13 -वेद्मं (N₁ ँस्मा, D₉ ँश-), V₄
-हर्म्या, B₄ D₅ -हर्म्य (for -हर्म्या) V₃ -गणावृता, D₉ -गणायुता,
D₁₁ -गणान्वित (for -गणान्विताम्) —After 1 19, B₃ ins
1 2 of 226* —After 19^{ad}, D₂ 3 ins 1 20 —(1 20)
B₃ reads 1 20 after 1 16 D₉ illeg (for -राय-) V₁ 2 4
B₁ 3 (marg, orig as in text) D₁₁ विद्वद्भिरार्य-, D₅
विद्वद्वीर्य- (sic) (for विद्वच्छ्रार्य-) B₄ रोपनै, D₁₂ रोपनौ
(both sic) (for अमरोपनै) V₁ आकीर्णा सुमनोहरे, D₃

आकीर्णाप्यमरोपनै (for the post half) —After 1 20, D₁₁
ins 226* (for variants cf v 1 226*) —(1 21) D₂ 3
ins 1 21 after 12^{ad}, D₉ after 226* S₁ प्ररोहम्,
V₂ D₃ 9 आदो (D₃ दौ sic) हम्, V₄ सुदोहम्, B₄ आरोहन्
(sic), D₂ या गेहम्, D₁₃ आरुहम् (for आरोहम्) B₁ प्रतिमानम्
(m *pr m* as in text) D₉ श्रिया (for श्रिय) V₃ प्रतिष्ठामिव
च श्रिय, D₁₂ प्रतिष्ठामिवश्रिया (for the post half) —(1
22) D₁₁ -शिखरे (for -शिखरै) V₁ शिलाग्रैर्, D₁₁ श्लागेश्च
(sic) (for शैलाग्रैर्) S₁ B₄ (also as in text) D₁₃ उप-,
D₁₁ चोप- (for इव) B₁ भूषिता, D₃ ँता (for शोभिताम्) —
After 1 22, D₁₁ ins 19^{ad} with v 1 भुवि for दिवि D₁₁
om 1 23 —(1 23) V₃ विमान (for विमान-) N₁ V₂ 4
B₁ 3 -शत- (for -चय-) V₄ -सर्वाधाम् (sic) (for -सवाधाम्)
—(1 24) D₉ subst 1 24-26 for 16-17^{ad} D₃ ins
1 24 after 16^{ad} B₁ (before corr) अष्टादश-, D₅
(before corr) अष्टपाद- (by metathesis) D₁₂ -[आ]लेखेश्च
(sic) (for -[आ]लेख्यै) D₅ रश्चाम् (sic) (for रम्याम्)
B₁ सल्लिखिताम्, D₁₁ आ * खिताम् (for आलिखिताम्) N₂ इति,
V₄ पुरी (for इव) V₂ सुरम्या मानितामिव (for the post
half) —(1 25) D₂ 3 subst 1 25 for 16^{ad} D₁₂ ना^o,
D₁₃ नै (for नानारत्न-) B₃ म (*inf lin*) for च in चयैश्च
D₂ चित्रै (for चित्रा) D₃ हृष्ट * - (for हृष्टपुष्ट-) N₁
V₄ B₁ 3 D₅ 10-12 -जना (N₁ ँन) युता, V₁ -जनन्विता, V₂
धृता, V₃ -जनाकुल, D₃ धृता (for -जनैर्युताम्) —After 1
25, D₁₃ reads 1 33 —D₁₃ om 1 26 —(1 26) D₁₀
अवच्छिन्न- (for अविच्छिन्न-) S₁ B₂ 3 -गृहा, V₂ -ग्रामा (for
-गृहा) D₉ अविश्रिततर्ग्रहा (for the prior half) N₁ भौ
(for समभूमि-) V₃ शिता, D₁₂ शन (for -निवेशनाम्) —
After 1 26, V D₅ 10-12 read 1 31-33 —(1 27) B₃
नवान्न^o, D₁₁ नानान्न^o, D₁₃ वराण^o (sic) (for वरात्रपान-) N₂
V₃ B₂ 3 D₅ 10-12 -स (B₂ m as in text) लिला, V₁
-कलिका (for -कलितां) V₃ -भोजिनां, V₄ -शोभिता, D₁₁
-भोजन (for -भोजनाम्) —(1 28) D₂ 3 9 read 1 28-30
after 1 32 D₂ 3 धूमैराज्य- (D₃ ँज), D₁₃ मालि- (for
धूपमाल्य-) D₁₂ -हवि- (for -हविर्) D₅ धूपमाल्यावहि^o (sic),
D₉ आज्यहोमहविर्दिग्धैर् (for the prior half) D₉ दिव्यैश्च
(for हृद्यैश्च) V₂ अपि (for चापि) B₄ * वासिता, D₃ पानै
सर्वत्र शोभितां (for the post half) —(1 29) D₃
चमै (sic) (for शूरे) V₁ -शाखानु-, D₉ 11 -शाखाख- (for
-शाखाध-) S₁ V₃ D₁₃ शस्त्र (V₃ D₁₃ शास्त्र) विशारदै, D₂
वेदवेदाग^o (for the post half) —(1 30) D₁₁ ववी
(sic) (for भोगवतीम्) S₁ D₁₁ 13 यथा (for इव) D₁₃ om
1 31 V D₅ 10-12 read 1 31-33 after 1 26 —(1 31)
B₄ मृजग- (sic) (for मृजङ्ग-) B₄ नि^o (for विनादिताम्).
—After 1 31, B₃ ins 233* —D₁₃ om 1 32 —
(1 32) D₂ 3 9 transp 1 32 and 33 V₄ B₁ नित्य
(for second नित्य-) N₁ V₁ 3 B D₅ 10-12 -हृष्टजनायुता
(D₁₂ ँत), V₂ -हृष्टजनैर्युता, V₄ -हृष्टजनान्विता, D₂ 9 -मगल-

G. I 5 20
B. I 5 23
L. I 5 19

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां
द्विजोत्तमैर्वेदपङ्कजपारगैः ।

सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभि-
र्महर्षिकल्पैर्ऋषिभिश्च केवलैः ॥ २३

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सयुता, D3 -मगः युतां (submetric) (for -पुष्टजनेयुताम्)
—(1 33) After transposing 1 32 and 33 D2 3 9 ins
1 33 after 17^{ab} D13 reads 1 33 after 1 25 V3
-स्तनवती, D2 3 -स्वरवती (D3 °ती) (for -स्वनवती) V3 दुदुभि-
(hypermetric), B1 मङ्ग-, D2 3 गीत- (for धनु-) Ñ V1 4
D5 10 -स्वनविना (Ñ2 ना in marg) ङिता, V2 -स्वनविनादिनी,
V3 B2-4 D2 3 11 -स्वननि (B3 नि in marg) नादिता, D12 -स्व-
* निनादिता (for -गच्छनिनादिताम्) D9 ब्रह्मरोपेण सवती गीतस्वन-
निनादितां —(1 34) B1 -कल्पेव, D11 -क -न (for -कल्पेन)
Ś1 Ñ V4 B D10 12 13 पुरी (D12 °रो) (for पुरी) Ś1 V4 B
D10 13 -पुरोपमा, Ñ1 -पुरीमिवपमा (sic) (for -पुरोपमाम्) —
(1 35) Ś1 Ñ V4 B D10 13 सु (Ñ2 त्व) युते° (for गुप्तामि°)
Ś1 Ñ V2 4 B1-3 D10 13 सा (for च)]

—After 1 3, B3 (marg) ins

231* कपाटगोपुरवती हर्म्यप्रासादसंकुला ।

[The post half = post half of 1 7 in D11]

—After 1 12, D11 ins

232*

(11^{ab}) सूतमागधसयुक्तां ब्रह्मवोपनिनादिताम् ।

—After 1 31, B3 ins

233* नटनर्तकविद्वद्भिर्वहुभि परिवेष्टिताम् ।

23 D1 2 om 23 (for D1 cf v1 20) Ñ1 illeg
after चरा up to द्विजोत्त in ^b —^a Ś1 Ñ2 V B D5 9-13
वराग्निव (Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D10 11 13 °म, B2 °वि, D5 °र) द्विर,
D14 T2 G1 M3 °चद्विर, M4 देवाम्निक्लपैर् (for तामग्निमद्विर)
B4 missing (for गुणवद्भिः) Ś1 Ñ V B D5 9-13 अन्विता
(V1-3 D5 9 11 12 °ता) (for आवृता) D3 पचाग्निविद्वद्भिर्गु-

णिमिः स्वलकृता —^b) D14 T1.2 द्विजैर्वैरैर् (for द्विजोत्तमैर्)
Ś1 D13 -तरग-, D3 9 -विदला- (for -पङ्कज-) —^c) Ś1 Ñ2
V1-3 B3 D10 13 T3 सहस्रश (B3 int lin as in text)
(for सहस्रदैः) B4 सद्य° (sic), D3 °परैर् (for सत्यरतैर्)
Ś1 B1 4 D9-11 13 °सत्यतपोदयान्वितैर्, Ñ V1 B2 3 D5 12
°सत्यतपोदयान्वितैर्, V2 4 °सत्यतपोधनान्वितैर्; V3 °सत्यतपो-
भिरन्वितैर् —^d) T3 ब्रह्मर्षि- (for महर्षि-) Ś1 Ñ V2-4
B2-4 D3 6 9-13 यतिभिर्ये (D3 °र्षि) ता (Ś1 D13 °महा) त्समि
(D3 °त्म *) V1 °कल्पेनयतिभिर्यतामि (sic) —After 23,
D11 ins

234* रराज सा धौरिव चन्द्रतारकैः ।

Colophon D1 om Ñ2 om up to Kānda name
Ś1 om up to रामायणे Ñ1 V1 D5 om इति B4 D4 14
S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 3 4 B1-3 D6 8 10-12 ins आपे
before रामायणे, while V2 Dt D2 4 9 ins it before श्री
Ñ1 V1 3 4 B D5 6 8 10-12 om श्री D6 रामा * * V2 B1
Dt D2 6 8 add वात्मीकीये (B1 महर्षि वाल्मीकीये), D5
आदिकान्ये after रामायणे —Kānda name Ñ2 B1 D12 14
om Ś1 V B2-4 D5 10 11 आदि°, D3 अयोध्या°, D4 श्रीगाल°,
D14 S (except M4) श्रीमहाल° —Sarga name Dt
D4 6 8 14 om Ś1 Ñ V B D2 3 5 9-12 अयोध्यावर्णन (D2 9
°नो) नाम (Ñ2 B D10 om नाम) D13 इत्यापे * * यणे * *
काडे * * ध्याय * * नाम * * म नर्ग —Sarga no (figures,
words or both) Ñ V1 4 B1 4 D5 11 12 om both V2
7, V3 4, B2 3 D10 5 Ś1 S (except G1) पञ्चम°, D2 3
चतुर्थ, Dt D4 6 8 9 14 G1 (as in text) —After colo-
phon, G1 2 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते
रामानुजाय नम, G4 श्रीन्द्रीय नम (sic)

६

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः ।
 दीर्घदर्शीं महतेजाः पौरजानपदप्रियः ॥ १
 इक्ष्वाकूणामतिरथो यज्वा धर्मरतो वशी ।
 महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २
 बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।
 धनैश्च संचयैश्चान्यैः शक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३
 यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।

तथा दशरथो राजा वसञ्जगदपालयत् ॥ ४
 तेन सत्याभिसंधेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
 पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥ ५
 तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
 नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥ ६
 नाल्पसन्निचयः कश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
 कुटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽगवाश्चधनधान्यवान् ॥ ७

G 1 6
B 1 6
L 1 6

6

1 Ñ1 begins with ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम D1 continues the Sarga —^a Ñ1 पुरे°, V4 पुरि°, B4 Dt D2-4 6-9 M4 Cg k तस्या पुर्याम् (by transp), D13 पुण्या° (for पुर्यां तस्याम्) Cr सर्ववित् (for वेद°). M4 सत्यसन्धय (for सर्वसंग्रह) S1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 वेदवेदागपारग (Ñ1 V4 B1 3 [m also] D2 7 °वित्तम्) D1 तत्र राजा दशरथो धृतिमानिष्टवर्धन —^d V1 -[आ]श्रय, M4 -प्रियं (sic) (for -प्रिय). D14 °राजपदप्रिय.

2 D14 repeats 2 after 3 —^a M2 इ * - * म् (for इक्ष्वाकूणाम्) —^b V4 राज्ञा (for यज्वा) S1 Ñ V B D1 5 10-13 धर्म (Ñ1 illeg) मृतां (D12 °विदा) वर., Dt D2 3 6-9 T3 M4 धर्मपरो°, Cg as in text (for °रतो वशी) —^d D2 3 7 सर्व-, D11 नृपु, Cg as in text (for त्रिषु) D14 (second time) विश्रुता (sic) (for विश्रुत)

3 ^a S1 B2 4 D5 11-13 G2 4 M1 विजितामित्रो (D12 °तां मैत्रो (sic)), Ñ V1 2 4 B1 3 D10 °मात्स्यो, V3 विदितामात्स्यो, Cg as in text (for निहतामित्रो) —^b S1 Ñ V B D5 10 12 13 नीतिमान्, D1-3 7 9 11 सत्यवाग् (for मित्रवान्) Ñ1 V B1 2 D5 7 9 12 M4 नियतेन्द्रिय., D2 च यतेन्द्रिय (for विजितेन्द्रिय) —^c D1 धनस्य, D2 धनै स्व-, M3 धन्यैश्च (for धनैश्च) D1 [अ]पि (for [अ]न्यै) S1 Ñ V B D5 10 13 धनधान्यैश्च (S1 D13 °न्यादि-, V2 4 B2 °न्यादि-)विभवै (V1 °विधै) —After 3, D14 (which om 4-6^b) repeats 2, reading it (var) for the first time in its proper place, while D7 reads (first time) 4^{cd} as in D2.

4 D14 om (hapl) 4-6^b D3 om 4^{ab} D2 9 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^a S1 Ñ V B D5 10-13 आदिराजो मनुरिव —^b S1 Ñ V B D5 10-13 प्रजाना, D1 2 7 9 लोकाना (for लोकस्य) D2 °रक्षक, G4 °रक्षित (for परिरक्षिता) D1 om 4^{cd} D4 14 S repeat 4^{cd} after 22 —^c S1 Ñ V B D5 9-13 राजा, D2 3 नाम्ना, D4 14 T G M1-3 (all second time) यस्या, M4 (second time) तस्या

(for तथा) S1 Ñ V B D2 9-13 नाम (for राजा) —^d S1 Ñ V B D5 10-13 बभूव त्रिद (V1 4 °दि)शोपम, Dt D3 6-8 M4 (first time) लोकस्य (D7 °काना) परिरक्षिता, D2 9 धृतिमात्राष्टवर्धन (for D9 cf 1 8 of 230*), M4 (second time) वसन् जगतीमावहत् —After 4^{cd}, D7 (after 4^{cd} read after 3) 9 ins

235* अयोध्यां पुरुषव्याघ्र समृद्धामावसत्पुरीम् ।

5 D14 om 5 (cf v1 4), D9 om (hapl due to transp) 5^{ab} —^a M2 missing (for तेन) Ñ1 स*भिसंधेन —^b S1 Ñ V1 2 4 B D5 10-13 °पश्यता (for अनुतिष्ठता) —Note hiatus between ° and ° —^c M4 लालिता S1 Ñ V1-3 D5 10 12 13 [अ]भूत्, V4 वै, M4 [अ]सौ (for सा). V2 पुरीम् (sic) S1 B4 नाथ, V2 अथ, B1 सा तु (for श्रेष्ठा) —^d S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 शक्रेण, T2 हृष्टस्य (for इन्द्रेण) V4 G1 [M3 [ए]व, B4 D2 11 वा (for [इ]व)

For 6-24, S1 Ñ V B D5 10-13 subst a passage of 48 lines which differs from the text and appears at the end of 24

6 D14 om 6^{ab} (cf v1 4) —^a D1-3 7 9 रम्ये (for हृष्टा) —^b T3 महा°, Cg t as in text (for धर्मात्मानो) —^c G1 3 जनास् (for नरास्) D14 illeg (for धनैः स्वैः).

7 Cf v1 6 and 24 —^a T2 नाल्पश्च निचय, Cr.m t °सन्निचय (as in text) (for नाल्पसन्निचय) D7 सम्यक्, D9 तस्मिन्, D10 कस्मिन् (for कश्चिद्) ❧ Cr t सतामुत्कृष्ट-वस्तूना निचय, Cm सतामुत्कृष्टधनाना निचय ❧ —^b D2.3 7 M4 तस्मिन्नासीत् (by transp), D9 कश्चिन्नासीत् (for आसीत्तस्मिन्) —^c G M कुटु (G4 °डि)वी (for कुटुम्बी) D1 योनमिज्ञाने, D2 3 योत्र (D3 °व)सिद्धार्थो, D7 M4 यो न°, M1 योग्य° (for यो ह्यसिद्धार्थो) —^d D1 न चापि, T2 °श्च, G4 गोमाश्व- (sic), M3 [अ]गजाश्व- (for ऽगवाश्व-). D1 [अ]धन- (for -धन-) —The sequence from 7-16 in M4 is 7, 13, 14, 11^{ab}, 15^{cd}, 15^{ab}, 8, 9, 10^{cd}, 10^{ab}, 11^{cd}, 12, 16

G 1 6 8
B 1 6 8
L 1 6 8

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कृष्टकृ ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।

8 Cf v1 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v1 7 —^a) D1 M4 नात्तिमानी, M2 का वा न. M4 कदर्यो (submetric) (for कदर्यो वा) —^b) G1 damaged (for नृशंस) D1 [अ]पि वा, M4 कुत (for क्वचित्) —^c) c=15^e D1 शक्यस्त्वयोध्याया स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v1 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v1 7 —^b) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —^c) T3 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशीलज्ञा —^d) M2 [अ]परा (for [अ]मला)

10 Cf v1 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v1 7 G4 missing up to नाल्प on a damaged fol —^b) D1 [अ]विलेपनी, M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10^c —^c) D4 नामृष्टौ, G1 नामृष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 8 Ct न नलि°, D6 न लि° (wrongly om one न), G1 नावलि°, M2 [अ]ननुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10^d and 11^b —^d) D4 G3 गधिश्च, G2 M1 नासुसश्चैव, M4 नासुसश्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v1 6 and 24 For sequence in M4 cf v1 7 D1 reads 11^{ab} after 14 —^a) D1 भोक्ता, M4 नाहृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D3 भोजनोदता —^b) D1 नासुगधो न चानृजु —After 11^{ab}, D1 ins 1 22-26 of 248* (cf v1 24) —^d) D1 M4 [अ]यानवान्, G4 [अ]ना (for [अ]नात्मवान्) —For 8-11, D2 379 subst 1 13 (prior half), 11 (post half), 12, 9, 10, 23 and 29 of 248* (cf v1 24), then read 16^{ad}

12 Cf v1 6 and 24 For sequence in M4 cf v1 7 —^a) D6 नाहिता° (submetric), G4 तान्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योज्वा, D7 T1 नायजो, D2 नायज्वी (for नायज्वा) —^b) Cg t क्षुद्रो (for विप्रो) D9 T3 वा (for न). Dt D4 8 14 T1 2 G2-4 M1-3 न क्षुद्रो (G4 न) वा न तस्कर, D1 विश्रद्धो वा°, D2 विप्रोनार्य°

कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२

स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।

दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३

न नास्तिको नानृतको न कश्चिदवहुश्रुतः ।

नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्निद्यते तदा ॥ १४

न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।

कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।

द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

—^d) G2 [अ]निर्वृत्तः, Cg tp as in text, Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्तः) G2 3-मगर° (for -मकर) Dt D6 8 न चावृत्तो न°, D1 सदृत्तरहितो नर, D2 नावृत्ताचार°, D3 सदृत्तरहितो न च, D7 अद्य नो वृत्ति°, D9 न तथोत्तर°, M4 य स्थितो वर्णमकरे

13 Cf v1 6 and 24 For sequence in M4 cf v1 7 D7 reads 13^{ab} after 1 32 of 248* which it ins after 16^{ab} —^a) D2 न कर्मनि°, T3 M3 स्वधर्मनि°, M4 स्व , नि° (for स्वकर्मनिरता) —^b) D1 च जि°, D7 0 निय° (for विजितेन्द्रिया) —^c) D9 संयुक्ता, M4 -युक्ताश्च (for -शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननित्याश्च, D2 37 सुवता (D2 °शीला) व्रतवतश्च. —^d) D1-37 विरताश्च, D9 संयुक्ता., T3 संयुताश्च, M4 समर्थाश्च, Cg t as in text (for सयताश्च) D2 37 च प्रतिग्रहान्, D9 सत्यप्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13^{cd}, D1 subst 1 18 of 248* (cf v1 24)

14 Cf v1 6 and 24 For sequence in M4 cf v1 7 —^a) D3 नो°, D14 T2 M3 4 ना° (for न नास्तिको) D1-379 T3 नानृतवाक् (D1 T3 °वान्), D14 नानृतिको (sic), M3 वानृते वा, M4 [अ]नृतवाङ् (for नानृतको)

D6 8 G1 2 4 M1 2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °नी, Ctp °तो) वापि, Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14^{cd} after 236* —^c) D9 असूयको (for ना°) D1 नायाल्यलो, D2 3 न वाक्शाल्यो (D3 °कशाल्या sic), D7 वाक्शक्तो वा, D9 चाक्शक्तो वा (for न चाक्शक्तो) —^d) Dt (both times) D6 8 क्वचित्, D4 तया, T3 यदा (for तदा) D1-379 M4 नाशुचिस्तत्र दृश्यते D1 reads 11^{ab} after 14 —After 14, Dt D4 8 14 S (except M4) ins

236* नापदङ्गविद्वन्नासीद्वानृतो नामहस्रद ।

[Dt D6 8 [अ]ग्नि (for [आ]सीन्) G4 नावृत्तो, M3 नावृतो (for नावृतो) Dt D7 8 G1 3 [अ]वहुश्रुत, G2 M1 [अ]प्यनात्मवान्, G4 [अ]प्यरत्नवान् (for [अ]मरत्न) (for Dt see above)]

15 Cf v1 6 and 24 For sequence in M4 cf v1 7 D2 379 M4 transp 15^{ab} and ^{cd} —^a) G4

वर्णेष्वयचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।

दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्म सत्यं च संश्रिताः ॥ १६

क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।

शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७

सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।

यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८

योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।

संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९

काम्बोजविषये जातैर्वाह्नीकैश्च हयोत्तमैः ।

वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०

विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।

मदान्वितैरतिवलैर्मत्तैः पर्वतोपमैः ॥ २१

G 1 6 2
B 1 6 2
L 1 6 2

निदित (for न दीन) D₈ °वृत्तो, M₄ क्षीणवित्तो (for क्षिप्तचित्तो) —^b) D₂ 3 7 9 T₁ 2 M₄ व्याधितो (D₃ °धिः) (for व्यधितो) T₃ [अ]प्यनधीतो न° —For 15^{ab}, D₁ subst 1 27 of 248* (cf v l 24) —^a) G₁ [अ] श्रीमाज्ञाप्यस्वरूपभाक्, G₄ श्रीमाज्ञैव सुरुपभाक् —For 15^{cd}, D₁ subst 1 26 of 248* —^e) = 8° D₇ °शक्यस्, D₉ न तु दुष्ट (with hiatus) (for द्रष्टुं शक्यम्) D₇ त्वयोध्याया —^f) M₃ [अ]राजन्य-, M₄ [अ]न्यनृत- (sic) (for राजनि) D₂ 3 7 9 तस्मिन्नाज्ञि प्रशासति —After 15, D₁ ins 1 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M₄ cf v l 7 D₂ 3 7 9 read 16^{ab} after 11 (cf v l 11) —^a) D₁-3 6 7 G₁ वर्णेष्वग्र- (D₃ °ः ग्र-, D₆ °व्यग्रे) M₄ चतुर्व्यपि हि वर्णेषु —^b) D₃ देवता *यि°, D₆ °पूजना —After 16^{ab}, Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसयुता ।

[T₃ धर्मज्ञाश्च (for कृतज्ञाश्च)]

On the other hand, D₂ 3 7 9 ins 1 32 of 248* (cf v l 24) Then D₇ reads 13^{ab} —^a) D₂ 3 7 तपो धर्म, D₉ धियो धर्मे (for धर्म सत्य) D₂ संभृता, G₁ संश्रुता (for संश्रिता) —For 16^{cd}, D₁ subst 1 30 of 248* (cf v l 24) —After 16^{cd}, Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) ins

238* सहिता पुत्रपौत्रैश्च निय स्त्रीभिः पुरोत्तमे ।

[G₂ 4 M₁ स्त्रीमिनित्य (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 N₂ D₁₀ ins 17^{ab} as in D₇ after 1 30 of 248*, while D₅ 11 12 read the same for 1 31 (cf v l 248*) —^a) T₃ हि (for च) D₁ आसीत्क्षत्रा- ब्रह्मसुखं, D₂ ब्रह्मचर्यं चरत्क्षत्रं, D₃ ब्रह्मचर्यचरा वैश्या, D₇ 9 ब्रह्म पर्यचरत्क्षत्र, M₄ °धर्मरत चापि —^b) D₃ क्षत्रधर्मम् (for वैश्या क्षत्रम्) D₃ om 17^{cd} —^c) Dt D₁ 6 8 T₃ M₄ Ct स्वकर्म-, G₂ as in text (for स्वधर्म-) ❀ Ct शूद्राणा स्वकर्माह स्त्रीनिति । ❀ —^d) D₁ अभ्यपूजयन्, D₉ M₃ अनु° (for उपचारिण) M₄ त्रिवर्णानुपसेदिरे —For 17^{cd}, D₂ 7 subst, on the other hand, N₂ D₅ 10-12 ins after 1 31, N₂ D₁₀ after 30 of 248*

239* शूद्राश्चैवापि वर्णास्त्रीन्शुश्रूषन्तोऽनसूयवः ।

[D₂ 7 हि (for [अ]पि) D₂ 7 11 12 शुश्रूषते (for शुश्रूषन्तो) D₂ 7 11 (before corr sec m) °यक्ता (for अनसूयव)]

—After 17, D₁ ins 1 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —^a) D₁-3 7 एवम् (for सा तेन) —^b) D₁-3 7 पालिता सामवत् (D₂ °महा) पुरी D₃ om 18^c-19 —For 18^{ab}, D₉ subst and reads after 18^{cd}

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशासति ।

—^d) D₉ निर्मिता, M₄ पालिता (for धीमता) D₁ 2 7 प्रजेय परिपालिता —After 18, G₂ M₁ ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D₂ 3 7 9 om 19 (for D₃ cf v l 18) —^a) G₂ M₁ द्विजानाम् (for योधानाम्) V₂ °वर्णाना (for °कल्पाना) —^b) D₁ 4 T₁ 2 G₄ सुवर्चसा, G₁ 2 M₂ महर्षिणा, G₃ महर्षिणा (sic), M₃ मनस्विना, M₄ महात्मना, G₂ t as in text (for अमर्षिणाम्) D₁ संयुगेऽन्निवर्तिनां —^c) M₃ सद्यै पूर्णा च शूराणा —For 19^{cd}, D₁ subst 1 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —^a) D₁-3 7 9 -देशजैश्चापि D₂ om (hapl !) 20^{bc} —^b) D₁ हयैर्वातजवैस्तथा, D₃ 7 9 हयैर्वानायुजैस्तथा (D₉ °रपि) —^c) T₃ वनजैश्च (for वनायुजैर्) M₄ नदीदैश्च (for °जैश्च) D₁ 3 9 नदीजैर्वा- ह्यैश्चापि, D₇ नदीजैश्चापि संपूर्णा —^d) D₇ हयैर् (for पूर्णा) Dt D₆ 8 14 T G₄ °त्तमै (for हरिहयोपमै) M₄ संपूर्णा विविधैर्हयै

21 Cf v l 6 and 24 —^a) M₂ °मदरजैर् (for विन्ध्य- पर्वतजैर्) D₁-3 7 9 नागैस् (for मत्तै) —^b) D₁-3 7 9 तथा (for पूर्णा) B₃ (marg) ins 21^{cd} as in D₉ after 1 40 of 248* (cf v l 24) —^d) D₉ शिक्षितै (for मातङ्गै) —After 21, Dt D₄ 6-9 14 S ins, D₁ subst for 21^{cd}, while B₃ 4 ins after 1 41 of 248* (cf v l 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D₁ 9 °वण- (sic) (for ऐरावत-) B₃ 4 वामनैरपि च द्विपै, D₁ सत्त्ववद्भिर्गुणान्विकै (तै) (for the post half)] D₇ cont 1 41 of 248* (cf v l 24)

G. 1 6 26
B. 1 6 24
L. 1 6 27

अञ्जनादपि निष्क्रान्तैर्वामनादपि च द्विपैः ।
भद्रमन्दैर्भद्रमृगैर्मृगमन्दैश्च सा पुरी ॥ २२
नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः ।
सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते ॥ २३

तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां
गृहैर्विचित्रैरुपशोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां
शशास वै शक्रसमो महीपतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

22 Cf v l 6 and 24 —^a) D₄ 14 T G₁ M₂ 3 Cg
अपि निष्पन्नैर्, G₄ अमिनिष्क्रान्तैर्, M₄ अभिनिर्वृत्तैर् (for
अपि निष्क्रान्तैर्) D₉ अजनाद्यभिसवृत्तैर् —^b) D₉ वानरैर्
(sic) (for वामनाद्) T₃ G₄ द्विजै (sic) (for द्विपै)
—After 22^{ab}, Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) ins

243* भद्रैर्मन्दैर्मृगैश्चैव भद्रमन्दमृगैस्तथा ।

[T₁ 2 G M₁-3 मन्दैर् (for मन्दैर्) D₆ भद्र . . , T₁ 2 G
M₁-3 मन्द- (for भद्रमन्द-)]

V₂ 3 (om) B₃ 4 (after 242*) ins 22^{cd} after l 41 of
248* (cf v l 24) —^c) V₂ B₄ D₉ M₄ भद्रैर्मन्दैर् (B₄
M₄ °द्वैर्), B₃ भद्रैर्मल्लैर्, D₁₄ T₁ 2 G M₁-3 भद्रमन्दैर् (for
भद्रमन्दैर्) V₂ D₉ °मन्दैर्, B₃ 4 G₂ M₁ मृद (B₃ मल्ल)भद्रैर्,
M₄ °मन्दैर् (for भद्रमृगैर्) —^d) V₂ मृगैर्मन्दैश्च, B₃ °मल्लैश्च,
B₄ D₉ 14 S (except T₃) °मन्दैश्च (for मृगमन्दैश्च) B₃
मयुता (for सा पुरी) —For 22, D₁ subst

244* कुमुदाञ्जनकुलोद्भूतैरञ्जनादपि निर्वृत्तैः ।
भद्रमन्दमृगैर्मन्दैर्वामनैरपि च द्विपैः ।

[(1 1) (hypermetric)]

—For 21^c-22, D₂ 3 subst. l 40-41 of 248*, while D₇
subst l 40 (248*) for 22 (cf v l 24)

—After 22, D₄ 14 S repeat 4^{cd} (var), then ins
245*.

23 Cf v l 6 and 24. V₂ 3 (om the prior half)
B₃ cont (see above), B₂ ins (var.) the line of 23^{ab}

after l 41 of 248* —^a) G₄ नित्य (for नित्य-) V₂ 3
(om) B₂ शुभैर्दातैर्, B₃ शुभैर् कातैर्, D₂ 3 7 9 सदा (D₃
°मा)कीर्णा, G₂ M₁ सुसंपूर्णा (for सदा पूर्णा) —^b) V₃
मत्तैर्मन्दैर्, B₃ नागैर् पर्वत- (for नागैरचल-) —For 23^{ab}, D₁
subst l 42 of 248* —^c) D₂ 7 आयोजनाद् (for सा
योजने) DtD₆ 8 द्वे च° (by transp), D₂ 3 7 9 द्वे (D₂ 7
वा) वा भूयो (for च द्वे भूय) D₁ अयोधनादयोध्या सा M₄
सा त्रियोजनविस्तीर्णा (cf 1 5 7^c) भूयो वापि°. ❧ Ct.
द्वियोजने द्वयोर्योजनयो । अत्यन्तसयोगे द्वितीया । ❧ —After
23, Dt D₄ 6 8 14 S (for D₄ 14 S see 22) ins

245* ता पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास क्षमितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमा ।

[(1 1) T₃ M₃ हुमहा°, M₄ °वाह (for स महातेजा), M₄
तदा (for महान्) —(1 2) M₄ प्रशशास नना° (for the
prior half)]

On the other hand, D₁ ins .

246* निर्जराभूयुरी सा तु पुरा दशरथे नृपे ।
while D₂ 3 7 9 ins, D₁₁ reads for l 44 of 248* :

247* तस्या दशरथो राजा चान्तोऽपतिरिवावयत ।

[D₂ [जा]त्ते, D₉ [अ]भवत् (for [अ]वम्भत्). D₃ 7 शान्ति
(D₇ पाना) धनैरन जन (for the post. half)]

24 °) M₄ स (for ता) M₄ °धाम्ना (for सत्यनामां).
D₃ हनु- (sic) (for दृढ-) —^b) D₂ 7 9 उपशोभितानरां, D₃
°वरां, T₃ °प्रिया (for °शिवाम्) D₁ महर्षिभिर्वैश्वर्षेयैर्नृणां.
—^c) D₄ नृपसिंह- (for नृसहस्र-). D₁-3 7 9 पुरीं महोद्यान°.

—For 6-24, Ś1 Ñ V B Ds 10-13 subst

- 248* (6^{ab}) द्वष्टपुष्टजने तस्मिन्पुरे नैवाबहुश्रुत ।
कश्चिदासीन्नरो नापि कश्चिदन्यायवृत्तिमान् ।
(7^{ab}) न चाल्पविभवः कश्चिदासीत्तत्र पुरे जनः ।
(7^{cd}) न चाप्यासीदसंतुष्ट कुटुम्बी तत्र कश्चन ।
(8^{ab}) न कदर्यं कश्चिदासीन्नानृती न शठोऽपि वा । [5]
न मानी न च सरम्भी न नृशंसो विकल्थन ।
नामहात्मा न पिशुनो न परस्वोपजीवक ।
न चावर्षसहस्रायुर्नामयी नामहुप्रजः ।
(9^{ab}) नराः स्वदारनिरता नार्यश्चासन्पतिव्रताः ।
(9^{cd}) सुव्रता धृतिमन्तश्च नरा आसन्स्तथा स्त्रियः । [10]
(10^{ab}) नाकुण्डली नासुकुटी नास्त्रयी नाविलेपनी ।
न च कुप्रावृत्तो नासीदरिद्रो वा पुरोत्तमे ।
(11^{ab}) नासृष्टभूषणधरो न चाप्यासीदनिष्कधृक् ।
(11^{cd}) नाहस्ताभरणोपेतो नानृजुर्न च नास्तिकः ।
(12^{ab}) नानाहिताग्निर्नयिज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः । [15]
(12^{cd}) कश्चिदासीदयोध्यायां सद्दत्तरहितो जनः ।
(13^{ab}) स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे तत्र द्विजातयः ।
(13^{cd}) यज्ञाध्ययननित्याश्च विरताश्च प्रतिग्रहात् ।
(14^{ab}) न नास्तिको नानृत्तवाङ्मू कश्चिज्जोधनो नरः ।
(14^{cd}) न सूचको न चाशक्तो नाशुचिस्तत्र चाप्यभूत् । [20]
(11^{cd} 10^{cd}) नानृष्टमुद्गं चादाता नासुगन्धो न चानृजुः ।
न दुःखी पुष्टः कश्चिन्न चासीदनलंकृत ।
रूपचातुर्यमाधुर्यशीलाचारगुणान्विता ।
नार्यश्चासन्नयोध्याया मृष्टाभरणवासस ।
नानात्मवान् च क्रूरो न विरूपो न चालसः । [25]
कश्चिदासीदयोध्यायां नाश्रीमान्न महाशनः ।
(15^{ab}) न दीनो नापि चोद्विग्नो नातुरो न भयातुरः ।
(15^{cd}) द्रष्टुं शक्यो ह्ययोध्याया नापि राजन्यभक्तिमान् ।
(16^{ab}) वर्णज्येष्ठानृपूजयन्त पितृन्देवातिथिस्तथा ।
(16^{cd}) आसन्दीर्घायुषस्तत्र नरा सत्यपरायणाः । [30]
(17^{ab}) आसीत्क्षत्रं ब्रह्ममुखं विदुश्च राजभक्तिमत् ।
न योनिसकरश्चापि तत्र नाचारसकरः ।
(18^{ab}) एवमिद्वानुनाथेन पालिता साभवत्पुरी ।
(18^{cd}) यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण भूरियम् ।
(19^{ab}) योधानामग्निक्ल्पाना सयुगेष्वनिवर्तिनाम् । [35]
(19^{cd}) गुप्ता पुरी सहस्रैः सा सिंहैरिव गिरेर्गुहा ।
(20^{ab}) काम्बोजदेशजैश्चैव ह्यैर्वानायुजैस्तथा ।
(20^{cd}) नदीजैर्बाह्विजैश्चैव कीर्णा हरिहयोपमैः ।
(21^{ab}) विन्ध्यपर्यंतजैश्चैव नागैर्हैमवतैस्तथा ।
सत्त्ववीर्यगुणोपेतैः शूरैरग्यालचेष्टितैः । [40]
पद्माञ्जनकुलोद्भूतैर्भद्रमन्दमृगान्वयैः ।
(23^{ab}) सा पुरी बहुभिः कीर्णा तदासीद्गन्धस्तिभिः ।
(23^{cd}) आयोजनाद्वा भूयो वा सातिधामा न्यकाशत ।
सा पुरी यत्र राजासीत्पुरा दशरथोऽनघः ।

- (24) { तां सत्यनाम्नीं दृढतोरणाकुलां [45]
महर्द्धिभिर्वैशमशतैरलंकृताम् ।
पुरीं समोद्यानवतीमनुत्तमां
स कोशलेन्द्रो नृपतिर्व्यपालयत् ।

As D2.3 7 9 have lines 9-13, 23 and 29 of 248* as subst for 8-11, their variants are given below along with other MSS of the subst group

[V2 om from the post half of l 1 to the prior half of l 5 —(1 2) V4 अन्यार्थः (for अन्यायः) —(1 3) Ñ1 V1 4 B1 Ds 11 12 -निचय (for -विभव). Ñ2 जनप्रिय, V1 3 4 B4 Ds 11 12 transp पुरे and जन (for पुरे जन). —(1 5) Ś1 [अ]वृती (for [अ]नृती) —(1 6) V3 नीचो (for मानी) Ñ1 missing (for नृशंसो) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D10 13 n°, V3 नवि° (hypermetric), B1 न कश्मल, Ds 11 12 न कुत्सित (for विकल्थन) —(1 7) V4 न मोहात्मा (for नामहात्मा) D12 कृपणो (for पिशुनो) V3 न पुरश्चापहारक, D12 न परस्वोपजीवन (for the post half) —(1 8) Ś1 B1 D13 न दीनो, V3 B4 नामधी (for नामयी) V1 4 Ds 10-12 ना (V1 om, V4 चा) बहुश्रुत, B1 4 n° (for नावहुप्रज). —(1 10) B4 निवृत्ता, D13 सुव्रता (for सुव्रता) D10 मृ - मतश् (for धृतिमन्तश्) D10 वस आसन् तथा स्त्रिय (sic) (for the post half) —(1 11) V2 3 °पन (for नाविलेपनी) —(1. 12) V1 3 B1 2 Ds 12 तत्र, V2 न तु, D2 3 नात्र (for न च) V2 D12 कुप्रावृत्तो (D12 °तिर्), B1 वै प्रावृत्तो, Ds तु प्रकृतिर् (for कुप्रावृत्तो) Ñ D10 वासीद्, V2 वापि (for नासीद्) Ś1 D13 रक्तवस्त्रावृत्तो नाभूद् (D13 °सीत्), V4 न चाप्राकारवानासीद्, D11 न कश्चित्त्र पुष्ट (for the prior half) D11 कश्चिदरिद्र पुरोत्तमे (hypermetric) (for the post half) —(1 13) D10 -भूषणधरो (for -भूषणधरो) Ś1 नैव, Ñ1 Ds 11-13 न वा (for न च) Ś1 D13 च निष्ठुर, V3 अलीकधृक्, B4 (m also) D10 अनिष्ठृक् (for अनिष्कधृक्) —(1 14) V1 Ds 10-12 नानृती, B3 (m also) नाभूदुर (for नानृजुर्) Ś1 D13 om. 1 15-21 —(1 15) Ds नाथ सहस्रश (for नाप्यसहस्रद) —(1 16) V D10 सद्दत्तिर (V3 °स) हितो (for सद्दत्तरहितो). —(1 17) V3 स्वकर्मणि रताश्, Ds स्वधर्म° (for स्वकर्मनि-रताश्) B3 हि (for च) Ñ1 सत्यदारा (for सर्वे तत्र) D1 subst 1 18 for 13^{cd} —(1 18) V4 -विद्याश्, B2 4 -निष्ठाश् (for -नित्याश्) B4 विभक्ताश् (for विरताश्) V1 °अहे, B1 D10 परि° (for प्रतिग्रहात्) —(1 19) V4 चारितको (for नारितको) —(1 20) V4 D11 सूचको (for सूचको) V4 °भूत् (for चाप्यभूत्) —(1 21) D11 नानिष्ठमुद् (sic) (for नाभूष्टमुद्) D11 12 वा (for च) V4 नासुगवी न चाष्टणी (for the post half) D1 ins 1 22-26 after 11^{ab}. —(1 22) V2 अनल गत (for अनलकृत) B3 (m also) न चैवासीदहकृत (for the post half) —(1 23) Ds 11 12 चारु- (for रूप-) V3 transp चातुर्य and माधुर्य —(1 24) V1 अयोध्या ~ Ś1 om (hapl) from the post.

half of l 24 to the prior half of l 26 D1 भूषिता (for -त्राम) —(l 25) V4 नापुत्रवान् (for नानात्मवान्) N2 V3 B2 D5 10 [अ]क्रूरो (for क्रूरो) D12 [अ]विरूपो (for विरूपो) V3 D11 13 वालिश (for चालिश) D1 subst l 26 for 15^{cd} —(l 26) N1 महात्मन्, V1 [अ]महात्मा (submetric), V3 B1 [अ] महामना, V4 B3 (marg) महामना, B4 [अ]महायगा, D5 11 12 [अ]महात्मवान् (for महात्मन्) D1 subst l 27 for 15^{ab}. —(l 27) S1 D13 °कुल, N1 V2 4 D1 °न्वित (for मयातुर) D1 ins l 29 after subst for 15 —(l 29) V1 B1 (m) D5 11 12 -श्रेष्ठान् (for -ज्येष्ठान्) V1 2 4 B4 D1 11-13 पितृ- (for पितृन्) B3 प्व (for देव-) V4 B3 (m) D1 तदा (for तथा) D1 subst l 30 for 16^{cd} —(l 30) D13 नर (for नरा) D1 -पराक्रमा (for -परायणा) —After l 30, N2 D10 ins 17^{ab} as in D7, while D5 11 12 read it for l 31, then all cont 239* —(l 31) V2 क्षेत्र, V3 छत्र (both sic) (for क्षत्र) B -मुख्य, D13 -मुख (for -मुख) B1 शूद्रो राजन्यभक्तिमान् (for the post half) D1 ins l 32 after 17, D2 3 7 9 after 16^{ab} —(l 32) D1 2 7 9 [आ]सीत्, D3 [प]व (for [अ]पि) D12 न योनित सकारश्चापि (sic) (for the prior half) S1 [आ]नन- (sic) (for [आ]चार-) —(l 33) N2 पालि (for पालिना) V2 [आ]सीन्महा- (for माभवत्) —(l 34) V3 पुर सा (for पुरस्तान्) B4 मनेवे° (sic) (for मानवेन्द्रेण) V2 धीमता (for भूरियन्) —(l 35) V2 -वर्णाना (for -क्याना) D1 subst l. 36 for 19^{cd} —(l 36) D11 पु (for पुरी) (For l 35-36, cf 226*) —(l 37) N1 B1-3 D5 कवोज- (for काम्योज) B1 D5 11 12 चापि (for चैव) S1 D5 12 13 हरि(D5 हालि)हयोपयं, V B4 वाणा (V3 °ला)युजे°, D11 वाणयुजे° (sic) (for वानायुजेस्तथा) S1 D13 om l 38-41 D5 12 om l 38 —(l 38) V2 वहिर्देश, D10 वहिर्जेश (for वहिर्देश) V4 B1 D11 [अ]पि (for [प]व) D11 पूर्णा (for कीर्णा) D2 3 ins l 40 and 41, D7 ins l 40 after 21^{ab} —(l 40) D2 3 7 °वह्निर् (for सत्त्ववीर्य-) N1 B3 D2 -चले° (for -गुणोपेत) N1 D5 11 12 अचलसन्निभै (for अचलचेष्टिभै) D3 शूरैर्याप्याल° (sic) (for the post half) —After l 40 B3 (marg) ins 21^{cd} as in D5 D7 cont l 41 after 242* (cf v l 21) V3 om (hapl !) from the post half of l 41 to the prior half of the line of 23^{ab}

(cf v l 23) —(l 41) D11 -कुलोपेतर् (for °कूतैर्) B2 (m) गध- (for मध-) B3 -मह (for -मन्त्र-) —B2 ins the line of 23^{ab} after l 41 (cf v l 23) —After l 41, B3 4 ins 242*, the line of 22^{cd}, then B3 alone cont the line of 23^{ab} D1 subst l 42 for 23^{ab} —(l 42) D1 पुनी सा (by transp) S1 D1 13 तथा (for तदा). —After l 42, V2 3 (om) B4 ins 242*, then V2 cont the line of 22^{cd} —(l 43) S1 आयोजना वा, V1 B4 आयोजनार्था (B4 °घ) (for आयोजनाद्वा) B2 (before corr as in text) D11 भूमेर् (for भूयो) V2 आयोजनाद्वायुजो वा, D5 सा योजने द्वे भूमे सा, D12 आयोजनद्वय भूमे (for the prior half) V1 B2 4 D5 11 12 सत्यना- (B2 °वा, B4 °धा)मा, V2 [अ]लक्ष्मीशब्द (sic), B1 3 साभिरा(B1 °धा)मा (for सातिधामा) B4 चक्रासने, D5 11 12 प्रकाशते, D10 विकारात (sic) S1 D13 om l 44 —(l 44) B1 3 (m) 4 नृप (for ज्ञप) D11 reads 247* for l 44 —(l 45) D13 मा (sic) (for ता) S1 D13 सत्यथा वै, V1 2 B2 सत्यना(B2 °धा)मा, V4 B3 (m) शोभमाना, B4 °धाम्नी (for सत्यनाम्नी) V1 3 D5 12 °णार्णवा, D11 °ण योजनार्णाली (sic) (for -तोरणाकुला) —(l 46) D10 समानुत्थ (for अलक्ष्माम्) D11 गृहैर्विचित्रैरुपशोभिनातरा —(l 47) V1 सशे°, V4 महो° (for समोद्यानवतीम्) D11 प्रियमामोद्यानवती-मनुत्तमा (sic) —(l 48) D13 कोसञ्जो (for कोशलेन्द्रो) S1 N1 V B3 4 D10 13 न्य(S1 D13 छ, V3 नु)पालयत् D11 शशाम वै शक्रममो नराधिप]

Colophon S1 N1 V1 D3 5 om इति S1 D4 14 S om श्रीरामायणे N1 V1 3 4 D3 5 6 11 12 om श्री N1 V2-4 B Dt D1-3 6-9 12.13 ins आर्षे before रामायणे D2 श्रीमद्रामायणे Dt D2 8 ins वाल्मीकीये after रामा° —Kānda name D2 om D4 14 S (except M4) ins श्रीमद् before वालकाण्डे V B D5 11 12 आदि°, D1 अयोध्या° —Sarga name S1 दशरथसंराज्यवर्णन, N1 V1 4 B D1-3 5 7 9-12 राजवर्णन (D1-3 7 °णैतो, D11 °न) नाम (N1 V4 B D10 om), V2 नगरवर्णन, V3 पुरीवर्णनो नाम —Sarga no (figures, words or both) S1 N2 B2 3 D10 6, V2 8, V3 5, D1 7 4, D2 3 पञ्चम., S पष्ठ, Dt D4 6 8 9 14 both (as in text) D13 इत्यार्षे : * - * यणे * * काण्डे अयोध्याया * रथ संराजा * * * नाम पष्ठ * : G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमद्रामानुजाय नम

अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचयश्चानुरक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥ १

धृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो अर्थसाधकः ।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥ २

G. 1 7.
B. 1 7.
L. 1 7.

7

In D₂ 3 7 9 the sequence of stanzas in Sarga 7 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in these notes

Tabular conspectus of the sequence
of stanzas in D₂ 3 7 9

D ₂	D ₃	D ₇	D ₉
249*		249*	
3	3	3	3
1	1	1	1
2	2	2	2
252* (4 ^{ab})	252* (4 ^{ab})	252* (4 ^{ab})	252* (4 ^{ab})
1 2 of 249*	1 2 of 249*	1 2 of 249*	1 2 of 249*
255*	255*	255*	255*
7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}	7 ^{ab}
258*	258*	258*	258*
10	10	10	10
264*	264*	264*	264*
13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}	13 ^{cd}
14 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{ab}	14 ^{ab}
	14 ^{cd}	14 ^{cd}	14 ^{cd}
254*	254*	254*	254*
4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}	4 ^{cd}
256*	256*	256*	
6 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}	5 ^{ab}
	6 ^{cd}	6 ^{cd}	6 ^{cd}
8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}	8 ^{cd}
9 ^{ab}	9 ^{ab}	9	9
		11	11
		8 ^{ab}	
12	12	12	12
1 256*	1 256*	1 256*	256*
259*	259*	259*	259*
260*	260*	260*	
263*	263*	263*	261*
15 ^{ab}	15 ^{ab}	15 ^{ab}	263*
			15 ^{ab}
16 ^{ab}	16 ^{ab}	16 ^{ab}	15 ^{cd}
		15 ^{cd}	
1 3 of 271*	1 2 3 of 271*	1 3 of 271*	
16 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}	16 ^{cd}
17	17	17	17

T₂ begins with श्रीरामचन्द्राय नमः Dt D₂ 4 6-8 14 S

Cg t begin with, D₃ 9 ins after 252*

249* तस्यामात्या गुणैरासक्षिद्वाको सुमहात्मन ।
मन्त्रज्ञाश्चेद्वितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रता ।

[D₃ 9 om 1 1 — (1 1) D₂ 7 विद्वितात्मन, D₄ T₃ G M₁-3 तु महात्मन (for सुमहात्मन) D₁₄ T₁ 2 ऐक्ष्वाकस्य महात्मन (for the post half) D₂ 7 repeat 1 2 after 252* — (1 2) D₃ M₄ मतज्ञाश्च (for मन्त्रज्ञाश्च) D₂ (second time) चितितज्ञाश्च, D₇ (second time) त्विणि° (for चेद्वितज्ञाश्च) D₂ (first time) मतिमत्तरतिज्ञाश्च (sic), D₇ (first time) मतिज्ञाश्च कृतज्ञाश्च (for the prior half) D₂ 7 (both first time) सत्य- (for नित्य) cf 1^d in Ś₁ etc for the post half]

1 Ś₁ Ñ V B D₁-3 7 9-13 read 3 before 1, while M₄ transp 1^{cd} and 3 —^a) T₃ ईशस्य (for वीरस्य) Ś₁ Ñ V B D₁-3 5 7 10-13 अष्टावन्ये बभूवुश्च (B₂ °स्तु) —^b) Ś₁ Ñ V B D₁ 5 10-13 महीपते (for यशस्विन) —For 1^{ab}, M₄ subst

250* स तै परिवृतो राजा अमात्यैर्दुद्रिकोविदै ।

[Note hiatus between the two halves]

—^c) Ñ V₂-4 B₁-3 D₅ 10 12 स्वनु°; V₁ (with hiatus) अनु°, B₄ D₁₁ त्वनु° (for चानुरक्ताश्च) —^d) D₁ °कर्मसु, G₁ राज्य°, M₄ नित्योद्युक्तश्च (for राजकृत्येषु) D₁ नोदिता, M₄ कर्मसु (for नित्यशः) Ś₁ Ñ V B D₅ 10-13 नित्य (D₁₁ सत्य) प्रिय (V₃ नृप) हिते रता, D₂ 3 7 9 नित्ययुक्ता स्वल्ङ्कृता. —After 1^{cd}, M₄ ins 252*

2 ^a) V₂ D₇ 9 वृष्णिर्, V₃ D₂ 12 वृष्टिर्, D₁ सृष्टिर्, D₃ गृष्टिर्, D₅ विष्टिर्, M₄ धृष्टिर् (for धृष्टिर्) D₅ y marg. in जयतो D₆ (before corr) विजय (for विजय) —^b) Dt D₆ 8 सुराष्ट्रो (for सिद्धार्थो) Ś₁ Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 12 [S]यार्थ°, V₁ Dt D₁-3 6-9 राष्ट्रवर्धन, V₂ 4 B₄ D₅ 13 [S]यार्थ°, V₃ [S]स्वार्थ°, B₁ [S]प्यर्थ°, D₁₁ [S]प्यर्थसधक, T G M₁-3 ह्यर्थ°, M₄ चार्थ° (all to avoid hiatus) (for अर्थसाधक) —^c) Dt D₆ 8 अकोपो (for अशोको) Ś₁ Ñ₁ V B Dt D₁-3 5-13 M₄ धर्मपालश्च (D₁₃ before corr °बाणश्च), Ñ₂ मन्त्रपाल (submetric) (for मन्त्रपालश्च) —^d) V₃ सुमतश्च, B₄ सुचन्द्रश्च, D₄ सुमतश्च, D₁₃ सुमित्रश्च (for सुमन्त्रश्च) D₁₂ सोष्टमो, D₁₄ illeg (for चाष्टमो) Ś₁ भवेत्, B₁ 4 मत, Dt D₆ 8 [S]र्थवित्, D₃ स्मृत, G₂ 4 M₁ महान् (for ऽभवत्) V₂ सुमन्त्राष्टमोभवत्, D₁₁ सुमन्त्रो मन्त्रकोविद् —After 2, B₁ reads 254*

G 1 7 1
B 1 7 4
L 1 7 1

क्रत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥ ३
श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ।
कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ॥ ४
तेजःश्रमायज्ञःप्राज्ञाः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ।

3 Ś1 Ñ V B D1-3 7 9-13 read 3 before 1 M4 transp 1^{cd} and 3 —^a) D2 3 7 9 मन्त्रिणौ चैव, M4 चाप्यपचितौ (for द्वावभिमतौ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 5 10-13 मन्त्रिणावृत्तिजौ चैव, B3 मन्त्रिणा वृत्तिमपत्रौ —^b) D2 तावान्ताम् (for तस्यान्ताम्) B4 अपि (for क्रवि-) —^c) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 5 7 9-13 चेद (D11 om) वेदगापारगौ, B1 पडंग-वेदपारगौ —After 3, Dt D6 8 ins

251* सुयज्ञोऽप्यय जागालि काश्यपोऽप्यथ गौतम ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्वायुस्तथा कात्यायनो द्विज ।
पुनर्नक्षत्रिपिमिनित्यमृन्विजन्तस्य पौर्वका ।

Dt D6 8 cont, D4 14 S (M4 after 1^{cd}) ins after 3, while D2 3 7 9 subst for 4^{ab}

252* विद्याविनीता हीमन्त कुशला नियतेन्द्रिया ।

[D2 धीमन्, G4 M3 श्रीमन् (for हीमन्त). D2 3 7 9 M4 कुलीना (for कुशला) T3 विजितेन्द्रिया]

D3 9 cont 249* D14 T1 2 cont

253* परस्परानुरक्ताश्च नीतिमन्तो बहुश्रुता ।

4 ^a) M3 हीमन्तश्च (for श्रीमन्तश्च) T3 प्राज्ञा (for महात्मान) M4 मतिमतो विनीताश्च —^b) Dt D8 शास्त्रज्ञा (for शास्त्रज्ञा) T3 श्रुतः, M4 वागिमनो दृढा (for दृढविक्रमा) —For 4^{ab}, Ś1 Ñ V B (B1 reads after 2) D1 5 10-13 (D11 reads after 267*) subst, while D2 subst for 14^{cd}, D3 7 9 ins after 14

254* हीमन्तो विनयोपेता नीतिज्ञा विजितेन्द्रिया ।

[Ñ B3 4 श्रीमनो (for हीमन्तो) V4 D2 विनयो (for विनयोपेता)]

—For 4^{ab}, D2 3 7 9 subst 252* After 252*, D2 7 repeat, D3 9 ins 1 20 f 249*, then D2 3 9 cont

255* तैर्गुणैरपन्नपन्ना सर्वे सुविपुलोजन ।
पर्युपायन्त राजान वमरो वामवं यया ।

D11 reads 4^{cd} after 254* (for sequence of v 1 1) —^c) Ś1 Ñ V B D1 10-13 मतिः, D1 कातिः, D8 (before corr) कीर्तियत (for कीर्तिमन्त) Ś1 स्ववः, Ñ1 V1 B3 4 स्वविः, Ñ2 D2 10 11 13 स्वयः, V2 4 B1 2 (after corr स्ववः) सुविः, V3 पुरः, D1 चामिरता, D2 3 7 सुचमिता, D3 च विः, D12 न्यामः (sic), G1 प्राणिः (for प्रणिहिता) —^d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9-13 राज (V3 जा) निर्देशः, D1

क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न व्रूयुरनृतं वचः ॥ ५
तेषामविदितं किञ्चित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चरेणापि चिकीर्षितम् ॥ ६
कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
प्राप्तकालं यथा दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥ ७

राज्ञामादेशः D2 3 7 ins 256* after 4^{cd} which they read after 254*

5 D2 om 5 —^a) Ś1 Ñ V B D1 10-12 M4 चयः, D3 7 9 युता, D5 चयः, D13 चयः कृपा- (for क्षमायज्ञ-) D1 चृडा, D3 7 9 प्राज्ञा (for प्राज्ञा) —^b) B4 मापिता (for मापिणः) —^c) D9 वा कामः (for कामार्थः) Dt D6 8 कामाक्रोधाः —^d) D9 नावृचम् (for न व्रूयुर) M4 कचित् (for वच) —For 5^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst, D2 3 7 ins after 4^{cd}, repeating after 12, while D9 ins after 12

256* अलुब्धा धृतिमन्तश्च सत्यधर्मपरायणा ।

[D2 (first time) 3 7 (both second time) प्राज्ञाश्च (for अलुब्धा) D1 अलुब्धवृत्तिमतश्च, D11 अनुबद्धा धृतिमत (for the prior half)]

—D11 cont 268*

6 ^a) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 तेषाम् (for तेषाम्) D10 आविः (for अविदितं) D1 चाम्यीत्, D11 चित् (for किञ्चित्) —^b) D2 तेषु (for स्वेषु) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 चैव, D3 (om hapl) 7 9 M4 वास्ति (for नास्ति परेषु) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G4 M2 च (for वा) D2 om 6^{cd} —^c) G2 4 M1 4 च (for वा) —^d) G2 M1 परेण (for चरेण) D4 9 T3 M4 [अ]य (for [अ]पि) D2 चिकीर्षित, G4 चिकीर्षिता, M3 च कीर्तित (for चिकीर्षितम्) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst

257* चिकीर्षितं क्वचिद्राजो मित्रोदामीनविद्विषाम ।

[V2 B1 किञ्चित् (for क्वचित्) Ñ1 राजा, B2 राजा (for राजो) D11 नामोदामीनः (after corr *pr m* as in text) D1 reads राजा मित्राहुदामीनः यथावा चिकीर्षिता (cf Gitā 6 9 Cnt ed B O R.)]

7 ^a) M1 कुशलं (for कुशला) —^b) T3 परीक्षया (for परीक्षिता) D2 3 7 9 विरागा सर्वसमता (D2 सस्तुता), M3 नीतिज्ञा सत्यवादिन —After 7^{ab}, D2 3 9 ins

258* वर्धयन्तश्च धर्मेण कोशमूलं नदीपत ।

[D2 स्वः (for त) D- कोश मूल (for कोशमूल)] M3 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^c) G1 3 4 प्राप्तादाले (for काः) D12 G2 4 M1 3 च ये T1 3 च ते, T2 च यद् (for यया) M2 च सुतेषु ने विदुर्दण्डात् —For 7, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst, while D2 3 7 (after repetition

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥ ८
वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमुष्ठिताः ।
शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥ ९

ब्रह्मक्षत्रमहिंसन्तस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलावलम् ॥ १०
शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां संप्रजानताम् ।
नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥ ११

G 1.7 I
B 1.7
L 1.7

see above) 9 ins 1 1 after 256* and for 7^{ad}, subst.
1 2 which comes in succession

259* धर्माचारविवेकज्ञा सर्वत्र समदर्शिन ।
पुत्रेऽपि च प्राप्तदोषे धर्मतो दण्डपातिन ।

[(1 1) D3 पराचार-, D9 धर्माधर्म- (for धर्माचार-) V4
-विवेकागा, D1 2 7 9 -विवादज्ञा, D3 -विचारज्ञा (for -विवेकज्ञा)
S1 N V B D1 5 10-13 read 1. 2 after 8^{ab} —(1 2) V4
प्राप्तदोषे च (by transp), D2 प्राप्तदोषेपि, D9 हि° (for च
प्राप्तदोषे) D7 पुत्रे संप्राप्तदोषेपि (for the prior half) D13
“पातिन” (for दण्डपातिन)]

—D2 3 7 (marg) cont 260*, D9 261*

8 D9 om 8^{ab} D7 reads 8^{ab} after 11 M4 transp
7^{ad} and 8^{ab} (cf v1 7) —^a) N1 °समग्रणे, N2 V
B1 2 4 D10 कोष°, M3 °सरक्षणे, M4 °सजनने (for कोश-
संग्रहणे) D7 युक्तो (for युक्ता) D1 कोशसरक्षणसयुक्तास
(hypermetric) —^b) S1 N V B1 2 4 D1 3 10-13 तथा
वल- (for बलस्य च) D2 ब्रह्मणेनुसूयका (submetric),
D3 ब्राह्मणेप्यनुसूयका, D7 ब्रह्मस्वस्याविहिंसका, M3 बलस्य
परिसंग्रहे —After 8^{ab}, S1 N V B D1 5 10-13 read 1 2
of 259* (cf v1 7) —^c) Dt अहिते, D2 3 7 9 M4 अप्रियं
(for अहित) D2 3 9 वा (for च) —^d) D4 न विहंस्युर,
D7 अविहिंस्युर, T3 न निहंस्युर (for न विहिंस्युर) Dt D6 8
G1 3 M2 न हिंस्युरवि°, D9 न विगर्हति° —For 8^{ad}, S1 N V
B D1 5 10-13 subst, while D2 3 7 (marg) ins after
259*

260* अद्रोघारश्च धर्मेण शत्रोरप्यकृतागस ।

[V3 अत्रोद्धारश्च, D1 आयोद्धार, D2 3 7 अविरोधा (for
अद्रोघारश्च) D1 सु-, D2 स्व-, D7 हि (for च) V1 पुत्रो * * *
धर्मेण, V4 अद्रोघा वधवधेन (for the prior half) D2 3 अथ
(for अपि)]

9 °) D3 7 वीराश्च (for वीराश्च) D2 3 7 सुकुलीनाश्च
(for नियतोत्साहा) D9 M4 धी (M4 वी) राश्चैव कुलीनाश्च
—^b) D14 T1 2 °व्रता (for अनुष्ठिता) D2 3 9 °शास्त्र (D2
स्वेषु) प्रतिष्ठिता, T3 राजशासननिष्ठिता. —For 9^{ab}, S1 N
V B D1 5 10-13 subst, while D9 ins after 259*

261* आगतज्ञानविज्ञाना पितृपैतामहोचिता ।

[V3 आहात- (sic) (for आगत-) S1 V1 D13 आगता-
नागतज्ञाना (for the prior half) D11 -हिता, D13 -दित
(for -चिता)]

—^c) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 रक्षितारश्च (D3 ° स्व)

वर्णना V1 om 9^{ad} and the prior half of 1 1 of 262*.
—^d) N1 illeg for वा in वासि.

10 °) D2 कोशं त, D3 7 9 कोशं ते (by transp),
T3 स्वै° (for ते कोशं) D2 3 7 9 14 T1 2 सम (D14 T1 2
अभि) वर्धयन्, D4 Ctp अभि° (for समपूरयन्) —^c)
D2 3 7 9 अतीक्ष्ण- (for सुतीक्ष्ण-) —^d) D2 3 7 9 M4 पुरुषाणा
(for पुरुषस्य) —For 10, S1 N V B D1 5 10-13 subst

262* कोशसंग्रहणे युक्ता ब्रह्मस्वस्याविहिंसका ।

सुतीक्ष्णदण्डवेत्तार परार्थबलपौरुषा ।

[N1 illeg up to धे in 1 2 V1 om the prior half
—(1 1) The prior half=8^{ad} D11 कोष-, D13 लोक- (for
कोश-) V3 4 विहिं (V4 °*) सका —(1 2) V2 B (B2
before corr) D5 10-13 अतीक्ष्ण- (V2 °क्ष्णा), D1 अमीर- (for
सुतीक्ष्ण-) S1 V1 3 B1 2 (before corr) D1 5 11 13 दडा
(for दण्ड-) D6 जेतार, D10-12 नेतार (for वेत्तार) V1-3
D5 11 12 परात्म- (D6 11 °त्मा-) (for परार्थ-) S1 V1-3 B1
D13 -पौरुष, D5 11 -पौरुषे (for -पौरुषा) D1 परीता दडपौरुषे
(for the post half)]

S1 N V B D1 5 10-13 cont, D2 3 7 ins after 260*,
while D9 ins after 261*

263* परस्परैणाविरुद्धा प्रीतिमन्तः प्रियवदा ।

परापवादविरता गुणाढ्या न च गर्हिता ।

[D7 reads 1 1 in marg —(1 1) B1 -[अ]विबद्धा,
(for -[अ]विरुद्धा) D7 परस्परे न विरुद्धा (for the prior
half) —(1 2) B1 D9 -रहिता, B4 -निरता, D2 -भीताश्च,
D3 -विदिता, D11 -[अ]विरता (for -विरता) D7 परापवादे न रता
(for the prior half) S1 D13 पुण्याढ्या, D10 गुणा* (for
गुणाढ्या) D2 7 transp न and च V3 (before corr)
गर्हिता (for गर्हिता)]

S1 N V B1 2 4 D1 5 10-13 cont 267* (D11 om 1 1
and 2) —After 10, D2 3 7 9 ins

264* त्यक्तानृतकथा शूरा सर्वे ते तु प्रियंवदा ।

शुचयो गुणवन्तश्च सदस्याहितनिश्चया ।

[(1 1) D9 त्यक्त्वा (for त्यक्ता-) D3 °तस्य, D9 धर्मशीला
(for सर्वे ते तु) —(1 2) D2 सदस्य°, D9 °मित्र- (for
सदस्याहित-)]

B3 cont

265* धर्मतोऽपि प्रजानां च धनग्रहणतत्परा ।

Thereafter reads 267*

11 D2 3 om 11 S1 N V B D1 5 10-13 om 11^{ab}.
D7 reads 8^{ab} after 11 —^a) D7 शुचीनाम् (for शुचीनाम्).

G. 1 7. 15
B. 1 7. 15
L. 1 7. 15

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ।

प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रं पुरवरं च तत् ॥ १२

सुवाससः सुवेशाश्च ते च सर्वे सुशीलिनः ।

—^b) D7 अनुयायिना (for सप्रज्ञानताम्) —^c) B1 आसीत् (for नासीत्) V1 G1 om first वा (submetric), B3 (m, ong as in text) राज्ये° (for राष्ट्रे वा) D7 नासीत्तेषु पुरे राष्ट्रे —^d) S1 N V B D1 5 7 9-13 M4 तस्मिन् ना(S1 V2 3 B2 D7 9 13 वा) शुचिर्नरः (S1 D13 °व्रत°)

12 °) S1 N V1 3 B D5 9-13 M4 न दुष्ट कश्चिद् (by transp), V2 4 न दुःखी (V4 °-° खी) कश्चिद्, Dt D4 8 कचि°, D6 कचित्° (sic) (for कश्चिन्न दुष्टस्) S1 N V B D5 9-13 अपि, M4 अत्र (for तत्र) D1-3 7 न दुष्टश्चाभवत्कश्चिद्. —^b) M4 परदारो (for परदार-) S1 N V B D5 7 10-13 -[अ]मिमर्षक, D1-3 M4 -[अ] (M4 [s]) नसूयक (for -रतिर्नर) D9 द्रष्टु पुरवराणि च —After 12^{ab}, N V B D5 10-12 ins, while S1 D1 13 subst for 12^{cd}

266* कृन्तमासीदनुद्विग्न राक्ष तं परिपालितम् ।

[V3 राष्ट्रे (for राष्ट्र) V3 परिपालितं]

—^c) N V B D2 3 5 7 9-12 प्रशस्तं (for प्रशान्त) D5 12 एवमासीत्तद् (for सर्वमेवासीद्) —^d) T2 G1 2 M1 2 च यत्, M4 तथा (for च तत्) N1 °चेव पुराणि च, N2 V1 3 B1 4 D10 °पुरवराणि च, V2 4 B2 3 (m) D5 12 °पुरव(B3 orig °ध)नानि च, D2 3 7 9 11 राष्ट्रेषु नगरेषु च —After 12, D9 ins, D2 3 7 repeat 256* and cont 259* (cf v1 5 and 7 respectively), D2 3 7 further cont 260* (cf v1 8) —D13 cont 268*

13 cf v1 14 D11 om 13 D2 3 7 9 om 13^{ab} —^a) D14 (int lin) °म, M4 सुभाषाश्च (for सुवासस) —^b) D14 तेषु (for ते च) Dt D6 8 शुचिघ्नता (for सुशीलिन) T3 ते सर्वे सुप्रशालिन, M4 न च सवर्षशीलिन —^c) Dt D4 6 8 M2 हितार्थाश्च (for हितार्थ) D2 ते (for च) D3 नरेन्द्रश्च (for नरेन्द्रस्य) —^d) D2 3 7 9 जाग्रति, M4 ते जाग्रन् (for जाग्रतो) D2 3 7 9 ज्ञानचक्षुषा (D2 3 °प)

14 °) Dt D4 6 8 G1-3 M1 Ct गुरोर्, T3 गुणैर्, M4 पुरे, Cg k as in text (for गुरौ) D2 3 7 उपकारगृहीताश्च, D9 अरोगा प्रगृहीताश्च, Cm tp गुणागुणगृहीताश्च. —^b) G2 4 M1 विख्याताश्च, Cg as in text (for प्रख्याताश्च) D4 14 ° Cg k पराक्रमे (for पराक्रमे) —For 14^{cd}, D2 subst 254* —^c) D3 7 ज्ञातार, D14 T2 G2 M1 3 विख्याता, Cg t as in text (for विज्ञाता) D9 ज्ञातारोपि (pi on marg) विदेशेषु, M4 विदेशेष्वपि तज्ज्ञास्ते —^d) G4 सर्वेने (for सर्वतो) Dt D6 8 G4 Ct -निश्चया, Cg as in text (for -निश्चयात्) D3 9 सर्वैर् (D9 °वै) बुद्धिविनिश्चय. —For 13 and 14, S1 N V B D1 5 10-13 (D11 which

हितार्थं च नरेन्द्रस्य जाग्रतो नयचक्षुषा ॥ १३

गुरौ गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः ।

विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिविनिश्चयात् ॥ १४

om 13, subst only 1 3 and 4 for 14, B3 reads after 265* and others after 263*) subst

267* आर्यवेशा सुवचसो न च मदिग्धनिश्चया ।
नरेन्द्रवचनामक्तचेतमस्तत्परायणा ।
स्वगुणेषु परिख्याता नामरूपगुणान्वयै ।
परराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणाशुभि ।

[D11 om 1 1-2 —(1 1) D13 आर्यवेशा S1 मत्परायणे, N2 V1 3 B3 4 D5 12 सुमनसो, B1 सुवचसो (for सुवचसो) V2 आचार्यवेशवचसो (for the prior half) D1 °मष्टसुदय (for the post half) —(1 2) N2 °वच मक्त (submetric), V4 °वचन-काश्च (for °वचनासक्त-) V4 चेतमा (for °चेतस्) S1 D13 मत्परायणा (for तत्परायणा) D1 om 1 3 —(1 3) N1 V1 सुगुणेषु, V2 B4 गुणवु (B4 m °वु, ong as in text) दि-, B1 स्वगुणै नु-, D3 °स्व गुणेषु, D12 स्वगुणेषु (for स्वगुणेषु). D13 विख्याता (submetric) (for परि°) V4 स्वगुणं परराष्ट्रेषु (for the prior half) N2 om (hapl) the post half of 1 3 and the prior half of 1 4 B4 नाना- (for नाम-) S1 B3 4 D10 13 -[अ]न्विता (for -[अ]न्वयै) V4 विख्याता रूपगुणान्वयै (hypermetric) (for the post half) —After 1 3 D10 ins 265* —(1 4) B3 4 परमात्रेषु, D1 हराष्ट्रेषु सु, D5 11 12 °रान्धिपि (for परराष्ट्रेषु) V1 वि ता (for विख्याता) B4 नयबुद्धि- (for नयबुद्धि-) S1 N2 D13 °गुणा शुभा, V3 °गुणाशुभि, B1 4 °गुणात्मभि (for °गुणाशुभि)]

—Thereafter S1 N V B D1 5 10 12 (D10 after 1 3) cont, D11 after 256*, D13 after 12 ins

268* आसस्तत्र गृहीतास्तैः सर्वे वर्णा स्वरुर्मभि ।

[S1 D5 11-13 तदा (S1 °द) नुमस्ता, V1 तदानुक्ता (submetric), V2 तदनुरक्ताश्च, V3 तदात्महिता, B4 °नु, D1 नुन° (for तत्र गृहीतास्तैः) N2 सर्व- (for सर्वे) S1 D1 11 12 °गु V1 स्वधर्मभि, B4 स्वधर्मभि, D13 °स्वर्गभि (for स्वरुर्मभि)]
—After 14, Dt D4 6 8 14 S ins

269* अमितो गुणवन्तश्च न चायन्गुणपजिता ।
सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञा प्रकृष्या मपदान्विता ।
मन्त्रमवरणे शक्ता शक्ता मूढमासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञा मतनं प्रियपादिन ।

[D1 11 S (except M2 4) om 1 1 —(1 1) M4 अमिता (for अमिता) M2 °मांता M4 मूढमासु (for [आ]मनुजान्विता) —(1 2) D14 °न्याद- (for °न्याद-) M2 सत्त्वता (for सत्त्वता). M4 प्रकृष्ये (for प्रकृष्या) —(1 3) D1 °मपदान्वे (for °मपदान्वे) D14 T1 2 G2 M युग्म, T2 °मप

ईदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनघः ।
उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुधराम् ॥ १५
अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रञ्जयन् ।
नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः ॥ १६

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहितैर्निविष्टै-
वृतोऽनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त-
स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ १७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

G 1 7 18
B 1 7 24
L 1 7 19

(for first शक्ता) Dt D6 8 G2 M1 सक्ता, D4 M4 स्क्षणा,
M2 युक्ता (for second शक्ता) M4 om 1 4]

On the other hand, D3 7 9 11 ins (D11 after 267*)
254*, then D11 reads 4^{cd}, 5^{ab}, 256*

15 Ś1 D13 om 15^{ab} —^a) Ñ V1 3 4 B D1 5 7 10-12
अमात्यैरिदृशैस्तैस् (by transp), V2 अमात्यैरादृतैस्तैस्,
D2 3 9 अमात्यैस्तादृशैस्तैस् Dt D4 6 8 T3 M3 4 (after corr
स) च, D1 स (for तु) —^b) Ñ V B D1-3 5 7 10-12
[S] न्वित (for सन्ध) D2 3 om 15^{cd} D7 transp 15^{cd}
and 16^{ab} —^c) D9 सुप्रसन्नो, T3 (before corr as in
text) G2 M1 उपपन्नैर्, M3 उपपन्न- (for उपपन्नो) D7 9
गुणैरेतैर् (for गुणोपेतैर्) —^d) D7 9 महीमिमां (for
वसुधराम्) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst

270* धर्मेत पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् ।

[D1 पालयामास धर्मेण (for the prior half)]

16 D9 om (hapl ?) 16^{ab} to 1 3 of 271* D7
transp 15^{cd} and 16^{ab} —^a) V4 B3 Dt D1 3-5 7 8 10
अवे (D8 before corr °पे) क्ष्य°, B4 आवक्ष°, D2 (after
corr *pr m* as in text) °माण-, D13 अयेक्ष°, G1 अन्वेक्ष°,
G3 अन्वेष्° (for अवेक्षमाणश्) V3 °माण स चारेण (hyper-
metric) —^b) Dt D6 8 रक्षयन्, T3 वर्धयन् (for रञ्जयन्)
Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 महीं सूर्यं इवाशुभि, D2 3 M4
सर्वाश्वा (M4 धर्मेणा) रजयन्नजा, D7 सर्वाश्च रजयन्नजा
—After 16^{ab}, Dt D2-4 6-8 (D7 after 15^{cd}) 14 S ins

271* प्रजाना पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन् ।

विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्य सत्यसगर ।

स तत्र पुरुषच्याघ्र शशास पृथिवीमिमाम् ।

[D2 7 om 1 1 and 2 D3 M4 om 1 1 —(1 1) G1
निधर्म (for अधर्म) —(L 2) D3 M3 सर्व- (for त्रिषु) M4
transp विश्रुतस् and वदान्यस् Dt श्रुत° (for सत्यसगर)
—(1 3) G2 शशास (sic) (for शशास) D2 3 7 प्रशशास
धरामिमा (for the post half)]

—^c) V3 D1 [अ] भ्य (V3 °भ्या) गच्छत्, B4 [अ] धिगच्छेत्
(for [अ] ध्यगच्छद्) Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 क्वचित् किंचिद्
(Ś1 B1 D13 कचिद्, Ñ1 V4 कश्चिद्, D11 तुल्य), D3 वि*ष्टा

वा (for विशिष्ट वा) —^d) Ś1 D13 ऐक्ष्वाक, Ñ1 ऐक्ष्वाकु,
Ñ2 V B D1 5 10 12 इक्ष्वाकु, D11 विशिष्टं (for तुल्य वा)
D3 श-न्म्, M4 रिपुम् (for शत्रुम्) —After 16, Dt
D4 6 8 14 S ins

272* मित्रवान्नतसामन्त प्रतापहतकण्टक ।

स शशास जगद्राजा दिवि देवपतिर्यथा ।

[(1 1) T2 3 (both before corr) G4 न तु (for नत-)
M3 -[उ] द्रुत- (for -हत-) —(1 2) G1 3 प्रशशास, M2 शशास
स (by transp) D14 T1 2 G2 4 M1 3 4 दिव (for दिवि)
M4 देवेश्वरो (for देवपतिर्)]

17 ^a) Ś1 Ñ B2 D5 10 11 13 भर्तृहिते, V2-4 B3 4 भर्तृ°,
D4 8 T1 G M मंत्र (G1 [before corr] M3 मन्त्रि) हिते,
D7 साधुहिते, D12 नृप° (for मन्त्रहितैर्) D9 विशिष्टैर्
(for निविष्टैर्) —^b) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 विद्वद्भिरासै
(for वृतोऽनुरक्तै) V2 कुलजै (for कुशलै) Ñ (Ñ- m)
V B D10 G2 M1 समस्तै, M3 समेतै (for समर्थै) —^c)
D3 7 9 -सहस्र- (for -मवाप) D7 12 युक्तैस् (for युक्तस्) V4
स पालयन्नरपतिरवाप दीप्ति (hypermetric), D1 2 °दीप्यत
(D1 दर्पित) दीप्तिमद्भिस् —^d) D9 °मयो (for तेजोमयैर्)
B1 दोर्मिर् (for गोमिर्) Ñ V B D2 5 10-12 [अं] बरे, T2 3
G2 4 M2 [उ] दित- (for [उ] दितो) Ś1 D13 °र्क इवाशुसवै
(D13 °नै.)

Colophon Ś1 Ñ2 D5 10 13 om इति Ñ1 V B Dt
D2 3 6-9 11 12 ins आर्षे (D2 आर्षे श्रीमत्), while D4 14 S
(except M4) श्रीमत् after इति Ś1 Ñ V B D5 6 10-14 S
om श्री. Ś1 Ñ2 D4 10 13 14 S om रामायणे Dt D2 8 9
ins वाल्मीकीये after रामायणे —Kānda name Ś1 Ñ2
D5 10 12 13 om V B आदिकाण्डे, D1 अयोध्याकाण्डे —After
Kānda name, D3 reads अयोध्यापर्वणि —Sarga name
Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 9-12 अमात्यवर्णन नाम, D3 7 मन्त्रिवर्णनं,
D13 आमात्य ः * नाम —Sarga no (figures, words
or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 S om Ś1 Ñ2
B2 3 D10 11 7, V2 9, V3 D1 6, D7 5, D2 3 षट्, D6 9 S
word as in text, Dt D4 8 14 both (as in text).
—After colophon, T2 concludes with श्रीरामजय, G1 2 4
M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

. I 8. I
. I 8. I
. I 8. I

तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीदंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३

8

1 Ś1 begins with ॐ —^a) Ś1 Ñ V B D5 10-13 धर्मप्रवा (D13 °दा) नस्य, Dt D1-3 6-8 M1 चैवप्रभाव (D1 °धान) स्य (for त्वेवंप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1^b —^b) D2,3 7 9 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1^c —^c) D1 सुतार्थं, M3 स्तोकार्थं (for सुतार्थं) D9 तप्यतो राज्ञो, D11 °मान १, D12 °मा - स्य (for तप्यमानस्य). —^d) Ś1 Ñ2 V3 B2-4 D1 10 13 नाभूद्, D2 न स्याद् (for नासीद्) D12 °घर (for वंशकर) B4 शुभ- (for सुत-)

2 D3 om 2^{ab} (cf v1 1) —^a) G1 चित्यमानस्य (for चिन्तयानस्य) D4 14 T G4 M4 [हृ]य (for [ए]वं) —For 2^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 2,5 7 9-13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरूपज्ञेय महामते ।

[D2 9 त्वेव, D7 चैव (for बुद्धि) D2 7 9 बुद्धिर्जाता, D11 उत्पन्नैव (for उत्पन्नेय) V1 महामुने, V4 D1 3 7 9 11 महात्मन, B1 मरीपते (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to स्य in ^d —^c) Ñ2 V1 3 B3 4 D4 (after corr as in text) 10 °र्थो, D1 °र्थ (for सुतार्थं) —^d) B1(m as in text) न किमर्थं (by transp), D1 M4 किं पुनर्न, D12 किम- (for किमर्थं न) V1 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 ^a) Ś1 V2-4 B1 2,4 D1 5 11-13 G4 M4 सुनिश्चिता, G1 स निश्चित्य (for स निश्चिता) V1 बुद्धि (for मति) —^b) D3 बुद्धिवान् Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 यष्टव्ये (V3 °ष्टु वै) वसुधाधिप (D12 °पति) —^c) M4 तन्निमि (for मन्त्रिभिः) Ś1 Ñ V1 3 4 D1 5 10 12 13 संमन्य, D11 मन्त्रज्ञे (for धर्मात्मा) V2 मन्त्रिभिः सहसामन्य —^d) Dt D6 8 अपि (for एव) T2 महा° (for कृतात्मभिः) Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 तै स्वामि (D1 स्वामिने, D11 स्वामिनो) हित-कारिभिः

4 ^a) Ś1 Ñ V B D10-13 तत्र, D5 तव, M3 तदा (for ततो) Dt D6 8 महातेजा (for इदं राजा) —^b) B4 मन्त्र°, D11 त्रि° (for मन्त्रिमत्तमम्) —^c) D11 ज्ञान- (for ज्ञानय). Ś1 Ñ V1 3 B1 2 D5 10-13 सर्वा (D11 °-स्त्व, V2 4 सर्वास्तान्; B3 4 सर्वास्तु (for मे सर्वान्). —^d) M4 त्वं (for

ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरुंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः स्रुतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्त्व पुत्रागमं प्रति ॥ ६

तान्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरुन् (Ś1 D11 13 °न्द्रिजान्), T3 समस्तान्वेदपारगान् —After 4, Dt D4 6 8,14 S (except M4) Cr m g k t read for the first time 1 11 5-20 repeating them in their proper place, thereafter cont here

274* विमर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं यथावत्कतुराप्यताम् ।

[(1 2) cf 5° Dt D6 8 T3 M2 Ck t °संदिष्टे, D4 °दृष्टेय; G2 M1 इह सदिष्टे (for उपदिष्टेस्य) T2 ऋतुरेव समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* ततः स गत्वा ता पत्नीनरेन्द्रो हृदयप्रिया ।
उवाच दीक्षा विद्वात यक्ष्येऽहं सुतकारणात् ।
तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यग्रोभन्त पद्मानीव हिमात्मये ।

[(1 1) Dt D6 8 हृदयगमा —(1 3) G1 3 तस्य (for तासां) G1 3 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(1 4) G2 M1 हिमक्षये.]

Then read Colophon अष्टम सर्ग, then T2 reads श्रीरामचन्द्राय नमः ।

5 For 5, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst, while Dt D6 8 M3 ins 1 2 only after 5^{ab}

276* एवमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रूयतां तावत्पुराणे यन्मया श्रुतम् ।

[Ñ1 om 1 1 —(1 1) D2 7 स राजा (D2 °जा) तु (D7 तु), D9 तु राजा वै (for नृपतिना) —(1 2) D1 एतत् (before corr °तां), D11 तद्यत् (for तावत्) Dt D6 8 9 M3 श्रूयतां यत् (D8 तत्, M3 य) पुरावृत्त (for the prior half) D2 पुराणां, D3 ब्रह्माणे (sic) (for पुराणे) Dt D6 8 M3 च (for यत्)]

6 ^b) D5 11 12 पुरा (for पूर्व) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V2-4 B D10 13 M4 यथावत्प्रोक्त (V3 °सप्रोक्त, M3 °वै प्रोक्त) वान्पुरा, V1 कथयामास वै पुरा —^d) M4 प्रभो (for प्रति) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ V B D5 10-13 subst.

277* मन्त्रिव्य विदुषा मध्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
 ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
 स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
 नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
 द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
 लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
 तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।

[V1 भविष्यद् (for भविष्य) D10 समुद्भवे (for समुद्भवम्)
 V3 तव पुत्रस्य सभव (for the post half)]

7 " D1-4 काश्यपस्य Dt D2 4 6-8 14 T2 M3 च (for
 तु) Ś1 Ñ V B D5 10-13 अस्तीह क (V1 2 का)श्यप
 सुतो —^b) D9 वैभाण्डक, D14 S (except T3) here and
 elsewhere below विभण्डक (for विभाण्डक) V2 B2 D3
 स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) —^c) D3 ऋष°, D7 13 ऋषि°
 (for ऋष्यशृङ्ग) —^d) D3 ऋष्य (for तस्य) G2 4 M1 2
 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 " Ś1 D13 जातु°, Ñ V B2 4 D1 10 M4 जात° (B4
 D1 °त), B1 जातसमृद्धो, B3 जातसंबधो (m °संवृद्धो),
 D3 °संवृद्धो (for नित्यसंवृद्धो) —^b) D2-4 7 वनचरै सह
 (for °चर सदा) T3 तथा, G1 3 M2-4 तदा (for सदा) Ś1
 Ñ V B D5 10-13 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो नरेश्वर, D3
 मुनिवचनचरै सह (corrupt) —^c) D4 9 नान्यज् (for
 नान्यं) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) —^d) T1 2 M3 मर्त्यं
 (for नित्यं) D4 G4 M3 पित्रानु°, T2 पित्र्यनु° (for पित्रनु°)
 D2 3 7 9 मानव पितर विना, T3 स नित्य पितृशासनात्, M4
 मानव जनवर्जनात् —For 8^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13
 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कचिन्मानव पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D5 12 नान्यत् (for नान्य) V2 प्रज्ञास्यते (sic), D5
 प्रनास्यते (sic) (for प्रज्ञास्यते) V1 4 D1 5 किंचित् (for कचिन्).
 D1 मानुष पितर विना (for the post half)]

9 " Ś1 तस्याच्छिन्नं ब्रह्मचर्यं, Ñ1 B2 4 D12 M4 तस्यास्कन्न
 (D12 °न्न) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10
 °स्य)न्यूनं ब्रह्मचर्यं, V1 D5 11 तस्या (D11 °स्य)नून ब्रह्मचर्यं,
 V3 तस्यान्योन्यं ब्रह्मचर्यं, V4 तस्य स्किद (sic) ब्रह्मचर्यं,
 B1 तस्याक्षुण्ण ब्रह्मचर्यं, D1-3 7 9 तस्यात्युग्र (D1 °स्य
 तत्त्व, D2 °स्य पूर्व) ब्रह्मचर्यं, D13 तस्याच्छिद्रं ब्रह्मचर्यं.
 —^b) D3 महात्म, D11 महात्मना (for महात्मन) —^c)
 Ñ1 लोके च, D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4
 प्रति त, D9 पूजितं, D12 प्रविधित (sic), T2 प्रथितो (for
 प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 M4 चोम्र, D3 चाग्र्य, D9
 ब्रह्म- (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोम्र. —^d) Ś1 Ñ V B
 D1-3 5 7 10-13 M4 तप (V3 °त)स्तस्य (D11 °स्त)भविष्यति

10 " D3 [ए]व (for [ए]वं) Ś1 Ñ V B D1 5 10-13

अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
 एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
 अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
 तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
 अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
 अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
 ब्राह्मणाञ्जश्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३

G. 1 8. 13
 B 1 9 10
 L 1 8 13

M4 तयोरत (D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1
 V2 D1 13 °व) —^b) Ś1 Ñ B2 3 D3 9 11 13 समभि (D13
 °ति)वत्स्यति, V1-3 D5 7 °वत्स्यति, V4 °वत्स्यते, B1 °वत्सति,
 B4 D12 °वत्स्यते (D12 before corr °वत्स्यते), D1 °वत्स्यत
 (sic), D2 °वत्स्यत, D4 G2 M1 4 °वर्तते, D10 °वत्स्यति
 (sic) (for °वर्तत) —^c) D1 9 अग्नीन् (for अग्नि) G3
 जिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) —^d) D5 च sup in Ś1
 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विनं (Ś1 D13 °न, B3 m as
 in text), D1 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 " V1 काले (submetric), D6 कालेषु, D11 का
 (for काले तु) —^b) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 M4 here
 and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमपाद (for
 रोमपाद) D4 प्रतापवान्. —^d) D2 (before corr)
 महात्मन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 " Ś1 Ñ2 V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1
 °माभावा, D5 °माभवा), D3 °क्रम देव, D10 °क्रमभरा, D11
 [अ]व्यतिक्रम (before corr मा)भवा (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो)
 —^b) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 5 10-13 [अ]तिदारुणा (for
 सुदारुणा) —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 जनपदे (D11 °प),
 D6 सुघोरा (submetric), D9 G2 °रामि, M1 °रा हि (for
 सुघोरा वै) —^d) Dt D6 8 M3 -लोक, Cr m g as in text
 (for -भूत) D9 M4 -क्षया° (for -भया°) Ś1 Ñ V B D1-3
 5 10-13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °कार्षिका) —After 12, D2
 ins 280*, then cont

279* (14^{ab}) भवन्त श्रुतदृष्टार्था लोकदृष्टान्तवेदिन ।
 यथा च प्रशमेच्च सर्वभूतक्षयावहा ।

13 " D9 अनावृष्टौ D2 7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया).
 —^c) Dt D2 6-8 सवृद्धान्, D4 reads in marg, D9 M3
 -संपन्नान्, M1 -वृद्धास्तु, M4 -विद्याश्च (for -वृद्धाश्च) —^d)
 V2 B2 4 °नाय्य, D2 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स
 पार्थिव, D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13, Ś1
 Ñ V1 3 4 B1 3 D1 3 5 10-13 subst, while V2 B2 4 subst
 1 1 for 13^{ab} and ins 1 2 after 13, D2 ins both lines
 after 12

280* अनावृष्ट्या तया राजा स तदा परिकल्पित ।
 प्रवक्ष्यति ज्ञानिनो विप्राननावृष्टिप्रतिक्रियाम् ।

I 8 I4
I 9 10
I 8 I4

भवन्तः श्रुतधर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥ १४
वक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभाण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १५
आनाय्य च महीपाल ऋण्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।

[(1 1) D11 अनावृषा (sic) N2 V1 3 B2 3 D5 10-12 तदा स (by transp), V4 स तथा (for स तदा) V3 निचक्रपित, D5 परिकीर्तित, D13 परिकीर्षित (sic) B4 तदा सपरिकीर्षित (for the post half) — (1 2) V1 प्रकृति-, V3 प्रवक्ष्यति (hypermetric), V4 वृच्छति, B1 प्राहामि-, B2 (marg as in text) D5 12 वक्ष्यति, B4 D3 प्रक्षति, D11 प्रवृत्ति- (for प्रक्षति) D11 (before corr) जानननो (for जानिनो) V1 वृद्धान् (for विप्रान्)]

14 ^a) S1 V B4 D11-13 श्रुति(S1 °त)दृष्टानैर् (V1 D11-13 °दृष्टार्था), N1 श्रुतिमन्त्रादि-, N2 B3 D10 श्रुतिवृत्तातैर्, B1 °वतो वै, B2 °वतारै (sic), Dt D6 8 °कर्माणो, D3 श्रुतिकर्मज्ञा, D5 °दृष्टार्था, D10 °वृत्तज्ञा (for °धर्माणो) —^b) S1 D3 5 लोकदृष्टात-, N V B D1 10-13 M4 लोकवृत्तात-, Dt D4 6 8 T3 G3 4 M1 3 लोक°, D2 लोकचात्र-, (for लोके चारित्र-) M4 °बोधिदा (for °वेदिन) S1 D2 om (hapl!) 14^c-15^b —^c) D9 °गन्ध (for समादिशन्तु) —^d) G4 om from यथा to ऋण्यशृङ्गं in 16^b —For 14^{ad}, N V B D1 3 5 10-13 M4 subst

281* ममाज्ञा दातुमर्हति यथावत्प्रशमेदियम् ।

[N1 -तुम् (for दातुम्) N V3 4 B2-4 D3 10 11 यथा च (for यथावत्) M4 इद (for इयम्)]
while D7 subst

282* यथा भवति मे राष्ट्रे वृष्टिस्तत्सुविधीयताम् ।

—After 14, Dt D6 8 Ct ins

283* इत्युक्तास्ते तनो राज्ञा सर्वे ब्राह्मणसत्तमा ।

15 G4 om 15, S1 D2 om 15^{ad} (cf v1 14) —^a) D3 9 ते वक्ष्यति (by transp) D14 यथा° (m as in text), M4 महीपाला (for महीपाल) —^b) D4 (before corr) ब्राह्मण- (for ब्राह्मणा) Dt वेदपारण (for वेदपारणा) —For 15^{ad}, N V B D1 5 10-13 subst

284* ते तमाज्ञापयिष्यन्ति श्रुतिवृत्तान्तवेदिन ।

[V2 °पयति स्म (for °पयिष्यन्ति) N1 V4 B (B2 m, B3 orig as in text) -दृष्टात-, N2 D5 10 13 -वेदात, D12 -वेदाग- (for -वृत्तान्त-) D5 -वादिन (for -वेदिन) D11 ब्राह्मण ब्रह्मवादिन (for the post half)]

while D7 subst

285* लोमपाटवच श्रुत्वा ते वक्ष्यन्ति द्विजोत्तमा ।

—^c) D1 12 विभाण्डक, D13 विवाण्डक- (for विभाण्डक-) B4

प्रयच्छ कन्यां शान्तां वै विधिना सुसमाहितः ॥ १६
तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेन वै शक्यमिहानेतुं स वीर्यवान् ॥ १७
ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयिष्यति सत्कृतान् ॥ १८

-सुतो, D3 om (for सुतं) —^d) D14 illeg (for सर्वोपा) S1 N V B D1 5 10-13 त्व(V4 त)मानय (for इहानय)

16 G4 om up to ऋण्यशृङ्ग in ^b (cf v1 14) —^a) Dt D6 °तु, D1 आनयैव, D2 3 9 आनारयैव(D9 °न), D4 14 T1 2 M2 आनीय च (T2 तु), D7 आनीयैव, G2 M1 आनयित्वा (for आनाय्य च) S1 D13 महातेजा, N V B D5 10-12 महाराज (V2 B3 °जम्), D1 M4 महात्मानम्, D2 3 7 9 महाभागम् (D7 9 °ग) (for महीपाल) —After 16^a, M3 repeats 15^b changing nom pl. into acc sing —^b) D5 ऋषि°, T2 °श्रिगं (for ऋण्यशृङ्गं) S1 N V B D2 3 5 10 11 13 M4 ऋषे. सुतं, D1 7 मुने सुत, D9 तु सत्कृत (for सुसत्कृतम्) —After 16^{ad}, Dt D6 8 repeat 15^{ad} changing nom pl into acc sing —^c) D2 3 7 त्व तस्य (D7 °स्मै) (for शान्ता वै) S1 N V B D1 5 10-13 प्रयच्छास्मै (B3 देहि तस्मै) सुता शता (D1 भायाँ) —^d) D1 शता च (for विधिना) B1 °दित, B3 सुमहाहित, M4 °हितै (for सुसमाहित.)

17 D2 om 17 and 18 —^a) S1 N V B D5 10 12 13 एतद्वच, D1 3 7 9 11 तद्वचन (for तु वचनं) —^b) D1 अवाप्स्यति, D3 प्रपश्यति, D7 °ति (for प्रपत्स्यते) S1 N V B D5 10-13 M4 स (B4 D11 om स submetric) राजा चितयिष्यति —^c) S1 N2 येन (for केन) S1 N2 V3 D3 5 7 9-12 14 S (except G4) वै शक्य, D1 [आ]नयेयम् (for वै शक्यम्) —^d) V2 ऋषिं नेतुम्, D1 ऋषिशृङ्गम्, D3 इह नेतु (for इहानेतुं) S1 N V B D1 5 10-13 इति प्रभु, T3 सपर्यवान् (sic) (for स वीर्यवान्)

18 D2 om 18 (cf v1 17) —^a) G1 damaged up to राजा D3 स°, M4 °श्चित्य (for विनिश्चित्य) —^b) D3 7 9 मन्त्रिभि सह मन्त्रवित् —^c) D4 (before corr) अमात्यश्च (for अमात्याश्च) —^d) D4 14 T G M1 2 Cr m g तत् प्रेष्य (G1 °क्ष्य)ति (for प्रेषयिष्यति) D4 T3 धर्मवित्, D7 9 11 यत्नत (for सत्कृतान्) —For 18, S1 N V B D1 5 10-13 subst a passage of 6 lines, while D3 subst for 18^{ad} 1 1 and 2, then cont 1 6, D7 9 ins 1 6 only after 18

286* स निश्चय यदा राजा स्वयं नाधिगमिष्यति ।
तदामात्यान्समाहूय प्रतिवक्ष्यति निश्चयम् ।
पुरोहित जनाश्रान्यान्मन्त्रनिश्चयकोविदान् ।
ते चापि पृष्टा नैवास्य प्रतिपत्स्यन्ति निश्चयम् ।

ते तु राज्ञो वचः श्रुत्वा व्यथिता वनताननाः ।
न गच्छेम ऋषेर्भाता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥ १९
वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च तान्क्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥ २०

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिर्ऋषेः सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवः शान्ता चास्मै प्रदीयते ॥ २१
ऋष्यशृङ्गस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।
सनत्कुमारकथितमेतावद्वाहृतं मया ॥ २२

G 1 8 29
B 1 9 19
L 1 8 28

यदा तदा स्वय राजा मन्त्रिणस्तत्र वक्ष्यति । [5]

आनयध्व महाभागमृष्यशृङ्ग सुसत्कृतम् ।

[(1 1) D12 सुनिश्चय V2 D1 3 11 तदा, D12 ततो (for यदा) V2 यदा (for स्वय) Ñ1 B1 2 transp यदा and स्वय V2 नामि°, D1 एव करिष्यति (for नाधिगमिष्यति) —(1 2) V1 partially lost the post. half V4 तदामात्य, D5 स अमात्यान् (for तदामात्यान्) Ñ D10 °प्रक्षति, V4 परि°, B1 °प्रक्षति (sic), D1 परिपृच्छति, D3 परि- क्षति, D13 °पक्षति (sic) (for प्रतिवक्ष्यति) D1 [अ]सशय, D3 सशय (for निश्चयम्) D3 om 1 3-5 —(1 3) V2 3 B1 पुरोहितजनाश्, V4 म च पुरोहिताश्, D10 °जनश् (for पुरोहित जनाश्) —(1 4) D1 चैव, D11 वानि- (for चापि) S1 B1 4 पृष्ठा, V3 पृष्ठा, V4 पृष्ठाश्, D1 पृष्ठास्, D11 पृष्ठा (sic) (for पृष्ठा) Ñ1 B1 2 नैवात्र, V4 चैवास्य, D1 तैस्तत्र (for नैवास्य) V2 D12 °वक्ष्यति, V3 °पश्यति, D10 °प्रक्षति (for प्रतिपत्स्यन्ति) —(1 5) D1 स्वकान् (for स्वय) S1 D5 12 पुरोहितममात्याश्च प्रेषयामास यत्नत —(1 6) Ñ1 V1 3 B वला(B3 m वना also)त्तस्माद्, Ñ2 V2 4 D10 वनात्तस्माद् (for महाभागम्) Ñ V B1 2 4 D10 13 ऋषे सुत, B3 मुने सुत, D9 11 सुसत्कृत (for सुमत्कृतम्) D1 मन्त्रियोगाद्वे पुत्र गत्वानयत तत्स्वय]

—After 1 3, B3 ins

287* उपाय क्रियता येन आगमिष्यति वै द्विजः ।

[Note hiatus between येन and आगमिष्यति]

19 °) V1 तैश् (for ते) Ñ V B D1 10 च (for तु) —^δ S1 Ñ2 D5 9-13 विक्रवानना (D9 °नरा), V1 B2 D1 2 7 दीनचेतस, D3 दीनमानस (sic), D4 14 T1 2 G1 3 4 M2 4 Cg k विनतानना, Ct as in text (for वनतानना) Ñ1 V2-4 B1 3 4 भूय एव महीपते (V3 महाद्युते, V4 महीपति) —^c Ñ V2-4 B1 D1 G1 3 गच्छाम, D4 5 गच्छेत्स, G2 4 M1 गच्छेयुर् (for गच्छेम) M4 न गच्छामेत्त्वपेर्भाता(sic). —^d Ñ1 V B1 2 D11 इति(V3 इह) वक्ष्यति (V1 रक्षति), D1 2 7 प्रतिवक्ष्यति (D1 °वक्षति) (for अनुनेष्यन्ति) S1 D3 5 7 8 (before corr) 11.13 G1 3 ते (for त) Ñ2 B3 4 D10 इति त नृपसत्तम —After 19, D3 9 ins 1 12 of 289* repeating it there (cf v 1 22)

20 °) D12 चितयित्वा (sic) (for चिन्तयित्वा) Ñ1 तु, Ñ2 V1 3 B2-4 D10 च, T3 [अ]थ (for ते) V2 °त मत्रयित्वा —^δ M4 बुद्धा (for तस्य) D6 (before corr) [उ]पायांश् (for [उ]पायाश्) S1 Ñ V B D3 5 7 9 10-13 बहुस्तत, D14 T1 2 M2-4 च (M2 तु) तत्क्षमान् (for च तान्क्षमान्) —For 20^{ab}, D2 subst 1 2 of 289*, while D7 ins after 20^{ab}, repeating it in its proper place

—^c V3 अन्वेप्यामो, D4 (before corr) अनेप्यामो, G2 ज्ञानेप्यामो (sic) (for आनेप्यामो) Ñ V B तं च, D10 ते च, M4 विप्रे (for विप्रं) S1 D2 3 5 9 11 13 वय तमानयिष्यामो, D7 वचयित्वानयिष्यामो, D12 वयमानयिष्यामो (submetric). —^d Ñ2 reads च in marg D9 रोषो, D12 sup lin (for दोषो) —For 20, D1 subst, while Ñ V B D10 11 M4 ins (except 1 1) after 20

288* चिन्तयित्वास्य कार्यस्य प्रतिपद्याम निश्चयम् ।

इति तेषा वच श्रुत्वा भूय स पृथिवीपति ।

तैरेव सह संचिन्त्य मन्त्रिर्मिर्मन्त्रनिश्चयम् ।

[(1 2) M4 तत (for भूय) —(1 3) M4 सन्त्य (for संचिन्त्य) Ñ V B D10 11 तृतीयेहनि निश्चित्य (B4 D11 ऋक्षित्य) (for the prior half) D11 om मि in मन्त्रिभिर्]

21 °) D6 14 T2 G1 M2 3 वर्षयेद् (for ऽवर्षयद्) D14 T1 G2 M1 देव, T2 दैव, G1 3 देव, M3 एव (for देव) —For subst for 21 cf v 1 22

22 °) G1 ऋष्यशृङ्गाख्य-, G2 °शृङ्गोस्य. —^δ T3 तव पुत्रान् (by transp) —For 21-22, S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

289* वेद्यामिर्मुनिरूपाभिरानेष्याम ऋषे सुतम् ।

लोमयित्वा ह्युपायेन स्वा पुरीं पितुराश्रमान् ।

वर्षिष्यति ततो देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।

तस्याभ्यागमनादेव मुनिपुत्रस्य भीमत ।

तत स राजा विधिवच्छान्तां तस्मै प्रदास्यति । [5]

स्वका दुहितर भार्या रूपौदार्यगुणान्विताम् ।

एव तस्य स जामाता भविष्यति महायशः ।

लोमपादस्य राजर्षेर्ऋष्यशृङ्ग प्रतापवान् ।

राज्ञो वशरयस्यापि स पुत्रानमिकाक्षितान् ।

विधास्यति महातेजा हविर्हुत्वाध्वराम्निषु । [10]

सनत्कुमारवचनमिति वै सश्रुत मया ।

ऋषिमध्ये कथयतस्तथा तदिति मे मतम् ।

[(1 1) S1 B4 D13 -वेद्यामिर्, D5 11 -वेद्यामिर्, D9 12 -वेद्यामिर् (for -रूपामिर्) Ñ1 B1 2 M4 आनयिष्यन्, Ñ2 आनयिष्यन्, V1 B3 D10 11 आनयिष्यन्, V2-4 B4 आनयिष्ये, D1 आनेष्यन्, D3 आमेष्यामो (sic), D7 आनीय तन् (for आनेष्याम) D1 3 9 मुने (for ऋषे) —(1 2) D2 subst 1. 2 for 20^{ab}, while D7 ins. after 20^{ab} S1 भोजयित्वा (for लोमयित्वा) S1 V4 D2.3 5 7 9 11-13 M4 [अ]भि- (for हि) Ñ V2 4 B D1 10 M4 स्वपुर, V1 सत्वर, V3 पुरुष, D2 त्वा पुरि (for स्वा पुरी) D13 आश्रम (for आश्रमाद्) —(1 3) V1 B4 वर्षयिष्यन् (hypermetric), V2 वर्तिष्यति

अथ हृष्टो दशरथः सुमन्त्रं प्रत्यभाषत ।

| यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥ २३

इति श्रीरामायणे वाल्मीक्ये अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(for वधिष्यति) B₂ D₁ तदा (for ततो) D₁₃ देव (for देवस्) S₁ D₂ 3 5 7 9 11 12 भविष्यति ततो (S₁ सुतो, D₉ ततो भविष्यते) वृष्टिस्तस्य (D₃ °व, D₁₁ °ष्टी राष्ट्रे) राज्ञो (D₁₁ नम्य) महात्मन —(1 4) V₂ [अ]द्यागम°, V₃ चागम°, B₁ 2 4 ह्यागम°, D₇ 13 [अ]भिगम° (for [अ]न्यागमनाद्) N₁ V₁ B D₁₀ 13 ऋषि- (for मुनि-) N₂ -पुत्र (for -पुत्रस्य) —(1 5) D₇ त- सु- (for तत स) S₁ D₂ 3 5 7 9 11 12 ऋत्या (for शान्ता) N₁ M₄ तस्य, D₂ om (for तस्मै) V₄ प्रयच्छति (for प्रदायति) —(1 6) D₅ (before corr) न्वाका, M₄ एका (for न्वाकां). D₁ जाया (for भार्या) B₄ -सम° (for -गुणान्विता) —(1 7) S₁ D₂ 3 5 7 9 11 12 स तस्य (by transp), D₁ °च, D₃ सत्यस्य (for तस्य स) N₂ V₁-3 B₂-4 D₁₀ 13 महातपा (for महायज्ञा) —(1 8) D₁ राजर्षिर् (for राजर्षेर्) S₁ D₇ ऋषिशृङ्ग, D₁₁ (before corr) ऋषिशृङ्ग (for ऋष्यशृङ्ग) D₁₁ प्रताःवान् —(1 9) B₁ स्वपुत्रान् (for न पुत्रान्) D₂ °काक्ष्य तान्, D₁₃ अति° (for अभिकाक्षितान्) —(1 10) S₁ D₂ 3 5 7 9 11 12 °यज्ञे (for महातेजा) V₃ दत्त्वा, B₁ 4 भूत्वा (for हुत्वा) S₁ D₅ 9 11 12 हुताग्ने, V₁ पुरा°, M₄ [अ]ध्वरे° (for [अ]ध्वराग्निषु) —(1 11) S₁ N₁ V₂ 3 B₁ 2 D₅ 12 13 सनत्कुमाराद् (for सनत्कुमार-) D₁₀ -वचनाद्, D₁₃ -व-नम् D₁ सनत्कुमारस्य वच B₄ इ वै, D₁ पुरैव, D₁₁ इति तत्र (hypermetric) (for इति वै) V₃ सश्रूयते (hypermetric) (for सश्रुन) D₇ पुरा (for मया) V₄ °सन्मृत्य तन्मया, D₁₃ °चैव नया श्रुन (for the post half) D₃ 9 ins 1 12 after 19 —(1 12) D₂ कथयते (for कथयतस्) D₁₃ मध्ये कथयतस्तस्य (for the prior half) S₁ ततस्°, N₂ V₂ 3 B₃ 4 D₁₀ तदा°, V₄ तथावद्, D₂ यथा°, D₇ यथावद्, D₉ तथ्य° (for तथा तद्) V₁ ऋत, V₂ 4 B₁ 2 श्रुन, V₃ मत, D₃ M₄ मति, D₁₁ तत (for मतम्)]

N₁ V B D₁ 2 10 M₄ cont, while D₁₃ ins after 19 1^a (which it ins after repetition of the prior half of 293* see below)

290* मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा न कृतवांस्तदा ।

अङ्गराजो महाप्राज्ञो लोमपादो महायज्ञा ।

[(1 1) V₂ मन्त्रि (submetric) (for मन्त्रिभि) D₁ एव (for एव) M₄ तत (for तथा) V₂ B₁ सत्कृन्°, V₃ D₁ 2 M₄ सत्कृन्° (for स दृत्तवास्) V₄ B₄ तथा (for तदा) — D₂ om 1 2 —(1 2) B₃ °प्राज्ञो (for °प्राज्ञो)]

—After 22, D₇ ins

291* एव चगाधिपस्तस्मान्मुने सुतमवाप्स्यसि ।

23 °) N₁ V B D₁ M₄ इति श्रुत्वा, D₂ अथ हीत्वा (sic) (for अथ हृष्टो) —^b) D₁ M₄ पुनरब्रवीत्, D₁₁ प्रत्यभाष- N₁ V B इद वचनमब्रवीत् —After 23^{ab}, S₁ N₂ B₄ D₂ 3 5 7 9-13 ins

292* तस्य पुण्यात्मनः साधोर्नृपचर्यरतस्य ह ।

[B₄ D₂ 3 5 9-11 13 साधो (for साधोर्) B₄ D₁₁-13 -नृत्य ह (B₄ च), D₂ 3 7 10 -रतस्य च (for -रतस्य ह)]

Then D₁₃ cont, while S₁ D₂ 3 5 7 9 12 subst for 23^{od}

293* आनीतिर्नृपश्च शृङ्गस्य विस्तरेण समोच्यताम् ।

[D₂ 5 (sec m, orig as in text) विस्तरेण (for विस्तरेण)]

B₄ D₂ 3 7 11 13 (D₁₃ for second time) cont, while S₁ D₅ 9 12 ins after 23

294* मृगै साधं विवृद्धस्य कौमारवह्यचारिण ।

[B₄ साध (for साधं) S₁ D₅ 11 13 प्रवृद्धस्य (for विवृद्धस्य) D₃ -व्रत- (for -वह्य-) D₉ सुमत्र कथ्यता मम (for the post half)]

Thereafter D₁₃ reads 19 1^{ab}, then repeats the prior half of 293* and reads 19 1^a repeating it in its proper place Thereafter reads 290* and finally cont

295* इति श्रुत्वा दशरथ इद वचनमब्रवीत् ।

—^c) D₉ यथार्ण्य°, M₃ (before int lin sec m corr) अथर्ण्य° (for यथर्ण्य°) N₁ V B D₁ 10 13 M₄ कथेयमृण्य- (D₁ °षि) शृङ्गस्य —^d) S₁ D₂ 10 समोच्यता, D₃ मयोच्यता, G₁ त्वयोच्यता, M₃ तदुच्यता (for त्वयोच्यताम्) Dt D₆ 8 Ct येनोपायेन सोच्यता —After 23, B₃ ins

296* कथमानीतवात्राजा अप्सरोभिर्नृपे सुतम् ।

कथं जाता सुवृष्टिश्च पुरे तस्मिन्महात्मन ।

[Note hiatus between the prior and post halves of 1 1]

Colophon S₁ D₂ 3 5 7 11 continue the Sarga ॐ Gg उत्तरशेष श्लोक । अत्र सर्गविच्छेदो लेखकदोषकृत इति प्रति- माति । ॐ N₂ V₄ B₁ D₁₀ 12 om Kāṇḍa name V₁ om इति श्रीरामायणे N₁ om इति —Before श्रीरा°, N₁ V₂-4 B Dt D₁ 4 6 8 9 12 ins आपे D₁₄ S om श्रीरामायणे N₁ V₃ 4 B D₆ 10 12 om श्री D₄ श्रीमद्रामायणे —Before Kāṇḍa name, B₁ Dt D₆ 8 ins वाल्मीकीये, S (except M₄) ins श्रीमद् —Kāṇḍa name V₁ 3 B आदिकाण्डे, D₁ अयोध्या- काण्डे —Sarga name N₁ V B D₁ 10 13 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (V₃ °न, D₁ om) मन्त्रिवाक्य (V₃ om, B₁ D₁ 9 सुमन्त्र- वाक्य), D₁₂ मन्त्रिण वाक्य —After sarga name, V₂ 4 D₉ 12 ins नाम —Sarga no (figures, words or both) N₂ B₂ 3 D₁₀ 8, V₂ 10, V₃ 7, D₁ 6, D₁₂ 9, D₆ 14 S (except M₄) नवम, D₉ M₄ (word) as in text, Dt D₄ 8 नवम 9 D₁₃ इत्यार्षे-काण्डे-शृङ्गप्रवर्णन-एवम सर्ग (lacuna in place of dash) —After colophon, G₁ 2 4 M₂ conclude with श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

९

सुमन्त्रश्चोदितो राजा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
 यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतः शृणु मे मन्त्रिभिः सह ॥ १
 रोमपादमुवाचेदं सहामात्यः पुरोहितः ।
 उपायो निरपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥ २
 ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपःस्वाध्यायने रतः ।
 अनभिज्ञः स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥ ३
 इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचितप्रमाथिभिः ।
 पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥ ४

गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
 प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥ ५
 श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
 पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चक्रुश्च ते तदा ॥ ६
 वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत् ।
 आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥ ७
 ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
 पितुः स नित्यसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥ ८

G 1 9 20
 B 1 10 8
 L 1 8 39

9

Ś1 D2.3 5 7 11 cont the previous Sarga B2 begins with राम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

[For Sarga 9, N̄ V B D1 10 13 M4 have a longer version as subst which is given at the end of the Sarga]

1 Before 1, D13 ins ref सूत उवाच D11 om 1^{ab} —^a) Ś1 D5 12 नोदितो (for चोदितो) —^b) D2 प्रो वा चेद D3 [इ] वेदभ्रस (sic) (for [इ] व वचस्) Ś1 D5 12 तत, D7 तथा (for तदा) °=1 8 23° —After 1°, Dt D6 8 M3 Ct ins, whereas T2 G1 3 ins after 1

297* येनोपायेन मन्त्रिभिः ।

तन्मे निगदत सर्वं

[T2 G1 3 om 1 1 For 1 1 cf post half of 1 2 of 309* —(1 2) Dt D6 8 Ct निगदत (for निगदत)]

—After 297*, T2 G1 3 repeat 1^d as in M3 —^d) M3 विस्तरेण शृणुष्व ह —For 1^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 2 of 309* (cf v1 32)

2 ^a) Ś1 D5 9 11 12 तमूचुस्ते (for उवाचेद) —^b) Ś1 D5 9 12 स (D5 म) हामात्यः, D4 11 T3 G1 4 °मात्य, M2 सामात्य स (for सहामात्य) Ś1 D5 9 12 -पुरोहित (Ś1 °ता), D11 पुरोहिता —For 2^{ab}, D2 3 7 subst 1 3 of 309* (cf v1 32) —^c) Ś1 D2 3 5 9 11 12 [स] त्र निरा (D2 विना) पायो (for निरपायोऽयम्) —^d) Ś1 D7 12 योस्माभिः, D2 3 हस्माभिः, D5 9 with hiatus, D11 [स] स्माभिः (sub-metric) (for अस्माभिर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 परि°, T2 M3 °चित्तः, G2 M1 उप° (for अभिचिन्तित)

3 ^a) D2 3 7 ऋष्यशृङ्गं D2 7 वनचर, D3 मुनिवर (for वनचरस्) —^b) Ś1 D5 9 11 12 तपस्यध्ययने°, Dt D4 6 8 T3 °स्वाध्यायसयु (D6 °य) त (D4 T3 °तत्पर), D2 तपस्येव सदा रतं, D3 7 तपस्येकरसे रत (D3 व्रत), Cr g as in text —^c)

D2 3 7 अनभिज्ञ Dt D4 6 8 G3 तु, D2 3 7 च, G4 सु- (for स) —^d) D9 अन्येषा मानुषस्य च

4 ^a) Ś1 D2 5 7 9 12 अमिरतैर् —^b) T3 प्रमादिभिः (for प्रमाथिभिः) D1 (gloss) सक्चदनवनिताभि —^c) D3 पुनर्, D5 पुत्रम् (sic) (for पुरम्) Ś1 D5 9 12 आवाह°, D2-3 7 एवान°, D4 °मि, D11 तमान° (for आनाययिष्याम्) —^d) Ś1 D5 9 11 12 च प्रविधीयता, T2 अध्य°, Cr अभ्य°, Cm g k t as in text (for चाध्यवसीयताम्) D2 3 7 लोभयित्वा वनादित. (D3 च मोहितं)

5 ^b) D11 रूपं प्रत्य (sic) (for रूपवत्य) —After 5^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 10 and 11 of 309* (cf v1 32) —^c) D14 illeg, G4 विषयो° (for विविधो°) —^d) D4 G2 4 M1 आनयिष्यति (for आनेष्यन्तीह) D6 सत्कृत, M3 सत्कृतं —For 5^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 12 of 309* (cf v1 32)

6 ^a) Ś1 D5 12 [इ] द, D11 [ए] व (for [इ] ति) D2 3 5 7 9 11 12 त राजा (for राजा च) —^c) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मन्त्रिणश्च स (D3 सु) धर्मात्मा —^d) T3 तथा, M3 मति (for तदा) Dt D6 8 transp तथा and तदा —After 6, D11 ins 1 15-18 of 309* (cf v1 32)

7 Ś1 om 7^{ab} —^a) G4 मुख्यास् (for मुख्यास्) D2 3 5 9 11 12 च ता (D2 9 त) गत्वा, D14 T M3 च° (for तु तच्छ्रुत्वा) D7 वारमुख्यागता गत्वा —^b) D2 3 5 7 9 11 12 प्रतिभय (for प्रविविशुर्) —B3 4 read the lines of 8 and 7^{cd} after 1 19 of 309* (cf v1 32) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^c) D2 9 आश्रमस्या (for आश्रमस्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 M2 [अ] विदूरेस्था, G1 3 [अ] विदूरे ता, G2 M1 3 [अ] विदूरेस्य (for [अ] विदूरेऽस्मिन्) —^d) G1 3 4 नृत्त (for यत्नं) D7 दर्शनं —After 7^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 22-24 of 309* (cf v1 32)

8 Ś1 D12 om 8 B3 4 read the lines of 8 after 1 19 of 309* (cf v1 7) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^a) Dt D6 8 ऋषे, D11 ऋष्य, Cr g k as in text (for

३ १ ९ २०
३ १ १० ९
३ १ ८ ४१

न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वं तपस्विना ।
स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥ ९
ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गनाः ॥ १०
ताश्चित्रवेपाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरैः ।
ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वा वचनमब्रुवन् ॥ ११
कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मज्जातुमिच्छामहे वयम् ।

ऋषि-) D27 वीरस्य —^c) T23 G134 M3 नित्यं (for नित्य-) D2357911 पित्रा स नित्य सदृष्टो —^d) D11 नैमिनिर्याति (for नातिचक्राम) D3 स्वाश्रमात्, D6 (with hiatus) आश्रमात् (for चाश्रमात्) D2 नातिचित्रमिवाश्रमात्

9 ^a) D3 तेः (for तेन) —^b) G3 °पूर्वास् (for दृष्टपूर्वं) S1 D2357912 दृष्टपूर्वं (D9 °र्वा) वनेचर (D9 °रा), D11 दृष्टपूर्वं वनेचर —After 9^{ab}, D2 ins. 1 22-24 of 309* (cf v1 32) —^c) D279 T3 यश् (for यच्). G4 स्त्री चाप्यमाना यच्चान्ये (sic) —^d) T3 सर्वं (for सत्त्वं) S1 D235791112 सर्वं (D2 जात, D7 जन) न (D7 ना) गर-राष्ट्रक —After 9, D3 512 ins 298*

10 For 10^{ab}, S1 D911 subst, while D3 512 ins after 9

298* ऋते पितुर्ऋषिप्रेष्टात्प जगाम यदृच्छया ।

[D9 समागम्य (for स जगाम) D12 यदृक्षया (sic) (for यदृच्छया)]

—S1 D911 cont, while D3 5712 ins 1 38 of 309* after 10^{ab} (cf v1 32) S1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^d) G24 M1 तु (for च) —For 10^{cd}, D235712 (all read before 10^{ab}) subst

299* वैभाण्डकिस्तत्र ताश्च प्रापश्यद्वं वराङ्गनाः ।

[V4 वैभाण्डकस्, D13 वैभाण्डक- V4 ततस्, D2 तदा, D7 स च, D13 नुतस् (for तत्र) V4 तास्ता, D27 [अ]पश्यत्, D3 मय्याश्, D13 ता (submetric) (for ताश्च) D27 तत्र चैव, D3 चापश्यद्वं, D5 प्रापश्यद्वि, D13 प्रपश्यन्वै (for प्रापश्यद्वै) D3 रागना (for वराङ्गना) —After 1 41 of 309*, V4 D13 ins 298* and 299*]

—For 10^{cd}, D911 subst 1 43 of 309* which they read after 11^{ab}, then D11 cont 1 44-46 of 309* (cf v1 32)

11 S1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^a) S1 D235791112 ताश्चित्र (D27 त्रिचित्र) वेपा (S1 शा) भ (D3 °व) रणा —^b) S1 D235791112 स्वरः (S1 °ना.), Dt D6-8 स्वर, T3 G2 M13 स्वनै (M3 °न) (for स्वरैः) —After 11^{ab}, S1 D35791112 ins 1 42, 43 (for D11 see above), thereafter D3 alone cont 1 44-45, while

एकस्त्वं विजने घोरे वने चरसि शंस नः ॥ १२

अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।

हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥ १३

पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।

ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥ १४

इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनाः ।

करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकम् ॥ १५

D2 ins 1 38 of 309* —D1 reads the line of 11^{cd} (var) after 1 46 of 309* —^c) D279 ताश्च त विस्मित दृष्टा —^d) G4 अत्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —For 11^{cd}, D3 subst 1 46 of 309* (cf v1 32) —After 11, D2 ins 1 42 and 43 of 309*

12 ^a) G2 M1 हि (for किं) D12 वर्तते (for वर्तसे) S1 D2579 चेह, D12 सेवे (for ब्रह्मन्) D11 कस्त्व कस्य सुतश्चासि. —^b) T3 G2 M12 श्रोतुम् (for ज्ञातुम्) —For 12^{ab}, D3 subst 1 47 of 309* (cf v1 32) —^c) S1 D3591112 च; D27 प्र- (for त्वं) Dt D69 दूरे, D3 [S] रण्ये (for घोरे) —^d) D2 वनवासी तु, D3 कस्मादससि, D7 °तिष्ठसि (for वने चरसि) D6 शस तत्, D9 संतत, D11 शस त —After 12, D3 11 ins 1 49 of 309* (cf v1 32)

13 ^a) S1 D3571112 G1 °पूर्वास्, D9 न°, Cr m g k t as in text (for अदृष्टरूपास्) D3 11 दृष्टा (for तेन) —^b) D2791214 काम-, D3 11 चारु-, G2 M1 रम्य-, Cg t as in text (for काम्य-) S1 D235791112 -रूपधरा, Cg t as in text (for -रूपा वने) —After 13^{ab}, D11 ins 1 51 of 309* (cf v1 32) —^c) Note hiatus between ° and ° T3 ज्ञाता (for जाता) D11 reads मतिर्जाता in marg —^d) S1 D25791112 (to avoid hiatus) व्याख्यातु (D27 °त), D14 आख्यात, G1-3 M13 (to avoid hiatus) व्याख्यातु (for आख्यातु) S1 D25791112 तत (for स्वकम्) —For 13^{cd}, D3 subst 1 51 of 309* (cf v1 32)

14 ^a) S1 D235791112 विभाण्डको मम पिता —^b) D7 औरस सुत (by transp) D911 पुत्रस्तस्याहमौरस, D12 पुत्रस्तस्य महोरस —^c) D3 ऋष्यशृङ्ग S1 D257112 G13 ख्यातो, G3 ख्यात-, Cg as in text (for ख्यात) —^d) D6 नाम्ना (for नाम)

15 ^a) S1 D27 T3 G13 -पटे (for -पत्रे) —^b) D6 शुभदर्शन —^c) S1 D25791112 [S] तिथि-, G3 तत्र (for वोऽत्र) D69 पूजा (for पूजा) S1 D25711 व, D912 च (for वै) D11 om (hapl) 15^d-16^c —^d) S1 D4 (before corr as in text) 14 T3 सर्वासा (for सर्वेषा) —For 15, D3 subst 1 54 and 55 of 309* (cf v1. 32)

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
 तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वाश्च तेन ह ॥ १६
 गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
 इदमर्घ्यामिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥ १७
 प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
 ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥ १८
 अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ।
 गृहाण प्रति भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥ १९

ततस्तास्तं समालिङ्ग्य सर्वा हर्षसमन्विताः ।
 मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्ष्यांश्च विविधाञ्छुभान् ॥ २०
 तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
 अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥ २१
 आपृच्छ्य च तदा विप्रं व्रतचर्या निवेद्य च ।
 गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥ २२
 गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः ।
 अस्वस्थहृदयश्चासीदुःखं स्म परिवर्तते ॥ २३

G 1 9 41
 B 1 10 23
 L 1 8 60

16 D11 om 16^{abc} (cf v1 15) —^a G4 ४त्वा (for श्रुत्वा) —^b D6 सर्वेषा (for सर्वासा) S1 D2 3 5 7 9 12 अभवन्मति (D3 ०न्मुनि) M3 तामा प्रीतिरजायत —^c D2 5 9 12 तम्, D7 M3 तस्य (for तद्) —^d D11 सर्वाश्च ताश् (for जग्मु सर्वाश्) S1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्र (for तेन) D14 T1 2 ता (for ह) Dt D6 8 ०स्तर्तोगना

17 ^a S1 D2 3 5 7 9 11 12 ०तत्र वै, T2 M2 Cg आगतानां (for गताना तु तत) D2 7 9 तासाम्, D3 पूर्वम् (for पूजाम्) —^b G2 ०पुत्राश् (sic) (for ऋषिपुत्रश्) D2 7 9 उवाच (for चकार) S1 D5 11 12 चक्रे वैभाडकि (D5 ०डिक) स्तदा —^c D0 प्रपाद्यम् (hypermetric) —^d D2 9 G4 M1 मूल, D3 चापि (for मूल) D3 फलोदकं, D4 T3 इदं फलं, D11 ०तत् (for फल च न)

18 ^a D3 14 T1 2 G2 4 M1-3 च, T3 ते (for तु) —^b D3 हर्ष- (for एव) —For 18^{cd}, S1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst 1 45, then cont 1 64 of 309*, while D3 11 subst 1 61, then D3 cont 1 62, whereas D11 repeats 1 45 and then cont 1 62 and 64 of 309* (cf v1 32)

19 D11 om 19^{bcd} —^b S1 D5 12 सति वै, Dt D6 8 हे (for वै द्विज) —^c S1 D2 5 7 9 12 प्रतिगृहाण (by transp), Dt D6 8 14 T3 ०विप्र, Cr mg k t as in text (for गृहाण प्रति) D12 भद्र (submetric) (for भद्रं ते) —^d S1 D2 5 7 9 12 भक्षयैतानि (for भक्षयस्व च) —For 19, D3 subst 1 63 and 64 of 309* (cf v1 32)

20 D3 om 20^{ab} S1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab} after 21 —^a S1 तं तु, D2 7 तु स, D6 9 11 12 तु त, T1 तास्तु (for तास्त) Dt समालि* (for समालिङ्ग्य) —^b S1 D5 7 9 12 समुत्सुका (for समन्विता) D11 सहर्षं च समुत्सुका —After 20^{ab}, S1 repeats 1 45 which it subst for 18^{cd}, then cont, D2 5 7 9 11 12 ins 1 68 and 69, then D11 alone cont 1 74-76 of 309* (cf v1 32) —^d M3 ०विधिवद्बहून् —For 20^{cd}, S1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 65, then all read 1 66, then

D3 alone cont 1 74-76 and D11 cont 1 67 of 309* (cf v1 32)

21 D3 om 21^{ab} D1 reads the lines of 21 after 1 67 of 309* —^a S1 D1 2 5 7 9 11 12 [आ]स्वा (D9 ०सा) च स (D1 ०दश्च, D5 च by transp), G2 चाद्यास्व (by metathesis) (for चास्वाद्य) —^b S1 D1 5 11 12 त्व (D5 12 स्व) मन्यत, D2 7 स, D9 च (for स्म मन्यते) —^c S1 अनाचाराणि दीर्घाणि —^d D1 2 5 7 11 12 वन- (for नित्य-) D9 वने च वनवासिना —After 21, S1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab}

22 ^a D2 अपृच्छ्य, D4 ०तु, D9 11 12 14 आपृच्छ (sic), T2 अपृच्छत (for आपृच्छ्य च) M2 यथा (for तदा) —^b D2 तास्तु (for व्रत-) D12 om निवेद्य च —For 22^{ab}, D3 subst 1 77 of 309* (cf v1 32) —After 22^{ab}, S1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins 1 78 of 309* (cf v1 32) —^c D2 स्वपदेशेन, D3 5 7 9 11 12 स्मापदेशेन, G1 3 4 स्म प्रदेशात्ता (for स्मापदेशात्ता)

23 ^b G2 [आ]त्मनो (for [आ]त्मजो) —For 23^{ab}, S1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 79 of 309* (cf v1 32) —After 23^{ab}, T2 ins

300* स्नात्वा जगाम त देश तस्य पुत्रोऽभवत्तदा ।

—^c S1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्र, M3 श्रीमान् (for चासीद्) —^d S1 D3 ०स, Dt D6 8 M3 Ct दु खाच्च, D2 दु स्वस्य, D4 दु खी स, D14 T G M1 2 दु खात्स (D14 T2 M2 ०त्स, T1 ०त्स), Cg as in text (for दु खं स्म) D3 -पर्यवर्तते (sic) ❧ Ck हि यस्मादु ख तादृ (श) जैह्वाक्षुषादिविषयसुख-विश्लेषज सपरिवर्तते स्म । ❧ —After 23, S1 D2 3 5 7 9 11 12 ins

301* सत्सरन्नथ तं देश स जगाम स्त्रियस्तथा ।

[D2 7 आजग्मुश्च (for स जगाम) D2 5 7 9 12 तदा (for तथा) D3 संस्थितः स्वाश्रम तदा D11 आजगामाथ वीर्यवान् (for the post half)]

—After 301*, S1 D2 3 5 7 9 11 12 read 1 80 of 309* Then S1 D5 12 cont

3 I 9 50
B I 10 24
L I 8 66

ततोऽपरेद्युस्तं देवमाजगाम स वीर्यवान् ।
मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ॥ २४
दृष्ट्वैव च तदा विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ।
उपसृत्य ततः सर्वास्तास्तमृचुरिदं वचः ॥ २५
एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ।
तत्राप्येष विधिः श्रीमान्विशेषेण भविष्यति ॥ २६
श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।

302* अथ नायतने काले न्यवर्तत विभाण्डक ।
तदाश्रम त्रिलोक्येव पुत्र चान्वस्थमानसम् ।
पुत्र च नोद्यताश्रम कोऽप्यागत इहाश्रमम् ।
एव पृष्टमन्ता तेन क्रव्यशृङ्ग मगदम् ।
वृत्ते स्म पितर पूज्य भो पित श्रूयता वचः । [5]
तदाश्रमपद वृद्धा शुचयो व्रतचारिणः ।
शिष्याविशिष्टा मुनयः प्रदीप्तानलतेजसः ।
नेभ्योऽदृष्टा पित पाद्यमर्घ्यं चैव महामुने ।
ते मा मस्वजिरे स्नेहात्पीत्वा वै ब्रह्मचारिणः ।

[(1 I) D6 निवर्तत (for न्यवर्तन) —(1 5) D6 पि * र
(for पितर) —(1 8) D12 दृष्टा (for दृष्टा) —D13 ins 1 8
after 1 8 of 314* —(1 9) D12 तेषा (for ते मा)]
On the other hand, D11 cont 314*

24 °) D3 11 अथ (for ततो) D3 [अ]परेद्भि, D4 T1
Cg k t परेद्युस्, T3 प्रभाते (for ऽपरेद्युस्) S1 D2 5 7 9 12
अथापरेहनि तदा —°) D2 (to avoid hiatus) ह्याजगाम
D2 पुनस्तत, D3 पुनस्वरन्, D6 मुनिस्तत, D11 ततस्वर
(sic), T3 न तत्त्ववित (for न वीर्यवान्) S1 D6 7 12
आजगमुर्धे (D7 °श्च)पुनस्तत —After 24°d, Dt D6 8 M3
ins

303* विभाण्डकसुत श्रीमान्मनसा चिन्तयन्मुहु ।
[M3 मुहु (for मुहु)]

—°) M3 मनो (for मनोज्ञा) D6 om (erroneously)
ता G4 M3 दृष्टा (for दृष्टा) —°) D6 S (except M4)
°मुग्यास्वलंकृता —For 24°d, S1 (repeating the prior
half after 1 84 subst for 25°d) D2 3 5 7 9 11 12 subst
1 82 of 309* (cf v l 32)

25 °) Dt D6 8 ततो, M3 स्त्रियो (for तदा) —°) T2
°मानस (for हृष्टमानसा) —For 25°d, S1 D2 3 5 7 9 11 12
subst

304* ताश्च दृष्ट्वा नमायान्त कश्यपस्यात्मजामजम् ।

[S1 D12 °वान, D2 3 7 9 तमायान (D3 °त) (for ममायान्)
D7 कश्यपस्य D2 7 [आ]त्मज तथा, D3 °त्मक, D6 [आ]त्ममभव]
—°) D4 °श्रित्य (for उपसृत्य) —For 25°d, S1 D2 3 5
7 9 11 12 subst 1 84 of 309* (cf v l 32) Then
S1 repeats the prior half of 1 82 and then reads
(var) the post half of 1 62 of 309*

गमनाय मतिं चक्रे तं च निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७
तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्ष सहसा देवो जगत्प्रह्लादयस्तदा ॥ २८
वर्षेणैवागतं विप्रं विपयं स्वं नराधिपः ।
प्रत्युद्गम्य मुनिं ग्रहः शिरसा च महीं गतः ॥ २९
अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वप्रे प्रसादं विप्रेन्द्रान्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥ ३०

26 Note hiatus between ° and ° —°) Dt एस्व
(sic) (for एहि) G1 3 M3 सौम्यम् (for सौम्य) —°) —
D14 T1 2 G2 M1 (to avoid hiatus) ह्यस्माक (for अस्माक)
M3 [आ]दत्ता. (for [अ]ब्रुवन्) —For 26°d, S1 D2 3 5 7
9 11 12 subst 1 85 of 309* (cf v l 32) —After 26°d,
Dt D6 8 Ct ins

305* चित्राण्यत्र बहूनिन्युर्मलानि च फलानि च ।
—°) D2 तव चैप, D7 तवा°, G2 तत्राप्येव (for तत्राप्येव)
Dt D6 8 विदोषे (D6 °ः)ण, Cg as in text (for विधि
श्रीमान्) —°) Dt D6 8 विधिर्हि भविता ध्रुवम् —For
26°d, D3 subst 1 86 of 309* (cf v l 32)

27 °) D1 reads (var) the line of 27°d for 1 87 of
309* D12 हृदय * —°) D2 नित्यम् (sic) (for निन्युस्)
Dt D6 8 तथा (for तदा) D3 तार्श्चैन निन्युरगना

28 °) M2 ततश्च (for तत्र) S1 D2 5 7 9 11 12 तत आ-
(D6 °श्चा)नीयमाने वै (D6 च) —°) S1 D2 5 9 11 12 M2
तस्मिन्विप्रे (by transp) D11 शरात्मनि (sic) (for
महात्मनि) —°) S1 D6 8 प्रहृष्ट, D2 11 प्रविष्ट, D5 7 12
प्रवृष्ट (for ववर्ष) D12 महमा° (sic), M2 च महत्ताक्ष
(for महसा देवो) —°) S1 D2 5 7 9 11 12 भगवान्पाक-
शासन —For 28, D3 subst 1 89 and 90 of 309* (cf
v l 32) —After 28, D11 ins

306* वर्षेणासृतकल्पेन विपये तस्य भूपते ।
and then cont 315*

29 °) D6 [उ]प, D6 (before corr as in text) वा,
D11 G2 च (for [ए]व) D2 7 मत्वा, D4 reads sup l m
(for विप्र) —°) Dt D6 8 तापस स, D3 °स्त (sic), D14
T1 3 G1 3 4 °न, Cg as in text (for विपय न्य) D3 11
नराधिप (sic) (for नराधिप.) —°) D3 [अ]र्धयुक्तेन, G2
M1 °सम्यक्, M3 °वह (sic) (for मुनिं ग्रह) —°) D3
ययौ (for गत) —For 29°d, D2 5 7 9 11 12 subst

307* मेने कृतार्थमात्मान शिरसाभिप्रणम्य तम् ।

[D5 7 9 11 12 प्रत्युद्गन (D12 °ते)धैव (for कृतार्थमात्मान) D2 9
च (for तम्)]

30 D6 transp 30 and 31 —°) D2 9 11 अर्घ्यं (for
अर्घ्यं) D3 तस्मि (sic) (for तस्मै) —°) S1 D2 9 11 12
पूजा कृत्वा तु शास्त्रत (D11 यथाविधि), D2 3 7 पुरस्कृत्य

अन्तःपुरं प्रविश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधि ।
शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥ ३१

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यशृङ्गो महातेजाः शान्तया सह भार्यया ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

G 1 9 6
B 1 10 3
L 1 8 7

पुरोहितं (D₂ °घस) —After 30^{ab}, D₂ 3 7 ins 1 97 and 98 of 309* (cf v l 32) —^c G₂ विप्रे (for वप्रे) T₃ विप्रेन्द्र (for विप्रेन्द्रान्) —^d S₁ T₃ न, D₄ नो, D₁₂ om (for मा) M₃ विप्रे मा (by transp) D₉ मनुर् (sic) (for मन्युर्) S₁ D₄ 9 11 12 आविशत् (for आविशेत्) —For 30^{cd}, D₂ 3 7 subst 1 99 of 309* (cf v l 32)

31 D₉ transp 30 and 31 —^a S₁ D₅ 9 11 12 प्रवि- (D₅ 11 12 प्रवे) श्यैन, Dt D₆ 8 14 T₃ Ct प्रवेश्यास्मै, Cm g as in text (for प्रविश्यास्मै) —For 31^{ab}, D₂ 3 7 subst 1 100 of 309* (cf v l 32) —^c D₁₁ म * (for मनसा) —^d D₂ 3 7 दत्त्वा (for राजा) D₂ °च, D₄ समन्वित, D₉ 12 उपागत (for अवाप स) D₁₁ राजहर्षम- वीप स (sic)

32 °) D₂ संनिवसत्, D₃ 8 11 संन्यवसत्, D₄ स नि°, D₉ 12 °न्यवसत् (for स न्यवसत्) —^b D₂ 7 °काम- (for सर्वकामै) D₂ 7 प्र-, D₃ स, D₅ 11 12 तु (for सु-) —^d S₁ D₅ 12 M₄ वीर्यवान्, G₂ M₁ 3 सत्कृत (for भार्यया) D₇ transp सह and भार्यया —After 32, S₁ D₂ 3 5 7 9 12 ins

308* सपूज्यमान परया मुदान्वितो
महर्षिपुत्रो नरदेवसन्ननि ।
उवास तस्मिन्सह शान्तया सुखी
पुरे महेन्द्रस्य यथा बृहस्पति ।

[(1 1) D₃ सस्तूयमान (for सपूज्यमान) —(1 3) D₃ 7 सुख (for सुखी)]

while D₁₁ ins 318*

—N^o V B D₁ 10 13 M₄ have a longer version substituted for the whole Sarga which is given below

309* (1^{ab}) इति पृष्ठ सुमन्त्रस्तदाख्यातुमुपचक्रमे ।
(1^{cd}) धानीत ऋष्यशृङ्गोऽसौ येनोपायेन मन्त्रिभि ।
(2^{ab}) लोमपादममात्यास्त इदमृचुर्महीपतिम् ।
(2^{cd}) उपायो निरपायोऽयमस्माभि परिचिन्तित ।
(3^{ab}) ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपस्येकरसे रत । [5]
(3^{cd}) अनभिज्ञ स नारीणा विषयाणा सुखस्य च ।
(4^{ab}) इन्द्रियाथैरभिमतैर्नरचित्तापहारिभि ।
(4^{cd}) लोभयित्वा उपायेन क्षिप्रमानीयता वनात् ।
(5^{ab}) मुनिवेशप्रतिच्छन्नास्तत्र गच्छन्तु योषित ।
उपायज्ञा कलाज्ञाश्च वैशिके परिनिष्ठिता । [10]

(5^{cd}) [रहस्युपेत्य ता एनमानयन्तु शुभघ्नतम् ।
लोभयित्वा यथायोग येनोपायेन शक्यते ।
(6^{ab}) श्रुत्वा तथेति तान्राजा प्रत्युवाच विचारयन् ।
(6^{cd}) मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा तत्कृतवत्सदा ।
फलवन्तश्च ये वृक्षा समूलविटपास्तथा । [15]
रोपयित्वा बृहन्नौपु सुरभीणि स पार्थिव ।
पानानि च सुगन्धीनि फलान्यास्वादवन्ति च ।
सुसमृद्धास्तथा नोभि प्रयाता यत्र वै मुनि ।
(7^{ab}) वारमुख्यास्ततो वेश्या गत्वा त निर्जन वनम् ।
(7^{cd}) [नातिदूरे तदा तस्थुराश्रमस्य महामुने । [20]
(8^{ab}) तस्य संदर्शनार्थिन्य ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
विभाण्डकभयोद्विग्ना वनगुल्मलतावृता ।
चारयित्वा तु तमृषिमाश्रमादभिनिर्गतम् ।
तत सदृशेने तस्थुर्ऋषिपुत्रान्तिके पुन ।
चित्र सक्रीडमानास्ता क्रीडनैर्विविधैस्तथा [25]
कन्दुकैश्चापि गायन्त्य क्रीडन्त्य प्लुतवलितैः ।
मदविह्वलिता काश्चिच्छपतन्त्युत्पतन्ति च ।
नयनश्रुविकारैश्च हस्तैरम्बुजसनिभै ।
सज्ञाश्च ता प्रकुर्वन्त्य पुसां हर्षविवर्धना ।
नूपुरासिञ्जितरपै कोकिलामिरुतेन च । [30]
गन्धर्वनगरग्रथ्य प्रगीतमिव तद्वनम् ।
धूपमाल्यैश्च वासोभि सूक्ष्मैरङ्गदभूषणै ।
परस्पर विनिघ्नन्त्य शोभन्ते ललितेन च ।
सौगन्धिवेन माल्येन चूर्णैश्च सुसुगन्धिभि ।
कामसंजननार्थाय ऋषिपुत्रस्य धीमत । [35]
सर्वत प्रकिरन्ति स्म ललमाना वराङ्गना ।
अभूतपूर्वं तदृष्ट्वा विस्मित साध्वस गत ।
दृष्ट्वैव च सुचार्वङ्गीस्तास्तदा तनुमध्यमा ।
निश्चक्रामाश्रमात्तस्मादप्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(9^{ab}) न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वास्तथाविधा । [40]
(9^{cd}) नार्यो वा पुरुषा वान्ये पुरराष्टनिवासिन ।
(10^{ab}) स त देशमुपागम्य जातकौतूहलेस्तदा ।
(10^{cd}) विभाण्डकसुतो राजस्तरथौ परमविस्मित ।
(11^{ab}) ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा जगु कलपदाक्षरम् ।
गीत मधुरभाषिण्यो जहसुश्चायतेक्षणा । [45]
(11^{cd}) अत्रुवश्चैनमभ्याशमागत्य मदविह्वला ।
(12^{ab}) कोऽसि कस्य सुतश्च त्व त्वरावानसमुपागत ।
(12^{cd}) एकश्च विजनेऽरण्ये कस्माच्चरसि शाल न ।
ज्ञातुं त्वा वयमिच्छामस्तत्त्वमाचक्ष्व न प्रभो ।
(13^{ab}) अदृष्टपूर्वास्ता दृष्ट्वा काम्यरूपास्तत स्त्रिय । [50]

- (13^{cd}) ऋषिपुत्रस्तदात्मानमात्मातुमुपचक्रमे ।
 (14^{ab}) पिता विभाण्डको नाम महर्षि कश्यपोपम ।
 (14^{cd}) तस्याहमोरस पुत्र ऋष्यशृङ्ग इति श्रुत ।
 (15^{ab}) आश्रमोऽयमिहास्माकं स्वादुमूलफलान्वित ।
 (15^{cd}) कश्चिन्ने तत्र पूजा व सर्वायामभिगम्यताम् । [55]
 (16^{ab}) ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा तामा मतिरजायत ।
 (16^{cd}) तदाश्रमपद द्रष्टुं प्रजग्मु सहितास्तत ।
 (17^{ab}) तामा पूजा तदा चक्रे ऋष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
 (17^{cd}) पाद्याभ्यामनदानेन स्वादुमूलफलेन च ।
 (18^{ab}) प्रतिगृह्य तु ता पूजान्वास्ता परिश्रुता । [60]
 (18^{cd}) ऋषे शापभयोद्विग्ना गमनाय मतिं दधु ।
 उचुर्वातं सुमधुर ता हसन्त्य इदं वच ।
 (19^{ab}) अस्माकमप्यृषे पुत्र स्वादूनीमानि भक्षय ।
 (19^{cd}) फलान्याश्रमजातानि यदि ते रोचतेऽनघ ।
 (20^{cd}) { अथास्मिं प्रददु स्वादून्मोदकान्फलान्निमान् । [65]
 { अन्याश्च त्रिविधान्भक्ष्यान्मधूनि मधुराणि च ।
 तीर्थोदकमिदं तावत्पीयतामिति भूपते ।
 (20^{ab}) परिपस्वजिरे चैन हसन्त्यो मदबिह्वला ।
 परिपस्पृशिरे चैन पीनैरसिर्जैर्मुहु ।
 श्रोत्रमूले चोपजेपुर्वदन्तैर्मधुगन्धिभि । [70]
 (21^{ab}) सोऽमन्यत फलानीति मोदकान्मान्नुवर्तितान् ।
 भक्ष्याश्चास्वाद्य त्रिविधान्फलकारान्सुयोजितान् ।
 (21^{cd}) अनास्वादितपूर्वाणि फलान्यास्वाद्य तानि स ।
 मधूनि च सुगन्धीनि पीत्वा प्रमुदितोऽभवत् ।
 सुकुमारैश्च तैरङ्गैस्ताभि स्पृष्टो व्यमुल्लत । [75]
 स्पृष्टव्यामास तामा च स्पर्शम्य ललितस्य च ।
 (22) अथापृच्छ्य मुने पुत्र ता क्षिय प्रययुस्तत ।
 स्वमाश्रमपद नाम व्यपदिश्याविदूरत ।
 (23^{ab}) तासु प्रतिगतास्त्वेव ऋष्यशृङ्ग समुत्सुक ।
 (23^{cd}) तदन्तर्नव मनसा न निद्रामध्यगच्छत । [80]
 (24^{ab}) अथापरैर्युस्त देशमाजगाम पुनस्त्वरन् ।
 (24^{cd}) मनोज्ञरूपास्ता यत्र दृष्टा वै चारुमध्यमा ।
 (25^{ab}) ताश्च दृष्ट्वैव दूरात्तमायान्त काश्यपात्मजम् ।
 (25^{cd}) प्रत्युद्गम्याद्वन्वाक्य प्रहसन्त्य इदं तदा ।
 (26^{ab}) पुराश्रमपद रम्य पश्यास्माकमपि प्रभो । [85]
 (26^{cd}) तत्र पूजामवाप्याद्या पुनरभ्यागमिव्यसि ।
 (27^{ab}) श्रुत्वा च तद्वचन तासामत्तिमनोहरम् ।
 (27^{cd}) गमनाय मतिं चक्रे ताश्चैन निन्युरङ्गना ।
 (28^{ab}) आनीयमान एवाथ तस्मिन्पुत्रमुते तत ।
 (28^{cd}) प्रवचपं तदा देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते । [90]
 ऋषिपुत्रोऽपि धर्मात्मा नैयानवरमास्थित ।
 मेघनादेन महता कृत्वा सतिमिर नभ ।
 महाजलंघवर्षेण राजधानीमुपाययौ ।
 (29^{ab}) वपेर्णपागत विप्र स हि मत्वा नराधिप ।
 (29^{cd}) प्रत्युद्गम्यार्चयाचक्रे शिरसा च महर्षि ययौ । [95]
 (30^{ab}) अर्घ्यं च प्रददावस्मै पुरस्कृत्य पुनोहितम् ।
 सान्त पुरजनश्चैव प्रपेदे सान्त्वयतिव ।
 महाहर्षैर्षिस्तर्भोर्गर्भयोर्ज्ञेन प्रसादयन् ।

- (30^{cd}) स्वयं चोपचचारैन मन्युर्मास्य भवेदिति ।
 (31^{ab}) ददौ चास्मै तदा कन्या भार्या कमललोचनाम् । [100]
 (31^{cd}) शान्ता शान्तेन मनसा दत्त्वा हर्षमवाप च ।
 (32^{ab}) एवं स न्यवसत्तत्र तेन राज्ञामिषुजित ।
 (32^{cd}) ऋष्यशृङ्गो महातेजा शान्तया सह भार्यया ।

§ S1 D2 3 5 7 9 11 12 are included in the notes below as some lines of this passage are appearing in these MSS either as substitutes or insertions

[(1 1) V2 4 तु तदा° (hypermetric), V3 B3 D1 M4 तमा°, D10 त र्यातुम्, D13 °चष्टुम् (for तदाख्यातुम्) —(1 2) S1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 2 for 1^{cd} N1 आनीय, D3 आनी : V3 °शृगो वै, B1 °शृगरतु, D1 2 3 11 M4 ऋष्य (D1 °पि, D2 °प्य) शृगोभूत्, D7 ऋषिशृगोय (for ऋष्यशृङ्गोऽस्ता) D13 repeats here the post half (= 1^{cd}) (cf v1 1 8 23) —(1 3) D2 3 7 subst 1 3 for 2^{ab} M4 रोम° (for लोमपाठम्) N1 तदामाया, V1 अमात्यान्तु (with hiatus), V2 4 B4 अमात्यास्तम्, D2 अमात्यास्तद्, D13 तमूचुने (for अमात्यास्त) D1-3 7 वाक्यम्, M4 पुनर् (for इदम्) N1 V1 4 B (B3 *int* *lm*) D1 7 M4 महीपते (B2 D1 7 °ते, B3 orig °ति), D2 महामति (for महीपतिम्) D13 सहामात्य पुरोहिता (for the post half) —(1 4) V1 3 4 B2 (m, orig as in text) 3 निरु°, B4 : : यम्, D13 [स]त्र निरापायो (for निरपायोऽयम्) D13 योरमाभि (for अरमाभि) V2 °चित्तित, B1 °पूजिन, M4 परि : : (for परिचिन्तित) —(1 5) D13 [अ]ध्ययने (for [प]रुने) V1 वित (sic), V2 4 D1 स्थित, V3 सदा (for रत) —(1 6) V4 सगीतानां (for स गीतानां) B2 इन्द्रियाणा (for विषयाणा) —(1 7) D13 °नैर् (for अभिमनैर्) V2 नव, D1 न च (for नर-) V3 D1 10 °चित्ता- (for °चित्त) D13 -प्रमाथिभि (for -[अ]पहारिभि) —(1 8) V2 D1 10 M4 [अ]भ्युपायेन, V3 [अ]भ्युपायैश्च, the rest (except D13) लुपायेन (all to avoid hiatus) N1 V2-3 B1 D1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) V1 missing, V2 3 वनात् (for वनात्) M4 शीघ्रमा : : वनात् (for the post half) D13 पुरमा-वाहयिष्याम क्षिप्र चाय विधीयता —(1 9) D1 transp 1 9 and 10 V1 D3 °वेप (for °वेध-) B3 °चित्तात् (m as in text) (for प्रतिच्छिन्नात्) N1 यत्र (for तत्र) D1 13 read 5^{ab} (as in text) for 1 9 —(1 10) D1 transp 1 9 and 10 S1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 10 and 11 after 5^{ab} V1 कालज्ञाश्च, V3 च कालज्ञा, D2 7 कलाभिजा (for कलाज्ञाश्च) S1 देशिकै, D2 देशिके (sic), D13 देशिको (sic) (for देशिक) —(1 11) V3 हरति (by metathesis) V3 [उ]त्पत्य, D7 [उ]द्वल्यम् (sic) (for [उ]पत्य) S1 D1 13 °ण्वम्, D2 3 तमिह, D7 इह (submetric), D11 [उ]पायेन (hiatus) (for ता ण्वम्) D2 7 यन्°, D11 पति° (for शुभ्रतम्) —(1 12) S1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 12 for 5^{cd} V2 D1-3 7 °योग्य, M4 न्याय (for योग) D2 केन (for येन) —(1 13) N1 तथे, D13 तथे° (for तथेन) B2 D1 तद्राजा, D10 ता : जा,

D13 त राजा (for ताम्राजा) Ñ1 V1 4 D1 10 M4 [अ]वि° (for विचारयन्) —(1 14) B1 4 तदा (for तथा) Ñ2 B3 4 च कृतवास्, V1 D10 स कृतवास्, V4 तद्ध * वांस (for तद्धृतवास्) V3 B3 (m orig as in text) तथा (for तदा) Ñ1 V2 4 B2 transp तथा and तदा —D1 M4 om, D11 ins after 6, 1 15-18 —(1 15) B3 ते (for ये) D13 वृक्षाश्च फलसयुक्तान् (for the prior half) V1 D10 समूला (for समूल-) V1 पादपास्, D13 °पास् (for -विटपास्) —(1 16) D11 रोपयिः Ñ1 ततो (for बृहन्-) V4 सुरभीन् (sub-metric), B3 (m, orig as in text) सुवहूनि (for सुरभीणि) V3 D13 च (for स) —(1 17) V4 पात्रितानि, D13 पापानि च (sic) (for पानानि च) B4 सुगधी * (for सुगन्धीनि) D11 फल * स्वा° —(1 18) V2 सुसवद्भास्, V4 स समृद्धास्, B2 सुसन्नद्धास्, D11 सुसमृद्धस्तास् (hypermetric) (for सुसमृद्धास्) Ñ1 V3 4 B4 तदा (for तथा) D13 प्रपातयैवतामुने (sic) (for the post half) D13 om (hapl?) 1 19-20 —(1 19) V3 D1 °मुख्यस् (for °मुख्यास्) Ñ2 B2 3 D10 तथा (for ततो) —After 1 19, B3 4 read the lines of 8 and 7^{cd} (var) as follows [8^{cd}] Both पित्रा (for पितु) B3 सनिष्ठ (for सन्तिष्ठ-) B4 -सदिष्टे (for -सतुष्टे) Both (with hiatus) आश्रमाद् (for चा°) —7^{cd} Both °स्थ (for आश्रमस्य) and विदूरस्था (for [अ]विदूरेऽस्मिन्) —(1 20) V1 B1 तथा, D1 M4 ततस् (for तदा) V2 तस्य च (for तस्युर्) V1 B2 M4 महात्मन् (for महासुने) —(1 21) D1 तासु (for तस्य) V1 °नार्थाय, V2 °नार्थस्य, D1 रादृश° (sic) (for सदृशानार्थिन्य) D1 °शृगस्य (for ऋषिपुत्रस्य) S1 D2 (after 9^{ab}) 3 5 7 9 11 12 ins 1 22-24 after 7^{cd} —(1 22) D3 -[उ]द्विज्ञा (for -[उ]द्विज्ञा) S1 D2 5 9 11 12 लतागुल्मसमा-, D7 लतागुल्मसमा- (for वनगुल्मलता-) D3 -धिता (for -वृता) —(1 23) V1 D13 कारयित्वा°, V2 °च, V3 B2 (m, orig चा as in text) D5 11 12 वारयित्वा°, B3 वाचयित्वा°, D1 विचारयित्वा, D2 चारयित्वा (submetric) (for चारयित्वा तु) D11 *मृषिम् (for तमृषिम्) D10 om (hapl) श्रमा in आश्रमाद् V1 D13 °निर्गम, V4 अतिनिर्दिष्ट, B1 °निर्गते, D3 अपि°, D9 तु विनिर्गम (for अभिनिर्गतम्) —(1 24) S1 B4 D2 3 5 7 9 11 12 तस्य, V1 missing (for तत) S1 D5 9 12 नष्टा (D9 °ष्ट), B3 (m also) तस्य (for तस्युर्) S1 D5 9 12 -[अ]तिक तत, V1 °तत (for -[अ]न्तिके पुन) D2 3 7 11 ऋषिपुत्रस्य धीमत (D3 ता स्त्रिय, D11 तास्तत) (for the post half) —For ins see below D1 M4 om 1 25-37 —(1 25) D13 तदा (for तथा) —(1 26) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 [ए]व, V2 [अ]प- (for [अ]पि) Ñ1 (m) गायत्य Ñ2 (m) (for क्रीडत्य) V3 transp गायत्य and क्रीडत्य V1 missing, V3 च प्लुतस्वरै, V4 प्लुतव * तै, D11 पूतवल्गै (sic) (for प्लुतवल्गै) D10 क्रीडत्य सु° (for the post half) —(1 27) V2 यदि (for मद-) V1 °तास्ता (hypermetric) (for मदविह्वलिता) B3 प्रप * ति (for प्रपतन्ति) —(1 28) Ñ1 -विञ्च- (hypermetric) (for -ञ्च-)

V4 पक्व° (for अम्बुज°) Ñ1 om 1 29-34 —(1 29) V1 2 D11 13 °विवर्धिनी (for °विवर्धना) —(1 30) B3 -[आ] शिजित- D13 नूपुरै शिजिततैरे (for the prior half) V2 कोकिला वि-, B3 D10 कोकिलस्य (for कोकिलाभि-) B3 reads 1 31-33 in marg —(1 31) B4 -प्रक्ष (sic) (for -प्रख्य) V3 अवित (sic), B4 इ तद् (for इव तद्) —(1 32) V1 2.4 B1 D11 13 धूमनैश्, V3 D1 धूममानाश्, B4 धूममानाश् (for धूमनाल्यैश्) V2 पुष्पैर्, V3 B1-3 D11 13 शृङ्गैर् (for सूक्ष्मैर्) V3 B2 अगविभूषणै (for अङ्गदभूषणै) Ñ2 D10 स्व (D10 सु) सूक्ष्मैरगभूषणै (for the post half) —(1 33) V4 विनियुल (sic), D13 विनिघ्नन्ति (sic) (for विनिघ्नत्य) V3 D13 शोभत्यो (for शोभन्ते) —(1 34) V2 पूर्णेश (for चूर्णेश). Ñ2 V1 2 D11 स (V2 स्व) सुगधिभि D13 चूर्णै च सुगधिना (for the post half) —(1 36) V4 सर्वस (श) (for सर्वत) V2 प्रकिरत्य, V3 प्रस्फु°, D11 प्रच° (for प्रकिरन्ति) D10 द्य (sic) (for स्म) V2 B1 लज्जमाना, D10 लालमाना (for ललमाना) D13 वरानना (for वराङ्गना) V4 वनमालारवाकुला (for the post half) —(1 37) V1 2 अदृष्ट°, V3 °पूर्वास् (for अभूतपूर्व) V1 B4 D1 10 M4 त, V3 ता, V4 तु (for तद्) V1 सविस्मिता (hypermetric), D13 °ता (for विस्मिता) V1 सा * सं गता, V2 3 D10 13 साधुसगत (D13 °ता) (sic) (for साध्वस गत) —(1 38) S1 D3 5 7 9 11 12 read 1 38 after 10^{ab}, D2 after 11^{ab} S1 एव (for एव) D12 M4 तु (for च) S1 V1 3 D1 5 9 12 स (S1 D1 9 सु, V3 स्व) चार्वाग्यस्, Ñ1 B3 D7 11 स चार्वागीस् B1 D10 दृष्ट्व चारमर्वागीस्, D2 दृष्ट्वा तत्र स चार्वागीस् (for the prior half) D9 त (for तास्) —For ins see below —(1 39) D1 निर्जगाम (for निश्चक्राम) V4 B1 D1 11 M4 तूर्ण (for तस्माद्) D1 M4 मुने (for ऋषे) —(1 40) V2 -प्रमृतीन् (sic) (for -प्रमृति) D1 श्रुतास्तथा (for तथाविधा) —(1 41) B2 स्त्रियो (for नार्यो) V2 om वा (submetric) B4 M4 पुरुषो (for पुरुषा) V1 वा *, V3 4 चान्ये, D1 वाथ (for वान्ये) B4 पुत्रे (for पुर-) —After 1 41, V4 D13 ins 298* and 299* (cf v 1 10) S1 D2 (after 11) 5 7 9 11 12 ins 1 42 and 43 (for D9 11 see below), while D3 ins 1 42-45 after 11^{ab} —(1 42) V1 B4 तद् (for त) D9 उपागल्य (for उपागम्य) S1 D5 11 12 त (D11 तद्) देशमुप (D5 °मुनु) संग- (D11 °सं *)म्य (for the prior half) S1 D2 3 5 7 9 11 12 मुनि, B1 तथा (for तदा) —(1 43) D9 11 subst 1 43 for 10^{cd} V4 वैमाण्डवस् (for विमाण्डव-) V4 ततो (for -मुतो) S1 D2 3 5 7 9 12 जिष्णुस्, D11 धीमांस (for राजस्) D3 स्थितो, M4 जातो (for तस्थौ) S1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 विस्मित (D9 °स्मय) मानम (for परमविस्मित) D11 ins 1 44-46 (repeating 1 45 after 18) after 10^{cd} —(1 44) V4 ता (for त) V4 सुस्मित, D11 विस्मि (for विस्मित) D11 जगुष्कत- (sic) (for जगु कल-) S1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst 1 45 for 18^{cd} —(1 45) S1 (both times) D2 5 7 9 11 (second time) गीतमाधुर्थ- (for गीत

मधुर-) D11 (first time) याहनुश्च (sic), M4 जहनुश्च (for जहनुश्च) —(1 46) D3 subst 1 46 for 11^{cd} V3 अग्रवीच, D11 13 आनुश्च (for अनुश्च) V D1 11 चैवम् (for चैनम्) V4 B3 4 D10 11 आगम्य, D1 3 M4 आगत (for आगत्य) D1 °विह्वल —After 1 46, D1 reads the line of 11^{cd} with the following variation समागम्य (for उपागम्य) D1 om 1 47 —(1 47) D3 subst 1 47 for 12^{ab} V3 B1 कौशिकम्य, B4 कोसि नश्च, D10 कश्यपस्य (for कोसिम्य) V1 2 4 हुनश्च, M4 हुनो (for हुनश्च) D3 M4 वासि (for च त्व) V1 रावान्सम्, V3 त्वरमाणम्, D13 °किम् (for त्वरावान्सम्) D13 श्हा° (for -उपागत) D3 त्वापानममुपागत (sic) (for the post half) D1 transp 1 48 and 1 49 —(1 48) Ñ1 त्व (for च) D1 व्यजने (sic) (for विजने) V3 श्न्ये (for स्प्ये) V1 3 वसमि, B3 4 त्वमसि (for चरसि) V1 सगन (sic), M1 सत्तम (for शम न) D3 11 ins 1 49 after 12 —(1 49) V3 वयमिह (for त्वा वयम्) Ñ1 आचक्ष, D1 3 M4 आख्याणि (for आचक्षन्) V2 पुन (for प्रभो) —For ins see below —(1 50) V4 M4 -रूपास् (for -पूर्वास्) M4 दृष्टव (for ता दृष्टा) Ñ1 V2 4 B1 3 4 काम° (for काम्यरूपास्) V2 तथा, M4 तु ता (for तत) D1 चारुधरा स्त्रिय (for the post half) D3 subst 1 51 for 13^{cd}, while D11 ins after 13^{ab} —(1 51) D13 आख्यातम् (for आख्यातुम्) —(1 52) Ñ1 V1 4 B2 4 का(B4 क) श्यपोत्तम, V2 3 का(V3 क) श्यपात्मज, B1 D1 7 का(D13 क) श्यपो मम, D10 काश्य°, M4 काश्य म (for कश्यपोमम) —For 1 52, D1 reads the line of 14^{ab} as in D11 (var) सुतस् for पुत्रस् —D13 om 1 53 —(1 53) V2 स्मृत (for धुन) —For 1 53, D1 reads the line of 14^{cd} as in text —For ins see below D3 subst 1 54 and 55 for 15 —(1 54) D3 शाक (for स्वादु-) M4 -फलान्वित —(1 55) Ñ2 [स] तिदि-, D13 [स] त्र च (for तत्र) V1 पूजार्थ, V2 D1 M4 °च (for पूजां व) V B1 2 4 D1 13 सर्वपान् (for सर्वासाम्) D13 विधिपूर्वकम्, M4 अवि° (for अभिगम्यताम्) —(1 56) D13 -पूव- (for -पुत्र-) V4 अजयत् (submetric) (for अजायत) D1 7 सर्वामाभयमति (for the post half) —(1 57) Ñ2 B3 4 D10 11 तम्, V3 तत्र (for तद्) B2 तदा (for तत) D13 जग्मु सर्वाश्च तत्र ह (for the post half) —(1 58) Ñ2 B1 D10 आमा, D1 M4 तत्र (for तासां) Ñ1 V2 4 B1 2 4 D1 M4 ततश्च (for तदा) Ñ1 repeats ऋष्यशृग Ñ2 B3 D10 मुने (for ऋषे) D1 M4 तासांमृषिसुतन्तदा (for the post half) —For 1 58, D13 reads the line of 17^{ab} as in S1 (cf v l 17) —(1 59) V1 4 B1 पाषा- (V4 °दा) धं- (for पाषाधं-) D13 -शनश्च (for -शनेन) —For 1 59, D1 M4 read the line of 17^{cd} as in D3 (cf v l 17) —(1 60) V2 4 B1 D13 च मा, D1 M4 तत (for तु तं) M4 सर्वा- (for सर्वांता) —(1 61) D3 11 subst 1 61 for 18^{cd} D11 ऋषि- (for ऋष) Ñ2 B1 3 D10 मनो (for मनि) Ñ1 B4 ददु, V4 द* (for द्यु) D3 11 read 1 62 after 18

(D11 after the repetition of 1 45) —(1 62) B2 3 D13 समधुर (for समधुर) D1 3 11 अथैनमृचुस्ता वाक्य (D3 °वाक्य तास, D11 °मीताश्च), M4 अथैनमृचुर्मेधुर (for the prior half) V4 ता आमय, D1 M4 हसमाना, D3 तस्यमाना (sic), D11 मयमाना (for ता हसन्त्य) D1 3 पुन (for वच) D3 subst 1 63 and 64 for 19 M4 reads the lines of 19 for 1 63 and 64 (var) मूलानि for मुख्यानि —(1 63) D1 3 त्वमृषे, D13 च मुने (for अपृषे) D3 भभक्ष्य (by ditto) (for भक्ष्य) —(1 64) S1 D2 5 7 9 12 read 1 64 after 1 45 (subst for 18^{cd}), D11 reads after 1 62 (cf v l 18 for sequence) D1 रोचति ते (for ते रोचने) S1 D2 5 7 9 11 12 यदि रोचति वै(D2 7 9 ने) द्विज (D12 °जा), B3 (marg) स्वादि रसवति च also (for the post half) S1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 65 for 20^{cd}, then cont 66 (D11 1 66 and 67) —(1 65) D11 om the prior half V4 यदा°, B4 तथा तस्मै (hypermetric), D3 अथ ता (for अधास्मै) Ñ2 V1 B3 4 प्रददौ (for प्रददु) V2 D3 12 13 स्वादु- (for स्वादुन्) D11 पूजां च (for मोदकान्) V2 D6 -समितान्, D11 °मां (for -संनिभान्) —(1 66) V1 भक्ष्याश्च (hypermetric), V4 D1 3 5 7 9 12 M4 (repeats) भक्षान्, B4 भोगान् (for भक्ष्यान्) —D10 om 1 67 —(1 67) M4 ता ° ° ° ताम् D1 इह (for इति) B1 सुव्रत, D1 भूपते, D11 भूमुर, M4 चापृषे (for भूपते) —After 1 67, D1 ins both lines of 21 (cf v l 21) S1 D2 5 7 9 11 12 ins 1 68 and 69 after 20^{ab} —D10 om 1 68 —(1 68) D3 परिष्वज्य चिर, D11 °जिरे (sic), M4 परि ° रे (for परिष्वजिरे) —(1 69) D1 पम्पशं च शिरस्, D2 7 10 अथ° (D2 °था), D3 परिष्वज्य चिर, M4 परिष्वजिरे (for परिष्वजिरे) Ñ V4 B2 3 D10 13 [ए] व (for [ए] न) D12 om पीने in पीनेरे S1 D5 9 12 सुपै, D2 तने (sic), D7 घने, D10 सुव (for सुदु) —(1 70) V2 D13 °जेषुर, D1 °जगुर, M4 चुचुसुत् (for चोपजेषुर) Ñ1 मधु° (hypermetric), D1 मद्°, M4 मधुग ° ° (for मधु°) —(1 71) V1 सोधमन्यत् (sic), V3 सोभन्यत् (sic), M4 ° मन्यत् (for मोडमन्यत्) B1 °च, M4 मोद ° ° (for मोदकास्तान्) V1 प्रवति तान्, V2 स्ववतिन, V3 सुमयान्, B3 D13 सु(D13 स्व) वांजान् (for सुवतिनान्) Ñ1 मोदकास्वाद्यनमव (sic) (for the post half) —(1 72) V1 4 B1 4 M4 भक्ष्याश्च (for भक्ष्याश्च) Ñ1 [अ] न्यान् (submetric), D13 [आ] साध (for [आ] स्वाध) D13 विधिना (for विविधान्) D1 भक्ष्याश्च विविधान् स्वादुन् (for the prior half) Ñ1 प्रयोजितान् (for मुयोजितान्) M4 मधुनि मधुराणि च (sic) (for the post half) —(1 73) Ñ1 [आ] स्वादिनानि (for [आ] न्वाध तानि) D3 reads 1 74-76 after 1 66 (which it inserts after 20), D11 reads after 1 69 (which it inserts after 20^{ab}), 1 74-76 —(1 74) D1 M4 तानि चारुवाच (for च मुगन्दीनि) D3 स्वादिवाघानि पानानि (for the prior half) D1 3 M4 च मुदितो (for प्रमुदितो) D3 भवेत् —(1 75) M4 ° ° ° रेश्च (for सुकुमारैश्च) V3 दृष्टे (for स्पृष्टे) D3 [स] वमुदित, D13 मुमुग

(sic) (for व्युत्पन्न) —(1 76) D11 स्पृहयास (erroneously) (for स्पृहयामास) V2 स (for च) D1.3 चकार च (D3 om च submetric) स्पृहा तासां (for the prior half) V3 रसस्य (for स्पर्शस्य) V4 D10 सलिलस्य (for ललितस्य) —(1 77) D3 subst 1 77 for 22^{ab} D1.3 अथ पृ (D3 स्पृ) द्वा, M4 आपृच्छयाथो (for अथापृच्छय) V4 मुनेस्तता, D1.3 M4 मुनिसुत (for मुने पुत्र) V4 स्त्रिय (submetric) (for ता स्त्रिय) V4 तदा, M4 पुन (for तत) —(1 78) Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins 1 78 after 22^{ab} D12 °*४ (for आश्रमपद) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 तस्य, D7 त्वस्य (for नाम) B1 व्यपदेश्य, D3 ० व्युपदिश्य (for व्यपदिश्य) V1 [अ]विदूषरत (sic), D1 च दूरत, D2.13 [अ]ति दूरत, D10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —(1 79) B3 om (hapl) from समुत्सुक up to ऋष्यशृङ्ग in 1 2 of 314* Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 subst 1 79 for 23^{ab} D13 [अ]प्रति- (for [प्रति-]) D2.3 7 11 13 [ए]व (for [ए]व) M4 °ध्यष्टम् V4 प्रनापवान्, D9 सुदु खित (for समुत्सुक) —(1 80) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 ins 1 80 after 301* (cf v 1 23) B2 तदा° (for तद्वनैव) D7 मनसा तद्वनैव (by transp) D1 (with hiatus) अनिद्राम् (for न निद्राम्) Ś1 D2.3 7 9 12 अधिगच्छति, D1 अम्य°, D5 अमिगच्छति (for अधिगच्छत) —For ins see below —(1 81) V1 तद्- (for त) V2.4 °स्मरन्, D1 M4 स सत्वर, D13 पुर° (for पुनस्त्वरन्) —(1 82) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 subst 1 82 for 24^{cd} M4 तत्रैव (for ता यत्र) Ś1 D2.5 7 9 12 मनोज्ञा रूपवत्त्व (D7 °वलोथ), D1.3 मान्यत्व (D3 मनोज्ञ) रूपा यत्रैव (for the prior half) Ś1 D5.12 हृष्टास्, Ñ1 V1.3 B1-3 D2.9 11 M4 दृष्टा, V2 स्त्रियो (for दृष्टा) Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 ताश् (for वै) D2.3 7 9 तनु°, D12 °मध्यम, D13 °लोचन (for चारुमध्यमा) —(1 83) M4 damaged for दृष्टे in दृष्टेव and था in आयातन् V1.4 तु (for [ए]व and तम् resp) D13 दृश्यपा- (for काश्यपा-) —(1 84) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 subst 1 84 for 25^{cd} Ś1 °द्रव्य (for प्रत्युद्रव्य) V1 D9 [अ]मवीद् (for [अ]मुवन्) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 सर्वा (for वाक्य) B1 D13 तथा, D2.3 5 7 11 12 वच (for तदा) Ś1 आजमुवैपुनस्तदा (for the post half) —(1 85) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 subst 1 85 for 26^{ab} V3 दिव्य, D13 नित्य (for रम्य) Ñ1 पश्याम किम्, V1 पश्य चास्माकम् (hypermetric), B4 D9 यत्रा° (for पश्यामाकम्) Ñ3 V2.3 B3.4 D10 इद, V1 D1.9 इति (for अपि) V4 प्रमौ (sic) (for प्रमो). —(1 86) D3 subst 1 86 for 26^{cd} V1 missing from म up to इया V2 B3 D3 [अ]प्रा, V4 [अ]प्रे (for [अ]इया) Ñ1 अस्य, V1 चापि, V3 D13 अपि, B1.4 अथ (for अमि-) —(1 87) V1 missing, B1 [ए]तद्, M4 तद् (for [ए]व) Ñ1 च तद्, V3 चेद व°, B1 वचन तासा, D13 चैव व°, M4 एतद् (for चैतद्वचन) B1 स्त्रीणाम् (for तासाम्) D13 °रम (for मनोहरम्) M4 ता* * तिमनोहः (for the post half) D1 reads the line of 27^{ab} for 1 87 with v 1 च for तु D3 subst 1 89 and 90 for 28 —(1 89) Ñ2 एव वाथ (hypermetric),

D3 च तदा, D13 एवास्मिन् (for एवाथ) D13 तदा (for तस्मिन्) D3 मुनि- (for ऋषि-) V1 M4 तदा, B2 (m as in text) तथा (for तत) —(1 90) V2.3 ततो (for तदा) Ñ2 B3 D10.13 तस्मिन् (for तस्य) Ñ1 illeg for द्रुम in राष्ट्र महीपते V2 सुभूपते (for महीपते) —For ins see below —(1 91) D13 तु (for [अ]पि) Ñ1 V1.2 B4 D13 नौयान परम् (for नौयानवरम्). D11 विषय प्राप्य वै तदा (for the post half) —(1 93) Ñ1 °धानीति (sic) (for राजधानीम्) —(1 94) V1 वा (for [ए]व) D3 गत (for [आ]गत) D1 मत्वा (for विप्र) V4 वृष्टि कृत्वा° (for the prior half) Ñ1 स मत्वा (submetric), V2 समवाप्य, V3 D13 महात्मा स, V4 सत्कृत्वा च, D1 सदृशा स (for सहित मत्वा) M4 विदि °* राधिप (for the post half) —(1 95) V3 [अ]र्चना, D13 [अ]र्हया- (for [अ]र्चया-) M4 मुनि प्रत्युद्रव्यैव (for the prior half) M4 गत (for ययौ) —(1 96) V2.4 अर्थ (for अर्थे) M4 °धस (for पुरोहितम्) —After 30^{ab}, D2.3 7 ins 1 97 and 98 —(1 97) Ñ1 V B1.4 शात (for सान्त-) V1-3 B1 D1-3 [ए]न, V4 [ए]व (for [ए]व) V4 प्रदेशे, D1 2.7 M4 प्रणेमे, D3 प्रणम्य (for प्रपेदे) Ñ1 V1.3.4 B1 शांतयन्, V2 B3 D1 शांतयन् (for सान्तयन्) V3 च त, D2.7 विभु, D3 प्रभु (for इव) —V4 om 1 98 —(1 98) D13 महातैश् (for महाहैश्) D3 चिसितैर् (sic), D10 चेशितैर्, D13 चैव त (for चेषितैर्) B3 damaged from भो to जे V1 मार्गैर्, V3 योगैर्, M4 damaged (for भोगैर्) V1 *योजन, V2 युयोजन (sic), D1 युयुजे त, D2 प्रयुजे त (sic), D3 प्रययौ त, D7 सतत त (for युयोजन) D1 प्रसादित, M4 प्र* * * (for प्रसादयन्) —(1 99) D2.3 7 subst 1 99 for 30^{cd} V4 [ए]वोपचारेण, D1 प्रचचारैर् (for [उ]पचचारैर्) V2 °मन्यो, D1 °नस्य, D2.3 7 श्रीतिरस्य, D13 °मा ते (for मन्मुमास्य) Ñ1 B1.4 [इ]ह भूद् (for भवेद्) —(1 100) D2.3 7 subst 1 100 for 31^{ab}. Ñ2 V2 B2 D1-3 7 तस्मै (for चास्मै) D1-3 7 M4 नत (for तदा) B1 transp कन्यां and चास्मै —(1 101) D1 राजा, M4 द* (for दत्त्वा) V3 स, B4 ह (for च) —(1 102) B3 D1 सन्वसत् (for स°) M4 damaged (for न्यवसत्) V2 सुः, D13 [अ]पि (for [अ]मि-) —(1 103) D10 om (hapl) from the post half of 1 103 to the prior half of 1 2 of 318* —For ins see below]

—After 1 24, B3 ins

310* सशङ्किताश्च ता सर्वा ऋषिशापमयेन च ।

—After 1 38, B3 (m) 4 ins

311* सुचित्राभरणावेशा गायन्तीर्मधुरस्वरा ।

[B3 स्व- (for सु-) B4 गायति (for गायन्तीर्)]

—After 1 49, V4 B4 D13 ins

312* एवमुक्त स तामिस्तु विभाण्डकसुतो बली ।

[D13 हि (for तु) B4 वशी (for बली).]

—After 1 53, V4 B3 (m) 4 ins :

313* यूय किमर्थमायातास्त्वरान्तो समाश्रमम् ।
किं च व क्रियता कार्यं क्षिप्रं जसितुमर्ह्य ।

[(1 2) B3 4 क्रिकर (for किं च व)]

—After 1 80, N̄ V B D10 11 (after 1 80 inserted after 301*) 13 ins

314* अथाजगाम भगवान्काश्यप स्व निवेशनम् ।
ध्यायमान च त दृष्ट्वा ऋष्यशृङ्ग समुत्सुकम् ।
पप्रच्छ काश्यप पुत्र कस्मान्मा नाभिनन्दसि ।
चिन्नासागरमध्यस्थमद्य त्वा तात लक्ष्ये ।
न हीदृश तापसाना रूप भवति कर्हिचित् । [5]
श्रीघ्नमाचक्ष्व मे पुत्र किमिदं वैकृतं कृतम् ।
एवमुक्त काश्यपेन प्रोवाच पितर तदा ।
भगवन्निह मे दृष्ट्वा पुरुषा साधुलोचना ।
सुकुमारैरहरसिजे पीनैरत्यद्भुतोपमै ।
परिपस्पृशिरि मा च गाढमालिङ्ग्य सर्वश । [10]
गायन्ति सुकुमाराणि मनोज्ञानि मुहुर्मुहु ।
क्रीडन्ति चाद्भुताकारैर्नयनभ्रूविचेष्टितै ।
अत्रवीन्द्रगावन्श्रुत्वा ऋष्यशृङ्गवचस्तदा ।
रक्षास्येतेन रूपेण तपसो नाशनाय वै ।
विश्रम्भस्ते न कर्तव्यस्तेषु पुत्र कथंचन । [15]
एवमुक्त्वा ऋष्यशृङ्ग समाश्रित्य च काश्यप ।
उपित्वा रजनीमेकाकरण्य म जगाम ह ।

[B3 om up to ऋष्यशृङ्ग in 1 2 (cf v1 line 79 of 309*) —(1 1) N̄2 काश्यपस्य (for काश्यप स्व) V1 मुनिवेशन, V4 सनि°, D10 13 स्वनि° —(1 2) V1 ध्यान°, D11 मानश् (for ध्यायमान) D13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —(1 3) V2 त्वं, D11 मा, D13 वा (for मा) —(1 5) B3 ईदृश (for हीदृश) N̄1 B4 भवितु (sic) (for भवति) —(1 6) N̄2 B3 वैकृत, V3 वंरुनी (sic), D11 विकृत (for वैकृत) —(1 7) D11 कश्यपेन —(1 8) B2 D11 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) V1 4 B1 D13 शुभ- (for साधु-) V2 तापसा शुभलक्षणा (for the post half) —After 1 8, D13 ins 1 8 of 302* with v1 दत्त (for ददा) —(1 9) B4 उ-सिजे D11 सुकुमारे हरसिजे (sic) (for the prior half) D11 13 अपि (for अनि-) —(1 10) B1 परिपस्पृ-रे, D11 परिप शिरि V2 सर्वत (for सर्वश) —(1 11) B1 लुक् राणि —(1 12) N̄2 B3 D10 नयनैर् (for नयन) —(1 13) V4 बुद्धा (for श्रुत्वा) V4 शृङ्ग मुन (for शृङ्गवचस्) B1 तथा, B2 तत (for तदा) —(1 14) V4 लक्ष्यमे (for रक्षसि) V4 B1 तेन, B3 [ए]तानि (for [ए]-तेन) N̄1 illeg for ण in रूपेण —(1 15) N̄1 V3 B4 विशात्सु (V3 स), N̄2 विभ्रमसु (for विश्रम्भसु) N̄2 तु (for ते) V3 कर्तव्य (for कर्तव्यस्) —(1 16) D11 उक्त (for उक्त्वा) D10 त ननाश्रित्य (for ननाश्रित्य च) D11 कश्यप —(1 17) N̄1 अवश्य (for अरण्य)]

—After 1 90, N̄ V B D10 11 (after 306*) 13 ins

315* विभाण्डकश्च विप्रपिराजगाम स्वमालयम् ।
वन्य मूल फलं प्राप्य भारातं सोऽविशस्तदा ।

शून्यमावसथं दृष्ट्वा पुत्रदर्शनलालस ।
परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पादधावनम् ।
चुक्रोश ऋष्यशृङ्गेति सर्वत. प्रविलोकयन् । [5]
न चापश्यत्सुतं तत्र काश्यपो भगवान्पुषि ।
ग्रामाश्च परिपप्रच्छ गोकुलानि च सर्वश ।
कस्यैष विषय सौम्यो ग्रामाश्च बहुगोकुला ।
ऋषेर्वचनमाज्ञाय सर्वे ते गोकुजीविन ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा विनयेनाचचक्षिरे । [10]
अङ्गेषु प्रथितो राजा लोमपाद इति श्रुत ।
तेनाभिसृष्टा ब्रह्मर्षे ग्रामा ह्येते सगोकुला ।
पूजार्थमृष्यशृङ्गस्य विभाण्डकसुतस्य वै ।
एवमुक्तस्तु स ऋषिर्दृष्ट्वा वै ध्यानचक्षुषा ।
भविष्यमेतज्ज्ञात्वा च प्रीतात्मा स न्यवर्तत । [15]

[(1 1) V1 3 B2 3 (marg, orig as in text) ब्रह्मर्षि, V4 B4 राजर्षि, D11 सध्याया (for विप्रर्षि) N̄2 B3 D10 आश्रम (for आलयम्) D11 निवृत्तश्च वनानरात् (for the post half) —(1 2) N̄1 V3 B2 वन्य, N̄2 D10 13 बहु; B4 रस्य, D11 वष्य- (for वन्य) N̄1 D13 -मूल, N̄2 -मूल; V1 B D10 मूल- (for मूल) D11 चाप्य (for प्राप्य) B1 चितयस्, D13 प्राविशत् (for सोऽविशत्) —(1 3) B3 (m orig as in text) मानस (for -लालस) —(1 4) V4 D13 आतस (for परिश्रान्तस) V3 D11 [आ]सीद् (for [अ]-साव्) D13 दत्° (for पादधावनम्) —N̄1 om 1 5 —(1 5) V4 D11 चुक्रोश (for चुक्रोश) D11 च ततस्तत्र (for ऋष्य-शृङ्गेति) N̄2 V1 3 B3 D10 सर्वश, B1 सर्वत्र (for सर्वत) B4 परि°, D11 13 स वि° (for प्रविलोकयन्) —For ins. see below —(1 7) D11 तु (for च) V2 4 B1 4 D13 पथि (for परि-) V1 चतुर्दश (sic), B1 समतत (for च सर्वश) —(1 8) B4 [ए]व (for [ए]प) N̄1 illeg for पय in विषय N̄1 V4 B1 3 4 सौम्या, D13 सौम्य (for सौम्यो) D13 ग्रामश् (for ग्रामाश्) N̄1 B4 ओकुला (sic), D13 ओकुल (for बहुगोकुला) —(1 9) V4 आकर्ष्य, D10 आज्ञा (for आज्ञाय) V1 3 B1 2 गोपु°, D11 गोनु°, D13 जीवित (sic) (for गोकुजीविन) —(1 10) V1 कृताञ्जलि, D11 वृद्धाञ्जलि- (sic) (for कृताञ्जलि) V1 पुरो, V3 पुटो (for -पुटा) —(1 11) N̄2 B2 तेन° (for लोमपाद) —(1 12) N̄2 चक्षुषा, V1 2 [अ]तिचक्षुषा, V3 4 शृष्टा, B2 [अ]नि चक्षुषा, D11 दृष्ट्वा (for [अ]भिसृष्टा) D11 त्वते, D13 एते (for ह्येते) —(1 13) V4 D13 ऋषि°, B3 ऋगस्य, D11 उपसगम्य (for ऋष्यशृङ्गस्य) B1 2 च (for वै) —(1 14) V2 उक्ते (for उक्त्वा) N̄1 B2 3 D10 13 विप्रर्षि, N̄2 विप्रर्षि, V3 ब्रह्मर्षि (for न ऋषि) N̄1 वै ज्ञान, D11 ध्यानेन (for वै ध्यान-) —(1 15) B1 D13 भविष्यद् (for भविष्यन्) B1 एव, B4 D13 एव (for एतज) V3 तु, B1 तज्ज्ञात्वा, D10 आत्मा° (sic) (for ज्ञात्वा च) N̄1 भविष्येदित° (sic), V4 भविष्यतिनयजाय (sic) (for the prior half)]

—After 1 6 of 315*, V2 3 B2 (m) D11 ins :

भूय एव च राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।
यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥ १
इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः ।
राजा दशरथो नाम्ना श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥ २

अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शान्ता नाम भविष्यति ॥ ३
पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः ।
तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशः ॥ ४

G 1 10
B 1 11
L 1 9

316* निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्सत्यप्रतिश्रवः ।
निष्क्रम्य च वनात्तस्माद्दर्शान्नांस काश्यप ।

[(1 1) V2 स विचिन्वन्नुत तदा (for the post half)
—For 1 1, B2 D11 read निजाश्रमान्निश्चक्राम (D11 °च
निष्क्रांतस्)तदान्वेष्टु सुत तत —(1 2) D11 वचनात् (by
metathesis) (for च वनात्) V3 गा ददर्श च, B2 अग (m
gloss देश)ददर्श (for ददर्शान्नांस) D11 विषय च जगाम स
(for the post half)]

On the other hand, B3 ins

317* ज्ञात्वा योगबलेनाथ सुतस्य गमनं यत ।
जगाम चातिवेगेन क्रोधेन च समायुत ।

—After 1 103, N2 V1 2 4 B3 (marg after 320*)
D10 13 ins, while D11 ins after 32

318* सर्वमेतदशेषेण श्रुत्वा ब्रह्मर्षिसत्तम ।
विभाण्डको महातेजा गतमन्युर्द्विजोत्तम ।
जगाम तपसे धीमान्सुप्रीतेनान्तरात्मना ।

[D10 om 1 1 and the prior half of 1 2 (cf v 1
line 103) V1 2 B3 D11 13 om 1 2 —(1 3) D11
जगा * (for जगाम) D13 तपसो (for तपसे). V1 2 D11 13
चैव (for धीमान्) D11 स प्रीतेन (for सुप्री°) N2 V4 D10
पुनरेवाश्रमं प्रति (for the post half)]

On the other hand, V3 ins

319* रेमे बहुतिथं कालं तेन राजानुमोदित ।

—After 1 103, B3 ins

320* शुशुभे नगरे तस्य लोमपादस्य भूपते ।

Hereafter the details such as इत्यार्षे etc
which are not constituent elements of the colophon
are ignored

Colophon *Kānda name* Ś1 N2 V4 B1 D10 om,
V1-3 B2-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt
D4 6 8 14 S om, Ś1 D5 9 12 ऋष्यशृङ्गासिगमन, N V1 4 B
D1-3 7 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (B1 3 D1-3 7 °न), V2 3
ऋष्यशृङ्गोपाख्यानवर्णन (V3 ने मन्त्रिवाक्यं), D11 ऋष्यशृङ्गा-
नयन —*Sarga no* (figures, words or both) N1 V1 4
B1 4 D2 5 11 13 om both Ś1 N2 B2 3 D10 9, V2 11, V3
8, D1 7, D7 6, D2 सप्तम, S (except M4) दशम, M4
नवम (as in text), Dt D4 6 8 14 10 दशम°, D9 both
as in text —After colophon, G1 2 4 M2 conclude
with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

10

1 Before 1, Ś1 ins ref सुमन्त्र, T2 श्रीरामचन्द्राय
नम —^a) Ś1 एवं (for एव) N V1 4 B D1 10 महाराज,
V2 महातेज, V3 D2 3 7 13 M4 महाबाहो, Dt D6 8 9 14 T G4
M2 हि°, G1 3 M3 तु° (for च राजेन्द्र) —^b) B4 शृणु(णु)-
ध्व (for शृणु मे) N1 V1 2 B2-4 D3 7 [S]वहितो, N2 V3
D10 [S]वहितं, V4 विदितं, B1 सुहित, D1 [S]द्य हितं, D2
च हित, D13 वदतो, G3 M4 परमं (for वचन) N V B
D1-3 7 10 13 वच° (for हितम्) —^c) D4 एव, T2 यदा (for
यथा) Ś1 धर्म- (for देव-) —^d) Ś1 D5 9 11 12 धर्मवित्
(for बुद्धिमान्) D4 14 S (except M3 4) Cm g k कथाया-
मेवमववीत् (Cg °भुक्तवान्) Cg कथाया कथाप्रसङ्गे एवं
वक्ष्यमाणरीत्या यथा उक्तवान् तथा शृणु Cg —For 1^{cd}, N V
B D1-3 7 10 13 M4 subst

321* सनत्कुमाराद्वदत श्रुतं मे वचनं यथा ।

[M4 सन * माराद् V3 उदित, V4 B3 D10 गदत (for वदत)
V4 विदित (for वचन) B4 तथा]

2 Before 2, Ś1 ins in marg ref सनत्कुमार —^{ab})
D9 कुलेले (by ditto) D2 3 7 9 राजा, D14 ज्ञातो (for
जातो) N V B D1 10 13 M4 इक्ष्वाकुवंशजो (V1 °रगजो
[sic], B1 °वंश*ो)राजा भविष्यति महायशः —^c) D4
नाम, T3 नामा (sic) (for नाम्ना) V3 D6 8 9 14 transp
राजा and नाम्ना Ś1 N V1 2 4 B D1-3 5 7 10-13 S
(except T3 M3) नाम्ना(D11 नाम्न)दशरथो नाम (Ś1
D5 11 12 वीर°) —^d) N V B D1-3 7 9 10 13 M4 धीमान्,
G2 M1 राजा (for श्रीमान्) N V B D2 10 13 T2 M4
सत्यपराक्रम, Dt D6 8 G3 °श्रवा, D1 धर्मपरायण, Cm g k t
as in text —D11 repeats 2^{cd} after 3^{ab}.

3 ^{ab}) Ś1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 सख्यं तस्या(N2
°द् also)गराजेन भविष्यति महात्मन (D13 °ना, D9 न संशय)
—After 3^{ab}, D11 repeats 2^{cd} —^c) G2 धन्या D1 M4
तस्य (for चास्य) V2 भोगा, M3 भाग (for भागा) —^d)
D3 नाम्ना शाता B1 * विष्यति

4 D4 om 4 —^a) M1 2 च (for second तु) G2
राज्ञस्य (sic) D14 T1 2 G4 M3 पुत्रस्त्वगाधिराजस्य, G1 3 स
पुत्रस्त्वंगाराजस्य —^b) T3 स्मृत (for श्रुत) —^c) T3
अंगराज (for त स राजा) —For 4-7, Ś1 N V B D1-3
5 7 9-13 M4 subst 322*

G 1 10 5
B 1 11 5
L 1 9 5

अनपत्योऽस्मि धर्मात्मशान्ताभर्ता मम क्रतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च ॥ ५
श्रुत्वा राज्ञोऽथ तद्वाक्यं मनसा स विचिन्त्य च ।
प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारिमात्मवान् ॥ ६
प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः ।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ७

5 ^a) D14 S (except T3 G2 M1) Ck धर्मात्मा (for °त्मज्ञ) —^c) G2 M1 आरमेत (for आहरेत) —^d) T3 मे, M3 न. (for च)

6 ^b) Dt D4 6 8 G1 M2 3 Ct च, Cg k as in text (for न) D4 G2 M1 विमृश्य (for विचिन्त्य)

7 ^c) M3 प्य *inf lin sec m* in आहरिष्यति —For 4-7, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

322* अङ्गराजोऽनपत्यस्तु लोमपादो भविष्यति ।
म राजान दशरथ प्रार्थयिष्यति भूमिप ।
अनपत्याय मे कन्या सखे दातु त्वमर्हसि ।
शान्ता शान्तेन मनसा पुत्रार्थं वरवर्णिनीम् ।
श्रुत्वा दशरथो वाक्यं प्रकृत्या कल्पात्मक । [5]
दास्यते ता तदा कन्या शान्तामङ्गाधिपाय स ।
प्रतिगृह्य च ता कन्या स राजा विगतज्वर ।
म्वपुर यास्यति प्रीत कृतार्थेनान्तरात्मना ।
ता कन्यामृष्यद्वाय प्रदास्यति स पार्थिव ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि च प्रीतो लब्ध्वा भार्यो भविष्यति । [10]

[(1 1) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अपुत्रस्तद्वराजो वै, V1 अङ्गराज
(for the prior half) V4 °राजो (for लोमपादो)
Ś1 D1-3 5 7 11 12 °पाद इति ध्रुव (for the post half)
—(1 2) D13 राजा त, M4 च राजा (for राजान) M4 अर्थयिष्यति
भूमिप (for the post half) —(1 3) D1 M4 अनपत्यस्य
V3 D13 सख्ये (for मखे) D1 M4 transp दातु and
त्वन् Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अनपत्योऽस्मि धर्मेज कथ्येय मम (D2 3
wrongly om one म) दीयता —D1 om line 4 —(1 4)
The prior half = 1 9 31°. Ñ V4 D3 5 7 9 10 13 M4 जाता,
D2 जान Ś1 पुत्रार्थी, D5 11 12 °र्थे (for पुत्रार्थ) Ś1 Ñ2
V4 D1 3 5 7 10-12 वरवर्णिनी M4 स कथा पुदिनाहेतोर्वस्ये त्वा
प्रसी —(1 5) D1 धृत्वा च (hypermetric). D1 M4
चास्य (for वाक्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ततो राजा दशरथ (for
the prior half) V2 °त्तन् Ś1 D5 9 12 मननामि (D12 °ति)-
विचिन्त्य ता (D5 त, D9 तत्), D1 विचिन्त्य मनना चिर (for the
post half). —(1 6) Ñ1 om (erroneously), D2 3 7
तन (for नदा) D1 तस्मै (for कन्या) M4 पुत्रकानाय (for ता
तदा कन्या). D1 M4 दुरितर प्रिया (for अङ्गाधिपाय स) —(1
7) V2 प्रगृह्य स (for प्रतिगृह्य) Ś1 B4 (missing) D2 3 5 7.
11 12 तु (for च) V3 राजा कन्या स (by transp) —(1
8) Ñ V3 B1 3 4 D10 वास्यते Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 क्षिप्र, M4

तं च राजा दशरथो यष्टुकामः कृताञ्जलिः ।
ऋष्यशृङ्गं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित् ॥ ८
यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशापतिः ॥ ९
पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति चत्वारोऽमितविक्रमाः ।
वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोकेषु विश्रुताः ॥ १०

प्रीत (for प्रीत) Ś1 D1-3 5 7 9 12 प्र (D5 erroneously om
प्र) हृष्टेन (for कृतार्थेन) —(1 9) Ś1 repeats line 9 (var)
after 8 Ś1 D5 11 12 कन्या ताम् (by transp) V1 च (for
स) Ś1 न चेश्वर (second time), V3 नराधिप, D2 3 5 7 9 11 12
स वीरवान् (for स पार्थिव). D1 M4 स प्रदास्यति (by transp)
वीरवान् (for the post half) —For ins see below
—(1 10) V2 ता, V3 म- (for च) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12
सत्यप्रतिश्रवो (D2 °श्रुतो) राजा (for the prior half) Ś1 D2 3 5
7 9 11 12 म च (D3 सर्व) शुद्धे, Ñ लब्धभार्यो (for लब्ध्वा भार्यो)]
—After line 9, B4 M4 ins

323* आत्मव्यतिक्रमाद्देवो विषये नास्य वर्षति ।
तस्याभ्यागमनादेव वर्षिष्यति शतक्रतु ।

[(1 1) B4 आनेष्यति क्रमाद्देवो (for the prior half)
M4 स्वे न (for नास्य) —(1 2) M4 पुनरेवाभिवर्षति (for the
post half)]

8 ^a) D14 T1 2 G1 3 तं तु, M3 स तु (for तं च) —^b)
V2 द्रष्टुकाम, Dt D4 6 8 S (except M3) यशस्काम, Cg as
in text —^c) Ś1 प्रहृष्टेनान्तरात्मना —B1 r (ditto) from
नि in वरयिष्यति up to प्य in 11^b (cf B1 variant),
after प्य in 11^b —For 8^a-9^b, D1 subst, while M4
for 8

324* त च राजा दशरथो होतार वरयिष्यति ।
यष्टुं यज्ञं पुत्रकामं नमुपेत्य कृताञ्जलिः ।

—After 8, in the place of 9^{ab} Ś1 wrongly repeats
(var) line 9 of 322*.

9 Ś1 om 9^{ab} —^a) V4 यज्ञार्थं च (hypermetric)
V1 धर्मार्थं च, B1 om (hapl, first time) (for स्वर्गार्थं
च) Ñ B3 D10 13 नराधिप, D3 नरेश्वर, D4 जनेश्वर
M4 स्वर्गार्थी पुत्रकामश्च वरये त्वामिति श्रुत्वा —^c) Ś1
Ñ V B D1 2 5 7 9-13 M4 लप्स्यते Ś1 Ñ1 B3 सतत,
Ñ2 V3 D10 म तु त, V1 4 D1 3 7 म च त (by
transp), B2 4 D3 13 स (D4 च) तत, D12 च शत, G1 3 च
म तान् (for च स त) B2 G1 3 कामान् (for काम) —^d)
D2 °तुष्ट्या, D4 विप्र°, D11 द्वि-° (for द्विजमुख्याद्) D2
विशपते Ñ V B D10 13 M4 ऋषिपुत्रा (B3 त्र) नराधिप
(Ñ V2 4 B1 नरेश्वर)

10 ^a) V1 पुत्रास्तन्य, V2 पुत्रा वास्य, D1-3 5 7 9 11 12
सुताश्चास्य —^b) Ś1 Ñ V B D5 10-13 M4 स्तेजस (for

एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
सनत्कुमारो भगवान्पुरा देवयुगे प्रभुः ॥ ११
स त्वं पुरुषशार्दूल तमानय सुसत्कृतम् ।
स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥ १२
अनुमान्य वसिष्ठं च ह्यतवाक्यं निशम्य च ।

सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः ॥ १३
वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः ।
अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुंगवः ॥ १४
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगम् ।
ऋषिपुत्रं ददर्शादौ दीप्यमानमिवानलम् ॥ १५

G I IO
B I. II
L I 9

-विक्रमा) —^c) D14 सर्वे (for सर्व-) Dt D6 8 सर्वभूतेषु
Ñ V B D10 13 M4 कुलकीर्ति (B2 °शील) यशोमान (B1
°नाम, D13 °दान) धर्म (V3 °धन) सतानवर्धना

11 °) V2.4 स एव (by transp) D2 देव (for देव-)
Ñ V1-3 B D10 13 M4 -र्विप्ररो, V4 -र्विप्रवरो (hyper-
metric) —^b) D3 7 पुरा (for पूर्व) G3 कथा (for
कथाम्) Ñ V B D10 13 M4 भविष्यमि (D13 °दि) दमुक्तवान्
—After प्य (cf B1 variant), B1 repeats (ditto ?)
the portion of the text from ति in वरयिष्यति in 8^d,
up to प्य in ^b here —^c) D1 भगवन् —^d) D1 इमां
(for पुरा) D2 3 7 प्रभो (for प्रभु) Ñ V B D1 10 13 M4
मुनिसमागमे

12 °) Ś1 D5 12 मन्त्रवशोमूल, D1-3 7 9 11 मनुजशार्दूल
—^b) D11 तमान, D2 3 7 9 सुसंस्कृत —^c) D4 च राजेद्, T2
G1 M3 राजो (for महाराज) —^d) D2 4 7 स्वबल- D3 °न,
G1 चानह (by metathesis) (for वाहनः) Ś1 D5 9 12
समृत्त्यबलवाहन —For 12 and 13, Ñ V B D10 11
(for 12^c-13^d) 13 M4 subst 327*
—After 12, Ś1 D1-3 5 7 9 11 (after 1 6 of 327*) 12
ins

325* सूतस्य वचनं श्रुत्वा राजा सपूर्णमानसः ।

[D11 स तस्य (for सूतस्य)]

—while Dt D6 8 G3 ins

326* सुमन्त्रस्य वचनं श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।

13 °) D1 अनुगम्य D9 स (for च) —^b) D3 सूतक-
वाक्य (hypermetric) Ś1 D1 5 9 12 निवेद्य च, Dt D6 8
निशम्य च (sic), D2 3 7 11 न्यवेदयत् —After 13^b, Ś1
D1-3 5 7 9 12.14 T1 2 G4 ins 1 7 of 327* —^c) Ś1 D5 12
सौ (D5 सा) तपुरात् —For 12 and 13, Ñ V B
D10 11 (for 12^c-13^d) 13 M4 subst

327* स त्वं नृपतिशार्दूल तमानयितुमर्हसि ।

विभाण्डकसुतं गत्वा वरयित्वात्मनो गुरुम् ।
इति श्रुत्वा दशरथ सुमन्त्रस्य सुमन्त्रितम् ।
वसिष्ठं समुपागम्य ततो वचनमब्रवीत् ।
सुमन्त्रोऽयं वदत्येवमनुज्ञा दातुमर्हसि ।
वसिष्ठोऽपि वचनं श्रुत्वा तथेति प्रत्यपद्यत ।
सोऽनुज्ञातो वसिष्ठेन राजा सुप्रीतमानसः ।
सुमन्त्रवचनात्पूर्णं प्रयातुमुपचक्रमे ।
ऋष्यशृङ्गं वरयितुं सामात्यं सपुरोहितम् ।
सान्तं पुरजनश्चैव यत्रासौ द्विजसत्तमः ।

[5]

[10]

[D11 om 1 1 —(1 1) M4 एव (for स त्व) V1 B4
M4 तमा (V1 तमिहा hypermetric) नेतुमिहाईसि —For ins
see below —B1 om 1 2-5 —(1 2) V4 ज्ञात्वा (for
गत्वा) Ñ1 चात्मनो (hypermetric) (for [आ]त्मनो) —(1
3) Ñ1 सुमन्त्रसुत (sic), V3 च मन्त्रित, V4 D10 11 13 M4 सुमन्त्रिण
(D10 °त), B4 स मन्त्रित (for सुमन्त्रितम्) —(1 4) Ñ1
उपागम्येतम् (sic), V2 4 D11 13 उप (V4 °पा) गम्यैवम् (D11 °व),
V3 B2 M4 उप (M4 अभि) गम्येद (for समुपागम्य) V1 B4 स
वसिष्ठमुपागम्य (for the prior half) Ñ1 V2 4 D11 (with
hiatus) 13 इद्, M4 तदा (for ततो) —(1 5) D11 [ए] व
तमनुज्ञातुम् (for [ए] वमनुज्ञा दातुम्) —(1 6) V B1 2 4
D11 13 च तच् (for वच) V2-4 D13 प्रतिपद्यत (V3 °ते)
—After 1 6, D11 ins 325* —(1 7) Ś1 D1-3 5 7 9 11
12 14 T1 2 G4 वसिष्ठेनाम्य (D9 °प्य) नुज्ञातो राजा (D1 प्रीतो)
दशरथस्तदा (D1 °था, D12 °स्य च, D14 T1 2 G4 सपूर्णमानस)
—(1 8) D13 वचसा (for वचनात्) V1 स (for प्र-)
—(1 9) V4 समासाद्य पुरो°, D11 लोमपादस्य वै पुर (for the
post half) —D11 om line 10 —(1 10) B4 शात°
(for सान्त °) B4 यथा (for यत्र)]

—After 1 1, B3 ins

328* कार्यसिद्धिं तदा मेने विभाण्डकसुताङ्गवम् ।

14 °) D2 हरितश् (for सरितश्) —^b) D1 विनिष्क्रम्य
—^c) Ś1 D5 9 11 12 व्यतिक्राम, D2 3 7 प्रतिपेदे स (for
असि°) —^d) G2 पुत्र (sic) (for यत्र) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12
[अ]सौ (for वै) D9 °सत्तम (for °पुंगव) —For 14,
Ñ V B D1 (line 2 only for 14^c) 10 13 M4 subst,
while Ś1 D5 9 11 12 ins after 14, whereas D2 3 7 subst
for 15^a

329* अतीत्य विविधान्देशान् राजा नातिचिरेण स ।

लोमपादपुरं श्रीमान्प्रविवेशासिपूजितः ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om 1 1 —(1 1) Ñ1 V4 B1 M4
सोऽतीत्य Ñ1 तद्, B1 त, M4 ह (for स) —(1 2) Ñ2 V1
B1 3 4 D10 13 °पुरी, V2 °पाद पुर, V4 °दाश्रम, M4 रोमपादगृह.
Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 प्राप्य, V1 धीमान्, M4 श्रीम् (for श्रीमान्)
Ś1 D3 5 7 9 11 12 सु°, V4 [अ]नि°, D2 स पूजित, D10
[अ]पि°]

15 °) G1 द्विज, G2 M1 मुनि- (for द्विज-) M3
-समन्वित (for -समीपगम्) Ś1 N V B D1 5 9-13 M4
तत्राससाद् (V2 D1 ततो ददर्श) राजा स (Ś1 D5 9 11 12 राजा तु,

G 1 IO 20
B 1 II 16
L 1 9 18

ततो राजा यथान्यायं पूजां चक्रे विशेषतः ।
सखित्वात्तस्य वै राज्ञः ग्रहणेनान्तरात्मना ॥ १६
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ।
सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयत् ॥ १७
एवं सुसत्कृतस्तेन सहोपित्वा नरर्षभः ।

D1 राजासौ, M4 राजान)लोमपादनिवेशने (S1 V4 D5 12 °न)
—For 15^{ab}, D2 3 7 subst 1 2 of 329* —^c) S1 T3
ऋषेःपुत्रं, V4 ऋषिपुत्रो S1 D2 3 5 7 9 11 12 °सौ, N V B (B3
m) D1 10 13 M4 दशरथो, B3 °थ, Dt D6 8 Ct °थो, M1 °जौ
(sic), Cg as in text (for ददर्शदौ) —^d) V4 °मान
(for °मानम्) V4 [वा]यमौ, B4 [अ]नसं (for [अ]नलम्)
D3 °विमानल (by metathesis) (for °मिवानलम्)

16 ^{ab}) S1 D1-3 5 7 9 11 12 °लोमपाद पूजा तस्य (D3 7
transp पूजा and तस्य)चकार ह (S1 °येत् [sic], D11 स)
—^c) S1 D1 5 12 तत्र, M2 अस्य (for तस्य) S1 B4
D1 5 9 11 12 राजश्च, D2 3 7 भूपस्य (for वै राज्ञः) —For 16,
N V B (B4 for 16^{ab} only) D10 13 M4_subst, while
D1 ins after 15

330* ततो राजा दशरथ प्रियातिथिमुपागतम् ।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणोऽनुरूपया ।

[D1 13 om 1 2 —(1 2) V1 रूपत, B1 (marg as
in text) °कपया (for °रूपया)]

17 V3 om 17 For 17-20, N V1 B1 2 D10 M4
subst 331* S1 V2 4 B3 4 D1-3 5 7 9 11-13 read 17
(V2 4 B3 4 D1 13 17^{ab}) after 20^{ab} —^a) S1 V2 4 B3 4
D1-3 5 7 9 11-13 लोमपादो गमद्वक्तु (V2 4 B3 4 D13 °चूर्ण,
D9 °पि तत्त्वर्थे) —After 17^{ab}, V2 4 B3 4 D1 13 ins
331* V2 4 B3 4 D1 13 om 17^{cd} —^c) S1 D2 3 5 7 11 12
मायधि (D2 5 11 °ध)क, D4 9 सवधिन (D9 °ता) (for
संबन्धकं) —^d) G1 3 तथा, M3 ततस् (for तदा) S1 D2 3
5 7 9 11 12 तत्सर्वं (D2 3 9 transp तत् and सर्वं) प्रत्यवेदयत्
—After 17, S1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 331*

18 ^a) S1 V2-4 B3 4 D2 5 7 11 स एव°, D1 3 9 स एव
(D3 एव)सत्कृ (D1 पूजि)त°, D13 M2 एव स°. —^b) S1
V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11-13 वमस्तत्र (for महोपित्वा) V3
°र्षभ, B3 4 जन°, G2 M1 नराधिप (for नरर्षभः) —^c) V2 4
D5 11 12 M3 °ष्टौ, D6 °ष्ट (sic), D13 सप्तम (for सप्ताष्ट-)
V2-4 B3 4 D1-3 7 13 -दिवस (for -दिवसान्) V2-4 B3 4
D13 यावत्; Dt om (hapl), D11 राः (for राजा) —^d)
S1 V2-4 B3 4 D1-3 5 7 9 11-13 ततो (D12 नाना)वचनम् (for
राजानमिदम्)

19 ^a) S1 V2-4 B3 4 D1-3 5 7 9 11-13 वीर (for
राजन्) —^b) V2 स च (for सह) V2 D5 T2 3 भर्ता (sic)
—^c) V2 4 मदीय- B3 मदीया नगरीं —^d) D13 तु, T3 च (for

सप्ताष्टदिवसान् राजानमिदमब्रवीत् ॥ १८
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्ता विशांपते ।
मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ १९
तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतेः ।
उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ॥ २०

हि) B3 4 तावद् (for महद्) V2 4 B3 4 D9 उच्यता; D13
अत्र मे, D14 अद्भुत, Ct as in text (for उद्यतम्)

20 ^a) V2 4 अथ (for तथा) 13 सत्त्व (sic) —^b)
V2 4 B3 4 D13 नगर (for गमन) —After 20^{ab}, S1 V2 4
B3 4 D1-3 5 7 9 11-13 read 17 —^c) Dt D6 T3 विप्र
(for विप्रं) —For 20^{cd}, S1 V2-4 B3 4 D1-3 5 7 9 11-13
subst 1 8 of 331* —For 17-20, N V1 B1 2 D10 M4
subst, while S1 V2 4 B3 4 D1-3 5 7 9 11-13 (V2 4 B3 4
D1 13 after 17^{ab}) ins (subst 1 8 for 20^{cd}, V3 also)
after 17, V3 after 20^{ab}

331* ऋष्यशृङ्गाय चैवेनं न्यवेदयदनन्तरम् ।

अथ राजा दशरथः सखा मे दयित सुहृत् ।

अपत्यार्थं ममानेन दत्तेय वरचर्णिनी ।

याचमानस्य मे ब्रह्मशान्ता प्रियतरात्मजा ।

सोऽयं ते श्वशुरो विप्र यथैवाह तथा नृप । [5]

शरणं त्वामनुप्राप्तं पुत्रार्थी द्विजसत्तम ।

पुत्रकाममिमं तात सफलं कर्तुमर्हसि ।

तारयैनमितो गत्वा शान्तया सह भार्यया ।

[S1 D2 3 5 7 9 11 12 om 1 1 —(1 1) D1 ऋषि°, D10
अप्य° (sic) (for ऋष्य°) D1 [इ]ति (for [ए]न) —
(1 2) D11 अग- (for अय) M4 यो (for मे) N V B
D10 13 M4 दयि (B1 °शि, D13 °य)तो भ्रा (V1 दृग [sic],
M4 मम) (for दयित सुहृत्) —Ct cites 1 3-5 as in N V
B etc —(1 3) S1 समा° (for ममा°) N V B D10 13
M4 अनेन मेनपत्याय (for the prior half) V2 मे (for
[इ]य) —(1 4) S1 D1 याच्य°, V3 B3 (m) D9 °नाय
(for याचमानस्य) V3 B3 (m) वै (for मे) B3 (marg)
as in text, D1 विप्र, D12 भूमान् (for ब्रह्मन्) N B3 D10
याचते पुत्रकृत्ये च (B m °त्याय), V1 2 4 B1 2 4 M4 याचते (B1
सा च मे)पुत्रकृतिका (V1 °प्रकृतिका hypermetric), D13
याचते पुत्रिकापुत्र (for the prior half) D9 कान्ता V2
B3 (m) 4 °तमा, D11 प्रियन्- (for °तरा) S1 D2 3 M4
[आ]त्मन (D2 3 °ना), D5 9 11 12 मम (for [आ]त्मना).
—(1 5) V3 तवाय, D13 स्वयं ते (for सोऽयं ते) D3 स्वपुरे
(for श्वशुरो) N V B D10 11 13 M4 ब्रह्मन् (for विप्र) D2
सोयं श्वशुरो विप्रस्य (unmetrical) (for the prior half)
D11 वा (for [ए]व) B4 दि (for [अ]र) D2 3 -तव (D2
तथा) प्रिय (D3 °या) (for तथा नृप). —(1 6) S1 शरणार्थम्
(for शरणं त्वान्) B3 transp शरण (m) and त्वामनुप्राप्तं
S1 D5 11 12 पुत्रार्थे (D11 °र्थ) (for °र्थ) V2 4 D12 °म, B1

क्राषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ।

स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ॥ २१

तावन्योन्याञ्जलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ।

ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ॥ २२

°सत्त (before विसर्ग, म wrongly om), D11 मुनि° (for द्विजस्तम) —(1 7) D2 इद (for इम) Ñ V B D10 तावत्, M4 गत्वा (for तात) Ñ V B D10 13 M4 त्व या (V2 B1 यो)-जयितुम् (for सफल कर्तुम्) —(1 8) V2 योज°, V3 त्वर° (for तारयैनम्) B1 transp सह and भार्यया]

21 D13 om (hapl) 21 —^a Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °त्रोथ (D3 °पि) तच्छ्रुत्वा (D12 °त्य), Ñ V B D2 M4 °तथेत्युक्त्वा (V4 °क्तस्, D2 °त श्रुत्वा) —^b D12 °त्या * (for °त्याह) D9 प्रति, G2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 M4 तद्वा (B1 त वा)क्य (V2 B1 3 4 M4 °क्य, V4 °क्या)सम- (V4 °दप्य, M4 °तद)नतर —After 21^{ab}, Ś1 D1-3 5 9 11 12 ins

332* गच्छेति विप्रवचनाद्वाजोवाच ततो नृपम् ।

[D11 गत्वेति D3 नृप तदा, D11 तथा नृप]

—^c Ś1 D2 3 क्रपिणा च, D1 5 7 9 11 12 नृपेण च (D11 °णैव, D12 °वा) (for स नृपेण) Ñ V B D10 M4 तमनु-ज्ञाप्य नृपति

23 °) Dt D6 8 पौरेषु M3 चोदयामास —For 22-23^{cd}, Ś1 D1-3 5 9 11 12 subst

333* तावन्योन्यं च कुशल सपृष्ठाश्लिष्य चोरसा ।

गमने मतिमाधत्त राजा दशरथस्तदा ।

सोऽनुज्ञातो दशरथस्तेन राज्ञा महीपति ।

प्रययौ स्वा पुरीं वीर शान्तामादाय सत्वरम् ।

ततो राजा प्रहृष्टात्मा प्रेषयामास वै तदा । [5]

[(1 1) D1 °न्य, D12 °न्य (both submetrical) (for °न्य च) D2 9 तावन्येन°, D3 तावन्येव त कु° (sic), D11 तवान्यो *° (by metathesis) (for the prior half) D1-3 9 11 कृत्वा (D3 11 पृष्ठा) सश्लिष्य°, D12 स पृष्ठ्याश्लिष्य (sic) वा रस (for the post half) —(1 2) Ś1 °दत्त, D3 मप्रिप्ताधत्त (sic), D11 [अ]धत्त राजा स (for मतिमाधत्त) D11 मति, D12 रा * (for राजा) D9 तथा (for तदा) —(1 4) D2 त्व (sic) (for स्वा) D9 वीर (for वीर) D9 सत्वर —(1 5) Ś1 D2 3 दशरथ (for प्रहृष्टात्मा) —D12 repeats from प्रेषयामास up to मेव in 23^f, after 25° —D5 12 तथा (for तदा)]

—^{e'} Ś1 D4 5 11 12 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D1-3 9 क्षिप्रं सर्वम् (by transp)

—For 22 and 23, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

334* रोमपादस्ततो राजा परिष्वज्यामिषूय च ।

अनुजज्ञे पुर गन्तुं भूयो दशरथं स्वकम् ।

ततः सुहृदमापृच्छय प्रस्थितो रघुनन्दनः ।

पौरैर्म्यः प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।

क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥ २३

ततः प्रहृष्टाः पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ।

तथा प्रचक्रुस्तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ॥ २४

ततस्तेनाभ्यनुज्ञातस्तमादाय द्विजर्षभम् ।

शान्तया सहितं काले प्रयातुमुपचक्रमे ।

अथ राजा दशरथ पुरुषानासकारिणः । [5]

स्वपुर प्रेषयामास प्रियाख्यानपुर सरान् ।

इतः शीघ्रतर गत्वा युष्माभिर्मम शासनात् ।

क्रियता मे पुर शीघ्र सर्वतः समलंकृतम् ।

[(1 1) M4 °पाद (for रोमपादस्) V2 तदा (for ततो) V1 [अ]भिर्... च, B1 °पूजित, D7 °वाच च (for [अ]मिषूय च) —(1 2) V1 अनुयज्ञ-, B2 °पणे, M4 °ज्ञात (for °जज्ञे) V1 -पर गतु, B4 पुरीं गतु, D13 ततस्त च V3 भूप, M4 राजा (for भूयो) D13 स्वय V4 दशरथ स्वक —(1 3) V2 °ज्ञात, D10 °कृत्वा, D13 °ज्ञाते (for [अ]भ्यनुज्ञातस्) B4 ताम् (for तम्) B1 समादाय —(1 4) Ñ V3 B2 3 D10 सहित, V4 सहि * D7 राजा (for काले) —(1 5) B2 आशुकारिण —(1 6) Ñ B3 D10 13 °री, V1 स्वपुरुष (hypermetric) (for स्वपुर) M4 स्वकानेव पुर ° (for the post half) —For ins see below —(1 7) Ñ1 V2 इति, V1 तत (for इत) —V3 4 D13 om 1 8 —(1 8) D7 हि, M4 वै (for मे) D10 पुरीं B1 सर्व (for शीघ्र) . Ñ1 स्वभ्य°, Ñ2 D10 °कृतां (Ñ2 sic), V1 स्वरत्न°, D7 M4 त्वभ्यलंकृत (for समलंकृतम्)]

—After 1 6, B3 ins

335* ऋष्यशृङ्गस्य गमन शान्तया सह भार्यया ।

—After 23, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t ins

336* धूपित सिक्तसमृद्धं पताकाभिरलंकृतम् ।

24 ^{ab} D9 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ś1 तु (for ते) Ñ V1 2 B D7 10 M4 ते हृष्टमनसो गत्वा शीघ्र नृपतिशासनात्. —G4 om 24^{cd} —^d D2 3 उपा-, G1 3 तत (for तथा) Ś1 Dt D1-3 5 6 8 9 11 12 चक्रुश्च (for प्रचक्रुस्) D4 तथा च प्रतिचक्रुस्ते D5 यद्वाज्ञा (by transp) D2 प्रेक्षित, D3 कथित, T3 प्रेरित (for प्रेषित) T2 तथा Ñ V B D7 10 13 M4 तथा चक्रुर्यथाज्ञं पुरे (B4 पुर) सर्वम् (Ñ1 तस्मिन्, V4 B1 D7 यत्नम्) शेषतः —After 24, M3 ins

337* यत्प्रेषितं वासिष्ठेन राज्ञा दशरथेन च ।

कृत्वा दूतान्द्विजो राज्ञः प्रेषयामास सत्वरम् ।

ततो निवेदयामासुर्दूतास्तस्मै महात्मनः ।

श्रुत्वा तु तेषां वचनं पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।

G I IO 34
B I II 26
L I 9 32

ततः खलंकृतं राजा नगरं प्रविशेश ह ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ॥ २५
ततः प्रमुदिताः सर्वे दृष्ट्वा वै नागरा द्विजम् ।
प्रवेक्ष्यमानं सत्कृत्य नरेन्द्रेणोन्द्रकर्मणा ॥ २६
अन्तःपुरं प्रवेश्यैनं पूजां कृत्वा तु शास्त्रतः ।

कृतकृत्यं तदात्मानं मेने तस्योपवाहनात् ॥ २७
अन्तःपुराणि सर्वाणि शान्तां दृष्ट्वा तथागताम् ।
सह भर्त्रा विशालार्क्षीं प्रीत्यानन्दमुपागमन् ॥ २८
पूज्यमाना च ताभिः सा राज्ञा चैव विशेषतः ।
उवास तत्र सुखिता कंचित्कालं सहद्विजा ॥ २९

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

25 °) M3 हृष्ट (for तत) D5 11.13 G2 M3 स्व (D11 M3 त्व)लकृतो (D11 °त) —°) V1 *विशेष Ñ1 V1-3 B D13 तत्, V4 तत (hypermetric), T3 G2 हा (for ह) M4 प्रविशेश पुरोत्तम —°) Ñ V1 2 B1 2 D10 सर्वे, V3 B3 सर्वे, B4 D2 3 स वै (for शङ्ख-) Dt D6 8 -निर्घोषैः, D4 -सघोषैः, D12 -निर्घोष (sic) (for -निर्घोषैः) Ñ V B D7 10 13 M4 -तूर्यनिनादेन (for -दुन्दुभिनिर्घोषैः) —After 25°, D12 repeats (erroneously) from प्रेषयामास in line 5 of 333* up to मेव in 23' —After 25°, M3 ins 338*

मेरीपटहनि स्वनै ।

वन्दिमिर्वन्द्यमानश्च
—°) Dt D6 8 12 °त्वा, D3 °स्तुत्य (for पुरस्कृत्य) G1-3 M1 2 द्विजोत्तम.

26 °) D3 ते, D4 14 S (except M4) Cg k तं (for वै) G1 द्विजा (for द्विजम्) —°) D2 T2 प्रविशमानं D5 सस्कृत्य (for सत्कृत्य) —°) D3 नगरेन्द्रेण- (hypermetric) D11 -कर्मकृत् (for -कर्मणा) —For 26, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

339* ततो मुमुदिरे पौरा दृष्ट्वा राजानमागतम् ।

सह तेनर्षिपुत्रेण ज्वलितानलवर्चसा ।

[(1 2) Ñ1 सः (for सह) Ñ2 V1-3 D10 सहितमृषि°, D13 युक्त महर्षि°, M4 स तेन मुनिपुत्रेण (for the prior half) V1 क्षाति (for ज्वलिता-) B2 3 -[आ]नन- (for -[अ]नल-) D7 ज्वलनार्त्तनमत्तिपा (for the post half)]

—After 26, Dt D6 8 M3 ins

340* यथा दिवि सुरेन्द्रेण सहस्राक्षेण काश्यपम् ।

27 D1 12 om (hapl) 27 B3 om 27^{ab} —^{ab}) D3 4 9 14 G4 M2 3 प्रविशयैः Dt D2 3 6 8 14 T G2 M1 2 च, G1 3 4 [अ]थ (for तु) D4 विधानत (for तु शास्त्रत) Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 तम् (B4 स ऋ)प्यशृगं स्वपुर (D13 M4 'रे') प्रवे (Ñ1 B1 2 'पि')श्य नृपतिस्ततः, D7 मुनिध्रेष्टसुत प्राप्य स भूपतिरारधी —°) D3 कृत कृतं (sic) Ñ V B D- 10 13 M3 4 हव, G4 तथा (for तद) —°) S1 D2 3 5 9 11 तस्यागमायमु, Ñ V B D7 10 13 M4 पूर्ण (V2 4 'र्ण')मनोरथ (V2 4 °थ), T3 °ननात् (for तस्योपवाहनात्)

28 °) Ñ V B D- 10 13 M4 अंतःपुरजन (V4 °ना)श्वा (V2 °नो वा)पि —°) T3 नमागता S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 दृष्ट्वा शालामुपा (S1 D1-3 9 11 12 °ता तथा, D5

°तां तदा)गतां. —°) T2 भर्ता (sic) D3 5 11 14 G4 विशालार्क्षी —°) S1 D1-3 5 9 11 12 प्रत्य (D12 प्रीत्या)नंदमुदा युत (D1 यथा, D2 11 °न्विता, D3 युतां, D5 युता, D9 12 युता) —For 28^{cd}, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

341* मुमुदेऽपूज्यचैनं सह भर्त्रा विलासिनीम् ।

[V2 पूज्या चैना, V4 °यत्ता वै, B2 D13 °यश्चैना, D7 पूज्याचक्रे, M4 पूज्यमाना च (for पूज्ययचना) M4 विलासिनी]

29 °) Dt D6 8 तु (for च) —°) D14 G2 उवाच M2 सुखिता तत्र (by transp) —°) G1 3 द्विजन्मना, Ch t as in text (for सहद्विजा) —For 29, S1 D1-3 5 7 9 11 12 subst

342* संपूज्यमानं स्तुतिभिर्यथा राजा विशेषतः ।

उवास तत्र स सुखं कंचित्कालं द्विजर्षभ ।

उपास्यमानं शुशुभे शान्तया दिव्यरूपया ।

अरुन्धत्या यथा युक्तो वसिष्ठो ब्रह्मण सुत ।

[(1 1) D11 तदा (for यथा) —(1 2) S1 D1 11 मुमुक्षु, D7 सुमुखं (for स सुख) D5 7 9 12 किंचित् D2 °र्षभ (for द्विजर्षभ) —(1 4) D1-3 7 9 अरुन्धतीसहायो वा (D1 °येन) (for the prior half) D5 विशिष्टो (sic) (for वसिष्ठो)]

—while Ñ V B D10 13 M4 subst 308* with the following variants

[(1 1) Ñ V2-4 B1 3 4 D10 M4 स पूज्यमानं B4 परमया (hypermetric) —(1 2) B1 नमदि (for सप्रणि) —(1 4) B1 तथा D13 पुरी (for पुरे) All transp पुरे and यथा B2 from महेन्द्रस्य up to °स्ति in marg]

Colophon S1 D5 om (continue the Sarga.) —Kāṇḍa name Ñ2 V4 D4 10 12 om V1-3 B D11 आदि, D1-3 अयोध्या° —Sarga name Dt D4 6 8 14 Som Ñ V1 3 B D10 11 ऋष्यशृङ्गा (Ñ1 V1 2 B1 2 4 'गस्या)योध्यागमनं, V3 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने ऋष्यशृङ्गायोध्याप्रवेश, V4 D1-3 9 12 ऋष्य (D9 °पि)शृङ्गागमन. (V4 D7 9 °न) —Sarga 110 (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om both Ñ2 B2 3 D10 10 (as in text), V2 12, V3 9 D1 8, D7 7, Dt D6 T G M1-3 एकादश, D2 अष्टम, D9 13 M4 दशम (as in text) D4 8 14 both (11) D12 * * कटे * * शृङ्गा * * * नाम द * * सर्ग —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 धीमते रामानुजाय नम

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरे ।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥ १
ततः प्रसाद्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।
यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥ २

तथेति च स राजानमुवाच च सुसत्कृतः ।
संभाराः संध्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ३
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥ ४

G. 1 11 5
B. 1 12 5
L. 1 9 1

11

1 Ś1 D6 continue Sarga 10 T3 begins with श्री
रामाय नमः —^a) Ś1 Ñ V B D5 10-13 M4 अथ, D7 अ*,
Cm g k t as in text (for ततः) Ñ V B D7 10 13 M4
व्यतिक्राते, T3 G3 4 M2 3 °तिथौ (for बहुतिथे) —^b) Ñ
V B D7 10 13 M4 शिशिरे (for कस्मिंश्चित्) Ñ V B D10 13
M4 तदनन्तर, G1 सुमनोरसे —^c) Ñ V B D2 3 10 13 M4
वसन्त(B4 °ते)समये प्राप्ते —^d) Ñ V B D7 10 13 M4 राजा
(for राज्ञो) D11 missing (for यष्टु) Ś1 D1 2 12 मनोगमत्,
Ñ V B D7 10 11 13 M4 मनो दधे, D6 समागमत्, T3 G1
M2 मनो गतं, Cm t as in text (for मनोऽभवत्)

2 °) Dt D6 8 G2 M1 प्रणम्य, D6 प्रासाद्य, Cm g as
in text (for प्रसाद्य) —^b) D3 वर°, D11 °वर्चसं, D12
°वर्णनं (sic) (for देववर्णिनम्) —^c) Ś1 D6 (before corr
as in D1) 11 12 यज्ञार्थं, D1 3 5 यज्ञार्थं, D2 यदर्थं (for
यज्ञाय) D8 reads रया *sup lin* in वरयामास —^d) D1-3 9
संतानार्थं, D11 भत्रानार्थं (sic) Ś1 D1-3 5 9 11 12 च बुद्धिमान्,
D4 14 T G2 4 M1 2 कुलस्य वै (for कुलस्य च) —For 2,
Ñ V B D7 10 13 M4 subst

343* स ऋष्यशृङ्गमभ्येत्य प्रणिपत्यामिपूज्य च ।
ब्राह्मणैः सह समन्य यज्ञं कर्तुं मनो दधे ।
होतार वरयामास यज्ञे संतानकारणात् ।

[(1 1) B2 आहत्य, D13 अभ्येति (sic) (for अभ्येत्य) D7
M4 [अ]मिवाद्य (for [अ]मिपूज्य) —(1 2) All (except
B3) om 1 2 —(1 3) D7 वार्या° (for वरयामास)]

3 °) D5 9 (*sup lin*) 12 Cg transp च and स
M4 तेनोक्तो (for राजानम्) —^b) Ś1 D1-3 5 9 11 12 प्राप्त-
(D11 °सि)सक्रिय, Dt D6 8 वसुधाधिपं, T2 च सुसत्कृतं,
T3 [ह]द°, G3 M1 [ए]नं सुसत्कृतं, G4 च समुत्कृत (sic)
(for च सुसत्कृत) Ñ V B D7 10 13 M4 उक्त्वा (B4 ऋषिर्,
M4 राजा) भूयोभ्य (V1 °ह्य)भाषत —M4 om 3°-4°.
—^c) D1 च, D7 मे (for ते) D11 सक्रियात्तास्यै (sic) (for
संध्रियन्ता ते) —^d) D4 तुरगश्, M3 तुरग (for तुरगश्)
Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 स(D5 12 सा)हायाश्च (D1 °यश्च, D12
°व्याञ्च) द्विजातय (D11 °जोत्तमा)
—For 3^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

344* संभारयाञ्च नृपते संभारान्यज्ञसाधकान् ।
सहायानपराश्चात्र होतृत्यज्ञे समानय ।
वसिष्ठप्रभृतींश्चान्यान्मन्यसे यानपि द्विजान् ।

[(1 1) V1 सभारयामाञ्च (hypermetric), V3 सभा-
रयस्व B4 4 पते (for नृपते) V2-4 साधनान् (for साधकान्)
—(1 2) V4 महा° (for सहायानपराश्च) —(1 3) Ñ1 V3
B2 याञ्च, V1 मात्वाञ्च (sic), V2 च त्वम्, V4 D13 चैव, B1
अन्यान् (for चान्यान्) V1 च * ° * नपि द्विजान्, V2 आनया-
न्यानपि द्विजान्, V4 D13 अ (D13 ह्य to avoid hiatus)न्यानपि
द्विजोत्तमान् (for the post half)]

—After 3, Dt D6 8 T3 G2 M1 3 read (for the second
time, cf v l 1 8 4) 15^{ab} Thereafter G2 M1 cont

345* इत्युक्ते तु महाभागे मुनावह्निष्टकर्मणि ।

[G2 आह्निष्ट- (for अह्निष्ट-)]

4 M4 om 4^{ab} (cf v l 3) For 4^{ab} cf 1 8 4^{ab}
—^a) B1 तत्र (for ततो) Dt D6 8 G1 3 [अ]ब्रवीत् (for
राजा) Dt D6 8 नृपो, G1 3 स तद् (for [अ]ब्रवीद्) Ś1
D1-3 5 7 9 11 12 G2 M1-3 Ck सूत, Ñ V1 3 B2-4 D10
एतत्, V2 4 D13 एन, B1 एवं (for वाक्यं) —^b) Ñ V1 2 4
B D10 13 अमित. स्थित, V3 अमिसस्थितं (for मन्त्रिसत्तमम्)
Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणान्सपुरोहितान्, Dt D6 8 G2 M1 3
Ck ब्राह्मणान्वेदपारगान् —^d) T3 ब्रह्मवादिन. ☞ Ck ततो
राजा सूतमब्रवीत् । किमब्रवीदित्यतो ब्राह्मणेत्यादि । हे सुमन्त्र
ब्राह्मणान् वेदपारगानृत्विगादींश्चावाहय इति । ☞ —For 4^{cd},
Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst

346* क्षिप्रमानय धर्मज्ञं यज्ञार्थं मम सुव्रतान् ।

वेदविद्याव्रतस्नातान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ।

सूत्रभाष्यविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगान् ।

गृहमेधिदरिद्रांश्च वृद्धानपि कलत्रिण ।

श्रोत्रियाश्च विदेशस्थान्सत्कृत्य त्वमुपानय । [5]

[D11 om 1 1-3, Ñ V B1 3 D10 13 om 1 2-5, D1
om 1 4-5 —(1 1) Ñ V B1 3 D10 13 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्)
Ñ (illeg for त्वा) V1.3 B3 D10 मे गत्वा, V2 4 B1 D13
मे सूत, D7 धर्मज्ञान् (for धर्मज्ञ) D1 यज्ञार्थं (for °र्थं) Ś1 D3
स (D3 त)मनुव्रतान्, D5 °सुव्रत, D12 °सुव्रत (for मम सुव्रतान्).
Ñ V B1 3 D10 13 गुरु(Ñ1 illeg)न्सर्वानशेषतः (for the
post half) —B2 reads lines 2-4 in marg —(1 2) Ś1
न्यायः, B4 वेद- (for यज्ञ-) —(1 4) Ś1 B2 4 D2 3 5 9 11 12
°मेधिनो (D12 °नां) (hypermetric) (for गृहमेधि-). B4
वृद्धांश्चापि, D11 वृद्धानमपि (sic) (for वृद्धानपि) D9 कलत्रिणान्
(sic) (for कलत्रिण) —(1 5) Ś1 B4 समु° (for
त्वमुपानय)]

G I II 8
B I 12 6
L I 9 44

ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जावालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दत्तस्थस्तदा ।

On the other hand, M₄ subst. .

347* सुमन्त्र ऋत्विजो ये मे तान्सर्वान्विप्रमानय ।

☞ Dt D₄ (second time begins with श्रीराम ३)
६८१४ S (except M₄) read for the first time st
5-21 after 18.4 repeating (G₂ om. 16 and 17)
here The comm r.m.g.p.t also agree with the
above MSS As all the st. are not cited by the
comm. they are generally omitted in the notes

5 Dt D₄ ६८१४ S (except M₄) (all second time)
transp 5 and 6 —^a T₃ (second time) G₄ (both
times) M₂ (first time) त्वरित (for त्वरितं). —^c G₂
त inf lin, M₃ य inf lin sec m in नमानयन्. Dt
G₁ 3 M₂ (all both times, M₂ second time before
corr), D₄ ६८१४ G₂ 4 M₁ 3 (all first time) सर्वान् (for
विप्रान्) —^d D₄ (both times) नमयान्; G₁ 3 M₂ 3
(all first time) गुरुस्तान् (for नमस्तान्) D₄ G₁ 3
(all first time) नपुरोहितान् (for वेदपारगान्)
—For 5, S₁ N V B D₂ 3 5 7 9-13 M₄ subst. .

348* श्रुत्वा तु राजो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(1. 1) D₂ 3 7 [अ]थ (for तु) N₁ V₂ 4 B₁ D₁₃ M₄
स राज (N₁ जो) वचनं श्रुत्वा, N₂ V₁ 3 B₂ 4 D₁₀ स राजवचनाद्यापि
(for the prior half). D₁₃ न्वनयन् (for सुमन्त्रम्) S₁
D₃ 13 त्वरित, V₂ नुदितम् (for त्वरितम्). B₄ तथा (for तदा).
—(1. 2) N V B D₁₀ 13 M₄ होतृन्तान् (for तान्सर्वान्) N
V B D₁₀ 13 M₄ वेदवेदपारगान् (for the post half)]
—For 5, D₁ subst. and reads after 6.

349* तानागतान्द्विजान् राजा पूजयामास धार्मिकम् ।

6 Dt D₄ ६८१४ S (except M₄) (all second time)
transp 5 and 6 —^a V₂ स्वयं तु, D₁ सुमन्त्रं (for सुयज्ञं)
D₁₂ वामदे (corrupt) (for वामदेवं) —^b B₄ जावालिम्.
D₆ (second time) काश्यप (for काश्यपम्) S₁ D₁-3 5
7 9 11 12 क (D₉ का)श्यपं तथा (D₂ दा). —^d S₁ D₅
तथैवान्ये द्विजातय, N V B (B₁ partially sup. lin)
D₁₀ 12.13 M₄ तथा (B₄ दा)न्यान्दिजसत्तमान् (D₁₂
पुंगवान्). Dt D₆ 5 G M₁-3 (G₁ 3 both times, others
first time) ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमा, D₁ 2 11 तथैवान्यान्दिजोत्त-
(D₁₁ °*)मान्; D₃ 7 तथान्यांश्च द्विजोत्तमान्; D₄ G₂ M₁ 2

इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

(all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातय; D₃ तथान्ये ये
द्विजातय, T₃ (second time) ये चान्ये तु द्विजात (त sup
lin) य

7 ^a) D₁ पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा) D₉ धर्मेण
(for धर्मात्मा) N V B D₁₀ 13 तानागतान्पूजयित्वा —^b)
T₂ M₃ (both first time) तथा (for तदा) —After 7^{ab},
M₃ (second time) ins

350* त्वरेण महता व्रीगे गर्भमग्निगानुनादिना ।

—^c) V₂ सद्गता; D₂ सयुधं; D₃ वचनं (for नहित) Dt
D₄ ६८१४ T G M₁-3 (all second time) धर्मायैमहित युक्तं
(T₂ विप्रं) —^d) D₁₁ तत्रदणं (sic) (for श्लक्ष्णं) N V B
D₁₀ transp श्लक्ष्णं and वचनं. D₄ G₁-3 M₃ (all first
time) वाक्यं श्लक्ष्णमयात्रयोत्.

8 ^a) Dt D₆ 8 (all second time) Ctp (first time)
तातप्यं, D₃ 7 वै तप्यं; Ct as in text (for लालप्यमानस्य)
—^b) Dt D₆ 8 9.11 T₃ (second time) M₃ Ct (Dt D₆ 8
M₃ Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं) S₁ D₅ 11.12 मे
(for वै) S₁ D₁-3 5 7 9.11.12 सुत (for सुखम्) —^c) Dt
D₄ 6 8 T₃ G₁ 3 M₂ (all second time) पुत्रार्थं, D₁-3 7 9.11
M₃ (second time) तदहं, Ct (first time) as in text
(for तदर्थं) ☞ Ct (first time) सुतार्थं सुतसुद्विज्य लाल-
प्यमानस्य पुन पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुखं न भवति ।
तातप्यमानस्य इति पाठे पुन. पुनर्भृशं च तप. कुर्वत इत्यर्थः ।
अयमेव पाठो युक्तः । पूर्व सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्तं । ☞ —^d)
D₁₁ यजानि (for यक्ष्यामि). Dt om. (hapl) मति —For
8, N V B D₁₀ 13 M₄ subst.

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे सतविर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यजेयमिति मे मति ।

[(1. 1) V₂ काङ्क्षते, M₄ वादेनो (sic) (for काङ्क्षतो) M₄
[अ]पि (for हि) N₁ [अ]नुरूपा; D₁₃ [अ]नुरूपा (for
[अ]नुरूपा ने) —(1. 2) V₃ तदर्थं (for तदर्थं) N₁ यजेन
(also as in text), D₁₃ चाव? (for वाजिमेधेन) N₂ B₄
यजेहन्, V₁ यजेयन्; D₁₀ यजोयन् (for यजेयन्).]

9 ^a) S₁ D₁-3 5 7 9 11.12 तदर्थं यष्टुकामोद्य (D₅ 11 ह)
—^b) S₁ N₁ V B₁ 2.4 Dt D₄ 6 8 11 12.14 S (Dt D₄ 6 8
T₃ G₁-3 M₁-3 second time) हयमेधेन, N₂ B₃ D₁₀
वाजिमेधेन, D₁-3 5 7 12 हयपूर्वेण, G₂ M₁ (first time)
विविपूर्वेण (Dt D₄ 6 8 T₃ G₁ 3 M₂ 3 first time and D₁₄
T₁ 2 G₄ both times as in text) (for शास्त्रदृष्टेन) N V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्युच्युतं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।

यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरुणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४

G I II I
B I 12 I
L I 9 5

B D10 13 M4 सांप्रतं (for कर्मणा) D9 पूर्वेण प्रत्यपूजयत्
—D9 om 9°-10° —°) Ñ V B D10 13 T1 2 G2 M1 4
(T1.2 G2 M1 second time) —प्रसादेन, D3 5 11 (after
corr) °ण (for —प्रसादेन) —°) S1 D1-3 5 11 12 काम, D7
काक्षा (for कामान्) D3 प्रस्थासि (sic), G1 प्राप्स्यसि (for
प्राप्स्यासि) S1 D5 11 12 [क्ष] हं द्विजा, D1 [क्ष] सीप्सितं, D3
चाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि
तेजसा —For 9°d, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 Cmg k t
(all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं काम बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।

[Dt D6 8 विचित्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्त शरणागतम् ।

[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D9 om 10°d (cf v1 9) —°) V4 साधु (for
तत) V2 चाभाष्य (for तद्वाक्य) —°) Ñ V B D10 13
M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —°) Ñ
V B D10 13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च
—°) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time)
मुखेरितं, D1 2 9 मुखच्युतं, G2 (second time) मुखा-
च्च्युत, Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्)
Ñ V2-4 B D10 13 M4 प्रशशसुश्च त नृप, V1 प्रशशस्वसुतं
नृप (sic)

11 °) S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 ते (for च) —°) Ñ
V B D10 13 M4 तमूचुर, D12 प्रसर्व (sic) (for प्रत्युचुर)
S1 D1-3 5 7 11-13 तत, Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा)
T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11°d, Dt
D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथ वच ।

11°d=3°d —°) D12 संभार (sic) (for संभारा) V2 3
D2 सभ्रियता, B4 संभियाताश् (both sic) (for सभ्रियन्ता)
Ñ V B D10 13 च, M4 धै (for ते) —°) Ñ V1 B2-4 D10
M3 (first time) तुरगश्च, V2-4 तुरगं च, D1 तुरगस्य (sic)
(for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After
11, Dt D6 8 T3 (for the third time, cf v1 3) D4
M2 (for the second time, cf v1 1 8 4) read 15°d

12 °) M3 सर्वथा (°था inf lin sec m) D3 प्रा
प्त्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —°) M3 reads च inf lin in
पुत्राश्च D4 T2 (both second time) चत्वारो (for चतुरो)
S1 तेजस (for -विक्रमान्) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all

first time) अस्मिन्ने (D4 T2 °प्री) ताश्च पार्थिव (T2 राघव)
—°) D2 3 7 ईदृशी (D2 ह्य ते) समुपागता —For 12, Ñ
V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियतं पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।

पुत्रार्थं धर्मसद्युक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(1 1) V1 2 4 B1 3 4 D10 प्राप्तासि, D13 प्राप्तासि (for
प्राप्तासि) V1 2 4 द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(1
2) V2 4 पुत्रार्थे (for पुत्रार्थे)]

13 °) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो)
—°) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T3 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3
first time, T3 both times) [ए] तद्, Dt D6 8 (all
second time) तु, D1 3 च, D4 (second time) [ए] व (for
तद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —°) Dt
D6 8 (all both times) अब्रवीद् (for चाब्रवीद्) S1
D1-3 5 7 9 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्यांश्चावतीत्र
(sic) —°) T3 (second time) च (for [ह] द) S1
D1-3 5 7 9 11 12 हर्षवेगाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time)
हर्षव्याकुललोचन, D4.14 S (except M4) Cg k (all first
time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13°d, Ñ V B D10 13
subst

356* सुमन्त्रप्रभृतींश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।

[D13 मन्त्रिणस्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 °) D2 वचन (for वचनाच्) T3 (second time)
संभारान् (for संभारा) D2 सभ्रियतु (sic) (for सभ्रियन्तु)
Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T1 G4 both times,
others first time) संभारा सभ्रियतां मे गुरुणा वचनादिह
—For 14°d, Ñ V B D10 13 subst

357* गुरुणामाज्ञयैषा मे यज्ञसंभारविस्तर ।

आशु संभ्रियतां कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए] व +, B4 [ए] तेषा मे (hypermetric) (for
[ए] षा मे) Ñ2 य +, B1 यज्ञे (for यज्ञ-) B1 -विस्तरै, D10
-विस्तराद् (for -विस्तर) —(1 2) V2 3 संभ्रियता, B4 सभ्रियतां
(sic) (for सभ्रियता) V3 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ2 V1 3 B2 4
D10 शासनाद् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्रं केनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचित्त्रिधीयता (sic) V4 D13 तथा नीतिर्विधीयता (for
the post half)]

G I 11 19
B I 12 16
L I 9 54

सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।

शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५

शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।

नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६

—V4 om 14°—15^b —^c) Ś1 D1-3 5 7 9 12 अमात्याधिष्ठि-
(D2 3.7 °श्रि)तश्च (D9 °त-), Ñ1 V1-3 B D10.11 13
सुमत्रा°, Ñ2 सुमत्राधिगतश्च (for समर्थाधिष्ठितश्च) D2 3 7
चास्य, D9 °स्वाश्च, G3 चासः (sic) (for चाश्च.) —^d) D2
तुरगश्च, D3 7 तुरगश्च (for सोपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15^{ab} (for V4 cf v1 14) Dt
D6 8 T3 (third time), D4 M2 (second time) after
11, D14 T1 2 G1 3 4 (first time) after 1 8 4, G2
M1 3 (second time) after 3 read 15^{ab} D1-3 5 7 9 11
read 15^{ab} after 16^{ab} —^a) B3 Dt (both times)
D4 (second time) 7 8 (second time before corr)
10 11 शर° (for सरय्वाश्च) Ñ V1-3 B D10 13 च (V3
चा) परे (V1 missing)पारे, D1-3 5 11 12 सरित् पारे; D4
(second time) reads in marg, M4 °कूले (for चोत्तरे
तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —^c) D12
शातयित्वा (sic) (for शातयश्च) Ś1 [अ]मिकल्प्यता, Ñ1
B3 [ए]व क्रियता, Ñ2 V1 2 4 B1 2 4 D10 13 [ए]व तत्रैव,
V3 तथैवान्न, Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 2 (D14 T G2 M1
both times, G4 second time, all others first time)
[अ]पि°, D1 [अ]न्यकल्प्यतां (sic), D2 3 5 9 11 12 [अ]पि
कल्प (D2 °ल्प्य, D12 °ल्पा [sic])ता; D7 [अ]पि जल्पता;
M4 [अ]पि मे तत्र (for [अ]भिवर्धन्ता —^d) Ś1 D1-3
5 7 9 11 12 तत्र कल्पैर् (D12 °ल्पे), Ñ1 यथाविधि, G1 3
यथाकाल (for यथाकल्प) Ñ1 विनिर्मिता, D1 2 M3 (second
time) यथा विधि° (for यथाविधि) Ñ V B2-4 D10 13 M4
क्रियता (V3 B4 D10 M4 °यता)विधिनिर्मिता, B1 विधिना
विधिनिर्मिता —After 15, D12 ins

359* शक्यमासं(सु) यथा यज्ञं तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16^{ab} in Ś1 D2 5 9]

16 G3 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here
—^a) Ś1 D1-3 5 7 9 M4 शक्यम् (for शक्य) Ñ1 illeg
after शक्य Ś1 D1-3 5 7 9 M4 आसु, Ñ2 V1 3 4 B3 4
D10 12 एासुम्, V2 B1 यष्टुम्, B2 D13 [अ]वासुम्, Dt
D6 8 14 T1 2 G M1-3 (M3 both times, all others first
time) प्रासुम्, D11 [अ]प्यासुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा-
D1-3 5 7 9 M4 यथा (for अय) Ś1 D1 2 5 9 यज्ञ (for यज्ञ°).
—^b) Ñ V B D10 12 M4 नाशक्तेन, D1 °णेदं, D11 13 नाशक्ते
न (for सर्वेणापि) V4 °मृता; D11 13 °क्षिता (for महीक्षिता).
Ś1 D2.5 9 तत्सर्वं सविधीयता, D3 7 तथा सर्वं विधीयता —^c)
Ś1 D1 4 (second time) 5 9 11 M1 नापचारो, D2 3 नोपचारो,

छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।

विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७

तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेप समाप्यते ।

तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेऽपिह ॥ १८

D7 नोपचारो, D12 नाचपरो (sic), G2 M1 (both first
time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D5 12 राष्ट्रे, D1 3 7
दुष्टो, D2 कुद्धो, D11 कश्चिद् (for कष्टो) —^d) Ś1 D1-3
5 7 11 यथा (for यदि) Ś1 D1-3 5 7 11.12 -पुगवे (D2 °व.
sic) (for -सत्तमे) —For 16^{cd}, Ñ V B D10 13 M4
subst, while D12 ins after 16^{ab}

360* न चैवाश्रद्धधानेन न चाल्पद्रविणेन च ।

[V2 नानल्प-, V3 नचानल्प-, D10 om (hapl) न (for न
चाल्प-) M4 न चाद्रव्येण कर्हिचित् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v1 16) —^a) M4 छिद्राणि
(for छिद्र हि) Ś1 D5 12 मृगयन्ते तु, Ñ V1 2 4 B D2 3
7 9 13 G2 4 M1 (G2 4 M1 second time) मृगयन्त्यत्र, V3
D1 10 मृगयत्यत्र, Dt D6 8 (all second time) मृगय-
त्येते (first time °यते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —^b) Ñ
(Ñ2 illeg) य * , V B D2 3 7 10-13 M4 यज्ञ (B4 °ज्ञे
before corr) द्वा° (for विद्वांसो) —^c) Ś1 D1.5 12 विद्वा-
तु तस्य, Ñ1 D4 (both times) 13 विद्वितस्य हि (D13 तु),
Ñ2 V1-3 B1 D10 M1 विद्वितस्य च, V4 विद्वभूतस्य, D2 विधिं
तस्य तु, D11 विधितस्य तु (sic), D14 (second time) T1 2
(both both times) G4 (second time) वि (first time
नि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time
तु), M4 विनिद्वितस्य (for विधिहीनस्य) —^d) Ś1 वा
(probably क)र्ता सद्यो, Ñ1 V1 2 B1 2 संहर्तापि, Ñ2 B3
D10 सयष्टापि, V3 सकर्तापि, V4 B4 स भर्तापि, D1-3 5 7 9
11 12 कर्ता सद्यो (by transp), D13 कर्तापि हि (for सद्य.
कर्ता)

18 ^a) D2 तथा च, D3 7 M4 यथा च (for तद्यथा) Ñ
V B D10 13 M4 [अ]यमविद्वेन, D6 (second time) °पूर्वं
मे (for विधिपूर्वं मे) —^b) Ñ V B D10 13 M4 मम यज्ञ°
(for क्रतुरेप). D2 3 7 समाप्यता —^c) D2 यथा (for तथा)
D4 8 (before corr) (both second time) क्रियता (for
क्रियता) —^d) Ś1 D1 5 11 12 T3 (second time) समर्थैः,
D2 4 (second time, before corr) समर्थ, D3 7 समर्थ,
D11 समर्थौ (for समर्था) Ś1 D5 10-12 सत्रकर्मणि (Ś1 °ण°),
Dt D6 8 (all first time) साधनेऽपि, D1-3 7 9 तत्र कर्मणि,
D14 T G M1 (first time, D14 G4 both times) °वपि
(for करणेऽपिह) —For 18^{cd}, Ñ V B D10 13 M4
subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽयं भवद्भि सविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।

अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नाराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

G 1 11
B 1 12
L 1 9

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समस्तैर्), Ñ1 यत्नेय (sic), Ñ1 D10 यत्नेय, M4 यत्नेन (for यत्नेय) D13 transp समस्ते and भवद्भि M4 सप्रधार्यता (for सविधीयताम्)]

19 °) D12 repeats तथे S1 D5 11 12 तद्वचः श्रुत्वा, Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञां, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) चाशुवन्°, D1-3 7 9 तद्वचः°, T3 (second time) च वचः सर्वे (for च तत सर्वे) D9 om (hapl) 19°-21° —°) S1 °पूजयन्, Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिता°, D1-3 7 सम°, T2 (second time before corr) °पूरयन्, Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्) —°) S1 D1-3 5 7 11 12 सर्व (for वाक्य) —°) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) निश्चय्य ते (for अकुर्वत) S1 D1-3 5 7 11 12 य- (S1 त) थाज्ञा (D2 °ज्ञ) प्रत्यपालयन् —For 19°°, Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमशेषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा-) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्)]

20 D9 om 20 (cf v1 19) —°) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) तथा (for ततो) Ñ1 च, Ñ2 तु (for ते) S1 Dt D1-3 11 12 14 T G M1-3 (Dt D4 6 8 14 T G M1-3 first time) धर्मज्ञा, Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्) —°) S1 D1-3 5 7 11 12 वर्धयित्वा च (D3 7 तु) तं (D11 ते) नृप Ñ V B D10 13 M4 आ (V3 स) मन्त्र्य (V1 °*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 °गृह्य) च (B1 ते) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 C r m g k t (all first time) वर्धयतो नृपोत्तमं —°) S1 अनुजग्मुर (for अनुज्ञातास्) S1 D1-3 5 7 11 12 तथा (S1 D5 °दा, D11 °तो) राजा (for तत सर्वे), Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्त्वित्युक्त्वा (Ñ1 °*, D10 °त्युक्त्वा) च (V4 om च, sub-metric), V1 अविघ्नमसि * कारे, V3 अविघ्नमस्तु तेल्युक्त्वा —°) S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 प्रतिजग्मुर (for पुनर्जग्मुर) B3 4 गता, D12 तथा° (for यथागतम्)

21 D9 om 21° (cf v1 19) —°) T2 G2 M1 (all second time) गतेषु Dt D6 8 T2 G2 M1 (all

second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीना) S1 D1-3 5 7 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु, M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणा —°) S1 D1-3 5 7 11 12 [अ]पि, D9 [अ]थ (for तान्) —For 21°°, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time, cf v1 18 4) subst .

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूलः सचिवानिदमब्रवीत् ।

—°) S1 D1-3 5 7 9 11 12 विसृज्य (D1-3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा) D2 6 स्व- (D6 second time before corr as in text) —°) Dt D6 8 (all both times) महामति (for महाद्युतिः) —For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst

364* तेव्वथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिपः ।

शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्त पुर तत ।

[(1 1) V2 तेव्वथो, V4 तेषु वै (for तेव्वथ) B3 (m) तेषु च (for गतेषु) V4 om (hapl) from 1 2 up to 1 12 2° —(1 2) V1 आज्ञाय, D13 आज्ञप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V2 तदा]

—After 21, S1 D1-3 5 7 9 11 12 ins

365* पुत्रार्थं समभिप्रेत निवृत्तं चाभ्यमन्यत ।

[S1 D5 12 प्रजार्थं (D5 °र्थं) (for पुत्रार्थं) D12 निष्ठ त (for निवृत्त) D9 °नदत्, D11 चाप्य° (for चाभ्यमन्यत)]

Colophon S1 V4 D5 12 om (Sarga continued). —Kāṇḍa name Ñ2 D4 10 om V1-3 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name S om Ñ1 V2 अश्वमेध-संभार, Ñ2 V1 B2-4 D10 अश्वमेधारभ, V3 अश्वमेधयज्ञ-प्रावर्तेन, B1 अश्वमेधयज्ञसंभार, D1 2 9 यज्ञकर्मचि (D9 °चे) तन, D3 7 कर्मचिंतन, D11 यज्ञसंभार —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text), V2 13, V3 10, D1 9, D7 8, D2 नवम, D9 M4 एकादश (as in text), D14 S (except M4) द्वादश, Dt D4 6 8 द्वादश 12, D11 both (as in text) D13 इत्यार्ये-यणे-कादे-मेधस-नामै-ध्याय (lacuna in the place of dash) —After colophon, G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

G I 12 I
B I 13 I
L I 9 61

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्तिगन्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३

बोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकांश्चिह्नकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D6 12 continue the previous Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम

1 V4 om (hapl) from line 2 of 364* up to 2^b (cf v l. I II 21) Before 1, D13 ins ref सू-उ-च —^a) M4 तत् (for पुन) Ñ V1 3 B2-4 D10 च (for तु) —^b) V2 B4 D2 11 13 पूर्ण- (for पूर्ण) B1 भवेत्, D5 भवत् (for ऽभवत्) G3 M2 4 पूर्णे संवत्सरे शुभे (M4 तदा), Cg k as in text. —After 1^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S Cmg k t ins

366* प्रसवार्थं गतो यष्टुं ह्यमेधेन धीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थं Dt D6 8 ततो, D9 गते (for गतो)]

—^c) Ś1 D5 तु, Ñ V2.3 B D1 2 10 स, M4 त (for च) —^d) V1 स न्यायतः (hypermetric), D10 ञ्. (for न्यायतः) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 प्रत्य (D1 12 °ति) पूजयत् (D1 °न्), Ñ V1 B4 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पाद्यतः, B1 परि°, M2 प्रत्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to अब्रवी in 4^a M4 om 2 V4 om 2^{ab} (cf v l. I) —^a) Ñ1 V1 2 B1 2 Dt D4 9 प्रसृतं, V3 प्रभृत, D5 11 12 मधुरं, G1 4 M2 प्रभृत (sic) (for प्रश्रितं) —^b) V1.3 B2 3 D10 13 °र्थं, D9 पूजयित्वा, Cmg k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V1-3 B1-3 D10 13 नराधिप. (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवात्मनराधिप —^c) Dt D6 8 14 T1 G3 4 M3 ब्रह्मन्, G2 M1 अद्य (for विप्र) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ V B1-3 (B4 om) D1-3 5 7 9-13 subst

367* यज्ञं सस्क्रियतां ग्रीध यथाशास्त्रं सुनिश्चितम् ।

[Ñ V3 D10 13 सन्नि (V3 °ञ्) यता, V1 2 D1-3 7 स क्रियता, B2 सस्क्रियतां (for सस्क्रियता) D11 स यज्ञं क्रियता° (for the prior half) Ñ V4 -शास्त्र- (for -शास्त्र) Ñ D1 5 -सुनिष्ठित (D5 °त), V2 B2 3 D10 अनुष्ठिन, V3 अतद्रित, D2 7 सुनिश्चित, D12 भिस्तुष्ठित (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्वतेनातरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag!) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l. 2) —^a) D9 विघ्न Dt D6 8 Ct विघ्ना क्रियते, Cmg as in text —^b) Ś1 Ñ V1-3 B1-3 D1-3 5 7 9 10 12 13 यज्ञेनेह (D2 °नैव, D5 °न हि) केनचित्, V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेस्मिन्केनचित्कचित् —^c) D3 9 14 स्निग्ध- (D3 °न्न sic) (for स्निग्ध) V1 सकृच् (for सुहृन्) Ñ V1 2 4 B1-3 D10 13 चैव (for मह्य) V3 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्य) —^d) Ñ V2-4 B1-3 D10 12 मम, V1 D4 T2 3 G2 M1-3 Cg t महान्, D13 मत (for भवान्)

4 B4 om up to अब्रवी in 4^a (cf v l. 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^a) D12 भ*ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D2 3 7 चैप, B2 [ए]वैप, D12 चैव (for चैव) —^b) D5 11 12 चानघ (for चोद्यत) Ñ V B1-3 D1 (both times) —3 7 9 10 13 यज्ञार्थमु (V2 B1 2 उ) द्यत Ś1 यज्ञार्थं भार उद्यत —After 4^{ab}, B3 ins

368* यथा शीघ्रं भवत्येव अच्छिद्रेणैव वै क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^c) D2 च°, D11 स च (by transp) —^d) D11 उवाच (for अब्रवीद्) T3 मुनिपुंगव, G4 ऋवि° (for द्विजसत्तम)

5 ^b) D14 समीरितं, M4 समीप्सितं (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 भवतो (D2 °ता as in text) यदमीप्सित (V3 °मिकाक्षित [hypermetric], D3 10 °शित), Ck as in text —^c) Ñ2 V1 3 B D10 11 T2 सर्वान्, Dt क्रद्धान्, D1 विद्धान्, D2 वृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T3 om 5^d-8^a —^d) G1 3 M3 -कर्मणि, Cmg as in text (for -कर्मसु) D1 निश्चितान्, G1 3 [अ] वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T3 om 6 (cf v l. 5) —^a) Ś1 स्थापत्वा, B1 स्थापनै (sic), D5 स्थाप्यत्वे (sic) (marg sec m gloss स्थापत्ये स्वाग्ये), D12 स्थाप्या ये, D13 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 9 12 13 चे (V1 D2 12 चे, B1 वि) ह स्थाप्यतां (for निष्ठिताश्चैव) V2.3 स्थाप्याश्चैवेह स्थाप्यतां, V4 स्थापयच्च * स्थाप्यता, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cmg k t as in text —^b) M4 -समतान् Ñ V B D1-3 5 7 9-13 वृद्धा परमधार्मिका —D2 om (hapl !) 6^c-7^b D14 repeats (ditto) 6^{cd} —^c) Ñ V B D11 12 कर्मा (D12 °मा) तिका, Dt D3 5 (m gloss

गणकाञ्चिलिपिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
 तथा शुचीञ्चास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
 यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
 इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
 औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
 ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९

भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
 तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
 आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपास्थिताः ।
 तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
 दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
 सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२

G I 12.
B I 13
L I 9

शिल्पिन) 8 10 13 14 कर्मांतिका (Dt D5 8 14 °कान्), D1 7 9 कर्मांतिका (for कर्मान्तिका) S1 D3 5 7 9 लेपकरा (S1 D5 °रान्), N V B D10 11 13 लिपिकरा (V2 °कारा), D1 * लपकरा, D4 6 14 G1 2 4 M3 Cm g °करान्, D12 उलेपकारान् (sic), T2 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गतिकरान् (for शिल्पिकरान्) Ct as in text —^a) S1 D5 12 खनकान्, N V B D1 3 7 9-11 13 व (V1 D13 वा) र्धका, D4 6 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) S1 D5 12 वर्धकान्, N V B D1 3 7 9 10 13 खनका (N2 V1 3 B2-4 D10 °कास्), D8 वनकान्, D11 खन*, M4 खानकीन् (for खनकान्) N2 V1 3 B2-4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7^{ab} (cf v l 6) —^a) N V B D1 7 9-11 13 गणका, D3 गुणकाश्, T2 G4 M4 गणिका (M4 °काश्, m also as in text) (for गणकाश्) V2 D14 शिल्पिकाश् (D14 °कान्) (for °नश्) N V B D1 3 7 9-11 13 [अ] न्ये (for [ए] व) —^b) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) N V B D1 3 7 9-11 13 नर्तका (for °कान्) —^c) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 ततोब्रवीच् (for तथा शुचीच्) V2 चाख° (for शास्त्र°) —^d) S1 T1 2 G4 स बहुव्र (T1 2 G4 °श्रु as in text) तान्, N1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 r (ditto) सुबहु°, D11 च बहु°, (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्वद्बुश्रुतान्

8 T3 om 8^a (cf v l 5) —^a) S1 -समारभान्, N1 illeg for स (for समीहन्ता) —^b) D3 -स्यामतान् (sic), D9 शासना (for शासनात्) —^c) S1 N1 B1 D1-3 5 7 9 11 12 इ (D1-3 7 वि, D11 य) णि च, N2 V B2-4 D10 M4 इष्टी (V2 4 °ष्टा) श्र, D13 द्रष्टु च (for इष्टका) S1 B1 D1 2 5 7 9 11-13 °साह (D11 °*) स्त्री, N V1-3 B2-4 D10 °स्त्री, V4 D4 14 S (except G4) Cm °स्त्रा, G4 °स्त्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —^d) N V1 3 B2-4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) S1 N V1 2 B D5 7 13 चाह्वयत्, V3 चाह्वय तान्, V4 D1 9 10 12 वा (V4 D10 चा, D9 आ) ह्वयत्, D2 चाह्वयति, D3 चानीयत्, D11 वाह्वय च य (sic), M4 व्याप्रियताम्, Cr m as in text (for आनीयताम्) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 द्विजान् (for इति)

9 °) S1 N V B D1-3 5 7 10-13 M4 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवश [hypermetric], V4 °कार्या [by corr], D11 °कार्या, M4 °चर्या), Cr m g as in text (for औपकार्या) D11 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D9

उपकार्यादि क्रियता —^b) S1 Dt D5 6 8 राज्ञो, N1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञां) D12 यज्ञो बहुगुणान्वितः, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —^c) D1 ब्रह्मणा- M4 [अ] त्र (for [ए] व) —^d) S1 N V B D1-3 5 7 9 13 क्रियता, D10-12 क्रियतां (for कर्तव्या) D2 3 7 तथा (for शुभा°)

10 °) N1 भः *, V1 3 4 D2 3 5 9 10 12 M4 भ (D5 मि) क्षात्र- (for भक्ष्यान्न-) —^b) V4 सुनिपेता N2 D9 स्वनि (D9 °नु) णिता, V2 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठितैः Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10°—11° —^c) T2 तदा, M4 तत् (for तथा) D9 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —^d) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) N1 G2 -वि (N1 in m) श्रुता, V2 -विस्तरात्, D2 4 T1 -विस्तरा (for °रा) Dt D6 8 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10, Dt D6 8 Ct ins

369* आगताना सुदूराच्च पार्थिवाना पृथक्पृथक् ।

वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च ।

भटाना महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ।

11 D14 om 11^{ab} (cf v l 10) —^a) V2 प्रायशो, Dt D6 M3 आवास-, D11 आभासा (for आवासा) S1 N1 V2 B2 D5 7 -भक्ष्यान्ना, N2 B3 -भ (B3 मि) क्षार्था, V1 3 B1 4 D1-3 10 12 -भक्ष्यान्ना, V4 D13 -विस्तीर्णा, D9 -भक्ष्यान्ना, D11 -भक्ष्याश्च, G2 M1 2 4 -भक्ष्या° (for -भक्ष्या वै) —^b) B1 सर्वा काम- (for °मैर्) S1 N V B D1 2 5 7 9-13 सु (N2 V2 B3 4 D10 12 प्र) पूजि (B4 °रि) ता, D3 सुपूजि *, M4 उपा- न्विता, Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —^c) D4 पौर-, D9 यथा, T2 तदा (for तथा) S1 D5 °स्येह, N1 °दे चैव, N2 V2 B2 °द (V2 दै) श्रैव, V1 3 B1 3 4 D1 10 जा (B3 या) नपदं चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D2 3 7 जनपद सर्व (V4 चैव), Dt D6 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —^d) D4 जनाना, Ct as in text (for जनस्य) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 कर्तव्य (D7 °*) बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 °) S1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) S1 अन्नं, V4 अर्थ (for अन्न) V B1 2 4 D1-3 7 9 13 M4 विविध, D12 विधिव- (for विधिवत्) —^b) N V B D1-3 7 9 10 13 M4 सत्कृतं (B2 °त्य in marg as in text), D12 °त्कृत्य, Ck t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 पी (V2 ही) ङ्या, Cm g k t as in text (for

G I 12 13
B I 13 15
L I 9 73

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वं सुविहितं न किञ्चित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिसिन्धवेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किञ्चित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६

लीलाया) —^c S₁ N₂ V₁ 3 4 B Dt D₁ 3 5-11 13 14 T₁ 2
M₁ सर्वे, Cm as in text (for सर्व-) V₄ काम (for पूजा)
—^d D₃ 7 °वत्तु (for °वन्ति). N₂ सुह° (sic), V₄
D₂ 7 9 13 °सत्कृत, D₃ °सुस्तुता, D₁₀ स°, M₄ °कृतां, Ct as
in text (for सुसत्कृता) —After 12, B₂ ins

370* तथा यत्नो विधात्वो(तव्यो) भवद्भि प्रियवादिमि ।

13 °) S₁ V₃ D₁-3 5 7 11-13 नावमान (V₃ °ना.),
N₁ V₁ 2 B D₁₀ नापमान, V₄ न च मान S₁ N₁ V B D₁-3
5 7 11-13 प्रयोक्तव्य (V₃ °व्या) G₂ M₁ 2 न चाप्यवज्ञा
कर्तव्या —^b V₂ क्रोध (for क्रोध-) S₁ D₅ 12 वश. (S₁
°शै) क्वचित्, N₁ V B D₁-3 7 10 11 13 -कृ(V₄ ह)त (V₂
°त, V₃ °ता) क्वचित्, M₄ कृतापि च, Cg as in text (for
वशादपि) —After 13^{ab}, D₂ 3 7 (all repeating as
subst of 28^{ef}) ins 376* —^c D₄ कर्मणि (for °सु)
V₁ वि, B₁ अग्रा, D₃ व्यज्ञा, D₉ दक्षा, D₁₀ मुख्या (for
ऽव्यग्रा) D₉ शोभनात् (for शिल्पिनस्) G₄ तदा (for
तथा).

14 °) V₁ अपि च (hypermetric) (for अपि) G₄
कार्य (for कार्या) S₁ D₅ 11 12 transp तेषामपि and
पूजा कार्या B₄ सुखं, Cg k t as in text (for क्रमम्)
—After 14^{ab}, Dt D₄ 6 8 14 S (M₄ subst for 14^{ab})
Cm g t ins

371* ते च स्युः समृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D₄ Ct समृता, T₂ सहता (for समृता) Dt D₆ 8 Cg
ये स्यु सृजिता सर्वे (for the prior half)]

—M₄ om 14^c—15^b. Dt D₄ 8 T G₁ 3 4 M₂ repeat, D₆
reads (var) 14^c after 15 —^c Dt D₆ 8 (Dt D₈
second time) यथेष्टं तत्, D₄ T G₁ 3 4 M₂ (all second
time) यथोक्तं तत् (for यथा सर्वं) N₂ स्व, D₉ तु (for
सु-) N₁ V₂ सुविहितं सर्वं (by transp) —^d B₁ भूयते,
Cg as in text (for-हीयते)

15 D₆ M₄ om 15^{ab} (for M₄ cf v l 14) —^a V₄
सर्वं तु, B₄ om (hapl ?), D₁₁ कुर्वन्ति (for कुर्वन्तु) —^b
B₄ प्रीति (sic), G₂ प्रीता () (for प्रीति-) Dt D₈ युक्तेन,
Cg as in text (for -सिन्धवेन) —After 15^{ab}, B₃ ins

निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्बैश्याञ्छूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंवन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—^c D₂ 3 7 तथा (for तत) D₁ समागत्य —^d T₂
वसिष्ठ (sic) D₉ अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After
15, Dt D₄ 8 T G₁ 3 4 M₂ repeat, D₆ reads 14^{cd}.

16 °) S₁ D₅ 12 यथाकृत्यं (S₁ °तं), N₁ °ते, D₁₃
°तु, G₁ तथोक्तं (for यथोक्तं तत्) V₄ °मि, D₁₄ Cr m
सुविहित (for करिष्यामो) —^b V₄ B₄ D₄ -हीयते, D₁₃ G₃
-हास्यते; Cr m as in text (for -हास्यते) —^c D₄ G₁ 3
M₂ आनीय, M₃ आनाय्य (for आहूय) —^d G₂ वसिष्ठो
(sic)

17 °) V₁ °य त्व, V₄ निवर्तय सु-, Cg as in text (for
निमन्त्रयस्व) D₁₃ नृपते —^b D₁₃ पृ °व्या N₁ V₄ B₃ M₃
ये च पार्यवा, V₃ D₁-3 7 सर्वे (V₃ येन, D₁ याश्च [sic]) धार्मि-
कान् —In T₁, the portion from श (in सहस्रश) up
to शास्त्रे in 19^a is missing on a damaged folio —^c D₉
D₉ 12 read nom plu for acc plu of all nouns S₁
D₅ 11 12 M₄ [ञ]पि (for [ए]व) B₄ विशेषत, D₁₂ °त *
(for सहस्रश)

18 T₁ missing 18 (cf v l 17) —^a V₁ 2 B₂ D₄
T₃ G₁ 3 M₁-3 समान (D₄ °नी)य सुसत्कृत्य, B₄ °नय त्वलं-
कृत्य, D₂ 3 7 9 °नय सुसत्कृत्य. —^b D₇ 13 -देवेषु (for
-देशेषु) D₂ यानवान्, D₉ साधय (for मानवान्) —^c D₁₁
शूद्रं (sic), T₂ G₂ M₁ चीरं (for शूरं) —^d S₁ N₁ V₁ 3 4
B D₁-3 5 7 9-13 M₄ वृद्ध°, V₂ हय°, Dt D₆ 8 T₃ G₂ M₁
°वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T₁ missing up to शास्त्रे in ° (cf v l 17)
Dt D₆ 8 om 19^{ab} —^a D₁-3 निश्चित —^b D₁₂ तदा
(for तथा) D₉ निश्चितं (for निष्ठितम्) D₃ 7 वेदेषु परिनिष्ठितं
—S₁ om. 19^c—20^b —^c D₉ समा°, G₂ तामनय (meta-
thesis) (for तमानय) D₉ 13 G₂ भाग (for भाग) —^d
D₁ भूपमेनं (for स्वयमेव) V₄ D₂ 3 7 9 °सत्कृत, M₄ सुह°
(for सुसत्कृतम्) —^e Dt D₁-5 8 11 12 T₁ 2 G₁-3 M₄
Ct पूर्व, D₇ सर्व-, Cm g k tp as in text (for पूर्व-) N₁
V B D₁₀ 13 M₄ -स (V₄ °) वध (V₃ °धि)कं, D₁
ज्ञातव्यजं, D₂ 3 5 7 11 सावधिक, D₁₂ सावधिक, Cm g t

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
 सदृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
 तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
 श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
 अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
 वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
 प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।

दाक्षिणात्यान्नेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
 सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
 तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहचान्धवान् ॥ २४
 वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
 व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
 स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।
 सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६

G 1 12 2
 B 1 13 3
 L 1 9 8

as in text (for सवन्धिनं) M₄ कृत्वा (for ज्ञात्वा)
 —¹) Ñ V (V₄ om ततो) B D₁₋₃ 5 7 9-13 ततो वाक्य,
 G₁ 3 पूर्वमेव, Cr m k t as in text (for तत पूर्व)
 T₂ ब्रवीमि m sec m Ñ V₂₋₄ B D₁₀ 13 °म्यहं, V₁
 °दिद, Ck as in text (for ब्रवीमि ते) M₄ तत प्रब्रूहि
 सत्तमं

20 Ś₁ om 20^{ab} (cf v l 19) —^a) V₃ अथ (for
 तथा) B₄ Dt D₂ 4 8 9 T G₁ 3 काशी- B₄ D₅ 11 12 T₂
 (before corr, after corr sec m. as in text) शूरं
 (for स्निग्धं) —^b) V₃ सुव्रतं, D₁₂ सतत- (for सततं) V₂
 ब्रह्म- (for प्रिय-) —In T₁, 20°—21° lost on a damag-
 ed fol Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 transp 20^{cd} and
 22^{cd} —^c) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 M₄ सुव्रतं (for
 सदृत्तं) D₂ संकाश —^d) Ś₁ V₂₋₄ B₁ D₉ 12 13 एन (for
 एव). Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 त्वमानय, Ñ V B D₁₀ 13 समानय,
 M₄ [आ] नयस्व तं (for [आ] नयस्व ह)

21 T₁ missing up to ° (cf v l 20) D₂ 3 7 12 om
 21 —^a) V₃ D₄ 5 9 कैकेय-, V₄ केकेय-, B₁ 4 D₁₀ कैकेय-,
 Cg k t as in text (for केकेय-) D₄ र in परम- in marg
 —^c) D₁ सुस्वर (metathesis!) (for श्वशुर) —^d) Ñ₂
 B₃ (after corr.) स्वपुत्रं, D₆ (after corr as in text)
 सु°, D₁₀ स्वपुत्र (for सपुत्रं) Ñ V₁ B₂₋₄ D₅ 10 11 T₁ 2
 G₂ 4 M₂ 3 त्वम् (for तम्) B₄ इहायन (metathesis)
 Ś₁ तमानय यशस्विन (= 22^d)

22 °) V₄ यज्ञेश्वर Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 तथा
 स्निग्ध, Dt D₆ 8 महेश्वासं, T₃ G₂ M₁ 2 4 च राजान (for
 महाभागं) —^b) V₄ D₂ 3 7 9 13 सुसंस्कृतं, Dt सु*, Ckp
 समीपग (for सुसत्कृतम्) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 transp
 22^{cd} and 20^{cd} —^c) D₇ 13 -सिंहं च (for -सिंहस्य) —^d)
 Dt T₃ Cg समानय, M₂ 4 त्व° M₄ moth-eaten for यज्ञ in
 यशस्विनम् B₃ (m) D₂ 3 7 8 12 (all through eye-
 wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21^d) —After 22, Dt
 D₆ 8 ins

373* तथा कोसलराजान भानुमन्त सुसत्कृतम् ।
 मगधाधिपतिं शूर सर्वशास्त्रविशारदम् ।
 प्राप्तिञ्च परमोदार सत्कृत पुरुषर्षभम् ।
 राज्ञ शासनमादाय चोदयस्व नृपर्वभान् ।

23 °) Ś₁ D₁ 3 5 9 11-13 प्राच्याश् (D₁ °च्यां) च, Ñ V
 B D₂ 10 प्राच्याश्, Cg k t as in text (for प्राचीनान्)
 V₂ सिद्ध- (for सिन्धु-) Ñ V B D₂ 3 13 Cg -सौवीरा (D₃
 **) (for -सौवीरान्) —^b) Ś₁ Ñ₂ V₁ 3 4 D₁₃ स्वराष्ट्रे
 (Ś₁ °ष्ट्रा) ये, Ñ₁ V₂ B D₁₀ सुराष्ट्रे ये, D₁ 12 सौराष्ट्राश्च (D₁₃
 °ष्ट्रा ये), D₅ 9 सु (D₉ सौ) राष्ट्रान्याश्, T₂ °ष्ट्रीयाश्, Cg as in
 text (for सौराष्ट्रेयाश्) —In T₁, the portion from च
 पार्थिवान् in ^b up to तानानय य in 24° is lost on a
 damaged fol Ś₁ च मानवा, Ñ V B D₁₀ 12 13 °वा.,
 D₁ [अ]न्य° (for च पार्थिवान्) D₂ 3 सु (D₃ सौ) राष्ट्रावंतय
 (D₃ °तिजां) स्तथा, D₁₁ सुराष्ट्रावंत्यमागधान् —^c) Ñ₁ V
 B₁ 2 4 D₁₂ दा (V₄ द) क्षिणात्या नरेन्द्राश्च —^d) Ś₁ Ñ V B
 D₁₋₃ 5 7 9-13 सर्वाना (D₃ °नाना [ditto], D₅ सर्वमा) नय मा
 चिर (V₁ मारिच [metathesis], D₁₁ सुव्रत), M₄ सर्वास्ताना-
 नय स्वयं

24 T₁ missing 24 ^{ab} (cf v l 23) —^a) Ś₁ Ñ
 V₃ 4 D₁₋₃ 5 7 9-13 अति-, V₁ 2 प्रीति-, Cg as in text (for
 सन्ति) M₃ सिद्धाश् (for स्निग्धाश्) D₁ तथा, D₁₂ om च
 (for च ये) Ś₁ Ñ V₃ 4 B₁₋₃ D₁₋₃ 5 7 9 10 13 [अ]न्येपि
 (for चान्ये) —^b) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 °श्च (D₂ च)
 रा°, M₄ °गता (for °तले) —^c) D₁₄ T₂ G₄ M₃ तथा; Ct
 as in text (for यथा) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄
 तानप्यानय (V₃ तानानयस्व, D₁₋₃ 7 तानिहानय, M₄ moth-
 eaten for नय) वै क्षिप्र (V₂ क्षिप्रं हि) ❀ Cg यथाक्षिप्र
 शैष्ठ्यमनतिक्रम्य ❀ —^d) V₄ स*- (for सह-) Ñ V₁₋₃ B
 D₁ 5 9-13 M₄ -वाधवै, V₄ -वाहनान्, G₁ -वंधुकान् (for
 -वान्धवान्) —After 24, Dt D₆ 8 ins

374* एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।

25 °) D₁₂ विशिष्टं (for वसिष्ठ-) —^b) D₁₃ स्वमन्त्रस्
 (sic) Dt D₅ 8 T₂ त्वरितं (for °तस्) B₃ T₂ तथा, D₁₂
 तत (for तदा) D₁₁ सुमन्त्रकामाय चोत्सुक. (hyper-
 metric) D₁₁ om 25°—26° —^c) V₁ व्यादिदेशत्
 (sic), D₂—4 7 व्यादिश्य, D₁₃ आदिशत्, T₃ व्यादिश (sic),
 M₄ व्यादित्सु (sic) (for व्यादिशत्) —^d) Ś₁ Ñ V B
 D₁₋₃ 5 7 9 10 12 13 बहून्, Cm g as in text (for शुभान्)

26 D₁₁ om 26^{ab} (cf v l 25) —^a) Ś₁ Ñ V B
 D₁₋₃ 5 7 9 10 12 13 च, M₄ तु (for हि) —^b) In T₁, the

G 1 12 27
B 1 13 32
L 1 9 87

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिच्छीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्यादातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।

portion after प्रय in ^b up to च in 27^b is lost on a broken fol. Ñ V B Dt (after corr) D1 4 6 8 13 T3 G1 3 प्रया (V3 4 D6 °य)तो, D10 प्रणतो (for प्रययौ) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 13 राज-, M4 गुरु- (for मुनि-). —D11 reads up to स in ^d in marg —^c) S1 Ñ V B D1-3 5 9-13 प्रयतो, D7 प्रययौ, M4 moth-eaten (for त्वरितो) —^d) B1 D1 7 महीक्षिता (B1 °तं), Dt D6 8 महामति, Cg as in text (for महीक्षित.)

27 T1 missing up to च in ^b (cf v1 26) —^a) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 तत, Cg k t as in text (for ते च) D7 कर्मान्तिकं, M4 कर्मांतका. —^b) S1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 महात्मने, Ñ V B Dt D6 8 10 13 Ctp महर्षये (D8 °य) (for च धीमते) —^c) S1 D5 12 सर्वे, Ñ2 V B2-4 D1-3 7 9-11 सर्वान् D13 सर्वार्थान् (for सर्वं नि-) —^d) S1 D5 12 य(S1 या)ज्ञे यान्, Ñ V1 2 4 B D1 10 11 13 यज्ञि (B1 4 °ज्ञी)यान्, V3 D2 3 7 यज्ञार्थान् (V3 °र्थम्), D6 याज्ञिकान्, M4 यथावद्, Cg as in text (for यज्ञे यद्). S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M1 उप (V3 अनु, V4 उ, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 ^a) B4 [S] ब्रवीद् (for प्रीतो) —^b) V1 तांस्तान्सर्वान् (ditto *sup lin*), D6 °द्विजान्, D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D6 8 मुनिर्, D1 14 T G4 इद (for पुनर्) —After 28^{ab}, S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

375* भवद्भिर्न यथा यज्ञे परिहीयेत किञ्चन ।

[Ñ1 B1 D3 7 तथा (for यथा), D2 3 7 यज्ञ (for यज्ञे) S1 V3 B1 D2 3 5 7 12 °हास्यति, V1 °हीयते, V4 B2 D1 9 11 °हास्ये (D9 °ये)न, D1 (gloss) हास् त्यागे, M4 *रि° (for परिहीयेत) S1 °न, B1 रुचन, D2 किं न च (for किञ्चन)] T2 reads ^{cd} in marg *sec m* —^c) S1 Ñ1 V B1 2 4 D1-3 5 7 9 11-13 M4 ना (D13 मा)वज्ञया (V2 4 D5 °ज्ञाय) प्र (V1 °, D9 न [sic])दातव्य —^d) D4 T3 न तु लीलया (for लीलयापि वा) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-12 किञ्चिद्वा केनचित् (B1 2 4 °वा)कचित्, D13 दातुस्तदोपमाहरेत् (cf post half of 376 +) —In T1, the portion from कृतं in 28^a up to रत्नान्या in 29^c is missing on a damaged fol. —D13 om (hapl!) 28^{ef} —^c) G3 अवज्ञाय (metathesis!), M4 अवज्ञापि (for अवज्ञया).

वहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९

ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।

उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०

मयापि सत्कृताः सर्वे यथाहं राजसत्तमाः ।

यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28^{ef}, S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-12 subst (D2 3 7 ins (first time) after 13^{ab}).

376* अवज्ञया हि यद्वत्तं दातुस्तदोपमावहेत् ।

[V2 D3 7 तु, D9 च (for हि) D2 *इत् After यद्, D3 repeats (ditto.) या तु यद् S1 D5 12 तदातुर् (by transp) V3 आरुहेत् (sic), D3 आहवहेत् (sic) (for आवहेत्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in ^c (cf v1 28) —^a) V1 D7 11 कश्चि (D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —^b) S1 Ñ2 V4 B2-4 D5 10 13 उपायाता, V1 °जाता (sic), D11 तपा(त्रा)याता, D12 °* (for उपयाता) V1 °क्षितं, D13 °क्षिता (sic) (for °क्षित.) —^c) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 रत्नान्या (D12 °ना [sic])दाय वहवो (S1 D5 12 सुवहून्, V4 बहुवो) —^d) B2 (after corr in m as in text) राष्ट्रे (for राज्ञो) D12 missing, M4 दश * * * (for दशरथस्य) S1 V2-4 B1 D3 13 G1 3 M2 3 च, Ñ2 B3 D4 10 T3 हि, D14 T1 2 G4 वै, M4 missing (for ह) —After 29, D1 repeats 4^{ab}

30 D12 om 30 —^a) M4 damaged (for ततो) D13 T3 सं- (for सु-) —^b) D5 इदद (ditto) (for इदम्) —^c) S1 Ñ2 V2-4 B2-4 D1 5 10 13 T3 उपा°, V1 °तान्, D2 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तान्सर्वान् (submetric), B1 °प्रा, M2 °प्राण (for नरव्याघ्र) —^d) V1 (m as in text) नरेद्र (for राजानस्)

31 ^a) Ñ1 महया (sic), D12 -या (for मया) Ñ1 V1 B1 2 4 D9 13 हि, Ñ2 V3 B3 D1-3 5 7 10 12 M4 [अ]भि, V4 D4 T3 च (for [अ]पि) D3 7 -सत्कृता. —T1 missing from ^b up to य in 32^a on a damaged fol —^b) S1 D1-3 7 11 M4 यथावत्, D5 12 राजान (for यथाहं) S1 Ñ V2-4 B1-3 D1-3 5 7 9-13 M4 पूजिताश्च ते (D1 मे, D9 वै), V1 प्रतिपूजिता, B4 सत्कृताश्च ते, Dt D6 8 °म (for राजसत्तमा) —^c) G1 3 M1-3 Cr याज्ञीय (M1 °यश्) च, G2 याज्ञीयज्ञ-, M4 पूजार्हाश्च (for यज्ञियं च) G2 M1 कृतो, M4 कृता (for कृत) Dt D6 8 सर्वं, M4 राज- (for राजन्). S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 यथावत् (D3 °च) संभृतं सर्व —^d) S1 Ñ V2 4 B2-4 D5 9 10 12 13 स्वै, V3 D1 तै, B1 च (for सु-).

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादप्यशृङ्गस्य चोभयोः ।

शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभन्तदा ॥ ३४

G I 12 35
B I 13 40
L I 9 95

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

32 T1 missing up to य in ° (cf v1 31) —°) M2 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —°) T3 उत्तम (for अन्तिकात्) —For 32^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst

377* सप्राप्ते च भवेद्धृष्टो यज्ञे संभारसंभृते ।

[D7 सप्राप्ते (for °प्ते च) D2 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 विप्रो, D2 विप्रो (for हृष्टो) D2 3 यज्ञ- D12 संभृत (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32^{ab}

378* सुमन्त्रश्चाब्रवीद्धृष्टो यज्ञसंभारसंभृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमन्त्र (for °मन्त्र) Ñ1 V2 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टे, V2 4 दृष्टा (for हृष्टे) D11 चावद्धृष्टो (submetric) (for चाब्रवीद्धृष्टो) V1 2 संभृत (V2 °ति) (for संभृत)]

—°) G1 सर्वे (for सर्व-) Ñ2 V1 2 B3 D2 7 13 °कृतैर्, V3 B1 T3 °हितं, D1 °हृते, D3 °कृतैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M4 सर्वे * * * °पहृतैर् —°) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 उपपन्नं (V4 B1 2 4 D11 13 °न्न), M4 उपेता वै, Cg as in text (for उपेत वै) D2 समं तव, D14 समन्त, G2 सहस्रश (for समन्तत) —After 32, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cmg k t ins

379* द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 द्रष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

33 °) D9 यथा, T3 तदा, T3 M4 ततो (for तथा). —In T1, the portion from प्य in 33^b up to द्विजो in 34^b is lost on a damaged fol —For 33^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst, while D9 ins after 32

380* क्रियता वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1-3 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 मह्यं, V4 मे त्व, D11 न्याय्य, D13 नोद्य (for मेऽद्य)]

—°) V3 B2 शुभ- (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 नक्षत्रदिवसे, D11 दिने च°, G2 M1 च भग° (for दिवसनक्षत्रे)

Dt D6 8 M2 दिवसे शुभनक्षत्रे Cg शुभे दिवसे सोम-सौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । Cg —°) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 11 13 निर्यातु, D12 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी (D11 °ः) पतिः (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v1 33) —°) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 द्विजातयः, M4 द्विजर्षभा. —°) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 अश्वमेधं, D3 7 9 अश्वं मेधं (for ऋष्यशृङ्गं) B4 °ः, M4 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —°) Ś1 D5 12 यथा- (for यज्ञ-) D5 9 तथा (for तदा) M4 [आ]रभन्त वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेमिरे (B4 °रभन्ते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत.) —After 34, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cmg k t ins

381* यज्ञवाटं गताः सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D4 14 T3 G1 3 M2 3 -वाट- (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमाश्व सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ।

[G2 (after corr inf ln) याग- (for राजा)]

Colophon Kānda name Ś1 Ñ2 D10 om V B2-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1-3 5 7 9 11 12 यज्ञारभ (D1-3 7 °भण), Ñ1 V1 यज्ञवा (Ñ1 °ज्ञाव) ह, V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवह संभार, B4 यज्ञवाट, D10 यज्ञे यज्ञवाटारभ. —Sarga no (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text), V2 14, V3 11, D1 10, D5 7 9, D2 दशम, T1-3 M1-3 त्रयोदश, M4 द्वादश (as in text), Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13, D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 काण्डेनयनं द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

G 1 13. 1
B. 1. 14. 1
L. 1 10. 54

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरङ्गमे ।
सरय्वाथोत्तरे तरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कम चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्वाजका वेदपारगाः ।

यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमाधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1, Ś1 ins ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः. T1 fol damaged —^a) D11 repeats 1^{ab} as in D10 Ñ V B D10 M4 प्रदक्षिण(V2 °णा)कृत्वा, Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्णे) —^b) Ñ V1 2 B D10 13 भूमि, V3 M4 भूमि, D4 T3 पुनः (for तस्मिन्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्राप्ते (D2 °प्ता) त(D12 °)स्मिन् (by transp) —^c) Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 उत्तरे(B4 °र, D11 °र sic)कृत्वा (D2 3 7 पारे) (for चोत्तरे तरे) —^d) D3 om यज्ञो Ñ1 V1-3 B1 यज्ञभूमिम्, Ñ2 V4 B2-4 (B3 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिम् (for राज्ञो यज्ञो) Ñ1 B1 अकल्पयत् (sub-metric), Ñ2 B2-4 D10 अकल्पयत् (B3 marg as in V1), V1 4 अकल्पयत् (hypermetric), V2 3 अकल्पयत्, D2 T2 °ते, D13 अकल्मषा, Cg as in text (for ऽभ्यवर्तते).

2 ^b) D11 M2 द्विजोत्तमा, M4 द्विज * (for द्विज-र्षभा) —For 2^{ab}, Ñ V B D10 13 subst.

383* ऋष्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकं परिनिर्मिता ।

[D13 याजिक V3 परिनिष्ठिता ; D13 परिकल्पिता]
B3 cont.

384* कृताश(च)शोधिता भूमिविधिद्वयेन यत्नतः ।

—V1 om 2^c-3^b-^c) V2 4 अश्वमेध- —^d) Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 M3 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु-)

3 V1 om 3^{ab} (cf v1 2) —^a) D3 कुर्वन्ति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om.) B D10 13 वेदद्वयेन विधिना. —^b) Ñ V (V1 om) B D10 13 ततस्ते, Dt M2 ब्राह्मणा, M3 याजिका, Cm g t as in text (for याजका) D1-3 7 9 विधि- (for वेद-) Ś1 D11 12 यज्ञागविधि° (D12 om विधि) —T1 damaged from थान्याय up to सर्वम् in 4^{cd} —^c) Ś1 न्याय्यं, D2-ज्ञेय(for न्याय) —^d) D2.3 7-शास(D3 7 °मं)ति (for -क्रामन्ति).

4 T1 damaged up to सर्वम् (cf v1 3) D3 om (hapl) from सद up to ततो in 5^a. —^{ab}) D11 प्रवर्ग्यान् (for प्रवर्ग्यं) D12 शास्त्रतत् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसदं प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजा (by transp) —^d) Ś1 D1 2.5 7 9 11 12 तथैवोद्वास्य(D1 °स) कर्म ते.

5 D3 om up to ततो (cf v1 4). —^{ab}) Ś1 D2.5 7

9 11 12 अभिपूज्य (D2 11 °त्य), D1 अभिपूज्यं; G2 °पूर्व, Cg t as in text (for अभिपूज्य) D2 * तो, D6 8 तदा (for ततो) D3 7 सर्वे हृष्टाश्च (by transp) D1 °विधि: (for °विधि) —^{cd}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सवनानि यथान्यायं(Ś1 °य्य) सोमे (D5 °म) सोमपसत्तमा —For 3^c-5, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादिकर्म चक्रु कल्पसूत्रविधानतः ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चानवशेषतः ।
सवनानि च सर्वाणि यथाकालं प्रचक्रिरे ।

[No comm —D11 om 1 1 —(1. 1) Ñ1 V4 प्रवर्गादिकर्म, V2 पर्यस्त्यादिकर्म (sic), V3 B3 पर्यु(B3 m. वर्ग्यु) क्षणादिक, D10 प्रवर्ग्यामिकर्म (for प्रवर्ग्यादिकर्म) Ñ2 कर्म- (for कल्प-) —(1 2) V3 B2 3 (marg) -विधान च, V4 -विधानेन (for -विधानानि) V2 तानि वि°, V3 चान्याव° (sic), B4 पश्चाद्वि°, M4 तान्यवि° (for चानवशेषतः). —(1 3) V4 सवनानि, B1 (m as in B3) वरणानि, B3 वसनानि (by metathesis) (for सवनानि) B2 D13 °काम (for यथाकाल)]

—After 5, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g.t ins.

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्वत्तो राजा चामिपुतोऽनघः ।
माध्यदिनं च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयमवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवाः ।

[Cr comments on 1 1 only—(1 1) G2 ऐन्द्र (for ऐन्द्रश्च) D4 14 T1 2 G3 M2.3 Cg [अ]मिष्टो, T3 [अ]मिष्टो, G4 [अ]मीष्टो, Cgp as in above (for [अ]मिष्टो) T1 damaged from 1 2 up to the prior half of 1 4 —(1 2) Dt D6 8 मध्य°, D14 °दिव (for माध्यदिन) T3 वि- (for च) T3 प्रावर्तति (sic) (for प्रावर्तत) —(1 3) T2 3 तृतीय- (sic), G3 तृतीय (for तृतीय-) Dt सवने— (1 4) G2 चे (sic) (for ते) Dt D6 8 T2 यथा (for तथा)] —Thereafter Dt D6 8 G3 M4 (after 400*) Ct cont, while Ñ V B D10-13 ins after 14, D4 T3 (transp 1 1-2 and 3-4) M1 after 15, M3 after 6

387* आह्वयांचक्रिरे तत्र शक्रादीन्विदुधोत्तमान् ।
ऋष्यशृङ्गादयो मन्त्रैश्चिक्षाक्षरममन्त्रितैः ।
व्यापिमिर्मधुरं. स्निग्धमन्त्राह्वानैर्यथाहृतं ।
होतारो जुहवामासुर्हविर्मागांश्चिद्वैकसाम् ।

न चाहुतमभूतत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहःसु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

G. 1. 13. 8
B. 1. 14. 11
L. 1. 10. 7

[Cr m g k do not comment — N̄ V B D10-13 transp 1 1 and 2 T3 transp 1 1-2 and 3-4. —(1 1) V1 2 4 आहुया°, M3 आह्वान° (for आह्वयाचक्रिरे) M4 चात्र (for तत्र) —(1 2) T3 [अ]मात्यैश् (for मधै) V3 क्षिप्र°, G3 M3 स्वर- (for शिक्षाक्षर-) —(1 3) V4 वार्मि सु-, B1 ऋषिभिर्, Dt D6 8 G3 गीतिभिर्, D11.13 ध्या(D11 ध्व sic)विभिर्, D12 सपिभिर्, T3 प्रीतिभिर्, M1 चितिभिर्, M3 गीर्धिश्व (for व्यापिभिर्). M1 मथनै (for मधुरै-) —(1 4) N̄2 V3 B3 D10 13 जुहुया°, V3 B4 जुहुया°, V4 जुहुवा°, B1 M4 जुहुवुश्चात्र, Dt D6 8 T3 G3 M1.3 ददुरावाह्य (M1 °माय), D12 जुहियामासु (sic) (for जुहवामासु) D12 हविर्भागै, M1 °भाग (for हविर्भागान्) B3 D12 °कस (for दिवौकसाम्)]

6 °) D4 ना (for न) Ś1 D1-3 5 7,9 12 नानाहु (D1 2 7 °हु sic)तमभूतत्र (D1 °हुतानां, D2 7 9 °हुतं वा, D3 °हुतं वा); N̄ V B D10 11 13 M4 नासीदपहतं (V2.4 B1-3 D13 °पहतं; V3 °दुपहतं, B4 °प्युच्यतां, D10 °पहतं, D11 °सत्कृतं, M4 °वहतं) तेषा, Cg t as in text (for °). —°) Ś1 संहितां, D1-3 5 9 12 श(D5 12 सं)मित, D7 शासितं (sic), Cr m g t as in text (for स्खलित) N̄ V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 चापि, V2 नापि, V3 D6 8 वा न (for वापि). D2 कचन —After 6^{ab}, D11 ins 388* —°) D2 °तत् (for ब्रह्मवत्) —°) Ś1 D2 5 9 11 12 क्रम°, D1.3 7 कर्म°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्त) Ś1 D5 12 M2 च°, D1-3 7 9 11 प्रचक्रिरे (D2 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6^{cd}, N̄ V B D10.13 M4 subst, while D11 ins after 6^{ab}.

388* परेण ह्यवधानेन तं क्रतुं ते प्रचक्रिरे ।

[V4 M4 च(M4 ह्य)विधानेन (for ह्यवधानेन) D11 ते (for तं) V3 क्रतु त (by transp), B2 °क्रतु (sic) (for तं क्रतु) B3 तेय°, D11 वै प्र°, D13 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—After 6, M3 ins 387*

7 D11 reads 7^{ab} before 6^{cd} repeating it here N̄ V B D10 12.13 repeat 7 after 390* —°) D11 (second time) om न (submetric). V3 (first time) तेषु कश्चित्, (second time) तेषु ह्यसौ, D2 ते विहस्य, D3 7 तेष्विहस्त (D7 °स्व) (sic), D9 तेष्विहस्तु, Cg as in text (for तेष्वहःसु) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 10-13 (N̄ V B D10-13 second time) ब्राह्मण्य, N̄ V B D10-13 (all first time) M4 कृपण, D9 नृषितो, D14 शातो°, G2 3 M1 सश्रत, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —°) T3 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [अ]पि) T1 damaged for °ते, G3 M3 कश्चन (for दृश्यते) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 10-13 (N̄ V B D10-13 second time) क्षुधि(Ś1 D3 7 °मि)तं दृश्यते (D5

दृश्यते क्षुधितः) कश्चित्; N̄ V B D10-13 (all first time) M4 क्षुक्षामो (D11 क्षुधितो; D13 क्षुद्रो नै)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7^{ab} (first occurrence), N̄ V B D10-13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि कुतोऽन्येषु भूतेषु परितर्पितः ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रश ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिनः ।

[No comm —(1 1) V1 3 तिर्यक्ष्वपि (sic), D10 तिर्यगपि (for तिर्यक्ष्वपि). V2 कुतो (for कुतो) N̄ B1 4 D10 M4 [अ] परि°, V1 2 °तर्कित, B3 reads first त *sup lin* B4 °तर्पिता, D11 °कश्चित, D13 °कल्पितु (for परितर्पित) —(1 2) D13 यथा (for तथा) —(1 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) N̄ B3 तपोवृद्धा (N̄1 °द्धा marg), V1 3 उपावृत्तान् (V3 °ते), D13 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 -निवेशिन (for -निवासिन).]

—T1 damaged from ° up to चापि in 8° —°) D11 न (for ना-). N̄ V2-4 B1 D10 13 (all first time) आगतस्, M4 चागतस् (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 N̄ V B1-3 Dt D1-3 5-13 (N̄ V B1-3 D10.12.13 second time) कश्चित् (for तत्र) —°) V1 (both times) D1 2 7 9 11 ना(D7.9 न)गता-, V2 3 (first time) 4 (both times) नाग(V2 °श)तो, D3 चगता- (sic), D13 (first time) तथा च, T3 नाचरा- (sic), Cr m g t as in text (for नाशता-) N̄ V1 4 B2 3 D1-3 9-11 13 (N̄ V1 4 B2.3 D10 13 second time) -नु(V4 *, *inf lin* ज्ञा)गतस्, V2 (second time) -नुपगस् (sic), B4 (second time) D7 -नुगतास्; D11 -नुगतस् (sic), Cr m g t as in text (for -नुचरस्). N̄ V B D10 13 (all first time, B4 second time also) द्विज. (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र वै त(D12 स)दा, V3 (second time) नागतानु-गतस्तदा, B3 (first time in marg) न शठो नातुरद्विज, D12 (first time) नादातानुचरोपि वा, M4 नानूचानस्तथा द्विज. —After 7^{cd}, N̄ V B D10 12 13 M4 ins, while D11 cont after 389* (for 1 1 cf 1 6 12^{ab})

390* नानाहिताग्निर्नायज्वा नाव्रती पतितो न च ।
ब्राह्मणानां सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्युसुजिरेऽज्ञानि स्वादूनि विविधानि च ।
भक्ष्याश्च विविधान्हृद्यान्पानानि विविधानि च ।
रुक्मपात्रीष्वनेकासु राजतीषु च सर्वश । [5]
द्विजातयोऽन्नपानानि तत्राभुजत चासकृत् ।
कृपणानाथविकला ये च केचिदुपागता ।
तेऽप्यन्नपानै कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf I 6 12^{ab} D11 om 1 1 —(1 1) D12 repeats consecutively 1 1 V1 नानाहिताग्नि (sic), V2 नानाहिताग्नि V4 नना° (hypermetric) (for नायज्वा).

G I 13 11
B I 14 12
L I: 10 8

ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९

D10 न ब्रवी, M4 नाव्रतो (for नाव्रती) N1 नापनिर्°, B4 °नर°,
D12 * * तो°, D13 पतिते°, M4 नापि कश्चन (for पतितो
न च) —(1 2) N1 V2 4 B1 D11 13 तत्र तानि (by
transp), D12 शतानि च (for तानि तत्र) D11 सुखे
(sic) (for -मखे) —(1 3) M4 [अ]न्नान्न (for स्नानि)
M4 [अ]स्तादूनि च चृदूनि च (for the post half)
—All the above MSS (except B2 3 D13) om 1 4
—(1 4) B2 3 read 1 4 in marg B3 तत्र (for हृधान्)
—(1 5) V3 °पात्रीषु दिव्यासु, D12 °पानीषु नैकासु, D13 °पात्रेष्व-
नेकेषु (for स्वमपात्रीष्वनेकासु) D13 राजानेषु (sic) (for
राजतीषु) N2 reads च *inf lin*, D11 तथैव च (for च सर्वश)
—(1 6) V3 भुक्त हि (sic), V4 [अ]भुजतु (sic), B1 [अ]
भुजन (sic), B4 [अ]भुजत (sic), D11 भुजत (sic), D12
[अ]भुज (for [अ]भुजन) D11 वा (for च) D12 सत्कृता-
(for चासत्कृत) —All the above MSS (except B2-4
M4) om 1 7 and 8 —B2 3 read 1 7 and 8 in marg.
—(1 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ- (for सर्वशस्तत्र) M4 कल्पिता (for
तर्पिता)]

—Thereafter, N V B D10 12.13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुक्कमभूतत्र समित चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 °⁵⁰ (cf v 1 7) M4 om
8-9 —^a) S1 N V B D (except Dt D4 6 8 14) अनाथा
Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V1 B2 D13 तत्र (for
नित्य) —^b) D2 4 तु (for च) —^c) T3 राजसा, Ct as in
text (for तापसा) V4 तत्र, B1 om, D2 7 T2 M2 3 वापि,
D11 चैव, T3 नित्य (for चापि) —^d) G2 श्रवणा Dt D6 8
चैव भुञ्जते S1 N B D1 3 5 7 9 10 12 13 भुञ्जते (B1 om)
श्रम (N1 D1 5 °व) णा (by transp) अपि (B3 m गृह-
वामिन) ; V1 2 D11 भुञ्जते चारणा अपि, V3 भुञ्जते प्रवणा अपि,
V4 भुञ्जते चेतरे जना, D2 श्रवणानपि (sic) भुञ्जते

9 M4 om. 9 (cf v 1 8) —^a) D4 [अ]व्याधिताश्च.
M2 [अ]पि (for [ए]व) —^b) Dt D4 6 8 G1 3 M2
स्त्रीवालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T3 श्रीवालाश्चैव भुञ्जते —
For 9 °⁵⁰, S1 N V B D1-3 5 7 9-13 subst

392* अनाथानां तथा स्त्रीणां बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ धाना D5 या in तथा *sup lin*
D9 वृद्धाश्च (for वृद्धम्य) V3 °वृद्धम्यैव च (for the post
half)]

—^c) D4 भुज्य° (for भुञ्जमानानां) S1 N V B D1-3
5 7 9-13 वुभुक्षि (D11 °जि) ताना दीनाना, M3 भुजानाना तथा

दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

तेषां. Cm g t as in text (for °) —^a) S1 D5.11 12
सु-, D3 om (for न) N V B D10 13 [अ]वृत्तिर् (for
वृत्तिर्) B1 3 4 D10 दृश्यते, D1 -लिप्यते (for -रुम्यते)

10 °) T3 देय च (for first दीयता) D9 om 10°-11
T1 damaged from ° up to वि in 11°. —^c) G2 M1
चोक्ता नरास् (for संचोदितास्) —For 10°^d, S1 D1-3 5 7
11 12 subst

393* यथोचितसमाख्यानै कर्म चक्रुरतन्द्रिता ।

[D1 अथोचित-, D3 7 यथोचित D1 5 °ख्यानै, D2 °ज्ञानै,
D3 7 °ज्ञानै, D12 °ख्यान (for -समाख्यानै) D1-3 7 तथा, D11
शब्द (for कर्म) D2 [अ]नदिता, D3 7 °तै, D12 °या (for
[अ]तन्द्रिता)]

—For 10, N V B D10 13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयता भुज्यतामिति ।

स्वाध्यायगीतदाब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्तत ।

[No comm —(L 1) V4 व्यश्रूयत्तत्र (sic), B4 अश्रूयन च
M4 सदा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) N2 B3 4 D10 [अ]य, V4
[अ]पि (for स्त्र) V1 द्युताम् (for भुज्यताम्) —(1 2)
V4 व्य-यन्, B4 द्य° (for व्यश्रूयन्त) B4 इति समन्तत (hyper-
metric)]

11 D9 om 11, T1 damaged up to वि in ° (for
both cf v 1 10) —^a) Dt D6 8 transp दृश्यते and
बहव T2 repeats पर्वतो —For 11 °⁵⁰, S1 D1-3 5 7 11 12
subst

395* अन्नं पानं च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D2 3 7 11 अन्न- (for अन्न) D3 7 वसु (D7 °स्तु) बहु (for
च सुबहु) D7 [उ]त्तम, D11 (before corr) द्विजा (for
[उ]पमम्)]

On the other hand, N V B D10 13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्तान्नपर्यता ।

[N2 V4 B3 D10 तत्र, B2 षात्र (sic) (for चात्र) V2 व्यश्रूयन्
(sic), B1 °° (for व्यदृश्यन्त)]

—S1 om 11°-14 —^c) N V B D10 11 13 M4 कृत्वा, V1
कृत्वा (corrupt), V3 दृष्टा, V4 दृष्टा, D2 नात्र (for तत्र)
—^d) D1-3 5 7 12 सिद्ध (D5 12 भक्ष) तु, G1 सिध्यति (for
सिद्धस्य) D7 तथा (for तदा) N V B D10 11 13 M4
व्यजनानां हृदा (D11 13 चया) स्तथा

—After 11, B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुञ्जते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो वृषाः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेपयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।

प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नावहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

G 1 13. 21
B 1 14 21
L 1 10 16

On the other hand, Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄)
Cr m g t ins

398* नानादेशादनुप्रासाः पुरुषाः स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मनः ।

[(1 1) T₃ तदा (for तथा) — (1 2) D₆ सुविहितैस्, G₂
M₁ सुस (M₁ °सु) हितैस्]

12 Ś₁ om 12 (cf v 1 11) —^a) D₉ यथा (for
अन्न) D₁₃ 7 9 तु (for हि) D₁₋₃ 5 7 9 12 रस°, Cr m g t as
in text (for विधिवत्) D₁₃ 7 9 स्वाद्य, M₂ साधु, Cr m g t
as in text (for स्वाद्य) —^b) D₃ विज° (sic) (for
द्विजर्षभा) — T₁ damaged from द्र ते up to कुण् in 13^a
—^c) Dt *हो (for अहो) D₁ 5 11 12 स्म वृषा (by
transp), D₂ 3 7 स्म नृप (for वृषा स्म) D₂ 3 ते भद्र (by
transp), D₁₂ भद्रव चंद्र (sic) (for भद्र ते) —^d) G₂
विश्राव (for शुश्राव). D₁ रावित, D₂ रोचितं (for राघव)
D₃ 7 °शुश्रुविरे गिर, D₅ 12 °स्म श्रूयते भृशं, D₉ इत्युचुस्ते
सुतर्पिता. — For 12, Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst.

399* अहो स्वादु प्रभूतं च विविधं चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म वृषा भद्रं व शशसुरिति वै द्विजा ।

[(1 1) V₄ विचित्रा *न्नम् (sic), D₁₁ विविचनन्नम् (sic)
(for विविध चान्नम्) V₁ ईदृशी. M₄ मृष्टमन्नं विसृज्यते (for the
post half) — (1 2) B₄ सु- (for स्म) V₄ वृषा (for
वृषा) D₁ च (for व) V₁ अहो प्राचुर्यता भद्रं च (hyper-
metric), M₄ इति यज्ञसमृद्धिं तां (for the prior half) V₁
स इदम् (for शशसुर) M₄ तत्र (for इति)]

Thereafter M₄ cont

400* प्रव्याहरन्तं शुचयस्तास्ता धर्मार्थसहिता ।

M₄ further cont 387*.

13 T₁ damaged up to कुण् in ^a (cf v 1 12) Ś₁
om 13 (cf v 1 11) M₄ om 13-15 —^a) D₁ 5 12
अलंकृताश्च. G₂ M₁ ते (for च) D₁₋₃ 5 7 9 12 राजानो, M₃
पुरुषान् (for पुरुषा) —^b) D₅ 12 पर्यसेव°, G₁ पर्यतोष°
(for पर्यवेपयन्) D₁ ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric)
— D₁₁ transp 13^a—31^a and 31^a—41 (including
star passages) (om 14^a, 19, 21^b—22^c and 24) —^c)
Dt D₆ 8 उपासते, Cr as in text (for उपासते) D₁₋₃ 5
7 9 11 12 सुप्रीत (D₁₂ °वृष) मनस सर्वे (cf 43°) —^d) D₁₁
प्रमृष्ट- (for सुमृष्ट-)

—For 13, Ñ V B D₁₀ 13 subst, while D₁₁ subst
for 13^a only

401* राजानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वलंकृताः ।
मृत्यवत्पणता यज्ञे द्विजान्वै पर्यवेपयन् ।

[No comm — (1 1) Ñ₂ V₁ स्वागतास्, D₁₃ [अ]
प्यागतास् (sic) (for अभ्यागतास्) — (1 2) D₁₁ reads 1 2
after 41 D₁₃ मृति° (for मृत्यवत्) V₁ राज्ञो (for यज्ञे) V₂
द्विजान्वै, D₁₁ ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V₄ पच रेचयन् (sic)
(for पर्यवेपयन्)]

14 Ś₁ M₄ om 14 (cf v 1 11 and 13 resp))
D₁₁ transp 13^a—31^a and 31^a—41 (om 14^a, 19,
21^b—22^c and 24) —^a) D₁₋₃ 7 °प्राप्ते, D₅ 12 तु (D₁₂ त
sic) संप्राप्ते (for तदा विप्रा) Ñ V B D₁₀ 13 तत्र कर्मान्तरे
प्राप्ते (V₂ °सा) —^b) Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10 12 13 बहूँ (D₁
त्वहँ) स्तदा (Ñ₁ [transp] V₃ B₁ 4 °तथा, V₄ °तत्), D₉
बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —^c) V₃ प्राशंसुर, B₃ °स्व-
D₁₁ सदया, Cg °स्म (for प्राहु सु-) V₄ -वदिनो, D₁₁ वाग्मि
* (for -वाग्मिनो) D₁₁ 13 वीरा, G₃ घोरा, M₂ विप्रा, Cg
as in text (for धीरा) —^d) D₃ प °स्पर-, D₅ परस्य वि-
(for परस्पर-) Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10—13 -जिगीषव, Cg °षया
(as in text) — After 14, Ñ V B D₁₀—13 ins 387*

15 M₄ om 15 (cf v 1 13) D₁₁ transp 13^a—
31^a and 31^a—41 (om 14^a, 19, 21^b—22^c and 24)
—^a) Ś₁ Ñ₁ V₂ 4 B₁ 2 D₁₋₃ 5 7 11—13 चक्रुः, Ñ₂ V₁ 3 B₃ 4
D₁₀ कुर्थु (for तत्र) —^b) Ñ₂ V₃ 4 B₁ 4 D₁₀ संभारे (B₄
°रै, D₁₀ °र-), B₃ संस्ताव (sic), D₂ ससार-, D₁₁ सस्कार-,
T₃ शसत्सु, G₄ संस्थरे (sic), Cr m g t as in text (for
संस्तरे) V₂ D₁₂ कुशल-, Dt कुश* (for कुशला) Ś₁ D₅
om 15^c—16 —^c) Ñ₂ V₁ 2 B₁ 2 D₁ 3 10—12 सर्व, Cg as
in text (for सर्व-) Ñ V B D₂ 3 7 10—13 -कर्म यथा (Ñ₂
°*) वत्तद् (V₂ B₃ D₁₃ °वत्तु, V₄ °हँ तत्, B₂ °वच्च, B₄
°वित्त), D₁ यथावत्तु यथा, Cg as in text (for -कर्माणि
चक्रुस्ते) — T₁ damaged from 15^a up to 16 —^d) Ñ
V B D₁₋₃ 7 10—13 यथाशास्त्रेण चो (D₁₋₃ 7 12 13 नो) दित
(V₂ देशिक, V₃ दक्षितं, D₂ 3 7 °ता) Cg t as in text
(for ^a) — After 15, D₄ T₃ M₁ ins 387*

16 Ś₁ D₅ om 16, T₁ damaged (cf v 1 15)
D₁₁ transp 13^a—31^a and 31^a—41 (om 14^a, 19,
21^b—22^c and 24) —^a) D₁₀ नो (for न) Ñ₁ om वि in
नाषडङ्गविद् V₁ तत्र (for अत्र) —^b) Ñ V B D₁₀ 11 13

G 1. 13 22
B 1. 14 22
L 1. 10 17

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्पङ्क्तैः खादिरास्तथा ।
तावन्तो विल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वात्रेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८

M₄ सदस्यो, M₂ ३ नावृत्तो (for नावृत्तो) V₄ M₄ वा (for न) —^c) D₄ १ 12 G₂ M₁ Cg t सदस्यास् (for सदस्यस्) D₂ ७ १ 12 T₂ ३ तत्र, D₃ त्वत्र (for तस्य) —^d) D₁ नावाचि, G₁ ३ नाचेद- (for नावाद-) D₄ १ 12 G₂ M₁ Cg -कुशला द्विजा- —For 16^{cd}, Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

402* न सूत्रकल्पाकुशलो न वागकुशलस्तथा ।

[V₁ सूत्रकल्पासु, B₃ कर्म, M₄ नाकल्पसूत्र- (for न सूत्रकल्प-) Ñ₁ B₂ चाप्य-, V₂ ३ B₁ ३ वाचा, V₄ वाग् (submetric), D₁₁ वा*, M₄ वाद- (for वाग-) V₁ नाधीरो नाकुल सुखी (for the post half)]

17 D₁₁ transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D₂ प्राप्त- (for प्राप्ते) D₂ तपोच्छ्रये, G₄ यूपाश्रये (for यूपोच्छ्रये) D₁₄ नास्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ उच्छिद् (B₁ °च्छृ) ताश्चा- भवन् (Ñ₁ °श्च भवन्) यूपा- —^b) V₃ D₁ °विल्वा, D₉ विल्वा वै (for पङ्क्तैः) Ñ V₁-3 B D₁₀ 11 13 च पद्, D₁₂ दश, T₃ यथा (for तथा) M₄ °पद् च खादिरा —^d) Cg अपरे (as in text), Ct परे (for अपरे) —For 17^{cd}, S₁ D₁-3 5 7 9 12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव पङ्क्त्ये विल्वसमताः ।

[S₁ स्वर्ण°, D₅ °मयाश् (for पर्णमयाश्) D₁ विश्व (for विल्व-) D₂ ७ -समिता (for -समता)]

while Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बरा पृथक् ।

[B₂ M₄ [औ] दुवरा M₄ पृथक्पृथक् (ditto) (for पृथक्) Ñ₁ V₄ B₁ यथे तस्मिन्तमाहता (for the post half)]

18 T₃ om 18^{ab} D₁₁ transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) S₁ D₂ ३ ७ १ 11 श्लेष्मां (S₁ °ष्मा) तकमयो (S₁ °याश्) S₁ चान्ये, Ñ V₁-3 B D₁₀ 11 M₄ चैको, V₄ D₁₃ Cg त्वेको, D₂ ३ ७ चैव, D₁₂ स्निग्धो, Cm t as in text, Cmp tp [S] मिष्टो (for दिष्टो) D₁ ५ श्लेष्मा (D₁ °ष्मा) तकमयोऽस्थि (D₁ °ष्ट), D₉ (marg gloss) ऋजुरास्तमय, G₂ M₁ °श्च सद्विष्टो —^b) S₁ D₃ पूति, Cm g t as in text (for देव-) S₁ D₁ ३ ७ -दारुमयास् (D₁ ३ ७ °या) Ñ₂ V₁ ३ B₂-4 D₁₀ M₄ [अ] पर, Cm g t as in text (for तथा) —V₄ om 18^{cd} —^c) S₁ Ñ V₁-3 B D₁-3 5 7 9-13 M₄ द्वावास्तां (V₂ °रान्तास् [sic]), G₁ द्वावे- (for द्वावेव) Ñ₁ V₁ D₁₁ नि (V₁ ल) हितैः, V₂ विहितो, V₃ निचितैः, B₁ निहतो,

कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।

शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९

विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।

अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

Cg as in text (for विहितौ) —T₁ damaged from ^d up to एकविंशति in 406* —^d) D₁ °भ्या स-, D₂ 11 °भ्याम-, D₃ 12 °भ्या सु-, Cr m g t as in text (for बाहुव्यस्त-) S₁ D₇ बाहुभ्यासु°, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ यूपो (Ñ₁ V₂ °पो, V₃ वेद-, M₄ ध्रुवौ) वेदागपारगै- —After 18, Ñ V (V₄ om. ^{cd}) B D₁₀ 11 13 M₄ ins, Ctp after 19, while D₁₂ ins after 20^{ab}

405* महोच्छ्रायपरीणाहो यूपोऽन्य. सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समभवत्तत्र शोभार्थमुपकल्पित ।

[(1. 1) Ñ₁ V₂ M₄ महोच्छ्र (V₂ °च्च) य-, D₁₂ अष्टायामौच्छ्राय (hypermetric) (for महोच्छ्राय-) —M₄ om 1 2 —(1. 2) V₁ यज्ञो (sic), B₄ सत्रे (for यज्ञे) D₁₀ सम °वद्, D₁₃ कामतस्स् (for समभवत्)]

19 T₁ damaged (cf v 1 18) S₁ Ñ V B D₁-3 5 7 10 12 13 om 19 M₄ om 19^{ab} D₁₁ transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D₉ तत्र (for सर्वे) G₁ [ए] तैश् (for [ए] ते) —^c) M₄ निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —^d) M₄ तोरण चापि काचन —After 19, Dt D₄ ६ ८ ९ 14 S (except M₄) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोमिरेकविंशद्भिरेकैकं समलंकृता ।

[(1. 1) T₁ damaged for एकविं (cf v 1 18) M₂ द्वेके (for एक-) G₂ -[अ] यत्नत, M₂ -रत्नय (for -[अ] रत्नय)]

while M₄ ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत समलंकृतम् ।

Thereafter M₄ cont 409*

20 M₄ om 20-22 D₁₁ transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D₂ om विधि Ñ₁ सर्व-, Ñ₂ B₂ ३ D₅ 10 13 सर्वे, Cg as in text (for सर्वे) —^b) M₂ damaged after शिल्पि T₃ G₁-3 M₁ सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20^{ab}, D₁₂ ins 405* —^c) Ñ₁ V₃ B₁ D₃ G₁ °श्रया, V₂ अष्टौ°, V₄ अष्टौ° (sic), B₃ °विंशस्, D₁₃ बाष्टापदा, Cr m g as in text, Ct °स्तय (for अष्टाश्रय) Ñ₂ B₃ 4 D₁₀ तत्र (D₁₀ त ए) वासन्; Cg as in text (for सर्व एव) D₁₂ स्वाश्रया सर्व एवैते —^d) Ñ₂ B₃ 4 D₁₀ शुक्ल°, V₄ स्लाक्ष्ण° (sic), B₁ सुदृढ°, D₁ श्लक्ष्णया° (sic); D₉ °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१
इष्टकाश्च यथान्यायं कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्बकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३
उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४

G I 13 30
B I 14 31
L I 10 22

21 M4 om 21 (cf v l 20) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) T1 damaged from दि in 20^a up to यथान्या in 22^a. —^a) D5 आसा°, G2 M1 छादितास्ते सु-, Cg as in text (for आच्छादितास्ते) N1 वासो + (for वासोभिः) —S1 N V B D1-3 5 7 10-13 om 21^b-22^c —^b) M3 पुष्प- (for पुष्पैर्) M2 गन्धैः पुष्पैश्च (by transp) Dt D4 6 8 9 G2 M1 पूजिता; T3 शोमिता (for भूषिता) —^d) T2 (before corr) G2 विराजन्तो T2 (before corr) G1 विधि (for दिवि)

22 M4 om 22 (cf v l 20) S1 N V B D1-3 5 7 10 12 13 om. 22^{ab}, T1 damaged up to यथान्या in ^a (cf v l 21) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) T2 3 न्यायं (for न्यायं) —^b) D9 प्रयत्नत (for प्रमाणतः) —^c) M3 चित्यो (for चितो) G4 ब्राह्मणस् —^d) S1 B2 D2 3 11 शिल्पि- (D3 °लि [sic], D11 °लि.), N V3 4 B1 8 4 Dt D1 5-8 10 12 13 G1 4 M2.3 शिल्प-, V1 2 सर्वैः, D9 शुद्ध-, T3 Cm यज्ञ-, Cr mp g tp as in text (for शुल्ब) N V B D3 10 -कर्मसु (V4 °भिः; D3 °भै [sic]), Cr mp g tp as in text (for -कर्मणि) —After 22^a, D13 ins 409* —D13 om 22^{ef} —^c) S1 D1.2 चैत्यो; D3 7 चैत्ये, D5 12 सर्वे, Cr m g t as in text (for चित्यो) —^f) S1 संचितैः, D2 रचित, D5 संचित्य, Cr m g t as in text (for संचित) —For 22^{ef}, N V B D10 11 subst

408* विततश्चाभवच्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मणि ।

[N1 चित्वाथ, N2 D10 विचितश्, V1 2 B2 (m also) निधि (V2 वित) ताश्, V3 चित्रितश्, B4 विहितश् (for विततश्). D10 चाम * च (for चामवच्) V1 वेद्यो, V2 वेद्यो (for चैत्यो) V4 चित्रश्चामस्ततश्चैद्यो, B1 अचित्रश्चामवद्युपो (both sic), B3 निश्चितस्या° (for the prior half) N1 ब्राह्मणे V1 3 4 B2 (m also) -कर्तुमि, V2 D11 -कर्मणि (for -कर्मणि)] N2 B2-4 D10 11 M4 (M4 after 407*) cont, while D13 ins after 22^a

409* मन्त्रयूपोच्चयैस्तैस्तु सर्वत समलकृतै ।
रराज सुभृश यज्ञ कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितै ।
विचित्राश्चाभवत्तोषा ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मणि ।

[No comm M4 om 1. 1 B2 reads up to यज्ञ in 1 3 in marg —(1 1) D13 सत्र- (for मन्त्र-) B2 4 D11 महायूपोच्छ्रयैस् —(1 2) D10 यः (for यज्ञ) D10 [उ]

च्छित —(1 3) D10 13 विचिताश्च, D11 विविधाश्च, M4 चित्रश्चात्र (for विचित्राश्च) B3 मेध्या, B4 मेघा, D10 13 ओद्या, D11 घोषा, M4 चैत्यो (for ओषा) For the post half of the post half of 408*]

23 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D1 °कुक्षो, D2 °कक्षो, D9 °पक्षैर्, Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^b) S1 D1-3 5 7 12 द्वाद (D5 °*) श-, Cr m g t as in text (for ष्टादश-). T1 damaged from त्मक in ^b up to शामित्रे in 24^c. T2 -[आ]त्मन (for -[आ]त्मकः) —For 23^{ab}, N V B D10 11 13 M4 subst

410* अश्मदध्न कृतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[N1 आह्वा° (sic), N2 B3 4 अश्व°, V1 4 B1 आस्यदध्न (V1 °भ- , V4 °द्यु), V2 आप°, V3 अश्विष्ट (sic), D11 अश्विवक्त्र, D13 अश्विवद्ध (for अश्मदध्न) N1 चात्र (for चापि) M4 आस्यदध्नप्रमाणेन (for the prior half)]

—^c) N V B D10 13 M4 प्रोक्षि (V1 °षि, V2 प्रोक्षि) तास्, Cg as in text (for नियुक्तास्) D3 तेत्र (for तत्र) M3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D14 T2 G4 पशुना त्रिशत तत्र. —^d) S1 N V B D1-3 5 7 9-13 तास्ता (V1 °तान्) उद्दिश्य (D10 °तान्निदिश्य [sic]) देवता, Cg as in text (for ^d). —After 23, S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयांसि च ।

जलेचराः स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B2 M4 om 1 1 —(1 1) M4 औदकानि M4 स * * (for सत्त्वानि). —M4 om 1 2 —(1 2) V4 वने°, D2 जल° (for जलेचरा) V1 स्थलेचरा V1 त्व° (for अन्तरिक्ष-) D11 13 च ये (for तथा)]

M4 cont 412*

24 T1 damaged up to शामित्रे in 24^c (cf v l 23) M4 om 24-25^{ab} S1 om 24 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D1-3 5 10 12 13 पतगा, D7 उत्तगा° (sic), D9 पन्नगा, Cg as in text (for उरगा°) D9 पत्रिणश् (for पक्षिणश्) N V B D1-3 5 7 9 10 12 13 om 24^{bc} —^d) G4 यथा (for तथा). D1.2 5 7 9 10 12 13 वनचरा (D13 °*) श्, Cg as in text (for जलचराश्) N B3 D10 अपि, V4 तथा (for च ये) —After

G I 13 31
B I 14 31
L I 10 23

क्रत्विभिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।

24, Ñ V B D10 13 ins, while D11 ins after 25^{ab}, M4 cont after 411*

412* नानासत्त्वर्पभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौपध्यश्च कल्पिताः ।

[No comm D13 om 1 1 — (1 1) B4 महाक्रतौ — (1 2) B1 प्रकल्पिता]

25 Ñ V B D10 13 M4 om 25^{ab} (for M4 cf v l. 24) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ऋषिभाः; Dt D6 8 T G1 3 4 M3 ऋषिभिः, Cg as in text (for ऋत्विभिः) Ś1 D1-3 5 7 9 11 सर्व, D12 शास्त्र (sic) (for सर्वम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [ए]ते, D9 [इ]ति (for [ए] तन्) —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नि (D2 om)युक्ता, Cg as in text (for नियुक्तं) Ś1 D1-5 7 11 12 T2 G2 M1 3 °तथा, T3 °तत्त्वतः, Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा) —After 25^{ab}, D11 ins 412* —^c) T3 पशूपशूना (by ditto) Ñ1 प्रत्रिशत (sic), Ñ2 त्रिदश, V2 नियुत, B2 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक; Cmg as in text (for त्रिशतं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 त्वा(D2.11 12 चा)सीत्, Ñ2 V3 B3 4 D10 चापि, B2 D13 M3 चैव, Cmg as in text (for तत्र) —^d) D1 2 5 7 G4 Cm नियुतं (D1 °यता, D6 °यतं; Cm °क्तं), Cg as in text (for नियतं) D1-3 7 9 T2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 13 प्रत्यहं (V1 समूह) प्रोक्षित (Ñ2 °पित, B2 त्रिशतं) द्विजैः, T3 °विनियोजित, M4 प्रोक्षितं प्रत्य * * * T1 damaged after त in 25^c up to पर in 26^d D11 reads 25^{ef} after 1 1 of 413* —For 25^c-30^b, Ñ V B D10 13 M4 subst 413* —^e) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 स यज्ञो व(D3 °)वृधे (Ś1 °ते, D9 °धत्ते), D14 S (except T3 M2) Cm gp °र, Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम) Ś1 Dt D1-9 11 12 T3 G1 3 तत्र (for तस्य) —^f) D3 5 9 12 T3 G1-3 M1 Cg च, T2 G4 हि (for ह)

26 T1 damaged up to पर in 26^d (cf v l 25). D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c 24) —^a) D2-5 7 9 12 कौशल्या T3 तु (for त) D1 कौशल्याधिपतेस् —^b) Ś1 D5 12 G1.4 °चार्य; D1 3 7 9 °चार्य, M2 3 °चर्या (M3 °र्या), Cmg t as in text (for परिचर्य) For 26^{ab}, D11 subst 1 2 of 413* —^c) Ś1 D1-3 5 7.11.12 विपाण्डः Cmg t as in text (for कृपाणैः)

अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
क्रत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

Ś1 विससारैनं, D2 °सेन (sic), D3 °सैना (sic), D12 °धैन्य (sic) (for विशशासैनं) —^a) D1 6 मत्रिभिः परया (D1 °मा) मुदा

27 D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) Ś1 पतत्रिणा तदा सार —^b) D4 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन) G4 चेतना (for चेतसा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 (D6 before corr) तदा (D1-3 7 9 [before corr, after corr as in text also] दत्त; D12 गुद-) मूले समा(D2 उपा)वि (D6 °दि)शत्. —^c) D3 असर्जद्, G2 अव्यसद् (sic) (for अवसद्) —^d) D1-5 7-9 11 12 कौशल्या Ś1 D5 11 12 °काश्या (for धर्मकाम्यया).

28 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^b) D4 Cg हस्तेन (for हयेन) T1 damaged from योजयन् up to निय in 29^b Ś1 D2 3 5 7 12 संग्रहं स(D3 स)मयो यथा, D1 संग्राह (sic) स यर्या यथा; D11 मंत्रवन्तमयोज्यान् (submetric) —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M3 महिष्य., D4 महिषी, Cmg t as in text (for महिष्या) Ś1 D1-3 5 7 12 °चर्या, D11 °चर्य, T3 °वित्या, Cmg t as in text (for परिवृत्त्या) Ś1 D1 2 4 5 7 11 12 14 T3 M2 3 Cg च, D3 ताम् (for [अ]य) —^d) T2 च तथा परा; G2 M1 च परे तदा, M2 अपरास्तथा; M3 च यशस्विनी (for अपरा तथा) Ś1 D1 2 5 7 11 12 तामवापुस्तथापरा (D5 11 °रा), D3 अवा * युस्तथा पुरा (sic)

29 T1 damaged up to निय in 29^b (cf v l 28) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) Cmg पतत्रिणस् (as in text) Ś1 D1-5 7 9 11 12 Cr न् (D1-3 7 9 म, D4 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś1 बुद्धिस् [unmetrical], D2 तुरगम्, D9 after corr as in text, D11 वचसाया hypermetric) —^b) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नियतेन्द्रिया (Ś1 °य), Cg °द्रिय (as in text) —^c) G4 क्रत्विक्परम, Cg t as in text (for क्रत्विक्परम-) G1 संपन्न Ś1 D1-3 5 7 9 12 क्रत्विजश्च (D12 °स्तु)सु(D9 तु)सपन्ना —^d) D1 नृपयाचकु, Cg as in text (for श्रपयामास) Ś1 D2 3 5 7 9 12 श्र(D12 ते sic)प(D7 प्रश्न)याचकुराह(D9 °त्स)वान् (Ś1 D5 12 चकिरे वपा; D3 °वत hypermetric, D7 °वत्)

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
ह्यस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१

पृक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३

G I 13 38
B I 14 4C
L I 10 31

30 Ś1 D1-3 5 7 9 12 om 30 —^a) G4 धूप गंध- (for धूमगन्ध) G1 3 त (for तु) —^b) G1 3 M3 जिघ्रति T3 स (for स्म) G1 3 M3 नराधिपा , Cg t °धिप (as in text) —For 25^c-30, Ñ V B D10 13 M4 subst , while D11 ins 1 1 after 25^a, subst 1 2 for 26^{ab}, then cont 1 3-7 and subst 1 9-10 for 29^c-30^b (om 1 8, 11)

413* अश्वरत्न चावभृथे प्रोक्षितं वैश्वदेविकम् ।
कौसल्या त ह्य तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यग्भ्यर्चयाचक्रे गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैन समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पशुपास्तैकां कौसल्या पुत्रकाम्यया । [5]
तमश्वमुपतिष्ठन्त्या कौशल्यायास्ततो द्विजा ।
ऋग्यजुर्गादय प्रीता प्रायुजन्त तदाशिष ।
विशस्योत्कृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
ऋत्विजान्प्राञ्चितामग्नौ जुहावावाहयन्पुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूम जघ्नौ पत्नीसहायवान् [10]
वपाया हूयमानाया पावके पुत्रकाम्यया ।

[No comm —(1 1) V2 B2 4 °दैविक (B3 marg °कै), B3 D11 M4 विश्वदैविक (M4 °वत) —After 1 1, D11 reads 25^{ef} —(1 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्, B2 तु (for त) M4 ह्यवर (for ह्य तत्र) V2 D13 °क्रम्य (for परिगम्य) —(1 3) M4 नित्यम् (for सम्यग्) —(1 4) B1 om हिता चैन D13 सहिताश्च, M4 सहमा (for सहिता) V4 स*लभ्य M4 moth-eaten for मालभ्यशुचि V2 3 शुभ, B1 शु* (for शुचि-) D11 स्मिता (for व्रता) —(1 5) Ñ1 V2 3 B1 °पोषैकां, M4 °पास्तैका (for पशुपास्तैका) Ñ2 V1 2 B3 4 D10 तमश्व, V3 तदग्रे (for कौसल्या) —(1 6) M4 पशुपास्तया (for उपतिष्ठन्त्या) B4 तु ते (for ततो) —(1 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B2 D10 प्रायुजत, D13 प्रायुज्यत M4 प्रायच्छन्नाशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(1 8) M4 partially moth-eaten for the prior half V1 विहित्य (sic), V2 विशिष्य (for विशस्य) Ñ1 B1 चोत्कृत्य वपाम् (by transp), Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ] दृत्य च (V2 D13 transp च and उदृत्य) वपाम्, V3 [उ] दृत्य वपया —(1 9) V1 ऋद्धि- (for ऋत्विङ्) Ñ1 आमत्र्य तान्, V4 D11 मा (D11 म) प्राञ्चिताम् (for मन्त्रा-न्विताम्) D13 ह्यग्नौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(1 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For 1 10, D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्नौ जिघ्रति स्म वर (र) स्त्रिय —(1 11) B4 भूय° (sic) (for हूयमानाया)] —After 1 7, D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिवार्य समन्ततः ।

—^c) D14 T3 यथान्याय्य (for °न्यायं) T1 damaged from 30^a up to सम in 31^a —^a) D11 अपावर्तत स ऋतु .

31 T1 damaged up to सम in 31^a (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 या (for यानि) D2 लिङ्गानि (for चाङ्गानि) —^b) D2 लिङ्गानि (for सर्वाणि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ते (D11 वै) द्विजा , Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि विभागश (V4 °धानतः) —After 31^{ab}, D11 ins 1 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^c) D6 आनौ (sic), M3 after *inf lin sec m* corr as in text (for अग्नौ) D1 2 प्राप्त्यन्ति, D3 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^a) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्तं, D2 सर्वे तं, D4 समाप्ताः, D14 T1 2 G4 सम (T1 **) त्रा (D14 °त्र) ष्, G1 3 समंतात् (for समस्ता) Ś1 D1-3 5 7 12 वै (D2 च) ह्यं तदा (Ś1 °था), D6 विहितं तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्याजकास्तत्र यथाभाग द्विचौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकास् (for याजकास्) B1 -योग (for -भाग)] Thereafter, Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगत्य देवता सर्वा जगृहुर्भागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32-35 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D5 लक्ष- (for पृक्ष-) —^b) Ś1 चुचः, D1 चुव , D2 सत , D3 श्रुत , D7 स्तर , D12 ध्रुवं, Cr m g t as in text (for हवि) —^c) Dt D4 6 8 G2 M1 2 Cg यज्ञस्य (for चैकस्य) —^a) D2 चेतसो, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 चुव, D1-3 7 11 12 भे (D1 भं [sic], D12 सं) ग (D11 °श [sic]), T3 शाख, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D2 3 5 7 11 अहो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^b) T3 सूत्रेषु Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °सू (D1 स्त [sic]) त्रेषु वै द्विजै , Cr m g t as in text (for^b) T1 damaged from ह्यग्नौ in 33^b up to कारि in 34^c —^c) Cr m g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो यस्त्व° (D1 3 °र्थ यत्त्व [sic]), D2 चतुर्थं म * यस्तस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 3 अग्नि (D14 m sec m) ष्टोमम् —^a) G1 परिकल्पितः, M3 परिकीर्तित

G 1 13 38
B, 1 14 41
L 1 10 31

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विष्वजिचैव असौर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।

34 T1 damaged up to कारि in 34° (cf v1 33) Ñ V B D10 13 M4 om 34 (cf v1 32) D11 transp 13°^d-31°^{ab} and 31°^d-41 (om 14°^{ab}, 19, 21°^b-22° and 24) —^a) Ś1 D3 7 9 उक्थो (Ś1 [before corr] D3 °क्थो), D2 अथ, D5 उक्थो, D8 उक्थं, D11 उक्थो (sic), D12 उक्थो (sic), Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D9 द्वितीय. D9 संख्यात D1 उच्छ्राये द्वितीयं संख्याम् —^b) Ś1 [अ]हो°; D1-3 7 9 °रात्रस्, Cg as in text (for [अ] तिरात्रं) D6 11 12 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D9 11 12 विचारास्; D1 विचरास्, D2 3 7 विवादास्; Cr m g t as in text (for कारितास्) D5 क्रतव () तत्र (for तत्र बहवो). —^d) M3 विहिका (sic) (for विहिता°).

35 Ñ V B D10 13 M4 om 35 (cf v1 32) D11 transp 13°^d-31°^{ab} and 31°^d-41 (om 14°^{ab}, 19, 21°^b-22° and 24) —^a) Ś1 D5 11 12 ज्योतिर्ग्राम, D1-3 7 ज्योतिर्गौर (D1 °गौ [with hiatus], D3 °पौर) Dt D1 4 6 8 9 14 T G M1 3 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व). —^b) D2 3 7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र), Cm t °त्रौ (as in text) D1-3 5 7 9 11 12 Cg वि- (for च) D2 3 7 -निर्मिते, G1 निर्वृत्तौ, G3 निर्मित —^c) D3 11 अमिजै (D11 °ति)द् (both sic) D2 वैश्व- (sic) (for विश्व-) Dt D3 6 8 11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^d) Ś1 D4 प्रा (D4 स)हो°, Dt D6 8 आ (D6 before corr अ)होर्यामौ, D1 2 7 9 11 Ct आ°, D3 आसौर्यामा, T1 °मौ (for असौर्यामो) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °वत्, D3 °वृत्त (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35, D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणा व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13°^d-31°^{ab} and 31°^d-41 (om 14°^{ab}, 19, 21°^b-22° and 24) —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 अध्वर्यवे; D13 होत्रौ°, G1 3 दिश° (for होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37°^{ab} Ñ V B D10 11 13 स्फीता, G1 3 होत्रे, M4 पूर्व (for राजा) —^b) G1 3 राजा (for दिश) D8 स, D9 च (for स्व-) Ś1 D1-3 5 7 12 °स्फीता तदा ददौ (Ś1 D5 12 ददौ तदा by transp), Ñ V B D10 11 13 M4 °वा (D11 व)हुवला (B4 °विनि)जितां (D13 °न), Cg as in text (for °) —^c) D10 11 च (for तु). —^d) Ñ V B D10 11 13 M4 दक्षिणा ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 स व्यसर्जयत्). —For 36°^d, Ś1 D1-3 5 7, 13 subst .

अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभुविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

418* दक्षिणा ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददादिशम् ।
[D5 स समादिशत् (for अददादिशम्)]

37 T1 damaged for 37°^{ab} (cf v1 36) D11 transp. 13°^d-31°^{ab} and 31°^d-41 (om 14°^{ab}, 19, 21°^b-22° and 24) —^a) V1 तद्गात्रे, D13 उद्गात्री Ś1 Ñ V B D2 5 7 10 11 13 14 च, D1 व, D4 वै, D12 om (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —^b) D10 [ए]षा (for [ए]षा) —For 37°^{ab}, M4 subst

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—^c) D4 ह्य° (for अश्वमेधे). V2 तथा (for महा-) —^d) Dt D4 6, 8 Cg t स्वयम्भू- Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 पुरा कल्पे स्वयम्भुवा (D1 °व°), V2 पुराकारि स्वयं तु वा, M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for °) —After 37, B2 D11 ins 1 1 of 421*.

38 D11 transp 13°^d-31°^{ab} and 31°^d-41 (om 14°^{ab}, 19, 21°^b-22° and 24) B2 reads 38-41°^b (omitting 39°-40°^d) in marg —^a) D1 क्रत (for क्रतुं) Ś1 B2 D1-3, 5 7 9 12 संस्थाप्य (for समाप्य). T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38°^{ab}, Ñ V B1, 3 4 D10, 13 M4 subst, while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैन क्रमशो राजा क्रतुवर तत ।

दक्षिणामददासेषां कर्मिणां तदनन्तरम् ।

[(1 1) Ñ1 V4 [ए]व, V2 B3 M4 [ए]व, D10 [ए]नै (sic) (for [ए]न) —(1 2) Ñ1 V1 B1 2 (m) M4 व्यदद (V1 B2 [m] °ध, M4 °धा)व, V2 चाददत् (for अददाव) V2 कर्मणा (for कर्मिणा) V4 यज्ञकर्मण्यन्तर (for the post. half)]

—^c) B2 वारिणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1-3 5 7 9 11 प्रददौ, G4 [अ]मि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ). —^d) D2 महीं, G1 धारा (for धरा) Dt D6 8 M3 कुल°, D1 क्रतुवर्धिनीं, D2 3 7 सस्यमालिनीं, G1 3 रघुनन्दन, M4 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G3 M1 दक्षिणामेवमुत्तमा —For 38°^d, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 D11 ins 1 1 after 37, B2 ins 1 2-3 after 41°^{ab}

421* समग्रा पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणाम् ।

अन्येषा कर्मिणां राजा सदस्याना च दक्षिणाम् ।

शत शतसहस्राणा हिरण्यस्योत्सर्ज स ।

[(1. 1) D11 समग्रा B2 (m also as in text) दक्षिण, D11 पृथिवी (for पृथिवीं). D11 दत्ता (for दत्ता). V1 चातुर्हो-

ऋत्विजस्त्वब्रुवन्सर्वे राजानं गतकल्मषम् ।
भवानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।

निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०
गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१

G I 13 4
B I 14 5
L I 10 4

मस्य, V2 4 B1 D11 M4 चातुर्होत्र (V2 B1 °त्रे) त्य (V2 स, B1 च), V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र-) D11 दक्षिणा —D11 om 1 2-3 Ñ1 V1 4 B1 om 1 2 —(1 2) V2 कर्मणां, B4 धर्मिणां (for कर्मिणा) B2 तत्र (for राजा) D10 सदस्याचानां (sic), M4 सदस्या * (for सदस्याना) —(1 3) B4 स ऋत्विजाणां. V1 सुवर्णस्य, V4 हिरण्यमस्य (sic), B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 ह (for स) M4 हिरण्यानां व्यसर्जयत् (for the post. half)]

—After 38^{cd}, B2 (m) reads 426*, while Dt D6 8 14 M3 ins

422* एवं दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिद्वानुन्दनः ।

[No comm]

39 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 om 39-41^{ab}. D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) B2 reads 39^{ab} in marg (cf v1 38) —^a) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from त्वद्वन् in 39^a up to न हि श in 40^b S1 B2 D1 2 5 7 9 12 [अ] य, D3 [अ] घः, D4 च, D11 ते (for तु) Dt D3 द्वावन् (for [अ] सुवन्) —^b) Dt D1 8 -किल्बिष (for -कल्मषम्) —After 39^{ab}, B2 (marg) ins, while D11 ins after 40

423* तेषां श्रुत्वा वचस्तथ्यं राजा राष्ट्रविवर्धनः ।

[No comm D11 वै राष्ट्र- (for राष्ट्रवि-)]

—B2 om. 39^{cd} (cf v1 38) —^c) D1 एवं (for एव) S1 D1-3 5 7 9 11 12 स्फीताम् (for कृत्स्नाम्) —^d) D3 ऋक्ः (for एको) S1 D1-3 5 7 11 12 शासितुम्, D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2 9 T2 G1 M3 अर्हसि (sic), D13 अर्हति (sic) —After 39, S1 D5 11, 12 ins

424* विपाप्मा भव राजेन्द्र अस्माकं तुष्टिमावह ।

[No comm Note hiatus between the two halves S1 पुष्टिम् (for तुष्टिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in^b, Ñ V B D10 13 M4 om 40 (B2 om 40^{a-d}) (cf v1 39, for B2 38) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) —^a) D1 भुवा, D2 7 तु वा, D3 illeg, D11 भूम्या, Cg t as in text (for भूम्या) —^b) M2 च (for हि) T3 G2 M1 च (for स्म) S1 D1-3 5 7 9 11 12 अशक्ता पालने वयं —^c) D9 तप (for रता) —^d) M2 नराधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^{ef} in marg (cf v1 38) —^e) D4 G2 3 निष्क्रय, D9 निश्चय, Cr m g t as in text (for निष्क्रय) D4 T3 M3 एवेति; D9 एवाशु,

M2 अस्माकं (for एवेह) —^f) D4 9 T3 G1-3 M1 2 इह (for इति) —For 40^{ef}, S1 D1-3 5 7 11 12 subst

425* निष्कृतिं त्वं नरश्रेष्ठ अस्मभ्यं दातुमर्हसि ।

[—Note hiatus between the two halves D1-3 निष्क्रय, D7 निष्क्रय D8 त, D5 हि (for त्व) D1-3 7 नृपश्रेष्ठ D11 अस्याश्च नि कृतिं राजन् (for the prior half) D1-3 7 दातुमर्हसि सत्तम (D1 °म) (for the post half)]

while B2 (m) subst and reads after 38^{cd}

426* अस्या निष्क्रयमस्माकं देहि राजन्महाद्युते ।

Thereafter B2 (m) cont

427* त्वं हि पालयितास्माकं येनाशंसितुमर्हसि ।

—After 40, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।

तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।

एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।

[(1 1) D9 च (for वा) D9 यज्ञ- , M3 वा यत् (by transp) (for यद्वा) D9 समुद्यता —(1 2) T1 damaged for 1 2 and 3 Dt D6 8 नृप°, M3 व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 om 41^{ab} (cf v1 39). D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^b-22^c and 24) B2 reads 41^{ab} in marg (cf v1 38) T1 damaged up to ते in^b —^a) D3 सहस्राहस्राणि (sic) —^b) M3 शतं (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^{ab}, B2 ins 1 2 and 3 of 421* (for variants cf v1 421*) —^c) S1 V3 B4 D5 9 G4 M4 °कोटि-, Ñ V1 2 4 B1-3 D3 7 13 14 T1 G2 M1 Cm g °कोटी , D1 12 T2 °कोटी (sic), D2 8 10 T3 °कोटि- (sic), D4 6 M3 शत-कोटिं (D6 °टी), D11 °कोटीं, Ct as in text (for दशकोटिं) S1 स्ववर्णस्य, T3 सुवर्णश्च (sic), M4 सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^d) V3 D1 रजत च, T3 रजतश्च Ñ V1 2 4 B2 3 D2 3 10 13 गुणा- (D2 °ण), B4 दश, D12 गणं (for गुणम्) —After 41, D11 reads 1 2 of 401* —After 41, Ñ V B D10 13 M4 ins, while D11 ins 1 1 and 2 after 31^{ab} and 42 respy *

429* ऋत्विग्यं प्रददावन्त्यान्कामास्तत्र यथेप्सितान् ।

जाबालये वसिष्ठाय धामदेवाय च प्रभु ।

ऋष्यशृङ्गाय च तदा स राजा ऋतुवर्धनः ।

[No comm —(1 1) V2 अयान्, D11 चान्यान्, M4 तत्र (for अन्यान्) M4 धन बाहुबलजित (for the post half).

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋण्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।

—(1 2) V₂ जावालय V₂ 3 B₃ 4 वशिष्ठाय, D₁₀ 13 वसिष्ठाय, D₁₁ तथा चैव (for वसिष्ठाय) D₁₁ वै (for च) —D₁₁ om 1 3 —(1 3) M₄ विमुस् (for तदा) M₄ ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D₁₀ 13 M₄ om 42 D₁₁ transp 42^{ad} and 42^{cd} —^a) D₁₋₃ 5 7 9 11 12 ते, D₁₄ च (for तु) D₂ 3 7 तदा (for तत) D₂ 7 (hapl) om 42^b-43^a —^b) Ś₁ D₅ 11 12 आददुः, D₃ ५ ददुः, D₄ प्राददुः; T₃ प्रथमस्; Cr m t as in text (for प्रददुः) —^c) Ś₁ D₁ 3 5 9 11 12 महते (for मुनये) —^d) T₃ सुधीमते, G₂ त धी ५ ते (sic) (for च धीमते) —After 42, D₁₁ ins 1. 2 of 429* (for v 1 cf v 1 429*)

43 T₁ damaged for 43^{abc} after न्या in ^a D₂ 7 om 43^a (cf v 1 42) —^a) D₃ सर्वे (for कृत्वा) —^b) Ś₁ D₅ 9 12 प्रतिभाग, D₂ विभागं च, Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43^{ab}, Ś₁ B₂ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 ins

430* दीनान्धकृपणानां च वृद्धानां च कलत्रिणाम् ।
स्त्रीणां हतप्रवीराणां वृद्धानां वालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्षितगात्राणां गुर्वर्थं चाभियाचताम् ।
यियक्षूणां दरिद्राणां परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(1 1) D₁₁ -कृपणानां- (for -कृपणानां च) D₃ दीनान्धकृपणा च (corrupt) (for the prior half) B₂ D₁₁ विकलानां, D₃ ० ५ (for वृद्धानां च) D₁ [अ]कलत्रिणा —(1 2) D₁₂ -प्रवराणां (for -प्रवीराणां) D₉ om from the post half of 1 2 up to the prior half of 1 4 —(1 3) D₅ 11 गुर्वर्थे D₂ चाति-, D₃ 7 प्रति- (for चाभि-) —(1 4) B₂ यियासता, D₁ ययिक्षूणा (by metathesis), D₂ विपक्षाणां, D₅ यियुक्षूणा (corrupt), D₁₁ ५ यक्षूणा (for यियक्षूणा) B₂ D₁₋₃ 7 9 ० राष्ट्रेषु ये (D₂ स) वसन् (D₁ वसु [sic]) (for the post half)]

—^c) D₄ सुप्रीता मुनय सर्वे —^d) B₂ D₁₋₃ 7 9 11 समृद्धा, Cr m g as in text (for प्रत्युचुर्) Ś₁ D₂ 3 5 7 9 11 12 तदा, B₂ D₁ तथा, Cm as in text (for भृशम्) —For 43, Ñ V B₁ 3 4 D₁₀ 13 M₄ subst., B₂ D₁₁ ins after 43 (D₁₁ after 432*)

431* दक्षिणा प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजा ।
ततश्च याजका सर्वे ऋण्यश्च तपोधना ।
ऊर्ध्वशरथ तत्र काम ध्यायेति वै तदा ।

[(1 1) B₂₋₄ transp 1 1 and 2 M₄ repeats consecutively 1 1 (var) V₁ 2 B₃ D₁₀ 13 दक्षिणा M₄ (first time) [इ]ष्टा (for [अ]थ) M₄ (first time) [अ] भवन् (for द्विजा) V₃ प्रीतमनोभवद्विजा (for the post

सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्युचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तर पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

half) M₄ (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणा प्रतिगृह्य ते. —Ñ₁ V B₁ M₄ om 1 2 —(1 2) B₃ repeats 1 2 (as above) after 1 2 of 436* D₁₃ वभूवुर् (for ततश्च) B₃ 4 ते (for first च) B₄ तत्र (for सर्वे) B₃ 4 तथापरे (for तपोधना) —(1 3) D₁₁ repeats 1 3 (var) after colophon Ñ₂ B₂ दशरथ (sic) V₃ त त्रु (for तत्र) B₃ 4 काम्य, M₄ कामान् (for काम) V₃ का सख्या चेति°, D₁₁ (second time) °प्राप्नुहि पार्थिव (for the post half)] —Thereafter D₁₁ cont 436*. —After 43, Ś₁ D₁ 3 5 7 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वलोकेभ्यो हिरण्यस्य समुद्यता ।
कोटीशतं सुवर्णस्य कुलस्योद्भावनं शुभम् ।

[No comm —(1 1) D₁ प्राप्त्येकेभ्यस्तु, D₃ 7 प्राप्त्येकेभ्यश्च (for तु सर्वलोकेभ्यः) D₁ 3 5 12 स (D₁₂ ५) मुद्यत (D₃ ५ °ता sic) —(1 2) D₁₁ कुशलेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D₁₁ cont 431* —After 43, Dt D₄ 6 9 14 S (except M₄) Cr m (both 1 1-2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पेकेभ्यस्तु हिरण्यं सुसमाहितम् ।
जाम्बूनद कोटिसंख्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
ततः प्रीतेषु विधिवद्विजेषु द्विजवत्सल । [5]
प्रणाममकरोत्तेषां हर्षय्याकुलितेन्द्रिय ।
तस्याशिपोऽथ विप्रिधा ब्राह्मणे समुदाहता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्या प्रणतस्य च ।

[(1 1) D₉ प्रसर्पेकेभ्यश्च (for प्रसर्पेकेभ्यस्तु) D₉ G₂ M₁ च (for तु) D₄ सुसमाहिता D₉ हिरण्यस्य समुच्छ्रय (for the post. half) —(1 2) D₉ the prior half = the prior half of 1 2 of 432* —For ins see below —(1 4) M₂ कस्यचिद् (sic) —D₉ om 1 5-8 —(1 5) D₁₄ T₁ 2 G₄ M₃ नृपतिर् (for विधिवद्) —(1 6) D₄ 14 S (except M₄) -पर्याकुलेश्च, D₉ ० क्षण (for -य्याकुलितेन्द्रिय) —(1 7) T₃ विषुधैर् (for विप्रिधा) D₁₄ T₁ 2 G₄ M₃ समुदीरिता —(1 8) M₂ [अ]तिवीरस्य (for नृवीरस्य) Dt D₉ 8 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After 1 3, D₄ T₃ ins

434* काञ्चनानां शतोपेतं नवरत्नैः समाहितम् ।

44 Ñ V B D₁₀ 13 M₄ om 44 D₂ om 44^{ad}. D₁₁ reads 44-46 (including subst. for 45^{cd}) with ins 437* after colophon, before 1 14 1 —^a) T₃ पार्थिवै- भुवि (for पार्थिवर्षभैः) Ś₁ D₁₋₂ 5 9 11 12 स्वर्गं पाप्मा (D₁ १

ततोऽब्रवीद्विष्णुशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्बहाः ॥ ४६

G 1 13 7/
B 1 14 5/
L 1 10 43

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पहं (D₂ तत् प्राप्यावहं)चैव दुष्प्रापं (D₉ 12 °प्यं)सर्व-
पार्थिवै , Cg t as in text (for °d)

45 For D₁₁ cf v l 44 —^a) G₂ M₁ तदा (for
ततो) —^b) T₂ 3 तथा, M₃ बली (for तदा) —^c) D₄ 14
T₁ G₂ 3 M₁ तंतु, T₂ 3 G₁ M₂ 3 Cg त्व तु (for तत्तु)
—For 45^{ad}, Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्भावनाञ्छुमान् ।

46 For D₁₁ cf v l 44 —^a) D₁₂ °, M₃ तथेतीव
(for तथेति च) —^b) M₃ अब्रवीद् (for उवाच) —^d)
D₁ 3 कुलोद्भवा —For 45-46, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ subst ,
while D₁₁ ins after 431*

436* तानब्रवीद्वृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुर पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजानं तस्मै चतुर्ब्रह्मवादिन ।
यथाभिलषितान्पुत्रानचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(1 2) V₄ transp चतुर and पुत्रान् —After 1 2,
B₃ repeats 1 2 of 431* —(1 3) M₄ [ए]व (for [इ]ति)
V₂ [इ]ति, B₁ ते (for [ए]व) M₄ ते (for तम्) —(1 4)
V₄ कामान् (for पुत्रान्) V₁ D₁₃ न चिरात्, V₄ अचिर, D₁₁
आचिरात्]

—Thereafter D₁₁ reads colophon Then repeats
(var) 1 3 of 431*, then reads 44-46 —After 46, Ś₁
D₁ 5 9 11 12 ins

437* लोकपालोपमा वीरा परदर्पविनाशना ।

[No comm D₁ वीरा (for वीरा)]

while Dt D₆ 3 M₃ Ct ins

438* स तस्य वाक्य मधुर निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्र ।
जगाम हर्ष परम महात्मा
तस्मैप्यशृङ्गं पुनरप्युवाच ।

[(1 4) M₃ ऋष्यशृङ्ग M₃ इति (for अपि)]

Colophon Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 om (sarga continued)
D₁₁ reads colophon after 436* —Kānda name D₄
om , Ñ₂ V₁₋₃ B D₁₀ 11 आदिकाण्डे, V₄ यज्ञकाण्डे, D₁₃ * *
काण्डे —Sarga name Ñ₁ V₁ 2.4 B₂₋₄ D₁₀ यज्ञकर्म, V₃
यज्ञसमापन नाम, B₁ यज्ञसमाप्त , D₉ यज्ञकर्मविधान, D₁₃
* * मेघप्र * * नाम —Sarga no (figures, words or
both) V₂ 15, V₃ 12, B₂ 3 D₁₀ 13 (as in text), Dt
D₄ 6 8 14 S (except M₄) चतुर्दश , D₁₁ M₄ word as in
text), D₁₃ (dash indicates lacuna) दश, D₉ both
as in text —After colophon, G₁ 2.4 M₂ conclude with
श्रीरामाय नम , G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

G I 14. I
B I 15. I
L I 10 49

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किञ्चिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २

ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रद्वयेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T₂ begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) Dt D₈
G₁ M₃ (after corr *sec m*) [इ]ति (for तु) Cr ज्ञात्वा
(for ध्यात्वा) —^b) D₄ T₂ न (for स) T₂ उत्तमं (for
उत्तरम्) —For 1, Ś₁ D_{1-3 5 7 9 11,12} subst

439* ऋष्यशृङ्गस्तु मेधावी राजानं पुनरब्रवीत् ।

[D₂ च, D₃ 7 सु- (for तु)]

On the other hand, Ñ V B D_{10 13} M₄ subst

440* अथर्वशृङ्गो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B_{1 4} hypermetric owing to hiatus between अथ
and ऋष्य V₃ ऋष्यशृङ्गो (by transp) D₁₃ एवम- (for
एवाभ्य-)]

2 ^a) T₃ इष्ट B₃ च, G₄ missing (for ते) Ñ V
(V₁ with hiatus, hypermetric) B D_{10 11 13} M₄ [S]न्या,
G₄ missing (for सह) Ś₁ D_{1-3 5 7 9 12} इष्टिं (D₂ °ष्टं)
करोमि भवत (Ś₁ D_{6 12} पुत्रीया) —^b) Ś₁ D_{5 12} भवत.
(for पुत्रीया) Ñ V B D_{10 13} M₄ °काम्यया, D_{5 11,12}
°कारणे, Cm g k.t as in text (for पुत्रकारणात्) —After
2^{ab}, B₃ ins

441* यत पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो देवदर्शकाः ।

—Ś₁ Ñ V B D_{1-3 5 7 9-13} M₄ om 2^{cd}

3 ^a) D₁₄ T₁ 2 प्राकामद्, G₄ प्राकामद् (for प्राकामद्)
D₄ T₃ तत प्रारब्धवानिष्टि, G₁ M₃ तत प्रक्रिय (M₃ °क्रम्य)
तामिष्टि —For 3^{ab}, Ś₁ Ñ V B D_{1-3 5 7 9-13} M₄ subst

442* तत प्रचके तामिष्टिमृषि पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D_{10 13} M₄ प्रचक्रे कर्तुम् (D₁₃ कर्त्तुं) (for प्रचके
तामिष्टिम्) Ś₁ D₃ (as in D₂ also) 12 ऋषिपुत्र, D_{2 11}
ऋषिपुत्र- (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D₁₀ इष्टि कामसमृद्धये, D₁₃
इष्टि समृद्धिमत्, M₄ इष्टि पुत्रोपलब्धये (for the post half)]
Ñ V_{1 3 4} B D_{10 11 13} M₄ cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वज्री ।

[No comm —M₄ निमट्क- V₄ मुदा, D₁₁ बली (for
वज्री)]

M₄ cont 446* and om 3^c-5^b Ñ V B_{1 3 4} D_{10 13} om
3^{cd} —^c) Dt D_{6 8 14} T_{1,2} G₄ M₃ transp च and अग्नौ,
Cg as in text. Ś₁ B₂ (marg) D_{1-3 5 7 11 12} दीप्ते (B₂
D_{5 12} °प्ता)प्राव (D₇ °वा) जुहोद् (D_{1 5 7 11} °द्र)च्य, D₉

आजुहाव ततो हव्य —^d) Ś₁ B₂ (marg) D_{1-3 5 7 9 11,12}
विधि-, Cr m g k t as in text (for मन्त्र-)

4 M₄ om 4 (cf v l 3) —^a) Ñ V B D_{4 10 11 13}
तत्र, Cg k t as in text (for ततो) D_{4 5} च गधर्वा, D₁₁ सु-
गधर्वा —^b) D₁ सिद्धाश्चैव (hypermetric owing to
hiatus), D₁₃ ससिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś₁ D_{1-3 5 7 9 11 12}
ऋषिभि सह, Ñ V B_{2,3} D_{10 13} मुनिभि सह (for परमर्षय)
—^c) D₉ च, D₁₁ ते (for वै) —^d) Ś₁ Ñ V B D_{1-3 5 7}
9-13 G_{1 3} पूर्वमेव समागता Cg as in text (for ^d)
—After 4, Ś₁ Ñ V B D_{1-3 5 7 9-13} ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राजस्तस्य महात्मन ।

ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।

चत्वारो लोकपालाश्च देवताना च मातर ।

आसंस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।

इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुणवृत प्रभु । [5]

[No comm Ñ V B D_{10 13} read 1 1 after 1 5 —
(1 1) V₂ °भागा (for महायज्ञे) cf 1 13 37^c for the
prior half D₉ महोत्सवा (for महात्मन) Ś₁ राज्ञो दशरथस्य
तत् (for the post half) —Ś₁ om 1 2-5 D_{5 12} om
1 3-5 —(1 3) D₁₁ तथैव (for चत्वारो) D₁₁ लोकपालश्च
(sic) V₂ चत्वारो देवमातर (sic) (for the post half)
—(1 4) Ñ₂ B₃ D₁₀ यमे तथैव, V_{1 3 4} B₂ D_{1-3 7 11} यज्ञा (D₂
°ज्ञा, D₇ °ज)सु°, V₂ वेदज्ञाश्चैव, B₁ * * -स्त°, D₉ यज्ञास्तथापि
(for आसंस्तथैव) Ñ₁ °ते, Ñ₂ D_{2 3 7 9} सर्वत्र, V₁ सर्वे *,
D_{1 11} °च (for सर्वे तु) V₁ °दाश्च, V₂ B₂ D_{1-3 7 9 11,13}
वेदाश्च (by metathesis) (for देवाश्च) V_{1 2} D_{2,13} तदा
—(1 5) V₄ चद्रश्च (for इन्द्रश्च) Ñ₂ B₂ D₁₀ -समावृत, D₁₃
युत ° (for -वृत प्रभु)]

Then Ś₁ D_{1-3 5 7 9 11 12} cont

445* आजगाम महायज्ञ राज्ञो दशरथस्य च ।

देवास्तानागतान्सर्वानब्रवीद्विजसत्तम ।

प्रसादं क्रियता राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।

राजाय धार्मिकं शूर कृतविद्य परंतप ।

प्राप्तवानश्वमेधं च शुद्धात्मा गतकल्मष । [5]

पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकाल महाद्युति ।

प्रयच्छत सुतानस्मै चतुरं कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś₁ om 1 1 —(1 1) D_{3 9 11 12} °दने
(for महायज्ञ) D₁₂ दशरथस्य (ditto) D_{2 3 5 7} तं;
D₉ तु, D₁₂ ते (for च) —(1 2) D₂ देवान्नागवान् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५
भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।

सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६
त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वे तस्य क्षमामहे ॥ ७

G I 14. 1
B I 15
L I 10 6

—D₅ om 1 3-5 —(1 3) D₇ प्रसाद (for प्रसाद) D₁ प्रसादार्थ, D₉ °र्थे (for प्रसवार्थ) —(1 4) D₁ °सौ, D₁₂ यज्ञा° (sic) (for राजाय) —(1 5) D₂ नु, D₃ 7 9 तु (for च) D₉ महात्मा (for शुद्धात्मा) —After 1 5, D₁₁ ins 1 5-7 of 446* —(1 6) D_{2,11} पुत्रार्थे D₂ च तथा (for तप्यते) —(1 7) D₂ प्रयच्छतु, D₃ 7 प्रयच्छतु, D₉ प्रयच्छव D₁ तस्मै (for अस्मै) D₇ वर्धना (sic) (for वर्धनान्)]
On the other hand, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ (M₄ after 443*) cont

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतान्सोऽभ्यभाषत ।
रुद्रोपेन्द्रमहेन्द्रादीन्ब्रह्मोऽसिप्रणतस्थित ।
अय राजा दशरथ पुत्रार्थी तप्तवास्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन भवत श्रद्धयान्वित ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्या पुन कर्तुं समुद्यत । [5]
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसाद कर्तुमर्ह्य ।
अभियाचे स व सर्वानस्यार्थेऽहं कृताञ्जलि ।
भवेयुरस्य चत्वारः पुत्राश्चैलोक्यविश्रुताः ।

[No comm —(1 1) Ñ₂ V₁ 4 B₁₋₃ D₁₀ सोभ्य (V₁ °द्य) याचत (B₂ marg as in text also), V₂ 3 B₄ अभ्यभाषत (for सोऽभ्यभाषत) —Ñ V B D₁₀ 13 om 1 2 —(1 3) V₄ अथ (for अय) V₂ तत (for तप) —(1 4) D₁₃ दृष्ट° (for इष्टवान्) M₄ चाश्वमेधेन M₄ °तां (for भवत) V₂ प्रमयान्वित —D₁₁ ins 1. 5-7 after 1 5 of 445* —(1 5) Ñ₂ V₁ B₄ इष्ट Ñ₁ B₁ -काम्यन्या, M₄ -कामीया (for -कामोऽन्या) B₁ च पुन (hypermetric), M₄ तत (for पुन) —(1 6) M₄ तस्य (for तद्) V₃ अथ (for अस्य) B₁ -काम्यस्य (for -कामस्य) V₁ (before corr) °ति, V₄ °त (for अर्ह्य) —(1 7) V₂ अपि याचे वरान्, V₃ °सुरान्, V₄ D₁₃ °वर, D₁₀ °च व, M₄ अभियाचामि व (for अभियाचे स व) Ñ₁ अभियेचयाचे त व का सर्वा (sic) (for the prior half) Ñ₁ M₄ तस्यार्थे, V₂ अस्माच (sic) (for अस्यार्थे)]
Thereafter all the above MSS (both the groups, first group om 1. 5-7, second 1 4 and 8) further cont

447* तं तथेत्यष्टवन्देवा ऋषिपुत्रं कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषत ।
प्राप्त्यते परम काममेतदिष्टया नराधिप ।
इष्टिर्हि विधिवध्याप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्तत शक्रपुरोगमा । [5]
तं दृष्ट्वा विधिवत्ख्यात क्रियमाण महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तार प्रजापतिमिद वच ।
तथा तमुक्त्वा देवास्तु सर्व एव महाद्युतिम् ।

[No comm —(1 1) V₄ तथास्तु, D₁₃ ते° (for त

तथा) V₂ [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्) S₁ देवान्, Ñ₁ सर्वे (for देवा) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 द्विजमुख्य (for ऋषिपुत्र) —(1 2) V₂ श्लाघनीयो V₁ *विप्र (for नो°) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 भवान्मान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half) S₁ D₁ 5 9 12 चाय, V₁ 3 B₁ चैव, D₁₁ चापस् (sic), D₁₂ वाय (for चैव) —D₁₃ om 1 3-5 —(1 3) D₁₁ लप्यते (for प्राप्त्यते) Ñ₁ दिष्ट्या, Ñ₂ इच्छा, D₁₀ इष्ट्वा (for इष्ट्या) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 लप्यते च पर काम पुत्रार्थे (D₂ 3 7 °र्थे) द्विजसत्तम (D₁ 5 °म) M₄ प्राप्त्यसेमरसकाशान्पुत्रानिद्वि समीप्सितान्. —Ñ V B D₁₀ 13 M₄ om 1 4 —(1 4) D₃ 7 च (for वै) —S₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 om 1 5-7 —(1 5) V₄ B₁ D₁₁ तत्र (for तत) —M₄ om 1 6. —(1 6) D₁₃ ते V₃ दिष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा) B₁ दीक्षां, B₂ काम्य, D₁₃ ध्यात्वा (for ख्यात) B₁ °णा, D₁₃ पूज्यमान (for क्रियमाण) —(1 7) D₁₁ ब्रह्माण वचन महत् (for the post half) —Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ om 1 8 —(1 8) D₁₂ *मुक्त्वा (for तमुक्त्वा) D₁ महाद्युति]]

5 S₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 M₄ om 5^{ab} —^a) D₁₄ T₂ 3 °न्याय्यं (for यथान्याय) —^c) G₁ अष्टवँल् (for अष्टवँल्) Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ ऊक्तुः प्राजलयः (B₃ M₄ °* य°) सर्वे (V₄ तत्र) —^d) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ वरद, Cg as in text (for वचन) Ñ₁ V₁ (before corr शुभं) 2 D₁₃ M₄ तदा, Ñ₂ V₃ 4 B तथा, Dt D₆ 8 ततः, D₁₀ वच, Cg as in text (for महत्) D₁₁ प्रजापतिमिद तदा

6 ^a) D₁₂ भगवंतस् (sic) (for भगवस्) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन् —^b) D₁₀ *वणो (for रावणो) M₃ राक्षसेश्वर (for नाम राक्षस) —^c) V₂ सर्वतो, V₄ सर्वांश्च (for सर्वान्नो) T₃ बाधितु (for बाधते) Ñ (Ñ₁ स दर्पाद् hypermetric) V₁ 3 4 B D₁₀ 13 M₄ दर्पाद्, V₂ सर्वांश्च (for वीर्याच्) D₂ सर्वत्राबाधते वीर्याद् —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 बाधितु (for छासितुं) D₁ च, D₁₂ om (for त) D₁₂ om न Ñ V B D₁₀ 13 M₄ ब्रह्मर्षी (B₄ महर्षी)श्च तपोधनान् (Ñ₁ V₃ B₁ 4 °रतान्) —After 6, B₃ ins

448* देवादीन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पित ।

7 ^a) Ñ V₂₋₄ B D₁₀ 13 M₄ ह्यस्य, V₁ तस्य, D₂ [अ] स्य च (for तस्मै) —^b) D₁ प्रीतो मे (for प्रीतेन) S₁ Ñ₂ B₃ 4 D₃ 5 10 M₁ 3 भगवान् Dt D₆ 8 तदा (for पुरा) Ñ₁ सुप्रीतेन भवत्पुरा —After 7^{ab}, Ñ V B D₁₀₋₁₃ M₄ ins

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽसीति कामत ।

[No comm M₄ मानद (for कामत)]

—V₁ om 7^{ca} —^c) S₁ B₁ D₂ 3 7 9 12 T₃ त (S₁ त्व) द्वाक्य, Ñ V₂₋₄ B₂ 3 D₁₀ 11 13 M₄ ते वाक्य, B₄ मे वाक्य,

G 1 14 16
B 1 15 8
L 1 10 67

उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छिन्नान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्पक्षान्सगन्धर्वान्सुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।

Cm g as in text (for तं नित्य) D1 5 मानयन्त (D1 °त)
स्य तद्वाक्यं. —^a) S1 तस्य, M4 वय (for सर्व) S1 सर्वे,
N2 V2-4 B D10 अस्य, M4 सर्व (for तस्य) D1-3 5 7 9 11 12
transp सर्व and तस्य N2 V2 3 B D13 M4 सहामहे (N1
°ते sic), V4 महामते, D2 क्षमीवहे (sic), D10 महात्मन
(for क्षमामहे).

8 °) N V B D10 13 स वाध (V1 वार, B2 marg द्राव,
D13 धाव) यति (V4 °तेति), M4 स तापयित्वा, Cg as in
text (for उद्वेजयति). —^b) D7 उत्थितान्, D11 अस्माच्छिन्न
(sic), Cg as in text (for उच्छिन्नान्) D1 दुर्मिभि (sic)
(for दुर्मति) N V B D10 13 M4 विहिस (V1 3 4 विहस,
B2 हिंस्य [m विहिंस्य], M4 विहिं-) ब्राह्मणाधिप (B4
°सेधर) — N V B D10 13 M4 om 8^{cd} —^c) T3 राज च
(for राजान [archaic]) S1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्र सुराणेनां
च (D2 3 7 °गणोपेतं), Cg k as in text (for °) —^d) S1
D1 5 9 11 12 स धर्ष (S1 दीप) यितुम्. D3 7 उद्यत (for इच्छति).

9 °) S1 D1-3 5 7 9 11 12 सयक्ष- (for यक्षान्स-) N
V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष (B2 °र्षिन्य) गधर्वान् —^b) V1
स्वरन् (sic), V3 सुरैश्च, V4 D14 * सुरान्, T3 M2 ससुरान्,
Cg k t as in text (for असुरान्) N V B1-3 D10 M4
मान (M4 दान) वास् (N1 V1 B1 2 °श्, V3 °वान्) (for
ब्राह्मणास्) Dt Dc 8 ब्राह्मणान्सुरास् (by transp) N1 V1
B1 2 च स, V3 पुन, D5 तदा (for तथा) B4 असुराश्चा-
नराश्च स, D13 मानुषाश्च महाबल —^c) D4 दुर्मेषा, T3
दुर्धर्षो (sic) (for दुर्धर्षो) N V B D10 13 M4 अन्यायत
पीडयति —^d) N V B D10 13 M4 दपित (for मोहित)
D11 repeats 9 as in N1 with v l मानुपास्तु (for मानवाश्च
in ^b)

10 S1 D1-3 5 7 9 12 om (hapl) 10^{ab} —^a) N V
B D10 11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति Cg k t as in text (for
°) —^b) T3 स (for न) G1 3 न पार्श्वे वाति (by transp)
N V1-3 B D10 11 13 M4 न भयाद्वाति मारुत, V4 न च वाति
समीरण, G4 पार्श्वे वा - - मारुत —After 10^{ab}, N V B
D10 11 13 M4 ins

450* नास्मिर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 उज्ज्वल्ये (for ज्वलति वै) D13 नत्रैव
(for वै तत्र)]

—^c) S1 N V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G1-3 M1 2 4 जलोर्मि
(B1 महोर्मि, D3 °मे [sic]) माली (D3 °लिस् [sic]), Cg k t

चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्वोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तार्यं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

as in text (for चलो°) D13 स्मृत्वा (for दृष्ट्वा) —^d) S1
D1-3 5 7 9 12 सागरौ (for समुद्रौ) S1 V1.3 4 B1.3 4 D2.3
5 9 11-13 [अ] पि च (V1 *, B1 D2 3 प्र, D13 हि) कपते, V2
°प्रकपते, D1 [अ] पि च कपति, D7 [अ] पि प्रकपित, D10 गपि°
(sic), G2 M1 न प्र°, Cg t as in text (for ऽपि न कम्पते)
—After 10, N V B D10 11 13 M4 ins

451* नष्टो वैश्रवणस्त्यक्त्वा लङ्कां तद्वीर्यपीडित ।

[No comm M4 लका त्यज्य (for लक्त्वा लङ्का) V4
°पालित]

D11 cont, N V B1 3 4 D10 13 M4 subst for 11^{ab},
while B2 ins after 11^{ab}

452* तस्मान्न पाहि भगवन्ब्राह्मणालोकरावणात् ।

[M4 अन्मात् B2 न पात्रि (marg as in text) (sic),
B3 त्व°, M4 सत्राहि (for न पाहि) N2 B2 भगवान् (B2
marg as in text) M4 राक्षसात् (for रावणात्) V3 °ण,
B2 चारणात् (by metathesis) (for रावणात्)]

11 °) S1 B2 D1 3 5 7 9 11 12 उत्पन्न नो, D2 उपपन्न,
T2 M3 तन्महन्नो (M3 after inf lin sec m corr नो),
G2 M1 दु सह नो (for तन्महन्नो) T3 तीव्राद् (for तस्माद्).
—^b) S1 D1 2 5 7 9 11 12 रक्षमो, D3 रक्षामो (sic) (for
राक्षसाद्) S1 D5 12 सीम°, B2 D11 घोर (D11 भीम) कर्मण
(for घोरदर्शनात्) —For 11^{ab}, N V B1 3 4 D10 13 M4
subst, while B2 ins after 11^{ab} 452* —^c) D12 तु
भवान् (for भगवन्) D1 निश्चय (for उपाय) S1 D1-3 5 12
G2 M1 वक्तुम्, Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छामि,
D12 अर्हति N V B D10 13 M4 उपाय तद्दधार्थाय (B3 °य
त्वं) च (B4 D13 M4 द्र) द्रुमर्हमि (N2 °ति) काम (M4 मान) ट.

12 °) M3 च inf lin sec m in एवम् D12 स वै
(for सर्वैश्च) —^b) S1 D1-3 5 7 9 11 12 ब्रह्मा ध्यात्वा, Cg as
in text (for चिन्तयित्वा) —For 12^{ab}, N V B D10 13
M4 subst

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ग्रहेदमब्रवीत् ।

[N2 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) D13 चैव (for ब्रह्मा)
M4 transp ध्यात्वा and ब्रह्मा]

On the other hand, G1 3 subst

454* विधिस्तस्य वधोपाय चिन्तयान्मतोऽब्रवीत् ।

—^c) D1 मया, D2 हनो (sic) (for हन्त) Dt Dc *
विहितस्, D1 विहत्स्, T3 विधिवस् (sic) (for विहितम्).

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवन्स्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।

ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्यौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु हीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८

G I 14 3
B I 15 2
L I 10 73

13 ^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नाग- (for तेन). —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 देवतासुर-, Dt D6 8 देवताना च (for देव-दानव-) —For 13^{ab}, Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नैः ।

[V2 °वैर् (for -गन्धर्व-) M4 -पन्नगरक्षसाम्]

—^c) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य- स्यामि (Ñ1 चास्मी, V2 स्यादि)ति प्रोक्तं —^d) B1 missing up to क्तं B2 M3 च तं, D11 त्वतन् (sic) (for च तन्) D11 मृषा (sic) (for मया)

14 ^a) G1 3 [अ]चित्°, Cg as in text (for [अ] कीर्तयद्) —^b) M2 मानवास् D4 6 T3 तथा, Cg k t as in text —For 14^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषान्नावकीर्तयत् ।

[Ñ1 अवज्ञानात्, V3 B2 D2 3 7 13 अवज्ञाय, B1 अवज्ञैव B1 D9 च, M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्षस्तान्, D9 रक्षत्वात्, D1 8 7 रक्षस्तन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 अवज्ञापूर्वक रक्षो (for the prior half) Ñ2 V2-4 D10 [अ]नु°, V1 [अ]प्र°, B1 [अ]नुकीर्तयेत्, B4 [अ]नुकीर्तनात्, D13 त्वकीर्तयेत्, M4 [ए]व° (for [अ]नुकीर्तयत्) Ś1 D5 12 व्याहरन्मानुषाद्वध, D1-3 7 9 11 न व्या (D11 नोदा)हरत मानुषान् (D3 °नवान्) (for the post half)]

—^c) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तेनासौ मानुषैर्वध्यो Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्स (V4 om त्स)मानुषेणैव वध्य पापो भविष्यति

15 D12 om 15 —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 तच्छ्रुत्वा तु, Ñ V B D10 13 M4 हृति श्रुत्वा, D6 °तत्°, G2 M1 °ज्ञात्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हितं, V2 ततो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रिय) —^b) Ś1 V1 D1-3 7 9 11 T3 M2 3 °दीरि (D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —^c) D4 T3 transp देवा and सर्वे G1 3 M2 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1-3 5 7 9 11 गंधर्वर्षिसमा (D1 °र्वा ऋषि)युक्ता प्रहृष्टा सर्वदेवता (D5 वाक्यसमृद्धन्), Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्तु) हर्षिता सर्वतो (D13 °शो)भवन्

16 ^a) Ś1 D5 विष्णु (for विष्णुर्) —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 विधिना सर्वतेजसा (Ś1 D5 12 °ष्टु ते), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायाद् (V3 °यातो भ [hypermetetic], B4 °गाद्, D11 °यं भ)गवान्त्वय (V4 °न्प्रभु) —After 16^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासा जगत्पति ।

—Thereafter Dt D6 8 14 G3 M3 cont

458* वैनतेय समारुह्य भास्कर तोयदो यथा ।
तसहाटककेयूरो वन्द्यमान सुरोत्तमै ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1
—(1 1) Dt D6 8 भास्करस् Dt D6 8 14 तोयद (sic)
—(1 2) D6 सुरोत्तम (for सुरोत्तमै)]
—After 16^{ab}, D11 ins 1 1-5 of 462*, then reads
459* —^c) D1-3 7 वै, D9 [अ]पि (for च) Dt D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —^d) D1-3 7 9 transp तत्र and तस्यौ —For 16^{cd}, Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता ।

—After 16, G3 ins

460* तत्रागत हरिं दृष्ट्वा देवं नारायणं प्रभुम् ।
पद्मज पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलि ।

[No comm]

17 ^b) Dt D6 T3 G3 तम°, D14 T1 2 °ष्टुत्य, G4 °ष्टुत्य (sic), Cg as in text (for समभिष्टूय) —^c) D4 नियोत्स्यामहे —^d) Dt लोका * * * * म्यया

18 ^b) Dt °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D4 14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17-18^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst., Ñ V B D10 13 ins 1 7 only after 1 8 of 462*.

461* अद्भुवस्ते तदा सर्वे सुरा सपूर्णमानसा ।
त्वा नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्तथेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते तद्वच श्रुत्वा व्यक्तमूर्चुरिदं सुरा ।
एष राजा दशरथो ह्यमेधेन दीक्षित । [5]
अश्वमेधेन यज्ञेन देवतानामनुग्रहात् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्य सत्यवादी दृढव्रत ।

G 1 14 34
B 1 15 21
L 1 10 74

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

[(1 1) D1 संतप्त- (for सपूर्ण-) —(1 2) = 17^{cd} D11 त्वा D7 नियोज्या° (for नियोज्यामहे) D12 om विष्णो S1 D1 5 11 12 क्रियता (S1 °ते) हिन —(1 3) D11 च सुमगल (for सुरमण्ड-
लम्) —(1 4) D11 तद्वचन (for ते तद्वच) D3 7 वच (for सुरा) —(1 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षित क्षमी (for the post. half) —S1 D1-3 5 7 9 12 om 1 6 —(1 7) N V1 3 4 B D1-3 7 10 13 °श्लाघी, D9 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य) V2 जितेंद्रिय (for वृद्धन)]

—^e) S1 Dt D1-3 5-9 11 12 अस्य; Cg तस्य (as in text) V2 तनुषु (for तिसृषु) —^f) D4 G1 transp ही and श्री. S1 D1-3 5 7 9 12 हीश्री(D5 श्रीही by transp) कल्पासु धीमतः, D11 हीश्रीकीर्तिषु धर्मतः, T2 °कीर्त्यसमासु (sic) च. —^g) D11 चतुर्धा त्व विभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि —For 16^c-18, N V B D10 13 M4 subst, while D11 ins 1 1-5 only after 16^{ab}

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्ब्रह्मायामितद्युति ।
अवचीत्त ततो ब्रह्मा विष्णु सुरगणैः सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽतस्त्वामार्ता शरणं नो भवाच्युत ।
मृत किं करवाणीति विष्णुस्तानववीद्वच । [5]
इति तस्य वच श्रुत्वा पुनरुचुरिद सुरा ।
राजा दशरथो नाम तप्तवान्सुमहत्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकाम स चाप्रज ।
अस्मद्विद्योगाच्च विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन । [10]
चतुर्धा सविभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(1 1) N2 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा B2 समनु° (for मनसा ध्यातस्) B1 तत्रायाद°, D13 तद्व्याप्याय° (for the post half) —(1 2) M4 सर्वे (for विष्णु) B1 देवगण —(1 3) D11 अस्मि (for अस्मि) N1 V4 B2 3 D11 मधुसूदन —(1 4) V4 तु, B2 च (for सत्) V3 याचामस्तां वय त्वार्ता, M4 अतस्त्वामर्धयामोघ (for the prior half) B4 मे (for नो) D13 [अ]च्युत —(1 5) D10 मृदि (for मृत) D11 करवानग्नि (for °णीति) N1 अ+वीद् D11 M4 तत (for वच) —After 1 5, D11 reads 459* and 461* —(1 6) V2 याचिनस्य (for इति°) M4 वच (for सुरा) —(1 7) M4 तु (for म-) —(1 8) N1 °श्वमेधेन, V2 4 B1 M4 चाश्वमेधेन V4 पुत्र (for प्रजा-) V2 सदा (for स च) —After 1 8, N V B D10 13 ins 1 7 of 461* (for variants cf v1 461*) —(1 9) V1 3 B1 D13 M4 अग्निन्, V3 तस्मान्, V4 अग्नान्. V2 नियोगे (for नियोगात्) D13 आप्नुति (sic) (for आप्नुहि) —(1 10) B1 illeg for श्री. B1 जनार्जनादन (by ditto), B4 जनार्दन —(1 11) V2 ममिमर (corrupt), V4 B1 3 (m also as in text) M4 [अ]श विभज्य, B4 °क्त, D13 त्व विभज्य (for सविभज्य).

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[अ]त्मा (for त्व) V4 प्रमविष्णु त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति]

N V B D10 13 M4 cont, while D11 ins after 18

463* स नियुक्तस्तदा देवैः साक्षान्नारायण प्रभु ।
तानुवाच ततो देवानिद वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्यं प्रादुर्भूतेन व सुरा ।
कार्यं कुतो वापि भय युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरुचुरिद सुरा । [5]
राक्षसान्नो भय विष्णो रावणाहोकरावणात् ।

[For 1 1-5 cf I 15 1-3^{ab} —(1 1) V2-4 B1 2.4 तथा (for तदा) M4 ततो (for साक्षान्) —(1 2) N2 अनुवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो) V2 अमवीत् (for अर्थवत्) —(1 3) D11 मयात्र (submetric) (for मया तत्र) V2 वै (for व) V1 प्रादुर्भवेन वेशरा (marg व सुरा also) (for the post half) —D13 om (hapl) lines 4-5 —(1 4) B2 जात (for कार्य) M4 हि (for [अ] पि) V4 transp वापि and भय V2 क्षमाकम् (for युष्माकम्) V4 अपि (for इदम्) V4 मीदृश (sic) —(1 5) V4 D11 तस्य वच श्रुत्वा (by transp) V3 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्) —(1 6) Before line 6, D13 ins ref देवा ऊचुः V1 रामणात् (for रावणात्) N2 B2 चारणात् (for रावणात्)]

19 ^a) S1 D5 12 transp तत्र and त्व T2 मानुष (for मानुषो) —^b) G4 प्रवृत्त (for प्रवृद्धं) D2 3 7 जहि कटक, G2 M1 देवदट्कं (G2 °क) —^c) D2 5 अवध्यो, D3 अयइयक्य (sic), D7 अशक्यं, Cg k t अवध्यं (as in text) D12 दैवता (sic) (for दैवतैर्) D14 सर्वै, M3 देव (for विष्णो) —^d) M3 (after corr sec m as in text) चारण (metathesis) (for रावणम्)

20 ^a) G4 ह (for हि) S1 D1-3 5 7 देवर्षि- (for देवान्स-) —^b) D14 T2 G4 मुनि- (for ऋषि-) S1 D1-3 5 13 सिद्धासु (D5 12 °न्सु) रमहोरगान् —^c) M3 reads inf lin sec m रावणो S1 D1-3 5 7 9 12 नाम (for मूर्खो) —^d) Dt D1 3 8 8 वी (D1 धै) योत्सेकेन (Dt D6 8 °ण), G2 °त्सेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन) —For 19-20, N V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं ननुमास्थाय समुद्धतुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पाप शक्तो हन्तुं दिगोकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्काल तपोऽत्युग्रमरिदम् ।
तेनार्य परितुष्टोऽस्य बभूव प्रणिनामह । [5]
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो घटो भगवान्पुरा ।
अभय सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
ततो दत्तवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
वधाद्भयमतश्चैन गत्वा मानुषता जहि ।
स हि देवर्षिगन्धर्वास्तप सिद्धाश्च मानुषान् ।
वरदानबलोन्मत्तो बाधते राक्षसाधम । [10]

[For 1 1 and 3-6 in \tilde{N} V B D_{10 11 13} M₄ cf I. 15 3^c-5^d —(1 1) \tilde{N} ₂ V₄ B₃ D₁₀ सर्व (V₄ °त्व) मुद्धुम्, B₁ °तम् (for समुद्धु त्वम्) —(1 2) M₄ नान्यस्तु (for हि नान्यस्) —(1 3) B₂ reads twice in succession 1 3-7 B₂ (first time) transp स and दीर्घ V₂ D₁₃ काम (for काल) B₁ ततो (for तपो) \tilde{N} ₂ B₂ (both times) द्युग्रम्, (for द्युग्रम्) \tilde{N} ₁ V₄ B₄ D₁₁ अरिदम् —(1 4) V₁ B₂ (both times) येन (for तेन) —(1 5) D_{11 13} तदा, M₄ अतो (for ततो) M₄ भगवान् वरद (by transp) V₃ स्वय, M₄ वर (for पुरा) —(1 6) B₁ अवध्य (for वमय) \tilde{N} ₁ lacuna, V₄ B₁ D₁₀ च (for तु) V₂ मानुष, V₄ मानवान् —After 1 6, V₄ reads 1 10 followed by 1 1 of 466*. —For ms see below —V₃ M₄ om 1 7-9 —(1 7) B₁ -वरश्च (for -वरस्य) \tilde{N} ₂ V_{2 4} B₂ (both times) —4 D_{10 11 13} एव (for एव) V₄ एवात्र, B₁ नाशोत्र (for अन्यत्र) —D₁₀ om 1 8 and 9 —(1 8) \tilde{N} ₂ V_{2 4} B₃ वधोपायम्, V₁ व * द्युग्रम् (for वधाद्युग्रम्) \tilde{N} ₁ first letter illeg (for गत्वा) \tilde{N} ₂ erroneously om ष in मानुषतां —(1 9) B₁ ह (for हि) V₄ तप स्थित्वा च (for तप सिद्धाश्च) V₂ साधुरान् (for मानुषान्) B₄ सिद्धाश्च मानुषास्तथा (for the post half) —(1 10) V₄ reads 1 10 after 1 6 \tilde{N} ₂ D_{11 13} M₄ -मदो°, V₃ -वरो° (for -बलोन्मत्तो) V₃ M₄ राक्षसाधिप]

—After 1 6, B₄ ms (followed by 1 8 of 466*)

465* एवमस्माद्गर प्राप्तः स राक्षसपति प्रभो ।

— \tilde{N} V B (For B₄ cf v l 1 8 of 466*) D_{10 11 13} M₄ cont

466* यज्ञहा ब्रह्महा चैव ब्रह्मद्विदुरुपादक ।

अवध्यो वरदानेन रावणो लोककण्टकः ।

तेनाक्रान्ता नृपतय सरथा सहकुञ्जरा ।

हता विप्रद्रुताश्चान्ये प्राद्रवन्ति दिशो दश ।

भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसा गणा । [5]

इसं सप्त सदा लोकान्क्रीडन्निव स बाधते ।

अवज्ञाता पुरा तेन वरदानेन मानवा ।

तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्य परतप ।

[V₄ reads 1 1 after 1 10 (transp) of 464* —(1 1) M₄ [अ]सौ (for [ए]व) V₄ धर्मद्विद (for ब्रह्मद्विद) V₃ °दय, M₄ पिशिताशन (for पुरुषादक) V₄ om from the post half of 1 2 up to the prior half of 1 5 —(1 2) B₃ (marg) M₄ -रावण (for -कण्टक) —M₄ om 1 3-8 —(1 3) V₂ सबला (for सरथा) D₁₁ lacuna (for सह) —(1 4) V_{2 3} B₁ विप्रद्रुता (B₁ °ह) ताश्चान्ये (V₃ काले), D₁₃ च प्रद्रुष्टा° (for विप्रद्रुताश्चान्ये) \tilde{N} B_{1 2 4} D_{10 11} प्राद्रवत (for °वन्ति) —(1 5) B₂ तथापि, D₁₁ *थैव (for तथैव) V₂ तथाप्सर° (submetric), V₄ बाधतेप्सरसां गणान् (for the post half) —(1 6) V₁ (m as in text) 3 वृष, V₂ तत, V₄ B₄ दृष्ट, B₁ दृष्ट, D₁₃ वर- (for इष) V₂ सर्वान्, D₁₃ -इष्ट

(for सप्त) V₂ आक्रीडन्निव (for क्रीडन्निव स) B_{1 2} (m , orig धावति) बाधति (sic) (for बाधते) —After 1 6, D₁₁ reads I 15 4^c-5^d (var) repeating them in their proper place —1 7 and 8 = 1 15 6 which is omitted in its proper place in \tilde{N} V B D_{10 11 13} (cf v l I 15 1) —(1 7) \tilde{N} V B D_{10 13} transp 1 7 and 8 B₁ अविज्ञाता . D₁₃ [अ]नेन (for तेन) —(1 8) \tilde{N} V B D_{10 13} transp 1 7 and 8 and B₄ repeats 1 8 here, reading it for the first time after 465* V₄ अस्मात् \tilde{N} ₂ तस्मै (for तस्य) V₁ वरो° (sic), V₂ °न्यस्तो (for वधो दृष्टो) V₃ B₁ मनुष्येभ्य V_{1 4} B₄ (second time) D₁₃ परतप, B₄ (first time) सुरद्विष]

—After 20, Dt D_{4 6 8 9 14} S (except M₄) Cm g k t ms

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।

क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिता ।

वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिमि सह ।

सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वा शरणं गता ।

त्वं गतिः परमा देव सर्वेषा नः परतप । [5]

वधाय देवशत्रूणां नृणां लोके मनः कुरु ।

एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुंगव ।

पितामहपुरोगास्तान्सर्वलोकनमस्कृत ।

अब्रवीद्विदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान् ।

भयं त्यजत भद्रं वो हितार्थं युधि रावणम् । [10]

सपुत्रपौत्रं सामात्यं समित्रज्ञातिबान्धवम् ।

हत्वा क्रूर दुरात्मानं देवर्षीणां भयावहम् ।

दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।

वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम् ।

एवं दत्त्वा वर देवो देवानां विष्णुरात्मवान् । [15]

मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मन ।

ततः पञ्चपलाशाक्षः कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ।

पितर रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ।

ततो देवर्षिगन्धर्वा सरुद्राः साप्सरोगणाः ।

स्तुतिमिर्दिग्यरूपाभिस्तुष्टुधुर्मधुसूदनम् । [20]

[Cr no comment —(1 1) D₄ तु (for च) T₃ तदा (for तथा) —(1 2) Dt D_{6 8} विनिपातिता, D₉ °सहता, G₂ °सिंहिता (by metathesis) (for किल हिंसिता) —(1 5) D₉ G_{1 3} M₃ परमो (for परमा) G_{1 3} M₃ देवस् (for देव) D₉ परतप —(1 6) D₄ नृणां *sup lin* —(1 7) M₃ ए * (for एवम्) Dt D_{6 8} स्तुतस् (for उक्तस्) T₃ -पुगवै (for -पुगव) —(1 8) G₄ -देव- (for -लोक-) —(1 9) M_{2 3} -समि (M₃ °स्थितान् (for -सहितान्) D₉ समेतार्थसमाहितान् (for the post half) —(1 11) Dt D_{4 6 8 9} T₃ -मित्र- (for -मित्र-) —(1 12) Dt D_{6 8} °धर्ष, G₁ महा° (for दुरात्मान) M₂ damaged from first व to स —(1 14) M₂ damaged from लो to पाल D₉ पाल्ये (for पालयन्) —(1 16) D₈ reads 1 16, 17 in marg Dt D_{6 8} मानुष्ये, T₃ मानुषी (for

G 1 14 43
B 1 15 33
L 1 10 76

तमुद्धतं रावणमृद्धतेजसं
प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विपम् ।

विरावणं साधुतपस्विकण्टकं
तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुषे) Dt भूमि, D14 भूमिर् (for भूमिम्). Dt यथा, G1 ३ तदा (for अथ) —(1 17) D8 reads 1 17 in marg D14 °विशालाक्ष (for पद्मपलाशाक्ष) M2 damaged from तु to य in चतुर्विधम् —(1 18) M2 damaged for पि in पितर. G1 M3 तथा (for तदा) M2 damaged from र to प in दशरथ नृप —(1 19) G1 °द्राप्सस्ते (for °द्रा साप्सते-) —(1 20) M2 partially damaged]

21 °) Ś1 Ñ V1-3 B D1-3 5 7 10-13 M4 तसु (D12 °दु) लवण, V4 तमुन्मद, D14 T G2 3 M3 त्वसु°, G1 ससु°, G4 त्वसुत्वित, Cg as in text (for तमुद्धत) D1-3 7 राक्षसम् (for रावणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 उग्रमाहवे, Ñ V B Dt D4 6-8 10 11 13 M3 4 Cm g उग्र° (V1 °स [sic], B4 °द्र [sic]), D2 उग्रहाव, T3 हृद्°, M2 ऋद्ध * (for ऋद्धतेजम्) —⁶) V4 प्रवृद्ध-, B4 D11 विवृद्ध- (for प्रवृद्ध-) M2 damaged from the first द to the second द V2 D1 त्रिदिवेश्वर-, D12 त्रिदशेश्वर- (for त्रिदशेश्वर-) —⁷) Ś1 D5 12 त°, V2 त्रिदश°, D1 3 7 T3 विराविण, D13 त्व°, Cm g k.t as in text (for विरावणं) Ś1 जुद्धगणस्य, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्व°, D1-3 7 नित्य°, D5 12 विदुधगणस्य (hypermetric), Cg (gloss) साधु नि शेषम् (for साधुतपस्वि-) V1 क, D3 ऋः (for ऋण्टक) —⁸) D9 उद्धरण, D14 ऋद्धतर, G1 2 4 M1 3 उग्रतर, Cm g t as in text (for उद्धर त) M2 भयाव Ś1 D1-3 5 7 12 पराक्रमादुद्धरता भवानिति Ñ V B D10 11 13 M4 मनुष्यता (D11 °) मेत्य निहतु (Ñ2 °त्य [sic]) मर्हन्ति —After 21, Dt D4 6 8 11 S (except M4)

Cm g k t ins

468* तमेव हत्वा सवलं सवान्धव
विरावण रावणमग्र्यपौरुषम् ।
स्वर्लोकमागच्छ गतज्वरश्चिर
सुरेन्द्रगुप्त गतदोषकल्मषम् ।

[(1 1) D4 T3 वाहन (for -वान्धव) —(1 2) T3 विराविण (for विरावण) Dt D6 8 G2 M1 उग्र (for अग्र्य) —(1 3) D9 T1 3 G2 4 M1 Cgp स्वर्लोकम् (for स्वर्लोकम्) M3 त[sic] विज्वरश्च (for गतज्वरश्च) —(1 4) D14 T गतरोप°, G2 3 M1 3 °किल्बिष, M2 जुनदोषकल्मष*]

Colophon Kānda name Ś1 Ñ2 Dt D4 10 om Kānda name V B आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name Ś1 V2 D1 3 5 7 10 12 रावणवधोपाय (D10 °ध्याय) (D10 om), Ñ V1 4 B राव (V1 °म) गणधोपाय, V3 D2 रावणवधोपायचिंता (V3 °मत्रणं), D9 पायसोत्पत्ति —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 12 om Ñ2 B2 3 D10 14 (as in text), V2 16, V3 13, D1 11, D5 7 10, D2 एकादश, D9 14 S (except M1) पचदश (D9 °श), D11 M4 चतुर्दश (as in text), Dt D4 6 8 पचदश 15 D13 इत्यर्थे- यणे- काटे ग- वधोपादो- चतुर्दश (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

१५

ततो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
 जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
 उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
 यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
 एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमन्ययम् ।
 मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
 स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम् ।
 येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४

संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
 नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
 अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
 तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
 इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
 पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
 स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
 अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८

G 1 15 2
B 1 16 9
L 1 11 8

15

§ Ñ V B D₁₀ 11 13 om st 1—6 (D₁₁ 1-3 and 5^a-6) (cf 463*, 464* and l 7 and 8 of 466* in I 14)

1 ^a) D₁₄ T₁ 2 G₂ 4 M₁ 3 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) S₁ D₁-3 5 7 12 M₄ स (D₂ 3 सं) नियुक्तः सुरैः सर्वैः (M₄ सुरगणैः) विष्णुर्नारायणस्तदा (S₁ D₅ 12 °था) —^c) S₁ D₁-3 5 7 12 M₄ उपग (D₁₂ °*) म्य, D₉ जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G₁ सुराद् (for सुरान्) S₁ D₁-3 5 7 12 सर्वाङ् (for एवं) —^d) M₃ श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D₅ अन्न * व

2 D₅ reads 2 and 3 in marg —^a) S₁ D₁-3 5 7 12 क उपायो (by transp), M₄ को ह्युपायो D₅ वधस् (for वधे) —^c) S₁ D₅ 12 यद् (for यम्) G₃ यामह तनुमास्थाय —^d) M₄ मुनि- (for ऋषि-)

3 D₅ reads 3 in marg ^a) D₅ उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —^c) S₁ Dt D₁-3 5-8 12 मानुषं रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —^d) S₁ D₁-3 5 12 M₄ तद्रक्षो, D₇ त रक्ष (sic) (for रावण)

4 D₁₁ repeats 4^a-5^b here, reading them for the first time after l 6 of 466* —^a) G₄ न (sic) (for स) S₁ D₁-3 5 7 11 (first time) 12 तेन तस्य, Cg t as in text (for स हि तेपे) —^b) Dt D₄-6 8 9 14 T₁ 3 G₁ 3 4 M₃ अरिंदम् (D₅ °म), M₄ अतद्रित —^d) Dt D₄ 6 8 9 M₂ 4 Cg k t -पूर्वज, G₂-पूजिक (sic) (for -पूजित)

5 ^a) D₁ 5 M₄ स, Cm g t as in text (for स-) —^b) D₂ 3 7 तदा (for प्रभु) D₁₁ (first time) ह्यवध्यतां (for वर प्रभु) —^c) D₂ marg, D₁₂ om (hapl) भूतेभ्यो —^d) S₁ D₁-3 5 7 12 M₄ [S]भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भय ना°) —After 5, M₄ ins 469*

6 ^b) Dt om the portion in ^b after वर D₆ 8 14 -दाने हि (for -दानेन) T₃ मोहिता. (for मानवा) —For

6^a), S₁ D₁-3 5 7 12 subst, while M₄ ins after 5

469* स दुर्बुद्धिर्वर प्राप्नो राक्षसाधिपति. प्रभो ।

[D₇ सु- (for स) S₁ D₅ 12 स पूर्व हि, M₄ एव तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D₂ 7 प्राप्य (for प्राप्नो) M₄ स राक्षसपति (for राक्षसाधिपति)]

—After 6^a), D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्गर प्राप्य स दर्पितः ।

उत्सादयति लोकास्त्रीन्ध्रियश्चाप्यपकर्षति ।

[Cr m k t do not comment —(l 1) D₆ 8 M₃ वरदानेन गर्वित (M₃ दुर्मति), D₉ वर प्राप्याथ दर्पित (for the post half) —(l 2) D₆ अपि [with hiatus] (for चापि) D₈ [उ]प-, D₉ [अ]व- (for [अ]प-)]

—^d) D₂ 3 7 मानवेभ्य S₁ D₅ 12 पर तदा, D₁ 6 M₄ °तप (sic) (for परतप)

7 ^a) M₃ [ए]व (for [ए]तद्) S₁ D₁-3 5 7 11 M₂ अच्यय, M₄ अच्युत (for आत्मवान्) Ñ V B D₁₀ 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D₁₃ °णो लोक [sic]) पितामह (B₁ °नमस्कृत) —D₇ om 7^c-8^b —^c) Ñ₂ मास in marg —^d) Ñ₂ (m) V₁ 4 B D₁₀ 13 ततो, V₃ पितुर, D₄ नृप, T₃ तथा, M₄ वृद्धं (for तदा) D₄ भृश (for नृपम्)

8 D₇ om 8^a (cf v l 7) —^a) S₁ D₁-3 5 11-13 अजस्य°, V₂ समाप्य सत्र, Cg t as in text (for स चाप्यपुत्रो) —^b) V₁ त्वस्मिन् S₁ D₅ 13 13 यदृच्छया, Ñ B D₁₀ 11 महामना, V₁ 3 °त्मन (V₃ °ना), V₂ 4 °यशा (for महाद्युति) —D₁₁ repeats 8^a as in S₁ —^c) D₁₄ illeg for यजत्पुत्रि Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ वाजिमेधेन, D₆ °कामिष्टि, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टि) S₁ D₁-3 5 7 12 याज्य (D₂ °च्य) ते द्विजमुख्येन —^d) S₁ D₁-3 5 7 पुत्रार्थम्, D₁₃ पुत्रेष्टया (for पुत्रेप्सुर) V₁ 3 B₂-4 D₁₀ M₃ °मर्दन, D₉ अस्मिन्दन, D₁₃ चारिसूदन (to avoid hiatus), T₂ रिपु° (for अरिसूदन) D₁₁ क्रतुना भूरिदक्षिण —After 8, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) Cg k.t ins

471* स कृत्वा निश्चय विष्णुरामन्य च पितामहम् ।
 भन्तर्धानं गतो देवैः पूज्यमानो महर्षिभिः ।

G 1 15 3
B 1 16 10
L 1 11 9

ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिखनम् ।
स्निग्धहर्षक्षतनुजम् श्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११

[Cr m do not comment —(1 2) D₉ reads from ततो (for गतो) up to प्रादुर्भूत in 9^c in marg —G₂ वैदे M₃ देव (for देव) M₃ मुत्तम (also 'मै inf lin sec m)]

9 ^a) S₁ D₁₋₃ 5 12 13 तस्य, N̄ V B D₇ 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) S₁ D₅ 12 13 [ण्व, N̄ V B D₁₀ 11 M₄ [5]स्य, Cg वा (for वै) V₁ हूयमानस्य —^b) S₁ D₁ 5 11 12 13 अद्भुतं, N̄ V B (B₁ om from दद्भु in 9^b up to the first द्भु in 472*) D₁₀ M₄ अद्भुतद्युति. (B₄ °ते.), D_{2,3} 7 महद्भुतं, D₉ अतुलविक्रम (hypermetric), Ck t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9^{ab}, N̄₂ B₃ D₁₀ read 12^{ab} —^c) M₃ reads महद्भूत inf lin sec m —^d) M₃ -शीर्षं (for -वीर्यं). T₂ महद्बल M₄ प्रदीप्तानलवर्चसं. —For 9^{cd}, N̄ V B D₁₀ subst, while D₁₃ ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूतं सुमहद्भूतं प्रदीप्तानलसंनिभम् ।

[B₁ * त, B₂ D₁₀ उद्भूत (उद्भूत) V₁ 4 महा (V₄ उद) भूत सगु (V₁ °ः) द्भूत (for the prior half) D₁₃ गृहीत्वानल- N̄₁ D₁₃ सप्रभ (for -सनिभम्)]
—After 9, D₁₃ reads 12

10 ^a) G₄ Cm कृष्ण-, Ct as in text (for कृष्ण) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 कृष्णावर (S₁ D₅ 12 °णाजिन) धर (D₂ °व * ध) कृष्ण —^b) S₁ D₁ 3-5 12 °क्ष, D₂ कृष्णास्य (for रक्तास्यं) D₃ दु-मि- —^c) D₉ नयन (for -तनुज-) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 हरि (D₂ 7 1- °रि) स्निग्धेक्षण रभ्य, G₁ 3 स्निग्धगंभीरनिर्घोष (epic tag¹), Cm g k t as in text (for °) —For 10, N̄ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

473* कृष्णाजिनधर कृष्ण हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पञ्चरत्नान्तनयन मेघदुन्दुभिनि स्वनम् ।

[(1 1) The prior half = 10^a in S₁ M₄ कृष्णावर- (cf 10^a in D₁) V₁ कृष्ण-, V₂ B₁ 3 D₁₀ हरिच-, M₄ अरि- (sic) (for हरि-). —(1 2) B₁ नय* (for -नयन) V₄ -संनिभ (for -नि स्वनम्)]

11 ^a) D₂ 3-5 मर्वं (for शुभ-) S₁ संपूर्णं (for -सपन्नं) —N̄₁ om from स in सनुत्सेध in ° up to र in सिहोदर (N̄ reading) in ° —^c) S₁ D₂ 11 12 मेघ- D₁ शील- (sic), D₂ - - - - (for शैल-) V₁ B₂ D₁₂ -शृंग (B₂ D₁₂ sic) (for -शृङ्ग-) V₁ हयो, D₁₂ द्भूत, 13 G₁ °लेद (G₁ °य,

दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पार्श्वीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलं दोभ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्यान्नवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[both sic], Cm g k t as in text (for -समुत्सेधं) —^d) D₉ द्वीपि-, Cm g k t as in text (for दृप्त-) M₄ -नामिनं (for -विक्रमम्) N̄ V B D₁₀ 13 सिहोदर (N̄₁ om) कटीक्षणं (D₁₃ °तट) —After 11, B₃ ins

474* अपूर्वदर्शनं दिव्य तेजोराशिसमायुतम् ।

12 N̄₁ V B₁ 4 om 12 D₉ om 12^{ab} D₁₃ reads 12 after 9 N̄₂ B₃ D₁₀ read 12^{ab} after 9^{ab} —^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 -निभाकार N̄₂ B₂ 3 D₁₀ 13 M₄ दिवाकरवद (D₁₃ °रादप्य) चिम्बद्, Cg k as in text (for °) —^b) S₁ D₅ 11 12 दीप्त (D₁₂ °ति [sic]) वह्निमप्रभं, N̄₂ B₂ 3 D₁₀ 13 M₄ दुर्निरीक्ष्य (N̄₂ B₂ °क्ष) सुरेरपि, D₁₋₃ 7 पावकाद (D₁ °दु) द्भूत (D₇ °त) प्रभ (D₁ °भा, D₇ °प्रभु), Cg k t as in text (for °) —N̄₂ B₂ 3 D₁₀ om 12^{cd} —^d) Cg as in text (for °) S₁ D₁ 7 11 12 राजिता (D₇ 11 °जती) नियतच्छटा M₄ जाम्बूनदमयीं पार्श्वीं विधूमागारवर्चसं Cr m g k t as in text (for °) —After 12, D₁₃ ins 472*

13 ^a) D₂ -संपूर्ण- (for °णां) —^b) D₁₀ missing (for पार्श्वी) M₂ पद्मा (for पत्नीम्) V₃ D₁₁ श्रिया (for प्रियाम्) —^c) D₅ विमला (for विपुलां) —^d) D₁₋₃ 7 माया (D₁ °या, D₇ म° [both sic]), D₁₁ मयो (sic) (for स्वय) S₁ D₅ 12 मयो मायामियामुरीं Cr m g k t as in text (for °) —For 13, M₄ subst, while N̄ V B D₁₀ 13 subst 1 1 only for 13^{cd} and read before 13^{ab}

475* काञ्चनीं विहिता दोभ्यां परिगृह्याद्भुतोपमाम् ।
पायसन्यामृताग्न्यस्य परिपूर्णां हविष्कृतम् ।

[No comm —(1 1) M₄ काञ्चन- (for काञ्चनी) V₄ पिष्टिका, M₄ [ज] पिष्टिता (for विहिता) M₄ महाभुते (for [व] द्भुतोपमाम्)]

M₄ cont 477*,

14 ^a) M₄ सनुपेल, Cm g l t as in text (for सनवेदय) —For 14^{ab}, S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 subst

476* अन्नवीप्रभिरं वाक्यमिदं द्विजवर तदा ।

[D₂ 11 12 प्रस्ता, D₃ प्रस्ता (sic), D₉ प्रस्ता (for प्रक्ति) D₁₁ कपय्यन्नि (for कपय्यन्नि) D तदा (for तदा)] —^c) D₁₁ °न्न, G₂ °न्यान्न, Cr m g l t as in text (for प्राजापत्य नर) —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 नृप (for नृप) —For 14, N̄ V B D₁₀ 13 subst, while M₄ ins after 475*

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६

इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्रीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

G I 15
B I 16 2
L I 11 2

477* तमृष्यशृङ्गं प्रोवाच भूतमुत्पन्नमद्भुतम् ।
प्राजापत्यं विद्धि मा त्वं भूतमभ्यागतं द्विज ।

[(1 1) V1-3 D13 M4 तद् (for तम्) M4 °शृङ्ग — (1 2) D13 प्राजापति B4 मा (for मा). V4 सन्तम् (sic), B2 दूतम् (for भूतम्) M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रमु]
—N V B D10 13 cont, while S1 D1-3 5 7 11 12 ins after 14

478* इमां पात्रीं मया दत्तां प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
तमुवाच ततो धीमानृष्यशृङ्गो द्विजर्षभ ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्वं स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवच श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तम ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहित । [5]
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायाद परया स्वरसपदा ।
प्रीतस्तेऽहं महाराज सर्वाभूतसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm S1 D1-3 5 7 12 om l. 1. — (1 1) D11 समा- (for मया) V4 *क्षे (for राज्ञे) V1 3 प्रयच्छत, B1 °वै (for प्रयच्छ च) — (1 2) V1 ऋषिशृङ्गो V2 4 द्विजोत्तम (for द्विजर्षभ) S1 D1-3 5 7 11 12 ततोऽब्रवीद्विज (D11 °ज) श्रेष्ठ प्राजापत्य न (D2 3 7 11 12 सु) रोत्तम — (1 3) D2 राज्ञो (for °क्षे) S1 D5 11-13 पात्रीं राज्ञे (by transp) D3 om (hapl) from the post half of 1 3 up to the prior half of 1 5. N1 [अ]द्भुतोपमां, N2 V B D10 13 [अ]द्भुतामिति (B4 °ह), D7 °त (sic) (for समुद्यताम्) — (1 4) S1 D2 5 7 11 12 ऋषिपुत्र- (D2 °त्रो) (for ऋष्यशृङ्ग-) B1 damaged for ल्यो नरोत्तम N2 V2 B2-4 (B3 m also as in V4) D10 महामति, V1 महीपति, V3 महामुनि, V4 D13 महाधुति, D11 स्वरो° [sic] (for नरोत्तम) — N V B D10 13 om l 5 — (1 5) D11 नृप *थे D5 प्राप्त (for पात्रीं) — S1 D1-3 5 7 12 om l 6-8 — (1 6) N1 -दाया* (for °द) N2 स्ववसतदा (sic), V1-3 B3 D13 सुर° (for स्वरसपदा) — (1 7) D11 सहामाज्य (sic) (for महाराज) V3 B2 -स्तोपम (B2 °मा), B4 -वनो°, D10 -*सो°, D11 °त्तम (for -स्तोद्भवम्) — (1 8) B1 प्रयच्छाम D11 -कुरु- (sic) (for -कुल-) N1 -*दन, V3 -वर्धन, D11 -नन्दन (sic) (for -नन्दन)]
D11 cont 479*

15 For 15 and 16, N V B D10 13 subst 479* — ° Cg t तत पर (as in text) S1 D1-3 5 7 12 ततस्तं स नरं (D13 शरण), D9 अंत.पुर°, D11 सुरवर, D14 T1 2 G2-4 M1 3 तम (G2 4 M1 °द)द्भुत तदा (D14 महा-, G3 M3 ततो), T3 °तथा, G1 Ck अत °, M2 सात.पुरस्तदा, M4 ततस्तु स°

(for ततः पर तदा) S1 ज्ञात्वा, D14 -राजा (sic) (for राजा) — °) D1 प्रत्यु *च — °) D3 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्) — °) D2 3 7 किं वा (D7 चा) हं (for किमहं).

16 D6 om 16 — °) Cmg अथो (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 ततो नृपवर, D9 °पुरोदितं (for अथो पुनरिदं) D3 वाक्यं प्रावाक्यं (sic) (for वाक्य) — °) G4 प्राजापत्य- D11 सुरो (for नरो) — °) D1 °तो, M4 अभ्यर्चिताद्, Cmg k t as in text (for अर्चयता) M4 देवात् — °) S1 D1-5 7 11 12 G4 सद्यः, M4 सम्यक् (for अद्य) T1 प्राप्त inf lin S1 D1-3 5 7 11 12 फल (for इद) — For 15 and 16, N V B D10 13 subst, while D11 M4 read after 478* and 480* respy

479* प्रतिगृह्य च ता राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाहं करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्य तदा नृपम् ।
स्विष्टस्य ते नरपते व्युष्टिरेषा मयोद्यता ।

[(1 1) M4 [अ]थ (for च) N V B3 D10 11 13 त (for ता) B1 [स]भवत् (for अब्रवीत्) — (1 2) V3 त (for वै) — (1 3) M4 तद् (for तम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो) V1 भूत, B1 भूय, B2 (m also as above) दूत (for भूत) V1 2 B1 2 प्राजापत्यस् (for °त्य) N2 V4 B2 3 (m also) D10 ततो (for तदा) V1 नृप, V2 वन (for नृपम्) M4 नराधिप (for तदा नृपम्) — (1 4) V2 स्विष्ट° (sic), V3 जुष्टस्य, D10 स्विष्टे (submetric), D13 स्विष्टस्थिते (for स्विष्टस्य ते) V3 नृपते (submetric) V4 ऋष्टि° (sic), D10 व्युष्टिरे (sic) (for व्युष्टिरेषा) V2 B4 °च्यता (sic), D10 °दिता, M4 महाधुते (for मयोद्यता)]

17 °) T3 repeats (ditto) इदं तु V1 3 B2 4 M4 (second time) त्व, B1 तं, Cg k as in text (for तु) Dt D6 8 9 14 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल — °) V4 *व- (for देव-) M4 (second time) महत्तं हविरध्वरे — °) V4 प्राजापत्य (for प्रजाकरं) — °) S1 N2 B3 D5 12 13 धर्म्यम्, V2 पुण्यम्, B1 धनम्, D10 धर्मम्, Cg k t as in text (for धन्यम्) — After 17, M4 ins

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै तां पात्रीं हविषस्तदा ।
M4 cont 479*, then repeats 17^{ab}.

18 °) Dt repeats (ditto) मनुरूपाणा — °) S1 D5 11 12 अज्ञानार्थ (for अश्रीतेति) D1-3 7 च (for वै) — °) S1 D14 T1 2 M3 त्वं प्रा°, D1 5 11 12 हि प्राप्स्यसे (D1 °सि, D5 °ते [sic]), D2 3 7 प्राप्स्यसि च (D2 तां); D9 °लभसे (for त्वं लप्स्यसे) D1-3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्).

G 1 15 16
B 1 16 21
L 1 11 21

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्यताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
वभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१

—^a) D12 यतसे (for यजसे) —For 18, \tilde{N} V B D10 13 M4 subst.

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्य प्राश्नीतेति नराधिप ।
ताभ्यस्व प्राप्स्यसि प्रीतिं यदर्थस्तेऽयमुद्यमः ।

[(1 1) \tilde{N} 1 °हीनि, D13 जुताताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D13 नराधिप —(1 2) \tilde{N} 1 D13 °ने, B1 3 4 D10 °ने (for प्राप्स्यसि) D13 [स]पत्य (for प्रीतिं) \tilde{N} 2 V3 B3 D10 यदर्थ (for °यत्) \tilde{N} 2 V3 B3 4 D10 13 ने ममु°, V1 त्वेय उ° (for तेऽयमुद्यमः)]

19 For subst. see below —^a) M4 प्रीतिं (for प्रीतः) —^b) M4 च (for ताम्) —^c) T2 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्नः, M4 पायसः, Cg देवान्नः (as in text) T2 संपूर्ण (sic) (for °णां) —^d) Dt देवदत्तां

20 ^a) G1 M2 च त भूत, G4 ततो देवो (for च तद्भूतम्). —T1 damaged from 20° up to देव in 21^b —^d) D6 °णां, D9 त्रि प्रदक्षिणा, Cg k t as in text (for [अ]-भिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20, \tilde{S} 1 \tilde{N} V B D1-3 5 7. 10-13 subst.

482* वाडमित्येव नृपतिस्तद्वच प्रतिपूज्य च ।
अन्नवीक्षन्महद्भूत श्रेष्ठमात्महित वच ।

[(1 1) D3 त्वे \tilde{S} 1 सतुष्ट, D1 स हष्ट, D2 3 5 7 11 12 सष्ट. (for तद्वच) V B2 D13 नृष्ट (for -पूज्य) \tilde{N} 2 V1 4 (also as above) B D10 13 स (for च) —(1 2) \tilde{S} 1 V4 B1 D1 5 7 11 12 त (sic), \tilde{N} 1 तु, V2 न (for तन्) V1 नद्याभूत D3 आत्महिः]

21 T1 damaged up to देव in ^b (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —^a) V1 दशरथ —^b) \tilde{N} V B D10 13 तद्विप्रि (for पायसं) —After 21^a, B3 ins.

183* पायस परम दिव्य त्रिणुनेजोमयं तत ।
—D9 om 21°-22° —^d) T3 प्राप्तः (sic) (for प्राप्य) V4 D1 [अ]धम (for [अ]धनः).

22 D9 om 22^a (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —^a) D10 अतम् (for ततम्) \tilde{N} V B D10 13 तद (V4 B1 °ः) ऋत, Cmg k t as in text (for °तः) \tilde{N} V1 2 B D13 भूत, V3 दृष्ट्वा, V4 दत्त्वा, D10 उक्त्वा, Cmg k t as in text (for -प्रप्य) —^b) \tilde{N} V1-3 B D10 13 दत्त्वा,

ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमावभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

V4 तस्य, Ck as in text (for भूत). \tilde{N} 1 V2 4 B1 2 तद्विस्वतं, \tilde{N} 2 V1 B3 D10 13 तद्विस्व (V1 °चल्लु) त्तम, B4 > द्वि °त्तमं, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्विर्यु-तमुत्तमं. —^c) \tilde{N} V B D10 13 राज्ञे (V1 °ज्ञो) दशरथायाव (V1 °थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cmg k t as in text (for °) —For 22, \tilde{S} 1 D1-3 5 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवात्सस्मै पात्रीस्थं पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(1 1) \tilde{S} 1 तु (for स) D12 तत्र (for तन्मै) \tilde{S} 1 D5 12 पात्रीं पात्र (D12 प्राप्त) वराय वै (for the post half) —(1 2) D3 नृपा -]

—All cont

485* अदृश्यं तत्क्षणाद्भूत दीपवत्प्रजगाम ह ।
गते तस्मिन्महाभूते विस्मयं नृपसत्तम ।
जगाम स महातेजा राजा दशरथस्तदा ।
सद्योतवचापि ततः सभूतो भूतमत्तम ।
न विज्ञाता गतिमन्स्य येन मार्गेण सधुत । [5]

[No comm. —(1. 1) D11 प्र नाम —D12 om (hapl) 1 3 and 4. —(1 3) D2 तु- (for न) D. नः 1 (for महा-) —D2 3 7 om 1 4 —(1 4) D11 न (for न-). —(1 5) \tilde{S} 1 D7 12 ना (\tilde{S} 1 अ) विज्ञाता (D7 °न-) (for न विज्ञाता) D2 सो गत (archaic), D3 7 सो गतव (for सधुत)]

23 \tilde{S} 1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 om 23 T1 missing from म in° up to व्र in 24° on a damaged fol —^d) G4 [पु]व (for [ह]व) G1 3 M2 नवाशुभि, Ck t नभो शुभि (as in text)

24 T1 damaged for ^a (cf v l 23) —^a) V2 अंत- (for सोऽन्त-) \tilde{N} V1-3 B D10 13 M4 [अ]य, D1 13 [पु]व, T3 [पु]न (for [पु]व). V4 प्रविश्य, B2 (m) also प्राविप्रिय (for प्रविश्यैव) —^b) D3 अन्नवन् (sic) —^c) T3 नृहीन्वा (sic) \tilde{S} 1 D5 12 गृह्णाणां धर्मितो देवि, \tilde{N} V B D10 11 13 पुत्रीय (\tilde{N} 2 °यय [ditto]) पायस देवि, D1 3 नृहीन्वा (D1 °या) धर्मितो देवि —^d) \tilde{N} 1 प्रागन्, \tilde{N} 3 V4 B3 4 D10 प्रा जीहि, V1 प्रागः, V2 प्रागन्तो (sic), V3 B1 2 प्रागैव (B1 °देव), D11 13 प्रायजं, Cmg as in text (for पुत्रीय) \tilde{S} 1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10 11 12 M4 हि (\tilde{N} 2 om. hapl) तम्, D12 प्रियम् (for विदम्) —After 24, D11 repeats 24^a as in \tilde{S} 1.

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्थं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६

अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः ।
समानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८

G I 15
B I 16
L I 11

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

25 ^{ab}) T₃ तथा (for तदा) Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄
Ctp हल्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हविषोर्धं (V₁ अर्थ with hiatus,
hypermetric) नराधिप. —After 25^{ab}, Ñ V B D₁₀ 11 13
M₄ Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृत्वा भागं भागवतां वर ।

[Cr m g k do not comment D₁₁ स्वय, M₄ नृप (for
सम) V₄ भाव (for भाग) V₄ B₄ भाग (B₄ भाग) वतां, D₁₁ 13
भागवता]

—^c) V₄ B₂ D₉ अर्धादर्थं प्र- (B₂ तु, D₉ च), Cg t as
in text (for अर्धादर्थं) V₄ तस्यै, D₁₁ च* (for चापि)
Ś₁ D₅ 12 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —^a) Ñ₁ B₁ कैकेयै स; Ñ₂
V₁-3 9 10 13 कैकेयै स, V₄ B₂-4 कैकेयै स, D₁-3 7 कैकेय्या
स (for सुमित्रायै) Ś₁ D₅ 12 ददौ तदा (for नराधिप)
D₁₁ कैकेय्या * घुनंदन.

26 D₂ om (hapl ?) 26 and 27^{ab} —^{ab}) G₁ M₂
कैकेय्याश् (for ०यै) Ś₁ D₅ 12 अर्धादर्थं ददौ चापि कैकेय्या
स नराधिप (cf 25^{cd}), Ñ V B D₁ 3 7 9 10 11 (reads
after 27^{ab}) 13 Ctp चतुर्भागं द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ
तदा (B₃ तथा, D₇ 9 11 तत्) (cf 25^{cd} in Ś₁) —T₁
damaged from धं in ^c up to पुन in 27^b —^c) Ś₁
D₅ 9 11 12 ०ष्ट च, Ñ V₁ 3 B D₁ 3 7 10 13 चा (B₁ अ) व
(D₁₃ ०थ) शिष्टं तत्, V₂ 4 ०ष्ट तु, Cr m k t as in text
(for चावशिष्टार्धं) —^a) Ś₁ Ñ V B D₁ 3 5 7 9-13 पायस
देवनिर्मितं

27 D₂ om 27^{ab}, T₁ damaged up to पुन in ^b
(for both cf v l 26) —^a) V₂ अनुचित्यै (sic) —^b)
Ñ₁ यश्चादह (sic), T₁ * * रेव (for पुनरेव) Ś₁ Ñ V B
D₁ 3 5 7 9-13 नरा (D₁₂ घना) धिप, Dt D₆ 8 T₁ महामति
(for महीपति) —After 27^{ab}, D₁₁ reads 26^{ab} —Ñ
V B D₁₀ 13 M₄ om 27^{cd} —For subst see below.
—^c) G₁ 3 ताम्यो (for तासा) —^a) G₁ 3 भार्याभ्य (for
भार्याणा)

28 ^a) Dt D₆ 8 चैव (D₆ ०व) (for त्वेतत्) G₃
प्राश्य, M₃ गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —^b) Dt D₆ 8 14
T₁ 2 G₁ M₃ [उ]त्तमः, T₃ ०र्म (for ०मा.) —^c) G₃ M₃ सत्तान
M₃ सर्वा (sic) —^a) T₃ तेजस (for चेतस) —For
27^{cd} and 28, Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12 subst

487* तत् प्राश्य तु तत्सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुत्रीयमित्येव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वर्त्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सलक्ष्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवन् ।

[(1 1) D₁₁ पायस देवनिर्मित (for the post half)
= 26^a in D₁₁ —(1 2) D₁₁ इत्येव D₃ भवेत् (sic) (for
ऽभवन्) D₂ तनुसाभवन् (sic) —(1 3) D₉ तु (for च).
D₂ पत्यश्च (for ता सर्वा) D₁₁ स्त्रियश्च (for सर्वाश्च) Ś₁
[ए]व समा^०, D₁ ०मीहिता (for सुसमाहिता) —(1 4) D₂ 9
वीरो (for धीरो) Ś₁ D₅ 12 प्रहसन्, D₉ प्रहर्ष- (for प्रहर्षान्).
Then all (except D₁₁) read App 1 (No 3)]
—D₁₁ cont, while Ñ V B D₁₀ 13 M₄ subst. for
28, whereas Dt D₄ 6 8 14 S (M₄ subst) Cg k t ins
after 28

488* ततो हविः प्राश्य तदुत्तमस्त्रिय
स्वर्यं नृपेण प्रतिपादितं मुदा ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत् स राजा समुपेत्य ता स्त्रिय
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसाः ।
बभूव तुष्ट सुकृती यथा दिव
समीक्ष्य योगप्रसूतेन तेजसा ।

[5]

[(1 1) Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) तत्स्तु ता, M₄
हविस्तु तत् (for ततो हवि) V₂ 4 B₁ T₃ M₄ प्राप्य (for प्राश्य)
M₄ तदा (for तद्) Ñ₂ V₁ 2 4 B₁ 3 4 D₁₀ 11 13 उत्तम, G₂
उत्तमाश्च (for उत्तम-) —D₁₀ om (hapl) from l 2 up
to l 5 T₁ damaged from स्तम (see below) in l 2
up to गर्भा in l 4 —(1 2) Dt D₄ 6 8 14 S (except
M₄) Cg k t महीपतेरुत्तमपायस पृथक् —(1 3) M₂ -* मान-
D₄ T₂ M₁ -तेजसश्च, G₄ -तेजसा, M₃ -वर्चसो (for -तेजस)
—(1 4) Dt D₄ 6 8 14 T₂ 3 G M₁-3 [S] चि (D₄ T₂ M₁
चि) रेण (for क्रमेण) Ñ V B D₁₁ 13 M₄ उप (V₂ B₁ D₁₁
अथ, V₄ उ*) लेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ₁ (also as above)
Dt D₄ 6 8 11 14 S (except T₁ M₄) तदा, V₄ सुराणा
(hypermetric) (for शुभान्) —(1 5) D₁₃ तदा (for
तत्) D₁₁ om स राजा Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) तु
(for स) Dt D₄ 6 8 T₁ G₁ 3 4 प्रतिवीक्ष्य, D₁₄ T₂ 3 G₂ M₁-3
प्रसमीक्ष्य, M₄ समवेक्ष्य (for समुपेत्य) —(1 6) T₃ प्रमाथ-
(sic) (for प्ररूढ-) B₂ परिपूर्णः, Dt D₄ 6 8 14 S (except

G 1 20. I
B. 1 17. I
L 1 15. I

पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राजस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्वलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २

M4 प्रतिग्रह-; D13 परिग्रह- (for परिग्रह-) N V1 2 4 B Dt
D4 6 8 14 T1 2 G4 M1 2 4 -मानस —G2 om 1 7 —(1. 7)
V1 कृष्ण, Dt D4 6 8 14 S (except G2) दृष्टम् (for तुष्ट)
V2 स हृती, Dt D4 6 8 14 S (except M4) द्विष्ये (for तुष्टी)
Dt D4 6 8 14 S (except M4) दृष्टि (for द्विष्ये) —(1. 8)
D11 13 समेय (for समीक्ष्य) V1 योग्य, V3 4 योग, D11 सम्यक्
(for योग-) V1 प्रतिग्रह- (for -प्रसूनेन) B1 D11 13 चेतसा,
M4 चक्षुषा (for तेजसा) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Ct
मर्दसिद्धिगणामिपूजित —After 1 8, D11 ins an addl
colophon [Kānda name* वा०. Sarga no पंचदश.]

After 487*, S1 D1-3 5 7 9 12 ins, while D11 ins
after the addl colophon after 488*

489* ततः प्राप्तामुचिपुल वनं बहुविधं तदा ।
कल्प्यशृङ्गाय मेधावी राजा देवसमपुतिः ।
प्रनिगृह्य च तत्सर्वं धनं द्विजवरस्तदा ।
श्वश्रुस्य प्रददौ रात्रा त्वर्वाभ्य धीनिपूर्वकम् ।

[No comm —(1. 1) D2 3 प्रादाय, D5 प्रमादाय (sic),
D9 प्रापत् (for प्रादाय) D2 3 विपुल —D11 om 1 3 and 4
—(1. 3) D3 7 9 तु (for च) —D9 om 1 4 —(1. 4)
D1 स्वसूया (sic) वर्यो D2 राजा (for गत्वा)]

—After, 489*, S1 D1-3 5 7 9 12 ins a passage given
in Appendix I (no 3), while N V B D10 11 13 ins
after 1 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —Kānda
name S1 N2 V4 Dt D4 6 10 om V1-3 B आदि, D3
अयोध्या, D5 7-9 11 12 14 T बाल —Sarga name S1
D2 3 5 7 9 12 पुत्रजन्म, N V (V3 prefixes द्विष्य-) B D10
पायसोपपत्ति —Sarga no (figures, words or both)
S1 N1 V1 4 B1 4 D2 5 12 om N2 B2 3 15, V2 17, V3
D7 10 14, Dt S (except M4) षोडश, D2 11 M4 पंचदश
(D2 दशम), D4 6 8 14 षोडश 16, D9 षोडशविंशति 19
—D13 इत्यप्येयणेऽकारे पायसोर्नाम पंचदश सर्ग (lacuna
in place of dash) After colophon, G1 2 4 M2 con-
clude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय
नम

16

S1 N V B D1-3 5 7 9 12 M4 transp Sarga
16 and 514* (subst for 1-21 in sarga 17)

मायाविदश्च शूराश्च वायुवेगसमाक्षवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम T1 missing
from त्वं in^a up to अं in^d on a damaged fol —^a)
M4 पुत्रता S1 D4 read तु in marg B2 देवे, D9 कृष्णे (for
विष्णौ) —^b) B2 विष्णौ (for राजसु) N V B D10 13 M4
दशरथस्य तु (N1 V3 D13 हि, V1 B1 2 च, M4 थ [sic])
—^c) S1 देवतान्मर्वान् (sic); N V B D10 13 M4 देवानाहूय
(for देवता सर्वा) —^d) N2 B3 (marg as in text) D10
स्वयं, V1 विष्णु (for दृष्टम्) N1 दृष्टमवचीत् (for भगवानिदम्)

2 ^a) B3 सत्यबंधस्य N (N2 marg) V B D10 13 M4
देवस्य, D12 M2 वीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्याभि-
संधस्य —^b) N V B1-3 D10 वो, D9 च; D13 व, T3 om
(for नो) N2 B3 D10 हितार्थिन, D3 हितैषिणै (sic) (for
हितैषिण.) —^c) V2 D10 13 महार्थ, B2 (marg) —^d) माहाय्यं
(for महायान्) S1 D2 5 7 11 12 सृजत (D6 तो), N V B
D10 13 M4 समरे (B2 marg समये), D1 असृजतो (hyper-
metric), D3 असृजत (for बलिन) —^d) S1 D2 5 7 11 12
बलिन, N V1-3 B D10 13 कुरुध्व, D1 बलवान्, Cm k as in
text (for सृजत्) D13 राम- (sic) (for काम-)

3 ^a) S1 D1-3 5 7 9 11-13 मायाविनश, Cg k t विदश
(as in text) S1 N V2-3 B D6 10 12 14 च वीरा (V2 D12
रा)श्च, V1 प्रवीराश्च, D3 शूरा (for च शूराश्च) M4
शूरानरहितोत्पाहान् —^b) V1 राघवेण (for वायुवेग-) V3
समा, V4 त्रणे, B1 न्युधि, G2 कुला, M4 पराक्रमान्;
Cg t as in text (for समक्षवे) —V2 om 3^c-1 —^c)
M3 नीति- (for बुद्धि-) S1 D1-3 5 7 12 मत्तुद्विगमायुक्तान्,
Cg as in text (for ^c) —T1 missing from पराक्रमान्
up to म in 4^c on a damaged fol —^d) S1 D1-3 5 9 13
T3 G1-3 M1 2 विष्णोम M4 देवतुल्यपराक्रमान्

4 D5 om (hapl) 4-6 V2 om 4, T1 missing
up to म in 4^c (for V2 and T1 cf 1 3)
M4 om (hapl ?) 4^{ab} —^a) D2 3 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्
(= 3^c) —^b) V4 नित्य, D4 Cg t सिद्ध, Cr m as in text
(for दिव्य-) D2 12 संहनना- (metathesis), T2 मर्द-
ना- (for संहनना-) —^c) S1 B1 मर्वांनु, D2 मर्वांनु, D3
मर्वांनु, Cr m g t as in text (for मर्वांनु) V1 मर्वांनु
गुणोपेतान् —^d) B4 अमृत (sic) (for अमृत) Cr m g t
प्राशनान् (as in text) S1 D11 12 प्राशनोपमान, N V1 3 4
B D10 13 M4 प्राशिमि समान, D1-3 7 प्राशनोप (D1 स)
मान, D9 G3 प्राशिता (G3 ना [sic]) निरा, T2 प्राशनानिव,
M2 प्राशनानि च (sic)

अप्सरःसु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८

G 1 20
B 1 17
L 1 15

5 D₅ om 5 (cf v1 4) —^a) B₃ अप्सरासु (sic) V₄ मुख्या —^b) Ś₁ Ñ V B Dt D₆ 9-13 गंधर्वाणां (sic), D₃ गंधवाणां (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणां). Ñ₂ V B₂₋₄ D₁₀ 11 13 वधूषु, D₂ स्वनेषु (sic) (for तनूषु), —G₄ M₃ om (hapl) 5^{cd} D₁₁ transp 5^{cd} and 6^{ab}. Cr m g t do not comment on ^{cd} —^c) Ś₁ V₂ D₁₋₃ 7. 9 11-13 ऋषि-, Ñ V₄ B₃ 4 D₁₀ M₄ ऋक्ष-, V₁ ऋष्य- (for यक्ष-) D₇ कल्पासु (for कन्यासु) —^d) Ñ V B D₁₀ 13 तथा (for ऋक्ष-) B₄ om, Ck विद्याधरीषु (as in text) Ś₁ D₁₋₃ 7 9 11 13 विद्याधरसुतासु (D₁₁ °नि [sic]) च, M₄ किंनरीणां च योनिषु (cf 6^a)

6 D₅ om 6 (cf. v1 4) D₁₁ transp 5^{cd} and 6^{ab} Cr m g k do not comment on ^{ab} —^a) Ś₁ Ñ V B D₂ 6 9-11 13 M₃ किंनराणां V₁ om च (submetric) Ś₁ D₁₋₃ 7 9 12 देहेषु, Ñ V B D₁₀ 11 13 योषित्सु (for गात्रेषु) M₄ विद्याधरीणां योनीषु (cf 5^d) —^b) Ś₁ Ñ V B D₂ 6 10 11.13 वानराणां Ś₁ D₁₋₃ 9 11 12 तथैव च, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ च सर्वश (for तनूषु च) —T₁ missing from हरिरूपेण up to जाम् in l 1 of 490* on a damaged fol —^c) T₂ कामरूपेण Ñ V B D₁₀ 13 M₄ जनयध्वमपत्यानि —^d) Ś₁ D₁₋₃ 7 9 11 13 हरितुल्य-, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ हरीन्हरि- (for पुत्रास्तुल्य-) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6, Dt D₄ 6 8 9 14 S Cm g k t ins

490* पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुगाव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्रादजायत ।

[T₁ missing up to जाम् D₆ (before corr as above) जाबुवान् —(1 2) M₄ स हरिर् (for सहसा) T₁ अजा * *]

7 D₁₃ om 7 D₁₁ om 7^{ab} —^{ab}) Ñ V B D₁₀ M₄ ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचनं (V₄ °नात्) सुरा, Cg as in text (for ^{ab}) —^c) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11.12 जनयन्देवगधर्वा (D₃ 7 °र्ध-, D₁₂ °र्वात्), Ñ V₂₋₄ B D₁₀ M₄ जनया (V₃ °न) चकिरे पुत्रान्, V₁ जनया * * ते पुत्रान्. —^d) D₂ 3.7 वै काम-, D₁₁ वान *, D₁₂ * नर- (for वानर-) Ñ V B D₁₀ M₄ आत्मतुल्यपराक्रमान्

8 D₇ 12 om (hapl) 8 Ct does not comment on 8^{ab}, reads 8^{cd} after 12 (after l 3 of 495*) —^a) Cg ऋषयश्च (as in text) Ñ₁ V₂₋₄ B₁ D₁₃ देवदेवर्षि (V₄ transp देव and देवर्षि) गंधर्वा; Ñ₂ V₁ B₂₋₄ D₁₀ M₄ देवर्षियक्षगंधर्वा (M₄ °र्ध-) —T₁ missing from छा up to वानरेन्द्र in l. 1 of 491* —^b) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 10 11

13 सिद्धाश्च सह (V₄ °-) किंनरै (V₄ पनगै), M₄ सिद्धाश्चान्ये दिवौकस- —After 8^{ab}, G₁ 3 ins l 3 of 495* repeating in its proper place —^c) Ñ V₃ B₁ 3 4 D₁₀ 11.13 वानराश्च, V₂ वलिनश्च (for चारणाश्च) Ś₁ D₁₋₃ 5 11 [अ] सृजन् (D₃ °द्) (for सुतान्). Ś₁ D₁₋₃ 5 (after corr sec m) 11 M₄ घोरां, Ñ V B D₁₀ शूरान् (for वीरान्) —^d) Ś₁ D₁₋₃ 5 11 वानरान्, D₄ सृजुर्, M₄ असृजन् (for ससृजुर्) Ś₁ वनवासिन, Ñ V B D₁₀ 13 T₂ काम (V₃ कपि) रूपिण, M₄ घोरविक्रमान्, Cg वनचारिण. (as in text) Dt D₆ 8 M₃ repeat 8^{cd} after l 3 of 495* —After 8, Dt D₄ 6 8 9 14 S (M₄ after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्र महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।

सुग्रीव जनयामास तपनस्तपता वर ।

बृहस्पतिस्त्वजनयत्तार नाम महाहरिम् ।

सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।

धनदस्य सुत श्रीमान्वानरो गन्धमादन । [5]

विश्वकर्मा त्वजनयन्नल नाम महाहरिम् ।

पावकस्य सुत श्रीमात्रीलोऽग्निसदृशप्रभ ।

तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।

रूपद्रविणसपन्नावश्विनौ रूपसमतौ ।

मैन्द च द्विविद चैव जनयामासतु स्वयम् । [10]

वरुणो जनयामास सुपेण नाम वानरम् ।

शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबल ।

मारुतस्यात्मज श्रीमान् हनुमान्नाम वानर ।

वज्रसहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।

सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्वलवानपि । [15]

[Cr comments only on l 9 and 12 T₁ missing up to वानरेन्द्र T₃ महाभागा (sic) (for महेन्द्राभम्) D₄ 9 14 S (except T₂) ऊर्जित (for आत्मजम्) —(1 2) M₄ आदित्यस् (for तपनस्) —Ck does not comment on l 3-8 and Ct on l 3-6 —(1 3) Dt D₆ 8 M₁ (before corr) कपि, D₄ चल्, G₁ (before corr) 2 हरि (sic) (for हरिम्) —(1 4) M₄ repeats l 4 after l 6 transp D₆ (before corr as above) मुख्यान् —T₁ missing from सुत up to हा in l 6 on a damaged fol —(1 5) T₃ गधमाधन (sic) —M₄ reads l 6 after l 8 —(1 6) Dt D₆ 8 T₃ कपि, D₁₄ गिरि, M₄ चल् (for हरिम्) —(1 8) D₄ तेजमो यशसो D₉ °ल रोचत, T₃ °तिरेक स, M₄ शौर्येणा (for वीर्यादत्यरिच्यत) Dt D₆ 8 T₂ G₁ 3 M₂ (before corr) वीर्यवान् —(1 9) D₉ G₁ °सत्तमौ, T₂ °सपदौ, M₃ इव°, M₄ देवसत्तमौ (for रूप-समतौ) —Cm does not comment on l 10 —(1 10) G₁ मैदश्च T₃ °य (sic), G₁ °दश्च, M₄ विविद (for द्विविद). M₄

G 1 20 9
B 1 17, 17
L 1 15 9

ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।

अप्रमेयवला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९

ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।

ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०

मुनौ (for स्वयम्) —(1 11) Ck does not comment D₉ G- om (hapl) from मुपेण in l. 11 up to मास in l. 12 T₁ missing from l. 11 up to या in l. 12 on a damaged fol —M₄ om l. 12 —(1 12) D₄ 9 14 T₁ 2 G M₁-3 महाबल —Cm does not comment on l. 13-15 —(1 13) Dt D₆ 8 धौरस, T₃ आत्मन (for आत्मज) D₆ श्रीमा * * * न् —(1 14) D₉ यज्ञ- (for वज्र-) T₂ -सह * नो°, G₂ -हसननोपेतो (metathesis) (for -सहननोपेतो) D₉ -समाहवे (for -समो जवे) —M₄ om l. 15 —(1 15) Cg k t do not comment D₄ -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491*, M₄ ins 495* (om l. 5-8)

9 D₁₃ om (hapl) 9 Cr m do not comment —^a) V₁ सृष्टा (m as in text) (for सृष्टा) S₁ दश- (for बहु-) —T₁ missing from वधो up to गजा in 10^a on a damaged fol. —^b) S₁ -वधोद्यता ; N̄ V B D₁₀ 11 -वधेषुमि, D₁-3 7 -वधे वृत्ता, D₄ Cg k t -वधे रता, D₉ -वधे श्रिता, D₁₄ T₂ G M₁-3 -वधे घृता, T₃ -वधादता, M₄ -वधैपिण, Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9^{ab}, B₃ ins

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्वननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on ^{cd} —^c) S₁ D₁ 5 11 12 शूरा, N̄ V B D₁₀ M₄ देवैर्, D₂ 3 7 केचिद् (for वीरा) —^d) S₁ N̄ V₂-4 B D₁ 5 10-12 M₄ वानरा, V₁ सर्वे ते (for विक्रान्ता) D₁ -चारिण. (for -रूपिण) D₂ 3 7 वानरा वन-चारिण —After 9, M₄ ins 491*

10 V₃ om 10^{ab} T₁ missing up to गजा (cf v l 9) —^a) S₁ D₁-3 5 7 11 12 ते गुंजान(D₁ °य)ल-, D₄ M₃ Cg मेरुमंदर-, D₉ तेजसानल-, Ct as in text (for ते गजाचल-) N̄ V₁ 4 B D₁₀ 13 -वर्ष्माण, V₂ -धर्माण, Cg t as in text (for -सकाशा) —^b) S₁ D₁-3 5 7 9 11 12 वीर्यवतो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) N̄ V₁ 2 4 B D₁₀ 13 M₄ सिंह-सहननौजस —^c) V₁ D₉ ऋष्य- (for ऋक्ष-) D₁₂ ऋक्षं वानर-गोपुच्छ —^d) D₁-3 7 वि°, D₉ प्र°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) N̄ V B D₁₀ 13 M₄ जज्ञिरे (V₃ * * *, B₄ जगिरे) सह(B₁ सिंह, D₁₃ M₄ संघ)चारिण (B₂ 3 both marg also कपिरूपिण and कामरूपिण respy)

11 ^a) Dt missing (for देवस्य) N̄ V B D₁₀ 13 M₄ वीर्यं, Cr m g k t as in text (for रूप) —^b) N̄ V₂-4 B D₁₀ 13 M₄ यद्वलं य, V₁ यज्ञे यो य, T₃ °यस्य, G₂ °यक्ष-, Cr m g k t as in text (for वेपो यश्च) S₁ D₂ 3 5 7 11 12 वेपस्तेज(D₃ °य)श्च त(D₂ 3 7 11 य)द्विध, D₁ तद्वीर्यं

यस्य देवस्य यद्वपुं वेपो यश्च पराक्रमः ।

अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११

गोलाङ्गुलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।

ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

तत्पराक्रम —^c) S₁ D₆ 12 जज्ञे स सदृशस्तेन, Dt D₆ 8 M₃ °सम तेन, D₁ 3 7 11 अजायन्स (all sic) दृशस्तेन, D₂ अजाये-रत सदृशास् (sic), T₃ °सुतस्तेन, Cg as in text (for °) —^d) D₂ तेन (for first तस्य) Dt D₆ 8 M₃ Ct पृथक्, D₁-3 7 11 सुतास्, D₉ सुत, T₃ सम, Cg as in text (for सुत). S₁ D₁-3 5 7 11 12 तदा, Cg t पृथक् (as in text) —For 11^{cd}, N̄ V B D₁₀ 13 M₄ subst

493* तस्य तस्यैव सदृशः स स पुत्रो व्यजायत ।

[V₁ सदृश V₂ 4 D₁₃ तेषां, V₃ तस्य, B₄ सम- (for स स) B₁ व्यराजत (for व्यजायत). M₄ तस्यैव सदृश पुत्रस्तस्य तस्याभ्य-जायत]

12 T₁ missing 12 from छा on a damaged fol. —^a) Dt D₃-9 11-13 T₁ 3 M₂ गोलाङ्गुलेषु, Cg as in text. D₉ समुत्पन्ना (hypermetric) —^b) Dt D₄ 6 8 Ct किंचिद्, Cg केचित् (as in text) S₁ D₁-3 5 7 9 11 12 त्वमित-, N̄ V B D₁₀ 13 M₄ अद्भुत-, Dt D₆ 8 Ct उद्यत-, Cg as in text (for संमत-) V₁ -दर्शना, D₁₀ -विश्वा —^c) D₂-6 9 13 T₃ ऋक्षे (D₃ °पी [sic]) पु (for ऋक्षीषु) S₁ तथा वीरा, D₁-3 5 7 11 12 °धोरा, M₃ समुत्पन्ना (for तथा जाता) —^d) S₁ D₁-3 5 7 11 12 °री-, Cg as in text (for वानरा) T₂ G₂ 4 M₁ वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12^{cd}, N̄ V B D₁₀ 13 M₄ subst

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[N̄ V₁ B₃ 4 D₁₀ च°, V₃ प्रियाक्षीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M₄ [अ]पि (for च)]

—After 12, Dt D₄ 6 8 9 14 S (M₄ after 491*) Cr m g t ins

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्ताक्षर्यक्षा यशस्विन ।

नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।

बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।

वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।

अप्सर सु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च । [5]

नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणा तनूषु च ।

कामरूपवलोपेता यथाकामविचारिण ।

सिंहशार्दूलसदृशा द्रपेण च बलेन च ।

[Ck does not comment on 495*. G₂ om l. 1-6 M₄ om l. 5-8 G₄ om l. 5-7 —(1 1) Cr does not comment T₃ देवदानव- (for देवा महर्षि-) M₄ देवर्षयोध सर्वे वै (for the prior half) D₄ ताक्षी°, D₉ 14 G₄ M₂ ताक्ष्या°, M₄ ऋषयश्च (for ताक्ष्ययक्षा) —(1 2) Cf I 16 8^b

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४

दारयेयुः क्षितिं पद्मचामाप्नुवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेष्युश्च गृहीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृहीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६

G I 20
B I 17
L I 15

for the post half D₆ सिद्धा (for सिद्ध-) M₄ यश्चा विधाधरा-
स्तथा (for the post half) —Cr m t do not comment
on l 3-8 —(l 3) G₁ 3 ins l 3 after 8^{ab} and repeat,
here M₁ वस (*sup lin सह*) वो (for बहवो) T₃ तुष्टा
(for हृष्टा) D₄ तुष्टा, T₃ पुष्टा, M₄ तास्तान् (for तत्र) M₄
वनौक्त (for महत्तत्र) —After l 3, Dt D₆ 8 M₃ repeat,
Ct reads 8^{ad} —(l 4) T₁ missing from चारिण up to
first च in l 6 on a damaged fol M₄ चोरान्ससजुर (for
-कायान्सर्वान्) —(l 5) D₉ अप्सरासु —(l 6) D₄ 9 14 T₂ 3
G₁ 3 M₁-3 तथा (for तदा) D₆ गंधर्वाणा —(l 7) D₄ M₃
-काम (for -काम-) —(l 8) T₃ विक्रमेण (for दर्पेण च) T₂
* लेन (for वलेन)]

13 ^a) D₁-3 7 शैलः, Cg k as in text (for शिला-)
Ñ V B D₁₀ 13 M₄ शैलशृंगप्रहरणा —^b) Ñ V B D₁₀ 13
M₄ महा- (for सर्वे) Dt D₆ 8 पर्वत- (for पादप-) D₂ 3 7
om 13^c-14^b —^c) Ñ₂ (marg as in text) पुराश्, V₁
-युधैश्, D₆ -युधो (sic) (for -युधा) Ñ V B D₁₀ 13 M₄
चैव (for सर्वे) —T₁ missing from सर्वा up to 14^b
on a damaged fol —^a) Ś₁ D₁ 5 11 12 वै कामरूपिण, T₃
G₁ 3 शस्त्रास्त्रं, Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदा) Ñ
V B D₁₀ 13 M₄ कामरूपा (B₄ D₁₃ °प) बलान्विता (V₂
महाबला)

14 D₂ 3 7 om, T₁ missing 14^{ab} (cf v l 13) —^a)
M₄ आकप°, Cg k t as in text (for विचालयेयु) —^b)
M₄ उक्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D₉ 14 T₃ G₁ 3 4 M₃ स्थितान्,
M₂ सरोः, M₄ महा- (for स्थिरान्) —For 14^{ab}, Ś₁ D₁ 5
11-13 subst

496* उत्पादयेयुश्च गिरीन्भिन्धु क्रोधात्तथा द्रुमान् ।

[D₁₃ अचलान् (for च गिरीन्) Ś₁ कोपात् (for क्रोधात्)
D₁₃ transp भिन्धु and क्रोधात् D₁₃ महा- (for तथा)]
while Ñ V B D₁₀ subst

497* आचालयेयुरचलानुन्मशीयुर्महाद्रुमान् ।

[V₁ चैव चलान् (hypermetric) (for अचलान्) V₄
नयेयुरेके ह्यचलान् (for the prior half) V₁ उन्मूलेयुर्, V₂
विमयेयुर्, V₃ B₁ 2 (m as above) उन्मयेयुर्, V₄ विमयेयुर्
(for उन्मशीयुर्)]

—D₂ om (hapl) after क्षोभयेयु in 14^c up to यु in
15^c —^c) V₃ विक्षोभयेयु (for क्षोभयेयुश्च) Ñ V B D₁₀ 13

सहसा, M₄ गंभीरान् (for वेगेन) —^a) Ñ V B D₁₀ 13
गंभीरान्सलिलाश (D₁₃ °श्र) यान्, M₄ सहस्रा (न्) सलिलहृदान्.

15 D₂ om up to यु in 15^c (cf v l 14) —^a)
Ś₁ D₁ 3 5 7 11 12 क्षितिं पादैर्, Ñ V B D₁₀ 13 °दोभ्याम्, M₂
damaged (for क्षितिं पद्मयाम्) —^b) Ś₁ D₅ 11 उत्प्ल, Ñ V
B D₁₀ 13 M₄ उत्पते°, M₂ * * वेयुर्; Cg g k t as in text
(for आप्लवेयुर्) Ś₁ Ñ V B D₁ 3 5 7 10 11 13 M₄ नभस्त-
(Ñ₂ V D₁ 3 °स्थ) लं (D₁₀ °लात्), Dt D₆ 8 9 °वान् (for
महार्णवम्) D₁₂ उल्लवेनश्चरस्तलं (corrupt) —^c) D₄ 14 T G
M₂ नभस्थल T₃ विचेरुश्च (for विशेष्युश्च) Ś₁ D₁-3 5 7 11 12
धुनुयु (D₁ 3 7 अन्वयु, D₂ om) श्वस (D₂ °*) ना (D₁ 7
च समा) विद्वान् —^d) Ś₁ D₁-3 5 7 11 12 सजलान् (for
गृहीयुर्) —For 15^{cd}, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ subst, while
D₁ ins after 15^{ab}

498* पातयेयुर्जलधरानुत्पत्याकाशचारिणः ।

[D₁ लव°, M₄ पाट° (for पातयेयुर्) V₁ जलदान् (sub-
metric) (for जलधरान्) V₁ उपेत्य, B₁ 4 D₁₃ M₄ उत् (M₄
आ) पुल्य, D₁₀ उद्यति (for उत्पत्य) D₁₃ [आ] काम- (for [आ]
काश-)]

16 ^a) V₂ °श्रापि, V₃ गृहीपु° (sic), D₁₀ °रति- (for
गृहीयुरपि) Ś₁ D₅ 11 12 नागैर्द्रान् (for मातङ्गान्) —^b) Ñ
V₁ 2 4 B D₁ 9 11 13 M₄ प्रजवितान् (D₁₁ °विनो), D₁₀ 14 T₁
G M₁-3 Ck प्रव्र (D₁₀ G₂ M₁ 3 °वा) जितान् (M₂ °तो),
Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V₁ करै, B₂ 3 रणे (for
वने) Ś₁ D₅ 12 मत्तान्सुजनितश्रमान्, V₃ उन्मत्तांश्च महावने,
D₂ 3 7 मत्ता (D₂ अन्या) नपि हि (D₂ च) दष्टि (D₃ °द्रि sic)
ण —After 16^{ab}, B₃ ins

499* अपर्याप्तबला सर्वे अस्त्रशस्त्रविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves]

—T₁ missing from मा in 16^c up to प्रसूता in 17^c on
a damaged fol —^c) D₉ 14 T₂ 3 G M₁ 3 नर्दमानाश्, Cm
°नान् (as in text) Ct नादेन (as in text) Ś₁ D₁-3 5
7 11 12 नदतोपि तथा (D₁-3 7 हि च) व्योम्नि (D₁-3 7 11
°न्न), Ñ V B D₁₀ 13 पत (B₂ उत्तुं) गानपि (D₁₃ °गमपि)
वेगेन (V₄ वेगान् submetric), M₄ पतगान्पतमानाश्च —^d)
D₂ घातयेयुर्, Ct पातयेयुर् (as in text) Ñ V B D₁₀ 13
M₄ नभ (V₂ °भ) स्त (Ñ₂ V °स्थ) लात्, D₃ विहंगमा (for
विहंगमान्).

G. I 20 17
B. I 17 29
L. I 15 17

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।

शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।

वभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v1 16) —^a) V4 °शातान्, D13 °जीना (for ईदृशानां). Ñ1 V B D10 13 तथा (Ñ1 V1 B1 2 D13 °टा) ज (V1 3 4 B1 य) ज्ञे (B2 D10 13 °जुर [sic]), Ñ2 तथा जहु (befor corr °जु) र (sic), D1-3 7 सप्र (D7 प्रसं) भूत, D4 5 11 12 °नां, T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —^b) B4 D3 om (hapl), D2 7 °चारिणा, D4 9 T3 वातरहसा (for कामरूपिणाम्) —M2 damaged —^c) —Ś1 D1-3 5 7 11 °स्त्राणा (D2 °ः) (for सहस्राणि) Ñ V B D10 13 वनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for °) —^d) B4 om (hapl), M4 महौजसां (for महात्मनाम्) —After 17^{cd}, Ś1 Dt D1-9 11 12.14 S (M4 after 1 1 of 504*) Cg k t (all comm on 1 2 only) ins

500* ईदृश कीर्तितं जन्म फुल्लकिशुकरोचिपाम् ।
ते प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपा ।

[Except Ś1 D5 12 all om 1 1 —(1 2) M2 fol. damaged from first pu up to णां D1 शरेषु, D2 मुख्येषु (for यूथेषु)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 ins

501* शतसाहस्रमंरयेषु धानराणां तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 -सख्याक- (V3 °नि), V4 -सख्यान् (submetric) (for -सख्येषु)]

—After 17^{cd}, M4 reads 19 —^e) Ñ V B D10 13 यूथपा. सर्वे, Dt D6 8 G3 M3 Ct °श्रेष्ठान्, D1 G4 Cg यूथपा°, Ck as in text (for यूथपश्रेष्ठा) —^f) D9 वीराश्च (for वीराश्च) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 ते चाप्य (M4 धीराश्चा) जन-यन्सुतान्, Ñ V1 2 4 B3 4 D10 ते (V1 om, submetric) यूथेषु महाबला, V3 तेषु तेषु महाबला, B1 यूथेषु महाबला, B2 यूथेषु च महाबला, D11 नेतारोऽन्ये वनौकसा, D13 श्रेष्ठा युधि महाबला, Cg k t as in text (for °)

18 °) T3 ऋक्षवरा Ś1 D1-3 5 7 9 12 अन्येर्कशक्रयो पुत्रौ (Ś1 °त्रान्, D2.3 5 °त्रा), Ñ V B D10 11 13 M4 ऋक्षरजं तु (D13 च) तत्रान्य (V2-4 D11.13 M4 °न्ये with hiatus) Cm g t as in text (for °) —T1 missing from सहस्रश up to सुग्री in 19^a —^b) Cm अवतस्थु, Ct उप° (as in text) Ñ V B D10 11 13 वनौकस. (for सहस्रश) —D11 repeats 18^{ab} as in D1 —^c) V1 प्राविध्य, V4 D2 °विधाश्च (for नानाविधाञ्) V4 चैव, D11 लोकान् (for शैलान्). —^d) V4 दमजिरे, D4 वि°, D7 व° (for च भेजिरे) D14 T2 G4 M3 भेजिरे काननानि च (by transp) —After 18, M4 ins 1. 2 of 504*.

अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।

अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८

सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।

आतरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

19 M4 reads 19 after 17^{cd}. T1 missing up to सुग्री (cf v1 18) —^a) D12 om च D2 reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीवं सूर्यपुत्रं च (by transp) —^b) V1 इन्द्र- (for शक्र-) D2 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19^{ab}, D13 ins 503* —M2 missing from तस्थु up to ह in 19^d on a damaged fol —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 च (for ते) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तेषु सर्वे (for सर्व एव) V1 B3 (marg) महीश्वराः Dt D6 8 सर्वे च हरियूथपा —After 19, Ś1 D1-3 5 7 11-13 (D11.13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निशम्य सर्वं विहितं शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरञ्जसा ययौ
दिदक्षुरिक्ष्वाकुसुत सुरेश्वर ।

[(1 1) D3 °* ग्रीव- —(1 2) D2 12 निशम्य Ś1 D13 विदित, D12 विदित (sic) (for विहित) D2 श °क्रतु —(1 3) D1-3 7 °लोका, D11 निशम्य° (for मनुष्यलोके) D2 [अ]याद (for ययौ) —(1 4) Ś1 D13 °कुल, D1 ऐक्ष्वाकु (for ऐक्ष्वाकुसुत). D11 रवे°, D13 स्वरे° (both sic) (for सुरेश्वर)]

On the other hand, B1 4 Dt D4 6 8 9 13 (after 19^{ab}) 14 S Cg t ins

503* नल नील हनूमन्तमन्याश्च हरियूथपान् ।

[S (except T1 3) नलं D13 चैव (for नील) D4 अन्यान्य- (sic), D9 चा° (for अन्याश्च) D9 M3 °पुगवान्, M4 हरियू* (for हरियूथपान्) B4 सुशेण च तयैव च (for the post half)]

Dt D4 6 8 9 14 S Cg t cont, Cr m ins 1 5-6, Ch l. 3-6 after 19

504* ते तादृश्यं बलसपन्ना सर्वे युद्धविशारदा ।
विचरन्तोऽर्दयन्दर्पात्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ।
ताश्च सर्वान्महाबाहुर्वाली विपुलविक्रम ।
जुगोप भुजवीर्येण ऋक्षगोपुच्छवानरान् ।
तैरियं प्रयिची शूरैः सपर्वतवनार्णवा । [5]
कीर्णा विविधसस्यानैर्नानान्यञ्जनलक्षणे ।

[(1 1) M2 °* ह्यं-, M4 ये चान्ये (for ते तादृश्यं) M3 -वेग°, M4 °सयुक्ता (for -बलसपन्ना) D9 बुद्धि- (for युद्ध-) —After 1. 1, M4 reads 1 2 of 500* —(1 2) M4 om 1 2 here and ins after 18 Dt D6 8 M2 °सवान्, D9 [S] दयेदर्पान् (sic) (for सद्यन्दर्पात्) M4 निगृक्षीयुश्च ये दर्पात् (for the prior half) —T1 missing from 1 3 up to ऋ in the post. half of 1 4 on a damaged fol —(1 3) Dt D6 8

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकार्यै-
महाबलैर्वानरयूथपालैः ।

बभूव भूर्भूमिशरीररूपैः
समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।

प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३

G 1 16
B 1 18
L 1 11

महाबलो (for ताक्ष सर्वान्) D₉ °बाहून्वल्- (sic) (for महाबाहु-
वली) M₃ repeats विपुल —(1 4) M₄ ऋक्षवानरकिन्नरान् (for
the post half) —(1 5) G₄ -वनाण्ये —(1 6) D₉ विलाष-
(sic) (for विविध-) D₉ -लक्षणव्यजनै (by transp)]

20 Ś1 D1-3 5 7 12 om 20 —^a) D13 तन् (for तैर्) V2
-वृन्दानि च, B4 -तुल्याचल-, D13 -वृन्दावलि- (for -वृन्दाचल-)
Dt D₆ 8 9 -कूटसनिमैर्, D₄ 14 S -कूट(M₄ -शृग)कल्पैर्,
D11 -तुल्यविग्रहैर् (for -तुल्यकार्यैर्) —^b) Dt D₆ 8 M₄ Ct
-यूथपाधिपैः (M₄ °चलै.), D₄ 9 G1 -यूथपैश्च, T₃ -यूथपाग्र्यै
(for -यूथपालै) —^c) V₄ lacuna for four letters after
व in बभूव V₃ बभूवतुर् (for °भूर) D₉ भूमिश्च°, D11
भूर्भूमिधरानु°, D13 भूमिः स°, Cr mg t as in text (for
भूर्भूमिशरीररूपै) —T₁ damaged for °. —^d) V₃ °तौ,
D11 समाद्य* (sic) (for समावृता) B₄ *म- (for राम-).
M₄ -भूतै (for -हेतो) —After 20, D11 13 ins 502*.

Colophon Kāṇḍa name Ś1 Ñ₂ D1 10 om T1
damaged, V B D11 आदि°, D₃ अयोध्या° —Sarga name
Ś1 Ñ V1 3 4 B₂-4 D1 3 5 7 9-13 वानरोत्पत्ति, V₂ देवजन्म,
B1 ऋक्षवानरोत्पत्ति, D₂ वानरासि, D13 * * * त्पत्ति —
Sarga no (figures, words of both) Ś1 Ñ₁ V1 4
D₃ 5 12 13 om, Ñ₂ B D10 11 20, V₂ 22, V₃ 19, D1 7 15,
D₂ as in text, D₈ S (except M₃ 4) सप्तदश., Dt
D₄ 6 14 M₃ 4 सप्तदश. 17, D₉ विंशति 20 —After colo-
phon, D10 concludes with इति कुशलवयोराख्याने प्रथमेद्वि
वर्तमानकथाप्रसंगे समाप्त, G1 2 4 M₂ श्रीरामाय नमः, G₃
श्रीमते रामानुजाय नमः

17

Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M₄ transp Sarga 16
and 514*, the substitute passage of 52 lines for st
1-21 in this Sarga In addition to the subst 514*
Ś1 D1-3 5 7 12 13 (1 1-4 are omitted in these MSS
except D13) read (var) st 1, 2^{cd}, 6, 8^{ab}, 9^{ab}
(D7 om) and 10 also in their proper place after
transposing 10 after 2^{cd} and 8^{ab} after 9^{ab}

1 T₂ begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —^a) Ś1 D1-5 7
9 12 14 T₃ G₂-4 M1-3 निर्वृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text)
T₂ sup ln तु —^b) M₃ वाजि-, Cg k t as in text (for
हय-) T₁ damaged for त्मन in महात्मन —^c) D1 तत्र
(for प्रति-) Dt D₆ 8 [अ]मरा (for सुरा) Ś1 D1-3 5 7 12 13
भाग, G1 (before corr) लाभान् गान् (sic) (for भागान्)
2 Cf v L 1 and 21 —^c) D₉ पुरं (for पुरीं) —^d)
T₁ missing from व in 2^d to त्त in 3° on a damaged
fol D₃ -वा * न (for -वाहन)

3 Cf v l 1 and 21 T₁ damaged up to मुदिता
in ° (cf v.l 2) —^a) G1 3 यथावत् (for °हृ) —^b) Dt
D₆ 8 च (for वै) —After 3, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except
M₄) Cg k t ins

505* श्रीमता गच्छतां तेषां स्वपुराणि पुरात्तत ।

बलानि राज्ञा शुभ्राणि प्रहृष्टानि चकाशिरै ।

[Cr m do not comm —(1 1) T₁ missing (for
तेषां) Dt D₆ 8 स्वगृहाणि Dt पु * त्, T₃ सम (for पुरात्)
M₃ तदा (for तत)]

G 1 16 11
B 1 18 5-
L 1 11 41

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।

4 Cf v l 1 and 21 —^a) T3 गते तु —^b) D14 T1 3
G4 M1.3 तदा, G2 तथा (for पुन) —T1 damaged from
रीं in 4^c to शृ in 5^b. —^c) G2 M1 पुरं (for पुरीं) —^d)
D14 T2 3 G2.4 M1-3 °त्तमं, G1 3 द्विजर्पभ, Cg k t द्विजोत्तमान्
(as in text)

5 Cf v l. 1 and 21 T1 damaged up to शृ in 5^b
(cf v l 4) —^a) G1 प्रविवेश (for प्रययौ) —^c) Dt D6 8
G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 वै, M2 °थ) (hyper-
metric) Ck अनुगम्यमान इत्यृष्यशृङ्गविशेषणम् । अपरं
गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम् । Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्य-
शृङ्गः । C —After 5, Dt D4 6 8-10 (D10 om l 1-3 and
ins l 4-7 after l 19 of 514*) 14 S (except M4)
Cr m g k t (Cr m comm on l 4-7, Ck comm on l
1 and 4-7) ins :

506* एवं विसृज्य तान्सर्वान्राजा संपूर्णमानस ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समासे तु ऋतूना पदं समत्ययु ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तियौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्तोत्रसंस्थेषु पञ्चसु । [5]
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(1 1) T3 संपूज्य (for विसृज्य). —(1 2) G2 उवाच
(for उवास) D9 विचिन्तयेत् —T1 damaged from तु in l.
3 to नावमिके in l 4 —(1 3) D6 9 समत्ययु (for समत्ययु).
T3 M3 पदमत्ययात् (M3 °गात्) —(1 4) M2 तु (for च)
D9 दशमे (for द्वादशे) —(1 5) G4 M2 स्तोत्र- (for स्तोत्र-).
—(1 7) G1 प्रोद्यमानं D9 -लोकैर् (for -लोक-)]

6 Cf v l 1 and 21 —^b) D4 वीर्य-, G1-3 M1 3 Cg
सर्व- (for दिव्य-) S1 D1-3 5 7 12.13 राजर्षिवर (S1 °रिव) ल-
(D12 °लर metathesis) क्षण (S1 °णै). —T1 damaged
from हा in 6^c to मि in 7^b —^c) Dt °गा, D6 * भागं
(for महाभागं) S1 D1-3 5 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्तदर्थं (S1
°र्थं) हि. —^d) Dt D6 8 9 G1 M2 ऐक्ष्वाकु- (sic), G3 Cg k
ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु-) D4 इक्ष्वाकुलवर्द्धनं, T3 सर्व-
समुदितं गुणै (cf 8^d) Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य
नन्दनम् । दाण्डिनायनेत्यादिना उकारलोप C —After 6, Dt
D6 8 M3 ins .

यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

507* लोहिताक्षं महाबाहुं रक्तोष्ठं दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तस्य (for रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l 1 and 21 —^b) T3 कैकेय्या S1 D1-3 5
7 12 13 कैकेयी जनयामास भरत धर्मवत्सल

9 Cf v l. 1 and 21 —^b) M3 सुपुत्रे (for [अ]
जनयत्) S1 D1-3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1
damaged from 9^c to मी in l 1 of 508* —^c) D4.9
transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9, Dt D4 6 8 9 14
S (except M4) Cr m g k t ins .

508* पुण्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधी ।
सार्धं जातौ तु सौमित्रौ कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(1 1) T2 (before corr) पुण्य- Dt जातस्म (sic) (for
जातस्तु) —(1 2) D6 (before corr as above) Ck सार्ध-
(for सार्धे) Dt D9 G2 जाते (sic), G1 जातस् (for जातौ)
D4 9 M2 च (for तु) G1 सौमित्रि, G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर-
(for कुलीरे)]

10 Cf v l 1 and 21. —^a) S1 D1-3 5 7 12.13 तस्य,
T1 2 राज-; Cm g t as in text (for राज) —^c) S1 Dt
D4 6 8 13 अनुरूपाश्च, Cg k t as in text (for [S] अनुरूपाश्च)
—^d) T3 रुचा (for रुच्या) S1 D1-3 5 7 12.13 लोकपालोपमा
(S1 °मैर्) गुणै, D9 चत्वारो वासवोपमा Cm g k t as in
text (for ^d) —After 10, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4)
Cg k t ins :

509* जगु कलं च गन्धर्वा नचतुश्चाप्सरोगणा ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टिश्च खाद्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः ।
रथ्याश्च जनसयाधा नटनर्तकसकुला । [5]
गायकैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरै ।
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विता ।
प्रदेयाश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तं गोधनानि सहस्रश ।

[(1 1) D4 9 जगुर्गणपनयो (for the prior half). T1
damaged from रो in l 1 to च in l 3 —(1 2) Dt
D6 8 Ct च खाद्युता, M2 पपात ह (for च खाद्युता). —(1 3)
T3 च- (for च) —(1 4) G2 नटनर्तक- (sic) —(1 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।

बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य आतुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९

G 1 19
B 1 18
L 1 14

D₆ 8 9 (before corr as above) G₂ 3 M₁ 2 Cg k t गायकैश्च
(for गायकैश्च) D₄ निनादिन्यो (for विराविण्यो) Dt D₆ 8
Cg k t वादनैश्च, D₉ वाहकैश्च (for वादकैश्च) —D₉ 14 T₁ 2 G
M₁-3 om 1 6 —(1 6) D₄ reads तत्र in marg
—(1 7) D₉ अदेय (for प्रदेयाश्च) T₃ ततो (for ददौ) —(1
8) T₁ damaged from जे up to तथा in 11⁶]

11 Cf v l 1 and 21 T₁ missing up to तथा in ⁶
(cf v l 509*) —⁶ T₃ सोहकर्म (sic) (for नामकर्म)
—^a M₃ कैकयी- (for कैकयी-)

12 Cf v l 1 and 21 —^a D₆ 9 14 सौमित्र, G₄ Ck
सौमित्रि T₁ 2 G₄ M₂ लक्ष्मण (for °णम्) M₃ ज्येष्ठ (for
इति) Cg cites ^a as in text —⁶ D₄ शत्रुघ्न ः पर —^a)
Dt D₄ 6 8 9 T₃ G₁ 3 M₂ Ct कुरुते (for कृतवांस्) D₄
(before corr) तथा (for तदा) —After 12^a, Dt D₄ 6
8 9 14 S (except M₄) Cg k t ins

510* ब्राह्मणान्मोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणानां च रत्नौघममित बहु ।

[(1 2) D₆ आददद्, D₉ 14 T₁ 2 G₁ 3 4 M₂ 3 अ (D₉ प्र)
ददाद्, T₃ स ददौ, G₂ M₁ अदाच्च G₂ M₁ तु (for च) G₂
रत्नौघम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt D₆ 8 अमल (for अमित) D₉
रत्न बहुधन तदा (for the post. half)]

—^c) D₄ क्रम-, Cr m k as in text (for -क्रिया-) —⁷)
T₃ M₂ Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v l 1 and 21 —^a) T₂ (after corr sec
m) ज्येष्ठो (as in text) —⁶) M₁ (before corr) प्रभु.,
Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v l 1 and 21 —^a) D₁₄ (after corr sec
m as in text) देव- (for वेद-) —⁶) D₉ G₄ सर्व- (for
सर्वे) D₄ पौर- (for लोक-) T₃ °लोकविशारदा, Cr g cite ⁶
as in text —^c) D₄ T₂ 3 Ck °पपन्नाश्च, D₉ तु ज्ञानस°, G₁
M₃ ज्ञानौघस°, Ct as in text (for ज्ञानोपसंपन्ना) —^a)
T₂ सर्वे (for सर्वे)

15 Cf v l 1 and 21 —After 15^a, Dt D₄ 6 8 9 14
S (except M₄) ins (Cg k t comm on l 1 and 2)

511* इष्ट सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु समत ।
धनुर्वेदे च निरत पितु शुश्रूषणे रत ।

[(1 1) M₃ जगत (for लोकस्य) D₄ सुधांशुर् (for शशाङ्क)
G₂ repeats from the post half of l 1 up to स्कन्धे,
after 16^a —After l. 2, D₄ ins श्रीमते रामानुजाय नम
—(1 3) D₄ T₃ repeat l 3 after 17^a M₂ damaged
for ध in धनुर्वेदे G₂ निरता (sic) D₄ (second time) 14
T₁ 3 G₂ 4 M₁-3 पितु- (for पितु) T₃ शिश्रूषणे, G₃ शिश्रूषणे
(sic) (for शुश्रूषणे) G₂ रता (sic) (for रत)]
—^c) G₄ बाल्य-, Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v l 1 and 21 —After 16^a, G₂ repeats
from the post. half of l 1 to स्कन्धे in l 2 of 511*
—^c) D₄ Cr सर्वे, Cm g k as in text (for सर्व-) —^a)
G₄ lacuna after श

17 Cf v l 1 and 21 —After 17^a, D₄ T₃ repeat
l 3 of 511* —^c) D₉ (before corr) भवते यन्विना निद्रां
—^a) T₂ पुरुषोत्त* —⁷) T₂ (after corr sec m)
अश्नाति (as in text)

18 Cf v l 1 and 21 M₃ repeats 18 after 19
—^c) Dt D₆ 8 9 M₂ 3 (second time) अथ, T₂ G₄ तथा,
Cg as in text (for तदा) M₃ (second time) याति, Cg
as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v l 1 and 21 D₄ transp 19 and 20 —⁶)
D₁₄ T₁ 2 G₁ 4 M₂ 3 हित, T₃ [अ]वि°, Cg k t as in text
(for हि स) —^c) D₉ 14 प्रियतमो, Cm g °तरो (as in
text) —^a) T₃ चापि (for चासीत्) G₁ 4 तदा, Cg t as
in text (for तथा) —After 19, M₃ repeats 18 and
thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहित श्रीमान्पुरस्ताद्भरतोऽभवत् ।
नित्य सर्वेऽनुरक्ताश्च पितर तोषयन्ति ते ।

G 1 19 19
B 1 18 33
L 1 14 15

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
हीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v. l. 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —^d)
T2 3 G1 4 M3 दशरथ- —^d) M3 देवैर्नारायणो यथा, Ck as
in text (for ^d)

21 ^a) D4 सदा, T1 2 G4 यथा, Cg as in text
(for यदा) M3 transp 21^b and 21^d —^b) D9, 14 T2
G2 4 M1 सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —^c) D4 T3
G1 3 4 M1-3 श्रीमन्तः, Cg as in text (for हीमन्त)
—^d) D14 (after corr sec m) सर्वज्ञा (as in text)
D4 9 T1 2 G2 M3 दीर्घदर्शना (G2 M3 °न. [sic]), Cg
as in text. —After 21, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4)
ins (Cg k comm on l 1-3, Ct on l 3)

513* तेषामेवंप्रभावाना सर्वेषा दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रताः ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(1 1) G1 तेषामेव च पुत्राणा (for the prior half) D14
दीप्ति°, G1 दीर्घदर्शना (for दीप्ततेजसाम्) —(1 2) G2 तथा
(for पिता) D9 G1 ब्रह्म- (for ब्रह्मा) —(1 3) G2 मानुष-
(for मनुज-) —(1 4) D9 T3 G1 3 पितु (for पितृ-) T3
-परा (for -रता) M2 damaged for ध in धनुर्वेदे]
—For 1-21, S1 N V B D1-3 5 7 10-13 M4 (for S1
D1-3 5 7 12 13 cf. v l 1) subst and read before Sarga
16, while D9 ins after the passage no 3 in App 1.

514* (1 ^{ab}) समाप्तेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1 ^{cd}) हविर्भागानवाप्येष्टाक्षरमुर्देवा यथागतम् ।
(3) { ऋषयश्च महात्मान प्रतिजग्मु सुपूजिताः ।
राजानश्चैव ये तत्र क्रतावास्समागताः ।
(2 ^{ab}) समाप्तदीक्षानियमं पत्नीगणसमन्वितः । [5]
सप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहन ।
(4 ^{cd}) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon

तत् कालेन महता ऋष्यशृङ्ग सुपूजितः ।
(5 ^{ab}) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृतात्मभिः । [10]
(5 ^{cd}) अन्वीयमानो राजा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राजापि धर्मेण तदा रक्षयन्नुनयै प्रजा ।
इक्ष्वाकुवंशज श्रीमान्दीप्तयाप्यायित श्रिया ।
यशसा रक्षयँल्लोकान्कृतात्मा सर्वधर्मवित् ।
धर्मेमेव च सत्यं च संपश्यँल्लोकाविते फलम् । [15]
तिस्रो महिष्यस्तास्तस्य राजर्षेरभवन्पुरा ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्सरसां समा ।
कौशल्या सदृशी तत्र कैकेयी चाभवच्छुभा ।
सुमित्रा चामदेवस्य बभूव करणी सुता ।
तासां प्रजज्ञिरे पुत्राश्चत्वारोऽमिततेजसः । [20]

रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।

तेषां ज्येष्ठ महाबाहुं वीरमप्रतिमौजसम् ।

(6 ^{ab}) कौशल्याजनयद्राम विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।

(7 ^{ab}) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।

(7 ^{cd}) अदितिर्देवराजेन यथा बलनिघातिना । [25]

(9 ^{ab}) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।

दृढभक्ती महोत्साहौ रामस्यानवमौ गुणैः ।

(9 ^{cd}) तावप्यास्ता चतुर्भागौ विष्णो संपिण्डितातुभौ ।

चतुर्भास्य यस्यार्धमेवैकं पादशोऽवदात् ।

(8 ^{ab}) भरतो नाम कैकेय्या पुत्र सत्यपराक्रम । [30]

साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागं सर्वे समुदितो गुणैः ।

ते दीप्तयशस सर्वे महेष्वासा नरर्षभा ।

अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदा ।

(20 ^{ab}) स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथो वृत ।

(20 ^{cd}) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः । [35]

(13 ^{ab}) तेषां केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकर पितु ।

(13 ^{cd}) बभूव भूयो भूताना स्वयम्भूरिव धर्मतः ।

(21 ^{ab}) ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ।

(21 ^{cd}) सर्वशास्त्रार्थविदुषो हीमन्त सत्यवादिन ।

(14 ^{ab}) आसन्वेदविदः शूरा सर्वे शास्त्रार्थकोविदा । [40]

(14 ^{cd}) श्रीमन्त कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणैः ।

(15 ^{ab}) तेषामतियशा लोके राम सत्यपराक्रमः ।

(15 ^{cd}) वाल्यात्प्रभृति च त्रिगुणो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धन ।

(16 ^{ab}) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।

(16 ^{cd}) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेश्वरोऽप्यरिसूदनः । [45]

(17 ^{ab}) लक्ष्मणो लक्ष्मणोपेतो रामस्य रिपुघातिन ।

(17 ^{cd}) मृष्टमन्त्रमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ।

प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु तं विना ।

(18 ^{ab}) यदा ह्यमुपारूढो मृगया याति राघव ।

(18 ^{cd}) तदैव पृष्ठतोऽन्वेति सधनु पथि पालयन् । [50]

(19 ^{ab}) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मण ।

(19 ^{cd}) प्राणैर्वहुमतो नित्य तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins see below S1 D1-3 5 7 9 12 om 1 1-4
—(1 1) D13 समाप्तौ V4 B4 D13 तु, D11 च (for अ) M4
क्रमात् (for क्रतौ) V1 -वेधे (sic) (for -मेधे) B3 M4
महाक्रतौ, B4 महाश्रुते (for यथाक्रमम्) —(1 2) M4 [अ] द्रयान
(for [इ] द्रान्) D11 हविर्भागेन सतुष्टा (for the prior half)
D13 देवा जग्मुर् (by transp) N2 थायगतं (metathesis),
B1 °क्रमं (for यथागतम्) —(1 3) V1 स (for च) N2
प्रपूजिता, M4 यथाक्रमं —(1 4) V4 सजान (for राजानम्)-
N1 च च°, V3 ते च ये चैव, M4 च प्रतिययुर् (for चैव ये तत्र)
V2 क्रतोरारान्, V4 हूतारारान् (sic), B1 क्रतावस्य, M4 ये तत्रास्त्
(for क्रतावासन्) . —After 1 4, N V B D10 11 13 ins a
passage of 14 lines given in App I no 3, while S1

D1-3 5 7 9 12 ins after 487* (I 15 28). —M4 om 1 5-8 —(1 5) D13 गज (for गण) —(1 6) N1 V1 D11 स प्रहृष्टमना, N2 प्रसहृष्टमना D9 transp भूत्वा and राजा N2 V3 B1 4 D1 10 तथा (for तदा) —D11 om 1 7-8 —(1 7) V4 वेधेव, D1-3 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु) V4 वर- (for वल-) —(1 8) D13 आविवेश V1 पुर (for पुरी) N2 V4 B3 D10 द्विर्धमान्, D1-3 7 9 द्विजोत्तम —After 1 8 (D11 after 1 6), all (except M4) read colophon [—Sarga name D11 om S1 D5 9 12 पायसोत्पत्ति, N V B1-3 D10 राजस(N2 V1 B3 D10 om स)प्रेषण, B4 D13 स (B4 राजपुर)प्रवेशन, D1-3 7 पायसप्र(D2 om प्र)विभागो —Sarga no (figures, words or both) S1 N1 V1 4 B1 4 D3 12 om both N2 B2 3 D10 16, V2 18, V3 15, D1 12, D5 7 11, D2 द्वादश, D13 षोडश, D9 11 षोडश 16]—Before 1 9, D13 ins ref सत्त उ° —(1 9) N V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 कालस्य महत् (D11 ता) (for कालेन महता) N V2 प्रपूजित, V4 प्रतापवान्, B2 स पूजित, B4 समुत्सुक, D9 स्म पूजित —V2 om 1 10-11 —(1 10) N V1 3 4 B D10 13 प्रययौ शातया (by transp) N1 मर्वे, N2 सर्व- (for सार्ध) S1 कृताजलि (for कृतात्मनि) —For subst see below —M4 om 1 11 —(1 11) D5 आनीयमानो D11 राजा (for राज्ञा) D13 च (for चै) V4 सान्नपात्रेण, D13 मानुषे-द्रेण (for सानुयात्रेण) —After 1 11, all the above MSS ins a passage of 127 lines given in App 1 (no 4.) —N V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf v 1 1 124 and 127 of App 1 no 4) om 1 12-15 B2 om 1 12-14 B3 reads 1 12-15 in marg —(1 12) S1 D5 12 13 स चचा(D13 का)रोत्तम धर्म (for the prior half) D7 नु नयै, D9 अनुयै, D13 सुनय (sic) (for सुनयै) D2 प्रजाश्च रजयन्नयै (for the post half) —(1 13) B3 4 D9 राजवशस्य, D1 राजवश स, D2 3 7 वश(D3 श) विपुल (D2 राजान) (for वशज श्रीमान्) D1 3 7 9 [आ]प्यायन्, D2 व्यापयन् (for [आ]प्यायित) B3 4 दीप्ता प्रोद्धहन्(B3 प्रावर्धयत्) श्रिय (for the post half) —After 1 13, D11 reads 1 127 of App I no 4 —D11 om 1 14 —(1 14) D2 नत- (for कृत-) B3 धर्मसत्यविद्, B4 सत्यधर्मविद् —B2 reads 1 15 in marg —(1 15) D9 हि सत्याश (for च सत्य च) B3 स प°, D9 पश्यति (for सपश्यम्). D11 जीविन (for जीविते) —(1 16) S1 D5 11 12 राज्ञो वै, B1 3 °स्तत्र, D1-3 7 9 13 राजर्षेर्; M4 तस्यैव (for तास्तस्य). M4 तदा (for पुरा) S1 D1-3 5 7 9 11-13 बभूवुस्तस्य भीमत (for the post half). —(1 17) B4 शीलवलो (for गुणवलो) D5 [अ]नुरु *श्च. B1 M4 [अ]प्सरस समा (M4 सोपमा) S1 D1-3 5 7 9 12 चारुप्रो (D2 7 प्रौ)ष्ठपदोप(D7 च)मा (for the post. half) —(1 18) V1 तस्य, B1 चैव; M4 तासा (for तत्र) D1-3 5 7 9 11 12 स(D12 ता)दृशी त(D11 चा)त्र (D9 °स्य) कौशल्या (by transp.). V2 पुरा, V3 तदा (for शुभा). —(1 19) V1 lacuna up to च, V3 राम°, D11 चापि° (for वामदेवस्य) B2

तरुणी, M4 वत्सला (for वभूव) V2-4 B3 (m also) D1 M4 तरुणी, B2 चामवत्; D11 रमणी (for करणी) V1 lacuna, V2 4 B3 (m also) D11 M4 शुभा, D9 (m) यथा (before corr as above) (for सुता) —After 1 19, D10 ins 1 4-7 of 506* —D2 3 om 1 20-21 —(1 20) S1 D1 5 7 9 11 12 M4 ततोस्य, V2 °स, V3 तेषा° (for तासां प्र-) S1 V3 D5 7 12 °विक्रमा, D11 13 °सा, M4 लोकविश्रुता (for समिततेजस) —D13 om 1 21-24 —(1 21) S1 D1 5 7 9 शशुम्ना D11 12 च महाबला (for देवरूपिण) S1 D1 5 7 9 भरत(D5 °ः)श्च महाबल (D5 °त्मन) (for the post half) —B4 om from 1 22 (partially) up to the prior half of 1 2 of 519* —(1 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) N V B1-3 D10 M4 जन्मतेजो-गुणज्येष्ठ (V2 3 B3 [m also] श्रेष्ठ) (for the prior half) N V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for वीरम्) —B3 om 1 23-25 —(1 23) D2 [अ]जन *द्राम —(1 24) M4 सा देवी (for कौशल्या) D3 7 transp कौशल्या and शुशुमे तेन D3 7 सुपुत्रे-णामितौजसा (for the post half) —(1 25) N V B1-3 D10 13 M4 यथाधिपेन(N2 देवेन, M4 वरेण)देवानाम् (= 7° in M4) (for the prior half). D1 बलिनिपातिना, D3 7 9 11 बलवि(D11 वज्रनि)पातिना N V B1-3 D10 13 M4 अदितिर्वज्र-पाणिना (= 7°) (for the post half) —For ins see below —V1 reads 1 26-28 after 522* —(1 26) D7 repeats 1 26 after 1 31 N V B1 2 4 D10 13 M4 तथा, B3 तदा (for अथ) D7(both times) 9 11 जनितौ तौ सुमित्रया (= 9° as in S1), M4 सुमित्रायामजायता (for the post half) —(1 27) V1-3 B2 दृढमत्तौ, M4 दृढमत्ति- N B3 D10 महात्मानौ, V3 मेहेष्वासौ (for महोत्साहौ) S1 D1-3 5 7 9 11 13 उत्तमौ दृढमत्तौ(D12 °क्ता)ना (D2 3 7 9 11 तौ) (for the prior half) N2 B3 D10 °स्यावरजौ, V1 °स्य नाथमौ, V2 °स्यानरसौ(sic), V3 °स्यानुवशौ, V4 °स्यानुपमौ, B1 °स्यानवमैर्, B4 °स्याव *जैर् (for रामस्यानवमौ) D11 बलवीर्यसमन्वितौ (for the post half) —(1 28) D1-3 7 9 तावास्ता तु (D2 3 7 च) B1 om (hapl) from चतुर्भागी up to एव in 521* M4 चतुर्भागाद् V2 संपिष्टिताच्छुभौ. D9 गुणै (for उभौ) —(1 29) D1-3 7 9 11 एकैक D1 12 [अ]दधात्, D9 ददौ (for ददत्) —For subst see below —(1 30) D2 ना * (for नाम) S1 D1-3 5 7 9 11 12 जष्टे (for पुत्र) V3 शक्र°, D2 3 7 म(D3 प्र [sic])ल प्रतिश्रव, D10 मत्त्व°, D12 सात्व्य° (for सत्यपराक्रम) —For ins see below —M4 om 1 31-33, D9 om 31-32, N V B D10 13 om 1 31 —(1 31) D3 स वै (for सर्वे) —After 1 31, D7 repeats 1 26 —(1 32) B3 प्र-, D13 उद्- (for ते) N1 तेजस, N2 B3 4 D10 मनस (for यशम) N2 सर्व-, D5 * वै (for सर्वे) D3 7 नराधिपा, D5 12 महर्षमा (sic) (for नरर्षमा) —(1 33) V B1 D10 आपूर-यतस्ते (V4 °स्तत, D10 °ततते ditto), D2 3 7 आपूरयन्(D2 पूरयत्)पितु D1 कामास्तान्, D9 वै कामान् (for ते कामान्) D2 3 7 सर्वे (D2 °वै-) (for पितुर्). B2 D2 3 7 13 परायणा (for विशारदा) —(1 34) N2 B2-4 D10 13 repeat, while

M4 reads l 34 after l 2 of 532* \tilde{N} V B D10 13 (all except \tilde{N} 1 V B1, both times) नृप (for वृत्) D11 om l 35-37 —(l 35) D2 परम ~ V3 D1 3 7 वेदैरिव (D3 °रपि), D9 देवरपि —For l 35, M4 subst 533*. —M4 om l 36 —(l 36) D7 ज्येष्ठो, D13 [आ]ख्यातो (for श्रेष्ठो) \tilde{N} V B D10 13 लोक(\tilde{N} 1 * °)हिते रत, D2 °कर प्रभु, D3 7 रविकर प्रभु (D3 °प्रभ) (for रविकर पितु) —(l 37) D2 12 धर्मवित् (for धर्मेत्) —For subst see below — \tilde{N} V B D10 M4 om l 38-42, D13 38-41 D11 reads l 38-41 after l 8 of 532* —(l 38) D1 नय-, D2 दया-, D3 यज्ञ-, D11 [अ]भवन्, D12 सदा (for यदा) D3 -दान- (for ज्ञान-). D2 9 दीर्घदर्शना —(l 39) D1 -[अ]ख- (for -[अ]वं-). D2 धीमत (for धीमन्त) —(l 40) D5 7 9 11 सर्व- (for सर्वे) D1 सर्वाख-, D2 3 7 धर्मार्थ-, D11 सर्वार्थ- (for शास्त्रार्थ-) —(l 41) D9 हीमत (for श्रीमन्त) D2 5 कृ * विद्याश्च D5 सर्वे (for सर्वे) D7 प्र° (for समुदिता) —For ins see below —D11 om l 42 —(l 42) = I 76 I3^{ab} D13 reads l 42 after 525* D5 12 -प्रयो, D7 -वशी (for -यज्ञा) —For ins see below —(l 43) D1 3 7 °हि, D2 प्राबल्यात्प्रमृति, D9 बाल्यात्तु प्रमृति (for बाल्यात्प्रमृति च) \tilde{N} V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 त (V1 2 4 B1 3 तद्)भक्त्ये, V3 सरक्तो, B2 [अ]नुगतो (for च स्निग्धो) D10 प्रीतिवर्धन —(l 44) D3 स चा°, D7 स चामिरूप, D9 °मो (for सर्वामिराम) \tilde{N} V B D10 13 M4 प्रजामि (V2 °याति) राम धर्मात्मा, D1 ध्रुव सर्वानुरूपेण (for the prior half) V3 प्रीतो (for भ्राता). V4 आत्मज, D12 अग्रज (sic) (for अग्रजम्) —(l 45) \tilde{N} V B D10 13 M4 सोपि, D7 11 सर्व- (for स च) D5 °करस्, D9 प्रियाप्रियस् (for प्रियतरस्) V4 तेषां (for तस्य) D5 प्राणि°, M4 प्राणैरपि (for प्राणेभ्योऽपि) \tilde{S} 1 °मर्दन, \tilde{N} V B D10 13 M4 परतप, D11 [अ]हि° (for [अ]रिचङ्गन) —V4 D2 om l 46 —For subst see below —(l 47) \tilde{N} 1 V B1 D5 11 12 मिष्टम् (D5 °*)न्नम् \tilde{N} V B D10 13 M4 तथा भोगान्, D1 उपासीनम्, D11 न चाश्रानि (for उपानीतम्) M4 नाश्रानि (for अश्रानि) B3 (before corr. as above) M4 स (for न) D11 न हि रामश्च त विना (for the post half) — \tilde{N} 1 V B1 4 M4 om l 48 —(l 48) \tilde{S} 1 D5 11 12 तस्य (for चास्य) D2 वदिता (sic) (for त विना) —For subst see below —(l 50) D1 तदानीं (for तदैव) D1-3 7 9 परि- (for पथि) —For subst see below —(l 51) \tilde{S} 1 D2 °स्य च, \tilde{N} V B1-3 D10 13 रामस्येव (\tilde{N} °स्यैव, V1 °स्यापि)हि, B4 यथा रामस्य (for राववस्येव). M4 लक्ष्मणस्यावरोनुज (for the post. half) —For ins see below —(l 52) \tilde{N} V B D10 13 M4 प्राणं प्रियतरो (V3 °मो)भ्राता (for the prior half) D3 तस्या M4 च (for न) V3 transp तस्यापि and स D9 तदा (for तथा) D1 भवेत्, M4 [ए]व स (for [अ] भवत्) —For ins see below]

—Before l 1, D3 7 ins

515* विस्तरेण पुनर्जन्म रामस्य भरतस्य च ।
लक्ष्मणदाबुद्धयोश्चैव शृणुष्व त्व यथातथम् ।

[(1 2) D3 °वय (for यथातथम्)]

—For l 9-10, M4 subst (for V1 2 B2 see App I no 4)

516* ऋष्यशृङ्गश्च निर्वर्त्य क्रतुं राज्ञामिषूजित ।
जगाम शान्तया सार्धं पुनरेव यथागतम् ।

—Thereafter M4 reads App I no 4 from l 114
—After l 25, \tilde{S} 1 B2 (first two lines only) D1-3 5 7 9 11 (after 519*) 12 ins

517* स हि देवैः सगन्धर्वैर्याचितश्च महात्मनि ।
पुत्रत्व गच्छ विष्णो वै कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ।
रावणस्येह रौद्रस्य वधार्थं तु दुरात्मन ।
विष्णु स हि महाभाग सुराणां शत्रुमर्दन ।
स हि वीर्योपपन्नश्च शीलवान्गुणवानपि । [5]
वभूव मानवे लोके गुणैर्दशरथाधिक ।

[(1 1) B2 सर्व-, D2 5 7 सह (for स हि) D9 च (for स-) D5 पावितश्च, D12 याचि°श्च B2 D1-3 7 9 महर्षिभि (for महात्मनि) —(1 2) B2 D1-3 7 9 विष्णो पुत्रत्वमेहीति (for the prior half) —For ins see below —(1 3) D1-3 7 9 वधार्थाय, D11 °च, D12 धर्मार्थं हि (for वधार्थं तु) —D3 7 om. l 4 —(1 4) D1 5 9 11 12 विष्णुर्हि स (by transp) (D9 तु-) (for विष्णु स हि) D2 कृष्ण विष्णो महाभाग (for the prior half) D5 शत्रुदर्शन —(1 5) D2 12 ह (for हि) D1-3 7 9 शील- (for वीर्य-) D11 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च (cf I 1 2°) (for the prior half) D1-3 7 9 11 वीर्य° (for शीलवान्) —(1 6) D2 9 मानुषे, D5 12 मानवैर् (D12 °वो) (for मानवे) D12 लोकैर् (for लोके) D11 रामो (for गुणैर्)]

—After l 2 of 517*, B2 ins

518* राज्ञो दशरथस्याशु भार्यासु तिसृषु प्रभो ।

On the other hand, \tilde{N} V B (B2 cont, B4 ins after l 22) D10 11 13 M4 ins after l 25

519* भवाय स हि लोकानां रावणस्य वधाय च ।
विष्णोर्वीर्यार्धितो जज्ञे रामो राजीवलोचन ।
तेजोवीर्याधिकं शूर श्रीमान्गुणगणाकर ।
वभूवानवमश्चैव शक्राद्विष्णोश्च पौरुषे ।

[—B4 om up to the prior half of l 2 —(1 1) V3 विभवाय (for भवाय न) D11 13 सर्व- (for स हि) V1 B1 M4 देवानां (for लोकानां) —(1 2) \tilde{N} 2 B3 D10 विष्णु- (for विष्णोर्) V1 वीर्योद्धतोद्धवो (hypermetric), V3 °न्वितो, B1 वीर्योद्धतो (for वीर्यार्धितो) B4 °मो (for रामो) —For ins see below —(1 3) B1 missing after वीर्या up to शूर V3 देव (for शूर) V1 धीमान्, B4 रामो (for श्रीमान्) D13 श्रीमान् शूरो (by transp) V1-3 -गुणाकर —(1 4) V1-3 D11 [अ]नुपमश्च, V4 B1 [अ]नवरश्च, B4 [अ]नतरश्च (for [अ] नवमश्च) B1 पौरुषे M4 शक्रविष्णुममो बले (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 517*

—After l 2 of 519*, B3 ins

520* येन वै विनिहन्तव्यो रावणो राक्षसेश्वर ।

—For l 29, N̄ V B D10 13 M4 subst, while Ś1 (m) ins after l 29

521* एक एव चतुर्भागादपरस्मादजायत ।

[B1 om, B4 एकत्र च (for एक एव) B4 अपरपरस्माद् (by ditto)]

—After l 30, N̄ V B D10 11 M4 ins

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रख्यातबलविक्रम ।

[D11 सुशील (for महात्मा) M4 -पौरुष (for -विक्रम)]

—Then V1 reads l 26-28, while M4 cont

523* तेषामतिगुणै सर्वै श्रीमाल्लोकहिते रत ।

—For l 37, N̄ V B D10 13 M4 subst

524* स्वयभूरिव देवानां सर्वेषा समदर्शन ।

[M4 भूताना (for देवानां) B4 M4 प्रिय- (for सम-)]

—After l 41, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 (D13 after 532*) ins

525* अथ राजा यथाकालं राजवर्यसुता शुभा ।

सर्वेषामावहृद्भार्यास्तुल्यलक्षणवर्चस ।

जनकश्चशुरो राजा रामस्य भरतस्य च ।

कुशध्वजसुताभ्या च सुमित्रानन्दनौ पती ।

[(1 1) D12 राज्ञो (for राजा) D2 3 7 दशरथो (for यथाकाल) D7 राजान्वय-, D9 12 राजवीर्य- (D12 °वर्ग) D9 सुता (for शुभा) —(1 2) Ś1 D5 अभवद्, D12 भगवन् (sic), D13 अकरोद् (for आवहद्) —(1 3) D9 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य) —(1 4) D2 3 7 वै (for च)]

—Thereafter D13 reads l 42 of 514*.

—After l 42, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 ins

526* स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तर ।

तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।

देवतामि समारूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ।

प्रिया तु सीता रामस्य दारा प्रियकृता इति ।

गुणै रूपगुणैश्चापि पुन प्रियतरामवत् ।

भर्ता तु तस्या द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।

अनाख्यातमपि व्यक्तमाचष्ट हृदय प्रियम् ।

[5]

[1 1, 2-3, 4-5 and 6-7 = I 76 13^{ca}, 17, 15 (var) and 16 respy —(1 2) D3 illeg for ण in विशेषेण —(1 3) D3 स्वरूपे (hypermetric) —(1 4) Ś1 लोकस्य, D3 illeg for स्य in रामस्य D3 अति, D7 अपि, D13 इव (for इति) —(1 5) D2 3 7 [ए]व (for [अ] पि) —(1 6) D2 तस्माद् (for तस्या) D9 पर्यवर्तते (for परिवर्तते) —(1 7) D13 अमि- (for अपि) D1-3 7 आचष्टे. D1-3 5 7 13 हृदय- (for हृदय) D7 -प्रिया (for प्रिय)]

—Thereafter D13 cont 531*.

—For l 46, N̄ V1-3 B D10 13 M4 subst .

527* लक्ष्मीर्वाल्लक्ष्मणो आतुर्ज्यैष्ठ्यारिविधातिनः ।

[V2 D13 आता (for आतुर्) B3 (m also) 4 -निपातिन, M4 -नि° (for -विधातिन) V2 आतुर्ज्यैष्ठ्य पाणिन (for the post half)]

—For l 48, N̄2 B2 3 D10 13 subst .

528* न विन्दति रतिं चैव मुहूर्तमपि त विना ।

[B2 चापि (for चैव) D13 नाविन्दत रतिं कापि (for the prior half)]

—For l 49-50, N̄ V B D10 13 M4 subst .

529* मृगयामथवान्यत्र यान्त राममनुवत ।

लक्ष्मणोऽपि जगामैनं धनुरादाय पृष्ठत ।

[(1 1) V2 3 B1 °च, M4 चापि न (for अथवा) M4 याति (for यान्त) —(1 2) D13 M4 [अ]नु- (for सपि) V4 [अ] थ, M4 [ए]व (for [ए]न) D13 आधाय (for आदाय)]

—After l 51, B3 ins

530* अनुरक्तश्च भक्तश्च सतत नात्र सशयः ।

—After l 52, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 (after 526*) ins

531* स तु कैकयराजेन स्नेहाच्च प्रेषितैर्हयै ।

अहोपनीतो धर्मात्मा नीतः स्वनगर प्रति ।

कृतदारा कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृद्गणाः ।

शुश्रूषमाणा पितर वर्तन्ते स्म नरोत्तमा ।

रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहून्तृन् ।

[5]

मनश्च तद्गतं तस्य तस्या स हृदये स्थित ।

तया स राजर्षिवरामिकामया

समीयिवानुत्तमराजकन्यया ।

अतीव रामः शुश्रूषेऽमिरामया

विभु श्रिया शक्र इवामराधिप ।

[10]

colophon

[1 3-4, 5-6 and 7-10 = I 76 12, 14 and 18 respy. D13 om 1 1-2 —(1 1) D1 कैकय-, D7 9 कैकय- (for कैकय-) D1-3 7 स-, D9 [अ]नु- (for च) —(1 2) Ś1 D1 व्यहो°, D3 7 अथो° (for अहोपनीतो) —(1 3) Ś1 °स्ताश्च (for कृतास्त्राश्च) D3 7 सधना D1 सु- (for स-) D7 12 -गुणा (for -गणा) —(1 4) D1-3 7 वर्तयतो (D1 °ति), D5 12 13 वर्तते ते (D12 *), D9 व्यवर्तते D1-3 7 9 नरर्षभा —(1 5) D1 रामस्य (sic), D2 3 7 रामस्तु, D9 राम स D3 व*न् (for बहून्) —(1 6) D5 तस्या (for तस्या) D1-3 7 9 तस्याश्च (D1 °स्य) हृदि सस्थित (D9 स हृदि स्थित) (for the post half) —(1 7) D3 9 तथा (for तया) D1-3 7 9 -वरोमिकाम (D1 °म्य)या —(1 8) D2 सनेयवानुत्तर- (sic), D3 5 7 9 12 13 समे° (for समीयिवानुत्तम-) D2 om (hapl ?) 1 9 and 10 —(1 9) D3 7 निरामय (for ऽमिरामया) —(1 10) D1 3 7 9 read शशीव पूर्णो दिवि दक्ष (D3 7 देव)कन्यया.]

—Thereafter all the above MSS (except D7 12) read an addl colophon [—Sarga name Ś1 D1-3 5 9 13

G I 21 I
B I 18 37
L I 16 5

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।

चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सवान्धवः ॥ २२

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —Sarga no (figures, words or both) Ś1 D3 5 13 om both D1 14, D2 पंचदशम, D9 both (19), while Ñ V B D10 11.13 M4 ins after 1 52

532* ते ख्यातयशस सर्वे परस्परहिते रता ।
तुष्टिमुत्पादयचक्रुः पितुर्विनयपौरुषैः ।
तेषां ध्वज इवालक्ष्यो रामो रतिकर पितुः ।
प्रजामिरामश्च भृश बभूव सहजैर्गुणैः ।
गुणैरेवामिरामैः स रञ्जयामास हि प्रजा । [5]
राम इत्यभिहित्यातं नाम तस्य तथा कृतम् ।
व्रतोपनयनादींश्च यथाकालं नराधिप ।
कारयामास संस्कारान्तेषां वेदविधानतः ।
ते हि वेदविद सर्वे सर्वशास्त्रार्थकोविदा ।
हीमन्तश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणैः । [10]
स्वगुणै रञ्जयामासु सर्वे तेऽतिमनोहरा ।
पौरजानपदाश्चैव बन्धूनन्यानशेषतः ।
colophon

[(1 1) D11 वि- (for ते) D13 -हितैषिण (for -हिते रता) — (1 2) V3 °चक्रे, V4 D13 °यामासु, B4 उ०° (for उत्पादय-चक्रुः) V3 वचन- (for विनय-) —After 1 2, Ñ2 B2-4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) 1 34 of 514* —For ins see below —D11 om 1 3-4 —(1 3) Cf 12^{ab} V1 [अ]लभ्यो, D13 [अ]क्षोभ्यो (for [अ]लक्ष्यो) —For the post half of the post half of 1 36 of 514* V4 हित- (for रति-) Ñ2 B3 (B3 m as above) 4 D10 पर (for पितुः) —(1 4) V3 4 -राम, M4 -रक्तश्च (for -रामश्च) V3 4 सु- (for च) V2 भूता (sic) (for भृश) —(1 5) V4 B1 D11 [अ] मिराम V1 3 4 च (for स) M4 गुणामिरक्तैर्गुणैर्भिरु (for the prior half) M4 transp the post half of 1 5 and the post half of 1 6 (var) तदा for तथा V1 स, V2 B2.3 वै (for हि) —(1 6) V1 M4 -विख्यातो, V4 -राख्यान (sic) (for -विख्यात) M4 transp the post half of 1 5 and the post half of 1 6 D13 तत (for तथा) —After 1 6, M4 reads 1 9-10 —(1 8) B4 कारयामास M4 सर्वान् (for तेषां) —After 1 8, V1 reads 1 12 —After 1 8, D11 reads 1 38-41 of 514* —D11 om 1 9-10 —For 1 9-10 cf 1 40-41 of 514* —(1 9) cf 1 40 of 514* V1 न (for ते) M4 वेदविदुष (for हि वेदविद) V4 °शास्त्रविशारदा, D13 M4 सर्वे शास्त्रस्य° (D13 शब्दार्थे) (for the post half) —(1 10) cf 1 17 20^b for the post half V2 श्रीमत्तश्च (for हीमन्तश्च) V1 प्र- (for च) D13 विनेतार (for विनीताश्च) Ñ2 V1.2 B2-4 D10 सर्वे (for सर्वे) M4 ते सर्वे मुदिता (for सर्वे समुदिता) B1 मुनि (sic) (for गुणैः) —(1 11) V4 सु- (for स्व-) V1 सर्वत्रेति-, V4 (with hiatus) °अति-, B3 °तेभि-, B4 °प्यति-, D11 13 °जाति- (for सर्वे तेषां) M4 -मनो-

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।

अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

है —After 1 11, V1 B4 read colophon For v1 see below —B4 om 1 12 V1 reads 1 12 after 1 8 —(1 12) Ñ2 B1-3 D10 वन्धूश्च, V1 2 बहूश्च (for वन्धून्) M4 अपि (for अन्यान्) V1 2 B1 2 M4 विशेषतः (for अशेषतः)]

Thereafter D13 ins 525*, while Ñ V2-4 B1-3 D10 M4 read addl colophon [All except V4 read Sarga name as in D13 (cf v1 531*) —Sarga name V4 दशरथपुत्रजननं —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 19, V2 21, V3 18] —After the repetition of 1 34 of 514* following 1 2 of 532*, Ñ2 B2-4 D10 13 ins, while M4 subst for 1 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षाद्यजापति ।
[B4 वृतो (for बभौ) B2 साक्षादेव, B4 वृत् ° (for वृत साक्षात्)]
On the other hand, D11 ins after 1 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्विरन्वि[तो]
महायशा शत्रुविनाशनोद्य[तै] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
वेदैश्चतुर्भि कमलासनो यथा ।

—Thereafter D11 reads colophon as in B3 (cf v1 532*)

Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 which transpose Sarga 16 (Vānarotpatti) and 514* (the substitute for st 1-21 of Sarga 17, Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvāmītrāgamana) from st 22

22 V1 om 22-27 —^b) G4 दारक्रिया G2 प्रति (sic) (for प्रति) —For 22, B3 subst

535* भार्याश्चिन्तयतस्तेषां पुत्राणां तस्य धीमत ।
मनोगतायाश्चिन्ताया स्तुपार्थं मन्त्रिभि सह ।
B3 cont, Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 ins after 22, 536*

23 °) Ś1 B3 D1-3 5 7.11-13 चिन्तयत कार्यं (B3 कन्या), Cm g as in text (for चिन्तयमानस्य) —^b) Ś1 D6 11-13 ऋषिः; D9 (after corr) °मिस्तु, Ck as in text (for मन्त्रिमध्ये) —^c) D9 G4 M3 अभ्यागच्छन् —^d) D9 T3 M2 -श्रुति (for -मुनि) —For 22-23, Ñ V2-4 B1 2 4 D10 M4 subst, Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 ins after 22 (subst. 1 8 for 23^{cd} reading it after 23^{ab}), V1 ins 1 1 and 2 only before 30, while B3 cont after 535*

536* एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्र इति श्रुत ।
महर्षिरभ्ययाद्रष्टुमयोध्याया नराधिपम् ।
तस्य यज्ञो हि रक्षोमिस्तत्रा विलुलुपे किल ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
 शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुधुः ।
 संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
 ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।

प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायैक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
 प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
 स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
 प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८

G 1 21
B 1 18
L 1 16

मायावीर्यबलोन्मत्तैर्धर्मकामस्य धीमत ।
 रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत्स पार्थिवम् । [5]
 न हि शक्तोऽयमिदमेतन्मम स मुनिं क्रतुम् ।
 ततस्तेषां विनाशार्थमुद्यतः स तपोनिधि ।
 विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्यगात्पुरीम् ।

[No comm — (1 1) D₃ एतस्मिन्नितरे (hypermetric).
 D₁ स्मृत, D₃ M₄ श्रुति (for श्रुत) D₂ 3 7 विश्वामित्रोति (D₃
 °वेष् [sic], D₇ °त्रोथ) विश्रुत (for the post half) — (1 2)
 D₁ अभयो (sic), D₂ अभ्याद् (for अभ्याद्) D₁₋₃ 7 9 त
 (D₉ ता) मयोध्या (for अयोध्यायां) — V₁ om 1 3-7 — (1
 3) Ś₁ D₁ 3 5 7 9 12 [अ]थ, V₃ D₂ तु, D₁₁ [अ]पि (for हि)
 D₅ सदा (for तदा) B₁ वै°, D₁₁ वित्युपे (sic) (for विलुपे)
 — (1 4) V₂ B₁ महा- (for माया-) V₃ -बलोन्मत्तैर्, B₁ -मदो°,
 D₁₂ -वयो° (for -बलोन्मत्तैर्) D₂ दर्प° (sic), D₁₂ °* (for
 धर्मकामस्य) — (1 5) V₂ रक्षार्थं Ś₁ D₅ 12 इच्छामि (sic),
 V₃ इच्छेत्, B₁ इच्छति, B₄ D₉ M₄ इच्छन्त, D₂ 3 इच्छथ (sic),
 D₁₁ ऐच्छत् * (for ऐच्छत्) — (1 6) V₃ 4 स (for न) V₂
 च, V₄ om (for हि) Ś₁ शक्तो हि, B₄ शक्यो हि (for शक्नोति)
 B₂ विघ्नेन (after corr in m. as above) (for [अ]विघ्नेन)
 Ś₁ D₅ 11 12 स समाप्तु (by transp), Ñ V₂ 4 B₁₋₃ D₁ 3 7 9 10
 तमाप्तु स (D₃ सु-), D₁₃ त सप्राप्तु (for समाप्तु स) Ś₁ V₄
 D₅ 11 12 महाक्रतु (V₄ °मुनि) — Ñ V₂ 4 B₁ om 1. 7
 — (1 7) M₄ अतस् (for ततस्) Ś₁ D₅ 11 12 विनाशाय (D₁₂
 with hiatus), Ñ₂ B₃ (m also as above) D₁₀ 13 वधार्थ
 स, B₄ वधार्थाय, M₄ विधानार्थम् (for विनाशार्थम्) Ś₁ चोद्यतस्
 (for उद्यत) Ñ₂ B₃ 4 D₁₀ 13 च (for स) B₃ (m also)
 -धन (for -निधि) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 तप्तो° (D₁₁ °सां)
 (for स तपोनिधि) — Ñ V₂ 4 B₁ om 1 8 — (1 8) B₃ 4
 अयोध्याम् Ś₁ अगमत्, Ñ₂ B₃ 3 D₁ 10 13 M₄ अभ्यात्]

24 V₁ om 24 (cf v l 22) —^b) Ñ V₂ 3 B D₁₀ 13
 दृष्ट्वा द्वा स्थान्, V₄ दृष्ट्वा च तान्, D₃ °रा * क्षान् (for द्वाराध्य-
 क्षान्) Ś₁ स (for ह) —^c) T₃ प्राप्य (for प्राप्तं) —^d)
 D₃ कौशिक, M₂ ° (for कौशिक) D₄ 9 T₃ M₃ गाधि (M₃
 inf lin also °थ) नंदन (for गाधिन सुतम्) — For
 24^{cd}, Ñ V₂ 4 B D₁₀ 13 M₄ subst

537* राज्ञ आवेदयध्व मा सप्राप्त गाधिन सुतम् ।

[V₂ B₁ 2 D₁₀ M₄ राज्ञे (with hiatus), D₁₃ राज्ञश्च (for
 राज्ञ) V₃ निवे°, V₄ D₁₃ चावे° (for आवेदयध्व) V₄ हि (for

मा) V₃ सु- (for स-) B₄ गाधिनदन, M₄ गाधि° (for गाधिन
 सुतम्)].

25 V₁ om 25 (cf v l 22) —^a) D₉ 14 T₁ 2
 G₂ 4 M₁₋₃ त्रासाद् (for तस्य) Ś₁ Ñ V₂ 3 B D₁₋₃ 5 7
 10-13 M₄ तस्य तद् (Ñ₁ V₂ 3 B₁ 2 4 D₁₃ M₄ ते) वचनं
 श्रुत्वा, V₄ ते तस्य वचनं श्रुत्वा —^b) Dt D₄ 6 8 9 T₃
 M₂ 3 (inf lin as in text) राज्ञो, Ct as in text
 (for राज-) V₂ प्रविश्य च (for प्रदुद्रुधु) — D₂ om
 25^c—26^d —^c) V₄ °नयना, T₂ सभ्रात°, Ck °मानस, Ct as
 in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ₂ V₂ 4 B (B₄ as in text
 also) D₁₀ 13 शीघ्र (for सर्वे) —^d) Ś₁ D₁ 3 5 7 12 नोदिता
 (for चोदिता) Ñ V₂ 4 B D₁₀ 13 विश्वामित्रानुकीर्तनात्.
 Cg as in text (for ^d)

26 V₁ om 26, D₂ om 26^{ab} (cf v l 22 and 25
 resp) —^a) Ñ V₂ 4 B D₉ 10 13 M₄ गत्वा च (for ते
 गत्वा) V₃ राजभवन ते (hypermetric) —^b) Ś₁ D₁ 3-
 5 7 11 12 °तत (D₄ °था), Ñ V₂ 4 B D₁₀ 13 M₄ महामुनिं
 (for ऋषिं तदा) —^c) D₁₋₃ 7 निवेदयामासुर —^d) D₄
 (before corr) 14 T Cg [ऐ]क्ष्वा°, Ck t as in text (for
 [इ]क्ष्वाकवे) D₉ (with hiatus) राज्ञे ऐक्ष्वाकवे Ś₁ D₁-
 3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म (D₃ 7 °वर्णि) दर्शिन (D₃ °र्शन), Ñ V₂ 4
 B D₁₀ 13 M₄ नृपाय प्रणता (V₂ °ति) स्थिता. — After 26,
 B₃ ins

538* शीघ्रमागम्यतां राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य स । (sic)

27 V₁ om 27 (cf v l 22) D₁ reads 27 on marg
 —^{ab}) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś₁ D₁₋₃ 5
 7 11 12 सोपाध्याय सबाधव (for °) Ñ V₂ 4 B D₁₀ 13 M₄
 ततो राजा दशरथ सामात्य सपुरोहित —^c) Ś₁ D₅ 11 12
 नृपतिर्, D₁₋₃ (after corr) 7 तमृषि (for सहृष्टो) Ñ V₂ 4
 B D₁₀ 13 M₄ प्रत्यु (D₁₃ अभ्यु) द्ययौ (V₂ °द्वम्य) मुनिं (B₂
 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं) द्रष्टु —^d) M₂ ब्रह्मा * * *

28 ^a) D₉ त (for स) D₄ T₃ दृष्ट्वा प्र- (for स दृष्ट्वा).
 D₃ ज्वलि, D₅ [आ]कुलित (for ज्वलित). Ś₁ D₁₋₃ 5 7
 11 12 लक्ष्म्या, Dt lacuna after दी (for दीप्त्या) —^b) Ś₁
 D₁₋₃ 5 7 11 12 भीत (D₁ तत) स्तमृषिमागतं M₄ subst 1 1 of
 539* with v l [आ]ह for स, for 28^{ab}, then om 28^c—
 34^d —^d) G₂ 3 M₁ 3 समुपाहरत्, Cr m g k t as in text
 (for उपहारयत्) D₁₋₃ 7 स्वयमर्घ्य (D₂ °वर्घ) न्य (D₁ 2 नि
 [sic]) वेदयत्, M₃ ततोऽर्घ्यमुपाहरत्.

G. I 21-9
B I 18 44
L I 16 17

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चान्वयं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।

29 M4 om 29 (cf v l 28) —^a) Ś1 D1 2 7 11 12 राज्ञश्च (D11 °स्तद्), D3 5 राज्ञः स (by transp), T3 ततोऽज्ञः (sic) (for स राज्ञः). D1-3 12 [अ]र्घ्यं, D5 [अ]र्घ्यं (for [अ]र्घ्यं) —^a) D9 प्रियं (for [अ]न्वयं) —^a) D9 सुधार्मिक, G2 °पः (for नराधिपम्)

In V1 some fol. in the original MS might have been either misplaced or injured, and consequently the sequence of the st (including the star-passages from 539* to 543*) is confused. Their sequence in the MS is 30 (om ^a), 541*, 31, 542* (l. 1), 543*, 539* and 542* (l. 2-5) —For 28-29, N̄ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst, while Ś1 D1-3 5 7 11 12 (Ś1 D5 11 12 subst l. 2 for 28^a) ins l. 2-3 after 28 and subst l. 4 for 29^a reading it after 29^a.

539* त दृष्ट्वा स तदा राजा तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलिं स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तेन प्रत्युद्गम्य स्वयं तदा ।
कुशलानामयं प्रीतः पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 11 12 om l. 1 —(l. 1) N̄2 V1 B3 (m as above) °य, D10 °प्य (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B2 [उ]द्योतित-प्रभ (V1 °भु), B3 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l. 2) N̄ V4 B1 2 4 D13 प्रा(N̄ प्र [sic])णमत्, B3 प्रणमेत् (sic) (for प्रणम्य) B2 प्राञ्जलि, D5 चाजलिर् (for प्राञ्जलि) Ś1 D1-3 5 7 11 12 भूत्वा, B2 कृत्वा (for स्थित्वा) V2 D13 चास्य, B2 D2 3 7 12 चापि, D11 त्वाभि- (for चाभि-) D2 5 7 °णा (for -प्रदक्षिणम्) —(l. 3) N̄2 V3 D2 5 13 राजा, B4 मुनि (for राज्ञा) V2 राजा प्रपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युद्गम्य V1 ऋषि (for स्वयं) D13 तथा (for तदा) —(l. 4) V2 स कुशलानामय (for कुशलानामय) V1 cont l. 2-5 of 542*]

—After 29, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k.t (Cr comm on l. 4, Cm l. 3 and 4, Ct l. 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत्सुधार्मिक ।
अपि ते संनता सर्वे सामन्तरिपवो जिता ।
दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D9 om l. 1-2, while D14 T1 2 G4 M3 om l. 2 —(l. 2) M2 पर्यपृ *त् (for पर्यपृच्छत्) —(l. 3) Dt सर्व (for सर्वे) Dt D4 6 T M1-3 सामता, D9 समताद् (for सामन्त-) D9 (before corr) विजयो, T3 [अ]रिपदो (for -रिपवो) —(l. 4) D4 9 T1 3 G M1 3 चापि (for चैव) D4 तत् (for ते)]

ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

30 M4 om 30 (cf v l 28) —Before 30, V1 ins l. 1-2 of 536* (cf v l 22) —^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 Ct वसिष्ठेन, N̄2 V3 4 B2 D10 13 वसिष्ठश्च, Cm g k as in text (for वसिष्ठ च). Ś1 D5 12 सहागम्य (D5 °ख), Cg k t as in text (for समागम्य) —^a) Ś1 N̄ V B D1 5 10 12 13 ग्रहस(B3 °सह metathesis)न्, D2 3 7.11 ग्रहस्य (for कुशल) V4 B1 2 °सत्तम (for मुनिपुंगव) Ctp वसिष्ठश्च समागम्य ग्रहसन्मुनिपुंगव । यथाहं पूजयित्वैनं पप्रच्छ कुशलं तदा । इति क्वचित्पाठः । तत्र पूर्वं मां स्पर्धमानोऽपि मद्राजसनिधावागत इति हासः । C —^a) D14 T1 2 G2 M3 3 चान्यान्, Ck as in text (for च तान्) —^a) Dt D6 8 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30^a, Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 10-13 subst

541* यथाहं चार्चयित्वैनं पप्रच्छानामय तत ।
ततो यथाहं मन्योन्यं पूजयित्वा समेल च ।

[(l. 1) Ś1 D1 2 5 13 यथार्थ (D1 °र्व, D2 °हि), D3 7 यज्ञार्थ (D3 °र्ह), D11 तथाहं (for यथाहं) Ś1 अर्चयश्चेत्, N̄2 B3 D3 7 10 पूज°, V4 °यामास, D5 12 चा(D12 वा)र्चयश्चेत्, D13 अर्च° (for चार्चयित्वैनं) —(l. 2) Ś1 D5 7 12 13 यथार्थम् Ś1 D5 12 अन्येन (for अन्योन्य) V1 प्रयत्नत (for समेल च)]

31 M4 om 31 (cf v l 28) —^a) N̄1 V2-4 B1 3 D13 सर्वे ते (by transp) T3 °सा (for -मनसस्य) Ś1 V1 D1-3 5 7 11 12 सर्वे ग्रहष्टमनसो. —^a) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 10-13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने. —^a) Ś1 N̄ V B D1-3 5 7 10-13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र), Dt D6 8 °स्तेन, G1 3 पूरत° (sic) (for पूजितास्तत्र) —^a) M2 damaged from दु to य D2 °क्रम (for यथार्हत) —After 31, Ś1 N̄ V (V1 l. 2-5 after 539*) B D1-3 5 7 10-13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महामना ।
पाद्यमर्घ्यं च गां चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चितं च ततो राजा विश्वामित्रमभापत ।
प्राञ्जलिं प्रणतो वाक्यमिदं प्रीतमना हव । [5]

[No comment —(l. 1) Ś1 D5 12 ते तस्मै, D3 7 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D2 om (hapl.) from the post half of l. 2 to the prior half of l. 4 —(l. 2) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महायशा, V2 4 D13 महामना (V4 °त्मने, D13 °त्मना [sic]) (for महामना) —(l. 3) V4 D5 12 अर्घं (for अर्घ्य) V1 om first च Ś1 D5 11 12 °तथा गा च, V3 B1 पाद्यार्घ्यं(B1 °र्घं) चैव गां चैव(B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२
यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
ग्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।

(for the prior half). —(1 4) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अर्चयित्वा, D10 ° (for अर्चित च) V1 तदा (for ततो) —(1 5) Ś1 B2 D1-3 5 7 11 12 प्रयतो (for प्रणतो) B1 D1 भूत्वा (for वाक्यम्) B1 D1 वाक्य, B2 इति (for इदं) Ñ3 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तदा (for इव)]
—After L 1, V1 ins

543* वसिष्ठ प्रत्युवाचेदं राज्ञा(मा)नयनं तदा ।

—Thereafter cont 539* (subst for 28-29)

32 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 32 (for M4 cf v1 28) —^b) D9 -श्रुति (for -मुनिम्) —^d) M3 हृष्टं, Cmg k t as in text (for हृष्टम्) D9 अप्यपूजयन्

33 M4 om 33 (cf v1 28) —^a) G4 संप्राप्ते. — D7 om (hapl) 33^b up to the prior half of 544*. D2 reads ^b after the prior half of 544* (read after 33^{cd}) and ^{cd} after its post half —^b) Ś1 D2.3 5 11 12 अवर्षके (D2 3 °ति), Cg k t as in text (for अनूदके) Ñ V B D1 10 13 यथाकाले (V1 2 °ला)मि(B3 वि)व(V2 D13 °म)र्षणं —^c) B1 यदा, D5 यश्चा- (sic) (for यथा) D1-3 -दारेभ्यः, D5 11.12 -नारीभ्यः (D11 °पु) (for -दारेषु). Ś1 यथेष्टधनसंपर्क —^d) Dt repeats (erroneously) न्माप्रज D2 °वत्ता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10 13 [अ] भिकाक्षित, Dt D6 8 °वै, D4 9 14 S (except M4) प्रशस्यते (T2 °वै), D5 11 12 °ह (for [अ]प्रजस्य च) ✽ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य । ✽ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text) —After 33^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins

544* यथेष्टितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा ।

[No comm D7 om the prior half (see above) D1 5 तथा (for यथा) D2 reads the post half after 33^{cd} and the prior half after 33^{cd} For the post half cf 33^f (as in Ñ)]

—^c) D13 प्राण° (sic), T3 प्रणष्ट*, M2 प्रभ्रष्टस्य, Cmg k प्रण°, Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T3 यदा (for यथा) V4 B1 D10 लाभम्, D1 3 7 लामे, D5 T3 लोभो, Ck as in text (for लाभो) —^f) Ś1 D1-3 5 7 12 भवेद्धर्म- (D1 2.7 °द्धर्मो, D3 °द्धर्मो [sic]) (for यथा हर्षो) Ś1 Dt D1-3 5-8 11 12 T1 G1 3 4 M2.3 Ck t महोदय, T3 महोदये, Cg as in text (for महोदये) Ñ V B D10 13 हृष्ट (V1 मित्र, D13

तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३
कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।

पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४

[S]हृष्ट)स्यागमनं यथा —After 33^{cd}, Ś1 D1-3 (D2 1 1 only) 5 7 11 12 ins

545* हर्षानन्दकरं मेऽद्य तथाभ्यागमनं तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभः स्यान्मृतस्य पुनरागमः ।
ब्रह्मलोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment —(1 1) Ś1 यथानदोत्तर, D2 कर्पा° (sic), D5 11.12 °नदोत्तर (for हर्षानन्दकर) D3 एव (for मेऽद्य) D2 3 7 तव (for तथा) Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात् D2 3 7 मुने (for तव) —(1 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्ने) D1 transp स्वप्ने and यथा D5 यथा- (for यथार्थ-) D3 7 यथा महार्थ- लाभ स्यात् (for the prior half) D11 स्वर्गात्तस्य च जीवित (for the post. half) —(1 3) D3 ब्रह्मलोक- (for ब्रह्मलोक-) D1.3 7 यद्वच्च, D11 न कस्य (by transp) (for कस्य न)]

—Thereafter D1 reads 1 1 of 551* with v1 नृणां for मम, and repeats it there. —For 33^{gh}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

546* मुने तवागमस्तद्वत्सत्यमेतद्वीमि ते ।

[D2 सर्वम् (for सत्यम्) D5 11 एव (for एतद्) D5 12 ब्रवीम्यह, D11 ब्रवी* ते]

—Thereafter Ś1 reads 550*

On the other hand, Ñ V B D10 13 subst for 33^{gh}

547* परमानन्दकं मन्ये तथाद्य तव दर्शनम् ।

[D13 मनसा (for परमा-) V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads 1 1 of 551*

34 M4 om 34^{cd} (cf v1 28) —^a) D4 9 Ck किं च, M2 **, Cmg t as in text (for कं च) —^b) T1 °त, M2 °ता (sic), M3 °र्षत, Cm as in text (for हर्षित) —For 34^{cd}, Ś1 D1-3 7 subst

548* कश्च ते परम काम किमुपे करवाण्यहम् ।

,while Ñ V B D10 13 subst

549* कस्तेऽभिलपित काम किं करोमि प्रदाधि माम् ।

On the other hand, D5 11 12 subst, while Ś1 ins after 546*

550* यथामिलपित कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकांक्षितम् ।

[D11 यच्च (for यथा)]

—G1 3 transp 34^{cd} and 34^{ef} —^c) V3 4 पात्री° (V4 °त्रे), M3 प्राप्त°, Cg k t as in text (for पात्रभूतो) D4 9

G 1 21
B 1 18
L 1 16

G 1 21 18
B 1 18 54
L 1 16 28

पूर्व राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रमः ।

ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५

तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।

शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६

T₃ हि (for ऽसि) Ñ₁ नो, G₂ ते (for मे) —^a) Dt D₆ 8 मानद, M₃ धार्मिक (for धार्मिक) Ñ₁ Ñ₁ V B D₅ 10-13 चिरस्या (V₄ °म)भ्याग (V₄ °*)तोतिथि (D₁₃ स्थिति. [sic]), D₁₋₃ 7 प्राप्त परमधार्मिक —Ñ₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ read 34^{ef} (including 551*, 552*) after 555*. —^f) D₂ तु, T₂ sup *lm sec m* (for च) —After 34, Ñ₁ B₂ (1 1 only after 547*) D₁₋₃ 5 7 11 12 ins

551* गङ्गाजलामिपेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम ।
तथा तवागमे विप्र परमप्रीतिमानहम् ।

[No comm D₁ reads 1 1 after 545*, repeating it here —(1 2) D₁ सत्य, D₆ यथा (for तथा) D₁₁ पर- (for परम-) D₁ °मावह, D₂ °वानह, D₃ °मा °ह (for -प्रीतिमानहम्)]
,while Ñ₁ V B D₁₀ 13 M₄ ins after 34 (for Ñ₁ D₁ etc cf v l. 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च ।

[No comm V₄ [अ]द्यागत (for [अ]भ्यागत) B₁ प्रतिपूज्य च (hypermetric) D₁₃ प्रतिगृह्यामिपूज्य च (for the post half)]

On the other hand, Dt D₆ 8 T₂ M₃ ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रमद्राक्ष सुप्रभाता निशा मम ।

[No comm]

35 M₄ om 35^{ab} —^a) D₁₋₃ 7 पूज्यो, D₆ पूर्व- (for पूर्व) —For 35^{ab}, Ñ₁ Ñ₁ V B D₅ 10-13 subst.

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।

[V₂ D₁₃ त्वं राजर्षिकुले जातस् (for the prior half) V₃ विपमैस् (for नियमैस्)]

—^c) Ñ₂ B₁ 3 (m also as in text) D₇ 10 महर्षि°, D₁₄ °स्तम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M₃ °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —^d) D₁₋₃ 7 बहुशो, G₁ 3 तपसा (for बहुधा) M₄ मम (for मया) Ñ₁ Ñ₁ V B D₅ 10-13 तस्मात्पूज्य (B₂ °प्रिय)तमोसि (V₃ °हि) मे —After 35, Ñ₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमन मतम् ।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने ।

[No comm. —(1 1) V₂ ततोधिक, D₁₂ साक्षादि* (for साक्षादिव) V₄ ब्रह्मणो ~, M₄ ब्रह्ममेतद् (for ब्रह्मणो मे) B₂ तवाभा°, D₆ °गमनात्, D₁₂ त-भ्या°, M₄ अवाप्या° (for तवाभ्यागमन). D₁ महत्; D₅ कृत, D₁₁ प्रभो (for मतम्) —(1 2) V₄ पूतोमि-, B₄ प्रीतोस्मि, D₁₀ यतोस्मि (for पूतोऽस्मि).

ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।

इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७

कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।

कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

Ñ₁ D₁₋₃ 7 11 M₄ [अ]स्मि (for च). D₁₀ [अ]द्य, M₄ [अ]पि (for [अ]मि-). D₁₁ तवाभ्या* चामन्मुने (sic) (for the post half).]
—Thereafter, Ñ₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ read 34^{ef} (cf v l. 34).

36 Ñ₁ V B D₁₀ 13 om 36 —^a) Dt D₆ 8 कभूद्, D₇ इम, Cr m g k t as in text (for इदं). D₁ एतत्तदद्भुत (for तदद्भुतमिदं) Ñ₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 M₄ Cg ब्रह्मन् (for विप्र) —^b) M₄ त्वन्मैत्रं (for पवित्र) D₁ Cr पावन, Ct as in text (for परमं) D₁₁ शुभ, T₃ भुवि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for ^b) —D₃ om (hapl) from तश्चाहं in ^c up to ग in the prior half of 552* —^c) D₉ कुरुक्षेत्र-, M₄ शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र-) —^d) Ñ₁ D₁ 2 5 7 11 12 M₄ संदर्शनेन वै (D₂ च, M₄ ह) —After 36, Ñ₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 ins 552* —Thereafter D₁ cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम ।

37 ^a) T₂ यं, Cm g t as in text (for यत्) —^b) Dt प्रति in marg —^c) Dt D₈ T₁ G₄ M₂ त्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थ-) —For 37, Ñ₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 subst .

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव ।

कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुमृश मम ।

[(1 1) Ñ₁ तेन (for येन) V₂ 3 B₄ D₁₃ वार्थेन (B₄ °च) (for चार्थेन) Ñ₂ V₄ B₃ 4 पुगव, B₂ D₁₃ सत्तम (for पुगव) —(1 2) Ñ₂ कृत्यम् (for कृतम्) V₃ सर्वमेतत्कृत विद्धि (for the prior half) Ñ₁ D₁ 2 5 7 9 11 12 मान्योसि हि, V₃ B₁ °सि त्व, D₃ मा मान्योसि, D₁₃ मान्योस्त्यमु- (sic) (for मान्योऽसि सु-)]

38 ^a) T₃ च (for न) Ñ₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 9 10 12 13 स्व (V₂ 4 सु)कार्यं हि (Ñ₁ D₂ 3 5 7 12 °कार्येण, D₁ 9 °कार्यस्य) विमृश्य (Ñ₁ D₅ 12 °सर्ग; D₂ 7 9 °मर्ग, D₃ °म °) त्व; D₁₁ स्वकार्यद्यविशिष्यत्वं (sic), T₂ न मा कार्यविमर्शेन —^b) Ñ₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 M₄ Ck कर्तुम्, Ñ₁ V B D₁₀ 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B₄ कौशिक, Dt D₆ 8 सुव्रत, D₂ शौनक (for कौशिक) —After 38^{ab}, Ñ₁ Ñ₁ V B D₅ 9-13 ins

558* भगवन्नास्त्यदेय मे त्वामद्य प्रति विद्यते ।

[No comm V₁ °देयस्, D₁₃ नाप्य° (for नास्त्यदेय) V₁ ते, B₄ च (for मे) —D₉ om from the post half up to 38°. V₂ 4 B₄ D₁₃ प्रतिपद्य (D₁₃ °वेद्य)ते (V₃ °वै, V₄ °हि) (for प्रति विद्यते) Ñ₁ D₅ 11 12 तव प्रति हि° (for the post half)]

इति हृदयसुखं निश्म्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।

प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।

महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३

G I 22
B I 19
L I 17

—Ś1 Ñ V B D5 10-13 om 38°-39 D9 om 38° D14 om 38° except कर्ता —^a) D2 37 भगवन्मम (for हि भवान्मम) —After 38, Dt D4 6 8 14 S ins

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनज कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below —(1 2) G4 M4 [आ]गमनज Dt D6 8 द्विज, G2 M3 [उ]त्तम (M3 °म), M2 damaged (for मम)]

—After l 1, D4 ins

560* अश्वमेधफल जन्म जीवितं च सुजीवितम् ।
[cf 34 °]

39 °) Ñ V B D9 10 13 इदं (Ñ1 °दद ditto) म (V1 2 D9 °मि) तिमधुर, Cg k t as in text (for इति हृदयसुखं) D14 नि * * * * (for निश्म्य वाक्यं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 इति हृदयमनोनुग (D7 °नुगतं, D12 °गत) तदा वै —^b) V चाभि-सुखम् (for श्रुतिसुखम्) V3 D8 आत्मवतो (D8 °ता), Cg t as in text (for °वता) V3 B3 4 D10 युक्त (for उक्तम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 नरपतिनाभिहित (D5 °*) वचो निश्म्य —^c) V2 -गुणयशो- Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 ततो महर्षिर् (D11 शुभर्मा [sic]), Ñ V B D10 M4 गुणै (B3 तनै [sic]) निर्विष्टो (B3 m. also विशिष्ट), Cm g k t as in text (for गुणैर्विशिष्ट) —^d) Ñ V B D10 13 मुनिवृषभ (V4 °श्र), T1 2 M2 3 परमर्षि (submetric), M4 °मुनि, Cg k t as in text (for परमऋषि) V4 B4 पर (for परमं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 मुदितमना नि (D9 °मि) जगाद त (D7 ततो hypermetric) नरेंद्र —D13 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon —Kāṇḍa name Ñ2 D4 10 12 om V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-12 विश्वामित्रा (Ñ2 B3 D10 11 °त्र, D1 बालचरित्रे विश्वामित्राभ्या, D3 7 कौशिका, D8 °मित्राभि, D9 °त्राभ्या) गमन (D1 5 12 °न) —Sarga no.

(figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om both. Ñ2 B2 3 D9-11 21, V2 23, V3 20, D1 7 16, S अष्टादश, Dt D4 6 8 14 अष्टादश 18 D13 -काण्डे-मित्रा-नाम. (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम., M2 श्री -म°.

18

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) M2 तं (for तच्) Ś1 D5 12 नर° (for राजसिंहस्य) —^b) D3 महद् (for वाक्यम्) D12 वाक्य * जुत- D1-3 G3 -विक्रम, D7 -दर्शन, Cm g k t as in text (for -विस्तरम्) —^c) D12 दृष्ट°, G2 °रोम-, Cg as in text (for हृष्टरोमा) V1 °राज (for महातेजा) Ś1 repeats 1^{bc} in place of 3^{bc} —^d) Ñ2 स्व°, M2 * * पत (for ऽभ्यभाषत)

✎ Ñ V B D10 13 substitute a parallel version for st 2-20 which is given at the end of 20

2 °) Dt D2 3 6-8 Ct तवैव, D5 तथैतद्, D12 तव तद्, M4 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ✎ Cm एतत्तवैव सदृशम्, Ck तवैवैतदुत्तररूप वचनं सदृशम् । ✎ D1 मान्यत, D4 Cg नान्यथा, Cm k t as in text (for नान्यत) —^c) D4 °कुल-, Cm k t as in text (for महावंश-) T3 -प्रसूतश्च —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वसिष्ठव्यपदेशिनः (D3 °नी: [sic]), T3 वसिष्ठ-स्योपदेशिन, Ck as in text

3 Cf v l 2 and 20 —^a) D1 च (for तु) D11 हृदयं (for हृद्गत) Ś1 D5 12 T3 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्यं) Ś1 om 3^{bc} repeating 1^{bc} in its place —^b) D4 M4 वाक्यस्य, T3 कार्यश्च, Cm k t as in text (for कार्यस्य) D1-3 5 7 11 12 तस्य कार्यं (D5 12 वाक्य तस्य) विनिश्चय —^c) D1-3 7 कुरु त्व, Cg k t as in text (for कुरुष्व). D5 12 नर°, D14 (after corr sec m as in text) भव°, T2 M2 नृप° (for राजशार्दूल) —^d) Cg k -प्रतिश्रव-

G 1. 22 4
B 1. 19 4
L 1. 17 4

अहं नियममातिष्ठे सिद्धयर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशस्त्रीर्णे समास्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्सृष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।

(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धर्मं समनुपालय (D1 °यन्, D11 °यं) Ct as in text (for °).

4 Cf v1 2 and 20 —^a) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D5 11 12 M4 आतिष्ठे, Cm g k t as in text (for आतिष्ठे) —^b) Dt D6 8 विध्यर्थं, D1 सिध्यर्थं, Cg t as in text (for सिद्धयर्थं) D2 3 7 कंचिल्लाल नृपोत्तम —After 4^{ab}, D11 ins 1 6 of 566* —^c) D11 त * (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —^d) T2 reads *sup lin sec m* सौ in राक्षसौ M2 कामरूपि*.

5 Cf v1 2 and 20 Ś1 D5 12 om 5^{ab} G2 M1 read 5^{ab} after 5^c. M2 transp 5^{ab} and 5^{cd} —^a) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 2 व्रत (sic) मे, G4 व्रतं मे, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T1 G1 शीर्णे, G2 तीर्णे; Cg.k t as in text (for शीर्णे) D1-3 7 बहुशो वितते (D2 7 विदिते, D3 विदते) तस्मिन् —^b) D1-3 7 ममास्ता, D9 समासौ, G1 3 सप्राप्तौ, M3 समाप्ते, Ck t as in text (for समाप्तौ) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D9 °बुधौ (for राक्षसाविमौ) —For 5^{ab}, D11 subst 1 7 of 566*, and reads before 4^{cd} D1-3 7 9 14 G4 M4 om, T1 reads *inf lin* 5^{cd} —^d) Ś1 D5 11 12 तस्मिन्स्तौ राक्षसा (Ś1 पुरुषा) धर्मौ, D4 6 T3 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D6 with hiatus उभौ) —After 5^{cd}, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण सदिष्टौ घोररूपिणौ ।

[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—^e) D4 स (for तौ) —^f) D4 T3 चेदिकाम्, D9 चेदीं ताम् (for वेदिं ताम्) —For 5^{ef}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तावभ्यकिरता चेदिं मासेन रुधिराण च ।

[Ś1 तावेल्, D2 तावेल्, D3 7 तावत् (for तावभ्यकिरतां) D11 वेदीं (for वेदिं)]

6 Cf v1 2 and 20 —^a) Ś1 अथ°, D9 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D1 °पूते (for तथाभूते) —^b) D7 नि -म- (for नियम-) Ś1 D1-3 5 12 -विस्तरे, Cm g t as in text, Ck -निश्चिते (for -निश्चये) —For 6^{ab}, D11 subst 1 9 of 566* —^c) D1-3 7 व्यर्थे, M2 क्रतु- (for कृत-) G2 निरुत्साह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —^d) Ś1

तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७

स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।

काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८

शक्तो ह्येप मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।

राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९

श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।

त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

D2 3 5 7 11 12 अ(Ś1 उ)पा(D5 before corr यदा)क्रम, D1 9 °क्रमा(D9 °म)त्, T3 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v1 2 and 20 —^a) D12 तव (for न च) D11 G2 M3 °मुत्सृष्ट, M2 क्रो * * त्त्तुं, Ck t as in text (for क्रोधमुत्सृष्टुं) Ś1 न च क्रोध समुत्सृष्टुं, D2 न चक्राम तदुत्सृष्टुं —^b) D7 पार्थिवं, M2 reads *inf lin sec m* (for पार्थिव) —^c) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तथाभूतं हि तत्कर्म, Cg k as in text (for °) —^d) D9 reads 7^d in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D5 °*)स् (for शापस्) Ś1 D1-3 5-7 11 12 तस्य(D9 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) Ck तत्र तस्यां चर्याया शापो न विमुच्यते न विक्रियते । Ck —After 7, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 1 12-14 of 566*

8 Cf v1 2 and 20 —^a) D1 सुपुत्र, D2 5 सपुत्र, D11 त्व पुत्रं, Cg k t as in text (for स्वपुत्र) —^c) Ś1 Dt D5 6 8 12 वीर (for शूर) —^d) D9 प्रेष्ट (for ज्येष्ठ) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्व, D11 तं (for मे)

9 Cf v1 2 and 20 —^a) D2 11 शक्रो°, D9 शक्रोति (for शक्तो हि) D2 [ए]ष्टु (for [ए]ष —^b) D2 दैतेन° (sic), D3 दिव्येनास्त्रेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —^c) Ś1 D1 8 9 11 रक्षसां, D2 5 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 2 5 11 चेपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D12 M4 ये प°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —^d) G2 M1 ये तेषा च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विनिग्रहे (Ś1 °ह), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v1 2 and 20 —^a) D1 gloss (m) अयम्वान-लक्षण श्रेय (for श्रेयश्) Ś1 D1 5 9 11 12 प्रव(D11 °य)क्ष्यामि, G1 3 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि) —^b) M2 * * रूप (for बहुरूप) Ś1 अमशाय°, D1-3 5 11 12 अमत्सर, D7 अमन्सद् (sic) (for न सशय) —^d) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासत्यो also), D2 3 9 येनाजेयो, D7 जेतजेयो, D11 तेना °, G4 M3 हृन्, M4 °ख्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 भविष्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
 न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
 वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
 रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
 न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
 अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
 अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।

वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
 यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
 स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
 यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
 वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
 अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
 दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७

G 1 22. 1
 B 1 19. 1
 L. 1. 17. 1

11 Cf v 1 2 and 20 —^a) Ś1 D2 3 5 7 9 12 ते (for तौ) T2 (*sup lin sec m* also as in text) चेमौ (for च तौ) D7 राम * साद्य —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 स्थातु शक्ताः (D1.11 M4 °क्तौ by transp) (for शक्तौ स्थातु) —^c) M4 om न G2 M1 हि (for च) Ś1 D5 12 तेषा च रामान्नान्यो वै, D1-3 7 9 तेषा च (D3 वै) नान्य* काकुत्स्थाद् (D2 °त्स्थ), D11 तयोश्च रामान्नान्यो वै —^d) Ś1 D1 (m within brackets gloss हतु चैतान्) —3 5 7 9 11 12 योद्धुम्, Ck as in text (for हन्तुम्)

12 Cf v 1 2 and 20 —^a) Cm g वीर्योत्सिक्तौ (as in text) T3 पादौ (for पापौ) Ś1 D2 3 5 7 9 12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 न्ये, D2 तौ [sic]) पापा —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 कालकूटोपमा (Ś1 D5 12 °टसमा, D1 °टोपमौ, D11 °टसमौ) रणे (Ś1 त्रये), M4 कलां कोटिमपि प्रभो, Cg as in text (for^b) —^c) G1 3 नर°, M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल) —^d) T3 पर्याप्तौ (for पर्याप्तौ) D4 रणाजिरे (for महात्मन) Ś1 D1.3 5 7 9 12 न सहिव्यति (D1 °व्यत.) सायकान्, D2 सहिव्यति च सायकान्, D11 सहिव्येते न सायकान्.

13 Cf v 1 2 and 20 —^a) D7 [अ]त्र (for च) Ś1 Dt D6 8 G2 M1 Ck t °गतं, Cm g as in text (for पुत्रकृत) —^b) G1 °मर्हय, M2 क * °र्हसि (for कर्तुमर्हसि) —After 13^{ab}, M3 ins

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च तस्मिन्नामेण राक्षसौ ।
 हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm]

—^a) Cm g t हतौ (as in text) D6 missing तौ Ś1 D5 11 12 हताय राक्षसात्रणे, D1-3 7 9 हतास्तान्विद्धि राक्षसान्

14 Cf v 1 2 and 20 —^a) Ś1 D1.3 5 7 G1 M4 वेद्, D3 ते वेद् (hypermetric), Cm g k as in text (for वेद्मि) T2 महामहा (ditto) त्मान —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 राजीवलोचनं, Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्) —^c) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 °ष्टश्च, D3 °ष्टस्य, D4 °ष्टो हि, Cg t as in text (for वसिष्ठोऽपि) D12 महोत्सेजा (sic) (for महातेजा) —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 [अ]न्ये, D4 [ह]ह, T3 मे, Cg as in text (for [ह]मे) D2 त * सि (for तपसि) D1

(marg) योय यद्गल एव च also = the post half of l 28 of 566* —For 14^{cd}, M4 subst 1 28 of 566*

15 Cf v 1 2 and 20 —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 -लोभ (D9 °प)श्, D4 T3 G1 3 M3 4 -लाभश्, Cg k t as in text (for -लाभं) Dt D6 8 तु (for च) —^b) Ś1 D5 9 12 मनश् (for यज्ञश्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 मन (Ś1 D6 9 यज्ञ) सि स्थित, D12 पश्यसि स्थितुं (sic) (for परम भुवि) —Ś1 D1-3 5 7 9 11. 12 M4 om 15^{cd} —^c) D4 T2 (after corr *inf lin sec m* as in text) G1-3 Cg स्थितम्, Ck स्थितम्, Ct as in text (for स्थिरम्) M3 इच्छामि, Ck t as in text (for इच्छसि).

16 Cf v 1 2 and 20 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 M2 reads 16 after 18 D14 (*sec m*) reads 16^a-17^b in marg —^a) D3 7 यदा (for यदि) D4 Cg अनुज्ञां, T2 (*sup lin sec m* also as in text) G2 3 M2 3 Ck [अ]भ्यनुज्ञां, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञां) D2 repeats का wrongly, T2 3 राजेन्द्र (for काकुत्स्थ) —^b) Ś1 D1 5 11 12 ददति, D9 ददाति, M2 कुर्वते, Cm as in text (for ददते) D2 ददति ते च रावण (sic). —For 16^{ab}, M4 subst 1 33 of 566* —^c) M4 रामं (for सर्वे) —^d) D4 राघवं मे (for ततो राम) M4 ततो मे दातुमर्हसि

17 Cf v 1 2 and 20 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 D14 reads 17^{ab} in marg —^a) Ś1 D5 11 12 महाबाहुम्; D1 (gloss in marg अनुयात्रं विना एकाकिनमित्यर्थे) —3 9 (after corr as in text) G1 असयुक्तम् (D2 °क्ता), all comm as in text (for असंसक्तम्) D7 अभिप्रेतसमायुक्तम्. —^b) D2 स्वात्मानं, D12 आहात्माज (sic), T2 राम मे, Cg as in text (for आत्मज) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 मोक्षम्, Ck as in text (for दातुम्) —^c) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °रात्रेण, M2 द * °त्रं, Cr k as in text (for दशरात्र हि) D1-3 7 यज्ञ स, Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 11.12 यस्मिन् (Ś1 D5 12 विघ्नान्, D11 विघ्नौ) रामेण राक्षसा (D11 °सौ) —For 17^{cd}, M4 subst 1 31 and cont 1 32 of 566* —After 17, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 1 2 of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D11) and Ś1 D5 11 12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ)

G I 22. 19
B I 19 18
L I 17. 19

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।

तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।

विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

इति हृदयमनोविदारणं

मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।

नरपतिरगमद्भयं मह-

द्व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

18 Cf v l. 2 and 20 —^a) D₂ नान्येति, D₀ अत्येति (for नात्येति) D₂ काल (sic) (for कालो) S₁ D₁₋₃ 5 9 12 M₄ कालज्ञ, D₇ कालस्य, D₁₁ कालज्ञै (sic), Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^b) S₁ D₆ 12 यथा मे, D₁ यथार्थ (sic); Cg k t as in text (for यथाय) S₁ D₆ 12 बहु (for मम) M₄ यथा यज्ञस्य मेनघ —^c) D₃ कुरुष्व, M₄ [अ]शु कुरु (for कुरुष्व) G₁ 3 राजेद्र (for भद्रं ते) —^d) D₄ [अ]ति (for च) —After 18, M₂ reads 16

19 Cf v l. 2 and 20 —^b) D₃ धर्मात्म- (for धर्मार्थ-) —^c) M₂ विर + * (for विरराम) —^d) Dt D_{0.8} °मतिः, G₁ 3 M₃ °नृपिः (for महामुनिः) —After 19, Dt D₄ 0 8 9 14 S Cg.k t ins

564* स तं निशम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवच शुभम् ।

शोकेन महताविष्टश्चाल च मुमोह च ।

लब्धसन्ततोत्थाय व्यपीदत मयान्वितः ।

[Ck comm on l 3 only —(1. 1) Ct does not comment on l 1 T₃ सर्व (for स त) —(1 2) D₄ 0 14 S Cg शोकमन्यागमसीव (for the prior half) D₄ 0 14 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(1 3) D₀ T₂ विपीदत (T₂ °दत), T₃ न्यपीदत, Cg (as above) (for व्यपीदत) M₄ विपसाद च तत्त्वत (for the post half)]

20 ^a) D₄ 0 8 (changing the metre) इति स (for इति) —^b) G₄ तदि च (for तदतीव) D₁₋₃ 7 M₄ स तथा (D₁ तमथो, M₄ च तथा) विशुश्रुवान् —^c) Dt D₁₋₄ 0-9 T₂ 3 G₁ M₄ [अ]भवन् (for [अ]गमद्) D₁₄ G₃ M₂ महात्मा, Cr m gp as in text (for महद्) Dt D₄ 0 8 11 T₂ महान् (D₁₁ ततो) महात्मा, D₁ 7 *मना, D₂ 3 9 T₃ G₁ M₄ महामना (for भय महद्) M₃ (after corr *inf lin* *sec m* as in M₂) नरपतिरभवन्महान्महात्मा —^d) D₁₋₃ 7 9 °मतिः, all comm as in text (for व्यथितमना) D₃ प्र . चाल (for प्रचचाल) D₃ 7 तथासनात्, D₀ 14 T₂ (before corr *sec m* as in text) 3 G₁ चासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) Cg अतीव अत्यर्थ . व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमुह्यर्थ . महदिति पाठे महदत्यर्थ व्यथितमना अतीव विदारणमिति सवन्धः, Ct महान्नरपतिः सार्वभौम इति यावत् । महात्मा महाबुद्धि व्यथितमना मूर्धितचित्त अभवत् । अवस्थानुमशक्त आसनाव्यचाल च . । Cg —For 20, D₁₁ subst 1 37-38 of 566* —For 20, S₁ D₆ 12 subst, while D₁₃ ins after 1 40 of 566* .

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे

जगाद भूयो रघुवशकेतुः ।

वक्ष स्थलं दन्तमयूखजालै-

हारावलीरम्यमिव प्रकुर्वन् ।

[(1 3) S₁ D₆ 12 वक्षस्थले —(1 4) S₁ D₆ हारावली]
—For 2-20, N̄ V B D₁₀ 13 subst

566* (2^{ab}) सद्दशं राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।

(2^{cd}) सौरे वशोऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।

(3^{ab}) यस्तु मेऽभिमतः कामस्त्वत्तः प्राप्तुमसीधितः ।

(3^{cd}) यदुद्दिष्टागतश्चास्मि कार्यं तच्छ्रूयतामिति ।

(4^{ab}) यज्ञसिद्धिकरं किञ्चिदस्थितोऽस्मि महद्भूतम् । [5]
न क्रोद्धव्यं मया तत्र कस्यचिद्भुवि भूपते ।

(5^{ab}) व्रते चाप्यसमासे मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।

(5^{cd}) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरणाभ्यवर्षताम् ।

(6^{ab}) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामहं नियमयन्निव ।

(6^{cd}) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्भृष्ट त्वामभ्युपागतः । [10]

(7^{ab}) न हि मे क्रोधमुत्सर्धुं क्षमं तत्र कथंचन ।

(7^{cd}) ईदृशी यज्ञदीक्षासौ मम तस्मिन्महाकृतौ ।

त्वत्प्रसादादविघ्नेन प्रापयेय क्रियाफलम् ।

त्रातुमर्हसि मामातं शरणार्थिनमागतम् ।

(8^{ab}) तयोस्तु प्रनिषेद्धारं राम सत्यपराक्रमम् । [15]

(8^{cd}) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।

(9^{ab}) शक्तो ह्येष मया गुप्तः सहजेन च तेजसा ।

(9^{cd}) निहन्तु समर-लाघी स्रष्टारमपि रक्षसाम् ।

(10^{ab}) विद्ये चास्मै प्रयच्छामि तेजोबलसमन्विते ।

(10^{cd}) त्रयाणामपि लोकानां येनाजेयो भविष्यति । [20]

(11^{ab}) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं नराशनौ ।

(11^{cd}) हन्तुं चेत्तौ न काकुत्स्थादन्य उत्सहते पुमान् ।

(12^{ab}) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालकटपौ दुरासदौ ।

(12^{cd}) रामास्त्रवलनिर्दग्धौ शयिष्येते हतौ युधि ।

(13^{ab}) भीर्न चैव त्वया कार्या राम प्रति कथंचन । [25]

(13^{cd}) अहं ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।

(14^{ab}) चेद्वयमोघबलं राममहं सत्यपराक्रमम् ।

(14^{cd}) वसिष्ठश्चापि चेदैनं योऽयं यद्बलं पृथक् च ।

(15^{ab}) यदि धर्मयशोलाभमभिवान्छसि पार्थिव ।

(15^{cd}) ततो रामं प्रयच्छेयं यदि वा श्रद्धयासि मे । [30]

(17^{cd}) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।

हन्तव्यौ तव पुत्रेण रामेणाश्रुतकर्मणा ।

(16^{ab}) यदि मेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्ते नराधिप ।

(16^{cd}) वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ततो रामं विमर्जय ।

(18^{ab}) नात्येति कालः कालज्ञः यथा यज्ञस्य मेऽनघ । [35]

(18^{cd}) तथाशु कुरु भद्रं ते शक्तिष्ठा मा च पार्थिव ।

20 { इति हृदयविदारणं तदानीं
मुनिवचनं तदथो स शुश्रुवान् ।
नरपतिरभवत्ततो महात्मा
न्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् । [40]

[Though Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(1 1) V3 ईदृश (for सदृश) B4 इषित (for ईरितम्) —(1 2) N2 V2 D13 सौरवश- (V2 °शे), V1 B3 (m. also as above) 4 सौरवशे, B1 (m also) सूर्यवशे (for सौरे वशे) V1 ते is repeated wrongly in अभिजातेन V3 सह- B1 -*श- (for -वश-) —(1 3) V2 त्व (for तु) D13 [s]भिहित (for [s]भिमत) V4 प्राप्यम्, B1 प्राप्त (for प्राप्नुम्) V2 °प्सित, B1 इतीप्सित (for अभीप्सित) —(1 4) V1 तद् (for यद्) V1 2 भूयताम्, B4 श्रूयताम् (for श्रूयताम्) D13 मम (for इति) —(1 5) V4 आ *तोस्मि (for आस्थितोऽस्मि) V1 महद्भुत, V4 महद्भुत, B2 D13 महद्भुत (for महद्भुतम्) V3 आस्थितो महद्भुत (for the post half) —After 4^{ab}, D11 ins 1 6 —(1 6) V1 क्रोद्ध * (for क्रोद्धव्य) V2 त्वया, D11 भवेत् (for मया) V2 भूरि°, V3 भूपति°, D11 चैव°, D13 दीक्षितेन वै (for मुवि भूपते) —For 5^{ab}, D11 subst 1 7 —(1 7) D13 यज्ञे (for व्रते) D10 चैव (for चापि) D13 समाप्ते (for [अ]समाप्ते) V1 वै (for मे) D11 पापकारिणौ (for राक्षसाधमौ) —(1 8) V2 यज्ञम् (for वेदीम्) B4 अन्ये * (for अन्येत्य) B4 [अ]प्य° (for [अ]भ्य-वर्षताम्) —For 6^{ab}, D11 subst 1 9 —(1 9) D11 तथा (for स्तकृत्) V1 तावद्, D10 ता * (for ताभ्याम्) D11 तस्मिन् (for अह) V1 -*त्रित, V2 तद्रित, V3 B1 मन्त्रित, D11 विस्तरे (for -यन्त्रित) D13 नियममास्थित- —(1 10) N2 D10 13 अपा°, B3 उप° (for अपक्रम्य) N2 V3 B3 4 D10 अभ्यु- (D10 समु) पागम, V1 अ *°, D13 अणु° (sic) (for अभ्युपागत) —(1 11) V2 न हि क्रोध समुत्पद्य (for the prior half), V3 B1 क्षमस् (for क्षम) B4 न किंचन (for कथचन) —After 7, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 1 12-14 —(1 12) V2 तादृशी (for ईदृशी) Ś1 D1-3 5 7 11 °क्षा सा, D9 °क्षा च, D13 °क्षायां (for यज्ञ-दीक्षासौ) N1 V D13 तत्र, D9 [ए]तस्मिन् (for तस्मिन्) D11 तमा° (sic) (for महाक्रतौ) —(1 13) D11 त्वत्पसा + द् (for त्वत्पसादाद्) D1 प्रायेयेयु, D3 7 प्राप्नुया हि (for प्रायेयेय) —(1 14) D13 पातुम् (for त्रातुम्) Ś1 D5 12 राजन् (for आर्त) Ś1 N2 B3 (m also as above) D5 10 12 शरणागतम् (for शरणाधिनम्) —(1 15) N1 V1 3 4 B1 4 त (V1 त्व) योस्त्व (for तयोस्तु) V2 3 B4 °धार्थ (for प्रतिषेद्धार). V1 शक्र°, V4 °परायण (for सत्यपराक्रमम्) —(1 16) B4 क्षिप्र (for तत्र) —(1 17) V1 [s]सि (for हि) V4 त्वयाज्ञप्त (for मया गुप्त) V1 3 चेतसा (for तेजसा) —(1 18) V1 विजेतु (for निहन्तु) V2 अमर- (for समर-) V4 यन्तारम् (for स्रष्टारम्) —(1 19)

N2 V1 B3 (m also as above) D10 प्रदास्यामि (for प्रयच्छामि) —(1 20) V1 D10 °जय्यो, V2 अप्रपृष्यो, V4 येन वध्यो (sic), B2 याम्या श्रेयो, D13 जयार्थे यो (for येनाजेयो) —(1 22) B3 (m also) छेत्तु (for हन्तु) N2 च तौ, V1 B1 चेमौ, V2 एतौ, V4 तौ वै (for चैतौ) D13 तेषा च नान्य काकुत्साद् (for the prior half, cf 11^c in D7) D13 योद्धुम् (for अन्य) V2 तत्सहते (for उत्सहते) —(1 23) D13 च (for तु) V2 दुरासदौ (sic) (for दुरासदौ) —(1 24) V1 निर्दे * (for -निर्देयौ) V1 हतौन्मधि (sic) (for हतौ युधि) —(1 25) V1 भिन्ने°, V2 मीतिर्न वै, V4 भिन्नेत्वेव, B2 °चैव (for मीर्न चैव). V3 कदाचन (for कथचन) —(1 26) V1 3 B1 2 (B2 m also as above) तौ (for ते) —(1 27) V2 वेद्यमेय- (for वेद्यमोष-) —For 14^{cd}, M4 subst 1 28 —(1 29) V2 B4 धर्म (for धर्म-) D13 राघव (for पार्थिव) —(1 30) B4 [ए]न (for [ए]क) V3 न (for वा) N1 * दधासि°, V1 * दंवासि मे (sic), V3 [अ]श्रद्धासि°, V4 श्रद्धा **, B4 °वै (for श्रद्धासि मे) —For ins see below —For 17^{cd}, M4 subst. 1 31 —(1 31) V3 दशरात्रे च (for दशरात्रेण) V3 D13 transp मे and यज्ञो —M4 ins 1 32 after 17 —(1 32) V2 यदि (for तव) —M4 subst 1 33 for 16^{ab} —(1 33) V3 4 D10 M4 [इ]मे (for मे) M4 [अ]भि (for सपि) V2 च (for ते) V1 4 जनाधिप (V4 °प) (for नराधिप) —(1 34) V2 तदा (for ततो) D13 विसर्जये (sic) (for विसर्जय) —(1 35) V1 B3 नाभ्येति (for नायेति) V1 काल च (for कालज्ञ) B3 marg. यथा यज्ञ in यथा यज्ञस्य —(1 36) N1 [आ]शु * *, V3 [अ]य कुरु, B1 त्व कुरु (for [आ]शु कुरु) V4 भद्रस्ते (for भद्र ते) V1 [अ]थ (for च). V2 न शक्तिष्ठाश्च, V3 B3 4 D10 मा शक्तिष्ठाश्च (by transp) V4 मा शक्तिष्ठा कदाचन (for the post half) —For 20, D11 subst 1 37-38 —(1 37) N1 V1 B2 तदा, V2 तु तत्तदा (hypermetric), V3 D11 तदा वै (for तदानीं) —(1 38) N2 त*थो *, V2 वितथ च, V4 च ततश्च, B1 स तदा तु, B4 तदा न, D11 सतदोत्र (for तदथो स) V1 मुनिवचन स तथा निशम्य दीन, V3 मुनिवचन स यथार्थेन श्रुतवान् —(1 40) V3 प्रचचार (for प्रचचाल) B3 चासनाच्च, B4 आसनात् (with hiatus) (for चासनात्) —After 1 40, D13 ins 565*] —After 1 30, B3 ins .

567* विना रामेण तत्कार्यं न च सिद्धिर्भविष्यति ।

Colophon —Kāṇḍa name Ś1 N2 D1 10 om V B D11 आदिकाण्डे, D3 अयोध्याकाण्डे —Sarga name Ś1 N V B D1 2 5 10-12 विश्वामित्रवाक्यं (V1 °त्र गमन), D3 7 कौशिक-वाक्य, D9 विश्वामित्रागमो —Sarga no (figures, words or both) Ś1 N1 V1 4 B1 4 D3 5 11-13 om N2 B2 3 D9 10 22, V2 24, V3 21, D1 7 17, D3 अष्टादशम्, D6 14 T1 2 G1 2.4 M1 एकोनविंश, T3 एकोनविंशतितम, G3 M2-4 एकोनविंशति° (M2.4 °शब्), Dt एकोनविंशतितम. 19, D4 8 एकोनविंश 19 D13 ह्यर्थे रामा-बालकाण्डेमित्रनाम- (dash indicates lacuna)

G 1 23 I
B 1 20 I
L. 1. 18 I

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनपोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४

अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलावलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T₂ begins with श्रीरामः शरणं मम V₂ wrongly transp 1-6^b before I 20 1 —^a) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ व्यथितो राजा (for राजशार्दूलो) —^b) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ विश्वामित्र (M₄ °त्रो)वचस्तदा —^c) Ś₁ D₅ 11 12 आसीद्विश्रेष्टः, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ इव निश्चेष्टो, all Cs इव (Ck एव) नि सज्ञ (as in text) D₁-3 7 वभूव विमना त्रस्तः (D₁ सचः) —^d) Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12 स दीनम् (for संज्ञावान्) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ ध्या (M₄ भू)त्वेद वाक्य (V₂ इद as in text)मब्रवीत्, T₃ विश्वामित्रमयाब्रवीत्, Ct as in text (for ^a)

2 ^a) Ś₁ Ñ V B D₁ 3 5 7 10 11 13 M₄ [S]यं, Cg as in text (for मे) D₂ ऊनपोडशसर्वेषोय (sic) —^b) Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ अकृ (V₁ °ष्ट)तास्त्रश्च मे सुत —^c) G₄ स (for न) Ś₁ D₅ 12 G₄ युद्धे (for युद्ध-) Ś₁ चास्य, T₃ अन्य (sic) (for अस्य) —^d) D₁₁ [आ]सी**, T₃ वक्ष्यामि (sic) (for पश्यामि)

3 D₂ om 3. —^a) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ त्व (D₁₃ चा) क्षौहिणी, M₃ °हि* (for अक्षौहिणी) Dt D₆ 8 सेना, M₂ *र्णा (for पूर्णा) —^b) all Cs यस्याह (as in text) T₂ प्रभुर् (for पतिर्) Ś₁ D₁ (marg as in Ñ also) 3 5 7 12 यस्याः पतिरह प्रभो, Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ बलस्य मम दुर्जया —^c) D₄ सेनया (for अनया) Dt D₆ 8 सहितो (for संवृतो) M₃ भूत्वा (for गत्वा) —^d) D₄ T₃ योत्स्येद्, Cg as in text (for योद्धाह) M₂ *शाचरै —For 3^a, Ś₁ D₁ 3 5 7 11 12 subst

568* तया परिवृतो युद्धं दास्यामि पिशिताश्विनाम् ।

[Ś₁ युद्धे (for युद्ध)]

On the other hand, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ subst

569* अनयाह वृत्तस्तत्र योत्स्यामि पिशिताश्विनैः ।

[Ñ₁ illeg up to वृत्त B₂ तु (for [अ]ह). B₄ तेन (for तत्र)]

4 ^a) Ñ V B₁-3 D₁₀ 13 M₄ संति, B₄ अति-, Cmg as in text (for इमे) Ś₁ D₁-3 5 11 12 हि शूरा (D₂ 3 transp) (for शूराश्च) Ñ V B D₁₀ M₄ मे योधाः, D₁₃ बहवो, Cmg as in text (for विक्रान्ता) D₇ इमे शूराद्विक्रान्ता (sic) —^b) Ś₁ D₅ शस्त्र-, D₁₂ शास्त्र-; T₂ मेत्र, T₃ मेस्तु (for मेऽस्त्र-) Ñ V B D₁₀ M₄ कालातकयमोपमा, D₁₃ भृत्याश्च मुनिसत्तम, M₃ °मे शस्त्रकोविद् —D₁₃ om 4^c-6^b Ś₁ D₁-3 5 7 12 om 4^a —For 4^a, Ñ V B D₁₀ 11 M₄ subst.

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यान्त्विति ।

[Ñ₁ स तया (for ते मया) V₂ प्रति- (for सह) V₁ या**, V₂-4 D₁₁ M₄ यांतु वै (V₄ M₄ ते), B₁ यात्वपि (for यान्त्विति)]

5 D₁₃ om 5 (cf v 1 4) Ñ V B D₁₀ M₄ om 5^a —^a) Ś₁ D₅ 11 12 चैव, D₁-3 7 चैषा (D₂ °षो) (for एव). —^c) Ñ V₁ 3 4 B D₁-3 5 7 10-12 प्राणा (for प्राणान्) Ś₁ Ñ V₁ 2 4 B D₁ 5 10 M₄ ध (M₄ ह)रिष्यति, V₃ वधिर्न्यति; D₂ 3 7 11 भविष्यं (D₃ °प्य)ति, D₉ (before corr) चरिष्यामि, D₁₂ धरिवृत्ति (sic), Cmt as in text (for धरिष्यामि) —^d) Ś₁ Ñ V B D₁ 5 6 10 12 M₄ युष्य (Ś₁ V₄ M₄ °ध्य)तो मे (V₄ °ति से, D₆ °मानो, M₄ °तो न) (for तावद्योत्स्ये) V₄ B₂ M₄ निशाचरा D₂ 3 7 योध्यद्यो (sic) मम राक्षसै, D₁₁ युद्धं चैव भविष्यति, M₂ तावद्यो***चरै

6 Ś₁ D₅ 12 om 6 D₁₃ om 6^a (cf v 1 4) —^a) D₁ 2 7 अविघ्ना, D₃ अविद्या (for निर्विघ्ना) Ñ V B D₁₀ M₄ अविघ्न (Ñ₁ °घ्ना) घत (V₁ वृत्त, V₄ तत्र)चर्यायास, D₁₁ अविघ्नं ब्रह्मचर्याय —^b) Ñ V B D₁-3 7 10 11 M₄ तावत्तव (Ñ₂ V₂ °त्र, D₃ °ः, D₁₁ M₄ तव तावद्-)भविष्यति —D₂ 3 7 om 6^a —^c) Ñ V B D₁ 10 11 13 M₄ स्वयं, D₉ अत्र (for तत्र) G₂ 4 M₂ [आ]गमि (M₂ °ः)प्यामि —^d) Ñ V B D₁ 10 11 13 M₄ न रामो (V₁ °त्मा, V₃ transp, D₁₁ न रामो है [hypermetric])नंतुमर्हति (B₁ °स्ति)

7 ^a) T₃ चौर्यश्च (for -विद्यश्च) Ś₁ D₁-3 5 7 11 12 बालो ह्ययमनीकेषु, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ बालो (V₃ रामो)यमहृतश्च (B₄ °तस्ते [sic])श्च. —^b) G₄ म (for न) Ś₁ D₁ 3 5 7 11.

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षट्पिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११

G 1 23
B 1 20
L 1 18

12 जानाति, D2 चाजाति (sic) (for च वेत्ति) D7 * * बलं
—After 7^{ab}, B3 ins

571* न च किञ्चिद्विजानाति राक्षसानां बलाबलम् ।

—^c) T3 [अ]वि- (for [अ]स्त्र-) D4 -विद्या-, D9 -शिक्षा-
(for -बल-). S1 D1-3 5 7 12 M4 न चा(S1 शा, D1 श)स्त्रै
परमैर्(D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, N V1 2 4 B2-4 D10 न चासौ
श(V1 °शा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र-
कुशलो * *, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D13 न शस्त्रशास्त्रकुशलो
—^d) D5 12 बुद्धि-, D11 तत्र (for युद्ध-) —^e) S1 D1-3 5 7
11 12 [अ]पि, G4 [आ]सा, Ck as in text (for [अ]सौ)
T1 repeats रक्षसा —^f) S1 Dt D1-3 5-8 11 12 राक्षसा.,
D4 ते भृश (for ते ध्रुवम्) —For 7^{ef}, N V B D10 13
M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽय कूटयोधिषु ।

[B4 om, M4 [अ]य (for च) V2 [अ]सौ, M4 वै (for
स्य)]

8 ^a) G2 °युद्धो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो)
D3 [अ]पि (for हि) N V B D10 13 M4 रामेणाह विहीनश्च
(V3 °स्तु) —^b) D11 * हर्तम् M2 मुहूर्तम् * * त्सहे —^c)
B4 D2 7 9 11 13 14 G4 जीवित (G4 °तान्) (for जीवितु)
D5 9 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 S1 transp 9 and 10 N V B D1-3 5 10-13 read
9 after 11, M4 (om 11^{cd}) after 575* —^a) D1 यथा
हि, G1 missing, M2 Ck अथ वा, Cm t as in text (for
यदि वा) M3 राघवान् (for राघव) M2 * ह्यन् —^b) D4 6
अर्हसि (for इच्छसि) D3 सुसुव्रत (by ditto), D11 सुव*
(for सुव्रत) —For 9^{ab}, N V B D10 13 M4 subst

573* अवश्यं यदि नेतव्यो रामो वैष त्वया मुने ।

[M4 चैव (for यदि) B1 D13 राम एष, B2 रामोय वै, M4 यदि
रामस् (for रामो वैष) B4 महा- (for त्वया)]

—^c) S1 D1-3 5 7 11 12 -बलोपेतं, N V B D10 13 M4
-बलोपेतस् (for -समायुक्त) —D4 reads 9^d in marg —^d)
S1 D5 सार्धमसु, D1-3 7 11 °वनं, D4 9 T3 G3 M3 च सहित,
D12 सार्धमसु, D14 T1 G1 3 M1 च सह (by transp) तं, T2
वा सह त (for सह च त) N V B D10 13 M4 तदा (N1 V2
-4 B1 D13 M4 °ते) यातु मया सह, M- मा चापि सहित नय

10 D7 om 10 and 11 S1 transp 10 and 9 —^a)
S1 N V B D1-3 5 10-13 नव, Cm g k t as in text (for
षट्पिर्) S1 -सहस्रासु (for -सहस्राणि) —^b) S1 N V B
D1 2 5 10 12 13 G3 M3 4 transp जातस्य and मम N V B

D10 13 सांप्रत, D5 कौशिक, M4 संप्रति (for कौशिक) D3
मम प्राप्तस्य कौशिक —^c) Dt D6 8 T3 Ct कृच्छ्रेण, G1 3
यत्नेन, Cr m g t p as in text (for दु खेन) Ck दुःखं
व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम् । Ck D6 उत्पादितं (for उत्पादितश्)
S1 D1-3 5 12 दु खेनोत्पादिताश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hyper-
metric], D12 °श्चे *) —^d) D1 मया ते मे कथंचन, G4
रामं नेतुमिर्हसि —For 10^{cd}, B2 D11 subst 574*

11 S1 D7 om 11 (for D7 cf v l 10) B2 transp
11^{ab} and 11^{cd} —^a) T2 च, T3 तु (for हि) —^b) G3
(before corr) प्रीत (for प्रीति) D4 (before corr as
in text) 9 पारमिका, Cg k t as in text (for परमिका)
B2 D1-3 प्रीतिरत्र (D1 °र्यत्र) हि मे परा (B2 सदा, D1 पुरा),
D6 11 प्रीतिरत्र परा मम, D12 प्रीति पराक्र * * *, T2 रामे प्रीति
परा मम, Cr m k as in text (for ^b) D11 ins l 6 of
575* after 11^{ab} —For 10^c-11^b, N V B D10 11 13 M4
subst (B2 D11 subst for 10^{cd} only)

574* वृद्धेनोत्पादिता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणै प्रियतरा ब्रह्मन्ममैते देवरूपिण ।

[(1 1) D11 दु खेन (for वृद्धेन) V3 वैते, B2 [ए]वैते,
M4 चेमे (for चैते) —(1 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1
मम*, V2 4 यनो मे, M4 ममेमे (for ममैते)]
N V B D10 11 (reads l 6 after 11^{ab}) 13 M4 cont, D1
ins after 11^{ab}

575* एभिर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मति ।

त्यक्त्वा चान्यान्सुतान्नामे प्राणा संप्रति मे स्थिता ।

गुणाभिरामे लोकस्य सोमवप्रियदर्शने ।

उदारगुणसपन्न मनोहृदयनन्दनम् ।

प्राणै प्रियतर पुत्रं न मे त्व नेतुमर्हसि ।

[5]

प्राणिपत्य च याचे त्वा कृपण पुत्रलालस ।

[(1 1) D11 एतैर् (for एभिर्) —(1 2) V1 om त्यक्त्वा
V3 [अ]न्याश्च (for चान्यान्) D1 M4 अतीत्यैतान् (for त्यक्त्वा
चान्यान्) D13 प्राण (for प्राणा) D1 M4 transp रामे and
प्राणा V2 °सुता, D1 न°, D13 °स्थित (for मे स्थिता) B4
त्यक्त्वा चान्यान्नामेण (submetric), D11 मुने रामे महाबाहौ (for
the prior half) —(1 3) N1 गुणा*°, N2 V1 2 B1 4
D13 °रामो, V3 B2 °राम (for गुणाभिरामे) V4 * * वत् (for
सोमवत्) N2 V1 B1 D10 13 -दर्शन, B2 -दर्शन (for -दर्शने)
V2 सोय मे प्रियदर्शन, V3 प्रिय प्रीतिपरायण (for the post
half) —(1 4) V3 सर्वलक्षण-, D11 तदेन गुण- (for उदारगुण-)
—(1 5) D11 °तम (for प्रियतर) V1 मे तु (sic), D1 11 13
राम (for मे त्व) —D1 om l 6 —D11 reads l. 6 after

G 1 23 15
B. 1. 20. 12
L. 1 18 11

किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतात्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा वलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५

11^{ab} —(1. 6) V B2 D11 13 M4 [अ]भि- (for च) D13 कृष्ण, M4 कृष्ण (for कृष्ण). D11 -वत्सल, M4 -लालसं (for -लालसं) V3 प्रासाद्य च पुन पुन (for the post half)] M4 reads 9 after 575*. —M4 om 11^{cd} —^c M3 missing ज्येष्ठ. D5 11 12 (as in text also) हि (for च) N V B D10 13 ज्येष्ठ (V1 2 °ष्ट) पुत्रं न मे राम (B4 बाल), Dt D6 8 Ct ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च —^d D3 om न. N V B D10 13 भगवन् (for न राम) —After 11, N V B D1-3 5 10-13 read 9

12 ^a N V1 4 B D10 13 M4 read dual in place of plural S1 D1 3 5 7 11 12 हि, N2 B2 3 D10 तु (for च) V2 किंशीलौ राक्षसौ तौ च, V3 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic). —^b S1 D1-3 5 7 9.12 कथं°, D11 कुतश्°, G4 च चेतके (sic), Cg k t as in text (for च के च ते) N V B D10 13 M4 पुत्रौ कस्य कुतश्च तौ —^c D3 7 कतिप्रमाणो (D7 °णा), T2 किं प्रमाणाश्च, all Cs as in text (for कथंप्रमाणा) S1 D1 5 12 के चैते, D3 के चैते, D9 चैते वै, T2 G1-3 M1 के चैतान्, Cr m as in text (for के चैतान्) N V B D10 13 M4 किंप्रमाणौ (V1 °णं) च कावेतौ (V3 कौ चैतौ, V4 तौ चोमौ, D13 तौ तद्वत्; M4 ते चैतां [sic]) —^d S1 D5 9 11 12 राक्षसा, N2 B3 D10 13 तद्वहि, V1 3 4 B2 4 राक्षसौ, V2 दूहि त्वं, B1 ज्ञातव्यौ, D1 त्वाचक्ष्व, D3 रक्षंतु, Cr m g t as in text (for रक्षन्ति) D2 रक्षति मुनिपुंगव (sic).

13 ^a V1 repeats 13^a after the first occurrence of 17^{ab} D2 वि- (for च) —After 13^a (first time), V1 reads (for the first time) the post half of 576*, then reads 17^{ab} repeating in its proper place. —^b N V2-4 D10 13 तयो, V1 तथा, M4 रणे (for तेषां) N V2 4 B1 2 4 D10 13 रक्षसो, V1 रक्षसा; V3 B3 (before corr as in N) राक्षसो (for रक्षसाम्) —^c N1 मामकीयैर्; D5 संपदौर्ध्व (sic), D13 मामकैश्च (for मामकैर्वा) N2 B3 D10 नैर्, V2 रणे, B4 D6 बल (for बलैर्) V3 कथं च भविता युद्धं, B1D1 मामकैर्वालकैर्ब्रह्मन्, D12 सायकैर्वा *ले ब्रह्मन् —^d S1 D12 मायया, V3 सम वा, D1 5 माया (sic) वा (for मया वा) N1 B3 3 D10 13 °योधिनो, N2 V1 4 B4 °योधिना, V3 B1 D2 4 M4 °योधिन (for °योधिनाम्)

स ब्रह्मणा दत्तवरसैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्वहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

14 ^a V2 त्वं, D6 missing (for मे) D2 त्वं सर्वं B4 श * (for शंस) —^b D1-3 5 11 12 यया, D7 तथा (for कथ) D1-3 5 7 11.12 महा- (for मया) M2 र4 S1 यया ते राक्षसा मुने, N V B D10 13 मया तत्र कथं तयो (V1 तथा) —After 14^{ab}, N V B D10 13 ins

576* यज्ञे ते प्रतिकर्तव्यं नामत कौ च तौ मुने ।

[V1 ब्रह्मन् (submetric) (for यज्ञे ते) B1 °कर्तार (for °कर्तव्य). —V1 repeats the post. half here.]

—N V B D10 13 om 14^c—16 —^d D4 वीर्योत्सेका

15 S1 N V B D1-3 5 7.10-13 M4 om 15 and 16 (for N V B D10 13 cf v1 14) —^c D14 T1 G M1-3 पुलस्त्य-; Cg पौलस्त्य- (as in text).

16 S1 N V B D1-3 5 7.10-13 M4 om 16 (cf v1 14 and 15). —^a G1 ब्राह्मणा —^d D9 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्वहुमिर)

17 V1 repeats 17^{ab} here (cf v1 13) —^a V1 (both times) मया (for महा-) Dt D6 8 13 धूयते च महाराज (D13 °वीरो) —^b S1 N V (V1 both times) B2-4 D1-5 7 10-13 T3 M2 4 नाम रा(M2 °* *)क्षसः, B1 T2 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप) —^c D11 शूरो (for साक्षाद्) D2 3 12 वैश्रवणो° (D12 °मण) (for वैश्रवणभ्राता) —^d D2 5 वैश्रव (D5 °*)सो, D12 वि * * सो (for विश्रवसो). D3 9 11 मुने. —For 17^{cd}, N V B D10 13 M4 subst

577* पुत्रो विश्रवस कूरो भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp the two halves V1 transp पुत्रो and कूरो V2 मुतो हि विश्रवस (hypermetric), V4 पुत्रो वैश्रवस. B1 missing (for पुत्रो विश्रवस) M4 साक्षाद् (for कूरो)]

18 M3 om 18^{ab}. —^a Dt D4 6 8 G1 3 M2 Ct यदा न (D4 G1 3 M2 तु) खलु, D9 सदा नु खलु, D14 यदा स्वयं*, T1 यया°, T2 प्रधान खलु, T3 स यया खलु; M4 स चेते खलु; Cg m g k as in text (for यदा स्वयं न) —^b G2 M1 भविष्यति, M4 बृहद्वल, Ct as in text (for महाबल). —For 18^{ab}, S1 D1-3 5 7 11 12 subst.

578* न खल्वसौ यज्ञविघ्नं त्वाचरति दुर्मति ।

[S1 D5 तथा (for तव)]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतंगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१

On the other hand, \tilde{N} V1 2 4 B D10 13 subst

579* स ते कश्चिन्न यज्ञस्य विघ्नकूलोकरावणः ।,

[V1 ** न, B1 4 कश्चिन्न (B1 °नु) (for कश्चिन्न)]

while V3 subst

580* महाबलो महोन्मत्तो देवदेवर्षितापनः ।

— $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 18°-19°. —°) D9 संबोधितौ (for सचोदितौ) D14 T1 G2 M1 द्वौ तु, T2 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —°) Dt D6 8 च, D4 9 T3 G1.3 वै (for सु-) —After 18°d, M2 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 19°b (cf. v1 18) —°) T3 [उ]क्ते (for [उ]क्तौ) —°) T3 तथा (for तदा) —°) D9 [अ]हं (for हि) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3.5 7 10. 12.13 न शक्तास्तस्य, D11 न सात्कृ (sic) स्तस्य, T3 न हि शक्योऽस्मि, M2 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —°) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3 5 7 10-13 वय स्थातुं, D6 °*स्य (for स्थातुं तस्य) D5 (before corr) दुरात्मना —For 19°d, M4 subst

582* प्रतिपेधं न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 °) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 12 तस्मात् (for स त्वं) T3 धर्मज्ञो (sic) (for धर्मज्ञ) —°) D1-3 7 मयि (for मम) Cmg k t अल्पभाग्यस्य (as in text) \tilde{S}_1 D12 वै मंद°; D1 2 5 °भाग्ये (D5 °ग्य) हि, D3 7 वा बाल (D7 °ल्य) भावेपि, D8 °भागस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from ग्य up to ° in marg —°) D9 भगवान् (for हि भवान्) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 12 भवान् हि मम (D2 transp हि and मम, D11 म *) दैवत —For 20, \tilde{N} V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बालपुत्रस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।

अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरु ।

[(1 1) B4 om त्व, V1 राम- (for बाल-) V4 प्रदान (for प्रसाद) —(1 2) \tilde{N}_2 B3 (marg as in text) D10 [अ]सि (for हि). \tilde{N}_1 B1 भवान्, V1 भवास्म (sic), B3 4 भगव (B4 °वा) न्मे (hypermetric), D13 भवान् (for भवान्मे)]

21 V3 om 21°b —°) \tilde{N}_2 V1 2 4 B D10 13 T2.3 G1 3 M4 न- (D10 -ना) धर्ष- (for -नन्धर्वा) —°) D2 रक्षा (sic), D5 यक्ष- (for यक्षा) D5 -राक्षस- (for पतंग-) \tilde{N} V1 2.4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोगोणेष्वपि (B2 °पु च) —°)

स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।

तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।

सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२

कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।

बालं मे तनयं ब्रह्मन्नेव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३

G. 1 23
B. 1 20
L. 1 18

T3 रावण° (for रावण) D14 योद्धुं (for सोढु) —°) \tilde{S}_1 D2 5 7 11 12 मानुषा (for मानवा) D3 7 युधि (for युधि) —For 21°d, \tilde{N} V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।

—After 21, T2 ins

585* येन विक्रम्य वीर्येण दक्षिणो लोकपालकः ।

निर्जितो धनुरायम्य साक्षाद्वैश्रवणश्च स ।

तस्मै राम कथं ब्रह्मन्नेतुमर्हसि नार्हसि ।

22 °) \tilde{S}_1 D12 महा-, Dt D6 8 G3 4 Ct स तु, Cmg as in text (for स हि) D3 स हि वीर्य** **म् —°) V1 आद°व (sic), V4 आदातुम्; D9 (before corr न हि ते) नादत्ते, T3 आधत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते). \tilde{N} V B D10 11 13 M4 इति नः श्रुतं, Dt D6 8 °रावण., D2.3 7 विश्रुतं मया (for युधि राक्षस) \tilde{S}_1 D1 5 12 आदत्ता (\tilde{S}_1 °धा) ति सुधा (D12 °वा) रितं —°) $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3 5 7 10-13 M4 सार्धं (for चाहं) \tilde{S}_1 शक्ता° स्म, \tilde{N} V1-3 B1-3 D10 11 13 शक्ता° स्मो, V4 शक्ता°; B4 शक्तोऽसौ; D1-3 7 गतास्मि (D1 2 °स्म), D5 12 M4 शक्ता स्म; T3 शक्नोमि (for शक्तोऽस्मि). —°) \tilde{S}_1 D12 सयुगे, D1-3 5 7 संयुगं, D9 सयोक्तुं (for संयोद्धुं) D3 बलौ (for बलैः). \tilde{N} V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्य° (D11 °*) विघा (V2 4 °निपा, B2 °निघा) तिना (V3 °न) —After 22°d, $\tilde{S}_1 \tilde{N}$ V B D1-3 5 7 10-13 M4 ins :

586* अथवा लवणो नाम यज्ञहा ते मधोः सुत ।

[D1 अथ° \tilde{S}_1 D1-3 5 7 12 M4 लवण ब्रह्मन्, V3 B4 रावणो° (for लवणो नाम) V2 यज्ञघ्न (for यज्ञहा). V4 सुत (for सुत). \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 12 यज्ञघ्न (D11 °घ्नो) मधुन (D12 °ना) सुत (D11 °त), M4 यज्ञघ्न वै मधो सुत (for the post half)] — \tilde{N} V B D10 13 om 22°-23° \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 13 M4 om 22° —°) D9 सकालो (sic) (for सबलो) —°) T3 सबलो, Ct as in text (for सहितो)

23 \tilde{N} V B D10 13 om 23°b (cf v1 22) —°) D5 M4 कथयस्व (M4 °सि), G1 3 कथस्विद् (for कथमपि). \tilde{S}_1 D1-3 7 12 कथयस्वा (D1 °श्वा) मरप्रख्य (D7 °ज्ञ), D11 कथयस्वाद्य मे ब्रह्मन्, Ct as in text (for °) — \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 12 M4 om 23°b —°) T3 संग्रामाणा° कोविदं —°) M2 पुत्र (for बाल) \tilde{N} V B D10 13 तथापि न विमोक्ष्यामि —°) \tilde{S}_1 पश्यामि, D1-3 5 7 11 12 M4 मोक्ष्यामि, Ct as in text (for दास्यामि) \tilde{N} V B D10 13 पु (D13 पि) त्रं सोपि हि (V3 वि) दुर्जय , M2 3 राक्षसा (M3 राघव) नेतुमर्हसि

G 1 23 24
B 1 20 25
L 1 18 20

अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्व्रणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

24 D7 om (hapl) 24. —^a) Ñ V B D10 13 अथ कालातकप्रख्यां, D9 अथ काले क्षमौ युद्धे. —^b) Ñ V1 2 4 B D10 13 पुत्रौ, Cg as in text (for सुतौ) —For 24^{ab}, S1 D1-3 5 11 12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।

[D11 कालातकोपमौ]

—Ñ V B D10.13 om 24^{cd} —^c) S1 तौ हि, D1-3 5 11 12 ब्रूहि, G2 M1 4 तौ तु (for तौ ते) —^d) S1 D1 3 5 11 12 न ते, Dt ने *, D2 ते, Cm t as in text (for नैव) D4 9 T2 3 G1 3 M2 [अ] ह सुत, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न मोक्ष्याम्यहमात्मजं —After 24, D4 M3 4 ins

588* तौ हि राक्षसकन्याया जातौ दैत्यकुलोद्भवौ ।

[No comm M3 4 तु (for हि) D4 यक्षस्य (for राक्षस-) M3 जातौ दैत्यकुलोद्भवौ, M4 °वीर्यकुलोद्भवां (for the post half)]

25 ^a) V2 सुवीरश्च, D1 मारीचिश्च (for मारीचश्च) —^b) S1 Ñ V B D10-13 विघ्नं (V2 °व्रणं) ते (S1 वै, V3 B1 तौ, D11 च, D12 चैव [hypermetric]) कुरुन् (V4 °ता, D11 °तो) मह (V2 सह, V4 B1 सदा, D11 यदि), D1-3 5 7 विघ्नं तौ यदि कुर्वत —After 25^{ab}, S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 ins

589* तथापि न विमोक्ष्यामि पुत्र रामं प्रसीद मे ।

तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(1 1) S1 D12 च मोक्ष्यामि V1 विप्र (for राम) —S1 D2 12 om 1 2 —(1 2) D11 -जन्त्याया (for -कन्याया) V2 विवासिनौ (for मायाविनौ) For 1 2, cf 588*]

—^c) M4 तान्याम् (for तयोर्) Dt D6 8 9 तयोरन्यतर योद्धु (D9 बाहु) —^d) Dt D6 8 दास्यामि, D9 M2.3 योद्धास्मि, Cm as in text (for योद्धा स्यां) T3 °जन, G4 सु°, M3 °द्वेष्टे, M4 °न्मुने (for ससुहृद्व्रण) —For 25^{cd}, S1 D2 11 12 subst, while D1 5 cont after 591*, D3 7 after 592*

590* एतदन्यतमौ वा तौ योद्धास्मि ससुतो मुने ।

[D1 2 एताव्, D5 एवम्, D11 एवम् (for एतद्) D11 अन्य-तन (for °तमौ) D2.3 7 11 12 [अ] पि (for तौ) D1 नियनौ, D3 7 पुत्रौ (for ससुतो)]

On the other hand, Ñ V B D1 3 5 7 10 13 subst

591* एषामन्यतमं हित्वा प्रतियोत्स्यामि सयुगे ।

[V4 एताम् (for एषाम्) V2 अन्यतमौ (for °तम) D1 चैव (for हित्वा) D3 5 7 रामात्ते (D5 °ममे) पामन्यतम (for the prior half) D3 7 °दास्यामि, D5 न प्रदास्यामि (for प्रति योत्स्यामि) D1 5 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont, while Dt D6 8 M3 4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्त सह बान्धवै ।

[D3 7 repeat 592* (var) after 590* D5 अधुना (for अन्यथा) S1 D1 5 11 न तु (D1 transp, D5 ननु) पश्यामि, V1 त्व पुने° (sic), V2 [अ] हस्ये°, V3 D10 त्व न ने° (D10 तु ने), B4 त्वानुने°, D3 7 °यास्यामि (for the first time), मुवि मस्यामि (for the second time), D12 न तु यास्यामि, D13 तु नु नेष्यामि (sic) (for त्वनुनेष्यामि) S1 D1 5 11 12 भगवन्, M4 धर्मज (for भवन्त) S1 D1 5 12 जयमात्मन, B2 D3 7 (both first time) transp सह and बान्धवै, Dt D6 8 10 M3 सहबाधव, D3 7 (both second time) वज्रमात्मन (D3 °*), D11 क्षयमात्मन (for सह बान्धवै) After 592* D3 7 read 590*]

Dt D5 6 8 11 M3 4 cont, while D4 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाङ्घ्रिजेन्द्र

कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्यु ।

सुहृत इव मखेऽग्निराज्यसिक्त

समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्नि ।

[(1 1) D11 ज * नाद् —(1 2) T3 °सुतां (sic), M1 ° * सुत (for कुशिकसुत) D9 °न्विशेयः, D11 तु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(1 3) M4 सुमुशम् (for सुहृत) D4 marg, D11 मखेपि, G1.3 मखाशिर, M4 महाशिर, Cg t समिद्धिर् (for मखेऽग्निर) D11 चाज्य (for आज्य-) —(1 4) D11 उग्रनरो (for उज्ज्वलितो) D11 यथा हि (for महर्षि-)]

Colophon —Kānda name S1 Ñ2 D5 10 11 om V B आदि°, D1 3 7 अयोध्या° —After (V4 before) Kānda name V1 4 B1 2 4 ins बालचरिते —Sarga name S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-12 दशरथवाक्यं —Sarga no (figures, words or both) S1 Ñ1 V1 4 B1 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2-4 D9 10 23, V2 25, V3 22, D1 7 18, D2 19 (as in text), D6 S विंश (G4 °शब्द, M1 2.4 °शानि), Dt D4 8 14 विंश 20, D13 —काङ्ठे—यवान्य (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2.4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्रीम्..

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
 समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
 पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
 राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
 यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
 मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
 तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।

चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
 त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
 नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
 इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
 धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
 त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
 स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७

G I 24.
 B I 21.
 L I 19.

20

1 T₂ begins with श्रीराम शरणं मम —^a) B₄ श्रुत्वा तद् (by transp) —^b) Ñ₁ न्यथाकुला°, Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ न्याकुलित°, D₁₋₃ 7 °कुले (D₃ °*) क्षण (for -पर्याकुलाक्षरम्) —^d) D₃ 7 महामतिं (D₃ °ति.), D₁₂ महापतिं (for महीपतिम्)

2 D₁₀ om 2 —^a) T₃ °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 करिष्यामि प्रति (D₂ °वि)ज्ञाय, Ñ V B D₁₃ पूर्वं करिष्य (D₁₃ °व्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D₁₁ करिष्यामीति सश्रुत्य —^b) Ñ₂ B₁ 3 दातुम्, V₂ 4 D₄ 11 T₂ (after corr sec m as in text) G₁ 3 4 हतुम्, D₉ (before corr) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ₂ V₄ B₁ 3 D₉ (before corr) G₁ अर्हसि (for इच्छसि) —^c) S₁ अयुक्तो, M₄ अनुक्तो (for अयुक्तो) V₄ राघवेणोपयुक्तोऽयं (sic) —^d) Ñ V B D₁₃ T₃ M₄ सत्य (V₂ °वै) धर्मं, D₁₁ सत्यस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ₂ V₁ 3 B₂ 3 (m as in text also) 4 न्यतिक्रम., all Cs as in text (for विपर्यय)

3 °) S₁ Ñ V₁ 3 B Dt D (except D₄ 14) M₄ Cg t यदि, V₂ 4 न हि, Cm as in text (for यद्) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 त्वं, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ [ए]त्, Cm g t as in text (for इदं) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 न क्षमो (D₂ °मी), V₁ B₃ ते क्षयं, D₁₁ नेच्छसे, D₁₂ रक्षसे, T₃ ते क्षमा, M₃ च क्षमं, Cm t as in text (for ते क्षम) D₁₁ दातु (for राजन्) —^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 हीनप्रति (D₁₂ °*)ज्ञ (D₃ 5 12 °ज्ञ), T₃ °प्रतिज्ञ, Ck as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D₉ काकुत्स्थ Ñ V₂₋₄ B D₁₀ 13 M₄ मिथ्या (V₂ M₄ °थ्या) प्रतिज्ञां कृत्वेमा (V₂ त[sic] मत्वा), V₁ मिथ्याप्रतिज्ञं कृत्वा मां —^d) Ñ V B D₁₀ 13 सुतै (Ñ₁ m) सह, Dt D₆ 8 Ct सुहृद्, D₁ सु° (for सबान्धव) M₄ सुखी सह सुतैर्भव

4 °) Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ तस्माद् (for तस्य) Ñ₁ होः, B₄ प्रोध-, Cr g as in text, Cm वोप- (for रोष-). Ñ₁ V₂ 3 B₂₋₄ D₁₀ 13 °तातु, Ñ₂ °ताग-, V₁ -परीताद् (submetric), V₄ °तागाद्, B₁ -परीक्षात् (sic) (for -परीतस्य) —^b) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ विश्वामित्रान्महौजस. —^c) D₁₂ चचार (as in text also) (for चचाल) Ñ₁

भीता, D₁₁ कृत्स्न- (for कृत्स्ना) Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ पृथिवी मी (V₁ *)ता —V₃ reads 6^b for 4^a repeating it in its proper place —^d) S₁ V₁ 2.4 B₂₋₄ सुराश्च भयमाविशन्, Ñ B₁ D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ सुराश्च (D₁₋₃ 7 °राणा) भयमाविश (D₁₁ *)त्, Dt D₆ (after corr pr m) 8 देवाना च भय महत् ❧ Ck सुरान्भय प्रविशुरिति (प्रविवेशेति) । ❧

5 °) Cm g k t त्रस्तरूप (as in text) D₄ स (for तु) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 क्रोधाभि (D₁₁ °वि[sic])भूत तं ज्ञात्वा (S₁ D₁₂ विज्ञाय [as in text], D₁₁ ज्ञात्वा च), Ñ V B D₁₀ 13 M₄ कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ₁ V B₂ M₄ मत्वा) —^b) S₁ Ñ V₁ 4 B₂ 3 D₅ (after corr) 10 12.13 M₄ जगन्मैत्रो, V₂ 3 B₄ D₁₋₃ 7 जगन्मित्रो, B₁ जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10 13 M₄ महामुनि D₁₁ विश्वामित्र महामुनि —^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 धृतिमान् (for नृपतिं) D₁ सुव्रती. S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 धीमान् (for धीरो) —^d) S₁ D₁₁ (m) 12 नृपम्, D₁₋₃ 5 7 इदम् (for वाक्यम्) —For 5^c, Ñ V B D₁₀ 13 M₄ subst

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ।

[Ñ₂ B₃ D₁₀ वीक्ष्य (for वाक्य).]

B₃ cont

595* दिव्यज्ञानेन भविष्यं ज्ञात्वा चैव महामुनि ।

6 V₃ reads 6^b for 4^a for the first time, repeating it here —^b) Ñ V₁ 3 4 B D₁₀ 13 स्वयं (for [अ]पर) —^c) D₄ धृति° (for धृतिमान्) S₁ D₁₂ सत्यवान् (D₁₂ °मान् [sic]), D₄ सुप्रभ (for सुव्रत) S₁ D₅ 12 धीरो, D₁ धीरो, D₂ 3 7 धी (D₂ धी)र (for श्रीमान्) Ñ V₁₋₃ B D₁₀ 13 M₄ सत्यवाक्सततं भूत्वा, V₄ त्व चैव सत्यवाद् त्वम् (sic), D₁₁ प्रश्रुत्य ददामीति —^d) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ ना (V₄ अ)नृपं (for न धर्म) Ñ V B₁ 3 4 D₁₃ M₄ वक्तुम्, B₂ D₁₀ कर्तुम्, G₁ 3 हतुम् (for हातुम्) S₁ D₁₁ इच्छसि, D₈ अर्हति

7 D₂ om (hapl) 7^{ab} and 1 x of 596* B₃ repeats 7^{ab} after 598*, as in D₁ —^a) D₁ 3 5 7 11 विख्यातं —^b) Note hiatus between धर्मात्मा and इति ❧ Ck धर्मात्मा इतीति । असन्धिद्वन्द्वस । ❧ —S₁ D₁ 3 5

G 1. 24. 8
B. 1. 21. 8
L 1. 19. 10

संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९

7 11 12 [इ]ति यज्ञोधनः (D1 3 5 7 °गत, D11 °धुना), D9 युधि
राघव, T2 G2 4 M1-3 °राघव, M4 [इ]ति महीपते (for इति
राघव) Ñ V B D10 13 सत्यवागिति च (V1 4 om च [sub-
metric]) प्रभो. —After 7^{ab}, S1 B2 (after repetition)
D1-(D2 om 7^{ab} and 1 1) 3 5 7 11 12 ins

596* न तद्विक्रवया बुद्ध्या पृष्ठतः कर्तुमर्हसि ।
सृष्टा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रिया' क्षत्रियश्रेष्ठ तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणां रक्षणात्तात इष्यते ।

[No comm —(1 1) S1 [अ]ति-, B2 च (for तद्)
D11 ऋद्धा (sic) (for बुद्ध्या) B2 सर्वथा हातुमर्हसि (for
the post half) —B2 om 1 2-4 —(1 2) D2
धर्मस्य तपसा, D3 5 7 °स्थायां (D5 °यै) (for धर्मव्यवस्थार्थं)
S1 तपस्या-, D3 7 तपसो (for तपसां). D2 रक्षणाय च क्षत्रिया
(for the post half). —D2 om (hapl.) from धर्म
in 1 4 up to ना in 7^d —(1 4) D11 विषते, D12
उच्यते (for इष्यते)]

—°) D1 स धर्म, D3 स्वधर्म; T2 (after corr sec m)
°धर्म्यं (for स्वधर्म). —°) S1 D12 धर्म हातुम् (for [अ]
धर्म वोढुम्) —For 7^{ad}, Ñ V B D10 13 subst

597* नार्हस्यद्य मृपावादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B3 [अ]व्य- (for [अ]थ) B2 (m) D13 वक्तुं (for
-वादी) B2 (m) बुद्ध्या, D13 राजन् (for भूत्वा) V2 B1 पुत्र°,
B4 °श्व स्वयं (for धर्मव्यपेक्षया)]

8 D3 om from the last four syllables in 8^b up to
शक्यन्ति in 9^b —°) D1 आश्रुत्य, D14 T3 सस्रुत्य, G4 सश्रुत्य
(sic), Cm g as in text (for सश्रुत्य) M1 2 4 [ए]व,
Cg as in text (for [ए]वं). Dt D6 8 Ct प्रतिश्रुत्य
करिष्येति (archaic combination) D4 T3 राघव. Dt
D6 8 (all with hiatus between ° and °) 9 G1 3 Ct उक्तं
(D9 G1 3 [इ]त्युक्त्वा) वाक्यमकुर्वत. S1 D1-3 5 7 11, 12
करिष्यामीति सश्रुत्य तत्ते (S1 °द्वै, D2 °त्वं, D5 °तो) राजन्नकुर्वत
(D3 om नकुर्वत), Ñ V B D10 13 कर्तास्मीति प्रतिज्ञाय
न करिष्यमि चेन्नृप —After 8^{ab}, Ñ V B D10 11 (after
8) 13 ins

598* विश्वामित्रवचः सत्याद्धृष्टः पापमवाप्स्यसि ।
अनृत मा वचः कार्पीर्मा धर्मान्नीनश पथ ।

[No comm —(1 1) D11 कृत्वा मि- (sic) (for
विश्वामित्र-) B1 सत्य- (for सत्याद्) D10 पाप्मन् (for पापम्).
—(1 2) D13 अनृत, V2 तद्वच कुर्यान्, D11 मा वर° (for
मा वच कार्पीर) Ñ V2 4 B2 4 D13 धर्म्यान् (for धर्मान्) V3

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।

एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०

एषोऽस्त्रान्विविधान्वेति त्रैलोक्ये सचराचरे ।

नैनमन्यः पुमान्वेति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

नियम' (sic!), B2 लीनश (sic) (for नीनश) B1 मा धर्माधी
नश पथ, D11 मा धर्मात्त्वं व्यनीनश (for the post. half)
—After 598*, B2 repeats 7^{ab} as in D1]

—°) S1 D1 5 7 9 11 12 G1 M2 °पूतं (D12 °वं), D2 इष्टासेवै
(for इष्टापूर्त-) D1 glosses अग्निहोत्र तपः सत्यं वेदाना चैव
पारणम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपत-
डागानि देवतायतनानि च । अन्नप्र*नमारा*पूर्तमित्यभिधीयते ॥ S1
D1 2 5 7 9 11 12 हरेद्, G1 अथो, M2 वृथा, M4 -हरो; Cm g k.t
as in text (for -वधो) S1 D1 2 5 7 9 11 12 M4 धर्म (D1
M4 °र्मस्), Cm k t as in text (for भूयात्) Ñ V B
D10 13 सत्यप्रतिज्ञां (V1 2 4 B1 2 4 D13 °ज्ञा) ता रक्ष —T1
missing from रमाद् up to पुत्रे in 9° on a damaged
fol —°) Ñ V B (B1 transp राजन् and रामं) D10 11 13
राजन्नामं (for तस्माद्रामं) —After 8, D11 ins 598*,
then repeats 8^{ad} as in Ñ.

9 T1 missing up to पुत्रे in 9°, D3 om up to
शक्यन्ति in 9° (for both cf v1 8) —°) M4 reads
स्त्रम् inf lin sec m D13 अकृतास्त्र कृतास्त्राश्च, G2 °मकृताय
च —°) S1 ध्वक्ष्यति; V3 D9 शक्यति (sic), D2 द्रक्ष्यति;
D5 घक्षति, D11 12 धक्ष्यसि (D12 °ति) (both sic)
Cr m g k t as in text (for शक्यन्ति) V2 राघव (for
राक्षसा) —°) Ñ2 गुप्ता (sic), V3 D4 गुप्त (for गुप्त)
—°) D5 T2 (before corr sec m) [आ]वृत्त (for
[अ]मृतं) Ñ V B D10 13 M4 प्रध (V3 °ह) रयितुमाहवे
(B4 °मिहाहवे [hypermetric], M4 °मजसा)

10 °) D2 विगतवान् (sic) (for विग्रह°) D11 धश्च
(sic) (for धर्म) —°) D2 होव (for एष) Ñ V2 4 B1 2 4
D10 13 M4 चेद (B4 M4 धर्म) विदा (Ñ2 B3 D10 °वता), V3
B2 धर्मभृतां; Cm as in text (for वीर्यवता) D11 स्वर
(sic) (for वर) V1 एष वैश्वानर प्रभु —°) Dt D4 6 8
T3 Cm t त्रिधा- (for बुद्ध्या) M2 वरो (for [अ]धिको) Ñ
V B D10 13 M4 वीर्यवतां (V2 धर्मभृता) श्रेष्ठो —°) G1 3
परायण, Cm g t as in text (for परायणम्) Ñ V B
D10 13 त्रिद्याज्ञानतपोनिधि, D3 7 तप सत्यपरायण, M4 विज्ञान
तपसोनिधि:

After 10, D13 reads for the first time st.
11-19 (including star-passages) as in Ñ group,
omitting 16^{ab}, then reads (var) as in text omitting
18 only (repeating 15^{ab}, 16^{cd}, 17^{ab} and 19^{cd})

11 For subst. in Ñ V B D10 M4 for 11-13 see
below —°) S1 D1-3 5 7 9 11-14 T1 2 G2 M1 [अ]र्क्ष

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सर्किनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।

नकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतोल्लेभे जया नाम वरान्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६

G I 24
B I 21
L I 19

विविध, Cm k as in text (for स्त्रान्विविधान्) T1 missing from 11^b up to यक्ष in 12^c —^b) D11 त्रैऋत्ये, G4 °क्य- (for त्रैलोक्ये) —^c) Ś1 D1-3 5 7 11-13 [ए]तद्, Cm g k t as in text (for [ए]नम्) D9 नैनमभ्युन्मुख याति —^d) Ś1 D1-3 5 7 11-13 न च वेत्स्यति कश्चन, Cm k as in text (for ^d)

12 T1 missing up to यक्ष in 12^c (cf v1 11) —^a) D1 वेदा (for देवा) D4 G1-3 M1 3 ऋषयः (for नर्षयः) —^b) Dt D6 8 [अ]मरा (for [अ]सुरा) D11 पन्नगा (for राक्षसाः) —^c) D12 रक्ष- (for -यक्ष-) —^d) Ś1 D5 11-13 न (for स-) D3 सहो - गा

13 ^a) D4 14 S (except T3 M4) भृशाश्वस्य, Cg t as in text (for कृशा°) ☞ Ck कुशनाभ प्रजापतिष्वेक 1, Ct परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकप्रतिष्ठावन्त इत्यर्थः । एतेनापि दुर्लभत्व ध्वनितम् । ☞ —For 13^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 11-13 subst

599* अस्त्र ह्यस्मै कृशाश्वेन परै परमदुर्जयम् ।

[Ś1 D12 ह्यस्मिन्, D11 अस्मै (for ह्यस्मै) D1 gloss प्रजापतिनास्त्राणि दत्तानि D2 कुशाश्वेन Ś1 पर, D11 परै (for परै) D2 परमर्जय (sic)] —^c) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 दत्तं, Cm g t as in text (for दत्ता) —^d) D4 (m) यदा Ś1 D1 5 11-13 समन्वशात् (Ś1 °धात्, D13 °न्वियात्), D2 3 7 समाविशत्, D9 °स्यति, T3 °सते, all Cs as in text (for प्रशासति) —For 11-13, N V B D10 M4 subst, D13 ins after 10

600* दिव्यान्त्राण्यशेषाणि वेदैष कुशिकात्मज ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवा ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्त्राण्यशेषत ।
महीं पालयत पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ।

[(1 1) V2 दिव्यान्त्राणि (sic) V3 4 D13 M4 [अ]शेषेण M4 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(1 2) V2 वेदाश्च न, V3 देवा नापि, V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न) V4 मानवा (for मानवा) —(1 3) V3 दत्तास्मै तु (sic), D13 दत्तान्यस्य (for °स्मै) V2 कृशाश्वेन (sic) B4 दिव्यान्त्रा * शेषत (for the post half) —(1 4) V3 4 B2 पालयते, D13 पालयता V4 सर्वा (for पूर्व)]

14 N V B1 D10 M4 om 14 T1 missing from कृशा up to कन्ये सु in 15^b —^a) Ś1 B2-4 (B3 marg) D1 3 5 7 11-13 ते हि, D2 न हि, Cm g t as in text (for तेऽपि) D1 कृतास्वस्य (sic), D2 कृशाश्वस्य, D4 (before

corr as in text) 14 T2 G M1-3 भृशाश्वस्य, D12 कुश सश्व (sic) (for कृशा°) —^b) Ś1 B3 4 D1-3 5 7 9 12 13 सुतोपमा (D12 °मा), D6 सुता स्मृता, B2 D11 समप्रभा, D14 सुतास्तु ये, T3 सुता मता, G3 सुतै समा, G4 सुतास्तु ता, M3 सुता हि ता, Cm g t as in text (for सुतासुता) —^c) Ś1 B2-4 D1-3 5 7 11-13 °त्मानो (for महावीर्या) —^d) Ś1 जितेंद्रिया; B2 D11 महाबला, B3 4 °न्विता (for जयावहा)

15 T1 missing up to कन्ये सु in ^b (cf v1 14) —^a) D2 जयवत्, T3 देया°, Cm g as in text (for जया च) N V B D13 (first time) M4 विजया (for सुप्रभा) M4 चास्ता (for चैव) D3 12 जया वसुप्रभा चैव —^b) Ś1 N V B D1 2 5 7 11-13 (both times) M4 दाक्षाय (Ś1 V1 3 D2 5 7 °यि) ण्यौ, D3 दाक्षायिणौ, D8 दक्ष्य° (sic) (for दक्षकन्ये) N V B D13 (first time) महाव्र (V4 °म) ते (for सुमध्यमे) —^c) Dt D8 10 T3 M2 Ct सूते, Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4 8 10 T3 [अ]स्त्राणि, M2 तस्य (for स्त्र-) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 तयोस्तु (D11 °श्र) यान्य (D5 °न्याय [metathesis]) पत्यानि, D6 ते सुतेस्त्र * शस्त्राणि, G1 सूतेस्त्राणि च°, G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि, M3 तेस्त्राणि चैव° —^d) G1 पर, Cg as in text (for शत) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 परमदुर्जयं, Cg as in text (for °भास्वरम्) —For 15^{cd}, N V B M4 subst, D13 ins after 15^{ab} (first time)

601* ययोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B2 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि, B2 [अ]शेषेण, M4 [अ]पत्यानि (for [अ]शेषाणि) D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half) V2 विष्णु° (sic) (for विष्णुतेजसा)]

16 ^a) D12 पचशत Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 °ज (D1 3 7 12 य) ज्ञे, N V B D10 तत्र (V2 °व) सुतान्, G2 सुरा°, M4 तु पुत्राणा (for सुतोल्लेभे) —^b) Ś1 सुता, T3 जये (for जया) Ś1 Dt D1-3 5 9 11-13 G3 M2 लब्धवरा (for नाम वरान्) Dt D6 8 Ck t वरान्, Cr m परान् (for पुरा) N V B D10 M4 जन (V1 °ः) यामास वै जया —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 13 (second time) M4 पर-, N V1 3 B D10 13 (first time) रिपु, V2 दैत्य-, V4 चिप्र (for [अ]सुर-) —T1 missing from विण (in ^d) up to क्रामान् in 17^d on a damaged folio —^d) Ś1 N V B D1-3 5 7 10 12 13 (both times) M4 अक्षया (D1 °ः) न्, D9 M2 अमोघान्, D11 प्रक्षयान्, Cg as in text (for अमेयान्) Dt D6 8 Cm t अग्रमेयानरूपिण

G 1 24. 17
B 1 21 17
L 1 19 19

सुप्रभाजनयचापि पुत्रान्पञ्चाशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्वलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to क्रामान् in ^a (cf v1 16).
—^a) Ś1 D1-3 5 7 10-13 (second time) G1 2 M1 सुप्रभा
जनयामास, Ñ V B D13 (first time) M4 विजया
जनयामास —^b) D4 G1 M3 सुतान् (for पुत्रान्) B1
पञ्चशतान्, B4 D1 5 9 13 (both times) 14 T3 G1 M2
पञ्चशतं (for पञ्चा^o) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 10-13 (both times)
वरान्; V1 तु वै, V2-4 सुरान् (for पुन) —^c) D1-3 (D2
after corr) 5 7 सव (D5 °ह)र्षान्; Cg k t as in text (for
सहाराⁿ) D7 राम (for नाम) D3 7 दुर्मर्षान् (sic) —For
17^{cd}, Ś1 D12 subst, D13 ins after 17^{ab} (second
time)

602* सर्वास्तौल्लब्धवान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।

[D13 वीरान् (for वीर)]

—After 17, D9 ins 1 1 of 607*.

18 Ś1 D1-3 5 7 9 12 om 18 —^a) M3 शस्त्राणि (for
चा^o) Dt वेत्त्येव, M1 जग्राह (inf *lm* as in text also)
(for वेत्त्येव) —^b) G3 विधिवत्, Cm g as in text (for
यथा^o) —For 17°-18, Ñ V B D10 11 13 M4 subst,
while D1 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रधृष्याणामजेयानां महौजसाम् ।
तानि सर्वाण्यय वेद विश्वामित्रो महायज्ञा ।
मप्रयोगरहस्यानि ससहाराणि राघव ।

[D1 om 1 1 —(1 1) D13 अप्यजेयानाम् (for अ-
धृष्याणाम्). V2 आजयाना (sic), D13 अधृष्याणा, M4 अजय्याना
(for अजेयाना) —(1 2) V4 [अ]ज्ञेयेण, M4 [अ]स (sic)
वेद (for [अ]य वेद) —(1 3) V1 सप्रयोगे (for मप्रयोग-)]
Ñ V B D1 10 11 13 M4 cont

604* तानि दास्यत्यज्ञेयेण रामायैप महासुनि ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
यैरस्त्रैस्तानि रक्षसि रामो जेप्यत्यसशयम् ।
अनुग्रहार्थं रामस्य प्रजानामपि चात्मन ।

[No comm —(1 1) D1 रामायस्त्रमहासुनि (for the
post half) —D1 reads in marg, other MSS om.
1 2 —(1 3) D1 तैर् (for तैर्) D1 om 1 4]
Vs further cont.

605* गाधिनोऽपि ह्यह मन्ये त्रायतो मुनिपुंगव ।
यदीच्छस्यात्मनो भद्रं सराष्टान्तपुरात्मजे ।

—After 18, Dt D4 6 8 T3 G2.3 M1 3 ins .

606* तेनास्य मुनिमुत्तस्य सर्वज्ञस्य महात्मन ।
न किंचिदस्याविदितं भूतं भव्यं च राघव ।

[No comm —(1 1) T3 तथा (for तेन) Dt D8 धर्मे,

अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

D6 om (hapl) (for सर्वज्ञस्य) —(1 2) Dt D8 अस्ति,
D4 6 T3 अपि (for अत्य)]

19 Ñ V B D10 om 19^{ab}, M4 om 19^a —D9
reads 19 after 1 1 of 607* —^{ab}) D3 reads twice
महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 2 4-9 T3 G1 M2.3 °यज्ञा, D3
महा * (for महातपा) —^c) Ñ2 B3 4 D10 13 (second
time) M4 रामगमन (for ने) Ś1 D1-3 5 7 11-13 बुद्धि
(for राजन्) —^d) Ś1 D12.13 (second time) विष्णुवाद्रो
(D12 °वा रो)दुम्, Ñ V B D10 13 (first time) M4
विचारयितुम्, D1-3 5 7 11 विष्णुवा कर्तुम् (for सशय गन्तुम्)
Ś1 अर्हति M2 गन्तुमर्हसि संशयं (by transp) —After 19,
Dt D4 6 8 9 (1 1 after 17) 14 S (except M4) Cm.g.k.t
ins

607* तेषां निग्रहणे शक्तं स्वयं च कुशिकात्मज ।

तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्यामियाचते ।

इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो

रघुवृषभश्च मुमोद भास्वरान् ।

गमनमभिरुच राघवस्य

[5]

प्रयितयज्ञा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ।

[Cm does not comment on 1 1 and 2 —(1 3)
D9 चेता (for -चित्तो) M3 इति मुनिवरवच प्रसन्नचित्तो —(1 4)
D9 रघुवृषभश्च T1 2 G2 4 M1 3 तु (for च) Dt D8 M3
पाथिव (metre-change), D4 भास्वरश्च, D6 9 T G4 भास्वर
(metre-change), Cg भास्वरान् (as above), Ck भास्वरीन्
—(1 5) D14 T G4 अपि स्तोच, Cg k as in text (for
अभि^o) Ck Cm गमन स्तोच ऐच्छत् । Ck —(1 6) M1-3
(after corr sec m) °त्मजेन, Cm.g.k.t as in text (for
कुशिकात्मजाय)]

On the other hand, D1-3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यधिष्ठितोऽनेन न प्रसह्य सुरासुरैः ।

[No comm D5 चा^o, D11 दुर्विषय (for न प्रसह्य)]
Then D1 reads 603*.

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —
Kānda name Ś1 Ñ2 Dt D10 12 om, V B D11 आदि^o
—Sarga name Ś1 Ñ V B D5 9-12 चन्दिष्टमाक्य —
Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4
B1 4 D5 11 12 om, Ñ2 B2 3 D9 10 24, V2 26, V3 23;
Dt D4 6 8 14 S 21. D13 काढे-ष्टमाक्य (lacuna in place
of dash) —After colophon, G1 2 4 conclude with
श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री म.

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
 प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
 कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
 पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
 स पुत्रं मूर्ध्नुपाधाय राजा दशरथः प्रियम् ।
 ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३

ततो वायुः सुखस्पर्शो विरजस्को ववौ तदा ।
 विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
 पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
 शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
 विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
 काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६

G I 25
B I 25
L I

21

1 T₂ begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) Ñ V B D₁₀ 13 M₄ एवमुक्तो (B₄ °क्त्वा) वसिष्ठेन —^b) Dt D₆ 8 स्वयं (for सुतम्) —^c) Ñ V₁ 3 4 B D₁₀ 13 संप्रहृष्टमना (B₃ marg after corr °मनसा [hypermetric]), V₂ स्वयं हृष्टमना, D₁₁ 12 °वदनं (for प्रहृष्टवदनो) —^d) V₁ आजहार (sic) (for आजुहाव) D₁₁ स सलक्ष्मणं (ditto), G₃ *लक्ष्मणं (for सलक्ष्मणम्)

2 ^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 T₂ G₄ °यनो, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययन) —^b) D₁ राजा (for पित्रा) M₄ पिता दशरथस्तदा —^c) S₁ D₁ 5 11 12 तथा वाग्मिर्, M₄ तयत्विग्मिर् (for वसिष्ठेन) —^d) S₁ T₂ °मन्त्रितौ (T₂ °त), D₁ (gloss दूर्वाक्षतमंत्राक्षरै) 2 °नदित, D₃ °नदिन (sic), D₅ 11 12 °नदितौ, D₇ °वदित, Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) —For 2, Ñ V B D₁₀ 13 subst

609* आदौ कृतस्वस्त्ययनं मातृभिः कृतमङ्गलम् ।
 स्वयं चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनक्रियम् ।

[(1 1) D₁₃ कृत्वा (for the first कृत-) V₂ मन्त्रिभिः (for मातृभिः) —(1 2) V₁₋₃ B₃ -क्रिया (sic) (for -क्रियम्)]

3 ^a) Ñ V B D₁₀ 13 ज्ञेहान्मूर्धनि (for स पुत्र मूर्ध्नि). D₁₃ [उ] पादाय (for [उ] पाधाय) S₁ D₅ 11 12 ततो मूर्ध्नि समाधाय, D₁ स च पुत्रौ समाधाय, D₂ तत पुत्रं समाधाय, D₃ 7 तत पुत्रौ समाश्लिष्य —^b) B₃ राज (sic), M₂ रामं (for राजा) D₅ द *रथ, D₁₁ दश **, T₂ 3 M₄ °रथ- (for दशरथ) S₁ D₁ 5 11 12 सुतौ, Ñ V B D₁₀ 13 सुतं, Dt D₂ 6 8 तदा, D₃ 7 शुभौ, M₃ स्वयं (for प्रियम्) —^c) D₂ कौशिक- —^d) G₄ सुवृत्तेन (for सुप्रीतेन) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते, Ñ V B D₁₀ 13 लक्ष्मणानुचर तदा

4 ^a) Ñ V₄ B₂ 3 D₁₀ 11 13 अवात्पुण्यो, V₂ 3 ववौ पुण्यो, B₁ 4 M₄ अभूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V₁ ततो राघ * * लुण्यो —^b) Dt D₆ 8 9 T₁ 2 G₃ 4 नीरजस्को Ñ V B₂ 3 D₁₀ 13 नीरजस्क (V₂ °क्ष, V₃ °श्च) शुभ शुचिः, B₁ नीरजस्तु सम शुचिः (°), B₄ नीरजस्कश्च (sic) शुभ शुचि, D₁₁ नीरजस्क. शुभावह, M₄ नीरजस्क शिव सुख —For 4^{ab}, S₁ D₁₋₃ 5 7 12 subst

610* तं दृष्ट्वा देवगन्धर्वाः पुष्पवृष्टिं समाददुः ।

[S₁ D₁₂ सुरा^a, D₃ 7 °दधु, D₅ परां° (for समाददुः)] —^a) V₄ B₁ Cm विश्वामित्रं, D₁₄ *श्वामित्र- D₁₀ -रा^b; D₁₃ -युत, Ck -[आ] गतं (for -गतं) S₁ D₂ 3 5 7 11 12 14 T₁ 2 G₄ M₃ दृष्ट्वा रामं (by transp) D₁₁ repeats (ditto) गत दृष्ट्वा

5 At 5^a and 5^c D₁ (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति. —^b) Dt D₄ 8 -निस्वनै, D₆ G₂ -निस्वनं, Cm g as in text (for -निस्वन) D₁₋₃ 5 7 11 गीतघोषस्तथापर (D₂ °रे), M₄ वीतमेघे तदाबरे —For 5^{ab}, S₁ D₁₂ subst

611* सुपुष्पवृष्टि पटहध्वनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D₁₂ स- (for सु-) D₁₂ इहातरे (for दिगन्तरे)]
 On the other hand, Ñ V B D₁₀ 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टिं खाद्गीतनादश्च शुश्रुवे ।

[V₁ 4 om, V₂ चा (for खाद्) V₂ स्कीतनादाश्च, V₄ गीते°, B₁ °चृत्यश्च, B₄ °नादाश्च, D₁₃ गीत वाच (for गीतनादाश्च)] —^a) S₁ V₄ B₂ D₁ 2 7 11 12 M₄ -घोष (D₂ 7 °षा, D₁₂ °वै) श्र, V₂ B₄ D₄ G₂ -निर्घोष (D₄ G₂ °वै) (for -निर्घोष.). D₃ शखटुंभादमिघोषाश्च (corrupt) —D₁ illeg for 5^d except last two letters (स्वनं) —^d) Cm प्रयाति (for °ते) M₂ 3 सु-, M₄ वै (for तु) S₁ D₅ 11 12 प्रवाच्यत महास्वन ; Ñ V B D₁₀ 13 प्रयाते रघुनन्दने, D₂ 3 7 प्र (D₇ प्रा) वाच्यत महास्वना

6 ^a) S₁ विश्वामित्र (sic) S₁ D₁ 5 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) —^b) D₁₄ T₁ 2 G₂ 4 M₁ धनुर्धर (for महायशाः) Ñ V B D₁₀ 13 तं (B₃ *) राम (V₄ **) पृष्टतोन्वयात् (V₂₋₄ B₁ 3 [marg] 4 °न्वगात्) —^c) D₅ काकपक्ष *रो. D₁ (gloss) (अ) जातव्यंजनो यो हि शिखायुक्तशिराश्च यः । ऊनघोडशवर्षो य काकपक्षधरो हि स ॥ —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 तत, D₁₄ तौ° (for तं च) Ñ V₁ B₂ 3 D₁₀ 13 M₄ अन्वयात्. —After 6, Ñ₂ B₂ (marg) D₁₀ 13 ins, whereas B₃ 4 ins after 7^{ab}

613* विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा देवाः सवासवा ।
 प्रहर्षमतुलं प्राप्ता दशग्रीववधैपिणि ।

[(1'2) D₁₃ प्राप्ता (for प्राप्ता)]

G 1 25 8
B 1 22 7
L 1 20 8

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७
वद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमारविव पावकी ॥ ८

7 Ñ V B1 2 D10 M4 om 7^{ab} —^a) D1 (gloss) वद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ । तदानुजग्मतु —^b) B4 D1-3 5 7 11 12 °मानौ, T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ❧ Ct शोभयानौ सुगमाव आर्य । ❧ S1 B3 4 D1-3 5 7 12 महापथे, D11 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7^{ab}, B3 4 ins 613* —^c) S1 D1 3 5 7 11 12 समन्वेता, M4 महाभाग (for महात्मान) D2 विश्वामित्रमन्वेताव् —^d) D2 अशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव्) Ñ V B D10 13 M4 तावुमौ रामलक्ष्मणौ, M2 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —S1 D1-3 5 7 12 G1 om 7^{ef} —M1 repeats 7^{ef} after 616* —For 7^{ef}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

614* तदानुययतुर्वीरौ यथेन्द्र देवमश्विनौ ।

[V B1 3 D11 M4 तदा (V1 तम, D11 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °नयतुर्)]

—After 7, Dt D6 8 (all first time) G1 M3 ins 1 2 of 616* then cont, while D4 9 14 T G2-4 M1 2 Cm g ins after 7

615* तदा कुशिकपुत्र तु धनुष्पाणी स्वलकृतौ ।

[Cr k t no comm G1 4 तथा, M3 तत (for तदा)]

8 ^b) M4 °वलौ (for महाद्युती) Ñ V B D10 13 खड्गवन्त-धनुर्धरौ —After 8^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ ।

[G1 om 1 1, Ck t no comm on 1 1 —G1 M3 om 1 2 here and read before 615* M1 om 1 2 Dt D6 8 read 1 2 for the first time after 7 repeating here —(1 2) D9 (after corr) G2 M1 शोभयताव्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7^{ef} after 616*. —^c) D3 11 12 T3 स्थाणुः, D14 repeats (for स्थाणु) S1 °चित्यौ, G1 महा° (for इवाचिन्त्य) Ñ V B D10 13 M4 तदा (V1 यथा, M4 पुरा) अनुजग्मतु स्थाणुं (V3 °न) —^d) V2 3 D9 (gloss स्कंद-विशारदौ) पावकौ, D13 पावकं (for पावकी)

9 ^a) B1 अघ्यर्धं, D11 अघर्धं (for अघ्यर्धं) Ñ1 आगत्वा (hypermetric) (for गत्वा) —^b) D7 शरय्वा

अध्यर्धयोजनं गत्वा शरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैर्ऋताः ॥ ११

(for शरय्वा) M4 दक्षिणेन तु (for दक्षिणे तटे) —After 9^{ab}, B3 4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय नद्यास्तीरं ततो ययौ ।
while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देशं कचिदुपाययु ।
भुक्तवन्तमुपासीनं तत्रावेक्ष्य तु राघवम् ।

—^c) V1 च मधुर- (for [इ]ति मधुरा) —After 9, B3 4 ins

619* उवाच रामसामन्त्र्यं हितं वचनमर्थवत् ।

10 ^a) D2 सलिलं रामस्, D12 वत्स-लिल, M3 सलिलं वत्स (by transp) (for वत्स सलिल) Ñ V B D10 13 वत्स (V1 राम) राम जल (V3 4 °न) ताव (V1 °ः)द्, D11 वत्स राघव भद्रं ते —After 10^a, Ñ V B D10 11 13 ins

620* विधिवत्स्प्रष्टुमर्हसि ।

उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(1 1) V1 विधिना, D11 सलिल (for विधिवत्) V3 B3 4 प्र (V3 स)ष्टुम् (sic) (for स्प्रष्टुम्) B1 अर्हति —(1 2) V1 B1 उपदेक्ष्यामि (sic) B2 reads ते in marg]

—^b) V4 D1 4 9 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D2 तत्कालस्य विपर्यय —^c) S1 D3 5 7 12 [इ]म, D2 [ए]न, Ck t as in text (for त्वं) Ñ V B D10 11 13 गृहाण द्वे (V2 B3 D10 त्वम्) इमे विधे —^d) B4 अतिबल (sic) M3 तदा, Ct तथा (as in text)

11 ^a) G1 3 M2 वा (for second न) S1 D1-3 5 7 11 12 M4 जरा, D4 श्रमो, Ct as in text (for ज्वरो) T3 M3 transp श्रमो and ज्वरो S1 D1-3 5 7 तुभ्य, D11 जातु; D12 तुल्यं (for वा ते) —^b) S1 D1-3 5 7 11 12 [उ]पसक्षय (D11 °य), G3 [अ]पि सक्षय, M4 [अ]ति सक्षय, Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

621* न ते श्रमो जरा चान्या भविता नाद्रवैकृतम् ।

[Ñ2 (m) च (for ते) Ñ B1 चान्यां, V3 चान्या (sic), B2 व्यथा, D13 वापि (for चान्या) V3 चांग°, V4 नाग°, D13 °कृति (for नाद्रवैकृतम्)]

—^c) S1 D1-3 5 7 9 11 12 त्वा (for च) B3 सुप्तं च (by transp) B1 प्रवर्तं, D2 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्त) —^d) Dt धर्म° (sic), G2 M1 वाध° (for धर्षयिष्यन्ति) D11 G3 3 M1 राक्षसा, D13 नैर्ऋता (sic) (for नैर्ऋता)

न बाहोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
 त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२
 न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
 नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

12 °) Ñ V B D10 13 M4 च ते, D2 T3 बाहु-, D11 चान्य, M3 बाहो, Cg as in text (for बाहो) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —^b) S1 D1-3 5 7 11 12 तव, T2 अपि, Cg k as in text (for अस्ति) Ñ V B D10 13 M4 वीर्येणान्यो भविष्यति —^c) D9 G3 वै (for वा) —^d) G2 M1 त्वया (for तव) D4 भविष्यति तवानघ —For 12^{cd}, S1 D1-3 5 7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके, S1 D5 12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह पुमास्त्रिषु ।

[B3 -[अ]सुर- (for -नर-) M4 [अ]पि (for [इ]ह) V3 कश्चित् (for त्रिषु)]

—After 12, Dt D4 6 8 T3 G3 read 15^{cd} (var) repeating (except T3) it in its proper place

13 °) S1 सौभगे —^b) T3 विज्ञाने, G2 M1 न रूपे, Cr m k t as in text (for न ज्ञाने) S1 D1-3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने) बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धि-श्रुति(Ñ2 B1 D10 M4 °त)पौरुषे, Cr m k t as in text (for °) —^c) V2 D3 5 7 10 नोत्तर- (D10 °र) (for नोत्तरे) V3 °पत्तौ वा, V4 D13 °कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T3 G1-3 M2,3 Ct °वक्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —^d) S1 D12 समस्तैर्भविता न ते, Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V4 B3 त)तुल्योन्यो (V1 4 B1 2 4 वा, V2 °*, D13 न, M4 हि) भविष्यति, D1 2 5 7 9 11 समस्ते (D1 *मश्च)भवितानघ (D11 पुमान्), D3 स समस्ते (ditto) भविभनघ

14 °) T3 G2 3 M1-3 एते, Cm g as in text (for एतद्) S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 -द्वयं (for -द्वये) M3 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) S1 D1 2 5 7 11 राम, Ñ V B D10 13 प्राप्य, D3 राम, D12 नाम, M4 ज्ञात्वा (for लब्धे) —^b) S1 D1-3 5 7 11 12 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यशश्चाव्ययमाप्स्यसि (V3 °क्ष)यमाप्स्यसि (V2 °ति), Dt D6 8 Ct न भवेत्सदृशस्तव, T3 भवतो नास्थितो समः, Cg as in text (for °) —Ñ1 V2 om 14^c-15 D12 om (hapl) 14^c-15^b D14 reads 14^c-15^b in marg (sec m) —^c) D14 T1 2 G1 M3 तु (for first च) S1 Ñ2 V1 4 B2-4 D1-3 5 7 10 11 13 M4 use accu sing for nom sing omitting च B1 बलादतिबला, G4 बलात्पतिबलात् (for बला

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
 बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४
 क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
 बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
 विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५

G I 25
B I 22
L I 20

चातिबला) G2 M1 [इ]ति (for [ए]व) —^d) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान-, D1 सर्वविज्ञान-, T3 सर्वज्ञानाश्च (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनन्दन

15 Ñ1 V2 om 15, D12 om 15^{ab}, D14 reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15^{ab} and 15^{cd} —^a) D5 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M4 तथा (for न ते) —^b) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) S1 D1 2 5 7 11 मासादूर्ध्वं (D6 °द्वयं) भविष्यत (D1 5 °ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नात्यर्थं पीडयिष्यत (V3 D13 °ति), D3 *सार्धर्धं भविष्यत (sic) Dt D4 6 8 G3 repeat 15^{cd} here (first time after 12). T3 reads 15^{cd} after 12 —^c) M1 [ए]ते (for [ए]व). D3 °बला च श्रैव (sic), D14 त्वति° (for अतिबला चैव) —^d) Dt (second time, om first time) D6 8 (both both times) G3 (first time) तात, T3 G3 (G3 second time) तव (for पथि) —After 15^{cd}, S1 D1-5 7 11 12 T3 G2 3 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1-3 5 7 11 प्रमाण (for गृहाण) G2 M1 मद्र काकुत्स्थ (for सर्वलोकस्य) G2 3 M1 प्राप्यमे (for गुप्तये) S1 D12 मातरौ बहुमानद, D1 3 5 7 11 प्राप्तेसि बहुमानत (D5 °द), D2 प्राप्तेसि त्व बहुगत (for the post half)]

—G2 om 15^{ef} —^e) S1 D1-3 5 7 11 12 14 G1 3 M1 3 4 °यान, Cm g k t as in text (for अधीयाने) —^f) S1 सर्वम्, D5 11 M4 शब्दम्, D12 कीर्तिम् (for यशश्च) S1 D5 11 12 एवातुल (D12 °ला), Dt D6 8 9 चाय (D9 m after corr) भवेद्, M1 च परमं, Ctp as in text (for चाप्यतुल) D1 यशश्चाव्ययमाप्स्यसि, D2 3 7 प्रमाण बहु प्रा (D2 *)प्स्यसि —For 15^{cd}, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 subst, D11 M4 ins after 15^{ab}

625* जयश्च दुर्गकान्तरप्रदेशेष्वटवीषु च ।

सारता त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(1 1) V1 जय सु°, V3 जय ते युद्ध-, V4 जलदुर्गम-, D13 तथैव° (for जयश्च दुर्ग-) M4 जपतो दुर्गकातारे (for the prior half) V3 B1 D11 -प्रवेगेषु (for -प्रदेशेषु) V4 [अ]पि (for च) —(1 2) V3 श्रेष्ठता (for सारता) V4 गमिष्यामि च (sic), B1 3 गमिष्यति च, B2 त्व गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont

G 1 25 18
B 1 22 19
L 1 20 18

पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।

प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६

कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।

तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७

ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिं ।

प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।

विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८

गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।

ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्यां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वा वाधितुमर्हति ।

16 ^a) D2 द्वे, D6 होः; D13 चेमे (for होते) —^b) S1 D1-3 5 7 11 12 विद्ये (S1 बुद्धिः, D2 विद्युत्, D11 12 विद्धि) तेजोमये शुभे, N V B D10 13 विद्ये आ (V2 D13 ह्या, B1 चा both to remove hiatus) युर्वलावहे (V4 D13 °लप्रदे) —^c) S1 सदृशी, D1 3 5 7 11 12 M4 सदृशे, G2 M1 प्रदद्यां, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातुं) D12 ते च (for तव) S1 D1 3 5 7 11 12 M4 प्रदातुं (for सदृशस्) D2 transp प्रदातुं and सदृशस् D12 त्वा (sic) (for त्वं) G2 M1 तु, Ck as in text (for हि). S1 D1 3 5 7 9 11 G1 2 M1 3 4 Ck धार्मिक, Dt D6 8 पार्थिव (for धार्मिक). N V B D10 13 पात्र त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्ग्रहणेनयो (V4 द्वयो)

17 ^a) D2 कामस् (for कामं) S1 D1 3 5 7 12 खलु, D2 तस्य (for बहु-) D4 वीरे (for सर्वे) T3 कामं च बहुना ह्येते —^b) S1 D1 5 12 त्ववैते न, D2 3 7 11 त्वैव च न, T3 त्वये (स्ये) वात्र न, M4 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D5 (before corr) संशय —^c) S1 D1 3 5 7 11 12 तपोभि (for तपसा) D3 संभृत्ये (sic), D11 संभृते, D12 ससृते, all Cs as in text (for संभृते) S1 D7 11 12 ह्येते, D3 होः, D6 त्वेते, M4 भूते (for चैते) D2 तपो विजृम्भते ह्येते —^d) D1 3 6 7 °पोपे, D2 °शेष, D12 °घोपे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D2 3 भविष्यति (sic) —For 17, N V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्विद्यैः कामैरप्यतुलैर्युत ।

भूयन्तव गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(1 1) V2 स्वभावज, D13 स्वभावात्त (for स्वभावजैर्) B1 द्रव्यं (sic), D13 युक्त (for दिव्यं) N1 V1 4 काममन्य (for काममपि) V4 [अ]युतेर (for [अ]तुतेर) V2 युत, D13 मन (for युत) V3 काममाप्स्यन् युत, B1 कामजैर्गुणैर्युत (for the post half)]

18 ^a) V4 B1 4 राम (sic) (for रामो) D3 रामन्तो

(by transp) (for ततो रामो). S1 D1-3 5 7 11 12 [अ] जलि कृत्वा (D11 वद्धा), Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —^b) N V B D10 13 प्रांजलि प्रण (V2 °य) त स्थित —^c) N V B D10 13 विश्वामित्रात्तपोधनात् —S1 D1-3 5 7 11 12 om 18^{ef} —^e) G4 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या-) T3 भूय (for राम) —^f) Dt D6 8 मीम°, T3 राघवस्तदा, M4 [अ]भ्यविकं तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18, Dt D4 6 8 9 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्मगवाब्धरदीव दिवाकरः ।

[M4 समग्र- (for सहस्र-).]

19 N V B D10 13 om 19^{ab} —^a) D1 (gloss) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) S1 कार्याणि (for सर्वाणि). —^b) S1 D1 5 12 प्रयुज्य, D2 3 7 निवेद्य, D11 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D6 Ck t कुशिकामज, Cr m g tp as in text (for °त्मजे) —For 18^e-19^b, N V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञानस्ततो रामो महायज्ञा ।

D13 repeats 19^{cd} consecutively —^c) D5 नेयुस् (sic) (for ऊपुन्) D14 T1 2 G2 4 M1 3 तारे, Cg k as in text (for तत्र) N V B D10 13 (first time) तत्रोवाम (B1 °पवाम [hypermetric]) निशामेका —^d) D14 T1 2 G2 4 M3 सरय्या, Cg t सरय्या (as in text). S1 समुत्पन्न, N V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1-3 5 7 9 T3 G4 समुत्पन्न°, D12 13 (second time) °तत, M5 (after corr sec m as in text) सुसुखन्त, Cg k as in text (for सुसुखं त्रय) —After 19, S1 D1-3 5 7 9 11 13 ins.

630* कथयन्त कथाश्चित्रा प्रीयमाणा परस्परम् ।

[No comm D1 कथा चित्रा D11 प्रीयमान (for प्रीयमान)] D3 cont, while Dt D4 6 8 14 S (except M4) and all Cs ins after 19

२२

G 1 26 5
B 1 23 5
L 1 21 5

प्रभातायां तु शर्वर्या विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तत्सर्पेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।

स्वात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्या
तृणशयनेऽनुचिते तदोषिताभ्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्या
सुखमिव सा विवभौ विभावरी च ।

[(1 1) T3 अथ दशरथ-, Cr m g t as above (for दशरथनृप-) —(1 2) D14 T1 सद्दो°, T2 G4 M3 महो°, M2 सुखो° (for तदोषिताभ्याम्) —(1 3) M3 (before corr) -वस्- (sic) (for -वचो-) | D9 [अ] ति- (for सु-) ❧ Ck.t कुशिकसुतवचोनुलालितत्वे । ❧ —(1 4) M2 क्षणम् (for सुखम्). D4 6 G1.3 सापि°, T3 (changing the metre) सा वभौ, all Cs as in text (for सा विवभौ) Dt D4 6 8 9 G1 M2 3 (changing the metre) om , T3 तु (for च)]

Colophon D1-3 7 om (cont. the sarga) —Kāṇḍa name Ś1 Ñ D4 10 11 om V B आदि° —Sarga name Ś1 D5 12 विद्याप्रदा (D12 °*) निको नाम, Ñ V B D9-11 विद्याप्रदानं. —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om both. Ñ2 V3 24, V2 27; B2.3 D9 10 25, Dt D4 6 8 14 S 22 —D13 इत्यर्पे रालकादे-प्रदान- सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2.4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री . .म

22

D1.3 7 cont the previous sarga

1 °) V3 च, V4 om (for तु) —^b) Ś1 D5 12 °नृषि , B2 °तपा , D11 °मुनि (for महामुनि) —^c) D13 प्रत्य° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1-3 5-9 12.14 T1 2 G1 3 4 M2 3 (after corr sec m) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयान) V1 कुश°, T3 तृण°, M4 दर्भ°; Cr m g k t as in text (for पर्णसंस्तरे)

2 °) Ñ V B D10 13 M4 -मातरुत्तिष्ठ, D5 °नाम, Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ❧ Ct सुपुत्रा शोभनपुत्रवती । ❧ Cg (also) k take ° as a समस्तपद —^b) Ś1 V2 B1 D1 3 7 T3 पूर्व-, V3 4 B4 D13 पूर्वा, Cr m g k.t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 सध्याम् (for सध्या) Ñ V B D10 11 उपास्यतां, D13 उपास्व च (for प्रवर्तते) —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नर-शार्दूल) —^d) D1-3 7 पूर्वम्, Cr m g t as in text (for

दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्निका (D11 पौर्वाह्निकी) क्रिया —For 2°^d, Ñ V B D10 13 M4 subst

632* पौर्वाह्निकं विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागत ।

[V2 पौर्वाह्निक-, V3 B4 पूर्वाह्निक, V4 M4 पूर्वाह्निक- (for पौर्वाह्निक) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp कर्तुं and तात M4 श्रुपागत (for अयमागत)]

3 °) V4 ऋपेस्तु, D1 तस्यर्षि° (sic), G1 3 महर्षे , Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 परमोदार- (for परमोदार). —^b) Ś1 D5 12 मनोनुगं, Ñ V B D10 11 13 तु (V3 [अ] त्र, D10 [अ] थ) राघवौ, Dt D1 3 4.6-9 T3 G1 3 M2 4 न (D3 च) रोत्तमौ (for नृपात्मजौ) —^c) D3 7 तत (for स्नात्वा). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om , B4 वीरौ (for वीरौ) —^d) V2 4 B4 D2 4 T3 G3 4 जपतु. (sic), D9 जपत°, G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य (V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*) माह्निकं (D10 °मुत्तमं), D1 2 °पदं, M3 (after corr as in text) जप , Cm k t as in text (for परमं जपम्)

4 °) Ñ V B D10 13 M3 4 कृता (D13 °त्वा) ह्निक-, D14 कृत्वाह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V1 3 4 B1-3 D10 13 -क्रियौ चापि, V2 -क्रियो चापि, B4 -कृतौ चापि, D7 G1 °वीरौ, M4 -क्रियं चापि (for महावीर्यौ) —^b) D7 विश्वा °त्रम् . Ś1 D1-3 5 7 11 12 ऋषिं तत° (D1-3 7 °दा), Ñ V1 2 4 B D10 13 °निधिं (for तपोधनम्). —^c) D4 असिचंघ (for असिवाच) Ś1 तु तौ वीरौ, Dt D6 8 [अ] ति°, D1-3 5 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic]) वीरौ, D9 M2 [अ] थ°, T3 G3 [उ] प° (for [अ] मिसहृष्टौ) Ñ V B1-3 D10 13 अभिवादयितु तत्र, B4 अभिवादयतुस्तत्र, M4 पूजयित्वा ह्यतिक्रम्य —^d) Ñ V B D10 13 सहिताम् (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रचक्रमे, V4 [उ] प°°, Dt D6 8 Cg k t [अ] मि° (for [उ] पतस्थतु)

5 °) Dt D8 M1 4 Ct °प्रयातौ, D3 प्रयातौ च, D7 प्रयातौ च, T3 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11.12 M4 महात्मानौ, D2 3 7 G4 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10 13 तत प्रययतुश्चापि. —^b) B2 त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगा नदीम्) —^c) Ś1 D5 7 सरय्वा वै, D1-3 11 12 सरय्वा वै, D4 तदा तत्र, D6 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्येता सहृषिकौ —^d) D9 सरयो. (sic) (for सरय्वा).

G I 26 6
B I 23 6
L I 21 6

तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।

Ś1 D1-3 5 7 11 12 संगमे पुण्यसमिते —For 5^{ad}, Ñ V B
(B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गा देवनदीं द्रष्टुं सरय्या अविवूरत ।
[V4 दिव्या (for गङ्गा) B4 स्वेविवूरत (sic)]

6 ^a) D3 9 G2 तत्राश्रमः, D12 तमाश्रमः, Cg k t as in
text (for तत्राश्रमः) D9 इम (for -पद) D1 पुण्य- (for
पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तस्यास्तीरा (D13 °रादा)श्रमपदं
—^b) Ś1 D1-3 7 11 12 मुनीना (for ऋषीणाम्) Ś1 Dt
D1-3 6-8 11 12 भावितात्मना, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, D14
अग्नि°, T1 G2 4 M1 अग्र्य°, T2 अग्र° (for उग्रतेजसाम्) D5
विश्वामित्र महामुनि —D5 om 6^c-7 —^c) Ñ V B D10 13
रम्य ददशतु पुण्य (B2 तत्र) —^d) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 B1
तपताम्, V2 तप्यतम्, D1 11 12 तत्र ते, Cg k t as in text
(for तप्यता) Ś1 D1-3 7 11 12 तेपिरे, Ñ V B D10 13 उत्तमं
(for परम)

7 D5 om 7 (cf v1 6) —^a) D2 तद् (for त)
D2 राघवौ, D4 परम (for परमः) —^b) D2 परमौ (for राघवौ)
G3 पुण्यकर्मणौ (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D13
om 7^c-8^b —^c) D9 तु, M4 तौ (for त) Ś1 D1-3 7 11 12
मधुर वाक्य (for तं महात्मानं) —^d) Ś1 D1-3 7 11 12 M4
महामुनि (D13 °नि) (for इदं वच) —For 7, Ñ V B
D10 13 (1 1 for 7^{ab}) subst

634* दृष्ट्वा तदाश्रमपदं जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(1 1) V3 तम् (for तद्) Ñ2 B3 D10 तदाश्रमपदं दृष्ट्वा (by
transp) (for the prior half) V3 कौतूहलो, B4 D10
कौतूहल (for कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D13 om
1 2]

8 D13 om 8^{ab} (cf v1 7) —^a) Ñ V B D10 ब्रह्मन्
(for पुण्य) —^b) Ñ V B D10 11 कश्च, M4 को वा (for
को नु) Ś1 D5 [अ]स्ति, V3 [अ]सौ, D2 3 7 [अ]स्य, D11 [अ]त्र
(also पि), D12 [अ]सि (before corr as in Ś1) (for
[अ]स्मिन्) Cmg k t वसते (as in text) Ś1 D5 12
कुलप पु°, Ñ V2 3 B D10 11 कुलजो मुनि, V1 D1-3 7 कुलपो
मुनि, V4 कुलको मुनि, M4 कुलपो महान् (for वसते पुमान्)
D2 om 8^c-9^b —^c) D11 भग च (for भगवन्) V1 D9

अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्रणम् ।
धर्पयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

इच्छामि (for इच्छावः) —^a) M4 भृश (for पर) D9 न,
D12 तौ (for नौ)

9 D2 om 9^{ab} (cf v1 8) —^a) G1 तु (for तद्)
—^b) Ñ V B D10 13 T3 M1 प्रह (B3 °*) सन्, Ck t as in
text (for प्रहस्य) Cg प्रश्नमाधुर्यात् प्रहासः । Cg Ñ V
B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्रो महामुनि
—^c) Ñ V B D10 13 उभाभ्यां (for अब्रवीच्) Ś1 D1-3 5 7
11 12 वत्सौ (for राम) —^d) T3 कस्य, Cg k t as in text
(for यस्य) Ñ V3 4 B1-3 D10 13 पुण्य, V1 2 पुण्यम्,
B4 परम्, D1-5 7 11 12 M2 पूर्वम्, Ck t as in text (for
पूर्व)

10 ^a) Ś1 D2 3 5 7 12 मूर्तिमान्नाम (D2 3 5 12 °नाम)
कन्दर्पः, D1 महर्षिर्नाम कन्दर्प Cmg k t as in text (for ^a)
—^b) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [अ]मिषिष्ठुत,
D1 [अ]नुशुभ्रम्, M4 [अ]त्र शुभ्रम् (for [उ]च्यते बुधैः)

11 ^a) T3 इव (for इह) —^b) G1 2 समाहितः (G2
°तौ), Cmg k t as in text (for समाहितम्) —for 11^{ab},
Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst

635* स चकार तपो घोर स्थाणु वेदुमरिन्दमौ ।

[D2 3 7 चकार (for चकार) Ś1 D5 12 विघ्न (for घोर) Ś1
D5 12 अनिदित (for अरिन्दमौ)]

—^c) D3 ins ते before देवेश (hypermetric) D5 12
अतिष्ठत् (for गच्छन्तं) D2 गच्छत देवेश (by transp)
D11 अतिवत्स मरुद्रण —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वेदुकाम स
(Ś1 D2 5 12 °मश्च, D3 11 °म सु-), Cr mg k t as in text
(for धर्पयामास) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 सोप (D1 7 12 °पा)
ध्यातो, Cmg k t as in text (for हुंकृतश्च)

12 ^a) Ś1 D2 3 5 7 12 अपध्यातस्य (D2 3 7 °श्च), Dt
D1 6 8 9 अवध्यातश्च (D1 9 °स्य), D4 T3 अथ दग्धस्तु, D11
अपध्यानस्य, G1 3 अथ तस्य च, M2 3 अवज्ञातस्य, Cmg
अवदग्धस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1-9 11 12 T3 M2 3 रुद्रेण
(for रौद्रेण) —^b) D11 चक्षुषा (for चक्षुषा) D1-3 7 11
रघुनन्दनौ —^c) T3 व्यशीरत (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1
D1-3 5 7 12 [अ]स्य सहसा, D11 ते दतस्य (sic) (for
शरीरात्स्वात्) —^d) Ś1 D5 12 ततो, G1 तस्य (for सर्व-).
Ś1 D1-3 5 7 11 12 धीमत, G4 दुर्मते (for दुर्मते) —For
11-12, Ñ V B D10 13 M4 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधादेवैश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४

तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६

G I 26
B I 23
L I 21

636* स्थाणुं स इह तप्यन्त पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापत्तिम् ।
स बुद्धा तत्र रुद्रेण शप्त. किल महात्मना ।
अथ शप्तस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
रोषशापाग्निनिर्दग्धं तच्छरीरं व्यशीर्यत । [5]

[(1 1) V3 स्थाणु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह). V2 पर (for महत्) — (1 2) V4 आराद्धम्; D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्). B3 (marg.) पूर्ण, M4 ज्ञात्वा (for तूर्ण). — (1 3) V1 D13 स बुद्ध्या, B4 बुद्ध्या स (by transp) (for स बुद्ध्या). V4 तेन (for तत्र) — N1 om 1 4, B2 reads 1 4 and 5 in marg — (1 4) B1 [ए]व; D13 [ए]व, M4 [अ]त्र (for वै). M4 रघुनन्दन (for रघुनन्दन). — (1 5) V1 रोषाच्, V3 विधि; D13 रुद- (for रोष-). V2-तापाग्नि- (for-शापाग्नि-). B1 व्यशीर्यते (for व्यशीर्यत). M4 शरीर समशीर्यत (for the post. half).]

13 B2 reads 13 in marg. D9 om 13^{ab}. D3 om from तत्र in^a up to the end of ^b. —^a D3 तस्यांगान्यपत. (for तस्य गात्र हतं). Dt D6 s transp तस्य and तत्र S1 N V B D1 2.4 5 7 10-13 T3 G3 M2 4 तस्यांगा (M2 अं) न्यपतत्राम (S1 N2 V1 2 4 D1 7 M2 द्राम [except M2 sic]) —^b D14 विदग्धस्य, Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D8 G4 महात्मन, Cg as in text (for ना) S1 D1 2 5 7 10-12 हिम (D1 2 7 विध्य) शैलसमीपतः; N V B D13 सद्य सर्वाण्य-शेषतः, M4 सद्यः स्रस्तान्यशेषत —^c B4 अशरीर, D4 अशरीरी, T3 ते शरीरि (sic), Cg as in text (for अशरीर). —^d Ck हि, Ct ह (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 तेन महात्मना, M3 देवेन चक्षुषा (for देवैश्वरेण ह) N V B D10 13 M4 एव कोपान्महात्मना (D13 न)

14 B2 transp 14^{ab} and 14^{cd}. —^{ab} D1 स ख्यातस्य (for विख्यातस्य) N2 V B D3 7 10 तत (for तदा). B1 राघव, D11 राघवौ (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातो नग इति प्रभो —^c D1 सुबाहु- (for स चाङ्ग-) D11 प्रिषण (sic) (for -विषय) —^d S1 B2 D1-3 5 7 यत्रागानि, D9 स्वशरीर (for यत्राङ्गं स) T2 (after corr sec m as in text) 3 G2 हा, Ck as in text (for ह) D4 11 13 यत्रागं (D12 गा) प्रमुमोच ह —For 14^{cd}, N V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 ins after 14^{ab}

637* अनङ्ग इति देशोऽयं ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) N V1 B3-शासनात् (for नाशनात्)]

15 After 15^a, N V B2-4 D10 13 M4 ins

638* कामस्य रघुनन्दन ।

तस्यायतनमत्रेदं.

[(1 2) B4 आयतम्, D10 आयन्तम् V4 B2 एव (for अत्र).]

On the other hand, M3 (discards ^{bod} with + sign below them) ins (inf. lm. sec m.)

639* श्रीरुद्रस्य महात्मन ।

अतोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।

मोक्षधर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते । (cf 15^{cd})

शिष्या धर्मपरा भूत्वा शुश्रूषां कुर्वन्ते सदा ।

—^b N1 यस्येमे, V2 तस्यैते, D2 ततोस्य (for तस्येमे). N V B D10 13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनन्दन (= L 1 of 638*). —^c S1 D2 2 5 7 11 12 शिष्या, Cg k t as in text (for शिष्या). S1 D5 9 G1 वीरा (D9 G1 रास); D11 12 वीरा. (D12 रा); K (ed) नित्यं (for वीर) —^d S1 D1 5 11 12 नैषा, Cg.k t as in text (for तेषा). D11 पाप (sic) (for पापं) S1 D1 5 11 12 हि, Cg.k.t as in text (for न). —For 15^{cd}, N V B D10 13 M4 subst, while D11 ins after 15

640* तपोदमरता शिष्याः पुराणा ब्रह्मवादिन ।

निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om 1 1 — (1 1) N1-धर्मे, V2 B4 D10 दान- (for दम-) N V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्य- (for ब्रह्म-) — (1 2) V4 [आ]त्मः, B1 [अ]ः (for [अ]त्र) V1 B4 नियतास्य (for निरतास्य) D11 तपोनिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 ^a D11 र + नीं (for रजनीं) N V B D10 13 M4 एका (for राम) —^b S1 N V B D1 2 5 7 10-13 T3 वसाम, D3 *साम, D4 9 वत्स्याम (for वसेम) V2 लोचन, V3 D7 11 दर्शन, B4 दर्शन, D13 G3 दर्शना. (for दर्शन). M4 सुखं वत्स्यामहे वय —M4 om 16^{cd} —^d D9 विचरि^o (for श्वस्तरिष्यामहे) S1 N V B D5 10 12 तरि (N2 V3 4 भवि)ष्याम (B4 मि) प्रपद्य वै (N1 परेद्युहि [sic], N2 V1-3 B D10 परेहनि, V4 परिद्यपि), D2 3 7 वत्स्याम ससुखं निशां, D11 13 गमिष्याम परेहनि —After 16, all MSS (except D2 3 7 M2) Cg k t ins

641* असिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।

इह वास परोऽस्माकं सुख वत्स्यामहे निशाम् ।

ज्ञाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

G I 26 19
B I 23 17
L I 21 19

तेषां संवदतां तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
विज्ञाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।

रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुखं तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

[Ś1 D1 5 12 om 1 1 and 3, D14 T1 2 G4 om 1. 2, Ñ V B D10 11 13 M4 om 1 3 D9 G1 2 M1 3 transp 1 2 and 3 —(1 1) ❧ Ct अभिगच्छामहे व्यत्ययात्तद् हे इति पृथक्पदं वा । परो युत्तर । ❧ V3 B1 M4 स्नात्वा, G4 शीघ्र (for सर्वे) Ñ V1 2 4 B2-4 D10 13 अभिगच्छाम च स्नात्वा, D11 अभिगच्छ महाबाहो (for the prior half) D11 उभयो, M4 मुनीना (for शुचय) —For ins see below —(1 2) M4 वास (for वास) G1-3 M1 4 परो (G1 परा, G2 पुरो, M4 इम) राम (for परोऽस्माक) Ś1 Ñ V B D1 5 9-13 इह कामाश्रमे राम, M3 इहैव सत्कुना राम (for the prior half) V2 स्वय (for सुख) M4 वय (for निशान्) Ś1 D1 5 9 11 12 वत्स्याम सुख निशां (= 16^a in D2) (for the post half) Cg k t no comm on 1 2]

—After 1 1, D11 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्याश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D1 om from तत्र up to 17^b —^a) Ñ2 B3 D10 प्रवदताम्, B4 समुद्यताम्, D2 संवदताम् (sic), D5 संवसताम्, T2 सुवदता, Cr m g k t as in text (for संवदता) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1-3 D5 7 9-13 एवं, Ñ1 V3 B4 D2 3 एव, Ck as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —^b) M4 तत् सिद्धेन (for तपोदीर्घेण) —^c) D7 परम प्राप्य, Ck परमं (for परमप्रीता) M4 प्रागेव च महात्मान —D7 om (hapl) 17^a-19^a —^d) M4 ऋषयो. Ś1 D5 12 द्रष्टुम्, D1-3 9 11 [S]भ्याशम्, Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D1-3 5 9 12 आगताः, Ck as in text (for आगमन्)

18 D7 om 18 (cf v1 17) —^a) Ñ V1 B D10 M4 तेर्घ्यं, V2 तेषा, Cg as in text (for अर्घ्यं) T3 पाद्यमर्घ्यं (by transp) Ñ V1-3 B D10 M4 च विधिवत्, V4 च विविध, D2 3 11 12 अथा°, G1 तथादित्य (sic), Cg t as in text (for तथातिथ्यं) —^b) Ñ V1-3 B2-4 D10 M4 प्रयु- (V3 °सु, B4 °पू)ज्य, V4 B1 पूजा च, D11 निश्च, T3 विज्ञाप्य (for निवेद्य) —^c) V4 -लक्ष्म*° Ñ1 एव, Ñ2 V B D10 13 एवम् (for पश्चाद्) —^d) M1 [अ]कुर्वन्त, M4 प्रायुञ्जन् (for अकुर्वन्) Ñ1 [अ]कुर्वन्नतिथिसक्रिया

19 D7 om 19^a (cf v1 17) —^a) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 परम°, D3 परम प्राप्त, Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य ता तत्क्रिया तत्र —^b) Ś1 Ñ V1 3 B D3 5 7 10-12 M4 अभि (B4 D12 **)रस्य च, V2 4 D1 2 13 °गम्य च, Cr m g k as in text (for अमिरञ्जयन्) ❧ Ct अभ्यरञ्जयन् अहभावः आर्षे । तदाश्रमस्थानृपीनिति शेष । यद्वा सत्कार समनुप्राप्य तं प्राप्य विश्वामित्रादींस्तदाश्रमस्था ऋषयोऽभ्यरञ्जयन्नित्यर्थः । ❧—After 19^a, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

643* यथाहमजपन्सध्यामृपयस्ते समाहिता ।

तत्र वासिभिरानीता मुनिभिः सुव्रतैः सह ।

[(1 1) D4 14 T1 2 G4 M3 मुनयस् (for ऋषयस्) —(1 2) D6 °र् (for वासिभिर्) D9 तत्र स्वाशीभिः (मी) रात्री तां (for the prior half) M3 सव्रतैस् (for सुव्रतैः)] —^c) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 3 5 7 9-12 न्यवसंस्ते (D9 °स्तु), V2 न्यवसंत, Dt D1 न्यवसत्सु- (D1 °त्स-), D13 अवसस्ते, T3 न्यवसंस- (sic), M4 नावसंस्ते. Ñ V B D10 13 M4 महात्मान (for सुख तत्र) —^d) V2 कामाश्रमपदे Ś1 Dt D1 2 (after *pr m* corr as in text) 7 8 11 तथा, Ñ V B D10 13 M4 सुखं, D3 सदा (for तदा) —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।

रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुंगव ।

[(1 1) M2 अनु- (for first अभि-) M2 अनुरक्तौ (for अभिरामौ) —(1 2) M4 [S]नुपमद्युति (for मुनिपुंगव)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 4 10-12 om V1-3 B आदि°, D3 अयोध्या° —After *Kāṇḍa name*, B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 कामाश्रमनिवास (V2 °गमन), D11 तादकाप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 D9 10 26, V2 28, V3 25, Dt D4 6 8 14 S 23, D1 7 19, D2 20 D13 -कादे-यो वि-श्रमनि-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री.....मः.

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
 विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
 ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
 उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथानुवन् ॥ २
 आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
 अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
 विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।

ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
 अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
 वारिणो मिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
 राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
 कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
 कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
 ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७

G I 27
 B I 24.
 L I 22

23

1 °) M₂ विमलौ, Cg as in text (for विमले) —^δ
 D₂₋₄ 10 11 M₂ कृत्वा (for कृत-) B₄ °रिंदमौ —D₇ om
 1^{cd} —^c) V₁ नमस्कृत्य —^d) Ñ V B D₁₀ M₄ उपेयतु,
 Dt °गमत् (sic), D₁₃ प्रजग्मतु (for उपागतौ)

2 °) B₄ D₄ M₄ तु, Cg as in text (for च) Ś₁
 D₁₋₃ 5 7 12 सर्वे एव (D₇ °तन्), D₁₁ सर्वे ते वै (for ते च
 सर्वे) D₁ महात्मानं —^δ) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 ऋषय (for
 मुनय) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ सूर्यवर्चस (M₄
 °तेजस), D₉ शसित°, M₃ सशति° (for संशितव्रता) —^c)
 Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 °तस्थु, V₄ °स्पृश्य, Cm g t as in text (for
 उपस्थाप्य) D₁ वाच (for नावं) —B₄ om (hapl) 2^d—
 3^a —^d) D₁ यथा (for अथ) D₁₃ [अ]ब्रवीत् (sic)
 (for [अ]ब्रुवन्)

3 B₄ om 3^a (cf v l 2) —^a) B₁ आरोहयतु (hy-
 permetric), D₆ °हतु, Cm g as in text (for आरोहतु)
 D₄ ° M₂ शुभा (for भवान्) Ñ₂ V₃ B₂ 3 D₁₀ आरोह
 भगवन् (B₃ °वान् also in m) T₃ ब्रह्मन् (for नाव) —^δ)
 V₄ विश्वामित्र-, B₄ रा °पुत्र- Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 -पुर सर (D₁
 °र), V₁ °स्तत, D₁₂ पुर शय, Cg k t as in text (for
 -पुरस्कृत) D₁₀ मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3^d in D₁₀)
 —^c) V₂ 4 B₂ (marg also) अविन्न, Cr m g k t as in text
 (for अरिष्ट) —^d) D₄ Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय)
 Ñ V B D₁₀ 13 M₄ मा ते (M₄ च) कालात्ययो हि (Ñ₂ om
 हि [submetric]) भूत् (V₁₋₃ B D₁₀ ह्यभूत्, V₄ D₁₃
 भवेत्, M₄ °स्तु ते)

4 °) T₃ तदा (for तथा) —^δ) B₂ तापसान् (for
 तानृषीन्) Ś₁ D₁ 2 5 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B₁₋₃ (m
 also as in B₄) Dt D₆ 8 10 13 M₄ प्रति (Dt °ल्य) पूज्य च
 (V₁ स), B₄ प्रतिगृह्य°, D₃ प्रपूजयन् (submetric), T₂
 (after corr sec m as in text) अधि°, G₁ 3 °वाद्य च
 (for अभिपूज्य च) —^c) Ś₁ Ñ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 सरितं
 पुण्या (for सहितस्ताभ्या) —^d) Ś₁ Ñ V₂₋₄ B (B₂
 marg) D₁₋₃ 5 7 9-13 सरयू, V₁ B₂ जाह्नवी (for सरित)
 Ñ V B D₁₀ 13 विमलोदक, D₂ 11 सागरागना, Cg k t as

in text (for सागरगमाम्) —After 4, Dt D₄ 6 8 9 14 S
 (except M₄) ins (Cg comm on l 1, Ck on l 1-2
 and Ct on l 1-3)

645* तत शुश्राव वै शब्दमतिसरम्भवर्धितम् ।
 मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
 ज्ञातुकामो महातेजा सह राम कनीयसा ।

[(1 1) Dt D₆ 8 तत्र (for तत) D₁₄ T G₂₋₄ M₁ °त,
 G₁ M₂ 3 शुश्रु (G₁ °श्रा [sic]) वतु (for शुश्राव वै) Dt D₆ 8
 तोय-, M₃ अभि- (for अति-) T₃ -गमीर- (for -सरम्भ-) D₆
 -वर्धित (for -वर्धितम्) —(1 2) D₉ 14 T (except T₃) G
 M₁₋₃ om the post half of l 2 and the prior half of
 l 3]

5 °) Ñ V B D₁₀ तत्र, D₁₃ ततो, Cm g k as in text
 (for अथ) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 राघव (D₇ °*) स्तु (for अथ
 राम) —^δ) V₁ प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V₃ °सत्तम, M₄
 कुशिकाल्मजं (for मुनिपुंगवम्) —^c) V₂ B₃ 4 वारिणा,
 Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D₁₀ 13 भिद्यत
 इव (V₂ °ते तीर), Cm g k t as in text (for मिद्यमानस्य)
 Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 वा (D₁₁ नि) रीणा (D₂ वीराणा) मिद्य-
 मानाना —^d) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 एष, Ñ B न्वयं (B₁ °र्थ),
 V₃ D₁₀ M₄ त्वय, V₄ मुने (for अय) Ś₁ D₆ 11 12 विमलो°,
 Ñ V B D₁₀ 13 बलवान् स्वन, D₁₋₃ 7 विपुलो°, D₉ तुमुलो°,
 Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 °) Ñ V B₁ 3 4 D₁₀ 13 M₄ इति राम-, B₂ इति तस्य,
 Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś₁ D₅ 12 तु तच् (for
 वच) G₃ M₂ रामस्य वचन —^δ) Ñ₂ V₃ B₃ 4 D₄ 10 M₄
 समन्वित Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 जातकौतूहल वच (D₂ 3 7 11
 °लो मुनि) —^c) D₁₁ कृपयामास (sic) Ñ V B D₁₀ 13
 भगवान् (for धर्मात्मा) —^d) Ñ V₁₋₃ B D₁₀ 11 13 विस्तर
 (V₁ °र), V₄ कारण, Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 °) D₁₋₃ 5 7 12 °से (for कैलास-) Ñ V B D₁₀ 13
 M₂ 4 -शिखरे (for -पर्वते) Cg कैलासपर्वते (as in text)
 D₃ 11 रम्ये (for राम) —^δ) V₄ ब्रह्मणा, D₁₀ om (hapl)
 स in मनसा V₁ निर्मित (for निर्मित) B₁ transp मनसा
 and निर्मित Ñ₁ V₁ शर (sic), Dt D₆ 8 पर, Cg as in

G 1 27 8
B 1 24 9
L 1 22 8

तस्मात्सुखाव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।

text (for सरः) — $\tilde{N}2$ V2 G4 om. (hapl) 7^{cd} . — o) $\tilde{S}1$ D5 11 12 रयुः; G2 M1 मुनि- (for नर-) $\tilde{N}1$ V1 3 4 B D10 13 ब्रह्मणा प्रागिद य (V1 त)स्मात्. — d) $\tilde{N}1$ V1 3 4 B1 3 D10 13 तदभूत् (V1 अभूत् [by transp], V4 °य), B4 तस्मात् (for तेनेट) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 मानस नाम (D2 मान [metathesis]) तेन तत्.

8 °) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 9 11 12 प्रसूता सरयूः, M2 °सरयूः (for सुखाव सरसः) — $\tilde{S}1$ D3 7 om (hapl) 8^{dc} — b) D1 अभ्यधावत्, D2 अभ्यगात्पुर्ति, D5 12 अभ्यभावयत्, D11 अभिमागामत् (sic), M4 °गूहति, Cr m g as in text (for उपगूहते) —For 8^{ab} , \tilde{N} V B D10 13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।

[V3 नामसात् (metathesis), V4 °तस् (for मानसात्) B3 यन्माद् (for नस्माद्) V2 यत्र (for अनु) V1 गोचरा, B3 (m also) 4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]

— o) \tilde{N} V B D10 13 नदी प्रसूता, D1 2 5 9 11 12 M4 °प्रसूता, Cm t as in text (for सरःप्रवृत्ता) \S Ck तस्याः सर प्रवृत्तत्वात् सरयूरिति नाम । \S — d) D5 ब्रह्मसरश्च्युता

9 °) M2 3 Cm तुमुलः, Cg as in text (for अतुल) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 शब्दोय विपुलस्तस्या ($\tilde{S}1$ °स्यां), M4 एष तस्य महाब्जशब्दो — b) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 जाह्नव्याम्; Cm t as in text (for जाह्नवीम्) M4 अतिवर्तते —For 9^{ab} , \tilde{N} V B D10 13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्या शब्दोऽयमीदृशः ।

[$\tilde{N}1$ V2-4 B3 4 (both m. also) अभि (B3 इति) वृत्तायास्; V1 D10 13 अति° (for अभिवर्तिन्यास्)]

— o) $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V3 B2 3 (m also) D1 2 5 10-13 -सघर्षजो, $\tilde{N}1$ V1 4 B1 3 4 -संघर्षजो, V2 -संकर्षजो, D3 7 -सघट्टजो, Cg k as in text (for -संक्षोभजो) — d) D6 प्रणामो (sic), G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) $\tilde{S}1$ \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 प्रय (V1 °ण) तः, D9 °तं, Cg as in text (for नियतः)

10 °) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 M4 उभाभ्यां, D11 प्रणामं, D12 तुल्याभ्यां, G2 M1 तस्या°, Cr m g k t as in text (for ताभ्यां तु) M4 एव तौ (for तावुभौ) — b) D11 संगमे नरसत्तमौ —For 10^{ab} , \tilde{N} V B D10 13 subst

648* चक्रतुस्तौ नमस्ताभ्या नदीभ्यामथ राघवौ ।

[V4 नमस्कार, D13 मनस्° (metathesis) (for नमस्ताभ्यां) V4 नदीं ताम् (for नदीभ्याम्) B4 अभि (for अथ).]

B2 cont. :

तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं शिष्टिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

649* प्रणाम प्रयतौ कृत्वा संगमे नरसत्तमौ ।

B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।

—D11 om (hapl) 10^{cd} — c) \tilde{N} V1 3 B1-3 (B3 m also as in text) D10 13 पर समासाद्य, V3 4 B4 परम° (for दक्षिणमासाद्य) — d) D12 -विक्रमे (sic)

11 °) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 9 12 तद्, Cm g as in text (for स) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 12 °सनाद, D9 (marg gloss) भयकर-दर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाश) — b) D14 transp नृप and वर $\tilde{S}1$ Dt D1-5 7-9 12 G1 2 M1.3 नर-वरात्मजौ (Dt D4 8 G1 2 M1.3 °जः) (for नृपवरात्मज) T3 पृष्टवानृवरात्मजः — cd) $\tilde{S}1$ D5 12 ततः समतात्तौ वीक्ष्य, D1 3 7 ततो वनं तदिक्ष्वाक् (D3 7 °काव्) (for °) $\tilde{S}1$ D3 5 7 12 आपृच्छेता मुनिं तु तौ (D12 तदा), D1 संपृच्छेतां मुनिं च तौ (for °) D2 ततो नमंताविक्ष्वाकावपृच्छता मुनिं उभौ, D9 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकानुदनौ. —For 11, \tilde{N} V B D10 11 13 M4 (1 2 only) subst .

651* अथानुपदमेवान्यद्वनं घोरमरिदमौ ।

दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं त नृवरात्मजौ ।

कस्येद मेघसंकाश वन घोर प्रकाशते ।

[(L 1) V2 अथाल° (sic), V4 °पद, B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदस्) V3 वल (sic) (for वन) D10 अनिदितौ (for अरिदमौ) —(1 2) $\tilde{N}1$ पप्रच्छ* $\tilde{N}2$ B3 (marg also as above) D10 वीरौ (for भूयो) V3 D11 नृपः, D13 तौ° (for त नृ-) B1 °दशरथात्मजौ, M4 वन नृपयुतौ मुनिं (for the post. half) —After 1 2, M4 reads 1 2 of 652* —(1 3) V3 वल (sic) (for वन) D13 प्रचक्षते (for प्रकाशते)]

12 °) $\tilde{S}1$ D5 11 12 घोरः, D2 दीर्घ (for दुर्गं) \tilde{N} V1-3 B D10 13 दुर्गं (V2 B1 °र्गं) पक्षिगणाकीर्णं, V4 बहुपक्षगणाकीर्णं (sic) — b) V1 D11 T2 G1 3 M2 झल्लिकाः, V4 विदिकाः, D2 उल्लीका- (sic), Cm g k t as in text (for झल्लिका-) D9 -स्वनः, D13 -गजः (for -गणः) Dt D6 8 -सयुत (for -नादितम्) —D11 reads 12^{cd} after 652* — c) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 च समाकीर्णं, D4 9 14 T1 2 G1 4 M2 3 °पूर्णं, M4 °घोरैः (for श्वापदैः कीर्णं). D13 धरवैधसमाकीर्णं (sic), T3 श्वापदैर्हिंस्रपशुभिः — d) D1 11 12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 G3 दारुणस्वनैः, D4 9 14 S (except G3) Cm दारुणा (D4 M4 °णैर्) रुतैः (T2 °यतः M4 °युतं), Cr k t as in text (for दारुणारवैः).

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्याङ्गिभैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुमैर्विल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं वदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतदारुणं वनम् ॥ १५

एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करुषाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिषुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन् देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८

13 Ś1 D1-3 5 7 12 om I3 and I4 —^d) D4 भैरवै-
स्वनै —^d) D4 14 T G1 2 4 M1 3 चोप-, D9 चैव, G3 उप-
(for चापि).

14 Ś1 D1-3 5 7 12 om I4 (cf v.l I3) —^a) D6
धवाश्वकर्णककुमैर्, D9 धवैश्च ककुमिश्चापि —^d) Cg मरु- (for
विल्व-) D4 -किंशुक- (for -तिन्दुक-) —^d) Dt D6 8 तु,
Ct as in text (for तु) D4 9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1 2
G2-4 M1-3 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for
किं न्विदं) —For I2^c-I4, Ñ V B D10 11 13 M4 (D11
M4 for I3-I4 only) subst

652* नानामृगागणैर्घोरैर्वाशमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहर्क्षखङ्गिजङ्गरसेवितम् ।
धवाश्वकर्णकुटजपाटलाविल्वतिन्दुकैः ।
द्रुमैः कंटकिभिश्चैव कीर्णं किन्विदमुच्यताम् ।

[V2 4 D11 13 om (hapl) 1 I —(1 I) D10
नानामृग- B1 वाश्यमानैर् (sic), B3 (marg as above)
व्याप्यमानैर् (for वाशमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च शृगैर्वाश्याङ्गिभैरवै स्वनै-
(cf I3^{ab}) —M4 reads I 2 after I 2 of 651* —(I.
2) Ñ1 -वराहस्य V1 D13 -वर्हि-, V2 B4 D11 M4 -खङ्ग- (for
-खङ्गि-) —(1 3) V2 3 धराश्व°, V4 वराश्व°, D11 °*°-
(for धवाश्वकर्ण-) Ñ1 -पाटलाविदतिन्दुकैः, V4 -पाटलाशोकचपकैः,
D11 विल्वतिन्दुककचणै (for the post half) D13 धवाश्वक-
कुटजपाटलातिन्दुतिन्दुकै —(1 4) D11 तथा (for द्रुमै) V2
B1 D13 इदम् (for त्विदम्) V4 B1 3 (marg also) उच्यते
D11 सगत्तैश्च समावृत्त (for the post half)]

—Thereafter D11 reads I2^{cd}

15 D14 reads I5 in marg (sec m) —^a) Ñ V
B1-3 D10 13 ताव्, B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10 13
M4 तयोर् (B2 M4 ततो, B4 °°) वाक्यं (for महातेजा) Ś1
D1-3 5 7 9 11 12 तयो (D11 °°) स्तद्वचनं श्रुत्वा —^d) Ś1 D5 12
महानृषि Ñ V B D10 13 M4 श्रुत्वेदं (V1 °° चैव, B3 [marg
also] 4 °° चैव) भगवान्मुनि- (B1 M4 °° नृषि) —^c) Ñ V
B D10 13 M4 इत्युपामन्य, D1 वचनं वत्सो, D2 3 7 11 वत्सो
(D2 वत्स, D11 यस्य) काकुत्स्थौ (for वत्स काकुत्स्थ) —^d)
Ś1 D1-3 5 7 9 12 [इ]दं भैरव, Cg k as in text (for [ए]
तदारुण) Ñ V B D10 13 M4 आतुरौ रामलक्ष्मणौ, D11 भैरव-
स्वनमुत्तमं

16 ^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 शिवौ, Ñ V B D10 13 अयं,
Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10 13 °पद-, G4
°पद- (for जनपदौ) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10 12 13 श्रीमान्;
D1 7 9 श्रीमत्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —^d) D1
सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1-3 7 11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B
D10 13 पूर्वमासीन्महर्द्धिमान् —^c) Ś1 D1-3 7 9 11 12 मालवश्;
Ñ V1 B3 4 D10 मलजाश्, V2 4 B1 2 (after corr as in
Ñ) मलजश्, D5 अलवश् (sic), D13 मलवाश् (sic),
Cr m g k t as in text (for मलदाश्). Ś1 V2 B1 D1 5 11-13
करुष (D11 °पा)श्च, V4 करजश्च; B2 D3 7 10 कलष (B3 [after
corr] D10 °पा)श्च, D2 सकारूपो, D9 कुरुषश्च; Cr m g k
°शाश्च (for करुषाश्च) V3 मलयेकरुषाश्चैतौ. —^d) D5 12 दैव-
(for देव-) Ñ2 V1 B3 4 D10 13 -निर्मिता (for -निर्मितौ).
Cr m g t as in text (for ^a) ❀ Ck देवनिर्माणेन निर्मित-
नामधेयौ । ❀

17 ^a) Ñ V B D10 13 सखा (B4 °हा)य नमुचि हत्वा
—^d) Ñ2 मनेन (sic), B1 (marg also) पापेन, T3 °तेन,
Cg k t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 M4
समभि (V4 °°)षुतः, D3 स*भिषुतं, Cg as in text. —^c)
Ś1 D1-3 5 7 11 12 क्षुध (D1 °धि [sic])या च, Ñ V B D10 13
क्रोधाच्चै (B2 °चै)व, Dt क्षुधौ° (sic), D9 तद्दधाच्च, G1
क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ❀ Cg t
क्षुधा बुभुक्षया ... । ❀ Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4
सहस्राक्षो (D1 °क्षे). —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °हत्या, Cg k t
ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3 4 6 8 T3 M3 Cg समा-; D1 2
तदा-, D11 यथा- (for यदा-) Ñ V1-3 B D10 13 मित्रधुग्म-
(B °धुग्म, D13 °धुग्म)गवा (V1 °° व)न्किल, V4 मित्रधुगुण-
वान्पुरा, M4 ब्रह्महा भगवान्किल

18 ^a) D3 7 तद् (for तम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ऋ (D2
वि)षय, Dt D6 8 मलिन, Cm g as in text (for स्नापयन्)
Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सर्वे (for देवा). Ñ V B D10 13 M4
तमिह स्ना (V1 3 4 ज्ञ, B2 4 M4 स्था)पयामासुर. —^d) M3
कलशैश्च, Cr m k as in text (for ऋषयश्च) Ś1 D1-3
5 7 9 11 12 सर्वैर् (Ś1 D12 °र्व, D2 °*, D3 11 °र्व) देवग-
(D1 °गु)णै सह, Ñ V B D10 13 देवा सर्पिगणा पुरा
(V1 2 तथा), M4 देशे सर्पिगणा सुरा —^c) V2 त्रिशलै-
(sic), M3 ऋषय, Cr m g k t as in text (for कलशै).
Ñ V B D10 13 M4 पुण्य (B3 पूर्ण)सलिलै (for स्नापया-

G I 27. 19
B I 24 20
L I 22. 19

इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूपमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूपश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।

मालुर) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 छा(Ś1 D1 2 5 11 12 झ)
पयाचकुरमलै (D2 3 7 °कु सलिलै) —^d) D6 मले (for
मल) M4 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12
सलिलै(D2 3 7 अमलै)मलशुद्धये, Ñ V B D10 13 पूर्णै(Ñ
B2 3 पुण्यै, B1 *~)मल(V2 4 °मान)समन्वित (V1 4 B1 2
समाचितं, B3 marg also as in V1 B4 and मपातितं, B4
D13 विशोधनै), Cg as in text (for ^d)

19 D11 repeats 19-20^b after 20^{ab} —^a) D11
(second time) अस्या (for इह) Ś1 D1-3 5 7 12 तस्या
(D12 °स्य [sic]) भूमौ (Ś1 D6 12 °म्या as in text), Ñ
V B D10 11(first time) 13 M4 सोस्मिन्देदे (for इह
भूम्या) V3 मनस् (for मलं) Ś1 D2 3 5 7 11(second
time) 12 देवा, Ñ V B D10 11(first time) 13 G3 M4
त्यक्त्वा (for दत्त्वा) —^b) Ñ V2 4 B1-3 D10 11 13 देव, V1
देव, V3 B4 D6 (before corr as in Ñ)देव, Dt D8 देवा,
D1 हत्वा, G3 त्यक्त्वा, (for दत्त्वा) Ñ2 V1 B1-3 D3 7 10 13
कालु(B2 °ल)प्यम् (B3 marg also कौरूप्यम्), V2 कलुपम्,
V3 कल्मषम्, B4 कौरूप्यम्, D4 11 (both times, first
time before corr as in Ñ2)कारूप्यम्, G1 2 करूपम्,
Cr m g कारुशम्, Ct as in text (for कारूपम्) D1 ह
(for च) D9 दत्त्वा कालुपक तथा, M4 देहत कार्यमेव च —^c)
M4 शरीरजे महेंद्रस्तु —^d) D11 (first time) अवासवान्,
M4 अवाप स (for प्रपेदिरे) —For 19^c, Ñ V B D10 13
subst

653* मित्राभिद्रोहसंयुक्त पर हर्षमवासवान् ।

[V4 मित्राति- Ñ2 V2 B3 4 -संभूत, V1 -संयुक्त (for
-संयुक्त)]

20 D11 repeats 20^{ab} (cf v1 19) —^a) Ñ2 B2.3 D10
°लपश, V1 2 D2 9 निष्करूपश, B3 (m also) 4 निष्करूपश,
D11 (second time) नि करूपश, T2 °रूजश (for निष्क-
रूपश) —^b) Dt D6 8 शुद्ध, D3 शु र, Cg as in text (for
शुचिर) D6 चद्रो (sic) (for इन्द्रो) V2 तथा, Dt
D5 6 8 13 14 T1 3 G4 M3 (before corr) यथा, D1 11 (first
time) तदा, M4 ततो (for यदा) V B1 2 D9 त्वभूत्, D1
[अ]न्वभूत्, D13 ह्यभूत् (for [अ]भवत्) D2 3 7 ह्यभूत्तदा
—^c) Ñ V B D10 T3 तदा, Dt D2 3 6-8 13 ततो (for ददौ)
T3 सुप्रीतो (for सुप्रीतो) —^d) Dt D6 8 प्रादाद्, D4 प्रभुद्
(sic) (for प्रभुर) M3 अनुत्तम Ś1 D1 5 9 11 12 ततो
वरमरिंदम, Ñ V B D2 3 7 13 ददौ वरमरिंदम (V1 °मौ),
D10 ददौ वरमनिंश्चित

मलदाश्च करूपाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूपाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

21 ^a) V2 B1 °पद- (for जनपदौ) Ś1 D1-3 5 7 9 12
ख्याति (for स्फीतौ) —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 कृत्स्ने, V1 -ति,
Cg k t cite as in text (for ख्याति) B2 (m) लोके
D11 T3 transp ख्याति and लोके V4 गमिष्यति (sic)
—After 21^{ab}, D1 ins (gloss ?)

654* मलः पाप्मा विनिर्दिष्ट कारूपो देहज मलम् ।

—^c) Ś1 D5 9 11-13 मालवश, Ñ B2-4 D1-3 7 10 मलजाश,
V B1 मलज(V3 °य)श, Cg k as in text (for मलदाश)
Ś1 V B1 D5 11-13 करूपाश, B2 कलुषाश, D9 कुरुपश (for
करूपाश) —T3 G4 om (hapl) 21^d-23^c —^d) Ś1 -सह°,
D1-3 7 9 12 -सहचा(D7 °वा)रिण (D9 12 °जौ), D11 °हारिणौ,
Cr m g k t as in text (for -मलधारिणौ) Ñ V3 4 B2.3
D10 [इ]त्यगजेन म(V4 स)माकितौ, V1 B1 4 D13 M4 ह
(V1 B1 D13 अ [with hiatus])गजेन ममाकितौ, V3
[अ]नगजेन समन्वितौ

22 T3 G4 om 22 (cf v1 21) —^a) Ñ V B
D10 13 M4 एवमस्तु, D3 ° (for साधु साधु) —^b) Ś1
D1-3 5 7 9 11 12 शशंसु पाकशास(D3 °नाश)न —^c) Ś1
D1-3 5 7 9 11 दे(D2 ई)शपूजां (D3 °ज्या)च(Ś1 तु), D12
देश पूजा, M3 देवस्य°, Ck t as in text (for देशस्य पूजा)
Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा) —^d) M3 कृत (sic) (for कृता) D2
धीमता (sic)

23 T3 G4 om 23 ^{abc} (cf v1 21) —^a) Ś1
D1 5 11 12 एवं, Cg k as in text (for एतौ) D12 °पद-
(for जनपदौ) Ś1 D5 7 9 (after corr as in text) श्रीमस
(D5 7 °मान्), D1-3 12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —^b) Ś1
D2 3 5 7 9 12 तुल्यकालम् (D7 12 °.म्, D9 °लाव), D1
कामतुल्यौ, D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्) D1-3 7 9 11
अ(D1 11 ह्य)रिंदमौ (for अरिंदम) —For 22^c-23^b, Ñ V
B D10 13 M4 subst

655* देशस्य नाम निर्वृत्तिं श्रुत्वा ता वासवेरिताम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशदितौ ।

[(1 1) B4 M4 देवस्य (for देशस्य) V1 D13 श्रूयता (for
श्रुत्वा ता) V4 राम (sic) वेरिता —(1 2) D13 च°, M4 [अ]नि°
(for विशदितौ) B4 repeats through oversight 21^b
for the post half]

—^c) Ś1 D5 9 11-13 मालवश, Ñ1 B2 मलजश, Ñ2 V1 2.4
B (B2 m also) D2 3 7 10 मलजाश, V3 मलया, D1
मालकाश (for मलदाश) Ś1 V4 D5 9 11-13 °करूपाश्च, V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।

मलदांश्च करुषांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्थयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मनियोगादिमं देशं कुरु निष्क्रण्टकं पुनः ॥ २८

G I 27
B I 24
L I 22

करुषाश्चेति, B2 °कल्लज्ञा (m also °शा)श्च (for च करुषाश्च) —^d) Ś1 समृद्धौ, Ñ V1 2 B D4 6 8 10 13 T1 M4 मुदितौ (V1 D13 °ताव्), V4 आहिता, Dt T3 मुदितो (sic), D1-3 7 सपूणौ (D2 °र्णौ), D6 12 संपन्नो (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसपदा (D11 °सयुत, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध - न्यत (for धनधान्यत)

24 °) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो. —^b) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यक्षी दु (D11 °तु [sic]) दृष्टचारिणी (D12 °णौ [sic]) —^c) V3 वनं (sic) (for बलं) —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 (after corr m as in text) 12 [अ] निश युधि (D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ] बला सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 °) Ñ V B D10 13 M4 सुदस्य, Cg k t as in text (for भद्र ते) —^b) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य (V1 देश्य [sic]) पतेरभूत्; D14 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत°) —^c) D2 [s] त्र स्यात् (for पुत्रो) —^d) V4 यस्य (sic), D2 तुल्य- (for यस्या) T2 शुक्र- (for शक्र-) D11 -पुरोगम (for -पराक्रम) —After 25, V2 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुषसंयुक्तमभक्षयत सर्वश 1,
while B3 ins

657* यस्या भयान्न चलति देवाना च विमानक ।
—After 25, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* वृत्तबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्यं त्रासयते प्रजा ।

[(1 x) D14 T G2 4 M1 3 °वीर्यो (for महाशीर्षो) —(1 2) D9 [आ] रावो (for [आ] कारो) G4 त्रासयसे (sic) (for त्रासयते)]

26 °) M4 सोयं (for इमौ) —^b) Dt राघव°, D9 दुष्टधी (for राघव) —For 26^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

659* उत्सादयति सा नित्यमेतौ जनपदाबुभौ ।
[Ś1 उत्सादयति (sic) D2 [अ] सौ (for सा) D12 जिनपदौ (sic) (for जनपदाव्) Ś1 D5 11 12 विभो (D12 °भौ [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं जनपदं राम समुत्साद्य सुदारुणा ।

[Ñ1 सम, V1 सेम, V2 सैषा (for सेय) V3 जनपदो (sic) Ñ2 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 3 समुच्छाय (B3 m also °त्पाद्य), V2 समासाद्य, D13 समुच्छाय (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V2 ins 656*]
—^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मालवांश्च (for मलदांश्च) Ñ V B D10 13 अद्यापि साधि (V1 °ध्या, V2 3 B3 (m) 4 °ति, V4 °ध्य) वसति (V4 °ते) —^d) Ñ2 V B D9 10 ताड (V1 °ल) का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट-) Ñ V B D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणी) Ś1 यक्षी वै पिशिताशिनी, D1-3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) पिशितभक्षिणी

27 D10 reads 27^a–28^b in marg —^a) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 3 D1 10 एत (Ñ1 D1 °न), V2–4 B2 4 एवं, D11 शैल-, M4 इदं, Cg g k t as in text (for सेय) Ñ V B D10 आक्रम्य, Dt D4 6 8 9 11 13 T3 Cm t आवृ (D11 °श्रि) त्य, D12 आसाद्य, Cg as in text (for आवार्य) —^b) Ś1 D1-3 5 7 12 13 निवसत्यर्थ- (D3 7 °त्र), D4 6 8 9 14 G2 4 M °ध्यर्ध-, G1 3 तिष्ठ° (for वसत्यत्यर्थ-) G1 -योजन (for -योजने) ☞ Ck आवार्योति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्थं ततः कर्मधारय । ... अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यच्चैवं ताटका-वनमस्माभिर्गन्तव्यं अत एव हेतोः । ☞ Ñ V2–4 B D10 साध्य (V2 °प्य, V3 °र्धा, D10 °द्य) र्धाद्यो (V4 °त्यर्थो, B4 °यो) जनादित, V1 साऽर्धा योजना-मि —M4 om 27^c–28 —^c) B4 तात, D1 अंत, D11 G1 3 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Cr न, D1-3 7 हि, D11 [अ] मि- (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V2 T2 (before corr) गतव्यस् (for गन्तव्यं) —^d) Ś1 ताटकायोजन, Ñ1 D1-3 5 7 11–13 ताड (D5 13° ट) काभवनं Ñ V B D10 13 14 M2 प्रति, D7 तत, D11 त्वया, G1 स्वत, Cg g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v1 27) Ś1 D1 2 5 12 om 28 and 29 D10 reads 28^{ab} in marg (cf v1 27) —^a) B1 D13 सु- (for स्व-) D3 -लम् (for -चलम्) Dt reads माश्रित्य जही in marg —^b) Ñ V1–3 B D3 7 10 11 13 M1 जहि ता (Ñ1 त्व), V4 वर्तते, T3 [आ]-जंस्विमा (sic), Ct as in text (for जहीमा) Ñ V B2–4 D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणीम्) —D3 7 om 28^c–29 —^c) V3 सन् (for मन्) V3 इदं (for इमं) V4 लोक (for देश) —Ñ2 reads 28^d and 29^a in marg

G I. 27. 29
B I. 24 31
L I 22 29

न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसहया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

29 Ś1 D1-3 5 7 12 om 29, Ñ2 reads 29^a in marg (cf v l. 28). —^a) D11 (before corr) देशे (for देश) Ñ2 V4 B3 4 Dt D6 8 10 11 G1 M1 शक्नो (B4 °क्यो) हि (V4 B4 D11 °सि, M1 [inf lin] °पि) (for शक्नोति) M4 [आ]हंतुम् (for [आ]गन्तुम्) G3 शक्नोत्यागंतुं देशम् (by transp). B4 ईश्वर, D10 ईशं (for ईदृशम्) —D11 reads ^{cd} in marg —Note hiatus between ° and ^d. —^c) Ñ V B D10 11.13 घोर (V1 क्रोध) रूपिण्या (for घोरया राम) —^d) D11 उत्सादितम्, D13 G1-3 M1.3 (all to avoid hiatus) ह्य°, C_m as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11.13 अना (V1 °वा) यैया, C_g as in text (for असहया)

30 °) Ñ V B D10 13 M4 इति; C_g k as in text (for एतद्) V1 om (submetric), B2 marg (for ते) Ñ V1 3 4 B D10 13 सत्य°, D4 T3 कथितं सर्वं, C_g as in text (for सर्वमाख्यात) Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतत्समाख्यातम् । Ck —^b) D4 T3 यद्, D13 यया, G1 अथ, G3 मया (for यथा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 [इ]दं (for [ए]तद्) C_g यथैतद् (as in text) —^c) Ś1 Ñ V B

D10 11 14 यक्षिण्योत्सादित, D1-3 5.12 °ह्यत्सादि (D3 °*)त, D7 °द्यु-°, D13 यक्षिण्यु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B3 m also as in text) D10 11 13 M4 पूर्वम् (for सर्वम्) —^d) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1-3 5 7 10-13 [उ]त्साद्यते (B4 D12 °दितं) तथा (Ñ1 V1 D5 12 तथा, V2 B2 यथा, D1 3 7 [S]नया, D13 सदा), B3 [उ]च्छाद्यते य (marg also न)या, M4 तु न शाम्यति, C_g as in text (for न निवर्तते) C_m k.t as in text (for ^d)

Colophon D1-3 7 om (continue the previous sarga) —Kānda name Ś1 Ñ V4 Dt D4 10-12 om V1-3 B आटिकाडे. —Sarga name Ś1 Ñ V B D5 9 10 12 तादकावनप्रवेश, D11 तादकावध. —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ V1.4 B1.4 D5 12 om V2 29, V3 26, B2 3 D9 10 27, Dt D4 6 8 11 14 S 24. D13 इत्याप्ये—कांटे ता—चनप्र—सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2.4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री न.

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
 श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
 अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
 कथं नागसहस्रस्य धारयत्यवला बलम् ॥ २
 विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
 वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यवला बलम् ॥ ३

24

D1 2.7 cont the previous Sarga

1 °) Ñ V B D10 13 इति, D7 अतस्, Cmg k.t as in text (for अथ). D11 तथापनेयस्य (sic) (for तस्या-प्रमेयस्य) —^δ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7.10-13 अद्भुत, Ñ1 अद्भवीत् (for उत्तमम्). —After 1^{ab}, D1-3 7 ins

661* चित्ररूपं महार्यं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।

[D3 उत्तम (for उत्तमम्).]

—G1 reads 1° in marg —[°]) D3 11 पुरुषशार्दूल —^d) D7 शुभ (for शुभां) D3 गिरा —For 1^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूय परिप्रच्छ संशयम् ।

[V1 सगम, V4 सादर (for संशयम्)]

2 °) Ñ2 B3 D10 स्वल्पः; B1 °वीर्या, D11 आत्मवीर्यास, G1 °वीर्यस (for अल्पवीर्या) V3 D3 9 G1 सदा, D11 स*, T1 यथा (for यदा) V3 B4 दक्षा, Dt D1 2.4.6 8 T3 G3 M3 Cmp t यक्षी, G1 यक्ष्य, G4 यक्ष्या, Cmg as in text (for यक्षा.) V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्या. —^δ) V1 4 Dt D3 4 6-9 11 13 T3 G1 3 M3 Cmp t श्रूयते, Cmg k as in text (for श्रूयन्ते) D2 11 13 °पुगवः, D3 °पुगवत् (sic), M4 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ✽ Cr यदा यक्षा सृष्टा तदा प्रभृति अल्पवीर्या श्रूयन्ते । ✽ —D3 om 2^c-3^b —^c) B3 नाम (for नाग-) —^d) B4 धा *यति, D12 धारयतु, M3 धारयती, Cr mg k as in text (for धारयति) —After 2, Dt D4 6 8 14 T3 G2 3 M1 3 (inf lnn sec m) ins

663* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य विदितात्मन ।

हर्षयन्लक्षणा वाचा सलक्ष्मणमरिंदमम् ।

[No comm —(1 1) Dt D4 6 8 इत्युक्त (D4 °क्त-) (for तस्य तद्) Dt D4 6 8 T3 राघवस्यामितौजस, G2 M1 राघवस्य महात्मन (for the post half) —D4 14 T3 G2.3 M1 om 1 2]

3 D3 om 3^{ab} (cf v 1 2) T1 om (hapl) 3 —^{ab}) Dt D4 6 8 9 (before corr as in text) T3 बलोत्कटा, Cg °त्तरा (as in text) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रस्ततो राम(Ñ1

पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
 अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
 पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
 कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
 ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
 न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६

G 1 28
 B 1 25.
 L 1 23

वाक्यं) श्रुत्वेति पुनरब्रवीत्; M4 तमुवाच ततो रामं विश्वामित्रो महातपाः. —[°]) V4 राम (for वीर्यं) Ñ V1-3 B D10.11 13 M4 शृणु राम यथा (B1 °दा, D11 यतश्चैषा (V2 °व, M4 यथेदं सा). Cg.k cite as in text. —^d) B4 *रयति. —For 3, Ś1 D1-3 (D3 1 2 only for 3^{cd}) 5.7 12 subst, while D11 subst 1. 1 for 3^{ab} and ins 1 2 after 3^{cd}

664* एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।

वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।

[(1. 2) D2 °भाग (for महाबाहो)]

4 °) D14 (after corr sec m as in text) पूर्णम् (for पूर्वम्) V4 एव; T3 अस्मिन् (for आसीन्) D1 7 9 12 T1 G4 M2 महान्, D3 °-क्ष (for महायक्ष) —^δ) Ñ2 स्वकेतुर (for सुकेतुर) Ś1 D1-3 5 7 12 °धार्मिक; Ñ V B D10 11 13 M4 इति विश्रुत (for नाम वीर्यवान्) —^c) Ñ V B D10 11.13 प्रजाकामः, G3 सदा (for शुभाचार) —^d) Ñ V1-3 B D10 13 स तेपे सु, V4 सुधिर सु; D11 स तेपे च (by transp) (for स च तेपे) D2.5 महातप

5 °) D1 च सु, D2 3 7 तत °, D4.12 तु स° (for तु सुप्रीतस्) —^δ) T1 तथा (for तदा) —For 5^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

665* तस्मै साक्षात्स्वयं ब्रह्मा तपसा परितोषित ।

—^c) M4 कन्यामेकां (for कन्यारत्नं) M3 reads रत्नं inf lnn sec m. V3 तस्मै, D2 रम्य (for राम) —^d) V D9 11 ताटका, D5 ताटका (for ताटका)

6 °) Ñ V B D10.13 14 T1 2 G4 M3 transp ददौ and बल. Ś1 D1-3 5 7 12 तस्या, D11 चास्यै, T2 चास्या; M4 अस्यै (for चास्या.) —^c) Ś1 अन्यं च°, D5 न त्वेष°, D6 न त्वेव°, D7 न च पुत्र स, D9 यत्त्वेव°, D12 न त्वेपु° (for न त्वेव पुत्रं) D9 यक्ष्याय (sic) —D2 om (hapl.) 6^d-7^c. —^d) Ś1 पुत्र, Dt D6 8 चासौ (for ब्रह्मा) D7 *यशाः, G4 °तपा (for महायशा) —For 6^{cd}, Ñ V B D10 13 subst.

666* काङ्क्षतोऽप्यस्य पुत्रं हि न यक्षाय ददौ प्रभुः ।

[V3 पुत्रत्वं (for पुत्रं हि) B2 (marg also) न यक्षस्य, B4 न दक्षाय, D13 यक्षाय न (by transp.) (for न यक्षाय)]

G 1 28 7
B 1 25 8
L 1 23 7

तां तु जातां विवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्या यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९

7 D2 om 7^{abc} (cf v1 6) —^a) Dt D6 8 वालां (for जाता) M4 विवृद्धांगीं (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 वर्धमानां च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 हि, D13 तु) तां दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 राम; D1 3 7 9 तातो) —^c) Ś1 D5 11-13 कुंभ-, Ñ1 B2 धुंभु-, Ñ2 V3 B3 4 D10 धुंभु-, V1 धूनु-; V2 4 धुंभो-, B1 धधु-, D1 3 7 9 रुरु-, D14 S (except T3 M4) धर्ध-; M4 वेत्स-, Ct as in text (for जम्भ-) ॥ Ck tp खजो- पुत्र- खजुपुत्र- । ॥ —^d) Ñ V1 2 4 B D10 13 अनि-दिता, V3 अनुत्तमा (for यशस्विनीम्)

8 ^b) D1-3 7 9 transp यक्षी and पुत्रं Ñ1 M4 व्यसूयत, T3 व्यजायते, G1 Cg अजायत, Ct as in text (for व्यजायत) —^c) Ñ V B D10 13 विल्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads *int lin.* within brackets मारीचं यज्ञं राम- —^d) M2 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 7 9-13 शापा (V1 साक्षा) द्राक्षसता गतं, V3 शापात्तद्रक्षतां गत.

9 ^a) B4 हिनते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D2 3 5 7 11 12 साम्येत्य (Ś1 सोम्येति, D5 12 सोपेत्य) निय (D3 °हं [sic]) तं मोहात्; D1 सोम्येत्य च ततो मोहात् —^b) V1 3 अगस्त्य-; D4 9 14 S सागस्त्यम् (for अगस्त्यम्) V1-3 D13 मुनिसत्तम, D4 T3 मुनिपुगवं —^c) D13 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —^d) Ñ V B D10 13 उद्यता, D1-3 7 11 ऐच्छत, Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2, Cg on l 1 and 2, Ck t on l 1)

667* भक्षायं जातसंरम्भा गर्जन्ती साम्यधावत् ।
आपतन्तीं तु ता दृष्ट्वा पुनस्तस्यास्तमात्मजम् ।
क्रुद्ध कृशानुसंकाश अगस्त्यो भगवानृषि ।

[(1 1) Dt D6 8 भक्षार्थ, T3 मत्तार्थ (for मक्षार्थ) T3 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 *inf lin sec m* — (1 2) D14 त (for ता) M2 तामापततीं दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G3 M3 om from पुन in l 2 up to सकाश in l 3 —(1 3) M2 अगस्त्यो M3 अभूत् (for ऋषि)]
—After l 1, M3 (*inf lin sec m*) ins

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकाश सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्तस्य मन्मथस्य वश गता ।
ताडिता कामवाणौघै युवती सा दिगम्बरा ।
रत्यर्थं कृतसरम्भा गायन्ती साम्यधावत् ।

राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपाहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

10 ^a) Ś1 D7 13 भवेत्येव, D1 2 भवत्वे (D1 °त्ये [sic]) वं, M2 भवस्वेति (as in D9), Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D3 5 9-12 G3 राक्षसस्त्व (D3 °स्त्व) भवे- (Ñ1 V1 2 4 D12 °व) त्ये (D12 °त्ये) व (D5 भवस्त्व, D9 G3 भवस्वेति, D11 भवेत्पात्रं), M4 राक्षसी च भवस्वेति (sic) —^b) D12 व्याजहार, D14 T1 2 G4 M1-3 ह, G2 हा (for सः) M4 महर्षिर्व्याजहार ता —^c) V2 B2 D1 3 परम-°, Dt D6 8 परमामर्षस्, D11 परम° (for परमक्रुद्धस्) —^d) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चे (Ñ1 इ) दमव्रीत्, D3 7 M4 अभि°, D12 चापि° (for अपि शप्तवान्) ॥ Cm यत पुरुषादनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्व भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्व भजस्वेति । ॥

11 ^a) Ś1 पुरुषादा, Ñ V1 B1 (gloss पुरुषानति) : (marg as in B4 also) D10 M4 °दि (sic), V2 3 B4 D3 7 11-13 °दा, B2 पुरुषादिनी (hypermetric), Cm (see above) g k t as in text (for पुरुषादी) Ś1 यक्षी, Ñ V1 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च, B4 °पा या [both hypermetric]), V2 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परूपा घोररूपा च —^b) Ś1 Dt D1 2 6 8 9 12 G1 3 विकृता (Ś1 °ता), Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्व, D3 7 राक्षसी, D5 विकृती, D11 (marg) भव त्व (for विरूपा) Ś1 विकृतानना, B2 चित्तानना (for विकृता-नना) ॥ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्वं । ॥ —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 शुभ, B1 इम (sic), Ck as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 11-13 M4 परित्यज्य, Dt D4 6 8 विहायाशु (D4 °थ), G3 विसृज्याथ (for अपाहाय) ॥ Cm विहाय त्यक्त्वा ।, Cg t त्व इदं रूपं विहाय । ॥ —^d) Ś1 D1-3 5 7 12 आस्थिता (for अस्तु ते) Ñ V B D10 11 13 वि (V3 मत्) कृता (D11 दारुण) त्व भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि, Cg t as in text (for °)

12 ^a) Ś1 D5 12 सा (D5 स [sic]) वै, T3 नैषा, Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 12 पाप- (for शाप-) Ś1 D2 7 12 14 T1 2 G3 -कृतामर्षात्, Ñ V B D10 13 M4 -समावि- (Ñ1 B2 °दि) ष्टा, T3 -कृतामर्ष- (for -कृतामर्षा) ॥ Cm अमर्षा असहमाना ।, Ct अमर्षात्सहनात् । ॥ —^b) D6 ताटका (for ताटका) Ś1 D5 12 नाम राक्षसी, Ñ V B D1 10 11 13 दुष्टयक्षिणी (Ñ1 °चारिणी, D11 °राक्षसी), D2 3 7 M4 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —^c) D2 3 7 दिशम् (for देशम्) Ñ2 उच्छादयति, V1 D3 6 उत्सादय (V1 °ये) द्, B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
 गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
 न होनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
 निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
 न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
 चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५

उत्पादयति; G₁ उत्साधयिति (for उत्सादयति) S₁ D₅ 12 [ए]तद्; V₂ B₂ D₉ [ए]वम्, D₂ [ए]ताम्, D₃ 7 ए-
 नाम्, M₄ [ए]तम् (for [ए]नम्). D₁ दिश तु छादयामास.
 —^a) S₁ Dt D₅-8 12 Ct -[आ]चरितं (D₇ °तात्), N̄ V B
 D₁₀ 13 M₄ -[आ]ध्यु (D₁₃ °भ्यु)पितं, D₁-3 -[आ]चरिता,
 Cg as in text (for -चरितं) Ck देशोत्सादने हेतुगर्भ-
 विशेषणमगस्त्यचरितमिति । Ck S₁ D₂ 5 तदा, N̄ V B D₁₀ 13
 पुरा, D₁ 3 11 12 सदा, D₇ तथा (for शुभम्)

13 °) S₁ N̄ V B₁-3 D₅ 10 12 13 एवं, D₁ 2.7 11 M₄
 एता, Cg as in text (for एना) N̄ V B₁-3 D₁₀ 13 M₄ ता
 राम (B₃ marg as in B₄ also) (for राघव) D₄ 11 दुर्वृत्तां
 (for दुर्वृत्ता) B₄ एवं ता त्वं सुदुर्वृत्ता —^b) D₃ परमदारुणीं
 —D₁₃ om 13^c-14^b —^c) V₁ 3 -हितायाद्य, V₄ -हितामद्य,
 Ct as in text (for -हितार्थाय) —^d) N̄ V B D₁₀ घोर°,
 D₁₁ °यशक्रमां (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G₄ M₃ जहीमा
 दुष्टचारिणीं

14 D₁₃ om 14^{ab} (cf v.l 13) N̄ V B₁ om.
 (hapl) 14 —^a) D₁ 2 [ए]तां (for [ए]ना) S₁ D₁-3 5
 7 11 14 T₁ 2 °सदुष्टां (D₁₁ °ष्ट [sic]), D₄ 9 Cm g °सस्पृष्टां,
 D₁₂ पापसंसृष्टां, G₁ M₂ °सहृष्टा, M₃ रूप°, Ct as in text
 (for शापसंसृष्टां) —For 14^{ab}, N̄ B (B₁ om) D₁₀
 M₄ subst.

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेता परमदारुणाम् ।

[B₃ को (marg as above also) (for हि) B₄ M₄
 -चले° (for -मदोन्मत्ताम्) M₄ घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)]
 —^a) N̄ B₂ 3 D₁₀ निहति (B₂ °ता), D₁₃ को हति, G₂
 निहतु (for निहन्तुं) M₄ कश्चिदुत्सहते हंतुं त्वद्वेत्न्य पुमानिह

15 °) S₁ N̄ V₁-3 B₁-3 D₂ 3 5 7 10-13 °च ते, V₄ °त्वया,
 B₄ °चात्र, G₁ निहते, Cg as in text (for न हि ते) S₁
 °वधे शेवं, N̄ V B₁-3 D₁₀ 11 13 G₁ °कृता, B₄ M₄ °वध
 कृत्वा, D₁-3 5 7 13 °वधेत्ये (D₂ °चै, D₃ 7 °प्ये)वं, Cm as
 in text (for स्त्रीवधकृते) —^b) N̄ V B D₁₀ 13 M₄ कथंच-
 न, T₃ रघूत्तम, Ck t as in text (for नरोत्तम) —^c) D₁
 चतुर्वर्ण- (for चातुर्वर्ण्य-) S₁ D₁-3 5 7 11 12 -हित तात, Dt
 D₆ 8 Ct -हितार्थं हि, Ck as in text (for -हितार्थाय) N̄
 V₁ 2.4 B D₁₀ 13 M₄ प्रजाना हि (B₁ तु, D₁₃ च) हितं (V₁
 °ता)नित्य, V₃ प्रजाना च हितार्थं च —^d) N̄ V B D₁₀ 13 M₄
 राजसूनुमि —After 15, B₂-4 Dt D₄ 6 8 9 14 S (except

राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
 अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
 श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
 पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
 विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
 अनिन्द्रं लोकमिच्छन्तीं काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

M₄) ins, while N̄₂ D₁₀ 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशंसमनृशसं वा प्रजारक्षणकारणात् ।

पातकं वा सदोष वा कर्तव्यं रक्षता सदा ।

[(1 1) G₁ पाप वापि (for नृशसम्) B₂ अनृश वापि (sic)
 (for अनृशस वा) D₁₀ राजवशेमिजातानां (for the prior
 half) —(1 2) N̄₂ B₂-4 M₃ पावन (for पातक). D₉ सुदोष
 (for सदोष) T₃ मदोष वाप्यदोष * (for the prior half)
 N̄₂ B₂-4 D₁₀ 11 नात्र संशय, D₄ 14 T G₃ °सता (G₃ °ता),
 D₉ यक्षया (sic) तदा, G₂ रक्ष्मा तदा (metathesis) (for
 रक्षता सदा)]

16 °) D₁ G₁ राज्यभारं, D₂ 3 7 राजभार- (D₃ °*),
 D₉ राज्यभारे, D₁₁ राजधर्म- N̄ V B (B₁ missing up to
 सि) D₁₀ 13 M₄ राजवशे (D₁₃ °ज्ञा)भि(N̄₂ V₄ हि, M₄ प्र)
 जातानाम् —^b) D₁₂ एव (for एष) D₃ सनातन —^c)
 S₁ D₅ 11.12 तस्मात्त्वं, N̄ V B D₂ 3 7 10 13 M₄ अधर्मं, T₃
 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V₄ त्वज, D₃
 न हि (for जहि) —^d) D₁ °यस्यां, D₂ धर्महास्यं, D₄ 7 11
 G₁ °ह्यस्या (for धर्मो ह्यस्या) N̄ V B D₁₀ 13-M₄ कुरु
 धर्मं प्र(D₁₀ व्र [sic])जाहितं —After 16, N̄₂ D₁₀ 11
 Cr m g k t ins. 670*

17 °) T₃ श्रूयता, Cg k.t as in text (for श्रूयते)
 S₁ D₁-3 5 7 11-13 राम, N̄ V B D₁₀ M₄ [अ]न्येव, D₉ तात
 (for शक्रो) —^b) S₁ D₁ 2 5 7 9 11 12 विरोचनसुताभवत्,
 N̄ V B D₁₀ 13 °सुता(N̄₁ V₄ D₁₀ °ता) किल, D₃ °सुतां
 भवत् (sic), M₄ °किलासुत (sic) —For 17^{cd}, S₁ N̄
 V B D₁-3 5 7 9-13 M₄ subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।

विकृतं सुमहत्कृत्वा वक्त्र कालानलोपमम् ।

जिघासु पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(1 1) D₂ 3 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp)
 D₁₁ कामचारिणी —(1 2) B₁ विकृता (for विकृत) N̄ V₁ 3.4
 B₁ 2.4 D₁₀ 13 वक्त्र कृत्वा (by transp), V₂ वक्त्र कृत्वा, B₃
 D₁₁ वक्त्र कृत्वा (for कृत्वा वक्त्र) N̄ B₁ 3 D₁₀ °नलप्रम, D₁₁
 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(1 3) N̄ V B D₁₀ 13
 ग्रसतीं, M₄ जिघासु (for जिघासु). S₁ D₅ 11 12 सर्वा (D₁₁
 °र्वा) (for कृत्स्ना) D₂ 3 7 विनिषूदिता (for विनिपातिता)]

18 D₂ om (hapl) 18 —^a) D₉ हि (for च). —^b)
 Dt D₆ 8 पतिव्रता, M₄ ग्रशस्विनी (for दृढव्रता). S₁ N̄

G 1 28
 B 1 25
 L 1 23

G 1 28 21
B 1 25 22
L 1 23 21

एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः ।

अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीवं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।

राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १

पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।

वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २

अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।

पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३

सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।

करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10-13 शक्रतुल्यपराक्रमा —^c) Ñ V1 2 B D10 11 13 अर्षद्भिः, V4 अपा तु, D1 3 12 Ck t अनिद्र, Ctp as in text (for अनिन्द्र) —^d) V2 D13 निपातिता (for निपूडिता).

19 ^a) D14 T2 G2.4 M1 अन्यैश् (for चान्यैश्). —^b) Dt D4.6 8 T3 °पुत्रैर् (for राजपुत्र) —For 19^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3.5 7 10-13 subst

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभिः ।

[V3 एवमन्वादिभिः पुरा (for the prior half) B1 राजपिर् (sic), D2.3 7 दै (D7 दे) वतैर्, D10 *जभिर् (for राजभिर्) B1 धर्मरूपिभिः D12 एवमन्यैरपि पुरा रामभिर्धर्मचारिभिः (sic)] —^c) B1 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 3 -सहिता (for -निरता) —^d) V4 निहता (hypermetric) (for हताः) Ś1 Ñ V B1 3 D1-3 5 7 10-13 M4 °सत्तम (V4 D2.13 °मः [sic]) (for पुरुषसत्तमैः) B2 4 नि (B4 ण) हता पुरुषोत्तम —After 19, Ś1, D1-3 5 7.9.11 12 ins.

673* तस्मादस्या वधाद्राम प्राणिन सन्तु निर्भयाः ।

[D9 तदस्यास्तु, D11 तस्मात्तस्या (for तस्मादस्या)] while Dt D6 8 M3 Ct ins

674* तस्मादेना घृणां त्यक्त्वा जहि मच्छासनावृप ।

Colophon Ś1 D1-3 5 7 12 om (Sarga cont) — Kānda name Ñ2 Dt D4 10 om. V1-3 B D11 आदि°, whereafter V3 B1 ins बालचरित्रे (B1 °ते), V4 reads only बालचरिते —Sarga name Ñ V B D9 10 ताडको-त्पत्ति° (V1 2 °त्तिकथनं) —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om, Ñ2 B2 3 D10 11 28, V2 30, V3 27, Dt D4 6 8 14 S 25, D9 26 D13—काण्डे—त्पत्तिर्नाम (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री....मः (lacuna).

25

Readings of Vivekatilaka, a commentary by Udāri Varadarāja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings As Cv was procured late, its readings for Sargas 1-24 will be given at the end Ś1 D1-3 5 7 12 cont the previous sarga.

1 ^a) V2 G1 3 अक्लिष्टं, V4 lacuna, D3 illeg व (for अक्लीवं) —^b) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 7 10-13 M4 नृप°, B1 नृपसुतस्ततः, D6 वरनृपा° (for नरवरात्मजः) —^c) Ś1 D1-2. 5.7 11 12 वाक्यं (for भूत्वा) —^d) Ś1 D1 5 11 12 M4 °त, Ñ1 (with hiatus) इदं वच, Ñ2 V B2-4 D10 13 दृढव्रत (V4 °त), B1 शुभव्रतं, M3 महामति (for दृढव्रत°)

2 ^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -निर्देशो, Cv m g k t as in text (for -निर्देशात्) —^b) Cg पितृवचन- Ś1 D1-3 5 7 11 12 ममा (D1 माम [by metathesis], D6 12 मया) यमृपिसत्तम (D2 5 °मः), Cv m k t as in text (for °) —^c) D11 वसनं (sic) (for वचनं) D6 कौशिकाय (for कौशिकस्य). D1-3 7 11 G1 [ए] व, Cm g as in text (for [इ] ति)

3 ^a) D8 °क्षिष्टसि (sic), D11 °क्षिःसि (for अनु-शिष्टोऽस्मि) —^b) G1 महात्मकं (for महात्मना) —^c) G1 3 राज्ञा (for पित्रा) Ś1 D1-3 5.7 11 12 [ए] वम्, D9 [अ] पि (for [अ] हं) —^d) Ś1 अनुदृष्टे च, Dt D6 8 14 T1 3 G4 °हि, D1 3.5 7 12 अनुरुध्ये (D3 7 °ध्यं) च, D2 अनुवध्य च, D11 अनुरंधेन (sic), Ck as in text (for नावज्ञेय च) D7 तद्वन. (sic), G2 (after corr *inf lxx* as in text) तत्त्वतः, Ck t as in text (for तद्वच) M4 मित्रमध्ये वचोदित°. —After 3, M4 ins 1 2 of 675*

4 ^a) T2.3 G3 (after corr as in text) M4 Ck पितृ- (for पितुर) Ś1 वच पितृ. (by transp) Ś1 कुर्याच्; D1-3 5 7 11 12 M4 कुर्वन्, Cg as in text (for श्रुत्वा) —^b)

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्धा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।

ताटका च सुसंकुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाम्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९

G I 29
B I 26
L I 24

Ś1 D5 12 शासनं (for शासनाद्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ते (D5 च) महामुने (D11 °ने), Ct ब्रह्मवादिन (as in text) —^c) D5 संदेहं (for सदेहस्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 निःसंदेहं करिष्यामि —^d) D1-3 7 9 11 12 ताटका (here and elsewhere below) वधम् D11 [अ] य वै (for [उ] त्तमम्).
Ck एवं पितृवचः श्रुत्वा ततो निष्कम्पप्रवृत्ति सोऽह ब्रह्मवादिन तव शासनात् यथाप्राप्तकालादुत्तम उत्तमधर्मभूत ताटका-वधं करिष्यामि । न सन्देहः । Ck — For 2-4, N V B D10 13 subst, while M4 ins 1 2 only after 3 -

675* अह पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितृनियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टयक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(1. 1) V3 एव (for अह) — (1. 3) V1 [S] य (for अह) N2 B3 D10 पितुर् (for पितृ-) V2 सवता, B1 तवापि (also as above) (for तव च) D13 [ए] व महामुने (for [अ] नुपमद्युते) — (1. 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 °) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -हित चैव (for -हितार्थाय) —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यक्षस्यं, B3 देवस्य; D4 6 T3 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 N V2-4 B Dt D (except D14) T3 G1 3 4 M2 4 च (for [अ] स्य) Ś1 N V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 सुखावह, Dt D4 6 8 T3 G2 M1 2 हिताय च (for सुखाय च) —^c) D12 तवैव*प्रमेयस्य —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 वचनं कृत (M4 कृत वचन [by transp.]) मस्तु मे, Ck t as in text (for ^d) — For 5^{ad}, N V B D10 13 subst, while D11 ins. after 5

676* तदेतदप्रतीपेन कर्तव्यं वचनं मुने ।

[B1 तदा (for तद्) V1 अनुप्रतीपेन (sic), V2 B1 अप्रतीपेन, D13 चैव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्मादेतत्प्रतीपेन (for the prior half) N1 वचन च (hypermetric) (for वचन)]

6 G3 repeats consecutively 6^{ad} —^a) N V B1.2 4 D10 13 सज्यं, B3 सह्यं (for मध्ये) —^b) Ś1 कृत्वा (for बद्धा) D12 मुदिष्टम् (sic) (for मुष्टिम्) N V1 3 4 B' D10 13 कृत्वो (V3 D13 °तो [sic]) दम्य (V4 °हेश्य [sic]) च राघव, V2 कृत्वानाम्य च राघव; D11 मुष्टिमाधाय राघव —^c) D3 योः; D4 ज्योः (both sic) (for ज्या-) Ś1 Dt D1-9 12 T3 G1.3 M2-4 -घोषम् (for -शब्दम्) D1 आरात्तीव्रं हि (for अकरोत्तीव्र) —^d) Ś1 D5 12 देशः; D1 दिश (for

दिशः) T2 moth-eaten for शब्दे Dt D6 8 9 14 T G1-3 M1 नादयन्, D3 पूजयन् (for पूरयन्).

7 °) D1 2 वित्रस्ता (for वित्रस्तास्) —^b) D1 2 वन-वासिनी N V B D10 13 मृगास्तद्वन (B4 °चन [hypermetric]) चारिणः (D13 °वासिनः) —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M3 च सुसरब्धा, N V B D10 13 चापि संभ्रांता, M4 या° (for च सुसंकुद्धा) Cg सुसंकुद्धा प्रकृत्या अतिकोपना । Ck —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm g t as in text (for मोहिता) Ck : वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्य-मिति संभ्रान्तचित्ता । Ck N V B D10 13 ज्यास्वन (V2 B1 °शब्द) प्रतिबो (V2 °रो, D10 °वा) धिता

8 °) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 M4 भीम- (D6 12 मेघ) निर्हाटं (M4 °घोषं), G1 °ध्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —^b) M4 यक्षींसा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text) — Ś1 D1-3 5 7 11 12 यक्षी (D2 यदा) कोपा (D11 क्रोधा) मिमूर्छिता — For 8^{ad}, N V (V3 reads after 9^{ad}) B D10 13 subst.

677* नर्दमाना मृशं क्रुद्धा विकृता विकृतानना ।

[V1 2 ननर्द घोरनिर्हाट, V3 B1 नर्दमाना मृश क्रुद्धा (for the prior half) — B1 om (hapl. ?) from the post half up to 9^{ad} V1 कृत्वा यक्ष्यतिमूर्छिता, V2 कृत्वा विक्षोभमूर्छिता, V3 विकृता विकृतानना (for the post half)]

— N1 om 8^c—9^b. V2 om. 8^{ad}. —^c) Ś1 N2 V1 B2 3 D1-3 5 7 10-13 M4 [ए] व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ] भ्यभवद्, N2 B3 D10 [अ] भ्यपतद्, V1 [अ] सुद्रद् (sic); V3 [अ] स्याभवद्, D6 [अ] भ्यदुद्रवद् (sic), Cg k t as in text (for [अ] भ्यद्रवद्) V3 4 B4 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2-4 Cg t क्रुद्धा, D13 तूर्णं (for वेगाद्) —^d) Dt D1-3 6-8 Ct यत्र (for यत्) Ś1 B2 D5 11 12 हि°, N2 V1 B3 D10 13 [S] मि°; V3 समुत्थित, B4 [S] वि°, D14 T1 2 °निःसृत, G1 °निश्चित (sic) (for विनिःसृत) Ck as in text (for ^d)

9 N1 om 9^{ad}, B1 om 9^c (cf v l. 8) —^a) V1 D1 4 6 9 12 T3 G1 3 M2 3 °क्रुद्धो, V3 4 B3 (m also) 4 घोरवपुषां (B3 4 °ष [sic]) (for राघव क्रुद्धा) V2 नर्दमाना च ता दृष्ट्वा —^b) V3 4 B3 (m also) 4 विरूपा, D10 om (for विकृता) — After 9^{ad}, V3 reads 677* —^c) D3 7 °संबुद्धा, D4 T3 M4 °त्तां च; D11 °वृद्धाश्च (sic), T1 reads च inf lin (for [अ] तिवृद्धां च) Ck प्रमाणे-

G 1 29 9
B 1 26 10
L 1 24 9

पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरुणां हृदयानि च ॥ १०
एतां पश्य दुराधर्षा मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।

नातिप्रवृद्धां । ॐ —^a) G1 3 4 च (for सो) S1 D1-3 5 7 11 12
लक्ष्मण वाक्यमवचीत्, M4 ततो लक्ष्मणमवचीत् —For 9^a,
N V B D10 13 subst

678* अतिप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमवचीत् ।

—After 9, D11 reads L. 1 (var.) of 680* and
thereafter cont

679* अंबरीषो मंडकाया कभाजनं तद्वत्तप्तम् । (sic)

10 D3 7 om 10 —^a) N V B D10 राक्षसा, D13
रामस्या (sic), M4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —^b) N V B
D10 13 विकृतं, Cr m g.t as in text (for भैरवं) M4
transp भैरवं and दारुणं N V B D10 13 मुखं (for वपुः).
—^c) D14 भिद्येरन्, T3 विभ्येतं (sic) (for भिद्येरन्) M4
दर्शनेन (for दर्शनाद्) G1-3 M1 3 अस्य (for अस्या) G1 3
M3 वै (for च) ॐ Cm अस्य वपुषः । अभीरुणां चेति
संबन्धः । Ct चोऽप्यर्थः । अभीरुणामपीत्यर्थः । ॐ N V B
D10 13 अ (V4 प्र)तिप्रमाणं (V3 णा) कुद्धाया रूपं चातिभयावहं.
—For 10, S1 D1 2 5 11.12 subst.

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैतद्वृषं परमदारुणम् ।

मिद्यते दर्शनेनास्या हृदयं कातरस्य च ।

[D11 repeats L. 1 (var.) here —(1 1) D2 यक्षी
(for यक्ष्या) D1 2 [इ]ति (for [ए]तद्) D11 (first time,
after 9) भीषण दारुण मुख (for the post half) —(1 2)
D1 दर्शनाद् S1 °रस्य हि, D1 2 °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 °) S1 N2 V B Dt D1 6 8 10 12 13 M4 Ct एता,
Cm g एतां (as in text) N V B D10 13 महाबाहो (for
दुराधर्षा) —^b) S1 D1-3 5 7 11 12 M4 निर्भिन्न (D11 विभिन्न)
हृदयां क्षितौ, N V B D10 13 मद्वाणेन हृदि क्ष (D13 °क्षि
[sic]) तां (D10 °ते) ॐ Cg मायाबलमन्तर्धानबले । ॐ
—^c) T2 विनिवृत्तां, T3 विकृता च, all Cs as in text (for
विनिवृत्ता) D4 [ए] ना (for [अ]द्य) —^d) T3 G1 हृ +
(for हृत-) —For 11^a, S1 D1-3 5 7 11 12 M4 subst

681* शयानां शयने वन्ये शतपापां मया हताम् ।

[S1 D5 12 M4 वन्ये; D1 वान्य- (for वन्ये) D1 -कृत-
D2.12 पूत- D3 7 वत्स, D5 M4 धृत- (for शत-) D12 हया
(sic) (for मया) D3 हतां D11 मद्वाणनिहता क्षुद्रा शयाना
रुधिरक्षिता]

12 S1 D1-3 5 7.11 12 om 12 —^b) D14 T1 2 G1
(before corr. as in text) 4 लक्षितां —^c) G1 चास्यापि
(hypermetric) (for चास्या) T2 गतं (for गतिं) Dt

वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत् ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

D6 8 [ए]व (for [अ]पि) —^a) Dt D6 8 हन्यामिति हि,
M2 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11^c-12, N V B
D10 13 subst, while M4 which om 1 1 subst. for 12.

682* निहता पतितां भूमौ रुधिराणि परिप्लुताम् ।

इयं हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।

मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा सविप्यति ।

[(1 1) B2 विहता —(1 2) M4 अघेय (for इय हि). V4
-दुष्कृति- (for -दुष्कृत-) —(1 3) D13 मच्छरेण (for मच्छराग्नि-).
B4 -विनिर्दग्धा]

B3 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुके वाणमादधे ।

13 °) S1 N V B D1-3 5 7 10-13 M4 एव तस्य (D11
°दा; M4 अस्य) ब्रुवाणस्य. —^c) B1 Dt D5 8 बाहुं (for बाहू)
—^d) G2 3 (before corr.) अभ्यभाषत, G3 (after corr.)
Ck अभ्यधावत् (as in text) S1 D1-3 5 7.11.12 काकुत्स्थं
समभिद्रुता (D5 °द्रुतं, D11 °द्रवत्), N V B D10.13 M4 वेगे-
नाभ्याशमाययौ (V1 °गता) —After 13, Dt D4 6 8 9 14 T
G M1-3 Cr m g k.t ins, while M4 ins after 14^c (after
1 2 of 685*) a passage given in App I (No 5)

14 M4 repeats 14^a after App 1 (No 5) —^a)
Dt °म् (for ताम्) S1 D2.3 5 7 9 12 आपतन्तीं तदा रामो; D1
अपातयत् (marg. as in S1 and व्यापतन्तीं also) तदा रामो;
D11 आयाती ता तदा रामो —^b) N2 B2-4 विमुक्ताम्, V1
विदीप्ताम्, V2 विभ्राताम्, D1 विचित्राम्, G1 सप्राप्ताम्, M4
(first time) सचक्राम् (for विक्रान्ताम्) S1 N1 B1 D2 2.
5 7 9 11 12 M4 (second time) विचक्रामा (D7 M4 °म) शनी
(D3 °शता [sic]) मिव, V3 °मशरीरिणी; D10 विमुक्ता-
शनीमिव (submetric) —After 14^a, N V B D10.11
M4 ins

684* ताटका विकृताकारा जिघासन्तीं सुदारुणाम् ।

महाभ्रचयसंकाशा समुच्छितभुजद्वयाम् ।

[(1 1) D11 विनिवृत्ताकारा (hypermetric) M4 विस्तीर्णा
(for जिघासन्तीं) —(1. 2) D11 तामेव (for महाभ्र-) B1
-[आ]यस- (for -चय-). V1 समुच्छित-, V4 समुद्यत, M4 समुद्यत-
(for समुच्छित-) V2.4 महामुजा (for -भुजद्वयम्)]
—^c) D12 घोरेण (for शरेण) N V B D10 13 M4 (first
time) विव्याधोरसि वाणेन (V4 वेगेन) —After 14^c, N V
B D10 11.13 M4 ins

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५
उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६
मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७

प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्नाघवाय निवेदय ॥ १८
पात्रभूतश्च ते ब्रह्मस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९
एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्थागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्यां प्रवर्तते ॥ २०

G I 29
B I 26
L I 24

685* चन्द्रार्धाकारवर्चसा ।

सा तेन वज्ररूपेण वाणेन भृशविक्षता ।

ववाम रुधिर भूरि

[(1 2) V2 रुद्र- (for वज्र-) V4-कल्पेन, B1-पातेन (for रूपेण) N2 चापेन (for वाणेन) D11 हृदि, M4 [उ]रसि (for भृश-) V2 4 भृश वक्षसि तादृशता (for the post. half) —After 1 2, M4 reads App I (No 5) —M4 om 1 3 —(1 3) D11 वावहा (sic) (for ववाम) V4 भुवि, D10 भूमौ (for भूरि)]

—M4 reads ^a after the repetition of 14^{abc}. —^a) S1 संपपात, N V B Dt D2 3 6-8 11 13 पपात च, D12 सा पपा* (for सा पपात) G2 M1 3 ममार पपात (by transp)

15 ^a) D13 हता ता (by transp) N V B D10 13 पतिता भूमौ, all Cs as in text (for भीमसंकाशां) —^b) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15^a up to सुराश्च in 16^c in marg —^a) T3 सुरैश्च (for सुराश्च) N1 राघयन्, V1 रोचयन्, V2 वादयन्, B4 वाचयन्, Dt D6 8 [अ]प्यमि°, D13 नादयन्, Cg as in text, Ct अमि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v1 15). —^a) S1 D5 12 वासव°, N V B D10 13 च (V4 सुः; B1 स) भृश°, D1 9 चाथ सु°, D2 3 7 चाति (D2 °ष्ट [sic]) सहृष्ट, D11 [अ]थ सुस° (for परमप्रीत) —^b) N V1 3 4 B1-3 D13 M4 [अ]वरे (D13 °र) स्थित (B3 m also सुरेश्वर°), V2 [S]सुरे स्थित (sic), B4 स्वरेश्वर, D10 वरे स्थित (for पुरंदर°) —^c) S1 D5 सप्रीता, D11 12 सुप्रीता (for संहृष्टा). N V B D10 13 सह सर्वामरगणैर् —^a) D11 विश्वामित्र (sic) S1 N V B D1 2 5 10-13 हृद् वच, D2 7 अपूजयन्; M4 महासुनि (for अथाब्रुवन्)

17 ^a) D7 मेने (sic) (for मुने) N V B D10 पश्यास्मान् (for भद्रं ते) —^b) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18^a in marg. S1 D1-3 5 7 11-13 सेन्द्रा सुरगणास्त्वया, N1 V1-3 B1 2 4 देवान्सैद्रानुप (V1 °*) स्थितान्, N2 B3 (m also as in N1) D10 देवान्सैद्रान् (B3 °द्र) पुरोगमान्, V4 देवान्सैद्र-सुपस्थितान् (sic) —^c) N V B तोषितान् (for तोषिता) V3 B1 D12 G3 M2 तेन, D9 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17^c, N V B D10.11.13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजसः ।

अस्मन्नियोगाद्भद्रं ते

[(1 2) V1 2 M4 अस्मिन्, B2 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —^a) D3 तदश (sic) (for दर्शय) —After 17, D11 (var) ins 687*

18 ^a) D2 reads प्रजापतेर् in marg. (cf v1 17) S1 Dt D1-3 5-9 11 12 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —^b) S1 मंत्रान्, D1 (gloss) अस्त्रमन्त्ररूपान्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) S1 D1-3 5 7 11 12 दिव्य°, T3 परमधार्मिकान् (also as in text), G1 क्रम° (for सत्यपराक्रमान्) —^c) S1 D1 5 11 12 तेजो- (for तपो-) S1 D5 11 12 युतान्, Dt D4 6 8 भृतो, D1 चतो, G1 हृतान् (for भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D2 3 7 तेजोबलसमायुक्तान् —^a) S1 D5 11 12 प्रदापय, D1-3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18, N V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst 1 3 only for 18^{cd}), while D11 ins after 17*

687* तपोयोगवलेनैनाप्याययितुमर्हसि ।

प्रजापतिसुताच्चैव कृशाश्चाद्राजसत्तमात् ।

यान्यवाप्तानि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(1 1) N2 V4 B3 (inf lin also) 4 D11 [ए]वम्, D10 [ए]तम् (for [ए]नम्) V2 आख्यापयितुम् —(1 2) N2 V2 D11 प्रजापतिसुताश्च N2 छेने (for चैव) —(1 3) B2 चाप्तानि (for [अ]वाप्तानि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) N2 तान्यथो, V4 शस्त्राणि, D9 तान्येन (for तान्यस्मै)]

19 ^a) S1 D1 5 12 ह्यथं तेषा, D2 3 7 ह्यथं विप्र (for च ते ब्रह्मन्) S1 Dt D6 8 रत, D1-5, 7 12 वृत, Cm g k as in text (for घृत) N V B D9-11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (N2 शिष्यस्ते, V3 ते सख्यो [sic], B3 D10 शिष्योयं) रामो (V2 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19^{ab}, D11 ins

688* प्राप्तास्त्रो वै ह्यथ तेषा तवानुगमने वृत ।

—^c) S1 N1 B2 Dt D6 8 सु- (for च) N1 कृत्यम्, N2 V B D4 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —^a) N V B D10 13 M4 अस्माकं (for सुराणां)

20 ^a) Dt T3 M3 उक्ता (sic) S1 Dt D1-9 11 12 T3 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायसं, D7 °गता° (for यथागतम्) N V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर- (B4 स्व°) गणा विश्वामित्रं पुनर्थयु —^c) S1 D1-3 5 7 11 12

G I 29 29
B I 26 22
L I 24 23

ततो मुनिवरः प्रीतस्तादकावधतोषितः ।

मूर्ध्नि राममुपाग्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।

श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाधा(D5 12 °ध्या, G1 °द्वा)य, Dt D6 8 Ct पूजयंतस् ;
Gg पुरस्कृत्य, Ck as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B
D10 13 M4 य(B1 र [sic])यागतेनैव (B3 [marg as in Ñ1
also] °न हि) पया —^d) S1 Ñ1 V3 4 B D1-3, 5 7 10-12 M4
[क्ष]भ्यवर्तत, Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते).
V1 2 संध्यामवर्तत.

21 °) Ñ V B D10,13 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °धि,
M4 °थ)भगवांस् —^b) V2-योषित. (for -तोषित.) —Note
hiatus between ° and °, —^c) Ñ V B2-4 D10 13 M4
रामं (D13 M4 °म)मूर्धनि (for मूर्ध्नि रामम्) —^d) S1
D1-3 5 7 11 12 मधुर वाक्यम्, Ñ V B D10 13 वचन चेदम्
(for इदं वचनम्)

22 °) D3 5 9 रजनी Ñ V B2-4 D1 10 11 13 M4 वीर
(for राम) —^b) S1 D5 12 वसामि, Ñ V B D2 4 10 11 13
T3 G1 वसाम, Dt D1 3 6-9 G3 4 M4 वसाम (for वसेम)
B4 °दर्शन (sic), D3 7 11 °दर्शनां, D13 °दर्शना, G2 °दर्शने
(for शुभदर्शन) —After 22^{ab}, S1 D1 5 9 12 13 ins,
while D2 3 7 ins after 22

689* अयं सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[D1 एष (for अय) S1 D13 नाम यत्प्रसादाद्, D9 राम
त्वत्प्रसादाद्]

—^c) S1 D5 12 प्रभाते च, Ñ1 सु° (for श्व प्रभाते) V1 2
D1 9 M3 (after corr as in text) गमिष्यामि (for
गमिष्यामस्) —^d) S1 D5 तथा (for तद्) T2-पर (for
-पद) S1 D5 12 निजं, B1 तत्., G1 महत् (for मम)
—After 22, Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins (Cv r k t comm
on l 3 and 8, Cm on l 3, 5 and 8)

690* विश्वामित्रवचं श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मजः ।

उवास रजनीं तत्र तादकाया वने सुखम् ।

मुक्तशपं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।

रमणीयं विवभ्राज यथा चैन्नरथं वनम् ।

निहत्य तां यक्षसुता स रामः

[5]

प्रशस्यमानः सुरसिद्धसद्यै ।

उवास तस्मिन्मुनिना सहैव

प्रभातवेलां प्रतिबोध्यमानः ।

[(1 1) T3 हृष्टो दशरथात्मजौ —(1 2) G1 वन —For
ins after l 3 see below —(1 4) D4 सुवि°, G1 हि वि°,
G2 °भ्राजो (sic), G3 हि°, M1 °भ्राजे (for विवभ्राज) M4
तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om l
5-8 —(1 5) D4 (changing the metre) पराक्रमाद् (for
स रामः) —(1 6) G2 -निद्धि- (for -सिद्धि-) —(1 8) D9
परि- (for प्रति-)]

—After l 3, G1 ins

691* चम्पकाशोकपुंनागमल्लिकाद्यै सुशोभितम् ।

चूतैश्च पनसैः पूरैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।

वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिरलंकृतम् ।

मालिकामरुदकैश्च मण्डपैरुपशोभितम् ।

Colophon —Kānda name S1 Ñ2 V4 D1 4 10-13
om V1-3 B आदि°, D3 अयोध्या°. —Sarga name S1 Ñ
V B D1-3 5 7 9 10 12 तादकावध, D11 अस्त्रप्रदानं —Sarga
no (figures, words or both) S1 Ñ1 V1 4 B1, 4 D3 5 13
om both Ñ2 B2, 3 D9 10 29, V2 31, V3 D11 28, Dt
D4 6 8 14 S 26, D1 7 20, D2 21 D13 -कांटे-वधो नाम
26 (dash indicates lacuna) —After colophon, T3
concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः;
G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री ... नमः

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशः ।
 प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
 परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
 प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
 देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
 यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
 तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
 दण्डचक्रं महद्विष्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
 धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।

विष्णुचक्रं तथात्युग्रमन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
 वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
 अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
 ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
 गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
 प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
 धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
 वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
 अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९

G 1 30
B 1 27
L 1 25

26

In N V B D₁₀ 13 Sarga 26, which deals with the names of the Astras presented to Rāma by Viśvāmitra, differs considerably from the text, and so their version is given separately at the end

1 ^a) M₄ न्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 प्रभाताया तु (D₁₁ च) शर्वैर्यौ —^b) Ś₁ D₁ 5 9 11 12 °मुनि, D₂ 3 7 °तपा (for महायशः) —^c) D₁₄ T G M₁ 3 प्रहस्य, M₄ प्रहसन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) Ck प्रहास सतुष्टे । मन्दस्मितं कृत्वेति यावत् । Cg G₁ राघवः, G₄ रा चं, M₂ मधुर (for राघव) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य (D₂ °क्य) तत्त्वज्ञम् (D₂ 3 7 °ज्ञ, D₁₁ °ज्ञो) —^d) Dt D₆ 8 T₃ G₁ 3 M₂ 4 मधुरस्वर D₁₁ राम वचनमध्ववीत्

2 ^b) = 16^r Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 °बल (D₂ 12 °ल); D₁₄ (after corr sec m) G₂ M₂ 3 °यशः, Cg k as in text (for महायशः) —^d) All Cs सर्वशः (as in text) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 सर्वास्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś₁ etc see 4 —^a) M₂ च (for वा) —^b) Dt D₁ भुवि, D₆ G₃ M₂ 4 युधि (for अपि) —^c) M₄ रक्षासि (for अमित्रान्) —^d) D₁₄ T₁ 2 G₂ M₁ विजेष्यसि (archaic), G₄ विशेष्यसि, M₄ [आ] शु जेष्यसि, Cg k t as in text (for जयिष्यसि)

4 ^a) G₄ [अ] वद्यानि (for दिव्यानि) —^b) M₃ ददानि —^c) M₄ दंडमस्त्रं हं दिव्य —^d) G₁ दास्यामि तव (by transp), M₄ ददानि तव (for तव दास्यामि) —For 3 and 4, Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 subst l. 5-9 of 700*.

5 M₄ om. (hapl) 5-11^b —^a) D₁₁ 14 T₁ 2 G₂ 4 M₁ तथा (for ततो) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11.12.14 T₁ 2 G₄ राम (for वीर) —D₄ reads 5^{cd} in marg —^c) D₁ तथेत्युग्रम्, D₄ तथा ह्युग्रम्, T₃ ददाम्युग्रम्, M₂ ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्)

—^d) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 G₃ M₂ हृष्ट°, D₄ 6 9 T₃ G₁ ऐन्द्र°, D₁₂ हृष्ट°, D₁₄ T₁ 2 G₂ 4 M₁ ऐन्द्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्र)

6 M₄ om 6 (cf v l 5) D₉ reads 6 in marg —^a) D₂ 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —^b) D₁ शैलः, G₄ नैवं (for शैवं) Ś₁ D₅ 12 पाशुपत, Dt D₆ 8 Ct °वत, D₃ 7 °कर, D₉ °घर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś₁ D₅ तत —After 6^{ab}, Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 read 7^{cd} —^c) Note hiatus between ° and ° Ś₁ [ए] वम् (to avoid hiatus), M₃ [अ] पि (for [ए] व) —^d) D₁ ऐषीकम्, D₄ 5 G₂ ए°, D₉ ह° (for ऐषीकम्)

7 M₄ om 7 (cf v l 5) —^a) G₄ तं (for ते) —^b) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 ह्यस्त्रं शस्त्रव (Ś₁ D₅ °ध) र तथा —After 7^{ab}, Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 (marg) 12 ins 1 15 of 700* —Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 read 7^{cd} after 6^{ab} —^c) Ś₁ D₂ 3 5 7 12 [अ] पि (for [ए] व) D₁₁ सगृहाण द्वे गदे दिव्यौ (hyper-metric) —^d) I₂ M₃ शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो) दकी शिखरी (as in text) Dt D₆ 8 शुभे Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 11 12 कौमोदकिशिवोदके

8 M₄ om 8 (cf v l 5) D₁₁ reads 8 in marg —^a) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 अपि (Ś₁ °ति [sic]) ते (for प्रदीप्ते) D₁₄ T₁ 2 G₄ रघु°, G₂ M₁ नृप° (for नरशार्दूल) —^b) G₁ नरोत्तम, M₂ तवानघ (for नृपात्मज) —D₃ repeats 8^c-9^b after 17 —^c) D₃ (second time) धर्मे°, T₃ ब्रह्म°, Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś₁ D₁₋₃ (both times) 5 7 11.12 हम् राम, G₂ अहकार- (for अहं राम) —^d) D₁₂ हम् तथा (for तथैव च)

9 M₄ om 9 (cf v l 5) D₃ repeats 9^{ab} (cf v l 8) —^a) Ś₁ D₁₋₃ (both times) 5 7 11.12 °रत्नं (for पाशमस्त्रं) —^b) Ś₁ D₂ 3 (both times) 5 7 11 12 [ए] तद् (for [अ] हम्) D₁ तव दास्ये तदुत्तमं. —^c) D₃ अःनी. —^d) D₂ शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

G 1 30 11
B 1 27 10
L 1 25 11

ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३

असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्थापनप्रशमने दग्नि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्पं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

10 M4 om 10 (cf v1 5) —^a) Ś1 D5 11 12 देवा (D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्; D1-3 7 देवा (D1 वेदा) स्त्रमपि नागेयम् —^b) D3 illeg (for तथा) —^c) D6 दयितं, G1 जयितं, Gr mg k t as in text (for दयित) —^d) D1 शिखरं, D2 3 7 मोहन, Ct as in text (for शिखर) D3 नागत (for नामत) Ś1 D5 11 12 दे (Ś1 दै) वतास्त्र तथैव च, Cm k as in text (for ^d) —After 10, D9 reads 13^{cd}, 16^{ef}, 17^{ab} as in text for the first time, repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11^{ab} (cf v1 5) D2 3 7 om 11-12^b. —^a) T1 M3 प्रमथं, T3 प्रधन, G3 मथन, G4 प्रसद, M2 Cm प्रथन, Ck t as in text (for प्रथम) D6 G1 राम, Ck as in text (for नाम) D1 11 अस्त्रं सुमहद्; D6 12 अस्त्रं दयितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्रं च दयित —^b) Dt D6 8 9 G1 3 M3 °चानघ, M2 च तवानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) 11^c-12^b —^c) D12 ह शिरो —^d) M4 पाशम् (for क्रौञ्चम्) D4 om च (submetric)

12 D2 3 7 11 om 12^{ab} (cf v1 11) —^{ab}) M4 ददामि M3 च तव (by transp). Dt D4 6 8 T3 M3 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D1 5 12 शक्ती द्वे पुरुषव्याघ्रं विसृजामि रघूत्तम (D1 °द्वह) —D2 reads 12^c-16 (16^{ef} repeated), D3 12^c-14 (om 13^{cd}), while D7 12^{cd} after 19 —For 12^{cd}, D11 subst 1 26 of 700* —^c) S कङ्काल D1-3 5 7 9 मुसल D6 चैव (for घोर) —^d) D2 कपोलम्, D3 7 9 12 14 G1 3 M1 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D2 4-9 T3 M4 क्रिकर्णौ (for कङ्कणम्)

13 For D2 3 cf. v1 12 B2 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14^{ab} after l. 35 of 700* —^a) M4 राम (for यानि) Ś1 D5 12 धारय त्वं हि वीरास्य (D5 12 °रत्न), B2 D2 3 7 9 धारयन् (B2 गृहाण) परवीरस्य, Dt D6 8 Ct वधार्थं रक्षसा यानि, D1 धारय त्वं रिपु-
घ्नानि, D11 गृहाण मत्तोपवीरस्य (hypermetric) —^b) B2 M4 ददामि M3 [अ]स्त्राणि (for [ए]तानि) Ś1 B2 D1 5 9 11 12 तेनघ (for सर्वश). D2 3 7 येनालेयो भविष्यसि (D3 °ति). —D3 7 om. 13^{cd}. D7 first time reads 13^{cd} after

10 repeating it here (cf v1 10) —^c) Ś1 B2 D1 2 5 9 (second time) 11 12 अस्त्रं वि (B2 D1 11 वै)द्याधर नाम —^d) Ś1 D1 5 नदिक, D2 9 (second time) 11 M4 नद (D9 °दा)क, D12 निदक, G4 धनदं, all Cs as in text (for नन्दन) Ś1 D5 11 °चापर, B2 D1 2 चापि राघव, D9 (second time) M4 °राघव, D12 °वा पर (for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v1 12 M4 om 14-16^d —^a) M3 (after corr sec m as in text) सिकरत्न (for असिरत्न) D3 7 एवमादीनि चास्त्राणि —^b) B2 ददामि Ś1 B2 D1-3 5 7 9 11 12 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14^{ab}, G2 M1 ins

692* सत्यमस्त्र महाबाहो महासयुगनाशनम् ।
—Dt D6 8 repeat, M1 2 read 14^{cd} after 16^{ab} —^d) Dt D1 2 4-6 8 9 11 12 T3 G1 2 4 M3 मोहन (for मानव) —After 14, D3 7 read 693*, G3 reads 16^{ef}.

15 For D2 cf v1 12 M4 om 15 (cf v1 14) D3 7 G1 om (hapl), M3 reads inf lin sec m 15^a-16^d —^a) Ś1 Dt D2 5 6 8 9 G3 प्रस्थापन, D1 11 12 प्रस्थापन, G4 प्रस्थापन- (for प्रस्थापन-) Ś1 D1 2 5 9 11 12 प्रमथन, Dt D6 8 G3 Cm t प्रशमन, G4 -प्रशमनौ (for -प्रशमने) Cg as in text (for ^a) —^b) Dt D6 8 °सौम्य, D14 T1 2 G2 M1 °सौर्य, T3 °नाद, G3 M2 सौर्यं दग्नि, G4 तप्त सौर्य (for दग्नि सौर) G4 om च (submetric) Ś1 D1 2 5 9 12 वितरामि तवानघ, D11 तथैवोन्मादन तथा —^c) Dt D6 8 (before corr as in D4) 11 वर्पण, D1 2 तर्पण; D4 T3 धर्पणं, Cg as in text (for दर्पण) —^d) D9 -विलापन (for -विलापने) Ś1 D5 12 संतापनमिति शु (Ś1 स्मृ)त, D2 संतापनादि लेपने, D11 दुर्धर्पं च तथैव च ॥ Ck विलापयति परिदेवयतीति । ॥

16 D3 7 G1 M4 om, M3 inf lin 16^{abcd} (cf v1 15, 14) D2 reads 12^c-16 after 19 —^a) Ś1 D1 2 5 12 मदनं, Dt D8 Ct मादन, D9 मर्दन, T2 3 मयनं, G4 नदन, Cm g h as in text (for मदन) —^b) Ś1 T3 क (T3 का)द्वर्प (for कन्दर्प-) D1 2 5 9 12 °दयितानि वै (D2 च, D12 °न वै [sic]), G3 अस्त्रं कन्दर्पदेवत —After 16^{ab}, Dt D6 8 repeat, M1 3

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
 संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
 सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
 घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
 सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
 दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९

एतात्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
 गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
 स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
 ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
 जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
 उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२

G 1 2
B 1 2
L 1 2

read 14^{cd} —After 16^{ab}, D11 ins 1 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16^{cd} —^c) D1 पिशाचम्, Cmg पैशाचम् (as in text) T3 दैःस्त (for दयित) —^d) S1 D1 2 5 9 12 मानव (for मोहन) —D2 9 read 16^{ef} for the first time after 10 (D9 after 13^{cd} first time) repeating it here D3 reads 16^{ef} after 10 (see above) G3 reads 16^{ef} after 14 —^e) S1 D1—(D2 both times) 3 5 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण, Cmg k t as in text (for प्रतीच्छ) —M2 om (hapl) 16^f—17^a D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^f and 17^b —^f) = 2^b G2 राजपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायज्ञा S1 D1—(D2 both times) 3 5 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16, D11 ins 1 34 of 700*

17 M2 om 17^a (cf v l 16) D9 repeats 17^{ab} (cf v l 10) —^a) S1 D1—3 5 7 12 वामन, D11 दामन, Cg as in text (for तामस) D14 T1 राजशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^f and 17^b —^b) D11 शमन, T3 कामन, M4 स्वापन (for सौमन) D3 14 T1 2 G1—3 M1 महाबल —^c) D9 संवर्तनं चैव (hypermetric), G4 संवर्तनं च (for संवर्तं चैव) —^d) D1—3 9 11 12 मौसल, Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17, D3 repeats 8^c—9^b

18 ^a) D9 सर्पमस्त्र, M4 अन्यदस्त्र, Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —^b) T2 महा- (for तथा) Dt D6 8 मायामय (for धर) M1 वर (for परम्) S1 D1—3 5 7 9 11 12 मायाधरमथापि च (S1 D2 7 वा), D4 ततो माया परतप —^c) Dt D6 8 G3 सौर, D2 9 मोघ, D3 7 मैधं, M2 सौर्य (for घोर) D4 तेजःप्रद S1 D5 12 मो (D12 मे) घं तेजोवलं रा (D12 ना as in text) म, D1 11 अमोघ तै (D1 ते) जस नाम —^d) D11 परम- (hypermetric) (for पर-) S1 सदर्शनं (for -कर्षणम्)

19 ^a) D4 T3 Cg सौम्यास्त्र (for सोमास्त्र) D1 सशर, D4 T3 शीतल, D12 शशिर (for शिशिर) —D11 om 19^{bc} —^b) S1 D1—3 5 7 9 12 तथा त्वाष्ट्र, D14 T1 2 G1 3 4 M1 3 4 त्वष्ट्र (M3 before corr °शा) स्त्र, G2 त्वष्ट्रमस्त्र (for त्वाष्ट्रमस्त्रं) S1 Dt D1—3 5—9 12 T2 3 सुदा- (D6 before corr °वा) रुण, D4 सुकामन, M4 वृथाकर (for सुदामनम्) —^c) D1 G3 M1 2 दारुण च, M4 दारुणास्त्र (for दारुण च) S1 D5 12 भवस्यापि, D4 गभस्त्र (for भगस्यापि).

—^d) Cg शीतेषु (as in text) D4 अति-, G3 M2 अपि (for अथ) Dt D6 मानदं S1 D5 12 रौद्रमस्त्र तथापि (D5 °धैव) च, D1—3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च), D11 त्वाष्ट्रं *द्रमथापि वा —After 19, D2 reads 12^c—16 (16^{ef} r), D3 reads 12^c—14 (om 13^{cd}), while D7 reads 12^{cd} —After 19, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम

20 ^b) M3 (after corr sec m as in text) कामरूप-, Cg as in text (for कामरूपान्) —^c) D6 गृहा* D4 परमोदार M4 गृहीष्व नरशार्दूल —For 20, S1 D1—3 5 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजांसि कामरूपवलानि च ।
 गृहाण चारुरूपानि श्रीतात्माहं ददामि ते ।

[(1 1) D1 2 9 राम (for काम-) D2 दिव्यानि (for तेजांसि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D3 3 7 9 -धराणि (for -वलानि)]

—After l. 1, D7 ins

694* गृहाण चारुरूपानि ददामि मनुजाधिप ।

21 ^a) S1 D1—3 5 7 9 11 12 अथासौ (S1 D5 12 °स्य), Cg as in text (for स्थितस्तु) D3 प्रमुखो, D14 [अ] वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वमुखो भूत्वा —^b) D7 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —^c) G4 रामस्य (for रामाय) —^d) D9 (with hiatus) अस्त्रज्ञानम्, Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुस्मरन् (for अनुत्तमम्) S1 D5 11 12 दिव्यास्त्रग्राममुत्तम —After 21, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t ins .

695* सर्वसग्रहण येषां देवैरपि दुर्लभम् ।
 तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(1 1) D14 T2 M3 एषा, G1 क्षेपा, G3 4 तेषां (for येषा) M3 देवैरपि सुदुर्लभ (for the post half) —(1 2) T2 तथा (for तदा)]

22 ^a) S1 D3 5 7 9 11 12 तस्य तु मुनेर् (by transp). D1 3 जपतस्तस्य च मुनेर् —^b) D14 विश्वामित्रस्तु (sic) —^c) D4 G1 महास्त्राणि M4 दिव्यानि (for सर्वाणि). G1 ये तदा (for राघवम्) S1 D1—3 5 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर (S1 D5 12 मुनि) पुगवं.

G I 30 23
B I 27 25
L I 25 24

ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालम्ब्य च पाणिना ।

मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महासुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

23 ^{ab}) D₀ तु, G₂ प्र- (for च) D₁₄ T₁ 2 G₄ सर्वे रामं
(by transp) D₀ प्राञ्ज-यस्. —^c) M₄ वयं (for इमे).
Dt D₆ 8 च, M₄ हि (for स्म). Dt पर- (for परमोदार)
—^d) D₁₄ राघवं (for राघव) —For 23, S₁ D₁-3 5 7 11 12
subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(1 1) D₁ 3 तु (for च) D₁₁ [आ]मय्य (for राम)
—(1 2) S₁ च, D₂ 3 7 11 स्मो (for स्म) D₁₁ महाबाहो (for
महोदार) D₁ इमान्यस्त्राण्यहो वीर (for the prior half) S₁
D₅ 12 [इ]ह (S₁ च) सुप्रत (for तवानघ) D₁₁ वीर किं करवामहे
(for the post half)]

—After 23, Dt D₄ 6 8 T₃ ins .

697* यद्यदिच्छसि भद्र ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो रामः प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबलै ।

24 ^a) Cm g प्रतिगृह्य. S₁ D₅ 12 Cr °गृहीत्व, D₁ °तु,
D₁₄ °लम्ब्य च (for प्रतिगृह्य च) —^b) D₄ T₃ समालम्ब्य,
Cr m g k t समालम्ब्य (as in text). D₁₁ स (for च) —^d)
D₄ 6 G₂ M₂ तान् (for तानि) T₂ [अ] (moth eaten)
दयत्; Ck as in text —For 24^{cd}, S₁ D₁-3 5 7 11 12
subst .

698* सर्वाणि मे मानसानि भवन्वित्यभ्यभाषत ।

[D₅ ते (for मे) D₁-3 7 मनस्वानि (for मानसानि) D₁ 11
भवतेति, D₂ भवति तु (for भवन्विति)]

On the other hand, M₄ subst

699* स्मृत्वा हि मा भजेयेति शशास परमद्युति ।

25 ^a) D₄ प्रीति- (for प्रीत-) M₄ तान्यवाप्य ततो रामो.
—^c) D₄ महातेजो, G₁ महाबाहो (for °तेजा) —For
Sarga 26, N V B D₁₀ 13 subst

700* { प्रभाताया तु शर्वयां विश्वामित्रो महासुनि ।

(1) { प्रहसन्नाममाभाष्य मधुर वाक्यमब्रवीत् ।

(2) { तुष्टोऽस्मि राम भद्र ते कर्मणात्यङ्गुतेन वै ।

{ प्रीतिदाय च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषतः ।

यान्यहं वेदि काकुत्स्थ पात्र तेषां मतोऽसि मे । [5]

{ ब्रह्मास्त्र प्रथमं राम दिव्यमेतद्वदामि ते ।

{ त्रयाणामपि लोकानां पिण्डतानां भयावहम् ।

(4^{cd}) { तथैव दण्डमस्त्रं ते प्रजासंहारकारकम् ।
{ ददामि राम शत्रूणां येनाद्यप्यो भविष्यसि ।

(5^{ab}) { धर्मास्त्रं च महाबाहो कालकल्प ददामि ते । [10]
{ कालास्त्रमपि चासह्यं ददामि दयितं प्रभो ।

(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।

(6) { वज्रमस्त्रं च दुर्धरं शैलं शूलवरं तथा ।
{ अस्त्रं ब्रह्माशिरश्चोग्रमैपीकं च ददामि ते । [15]
{ शंकरास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेद मयोद्यतम् ।
{ गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।

(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथेमा लोहितामुखीम् ।

(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।

(9) { वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् ।
{ शुष्कार्द्रं चाशनीं रामं गृहाणेमे मयोद्यते । [20]

(10) { पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा ।
{ आग्नेयमपि चामह्यं वायव्यं च ददामि ते ।

(11) { प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् ।

{ अस्त्रं हयशिरश्चैव कूटास्त्रं चापराजितम् ।

(12) { शक्तीं च द्वे गृहाणेमे बलामतिबला तथा । [25]
{ तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।

(15) { प्रस्वापनं मोहनं च सम्भनं च ददामि ते ।

{ वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिवृत्तनम् ।

(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।

(14^{cd}) गन्धर्वास्त्रं तथैवेद मोहनं च ददामि ते । [30]

{ तेजोद्युतिहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।

(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौवेरं च ददामि ते ।

{ राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीधृतिप्राणनाशनम् ।

{ मूर्च्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।

(17^{cd}) स्ववर्तमपि चावर्तं मौसलं च ददामि ते । [35]

(18) { सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायास्त्रमेव च ।

{ अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।

(19) { सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारिव्यथाकरम् ।

{ मानवं चास्त्रमजितं दैत्यं दानवमेव च ।

(20) { एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे । [40]
{ गृहाणैतानि मत्तस्त्वमस्त्राणि नृवरात्मज ।

(21) { अथार्त्तां प्राञ्जलो भूत्वा शुचिर्भुजिनिवरस्तदा ।

{ ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।

(22) { जपतोऽथ मुनेस्तस्य मन्त्रग्राममशेषतः ।

{ उपतस्थुर्महास्त्राणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् । [45]

(23) { ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्ततः ।

{ प्राञ्जलीनि महाबाहो दाप्यस्मानिति राघवम् ।

(24) { तान्यवेक्ष्य ततो रामः समालम्ब्य च पाणिना ।

{ मा भजध्वं स्मृतानीति सर्वाण्येवाभ्यभाषत ।

{ तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महासुनिम् । [50]

{ प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

[Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS —(1 1) Ñ V B (except B1) D10 13 read l 1 as 1^{ab} in Ś1 V3 च (for तु). B1 अथ ता रजनीं व्युष्टां (for the prior half [cf v1 1^a]). —(1 2) V2 स° (for प्रहसन्) —(1 3) B3 तुष्टोसि, B4 प्रीतोस्मि (for तुष्टोऽस्मि) V1 om, B2 D13 हि, B3 (m also) 4 च (for [अ]ति) D13 ते (for वै) —(1 4) V2 प्रीतिदान B2 तत्त्वत (for [अ]शेषत) —For ins in B3 see below —Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst. l 5-9 for 3 and 4 —(1 5) Ś1 V2 4 D1-3 5 7 12 वेद (for वेधि) B3 (m also) 4 सर्वाणि (for काकुत्स्थ) V2 पात्रो Ñ1 V2 4 B4 द्वेषां, Ñ2 D10 एषां, B1 द्वेष (for तेषां) Ñ2 V4 यतो (for मतो) V4 हि (for ऽसि) B1 न (for मे). V1 गमिष्यसि (for मतोऽसि मे) Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 पात्रभूतोसि मे मत (D5 9 12 13 यत्), B3 (m also as in B4) पात्रमेवागतोसि मे (for the post half) —(1 6) Ś1 D1-3 5 7 9 12 परम (for प्रथम) Ś1 V2 D1-3 5 7 9 12 अन्न (for एतद्) V3 ददानि —(1 7) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सर्वेषाम् (for त्रयाणाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 एव, V2 चाथ (for अपि) Ś1 V1 2 D1-3 5 7 9-13 पी (V1 D2 7 10 प) दिताना (for पिण्डितानां) Ś1 V2 B4 D5 11-13 भयापह —D7 transp l 8 and 9 —(1 8) V4 तथैवेदमन्न ते (submetric) (for the prior half) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 दडमन्न महा (Ś1 D5 12 महद्, D9 °रुमह) चोर (Ś1 D1 5 9 12 °श्रेष्ठ) ददामि रघुनन्दन (D2 3 7 तव राघव) —(1 9) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सर्वदा (D2 3 7 °था), Ñ1 V3 ददानि (for ददामि) V4 शक्तानां, B1 D11 शक्राणां (for शत्रूणां) D9 जेता (for येन) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 [अ]ज्येयो (for [अ]धृष्यो) B1 3 (m also) D3 7 11 भविष्यति —(1 10) V3 धर्माख्य, D13 धर्मार्थ (for धर्माख्य) D13 ददानि —B1 om (hapl) from ते in l 10 up to ददामि in l 11 —(1 11) Ñ V2 3 B2 3 D13 ददानि Ñ1 V B1 4 D13 विमो (for प्रमो) —(1 12) Ñ2 B3 4 D13 °वज्र, D10 इद्रमन्न (for इन्द्रचक्र) B2 सु- (for च) B1 दारुण (for दुर्जयम्) —(1 14) V2 औपधीश, B4 पशिक (for ऐषीक) Ñ2 V2 3 B3 D13 ददानि —Ś1 D1-3 5 7 11 (marg) 12 ins l 15 after 7^{ab} —(1 15) Ś1 शाकराख D2 प्र- (for च) and [इ]म (for [इ]द्) Ś1 D1 3 5 12 ममो (D3 °हो) घत, D13 °दित (for मयोघतम्) —(1 16) V1 2 4 B3 (m as above) [अ]ति- (for [अ]रि-) Ñ1 -भयाभया° (ditto), B1 -भयकर (for -भयावहम्) —(1 17) V2 तथैनां, B4 lacuna (for तथेना) V4 लोहि-मुखी —(1 18) V2 4 धर्मपाशस् (for °पाश) Ñ2 B3 (m also as above) D10 तथा चाख (for तथैवाख) —(1 19) B3 दारुण (for वारुण) Ñ V2 3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) B1 °द्भुत (for परमाश्चितम्) —(1 20) Ñ1 V1 4 (with hiatus) अशनी, V2 वाससी, B3 वाशनी (for चाशनी) B3 (before corr) गृहाण मे (for गृहाणेमे). D13 मयोदिते —(1 21) Ñ1 B1 देवाखम्, V3 पिनाकम्; B2 (m मैनाकम्) देवाखम् (for पैनाकम्) V3 अथ (for अपि).

Ñ1 B2 नादेयम्; V3 पैशाचम्, B1 पैनाकम् (for चैवाखम्) Ñ2 D10 om (hapl) अख B1 तदा (for तथा) —(1 22) V2 ते, D13 वा (for च) V3 श्रेष्ठ (for [अ]सृष्ट) V2 3 B2 3 (m also) D13 ददानि (for ददामि) D13 च (for ते) —After l 22, B3 reads l 28, prior half of l 29 and the post half of l 24 repeating them in their proper place —B3 repeats l 23 consecutively B4 reads l 23 after l 27 —(1 23) D10 प्रमर्दने B3 (first time) प्रथमन (for प्रमथन) B3 (first time *sup lin*) -सु° (for -विदारणम्) —(1 24) V2 ह्यशिर (for °शिरस्) V2 वैर-, V3 चैव (for चैव) —(1 25) V3 B (B3 m also) D13 (note the hiatus) अमोषां विजया (B3 °य) तथा (for the post half) —D11 subst l 26 for 12^{cd} —(1 26) B3 (m also as above) °मतुल (for कालमुसल) V1 किंकीणी —(1 27) Ñ2 V2 3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) —After l 27, B4 reads l 23 —B4 om l 28 —(1 28) Ñ1 -विकृतन, V2 -विकर्तन, V3 -निपूदन, V4 -विवर्तन, B1 -विदारण (for -निकृन्तनम्) —For ins see below —(1 29) V2 3 B3 (second time) °नोन्मादन, V4 °नाम्नादन (for मदनोन्मादने) Ñ2 °प्रमो, V3 -दयित°, V4 °तथा, D13 -दयिताडुमौ (for -दयिते विमो) —(1 30) B1 गाधवांख V4 [अ]त्र (for [इ]द्) Ñ1 मोहः Ñ1 V2 3 B2 3 D13 ददानि —V2 om l 31 and 32 B3 repeats l 31 after l 35 (after the lines of 13 and 14^{ab}) —(1 31) V1 3 4 B2 (second time) °कर (for -घृतिहर) Ñ1 V3 4 शौर, B1 4 D10 चोर, B2 (second time) सौम (for सौर) D13 तेजोऽन्याहरण चैवम् (for the prior half) D13 अरि- (for शत्रु-) B2 (second time) सर्वशत्रु-निवर्हण (for the post half) —D11 ins l 32 and 33 after 16^{ab} —(1 32) Ñ V3 D10 11 रुधिराभिषाद (Ñ1 °द-) (hypermetric), V1 B2 (before corr as above) रक्ताभिषाद, B3 रुधिरामियद- (sic) (for रुधिराभिष-) Ñ V3 B2 3 (m as above) D13 °ददानि ते, D11 मानव तथा (for च ददामि ते) —(1 33) V4 रक्षमा (for राक्षस) Ñ1 V4 B1 सैन्यानां, D11 दैत्याना (for शत्रूणां) V2 -धृति (for -धृति-) Ñ2 B3 (m as above) -स्मृति-, D10 om. (for -प्राण-) —D11 ins l 34 after 16 —(1 34) B1 ताडन (for तापन) D11 [अ]पि (for [अ]ख) Ñ1 V1 3 B3 (m also) D11 [अ]रि°, V4 B4 [अ]वि°, B1 नि°, D13 [अ]रि कपन (for [अ]पि कर्षणम्) —D13 om l 35 —(1 35) Ñ1 V1 2 4 B D10 मौशल, V3 मौसल (for मौसल) Ñ V2-4 (V4 m also) B3 3 ददानि (for ददामि) —After l 35, B2 ins the lines of 13 and 14^{ab}, then repeats l 31 (for lines of 13 and 14^{ab} in B2 cf v1 13 and 14) —(1 36) B4 शख (for चाख) V4 [अ]नृताख च —(1 37) V1 अमोघ- Ñ1 V1 B1 तेजसं, V4 चाँजस (for तेजस) —(1 38) B2 सौमाख (for सोमाख) Ñ1 B1 2 4 D13 °राम, V3 °राख च (for शिशिर नाम) V3 त्वाख, B4 चाँद्र (for त्वाष्ट्र) Ñ1 B4 चापि, V4 चाधि- (for चारि-) V2 द्राष्ट चाविधथाकर (sic) (for the

G I 31 I
B I 28 II
L I 26 I

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाव्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।

अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(1 39) \tilde{N}_1 मानः V4 °वृक्षमजिन, B3 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिजिन (for the prior half) \tilde{N}_1 V2 4 B1 4 दैत्य- (for दैत्य) V2 दानवनाशन —(L 40) B4 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V2-4 B1-3 D13 दानानि (for दानानि) —(1 41) V2 तानि, V4 [इ]मानि (for [ए]तानि) B1 च नृपाल्यज —(1 42) V3 B1 तथा (for तदा) —B1 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 —(1 43) \tilde{N}_2 मन्त्रकामम्, V4 B2 (m also as above) अस्त्र°; D13 चास्त्र° (to avoid hiatus) (for मन्त्रग्रामम्) —V2 om l 44 and 45 —(1 44) V4 (with hiatus) अस्त्रग्रामम्, B4 तास्त्रग्रामम् (sic) (for मन्त्रग्रामम्) B3 विशेषत (for अशेषत) —(1 46) B3(m also) 4 तथा (for ततो) V2 4 [स]न्योन्य, B4 [स]न्ये* (for सन्येत्) D13 ऊचुश्च राममभ्येत्य (for the prior half) \tilde{N}_2 समत, V2 समन्त (for समन्तत) —For ins see below —(1 47) V2 साध्यतान्, V3 साश्स्मान् (for शाध्यस्मान्) —(1 48) V2 [आ]वेक्ष्य, V4 [आ]विश्य (for [अ]वेक्ष्य) —(1 49) V2 मा मुजत°, V4 मा मजध्वस्मतीनीति (sic), D10 मा मास्वस्यतानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]वमापत (for [अ]भ्यमापत) —(1 50) \tilde{N}_1 [अ]वे*, V2 [आ]वाप्य, V4 [अ]वाप्त (for [अ]वाप्य) —(1 51) D13 यथान्याय्य (for °न्याय) V2 3 मति (for मनो)]

—After l 4, B3 ins

701* गृहाण तानि यत्तुभ्य दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।

—After l 28, B2 ins

702* वर्षेण रोपणं चैव संतापनविलापने ।

—After l 46, B3 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वकीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kānda name* \tilde{S}_1 \tilde{N}_2 V4 Dt D10 11 om V1-3 B आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* \tilde{S}_1 D9 अस्त्रग्रहण, \tilde{N}_1 V1 2 4 B1 2 4 अस्त्रग्रामप्रदानं, \tilde{N}_2 B3 अस्त्रदानं, V3 विश्वामित्रादस्त्रग्रामप्राप्ति, D1-3 7 अस्त्रप्रदानं, D5 अस्त्रसंग्रहण, D10 अस्त्रदर्शनं, D11 अस्त्रसंहारज (जृ?) भकप्रदान, D12 सहस्र(?)ग्रहण —*Sarga no* (figures, words or both) \tilde{S}_1 \tilde{N}_1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om \tilde{N}_2 B2 3 D9-11 30, V2 32, V3 29, Dt D4 6 8 14 S 27, D1 7 21, D2 22 D13 इत्यादि—रामा—बालकाण्डे—नाम वि—सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री .-नम

27

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) M2 प्रतिलभ्य, Cm g k as in text (for प्रतिगृह्य) —^b) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10 12 13 M4 दिव्यानि प्रीत (B1 2 4 D3 7 °ति) मानस (D3 7 °थ), D11 दिव्यान्यप्रतिमानि स —^c) \tilde{S}_1 D5 12 इव, V4 D3 एव (for एव) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D2 3 5 7 10-13 तदा (\tilde{N} V B D10 13 °तो) रामो; D1 G1 2 M1 [अ]थ°, T3 हि°, M4 महाबाहुर् (for च काकुत्स्थो) —^d) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 उवाच ह, D9 °ब्रुवन्, T3 यदा°, M4 अभापत (for अथाव्रवीत्)

2 ^a) V4 हि, D5 [स]पि, D13 [स]सि, Ck as in text (for ऽस्मि) D5 भगवान् —^b) D4 T3 सुरासुरै (for सुरैरपि) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 9-13 M4 अजेयस्त्रिदशैरपि —^c) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 11 12 अथ (D2 °पि) चै (\tilde{S}_1 D6 वे)तेपा, \tilde{N} V B D10 13 तु (V1 2 B4 च) ममैतेपा, D6 त्वहमि- , M4 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2^a up to the prior half of 704* —^d) Dt D6 8 Ct संहारान्, Cr g as in text (for सहार) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-12 वक्तु (D1 कर्तु)मर्हसि, T3 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ☞ Cm सहारो नाम प्रयुक्तस्यास्त्रस्य मन्त्रविशेषेण पुन स्वाधीनीकरणम् । ☞

3 D13 om 3^{ab} (cf v l 2) M1 repeats 3^{ab} as in text in brackets —^a) M4 तथा (for एव) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-12 इत्युक्तवति रामेथ (\tilde{S}_1 D1 2 5 7 11 12 °तु, D3 °नि [sic]) —^b) Dt D6 8 M4 -त्पा, D4 T3 -यशा, D9 G1 3 M2 -मना (for -मुनि) —^c) Dt D6 8 संहारान्, Cv k as in text (for सहार) —^d) D9 धृतिमान् (for धृतिमान्) —For 3^{cd}, \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 subst

704* आचर्या परमास्त्राणां सरहस्यं निर्वर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v l 2) \tilde{S}_1 D2 3 5 7 12 उक्त्वा तु (D5 12 च), \tilde{N}_1 illeg, D1 आचरे (for आचर्या) \tilde{S}_1 D5 12 सहार च, D2 महारस्य (for सरहस्य) D5 निर्वर्तनं (sic) (for निर्वर्तनम्)]

All cont, while M4 ins after 3 :

705* उक्त्वा संहारमस्त्राणां रामायामिततेजसे ।

ददौ मन्त्रं जृम्भकाणां वशीकरणमुत्तमम् ।

[\tilde{S}_1 D1-3 5 7 12 om l. 1 —(1 1) B3 सहारमयाणां, \tilde{N} नेजसा (for नेजसे) —(1 2) \tilde{S}_1 D5 12 अय, V2 चार् (for मघ) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D3 10 11 13 M4 जम (D13 °व) जम (for जृम्भकाणां). M4 अवशीकृतम्]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४
लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५
पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशं चैव नैराश्यविमलाबुधौ ।

यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६
पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकराबुधौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७
कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८

G I 37
B I 28
L I 26

4 For 4-8, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst 708* —^a) D9 व्रत (for सत्यवन्तं) —^b) D4 T3 G1 4 दृष्टं, G2 M1 2 धृष्टं, G3 दृष्टं (for धृष्ट) T3 भवन्म् (for रभसम्)

5 Cf v1 4 and 8 —^a) Dt G1 3 M2 लक्ष्या (M2 °क्षा) लक्षा (G1 3 °क्ष्या) विमौ, D6 लक्षालक्ष विषमौ (hypermetric), D9 लक्षालक्षसमौ (after corr as in Dt), T3 लक्ष्या (for लक्षाक्षविषमौ) G3 [अ]पि (for [ए]व) —^b) M1 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ) —^c) D8 -तश् (by metathesis), D9 -दशवक्त्रश् (for -शतवक्त्रौ) —^d) D9 दशशीर्ष. शितोदरौ, G3 °दका (sic)

6 Cf v1 4 and 8 —^a) D6 धर्मेनाभ-, G3 °नाभ (for पद्मनाभ-) G3 °नाभ (for -महानाभौ) —^b) G1 दुन्नाभ- (for दुन्दुनाभ-) Ck नाभ इति नामैकदेशे नामग्रहणम् । दुन्दुमिनाभ इति यावत् । Ck Dt D8 -स्व°, D6 -स्वभावकौ (for -सुनाभकौ) —^c) D4 °नं (sic) (for ज्योतिष) Dt D6 8 शकुन, D4 कृतिनं, D9 कृत्यनं, T2 कृचनं, T3 कृतिक, G2 M1 क्रशनं, M2 क्रथन, M3 क्रधन (for कृशन). —^d) D9 नैरस्या- (sic) (for नैराश्य-) —G4 om (hapl) 6^e-7^b —^e) D9 M1 2 यो°, G1 सौ° (for यौगन्धर-) Dt D4 8 9 T3 G1 3 M2 -विनिद्रौ, D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ) —^f) G2 -प्रथमनौ (for -प्रमथनौ) G3 (before corr) तदा (for तथा) D4 9 T3 M3 मत्त (M3 नैद्र) प्रथमनौ तथा (T3 °नाबुधौ) —After 6, Dt D8 ins

706* शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरुचस्तथा ।

Dt D8 cont, D4 6 9 14 T G1-3 M1-3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान् रुचिरस्तथा ।

[Dt D4 6 8 9 14 G1-3 M3 Cr सार्चि- (for सार्चिर्) Dt D8 धृतिमाली, D6 °मौली, G1 3 महामाली, G2 M1 °ज्वाला (for धृतिर्माली) Dt धृचिरस् (for रुचिरस्) T2 तदा (for तथा) G1 वृत्तिमार्गिरुचिरस्तथा, G2 M1 वृत्तिमात्रावृत्तस्तथा (for the post half)]

7 Cf v1 4 and 8 G4 om 7^{ab} (cf v1 6) D9 om (hapl) 7-8^b —^a) D4 पित्रीयं (hypermetric), D14 T1 2 M3 पितृ, T3 चित्र, G3 चद्र (for पित्र्य) Dt D6 8 सौमनसश् (for सौमनस) —^b) M1 repeats 7^b after 7° D14 (before corr) वैधूत-, T3 G1 2 M1 (both times) 3 विधूत- (for विधूत-) —After 7^b (second time), M1 ins करणी कारणी चैव —^c) Dt D6 8 करवीर

रतिं, D4 °वर्नी, D14 परवीरकनिं, T1 2 G2 M1 °कनिं, T3 °करी, G1 °करी, M2 °कनं (for करवीरकर) —^d) D4 T3 धनधान्ये

8 D9 om 8^{ab} (cf v1 7) —^b) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (inf lnn sec m before corr as in text) मोहनं मारण तथा —^c) Dt D6 8 9 (after corr) सर्पनाथं च, D14 om, G4 सर्पनाभं (for सर्वनाभं च) —^d) Dt D6 8 9 पंथान (D9 [before corr] वदाम) वरु (D9 °चर) णौ तथा, D4 T3 G1 3 M2 सधान (G1 M2 °दार) वरु (T3 °र) णौ तथा (G3 °णाबुधौ) —For 4-8, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च ।

(4^{cd}) प्रणीपातरसो नाम अवाङ्मुखपराङ्मुखौ ।

वृषाख्यो वृषकर्मा च रेणुक पुरुषादक ।

(5^{cd}) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्ष शतोदर ।

(6^{ab}) पद्मनाभो महानाभ सुनाभो दुन्दुभिस्वन । [5]

ज्योतिर्भानु क्रथ कुम्भो मकर क्रकरोऽङ्गदी ।

(6^{ef}) युगन्धरस्तथानिद्रौ भेत्ता प्रमथन स्थिर ।

चक्र सौमनसश्चैव विधूममकराबुधौ ।

(7^{cd}) धरो धन्य कुण्डधरो रतिभूरतिरेव च ।

कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा । [10]

(8^{cd}) जम्भकः स्वर्णनाभश्च स्यन्दनो वारुणिस्तथा ।

[(1 1) Ś1 V2-4 B2.3 (m also) सत्यवान् (for सत्यवाक्) V1 अधृक्षो (hypermetric), V3 धृष्णो, V4 दृशो, B3 (m also) हृष्टो (for धृष्टो) Ś1 D5 11 12 दृष्ट (D11 °ष्टे, D12 °ष्टा) रमस्तथैव च, D3 7 दृष्टो जमस्तथैव च, D13 हृष्टो दमस्तथैव च, M4 सृष्टो भरत एव च (for the post half) —(1 2) Ñ2 V4 D2.7 -वशो, D3 -वचो (for -रस्तो) V4 D10 राम (for नाम) Note hiatus between the two halves V1 त्वाद्- (to avoid hiatus) (for अवाद्-) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपातनमेव च —(1 3) Ś1 D1-3 5 7 12 विपाको, V1 M4 वृषाक्षो (for वृषाख्यो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 विप° (for वृषकर्मा) V4 वृषमाक्षौ वृषकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेणुक, V3 वेणुप (for रेणुक) Ñ1 V2.3 B1 3 (m also) °नघ, D1-3 7 च प्रभो नभ (D2 °त्त [sic]), D10 °धिक, M4 प्रनभो नभ (for पुरुषादक) Ś1 D5 11 12 गौरो नाम प्रभोनभ (D11 °लोभन) (for the post half) —(1 4) Ś1 V1 D2 -चक्रश्, V2 -चक्रश्, D13 -शकुश् (for -वक्त्रश्) Ś1 V1 2 D5 12 दशशीर्षा (V1 2 °र्ष),

G I 31 10
B I 28 10
L I 26 10

भृशश्वतनयात्राम भास्वरान्कामरूपिणः ।

प्रतीच्छ मम भद्रं ते पात्रभूतोऽसि राघव ॥ ९

B₄ °शीर्षा (for शतशीर्ष) S₁ D₅ 12 दशो°, D₇ कृशो° (for शतोदर) —(1 5) D₂ °ले, D₁₂ °मौ (for पञ्चामौ) D₃ om, D₇ महाभाग्यो, D₁₂ (before corr) महानामौ (for महानाम) M₄ मुनेतुर् (for मुनामौ) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 दृढनाम मुनाम (for the post half) —(1 6) D₁₃ ज्योतिर्नाम, M₄ ज्योतिर्नामश्च V₄ कथ दमौ, B₂ 4 °कुतो, M₄ चतुष्कमौ (for कथ कुम्भो) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 ज्योतिष क्र(D₁ 5 12 क)थनश्चैव (for the prior half) S₁ D₁ 2 5 7 12 नैग(S₁ D₅ 12 °का) शु, D₃ नै'सु (for मकर) S₁ D₅ 12 च विलव्, N₂ क्रमको, V₂ 3 कुकुरो, B₃ (m also) क्रकुरौ, D₁ 2 7 विमलव्, D₁₁ कथनश्च, M₄ कटक् (for क्रकुरो) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 उर्मौ, V₂ °दा, V₄ D₁₃ °द, D₁₁ तथा (for ऽङ्गदी) —(1 7) S₁ V₂ 3 D₂ सु(S₁ अ)-गध(D₂ °धा)रस्, D₅ युगत्वरस्, M₄ योगस्वरस् (for युगन्धरस्) S₁ D₁₂ त्वरिन्द्रश्च, D₁₋₃ 5 7 त्व(D₁ सु)निद्र(D₅ °मिन्द्र)श्च, D₁₀ °मित्रो (for तथानिद्रो) D₁ (also in the brackets) योगाधराश्चाश्च निद्रो (for the prior half) B₄ (m also) मर्ता, D₁ चेत्ता (for मेत्ता) V₂ D₁₃ प्रथमन (by meta-thesis), B₁ D₁₀ प्रथमन, B₂ 4 M₄ प्रमथन, D₁₂ प्रथमनस् (for प्रमथन) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 तथा, M₄ स्थित (for स्थिर) D₁₁ निषधप्रथनस्थिर (for the post half) —For ins see below —N₂ V B D₁₀ 13 M₄ om 1 8 —(1 8) D₁ क्रम, D₂ 3 7 शक्र, D₁₁ शत्रु (for चक्र) D₁ om (hapl ?) post half of 1 8 and the prior half of 1 9 —D₂ 3 7 om 1 9 —(1 9) N₁ B₂ M₄ धनो धन्य, V₁₋₃ धन्योश्च (V₂ °धा)-न्य, V₄ D₁₃ धरो धान्य, B₃ (m as above) धनो धान्य (for धरो धन्य) N₁ B₁ 2 °चरो, V₁ M₄ कुट(M₄ °च) धारो (for कुण्टधरो) S₁ D₅ 11 12 क(S₁ वा)रति करती चैव (for the prior half) V₁ M₄ रतिकु(V₁ °तिभैत्त्व [hypermetric])रतिर् (for रतिमूरतिर्) S₁ repeats 6^d, D₁ 5 11 12 read 7^d (for the post half) —(1 10) D₁₃ कामरूप N₂ V₂₋₄ B₁ 3 4 D₁₀ 13 M₄ °गम, V₁ °चर, B₂ °गश्च (for कामरचिर्) D₂ 3 7 प्रावरणस्, D₁₁ °णास् (for आवरणस्) N₂ V B D₁₀ 13 M₄ कामहा काममर्दन (D₁₃ °नदन) (for the post half) —(1 11) D₂ 3 7 13 M₄ जृभक (M₄ °क) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 सर्वना(D₃ 7 °ला)म-(S₁ °ज)श्च, V₁ सुवर्ण° (hypermetric), B₃ (m) स्वर्ग° (for स्वर्णनामश्च), N₁ V₂₋₄ M₄ वा(V₃ धा)र(N₁ M₄ °ह)-णस्, V₁ रामणस्, B₁ रावणस्, B₂ 4 धावकस् (B₂ °नश्च) (for वारुणस्) D₁₋₃ सतताम(D₁ * * * च)रणौ तथा (for the post. half)]

—After 1 7, S₁ B₂ (marg) D₁₋₃ 5 7 11 12 ins

709* शुचिबाहुर्महाबाहु सर्वबाहुस्तथैव च ।

[Cf 706* B₂ D₂ 5 7 11 शुचिर्बाहुर् B₂ उर्मुविस्थस्तथा, D₁ 3 7 उर्मुवि(D₂ °वि)स्थस्तथा, D₂ महाबाहुर्मुविस्थस्तथा (hypermetric), D₁₁ उर्मुविस्थस्तथा (for the post half)]

वाढमित्येव काकुत्स्थः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।

दिव्यभास्वरदेहाश्च मूर्तिमन्तः सुखप्रदाः ॥ १०

9 °) N₂ V B D₁₋₁₃ T₃ Ck कृशश्च- (B₄ °नु-) (for भृशश्च-) S₁ N₂ V₁ 2 4 B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ -तनया, V₃ -तपना, D₉ -तनयाद् (for -तनयान्) N₂ V B D₁₀ 13 M₄ ह्येते (for राम) —^d S₁ D₁₋₃ 5 7 12 भास्क(D₂ 3 7 °स्व)रा, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ जभका (for भास्वरान्) D₂ 3 7 कामचारिण —After 9^{ab}, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ ins

710* भास्वरा रिपुमैत्र्याना तेजोद्युतिहरास्तथा ।

विनायका विघ्नकरा प्रयोक्तुर्विजयावहा ।

[D₁₁ om 1 1 —(1 1) V₁ ईश्वरा, V₄ D₁₃ मासुरा, M₄ जभका (for भास्वरा) M₄ पर- (for रिपु-) D₁₃ -ज्योति- (for -द्युति-) —(1 2) V₄ विघ्नहरा D₁₃ नायका विघ्नकरा (for the prior half) B₄ च (for वि-)]

—^c For subst in N₂ etc see below Cr g मम (as in text) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 प्रतिगृहीत्व, T₃ G₁ 3 °मत्तो, Cv m t as in text (for प्रतीच्छ मम) —^d S₁ D₅ 12 मे यत्, D₁₋₃ 7 G₁ मे भवान्, D₁₁ मे मत (for राघव)

10 °) D₁ 3 7 11 [आ]ह (for [ए]व) —^d S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 सुप्रीतेन, all Cs as in text (for प्रहृष्टेन) —After 10^{ab}, D₁₁ 12 ins only 1 3 of 712*, while G₁ 3 M₃ (inf lin sec m) ins

711* तत्सर्वमग्रहीदामो विश्वामित्रान्महासुने ।

प्राचीनाग्नेषु दर्भेषु जप्यमानमृषि तदा ।

उत्तरामिसुखो भूत्वा नत्वा मन्त्रान्स्वय ग्रहीत् ।

जप्यमानं तदा रामं महर्षे पुरतः स्थितम् ।

भृशश्वतनया सर्वे समवेता स्वरूपतः । [5]

[(1 1) G₁ विश्वामित्र- (for विश्वामित्रान्) M₃ -सुने (for -सुने) The prior half of 1 2 = 1 3 2° —(1 3) G₁ सम- (for स्वय) —(1 4) G₁ महर्षि (for महर्ष)]

—^c D₁₁ -देहाश्च, T₃ -रूपाश्च, G₁ -युक्ताश्च, Cg as in text (for -देहाश्च) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 दिव्यभास्क(D₁₋₃ 7 °सु) रदेहास्तु —^d T₃ दीप्ति°, G₁ मूर्तियुक्ता (for मूर्तिमन्त) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 दिव्यमूर्तिसु(D₇ °मु)खप्रभा (S₁ D₅ 13 °सावहा), D₁₁ दिव्यरूपधरानपि —For 9°—10, N₂ V B D₁₀ 13 M₄ subst, while D₁₁ 12 ins 1 3 only after 10^{ab}

712* एतानपि गृहाण त्व सप्रयोगनिवर्तनान् ।

इत्युक्तो वाढमित्युक्त्वा विश्वामित्रात्तपोधनात् ।

जग्राह तानपि तथा जम्भकान्निपुजम्भकान् ।

दिव्यमूर्तिधरास्ते हि दिव्याभरणभूषिताः ।

[(1 1) N₂ एतानि (for एतान्) V₂ °गान्, B₄ स° (for सप्रयोग-) V₂ B₁ -निवर्तनान् (for -निवर्तनान्) —(1 2) B₄ M₄ इत्युक्ते, V₃ वाचन् (for वाढन्) B₃ (m also) तपोधना-

रामं प्राञ्जलयो भूत्वानुवन्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्गथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षपण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५

G I 31
B I 28
L I 26

M4 विश्वामित्र तपोधन (for the post half) —(1 3) M4 तदा (for तथा) B1 om (hapl) from ज to पु Ñ2 कुम्भकान् (for first जन्मकान्) V2 4 विश्व- (V4 °*), M4 नृप- (for रिपु-) D10 -भजकान् (for -जन्मकान्) —(1 4) Ñ2 B3 4 D10 13 ह्येते, M4 °पि (for ते हि)]
—After 10, Dt D4 8 8 14 S (except M4) (Cm g k t comm on l 2 only) ins

713* केचिद्वारसदृशा केचिद्वृक्षोपमास्तथा ।
चन्द्रार्कसदृशा केचित्पद्मजलिपुटास्तथा ।

[(1 1) T3 धृष्टोपमास्तदा —(1 2) D9 T3 वद्वाञ्जलि- (for प्रह्लाञ्जलि-) D14 T3 -पुटस् (for -पुटास्) T3 M2 तदा (for तथा)]

11 °) Ñ V B D10 13 M4 ऊचुः, G2 राम (sic) (for राम) D1 7 9 प्राञ्जयो Ñ V B D10 13 M4 राम, D11 सर्वे (for भूत्वा) —^b) Ñ V B D10 13 M4 तदा (for [अ]ब्रुवन्) M4 -भाषिणं Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्राष्टु(D12 °मु)वन्मधुराक्षर —^c) B1 इति (for इमे) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 हि, V1 om, B2 ते, D1-3 7 स्मो (for स्म) Cm g k t इमे स्म (as in text) Ñ V B D10 13 M4 वशगा राम (for नरशार्दूल) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ब्रूहि, Cm g k t as in text (for शाधि) Ñ V1 2.4 B D10 13 M4 न (V1 *)-स्त्वमि (D10 °) ति स्थितान् (M4 °ता°), V3 नस्त्वमिहागतान्, D1-3 5 11 किं करवामहे (D3 °नम [sic]) (for किं करवाम ते) —After 11, B3 (m) D13 ins

714* जृम्भकान्प्रणतान्नस्यान्किंकरान्समुपस्थितान् ।

[B3 वक्ष्यान् (for रम्यान्) B3 समुपास्तृतान्]

12 D4 14 T1 2 G1 4 M3 Cv transp 12^{ab} and 12^{cd} D11 repeats 12^{ab} from तानाह and the prior half of 715* up to यथा after स्त्विति in 13^c —^a) Ś1 D1-3 5 7 11 (both times) 12 सर्वान् (for आह) —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 (both times) 12 प्राह(D1 °हु [sic])राघव (for रघुनन्दन) —^c) T3 G4 मनसा, Cg k.t as in text (for मानसा) —^d) T2 मे sup lin sec m —For 12^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst °

715* मनसा मे यथाकालं सहायार्थं भविष्यथ ।,

[D11 (both times) मानसे (for मनसा) D2 7 °काम, D3 °राम (for यथाकाल) D1 3 7 °र्थ (for सहायार्थ). D1 °त (sic), D3 7 °थ (sic) (for भविष्यथ)]

while Ñ V B D10 13 subst for 12

716* गम्यता स्वागत वोऽस्तु कृत्यकाल उपेय्यथ ।
स्मृता मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(1 1) V4 च (for वो) Ñ1 B2 -काले, V4 -काल, B4 -काम (for -काल) Ñ1 illeg, V1 °त्यथ (sic), V4 D13 °ता (for उपेय्यथ) —(1 2) V2 स्मृते (for स्मृता) V4 हि, B4 D13 [अ]पि (for स्मि)]

13 Ñ V B D10 13 इत्युक्त्वा (Ñ B2 °क्ता), Cg as in text (for अथ ते) D3 [आ]सत्रा (sic) (for [आ]मन्त्रय) —^b) D3 *त्वा, D4 T3 त च, D5 भूत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B2 4 D5 9 10 12 13 G2 3 M1 2 4 चाभि-, B3 चाति-, D4 T3 कृत्वा, D11 चैव (for चापि) Ñ1 प्रदक्षिण (sic), D9 13 प्रदक्षिणा (for प्रदक्षिणम्) —^c) After स्त्विति in 13^c, D11 repeats from तानाह in 12^a up to यथा in 715* Ñ V B D10 13 चैवोक्त्वा (for काकुत्स्थम्) —Ñ1 repeats ^a consecutively —^d) Ñ V B D10 13 प्रति- (for उक्त्वा) —After 13, M3 (inf lin sec m) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समतविक्रमा ।
ततस्तु राम काकुत्स्थ शासनाद्ब्रह्मवादिन ।
लक्ष्मणाय च तान्सर्वान्सरहस्यान्महाबलान् ।
अस्त्राणामुपसहारान्दुराश्रामान्वलीयस ।
सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रग्राममनुत्तमम् । [5]

14 °) M4 गतान् (for स च) M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1-3 5 7 9 12 गतासु ता(D7 चा)सु विद्यासु, Ñ V B D10 13 तान्विसृज्य (V4 B3 [m also] विसर्ज्य)ततो (B4 यथा, D10 °तो)रामो, D11 गतेषु तेषु सर्वेषु, M3 (sec m) स तान्निवेद्य सहृष्टं (before corr as in text) —D11 reads 14^c—15 in marg —^c) D13 एव (for एव) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °काकुत्स्थ (D11 °त्स्थ), Ñ V B D10 13 पुनर्वाक्यं, D9 [अ]थ काकुत्स्थ (for [अ]थ मधुर) —^d) Cg श्लक्ष्ण (as in text) Ñ V B D10 13 मधुराक्षरम्, T3 M3 इद° (for श्लक्ष्णं वचनम्)

15 D11 reads 15 in marg (cf v l 14) —^a) Ś1 B4 D1-5 7 12 14 त्वे°, Ñ V B1-3 Dt D6 8-11 13 एतन्, T3 चैतन्, M2 3 न्विद, M4 न्वेष (for न्वेतन्) ❧ Cg किं न्विति । Ck किं त्वेतदित्यादि । ❧ B4 मेप- (for मेघ-) M4 -सकाश (for -संकाश) —^b) V3 पर्वतस्य (for पर्वतस्य) Ś1 V2 3 D2 10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —^c) Ś1 M4 -पड, Dt D3 8 9 Ct -खडम्, D1 2 5 11 12 -खड, T3 -गडं, Cm k as in

G 1 31 18
B 1 28 18
L 1 26 19

दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभापैरलंकृतम् ॥ १६
निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।

अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

text (for -पण्डम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 14 T G2 M1 4 इवा°
(for इतो भाति) —^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 मुने (for परं)

16 ^a) Ś1 D5 12 मनोज्ञं च, D1-3 7 मृगं चैव, G1 3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयतम चापि. —^b) D9 14 T1 2 G2 4 M1 2 रमम् (for मनोहरम्) Ś1 D1-3 5 7 12 G1-3 M4 मम चाति (G1 3 M4 °चैव) मनोहर (M4 °रमं), D11 सर्वेषां च मनोहरं —^c) Ś1 D5 12 -प्रभावै (for-प्रकारैः) —^d) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °वाग्भिर्, D3 °वद्भिर्, D14 T1 2 G2 4 M1 4 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभापैर्) —For 15°-16, Ñ V B D10 13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतदमरद्युते ।
आभाति रमणीय हि वनमेतन्मनोहरम् ।
विनादितं वल्गुवाग्भिर्नानामृगागणायुतम् ।

[(1 2) V2 3 °रम (for मनोहरम्) —(1 3) V2 3 °वद्भिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V2 D13 -गणैर्युन, V4 B1 -गणान्वित (for -गणायुतम्)]

17 ^a) V1 निखत्या (sic) (for नि सृता) Ś1 V2 D1-5 7 9 (before corr) 12 स्मो, V3 सु- (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निस्सृतात्ममुनिश्रेष्ठ —^b) D2 करालाल् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 लोम- (D11 लोकम- [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम-) —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 अने (B4 °*) नैव, G1 3 °हि (for अनया तु) Ś1 [आ]शु, V1 D3 7 च, D5 12 [अ]य, D9 [अ]सि- (for [अ]व-) Ś1 V3 4 B1 4 D1-3 5 7 9 11-13 -गच्छाम° All Cs अवगच्छामि (as in text) M4 अनेनाभ्युप° —^d) M4 रमणीयता, all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1-3 5 7 9-13 देशोय सु (Ś1 V4 D1 9 स) सु (V2 D3 11 °सु) खोदय (Ś1 Ñ2 V3 B3 D10 °खावह, V4 °खोदयं)

18 ^a) Ñ V B D10 13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —^b) Ñ V B D10 13 सिद्धः, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D5 12 महत्, Ñ V1 2 B D1-3 7 10 11 13 वयं, V3 स्वयं, V4 च यत्, M4 तव (for त्विदम्) ❧ Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शस । ❧ —^c) V2-4 B3 D10 T3 संप्राप्तौ

(V2 °स [sic]), all Cs as in text (for संप्राप्ता) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10 13 T3 तौ पापौ (V2 विद्वन्), D11 ते पाः, G2 ते तापा (sic) (for ते पापा) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 T3 M4 यज्ञघ्ना (T3 °घ्नौ), Dt ब्रह्म* (lacuna); Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1 2 5 11 12 -राक्षसा, D3 7 -चेतस, T3 -चारिणौ (for -चारिणः) Ñ V B D10 13 यज्ञविघ्नकरौ तव —After 18, Ś1 D1-3 5 7 11 12 13 ins

719* त्वत्कोपनिहता पूर्वं निहन्तव्या मया हि ते ।
while Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानो महासुने ।
भगवन्धोररूपास्ते मासशोणितभोजना ।
भगवस्तस्य को देशः सा यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
पुतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यह प्रभो । [5]

[M4 om 1 1 —(1 1) G2 M3 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T3 तव यज्ञहनौ दुष्टौ (for the prior half) T3 G4 दुरात्मानौ D4 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M1) om 1 2 —(1 3) G3 M1 कस्य, M4 न हि (for तस्य) D14 °देशः, G3 M1 देशोय, M4 [अ]य देश (for को देश) M4 यज्ञम् (for याज्ञिकी) —(1 4) M4 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D4 T3 M4 मम (for मया) —D9 14 T1 G4 M2 4 om 1 5 M3 reads 1 5 inf ltr sec m —(1 5) T2 तत (for एतत्) G2 M1 ह्यन (for [अ]ह प्रभो)]

Colophon D1-3 7 om (cont the Sarga) —Kānda name Ś1 Ñ1 V1 Dt D10 11 13 om V2-4 B आवि° —Sarga name Ś1 D5 12 विद्यासहस्रग्र (D5 [before corr] विद्यामग्र) हण, Ñ V B D10 13 लृभकप्रदान (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणं), D9 सस्मर्ग्रहणं, D11 सिद्धाश्रमनिवास —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 om Ñ2 B2 3 D9 13 31, V2 33, V3 30, Dt D4 6 8 14 S 28 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री... न

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्वलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्रगान् ।

कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साक्षिपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूर्चुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिवैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

G 1 37
B 1 47
L 1 27

28

1 ^a) Ś1 [आ]श्रमे राम (sic), D5 12 [आ]श्रमे रम्य,
Cg as in text (for [अ]प्रमेयस्य) —^b) Dt D6 8 Cm t
वचन, D11 तद्वचन (hypermetric), M4 वनं तत् (by
transp) (for तद्वन) —^c) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4
आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as in text (for व्याख्या-
तुम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 आख्यातुं मुनि(D5 12 नर)शार्दूल
सर्वमेवोपचक्रमे —After 1, Dt D4 6 8 9 14 S (M4 subst
for 2) all Cs ins

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुवहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(1 1) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6 8 °नमस्कृत,
D14 T2 3 M2-4 °वरप्रभु (for देववर) प्रभु) —(1 2) M3 स
वहूनि (for सु°) D4 [ए]व, D6 [अ]त्र (for [इ]ह) M4
वर्षायुतान्यनेकानि (for the prior half) C^v इह तपश्चरणार्थ
इहोवासेति इहशब्दद्वयस्य निर्वाह, Cr इह तपश्चरणयोगार्थ इहोवासेति
इहशब्दद्वयनिर्वाह, Cg केचिदिह इहशब्दद्वय पठन्ति तदा इह वने
तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थः ।, Ck इह भूलोके इहाश्रमपदे, Ct इह वने
इह प्रदेशे । C^v T3 तदा (for तथा) D9 [अ]युन- (for युग-)
M4 [अ]पि (for च) —(1 3) D14 T1 2 G2 4 M1 तपसश्चर-
णार्थ हि (with hiatus) (for the prior half) G1 °मते,
M3 स महा° (for सुमहातपा)]

2 ^a) V4 D13 अय (for एष) G3 M2 तस्य (for
राम) —^c) M3 सिद्धाश्रमम् G1 lacuna from ख्या to सि
Ñ V B D8 9 10 13 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k.t as in
text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 °यज्ञा, D8 7
जगत्पति, Cg k t as in text (for महातपा) —For 2, M4
subst 721* then ins 1 1 of 723* —After 2, D11
ins 1 1-2 of 723*

3 ^b) Ś1 D1 2 5 11 12 राज्य (for राजा) D1 2 12 T3 M2
°चनो, D5 °चनं, Cg as in text (for वैरोचनिर्) D2 6 9 G1
M4 बली (for बलि) —Ś1 D1 2 5 11 12 om 3^c —^c)
G4 M2 देवत- (sic) (for दैवत-) D9 विनिर्जित्य देवगणान्
—^d) Dt D6 8 M4 सह-, D9 चैव (for च स-) —^e) Ś1
D1 2 5 11 12 काकुत्स्थ (for तद्राज्यं) M4 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे

—^f) Ś1 D5 12 निर्मेयः, D1 2 M4 निर्वयथ, M2 विश्रुतं (for
विश्रुत) —After 3, Dt D4 6 8 T3 G1 ins

722* यज्ञ चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D6 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8
°बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 ^b) D9 सेंद्रा (for देवा) D1 स्वर्ग°, D11 इद्र° (for
साक्षिपुरोगमा) —^c) Cg समागम्य (as in text), Ck
समागत्य D1 2 6 12 [ऋ]षयश्च°, D11 विनीतास्ते (for स्वय
चैव) T3 G1 3 M3 आगम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च
समागम्य —^d) D11 इद्र वच (for इहाश्रमे) —For 3 and
4, Ñ V (Ñ1 V1 4 om 1 1 and 2, V2 3 om 1 2) B
D3 7 10 13 M4 (ins 1 1 after 721* and subst 1 5-6
for 4 only) subst, while D11 ins 1 1-2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तपः ।

त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।

अभिभूय हि देवेन्द्र पुरा वैरोचनिर्वलि ।

त्रैलोक्यराज्यं बुभुजे बलोन्मादसमन्वितः ।

ततो बलौ तदा यज्ञ यजमाने भयार्दिता ।

[5]

इन्द्रादयः सुरगणा विष्णुमूर्चुरिहाश्रमे ।

[(1 1) D11 मानव- (for वामन-) M4 तप्यते स्म (for
तप्यमानो) —(1 2) B3 [स]पहृते, D10 [स]पहृते (for
ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sic), B1 त्रैलोक्यराज्यविहिते (for
the prior half) B1 बलेन्द्रस्य —(1 3) D3 7 °भूतो (for
अभिभूय) V2 च, B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 दैवते (sic),
D7 देवेंद्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(1 4)
D3 मत्त च, D7 मुक्ते च (both sic) (for बुभुजे) V4
-समाहित (for -समन्वित) B1 बलोत्सेकमदान्वितः, D3 7 बलात्को-
मलवाग्युत (for the post half) —(1 5) V3 बलेस् (for
बलौ) D13 तदता (sic), M4 तथा (for तदा) V3 यज्ञे (for
यज्ञ) D3 7 तदा बलेर्महायज्ञे (for the prior half) D3 7
यजमान-, D10 यजमानेन (hypermetric) (for यजमाने)]

5 In G1, from 1 24 1^c up to 1 28 5 the original
folio has been replaced by two new folios (sec m)
—^a) D1-3 7 M2 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *inf lin*
as in text) विष्णु (for विष्णो) —^b) V1 यजति (for
यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

G 1 32 9
B 1 29 8
L 1 27 8

ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।

[by ditto] वल (Ñ1 °यशा°) (for यज्ञमुत्तमम्) —After 5^{ab}, Ñ V B D10 13 M4 (M4 I I only) ins

724* कामद सर्वभूताना महर्द्धिरसुराधिपः ।
तं त्व वामनरूपेण गत्वा शिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमांस्त्रीन्महाबाहो दाता हि नियत स ते ।
भिक्षितो विक्रमानेतांस्त्रीन्वीर्यवलदपित ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्यं वामनरूपिणे ।

[5]

[(1 1) V2 वमुधा° (for अमुराधिप) —(1 2) V2 त्व (for त) —D13 om 1 3 —(1 3) V4 विनय त, B1 तु° (for हि नियत) —(1 4) V2 3 -दपितान् (for -दपित) —(1 5) Ñ1 B2 °पूज्य, D13 न दास्यति (for परिभूय) V2 B1 जगन्नाथ (for °नाथ)]

—°) Cg असमाप्ते (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 अपर्यवसिते, Dt D6 8 Ct °स्रवते, M1 4 °स्रक्तौ (for असमाप्ते क्रतौ) —°) S1 D5 11 12 M4 उपप° (D11 12 [after corr, orig अमिपाद्यतां] °पा), D1-3 7 अवधार्यता (D2 °त [sic]), G1 सम°, G2 M1 प्रति°, Cg t as in text (for अमिपद्यताम्)

6 °) D3 य (for ये) D12 वा (for च) D1 [ए]वम् (for [ए]नम्) S1 D1-3 5 7 9 11 12 °नदति, M4 अति°, all Cs as in text (for अमिवर्तन्ते) —°) S1 D2 3 5 7 12 M4 °स्तत°; D1 11 °श्र तत्त्वत, Cmg k t as in text (for °इतस्तत) —°) D1-3 7 9 यत्र, M3 यस्य (for यच्च) M3 यच्च (for यत्र) D14 G3 M2 transp यच्च and यत्र D1-3 7 M4 च यावच् (for यथावच्) S1 D5 12 ये गत्वा य (D12 त) च याचते, D11 यत्र यच्चैव यावच्च —°) D14 सर्वे (for सर्वं). S1 D5 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 S1 om (hapl ?) 7-8^b —°) D5 12 यत्न, T3 सर्वं (for स त्व) —°) D1-3 5 7 11 महा-, D12 यथा- (for माया-) D1-5 7 9 11 12 T3 G3 M2-4 Cg k °गत°, G1 °स्थित (for उपाश्रित) Ck Ct माया शक्ति तस्या योग सवधस्त-माश्रित । Ck —°) D7 ततो, D11 गतततो (sic), G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7^{cd} after App 1 (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5^c-7, Ñ V B D10 13 subst

725* ये रोममभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितै सर्वान्योजयत्यसुरेश्वर ।
स त्व त्रैलोक्यराज्यं नो हत भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिमिक्षिमि ।

सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकोल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[(1 1) B1 यो (sic) (for ये) V1 लीप्स्य° (sic) (for लिप्समाना) Ñ V2 4 B2 4 समीप्सि (V2 °हि)त —(1 2) B1 त्व (for तान्) V1 अमीप्सितै (hypermetric), V4 इप्सितान् (for इप्सितै) —(1 3) V2 सर्व- (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य-) Ñ2 V1-3 कृतं (for हत) —V1 om 1 4 —(1 4) V2 भूरितिसुमि (for भूरिमिक्षिमि)]

—After 7, Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins a passage relegated to App I (No 6)

8 S1 V1 om 8^{ab} (for S1 cf v l 7) M4 om 8 —°) Ñ1 illeg for ° D12 अथ (for अय) B3 (m also) D3 राम (for नाम) —°) Ñ V2-4 B D10 13 सिद्ध (B1 °द्धि)कर्मा, D1-3 5 7 11 12 त्व (D5 12 य) प्रसादा (D7 °*)द्, Cg as in text (for प्रसादात्ते) —°) S1 D12 देवेश —°) Cmg k t उत्तिष्ठ (as in text) M3 °वान् (for भगवन्) S1 D5 12 प्रातिष्ठ (D12 प्रतिष्ठा [sic]) जगवक्षि (D5 12 °वानि)-ति, D1-3 7 प्रातिष्ठतु (D2 °गुष्ट [sic]) भनानित (D1 °निति) —For 8^c-II, Ñ V B D10 11 (1 1 and 3 and 9-10 for 8^c-9^b and II) 13 subst 727* —After 8, G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेशः पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तत्तथेत्याह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(1 2) G1 ते (for तत्) M3 स पश्यत (for तपस्यत)]

9 Cf v l 8 and II —°) M4 अयो (for अय) D: विष्णो (sic) (for विष्णुर्) S1 D1-3 5 7 12 M4 -योग (M4 °गी); G1 -बाहुर (for -तेजा) —°) Dt सजायत S1 D1-3 5 7 12 प्रविश्य रघुनन्दन, M4 जातोदित्या तदा प्रभु —°) D5 12 M2 वैरोचनम् D1 2 उपागत —After 9, G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App 1 (No. 7)

10 Cf v l 8 and II —°) Dt D6 8 पदान, Cg as in text (for क्रमान्) Ck क्रम पदविशेषम् । Ck S1 अपि (for अय) S1 D1-3 5 7 11 12 याचित्वा, M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text), Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि —°) S1 D1-5 7 9 12 T3 G1 M3 4 वामन, Dt D6 8 सेटिनी, D11 शान्त, G2 3 M1 3 मानद° (for मानत) Ck मानद इति । देवाना पूजापर । —After 10^{ab}, D11 ins 1 6-8 of 727* —°) Dt D6 8 Ct लोकार्थी (D6 °र्थ-), Cg as in text (for लोकात्मा) —°) Dt D4 6 8 9 T3 M2 -लोक- (for -भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।

अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५

G I 32
B I 29
L I 27

11 Ś1 D1-3 5 7 12 om II —^b) G2 निशम्य (sic) (for °यम्य) —^c) D9 T3 G1 3 सुमहातेजाश् (for स महा°) —^a) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवश) —For 8°-II, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst 1 1 and 3 for 8°-9^b, ins 1 6-8 after 10^{ab} and subst 1 9-10 for II

727* तस्मिन्कर्मणि संसिद्धे तव सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसंभव ।
एवमुक्त सुरैर्विष्णुर्वामन रूपमास्थित ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णु कृत्वा रूपमथान्धुतम् । [5]
त्रिभि क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रम ।
एकेन हि पदा कृत्वा पृथिवीं सोऽध्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्ययं न्योम ध्या तृतीयेन राघव ।
तं च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददाधुदृत्य कण्टकम् । [10]

[(1 1) D11 सिद्धे कर्मणि तस्मिन्ने (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तव) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B3) om 1 2 —(1 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of L 5 D11 भगवान्प्रवृत्तदन (for the post half) —D11 om 1 4 and 5 —(1 4) V4 °वनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गल्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान्, V3 4 पद (V4 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V1 B1 D13 त्रीनयाचत वि (D13 °त्पद)क्रमान् (for the post half) —(1 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly om क्रमान्, D13 °न्यदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V2 पदानि त्रि-क्रमविष्णु (for the prior half) N1 illeg (for कृत्वा) —(1 6) B1 पदैस् (for क्रमैस्) Ñ2 V2 B2 4 D10 तदा (for तथा) V4 विष्णुर् (for लोकान्) —(1 7) V4 B4 [S]भ्य° (for ऽध्यतिष्ठत) —(1 8) D11 [अ]प्यय (for [अ]व्यय) D11 तृतीयार्थं च (for चा तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालय (for the post half) —(1 9) V4 तथा, B1 य च, D11 तव (sic) (for त च) Ñ1 V4 B1 2 4 D11 बद्धा बलि, B3 बद्धा° (for बद्धाञ्जलि) —(1 10) Ñ1 मित्राय (for इन्द्राय) V4 उद्धृतकटक]

12 °) Ś1 V2-4 B Dt D2 4 6 8 10 14 T1 3 Ct [ए]व, G1 3 M4 [ए]व (for [ए]ष) Ś1 °क्रातम्, Ñ V B D10 13 पूर्वाध्युपित (V1 2 °तम्, V3 °ता [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —^b) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रम, T3 ह्याश्रम., M4 त्वाश्रम Ś1 °शन, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —^c) D13 अद्य (for

मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G2 4 M1) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —^a) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निपेव्यते, G1 [उ] पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 °) Dt D6 8 Ct एनम्, T3 वामन-, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतम्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —^b) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —^c) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D2 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T3 तत्र°, M4 यत्र° (for अत्र ते) —^a) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For I3, Ñ V B D10 11 (1 1 for I3^{ab} only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(1 1) Ñ2 B3 D10 तत्र, D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg, V2 °कर्मविधौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(1 2) B4 शरवर्षेण, D13 येन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वरन्तृपा° (for नरवरात्मज)]

14 °) M4 अग्नि- (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 एवमे (V1 4 B1 °तदे, D1 2 °तमे, D3 7 12 °नमे)वाभि (V1 °व हि)गच्छाम (D10 *pr m* marg °वातिपृच्छाम) —D10 om (hapl) I4^b-I5^a —^b) Ñ V B D11 13 सिद्धा (V4 स्थित्वा)श्रमपद वय (V3 विधौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —^c) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11-13 M4 स्वम्, D2 सिद्धः, D9 तथा, G3 तव, Cm g k t as in text (for तद्) D1-3 7 आश्रममिदं (D3 7 °म) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 11 12 राम, V2 चापि, D13 नाम, G4 तौ तु (for तात) —^a) Ś1 D1 5 12 तवा (D5 °था)प्येष, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतत् (for तवाप्येतद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा). D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After I4, Dt D4 6 8 9 14 S (D4 9 14 S om. l 1, Cg comm on l 2-3, Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य राम सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपद व्यरोचत महामुनि ।
शशीव गतनीहार पुनर्वसुसमन्वित ।

[(1 2) D3 T3 स प्रविश्य, M4 प्रविशस्तु (for प्रविशन्). —(1 3) M4 शुक्लपक्ष- (for पुनर्वसु-)]

15 D10 om I5^a (cf v l I4) —^a) V4 B1 D2 3 7 तान् (for त) M4 transp त and दृष्ट्वा Ś1 D1-3 5 7 12

यथाहं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अथैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।

सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुपित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 ऋषय सर्वे, Ñ V1-3 B1-3 D11 [अ]भ्यागत दूरात्, V4 [अ]भ्यागमन्दूरात्, B4 [अ]भ्यागतान्दूरात्, D13 स्वागत दूरात् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^{6cd} in marg —^b S1 D5 12 तद्, D2.7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा-) —^c G1 उत्प्लुत्योत्प्लुत्य, Cg k t उत्प्लुत्योत्प्लुत्य (as in text) S1 D1 5 12 प्रत्युद्गम्य यथान्याय, Ñ V B D2 3 7 10 11 13 प्रत्युद्गम्य महात्मानं (D2 3 7 [before corr °वाहो] °नो)

16 °) G4 यथापं, Cg यथाहं (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 कृत्वा पूजा यथान्याय —^b D1 धीमत, D2 7 धर्मेत, D3 illeg (for धीमते) —For 16^{cd}, S1 D1-3 5 7 12 subst

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्षुर्महर्षय ।

[D3 ककुत्स्थयोरपि S1 D5 12 तदा (for तथा)]

—For 16, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst 1 2 only for 16^{cd}

731* प्रविष्टाय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।

रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रियां प्रददुर्द्विजा ।

[(L 1) Ñ1 B2 (marg) तत°, V3 च दत्त्वास्मै, V4 °स्तस्मै (for ददुश्चास्मै) V2 प्रददुश्चोपविष्टाय (for the prior half) V1 2 B1 पाद्यार्घ्यासन-, V4 पाद्यासन- (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन-) B3 -सत्क्रिया (for -सत्क्रियाम्) —(1 2) Ñ1 illeg up to सत्क्रि]

17 °) S1 B1 D2 3 5 7 12 Cg इव, D1 तत्र, D9 M4 अपि (for अथ) D4 मुहूर्तमितविश्रान्तौ —^b S1 D1-3 5 7 12 महावलौ, M4 अनिदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10 11.13 ततस्तौ (D11 तत्र तौ) रामलक्ष्मणौ —^{cd} S1 D5 12 T2 3 (all sic) प्राञ्जलिर् (for प्राञ्जली) S1 D5 12 उवाच मधुर वच, D1-3 7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच-) (for °) Ñ V B D10 13 त(V3 स)मूचतुर्मुनि(Ñ1 °द्विज)वर विश्वामित्रं कृताञ्जली, D11 तमूचतुर्मुनिचि(वर राघवौ मधुर वच

18 °) V3 प्रविश (for प्रविश) —^b D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 -सत्तम (for -पुगव) —^c G4 M2 Cg k t सिद्धि (for सिद्ध) S1 V4 B4 D5 12 तु, Ñ V1-3

B1-3 D1-3 7 10 11 13 [अ]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^d) M4 wrongly repeats चस्तव in वचस्तव S1 D1-3 5 7 12 सत्यमेवास्तु ते(S1 D5 12 मे)वच, Ñ V B D10 11 13 सं (V2 सु)सिद्धे(D13 °विदे) तव कर्मणि, Cg k t as in text (for °)

19 °) Ñ V B D10 11 13 तयोरेतद्गच्छ श्रुत्वा —After 19^a, D11 ins the post half of l 1 and prior half of l 2 of 732* —^b) Ñ1 V B2 °मना, Ñ2 B3 (m also as in text) D10 13 °त्मनो, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M2.4 °नृपि (for महामुनि) —^{cd}) D4 ततो (for तदा) Cg k t नियतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 आदिदे(V °चिवे)श्च तथेत्युक्त्वा दीक्षा तदहरेव(D11 तदेहेव [sic])तु (Ñ B2 3 D10 च) —For 19, S1 D1-3 5 7 12 subst

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षा सहष्टमानस ।

जग्राह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp l 1 and 2 —(1 1) D1-3 7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 after 19^a D1-3 तां दीक्षामनुसृत्या, D7 दीक्षामनुसृत्या (sic) (for the post half) —(1 2) D1-3 7 प्रविवेश, D11 °सु- (for जग्राह स) D3 om (hapl) from the post half up to 20°]

20 D3 om 20^{abc} (cf v1 19) —^a) Dt D6 8 G3 M2 Cv r m t इव, T1 2 अथ (for अपि) D2 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats वपि ता रात्रिम् Ñ V1 3 4 B D10 11 13 रामोपि ता तत्र निशाम् (B4 नि°), V2 रामोपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^b) B4 °पित्वा Ñ V B D10 11 13 सहलक्ष्मण, M2 रघुनन्दनौ (for सुसमाहितौ) S1 D1 2 5 7 12 अतिवाह्य (D1 सुख सुप्य, D2.7 सुखमुप्य)समाहितौ —After 20°, Dt D4 6 8 9 14 S (Cg k.t comm. on l 2-3) ins

733* पूर्वां सध्यामुपास्य च ।

प्रशुची परमं जाप्य समाप्य नियमेन च ।

हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३

[(1 1) D₉ G₁ 3 M₂ सध्यां पूर्वम् (by transp) D₉
उपास्यत —D₉ G₁ 2 4 M om (hapl) 1 2 —(1 2) T₃ Cg k
जयं (for जाय) D₄ 14 T₁ 2 G₃ Cg स्पृष्टे (G₃ °ष्टे) दक्षौ (T₂
G₃ °क) शुची जा (D₄ 14 T₁ 2 ज) प्य (for the prior half)]
—^d) Ñ V B D₁₀ 11 13 अवदत्, D₃ अविदत्तां (for
अवन्दताम्) —After 20, Ś₁ D₅ 12 13 ins

734* इत्य विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतुहलेन धरणीरुहपङ्क्तिमुच्चाम् ।
पुष्पानतां मृगगणैरभित प्रकीर्णां
पत्रोत्तरा ददृशतु प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(1 1) L (ed) धरणी (for रजनीम्) —(1 2) L (ed)
धरणी सह- (for धरणीरुह-) —(1 3) D₅ 12 °ननां (for
पुष्पानता) Ś₁ प्रकीर्ण- (for प्रकीर्णां) —(1 4) D₁₃ पत्रोत्तरां
(for पत्रोत्तरां) D₅ 12 13 हर्षाकुलाक्षौ (submetric)]

Colophon —*Kānda name* Ś₁ Ñ₂ Dt D₁ 4 10 om.
V (V₁ before रामायणे) B D₁₁ आदि°, D₃ अयोध्या°
—*Sarga name* Dt D₄ 6 8 14 S om Ś₁ Ñ V B D₁—3 5 7
9 10 12 सिद्धा (V₃ विश्वामित्रा) श्रमनि (Ñ₂ om नि) वास (V₂
°वेश), D₁₁ राक्ष (स) वध —*Sarga no* (figures, words
or both) Ś₁ Ñ₁ V₁ 4 B₁ 4 D₃ 5 11 13 om Ñ₂ B₂ 3 D₉ 10
32, V₂ 34, V₃ 31, Dt D₄ 6 8 14 S 29, D₁ 7 22, D₂ 23
D₁₃ -काहे-श्रम-नाम —After colophon, T₂ G₁ 2 4 con-
clude with श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम°,
M₂ श्री . . म

29

For Sarga 29, Ñ V B D₁₀ 11 13 have a different version which is given at the end

1^a) D₁₂ अष्टा (sic) (for अथ) —^b) Ś₁ D₁—3 5 7 12
महाबलौ (for अरिदमौ) —^c) D₄ देशकालेषु, D₉ T₂ G₄
M₃ (after corr *sec m* as in text) 4 देशकाले च Ś₁
D₁—3 5 7 9 12 देश (D₅ °श) काल च (D₅ तु) विज्ञाय, T₃
G₃ M₂ तं तु (T₃ तत्र) देवर्षिसंकाशम् —^d) D₄ ब्रूवता
(metathesis?), Cm g k t as in text (for अवृता) Ś₁
D₁—3 5 7 9 12 व्याजहतुरिदं वच

अथ प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिमौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यतौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिदमौ ॥ ६

G I 33.
B I 30.
L I 28.

2 ^a) G₁ M₄ ज्ञातुम् (for श्रोतुम्) D₃ 6 इच्छामौ (for
इच्छावो) M₃ हुताग्निहोत्रमिच्छावो —^b) D₂ काल- (for
काले) —^c) Ś₁ D₁—3 5 7 12 रक्षणीयावितो (D₁ °तौ, D₂ 3 7
°ति); D₁₄ T₁ G₁ संशिक्षणीयौ तौ, T₂ सुशिक्षणीयौ तौ, T₃ तं
सीक्षणीयौ तौ (sic); Cm g k t as in text (for संरक्षणीयौ
तौ) Dt D₆ 8 ब्रूहि (for ब्रह्मन्) —^d) Ś₁ D₅ 7 12 स क्षणः;
D₁ (marg gloss स क्षणो न अतिवर्तेत न लुप्यते (प्येत) तथा
कार्यं) 3 स क्षण, D₂ रक्षण, D₉ त क्षणं, M₃ तत्क्षणः;
Cv m g k t as in text (for तत्क्षणम्)

3 ^a) T₃-ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ) Ś₁ D₁—3 5 7 12 ब्रुवतोस्तु
(D₁ °रे) तयोरेव (D₅ 12 °व) —^b) T₃ त्वरमाणा (sic) (for
°माणौ) Ś₁ D₅ 12 हृष्टयोः परिपृच्छतोः, D₁—3 7 हृष्ट (D₁ °द्य)-
यो प्रयुष्टस्ततो —^c) M₃ (after corr *sec m* as in text)
सर्व (for सर्वे) D₄ तु, Ck as in text (for ते) Ś₁ प्रीत्या
(for प्रीता) —^d) D₁₂ प्रससतुस् (sic), T₃ प्रशंसुर्
(sic), Cv r m g k as in text (for प्रशशंसुर्) Ś₁
D₁—3 5 7 12 तयोर्वच, D₁₄ नृ * ३ (for नृपात्मजौ)

4 D₂ om 4 —^b) Dt D₄ 8 9 M₃ 4 रक्षतां, D₆ रक्षंतौ,
T₂ रक्षितौ, T₃ रक्षितां, G₁ रक्ष्यतां, G₃ 4 रक्षेता, Cg as in
text (for रक्षतं) G₁ इति (for युवाम्) Ś₁ D₅ 12 तिष्ठतां
वत्स यत्रितौ, D₁ 3 7 स्थीयतां (D₃ °ता) वत्स यत्रितौ —^c) D₉
दीक्षा- (for दीक्षा) Ś₁ D₁ 3 5 7 12 दीक्षागतो हि भगवान्.
—^d) T₃ M₄ मौनत्व, Cm g k t as in text (for मौनित्वं)
Ś₁ D₁ 3 5 7 मुनिरेष यथाच (D₁ °व) ल, D₁₂ मुनिरेष महाबल

5 ^a) Cg तौ (as in text) Ś₁ D₁—3 5 7 12 तेषां, D₄ T₃
तौ च (for तौ तु) —^b) Ś₁ D₁—3 5 7 12 अतिष्ठतां (for
यशस्विनौ) —^c) Dt D₈ 9 12 M₃ अनिद्र, D₁₄ om (for
अनिद्रौ) —^d) T₃ M₃ तपोधनम् (for तपोवनम्) Ś₁
रक्षमाणौ तपोनिधिं, D₁—3 7 रक्षमाणौ तपोवन (D₂ °ने), D₅ 12
रक्षमाणौ तपोधन

6 Ś₁ D₁—3 5 7 12 om 6 —^a) M₂ उवासा-; Cm g as
in text (for उपासा-) —^b) T₂ यतौ, Cm g t as in text
(for यतौ) G₁-धार्मिकौ, Cg k t as in text (for -धन्विनौ)
—^c) D₄ T₃ G₁ मुनिं (G₁ °तिर्) वीरौ (for मुनिवर) —^d)
Dt D₈ अरिदमं.

G I 33 7
B I 30 7
L I 28 7

अथ काले गते तस्मिन्पट्टेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमव्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रज्ज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्जब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आचार्यं गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।

7 ^a) T₃ रते (sic), Cg t as in text (for गते) M₄ पट्टे (for तस्मिन्) —^b) Ś₁ D₁ (marg gloss समारब्धे) —³ 5 7 [उ]पकल्पिते, Dt D₆ 8 9 तथागते, D₁₂ [उ]पकल्पिते, Cvp समागता (for समागते) M₄ तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 om 7^c—8^b —^c) D₉ सौमित्रम् (for सौमित्रिम्)

8 Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 om 8^{ab} (cf v l 7) D₉ om 8^{cd} —^c) G₂ M₂ तदा (for ततो) Ś₁ D₂ 7 वेदी, D₁ 4 5 12 वेदी (for वेदि) D₃ तपोवेदी —^d) Ś₁ D₁ 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय-) Ś₁ ससामगा, D₁ समाहिता, D₂ 7 समाहित, D₃ समाहित(1), D₅ ससामगा, T₂ पुरोहितौ, T₃ पुर सरा, G₂ पुरोहिता (for पुरोहिता) D₁₂ सोपाध्याया समासमा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8, Dt D₄ 6 8 14 S Cg k t ins

735* सदभचमससुक्ता ससमित्सुमोचया ।

विश्वामित्रेण सहिता वेदिर्ज्ज्वाल सत्विजा ।

[(1 1) M₁ सगर्भ- (sic) (for सदभ-) G₃ चमसि- (sic) (for चमस-) —(1 2) G₂ महता, Ck मडिता (for सहिता)]

9 ^b) D₄ T₃ M₄ Cm °य, G₁ राज्ञो°, M₂ °वै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t सप्रवर्तते (as in text) Ś₁ D₁ 5 7 12 यज्ञ (D₅ °ज्ञं) समभिवर्तते (D₁ °त), D₂ यज्ञ समभिवर्तित, D₃ यज्ञ समनि (भि)वर्तते —^c) D₆ [अ]त्र, G₄ M₂ तु, M₃ 4 सु- (for च) Ś₁ Dt D₁ महा- (for महान्) D₃ राष्ट्र (for शब्द) —^d) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 भयंकर (for भयानक)

10 ^a) D₁ (marg gloss) आवृत्य, D₇ आचार्य(sic) (for आचार्य) D₁ 3 गगनं, D₁₂ गगने, G₁ गगनौ(sic) (for गगन) Ś₁ D₁₋₃ 5-7 12 T₁ मेघा, T₂ G₁ M₃ मेघौ, Cv r m g k as in text (for मेघो) —^b) D₉ प्रावर्ष (for प्रावृषि) Ś₁ D₂ 3 5 7 चाभवन्, Dt D₆ 8 दृश्यते, D₁ चाभवेत्, D₁₂ वा भवेत्, T₁ निर्गता, T₂ G₄ M₃ 4 निर्गतौ, T₃ गर्जति, G₁ नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —^c) D₁ यथा, M₂ 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D₂ 3 माया (for माया) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —^d) T₃ अप्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 ^b) D₁ तेषा (for तयोर्) D₁₋₃ 7 चानु°, D₁₂ T₁ (sic) अनुचरस् (for अनुचरास्) D₁₄ T₁ 2 G₂ 4 M₁ च ये, T₃ तदा (for तथा) —^c) M₃ 4 आगत्य (M₄ °ता) (for आगम्य)

तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्नाक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधृताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

Ś₁ D₁ 2 5 12 °निहादा (D₂ °दान्), D₃ 7 °निहाद, D₄ T₃ मेघ°; Cg as in text (for भीमसंकाशा) —^d) D₁₄ °रौघम् (for रुधिरौघान्) Ś₁ (sic) D₇ °सृजत्, T₃ अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11, Dt D₄ 6 8 9 14 S (Cm k t comm on l 1 and 3, Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वेदिर्ज्ज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदिं तथाभूता सानुज क्रोधसयुत ।
सहसामिद्रतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ।

[G₁ reads l 1 as in Dt also —(1 1) Dt D₈ T₁ ता (for सा) Dt D₆ 8 वेदी (D₆ °दि) वीक्ष्य समुक्षितां (for the post half) —Dt D₆ 8 9 T₃ G₁ 3 M₂—4 om l 2 —(1 3) D₄ °द्रुता (for [अ]मिद्रतो) G₁ ताव् (for तान्) G₂ तथो (for ततो) D₉ तावपश्यत् तेषा हि (for the post half)]

12 ^a) G₂ [आ]प-तौ (for [आ]पतन्तौ) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 स तानापत (D₁₂ °.)तो दृष्ट्वा —^b) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —^c) D₉ त्वय°; G₁ च हि°, M₂ चापि°, M₃ त्वभिसंप्रेक्ष्य (for त्वभिसंप्रेक्ष्य) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 उवाच लक्ष्मण चाक्य —^d) Ś₁ D₂ 3 5 7 12 निर्व्यथ (D₂ °व्यथा [sic]) प्रहसन्निव, D₁ इत्यर्थं प्रहसन्निव, G₁ धृतिमात्राघवोव्रवीत्

13 ^a) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —^b) G₄ भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 राक्षसापसद मया —^c) Ś₁ D₅ 12 मानवेन समाधृतम्, D₁₋₃ 7 मानवास्त्र (D₂ °स्त्रे[sic]) समाधृतम् (D₁ marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्वैवतमस्त्रं मानवास्त्रं), D₉ पावनास्त्रसमाधृतान्, Ck t as in text (for °) —^d) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 तृण, G₁ हनान् (sic) (for घनान्) —After 13, Ś₁ (marg) Dt D₄ 6 8 T₃ (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न सदेहो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचन रामश्चापे सधाय वेगवान् ।

[(1 2) T₃ वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other hand, G₂ M₁ ins

738* एवं वदन्त त दृष्ट्वा धनुःप्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादस्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य ता वेदि (M₁ °दी) सत्त्वरवभ्यधावताम् ।
तावुद्वीक्ष्य त्वरन्नामश्चापमायम्य वीर्यवान् ।

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
 चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
 स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
 संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंभवे ॥ १५
 विचेतनं विधूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
 निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
 पश्य लक्ष्मण शीतेषु मानवं धर्मसंहितम् ।
 मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
 इमानपि बधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
 राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्धिराशनान् ॥ १८

विगृह्य सुमहत्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
 सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
 शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशः ।
 राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
 स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्धिराशनान् ।
 ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
 अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
 निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
 कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
 सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३

G I 33 24
 B I 30 26
 L I 28 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९॥

14 ^a) D₉ पावनं (for मानवं) Ct परमोदार (as in text) Ck उदार श्रेष्ठ । S₁ D₅ 12 स मनो (S₁ मुने) परमोदग्रम्, D₁ 3 7 स मनो पवनोदग्रम्, D₂ स मन्ये पर्वतोदग्रम् —^b) S₁ D₁-3 5 7 दुर्जयं, D₁₂ दुर्भय (for भास्वरम्) —^c) D₇ परमं, T₁ 2 समरे (for परम-)

15 ^b) D₁ (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D₂ G₄ M₃ समाहित, T₃ स मोहित (for समाहत) D₉ पावनेनोपि (after corr °प) वाहित —^c) D₇ 12 सपूर्णं, T₃ सपूर्णं (for सपूर्णं) T₃ शते (for शत)

16 ^a) D₂ 3 7 विचेतस, D₄ अचेतन, G₂ विचेतन-, Cm g t as in text (for विचेतन) D₄ व्यधूर्णत Ck Cm t अत एव विधूर्णमान । Ck —^b) S₁ चर- (for चल-) S₁ D₁-5 7 9 12 14 T G₂ M ताहित (for पीडितम्) —^c) T₃ प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) S₁ D₁-3 5 7 12 मारीच निह(D₅ °वृ)त दृष्ट्वा

17 ^a) D₁-3 7 शीघ्रास्त्र, Cr m t as in text (for शीतेषु) —^b) D₃ मानव- (for मानव) S₁ D₅ 12 °शोभित, Dt D₆ 8 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —^c) G₂ होमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) S₁ D₁-3 5 7 9 12 [अ]नयहूर —^d) S₁ D₁ 5 12 व्ययोजयत्, D₂ वियोजयेत्, D₃ 7 Cm व्य(D₇ वि[sic])युज्यत, D₁₄ नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D₁ (marg gloss) एतन्मानवास्त्र एन मारीचं मोहयित्वा दूरमनयच्च पर प्राणैर्न वियोजयत्

18 ^a) S₁ D₁-3 5 7 9 12 इमास्तु निहनिष्यामि —^b) D₁ काम°, D₂ 3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D₉ सुबाहु-प्रभृतीन्ह —^c) S₁ कर्मज्ञान् (for कर्मस्थान्) —After 18, Dt D₆ 8 ins

739* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं चाशु लाघव दर्शयन्निव ।

19 ^a) T₃ प्रगृह्य, G₁ 3 M₂-4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) S₁ D₁ 5 9 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेय, D₂ स तु गृहीत्वा चाग्नेयं,

D₃ 7 स(D₇ स)गृहीत्वास्त्रमाग्नेय (for °) S₁ D₁-3 5 7 9 चिक्षेप, D₁₂ विक्षेप (for आग्नेय) D₄ 14 T₁ 2 G₂ 4 M₁ संगृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुत (G₂ M₁ °मुत्तम) Ck Cg अद्भुतं यथा तथा चिक्षेप । Ck —^c) D₉ सुबाहोरसि (sic), G₂ सुबाहुरसि- (for सुबाहूरसि) S₁ D₅ गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (D₅ °न), D₁ 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D₃ 7 सुबाहोरसि स(D₅ तं)क्रुद्ध, D₁₂ गृहीत्वा वत्वयिस्थानं (sic) —^d) M₄ हत (for विद्ध) D₃ च (for प्र-) S₁ D₅ 12 सुबाहुं पातयद्भुवि.

20 ^a) D₁₄ शमान्, Cg as in text (for शेषान्) S₁ D₂ 3 7 12 वायव्येन तु(D₂ च) तान्शेषान्, D₁ वायवेन तत् शेषान्, D₅ शेषाव्येन (sic) तु तान्शेषान् —^b) S₁ D₁-3 5 7 12 निशाचरान्, M₃ महाबल (for महायशः) —^c) S₁ D₁-3 5 7 12 राम तमय(D₂ °मुप, [D₅ °मप्य]संहृष्टा —^d) G₁ आह्वयन्, M₃ (after corr sec m) आवहत् (for आवहन्) S₁ D₁-3 5 7 12 मुनय प्रत्यपूजयन्.

21 ^a) T₃ हता (sic) (for हत्वा) —^b) D₂ रुधिराशनान् (for रघुनन्दन) —^c) T₃ सम्यक् (for तत्र) S₁ D₁-3 5 7 12 ऋषिभ्य प्राप्तवान्पूजां —^d) S₁ D₁-3 5 7 12 T₃ G₁ विजयी (for विजये) D₉ पुर, D₁₂ पुरा (for पुरा) —After 21, M₄ ins 1 45-47 of 742* with v l जयेति for जयेन in L 46

22 ^a) M₄ तस्मिन् (for अथ) S₁ D₁-3 5 7 12 यज्ञ-समाप्तौ, D₆ यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D₁₂ वा, M₄ [अ]थ (for तु) —^b) M₂ महाद्युति, M₄ महायशः (for °मुनि) —^c) S₁ D₅ निरीतिका, D₁ निरातकां, D₂ निरुतैका, D₃ निरैर्कतां, D₆ (before corr as in text) निरीतिका, D₇ निरैर्कतां, D₉ निरातका, all Cs as in text (for निरीतिका). S₁ D₁-3 5 7 दिशं (for दिशो) D₁₂ निरुपद्रवां दिशा दृष्ट्वा, M₄ दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं

23 ^a) G₃ [ऽ]ह (for ऽस्मि) M₄ कृतो राम (for महाबाहो) —^c) T₃ पुण्य, Cm k t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1 3 5 7 9 12 सिद्धाश्रमनिवासा (D⁹ °सी) नां, D₂ वनप्रस्थ-
निवासानां —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 क्षेमं, Dt D₆ 8 M₄ वीर
(for राम) Ś1 D₅ 12 महात्मना, D1-3 7 9 महाबल (D₂
°ल°), M₂ 3 महायशा (for °यश) —After 23, Dt D₆ 8
ins

740* स हि रामं प्रशस्यैवं (Dt °व) ताभ्या संध्यामुपागमत् ।
On the other hand, D₆ 12 ins, D₁₁ 13 ins after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभ शुशुभे रघुनन्दन ।
तिमिरजालमतीव सुदु सहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे ।

[(1 4) D₆ प्र(marg) (for हि)]

—For sarga 29, Ñ V B D₁₀ 11 13 subst

- 742* { तदा च देशकालज्ञो रामः सत्यपराक्रमः ।
(1) { कालयुक्तमिदं वाक्यं विश्वामित्रमुवाच ह ।
(2) { भगवन्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ ।
मया तौ प्रतिपेक्ष्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव ।
(3) { रामस्यैतद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा । [5]
सर्वे ते मुनयः प्रीताः सप्रशंसमयाद्युवन् ।
(4) { अद्य प्रभृति राम त्वं षड्रात्रं रक्ष तत्पर ।
दीक्षा गतो ह्येष मुनिमौनं सकल्पयिन्यति ।
(5^{ab}) { तेषामेतद्वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम् ।
उद्यम्य कार्मुकं तस्या रामस्तत्र सलक्ष्मणः । [10]
(5^{cd}) { अनिद्र एव षड्रात्रं सरक्षन्स मुने क्रतुम् ।
राक्षसागमनाकाक्षी निश्चलं स्थाणुवत्स्थितः ।
(7^{ab}) { कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महात्मनः ।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनयः संशितव्रताः ।
मन्त्राज्यवाश्च विधिवत्स यज्ञं समपद्यतः । [15]
(8^{cd}) { प्रज्ज्वाल च सा वेदी सोपाध्याया समाहिता ।
(9^{cd}) { अथाकाशे समभवत्सहस्रैव महास्वनः ।
(10) { नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिर्गर्जतः ।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ।
(11^{ab}) { मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा । [20]
आगता वेगवन्तश्च सर्वे च वातरंहसः ।
(12) { स तानापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिणः ।
उवाच लक्ष्मण वाक्यं रामो राजीवलोचनः ।
पश्य लक्ष्मण मारीच महाशनिसमस्वनम् ।
सपदानुगमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम् । [25]
एतावद्य मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ ।
(13^{cd}) { अस्मिन्क्षणे समाधूतावनिलेनाम्बुदाविव ।
(14) { मानवास्त्र ततो रामः प्रगृह्यास्त्रविशारदः ।
मारीचोरसि चिक्षेप नातिकोपसमन्वितः ।
(15) { स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः । [30]
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगानिलेरितः ।
स तेन शरवेगेन नीतः सागरमूर्धनि ।
पपाताचलसकाशो भीवेपथुसमन्वितः ।

- (16) { विचेतसं घूर्णमानं मानवास्त्रवलेरितम् ।
मारीचं पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत् । [35]
(17) { पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम् ।
मोहयित्वानयद्गूरं न च प्राणैर्व्ययोजयत् ।
(18) { इमास्त्वन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रभृतीन्नुपा ।
यज्ञमन्त्राक्षसान्वोरात्रुधिरामिषभोजनान् ।
(19) { प्रगृह्यास्त्रमयो दिव्यमात्रेण रघुनन्दनः । [40]
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतन्नुवि ।
(20) { अन्यानापि च वायव्यमस्त्रमादाय राघवः ।
निजघान स रक्षासि मुनीनां वर्धयन्मुदम् ।
(21^{ab}) { एव हत्वा स रक्षासि तत्र रामो महायशः ।
(21^{cd}) { समेत्य मुनिभिः सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा । [45]
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च सभाजितः ।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा ।
तस्मिन्त्यजे समासेऽथ विश्वामित्रो महायशः ।
दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ।
(23) { कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया । [50]
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूय सिद्धतरं कृतम् ।

[(1 1) V₃ तु, B₃ (marg also) [अ]थ, B₄ [अ]र्ध-
(for च) B₂ 4 कालदेशज्ञो (by transp) (for देशकालज्ञो).
D₁₁ तन प्रमाते विमले (for the prior half) B₄ om for
सत्यपराक्रम —(1 2) V₁ कालयुक्तम्, B₄ काम° (for कालयुक्तम्)
—(1 3) V₄ निशाचरौ (for °चरौ) —(1 4) V₂ ते (for तौ)
Ñ₁ B₂ प्रतियोद्धव्यौ (for प्रतिपेक्ष्यौ) —(1 5) Ñ₂ B₁ D₁₀ तद्,
D₁₁ [इ]व (for [ए]तद्) Ñ₁ V₁ 4 B₁-3 (B₃ marg)
तथा (for तदा) —(1 6) V₁ त तु (for प्रीता) Ñ₁ V₁
B₁ 4 D₁₁ प्रशशसुर्, V₄ राम शसन् (for सप्रशसम्) D₁₃ प्रशस-
तस्तमद्युवन् (for the post half) —(1 8) V B₄ दीक्षा-
(for दीक्षा) V₂ [ए]क (for [ए]ष) D₁₁ दीक्षा गतो हि
भगवान्मुनिरेष यथाचल (cf 4^{cd} in Ś1) —(1 9) B₁ D₁₁
तद्वचनं (for एतद्वच) —(1 10) D₁₁ उद्यम्य (for उद्यम्य)
V₂ दर्शने, D₁₃ कार्मुका (for कार्मुक) D₁₁ तत्र (for तस्यौ)
D₁₁ राजपुत्रावतिष्ठतां (for the post half) —(1 11) V₂
एष (for एव) V₂ सुसरक्षन्, V₃ सरक्षणे, V₄ रक्षन्हि, B₁
स सरक्षन् (by transp) (for सरक्षन्स) D₁₁ अनिद्रौ तौ तु पा-
द्वान् रक्षमाणौ मुने क्रतु —(1 12) V₁ रक्षसा- (for राक्षसा-)
D₁₁ [आ]काक्षौ (for [आ]काक्षी) V₁ स्थिर (for स्थित).
D₁₁ स्थाणुवत्समुपस्थितौ (for the post half) —(1 13)
Ñ₁ V₁ 2 4 च, Ñ₂ तु, V₃ हि, D₁₃ न (for स्य) D₁₁ अथ
काले गते (for कालेऽथाभ्यागते) D₁₁ [उ]पकल्पिते (for महात्मनः)
—(1 14) V₄ साधयां, D₁₁ मायया (for स्थापया-) Ñ₂ सञ्चित-
(for सञ्चित-) —D₁₃ om 1 15-18 D₁₁ transp 1 15 and
1 16 —(1 15) V₁ मन्त्रोत्सवाद्यैर्, V₂ मन्त्रोत्सवाश्च, V₄ मन्त्रावाहन-
युक्तोपि, B₁ मन्त्रानुवाच, D₁₁ मन्त्रवच्च यथान्याय (for the prior
half) V₄ सु- (for स) V₃ प्रतिपद्यत, B₁ °वर्तत, B₄ समपद्य च
(for समपद्यत) —(1 16) D₁₁ ततोः (for च सा वेदी)
Ñ₁ V₁ 2 4 B₁ 3 (before corr as above) 4 सोपाध्याय-

(V1 °या, V4 °य) (for सोपाध्याया) V1 समाहिता, B4 समन्विता, D11 सहर्तिजा (for समाहिता) —(1 17) Ñ2 V1 महात्मन (for महात्मन) D11 आकाशे च महान्शब्द प्रादुरासीद्भयकर (cf 9^{cd}) —(1 18) B1 3 गमने (for गमने). V1 प्रावृषीराभिगर्जित, V2 B1-3 (B2 3 after corr as above) °गर्जित, V3 प्रावृषीव महात्मन, V4 प्रावृषी वाभिगर्जिता (for the post half) D11 आवायं गगन मेघा यथा प्रावृषि चामवन् (cf 10^{cd}) —(1 19) D13 तपो (for तथा) V1 मुहुर्वाणौ (for प्रकुर्वाणौ) D11 राक्षसाः *धावतां (for the post half) —(1 20) V3 4 तेषां (for तयोश्च) Ñ1 V2 4 D13 अनु°, V1 °चरस् (for चानुचरास्) D11 तयोरनुचराः * (for the post half) —After 1 20, D11 ins the line of 11^{cd} as in D1 with v l. रुधिरौघम् —All the above MSS (except B3) om 1 21 —(1 22) B4 [आ]पततौ (sic) (for [आ]पततो) V1 स तावापपतौ दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघप्रवर्षिणौ, D11 रामो राजीवलोचन (for the post half) —(1 23) Ñ2 B3 (marg also as in text) D10 रामो (for वाक्य) Ñ2 D10 धीर, B3 धीर (for रामो) D11 प्रहसन्निव राघव (for the post half) —(1 24) Ñ महात्मनि°, B2 महाविग्रहकारक, D11 राक्षसापसद सदृश (for the post. half) —(1 25) V2 स्व-, B1 त (for स-) —(1 26) V4 D13 एतौ पश्य महाबाहो, D11 एता वधु मया यस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 -[अ]जल- (for -[अ]ज्जन-) —(1 27) Ñ1 क्षण-, V2 रण- (for क्षणे) B1 अनिलैर् (for अनिलेन) D11 मानवास्समाधूतावनिलेन यथा घनौ —(1 28) D13 पवन- (for मानव-) B1 -विदा वर (for -विशारद-) D11 स तत् पवनोदग्र मानवास्त्र सुदुर्लभ —For 1 29, D11 reads the line of 14^{cd} —B1 om (hapl) 1 30-33 —(1 30) D13 पावनेन (for मानवेन) V2 3 समाहित, V4 समाधूत, B4 समाहत (for समाहित) —(1 31) B4 सपूर्ण- (for सपूर्ण) V3 क्षितौ वेगात्रैर्भूत (submetric), D10 11 क्षिप्त सागरसमुद्रे (for the post half) —D11 om 1 32 —(1 33) Ñ2 ह्रीवेषथु-, V2 [अ]तिवेषथु-, V3 तीरे कप-, V4 (with hiatus) अतिवेग- (for मीवेषथु-) —(1 34) B4 विचेतन (for विचेतस) D13 विघूर्णित (for घूर्णमान) D13 पवन- (for मानव-), V3 -वनेरित (for -वलेरितम्) D11 विचेतन विघूर्णित शिते च परताडित (sic) —(1 35) Ñ2 B3 (marg also as above) D10 व्यथित (for पतित) —(1 36) D13 पवन- (for मानव-) Ñ1 V2 D11 मा (V2 दा) नव धर्मसाहित, V3 B1 मानवेन समाहि (B1 °ह) त, V4 लक्षणेन समाहित, B4 मानवेन मया हन (for the post half). V1 मारीच नाम राक्षसं शरवेण समाहित —(1 37) V1

व्ययोजय, V4 B1 वियोजय (B1 °ये) त्, B2 व्यमोचयत् (for व्ययोजयत्) —(1 38) V2 च (for तु) D11 इमास्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा, B1 क्रुधा, D10 नु वा —(1 39) V3 एनान् (for घोरान्) B4 om, D11 पापिष्ठा (sic) रुधिराशनान् (for the post half) —(1 40) D10 गृह्णास्त्रमथोदिव्यमायाग्नेय रघुनदन —(1 41) B1 सुबाहोरसि. D13 विद्धा सुबाहुमुरसि पातयामास भूतले —(1 42) V4 B2 अन्यानि (for अन्यान्) D11 अन्यान्यः च ऽव्ययमाग्नेय रघुनदन —For ins see below —(1 43) D13 om (hapl) from the post half of 1 43 up to the prior half of 1 44 D11 सुख (for सुदम्) —After 1 43, D11 ins the line of 20^{cd} as in S1 —(1 44) Ñ2 B3 D10 °वल, V3 °मना (for महायशा.) —M4 ins 1 45-47, after 21 —(1 45) B1 D11 सर्वे (for सर्वैर्) V1 om, V4 B1 2 तथा (for तदा) —(1 46) V2 विजयेन, V3 जनेन च (for जयेन च) D11 समावृत, D13 समन्वित (for समाजित) B2 जयशब्देन भाषित (for the post half) —(1 47) D11 सुप्रीताश्च (for विस्मिताश्च) Ñ1 विस्मिता भवन्सर्वे (submetric) (for the prior half) D11 तेन (for राम-) —(1 48) B4 D11 तु (for स्य) D13 महत्तपा (for °यशा) —(1 49) D11 13 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृन् (for कृन्-) —(1 50) V2 D13 कृतार्थोऽसि, D11 कृतार्थोऽस्मि (for कृतार्थोऽस्मि) D10 तथा (for त्वया) D11 -वचेस्तथा (sic) (for -वचस्त्वया) —(1 51) B1 [आ]श्रम (for [आ]श्रम-) D11 कृन्क्षेम महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिवाप्ताना कृन् गुर्वचस्तथा —After 742*, D11 13 ins 741*]

—After 1 42, D11 ins

743* सुबाहूरसि* * * श्रामादाय राघव ।

Colophon —Kānda name S1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kānda name, V1 ins बालचरिते —Sarga name S1 D6 12 राक्षसवधो, Ñ V1 3 4 B D10 विश्वामित्रयज्ञो (V3 °ज्ञ), V2 विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो, D1 9 विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो, D2 विश्वामित्रयज्ञ-समाप्ति, D3 7 यज्ञ*माप्ति, D11 विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुप्रभृति-राक्षसनियग्रहो —Sarga no (figures, words or both) S1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 33, V2 35, V3 32, Dt D4 6 8 14 S 30, D1 7 23, D2 24 D13 -काहे-मित्र-नाम- (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम..

G I 34 I
B I 31 I
L I 29 I

अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
उपतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्या कृतपूर्वाह्निकक्रियौ ।
विश्वामित्रमूर्ध्निश्चान्यान्सहितावभिजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्त्रो मुनिशार्दूल किंकरी समुपस्थितौ ।

30

1 ^a) Ś1 Ñ V B D10 13 तौ, Ck as in text (for तां) D11 वीरौ (for तत्र) —^b) Ñ1 कृतार्थौ, V4 D13 कृतार्थौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 रघुनन्दनौ (for रामलक्ष्मणौ) —^c) D11 मुदितौ (sic) (for मुदितौ) V1 B3 (m as in text also) तत्र, B4 वीर्य (for वीरौ) D2 3 7 उचतुर्मधुर वाक्यं —^d) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिभिः प्रतिपूजितौ

2 ^a) Dt प्रभात्या Ñ1 V3 च (for तु) B4 शर्वर्या (for शर्वर्या) —^b) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्निक- (for -पूर्वाह्निक-) Ś1 कृत्वा स्नानमरिंदमौ, D1 3 7 कृतशौचा (D1 °च) व (D3 °म [sic]) रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 9 T3 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D4 T3 कृत्वा शौच [by transp]) महावलौ (D9 समाहितौ), D11 कृतपूर्वाह्निकौ तदा, T2 G2 कृतपौ (G2 °पू) र्वाह्निकक्रिया —^c) D4 मुनींश्च (for ऋषींश्च) D9 [अ]न्यत् (for [अ]न्यान्) Ñ V B D10 13 M4 राघवाद्, D9 समेतान्, G4 सहैतान्, Cg k as in text (for सहिताद्) Ñ V B D10 13 अभ्य (D13 °भि) वं (V3 B1 °नं)-दता, G2 M1 उप°, Cm t as in text (for अभिजग्मतु) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अभ्यवादयता गत्वा (Ś1 तत्र) विश्वामित्रं महामुनि

3 Ś1 D1-3 5 7 12 transp 3 and 4 —^a) Ñ V B1-3 D10 11 13 मुनीन्सर्वास, B4 मुनीन्*, T3 महात्मान, M4 नरश्रेष्ठौ, Cm k t as in text (for मुनिश्रेष्ठ) —^b) Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D11 13 ताश्च (V2 तास्तास्) तावमरघुती, Ñ2 B3 (marg also as in B1) D10 तांश्च तौ परमरघुती, V3 तथा तानमरघुतीन्, M4 मुनिं ज्वलिततेजसं —For 3^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst .

744* एव तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D2 3 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)] —^c) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदारः, Dt D1-3 5 7 8 12 परमोदार (D5 °रौ) —^d) G2 मधुरभाषिणं Ñ V B D10 11 13 भाषिणौ रघुनन्दनौ Cg मधुरोदारोक्तौ हेतुः मधुरभाषिणा-विति । Cg

4 Ś1 D1-3 5 7 12 transp. 4 and 3 —^a) G3 उभौ

आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

(for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T1 2 स्त्रौ, V2 4 B1 4 D5 12 13 द्वौ, B2 चो, B3 (m as in B1 also) त्वा, Dt D4 6 8 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D9 च, T3 स (sic) (for स्त्रौ). B3 (m as in text also) नर- (for मुनि-) V4 मुनिशार्दूलौ —^b) Ś1 Dt D1-3 5-9 11 12 14 T1 2 G1 2 4 M1-3 समुपागतौ, Cg as in text (for समुपस्थितौ) Ck उपागतौ स्म आगतावभूव । Cg V1 ब्रूहि किं करवावहे —V1 reads 4^{cd} in marg —^c) V1 आज्ञापः, D5 आज्ञापन (for आज्ञापय) Cg यथेष्टं (as in text) Ś1 D2 3 5 7 9 ते, Ñ V2-4 B2-4 D1 10 13 T3 M4 नौ, B1 नः, D11 om (for वै) V1 स्वधर्मं तु, Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्ट वै) —^d) Ñ V B D10 13 पुनः किं, D1 शास किं (sic), G1 शाधि किं (for शासन) Ś1 व, V1 3 ते (for किम्) Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे, Ñ2 B1 4 करवामहे, Dt D3 G1 2 करवाम किं, D5 करवामद (sic) Cg as in text (for ^d)

5 ^a) Ñ V1 3 4 B D10 उक्तास्, V2 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2-4 तयो-र्वक्ये (D6 T3 °क्य), T2 वचस्ताभ्यां (for ततस्ताभ्यां) Ś1 D1-3 5 7 11 12 द्युवतोस्तु तयोरेव Cg t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थे । Cg —^b) M4 एते (for एव) M3 मुनीश्वराः (for महर्षयः) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते (Ñ2 °स्तु) तपोधनाः —In B3, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets after 6 —^c) D2 पुरस्कृत्य —D9 reads 5^d-6^c in marg —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 राघवं (M4 °वौ) वाक्यम् (for राम वचनम्). Ś1 G4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

6 D9 reads 6^{ab} in marg (cf v1 5) —^a) D13 मिथिलस्य Ñ V B D10 13 रघुः, D11 नरेशस्य (for नरश्रेष्ठ). —^b) D13 महात्मन, M4 महर्षिमान् (for भविष्यति) —^c) D13 M4 भविष्यति महायज्ञ —^d) D14 T2 G2 4 M1 य (M1 inf. lin ह्य also) त्र, Cg तस्य (for तत्र) T3 यात्रेमहे (sic) (for यास्यामहे) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1-3 5 7 12 यास्यामस्तत्र वै वयं, D11 धनुरत्नं महाद्भुत —After 6, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets in B3

7 D11 om 7^{ab} —^a) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 [अ]पि, Cm as in text (for [ए]व) M3 नःशार्दूल. M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।

त्व चानेन सह आत्रा यास्यस्यस्माभिरेव च —After 7^{ab}, B3 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशयः ।

—^c) Ck धनुरत्नं D1 (marg also) च वधूरत्नं, D9 T3 G1 3 M2-4 Cg धनुरत्नं च (M4 हि) D11 कृतीव सहितोस्माभिस्; T1 2 D13 रत्न महाद्भुत तत्र, G2 अत्यद्भुत धनूरत्नं (for °) D9 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for त्व) D13 तद्धनुर, G1 तत्रैक (for तत्र त्व) Ś1 Ñ V B D1 (m also) —3 5 7 10 12 रत्न महाद्भुतं तत्र धनुस्तद् (Ś1 V3 D5 12 °स्त्व) द्रष्टुमर्हसि.

8 M4 om 8 —^a) D9 तच्च, D12 यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^b) D1 (m gloss) यज्ञचरै (for दैवतै) —^c) D3 9 12 अप्रमेय D12 च त, T2 नर (for बल) —^d) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निमे, D1 अथो, D7 मैथिलं (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8, Ñ V B1 3 4 D10 13 subst, while B2 subst 1 1 for 8^{ab}, and ins along with D11 1 2 after 8

746* प्राग्दत्तं किल तत्तस्य न्यासभूतं महद्भुतम् ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते देवैः सवासवैः ।

[(1 1) V4 तस्य हि किल, D13 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(1 2) V1 2 B3 4 D10 13 तथा, D11 महा- (for तदा)]

9 °) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 तन्न, D2 3 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 न तद्, Cg k t as in text (for नास्य) B1 स- (for second न) —^b) Ś1 D1-3 5 7 11-13 पञ्जगा (for राक्षसाः) Ñ V B1-3 D10 M4 न (B1 स-) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पञ्जगा), B4 न यक्षा न च पञ्जगा. —^c) D14 G4 आरोपणे (sic), Cg k t आरोपण (as in text) —^d) D9 केचन च (for कथंचन) —For 9^{ad}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानस्य शक्ता किमुत मानवा ।

[D1-3 7 आयस्य (for आनस्य), D2 3 7 मानुषा (for मानवा) D1 किमु तन्मानवा जना (for the post half)]

while Ñ V B D10 13 M4 subst

748* समापूर (D13 °रोप) यितु शक्ता कुत एवेतरे जना ।

10 °) Ś1 D2 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 बल-, M3 तत्र (for तस्य) D1 च, D14 T1 2 G2.4 M1 तु (for हि) D9 धनुरत्नस्य वीर्यं हि, D10 13 M4 धनुष सारतां तस्य. —^b) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D5 12 जिज्ञासति महीपति. —^c) Ñ V

न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०

तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।

तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११

तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।

याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२

B2-4 D10 13 M4 आ (Ñ2 वा) तोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितुं) —^d) D4 G1-3 M1 3 राजपुत्र, Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा) पूर (B1 D11 तोल) यितुं कुतः, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितुं बलात्, D13 अप्या-रोपयितुं कुत

11 G2 om (hapl) 11^b-12^c Ś1 D1-3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^b) D13 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते. (for महात्मनः) D9 सुनाभं सर्व-दे(दै)वतै (= 12^d) —^c) Ś1 D5 12 मिथेर, Ñ V1-3 B D1-3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D5 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि), D7 शार्दूल (mf in also as in text) (for काकुत्स्थ) —^d) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 सहास्माभिरितो (V2 °रतो, D2 °स्ततो) गत ; Dt D6 8 यज्ञं च परमाद्भुत —After 11, Ñ V B D1-3 7 10. 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो रामः प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरुदारधीः ।

[(1 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयन् (for the post half)]

12 G2 om 12^{abc} (cf v1 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1-3 5 7 12 transp 12 and 11 —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 तेषां, D4 चेति (for तेन). —^b) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ना, D2 12 मिथिला, D3 मिथीना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलाना धनुरुत्तमं (hypermetric) (नरोत्तम also in marg and gloss तै मैथिलै यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्तं) —^d) Ś1 D1 2 5 7 9 12 दुर्लभं, D3 * * भ (for सुनाभ) Dt G3 M2.3 (after corr sec in as in text) Cv -दे(दै)वतै, D1-3 7 9 -पार्थिवै, Cm g t as in text (for -दैवतै.) ❧ Cr सर्वदैवतेभ्यः । Ck सर्वदैवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ❧ —After 12, Dt D4 6 8 9 14 T G1 M1-3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेदमनि राघव ।
अचितं विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरगन्धिमि ।

[(1 1) D9 °मूते, T3 आश्चर्यं, Cv as above (for आयागभूत) Ctp न्यासभूत नरपते (for the prior half). ❧ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालङ्कृत धनुरायाग तद्भुतम् । ❧ —(1 2) T3 माल्यैर्, G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D4 माल्यैश्चागर-, D8 T1 °श्वायुर्, T3 धूपैरगर- (for धूपैश्चागर-)]

G I 34 13
B I 31 14
L I 29 13

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।

सर्पिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३

स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।

उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४

प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।

उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५

तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।

शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६

13 ^a) M3 उक्तो, Ck.t as in text (for उक्त्वा) —^b) Ś1 D5 12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for अकरोत्तदा) —^{cd}) G1 वृषस्कंध (for सर्पिसंघ) Ś1 D5 12 महर्षिसंघ. काकुत्स्थमामन्त्र्य नरदेवता —For 13, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेद ततो वाक्यं यियासुर्मिथिलां प्रति ।

[(1 1) V2 [S]पि (for सथ) D3 भग न् —(1 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1-3 7 M4 तदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमपद प्रति (for the post half)]

14 ^a) Ś1 V2 B1 D5 12 गमिष्यामः —^b) Ś1 Ñ V1-3 B D5 7 10-13 सिद्धा, Ck.t as in text (for सिद्ध). Ś1 D5 12 वयं, Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रममुपादिता (sic) —Ś1 om 14^{cd} D2 3 7 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^c) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 तीर, D5 12 कूले, Cg as in text, Ck-कूले (for तीरे) —After 14, Dt D6 8 G3 M3 (sec m) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6 8 om 15^{ab} D2 3 7 transp 15^{ab} and 14^{cd} —^a) T3 तत प्रदक्षिण (by transp) Ñ V B D1.10 13 M4 उपावृत्य, D11 उपामन्त्र्य, D14 अत कृत्वा (for तत कृत्वा) —^b) Ñ V B D1 10 11 13 M4 तत सिद्धाश्रम मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —^c) B4 D9 दिशिम् (sic) Ś1 Ñ V B D5.10-13 आस्थाय, D1-3 7 M4 आश्रित्य (for उद्दिश्य) —^d) Ś1 V2-4 B1 D2 3 5 7 11 12 T1 2 G4 पंथानम्, B3 4 D14 प्रस्थानम्, G3 अस्तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5 12 चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 ^a) D14 T1 2 G2 4 M1 प्रयांत (for व्रजन्त) —^b) D4 9 14 T1 2 G1 2 4 M1 3 Cg अन्वयाद्, Cm as in text (for अन्वगाद्) T3 अन्व*यायिनां —^c) M2 शक (for शकटी-) D4 9 T3 G1 2 M1-3 च (for तु) —For 16, Ś1 D5 12 subst, B2 (m) ins. after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा बहवो रेणुपाण्डुरा ।

शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(1 1) D5.12 गच्छतो (for बहवो) B2 रेणुपाणय]

मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रममनिवासिनः ।

अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७

ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।

वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८

तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।

विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निपेदुरमितौजसः ॥ १९

रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनीन्स्तानभिपूज्य च ।

अग्रतो निपसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

—For 16, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

754* युक्त ब्रह्मरथानां तु शतमात्रं तत क्षणात् ।

ययौ मुनीनां भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(1 1) D1 11 च (for तु) V4 D13 हि तद्, B1 तु तद्, D1 ततोधिक, D2 3 7 समतत, M4 ततोन्वयात् (for तत क्षणात्) D1 (m gloss) ब्राह्मणानां रथा ब्रह्मरथा तेषां शतमात्रं कियताप्यधिक —(1 2) Ñ V B D10 13 ययुर्, M4 तेषां (for ययौ) D10 [अ]न्वयायिना D1 समारोपितुयाजिनां (sic) (for the post half) —After this B2 (m) cont 753*]

17 ^a) D3 -गणाश् (for -गणाश्) V3 तत्र (for चैव) —^c) Ś1 D11 12 भाग, Dt D8 त्मानो, D5 वाहुं (for महात्मान) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 प्रयात(D2 यातु)मनु-(M4 मुप)जग्मुस्तं(D13 स्ते) —^d) Dt D6 8 तपोधन (for महामुनिम्) —After 17, Dt D4 6 8 T1 2 G2-4 M1-3 Cg k t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसवान्मृगानपि ।

[G3 missing up to या D4 M2 3 बहून् (for मृगान्) Dt D6 8 G3 सर्पिसंघ सपक्षिण (for the post half)]

18 ^a) M3 (after corr sec m as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D9 ऊपुस्ता रजनीं तत्र —^d) Ñ V B D10 13 M4 शोणतीरम्, D1 2 4-7 9 11 12 14 G1 शोणकूले(D7 मूले), D3 शोणक्तः (sic) (for शोणाकूले) Cg शोण पुनद स एव शोणेत्यपि व्यपदिश्यते, Ck.t also gloss similarly Cg Ñ1 V2 D4 13 T3 गता, Ñ2 B1 3 4 D10 M4 उपाश्रिता, V1 3 B2.3 (m also) उपागता, V4 सम-ता (for समाहिता)

19 ^a) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 गते त्व(D1-3 7 11 चा) स्त (for तेऽस्तंगते) —^b) Ś1 D5 11 13 ततो, Ñ V1 3 B1 3 4 D1 7 10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg, D13 प्रातर (for स्नात्वा) Ś1 D5 11 12 [S]चित्तहुताशना, V2 कृतकृताशना, V4 चैव कृताशना, D2 स्नाता हुताशना, D10 *हुताशना Cg as in text (for ^b) —^d) D10 न्यपेदुर् (for निपेदुर्). Ś1 D5 11 12 धरणीतले, V1 B2 4 M3 स, G1 अतितेजस (for अमितौजस)

20 B1 om 20-22^b D13 om 20^{ab} —^a) D4 हि (for ऽपि). V4 राम. सौमित्रिणा सार्द्धम् —^b) D14 अभ्यपूज्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमान्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।

श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

G 1 34 23
B 1 31 24
L 1 29 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic), M₃ अभिवाद्य, Cg as in text (for अभिपूज्य) Ś₁ D₅ 12 ऋषीस्तान्समपूजयत्, Ñ V B₂₋₄ D₁₋₃ 7 10 11 M₄ अभिवाद्य तपोधनान् (B₄ °न) —^c) Ñ V B₂₋₄ D₁₀ 13 निषसादा (Ñ₁ °*) भितस्तस्य, D₃ असतो निषया (sic)

21 B₁ om 21 (cf v l 20) —^a) G₂ राजा (for रामो) Ñ V B₂₋₄ D₁ 3 7 10 M₄ [अं] जलिं कृत्वा, D₂ बलिं कृत्वा, D₁₃ [अं] जलिं वद्धा (for महातेजा) —^b) Ś₁ Ñ V B₂₋₄ D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ ऋषिं तदा (D₁₋₃ 7 11 °त), Dt D₆ 8 तपोधन, D₁₃ मुनिं तदा (for महामुनिम्) —^c) Ñ V₁ 3 4 B₂₋₄ D₄ 10 13 T₃ M₂ नरशार्दूल (for मुनिशार्दूल) —^d) V₂ Dt D₈ M₃ -समन्वितं

22 V₃ (hapl) B₁ om 22^{ab} (for B₁ cf v l 20) —^a) B₄ M₃ भगवान् Ck किं नु (for को नु) Cg k t अय देश (as in text) Ñ V₁ 2 4 B₂₋₄ D₁₋₄ 7 10 11 M₄ कस्य देशोय, D₉ को ह्यय° (for को न्वयं देश) —^b) M₂ प्रवृद्ध- (for समृद्ध-) G₂ M₁ शोभन (for शोभित) Ñ V₁ 2 4 B₂₋₄ D₁ 2 5 7 10-13 M₄ समृद्धजनसेवित —^c) Ñ V B₂₋₄ D₁₋₃ 7 10 M₄ तत्त्वेन, B₁ यत्नेन (for भद्र ते) —^d) Ś₁ D₅ 11 12 [अ] शेषत, D₁₃ शेषत (for तत्त्वत) Ñ V B₁ D₁₋₃ 7 10 M₄ त्वत्त एव (V B₁ M₄ °नं) म (Ñ₁ °) हामुने (D₁₋₃ 7 °द्युते)

23 G₂ om (hapl) 23^{ab} —^a) Dt D₅ 6 8 12 नोदितो,

Cm g as in text (for चोदितो) —^b) Ś₁ विस्तरात्, D₅ 12 विस्तर, T₃ सुव्रतं, G₁ तत्त्वत (for सुव्रत) —^c) Ś₁ D₅ 9 12 त देशमखिलं सर्वम् —^d) Ś₁ D₅ 12 तपोधन, G₂ M₁ समाहितः (for महातपा) —For 23, Ñ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ subst

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(1 1) V₂ देशितो, B₁ चोस्ति (sic), D₁₋₃ 7 13 नोदितो (for चोदितो) V₄ विस्तर (for विस्तरम्) — (1 2) V₂ व्याख्यातुम् (for व्याहर्तुम्)]

—After 23, D₉ ins 757*

Colophon Ś₁ D₅ 11 12 om (cont the sarga)
—Kānda name Ñ₂ D₄ 10 om V B आदि°, D₁₃ अयोध्या° —After Kānda name, V₁ 3 B₁ ins बालचरिते
—Sarga name Ñ₁ V B शोणतीरनिवास, D₁₋₃ 7 सिद्धा-
श्रमोपावर्तन, D₉ सिद्धाश्रमनिवासो —Sarga no (figures,
words or both) Ñ₁ V₁ 4 B₁ 4 D₃ om Ñ₂ B₂ 3 D₉ 10
34, V₂ 36, V₃ 33, Dt D₄ 6 8 14 S 31, D₁ 7 24, D₂ 25
D₁₃ * * काडे * * तीर * * * नाम सर्ग —After colophon, T₂
G₁ 2 4 M₂ conclude with श्रीरामाय नम, G₃ with श्रीमते
रामानुजाय नम.

G 1 35 I
B 1 32 I
L 1 30 I

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्मुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तिमुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २

कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D5 11 12 continue the previous Sarga —Before
I, Ś1 D1-3 5 7 9 (after I 30 23) 11-13 ins

757* शृणु राम कथा दिव्या देशस्य च समुद्रवम् ।

[D3 om च (submetric) D1 3 5 7 9 समुद्रवां]

1 १) Ś1 D4 5 12 T3 °यज्ञा, Ñ V B D1-3 7 10 11 जना-
(V2 4 B1 D10 नरा)धिप (for महातपा) M4 कुश इत्यसि-
विश्रुत. —After I^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।

स महात्मा कुलीनाया युक्तायां सुगुणोल्बणान् ।

[(1 I) M3 (after corr sec m as above) -वृत्-
(for -व्रत-) M4 (inf lin pr m) -व्रत- (for -प्रति-)
—(1 2) Dt D6 8 सुमहाबलान्, T2 स गुणोल्बणा, G1 रघुनन्दन,
G4 स गुणोल्बणान्, M4 च गुणोल्बण D9 सुयुक्तायां गुणोत्तरान् (for
the post half)]

—^c) Ś1 D5 12 स क्लृ, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 स सुताञ्
(D1-3 7 पुत्राञ्), D9 G3 M2 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5 12
[अ]जनयत्पुत्राञ्, D3 °साम (by metathesis) (for
जनयामास) —^d) G3 M3 (after corr inf lin sec m
as in text) सदृश (for सदृशान्) D4 T3 सदृशाश्चतुर
(by transp) D14 सुरान् (for सुतान्) Ś1 D5 12 पुरुषर्षभ,
Ñ V B D1-3 7 10 11 13 ख्यात (V2 4 °ति, D1 [अ]प्यति)
विक्रमान् (D1-3 7 °पौरुषान्) (for सदृशान्मुतान्) —Note
hiatus between ° and ° (in all MSS except in
V1) —^e) V2 कुशाम्बं, V4 अंशास्त, B4 कुशाम्बं (for
कुशाम्बं) Ś1 D5 12 T3 कुशनाभं कुशांभं (Ś1 °भ) (by
transp) —^f) Ś1 Ñ2 V3 4 B1 2 4 D1-3 5 7 9 10 12 13
अमूर्ते (Ś1 D5 °सुतु)र (Ñ2 V4 B1 2 4 D13 व)यसं, Ñ1
V1 2 B3 D6 11 अ (V1 to avoid hiatus [अ]submetric)
मूर्तर (Ñ1 [elsewhere as in V2] °रस [sic])जसं, Dt
D4 (after corr as in text) 8 14 T3 M1 2 4 Ck t अ-
(M1 2 आ)सु (D14 °धू, T3 M2 °धू)र्तरज (M4 °य)सं V4
(m also as in text) वशु, D2 त्वसु, D10 गय (for वसुम्)

2 १) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महोत्साहान् (D1 °हं, D11 °कान्
[sic]), Ñ V1 3 4 B1-3 D10 13 महात्मा (Ñ2 V3 B2
°त्स)नो, V2 महासेनो, B3 (m. also) 4 महासुनीन् (for

दीप्तिमुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 दीप्तिमत (Ñ1 V3
B2 D2 3 7 10 °मत, D1 °मंत), M3 महाभागान् (for
महोत्साहान्) —^b) Ñ V2-4 B D10 M4 परायणान् (Ñ1
V2 3 B2 D10 °णा), V1 -विशारदान् (for -चिकीर्षया) Ś1
D1-3 5 7 9 11-13 °र्ममनुव्रतान् —^c) D13 कुशान् (sic) (for
कुश) —^d) Ś1 D12 धर्मिष्ठ, Ñ V B D10 13 M4 विनीतान्,
D11 T3 धार्मिकान्, M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5 9 12
क्षत्रपारग (D9 °गान्), Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 श्रुत (Ñ2
B2 D13 °ति, D1 शास्त्र, D2 3 7 वेद)पारगान्, G1 ब्रह्म° (for
सत्यवादिन) —^e) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 प्रजाना (for
क्रियता) —^f) D14 T1 2 G2 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B
D1-3 7 10 11 13 M4 क्रिय (V2 3 B1 M4 °य)ता (D11 प्रजाना)
मिति राघव (D1 नोदिता)

3 D7 13 om (hapl?) 3 V1 reads 3 in marg
—^a) Ñ V B D1-4 10 11 T3 G3 M2.4 पितुस्ते (V2 D11
°स्तद्), D9 Cg ऋपेस्तु (for कुशस्य) Ś1 D5 13 ऋपेस्तस्य
वच श्रुत्वा —^b) D12 चरत्वास् (by metathesis) (for
चत्वारो) Ś1 D5 12 तेमितौजस, Dt D6 8 °सत्तमा (for
लोकसंमता) Ñ V B D1-3 10 11 M4 लोकपालोपमा सुता
(B2 m also शुभा) —^c) G1 4 निवेशान्, Cmg t निवेश
(as in text) —^d) D14 पुराणि (sic) (for पुराणा) T3
G2 3 M1-3 तथा (for तदा) Ś1 D5 11 13 °कुशसूनव, G1
चतुरश्च पृथक् पृथक्

4 १) Ś1 कुशाम्बस्; Cg कुशावस् (as in text) —^b)
Ś1 कौशामीम्, D11 कौशाकीम् —For 3^c-4^b, Ñ V B
D1-3 10 M4 subst, while D7 13 subst 1 2 only for 4^{ab}

759* पुराण्यावासयामासु पृथक् चत्वारि राघव ।

तेषां कुशाम्बं कौशाम्बीं पुरीमावसयच्छुभाम् ।

[(1 I) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D3 पृ-
V1 2 B1 2 (m as above) D1-3 M4 कृत्वा तु (V1 B2 हि,
B1 °थ) (for चत्वारि) —(1 2) V2 कुशास्व, V4 कुशाञ् (for
कुशाम्बं) Ñ1 V4 D3 कौशांवी, V1 कौशांवी D1-3 7 M4
आवागमयत्तदा, D13 °च तां (for °च्छुभाम्)]

—^c) D12 कुशनाशस्. D1 3 सु°, M4 तदा राम (for तु
धर्मात्मा) —^d) D5 कुश (for पुर)

5 १) T3 अपूर्वरजसो Dt D6 8 T2 G1 4 M1.3 नाम
(for राम) —^b) Dt D6 8 महामति (for महीपति) —^d)

एषा वसुमती राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
एते शैलवराः पञ्च प्रकाशन्ते समन्ततः ॥ ६
सुमागधी नदी रम्या मागधान्विश्रुताययौ ।
पञ्चानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते ॥ ७
सैषा हि मागधी राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी ॥ ८

कुशनाभस्तु राजर्षिः कन्याशतमनुत्तमम् ।
जनयामास धर्मात्मा घृताच्यां रघुनन्दन ॥ ९
तास्तु यौवनशालिन्यो रूपवत्यः खलंकृताः ।
उद्यानभूमिमागम्य प्रावृषीव शतहृदाः ॥ १०
गायन्त्यो नृत्यमानाश्च वादयन्त्यश्च राघव ।
आमोदं परमं जग्मुर्वराभरणभूषिताः ॥ ११

G 1 35 12
B 1 32 13
L 1 30 13

M2 वासे (for वसुश्) Dt D6.8 नाम, M3 चैव (for चक्रे)
M3 गिरिव्रजं D4 (m also) चक्रे प्रागज्योतिषं पुरं (= post
half of l 1 of 760*) —For 5, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13
G3 M4 subst

760* तथामूर्तरजा वीरश्चक्रे प्रागज्योतिषं पुरम् ।
धर्मारण्यसमीपस्थ वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ।

[Ś1 D5 12 transp l. 1 and 2 —(l 1) Ś1 एषा
(sic), D1-3 7 M4 अथ (for तथा) B2 [अ]मूर्तरया, B4
समूर्तया (for [अ]मूर्तरजा) V1 वी०, V3 B1 3 4 वीर, D2 वीरा
(sic), D9 राम, G3 M4 नाम (for वीरश्) D3 7 चक्रे वीर
(by transp) D2 °ज्योतिष, D11 °ज्योतिष Ś1 D5 9 12
धर्मारण्यसमीपत (Ś1 °ममीपत) (for the post half) —(l
2) Ś1 D5 9 12 प्रागज्योतिष (Ś1 D9 °प) पुर चक्रे, V2 धर्मारण्ये
समीप तु (for the prior half) V2 स्वय, D5 9 11 वसु (sic)
(for वसुश्) B1 °व्रज, D2 °वन, D3 गिरिव्रज, D12 गिरिव्रत
(for गिरिव्रजम्)]

6 °) Ś1 D1 5 12 तस्य, Dt D6 8 T2 नाम (for राम)
—^δ Ś1 D1 5 12 वसुदस्य —For 6^{ab}, Ñ V B D2 3 7 10 11 13
M4 subst, while D1 ins after 6^{ab}

761* देशोऽय वसुनामासीद्वसोरमिततेजस ।

[D11 reads from य up to 7^b in marg Ñ1 V2 D10
M4 °मानासीद्, D1-3 °नाम्नासीद्, D7 °मात्रान्नासीद् (hyper-
metric) (for वसुनामासीद्)]

—T2 reads 6^c—8^b in marg —^c D9 यत्र (for एते)
D1-3 7 11 M4 महोच्छ्रयाः, Cg as in text (for शैलवरा)
—^d D5 प्रकाशयते Ś1 D5 12 विदूरत, Ñ V B D10 13
महोच्छ्रया (for समन्तत) D1-3 7 11 M4 गिरयो भाति
भास्वरा (D11 °सुरा)

7 D11 reads 7^{ab}, T2 7 in marg (cf v l 6)
—^a Ñ3 स्व, D10 °धा, D13 °गमा, Cg k t as in text
(for सुमागधी) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 °चात्र (B2
यत्र, B4 चात्र नदी [by transp]), T2 °रम्य, G1
°राजन्, G2 M1 °पुण्या (for नदी रम्या) Ś1 D5 11 12 एषा
सा मागधी रम्या (D11 °रम्य) —^b Ś1 Dt D4 6 8 9 14 T1 2
G2 4 M1 2 मगधान्, Ñ V1 3 4 B1 3 4 D2 5 10 13 13 M4 मा-
(Ñ1 D5 M4 म)गधा, V2 D3 7 मगधो, B2 D11 मागधी V2
[S]य शुतो, B2 G1 नि.सृता, D3 7 विश्रुतो, D14 T3 विसृता,
M2 विश्रुतान् (for विश्रुता) V1 3 4 B3 D2 3 7 10 11 13 M4
यया, V2 B1 मया; B2 यत, B4 यथा, D1 गिरा, D5 12 अवि,

Cg k t as in text (for [आ]ययौ) B2 (m also)मगधा
विश्रुता मया —^c Ś1 D5 12 13 भूभृतां मध्ये, D1 शील° (for
शैलमुख्याना) —^d Ś1 D5 12 13 वन- (for मध्ये) D3 * * व
(for मालेव) B1 मध्ये मागधशोभिते

8 T2 reads 8^{ab} in marg (cf v l 6) —^a
Cm g t सैषा (as in text) Ś1 D5 9 11 12 एते ते, Ñ V B
D1-3 7 10 13 एषा सा (B1 तु, B2 सु-), M2 एषा°, M4 °सु-
(for सैषा हि) Ś1 V1 3 4 B1 D1-3 5-7 9-13 G3 मा(V3
D1 2 G3 म)गधा (B1 D3 [illeg] °गधो), Ck t मागधी
(as in text) Ñ V1 3 4 B D1-4 7 10 G3 M4 नाम, G2 M1
रम्या (for राम) G1 सैषा वसुमती राम (cf 6^a) —^b
=6^b Ñ2 V B D10 राम, D2 3 7 M4 आसीन्, D13 नाम
(for तस्य) Ś1 D5 9 11 12 वसुदस्य, D1 वात्सारीसीन् (sic)
(for वसोस्तस्य) D1 (gloss) एषा तस्य वसो पुरी चासीन्म-
(हात्मन) —^c G3 M2 3 पूर्वाधिचरिता T3 G1 3 M2 3 वीर
(for राम) Ś1 D5 12 पूर्वाधिवासितास्तेन, Ñ V B D10 11 13
पूर्वमध्यासिता ते(D11 °स्ते, D13 ये)न, D1-3 7 M4 पूर्व
(D1 7 °र्व)राजर्षिभिर्भुक्ता(D2 °युक्ता; M4 °गुप्ता), D9 पूर्व
विवासितास्तेन —^d Ś1 D5 9 °त्रा, D11 °चित्रा, Cg k t as
in text (for सुक्षेत्रा) Ś1 D5 11 12 मालिन, Ñ2 V2-4 B
D9 शालिनी(V4 D9 °न), D6 (m also) वाहनी (for
मालिनी)

9 °) Ñ V B D10 11 13 [अ]पि, D1 च (for तु) —^b
Ś1 D5 9 12 कन्याना शतमुत्तम —^c Ñ V B D2 3 7 10 11 13
M4 दुर्धर्षो (V4 °र्षा), D1 दुर्धर्ष (sic) (for धर्मात्मा) Ś1
D5 12 सुपुत्रे देवरूपाणा —^d V2 घृताद्या, D3 घृवाना (sic),
M3 (after corr *inf l m sec m* as in text) घृताच्या,
Ck t as in text (for घृताच्या) V4 D12 रघुनन्दन.

10 °) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 रूप, Cg as in text
(for तास्तु) —^b Ś1 D5 12 रूपेणाग्र(D12 °प्री [sic])
तिमा भुवि (= 12^b), Ñ V1 3 4 B D1-3 7 10 11 13 ता
कदाचित्स्र (Ñ2 B3 4 D10 13 °द)लकृता, V2 कदाचित्स्रमल-
कृता, M4 ता कदाचित्स्रमध्यमा —^c Ñ1 V2-4 B1 4 आ-
गत्य, D13 T3 आसाद्य (for आगम्य) D1-3 7 M4 ययु-
रुद्यानमुद्दिश्य, Cg as in text (for °) —^d T3 मेघेषु
(for प्रावृषि) Cg शतहृदा (as in text) Ś1 Ñ V B
D5 10-13 चिक्रीदुर्विद्यु(V4 lacuna for द्यु)तो यथा

11 °) V1 B4 D2 गायतो (sic) Ś1 D5 12 वादयन्त्यश्च;
M2 नृत्त°, Cg as in text (for नृत्यमानाश्च) V1 ता (for

G 1 35 13
B 1 32 14
L 1 30. 13

अथ ताश्चारुसर्वाङ्गयो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुपस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४

च) M₄ गायत्यश्चाथ नृत्यतो —^b) Dt D₆ 8 तु (for च)
D₁₀ राव* ; D₁₄ T₁ 3 G₂ 4 ; M₁ 3 सर्वेश* (for रावव) S₁
D₅ 12 नृत्यत्यश्च यथासुख —^c) S₁ D₅ 11 12 आह्लाद, all C_s
as in text (for आमोद). D₁-3 7 M₄ मोदत्यो लल(D₃
वल also) मानाश्च —^d) G₃ सर्वा- (for वरा-) S₁ N V B
D₅ 10-13 वन(N₁ V₃ 4 B₁ 3 वर, B₄ गध, D₁₃ वनैर्) माल्यै-
(V₂ मन्यै [sic]) रल(D₁₀ °नु) कृता*.

12 S₁ D₅ 12 om 12 D₂ repeats 12^{ab} consecu-
tively —^a) B₄ °वाश् (sic), D₁₁ अ* , Cv as in text
(for अथ ताश्) N V B D₁₀ 11 13 -सर्वाङ्गी (for -सर्वाङ्गयो)
—^b) B₃ (sup lin also) भुव , M₄ तदा (for भुवि)
D₂ (second time) 3 7 वनमाल्यैरलकृता* (=11^d in S₁)
—N V B D₁-3 7 (D₃ 7 hapl) 10 11 13 M₄ om 12^c-13^b,
D₉ om 12^{cd} —^c) =10^c T₃ -वन°, G₂ M₁ -मध्ये शोभते,
Cm k as in text (for -भूमिमागम्य) —^d) T₂ transp
इव and घन

13 N V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ om 13^{ab} (cf v 1
12) —^{ab}) Dt D₈ 14 T₁ M₃ सर्वा, Cg as in text (for
सर्व-) M₂ -सपदा (for -सयुता) S₁ D₅ 12 ततस्ता रूपसपन्ना
यौवनेनाभ्यलंकृता —^c) S₁ N₁ V₃ 4 D₁-3 5 7 9 12 13 सर्वत्रगो,
N₂ V₁ B₃ 4 D₁₀ सर्वगतो, V₂ B₁ 2 D₁₁ तु सर्वगो (V₂ °शो),
Cg सर्वात्मको (as in text) V₄ lacuna (for वायु)

14 ^a) S₁ D₁-3 5 7 12 भवती (D₁ °ती [sic]), D₁₄
(after corr m as in text) °य , Cg as in text (for
अहं व) —^b) S₁ N V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ °मे भवता
(S₁ D₅ 12 °ते, N₁ V₁ 3 4 B D₁₀ 11 13 भवत मे [by transp],
D₃ मे* व 1) यला. (S₁ D₅ 12 °ति वै) —^c) S₁ मानुपे,
D₅ Ck मानुष्यस्, D₁₁ मय्येव, Cg t as in text (for
मानुपस्) D₁ 6 M₂ त्यजता (sic), D₁₁ क्रियता, Ck as in
text (for त्यज्यता) S₁ D₅ 12 स्नेहो (for भावो) N V B
D₉ 10 13 M₄ त्यक्त्वा मानुष्यक भावम्, Cg t as in text
(for °) —^d) N V B D₉ 10 13 M₄ अमरत्वम् (for दीर्घ-
मायुर) S₁ D₁-3 5 7 12 13 अवाप्यतां, D₁₀ अवाप्स्य* (for
अवाप्स्यथ) Cg as in text (for °) —After 14, Dt
D₄ 6 8 9 14 (marg sec m) S (D₉ G₁ I 2 only) Cg t
ins

762* चल हि यौवन नित्यं मानुषेषु विशेषत ।
अक्षय यौवनं प्राप्ता अमर्यश्च भविष्यथ ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्चयावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

[No comm in Cr m k —(1 2) D₁₄ T₂ 3 G₂ M₁
अक्षय्य D₁₄ om 'यौवन G₁ प्राप्य (for प्राप्ता) D₄ 9 T₃ G₁ 3
M₂-4 (M₃ after corr sup lin sec m as above)
अमराश्च (for अमर्यश्च)]

15 ^a) Dt वनच (by metathesis) (for वचन)
—^b) S₁ D₁-3 5 7 12 क्षमिन्°, N V B D₁₀ 13 परममगना
(N₂ V₂ 3 °ला), D₈ (after corr pr m as in text)
अक्लिष्ट°, M₄ ता परममगना*, Cg as in text (for अक्लिष्ट-
कर्मणः) —^c) S₁ D₁-3 5 7 12 अव(D₅ °प) हस्य, N V B
D₁₀ 13 M₄ मुक्त्वा (N₁ B₄ त्यक्त्वा, B₂ मुक्ता) हास, D₉ सो°,
D₁₁ विहस्य(submetric), Cg k t as in text (for अपहास्य)
M₄ कल, Cg as in text (for ततो) N V B D₁₀ 13 M₄
सर्वा, D₁₁ वायु (also as in text), Ck as in text (for
वाक्यं) —^d) S₁ D₁-3 5 7 9 12 उवाच तं (for अथाब्रवीत्)
N V₁-3 B D₁₀ 13 M₄ वायु (V₃ वाह्ये [sic], M₄ ततो)
वचनमब्रुवन्, V₄ इद वचनमब्रवीत्, D₁₁ कन्यास्ताह्यब्रुवन्च

16 ^{ab}) T₃ M₄ चरति, Cg t as in text (for चरसि)
B₃ (m also) भूतात्मा (for भूताना). V₁ D₁-3 7
सर्वेषा (V₁ marg) भूताना (by transp) N V B D₁-3
7 10 11 13 M₄ किल(M₄ इह) मारुत, Dt D₆ 8 सुरसत्तम,
G₁ 3 च सु° (for त्व सुरोत्तम) —G₂ om (hapl)
16°-17° —^c) V₄ भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञाश्च) N V₁ 2 4
B₃ 3 D₂ 4 9 10 T₃ M₁-3 स्स, V₃ B₄ स (sic) (for च) D₁₁
सर्वा (for सर्वा) S₁ D₅ 12 प्रभाव ते विजानीम, B₁ D₁ प्रभावं
ज्ञास्यते (D₁ °से) सर्वा, G₁ प्रभावज्ञश्च सर्वामा —^d) Cg
अस्मान् (as in text) B₁ D₃ तिला (B₁ °लम [sic])
स्मान्, Dt D₆ 8 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D₉ °ते, D₁₂
°*से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for °)

17 G₂ om 17^{ab} (cf v 1 16) —^a) V₃ D₁₁ 13
साध्वी, V₄ साध्य, Dt D₆ 8 देव, M₄ साध्या (for सर्वा)
—^b) D₂ समर्था (sic), D₄ सधर्मा, D₁₃ क्षमस्त्व, M₃
(after corr inf lin sec m as in text) °र्थस् (for
समर्थास्) D₂ 4 T₃ G₁ M₁-3 स्स, D₁₄ त्वं, G₃ तु, M₄ च
(for त्वां) D₂ M₄ न(M₄ सु)र्यम(D₂ °भ) (for
सुरोत्तम) S₁ D₁ 3 5 7 12 समर्थस्त्व न मारुत(D₁ °त), N
V B D₁₀ 11 क्षमते (V₃ D₁₁ °मते [sic]) न हि मारुत(B₄
°त. [sic], D₁₁ °ता), Dt D₆ 8 9 समस्ता सुरस(D₉ स्स
सुरो)त्तम —^c) N V₁-3 B D₁-3 7 10 11 13 M₂ 4 °ङ्गश्च (D₁₀

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।

नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८

पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।

यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९

तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।

प्रविश्य सर्वगात्राणि वभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०

ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।

दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१

किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।

कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभापथ ॥ २२

G I 35 23
B I 32. 26
L I 30. 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

श, M2 °चल)यितु (D2 °यता), V4 शीला(lacuna for श्र)शयितु, Ck t as in text (for स्थानाश्रयावयितु) S1 N V B D1 3 5-7 12 13 G2 3 M4 देव, D2 देवा, D9 नैव, D11 वी, Cv m g k t as in text (for देव) —^d N2 V2 4 B3 व- (V4 B3 र)क्ष्याम, D3 *क्षाम (for रक्षामस्) S1 N V1 2 4 B1 2 4 D5 7 10-13 स्वकुलं, V3 कुशल, B3 सुकुल, D3 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्जितं

18 °) D3 स illeg N V B D1-3 10 13 Ctp यद्वा- (D3 *.) यो, D7 यो वायो, D9 वशेस्मिन्, M3 4 °धा., Cg k as in text (for दुर्मेध) S1 D5 11 12 °लको वंशेस्मिन् —^{od} Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) S1 D5 13 अ(S1 आ)वहाय ह्य(D5 स्व)धर्मेण स्वयं कन्या वर व्रजेत्. Ck as in text (for °) Cg पितरं नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वयं यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ, Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषयं कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयंवरमुपास्महे आत्मना स्वातन्त्र्येण वयं वरमङ्गीकुर्मः स कालः कदाचिदपि मामू- दित्यन्वयः । नावमन्य इति पाठस्तु काचित्कोऽपपाठः । तथा पाठे न° इति छेदः । छान्दस दीर्घत्वः । नोऽस्माकं स कालो मामू- दित्यन्वयः । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठः । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितरं सत्यवादिनम् । कामतः समतिक्रम्य वरयेम स्वयंवरम् ।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । Cg —For 18^{od}, N V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामतः समतिक्रम्य वरयेम स्वयंवरम् ।

[M4 न कामात् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयंवरम्)]

19 D6 om 19 —^a S1 D5 11 12 जनिता (for पिता हि) N V B D1-3 7 10 13 M4 पितास्माकं प्रभवति —^b N V B1 3 4 D13 न पर, D10 न° पिता (for परमं) S1 N V B D1-3 5 11-13 M4 पिता, Dt D8 14 T1 2 G2 4 M1 च°, D4 T3 °न, D7 महत्, D10 पर (for हि स) —^c S1 D5 9 11 12 यस्मै (for यस्य) N V B D1-3 7 10.13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स्य) —^d V4 मे (for नो) —After 19, B3 ins

764* न पितुर्वचनादर्थं न भजिष्यामहे वयम् ।

20 °) S1 Dt D5 6 8 12 तु (for तद्) —^b Dt D6 8

Ct हरि, Ctp as in text (for वायु.) N V B D1-3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित. —^c D2 3 7 -गात्रेषु (for -गात्राणि) —^d D2 भयंज (sic) (for वभञ्ज) D4 (after corr inf lin) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20^{od}, N V B D1 10 11 13 subst

765* वभञ्ज कन्या मध्ये ता संप्रविश्यात्मतेजसा ।

[V2 मध्ये कन्यास्ता (by transp), D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासां कन्यानां मध्य प्रविश्य), D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1-3 B1 स (for स-) V4 -तेजस्ता (sic)] —After 20, B (ed) ins

765a* अरक्षिमात्राकृतयो भग्नागात्रा भयार्दिता ।

21 °) D9 विवशा (for विविशुर्) S1 D5 12 नगर(S1 °रीं) पितु, N V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D13 प्रति), D2 तद्वन पितु, D9 न्यविशान्गृह —After 21^{ab}, Dt D4 6 8 9 13(after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि सभ्रान्ता सलज्जा सास्रलोचना ।

स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(1 1) Dt D6 8 प्रविश्य च सु- (D8 तु), D9 °त्रय- (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोक्षित्य सुस्रस्ता (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 9 13 T2 3 साश्र- (for सास्र-) —(1 2) D13 अवदत् (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता, M3 (after corr. as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 भग्ना, D13 कन्या (for दीना) D13 तत (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -कोपना, T3 -भास्वर (for -शोभना)]

—^c Dt D6 8 दीनास्, G1 2 भुञ्जास् (for भग्नास्) N V B D10.11 13 M4 च ता (N1 वाहन् [sic], V4 सुता) रामः T2 M3 तथा° (for तदा राजा) S1 D1-3 5 7 12 ता स्त- (D2 °श्च [sic], D3 गतास्त [hypermetric])दा (D3 5 12 °था) दु खिता दृष्ट्वा —^d S1 N V B D5 10 12 13 राजर्षिर्; Cg k as in text (for सभ्रान्त) D1-4.7 11 M4 पिता(D3 °*, D4 हृद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 °) D13 कथितां (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र, T2 पुत्रो (both sic), M4 सर्वा (for पुत्र्य). —D3 7 om.

G I 35 24
B I 33 I
L I 30 23

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १
वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २

(hapl) from 22^b up to the prior half of 767* —^b) B₄ D₄ T₃ अति (B₄ अनु)वर्तते, Ct as in text (for अव-
मन्यते) M₄ सुकुमारानना शुभा, Cg k as in text (for ^b).
—^c) S₁ N̄ V B D₁ 2 5 9-13 M₄ यूयं (for सर्वा). —^d)
Dt D₆ 8 चे^o (for वेष्टन्त्यो) Dt D₆ 8 T₃ G₁ 4 °त, D₄
नाभ्यं, Ct as in text (for नाभिभाषय) S₁ D₅ 9 12 विचेष्ट-
त्यो (S₁ °ता, D₉ °तो [both sic]) न भाषय (S₁ °त), N̄
V B D₁ 2 10 11 13 M₄ समा (N̄₁ V₂ D₁₁ संग्र) वि (N̄₂ °दि) इय
दुरात्मना. —After 22, S₁ D₁-3 5.7 9 12 ins

767* शंसध्वं किमिदं पुत्र्य कुञ्जत्वं कथमागतम् ।

[D₃ 7 om. the prior half (cf v l. 22) D₉ कुञ्जता
D₂ केन चागत]

while T₂ G₂ 3 M₁ ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यह पुत्र्यो यस्येदं कर्म गर्हितम् ।

[T₂ त पुत्रो (sic), G₃ तत् (for [अ]ह पुत्र्यो). T₂ कर्मण
फल् (for कर्म गर्हितम्)]

—D₉ T₂ G₂ 3 M₁ cont, while Dt D₄ 6 8 14 T₁ 3 G₁ 4
M₂ 3 all Cs ins after 22

769* एवं राजा विनिश्चय्य समाधिं संदधे तत ।

[D₄ विनिश्चिन्त्य T₃ सददे, G₃ M₃ विदधे (for संदधे) G₁
damaged (for तत).]

Colophon S₁ N̄ V B D₅ 10-13 om (continue the
Sarga) —Kānda name D₁ 3 अयोध्या° —Sarga name
Dt D₄ 6 8 14 S om D₁-3 7 9 कन्याकुञ्जकरणो (D₉
°ज्जाख्यानं) —Sarga no (figures, words or both)
D₃ om both Dt D₄ 6 8 14 S 32, D₁ 7 25, D₂ 26, D₉
35 —After colophon, T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय
नमः, G₁ 2 4 M₂ श्रीरामाय नमः, G₃ श्रीमते रामानुजाय नमः.

32

S₁ N̄ V B D₅ 10-13 cont. the previous sarga

1 ^b) T₃ कुशनाभश्च S₁ D₅ 12 ता सुताः (for धीमत).
D₇ om. (hapl) from 1^c up to 1 I of 770* —^d)
D₁₃ शरणं, T₃ चरणं, Cm g t as in text (for चरणौ) N̄ V
B D₁-3.10 13 गत्वा, D₁₁ नत्वा (for स्पृष्ट्वा) N̄₁ द्वयम् (for
-शतम्) G₁ M₄ अथाब्रवीत् S₁ D₅ 12 अमिवाद्य पितु पादौ
सर्वा वचनमद्युवन् (S₁ D₁₂ °ब्रवीत्).

पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३
तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता मृशम् ॥ ४

2 ^a) S₁ D₅ 12 सर्वत्रग (D₁₂ °गतः) सोस्मान् (for
सर्वात्मको राजन्) —^b) Ck प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm
इच्छति (as in text) S₁ D₅ 12 नैच्छद्वर्षयितु प्रभु (D₁₃
विभुः), Cg t as in text (for ^b) —^d) S₁ °वेक्षत, D₅ 12
पर्यवेक्षत (D₅ °क्ष्य ता) (both sic), T₂ °वेक्ष्यते, Cm as
in text (for प्रत्यवेक्षते) Ck Ct अशुभ... अवेक्षते स्म Ck
—For 2, N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।

उत्क्रम्य धर्ममर्यादा प्रधर्षयितुमुद्यत ।

सोस्मामिरुक्त सर्वाभिर्वायु कामवशा गत ।

[D₇ om 1 I (cf v l 1) —(1 I) D₁ °गत् (for
उपागम्य) V₂ बलवत्- (for बलवान्) —(1 2) V₃ चक्रे हि,
D₂ 3 7 व्युक्रम्य (for उत्क्रम्य) V₃ [अ]धर्म- (for धर्म-). —(1
3) B₃ reads from first वा up to 3 in marg V₃ -रत्
(for -वर्जं) D₁₁ om from गत up to भगवन् in 1 I of
771*.]

3 D₁₁ om 3 (cf v l 2 [770*]) D₃ om (hapl)
3^{ab} B₃ reads 3 in marg (cf v l. 2) —^a) S₁ D₅ 12
°वत्यो, D₁ °गुप्ता, D₉ °मत्यो (sic) (for पितृमत्य) S₁
D₅ 9 12 वय सर्वा, N̄ V B D₁ 3 7 10 13 स्म भगव (N̄₁ ° न;
M₄ च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —^b) Cg k.t स्वच्छदे न
(as in text). S₁ D₅ 12 न स्वातन्त्र्यमुप (S₁ °पा) स्थिता;
N̄ V B D₁ 3 7.10 13 M₄ न स्वच्छदचरा वयं, D₉ न स्वच्छद-
मुपस्थिता —S₁ D₅ 12 om (hapl) 3^c-4^b —^c) N̄ V B
D₁ 2 7 10 13 M₄ नोमियाचस्व, D₉ नो ब्रवी^o [sic], Cg k.t
as in text (for नो वृणीष्व त्व) —D₃ om from 3^d up
to the prior half of 1 2 of 771* —^d) Cm k दास्यते
(as in text), Cg t दास्यति N̄ V B D₁ 2.7 10 13 M₄
न्यायनो यदि मन्यसे

4 S₁ D₅ 12 om 4^{ab} (cf v l 3) —^a) D₉ पापानु-
विद्धेन. —^b) D₄ प्रतीक्षता, Cm g k t as in text (for
प्रतीच्छता) —^c) Dt D₄ 14 G₁ 4 M₂ 3 Ck ब्रुवत्य, Cg t as
in text (for ब्रुवन्त्य). S₁ D₅ 12 इति तेन ब्रुवाणा स्म (D₅
स्मो). —^d) S₁ D₅ 12 वायुनोपहता, Dt D₆ 8 °मिहता, T₁
°मिमता, Cm g k t as in text (for वायुना निहता)
—For 4, N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

771* न वय स्वैरचारिण्य प्रसीद भगवन्निति ।

इत्युक्तं कुपितो वायु प्रविश्याद्भानि न प्रभो ।

वभञ्ज बलवांस्तेन सर्वा कुञ्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3)
D11 om l 1 except ति (cf v l 2 [770*]) —(l. 2)
D10 reads from the post half up to 5^b in marg D2
°च, D13 [अ]स्मास्तन (for [अ]ज्ञानि न) V1 प्रमु, D7 प्रमो
(for प्रमो) —(l. 3) V1 बलत्तेन (submetric), D2 3 7
बलवान्वायु, D11 बलवास्तात (for बलवास्तेन) B4 कुञ्ज° (sic),
M4 कुञ्जा° (for कुञ्जीकृता) D11 वायुनोपहता वय (for the
post half)]

5 D10 reads 5^{ab} in marg (cf v l 4) —^a) Ś1 Dt
D4-6 8 9 12 T3 G3 M2 तु (for तद्). Ñ V B D1-3 7 10 11 13
M4 इति तासा वचं श्रुत्वा —^b) Ñ V B1-3 D1-3 7 10 11 13
M4 कु(Ñ2 द)शनाभो नराधिप, B4 *नाभो जनाधिप.
—^c) V2 इत्युवाच. Ñ V B1-3 D10 11 13 M4 ततो राम; B4
स ततो राम (hypermetric), D1-3 7 तदा राम(D7 °म.)
(for महातेजाः) —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 इदं वचं;
Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ^a) Ś1 D5 12 भद्र कृतमिदं, Dt D9 T2 3 M2 3
°क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावतां)
—D9 om 6^b-7^a —^b) Ś1 D5 12 च°, Dt सुसमाहित,
Cr g k t as in text (for सुमहत्कृतम्) —^c) D5 एकमत्यम्;
G2 ऐकपत्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य. —^d) Ś1 D5 12
वै रक्षितं, G4 चावेक्षितं, Cg t as in text (for चावेक्षित)
—For 6, Ñ V B D1-3 7, 10 11 13 M4 subst .

772* यत्क्षान्तोऽतिक्रमो वायो कृतं तन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(1 1) V2 स क्षांते, D2 यक्ष्यते (sic), M4 यत्क्षान्तो (for
यत्क्षान्तो) Ñ2 °क्रमे, V1 °क्रम, D3 विक्रतो (sic), D7 विक्रमो
(for ऽतिक्रमो) D2 वायु (for वायो) D2 3 7 सु- (for मे)
V2 महाप्रिय, D10 °हत्प्रिय, M4 भवत्प्रिय (for महत्प्रियम्)
—(1 2) D1 या च मे, D2 यच्च मे, D3 7 युष्माभिर्, M4 यचापि
(for पुत्र्यो मे) V2 यच्च, D1 पुत्रि, D2 पुत्र्य, M4 पुत्रो (for यच्च)
D3 7 मे पुत्र्य (for युष्माभि) Ñ1 V2 4 B1 2 (marg as
above) D1-3 7 M4 कुलच्छाया, V3 कुशच्छाया (for कुलचर्या)
D1 [अ]ति- (for [अ]मि-). D13 कुलमामिश्च रक्षित (for the
post half) D11 भद्र कृत च युष्माभि कुल वै रक्षित मम]

7 D9 om 7^a (cf v l 6) —^a) G2 अहंकारो (sic)
D11 om हि (submetric) Ś1 D5 12 क्षमा पुत्र्य (D12
also क्षमायुक्त) (for हि नारीणां) —^b) Ś1 D5 9 12 स्त्रियो वा,

यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्टितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १०

T3 G1 °हि, M2 क्षम तु, M4 क्षातिता (for क्षमा तु) D9 G1
च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1-3 7 10 11 13
क्षमा पुत्र्यो(D1 °त्रि, D3 13 °त्रो [sic]) विशेषतः —For
7^c-10^b, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst a passage
given at the end of 10^{ab} —^c) Ś1 तद्वच, Dt D9 8 तच्च
वै, D14 T1 2 G2 M1 तच्च यत्, G1 तत्र व, G4 तस्य यत्, Cv
as in text (for तच्च व.) D5 ख्यातं (for क्षान्त) Cg Cm
क्षान्तं तदुष्करम्, Cg व तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु
रूपैश्वर्यसंपन्नेषु विशेषतो दुष्करम्, Ct तत्तु दुष्करं यद्विदश-
विषये क्षान्तं कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर । Cg —After 7,
Ś1 D5 12 ins , while D9 ins after 9^{ab}

773* प्राप्तोऽयं देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10^{cd})
Then all the above MSS (var) cont 775*

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om from 8-9^b T3
om (hapl) 8^{ab}, —^a) D9 सर्वा, G1 पुत्र (sic) (for
पुत्र्यः) —^b) D9 समता च (for सर्वासाम्). —^c) Dt D4 6 8
T3 सत्यं, G4 यज्ञं (for यज्ञः) —^d) Dt D4 6 T3 यज्ञश्च;
D8 यज्ञाश्च (for सत्यं) D9 G1 3 M2 3 तु, D14 T1 2 G2 4 M1
हि (for च) G4 पुत्रिका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om 9^{ab} (cf v l 8)
—^b) D9 M1 Cg क्षमया (for क्षमाया) D4 नि°, D9 M1
[अ]विष्टितं, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विष्टितो, Cg as in
text (for विष्टित) —After 9^{ab}, D9 ins 773* —^c) D5
विसृज्य (for विसृज्य).

10 ^a) T3 मन्त्रज्ञान् (for मन्त्रज्ञो) —^b) Ś1 प्रदाने,
Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7^c-10^b, Ñ V B
D1-3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवानां च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्करं च कृत मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत तस्मात्प्रोतोऽह तेन सुव्रता ।
प्रदानसमयं चैव मन्येऽह वोऽयं सर्वश ।
गम्यतामिष्टत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् । [5]
विसृज्य चैव ता कन्यास्ततः स नृपसत्तम ।
तासां प्रदानं धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभिः ।

[(1 1) D1-3 7 देवेषु°, D13 पुसा चैव (for देवाना च). B2
(marg as above) विरोधेन (for विशेषेण) V1 सर्वदा (for
मे मति). —D1-3 7 om. l 2 —(1 2) V4 °तु, B1 D13

G 1 35 36
B 1 33 11
L 1 30 35

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।

ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११

तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वीं पर्युपासते ।

सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर- (for दुष्कर च) D11 तदा यदेतत् (for मन्वे यदायो) V3 कामम्, M4 क्षातिम् (for क्षान्तम्) —(1 3) V1 कामि°, D1 शान्यातिचारु, D2 शान्यातिचरित, D3 7 शास्या (D7 °स्य) तिचरित (all sic) (for व्यभिचारकृत) V4 B1 2 D13 यस्मात् (for तस्मात्) D1 प्रीतोह मम, D13 प्राप्तोय° (for प्रीतोऽह तेन) D3 सुनुना (sic) (for सुव्रता) M4 व्यभिचार कृतस्तेन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(1 4) B1 °सम्, D10 प्रदान° (for प्रदानसमय) M4 [अ]पि (for [ए]व) D3 प्रदान सर्वपचैव (sic) (for the prior half) B4 चाद्य, D11 वाद्य (for वोऽद्य) M4 सुव्रता —(1 5) V1 2 इच्छत (for इष्ट) Ñ2 B3 4 D10 गमिष्यामि तत् पुत्र्यश्, D11 प्रगम्यतामित पुत्र्यश्, D13 गम्यनामिच्छया पुत्र्यश् (for the prior half) V2 व्यनरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D3 मोहित —D1-3 7 M4 read 1 6, 7 after 775* —(1 6) B1 विमृष्य, D2 विमृज्य (for विमृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता) D11 एव विसर्ज्य° (for the prior half) V2 तत् स च नृपोत्तम, D2 3 7 राजा त्रिदशविक्रम (= 9^d) (for the post half) —(1 7) D13 राजा (for तासां) V1 प्रधान, B4 D13 प्रदान- (for प्रदान) M4 मन्त्रजो (for धर्मजो) D13 चितयामास (for मन्त्रयामास) D1-3 7 कन्याना वर (D1 मन्त्र) यामास प्रदान (D3 °न) सह (D1 गृह) मन्त्रिणि]

Ñ V B D1-3 7 10, 11 13 M4 cont, S1 D5 9 12 ins after 773*

775* यद्वायुना च ता कन्यास्तत्र कुञ्जीकृता पुरा ।

कन्याकुब्जमिति ख्यातं तत् प्रभृति तत्पुरम् ।

[(1 1) D2 तद् (for यद्) D1-3 7 सर्वास (for कन्यास) S1 D5 9 12 कन्यान्मास (by transp). B1 तत्, D11 त च (for तत्र) V2 D9 12 कुञ्जा (D12 °ञ्जा) कृता Ñ2 marg, M4 पुरे (for पुरा) —(1 2) Ñ V B2-4 D10 कान्य°, B1 D7 11 कन्य° (for कन्याकुब्जम्) D1 तदा (for तत्) B3 (marg also) राघव, B4 °पर (for तत्पुरम्)]

—After 775*, D1-3 7 M4 ins 1 6 and 7 of 774* —S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 10^{cd} —°) D4 देशकालौ, T2 G1 4 Cm देशकाले, Cg k as in text (for देशे काले) Dt D6 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) Cc Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदानं कर्तव्यमिति मन्त्रणक्रम । Cc

11 °) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 ए (for एव) B1 after एव, तु wrongly written —°) S1 D5 13 चूडिर्, V1 2 D11 चूही, V3 D4 चुली, B1 वृषी, B2 (marg also) शूली, B4 हली, D1-3 7 चूलिर्; D9 चुही,

सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।

उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३

स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।

परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

D12 चूडिन्, T2 3 G3 4 M चूली (M4 °लिन्), G2 चूर्णी (for चूली) S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 °नृषि, Dt D6 8 °द्युति, T3 °यज्ञा (for महामुनि) —°) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 ब्रह्मचर्यं (for शुभाचारो) —^d) D9 T3 ब्राह्म्य (for ब्राह्म) S1 D5, 12 ब्रह्मतेजा ह्य (S1 °जोम्य) लंकृत, Ñ V1 B D1-3 7 10 चचार (D3 °ल) किल दुश्च (B1 °ष्क) र, V2-4 D11 13 चकार किल दुष्क (V2 D11 °श्च) र

12 °) S1 D5 12 तप्यमान, D4 6 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्तं तम्) D5 12 तु तमृषिं (for ऋषिं तत्र) —^b) S1 D5 12 तमुवाच ह, Ck t as in text (for पर्युपासते) —For 12^{ab}, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

776* त ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1-3 7 महर्षि परमद्युति, M4 ब्रह्मर्षिममितर्षति (for the post half)]

—°) S1 D3 5 7 11-13 सोमपा, D2 सोपमा, D6 सोमदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Ck t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 13 M4 गंधर्वी, V3 गंधर्वा, D6 भट्टे ते, D10 गंधर्वे, Ck as in text (for भद्र ते) Cc Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । मध्ये मध्ये भद्रमस्त्विति प्रयोगः शुभोत्तरत्वाय । Cc —^d) S (except M1 4) ऊर्मिला S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ऊ (D2 च, D10 -ट) र्णायु (V2 °च, D1 °य, D5 12 °युर, D9 11 °योर्) दुहिता (B4 °तनया as in text), Ck t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4-6 12 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12, Ñ V B D10 11 13 ins, D1-3 7 subst for 13^{ab}

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।

पुत्रार्थिनी ततो राम महर्षेर्भावितात्मन ।

[(1 1) V3 नियम वरम्, D2 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp.) D7 आदाय (for आस्थाय) D1-3 7 वै (for ह)]

13 °) S1 V1 B1 D9 तदा, Ñ V2 4 B2-4 D10 11 13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D5 12 तथा, G2 तु त (for च तं) Cc Ct तमिति प्रतियोगे द्वितीया । Cc S1 Ñ V B D5 10-13 प्रयता (for प्रणता) —For 13^{ab}, D1-3 7 subst 777* —Ñ V B D1-3 7 10 11 13 om 13^{cd} —°) S1 D5 12 M4 कालं, Cm g k as in text (for काले) S1 D5 12 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D9 14 धर्मिष्ठास् (sic), M4 धर्मज्ञास् (sic) (for धर्मिष्ठा) —^d) T3 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 °) S1 D5 12 तथा (for च ता) Cm g k t कालयोगेन (as in text) Ñ V B D10 13 M4 स तां कालस्य महत्,

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।

उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५

लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्म्या ब्रह्मभूतो महातपाः ।

ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६

अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।

ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७

तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।

ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८

स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।

काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९

G I 35 45
B I 33 19
L I 30 44

D1-3 7 स ता (D3 तो) हर्षेण महता, D11 ततः कालेन महता —^b) S1 D5 12 प्राब्रवीद् (for प्रोवाच) N V B D1-3 7 10 11 13 M4 परितोषित (for रघुनन्दन) —^c) T3 [अ]स्ति (for ऽस्मि) N V2-4 B D10 13 [अ]हं भद्रे, V1 [अ]हं भद्रं ते (hypermetric), D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —^d) Cm g करोमि (as in text) N V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °महे, D10 °मि ते [sic])

15 D9 om (hapl) 15^{ab} —^a) B4 परितुष्टि N V1,2,4 B2-4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —^b) V1 3 D3 गन्धर्वी (for गन्धर्वी) S1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, N V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D6 °रं स्वर, D13 °राक्षरा, T1 2 °स्वनं (for मधुरस्वरम्) —^c) S1 D5 12 परमोदार, N V B D1-3 7 10 11 13 M4 प्राजलिर्भूत्वा (D1 M4 °वाक्यम्), T3 मधुर° (for परम-प्रीता) —^d) D2 14 T1 (inf lm as in text) 2 °कोविदा (D2 °दां), D11 तमृषि तदा, Cg as in text (for वाक्य-कोविदम्) N V B D1 10 13 M4 वाक्य (D1 M4 इद) मात्म-हित (B3 °तस्) तदा

16 °) T2 समुदितो, M3 समुदित D4 sup. lm, T2 लोकः, T3 ब्राह्मः, all Cs as in text (for ब्राह्म्या) —^b) M3 -भूतमकल्मषं, all Cs as in text (for -भूतो महातपाः) —For 16, S1 D5 9(1 1 only for 16^{ab}) 12 subst

778* ब्राह्म्या लक्ष्म्यानाया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम् ।

त्वत्तो लक्ष्म्यानाया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(1 1) D5 दीप्यसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of 1 2 —(1 2) S1 तथा (for [अ]नया) The post half = 16^d]
On the other hand, N V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्म्या त्वमनया यथा ।

तथाहं पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्म्या श्रियान्वितम् ।

[(1 1) N1 दीप्यसे B1 M4 ब्रह्मस्, D3 ब्रह्म्या, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्म्या) D3 °या (for यथा) V2 चद्रक्षामलया यथा, D1 ब्राह्मोत्तमतया यथा, D11 यथा त्व ब्रह्मवित्तम् (for the post half) —(1 2) V4 om, B1 त्वं, D3 illeg, D7 हि (for [अ]ह) D2 वृता, D3 ततो (for त्वत्तो) V2 ब्रह्म्यो (sic), D11 13 ब्रह्म- (for ब्राह्म्या) V3 श्रिता°, V4 B1 D1-3 7 °वृत्, B3(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]
D1-3 7 cont

780* स्वयं प्रसाद कुरु मे त्वा (D1 त्वा) श्रिताह तपोधन ।

17 °) All Cs अपतिश्च (as in text) T2 [अ]स्स

(sic) (for [अ]स्मि) S1 D1-3 5 7 9 12 न पतिश्चास्ति मे ब्रह्मन् —^b) S1 D1-3 5 7 G1 न भार्या चास्मि (by transp), D12 न भार्या चास्मि (for भार्या चास्मि न) —^c) All Cs उपगतायाश्च (as in text) S1 D1 2 5 7 12 ब्रा (D2 ब्र) ह्यप्येन तु (D1 च) सयुक्त, Dt D6 ब्राह्म्येणो°, D3 ब्राह्मेण तु सयुक्तं; D4 T3 G2 M3 ब्राह्म्येणो°, D9 ब्राह्मेण तपसा युक्त —^d) D2 सुतां (for सुतम्) D9 पुत्रमिच्छामि धार्मिकं (= 16^d), Cm t as in text (for °) —For 17, N V B D10 11 13 M4 subst, while S1 D1-3 5 7 12 ins after 17^{ab}

781* स्वयं च वरये त्वाहं भर्तारमपरिग्रहम् ।

अनन्यपूर्वा भज मां याचमानां यतव्रताम् ।

[(1 1) S1 D2,5 7 12 M4 [अ]ह त्वा, D1 हि त्वा, D3 M4 [अ]ह त्वा (by transp) (for त्वाह) B2 4 वरयित्वाह S1 N1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहां, B3 सपरिग्रह, D1 3 5 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह (sic) (for अपरिग्रहम्) —(1 2) D11 अनन्य- (for अनन्य-) D3 10-12 -पूर्वा (for -पूर्वा) S1 D3 भजमान (D3 °ना), V2 राज°, D1 2 5 7 12 M4 भज° (for याचमानां) S1 V1 3 °व्रत (V3 °त), N1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 जित°, D3 °वृता, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 °) N V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत, Cg k t as in text (for तस्या) N V B1-3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —^b) Dt D6 8 G1 Ct ब्राह्मं, M2 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र S1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविधं, N V B D1-3 7 10 11 13 M4 य- (D10 *) येप्सितं (for अनुत्तमम्) —^c) T3 G1 2 M1 ब्रह्मदत्तम्. S1 N V B D1-3 5 7 10-13 M4 ख्यात (for ख्यात) —^d) N V B D1-3 7 10 11 13 M4 सोभवच्च (B1 4 D2 °त्) (for मानस) V1 B2(marg also) शूलिन, V2 D11 चूलिन, B1 वृषिण, B3(marg also) कूलिन, B4 हलिन, D2 कलिन, D4 चुलिन, D9 चूलिन, D14 चूलिक, T G2-4 M Ck चूलिन, G1 Ckp चूलिक, Cv चूलिक, Cg t as in text (for चूलिन) N V B D1-3 7 10 11 13 M4 सुत (D3 °त), Cg k t सुत (as in text) S1 D5 13 सोभूच्छिसुतो नृप°

19 S1 D5 13 om (D5 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20^{ad}) —^a) G3 राज (for राजा) D4,14 T G2 4 M1 Cg सौमदेयस्, G3 सौमदेवस् (for ब्रह्मदत्तस्) N V B D1-3 7 10 11 13 ब्रह्मदत्त स (D2 °त्ताय, D3 °त्तोप्य, D7 °त्तोय) राज (D11 °*) षि —^b) N

G 1 35 45
B 1 33 20
L 1 30 45

स बुद्धिं कृतवाचाजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२

V B D2 3 7 10 11 13 M4 पुरमध्या (V3 °ध्ये, D13 °ध्य) वसत्तदा (D7 °त), D1 पुत्र (र) मध्यावसंस्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° — °) Ñ2 D11 कापिल, V1-3 B1 2 D1 7 13 कापिल्यं, V4 B3 D10 कापिल्यं, B4 कापिल्य, D2 कापिल्य, D3 कपिल, D4 ० का (D9 क) पिली, D14 कापील्या, G1-3 M Ck कापिल्यां (G1 °ल्या; M3 °ली, M4 °ल्य), Cm t as in text (for कापिल्य) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 नाम (B4 -भूमौ) काकुत्स्थ (D2 3 7 नगर); M2 °भक्त्या (for परया लक्ष्म्या) — °) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 10 11 13 देव (D13 वेद metathesis) राजसमयुति, V3 देवराजसम क्षितौ — After 19, D2 3 7 ins 782*

20 D2 3 (both om 20^{cd}) 7 transp 20 and 19 — °) Ś1 Dt D3 8 T3 सु-, D4 स्त्र-, Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन् (for राजा) — °) D3 कुशनाभ- D2 स, G3 तु (for सु-) — For 20^{ab}, Ñ V B D1 10 11 13 subst, while D2 3 7 ins after 19 (transp)

782* तं श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वितं नृपम् ।

[D2 repeats 782* after 1 1 of 784* D1 तच् (for त) B4 [s] धितं (for ऽन्वित) B4 नृप, D1-3 7 11 गुणै (for नृपम्)]

— D2 3 om 20^{cd} — °) Ñ V B D1 10 11 13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) — °) D5 12 दत्त, Cm as in text (for दातु) D12 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु (V2 °दत्ता) सुपचक्रमे, D1 दातुकामः स भूपति — After 20, D1 ins

783* पूजयामास वर्मजो धर्मवत् महाव्रतम् ।

21 Ś1 om (hapl) 21-23 D2 repeats 21 after 782* (r) — °) T3 तः, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1-3 D10 11 13 स तमाहूय धर्मजो (V4 °ज्ञ), B4 स त चाहूय वर्मजो — °) V2 धर्मवत् Ñ V B1-3 D4 10 13 T3 G1 M1 4 °पति, D1 नराधिप, D12 °पते (for महीपति) — °) Ñ V2-4 B D1 10 11 13 M4 तस्मै, D3 राः, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्याशत

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) — °) Dt D6 8 G1 तदा, D5 तथा, D12 यथा, Cg as in text (for तत) K (ed) Cg पाणीञ्. — °) D12 तथा (for यथा) — For 22, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ विकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या वभूः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना युक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
वभूव परमप्रीतो हर्ष लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयामास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

784* यथाक्रमं स सर्वासां तासामनुपमयुतिः ।
जग्राह विधिवत्पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ।

[(1 1) Ñ2 सु-, B4 हि, D11 13 च (for स) — After 1 1, D2 repeats 782*, 21, 1 1 (784*) — (1 2) D11 विधिश्च V4 D13 M4 पाणि, D1 2 11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) — °) Dt D6 8 M2 Ct तदा, Cg k as in text (for तत) — °) D9 विज्वञ्जा (corrupt) (for विकुब्जा) D9 ज्वर, T2 स्वरा (for ज्वरा) . D2 3 5 7 12 विज्वर विमलं (D3 °*) शुचि (D2 3 °चि) — D3 7 transp 23^{cd} and 24^{ab} — °) Dt D2 3 5-9 12 14 युक्त (for युक्ता) — °) Dt D4 6 8 9 T2 G1 3 4 M2 3 Ct वभू, Cg k as in text (for वभू) Ct शत T3 तथा (for तदा) G3 damaged for शतं तदा D2 3 5 7 12 कन्याशत- (D12 °*) मभूत्तदा Cg शत कन्या वभू. । विसर्गलोप आर्ष । वभू कन्याशतमिति पाठ ।, Ck कन्याशतमिति शकार लोप आर्ष । Cg — For 23, Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst, while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24^{ab} transp) .

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।

वभूषु सर्वश कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2 3 7 om 1 1 — (1 1) V4 तेनाशु (for तेन च) . M4 तत् (for ता) V3 गताथय, D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन सस्पृष्टमानस्ता सर्वा पाणी गतव्यथा — (1 2) D1-3 7 सर्वत (for सर्वश)]

24 D3 7 transp 24^{ab} and 23^{cd} — °) Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 ता, V2 ता, V4 D11 M4 तां, Cg k t as in text (for स) D2 स्पृष्ट्वा, D3 °ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 T1 2 G3 4 M2 Cm tp भग्ना, Cg k t as in text (for युक्ता) — °) Ś1 D1-3 5 7 12 कुशनाभ (Ś1 D1 7 °भ) सुतास्तदा — After 24^{ab}, D3 7 ins (om 1 1) 785* — °) Cg हर्ष (as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 हर्ष (D1 °र्षाद्) वाप्पा (D1 वाप्प्या [sic], D12 °वाक्या) कुलेक्षण . — For 24^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

786* विस्मय परम चक्रे मुमुदेऽस्मिननन्द च ।

[V1 D10 [s] ति°, V2 च°, V3 चास्मिननन्द (hypermetric) (for स्मिननन्द) D11 मुमुदेव नरेखर (for the post half)]

25 V3 om 25 and 26 — °) B4 कृतोद्वाहं V1 2 4 D1 M4 च (for तु) Ś1 D5 11 12 राजा (D12 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुत्रस्य सदृशीं क्रियाम् ।

| यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६

G 1 35 51
B 1 33 26
L 1 30 51

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजान) —^b) G₃ ब्रह्मदत्तो. Ś₁ D₅ 12 महासुनि, Ñ₁ V₂ 4 B₁ 2 4 D₁ 2 7 M₄ रघूत्तम, Ñ₂ B₃ (m also as in B₁) V₁ D₃ 10 13 रघूद्वह, Dt D₆ 8 9 महीपति, D₁₁ रघूद्वहे (for महीपति) —^c) V₂ प्रेषयामास स तदा —^d) G₃ damaged from णं up to सु in 26^a Ñ₁ V₁ 2 4 B D₁-3 10 11 13 M₄ स्व(D₃ स)पुर परमार्चितं (V₂ °माचित, D₂ 3 °मर्द्धिमत्), D₇ पुर परमधर्मवित्

26 V₃ om 26, G₃ missing up to सु (cf v 1 25) —^a) Ś₁ D₅ सोमदापि, D₆ सोमदाया, D₁₂ सोमपायी, G₄ °तु (for सोमदापि) Ś₁ D₅ 12 तु (Ś₁ सु)ता. प्राप्य, Dt D₄ 8 8 T₃ सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —^b) Ś₁ D₅ सदृशी, Dt M₃ °शी; D₄ 9 14 T G₃ M₂ C_v r m सदृश-, D₁₂ °शा, Ck t as in text (for सदृशी) Ś₁ D₅ 12 M₃ प्रिया., D₉ क्रि*, Cr क्रिया, Cm k t as in text (for क्रियाम्) G₁ पुत्रस्या° ❀ Cg पुत्रसदृशीं क्रियाम्।❀ —^c) G₁ तु (for च) M₂ गन्धर्वा —^d) D₆ स्नुषा*, D₉ तुष्टास्ता (for स्नुषास्ता) —For 26^ad, Ś₁ D₅ 12 subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य कुशनानं तदा ययौ ।

—For 26, Ñ₁ V₁ 2 4 B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

788* तं तदा सदृशैर्दारैरन्वित पुत्रमागतम् ।

मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा सामिननन्द च ।

[(1 1) B₁ त दृष्ट्वा, D₁ 2 13 त तथा, D₃ 7 ततश्च (for त तदा) D₁₁ त ददर्श तदा दारैर् (for the prior half). B₁ अचित (for अन्विन) —(1 2) D₁-3 7 [5]सौ तदा, D₁₁ 13 सोमपा, M₄ सोमना (for सोमदा) V₁ प्रीत्या, D₁ 3 7 M₄ दृ(D₃ *)दृष्ट्वा, D₂ तत्र (for प्रीता) V₂ दृष्ट्वा तामिर्°, D₁-3 7 M₄ सुप्री(D₃ °*)तो° (M₄ ता), D₁₀ दृष्ट्वा सामि*नदि च, D₁₁ दृष्ट्वा सोपि°, D₁₃ दृष्ट्वा चामि° (for the post half)]

—After 26, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) Ck t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या. कुशनानं प्रशस्य च ।

[D₁₄ T₁ 2 G₄ M₁ 2 दृष्ट्वा (for first, M₂ for second स्पृष्ट्वा) D₉ तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kānda name* Ś₁ Ñ₂ V₄ D₁ 4 10 12 om V₁-3 B D₁₁ आदि°, D₃ अयोध्या° —Before Sarga name, D₁ 3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś₁ D₁-3 5 7 12 वैवाहिको नाम, Ñ₁ V B D₉-11 ब्रह्मदत्तविवाहो(D₉ °हं) —*Sarga no* (figures, words or both) · Ś₁ Ñ₁ V₁ 4 B₁ 4 D₃ 5 11 12 om Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 35, V₂ 37, V₃ 34, Dt D₄ 6 8 14 S 33, D₁ 7 26, D₂ 27, D₉ 36 D₁₃—काहे—दत्त—नाम—त्रिंश—33 (dash indicates lacuna) —After colophon, T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G₁ 2 4 M₂ श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

G 1 36 I
B 1 34 I
L 1 31 I

कृतोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।

जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^a) B₃ कृतोद्वाहो S₁ D₅ 12 तदा, D₂ 3 7 तत्तत्, T₂ कृते (for गते) —^b) D₁₂ ब्रह्मदत्तो. S₁ तदा नृपः, N̄ V B (B₁ marg) D₁ 2 10 13 नराधिपे, D₃ 5 7 11 12 M₂ 4 नराधिपः (D₃ 7 °प), M₃ तु° (for च राघव) —B₁ reads from 1° up to 3^b in marg —^c) S₁ N̄ V B D₅ 10-13 कुशनाभोय, D₁-3 7 M₄ पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^d) T₃ G₄ पौत्रम्; Cg पौत्रीम् (as in text) G₁ अकारयत् (for अकल्पयत्) S₁ N̄ V B D₅ 10-13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (N̄ V₂ 4 B₃ 4 नयत्, B₁ 2 D₁₀ 13 °हरत्), D₁-3 7 M₄ राजा चेष्टिमकारयत्, D₉ पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B₁ reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) N̄ V B D₁₀ 13 तस्यां च, D₃ इष्ट्या तु, D₄ °च, D₉ °प्र- (for इष्ट्यां तु) S₁ D₃ 5 7 12 13 तदा नृप, N̄ V B D₁₀ 11 उपागत (B₁ °मत्), M₄ महायशा (for महीपतिम्) D₁ 2 तस्यामिष्ट्यां तदा राम वर्तत्या समुपागतः. —G₃ damaged from परम up to पुत्रस् in 3° —^c) Dt D₄ 6 8 9 14 T G₁ 2 4 M₁ 4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2°^d, N̄ V B D₁ 2, 10 11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुतः पुत्रमुवाच स तदा नृपम् ।

[D₁₁ तत्र (for पुत्रम्). D₁ 2 11 कुशनाभमुवाच त (D₁₁ ह) (for the post half).]

3 B₁ reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^a) D₃ 7 पुनस्, G₃ damaged (for पुत्रस्) D₉ शक्रसदृशो, D₁₁ भविता° (for सदृशः पुत्र) —^b) M₂ सुधार्मिक N̄ V B D₁ 2, 10 11 भविता (D₁₁ सदृशो) नचिरादिव (V₄ °ह, D₁₁ °ति) —T₃ om. (hapl) 3°-6° —^c) D₁₂ गाधिः, M₃ (before corr sec m as in text) गाधिं (here and below) (for गाधिं) D₃ 7 लोकेस्मिन्, G₃ M₃ येन°, Cg k t as in text (for तेन त्व) —^d) V₄ B₄ D₃ लोकेषु. —For 3°^d, N̄ V₁-3 B₁-3 D₁ 2 10 11 M₄ subst, while V₄ (reads in marg also) B₄ ins. after 3 :

791* मम वंशे महातेजाः कौशिकोऽनुपमद्युतिः ।

[V₄ कुशिको D₂ तु महाद्युति, D₁₁ [S]नुपम सदा]

4 T₃ om 4 (cf v l 3) —^a) Dt उक्ता (sic), M₃ मत्वा (for उक्त्वा) D₂ ततो, G₂ कु- (for कुशो) B₁ D₅ 12 M₁ Ctp नाम (for राम) —^b) D₂ 10 कुशनाभः, D₇ 9 °भि. —G₃ damaged from माविश्य up to स्व in 5° —^c) S₁ D₅ 12 13 आस्थाय (for आविश्य) D₂ जगामोद्दिश्य चाकाश. —^d) Cg सनातनं (as in text) N̄ V B D₁-3 7 10 11 M₄ पुन (D₂ °त्र [sic]) रेव यथागत

5 T₃ om 5 (cf v l 3) G₃ damaged up to स्व (cf v l 4) —^a) D₁₀ T₂ °दथ, D₁₁ कस्य किञ्चन्य (sic), D₁₂ °स्त्व* (for कस्यचित्त्वथ) —^c) S₁ सतुष्टो, G₂ M₁ -धर्मज्ञो (for -धर्मिष्ठो) N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ अ (D₁₃ प्र) जायत सु (V₃ त) तो राम —^d) D₄ G₁ विश्रुतः (for नामतः) S₁ D₅ 12 गाधिर्नाम सुतस्तत, N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^d)

6 T₃ om 6^{ab} (cf v l 3) —^a) N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^b) M₄ गाधिः (sometimes °धि also) (for गाधि) N̄ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ सत्य (V₁ शक्र) पराक्रम —^c) G₁ प्रभूतो (for प्रसूतो) S₁ D₅ 12 कुशादेवं प्रसूता स्म, N̄ V B₁ 3 D₁-3 7 10 13 M₄ कुशवंशेश्वराजा (V₃ 4 °राजा [sic]), B₂ 4 °वशेश्वरं चाहं (B₄ राम), D₁₁ °वशेश्वरं चाहं —^d) S₁ D₅ 12 कौशिका (sic), N̄ V B (B₂ m also) D₁₀ 11 13 गाधिजो, Cg k t as in text (for कौशिको) D₂ नाम नन्दन, D₁₃ हे रघूदह

7 G₂ om (hapl) 7-10 G₃ damaged from वंजा up to व in ° —^a) N̄ V B D₉ (m also as in text) —11 13 M₄ अनुजा, Cmg k t as in text (for पूर्वजा) S₁ D₅ 12 चैव, V₁ जज्ञे, D₉ चापि (for चापि) —^b) D₅ 12 T₁ 2 G₄ M₁ सुव्रत N̄ V B D₁ 11 M₄ मम जज्ञे (V₁ चापि, V₂ युक्त) शुभव्रता (V₁ °त), D₁₀ समजज्ञे शुभव्रता —^c) B₄ D₁ 9 G₁ राम, T₃ नामा (sic), M₄ चापि; Ct as in text (for नाम). —B₂ reads 7^d in marg —^d) V₂ मरीचीके (hypermetric), M₄ सार्चीके (for ऋचीके).

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
 कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
 दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
 लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
 ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
 भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
 सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।

पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
 अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
 सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
 एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
 देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
 गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
 निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४

G 1 36 14
 B 1 34 14
 L 1 31 14

8 G₂ om 8 (cf v l 7) —^b) Cg k t as in text (for ^b) —For 8^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst

792* भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता ।

[D₂ *शरीरा D₁ सा गता च सुरालय (for the post half)]
 while Ñ V B D10 11 13 M₄ subst

793* भर्तृव्रतत्वाद्भ्रैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V₄ B₂ 3 (m as above) D10 तत्रैव (for भर्तृव्रत) V₂ भर्तृव्रतसमायुक्ता (for the prior half). V₂ तत्र गत्वा, M₄ गता सह (for सह गत्वा)]

—^c) D1-3 7 M₄ [इ]ति परिख्याता (D₂ °*) (for परमो-
 दारा) In Ñ1 fol are missing for the portion
 from नदी in ^a up to I 52 20^b (up to स्थानां) —^d)
 Ś1 साप्र वृत्ता, B1 D1-3 7 M₄ प्रवृत्तेयं, Dt D₄ 6 8 9 T₃ G₁ 3
 M1-3 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G₂ om 9 (cf v l 7). —^{ab}) Ś1 स्वर्गं, Ñ₂ V1.3 4
 B D10 13 स्वर्गा, V₂ दुर्गं, D₅ 11 12 स्वर्गात्, T₃ दिव्यं, Cm g
 as in text (for दिव्या) D₅ 11 12 अपाश्रिता. D1-3 7 M₄
 भृशं पुण्यजला राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl)
 9^c—11^b G₃ damaged from हित up to वत् in 10^a —^c)
 Dt D₆ 8 Ck t कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for कामार्थं).
 Ñ₂ V B₂—4 D1-3 7 10 11 13 M₄ ह्यं (D1-3 M₄ °मं) पाव-
 (Ñ₂ B₃ पार, D11 तार)यितुं लोकान् (D1-3 7 M₄ °कं) —^d)
 D₂ प्रदत्ता —After 9, D₂ 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं (= 9^c) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G₂ om 10, G₃ damaged up to वत्
 (cf v l 9 and 7) —^a) Ñ₂ V₂—4 B₂—4 D10 11 M₄ Cm t
 अतो; V₁ सुतो, D13 अहं, Cg k as in text (for ततो) Ś1
 D₅ 12 हिमवत्, D13 हि हिमवत्- (for सह हिमवत्-) Ś1 D₄
 पा (D₄ -या) श्रं —^b) Ñ₂ V B₂—4 D₃ 4 7 9, 10 13 T₁, 2 G₁ 3
 M1-3 नि (B₄ D13 वि) रतं (for नियत) Ś1 D₅ 12 निवसामि
 तत् (Ś1 यथा-). Ñ₂ V₂—4 B₂—4 D1-3 7 10 13 M₄ सुखी, V₁
 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for ^b) —^c) Ś1
 भगिन्य (sic), Dt D₄ 6 8 9 14 T G₃ M1-3 Ck t भगिन्या,
 D1 G₁ 4 M₄ भगिन्या Ñ₂ V B₂—4 D1-3 5 7 10 11 13 M₄
 स्नेहतो राम —^d) Dt D₄ 6 8 9 14 T G₁ 3 4 M Ck t कौशिक्यां
 (G₁ 4 °क्या) Ñ₂ V B₂—4 D1-3 7 10 11 13 M₄ नियतव्रत

(V₄ °त) (for रघुनन्दन).

11 B1 om 11^{ab} (cf. v l. 9) Ś1 om (hapl ?)
 11—12^{ab} —^a) Ñ₂ V B₂—4 D₅ 10—13 सैषा, D1-3 7 M₄ हि
 (for सा तु) B₂ पुण्य- (for सत्य-). B₂ रम्या, D1 7 नाम,
 D₂ 3 राम, D12 पुण्यात् (for पुण्या) —^b) D₄ 6 सत्य- (for
 सत्ये) D₅ 12 च सस्थिता (for प्रतिष्ठिता). Ñ₂ V B₂—4 (B₃
 m also) D1-3 10 11 13 M₄ सत्यधर्म (Ñ₂ V₁ B₃ D1-3 10
 °व्रत) परायणा (B₄ °क्रमा); D₇ राम सत्यपरायणा, Cm t as
 in text (for ^b) —^c) D10 महाभाग. —^d) T₂ G₄ वर
 (for वरा).

12 Ś1 om 12^{ab} (cf v l 11). G₃ damaged from
 m in ^a up to ^b. —^a) Ñ₂ V₁ 3 B D10 13 च; V₂ 4 D1-3 5
 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text). Ñ₂
 V B D1-3 7 10 13 नियमं (B₁ °तं) कं (V₁ 4 B₁ D₁ किं)
 चिद्, D₅ 11 12 नियमस्यास्य (for नियमाद्राम). —^b) D₉
 समुपस्थितः (for °पागतः) Ñ₂ V B D1 3 7 10 13 आस्थातुं
 (D1 3 7 °य) रघुनन्दन, D₂ आस्थातुं नियमं गतः; D₅ 11 12
 सिध्यर्थं रघुनन्दन —^c) G₃ ***मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1
 Ñ₂ V B₁ 3 4 Dt D₅ 8 10—13 M₄ अनु प्राप्त D1-3 7 सिद्धा-
 श्रमपदं यत्र —^d) V₃ D11 [5]हं (for ऽस्मि)

13 ^a) V₃ B₄ G₄ एष (sic); D₂ सैषा (for एषा) Ś1
 V B₁ 2 D1-3 7 11—13 M₄ मयोत्पत्तिः, B₄ यथोत्पत्तिः, G₄ M₃
 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो) —^c) Ñ₂
 V B D1-3 7 10 11 13 M₄ चा (D₃ वा)स्य (B₁ राम, B₂
 [अ]स्य च [by transp]) निर्द्वित्तिर् (V₂ D₂ °त्त; V₃ 4 B₁
 D13 °त्ति), Dt D₆ 8 9 हि°, D₅ महोत्पत्तिर्, G₁ 3 °भाग
 (for च महाबाहो) —^d) V₂ M₄ यस्मात्; D₃ 8 11 यन्मा
 (for यन्मां) D₆ om त्वं (submetric)

14 ^a) Ñ₂ V₂—4 B₁ 3 4 D10 11, 13 M₄ स्थितो, D₂ गते,
 D₇ 9 गता, G₂ ततो, Cr m g k t as in text (for गतो)
 D₂ रात्रे; D₅ रात्र, D₇ 9 G₁ रात्रि, Cr m g k as in text
 (for रात्रः) —^b) Ś1 Ñ₂ V B D1-3 7 10—14 M₃ 4 कथां (D₃
 कथां कथां [ditto]) (for कथा) —Ś1 D₅ 12 read, D1 9
 repeat (var) 14^{cd} after 796* (D₉ after 18) G₃
 damaged from ते in ^a up to ह in ^d —^c) Ś1 Ñ₂ V B
 D1 5 9—13 (D1 9 second time) भजस्व, D1 (first time)—3 7
 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्रं (by

G 1 36 15
B 1 34 15
L 1 31 15

निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संख्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।

transp) M₄ उपैति निद्रा भट्टं ते —^a) Cg k मा भूद्विघ्नो-
ध्वनि (as in text) Ś1 D₅ 9 (second time) 11.12 विघ्नो
वै माध्वनोस्तु नः (Ś1 व^o); N₂ V_{1.3} 4 B₂₋₄ D₁ (second
time) 10 विघ्नोय माध्व (B₄ साधु) नो (V₁ माधुना) स्तु नः; V₂
B₁ विघ्नध्वंसो (B₁ °नाशो) ध्वनोस्तु न^o, D₁ (first time) —3 7
माध्वनो (D₂ °धुना) विघ्नमस्तु न^o (D₁ ते); D₁ (second
time gloss) न अध्वन अय विघ्न निशाचरेभ्यः मास्तु, D₁₃
विघ्नोय मास्तु नोधुना —After 14, B₃ ins

795* प्रातरेव हि वक्तव्यं यत्पृच्छसि रघूत्तम ।

15 °) V₂ नि स्वदास् (sic), D₈ 14 निष्यदास्; Cg k t
as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 D₁₋₃ 5 7 11 13 निष्पद-
(D₃ 5 7 11 °स्यद) पर्णास्तरव^o —^b) Ś1 V₁ 2.4 B D₁ 3 5 7
10-13 सलीन- (B₃ 4 D₅ 10 12 °ना), N₂ V₃ सलीला (V₃
°ल-), Cg t as in text (for निलीना) D₂ प्रविलीनमृगादरा
—^c) M₄ [अ] व्यक्ता (for व्याप्ता).

16 °) G₂ नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt D₆ 8
Ct विसृज्यते, Cr m g k वियुज्यते (as in text) —^d) D₄
(before corr) इव (for अव-) D₁₄ T₁ 2 G₃ M₂ अवभा
(T₂ °पा) स्यते, G₁ 4 M₃ इव भास्यते, Cr m g k t अवभासते
(as in text)

17 G₃ damaged from शी in ° up to लो in ° —^a)
Dt D₆ 8 Ct उत्तिष्ठते, Cg k °ति (as in text) —^c) D₉
हृदयन् (sic) —^d) Dt D₆ 8 स्वया, M₃ विभु (for विभो)

18 °) G₁ -राजस- (for -राक्षस-) —^a) D₉ ये चान्ये
पिशिताशिन —For 16-18, Ś1 N₂ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄
subst

796* सूक्ष्मेणाक्षनचूर्णेन नभः कृत्स्नमिवाञ्जितम् ।

ग्रहनक्षत्रताराणि काञ्चनीमिरिवावृतम् ।

उदेति चासौ ग्रीताशुर्लोककान्तो निशाकर ।

अंशुमि स्वैर्जगच्छीतैर्धर्मार्तं हृदयन्निव ।

निशाचराणि सत्त्वानि घृष्टं प्रतिचरन्ति च । [5]

यक्षरक्षोगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना ।

[(1 1) D₃ 7 M₄ [अ] जनपू (D₇ °व) णेन V₂ शुमेनाजःवर्णेन
(for the prior half) D₅ कृष्णम् (for कृत्स्नम्) N₂ V₁
[अ] क्षित (sic), V₂ M₄ [अ] षित, V₃ [अ] जित, B₄ [आ] वृत;
D₃ [अ] भित, D₁₂ [अ] जलि (sic) (for [अ] क्षितम्) —B₄
om (hapl) 1 2 —(1 2) D₃ न ग्रहनक्षत्र (hypermetric)
—B₁ om from the post half of 1 2 up to the
prior half of 1 3 Ś1 D₅ 12 काचनाभिर्, V₁ अवा^o; V₄ श्वाचित

हृदयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७

नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।

यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८

एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।

साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

(for इवावृतम्). D₂ काचनाभैरवां कृतां (sic), M₄ काचनाभामिरा-
वृत (for the post. half) —(1 3) D₂ उदितवांश्च —(1
4) V₂ °त्त्वच्छैर्, B₁ °त्त्वस्थैर्; D₁ °च्छीत (for जगच्छीतैर्).
Ś1 D₃ 5 7 11 13 स्वैरशुमि (by transp) हृदयते (for the
prior half) Ś1 V₄ D₁ 5 धर्मार्तान् (D₁ °मर्ति), V₁ 2 D₃ 7
°ति, D₂ 10-12 °र्ता, M₄ °र्त (for धर्मार्त). Ś1 D₂ 3 5 7 11.12
रघुनन्दन (for हृदयन्निव) —Ś1 D₅ 12 om 1 5 —(1 5) D₁₃
सर्वाणि, M₄ सत्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V₂ कृष्ण, V₄
वृष्ट (for घृष्ट) V₂₋₄ B₃ (m also) परि^o, B₂ D₁₁ M₄ प्रवि^o,
B₄ प्र^o, D₂ °रटति (for प्रतिचरन्ति) D₂ 3 7 हि (for च)
D₁₃ सत्त्वानि विचरति च (for the post. half) —(1 6) Ś1
D₅ -गणाश्चैव Ś1 V₁ M₄ °शिन, B₁ [स] पि निशाचरा (for
पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 D₅ 12 read, D₁ 9 (after 18) repeat
14°.

19 °) D₁₃ कौशिको वै (for महातेजा) —^b) Ś1
विश्वामित्रो, G₃ lacuna for वि (for विरराम). Ś1 D₅ 12
°नृषि, D₇ °मति, D₁₃ °शुति (for महामुनि) —^c) Ś1 D₅
तत्, Dt D₆ 8 12 13 M₄ ते (for त) —^d) D₄ 9 T₃ G₁ 3
M₁₋₃ ऋपयो (for मुनयो) Ś1 D₅ 12 प्रत्य^o; N₂ V B
D₁₋₃ 7 10 11 13 प्रशशसिरे, G₂ हास्य^o (sic), M₄ सम^o (for
ह्यभ्यपूजयन्) —After 19, Dt D₄ 6 8 9 14 S Cm g k t
ins

797* कौशिकानामय वशो महान्धर्मपर सदा ।

ब्रह्मोपमा महात्मान कुशवश्या नरोत्तमा ।

विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशः ।

कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।

इति तैर्मुनिशार्दूलैः प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]

निद्रासुपागमच्छीमानस्तगत इवाशुमान् ।

[(1 1) Dt D₆ 8 M₄ Cm g k t कुशिकानाम् D₉ G₁ 3
कौशिका (D₉ °को) ना तु (D₉ °नाम) वशोय (for the prior
half) D₄ 9 M₂ महा- (for महान्) T₃ महाधर्मपरस्यथ (sic)
(for the post. half) —(1 2) G₄ ब्राह्मेणैव (for ब्रह्मोपमा)
M₄ च शराश्च (for महात्मान) T₃ G₄ -वशा, M₄ -वशे (for
-वश्या) —(1 3) T₃ विशेषेण (sic) (for विशेषेण) G₁ महा^o,
M₂ महातेजा (for भवानेव) D₄ महायश (before corr °शा)
Dt D₆ 8 G₂ M₄ Cm t विश्वामित्र महायश (for the post.
half) —(1 4) D₄ 9 T₃ G₁₋₃ M Cg च मरिच्छे (T₃ नदीधे) षा
—(1 5) Dt D₆ 8 मुदितैर्, M₄ एव^o (for इति तैर्). D₉

रामोऽपि सहसौमित्रिः किञ्चिदागतविस्मयः ।

| प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाहिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

G I 37 3
B I 35 3
L I 32 3

G1 मुनिशार्दूल M3 (after corr as above) प्रस्थित (for प्रशस्त) D4 कौशिकात्मज —(1 6) G1 °च्छीघ्रम्, M4 उपागत श्रीमान् (for उपागमच्छीमान्) D9 14 T1 2 G2 4 M1 3 4 श्रीमान-स्तमिवां (G2 M1 °तां) शुमान्; Ctp as above (for the post half) ❧ Ck अस्तमितेत्यादि । अस्तमितोऽशुमान् सूर्य यस्य स तथा । ❧]

20 V2-4 B1 D1 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 I —^a) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 5 7.11 12 राघवोपि सहसौमित्रि —^b) M2 कचिद् —^c) Ś1 V1 (second time, first time as in B3) D5 12 प्रशसन्, B3 4 D10 13 प्रणस्य, D2 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B2 D11 प्रशस्य मुनिश्रेष्ठ —^d) Ś1 Ñ2 B2-4 D2 3 5 7 10-13 M4 निद्रावशमुपेयिवान् (M4 °पागमत्), V1 (first time) निद्रावशमुपागत, (second time) निद्रां समुपेयिवान् (submetric), Cg k t as in text (for ^d) ❧ Ct सेवते सेवते स्म । ❧]

Colophon —Kānda name Ś1 Ñ2 V1 Dt D11 om V2-4 B D10 आदि°, D1 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —Sarga name Ś1 Ñ2 V B2-4 D1-3 5 7 11 12 (V3 adds शोणतीर-निवास before विश्वा°) विश्वामित्रवशानु (Ś1 V4 B4 D5 12 °वंश) कीर्तन (D12 °नो), B1 D9 विश्वामित्रवशवर्णनं, D10 विश्वामित्रवंशोनुकीर्तित —Sarga no (figures, words or both) Ś1 V1 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 36, V2 38, V3 4 35, Dt D4 6 8 14 S 34, D1 7 27, D2 28, D9 37 D13 —काण्डे—मित्र—कीर्तन षड्विंश —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः ।

34

❧ Ñ1 missing sarga 34 (cf v1 I 33 8)
—Before I, V1 repeats I 33 20

1 ^a) M4 सुपुत्रा (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D5 12 ऋषीणां तु ततस् (D12 °दा) तेषां, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष (D2 °ये) सुपु (V2 °व्व [sic]) पु. —^b) Ś1 V2 4 Dt D1-5 7 9 12 14 T3 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 M4 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D5 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 मह (D11 °ः) र्षय, D2 3 7 समाहिता (for महर्षिभिः) —^c) Ś1 D5 तु (for सु-) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 प्रभाताया तु (V2 3 B1 2 च) शर्वयां

2 D1 reads 2^{abc} in marg (sec m) —^d) Ś1 D1 5 12 G2 पूर्व- (for पूर्वा) —For 2^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst, D1 ins after I, while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरुत्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

[D3 7 -पुत्र, D11 -सुत (for -मातर) B1 च ते निशा, D1 °च न (for निशा तव)]

—^c) M2 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पूर्वा (V2 4 °र्व) सध्यामुपास्यैना (M4 °स्येमा) —^d) Ś1 D5 12 गमन पुत्र, V4 गमनायाति-, B2.4 गम-नेनाभि-, M4 गमन चैव (for गमनायाभि-) V3 -रोचत

3 ^a) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तच्छ्रुत्वोत्थाय रामोपि, B3 श्रुत्वोत्थाय च रामोपि —^b) Ś1 Ñ2 V3.4 B3 4 D1 4 5 10 12 G1 पूर्वाहिकी (Ś1 D5 12 °का), V2 B1 D2 M4 पूर्वाहिक-, B2 D13 पौर्वाहिक-, Cg as in text, Ck °हिकी (for पौर्वा-

अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।

कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।

एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ह्लिकीं). Dt D3 6 8 T2 कृतपौर्वाह्लिकक्रिय (T2 °या [sic])
—°) S1 V4 D5 12 G3 नो (V4 G3 चो) द्यामास —°)
G1.3 [ए] तद् (for [इ] दम्) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4
वचनं चेदमब्रवीत्

4 D2 3 7 read accu sing for nom sing in 4^{ab}.
—°) D4 (before corr) तोय. (for शोण.) Ck t
शोणैव शोण इति व्यपदिश्यते । Ck S1 V B D1-3 5 7 10 11 13
M4 शुचिजलो (D2 3 7 °ल), N2 शुचिजनो, D12 शुचिजालौ
(sic) (for शुभजलो) —°) V1 अगाध. (hypermetric),
D1 गवा, D10 Cm.k t [अ] गाध., Cg as in text (for
गाध.) S1 D5 11 12 ह्यगाध पुलिनावित, D9 गाधं पुलिन-
मास्थित. —°) S1 D5 12 कथमेव (S1 °तं), V1 3 B1 2.4
D11.13 कतमेन, V2 वयं केन (for कतरेण) S1 D8 9 12 14
यथा, B4 ततो (for पथा) —°) S1 D5 12 तरिष्यामः सुखं;
N2 V2-4 D10 11 13 तरिष्याम इम, V1 भविष्याम इमं (sic),
Cm g t as in text (for संतरिष्यामहे) V2 4 स्वयं (for
वयम्). —After 4, S1 D5 11 12 ins 1 4 of 800*

5 S1 D5 9 11 12 om 5^{ab}. —°) N2 V B D10 13 इत्युक्त
प्रत्युवाच, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —°) N2 V B D10 13 इदं
वच, G1 °द्वच (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5^{ab}, N2 V B
D10 13 (B2 D13 repeat 1 3 after 7 and 7^{ab} respy)
ins 1 3-4 of 800* —°) D5 10 मयादि (D10 °ह) दो.
—After 5, B2 ins

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।
—After 5, K (ed.) ins

799a* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 °) D11 दीर्घम् (for दूरम्) —°) N2 V B D5 10-13
च (for ऽर्धे-) N2 B3 D4.10 T3 G2 तथा (for तदा) —°)
B4 सरित V4 जाह्नवी तु सरिच्छ्रेष्ठां —°) D12 * * शु. (for
ददृशुः) N2 V B D5.10-13 परमर्षय (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om 7^{abed}. —°) N2 V B D13 तां ते शुचिजलां
दृष्ट्वा. —°) Cg k t -सारस- (as in text) D5 हंससार-
समन्विता, T3 हंसकारडवायुता —S1 B2 (after 7) D5 9
(after the first occurrence of 10^{ab} here) 12 13 (B2
D13 read 1 3 & 4 after 5^{ab}, B2 repeating 1 3 after
7, D13 after 7^{ab} respy.) ins after 7^{ab}, N2 (N1
missing) V B1 3 4 D10 ins 1 3-4 only after 5^{ab},
D1-3 7 M4 subst for 4^c-7^b, while D11 ins 1 4 only
after 4

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।

जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६

तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।

बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।

तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

800* (4^{cd}) कथमेतां तरिष्यामो गन्तव्यं वा कुतो मुने ।

(5^{ab}) इत्युक्त प्रत्युवाचेद विश्वामित्रो महामुनि ।
राम कमलपत्रार्क्षं हर्षयन्नितमब्रवीत् ।

गाध एष महायाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतस्त्रियोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् । [5]

अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।

(5^{cd}) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक ।

अनेन राम यास्यामः पथा सुखमनामयम् ।

(6) { ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
ददृशुर्मुनयः सिद्धा आश्रमं श्रमनाशनम् । [10]

(7^{ab}) तां ते शुचिजला दृष्ट्वा गत्वा मुनिजनप्रियाम् ।

[(1. 1) D1-3 7 M4 क (D1 य, M4 त) स्मिन्देहे (for
कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B2 च, D1 तु (for
वा) B2 D5 महा-, D12 गतो (for कुतो) D1 मम, D9 वय
(for मुने). —(1. 2) D1-3 7 °यशा, M4 शुभव्रत (for
महामुनि) —(1. 3) N2 V B D1 10 13 M4 (B2 D13 first
time) तदा सहर्षयन्निव (for the post half) —D1-3 7 9 M4
om, S1 D5 11.12 ins 1. 4 after 4 —(1. 4) S1 D5 11.12
सोत्रवीद्वाध एषोत्र (for the prior half) S1 V1 B4 D5 12
°तव्य, N2 V3 भवि°, B1 °व्यामो (for तरितव्यो) —(1. 5)
D1-3 7 दि-, M4 [5] धि- (for त्रि-) B2 D9 M4 संतरिष्यामि
—(1. 6) B2 तस्मिन् D1-3 5 7 12 M4 तीर्थं S1 D5 9 M4 इद
(for इम) M4 जल (for नदम्) —(1. 7) D1 पय (for एष)
—(1. 8) D9 तात (for राम) B2 D1 9.12 यथा- (for पथा).
D3 7 देशोय सु (D3 स) सुखोदय (D3 °य) (for the post
half) —(1. 9) D9 आविश्य (for अचिरात्) B2 M4 ततस्ते
शोण (M4 °ध्वान) मचिरात् (for the prior half) M4 [अ] तीत्य
(for [च] तीर्य) —(1. 10) D2 ददर्श (sic) (for ददृशुः)
D9 शुभा (for सिद्धा) M4 नातिश्रमसमन्विता (for the post
half) —(1. 11) The prior half = 7^{cd} in D13 B2 अतः;
D5 ते तां (by transp) (for ता ते) B2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा)
D9 ततस्ते विमलां दृष्ट्वा (for the prior half) D13 -[आ] स्थितां
(for -प्रियाम्)]

—°) D9 वालर्क- (for बभूवुः) D11 मुनय (for मुदिताः).
D11 मुध्वानदिता (sic) (for मुनय) N2 V4 B3 Dt
D1-4 6-8 T3 G1 3 M4 transp मुदिता and मुनय Dt
°राघव, D1-3 7 राघवं (D1 °वस्) तदा (for सहराघवा)
S1 D5 9 12 राघवौ मुनयस्तदा (D9 °था) (for °) —°) V2
अस्यास् S1 D5 12 च ते, V B1 4 D1 2 7 11 13 G2 M1 तदा,
D3 illeg (for ततश्) Dt D4 6 8 T3 तदा सर्वे (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतप्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
विविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११

ततश्चक्रुः. —After 7^c, T3 wrongly repeats 7de —^f)
Ñ2 V3 4 B3 4 D10 14 T1 2 G2 M1 3 त आ° (without
hiatus), B1 तीर्त्वा°, B2 G1 3 M2 तदा°, Dt D4 6 8 T3
चक्रुर्वास-, D1 तोया°, D11 सर्पा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्र°;
M3 सदा° (for ते आवास-) Ś1 D2 3 5 7 9 12 निवासं
मुनयस्तदा (D9°श्च ते).

8 °) Ś1 D5 11 12 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B
D5 9 10 12 13 M4 -कालं, D1-3 7 11 -कामं, Cg as in text (for
न्यायं) —°) Ñ2 V2 4 B1 3 4 D10 हुत्वा (for हुत्वा). —^d)
V3 प्राप्य, D3 illeg (for प्राश्य) D14 T1 2 G4 [अ]नुत्तमं
हविः, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धवि)

9 °) Dt D6 8 शुभा, Cg as in text (for शुचौ).
—°) D3 विश्वामित्र- (for विश्वामित्रं) —^d) Ñ2 परिचर्य.
—After 9, Dt D2 6 8 Ct ins

801* विष्टिताश्च यथान्याय राघवौ च यथाहृत ।

10 D9 reads 10^{ab} after 7^{ab} repeating here —^a)
Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 (second time) —13 G1 M4 Cg अथ
(Ś1 D5 वसस्, D11 वाक्यं) तत्र तदा, D4 अथ° (for संप्र-
हृष्टमना) —^b) Ś1 Ñ2 V B D5 9 (second time) —13 G2
M1 अभाषत, D1-3 7 G1 M2-4 अपृच्छत, Cg as in text
(for अथाब्रवीत्) —^c) D5 इ* (for इच्छामि) —^d)
Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ2 V B
D1-3 7 10 11 13 M4 यथेयं सरितां वरा, Cg t as in text. —^e)
M2 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2-4 D10 13 M4
त्रिलोक (Ñ2 V1 2 4 D13 त्रैलोक्य) पथगा गगा, B1 त्रैलोक्य-
पावनी गंगा, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य. —^f) V3 तदा तत्र (for
गता नद-)

11 °) Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 नोदितो; V1 2 D11 देशितो
(for चोदितो) —^b) V3 °मना, D1 तदा° (for महामुनि).
—^c) Cm g k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4
जन्मप्रभृति (for वृद्धिं जन्म च) —^d) Ñ2 V B D1 10 M4
प्रोवाच प्रभवागमं (M4 °श्रयं), D2 प्रोवाच भगवाँस्तदा, D13
प्रावद्व्यमवागम.

12 °) Ñ2 हि वरान् (for हिमवान्) B1 Dt D3 5-8 T1 2

शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५

G3 राम (for नाम) —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 रत्नाना (Ś1 °*)
म्, Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1 3 4
D10 13 रत्नाकरसमन्वित, V1 बृहत्दिशखरशिताचित (sic), V2
B2 रत्नाकरसमाचित (B2 m also °शता), V3 रत्नाकरस-
दाचितः, V4 रत्नाकरशताचित, M4 नैकरत्नसमाचित —^c)
D11 कंदा- (sic) (for कन्या-) V3 स्वयं (sic) (for -द्वयं).
Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 जज्ञे, G3 जातं (for राम). —^d)
V1 3 4 B4 D3 T2 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 °) Ś1 D2 5 9 11-13 सुमेरोर्, Ñ2 V B D10 मेरोस्तु,
D1 3 7 सुमेरु, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु-).
Ñ2 B3 D7 10 M4 नाम (for राम) —^b) D3 तनयोर् (sic)
(for तयोर्). T3 सुमध्यम —^c) G2 M1 मेना (for नाम्ना).
D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 T1 3
G2 M1-3 (M3 after corr sec m as in text) Cg
मनोरमा (V3 °था) देवी (Ś1 D2 3 5 7 11 12 T1 3 Cg नाम, D9
M2 3 राम, G2 M1 नाम्ना), D4 G1 3 च मेनका रा (D4 ना)म
(G3 °*), M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना
मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) Ck मनोरमेति मेनाया
नाम ।, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम । Ck —G3 damaged for
^d —^d) Ñ2 V1 3 4 B D1-3 7 10 11 13 M4 हिमवतोभवत्;
V2 हिमवतोन्मथा, D9 हिमवतश्च या (for °त प्रिया)

14 Ś1 D5 9 12 G3 om 14 —^a) V3 4 B1 D2-4 7 T3
तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या, Cg t as in text (for तस्या)
V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B2 G1 समभवज् (for [इ]यमभवज्)
V1 गंगादेवी महाभागा —^b) V3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुतां
(sic) (for सुता) —D10 om 14^{cd} —^c) D1 च, D2 3 7 11
तु (for [अ]भूत्)

15 °) D9 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठा) Ś1 D5 9 12 राम
(for सर्वे) —^b) Dt D6 8 G2 3 M1 Ct देवकार्य-, T2
(sec m) देवतार्थ, Cm g k as in text (for देवतार्थ-).
Ś1 D5 9 12 देवा सत्रचिकीर्षव —Ś1 wrongly repeats
15^c-16^b after 21^{ab}. —^d) G4 त्रिपथां (submetric),
Cm k t as in text (for त्रिपथगां).

G I 37. 17
B I 35. 16
L I 32. 22

G 1 37 18
B 1 35 17
L 1 32 23

ददौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८

उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

16 Ś1 repeats 16^{ab} (cf v1 15) —^{ab} D5 हि-
वांस, T3 हि सुरास्, G3 भगवांस (for हिमवास्) M2 तनया
हिमवाल् (by transp) D5 9 12 भाविनी (for -पावनीम्)
—For 15-16^b, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

802* अथ ज्येष्ठा हिमवत सुता गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षव ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D10 om 1 1 —(L 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवत) .
V3 कन्या (for सुता) V4 दातुमुपचक्रमे (hypermetric), D3
श्रेष्ठाम°, D7 ज्येष्ठाम° (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(1 2) D10 वरण
चक्रिरे. V3 B1 D7 आत्मकार्य, M4 स्वात्मकाम- (for आत्मकार्य-).
B2 -चिकीर्षया (for -चिकीर्षव) —(1 3) V1 स्व- (for स).
M4 transp चापि and स D11 धर्मात्मा (for धर्मेण) V1 D11
-पावनां (for -पावनीम्)]

—^c Ś1 D5 11 12 स्वच्छा त्रिपथगा (D11 °), D3 °गा,
Cm g k.t as in text (for स्वच्छन्दपथगा) Ñ2 V B D1-3
7 10 13 M4 देवी (for गङ्गा) —G3 damaged from
स्य in 16^a up to त्रि in 17^a —^d Ñ2 V B D10 13 सुता
गंगा (Ñ2 V1 °गा) महानदी, D1 2 देवपत्नी महानदी, M4 सती
गंगा महायशा .

17 D3 7.12 om (D12 hapl ?) 17^{ab} G3 damaged
up to त्रि in 17^a (cf v1 16) —^a Ś1 D5 9 तु°, Ñ2 V
B2-4 D13 M4 च गंगा ते, D1 2 10 च ता गंगा, D14 T1 2 G2 4
M1 ततो देवास्, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं) B1 प्रगृह्य च
ततो देवा, D11 सप्रगृह्य च ता देवी —^b D4 5 T2 Cm त्रैलोक्य-
Cg as in text (for त्रिलोक-) Ś1 D5 -काम्यया, Dt
D6 8 -काक्षिण, Cm g as in text (for -कारिण) Ñ2 V
B2-4 D1 2 10 11 13 M4 त्रैलोक्य (M4 त्रिलोक) पथचारिणी, B1
गंगा त्रैलोक्यचारिणी —^c Ś1 D3 5 7 9 12 ते जग्मुर्, D14
T1 2 G M1 2 वै गच्छन्, M3 चागच्छन् (for तेऽगच्छन्)
ॐ Cm गच्छन् भागच्छन्, Ct पुत्रोत्पत्यर्थमगच्छन् । ॐ Ś1
D3 5 7 12 कृतार्था (D3 7 °यै) स्वन्तरात्मभि (for °) Ñ2 V
B D1 2 10 11 13 M4 यथागतं ययुर्देवास्तत (D13 °दा) पूर्ण-
मनोरथा .

18 ^a V2 B1 3 D13 सा (for या) Ñ2 V B D2 3 5 7
9-13 M4 सु, D1 om (submetric) (for च) Ñ2 V B
D1 10 11 13 M4 शैलेंद्र-, D14 illeg (for [अ]न्या शैल-)
D3 -मुदिता, D5 11 12 -तनया (for -दुहिता) Ś1 यावत्सा
शैलतनया —^b Cg t कन्या (as in text) Ñ2 V B D1-3
7 10 11 13 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) —^c Ct उग्र (as in
text) Dt D6 8 उग्रं सु-, D11 सा चोग्र (for उग्र सा) Ñ2
V3 B3 4 D3 7 सोग्र (by transp.) व्रत (V3 तप) मुपाश्रित्य
(D3 7 °विश्य), V1 2 4 B1.2 D1 2 उग्रं (V1 सा सु, D1 साग्र,
D2 सौम) व्रतमुपाविश्य, D10 13 सेयं (D13 औग्र) व्रतमुपाश्रित्य
—^d D11 सुमध्यमा, D14 (before corr as in text) °धन
(for तपोधना)

19 ^a Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 ताम (D3 °) प्यु (V1 2
°ल्यु) प्रतप सिद्धां, M4 अत्युग्रतपस सिद्धा —^b Ś1 -पति
(for -वर) —Note hiatus between ^c and ^d —^c D14
illeg from द्रा to ति Ś1 D5.12 °वीर्याय, Ñ2 V B D10 11 13
याचमानाय, D1-3 7 M4 याचते (D2 °) पत्नीम्, Cg as in
text (for [अ]प्रतिरूपाय) —^d B1 रुद्रा, B4 इमा, D2 3
उमा-, D11 पत्नी (for उमा) V2 नाक-, M3 लोके (for लोक-)
Ś1 D5 9 12 लोकसपूजितासुमा (Ś1 °तां सुतां)

20 D14 reads 20^{ab} in marg —^a Ñ2 V B1 3 4
D10 11 13 इत्येते, B2 इत्येवं, D1 एव ते, D2 3 7 उमे ते, G3 एते
हि, G4 एतत्ते (sic) (for एते ते) M4 एवमेते शैलभर्तु —^b
Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 राम दभूवतु (for लोकनमस्कृते)
Ś1 D2 5 12 उमे (D2 कन्ये) सु (D5 तु) दयि (D2 °यदि [by
metathesis]) ते सुते, D3 7 कन्ये समुदिने शुमे —D7 om
20^c-21^b Note hiatus between ^c and ^d —^c V4
D6 14 T3 गंगा (sic) V4 श्रेष्ठा (sic) —^d Ś1 D5 12 देवी
चोमा रघूत्तम, Ñ2 V1 3 B D1-3 10 13 M4 देवी (B1 °वा) ना
चा (B1 D13 M4 °नाम) प्युमा वरा, V2 देवाना च उमा वरा,
V4 देवतानासुमा वरा, D11 देवी नाम उमा वरा

21 D7 om 21^{ab} (cf v1 20) —^b Dt D6.8 T3
Ck t °गामिनी, Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After
21^{ab}, Ś1 wrongly repeats 15^c-16^b —Ś1 om. 21^{cd}.

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।

विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुपसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

G I 38 5
B I 36 4
L I 33 5

—^c) D₃ 5 7 9 11 12 गां, Cr m g k t as in text (for खं)
D₁₄ illeg from ग to थ D₃-5 7 11 12 T₃ राम, D₉ नाम, Ck
तावत् (for तात) —^d) Cr m g k t गतिं (as in text) D₄
वरा (for वर) D₃ 5 7 9 11 12 गंगा मतिमतां वर —For 2I,
Ñ₂ V B D₁-3 10 11 13 M₄ (D₃ 11 for 2I^{ab}) subst

803* तत्र पावयितुं लोकानिमांस्त्रीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रवर्तते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(1 I) D₃ तत् (for तत्र). Ñ₂ पारयितुं (for पावयितुं)
D₁-3 11 M₄ त्रीनिमान् (by transp) V₁ स्वे* (for स्वेन)
V₄ श्रीन्वे* स्वतेजसा (for the post half) —(1 2) D₁
M₄ वृते (for प्रवर्तते) B₂ (m also as above) D₂ लोक-
(for भूत-) M₄ सर्वलोकनमस्कृता (for the post half)]
—After 2I, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) Cm g
(Ck t comm on l 2 only) ins

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता तदा ।
सुरलोक समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D₆ 8 om l 1 —(1 I) G₁ सुरम्या विमला (for सुरनदी
रम्या) D₄ तथा (for तदा) —(1 2) D₁₄ T₂ विपाप- G₄
[अ] जल- (for जल-)]

D₉ cont, D₃ 5 7 11 12 ins after 2I

805* उमा च देवं भर्तारं संप्राप्ता च सुमध्यमा ।

[D₃ उवाच (sic) (for उमा च) D₃ 7 देवी (for देव) D₉
उमादेवी च स्रष्टार (for the prior half) D₃ सधाल (sic)
(for संप्राप्ता) D₃ 7 9 रुद्रमव्यय (for च सुमध्यमा)]

Colophon —Kāṇḍa name Ś₁ Ñ₂ V₁ Dt D₄ 10 12
om V₂-4 B D₁₁ आदि°, D₁ 3 अयोध्या° —Sarga name
Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-12 गगोत्पत्ति, D₉ गंगावतार
—Sarga no (figures, words or both). Ś₁ V₁ 4 B₁ 4
D₃ 5 11 om Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 37, V₂ 39, V₃ 36, Dt D₄ 6 8
12 14 S 35, D₁ 7 28, D₂ 29, D₉ 38 D₁₃ बालकाण्डे-त्पत्ति-
सप्तत्रिंश (dash indicates lacuna) —After colophon,
T₂ G₁ 2 4 M₂ conclude with श्रीरामाय नमः, G₃ श्रीमते
रामानुजाय नम

35

✎ Ñ₁ missing sarga 35 (cf v l I 33 8)

1 ^b) Ś₁ D₅ 9 12 M₃ 4 तौ राम- (for राघव-) —^c) D₄
अभि°, T₃ सध्य (for प्रतिनन्द्य) D₉ एताम् (for वीराव्)
—^d) Ś₁ D₅ 12 M₄ अत्रुता (for ऊचतुर्)

2 ^a) Ś₁ D₅ 12 युक्तरूपम्; D₉ (before corr) ब्रह्म°;
T₃ धर° (sic), Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्). D₉ रम्य
(for ब्रह्मन्) —^b) Ś₁ D₅ 9 12 M₄ मधुराक्षर (for परमं त्वया)
—After 2^{ab}, Ś₁ D₅ 9 12 ins 1 3 of 806* —^d) D₉
reads ज्येष्ठाया in marg —T₃ om 2^{ef} —^e) D₉ देव
देव्या या (for विस्तरज्ञोऽसि) —^f) Dt मानस- (for
मानुष-) Ś₁ D₅ 12 कथाना दिवि चेह च, D₉ विश्रुता
सरिदुत्तमा (= 4^b), M₄ कथाना देवमानुषे —After 2, Ś₁
D₅ 12 M₄ (om l 4) ins 1 4-6 of 806*

3 ^a) T₃ त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text)
—^b) Dt D₆ (before corr) प्रावयेल् 8 M₃ Cg k t प्लावयेल्,
Cgp भावयेल् (for पावयेल्). D₉ M₃ पाविनी (for लोक-
पावनी)

4 For 1-4^b, Ñ₂ (Ñ₁ missing) V B D₁-3 7 10 11 13
subst, while Ś₁ D₅ 12 (all read l 3 after 2^{ab}) ins 1
3-6, M₄ l 5-6 after 2 and all subst l 7-8 for 3^a-4^b,
D₉ ins 1 3 only (om all others) after 2^{ab}

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नाम पप्रच्छ तं पुन ।
विश्वामित्रं सुखासीनं महात्मानं कृताञ्जलि ।
कथेय कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया ता पुन श्रोतुमिच्छामि बहुविस्तराम् ।
उमा केनाभवद्देवी कौमारव्रतचारिणी । [5]
अवाप देवप्रवरं पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेयं गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथं देवनदी चैयं मानुष्य समुपागता ।

[M₄ om l 1-4 Ś₁ D₅ 12 om. l 1-2 —(1 I)
D₁-3 7 11 उक्त(D₂ °क्त)वाक्य D₁-3 7 तु त(D₁ ते)मत्वा, D₁₁
तु तमथो (for मुनौ तस्मिन्) D₁-3 7 11 पुनरपृच्छत (D₂ °त,
D₁₁ °ते) (for पप्रच्छ त पुन) —(1 2) V₄ transp सुखासीन
and महात्मान V₁ कृताञ्जलिरिद वच (for the post half)
—Ś₁ D₅ 12 read l 3 after 2^{ab} —(1 3) D₉ हृद्या (for
ब्रह्मन्) V₄ कीर्तिनी, D₂ 3 कीर्तन, D₅ कीर्तनाद्, D₉ कीर्तिना
(for कीर्तना) —(1 4) V₂ सा°, D₃ 7 °तु, D₁₁ त्वयाख्याता
(for या त्वया ता) D₁-3 7 11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V₄ B₂
-विस्तर (for -विस्तराम्) D₁-3 7 11 श्रोतुमिच्छामि विस्तराद् (for
the post half) Ś₁ D₅ 12 पुनस्ता श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोह बहुविस्तर
(Ś₁ °रं) —For ins see below —D₂ reads l. 5-8
after 4^{cd} —(1 5) D₁₂ [अ] भ. द. V₃ गौरी (for देवी)
Ś₁ °धारिणी, Ñ₂ V₄ D₂ 5 10-13 कौमार(D₂ कुमारी)ब्रह्मचारिणी;

G 1 38 5
B 1 36 4
L 1 33 5

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७

ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसिंहिष्यते ॥ ८
अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 कौमा °, M4 °*चारिणी (for the post half) —(1 6) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 अवाप्य (for अवाप) D3 देवप्र-
D1 13 M4 °देव, D2 3 पतिदेव-(D2 °*), D7 °देव- (for पति
भूत-) —(1 7) V4 °गामिनी, B1 गा गता त्रिपथामवत् (for
the post half) —(1 8) V3 भूत्वा, D1 त्वेय (for चेत्य).
Ñ2 V1-3 B D10 13 मानुषान् (V1 2 B1 °य) (for मानुष्य)
V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1-3 7 11 M4 मानुष लोकमाग (M4 °त्रि)ता
(for the post half)]

Ś1 D5 12 cont, while D2 ins after 1 4 of 806* .

807* कथं त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषे ।
[D2 देवमानुष cf 1 7 of 806*]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4^{cd} —° D9 (before
corr) विश्व- (for त्रिपु) V2 4 D6 T3 धर्मज्ञा, D13 विख्याता
(for धर्मज्ञ) —° T2 M3 समन्विता, Ct °ता (as in text)
Ś1 Ñ2 V B D2 5 10-13 कैश्च धर्मै (D2 पुण्यै)रधि(Ś1 Ñ2
D2 5 12 °नु)ष्टिता —After 4^{cd}, D2 reads 1 5-8 of 806*

5 °) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 एव, G1 3 इति,
Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थो Ś1 D5 12 तथा
तयोस्तु ब्रुवतोर् —°) Ś1 Ñ2 V B2-4 D1 5 10 12 13 महातपा,
B1 महापथा (sic), D2 G1 महामुनि, D3 7 M4 महायशः
(for तपोधन) —°) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 विस्तरण,
Cm g k t as in text (for निखिलेन) Ś1 D5 12 दिव्याम्,
Ñ2 V1-3 B D1-3 7 10 11 13 M4 एता, V4 एता, Cg as in
text (for सर्वाम्) —°) Ś1 D3 5 7 12 ततोब्रवीत्, D9
निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 2 10 11, 13 M4 व्या-
(V1 M4 आ)ख्यातुमुपचक्रमे.

6 °) D1 श्रुत्वा (for पुरा) D1 कृतोद्वाहं —°) V2
°कठ, D14 T1 2 G4 नील° (for शितिकण्ठो) D1 शितिकण्ठ-
मुमापति —°) Dt D6 8 9 (before corr as in text)
भगवान्, Cg as in text (for स्पृहया) D6 G2 देवी,
Ck as in text (for देवीं) Ś1 (marg as in D6 also)
Ñ2 V B D2 5 10-13 M4 उमा च (D2 उवाच, M4 उमा वि)
स्पृहया देवी (B4 D2 M4 °वीं), D1 उमापि च तथा देवो,
D3 7 उमा चास्य प्रिया देवी —°) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5
10-13 [उ]प(Ś1 °, B1 [अ]भि)जग्मतु, V4 [उ]पचक्रतु,
Cg as in text (for [उ]पचक्रमे) —After 6, Ś1 (marg)
Dt D6 8 M3 (inf lin sec m) ins, while D4 ins
after 7^{ab}.

808* तस्य संक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमत ।
[Ś1 च स्पर्ध° (for संक्रीडमानस्य)]

7 °) V1 D6 शितिकण्ठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 2 5 10-13
देव्याश्च, D3 7 देव्यास्तु, Cm as in text (for देवस्य) —°)
T2 वर्षं, Cg as in text (for वर्ष-) —After 7^{ab}, Dt G1 3
ins

809* एव मन्मथयुद्धे तु तयोर्नासीत्पराजय ।
—D4 ins 808* after 7^{ab} —°) M4 [अ]स्यां (for
[अ]पि) T3 -म, M1 नाम (for राम) —°) G4 परतप
M4 तस्यासीत्परम तप —For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7.
10-13 subst

810* न चैवैकतरस्यासीत्तयो राम पराजय ।

[Ś1 D2 11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यास्तस्य, D5 [अ]नतरस्य
(for [प]रतरस्य) V4 न चै कतमस्यासीत्, D3 7 न चैव ग्लानि-
भवत् (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D5 ततो, D2 तपो,
D3 7 न च (for तयो) D1 पर जय]

8 °) Dt D6 8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो).
Dt D4 6 8 9 G1 3 Cgp k t समुद्युक्ता, T3 सगधर्वा, Cg tp
as in text (for समुद्विग्ना) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13
ततो देवा (D13 °व्या)ययु (B4 °दु [sic])श्चिता —After 8^{ab},
B3 ins

811* कथं भवेद्विरामश्च अनयोरेव साप्रतम् ।

—°) Ś1 D1 5 12 यदि चो (D1 वो)त्प(Ś1 °-)त्यते, Ñ2 V
B D3 7 10 11 13 यदत्रोत्पत्स्य (V1 °त्स्ये)ते, Cm g t as in text
(for यदिहोत्पद्यते) ☞ Ck यदि लोकवदेवपुत्ररूपमुत्पद्यते । ☞
Ś1 D5 12 पुत्र, V2 वीर, D3 7 रूप, M2 भूता (sic) (for
भूत) —°) Dt D8 T3 G4 M3 °महिष्यति, Cr m g k t as
in text (for प्रतिमहिष्यते) Ś1 D3 5 7 12 मोढा कस्त (D6
transp)भविष्यति, Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 मोढा को (B4
क)स्य भविष्यति, V3 मोढा कस्य भवेदिति, D9 कस्तु त
प्रसहिष्यति

9 °) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 तेभिगम्य, M4 इत्युपेत्य,
Cg k as in text (for अभिगम्य) D2 [अ]ब्रुवन्सर्वे, D11
कृतोद्वाहं (for सुरा सर्वे) D1 उपेत्य महिता सर्वे —°) Ś1
Ñ2 V B D2 5 10 12 13 वृषध्वजं, M3 (before corr)
[इ]दमब्रवीत् (for [इ]दमब्रुवन्) D1 3 7 रुद्रं (D1 सुरा)
वचनमब्रुवन्, D11 शितिकण्ठ (sic) उमापति —After 9^{ab}, Ñ2
V B D10 11 13 ins

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमोहलोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११

देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३

G I 38 18
B I 36 13
L I 33 16

8I2* शितिकण्ठं महात्मानमिदं वचनमब्रुवन् ।

[B4 D13 शितिकण्ठः, D11 प्रणिपत्य ततः सर्वे (for the prior half) D11 सुरा (for इदं). D13 अब्रवीत्]

—^c) D5 12 देव (D12 ०) देवं, T3 धनदेन (sic), Cg as in text (for देवदेव). N2 V B1-3 (marg as in text) D5 10 12 13 महाभाग (D5 12 ०ग), D1-3 7 11 M4 नमस्तेस्तु, G1 3 महाबाहो (for महादेव) Cg देवदेवेत्यनेन महादेव-शब्दार्थ उक्त । Cg —^d) S1 N2 V B D5 10 12 13 सर्वभूतः; D1-3 7 11 M3 4 सर्वलोक- (for लोकस्यास्य) V4 D1 3 9 M4 रत्तः, D5 12 रतं (for रत) —^e) D7 T3 G2 प्रतिपातेन, Cg प्रणि^० (as in text). Ck प्रणिपातोऽनन्यगतिकतया तत्पादमूलपतनम् । Cg

10 For 10-12, N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst. 8I3*. S1 om 10-11. —^a) G2 लोक (sic), G4 लोकान्; Ck.t as in text (for लोका) —^b) G1 देव- (for तव) D5 12 [अ]पत्य, T3 देवस् (sic), Cg k as in text (for तेज) D12 सुरोत्तम —^c) Dt D4 6 8 9 ब्राह्मेण, Cg k t ब्राह्मेण (as in text) D5 12 ब्रह्मचर्येण संयुक्तो

11 D12 om (hapl) 11-12^b S1 om 11^{ab} (cf vl 10) —^a) D5 -काम्यस्त्वं, G2 M1 -काम्यार्थं, Cg as in text (for -कामार्थं) —^b) D5 तेजो धारय तेजसा —^c) D4 नालोकान्, D9 आरोग्य, Ck t as in text (for नालोक) S1 वयं च शरणं याता न लोकान्हेतुमर्हसि —D5 subst 1 12 of 8I3* for 11^{cd}

12 D12 om 12^{ab} (cf vl 11) —^b) T3 Cgp -पितामह, Cg as in text (for -महेश्वर.) —^c) M3 देवान् (for सर्वान्) —^d) G2 हा (for ह) —For 10-12, N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst, D5 subst 1 12 only for 11^{cd}

8I3* न तेऽपत्य धारयितुं शक्तेयं पृथिवी विभो ।
न लोका सर्वशश्वमे सोढुं ते वीर्यसम्भवम् ।
आत्मनैवात्मनस्तेजस्त्वं धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माकं च धरायाश्च लोकानां चानुकम्पया । [5]
धारयात्मभवं तेजः स्वयमेवोमया सह ।
मिश्रता हि गत तेजः तवोमायाश्च शकर ।
सादयेदपि लोकास्त्रीन्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्व धारयात्मानं त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण संयुक्तो देव्या सह तपश्चर । [10]
त्रैलोक्यहितकामस्त्वं तेजो धारय तेजसा ।

रक्ष लोकानिमान्देव न लोकान्हेतुमर्हसि ।

इति तेषां वचः श्रुत्वा देवानां भगवांश्चिव ।

शिवेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D2.10 om 1 1-3 (hapl) and 10-11 D13 om 1 7-11. N2 V B D1 11 M4 om 1 10-11 —(1 1) D3 *भो, D13 प्रभो (for विभो) —(1 2) V2 सर्वं वा (श) शक्ता, V4 चैव सर्वमी (for सर्वशश्वमे) D11 न हि शक्ता सुराश्वमे (for the prior half) M4 रोद्धु (for सोढु) D1 3 7 M4 [अ]पत्य- (for वीर्य-) —(1 4) D10 च (for [ए]व). M4 देवा (for देव्या) V4 महेश्वर, D3 भवेनेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(1 5) B4 D3 7 M4 om third च D11 हिताय वै, D13 [अ]पि काम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(1 6) D3 धा-य V1 [आ]से भव, V2 [आ]त्मभवस् (both sic) (for [आ]त्मभव). —N2 om. (hapl) from the post half of 1 6 up to the prior half of 1 7 B1 समुद्धृत सहोमया (for the post half) —(1 7) V2 B1 मिश्रिता, B2-4 D2 मिश्रित, M4 मिश्रतां (for मिश्रता). V2 3 D11 च (for हि) D2 द्वयोस् (for गत) B1 शकर —(1 8) V3 सादयेदपि, D3 7 दहेदद्यापि (for सादयेदपि) B4 सदैवर्षि-, D11 सर्वर्षिश्च (for सदेवर्षि-) D3 -पुरोगमान्, D7 -महोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सहयक्षामोरगान्, M4 सहदेवर्षि-दानवान् (for the post. half) —(1 9) D3 *लोक्य-, D7 त्रैलोक्य- (for त्रैलोक्य-) —For 1 10 cf 10^{cd}. —(1 12) V1 B4 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V3 B3 D2 3 7 लोक (for लोकान्) —(1 13) D3 भवानां (for देवानां) —(1 14) B4 मन्सा (for मनसा) D3 repeats (ditto) वचनम्]

13 S1 D5 12 om 13 —^b) N2 V2-4 B D1-3 7 10 11 13 समुद्धृत, V1 सुहूर्तं तु, Dt D5 8 तेजसैव, D14 G2 तेजस्यैव, M4 शैलपुत्र्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13^c-25 T3 om 13^d-16^c D1 reads 13^{cd} after 18 —^{cd}) D1-3 7 पृथिव्या सह सर्वेपि (D1 2 ते सर्वे) (for ^c) D7 निर्माणम् D1 ०जग्मथु (sic), D2-4 7 ०गच्छथ (D4 ०त्), G4 Ck अस्मि^० (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाणं सुरा ते सर्वे देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13^{cd}, N2 V B D10 11 13 subst

8I4* निर्वृता भवतेत्येवं पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1 3 4 D11 13 निवृत्ता, V2 D10 निवृत्ता V3 तु (for [इ]ति). D13 मुनीश्च (for पुनश्च) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

—After 13, D2 reads 19^{ab} as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच.

G 1 38 18
B 1 36 14
L 1 33 17

यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।

धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।

यत्तेजः क्षुभितं ह्येतत्तद्वरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।

तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

14 T₃ M₄ om I₄ (cf v l I₃) —^a) D₁ यतश्च, D₁₈ यचेद, G₂ तदिद, C_m g k t as in text (for यदिदं) S₁ क्षोभितं; D₃ प्रच्युत (for क्षुभित) D₁ तेजः, G₄ स्थान, C_m g k t as in text (for स्थानान्) D₇ यदि प्रमुच्य तं स्थानान् —^b) V₁ [अ]ति, M₂ तु (for हि) D₁ स्वस्थानोद्धृतमुत्तमं —^c) D₁₄ धारयिष्यति D₁ शूरः, D₃ 7 तं वै, D₁₂ तं भो (for तन्मे). —^d) S₁ N₂ V B D₁ 2 5 10-13 प्रोच्यता, M₂ ब्रूयतत् (sic), C_g as in text (for ब्रुवन्तु) T₂ मुनिसत्तमाः D₃ 7 इति व सत्यमीरितं

15 T₃ M₄ om I₅ (cf v l I₃) —^a) D₃ 7 त प्रत्यूचुस् (for एवमुक्तास्) D₇ तदा (for ततो) —^b) V₃ पप्रच्युर् (for प्रत्यूचुर्) D₃ 7 भगवत् वृष (D₃ वृषभ- [hypermetric]) ध्वजं —^c) S₁ N₂ V B₂ 3 D₂ 3 5 7 10-13 यत्तव, B₁ यच्च ते, B₄ यत्र तत्, D₁ यतश्च (for यत्तेज) S₁ क्षोभित, D₃ 7 [अ]द्य च्युत (for क्षुभितं) S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10 12 13 तेजस् (D₁ °जो), Dt D₄ (marg) 6 8 ह्यद्य, D₁₁ स्थानात्, M₂ तेद्य, M₃ यद्यत् (for ह्येतत्) —^d) V₃ तत्त्वं हि, V₄ तत्त्वं वै, D₉ धरा च (for तद्वरा) V₃ 4 धारयिष्यति (sic) D₁ धारयिष्यति ते धरा

16 M₄ om I₆, T₃ om I₆^{ab} (for both cf v l I₃) —^a) N₂ V B D₁₀ 11 13 सुरश्रे (B₄ °ज्ये)ष्टः, D₁ (marg gloss) शिव, C_g k as in text (for सुरपति) —D₁₂ om I₆^b-I₇^b —^b) V₂ प्रमुमोद च (hypermetric) S₁ N₂ V B Dt D (except D₈ 12 14) M₂ महाबल (for महीतले) —^c) S₁ N₂ V₁-3 B D₁-3 5 7 11 13 तेजस्तत्, C_m g k as in text (for तेजसा) V₄ D₉ तेन, D₁₀ सर्वा (for येन) —^d) S₁ D₅ व्याप्त तद्विरिकानन

17 M₄ om I₇, D₁₂ om I₇^{ab} (cf v l I₃ and I₆ respy) —^a) S₁ D₅ सुरपति, D₁₁ पुन ब्रह्मरिद (sic), G₁ 3 मगंधर्वा (for पुनरिदम्) —^b) S₁ D₂ 3 5 7 प्रोचु, G₁ 3 पुनर्, G₄ त्यूचुश्, C_g as in text (for ऊचुश्) S₁ N₂ V B D₁ 3 5 7 10 11 13 सर्वे, Dt D₆ 8 चापि, D₂ देव, G₁ 3 ऊचुर्, M₃ चैव (for चाथ) —^c) S₁ Dt D₆ 8 9 G₁ 3 M₂ 3 आविश, D₁₁ प्रविश्य (sic), C_m k as in text (for प्रविश) V₃ 4 B₁ D₉ T₃ G₁ महातेजा D₂ विप्रम त्वहं तेजो (sic) —^d) V₁ 2 D₅ 9 नमन्वित, D₃ 7 समीरितः, C_g k t as in text (for समन्वित)

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।

प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।

दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।

यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्पिगणास्तदा ।

पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

18 M₄ om I₈ (cf v l I₃) —^a) V₄ B₃ (marg. also) Dt D₉ 11 तदाग्निना, D₁ तमग्निना, D₃ तदसिना (sic), C_g t as in text (for तदग्निना) D₂ कृत वाक्यं, D₃ 7 घुत व्याप्तं (for पुनर्व्याप्त) —^b) S₁ D₂ 13 स जातः, N₂ V₂-4 B (B₃ marg also as in V₁) तज्जातः, V₁ D₁₁ तज्जात, Dt D₉ 8 G₄ M₂ 3 सजात, D₁₀ तत्तेज (for संजात) V₁ Dt D₉ 8 T₂ G₄ M₂ 3 °पर्वत, D₃ 7 तेन° (for श्वेतपर्वतः) C_g as in text (for °) C_t उक्ताग्निना चालनपूर्वकप्रवेशात्तत्तेजोयद् सत्केवलश्वेतपर्वतरूप जात तद्रूप तेजो । C_t —^c) V₂ °वल, V₄ °वरं, D₁ (gloss) करकं, D₂ शिखरिणं, T₃ च वरण, C_g k t as in text (for शरवणं) —V₄ om (hapl) I₈^d-I₉^a —^d) D₁ शतक- (for पावक-) S₁ D₁ 3 5 7 11-13 चर्चसं, B₂ सप्रभ, B₃ (marg also as in text) समव (for सनिभम्) D₂ पावकादित्यतेजसं, C_k t as in text (for °) —N₂ V₁-3 B₁ D₁₀ om I₈^{ef} —G₄ repeats consecutively I₈^{ef} —^e) G₁ तेजो, C_k as in text (for जातो) G₂ महादेवाः (for महातेजाः) —^f) D₃ [अ]सि°, D₄ 14 T °सनिभ, G₁ 3 महावल, C_g as in text (for ऽग्निसंभवः) B₂ 4 कार्तिकेय (B₄ °*)ग्निसंभवः C_t C_k अग्निना.. धृत्वा मोक्ष्यमाणत्वादग्निसंभवत्वम् ।, Ct किंचित्काल धृतत्वात्कार्तिकेयत्ववदेवाग्निसंभवत्व बोध्यम् । C_t —After I₈, D₁ reads I₃^{cd}

19 M₄ om I₉, V₄ om I₉^a, D₂ reads first time I₉^{ab} after I₃ (cf v l I₃ and I₈) —^a) S₁ N₂ V₁-3 B D₂ 3 5 7 10-13 ततो देवी (D₂ 3 °वी) (for अयोमां च) G₂ शिर (sic) (for शिवं) D₁ उक्तवाक्यं शिव देवास्. —^b) Dt D₃ 6-8 तथा (for तदा) N₂ V B D₁₀ 13 सर्वेभ्यः (B₄ °अ)पूजयन्; D₃ ऋषि°, M₃ सुर° (for सर्पिगणास्तदा) D₁ तत् सर्वेभ्यपूजयन् —^c) Dt D₆ 8 9 T₃ G₁ 3 M₂ 3 C_k तदा, D₄ तथा (for तत्) S₁ D₂ 3 5 7 12 सुरा (D₅ °रा) सुरपति (D₂ °तिस्र) तदा (D₂ °था), D₁₁ वद्वाजलिपुटान्मदा —For I₉^{cd}, N₂ V B D₁ 10 13 subst, while D₂ 3 7 11 ins after I₉

8I5* प्रधानतश्चिरात् काया माधु साध्विति चाद्युचन् ।

[V₂ 4 भूम्यान् (V₄ °ग)तः, B₄ प्रधानतः (sic) (for प्रधानतः)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेष्टे दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।

अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

20 M4 om 20 (cf v1 i3) —^b N2 V B
D1-3 7 10 11 13 अभिवीक्ष्य तान् (for इदमब्रवीत्) S1 D5 12
सर्वानेव तदा (D12 महा) सुरान्. —After 20^{ab}, D14 T1.3
G2 4 M1 3 ins

816* अग्रियस्य कृतस्याद्य फलं प्राप्स्यथ मे सुरा ।
इत्युक्त्वा सलिलं गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l i inf l m sec m —(1 i) G4 अप्रीतस्य
T2 क्रियस्य, M1 तु तस्य (for कृतस्य) M3 हे (for मे) —M3
om 1 2 —(1 2) K(ed) भास्करप्रभा]

—^c B4 अभस्त (for अशपत्) S1 D5 9 12 देवी (for
सर्वान्) V4 शशाप त्रिदशान्देवी. —^d S1 D5 9 12 रोषात्
(for क्रोध-)

21 M4 om 21 (cf v1 i3) S1 D5 9 12 om 21^{ab}.
—^a T3 विधातिता, G1 3 M2 निवारितश्, Cg k as in text
(for निवारिता) Dt D4 6 8 [अ]हं (for [ए]व) —^b T3
संतति (sic), G1 3 M2 संगम (for संगता) G1 3 पुत्रकाक्षया
—For 21^{ab}, N2 V B D10 11 13 subst 1 i of 818*
—D11 om 21^{cd} —^c N2 B3 (marg also as in text)
.4 D10 च स्व (B4 सु) दारेषु (for स्वेष्टे दारेषु) —^d S1
D5 9 12 युष्माक न भविष्यति, N2 V B D10 13 यूय नोत्पाद-
यिष्यथ Cg k तस्माद्युयमपि (Ck om यूयमपि) अपत्य
नोत्पादयिष्यथ । Cg —N2 V B D10 13 om 21^{ef}. —For
21^{ef}, S1 D5 9 11 12 subst

817* भार्याश्च वोऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजा सुरा ।

[S1 भार्याद्य प्रभृति वै (sic) (for the prior half) D11
भविष्य-]

—For 21, D1-3 7 subst, while N2 V B D10.11 13
subst 1 i only for 21^{ab}

818* यस्मादपत्यं सदृशममरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्दि न प्रजास्यन्ति पत्नयः ।

[(1 i) V1 सदृशमपत्यम् (by transp) V4 जात हि मम,
B1 मम जात हि (for अमरा मम) N2 B3 (marg also नेच्छथ)
.4 D10 13 नो (B4 D10 ना) भवत् (for नेच्छथ) D1-3 7 11
नैच्छध्वममरा मम (for the post half)]

—After 21, Dt D4 T3 G1 M2 ins

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वान्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२
न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३
तान्सर्वान्ब्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४

G 1 38 29
B 1 36 25
L 1 33 28

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus) आत्मजान्, T3 वा°, M2 चात्मनि
(for चात्मजान्)]

22 M4 om 22 (cf v1 i3) V4 om. 22-23^b —^a
N2 V1-3 B D10.13 उक्त्वा (V1 °क्त) चैवं (B4 °व), D1
(marg also as in text) —3 7 11 एव शक्वा, Ct as in
text (for एवमुक्त्वा) D12 om सुरान् B4 om सर्वान्.
—^c D14 नैव (for नैक-) T2 [अ]पि (for त्वं) S1
D5 9 11.12 ए (D9 नै) करुपावनि त्व (S1 °वने त्वं, D11 °च
नित्य) च —^d S1 D5 9.11 12 -भोज्या, Cg t as in text
(for -भार्या) D9 G1 भविष्यति. —For 22^{cd}, N2 V1-3 B
D1-3 7 10 13 subst, while D11 ins after 22^{ab}

820* त्वमप्युपरसकीर्णा भविष्यसि वसुधरे ।

[B4 त्वयम् (sic) (for त्वम्) B1 [उ]पल- (for [ऊ]पर-) D1 2
-सकीर्णे D10 त्वमप्युपर (sic) सकीर्णा (for the prior half)]

23 M4 om 23, V4 om 23^{ab} (cf v1 i3 and 22
respy) —^a S1 N2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 [अ]पत्य-
(D12 °*), Cg k t as in text (for पुत्र-) S1 मैत्री
(for प्रीतिं) —^b V1 तत्क्रोध-, M3 मत्क्रोप- (for मत्क्रोध-)
V1 2 G3 -कृतां (for कृता) —^c Dt D6 8 प्राप्स्यसे, Cg k
°सि (as in text) —^d Dt अनिप्ती, T2 अनिच्छसि,
Cg k t as in text (for अनिच्छती) —For 23^{cd}, S1
D5 9 11 12 subst

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैवं त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5 12 अनिच्छतीम्, D9 अनीप्सती (for अनिच्छन्ती) D5 12
एव, D9 जातु (for चैवं) D9 लिप्स्यते (sic), D12 लप्स्यते (for
लप्स्यसे) D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद (वहुध) रे (for the post
half)]

—Thereafter S1 (marg) ins षट्त्रिंशोऽध्याय

24 M4 om 24 (cf v1 i3) —^a Dt D6 8 Ck t
पीडितान्, D4 T3 व्यथितान्, D14 ब्रीडितान्, T1 2 G M1-3
ब्रीडितान्, Cg as in text (for ब्रीडितान्) S1 D5 9 12
ता दृष्ट्वा ब्रीडिता देवीम् —^b S1 D5 9 12 उमा (for सुरान्)
—For 23^c-24^b, N2 V B D1-3 7 10 13 subst, while D11
subst 1 2 only for 24^{ab}

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्ती न चापत्यमभीप्सितम् ।
ता दृष्ट्वा व्यथिता देवीसुमा देवो महेश्वर ।

G I 38. 30
B I 36 26
L I 33 28

स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(1 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric), B1 अपीच्छती, D1 7 अनीप्सति, D3 अनीमत (sic) (for अनीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1-3 7 मम (for न च) V1 मनसेषित (sic) (for अमीप्सितम्) — (1 2) B4 om, D1-3 7 एव (for देवीम्) D1 2 सुरासुरमहेश्वर, D3 7 सुरासुरनमस्कृतां (for the post half)]

—^c) Ś1 D6 9 12 मतिं चक्रे, Cg k t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 गंतुं समुपचक्राम (D1 °मुर [sic])

25 M4 om 25 (cf v l 13) —^a) D11 आदिष्टद्, D12 आतिष्ठद् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T3 द्विगि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D6 9-13 उत्तम शसितव्रत (V3 °तं) (for °) D1-3 7 तस्योत्तरे दिशा-भागे तप आ (D1 प्रा, D2 चा) तिष्ठदुत्तमं —D6 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26° —^c) V1 प्रभवे, V2 प्रवृत्ते, M3 प्रमुखे, Cm g as in text (for प्रभवे) ❧ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृङ्गे । ❧ Ñ2 V B3 4 D10 द्विग्ये, B1 देशे (for शृङ्गे) —^d) G2 देव्या सह (by transp) D1-3 7 ततो देव सहोमया

26 D6 om up to गङ्गाया (cf v l 25) —^a) D1-3 7 11 M4 हति, Cg t as in text (for एष) D13 च्यत्तरो (sic) M4 रा° (for राम) G1 3 एतत्ते राम चरित —^b) B4 शैलपुत्र (sic) G1 3 निवेदित, Cm g k t °त (as in text) —^c) V3 कात्स्न्येन (for गङ्गाया) Ś1 V1 2 4 B D6 10 12 13 शृणु कात्स्न्ये (B1 कृत्स्ने) न, V3 lacuna, T1 2 G2 4

M1 3 °चापि (for प्रभवं चैव) —^d) Ś1 Ñ2 V1 2 B D6 12 प्रभावं, V3 4 D10 13 प्रभवं (for शृणु मे) Ś1 त्व स°, D6 शृणु° (sic) (for सहलक्ष्मण) —For 26°^d, D1-3 7 11 M4 subst.

823* उमाया शृणु गङ्गाया विस्तर त्ववतारणे ।

[D11 वदतो मम, M4 त्वमन पर (for त्ववतारणे) D3 7 सर्पि-सव सलक्ष्मण (for the post half)]

—After 26, B3 ins

824* यं श्रुत्वा च नरो याति कैवल्य स्थानमेव हि ।

B3 D2 3 7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B2 (marg) 4 D6 10 13 ins after 26

825* कुमारसभव चैव ब्रह्मर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसभव चैव (for the prior half) D2 सु पूजित]

Colophon Ś1 D6 12 om (sarga cont) —Kāṇḍa name Ñ2 V1 4 D4 10 om V2 3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, B2 4 ins वालचरिते —Sarga name Ñ2 V B D6 10 उमामाहात्म्य (D6 °चरित), D1-3 7 देव (D2 °च्या) प्रसूतिर् —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ñ2 B2 3 38, V2 40, V3 37, Dt D4 6 8 14 36, D1 7 29, D2 30, D3 39 D13 इत्यार्षेयणे-काण्डे उमानाम 38 (dash indicates lacuna). —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
 सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
 ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
 प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
 यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
 स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
 यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।

संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
 देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
 सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
 शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्यथ पत्निषु ।
 तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
 इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
 जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७

G I 39 8
 B I 37 7
 L I 34 8

36

✎ N₁ missing sarga 36 (cf v1 I 33 8) S₁ D₅ 12 continue the previous sarga

1 ^a) Dt D₆ 8 T₃ तदा, D₅ 12 महा- (for तपो) Cm t देवे (as in text) S₁ तप्यमानं तदा देव (for ^a) T₃ तदा, M₃ (after corr sec m) पुन- (for पुरा) Dt D₆ 8 सेंद्रा- साग्निपुरोगमा- (for ^b [= 2^a]) Ctp सेंद्रा (for देवा.), and सर्षिगणा- पुरा (as in text) N₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ तप (B₄ D₇ °त) स्तप्य (V₂ M₄ °प) ति देवेशे ज्यवके विबुधास्त- —^c) D₁₃ सेनापत्यम्. D₁ 3 7 अविदत् (for अभीप्सन्त-)

2 ^a) S₁ N₂ V B D₅ 10-13 अब्रुवश्च (for ततोऽब्रुवन्) D₁₋₃ 7 M₄ तेह्रवस्त्रिदशास्तत्र —G₁ 3 om 2^b —^b) D₁₋₃ 7 M₄ समुपेत्य (for भगवन्त) —^c) S₁ D₅ 11 12 शुभां वार्णी, N₂ V B D₁₀ 13 [अं]जलिं वच्चा, Dt D₆ 8 सुरा राम, D₁₋₃ 7 M₄ [अं]जलि (M₄ °लि) प्रह्ला, D₄ Cg सुरा सर्वे, T₃ सहेंद्रेण (for शुभ वाक्यं) ✎ Ct अत्र 'सुरा सर्वे' इति पुनरुक्तम्। अत पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्धे 'सुराराम' इति पाठ रामसंबोधन चैतत्। ✎ —^d) N₂ V B D₁₀ 13 °वह्नि-, D₁ 2 °चाग्नि-, D₃ 7 °अग्नि-, T₃ देवा °, M₄ सेंद्रवह्नि- (for सेन्द्रा साग्नि-) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) S₁ D₅ 11 12 सुवद्वाजलि कुडुला

3 ^a) Dt D₆ 8 14 M₁ 2 Cm k t येन, D₃ 7 यत्, Cg as in text (for यो न) S₁ B₄ देव, D₇ 11 देवा (sic) (for देव) —^b) S₁ D₅ 12 कृतो (for दत्तो) —After 3^a, D₄ ins

826* स न जातोऽद्य भगवन्नस्मद्वैरिनिर्बर्हण ।

तत्पिता भगवान्दार्ढ्यं हिमवच्छिखरालयः ।

—^c) N₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ स ब्रह्मचर्यम्, M₂ °पुनर्, Cm तप परमम्, Ct as in text (for स तप परम्) D₂ आभ्य (for आस्थाय) —^d) N₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ तपस्तेपे, D₉ °च, Cg k as in text (for तप्यते स्म) S₁ D₅ 12 स्थित सुमहदद्भुतं

4 ^a) N₂ B₃ (m also as in text) D₁₀ अप्यत्रातर

(for अत्रानन्तर) —^b) N₂ V B D₁₋₃ 7 10 13 M₄ सर्वे (V₃ °र्व) लोकपितामह (V₄ D₁ 3 °ह) —^c) S₁ D₅ 11.12 M₄ तद् (for सं-) Cg t संविधत्स्व (as in text), Ck संनिधत्स्व. G₁ 3 विधानज्ञस् N₂ V B D₁ 13 तत्कुरुष्व (V₄ °ध्व) भृशार्तानां, D₂ 3 7 तद्विधत्स्व भृशार्तानां, D₁₀ तत्कुरुष्वेह शाताना

5 ^a) N₂ V B D₄ 9-11 13 M₄ देवानां वचन (D₁₁ च वच) —^b) S₁ D₅ ब्रह्मा, D₁₂ ब्रह्म- (for सर्वे-) N₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 नमस्कृत. (for -पितामह) —^c) S₁ D₅ 12 सात्वयन्मधुरया वाचा, N₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ ब्रह्मा मधुरया वाचा —^d) D₁₂ *दशान् G₂ M₁ वाक्यम् (for इदम्) D₂ इद*ब्रवीत्.

6 For 6-II, N₂ V B D₁₀ 13 subst 827* —^a) S₁ D₅ 12 प्रयुक्ता- स्थ (S₁ स्म), D₁₋₃ 7 M₄ यदुक्ता स्थ, D₁₁ प्रयुक्तं यत्, M₃ °क्तं नो, Cm g as in text (for यदुक्तं तन्) —^b) Dt D₆ 8 Ct प्रजा स्वासु, M₃ प्रजाह्य (inf l m sec m) य (for प्रजास्यथ) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 प्रजा (D₅ पुत्रो) वो न (S₁ नो वो) भविष्यति, D₉ न प्रजा स्यात्सपत्निषु, M₂ अप्रजा स स्वपत्निषु (sic), M₄ न पत्नीषु प्रजास्यथ (by transp) —^c) T₃ G₂ M₁ अक्लीव, Cm g k t as in text (for अक्लिष्टं) S₁ पत्नीष्विति च चादिष्ट, D₁₋₃ 5 7 12 पत्नीष्विति वचोक्लि (D₅ 12 °क्लि) ष्टं, D₁₁ पत्नीष्विति वच पूर्वं —^d) M₃ एतन् (for एव) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 त (D₃ तत् [ditto]) तस्य नात्र सशय, Cg as in text (for ^a) ✎ Ck यद्यस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यत्युक्त तस्मात् न प्रजा सन्ति व अत एव व पत्नयश्चाप्रजा । छान्दस इकारान्त-प्रयुक्तजस गुण । Ct यद्यस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यत्युक्त तत्तस्माद्युष्माक स्वासु पत्नीषु न प्रजा मन्तीति शेष । पत्निष्विति ह्रस्वत्वं छान्दसम् । यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम् । एव च 'प्रजास्यथ' इति पाठकल्पना छान्दसत्वकल्पना च विफलैव । ✎ —After 6, D₁₋₃ 7 ins 1 2 of 827*

7 For 7-II, D₁ 2 11 M₄ subst 1 3-II of 827* —^a) D₁₂ येवयम् (sic) (for इयम्) S₁ D₅ येयमाकाश-गंगेयम् (D₅ °गाप्सु), D₆ 8 इयमाकाशगा च —^b) M₂ 3 यस्या, Ck t यस्या (as in text) S₁ D₅ 9 12 उ (D₉ ह्यु

G I 39 0
B I 37 8
L I 34 8

ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।

[to avoid hiatus] पस्यत् हुताशनं —For 7^{ab}, D3 7 subst 1 3-4 of 827* —^a) G2 सेनापतिर् (sic) G4 अनुत्तमं (for अरिन्दमम्)

8 D3 7 om 8^{ab} —^b) S1 D5 12 G1 जन°, Cm g k t as in text (for मानयिष्यति) S1 D5 12 यं, D4 T3 Cm g तत् (for तं) —^c) S1 बहुमतो D3 5 7 9 12 स उ (D5 शत [sic]) माया बहुमतो

9 For 9-II, D3 7 subst 1 7-12 of 827* —^a) M3 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 ^a) S1 D5 12 गत्वा तु (for ते गत्वा) Dt D6 8 परमं (for पर्वत) Ck ते कैलासपर्वतं गत्वेति शेष 1, Ct कैलासपर्वतं गत्वेत्यन्वय । Ck —^b) S1 D5 12 रत्न- (for धातु-) G1 3 -भूपितं (for -मण्डितम्) —^a) T2 (after corr sec m as in text) -देवा. (submetric), Cv m g -देवता (for -देवता)

11 ^{ab}) Cg संविधत्स्व S1 D5 12 देवतानां कृते साधु पुत्रं जनय पावक —^c) D14 T1 2 G1 -पुत्र्या, G2 -पुत्रा (sic), Ct as in text (for -पुत्र्या) S1 D5 12 -भा (D12 *) ग, D9 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —^a) D5 12 तेज (D12 °) उत्तमं G1 गगायास्तीरमुदय Ck शैलपुन्यास्तेज उत्सृजेति । Ck —^b) N2 (N1 missing) V B D10 13 subst for 6-II, D1 2 (both ins 1 2 after 6) 11 M4 subst 1 3-12 for 7-II, while D3 7 ins 1 2 after 6, subst 1 3 and 4 for 7^{ab} and 1 7-12 for 9-II

- 827* { यथा हि यूयसुमया शप्ता सासूयया पुरा ।
(6) { तथा तद्वचनं देवा न शक्यं कर्तुमन्यथा ।
(7^{ab}) { ह्य त्वाकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
{ उमाया भगिनी ज्येष्ठा ततोऽपत्यं हुताशन ।
(7^{cd}) { जनयित्वात्मवीर्येण तेजसानुपमद्युति । [5]
{ भविष्यति स व श्रीमान्सेनापतिरभीप्सित ।
(9) { एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
{ प्रहृष्टमनस सर्वे कृतार्था पुनराययुः ।
(10) { ततः कैलासशिखरमालयं नहिता सुरा ।
{ अग्निं विज्ञापयामासुर्गङ्गा च रघुनन्दन । [10]
{ हितार्थमग्ने लोकानामपत्योत्पादनं कुरु ।
(11) { आकाशपथचारिण्या मभूय मह गङ्गाया ।

[D1-3 7 om 1 1, D11 M4 om 1 1 and 2 —(1 1)]

शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यपिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

V2 संस्रया (sic) —(1 2) D1 तस्यास्, D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3 7 10 श्रुत्वा (for देवा) D7 शक्त (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(1 3) N2 B1 3 D13 -गा गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1-3 7 11 M4 इय त्वा (D11 M4 चा) काशमाश्रित्य (for the prior half). —(1 4) V1 गगा (for ज्येष्ठा) B2 तत्रा°, D1 (with hiatus) अतो°, D2 आप्यापत्य (sic), D3 7 (with hiatus) उपसृत्य, M4 सा ह° (for ततोऽपत्य) D2 7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3 7 om 1 5 and 6 —(1 5) N2 V2-4 D1 13 जनयतु (V4 D13 °ति), B2 जनयिता, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V3 [अ]य (for [आ]त्त-) D11 M4 जनयिष्यति (D11 °नि हि [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम- (for [अ]नुपम-) M4 -द्युति N2 B3 (m also as above) D10 13 तपसा परमद्युति (for the post half) —(1 6) V1 B2 D1 2 11 M4 स भविष्यति (by transp) V2 सुत, B1 D13 च स (D13 स च [by transp]) (for स व), V4 समविष्यन्ति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(1 8) N2 -वचस (for -मनस) D11 रघुनन्दन, M4 °गमन् (for पुनराययु) —(1 9) D1-3 7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(1 10) V1 अग्निर् (sic) (for अग्नि) V4 वहि (sic) (for गङ्गा) —(1 11) V1 हिन त्वम् (for हितार्थम्) D3 11 अग्ने, D10 सर्व- (for अग्ने) —(1 12) V4 -[उ]परि- (for -पथ-) D11 महित, D13 समूत (sic) (for मभूय)

12 ^a) N2 V B D10 13 तथेति च, D1-3 7 11 M4 तत्तथेति, all Cs as in text (for देवताना). —^b) S1 D5 12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 वचस्ते-पा हुताशन (D2 °न [sic]) —^{cd}) G1 2 देहि (for देवि) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 उवाच गगा मत्तेजो धारयतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —^a) D4 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2 4 M1 अग्नेस्तु (for इत्येतद्) S1 D5 12 कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —^b) G1 3 दिव्य-, Cg k t as in text (for दिव्य) S1 D5 12 गर्भम् (for रूपम्) —^c) S1 D5 9 12 दृष्ट्वा तं महिमानं सा —^d) S1 D12 अन्वकीर्यत, Dt D6 8 T1 Ck त अवकीर्यत, D9 एव कीर्यते, Cr m g अवकीर्यत (as in text).

14 M4 om 14 (cf v1 13) —^a) S1 D5 9 12 च ता, G1 ततो, G3 तु ता (for तदा) —^b) D5 12 अभिपिञ्च-

तमुवाच ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।

अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।

दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५

अथाब्रवीदिदं गङ्गां सर्वदेवहुताशनः ।

इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६

(D12 °षिचि)त (sic), G1 अभ्यवर्धत, Cm g k t °षिचत
(as in text) —^c) D9 सर्वश्रेयासि पुण्यानि —^d) S1
D5 9 12 तस्या ह्यासन् (S1 °सन्त्रै) नरोत्तम

15 ^b) Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *mf*
hn sec m) Ct °गम, Cg k as in text (for -पुरोहितम्)
—^c) S1 D5 12 शक्ता (D12 °क्त्या) धारयितु नास्मि (for °)
Dt D6 8 तेजस्तव (by transp) S1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 3
°द्यत, Dt D8 °द्धत, D9 °द्वत, T3 °त्तमं, Ct as in text
(for समुद्धतम्) Cv r m तद्धि तेज समुद्धतं, Cg k t as
in text (for °) —^e) S1 D5 12 असौ तु दह्यमानाहं (S1
°हा), M4 दह्यमानाना (ditto) हि तेजोमि, Cv r g as in
text (for °) —^f) Dt (after corr as in text) -चेतना,
T3 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 ^a) S1 D5 12 तत्र (for गङ्गां) —M4 om (hapl)
16^b-17^a —^b) S1 D5 12 गंगा देवो, D4 °देवो, T3 °देवी
(sic) (for सर्वदेव) M2-पुरोहितः, M3-पुरोगम, Cm g k t
as in text (for -हुताशन) —^c) S1 साधु, D5 12 गच्छ,
T3 इव (sic) (for इह) T2 हैमवती- (sic) (for °न्ते)
S1 Dt D5 8 G2 M1 3 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे)
—^d) S1 D5 12 गर्भमेन निवेशय

17 M4 om 17^a (cf v l 16) —^a) M2 सा (for
तु) S1 D5 12 श्रुत्वा तस्यापि वचन —^c) S1 D5 12 तं
ससर्ज S1 Dt D4-6 8 9 14 M2 3 (after corr *sec m*) Cg
महातेज, M4 महत्तेज —^d) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in
text) T3 स्रोतोभ्येह तथानघा (sic), M4 सासहंती तदा
नृप, Cv r m cite as in text —For 13-17, N2 V B
D1-3 7 10 11 13 subst, while M4 subst 1 1 and 2 for
15^{abc} and ins 1 10 after 17

828* तमुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
अशक्ता धारयितुं त्वत्तेजो भगवन्निति ।
तामुवाच ततो गङ्गा हुतभुमगवान्पुन ।
प्रगृह्य गङ्गे मत्तेज शैलेऽस्मिन्स्व विसर्जय ।
तथेत्युक्त्वा ततो गङ्गा तत्तेज प्रत्यपद्यत । [5]
प्रतिगृह्य च सद्योऽभूद्विह्वला मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गर्भं त धारयितुमोजसा ।
कैलासशिखरे राम साभिरेत सुषाव तत् ।
अजातसार प्रस्कन्न सहसा भूरितेजसम् ।
रम्ये शरवणोद्देशे समुत्सृज्य ततो ययौ । [10]

श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।

उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७

यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।

काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८

ताम्रं कार्णायसं चैव तैक्षण्यादेवाभिजायत ।

मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

[D2 repeats consecutively 1 1 and 2 —For 1 2, D11
reads the line of 15^{cd} as in S1 —(1 2) M4 न शक्ताह
V4 B3 4 तत्तेजो —(1 3) V4 D2 3 7 11 प्रभु, D1 प्रभा (sic)
(for पुन) —(1 4) D3 प्रसद्य (for प्रगृह्य) V2 च (sub-
metric) (for गङ्गे) D10 तेज (submetric) (for मत्तेज)
D13 शैलेद्रे (for शैलेऽस्मिन्) N2 B4 तद्, V4 तु, D1 11 त
(for त्व) V2 विपर्यय (sic) (for विसर्जय) D3 7 समुत्पादय
संतति (for the post half) —D3 7 om 1 5 —(1 5)
B4 प्रणिपद्य च, D1 प्रतिगृह्य तु, D2 प्रत्यगृह्य, D13 प्रति° (for
प्रत्यपद्यत) —(1 6) D13 प्रतिपद्य (for °गृह्य) V4 तदैवाभूद्,
D1 2 11 तु तत्तेजो (for च सद्योऽभूद्) D3 7 प्रगृ (D3 °स) ह्य गगा
तत्तेजो (for the prior half) D11 विकला (for विह्वला) V1
[उ]रसा, V4 B1 2 [इ]व सा, D2 11 तत्, D3 सती, D7 om
(for च सा) D1 मूर्च्छना गता —(1 7) D3 असहती D3 illeg
र्भ in गर्भ D1-3 7 स- (for त) V1 धारयितुम् (for धारयितुम्)
D2 अक्षमा (for ओजसा) —(1 8) D10 सा परित (hyper-
metric) (for साभि-) V4 -तेज (for -रेत) N2 नदापतद्,
V2 D1 सुषावह, V3 म- न V म- न D 7 म- न (D7
म- न) सज्ज (for सुषाव तत्) —D1 reads 1 °g after 20
—(1 9) B3 (m also) अजातसार and अजातयाम N2 V1 2
B1 प्रस्कन्न (V1 °ध), V4 °न्नो (sic), D10 प्रस्कन्न (for प्रस्कन्न)
D3 7 -तेजस (sic) (for -तेजसम्) —(1 10) D2 शरवरोद्देशे]

18 D3 7 M4 om 18-20, D2 om 18 —^a) D6 14 T3
निर्गते, all Cs as in text (for निर्गतं) S1 N2 V B
D1 5 10-13 तदिदं and तस्यास् (for यदस्या and तस्मात्
respy) —^b) D10 तत्र, D13 तदा (for तप्त-) D1 सुवर्ण
रजतं तथा, all Cs as in text (for °) —D1 om 18^{cd}.
—^c) V2 B2 3 G1 3 M3 काचनीं, all Cs as in text (for
काञ्चन) —^d) S1 N2 V B D5 9-13 चा (V2 3 अ) भवत्तदा
(S1 °त्था, V2 °त्पुरा), Dt D6 8 G1 3 M3 अतुलप्रभ, Cv g t
as in text (for अमलं शुभम्) ❀ Cv r रजतेऽपि हिरण्य-
शब्दो वर्तते । Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण । ❀

19 Before 19, D2 reads 21 and 22 D3 7 M4 om
19 (cf v l 18) —^a) G1 2 M1 कृष्णायस, Cv m g
कार्णायसं (as in text) S1 N2 V B D2 5 10-13 ताम्रं
कृष्णा (B1 काशा [sic]) यसं चापि (D11 °पिक्रमा [sic]),
D1 कृष्णायस चापि वक्त्राद् —^b) S1 V1 3 B1 D5 9 11-13
वक्त्राद्, N2 V4 B2-4 D10 रक्ताद्, V2 त्यक्तम्, D2 मुक्तद्
(sic), G3 तैक्षण्यम्, Cv r m g t as in text (for

G. 1. 39 19
B. 1. 37. 20
L. 1 34. 20

G 1 39 0
B 1 37 20
L 1 34 21

तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्भनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३

तैक्ष्ण्याद्) S₁ N₂ V B D₂ 5 9-13 एतदजायत (S₁ °ते),
D₁₄ T₁ 2 G M₁ 2 एवामिजायते, M₃ Cg एवाम्यजायत D₁
एव एवोपपद्यते —°) S₁ V B D₁ 2 5 11-13 °चापि (D₁ °य),
N₂ D₁₀ मलतश्च (for मलं तस्य) —^d) V₂ रग, D₁ Cv त्रपु,
G₁ पु (for त्रपु) D₉ तत्पुरीपकमुच्यते

20 N₂ V B D₃ 7 10 13 M₄ om 20 (for D₃ 7 M₄ cf
v l 18) —^a) D₁ 2 M₂ एव, D₉ एवं (for एतद्) D₁₁
धरणीं (ditto) —^b) S₁ D₁ 2 5 9 11 12 नानाधातुत्वमागत
—After 20, D₁ reads l 9 of 828*, D₂ ins 830*

21 D₂ reads 21 and 22 before 19 —^a) D₁-4
(D₄ after corr as in text) 7 विक्षिप्त-, D₅ G₂ निक्षिप्य,
Cm g k t as in text (for निक्षिप्त-) V₄ शिखरे, D₁ 3 7
°च, M₄ °थ (for गर्भे तु) —^b) S₁ V B₁ 2 4 D₅ 11 12
तेजसास्यानु- (S₁ D₅ 12 °प्यत्र, V₄ °*नु-, B₁ °भ्यनु-, B₄
D₁₁ °प्यनु-), D₁-3 7 M₄ तत्तेजोभ्यनु- (D₁ 2 °प्यनु-, M₄
°राग-) (for तेजोभिरभि-) D₅ -मजितं (for -ञ्जितम्) N₂
B₃ (n₁ 130 13 14 15, D₁₀ 13 तेजसा भूरितेजोति —°) G₁
पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B₁ सर्वत्र (for पर्यत-) S₁
N₂ V₁ 4 B₁ 4 D₉ (before corr) 10 12 13 G₁ M₂ -सवद्,
V₂ 3 B₂ (before corr) 3 -सवध, D₁ 2 7 M₄ -अग्न तत्, D₃
-अग्नवत्, D₁₁ सवसवद् (sic), M₃ -मपन्न, Cg t as in
text (for -सन्नद्) —^d) S₁ सौवर्णम्, D₅ सौवर्णम् (for
सौवर्णम्) N₂ V B D₁ 10 11 13 M₄ तदा, D₂ 3 7 तत (for
वन) —After 21, S₁ M₃ (inf l m sec m) ins

829* त देश तु ततो ब्रह्मा सप्राप्येदमभाषत ।

जातस्य रूप यत्तस्माज्जातरूप भविष्यति ।

[(1 1) S₁ [ष] नम् (for [ष] षम्) —(1 2) S₁
जातरूपस्य]

22 D₂ reads 21 and 22 before 19 —^a) D₃ ख्या*
(for ख्यात) —^b) S₁ N₂ V₁ 2 4 B D₁-3 5 7 11-13 तत,
Cm g k t as in text (for तदा) M₄ काचन (for राघव)
—S₁ D₅ 12 om 22^{cd} —^{cd}) N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄
सुवर्णं (D₃ °र्णं) प्रादुरभवद्ब्रह्मतेजोभ (V₁ 4 B₄ D₁ 2 13 M₄
°न्न) व शुचि —After 22, N₂ V B D₁- (D₂ after 20)
3 7 10 11 13 M₄ ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरणार्कसमद्युति ।

वह्नितेजोभव श्रीमान्नाङ्गाकुक्षिपरिच्युत ।

ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

[(1 1) D₁-3 7 M₄ से (for च) D₁-3 (all with
hiatus) अरुणार्क- —(1 2) V₁ 2 4 B₄ D₁ 2 M₄ -[ष] न्व,
V₃ [अ] भवच् (for -भव)]

while D₄ 9 14 S (except M₄) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्म सर्वं भवति काञ्चनम् ।

[M₂ तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior
half)]

23 ^a) D₁₄ T₂ G₂ 4 M₁ तदा, T₁ तथा, Cg k t as in
text (for ततो) M₄ सुकुमारस्य जातस्य —^b) S₁ N₂ V B
D₁-3 5 7 10-13 M₄ दृष्ट्वा (M₄ तस्य) सेन्द्रा (S₁ D₅ 12 देवा,
D₁₁ देव-), G₄ °*, M₂ देवास् (for सेन्द्रा सह-) M₄
दिवौकस- (for -मरुद्गणा) Cg मरुद्गणा देवगणा सह
युगपत् । Cg —^c) N₂ V B D₁₀ 13 M₄ तदा क्षीर (D₁₀ °*)-
प्रदानार्थं, D₁-3 7 11 क्षीरसपाटनार्थाय, Cm g k t as in text
(for °) —^d) B₄ D₅ कृत्तिका (D₅ °का) S₁ V₁-3 B D₁₃
M₄ स (V₂ ते) न्ययोजयन् (V₂ B₄ °त् [sic]), D₄ 8 M₃
संमेषूज (M₃ °दोष्ट) यन्, Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —^a) S₁ D₅ 12 तत् and
-मात्राय (for ता and -मात्रस्य respy) —^{cd}) S₁ D₅ 12
ददौ पुत्रार्थमस्माकं सर्वासा प्रकरिष्यति

25 ^a) S₁ N₂ V B D₅ 10-13 ता and ऊचु (for तु
and सर्वा respy) —^b) S₁ D₄ 5 9 12 M₃ कार्तिकेयम्,
Cm g k t as in text (for कार्तिकेय) S₁ D₅ 12 प्रभु, N₂
V B D₁₀ 11 13 प्रभु, Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) Cg
Cv r इति ब्रुवन् । एतच्च पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ।
Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न संशय इत्युपरि
द्रष्टव्यम् । Cg —S₁ D₅ 12 om 25^{cd} —^c) N₂ V B
D₁₀ 11 13 पुत्रोऽयं जगति ख्यातो —^d) B₂ reads from द
in मशाय up to 26^a in marg

26 B₂ reads 26^a in marg (cf v l 25) —^a) S₁
N₂ V B D₅ 10-13 देवानां ता (S₁ B₂ D₅ 11 12 °वताना, V₁ 4
B₁ तद्) वच श्रुत्वा —^b) S₁ D₅ 12 सर्वं, N₂ V₁ 4 B D₁₁ 13
पूर्वं, V₂ 3 D₁₀ पूर्वं, D₄ G₂ (before corr as in text)
स्कन्न, Cv m g k t as in text (for स्कन्नं) S₁ D₁₂ गर्भं.
V₃ -स्त्रव, V₄ -स्त्ररे; G₁ -स्त्रुत, Cv m g k t as in text
(for -स्त्रवे) —After 26^{ab}, D₁₁ ins

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८

गृहीत्वा क्षीरमेकाह्वा सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

G 1 39 30
B 1 37 30
L 1 34 31

832* गङ्गाम्भसि परिभ्रष्ट त गर्भं सर्वकृत्तिका ।
—^c) G1 तान^o (sic) (for स्नापयन्) Ś1 D5 12 स्नापया-
मासुरथ त —^d) Ś1 Dt D4-6 8 9 12 T3 G1 यथानल(Ś1
D5 12 °रवि)

27 ^a) D9 एव (for इति) —^b) D4 स्कद, Cg as in
text (for स्कन्न) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्त्रवे, D4 9 T3
M3 -स्रुतं (for -स्रवात्) Ck Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थ-
नाम । Ck स्कन्न(न्द before corr) गर्भं परिभ्रुतत्वहेतो
स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु । Ct स्कन्न()परिभ्रुत इत्यर्थे स्कन्द
इति । Ck —^c) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति^o (for कार्तिकेयं)
Ś1 V1 B2-4 D5 11 12 °तेजा (V1 °जं, B2 3 °ज), Ñ2 V2-4
D10 13 महत्तेजः (V3 °जं [sic]), B1 °त्मानं, Dt D6 8 9 G3
M2 3 °बाहुं (for महाभागं) —^d) Ś1 D11 °म, V4 जननो^o
(sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1-3 7 M4 subst
for 24-27, Ñ2 V B D10 11 13 subst 1 1-2 for 24
and 1 6-7 for 26^c-27^b, while Ś1 D5 12 subst 1 7
only for 27^{ab}

833* ता क्षीर तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा ।
स्यादस्माकमय पुत्र ख्यातो नास्त्रेति राघव ।
तथेति वै तदा देवैस्तत्रोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत् ।
गङ्गाकुक्षिपरिस्त्रस्तं तं गर्भं समुपेत्य ता । [5]
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम् ।
स्कन्द इत्येव तं दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम् ।

[(1 1) D3 तता (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for
तस्य) V1 D1-3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(1 2) D2
कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोति राघव, D3 7 सेनानीरिति
कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half)
—For ins see below —(1 3) D2 तैस् (for वै) M4 तथा
तु चोदितो देवैस् (for the prior half) D2 -अदृषित (for
-नियोजिता) —(1 4) M4 कुमार स (by transp) —(1
5) D2 -अष्ट (for -स्रस्त) D2 M4 तद्, D7 om (hapl)
(for त) —(1 6) D11 दीप्त च (for कृत्तिका) B1 °ःमासुस्,
D1-3 7 M4 स्नाप^o, D13 च्छद^o (for स्कन्दयामासुस्) V3 तदा
(for तम्) V1 D13 -प्रभ (for -द्युतिम्) D1-3 7 11 M4
तरुणादित्यसनिम(D1 11 M4 °वर्चस्) (for the post half)
—D2 3 7 M4 om 1 7 —(1 7) D13 सुप्त (for स्कन्द)
B4 त्व (sic), D5 ते (for त) Ś1 D1 5 12 देवा ऊचुर् (for
दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After 1 2, V4 ins

834* अन्योन्यं पिबतस्तासां स्तन्यमन्यमुखानि षट् ।
समभूवन्महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28^{ab} —^a) Cm g k t as in text (for
प्रादुर्भूत) —^c) Dt यस्मात् (for षण्णां) T3 पता^o (sic),
G1 तद्ददनो, Cg t as in text (for षडाननो) Ck तच्च
षण्णां स्तनजक्षीरमचिन्त्यशक्तित्वात् दाहातिशयेन च षण्मुखो
भूत्वा जग्राह । Ck —^d) Ś1 D5 11 12 सुरज(D11 [आ]शु पय)
स्तदा (for स्तनज पय) —For 28, Ñ2 V B D1-3 7 10 13
M4 subst

835* प्रस्तुतानां ततः क्षीरं षण्णां तासां षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिबत्कृत्तिकानां परिभ्रुतम् ।

[(1 1) V1 B4 प्रस्तुताना, V2 4 प्रस्तुताना, B3 (m as
above) D13 प्रस्तुताना (for प्रलु^o) D1 2 M4 तदा (for ततः)
D3 7 पट्कृत्तिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा
पूर्ण, D2 3 7 13 M4 तासां षण्णा (by transp) —(1 2)
D2 3 7 13 [अ]पि (for हि) B1 [अ]पिब, D1 [अ]पि च
(for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बालः सोन्वपिबत् (for the prior
half) B4 कृत्तिकायां V3 -स्तुति (sic), D1 -स्तन, D2 3 7 -स्रव
(for -स्रुतम्)]

29 Ś1 D5 9 12 om 29 and 30 —^a) Ñ2 V B
D1-3 7 10 11 M4 तत्(Ñ2 V1 तत [hypermetric], B1 प्र)
पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °हं,
V4 lacuna for ह्वा, B1 D11 एवा^o, B3(orig एकात्मा, m
also) 4 °प्र, D1 °ह, M3 (after corr sec m) °हि,
Cm g k t as in text (for एकाह्वा) D13 पीत्वा तासां च
तत्क्षीर —^b) V B2 4 D1-3 7 11 स (for सु-) V B2 D1-3 7 11
-वरस्, B4 -व्रतस् (for -वपुस्) Ñ2 B1 3 D10 13 स(B3
सु)कुमारो ज्य(B1 ह्य)वर्धत(B3 m also सुतस्तदा), M4
सुकुमारस्तदाभवत् —After 29^{ab}, D11 ins

836* कार्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।

(cf 1 4 of 833*)

—^c) Ñ2 अक्रमत्; B1 अयजत् (by metathesis), D2
अजेय (for अजयत्) D1 अथ सत्त्वेन^o —^d) V3 °सेना-, V4
सर्वदैत्य- (for दैत्यसैन्य-) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु
(for विभु) D1-3 7 M4 देवसेनागणा(D2 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 9 12 om 30 (cf v 1 29) —^a) V2 -सम
(for -सेना-) B3 (m) -पतिं D1-3 7 M4 दैत्यसेनापति
(D2 °रि)गणं, D11 देवसेनापतिं तत्र —^b) B3 (m also)
देवास् (for ततस्). G4 ते, Cm t as in text (for तम्).
Ñ2 V B2-4 D1-3 7 10 11 13 M4 अमर-, B1 असम-, D4 अतुल-;
G3 अनल-, G4 तं मन्- (for अमल-) Dt D6 8 अभ्यषि-
चन्महाद्युतिं —^c) V1 D1 G1 अभिपिचन् (D1 °पिच्य) Dt
D6 8 ततस्तममरा सर्वे —^d) B1 -पुरोगणा (sic)

G 1 39 3I
B 1. 37. 3I
L 1 34 32

एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।

| कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।

सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाग्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 ^a) Cg k t पुष (as in text) Ś1 D3 5 7 12 °विस्तरो
राम, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 इति ते कथितो (B4 °त) राम.
—^b) Ck विस्तरो (as in text). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13
M4 गङ्गाया (Ñ2 V2-4 B D10 °गोमा) समवो (Ś1 D3 5 7 12
कीर्तितो) मया, D9 M3 °मि (M3 दि) निवेदितः, Cv as in
text, Cg विस्तरो दिव्यसंभव (for ^b) —^d) Ś1 D6 11 12
सुखावहः (for तथैव च) —For 31^{cd}, Ñ2 V B D1-3 7 10 13
M4 subst

837* देवस्य च कुमारस्य समवः पुण्यकीर्तन ।

[D2 om च (submetric) V2 कीर्तिवर्धन, B2 (m
also as above) D1-3 7 M4 °कमेण (for पुण्यकीर्तन)]
—After 31, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cmg k t
ins

838* भक्तश्च य कार्त्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानव ।
वायुमान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दमालोक्यता व्रजेत् ।

[(1 1) G1 भक्ति T3 G4 कार्त्तिकेय (sic) M2 transp
य and कार्त्तिकेये G1 कुन्ते रनुनदन (for the post half)
—(1 2) D9 T3 G4 -पौत्रश्च D9 -सालोक्यता T3 G3 M2 3
-सालोक्य (T3 M3 सायुज्य) मामुयात् (M3 °व्रजेत्)]

Colophon Kāṇḍa name Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1-3
B D10 काः, D1 वालकाण्डे, D3 अयोध्या° —Sarga
name Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-12 कुमारो (B4 स्कन्दो) तपति
(D11 °रजन्म) —Sarga no (figures, words or both)
Ś1 V1, B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 39, V2 41,
V3 D10 38, Dt D4 6 8 14 S 37, D1 7 30, D2 31, D9 40
D13 तपति-सर्ग 39 —After colophon, T2 G1 2 4 M2
conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

37

Ñ1 missing sarga 37 (cf v1 I 33 8)

1 ^a) Ñ2 V2-4 B D10 13 °तया, V1 तया स (for तां कथां)
V3 राम, D6 रामो (sic) (for रामे) M3 ततस्ता कुशिको°
—^b) Ñ2 V B D10 13 M3 मधुरा कथा (lacuna before था
in B1 is filled up with राम राम राम राम), D5 G1-3 M1 3
°क्षर, Cg cites कुशिकात्मजः (for मधुराक्षराम्) —^d) G4
damaged for काकुत्स्थ —For 1, D1-3 7 11 M4 subst,
Ñ2 V B D10 13 subst 1 2 only for 1^{cd}

839* ता कथा कथयित्वैव रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेता कथयामास वैशिकः ।

[(1 1) D3 7 [ए]ना, M4 च (for [ए]व) D11 कथयित्वैव
—(1 2) D2 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव) V4 D3
दिव्या, D1 3 7 11 M4 पुण्या (for एता)]

2 ^a) V4 G1 3 अयोध्यायाः पति Ñ2 V B D1-3 7 10
11 13 M2 4 श्रीमान्, Dt D6 8 वीर, D9 T3 M3 शूर (for
शूर) —^b) Lacuna before मा in B1 is filled up with
राम राम राम राम T3 lacuna for मासी —^d) D6 सदा,
M3 न वा, Cm as in text (for स च)

3 ^a) D9 11 G3 M2 विदर्भः; Cmg k as in text (for
वैदर्भः) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 विदर्भराजदुहिता (Ñ2
B3 D10 13 °तनया) —^b) V4 केशि*, D1 केशिनी, D3 केशिनी,
D10 केशिकी (for केशिनी) D6 reads second नाम in
marg D3 7 रघुनन्दन (D2 °न [sic]) —^c) D12 सतार-
Ñ2 V1 2 4 B D1-3 10 11 13 M4 -पद्मयासीद्, V3 -पद्मी स्याद्;
D9 -पद्मीना (for -पद्मी मा)

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
 द्वितीया सगरस्थासीत्यनी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
 ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
 हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रसन्नवणे गिरौ ॥ ५
 अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
 सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
 अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।

कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
 एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
 षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
 भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
 ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
 एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
 श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १०

G I 40 10
 B I 38 10
 L I 35 10

4 °) D6 8 12 -नेमेर्, Cv as in text (for -नेमि-)
 —^δ) V2 4 B1 3(m also) धमेण, D11 रूपोमा- (sic)
 (for रूपेण) D1 2 7 [अ]सदृशी (for [अ]प्रतिमा) Dt
 D6 8 सुपर्णभगिनी तु सा —[°]) D12 G2 4 M2 (before
 corr) साग° (for सगरस्य) —^d) Ñ2 V B D5 10 13
 परमधार्मिका (V3 B2 °की), D1 11 धर्मपरायणा, D2 धर्म-
 परिग्रहा, T3 °ज्ञिका (for सुमतिसंज्ञिता) D3 7 पतिधर्म-
 परायणा

5 °) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 महेश्वास, Dt D6 8 G2
 M1 2 महाराज (M2 °ज), D9 °राम (for तदा राजा) D1-3 7
 M4 ताभ्यां स राजा सहित —^δ) V2 नृप (for तपः) —[°])
 Ś1 D5 12 G1 3 उ (D5 अ)पाश्रित्य, G2 M1-3 °श्रित्य (for
 समासाद्य) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 अपत्यकाम काकुत्स्थ
 (V4 D3 7 °त्स्थो, D11 °ः) —^d) D2 -श्रवणे, D13 -प्रतरणे,
 Cmg k t as in text (for -प्रसन्नवणे)

6 °) Ñ2 V B D10 11 13 तस्मै (D11 अथ) वर्षसहस्राते,
 Cmg as in text (for °) —^δ) Ñ2 B3(m also as in
 text) D10 परितोषित, D2 M2 तोषितो° (for [आ]राधितो
 मुनि) —[°]) D12 सागराय —^d) B4 तुष्ट (for भृगु)
 V3 सत्यवती° (sic), D1-3 7 प्रतप (D3 °स[sic])ता°, D11
 संपना°, D12 सत्यवद° (sic), G1 °पराक्रम, M4 दृष्टपरावर°
 (for सत्यवता वर°)

7 °) V3 पुत्र- (submetric) (for अपत्य-) G4 स
 (for सु-) Cg सुब्रह्मपत्यप्रियत्वात्सुमहत्त्वम् । Cg —^δ)
 Ś1 D5 11 12 भविता ते नरेश्वर (D11 12 °र[sic]), Ñ2 V B
 D1-3 7 10 13 तव राजन्भविष्यति —^{°d}) Ñ2 B3 D10 13 अ°,
 D1-3 7 9 चैवातुला, T2 च° (sic) (for चाप्रतिमां) D9
 (before corr as in text) लोके- (for लोके) Ñ2 V1-3 B
 D1-3 7 9-11 13 M4 संतानोत्था (D1 °त्वा[sic])मवाप्स्यसि
 (for °) V4 कीर्तिमान्श्रीभिर्मालोके सतानस्ते भविष्यति

8 °) V4 एषा (for एका) Ś1 D5 11 12 राजन्, Ñ2 V B
 D2 3 7 10 13 G1 3 पुत्र, D1 M4 पत्नी, Cg k t as in text
 (for तात) —^δ) Ñ2 V B2-4 D2 3 7 10 13 पत्नी (for पुत्र)
 Ñ2 V2 4 B2 4 D10 13 धर, Cm as in text (for वंशकर)
 D2 सुत (for तव) B1 तव वंशविवर्धन, G1 3 वंशकर्तारमेव

हि. —[°]) V3 D2 3 7 11 षष्टि-, V4 T G1 3 4 M3 षष्टि, Ck t
 as in text (for षष्टि) Ś1 D5 12 -सहस्राणाम् (for
 -सहस्राणि) —Note hiatus between ° and ° —^d) Ś1
 D5 12 एकापि, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (V1 °यं
 [sic]), G1-3 M1 ह्य° (to avoid hiatus) (for अपरा)

9 °) D9 भावमानं (sic) (for भाषमाणं) D4 8 14 T
 G2 4 M1-3 महात्मान, M4 तथा तं वै (for नरव्याघ्रं) Ś1 Ñ2
 V B D5 10-13 मुनिसेव (Ś1 D5 11 13 एव मुनि[by transp])
 भाषमाण (D12 °णा), D1-3 7 इत्येव भाषमाणं तु (D1 त),
 G1 3 इति संभाषमाणे तु —^δ) Dt D4 8 8 M3 Cg k t -पुत्र्यौ,
 D11 -पत्नौ (sic), T3 -पुत्र्या (sic), G4 M4 -पुत्रौ (sic) (for
 -पत्न्यौ) Cg राजपुत्र्याविति छत्रिन्यायादुक्तम् । Cg Ś1 महेश्वर,
 D5 11 12 नरोत्तम (D12 °म [sic]), D9 प्रमाद्यति (sic),
 G1 3 प्रणम्य°, G2 °तौ (sic), M3 प्रशस्य°, M4 °तु (for
 प्रसाद्य तम्) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 सत्यधर्म (D1 2 °मं)
 तपोनिधि (B4 °न्वितं) —[°]) T2 G2 परम (sic) (for
 परम-) D5 G4 -प्रीतौ (sic) (for -प्रीते) —^d) T3 (with
 hiatus) उमे (for तदा) —For 9^{°d}, Ñ2 V B D1-3 7 10 13
 subst

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम् ।

[B4 द्वौ (for ते) V2 [इ]म (for [इ]द) Ñ2 V1 3 B3 4
 D2 3 13 कृताञ्जलिम् (B4 D2 °ली), B2 वक्ष्मा° (for वृत्ताञ्जलिम्)
 V4 अभाषत (sic)]

10 °) D12 कस्या (for कस्या) M3 (after corr.
 sec m as in text) सुते (sic) (for सुतो) Ñ2 V B
 D1-3 7 10 11 13 एक का (B4 °कैक) तनय ब्रह्मन् (D1-3 7
 जनयेत्पुत्रं) —^δ) B2 बहून्का (by transp), B4 * बहून्
 (for का बहून्) —[°]) T1 इच्छामहे, Cm t °वहे (as in
 text) D14 T1 2 G2 4 M1 सम्यक् (for ब्रह्मन्) Ś1 Ñ2 V B
 D5 10-13 भगवन्श्रो (Ś1 D5 11 12 इत्येतच्छ्रो) श्रोतुमिच्छाव (V1
 °मि also), D1-3 7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °व) भगवन् (D2 वो
 भवन् [sic]) —^d) Ś1 D5 11 M4 सत्य चास्तु (D11 °ः), D12
 सम वास्तु, G2 °वस्तु (for सत्यमस्तु) M4 वरस (for वचम्).
 Ñ2 V B1-3 D10 13 सत्य (B1 3 D10 13 °द्य) लोस्तु वरो हि
 नौ, B4 सत्य तेस्तु वरौ हि नौ, D1-3 7 सत्य एवोस्तु (D3 °य
 स) नो (D1 ते, D2 वो) वर, Cg as in text (for °)

G 1 40 II
B 1 38 II
L 1 35 II

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वार्णीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसन्निधौ ॥ १३
पटिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।

महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभायौ रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिंश्च्येष्टा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्भं व्यजायत ।
पटिः पुत्रसहस्राणि तुम्भमेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

11 ^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तु वचन, Ñ2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचन) —^b) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि- (B1 °नि) प्रवरस्तदा (V2 °था) —^c) Ś1 D5 11 12 14 T1 2 (after corr) G4 M4 मधुरां, Ñ2 V B D10 13 मधुर, D1-3 7 परम (for परमा) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 वाक्य (for वार्णी) —^d) D12 स्वच्छन्दो Ñ2 V B D1-3 7 10 13 स्वच्छन्देन ददामि (Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °नि) वा (V3 वै, B3 व, D3 का), M4 स्वच्छन्देनाभिधीयता, Cg as in text (for ^d)

12 ^a) Ś1 वो°, G2 स्तु (for वास्तु) —^b) Ś1 वो (for वा) —^c) D4 महोत्साह Ś1 D5 12 एवं का (for का वा कं) D12 इच्छति (for इच्छति) D11 कीर्तिवंतो महोत्साहान्शव शका वाग्र इच्छति (corrupt) —For 12, Ñ2 V B D1-3 7 9 10 13 subst, while D11 ins 1 2 only after 12

841* एका वंशधर पुत्रमेका चावंशकान्वहन् ।
यथेष्ट मा वरयता यस्या यदमिकाक्षितम् ।

[(1 1) D1-3 7 वंशकर —V4 om from the post half up to 13° V1 2 B3 (m also) 4 [अ] वंशक (V2 °ध) गन्, D1-3 9 वावशजान्, D13 वंशतकान् (for चाव-शकान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(1 2) D3 7 यथेष्ट, D9 यथेष्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयन्, B3 °यितु, B4 °यितां (sic), D2 3 7 9 °यन्, D11 °यतु (for वरयता) D2 यस्य (for यस्या) D13 तथा दान्यामि वाटित (for the post half)]

13 V4 om 13^{ab} (cf v l 12) —^a) D1 पुनर् (for मुनेस्) Ñ2 V1-3 B D1 3 7 10 13 एतद्व (D1 °व व) च, D2 4 9 11 M2 तद्व° (for तु वचन) —^b) B3 (after corr) वंशनी, D2 केशिनी (sic) (for केशिनी). —T3 om (hapl), T2 reads in marg 13°-15° —^c) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 वंशधरं, Ck as in text (for वंशकरं) V1 G4 नाम (for राम) —^d) Ñ2 V B (B2 after corr) D1-3 7 10 11 13 M4 [पु] क्रमनिष्ठिता, D5 12 °समष्टि, Ck t as in text (for नृपसन्निधौ)

14 T3 om, T2 reads in marg 14 (cf v l 13) —^a) V3 4 D2 6 9 12 पटिः; G1 3 4 पटि, Cg as in text (for पटि) D6 नृहन्नाणा Ś1 D5 12 पुत्रान्यटि° —^b) V3 नृवर्ज°, D1 12 14 G2 सुपर्ण°, D6 सुपर्णा°, Cg k t as in text (for सुपर्णभगिनी). D1 (gloss) नृमति () Ś1 D5 11 12

तत, Ñ2 V B1 3 4 D1-4 7 10 13 M3 तथा (for तदा) —^c) D14 महोत्साहो (sic) Dt D4 6 9 14 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D5 11 12 M2 कीर्तियुक्तान्महोत्साहान् (for °) Ś1 D5 11 12 तदा (for सुतान्) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति- (V4 प्रीति) युक्तानि (D2 °ना, D13 °यिष्यामि [sic]) सुमतिर्व- (D1-3 7 °हृद) रमीष्यित

15 T3 om, T2 reads in marg 15 (cf v l 13) —^a) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 तत, Cg as in text (for ऋषि) —^b) Ś1 D5 12 चाभि (D12 °भ्य [sic]) वा (Ś1 [before corr] °वं) च, D9 सुप्रण- (for [अ] सिप्रणम्य) Dt D6 8 M2 तं (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 शृगुं (V3 गुरु) धर्मे (V2 D10 कर्म) श्रुता वर (V4 °र, B3 [m also] 4 °परायण), D1-3 7 शृगुं ब्रह्मविदा वर —^c) D11 जग्राह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 न, D6 स्वं, D13 सु- (for स्व-) —^d) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D2 14 रघुनन्दन —After 15, B3 ins

842* ब्राह्मणैर्मन्त्रिभि माक सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 ^a) Dt D6 8 तस्य (for तस्मिन्) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 अथ कालेन महता —^b) Ś1 V3 D5 12 13 पुत्रं ज्येष्ठं, Ñ2 V2 4 B D10 13 M4 पुत्रं ज्येष्टा (by transp) V3 D14 अजायत, D7 °जा° (for व्यजायत) —D2 om (hapl) 16°-17° —^c) Ś1 D5 M4 असमजम्, V1 3 4 B1 3 D7 11 °मंजा, V2 D10 12 °मजसम् (V2 °स [all hypermetric]), B4 °मंजी, D3 असम नाम (hypermetric) (for असमज) V2 4 D3 7 11 ख्यात (for ख्यात) —^d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्थ, B3 D11 °स्थ) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D3 °स)

17 D2 om 17^{ab} (cf v l 16) —^a) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतेस्. Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 [अ] पि- (B4 [अ] ति [sic], D1 7 11 तु, D3 सु, D13 च) रघुश्रेष्ठ (for तु नरव्याघ्र) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1 11-13 गर्भं (V3 °र्भं) (for गर्भ-) B4 om, D3 नृ [अ] लातु, G2 नृभं, all Cs as in text (for नृम्य) B1 व्यसूयत, M4 ख° (for व्यजायत). D1 गर्भोदय व्यजायते (sic) and gloss गर्भेऽलातु व्यजायत —M3 transp 17^{cd} and 18^{ab} —^c) Ś1 V2 3 D2 4 11 13 पटिः, V1 B1 4 Dt D1 5 7 12 M6 पटि, Cg k t as in text (for पटि) V4 पुत्र पटि° (sic) —^d) Ś1 D2 7 11 13

घृतपूर्णेण कुम्भेषु धान्यस्तान्समवर्धयन् ।
 कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
 अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
 षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
 स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
 बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्या रघुनन्दन ।

प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मञ्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
 पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
 तस्य पुत्रोऽशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
 संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
 ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
 सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३

G I 40 22
 B I 38 24
 L I 35 22

तुंवे मित्रे (D3 मेत्ते [sic]), Ñ2 V B D10 13 मित्रे तुंवे, D2 कुंमे मित्रे, D9 °मध्याद् (for तुम्बभेदाद्). Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10-13 विनिर्ययु, V3 व्यजायत, Dt विनिसृता, D14 T °निसृता (D14 °ता), M4 ततोभवत् (for विनि सृता) D1 तस्मिन्नेवाभवत्तदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

ॐ Ck t मञ्जतस्तान्समीक्ष्य ॐ —For 20^{cdes}, B2 D11 subst and read after 21

844* पौराणा बालकाङ्गीत्वा रुदतोऽपि दिने दिने ।
 सरय्यास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दय ।

[(1 2) D11 सरजाश्च (sic) (for सरय्यास्तु)]

—After 20, Ś1 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एव पापसमाचार सज्जनप्रतिवाचक ।

[G4 स जन- (for सज्जन-) D14 M2 -पादक (sic) (for -वाचक)]

21 °) G1 अधिपो (for अहिते) Ñ2 V1 B1-3 D10 रक्तः (for युक्त) —°) Ñ2 निर्व्यसितः (sic) V1 B3 D5 पुरा (for पुरात्) V4 पुरात्पित्रा निवासित —After 21, B2 D11 read 844*.

22 D6 om (hapl ?) 22 —°) Ś1 D5 12 आसीद्, Ñ2 B3 राम (for नाम) D11 तस्यांशुमान्नाम सुत —Note hiatus between ° and ° —°) D4 9 असमजस-, Cm k t असमंजस्य (as in text) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 बभूव ह्य- (B1 D2 अ [with hiatus]) समजसः (V1 ° जय), D11 सबभूवासमंजस —°) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 om from स्य up to पि in ° —°) Ś1 D1-3 5 7 11 12 सर्वस्यैव (D11 °व), Ñ2 V B D4 10 13 G1 3 M4 सर्वलोक- (for सर्वस्यापि)

23 °) Ś1 D5 12 तस्य, Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 अथ, Cm g as in text (for तत) D11 कालेन महता तस्य —°) Ś1 D1-3 5 7 11 12 आसीन्महात्मन, Ñ2 V B D10 13 एव- (V2-4 °व)म (V2-4 B1 व्य)जायत, Dt समभिजायते, Cm t as in text (for समभिजायत) M2 सुमनि समजा°, M4 बुद्धिस्तस्य व्यजा°, Cg as in text (for °) —°) D5 सगःस्य Ñ2 V B D1-3 7 10-13 M4 [अ]श्वमेधेन (for नरश्रेष्ठ) —°) D3 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 राघव, G4 निश्चित, Cg as in text (for निश्चिता)

18 M3 transp 18^{ab} and 17^{cd} —°) D3 om, G1 कुंभेषु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D5 9 12 transp पूर्णेण and कुम्भेषु —°) Ś1 Ñ2 V1-3 B D5 10-13 अभ्य (B2 °व्य)-वर्धयन् (Ś1 °त्), V4 अभ्यभूषणं (sic), D1-3 7 M4 च व्य- (D1 वि)वर्धयन्, D8 °यत् (sic), D12 अभ्यवर्धनयत् (sic), M3 °तैयन् (for समवर्धयन्) —°) M2 कियता (for महता) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ते तु (for सर्वे) Ñ2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 °) Ś1 D5 12 दीर्घस्य कालस्य, Cm g t दीर्घेण कालेन (as in text) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 समानव (D3 °)यसः सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —°) V1 B4 D1 7 11 षष्टि, D2 3 9 13 षष्टि- (for षष्टि) V3 4 B1 4 सहस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रा षष्टि°. —°) D1-3 7 11 M4 तान्येवम्, D12 सागरस्य Ś1 D5 12 13 तदाभवन् (by transp), Ñ2 V B D10 बभूव ह (Ñ2 B3 D10 हि, V1 हा), D11 [अ]*° (for [अ]भवस्तदा)

20 °) M3 (after corr sec in as in text) श्रेष्ठो, Cg k t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G4 -व्याघ्र, -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ) D1-D6 8 G1 —For 20^{ab}, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परतप ।

[B4 सर्व- (for स च) V4 सर्वा ज्येष्ठा भवत्येषाम् (sic) (for the prior half) V2 सम जात, D7 13 M4 असमज (for असमञ्जा) B2 3 D2 M4 परतप]

—Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 10 12 13 M4 om 20^{cdes}, Ś1 reads 20^{cdes} in marg —°) M3 बलात् (for बालान्) M1 नु, M3 [अ]थ (for तु) —°) Ś1 Dt D6 8 9 T2 3 G2 4 M1 3 सरय्या, D14 illeg (for सरय्या) —°) Ś1 Dt D6 8 T1 G2 M1 Ck t प्राहसन् (Ck t °सत्), M3 प्रसहन् (metathesis), Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —°) D4 9 M3 निरी- (M3 समी)क्षते (D9 °त्), D14 T1 2 G1 2 4 M1 2 समीक्ष्य वै

G I 40 23
B I 38 24
L I 35 23

स कृत्वा निश्चयं राजा सोपाध्यायगणस्तदा ।

यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।

श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्चशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरन्याय प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

24 ") Cg t निश्चय (as in text) Ś1 कृत्वा (sic), V4 तत्र, D14 T1 2 G2 M1 राम (for राजा). N2 V1-3 B D1-3 7 10 11 13 M4 °निश्चिता बुद्धिं —^b) N2 V B D1-3 7 10 13 M4 नृप, D4 T1 G4 तथा, M3 (after corr sec m as in text) सदा (for तदा) —^a) Cg as in text (for ^a) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M2 4 सगरो यष्टुमारिसे कृत्वा द्रव्य (M4 यष्टु) परिग्रहं —After 24, Ś1 D3 6 7 11.12 ins 846* तत्र तत्सात्मजा राम प्रविष्टाः का (D12 क) पिलं वपु ।

Colophon D5 12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —Kānda name Ś1 N2 D4 om, V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name N2 V B D1-3 10 11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D9 पुत्रजन्म —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 38, N2 B2 3 D10 40, V2 42, V3 39, D1 7 31, D2 32, D6 41 D13 —यणे—काडे—ष्टा—जन्म नाम —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

38

☞ N1 missing Sarga 38 (cf v1 i 33 8) —D5 12 continue the previous Sarga —Before 1, B1 (marg) ins

847* आदां रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदावन्ते च मध्ये च हरि सर्वत्र गीयते ।

ॐ रामचन्द्राय

1 ^b) V2 कथास्ते (sic) B3 रघुःन —^c) D1-3 7 M4 रामो भूयस्तं, Ck as in text (for परमप्रीतो) —^a) D11 दीप्तिम् (for दीप्तम्) D12 लोचनं (hypermetric) (for [व]नलम्) D1-3 7 दीप्तानलसमद्युतिं (D1 °ति), M4 °दीप्तानलद्युतिं

2 ") Ś1 N2 V B D1-3 5 7 10 12 13 M4 भगवन्; D11 दशमिभगवन् (sic) (for भद्र ते) —^b) Dt विस्तारेण —^c) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D5 पूर्व को मे, V2-4 B4 Dt D1 2 6-9 12 T1 पूर्यजो मे (V3 °लोके, V4 °मेको, D1.7 9 °काले), D3 पूः(illeg)काले, G2 सवु° (sic) (for पूर्वको मे) N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 यथा (D2 कथ) यज्ञ (for कथ ब्रह्मन्) —^a) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D5 12 यज्ञा(Ś1 °ज्ञ)तं समवाप(Ś1 °प्य) ह, N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 सगर समवाप्त(D2 °**)वान् —After 2, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।

[G2 M1 कुतूहल- Dt D6 8 -समन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —^a) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 ततो रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —^b) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इदं वचनमब्रवीत् —^c) N2 B3 (m also as in text) D10 विस्तर —^a) D12 सागरस्य N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 कथा प्रति (for महात्मनः)

4 T2 reads 4 in marg (cf v1 3) —^a) V4 शंकरस्य गुरु (for शंकरश्चशुरो) N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रीमान्, Dt D6 8 T1 3 G1 3 नाज्ञा, D2 चासीद्, D5 9 M2 3 राम, D12 °म् (for नाम) —^b) Dt D6 8 इति वि(D6 *) श्रुत (for अचलोत्तम) —After 4^a, M3(inf lin sec. m) ins

849* इन्द्रदत्तवर श्रीमानद्रिराज्येऽभिषेचित ।

—^c) D6 विन्ध्य (for विन्ध्य-) Ś1 D5.12 विन्ध्यश्च पर्वतश्रेष्ठो ☞ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यवत्कार्यम् । Cm आसाद्य स्थित इति शेष । ☞ —^a) D6 M1 निरीक्षेत्, D12 °क्षते, T3 G2 4 M3 °क्ष्येते, G1 वीक्ष्येते च, all Cs as in text (for निरीक्षेते).

5 ") Dt D6 8 समभवद्, G1 3 °सा, G2 प्रवृद्धो, Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —^b) Ś1 D5 12 यज्ञो वै रघुनन्दन —For 4^c-5^b, N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 subst.

तस्याश्चर्या काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्चमपाहरत् ॥ ७
हियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथानुवन् ॥ ८

अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्चोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

G 1 41 II
B 1 39 12
L 1 36 II

850* विन्ध्यश्च स्पर्धयान्योन्यं यत्र देशे निरैक्षताम् ।
तस्मिन्देशे स यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(1 1) V3 D1 विन्ध्यस्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9
M4 यस्मिन्°, D2 यस्मिन्हेतौ (for यत्र देशे) V1 4 B1 2 °क्षत, B4
D10 °क्षयता, D1-3 7 9 11 व्यवर्धता (D1 9 °त), M4 निरीक्षितौ
(for निरैक्षताम्) —After 1 1, D3 7 ins as a gloss for देशे
हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश
प्रकीर्तित । (Manu II 21) —Ñ2 reads 1 2 from शे
in देशे in marg —(1 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for
तस्मिन्देशे) B1 *जो°, D11 °वै (for यज्ञोऽभूत्)]
—°) M2 ह, Cg as in text (for हि) D13 तेशो (sic)
(for देशो) Ñ2 V B1-3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यज्ञ,
V4 also °ण्य), B4 रघुश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) —°) T3
प्रशस्यो, Cm g k t प्रशस्तो (as in text) Ñ2 V B D10 13
M4 ख्यात (B4 महा) पुण्यजना (M4 °ला) श्रित (V2 °श्रय°,
B2 °न्वित, M4 °वृत्)

6 °) D1 कार्य (for चर्या) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13
तस्य चा (D2 3 7 9 11 अश्वस्या) नुच (D13 °नत) रो राम (V2
वाक्य, D2 7 नाम, D3 °म्) —°) V2 दृढ गत्वा, M2 °यत्वा
(sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 रथ, D11 चल (for रथ)
—°) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 अमवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छुर,
D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —°) D3
*(illeg) गस्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text)
Ś1 D5 12 महात्मन, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for
मते स्थित)

7 °) Ś1 D1 5 12 राघव (for वासव) —°) D9 14 G1 3
M2 3 या (D14 *) ज्ञीय-, Cm g k यज्ञीय-, Ct यज्ञिय- (as
in text) D4 9 14 T2 3 G2 4 M1 उपा°, M3 अथा°, Cg as
in text (for अपाहरत्) Ś1 D5 12 केनाप्यश्वस्त (D12 °न) दा
हत्

8 D9 G4 om (hapl) 8^b-9° —°) Ś1 D5 12 काले,
M2 यज्ञे (for अश्वे). —°) D5 11 13 read sing for the
plural

9 D9 G4 om 9^{abc} (cf v1 8) —°) Ś1 D5 12
याज्ञिको (D12 °क-), T3 G1 3 M2.3 (inf lin sec m,
before corr as in text) याज्ञिय-, G2 M1 Ct यज्ञियो (for
यज्ञिय-) —°) Dt T3 हर्तारं, Cm t as in text (for
हर्तार) D9 G1 [ए] षोपनीयता Ś1 D5 12 हर्तारमस्य राजेद्र

जहि माश्व प्रणश्यतु —For 7-9, Ñ2 V B D1 (7°-9)-3 7
10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
तमश्वं यज्ञियं नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान तदानुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय । [5]
हत्वा तमश्वहर्तार तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om 1 1 —(1 1) V2 (with hiatus) तद्यज्ञे,
D11 °म् (for त यज्ञम्) —(1 2) D13 °यो, M4 या° (for
यज्ञिय) D7 भागो (for नागो) Ñ2 V4 B3 4 D10 11 °धृक्,
V2 न्तु°, V3 °क किल, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्)
—(1 3) D1 M4 या°, D3 illeg (for यज्ञिये) D11
तत्र (for तस्मिन्) D1-3 7 M4 repeat the post half of
1 1, D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(1 4)
D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V3 D1-3 7 अथ (for
तदा) For 1 4, D11 reads the line of 8^{cd} —After
1 5, D3 7 read the line of 9^{ab} as in G2 with v 1
योगेन for वेगेन in D7 —(1 5) V2 नगरूपेण D2 च, M4 तु
(for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्च स च°, D3 7 हृतस्ते
यज्ञियोश्चक, D11 हृतोश्चस्तव° (for the post half) —D10
om 1 6-10^b —(1 6) D11 13 -हर्तार (for -हर्तार). D1
हर्तारमस्य राजेद्र (= 9° in Ś1), (m also) हन्यतामश्वहर्तार,
D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half)
D13 त्वम् (for तम्) D13 तम्, M4 इह (for त्वम्) V1 2
D3 7 स्व (V1 2 स) मानय, V3 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10^{ab} (cf v1 9 [851*]) D5 9 12.14
T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —°) D7
यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2 7 11 13 M4 महद्भि, V2 4
B2 4 महत्तु, B1 अमूद्भि, Cg k as in text (for भवति)
V3 न यज्ञच्छिद्रं महद्भवतु ते (hypermetric) —°) V2
अशुभाय, D1-3 7 11 M4 अहिताय, Cg k as in text (for
अशिवाय) —°) D13 तथा तत् (by transp), M2 तथैव,
Ck as in text (for तत्तथा) —°) D11 चाय (for
[अ]च्छिद्र) Ś1 Dt D6 8 T3 यज्ञोच्छिद्रं कृ (Dt त) तो
मवेत्

11 °) Dt D6 8 9 G1 3 Ck t सोपाध्याय-, Cg उपा°
(as in text) —°) V3 देशे स (for सदसि) V4 गो

G 1 41 12
B 1 39 12
L 1 36 12

गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।

मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२

तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।

समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३

∴ (lacuna) प (for पार्थिव) —^c V3 4 D2 3 10 T2 3
G1 3 4 पटि (V3 4 D2 3 °टि-) (for पटिं) S1 सहस्राणां
—^a M1 पुतम्, Ck as in text (for एतद्) N2 V B
D1-3 7 10 11 13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 ^a) S1 D2 3 5 7 12 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in
text (for ^a) —^b) S1 D5 12 °स, Cm g k t as in text
(for रक्षसा) D7 14 पुरुषर्षभ —^c) S1 D1 5 11 12 -विह्विर,
Cg k t as in text (for -पूतैर्) —^d) Dt D4 6 8 [अ]पि,
G3 (before corr as in text) [अ]ह, Cg k tp as in
text (for हि) G3 महाक्रतु S1 D1 5 11 12 अधि(D1 °नु)
द्वितीयाद मद्र (D1 °दा) —For 12, N2 V B D10 13 M4
subst, while D1(1ns 1 2 after 12) 11 subst 1 1 for
12^{ab} and D2 3 7 1 2 only for 12^{cd}

852* अनागतिं राक्षसानां पश्यामीह महाक्रतौ ।

नागानां चापि यज्ञोऽयं रक्ष्यते हि महर्षिभिः ।

[(1 1) D13 M4 न गतिं राक्षसानां हि (M4 तत्र पश्यामि)
(for the prior half) M4 राक्षसानां (for पश्यामीह) V1
मम (for महा-) —D11 om 1 2 —(1 2) V2 [अ]ति-
(for [अ]पि) D13 चान्येषां (for यज्ञोऽयं) V3 जिज्ञासार्थमपि यं
(hypermetric) (for the prior half) N2 B4 D10
वक्ष्यते, V1 D3 रक्ष्यते (sic), D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1 2
मह (D2 °) णिणा (for महर्षिभिः)]

—Thereafter all the above MSS (D11 1ns after 12)
cont (D7 1 1 only)

853* केनापि तु स देवेन हृतोऽश्वो नागरूणिणा ।

अमर्षताच्छिद्रमेतदृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।

योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थितः ।

[D2 om from सश्वो up to ससौ in 1 3 —(1 1) V1
दुष्ट°, V3 D1-3 7 च°, V4 स तुरगेण, D11 M4 स हि° (M4 तु
[by transp]) (for तु स देवेन) —(1 2) D13 °यिता
(for अमर्षता) D1 3 ममामर्षयता (D1 °पीय म) छिद्र, M4
मामर्षयता छिद्रे (for the prior half) V2 कृत्वा (for दृष्ट्वा)
V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागम —(1 3) D1 11 M4
नोश्वो, D3 अश्वो (for योऽसौ) V4 स च तेन, D2 रसातले (for
रसातल-) V4 B1 D10 च, M4 तु (for वा) V3 (with
hiatus) यदि अतर्जले°, D3 °वाजवल्स्थित (sic), D11 यजियो
यमवस्थित (for the post half)]

13 ^a) Dt D6 8 9 T3 M3 (after corr sec m as in
text) तद्गच्छत, Ck °त (as in text) S1 D5 12 समुद्युक्ता,

एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४

यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।

तमेव ह्यहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५

दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।

इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

D9 °न्वतु (for विचिन्वध्व) N2 V B D1-3 7 10 11 13
M4 तं (D10 ते) हत्वा न (D7 ममामर्षयताश्च मे —^c) S1
D5 12 पुना (D12 °ता), N2 VB D10 13 M4 कृत्वा, D1-3 7 11
पृथ्वीं (for सर्वां) —^d) S1 B3 (m also as in text)
D5 12 °मार्गय (D5 °त, D12 °य), V2 Dt D6 8 Ct °य,
V4 G1 3 अन्वगच्छत (V4 G1 [before corr] °त), B1
D13 °त°, M2 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत)
D1-3 7 11 कृत्वा स (D3 7 ता) सुपगच्छत (D11 °ति)

14 M2 om (hapl) 14 —^a) V1 2 D2 3 7 11 M4
एकैको (V2 D11 °क-) (for एकैक) M4 योजनाद् N2 V B
D1-3 7 10 M4 भूमेर् (V4 °मौ), D11 G2 पुत्र, D13 भूमि (for
पुत्रा) —^b) S1 Dt D6 8 G1 3 [अ]मि (S1 °नु) गच्छत,
D5 11 12 T3 [अ]नु (T3 °धि) गच्छत N2 V1-3 B D10 13
निर (B4 D10 वि) भिद्र (N2 B3 °मिद्र [sic]) तोनु (V1 2
°दन्ननु) गच्छत, M3 °रादधिगच्छत, V4 निर्मिन्नत्वं तु गच्छत,
D1-3 7 M4 भिद्र (D1 सिद्य) मानोनुगच्छत (D1 °त)

15 ^a) D4 9 -सदृशं (for -संदर्शत्) —For 15^{ab}, N2
V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V2 ओध्यो° (sic), B1 °नध्व, B3 °नत, D1-3 7 M4 खन (D1
°न्य) माना (for प्रोत्खनन्त) V2 सागर- (for तुरग-) M4
-दर्शनात् (for -दर्शनम्)]

—After 15^{ab}, M3 (inf lin sec m) 1ns

855* नागलोकं समामाद्य विचिन्वध्वं विशेषतः ।

विशागजानहीन्द्रं च धैर्यतेयं च मातुलम् ।

आमन्त्र्य सुरलोकं च विचिन्वध्वं विशेषतः ।

उदयाचलमारम्य निवृत्त्यास्तमय गिरिम् ।

निवृत्तध्वं सतुरगा आलोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D5 9 12 om 15^{cd} S1 reads 15^{cd} in marg —^c)
D14 T1 2 G2 4 M1 त चैव (for तमेव) N2 V B D1-3 7 10
11 13 M4 अस्माक (V1 अश्च त, D1-3 7 M4 युष्माक) मन्त्रहर्तार
—^d) V1 4 B1 D2 3 7 मार्गमाणा D14 समाज्ञया

16 ^a) B3 दीक्षितं (sic), D3 °क्षित N2 V1-3 B1 3
(m also as in text) 4 D1-3 5 7 9-13 पुत्र- (for पौत्र-)
D3 7 -रहित (for -सहित) Ck पौत्रस्य बालकत्वात्तत्सहित
एव तिष्ठामि, so also Ct Ck —^b) D10 11 -गणास् (for
-गणो) N2 V2-4 B Dt D1 3 6-8 10 11 13 M4 त्वह, V1
D2 तदा, G1 3 [अ]स्त्यहं (for ह्यहम्) —D2 om from

इत्युक्ता हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
विभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।

16° up to the end of the Sarga —°) G1 3 वत्स्यामि,
M3 [आ]स्था° (for स्थास्यामि) D4 9 ते (for वो) —°)
M4 दर्शनात् (for दर्शनम्) —After 16, N2 V B
D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* असमाप्तक्रतुस्तवद्विव्यामीह पुत्रका ।
युष्माभिर्यावदशो मे न प्रत्याह्रियते पुन ।

[(1 1) D1 3 7 M4 असमाप्त B4 °ति, D1 3 7 M4 °प्यति हि
(D3 -) (for भविष्यामीह) —(1 2) V4 अस्माक (for
युष्माभिर्) N2 V2 B3 (m also as above) D10 °क्रियते,
D11 °हि-ते, M4 प्रीत्या° (for प्रत्याह्रियते) D1 M4 हत, D3 7
तत् (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v1 16) —°) S1 Dt D4-6 8 9 12
T3 G1 3 ते सर्वे, V B1 3 4 M4 इ (V2 प्र) त्युक्त्वा (V4 °क्तो)
(for इत्युक्ता) D3 रुष्ट- (for हृष्ट-) G4 मनसा —°) N2
V B D1 7 10 11 13 M4 पित्राय (V2.4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण
ते (B1 वै, D1 च, D11 हि), D3 पित्रासथगणेरेण ते (sic)
—After 17°b, D4 M2 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च (D4 तं) महाबलाः ।

On the other hand, M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—°) D5 चक्षुर्वुर् (sic), D12 चक्रुर् (for जग्मुर्) D9
क्षितितल T3 पितु- (for पितुर्) S1 वचनमास्थिता N2 V B
D1 3 7 10 11 13 M4 विभिदुर्वसुधा and -कारिण, Cg k t as
in text for the latter (for जग्मुर्महीतल and -यन्त्रिता
respy)

18 D2 om 18 (cf v1 16) —°) S1 D5 12 तेषा
योजनविस्तीर्णम् —°) V3 D4 T3 एकैक, Ck t °को (as in
text) V4 धरणीतले —°) S1 V1 B1 2 D1 5 12 विभेद (B1
°दु), Cr k t as in text (for विभिदु) D13 पुरुषा (for
पुरुष-) N2 V3 4 B3 4 Dt D6 8 9 13 M2 न्याघ्रा, V1 D12
न्याघ्रो (for न्याघ्र) D3 7 11 M4 तेषा विभेद तरसा —°)
D9 धारायुध- (for वज्रस्पर्श-) D4 नखैर् (for समैर्) N2
V B D1 3 7 10 13 M4 वज्र (V2 चक्र) सारभुजैर् (N2 B3 D10 13
°जै, V1-3 D1 3 7 M4 °जो) बलात् (N2 B3 D10 13 क्रमात्,
V3 भवत्, D1 3 7 M4 बली), D11 तदाम सुभुजो बली

19 D2 om 19 (cf v1 16) Dt om from
19 up to I 39 6 —°) D5 शूलैर् (sic) (for शूलैर्) —°)

भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
विभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१

D9 भल्लैश्, G4 वज्रैश् (for हलैश्) D9 च (for सु-) —For
19°b, N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुहलै परिधैः शूलैर्मुसलैः शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उल्लै V1 शक्तिभिर्मुसलैस् (by transp) B4 तदा,
M4 भुजै (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिमिश्च यथा (D1 तथा, D11
महा) वलै (D1 भुजै) (for the post half)]
—After 19°b, M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्दंभोलिसदृशैर्नखैः ।

—°) D13 विद्य°, G2 अम्य° (sic) (for भिद्यमाना) —°) S1
(after corr as in text) D5 12 विद्वे (S1 °धने) (for
ननाद) N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तैरार्ते (B4 °वर्षे [sic]) व
ननाद सा (D1 3 7 ह, M4 च)

20 D2 om 20 (cf v1 16) —°) S1 D5 12 हन्य°,
V1 व्यथ°, M4 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —°)
N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सर्पाणां (V2 ऋषि[पी]णा,
D1 3 7 11 सत्त्वानां, M4 अन्येषां) च महौ (B1 चामितौ) जसा
—°) Cm g दुर्धर्ष (as in text) S1 D5 12 घोराणां,
D4 6 14 T2 G2 4 M1 °दुर्धर्ष (G4 °र्षा), D8 दुराधर्ष
(for च दुर्धर्ष) —°) G4 भवेत् (for ऽभवत्) S1 D5 12
ना (D12 अं) त समुपलभ्यते

21 D2 om 21 (cf v1 16) —°) G1 3 षष्टिस्,
Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5 12
(with hiatus) अशीति रघुनन्दन —°) D6 8 राम, D9
वीरा, G1 3 वीर (for वीरा) —°) S1 D5 12 सर्वे
यावद्रसातलं Cg धरणीमित्यादि । रसातलं पाताल यथा
भवति तथा धरणीं विभिदुः, so also Cr m g Cg —For
20°-21, N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (1 1 and 3 only
for 20°d and 21°d respy) subst

861* रक्षसामसुराणां च बभूवार्तस्वनो महान् ।

षष्टिं हि योजनानां ते सहस्राणि महौजस ।

धरण्या विभिदुः क्रुद्धा सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(1 1) V4 उरगाणां, B4 °था (for असुराणां) V2 राक्षसानां
सुराणां च (for the prior half) V2-4 D1 13 M4 °स्वरो, D11
°त्यचरो (sic) (for [आ] र्वस्वनो) —(1 2) B1 च (for हि)
V1 योजन ते हि, V4 °* ते, B4 °* ना ते (for योजनानां ते) D3 7
transp हि and ते D3 7 सहस्राणां —(1 3) V4 धरणीं, D3
धरिणा (sic) (for धरण्या) The post half = 21°d in S1
etc D3 7 10 11 M4 रसातलतलदिति (D11 °श्रिता) (for the
post half)]

G I 41 24
B I 39 22
L I 36 24

एवं पर्वतसंवाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विपण्णवदनास्तदा ।

ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
वहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमेनेनाश्चोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

22 D2 om 22 (cf v1 i6) —^a D1 M4 नानाः;
D3 7 ततः (for एवं) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत-) V4 -सबद्ध,
D1 3 7 M4 -विष्टब्ध (D3 °द्यं [sic]), D9 -संवध, Cg t as in
text (for -सवाधं) V1 एव पूर्वमसंवाधं Ck संमेद
नैविद्य यस्य तत् तथा । Ck —^b S1 N2 V B1-3 D1 3 7 10 13
नृपात्मज (V3 4 °त्मज, D1 3 7 °ज्ञया), G1 3 M2 महाबला
(for नृपात्मजा) —^c T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल)
S1 N2 V B2-4 D5 10 12 13 खनतस्ते नृपसुता, B1 °स्ते
सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for °) N2 V B D10 13
°वभ्रमु, D9 °तु (for परिचक्रमुः) D1 3 7 11 खनमाना
अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्नमर्षिता

23 D2 om 23 (cf v1 i6) —^a S1 D5 12 तदा
(for ततो) D1 3 7 11 देवर्षिगधर्वा (for देवा सगन्धर्वा)
—^b D4 ससुरासुरः, D5 9 ससुरा° (for सासुरा सह-) N2
V B D1 3 7 10 11 13 स (B2 स) होरगगणास्तथा (D3 7 °दा)
—^c T3 lacuna for स in -मनस B1 om सर्वे —S1
reads 23^d-24^e in marg —^d S1 N2 V B D5 10-12
°द्वन् (D12 °वात् [sic]), D1 3 7 अथागमन् (D1 °द्वन्),
D9 पुरो° (for उपागमन्)

24 D2 om 24 (cf v1 i6) S1 reads 24^{abc} in
marg (cf v1 23) —^a Cg प्रसाद्य (as in text)
G2 सदा (for तदा) N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेभिवाद्य
(D1 3 7 M4 °गम्य, D11 त च प्रथ [sic], D13 °वद्य) महात्मान
संभ्रान्तमनसः सुरा —^c S1 D5 12 -संभ्राता, D4 -संतप्ता
(for -सत्रस्ता) N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 अद्वुवन्परमत्रस्ता
—^d S1 D5 12 ससभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24,
S1 B2-4 D5 11, 12 ins, while D8 ins before I 39 r

862* सपर्वतवना देव ससरिद्वीपसंकुला ।

25 D2 om 25 (cf v1 i6) —^a M4 भगवन्पृथ्वीं
कृत्वा (sic) —^b V2 4 सागरा°, D12 हि नृपा°, M4 सगः°
(for सगरात्मजैः) —^c S1 D5 11 12 महातश् (for वहवश्च).
D4 (m) सु- (for च) —^d D6 14 वध्यन्ते, M3 हन्यते (for

वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज (M3 Cg त) लवासिनः
—For 25^{cd}, N2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनन्निश्चैव तैर्वह्यन्महासत्त्ववधं कृतः ।

[D1 3 7 M4 खनमानैश्च ते सर्वैर् (M4 ब्रह्मन्) (for the prior
half) V2 3 D1 3 7 महान् (for महा-) D13 हन्यते मुनयस्तथा
(for the post half)]

26 D2 5 12 om 26, D13 om 26^{ab} (for D2 cf v1
i6) S1 reads 26 in marg —^a G2 अहं (sic) (for
अय) N2 V3 B D3 7 10 स (D3 7 च) यज्ञहा, V1 2 स
यज्ञ (V1 तुर) गो, V4 यज्ञापहा, Dt D8 11 M4 °हरो, Cm gp tp
as in text (for यज्ञहनो) N2 V B2-4 D10 ब्रह्मन्
(for ऽस्माकम्) D1 अच (वो) चन्यज्ञहास्माकम् —^b V1 2
नागेन, B4 इन्द्रेण (for अनेन) N2 V1 2 B D1 3 7 10
M4 -वाहित, V3 4 D11 -हारित (V4 -राहित [meta-
thesis]), Ck t as in text (for -नीयते) —G1 om
26^{cd} —^c V2 स्म, M2 तै (for ते) —^d S1 D4 6 8 9
T3 G2 3 M1 3 हिंसति, D3 वि° (for निघ्नन्ति) M2 हिंस्यते
सगरात्मजैः —After 26, B3 4 ins

864* एतच्छ्रुत्वा महावीर्यं समाधिं कर्तुमर्हसि ।

यावत्तत्प्राणिनः सर्वाणि हिंसन्त्यश्वसारिणः ।

[(1 1) B4 महावीर्यं B4 हर्तुम् (for कर्तुम्) —(1 2) B4
साधिन (sic) (for -मारिण)]

Colophon D2 5 11 12 om S1 reads colophon in
marg —Kānda name S1 D4 6 om N2 V B D10
आदि°, D1 3 अयोध्या° —Sarga name N2 V1 3 B2 4
D10 पृथिवीदारण, V2 4 B1 3 पृथिवीविदारण, D1 3 7 9
अश्वानुस (D1 °ह) रणो —Sarga no (figures, words
or both) V1 4 B1 4 D3 om S1 D4 6 8 14 S 39,
N2 B2 3 D10 41, V2 43, V3 40, D1 7 32, D6 42 D13
—काडे—दारण सर्ग 41 —After colophon, T2 G1 2 4
conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः,
M2 श्री...म

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्चै पितामहः ।
 प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
 यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
 कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
 पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
 सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३

पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
 देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
 सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
 पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातिसमनिःस्वनः ॥ ५
 ततो भित्त्वा महीं सर्वा कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
 सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६

G 1 42 6
 B 1 40 7
 L 1 37 6

39

☞ Ñ₁ missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8)
 D₅ 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D₈ ins 862* Dt om 1-6 (cf v l 1 38 19) —T₁ damaged from वताना in 1^a up to स्य in 2^b —^a) Ś₁ D₅ 8 12 देवाना वचनं, Ñ₂ V B D₁-3 7 9 10 13 M₄ इति तेषां, D₁₁ देवानां च, G₁ °वच (sic) (for देवताना वच) ☞ Ck देवानामित्यादि । ☞ —^b) Ñ₂ V B D₁-3 7 10 13 M₄ देवाना (for भगवान्) Ś₁ Ñ₂ V₁-3 B D₁-3 5 7 8 10-13 M₄ प्र-, V₄ च (for वै) D₉ सर्वलोकपितामह —^c) Ś₁ D₅ 8 12 तान्प्रत्युवाच संत्रस्तान्, Ñ₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ प्रत्युवाच भयो (V₂ तदो) द्विजान् —^d) T₃ C_r -चोदितान् (for -मोहितान्) Ś₁ Ñ₂ V₁ 2 4 B D₅ 8 10 12 13 सर्वान् (Ś₁ Ñ₂ B₃ 4 D₁₀ 12 सर्वे, D₅ सपि) देवानिदं वच, V₃ देवान्सर्वानिदं वच, D₁-3 7 11 देवान्देवपितामह, M₄ देवान्लोकमहेश्वर, C_v m k t as in text (for ^a) ☞ Cg कृत अन्तो जननाशो यैस्ते कृतान्ता सगरपुत्रा । ☞

2 T₁ damaged up to स्य in ^b (cf v l 1) —^a) D₈ 12 [इ]द, G₂ [इ]वं (sic), C_m k as in text, C_t [ए]षा (for [इ]यं) D₅ 8 12 वत्सा, C_k as in text (for कृत्स्ना) —^b) Ś₁ (after corr as in text) धीमते, D₅ 8 दीयते, D₁₂ गीयते (for धीमत) —After 2^{ab}, Ś₁ (marg) D₆ ins

865* महिषी माधवस्यैषा स एव (D₆ °प) भगवान्प्रभु ।
 —^a) Ś₁ D₅ 12 ह्यस्तेनाप (D₅ 12 °पि) वाहित, D₈ हयो येनापवाहित, D₉ धारयन्दिशमुत्तरा —For 2, Ñ₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

866* विभर्ति यो जगत्कृत्स्न यस्योत्पत्तिं न विद्महे ।
 तेनाश्वो वासुदेवेन कपिलेनापवाहित ।

[(1 1) D₁₃ सर्व (for कृत्स्न) V₂ B₁ 3 (before corr as above) 4 D₁-3 7 11 M₄ [उ]त्पत्तिर् (for [उ]त्पत्ति) V₂ B₁ 4 D₁ 3 7 11 विद्यते, D₂ दृश्यते (for विद्महे) —(1 2) V₄ [ए]व (for [अ]श्वो) Ñ₂ D₂ [अ]पि वा, V₂-4 B₄ D₁₁ [अ]पवाहित (V₄ B₄ °राहि [metathesis]) त (for [अ]-पवाहित)]

—After 2, D₄ 6 9 14 S (except M₄) ins

867* तस्य कोपाग्निर्दिग्धा भविष्यन्ति नृपात्मजाः ।

[D₄ 6 9 T₃ M₃ कोपाग्निना दग्धा]

3 ^a) M₃ पृथिव्या, C_m g k °न्याश् (as in text) Ñ₂ V₁ 3 4 B D₁-3 7 9-11 13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ₂ V B D₁-3 7 10 13 M₄ मेदोय, D₄ निहृदो, D₁₁ मेदोपि, C_k as in text (for निर्भेदो) ☞ C_t पृथिव्या विभेदश्च सनातन । ☞ —T₁ damaged from एव in 3^b up to र्ज in 4^d —^b) Ś₁ सृष्ट, G₂ सृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś₁ D₅ 8 12 पुरातन, C_m g k as in text (for सनातन) Ñ₂ V B D₁ 10 11 13 M₄ द (V₂ दि) दृष्टेनेति मे मति, D₂ 3 7 दृश्यते चे (D₂ ने) ति मे मति —V₂ om (hapl) 3^c-4 —^c) Ś₁ D₅ 8 11 तु, D₃ om (submetric), M₃ [अ]पि (for च) M₄ पु (सु) पुत्राणा (for च पुत्राणा) —^d) Ñ₂ V₁ 3 B D₁-3 7 10 13 M₄ [अ]मिततेजसा, V₄ [अ]पि भविष्यति, D₆ 14 C_t दीर्घदर्शिना (for उदीर्घजीविनाम्) D₁₁ प्रादुरासीन्महौजसा ☞ C_v m g अदीर्घजीविनामिति छेद ।, C_t यद्वा अदीर्घदर्शिनामिति छेद । ☞

4 V₂ om 4 (cf v l 3) T₁ damaged up to र्ज in ^a (cf v l 3) —^b) C_m g t त्रयस्त्रिंशद् (as in text) D₅ 8 12 14 T₂ 3 G₂ 4 M₁-3 अरिंदम (D₁₂ °म) Ñ₂ V₁ 3 4 B₁ 3 4 D₁-3 7 10 13 M₄ ततस्ते त्रिदशा (V₁ B₁ D₁ 3 7 13 °दिवा) लया, B₂ D₁₁ सर्वे ते त्रिदिवालय —^c) Ñ₂ V₁ 3 4 B D₁-3 7 10 11 13 M₄ देवर्षिपितृगधर्वा —^d) Ś₁ D₅ 8 12 सर्वे, Ñ₂ V₁ 3 4 B D₁-3 7 10 13 M₄ प्रति-, D₁₁ दृष्टा (for पुनर्)

5 ^a) Ś₁ D₅ 8 12 तु, D₁-3 7 11 [अ]पि (for च) —^b) V₄ दुर्धर्षाणा (for प्रादुरासीन्) Ś₁ D₆ 8 14 T G₄ M₂ महास्वन, Ñ₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ महौजसा, D₅ 12 M₁ महात्मन (for महात्मनाम्) —^d) Ś₁ D₅ 8 12 निर्घातस्वन-वत्त्वा, C_m t as in text (for ^a) ☞ Cg निर्घात उत्पात-विशेष । ☞ —For 5^{ad}, Ñ₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

868* खनता पृथिवीं शब्दो वज्राशनिसमस्वन ।

[V₁ खनत (sic) (for खनता) V₁ 4 B₃ 4 D₁ 3 10 पृथिवी- (for पृथिवी) V₁ वज्रा श्- (for वज्राशनि-) D₁ -समन्वित, D₁₀ -सम स्वन (sic), D₁₁ -समस्वने (sic) (for -समस्वन)]

6 T₁ damaged from र्वा in ^a up to द्वा in 7^c —^a) D₉ हित्वा, D₁₄ T G₁ 3 M₂ C_v g गत्वा, C_{tp} as in text (for

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽथं तमश्चहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरव्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९

भित्त्वा) G₄ damaged for ततो भित्त्वा Ś₁ D₅ 8 12 G₁ 3
कृत्वा, D₉ M₃ Cg सर्वे (for सर्वा) Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13
M₄ ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां (V₁ B₄ D₂ 11 कृत्वा), D₁ ते
जित्वा पृथिवीं कृत्वा —^b) Ś₁ V₁ B₃ 4 D₄ 5 8-10 12 14 T₃
M₁ 2 Cm [अ]भि- , V₂ [अ]त्ति- (for [अ]पि) B₁ D₁₋₃ 6 7 9
प्रदक्षिणा —^c) Ś₁ D₅ 8 11 12 पार्थिवं, Ñ₂ V B₂₋₄ D₁₋₃ 7
10 13 M₄ उपेत्य, B₁ उत्पत्य, D₄ सहिता (sic), Ck as in
text (for सहिता) Ś₁ D₅ 8 11 12 सगरं (for सागरा)
—^d) M₄ सगर (for पितर) Ś₁ अत्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v l 1) T₁ damaged up
to क्षा in ^c (cf v l 6) —^a) B₁ परिभ्राता, M₃ (after
corr as in text) परिभ्राता. B₂ reads मही सर्वा in marg
—^b) M₂ बलवन्तश्च, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्च) Ś₁
D₁ 5 8 12 महानसत्त्ववध कृत., Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄
म (D₁₁ स म [hypermetric]) हृदिशसन (V₂ B₄ °नशनं)
कृत —^c) T₃ यक्षाश्च (for -रक्षांसि) Ś₁ D₅ 8 12 गधर्व
(D₁₂ °र्घस्य [hypermetric]) यक्षवृक्षा (D₈ °सर्पा)णां
(for °) Ś₁ D₅ 8 -रक्षसा, Dt D₆ T₃ -पन्नगा, D₁₂ -राक्षसां
(for -किंनरा) Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ यादोगणमहा
(M₄ °महाग्रह) ग्राहदैत्यदानवरक्षसा

8 °) G₁ 3 हि (for च) Dt D₄ 6 T₃ M₂ ते (with
hiatus) (for तम्) Ś₁ D₅ 8 12 पश्यामो न च तं राजन्,
Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ न च (V₁ 2 B₃ D₁₀ चा)
पश्याम (B₃ °मि) तं (D₁₋₃ 7 11 M₄ हे, D₁₃ ते) राजन् —^b)
Ś₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ 5 7 8 10-13 M₄ यज्ञविघ्नकर तव —^c) D₉
करिष्यासि, Cm g k t as in text (for करिष्याम) Ś₁
D₅ 8 11 12 य (Ś₁ D₅ त) करिष्यामहे भूयस्, Ñ₂ V B D₁₋₃
7 10 13 M₄ किं कुर्महे पुनस्तात (V₃ °वद्) —D₁ reads 8^d-9
in marg —^d) Ś₁ D₅ 8 11 12 तद् (D₅ त्वं) बुद्ध्या साधु
चित्यता, Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 13 M₄ विनिश्चित्य प्रशाधि न

9 D₁ reads 9 in marg (cf v l 8) —^a) Ś₁
D₅ 8 12 पुत्राणा वचन, Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ तेषामे-
तद्वच (for तेषा तद्वचन) —T₁ damaged from 9^b up to
कृ in 10^d —^b) D₁₋₃ 7 11 सगरो (for पुत्राणा) Ñ₂ V
B D₁₀ 13 M₄ सगरस्तदा (V₃ °था), G₂ राजसत्तम (for
राजसत्तम) Ś₁ D₅ 8 12 तेषां तु रघुनन्दन (D₅ °न) —^c) D₁₁
चैव (for वाक्य) Ñ₂ B₃ D₁₀ 13 निश्चित्योवाच तान्सर्वान्, V
B₁ 2 4 D₁₋₃ 7 M₄ नि (V₁ विनि [hypermetric]) श्रित्योवाच

भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तय ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
पटिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्दृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

सर्वा (V₄ M₄ पुत्रा)स्तान्. —^d) Ś₁ D₅ 8 12 सगर-
पुरुषर्षभ, Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄ पुन पुत्रानि (D₂
पुनरि, M₄ सर्वाणि) दं वच

10 T₁ damaged up to कृ in ^d (cf v l 9) —^a)
Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 M₄ भूयो मृगयताश्च तं (B₄ मे, D₂ 11
तु), D₁₃ भूयो मृगयताश्चार्थ —^b) D₁₁ निर्भिद्य (for निर्भिद्य)
Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 9 10 13 M₄ विभिद्येद (V₁ B₂ 4 D₁₀ विभिद्येद,
V₂ विभिदंते, V₃ विभिद्यैव, V₄ विभिद्येत, B₁ विमेद्येत, B₃
विभिद्य तं, D₉ निर्भिद्येत, M₄ विनिर्भिद्य) रसातलं —^c) V₁
आहत्य (for आसाद्य) Ñ₂ V₄ B₃ 4 D₁₀ 13 संन्यवर्तत, V₁₋₃
B₁ 2 M₄ सनिवर्तत, D₄ T₃ M₂ 3 (after corr sec m as
in text) च निवर्तत (for च निवर्तय) Cg k निवर्तय
निवर्तध्वम्, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत् । Cg Ś₁
D₁₋₃ 5 7-9 11 12 कृतार्था संनिवर्तध्वं गृहीत्वाश्वापहारिण (Ś₁
D₅ 8 12 °वाहक) —After 10, B₃ ins

869* केन मे नीयते चाश्च पुनरेव हि यज्ञत ।

11 °) Ś₁ D₅ 12.14 आज्ञाय, Dt D₆ 8 आसाद्य, D₄
आदाय, T₂ सस्थाय (for आस्थाय) Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 9-11.13
M₄ पितु (D₁₃ पुन) रेतद्वच श्रुत्वा —^b) D₈ (after corr
as in text) 10 सागरस्य Ñ₂ V B D₁₀ 13 [आ]त्म (V₃
[अं]ग, B₄ [आ]त्मज [hypermetric]) सभवा, D₁₋₃ 7
9 11 M₄ [आ]त्मजास्तत (for महात्मन) —^c) Ñ₂ B₃
D₂ 3 7 9 10.13 सागरा (D₂ 3 7 9 तदा ते) पटिसाहस्रा, V₁ 3
B₁ 2 4 D₁₁ M₄ सर्वत पटि (D₁₁ पथि [sic]) साहस्रा (B₄
°क्षं), V₂ 4 D₁ सर्वे (D₁ ते तु) पटि° —^d) Ś₁ D₅ 8 12
अथाद्रवन्, Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 9-11 M₄ उपाद्रवन्, T₃ अभिद्रवन्,
Cg अभिद्रवन् (as in text) D₁₃ पितामहमुपागमन्

12 T₁ damaged from स्त in 12^a up to या in 13^c.
—^a) Cm g t खन्यमाने (as in text), Ck खान्यमाने Ś₁
D₅ 8 12 तदा, M₂ तले (for ततस्) Ñ₂ V B D₁₀ 13 पुन
खनतस्ते तत्र, D₁₋₃ 7 9 11 M₄ खनमानास्तु (D₃ °सु [sic]) ते
तत्र (D₁₁ तस्मिन्, M₄ सर्वे) —^b) V₃ B₃ सर्वे, D₉ °त्तमं
(for पर्वतोपमम्) —^c) Ś₁ D₅ 8 11-13 आशा°, Ñ₂ V₁₋₃
B₄ दिशा°, B₁₋₃ D₃ 7 9 दिशो°, Cg k as in text (for
दिशागज) Cg Ct दिशा इत्याद्यन्तम् । Cg —^d) Ś₁ Ñ₂ V B
D₁₋₃ 5 7 8 10-13 महीमिमा (Ñ₂ V B D₁₃ इमा महीं [by
transp]), M₄ वसुधरा (for महीतलम्) D₉ पद्मया
धारयत महीं

सर्वतवनानां कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।

शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३

यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।

खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४

तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।

मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५

13 T1 damaged up to या in ° (cf v1 12) —^δ S1 D5 12 स नरोत्तमः, D8 स गजोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13^{ab}, D2 subst 1 1-2 of 870* —^c S1 D2 5 8 12 सदा विभर्ति काकुत्स्थ (D2 शिरसा), Dt D6 G1 3 M2 3 transp शिरसा and धारयामास —S1 om (hapl) 13^d-14^a —For 13, D11 subst 1 1 of 870*

14 S1 om 14^a (cf v1 13) —^δ S1 D5 8 11 विश्रमार्थं, Cg as in text (for विश्र°) S1 D5 8 11 12 स वारणः, G1 °वल (for महागज) —^c G1 तथा (for तदा) —T1 damaged from भवेत् up to क्षि in 16^b D6 °वेत्, D14 T2 3 [अ]भवत् (for भवेत्) S1 D5 8 11 12 ईषच्चालयते स्कंधं कपते मेदिनी तदा —For 13-14, N2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst, D2 subst 1 1-2 for 13^{ab} and 1 3-4 for 14, D11 subst 1 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
नानाजनपदाकीर्णा नानापत्तनशोमिताम् ।
यदा च पर्वणि गज खेदाच्चालयते शिर ।
सर्वतवना राम तदेय चलति क्षमा ।

[V4 reads nom sing for all accu sing in 1 1 and 2 —(1 1) D1-3 7 9-11 रघुशार्दूल —D3 7 om 1 2 —(1 3) D1 2 M4 स यदा (for यदा च) V2 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D3 7 9 स वै यदा राम (D3 7 पणि [sic]) गज (for the prior half) D7 चा°यते (for चालयते) B2 transp गज and शिर —(1 4) N2 reads वना राम in marg D9 [ए]व (for [इ]य) V1 चरिता°, V4 D1-3 7 9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v1 14) —^a S1 B4 D2 5 8 12 13 ते त (by transp), D9 तत्ते (for तं ते) D2 3 7 8 11 प्रदक्षिणीकृत्य (D2 8 °त्वा), D9 प्रदक्षिणा कृत्वा —^b S1 D1-3 5 7-9 11 12 दिक्पाल कुजरोत्त (D3 7 9 °प) में, N2 V B D10 13 M4 दिशो (N2 V4 B4 M4 °शा, V2 3 D10 °शा) गजमर्दिम (D10 M4 °मा) —D2 om, S1 reads in marg 15^c-16^c —^c Cg k t मानयत Ct हि (as in text) N2 V B D10 11 13 M4 मन्यमाना (V2 °न, V4 °ना [both sic]) दिशा (D13 °श, M4 °शा) पालं; D1 3 7 9 मन्यमाना दिशो (D1 °शा, D9 °शा) रक्षं, D5 खनमाना दिश रक्षन्, D8 खन्यमाना दिशो रक्षं, D12 मन्यमाना दिशा रक्षा —N2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 15^d-16^a —^d

ततः पूर्वा दिशं भित्त्वा दक्षिणां विभिदुः पुनः ।

दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६

महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।

शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुर्मुत्तमम् ॥ १७

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।

पटिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां विभिदुर्दिशम् ॥ १८

D3 G4 जित्वा, D9 तीर्त्वा, G2 छित्वा (for भित्त्वा) M8 भित्त्वा जग्मु (by transp) B2 D1 3 5 7-9 11 13 G3 वसुधरा (for रसातलम्).

16 T1 damaged up to क्षि in ° (cf v1 14) D2 om, S1 reads in marg 16, whereas N2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 16^a (cf v1 15) G1 om (hapl) 16-17 —^a M3 एव, Cg तत (as in text) D3 7 पूर्व- (for पूर्वा) D5 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —^b D10 13 विभिदुर्दक्षिणा (by transp) N2 V B D10 13 M4 दिश (for पुन). —After 16^b, M4 ins

871* रसातलादिति महीं खनमाना महाबला ।

—^c B4 °पि च, D12 °पिम (metathesis), G4 °मभि- (for दक्षिणस्यामपि) N2 V1 2 4 B D1 3 5 7 8 10 12 13 पुनर्; D11 तथा, G2 inf lın (for दिशि) —^d N2 V B D1 3 5 7 8 10-13 गजोत्तमं (for महागजम्)

17 G1 om 17 (cf v1 16) —^a D1 °नागं (for महात्मान) V4 महात्मान महापद्म (by transp) —^b S1 B2 तिष्ठत, D9 G3 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा-) N2 V B1 3 4 D1-3 5 7 8 10-13 तिष्ठत मदरोपमं (D12 °त्तमं), M4 मेरुमदरवर्चसं —V1 damaged from 17^c up to the prior half of 872* T1 damaged from रय in 17^c up to या in 19^a —^c S1 Dt D1-3 5-9 (D9 before corr हि) 11 12 G4 गा (for ते) N2 V2-4 B2-4 D10 13 त च दृष्ट्वा महाकाय, B1 त दृष्ट्वा तु महात्मान, M4 त दृष्ट्वा च महारूप —^d N2 V2-4 B D10 13 M4 परम ययु (for जग्मुर्मुत्तमम्) S1 D1-3 5 7 8 11 12 ते दृष्ट्वा विस्मय गता (D11 ययु)

18 T1 damaged (cf v1 17) —^a Dt D6 8 ते तं, M2 तं ते, Cg as in text (for तत). —For 18^{ab}, N2 V B D1-3 7 10 13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणमर्दिम ।

[V1 damaged for the prior half (cf v1 17) D7 तद् (for तम्) B2 D1-3 7 M4 अर्दिमा]

—^c D6 9 पटि N2 V B D1-3 7 10 13 M4 स (D2 सा) गर (N2 °*) स्यात्मजा (D2 °*) राम —^d D5 दक्षिण (for पश्चिमा) D9 M4 विभिदु पश्चिमा (by transp).

G 1 42 18
B 1 40 19
L 1 37 18

G 1 42 18
B 1 40. 20
L 1 37 18

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ठा चापि निरामयम् ।
खनन्तः सद्युपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०
उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१

19 T1 damaged up to या in ^a (cf v l 17) —^a) M4 पश्चिमस्यामपि Ś1 D1-3 5 7 12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —^b) Ñ2 V B D10 13 M4 कैलासशिखरोपम —^c) Ś1 D5 12 दिक्कुजर, Ñ2 V B D10 13 आशा°, D3 7 दिशो°, D6 11 दिशा° (for दिशागज) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 सुमनस, V2 सौमनसं (hypermetric), Cg as in text (for सौमनस) —^d) Ś1 Ñ2 V2-4 B3 4 D1-3 5 7 10-13 M4 महाबलं, B1 गजोत्तमं

20 ^a) Ś1 B4 Dt D2 8 12, 13 ते तं (by transp), V1 ते ते (sic), V2 त तु, G3 तत (for त ते) —^b) D2 दृष्ट्वा (for पृष्ठा) —T1 damaged from यम् up to न्तं in 21^d Cm g k t निरामय (as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 [ए]वमनामयं, Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]नामय तत, D11 [ए]व समानय (sic) (for [अ]पि निरामयम्) —^c) G2 नखत (metathesis), M2 3 खनितुं, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5 12 समतिक्रान्ता (D5 °तं), Dt D4 6 8 14 G1 2 4 M1 2 समुपा°, Cg k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10 11 13 प्रोत (V2 आ) खनन्तो ययुर्वीरा (V1 °यु सर्वे), D1-3 7 M4 खनमाना ययुर्वीरा (for °) Ś1 Ñ2 V B D1-5 7 11-13 T2 3 M4 Cg k हैम°, D10 हैमवतीम् (metathesis), Ct as in text (for सौमवतीं) Ñ2 V B D1-3 7 10 M4 अपि, D4 11 G4 तथा, D13 14 T2 G2 M1-3 तत, Ck as in text (for तदा) G3 ततो हैमवतीमाशा खनन्तस्तेभिचक्रम्.

21 T1 damaged up to न्तं in ^a (cf v l 20) —^a) Ñ2 V1 B4 अपि तथा (V1 B4 तु ते), V2 3 D1-3 7 G1 M4 अपि च ते (V3 G1 M4 दिशि, D2 ते ते [ditto]), V4 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —^b) D2 ते ददृशुर् (sic) (for ददृशुर्) B3 4 D14 T2 G M हिमपाण्डुर —^c) M4 धारयतीं (sic) Ś1 D1 2 5 11 12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10 13 इमा महीं (by transp)

22 ^a) M3 तमालभ्य, Cg k t नमा° (as in text) Ś1 D5 12 च ते, G1 च तं (for तत) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 तमप्यालभ्य (D13 °क्ष्य) ते सर्वे (D10 सर्वे ते [by transp]) (for °) Ñ2 V1 3 B D10 M3 [अ]भि, V2 [अ]ति, V4 D2 [ए]व, D13 M4 [अ]पि (for [ए]नं) D11 ते त प्रदक्षिणी-कृत्वा पृष्ठा चैनमनामय —^c) Ś1 D5 12 राजपुत्रास्ततो भूयो,

समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
पटिः पुत्रसहस्राणि विभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२
ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोपादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३
ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 सहिता पुनरेवेद —^a) D12 विवेशुर, G2 विदुभिर् (metathesis) (for विभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D5 12 13 M4 धरणीतल

23 D7 om 23^{ab} T3 damaged from रा in 23^a up to ल in 24^a —^a) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रागुत्तरा दिश, D5 12 Ck °त्तर, Cg t as in text (for तत प्रागुत्तरा) —^b) T3 सागरां (sic!), M1 सगरा D9 14 T2 3 M1 3 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg t as in text (for प्रथिता) Ś1 D5 12 य (D13 या) ज्ञिया (D6 12 °या) पृथिवीमिमां, Ñ2 V B D10 13 तत (V4 पुन) स्ते स (V1 सा) गरात्मजा, D1-3 11 M4 दिश ते (D1 ते दिश [by transp]) सगरात्मजा —^c) M3 पूर्व (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D5 12 अभ्यन्तु (D12 °न्तु) पिता सर्वे —^d) Ś1 D5 12 काकुत्स्थ (for पृथिवीं) —For 23^{cd}, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

873* अमर्षवशमापन्नाश्चक्षुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रोत्पन्नन्तस्ते क्षोणीमपि समन्तत ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ मगरस्यात्मजास्तत ।

[D7 om 1 1 —(1 1) D1 अमर्ष च समापन्नाश्च (for the prior half) V2 चायुरेव (sic), B1 illeg, D11 रघुवे (sic), M4 चक्षुरश्च (for चक्षुरेव) B1 वसुधरा, B2 धरातल, D1-3 11 M4 रसातल (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) 1 2 —(1 2) V1 [आ]यु (for [अ]यु) D1-3 7 M4 तत्रापि (M4 °य) खनमानास्ते महीममितेजस —All the above MSS except D11 om 1 3]

—After 23, Ś1 (after 24^{ab}) Dt D4 6 8 9 14 T2 3 G M1-3 Cm g ins

874* ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा (G2 °ग) महाबला ।

24 T3 damaged up to ल (cf v l 23) —^a) Ñ2 V1-3 B D1-3 7 10 11 13 M4 नाम, V4 राम (for तत्र) —^b) Ś1 D5 12 महाबल (for सनातनम्) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 देव नारायणं प्र (V2 4 वि) भु —After 24^{ab}, Ś1 ins 874* Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 om 24^{cd} —^c) D11 om च (submetric) D13 यज्ञिय तस्य (for तस्य देवस्य) —^d) B3 M1 अपि दूरत B1 निचरन्तमदूरत —After 24, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

875* प्रहर्षमनुल प्राप्ता सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाबुवन् ॥ २५
अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६

श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७
ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८

G. 1. 42 26
B. 1 40 30
L. 1. 37. 26

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 °) V1 ते तु, B1 2 D1 3-5 7 11 12 T3 M2-4 त ते (by transp), Cm g k as in text (for ते तं) —T1 damaged from न up to य in 26^b S1 B4 D5 11 12 °हर, N2 B3 (marg also as in text) D10 14 T1 2 G2 4 M1 2 ह्यहरं, D1 3 7 °वधं, D13 °ह्य, Cm k t as in text (for यज्ञहन) N2 V1-3 B D1 3 7 10 11 13 M4 मत्वा, V4 हत्वा (sic), D2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —After 25^{ab}, S1 (marg) Dt D4 0 8 9 14 T2 3 G M1-3 ins

876* खनित्रलाङ्गलधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—°) D13 ते° (for सकृद्वाम्) S1 (marg also as in text) D5 12 अभ्यधावन्नरश्रेष्ठ, V3 B1 2 4 D1-3 7 M4 अभ्यधावन्नुस (V3 °न्स्वर्यं) क्रुद्धा, G2 अभ्यधावन्तत. कृत्वा —D5 11 12 ins after 25, S1 ins after 27

877* संमूढा न विदुस्तं वै देवमक्षयमन्ययम् ।

26 T1 damaged up to य in ° (cf v1 25) N2 V B D1-3 5 7 10-13 om, S1 reads in marg 26-27 —°) M4 चैवाश्वं (for तुरग) —°) D9 T3 G3 4 M1 2 4 याज्ञियं, M3 राज्ञीय (sic) (for यज्ञिय) —°) D9 M4 °स्त्वा, G1 दुर्मेधा°, M2 °रवं (for दुर्मेधस्त्व) M4 संमूढान् (for संप्राप्तान्)

27 N2 V B D1-3 5 7 10-13 om, S1 reads in marg 27 (cf v1 26) —°) D9 14 T2 G4 M1 तु (for तद्) —°) G3 ब्रूयेन (for रोषेण) —T1 damaged from विष्टो up to the end of this Sarga —After 27, S1 ins 877*

28 T1 missing (cf. v1 27) —°) S1 (sup. *lm* also as in text) असता ते, N2 V1 3 B1-3 D10 13 M4 तेष (B1 °पि, M4 °व) ध्याता, V2 तेजोनीता, V4 तेजोऽमाता; B4 D1 3 (with hiatus) अपध्याता (D1 °त्वा), D4 कापिलेन; D5 [अ]प्येते शसा, D11 12 [अ]थैते शसा (D11 शाता) (for कपिलेन) D2 7 (with hiatus) अपध्यातात्मना (D2 °**)त्मना —°) G4 -गताः (for -कृता) —°) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 समेता. (for काकुत्स्थ) V1 साग°, D3 °राज्जा. (for सगरात्मजा) —After 28, M3 (sup. *lm sec m*) ins

878* ततस्तु राजा ह्यशुभानि दृष्ट्वा

वीरो निमित्तानि कृतेषु भस्म ।

पुत्रेषु पुत्रात्मजमेव वीक्ष्य

चिर निदध्यौ च विसिम्भिये च ।

Colophon T1 missing, S1 D5 11 12 om. (continue the sarga) —Kāṇḍa name Dt om N2 V B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, N2 V1 3 D10 ins बालचरिते —Sarga name N2 V B D1-3 7 9 10 कपिलदर्शन. —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 9 om N2 B2 3 42, V2 44, V3 D10 41, Dt D4 6 8 14 S (except T1) 40, D1 2 7 33 D13 —काण्डे—मुनि द — —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

G. 1 43 I
B. 1 41 I
L. 1 38 I

पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नसारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितृणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिधातार्यं सासिं गृहीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।

सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

ॐ N₁ missing Sarga 40 (cf v l I 33 8)
D₅ 11 12 cont the previous Sarga.

1 Before 1, D₁₃ ins ref. सू-उ-च —^a) S₁ D₆ चिरं (for चिर-) N₂ V₁ 2 4 B₂-4 D₁-3 7 10 11 13 मत्वा, V₃ (marg also as in N₂) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —^b) D₃ रघुनन्दन —^c) S₁ N₂ V₁ 3 4 B D₅ 10-13 चाक्यं, V₂ वाचा, D₆ राम (for राजा) —^d) V₁ D₁₁ दीप्यमान (sic) S₁ स्वतेजस, V₂ सुते°, D₁ 11 महौ°, D₂ 3 7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1, N₂ V B D₁₀ 13 read 881*.

2 D₁₄ reads 2^{ab} in marg —^a) S₁ D₁-3 5 7 9 11 12 शूरस्व, N₂ V B D₁₀ 13 शूरोसि, M₁ श्रुतश्च, M₄ वीरस्त्वं, C_m g as in text (for शूरश्च). V₄ -विज्ञोसि (sic), T₂ -वीर्यश्च (for -विद्यश्च) —T₁ missing from स्तु in 2^b up to सा in 3^a on a damaged fol —^b) G₃ पुत्रैस्, C_g k t as in text (for पूर्वैस्) S₁ D₅ 12 समर्थश्च महाबल (D₁₂ °ला), N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 पूर्वैस् (D₁₃ °र्व) तुल्यपराक्रम —After 2^{ab}, N₂ B₂-4 D₁₀ 13 ins.

879* श्रीघ्रमायाहि भद्रं ते यथा धर्मो न लुप्यते ।
—^c) G₁ अन्विच्छन् (for °च्छ) N₂ V B D₁-3 7 10 11 पितृन्नाच्छ त्वमन्वेष्टुं, D₁₃ पितृणा च त्वमन्वेष्टुं, C_g as in text (for °) —^d) G₁ याहि (for येन) D₁ चास्य; D₁₂ °श्वो, G₃ C_k चाश्वो (for चाश्वो) S₁ N₂ V₁ 4 B D_t D₁-3 5-9 12 13 G₁ 3 M₃ 4 C_g k t [s] पवाहित, G₄ महानित, C_m as in text (for स्पहारित)

3 T₁ missing up to सा in ^a (cf v l 2) —^a) D₅ अत भीमानि (sic), D₁₂ अतमान्सनि (sic) (for अन्त-भौमानि) D₉ सर्वाणि, G₁ भूतानि, C_m k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3^{ab}, N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकश ।

[V₂ 4 अन्तर्भूत- (for अन्तर्भूमि-) V₂ B₄ भूतानि (for सत्त्वानि)]

—^c) D_t D₆ 8 M₄ तु, T₂ तं (for त्वं). N₂ V B D₁-3 7 9 10 13 प्रतिविधानार्थं (V₂ °धानां च, V₃ D₁-3 7 9 °धातार्यं);

D₁₁ त्व प्रवि° (for त्व प्रतिधातार्यं) —^a) M₄ धारय (for गृहीष्व) N₂ V B D₁₀ 13 गृहीत्वा व्रज कार्मुक, D₁-3 7 9 गृह्यायुधमितो (D₉ °मधो) व्रज, D₁₁ सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ^{ab}) G₄ [अ]भिवाद्यस्, C_m k t as in text (for °वाद्यास्) D₆ तु, T₃ M₃ च (for त्व) S₁ D₅ 12 अग्निव्रजा-भिवाद्यस्त्व संहत्य च रिपूनपि —^c) D₄ G₃ त्व, T₃ तु, C_k as in text (for स-) —For 4, N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 subst (N₂ V B D₁₀ 13 read after 1), while D₉ subst 1 1 only for 4^{ab}

881* तानासाद्य पितृस्तात हत्वा विघ्नकर च मे ।

कृतार्थं संनिवर्तथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(1 1) D₂ तामा°, D₁₁ समा° (for तानासाद्य) V₁ तां*, V₃ तत्र, D₂ 7 9 तावद्, D₁₁ तास्त्व (for तात) D₃ तानापिद-स्तावतद् (corrupt) (for the prior half) D₁₃ यज्ञ- (for इत्वा) D₁₁ मम (for च मे) —(1 2) D₁-3 7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थ) V₁ संनिवर्तते तथा (hypermetric), B₁ °र्वस्व, D₁-3 सनिवृत्त्या (D₃ °वर्त्या)ध, D₇ सनिवर्ताय (for सनिवर्तथा)]

5 T₁ missing from सौऽशु up to प्रा in 6° on a damaged fol —^a) S₁ N₂ V₃ B D₁ 3 5 7 10 M₄ राम, V₁ 2 4 D₂ 11 12 नाम, D₁₃ तेन (for सम्यक्) —^b) D₁₃ * * त्मना (for महात्मना) —^c) D₁₃ आधाय (for आदाय) D₂ om च (submetric) —^d) M₃ रघुविक्रम, C_g लघु° (as in text) S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ ययौ त्व (D₁₃ च) रितविक्रम (B₄ °मानय)

6 T₁ missing up to प्रा in ° (cf v l 5) M₄ om (hapl ?), S₁ reads in marg 6 —^a) C_m t खातं (as in text) G₄ सहितं, C_g as in text, C_k सु° (for स खात). —^b) D₅ 12 अन्तर्भूमौ महर्षिभिः —^c) D₆ प्रपद्यत, C_m k t प्रापद्यत (as in text) T₃ नरश्रेष्ठस्. D₅ 13 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम.

7 ^a) D_t D₆ 8 देव, C_g as in text (for दैत्य-) —^b) D₅ पिशाचैः पन्नगोरगैः —^c) S₁ D₅ 12 स्तूयमानो, D₄ 6 G₃ M₃ °मानो (for पूज्यमान). —^d) M₄ अवैक्षत, C_g as in text (for अपश्यत) S₁ D₅ 12 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6-7, N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 subst. :

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ठा चैव निरामयम् ।
पितृन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आसमञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।

यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२

G 1 43
B 1 41.
L 1 38.

882* तमेव पितृमिर्यतिं पन्थानमनु संचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितृस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसन तै कृतं यक्षरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(1 1) V1 स नु* स्मरन्, V2 D1-3 7 11 अनु सस्मरन् (for अनु सचरन्). —(1 2) V1 B1 2 D1-3 7 अन्वेष्टुम्, V2 4 वै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1-3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(1 3) V4 D1-3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तै and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशा नाथै स्तुतिमिर्यक्षरक्षसा for 1 3 —(1 4) V4 सौवैक्षत (sic), B1 सोपिहित, D1 2 सोपश्यच्च (D1 °त), D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D13 सौवैक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1-3 7 दिशो (D1 2 °शा) गजम्, D11 दिग्गज सम्- (for आशागजम्) V2 4 उपस्थित]

8 T1 missing from ण कृत्वा up to कृता in 9° on a damaged fol —°) D2.7 प्रदक्षिणीकृत्य —°) Ñ2 B4 D12 स्पृष्ट्वा, G2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T2 G2 4 M1 चापि, M2 [ए]व च (by transp), M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t निरामय (as in text). S1 D5 12 M4 चैन(S1 °व)मनामय, Ñ2 V B D1-3 7.10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —°) S1 Ñ2 V B D5 10-12 तान्, D1-3 7 13 स्वान्, D14 G2.4 M1 2 स- (for स) D9 स पितृन् (by transp) —°) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in ° (cf v1 8) —°) S1 D5 11 12 दिग्धारण(D5 °णा, D11 °णो)स्तु, Ñ2 V B D10 13 आशागजोपि, D3 7 दिशो गजोपि, D4 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D7 om (hapl) 9°-10° —°) S1 D5 11 12 सौम्यमंशुमतो वच, Ñ2 V B D1-3 10 13 M4 पृच्छोऽंशु(M4 °*)मते वच, Dt D6 8 प्रत्युवाच महामरि, D4 9 T3 G1 3 4 M1 प्रत्याहां°, M3 प्रीत्या चा° —°) S1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 10-13 तमुवाच, V4 उवाच त, D9 आसमाज, Cm gt as in text (for आसमञ्ज) Ck आसमज असमजसुत । Ck —°) D9 14 T3 एष्यति, Ck °सि (as in text) S1 हयं प्राप्य ममेति च (marg also त्वमेव च), Ñ2 V1 2 4 B2-4 D2 10 11 13 M4 एष्यसी(V1 °*)त्यमित. स्थित (Ñ2 V2 B2 D2 10 M4 °त), V3 एष्यसीत्यभिहित स्थित (hypermetric), B1 एष्यसीत्यभिवाहित, D1 3 5 12 हय त प्राप्यसीति च

10 D7 om 10° (cf v1 9) —°) Cg तस्य (as in

text) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 हति तस्य वच श्रुत्वा —B3 T2 read 10°-12° in marg —°) D3 om, M3 सर्वानपि (for सर्वानेव) S1 V B D1-3 5 7 11-13 हि(D1-3 7 11 स) दिग्गजान्, D8 दिशो° (for दिशागजान्) —°) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रमं (for °क्रम) D1 2 11 M4 समासाद्य (for यथान्याय) —°) G3 एवोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M4 पप्रच्छोऽनुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg. (cf v1 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12° on a damaged fol —°) M3 तु (for च) D4 दिशा°, M3 दिशानागैर् (for दिशापालैर्) S1 D3 5 7 11 12 दिक्पालै स तु(S1 संत, D3 7 स च) तै सर्वैर् —°) D3 7 वारणैर्, D5 11 12 14 T2 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) Cg यद्वा परवाक्याशयज्ञै । Ck T3 G M1-3 कोविद्, Cg k as in text (for -कोविदैः). Ck Ct द्वितीयवाक्ये कृत्य । Ck —For 11°, Ñ2 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एतदेव च तैरुक्तो गजैराशुपराक्रमः ।

[D2 °*, M4 वचश्चोक्तो (for च तैरुक्तो). V4 गजम् (sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजैर्) V2 -पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for -पराक्रम)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11°-12° (cf 883*) —°) D10 पूजित (for पूजित) V4 स गजैश्च, B4 सहजश्च, D5 12 सहितैश्च (for सहयश्च) D5 12 तैस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —°) V1 गतासीद्, V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [आ]गतासि, D3 गगाति° (sic), D7 गतास्मि, G3 हतासि (for गन्तासि) S1 D3 5 7 12 °भापित, Ñ2 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य(V1 अं)शुमानपि, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि (B2 °मक्षि)ति, V4 ह्यशुमक्षिति, D11 °भावित, Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12° in marg (cf v1 10) T1 missing up to कृ in °, D1 2 M4 om 12° (for both cf v1 11) —°) Ñ2 V B2-4 D10 13 स, B1 D5 11 12 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचन) —°) S1 D7 [अ]लघु°, V1 धरणीतल, B1 रघुनदन, B4 बहु° (for लघुविक्रम). —°) D5 reads यत्र in marg —°) T3 G2 3 M1-3 Ct तत्र, Cg k as in text (for तस्य) M2 सागर, Ck t °रा. (as in text) —After 12, T2 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्करसकाशान्भस्मराशीकृतान्वहन् ।

G. 1. 43 13
B 1. 41. 13
L. 1. 38 13

स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
यज्ञियं च ह्यं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुंकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्स्वगाधिपम् ।

13 ^a) D1 स दुःखशोकाभिहतस्, D2 दुःखशोकेनाभि-
हतस्. —^b) Ñ2 V B D10 13 सुतोय ह्य (B2 °मूढ;
D10 °ह्यप्य) समंजस, D1-3 7 तनयोथाममजस, D11
पुत्रश्चैवासमजस. —^c) Ś1 चुक्रोश, D5 चुक्रोश (for चुक्रोश)
Cg परमार्तस् (as in text) Ś1 °यत्तो, D3 5 7 12 M4 °यस्तो
(for परमार्तस्तु) —^d) D5 12 वधे (for वधात्) —For
13^{cd}, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst

885* चुक्रोशार्तस्वरं दृष्ट्वा भस्मराशीकृतान्पितृन् ।

[B1 [आ] तं स्वय, D11 [आ] तंस्वरो (for °स्वर) V4 om
दृष्ट्वा B4 अपि (for पितृन्)]

14 T1 missing from च in 14^c up to सलिलार्थी in
15^c on a damaged fol —^a) D9 G3 M2 4 याज्ञी (D9
°ज्ञि) य, D14 T1 G1 M3 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं). Ñ2 V B
D1 2 10 11 13 अपश्यत्तु (D11 °श्यं तु [sic]) रग त च (Ñ2 B3
D10 13 तु) —^b) B1 om चरन्त B3 अपि°, D5 ह्व°, D14
°स्त. (for अविदूरत) —^c) D3 7 T3 न्याघ्र (for न्याघ्रो)
—^d) D3 7 समाहत. (for समन्वित) —For 14^{cd}, Ñ2 V
B D1 2 10 11 13 subst .

886* तदा पर्यणि नागेन हतं वेलावने स्थितम् ।

[D1 (marg) glosses पर्यणि पौर्णमान्यां प्रधानयज्ञकाले वा ।
“पर्वण्यपहृते चाथे यज्ञविघ्नं प्रजायते । अपर्वणि हृते चान्यो नियोज्यो
यज्ञकर्मणि ॥ ” Ñ2 D13 कृत (for हत) V1 D1 2 वेलावन- (for
वेलावने)]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in ^c (cf v l 14)
—^a) D14 illeg for तेषा —^b) Ś1 D1-3 5 11 13 [अं] जलि-
Cg as in text (for जल-) —^c) Ś1 D1 5 11 13 सलिलार्थी,
Dt स जलार्थी, D13 14 सलिलार्थे (for सलिलार्थी). —^d)
Ś1 D5 12 तदा (for न च). Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13
नापश्यत्सलिलं कचित्.

16 ^a) D9 विद्वीर्य, G3 प्रसार्य, Cm g t as in text, Ck
विधाय (for विसार्य) G2 निपुण, M4 विपुलां, Cm g k t as
in text (for निपुणां) Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 पात (V2
पते) यंश्चाभि (D2 3 7 °यन्सर्व) तो दृष्टिं, D1 विचारयत्ततो दृष्टिम्,
D5 12 विचार्य निपुणं दृष्ट्वा —^b) G2 तपो, G3 स च (for
ततो) M3 खगाधिप., M4 खगोत्तम (for खगाधिपम्) Ś1
(marg as in text) Ñ2 V B D3 5 7 10 12 13 ततस् (V4
D2 7 तत्र) तत्र ददर्श ह (V2 सः), D11 2 अपश्यत् स (D1

पितृणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेपां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

°स्पत) गोत्तम, D11 अपश्यत्स खगेश्वर —^c) D3 राम, D12
नाम (for राम) —T1 missing from नि in 16^d up to
दग्धा in 18^b —^d) V2 सौवर्ण, B4 सुवर्ण (for सुपर्णम्)
Ñ2 V B D10 13 पतगोत्तम, T2 3 G3 4 अचलोपम, Cm g k t
as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf v l 16) —^a) G2 न (for स).
D6 [ए] तम् (for [ए] नम्) G1 राम, G2 वाक्य (sic)
(for वाक्य) —D5 12 om (hapl ?) 17^c—18^b Ś1 reads
17^c—18^b in marg D1 damaged after प in ^c up to य
in ^d —^d) D2 दुःखशोकसमतत.

18 T1 missing up to दग्धा in ^b (cf v l 16)
D5 12 om, Ś1 reads in marg 18^{ab} (cf v l 17)
—^b) Ñ2 V1-3 B D1-3 10 11 13 M2 °ह्येते, V4 °श्वेते;
D4 हता°; D7 °ह्येमे, G3 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे).
M4 °प्रभा (for महाबला). —^c) Ś1 नार्हसि सलिल (by
transp), Ñ2 V3 B2-4 Dt D2 3 6-8 10 11 13 सलिल (D8 7
°ले) नार्हसे, V1 3 4 B1 नार्ह (V2 इह) से सलिलं, D5 12 अर्हसि
सलिलं, Cm g k t as in text (for सलिलं नार्हसि) Ś1 Ñ2
V2-4 B D1-3 5 7 10-13 वीर, V1 ह्येषा (for प्राज्ञ) —^d) M2
कर्तुम्, Cm g k t as in text (for दातुम्) Ś1 V4 B1 D5 12
एभ्यो नरोत्तम (D5 °म.), Ñ2 V3 B2-4 D10 13 °त्वमन्यत.
(Ñ2 B3 D10 °था, V3 °*), V2 एभ्यो न चान्यत., D1-3 7 11
एपां (D2 °भ्यो) महायुते, G1 अर्हसि°, M4 एपां महात्मना
(for एपा हि लौकिकम्) V1 वीर दातु त्वमन्यत

19 ^a) D14 हिमवता (for हिमवतो) G4 ज्येष्ठ- (for
ज्येष्ठा) —^b) V2 कन्या हि (for दुहिता) Ñ2 V B D1-3 7
10 11 13 M4 सरिता वरा, T3 °भ. (for पुरुषर्षभ) —After
19^{ab}, B3 ins

887* पूजिता त्रिपु लोकेषु सर्वैरेव सुरासुरै ।
On the other hand, T3 ins.

888* सा नीयता त्वया प्राज्ञ ततो यास्यन्ति ते दिवम् ।
T3 cont, whereas Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G
M1-3 ins after 19^{ab}

889* तस्यां कुरु महाबाहो पितृणां सलिलक्रियाम् ।

[M2 तस्या (for तस्यां) —T1 missing from कुरु up to
20^b on a damaged fol. D9 °प्राज्ञ (for महाबाहो). D9 14
T3 G M1.2 तु जल-, M2 दि जल- (for मलिन-)]

तथा क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गाया लोककान्तया ।
 षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
 गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
 यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
 सुपर्णवचनं श्रुत्वा सौशुमानतिवीर्यवान् ।

त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
 ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
 न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
 तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
 यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

G I 43 25
 B I 41 24
 L I 38 25

—^c) M₂ सर्वाङ्ग (for एतान्) —^d) Ś₁ Ñ₂ V B₂ 4 Dt D₁₋₃ 5-8 11 12 G₃ M₂ Cg k t ह्यावयेल् (B₄ D₂ 3 °ये), D₁₃ पावनी, G₁ पाययेल् (for पावयेल्) V₁ D₉ G₃ °पाविनी, V₃ °भाविनी, V₄ °भाविनी, B₂ 4 °तारिणी, D₅ °भावन, D₁₂ °भावनी (for लोकपावनी) T₃ ह्यावयिष्यति पावनी

20 T₁ missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^a) Ñ₂ तयात् (sic), V B D₁₀ 13 यावत्, G₁ यदा, Cg as in text (for तथा) D₁₋₃ 7 भस्माभिसम् (D₁ °स्पृ, D₂ °ष्ठु)ष्ट (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^b) D₃ गगयो (sic), D₆ गंगायां, D₉ G₂ गंगाया (for गङ्गाया) V₃ B₁ °तया, D₂ °मायया (for लोककान्तया) —^c) T₃ 3 G₁ 3 4 M₃ षष्टिः, Ct as in text (for षष्टिं) Ś₁ D₅ 12 तानि (for पुत्र) —^d) M₂ ब्रह्मलोकं Dt D₆ 8 T₃ गमिष्यति, G₁ 2 M₁₋₃ नयिष्यति, Cg g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś₁ D₅ 13 शक्रलोकाय धा(Ś₁ या)स्यति C₁ Ct इदं भस्म हे पुत्र षष्टिं सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोकं गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । C₁

21 ^a) Cg गच्छ (as in text) Ś₁ Dt D₈ निर्गच्छा-
 श्वं, D₆ निर्गच्छ त्व, M₂ गजाश्वं च (for गच्छ चाश्वं) Ś₁ D₅ 12
 °तेज, G₂ 3 M₁ 2 °बाहो (for महाभाग) —^b) Ś₁ D₅ 12
 प्रगृह्य (for संगृह्य) C₁ Ct अश्वं गृहीत्वा निर्गच्छ । C₁ —For
 20^c—21^b, Ñ₂ (Ñ₁ missing) V B D₁₋₃ 7 10 11 13 M₄
 subst, while Dt D₉ T₂ G₁ 3 M₂ 3 ins 1 2-3 (T₂ M₃
 om 1 3) after 20, then D₉ alone subst 1 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गमेष्यन्ति वै तदा ।
 गङ्गामानय भद्र ते देवलोकान्महीतलम् ।
 क्रियता यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम् ।
 गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(1 1) V D₁ 11 यद्, D₂ 3 सदा, D₇ तदा (for यदा)
 B₁ 4 [ए]व (for [ए]वा) Ñ₂ D₁₀ om (hapl) second
 ता D₂ तत्र, D₃ तः (for तात) B₂ (marg as above)
 इष्यति (for एष्यन्ति) V₂ ते (for वै) D₇ स्वर्गं श्रेष्ठ सतामिव,
 D₁₁ स्वर्गं भविष्यति वै तदा (hypermetric) (for the post
 half) —(1 2) D₁₃ नाक° (for देवलोकान्) —(1 3) V₂—4
 Dt D₂ 3 7 9 13 G₁ शक्नोसि (for शक्नोषि) V₄ Dt G₁ 3 M₂
 गगायास्त्व (V₄ °क्षा)वतारण, D₁₋₃ 7 9 11 गगावतारण नृप, M₄ गगाया
 अवतारण (for the post half) —(1 4) V₂ D₃ 7 9 11
 एतम् (for एतम्) D₁₀ आसाद्य (for आदाय) V₄ यथागतं (for
 यथागतम्)]

—Ś₁ reads 21^c—22 in marg —^c) B₂ चैव; D₁₋₃ 7 9

शीघ्र (for वीर) —T₁ missing from वं in 21^d up to
 रा in 23^a on a damaged fol —^d) Ś₁ V₁ 3 D₅ 12 13
 T₂ G₂ M₃ निर्वर्तयितुम्, D₁₄ G₁ 3 4 Cg g सवर्तयितुम्,
 T₃ सवर्धयितुम्, Ct as in text (for निर्वर्तयितुम्) D₅
 इच्छसि D₁ 2 गत्वा कालोभ्यगादिति, D₃ 7 9 मा त्वा(D₇ त्वा)
 कालोत् (D₉ °व्य)गादिति

22 T₁ missing, Ś₁ reads in marg 22 (cf v l
 21) —^a) M₃ सुपर्णस्य वचः श्रुत्वा C₁ Cg सुपर्णेति C₁
 —^b) D₅ 11 12 ना(D₅ रा)म नामत. (for क्षतिवीर्यवान्).
 Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 13 M₄ वीर्यवा(D₇ 13 °मा)नंशुमानथ(V₄
 °मानिति, D₁ 2 M₄ °मास्तत, D₃ °मास्तथा, D₇ °मास्तदा)
 —^c) Ñ₂ V B D₁₋₃ 7 10 11 13 G₃ M₄ त्वरितो (for त्वरित).
 —D₃ om 22^d—23^a —^d) Ñ₂ V₁ 2 4 B D₁ 2 10 11 13
 यज्ञम्, M₂ पुरीम्, M₃ गृहम् (for पुनर्) Ś₁ Dt D₆ 8 9
 G₁ 3 °तपाः, D₁ 2 °त्मन, T₃ महीपति (for महायशा) V₃
 यज्ञस्थानमथानयत्.

23 T₁ missing ततो रा (cf v l 21) D₃ om 23^a
 (cf v l. 22) —^a) Ś₁ Ñ₂ V B D₁ 2 5 7 10—13 M₄ स
 राजान समा(Ś₁ D₅ °नमथा, D₁₂ °नमिहा)साद्य —^c) D₃
 नवेदमद् (sic), D₉ निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G₂ तथा
 (for यथा) D₃ तत्त्व, D₇ [धा]त्य त्वं, Cg g t as in text
 (for वृत्त) Ñ₂ V B D₁ 2 (first time) 10 11 13 M₄ त(D₁₁
 अ)स्मै(Ñ₂ B₃ °रिमन्; B₄ °स्यै) निवेदयामास C₁ Ck
 यथा वृत्तमिति पितृविषयकमिति शेषः । C₁ —After 23^c, D₂
 reads 24^d as in V₁ (repeats in its proper place) and
 thereafter repeats 23^c —^d) D₁₂ सुवर्ण- (for सुपर्ण-)
 Ś₁ D₃ 3 5 7 12 तत, V₂ 4 B₁ 2 D₁₀ 13 M₄ तदा, V₃ D₁ 11 14
 T₁ G₃ 4 M₂ यथा, Cg g t as in text (for तथा)

24 ^a) Ñ₂ V B D₁ 3 7 10 11 13 M₄ व्यधितो राजा
 (for घोरसंकाशं) —T₁ missing from मतो in 24^b
 up to गर्मे in 25^c on a damaged fol —^b) Ñ₂ V B
 D₁ 3 7 10 M₄ घोरम्, Dt om (for वाक्यम्) Ñ₂ V B
 D₁ 3 7 10 M₄ वच, D₂ 5 नृप, D₁₁ [s]भवत् (for नृप)
 D₁₃ राघवांशुमतो वच. —After 24^{ab}, G₁ M₃ (inf lin
 sec m) ins

891* मुहूर्तं शोकसतत स्थिरचित्तो बभूव ह ।
 स तेनाश्वेन नीतेन पौत्रेणांशुमता नृपे ।

[(1 2) M₃ तेनाश्वेनोप° (for the prior half)]

G. 1. 43 26
B 1 41 25
L 1 38 26

खपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—^c) Ś1 D2-9 11 14 T2.3 G2 M3 निवर्ते°, Ñ2 V B D1 10 13
M4 समाप°; G4 निर्वप° (for निर्वर्तयामास) —^d) Ś1
D2(second time) 5 11 12 °रुध (D11 12 °ध्व [sic]), D14
T2 G M1 2 °तच्च, Cg as in text (for यथाकल्प). D9 °विधि-
(for यथाविधि) Ñ2 V B D1-(D2 first time) 3 7 10 13
M4 नातिहृष्ट(Ñ2 B3 °हृष्ट, V3 B1 °हृष्ट, V4 °हृष्ट)मना इव

25 T1 missing up to गमे in ° (cf v1 24)
—^a) Dt D6 8 तु (for च) Ś1 D6 12 [अ]गमद्दीमान्,
Ñ2 V2-4 B1 2 D10 13 ययौ धीमान्, V1 B3 4 M4 ययौ
श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —^c) V2 [अ]मिगमने, V3
[अ]वतरणे, V4 [आ]गम°, Ck t as in text (for
[आ]गमे राजा) D1-3 7 M4 गंगावतरणे तत्र —^d) T2 M2
°गच्छति, G3 नाधिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत)
Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 नाध्य(V2 °ध्या, D1 °य)गच्छत्स
(Ś1 D2 3 5 7 11 12 °दि, V2 B4 °त, D1 °दि, D13 °त्सु)
निश्चयं ॥ Ck निश्चयमुप.यनिश्चयम् । अध्यगच्छतेति । ॥

26 ^a) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10 11 13
चापि (for राजा) —^b) Dt मह ते, Cg as in text (for
महता) Ñ2 V B D1-7 7.10 11 13 युयु(V4 सत्त्व)जे कलध-
(D1 2 °क/सेणा —^d) Ś1 D3 5 7.11 12 ययौ, Cg as in text

(for गत.) Ñ2 V B D1 3 10 13 पालयित्वा महीमिमां.
—After 26, Ś1 D5 11 12 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतु स
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठ. ।
आरुह्य देवालयमुग्रतेजा-
श्रिक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand, B2 ins

893* जगाम त्रिदिवं राजा जित स्वैनैव कर्मणा ।

Colophon T1 missing from colophon up to
अंशुमतं in 1.41 1^d —Kāṇḍa name Ś1 D4 6 om Ñ2
V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —After Kāṇḍa
name, B2 4 D9 ins वालचरिते —Sarga name. Ś1 Ñ2
V B D1-3 5 7 10-12 सगरयज्ञ(V4 °ज्ञ)समाप्ति (V4 °ष्ट);
D9 सगरयज्ञपरिसमाप्ति —Sarga no (figures, words or
both). Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 43,
V2 45, V3 42, Dt D4 6 8 14 S (except T1) 41, D1 2.7
34, D9 44 D13 इत्यर्थे—यणे—कांडे—समाप्तिर् 43 —After
colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 6
श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M1 2 श्री म

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
 राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
 स राजा सुमहानासीदंशुमात्रघुनन्दन ।
 तस्य पुत्रो महानासीदिलीप इति विश्रुतः ॥ २
 तस्मिन्नाज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
 हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
 द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।

तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
 दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
 दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत् ॥ ५
 कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
 तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
 तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
 पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७

G I 44 5
 B I 42 7
 L I 39 8

41

✍ N1 missing Sarga 4I (cf v l I 33 8)

1 Before I, D13 ins ref सू-उ-च T1 missing up to अंशुमन्तं on a damaged fol —^a) D5 12 -धर्म-, Cm g k as in text (for -धर्म) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 तत् प्रकृतयो राम —^b) N2 V3 4 B D1-3 7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D5 12 °जन, Cm g k t as in text (for प्रकृतीजनाः) V1 स्वर्गमुत्पतिते नृपे, V2 D10 13 स्वर्गते (V2 यास्यति) सगरे नृपे. —^c) N2 V B D1-3 7 10 13 M4 धार्मिक (for राजानं) S1 चोद°, D1-3 7 स्थाप°, D5 12 °मास (with hiatus), Cm g t as in text (for रोचयामासुर) Ck cites ° as in text. —^d) S1 D5 11 12 महाद्युति, N2 V1 2 4 B D1-3 7 10 13 M4 मराधिपं, V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 °) S1 D5 12 राजा च (for स राजा) G1 3 तु (for सु-) D13 स राजामशुमानासीद्, Cg as in text (for °) —^c) S1 D5 12 °तेजा, N2 V B D1-3 7 10 11 13 सम (V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्रत्वमभवद्.

3 °) Dt D4 6 8 तरुमै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) S1 °देश्य, V1 सनिवेश्य, V2 निवेश्याशु, B1 D2 3 G1 °विश्य, Dt D6-8 °दिश्य (for समावेश्य) —^b) D14 T1 2 G2 4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) N2 V B D1-3 7 9 (before corr) 10 13 M4 [S]था (B2 m, M4 सौ) शुमानपि (B4 D2 °निति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T1 damaged from 3° up to महा in 4° —^c) N2 V B D10 13 राम, D1-3 7 9 14 T2 G2 4 M1 2 (also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —^d) D12 तेः (for तेषे) S1 D5 11 12 तदाशुमान्, N2 V B D1-3 7 10 13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3, N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 ins -

894* गङ्गावतरणं पुण्य चिकीर्षुरमरद्युतिः ।

अनवाप्यैव त कामं स वै नृपतिसत्तम ।

[(1. 1) M4 राम (for पुण्य) V1 3 B1 D2 11 13 M4 अमित-द्युति —D13 om (hapl ?) 1 2-4° —(1 2) V4 च त° (hypermetric), D11 °राजा, M4 चैव स (for त काम) D3 7

ततो, M4 काम (for स वै) D1 2 नृपतिर्नृ (D2 गत स नृ) पसत्तम, D11 काम नृवरोत्तम (submetric) (for the post half).]

4 D13 om 4^{ab}, T1 damaged up to महा in ^b (cf v l. 3) —^a) S1 N2 V1 3 B3 4 D10 M4 °त्रिंशत् (S1 °त्, V3 D10 °त्-), V4 D3 5 7 11 12 स द्वा (V4 कृत्वा) त्रिंश (D3 °*) त्, B1 द्वात्रिंशत् (submetric), B2 (m also as in N2) द्वाविंशति- (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्रं —^b) G1 3 तपः कृत्वा (for वर्षाणि सु-). D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा S1 N2 V B D1-3 5 7 10-12 M4 वर्षाणा (D12 °*) ममर (S1 D1 5 11 12 °मित) द्युतिः (S1 D1 2 5 12 M4 °प्रभ, D3 7 11 °प्रभु) —T1 om (hapl ?) 4^{cd}. —^c) K (ed) तपोवनं. D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) S1 D5 11 12 तपोवने तप कृत्वा, N2 V B D1-3 7 9 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर (M4 सुघोरं स) —^d) S1 G2 लोके, Cg as in text (for लेभे) S1 D5 11 12 M2 4 स्वकर्मजं (M3 °मि, M4 °णा), N2 V B D10 13 महामना; D1-3 7 14 T2 G2 4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 N2 V3 B1 D10 13 om (hapl), B3 reads in marg 5-7 —^a) V1 3 B2-4 D1-3 7 11 M4 दिलीपोपि —^b) D2 पितामह (sic) V4 B2-4 D2 3 7 वच, D12 विधि, Cg k t as in text (for वधम्) —^c) M2 -हितया, Cm g as in text (for -हतया) V1 lacuna, V2 तमेवाचितयन्नाय, D1-3 7 9 11 M4 तमेव चित्तयन्नयं (D11 °न्नित्य) —^d) D2 14 S (except M3 4) नाधिगच्छति, Cm g नाध्यगच्छत् (as in text) S1 V4 B2-4 D5 12 नाध्यगच्छत्स (V4 °च्च) निश्चयं

6 N2 V3 B1 D10 13 om, B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —^b) D5 गगा- (for तेषा) T1 missing from क्रिया up to महा in 8° on a damaged fol —^c) B4 °वेहं, D14 °चैनं (for तारयेयं) S1 V1 4 B2-4 D5 12 वं (V1 lacuna) धून्, V2 D2 3 7 9 त्वेतान्, D1 त्वेपाम्, D14 T2 M4 चैतान्, G4 चैव (with hiatus) (for चैतान्). —^d) M3 चित्ताकुलो (for °परो).

7 N2 V3 B1 D10 13 om, B3 reads in marg 7, T1 missing (cf v l 5 and 6 respy) —^a) D11 चित्तयःस्. V1 2 D1-3 7 9 11 त्वेवं (V1 °*) (for नित्य) —^b) S1 V4

G 1 44 6
B 1 42 8
L 1 39 9

दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।

D5 12 M4 चिन्तात्मनः ; Ct as in text (for वि३°) V1 2
D1-3 7 9 11 कथामेत(D11 नृपते सु) महात्मन —^c B3
राम, D2 7 9 जज्ञे (for नाम) —^d V1 om, D2 7 9 सर्वः;
D3 *ज्ञे (for जज्ञे) V1 2 D1-3 7 9 लोक (V1 **, D3
सर्वलोक [hypermetric]) परिश्रुत

8 T1 missing partially ^a (cf v l 6) —^a N2 V
B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोपि —^b N2 V B1 3 4 D1-3 7
10 11 ईति (V1 3 B4 °यि) वान् (for इष्टवान्) S1 D5 12
यज्ञैश्च बहुभिर्यजन् (D12 °र्जयन् [metathesis]) —G4 om
(hapl) 8^c-9 —^c S1 V B1 2 D5 11, 12 विंशति (V3
°तिर्) वै, N2 B3 °च्च वै, B4 विंशति द्वे; D1 (m also)
दशवर्षः, D10 13 °च्चैव (for त्रिंशद्वर्षः) V4 °त्ताना (for
सहस्राणि) —^d Cmg t अकारयत् (as in text). S1
N2 V B D5 10-13 वर्षाणा गा (V1 *) मपालयत्

9 G4 om 9 (cf v l 8) —^a S1 D5 12 तास्तु (for
राजा) —^b G2 M1 उत्तराण (for उद्धरणं) S1 D5 12
समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गगावतरण प्रति. —For 9^{ab}, N2 V B
D1-3 7 9-11 13 subst

895* निश्चय चाप्यगत्वाैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सोपि (for चापि). B1 [अ] गत्वाैव, D11 °न
(for [अ] गत्वाैव) D2 गगावतरण (for °तरणे) V4 D3 7 नृप;
D2 गत (for तत)]

—^c S1 D1 3 5 7 11 12 विधिना, V2 व्याधिवान्; Cmg k t as
in text (for व्य.धिना) —T1 missing from नर up to धर्मा
in 11^b on a damaged fol D2 10 शार्दूल (for शार्दूल)
—^d D4 -धर्म (for -धर्मम्) D1 समी, Cg as in text
(for उपेयिवान्) N2 V B D2 3 7 9-11 13 M4 कालस्य
वशमीयिवान् (V4 °ता गत, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —^a V1 D5 इन्द्रलोकात्,
D1-3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य (D2 7 °प, D11 °यात्) ततो, G2 इन्द्र-
नील गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोक
ग ते) —^b S1 D2 5 12 M4 स्व (D2 नो, M4 स्वा) जित स्वेन,
N2 V B3 4 D3 7 9 10 13 सोर्जि, N2 B4 D10 °धि) त (B4 °त)
पुण्यः, B1 [आ] त्मानं जित पुण्यः, B2 D1 11 स्वा (D1 स्व) जित
(D1 °त) पुण्य, G2 M1 °तैरेव (for स्वाजितेनैव) D2
तेजसा, G2 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —^c D9 राधे (for
राज्ये) N2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 राज्यं भगीरथे पुत्रे, Ck
as in text (for °) —^d V4 निक्षिप्य च, Cg k as in text

राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०

भगीरथस्तु राजर्षिर्वाभिर्को रघुनन्दन ।

अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११

स तपो दीर्घमातिष्ठद्वोकर्णे रघुनन्दन ।

ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

(for अभिषिच्य) T2 G4 °भ, G1-3 M1 2 °भं (for नरर्षभः)
S1 N2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 M4 निक्षिप्य (D9 °ष्टाप्य)
पुरुषर्षभ (S1 D9 °भ, V1-3 B1 D1 2 M4 °भ, B3 4
D10 °भे)

11 T1 missing up to धर्मा in ^b (cf v l 9) —^a
D9 स (for तु) S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 भगीरथोपि
(V1 3 B2 3 D13 थ) राजाभूद् —D1 2 (after 11) 11 ins
after 11^{ab}, D3 7 9 subst for 11^{cd}

896* तस्यापि परमो यतो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11^c-12^b S1 reads 11^c-12^b (including
897*) in marg —^c S1 Dt D6 8 °राज, N2 V B
D10 11 13 M4 सदा (D13 °चा) काक्षन् (D10 13 °क्षेत्) (for
महातेजाः) —^d S1 Dt D8 Ct च प्रजा, D1 यतत, G4 च
प्रजः (sic), Cmg g as in text (for चाप्रज) N2 V B
D10 11 13 M4 सदृशीमात्मन प्रजां —After 11, S1 Dt
D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

897* मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रतः ।

12 D5 12 om, S1 reads in marg 12^{ab} (cf v l
11) —^a N2 V B D1-3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्)
N2 V2-4 B D11 आतस्थे (for आतिष्ठद्) S1 Dt D6 8 10
तपो दीर्घं समातिष्ठद् (D10 °तेपे) Cg t गङ्गावतरणेच्छुस्तप
आतिष्ठत् । Cg —^b N2 V B D1-3 7 9 13 M4 [S] नृपम-
(D7 °*) युति, D10 [S] नृपमयुते (for रघुनन्दन) D11
राजा ह्यनृपमयुति —^c D2 महा- (for पञ्च-) —^d S1
D5 12 मिता, M2 मास, Cmg k t as in text (for
मासाहारो) N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ग्रीष्मे (V4 ग्रीष्मेन
[sic]) भूत्वा (D1-3 7 9 M4 transp ग्रीष्मे and भूत्वा)
य (D1 3 7 जि) तत्रत —After 12, N2 V B D1-3 7 9-11 13
M4 ins

898* जलशायी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिक ।

शीर्णपणकृग्रहरो यतत्मा यतमैथुन ।

[(L 1) V4 हिम (for जल-) N2 V1 B1 भाव (sic),
D2 3 7 9 10 °काशक, D11 [आ] काशकाशिक, D13 [अ]
वमनस्तथा, M4 °काशिन (for [अ] भावकाशिक) —(1 2) D1
यत्र (for यर्ण-) After कृग्रहरो, D3 erroneously repeats
from त in जितत्रन (cf 12^d in D1) up to भा in post.
half of l 1 D1-3 7 9 M3 जि (for यतत्मा) N2 B3 D1-3.
7 9 10 13 M4 जित- (for यत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
 सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
 ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
 भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
 भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
 तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
 तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।

भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
 यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
 सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
 गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
 स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
 देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
 इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९

G. 1. 44. 18
 B 1. 42. 20
 L 1. 39. 21

13 T₂ moth-eaten up to घोरे in ⁶. —^a) D₃ तपस्य (sic) (for तस्य) ¹ S₁ D₃ 5 7 11 12 सहस्रेण, ² N₂ V B D₁ 10 13 M₄ सहस्राते (for सहस्राणि) —^b) ³ S₁ D₅ 11 12 तपस्युये महात्मन, ⁴ N₂ V B D₁-3 7 10 13 M₃ तपसो (V₄ °*) ग्रेण तोषित —After 13^{ab}, ⁵ S₁ (m) Dt D₄ 6.8 9 14 S (except M₄) Cr m g t ins

899* अतीतानि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मनः ।

—^c) C_v r m g t सुप्रीतो (as in text) ¹ S₁ D₅ 11 12 ब्रह्मा (D₁₂ वर) प्री-लेभवद्राम, ² N₂ V B D₁-3 7 10 13 M₄ आजगामाश्रम ब्रह्मा (D₂ 3 7 °ममथो). —^d) D₁ बुवाणः, D₁₂ प्रजा*, M₄ चराणा (for प्रजानां) ³ S₁ N₂ V B Dt D₁ 5 6 8 10-12 G₁ 3 M₂ 4 प्रभुर् (for पतिर्) D₂ 3 7.9 ब्रह्मा (D₉ सर्व) लोकपितामह, C_k as in text (for ^d)

14 Dt reads 14 twice —^a) ¹ N₂ V B D₁-3 7 9-11 13 M₄ वृत, C_g as in text (for तत) ² S₁ V₂ 4 D₁-3 (D₃ om) 5 7 9 11 12 सर्वे, ³ N₂ V₁ 3 B D₁ 10 13 M₄ श्रीमान् (for सार्धम्) —^b) ⁴ S₁ D₅ 11 12 सह लोक- (D₁₁ °के), M₁ उप° (for उपागम्य) ⁵ N₂ V₁ 3 B D₁-3 7 9 10 13 M₄ विमानवर-मास्थि (D₁ °श्रित) (D₇ °तै.), V₂ श्रीमानवरमास्थित, V₄ श्रीमान्स्वन्दनमास्थित —^{cd}) ⁶ N₂ V B D₁-3 7 9 10 13 M₄ स एन (N₂ V D₉ 10 °व) साभाष्य (M₄ °साद्य) तदा (D₃ illeg for प्य तदा) (for °). D₃ illeg, D₇ 9 दीप्यमानं (for तप्यमानम्) ⁷ S₁ D₅ 11 12 तप्यमान महात्मान (by transp) ⁸ S₁ D₁ 5 11 12 वचो, ⁹ N₂ तम्; V₁ 2 4 B₂ 3 D₃ 7 9 10 M₄ ततो, V₃ B₁ 4 D₂ 13 तपो, G₁ 3 M₃ तदा, C_g as in text (for अथ)

15 °) Dt D₆ 8 °राज, D₄ T₃ G₁ 3 M₂ 3 (after corr. sec m °राज.) °तेजः, M₄ °बाहो (for महाभाग) —^b) ¹ S₁ N₂ V₁-3 B D₁ 3 7 9 12.13 नरे°, V₄ सुरे°, Dt D₂ 4 6 8 11 T₃ क्षना (D₂ 11 नरा) धिप, D₅ 10 नरोत्तम (for जनेश्वर) M₄ भगीरथ महारथ. —^c) ² S₁ D₅ 11 12 त्वं (for च) C_m t तपसा च (as in text). D₁₁ सुतवर (for सुतप्तेन) —^d) D₁₁ दाते (sic) (for वरं) —For 15^{cd}, ³ N₂ V B D₁-3 7 9 10 13 M₄ subst :

900* गृहाण वरमस्मत्त काङ्क्षितं पृथिवीपते ।

[V₄ B₁ त्व (V₄ om [submetric]) वर मत्त (for वरमस्मत्त) D₇ वर गृहाण मत्तस्त्व (for the prior half) D₁₃ काङ्क्षित (for काङ्क्षित).]

16 °) ¹ N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ ततो हृष्टा (B₁ D₁₂ M₄ राजा), C_g as in text (for महातेजा) ² S₁ D₅ 12 उवाच सु (D₁₂ स) महात्मानं. —^b) ³ N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ ब्रह्माण स्वयमागत —^c) ⁴ S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-12 T₃ G₁ M₂-4 °तेजा, Dt D₆ 8 °बाहु°, D₁₃ नरश्रेष्ठ (for महाभाग). —^d) ⁵ N₂ V B D₁ 10 11 13 M₄ इद वच, D₂ 3 7 क्षभाषत; D₄ 9 T₃ उप° (for अवस्थित) ⁶ S₁ D₅ 12 G₁ 3 M₃ बद्धा शिरसि चाजलि, Dt D₆ 8 कृताजलिपुट स्थित —After 16, B₃ ins

901* उवाच नृपशार्दूल भक्त्या च नतकन्धर ।

17 °) ¹ S₁ मा, B₄ ते (for मे) V₂ D₂ 5 6 9 11 12.14 T₃ G₁ M₃ 3 C_m °वन् (for भगवान्) —^b) ² N₂ V₂-4 B D₁ 10 13 वल, V₁ वल (sic) (for फलम्) —^c) ³ N₂ V B D₁-3 7 10 13 M₄ ततः (D₁₃ हता) सगरपुत्रास्ते (V₂ °स्तु) —^d) D₁₃ सगरम् (for सलिलम्) D₉ आमुयात् (sic) C_k cites ^d as in text

18 D₉ om 18 —^a) C_k cites ^a as in text —For 18^{ab}, ¹ S₁ D₅ 12 subst .

902* गङ्गासलिलसंक्लिन्ने ते भस्मनि महौजस ।
¹ N₂ V B D₁-3 7 10 11 13 M₄ subst

903* गङ्गाजलपुते तस्मिन्देहभस्मनि पाविता ।

[V₄ °पुत (sic), D₃ °ते, D₇ °ल°, D₁₃ M₄ °जल° (for °जलपुते) D₂ 3 7 दे (D₃ °) शे, M₄ देहे (for तस्मिन्) V₂ B₁ D₁₃ देहे, M₄ तस्मिन् (for देह-) V₂ पाविता, D₁₃ चानव (for पाविता) D₁-3 7 तस्मिन् (D₁ देशे म) स्मनि श्वा (D₃ 7 पा) विते (for the post half).]

—^c) T₃ M₂ 3 (after corr sec m °) °र्थ, C_g as in text (for अत्यन्त) ² N₂ V B D₁-3 7 10 11.13 M₄ गच्छेयुरमलाः (V₄ °रा°) स्वर्गं (B₄ सर्व [sic]), C_m t as in text (for °). —M₂ om 18^d-20°. —^d) ³ S₁ D₁-3 7 M₃ 4 ते, ⁴ N₂ V B D₁ 10 11 13 नः, Dt D₆ 8 च (for मे)

19 M₂ om 19 (cf. v l 18). —^a) ¹ S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 9-13 ह्य, M₄ परा, C_m g t as in text (for देया). D₂ मे, D₁₄ m, C_g as in text (for च) Dt D₆ 8 देव याचे ह (D₆ °ह) सतत्यै. —^b) ³ S₁ D₅ 13 नावसान कदाचन, ⁴ N₂ V B₂-4 D₁ 13 नावसाद् (V₄ °मानं) कथचन, B₁

G 1 44 19
B. 1. 42. 21
L. 9 39 22

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वार्णीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेप भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकु कुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।

तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथंचन, D1-3 7 9 11 M4 नोच्छिद्येत कथं (D1 11 M4 °दा) चन. C m g t यथा (Ct यथा) न कुल नावसीदेद् । C —°) G4 ऐक्ष्वाकूणा B1 कुल (for कुले) S1 N2 V B D5 10 12 13 गच्छेद् (for देव) D1-3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज (D9 °वद्वा) प्रमवा —°) S1 V1 3 B4 वरो वर, N2 V4 B3 D10 13 [अ] परो वर, V2 B1 वरोपरः, B2 Ck परो वर (by transp), D12 वचो मम (for वर पर) D1-3 7 9 11 M4 वरमेन (D1 11 M4 °त, D9 °क) वृणोम्यह (D2 °तोस्म्यह, M4 °णोमि ते), D5 एष तेस्तु वरो मम

20 M2 om 20^{ab} (cf v1 18) S1 repeats 20^{ab} in marg —°) Cg उक्त- (as in text) N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 इत्युक्त (B3 D2 3 °क्त्वा, B4 °क्त [sic]) वाक्य (V4 D9 °वत) (for उक्तवास्य तु) —°) V3 इत्युवाच Cg शुभा (as in text) D1-3 7 9 11 M4 तदा (M4 °तो) राम (for शुभा वार्णी) —°) Cg मधुरा (as in text) D4 reads मधुरा in मधुराक्षराम् in marg S1 N2 V B D5 10 12 13 मधुराक्षरभूषिता (V2 °समिता, B4 °विभूषिता [hyper-metric]), D1-3 7 9 11 M4 वाक्य श्रुति (D11 सुत) सुखावह, M2 मधुर मधुराक्षर.

21 °) T3 महा°, Cg k t as in text (for मनोरथो) D4 T3 °राज, G1 M2 °तेजा (G1 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेप) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 तपोधन महाभाग —°) V3 °मना, D11 °वल (sic) (for महारथ) —Note hiatus between ° and ° —°) N2 V B D10 13 M4 [अ] विच्छिन्नम्, D6 °व, D12 °च (for भद्रं ते) —°) S1 कुलनन्दन, N2 B3 D10 13 कुलसम्भवं (D13 °व), V B1 2 4 D1-3 5 7 9 11 12 G1 3 M4 कु (B1 *) लमव्ययं (for कुलवर्धन) —After 21, B4 ins 904*

22 °) C v r m cite ° as in text Dt D6 8 transp गंगा and ज्येष्ठा —For 22^{ab}, S1 D1-3 5 7 9 11 12 subst, while B2 ins after 905*, whereas B4 ins after 21

904* या सा देवन्दी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवत सुता ।

[B4 ज्येष्ठा (for ज्ये°)]

—For 22^{ab}, N2 V B (B4 reads after 904*) D10 13 subst.

905* इयं तु गङ्गा सरिता प्रवरा स्वर्गतश्रुता ।

[N2 V4 B3 च (for तु) V4 प्रवरा सरिता (by transp)] —Thereafter N2 V B (B2 after 904*) D10 13 cont 906* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्ना निपतन्ती महौघिनी ।

[D13 सर्वा (for कृत्स्ना) B1 निपतन्ती]

—°) D2 तु (for वै) M3 Cg शक्तो (for राजन्) N2 V B D10 13 तदस्या धारणे राजन् —°) T2 रहस् (metathesis), M3 (before corr as in text, after corr inf lin sec m) नरस्, M4 शिवस् (for हरस्) M4 प्रयुज्यता S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 शिवो (D13 महा) देव प्रसाद्य (B4 °सेन्य) तां, C v r m g as in text (for °)

23 °) D12 तरण (for पतनं) N2 V B D1-3 7 10 11 13 व्यक्त (for राजन्) —°) Cg पृथिवी (as in text) T2 स नहिष्यते (metathesis), G1 3 4 C m °ति (for न सहिष्यते) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 भूमि सोढुं न शक्यति (V3 B4 °क्यति [sic], V4 °क्यते, D3 °शक्यं क्यति [sic]) —After 23^{ab}, S1 D1-3 5 7 9 11 12 ins

907* अतिवेगात्पतन्ती गा मित्रा पातालमाविशेत् ।

—°) D6 om वै (submetric) C m g धारयितु (as in text) Dt D4 6 8 T3 राजन् (for वीर) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 तस्या (V3 °स्माद्) धारयितार च —°) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 शकरात् (for शूलिन) —For 23, M4 subst

908* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्ना पतमाना महोर्मिका ।

तदस्या धारणे देवं शिव तावत्प्रसादय ।

गगनात्पच्युता राजन् एना धारयिष्यति ।

नान्यस्तस्माच्छिवादस्या शक्तो वेगं हि दु सहम् ।

मोडु निपतमानायास्तस्मात् त्वं प्रसादय । [5]

[For the prior half of 1 x cf that of 906*]

—After 23, N2 V B D10 13 ins

909* वेग सुदु सहं लोके तस्मात् त्वं प्रसादय ।

[V4 लोकस् (sic) —For the post half cf that of 1 5 of 908*. V1 3 B1 4 त्व न (by transp), V4 त * (for त त्व)]

24 °) M4 न (for तम्) V3 राजर्षि (for राजानं). —°) S1 M2 आभाष्य, D12 चाभ्य* (for चाभाष्य).

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।

उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

G. I. 45.
B. I. 43.
L. I. 40

Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ भगवा(M₄ °व)नप्र(V₄ °वास्तु)पितामहः
—After 24^{ab}, Ś₁ ins 912*, while D₁ (m) ins

910* गच्छ देवि धरापृष्ठ भगीरथशुभेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृत ।

—Ś₁ reads 24^{cd} in marg —^c Ś₁ Dt D₆ 8 M₂ देवै-
(for देव) —^d C m g k t देवैर् (for सर्वैर्) Ś₁ Dt D₆ 8
M₂ सर्वै. सह (by transp) C m g k t मरुद्गणै (as in
text) —For 24^{cd}, Ñ₂ V B D₁₀ 13 subst

911* आभाष्य च महीं गन्तु गङ्गां स त्रिदिवं ययौ ।

[B₄ om च (submetric). B₂ reads (after corr)
from ही up to त्रि in marg Ñ₂ V₃ B₁ 3 4 D₁₀ 13 नेतु (for
गन्तु) V₂ 4 transp गन्तु and गगा V₁ दिवि (metathesis)
(for त्रिदिव)]

On the other hand, D₁-3 5 7 11 12 M₄ subst, while Ś₁
ins after 24^{ab}

912* नियुज्य जगतीं गन्तुं गङ्गा प्रतिययौ तत ।
पुराण देवसदन सर्वदेवनमस्कृत. ।

[(1 1) Ś₁ D₃ 5 11 12 नियुक्ता(D₅ °युक्ता [sic]), D₁
°युक्तु, D₇ °क्त्वा (for नियुज्य) M₄ च महीं (for जगतीं) M₄
पुन (for तत) —M₄ om 1 2 —(1 2) D₁-3 7 11 पौ
(D₁₁ पु) राण ब्रह्मसदन (for the prior half) D₅ नमस्कृत
(for नमस्कृत)]

Colophon D₁-3 5 7 12 om (Sarga cont) —Kānda
name Ś₁ Ñ₂ V₁ 4 D₄ om V₂ 3 B D₁₀ 11 आदि° —Sarga
name Ñ₂ भगीरथप्रसाद, V₁ 2 4 B D₁₀ 11 भगीरथ(D₁₁
om)वरप्रदान(D₁₀ °ने), V₃ भगीरथवरप्रसादनं, D₉ गगा-
वतरण —Sarga no (figures, words or both) V₁ 4
B₁ 4 D₁₁ om Ś₁ Dt D₄ 8 14 S 42, Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 44,
V₂ 46, V₃ 43, D₉ 45 D₁₃ —कादे—रथ—प्रदानं सर्गः 44
—After colophon, T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय
नम, G₁ 2 4 M₁ 2 श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

42

■ Ñ₁ missing Sarga 42 (cf v l 1 33 8).

1 Before 1, D₁₃ ins सूत उवाच —^a Ñ₂ V B
D₁₀ 13 प्रजापतौ, C m g k t as in text (for देवदेवे)
D₂ 14 गते (sic) (for गते) Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12 राम, M₄
राजा (for तस्मिन्) —^b Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ अङ्गुष्ठाग्र-
(for सोऽङ्गुष्ठाग्र) Ñ₂ V₃ B₃ D₁₀ 13 -निपीडितं, V₁ 2 4 B₁ 2 4

D₁₁ G₄ M₄ -निपीडित(D₁₁ G₄ °त.) (for -निपीडिताम्)
Ś₁ D₆ 12 सौगुष्ठाग्रेण पीडिता —^c Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄
महीतल (for वसुमतीं) Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 9-13 राजा
(for राम) —^d Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 9-13 उपावसत्
(Ś₁ °गतम्, V₁ D₁ 8 7 9 °विशत्, D₂ °वसन्), M₄ अतिष्ठत्,
C m g as in text (for उपासत्) D₄ 6 8 T₁ वत्सर समुपासत्,
M₃ समुपासत् समा नृप C t समुपासतेत्यर्थं बहुवचनम्
समुपास्तेत्यर्थ । C —After 1, Ś₁ (m) Ñ₂ V B D₁₀ 11
13 14 T₁ 2 G M (M₃ inf in sec m) ins

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रय ।
अचलः स्थाणुवस्थित्वा रात्रिदिवमतन्द्रित ।

[M₃ transp 1 1 and 2 —(1 1) B₁ 2 अना° (for
निरालम्बो) Ś₁ B₁ 2 °मध्यो (for वायुभक्षो) M₂ निराशन, M₄
[S] नपाश्रय (for निराश्रय) —(1 2) V₁ 3 B₁ 4 D₁₁ 13 14
T₁ 2 G M अचल- Ś₁ नित्य (for स्थित्वा) M₃ दिवारात्रम् (for
रात्रिदिवम्) Ś₁ उपागत, Ñ₂ V₁ अतन्त्रित, D₁₄ T₁ 2 G₁ 2 4
M₁-3 अरिदम (T₁ G₂ 4 M₁ 3 °म, T₂ °म [sic]), M₄
अयापयत् (for अतन्द्रित)]

2 V₁ om. 2^{ab} —^a Ñ₂ B₃ D₁₀ 13 [s] तीते (for
पूर्णे) —^b Ś₁ Ñ₂ V₂-4 B D₁-3 5 7 9-13 सर्वदेव- (for
सर्वलोक-) M₄ सर्वभूतपति शिव —^d Ñ₂ V B D₁₀ 13
M₄ भगीरथमभाषत

3 ^b Ñ₂ V₂-4 B D₁₀ 13 प्रियं महत्, V₁ प्रिय तव (by
transp) (for तव प्रियम्) —^c Ñ₂ V₁-3 B D₁₀ 11 13
पतती, V₄ निपतती (hypermetric), C g as in text (for
शिरसा) D₉ धारयिष्येहं. M₄ धारयिष्यामि शिरसा (by
transp) —^d D₄ -ज्येष्ठ- (for -राज-) D₁₁ महत् (sic)
(for अहम्) Ñ₂ V B D₁₀ 13 दिवस्त्रि(V₃ दिवास्त्रि [sic],
B₂ देवीं त्रि) पथगा नदीं (V₄ °गामिनीं), M₄ पततीं गगनाच्चर्दी
—After 3, Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ ins, Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12
ins after 4^{ab}

914* ततो हिमवत शृङ्गमधिरुह्य महेश्वर ।
निपतेत्यब्रवीद्भ्रामाभाष्याकाशगा तदा ।
जटाकलापं विपुलं विनिकीर्य समन्ततः ।
बहुयोजनविस्तारं शैलकन्दरसन्निभम् ।

[(1 1) Ś₁ D₂ 3 5 7 9 12 त(D₉ ग) त स हिमवत त (D₂
सम्-), D₁₁ तत स हिमवत्तीरम् (for the prior half) Ś₁ अभिरुह्य
—(1 2) Ś₁ D₂ 3 5 7 9 12 M₄ पतस्व, D₁₁ प्रपत (for निपत)
D₁ पत त्वमित्यब्रवीद्भ्रामा (hypermetric) (for the prior
half) B₄ नदीं (for तदा). —(1 3) Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12 M₄

G. 1. 45. 7
B. 1. 43. 4
L. 1. 40. 7

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवावभ्रमदेवी संवत्सरगणान्वहून् ॥ ५

प्रवि (D11 M4 विप्र) कीर्य, V3 विकीर्य म (for विनिकीर्य).
—(1 4) V4 पच- (for बहु-) B1 बहुशो जन्ममार (for
the prior half) V1 कुजर- (for -कन्दर-) B4 -शोमित
(for -सधिमम्)]

On the other hand, M3 (inf lin sec m) ins
after 3'

915* उमापतेर्वच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst. see 7. —^a) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा).
Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ततो हैमवती (D2 °व [sic]) तीं ज्येष्ठा.
—^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4^{ab}, Ś1
D1-3 5 7 9 11 12 ins 914* —^c) G1 सातिमय रूपं, G3
सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —^e) D4 T3 M2 3 गगा (for
राम) —^f) T3 [अ]थ, Cg k as in text (for [उ]त)
—After 4, Dt D4 6 8 14 S (except M4) all Cs ins

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विश्राम्यह हि पातालं स्रोतसा गृह्य शंकरम् ।
तस्याप्रलेपनं ज्ञात्वा ऋद्धस्तु भगवान्हर ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रनिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंविन्मूर्ध्नी गन्तुं नाशक्रोद्यलमास्थिता ।

[(1 1) —For ins see below —(1 4) D14 T1 3
G1 3 4 M2 3 त्रिणयनत् T3 G2 M1 तथा (for तदा). —(1 5)
D14 पतिता (sic) (for पतिता) G3 रौद्रस्य —(1 6) G4
रम्ये (for राम)]

—M3 ins 1 1 and 2 after 1 1 and 3 of 916* respy .

917* मौल्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शितिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवल्लेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —^b) Dt D8 जटामण्डलमतत ; Cg
°मोहिता (as in text) —^c) G1 3 सा, Ck t as in text
(for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]विभ्रमद्, G4 illeg, all Cs
अवभ्रमद् (as in text) —After 5, Dt D4 6 8 14 T G
M1-3 (Cg k t comm on l 2 only) ins

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थितः ।

[Except M3, all the above MSS om. l. 1 —(1 2)
Dt D4. a. 1 अपश्यत् M3 अपि (for तत्र).]

अनेन तोपितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।

विससर्ज ततो गङ्गां हरो विन्दुसरः प्रति ॥ ६

गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।

व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

6 Cf v l 4 and 7 —^a) Dt D8 8 Ct स तेन, Cm g k
as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]मृद्, M2 [अ]सौ,
Cg k as in text (for [आ]सीद्) —^b) Dt D8 अत्यतः
M2 नद्यर्थं (for अत्यर्थं) —^c) G1 विसस- (damaged)
G4 damaged after ग in ° up to विन्दु in^d —After 6,
Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l 8,
Ck t on l 7-8) ins

919* तस्या विसृज्यमानाया सप्त स्रोतासि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
निम्नं प्राचीं दिशं जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्त्रश्चेता दिशं जग्मुः प्रतीचीं तु दिशं शुभा । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासा भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनुव्रजत् ।

[(1 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M2 तु (for second च)
D14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr sec m) तथापरा (for
तथैव च) —(1 3) D6 गगा शिवजला शुभा, T3 गगा शिवजटाच्छुभा
(both sic) (for the post half) —(1 4) D4 सीता
(for सीता) D4 T3 G1 3 M2 शुभा (for महा-) —(1 5)
D4 तु ता, D14 T' G2 4 M1-3 त्वेता (for चैता) D14 illeg
for तीचीं in प्रतीचीं M2 च (for तु) D4 14 S (except
M4) शुभोदका (for दिशं शुभा) —For ins see below
—(1 6) D4 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for
the post half). —(1 7) = 21^{ab} Dt T2 दिव्य- (for
दिव्य) —(1 8) T2 गगां (for गङ्गा). D14 T2 [अ]नुव्रजेत्
G1 3 त गगा पृथगोन्वगात् (= 21^d), G2 M1 3 गगा त चान्वगा-
च्छने (M3 °गाहूत) (for the post half)]

—After 1 5, T3 G2 M1 3 (inf lin sec m) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।

[K (ed) चालिका नाम]

7 ^b) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता)
Ś1 D1-3 5 7 9 12 ततश्च धरणीं गता (D2 °ता), D11 ततश्च
धरणीतल —After 7^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 922*
and read 7^c after 1 2 of 921*. —^c) Ś1 D1-3 5.7
9.11 12 उत्ससर्ज (D2 om [hapl] second स), Dt D6 6
असर्पत (for व्यसर्पत) D14 यलं (sic) (for जल). —^d)
G1-3 M1 तीव्रवेग- (for तीव्रशब्द-) D2 3 7 9 G1 3 -पुर सर.
Ck.t cite ^e as in text. Cg गगनादिति तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।

व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गतां गतां तदा ॥ ८

हेतुरयम् । ❀ —For 4-7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 M4 (Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 for 4^c-6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गता देवर्षी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजसः ।
आकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शंकर ।
तत्र सवत्सर पूर्णं बभ्राम परिमोहिता । [5]
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
ततः प्रसादयामास पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्सर्जं भगार्दनः ।
जटामेका समाक्षिप्य स्रोतः सजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुखाव गङ्गा त्रिपथगामिनी । [10]
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवर्षी शुभा ।

[(1 1) V4 तस्मात् D2 दिव (for च्युता) —(1 2) V4 B3 4 D10 शिवस्य, D2 शिरसा (for शिरसि) After 1 2, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 read 7^{cd}. —Ñ2 V B D10 13 M4 om 1 3 —(1 3) D3 आभ्यास्य (sic), D7 9 आभाष्य (for आसाद्य) —(1 4) Ś1 D5 12 ततः, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D5 13 परमोहिता D3 7 परिवभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(1 5) Ś1 B4 D1-3 7 9 12 विधृता, V1 D11 विरुता, V2 विरुता (sic), V4 B1 विरुता, D5 विरुता, M4 विहृता (for निरुता) V4 [उ]रगवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After 1 5, D1-3 7 9 11 (D2 11 1 1 only) ins 924* —D7 om 1 7-9 —(1 7) D12 प-मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(1 8) V4 तस्याः, D3 तस्याथ, M4 तथास्य (for तस्याथ) Ś1 D2 3 5 9 12 भगाक्षि (D2 9 °क्ष) हा, V1 D11 महेश्वर, V2 जनार्दन, B1 तदा हर, D1 गजार्दन (marg gloss गजानुरय अर्दन रुद्र) (for भगार्दन) —(1 9) V4 कीम् (sic) (for जटाम्) Ś1 D3 5 11 12 समापीड्य, D2 9 °विद्व्य (for समाक्षिप्य) D3 सजनः V2 सम, V4 सम, D11 त्रय (for स्वयम्) V1 निर्गमनार्थं ददौ शिव (hypermetric) (for the post half) —(1 10) Ś1 V3 B4 D1-3 5 7 9 11 12 M4 ततस् (V3 B4 D11 M4 गगा) त्रिपथगा नदी (for the post half) —(1 11) Ś1 V2 B1 2 D1 5 11 12 प्लावयती, V4 पावयः, D3 °क्ती (for पावयन्ती) D2 जटाद् (for जगद्) Ś1 D5 12 धाम (for राम) M4 गगा (for पुण्या)]

—Ñ2 B3 4 D10 M4 cont, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins. after 7^{ab}

922* ता प्रसृतामृषिगणाः शिरसा जगुहुरतदा ।
सेन्द्रैः सुरगणैः सार्धं पूजयन्तो महानदीम् ।

[(1 1) Ś1 D2.5.11.12 प्रच्युताम्, D9 प्रसृता (for प्रसृताम्). Ñ2 B3 D10 तथा (for तदा) —(1 2) D1 पूजयित्वा]
—Ś1 D1-3 5 7 9 11 (1 2 after 17^{ab} and 1 5 after 928*) 12 M4 (second time) cont, while Ñ2 (Ñ1

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।

पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्टिताः ॥ ९

missing) V B D10 13 (after 9^{ab}) ins 1. 1 after 9, 1. 2 after 17^{ab} and 1 3-5 after 928*

923* स्वयं चानुजगामैनां ब्रह्मा लोकपितामहः ।
नागाश्च शोधयामासुर्मागं तस्या महौजसः ।
जेपुर्देवर्षयो जप्य सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
मुनिसंघा सुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्सुवत् । [5]

[(1 1) D5 चानु, D12 वात्र (for चानु-) Ś1 स्वयं चानुजगामैतां, V2 स्वयं जगाम तत्राथ, V4 स्वयभूराजगामैनां (for the prior half) Ś1 ब्रह्म- (for ब्रह्मा) V2 -पितामह (sic) —(1 2) D1 नगाश्च V4 गाधयामासुर्, D1 (gloss रोधो वप्र इति केपि पर्वता एव तस्या वप्रीमृताः) 9 रोधया° (for शोधयामासुर्) V1-3 B2 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य D9 तस्य (for तस्या) V4 मार्ग-माणस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(1 3) Ś1 जपन्, V4 B4 D12 तेपुर् (for जेपुर्) D3 7 दिव्य, D5 9 11 12 जाप्य (for जप्य) —Ś1 D5 12 om 1 4-5 —(1 5) V2 मुनिसंस्था, B1 °सिंहा (for मुनिसंघा). V1 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आप्तवान् (sic), B2-4 आप्त (B4 °ष्ठ [sic]) वत्; D13 आप च (for आप्नुवत्). D11 द्वाद जगदीप्तवत् (sic), M4 जह्लाद जगद्व्य* (for the post half) D1-3 7 9 मुनिसंघश्च मुदितो ह्लादयजगद्व्यय]

—After 7, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins, D1-3 7 9 11 (D2.11 1 1 only) ins after 1 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसर्पैश्च शिशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भि पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुंधरा ।

[(1 1) D11 G3 (before corr) शिशुमारैर् (for शिशुमार-) D1-3 7 11 ग्रैस् (for गणैस्) D9 T2 तदा (for तथा) —(1 2) Dt D6 8 [प]व (for [अ]न्यैर्) Dt D14 वसुंधरा]

8 M4 om 8-11 D2 11 om 8^{ab} D1 transp 8^{ab} and 8^{cd}. —^a) Ś1 D5 12 जगु (D5 °गु)श्च देवगन्धर्वा, D3 7 G1 °गंधर्वः, M2 ततो देवाः सगन्धर्वा —^b) Dt D1 4 6 8 9 T3 M8 यक्ष- (for यक्षाः) B4 सिद्धा (for सिद्ध-) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 13 om 8^{cd} —^c) G2 M1 ता (for ते) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 व्याकुला (D12 °लं) प (D5 पा) तित्वां गगां, T3 व्यलोकयन्ततो तत्र —^d) D2 G1 गतास् (for गतां) Ś1 D1-3 5 7 9 12 तथा, M2 नदीं (for तदा) —After 8, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नमः.

9 M4 om 9 (cf v1 8) —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 गरुडैर्हसैर्; Ñ2 V B D10 13 विविधै राम, D14 T2 3 G4 Cm गगाना°, Cg as in text (for नगराकारैर्) —^b) V4 नरः; G2 M1 3 नाग, Ck as in text (for गज-) Dt D6 8 G2 तदा (for तथा). G4 गजैर्हयवरैस्तदा. —After 9^{ab}, D13 ins 1. 1 of 923*. —D13 om 9^{cd}. —^c) Ś1 V3 4 B1 4 D3 5

G. 1 45. 14
B. 1 43 19
L. 1 40 14

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्ष्वो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०
संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११
शिंशुमारोरगगणैर्मनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२

परिप्लव-, D1 2 °प्लव, D10 तपारिप्लव- (sic), D11 परिप्लुतं (for पारिप्लव-) S1 D1-3 5 7 9 11 -गताश्चान्या (S1 D5 9 °न्ये), B1 -गतैश्च, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) C v पारिप्लवगता, Cr m k t पारिप्लवगता, Cg पारिप्लव-गतैः C —^d V2 B4 T1 (also within bracket) G1 3 चापि (G3 °त्ति-) (for तत्र) S1 D1 3 5 7 9 11 12 विष्टिता, B1 वेष्टिता, B4 [अ]विष्टिता, D2 T3 निष्टिता, G1-3 M1 3 (sec m) विस्मिता, Cg as in text (for विष्टिता.) —After 9, N2 V B D10 read 1 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v.l. 8) —^a B4 G1 3 तं, Cg as in text (for तद्) S1 N2 B2 Dt D5 8 9 °मिम, B3 °मय, D2 °मभूल् (for अद्भुततमं) V1 लोक- (for लोके) —^b Dt D5 8 गगावतरम्, D12 गगापथनम्. V1 उद्यम (for उत्तमम्) —^d S1 N2 V2-4 B Dt D1-3 5-12 G1 3 समीयुर् V3 अमिततेजस (hypermetric), D2 °स, D14 °सा, Cg k as in text (for अमितौजस).

11 M4 om 11 (cf v.l. 8) D4 transp 11 and 12 —^b S1 V1 B4 D2-5 7 9 11 M3 om च S1 D5 आभरणौजसा (sic); B1 आभरणज्वल In place of ^b Dt erroneously reads 12^b D12 सल्लयाकाशमोजसा —^c V4 समादित्यम्. S1 N2 V B D1-3 5 7 9 10 13 [आ]सीत्तद् (S1 B1 D5 13 °नु, V2.4 °च्च), Cg as in text (for [आ]भाति) D11 शतादित्यनिभत्वासीद्, D12 शरादित्यमेवार्सीद् (corrupt) —^d V4 शत- (for गत-) —After 11, S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 read 14-15^b

12 D4 transp 11 and 12 —^a N2 V B D1-3 5-7 9-13 शिशुमार- —^b V3 मत्स्यैर्; B4 *र् (for मीनैर्) M4 om च (submetric). D11 सुचंचलैः; D12 वर्चवले (sic) T2 विमानैरपि चंचलैः —After 12^{ab}, D3 7 ins

925* शोभमाना भग(D3 °)वती द्रुत प्रतिययौ तदा ।

—^c V1 D13 M4 Cg विक्षिप्तम्, D10 °क्षिप्तैर्, T2 G1 3 निक्षिप्तैर्, Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) —^d S1 N2 V1-3 B1-3 D5 10-12 द्रुत, V4 B4 D2.3 7 द्रुतं, D1 द्रुत, D9 marg, D13 द्रुतं (for तदा).

13 ^a S (except T3) पादरै, Cm g as in text B2 (after corr as in text) सलिलोत्पीडैः; D1 (gloss)

पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंघ्रवैः ॥ १३
क्वचिद्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्धूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४
सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरुर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

केनै, D3 7° तारै, D11 °लै ऊतै, D13 °त्पातै, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडै.) —^b S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 की (V4 D1.2 7 12 का) र्यमाणं, Cm g k कीर्यमाणै (as in text) G2.4 M1-3 सहस्रधा (G4 °ध) —^c M2 [आ]भाति, Cm g as in text, Ck [आ]कीर्णै (for [आ]कीर्ण) S1 V3 B4 D1-3 5 7 9 11 13 शरच्छुद्ध (V3 B4 D11 13 °अ) मिवाभाति (D3 °कीर्ण), N2 V1 4 B1-3 D10 शरदभ्र (V1 B1 °चंद्र) मिवाभाति, V2 D12 शरदाभा (D12 °दुधा [sic]) मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति —^d N2 B3 4 D2 13 हंससंघ्रवै, all Cs °संघ्रवै (as in text)

14 S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 read 14-15^b after 11 —^a S1 N2 V B D5 10-13 प्रायात्, D3 T2 याति, D9 यायात् (for याति) —^b N2 B3 D10 13 चायत क्वचित् (D13 महत्) —^c S1 D5 11 12 विनतं, V2 4 B1 2 D1 3 7 9 13 T3 G2 M1 4 विनत, V3 विरत, D4 विनीतं, Cm g t विनत (as in text) S1 D5 11 12 उद्धूत, N2 V2 3 B Dt D1 3 4 7-10 T3 Cm g उद्धूतं, V4 अन्यून, D2 अभ्रातं, Ck उद्धूतं, Ct as in text (for उद्धूत) V1 विनत कुंचित द्रुत —^d S1 N2 V B D1 3 5 7 9-13 M4 शनै (B1 समै) रपि (D11 °: °*) पुन (D13 पुपि पुन [sic]) क्वचित् (S1 पुन), D2 शनं शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 read 14-15^b after 11 —^a B4 सलिलं सलिलेनैव (by transp) —^b S1 D1 5 11 12 अभ्या (D5 12 °भ्य) हनत्, N2 V B D10 12 अभ्या (B1 D10 °भ्य, B2 °ध्या) वधीत्, G4 °गत, Cg as in text (for अभ्याहत) —After 15^{ab}, S1 D1-3 5 7 9 11 (repeats after 930*) 12 ins, N2 V B D10 13 M4 1 ins after 930*.

926* स्ववेगोद्भासितजला फेनमालावतंसका ।

महाजलावर्तवती महावेगप्रवाहिनी ।

[(1 1) N2 V1 B4 द- (for स्व-) S1 D1-3 5 7 9 11 (first time) 12 स्व (D2 स, D11 सु) वेगोद् (D1-3 7 9 °द्वा) मिनावर्ता, V2.4 सु (V4 स्व) वेगोद्भामिनज्वा (for the prior half) N2 B3 (m also as above and दम्) D10 13 पद्म; D12 फेन (sic) (for फेन-) V2-4 B1 2 (m also) [अ]वनसिका —(1 2) B1 -ज्वा भगवती, D1 -ज्वावर्तवती, D9 -ज्वावनसवती (hypermetric), Du (first time) -ज्वावर्त-

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
 व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
 तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
 भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
 शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
 कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८

धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
 पुनराकाशमाविश्य स्वल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
 मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
 कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
 भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
 प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गां पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१

G. I. 4
 B I. 4
 L I. 4

नदी (for -जलावर्तवती) Ś1 D1-3 5 7 9 11 (first time) 12
 -फेन- (for -वेग-) V1 2 4 B1 -प्रमाथिनी, V3 D1 -प्रवतिनी (for
 -प्रवाहिनी)]

Thereafter, Ñ2 V B D10 11 (after 926* r) 13 M4
 read 931* —^c) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 पुनर्, V2 स्वर्गाद्,
 G2 3 M1 कचिद् (for मुहुर) Ś1 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13
 ऊर्ध्वमधो (V1 3 °पथा, V4 B4 D1-3 7 9 10 °मथो), D4° गतिं,
 D14 T1 2 G4 °मुखं (for ऊर्ध्वपथं) V3 गगा (for गत्वा)
 D5 मुहूर्तं स्वमथो भूत्वा, D12 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ❀ Ct
 ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो निमित्तम् । So also Ck ❀
 —^d) D14 T1 2 G4 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7
 9-13 धरणीतले (V1 3 °ले), D4 T3 G1 3 M4 वसुधातल (M4
 °ले) —After 15, M3 ins

927* नागलोकात्परिभ्रष्टा श्वायित्वेन्दुमण्डलम् ।

16 T1 om 16 ^{ab} —^a) Ś1 तज्ज हर्, B4 तत्तु शिव-
 Cm g as in text (for तच्छंकर-) —^b) Ś1 Ñ2 V2-4
 B D1 3 5 7 9-13 M4 गत, V1 प्राप्त, D6 om (hapl),
 M2 भ्रातं (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1-5 7 9-13 M4 भूमितल
 पयः (D1-5 7 9 11 12 पुन) —Ñ2 V B1-3 D10 13 om
 16^{cd} —^c) Ś1 B4 D1-3 5 7 9 11 12 विरराज, M4 विसर्प
 (for व्यरोचत) B4 नदी, D2 तः, M3 तथा (for तदा)
 —^d) T3 विमलं (for निर्मल) D1 कल्मुख (sic), D9
 -तोयदं (for -कल्मषम्)

17 ^a) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as
 in text) प्रहा सघन- Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 प्रहा. सगण-
 D14 T1 2 G4 °देवर्षि- (for तत्रर्षिगण-) —After 17^{ab}, Ñ2
 V B D10 11 13 ins 1 2 of 923* —D4 reads from त
 in ^c up to ^d in marg —^c) Ś1 (m also as in text)
 Ñ2 V B D2 3 5 7 9-13 -संग (D2 °*) ते तोये (B1 °तोये च).
 D1 गवागसगते तोये —^d) Cm g t पस्पृशु (as in text)
 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 पवित्रत्वाच्च (D2 11 °त्सु, D3 7 9 °व्य)
 पूजिते, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पाविते
 तस्यपूजिते

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 transp 18^{ab} and
 18^{cd}. —^a) D3 5 7 G2 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1
 D1 3-5 7 9 12 तु (for च) D2 शापात्पृषति तोयं तु —^c)
 Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेकं ते सर्वे —^d) D1 °कल्मुखा
 (sic), M1 (after corr *inf lin* as in text) वतः; M2
 °किल्मषाः, Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 ^a) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —^b) D4
 M3 तोयेन च (M3 °नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभा-
 न्विता, T3 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयना-
 देन (G4 °येनायुत) भास्वता, G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता
 (M4 देहिन) —Ś1 reads 19^c-20 in marg —^d) Ś1
 * * नू (for लोकान्) G1 3 लोकान्त्वान् (by transp)
 —For 19, Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 subst, while Ś1
 subst for 19^{ab}

928* पूतात्मान पुनस्तेन सलिलेन दिवं गता ।

[V2 B1 पुनतस्ते, V4 तत°, D1 पुमासस्ते, D11 °तु, D13 °च
 (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins 1. 3-5, D11 l 5 of
 923*.

20 D1-3 5 7 9 12 om, Ś1 reads in marg 20 (for
 Ś1 cf v1 19) —^{ab}) M4 मुमुदे (for मुमुदे) G1-3
 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो).
 Ñ2 V B D10 11 13 त्रयोपि लोका मुदिता गंगावतरणे तदा
 ❀ Cv अत्र पूर्वमुदितो लोक तदानीं मुमुदे । मोदातिशय-
 प्रदर्शनाय उभयपदप्रयोगः । ❀ —Ñ2 V B D10 11 13 om
 20^{cd} —^c) M4 कृत्वाभिषेकं गगाया —^d) M4 विमलो (for
 बभूव) Dt D6 8 T3 M4 गतकल्मषः, Cg as in text (for
 विगतक्लम)

21 ^a) Dt D4 6 8 T1 हि (for ऽपि) —^b) D13
 आश्रित (for आस्थित.) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 दिव्यमारुह्य वै
 रथं —After 21^{ab}, B3 ins

929* पूजितो विविधैर्लोकैर्गङ्गानयनकर्मणा ।

—^c) V2 ययावग्रे Dt D6 8 -राजस् (for -तेजास्) M4 ययौ
 प्रदर्शयन्मार्गं —^d) B1 2 D6 13 M4 पृष्ठ (B1 पति [sic])
 तोन्वयात् —After 21, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

930* महातरङ्गौघवती प्रनृत्यन्तीव राघव ।

[V2 महातरङ्गान्नवती (for the prior half) V2 नृत्यतीव
 (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all
 cont

931* प्रययौ विलसन्तीव भगीरथरथानुगा ।

[V4 विहसती D13 च (for [इ] व). B1 D11 13 M4 -पथा (M4
 °दा) नुगा]

G I 45 28
B I 43 31
L I 40 29

देवाः सर्पिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सर्किनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।

गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

22 V₃ om 22-23^b —^b) T₂ -रक्षसा G₂ दैत्यराक्षस-
दानवा (by transp) —^c) V₂ गन्धर्वयक्षसिद्धौघाः, D₁₂
गन्धर्वा यक्ष प्रवरा. —^d) S₁ गंगामनु महोरगा. —For 22,
M₄ subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैनां सर्किनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा, सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V₃ om 23^{ab} (cf v l 22) —^a) V₄ D₈ 8
T₁ G₁ 4 सर्पाश्च (for सर्वाश्च) V₁ सर्वाप्सरोगणा G₁ नाम
(for राम) —^b) D₁ 9 M₂ Cg -र(D₉ प)थानुगा, D₁₁
M₄ -पथा(M₄ °दा)नुगाः, Ck t -रथानुगा (as in text)
—^c) V₁ D₁₃ गंगामनुगमन्प्रीता, V₂ 3 B₁ 4 गगानुगमन
(V₃ °ने)प्रीता, V₄ गगादेवी मनःप्रीता —^d) V₄ D₂
जलघराश्च —For 23^{cd}, M₄ subst, while B₁ ins
after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B₁ °भिययुस्तेच)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^a) S₁ D₅ 12 यथा, V₃ M₄ ततो; Cg k t as in text
(for यतो) V₄ भगीरथो यतो (by transp) V₁ यातो, B₁
गच्छेत् (for राजा) —M₄ om from 24^b up to I 43
1^a —^b) S₁ D₅ तथा, V₄ D₃ तत्र, Cg k t (implied)
as in text (for ततो) V₄ सरिद्वरा (for यशस्विनी)
—^{cd}) S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 नरशार्ङ्गल (for सरितां
श्रेष्ठा) Dt D₆ 8 9 G₂ M₁ -प्रणाशिनी (for -विनाशिनी)
S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 सर्वलोक(B₁ °देव)नमस्कृता
D₁₃ जगाम नरशार्ङ्गलमथ लोकनमस्कृता —After 24, S₁ (sec
m on an additional fol) Dt D₄ 8 9 14 T G M₁-3
Cg k t (Cv r comm on l 9 only, Cm on l 3-9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जहोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा सप्तावयामास यज्ञवाट महात्मनः ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जहस्तु राघव ।
अविचत्तु जल सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयश्च सुत्रिस्मिताः । [5]
पूजयन्ति महात्मानं जह्नु पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गा चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्पुनः ।
तस्याजह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा । [10]
सागर चापि संप्रापा सा सरिष्ववरा तदा ।
रसातलमुपागच्छति नन्दयर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गां मादाय यतत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।

अथ तद्भस्मना राशि गङ्गासलिलमुत्तमम् । [15]
प्लावयत्पूतपाप्मानं स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(1 1) T₃ वा (for हि) —(1 3) D₉ T₃ G₁ 3 राजा,
D₁₄ T₁ 2 G₄ यज्ञा (for जह्नुस्). S₁ स, Dt D₆ 8 च, G₄ [अ]
य (for तु) C₁ Cm तस्या इति ।, Cg तस्या इति । वलेपनं गर्वम् ।,
Ct तस्या अवलेपनं गर्वमित्यर्थः । C₁ —(1 4) S₁ G₁ 3 तज्जल, D₁₄
T G₄ च°, G₂ M₁-3 सलिल (for तु जल) —(1 5) D₉ T₂
G₁-3 M₁ च (for स) G₂ M₁ मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(1
6) S₁ om जह्नु —(1 7) G₂ M₁ Ctp [अ]नु- (for [अ]
पि) G₄ दुहितृत्व —For ins see below. —(1 8) D₉ M₃
महाराज (for °तेजा) G₂ M₁ व्यसृजत् S₁ Dt D₆ 8 प्रभु
(for पुन) —For ins see below —(1 11) G₁ 3 विवेश
सागर चापि (for the prior half) —For ins see below
—(1 14) S₁ Dt D₆ 8 गतचेतन (S₁ °नान्), D₉ 13 G₂
M₃ °चेतस (for दीनचेतन) —(1 15) D₁₄ T₁ 2 G₃ 4 M₁ 3
त, M₂ [ए]तद्- (for तद्-) —(1 16) D₄ 6 प्लावयेत् T₂
पूतमात्मानो, M₃ धूत° (for पूतपाप्मान) M₂ अभ्यर्षिचततस्तेन
(for the prior half)]

—After L 7, M₂ ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।
—After l 8, G₂ M₁ 3 (inf l in sec m) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राप्तं भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरयं यज्ञवादमुपागमत् ।

[(1 1) M₃ राजेंद्र जा*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा).
—(1 2) M₃ यथान्याय (for मुनिरय)]

—After the prior half of l 13, G₁-3 M₁ ins

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिशं प्रागुत्तरा प्रायात् .

—After 934*, G₂ M₁ cont

938* ततस्तु गङ्गा प्रतिलभ्य राजा
त्रिलीपसुनुर्यगनाच्च शंकरात् ।
हृद्योवतायांशु नृपाश्च जटो
संभावयामास पितामहान्स ।

Colophon N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ om (for M₄
cf v l. 24, the rest continue the Sarga) —Kānda
name: D₄ om —Sarga name D₉ गंगावतरणं —Sarga
no (figures, words or both) S₁ Dt D₄ 8 9 14 S
(except M₄) 43, D₉ 46 —After colophon, T₂ con-
cludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G₁ 2 4 श्रीरामाय नमः, G₂
श्रीमते रामानुजाय नमः, M₂ श्री न

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथापुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।

षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५

G I. 4
B I.
L I 40

43

✎ N₁ missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) N₂
V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ continue the previous sarga

1 M₄ om 1^a (cf v l I 42 24) —^a) D₉
repeats (ditto) स D₂ सागरो N₂ B₃ D₁₀ 13 राम (for
राजा). —^b) V₁ B₁ 3 4 D₃ 6 8 (before corr) 9 11 12 T₂
G_{2.4} M₁ 3 गङ्गाया (for गङ्गया). B₁ अनुगत्, M₄ [अ]नुसृत
(for [अ]नुगतस्) —^d) N₂ V B D₁₀ 13 M₄ खा (V₄ B₁
ख्या) तं यत् (B₄ तत्, M₄ तै) स (V₄ सा) गरात्मजैः.
—After 1, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ ins

939* उपानीय ततो गङ्गां रसातलतल प्रभु ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र स्नाविता सगरात्मजा ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मुः स्वर्गं मुदा युताः ।

[V₂ om (hapl ?) 1 I-3 —(1 I) N₂ V₃ B₂ D₁₀
उपनीय V₄ D₁₀ 11 13 गङ्गा —(L 2) M₄ सर्वास्तान् (by
transp) D₁₀ om (hapl) from the post half of 1 2
up to 2^a (cf N₂ variants of 2^a) B₃ D₁₃ M₄ भस्मीभूतान्
(for मत्स्य) N₂ पितृस्तेन महात्मना (for the post half)
—(1 3) B₄ D₁₁ तेन (for तत्र) D₁₁ M₄ पाविता (for
स्नाविता) —B₃ repeats 1 4 before 2^a (r) —(1 4) V₄
तत्रा (for -धरा) D₁₁ दिव्यरूपधरा सर्वे (for the prior half)
D₁₃ स्वर्गे (for स्वर्ग) V₁ 2 4 M₄ [अ]न्विता (for युता)]

2 D₁₀ om 2^a (cf v l I) B₃ repeats 2^a —^a)
M₃ [उ]त्त (for [अ]थ) S₁ D₁ 5 12 तेन, D₂ 3 7 9 देशे, G₁ 3
तस्मिन् (for राम) S₁ D₁₂ गागोदेन नरोत्तम, D₁-3 5 7 9
ग (D₁ गा) गौधेन (D₉ धैश्च) नरोत्तम, D₁₀ पितृस्तेन महात्मना
(for ^b) N₂ V B (B₃ both times) D₁₃ M₄ तान्दृष्ट्वा
स्नावितान्सर्वान् पितृस्तेन (M₄ भस्मीभूतान्) महात्मना (M₄
न), D₁₁ दृष्ट्वा स्नावितान्सर्वामिह (sic) स्तेन महात्मना
—^d) D₁-3 7 9 11 नुरुर, Ck as in text (for -प्रभुर)
N₂ V B D₁₀ 13 M₄ भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणैः सह (V₄
नैस्तदा)

3 ^a) D₇ त्वरितास् D₂ 3 7 9 11 12 ते नृप (D₁₂ नर) श्रेष्ठ,
G₂ M₁ च महाराज (G₂ जा) (for नरशार्दूल) S₁ D₁ 5
तारितानि नृपश्रेष्ठ —^b) S₁ D₁ 5 12 यातानि, D₂ 3 7 9 T₃

G₁ 3 M₂ याता हि (for याताश्च) Dt देववित् (for
देववत्). N₂ V B D₁₀ 13 M₄ त्वया पूर्वं (V₃ पूता) पितामहा.,
D₁₁ दिवं जा (या) ता पितामहा —T₂ om (hapl) 3^c-4
—^c) V₁ B₄ D₇ 9 M₄ षष्टि —^d) G₄ सागरस्य —After 3,
N₂ V B D₁₀ 11 (followed by 941*) 13 M₄ ins

940* अक्षयः सगरस्यायं नाम्ना ख्यातो महोदधि ।
व्यक्त सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(1 I) V₁ अक्षय, V₄ अन्वयु (for अक्षय) B₁-3 (B₂
marg also) सा (B₃ स) गरश्च (for सगरस्य). V₄ [अ]ख्य
(for [अ]य). B₁ नन्वाख्यातो (for नाम्ना) M₄ भविष्यति (for
महोदधि) —(1 2) D₁₁ व्यक्ति, M₄ राजन् (for व्यक्त) V₄
[ए]ष, B₄ D₁₀ M₄ [ए]व (for [ए]व). V₁ लोकख्याति, V₄
D₁₀ ख्यात (D₁₀ तो) लोके, B₄ ख्यातिलोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T₂ om 4 (cf v l 3) —^a) D₁₂ सगरस्य S₁
D₁ 3 5 7 9 11 12 यावच्छोके (by transp), D₂ तावच्छोके (for
लोके यावत्) D₅ पार्थिव, D₉ राघव (for पार्थिव). —M₃
reads 4^c inf lin —^c) D₉ सागरस्य Dt D₄ 6 8 सर्वे
(for तावत्) —^d) S₁ D₅ 12 लोके, Dt D₄ 6 8 Ct दिवि (for
स्वर्गे) G₂ देववित्, Ck वत् (as in text) —For 4, N₂
V B D₁₀ 13 M₄ subst, while D₁₁ ins after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत ।
सगर सहितः पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(1 I) D₁₁ यातश्च (for यावच्च) M₄ भवति (for
अयमिह) V₁ स सुत (for शाश्वत) —(1 2) B₁ 4 सहितै
(for सहित) V₄ पूर्वैश्च (for पुत्रैश्च) D₁₁ धर्मात्मा सगरो राजा
(for the prior half) B₃ वि (for निवत्स्यति)]
—After 4, S₁ D₁-3 5 7 9 11 13 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विता ।

[(1 I) S₁ -धृता, D₅ 12 -धृता (for -धरा) —(1 2) D₁₁
सर्वे (for चैव) D₂ 3 12 भविष्यति D₁ गणान्विता]

5 ^a) S₁ तु, D₂ T₃ हि, Cg as in text (for च) T₃
महिता (for दुहिता). N₂ V B D₁₀ 13 M₄ राजस्, D₉ 11
G₃ 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —^c) S₁ D₁ 5 12 तु, Dt D₆ 8 G₁ 8
M₂ [अ]थ, D₂ Cm च (for वै) D₁₁ तत्कृते तव नाम्नाह
(sic) —^d) S₁ (marg as in text) D₁ 2 5 9 12 लोक
(D₂ 9 के) धात्रीति (D₁ तु) (for लोके स्थास्यति) D₃ 7

G. 1 45 40
B. 1. 44. 6
L. 1 40 40

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति तत्स्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६
पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके व्याति गमिष्यति —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विद्युता (for भूपते)]

6^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 गगोति प्रथित (D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 7 राम, D14 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गगोति गमनाद्भूमे (B3 marg also °द्राम, M4 °द्भूमौ), G2 गगा या त्रिपथा नाम —^b) Ś1 D5 11 12 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 व्याता, D1-3 7 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6^{cd} —^c) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^d) Dt D8 T3 तस्मात्, D6 तत्र, Cm as in text (for तत्तस्) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छेष्टा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 9 12 om 1 1 —(1 1) V1 M4 विलोकयथेति च (for the post. half) B4 om (hapl) from च up to ति in 1 2 —M4 om (hapl) from 1. 2 up to 1 6 of 945* —(1 2) D3 7 त्रिमार्गगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D1 5 12 त्रिपथेति च नामास्यास् (D1 °ल्यास्), D9 त्रिपथगेति च नाम स्यात् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 इय, V2 इत, V3 अभूत्, D1 11 12 स्मृत, D2 3 7 ध्रुव, D9 स्मृता, D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रिनामागमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont.

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवान्नागांस्तारयतेप्यधः ।
भुवि तारयते मर्त्यास्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीय चापि गङ्गेति गा गताया विशापते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीय नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्प्रीत्या मत्प्रीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्तवाक्षया कीर्तिलोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om 1 1-6 (cf v1 6 [944*]) —(1 1) V1-3 B2 4 D7 ग्रावयत्या, V4 B1 मा (B1 ता) रयत्या, D2 पावयत्या, D11 ग्रावयत्या (for पावयन्त्या) V1 4 D9 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 9-13 om 1 2 and 3 —(1 4) B1 द्वितीया V3 [अ]ति (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1 5 गां गतायां, D2 गगायाश्च (for गां गताया) —(1 5) D11 भागीरथीति. Ś1 D5 [ए]व, V1 D12 [ए]व, D1 [ए]न, D7 9 11 [अ]न्यद्

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैप प्राप्तो मनोरथः ॥ ८
तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

(for [ए]तद्) D13 भागीरथेति वाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V4 गम, D9 चापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 9 सुव्रत, B4 सुव्रते, D2 सुव्रत, D7 सत्तम, D10 सुव्रत (for सुव्रत). —D13 om 1 6 —(1 6) D5 तु (for first च) D2 त्वत्प्रीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व (B4 त) त्वत्प्रीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्प्रीत्या V1 °क्षणां, V3 B4 °क्षणा, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1-3 5 7 9 12 om 1 7 and 8 —(1 7) B4 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]य) —(1 8) V4 B2 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]
M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरनुला तवेय प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृतां लोके तव वामो भविष्यति ।
महत्कृत त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिवः ।
इयं लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7^b) G1 3 M4 [अ]द्य (for [अ]त्र) V3 D1 °प, B2 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl.) 7^d and 8^a —^d) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D2.5 7 9 11 12 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन्; B2 (before corr as in text) 4 (as in text also) D1 3 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^a (cf v1 7) —^a) Ś1 D5 12 पूर्व केन, Ñ2 V B D1-3 7 9-11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 G1 3 M3 [अ]पि (for हि) V2 °तस्, G3 राजन्स (for ते राजस्) —^b) D1 केन, D5 स्वेन (for तेन). V4 [अ]मि-, D2 3 11 [अ]पि (for [अ]ति-) Ñ2 V1 3 4 B2-4 D10 12.13 सता, B1 यया, D1 5 सदा, D4 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिशयकर्मणा —^c) D5 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1-3 5 7 9-14 T1 2 M4 [अ]पि, V3 [आ]दौ (for [अ]य) —^d) V3 [ए]व, D9 T3 [ए]व (for [ए]प) B4 D5 प्राप्तौ (sic) T3 प्राप्तो मनोरथा

9^a) V4 तव, G4 तदा, Cg as in text (for तथा) D14 [अं]शुमतो Dt D4 6 8 T3 G1-3 M1-3 वत्स, D3 7 9 चीर (for तात) —^b) V3 प्रथिततेजसा —B4 om (hapl) 9^c-11^d D7 om (hapl) 9^c-10^d. Ś1 om 9^{cd}. —^c) D3 4 6 11 14 गगा D11 T3 प्रार्थयतां (for °यता) D1 3 9 11 चीर, D2 भूमौ, D5 12 तात (for नेतुं) Ñ2 V1 3 4 B1-3 D10 13 गंगा प्रार्थयमानेन, V3 गंगा प्रथयमानेन, Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
 मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
 दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
 पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
 सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
 प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
 यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।

अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
 प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
 सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
 पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
 स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
 इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
 यथागतं तथागच्छदेवलोकं महायशः ॥ १६

G. 1 45
 B. 1
 L. 1.

text —^d) T₂ 3 नाप(T₃ °व)मार्जिता, G₂ M₁ नैव साधिता,
 Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ₂ V₁ 3 4 B₁-3
 D₁-3 7 9 11 13 न(D₁₃ om [hapl]) प्राप्तः(V₃ °सं) काम
 एष(V₁ B₁ 3 D₂ 3 9 11 °व) हि, V₂ प्राप्ता कामयता न हि,
 D₅ 12 प्राप्तकामः समंजसा, Ct as in text

10 B₄ om 10, D₇ om 10^{ab} (for both cf. v l 9)
 —^a) Ś₁ Ñ₂ V B₁-3 D₅ 10 13 T₃ G₃ M₃ राजर्षिणा, Cg °र्षिणा
 (as in text) Ś₁ D₅ गुणवता, Ñ₂ V B₁-3 D₁₀ 13 पुराणानां
 (for गुणवता) —^b) Ñ₂ V₁ 3 4 B₁-3 D₁₀ 13 तेजसा Ś₁
 महर्षिप्रमितौजसा, D₁-3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D₅ °सं
 [sic]), Ck as in text (for ^b) —D₁₄ reads 10^c-11^b in
 marg —^c) Ś₁ Ñ₂ V₁ 3 B₂ 3 D₁-3 5 7 9 12 13 अतुल्य; V₂
 अनुला (sic), V₄ अनल्प-, B₁ अनुला (sic), D₁₁ सुतस-;
 Ck t as in text (for मत्तुल्य-) D₁ 2 9 12 13 वा (for च)
 Ś₁ Ñ₂ V₁-3 B₁-3 D₃ 5 7 11 13 M₄ [अ]पि (for [ए]व)
 D₁₀ अतुल्यतेजसा चापि, G₂ तपसा मम तुल्येन —^d) V₁
 क्षत्रधर्म-, D₁₄ क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म-). V₂
 रतेन (for -स्थितेन) D₃ 7 हि, D₁₁ 12 वा (for च)

11 B₄ om 11^{ab} (cf v l 9) D₁₄ reads 11^{ab} in
 marg (cf v l 10) —^a) V₁ M₃ महाराज (for महा-
 भाग) —^b) D₁ [अ]मितौजसा, D₂ 3 7 11 महौजसा, G₃ [आ]
 दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —^c) Ś₁ Dt D₃ 5 6 8 14 G₄
 M₄ शकिता, Ñ₂ V₁ 4 B₁ 2 4 D₁ 10 शकितं, V₃ B₃ शकितं,
 D₁₃ शोषितं, G₁ 3 शक्या वै, M₃ शक्यते, Ckp शकिता (for
 शकिता) Ś₁ गगा, Ñ₂ V₁ 3 4 B D₂ 5 10 12 13 तेन, D₁ 3 7 येन
 (for नेतुं) V₂ पुनर्न गाग तातेन, D₁₁ पुनर्न शक्यां चान्येन
 ❀ Ck कश्चित्शकितेति मृषोक्तिव्याख्याने प्रायतिष्ठ । ❀ —^d)
 Ś₁ तेन, V₁ 2 Dt D₃ 5 7 11 12 14 T₃ M₁ गगा (for
 गङ्गा) V₄ B₄ प्रार्थयते, B₁ प्रार्थनया (for प्रार्थयता)
 ❀ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct
 श)किता । ❀

12 ^a) Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-13 समनुप्राप्ता, M₄ Ck
 समनुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —^b)
 M₄ साम्रत (for प्रतिज्ञा) D₁₁ भरतर्षभ —^c) V₂ प्राप्त च, D₉
 (before corr) प्राप्तोऽसि, D₁₁ M₄ प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽसि)
 M₃ [अ]नुपमं (for परमं) —^d) D₁₄ यक्ष- (sic) (for
 यश-) Ś₁ त्रिदशसहितं, Ñ₂ V B D₅ 10-13 त्रिदश(B₄

lacuna)संमत, D₁ त्रिदशसत्तम, D₂ 7 G₁ 3 त्रिदशसत्तमितं,
 D₃ त्रिदशसमात (corrupt), Ct परमसमत (as in text)

13 ^a) Dt D₅ 8 13 तच्च, D₁₂ तस्य, Cm g as in text
 (for यच्च) V₄ गगावतरणं कृत्वा (hypermetric) —^c)
 Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ महत्प्राप्त(D₁₁ °सा, M₄
 °सो), D₁₃ सह प्राप्तं (for भवान्प्राप्तो) —^d) Cg [आ]यतनं
 (as in text) M₄ भवान् (for महत्) Ś₁ Ñ₂ V B
 D₁-3 5 7 10-13 धर्मस्थान(Ś₁ D₁₃ °ने) त्वयानघ(D₁₂ °व.),
 Cm t as in text (for ^d)

14 ^a) Ñ₂ V₁-3 B(B₂ marg as in text also)
 D₁₀ 11 13 पावयस्व, G₁ 3 प्लावयन्स्, Cm g t as in text (for
 प्लावयस्व) Ś₁ D₅ 12 प्लावय त्वं स्वमात्मानं, V₄ पावय सुत-
 मात्मानं (sic) ❀ Ck परा प्लावयति स्मेत्यादिरूपसंहारेण
 वाद् । ❀ —^b) Ñ₂ V₁ 2 4 B D₁ 2 10 11 M₄ सुरोत्तम, D₃
 नरोत्तमं (for नरोत्तम) Ś₁ D₅ 12 मयोदिते, V₁ D₁-3 7
 स(D₂ प)दोदिते, V₂ सुरक्षिते, V₄ सदोचितं, B₃ (marg as
 in text) स्पदोचिते, T₃ नरोचिते, M₄ सुरोदिते, Cm g k t
 as in text (for सदोचिते) —^c) Ś₁ Ñ₂ V B₁-3 Dt
 D₁ 4-6 8-13 G₁ 3 M₂ 4 श्रेष्ठ (for च्याघ्र) —^d) Ñ₂ B₃
 D₁₀ 13 पुण्यफलाय च, V₂ पुण्यतमो भव, V₄ B₂ पुण्य-
 फलोद्भव (B₂ °वे), D₃ °भवेत्, D₇ °फलोदय (for पुण्यफलो
 भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽजन्त । ❀

15 ^a) Ś₁ Ñ₂ V₂-4 B D₁-3 5 7 10-13 M₄ सलिलं
 (for सर्वेषां) —^b) Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-13 M₄ च(D₁₁
 त्वं, D₁₂ *) यथासुख(B₁ °क्रम [m °सुख], B₃ °सुतं,
 B₄ °स्वयं) (for सलिलक्रियाम्) —^d) T₃ स्वर; Ck t as
 in text (for स्व) Cg k t गम्यतां (as in text) Ś₁
 D₁-3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ₂ V B D₁₀ 13 स्व(V₄
 यु)लोकं नर(V₃ मुनि)पुगव, D₉ स्वर्गलोक च गम्यतां

16 ^{ab}) Ś₁ D₅ 12 लोकेश (for देवेश) Ñ₂ V B
 D₁₀ 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B₁ D₁₃ °म)
 —^{cd}) ❀ Ct यथा आगतमितच्छेद । ❀ Ś₁ D₅ 12 जगामाय,
 D₁-3 7 11 जगामाशु, T₂ 3 G₄ यथागच्छद्, G₂ M₁ तद्गच्छद्,
 Cg as in text (for तथागच्छद्) D₁-3 7 11 ब्रह्मलोक Ś₁
 D₅ ब्रह्मलोके(D₅ °क) पितामह, D₁₂ ब्रह्मा लोकपितामहः
 (for ^d) Ñ₂ V B D₁₀ 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक-
 मनामय, M₄ जगामाशु *तो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशः

G 1 43 54
B 1 44 17
L 1. 40 54

भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७
समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।

नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८
एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्रामुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुण्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

17 °) Dt D4 6 8 11 T3 तु (for ऽपि) —^b) Ñ2 V B D10 13 कृत्वा तेषां जलक्रियां, G2 M1 ज्ञात्वा गागेमर्लेभसि —After 17^{ab}, B3 ins

947* कृतकृत्यं तयात्मान मेने स परमद्युतिः ।

—^c) Cg यथाक्रम (as in text) M4 जगामाशु (for यथान्यायं) T3 यथाश्रम यथान्याय्य, Ct as in text (for °)

—^d) Ś1 D1 2 5 रघूत्तम, D3 7 रघूदह (for महायशाः) D11 सर्वेषां चैव सत्तम, D12 राघवाणां रघूत्तम, M4 स्वपुर रघुनन्दन.

—^e) Cv r m g t कृतोदकः (as in text) D11 ततो (for शुची) —B2 reads from 17^f up to 18^b in marg —^f) D2 °गुहं (for स्वपुरं) T3 G2 हा (for ह) —For 17^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

948* पितामहाना सर्वेषामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B2 reads 18^{ab} in marg (cf v1 17) —^a) V4 प्रभूतार्थो D14 T1 2 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°) V1 समृद्धा* **श्रेष्ठ —^b) D14 M3 स° (for स्वराज्य) Cg प्रशशास ह (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 राज्य चातुर्विवेश ह —^c) D2 प्रमोद चाप (for प्रमुमोद च) —^d) V4 D12 राघवं, D4 राघव° (sic) (for राघव) —Ñ2 V B D10 13 om 18^{ef} —^e) D2 नष्ट. लोक (sic) D6 समहार्यो, D11 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो)

19 °) Ñ2 V B D10 13 इति, Cm g k t as in text (for एष) —^b) D5 8 (before corr) विस्तारो, D11 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो) —^d) Ś1 D1 5 M4 [5] भिव°, D12 [5] पि व°, G2 निव°, G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 संध्याकाल (V4 B4 °ले) उपस्थित, V3 संध्याकालमुपागतं, Cg as in text (for °)

20 °) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —^b) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4 8 T3 पुण्यं स्वर्ग्यम् (by transp) Ñ2 V B D10 13 पावनमेव, D1 3 7 11 M2 पुण्य (M2 °त्र्य) तथैव, D9 G1-3 M1 पौत्र (D9 पैत्र्य, G2 M1 पौत्र्य) मथापि (for पुण्यमथापि) Ś1 D6 12 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च, D2 स्वर्गं पुण्य तथैव च, D6 पुत्रं स्वर्ग्यमथापि च, D14 T1 2 G4 पौत्र्यं

(G4 °त्रं) स्वर्ग्यं (T2 °र्गं) मतीव च, M3 पित्र्य स्वर्ग्यमथापि वा; M4 पुत्रिय स्वर्ग्यमेव च —After 20^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins, Ś1 (marg) ins after 20

949* य श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते देवतानि च ।

[(1. 2) G4 श्रूयते (for first प्रीयन्ते)]

—^c) Dt D6 8 आयुष्यं, D4 9 14 S धन्यग्रो (M4 °त्र) (for आख्यातं) —^d) Ś1 Dt D4-6 8 9 11 12 14 S शुभ, D1 9 गुरु; D2 गुरुं, D7 गुरु° (for मया) —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

950* य शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवामुयात् ।
सर्वे पापा प्रणश्यन्ति आयु कीर्तिश्च वर्धते ।

[(1. 2) Ś1 om (submetric), M2 स (for च). —(1. 2) Note hiatus between the two halves D4 T8 M2 सर्वपापानि नश्यति (for the prior half) G1-3 M1 (to avoid hiatus) श्रायु (for आयु) G2 वर्धते (for वर्धते)] Ś1, cont, while D5 11-13 ins after 20

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।

पीयूषनिर्मलजलप्रचलत्तरगा ।

प्रक्षालिताखिलजगत्कुला धरण्याम् ।

स्वैर हि खेलति विहगमशब्दरम्या ।

[(1. 2) D11 om जल —(1. 3) Ś1 प्रज्वालित- (for प्रक्षालित-)]

Colophon —Kāṇḍa name Ñ2 V4 D4 9 om V1-3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —Sarga name Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 गंगावतरण (D1 2 5 12 °णो) —Sarga no (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om. Ñ2 B2 D10 45, V2 D9 47, V3 44, B3 46, Dt D4 6 8 14 S (except M4) 44, D1 2 7 35 D13 इत्यर्पे—यणे—कादे—वतरण —After colophon, T3 G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.....म ..

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतामिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।

उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वा निखिलेन कथां तव ॥ ५
तरामं सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथंगां नदीम् ।
नौरैषा हि सुखास्तीर्णां कृपीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६

G I 46
B I 45
L I 41

44

¶ N₁ missing Sarga 44 (cf v1 I 33 8)

1 ^δ) Dt राघव (sic) N₂ V B D₁₀ 13 रामो
दशरथात्मजः —^α) V₂ मत्वा (for गत्वा) —^α) N₂ V B
D₁₀ 13 प्रोवाचेद वचसता.

2 M₄ om 2^{αδ} —^α) V₂ इत्य^α, D₁₀ इत्यु^α (for
अत्यद्भुतम्) N₂ V B D₁₀ 13 उपाख्यानं (for इदं ब्रह्मन्)
—M₃ reads from 2^δ up to the prior half of 952*
inf lin sec m —^δ) D₁ परम कथितं (by transp)
D₆ मया (sic) (for त्वया) N₂ V B D₁₀ 13 त्वयाख्यातं
महामुने. —S₁ om 2^{αδ} —^α) D₃ [अ]वतारण —^α) Dt
D₄ 8 14 T₁ 2 G₂ 4 M₁ [अ]पि, D₉ प्र- (for च) —After
2, S₁ (om 2^{αδ} and 5^{αδ}) N₂ V B Dt D₁₋₃ 5-13
G₁₋₃ M₁ 3 4 read 5^{αδ}, D₄ T₃ ins, while G₂ M₁ 3
ins after 5

952* सतुष्टं मे (M₃ नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D₂ om (hapl) 3 (cf D₁ variant for 3^α)
—^α) S₁ B₁ 2 (before corr as in text) D₁ 3 5 7 9 11 12
ततः, Cg k as in text (for तस्य) N₂ V B D₁₀ 13 M₄
रजनी (for शर्वरी) N₂ V_{1,2} 4 B D₁₀ 13 पुण्या, V₃ पूर्णा;
D₁ 3 7 9 11 क्षीणा, M₄ कृत्वा (for सर्वा) —^δ) Dt D₆ 8
मम, D₄ (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D₃
illeg for सौमित्रिणा V₄ गता, B₂ मुदा, Dt D₄ 8 8 T₃
सह, D₁₄ G₄ तथा (for तदा) G₁ 3 transp सह and तदा
—^α) C_t विश्वामित्रेति सद्योधनम् । C_t —For 3^{αδ}, S₁
N₂ V B D₁ 3 5 7 10-13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य तां कथाम् ।

[D₁₃ चैव (for तस्य)]

4 ^α) D₃ प्रभावेति (sic) (for प्रभाते) —^δ) Dt
D₆ 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —^α) N₂ V B D₁₀ 13 राम-
सत्कृत्य (for राघवो वाक्यं) —^α) V₁ कृत्वा^α (for कृताह्नि-
कम्) N₂ V₁ 3, 4 B₁ 2 4 D₁₀ 13 इदं वचः, D₉ M₄ अरिंदम.
S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 कृतपूर्वा (D₁₁ °पौर्वा) ह्निकक्रिय (D₃ 7 12

°या, D₁₁ °या), V₂ कृताह्निकक्रियं वच —After 4, D₇
reads 6^{αδ}

5 M₂ reads ^{αδ} after ^α —^α) M₄ नीता (for गता).
B₁ D₁₁ T₂ G₄ M₃ रात्री, C_m रात्रिः (as in text).
—^δ) Dt D₆ 8 परमाद्भुत, D₁ (glöss) ज्ञानवती न वृथा
स्वमादिना, यस्माद्यत्परमं श्रोतव्यं तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता,
D₁₁ °शुभ, G₂ M₁ अखिल^α (for परमं श्रुतम्). C_v
क्षणभूतेवेत्यादे श्लोकस्य स्थानं गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्या-
नन्तर पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् ।, C_g क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति
श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेयः । C_t —S₁ (om 2^{αδ}
and 5^{αδ}) N₂ V B Dt D₁₋₃ 5-13 G₁₋₃ M₁ 3 (inf
lin sec m) 4 read 5^{αδ} after 2 —^α) C_v g t क्षणभूतेव
(as in text) D₄ 8 14 T₁ 3 G₁ 3 M₃ C_g नौ, G₂ 4 M₁ 2 नौ
(for सा) T₂ क्षणभूते कथारात्रीः (sic) —^α) G₄ प्रवृत्तेयं.
Dt D₆ 8 परतप, T₃ G₂ M₁ 3 महातपा. —For 5^{αδ}, N₂ V
B D₁₀ 13 subst

954* इय नो रजनी पुण्या गुणभूता भविष्यति ।

[V₃ पूर्णा (for पुण्या) B₁ फल- (for गुण-)]

while D₁₋₃ 5 7 9 11 12 M₄ subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेयं सुमहावत ।

[D₃ illeg from भू up to त्रि M₄ च मे रात्रिर् (for हि
रात्रिर्मे) D₁₁ गतेय (for वृत्तेयं) D₃ संवृत्तेय महत्तया (for the
post half)]

—^α) N₂ V₁₋₃ B₁ 2 4 चितयतामेव, B₃ चितयता देव, D₁₀
त्व तपतामेव, D₁₃ °ता चैव, M₂ जंदय^α (sic), M₃ °तो नित्यं.
V₄ या चितयामेव (sic) कथां —^α) D₃ मम (for तव) N₂
V B D₁₀ 13 कथा (V₄ सदा) पापभयापहा —After 5, G₂
M₁ 3 ins 952*

6 ^α) D₂ भगवन्, D₅ 11 14 तं रामं, D₇ स राम ; D₉ M₄
तां राम, C_m g as in text, C_k तरामं (for तराम) D₂ श्रेष्ठा
N₂ V B D₁₀ 13 सत (V₄ स चं) रामं सरिच्छ्रेष्ठा —^δ) N₂
marh, D₂ गगा, G₂ M₁ 3 गगा (for पुण्या) S₁ V₂ D₂ 11
°गामिनी (D₂ °नी), B₃ त्रिदश^α; D₁ 5 12 °गामिना (for
त्रिपथगा नदीम्) —D₇ reads 6^{αδ} after 4 —^α) D₂

G 1 46 8
J 1 45 8
I 1 41 8

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्पिसंघः सराधवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहाराधवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।

om (submetric), D3 7 11 च (for हि) D1-3 5 7 11 12
सुविस्तीर्णा S1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —^a) S1 D1-3 5 7 11 12
मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणा) D1 पूर्व°,
D11 भावितात्मनां (for पुण्यकर्मणाम्) —^e) D11 अनु°, D12
प्राप्ता (for इह प्राप्तं) —^f) D9 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा)
Cm k t त्वरितमागता (as in text) D1-3 7 त्वा तारयितु-
मागता, D11 संतारयितुमापगां —For 6^{adef}, N2 V B D10 13
subst

956* दृढेय नौ सुविस्तीर्णा संतारयितुमापगाम् ।
भवन्तमिह संप्राप्ता दृष्ट्वेति मतिर्मम ।

[(1 1) V4 वृच्ये (sic) (for दृढेय) B2 आगता The
post half=6^f in D11 —B1 om 1 2 —(1 2)
V1 अपि (for इह) V4 B2 4 D13 संप्राप्त V4 [ए]मिर्
(for [इ]ति)]

7 ^a) Cm g तस्य (as in text) N2 V B2-4 D10 13
इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वचं श्रुत्वा —^b) S1
D1-3 5 7 11 12 महानृपि. (D6 °मुनि.) N2 V B D10 13
रामस्याह्निष्टकर्मण —^c) D2 3 7 12 कथं (D12 तार)यामास,
Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेषयामास,
Cv r m as in text (for °) —^d) D1 5 ऋषि- (for
सर्पि) N2 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो (G2 M1
मुनिसंघेर्) महामुनिः, Dt D6 8 सर्पिसंघस्य कौशिकः, D11
ऋषिसंघस्य राघवः, Cg as in text (for ^a)

8 D6 om (hapl) 8-9^b —^a) S1 D1-4 7 9 11 12 T3
M3 4 कूलम् (for तीरम्) —^b) S1 D11 संपूर्णः, D3 संपू*
(for संपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]र्षिगणास् (D1 °णस्, D11
°णास्) All Cs संपूज्यर्षिगण (as in text) D9 G4 तथा,
D14 T1 2 तदा (for ततः) N2 V B D10 13 ततः स
मुनिपुंगव —After 8^{ab}, G2 M1 ins

957* निवर्त्यामङ्ग्यर्षिगणं गङ्गाकूलनिवासिनम् ।
while D11 ins 958* —D7 om 8^c-9^b —^c) S1 D1-3 9
11 12 G2 M1 4 -तीरे (for -कूले) D14 त्रिविष्टास्, T2
विनिष्टाम् (metathesis), G2 M1 निविष्टान् (sic?), Cv r
m g निविष्टास् (as in text) —^d) M4 वैशाली —For
8^{cd}, N2 V B D10 13 subst, D11 ins after 8^{ab}

958* अपश्यत्तत्र निरतास्तापसाक्षियतव्रतान् ।

पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेमे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

[V2 देवसनिभान् (for नियतव्रतान्)]

9 D6 7 om 9^{ab} (cf v1 8) D11 reads 9^{ab} as
in N2 for the first time before 8^{cd} repeating it
here —^a) S1 D12 द्रष्टुं, G1 3 श्रेष्ठो (for तृणं). N2 V
B D10 13 स तान्संपूज्य त्रिविवज्. —^{cd}) N2 V B D10
विशालस्य पुरीं, M4 वैशाली° (for विशाला नगरीं) D4 9 T3
M3 दिव्या रम्या (by transp) S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13
स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोगमा

10 ^a) N2 B3 D10 13 ततो, V B1 3 4 तत्र (for अथ)
N2 V B D10 13 बुद्धिर्; D11 तेजा (for -प्राज्ञो) —^b) N2
V B D10 13 इदं तत्र (V2 B1 2 वचः, B4 तथा), D9 तपोधन
(for महामुनिम्) —^c) G1 3 M3 प्राञ्जलि कृत्वा —^d) N2
V B (B3 marg also) D10 13 वै (B1 वि)शालीं प्राप्य (V2
तत्र) ता°, M4 वैशाल पुरसत्तमं Ct विशाला परिपप्रच्छ
विशालाविषये प्रश्न कृतवानित्यर्थः । Ct

11 ^a) N2 V B Dt D2 6 8 11.13 कतमो, D10 कतमो
रामो (hypermetric), Cm g कतरो (as in text) B4 राष्ट्र-
(for राज-) —^b) S1 N2 V B D2 3 5 7 10-13 M4 वि (M4
वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) N2 V1 2 4
B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11^c-12^b
—^c) Dt श्रोतुमि- N2 V B D10 भगवन् (for भद्र ते)
—^d) N2 V2-4 B D10 कौतूहल (V4 °लं)समन्वि (V4 °यः)त

12 D13 om 12^{ab} (cf v1 11) —^a) V B2-4
D1-3 10 [ए]तद्, B1 [इ]द (for तद्) —^b) N2 V B
D10 त्रिजि (V1 2 °दि)तात्मनः, G3 *° (for मुनिपुंगव)
S1 D6 12 M4 राघवस्य मुनिस्तदा, D1-3 7 11 राघवस्य महा-
मुनि —^c) S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 उपचक्राम (for
तत्समारेमे) —^d) D9 T2.3 G2 M1 3 Ct विशालायाः D11
(after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) N2 V
B D10 13 विश्वामित्रो महात्पा (V1 °यशाः; B1 °मुनि);
Cv r m g k Ctp as in text (for ^a)

13 ^a) Cg k श्रूयता (as in text) S1 D1-3 5 7 11 13
श्रुता (D2 °त्वा) मया महेंद्रस्य, N2 V B D10 13 श्रुता (V4
°तं [sic]) मये (N2 B3 4 °मे)यं शक्रस्य, M4 श्रुत मे तात
शक्रस्य —^b) N2 V B D10 11 13 पुरा, D3 7 कथा, D12 om.
(for कथा) D2 कथयता (for कथयत) N2 B2 कथा;
V1 2 B1 3 D10 11 13 कथा, V3 4 B4 कथा, Dt D8 Ct श्रुता,

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४
ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५

तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६
ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७

G. 1 46
B. 1 45
L. 1 41

D₃ 7 शुभा (for शुभाम्) — G₁ 3 repeat 13^{cd} consecutively with first time var as in S₁ —^c Ck तस्मिन्देशे. D₁₄ T₂ G₂ 4 M₁ देशे तु, G₁ 3 M₂ 4 हि देशे (by transp) S₁ D₁-3 5 7 11 12 ता मे निगदतो वत्स, N₂ V B D₁₀ 13 यथा द्विवि सभा (V₂ B₁ 2 षदा) मध्ये —^d Cg शृणु (as in text) N₂ V B D₁₀ 13 शृण्व (V₁ 3 4 D₁₃ णु) तां मम (B₁ °तामपि, sup lin also as in V₁), Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन)

14 ^a N₂ V B D₁₀ 13 आसन्, Cg as in text (for पूर्व) S₁ D₁ 5 9 11 12 M₄ वीर (for राम) —^b S₁ D₅ 12 दिति, Cg as in text (for दिते) —^c D₂ अदितिश्च D₄ T₃ तु (for च) S₁ D₁-3 5 7 11 12 समानार्था, N₂ V B D₁₀ 13 °वीर्या, Dt °भा*, D₉ °भाग, M₂ °बाहो (for महाभागा) — G₄ damaged from धा in 14^d up to न्म in 15^b M₄ repeats^d consecutively —^d S₁ D₅ 11 12 महाबलाः, Ck t as in text (for सुधार्मिकाः) N₂ V B D₁₀ 13 स्व (V₁ D₁₃ सु) वीर्यबलदर्पिता — After 14, N₂ V B D₁₀ 11 13 ins, while S₁ (marg) ins 1 1 only after 15^{ab}

959* आतर. स्पर्धिन. पुत्रा. कश्यपस्य महात्मनः ।

मातृष्वसेया सापत्ना परस्परजिगीषवः ।

[(1 1) N₂ V₁ आतर — (1 2) V₁ मातृष्वसेयाश्च (hypermetric) V₂ 3 D₁₁ सापत्न्या]

15 G₄ damaged up to न्म (cf v₁ 14) —^{ab} Dt D₄ 6 8 9 T₃ G₁ 3 M₂ 3 °न्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) S₁ marg, D₇ विपश्चिता (for महात्मनाम्) D₃ बुद्धि * * * पश्चितां (for ^b) N₂ V B D₁₀ 13 तेषां (B °न) किल समेताना (V₄ °मर्याना) बुद्धिरासीन्महौजसां — After 15^{ab}, S₁ (m) ins 1 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in N₂ — D₅ 12 om 15^c-16^b —^c Cg अजरा, Ct विजरा (for निर्जराश्) N₂ V B D₁₀ 11 13 अजराश्चामराश्, Dt D₁-4 6-9 14 T G₁ 3 4 M₂ अमरा विज्व (Dt D₁ 6 8 विज, M₂ अल) राश् —^d S₁ N₂ V B D₁₀ 13 कथं (V₃ sup lin) स्यामेति राघव

16 D₅ 12 om 16^{ab} (cf v₁ 15) —^a B₁ D₂ एव, B₂ एवं, Dt D₅ 8 9 तत्र (for राम). V₄ आसन्कृतयुगे राम (cf v₁ 14^a) —^b N₂ चासीद् S₁ V₂-4 B₁ 2 D₁₁ विनिश्चिता, N₂ V₁ B₃ 4 D₁₀ 13 सुनिश्चिता (V₁ B₄ °ता.) (for विपश्चिताम्) D₂ 14 T₁ 2 G₁ 4 M₃ बुद्धिरासीन्म (G₄ * * *) हात्मना, D₃ 7 सर्वेषा च महात्मना — S₁ repeats 16^{cd} consecutively with first time var as in N₂ —^c S₁ D₁₂ मथनाद्, D₁-3 7 मथने, G₂ यमनं (metathesis) (for मथनं) S₁ D₁ 2 12 वीर, D₃ 7 चैव (for कृत्वा) D₅

क्षीरोदमथनोद्भूत —^d S₁ D₁-3 5 7 12 संभाव्य (for प्राप्स्याम) Cg k तत्र (as in text) M₃ रसं प्राप्स्यामहेत्र वै — For 16^{cd}, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

960* क्षीरोदं सागरं सर्वे मशीम. सहिता वयम् ।

[N₂ V₄ B₃ D₁₀ 13 क्षीरोदसागर]

All the above MSS cont (subst 1 5 for 17^{ab}), while S₁ D₁-3 5 7 9 12 ins after 16

961* नानौषधीः समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्ततः ।

यदत्रोत्पत्स्यते सारं तत्प्राप्स्यामस्ततो वयम् ।

तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वराः ।

तेजोवीर्यबलोपेता कान्तिद्युतिसमन्विता ।

इति ते निश्चयं कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् । [5]

[D₁₃ om (hapl) 1 1-2 — (1 1) S₁ D₁-3 5 7 9 12 सर्वौषधी (D₁ °धी) N₂ B₂ °कृष्य, D₁ °श्रित्य, D₁₁ °क्षिप्य, M₄ °नीय (for समाहृत्य) V₃ तु ते (for ततः) — (1 2) V₄ यस्, D₂ तद् (for यद्) N₂ V₁ 2 4 B₁-3 D₁₀ M₄ तत्र, D₁₁ चात्र (for अत्र) D₃ [उ] तत्सतो (sic) (for [उ] तत्स्यते) V₄ सारस्, D₂ राम (sic) (for सार) V₄ D₅ 12 त (for तद्) V₂ पिबामस् M₄ तदा शिष्यामहे वय (for the post half) — (1 3) S₁ D₅ 12 तथा, D₁₁ येन (for तेन) M₄ [अ] मराजरा (by transp) D₁₁ राम (for लोके) — (1 4) S₁ D₁-3 5 7 9 11-13 -वल्लोन्मत्ता D₁ कल्याणेन, D₇ कात्या द्यति, D₉ कांतीलोज (sic) D₃ काक्षाद्यतिसज्जिता (sic), M₄ सत्ववतो निरामया (for the post half) — (1 5) N₂ B₃ D₁₀ निश्चित (for निश्चय) D₃ च कृत्वा (hypermetric) V₁ damaged for ममन्थुर्वं]

17 ^a D₉ मनसा, G₁ 3 मथितु (for मथन) S₁ D₁-3 5 7 12 तेथ निश्चित्य मनसा. —^b S₁ (gloss रज्जुं) D₁-3 5 7 9 12 नेत्र, Cg g k t as in text (for योक्त्रं) G₁ M₂ transp योक्त्रं and कृत्वा S₁ D₁ 2 5 7 12 तु, D₃ [अ] थ (for च) — For 17^{ab}, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst 1 5 of 961*. —^c G₂ 4 मथान- G₄ damaged from मन्दरं up to ^d D₂ 3 5 12 चैव (for कृत्वा) —^d S₁ वरुणालय D₁-3 5 7 12 पुरुषोत्तमा N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ नेत्र कृत्वा च (B₃ 4 D₁₀ तु) वासुकिं (cf v₁ 17^b) — After 17, Dt D₄ 6 8 T₃ M₃ ins a passage given in App 1 (No 8) cf the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ☞ Cg यद्यप्यत्र कालकूटाद्युत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथाशेषत्वेन सर्वसुरक्षय एव प्रधानतयोपात्त इति बोध्यम् । Ck अत्र ममन्थुरमृतौजस इत्यनन्तरं हालाहलोत्पत्त्यादि-प्रतिपादक पुराणान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्यान्त्यस्तद्याचकार । नास्माभि प्राचीनसुशुद्धपुस्तकेषु ते श्लोका दृश्यन्ते । ☞

G I 46 22
B I 45 32
L I 41 22

अथ धन्वन्तरिर्नाम अप्सराश्च सुवर्चसः ।
अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः ।
उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ १८
पटिः कोट्योऽभवंस्तासामप्सराणां सुवर्चसाम् ।
असंख्येयास्तु काकुत्स्थ यास्तासां परिचारिकाः ॥ १९
न ताः स्म प्रतिगृह्णन्ति सर्वे ते देवदानवाः ।
अप्रतिग्रहणाच्चैव तेन साधारणाः स्मृताः ॥ २०

वरुणस्य ततः कन्या वारुणी रघुनन्दन ।
उत्पपात महाभागा मार्गमाणा परिग्रहम् ॥ २१
दितेः पुत्रा न तां राम जगृहुर्वरुणात्मजाम् ।
अदितेस्तु सुता वीर जगृहुस्तामनिन्दिताम् ॥ २२
असुरास्तेन दैतेयाः सुरास्तेनादितेः सुताः ।
हृष्टाः प्रमुदिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः ॥ २३

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 om, D4 reads in marg 18^{ab} —Note hiatus between ^a and ^b —^a) D4 14 T G4 पूर्व, G1 3 तदा (for अथ) D4 T3 G1 3 धन्वंतरी राम G2 M1 धन्वंतरिर्योत्पेदे, M2 °दीर्घेण कालेन, M3 उत्पेतुः मागरे राम —^c) Cmg k निर्मथनाद् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 निर्मथ्य (D3 °था [sic])मानासु (V4 °त्तु) (for निर्मथनादेव) —^d) G1 3 रसस्. M2 अस्माद्, Cmg as in text (for तस्माद्) Ś1 T3 सुर-; D5 9 वरा (for वर-) —^e) Ś1 D5 12 पयसस्तस्मात्, Ñ2 V1 B3 D10 तरसा यस्मात्, V2-4 B1 2 4 D1-3 7 9 11 13 M4 अंभसो (V4 रंजसा, D3 अंभयोसो [sic], D13 सरसो, M4 अजरा) यस्मात् (for मनुजश्रेष्ठ) —^f) Ñ2 marg, D12 * * द् (for तस्माद्). Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 G2 M1 स्मृता (M1 °त), Cmg as in text (for ऽभवन्).

19 ^a) Ś1 V1 3 B1 4 D1 2 5 9 12 M3-4 पटि-; Cg t पटि (as in text) Ś1 तु काकुत्स्थ, Ñ2 V1 2 B D10 13 M4 °वज्राम, V3 4 °वद्राम, D1-3 5 7 9 11 12 तु सभूतास् (for ऽभवंस्तासाम्) —^b) Ś1 D5 12 त(Ś1 य)स्मादप्सरसः पुरा, Ñ2 V B D10 11 13 M4 तासाम(M4 तस्माद्)प्सरसा तदा, D1 2 7 9 तत्रेहा(D1 °ह्य [sic])प्सरसां वरा (D1 पुरा), D3 तस्तद्वाप्सरसा वरा (sic) —After 19^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

962* दिव्यानां दिव्यरूपाणां दिव्याभरणवाससाम् ।
रूपयौवनमाधुर्यगुणाङ्गानां सुवर्चसाम् ।

[(1 1) D2 देव्यानां M4 चपुपां (for रूपाणां) —(1 2) V2 D12 गुणाङ्गानां]

—G4 damaged from 19^c up to दे in 20^b —^{cd}) V4 असंख्याता Ñ2 V1 3 4 B D13 M4 यभूवुश्च(M4 °स्ता); V2 च यास्तस्या (for तु काकुत्स्थ) V2 यभूवु, B1 यास्तेपां, T3 यास्त्वासां (for यास्तासः) V2 D3 5 T3 G1 M2 परिचारका D10 अप्रतिग्रहणा यभूवुस्तासां परिचारका

20 G4 damaged up to दे (cf v l 19) —^{ab}) D14 T1 ता न (by transp), Cg k as in text (for न ता) Ś1 D1-3 5 7 9 12 न तु ता (Ś1 D5 12 तास्तत, D0 चतुरा) प्रतिप्राप्ता (for °) Ś1 D1-3 5 7 9 12 जगृहुर् (for सर्वे ते) D11 न तु ताः पत्नियोग प्राप्ता देवासुरैस्तदा —For 20^{ab}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

963* न त्वेता जगृहुर्देवास्तत्र दैत्याश्च राघव ।

[B1 नन्वेता, D13 न ते ता M4 तत्र देवा (by transp)] —V4 om (hapl) from 20^c up to 1 1 of 965* —^c) Ñ2 V1-3 B2 अप्रतिग्रहणास् Ñ2 V1-3 B D10 13 M4 ताश्च, Dt D4 6 8 M2 एव (for चैव) —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ततः, Dt D6 8 T1 ता वै, M3 तेषु (for तेन) D2 साधारण Ś1 D1 5 12 तु ता, D3 3 7 9 ययु (for स्मृताः). Ñ2 V1-3 B D10 11 13 M4 सर्वा साधारणीकृता

21 V4 om 21 (cf v l 20) —^a) M3 सुता (for तत) —^c) T3 उत्ततर (for उत्पपात) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °वीर्या; Ñ2 V1-3 B D10 13 M4 रसात्तस्मान्, T2 °भाग (for महाभागा). —^d) Ś1 D1-3 5 9 11 12 चाछमाना, D7 नाथमाना (for मार्गमाणा) M4 प्रतिग्रह

22 V4 om 22 (cf v l 20) —^a) D9 तु (for न). —G4 damaged from स्तु in 22^c up to ना in 23^b. —^c) Ś1 सुरा, D9 न ता (for सुता) Ñ2 V1 2 B D10 13 प्रीतास्, V3 D4 7 9 T3 G1 3 M3 राम, D1 5 11 G2 M1 3 वीरा, D2 वी- (for वीर) —^d) Ck t अनिन्दिताम् (as in text) Ñ2 V2 3 B D10 13 ताम(B3 [after corr] °मा)गृह्णन्त वै तदा(Ñ2 B3 D10 13 सुरा); V1 तामनुगृह्णन्तु वै तदा (hypermetric)

23 G4 damaged up to ना (cf v l 22) —^a) M4 ते तु (for तेन) D0 दैत्येया (sic) —^b) M4 ते च (for तेन) T3 सुरा (for सुता) —For 23^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

964* तेनाभवन्सुरा देवा दैतेयाश्चासुरास्तत ।

[D2 [अ]भवत्पुरा, D3 [अ]भवत् (sic) (for [अ]भवत्सुरा). D1 5 7 दैत्येयाश्च (sic) D3 7 तथा (for तत)]

—^c) Cg हृष्टा. (as in text) M3 प्रहृष्टा (for हृष्टा प्र-). —^d) D0 पुरा (for सुरा) —For 23, Ñ2 V B D10 13 subst, while M4 ins 1 2 only after 23

965* सुरापप्रिग्रहादेवा सुरा इत्यभिधिश्रुता ।

अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा ।

[V4 om. l. 1 (cf v l 20) —(1 1) D13 -प्रतिग्रहाद्. V1 इत्यभिधुना (submetric) —(1 2) V3 तस्माद् (for तस्या) B1 दैत्येयाश्च (sic) (for दैतेयाश्च) D13 असुरास् (for

उच्चैःश्रवा ह्यश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नश्रेष्ठ तथैवामृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।

अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसृजयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजगन्निरे ।
तस्मिन्धोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६

G. 1 46
B. 1 45
L. 1

चा°) V३ B४ स्मृता, M४ भवन् (archaic) (for तथा) V४
दैतेया अवरास्तथा (sic) (for the post half)]

24 M२ reads 24^{ab} after App I (No 8g) —^a)
Ś1 V B1 2 4 D1-3 5 7 10-13 च (Ś1 V४ D1 10 तु, V1 [अ]थ)
तत्रा (B४ °था) श्रो, N२ B३ तु भद्राश्रो, G1 ३ च तुरगो, G४
हरि°, M४ चाश्वराजो (for ह्यश्रेष्ठो) —After 24^{ab}, G1-3
M1-3 ins

966* उदतिष्ठन्नश्रेष्ठ सोमदेवस्तथैव च ।
तुरग देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुरा सगन्धर्वा ममन्थु क्षीरवारिधिम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
अतीव रूपसंपन्ना प्रथमे वयसि स्थिता । [5]
सर्वाभरणपूर्णाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
मकुटाङ्कितचित्राङ्गी नीलकुक्षितमूर्द्धजा ।
तसहाटकसकाशा मुक्ताभरणभूषिता ।
कन्या यस्या प्रभावेन इन्द्र ऐश्वर्यमाप्नुयात् ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना । [10]
सा च देवी तथोत्पन्ना पद्मा श्रीलोकविश्रुता ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य ययौ वक्षस्थलं हरे ।

[(1 2) M३ तुरगो (for तुरग) —After 1 2, G1 M३ ins
App I (No 8g) —(1 3) G1 ३ M३ च (for स-) G1 ३
चुक्षुर्भारिधिं तदा, M३ क्षोभयामासुरणव (for the post. half).
—(1 6) M३ सयुता (for लक्षिता) —(1 7) G1 ३ M३
मकुटाङ्कित- (for मकुटाङ्कित-) —(1 8) M३ मुक्ताहारविभूषिता
(for the post half) —G३ M1 ३ om 1 9 —Note
hiatus between the two halves —(1 9) M३ प्रसादेन
(for प्रभावेन) —(1 11) G1 ३ त्रैलोक्यपूजिता, M३ °पूजिता
(for श्रीलोकविश्रुता)]

—°) M४ प्रतितिष्ठन् —^a) M४ तदेव (for तथैव) —For
24^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst 1 1 of 967*

25 °) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 T३ M४ अमृतस्य (for अथ
तस्य) D1४ करो (sic) (for कृते) M४ वीर (for राम)
—After 25^{ab}, D11 ins 1 7-8 of 967* —D1-3 5 7 9 11 12
om (hapl), Ś1 reads in marg 25^{ab} (including
969*) —^a) Ś1 Dt D४ ६ ८ दितिपुत्रानयोध (D४ °सूद) यन्.
—For 24°-25, N२ V B D10 13 subst, while Ś1
D1-3 5 7 9 11 12 subst 1 1 only for 24^{ab} and cont
1 2-5, then D11 only ins 1 7-8 after 25^{ab}, M४ ins.
1 2-5 after 1 2 of 969* .

967* तस्मादेतत्समुद्भूतममृतं चाप्यनन्तरम् ।
अमृतानन्तरं चापि धन्वन्तरिरजायत ।
वैद्यराजमृतस्यैव विश्रुत्पूर्णं कमण्डलुम् ।

धन्वन्तरेरनुद्भूतं विष लोकविषादकृत् ।
तं नागा जगृहुः सर्वे ज्वलनादित्यसनिभम् । [5]
तत्रामृतार्थं देवानामसुराणां च विग्रह ।
आसीद्विल्वतां राम लोकक्षयकरो महान् ।
तस्मिन्निवमर्दे महति तेषाममिततेजसात् ।

[(1 1) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 एव (for एतत्) —V३ D10
om. (hapl) from the post half up to the prior
half of 1 4 —(1 2) Ś1 धान्वन्तरि (for धन्वन्तरि) —(1
3) V1 om the prior half V२ औषधस्य, D11 अमृतेन (for
अमृतस्य) B४ [ए]व, D2 ३ 7 (before corr as above) [६]व
(for [ए]व) B1 D९ वैद्यराजोम् (for the prior half)
V२ 4 D९ 12 13 पूर्ण- (for पूर्ण) —M४ transp 1 4 and 5
—(1 4) Ś1 धान्वन्तरे, D1 ९ धन्वन्तरि V1 4 D३ अमृ°, V२
D11 अयो°, D1३ तदु° (for अनूद्भूत) D2 धन्वन्तरितनूद्भूत (for
the prior half) Ś1 D३ 11 12 विष सर्वविषादक (for the
post half) —(1 5) D३ ३ 7 पद्मगा, D९ तच्च नो (for त
नागा) M४ सर्व (for सर्वे) M४ वचस (for सनिभम्)
—For ins see below —(1 6) B1 तदा (for तत्र)
—(1 8) B४ युद्धे च (for विमर्दे)]
—After 1 5, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins

968* दृष्ट्वा देवास्ततो धावन्नमृतं चापि भास्वरम् ।

[D1-3 7 ९ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). D1-3 7 ९ 11 उपा° (for ततो
धावन्) D९ वापि D३ ६ ९ भास्वरम्.]

—After 25, Ś1 (marg) Dt D४ ६ ८ 14 S ins

969* एकतोऽभ्यागमन्सर्वे असुरा राक्षसैः सह ।
युद्धमासीन्महाधोर वीर त्रैलोक्यमोहनम् ।
यदा क्षयं गतं सर्वं तदा विष्णुर्महाबलः ।
अमृतं सोऽहरत्तु मायामास्थाय मोहिनीम् ।
ये गतामिमुखं विष्णुमक्षरं पुरुषोत्तमम् । [5]
संविष्टास्ते तदा युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना ।

[(1 1) Ś1 Dt D६ ८ G२ एकताम°, D४ 14 T M२ °भ्यागमन्,
M४ °क्षमवन् (for एकतोऽभ्यागमन्) D४ 14 T1 ३ G२ M1 ३
(to avoid hiatus) क्षुरा, T३ सुरा वै (for असुरा) —(1 2)
G४ वीर (sic), M४ चित्र (for वीर) —After 1 2, M४
ins 1 2-5 of 967* —(1 3) M२ क्षय- T३ गता
सर्वे, G1 ३ महा- (for तदा) —(1 4) Ś1 अहरत्, M४ चा°
(for सोऽहरत्) M४ मोहिनी —(1 5) G1 २ M1 तदा°, M४
नतामिमुखा (for गतामिमुख) D४ 14 S (except T३) अक्षय-
—(1 6) D४ संविष्टास्ते, T३ G३ संवृतास्ते, G1 संविष्टास्ते, G४
संविष्टास्ते]

26 °) V४ चात्मजा, D२ °जैस्, D1३ आमात्मजा (sic),
M२ °जान्, Cg k as in text (for आत्मजा) Ś1 D1 २ ५ 11.12

G 1 46. 34
B 1 45. 45
L 1 41 33

निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः ।

शशास मुदितो लोकान्सर्पिसंधान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हत्पुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २

साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, $\tilde{N}2$ V B D10 13 राम, D3 7 9 तेत्र; D4 T2 3 G4 M2-4
वीर (for वीरा) —⁵) D5 12 दिति- D3 7 9 विजघ्निरे $\tilde{N}2$ V
B D10 13 निजघ्नुस्तान् (V3 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्तांश्च, B4 °जघ्नुस्ते)
दिते सुतान्. — $\tilde{N}2$ V B D1-3 5 7 9-13 om, $\tilde{S}1$ reads in
marg 26^{cd} —^c) $\tilde{S}1$ Dt D6 8 अस्मिन्, Cg k तस्मिन् (as
in text) D4 T3 M4 transp घोरे and युद्धे. —^d) $\tilde{S}1$
दैत्येय- (sic) (for दैतेय-) M4 दैत्यानादित्यविग्रहे.

27 °) Cg k च, Ct तु (as in text) $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B
D1-3 5 7 9-13 च ($\tilde{S}1$ D1-3 5 7 9 11 12 तु) दिते पुत्रान्, G2
M1 °श्च (for दितिपुत्रांस्तु) —^c) D4 मुदितान् —^d) G1
M3 4 सर्पिसंघः सचारण —For 27^{cd}, $\tilde{S}1$ B (B1 3 4 read
after 971*) D1-3 5 7 9 11 12 subst °

970* विज्वरो निहतामित्रो मुमुदे विबुधै सह ।

तदा तु मुदिता लोका सर्पिसंघा सचारणा ।

[(1 1) D3 वै°, D7 विविधै (for विबुधै) —(1 2)
D1 नादाच्च, D7 सदा° (for तदा तु). D1 ऋषि- (for सर्पि-)]
—B2 cont, $\tilde{N}2$ V D10 13 subst for 27^{cd}, while
B1 3 4 ins after 27^{cd}, followed by 970*

971* मुमोदद्धि परां प्राप्य सर्वदेवामिषूजित ।

[V1 प्रमोदद्धि, V2 अमोद स्वपुर राम (for the prior half)
V3 [अ]भिषूजितां (sic)]

Colophon D1-3 5 7 11 12 om (continue the
Sarga) —Kāṇḍa name $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V4 D4 om V1-3 B
D10 आदि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते.
—Sarga name $\tilde{N}2$ V1 3 4 B D10 अमृतोत्पत्ति, V2
दितिसुतवधो, D9 अमृतोत्पादनं. —Sarga no (figures,
words or both) V1 4 om $\tilde{S}1$ (marg) V3 Dt D6 8 14
S (except M4) 45, $\tilde{N}2$ B2 3 D10 46, V2 D9 48 D13
—काण्डे—मथने—उत्पत्तिः 46 —After colophon, T2 G1 2.4
M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय
नमः.

45

 $\tilde{N}1$ missing Sarga 45 (cf v1 I 33 8)

1 °) Ck प्रहतेषु, M2 4 दिति- (for तेषु) $\tilde{S}1$ D1-3 7 11 12
हतेषु पुत्रेषु दितिः, $\tilde{N}2$ V B D10 13 हत्पुत्रा ततो देवैर्; D5
हत्पुत्रेषु च दिति- —⁵) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 पर दु खेन मोहिता
—^c) D1 मारीचि, D14 मरीचं, Cm g t मारीचं (as in text)
 $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B Dt D1-3 5-13 T3 कश्यपं. $\tilde{N}2$ V1 4 B1-3
D10 13 देवी, V2 3 B4 देवं, Dt D2 6 8 G4 M1 नाम (for राम)

2 °) T3 हत् पुत्रास्ये (sic) —⁵) $\tilde{S}1$ Dt D1 2.5-8 12
महात्मसि, D3 महान्मुमि (sic) (for महाबलै) $\tilde{N}2$ V B
D10 13 M4 पुत्रै (V4 सुते) शक्रादिमिस्त्व —^c) D1 -हन्तारम्
(for -हन्तारम्) B4 इ** (for इच्छामि) $\tilde{S}1$ Cg तपोर्जित
तपसा ऊर्जितं दृढम् आर्षं संधि 1, Ck दीर्घेण तपसा आर्जित.
दीर्घतपोर्जित 1; Ct दीर्घेण तपसार्जितम् । $\tilde{S}1$

3 °) B3 D10 13 करिष्यामि, D5 चरिष्यास्य (sic) (for
चरिष्यामि) —⁵) D14 T G4 पुत्र, Cg as in text (for
गर्भं) $\tilde{S}1$ (before corr. as in $\tilde{N}2$) मे धातुम्, $\tilde{N}2$ V B
D1 3 5 7 9-12 आधातुम्; D2 आधातुम्, D13 मा धातुम् (for
मे धातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि. —After 3^{cd}, D14 T1 2 G4
ins

972* बलवन्त महेष्वासं स्थितिर्ज्ञं सम (G4 सौम्य) दर्शनम् ।
—D12 M2 om (hapl.) 3^{cd} —^c) $\tilde{N}2$ V B D10 11 13
M4 तत्र मे, Dt D6 8 G2 M1 Cg k t ईश्वरं, Cgp tp as in
text (for ईदृशं) —^d) D1 त त्वनु°; D2 3 7 अनुज्ञातुं त्वम्
(by transp) (for त्वमनुज्ञातुम्) D3 अर्हति. $\tilde{N}2$ V B
D10 11 13 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यसि.

4 °) D11 दितेस् (for तस्यास्) D13 तं (for तद्)
—⁵) $\tilde{N}2$ V B Dt D (except D14) T3 कश्यपस्. B3 D1
तथा (for तदा).

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स समार्जं ताम् ।
समालम्ब्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।

कुशपुवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११

G. 1. 47.
B. 2. 46.
L. 1. 42.

5 ^a) D_{2,12} भवतु —^b) D_{2,12} तपोधन (sic), D₁₄ °धना (for तपोधने) —^c) B_{1,4} °व्यामि, G₄ °व्यति (for जनयिष्यसि) —^d) D₁-हर्तारम् N₂ V B₂₋₄ D_{10,13} हृस्वितं (for आहवे) B₁ शुचिर्यदि भविष्यसि (= 6^b). -

6 ^a) Cg पूर्णे (as in text) S₁ N₂ V B D₁₋₃ 6 7 10-13 M₄ पूर्णं वर्षसहस्रं S₁ V_{1,3} B_{2,4} D_{1-5,11,12} त्वं, N₂ B₃ D_{10,13} च, D₇ हि, M₄ वै (for तु) Ct cites ^a as in text —^b) B₁ D₃ T₂ °व्यति, B₄ *°व्यसि (for भविष्यसि) Ck t cites ^b as in text —D₇ om (hapl) 6^{cd} —^c) N₂ V B D_{10,13} त्वं शक्र°; D₁ शक्रस्य हर्तार; D_{2,3,11} शक्रस्य°; D_{9,14} T_{1,2} M₁₋₃ °भर्तार, M₄ शक्रनि°, Ct as in text (for त्रैलोक्यहन्तार) —^d) S₁ D₁₋₃ 5 11 12 ततस्, V₄ पुत्रं, M₄ मथ, Cg as in text (for मत्तस्) N₂ V B D_{10,13} वै, D₁₁ स- (for त्व)

7 ^a) D₁₂ T₃ उक्तो, Cm as in text (for उक्त्वा). —^b) Cm g समार्जं (as in text) N₂ V_{2,3} B Dt D_{4,6} 7 9 10 13 M₁ Ct स°, D₃ °मपार्ने (corrupt), D₈ T₃ M₂ सममार्जि (sic), D_{12,14} T₂ सममार्जि (for स समार्जं). Ck पाणिना ता संमार्ज्येति । —S₁ reads 7^{cd} in marg —^d) Dt D₈ Ct तामा°, D₆ तामालिङ्य; Cm g k as in text (for समालम्ब्य) G₂ तप(व) (for तत) D₁₄ T_{1,2} G₄ च, Cg k t as in text (for स) S₁ Dt D_{6,8} (with hiatus) इत्युक्त्वा तपसे ययौ (for °) N₂ V B D_{10,13} संस्पृश्य चोक्त्वा स्वस्तीति जगाम तपसे मुनिः —For 7^{cd}, D₁₋₃ 5 7 11 13 M₂ subst, S₁ ins after 7

973* समार्ज्यं च स्वमुवनं जगाम स महानृषिः ।

[D₂ समार्ज्यं च, D₁₁ समाधाय, M₂ समालम्ब्य (for संमार्ज्यं च) D_{5,12} त्रिमुवन, D₁₁ गधर्वय वै (sic), M₂ स्वमुवन (for त्रिमुवन) S₁ समाजे चात्र भवन (for the prior half) D₃ om (submetric), D₁₁ च (for स)]

8 ^a) N₂ V B D₁₀ र(D₁₀*)पुश्रेष्ठ, D_{1,7} नरश्रेष्ठे, D₁₃ M₃ मुनिश्रेष्ठे (for नरश्रेष्ठ) —^c) S₁ D_{5,12} °प्रवणम्, D₁₋₃ 7 9 °प्रस्तरम्, D₁₁ कुशास्तरणम्, T₃ कुशस्य वनम्, Cv r m g as in text, Ck °वरम् (for कुशपुवनम्) Dt D_{6,8} G₁₋₃ M₁ Ct कुशपुत्रं समासाद्य (for °). N₂ V B D_{10,13} M₄ उदक्प्रसवणे देशे तप आतिष्ठदुत्तमं.

9 ^a) Cm.g तपस् (as in text) T₃ स तपस्या (for तपस्तस्यां) Dt कुर्वत्यां (for कुर्वन्त्यां) S₁ D_{2,3} 5 7 9 11 12 तपस्तस्याश्च कुर्वं (D_{2,3} °र्वं)त्याः, M₄ चरंत्यास्तु तपस्तस्या —^b) D₂ चचार (for चकार) —D₁₁ om (hapl) 9^c-II —^c) S₁ [5]मरश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) —^d) S₁ D_{2,3} 5 7 9 12 भक्ति-, M₄ गुरु-, Cm g k t as in text (for गुण-)

10 D₁₁ om 10 (cf v l 9) D₆ transp 10^{ab} and 10^{cd} —^{ab}) Cg.k t अग्निं (as in text) D₉ अग्निका-शान्काष्ठमाप (for °) D_{4,9} T₃ G_{1,2} M₁₋₃ फलमूलं. S₁ D_{2,3} 5 7 12 समिधोर्हि कुशान्पुष्पमही (D_{2,3} 7 °मापो)मूलफलं हविः. —^c) D₉ निवेदयत्. S₁ B₂ D_{2,3} 5 7 12 शक्रो न्यवेदय-त्तस्यै —^d) D_{2,3} 7 तथा (for यच्च) D₉ अग्नि- (for अपि) —For 9-10, N₂ V B (B₂ for 9-10^b) D₁ 10 13 subst.

974* चरन्त्यास्तु तपस्तस्याः परां सनतिमास्थित ।
परिचर्यां स्वयं शक्रश्चकारालम्ब्यतत्पर ।
समित्कुश मूलफलं पुष्पमग्निं तथा जलम् ।
प्रयत्नवानाजहार तस्या काले पुरंदर ।

[(1 1) B₃ D_{10,13} च (for तु) V₃ तस्यां (for तस्या) D₁ तपस्तस्याश्च कुर्वत्या (= 9^a in D₂) (for the prior half) D₁ पर (for परां) V₃ संनीतिम्, B₄ संमतिम्, D₁ समयम् (for संनतिम्) —(1 2) V₃ तत (for स्वयं) D₁₃ चक्र (for चकार) N₂ D₁₀ [आ]द्यत°, V_{1,4} B_{1,2} [उ]त्पल°, V_{3,8} D₁ [उ]पेल°, D₁₃ [आ]तिक° (for [अ]त्यन्ततत्पर) —(1 3) V₂ पुष्प (for कुश) V₃ B₂ फल मूल (for मूलफल). V₂ कुशम्, D₁ पुष्पाणि (for पुष्पम्) M₄ पुष्पाण्याग्निं तथोदक (for the post half) V₄ समित्पुष्प कुश मूल फलमग्निं तथा जल —(1 4) B₄ योग्य (for काले)]

11 V₁ D₁₁ om 11 (for D₁₁ cf v l 9) —^a) B₁ (marg also) पाद- (for गात्र-) S₁ D_{2,3} 5 7 12 संवाहने चा(D_{2,3} 7 °ना)पि, N₂ V₂₋₄ B D_{1,10} M₄ संवाहनं कुर्वन्. —^b) N₂ V₂₋₄ B D_{1,10} M₄ श्रमापनयनं, Cg °नैस् (as in text) B₁ T_{2,3} G₂ M₁ तदा (for तथा) S₁ D_{2,3} 5 7 12 श्रमापनयनेन स (D₈ °चना[sic]) —^c) B₄ पूर्वेषु (for सर्वेषु) N₂ V_{3,4} B D_{10,13} कार्येषु, Cm as in text (for कालेषु) —^d) D₁ G₁ M₄ ता, T₃ G₂ हा (for ह)

G 1. 47 11
B 1. 46 12
L 1. 42 12

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।

दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाव्रवीत् ॥ १२

तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।

अवशिष्टानि भद्रं ते आतरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३

तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।

त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४

12 ^{ab}) Ñ₂ V B D₁ 10 11 13 गते, Dt D₆ 8 पूर्णे; Cm g k as in text (for अथ) B₄ सर्वे (for वर्ष-) S₁ D₂ 3 5 7 12 -शते पूर्णे, Dt D₄ 6 8 9 °सा, T₂ -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु) S₁ D₂ 3 5 7 12 दशमे, V₂ दर्शने, D₁ किंचोने, G₄ संपूर्णे, Cm g k t as in text (for दशोने) T₃ अथ वर्षसह-
स्रावसाने सा रघुनन्दन —^c) Dt D₄ 6 8 °सहस्रा, D₂ 3 5 7 12 M₄ °सुप्रीता, D₁₁ °सतुष्टा, D₁₄ ~*~ (lacuna) संप्रीता (for परमसंप्रीता) —^d) S₁ D₂ 3 5 7 11 12 उवाच ह; T₃ अभापत (for अथाव्रवीत्) —After 12, D₄ 9 14 S (except M₄) Ck ins, S₁ Dt D₆ 8 ins after 14

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुत प्रति ।

[S₁ reads 1 1 in marg —(1 1) D₁₄ T₁ 2 G₁ 3 4 M₃ T₃ तव पित्रा (by transp), (for पित्रा तव) —(1 2) S₁ Dt D₄ 6 8 मम दत्त (by transp) (for दत्तो मम)]

13 ^b) D₉ (before corr as in text) दशोनानि महामते —For 12^c-13^b, Ñ₂ V B D₁ 10 13 subst, while S₁ D₂ 3 5 7 11 12 M₄ subst 1 2 only for 13^{ab}

976* दितिः प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमव्रवीत् ।
प्रीता तेऽहं सहस्राक्षं दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(1 2) V₃ D₂ 3 7 [अ]ह ते (by transp) M₄ सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D₁ प्रीतास्मि तेह देवेन्द्र (for the prior half)]

—D₉ om 13^c-14 —^c) Ñ₂ V B D₁ 10 M₄ °शेषाणि (for °शिष्टानि) —^d) Ñ₂ V B D₁₀ 13 द्रष्टासि आतर, D₁ द्रक्ष्यसे आतर (by transp), T₃ °वीक्ष्यसे (for आतरं द्र-
क्ष्यसे)

14 D₉ om 14 (cf v l 13) —^a) B₂ 4 तद्, Dt D₆ 8 Ct यम्, Cg k as in text (for तम्) V₄ युज्यते (for त्वत्कृते) D₂ T₂ G₃ पुत्र, Ck t as in text (for पुत्र) —^b) Dt D₁ 4 6 8 G₁ 4 तम्, Cg k as in text (for सम्-) Ñ₂ V B D₁ 10 13 यथा तथा (D₁ transp.) (for जयोत्सु-
कम्) —^c) S₁ D₂ 3 5 7 11 12 त्रैलो (D₁₂ ~*~) क्य निखिलं; Cg k t °विजयं (as in text) D₄ 6 14 T G₄ पुत्र —^d) S₁ D₂ 3 7 11 12 भोक्ष्यथः (D₁₁ °से) सह विज्वरौ (D₂ °द्वरैः [sic], D₁₁ °ज्वर.), D₅ भोक्षयिष्येह विज्वर, T₃ सहसा

एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।

निद्रयापहता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५

दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।

शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६

तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।

गर्भं च सप्तधा राम विभेद परमात्मवान् ॥ १७

राक्षसेश्वर —For 14^{ad}, Ñ₂ V (V₁ reads twice) B D₁ 10 13 M₄ subst

977* सौमित्रेणैव सहितस्त्व हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B₄ सौमित्रेण (submetric) (for सौमित्रेणैव) V₄ °च, D₁ त्वया (for त्व हि) V₁ (first time) समवाप्स्यसि (hyper-
metric), D₁ °प्स्यति (sic) (for अवाप्स्यसि) V₂ त्व राज्य
समवाप्स्यसि, M₄ reads the line of 14^d (for the post.
half)]

—After 14, S₁ Dt D₆ 8 ins 975*.

15 ^a) T₁ damaged from व up to दि. Dt D₆ 8 इत्युक्त्वा च; Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ₂ V B D₁ 10 13 ततः (for दिति) Dt D₄ 6 8 9 तत्र (for शक्र) —^b) D₁₁ मध्ये (for मध्य) Dt D₄ 6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे) Ñ₂ V B₂-4 D₁ 10 13 M₄ विश्वस्ता शक्रसंनिधौ, B₁ विश्वस्ता रघुनन्दन, Cm k as in text (for ^b) —M₄ om 15^c-16^b. —^c) S₁ °हतां, T₃ °कृता, Cm t as in text (for [अ] पहता) S₁ देवी D₁₃ reads ° as in Ñ₂ and om (hapl) 15^d-16^c —^d) D₁₄ स्पृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for कृत्वा) S₁ D₂ 5 7 12 तु, D₁₁ तु, G₁ 3 च (for [अ]थ) Ñ₂ V B D₁ 10 कृतपादा शिर स्थाने दिति सुव्वाप (D₁ °सा च) राघव

16 D₁₃ om 16^{abc}, M₄ om 16^{ab} (cf v l 15) D₁ om 16 —^a) S₁ D₂ 3 5 11 12 अशुचिः —^b) S₁ Dt D₄-6 8 9 11 12 G₂ M₁ 3 Ct पादयो, Cm g पादत. (as in text) —^c) S₁ D₆ कृताया शिरस स्थाने, Ñ₂ V B D₂ 3 7 10-12 कृतपादां शिर स्थाने, M₄ °कृतपादा, Cm g k t as in text (for °) —^d) Dt D₆ 8 स (for first च) S₁ D₆ 11 12 °मुदितोपि च, Ñ₂ B₃ 4 D₁₀ मुमोद च जहास च (by transp), V B₁ 2 D₁₃ मुमुदे च जहास (D₁₃ °.) च, D₂ 3 7 °मुमुदेपि च, M₄ ससुव्वाप मुमोह च, Cm as in text.

17 ^a) S₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-13 शरीर विवृत (D₃ ~*~, D₁₁ °कृत); Cg k t as in text (for शरीर-
विवर) —^b) D₆ (before corr) विविशे S₁ D₃ 5 7 11 12 स (for च) Dt D₄ 6 8 T₃ G₁ 3 4 Ck प्रविवेश, D₂ स विवेश (for विवेश च) Ñ₂ V B D₁ 10 13 M₄ प्रविश्य बल (V₂ रण)सूदन —^c) Ñ₂ V B D₁ 10 M₄ विभेद, D₁₁ त गर्भं, D₁₃ विच्छेद (for गर्भं च) Ñ₂ V B D₁ 10 13 M₄ गर्भं (for राम) —^d) Dt D₆ 8 विच्छेद (for विभेद) D₁₁ परमात्मवान्.

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
 रुदो सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
 मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
 विभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
 न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।

निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
 प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
 अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
 तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
 अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२

G 1.4
B 1.4
L 1

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1 10 13 M4 वज्रेण शतपर्वणा (= 18^b) —After
 17, Ś1 Ñ2 V B D1 10 13 M4 ins

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
 विस्फुरन्त बलाद्राम रुदन्त चार्तया गिरा ।

[(1 1) V1 च स (for चैव) B4 एकैकस्यापि Ñ2 V4 B3
 D10 13 M4 गर्भं स (V4 च), V1 °ग, V3 गर्भास्तान् (sic)
 (for गर्भांश) —(1 2) D1 M4 स्फुरमाण Ś1 रुदोदेव, M4
 स्फूर्जन्त° (for रुदन्त च) V [आ]र्तमाशयात्, B1 2 °भाषया, M4
 °माशये (for [आ]र्तया गिरा) D1 °वासवस्तदा (for the post
 half)]

18 °) D1 M4 मिद्यमाने, Cg °नस् (as in text). Ñ2
 V3 B2 D1 तथा, V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 तदा (for ततो).
 D1 M4 गर्भे —T1 damaged from त up to रु in °. ^b)
 Cg k t शतपर्वणा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुक्षौ
 वज्रेण वज्रिणा —°) V1 M2 स°, D3 °स्वर, D11 विस्तर, M3
 विस्वरो (for सुस्वर) D1 M4 रुदमाने च (M4 °ति) करुणं,
 D13 रुदोधमस्वर राम (sic) —°) D2 न सा (sic!) (for
 ततो) —After 18, B3 ins

979* सप्त सप्तमवन्पुत्रा महाबलपराक्रमा ।

19 D10 om 19-20^b —°) Cg मा रुदो (as in text).
 M2 गर्भम् (for चेति) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 11-13 M4 मा
 रोदीरिति (D2 9 °दिति च) त शक्र —°) Ś1 D2 5 9 11 °चैव,
 Ñ2 V2-4 B D13 प्ररुदन्तम्, V1 पुरन्दर तम् (sic), D1 M4
 रुदमानम्, D3 7 °देवो, D12 °चैवम्, M2 एवं° (for गर्भं
 शक्रो) Ñ2 V1 3 4 B D1 12 13 M4 अभाषत, V2 अतोपयत्
 (for सभ्यभाषत) —°) D3 7 [अ]थ (for च) Ñ2 V B
 D1 13 M4 [ए]न (V4 D13 °व) वज्रेण (for महातेजा) —°)
 B3 (m also) D1 M4 राघव (for वासव) Ś1 (m also
 as in text) D2 3 5 7 9 11 12 एकैकं सप्तधा पुन

20 D10 om 20^{ab} (cf v l 19) —°) Dt D4 8 Ct
 हन्तव्य, Cg k as in text (for हन्तव्यो) Dt D4 8 °व्यम्
 (for हन्तव्य) —°) Ñ2 V B1-3 D1 13 M2 4 तं, B4 [ह]दं,

Dt D6 8 14 T1 G1 3 [ए]व (for [ए]वं) V1 अभाषत,
 D3 चैवाभ्यभाषत (both hypermetric) (for अब्रवीत्)
 —D3 om (hapl) 20°-21^b —°) Ñ2 V B D10 13 निर्ययौ
 च (for निष्पपात) V4 तदा (for तत) Ś1 D2 5 7 9 11 12
 निर्ययावथ (Ś1 D2 °विति) देवेशो. —°) D7 (m. also as
 in text) वचनमब्रवीत्.

21 D3 om 21^{ab} (cf v l 20) —°) Ś1 D2 5 7 9
 11 12 चैव (for शक्रो) Ñ2 V B D1 10 13 प्राञ्जलिश्चाब्रवीदेनां
 (B4 °ह्वी) वि (D1 स) नि सृत्याग्रतः स्थितः —T1 damaged
 from सा up to यो in ° —°) D2 (before corr) द्विवि
 (for देवि) —°) Ś1 B2 D5 12 M4 °त., D1 °वत् (for
 पादयो.)

22 °) Ś1 अहं च (hypermetric) (for अह) D3 7
 बुद्धा —°) T3 प्रविश्याहं त्वोदरं, Ck.t as in text —For
 22^{ab}, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

980* लब्ध्वा तदन्तरं चाह मद्दिनाशार्थमाहितम् ।

[B4 तदनन्तर (hypermetric), D1 M4 [ए]तदन्तर (for
 तदन्तर) V1 त्वाह, V4 मातर् (for चाह) V2 °त्मना हित, B4
 °धमागत (for the post half)]
 —°) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मिश्रवान्, Ñ2 V B D10 13 गर्भं
 ते हतवान्, M2 च्यमिदं° (for अभिन्दं सप्तधा) D1 M4 गर्भं
 ते जघ्नवानेत (M4 °न) —°) V3 ततस्, D11 यन्मे, Ck t
 as in text (for तन्मे)

Colophon —Kānda name Ñ2 D1 4 6 om V B
 D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° —Sarga name Ś1 गर्भ-
 विभेदन, Ñ2 V B2-4 D10 11 दितिगर्भभेद (Ñ2 B2 D10
 °च्छेद), B1 D1-3 5 7 9 12 गर्भभेद (D6 °भेदन) —Sarga
 no (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12
 om Ñ2 B2 3 D10 47, V2 D6 49, V3 Dt D4 6 8 14 S
 (except M4) 46, D1 2.7 36 D13 —काण्डे गर्भच्छेदो—सर्ग
 47 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय
 नमः, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाव्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।

मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्तिमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशः ॥ ५

46

॥ N1 missing Sarga 46 (cf v1 I 33 8)

1 ^a) M3 गते (for कृते) —For 1^{ab}, N2 V B1 3 D1 10 11 12 subst, while B2(marg) 4 ins before 1^{ab}

981* एकोनपञ्चाशद्धा तु मित्रे गर्भे ततो दितिः ।

[V4 -पञ्चाशद्राम, B1 -पञ्चाशत्तदा, D1 -पञ्चाशत्तथा (for -पञ्चाशद्धा तु) B1 छिन्ने गर्भे, D1 गर्भे छिन्ने, D11 कृते गर्भे (for मित्रे गर्भे) D11 दितिस्तदा, D13 तदा दिते (for ततो दिति)]
—B4 om (hapl) 1^{cd} —^c) D12 G2 सहस्राक्षः. D1 M4 पुरंदरमिदं वाक्यम्. —^d) D9 सान्वयम् (for सानुनया) D3 7 सानुनयं व्रवीत् N2 V1-3 B1 3 D1 10 13 उवाच भृशदुःखिता, V4 अधोचदिति दुःखिता, B2(before corr as in N2) वाक्यं सा स्वयमव्रवीत्, T3 M2 सात्वं (T3 °त्व-) वाक्यमयाव्रवीत्, M4 उवाच रघुनन्दन

2 ^{ab}) D5 [अ]पराधो T1 damaged for भोऽय स. N2 V B D10 13 बहुधा, D1(marg as in text) वधाय (for सप्तधा) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 विवली°, Dt D6 8 शकली°, Cv rg as in text (for विफलीकृत) —^c) Dt D6 8 हि (for ऽस्ति) V3 ते शक्र (for देवेश) —^d) S1 D2 5 12 तव कश्चन पुत्रक, N2 V1 4 B3 4 D10 13 भवतः स्व(V1 4 °तो मे)हितैषिण, V3 3 B1 2 D1 M4 तवात्मा(V3 °थै, D1 °य)हितैषिणः, D3 7 तव पुत्रक कश्चन, D11 तव कश्चित् पुत्रक

3 ^a) Dt D6 8 G1-3 M1 3 त्वत्; D4 om (submetric), Cg as in text (for तु) S1 B2 D2.3 5 7 11 12 इच्छेयम्, Cg k t as in text (for इच्छामि) Ck गर्भस्य विपर्यये या विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते कृतं सप्तधा विभागरूपं कर्म तव यथा प्रिय भवति तथा इच्छामि । So also Ct Ck —^b) S1 B2 D2 3 5 7 11 12 अस्मिन् (for मम) D2 5 गर्भे (for गर्भ-) D14 -विपर्ययं, G1 -विपश्ये (sic) —^c) G1 3 मरुत; G4 मारुता, all Cs as in text (for मरुतां) —^d) Dt D4 6 8 14 T1 2 G4 ते, M2 3 मे (for [इ]मे) Cm cites ^{cd} as in text —For 3^{cd}, S1 B2 D2 3 5 7 11 12 subst

982* सप्त स्थानानि सप्तैते मरुत पालयन्तु ते ।

[D11 महत् (for मरुत) B2 संज्ञाना फलयतु च (for the post half)]

4 ^a) B2 D3 11 °स्कधान्, D7 °स्कधात् (for वातस्कन्धा) S1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 सदा, Ck t as in text (for इमे) B2 T1 2 G4 पुत्र, D5 सुप्ता., D11 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —^b) S1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 मम, T3 दिति- (for दिवि) S1 Dt D6 8 9 12 Ct पुत्रक (for °का) —^c) S1 B2 D2.3 5 7 11 12 मरुतश्चेति, M2 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg k as in text (for °) —^d) S1 B2 D5 11 12 M2 महाबला (for ममात्मजा) D2 3 7 महाबलपराक्रमा°, Ck as in text (for °) —For 3 and 4, N2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 subst, while B2 ins after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्वं प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तकाः सप्त मरुतो नाम विश्रुताः ।
चरन्त्वाज्ञाकरा सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैर्मिमं पुत्रैस्त्व मरुद्भिर्जहि शाग्रवान् ।

[(1 1) V1 3 °त्व वत्स (by transp), V4 B2 D1 M4 पितृ(B2 पुत्र)वच, B1 °तद्वत् (for ऽपि वत्स त्व) —(1 2) D13 सप्तभि (for सप्तका) V1 मत्पुत्रा, B4 M4 मारुता (for मरुतो) M4 इति (for नाम) —(1 3) V1 [आ]काशगा (for [आ]ज्ञाकरा). V1 B1 2 D1 M4 शक्र (for सप्त) —(1 4) N2 इहेभिर्, V2 सहैतैर्, V4 B2 सह तैर्, D10 सप्तभिर् (for सहैभिर्) N2 V2 पुत्रैस्त्व V4 जिन (sic) (for जहि) D1 जहि शत्रु शतक्रतो (for the post half)]

5 B2 repeats 5^{ab} after 6 (after 983*) —^a) T1 partially damaged V2-4 B(B2 second time) D1 10 11 13 M4 ब्रह्मलोके; Ck as in text (for °लोक) N2 V B(B2 second time) D1 2 7 10 13 T2 3 M4 चरतु; D3 चरेत्तु, D5 चरति, Cg as in text (for चरतु) N2 V1 B3 D9 10 [ए]ते (with hiatus), V2 3 B1 2(second time) 4 D1 13 M4 [ए]के (with hiatus), Ct as in text (for [ए]क) —^b) N2 V2-4 B(B2 second time) D1.10 13 M4 इन्द्रलोके Ck Ct रुद्रलोकमिति प्रचुर पाठ । Ck N2 V B(B2 second time) D1-3 9 10 13 M4 तथा परे, T3 सदा°; G1-3 M1 अथा° (for तथापर) —N2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 om 5^{cd}. —^c) S1 B2 D2 3 5 7 9 11 12 विष्व(D2 °श्च) ग्वायुर्, Dt D4 6 8 Ct दिव्यवायुर्; Cg k as in text (for दिवि वायुर्) B2 इह (for इति) —^d) S1 B2 D2.3 5 7 9 11 13 तृतीयस्तु G1 3 महातपा (for °यशा°)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
 संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
 त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
 उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७
 सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
 विचरिष्यान्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८

एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
 जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९
 एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
 दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०
 इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
 अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११

G 1. 48. 14
B 1. 47 12
L 1. 43 14

6 ") D_{2.9} च (for तु) Ś₁ D_{5.12} T₁ नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś₁ reads 6^{cd} twice (^{cd} second time in marg) D_{3.7.12} repeat 6^{cd} after 6^{cd} —^c) B₂ D₇ (second time) विचरिष्यन्ति, D₃ (second time) विचरति (submetric), T₃ M_{1.3} संचरिष्यन्तु (for संचरिष्यन्ति) —^d) Ś₁ Dt D_{2.3.5.7.9.11.12} (Ś₁ D_{3.7.12} second time) कालेन हि, D_{4.14} देवरूपा (for देवभूता). B₂ महाबला (for ममात्मजा.) Ś₁ D_{3.7.12} (all first time) देवरूपा महाबला. —After 6^{cd}, B₂ ins

984* अमृतप्राशना पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।
 —G₃ M₂ om (hapl) 6^e–8 D_{2.5.9.11} om. 6^{cd}. —^e) Ś₁ (first time) ते देव, G₂ ते न च (for त्वत्कृतेनैव). Ś₁ (first time, second time as in D₄) B₂ D_{3.7.12} मरुत, Dt D_{6.8} वै, D₄ G_{1.2} M₁ तु (for नाम्ना च) —^f) D₄ मरुता (for मारुता) Ś₁ (first time) B₂ D_{3.7.12} इति नाम्ना (Ś₁ स्थानाच्च) च (B₂ तु) विश्रुता —For 6, Ñ₂ V B (except B₂) D_{1.10.13} M₄ subst, while B₂ ins after the repetition of 5^{ab}, D₁₁ ins 1 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
 दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना ।
 तवैवाज्ञाकरा शक्र कुरुष्वैतद्वचो मम ।

[(1 1) V_{2.4} B₁ चैतासु, D₁ M₄ सर्वासु (for चैतासु) D₁ M₄ चैवान्ये (for सर्वासु) D₁ ममात्मजा, M₄ महाबला (for तवाज्ञया) —(1 2) D₁₃ दिवि (for दिव्य-) B₄ देवा (for भूत्वा) —(1 3) B₄ (marg, also as above) सप्तवातस्कता ; D₁ ते चैवाज्ञाकरा D₁ [इ] ति (for [ए] तद्) D₁ M₄ प्रिय (for वचो) D₁₁ कुरुष्व वचन मम (for the post. half)]
 —After 6, B₂ ins 983*, thereafter repeats 5^{ab}

7 G₃ M₂ om 7 (cf v 1 6) —^a) D₁₁ तस्य (sic). V₂ तु (for तद्) —T₁ partially damaged for ^b —^b) Ñ₂ V B D_{1.10.13} M₄ शक्र शक्तिमता वर —^d) D₁₄ -निषूदित. Ñ₂ V B D_{1.10.11.13} M₄ एवमस्त्विति राघव, Dt D_{6.8} इतीदं बलसूदन. —After 7, Ñ₂ V B D_{10.11.13} ins, D₁ M₄ ins 1 1 and 2 after 7, subst. 1 3 for 8^{ab} and then cont 1 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजाः ।
 ख्याता मरुत इत्येते दिव्यरूपा ममाज्ञया ।

सर्वमेतद्यथात्वं करिष्येऽहमशेषतः ।

अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(1 1) B₂ मत्कृतेन, M₄ तत्र तेन (for त्वत्कृतेन). V₁ om (submetric), V₂ [इ] ति, V₃ D₁ M₄ [ए] ते, V₄ B_{1.2} ते (for हि) D₁ चरिष्यति (for भविष्यन्ति) D₁ ममात्मजा —V B_{1.2} om 1 2 —(1 2) D₁₁ स्वागता (hypermetric) (for ख्याता) D₁ M₄ [ए] व (for [ए] ते) D₁ तवात्मजाः (for ममाज्ञया) —D₁₁ om (hapl) 1 3-4 —(1 3) V₄ यथावत्त (for यथात्वं त्व) M₄ अशेषतः (for अशेषतः) . —(1 4) V₂ सर्वे ते, V₄ इत्येते, D₁₃ ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G₃ M₂ om 8 (cf v 1 6) —^a) D₂ एव (for एतद्). —^b) V₄ करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D₁ M₄ subst 1 3 of 986* —D_{2.3.5.7.12} om 8^{cd}. —^c) G₂ M₁ विचरिष्यन्तु, Cg as in text (for °ष्यन्ति). —^d) Dt D_{4.8} T₁ M₃ देवरूपास्, D₆ दिव्यरूपास्, D₉ बभूवुस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd}, Ñ₂ V B D_{1.10.11.13} M₄ (except D₁ M₄ all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यन्ति लोकांस्त्रीर्निर्भया विगतज्वरा ।

निर्वृत्ता भव भद्रं ते करिष्ये वचनं तव ।

[(1 1) B₁ अमया (for निर्भया) —(1 2) V₄ B₁ D₁ निर्वृत्ता (for निर्वृत्ता) M₄ निर्वर्त्य ततो मन्यु (for the prior half)]

9 Ś₁ reads 9^{ab} in marg —^b) D_{5.12} मातृ- (for माता-) Ś₁ तपोवन, Ñ₂ V B D_{1.10.13} M₄ परस्पर (for तपोवने) —^d) Cg k न. (as in text) D₁₁ निश्चित, G₁₋₃ विश्रुतं (for न श्रुतम्)

10 D_{2.3.5.7.12} om 10 Ś₁ reads 10^{ab} in marg. —^a) T₁ missing from शः on a damaged fol V₂ om स (submetric) —^b) D₁₁ महेंद्र पाकशासनः. —^c) V₁ दितिर्यत्र, D₁₁ दितिपुत्र (sic) (for दिति यत्र) D₁ तपस्यतीम् (for तप सिद्धाम्) —^d) D₁ एना (for एव) D₉ परिचरद्दि (archaic) (for परिचचार) —After 10, D₉ reads 12, while B₃ ins

988* एतत्स्थान महापुण्यं मुनीना प्रीतिवर्धनम् ।
 whereas D₁ reads 989* after 10

11 Ś₁ reads 11 in marg —^a) Ñ₂ V B (B₂ marg also as in D₅) D_{1.9.10.13} M₄ इक्ष्वाकोर्यत्र (V₃ B₁₋₃

G I 48 14
B I 47 12
L I 43 14

तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२
विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३
सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४
सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५

D1 9 13 °रत्न, V4 °श्रैव) राजर्षे, D2 3 5 7 11 12 विश्वगवायोस्तु (D2 °थ) काकुत्स्थ —°) S1 V2 D1-3 5 6 12-14 S (except T1) अल्लुत्तायाम्. —°) V1 B2 D1 विशालो नाम. S1 D5 12 न श्रुतं, V1 धार्मिक. (for विश्रुत)

12 T2 G4 om (hapl) 12-14^b V M4 om 12 D9 reads 12 after 10 —°) T1 विशाला च, M3 विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck.t कृता (as in text). S1 B D2 3 5 11-13 तेनेयं निर्मिता राम (D11 °जन्) वैशाली (D2 विशाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (S1 भुवि, D13 पुरा) —For 12, D1 subst. and reads after 10

989* तेषां दितिसुतानां यो विश्वगवायुरभूततः ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेय पुरी कृता ।

13 T2 G4 om 13 (cf v1 12) —°) B1 विशालस्य च (hypermetric), D3 6 विशालास्य (for विशालस्य) B3 (m also) 4 D3 (also as in text) राजा, D11 रा* (for राम) —°) T1 missing चन्द्रो महा on a damaged fol N2 V1 3 4 B D10 13 M4 [S] भवद्वय (for महाबल) V2 महेंद्रोप्यभवद्वय —°) B3 हव (for इति) —°) S1 N2 V B D2 3 5 10-13 हे (N2 V3 D11 12 हे) मचन्द्रि (D2 °द्रो, D3 °द्रा) महायशा, D1 M4 हेमचद्र सुतोभवत्

14 T2 G4 om 14^{ab} (cf v1 12) —°) V3 सुचन्द्र-स्यात्मजो D1 चासीद्, M4 [S] प्यासीद् (for राम) —D13 om (hapl ? cf v1 L N2 for °) 14^{bc} —°) S1 D2 9 12 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य, D10 धूम्राश्वर (hypermetric), D11 धूम्राक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v1 N2 for 15^b) 14^c-15^b —°) S1 धूम्राक्ष, D2 9 11 12 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य- (for धूम्राश्व-) G4 -तन*. N2 B3 -तनयो राम —°) B3 D2 5 संजय. N2 V B D1 13 M4 समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for °)

15 D10 om 15^{ab} (cf v1 14) —°) B3 D2 5 संजयस्य S1 G2 M1 राम, N2 V2 4 B चासीत्, V1 3 M4 त्वानीत् (for श्रीमान्) —°) N2 V1 3 4 B D1 13 M4 स्वर्णधी (N2 B3 °धी) वीति विश्रुत (V1 न श्रुत), V2 स्वर्णुष्ठा-विरिति श्रुत, D11 सदेव इति विश्रुत, T2 सहदे* * * * वान् (fol damaged) —D14 om (hapl) 15^{cd} —°) D2 3 5 7 9 12 13 कृशाश्वः, G2 M1 भृशाश्व (for कुशाश्व.)

कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६
तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येय पुरीमिमाम् ।
आवसत्यमरप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७
इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुपो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

—°) T1 damaged for धार्मिक —For 15^{cd}, N2 V B D1 10 M4 subst

990* स्वर्णधीविश्रुतश्चापि कृशाश्व इति विश्रुतः ।

[N2 B3 स्वर्णयोवि°, V1 स्वर्णधी°, V2 स्वर्णुष्ठावि°, M4 सु*णेषीवितनय (for the prior half)]

16 °) N2 V B D1-3 5 7 11 12 कृ°, T1 damaged, G2 M1 भृ°, M4 कुशा° (for कुशाश्वस्य) —D12 om (hapl) 16^b-17^a —°) D9 सोमदत्त N2 V1 2 B D1 10 13 M4 सोमदत्तसुतोभवत्, V3 4 सोमदत्तोभवत्सुत —°) N2 V B D1 10 13 M4 काकुत्स्थ, D5 °श्व, M2 पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) N2 V B D1 10 13 M4 सुतोभूज् (for काकुत्स्थ). D3 7 11 काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) S1 N2 V B D1-3 5 7 10 11 13 M4 जनमेजय (for इति विश्रुतः)

17 D12 om 17^a (cf v1 16) D3 om (hapl) 17. —°) N2 D1 [S] य काकुत्स्थ, V B1 3 4 D10 M4 [S] य काकुत्स्थ, B2 नरव्याघ्र, D6 महातेज, D13 च काकुत्स्थ (for महातेजा) —°) D11 संप्रत्येय, M3 संप्रतीह (for संप्रत्येय) N2 V B D1 10 13 पाल्येता (V1 °ना, B1 यत्स्यैपा, B3 पाल्यता, B4 पालितां, D1 पातीमा, D13 प्राहेतां) साप्रत पुरी. —°) D4 G1 आवसत् (G1 °न्), T2 3 अवसति, G3 अवसन् (for आवसति) S1 D2 5 7 9 11 12 अध्यास्ते नरशार्दूल, N2 V B D1 10 13 धर्मात्मा नर (D1 नृप) शार्दूल, Dt D6 8 आ (Dt अ) वसत्परमप्रख्य, M4 निवसत्यरिशार्दूल —°) S1 V1 D12 प्रमितिर, N2 V2-4 B D1 2 5 7 11 प्रमतिर्, D6 सुमतिर् (for सुमतिर्) D5 नर- (for नाम) N2 V B D1 10 13 वीर्यवान्; D12 स दुर्जय (hypermetric), D14 T1 G4 विश्रुत- (T1 °तं), T2 M4 नामत- (for दुर्जय)

18 B2 (marg) repeats 18^a as in S1 —°) S1 D2 3 5 7 11 12 विश्वगवायो, N2 V1 3 4 B D1 10 13 इक्ष्वाकव, V2 ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) N2 V B D1 10 13 सर्व एव (V2 °ते); M4 प्रभावेन (for प्रसादेन) —°) N2 V B D1 10 13 त्याता (for सर्वे) N2 V2-4 B2-4 D1 10 13 वैशालिका (D1 °जा), Cg k t as in text (for वैशालिका). M1 नरा (for नृपा) S1 D2 3 5 7 12 विशाला सर्वपार्थिवा. —°) B4 महाबाहो (for महात्मानो) —°) N2 V B D1 10 13 M4 महाबला, T2 सु * * * (for सुधार्मिका)

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशः । २०

पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सवान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

G I 48 24
B I. 4/ 22
L I. 43 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

19 ^a) Ñ₂ इति (for इह) V₄ वीर, Dt D₆ ९ एका
(for राम) —^b) T₂ सुखो (for सुखं) Dt D₆ ९
स्वप्स्यामहे, Cg as in text (for वत्स्यामहे) G₂ M₁ निशा
(for वयम्) Ś₁ D₂ ३ ५ ७ ११ १२ वत्स्याम स(Ś₁ D₁₁ १२
सु)सुख(Ś₁ °खा) वय —^c) V₃ B₄ D₁ सुप्रभाते Ñ₂ V B
D₁ १० १३ M₄ तु(V₄ च) जनक (for नरश्रेष्ठ) —^d) Ñ₂ V
B D₁ १० M₄ ध्रुव(M₄ वय) द्रक्ष्याम (V₄ B₄ D₁₀ °मि)
राघव, D₁₃ द्रक्ष्याम ध्रुवमेव हि

20 ^a) Cg सुमतिस् (as in text) Ś₁ D₂ ३ ५ ७ १२ अथासौ
प्रम(Ś₁ °मि)ती राजा, Ñ₂ V B D₁ १० ११ १३ प्रम(D₁ ११ °मि)
तिस्त(V₂ ४ B₂ °स्तु) तत (D₁ मुनि) श्रुत्वा —^b) B₁ T₃
(before corr) उपागतम् —^c) Ś₁ D₃ ५ ७ १२ पुराप्रत्युद्ययौ
तदा, D₂ स्वपुराप्रत्ययौ तदा (for ^d) Ñ₂ V B D₁ १० ११ १३
M₄ प्रत्युद्गम्य महात्मान पूजयामास पार्थिव (D₁ M₄ वीर्यवान्)

21 ^a) D₉ गत्वा (for कृत्वा) Ñ₂ V B D₁ १० ११ १३ M₄
पाद्या(D₁₁ पक्षा)ध्वंसनदानेन —^b) Ñ₂ V₁ २ B D₁₀ १३
सोपाध्यायगणस्तदा(Ñ₂ B₃ ४ D₁₀ °था) —^c) Ñ₂ V₁ २ B₁—
D₁₀ १३ M₄ चैन, V₃ ४ D₁ चैव, B₄ चैवं, D₂ ३ दृष्ट्वा, D₁₄
M₂ दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —^d) T₁ damaged up to म Ñ₂
V B D₁ १० १३ M₄ पृष्ट्वैव वाक्यमब्रवीत्

22 ^a) Ñ₂ V₁ ३ ४ B D₁₀ १३ पूतो, V₂ D₁ प्रीतो, Cg as
in text (for धन्यो) Ñ₂ V B₁ ३ ४ D₁₀ [अ]नुगृहीतश्च.
—^b) B₁ पश्य (for यस्य) D₁ विषये, D₁₁ [S]द्य
प्रियो(for विषयं) —^c) V₂ D₁₂ °तमो, D₁ धर्म°, Ck as in
text (for धन्यतरो) Ś₁ D₁ ४ ५ १३ T₁ G₂ ४ M मया (for
मम) —After 22, Ś₁ Ñ₂ V₄ B₂—4 D₁—३ ५ ७ १०—१३ ins

991* अद्य मे सफल जन्म सबृत्तश्च मनोरथ ।

यस्त्वा कुशलिन ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(1 1) D₁₁ सभवश्च, D₁₃ सपूर्णश्च (for सबृत्तश्च) —(1.
2) Ś₁ D₃ ३ ७ ११ यत् (for यस्)]

Colophon D₂ ३ ५ ७ ११ १२ om (cont the sarga)
—Kāṇḍa name Ś₁ om Ñ₂ V₂ ३ B D₁₀ आदि°, D₁
अयोध्या° —After Kāṇḍa name, D₁ ins बालचरिते.
—Sarga name Ñ₂ V B D₁₀ प्रमत्तिसमागम, D₁ lacuna.
—Sarga no (figures, words or both) V₁ ४ B₁ ४ om.
Ś₁ Dt D₄ ६ १४ S 47, Ñ₂ B₂ ३ D₁₀ १३ 48, D₉ 50 D₁₃
इत्यार्षे—यणे—काडे—समागमो— —After colophon, T₂
G₁ २ ४ M₂ conclude with श्रीरामाय नम , .G₃ श्रीमते
रामानुजाय नम .

G I 49 I
B I 48 I
L I 44 I

पृष्ठा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २
पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकदिशामरौ ।

कथं पञ्चामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४
भूपयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याश्रितमम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेक्षितचेष्टितैः ॥ ५
किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वर्धं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v1 I 33. 8)
D2 3 5 7 11 12 continue the previous sarga

1 ^a) D1 13 दृष्ट्वा (for पृष्ठा) B1 च (for तु) Ñ2 B D10 प्रश्न, D1 पृष्ठ, D7 चैव (for तत्र) V D13 कुशलप्रश्न —^b) Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्परमशेषत, Cm as in text — Ñ2 reads 1^{cd} in marg —^c) Ś1 D1 11 प्रमितिर (D1 °स्), Ñ2 V B D2 3 5 7 10 12 (all except D2, here and below) प्रमितस् (D2 3 5 7 12 °र), M4 नृपतिस्, Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ2 V B D1 10 M4 तत्र (for वास्य) —^d) D2 महामुनि, D3 *मुनि Ñ2 V B D1 10 13 M4 विश्वामित्रमभापत (D1 °पृच्छत), Cm as in text

2 ^a) T1 damaged partially for ^a Ñ2 V B D1.10 M4 भगवन्, D13 भवत (for भद्रं ते) —^b) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुत कस्य च (D1 °श्चन [sic]) शस मे (M4 सत्तम) —After 2^{ab}, Ñ2 V B D1(om. 2^c-3) 10 11 13 M4 (owing to om from 2^c-5) read 992* —M4 om 2^c-5 —^c) Ñ2 V B D10 13 सिंहर्षभ-, Cm g k t as in text (for गजसिंह-) T3 नातिर् (sic) V2 वीर- B2 (marg also) गजसिंहर्षभगती —^d) Ś1 Ñ2 V B (B2 marg also-समविक्रमौ) D2 3 5 7 9-13 -वृषभावि

3 D1 M4 om. 3 (cf v1 2) —^a) Ñ2 D2 G1 -पलाशाक्षौ, Cm g t -विशालाक्षौ (as in text) —^b) D8 G2 Cg -तूणीधनुर्धरौ (G2 °र [sic.]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 9-13 वरायुध (B2 3 °रावर) धरायुभौ, Cg as in text —^d) V3 -पौरुषौ, G2 -यौवन (sic), Cm g k t as in text (for -यौवनैः)

4 M4 om 4 (cf v1 2) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 क्षितं, Dt D6 8 M3 (after corr. *inf lin sec m* as in text) [इ]व°, D4 14 T3 [ए]व स-, Cv g as in text (for [ए]व गा) —^b) M3 देवलोकम् V4 D13 इह (for इह). Ñ2 V1-3 B2-4 D2.10 11 13 [आ]गतौ, Cm g t as in text (for [अ]मरौ). —D1 om 4^{cd} —^d) T3

कथ्यता, Cg t as in text (for कस्य वा) D13 सुतौ, T1 मु* (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v1 2) —^a) T1 damaged for भूपय Ñ2 B3 D10 इमौ, D2 इष्टं (sic) (for इम) B4 वेश (for देश) —^b) Ś1 Ñ2 B3 D5 10 12 सूर्यचद्राव् (by transp). —D1 om 5^{cd} —^c) Ś1 Dt D2 3 5 9 11 12 T1 परस्परेण, Cm °स्य (as in text) —^d) Ś1 Ñ2 V1-3 B1 2 D3 7 11 12 -स्थिति- (for -[इ]क्षित-) D4 -चेष्टितौ V4 B3 4 D2 5 9 13 प्रमाणस्थितिचेष्टितौ (D9 [after corr] °तै); Cm g t as in text

6 D2 3 5 7 9 12 om, Ś1 reads 6^{ab} in marg —^a) Ś1 °श्रेष्ठ, D14 T G1 3 4 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6^{ab}, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 subst and read after 2^{ab}

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V2 B1 4 अमेते, V4 अमनो, D1 M4 चरतौ (for रमेते)]
—D1 M4 om 6^{cd} —^c) Ñ2 B2 (before corr; marg. as in text) 3 D10 -[अं]वर- (for -[आ]युध-) V2 परस्पर वरौ वीरौ

7 ^a) Ñ2 V B D1 10 13 M4 [ए]तद् (for तद्) —^b) B4 °वृत्ति, D9 °वत्तं, D12 °स्त, G4 यथातत्त्व (for °वृत्त). D5 निवेदयन् D11 विश्वामित्रो महामुनि, Cm k t as in text. —After 7^{ab}, D11 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मण ।
while, G2 M1 ins

994* अयोध्याधिपते पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य ह ।
सम यज्ञसमाह्वयमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—Dt D6 8 om 7^{cd} —^c) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 5 7 9-13 -कथां चैव (for -निवासं च) —^d) Ñ2 V B °च स, D1 च त वच, D4 T3 G1-3 M1-3 Cm च तद्वधं, T1 °यया (for वर्ध तथा) Ś1 D5 11 12 रक्षसा वधमेव च, D2 3 7 9 रक्षसा च (D3.7 हि) वधं हि स (D9 त)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
 अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
 पूजयामास विधिवत्सत्काराहौ महाबलौ ॥ ८
 ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
 उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९
 तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
 साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
 पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
 श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
 श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२
 तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
 प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३
 हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तच्चेन राघव ।
 यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४

G I 49 I4
 B I 48 I4
 L I 44 I3

8 T1 partially damaged for " —^b) Dt D6 s
 -विस्मित (for -हर्षित) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 विस्मित स (D6
 °तश्च) महायज्ञा (D11 °मुनि), Ñ2 V B D1(m also as
 in Ś1) 10 13 M4 प्र (D13 M4 सु) मत्तिर्भृश (M4 °हृष्ट) विस्मित
 (V1 °स्वय, V3 °स्मितं) —^c) D1 अतिथीन्, D9 T2 अतिथि-
 (both sic) Ñ2 V1-3 B D1 10 13 M4 पूजयामास, Dt D8
 Ct परमं, T3 G4 M2 परमं (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V4
 D2 3 5 7 12 बभूव दृष्ट्वा सदृशौ (V4 सदृष्ट), D11 बभूव
 सदृशावेतौ —^d) Ś1 वै, Ñ2 B3 D10 तु, Ct as in text (for
 तौ) —Ñ2 V B D1 10 13 M4 om 8^{ef}. —For 8^{ef}, Ś1
 D2 3 5 7 11 12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपति स यथाविधि ।

[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [=8° in
 Ñ2])]]

—After 8, D4 ins श्रीरामाय नम

9 °) B4 प्रथम- (for परम-) D13 -सत्कार (sic) (for
 -सत्कार) —^c) Ś1 D3 M4 न्युष्य, D2 न्यूपुस् (sic), D7
 न्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10 13
 उपित्वा च (V1 तु) निशा तत्र, D1 11 उपित्वा रजनी (D11 तु
 निशा) मेका, G1-3 M1 ऊषतुस्ता° —^d) M2 मिथिला Ś1
 D2 3 5 7 12 तदा, Ñ2 V B D1 10 M4 प्रति, D13 पुरीं, Cg as
 in text (for तत).

10 °) Ś1 D6 11 12 दृष्ट्वा तु, D13 ते°, Cg तान्° (for तां
 दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दूरत (for मुनय) —^b) Ś1
 D3 5 7 11 12 शुभा पुरीं (by transp) —^c) T1 damaged
 for ति शसतो मि Ś1 D6 सदृष्ट्वा, D2 3 7 11 12 स (D2 त)
 दृष्ट्वा (for शसन्तो) D2 3 7 प्रत्य (D3 °ः) पूजयन् Ñ2 V
 B D1 10 13 M4 सु (B4 अ) नयो दृष्टमनस शशसु साधु
 साध्विति ।

11 °) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 तस्मिन् (for तत्र)
 —Note hiatus between ° and ° —^b) Ś1 Ñ2 V B3 4
 D2 3 5 7 10-13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य, B2 प्राप्य, Cg g k t as in
 text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन, M4 दृष्ट्वा राम-
 स्तदाश्रम —^c) D5 निर्जित (for निर्जन) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12
 चैव, G1 3 राम (for रम्यं) —^d) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12
 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 °) Dt D6 s इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्)
 —^b) D9 M3 4 इद, G2 M1 न्विदं, Cm g t as in text,
 Ck न्विमं (for न्विद) G4 -वर्जन (sic) (for -वर्जितम्)
 —For 11^c-12^b, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst, Ś1
 D2 3 5 7 11 12 subst 1 2 only for 12^{ab}

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूलं किमिदं निर्जनं वनम् ।

श्रीमानविरलच्छायो मुनिसधविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to 1 2 —(1 1) D1
 M4 किमिदं मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om
 1 2 —(1 2) V3 श्रीमौक्ष V2 B4 -सिंह- (for -सध-)]
 —^c) D1 M4 वन मनोज्ञ (for श्रोतुमिच्छामि) —^d) Cg t
 कस्याय (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 [आ-]
 सीदयम्, G2 [अ] य पूज (ज्य) (for [अ] यं पूर्व) Ck cites
 ° as in text

13 °) D3 -°, G1 वाक्यविदा वर (for °विशारद)
 —^c) T1 damaged up to हा —For 13, Ñ2 V B
 D1 10 13 M4 subst, D11 ins 1 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।

कथाज्ञो मुनिशार्दूलः प्रहसन्वाक्यमुत्तमम् ।

विनयावनत वीर धर्मज्ञ सत्यवादिनम् ।

राम कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुर वच ।

[(1 1) D1 M4 राम- (for तस्य) V1 damaged from
 the post half of 1 1 up to वाक्य in 1 2 —V4 B1 D1
 M4 om 1 2-3 —(1 2) V2 B2 कथाते V2 B3 4 D13 अन्नवीत्
 (for उत्तमम्) —(1 3) V1 B3 4 D10 13 वीर (for वीर).
 —(1 4) V4 -पक्षाम् (metathesis) V1 damaged from
 the post half up to 14^c M4 वाक्य वाक्यविशारद (for
 the post half, cf 13^b)]

14 —^a) V1 damaged (cf v1 997*) Ñ2 B3
 D10 13 अह, Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D2 5
 वर्णयिष्यामि —^b) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शृणु यस्यायमा-
 श्रम (V1 damaged up to मा) —^c) M2 [इ]दम् (for
 [ए]तद्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यथायमाश्रम (D1 illeg for
 यमाश्रम ink-spread) पूर्व (D1 पट), Ñ2 V B D10 13 M4
 यथा शून्यो भवन्नाय (D13 यथा चाय, M4 °दय), T3 यस्येदमा-

G 1 49 15
B 1 48 15
L 1 44 14

गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।

श्रमं ब्रह्मन् —^d) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-12 M4 श्रम D14
T1 2 बोधान् (for कोपान्) Ś1 V4 B4 Dt D1 6 8 9 11 12
Ct महात्मन, M2 महामुने: Cg k as in text (for ^d)

15 B4 om⁻ (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त
up to है in 998* —^a) B1 3 गौतमस्य Ñ2 V2-4 B1-3
D10 13 [आ]श्रम पुण्यो, M4 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ)
D1 गौतमाश्रमपुण्यो —^b) Ñ2 V2-4 B1-3 D10 13 द्यम्,
M4 अयम् (for पूर्वम्) Ś1 D2 3 5 7 11 13 महामुने (Ś1
D3 11 ने) (for महात्मन) —^c) Cg k t दिव्यसंकाश (as
in text) Ś1 D2 3 5 7 11 12 आश्रमोय महापुण्य —For
15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst, while D11 ins
after 15

998* नित्यपुष्पफलोपेतैः पादपैरुपशोभित ।

[V1 missing the prior half (cf v1 15) V2
-फलोपेत D1 illeg after फले]

16 ^a) Dt D6 8 चात्र (for चेह) V1 आतिष्ठम्, D5
आतिष्ठ (both sic) D2 सत्ययुक्त स आतिष्ठद् —Ś1 reads
from सहित in 16^b up to 17^b in marg —V1 damaged
from पुरा in ^b up to 17^a —^b) D2 3 7 10 (here and
below) अहल्या- Ñ2 V2-4 B D2 3 5 7 10-13 मुनि, T3 तदा
(for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगान्, Ct निति (as in text)
वेद्वेश्वर pressed अनेकांश्च (for [अ]नेकानि) T1 missing
from पु up to य in महायशः Ś1 D6 9 14 M2 3 (sup lin
sec m, before corr as in text) महायशः Ñ2 V2-4
B D2 3 5 7 10-13 सवत्सरस्य इच्छाणि बहूनि रघुनन्दन —For 16,
D1 M4 subst

999* अतप्यत तत पूर्व वने कृत्वाश्रम मुनि ।

बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुकूलया ।

[1 1) M4 तप (for तन) M4 सोन्मिश्रोश्रमे मुनि (sub-
metric) (for the post half) —(1 2) D1 illeg
from कृत्वा up to शे in l 1 of 1000*]
D1 M4 cont, V2 B2 3 D13 ins after 16⁻

1000* अहल्याया रघुश्रेष्ठ तरुणादित्यरूपया ।

ततस्ता मुन्दरीं दृष्ट्वा काम्यरूपा पुरदर ।

[V2 om l 1 D1 illeg up to शे (cf v1 999*)
—(1 1) M4 तप्या दिव्यरूपा (for the post half)
—(1 2) V2 तप्यभिरता, B3 D13 तदस्याश्वायम्, D1 M4 नामधे
(D1 °त्य [sic]) चक्रमे (for नतरतां मुन्दरीं) D13 कृत्वा (for
दृष्ट्वा) B3 D13 रम्य (B3 °म्य) रूप, D1 M4 काम° (for काम्यरूपा)
V2 दिव्यरूपा सुरेश्वर (for the post half)]

मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७

ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।

संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८

मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन

मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

—After 16, Ś1 (marg) Dt G1-3 M1 3 (inf lin sec.
m) ins

1001* कदाचिद्विसे राम ततो दूर(Ś1 °र)गते मुनौ ।

17 Ś1 B3 read 17^{ab} in marg, V1 damaged for ^a
(for Ś1 V1 cf v1 16) —^{ab}) Ñ2 ह, V2-4 B D4 9 10
12 13 T3 M3 [अ]य, Dt D6 8 च, D2 7 स, D3 om (sub-
metric) (for तु) D2 3 5 7 12 पुरदर (for शचीपति).
Ñ2 V2-4 B D10 13 कामार्तस्त्रिदशे (V2 B1 D10 13 °दिवे)
श्वर, D11 कामार्ते स पुरदर (for ^b) D1 M4 अथ तामं (D1
तस्य, then illeg up to द)तर लब्ध्वा कामार्तस्त्रिदशेश्वर.
—^c) Ś1 Ñ2 V B Dt D1-3 5 6 8 10-13 भूत्वा, D7 गत्वा
(for ऽहल्याम्) —^d) Ś1 Ñ2 V B Dt D2 3 5-8 10-13
सो (Dt D6 8 13 अ[with hiatus])हल्यामिदमब्रवीत् (V1
damaged from द up to the prior half of l 2 of
1002*), D1 (with hiatus) अहल्यामभ्यभाषत

18 V1 damaged (cf v1 17) Ś1 om (hapl ?)
18-19^b —^a) G2 M1 समीक्षन्ते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v1 18) —For 18-19^b, Ñ2
V (V1 damaged [cf v1 17]) B D1-3 5 7 9-13 M4
subst

1002* ऋतुकालं प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।

संगमं त्रीधमिच्छामि पृथुश्रोणि सह त्वया ।

मुनिवेषधर इक्ष्मणसा ज्ञात्वापि परतप ।

[1 1) D1 M4 त (D1 *)वाचायम्, D9 °मे (for प्रतीक्ष्योऽपि).
D2 3 7 11 13 ऋतुकालप्रतीक्षोपि (for the prior half) Ñ2 B2
D10 प्रतीक्ष्य, V4 प्रतीक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M4 अर्थी (D1
illeg after र्थी up to the end of the line)चाह मुनिस्मिन्ने
(for the post half) —(1 2) D2 3 5 7 9 10 12 त्वया सह
(by transp) D1 M4 इच्छामि न्यम त्वय (D1 चैव) त्वयाद्यु
(D1 °ह) गजगामिनि —(1 3) D2 3 5 7 9 11 12 ज्ञात्वा (for
इक्ष्मण) V1 damaged from परतप up to अब्रवीत् in 20^a D10
परतप (for परतप) D2 3 5 7 9 11 12 मरुताक्ष तथापि ना (for
the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चक्रमे ना त
देवराजेति कौतुकात्]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^c —^c) B1 G1-3 M1 2
रति, Ck t as in text (for मति) —T1 damaged from
च up to दे in ^d B1 रति च कारयामास —^d) Ś1 V4 D2-4
T3 देवराज (V4 D2 4 °ज), D1 M4 नमागम, Ck t as in
text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
 कृतार्थोऽसि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
 आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०
 इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
 सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१
 एवं संगम्य तु तथा निश्चक्रामोदजात्ततः ।
 स संभ्रमाच्चरन्नाम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२
 गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।

देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
 तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
 गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३
 दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४
 अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
 दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५
 मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
 अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६

G I 49 27
 B I 48 27
 L I 44 26

20 ^a) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 अत्र (D3 °*)
 वीक्ष (D1 °त्सा), V1 damaged (for अथाब्रवीत्) Ś1
 नरश्रेष्ठ, M3 (after corr as in text) °ज्येष्ठं (for सुरश्रेष्ठ)
 —Ś1 D5 11 12 om 20^{bc} —^b) Ñ2 V B D2 3 7 10 M4
 कृतार्थं (D2 3 7 °र्था) सा वचस्व (V4 °ब्रवीत्) तदा (D3 °था),
 D1 कृतवासं वचस्वदा, Cg as in text (for ^b) —V1
 damaged from 20° up to हल्या in 21^b. —^c) V1 4 Dt
 D2 4 6 8 13 14 (after corr) T2 3 G4 M1-3 Ct कृतार्थास्मि
 (T2 °हि) D1 illeg after यो up to च्छ in ^a G4 नरश्रेष्ठ
 G1 कृतार्थोऽस्यसुरश्रेष्ठ (sic) —^d) B3 शीघ्रं गच्छ (by
 transp) D14 illeg from शी up to भो Ś1 D2 3 5 7 12
 अर्दिम, Ñ2 V2-4 B D1 10 11 13 अ (B3 न) लक्षित (for हत
 प्रभो) —Ñ2 V2-4 B1 3 4 D1 10 13 M4 om 20^{ef} —^e)
 D3 देवदेवेश (ditto) —^f) Ś1 Dt D2-4 6-9 11 14 T1 2
 G1 3 (before corr as in text) 4 M2 3 सर्वथा Dt D6 8
 गौतमात्, D2 मादन (metathesis) (for मानद)

21 V1 missing up to हल्या (cf v1 20) —^{ab})
 Ñ2 V2-4 B D1 10 13 तामिन्द्र, M2 इन्द्रश्च Ś1 D2 3 5 7 11 12
 सहस्राक्षस्तथेत्युत्तवा त्वह (D2 3 5 7 अहि [with hiatus], D11
 सोह) ल्या देवरूपिर्णि —^c) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच (for
 सुश्रोणि) —D1 illeg from परे up to सि in ^a D3
 illeg for परितुष्टो D12 [S] वि (for ऽस्मि) D14 T1 2
 G2 4 M1 2 परितुष्टोस्मि सुश्रोणि (by transp) —^d) T1
 damaged from गत up to ग in 22^a Ñ2 V B D1 10 13
 M4 क्षमस्व मे (V1 damaged from स्व up to 22^b) (for
 यथागतम्)

22 V1 missing ^{ab}, T1 missing up to ग in ^a (cf
 v1 21) —^a) T3 G4 च (for तु) Dt D6 8 M3 तदा (for
 तथा) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 एवमुक्त्वा ततोहल्या
 —B2 reads 22^{bc} in marg sec m —^b) D9 भयात्
 (for [उ]टजात्) Ś1 D5 11 12 G2 तदा, B2 मुने (for तत)
 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 10 13 M4 निष्क्रामनुदजान्मुने (B1 °त्तदा,
 M1 °न्मुनीन्), V2 4 निष्क्राम उदजान्मुने —V4 D1 M4 om
 22^{cd} —^c) D2 5 11 12 G2 M1 ससभ्रम (G2 M1 °मस्),
 Cg k t स सभ्रमात् (as in text) Ś1 D5 12 चरन्, D4
 पतद् (for त्वरन्) Ñ2 V1-3 B D3 7 9 10 13 सभ्रमात्वरि (Ñ2

°हुवि [sic]) तो राम —^d) B1 4 गौतमं°, D3 om (hapl)
 (for गौतम प्रति)

23 ^a) Ś1 D2 5 11 12 तु, D6 9 14 T सं- (for स) —^b)
 Ś1 D2 3 5 7 11 13 शचीपति (for महामुनिम्) —^c) G1 8
 -क्लिष्ट, Cg as in text (for -क्लिष्ट) —^d) D3 -समिधि (sic).
 Ś1 D2 3 5 7 12 विप्र (for तत्र). —^e) T1 damaged from
 कु up to पु D9 महुलं (for सकुश) Ś1 D3 5 7 11 12
 पुरुषर्षभ, D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्)

24 ^b) Cg विवर्णवदन Ś1 D3 5 7 11 12 विरसाद भया-
 न्वित, D2 विषादभयमोहित —for 23-24, Ñ2 V B
 D1 10 13 M4 subst

1003* ददर्श सहसायान्त गौतम दीप्ततेजसम् ।
 देवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
 पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
 समिक्कलाप सकुशमात्रायायान्तमाश्रमम् ।
 दृष्ट्वैव च तदा शत्रो विषादमगस्परम् । [5]

[(1 1) V1 B2 4 प्रविशन् ददर्शाथ, V3 म ददर्श समायात (for
 the prior half) —V1 damaged from त in गौतम up to
 वल in l 2 —D1 illeg after गौतम स up to र in l 2 and
 gloss इदो गौतम ददर्श (for the post half) —(1 2) Ñ2
 B2 D10 M4 दुर्गधर्ष D1 -वीर्य (for -वीर्य-) —(1 3) V4 अन्ये
 (sic) (for आन्य-) D1 दीप्यमानमिवानल (for the post.
 half [= 23^f]) —B1 om l 4 —(1 4) D1 illeg for
 the prior half after first स V2 समित्वलाश (for °क्कलाप).
 V1 om (hapl) या in [आ]यान्तम् Ñ2 V2 B4 D1
 आन्यात् (B4 °त, D1 ह्यायान [submetric]) स्व (Ñ2 त)
 माश्रम, M4 सगृह्यायान्तमाश्रम (for the post half) —(1 5)
 D1 M4 त दृष्ट्वैव (for दृष्ट्वैव च) V4 B2 तत (for तदा).]

25 ^a) D3 श* (for अथ) Ñ2 V B D1 10 13 M4
 सोपि दृष्ट्वैव देवद (V4 °वेश) —^b) D1 illeg, M4 मुनि (for
 मुनि) —^c) V4 D1 3 दुर्वृत्त, M3 (after corr sec m as
 in text) सुवृत्त (for दुर्वृत्त) D1 M4 -सपन्न (for -सपन्नो).
 —^d) D1 M4 कुटो (for रोषाद्)

26 ^a) D13 मम रूपसम रूप —^c) D1 illeg up to
 मि D14 T1 2 G2 M1 3 तस्माद्, G4 कस्माद्, Ck as in text

G. I. 49. 27
B. I. 48. 28
L. I. 44 26

गौतमेनैवमुक्तस्य सरोपेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७
तथा शम्बा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८
वायुभद्रा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —^a) G₂ M₄ अफलस्, C m g k t वि° (as in text) N₂ V B D₁ 10 11 13 M₄ तस्मात्त्व विफ (V₂ °ह) लो भव, D₅ M₃ विफलत्व भविष्यति —After 26, D₁ ins

1004* भगसिल्लापुक पाप यदेव परिधावसि ।
(illeg, ink-spread) सहस्रभगभूषण ।
त्वत्त प्रवृत्त यन्मृद परदारामिर्शनम् ।
(illeg, ink-spread) सि पराजयम् ।
पेततु(वृष)णौ चाय सहस्रभगता गत । [5]

27 V₂ om 27^{ab} —^a) T₁ damaged up to सु D₂ उत्तस्तु, D₁₄ T₁ 2 G₄ उ (T₁ damaged) क्ते तु (for उक्तस्य) —^b) Dt D₁ 8 सुरोपेण S₁ D₂ 3 5 7 11 12 कुपितेन महात्मना (S₁ °न) —^c) B₁ पेभ्त्तु V₄ lacuna for वृ in वृषणौ D₁ चोभौ (for भूमौ) D₉ अपतत्तत्र वृषणौ —^d) N₂ V B D₁ 10 रावव, M₄ धीमत (for तत्क्षणात्) —After 27, N₂ V B D₁ 10 11 13 M₄ ins

1005* व्ययित स तदा चासीद्वतौजा विफलीकृत ।
धर्षितन्तपसोप्रेण कश्मल चैनमाविशत् ।

[(1 1) D₁ M₄ सहसा (for स तदा) D₁₃ च तदासो भूद् D₁ illeg from वि up to धर्षि in l 2 —(1 2) V₂ M₄ चैव°, V₄ प्राप्तोस्तदा, B₁ चापि मोविशत्, B₄ चैव सर्वश (for चैनमाविशत्)]

28 ^a) D₁₄ T₁ 2 अथ, T₃ तदा (for तदा) Dt D₄ 8 च (for स) S₁ D₂ 3 5 7 11 12 तथा चोक्त्या (S₁ D₅ °क्त) सहस्राक्ष, N₂ V₁—3 B D₁ 10 13 M₄ तं शस्त्रैव (B₁ 3 4 °व) मुनिवरो (B₂ °श्रेष्ठो, B₄ °वाला), V₄ त शस्त्रैव मुनी रोपाद्, M₃ अथ शस्त्रा सहस्राक्ष —^b) N₂ V₁—3 B₁ 3 4 D₁ 10 11 13 M₄ तामपि, V₄ ता चैव, B₂ तामभि (for अपि च) D₁₄ T₁ 2 G₄ अहल्यामपि —^c) D₁ वने नित्य (for बहूनि त्वं) Dt D₆ 8 बहूनि निवमिष्यसि —For 28^{cd}, S₁ N₂ V B D₂ 3 5 7 10—13 subst

1006* वर्षपूगानमयेयास्व पापे दृष्टचारिणि ।

[V₃ पू illeg, B₄ -पूगान् (for -पूगान्)]

29 ^{ab}) Dt D₆ 8 Ct वात, Cg as in text (for वायु-) G₁—3 M₁ 2 शिला भूत्वा (for निराहारा) T₃ तप्यते (sic) M₄ मलिना भस्मशालिनी (for ^b) S₁ N₂ V B D₂ 3 5 7 10—13 तप्यमाना नि (D₂) रालंया (V₁ damaged for रालवा) सततं

यदा चैतद्वनं वोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०
तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१
एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

भस्मशायिनी, D₁ वायुभूता भस्मभावा (also °रूपा) ततो भस्म- समग्रमा, Cg t (t वात°, rest) as in text —^a) S₁ D₅ 11 12 °त्व, N₂ V₁ 3 B D₁ 10 13 वनोऽस्मिस्त्वं, V₂ 4 वने त (V₄ °.) स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D₄ 8 T₃ वमिष्यसि, D₅ 9 G₁—3 M₁ 2 4 भविष्यसि D₂ आतिथ्ये त्वं भविष्यसि —After 29, D₁ ins

1007* रूप च ते प्रजास्वे (चे) य गमिष्यति सुदुर्लभम् ।
मामेव त्वं सुदुर्वृत्ते यस्मात्पापेऽवमन्यसे ।
तदा प्रवृत्ति चाभूवन्नजा रूपगुणाश्रिता () ।
पुनश्चैतामुवाचैव पूर्णं ता गौतमो मुनिः ।

30 Ck यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धंश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । Cg t disagree —D₂ 9 om (hapl) 30 T₁ damaged up to द्व in °. —^a) V₄ D₆ यद्भि, Cg k t as in text (for यदा) S₁ D₅ 7 12 चेद, N₂ V B D₁ 10 13 M₄ त्विद, Dt D₆ 8 तच्च, D₃ चैन, D₁₁ चोप-, G₁—3 M₁ त्वेतद्, Ck 'as in text (for चैतद्) —^b) S₁ D₃ 5 7 11 12 °दाशरयिर्विभु —V₁ damaged from प्य in ° up to the prior half of l 1 of 1008* —^c) T₃ G₁—3 M₁ आक्रमिष्यति, Ct आग° (as in text) N₂ V₂—4 B D₁ 10 13 M₄ त दृष्ट्वा (for दुर्धर्षस्) —^d) D₁ illeg for दा पूता भविष्य N₂ V₂—4 B D₁ 10 13 धूतपापा (N₂ °प्ता), D₃ यथा°, T₃ तत° (for तदा पूता)

31 D₁₁ om (hapl) 31 —^a) G₁ 3 दुर्मेये —^c) S₁ D₅ 12 तदा काले, Dt D₄ 8 G₁ 2 M₁ Ct मत्सकाश, Cg as in text (for मत्सकाशे) —^d) S₁ D₂ 3 7 °रूप, Dt D₆ 8 स्वं°, D₅ 12 M₃ स्वरूप, D₁₄ (sup lin) त्व°, C m g t as in text (for स्वं वपुर्) —For 31, N₂ V B D₁ 10 13 M₄ subst

1008* तस्यातिथ्य सुदुर्मेये कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीप मुद्रोपेता नमुपैष्यस्यमशयम् ।

[(1 1) V₁ missing the prior half (cf v l 30) M₄ पाप- (for लोभ-) —(1 2) V₂ वने°, D₁ M₄ धौ (M₄ धु) तपासा (for मुद्रोपेता) B₃ D₁₀ नमुपैष्यः पश्य, D₁ स्व रूप धारयिष्यति, M₄ तन एष्य° (for the post half)]

32 D₁₄ damaged up to ते in ° —^b) V₁ damaged after गौ B₁ गौतमो, B₃ गौतमी N₂ B₃ (m also as in

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्रस्तवदनः सर्षिसंधान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।

शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहतं मया ॥ ३
तन्मां सुरवराः सर्वे सर्षिसंधाः सचारणाः ।
सुरसाध्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैरुद्रणैः ॥ ५

G. 1. 50 5
B. 1. 49 5
L. 1. 45 5

text) D13 शहवा भार्या मनीषिणी — \tilde{N}_2 V1-3 B1 4 D10 13
M4 om 32^{ca} —^{ca}) D9 -सेवितं \tilde{S}_1 V4 B2 D1-3 5 7 11 12
पुण्य (V4 B2 °ण्य) देश समासाद्य सिद्धचारणसेवित —For
32^{ca}, B3 subst

1009* मनसा द्यमानेन गतवान्मुनिसत्तम ।

—^e) \tilde{N}_2 V B D13 M4 छिखर गत्वा, D1 10 °गत्वा, D2 3
°पुण्ये (for छिखरे रम्ये) —^f) \tilde{N}_2 V2 B2-4 D10 सुदुस्त
(B2 °क्क)र, V1 3 4 B1 M4 सुदुश्चर, D2-4 7 11 13 महायशा
(D13 °मना), T2 moth-eaten (for महात्पा)

Colophon *Kāṇḍa name* \tilde{N}_2 V1 D4 11 12 14 om.
V2-4 B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —After *Kāṇḍa*
name, \tilde{N}_2 (before sarga name) V3 B3 4 D10 ins
बालचरिते —*Sarga name* \tilde{S}_1 \tilde{N}_2 V2 B2 4 D3 5 7 10 12
शक्रा (\tilde{S}_1 D3 5 7 12 इन्द्रा)हल्याशाप°, V1 D1 अहल्याशाप°,
V3 गौतमात्शक्राहल्याशाप°, V4 अहल्याशक्रसवाद°, B1 3
शक्राहल्याभि (B3 °दि)शाप°, D2 9 अहल्याशापमोक्षो, D11
शापदान —*Sarga no* (figures, words or both)
 \tilde{S}_1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om \tilde{N}_2 B2 3 D10 49, V2 D9 51,
V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 48, D1 38, D2 7 37
D13 —काढे —हल्ययो नाम 49 —After colophon,
G1,2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम°, G3 श्रीमते
रामानुजाय नम

48

✎ \tilde{N}_1 missing Sarga 48 (cf v1 I 33 8)

1 °) \tilde{N}_2 V B D1-3 7 10 11 13 M3 4 Ck विफलस् (V2
°ल [sic]), Cm g t as in text (for अफलस्) \tilde{N}_2 तदा,
V B D1-3 5 7 10 12 13 कृत (for तत) —^b) V4 +भि-,
G1-3 M1 साग्नि-, Cv r m g as in text (for अग्नि-) D14
T1 2 G2 4 M1 2 Cv r g -पुरोधस°, Cm as in text (for
-पुरोगमान्) —^c) \tilde{S}_1 (m as in Dt) D1-3 5 7 11 12 तत्र
वचन (D11 वचन तत्र [by transp]), \tilde{N}_2 V1 3 4 B (B2 m
also) D10 M4 त्रस्त (B3 हृष्ट)मनस, Dt D8 °नयन, D6
सहस्रनयन (hypermetric), D13 उन्मना राम, G1 2 रोष°,
G3 M3 च सुसत्रस्त, Cg k as in text (for त्रस्तवदन)
✎ Ct त्रस्तेति त्रासेन स्वकारण दैन्य व्यज्यते । ✎ —^d) \tilde{N}_2
V1 3 4 B D10 13 सह सिद्धर्षि-, Dt D2 3 6-8 M3 सिद्धगध (D3
°***)र्ष-, D1 11 (with hiatus) ऋषि°, D9 सिद्ध° (for
सर्षिसंधान्स-). V2 महर्षेर्धर्षितो बलात्

2 D14 damaged up to त in ^b —^a) D2 विघ्ने, D11
विघ्नो (both sic) (for विघ्नं) —^b) \tilde{N}_2 V B D10 13 M4
प्राप्तेय विक्रिया मया —B1 om (hapl) 2°-3 —^c) \tilde{S}_1
D2 3 5 7 11 12 T3 तु (for हि) —^d) Cg k as in text.
—For 2^{ca}, \tilde{N}_2 V B2-4 D10 13 M4 subst

1010* गौतमात्क्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा ।

[V2 गौतम-, V4 °तम, B4 गो°, M4 °तमे (for गौतमात्) V3
°कार्य (for सुरकार्य-)]

3 B1 om. 3 (cf v1 2) —^a) \tilde{N}_2 V1-3 B2 3
D10 13 M4 अफलोह, V4 B4 अफलोय, D5 अफलस्तु, Cm as
in text, Ck विफलोस्मि (for अफलोऽस्मि) D9 G1 ततस्
(for कृतस्) —^b) \tilde{S}_1 D3 5 7 12 स च (D3 7 तु) निराकृत°;
D1 सर्वे निराकृता, D2 सा तु°, Cm.k as in text (for सा
च निराकृता) \tilde{N}_2 B3 D10 13 क्रोधेन च निराकृत° —^c) M2
damaged for क्षेण D14 damaged from ण up to प in ^d.
 \tilde{N}_2 V1-3 B2-4 D10 13 M4 तेनास्य, G2 भवता (for महता).
V4 तेनास्य शापमोक्षेण —^d) \tilde{N}_2 V B2-4 D10 13 तपोविघ्नः
(B4 °घ्न [sic]) कृतो, D3 7 °प्यपहतं (for तपोऽस्यापहत).
M4 तपोविघ्न मया कृत

4 °) \tilde{S}_1 D1-5 7 11 12 14 T1 2 G4 M2-(M3 before corr.
as in \tilde{N}_2 , after corr *sec m*) 4 Ck तस्मात्, \tilde{N}_2 °न्मा;
D13 °न्मे, T3 त मां (for तन्मा) \tilde{N}_2 V B D10 13 14 M4 °गणाः;
T3 सुरा° (for सुरवरा) Cv r m g as in text (for °)
—G3 om (hapl.) 4^{bc} —^b) V3 (with hiatus) ऋषि°,
D10 °सिद्धाः, G2 °संधान् (sic) (for सर्षिसंधा) —^c) \tilde{S}_1
D1-3 5 7 11 12 -साहाय्यकर्तार, \tilde{N}_2 V B D9 10 -कार्यार्थमफलं
(\tilde{N}_2 lacuna for फल), Dt D6 8 -कार्यकर यूय, D13 -कार्यं
च सकल, T3 G4 M2 -साध्य (G4 °ह्य)कृतं (T3 °त°), M3
-कार्यमिद°, M4 -कार्यार्थसहिता, Ck as in text (for
-साध्यकर सर्वे) —^d) T2 अर्हति (sic) (for अर्ह्य)

5 °) \tilde{N}_2 V1 3 4 B2-4 D10 13 M4 शतक्रतुवच श्रुत्वा,
V2 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा, D11 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —^b) \tilde{N}_2
V1 3 B D10 11 13 अग्नि-, V2 तेग्नि- (for साग्नि-) D14
damaged from मि to मा —^d) Dt D4 6 8 M2 सर्वे सह
(सह सर्वैर्) —For 5^{ca}, \tilde{N}_2 V B D10 11 13 M4 subst

1011* ऊचु पितृगणान्वाक्यमिदं तत्र समागतान् ।

[V3 ते सुप्त°, D11 तान्मुमुषा°, M4 तत्राभ्युषा° (for तत्र
समागतान्)]

G 1 50 6
B 1 49 6
L 1 45 6

अयं मेघः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेघस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेघः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७

—For 5, Ś1 D1-3 5 7 12 subst, D9 subst 1 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवा समागता ।
पितृदेवानुवाचाग्नि सहितान्समरुदणै ।

[(1 1) D3 7 सहस्राक्षस्य भीम (for the post half).
—(1 2) Ś1 पितृन्, D5 इत्य (for पितृ-) Ś1 D5 12 समरुदणान्]
—Then D1 reads 1016* followed by 8^{ab} —After
5, G1-3 M1-3 (inf lin sec m) ins

1013* पुरा विचार्य मोहेन ऋषिपत्नीं शतक्रतु ।
धर्मयित्वा मुने शापात्तत्रैव विफलीकृत ।
द्वदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरन्दर ।

[(1 1) Note hiatus between the two halves
—(1 2) G1 विक्र (sic), M3 विक्र (for विफली-). M3
lacuna for कृत]

6 ^a) Ñ2 V B2-4 D10 13 एष, B1 एष वै (hyper-
metric), Cm g k t as in text (for अयं) Ś1 D1-3 5 7
11 12 °हि मेघो वृषणौ —D9 reads from 6^b-7^a in marg
—^b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 शक्रश्चा(D5 वा)वृषणौ,
M3 शक्रस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M4 subst

1014* पक्षोर्म्यस्य वृषणो भवता सतत प्रिय (यौ) ।
—^a) M1 Ck शक्रस्य (10r शक्राय) D4 T3 G1 3 M3 प्रय-
च्छय —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst.

1015* अत्येमौ वृषणौ छिन्नौ महेंद्राय प्रयच्छत ।

[Ñ2 (after corr m) अत्येमौ, B1 2 M4 तत्येमौ (for
अत्येमौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अस्यापहृच वृषणौ (Ś1 D5 12 °ण)
(for the prior half) V1 प्रयच्छतु, V2 °ने (sic), D3
°च्छ, D5 7 12 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 महेंद्रादे समादधु, M4
दातुमर्ह्य नृपता (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 reads 9^{ab}

7 D9 reads ^a in marg (cf v l 6) —^a) D14
damaged from ल to मे D5 12 °श्च, M4 अफलोय Ñ2
B3 D9 10 13 T3 G1 ततो, M3 तदा (for कृतो) —^b) Ś1
D1-3 5 7 11-12 Ck पुष्टि, Ct as in text (for तुष्टि) Ś1
D1-3 5 7 12 नमिष्यति, Ñ2 V B D10 11 13 M1 दपै(M4 °.)
प्यति, D9 प्रदा° (for प्रदाम्यति) Cm as in text (for ^b)
—^c) Dt D4 8 9 Cm t हर्षणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थ
च —^d) D9 देवेंद्राय महामने, Ck r k as in text (for ^d)

For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1 (reads after 1012*)-3 5
7 10-13 M4 subst

1016* भवतानुपयोगेन तद्वयस्य सुमहत्फलम् ।

अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाद्य मेघवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेघान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

[D1 उपाययोगेन (hypermetric), M4 चास्य मासेन (for
उपयोगेन) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 13 त (V1 य)चास्य, D1 न चास्य,
D2 ततोस्य, D3 7 11 तदस्य (sic?) (for तद्वयस्य) Ñ2 B3
D10 12 13 तु (D12 सु)महाफन्, D11 °क्कल (for सुमहत्फलम्).
M4 परा तुष्टिर्भविष्यति (for the post half)]

—Thereafter, Ñ2 V B D10 11 13 M4 cont, M3 ins.
(inf lin sec m) l. 2 only after 1018*

1017* तस्मान्मेघस्य वृषणौ छिन्नौ दातुमर्ह्य ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(1 1) Ñ2 द्वौ तौ (submetric), V1 4 B1 M4 °त्वेमौ;
V2 °च्चास्मे (for छिन्नौ) —(1 2) D11 महान्मनः (for
°महा)]

—After 7, Dt D6 8 G2 M1 3 ins

1018* अक्षय हि फल तेषा यूय दास्यथ पुष्कलम् ।

[M3 हविता (for पुष्कलम्)]

—Thereafter M3 reads (inf lin sec m) l 2 of 1017*.

8 Dt om 8 —^a) G3 इत्यग्नेर् (for अग्नेस्तु) M3
वचनात् (sic?) (for वचनं) Ck as in text (for ^a) —^b)
M3 °हिता, Ck t as in text (for समागता) —For 8^{ab},
Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1019* श्रुत्वा चाग्निपुरोगाना देवाना पितरो वच ।

[V1 माग्नि, V2 B2 D11 13 [अ]ग्नि- (for चाग्नि-)]
—After 8^{ab}, D1 reads 6 —D2 om (hapl) 8^c-9^b
—^c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 उत्कृत्स्य, D5 6 9 उन्पाद्य (for
उत्पाद्य) Ś1 D5 12 -वृषण, V3 M4 °णा, Cg as in text
(for वृषणौ) —^d) D5 M3 सहस्राक्ष (for °क्षे) —D14
damaged for स्त्राक्षेन्य Ś1 D1 3 5 7 12 समादधु, D6 8 T3 G3
M1 3 न्यवेदयन् (D8 M3 °त्[sic]), D9 निवेदयत् (sic) (for
न्यवेदयन्) Ñ2 V2 4 B D10 13 इन्द्रायोपददु (V3 ° तु)मदा
(B2 [before corr] °ययुन्तया), V1 3 M4 इन्द्राय प्र (V3 च,
M4 वि)ददु (M4 °धु)मदा

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) D4 reads 9 in marg
Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^a) Ñ2 V B D10 M4 तत,
Cm g t as in text (for तदा) —^b) Ñ2 V B D10 13 M4
पितर कच्यभोजिन (V3 B4 °जना) —^c) Ś1 Ñ2 V1 2 4
B D1 (m gloss अवृषण)-3 5 7 9-13 M3 अफलं, V3 विफलं,
Cm t as in text (for अफलान्) D11 सुन्यते (sic) (for
भुञ्जते) Ś1 V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 M4 मेघ, Ñ2 द्रौण, V2
लोकं, Cm g as in text (for मेघान्) —^d) M3 फल (for
फलैस्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 सफल तु न (Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागमहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२

ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्पा दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५

G I 50. 16
B I. 49 15
L I 45. 15

D1-3 5 7 13 ते न, Ñ2 B3 D10 च [Ñ2 m]न, V2 B2 न तु [by transp] मुंजते, Cv r g.t as in text (for ^a)

10 ^a) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 13 M4 च, B2 स, Cg as in text (for तु) V4 [अ]भूत्स°, D3 वृषभणस्, D14 षणे, G2 षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —^b) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D3 5 7 13 M4 तत (for तदा) D7 राघवौ —^c) V1 B1 4 गौतमस्य Ś1 V1-3 B D1 5 11 प्रभावेण —^d) Dt D2-4 6-8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्) D1 12 तु, D2 3 7 11 सु- (for च). T3 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D5 तपस सुमहत्फलं, Ñ2 V B D10 13 M4 बभूवामिततेजस (B4 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10^b up to मितते)

11 ^a) D1-3 7 6 तस्माद्गच्छ D2 महाबाहो, D8 9 T2 3 G1 3 (before corr) 4 M3 महातेजा, Cm k t as in text (for तेज) Ś1 D5 11 12 तस्माद्गच्छामहे तस्य.—Note hiatus between ^a and ^b —For 11^{a,b}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1020* तस्मात्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रमं विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B3 D10 प्रविश्य, D13 प्रसाध (for प्रविश) V2 3 चाशु त्व, M4 राम त्वम् (for रामाशु) V1 गौतमस्य B4 प्रभो (for विभो). D13 गौतम मुनिसत्तम, M4 एतमद्याश्रम प्रभो (for the post half)]

—^c) Ś1 Ñ2 V1-3 B1-3 D1-3 5 7.10 11 13 येमां, D12 तारेय* (sic), G3 येता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for तारयैना) D12 महाभाग (with hiatus) —^d) Ś1 चाहल्या, D1-3 7 10 अहिल्या, Ck as in text (for अहल्या) Ś1 D5 12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10 13 M4 शापवै (B1 वि) कृता (V3 B2 D13 तात्), V1 पतिविकृता (sic), V2 4 पापवैकृता, Ck t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (m gloss) देवेन ब्रह्मणा सर्वरूपेण अहल्या निर्मिता

12 ^b) Ñ2 V B D10 13 M4 राम सौमित्रिणा सह —^c) V1 lacuna for विश्वामि D2 om (hapl) from 12^d up to 1^c of Sarga 49 —Note hiatus between ^c and ^d —^d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रविवेश महावनं (D11 श्रमं), Ñ2 V B D10 13 M4 प्रविवेशाश्रमं तत (M4 पुन), D14 T1 2 G4 तमश्रममथाविशत्.—After 12, B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10^b up to मितते in 10^d (cf v.l 10^d)

13 D2 om 13 (cf v1 12) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 M3 4 स (D12 स) ददर्श (D9 ददर्श स [by transp]), Cg as in text (for ददर्श च) M4 ततस्तत्र, Cm गस् (for महाभागा) —^b) Ś1 D1 (m gloss परिपुष्ट्युति) 3 5 12 [अ]ध्युषितप्रभा, V2 B2 M4 (before corr) [उ]द्योतितप्रभा. Cm g k t as in text (for ^b). —^c) Dt T1 M3 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for ^c). —For 13^{c,d}, Ś1 D1 3 5 7 9 12 subst

1021* एकामय समासाद्य दुर्धर्षमसुरैः सुरैः ।

[D5 12 दुर्दर्श (for दुर्धर्षम्). D1 3 5 सुरासुरै, D12 असुरासुरै (for असुरै सुरै) D7 सुदुर्धर्षा सुरासुरै, D9 दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरै (=13^d) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10 11 13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरैः साक्षादनालक्ष्या समागतैः ।

[M4 सवैर् (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्या (for अनालक्ष्यां). D11 सहा°, M4 गमे (for समागतै)]

14 D2 om 14 (cf v1 12) —^a) B1 प्रयतां, M3 Ck प्रयत्न, Ct as in text (for प्रयत्नान्) V4 यद्द् (for धात्रा) —^b) V2 3 D5 दिव्य- (for दिव्यां) —D4 9 T3 om (hapl) 14^{c,d} —D14 T1 2 G4 transp 14^{c,d} and 15 —^c) V2 4 B3 4 D5 11 [अ]त्ति-, D14 T1 2 G1 4 M3 4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अं]मि-) D11 परीतागा (for -परीताङ्गीं) G2 3 M1 धूमेनाच्छादितामेधो (G3 ता) —^d) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्).

15 D2 om 15 (cf v1 12) B1 om (hapl) 15^{a,b} D14 T1 2 G4 transp 14^{c,d} and 15 —^a) Ś1 Ñ2 V B2-4 D1 3 5 7 10-13 तुषारेण, D6 सु°, Cv r as in text (for सतुषार-) V2 सर्वा, V3 B2 4 साद्रा, D4 T3 शुभ्रा, D9 ताम्रा, M3 (before corr सात्वं and after corr sec m) सात्तां, M4 सौम्या (sic), Cg as in text (for साभ्रा) Ck Cv r सतुषारावृताम् । स इति वा पदच्छेद । Ck —^b) D11 G3 पूर्णा, D13 T2 पूर्ण (sic) (for पूर्ण-) —D1 3 7 11 om (hapl) 15^{c,d} —^c) Ś1 नभोमध्ये, V2 मध्येतसो (sic), V4 मध्येतमो, M4 सा, Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —^d) B1 पूर्णचन्द्र° (=15^b), D14 दीप्ता **भामिव.—After 15, V3 reads 1022*.

G. 1. 50. 17
B. 1. 49. 16
L. 1. 45. 16

सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८

16 D₂ om 16 (cf v l 12), D₁₃ om. 16^{ab}.
—^a) D₄ [अ]पि, T₃ तु, Cg k t as in text (for हि).
D₁₃ 79-श्रापेन (for -वाक्येन) —^b) S₁ N₂ V₁ 24 B₂ 4
D₃-5 12 T G₃ M₁-3 Ck दुर्निरीक्षा, Cg as in text (for
°क्ष्या). —^c) S₁ D₅ 12 M₂ 4 दर्शनात्; D₁₄ damaged,
Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16, S₁ (marg)
Dt D₄ 68 9 14 S Cm k.t ins.

1023* श्रापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ।

[D₁₄ damaged from शा to मु M₄ आगमत्.]

17 D₂ om. 17 (cf. v.l 12), B₁ om 17 and
18. S₁ reads 17-18^b in marg. —^a) G₃ च, M₃ inf.
lin sec m, Cg as in text (for तु). S₁ Dt D₆ 8 11
T₃ M₃ तदा (D₁₁ °*), D₄ [अ]तिथी (for ततस्) M₃
[अ]हल्या- (for तस्याः) N₂ V B₂-4 D₁₀ 13 इद्वैच राघवौ
(B₄ °वस्) तस्या. —^b) G₄ M₃ जग्राहत्तुस् (sic) S₁ Dt
D₆ 8 मुदा, M₄ तत. (for तदा) —^c) M₃ प्रीता (for प्रति-).
S₁ Dt D₄ 68 9 T₃ G₁-3 M₁ हि, M₂ [अ]पि (for च).
—For 17^{cd}, N₂ V B₂-4 D₁ 3 5 7 10-13 M₄ subst.

1024* सा च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D₁₃ [ए]तौ (for तौ). D₁ 3 5 7 11 12 प्रतिजग्राह (for
पूजयामास) V₃ स्मृत्वा (sic) (for स्मृत्वा) M₄ गौतमस्य
वचः स्मृता (for the post half)]

18 B₁ D₂ om 18 (cf v l 17 and 12 respy.).
S₁ reads 18^{ab} in marg (cf v l 17) D₁₄ damaged
from च in ^a up to च in ^b —^a) T₃ G₄ तदा (for तथा)
—For 18^{ab}, N₂ V B₂-4 D₁₀ 13 M₄ subst

1025* पाचार्यासनमत्कारैर्यथावप्रीतमानसा ।

[V B₂ पाचार्यासन-, M₄ पाचार्यानिथ्य- B₄ प्रीति- (for प्रीत-)]
while D₁ 3 5 7 11 12 subst.

1026* न्यायत. पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयोः ।

[D₃ 5 11 12 अर्घ्यं (for अर्घ्यं)]

—^c) S₁ N₂ V B₂-4 D₁ 10-13 M₄ रामश्च (S₁ B₄ D₁ 11 12
°स्तु; V₃ °स्ता), D₄ 9 T₁ 2 G₁-3 M₁ 3 काकुत्स्थौ (sic), Ct
as in text (for काकुत्स्थो) —^d) S₁ D₁ 3 5 7 11 12 G₁
शास्त्र-, Cm g as in text (for विधि-) N₂ V B₂-4 D₁₀ 13
M₄ पूजां ता(V₃ °च, B₄ ता पूजा [by transp]) विधिवत्तदा.

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिखनैः ।

गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९

साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।

तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०

गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।

रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

19 D₂ om 19 (cf v l 12) —^a) M₄ पपाताशु (for
महत्यासीद्) —^b) S₁ दिव्य- (for देव-) S₁ D₁ 3 5 11, 12, 16
T₁ 2 G₂-4 -नि खन. (for -निखनैः) M₄ देववाद्यानि सखनुः;
Cm t as in text (for ^b). —For 19^{ab}, N₂ V B D₁₀ 13
subst.

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टिः पपात खात् ।

[V₁ 3 4 B₁ 2 सखनुर, V₂ मुमुदुर, D₁₀ दध्वनुर् (for दध्वनुर).
V₂ -नास्यानि (for -वाद्यानि) D₁₃ च (for खात्).]

—^c) D₁₄ damaged for पसरसां D₉ T₃ वा (for च).
N₂ V B Dt D₃ 6-8 10, 13 G₂ 3 M₁ 3 4 चैव (B₄ °*)
(for चापि). —^d) Dt D₆ 8 G₂ 3 M₁ समुत्सव; Cg as
in text (for समागम) M₄ तत्रासीद्गीतनि खन.

20 D₂ om 20 (cf. v l. 12). —^a) S₁ N₂ V B
D₁ 3 5 7 10-13 देवाश्च, M₄ चाहल्यां (for देवास्ताम्) —^b)
S₁ N₂ V B D₁ 3 5 7 10-13 तदाहल्या (D₁ 3 °हिल्या, D₇
°देवी) मपूजयन्, M₄ सिद्धास्तत्र शशसिरे. —B₂ reads 20^{cd}
in marg —^c) D₄ तपोबलाद्, D₁₁ तपोनल- (for °बल-).
S₁ -विशुद्धा सा, B₂ D₁ 3 5 7 9 11 12 M₄ -विशुद्धा च (D₁ 3 5.
7 11 12 M₄ तां, D₉ °गा), T₃ -विशुद्धाङ्गीं (for -विशुद्धाङ्गीं).
Ct as in text (for °). —^d) S₁ वशान्वगात्; D₁₁
वशानुगा. (for °नुगाम्) M₄ दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20^{cd},
N₂ V B₁ 3 4 D₁₀ 13 subst, while B₂ ins after 20

1028* विशुद्धां तपसोमेण तदा रामसमागमे ।

[V₂ तथा (for तदा) V₂ -समागमात्]

21 D₂ om. 21 (cf v l 12) —^a) S₁ D₁ 3 5 7 13
गौतमस्तु, D₄ गौतमो हि —^b) D₁ 3 7 अहिल्या-, Cm t as in
text (for अहिल्या-) —^c) D₄ महायशा (for °तपाः).
—For 21, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।

स्वमाश्रमपटं राममागतं प्रत्यपूजयत् ।

समेत्य भार्यया चैव पूतयाहल्याया तदा ।

तथैव सहितो भूयस्तपस्तेपे महायशा ।

[(1 1) B₁ [अ]थ (for च) —(1 3) M₄ [ए]व (for
[ए]व) M₄ तथा (for तदा) —(1 4) M₄ तथा (for तथा).
V₂ तपसा (for सहितो) D₁₁ राम संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपा
(=21^{cd}).]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः ।

सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २

बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

G. 1 51. 4
B. 1 50. 4
L. 1 46. 4

22 D₂ om 22 (cf v l. 12) —^b) D₁₁ गौतमाच्च
D_{4,12} T₃ M₃ महात्मनः (for °मुनेः) Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄
गौ (V₁ गो) तमाद्विसत्तमात्. —^c) Ñ₂ V B D₁₀ 13
अवाप्य विधिवत्तस्मात्, M₄ अवाप्य पूजयित्वा तु. —^d) Ś₁
D₁ 3 5 7 11, 12 तदा, Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ प्रति; M₃ तपः (sic)
(for ततः) G₁ जगाम मिथिलाधिपं —After 22, D₅ 12 ins,
while Ś₁ (after 1^{ab}) D₁ 3 7 9 11 ins before 1. 49 1

1030* विश्वामित्रं पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्दिशस्तथा ।

[Ś₁ देशं निमेष, D₃ 7 द (D₇ दे) शदिशस् (for देशान्दिशस्)]

Colophon D₂ 5 12 om (For D₂ cf v l 12, the
rest cont the Sarga) —Kāṇḍa name Ś₁ V₄ D₁
om Ñ₂ V₂ 3 B D₁₀ आदि° (B₄ then ins बालचरिते),
D₃ अयोध्या°. —Sarga name Ñ₂ V₂ D₁₀ 11 अह (D₁₀
°हि) ल्याशापमोक्ष (V₂ °विमोक्ष), V₁ 3 4 B₁ 3 अहल्या-
दर्शनं, B₃ अहल्यादर्शनं शापमोक्ष, B₄ D₇ अहल्यामोक्षण
(D₇ °ण), D₁ 3 9 अहिल्यामोक्ष —Sarga no (figures,
words or both) V₁ 3 4 B₁ 4 D₃ 11 om Ś₁ (m) Dt
D₄ 6 8 14 S (except M₄) 49, Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 50, V₂ D₉
52, D₁ 39, D₇ 38 D₁₃ —काण्डे—दर्शनं 50 —After
colophon, T₂ G₁ 2 4 M₂ conclude with श्रीरामाय नम,
G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

49

✎ Ñ₁ missing Sarga 49 (cf v l I 33 8)
D₅ 12 continue the previous Sarga —Before 1,
D₁ 3 7 9 11 ins 1030*

1 D₂ om 1^{abc} (cf v l I 48 12) Ś₁ reads (1st
time) 1^{ab} in marg (sec m) as in text followed

by 1030*, then repeats it as in Ñ₂ etc —^a) V₁
om, Dt D₅ कृत्वा (for गत्वा) —^b) Ñ₂ V B D₁ 3 5
7 9-13 M₄ दिश राम सलक्ष्मण —^d) V₂ यज्ञराजं (for
°वाटम्) Ś₁ Ñ₂ V B D₁-3 5 7 10-13 ददर्श ह (D₁₁ सः).

2 ^{ab}) D₉ मुनिशार्दूल. Ñ₂ V B D₁₀ 13 तं रामो मुनि
(V₁ damaged for मो मुनि) शार्दूल इष्टा यज्ञमभाषत.
—^{cd}) G₁ 3 साधु यज्ञ, M₄ महती तु (for साध्वी यज्ञ). Ñ₂
V B D₁₀ 13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for °) Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12
साध्वयं सुसमृद्धोऽस्य जनकस्य महाक्रतु.

3 D₁₄ partially damaged for ° —^a) D₁₁ T ह,
G₁-3 M₁ च, M₄ हि (for [ह]ह) V₁ *स्त्राणि Ś₁ D₅ 9
बहव. शतसाहस्रा (Ś₁ °रुये [sic]), D₁ बहूना हि सहस्राणा,
D₂ 3 7 बहूने हि शतसाहस्रयो (D₂ °स्त्रा, D₃ °स्त्रो), D₁₂
वग्धोपितसहस्रा* (sic). —^b) D₉ -निवासिन —^{cd}) G₁
(after corr as in text) महातेजा (for °भाग) Ś₁
D₁-3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणानां समेताना (D₂ transp) देश (Ś₁
वेद) भाषाविचारिणा —After 3, D₁₁ ins 1 2-3 of 1031*,
thereafter reads 5^{ab} as in Ñ₂ etc repeating it in
its proper place.

4 ^a) M₄ बहव (for दृश्यन्ते) Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12
यज्ञवाटा (D₃ °द [sic], D₅ 11 12 °भागा)श्च बहव. —^b)
D₂ 3 7 9 -कृत, Ck t as in text (for -शत-) —D₁₄ par-
tially damaged for ° —^c) D₇ दिशो (for देशो) —^d)
Ś₁ D₁-3 5 7 9 11 12 वास सुखी (D₁ 3 सुख, D₃ 7 11 सुखो)
भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्) —For 3^c-4, Ñ₂ V B D₁₀ 13
M₄ (1 1 only for 3^{cd}) subst, D₁₁ ins after 3

1031* समागताना विप्राणा देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्ते ब्राह्मणाना च वासा ब्रह्मरथा कृता ।
देश परीक्ष्यता ह्य्यो वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

G 1 51 5
B 1 50 5
L 1 46 4

रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥ ५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्ध्वमादाय सत्वरम् ।

[D11 13 om 1 1 —(1 1) M4 इहगतानां V1
damaged for नां विप्रा V B2 -विका(B2 °चा)रिणां (for
[अ]धिकारिणान्) —For ins see below. —(1 2) V4 रम्य-
(for वामा) B2 (m also as above) -वशा (for -रथा)
D11 तत (for कृता) D13 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post
half) —(1 3) V3 सवीक्ष्यता (for परीक्ष्यता) V4 *
(lacuna)न्य (for ह्यो) B2 वसामो (for कस्यामो)]
—After 1 1, B3 ins

1032* ज्ञानिनां मिद्वर्गाणां मुनीनां च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5^{ab} twice (cf v1 3) —^a) D3 वच*,
D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 13 इति रामवच. श्रुत्वा.
—^b) Ś1 D1-3 5 7 11 (second time) 12 M4 °यदा., Ñ2
V B1 3 4 D10 13 °मना, B2 °तपा (for महामुनिः) —^c)
V1 Dt D2 6 8 G3 M1 निवासम् (for निवेशम्). D12 देशः;
M4 तत्र (for देशे) V2 विवेश नगरोद्देशे —^d) M2 विविक्त-
Ck t °के (as in text) Ś1 D5 11 12 सलिलाश्रिते, Ñ2 V1
B3 4 D2 10 13 सलिलायुते, V2.4 Dt D4 6-9 (before corr
as in text) G1-3 M1 3 Ck t सलिलान्विते B1 विविक्तसलि-
लयुते, Cm g as in text (for ^d)

6 D14 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —^a) Ś1 D2 3
5 7 11 12 मुनिं प्राप्त, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषि प्राप्त, Dt
D1 4 6 8 T3 M1 3 Cm अनुप्राप्तं, G1 मुनि° (for मुनिश्रेष्ठं)
—^b) V4 damaged, T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 3 B1 M4
[अ]य, V3 4 D5 G2 M1 तु, B2 च (for स) Ñ2 V1-3 B
D10 13 मिथिलेश्वर, V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा).
Ś1 D1-3 5 7 11 12 जनक सह मत्रिमि, Dt D6 8 श्रुत्वा
नृपवरस्तदा —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 पुरोधसम्, V1 सुपु°
(hypermetric) (for पुरोहितम्). Ñ2 V B D10 13
अकल्मषं, Dt D6 8 अनिन्दित, G3 M2 3 अरिन्दम (M2 °मं);
M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6, D4 9 16 S
(except M4) Cg k (position uncertain) ins, while
Dt D6 8 ins after 7^{ab}

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वित ।

[M3 सद्गते (for सदा) T3 विगमयेन (for विनयेन)]

7 ^{ab}) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for °). D14
damaged partially for 7^b G1 3 ह्यर्घ्यम्, G2 M1 4 अर्घ्यम्
(for स्वर्घ्यम्) D4 T3 G1-3 M1 3 सत्तरा Ś1 D1-3 5 7 11 12
ऋत्विक्परिवृ (D3 °) तत्स्वर्णमर्घ (Ś1 D1.7 °र्घ्य) मादाय धर्मवित्
—For 7^{ab}, Ñ2 V B D10 13 subst.

विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

1034* ऋत्विग्भिः सहितश्चान्यैरादायाध्वं त्वरान्वितः ।

[Ñ2 V2 B1 3 D10 सहितै (B3 °ता)श्च, B2 (m as above)
सहित (for सहितश्च) V [अ]र्धं (for [अ]र्धं)]
—^c) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सत्कृत्य, Cm t as in text
(for धर्मेण) V3 विश्वामित्रं पुरस्कृत्य —^d) Ś1 Ñ2 V B Dt
D1-3 5-8 10-13 Ct ददौ (for ददुर्) Ś1 Dt D6 8 Ct धर्म-;
Cg as in text (for मन्त्र-)

8 ^a) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 स, B2 D14 T1 2 G2.4
M1 च, D2 om (submetric) (for तु). —^b) Ñ2 V B
D10 13 जनकान्मुनिसत्तम (V4 °मा). —^d) Ct यज्ञस्य (as
in text) Ś1 D1 2 5 11 12 राष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्रं) चा (Ś1 D2 वा)पि;
D3 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 ^a) D14 partially damaged G4 तात् (for तांश्च).
Dt D6 8 [अ]य (for [अ]पि). D4 G1-3 M1 2 मुनिः
(for मुनीन्) D5 T2 G4 M3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —^b) T3
-पुरस्तर; Cg as in text (for -पुरोधसः) —^c) D4 M2
ऋषि °; G1 3 मुनि °, G2 M1 मुनिवरै, M3 ऋषीन्सर्वे (sic)
(for तत सर्वे) Dt D6 8 यथार्हमृषिभिः सर्वै, D5 T3 यदा
(D5 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —^d) T3 समागम्य, Cm as in
text (for समागच्छत्) T2 समागच्छत् प्रहृष्टवत्, Ct as in
text (for ^d) —For 9, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst.

1035* ताश्चैव स मुनि सर्वानुपाध्यायपुरोधसः ।

समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(1 1) D3 [अ]पि (for [ए]व). D2 -पुरोधसां, D3 7
-पुरोगमान् (for -पुरोधसः) —D3 om. (hapl) from 1 2
up to 11 —(1 2) Ś1 D5 11 -विच, D1 -वच, D2 -विष
(for -विधि) Ś1 D6 -[अ]र्चन, D1 -वच, D12 -तप (for
-वय)]

—For 8^c-9, Ñ2 V B D10 13 M4(1 2-3 for 9 only)
subst

1036* पप्रच्छानामय चैव यज्ञसामृद्धयमेव च ।

ताश्चैवान्यान्मुनीन्सर्वानागतान् पुरोहित ।

यथान्यायं यथायोग्य पर्यपृच्छन्नामयम् ।

[(1 1) V4 [अ]पि (for [ए]व) V4 -मामर्थ्यम् (for
-सामृद्धयम्) —(1 2) V2 तथैव (for तांश्च) M4 ऋषीन्
(for मुनीन्) V4 B4 पुरोहितान्, M4 पुरोधसः —(1 3)
V2-4 B1 3 यथायोग्य M4 यथायोग्य यथान्याय (for the prior
half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
 आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १०
 जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
 पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११
 आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
 दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२
 अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
 अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवदर्शनान्मया ॥ १३

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
 यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४
 द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
 ततो भार्गवो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५
 इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं ग्रहणवदनस्तदा ।
 पुनस्तं परिप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६
 इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
 गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७

G. 1 51. 17
 B. 1 50. 18
 L. 1. 46 16

10 D3 om 10 (cf v1 9) —^a V2 तं च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10^c up to 1 3 of 1037* D14 damaged from ^c up to हे in ^d. —^c N2 V B D10 (all with hiatus) 13 भगव (V1 व damaged) न्कृते (B4 न्हृष्ट, D13 न्हृष्टम्), D4 12 G1 3 M3 भगवन्नास्ता. —^d Dt D4 6 8 14 T1 2 G1 4 मुनिपुंगवैः S1 N2 V2-4 B (B1 m. also as in V1) D1 2 5 7 10 11 13 उपवेष्टु (S1 D1 2 5 7 11 श्रमं मोक्तु) मिहार्हसि (B3 reads from मिहार्हसि in ^d up to उपवेष्टु in 1037* in marg), V1 उपवेष्टुम* हंसि, D12 समं मोक्तुमर्हसि (submetric)

11 D3 om. 11 (cf. v1 9) —^c S1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 2 7 11 पुरोहितस्त्रिज (D2 लैः, D11 *द्विजैश्चैव (D2 सवै), M3 पुरोधसा ऋत्विजैश्च

12 ^a D14 partially damaged S1 D1 2 12 आसने तु (D2 *), D3 समागच्छद्, D7 11 M3 च, Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —^b Dt D4 6 8 9 T3 G M1-3 उप (M3 *[lacuna]) विष्टा, Cg एष्टान् (as in text) S1 D5 12 उपविष्टं (D5 एष्टा) यथाविधि, D1-3 7 11 उपविष्टं महामुनिं (D2 7 [before corr] नि.) —^c S1 D1 2 5 11, 12 नरपतिस्, D3 7 नरवरस्, G4 तु (for स नृपतिस्) —^d D3 7 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —For 11-12, N2 V B D10 13 M4 (1 4 only for 12^{cd} cf v1 10) subst, while D11 ins 1 4 only after 12

1037* जनकेनैवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनिः ।
 निषसाद ततश्चैनं स राजा सह मन्त्रिभिः ।
 उपविष्टमुपेत्येदं कृताञ्जलिरभाषत ।
 अमृतस्येव सप्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B3 reads up to उपवेष्टु in 1 3 in marg (cf v1 10) —(1 1) V3 B2-4 उक्तस्तु B4 महादशा —(1 2) B1 मन्त्रिभिः सह (by transp). —(1 3) B3 उपवेष्टुम्. V3 उपेत (for उपेत्य) V2 3 [ए]न, B1 [ए]व (for [इ]द). —(1 4) V4 B3 4 M4 [ए]व (for [इ]व) V1 2 संरुष्टि, V3 सप्रीतिर् (for सप्राप्तिर्).]

13 ^a T2 अथ (for अद्य) G1 (after corr as in text) हि (for मे) S1 D1-3 5 7 11 12 अद्यायं (D1 2.11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —^b Cg k t सफला (as in text) S1 सहर्षं, D1 2 5 11 12 महर्षेर्दैवतैः, D3 7 दर्शनाद्भवता, G1 3 °देवता, G2 सफलै (for सफला दैवतैः) S1 D1-3 5 7 11 12 कृत, G1 3 कृता, Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om. (hapl) 13^{cd} —^c N2 V B D10 -फलावासिर्. —^d S1 D1 5 7 11 12 तव स, D3 मुने त्वद्; D9 भगवन् (for भगवद्) N2 V B D10 ममान्या (V1 2 °द्या, V3 ममेहा) गमनात्तव

14 ^a V4 [अ]नुगृहीतश्च —^b B1 यदि (for यस्य). S1 Dt D3-5 7 11 12 14 M2 मुनिपुंगवः, N2 V B D10 13 M4 त्वं महामुने —^{cd} S1 D1-3 5 7 11 12 यज्ञावसान सप्राप्तो (D11 यज्ञस्यावसथ प्राप्तो) द्रष्टुं मुनिवैः सह

15 ^a Cm g k t द्वादशाहं (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 महर्षे द्वादशाहं तु (D5 त्वम्) —^b D5 एवम् (for शेषम्) T3 महर्षिमि, Cm g k as in text (for मनीषिणः). Dt D6 8 दीक्षामाहुर्मनस्विन. —For 14^c-15^b, N2 V B D10 13 M4 subst.

1038* यज्ञस्यावसृथं पुण्यं द्रष्टासि सपदानुग ।

द्वादशाहं च शेषं मे यज्ञस्याहुर्द्विजातय ।

[(1 1) V4 [अ]वसथ (for [अ]वसृथ) V4 द्रष्टास्मि, M4 द्रक्षसे M4 सपदानुग —(1 2) M4 द्वादशाहश्च V4 द्वादशाहश्चेश च (for the prior half). M4 मनीषिण (for द्विजातय) V8 यज्ञस्यास्य भविष्यति (for the post half)]

—^c S1 D1-3 5 7 11 12 यज्ञः, M2 damaged for त (for ततो) D9 (after corr as in text) भार्गवो —^d N2 V1-3 B D10 13 इह द्रक्ष्यस्युपागतान्, V4 इह भक्ष्यस्यापातनात् (sic), M4 द्रष्टासि मुनिभिः सह

16 ^b G2 सदा (for तदा). —M3 reads 16^{cd} inf. *lin sec. m* —^c D14 त्व (for तं) D4 प्रति- (for परि-) —For subst see below

17 =I 47 2 —^c Dt D6 8 9 -तुल्य- (for -सिंह-). T3 -गतिर् (sic), M3 -गतौ (for -गती) —^d D9 वृषभान्वितौ

G 1. 51. 18
B 1 50 18
L 1 46 17

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्म्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूपयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०

18 = I. 47 3 —Dt D6 8 9 om 18^{ab} —^d) Ś1 D1-3.
5 7 11 12 कस्येमौ(D5 12 °तौ) देववर्णिनौ(D11 °वर्णिनौ).

19 = I 47 4 —Ś1 reads 19^{ab} in marg. (cf. v l. 1041*) —^a) Ś1 Dt D4 6 8 G2 M1 3 [इ]व, D9 [इ]ह
(for [ए]व) D4 14 T1 2 संप्राप्तौ, M1 गा.° (for गां
प्राप्तौ) —^b) G2 [अ]मर° (for [अ]मरौ) —After 19^{ab},
G1 3 M3 (after 19, *inf lin sec m*) ins, while G2
M1 ins 1 5 only after 1040*

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
वदगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महायुनी ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाश्य कुलमसाक मासुद्धर्तुमिहागतौ । [5]
[(1 4) G1 -[अ]वहारिणौ]

—^d) M3 (after corr *sup lin sec m* वा as in text,
before corr) च T3 कन्यका (sic) (for कस्य वा).

20 Ś1 reads 20 in marg (cf v l 1041*) G1 3
om (hapl) 20^{ab} M3 reads 20^{ab} (*sec m*) in marg
G4 om (hapl) 20^b-21^c T3 G2 M1 transp 20^{ab} and
20^{cd} —^c) Ś1 भूपयन्ताम् —^d) Ś1 सूर्यचंद्राव् (by
transp)

21 G4 om 21^{abc} (cf v l 20) —^b) T3 G1 रूपेण-
(for प्रमाण-) —After 21^{ab}, G2 M1 ins

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont 1 5 of 1039*

—^c) G1 3 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ —For 16-21, Ñ2 V B
D10 11(om 1 6 and reads 18^{cd} as in text) 13 M4
subst, while Ś1 D1-3 5 7 12 subst 1 3-5 and 7-8 for
17-18^{ab} and 19-21 (Ś1 for 19^{cd} and 21^{cd} only)
respy

1041* उव्यतामिह मध्रीत्या सहैमिर्ग्रहवादिभि ।
पुतान्यहानि सुसुखं ततो यास्यथ मत्कृता ।
पुनो च मुनिशार्दूल कुमाराग्रि पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूडोरस्कौ महाबाहू खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनौ सदृशौ रूपे कस्यातिप्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुवृमाराङ्गावध्वान सश्रितावुभौ ।
वालावेवानवद्याह्नौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[5]

परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।

काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तच्चतः ॥ २१

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।

न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२

सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।

तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

[(1 1) D13 M4 प्रीत्यै (for प्रीत्या) V2 तिष्ठनामिह तत्प्रीत्या,
D11 उभयनां सत्कृतो मत्स्या (for the prior half). M4 [ए]तैर्
(for [ए]भिर) V1 damaged for ऋक्ष —(1. 2) Ñ2 B1
स्वसुख, V4 D10 ससुख, B2 सुसुख. D11 यास्यसि (for यास्यथ).
D11 सत्कृत. —(1 3) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 इमौ (for एतौ)
M4 कौ (for च) D3 नर- (for मुनि-) V1-3 पावकी —(1
4) B2 -पुच्छधरौ, Ś1 D1-3 5 7 11 12 वीरौ (for कस्य). V1
damaged, V4 चानु°, B2 वाभ्यु°, D13 M4 चाभ्यु° (for
चाभ्युपागतौ). Ś1 D1-3 5 7 11 12 कस्येमौ(D11 °तौ) मुनिपुगव
(D2 11 °वौ) (for the post half). —(1 5) B1 दीर्घमुजौ
(for महाबाहू) M4 तूणी- —After 1 5, Ś1 D1-3 5 7 11 12
read 18^{cd} as in text and om 1. 6 —(1 6) V1 B4
D10 M4 अश्विनौ, V3 अनयो, B1 अश्विन्यो (sic) (for अश्विनो°).
V2 सदृशे रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे) V1 [इ]मौ, D13
[ए]तौ (for [अ]ति-) V1 -दर्शिनौ —(1. 7) B4 किशोरौ
(for किमर्थं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 च मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराङ्गाव्)
D13 अरण्य (for अध्वान) Ñ2 B3 D10 ससृतावुभौ, M4 वै
समागतौ (for सश्रितावुभौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्रपन्नौ दुर्गमान्यध-
(D1 °न्युन and gloss दुर्गमानि स्थानानि) (for the post
half). —After 1 7, Ś1 reads 19^{ab}, 20-21^b in marg
—(1 8) B3(m also, originally वाला°) 4 देवाविव
Ś1 D1-3 5 7 11 12 अव(D2 इव, D11 विर)दिनौ ब्रह्मन्, M4 एव
महातेज (for एवानवद्याह्नौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 इच्छाम्य(D5 12
°मि [sic])मशय, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम)]

22 °) Ñ2 V B D10 तस्यैतद्, D11 स तस्मै (for तस्य
तद्) —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महामुनि T3 विश्वामित्रोभ्य-
भाषत —^c) D5 9 निवेदयन्. M2 4 अमेयात्मा (for महा-
त्मानौ) Dt D6 8 Ctp निवेदयदमेयात्मा —^d) Ñ2 V2-4
B D10 11 13 सुतौ (for पुत्रौ)

23 D3 7 om 23^a reading 23^c in its place Ś1 Ñ2
V B D1 2 5 10-13 M4 transp 23^a and 23^c —^a) V3
D1 2 -निवासश्च M4 सिद्धाश्रमादागमन —^b) Ś1 V4 B1 2 4
D1-3 5 11-13 च तं वध, Ñ2 V1-3 B3 D7 10 च तद्वध, G1
(also as in text) °तदा, G2 वधम्°, M4 °च तं (for वधं
तथा) —After 23^{ab}, D9 wrongly repeats 22-23^{ab}.
—^c) Ś1 B2 D5 11 12 तथा, B1 यच्च, Dt D1-3 6-9 Ct तत्र,
D13 G2 M1 तदा, Cm as in text (for तच्च) Ś1 D5 12
अव्यग्रं, V1 अव्यय, D11 अवर, Cm g as in text (for
अव्यग्र) M4 त्वच्चागमनमव्यग्रं —D: 7 om. 23^d. —^d) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५

G 1. 51. 23
B. 1 50. 25
L 1. 46. 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

Ñ₂ V B D₁ 2 5 10-13 M₄ त्रि(V₁ 2 B₁ M₄ वै)शालस्य (for विशालायाश्) D₁₂ स (sic) (for च).

24 ^δ) G₄ गौतमे तु (for गौतमेन) —^d) G₂ 3 M₁ आरोपण, M₄ चा^o; Ct as in text (for आगमनं). T₃ तदा (for तथा). —For 24, Ś₁ D₁-3 5 7 11 (2 only for 24^{oδ}) 12 subst.

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मनः ।

[D₁ 2 om. (hapl.) 1 1 —(1 1) D₁₂ गौतमस्य (through eye-wandering for गौतमा) —D₃ om. 1 2. —(1 2) D₁ 2 7 कार्यं चैतन्महात्मनो, D₁₁ कर्तव्या च महायशा (for the post. half)]

while Ñ₂ V B D₁₀ 11 (1 1 only for 24^{oδ}) 12 subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासार्थमुपागमम् ।

[D₁₃ om. (hapl.) 1 1 —(1 1) B₃ transp. the two halves. V₁ B₁ 4 गौतमस्य Ñ₂ B₃ D₁₀ [अ]पि (for first च) D₁₁ (with hiatus) शापाच्च (for शापान्तम्).

D₁₀ अहल्यायाश् —(1 2) V₄ रामश्च V₁ 8 उपागमत् (V₃ ^oन्); B₂-4 (B₃ m also) उपागत]

25 ^α) Ñ₂ V B D₁₀ 13 इति, Ck as in text (for एतत्). D₆ सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —^δ) V₂ न्यवेदयत्; B₃ (m also as in text) ^oमुने (for महात्मने). Ś₁ D₁-3 5 7 11 12 कौशिको जनकाय वै —^o) Ś₁ D₂ 3.5 7 12 विररामाशु, V₃ धीर रामार्थं (sic), Ctp विरराम तदा (hyper-metric) (for विररामाथ) —^d) D₁₁ महातपा —After 25, Ś₁ D₁-3 5 7 11 12 ins

1044* मुनिमध्ये स्थितः प्राज्ञो वसूनामिव पावकः ।
[D₁-3 7 11 यष्टे (for प्राज्ञो)]

Colophon D₁-3 5 7 11 12 om (cont. the Sarga) —Kānda name Ś₁ Ñ₂ V₁ D₄ om V₂-4 B D₁₀ आदि^o. —After Kānda name, B₄ ins बालचरिते —Sarga name Ñ₂ V B D₉ 10 जनकदर्शनं (B₁ ^oकसमागमः, D₉ ^oसंवादो) —Sarga no (figures, words or both) V₁ 4 B₁ 4 om, Ś₁ (m) V₃ Dt D₄ 6 8 14 T G M₁-3 50, Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 51, V₂ D₉ 53 D₁₃ इत्यार्षे—यणे—काडे—दर्शनसर्गः 51 —After colophon, G₁ 2.4 M₂ conclude with श्रीरामाय नमः, G₃ श्रीमते रामानुजाय नमः .

G. I. 52. I
B. I. 51. I
L. I. 47. I

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १
गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २
स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३
अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४

अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५
अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो देवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६
अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७
अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८

50

☞ N₁ missing Sarga 50 (cf v l I 33 8).
D₁-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 °) D₁ 2 हृष्टचेता N₂ V B D₁₀ 13 भृगुं भूत्वा (for महातेजा) —^d) B₄ महामुनिः. S₁ (after corr m as in text) D₁-3 5 7 11 12 क्षणेन समपद्यत.

2 °) V₁ B₁ D₁ गौतमस्य, D₂ गौतमेन (sic) V₁ (after corr marg as in text) T₃ श्रेष्ठस्, T₂ ज्येष्ठं (sic) (for ज्येष्ठस्) —T₂ om (hapl ?), N₂ reads in marg 2^b-3^c —^b) V₁ 2 4 B₃ Dt M₄ [उ]द्योतितप्रभ, B₄ D₁₂ 13 द्योतित प्रभु —^c) G₁ रामस्य (for रामसं-) S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 रामस्य (D₂ 3 7 °स्य) दर्शनं प्राप्य (D₃ 7 °स्य) —^d) M₄ आययौ (for आगत) N₂ V B D₁₀ 13 विस्मय परम ययौ, Cv r k as in text.

3 T₂ om, N₂ reads in marg up to 3^c (for both cf v l 2) —^a) Dt D₆ 8 एतौ, G₁ 3 M₃ (after corr. see m as in text) ततो, Cm as in text (for स तौ) G₄ निषण्ण. S₁ D₁ 5 11 12 स (S₁ सु, D₁ न) निषण्णौ तु तौ (D₁₁ ततो) दृष्ट्वा, N₂ V B D₃ 7 10 13 स (N₂ V₁ 2 4 B₁ 2 4 D₁₀ स) निषण्णाद्युभौ दृष्ट्वा, D₂ स मनिषण्णौ तौ दृष्ट्वा, M₄ स निषण्णन्ततो दृष्ट्वा —^b) Dt सुखासीनो D₆ 8 transp सुखासीनौ and शतानन्दो N₂ V B D₁₀ 13 मदशौ रामलक्ष्मणौ (for ^b) S₁ V₁ B₁ D₁ 3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठो, M₄ द्विजश्रेष्ठ —^d) S₁ N₂ V B D₁₀ 13 अमापत, D₁-3 5 7 11 12 उवाच ह (for अथाब्रवीत्)

4 °) G₂ M₁ मा, Cm g t as in text (for ते) N₂ V B D₁₀ 13 अपि (V₂ °पि) त्वया मुनिश्रेष्ठ, M₄ अपि त्वया महाभाग, Ck as in text —^b) S₁ N₂ V B₂-4 D₁-3 6-10-13 तपस्विनी —^c) Cg as in text (for °) M₄ दीवं तप (by transp) N₂ V B D₁₀ 13 दर्शिता राजपुत्रस्य रामस्यात्म्य (D₁₀ °स्य, D₁₃ °स्य च) महात्मन.

5 D₅ 12 om (hapl) 5 S₁ D₉ om 5^{ab}. —^a) Dt D₄ (before corr as in text) 6 8 T G₄ तेजा, G₁-3 M₁

°भागा, M₄ °भाने (for महातेजो) —S₁ reads 5^c-6 in marg —^d) S₁ रघुनन्दन (for सर्वदेहिनाम्) —For 5, N₂ V B D₁₀ 13 subst

1045* अपि रामाय मे माता पूजार्हाय महात्मने ।
पूजा कृतवती मम्यगहल्या भृशदु खिता ।

[(1 1) B₃ 4 D₁₀ 13 महामुने —D₁₃ om (hapl) from 1 2 up to 6^b]

On the other hand, D₁-3 7 11 subst

1046* अपि रामो महातेजा मम मात्रा सह त्वया ।
वन्यैर्मूलफलैर्ब्रह्मक्षितोऽर्घ्यप्रतिग्रहे ।

[(1 1) D₁₁ महावने (for सह त्वया) —(1 2) D₃ मूले, D₁₁ भूमि- (for मूल-) D₃ अन्विनो (for अन्विनो) D₁₁ हि परि° (for ऽर्घ्यप्रतिग्रहे)]

6 D₁₃ om 6^{ab}, S₁ reads 6 in marg (for both cf v l 5) —^b) B₂ reads यथा in marg Dt D₆ 8 यद्वृत्तं तत् (Dt यत्) (for यथावृत्तं) —^c) D₂ 3 7 अपि (for मम) N₂ V B₁-3 D₁₀ 13 M₄, °बुद्धे, B₄ °भागा, D₁-3 7 °वीर्ये, T₂ °तेजा (for महातेजो) —^d) N₂ V₁ 3 4 B₄ D₂ 3 7 10 14 T₂ Cm g देवेन, Ck t दे° (as in text) V₁ B₁ 2 D₁-3 6 7 °धिष्ठित, B₄ दु खचेष्ठित, D₄ M₂ Cm यदनु°, Cg k t दुरनुष्ठितं (as in text) T₃ देवेय च (च य) दनुष्ठित —For 6, D₅ 11 12 subst, S₁ D₁-3 7 ins after 6

1047* अपि माता विमु(S₁ °यु)क्ता मे तस्माच्छापात्सुदाराणात् ।

7 °) S₁ अग्रि (for अपि) S₁ (after corr sup l in as in text) D₅ 11 12 चापि (for मम) N₂ V B D₁₀ 13 M₄ अपि कौशिक माता मे मगता नु (V₄ °ता त) रणा पुन (V₄ मम, B₄ सह). —^c) Dt D₆ 8 9 14 T₁ 2 M₂ मम मात्रा (by transp) S₁ D₁-3 5 7 11 12 मात्रा मुनिगणश्रेष्ठ, N₂ V B D₁₀ 13 M₄ शापाग्निदग्धा वित्रा (M₄ माता) मे —^d) S₁ D₅ 13 अनु, M₂ पर, Ck as in text (for हन) N₂ V B D₁₀ 11 13 T₂ M₄ रामदर्शननिर्मला (T₂ °नादित), Cg t as in text.

8 N₂ V B D₁₀ 11.13 M₄ transp 8 and 9 —^a) S₁ N₂ V B D₁-3 5 7 10-13 ब्रह्मन्, Ck t as in text (for

अपि शान्तेन मनसा गुरुर्मे कुशिकात्मज ।
 इहागतेन रामेण प्रयतेनाभिवादितः ॥ ९
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रो महामुनिः ।
 प्रत्युवाच शतानन्दं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १०
 नातिक्रान्तं मुनिश्रेष्ठ यत्कर्तव्यं कृतं मया ।
 संगता मुनिना पत्नी भार्गवेणैव रेणुका ॥ ११
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
 शतानन्दो महातेजा रामं वचनमब्रवीत् ॥ १२

स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
 विश्वामित्रं पुरस्कृत्य महर्षिमपराजितम् ॥ १३
 अचिन्त्यकर्मा तपसा ब्रह्मर्षिरमितप्रभः ।
 विश्वामित्रो महातेजा वेत्स्येनं परमां गतिम् ॥ १४
 नास्ति धन्यतरो राम त्वत्तोऽन्यो भुवि कश्चन ।
 गोप्ता कुशिकपुत्रस्ते येन तप्तं महत्तपः ॥ १५
 श्रूयतां चाभिधास्यामि कौशिकस्य महात्मनः ।
 यथाबलं यथावृत्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥ १६

G 1 52 16
 B 1 51 16
 L 1 47 16

राम.) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7.10-13 पूजितोऽसि यथाईत
 (Ś1 D5 12 °ईणं, D3 °ईत) —^c) D1-3 7 13 °भाग, D11
 महा* (for महातेजा) —^d) Ś1 D5 13 कृत्वा (for प्राप्य)
 D7 यथाविधि (for महात्मन)

9 Ñ2 V B D10 11 13 M4 transp 8 and 9 Ś1 D2 5 12
 om (hapl ?) 9. —^a) Ñ2 V B D10 11.13 M4 प्रीतेन (for
 शान्तेन). —D7 om 9^{cd}. —^{cd}) Dt D6 8 पूजितेन, T2 Ck
 प्रयत्नेन, Cg as in text (for प्रयतेन) Ñ2 V B D10 11 13
 M4 पू (M4 ए) ता दीर्घेण तपसा मातर मेम्यनदत्त (Ñ2 B3 °यत्),
 D1 3 इहागतो महातेजा पूजा कृत्वा महात्मन (cf 8^{cd})

10 Ś1 M2 read 10-11 in marg —^a) D13 त (sic)
 (for तत्) —^b) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 महायशा, D13
 महातपा D5 12 शतानन्दस्य धीमत —^c) V3 इत्युवाच —^d)
 D8 sup ln, G1 3 वाक्यज्ञ, M2 damaged वा (for
 वाक्यज्ञो) D3 -विदं, D12 G1 3 M4 -कोविद (for -कोविदम्)
 Ñ2 V B (B3 inf ln also) D10 11 13 वाक्य वाक्यविशारद
 (Ñ2 B3 D10 °दा वर.)

11 Ś1 M2 read 11 in marg (cf v l 10) —^a)
 D5 12 नातिक्रमो Ñ2 V B D10 13 इदं ब्रह्मन् (for मुनिश्रेष्ठ)
 —^b) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 यत्कार्यं तत्, B2 कार्यं यत्तत्,
 D1-3 5 7 11 12 M4 सर्वमेतन्, Cg k t as in text (for
 यत्कर्तव्य) D1-3 5 7 11 12 M4 transp कृतं and मया. —^c)
 Ñ2 V B D10 13 गुरुणा (for मुनिना). —^d) V2 B3 4 D9 10
 [ए]व (for [इ]व). D1-3 5 7 11 12 रेणुकेव महात्मना

12 ^b) D9 14 T G M1 Cm भाषितं (for धीमत.) —^c)
 Ñ2 V1-3 B D10 13 M4 °नदस्ततो राम, V4 °स्ततो वाक्यं
 —^d) Ñ2 V1-3 B D3 7.10 13 M4 (all except D3 7 with
 hiatus) इदं (for राम) V4 वचनं त्विदमब्रवीत्

13 ^a) Ñ2 V B D10 11.13 M4 रघुश्रेष्ठ, D7 मुनिश्रेष्ठ.
 —^b) V3 दृष्ट्या Ś1 D5 11 12 दृष्टोऽसि (D11 °*); B3 प्राप्तोऽसि
 (sic). Ñ2 V B D10.13 मे प्रभो, M4 च प्रभो (for राघव).
 —^d) D9 ब्रह्मर्षिम् (for महर्षिम्) Cm k अपराजित (as in
 text) Ś1 D2.3 5 7 12 त चा (D2 3 7 स्वा)श्रममुपागत, D1
 स्वाश्रम समुपागत, D11 (with hiatus) इमं यज्ञमुपागत.
 —For 13^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1048* विश्वामित्रेण सहित इमं यज्ञं महात्मनः ।

[V3 4 इद (for इम) D13 यज्ञवाट महात्मना (for the
 post half)]

14 ^a) G1 तपसः, Cm g as in text Ś1 Ñ2 V B
 D1-3 5 7 10-13 अचिन्त्यो ह्येष (D13 ह्यसि) धर्मात्मा; D4 (be-
 fore corr as in text) अचिन्त्यकर्मतपसा, M4 अचिन्त्यधर्म-
 कर्माय —^b) Ś1 D1-3 5 7 11 12, G1-3 M2 महर्षिः; Cm g
 ब्रह्मर्षिः (as in text) D4 9 T3 G1-3 M अतुल- (for
 अमित-). Ñ2 V B1 2.4 D10 राजर्षिरमित (B4 °मर)द्युतिः, B3
 D13 रामोऽय (D13 °म त्व)ममितद्युति —^c) G2 M1 महाभाग
 —^d) Dt D4 6 8 T3 वेत्ति, Cg as in text (for वेत्ति) Ct
 परमा गतिं (as in text) Ś1 D1-3 5 7 9 12 तवाय परमा
 गति, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 यस्य (V1 °श्च) ते परमो गुरु,
 B2 ऋषीणा परमो गुरु, D11 तवाय परमो गुरु

15 ^a) V2 धर्मरतो (for धन्यतरो) —^b) Ś1 D5 12 M4
 त्वयेह, Ñ2 V B D10 11 13 त्वदन्यो, D1-3 7 तवेह (for
 त्वत्तोऽन्यो) Ś1 D5 12 यस्य ते, D1 पाठ्यते (gloss एतस्मा-
 द्विश्वामित्रादन्य. कोपि धन्यतरो नास्ति यस्मात्त्वया पाठ्यते
 अधीयते त्वां अछग्राम अध्यापयितु विश्वामित्र एवाहति नान्य),
 D2 3 7 दृश्यते (for कश्चन) —^c) D3 कौशिक° D1.2 5 12 तु
 (for ते) D11 यस्मात्ते हितकामोऽय —^d) D11 तेन (for
 येन) Dt M3 महातप —For 15^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4
 subst.

1049* गुणेन तेजसा वापि धर्मेण च पराक्रमै ।

यस्य ते हितकामोऽय विश्वामित्रस्तपोनिधि ।

[All except B3 om l. 1 —(1 2) B1 om ते
 (submetric)]

16 ^a) V1 damaged Dt श्रूयता Ś1 D1-3 5 11 12
 अमि°, Ñ2 V2-4 B D10 13 च पुरा (B4 यथा)वृत्त, D7 अप°
 (sic), M1 त्वभिधास्यामि —^c) D11 °चासौ, M3 °कुलं (for
 यथाबल). Dt D6 8 Ct °तत्त्व, D7 °वित्त (sic) (for
 यथावृत्त). Cv r as in text, Cm g k t no समस्तपद (for
 °) —For 16^{cd}, Ñ2 V B D10.13 subst, while D11 ins
 after 16^{cd} :

1050* यद्वीर्यो यत्प्रभावोऽय यद्योगश्च महायशा. ।

G 1 52 17
B 1 51 17
L 1 47 17

राजाभूदेप धर्मात्मा दीर्घकालमरिदमः ।

धर्मज्ञः कृतविद्यश्च प्रजानां च हिते रतः ॥ १७

प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशो नाम महीपतिः ।

कुशस्य पुत्रो बलवान्कुशनाभः सुधार्मिकः ॥ १८

कुशनाभसुतस्त्वासीद्वाधिरित्येव विश्रुतः ।

गाधेः पुत्रो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

विश्वामित्रो महातेजाः पालयामास मेदिनीम् ।

[B3 यद्योग्यश्च, D13 यद्विद्यश्च (for यद्योग्यश्च) V3 महानपा (for महायगा)]

17 ^a) Dt D₀ 8 [आ]सीद्, Ck as in text (for [अ]भूद्) —^b) V B1 2 4 D2 3 7 9 M2 अरिदम —B2 repeats (m) 17^{cd} after 20 —^c) G1 3 कृतज्ञ, G2 M1 सर्वज्ञ (for धर्मज्ञ) S1 D1-3 5 7 11 12 M4 च वदन्त्यश्च, N2 V2-3 B1-3 (B2 both times) D10 13 च क्रियावाश्च; B4 D₀ च कृतज्ञश्च, T2 3 °वीर्यश्च (for कृतविद्यश्च) V1 धर्मयज्ञं (sic) क्रियावाश्च —^d) D1-3 5 12 प्रजाभ्यश्च (for प्रजानां) N2 V B (B2 both times) D10 13 पालने (for च हिते) D11 सर्वभूतहिते रत

18 ^a) S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 पितामहः, Cg k t as in text (for प्रजापतिः) N2 V1 2 B3 D2-4 7 11 13 T3 G1 3 M2 च (for तु) —^b) S1 N2 V1 (before corr as in text) 3 4 B1 3 D1-3 5 7 10-13 महात्पा (D2 [before corr] °त्मन), B2 4 महायशा (for मही°) —^c) V1 भगवान् (for बलवान्) —^d) D12 om (hapl) from सु up to अ in 19^a D13 तु (for सु-)

19 D12 om up to अ (cf v1 18) T2 reads 19-20 in marg —^a) N2 V1 2 B3 D2 3 7 10 13 T3 G1 3 M2 चासीद्, D₀ तस्माद्, D12 वामी (sic), M3 श्रीमान् (for द्वासीद्) —^b) M1 3 (sup lin sec m, before corr as in text) गाधिर् D1 [अ]मिः, D2 3 5 7 11 12 [ए]प (for [ए]व) —^c) N2 V B D10 13 तस्य, D11 गाधि- (for गाधे) —N2 om (hapl) from तेजा up to महा in ^d —B4 om (hapl) 19^a —^d) D1-3 7 11 महायशा, D5 12 महामना

20 T2 reads 20 in marg (cf v1 19) —^a) M4 °मित्रस्तु धर्मात्मा T3 धर्मेण स महाबाहु (for °) Cg पालयामास (as in text) S1 N2 V B D1-3 5 7 11-13 विश्वामित्रस्तु (D11 °श्च) धर्मात्मा पालयन्मेदिनी (S1 °नृपिची) मिमां —^c) Cv t बहुवर्ष- (as in text) S1 D1-3 5 7 11 12 बहुवर्षगणानाम्, N2 V B D10 13 वर्षायुतान्यनेकानि —After 20^c, M3 (inf lin sec m) ins .

बहुवर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ २०

कदाचित्तु महातेजा योजयित्वा वरूथिनीम् ।

अक्षौहिणीपरिवृतः परिचक्राम मेदिनीम् ॥ २१

नगराणि च राष्ट्राणि सरितश्च तथा गिरीन् ।

आश्रमान्क्रमशो राजा विचरन्नाजगाम ह ॥ २२

वसिष्ठस्याश्रमपदं नानापुष्पफलद्रुमम् ।

नानामृगगणाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २३

1051*

चतुरङ्गयलैर्युत ।

नीतिशास्त्रविशेषज्ञं ब्रह्मण्यः सत्यसंगर ।
निग्रहानुग्रहपरो

—After 20, B2 (marg) repeats 17^{cd} and then ins

1052*

एव पालयतो राम राजस्तस्य महात्मन ।
अष्टौ सज्जिते पुत्राः ख्यातवीर्यपराक्रमा ।
ताम्राजवशप्रथितान्प्रतिष्ठाप्याशु वीर्यवान् ।
इष्ट्वा यज्ञशतैः पुण्यैस्तपोवनमुपागतः ।

21 ^a) S1 N2 V1-3 B D2 10 12 स, D3 5 7 11 13 सु- (for तु) M4 महासेना —^b) N2 V1 2 4 B D1-3 7 9 11 13 14 T1 2 G4 M4 Cvp पडगिनी (D1 gloss करिनरतुरगरयमत्रि-भाढागार), Cg k t as in text (for वरूथिनीम्) V3 विश्वामित्रो महामुनि —M3 reads 21^{cd} inf lin sec m —^c) G1 3 M3 अक्षौहिण्या (for °हिणी-) —^d) S1 D5 12 पर्यगच्छद्रुसुधरा, D1-3 7 11 पर्यटश्च वसुधरां.

22 ^a) D14 T2 G M1 स- (for च) —^b) Dt D₀ 8 9 महा- (for तथा) —For 22^{ab}, S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst

1053* सरितः पर्वतांश्चैव वनानि नगराणि च ।

[V2 सर्वतश्च (for पर्वताश्च) D2 3 7 काननानि वनानि च, M4 वनान्युपवनानि च (for the post. half)]

—D11 om 22^c-23^b —^c) S1 N2 V1-3 B D1-3 5 7 10 13 M4 विचरन्, V4 विक्रमन्, D12 विवन्न (sic) (for आश्रमान्). M3 विचरन् (for क्रमशो) T1 2 M2-4 राम, G2 M1 राजन् (for राजा) —^d) S1 D1-3 5 7 9 12 त (D12 *) दागच्छन्महा-यशा, N2 V B D10 13 (all with hiatus) आजगाम महायशा (B2 °बल), M3 क्रमशस्त्वाजगाम ह, M4 राजमानो महायशा .

23 V3 D11 om 23^{ab} (for D11 cf v1 22) —^b) Dt D4 8 8 T G4 -लता- (for -फल-) V1 नानाद्रुमलतायुतः, B4 ब्रह्मस्थानमनुत्तम, D14 T1 2 G4 नानावृक्षलताकुलं —^c) V1 -मृगशता°, V2 -द्रुमलता°, V3 -मृगगणैः°, B4 -मृगसमा° (for -मृगगणाकीर्णं) —^d) S1 D1-3 5 7 11 12 देवर्षिगण- (for सिद्धचारण-) S1 D5 12 -पूजित —After 23, S1 D1-3 5 7 11 12 M4 ins

देवदानवगन्धर्वैः किंनरैरुपशोभितम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णं द्विजसंघनिषेवितम् ॥ २४
ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णं देवर्षिगणसेवितम् ।
तपश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः ॥ २५
सततं संकुलं श्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः ।

अबभक्षैर्वायुभक्षैश्च शीर्णपर्णाशनैस्तथा ॥ २६
फलमूलाशनैर्दान्तैर्जितरोषैर्जितेन्द्रियैः ।
ऋषिभिर्वालिखिल्यैश्च जपहोमपरायणैः ॥ २७
वसिष्ठस्याश्रमपदं ब्रह्मलोकमिवापरम् ।
ददर्श जयतां श्रेष्ठो विश्वामित्रो महाबलः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

G 1 52 27
B 1 51 28
L 1 47 27

1054* बहुपुष्पफलं रम्य यक्षराक्षसवर्जितम् ।

[D11 ब्रह्मर्षिगणसेवित (for the post. half)]

24 Ñ2 B1 om (hapl) 24-25^b. V B2-4 D10 13 om (hapl) 24 M3 reads 24-25^b *inf. lm sec m* G1 3 read 24^{ab} after 25^{ab}. —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 गन्धर्व- (for गन्धर्वैः) —^b) D1 उपसेवितं (for उपशोभितम्). —^c) D4 -सिंह- (for -संघ-). Ś1 D1-3 5 7 11 12 नानाविहग (D1 2 °हंग, D5 °गह[metathesis]) नादितं (for ^a). G2 M1 प्रकीर्णद्विजसघातैर्द्विगौघनिषेवितं.

25 Ś1 Ñ2 B1 D1-3 5 7 11 12 om (hapl), while M3 reads 25^{ab} *inf. lm sec m.* (for Ñ2 B1 M3 cf v 1 24) —^a) B3 D10 13 देवर्षि- (for ब्रह्मर्षि-) V1 B2 -सपूर्ण. V2 महाश्रममिदं तत्तु, B4 नानामुनिसमाकीर्ण —^b) V2 B3 4 D10 13 ब्रह्मर्षि- (for देवर्षि-). V B2-4 D13 -पूजित (for -सेवितम्) —After 25^{ab}, G1 3 read 24^{ab}. —^c) V2 D13 -चरद्भि (for -चरण-) G1 3 पुराणैस्तपसा सिद्धैर्. —^d) D13 महर्षिभि (for महात्मभि.)

26 D1-3 7 T3 om (hapl) 26^{ab}. —^a) Ñ2 B3 D10 सतत V2 सगतं, V4 कुशल, Ct as in text (for संकुलं) V2 राम, D10-12 श्रीमान् (for श्रीमद्) —^b) G2 M1 ब्रह्मपुत्रैर्, Ct as in text (for °कल्पैर्) Ñ2 V3 4 B1-3 D10 महावतैः, V1 damaged, V2 महर्षिभि, B4 महारथैः (for महात्मभि) —^c) M3 अभक्षैर्, Cm g t as in text (for अबभक्षैर्) —^d) D5 पर्ण- (sic), G1 चीर्ण, G2 कीर्ण- (for शीर्ण-) Ś1 B4 D1-3 5 7 11 12 M4 -पर्णाशिमिस् D5 12 तदा (for तथा).

27 D7 om. 27^{ab} —^a) Ñ2 V2 4 B D10 13 M4 फल-मूलाशिमिर्. D9 फलमूलादिभिर्वीतैर् —^b) Ñ2 (marg) V1 3 4 B D10 13 -क्रोधैर्, Dt D5 8 -दोषैर् (for -रोषैर्) —V1 damaged from ये. in ^b up to इम in 1055* —After 27^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1 3 5.10-13 ins, while M4 ins after 27.

1055* संप्रक्षालैरश्मकुट्टैर्दन्तोलखलिभिस्तथा ।

[V1 damaged up to इम B4 प्रक्षालनैर्, D5 सुप्रक्षालितैर् (hypermetric) (for संप्रक्षालैर्) V2 सयुजानै रम्यकूटैर्, V4 संप्रक्षालैरश्मकूटैर्, M4 संप्रक्षालाश्मकूटैश्च (for the prior half)

M4 [उ] लखलिकैस् (for °लिमिस्) D3 दन्तोलखलिभिस्तकदा (sic) (for the post half)]

—^c) Ś1 D5 11 12 °ल्याद्यैर्, B D9 10 वालि°, D1-3 7 वालिखिल्याद्यैर् (for वालखिल्यैश्च) —^d) V1 (with hiatus) उपहोम, D3 जपाहार- (sic ?) (for जपहोम-) —After 27, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 3 Cm ins

1056* अन्यैर्विखानसैश्चैव समन्तादुपशोभितम् ।

[Cm वैखानसैश्च]

28 ^b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 ब्रह्मस्थान-मुत्तमं (M4 °मिवाकुलं), V1 damaged —^c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 अपश्यज् (for ददर्श) Ś1 D2 3 5 7 12 14 M2 जपता, Ñ2 V1-3 B3 D10 13 यजता, V4 B4 जगतां, B1 missing, D4 तपता, D11 यगती (sic), Cm t as in text (for जयतां) B1 missing, D9 श्रेष्ठ —^d) Ñ2 V B D10 महामना, M3 महातपा. —After 28, Ś1 D5 11-13 ins

1057* वातोद्धतं तपनवाहसमं नियम्य

वल्गावशेन तुरगं च शशाङ्कशुभ्रम् ।

दीव्यत्प्रभानिकरतु ण्डललोलमान-

कर्णस्तुरगमवराष्ट्रप उत्ततार ।

[(1 1) D13 -निम (for -सम). —(1 2) D11 वलावशेन (sic) (for वल्गावशेन) —(1 3) D5 दीप्यत्, D12 13 दिव्य- D11 दीव्यत्प्रभावमकर- (hypermetric).]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 6 11 om V B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After *Kāṇḍa name*, B4 ins वालचरिते —*Sarga name* Ś1 D3 5 7 9 11 वसिष्ठाश्रम-दर्शनं (D3 7 9 °नो, D5 °वर्णनो), Ñ2 V2-4 B D10 शतानन्द-वाक्यं, V1 शतानन्दवाक्ये वसिष्ठाश्रमदर्शनं, D1 वसिष्ठाश्रमपदो, D2 वसिष्ठस्याश्रमदर्शनं, D12 वसिष्ठाश्रमो. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om. Ñ2 B2 3 D10 52, V2 D9 54, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 51, D1 40, D2 38, D7 39, D11 44 D13 रामा—घाल —वसिष्ठा—वर्णन 52 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम.

G 1 53 I
B 1 52 I
L 1 48 I

स दृष्ट्वा परमप्रीतो विश्वामित्रो महाबलः ।
प्रणतो विनयाद्वीरो वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १
स्वागतं तव चेत्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ।
आसनं चास्य भगवान्वसिष्ठो व्यादिदेश ह ॥ २
उपविष्टाय च तदा विश्वामित्राय धीमते ।
यथान्यायं मुनिवरः फलमूलमुपाहरत् ॥ ३
प्रतिगृह्य च तां पूजां वसिष्ठाद्राजसत्तमः ।
तपोऽग्निहोत्रशिष्येषु कुशलं पर्यपृच्छत् ॥ ४

विश्वामित्रो महातेजा वनस्पतिगणे तथा ।
सर्वत्र कुशलं चाह वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५
सुखोपविष्टं राजानं विश्वामित्रं महातपाः ।
पप्रच्छ जपतां श्रेष्ठो वसिष्ठो ब्रह्मणः सुतः ॥ ६
कश्चित्ते कुशलं राजन्कश्चिद्धर्मेण रञ्जयन् ।
प्रजाः पालयसे राजन् राजवृत्तेन धार्मिकम् ॥ ७
कश्चित्ते सुभृता भृत्याः कश्चित्तिष्टन्ति शासने ।
कश्चित्ते विजिताः सर्वे रिपवो रिपुसूदन ॥ ८

51

—Before 1, Ś1 V4 B2 4 D1-3 5 7 11-13 ins

1058* वसिष्ठं तु तदा तस्मिन्नाश्रमे मुनिसत्तमम् ।

[Ś1 begins with ॐ D12 वसिष्ठात् (corrupt) Ś1 च (for तु) D5 मुनिस्तम]

1 °) Ś1 D1-3 5 7 11-13 दृष्ट्वा तु, Dt D4 6 8 T3 तं दृष्ट्वा, Cg k as in text (for त दृष्ट्वा) D1-3 7 राघव (for परम-) —^b) Ś1 °मुनि, Ñ2 °त्मन, B1 D1-3 5 7 11-13 °मना (for महाबल) —^c) D2 प्रणताद् (sic), G1-3 M1 प्रणम्य, Cm g k t as in text (for प्रणतो) B4 वीरौ (for वीरो) —^d) V1 B1 D13 यजता, V4 D11 तपता, B4 जगतां (for जपता) V3 वसिष्ठो जगता वर

2 °) Ś1 D1-3 5 7 12 भवता, Ñ2 V2 4 B3 4 D10 13 च तव (by transp), V1 B1 2 D11 च तथा, D9 भगवता (hypermetric) (for तव च) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7 10-13 [इ]त्युक्त्वा (for [इ]त्युक्तो) —^c) D6 भगवन् (sic) (for भगवान्) —^d) D6 व्यादिदेश, T3 चादिदेश, G4 [S] व्यादिदेश, M4 ह्यादिदेश, Cm g k t as in text (for व्यादिदेश) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 subst :

1059* आसनं तेन विधिवद्वत्त जगतीपते ।

[Ñ2 V1 3 4 B D3 7 10 11 (V4 D3 7 read after विधिवत्) तस्य (V4 °स्मै), V3 च (submetric) (for तेन) B1 missing from वत् up to जग Ñ2 V1 3 4 B D1-3 7 10 11 प्रदिष्ट, V2 प्रदीप्त (for प्रदत्त) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 जगतीपते]

3 °) V2 ददौ, B1 तथा, D11 ततो (for तदा) —^c) Ś1 D5 12, 13 वृष्यं (D5 12, 13 °इय) वन्य, Ñ2 B3 4 D10 वृष्यामयं, V3 B2 वृष्यमयं, V4 B1 वृष्या (B1 °व्या) मय्यां, D1 विश्वामित्रो, D2 दृश्यमय्यो, D3 7 वृष्या (D3 °व्या) मय्यो (sic) (for यथान्यायं) D1 मुनिवरात्, D9 ऋषी राम, G1.3 ऋषिश्रेष्ठ (for मुनिवर) V1 दृश्यं मुनिवर श्रीमान्, V2 वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रस्तु, D11 अयं मुनिवरो दत्त्वा —^d) V4 फलं

(for फल-) D3 missing मूल, D14 S (except M2 4.) -मूलानि, Cg k t as in text (for -मूलम्) D11 अथाहरत्.

॥ Cg.k फलमूलमिति "जातिरप्रागिनाम्" इत्येकत्वम् । ॥

4 °) Ś1 D5 12 वरा, Dt D2 6-9 G1 M2 तु तां (for च ता) —^b) D2.11 राजसत्तम. —^c) Ś1 D1-5 7.12.13 तदा (D3 °द, D4 °तो, D5 °त्रा) मिहोत्रे (D2 °त्र); Ñ2 V B D10 11 तमग्निहोत्रे (Ñ2 B3 D10 °त्र, V1 °त्र) V2 3 B2 4 D11 शिष्ये च (for -शिष्येषु) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11-13 पर्य-पृच्छदनामयं, Ñ2 V B D10 पप्रच्छ कुशलं तत (V4 °टा); Ck as in text

5 °) B1.3 4 -गणैस्, G2 M1 -गण (for गणे) B4 Dt D6 8 10 13 T G M2.3 तदा (for तथा) —^c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 चोक्त्वा, Dt D6 8 प्राह, G2 त्वाह (for चाह), —^d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 मुनिसत्तम (D3 °म), D2 मुनिपुंगव, Cg as in text (for राजसत्तमम्)

6 °) G3 सुखोपविष्टो, M3 उपोपविष्ट (for सुखोपविष्ट). D9 ब्रह्मर्षि (for राजानं) —^b) D12 विश्वामित्रो —^c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 अपृच्छज् (for पप्रच्छ) V1 °तिनां; V2 B1 M1 यजता, V3 B4 जगता, D11 G1 3 M4 जयता; Cm t as in text (for जपता). —^d) Ś1 Ñ2 B2.3 D1 2 5. 10-13 गाधेय, V1 2.4 B1 4 D3 7 गाधिज (for वसिष्ठो) D11 सुतं (sic).

7 °) D11 ब्राह्मणरक्षणं, M4 °रजनं (for धर्मेण रञ्जयन्). —^c) V3 पालयते, B4 पादयसे, D11 पालयतो (for पालयसे). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 T3 नित्यं, D14 T1 2 G4 वीर; G1 3 कश्चिद् (for राजन्) —^d) V4 B4 राज (V4 °*) धर्मेण; D3 राज्य° (for राजवृत्तेन) V1 3 B2 D2.13 G1 धार्मिक, M4 पालयन् (for धार्मिक).

8 °) D1 कश्चित्ते (for कश्चित्ते) Ñ2 सुभृता, V2 तु सुता; V3 सुसिनो, B2 सुहता, B3 [S] सुवता, Dt D6 8 9 G1 2 M2 Cm g t सभृता (D6 °*) (for सुभृता) B1 °* * * * भृत्याश्च —^b) D10 कश्चित्ते कुशलं नृप. —^c) D1 कश्चित् (for कश्चित्). D1-3 7 च (for ते). V2 निजिता, D1 [अ] वजिता: (for विजिता). —^d) B1 [S] रिनिसूदन.

कचिद्वले च कोशे च मित्रेषु च परंतप ।
कुशलं ते नरव्याघ्र पुत्रपौत्रे तथानघ ॥ ९
सर्वत्र कुशलं राजा वसिष्ठं प्रत्युदाहरत् ।
विश्वामित्रो महातेजा वसिष्ठं विनयान्वितः ॥ १०
कृत्वोभौ सुचिरं कालं धर्मिष्ठौ ताः कथाः शुभाः ।
मुदा परमया युक्तौ प्रीयेतां तौ परस्परम् ॥ ११
ततो वसिष्ठो भगवान्कथान्ते रघुनन्दन ।
विश्वामित्रमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ॥ १२
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि बलस्यास्य महाबल ।

तव चैवाप्रमेयस्य यथार्हं संप्रतीच्छ मे ॥ १३
सत्क्रियां तु भवानेतां प्रतीच्छतु मयोद्यताम् ।
राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ १४
एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महामतिः ।
कृतमित्यब्रवीद्राजा पूजावाक्येन मे त्वया ॥ १५
फलमूलेन भगवन्विद्यते यत्तवाश्रमे ।
पाद्येनाचमनीयेन भगवद्दर्शनेन च ॥ १६
सर्वथा च महाप्राज्ञ पूजार्हेण सुपूजितः ।
गमिष्यामि नमस्तेऽस्तु मैत्रेणोक्षस्य चक्षुषा ॥ १७

G 1 53 17
B 1 52. 17
L 1 48 18

9 °) Ś1 D6 12 13 कचित्ते कुशल कोशे, Dt D6 8 14 T1 2 G4 M2 3 Cg t कचिद्वलेषु कोशेषु —^δ) D2 12 13 परतप, D3 पर * *. —^ε) B3 D10 नृपव्याघ्र, D11 नरध्यापु (sic) (for नरव्याघ्र) —^δ) Ś1 V1 2 B1 D1-3 5 7 11-13 -पौत्रेषु चा° (D12 वा), D10 -पौत्रैस्त°, D14 T1 2 G4 M3 -पौत्रे तवानघ, T3 -पौत्रेषु मानद (for -पौत्रे तथानघ)

10 °) D11 सर्वत (for सर्वत्र). Ś1 D6 12 राज्ये (for राजा) —^δ) Ś1 D6 12 भवत, D1-3 7 तमय, M4 त्वच्यग्र. (for वसिष्ठं) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 11-13 प्रत्युवाच ह (for प्रत्युदाहरत्) —^δ) Ñ2 V B D10 13 तमथो (V3 °सौ), D11 तमृषि, Cm g as in text (for वसिष्ठं) Dt D6 8 G4 M4 Cm विनयान्वितं, D13 विजयान्वितः Ck as in text (for ^δ)

11 °) Ś1 Dt D6 8 11-13 तौ, Ñ2 V3 4 B D1 3 5 7 M4 तु, V1 2 D2 च, D10 om (submetric) (for [उ]मौ) D10 12 सुचिर- (for सुचिर) V1 सुचि * * (lacuna) लं —^δ) D9 14 T1 3 G1 3 4 M3 4 तौ, T2 तां (sic) (for ताः). D9 कथा (for कथा.) Cv r g t ता कथा (as in text) Dt D6 8 9 M3 4 तदा, D4 T3 G1-3 M1 तथा (for शुभा.) Ś1 D1-3 5 7 12 बहुवृत्तात् (Ś1 °तु, D2 °च)स (Ś1 D2 सत्) कथा, Ñ2 V B D10 13 धर्मिष्ठा ता कथा तदा (B4 °था), D11 कथा बहुविधा तदा. —^ε) D12 युक्ताम्, T3 युक्त (sic) (for युक्तौ) —^δ) Cm g k t प्रीयेता (as in text). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 भूमिने (Ś1 B4 °च, D12 °नि [sic]) च (for प्रीयेता तौ)

12 °) M4 तथा (for ततो) —^δ) Ś1 Ñ2 V (V1 lacuna from स up to मित्र in °) B D1-3 5 7 10-13 M4 मुनिसत्तम (D2 3 °म, M4 °मं)

13 °) Ñ2 B1 4 D1 12 °वल, V4 °त्मन (for महाबल). —^δ) Cv r m g t संप्रतीच्छ (as in text) V1 lacuna after the first syllable प्र up to प्रतीच्छतु in 14^δ Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 प्रतिगृह्यता (for संप्रतीच्छ मे).

14 V1 lacuna up to प्रतीच्छतु (cf v1 13). —^α) D3 सत्रिया (sic), D5 सत्कृता (for सत्क्रिया). Dt

D1 2 4-8 12 13 T3 M3 हि (for तु) Ś1 D5 11-13 तात, D1-3 7 तावत्, D4 9 T3 G2 M1 3 त्वेतां (for एता) Ñ2 V2-4 B D10 प्रतिगृह्यता, G1 3 महर्तौ चैतां, M4 विधिवत्तात् (for तु भवानेता) —^δ) Ñ2 V2-4 B1-3 D10 भवानिह, D3 प्रयच्छतु, G1 3 प्रतीच्छ त्व, M4 प्रतीच्छस्त्व, Ck as in text (for प्रतीच्छतु) Cm g [उ]द्यता (as in text) V1 D13 मयोद्यता, Dt D6-8 मया कृता, D4 M2 मयोदितं (for मयोद्यताम्) B4 भवानिहमिहोद्यतां (sic), D2 प्रतीच्छतुम-बोधता (sic) —^ε) D14 T1 2 G4 राजा (for राजंस्) B3 D3 तम्, D12 स्वम् (for त्वम्) D3 4 7 10 14 G2 अतिथिः (for अतिथि-) V2 4 B1 D12 M1 -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ). D11 राज्य चमतिथि श्रेष्ठ (corrupt) —^δ) D12 पूजनाय (for पूजनीय)

15 °) D3 उक्त्वा, D11 उक्ते (for उक्तौ) —^δ) V1 lacuna for मित्रो महामति Ś1 V2-4 B D1 2 7 10-13 M4 मही (D13 °हा)पति, Dt D3 8 9-T1 °मुनि, G2 M1 °तपा, Cv as in text, Cr °वल (for महामति) —^ε) V4 B1 कृतकृत्यो-ब्रवीद् T3 वाक्य (for राजा) Cv r as in text (for °). —^δ) D11 om, Cm g प्रिय-, Ck t पूजा- (as in text) Ś1 D5 12 नाथेन, Ñ2 V3 4 B D1-3 7 10 11 13 चानेन, V1 वन्येन, V2 [अ]नेन च (for वाक्येन) M4 वाक्येनानेन Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 मे कृता (D1 °ता), V2 सत्कृता (for मे त्वया)

16 Before 16^α, D12 wrongly repeats 15^α. —^α) Ś1 कृत (marg also as in text) मूलेन, D9 फलमूले हि, D11 फलमूले (submetric) (for फलमूलेन) —^δ) D9 यत्र च, D14 यस्तव, T3 यत्तद् (for यत्तव) Ñ2 V B D10 M4 तव यद्विद्यते प्रभो (M4 वने) —^ε) Ś1 D5 12 पाद्ये आचमनीये च; B1 पाद्यार्घ्याचमनीयेन —^δ) D3 भगवा (sic) (for भगवद्). D11 भगवद्दर्शनेन च (sic)

17 °) Ś1 D4 सर्वदा. Ś1 D5 11 °वाहो, Ñ2 V B D1-3 7 10 [ए]व महातेज (V2-4 B4 °जा), D9 हि°, D12 °, D13 °बुद्धे, G2 M1 सु°; M4 [अ]ह महाभाग (for च महाप्राज्ञ) —^δ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10 12 [अ]स्मि°;

G I 53 18
B I 52 18
L I 48 18

एवं ब्रुवन्तं राजानं वसिष्ठः पुनरेव हि ।
न्यमन्नयत धर्मात्मा पुनः पुनरुदारधीः ॥ १८
वाढमित्येव गाधेयो वसिष्ठं प्रत्युवाच ह ।
यथा प्रियं भगवतस्तथास्तु मुनिसत्तम ॥ १९
एवमुक्तो महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
आजुहाव ततः प्रीतः कल्मार्षी धूतकल्मषः ॥ २०

एहोहि शवले क्षिप्रं शृणु चापि वचो मम ।
सवलस्यास्य राजर्षेः कर्तुं व्यवसितोऽस्म्यहम् ।
भोजनेन महार्हेण सत्कारं संविधत्स्व मे ॥ २१
यस्य यस्य यथाकामं षड्रसेष्वभिपूजितम् ।
तत्सर्वं कामधुग्दिव्ये अभिवर्ष कृते मम ॥ २२
रसेनाग्नेन पानेन लेह्यचोष्येण संयुतम् ।
अन्नानां निचयं सर्वं सृजस्व शवले त्वर ॥ २३

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

M४ च° (for सुपूजित) D11 पूजाहोस्मि पूजित° (sub-
metric) —°) S1 D12 °स्कृत्य, D1-3 5 7 11 13 °स्तुभ्य, M३
मुनिश्रेष्ठ (for नमस्तेऽस्तु) Dt D८ नमस्तेस्तु गमिष्यामि (by
transp) —°) S1 D1-3 5 7 11-13 पश्य मैत्रेण, M४ मित्रेणे°
(for मैत्रेणेश्वर) D1 (marg gloss) सुखाशसि प्रीतिकर
मैत्र चक्षुर्निगद्यते

18 °) V2 वदत (for ब्रुवन्त) —°) S1 D५ 11-13 °च,
N2 V1-3 B2-4 D1-3 7 10 M४ °तु, V४ अग्रवीत्, B1 °त, M३
°ह (for एव हि) —°) T3 °यति, M३ न्यमन्नयतु, Cm g as
in text M४ धर्मित्वात् (for धर्मात्मा) N2 V B D10 13
न्य (V३ नि)मन्नयतमेयात्मा

19 °) D1 (marg gloss) तथेति एवं करिष्यामि (for
वाढम्) V1 गाधिनी (sic), M1 3 गाधेयो, Cg as in text
(for गाधेयो) —°) S1 D1-3 5 7 11-13 प्रत्य (D13 °ति)भायत
—°) V३ वयं (sic) (for प्रिय) D12 lacuna for भगवतस्
—°) D2 तवास्तु (for तथास्तु) N2 V B Dt D६ 8 10 14
T1 2 G४ M४ °पुंगव (for मुनिसत्तम)

20 °) B३ महातेन (sic), Dt D६ 8 तथा तेन (for
महातेजा) —°) B1 यजता, D11 जयता (for जपतां) —°)
V२ ४ आजहार (for आजुहाव) V४ प्रीत्या, D11 श्रीत (sic),
G2 M1 प्रीता (for प्रीत) —°) S1 N2 V B2-4 D५ 10 12 13
कल्म (S1 V1 D12.13 °ल्मा)पां, B1 कामदा, D1 (marg
gloss) छक्षपादुरा धेनु, D३ कल्मषी (sic), D11 शयला,
Cm g k t as in text (for कल्मार्षी) S1 पूत- (for धूत-)
B1 Dt D४ ६ ८ ९ 11 M३ ४ -कल्मष (for -कल्मष)

21 °) V B1 ४ D1 7 11 शवले (V३ °ल), T1 G M1 ३
शवले B2 क्षीघ्र (for क्षिप्र) —°) N2 V B D1-3 5 7 10 13
क्षैव, D12 वैव (for चापि). S1 D11 शृणुष्व (D11 °वै) वचन

मम —°) B1 च (for [अ]स्य). —°) D2 कर्तुं (sic)
(for कर्तुं) S1 N2 V B D1-5 7 9-13 T2 3 G1-3 M1 ३ हि,
Cg t as in text (for ऽस्मि) V1 [अ]य, V४ [अ]सि (for
[अ]हम्) M४ कर्तव्यं भोजनं मया —°) D३ भोजनेन हि
(hypermetric), D11 भाजनेन, M४ सत्कारेण (for
भोजनेन) D५ महार्हेण (for °र्हेण) —°) S1 N2 V३ ४ B
D1-3 5 7 10-13 तद्विधत्स्व (B४ D1 7 11 °स्व [sic]), V1
मद्विधत्स्व, V2 विदधस्व, M३ स्व विधित्स्व, Cm g. t as in
text (for सविधत्स्व) M४ यथावत्तद्विधत्स्व मे

22 °) N2 B D10-13 °काम, V1 D५ °काम (for यथा-
कामं) —°) V1 यत्र येयु, V२ यद्रसो हि, D९ यद्रसेष्ट, D10
यद्रसेषु (for षड्रसेषु) N2 V B D10 13 °वाहित (V४ °तं),
D12 °काक्षित (for [अ]भिपूजितम्) S1 षट्स्वामीष्टो
रसेष्विह, D1 यदसीष्टं रसेष्विह, also marg षड्विभरिष्टै रसैरिह,
D2 ३ 7 11 षट् (D11 °षट्)भीष्टरसेष्विह (D7 °ष्वहं), D५
षट्वरीज्यो रसेष्विह, M४ द्रक्ष (द्रक्षा)स्यतिथिपूजने, all Cs as
in text —°) V२ ३ B1 तं, B२ त्वं (for तत्) D11 सर्व- (for
सर्वं) D३ का- (for कामधुग्) S1 B1 D1-3 7 11 13 M४
देवि, V२ दिव्यैर्, D12 दैवि (for दिव्ये) V४ lacuna for
धुग्दिव्ये —°) S1 D1-3 5 7 11-13 पूरय त्व, D४ ९ 14 T G४
M३ ४ प्रवर्षस्व, Cv m g as in text (for अभिवर्ष) V1 ३
B1 [इ]ह मत्कृते, B२ च मत्कृते, D1 (marg also) मम
कृते (by transp), D2 तु मे मम (for कृते मम). N2 V३
B३ ४ D10 Cr अभिवर्षस्व (B४ °सु) मत्कृते, V४ अभिवर्षं
महत्कृते

23 °) S1 D1-3 5 7 11-13 वरेणाग्नेन, N2 V B D10
रसैरग्ने (V1 ४ °न्ये)न (for रसेनाग्नेन) D12 lacuna, G1
पालेन (for पानेन) Cv r m g t as in text (for °) —°)

५२

एवमुक्ता वसिष्ठेन शबला शत्रुसूदन ।
विदधे कामधुक्कामान्यस्य यस्य यथेप्सितम् ॥ १
इक्षुन्मधूस्तथा लाजान्मैरेयांश्च वरासवान् ।
पानानि च महार्हाणि भक्ष्यांश्चोच्चावचांस्तथा ॥ २

उष्णाढ्यस्यौदनस्यापि राशयः पर्वतोपमाः ।
मृष्टान्नानि च सूपाश्च दधिकुल्यास्तथैव च ॥ ३
नानास्वादुरसानां च षाडवानां तथैव च ।
भाजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः ॥ ४

G 1. 54. 4
B 1. 53. 4
L. 1. 48. 29

G1 M3 4 लेह्ये, Cg k as in text (for लेह्य-) T2 G1 3 M1 (before corr) 2 -शोष्येण, G2 4 -शोषेण, M3 -शोष्येणु-, Cm g as in text (for -चोष्येण) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 चोष्य (V3 °ल्यैर्)ले (D13 °लो)लेन (by transp) Ś1 D5 चाप्ययं, Ñ2 V B D10 सत्वर, D1 2 चाशय (D2 °या [sic]), D3 वाशय, D7 चाशय (sic), D11 चानघे, D12 13 चाप्यसु, M4 मा चिर (for सयुतम्) —V1 3 om 23^{cd}. —^c) T1 3 G4 अन्नाद्य-, Cm g t as in text (for अन्नानां) —^d) T1 2 G M1-3 शबले D4 T3 त्विह, G2 M1 मम (for त्वर) —For 23^{cd}, Ś1 V4 D1-3 5 7 11-13 subst

1060* राजान सपरीवार शबले मल्लियेप्सया ।

यथा सर्वो जनस्तुव्येत्स्वाशितश्च यथा भवेत् ।

[(1 1) D5 11 12 °च्छया, D13 मत्प्रमेयया (for मल्लियेप्सया) V4 सरणे सत्प्रियेच्छया (for the post half) —V4 om 1 2 —(1 2) Ś1 तुष्टो (for तुष्टेत्) D1 आश्रितश्च, D3 स्वतश्च (submetric), D3 स्वाशितश्च, D11 स्वादितश्च (for स्वाशितश्च)] while Ñ2 V2 B D10 subst

1061* कुरु राज्ञोऽस्य शबले परमातिथ्यसक्तियाम् ।

[Ñ2 हि, V2 [s]सि (for स्य) Ñ2 V2 B1 सबले B1 -सक्तिया (for -सक्तियाम्)]

Colophon Ś1 D1 2 5 11-13 om (cont the previous Sarga) —Kānda name V1 4 D4 om Ñ2 V2,3 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —Sarga name Ñ2 V B D3 7 10 शतानदवाक्ये (V1 2 B2 D3 7 om) विश्वामित्रनिमंत्रण (B4 वसिष्ठवचन), D9 धेनुप्रार्थना —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D10 53, V2 D9 55, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 52, D7 40 —After colophon, T2 concludes with श्रीराम शरणं मम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः..

52

✎ Ñ1 missing up to स्थाना in 20^b (cf v1 I 33 8). Ś1 D1 2 5 11-13 continue the previous Sarga

1 ^a) B1 3 4 G1 2 4 M4 उक्त्वा, Cg as in text (for उक्ता) G2 (after corr as in text) मुनिश्रेष्ठ (for वसिष्ठेन) —^b) Ś1 शत्रुसूदन (for शत्रुसूदन) —After 1^{ab}, D1 ins

1062* सस्तभ्य पादावाकुञ्ज्य कर्णौ पुच्छं तु भ्रामयत् ।
—^c) D2 किं दधि (sic), D9 घवर्ष, D13 विधधे (metathesis)

(for विदधे) V3 D10 कामदा Ś1 D1 2 5 7 11-13 कामं, V3 lacuna for का, D3 वामं (for कामान्) V2 4 यथेष्टं विदधे कामान् —V1 damaged for ^a —^d) Ñ2 V2-4 B D10 यथेप्सितान्, Dt D4 6 8 11 14 T3 G1 3 4 [ई]प्सितं यथा (by transp), D9 [ई]प्सितं तदा Ś1 D1-3 5 7 12 13 यथा यस्येप्सितं तथा, Cv m g k t as in text

2 ^a) Ck t मधून् (as in text) D9 मधूस्तथा द्राक्षान्; D14 T1 G4 मधुरसाल्लोजान्, T3 मधु तथा लाजान्, M2 मधूश्च लाजाश्च ✎ Cg मधूनिति पुल्लिङ्गत्वमार्षम् । ✎ —^b) T2 M3 रसासवान्, G2 वरासवान् D9 सैरेय च वरानना —For 2^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst

1063* इक्षुंश्च मधु लाजांश्च मैरेय च वरासवम् ।

[Ñ2 V B D10 इक्षु (D10 °क्षून्) मधु च (V2 B4 र-, V4 *) (for इक्षुश्च मधु) Ś1 -जाल, D1 5 -जालांश्च (metathesis?) (for लाजाश्च) D11 इक्षु मधुरसांश्चैव (for the prior half). D10 om च (submetric) V2 रसामर, V3 सुरासव, D3.7 वराशन, D5 स चामव (for वरासवम्)]

—^c) Ś1 D5 12 13 एतानि, V2 फलानि (for पानानि). V4 D12 om (submetric), B2 inf lin, T3 ह (for च) Ś1 महार्घ्याणि —^d) V4 B1 2 4 D1 4 5 9 12 भक्ष्याश्च Ñ2 V B D10 च विविधास्, T2 M3 उच्चावचास् (for चोच्चावचास्) Ś1 D1-3 5 7 11-13 बहून्, Dt D6 8 9 अपि, G4 तदा, M4 शुभान् (for तथा)

3 V1 damaged for ^a —^a) Ś1 V2 3 D1-3 5 7 12 13 M4 वाष्पाढ्य (D7 °द्य) स्य (V3 °ढ्यम्), Ñ2 B चोष्याढ्यस्य (B2 m. also व्यजनस्य), V4 रसाढ्यम्, D9 उष्णाढ्यस्य, D10 चोष्याढ्यस्य; D11 चोष्यद्यस्य (sic) (for उष्णाढ्यस्य) G2 [ओ]दन च (for [ओ]दनस्य) Ś1 Dt D4-6 8 9 14 T1 3 G4 M4 [अ]त्र; D1 3 [अ]य, D2 7 [अ]स्य, D11 [आ]शु, G1 [आ]सीद्; G3 [आ]सन् (for [अ]पि) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 राशीन्पर्वत (V1 damaged)सनिभान् —^c) Ś1 B2 D1-3 7 12 13 तथापूपान्, D9 14 T1 2 G2 4 M1-3 च सूपाश्च (for च सूपाश्च) Ñ2 V B1 3 4 D5 10 11 मिष्टान्ना (B1 °*) नि तथापूपान् (V3 °*पान्, D11 °पूजान् [sic]), Dt D6 8 मृष्टान्यन्नानि सूपाश्च, M4 मिष्टान्नानि च सूपाश्च —^d) Ś1 B1 4 D5 M2 दधिकुल्यास्, D3 दधिकुवकुल्या (sic) V2 शङ्कुलीश्च दधीनि च

4 D9 om (hapl) 4^{ab}. D14 reads in marg, M3 inf lin sec m 4^{ab}. —^a) D1 2 G2 M1 -स्वाद- (for

G 1 54 5
B 1. 53 5
L. 1 48 29

सर्वमासीत्सुसंतुष्टं हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
विश्वामित्रवलं राम वसिष्ठेनाभितर्पितम् ॥ ५
विश्वामित्रोऽपि राजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत् ।
सान्तःपुरवरो राजा सत्राह्वणपुरोहितः ॥ ६
सामात्यो मन्त्रिसहितः समृत्यः पूजितस्तदा ।
युक्तः परेण हर्षेण वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ७

—स्वादु-) B₄ -रसाश्चैव C m g स्वादवो रुच्या रसा
माधुर्यादयो येषां । C₁ —^b) S₁ Dt D₆₋₈ Ct खा(S₁ पां)
द्वाना, N₂ V₄ B D₅ 10 11 G₁ 4 M₂ पद्मसानां, V₂ M₃
पद्मिधानां, D₁ (gloss) पद्मी रमैर्कुं पानं पाडवं । अथवा
'द्राक्षादाडिमसयुक्तो मुद्रयूवस्तु पाडव', T₂ मादकानां; T₃
शालाना (for पाडवाना) C₁ v r g पाडवा. पद्मसूत्रा-
मध्यविशेषा । C₁ क पद्मा इति षण्णा रसाना विकार । C₁ S₁
N₂ V (V₁ damaged) B D₁₋₃ 6 7 10-13 इतस्तत् (S₁ °या,
D₆ °दा) (for तथैव च) —^c) V₁ damaged up to सु
N₂ V₃ B₂ (m also as in text) Dt D₁ 2 4 6, 8 9 14 T₁ 3
G₄ M₃ (after corr sec m as in text) भोजनानि
C₁ k t भोजनानि भोजनपात्राणि । C₁ V₁ 3 B₁ D₂ 6 G₂ सु
(V₁ missing) पर्णानि, V₂ 4 B₄ G₁ 3 M₁ सुवर्गानि, D₁₁ M₄
स (M₄ च) पूर्णानि (for सुपूर्णानि) —^d) S₁ V₁ 3 4 B₁ 2
D₁ (gloss गुडमया गौडा) 3 5 7 11-13 गौडाना च (D₃
om च [submetric]), N₂ V₂ B₃ 4 D₁₀ गौडीनां च, D₂
गौडानाश्च, G₁ कुल्यानि च, M₂ गुळानि च, M₄ गौळानाना (for
गौडानि च) B₄ विशेषत (for सहस्रग) C₁ g गौडानि
गुडविकारा । C₁ k t गौडानि राजतानि । C₁

5 °) V₂ सुसंपूर्ण, V₄ रसं तुष्ट, D₅ सुसपुष्ट, M₂ सुमहदं,
M₃ स्व°, C₁ g as in text (for सुसंतुष्ट) —^b) V₃ हृष्ट, D₃
om (for हृष्ट-) D₁₀ -पुष्ट-, D₁₁ om (for -पुष्ट-) S₁ Dt
D₃₋₉ 12 13 T₃ M₂ 4 C m g -जनायुत, B₁ -जनादल (sic), B₂
-जनार्दन, D₁ 11 -जनावृत, D₂ -जनैर्युत (for -जनाकुलम्) —^c)
D₁₃ नाम, G₁₋₃ M₁ सर्व (for राम) —^d) V₂ D₄ T₃ [अ] वि-;
Dt D₆ 8 सु-, M₃ (after corr inf l m sec m as in
text) [अ] पि (for [अ] मि-) S₁ -वदितं, B₄ M₄ -पूजितं,
D₆ 12 13 -नदितं, G₁ -हर्षितं (for -तर्पितम्) —After 5, S₁
N₂ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ ins

1064* यस्य यस्य यथा कामस्तस्य तस्य तथा तथा ।

अभिवर्षति कामौधै शवला शत्रुसूदन ।

एवमस्य बल सर्वं सर्वकामाभिपूजितम् ।

[(1 1) V₁ damaged यस्य यस्य S₁ V₃ D₂ 5 13 M₄
काम, V₁ D₁₁ राम (for कामस्) D₁₀ om (hapl) second
तस्य D₂ om. (hapl) second तथा —(1 2) S₁ D₅ 12 13
कामाश्च, D₁₋₃ 7 कामास्तु, M₄ कामौघात् (for कामौधै) —D₇
om the post half D₁₁ शत्रुनदन —(1 3) V₁ राम, D₁₂
काम (for सर्व). S₁ D₁₋₃ 5 7 11-13 सर्वकामै सु(S₁ D₁ 5 12 13
प्र)पूजित (for the post half).]

पूजितोऽहं त्वया ब्रह्मन्पूजार्हेण सुसत्कृतः ।

श्रूयतामभिधास्यामि वाक्यं वाक्यविशारद ॥ ८

गवां शतसहस्रेण दीयतां शवला मम ।

रत्नं हि भगवन्नेतद्रत्नहारी च पार्थिवः ।

तस्मान्मे शवलां देहि ममैषा धर्मतो द्विज ॥ ९

6 M₄ om 6^{ab} —^a) Dt D₆ 8 हि (for ऽपि) N₂
V B D₁₀ विश्वामित्रस्य राजर्षे —^b) V₂ हृष्ट, B₃ T₂
M₁ 3 (sec m, before corr as in text) C₁ g हृष्ट,
D₄ 14 T₃ तुष्ट-, T₁ G₄ C m तुष्ट (for हृष्ट-) N₂ V₁ 3 4
B₁ 2 -पुष्ट, V₂ पुष्टिस्, D₄ marg; C m g as in text
(for -पुष्टम्) V₂ D₉ 14 T₂ 3 G₁ तथा (for तदा) —D₉
om 6^c-7 —^c) N₂ V B D₁₀ -जनो (for -वरो) V₂ राम
(for राजा) —^d) N₂ V B D₁₀ G₁₋₃ M₁ 4 -पुरोगम (for
-पुरोहित) —For 6, S₁ D₁₋₃ 5 7 11-13 subst

1065* सर्वं तत्रास्य राजर्षेर्हृष्टपुष्टजनायुतम् ।

सान्त पुर सहामात्य परितुष्टो नृपोत्तम ।

[(1 1) Cf 5^{ab} D₃ सर्वं तत्रापि, D₁₁ सर्वं तत्तस्य, D₁₃ विश्व-
मित्रस्य (for सर्वं तत्रास्य) D₁₁ -जनावृत]

7 D₉ om 7 (cf v.1 6) —^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 पौरै
स, N₂ V₁₋₃ B₁₋₃ D₁₀ सामात्य-, V₄ अमात्य-, D₁₃ सपौरो
(for सामात्यो) D₆ -सहितै D₁₁ पौरै सामतसहितै, C₁
cites ° as in text —^b) M₄ om (hapl ?) up to त in
पूजित D₄ M₃ 4 तथा (for तदा) S₁ N₂ V B D₁₋₃ 5 7 10-13
समृत्य (V₃ °सैन्य) बल (D₁₃ om) वाहन —^c) M₄ युक्ता
(sic) S₁ V₂ 3 B₁ Dt D₂ 3 5 7 8 12-14 T G₄ परम- (for
परेण) —B₃ reads 7^a-9^a in marg

8 B₃ reads 8 in marg (cf v.1 7) D₃ 7 om 8
D₂ reads 8 after 10 —^a) D₄ पूज्येतो (sic), D₉ प्रीतस्ते
(for पूजितो) V₂ यथा, D₉ तदा (for त्वया) —^b) G₁ 3
च, C m g t as in text (for सु-) S₁ N₂ V₁ B D₁ 2 5
10-13 M₄ पूजनार्हेण कामत (N₂ V₁ B D₁₀ कामद, M₄
सत्कृत), V₂-4 पूजनार्हेणह (V₄ °ण च) कामद —B₄ om
(hapl. ?) 8^{cd} —^d) S₁ B₁ D₁ 2 5 12 13 -विदा वर (D₂ 13
°र), V₄ M₄ -विशारद (for -विशारद) —After 8, B₂
ins, while D₁₁ subst 1 1 for 9^{ab} and then cont 1 2

1066* गवां शतसहस्राणि तव दास्यामि सुवत ।

शवला मे प्रयच्छस्व प्रसादं कुरु मे प्रभो ।

—After 8, D₁ reads 11^{ab}.

9 B₃ reads 9^a in marg (cf. v.1 7). D₁ om
9^{ab}. —^a) D₃ 12 गवा —^b) B₄ D₅ शवला —^c) D₂ 3 7 9
च (for हि). D₁₃ एषा (for एतद्) —^d) N₂ V B D₁₀ 11
रत्नमासी S₁ D₅ 11-13 हि (for च). —^e) V₄ मां (for मे).

एवमुक्तस्तु भगवान्वसिष्ठो मुनिसत्तमः ।
विश्वामित्रेण धर्मात्मा प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १०
नाहं शतसहस्रेण नापि कोटिशतैर्गन्धाम् ।
राजन्दास्यामि शबलां राशिभी रजतस्य वा ॥ ११
न परित्यागमर्हेयं मत्सकाशादरिदम् ।
शाश्वती शबला मयं कीर्तिरात्मवतो यथा ॥ १२
अस्यां हव्यं च कव्यं च प्राणयात्रा तथैव च ।
आयत्तमग्निहोत्रं च बलिर्होमस्तथैव च ॥ १३

स्वाहाकारवषट्कारौ विद्याश्च त्रिविधास्तथा ।
आयत्तमत्र राजर्षे सर्वमेतन्न संशयः ॥ १४
सर्वस्वमेतत्सत्येन मम तुष्टिकरी सदा ।
कारणैर्वहुभी राजन्न दास्ये शबलां तव ॥ १५
वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु विश्वामित्रोऽब्रवीत्ततः ।
संरब्धतरमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १६
हैरण्यकक्ष्याग्रैवेयान्सुवर्णाङ्कुशभूषितान् ।
ददामि कुञ्जराणां ते सहस्राणि चतुर्दश ॥ १७

G I 54 19
B I 53 18
L I 48 43

B1 -स्नान्मे -') D2 माम् (for मम) D13 धर्मतो द्विज-
सत्तम -After 9, B3 ins

1067* फलमूलाग्निस्तेपि नास्त्यस्याच्च प्रयोजनम् ।

10 ") M3 (after corr sec m as in text) भगवन्
—^b) Dt D6 8 मुनिपुगव —^c) D2 विश्वामित्रोपि —^d) D2
द्विजोत्तम, D3 मह ति (for महीपतिम्) —For 10, D11
subst

1068* स तथोक्तो वसिष्ठस्तु विश्वामित्रं तप स्तुतम् ।
प्रोवाच प्रहसन्नाम तमेव नृपसत्तमम् ।

—After 10, D2 reads 8

11 D1 reads 11^{ab} after 8 —^a) D1 2 11 गवा (for
नाहं) T2 कोटि- (for शत-) D1 G4 सहस्राणि, D11 सहस्रे
—^b) D1 नाग-, D12 13 गवा, T2 M3 नाह (for नापि)
D9 शता(sic) गवा, D11 शतेन च, D12 13 रपि (for
शतैर्गन्धाम्) —^c) T3 नाह (for राजन्) M2 शव (damag-
ed) —^d) G4 राजीभी (for राशिभी) S1 ह, N2 marg ,
B3 4 D2 3 7 9 10 13 च, D6 12 हि (for वा) D1 (m also)
रज्ज्जार्तर्जैस्तथा, D11 नापि सीत्याथ कस्यचित्, G1 3 M3
कोटिभिर्नार्थराशिभि

12 ") B1 om न (submetric) G1 3 परित्यक्तम्,
Cm g परित्यागम् (as in text) —^c) G2 M1 शबला(M1
°ला) शाश्वती (by transp) S1 N2 V B D1-3 5 7 10-13
[ह]य मे(D12 °.) (for मह्य) —^d) D14 damaged
for वतो

13 ") S1 N2 V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 अन्न, V2
अन्न (for अस्या) —D3 13 G3 transp 13^b and 13^d —^b)
V2 पानपात्र (for प्राणयात्रा) D12 13 मे (for च) —B4
D1 2 om (hapl) 13^{cd} D3 7 transp 13^{cd} (D3 13^{cd})
and 14^{ab} —V2 repeats 13^{cd} (as in Dt) in place of
14^{cd} which is omitted —^c) V2 4 अग्निश्चैव, V3
D5 10-12 आपन्नम्, D13 आमन्नम् (for आयत्तम्) —^d)
Dt D3 5 7 8 10-12 M2-4 बलि- (for बलिर्) V4 होमास्,
B3 होम, D3 7 कर्म, M2 (after corr inf lin) -होमास्
(for होमस्) —Arter 13^{cd} (r) V2 reads for the
first time 24^{ab} repeating it in its proper place

14 D3 7 transp 13^{cd} (D3 13^{ab}) and 14^{ab} —^a)
V1-3 B3 D2 3 7 G4 M1 वषट्कार- (V2 B3 G4 M4 °रा), Ct
°ट्कारौ (as in text) V4 स्वाहाकारा वषट्कारा, D1 °रो
वषट्कारो —^b) V3 यज्ञाश् (for विद्याश्) D14 damaged
for त्रिवि M3 repeats (ditto) श्र विविधास् S1 D5 12 13
नृप (for तथा) T3 विद्या च त्रिविधा तथा —V2 om
14^{cd} and repeats 13^{cd} in its place —^c) G4 आसन्नम्
(for आयत्तम्) D3 ह्यन्न, D7 यन्न, T2 3 M3 अस्या
(for अन्न) S1 N2 V1 4 B D1 आयत्ता ह्य(V4 B3 4 य)न्न,
V3 आयतु यन्न (sic), D2 आयत्तो देव, D5 10-13 आपन्ना
ह्यन्न (D11 पन्न) —^d) N2 V3 B D10 11 सर्व एते न, V1 4
सर्वत्र तेन, D7 °मन्यन्न (for सर्वमेतन्न) S1 D1-3 5 12 13
सर्वमन्यद(D3 °न्न)सन्नय, M4 सर्वमेतदसन्नय

15 ") S1 एव, D5 एव (for एतत्) S1 D1 3 5 7 11-13
M4 सत्य ते (M4 वै), Cg as in text (for सत्येन) N2 V
B D10 सर्वमेतद्वि सत्य ते, D2 सर्वासामेव सत्य ते —^b) V1
damaged S1 V2-4 B D2 3 5 7 10-13 पुष्टिकर(B4 °र),
N2 D1 M4 तुष्टिकर Dt D3 6 8 12 13 Ct तथा, T3 M4
(after corr inf lin as in text) तदा (for सदा)
—S1 D1-3 5 7 12 13 om 15^{cd} —^c) V2 कावलर् (sic)
(for कारणैर्) —^d) N2 V2-4 B D10 नदिनी (for शबला)
D11 इमा (for तव) V1 दास्ये नदिनातर (corrupt)

16 ") N2 V B D10 T2 G1 3 M3 4 वच, Dt D6 8 9
तदा (for तत) —^c) S1 सरभत्तरम्, B4 सरब्ध मुनिर्,
D2 गिरा सरब्धम्, D3 सरद्गत्था तरम् (sic) (for सरब्ध-
तरम्) V1 damaged from र्थ in अत्यर्थ up to ^d D9
इत्यर्थ, D11 अत्युग्र (for अत्यर्थ) M4 सरब्धमत्यर्थतर —^d)
S1 D1 2 5 12 -विदा वर, B3 D3 11 T3 -विशारद (for
-विशारद)

17 ") S1 T2 3 M1 3 4 -कक्ष्यान्, Dt M2 -कक्ष्य-, D4
-कक्षा-, D5 12 -कक्ष्यान्, D6 8 -कक्ष-, Cvr m as in text
(for -कक्ष्या-) N2 V1-3 B2 D13 सुवर्णकक्षा- (V1 °क्ष-),
V4 B1 3 4 D10 सुवर्णकक्ष्यान्, D1-3 7 9 11 हिरण्यकक्ष्यान् (D1
°क्ष्य-) —^b) S1 D5 11-13 सर्वाभरण- (for सुवर्णाङ्कुश-) N2
V B D10 T2 -भूषणान् D1-3 7 स्वर्णाङ्कुशविभूषितान् —D11
om (hapl) 17^c-18^b —^c) B2 M1 ददानि, D4 T3

G 1 54 20
B 1 53 18
L 1 48 44

हैरण्यानां स्थानां च श्वेताश्वानां चतुर्थ्याम् ।
ददामि ते शतान्यष्टौ किङ्किणीकविभूषितान् ॥ १८
हयानां देशजातानां कुलजानां महौजसाम् ।
सहस्रमेकं दश च ददामि तव सुव्रत ॥ १९
नानावर्णविभक्तानां वयःस्थानां तथैव च ।
ददाम्येकां गवां कोटिं श्वला दीयतां मम ॥ २०
एवमुक्तस्तु भगवान्विश्वामित्रेण धीमता ।

न दास्यामीति श्वलां ग्राह राजन्कथंचन ॥ २१
एतदेव हि मे रत्नमेतदेव हि मे धनम् ।
एतदेव हि सर्वस्वमेतदेव हि जीवितम् ॥ २२
दर्शश्च पूर्णमासश्च यज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ।
एतदेव हि मे राजन्विविधाश्च क्रियास्तथा ॥ २३
अदोमूलाः क्रियाः सर्वा मम राजन् संशयः ।
बहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

दास्यामि G4 च (for ते) S1 D1-3 5 7 12 13 कुजरास्तुभ्य,
N2 V B D10 कुजरास्तेह (V2 °पा) —T3 lacuna for °

18 D11 om 18^{ab} (cf v1 17) V1 partially
damaged for 18^{ab} —°) V2 हेवल्याना (sic), V3 4 B4
D2 9 हिरण्याना S1 D2 3 5 7 12 13 तथाश्वाना, D4 9 T2 3 G1 3
M2-4 रथाना ते D1 हिरण्याना (gloss हिरण्यवर्णाना) रथा-
श्वाना —°) S1 N2 V2-4 B1 3 4 D1-3 5 7 10 12 13 श्वेनाना च
(N2 V2-4 B1 3 4 D13 च) (for श्वेताश्वाना) V4 B4 G2
चतुर्भुजा, D3 4 (after corr as in text) चतुर्थ्या, D9
चतुर्दश, Cv r m g t °युजा (as in text) —°) V3 B1 2
M4 ददामि, D4 दास्यामि, D11 दाक्ष्यामि (corrupt) N2 B3
D10 च, B4 om (submetric) (for ते) D9 [अ]ष्ट (for
[अ]ष्टौ) S1 D1-3 5 7 12 13 लक्ष्मणैरुपपन्नाना —°) S1
D1-3 5 7 11-13 किङ्किणीजालमालिनां (D12 °नी), N2 V B
D10 किङ्किणीरतवोषिणा (V2 °गोजिना), D9 M4 किङ्किणीकटि
(M4 °शत) भूषितान् (D9 °ता); Cm t as in text, Cg
°कविभूषितान्.

19 °) B3 D9 देशजातीनां, D1 (gloss) गार्धारसिंधुमद्र-
कैत्रेतुरकादय —°) B1 उत्तमाना, B4 om, D9 काव्योजाना
(for कुलजाना) T2 M3 तथैव च (for महौजसाम्) —°)
V4 दास्या च (sic, before corr °मि) (for दश च) —D3
मेक दश च repeated (ditto) —°) V3 B1 2 M4 ददामि,
D4 T3 दास्यामि, G4 ददाहि (sic)

20 °) S1 D2 3 5 7 12 -विरक्ता (D2 °ला) ना; D1 11
विचित्राणा, D14 T1 G4 -[अ]भियुक्तानां, G1 -सुवर्णानां, Cg t
as in text (for -विभक्तानां) N1 resumes from
तथैव च in ° (cf v1 1) —°) V4 रक्ष स्थाना, D2
यवस्थाना (metathesis), D9 धनकोटि, T3 वयस्थानौ (sic)
—°) B2 3 M4 ददाम्येका (M4 °वं), D14 damaged for
दास्ये, T2 M3 ददामि ते (for ददाम्येका) —°) S1 N V
B D1-3 5 7 10-13 G4 M4 transp श्वला and दीयता D1
इमा (for मम) —After 20, Dt D4 6 8 9 14 S Cg t ins

1069* यावद्विच्छसि रत्न वा हिरण्य वा द्विजोत्तम ।
तावददामि तत्सर्वं श्वला दीयता मम ।

[(1 1) Dt D6 8 रत्नानि, M4 रत्नस्य (for रत्न वा) T3
M3 सुवर्ण (for हिरण्य). M4 हिरण्यस्य च मत्तम (for the post
half) —(1 2) G2 3 M1 2 दास्यामि (for ददामि) Dt
D6 8 G1-3 M1-3 (after corr sec m, before corr as
above) ते (for तत्) M4 ददामि ते मुनिश्रेष्ठ (for the prior
half) Post half = 20^d Dt D6 8 M4 दीयता श्वला (by
transp)]

21 °) D14 damaged for स्तु भग N V B D10 स
(for तु) M3 (after corr sec m as in text) भगवन्.
—°) T3 ददामि (for दास्यामि) G4 [इ]ह, Cv r m
as in text (for [इ]ति) —For 21^{cd}, S1 N V B
D1-3 5 7 10-13 subst

1070* नैव (D7 न च) दास्यामि श्वलामिनि राजानमब्रवीत् ।

22 B1 D12 13 om (hapl) 22^{ab} —°) B4 om.
(hapl) from र in ° up to the second मे in ° D6
om (hapl) रत्नमे S1 D5 धर्मम् (for रत्नम्) —D1-3 7 11
om (hapl) 22^{bc} —°) N1 illeg from त up to मे
V2 4 वल (for धनम्) —D14 damaged for मेत in
सर्वस्वमेतद् —°) N2 reads from हि up to देव in
marg S1 B3 D5 12 13 G2 M1 2 मे सर्वम् (for सर्वस्वम्)
—°) N2 [अ]भि- (for हि) —After 22, M4 ins

1071* धर्मसोपानमेतद्वि मम नास्त्यत्र सशयम् (य) ।

देवकृत्ये च पित्र्ये च अतिथीना च पूजने ।

सर्वकामदुहा मया श्वला जीवितप्रिया ।

[(1 2) Note hiatus between the two halves]

23 °) M4 first च inf lin sec m S1 N V B Dt
D3 5-10 12 13 T1 2 पौर्णमासश्च (S1 D12 °सीश्), D11 M4 पू
(D11 पौ) र्णमासाश्च —°) D5 10 12 13 यज्ञश्च (for यज्ञाश्च).
D1 [ए]व स-, D2 [अ]वाप्त- (for [ए]वाप्त-) D5 10 12 13
दक्षिण B4 [अ]य (य) यज्ञाश्चाप्तदक्षिणा —°) D3 एतदे-
B2 राजन्मे (by transp) —°) M4 तथा क्रिया (by
transp) S1 N V B D1-3 5 7 10-13 क्रियाश्च विविधास्तथा
(by transp)

24 V2 reads 24^{ab} for the first time after 13^{cd} (r)
repeating it here. —°) S1 N V (V2 first time) B

५३

कामधेनुं वसिष्ठोऽपि यदा न त्यजते मुनिः ।
तदास्य शबलां राम विश्वामित्रोऽन्वकर्षत ॥ १
नीयमाना तु शबला राम राज्ञा महात्मना ।
दुःखिता चिन्तयामास रुदन्ती शोककर्षिता ॥ २
परित्यक्ता वसिष्ठेन किमहं सुमहात्मना ।
याहं राजभृतैर्दीना हियेयं भृशदुःखिता ॥ ३

किं मयापकृतं तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
यन्मामनागसं भक्तामिष्टां त्यजति धार्मिकः ॥ ४
इति सा चिन्तयित्वा तु निःश्वस्य च पुनः पुनः ।
जगाम वेगेन तदा वसिष्ठं परमौजसम् ॥ ५
निर्धूय तांस्तदा भृत्याञ्छतशः शत्रुसूदन ।
जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः ॥ ६

G I 55 6
B I 54 6
L I 49 6

D1-4 7 9-11 13 T3 G4 एतन्मूला, Dt D6 8 T2 G1 2 M2 3
Ct अतोमूला, D5 12 एतत्पूर्णा, Cm g k अतो° (as in text)
V2 (second time) एतन्मूलाश्च ता सर्वा, M4 सर्वस्मान्मे परा
चैषा —^b) M4 सर्वकालं (for मम राजन्) —D5 12 13 om,
while Ś1 reads in marg 24^{cd} —^c) Dt D6 बहुनां
(sic), D9 बहुधा (for बहुना) —^d) D3 हास्येम (sic)
(for दास्ये) Ñ V1 2 4 B1-3 D10 -दोहना, B4 -दोहिनीं, D7
G1 M2 (G1 M2 after corr inf l11 as in text)
-मोहिनीं, Cm g k t as in text (for -दोहिनीम्) D11 दास्ये
न नंदिनीं ह्यह

Colophon Kānda name Ñ2 V1 D1 4 11 om.
V2-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या°. —After Kānda
name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 D5 11 12
धेनुप्रभावो (D11 °याचनं), Ñ V3 B1 4 D10 शतानंदवाक्ये (Ñ1
V3 B1 °दोषाख्याने) वसिष्ठविश्वामित्र (B4 transp वसिष्ठ and
विश्वामित्र) सवाद, V1 विश्वामित्रसवाद, V2 B2 3 वसिष्ठविश्वा-
मित्रसवाद, V4 शतानंदोपाख्याने विश्वामित्रसवाद, D1-3 7 9
धेनुप्रयाचनो (D2 °न) —Sarga no (figures, words or
both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 6 11 om Ñ2 B2 3 D10 54,
V2 D9 56, V3 Dt D4 6 8 12 14 S (except M4) 53, D1 7
41, D2 39, M4 52 (as in text) D13 ह्यार्षे रा—यणे—
काडे—मित्र—धेनु—नाम 53 —After colophon, T2 con-
cludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम,
G3 श्रीमते रामानुजाय नम

53

1 ^{ab}) B4 काम धेनु. Ś1 D1-3 5 7 12 13 G1-3 M1 हि,
Ñ V B D10 11 [S] सौ (for ऽपि) Cm k t न त्यजते (as in
text) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 न (B3 marg) त (D3
या [sic]) त्याज यदा (V3 D2 महा) मुनि (for ^b) M4 यथा
वसिष्ठस्ता धेनु न दद्यात्कामदोहिनीं —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 7
10 11, 13 ततोस्य, D4 तदा स, D5 12 तस्यास्य (for तदास्य)
T1 G M1 3 शबला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12, 13 राजा, D11
राजन् (for राम) M4 तदा तस्य बलाद्राजा —^d) Ś1 Ñ V B
D1-3 5 7 10-13 तदा (V3 °तो) हरत्, M4 [S] पकर्षति, Cm k t
as in text (for ऽन्वकर्षत)

2 °) D1 हियमाना, D10 नीयमाना (for नीयमाना)

D10 शबला, T1 2 G M1 3 शबला —^b) B4 यदा राम
(for राम राज्ञा) Ś1 B2 (marg also) D1-3 5 7 11-13
बलीयसा (for महात्मना) —^c) Ñ V B D1-3 7 10-13 M4
ध्यायती (for दु खिता) S1 D5 ध्यायन्विचितयामास —^d)
Ñ2 V3 B1-3 Dt D6-8 13 T1 G1 2 M1 3 रुदती (for
रुदन्ती) Ñ V B D10 13 -विह्वला (for -कर्षिता)

3 °) B3 °त्यक्त्वा, D5 °क्ता (for °त्यक्ता) —^b)
V4 अर्थ, M4 इह (for अहं) D1 हिये परमदु खिता (cf ^a
in Ś1 etc), D3 कि °* * महात्मना —^c) D2 अह (for
याह) V2 D9 14 T2 M2 Cm tp °भटैर्, V3 °दूतैर्, D2
राज्ञो भृत्यैर्, G1 °हता, M3 °वलैर्, Ck t as in text (for
राजभृत्यैर्) G4 damaged for दीना Ś1 V1 D5 12 13 या
(D12 13 सा) ह भृत्या (V1 D13 दीना) राजभृत्यैर् —^d) Dt
D6 Ct हियेय, D9 हृदये, M4 नयामि (for हियेय) Ś1 Ñ V B
D1-3 5 7 10-13 हिये (Ñ2 V4 B3 4 क्रिये, V3 हृदये [hyper-
metric]) परमदु खिता, T3 G1 3 यद्धा पाशै सुपीडिता

4 V1 lacuna from स्य up to तात् —^a) V3
मयापकृत्य, B3 D5 10 मयापहत, D14 * * * कृत (for
°कृत) Ñ2 तत्र, V2 चैव, V4 B2 कर्म (for तस्य)
—^{cd}) G2 M1 कि (for यन्) V2 3 B4 D9 M3 4 °गसा,
D1 अनागसस्, T2 G1-3 M1 2 अनागसी (for अनागसं) Ś1
D5 12 13 साध्वीं, Ñ V1 श्लिष्टा, V2 निष्ठा, V3 B1 2 स्विष्टा, V4
D10 श्लिष्टा, B3 4 D2 श्रिष्टा (sic), Dt D6 8 G1 3 इष्टा, D1 7
स्विष्टा, D3 चिष्टा (sic), D11 ज्जिग्धा, Cm t as in text
(for भक्ताम्) Ś1 Ñ V B Dt D1-3 5-8 10-13 G1 3 भक्ता
(for इष्टां) M4 इष्टां भक्ता (by transp) D2 त्यजसि
D3 5 12 धार्मिक, D9 (after corr as in text) धार्मिका

5 Cm g k t seem to have om 5 —^a) V1 स (sic),
V2 B3 4 Dt D5 8 T2 G M3 स- (for सा) Ś1 V4 B2
D3 3 7 च, V3 [स] थ (for तु) —^b) B1 °स्य तु, D9 T G4
M3 विनि श्वस्य (for नि श्वस्य च) G1-3 M1 मुहुर्मुहु —^d) D9
अमितौजसा, M3 च महौजसां, M4 परम मुनि (for परमौजसम्)
—For 5^{cd}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

1072* प्रययौ साथ वेगेन वसिष्ठं प्रति राघव ।

[B4 माधु, D2 सा च (for माध)]

6 °) Ś1 D2 3 5 7 11 12 विधूय, V1 नददूय (sic), V4
निध्याय, D1 विधृत्य (for निर्धूय) Ś1 Ñ V1 2 4 B

G I 55 7
B I 54 7
L I 49 7

शवला सा रुदन्ती च क्रोशन्ती चेदमब्रवीत् ।
वसिष्ठस्याग्रतः स्थित्वा मेघदुन्दुभिराविणी ॥ ७
भगवन्किं परित्यक्त्वा त्वयाहं ब्रह्मणः सुत ।
यस्माद्राजभृता मां हि नयन्ते त्वत्सकाशतः ॥ ८
एवमुक्तस्तु ब्रह्मर्षिरिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदयां स्वसारमिव दुःखिताम् ॥ ९

D1-3 5 7 10-13 M4 राजः, G2 3 M1 तथा (for तदा) B4
-भृतान्, D1-3 5 7 11 12 -भृत (for भृत्यान्) V3 विनिर्द्ध-
तात्राजदूताज —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 [अ]थ
महत्तम (for शत्रुसुदन) —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13
M4-वेगा सा (for -वेगेन) —^d) B2 (marg also) 4 °मुने
(for महात्मन)

7 ^a) T1 2 G M1 3 शवला T3 रुदन्ती (for रुदन्ती)
—For 7^{ab}, Ś1 Ñ V B D9-11 M4 subst 1 1 of 1073*
—D9 om 7^{cd} —^c) T1 3 G1 3 4 M2 4 [अ]मित (for
[अ]ग्रतः) —^d) Ś1 Dt D6 8 रुदन्ती मेवनि स्वना, Ñ V B
D10 11 हमा (Ñ2 B °वा) र्व (V2 3 B1 2 D11 °राव) प्रिराविणी
(V1 °विचारिणा, D11 °वि-°णी) ❧ Ct रुदन्त्या एव
ऋषिमसीयगमन रुदन्त्यैव च कथनमित्येतदर्थं द्वी रुदन्तीति । ❧
—After 7, B2 (marg sec m) ins 1 2-4 and B4
ins 1 3 of 1073*

8 Ś1 reads 8-9^a in marg —^a) V1 erroneously
om किं —^b) V4 भक्तवत्सल, B1 4 D11 ब्रह्मण सुत (for
ब्रह्मण सुत) —For 8^{ab}, D9 subst 1 3 of 1073*
—After 8^{ab}, B1 ins 1 4, D11 ins 1 3 of 1073*
—^c) Ñ1 V2 4 B D10 11 यन्मा, Ñ2 illeg, M4 यावद् (for
यसाद्) Ś1 Dt D6 8 9 T2 G2 3 M1 3 राजभटा, Ñ2 राज
illeg, G1 राजभृते, Cg as in text (for राजभृता) Ñ
V2 4 B1 3 4 D10 पुने, B2 चेते, D11 होते (for मा हि) V1
यन्मामेते राजभृत्या (for °) Ñ1 V1 2 4 B D4 11 T1 2 G4 M4
नयति, D6 9 नीयते, D14 नय हि (sic), M3 नीयते (for नयन्ते)
B4 तत्सकाशत, D11 तत्र पश्यत (for त्वत्सकाशत) V3 यन्मा
नयति त्वत्सकाशाद्राजदूतास्वरान्विता (hypermetric)

9 Ś1 reads 9^a in marg (cf v1 8) —^a) T3
M2 भगवान्, M4 विप्रर्षिर् (for ब्रह्मर्षिर्) Ñ V B D10
ब्रह्मर्षिरिवमुक्तस्तु (by transp), D11 वसिष्ठेवमुक्तस्तु
—^b) Ñ V B D10 11 तामिदं वाक्यम् (for इदं वचनम्)
—^c) B1 लोके (for शोकः) Ñ1 -हृदया, D11 -हृदय (for
-हृदया) —^d) Ś1 सवाष्पा (ष्पा) च सु- (for स्वसारमिव)
—For 7-9, D1-3 5 7 12 13 subst, Ś1 Ñ V B D9-11
M4 subst 1 1 for 7^{ab}, Ś1 ins 1 3-5 after 9, B1 and
D11 ins respy 1 4 and 1 3 after 8^{ab}, B2 (marg
sec m) ins 1 2-4 and B4 1 3 after 7, and D9
subst 1 3 for 8^{ab}

1073* गत्वा च रुदती शोकादिदं वचनमब्रवीत् ।

न त्वां त्यजामि शवले नापि मेऽपकृतं त्वया ।
एष त्वां नयते राजा बलान्मत्तो महाबलः ॥ १०
न हि तुल्यं बलं मह्यं राजा त्वद्य विशेषतः ।
बली राजा क्षत्रियश्च पृथिव्याः पतिरेव च ॥ ११
इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसंकुला ।
हस्तिध्वजसमाकीर्णा तेनासौ बलवत्तरः ॥ १२

शोकसंतप्तहृदया सा तमाह सुदुःखिता ।
किं मयापकृतं ब्रह्मन्वयि धर्मभृता वर ।
यन्मामनागम्य त्विष्टा भक्ता त्यजसि धार्मिक ।
श्रुत्वा तु शवलावाक्यं वसिष्ठश्चेदमब्रवीत् । [5]

[(1 1) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 तु, M4 सा (for च) D12
तुदती (for रुदती) M4 तीव्रम् (for शोकाद्) Ś1 reads the
line of 7^b for the post half in marg —(1 2) B2
D3 5 7 12 त्वसा यद्वत्सुदुःखिता, D2 निश्वास्य बहुदुःखिता, D13 यन्मती
च नुदुःखिता (for the post half) —(1 3) D1 ब्रह्मभृता,
D2 7 13 ब्रह्मविष्टा (for धर्मभृता) D3: ° विष्टां वर (for the
post half) —(1 4) Ś1 D5 12 13 शिष्टा, B2 त्विष्टा (for
विष्टा) D3 7 त्यजति (for त्यजामि) —(1 5) D7 शवलीवाक्य
Ś1 D5 12 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

10 Ś1 (marg) repeats consecutively 10-11^b
—^a) V3 त्वा (for त्वा) T1 2 G M1 3 शवले —^b) Ś1
(both times) D1 5 12 13 न हि मे, D2 3 7 न त्व (D3
)या (for नापि मे) V1 3 4 [S]पहत (V4 marg
also °कृत) D2 3 7 हि मे (for त्वया) —D2 om
10^c-11^b —^c) Ñ1 B2 त्वा नयते, V1 त्वा नीयते (for त्वा
नयते) —^d) Ś1 (both times) Ñ V1-3 B2-4 D5 11-13
M4 बलान्मम, V4 बलेन स, D10 °न्म (for बलान्मत्तो)
❧ Cm g मत्त मत्सकाशात्, Ct मत्तोऽविवेकी । ❧ B1
बलवान्सुमहाबल

11 D2 om, Ś1 (marg) repeats 11^{ab} (cf
v1 10) —^a) Ś1 (both times) Ñ2 V1 4 B3 4 D3 5 7
तुल्य- (for तुल्य) D10 तुल्य हि (by transp) Ś1 (both
times) D1 3 5 7 11-13 त्रे, Ñ V B D10 मन्ये, Cm g t
as in text (for मह्यं) —^b) Ś1 (both times) B1
D1 3 5 7 9 12 राज्ञा (B1 °ज्ञो, D7 °ज्ञा) विप्रैर्, Ñ V B2-4
D10 11 13 राज्ञो मम (V3 B4 transp राज्ञो and मम), T2
M3 4 राज्ञस्तस्य, Cm g t as in text (for राजा त्वद्य) Ś1
(both times) D5 12 महाबलै, D14 त (for विशेषतः)
—^c) D10 राज्ञा (for राजा) —T3 lacuna from 11^d up
to द्विणी in 12^a —^d) D13 परितेव (metathesis) च, G3
M1 पतिरीश्वर (for पतिरेव च)

12 T3 lacuna up to द्विणी in ° (cf v1 11).
—^a) D2 इदम् (for इयम्) D10 12 14 T2 G1 3 4 M2-4
अक्षौहि (M4 °ह) णी B1 यस्य (for पूर्णा) —^b) Ś1 Ñ V B
Dt D1-3 5-13 G1 3 M2-4 गजवाजिरथा (B2 °ममा) कुला,

एवमुक्ता वसिष्ठेन प्रत्युवाच विनीतवत् ।
वचनं वचनज्ञा सा ब्रह्मर्षिममितप्रभम् ॥ १३
न बलं क्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणो बलवत्तरः ।
ब्रह्मन्ब्रह्मबलं दिव्यं क्षत्रात्तु बलवत्तरम् ॥ १४
अप्रमेयबलं तुभ्यं न त्वया बलवत्तरः ।
विश्वामित्रो महावीर्यस्तेजस्तव दुरासदम् ॥ १५

Cv r g as in text —^c) M3 4 पत्तिः, Cm t as in text (for हस्ति-) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 पत्ति (V1 णभि)ध्वजनरौ(Ś1 °बलौ, Ñ2 V3 B2 3 D10 °रयौ, D12 13 °शरौ)धैश्च, D11 पत्तिध्वजरथैश्चैव —^d) T2 damaged (except तेना) Ś1 V1 4 B3 D3 7 यथैष, Ñ1 V2 D5 11-13 य (D13 त)यैव (V2 °व), Ñ2 V3 B1 2 D1 10 यथैष, B4 ययौ स, D2 ययौश (sic), D14 तेना, M4 येनासौ (for तेनासौ) Dt D6 8 T2 °त्तम, D2 °त्तरा, D11 °त्तरै, D12 °ल (for बलवत्तर) —After 12, Ś1 D5 12 13 (D13 reads for the first time repeating it in its proper place) read 15^{cd} —After 12, B2 ins

1074* किं करोम्यत्र कार्यं च बलेन नीयतेऽधुना ।

13 For 13-15, D9 subst. 1075* —^{ab}) G2 4 उक्त्वा (for उक्ता) D5 12 विनीतवान् —^c) D12 व नज्ञा (for वचनज्ञा) —^d) B1 महर्षिम् V2 अमितव्रतं, Dt D4 6 8 T2 G4 M3 अतुलप्रभ, T3 इदमब्रवीत् (for अमितप्रभम्)

14 For D9 cf v1 13 —^a) D12 बलो Ś1 D5 12 क्षत्रिय(Ś1 °ये) प्राहुर (for क्षत्रियस्याहुर) M4 अवल क्षत्रियबल —^b) Ñ V B D10 ब्राह्मणेन(Ñ2 B3 4 D10 °णस्य) बला(V4 रसा)धिक, Dt D6 8 13 G1 3 Ct ब्राह्मणा बलवत्तरा, D11 M4 ब्राह्मण्य(M4 °ह्य तु) बलवत्तर, Ck as in text —D13 om (hapl) 14^c-15^b, D13 M4 om (M4 hapl) 14^{cd} —^c) D2 7 ब्राह्मणं बल (for ब्रह्मबल) —^d) V1 B1 Dt D1 3 6-8 G1 Ct क्षात्रात् Ñ1 V2 3 B1 2 °त्सु, Ñ2 B3 4 Dt D6 8 10 °च्च, V1 D1 3 7 G1 क्षात्रात्तु, V4 क्षत्रियाणा (hypermetric), D11 क्षत्रिभ्यो (for क्षत्रात्तु)

15 D12 om 15^{ab} (cf v1 14) M1 om (hapl ?) 15^{ab} —^a) Ñ V1 2 B1-3 (B2 sec in before corr as in text) Dt D1 3-5 7 11 13 11 T1 2 M3 4 अप्रमेय, D10 अद्य मेय, Cm as in text (for अप्रमेय-). Ś1 Ñ V1 3 B D1-3 7 10 11 13 तेस्ति, V2 4 D5 तस्मिन् (for तुभ्य) —^b) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 11 13 नाय त्वद् (Ś1 D5 हि, B4 D10 तद्, D1 2 13 तु), T3 G1 3 न त्वय, G2 M3 न त्वत्तो, Cm g k t as in text (for न त्वया) D3 7 नाय त्वत्तोधिको भवेत् —Ś1 D5 12 13 (D13 reads for the first time after 12 and repeats here) read 15^{cd} after 12 —^c) V2 D13 (second time) G2 M1 महातेजास्, D5 महावीर्यास्, M2 मङ्गीर्यस्, Ct as in text (for महावीर्यस्) D1 विश्वा

नियुङ्क्ष्व मां महातेजस्त्वद्ब्रह्मबलसंभृताम् ।
तस्य दर्पं बलं यत्तन्नाशयामि दुरात्मनः ॥ १६
इत्युक्तस्तु तया राम वसिष्ठः सुमहायशाः ।
सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलार्जुनम् ॥ १७
तस्या हुम्भारवोत्सृष्टाः पृह्वयाः शतशो नृप ।
नाशयन्ति बलं सर्वं विश्वामित्रस्य पश्यतः ॥ १८

G 1 55 18
B 1 54 19
L 1 49 18

मित्रान्महावीर्यात् —^d) Ś1 D5 12 तेजस्तु च, B1 तव वीर्यं, D13 (first time) तेजश्चास्य (for तेजस्तव) V4 तेजोऽल-दुरासद —For 13-15, D9 subst

1075* विश्वामित्रो महावीर्यं किं करोम्यबलो ह्यहम् ।
ऋपेरेव वच श्रुत्वा प्रोवाच शबला तत ।
यद्यप्येव मुनिश्रेष्ठ तेजस्तव दुरासदम् ।

16 ^a) V4 नियक्ष्व मा (sic), D3 नियुङ्क्ष्वमाणो (hyper-
metric) (for नियुङ्क्ष्व मा) V3 D2(after corr as in
text) 5 9 11-13 T3 G1 2(both times) महातेजास्, D14
G4 महामाग, T1 महाराज (for °तेजस्) —After 16^a,
G2 wrongly repeats 16^a, then 15^d —^b) Ś1 B1 Dt
D1-3 5-9 T3 M4 त्व (for त्वद्) B1 D2 3 7 9 ब्रह्मन्, T2
M3 तेजो-, Cm t as in text (for ब्रह्म-) Ś1 D5 -सवृत्त ;
D4 M2 -सयुता; D6 -सभृतं, D9 G2 M1 -सवृता(D9 °त),
M4 -निर्मिता, Cm t as in text (for सभृताम्) Ñ V B2-4
D10-13 त्व ब्रह्मन्बलवत्तर(Ñ2 B2-4 D11 °रा, V2 4 D12
°र, V3 °र), Cg as in text —^c) G1 3 प्रमत्तस्य, G4
M2 °यत्त (for बलं यत्तन्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13
बल दर्पं च (V3 D3 7 हि) यावद्दि (Ñ2 यद्द्वि, B3 [before
corr as in B1] 4 वा वृद्धि, D1 या सिद्धिर्), D9 क्षत्रियस्य
बल यत्तु, M4 बल दर्पं ततोत्सेक्न्.

17 ^a) Ś1 D5 11 13 एवमुक्तस्, B2 °क्त स (for इत्युक्तस्तु).
B3 (marg also as in text) D10 G4 तदा, B4 त्वया
(for तया) D1- एवमुक्तस्तु तया (submetric) —^b) Ś1
Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 सु(V3 D3 तु, B4 स)महात्पा, Dt
D4 6 8 T3 G1-3 M1 तु महायशा, D9 14 T1 स महायशा,
D11 सुमहाबल (for सुमहायशा) —^c) G1 तथा (for
तदा) D14 T2 M3 ततोवाच Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 5 7 10-13
सृज त्व(D2 व्व)मिति होवाच, B4 सृज त्वमित्यहो वाढ, M4
विसृजस्वेति ता प्राह —^d) Ś1 Ñ V B Dt D1-13 (D4
marg also as in text) T2 M3 परबलार्जुन (D3 °न).
—After 17, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S (except
M4) ins

1076* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुरभिः सासृजत्तदा(M3 °द्वलान्) ।

18 ^a) Ś1 Ñ V1 3 B D2 3 7 10-13 हमा° (Ñ1 B हंवा°,
D2 3 7 अमा°), V2 D1 13 ह(D1 अ)भारवात्सृष्टा, V4

G 1 55 19
B 1 54 19
L 1 49 19

स राजा परमक्रुद्धः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।

पल्लवानाशयामास शस्त्रैस्त्वावचैरपि ॥ १९

विश्वामित्रादितान्दष्ट्वा पल्लवाञ्शतशस्तदा ।

भूय एवासृजद्वोराञ्शकान्यवनमिश्रितान् ॥ २०

तैरासीत्संवृता भूमिः शकैर्यवनमिश्रितैः ।

प्रभावद्भिर्महावीर्यैर्हेमकिञ्चल्कसंनिभैः ॥ २१

दीर्घासिपट्टिशधैर्यैर्मवर्णाम्वरावृतैः ।

निर्दग्धं तद्वलं सर्वं प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ २२

ततोऽस्त्राणि महातेजा विश्वामित्रो मुमोच ह ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

हंभारवोत्पन्ना, D14 हु त्पन्ना, T2 M3 हुपा (M3 °का)
रवात्पन्ना, G1 3 4 M2 हुंका (G1 M2 °का) रवोत्पन्ना, G2 M1
हुंकारवाजाना (for हुंभारवोत्पन्ना) —^b) V3 D9 पल्लवा,
B4 M4 पल्लवा, D14 S (except M4) पल्लवा (for
पल्लवा) D1 (gloss) पल्लवा भिला कथ्यन्ते B4 शत सा
(sic) (for शतशो) S1 D1 2 5 11 12 तदा, N V B (B3
[before corr] नृप) D9 10 17 M4 नृपा, D3 7 तथा, M2
[अ]भवन् (for नृप) —^c) S1 N V B D1-3 5 7 10 12 13
अनाशयन् (N1 V2 D1 °यद् [sic]), D11 अवाद्यत, M2
नाशयत (sic), M4 व्यनाशयन् (for नाशयन्ति) —After
18, S1 D1-3 5 7 12 ins

1077* यवनाश्च सकाम्योजा वाल्हिका वरदास्तथा ।

[S1 सकाम्योजा, D12 मक° (for मकान्योजा) D12 वाल्हिका D3
वदाम् (for वरदाम्) D5 तदा (for तथा)]

19 D3 7 om 19 —^a) S1 D1 5 12 13 राजा तु (D1
तान्) (for स राजा) S1 N V B2 3 D1 5 10-13 परमायस्त
(V1 D13 °स्तु, D1 °स्तान्), B1 परमत्रस्त, B4 परमो व्यस्त,
D9 परमक्रुद्धान् (for परमक्रुद्ध) D2 राजा तान्यपरयस्तान्
(sic) —^b) D2 योध (sic), D14 T1 G4 रोप- (for
क्रोध-) S1 D1 2 5 12 पर्याकुलेक्षण (D1 2 °णान्), B
D10 11 13 -विस्ता (B1 2 °स्कु) रितेक्षण, D9 -रक्ताकुलेक्षणान्
(for -विस्फारितेक्षण) —^c) N2 D4 14 S (except M4)
पल्लवान्, V1 3 पल्लवान्, B4 M4 पल्लवान्, D9 पल्लवान् (for
पल्लवान्) S1 D1 2 5 11 12 अनयन्नाश (D5 °आमं), D14
damaged (for नाशयामास) —^d) B3 (also marg) 4
शरैर् (for शस्त्रैर्) S1 N V B2 3 D1 2 10 12 13 तथा, B1 4
तदा, D5 तत (for अपि).

20 ^a) S1 D5 11-13 विश्वामित्रहतान् —^b) V1 3 पल्लवान्,
B4 M4 पल्लवान्, D4 14 S (except M4) पल्लवान्, D9
पल्लवान् (for पल्लवान्) D1 त्रासितास्, D10 -शस् (for
शतशस्) N1 V1 2 D3 7 M3 तथा (for तदा) —^c) M4
[उ]त्सृजन् (for [अ]मृजद्) D9 T3 क्रोधाच्च, D14 T1 G4
कोपाच्च (for घोराञ्) —^d) D11 शकान्मन्यवनमिश्रितान् (sic),
M3 शकान्यवनमिश्रितान्

21 V4 om 21^{ab} —^a) D2 आरात् (for आसीत्) S1
D5 सञ्चता, D13 आवृता (for सञ्चता) S1 D5 सर्वा (for
भूमि) —^b) B1 °मि, D13 °मिश्रित (sic), M3
°माश्रितै (for °मिश्रितै) —^c) N1 V1 3 4 B1 2 4
D1-3 5 7 9 11-13 M4 प्रभावद्भिर् (for प्रभावद्भिर्) —D3 7
transp 21^d and the post half of 1078* —^d) S1 N
V B D1-3 7 10-13 पव°, D4 6 हैम°, D5 सप्त°, D11 °किञ्चल्कः,
M4 °किञ्चल्कः, Cg k t as in text (for हेमकिञ्चल्क) V1
-शोभिभि, B4 -सप्रभै, D2 3 7 वर्चमै (for -सनिभै)

22 ^a) B2 (marg also) दीप्ता, Dt D6 8 G2 M1
तीक्ष्णा- (for दीर्घा-) D4 14 S -पट्ट (T2 °ल्प)स- (for
-पट्टिश-) Cg पट्टिश असिविशेष । Ck t
हेमवर्णावर- (as in text) S1 D1 2 5 7 12 हे (D7 हि)म-
वर्णै (D5 °वाणै)रिवा (D1 2 7 धर्मा)वृत्ता, N V B D10 13
हेमवर्मायुधा (N1 B1 2 °मांवरा, V1 °मौसुरा, V2-4 °र्मसुम,
V3 °र्मसुरा, B3 °र्णायुधा)वृत्तै, D3 द्विमवर्णौद्वरावृत (sic),
D11 हेमकर्मशरान्वितै, M3 हेमवर्णावरायुधै —After 22^{ab},
S1 B4 D1-3 5 7 12 13 ins

1078* तैर्मल्लैर्विकृताकारैर्भीमवेगपराक्रमै ।

[S1 D5 12 13 शैलस्यैर् (for तैर्मल्लैर्विकृताकारैर्) B4 विविधाकारैर् (for
विकृताकारैर्) D3 7 transp 21^d and the post half]
—^c) N1 om सर्व D14 स सैर् (for सर्व प्रदीप्तैर्)
V4 अपि (for इव) B1 पा कै (for पावकै) —After 22,
N V B D10 11 ins

1079* दह्यमान बल दष्टा सभ्रान्तश्चलितेन्द्रिय ।

[V3 दह्यमान-, D11 निर्दग्ध तद् (for दह्यमान) V2 चपलैर्द्रिय]

23 ^a) S1 D1-3 5 7 11-13 अथास्त्राणि, V2 ततस्तानि (for
ततोऽस्त्राणि) —^b) B1 illeg त्रो, G2 विश्वामित्रम् (for
विश्वामित्रो) S1 N2 B1 3 4 D5 10 11 13 हवा (B1 illeg)
सृजत्, N1 V B2 D1-3 7 [S]भ्य (V1 व्य)वासृजत्, D13
[अ]थवासृजत्, G2 उवाच हा (sic) (for मुमोच ह)
—After 23, S1 (after 1081*) V4 D1-3 5 7 11-13 ins

1080* येषा विसृज्यमानानां त्रस्येदपि शतक्रतु ।

५४

ततस्तानाकुलान्दष्टा विश्वामित्रास्त्रमोहितान् ।
वसिष्ठश्चोदयामास कामधुकसृज योगतः ॥ १
तस्या हुम्भारवाजाताः काम्योजा रविसंनिभाः ।
ऊधसस्त्वथ संजाताः पल्लवाः शस्त्रपाणयः ॥ २

योनिदेशाच्च यवनाः शकृद्देशाच्छकास्तथा ।
रोमकूपेषु म्लेच्छाश्च हारीताः सकिरातकाः ॥ ३
तैस्तन्निष्पृदितं सैन्यं विश्वामित्रस्य तत्क्षणात् ।
सपदातिगजं साश्वं सरथं रघुनन्दन ॥ ४

G 1 56 4
B 1 55 4
L 1 50 4

[D7 तेषा (for येषा) Ś1 D12 विसृज- (for विसृज्य-) D13 नश्येद् (for त्रस्येद्)]

while Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S ins

1081* तैस्ते यवनकाम्योजा पल्लवाश्चाकुलीकृता ।

[Ś1 ततस्ते (hypermetric), D6 T2 M3 तैस्ते, G1 शका, G4 ततो (for तैस्ते) D4 14 T G4 -काम्योजा (T2 °जै) (for -काम्योजा) Ś1 Dt D6 8 बर्वराश्, D9 पल्लवा, M4 पल्लवाश् (for पल्लवाश्) D9 व्याकुलीकृता, T3 च कली° (sic) (for चाकुलीकृता) Then Ś1 cont 1080*]

Colophon Ś1 D1-3 5 7 11 12 om —Kānda name V1 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 reads बालचरिते —Sarga name Ñ V3 4 B1-3 D10 धेनुहरणे(V3 °ग्रहणे) वसिष्ठवाक्य, V1 वसिष्ठवाक्य, V2 धेनुहरण, B4 शतानदवाक्ये धेनुवाहरणे वसिष्ठवाक्य —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 3 D10 55, V2 D9 57, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 54, M4 53 (as in text) D13 इत्यर्थे—यणे—बाल—धेनुनाम 54. —After colophon, D4 G3 conclude with श्रीमते रामानुजाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम

54

Ś1 D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 °) D2 तद् (for तान्) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 व्याकुलान्, G2 आकुल, Cm t as in text (for आकुलान्) —°) Ś1 D5 12 नोदयामास —°) G2 M1 यत्तत, Cm g t as in text (for योगत) Ś1 D5 12 13 त्वं धेनो सृज योधिन्, Ñ V1 3 4 B D1-3 7 10 11 स्वा (V3 D7 ता, V4 सु, B3 मा; D11 त्वा) धेनु सृज योधिन्, V2 स्वा धेनु कामयोधिर्नो, M4 होमधेनु पुनस्तदा, Cv r as in text

2 °) Ś1 Ñ V B D1 4 10-13 हभा(B °वा) रवाज्, Dt D6 8 9 हुकारतो, D2 3 7 भमारवाज्, D14 3 रवाज् (damaged), T2 3 G4 M2 3 हुफा (T3 G4 M3 °का) रवाज् (for हुम्भारवाज्) G1 3 तस्या हुंका (G3 °फा) रसंजाता, G2 M1 तस्या हुकारवोत्सृष्टा . —°) Ñ B1-3 कबोजा, D4 13 14 T G4

कामोजा —°) Cg ऊधमस(as in text) Ś1 D5 11 12 हृदयाद् (D12 °.) मि, Ñ V B1 2 4 D10 13 उरमस्त्वभि- (V4 °ति-), B3 उरसस्त्वमभि- [hypermetric], Dt D6 8 ऊधसश्चाथ, D1 उद्भवादति- (m gloss हुंकारात्), D2 उद्भवादभि-, D3 7 उदरादभि-, D4 ऊधसस्त्वेव, M4 ऊधसोपि च (for ऊधसस्त्वथ). Dt D6 8 9 T3 M3 समूता (for संजाता) —°) Ś1 D5 12 कांभो(D5 °वो) जा, Dt D6 8 बर्वरा, D4 14 S (except M4) पल्लवा, D11 यहवा, M4 पल्लवा (for पल्लवा) —After 2, D3 7 ins

1082* मुखाच्च गलतश्चैव मुद्रला सम्यगास्यत ।

खुरात्खुरतराश्चैव खुरसंवाननेकश ।

कम्बलाच्चैव काम्योजा बाहुतो बालिकास्तथा ।

[(1 2) D3 खुरसंवाननश्च (for the post half)]

3 °) V4 तु (for च) —°) V4 सहृद्देशाच् (sic), B1 3 (marg also) सक्थिदेशाच्च, B4 शक्थिदेशाच्च, D13 शकु-त्स्थानाच् (for शकृद्देशाच्) Ñ2 B3 G2 तदा, Dt D1-3 6-8 M2 स्मृता (for तथा) Ś1 D5 12 शकुत्स्थानात्तथा शका, V1 सहृद्देशोद्भवास्तथा —°) V1 4 om (submetric), B1 3 D4 9 10 T3 तु (for च) Ñ V2 3 B2 4 D14 T1 2 G4 M3 4 च म्लेच्छास् (by transp) (for म्लेच्छाश्च) Ś1 D1-3 5 7 11-13 म्ले (D11 स्वे) च्छाश्च (D13 °स्तु) रोमकूपेभ्यस्. —°) Cg हारीता (as in text) Ś1 Ñ V2-4 B1-3 D1-3 5 7 10-13 तुषारा स- (D2 °रास्तु), V1 सवरा स, B4 तथा राम, D4 °तास्तु, D9 14 T1 G4 हारिका °, M4 खुराजाता (for हारीता स-) D2 किरातकै C1 म्लेच्छहारीतकिराता जातिविशेषा । ❧

4 °) Ś1 D9 14 T1 G4 M3 तै (D14 तै तै [ditto]) स्तैर्, Ñ1 V4 B1 यैस्तु, Ñ2 V1 3 B3 D1-3 7 10 11 यैस्तन्; B4 पिष्ट, D5 12 ततो (for तैस्तन्) G4 निघादित (for निष्पृदित) Dt D4 6 8 14 T1 3 G1 3 4 M2 4 Cm सर्व, Ct as in text (for सैन्य) —After 4°, D3 ins a passage given in App 1 (No 9) —D13 om (hapl) from 4° up to 5° —°) D1 10 तक्षणात् (for तत्क्षणात्) M4 विश्वामित्रबल तदा —°) Ñ1 रथ चैव, Ñ2 V B D10 11 रथ साश्व; D9 च साश्वं च (for -गज साश्व) M4 समातगहय सर्व —B3 reads 4°-6° in marg (sec m) Ñ1 damaged from second n in 4° up to च in 5° —°) Ñ V B D10 11 सगज, M4 सयल (for सरथं)

G 1 56 5
B 1 55 5
L 1 50 5

दृष्ट्वा निष्पदितं सैन्यं वसिष्ठेन महात्मना ।
विश्वामित्रसुतानां तु शतं नानाविधायुधम् ॥ ५
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धं वसिष्ठं जपतां वरम् ।
हुंकारेणैव तान्सर्वान्निर्ददाह महानृपिः ॥ ६
ते साश्वरथपादाता वसिष्ठेन महात्मना ।
भस्मीकृता मुहूर्तेन विश्वामित्रसुतास्तदा ॥ ७
दृष्ट्वा विनाशितान्पुत्रान्वलं च सुमहायशाः ।
सत्रीडश्चिन्तयाविष्टो विश्वामित्रोऽभ्युत्तदा ॥ ८

5 N¹ missing up to व in ^b, D₁₃ om 5^a, B₃ reads 5 sec m (for all cf v l 4) —^a) G₃ दृष्ट्वा, G₉ as in text (for दृष्ट्वा) —^c) S₁ V B D₅ 11-13 च, D₂ om (submetric) (for तु) M₄ विश्वामित्रसुता वीरा —^d) V₁ °विश्वायुत, D₇ °युधायुत, D₁₀ मायायिना वर, D₁₂ °विश्वायुधान, M₄ °युधा (for नानाविधायुधम्)

6 B₃ reads 6^a in marg (cf v l 4) —^a) D₂ 3 अभ्यधवत् N² स्वसंक्रुद्ध, B₁ D₂ म म², D₁₃ °सरत्त, M₄ °संक्रुद्ध (for सुसंक्रुद्ध) B₂ अभ्यधावत् संक्रुद्ध —^b) V₁ यजता, V₄ तपता (for जपता) —^c) V₄ हुंकारेण, D₁ gloss हुंकारेणैव तान्सर्वान्निर्ददाह, G₁ 3 हुंकारं, Cmg k t as in text (for हुंकारेण) N² repeats सर्वान् —^d) V₁ महापि, V₃ B₂-4 D₁-3 5 7 9-13 M₂ महामुनि

7 D₈ reads 7^{ab} in marg V₁ partially illeg for ^a —^a) S₁ D₅ 12 13 गजाद, N² B₃ तेषां च, D₄ तेजसा, D₉ तेनाश्व- (for ते साश्व) N¹ reads रथ twice D₁ ते सर्वे रथपदानी, D₁₀ तेषां रथपदातये —^c) D₁₁ तस्मात्कृता, M₄ भस्मीभृता —^d) V₂ Dt D₄ 8 तथा, D₃ सह (for तदा) B₂ (marg also) °चस्तदन्व

8 V₁ missing from ता in ^a up to या in ^c —^a) V₂ Dt D₆ 8 M₄ Ct सर्वान्, D₃ नष्टान् (for पुत्रान्) —^b) D₄ after corr, D₁₄ damaged (for बल च) N¹ damaged from म in ^b up to या in ^c S₁ D₅ 11-13 भञ्जं च सुमहद्वल, N² V₂-4 B D₁-3 7 10 M₄ °महावल (D₁-3 7 °ल), M₂ °ममाहित —^c) B₄ मधीतञ्, Dt D₆ 8 Ct मधीड, D₁₄ मधीलञ्, T₁ 2 M₂-4 मधीलञ्, G₁-3 M₁ मधीलितञ्, G₄ सदृशञ् (for मधीडञ्) S₁ D₂ 5 12 13 चितयानञ्, N¹ V B D₁ 3 7 10 11 चितया (N¹ V₁ missing) माम् (D₁ °पूर्ण) (for चिन्तयाविष्टो) —^d) N¹ V B D₁₀ 11 तदानञ् (for ऽभ्युत्तदा)

9 T₁ illeg for 9-11 D₅ reads plural in place of singular in 9^{ab} —^a) B₄ इव (for इव) D₁ निर्वेलो (for निर्वेगो) —After 9^a, D₁ gloss समुद्र इव निर्वेगो निस्तरगो भद्रिप्यतीति मुनिना मद्रकिणिना पुत्रे अपहृते शापो दत्त इति चिन्तापरोऽभूत् —^b) D₁₄ (before corr) G₂ इवोरग

समुद्र इव निर्वेगो भद्रदंष्ट्र इवोरगः ।
उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥ ९
हतपुत्रबलो दीनो लूनपक्ष इव द्विजः ।
हतदर्पो हतोत्साहो निर्वेदं समपद्यत ॥ १०
स पुत्रमेकं राज्याय पालयेति नियुज्य च ।
पृथिवी क्षत्रधर्मेण वनमेवान्वपद्यत ॥ ११
स गत्वा हिमवत्पार्श्वं किन्नरोरगसेवितम् ।
महादेवप्रसादार्थं तपस्तेपे महातपाः ॥ १२

—^c) D₁ gloss ग्रहणसमये, D₁₀ उप क्त (for उपरक्त)
—^d) S₁ D₅ 11-13 निश्चेष्टता (for निष्प्रभता) D₁₄ damaged for ता गत

10 T₁ illeg (cf v l 9) —^a) C_m cites हत- (as in text) D₂ 5 9 (before corr) हतपुत्रो, G₁ 3 गतपुन- (for हतपुत्र-) —^b) V₃ लूनपक्ष, D₃ लीनपक्ष —^c) S₁ D₁-3 5 7 12 13 हतामात्यो, N² B₃ (marg as in text also) हतवीर्यो, T₃ हत पौ, G₁ 3 गतदर्पो (for हतदर्पो) D₉ हतामात्यो (for हतोत्साहो) Dt D₆ 8 G₄ Ct हतसर्व- (G₄ °दर्प)बलोत्साहो, D₁₀ हतवीर्यो महोत्साहो —^d) S₁ D₁-3 5 12 13 निर्वेग (D₂ °ग, D₅ 13 °ग [sic]), D₇ निर्वेद D₂ सम द्युति

11 T₁ illeg (cf v l 9) D₁₀ om (hapl) 11 —^a) S₁ D₁-3 5 7 9 12 13 पुत्रमेकं तु (D₅ च), V₂ म त्वेकपुत्र (for म पुत्रमेक) S₁ D₅ 11-13 राज्ये च (S₁ तु), B₂ राज्यस्य (for राज्याय) —^b) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^c) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^d) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^e) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^f) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^g) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^h) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —ⁱ) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^j) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^k) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^l) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^m) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —ⁿ) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^o) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^p) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^q) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^r) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^s) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^t) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^u) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^v) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^w) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^x) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^y) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय) —^z) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9 11-13 राज्यस्य (for राज्याय)

12 ^a) N¹ V B₃ 4 D₁₀ गत्वा च, B₂ D₁-3 7 गत्वाथ (B₂ D₁ °तु) (for स गत्वा) Dt D₆ 8 -पार्श्वे (for -पार्श्व) S₁ D₅ 11-13 गत्वा हिमवत पार्श्व —D₁₄ wrongly om from रोरग up to 14^a and reads in its place लारुज and then 16-17^c of I 53 —^b) S₁ N¹ V B D₁-3 5 7 9-13 G₁ 3 M₄ किन् (D₃ °क)रंरूपशोभित, Dt D₆ 8 °सेविते —For 12^c-15, D₁-3 5 7 9 12 subst 1083*, S₁ subst 1 1-3 of 1083* for 12^c only, D₁₁ 13 subst 1 1-5 of 1083* for 12^c-13^b —^c) M₃ -प्रसन्नार्थ (for -प्रसन्नार्थ) —^d) N¹ V B (B₃ marg also) सुदुश्चर, N² D₁₀ सुविस्तर, G₂

केनचित्त्वथ कालेन देवेशो वृषभध्वजः ।
दर्शयामास वरदो विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १३
किमर्थं तप्यसे राजन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
वरदोऽस्मि वरो यस्ते काङ्क्षितः सोऽभिधीयताम् ॥ १४
एवमुक्तस्तु देवेन विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रणिपत्य महादेवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
यदि तुष्टो महादेव धनुर्वेदो ममानघ ।

साङ्गोपाङ्गोपनिषदः सरहस्यः प्रदीयताम् ॥ १६
यानि देवेषु चास्त्राणि दानेषु महर्षिषु ।
गन्धर्वयक्षरक्षःसु प्रतिभान्तु ममानघ ॥ १७
तव प्रसादाद्भवतु देवदेव ममेप्सितम् ।
एवमस्त्विति देवेशो वाक्यमुक्त्वा दिवं गतः ॥ १८
प्राप्य चास्त्राणि राजर्षिर्विश्वामित्रो महाबलः ।
दर्पेण महता युक्तो दर्पपूर्णोऽभवत्तदा ॥ १९

G 1 56 19
B 1 55 19
L 1 50 21

M1 महायशा, G4 सुदुष्कर (for महातपा) B3 तपस्तेना-
विवक्षितं —After 12, V4 B3 4 ins 1 2-4 of 1083*.

13 Cf v1 12 and 15 D14 om 13 (cf v1 12)
Ś1 reads 13-15^b in marg —^a) Cm cites केनचित् (as
in text) G1-3 M1 अथ कालेन महता, M4 कस्यचित्त्वथ
कालस्य —^b) G1 3 विश्वेशो (for देवेशो) Ñ2 वो वृषध्वज
(for वृषभध्वज) Ñ1 V B D10 T2 M4 महा(D10 T2 देव)
देवो वृषध्वज —^c) M4 अब्रवीच्चैव (for दर्शयामास) Ñ V
B D10 11 13 आगत्य (B1 °त्वा) वरदो वीर(Ñ V4 D10 11 वीर,
V1 वीर, D13 देवो) —^d) Ñ V B D10 11, 13 अभाषत, D4
T G4 M2 3 महाबलं, M4 तपोधनः (for महामुनिम्)

14 Cf v1 12 and 15 D14 om 14^a (cf v1
12) Ś1 reads 13-15^b in marg —^a) Ñ1 V4 B1 D10
तप्यते, D13 क्रियते, T3 तस्यने (corrupt) (for तप्यसे)
—^b) Ñ V B1-3 D10 11 तपो ब्रूहि (for ब्रूहि यत्ते) B4 तपो
ब्रूहि यथेप्सितं, D13 तपो ब्रूहि चिन्तयितं —^c) M4 वरदो
(sic) (for वरो) Ś1 यत्ते, G2 M1 मत्त (for यस्ते) —^d)
V3 काङ्क्षितं (sic) D11 हृदि वर्तते, D14 सोमिः
(damaged)त

15 Ś1 reads 13-15^b in marg V4 om (hapl)
15-16 —^a) T2 स (for तु) —^b) D14 damaged from
तपा up to ° G2 M1 महामुनिः (for °तपा) —^d) Dt
D4 8 8 T3 M3 विश्वामित्रोब्रवीदिद —For 12^c-15, D1-3 5
7 9 12 subst, Ś1 (due to the occurrence of 13-15^b
in marg) subst. 1 1-3 for 12^a, then cont 1 4-5
and subst 1 6 for 15^a, D11 13 subst 1 1-5 for
12^c-13^b only, V4 B3 4 ins 1 2-4 after 12

1083* देवानां हि प्रसादार्थमतप्यत महत्तप ।
ऊर्ध्वबाहु स राजर्षिः पादाङ्गुष्ठाग्रसंस्थित ।
अभक्ष्यद्वर्षशतं वायुमात्रं भुजंगवत् ।
तत्तस्य तादृश दृष्ट्वा तपस्त्रैलोक्यतापनम् ।
प्रीतात्मा स्वयमेवास्य स्वयंभूर्दर्शनं ययौ । [5]
स तं प्रणम्य विधिवद्भगवन्तमभाषत ।

[(1 1) D11 13 महादेव- (for देवानां हि) D1 5 महातप
D2 प्रतप्याथ महातपा, D11 तपस्तेपे सुदुस्तर (for the post
half) —D3 om 1 2-3 —(1 2) V4 -विधित (for

-संस्थित) —(1 3) V4 वायु व्यग्रभुजगवत् (for the post
half) —(1 4) V4 तस्य, B3 4 अनुत्प, D2 तत्रास्य, D3 ऊर्ध्व-
(for तत्तस्य) D5 ततस् (for तपस्) B3 4 -दुश्च (B3 °क्)र,
D9 13 -पावन (for -तापनम्) V4 प्रीतार्थाभ्ययमेव वा (sic) (for
the post half) —After 1 4, V4 ins the line of
20^{ab} —(1 5) D2 3 7 9 [अ]थ (for [अ]स्य) Ś1 (before
corr as above) ददौ, D9 गत (for ययौ) D11 महादेवो
वृषध्वज (for the post half)]

16 V4 om 16 (cf v1 15) —^a) Ñ V1-3 B
D10 11 13 यदि तुष्टोसि मे देव —^b) Ñ V1-3 B D11 13
प्रदीयता, D5 महानघ (for ममानघ) —M3 reads 16^c-17
inf lin sec m —^c) Ś1 Ñ V1-3 B D1 3 5 7 9-13 साङ्गो-
पाङ्गोपनिषत्, D2 साङ्गोपाङ्ग सरहस्यः, D14 साङ्गोपा-
(damaged)द., Cg k as in text —^d) V1 T3 G1 °स्य,
D2 सोपनिषत् (for सरहस्य) V1 वृषभध्वज (hyper-
metric), D11 वृषध्वज, D13 तथैव च (for प्रदीयताम्)
V2 सरहस्यनिवर्तन

17 M3 reads 17 inf. lin sec. m. (cf v1 16)
—^a) Ś1 D9 (before corr) 12 वेदेषु (metathesis ?),
G4 देवे (for देवेषु) D4 T3 G1 3 M2 शास्त्राणि, D13
वास्त्राणि, G4 वास्त्राणि (for चास्त्राणि) —^b) V2 सुरर्षिषु (for
दानवेषु) Ś1 V1 2 B2 D3 तथर्षिषु, Ñ1 V3 D2 5 7 9 13
तथर्षिषु (sic), Ñ2 V4 B3 4 D10 13 M4 तथा नृषु, B1
सुरर्षिषु, D1 तथर्षिषु, D11 सुहारिषु (sic) (for महर्षिषु)
—^c) V1 D11 यक्षगन्धर्व- (by transp). —^d) V4 D3 3 7
T3 प्रतिभाति (for प्रतिभान्तु) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 च
(V1 यु)तानि मे (for ममानघ)

18 ^a) Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 M4 भवत्- (for तव) Ñ V
B1 3 4 D10 भगवन् (for भवतु) —^b) D3 सर्व देव (for
देवदेव). D2 यदीप्सित, M4 यथेप्सितं (for ममेप्सितम्)
—^d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 दिवं ययौ, Dt D4 8 8 14
T1 3 G4 गतस्तदा, T2 M3 जगाम ह (for दिवं गत)

19 ^a) D4 G1 3 शास्त्राणि, D12 वास्त्राणि (for चास्त्राणि).
Dt D6 8 G1-3 M1 (inf lin pr m also) 2 देवेशाद्,
D2 9 13 दिव्यानि, D3 5 11 12 राजर्षि- (for राजर्षिर्) —^b)
Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 G1-3 M1 4 महातपा, Ñ V B D10 T3

G I 56 20
B I 55 20
L I 50 21

विवर्धमानो वीर्येण समुद्रं इव पर्वणि ।

हतमेव तदा मेने वसिष्ठमृषिसत्तमम् ॥ २०

ततो गत्वाश्रमपदं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः ।

यैस्तत्तपोवनं सर्वं निर्दग्धं चास्त्रतेजसा ॥ २१

उदीर्यमाणमस्त्रं तद्विध्वामित्रस्य धीमतः ।

दृष्ट्वा विप्रद्रुता भीता मुनयः शतशो दिशः ॥ २२

वसिष्ठस्य च ये शिष्यास्तथैव मृगपक्षिणः ।

विद्रवन्ति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः ॥ २३

M3 °यज्ञा (for °वल) —^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13
M4 हर्षेण, M3 अस्त्रेण, Cv r as in text (for दर्पेण) Ś1
D1-3 5 7 9 12 महताविष्टो, Ñ2 B3 D10 च ममायुक्तो (for
°युक्तो) —^d) G2 M1 वीर्ययुक्तो, Cv r m g as in text
(for दर्पपूर्णो) Ś1 V1 D1 2 5 9 12 13 तथाभवत्, V2-4 B D11
नदाभवत् (by transp), D3 7 ततोभवत्

20 V1 missing 20^a on a damaged fol D1 reads
20-21^b after 24^{ab} —^a) G4 विवृद्धमानो (sic) —^b)
T2 G1-3 M1 4 पर्वसु (for पर्वणि) —^c) Ñ2 B3 4
D10 जितम् (for हतम्) Dt D6 8 11 G1-3 M1 मेने (for
एव) Ś1 D1-3 5 7 12 [अ]ज्ञासीद्, B3 (sup lin as in
text also) मन्वे, Dt D6 8 G1-3 M1 राम, D9 ज्ञात्वा, D11
धीमान् (for मेने) —^d) V1 B1 D11 मुनिसत्तम

21 V1 damaged from पट up to ° D1 reads
20-21^b after 24^{ab} —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 आगम्य
च, Ñ V B D10 13 आगत्य च (B1 वा) (for ततो गत्वा)
—^b) Ct सुमुचे Ñ V2 4 B D10 11 तस्य स, V3 सर्वज्ञा,
M2 3 रावत्र (for पार्थिव) Ś1 D2 5 7 9 12 13 तान्यस्त्राणि
ततो (D2 °जि अवा, D9 °प्रेषयन्) सृजत्, D1 स्वानि चास्त्राण्य-
यासृजत् —D3 repeats wrongly 21^c —^c) Ś1 D5 12 13
तैस्, T2 G1-3 M1 यन्, Cm g t as in text (for यैस्)
Ñ1 त.पो°, V4 तपोवलेन (for तत्तपोवन) Dt D6 8 नाम
(for सर्व) —^d) M2 निर्दग्ध न, M4 निर्दग्धाह (for निर्दग्ध
च) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 निर्दग्धमभवत्तदा (D2
°त्पुता), V2 निर्दग्ध समभवत्तदा (hypermetric)

22 °) V2 D1 2 9 तु, D7 च (for तद्) M4 उदीर्य-
माणान्यस्त्राणि —^c) Ś1 D5 12 13 विप्रा (Ś1 °प्रा [sic]) श्र ते, Ñ2
B3 तु विश्रु (B3 °द्रु) ता, D10 मुविद्रुता (sic) (for विप्रद्रुता)
Ś1 विप्रा, Ñ2 B3 सर्वे, D1 10 14 T1 G4 M3 4 सर्वे (for
भीता) —^d) G2 M1 नृप (for दिश) Ś1 D1-3 5 7 9 12 13
ऋषय शत (D3 *:) शस्तदा (D13 °या), Ñ V B D10 11
ऋषयो (Ñ1 शतशो) य सहस्रश, M4 मुनयो य दिशो दश

23 °) V1 om (submetric), M2 तु (for च) —^b)
Dt D6 8 ये च वै, T3 ते चैव (for तथैव) —^c) Ś1 D5 12
विप्राद्रवन्ततोद्दिग्वा, Ñ V B D10 व्य (V1 व्यच [sic]) द्रवन्

वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः ।

मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदीरिणसंनिभम् ॥ २४

वदतो वै वसिष्ठस्य मा भैष्टेति मुहुर्मुहुः ।

नाशयाम्यद्य गाथेयं नीहारमिव भास्करः ॥ २५

एवमुक्त्वा महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।

विध्वामित्रं तदा वाक्यं सरोपमिदमब्रवीत् ॥ २६

आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि ।

दुराचारोऽसि यन्मूढ तस्माच्च न भविष्यसि ॥ २७

भयाद्भीता, D1 प्रद्रवतु भयोद्दिग्वा, D2 3 7 9 11 13 प्रा (D11 व्य)
द्रवन्त भयोद्दिग्वा, M4 विद्रवति भयाद्भीता —^d) Ś1 Ñ V B
D1-3 5 7 10-13 दिश सर्वे (Ñ2 V B D10 °र्वा), D9 शिष्या-
सर्वे, Cv r m g t as in text (for नानादिग्भ्य)

24 °) D1 [आ]श्रमपदे, D14 °ड (for [आ]श्रमपदं)
—D2 3 7 9 transp 24^b and ^d —^b) Ñ V1 दग्धमासीन्;
M4 शून्यकल्प (for शून्यमासीन्) —After 24^{ab}, D1 reads
20-21^b —^c) Ś1 D5 11-13 मुहूर्तं चैव, Ñ1 V2 °तादिव, Ñ2
V1 3 4 B D10 M4 °तादिव, D1-3 7 9 °ताच्चैव (for मुहूर्त-
मिव) —^d) Ś1 चरण°, V2 अंगन°, V4 गिरिश°, D1 अरणि°,
D2 हिरण्य°, D3 4 7 G3 इंरण°, D5 6,9 (after corr marg
ऊपर°) G1 2 4 M2 Cv r m हृणिण°, D12 तु * * * * *, D13 वै
रघुनन्दन, M3 अरुण° (for इंरिणसन्निभम्) ☞ Ct इंरिण-
सुपरम् । ☞ D11 आसीत्तत्तमसाविल

25 °) D14 व . स्य (damaged) Ś1 Ñ2 V3 B2-4
D1-3 5 7 9 10 12 13 अवदच्च (D1 °त्स) वसिष्ठस्तान्, Ñ1 V1 2 4
B1 D11 अब्रवीच्च वसिष्ठस्तान् —^b) V1 भैष्टेतात् (sic), Dt
D4 6 8 T3 G1 3 4 M3 4 Ck भैरि (G4 °पी) नि (for भैष्टेति)
—^c) Ś1 V1-3 B D5 9 11-13 M4 [ए]प, Ñ2 D1-3 7 10
[ए]व, G2 M1 च (for [अ]च) M1 2 (both before
corr as in text) गाथेय

26 °) M4 एवमुक्तो —^b) Ñ V B D10 वदता (for
जपता) D3 damaged for जपतां वर —^c) V3 तु तद्,
B3 तथा, D13 इद, G1 3 ततो (for तदा) —^d) D14
damaged for मिदम

27 °) B4 D13 °समृद्ध, D13 °समृद्ध, M2 °संवृत्तं
(for चिरसंवृद्धं) D2 अथाश्रमचिर सिद्ध (sic) —^b) Ś1
D2 5 11 12 यद्वि (for यद्वि-) V4 अपि (for अमि) —^c) V4
[स]पि, B3 (marg as in text also) Dt D4 6 8 T2 3 G2
M1-3 हि (for ऽमि) Ś1 Ñ V B1-3 D1 2 5,9-12 समृद्धस्य
(Ś1 Ñ1 V1-3 D5 10 11 °ड), Dt D6 14 G3 M1 3 यन्मूढस्य;
D3 damaged, D7 मूढश्च (for यन्मूढ) M4 दुरात्मजगुना
मूढ —^d) Ñ V B D10 11 प्रवि (V1 अवि, V2 परि; D11 विप्र)
नक्ष्यसि (V4 °ति, B1 °से), Cg k t as in text (for न
भविष्यसि)

इत्युक्त्वा परमक्रुद्धो दण्डमुद्यम्य सत्वरः ।

विधूम इव कालाग्रिर्यमदण्डमिवापरम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः ।

आग्नेयमस्त्रमुत्क्षिप्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १

वसिष्ठो भगवान्क्रोधादिदं वचनमब्रवीत् ॥ २

क्षत्रवन्धो स्थितोऽस्म्येष यद्वलं तद्विदर्शय ।

नाशयाम्येष ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज ॥ ३

क च ते क्षत्रियवलं क च ब्रह्मवलं महत् ।

पश्य ब्रह्मवलं दिव्यं मम क्षत्रियपांसन ॥ ४

G I 57 4
B I 56 4
L I 51 4

28 °) Ñ₂ B₃ D₁₀ चागमक्रुद्धो, B₄ चागत° (sic), V₂ परम क्रुद्धो, Dt परम क्रुद्धो, (for परमक्रुद्धो) —^b) B₄ दत्तम् (for दण्डम्) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 11-13 जग्राह (for उद्यम्य) Ñ₁ V₂ 3 B₂₋₄ D₁₀ सत्वर, V₁ 4 सस्थित, M₄ विष्ठित Cv as in text (for सत्वर) —After 28^{ab}, B₃ ins

1084* एवमुक्त्वा च मुग्धाय सहसा निर्भयस्थितम् ।

—^c) S₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 M₄ सधू (D₁₁ °भू)म (D₁₋₃ 5 7 9 11-13 °मम्), D₆ (before corr, as in text also) निर्धूम, D₁₄ वि (damaged), Ck t as in text (for विधूम) —^d) Ck t यमदण्डमिव (as in text) V₂₋₄ B₄ T₃ G₁ 3 4 M₃ यमदण्ड इवापर (B₄ M₃ [before corr] °र)

Colophon *Kāṇḍa name* S₁ Ñ₂ V₁ D₁ 11 om V₂₋₄ B D₁₀ आदि°, D₃ अयोध्या° —After *Kāṇḍa name*, B₄ ins बालचरिते शतानन्दवाक्ये —*Sarga name* S₁ D₁ 2 5 12 वसिष्ठाश्रमनिवासो, Ñ₁ V₁₋₃ B D₁₀ 11 वसिष्ठाश्रम-दाह, V₄ वसिष्ठस्याश्रमदाह, D₃ 9 वसिष्ठाश्रमनिवासो, D₇ वसिष्ठाश्रमविभ्रशो —*Sarga no* (figures, words or both) S₁ Ñ₁ V₁ 4 B₁ 4 D₃ 5 11 12 om Ñ₂ B₂ 3 D₁₀ 56, V₂ D₉ 58, V₃ Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) 55, D₁ 7 42, D₂ 40 —After colophon, T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G₁ 2 4 M₂ श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम

55

1 °) Dt विश्वामित्र- (for °मित्रो) V₁ महामुनि —^c) V₄ आक्षिप्य, Dt D₆ 8 9 उद्दिश्य, D₁₄ T₁ G₄ उत्सृज्य, T₂ 3 M₃ 4 उद्यम्य (for उत्क्षिप्य) B₁ आग्नेयास्त्र समुत्क्षिप्य —^d) Ñ₁ V₁ 2 B D₁₀ T₃ [अ]थ (for च) —After 1, Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) ins

1085* ब्रह्मदण्डं समुत्क्षिप्य कालदण्डमिवापरम् ।

[Dt D₆ 8 T₂ °द्यम्, D₁₄ T₁ G₄ स चो° (for समुत्क्षिप्य)]

2 D₄ G₁ 3 M₂ om 2 —^a) T₃ जपता श्रेष्ठो (for भगवान्क्रोधाद्) —^b) T₃ गाधिनदनम्, (for इद वचनम्) —For 2, S₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 M₄ subst

1086* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।

[Ñ₂ B₃ (m also as above) D₁₀ प्रत्युवाच ह, D₁₃ प्रतिभाषत, M₄ कुपितोब्रवीत् (for प्रत्यभाषत)]

3 °) D₁₄ damaged for स्थि, T₃ स्थिरो (for स्थितो) S₁ Ñ₁ V₁ 3 4 B₂₋₄ D₁₀₋₁₃ M₄ स्थितोऽस्म्येष क्षत्रवन्धो (by transp, S₁ D₁₂ °निद्य), V₂ स्थितोस्मि क्षत्रवन्धो हि, B₁ D₁₋₃ 7 9 स्थितोऽस्म्य (D₃ °ह्य) ह क्षत्रवन्धो, D₅ स्थितोऽस्म्येव क्षत्रियेन्द्र —^b) V₂ तद्विसर्ज्य, V₃ B₃ D₂ 7 तद्विद°, B₄ यद्विद°, D₁₁ तद्विद°, D₁₃ तद्विद°, G₁ 3 M₄ तव द° (for तद्विदर्शय) —D₁₂ om 3^c-4 Ñ₁ damaged from शया up to शस्त्र in ^d —^c) V₄ B₂ Dt D₆ 8 11 14 T G₄ [अ]द्य (for [ए] ष) D₈ marg, G₁ (int lin) 3 चै, Cg as in text (for ते) D₂ दर्प (sic) —^d) S₁ V₁ D₁ 5 13 T₂ M₃ अस्त्रस्य, D₁₄ T₁ G₄ क्षत्रस्य, Cg as in text (for शस्त्रस्य) S₁ [अ]त्य तु, Ñ₁ V₁₋₃ B₁ 2 4 D₁₋₃ 5 7 9 11 13 [अ]प्यद्य (V₃ °थ, B₂ D₅ 11 °त्र, D₁₃ °स्य), Ñ₂ B₃ (m also as in Ñ₁) D₁₀ [अ]प्येष (for तव) M₁ 3 (after corr inf lin sec m) गाधिज V₄ शस्त्रस्यास्य युधाजित

4 D₁₂ om 4 (cf v l 3) —^b) G₄ क्वचिद् (for क च) —For 4^{ab}, S₁ Ñ₁ V B D₁₋₃ 5 7 9-11 13 M₄ subst

1087* क च क्षत्रवलं मूढ क च ब्राह्म महद्वलम् ।

[D₁₋₃ 7 9 कचिद् (for first क च) S₁ V₄ D₁ 5 7 13 क्षात्र, V₃ B₁ 2 D₃ 9 क्षात्र (for क्षत्र-) V₄ क, D₁₋₃ 7 9 कचिद् (for second क च) Ñ₁ ब्राह्म, Ñ₂ D₇ 11 ब्राह्म, D₂ 9 ब्राह्म (for ब्राह्म) V₄ B₄ D₇ 11 महाबल]

—^c) V₁ यस्माद्, D₅ 11 क च, M₄ पश्यन् (for पश्य) S₁ V₂₋₄ B₁ 3 D₁ 5 7 10 11 13 ब्राह्म, Ñ₁ D₂ ब्राह्म-, Ñ₂ B₂ D₉ ब्राह्म-, V₁ B₄ ब्राह्म- (for ब्रह्म-). M₄ दीप्त (for दिव्य) —^d) D₁₄ damaged for मम क्ष D₂ सम (for मम)

G 1 57 4
B 1 56 5
L 1 51 4

तस्यास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुत्तमम् ।
ब्रह्मदण्डेन तच्छान्तमग्नेर्वेग इवाम्भसा ॥ ५
वारुणं चैव रौद्रं च ऐन्द्रं पाशुपतं तथा ।
ऐपीकं चापि चिक्षेप रुषितो गाधिनन्दनः ॥ ६
मानवं मोहनं चैव गान्धर्वं स्थापनं तथा ।
जृम्भणं मोहनं चैव संतापनविलापने ॥ ७
शोषणं दारणं चैव वज्रमस्त्रं सुदुर्जयम् ।

V1 2 4 B3 4 D10 11 °पासुल, D7 Ck °पांशु(Ck °सु)न
(both sic), M4 त्वं कुल° (for क्षत्रियपामन)

5 °) Ñ1 V B1 2 D1 5 11-13 तच्छास्त्रं, Ñ2 B3 4 D10
तच्छस्त्रं, D2 3 7 9 तथास्त्रं (for तस्यास्त्र) M1 गाधि- —^b) M4
(with hiatus) आग्नेय घोरम् (by transp.). B3 उत्तर,
D9 उच्छ्रित, D14 T1 G4 M4 उद्यतं (for उत्तमम्) —^c) D9
यच् (for तच्) S1 Ñ2 V1 D5 10-13 M4 ब्रह्मदण्डहतं शातम्,
Ñ1 V2-4 B D1-3 7 ब्रह्मदण्डा(V4 °दत्ता)हतं शातम् —^d) S1
Ñ V B2-4 D1-3 5 7 10-13 अग्नि- (for अग्नेर्) V1 2 4 D1-3 7
-वेगम्; B4 -वेदम् (sic), M3 (inf lin sec m) वेगम्
(for वेग)

6 °) D9 (after corr as in text) वरुणं S1 Ñ V1 2 4
B D1-3 5 7 10-13 M4 रौद्रं च (D12 ~) वा(D7 11 °व)रुण
चैव, V3 रौद्र च वारुण चैवम् —Note hiatus between °
and ° Ñ2 D13 om (hapl) 6^b-8^a —^b) S1 D5 12 शैव,
V3 अस्त्र, D3 ढ illeg (for ऐन्द्र) D3 पशुपतं (for पाशु°)
D9 स्थित (for तथा) —^c) D14 damaged up to चि.
B1 4 D4 ऐपिक, D9 एपाक्, D10 ऐपीक, M1 ऐपीकश्, M2
(after corr sec m as in text) ऐपिक (for ऐपीक)
Ñ1 V1-3 B3 D10 [ए]व (for [अ]पि) M4 ऐपीकास्त्रं च
S1 D1-3 5 7 11 12 अथा(S1 D5 12 °वा) सृजत् (D2 °ज्ञ)धैपीकं
—M4 om (hapl) from 6^a-11^a Ñ1 damaged from
शितो up to मान in 7^a —^d) Dt D6 8 T1 G4 कुपितो,
D5 रुषित, D9 तुपितो, D12 14 कु(D12 करु)पितो (both
sic), G2 रुषितो (for रुषितो) M1 3 (after corr inf
lin sec m) गाधिनन्दन

7 Ñ2 D13 M4 om 7 (cf v l 6) —^a) V2 4 मानस,
D2 3 7 वारुण (for मोहन) S1 Ñ1 V1 3 B D1 5 10-12 मान
(Ñ1 missing)सं मानव चैव, V4 (marg also) दण्डास्त्रमथ
पैशाच —D7 om (hapl) 7^bc —^b) V3 D11 गधर्वं,
V4 च गाधर्वं च (hypermetric), D4 6 10 12 गाधर्व- (for
गान्धर्वं) S1 D5 12 स्थापनं —^c) Ñ1 V2 त्रासनं, V1 2 B
D10 अंशन, V4 दशन, D5 भजन, D11 जभक (for जृम्भण)
D2 M1 चैव वायव्य, M2 मेदनं चैव (for मोहन चैव) —^d)
S1 D5 10 12 -विलापन, V1 4 D3 7 G4 M3 -विलेपने.

8 M4 om 8, Ñ2 D13 om 8^a (For all cf v l. 6)
—^a) D14 damaged from र up to स्त्र in ^b S1 D10

ब्रह्मपाशं कालपाशं वारुणं पाशमेव च ॥ ८
पिनाकास्त्रं च दयितं शुष्कार्द्रं अशनी तथा ।
दण्डास्त्रमथ पैशाचं क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ९
धर्मचक्रं कालचक्रं विष्णुचक्रं तथैव च ।
वायव्यं मथनं चैव अस्त्रं हयशिरस्तथा ॥ १०
शक्तिद्वयं च चिक्षेप कङ्कालं मुसलं तथा ।
वैद्याधरं महास्त्रं च कालास्त्रमथ दारुणम् ॥ ११

दाहनं, Ñ1 V1 2 4 B1 3 D1-3 7 11 T1 3 G1-3 दारुणं V4 [अ]
पि (for [ए]व) —^b) Ñ2 B3 D10 चक्रम्, D2 सृजम्
(sic), D3 वज्रम् (for वज्रम्). Ñ V B1 3 4 D10 सुदारुणं,
B2 दुरासदं, D3 सदाजय, G1-3 M1 च दुर्जयं —After 8^{ab},
S1 reads 9^{cd}, while in Ñ V B D10 the sequence up
to 11 is, 9^{cd}, 11, 10^{ab} (Ñ1 om [hapl] 11^{cd},
10^{ab}), 8^{cd}, 9^{ab}, 10^{cd}, whereas in D1-3 5 7 11-13 the
sequence up to 10 is 9^{cd}, 10^{ab}, 8^{cd} (D3 om [hapl]
10^{ab}, 8^{cd}), 9^{ab}, 10^{cd} —^c) B3 (sup lin also) धर्म°;
D11 13 °शापं (for ब्रह्मपाश) Ñ1 illeg, D11 कालशाप, D12
°चक्र (for °पाश) —^d) V1 पापम् (for पाशम्).

9 M4 om 9 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc.
cf v l 8 —^a) S1 Dt D1-3 5-9 11 12 T1 G3 M2 पिनाकमस्त्रं
(D2 7 °स्त्र-), Ñ1 B2 D13 मै(B2 पै)नाकमस्त्र, D4 T3
पैनाकास्त्रं च, D14 ना damaged (for पिनाकास्त्रं च) Ñ1
reads दयित in marg Ñ2 V B1 3 4 D10 पैनाकमस्त्र(D10
°स्त्रै [sic]) शुष्कार्द्रं —^b) S1 D5 T2 चा(D5 वा)शनी द्वये
(T2 उमे), Ñ1 B2 D11 M2 चाश°, Dt अ °, D12 °नी
द्वये, D14 T1 3 G M1 3 °नी उमे (for अशनी तथा) Ñ2 V
B1 3 4 D10 दयिते चाशनी तथा, D1-3 7 शुष्कार्द्रं चाशनीद्वय,
D9 शुष्कास्त्रमशनिं तथा —S1 reads 9^{cd} after 8^{ab} —^c)
V2 दत्ता° (sic), D1 °मति-, D12 दण्डामस्त्र- (metathesis ?)
(for दण्डास्त्रमथ) D3 4 M1 3 (after corr inf lin sec
m as in text) पैशाच- (for पैशाच) —^d) D14 damaged
from स्त्र to व.

10 M4 om 10 (cf v l 6) For sequence in Ñ
etc and om of 10^{ab} in Ñ1 D3 cf v l 8 —^a) M3
चर्म- (for धर्म-) V4 महा°, B1 om (hapl) (for काल-
चक्र) —^b) D12 विष्णुचक्रस् (sic) —^c) S1 D5 वायव्य .
T3 मदन V2 B1 D13 चैवम् (to avoid hiatus) G2 M1
ब्राह्ममस्त्रं च मथनम् —Note hiatus between ° and °.
—^d) V1 [अ]स्त्र (submetric), D12 अ-°, G1 3 हस्त्र (to
avoid hiatus) D13 ब्रह्म- (for हय-).

11 M4 om 11^a (cf v l 6) For sequence in Ñ
etc cf v l 8 D11 om (hapl) 11^{ab} —^a) V1
damaged S1 D2 3 12 च व्यसृजत्, Ñ1 च क्षेप, D1 7 13 च
विसृजत्, D5 व्यवसृजत् (for च चिक्षेप) —G4 om (hapl)

त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम् ।
 एतान्यस्त्राणि चिक्षेप सर्वाणि रघुनन्दन ॥ १२
 वसिष्ठे जपतां श्रेष्ठे तदद्भुतमिवाभवत् ।
 तानि सर्वाणि दण्डेन ग्रसते ब्रह्मणः सुतः ॥ १३
 तेषु शान्तेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान्गाधिनन्दनः ।
 तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ॥ १४
 देवर्षयश्च सभ्रान्ता गन्धर्वाः समहोरगाः ।

त्रैलोक्यमासीत्संव्रतं ब्रह्मास्त्रे समुदीरिते ॥ १५
 तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्राह्मेण तेजसा ।
 वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदण्डेन राघव ॥ १६
 ब्रह्मास्त्रं ग्रसमानस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।
 त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत्सुदारुणम् ॥ १७
 रोमकूपेषु सर्वेषु वसिष्ठस्य महात्मनः ।
 मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः ॥ १८

G 1. 57 18
 B 1. 56 18
 L. 1. 51. 18

11^b-12^c —^b) D1 काल- —^c om 11^c (cf v l 8)
 —^c) D14 damaged up to हा S1 D5 12 13 स्थावर च
 (D5 12 वै), V1 4 B1 D6 वि° (for वैधाधर). M4 तथास्त्र
 D13 वै (for च) —^d) M4 कालायम् (sic). S1 D5 11-13
 G1 3 M2 अति- (for अथ) 12 कारुण

12 G4 om 12^{ab} (cf v l 11) —^a) S1 D5 12 13
 त्रिशूलास्त्रं च, B4 त्रिशूल अस्त्रं, D3 9 °मस्त्रं, D7 °मस्य (for
 त्रिशूलमस्त्रं) S1 D1-3 5 7 12 13 दयितं, M3 (after corr.
 inf lin sec m) सौर च (for घोरं च) —^b) N1 V1 4
 D5 9-13 G2 कपालम्, B4 कलापम् (for कापालम्) D3 अस्त्र-
 (for अथ) S1 N V B D4 5 9-11 13 T3 किंकि (D9 13 °क)
 र्कि (V2 3 D11 °णी, V4 °नी), D1 2 12 किंकिणं, D3 7 किं
 (D3 कि) कर्णं M4 कालपाशं सुभीषणं —^c) D14 damaged
 from क्षे up to णि in ^a N1 V1 2 4 B D10 M4 transp
 चिक्षेप and सर्वाणि D11 एतान्यन्यानि चास्त्राणि (for °) N2
 (m) वसिष्ठे, V3 कुपित, D11 चिक्षेप (for सर्वाणि) N1
 V1 2 4 B D10 11 कुशिकात्मज, M4 परमर्षये (for रघुनन्दन)
 S1 D1-3 5 7 12, 13 एतान्यस्त्राणि दिव्यानि विश्वामित्रस्त्ववा (D1 2
 °स्तदा) सृजत्

13 °) D2 9 वसिष्ठ S1 D1-3 5 7 प्रेषयामास, N V B
 D10-13 सु, V2 च) महाभागे (V1 °वीर्यं, B4 °भाग), D9 जपता
 श्रेष्ठ (for जपता श्रेष्ठे) Cg cites ° as in text —^b) V1 4
 D12 त- (D12 °द) द्रुतम्, V3 तत्तद्भुतम् (sic) —^c) V4
 [अ] नेकानि (for दण्डेन) N1 V1 2 B1 2 4 M4 transp
 सर्वाणि and दण्डेन S1 D1-3 5 7 11-13 ब्रह्मदण्डेन सर्वाणि, V3
 T3 तानि दंडानि सर्वाणि (T3 सर्वेण [sic]) —^d) S1 (m
 also ग्रहते [sic]) D3 5 11-13 जग्राह, N V1 2 4 B D10
 न्यवधीद्, V3 [अ] वधीद् (submetric), D1 जग्राहे (sic),
 D2 7 जग्रास, D9 ससते (sic), Cg t as in text (for
 ग्रसते) B1 D3 सुत (sic)

14 °) S1 D1-3 5 7 12 13 शातेषु तेषु (by transp),
 V4 तेव्यशातेषु, D11 शीतेषु तेषु, M4 एषु ग्रस्तेषु V2 ब्रा°, D3
 ब्रह्माणम् (sic) (for ब्रह्मास्त्रं) T3 ब्रह्मास्त्रं तेषु शातेषु (by
 transp) —^b) S1 (m also as in text) D1-3 5 7 12 13
 अगृह्णाद्, N V B D10 11 प्रा (B3 चा) क्षिपद् D6 गा °,
 D14 damaged for गाधिनन्द, M1-3 (after corr inf lin

sec m) गाधिनन्दन —^c) M3 तदा (for तद्) D13 उद्धृत;
 T3 अद्भुतं (for उद्यतं) —^d) D13 चाग्नि- S1 वसिष्ठो (ष्टे) मि°;
 D1 2 वसिष्ठेन पुरोधसा, D3 7 विश्वामित्रेण राघव, D5 13
 वसिष्ठेभिपुरोधस

15 V4 om 15^{ab} —^a) D3 7 तु (for च) S1 D5 12 13
 विव्रस्ता, N V1-3 B D9 10 सत्रस्ता, D1 2 वि°, T3 संभ्रांत-;
 Cg as in text (for सभ्रान्ता) —^b) S1 N2 V3 B3 4
 D3 5 7 10-13 M4 च महोरगा, B2 M1 (after corr sec m.
 as in text) सुम°, D1 2 सम (D2 °स) होरगै, G4 समरुद्धणा
 (for समहोरगा) —^c) S1 D5 12 सतप्तं.

16 °) N1 तस्यास्त्रं च, V B1 3 4 D10 तदस्यास्त्रं, D11
 तदत्युग्रं, G1-3 M1 दिव्यमस्त्रं (for तदप्यस्त्रं) S1 D1-3 5 7
 12 13 तन्मु (D13 उद्यु) क्तमस्त्रं घोरं तु —^b) D2 9 ब्राह्म्यं;
 D3 6 om (hapl) (for ब्राह्म) V3 चक्षुषा (for तेजसा).
 —^c) S1 D3 5 7 12 जग्रसे, N V B D10 11 13 [S] ग्रसद्, D1
 जग्राह, D2 जग्रास, Ct as in text (for ग्रसते) S1 D5
 सर्वान्, N V B D10 13 अव्यग्रो, D11 अव्यग्रो (for सर्व).
 —^d) V4 ब्रह्मदण्डे नराधिप

17 °) D5 ब्राह्मास्त्रं N V B D10 ग्रसतस्तस्य, Dt ग्र.°
 (for ग्रसमानस्य) —^a) S1 reads 17^b-18^a in marg —^b)
 —^c) D3 7 13 T3 om (hapl) 17^c-18^b —^d) V3 M2
 त्रैलोक्य (sic) Ctp घोर (for रौद्रं) D2 4 G1 3 M2 रूपं
 रौद्रम् (by transp) N V B D10 11 M4 सुदु सहं, D1 2
 दुरुस्सहं, Cg t as in text

18 N1 D3 7 13 T3 om 18^{ab}, S1 reads 18^a in marg.
 (for all except N1 cf v l 17) —^a) N2 V B D1 2 5
 10-12 सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्यो —^b) B2 reads 18^c-19^a in
 marg —^c) V3 मरीच, V4 D1 9 मारीच्य (for मरीच्य).
 N2 B3 (m also as in text) D10 चापि (for इव) G1 3
 धूमावृताचिष N V B (B2 m) D1-3 7 10 सधूम (N2
 V1 3 B2 3 D1 10 °मा) ज्वलनाचिष (D3 °ष) (for °) S1
 D5 11-13 मरीचयो वि (D11 °यश्च) निष्पेतु सधूम (D13 °मा)-
 ज्वलनचिष (D13 °प्रभा), M4 मरीच्यस्तु विनिष्पेतुरग्निधूमा-
 कुलाग्नि

G 1 57 18
B 1 56 19
L 1 51 18

प्राज्वलद्ब्रह्मदण्डश्च वसिष्ठस्य करोद्यतः ।
विधूम इव कालाग्निर्यमदण्ड इवापरः ॥ १९
ततोऽस्तुवन्मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरम् ।
अमोघं ते बलं ब्रह्मंस्तेजो धारय तेजसा ॥ २०
निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन्विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रसीद जपतां श्रेष्ठ लोकाः सन्तु गतव्यथाः ॥ २१

एवमुक्तो महातेजाः शमं चक्रे महातपाः ।
विश्वामित्रोऽपि निकृतो विनिःश्वस्येदमब्रवीत् ॥ २२
धिग्वलं क्षत्रियवलं ब्रह्मतेजोवलं बलम् ।
एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे ॥ २३
तदेतत्समवेक्ष्याहं प्रसन्नेन्द्रियमानसः ।
तपो महत्समास्थायै यद्वै ब्रह्मत्वकारकम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

19 B2 reads 19^a in marg (cf v l 18) —^a) Ś1 जज्वलद्, Ñ2 B1 2 4 D9 10 प्रज्वलद् (B4 °लन्), D3 T1 G4 प्राज्वलन्, D6 12 13 जज्वाल, D14 M2 3 प्रोज्वलद् (D14 °लन्), Cg k t as in text (for प्राज्वलद्) G1 3 ब्रह्मदण्ड D6 तु (for च) —^b) D2 महात्मन, D9 G1 3 °द्यत, D11 M4 करे स्थित, D13 वरो°, T3 °द्धृत (for करोद्यत) —^c) Ś1 Ñ V B D1-5 7 9-13 T2 G3 M2-4 सवृम, Ck t as in text (for विधूम) D2 3 12 कालाग्नि (for कालाग्निर)

20 ^a) D11 तपो (sic) D2 ततश्चैव (for ततोऽस्तुवन्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 तु (D3 7 तम्, D9 च, D12 स, D13 स्) ऋणयो, Ñ V1 2 B D10 11 तु (V2 B1 त) मुनयो (for मुनिगणा) V3 M4 तन स्तुवंति मुनयो, V4 ततोस्त्रयल मुनयो, Ck as in text —^b) M3 reads from ज up to 22 *inf lin sec m* V2 यजता, B3 (m also) D2 जयता (for जपता) —^c) D14 T1 2 G4 अमेय, Ck t as in text (for अमोघ) V4 अस्त्रल (hypermetric), D6 तद्वल, G3 ते° (for ते बल) V4 धोर (for ब्रह्मस्) —^d) M4 तेजो वा त्वयि मानद

21 M3 reads 21 *inf lin sec m* (cf v l 20) —^a) D10 निगृहीतस् (sic) D1 च यो, M4 त्वय (for त्वया) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 राजा (for ब्रह्मन्) —D12 om (hapl) 21^b-22^b —^b) D14 damaged for मित्रो महा Ś1 (m) Dt D6 8 T3 G1-3 M1-3 G (ed) महावल (D8 °ल) (for °तपा) —D1-3 5 7 13 om (hapl) 21^c-22^b Ś1 reads from 21^c up to चक्रे in 22^b in marg —^c) Ñ V B D10 11 द्विपदा, D4 (after corr as in text) तपता (for जपता) Ś1 Dt D6 8 अमोघ ते बल श्रेष्ठ (Ś1 °ष्ट)

22 M3 reads 22 *inf lin sec m* (cf v l 20) D1-3 5 7 12 13 om 22^{ab}, Ś1 reads up to चक्रे in marg (for all cf v l 21) —^b) Ñ V3 4 B शममाप, V1 समास्थाय, V2 शमत्राप (sic), D10 श्रममाप, D11 शशाम स,

G2 3 शत चक्रे (for शम चक्रे) V1 damaged, D11 °द्युति (for महातपा) —^c) Ñ2 B3 D10 विनिर्धृतो, V4 विनिर्गत्य, B1 निकृतोपि, B4 Dt D6 8 14 G4 M2-4 Cm k t विनिकृतो, D2 3 7 [अ]पि नि क्रातो, D9 [अ]धिनिकृतो (m gloss निरस्तमर्षशक्ति), G1 3 महातेजा (for ऽपि निकृतो) Cg निकृत अपकृत । Cg —^d) D14 damaged for मब्रवीत् B1 नि श्वस्येदमया°

23 ^a) D2 हीनवल क्षत्रवल —^b) Ñ1 ब्राह्म- Ś1 V1 (*inf lin*, before corr as in text) D1-3 5 7 11-13 °महद्वलं, V4 ब्रह्मतेज अल बल, D9 ब्राह्म बलमयो बल —After 23^{ab}, B3 ins

1088* बलावलं विनिश्चित्य तप एव महद्वलम् ।

—^d) V2 ब्राह्मास्त्राणि V1 om from ह up to 24^a G2 महानि (sic) (for हतानि) D12 13 वै (for मे) M4 सर्वाणि निहतानि मे

24 V1 missing ^a (cf v l 23) —^a) M4 सर्वं (for एतत्) Dt D6 8 14 T1 G4 प्रसमीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ś1 D6 11-13 एतद्वल समीक्ष्याह, Ñ V2-4 B D10 तदेतद्वलमालोक्य, D1-3 7 तदेतद्वलमीक्ष्या (D1 °क्षो [sic]) ह, D9 तदद्भुतम चेक्ष्याह —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 सर्वेन्द्रि (D2 11 °*)य (D3 °*)समाहित, D9 (after corr as in text) °मात्मन —^c) M2 ततो D14 damaged for महत्समा Ś1 Ñ V1 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 °वल, V2 3 °वन (for तपो महत्) Ś1 D6 समास्थाय, D3 6 (before corr as in text) 11 समास्थायस्य, T2 समास्थाय्ये (sic), G2 M1 समाधास्ये, M4 तदास्थाय्ये (for समास्थाय्ये) —^d) Ś1 B4 D5 12 13 तद्, D3 प्रद् (sic) (for यद्) D1 9 हि (for वै) V1 ब्रह्म- D11 ब्र-स्व- (sic) (for ब्रह्मस्व-) Ñ2 V B Dt D4 6 8 10 11 T3 M2-4 Cm g-कारण Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 ब्रह्मप्रव (D6 °*)तेकं —After 24, Ś1 ins 1091* —After 24, V4 ins

ततः संतप्तहृदयः स्मरन्निग्रहमात्मनः ।

विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य कृतवैरो महात्मना ॥ १

स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह रावच ।

तताप परमं धोरं विश्वामित्रो महातपाः ।

फलमूलाशनो दान्तश्चचार परमं तपः ॥ २

G 1 58 2
B 1 57 3
L 1. 52 2

1089* सस्करेणैव तेनैव प्रिय स ब्राह्मणो यथा ।

V4 cont, N̄ V1-3 B D10 11 13 ins after 24

1090* एवमुक्त्वा महातेजा शस्त्रमुत्सृज्य दुःखित ।

स जगाम तदा राम तपश्चरणनिश्चित ।

[(1 1) B2 उक्तो (for उक्त्वा) D13 राष्ट्रम् (for शस्त्रम्) B3 (m also) 4 द्रुत (for दुःखित) —After 1 1, B3 (m sec m) 4 read 1091* —(1 2) D11 सुजगाम N̄1 V2 4 D10 तदा राजस्, B1 महानेजास् (for तदा राम) V1 -निश्चित, B4 -निश्चय, D11 -निश्चित (for -निश्चित)]

Colophon D1-3 5 7 12 om (continue the Sarga), Ś1 reads in marg —Kāṇḍa name Ś1 V1 D4 11 om N̄2 V2-4 B D10 आदि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —Sarga name N̄1 V3 4 B4 शतानुवाक्ये विश्वामित्रप्रतिज्ञा N̄2 V1 B1-3 D10 11 विश्वामित्रप्रतिज्ञा, V2 विश्वामित्रवसिष्ठयुद्धं —Sarga no (figures, words or both) N̄1 V1 4 B1 4 D11 om Ś1 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 56, N̄2 B2 3 D10 57, V2 D9 59 D13 इति—यगे—काडे—मित्र—हृति—सर्ग 56 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

56

1 D1-3 5 7 12 continue the previous Sarga D13 om 1, N̄ V B D10 M4 om 1^{ab} Ś1 reads 1^{ab} in marg —After I 55 24, Ś1 ins, B3 (m sec m) 4 ins after 1 1 of 1090*, while D1-3 5 7 11 12 subst for 1^{ab}

1091* एव स निश्चय कृत्वा ब्राह्मण्ये धृतमानस ।

[B3 4 नत (for एव) D12 om स (submetric) Ś1 D3 ब्राह्मणो, D2 ब्राह्मण्ये, D11 ब्राह्मण्यै (for ब्राह्मण्ये)]

Ś1 D1-3 5 7 11 12 after 1091*, N̄ V B D10 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —D3 om (except 2^{cd}) from second श्वस्य up to 8^c —B4 om first विनि श्वस्य N̄2 marg, D13 first two letters damaged (for second विनि श्वस्य) —^d Ś1 D1 2 5 7 11 12 °तपा, N̄1 V1 2 4 B1 3 M4 °मना, D10 °मन (for महात्मना) —After 1, M4 (om 1^{ab}) ins, while Ś1 N̄ V B D1 2 5 7 11-13 ins 1 2 and 3 after 3

1092* धर्मज्ञश्च वदान्यश्च प्रजानां च हिते रत ।

तदास्य शासतो राज्यमष्टौ पुत्रा महाबला ।

जज्ञिरे राजशार्दूल वीर्यवन्तो महौजस ।

राजवशास्ततः कृत्वा अष्टौ परपुरजय ।

इष्ट्वा यज्ञं स तैः पुण्यैस्तपोवनमुपागतः । [5]

[Cf 1 1 12^{ab} for 1 1 —(1 2) Ś1 D5 12 13 इति, B4 यदा (for तदा) N̄1 V1 3 4 B4 च, N̄2 B3 प्र-, B1 [अ]नु; D2 ते (for [अ]स्य) V4 शासितो, D12 °ने (for शासतो). D11 वशात्परो (sic) (for [अ]स्य शासतो) V2 राज (for राज्यम्). M4 अस्य त्वा वमनो राज्यम् (for the prior half). M4 महात्मन —(1 3) N̄1 खुशार्दूल, B1 °दूला, M4 नर° (for राजशार्दूल) V4 M4 महाबला (for महौजस)]

2 D3 om 2^{abef} (cf v 1 1) D13 transp 2^{ab} and 2^{cd} —^a Ś1 D1 2 5 7 12 G1 3 दक्षिणा तु (G1 3 च) (for स दक्षिणा) N̄ V B D10 11 M4 दक्षिणा दिशमास्थाय, D13 दिशं तु दक्षिणा गत्वा —^b D13 महिष्या स हि, G2 °पस्या स (sic) (for महिष्या सह) N̄ V B D10 11 13 M4 कौशिकः (for रावच) —Ś1 D1-3 5 7 11 12 after 1091*, N̄ V B D10 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —^c Ś1 D1-3 5 7 12 अतप्यत तपो, N̄1 V1 3 B1 2 4 D13 सोतप्यत त(V1 3)पो; N̄2 B3 D10 सोप्यतप्यत्तपो, V2 स चातप्यत्तपो, V4 सोतप्यत्तपो, D11 धनया तु तपो, M4 स तताप तपो (for तताप परमं) —^d Ś1 B3 (m also) 4 D5 7 12 महामुनि, N̄ V1 2 4 B2 3 D1-3 10 11 ततो मुनि, V3 B1 तपोनिधि, D4 14 T (T2 before corr as in text) M2 4 Cg महत्तप (M4 °द्रा), D9 °तप (sic), D13 °मना (for महातपा) —^e N̄ V B D10 M4 तत्र (for दान्तश्च) —^f D14 damaged. D4 T3 चकार (for चचार) N̄ V1 2 4 D10 11 T1 G4 सुमहत् (for परम) Ś1 D1 2 5 7 12 13 परमं चाकरोत्तप (D5 °त); V3 B4 D11 स चचा (D11 °का)र महत्तप —After 2, N̄ V B D10 11 13 M4 (1 1 and 2 only) ins

1093* ब्रह्मर्षित्वमभिप्रेत्सुर्बसिष्ठस्पर्धया विभु ।

इष्ट्वा ब्रह्मतपोयोग वसिष्ठस्यात्मनोऽधिकम् ।

तताप परमं राम तपोवनमुपाश्रितः ।

ब्राह्मण स्यामिति मतिं समाधाय महामना ।

[V1 2 B2 repeat 1. 1 and 2 after 3^{ab} (r) —(1. 1) N̄1 V B2 D11 अनु- (for अभि-) V3 D11 (after corr. as above) मुनि, B1 प्रमु (for विभु) —(1 2) D11 व्रत-तपश्चैव (for ब्रह्मतपोयोग) —(1 3) N̄1 damaged for प पर. N̄1 V3 4 B1 3 4 तपोदलम् (V3 °ल-), D11 °वचनम् (hypermetric) (for तपोवनम्) V3 -समाश्रित —(1 4) V4 अहमिति (for इति मतिं) D13 समाधाय V3 महात्मना, B4 D11 °त्मना (sic), D13 °तपा (for महामना).]

G 1 58 5
B 1 57.3
L 1. 52 5

अथास्य जज्ञिरे पुत्राः सत्यधर्मपरायणाः ।
हविष्पन्दो मधुष्पन्दो दृढनेत्रो महारथः ॥ ३
पूर्णे वर्षसहस्रे तु ब्रह्मा लोकापितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ४
जिता राजर्षिलोकास्ते तपसा कुशिकात्मज ।
अनेन तपसा त्वां हि राजर्षिरिति विब्रहे ॥ ५

एवमुक्त्वा महातेजा जगाम सह दैवतैः ।
त्रिविष्टपं ब्रह्मलोकं लोकानां परमेश्वरः ॥ ६
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा हिया किञ्चिदवाङ्मुखः ।
दुःखेन महताविष्टः समन्युरिदमब्रवीत् ॥ ७
तपश्च सुमहत्तमं राजर्षिरिति मां विदुः ।
देवाः सर्पिगणाः सर्वे नास्ति मन्ये तपःफलम् ॥ ८

3 D3 om 3 (cf v1 1) V1 repeats 3^{ab} after 9, V2 B2 after 9^{ab} —^{ab}) Ñ V B D10 11 13 M4 तत्र (for अथ) V4 ब्रह्माश् (sic) (for पुत्रा) . Ñ V B D10 11 13 M4 चत्वारो लोकविश्रुता S1 D1 2 5 7 12 अजायत ततश्चा (D2 °स्त)स्य पुत्रा धर्म° —^c) S1 D1 8 T M1-3 हविष्यंदो, D9 °छंदो (for हविष्पन्दो) S1 T3 महिष्यंदो, D1 8 T1 2 M1 2 मधुष्यंदो, D2 5 12 महि°, D6 °स्पंदो, D7 महिस्पंदो, D9 M3 °छंदो (for मधुष्पन्दो) Ñ1 D11 13 हविष्यंदमधु (D11 °)प्यंद-; Ñ2 V1-3 B M4 हवि स्यंद (B4 M4 °प्यंद)मधुस्यंद- (M4 °प्यंद-), V4 हरि स्यंदनमथ स्यंद (sic), D10 हविस्पंद-मधुस्पंद- —^d) D2 दृढतेजो (for दृढनेत्रो) S1 D5 12 महोदर, D1 2 7 महोदय (for महारथ) Ñ V B D10 13 M4 दृढ (B3 [m also] -हर)नेत्रमहोदरा (V2 °या), D11 दीर्घनेत्रमहोदया —After 3, S1 Ñ V B D1 2 5 7 11-13 ins 1 2 and 3 of 1092*, thereafter Ñ V B D11 13 cont, D10 M4 ins after 3

1094* वर्षाणां तत्र पूर्णस्थ सहस्रे तपता वर ।
जज्वाल तपसा धीमान्कौशिकोऽग्निरिवोत्थित ।

[(1 1) Ñ1 पूर्णे, V4 पूर्णेषु, B4 पूर्णे द्वे, D11 M4 पूर्णे तु Ñ1 illeg for स्ते त V2 B3 तपसा (for तपता) —(1 2) D10 तपसा, M4 च तनो (for तपसा) Ñ1 V3 B1 2 M4 [s]ग्निरिवे (Ñ1 V3 °वे)षित, V4 °रिवोचन, B3 (m also) 4 °समप्रभ (for अग्निरिवोत्थित) —After 1094*, Ñ V B D10 13 ins colophon —Kānda name Ñ2 V1 4 om V2 3 B D10 आदि°. B4 ins बालचरिते after Kānda name —Sarga name Ñ V1 2.4 B4 विश्वामित्रप्रशसा, V2 विश्वामित्र-तपश्चरण, B1 3 D10 विश्वामित्रप्रशमाया, B2 विश्वामित्रतपप्रशमा —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2.3 D10 58, V2 60, V3 57 —D13—कांडे—मित्रप्रशमा—सर्ग 57]

—After 3, T3 ins .

1095* तत सुरगणे सार्धं ब्रह्म(1)लोकापितामह ।
अनेकवर्षसाहस्र तपन्तं कुशिकात्मजम् ।
साधु साध्विति राजर्षिर्मुचुर्ब्रह्मादय सुरा ।

4 D3 om 4 (cf v1 1) —^a) Ñ1 V1 2.4 B1 4 D10 13 [अ]थ (for तु) B3 सहस्रेण (m also °थ) (for सहस्रे तु) —After 4^a, S1 D1 2 5 7 12 ins

1096* तपसा द्योतितप्रभम् ।
आजगाम ततो द्रष्टुं

[(1 1) D1 2.7 द्योतितप्रभ]

—^b) V1 D12 G1 2 ब्रह्मलोकः, D9 11 ब्रह्मलोकात् (for ब्रह्मा लोक-) —For 4^c, Ñ V B D10 11.13 subst

1097* आगम्य गाधिज राम सोऽब्रवीन्मधुर वच ।

[V2 4 D13 आगत्य V1 गाधिराज च (for गाधिज राम) V3 ब्रवीन्मधुरया गिरा (metri causa) (for the post half)]

5 D3 om 5 (cf v1 1) —^a) S1 Ñ V B D1 5 7 10-13 जितो, D2 यतो (for जिता) S1 राजर्षिवंशस्, Ñ V2-4 B D1 2 5 7 10-13 °लोकस्; V1 °लोक, D9 राजन्हि लोकास् (for राजर्षिलोकास्) —^b) Ñ V B D10 11 13 सुमहान् (for तपसा) V3 कौशिकात्मज —^c) S1 Ñ V B D1 2 5 7 10-13 युक्तं, D14 T1 2 G4 M3 त्वा तु, M4 त्वा . (moth-eaten) (for त्वा हि) —^d) Dt इ, M3 इह (for इति) M3 वेद्यहं, Cg as in text (for विब्रहे) S1 Ñ V B D1 2 5 7.10-13 राजर्षि (V3 4 D2 10-13 °र्षि, B1 om) त्वा (V4 D2 10 त्व) समर्थये (V3 B1 समुन्नये, B2 समाह्वये, D7 समर्थये)

6 D3 om 6 (cf v1 1) —^a) Dt D11 14 उक्ता (sic), D12 उक्तो (for उक्त्वा) —^b) D1 सहसा मुनि, D7 सह देवतै, D9 देवतै सह (for सह देवतै) —^c) Ñ V B D2 5 7 9-13 त्रिवि (V1 2.4 °पि)ष्टपाद्, M4 ऋषिमिश्र (for त्रिविष्टपं) V4 ऊर्ध्व°, D2 पश्व° (for ब्रह्मलोकं) —^d) S1 D5 12 13 जगाम (for लोकानां) S1 D1 2 5 7 12.13 प्रसुरस्यय, Ñ V1 2.4 B D10 11 प्रसुरी°, V3 ईश्वर()प्रसु, M4 पतिरन्यय .

7 D3 om 7 (cf v1 1) V1 damaged from मित्रो up to हि in ^b —^a) S1 D1 2.5 7 12.13 M4 विश्वामित्रस्तु —^b) G4 अवाङ्मुख —^c) S1 Ñ V1 3.4 B D1 2 5 7 10-13 T3 युक्त (V3 °क्तो) (for [मा]विष्ट) —^d) V3 मनसोर; 1.4 समन्यम् (sic) (for समन्युर)

8 D3 om 8^{abc} (cf v1 1) —^b) S1 राजर्षीति च, D1 °स्त्विति, D2 M4 °श्चेति, D5 7 °र्षे (D7 िं) चेति, D12 °वेति (sic) (for राजर्षिरिति) Ñ V1 2.4 B D10 11 13 चैव मा (D13 मे), V3 मां पुन (for मा विदु) —^c) Ñ V B

एवं निश्चित्य मनसा भूय एव महातपाः ।
तपश्चचार काकुत्स्थ परमं परमात्मवान् ॥ ९
एतस्मिन्नेव काले तु सत्यवादी जितेन्द्रियः ।
त्रिशङ्कुरिति विख्यात इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ १०
तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना यजेयमिति राघव ।
गच्छेयं स्वशरीरेण देवानां परमां गतिम् ॥ ११

स वसिष्ठं समाहूय कथयामास चिन्तितम् ।
अशक्यमिति चाप्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १२
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन स ययौ दक्षिणां दिशम् ।
वासिष्ठा दीर्घतपसस्तपो यत्र हि तेपिरे ॥ १३
त्रिशङ्कुः सुमहातेजाः शतं परमभास्वरम् ।
वसिष्ठपुत्रान्ददृशे तप्यमानान्यशस्त्रिनः ॥ १४

G 1 59 11
B 1 57 15
L 1 53 11

D10 11 13 अद्यापि भगवानाह (V1 °, D11 °ना) —^d V1 damaged up to प णि V2 3 B D10 11 13 शकं, V4 पकं (sic), G1 3 मेघ, G4 यस्य (for मन्वे) M4 तपोबल (for तपफलम्) Cg as in text (for ^d)

9 °) D14 T1 2 G4 M3 इति (for एव) D14 damaged for श्रित्य Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 एवमुक्त्वा (D1 °क्तो) महातेजा —^b Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 -मुनि, M4 मति (for -तपा) —After 9^{ab}, V1 (after 9) 2 B2 repeat 3^{ab} and then repeat 1 1 and 2 of 1093* —After 9^{ab}, D14 T1 G4 ins

1098* बोधेन महताविष्टक्षैलोक्य व्यथयन्नित् ।
—^c Ś1 Ñ2 V1 3 B2-4 D1 4 5, 12 14 T G4 M3 चकार, D3 चः (for चचार). Dt D6 8 G1-3 M1 2 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^d V4 स पर, Dt D6 8 G1-3 M1 2 काकुत्स्थ (for परमं) V2 4 B2 D1 3 13 परमास (B2 °र्थ) वान् (for मवान्) B1 पर पदमवाप्तवान्, M4 पर नियममास्थित

10 D14 damaged तु सत्य —^a D11 M2 अंतरे काले (M2 राम) (for एव काले तु) —^b Ś1 D1-3 5 7 12 महायशा (for जितेन्द्रिय) Ñ V B D10 11 13 M4 सत्यधर्मपरायण —G2 om from क्कु up to 12^b —^c Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 नाम राजाभूद् (Ś1 D1 5 12 13 °सीद्), D2 3 7 M4 नाम राजर्षिर् (for इति विख्यात) —^d Dt D4 6 8 9 14 T G4 M3 -वर्धन, D11 -नन्दन D2 3 7 आसीदिक्ष्वाकुनन्दन (D7 °न)

11 G2 om 11 (cf v1 10) —^a M3 इय जाता, M4 समभवद् (for समुत्पन्ना) —^b V4 यजेयम् (metathesis) (for यजेयम्) —D2 om (hapl ?) 11^c-12^b —^c Ś1 D1 3 5 7 12 इच्छेयं, V2 गच्छेम (for गच्छेय) Ś1 V2 सशरीरेण, V4 सु°, D3 °ण, D11 स्वः° (for स्वशरीरेण) —^d D14 damaged परमा ग Ś1 Ñ V B D5 10-13 राम (Ś1 D5 12 गतु, V2 काम) स्वर्गमिति प्रभो, Dt D6 8 देवताना परा गतिं, D1 3 7 स्वर्ग (D3 7 °र्ग) गतुमिति प्रभो

12 D2 G2 om 12^{ab} (cf v1 11 and 10 respy) B3 transp 12 and 13^{ab} —^a Ś1 Ñ V2-4 B2, 3 Dt D4-6 8 10-12 M3 transp स and वसिष्ठ, V1 वसिष्ठ स (sic), B1 D1 3 7 M1 वसिष्ठ च (for स वसिष्ठ) M4 स वसिष्ठाय धर्मात्मा —^b Ś1 D1 3 5 7 12 मन्त्रयित्वा स (D1 तु, D3 7 च) राघव, Ñ

V B D10 11 13 M4 मतिमेता (B1 °ना, M4 °त्य) न्यवेदयत् Ñ1 damaged from प्युक्तो up to स in 13^b —^c D2 3 T3 अशक्तम्, G2 क्यम् (for अशक्यम्) D2 अपि (for इति) T3 वागुक्ता (for चाप्युक्तो) Ñ V B D10 11 13 M4 एतदित्युक्तो (Ñ1 °, B1 °त्युक्त्वा) (for इति चाप्युक्तो) —^d Ñ2 V B1-3 D10 13 M4 च धीमता, B3 (m also) 4 नृपात्मज (for महात्मना)

13 Ñ1 damaged up to स in ^b (cf v1 12) B3 transp 13^{ab} and 12 —^a B4 D2 प्रत्याख्याते —^b Ñ2 B3 4 D1-3 5 7 10 13 T1 M3 प्र- (for स) Ś1 marg, D14 damaged (for दिशम्) D1-3 5 7 12 दक्षिणामुख —After 13^{ab}, Ś1 (m) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

1099* ततस्तत्कर्मसिद्धयर्थं पुत्रास्तस्य गतो नृप ।
—^d Cg t तेपिरे (as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 तप्यते यत्र वै तप —For 13^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1100* वसिष्ठस्य शतं यत्र पुत्राणां तप्यते तप ।

[V3 च पुत्राणां, V4 शतं तत्र, D11 M4 शतं पुत्रास् (M4 °त्रा) B1 (m as above) वसिष्ठानपुत्रैस्तु (for the prior half) B1 (m as above) यत्र तैस् (for पुत्राणां) Ñ1 damaged for तप्य V3 तप्यतां तप उत्तम, D11 तप्यते यत्र वै तप, M4 यत्र तेपुर्नहत्तप (for the post half)]

14 °) D2 नृशङ्कु Ś1 Dt D1 2 7 8 G1 M3 तु, D4 9 13 G2 3 M1 2 स, D6 त (sic) (for सु) —^b G1 3 परम-स्वरान् Ś1 D1-3 5 7 11 13 शतमख्यास्तपस्विन, D13 शतसत्य तपस्विन —^c D14 damaged from सि up to न्द T3 सोपश्यत्, M2 सगम्य (for ददृशे) D4 M3 वासिष्ठान्तद-दर्शय, G2 M1 वसिष्ठस्य च तान्पुत्रास् —^d Ś1 D1 3 7 11 13 महत्तप, Dt D6 8 मन°, D2 5 12 महातप (for यशस्विन) —For 14, Ñ V B D10 M4 subst

1101* त्रिशङ्कुरथ पुत्राणां वसिष्ठस्य शतं तु तत् ।
ददृशे दीर्घतपसा तप्यता तप उत्तमम् ।

[(1 1) V1 2 तत् (for तु तत्) —(1 2) V4 दीर्घतपम्. V2 तपता, V4 तपत (for तप्यता) M4 उत्तम तप (by transp)].

G 1. 59 12
B 1. 57 16
L 1. 53 12

मोऽभिगम्य महात्मानः सर्वानेव गुरोः सुतान् ।

अभिवाद्यानुपूर्व्येण हिया किंचिदवाद्भुखः ।

अब्रवीत्सुमहातेजाः सर्वानेव कृताञ्जलिः ॥ १५

शरणं वः प्रपद्येऽहं शरण्याञ्शरणागतः ।

प्रत्याख्यातोऽस्मि भद्रं वो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १६

यष्टुकामो महायज्ञं तदनुज्ञातुमर्हथ ।

15 ^a) M₃ महात्मा तान्; Cmt as in text (for महात्मान्) —^b) M₃ अब्रवीच्च (for सर्वानेव) —M₃ reads 15^c—16^b *inf lin. sec. m* —^c) D₆ 9 T₂ 3 G₄ -पूर्व्येण (for -पूर्व्येण) —T₁ illeg for 15^d —^d) D₁₄ damaged for द्भुख —^e) Dt D₄ 8 स महात्मान्, T₂ स महातेजा, T₃ G₁ 3 M₃ Ck सुमहात्मान्; G₄ स महाभागान्, M₂ स महाराजा (for सुमहातेजा) ❧ Cg सुमहात्मान इति-व्यत्ययेन द्वितीयाधे प्रथमा । ❧ D₁₄ - महाभागान् —For 15, S₁ N̄ V B D₁—3 5 7 10—13 M₄ subst.

1102* मोऽभिवाद्याञ्जलिं कृत्वा तानुवाच तपोधनान् ।

कुशलं चाव्ययं चैव पृष्ट्वा चैताननामयम् ।

अब्रवीत्सुमहातेजा गुरुपुत्राञ्जराधिप ।

प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन हिया किंचिदवाद्भुख ।

[(1 1) S₁ D₁—3 5 7 12 13 महातेजा, V₂ °गत्वा, V₄ °नृद्धा (for [अ]ञ्जलिं कृत्वा). S₁ D₁—3 5 7 12 13 सर्वानेव कृताञ्जलि (for the post half) —M₄ om 1 2 and 3 —(1 2) D₁ (gloss)तपसा अव्ययं अनेगता (for कुशलं) D₂ न्यय B₁ दृष्टा (for पृष्ट्वा) N̄₂ B₃ D₁₀ [ए]व (with hiatus), V₃ D₃ 7 [ए]वम्, B₂ [ए]वाम्, B₄ [ए]नाद् (sic), D₂ 5 [ए]नम्, D₁₁ [ए]नाम् (for [ए]तान्) N̄₂ B₃ D₁₀ निरागय, D₁₁ ततो च (for अनामयम्) —(1 3) S₁ D₁ 5 7 11—13 स महाभाग, N̄₁ स महात्मान्, V₃ 4 B₄ स महा°, D₁ 2 स महाभागान् (D₁ [gloss] देवक्यान्तान्) (for सुमहातेजा) —N̄₁ damaged for the post half N̄₂ B₃ D₁₀ ऋषिपुत्रान्, V₁ °पुत्र (sic) (for गुरुपुत्रान्) B₄ विशेषत (for नराधिप) —S₁ D₁—3 5 7 10 12 om 1 4 —(1 4) N̄₁ damaged up to वमि B₃ क्रिया, D₁₁ हि (for हिया)]

16 M₃ reads 16^a *inf lin sec m* (cf v l 15) —^a) D₁ च (for व) Dt D₆ 8 M₃ प्रपन्नो, Cg k as in text (for प्रपद्ये) —^b) D₆ 12 शरण्या (for शरण्याञ्ज) D₂—4 6—9 T₂ 3 G₃ शरण गत (for शरणागत) —For 16^a, N̄ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

1103* शरणं वः प्रपद्येऽहं शरण्याञ्शरणागतम् ।

त्रातुमर्हथ मा सर्वे प्रपन्न शरणागतम् ।

[(1 1) M₄ शरण्य (for शरण) D₁₁ शरणपिण्वा (for शराप्रदान्) —(1 2) B₁ त्रातुन (for त्रातुन्) V₁ च वयोमन (for शरणागतम्)]

गुरुपुत्रानहं सर्वान्नामस्कृत्य प्रसादये ॥ १७

शिरसा प्रणतो याचे ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान् ।

ते मां भवन्तः सिद्धयर्थं याजयन्तु समाहिताः ।

सशरीरो यथाहं हि देवलोकमवामुयाम् ॥ १८

प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन गतिमन्यां तपोधनाः ।

गुरुपुत्रानृते सर्वान्नाहं पश्यामि कांचन ॥ १९

—^c) B₃ (m. also) Dt D₆ 8 हि, D₁₁ [स]मि (sic) (for ऽस्मि) N̄ V B D₁₀ 11 13 M₄ गुरुणा, T₃ G₃ (before corr) भद्रं ते (for भद्र वो). —^d) G₁ damaged for सिष्ठेन D₁₄ damaged for महात्मना

17 ^a) D₁₄ damaged for यष्टु —^b) ❧ Cg तद् यज्ञानुष्ठानम् । ❧ S₁ D₁—3 5 7 12 तन्मेनु-; N̄₁ V₁ 2 4 B₁ 2 4 D₁₁ T₂ 3 G₄ M₃ तमनु- (for तदनु-) D₂ अर्हन्ति. —^c) G₁ 3 तत (for अह) —^d) N̄ V B D₁₀ 11 M₄ पुर(M₄ °) स्कृत्य, D₁₃ नमस्कृ. S₁ N̄ V₁ 2 4 B D₁(m. also) पुरोहितान्) —3 5 7 10—13 M₄ पुरोधस (V₂ 4 °म), V₃ पुरेषु मः, G₄ [अ]मिवाद्ये (for प्रसादये) —After 17, M₄ ins

1104* यष्टुमिच्छामि समिद्धयै स्वर्गकामस्तपोधना ।

18 M₄ om 18^a —^a) N̄₁ damaged from प्रणतो up to भवन्त in ^c S₁ N̄₂ V B D₁—3 5 7 10—13 भूत्वा (for याचे) —^b) S₁ येवैवस् (corrupt), N̄₂ B₃ D₁₀ 11 याचेयं, V₁ 3 4 B₁ 2 4 D₁—3 5 7 12 13 याचे वस् (B₄ D₁ °हं), V₂ याचेरम्, Cg k t as in text (for ब्राह्मणास्) D₁₄ damaged for स्थितान् D₅ येतैव तपसि स्थित (sic) —D₇ om 18^a —^c) V₁ ता (sic), Dt D₈ M₄ मा (for मा) V₄ तेषां, D₆ ततो, D₁₄ damaged (for ते मा). D₁₁ मातै (sic) (for भवन्त). N̄ V B D₁₀ 11 13 M₄ सिद्धार्या (for सिद्धयर्थ) —D₂ om from समाहिता up to हि in 20^a —^d) S₁ N̄ V B D₁ 5 10—13 तपोधना, D₃ पुरोधस; Cg as in text (for समाहिता) —^e) S₁ B₂ 3 स्व (for म-) Dt D₆ 8 M₄ वै (for हि) S₁ N̄ V B D₁ 3 5 7 10—13 यथा स्वर्गं, T₃ यथा मोह (for यथाह हि) —^f) S₁ N̄ V₁ 3 4 B D₁ 3 5 7 10—13 यज्ञेन समवामुयां (N̄₁ ह समामुया, B₄ समवामुयात्), V₂ यज्ञेनाहमवामुया

19 D₂ om 19 (cf v l 18) —^b) B₁ गुरुनन्याम्; B₄ मति°, D₅ गतिनान्या, D₁₁ °नान्यत् (for गतिमन्या) D₁₄ damaged for वना, T₃ G₂ तपोधनान (for तपोधना) —^c) D₁₄ damaged for गुरुपुत्रा D₃ अह, D₅ अत, D₁₀ ते (for कृते) M₃ युष्मान् (for सर्वान्) V₃ गुरुणा तेन सम सर्वान् (hypermetric) —^d) B₄ -हि, T₂ 3 G₁ 3 नान्य, Ct as in text (for नाह) S₁ N̄ V₁—3 B D₁ 3 5 7 10—13 तत्त्वन्, V₄ यथैव, D₃ 9 G₁ निचन, D₁₄ T G₃ 4 M₂ 3 कचन, Cg t as in text (for काचन)

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः ।

| तस्मादनन्तरं सर्वे भवन्तो दैवतं मम ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

५७

तत्तस्मिन्निदोर्वचनं श्रुत्वा क्रोधसमन्वितम् ।
ऋषिपुत्रशतं राम राजानमिदमब्रवीत् ॥ १
प्रत्याख्यातोऽसि दुर्बुद्धे गुरुणा सत्यवादिना ।

तं कथं समतिक्रम्य शाखान्तरमुपेयिवान् ॥ २
इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः ।
न चातिक्रमितुं शक्यं वचनं सत्यवादिनः ॥ ३

G 1 60 4
B 1 58 3
L 1 54 4

20 D2 om up to हि (cf v1 18) M4 om 20
20^{ab} = I 57 3^{ab} —^a) Ś1 D1 3 5 7 12 G1-3 M1 तु, Ñ
V1 2 4 B1-3 D9-11 13 च (for हि) —^b) G1 परमा गतिं
(sic) Ñ V1-3 B D10 11 13 वसिष्ठ प्रवरो (V3 B2 परमो)
गुरु, V4 स वसिष्ठ पुरो गुरु —After 20^{ab}, D4 9 14 S
(except M4) ins .

1105* पुरोधसस्तु विद्वांसस्तारयन्ति सदा नृपान् ।

[D4 पुरोहितास D9 सदावरान् (for सदा नृपान्)]

—^c) D14 damaged up to न्त G1 3 अनन्तरा D14
wrongly repeats सर्वे भ in marg —Ñ1 damaged for
20^a —^a) D13 भवन्तु (for भवन्तो) Ñ2 V B D10 11 13
गुरवो, G1-3 M1 देवता (for दैवत) T2 M3 transp दैवत
and मम Ct अयं श्लोक प्रक्षिप्त इति कतकस्वरस 1,
but Ck comments Ct —After 20, Ś1 B2 (before
I 57 1^{ab}) 3 (m sec m) D1-3 5 7 12 ins

1106* भवद्भि नृपरित्यक्तं प्रणिपत्य गुरो सुतान् ।

अन्य गुरुमुपाश्रित्य यज्ञार्थं कृतमानस ।

[Cf I 57 7 —D2 om 1 2 —(1 2) B2 3 D1 7 5 7 12
रपासिधे D1 (m also) गतिमन्या गमिष्यामि (for the prior
half)]

Colophon Ś1 V2 D1-3 5 7 11 12 M4 om (Sarga
cont) —Kānda name Ñ1 damaged, Ñ2 V1 4 D4 om
V3 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins
बालचरिते —Sarga name Ñ1 V1 B2 3 त्रिशकुप्रत्याख्यान
(V1 damaged for प्रत्याख्यान), V3 4 B1 D10 शतानन्दवाक्ये
त्रिशकुप्रत्याख्यान, B4 त्रिशकुवाक्य, D9 त्रिशकोर्वाक्य —Sarga
no (figures, words or both) Ñ1 V4 B1 4 om both
Ñ2 B2 3 D10 59, V1 damaged, V3 58, Dt D4 6 8 14
S (except M4) 57, D9 60 D13—त्रिशकुप्रत्याख्यानं 58
—After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय,
G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2
श्री. म

57

1 Ś1 V2 D1-3 5 7 11 12 M4 continue the previous
Sarga Before 1^{ab}, B2 ins 1106* D2 om 1^{ab} —^{ab})
G4 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 त्रिशकोर्
(Ñ V B D10 °कु)वचनं श्रुत्वा तत् (by transp) V3
कोप-, V4 शिष्य- (for क्रोध-) V1 2 4 समन्वित —^c) D14
illeg from पुत्र up to रा in राजानम् D3-पुत्र (for -पुत्र-)
V4 नाम (for राम) —^a) D12 इति चाब्रवीत्

2 M4 om 2 Ñ1 om 2^{ab} —^a) D3 प्रत्याख्यातो, D9
प्रत्याख्याते D9 14 T1 3 G1 7 4 हि (for ऽसि) Dt D9 8
दुर्मेधो —^b) D13 ब्रह्मवादिना, T2 सत्यवादिना —Ś1 D1-3
5 7 12 om 2^c-3^b —^c) T3 कथं तं (by transp) —For
2^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1107* तदतिक्रम्य वचनं कस्मादस्मानुपागत ।

मूलमुत्सृज्य कस्मात्त्व शाखामिच्छसि लम्बितुम् ।

नैतत्ते साधु यद्वाज्रान्नास्मानिच्छसि सेवितुम् ।

[(1 1) D11 तस्य (for तद्) B1 राजत्वं (for वचनं)
B1 om कस्माद् V2 त्व च (with hiatus) (for अस्मान्)
D11 कस्मा न् —(1 2) V1 शाखा त्व कस्माद् (by
transp) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 सेवितु, V4 लम्बितु (for
लम्बितुम्) D11 लम्बितुमिच्छसि (by transp) —D13 om 1 3
—(1 3) Ñ1 न तत्ते, V2 न तु ते, D11 नैप ते (for नैतत्ते)
B4 नैतावसाधुमद्राजन् (sic) (for the prior half) —Ñ1
damaged from the post half of 1 3 up to the fifth
syllable in 3^c V1 D11 याजकान्, V4 याचितु, B1 याजित, B2
याजितु (for सेवितुम्)]

3 Ś1 D1-3 5 7 12 om 3^{ab}, Ñ1 damaged up to °
(cf v1 2) 3^{ab} = I 56 20^{ab} —^{ab}) V4 B2 च, G2 M1
तु (for हि) D14 damaged for सर्वेषां पु V1 वसिष्ठ (for
पुरोधा) D4 9 14 T G4 M3 4 परमो गुरु, D6 परमा गति
(sic) (for परमा गति) —^c) D3 वा (for च) Ñ V B
D10 11 M4 अ (Ñ2 B3 D10 त)त क्षम न (Ñ1 damaged)

G 1 60 5
B 1 58 4
L 1 54 5

अशक्यमिति चोवाच वसिष्ठो भगवानृषिः ।
तं वयं वै समाहर्तुं कर्तुं शक्ताः कथं तव ॥ ४
बालिशस्त्वं नरश्रेष्ठ गम्यतां स्वपुरं पुनः ।
याजने भगवान्शक्तस्त्रैलोक्यस्यापि पार्थिव ॥ ५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
स राजा पुनरेवैतानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।

ने तस्य, D13 न ते क्षमं तु तत्तस्य —^d) T2 सत्यवादिन (for °वादिन) Ñ V B D10 11 13 M4 वचोतिक्रम्य वर्तितु

4 °) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 यत्प्राह, V2 यच्चाह, Dt D6 8 नो°; D2 वो°, D14 T1 M2 हो°, G2 को°, Cm t as in text (for चोवाच) —^c) D14 damaged for हर्तुं कः S1 D1-3 5 7 12 तमद्य वयमासाद्य (for °) S1 D1-3 5 7 9 M4 कथं शक्ताः कर्तुं (by transp) Dt D6, 8 T (T2 also as in text) M2 च न (for तव) Ñ V B D10 11 13 तदस्माभिः (V2 °कं) कथं शक्यं कर्तुमद्य (V4 °र्तुमस्य, D13 °र्तुं राजन्) बलादिव (V4 °पु, D11 °ह)

5 °) Ñ V1-3 B2 4 D10 11 13 °शोसि, V4 विद्रितोस्मि (for बालिशस्त्व) S1 D5 नृप°, Ñ V1 3 4 B2-4 D10 13 सुमदामन्, V2 सुनदात्मन्, D11 सुमराजन (sic) (for नरश्रेष्ठ) B1 बालिशो वासि मदात्मन् —^b) S1 D1-3 5 7 12 गुरुपुत्रान्य इच्छामि —^c) V2 योजने (sic) Ñ V B D10 11 13 भगवानेव (for भगवान्शक्तस्) —Ñ1 damaged from ^a up to second syllable in 6^a Cm k t त्रैलोक्यस्यापि (as in text) Ñ2 V B D10 13 शक्तोऽसौ न (V1 °न च) वयं हि ते, D11 वसिष्ठो याजको हि ते (for °) S1 D1-3 5 7 12 तदोरगश्चालयितुं गम्यतामिष्टतो नृप (D2, 3 7 व्रज) —After 5, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

1108* अवमानं कथं कर्तुं तस्य शक्यामहे वयम् ।

[D9 T1 2 G2 4 M1 2 वयं, D13 मया (for कथं) D9 14 T1 2 G2 4 M1 2 क्व (for वयम्)]

6 Ñ1 damaged up to second syllable in ^a (cf v l 5) —^a) V3 स तेषां, D1 तेभ्यस्तद्, M4 तेषां तु (for तेषां तद्) —^b) S1 D5 12 स्नेह- (for क्रोध-) Ñ2 V B D10 11 -च्याकुलिताक्षर (V4 °धर), D1-3 7 M4 -पर्याकुलक्षण (D2 3 7 °ण) —^c) T3 राजा तु (for स राजा) Ck t एतान् (as in text) S1 Ñ (Ñ1 damaged) V B D2 3 5 7 10-13 M4 राजा मन्युसमाविष्टो (M4 °ष्ट); D1 (marg as in S1 also) स राजन्य () समाचष्टे —^d) S1 D1-3 5 7 12 गुरुपुत्रान् (D1 °त्रास्त) थाब्रवीत्; Ñ V B D10 11 13 M4 मुनि (Ñ1 damaged, M4 ऋषि) पुत्रानुवाच तान् (V3 M4 ह) .

7 °) S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 वसिष्ठेन, Dt D4 6 8 9 T2 G1-3 M1 2 भगवता (for ऽस्मि गुरुणा) —^b) Dt D6 8

अन्यां गतिं गमिष्यामि स्वास्ति वोऽस्तु तपोधनाः ॥ ७
ऋषिपुत्रास्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं वोराभिसंहितम् ।
शेषुः परमसंकुद्धाश्चण्डालत्वं गमिष्यसि ।
एवमुक्त्वा महात्मानो विविशुस्ते स्वमाश्रमम् ॥ ८
अथ राज्यां व्यतीतायां राजा चण्डालतां गतः ।
नीलवस्त्रधरो नीलः परुषो ध्वस्तमूर्धजः ।
चित्यमाल्यानुलेपश्च आयसाभरणोऽभवत् ॥ ९

हि, D2 om (submetric) (for च) Ñ V B D10 11 13 भवन्तिस्तदनन्तर —^c) D9 समीक्ष्यामि. —^d) Ñ V B D10 13 यष्टु विद्रितमस्तु व

8 °) S1 D1-3 5 7 12 वसिष्ठपुत्रास्, V3 4 °पुत्रस्तु (sic), B4 °पुत्राश्च, M2 गुरु° (for ऋषिपुत्रास्तु) B3 त (for तच्च) —^b) M3 वाच (for वाक्य) T2 M2 -सयुत, M3 -संहिता, Cv r m g t as in text (for -संहितम्) S1 D5 12 वाक्य वोराक्षर तदा, Ñ V B D10 11 वोरा (D10 11 क्रोधा) क्षरप (Ñ2 V2 B1 3 4 D10 °मि) ष वच, D13 क्रोधपर्याकुलाक्षर. —^c) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 शेषुस्ते (Ñ1 V1 2 B1 D1 °स्ते) परम (Ñ V B D10 11 नृपति) कुद्धाश् —^d) D9 G1 3 चाडालत्वं S1 B4 D1-3 5 7 11-13 M4 चे (B4 D1 2 7 11 चा) डालत्वं भविष्यसि, Ñ V B1-3 D10 च (V2-4 B1 3 चां) डालः श्वो (B3 marg. also त्व) भविष्यसि —^e) Dt D6 8 इत्युक्त्वा ते (for एवमुक्त्वा) S1 D1-3 5 7 12 इत्येवमुक्त्वा राजानं, Ñ2 V B D10 13 इति शस्त्वा च (V3 B1 4 D13 तु) राजानं, M4 शस्त्वा चैव विशदु ते —Ñ1 damaged from ^a up to l 1 of 1110* —^f) Dt D6 8 स्व (for ते) M4 विविशु पुनराश्रमं. —After 8, S1 D14 (both in marg) I3 (after 8^a) ins

1109* तच्छ्रुत्वा घोरसकाशं गुरुं (S1 ऋषि) पुत्रैश्च भाषितम् ।
प्राविशत्स्वपुरं राजा चिन्तयामास दुःखितः ।

9 °) D1 2 अर्ध- (for अथ) D12 अ रात्र (sic) (for अथ रात्र्यां) —^b) G1 3 चण्डालता S1 D1-3 5 7 12 चा (S1 D12 च) डालदर्शन (D2 7 °नं, D6 °न) —D14 damaged for स्त्रधरो in ^c —^d) T2 G M1 3 पुरुषो. D9 नीलवेशो महाहनु —^e) D14 T1 3 G4 चित्र-, Cr m g k as in text (for चित्य-) S1 D1-3 5 7 12 विचित्रमाल्याभरण, Dt D6 8 9 T2 G1 M2 3 चित्र (Dt D6 8 °त्य as in text) माल्यागरागश्च, Ck Cv चित्यमाल्यानुलेपश्चेति सम्यक् पाठ । Ck —Note hiatus between ^e and ^f —^f) G1 3 ह्यायसाभरणो (to avoid hiatus) S1 D1-3 5 7 12 -भरणस्तथा (D3 7 °टा), D4 -भरणान्वित —For 9, Ñ V B D10 11 13 M4 subst, S1 D1-3 5 7 12 subst 1 3 only for 9^c

1110* अथ राज्या व्यतीताया तस्या राजा यमूय म ।
चाण्डालदर्शनो राम मद्य एव दुराकृति ।

तं दृष्ट्वा मन्त्रिणः सर्वे त्यक्त्वा चण्डालरूपिणम् ।
प्राद्रवन्सहिता राम पौरा येऽस्यानुगामिनः ॥ १०
एको हि राजा काकुत्स्थ जगाम परमात्मवान् ।
दह्यमानो दिवारात्रं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ११
विश्वामित्रस्तु तं दृष्ट्वा राजानं विफलीकृतम् ।

अधो नीलाम्बरधरो रक्तान्वरकृतोत्तर ।
सरव्यताम्रधोराक्ष करालो हरिपिङ्गल ।
ऋक्षचर्मनिवासी च लोहाभरणभूषित । [5]

[(1 1) \tilde{N}_1 damaged (cf v l 8) D13 रात्रौ, M4 रत्ना (sic) (for रान्या) V4 व्य. ° या, B4 अतीताया (for व्यतीताया) V4 व्यजायन (for बभूव स) —(1 2) \tilde{N}_2 V1 B2 D10 13 M4 चण्डाल- (for चाण्डाल) M4 सट्टगो (for -ट्टगो) —(1 3) \tilde{N}_2 V3 B3 (marg also as above) D10 -धरोत्तर (for -कृतोत्तर) M4 नीलपीतावरधरो रक्तमान्यविभूषण —(1 4) \tilde{N}_1 V1 4 B3 सरव्यस, B3 (marg as in M4 also) सरव्या, D11 संरमात्, M4 सरक्त- (for सरव्य-) D11 -नयन (for -धोराक्ष) M4 कराल (for °लो) B1 भूरि-, M4 परि- (for हरि-) In V3, as the fol seems to have been misplaced in the original MS the lines from the post half of l 4 (repeated) up to st 20 are found in Sarga 12 between 3^c and 3^d —(1 5) V4 समाधाय (for -निवासी च) V2-4 लौहाम (V4 °ह) रण-]

10 °) \tilde{N} V B D10 11 13 सचिवा (V3 °व) स्तस्य (for मन्त्रिण सर्वे) —^b) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 9 12 M4 साक्षाच्, \tilde{N} V B D10 11 13 सद्यश्, Dt D6 8 14 T1 3 G4 M2 Cm t त्यज्य (for त्यक्त्वा) D9 चाण्डाल- (for चण्डाल-) M4 दर्शन (for -रूपिणम्) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 चां (S1 \tilde{N} V1 B2 D3 10 13 चं) ङालता गत (V4 °त.) — \tilde{N}_1 damaged from स in ° up to जगा in 11^b, V1 damaged from स up to स्यानु in ° —^c) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 M4 दृष्टु (M4 प्राद्रवन्) स्वपुर, D14 damaged (for प्राद्रवन्सहिता) —^d) M3 वर्या (for पौरा) D4 12 यस्य, T3 G2 3 तस्य, G4 येन्या (for येऽस्य) \tilde{S}_1 \tilde{N}_2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 पौरा ये चा (V2 ता) नुयायिन, M4 ये च तस्यानुगामिन

11 \tilde{N}_1 damaged up to जगा (cf v l 10) D2 om 11^{ab} —^a) M4 तु (for हि). \tilde{S}_1 D3 5 7 12 अथैक एव राजा स, \tilde{N}_2 V B D1 10 11 13 एक एव ततो राजा —^b) \tilde{S}_1 D1 12 परमाप्तवान्, \tilde{N} V1 3 4 B (B4 m also [आ] कुलमानस) D10 11 13 [आ] कुलचेतन, V2 [आ] कुललोचन, D3 7 वनमेव च, M4 पुनराप्तवान् (for परमात्मवान्) —After 11^{ab}, D3 7 ins

III1* त्राहि त्राहीत्युवाचेन शरणार्थिनमागतम् ।
परित्यक्तं वनिष्टेन शस्र चाण्डालता गतम् ।

चण्डालरूपिणं राम मुनिः कारुण्यमागतः ॥ १२
कारुण्यात्स महातेजा वाक्यं परमधार्मिकः ।
इदं जगाद् भद्रं ते राजानं घोरदर्शनम् ॥ १३
किमागमनकार्यं ते राजपुत्र महाबल ।
अयोध्याधिपते वीर शयाचण्डालतां गतः ॥ १४

[(1 1) D7 [इ]द (for [इ]म) D3 अनागत (hyper-metric) (for आगतम्)]

—D1 repeats consecutively 11^{cd} —^c) \tilde{S}_1 D5 13 दह्यमान, M4 दृष्टु स (for दह्यमानो). \tilde{S}_1 दिवारात्रौ, D1 (second time, first time शुचा राम) M3 दिवारात्रि. —^d) \tilde{S}_1 महासुनि (for तपोधनम्) —For 11^{cd}, \tilde{N} V B D10 11 13 subst

III12* शापजेन सुदु खेन दह्यमानो दिवानिशम् ।
विश्वामित्र महात्मान तत शरणमाययौ ।
स्पर्धमान वनिष्टेन शरणार्थी तपोधनम् ।

[(1 1) \tilde{N}_1 दु खेन, \tilde{N}_2 D10 रवदु खेन, B4 मन्दु खेन (sic), D13 स दु खेन —(1 2) D11 विश्वामित्रो (sic) (for °त्र) —(1 3) \tilde{N}_1 स्पर्धया त V2 शरणार्थ, D11 तप्यमान (for शरणार्थी)]

12 G2 om (hapl ?) 12 and 13 —^a) D14 G4 damaged for विश्वा D1 M4 स (for तु) \tilde{N} V B D10 11 13 विश्वामित्रोपि दृष्टुव —^b) \tilde{N} V B D10 11 13 तु (V2 3 B4 D11 तं, V4 , B2 च) तथागतं, D3 वि कृत, D7 विकल कृत; D12 विकटीकृत, T2 अवरीकृत, all Cs as in text (for विफलीकृतम्) —^c) \tilde{N}_1 V2-4 B3 4 D2.3 7 9 10 चाण्डाल- \tilde{S}_1 D1-3 5 7 12 घोर, M4 घोर- (for राम) —^d) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 12 तत, M4 मुने (for मुनि) \tilde{S}_1 D1-3 5 7 12 ईयिवान्, D9 आत्मन, M4 आगमत् (for आगत) \tilde{N} V B D10 11 13 कारुण्य समुपागमत् (\tilde{N}_2 V1 2 B2 D11 °त)

13 G2 om 13 (cf v l 12) \tilde{N}_1 damaged from ण्यात्स up to ब्रवीद् (see variation in \tilde{N}) in 13^c —^a) \tilde{S}_1 \tilde{N}_2 V B D1-3 5 7 10 12 13 M4 °ञ, D11 कारुण्यधिर्, D14 G4 °स्तु- (for कारुण्यात्स) —^b) \tilde{S}_1 \tilde{N}_2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 वाक्यविशारद (D3 11 °द) (for परमधार्मिक) —^c) D14 om, M3 एवं (for इद) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 अ (B4 सो) ब्रवी (V1 D2 om वी) द (\tilde{N}_1 damaged) तलक्ष्मीक, M4 इदमाह स धर्मात्मा —^d) \tilde{S}_1 D1 घोरदर्शन; T1 G4 M3 घोररूपिण

14 °) \tilde{S}_1 D5 12 हेतुस्, \tilde{N} V B D10 11 13 T3 M4 -कृत्य, Ch as in text (for कार्य) —^b) G2 M1 2 4 °यश (for महाबल) \tilde{S}_1 \tilde{N} V B D1-3 5 7 10-13 (with hiatus) इक्ष्वाकु (D11 °र) लनदन —V3 om (hapl ?) 14^c-15^b —^c) G4 damaged from प up to ज्ञा in ° V3 D11 अयोध्याधिपते. श्रैव (D11 °र्वीर) —^d) M2 3 कस्माच्च (for शापाच्च) V2 3 B2.4 D1-3 5 7 9 10 चाण्डालता- G1 चण्डालता V1 गत

G 1 60 18
B 1 58 16
L 1 54 18

G 1 60 19
B 1 58 16
L 1 54 19

अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य राजा चण्डालतां गतः ।
अत्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १५
प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अनवाप्यैव तं कामं मया प्राप्तो विपर्ययः ॥ १६
सशरीरो दिवं यायामिति मे सौम्य दर्शनम् ।
मया चेष्टं क्रतुशतं तच्च नावाप्यते फलम् ॥ १७
अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
कृच्छ्रेऽपि गतः सौम्य क्षत्रधर्मेण ते शपे ॥ १८

15 V4 om 15^{ab} (cf v l 14) —^a) D12 अय, T2 Ms ततस्, Cg as in text (for अथ) D4 damaged for क्यमाकर्ण्य Ñ V (V4 om) B D10 11 G2 M1 3 Cg आज्ञाय, D1-3 7 9 G2 G1 3 M2 4 आज्ञाय, D4 आस्थाय (for आज्ञाय) —^b) G चण्डालता S1 Ñ V1 2 B D1-3 5 7 9-13 M4 चा (Ñ 2 V1 B1 2 D12 13 M4 च) डालदर्शन, V3 चापरितोषित, M2 चण्डालरूपशृक् (for चण्डालता गत) —D12 damaged for क्य वाक्यज्ञो —^c) V3 उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा —^d) S1 D5 12 T3 M4 कोविद (for °दम्) Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्र तपोधन (V1 3 °निधि)

16 V4 om 16-17^b 16^{ab}=7^{ab} —^a) V2 प्रत्यातो गुरुणा चाहं —^b) Ñ1 damaged from थे up to ° —^c) S1 D5 12 अनवाप्तश्च, G2 M1 °वाप्य च (for अनवाप्यैव) D14 damaged for प्यैव त S1 D1-3 5 7 12 अह (for मया) S1 D1-3 5 7 12 G3 विपर्यय, Cmg t as in text (for विपर्यय) Ñ 2 V B D10 11 13 इम (V3 अय) विपर्यय (V1 °य) प्राप्त काममप्राप्य (D11 °प्त) काशित

17 V4 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{ab}) V2 यामि यामि (sic), B4 प्रायामिति, D11 M2 यामि इति (with hiatus), T3 यामित्र (corrupt) (for यायामिति) S1 मा, D3 मा (for मे) S1 Ñ 2 V2 3 B1 ° 1 D1 4 6 8 G2 G V2 Ct सौम्य-दर्शन, B2 D7 M4 सौम्य काशित, D5 सौम्य दर्शनान्, D13 सौम्य निश्चय, Cg as in text (for सौम्य दर्शनम्) After मे D3 wrongly reads 15^b for the first time in place of सौम्य दर्शनम्, then repeats it in its proper place —Ñ 2 illeg from 17^c-18 —^c) T2 चेष्ट S1 D1-3 5 7 12 मयास्योदाहृतो यज्ञस् (D5 °त यज्ञ), Ñ1 V B D10 11 13 महायज्ञ (N1 damaged for यज्ञ) फलेनेति, M4 महायज्ञक्रतु-फलेस् —^d) Ñ1 V B1-3 D10 11 नेवा°, Cmg t as in text (for नावाप्यते) Ñ1 V B D10 11 M4 मया (for फलम्) S1 D1-3 5 7 12 13 तं च न प्राप्तवानहं, D9 तच्च न प्रापित मया

18 Ñ 2 illeg 18 (cf v l 17) —^a) Ñ1 V B D10 11 13 हि (for मे) —^b) S1 D5 12 भविष्य (for च वक्ष्ये) Ñ1 V B D10 11 13 विश्वामित्र मया वचित्, D1-3 7 न च वक्ष्यामि विचन —^c) D2 4 5 त, T3 तत् (for गत)

यज्ञैर्वहुविधैरिष्टं प्रजा धर्मेण पालिताः ।
गुरवश्च महात्मानः शीलवृत्तेन तोषिताः ॥ १९
धर्मे प्रयतमानस्य यज्ञं चाहर्तुमिच्छतः ।
परितोषं न गच्छन्ति गुरवो मुनिपुंगव ॥ २०
दैवमेव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम् ।
दैवेनाक्रम्यते सर्वं दैवं हि परमा गतिः ॥ २१
तस्य मे परमार्तस्य प्रसादमभिकाङ्क्षतः ।
कर्तुमर्हसि भद्रं ते दैवोपहतकर्मणः ॥ २२

Ñ1 V B D10 11 13 कृच्छ्रेऽपि वर्तमानेन —^a) V4 यत्र (for क्षत्र-) T2 मे (for ते)

19 V4 repeats 19^{ab} after 20^b —^{ab}) G4 इष्ट D1 2 5 7 11-13 M4 यज्ञैर्वहुभिर्िष्ट मे (for °) D1 11 पालिता, Ñ V (V4 both times) B D10 यज्ञैर्मयेष्ट बहुभिर्धर्मत पालिता (Ñ 2 B3 [marg also] D10 °ल्यते) मही —D2 3 7 om (hapl ?) 19^{cd} Ñ1 illeg for 19^c-20^a, D1 reads 19^{cd} after 23^{ab} —^c) S1 °भागा, Ñ1 V B D10 11 मया सर्वे (for महात्मान) —^d) S1 -धर्मेण (for -वृत्तेन)

20 Ñ1 illeg 20^a (cf v l 19) —^a) S1 D1 2 5 13 धर्मे प्रयतमानाना, B4 धर्मेण यतमानस्य —^b) M4 धर्म (for यज्ञ) T3 आहर्तुम् (for चा°). S1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 शुद्ध (D11 सत्य) वाग्वुद्धिकर्मण (S1 D1 2 5 12 °णा, V4 °णा) —After 20^{ab}, V4 repeats 19^{ab} —^a) S1 रिपवो (for गुरवो) S1 D1-3 5 7 11 12 सत्तम (D5 12 °मा), M2 -पुंगव (for -पुंगव)

21 ~~हृ~~ V3 missing from 21 up to I 58 8 (It appears that from the original MS the folio was lost) —^a) T2 देवम् S1 V1 2 4 B1 3 (marg also) 4 D1-3 5 7 11 12 अत्र, Ck as in text (for एव) M1 दैव सर्वमह मन्ये —T3 transp ° and ° —^b) M4 पौरुषे S1 Ñ V1 2 4 B1-3 D1-3 5 7 10-13 M4 नास्ति (Ñ 2 B2 3 D1-3 7 10 13 °त्र) कारण —^c) S1 दैवमाक्रमते, V2 देवादा°, B2 देव ना°, M4 °गम्यते (for दैवेनाक्रम्यते) S1 D1-3 5 7 12 बुद्धिर्, B2 सदैर् (for सर्व) —^d) Cmg k t परमा गति (as in text) T3 M3 दैवमेव परा गति, M2 दैव हि दुरतिक्रम —For 21^{cd}, Ñ V4 B1 3 4 D10 11 13 subst, while V1 2 B2 ins after 21

III 3* शुभाशुभफलप्राप्तौ नराणामिति मे मति ।

22 V3 missing (cf v l 21) —^a) M2 ते (for मे) V4 अर्थस्य (for आतेस्य) —^b) S1 D1 3 5 7 12 मुनिपुंगव (D1 12 °व), D2 कर्तुमर्हसि, D14 G3 अपि काक्षत (for अभिकाङ्क्षत) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 दैवोपहतकर्मण —^{cd}) D2 भद्र ते वै मुनिश्रेष्ठ (for °) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 शरणा (D11 °ण) गतस्य भगवन् (hypermetric) (D13 शरणार्थं प्रपन्नस्य) प्रसाद कर्तुमर्हसि

नान्यां गतिं गमिष्यामि नान्यः शरणमस्ति मे ।

| दैवं पुरुषकारेण निवर्तयितुमर्हसि ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

५८

उक्तवाक्यं तु राजानं कृपया कुशिकात्मजः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साक्षाच्चण्डालरूपिणम् ॥ १
इक्ष्वाको स्वागतं वत्स जानामि त्वां सुधार्मिकम् ।

शरणं ते भविष्यामि मा भैषीर्नृपपुंगव ॥ २
अहमामन्त्रये सर्वान्महर्षीन्पुण्यकर्मणः ।
यज्ञसाह्यकरात्राजंस्ततो यक्ष्यासि निर्वृतः ॥ ३

G I. 61. 3
B I. 59. 3
L. I. 55. 3

58

Ñ1 V1 3 4 B1.4 D3 5 10 11 continue the previous Sarga

1 V3 om 1-8 (cf. v1 I 57 21) —^a) T1 हि (for तु). D14 < . क्य तु, M4 तमुक्तवत् (for उक्तवाक्यं तु). —G2 M1 transp ^b and ^d —^b) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 7 9-13 M4 विश्वामित्रो महामुनि (M4 °यशा.) —^d) Dt D6 8 चडालता गतं Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 7 9-13 त्रि-
शकोर् (B2 D2 3 7 9 13 °कु) हर्षवर्धनं

2 V3 om 2 (cf v1 I) —^a) B2 (m also) त्रिंशको, D1 3 7 9 14 ऐक्ष्वाको, T1 G1.3 4 Cg ऐक्ष्वाक Ś1 D1-3 5 7 9 12 T2 G1-3 M1 तेस्तु, M4 नात (for वत्स) —^b) Ñ2 स्वधार्मिक, D14 सुधा —^c) D14 damaged for शरण V4 तेह (hypermetric) (for ते). Dt D6 8 G1-3 M1 प्रदास्यामि —^d) Ś1 Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D2.3 5 7 10-12 वसेह, Ñ3 B3 (m also वसेत) D13 वस्यमि, D1 वरोस्तु (for मा भैषीर्) Ś1 D5 नृपसत्तम, Ñ V1 2 4 B D10 11.13 त्व ममाश्रमे (V2 4 °ये), D12 नृपनन्दन, T3 मुनिपुंगव (for नृपपुंगव)

3 V3 om 3 (cf v1 I) —^a) M4 यावद् (for अहम्) —^b) Ś1 ऋषीन्परमधार्मिकान्, D1-3 5 7 9 12 ऋषीन्धर्म-
परायणान् (D12 °यण), M4 ऋषीन्पुण्यकर्मिणः —^c) Ś1 D1-3 5 7 10 °साहाय्यकरणे —^d) D12 यक्ष्यामि, M4 यथासि (for यक्ष्यासि) D14 damaged for निर्वृत D1 ततो यज्ञमु-
सम्भृत —For 3^{cd}, D9 subst

III5* सर्वविज्ञानमपन्नान्यज्ञसाहाय्यकारिण ।
इन्द्रादिदेवता सर्वान्ततो यक्ष्यामि निर्वृत ।

—For 3, Ñ V1 2 4 B D10 11 13 subst

[311]

23 V3 missing (cf v1 21) —^a) Ś1 D6.11.12 नान्यं (for नान्या) Ś1 D5 उपास्यामि, Ñ V1 2 4 B1-3 D1-3 7 10 12 13 प्रपश्यामि, D11 प्रयस्यामि (sic), D14 ग. . . (damaged) (for गमिष्यामि) —^b) Dt D2 3 6 8 M4 नान्यच्च, D7 नान्य (for नान्य) Ñ V1 2 4 B D10 13 शरणमस्ति (V4 °हि), D7 तरणमस्ति (for शरणमस्ति) V4 न. (for मे) —After 23^{ab}, D1 reads 19^{cd}. —G2 om 23^{cd} —^d) D2 को निवर्तितुमर्हति —After 23^{cd}, Ś1 D6 11 12 ins .

III4* दावानलोपद्रुतपत्रसघो

यथा तरुर्धर्ममुपैति दृष्ट्वा ।

वर्षासु मेघ तडिदुज्ज्वलाङ्ग

तथा ऋषिं प्राप्य नृपस्त्रिशङ्कु ।

[(1 1) D11 नवंपत्रो (for -पत्रमघो) —(1 2) D11 हर्षयेति (submetric) (for हर्षमुपैति) —(1 3) D6 उज्ज्वले यथा (for उज्ज्वलाङ्ग) —(1 4) D11 12 नृप त्रिशङ्कु (sic)]

Colophon V3 om —Kānda name Ś1 Ñ2 V1 4 D4 om, V2 B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 D1-3 5 7 11 12 त्रिशङ्कुशा (D7 °ता)पो, Ñ1 V4 B1.2 शतानन्-
दाक्ये (Ñ1 °क्यं) त्रिशङ्कुवाक्य, Ñ2 V1 B3 4 त्रिशङ्कुवाक्य, V2 त्रिशङ्कुचरित, D10 त्रिशङ्कुवाक्य तृतीये हि वर्तमानकथा समाप्ता —Sarga no (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 10 11 om, Ñ2 B2 3 60, V2 D9 61, Dt D4 6 8 12 14 S (except M4) 58, D1 43, D2 41, D7 44, M4 56 D13 इत्यर्थे—यगे—काडे—वान्य नाम 59 —After colophon, T2 concludes with रामाय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री नम

G 1 61 4
B 1 59 4
L 1 55 4

गुरुशापकृतं रूपं यदिदं त्वयि वर्तते ।
अनेन सह रूपेण सशरीरो गमिष्यसि ॥ ४
हस्तप्राप्तमहं मन्ये स्वर्गं तव नरेश्वर ।
यस्त्वं कौशिकमागम्य शरण्यं शरणं गतः ॥ ५
एवमुक्त्वा महातेजाः पुत्रान्परमधार्मिकान् ।
व्यादिदेश महाप्राज्ञान्यजसंभारकारणात् ॥ ६

III6* सर्वानामद्ययिष्येऽहं त्वत्कृतेऽत्र तपोधनान् ।
काङ्क्षितस्यास्य ते राजन्सिद्धये यज्ञकर्मणि ।

[(1 1) Ñ1 V1 D11 त्वत्कृते तु, V2 4 B1 त्वत्कृतेन, B2 त्वत्कृते
धै —(1 2) B1 2 D10 यज्ञकर्मणि]

4 V3 om 4 (cf v l 1) —^a D14 (for गुरु-)
V2 4 M4 गुरुशापकृत (M4 कृते) T3 शाप (sic) (for रूप)
D1-3 7 9 गुरुशापकृत (D9 °पात्कृतो दोषो —^b) D1 यदेव,
D2 3 7 9 य एष (for यदिदं) Ñ V1 2 4 B (B3 m also)
D10 13 य (V4 त) दैतद् (Ñ2 B3 D10 13 °दिदं) वार्यते त्वया
—^c S1 D1-3 5 7 9 12 G2 M1 अनेनैव च (G2 M1 हि), D4
अनेन स्वस्वः, D11 त्वमनेनैव, G1 3 अनेन चेह (for अनेन
सह) —For 4^{cd}, Ñ V1 2 4 B D10 13 subst

III7* सखिद्वस्त्वमनेनैव रूपेण स्वर्गमेत्यसि ।

[V2 सु- (for स-) Ñ1 V2 B2 4 स्वर्गमिष्यसि]

5 V3 om 5 (cf v l 1) —^{ab} D1 (m also)
हस्तलभ्यम्, D3 14 T1 Cm °प्राप्यम्, D5 11 12 °मात्रम् (for
हस्तप्राप्तम्) S1 स्वर्गं D2 7 स्वर्गं तव मन्ये (by transp)
N V1 2 4 B D10 11 13 ते नृपसत्तम Dt D2 4 6 8 9 14 T
G4 M3 तव नराधिप —^c D1-3 7 9 13 14 T1 G4 यत्,
Cg k t as in text (for यस्) S1 D1-3 5 7 9 12 कौशिक-
माज्ञाय, Ñ V1 2 4 B D10 11 मामभ्युपा°, D13 मां समुपा°,
D14 damaged (for कौशिकमागम्य) —^d Dt D8 14 T
M2 4 शरणागत Ñ V1 2 4 B D10 11 13 त्रिदिव गतुमिच्छसि
(Ñ2 V1 2 4 B3 4 D10 °महर्षि)

6 V3 om 6 (cf v l 1) —^b D4 T3 -धार्मिक S1
D1-3 5 7 9 12 विश्वामित्रो महानपा (S1 °मुनि, D5 °त्मना
[sic], D12 °त्मना) —After 6^{ab}, S1 (repeats 8^{cd} in its
proper place) D1-3 5 7 9 12 M4 read 8^{cd} —^c M3 4
महाप्राज्ञो S1 D1-3 5 7 9 12 अनेन (D1 9 अनेन, D2 स रोच)
यन्महाप्राज्ञो (S1 °तेजा, D12 °) —^d S1 कारण, D14
का -

7 V3 om 7 (cf v l 1) —^a D14 damaged for
सर्वाञ्चि M4 समानीय S1 D1-3 5 7 9 12 शिष्याश्च सर्वानाहूय
(S1 °नाहूय) —^b G4 चेदम् (for एतद्) S1 D1-3 5 7 9 12
G2 M1 2 4 वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत्

8 V3 om 8 (cf v l 1) S1 reads S, B2 S^{ab} in
marg —^a D14 T1 G4 -गणन् (for -वरान्) D4 T3

सर्वाञ्चिष्यान्समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७

सर्वानृषिवरान्वत्सा आनयध्वं ममाज्ञया ।

सशिष्यान्सुहृदश्चैव सत्विजः सुबहुश्रुतान् ॥ ८

यदन्यो वचनं ब्रूयान्महाक्यबलचोदितः ।

तत्सर्वमखिलेनोक्तं ममाख्येयमनादृतम् ॥ ९

साधून् (for वत्सा) S1 Dt D6 s सर्वानृषीन्सवास्तिष्ठान्,
G1-3 M1 2 वत्सा सर्वानृषिवरान् (by transp) —^b T2
आनयतु —For 8^{ab}, D1-3 5 7 9 12 subst, while S1 ins.
after 8

III8* गत्वा मुनिवरान्सर्वान्समानयत सत्वरम् ।

[D3 om (hapl ?) सर्वान् D9 तत्त्वन (for सत्वरम्)]

—S1 repeats here (cf v l 6), D1-3 5 7 9 12 M4 read
8^{cd} after 6^{ab}. —^c S1 (first time) D1-3 5 7 9 12 M4
शिष्याश्च D14 T1 सशिष्यसुहृदश्चैव, G2 °सुहृदयैश्च, M3
शिष्यान्ससु° —^d G1 3 शतश (for सत्विज) S1 (second
time) D4 14 T G4 M2 3 स (T2 M3 तु) बहुः, Ct as in
text (for सुबहुः) S1 (first time) D1-3 5 7 9 12 M4
ऋत्विज नपुरोधस (D9 °हित, M4 °हितान्) —For 6-S,
Ñ V1 2 4 B D10 11 13 subst

III9* एवमुक्त्वा महातेजा पुत्रानाहूय सर्वश ।

शिष्याश्च सुहृदश्चान्यानुवाचेद वचस्तदा ।

आनयध्वमिह शिष्य यज्ञद्रव्याण्यशेषत ।

मदीयेनैव यज्ञोऽय द्रव्येणास्य भविष्यति ।

शिष्यानुवाच चाहूय सर्वानिव तदा वच । [5]
सर्वानृषीनानयध्वं समुपेत्याज्ञया मम ।

[(1 1) D11 विश्वामित्रो महात्मन (for the post half)
—(1 2) B1 वचोर्ध्वत् —(1 3) B4 [अ]नेक्य (for [अ]
शेषत) —(1 5) V4 नाहूय (sic), B2 marg, B4 -हूय (for
चाहूय) —(1 6) Ñ1 B1 समुत्पत्य (for °पत्य)]

9 ^a S1 Ñ V1-3 B D1-3 5 7 10-13 M4 यश्च यद् (D7
तद्) (for यदन्यो) V4 यश्च यत्त्व वचो —^b D12 -द्वाक्य-
S1 D1-3 7 12 -परिनोदित, D5 -परितोषित, M4 -प्रति°, Cm g h
as in text (for -बलचोदित) Ñ V B D10 11 13 मम (Ñ1
मद् [submetric]) वाक्यप्रचोदित (V2 D11 °देक्षित)
—^c D1 °लोक्तं च, D2 3 7 °लेनेह (for अखिलेनोक्त) —^d
D7 12 समाख्येय (for ममाख्येयम्) S1 विनादृत, D1-3 5 7 12
विनानृतात् (D5 12° न), D9 (before corr) T1 M4 अनानृत,
Cv r m g t as in text (for अनानृतम्). —For 9^{cd}, Ñ
V B D10 11 13 subst

III20* तन्मे भवद्विरावेद्य यथाप्रोक्तमशेषत ।

[D10 आवेद्य (for आवेद्य)]

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दिशो जग्मुस्तदाज्ञया ।
 आजगमुरथ देशेभ्यः सर्वेभ्यो ब्रह्मवादिनः ॥ १०
 ते च शिष्याः समागम्य मुनिं ज्वलिततेजसम् ।
 ऊचुश्च वचनं सर्वे सर्वेषां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ११
 श्रुत्वा ते वचनं सर्वे समायान्ति द्विजातयः ।
 सर्वदेशेषु चागच्छन्वर्जयित्वा महोदयम् ॥ १२
 वासिष्ठं तच्छतं सर्वं क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।

यदाह वचनं सर्वं शृणु त्वं मुनिपुंगव ॥ १३
 क्षत्रियो याजको यस्य चण्डालस्य विशेषतः ।
 कथं सदसि भोक्तारो हविस्तस्य सुरर्षयः ॥ १४
 ब्राह्मणा वा महात्मानो भुक्त्वा चण्डालभोजनम् ।
 कथं स्वर्गं गमिष्यन्ति विश्वामित्रेण पालिताः ॥ १५
 एतद्वचननैर्घुर्यमूचुः संरक्तलोचनाः ।
 वासिष्ठा मुनिशार्दूल सर्वे ते समहोदयाः ॥ १६

G i 61 16
 B i 59 16
 L i 55 16

10 ^a) Ś1 D1-3 5 12 ततस् (for तस्य) D2 तद्वच* Ñ V B D10 13 शिष्यास्ततोस्य ते जग्मुर् —^b) Ñ V B D10 13 सर्वे (V2 D13 °वासि) (for जग्मुस्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पृथक्पृथक्, M4 अथाज्ञया —^a) D7 om (hapl ?) from ब्रह्म up to सर्वेषा in 11 ^a

11 D7 om 11 up to सर्वेषा (cf v1 10) —^a) Ś1 D5 12 G2 M1 2 तु, D5 स्व- (for च) —^b) Ś1 D1 2 5 12 ज्वलन- (for ज्वलित-) —^c) Ś1 D2 3 5 12 अमुवन्, D1 अम्रवीद् (sic) (for ऊचुश्च) G2 [आ]गमन, M1 गमन (for वचन) Dt D6 T2 G2 M1 3 सर्वं, M4 सम्यक् (for सर्वे) —M3 wrongly reads 13^b for 11^a written in marg —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 यथोक्त (D7 om) ब्रह्मवादिभि

12 ^{ab}) T2 तु, T3 तद्, Ck as in text (for ते) M3 यदा श्रुत्वा तु वचनं (for ^a) D11 समाया* M4 श्रुत्वा वचनमस्माकमाजगमुर्वे तपस्विन —For 10^c-12^b, Ñ V B D10 11 (for 10^c-11) 13 subst

1121* आमङ्ग्य चाप्युपावृत्ता नचिरेण तपोधनान् ।
 ऊचु प्राञ्जलयोऽभ्येत्य विश्वामित्रमिदं वच ।
 तवोपामन्त्रिता सर्वे मुनयोऽस्माभिराज्ञया ।
 आज्ञा प्रतिगृहीता तैः सर्वैरेव तपोधनैः ।

[V1 om 1 1 —(1 1) B1 3 (m also) [अ]भि- (for [अ]पि) D11 अचिरेण D13 तपोधना —(1 2) V4 तेचु (sic), D13 प्रोचु (for ऊचु) V2 [S]त्रैत्य (for सभ्येत्य) —(1 3) V1 * * * मन्त्रिता, V2 तथैवा°, V4 अथोपामन्य ते, B4 ततोप°, D11 ततोवापाम° (sic), D13 तव चा° (for तवोपामन्त्रिता) V4 मुनयश्च तवाज्ञया, D11 मुनयोस्मा *ज्ञया (for the post half) —After 1 3, V4 erroneously repeats 1 1 and 3 —(1 4) V4 प्रतिगृहीतैस्, D11 हीति गृहीता]

—^c) G2 -देवेषु (sic) (for -देशेषु) Ś1 D1-3 5 7 11 13 भगवन्सर्वदेशे (D3 11 °वे [sic])भ्यो, Ñ V B D10 13 अस्माभिरुक्तैरभ्येत्य (V4 °न्यैश्च), M4 ऋषयः सर्वदेशेभ्यो

13 ^a) D9 वासिष्ठैस् Ś1 D1-3 5 7 12 M4 च शतं, Dt D4 9 त (Dt य)च्छत, D6 8 Ct यच्छतं (for तच्छत) Ś1 D5 12 सर्वे (for सर्वं) M3 वासिष्ठानां शतं सर्वं —Ś1 D5 12 om (hapl ?) 13^{bc} —^b) M3 repeats ^b (cf v1 11)

D1-3 7 [ई]क्षणं (for [अ]क्षरम्) —For 13^{ab}, Ñ V B D10 11 13 subst

1122* वसिष्ठस्य च पुत्राणां शतं क्रोधसमाकुलम् ।

[V3 वच (hypermetric), D11 om (submetric) (for च)]

—^c) Dt D6 8 यथा (for यद्) D1 3 7 अम्रवीद्च, D2 अमुवन्वच., D9 आहुर्वचनं (for आह वचन) M4 तत्त्वं (for सर्वं) Ñ V B D10 11 13 यदुवाच वचो (D10 ततो) घोर —^a) Ś1 Ñ V B D1-3 7 10-13 M2 शृणु तन्, D5 शृणु तान्, T2 शृणुध्व, M3 4 शृणुष्व V4 मुनिसत्तम

14 ^{ab}) D1 याज्ञिको, D12 याज (for याजको) Ñ V B D3 7 10 11 13 यत्र, D1 यश्च, T3 चैव (for यस्य). V2 4 B3 4 D1 2 7 9-11 चाडालस्य (D1 7 °श्च), D3 चडालश्च Ñ V1 3 4 B1-3 D13 यियक्षत, V2 B3 (m also) 4 D11 [अ]पि यक्षत, D3 7 यियक्ष्यति, D10 [अ]पि यत्कृत (for विशेषत) Cm as in text (for ^b) D1 (marg also) चाडालो यत्र वै यष्टा अध्वर्यु क्षत्रियस्तथा —^c) Ñ V B D10 11 13 भोक्ष्यते (for भोक्तारो) —^a) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 तत्र, Cg as in text (for तस्य) Ñ V B D10 11 13 सुरोत्तमा, D1-3 7 T2 M3 4 °भा (for सुरर्षय)

15 D11 om (hapl) 15 —^a) Ś1 D5 12 हि, B2 (m also as in text) ये, D1 वो (for वा) D13 वाचमात्मानो (sic) (for वा महात्मानो) —^b) Ñ V B3 4 Dt D1-3 5 7-9 G1 चाडाल- G2 -कोपन (for -भोजनम्) —^c) D14 गमिष्यामि (sic) —^a) Ś1 Ñ V2-4 B D5 10 12 13 पोतिता, V1 याजिता, D2 3 7 9 पाविता, Cm g k t as in text (for पालिता).

16 ^a) Ñ V B D10 11 13 निष्ठुर (V1 B4 °र) वचन प्राहुर —^b) Ś1 D1-3 5 7 12 कृत, Ñ1 V B1 2 4 D11 एतद्, Ñ2 B3 D10 13 एते (for ऊचु) Ś1 D5 12 रक्तविलोचनै, V4 स-रक्तलोचना, D1-3 7 स (D3 *)रक्तलोचनै —B3 reads 16^c-17 in marg —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 वा (D3 व)सिष्ठैर्, V1 4 D11 वसिष्ठा Ś1 Ñ2 D1-3 5 7 10 12 13 नरशार्दूल (Ś1 °ले) —^a) V1 ते समहोदया, V4 ते महोदया, Dt D4 9 T3 G2 M1 2 4 सहमहोदया, Cm g k t as in text (for ते समहोदया) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वे सह महो (D3 °नो)द्वै

G 1 61 17
B 1 59 16
L 1 55 17

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सर्वेषां मुनिपुंगवः ।

क्रोधसंरक्तनयनः सरोपमिदमब्रवीत् ॥ १७

यदूषयन्त्यदुष्टं मां तप उग्रं समास्थितम् ।

भस्मीभूता दुरात्मानो भविष्यन्ति न संशयः ॥ १८

अद्य ते कालपाशेन नीता वैवस्वतक्षयम् ।

सप्तजातिशतान्येव मृतपाः सन्तु सर्वशः ॥ १९

श्वमांसनियताहारा मुष्टिका नाम निर्घृणाः ।

विकृताश्च विरूपाश्च लोकाननुचरान्निवमान् ॥ २०

महोदयश्च दुर्बुद्धिर्मामदूष्यं ह्यदूषयत् ।

दूषितः सर्वलोकेषु निपादत्वं गमिष्यति ॥ २१

प्राणातिपातनिरतो निरनुक्रोशतां गतः ।

दीर्घकालं मम क्रोधादुर्गतिं वर्तयिष्यति ॥ २२

एतावदुक्त्वा वचनं विश्वामित्रो महातपाः ।

विरराम महातेजा ऋषिमध्ये महामुनिः ॥ २३

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

17 B₃ reads 17 in marg (cf v l 16) —^a) D₄ एषा, D₈ येषा (sic) (for तेषा) M₄ तु (for तद्) Ñ V B D₁₀ 11 13 इति तेषां वच श्रुत्वा —^b) Ś₁ D₁-3 5 7 12 ययोक्त, Ñ V B D₁₀ 11 13 शिष्याणां (for सर्वेषा) —^c) Ś₁ D₁ 3 7 क्रोधात्स^o (D₃ °*), G₁-3 M₁ कोपस^o —D₂ om 17^d-18° —^d) Ñ V B D₃ 7 10 11 13 G₁ 3 इद वचनम् (for सरोप-मिदम्)

18 D₂ om 18^{ab} (cf v l 17) —^a) Ś₁ V₁ D₁ 3 5 7 9 10 12 13 G₁ 3 M₃ 4 Cg ये, Ct as in text (for यद्) Dt दू यति, D₁₀ दुष्टयति —^b) Ś₁ D₃ 5 7 12 उपागत, D₁ उपागमत् (for समास्थितम्) Ñ V B D₁₀ 11 13 वा (D₁₁ व)सिष्टा (V₂ वनिष्टो [sic]) मदचेतस (Ñ V₁ B₃ D₁₀ °दतेजस, V₄ °त्रतेजस) —^c) Ś₁ V₂ 3 B₁ D₅ 12 भस्म^o, Ñ₂ B₃ (m also as in text) D₁₃ °कृता (for भस्मीभूता) V₃ T M₄ महात्मान, D₁₂ °*त्मान —^d) Ś₁ Ñ V B D₁-3 5 7 10-13 कालस्य वशमागता

19 ^a) B₄ D₂ मे, G₁ 3 [ए]ते (for ते) —^b) B₄ D₄ G₁ वैवस्वत B₄ स्वय (for -क्षयम्) —^c) V₂ शत जाति-, V₃ शसा यातु, B₂ D₉ (B₂ m also, D₉ m) T₂ M₃ सप्तजन्म, D₂ विप्रजाति-, Cm g k t as in text (for सप्तजाति-) Ś₁ D₅ 12 -शता सतु, B₁ -गताश्चैव, D₁₃ -शतान्येवं (for -शतान्येव) —^d) Ñ₂ V₂ B₂-4 D₁₀ 13 (B₂ m also, B₃ m also as in text) मृता यास्यति (for मृतपा सन्तु) B₃ (m also) दारुणा, M₄ सर्वया (for सर्वश) Dt D₆ 8 सभवतु ते (for सन्तु सर्वश) D₉ (m also) शववस्त्रादिहारिण

20 ^a) Ñ₁ V₃ 4 B (B₂ m also) D₃ 5 7 9 11 13 T₂ 3 G₂ स्वमास-, V₂ सुमास- (for श्वमास-) Ś₁ D₁-3 5 7 12 T₂ -निरता- (for -नियता-) V₁ स्वमासाहारनिरता —^b) Cm g k t मुष्टिका (as in text) Ś₁ D₅ 11 12 पुक्ता^o, Ñ B₃ 4 D₁₀ पुष्टिकामास्तु (Ñ₂ B₃ D₁₀ °नाम [as in text], B₄ °मा सु-), V₂ 3 स्वस्तिका^o, V₄ नास्तिकाश्चैव, D₃ 7 M₄ मौष्टिका^o, D₆ (gloss) मृतकवस्त्रादिहारिण मुष्टिका नाम तन्नामान. इदानीं दौघा इति प्रसिद्धा, G₁ 3 मृतपा^o (for

मुष्टिका नाम). —^d) Ś₁ Ñ V B D₁ 3 5 7 10-13 T₁ 2 M₄ [इ]ति, D₂ मे (for [इ]मान्)

21 ^a) D₁₁ missing, D₁₄ T₁ 2 G₂ 4 M₁ 3 तु (for च) T₃ दुर्बुद्धेर् —^b) Ś₁ प्रदूषकृत्, D₁-3 7 9 12 14 T₁ प्र (D₉ 14 T₁ हि)दूषयन्, D₄ T₂ G₁-3 M₁-3 अदूषयत्, D₅ प्रदूषयति, Ck t as in text (for ह्यदूषयत्) Ñ V B D₁₃ M₄ अदुष्ट (V₄ °हस्तं) मा (M₄ मामदुष्ट [by transp]) प्र (B₁ च) दूषयन् (V₄ °यत्), D₁₀ 11 अदुष्टं मा प्रहृष (D₁₁ °व्य)यन् (sic) —^c) V₂ दोषत, D₁₀ हृषित (sic) (for दूषित) M₄ -लोकेन (for -लोकेषु) —^d) Ñ V B D₁₀ 11 13 अवाप्स्यति (for गमिष्यति) Ś₁ D₁-3 5 7 12 M₄ निपाद इति विश्रुत.

22 ^a) Ś₁ D₁-3 7 12 प्राणातिपाते —^b) D₃ 10 निर- —^c) V₂ मस (corrupt), V₄ स मे (for मम) —^d) Ñ V₂ B D₁₀ दुर्बुद्ध्या, V₁ 3 4 दुर्बुद्धो (V₁ °त्तेर्), G₂ अदुर्ग (for दुर्गति)

23 D₄ reads 23 in marg —^b) Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ महामुनि —^c) D₁ 2 व्याजहार, D₃ 7 व्यापारयन् (for विरराम) —M₃ reads ^d inf lin sec m —^d) M₃ महायक्षा Ś₁ D₁-3 5 7 12 मुनिमध्ये महामति, Ñ V B D₁₀ 11 13 M₄ तस्मिन्मुनि (V₃ [M₄ °वृषि]समागमे (V₄ °वराश्रमे), M₃ (on the line erroneously) विश्वामित्रोभ्य-भाषत (=I 59 1^d))

Colophon D₁-3 5 7 11 12 om (Sarga cont) —Kānda name Ś₁ V₁ om Ñ₂ V₂-4 B D₁₀ आदि^o. —After Kānda name, B₄ ins वालचरिते —Sarga name Ñ V₁ D₁₀ व (D₁₀ वा)सिष्टशाप., V₂ B₂-4 विश्वामित्रशाप, V₃ 4 शतानदवाक्ये व (V₄ वा)सिष्टशाप —Sarga no (figures, words or both) Ñ₁ V₃ B₁ 4 om Ś₁ (m) V₃ Dt D₄ 6 8 14 S (except M₄) 59, Ñ₂ V₁ B₂ 3 D₁₀ 61, V₂ D₉ 62, M₄ 57 —D₁₃ —काडे—शापो—सर्ग 60 —After colophon, T₂ G₁ 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते रामानुजाय नम, M₂ श्री.....नम.

५९

तपोबलहतान्कृत्वा वासिष्ठान्समहोदयान् ।
 ऋषिमध्ये महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
 अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशङ्कुरिति विश्रुतः ।
 धर्मिष्ठश्च वदान्यश्च मां चैव शरणं गतः ।
 खेनानेन शरीरेण देवलोकजिगीषया ॥ २
 यथायं स्वशरीरेण देवलोकं गमिष्यति ।
 तथा प्रवर्त्यतां यज्ञो भवद्भिश्च मया सह ॥ ३

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा सर्व एव महर्षयः ।
 ऊचुः समेत्य सहिता धर्मज्ञा धर्मसंहितम् ॥ ४
 अयं कुशिकदायादो मुनिः परमकोपनः ।
 यदाह वचनं सम्यगेतत्कार्यं न संशयः ॥ ५
 अग्निकल्पो हि भगवाञ्छापं दास्यति रोषितः ।
 तस्मात्प्रवर्त्यतां यज्ञः सशरीरो यथा दिवम् ।
 गच्छेदिक्ष्वाकुदायादो विश्वामित्रस्य तेजसा ॥ ६

G 1 62 8
 B 1 60 7
 L 1 56 7

59

D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga —
 Before I, B3 ins

1123* एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्बुद्धिमता वरः ।

B3 cont, Ś1 B2 4 D1-3 5 7 11 12 ins before I

1124* स क्रोधविषमुत्सृज्य गाविजो रघुनन्दन ।

[Ś1 स्रकुद्धो विषम्, D3 7 स एव क्रोधम्, D11 स रोष° (for स क्रोधविषम्) D1-3 7 गाधेयो B3 D1 2 5 12 रघुनन्दन]

1 °) V3 B3 (sup in also) ततो (for तपो-) Ś1
 इष्ट्वा, Dt D6 8 Ct ज्ञात्वा (for कृत्वा) V2 तपोवने हतान्मत्वा
 —°) V2 D11 वसिष्ठान् —°) Ñ V B D10 11 13 परं वाक्य
 (for महातेजा)

2 D7 om 2^{abc} —°) Ś1 D1-3 5 12 धर्मज्ञश्च कृत
 (D1 °ति, D3 °ः) ज्ञश्च, Ñ V B D10 11 13 धार्मिक सत्यसधश्च
 —°) D2 त्वा (for मा) Ñ1 V2 4 M4 शरणागत (Ñ1
 °त) B3 (m also) लोकाना हितकारक —After 2°, B3
 ins

1125* अस्य त्राण करिष्यामि सर्वथा च न सशयः ।

—°) V2 अनेनैव, D1-4 7 9 (after corr as in text) तेना°
 (for स्वेनानेन) —°) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 स्वर्ग (M4 देव)
 लोक जिगीष (D12 °व्य) ति (D2 °र्षत), Ñ V B D10 11 13
 स्वर्गं गंतुमभीप्स (B4 °स्य) ति, Cg k as in text —After
 2, Ñ V B D10 11 13 ins

1126* तदिदं मुनय सर्वे समनुज्ञातुमर्हथ ।

[V3 D11 इम (for इद) V3 तदनुज्ञातुम्]

3 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 om 3, M4 om 3^{ab} Ś1
 reads 3 in marg —°) D9 G3 स- (for स्व-) —°) D9
 T2 G1-3 M1-3 स्वर्ग- (for देव-) —°) T2 3 G1-3 M2 3
 प्रवर्तता, Ct as in text M4 प्रीत्यैनमृषय सर्वे याजयच्छुं मया
 सह —After 3 (D1-3 etc after 2 as they om 3),
 Ś1 D1-3 5 7 12 ins .

1127* अथैव भाषिते वाक्य महायज्ञफलैविणा ।

[D2 [ए]न, D5 7 [इ]द (for [ए]व) D1 2 12 प्राप्य (D2
 °पि) ते, D3 7 व्याहृते D2 3 5 7 वाक्ये, D12 कामो (for वाक्य)
 D1 2 -फलैविण, D7 -फलैविण]

D12 cont

1128* त्रिशङ्कुना म(हा)भागास्तथैतत्कर्तुमर्हथ ।

4 °) B1 reads वच in marg —°) Ñ V B D10 13
 तत्स (D13 तत्र) ते मुनिसत्तमा (B3 [m also] 4 °पुगवा)
 —°) Ś1 D1-3 5 7 12 समेत्य वचन, Dt D6 8 T3 समेता
 (T3 °त्य) सहसा (for समेत्य सहिता) Ś1 D1-3 5 7 12
 -यंत्रिता, Ct as in text (for -सहितम्) G1 धर्मार्थसहित
 वच (for °) Ñ V B D10 11 13 मिथः समंत्रयामासुर्विश्व-
 मित्रभयार्दिता

5 °) M4 ऋषि. (for मुनि) Ñ V B D10 11 13 तपस्वी
 क्रोधनो भृशं —D3 om from म्य up to न in ° —°) G2
 M1 ह्येष, Cg as in text (for सम्यग्) —°) D11 -कृच्च
 कार्यम्, T3 तत्कार्यं तु, G2 M1 कर्तव्य च (for एतत्कार्यं)
 Ś1 D1 2 5 11 M4 असशय (for न सशय) —For 5^{ab}, Ñ
 V B D10 11 (ins after 5^{ab}) 13 subst

1129* न विग्रह सहानेन क्षमोऽस्माकं शरीरिणाम् ।

[V4 B1 स- (for न) V4 सदानेन B2-4 (B2 m also as
 above, B3 m also) मनीषिणां (for शरीरिणाम्)]

6 °) Ñ V B D10 13 अग्निकोपो, D1-3 5 7 11 12 M4
 अग्नि (D3 °सि) रूपो, Ct as in text —°) V1 D2 3 7
 कोपित, Dt D6 8 9 T1 G1 रोषत, G4 दारुण (for रोषित)
 —After 6^{ab}, M4 ins

1130* कामक्रोधौ न जितवान्क्षमो नानेन विग्रह ।

—°) Ś1 Ñ1 V B2-4 D1-5 (D4 before corr as in
 text) 7 9-13 T3 G1 M2-4 प्रवर्ततां D4 यज्ञ —After 6°,
 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 ins.

G I 62 8
B I 60 8
L I 56 8

ततः प्रवर्त्यतां यज्ञः सर्वे समधिधिष्ठत ॥ ७

एवमुक्त्वा महर्षयः संजहुस्ताः क्रियास्तदा ।

याजकश्च महातेजा विश्वामित्रोऽभवत्क्रतौ ॥ ८

ऋत्विजश्चानुपूर्व्येण मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ।

चक्रुः सर्वाणि कर्माणि यथाकल्पं यथाविधि ॥ ९

ततः कालेन महता विश्वामित्रो महातपाः ।

चकारावाहनं तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥ १०

नाभ्यागमस्तदाहूता भागार्थं सर्वदेवताः ॥ ११

ततः क्रोधसमाविष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ।

सुवमुद्यम्य सक्रोधस्त्रिशङ्कुमिदमब्रवीत् ।

पश्य मे तपसो वीर्यं स्वार्जितस्य नरेश्वर ॥ १२

एष त्वां स्वशरीरेण नयामि स्वर्गमोजसा ।

दुष्प्रापं स्वशरीरेण दिवं गच्छ नराधिप ॥ १३

स्वार्जितं किञ्चिदप्यस्ति मया हि तपसः फलम् ।

राजंस्त्वं तेजसा तस्य सशरीरो दिवं व्रज ॥ १४

II31*

यथैवोक्त महर्षिणा ।

क्रियतां च तथा यत्न

[(1 2) V3 4 B1 D2 यज्ञ (for यत्न)]

—D2 om (hapl) 6^d-7^a —^d) V3 B1 सशरीरं B1 यदा
(for यथा) Dt D6 8 12 द्विवि

7 D2 om 7^a (cf v1 6) —^a) D14 T1 G1 3 4 तथा
(for तत्) Ś1 Ñ V1-3 B D1 3 5 7 10-13 M4 प्रव (V2 D11
°) वृते, V4 प्रवर्तते, T2 G1 3 M2 3 प्रवर्तता Ck t as in
text (for ^a) —^b) D9 समधिधिष्ठित, Cm g k as in text
Ś1 D5 12 सर्वांग (D12 °ग) सर्वधिष्ठित, Ñ V B D10 11 13
M4 सर्वसभारमभृ (V1 4 B3 °वृ) त, D1-3 7 सर्वांग (D1 2
°ग) समधिधिष्ठित (D3 °त्रि) त

8 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om, Ś1 reads in
marg 8^{ab} —^a) T2 M3 तमे (M3 त ए) वमुक्त्वा ऋषयम्
—^b) D4 T3 सचकुस्ता, D9 सुहृदस्तत्, D14 T1 G4 Cg
चक्रुस्तास्ता, M2 मजगमुस्ता —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 महायज्ञे
Ñ V B D10 13 अध्वरुभक्तत्, D11 M4 अध्वर्युश्चामयत्तस्य
(M4 °त्र) —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 महातपा
(B2 4 °यज्ञा, D13 °मुनि), M4 स्वयं मुनि (for ऽभवत्क्रतौ)

9 ^a) D1 2 4 6 7 9 12 G2 M3 [आ]नुपूर्व्येण —^b) D2-4 7
M2 3 मन्त्रविन् —Ś1 D1-3 5 7 12 om (hapl ?) 9^a-10^b
—^c) D4 marg, D6 om (hapl), D9 कार्याणि (for
कर्माणि)

10 Ś1 D1-3 5 7 12 om 10^{ab} (cf v1 9) —^b) T3
महामुनि (for °तपा.) —For 9-10^b, Ñ V B D10 11 13
M4 subst

II32* ऋत्विजश्चामवस्तत्र मुनयः सशितव्रता ।

तस्य यज्ञे तदा तस्मिन्निशङ्कोर्भूरितेजसः ।

विश्वामित्रोऽथ भगवान्मन्त्रविन्मन्त्रपारगः ।

[(1 1) M4 अन्ये (for तत्र) —(1 2) B1 यस्य (for
तस्य) D10 सदा तस्मिन्, D11 महावाशेस् (for तदा तस्मिन्) V2
हरि- (for भूरि-). —(1 3) V3 B2 [ऽ]पि (for स्य) D13
M4 मन्त्रवन् D13 ऋविद (for-पारग)]

—^c) Ś1 D1-3 5 7 12 चक्रुरावाह (D2 हवा [metathesis]) न.

Ñ V B D10 11 13 M4 यज्ञे (for तत्र) —^d) Ñ V B
D10 11 13 M4 त्रि (M4 [submetric]) द्विवौकसा, Cv r m
gt as in text (for सर्वदेवता) Ś1 D1-3 5 7 12 देवानां
देवमंमिता

11 ^a) Dt D6 8 G2 M1 तदा तत्र, D4 T3 M2 ततस्तत्र,
D9 G1 3 तत्र तत्र (for तदाहूता) Ś1 D5 12 न चा (D12
चान्य [sic]) जग्मुस्तु तास्तत्र, Ñ V B D10 13 नाभ्यागच्छन्त्य
(V4 °त्त) दाहूता (V4 °तो), D1-3 7 न चाजग्मुस्तत्र (D1 °तस्)
तत्र, D11 M4 नाभ्यागच्छन्त्यथा (D11 °दा) हूता, T2 नाभ्या-
गच्छ°, M3 नाभ्यागच्छंस्तदा मीता —^b) = 10^d V2 भागार्हास्
Ñ (Ñ2 m) V B D10 11 13 तत्र दे°, M4 त्रिविवौकस (for
सर्वदेवता)

12 ^a) D12 तत्र (for तत्) Dt D6 8 कोप- (for क्रोध-)
—^b) T3 महातपा —^c) Ś1 D1-3 9 13 सुचम् Ñ V B
D9-11 M4 भगवास् (B4 repeats from वांस् up to मिद in
^d, M4 °वान्), D1 2 सक्रोध, D3 illeg, D13 सकृदस् (for
सक्रोधम्) —^d) G1 damaged for मन्त्र Ś1 D5 12 त्रिशङ्कु
त वचोब्रवीत्, D1-3 7 M4 इदं वचनमब्रवीत् —After 12^{cd},
T2 M3 ins, while M4 subst for 12^{ef}

II33* पश्यन्तु तपसो (M4 मे तपो) वीर्यमद्य देवा सवामवा ।
—^c) D3 illeg up to second प D11 यस्य (for पश्य)
—^d) Ś1 D5 12 पूजितस्य, Ñ2 V3 B3 (sup lin also as
in text) D9 10 13 ऊर्जितस्य, D1-3 7 ऊर्जितस्य, D4 11
स्वर्जितस्य V4 तपोधन (for नरेश्वर)

13 M4 transp 13 and 14 —^a) D3 व (for स्वा).
Ñ2 V2 4 D1-5 7 10-13 G3 M2 स (V4 सु, D3 त्वां) श (D10
*) रीरेण —Ñ2 om (hapl) 13^{bc} —Ś1 D5 12 13 om
13^{cd} —^c) Ñ1 D4 दु प्रापा, V1 4 दु (V4 दुप्) पापं, V2 3
D2 7 9 11 दु प्राप (V3 °स), B1 D3 दुष्प्राप्यं, B3 (m also) 4
त्रिशङ्को (for दुष्प्राप) V4 सुशरीरेण, D10 11 T2 सशरीरेण
(D11 °य) —^d) V3 Dt D6 8 G1 3 स्वर्ग (for दिव) V3
महीपते, Dt D6 8 M2 नरेश्वर (for नराधिप).

14 M4 transp 13 and 14 —^a) Ck t स्वार्जित किञ्चिद
(as in text) D4 अद्य, D9 यदि (for अपि) Ś1 Ñ V B
D1-3 5 7 10-13 M4 वाल्यात् (M4 जन्म) प्रभृति यश्चिद

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्सशरीरो नरेश्वरः ।
 दिवं जगाम काकुत्स्थ मुनीनां पश्यतां तदा ॥ १५
 देवलोकगतं दृष्ट्वा त्रिशङ्कुं पाकशासनः ।
 सह सर्वैः सुरगणैरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६
 त्रिशङ्को गच्छ भूयस्त्वं नासि स्वर्गकृतालयः ।
 गुरुशापहतो मूढ पत भूमिमवाक्शिराः ॥ १७
 एवमुक्तो महेन्द्रेण त्रिशङ्कुरपतत्पुनः ।
 विक्रोशमानत्वाहीति विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १८

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य क्रोशमानस्य कौशिकः ।
 रोषमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १९
 ऋषिमध्ये स तेजस्वी प्रजापतिरिवापरः ।
 सृजन्दक्षिणमार्गस्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ २०
 नक्षत्रमालामपरामसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
 दक्षिणां दिशमास्थाय मुनिमध्ये महायशाः ॥ २१
 सृष्ट्वा नक्षत्रवंशं च क्रोधेन कलुषीकृतः ।
 अन्यमिन्द्रं करिष्यामि लोको वा स्यादनिन्द्रकः ।
 देवतान्यपि स क्रोधात्सष्टुं समुपचक्रमे ॥ २२

G 1 62 23
 B 1 60 23
 L 1 56 21

(Ś1 D1-3 5 7 12 यद्यस्ति) —^b) Ś1 D1-3 5 7 12 किञ्चित्मे
 (for मया हि) Ṇ V2 3 B D10 11 13 M4 मया (B1 मया
 मया [ditto]) सम्यक्तपश्चित, V1 तन्मया सम्यगुपश्चित
 (hypermetric), V4 मया सम्यगुपार्जितं —^c) Ś1 D1-3
 5 12 तेजसस्तस्य महत्, Ṇ V B D10 11 13 तेजसा तस्य तपस,
 M4 यावन्भ्येति तस्य त्व —^d) V3 सशरीर, B1 सु°, B3 4
 स्व°, M4 फलेन त्रि- (for सशरीरो)

15 ^a) T3 उक्ते त्वेव (for उक्तवाक्ये) Ś1 V B1 2 4
 D5 11 12 एव, Ṇ B3 D1 10 13 चैव, D2 3 7 तत्र (for तस्मिन्)
 —^b) Ṇ1 B4 स्वशरीरो Ś1 Ṇ V B D1-3 5 7 10-13 नृपस्तदा
 (Ś1 D1-3 5 7 12 °त), G1-3 M1 नराधिप, M4 नृपात्मज
 —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 स्वर्ग, D9 दिव्य (sic) (for दिव) Ṇ
 V B D10 11 13 M4 ययौ स्वर्गं समाविश्य —^d) Ś1
 D1-3 5 7 12 विप्राणां तत्र पश्यता

16 T1 damaged up to त्रिशङ्कु —^a) Ṇ2 V3 4 B
 D10 11 13 त्रिदिव तं (V3 तु, V4 त्वा, B1 4 D10 om तं [sub-
 metric]), Dt D6 8 स्वर्गलोक, D7 9 M3 °लोक (for
 देवलोक) Ṇ1 V1 त्रिदिव गतमावेक्ष्य, V2 गच्छतं त्रिदिव
 पश्यन्. —^c) D12 सर्वै सह (by transp) देवगणैर्

17 ^a) Ś1 Ṇ V B D1-3 5 7 10-13 पत भूमौ (for गच्छ
 भूयस्) —^b) Ś1 D1-3 5 12 न त्व स्वर्गे, Ṇ2 V4 B2 3 D10 13
 M4 नासि स्वर्गे, B4 D11 नास्ति स्वर्गे, D7 स्वर्गे तत्त्व (for नासि
 स्वर्ग) G1 स्वर्गगतालय, Cg k t स्वर्गकृतालय (as in text)
 Cm as in text (for ^b) —^c) Ś1 V1 D5 11 12 गुरुशापादभि
 (D5 °ति) हतो, Ṇ V2-4 B D1-3 7 10 13 गुरुशापाद् (V4 °द)
 पहतो —^d) Ś1 Ṇ V1 2 B2-4 D1-3 5 7 10-13 मूढ (Ṇ2 V2
 B3 4 D5 13 °ढ) शीघ्रम्, V3 °शीघ्रम्, V4 मृत्यु दीर्घम्
 (sic), B1 मूचसीम् (corrupt) (for पत भूमिम्)

18 V2 reads 18 in marg —^b) V1 D11 प्रापत् Ś1
 B2 D5 12 G1 3 भुवि, Ṇ V B1 3 4 D10 11 13 M4 दिव (for
 पुन) —B1 om 18°-20° —^c) D9 निष्क्रोशमानस् Ś1
 D3 5 7 12 त्रायस्वेति च विक्रोशन्, Ṇ1 V3 4 B2-4 D11
 उपाक्रोशत्स (V4 °से) पाहीति, Ṇ2 V1 2 D10 13 उपक्रोशन्स
 (V2 °शश्च) पाहीति, D1 2 त्रायस्वेति च (D2 ३ [sub-

metric]) चुक्रोश —^d) Ṇ V B2-4 D10 11 13 अवाक्शिराः
 (for तपोधनम्)

19 B1 om 19 (cf v1 18) —^a) T3 श्रुत्वा तद् (by
 transp) Ś1 D1-3 5 7 12 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)
 —^b) M3 क्रोध°, M4 पात्यमानस्य Ś1 D1 2 5 12 पत (D2 पात्य)
 मान (D12 °६५) स्य सत्रिण, Ṇ V B2-4 D10 13 पाहीति (V4
 °तित) पततो दिव (D13 मुनि), D3 7 विश्वामित्रो महामुनि,
 D11 पाहीति यजतस्तदा —^c) D4 T3 क्रोधम् (for रोषम्).
 Ś1 D2 M3 आहरयत्, Cg k t आहा° (as in text) D1
 (gloss) कुर्वन् Ṇ V B2-4 D10 11 13 विश्वामित्रो भृशं कुद्वस्.
 —^d) Ṇ V1-3 B2-4 D10 13 [उ]वाच त, V4 [अ]ब्रवीत्
 (submetric) (for चाब्रवीत्)

20 B1 om 20^{ab} (cf v1 18) —^a) Ś1 D1-3 5 7
 (m) 12 च (D3 7 स [as in text]) काकुत्स्थ, M4 च
 तेजस्वी Ṇ V B2-4 D10 11 13 ततो ब्रह्मतपोयोगात् —Ṇ2 B3
 D10 read ^a twice —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 ततो, Ṇ1 V B
 (B3 second time) D11 सृष्ट्वा, Ṇ2 D10 (both second
 time) दृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for सृजन्) Ṇ2 B3
 D10 (all first time) 13 असृजदक्षिणे मार्गे (D10 भागे).
 —D2 om 20^a-21^c —^d) Ṇ2 (second time) सप्त
 ऋषीन् (hypermetric) Ś1 D1 3 5 7 10 (first time) 12
 अपराजित, Ṇ V1 2 4 B D10 11 (Ṇ2 B3 D10 second time)
 अपरान्प्रभु, Ṇ2 B3 (both first time) D13 अपरास्तत.

21 D3 om 21^{abc} (cf v1 20) —^a) Cg t नक्षत्र-
 मालाम् (as in text) Ṇ1 V B1 2 4 Dt D6 8 चशमपर, Ṇ2
 B3 D10 13 चक्रमपर, D11 चर्गमपरम् (for -मालामपराम्)
 —^b) Ś1 D3 5 7 12 चासृजत्, D1 योसृजत् Ṇ V B D10 13
 सष्टु समुपचक्रमे —^d) Dt D6 8 9 14 T G4 M3 4 ऋषि-, Cg as
 in text (for मुनि-) Ś1 D1-3 5 7 12 14 T1 2 G M महातपा.

22 ^a) G1 3 कृ (G1 damaged) त्वा, G3 दृष्ट्वा Ś1
 D1-3 7 12 -माला स (Ś1 D12 च), D5 -मालाया (for चशं
 च) —D1-3 5 7 12 om, Ś1 reads in marg 22^{cd} —^e)
 D4 T3 सक्रोध, D9 सक्रोधात् Ś1 D1-3 5 7 12 देवानपि च
 सकुद सष्टुमेवा (D2 शशु चाप्य) करोन्मति —For 21°-22,

G I 62 24
B I 60 24
L I 56. 21

ततः परमसंभ्रान्ताः सर्पिसंधाः सुरर्षभाः ।
विश्वामित्रं महात्मानमूचुः सानुनयं वचः ॥ २३
अयं राजा महाभाग गुरुशापपरिक्षितः ।
सशरीरो दिवं यातुं नार्हत्येव तपोधन ॥ २४
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां मुनिपुंगवः ।
अत्रवीत्सुमहद्वाक्यं कौशिकः सर्वदेवताः ॥ २५

सशरीरस्य भद्रं वस्त्रिशङ्कोरस्य भूपतेः ।
आरोहणं प्रतिज्ञाय नानृतं कर्तुमुत्सहे ॥ २६
स्वर्गोऽस्तु सशरीरस्य त्रिशङ्कोरस्य शाश्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि मामकानि ध्रुवाण्यथ ॥ २७
यावच्छ्लोका धरिष्यन्ति तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
मत्कृतानि सुराः सर्वे तदनुज्ञातुमर्हथ ॥ २८

Ñ V B (V2 B1 om hapl) D10 11 13 subst , while M4 -
subst 1 3 only for 22^{cdef}

II34* स्वर्गस्य दक्षिणे मार्गे तपोब्रह्मबलाश्रयात् ।
सृष्ट्वा च नक्षत्रगण क्रोधसरक्कलोचन ।
इन्द्रादीनपरान्देवान् सप्तं समुपचक्रमे ।

[D13 om 1 1 and 2 —(1 1) D11 ततो (for तपो-)
Ñ2 D10 -वराश्रयात् B2 तपोबलममाश्रयात् (for the post
half) —(1 2) B4 दृष्ट्वा, D11 illeg (for सृष्ट्वा) V3 om
च (submetric) D11 नक्षत्रगणान् —(1 3) V4 इन्द्रादीनपरान्
(submetric)]

23 ^a) V2 परमसंभ्रस्तान् —D3 om 23 ^b —^b) S1 Dt
D1 2 4-9 12 T3 M2-4 Ct सुरा (D7 तदा) सुरा , D14 T1 G4
सचारणा (for सुरर्षभा) Ñ V B सदेवर्षिगणा सुरा
(V2 °णान्सुरान्, V4 °णास्तथा), D10 11 13 सर्पिर्देव (D11 सर्वे
सर्पि) गणा सुरा —After 23^{ab}, D14 T1 2 G4 M3 ins

II35* सकिंनरमहायक्षा सहसिद्धा सुरासुरा ।

[T2 M3 सदेवा (M3 °सिद्धा) समहोरगा , G4 समिद्धा सधुरासुरा
(for the post half)]

—^c) D11 विश्वामित्र- —^d) D7 सानुशय

24 ^a) S1 D5 12 शुचि सौम्य, B1 द्विजश्रेष्ठ (for महा-
भाग) Ñ V B2-4 D1-3 7 10 11 13 M4 अयं राजात्मज सौम्य
(V4 सौम्यौ, B4 सम्यक्) —^b) Ñ2 -तिरस्कृत ; V1 D1
(gloss उपहत) 5 7 9 T3 G1 -परीक्षित —^c) B4 स्वशरीरो.
Ñ V B D10 11 13 गतु (for यातु) —^d) G1 damaged for
ना S1 D1-3 5 7 11 12 [ए] प (D1 3 12 °व) महायज्ञा , Ñ V
B D10 13 [अ] कृतपावन , D4 T3 [इ] नि त°, D9 14 T1 2 G4
[ए] प त°, M4 [अ] तित° (for [ए] व तपोधन) —After
24, Ñ V B D1 9-11 13 ins

II36* प्रमाणानि प्रमाणस्थे परिपाल्यानि यत्नत ।

पुराणै स्थापिता सस्था नातिक्रामितुमर्हन्ति ।

[(1 1) Ñ1 °स्थ, V1 2 B1 प्रमाणैस्तै, B4 °ज्ञै, D1 प्रमाण
ते, D13 च पाल्यानि (for प्रमाणस्थे) D13 यत्नतो हि भवादृशे
(for the post half) D1 (gloss) यदि ते तव प्रमाणानि
प्रत्यक्षादीनि प्रमाणानि परिपाल्यानि —(1 2) Ñ2 B3 4 D10 13
प्रमाणै, D1 9 पाराणी (for पुराणै) Ñ1 V4 B1 D9 10 नातिक्रा-
मितुम्, D1 न व्यतिक्रामितुम्]

25 ^a) D3 4 7 9 T2 G2 M1 3 4 तु (for तद्) S1

D1 2 5 12 तासा तु (D5 च) वचन, Ñ V B D10 11 13 इति
तेषा वच —^b) S1 D1-3 5 7 12 देवताना (D3 7 °वाना तु)
महाद्युति, M4 दैवताना महासुनि —^c) S1 D5 11 12 मधुर,
Ñ2 B3 D10 13 स्नेहवद्, B1 2 D1 9 सुमहा- (for सुमहद्)
—^d) S1 D1-3 5 7 11 12 M4 वाक्यज्ञ (for कौशिक) Ñ V
B D10 13 हृदमाभाष्य देवता

26 ^a) Ñ V B D10 11 13 M4 विबुधास्, D2 12 भद्र च, D9
भद्र ते, Cg t as in text (for भद्र वत्) —^b) V2 तस्य (for
अस्य) Ñ V B D10 11 13 M4 धीमत S1 D1-3 5 7 12 (D2.12
with hiatus) इ (D1-3 7 ऐ) क्ष्वाकोरमितप्रभा (D7 °भो)
—^c) D9 (after corr as in text) आरोपण Dt D6 8 9
(before corr as in text) T1 प्रतिज्ञातं M4 वक्तुम् (for
कर्तुम्) S1 D1-3 5 7 11 12 आरोह (D1-3 7 °प) णे प्रतिज्ञा मे
नानृता (D1 °न्यथा) कर्तुमर्हथ

27 D1 om. (hapl) 27-28 —^a) Ñ V B D10 13
गमन, D2 स्वर्गे तु (for स्वर्गोऽस्तु) D14 स्वशरीरस्य M4
सशरीरस्य च स्वर्ग —^b) S1 D5 11 12 मदनुग्रहात्, Ñ V
B1-3 D7 10 13 मत्परिग्रहात्, B4 °धीमत, D2 मित्रविग्रहात्,
D3 मर्त्यविग्रहात्, D4 एष शा°, D9 (after corr as in text)
°पत, T3 इव शा°, G1-3 M1 एव शा°, M4 अस्तु शा° (for
अस्य शाश्वत) . —After 27^{ab}, B1 (sec m) ins

II37* नक्षत्राण्यपि चैतानि मया सृष्टान्यत्रोपत ।

—^c) D3 नक्षत्राणीति —^d) G1 3 ध्रुवाण्यपि, M1 [अ]
ध्रुवाण्यथ, M2 ध्रुवाणि च S1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13
ध्रुवाणीमानि सन्तु न (S1 B4 D12 °तु च, Ñ2 °त्वघ, V1 °तु
वा, V3 4 B3 D5 10 13 °तु च, D2 °तु मे)

28 D1 om 28 (cf v l 27) —^a) V2 D2.3 7 11 M3
चरिष्यति —^b) T3 तिष्ठति, M4 ध्रुवाणि (for तिष्ठन्तु) S1
D5 12 स्थितान्येतानि वै य (D12 त) था, Ñ V B D10 13
तावत्स्थास्थं त्यमूनि तु (Ñ2 B3 4 D10 °नि च, V1 °वै च [sic],
D13 °न्यर्पि), D2 स्थितानि तानि सन्तु मे, D3 7 स्थितान्येतानि
सन्तु वै —^c) G4 कृता (for सुरा) S1 सर्व Ñ V2-4 B1 2.4
पृता (V4 °पा [sic]) प्रतिज्ञा सर्व मे, V1 पृता प्रतिज्ञा सर्वा
मे, B3 पृते प्रतिज्ञा (m also as in Ñ) सर्व मे, D11 13
एवं प्रतिज्ञा सर्व मे (D13 विहिता) —D7 12 om (hapl),
M3 reads inf lin sec m 28^d-29^a —^d) Ñ V1 3 4
B D10.13 सम°; V2 मत्वा त्व° (sic), D11 समर्थयितुम्; G2
तथा° (for तदनुज्ञातुम्)

एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्मुनिपुंगवम् ॥ २९

एवं भवतु भद्रं ते तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।

गगने तान्यनेकानि वैश्वानरपथाद्बहिः ॥ ३०

नक्षत्राणि मुनिश्रेष्ठ तेषु ज्योतिःषु जाज्वलन् ।

अवाकिशरास्त्रिशङ्कुश्च तिष्ठत्वमरसंनिभः ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा सर्वदेवैरभिष्टुतः ।

ऋषिभिश्च महातेजा बाढमित्याह देवताः ॥ ३२

ततो देवा महात्मानो मुनयश्च तपोधनाः ।

जग्मुर्यथागतं सर्वे यज्ञस्यान्ते नरोत्तम ॥ ३३

G. 1. 62 34
B. 1. 60 34
L. 1. 56 31

29 D7 12 om, M3 reads *inf lin sec m* 29^a (cf v1 28) For 29-33, Ñ V B D10 13 subst 1140* given at the end of 33 —^a) D2 68 (after corr *pr m* as in text) उक्त्वा (for उक्ता)

30 Cf v1 29 and 33 —^b) Ś1 D1 5 12 सर्वत —^c) Ck अनेकानि (as in text) Ś1 D5 11 12 नक्षत्राणि च सर्वाणि, D1 अयोगीन्यप्रणस्यानि (gloss अयोगीनि चंद्रमसो योगहीनानि सर्वैर्ग्रहेरपि च सह । अप्रमाणानि कालसंज्ञाया), D2 अयोगीन्यप्रमत्तानि, D3 79 अयोगी (D9 °गा) न्यप्रमाणानि, D14 T1 2 G1 34 M3 गगने तानि सर्वाणि, M4 गगनेयनयोगीनि

31 Cf v1 29 and 33 D1-3 5 7 12 M4 om (D5 12 hapl) 31^a Ś1 reads 31 (including 1138*) in marg —^b) T2 M2 ज्योतीषि, Cm k t as in text D14 T G1 4 M2 जज्वलु, Cg k t as in text —D9 11 subst 1 4 of 1140* for 31^a reading it after 31^a —^c) D7 9 अर्वाक्- D2 G1 3 तु (for च) —^d) D11 तिष्ठति G1 damaged for स —After 31, Ś1 (marg) Dt D4 689 (after 1 4 of 1140*) 14 S (except M4) Cm g k t ins

1138* अनुयास्यन्ति चैतानि ज्योतीषि नृपसत्तमम् ।

कृतार्थं कीर्तिमन्त च स्वर्गलोकगत यथा ।

[(1 1) T3 धर्माणि (for चैतानि) —(1 2) G3 om च (submetric) D9 कृतार्था कीर्तिमतश्च (for the prior half) D14 नर्ति G1 स्वर्गलोक यथागत (for the post half)]

32 Cf v1 29 and 33 D7 om (hapl) 32-33^b —^a) Ś1 D5 च, D3 सु-, M2 [अ]पि (for तु) —^b) D12 **देवैर्, M4 सर्वदेवैर् —^c) Dt D68 ऋषिमध्ये, T1 ऋषिभिस्तु —^d) Ck t बाढमित्याह (as in text) Ś1 D1-3 5 12 [अ]वधीद्वच, Dt D4 68 T3 M2 [ए]व° (for [आ]ह देवता)

33 D7 om 33^a (cf v1 32) —^b) Ś1 Dt D1-3 5 68 12 ऋषयः (D5 °*)श् (for मुनयश्) —After 33^a, Ś1 D1-3 5 7 (before 33^a) 12 ins

1139* विश्वामित्रमवोचस्ते साधयिष्यामहे तत ।

[D1-3 7 वै (for ते) D2 37 तप (for तत) D1 साधयस्व महत्तप (for the post half)]

—Ś1 reads 33^a twice (second time marg) —^a) D1-3 7 यथागत तथा जग्मुर् (for °) D1 7 नरोत्तम, M2 रघूत्तम Ś1 (first time) D5 12 यथागतास्तथा जग्मुर्यज्ञात्तस्मा-

तपोधना —For 29-33, Ñ V B D10 13 subst, while D9 11 subst 1 4 for 31^a (reading it after 31^a) and then D11 alone subst 1 5-8 for 32-33, whereas M4 subst 1 6-8 for 32^c-33

1140* तमूचुर्विबुधा भीता एवमस्त्विति राघव ।
तिष्ठन्त्वेतान्ययोगीनि वैश्वानरपथाद्बहिः ।
अवाकिशरा एव चाय त्रिशङ्कुरिह तिष्ठतु ।
दक्षिणस्यामभिरतो दिशि स्वप्रभया ज्वलन् ।
विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा देवाना वचन तदा । [5]
बाढमित्यववीत्तत्र सर्वदेवैरभिष्टुत ।
ततो देवा ययु सर्वे यथागतमरिंदम ।
ऋषयश्च महात्मानो यज्ञस्यान्ते तपोधना ।

[(1 1) D13 वमूचुर् (for तमूचुर्) V1 damaged for विबुधा V4 भूय (for भीता) —(1 2) V3 B2 तिष्ठति V4 damaged ता in [ए]तानि Ñ2 V2 B1 2 [अ]योगानि, B3 (marg also as in Ñ2) 4 D10 ज्योतीषि (for [अ]योगीनि) V1 damaged; D13 ज्योतीष्येतानि तिष्ठतु (before corr °नि) (for the prior half) —(1 3) V3 [अ]सौ (for [अ]य) —(1 4) B2 अभिमतो V4 दक्षिणस्थानमभिरतो (hypermetric) (for the prior half) V4 दिश, D10 दिवि (for दिशि) D11 सुप्रभया —(1 5) D11 विश्वामित्रस्य (sic) —(1 6) M4 देवान् (for तत्र) Ñ2 अभिष्टुत, V1 अभिस्तुत, B4 अभिभूत M4 ऋषिमध्ये महायज्ञा (for the post half) —After 1 6, D11 ins the line of 32^a as in Ś1 —(1 7) M4 यथागतमरिंदमा (for the post half) —(1 8) B2 (marg also as above) 4 मुनयश् (for ऋषयश्) D11 यज्ञात्तस्मात् (for यज्ञस्यान्ते) M4 नरोत्तर (for तपोधना)]

Colophon D1 2 5 12 om (continue the Sarga) —Kāṇḍa name Ś1 Ñ2 V1 D4 11 om V2-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ñ V1 2 B2-4 D3 7 10 11 त्रिशङ्कुस्वर्गारोहण (D3 7 °पण), V3 4 B1 शतानदवाक्ये त्रिशङ्कुस्वर्गारोहण —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 68 14 S (except M4) 60, Ñ2 B2.3 D10 62, V2 D9 63, D7 45, M4 58 D13—काहे—स्वर्गारोहण 61 —After colophon, G1 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्रीः नम

G. I 63 I
B I 61 I
L I 57 I

विश्वामित्रो महात्माथ प्रस्थितान्प्रेक्ष्य तानृषीन् ।
अत्रवीन्नरशार्दूल सर्वास्तान्वनवासिनः ॥ १
महाविघ्नः प्रवृत्तोऽयं दक्षिणामास्थितो दिशम् ।
दिशमन्यां प्रपत्स्यामस्तत्र तप्स्यामहे तपः ॥ २
पश्चिमायां विशालायां पुष्करेषु महात्मनः ।
सुखं तपश्चरिष्यामः परं तद्धि तपोवनम् ॥ ३

एवमुक्त्वा महातेजाः पुष्करेषु महामुनिः ।
तप उग्रं दुराधर्षं तेपे मूलफलाशनः ॥ ४
एतस्मिन्नेव काले तु अयोध्याधिपतिर्नृपः ।
अम्बरीष इति ख्यातो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ ५
तस्य वै यजमानस्य पशुमिन्द्रो जहार ह ।
प्रणष्टे तु पशौ विप्रो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ६

60

D1 2 5 12 continue the previous Sarga

1 M1 begins with श्रीरामाय नम D5 12 om 1, S1 reads 1 in marg —^a) Dt D6 8 महातेजा (for °त्माथ) —^b) Dt D6 8 M4 Ct व्रीक्ष्य तान्, D14 प्रेक्षितान्, Cv r m as in text (for प्रेक्ष्य तान्) —For 1^{ab}, N V B D1-3 7 10 11 13 subst

II41* मुनीन्प्रणिगतान्दृष्ट्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।

[D1-3 7 विप्रस्थितानृषी° (for the prior half). V2 °निधि, D11 °धनान् (for तपोधन)]

—^c) N V B D10 11 13 T3 मुनि- (for नर-) S1 -शार्दूल, N2 V B1 2 D10 11 M4 -शार्दूल (for -शार्दूल) —^d) D1-3 7 तत्र निवासिन, M4 तद्वन°, Ctp विनयान्वितान् (for तान्वनवासिन)

2 ^a) D4 6 T2.3 G4 महान्विघ्न G2 M1 यो (for स्य) S1 N V B D1-3 5 7 10-13 M4 महा(D2 नद)न्विमर्दो वृत्तोय —^b) N V B D1 3 7 10-13 M4 अमितो (for आस्थितो) D14 T1 G4 transp दक्षिणाम् and आस्थितो D5 दक्षिणामिततो दिश, M2 आस्थिते दक्षिणा दिश —^c) S1 N V B D1-3 5 7 10-13 इतो(V2 ततो, V3 4 B अतो, D11 अती) यामस्, D4 14 G4 प्रवत्स्यामस् (D4 °मि), M4 प्रपद्यामो (for प्रपत्स्यामस्) —^d) M4 यत्र (for तत्र) D4 तप्य महत्, T3 तप्यामहे(sic) (for तप्स्यामहे) G1 (before corr) 2 M1 वय (for तप) S1 N V1-3 B D1-3 5 7 10 12 13 तप्स्या (D12 °प्या)मो यत्र वै तप, V4 तप्तस्तामोत्र(sic) वै तप, D11 तप्स्यामस्तत्र वै तप

3 ^a) V2 3 B1 D4 G1 3 पश्चिमस्या N V1 2 B D10 13 M4 दिशि सु(B3 सु)ख, V3 दिशमुख, V4 दिशामास्य, D1 (gloss) विस्तीर्णया (for विशालाया) D11 पश्चिमां दिशमाश्रित्य —^b) D3 पुष्करेण S1 D1-3 5 7 9 12 तपोधना, T2 महत्सु च, G1 3 °हृद्, G2 M1 (erroneously) °मुनि, Cm g t as in text (for महात्मन) C C Ct महात्मन इति महामान इत्यर्थकमृषिसबोधनम् । C N V B D10 11 13 M4 पुष्क(V1 °स्क)रारण्यमाश्रिता (B4 D11 °त, M4 °त) —^c) N V B1-3 D10 11 13 वय तपश्, B4 तपस्तत्र (for सुख तपश्)

D3 11 G2 M1 चरिव्यामि, D4 M3 (after corr sec m as in text) °व्याम(sic) (for चरिव्याम) M4 तपश्चरिव्याम वय, —^d) S1 D2 3 12 पर वित्त (S1 D12 °त्त), Dt D6 8 सुख तद्धि, D4 G1 M4 वर तद्धि, D5 परिचित्त, D7 पवित्र तत् (for पर तद्धि) S1 V1-3 D5 12-14 (before corr) तपोधन (D13 °ना) (for °वनम्)

4 ^a) V2 उत्तो G2 M1 महाबाहो —^b) S1 D1-3 5 7 12 तपोधना (D3 12 °न, D5 °न) (for महामुनि) N V B D10 11 13 पुष्करारण्यमाश्रित (D13 °ता) (cf 3^b v l) —^c) D11 तत्र (for उग्र) M4 उग्र तपो (by transp) T3 समास्थाय (for दुराधर्ष) —^d) B3 (m also as in text) तोय- (for तेपे) S1 D1-3 5 7 12 परमदारुण, B4 मू लाशन

5 Note hiatus between ^a and ^b —^a) D1 तस्मिन्नेव तु (for एतस्मिन्नेव) —^b) Dt D4 6 8 9 T2 3 G2 M महान् (for नृप) D3 7 (to avoid hiatus) ह्ययोध्या नृपतिर्नृप (D3 °प) —^d) D1-3 7 स यष्टुम् (for यष्टु सम्-)

6 ^a) D6 तस्यैव —^c) D3-5 7 14 S (except M4) प्रणष्टे S1 D1-3 5 7 12 च (for तु) S1 D1-3 5 7 12 तस्मिन्, D9 विप्रा (for विप्रो) —^d) S1 D1-3 5 7 12 विप्रा(D2 °प्र) राजानमब्रुवन्(D2 °ब्रवीत्) —For 5-6, N V B D10 11 13 subst, M4 subst 1 3-6 only for 6, while D1 ins 1 3 and 5 after 6^{ab}

II42* अथ तत्रापि वसतो विश्वामित्रस्य राघव ।

अम्बरीषस्य राजर्षेयष्टु मतिरजायत ।

तस्य वै यजमानस्य नरमेधेन भूपते ।

प्रोक्षित मन्त्रवद्यूपात्पशुमिन्द्रो जहार तम् ।

नर लक्षणसम्पन्न पशुत्वे विनियोजितम् । [5]

तस्मिन्हते पशौ विप्रा राजानमिदमब्रुवन् ।

[D1 transp 1 3 and 5 —(1 3) N B3 D10 15[अ] पि, V2 om (submetric) (for वै) D11 अयोध्याधिपतेस्तस्य (for the prior half) D1 M4 नरमेधेन यगेन तस्याथ यन्न- मित्र —(1 4) V1 यूपे, V4 -या (for यूपात्) M4 °नप्रविष्ट (for the prior half) D11 -जे (for इन्द्रो) V2 च, V4 तत्, D13 ह (for तम्) —D13 om 1 5 —(1 5) N2 B3 D10 सर्व, V4 नर- (for नर) D11 नरलक्ष- (submetric) N1

पशुरद्य हतो राजन्प्रनष्टस्तव दुर्नयात् ।
अरक्षितारं राजानं घ्नन्ति दोषा नरेश्वर ॥ ७
प्रायश्चित्तं महद्ध्येतन्नरं वा पुरुषर्षभ ।
आनयस्व पशुं शीघ्रं यावत्कर्म प्रवर्तते ॥ ८
उपाध्यायवचः श्रुत्वा स राजा पुरुषर्षभ ।
अन्वियेष महाबुद्धिः पशुं गोभिः सहस्रशः ॥ ९

देशाञ्जनपदांस्तांस्तान्नगराणि वनानि च ।
आश्रमाणि च पुण्यानि मार्गमाणो महीपतिः ॥ १०
स पुत्रसहितं तात सभार्यं रघुनन्दन ।
भृगुतुन्द्रे समासीनमृचीकं संददर्श ह ॥ ११
तमुवाच महातेजाः प्रणम्याभिप्रसाद्य च ।
ब्रह्मर्षिं तपसा दीप्तं राजर्षिरमितप्रभः ।
पृष्ट्वा सर्वत्र कुशलमृचीकं तमिदं वचः ॥ १२

G 1 63 13
B 1 61 13
L 1 57 13

V2 सयुक्त, V1 B1 -सपूर्ण (for सम्पन्न) —(1 6) Ñ कृत°, V1 पशौ कृ (marg also ह)ते, V2 B3 कृते पशौ (for हने पशौ) V1 प्रबुन् (corrupt), B4 अव्रीत् (for अनुवन्) V4 पशौ तरिमन्त्रपद्धते विप्रा राजानमनुवन्, D11 तस्माद्वेनेनै विप्रा राजायम्बन-मिदमव्रीत् (corrupt)]

7 °) Cm g हतो (as in text) Ś1 Dt D1-3 5-9 12 Ct अभ्याह (Ś1 D2 5 °ह)तो, Ñ V B D10 13 य. प्रोक्षितो, D4 14 T M3 अद्या (D14 °ध्या)हतो, D11 चारक्षितो, G4 अप्या°, Ck as in text (for अद्य हतो) D1 (gloss) मत्तोषिक्षो (को)राजा मा भूत् इति (त्य)मर्षात् —°) D3-5 7 14 S (except M4) प्रणष्टस् Ñ V B D10 11 13 M4 केनापि स (M4 स केनापि [by transp]) हतो (Ñ2 B3 कृतो, D11 हतो, D13 हितो [sic]) बलात् —°) Ñ V1 2 4 B1 3 (m also as in text) D10 11 13 M4 च नृप, V3 B2 नृपतिं (for राजान) —°) G2 M1 3 हंति, M4 moth-eaten (for घ्नन्ति) Ñ2 B3 4 D2 3 7 10 13 M4 देवा, V4 दोषान् (sic), D1 विघ्ना, G1 2 M1 3 दोषो, Cg as in text (for दोषा) Ś1 (before corr) D5 12 T3 °श्वर, M4 सवासवा (for नरेश्वर)

8 D1-3 5 7 12 om, Ś1 reads in marg 8°b —°) Cm t महद् (as in text). V2 3 B3 4 T3 M3 महत्त्वे (B3 T3 °त्वे [sic], B4 °त्ते)तत्, D4 T2 अधस्यैतन्, D11 महा यत्र (sic), D14 T1 G2 M1 अह मन्ये, G1 3 त्वमद्यैव (for महद्ध्येतन्) Cv as in text for ° —°) D9 त नर, G1 नर या (sic) (for नर वा) D8 पुरुषर्षभ Ñ V B D10 11 13 M4 तं (Ñ2 V2 3 B1 3 4 D10 11 तत्, V4 °)त्वं पशुसुपानय —°) Ñ V B D10 13 अन्यं वा (V1 चा)प्यानय (B3 °यनय [sic]) क्री (V4 ह्री [sic])त्वा, M4 अन्यं वाप्यननं नीत्वा —°) Ś1 D1 12 13 प्रवर्ततां, D3 °. ते, M4 समाप्यता (for प्रवर्तते)

9 °) D11 राजा न, D14 स राज- Ñ1 V1 4 M4 ना (V4 न)हुपस्तदा, Ñ2 V3 B D10 11 13 बहुशस्तदा (V3 B2 °त), D8 9 पुरुषर्षभ, M2 रघुनन्दन Ś1 D1-3 5 7 12 ऐक्ष्वाकु (Ś1 °क) सोमितप्रभः (D3 °भ), V2 स तु राजा बहुश्रुत, D2 इक्ष्वाकुश्चामितप्रभ —°) D1 अन्वेषयन् Ś1 D1-3 5 7 महा-बाहु Ñ V B D10 11 13 अन्वेष्टु पशुमारेमे (D11 °भ्ये [sic]) पुरुष लक्षणान्वित

10 °) Ś1 D1 3 5 7 12 चापि, Ñ V B D2 10 11 13 M4 चैव (for तास्तान्) —°) T2 वरानि (sic) —°) D9 मुख्यानि (for पुण्यानि) Ś1 D1-3 5 7 11 12 आश्रमाश्च महा (D11 तथा) पुण्यान्प्रविचिन्वन्म (D1 °विचिन्वन्स म)हायशा

11 G2 M1 transp 11°b and 11°d —°) D1 2 G2 M1 तं, Cg k t as in text (for स) D1-3 5 7 11 12 पुत्रै, D14 पुत्र (sic) (for पुत्र-) G1 सपुत्र D5 तातं, D9 तावत्, D11 राम (for तात) —°) Ś1 D5 12 सभाया, D11 M3 स भार्या (both sic) (for सभार्यं) D2 °नन्दन, D6 °-द्वन, G2 M1 स महीपति (for रघुनन्दन) —°) Ś1 Dt D3-9 12 T1 3 M Cm t-तुंगे, D1 2-तुंग-, D11 -तुंगेन (hypermetric), G2 -पुत्र, Cv r g k as in text (for -तुन्द्रे) M4 °तुद समासाद्य —°) T2 ऋचिक Dt स द°, D2 च द°, D3 5 7 11 12 तं द°, M4 तु द° (for सददर्श) D1 (marg also) ऋचे. पुत्र ददर्श ह —For subst see below —After 11, Ś1 D1 2 5 12 ins, D3 7 subst for 12°b

1143* अम्बरीषो महातेजा प्राणिपत्यामिवाद्य च ।

[D1 त, D5 ह (for च) D2 om (hapl) the post half and 12°]

12 D2 om 12° (cf v1 11) Ś1 D1 5 12 transp 12°b°d and 12°f —°) Cg t तम् (as in text) Ś1 D1 5 9 13 G2 M1 2 उ (D12)वाच च (D9 M2 स), G1 3 M4 स उ° (for तमुवाच) —For 12°b, D3 7 subst 1143* —°) D1-3 7 14 महर्षि —°) M3 राजर्षिम् (sic). T2 M2 3 अतुल°, G2 °प्रभं (for अमितप्रभ) —D2 3 7 M4 om 12°f —°) Ś1 D1 सर्वत्र कुशलं पृष्ट्वा (by transp), D5 12 सर्वत्र कुशलं दृष्ट्वा —°) D1 ऋ (lacuna), T2 ऋचिक D1 14 (m) T1 2 G1 3 M3 स, T3 तद् (for तम्) Ś1 D1 5 12 महासुनि (for इदं वच) —For 10°-12, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst 1 4-5 only for 12

1144* आश्रमाश्च तथा पुण्यान्प्रविशन्वै महामना ।
अन्वेषमाण सोऽपश्यदृचीकं नाम राघव ।
बहुपुत्र दरिद्र च द्विज गृहनिवासिनम् ।
अमिगम्याम्बरीपस्त विप्रं वचनमव्रीत् ।
तप स्वाध्यायनिरत पृष्ट्वा कुशलमादित ।

[5]

G I 63 14
B I 61 13
L I 57 13

गवां शतसहस्रेण विक्रीणीषि सुतं यदि ।
पशोरर्थे महाभाग कृतकृत्योऽस्मि भार्गव ॥ १३
सर्वे परिसृता देशा यज्ञियं न लभे पशुम् ।
दातुमर्हसि मूल्येन सुतमेकमितो मम ॥ १४
एवमुक्तो महातेजा ऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः ।

[(1. 1) V1 स्वा°, B2 आरामाश्, B4 प्रदेशाश् (for आश्रमाश्) Ñ B4 प्राविशन्वै, V1 4 B1 प्रा (V1)विशद्वा, B2 (m also) प्रविशन्वन् B4 महायज्ञा —D10 transp 1 2 and 3 —(1 2) V1 अन्वेष्ट्य°, D10 अन्विष्य° (for अन्वेष्ट्याण) V4 के (sic) (for सो) D13 (with hiatus) एव च (for राषव) —(1 3) V1 4 बहुपुत्र च (hypermetric) B1 -निरामिष (for -निवामिनम्) —(1 4) B2 द्विज, D11 ऋषि (for विप्र) —(1 5) B3 -नितर (metathesis) V2 दृष्टा, V3 स्पृष्टा V4 [अ]नामयम् (for कुशलम्) V1 आनिमि]

13 °) D9 -सहस्राणि Ś1 D12 भगव (Ś1 sup lin also गवा [as in text]) छत (D12 °) सहस्रेण (hypermetric), D5 भगवच्छतसाहस्रे —^b D4 (before corr as in text) विक्रीणीषु (sic), T3 विक्रीणीते Ś1 D1-3 5 7 12 M4 दद्यास्त्व (D2 °त्त्व, D12 °स्त) यदि मे सुत —^c D6 °र्थे, T3 M3 °रथ, G2 °रक्ते (for पशोरर्थे) M4 महातेज (for °भाग) —For 13, Ñ V B D10 11 13 subst, Ś1 D1-3 5 7 12 subst 1 5 only for 13^{cd}, while M4 ins 1 3-4 after 13^{ab}

1145* गवा शतसहस्रेण सुतमेकं प्रयच्छ मे ।
नरमेधे महायज्ञे पश्वर्थं भो द्विजोत्तम ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च वृद्धश्चापि तपोधन ।
यदि ते रोचते ब्रह्मन्सुतमेकं परित्यज ।
पशोरर्थे कृतार्थे स्यामह काश्यप सुव्रत । [5]

[(1 1) V2 D13 पुत्रम्, B4 पशुम् (for सुतम्) —(1 2) Ñ1 °र्थेय, V1 °र्थेय, V3 4 °र्थेय, B1 °र्थे च (for पश्वर्थं भा) D11 पशुश्चापह्नो मम (for the post half) —Ñ1 V3 4 B1 4 om 1 3 —(1 3) M4 damaged for दरिद्रश्च Ñ2 V1 D10 11 13 [अ]मि, V2 [आ]सीत्, B3 (m also) [आ]सीत् (for [अ]पि) Ñ2 B3 D10 11 13 द्विजोत्तम (for तपोधन) —(1 4) B2 विमर्जय, D13 प्रयच्छ मे (for परित्यज) —Ñ V B read 1 5 after 14 —(1 5) D2 पश्वर्थं च, D13 °रथ (for पशोरर्थे) D2 कृतार्थ (for कृतार्थ) Ś1 D5 12 [अ]स्मि (with hiatus), D2 स्याद् (for स्याम्) V2 D10 13 काश्यप, D11 काश्यप (for काश्यप) D2 सुव्रत (for सुव्रत) —Thereafter B4 reads 1146*]

14 B4 wrongly reads 14 after 16 —^a Dt D6 8 परिगता, D1 (gloss) °भ्राता, D3 7 °श्रिता, D4 T3 G1 °श्रुता, D9 14 °वृता (for परिसृता) Ñ V B D10 11 13 बहवोनुसृता (V3 °नुगता, V4 °नुसृतान्, B3 [m also] D13 °विचिता) V4 देशान्, B4 लोका (for देशा) —^b Ś1 D2 4 9 T3 याज्ञिय, D5 यज्ञेय, D12 याज्ञेय (sic), G2 3 M1-3 Cg k

नाहं ज्येष्ठं नरश्रेष्ठ विक्रीणीयां कथंचन ॥ १५
ऋचीकस्य वचः श्रुत्वा तेषां माता महात्मनाम् ।
उवाच नरशार्दूलमम्बरीषं तपस्विनी ॥ १६
ममापि दायितं विद्धि कनिष्ठं शुनकं नृप ॥ १७

याज्ञिय, Ct as in text (for यज्ञिय) Ñ V B D10 11 13 M4 न ल (V2 4 B [B2 (m also) 7 (after corr sec m)]) D13 ले)मे य (D13 M4 या)ज्ञिय (V1 °थे) पशु —^c D11 दीक्षितोह च D3 11 मूलेन (for मूल्येन) —^d Cmg t इतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 द्विजोत्तम, M1 अतो°, M4 निशाम्य च (for इतो मम) Ś1 D1-3 5 7 12 यावत्कर्म प्रवर्तते (D1 2 °ता) (=8^d) —After 14, Ñ V B read 1 5 of 1145*

15 °) G2 एकम् (sic) (for एवम्) D3 महा * (for महातेजा) —^b D2 T3 ऋचिकस्, T3 रुचिकस् Ś1 D1-3 5 7 13 तमुवाच ह (for त्वब्रवीद्वच) —^c M4 damaged for ह ज्येष्ठ न D2 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Dt सुर°, D9 सुतश्रेष्ठ, M4 पश्रेष्ठ —^d D2 विक्रीया च कथं न च (sic), M4 विक्रेष्यामि सुत प्रिय —For 15, Ñ V B (B4 reads after 1 5 of 1145*) D10 11 13 subst

1146* इत्युक्तोऽध्याम्बरीषेण ऋचीको रघुनन्दन ।
न विक्रेष्याम्यह पुत्रं ज्येष्ठमित्यब्रवीद्वच ।

[(1 1) B3 4 इत्युक्ते (for °क्तो) V1 B4 अवरीषेण (with hiatus) (for स्याम्ब°) V1 रचीको —V2 om (hapl ?) from 1 2 up to st 16 —(1 2) B4 विक्रीणामि, D11 वि°°, D11 विक्रीष्यन् (sic)]

16 V2 om 16 (cf v1 15) —^a Ñ V1 3 4 B D10-12 M4 ऋचीकवचन, D2 T2 3 ऋ (T3 रु)चिकस्य वच, D5 (after corr sec m) ऋचीकोस्तद्वच —^b Ñ V1 3 4 B D10 13 T3 M4 trans तेषां and माता Ñ1 V4 B2 M4 तपस्विनी, Ñ2 V1 3 B1 3 (m also as in Ñ1) 4 D10 यज्ञस्विनी, D13 यदृच्छया (for महात्मनाम्) —^c D9 नरशार्दूल (with hiatus between ° and °) Ñ V1 3 4 B2-4 D10 11 13 M4 उवाचर्चोक्त (V4 °चार्षक, M4 °चर्चित) पुत्राणां —^d Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 त राजानं (for अम्बरीष) Ś1 D1-3 5 7 12 महाव्रत, Ñ V1 3 4 B Dt D6 8 10 11 13 G2 M1 4 इदं वच, D4 T3 महातपा, D9 महाबल, M2 महामना (for तपस्विनी) —After 16, Ś1 Ñ V B (B4 after 14) Dt D (except D4 9) T1 2 G4 M4 ins

1147* अविक्रेयं सुतं ज्येष्ठं भगवानाह काश्यप ।

[V2 °क्रय, V4 °क्रय, D2 T3 G4 °क्रिय (for अविक्रेय) D14 सुत- V2 B1 काश्यप, Dt D6 8 14 [1 2 G4 भार्गव (for काश्यप) Ś1 D1-3 5 7 12 पिता प्राह (D2 5 7 °मह) महाद्युते]

17 °) T3 दैवतं (for दयित) —^b D9 सुतक (for शुनक) Dt D6 8 प्रभो (for नृप) —After 17, Dt D6 8 9 14 S (except M4) ins

प्रायेण हि नरश्रेष्ठ ज्येष्ठाः पितृषु बल्लभाः ।
मातृणां च कनीयांसस्तस्माद्रक्षे कनीयसम् ॥ १८
उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्मुनिपत्न्यां तथैव च ।
शुनःशेषः स्वयं राम मध्यमो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
पिता ज्येष्ठमविक्रेयं माता चाह कनीयसम् ।

विक्रीतं मध्यमं मन्ये राजन्पुत्रं नयस्व माम् ॥ २०
गवां शतसहस्रेण शुनःशेषं नरेश्वरः ।
गृहीत्वा परमप्रीतो जगाम रघुनन्दन ॥ २१
अम्बरीपस्तु राजर्षी रथमारोप्य सत्वरः ।
शुनःशेषं महातेजा जगामाशु महायशाः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठितमः सर्गः ॥ ६० ॥

G I 63 2
B I 61 2
L I 57 2

1148* तस्मात्कनीयस पुत्रं न दास्ये तव पार्थिव ।

—After 16, Ś1 Ñ V B (B4 after 14) Dt D (except D4 9) T1 3 G4 M4 ins

18 " D1 2 5 12 तु, D3 7 [इ]ह, M3 च (for हि)
—^b) D2 वत्सला. D4 ज्येष्ठ पितृषु बल्लभ, T3 G1 ज्येष्ठा हि
(G1 या) पितृबल्लभा. —For 17^c—18^b, Ś1 Ñ V B D10 11 13
M4 subst, D1-3 5 7 12 subst 1 I for 17^cd

1149* ममाप्येव कनीयांस सुत विद्धि पर प्रियम् ।
पितृणा बल्लभा ज्येष्ठा प्रायेण हि सुता नृप ।

[(1 I) B4 मया (sic) (for मम) Ñ1 V1 4 D11 13
[ए]क, D3 3 7 [ए]त, D12 [ए]व —Ś1 om (hapl) from
the post half up to नी in 18^c Ñ1 marg, V3 सुत विद्धि;
D11 राजन्विद्धि (for सुत विद्धि) Ñ1 V3 B1 D11 सुत (for पर)
V1 सुत सिद्धि (sic) सुतप्रिय, V2 नून हि द्विसुत प्रिय, V4 D1 3
5 7 12 शुनक (D12 * क) विद्धि (D12 °द) सुप्रिय, B2 (before
corr) शुन विद्धि सुत प्रिय, (after corr marg) as in
V4 and also as in D11 (for the post half) M4
ममाप्यविक्रे * * * * * कन्यक (स) सुत —(1 2) B4 दुर्लभा,
D11 तु हिता (for बल्लभा) V2 4 पितृणा बल्लभो ज्येष्ठ प्रायेण हि
सुतो नृप]

—V4 om (hapl ?) 18^cd Ś1 om 18^c —^cd) D4 5 12
तु, D9 हि (for च) V2 कनीयाश्च D11 मातृणा जवनीयासस्
(for °) Dt D6 8 T2 G4 Ct रक्ष्ये, T3 M1-3 Ck वक्ष्ये, G2
विक्ष्ये (sic) Ś1 D5 12, 13 °द्रक्ष्या हि मे सुता, Ñ V1-3 7 9-11
°द्रक्ष्यौ हि तौ (D7 हि ते, D11 सुतौ) नृप, G1 3 °देतौ विसर्जय
(for °) M4 मातृणा कन्यका (सा) तस्मादत्याज्य कन्यसो मम

19 " Ś1 D12 13 एवं (for तस्मिन्) D5 °वाक्येन
मुनिना —^b) B2 reads मुनि in marg Ñ1 V1 D1-3 5-7 12
-पत्न्या, V4 B1 M4 -पत्न्यास् Ñ2 reads च in marg —^c)
D4 सुन शेष (before corr °प), T2 शुन शेन Ś1
D1-3 5 7 12 13 शुन शेषो (Ś1 D12 13 °पो) महाप्राज्ञो, Ñ V B
D10 11 शुन शे (V1 °से) फ (Ñ °प) इदं तत्र ❀ Ct रामेति
समुद्धि. ❀

20 " T3 [अ]पि (for [आ]ह) M4 माता चैवाह
कन्यस Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 ज्येष्ठ पितुरविक्रेय (V4
°क्रय) क (D3 °) नीयान्मातुरेव च —^c) Ś1 विक्रीय, Dt

D6 8 13 G1 3 Ct विक्रेय B3 (m also as in text) मेने, D1
विद्धि, D11 om (for मन्ये) —^d) Ś1 Dt D1-9 12 13 T G4
M3 4 राज (D1 °ज्ञ) पुत्र, Ñ V B D10 11 °ज्ञाशु (for
राजन्पुत्रं) D12 * °स्व मा, M4 नय स्वय —After 20, Dt
D6 8 9 M3 (1 I only) Ct ins

1150* अथ राजा महाबाहो वाक्यान्ते ब्रह्मवादिन ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य कोटिभी रत्नराशिभि ।

[(1 I) M3 महानाम (for महाबाहो)]

21 " D11 शत- (for शत-) Ñ2 °स्त्रे- (for सहस्रेण)
—^b) V B Dt D1 2 4 5 7, 9-12 शुनशे (V1 °से) फ Ñ V B
D10 11 M4 ततो (Ñ2 B3 D10 °दा) नृप, D4 12 नरेश्वर, T3
न * * * र- —^c) B2 परम. —^d) D1 रघुनन्दन

22 " M2 च, M3 स (for तु) —^b) G1 3 M4 सत्वर.
—D12 om (hapl see 1 61 I) 22^cd —^c) D9 महाराज
—^d) Ś1 D1-3 5 7 9 च यथागत, T2 M2 सुम°, G2 M1 4
°हातपा (for [आ]शु महायशः) —For 22, Ñ V B
D10 11 13 subst

1151* रथमारोप्य त राम शुन शेषं त्वरान्वित ।
आजगाम ततो यज्ञं समापयितुमात्मन ।

[(1 I) V B D10 11 शुनशे (V1 °से) फ V1 महामुनि (for
त्वरान्वित) —(1 2) Ñ2 समर्थयितुम्]

—After 22, Ś1 D1-3 5 7 9 ins

1152* स्वं यज्ञसदन प्राप्तं पुष्करेषु समागमत् ।

[D1 3 7 स्व- Ś1 D5 प्राप्त, D2 प्राप्त Ś1 D1 5 पुष्करे वा, D7
पुष्करे (submetric)]

Colophon Ś1 D1-3 5 7 12 om. (Sarga cont)

—Kāṇḍa name V1 D4 11 om, Ñ2 V2-4 B D10 आदि°
—After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —Sarga
name Ñ1 V1 2 B2 4 शुन शेषविक्रय, Ñ2 V3 4 B1 3
D10 शतानन्दवाक्ये शुन शेषविक्रय, D9 शुन शेषमहिमावर्णन.
—Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4
D11 om, Ñ2 B2 3 D10 63, V2 D9 64, V3 Dt D4 6 8 14
S (except M4) 61, M4 59 D13 इति—यणे—कांडे—शेष
—नाम 62 —After colophon, T2 concludes with
श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते
रामानुजाय नम, M2 श्री .. नम.

G 1 64 I
B 1 62 I
L 1 58 I

शुनःशेषं नरश्रेष्ठ गृहीत्वा तु महायशाः ।
व्यश्राम्यत्पुष्करे राजा मध्याह्ने रघुनन्दन ॥ १
तस्य विश्रममाणस्य शुनःशेषो महायशाः ।
पुष्करं श्रेष्ठमागम्य विश्वामित्रं ददर्श ह ॥ २
विपण्णवदनो दीनस्तृष्ण्या च श्रमेण च ।
पपाताङ्गे मुने राम वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

61

Ś1 D1-3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 " V B D1-5 7 9-11 (here and below) शुन.शे
(V1 °से)फ ण V3 4 B D10 11 13 M4 त(V4 B4 सं)मादाय,
V1 तदादाय, V2 तमानीय, D1-3 5-7 9 12 T2 3 G1 3 M3
नरश्रेष्ठो (D0 9 °ष्ट) —^b) Ś1 D1-3 5 (sup lin) 7 12
[अ]य, D14 T3 M2 सु- (for तु) Ś1 D1-3 7 12 G1-3
M1 2 °वल, D5 °वल, D9 °तपा (for महायशा) ण V
B D10 11 13 M4 स राजा श्रातवाहन- —^c) Ś1 D1-3 5 7 12
विश्रम्य, ण V B (B3 sup lin also) Dt D0 8 10 11 13 M4
व्य(V3 D13 वि)श्रमत्, D9 G3 M2 3 विश्राम्य, T2 G2
व्यश्रामत्, M1 (before corr as in text) व्यश्राम्य, Cv tp
as in text, Ck वि° (for व्यश्राम्यत्) Ś1 D1-3 5 7 12 राम,
ण V B2 4 D4 11 13 T3 M4 तीर्थे, ण2 B1 3 D10 तीरे (for
राजा) —^d) Ś1 ण V B1-3 (B2 gloss णिनस्य) D1-3 5 7
10-13 M4 मध्यमे (for मध्याह्ने) V3 कुरुनन्दन (corrupt)

2 " Ś1 V1 B1 D1-3 5 7 12 विश्रमत्तस्तत्र, ण V3 4
B2 3 D10 11 13 विश्राम्यतस्तत्र, B4 विश्रमतो राज्ञ, Ck t as
in text (for विश्रममाणस्य) V2 तत्र विश्राम्यतस्तस्य, B3
(m also) M4 तस्मिन्विश्रममाणस्य, Cm g as in text
—^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °तपा, ण1 V2 °मुनि, ण2 B3 (sup
lin also as in B1) 4 D10 °द्युनि, V1 °मुनि, V3 4 B1 2
D13 °मति, M4 महीपतौ (for महायशा) —^cd) Dt D4
पुष्करे Ś1 ण V3 B1 Dt D1-3 5-8 10 12 13 ज्येष्ठम् (sic),
V1 2 G1 3 क्षेत्रम्, B2 (m also) —4 तीर्थम् (for त्रेष्ठम्)
ण2 V3 B3 4 D10 °त्य, D14 T1 G4 आमाद्य, Cg k as in text
(for आगम्य) V4 पुष्करे तु तत पश्चाद् (for °) G2 हा
(for ह) B3 (m also) M4 आसीन पुष्करे श्रे (B3 ज्ये)ष्ठे
विश्वामित्रमुपागमत् —After 2, Dt D4 6 8 9 14 S (except
M4) ins

II53* तप्यन्तमृषिभि सार्धं मातुलं परमातुर ।

[M3 तपत् G2 M1 मरणातुर]

3 " ण V B D10 11 13 M4 स दीर्णं (V1 सवार्तं) हृद

न मेऽस्ति माता न पिता ज्ञातयो बान्धवाः कुतः ।
त्रातुमर्हसि मां सौम्य धर्मेण मुनिपुंगव ॥ ४
त्राता त्वं हि मुनिश्रेष्ठ सर्वेषां त्वं हि भावनः ।
राजा च कृतकार्यः स्यादहं दीर्घायुरव्ययः ॥ ५
स्वर्गलोकमुपाश्रीयां तपस्तप्त्वा ह्यनुत्तमम् ।
स मे नाथो ह्यनाथस्य भव भव्येन चेतसा ।
पितेव पुत्रं धर्मात्मस्त्वातुमर्हसि किल्बिषात् ॥ ६

यो, D4 G1 3 Cm विवर्ण° (D4 before corr विवर्णो°), D5
विपस्व वदे नौ (corrupt) (for विपण्णवदनो) Ś1 D1-3 5
7 12 विधूर्णमानहृदयो —^b) Ś1 D1-3 5 7 12 लज्जया च, ण V B
D10 11 13 विक्रये (ण1 D11 °मे)ण, M4 वैरूप्येण, Ct as in
text (for तृणया च) —^c) T2 M3 [अ]ग्रे, Cm k t as in
text (for [अ]ङ्गे) Ś1 D1 5 12 मुनेस्तत्र, D2 मुनिश्रेष्ठ, D14
T1 G4 मुनेराशु (for मुने राम) ण V B D10 11 13 M4 जगाम
क्षिरमा पादौ, D3 7 पपात पादयोस्तस्य —^d) D9 M3 [ए]तद्,
G4 [ए]वम् (for [इ]दम्) G2 4 हा (for ह) Ś1
D1-3 5 7 12 वचन चेदमवधीत्, ण V B D10 11 13 मुनेर् (V4
B3 [m also] °नि) वाक्यमुवाच ह (D13 च), M4 मुनिं
वाक्य जगाद् च

4 " G2 महेस्ति (sic) (for न मेऽस्ति) ण2 marg.,
B4 om. (for पिता) —^b) G1.3 M3 बाधवा न च (M3 न च
बाधवा [by transp]), Ck t as in text (for बान्धवा
कुत) Ś1 D1-3 5 7 12 न ज्ञातिर्न च बाधवा (D1 °व), ण1
सुहृदो न च बाधवा, ण2 V B D10 11 13 न सुहृद् च बाधवा
(V2 D11 13 °व), M4 न बंधुर्न सुहृन्मुने —^c) ण V2-4 B
D10 13 M4 मा त्यक्त, V1 सत्यक्त, D2 12 मा सौम्य (for मा
सौम्य) —^d) Ś1 D5 12 तन्मे त्वं (for धर्मेण) ण V B
D10 11 13 M4 बधुभि (D11 तस्मात्त्व) शरणागत

5 ण V B1 2 D10 11 13 M4 om, B3 reads in marg
5^{ab} —^a) Dt D4 6 8 9 T3 G2 3 M1 2 नरश्रेष्ठ —^b) G1 3
पावन, Cm g k t भावन (as in text) Ś1 B3 4 D1-3 5 7 12
पितेव मम (D7 मुनि) सुव्रत, M3 सर्वेषां च भवान्प्रभु —^c)
Ś1 D1 5 7 9 -कृत्य स्याद्, V1 -कार्यस्य, D2 -कृत्यस्य, D3
- * स्याद्, D12 -कृत्वा स्याद् (sic) (for -कार्य स्याद्) —^d)
Ś1 D1-3 5 7 9 12 अ (D2 दे)यं यज्ञफलार्जित, ण V B
D10 11 13 M4 जीवेयं चाप्यह य (ण1 V3 त)था

6 " D7 स्वर्गं Ś1 D1-3 5 7 9 13 उपाश्रीयात् —^b) Ś1
D1 3 5 7 9 12 तत्र सौम्य नि (Ś1 °म्याभि) दर्शनात्, D2 न च
सौम्य निदर्शन —For 6^{ab}, B3 subst

II54* तथा कुरु महाबाहो शरणोऽहं तवैव हि ।

B3 cont, ण V B1 2 4 D10 11 13 M4 subst for 6^{ab}.

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ।
सान्त्वयित्वा बहुविधं पुत्रानिदमुवाच ह ॥ ७
यत्कृते पितरः पुत्राञ्जनयन्ति शुभार्थिनः ।
परलोकहितार्थाय तस्य कालोऽयमागतः ॥ ८
अयं मुनिसुतो बालो मत्तः शरणमिच्छति ।
अस्य जीवितमात्रेण प्रियं कुरुत पुत्रकाः ॥ ९
सर्वे सुकृतकर्माणः सर्वे धर्मपरायणाः ।

पशुभूता नरेन्द्रस्य तृप्तिमग्नेः प्रयच्छत ॥ १०
नाथवांश्च शुनःशेषो यज्ञश्चाविघ्नतो भवेत् ।
देवतास्तर्पिताश्च स्युर्मम चापि कृतं वचः ॥ ११
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा मधुष्यन्दादयः सुताः ।
साभिमानं नरश्रेष्ठ सलीलमिदमब्रुवन् ॥ १२
कथमात्मसुतान्हित्वा त्रायसेऽन्यसुतं विभो ।
अकार्यमिव पश्यामः श्वमांसमिव भोजने ॥ १३

G 1 64 14
B 1 62 14
L 1 58 14

1155* भवतो वीर्यमाश्रित्य तथा त्व कर्तुमर्हसि ।

[M4 स्वतपो- (for भवतो) D11 आसाद्य (for आश्रित्य)]
—^c) Ś1 D1-3 5 7 9 12 14 T1 G4 मम, D4 Cg त्वं मे, T2 नरो
(for म मे) D5 [अ]सि (for हि) D2 [अ]द्य मे मंत्र
(sic) (for ह्यनाथस्य) Ñ V B D10 11 13 M4 नाथो मे त्वम
(V4 B4 om म [submetric])नाथस्य —^d) B3 4 भवि-
तव्येन, D11 भव दिव्येन V3 D4 तेजसा (for चेतसा) Ś1
D1-3 5 7 9 12 भव व्यसनचेतस (D12 °कर्षका) —^e) Ñ V
B D10 13 कृपणं, D3 12 धर्मात्मा, G2 M1 धर्मज्ञ, M4 कृपया
(for धर्मात्मस्) —^f) Ñ V B D10 11 13 M4 मा मुने (for
कित्विपात्)

7 V2 om 7 —^a) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 [ए]तद्
(for तद्) —^b) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 तपोधन (for
महातपा) —^c) V1 4 B D1 2 4 शातयित्वा Ñ V1 3 4 B
D10 11 13 M4 शुन शेष —^d) M3 एवम् (for इदम्) D14
reads ह in marg Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 स्वानुपुत्रानिद-
मब्रवीत्

8 ^b) D1-3 7 T3 सुता (T3 °त्वा)थिन Ñ V B D10 11 13
M4 इच्छति गुणवत्तरान् (V3 °सत्तमा , B2 °वत्तमान्) —^c) Ś1
परलोके, D2 + *क- (for °लोक-) Ñ V B D10 13 M4
दुर्गसता (Ñ2 °*, V3 4 B1 2 °त)रणार्थाय, D3 परलोक
इहार्थाय, D11 परोपकरणार्थाय

9 ^a) V4 स्वय (for अय) —^b) D9 मृत (for मत्त)
—^c) V3 B1 T1 3 तस्य (for अस्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7
10-13 M4 जीवितदानेन —^d) Ñ V B D11 13 M4 प्रियं मे
(B4 om [submetric]) कर्तुमर्हय, D10 मोक्षयध्व मुने
सुतं

10 ^a) Ś1 Ñ1 V1-3 B2 3 D1-3 5 7 10-13 -कल्याणा
(for -कर्माण) Ñ2 B1 4 M4 सर्वे स्व (B4 °पु, M4 च)कृत
(Ñ2 सुहृद्)कल्याणा —^b) Ñ V B D10 13 M4 सर्वे सु (B4
°पु, D13 च)चरितवता —After 10^{ab}, Ñ V B D10 11 13
M4 ins

1156* ते यूय मन्त्रियोगेन मोक्षयध्व मुने सुतम् ।

[V2 मे नियोगेन, V3 मन्त्रि°, D10 अमि° D10 reads सुत in
marg sec m The post half = 9^d in D10]

—^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पशुत्वे राजमिहस्य —^d) Ś1 Dt
D5 9 11 12 M3 प्रयच्छथ, Cg k t °त (as in text) —After
10, D11 ins 1 2 and 3 of 1157*

11 ^a) D4 स (for च) Ś1 D1-3 5 7 12 नाथता च शुन -
शेषे —^b) D9 (before corr as in text) 14 T1 G1-3 M2
[अ]विघ्नितो Ś1 D1-3 5 7 11 12 यज्ञे चा (D11 12 वा)विघ्नता
भवेत् —^c) D1 तर्पिता स्युर् (submetric), D9 M4
तर्पितास्ते (M4 °स्ता)स्युर्; D11 तर्पितास्युश्च (by transp)
—^d) M2 ममापि च (by transp) Ś1 D1-3 7 11 12 M4
मम स्याच्च (D1-3 7 च स्याद् [by transp], M4 चैव) वच-
कृत, D5 ममास्यास्य वच कृत (sic), D9 ममापि कुरुत प्रियं.
—For 10^c-11, Ñ V B D10 13 M4 (for 10^c-11^b)
subst, while D11 ins 1 2-3 after 10

1157* अध्वराग्ने समिद्धस्य गत्वा तृप्तिं प्रयच्छत ।
मोक्षयध्वमिम चैव पशुत्वान्मम दासनात् ।
शरणं मामनुप्राप्तमृचीकस्य मुने सुतम् ।
स्यादविघ्नं यथा तस्य राजर्षे क्रियता तथा ।

[(1 1) D10 अध्वरान (sic) V2 4 समिद्धस्य M4 अध्वरे
त्वसिद्धस्य (for the prior half) Ñ2 V2 3 B2 प्रयच्छथ, D13
नियच्छत —(1 2) V1 4 मोक्षय त्वम् M4 चापि —(1 4) V1 4
B2 3 D13 अविघ्नो B4 D10 तथा (for यथा) M4 यथाविघ्न
भवेत्तस्य (for the prior half)]

12 ^a) Ś1 Dt D1-3 5-8 M2 तद् (for तु) T3 नपेश्व.
Ñ V B D10 11 13 M4 हृति पित्रानुनि (D10 °न्वनि [sic], D13
°नुस्, M4 °निस्)ष्टास्ते —^b) Ñ1 V1-3 B1 3 4 D3 4 मधुस्य
(V1 °) द्वादय , Ñ2 B2 Dt D2.6-13 T3 मधु (D2 °) च्छद्रा°,
V4 मधुस्यदना° (hypermetric) Ś1 D5 तत , Ñ V2-4
B1 3 D10 13 M3 तथा, V1 B2 4 D11 तदा, D12 तु ता (sic)
(for सुता) —^c) D11 °माना, D13 °वाक्यम् (sic), M3
साव° (for साभिमान) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठ, Ñ V B
D10 13 M4 इद वाक्यम् (for नरश्रेष्ठ) —^d) D5 M3 अब्रवीत्
(for अब्रुवन्) Ñ V B D10 13 M4 ऊचु पितरमप्रिय, D11
अब्रुवद्विदमप्रिय.

13 ^a) V2 अथ चात्म-, V3 कथ वा त्व, D12 (also as
in text) कथयान्म (for कथमात्म-) Ś1 Ñ2 D5 12 -सुत
त्यक्त्वा, Ñ1 V1 2 -सुत दत्त्वा, B3 (m also as in text)

G I 64. 15
B I 62 15
L I 58 15

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां मुनिपुंगवः ।
त्रोथसंरक्तनयनो व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ १४
निःसाध्वसमिदं प्रोक्तं धर्मादपि विगर्हितम् ।
अतिक्रम्य तु मद्वाक्यं दारुणं रोमहर्षणम् ॥ १५
श्वमांसभोजिनः सर्वे वासिष्ठा इव जातिषु ।
पूर्णं वर्षसहस्रं तु पृथिव्यामनुव्रत्स्यथ ॥ १६
कृत्वा शापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा ।
शुनःशेषमुवाचार्तं कृत्वा रक्षां निरामयाम् ॥ १७

D1-3 7 10 13 सुतान्त्वक्वा —D7 om (hapl ?) I3^b-I4^a —^b) S1 D1-5 12 प्रभो N V B D10 11 13 M4 त्राता परसुतानसि (V4 B2-4 °तानपि, M4 °त मुने) —^c) S1 D1 2 5 12 एतत् (for इव) G4 अकार्यकार्यं पश्याम —^d) S1 D5 श्व (D5 स्व) मांसस्येव°, D1-3 स्वमांसमिव (D1 °मुप)°, D9 श्वमांसस्येव भोजना, D12 श्वमांसस्यैव भोजन, Cm g as in text —For I3^cd, N V B D10 11 13 subst

1158* भगवन्कार्यमेतत्ते स्वमांसस्येव भक्षणम् ।

[B1 3 (m also) एव कार्यं, D10 °व (for कार्यमेतत्) V3 B4 [ए]व (for [इ]व) B1 4 भोजन]

14 D7 om I4^a (cf v1 13) —^a) T2 M3 तु (for तद्) N V B D10 13 M4 इति तेषां वच श्रुत्वा. —^b) S1 D1-3 5 7 11, 12 सुताना N V B D10 13 मुनिरप्रिय, M4 धोरमप्रिय —^c) D3 7 नयनान् —^d) N V1 3 4 B D10 11 13 पुत्रास्तान्दशपत्तदा (D13 °त्कुधा), V2 पुत्रास्तान्दशपत्तुस्तदा (sic).

15 D11 repeats I5^{ab} after I 2 of 1161* —^a) D2 9 न साध्वसम् S1 N V B D1-3 5 7 9-13 M4 वाक्य (for प्रोक्तं) M3 नि साध्वसहित भो (after corr *inf lin sec m* as in text) क्त —^b) S1 D1-3 5 7 9 12 धर्मतोमिहि (D1 5 °ह) तं म (D2 9 त्व) या, N V B D10 11 13 धर्मादपि (V4 °प) हित वहि, M4 भवद्विरभिभाषित, Ct as in text —For I5^c-21, N V B D10 11 (up to 21^b) 13 M4 (I6^c-21) subst 1161* —^c) Dt D4 T1 G2 तद्, Ck t as in text (for मद्-) S1 D1-3 5 7 9 12 श्व (S1 D1 5 7 स्व) मांसमिति (D3 °व) यद्योक्त, M4 श्वमांसमिव तद्वाक्य —^d) D1-3 5 7 9 12 लोमह (D12 °हम [metathesis]) षण

16 Cf v1 15 and 21 D3 om I6 —^a) S1 D1 5 स्व- (for श्व-) T2 G4 M2-4 -भोजना S1 D1 2 5 7 9 12 तस्माद् (for सर्वे) —^b) M3 (after corr *sec m* as in text) वसिष्ठा —^c) D1 पूर्ण-, G2 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) पूर्वं S1 D1 2 5 7 12 वै (for तु) —^d) S1 D1 2 5 7 12 पृथिवीम् Dt अनुवर्तते, M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) अनुवत्ससि

पवित्रपाशैरासक्तो रक्तमाल्यानुलेपनः ।
वैष्णवं यूपमासाद्य वाग्भिरग्निमुदाहर ॥ १८
इमे तु गाथे द्वे दिव्ये गाथेथा मुनिपुत्रक ।
अम्बरीपस्य यज्ञेऽस्मिस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १९
शुनःशेषो गृहीत्वा ते द्वे गाथे सुसमाहितः ।
त्वरया राजसिंहं तमम्बरीपमुवाच ह ॥ २०
राजसिंह महासत्त्व शीघ्रं गच्छावहे सदः ।
निर्वर्तयस्व राजेन्द्र दीक्षां च समुपाहर ॥ २१

17 Cf v1 15 and 21 —^a) D4 दत्त्वा (for कृत्वा) G2 पाश- (metathesis) (for शाप) S1 D5 12 दत्त्वा शापं च सोयुक्तं —^b) G3 कृत्वा (for पुत्रान्) T2 तथा (for तदा) S1 D5 12 दारुण लोमहर्षण (=I5^d), D1-3 7 दारुणा-लोमहर्षणान् —^c) G1 3 [इ]दं, M3 [अ]थ (for [आ]र्तं) S1 D1-3 5 7 12 अथात्रवीच्छुन शेषं —^d) T2 moth-eaten (for रक्षा) D4 (before corr as in text) T3 Cm g k निरामयं, Ct as in text, D1 (gloss) भयांतरैरसंसृष्टा प्रोक्ता रक्षा निरामया

18 Cf v1 15 and 21 —^a) D9 विचित्रपाशैर् S1 D1-3 5 7 9 12 आविष्टो (D1 2 °ष्ट), Dt D6 8 14 आवद्धो, Cg t as in text (for आसक्तो) —^b) D1 2 -[अ]नुलेपनं —^c) S1 D5 12 रूपम् (for यूपम्) M3 आस्थाय —^d) D4 6 उदाहरत् (D6 °रन्) S1 D1-3 5 7 12 ध्याय (D1 3 °ये) न्मा मनसा मुहुः (D1 [gloss] ध्यायेन्माभिगर्व) —After 18, D4 6 G2 M1 ins

1159* इन्द्राविष्णू सुरश्रेष्ठौ तौ हि त्व मुनिपुत्रक ।

19 Cf v1 15 and 21. D6 om (hapl) 19^{ab}. —^a) S1 om, Dt D2 3 5 7 8 12 G2 M1 च, D1 तु (for तु) S1 (after corr *inf lin* also as in text) D1-3 5 7 12 योग्ये, D4 विद्ये (for दिव्ये) M3 दिव्ये गाथे द्वे (by transp) —^b) S1 D1-3 5 7 12 गा (D12 °येस्त्वं M2 मुनिपुंगव —^c) T3 अंबरीपस्तु (sic) S1 D1-3 5 7 12 यज्ञार्थं (for यज्ञेऽस्मिन्) —^d) S1 D5 अवाप्स्यसे (D5 °ते)

20 Cf v1 15 and 21 —^{ab}) T1 G1 3 M3 गृहीत्वाथ. M3 तु (for सु-) S1 D1-3 5 7 12 शुन शेषश्च (D1 °*) ते कृत्वा पाथ्ये (S1 °ष्टे) गाथे (D12 °य) समाहित —D7 om 20^c-21 —^d) T3 G2 हा

21 D7 om 21 (cf v1 20) —^a) G2 M1 अंबरीप (for राजसिंह) S1 D1-3 5 12 नरश्रेष्ठ, Dt D6 8 महाबुद्धे (for °मत्त्व) —^b) D4 9 T2 G4 M3 गच्छामहे Dt D6 8 वय, D6 तदा (for सदः) S1 D1-3 5 12 गच्छ शीघ्रम (D1-3 °मि) त पर (D3 °य [illeg]) —^d) D8 Ct समुदाहर, D14 T1 G4 समुपाविश —For 21^cd, S1 D1-3 5 11 12 subst

तद्वाक्यमृषिपुत्रस्य श्रुत्वा हर्षसमुत्सुकः ।
जगाम नृपतिः शीघ्रं यज्ञवाटमतन्द्रितः ॥ २२
सदस्यानुमते राजा पवित्रकृतलक्षणम् ।

पशुं रक्ताम्बरं कृत्वा यूपे तं समबन्धयत् ॥ २३
स बद्धो वाग्भिरग्न्याभिरभितुष्टाव वै सुरौ ।
इन्द्रमिन्द्रानुजं चैव यथावन्मुनिपुत्रकः ॥ २४

G 1 64 25
B 1 62 25
L 1 58 25

1160* निवर्तय मया सौम्य अविघ्नेन महाक्रतुम् ।

[Note hiatus between two halves]

—For 15°-21, Ñ V B D10 11 (up to 21°) 13 subst ,
while M4 subst 1 3-13 for 16°-21

1161* यस्यात्स्वमासमुद्दिष्ट यु माभिरवमन्य माम् ।
स्वमासवृत्तयस्तस्याद्वासिष्ठा इव जातित ।
गता सहस्र वर्षाणा कुत्सिता विचरिष्यथ ।
इति शापाग्निना दग्ध्वा पुत्रान्स्वान्कुशिकात्मज ।
शुन शेषमुवाचेद वचनं परिसान्त्वयन् । [5]
यदा पशुत्वे पुत्र त्व प्रोक्षित स्यास्तदा जपे ।
इम मन्त्र मया प्रोक्तमिन्द्राभिष्टवसंयुतम् ।
जपन्तमेन मन्त्र त्वा मोक्षयिष्यति वामव ।
पशुत्वादस्य चाविन्न भविष्यति महीपते ।
शुन शेषोऽथ त मन्त्रमधीत्य त्वरितस्तदा । [10]
उपेत्य हृष्टो राजानमम्बरीपमभाषत ।
एहि राजहितं ग्रीध्र नय मा यज्ञमात्मन ।
पशु मा मन्त्रत प्रोक्ष्य दीक्षाभेता समापय ।

[(1 1) V1 पुमान् (sic) D13 उद्दिश्य V2 अभिमन्य मां,
B1 अवमन्यता —(1 2) V2 -नुष्टयस् (for -वृत्तयस्) D11
तस्मान्निषादाश्च (submetric) (for the prior half) D11
प्रविष्टा (for वासिष्ठा) V2 जातिमि (for जातित) —After
1 2, D11 repeats 15° and 1 1 —(1 3) Ñ1 V1 2
B1 D11 M4 प(Ñ1 पा)तिता (hypermetric) (for गता)
Ñ V1-3 M4 सहस्र- V4 पतिताद्वसद्वत्ताणि, B2 3(m also)
पतिता अत(B3 बहु वर्षाणि, D13 गता वर्षमहस्र वै (for the
prior half) —M4 om 1 4 —(1 4) V2 3 D10 11
दग्धान् V1 4 पुत्रास्तान्, V3 स्वपुत्रान् —(1 5) D11 M4
इद (D11 तन्) वाक्यम् (for उवाचेद) D11 M4 उवाच
(for वचन) D11 शरणागत (for परिसान्त्वयन्) —(1 6)
D11 यथा (for यदा) D13 यदा तत पशुत्वे त्व (for the prior
half) V4 B1 4 स्यात् (sic) (for स्यात्) B4 जप (for
जपे) —(1 7) V4 तदा, B4 यथा (for मया) V2 इद्रासीष्टर
शुभ, V4 इद्रासीष्टरलुत (sic), B3 (m also) 4 इद्रादिस्त्वमयुन,
M4 इद्राभिष्टवमंजित (for the post half) —(1 8) Ñ1
V1 2 4 एत, B3 (m also) एव D11 मन्त्रमेन (by transp)
B4 त्वा M4 जपन्तमेव त्वा तत्र (for the prior half)
—B1 reads from 1 10 up to 1 62 2 sic m —(1 10)
V1 om , V4 B4 [s]पि, M4 तु (for स्य) B4 अधीय B3
D13 त्वरित M4 damaged तदा —(1 11) Ñ2 B1 उत्पत्य
—(1 12) V3 अत (for इत) M4 मा (for मां) V4
यजमान्वल (corrupt) —D11 om 1 13 —(1 13) Ñ2

B3 D10 त्व(Ñ2 त) पशु (for पशु मा) D13 त्व मा मन्त्रयुन प्रोक्ष्य
(for the prior half) V4 D10 एता]

22 °) D0 मुनिपुत्रस्य —°) Ñ V2-4 B Dt D0 8 10
11 13 T3 M3 4 हर्षसमन्वित (M4 °, °), V1 °समन्विभ (sic),
G2 M1 हर्षेण सोत्सुक (for हर्षसमुत्सुक) —°) Ñ V B
D10 श्रीमान्, D11 धीमान् (for ग्रीध्र) —°) Ñ V3 4 B2-4
D10 11 13 स्वमेव(Ñ2 D10 स्वदेव, B4 स्व देव, D13 स देव)
यजन (D11 जयन [metathesis]) तदा (V3 प्रति), V1 B1
स्वयमेव जन(V1 जयत्) तदा, V2 स्वयमायजन तत

23 °) Ñ V2-4 B D10 13 सदस्यानुम(V4 °ग)त,
D5 12 M1 सदस्यानुमते, D14 T3 G M2 3 स तस्यानुमते
(G2 °तो), T3 स तर्ह्यनुमते, Cg as in text, Ñ V2-4 B
D10 11 13 M4 न्योथ (for राजा) V1 सदस्यादन्वत सोथ
(sic) —°) S1 B1 D3 5 7 12 T2 G1-3 M1 पवित्री-, Ñ V
B2-4 D2 10 11 13 पवित्र, Cm g as in text (for पवित्र-).
S1 D5 -लक्षण —After 23°°, D3 7 ins

1162* पशु नियोजयामास ऋग्विभिरभिपूजितम् ।
ततोऽसौ प्रयत सभ्यक्तुष्टाव बलमुदनम् ।
योऽसौ देवाधिप श्रीमान्सहस्राक्ष शचीपति ।
यज्ञभागहर पूर्वं स करोतु शुभ मम ।
विधाता कामदेवश्च धनद सर्वदेवता । [5]
विश्वामित्रऋषेर्वाक्याद्यज्ञ सपूरयन्तु ते ।
इति गाथा पठन्विप्रस्तुष्टाव च स वासवम् ।

[(1 1) D3 निवर्तयामास D7 परि- (for अभि)]

—°) S1 D1 2 12 एक, D3 5 7 एव (for पशु) D2 रत्नावर
कृत्वा, G2 M1 रक्तावरधर D11 शुन शेष यदा राजा —°)
S1 D1-3 5 7 11 12 यूपमूले न्य(D1 7 नि)योजयत्, G1 3
यूपेन समयोजयत्

24 °) S1 D1 5 12 उग्रामिर्, D2 3 7 उच्चाभिर् (for
अग्न्याभिर्) —°) D2 अधि-, G4 अनु- (for अभि-) D1-3 7
चातिथि, D9 तौ सुरौ, D14 T3 वै सुरान् (for वै सुरौ) S1 D5 12
अभिष्टुत् (D5 °पुत्त्य, D12 अचौपीः [sic]) महौजस, D1
(also) रुद्र स्तुत्वा तथा हरिं —°) S1 D1-3 5 7 9 12 इन्द्रा-
नुगाश्, G2 इन्द्रानुजैश्, Cg as in text (for °नुज) —°)
S1 D1-3 5 7 12 T3 मुनिपुत्रव —For 23°-24, Ñ V B
D10 13 M4 subst , D11 subst 1 2-3 for 24

1163* शुन शेष पशु यूपे निबन्धानुमन्त्रितम् ।
स बद्ध ऋग्भिस्तुष्टाव देवेन्द्र हरिवाहनम् ।
भागार्थिनमनुप्राप्त स्वरेणोच्चैर्विनादयन् ।

[(1 1) Ñ2 B3(m also as above) D13 वरध
मुनिमन्त्रि (for the post half) —(1 2) Ñ1 °कपिस्,

G. I. 64. 26
B. I. 62. 26
L. I. 58. 26

ततः प्रीतः सहस्राक्षो रहस्यस्तुतिर्पितः ।
दीर्घमायुस्तदा प्रादान्छुनःशेषाय राघव ॥ २५
स च राजा नरश्रेष्ठ यज्ञस्य च समाप्तवान् ।

फलं बहुगुणं राम सहस्राक्षप्रसादजम् ॥ २६
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा भूयस्तेपे महातपाः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥ २७

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे एकपटितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महासुनिम् ।
अभ्यागच्छन्सुराः सर्वे तपःफलचिकीर्षवः ॥ १

अव्रवीत्सुमहातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वचः ।
क्रपिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥ २

V1 B4 वद्ध (V1 तत्र) क्रतिग्मिस् (hypermetric), D11 वद्धनाभिस् (sic), D13 वृषवद्धम्, M4 सनिवद्धस् (for वद्ध क्रभिस्) M4 तत्रेष्ट (for देनेष्ट) V4 हवि देष्ट हविवाहन (hypermetric) (for the post half) —(1 3) Ñ2 V4 अनुप्राप्ति D11 [उ] विर् (sic) (for [उ] विर्)]

25 °) Ñ V B D10 13 M4 तस्मै (for तत) Ñ2 reads सहस्राक्ष in marg —^b) Ct रहस्यस्तुति- (as in text) Dt D4 6 8 °तोपित; M2 (after corr sec m as in text) स तु ते पित (for स्तुतिर्पित) S1 D1-3 5 7 12 तस्य स्तु (D5 श्रु) तिभिरीडित (S1 °तं), Ñ V B D10 11 13 M4 तदा (M4 °त) प्रादादभीप्सितं, Cg as in text —^c) S1 D1-5 7 12 T3 G2 M1-3 तत (for तदा) Ñ V B D10 13 M4 आयु (V4 °म्ब [sic]) रिष्ट यज्ञश्चाय (V3 °), D11 आरोग्य दीर्घमायु- —^d) D12 शुन शेषा- Dt D4 6 8 G1-3 M1 3 वासव, T2 पार्थिव. (for रावव)

26 °) D0 तु (for च) T2 M3 राजा च (by transp) —^b) G1 तु (for च) Cm g t समाप्तवान् (as in text). S1 D1-3 5 7 9 12 तस्य यज्ञस्य लब्धवान् —^c) D4 T3 बहुविध —^d) G4 -प्रसादक —For 26, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1164* स च राजा क्रनुफल तदावाप यथेप्सितम् ।
धर्मं यज्ञं श्रियं चाग्र्या सहस्राक्षप्रसादत ।

[(1 1) V1 °, V4 M4 तु°, B3 D10 13 राजा तु (for च राजा) Ñ1 V2 3 B1 2 4 M4 तदावाप (V3 °प्य), D13 तदा प्राप —(1 2) B1 श्रिय (for श्रिय) V1 चार्त्या, V2 3 चाग्र्य, B1 चाग्र्या (for चाग्र्या) M4 सहस्राक्षस्य शामनात् (for the post half)]

27 °) B4 om वि (submetric) G1 3 महातेजा (for ऽपि धर्मात्मा) —^b) D4 T3 G2 M1 तपस्, Ct as in text (for भूयम्) D0 G1 3 4 महत्तप, T3 महायज्ञा S1 D1-3 5 7 11 12 तप्तवान्मुमहत्तप, Ñ V B D10 13 M4 च (B4 °) चा (V2 °का) रोम महत्तप (D13 तपस्तदा) —^c) Ñ V1 2 B D10 11 13 M4 पुष्करेणैव वर्षाणां, V3 पुष्करेणैव महत्तपाणां, V4 पुष्करे सुरवर्गाणा —^d) T3 M2 स (for च) Ñ V B D10 11 13

M4 सहस्र (V3 °तत) नियतव्रत —For 27^{cd}, S1 D1-3 5 7 13 subst

1165* उग्र परमनाष्ट्यं ब्राह्मण्ये कृतमानस ।
सहस्र शरदामेकं पुष्करेषु तदानघ ।

[(1 1) D2 3 7 ब्राह्मण्ये (D3 °णे) D2 धृतमानस —(1 2) D1 2 सहस्र D1 एक (for ण्) D1 तथानघ, D12 om]

Colophon S1 D1-3 5 7 12 om (continue the Sarga) —Kāṇḍa name Ñ1 V1 D4 11 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins वालचरिते —Sarga name Ñ V3 4 B1 3 D10 विश्वामित्रमाहात्म्ये (Ñ1 °त्म्य) अंवरीपयज्ञ (Ñ1 °ज्ञ) (B1 prefixes शतानंदवाक्ये), V1 अंवरीपयज्ञ, V2 विश्वामित्रमाहात्म्य, B2 अंवरीपयज्ञे विश्वामित्रमाहात्म्यं, B4 शतानंदवाक्ये अंवरीपयज्ञ —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om Ñ2 B2 3 D10 64, V2 D9 65, V3 Dt D4 6 8 14 S 62 D13 इत्यार्षे रा —वालकांडे —यज्ञ 63 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री .नम.

62

—S1 D1-3 5 7 12 continue the previous Sarga —For Sarga 62, Ñ V B D10 11 13 M4 (only for 3°-26) subst 1173* which is given at the end of 26, B1 reads St 1 and 2 sec m also (cf v l 1161*)

1 T3 om 1-3 —^a) D2 पूर्ण- —^b) D1-3 T2 व्रतस्नातं, D5 °श्रातं, M2 प्रात °, Cm g t as in text (for व्रतस्नात) D1 महासुनि —^c) S1 Dt D1-3 5-9 G2 M1 4 अभ्य°, G4 M3 अभ्यागच्छत् (sic), M2 अभ्यागमन्. G1 3 अभ्यागच्छत्सु-सतुष्ट —^d) S1 D1-3 5 7 12 तत्तपोबलविस्मिता (D1 3 °विस्मिता, D2 °मिश्रिता), G1 3 °चिकीर्षया, M4 तपोबल-विदक्षव, Cm g t as in text

2 T3 om 2 (cf v l 1) —^a) S1 D1-3 5 7 12 M4 च (for सु-) —^b) D0 सानुनय, T2 सुरुदि (sic) (for

तमेवमुक्त्वा देवेशस्त्रिदिवं पुनरभ्यगात् ।
विश्वामित्रो महातेजा भूयस्तेपे महत्तपः ॥ ३
ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥ ४
तां ददर्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ।
रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥ ५
दृष्ट्वा कन्दर्पवशगो मुनिस्तामिदमब्रवीत् ।
अप्सरः स्वागतं तेऽस्तु वस चेह समाश्रमे ।
अनुगृहीष्व भद्रं ते मदनेन सुमोहितम् ॥ ६

इत्युक्ता सा वरारोहा तत्रावासमथाकरोत् ।
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागतः ॥ ७
तस्यां वसन्त्यां वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्राश्रमे सौम्य सुखेन व्यतिचक्रमुः ॥ ८
अथ काले गते तस्मिन्विश्वामित्रो महामुनिः ।
सत्रीड इव संवृत्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ९
बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्पा रघुनन्दन ।
सर्वं सुराणां कर्मैतत्तपोपहरणं महत् ॥ १०

G 1 65
B 1 63
L 1 59

सुरुचिर) G1 3 M3 त ब्रह्मा रुचिर वच —^c) S1 अपि (for
असि) —^d) S1 ह्यर्जित, D1-3 5 7 12 स्वर्जितै. (D5 12 °त°)
(for स्वर्जितै) D4 reads कर्मभि in marg M3 transp
स्वर्जितै and कर्मभि

3 T3 om 3 (cf v1 1) —^a) S1 D1-3 5 7 12
एवमुक्त्वाथ (D12 °मुक्ता [sic] तु), Dt D14 °मुक्ता (sic)
(for तमेवमुक्त्वा) T2 देवेभ्यस् (for देवेशस्) —^b)
D5 12 त्रिदिवे D1-3 5 7 12 अन्वगात्, D6 M4 °यात् (for
अभ्यगात्) —G2 M1 om 3^d-4^c —^c) D6 T2 M3
महातपा (for महत्तप.) S1 D1-3 5 7 12 विश्वामित्रोपि धर्मात्मा
तप परमतप्यत

4 G2 M1 om 4^{abc} (cf v1 3) —^a) S1 D1-3 5 7 12
तत कालस्य महतो —^b) S1 D1-3 5 7 12 नाम या (D1 3 7
°तो, D2 चा)प्सरा. (D1 5 °रा), Dt D4 6 9 T2 G1 4 Ct
परमाप्सरा —^c) S1 D5 पुष्करे तु D7 सुरश्रेष्ठ

5 G2 om (hapl ?) 5^a-6^d —^a) S1 D1-3 5 7 12
अपश्यन् (for ददर्श) —^c) D2 6 रूपेण प्रतिमा, D12 °तिम
S1 D2 5 12 राम, D1 3 7 राजन् (for तत्र) —^d) T2 G4 M2
(before corr as in text) जलदो S1 D1-3 5 7 11
राजतीमिव विद्युत, M3 जलदो (before corr as in text)
विद्युत यथा —After 5, S1 D5 12 ins

1166* कणत्कनककेयूरनादपूरितदिङ्मुखाम् ।

[D12 - * * * * तादिमुख (for the post half)]

—After 5, D7 ins 1 13 and 14 of 1173*

6 G2 om 6^{abcd} (cf v1 5) —^a) S1 Dt D1 3-3 12
T3 M1 2 Ct कदर्पदर्पवशगो —^c) S1 D1-3 5 7 12 मेनके
(for अप्सर) —^d) T2 चा (for च). D9 ममाश्रमे S1
D1 3 5 7 12 वसेहाद्य मया सह, D2 वसैकोहमर्जिते. —^e)
D3 12 अनुगृहीष्व S1 D1-3 5 7 12 मा भद्रे (for भद्र ते)
—^f) S1 D1-3 5 7 12 प्रमोहि (D3 5 12 °दि)त, Dt D6 8
विमोहित —After 6, S1 D5 12 ins

1167* इत्येवमुक्त्वा कुशिकान्मजेन
सा मेनका राम मनोरमाङ्गी ।
तत्रावसत्तस्य वचोऽनुरोधा-
त्कन्दर्पभार्येव मनोभवेन ।

[(1 1) D12 उक्ता —(1 2) D12 नाम (for राम)
—Thereafter S1 reads colophon विश्वामित्रतपो नाम सर्ग 1]

7 ^a) S1 D14 T2 3 इत्युक्त्वा सा, D12 तथेत्युक्त्वा D2
इत्युक्त्वासौ वरारोहां —^b) T2 तत्र सा (hypermetric)
(for तत्र) D1 3 4 7-9 14 T1 G M1 3 वासम् (for [आ]
वासम्) S1 D1 3 5 7 12 अगात्तदा, D2 गमत्तदा (archaic)
(for अथाकरोत्) —^c) S1 D1 5 12 तु महा-, D2 3 7 सुमहान्,
D9 14 G1 3 [S]पि महा-, T1 (S) पि महान्, T2 हि महान्
(for हि महा-) —^d) S1 Dt D1-3 5-8 उपागमत्, D4
(before corr as in text) °गतं D12 विश्वामित्र सुमुपागमान्
(corrupt)

8 ^a) D9 M3 तस्या D1 12 T3 वसत्या, D9 M3 वसत्या
—^c) T2 reads श्रमे *sup lin* S1 D3 5 7 12 रम्ये, Dt D6
(repeats) 8 सौम्ये, D1 2 4 T3 G1 3 राम, G2 M1 तस्मिन्
(for सौम्य) —^d) S1 D1-3 5 7 12 सम्यक्परिचचार ह

9 S1 D1-3 5 7 12 transp 9 and 10^{ab} followed by
1168* —After 1 26 of 1173*, D11 reads lines of 9,
M4 reads of 9-11 —^b) M4 महान्मुनि —^c) T1 2 G M
स (G1 सु)वीळ S1 D5 11 12 सत्रस्तद्वदयस्तत्र —^d) S1
D1 5, 12 M4 समन्वित, D2 3 7 -विमध्यग (for -परायण)
D11 चिन्ताशोके समन्वित

10 For M4 cf v1 9 S1 D1-3 5 7 12 transp 9 and
10^{ab} followed by 1168* —^a) M2 (sec m) मे न
(for मुने) S1 D1-3 5 7 12 M4 मुनेस्तु (S1 स तेपु) बुद्धि (M4
मति)रूपन्ना —^b) T2 सामर्ष —After 10^{ab}, S1 D1-3 7 12
ins, while D5 subst for 10^c-11

1168* विघ्नोऽय देवविहितस्तपसो मे महान्ध्रुवम् ।

[D7 दैवविहितस् D2 3 तपसे D1 [S]य (for मे) S1
महात्मन, D1 (also as above) महाध्रुव (sic), D5 महाध्रुव.]

G 1 65 16
B 1 63 11
L 1 59 16

अहोरात्रापदेशेन गताः संवत्सरा दश ।
काममोहाभिभूतस्य विघ्नोऽयं प्रत्युपस्थितः ॥ ११
विनिःश्वसन्मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ॥ १२
भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपन्ती प्राञ्जलिं स्थिताम् ।
मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विस्तृज्य कुशिकात्मजः ।
उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ १३
स कृत्वा नैष्टिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशः ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १४
तस्य वर्षसहस्रं तु घोरं तप उपासतः ।
उत्तरे पर्वते राम देवतानामभृङ्गयम् ॥ १५

—^c) D₃ सर्वे (for सर्वं) S₁ D₁₂ शुशो (S₁ °चो) च कर्मेष्ट, D₁₋₃ 7 M₄ हि सुरकर्मेष्ट D₆ T₃ G₄ सुराणां कर्मेतत् (sic) G₁ सर्वासुराणां कर्मेतत् —^d) S₁ D₁ 12 T₂ M₄ मम (for महत्) D₂ 3 7 तपसो हरण मम

11 For M₄ cf v l 9 —^a) D₂ बहो शक्रोपदेशेन —^c) D₄ °मोहाभितप्तस्य —^d) D₇ G₂ M₁ समुपस्थित, D₉ T₃ पश्ये

12 ^a) S₁ Dt D₁₋₃ 5-8 M₁ स नि °, D₁₂ स निश्चस्य (for विनि श्वसन) S₁ D₅ 12 सुनिश्चेष्ट, T₂ G₁ °वर, M₁ (after corr *inf lin sec m* as in text) कपि° —^b) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 मूर्छित

13 ^b) T₃ चन्तर्त्ति, C_m g t as in text (for वेपन्ती) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 वेपमाना कृताञ्जलि (D₁₂ °लि) —^c) D₂ 3 7 सकामो (for मेनका) —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 [S] भययात्तत (S₁ D₅ 12 °त्पुन) (for जगाम ह) G₂ M₁ जगाम कुशिकात्मज

14 ^a) T₂ 3 G₄ नैष्टिक (sic), C_m g t as in text (for नैष्टिकी) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 कृत्वा (D₃ °ता) सुनिश्चिता बुद्धिं —^b) S₁ D₂ 3 5 7 9 (transp) 12 काम, D₃ °मे जेतुं, G₁ 3 तस्य, C_m g t as in text (for जेतुकामो) D₁ तेपे च सुमहत्तप —D₈ reads 14^c-15^b in marg —^c) D₇ -रम् (for -तीरम्) —^d) Dt D₆ 8 दुरासद (for सुदारुणम्) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 तपोत्पत्यत दारुण

15 D₈ reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) —^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 तस्मिन् (for तस्य) S₁ वपं Dt D₄ 6 8 T₂ 3 M₂ -सहस्राणि, D₂ 3 -सहस्रे तु, D₉ G₁ 3 M₃ -सहस्रेण (for -सहस्रं तु) —^b) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 तप्यमाने (S₁ D₇ °नो) महत्त (D₂ 5 °हात) प —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 देवतानामभवद्भयं

16 ^{ab}) D₈ 14 T₃ M₂ आमंत्रयन् S₁ D₁₋₃ 5 7 12 ते मंत्रयंत सहिता सर्पिः (D₁ °ता कपि) सद्या सुरासुरा (D₂ 3 7 सचारणा) —^d) S₁ D₁ 2 5 12 कौशिकात्मज

अमन्त्रयन्समागम्य सर्वे सर्पिगणाः सुराः ।
महर्षिश्चन्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥ १६
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १७
महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
महत्त्वमृपिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ॥ १८
ब्रह्मणः स वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा प्रत्युवाच पितामहम् ॥ १९
ब्रह्मर्षिश्चन्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
यदि मे भगवानाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥ २०

17 M₃ reads 17-19^a (17^a repeated) *inf lin sec m* —^a) D₉ देवाना च (for देवताना) —^c) D₂ अब्रन् —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 महामुनिं (for तपोधनम्)

18 M₃ reads 18 *inf lin sec m* (cf v l 17) —^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 स्वस्ति ते (for स्वागत) M₂ तेस्तु (for वत्स) —^b) S₁ D₅ 12 कर्षित (D₁₂ °ता), D₄ हर्षितः, T₂ °त (sic) (for तोषित) D₁₋₃ 7 तव काम करोम्यहं —D₁₂ repeats 18^{cd} after 19 —^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 (both times) महर्षित्व दुरावाप, C_m g t as in text —^d) D₁ 3 7 वदामि (for ददामि) T₃ om तव S₁ D₅ 12 (both times) सुव्रत, D₂ शौनक (for कौशिक)

19 M₃ reads 19^a *inf lin sec m* (cf v l 17). —^a) Dt D₆ 8 G₁ 3 तु (for स) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 पितामह-वच श्रुत्वा, M₃ ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा —After 19^a, D₁₄ T₁ G₄ ins

1169* सर्वलोकेश्वरस्य ह ।

न विषण्णो न संतुष्टो

[(1 2) G₄ स (for first न) D₁₄ असंतुष्टे (for न संतुष्टे)]

—^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 12, T₃ प्रयतो —^d) D₁₋₃ 7 12 प्राब्रवीत्, D₁₄ T₁ 2 G₄ M₃ सर्वलोक, Ct as in text (for प्रत्युवाच) D₁₋₄ 7 9 12 T₃ G₁ 3 M₂ महायशः S₁ D₅ विश्वामित्रस्ततो-ब्रवीत् —After 19, D₁₂ repeats 18^{cd}, while D₁₄ T₁ 2 G₄ M₃ ins

1170* प्रत्युवाच ततो वाक्य विश्वामित्रो महामुनि ।

[D₁₄ वाच, G₄ M₃ राम (for वाक्य)]

20 M₃ reads 20^{ab} *inf lin sec m* —^a) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 T₃ महर्षिश्चन्दम् D₂ लभता, D₁₂ विपुल (for अतुल) —^b) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 त (D₁₂ ता) पोषलसमन्वि (D₁₂ °जि) त —^c) D₂ 3 7 स हि मे, D₉ यदि (for यदि मे) D₁₂ भगवन्, Dt D₂ 6 नाह (for आह) —^d) S₁ D₁₋₃ 5 7 °स्मि, D₁₂ न वास्मि, M₂ तदाह (for ततोऽहं)

तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावच्च जितेन्द्रियः ।
यतस्त्र मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदिवं गतः ॥ २१
विप्रस्थितेषु देवेषु विश्वामित्रो महामुनिः ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ २२
घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्याकाशसंश्रयः ।
शिशिरे सलिलस्थायी राज्यहानि तपोधनः ॥ २३

एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥ २४
तस्मिन्संतप्यमाने तु विश्वामित्रे महामुनौ ।
संभ्रमः सुमहानासीत्सुराणां वासवस्य च ॥ २५
रम्भामप्सरसं शक्रः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विपटितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

G 1 6
B 1 6
L 1 6

21 °) D4 T3 M3 महातेजा (for ततो ब्रह्मा) —^b)
G4 स (for न) D9 तावच्च विजितेन्द्रिय , G2 M1 न तावच्च-
जितेन्द्रिय —After 21^{ab}, S1 D1-3 5 9 12 ins

1171* इन्द्रियाणि जयेत्युक्त्वा जगाम त्रिदिव पुन ।

[D9 °त्काम (for जयेत्युक्त्वा) D1 3 गत (D3 °त), D2 9
तत (for पुन)]

—°) D4 T3 G2 M1 3 जयस्व, D9 यजस्व, T2 ° (damag-
ed)स्व (for यतस्व) S1 D1-3 5 7 12 [इ]ति मुनिश्रेष्ठम्, D4
नर° (for मुनिशार्दूल) —^d) S1 D5 12 उक्तवास्तं दिव व्रजन्
(S1 व्रजेत्), D1-3 7 उक्तवास्तदिदं वच , D9 उक्तवत पितामह

22 °) M2 प्रस्थितेषु च (for विप्रस्थितेषु) —^b) D14
महामहामुनि (ditto) —After 22^{ab}, M3 repeats 20°-
22° in brackets —°) D2 T3 ऊर्ध्वबाहो (for °बाहुर्)
—^d) S1 वायुभक्ष्यस् S1 D5 12 ततोभवत्, D1-3 7 8 तपो-
(D2 °तो)चरत्, D14 T1 G4 [5]चरत्तप (for तपश्चरन्)

23 D12 om (hapl ?) 23^{ab} —°) S1 D5 ग्रीष्मे (for
घर्मे) S1 पञ्चतपो (sic) —^b) T3 वर्षे च (for वर्षासु) S1
D1-3 5 7 [अ]का (D3 °) शगोभवत्, D6 [अ]भ्रावकाशित
—^c) Dt D6 8 सलिले शायी, D14 T1 G2 4 सलिले स्थायी
T2 reads हानि sup lin S1 D1-3 5 7 12 सलिले शिशिर
सर्वमहोरागाणि सर्वश

24 °) S1 D5 12 °सहस्रेण, D1-3 7 °शत साय, D4 9
T2 3 G1 3 4 M3 °सहस्राणि, G2 M1 °सहस्र तु (for °सहस्र
हि) —^b) G2 M1 उग्र तप (for तपो घोरम्) D9 उपागत,
T3 °हस्त S1 D1-3 5 7 12 तपोतप्यत दारुण

25 °) D14 T1 G4 M2 हि (for स-) S1 D1-3 5 7 12
तत (D5 °प)स्तपसि सर (S1 °स, D3 7 °यु)क्ते —^b) D3 7
°बले, D5 हा°, D14 T2 G4 तपोधने (for महामुनौ) —°)
Dt D4 6 8 संताप , Gg as in text (for संभ्रम)

26 °) D1-3 7 त्वप्सरस —^b) Dt D4 6 8 सर्वे सह (by
transp), T3 सगधर्वैर् (for सह सर्वैर्) —°) S1 D5 12
स उवाच हित° —After 26, D1-3 5 7 9 12 ins, S1 B3
(m) 4 D11 ins before I 63 1.

1172* वरारोहे गुणै सप्रेप्सरसोभिर्विशिष्यसे ।

[S1 B3 4 D5 7 विशिष्यते]

—For I-26, N V B D10 11 13 M4 (for 3°-26) subst

1173* { पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नात महामुनिम् ।

(1) { अभ्यगच्छन्सुरा राम तपोबलसमाहिता ।

(2) { तत्रैनमब्रवीद्ब्रह्मा पुन सुखचिर वच ।

{ ऋषिश्रेष्ठो मतो नस्त्व निवर्त तपसोऽधुना ।

(3) { इत्युक्त्वानन्तर ब्रह्मा जगामाशु यथागतम् । [5]

{ विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा चचारैव पुनस्तप ।

तत्र चैनं तपस्यन्त कालस्य महतस्तप ।

आजगामाप्सरा राम त प्रलोभयितु रह ।

मेनका नाम सुश्रोणी विश्वामित्राश्रम प्रति ।

(4^{cd}) पुष्करे सा सुचार्वङ्गी स्नातु समुपचक्रमे । [10]

(5) { ता ददर्शा युताकारा मेनका कुशिकात्मज ।

{ रूपेणाप्रतिमा राम श्रिय मूर्तिमतीमिव ।

ता दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गी मेनका निर्जने वने ।

जलप्रक्लिन्नवसना मनोहरतराकृतिम् ।

(6^{ab}) कन्दर्पवशगोऽभ्येत्य मुनिर्वचनमब्रवीत् । [15]

का त्व कस्य कुतो वेद वन भद्रेऽभ्युपागता ।

(6^{cd}) एहि विश्रम्यता मरीच ममाश्रमपदे शुभे ।

मेनका तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रमभाषत ।

अप्सरा मेनका नाम त्वत्प्रीत्याहमुपागता ।

रोचते यदि ते ब्रह्मन्मजमाना भजस्व माम् । [20]

इति ता रुचिर वाक्य भाषमाणामनिन्दिताम् ।

पाणौ गृहीत्वा भगवानाश्रम प्रविवेश ह ।

(8) { तया च सह वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।

{ विश्वामित्रस्य चरत क्षणवद्वयनिक्रमु ।

हृतविज्ञानबुद्धिर्हि तया मुनिरसौ तदा । [25]

तानि वर्षाण्यतीतानि बुभोवैकमहर्षथा ।

(9^{ab}) अथ काले गते तस्मिन्बुद्ध्या बुद्ध्यात्मविक्रियाम् ।

जगादैव तदा वाक्य विश्वामित्रस्तपोधन ।

सोऽमर्थस्तच्च मे ज्ञानं तत्तप स च निश्चयः । [30]

नष्टान्येकपदेनेह सर्वथा किमपि क्षिय ।

अनया लोभयित्वा मा तपोपहरण कृतम् ।

इन्द्रप्रिय चिकीर्षन्त्या तत्सादेना त्यजाम्यहम् ।

- (13^{cd}) ततस्ता मधुरैर्वान्यैर्विसृज्य कुशिकात्मज ।
 (13^{ef}) पुष्कराणि परित्यज्य जगामोत्तरपर्वतम् ।
 (14) { नैष्ठिकीं बुद्धिमास्थाय जेतु कामममर्षितम् । [35]
 कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ।
 (15) { सहस्रमपरं राम वर्षाणाममितद्युतिः ।
 चचार दुश्चर तेन देवा भयसमन्विता ।
 (16) { समेत्य मन्त्रयामासु सर्पिसघा सवासवा ।
 महर्षिषाण्ड लभता साध्वय कुशिकात्मज । [40]
 मा च नस्तपसोऽग्रेण तापयत्येवमुद्यत ।
 निवर्त्यतामय ब्रह्मस्तपसोऽग्रादिति प्रभो ।
 (17) { देवाना निश्चयं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामह ।
 अत्रवीदभिमन्यैव विश्वामित्र तपोनिधिम् ।
 (18) { महर्षे विनिवर्तस्व तपस कुशिकात्मज । [45]
 महत्त्वमृषिमुत्त्याना ददामि तव सुव्रत ।
 (19) { ब्रह्मणस्तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।
 प्राञ्जलि प्रगतो वाक्य प्रत्युवाच पितामहम् ।
 (20) { ब्रह्मर्षिशब्द भगवन्दुर्लभ तपसार्जितम् ।
 लभेय त्वत्प्रसादेन यदि मेऽस्ति तपश्चितम् । [50]
 (21^{ab}) तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रिय ।
 कामक्रोधावनिर्जित्य कथं ब्रह्मत्वमिच्छसि ।
 जयेन्द्रियाणि तावच्च कामक्रोधौ च कौशिक ।
 तत पर त्व ब्रह्मत्व समवाप्स्यसि दुर्लभम् ।
 (21^{cd}) इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा पुनरेव यथागतम् । [55]
 (22) { विश्वामित्रोऽपि तत्रैव तेपे घोरतर तप ।
 ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्ब एकपादप्रतिष्ठित ।
 वायुमक्ष स्थित स्थान एकस्मिन्स्थाणुवस्थित ।
 (23) { धर्मे पञ्चनपा भूत्वा वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
 क्षिशिरे जलशायी च भूत्वा तेपे महत्तप । [60]
 (24) एवं वर्षगत घोर साग्र तप उपासत ।
 (25^{cd}) समस्ता दिवि काकुत्स्थ देवा भयमुपागमन् ।
 सभ्रमं परमास्थाय तत शक्र सुराधिप ।
 चिन्तयित्वा तपोविघ्नमुपाय रघुनन्दन ।
 (26) { आहूयाप्सरस रम्भा मरुद्गणवृत प्रभु । [65]
 उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ।

[M4 om 1 1-5 —(1 1) B4 वर्षे Ñ1 V B1 2 [ऽ]थ
 (for तु) V1 व्रत°, V2 °स्नान, V3 °स्नान, B2 तप°, D10 व्रत°,
 D11 °ज्ञात (for व्रतज्ञान) —(1 2) D13 अभ्यागच्छन् V4 B3
 D11 अभ्यागच्छतुरा राम (D11 °त्तम ब्रह्मा) (for the prior
 half) Ñ2 V3 D13 तपोवन, D11 जयेवचन- (hypermetric)
 (for तपोवल-) Ñ2 V4 B3 D10 11 13 -समाहित, V1 -समन्विता
 B2 तत्तपोवलविस्मिता (= 1^{cd} in S1) (for the post half)
 —(1 3) V4 B4 [ए]वम् (for [ए]नम्) Ñ1 एव मोक्षवीद्
 Ñ2 च रुचिर, V1 सुरुचित, V2 4 D13 त°, D11 सहचिर (sic)
 —(1 4) V3 ऋषिश्रेष्ठो मुने त्व हि, V4 °निवर्त्स्व, B1 the
 line of 2° (for the prior half) Ñ2 निवर्त्त तपोधना
 (sic), V4 कृन् चोय महत्तप, D13 निवर्त्स्व तपोधन (for the
 post half) —(1 5) V4 om from the post half

up to the prior half of 1 8 D11 च (for [आ]शु)
 —(1 6) D11 om पि (submetric) V1 त (for तच्).
 V3 चकार Ñ2 V1 3 B3 D11 13 [ए]व पुनस् B1 विपुल, M4
 [ए]व महत् (for [ए]व पुनस्) B2 तप पुन (by transp)
 —(1 7) V1 अत्र चैन, B4 चचारेन, D11 तत्रैवाथ (for तत्र
 चैन) Ñ1 V3 D13 तत, M4 पुन (for तप) D11 कालस्य
 महत्तप (submetric) (for the post half) —(1 8)
 V3 [अ] रा (for [अ]प्सरा) D13 त वै, M4 तत्र (for त प्र-)
 V3 पुन, V4 (first time) D11 हर (metathesis) V1
 लोभयितुमजसा, V2 त प्रमोचयितु तप (for the post half)
 —(1 9) D11 सुमुखी (for सुश्रेणी) V2 -[अ]यन (for
 -[आ]श्रम) V4 repeats the post half of 1 8 in place
 of the post half of 1 9 —(1 10) V2 चारुमर्गागी, D11
 सरसि चारुगी (hypermetric), M4 सा तु° (for सा सुचर्वङ्गी)
 —After the prior half of 1 10, D13 reads the post
 half of 1 13 and the prior half of 1 14 changing
 accusative into nominative V1 स्नातुमुपचक्रमे (sub-
 metric) (for the post half) —For ins see below
 —(1 12) B4 प्रतिमा, D11 M4 °तिमा (for [अ]प्रतिमा) —D7
 ins 1 13-14 after 5 —(1 13) D11 ता समीक्ष्य सुचर्वङ्गी
 (for the prior half) V4 B3 (marg also) D7 विजने,
 M4 रहिते —(1 14) V2 जलविच्छिन्न, V4 D7 M4 जलार्द्र°, B2
 जलार्द्रश्छिद्र, B3 (m also) जलार्द्र° (for जलप्रच्छिन्न-) D11 सवर्ना
 (metathesis) (for -वसना) —(1 15) M4 कर्पवशमन्येव
 (for the prior half) —(1 16) D11 बाले (sic) (for
 वेद) V1 हि, V4 [ऽ]पि, B1 4 [ऽ]ति (for स्म) D11
 किमर्थं त्वमिहागता (for the post half) —(1 17) Ñ1 B
 विश्राम्यता D13 -यद् प्रति (for -यदे शुभे) —(1 18) M4 तु
 (for तद्) —(1 19) D11 प्रीत्यर्थम् B4 अप्रमा मेनका राम
 त्वलीला ममुपागता (hypermetric) —(1 20) B3 (marg
 also) M4 यदि रोचामि (for रोचते यदि) V1 मे व्र°, D11 तुभ्य
 हि (for ते ब्रह्मन्) D13 अनुरक्तां (for भजमानां) —(1 21) V1
 रुचिरा वाच B3 अनिदित —(1 22) M4 प्रविवेश ता (for प्रविवेश
 ह) —(1 23) Ñ1 च गत-, V3 च स, B4 सहस्र (for च सह).
 D13 तानि वर्षाण्यतीतानि (for the prior half) B4 पञ्चक (sic)
 (for पञ्च च) V1 गतानि सुबहूनि च, D11 पञ्च पञ्च गत वरा (sic)
 (after वरा reads राचव in marg) (for the post half).
 —(1 24) Ñ1 D10 13 रमत, B2 च तत, B3 (also) वदत,
 B3 (inf lin also) D11 वमत, M4 चरत (for चरत).
 V3 प्रतिचक्रमु D11 क्षणबुद्ध्यातिचक्रमु (for the post.
 half) —(1 25) Ñ2 V B1 3 कृन्, D11 हत, D13 क्षण-
 (for हत-) D13 तथा (for तदा) M4 तथा मुनिरयान्तदा (sic)
 (for the post half) —(1 26) Ñ1 M4 बुद्धा च, Ñ3
 V4 विबोध M4 [ए]कस्महो (for [ए]कमहर्) —After 1 26,
 D11 reads lines of 9 and M4 lines of 9-11 (cf v l.
 9-11) D11 om 1 27, M4 om 1 27-28 —(1 27)
 B1 बुद्धा (for बुद्ध्या) V4 D13 transp बुद्ध्या and बुद्धा.
 B4 *५ त्म- (for बुद्धात्म-) —(1 28) Ñ1 D13 [ऽ]व, V

B₂ [इ]द, B₁ D₁₁ [ए]त(D₁₁ °.)व (for [ए]व). —(1. 29) V₄ अमर्षस्तत्स V₁ B₂ M₄ विज्ञान (for मे ज्ञान) N₂ B₃ तु (for च) D₁₃ तपस्तच्च स निश्चय (by transp) (for the post half) V₂ सोमर्षध्वस्तविज्ञानतप सह विनिश्चय —(1 30) N₂ B₃(*sup lin* also as above) °चेह, D₁₀ °वेह (for [ए] कपदेनेह) V₁ M₄ सर्वमेकपदे(V₁ °दे)न (M₄ अ)ए (for the prior half) B₄ सर्वदा, D₁₃ सर्वस्या(sic) N₁ V₂ स्त्रिया, B₄ D₁₃ स्त्रिया —(1 31) M₄ मे (for मा) D₁₁ लोमदशिन्या D₁₃ transp लोमवित्वा and मा D₁₀ °हरणे कृते, D₁₁ मे तपौरेण (sic) कृत (for the post half) —(1 32) V₁ इद्रप्रिय, V₂ °प्रिया V₄ चिकीर्षत्या —After 1 32, D₁₁ reads the line of 13^{ab}, while M₄ reads the lines of 12-13^b (v 1 for 13^b वेपमाना कृताजलि [M₄ भृश स्थिता]) —(1 33) D₁₁ M₄ मेनका (for ततस्ता) —(1 34) V₄ B₄ पुष्कर च (B₄ तु) —(1 35) D₁₁ कृत्वा स निश्चिता बुद्धि (for the prior half) V₂ कालम्, V₄ कामस् (for कामम्) V₃ °र्षत, V₄ तदा नृप, B₂ अशेषत, B₄ D₁₁ °मर्षित (for अमर्षित) V₁ विजेतु काममर्षित (for the post half) —(1 36) V₄ कौशकी- V₂ आश्रित्य, M₄ आगम्य B₁ ते° (for तेपे) M₄ [अ]तिदारुण —(1 37) B₄ प्रवर (for अपर) V₄ D₁₁ 13 सहस्रपरम M₄ तत्र (for राम) D₁₁ अमितप्रभ, D₁₃ °मित°, M₄ अमर° —(1 38) D₁₁ दुश्चरत् —(1 39) D₁₁ तेमन्त्रयत सहिता (for the prior half) V₄ सहामरा —(1 40) D₁₀ सर्पि- (submetric) (for महर्षि-) V₄ नमत° (for लभता) —(1 41) N₂ B₁ यावन्नस्, V₃ मा चरस्, V₄ B₂ (m also as above) मा च वस् (for मा च नस्) V₃ 4 B₃ D₁₁ 13 °यतु, M₄ °येद् (for तापयति) B₄ [ए]वमुमुषत (ditto) B₂ (marg) तापयेत्तपता वर (for the post. half) —(1 42) V₂ 3 B₄ D₁₃ निर्वर्तताम् V₂ [S]स्माद्, B₂ 4 D₁₁ 13 [उ]ज्याद् (for [उ]ग्राद्) M₄ प्रमु —M₄ om 1 43-47 —(1 43) D₁₁ देवतानां वच (for देवाना निश्चय) D₁₃ कृत्वा (for श्रुत्वा) —For ins see below —(1 44) N₂ B₃ D₁₀ [ए]न, V₁ [इ]व, V₄ [इ]द, B₄ [उ]च्चैर् (for [ए]व) D₁₁ 13 मधुर वाक्य (for अभिगम्यैव) B₁ reads विश्वामित्र *inf lin* B₃ (m also as above) तपोधन, D₁₁ 13 महामुनि (for तपोनिधिम्) B₃ reads 1 45-47 in marg —(1 45) V₄ सुतपस (hypermetric) (for तपस) D₁₁ महर्षे स्वरित ते वत्स तपसो मे न कर्षित (sic) —(1 46) V₃ मत्त्वम्, B₃ सहस्रम् (for महत्त्वम्) V₁ मुनिसख्यानां (for ऋषिमुख्यानां) D₁₁ महर्षित्व दुराताप (for the prior half) N₁ V₁ 3 B₁ 2 ददानि (for ददामि) —(1 47) B₃ 4 ब्रह्मणस्तु, D₁₀ ब्रह्मस्त° (sic), D₁₁ पितामह- (for ब्रह्मणस्तद्) V₂ तपोनिधि —(1 48) M₄ प्रयतो (for प्रणतो) D₁₃ महायज्ञा (for पितामहम्) —(1 49) V₁ 3 ब्रह्मन् (submetric), B₄ °वान् (sic) (for भगवन्) N₂ D₁₃ [उ]जित (for [अ]जितम्) —(1 50) V₄ तपश्चिर, B₁ तप फल, D₁₃ पत° (metathesis) (for तपश्चितम्) —(1 52) V₄ अनिर्भिद्य (for अनिर्जित्य) B₄ ब्रह्मणत्वम् (sic) (for श्रद्धात्वम्) V₁ कामक्रोधाविनिर्जित्य, D₁₁ इन्द्रियाणि स निर्जित्य (both

sic) (for the prior half) —For ins see below. —(1 53) D₁₃ कौशिकौ (sic) —(1 54) D₁₁ नात पर ब्रह्मत्व (submetric) (for the prior half) V₃ तन् (for सम्) M₄ अवाप्स्यसि सुदुर्लभ (for the post half) —(1. 55) M₄ इत्युक्त्वैन ययौ ब्रह्मा (for the prior half) B₁ यथाहत्; B₄ °क्रम (for यथागतम्) D₁₁ त्रिदिव दैवतै सह (for the post half) —(1 56) V₂ घोर° तपस्, B₁ घोर पुनस्, B₄ °मय (for घोरतर) —(1 57) D₁₁ अनालव (for निरालम्ब). V₂ 3 B₁ 2 4 -[अ]ग्रविष्टिन (for -प्रतिष्ठित) B₃ (marg. also) दुर्निवार सुदुःसह (for the post half) —(1 58) N₂ D₁₀ वायुमक्ष्य V₁ B₁ D₁₃ स्थिर, M₄ मुनि (for स्थिन). D₁₁ स्थिरस्थान —(1 59) D₁₁ 13 औष्णे D₁₀ °काशक, D₁₁ [आ]काशवाशिक, M₄ °काशित (for [अ]भ्रावकाशिक). —(1 60) D₁₃ जलशाये (sic), M₄ °वासी (for जलशायी). D₁₁ [इ]व (for च) D₁₀ महातपा —(1 61) V₄ -गत (for -शत) B₂ (also m) साय, D₁₃ चाय (for घोर) M₄ -सहस्र स (for -शत घोर) B₃ 4 D₁₀ 11 सोय, D₁₃ M₄ घोर (for साय). V₄ साय घोर (by transp) V₁ 4 उपामति, B₃ 4 °सत, D₁₃ °श्रित, M₄ °गमत (for उपासन) V₃ साहस्र तप आश्रित, B₂ (also m) घोरमतिष्ठतस्तप (for the post half) —M₄ om. (hapl) 1 62 —(1 62) N₂ V₂ B₃ D₁₀ 11 13 समताद् V₂ °ययु, B₁ °विशन् (for उपागमन्) —(1 63) V₂ B₃ सभ्रम. D₁₁ सभ्रमं परम प्राप्त सहस्राक्ष सुरेश्वर —(1 64) N₁ V₄ B₁ 3 (marg also) °ततो (for तपो-) V₂ कुरुनदन(sic) —(1 65) V₁ आनीय, B₄ आदाय (for आहूय) N₁ B₄ °सा, B₂ [अ]प्सर (submetric) (for [अ]प्सरस) D₁₁ °मा (for रम्मा) V₄ -समाहृत°, D₁₃ युत° (for घृत प्रमु) —(1 66) D₁₁ स्वहित (for [आ]त्महित)]

—After 1 10, B₃ ins

1174* लोभयामास त तत्र कटाक्षेण मुहुर्मुहु ।

—After 1 43, D₁₁ ins

1175* आजगामाथ त देश विश्वामित्र स्थितो यत ।

—After 1 52, B₃ ins

1176* ब्राह्मण्य दुर्लभ लोके सर्वथा हि नृपोत्तम ।

Colophon D₁-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga —Kānda name Ś₁V₁ D₄ om N₂ V₂-4 B D₁₀ आदि° —After Kānda name B₄ ins बालचरिते —Sarga name N₁ V₁ 3 4 B₁ 3 4 D₁₀ शतानन्दवाक्ये (N₂ V₁ B₃ D₁₀ om) मेनकानिर्वास (V₁ B₁ °निवासो), V₂ विश्वामित्रचरित, B₂ रभासमागम —Sarga no (figures, words or both) • N₁ V₁ 4 B₁ 4 om Ś₁ (m) V₃ Dt D₄ 6 8 14 T G M₁-3 63, N₂ B₂ 3 D₁₀ 65, V₂ D₉ 66, M₄ 61 D₁₃ —काडे —मित्र —तपो —सर्गे 64 —After colophon, T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G₁ 2 4 M₁ श्रीरामाय नमः ; G₃ श्रीमते रामानुजाय नमः, M₂ श्री ... नमः .

G 1 66. 1
B 1 64. 1
L 1 60. 1

सुरकार्यमिदं रम्भे कर्तव्यं सुमहत्त्वया ।

लोभनं कौशिकस्येह काममोहसमन्वितम् ॥ १

तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ।

व्रीडिता प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच सुरेश्वरम् ॥ २

अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महाशुनिः ।

क्रोधमुत्सृज्यते घोरं मयि देव न संशयः ।

ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ३

तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृताञ्जलिम् ।

मा भैपि रम्भे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनम् ॥ ४

कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे ।

अहं कन्दर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ॥ ५

63

D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga Before I, Ś1 B3 (m) 4 ins 1172* (cf I 62 26)

1 ^a) D12 रम्भे (for रम्भे) —^b) M3 (after corr sec m as in text) हि महत् (for सुमहत्) Cg कर्तव्य सुमहत् (as in text) Ñ V B D10 11.13 M4 कर्तुमर्हसि भावि (V2 D10 13 M4 °मि) नि —^d) I2 G1 3 मोहन, Cm g k t as in text (for लोभन) Cg k t as in text (for^d). Ś1 D1-3 5 7 12 प्रलोभ्य कौशिक भट्टे कामक्रोधवरा नय —For 1^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1177* लोभयस्व तपस्यन्तं कौशिकं रूपसम्पदा ।

[V4 लोभयाशु D11 तपः, D13 तपस्यते (for तपस्यन्त) Ñ2 B3 D10 13 गुण°, V4 तपसे व्ययात् (for रूपसम्पदा)]

2 ^a) Ś1 (with hiatus) अप्सरा, D2 साक्षरा (for साप्सरा) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्ता (Ñ2 V1 B4 D13 M4 °क्त्वा) ततो रमा, D7 तथेत्युक्ताप्सरा राम, D11 एवमुक्ताप्सरा रा —^b) M4 राघव (for धीमता) —^c) Ś1 D5 12 विव्रस्ता, G1 damaged (for व्रीडिता) Dt D6 8 9 14 T G M1 2 वाक्य (for भूत्वा) Ñ V B D10 13 M4 प्राञ्जलि (M4 °लि) परमोद्विग्ना (B4 D13 प्रणता भूत्वा), D11 विव्रस्ता प्रणता मूर्ध्ना —^d) Ñ V B D10 11 13 सुराधि (Ñ2 illeg for धि)प, M4 पुरन्दर

3 ^{ab}) Ś1 D1-3 5 7 12 व्रीधी, M3 (after corr sec m as in text) घोरे (for घोरो) Ś1 D1-3 5 7 12 महाशुनिः, T2 महाशुनि Ñ V B D10 11 13 M4 कोपनश्च तपस्वी च विश्वामित्र शचीपते —D1 om 3^{cdes} —^{cd}) D14 T G4 M3 घोरम्, G1 3 कोपम् (for क्रोधम्) D4 T3 G1 3 Cm g उत्सृजते, D6 9 T2 M3 Ctp उत्सृज्यते, G2 M1 °क्षयति (for उत्सृज्यते) D9 क्रूरो, D14 T G4 M2 (sic) 3 क्रोध, G1 3 क्रुद्धो, G2 M1 क्रूर (for घोर) D2 3 7 शापमुत्सृज्य (D2 °त्सृज्य)ति मयि (for^c) D2 3 7 देव (for मयि) Ś1 D5 12 शापमुत्सृज्य (D12 °त्सृज्य)ति मयि देवताना भयप्रद ☞ Cv घोरमुत्सृज्यते व्रीधं मया देवे न संशय इति सम्यक्पाठ । ☞ —For 3^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1178* स कोप नियत देव मय्युत्सृज्यति कोपित ।

[V1 कोपनं (hypermetric), V4 B2 D11 M4 शाप (for कोप) V3 4 देवम् (for देव) V1 मय्युत्सृज्यति, V2 मामुत्सृज्यति, V3 अपत्तृक्ष्यति, V4 अभ्युत्सृक्ष्यति, B4 D10 मय्युत्सृक्ष्य (D10 °क्ष्य) ति, D11 समुत्सृक्ष्यति V2 कोपन, D10 कोपत]

—^c) Cm g मे भय (as in text) Ś1 D2 3 5 7 12 ततो मे (D12 om मे [submetric]) भगवा (Ś1 °व)न्साधु, Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मात्त्व मे (V4 om मे [submetric], B2 4 D13 °न्मे त्वं [by transp]) सुरपते —^d) D10 अर्हसि ते (hypermetric) (for अर्हसि) —After 3, Ś1 Ñ V B D1 (after 3^{ab}) —3 5 7 10-13 M4 ins

1179* नात्यासादयितव्यानि तेजासि च तपासि च ।

[Ś1 D5 11 12 न मे°, Ñ2 B3 D13 तेना°, V3 B1 नाया°, V4 B2 नात्यो (B2 °त्यु)त्मादयितव्यानि, B4 नात्या°, D10 नासादयितव्यानि (submetric) (for the prior half) Ñ V B2-4 (B2 marg also as above) D10 13 तपासि (Ñ1 m) तपता (B3 तपता, D13 जयता) वर (V2 कचिद्, V3 4 B3 4 वर) (for the post half)]

while Dt D6 8 14 T G4 M3 ins after 3

1180* एवमुत्सृज्य राम सभय भीतया तदा ।

[Dt उक्त (for उत्सृज्य) T2 सदा राम, G4 तदा राम, M8 सहस्राक्ष (for तया राम) K(ed) रमया (for सभय) T2 न (for स-) T2 G4 M3 तया (for तदा)]

4 ^a) B4 D3 5 M2 (after corr sec m as in text) तम् (for ताम्) Ñ V B D10 11 13 तत शक्रो (for सहस्राक्षो) —^b) M4 वेपमाना (sic) B4 D5 कृताञ्जलि —^{cd}) Dt D6 8 M1 3 भैपी, G1 3 भैष्ट D9 मा भै क्षिप्र च भद्र ते (for^c) Ś1 D1-3 5 7 12 रम्भे मा भूत्त्व भय कुरुष्व वचन मम, Ñ V B D10 11 13 M4 त्व रम्भे कुरु मा भैपी (V1 त्व रम्भे मा कुरु भैपी, D13 मा भैपी कुरु रम्भे त्व, M4 रम्भे मा भै कुरुष्वेद) प्रिय मे (V1 om मे [submetric]) प्रियभाषिणी ☞ Cg मा भैपि रम्भे इत्यत्र आपो हस्व । ☞

5 ^a) Ñ1 हृदयग्राहे, B1 हृ य°, B2 int lin sec. m, T3 मरुर° (for हृदयग्राही) —^b) G2 माधवो Ś1 D1-3 5 7 11 12 रुचिरे ऋतौ (for रुचिरद्रुमे) Ñ V B D10 13

त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वरम् ।
तमृषिं कौशिकं रम्भे भेदयस्व तपस्विनम् ॥ ६
सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमम् ।
लोभयामास ललिता विश्वामित्रं शुचिस्मिता ॥ ७
कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनम् ।
संग्रह्येन मनसा तत एनामुदैक्षत ॥ ८
अथ तस्य च शब्देन गीतेनाप्रतिमेन च ।
दर्शनेन च रम्भाया मुनिः संदेहमागतः ॥ ९
सहस्राक्षरय तत्कर्म विज्ञाय मुनिपुंगवः ।

रम्भां क्रोधसमाविष्टः शशाप कुशिकात्मजः ॥ १०
यन्मां लोभयसे रम्भे कामक्रोधजयैषिणम् ।
दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यासि दुर्भगे ॥ ११
ब्राह्मणः सुमहातेजास्तपोवलसमन्वितः ।
उद्धरिष्यति रम्भे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृताम् ॥ १२
एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महासुनिः ।
अशक्रुवन्धारयितुं कोपं संतापमागतः ॥ १३
तस्य शापेन सहता रम्भा शैली तदाभवत् ।
वचः श्रुत्वा च कन्दर्पो महर्षेः स च निर्गतः ॥ १४

G r 7
B i 74
L i 6c

M4 काले कुसुमित(Ñ2 V13 B4 D10 °ते)दुमे —^c) S1 D1-3 5 9 12 अ(D2 ह्य)य (for अहं) D14 -दुहित (for -सहित) —^d) Cg स्थास्यामि(as in text) D14 T1 G4 मुनि- (for तव) S1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 स्थास्ये (S1 D2 स्थितस्, D1 3 5 7 9 12 स्थाता) तव(M4 °स्य) समीपत (V4 °न)

6 For 6-15, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1181* —^a) S1 D1-3 5 7 9 12 च (for हि) G1 3 -विधं, Cm g k t as in text (for -गुण) —^b) D3 om from भास्वरम् up to अप्रतिम in 7^b (see 7^b reading in D3) D6 12 G4 -भासुर —^c) D1 त्वम् (for तम्) S1 Dt D2 5 6 8 9 12 T1 भटे (for रम्भे) —^d) T2 G1 3 M3 मोह(G1 damaged for ह)यस्व, Cm g t as in text (for भेदयस्व) D14 T1 3 G4 तपोधन (for तपस्विनम्) S1 D1 2 5 7 9 12 मोह(D1 2 7 9 लोभ)नार्थमुपाह्वय

7 Cf v1 6 and 15 D3 om 7^{ab} (cf v1 6). —^b) S1 D1-3(om up to मं) 5 7 12 रूपमप्रतिमं भुवि —^c) G1 3 ललितैर्, Cg k t as in text (for ललिता) S1 D1-3 5 7 12 कृत्वा बहुविधं (S1 °गुण, D1 °विधे) रम्भा (S1 रूप) —^d) S1 D6 12 उपाद्रवत्, D1-3 7 अलोभय(D2 °ये [sic])त्, D3 सुविस्मिता (for शुचिस्मिता)

8 Cf v1 6 and 15 —^a) S1 D1-3 5 7 12 च सश्रुत्य, D4 9 G1 3 M2 3 (before corr as in text, after corr inf lin sec m) म श्रु°, G2 4 M1 च श्रु° (for तु शुश्राव) —^b) D3 व लुब्धा (sic) कृतनि स्वन, D7 °व्याहृतनि स्वन —D4 reads from 8° up to ह in 9^d in marg —^c) S1 D1-3 5 7 12 ता (for स-) —^d) S1 D1-3 5 7 12 विश्वामित्रो-भ्यवैक्ष(D1 3 5 °क्ष्य) त(D1 त [sic]), Dt D6 8 स चैनान्मन्ववैक्षत

9 Cf v1 6 and 15 D4 reads up to ह in ^a in marg (cf v1 8) —^a) S1 D1-3 5 7 स-, D9 12 om (submetric) (for च) —^b) G1 3 [अ]नुपमेन (for [अ]प्रतिमेन) S1 D5 12 स. (for च) —^c) D6 दर्शने*

D1 14 रम्भाया —^d) S1 D5 12 समोहम् S1 D1-3 5 7 12 आगमत्, G2 M1 आस्थित (for आगत)

10 Cf v1 6 and 15 —^a) Dt D6 8 Ct सर्व, Cg k as in text (for कर्म) —S1 om 10^{cd} —^c) D2 12 रम्भा- G4 कोप- (for क्रोध-) —^d) D1-3 5 7 12 शशवान्. D3 कुशलात्मज, D5 मुनिपुंगव

11 Cf v1 6 and 15 —^a) S1 D2 3 5 7 12 यस्मात्, D1 अस्मात्, D9 त्वं मा, M3 यन्मा (for यन्मा) T2 लोभयसी (sic), G1 2 M1 क्रोधयसे —^b) D2 4 -जयै (D4 °यी)क्षण, G4 -जयैषिणी (all sic) —^d) S1 D5 12 शैले, D1-3 7 9 शिला, Cm g t as in text (for शैली) Dt D2 9 M3 (before corr) स्थास्यति D1 2 7 9 भूतले, M2 दुर्मते, Cm g as in text (for दुर्भगे)

12 Cf v1 6 and 15 —^a) D4 T3 स (for सु) S1 ब्रह्मादयो महाभागस्, D1-3 5 7 9 12 ब्राह्मणा हि महात्मानस्. —^b) S1 D2 5 7 9 12 समन्विता —^{cd}) S1 D1-3 5 7 9 12 उद्धरिष्यति D7 ते रम्भे (hypermetric) (for रम्भे) D1 3 9 त्वा T1 damaged for त्वा मत्

13 Cf v1 6 and 15 —^a) Dt उक्ता —^b) D4 M2 महातपा —^c) D2 अशक्तद् (sic) (for अशक्रुवन्) S1 D5 9 12 वारयितु —^d) Dt D6 9 14 T G2 3 M1-3 कोप-, D3 काम-, Cm क्रोध, Ct as in text (for कोप) Cm g k सतापम् (as in text) Dt D6 8 T2 G2 3 M1 3 आत्मन, D3 9 आगत (for आगत) S1 D5 12 क्रोधसतापमागत, G1 कोपसतापता गत

14 Cf v1 6 and 15 —^a) M3 कोपेन (for शापेन) S1 D1-3 5 7 12 चित्ताभ्युपे(S1 °द्युपे, D3 °मुपे)तस्य —^b) M3 शैलीभूता (for रम्भा शैली) T3 G4 तथा (for तदा) S1 D5 12 रम्भा वै शैलमागता, D1-3 7 रम्भा शैलत्वमागता —^{cd}) M2 शतक्रतुश्च (for वच श्रुत्वा) D14 T G1 3 M3 तु (for च) M2 व्रीडितौ जग्मतुस्तदा (for ^d) S1 D1-3 5 7 12 व्रीडितश्चापि कडर्पो (D12 गधवो) जगामा(D5 ययावा)शु यथागतं.

कोपेन स महातेजास्तपोऽपहरणे कृते ।

| इन्द्रियैरजितै राम न लेभे शान्तिमात्मनः ॥ १५

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे त्रिपष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

15 °) Ś1 D5 12 क्रोधेन च, Dt D3 6-8 G1 3 °न च, D1 कोपेनाथ, D4 G2 कोपेन सु- (for कोपेन स) D1 महातेजा, D3 महता तेजास् (sic) (for महातेजास्) —^b) Ś1 D2 5 7 12 तपसो, D1 श्रेयसो (for तपोऽप-) D1 कृत, D3 क्षमे (for कृते) Ś1 D5 हरणात्कृत —M3 reads from 15° up to 1 2 of 1183* in marg sec m —^c) D4 °यै क्षुमितै, T1 damaged for यै रजि (for इन्द्रियैरजितै) —For 6-15, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

- 1181* { मनोहर तु रम्भोरु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् ।
(6) { तमृषिं रुचिरापाङ्गि गच्छ लोभयितु वने ।
इत्युक्ता देवराजेन रम्भा सुरचिरानना ।
(7^{ad}) कृत्वा रूपं मनोहारि विश्वामित्रमलोभयत् ।
इन्द्रोऽपि कोकिलो भूत्वा कन्दर्पसहितस्तदा । [5]
वल्गुवागमितस्तस्यास्तस्थौ राम विलोभयन् ।
(8^{ab}) कोकिलस्य वच श्रुत्वा वल्गु व्याहरतो वने ।
रम्भागीतस्वन चैव मधुर सुमनोहरम् ।
मारुत च सुखस्पर्शं दिव्यपुष्पाधिवासितम् ।
आयान्त समभिप्रेक्ष्य कामिना मदवर्धनम् । [10]
सहसा हतचित्तात्मा मदनेन महामुनि ।
गीतस्वनेनानुसृत्य रम्भा दृष्ट्वा मनोहराम् ।
(9) { शब्देनापहृतस्तेन रम्भासदृशेनेन च ।
{ स्मृत्वा चात्मतपोऽश्रमुनि शङ्कामुपागमत् ।
(10) { सहस्राक्षस्य तत्कर्म दृष्ट्वाथ ध्यानचक्षुषा । [15]
{ रम्भा कोपसमाविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ।
(11) { यस्माद्धोभयसे रम्भे मामात्मगुणसम्पदा ।
{ तस्माच्छैलमयी भूत्वा स्थास्यसीह तपोवने ।
वर्षाणामयुतं पूर्णं मच्छापकलुपीकृता ।
(12^{ad}) ब्राह्मणस्तु तप सिद्ध उद्धर्ता ते भविष्यति । [20]
रम्भा शैलमयीं कृत्वा विश्वामित्रो महामुनि ।
(13^{ad}) सतापमगमत्तीव्र क्रोधस्य वशमागत ।
दृष्ट्वा तथा कृता रम्भा सद्यः शैलमयीं रूपा ।
कन्दर्पसहितं चैव दृष्ट्वा नष्ट पुरन्दरम् ।
तपोऽपहारं च पुनः कृतं दृष्ट्वा तथात्मनः । [25]
अजितेन्द्रियोऽस्मीति मृश जगर्हात्मानमात्मना ।

[(1 1) V3 4 त्व (for तु) D11 मनोरम च D13 रमे त्व (for रम्भोरु) V4 हत्वा (for कृत्वा) B1 D10 य (D10 त) थाद्भुत, M4 अनुत्तम (for अथाद्भुतम्) D11 कृत्वा रूपमप्रतिमं मुनि (hypermetric) (for the post half) —D11 om 1 2-3 —(1 2) B1 repeats तमृषिं D13 M4 रुचिरापाङ्गे —(1 3) Ñ2 V1 2 4 M4 उक्त्वा B1 सा (for सु-) —(1 4) D11 बहुविध रभा, M4 °नोग्राहि (for रूप मनोहारि) V4 अलोभता (sic), D11 उपाद्भवत् (for अलोभयत्) B2 (marg also as above) विश्वामित्रमनोहरत् (for the post half) —D13 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of 1 7 —(1 6) D10 om तस्यास् Ñ1 V2-4 B1 वल्गुवाग (B1 °गह [sic])मितस्तस्य (V2 °स्यास्), V1 वर्ण (after corr as above) रागहितस्तस्य, D11 वल्गुवागमितत्र (sic) (for the prior half) D10 सम- (for राम) Ñ1 विलोकयन्, B4 प्रलोभयन्, D11 विलोपयन् —(1 7) D11 च सद्यः (for वच श्रुत्वा) V1 (m after corr as above) वर्ण-, B3 वल्यु (for वल्यु) D13 व्याहरते (for °रतो) —(1 8) V3 वल्यु- (for रम्भा-) Ñ1 B1 D11 -स्वर (for -स्वन) V1 चक्रे, V4 श्रुत्वा (for चैव) D10 सधुर (sic) (for मधुर) —(1 9) Ñ1 D13 -स्पर्श- Ñ B3 D10 दिव्य (for दिव्य-) V2 -पुष्पाङ्गि-, V3 B1 -गधाङ्गि- (for- पुष्पाधि-) —(1 10) Ñ1 अवात, V1 B2 आवा (B2 °वा) त, V3 4 B1 आरात् (V4 °तु) (for आयान्त) D11 आरभ तमभिप्रेक्ष्य, M4 आवायमानं संप्रेक्ष्य (for the prior half) Ñ1 च मद° (hypermetric), B3 (m, also as above) स्मर°, B4 मोद° (for मदवर्धनम्) —(1 11) V2 सहजा, D11 कौशिको (for सहसा) Ñ2 V2 3 B3 कृतचित्ता (V3 चित्ता) त्वा, V4 हतचित्तं स Ñ1 V2 4 पवनेन (for मदनेन) —(1 12) Ñ1 V1 -स्वरेण (for -स्वनेन) Ñ1 V1 4 B3 D10 11 13 [अ]नुसृतो, Ñ2 [अ]नुभूतो, V2 [अ]भिमृतो D11 मनोरमा —(1 13) V1 [उ]पहृतस्, V4 [अ]पि हृतस् (for [अ]पहृतस्) D11 तत्र (for तेन) —(1 14) V4 चाथ, B1 4 चात्र, D11 २-म- (for चाल्म-) Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 -भग, D11 -नाश (for -अश) V1 यकासमन्वित, V2 °पाविशत्, B1 °पागन (for शङ्कामुपागमत्) —(1 15) Ñ2 सह अक्षस्य (sic) B2 सर्व

(for कर्म) $\tilde{N}2$ B3 4 D10 11 13 च ध्यान- V3 ध्यानेन, B2 च ज्ञान- (for [अ]य ध्यान-) —(1 16) V4 वचन चेदममवीत्, M4 शशाप कुशिकात्मज (=10^d) (for the post half) —(1 17) V4 लोभय मे (sic) (for °यते) V1 ममात्म- (sic), D11 त्वमात्म- (for मामात्म-) —(1 18) $\tilde{N}1$ शैलमया, B4 गिलमयी (for गैलमयी) D11 स्वास्यस्यत्र सुदुर्भगे (for the post half) —(1 19) M4 क्रोध- (for शाप-) —(1 20) M4 तपसा (for तु तप -) V4 तद्धर्ता, D11 उ तर्ता (for उद्धर्ता) —For ins see below —(1 21) M4 ततो (for महा-) —(1 22) M4 अकरोत् (for अगमत्) B4 सताप- ग- व्र (for the prior half) D13 M4 कोपस्य (for क्रोधस्य) V3 आगन् D11 चित्तागोकसमागत (for the post half) —(1 23) $\tilde{N}2$ B3 D10 11 13 °गतां (for तथा कृता) M4 तथा कृत्वा रथा रमा (for the prior half) B1 M4 तदा (for रथा) —(1 24) $\tilde{N}2$ सहितश्च (for -सहित) M4 बुद्धा (for दृष्टा) —(1 25) $\tilde{N}1$ V1 तपसो (V1 [with hiatus] तपो अ)पहार च (both hypermetric), V4 °हान च, B1 तपसोपहार (for तपोऽपहार च) $\tilde{N}1$ V4 हृत (for कृत) V2 मम (for दृष्टा) V2 दुरात्मना, B4 महात्मन, D11 तपोधन, M4 [आ]त्मनस्तदा (for तथात्मन) —(1 26) All the above MSS (except V4) read hypermetrically the prior half D11 राम (for मृश) V1 °हमस्मीति, V4 ततोर्जितेन्द्रियोस्मीति, M4 जितेन्द्रियोस्मीति तदा न तु (for the prior half) M4 आत्मन (for आत्मना)]

—After 1 20, B3 ins

1182* इत्युक्त्वा च तदा तत्र शान्तरूपो बभूव ह ।

—After 1181*, D11 cont, while Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins after 15, whereas $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 12 ins 1 1-8 after I 64 1 and subst 1 9-11 for I 64 2, V4 ins 1 10 and L 11 after I 64 2^{ab}

1183* ता दृष्ट्वा शापसयुक्ता रम्भां शैलमयीं कृताम् ।
बभूवास्य मनश्चिन्ता तपोऽपहरणे कृते ।
नैव क्रोध गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथंचन ।
अथवा नोच्छ्वसिष्यामि सवत्सरशतान्यपि ।
अहं हि शोषयिष्यामि आत्मानं विजितेन्द्रिय । [5]
तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितम् ।
अनुच्छ्वसन्नभुञ्जानस्तिष्ठेयं शाश्वती समा ।
न हि मे तप्यमानस्य क्षयं यास्यन्ति मूर्त्ययः ।
एव वर्षसहस्रस्य दीक्षा स मुनिपुंगव ।
चकाराप्रतिमा लोके प्रतिज्ञा रघुनन्दन । [10]
स्थाणुभूतो निरालम्ब क्रोधमात्सर्यवर्जित ।

[Dt D4 6 8 9 11 14 S (except M4) om 1 1 —(1 1) D2 3 शैलमयीकृता —M3 reads 1 2 in marg sec m —(1 2) D4 9 14 T1 3 G1 3 4 पुनश्च (for मनश्च) $\tilde{S}1$ D1 2 5 7 11 12 अभ्या (D5 °भ्य) गच्छन् (D1 2 7 °तो) मुनिश्चिन्ता, D3 अभ्यागममुनिश्चित्वा (sic) (for the prior half)

—(1 3) D1 3 5 9 11 12 14 S (except M4) [ए]व (for [ए]व) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 कोप करिष्यामि $\tilde{S}1$ D12 om. (hapl) from the post half of 1 3 up to the prior half of 1 4 and the prior half of 1 5 respy D1-3 5 7 न मोक्ष्ये चा (D2 वा, D5 च मोक्ष्ये [by transp]) पि साप्रत, D11 न च मोक्ष्ये न साप्रत (for the post half) —(1 4) T1 damaged for वा नो D6 सवत्सर- (for सवत्सर-) $\tilde{S}1$ D1 5 7 -शता (D1 7 -गणा) न्नहन्, D11 -शतान्वह (for -शतान्यपि) D2 सचरन्सगणान्वहन् (for the post half) —(1 5) $\tilde{S}1$ D5 11 न्वय च (D11 प्र-), D9 (before corr), 14 T G2 4 M1 2 अह वि- (for अह हि) D1-3 7 अह वै (D3 अय च) शोषयाम्येव (D2 °भ्यश्च) (for the prior half) —Note hiatus between the two halves D14 T1 3 G M1 द्यात्मान (to avoid hiatus) (for आत्मान) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 स्वमात्मानं जि ($\tilde{S}1$ D11 य) तैन्द्रिय (for the post half) —(1 6) G1 च (for हि) G2 M1 यत्तावद्धि (by transp) D1 प्राप्ति D3 ब्राह्मण, M3 ब्रह्मण्य (for ब्राह्मण्य) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 महद्दुर्जित, D4 14 T G M1-3 स्वतपो (T1 damaged after स्व, G1 3 °पा) जित, D9 °सोजित (for तपसार्जितम्) —(1 7) D5 अनुगच्छन् $\tilde{S}1$ D5 11 अभुञ्जन्वै, D12 अभुञ्जत्वे (sic), G2 अभुञ्जानन् (for अभुञ्जानस्) D7 अश्वसन् (for तिष्ठेय) —(1 8) D7 तर्हि (for न हि), D3 om मे (submetric) $\tilde{S}1$ D5 नासव, D3 मम मूर्त्यय (hypermetric), D11 12 वासव (for मूर्त्यय) D1 2 7 ए (D7 नै) व विघ्नो (D2 °प्रो) भविष्यति (for the post half) —(1 9) T1 damaged for सह, G1 3 -सहस्र तु (for -सहस्रस्य), $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 मौन वर्षसहस्राय ($\tilde{S}1$ °स्त्रायु, D3 °स्त्राणि, D11 °स्त्र तु, D12 illeg for य) कृत्वा मनसि सु (D3 स) स्थिर ($\tilde{S}1$ °त) —For ins see below —D6 om 1 10-11 —(1 10) $\tilde{S}1$ V4 D1-3 5 7 11 12 अक (D11 आका [sic]) रोदप्रतिसमा (for the prior half) —Dt D4 8 9 14 S (except M4) om 1 11 —D1-3 5 read 1 11 after I 64 3^{ab} —D11 reads 1 11 after 1 1 of 1187*. —(1 11) $\tilde{S}1$ न हि मे तप्यमानस्य (for the prior half)]

—After the prior half of 1 9, G1 3 ins

1184* कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।

विश्वामित्रो महातेजा

Colophon $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) $\tilde{N}1$ V B D10 13 M4 read colophon after 1 1 of 1187* —Kānda name V1 D6 8 om $\tilde{N}2$ V2-4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —Sarga name $\tilde{N}1$ V B D9 10 शतानन्दवाक्ये ($\tilde{N}2$ V1 2 B2 3 D9 10 om) रभाशाप —Sarga no (figures, words or both) $\tilde{N}1$ V1 4 B1 4 om $\tilde{N}2$ B2 3 D10 66, V2 D9 67, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 64, M4 62 D13 —काण्डे—शापो—सर्ग 65 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री नमः

अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।

पूर्वा दिशमनुग्राप्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १

मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।

चकाराप्रतिमं राम तपः परमदुष्करम् ॥ २

64

§ S1 D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga
N̄ V B D10 13 M4 read 1-2^b (followed by 1 1 of
1187*) before the colophon of Sarga 63

1 ^a) N̄ V1 3 4 B1-3 D10 11 M4 रम्या, V2 रमा (sic),
B4 पुण्या, D13 त्यक्त्वा (for राम) —^b) V3 दिशस् D13
रम्या, G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा) D2 महाबल —^c) N̄ V
B D10 11 13 उपागम्य (V2 ^aत्रित्य, D13 गत्य), D1-3 5 7 12
M4 अति (D5 12 उपा, D7 अभि) क्रम्य (for अनुग्राप्य) —^d)
N̄ 1 ^aस्तसु महामुनि, N̄ 2 V B D10 11 13 M4 ^aस्तसु प्रचक्रमे
—After 1, S1 D1-3 5 7 12 ins 1 1-8 of 1183* (cf v l
I 63 15)

2 ^a) V4 मौनी N̄ V B D10 13 G1 3 -सहस्रे तु (V1 च),
D11 -सहस्राणि, M4 -सहस्र स, Cm g as in text (for
-सहस्रस्य) —^b) N̄ V B D10 11 13 कृत्वा स कृतनिश्चय, M4
मक्त्वप्य कृतनिश्चय —M3 om 2^c —^c) D6 [अ] प्रतिज्ञ,
T2 [अ] प्रतिमा (sic), T3 प्रतिमा (sic) (for [अ] प्रतिम)
—For 2, S1 D1-3 5 7 12 subst 1 9-11 of 1183* (cf
v l I 63 15) —For 2^c-5^b, N̄ V B D10 11 (1 1 and
8 only for 2^c and 5^a respy) 13 M4 subst 1187*

3 D9 om 3^b up to the prior half of 1 2 of 1185*
—^b) D1-3 7 11 काष्ठभूतो महामुनि —After 3^a, D1-3 5
read 1 11 of 1183* (cf v l I 63 15) —^c) D2 विप्रैर्,
G4 दीर्घैर् (for विप्रैर्) D7 आधूते, D11 आधूत —^d) S1
D3 12 कोपो (for क्रोधो) D1 कोपेनोत्तर° (sic), D2
कोपेनापर° (corrupt), D11 कोपं नैव समाविशत् —After
3, S1 Dt D1-9 11 12 14 S (except M4) Cm g k t ins
(Cv r comm on l 9 only)

1185* स कृत्वा निश्चयं राम तप आतिष्ठद्व्ययम् ।
तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रत ।
भोक्तुमारब्धवानस्य तस्मिन्काले रघूत्तम ।
इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा त सिद्धमन्नमयाचत ।
तस्मै दत्त्वा तदा सिद्धं सर्वं विप्राय निश्चित । [5]
निःशेषितेऽन्ने भगवानभुक्त्वैव महातपा ।
न किंचिद्वदद्विप्र मौनव्रतमुपास्थित ।
तथैवासीत्पुनर्मौनमनुच्छास चकार ह ।

पूर्णे वर्षसहस्रे तु काष्ठभूतं महामुनिम् ।

विप्रैर्वहुभिराधूतं क्रोधो नान्तरमाविशत् ॥ ३

ततो देवाः सगन्धर्वाः पन्नगासुरराक्षसाः ।

मोहितास्तेजसा तस्य तपसा मन्दरश्मयः ।

कञ्जलोपहताः सर्वे पितामहमथाब्रुवन् ॥ ४

अथ वर्षसहस्रं वै नोच्छ्रुत्सन्मुनिपुंगव ।

तस्यानुच्छ्रुत्समानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत । [10]

त्रैलोक्यं येन संभ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ।

[(1 1) Dt D4 6 8 14 T2 G2 M1 2 आनिष्ठान्य S1
D1-3 5 7 11 12 गत्वा च परम हर्षं तप आतिष्ठद् (D1 ^aष्ठु [sic],
D11 ^aष्ठत्तम —(1 2) S1 D1-3 5 7 11 12 अथ वर्षसहस्रेण (for
the prior half) —D11 om (hapl ?) from the post
half up to the prior half of 1 9 D9 महात्मन (for
^aव्रत) S1 D5 12 व्रतदीक्षेण आगत (hiatus), D1 व्रत-
दीक्षासमागमे, D2 7 (with hiatus) व्रता (D7 ^aतो) दीक्षेण आगमे
(both sic), D3 व्रतो (sic) दीक्षेणमागते (before corr ^aमे)
(for the post half) —S1 D1-3 5 7 12 om 1 3 —(1
3) D9 आरभ्य तिष्ठन् (for आरब्धवानन्न) M2 रघूदत्त —(1 4)
D1-3 7 [ए]न, D5 12 [ए]व, D9 T3 तु (for त) S1 इन्द्रो द्विजाति
गत्वा (for the prior half) S1 D1-3 7 12 यथामिदम् (for
मिदमन्नम्) —S1 D1-3 5 7 12 om 1 5 —(1 5) M3 (before
corr) सदा (for तदा) D6 सर्वे, G2 M1 अन्न (for सर्व) G1 2
निश्चल, M3 निश्चिन्त D9 सर्वं नियतमानस (for the post half)
—(1 6) S1 D1-3 5 7 9 12 नि (D12 न) शेषमन्न (D9 [before
corr] ^aन्न) (for निःशेषितेऽन्ने) S1 भगवन्, D3 भगवन् S1
D1 5 12 अमुक्त च, D2 7 अमुक्ते च, D3 अदत्त दत्त म (sic), D9
मुक्त्वा तस्य (sic) (for अमुक्त्वैव) D9 महात्मन, T3 महामुनि
—S1 D1-3 5 7 12 om 1 7 —(1 7) G2 मौनवृत्तम् D4 14
T G4 M2 3 अथा°, D9 समाश्रित (for उपास्थित) G1 3 अथ
मौन समाश्रित (for the post half) —(1 8) S1
D1-3 5 7 12 तथैव मौनमकरोदनुच्छ्रास च राघव —(1 9) D1-3 7
पूर्णे (for अथ) S1 D5 12 -सहस्रेण, Dt D6 8 -सहस्र च, D1 7
-सहस्रेषु, D2 3 -सहस्रे तु, D9 -सहस्राते Dt सोच्छ्रुत्मान् S1 D1-3 5 7
निरुच्छ्रामोभवन्मुनि, D11 निरुच्छ्रामे ततो मुनी, D12 निरुदासो
महामुनि (for the post half) —(1 10) D9 14 (before
corr) T3 [अ]नुच्छ्रासमानस्य S1 D5 12 निरुच्छ्रासान्मुनेत् (S1
[after corr in marg] ^aर)स्य, D1-3 7 अनुच्छ्रासाचनस्तस्य,
D11 विश्वामित्रस्य तपसा (for the prior half) G4 [अ]व्य-
जायत —(1 11) D3 त्रैलोक्ये Dt D8 आनापितनिवाभवत्, D3
आदीप्तमिव चामवत् (for the post half)]

4 ^a) S1 Dt D1-9 11 12 T2 G1 3 M2 3 देवर्षिगणधर्वा
—^b) Dt D4 6 8 9 G1-3 M1 पन्नगोरगा- (D4 after corr.

बहुभिः कारणैर्देव विश्वामित्रो महामुनिः ।
लोभितः क्रोधितश्चैव तपसा चाभिवर्धते ॥ ५
न ह्यस्य वृजिनं किञ्चिद्दृश्यते सूक्ष्ममप्यथ ।
न दीयते यदि त्वस्य मनसा यदभीप्सितम् ।
विनाशयति त्रैलोक्यं तपसा सचराचरम् ।

व्याकुलाश्च दिशः सर्वा न च किञ्चित्प्रकाशते ॥ ६
सागराः क्षुभिताः सर्वे विशीर्यन्ते च पर्वताः ।
प्रकम्पते च पृथिवी वायुर्वाति भृशाकुलः ॥ ७
बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशे देव महामुनिः ।
तावत्प्रसाद्यो भगवानग्निरूपो महाद्युतिः ॥ ८

G 1 6
B 1 6
L 1 1

°गाश्चर-), D2 पञ्चगाप्सर-, M2 किंनरोरग- —^{cd}) G2 तेन सा (sic) (for तेजसा) S1 D1-3 5 7 12 [ए]वासम्, D11 [ए] वास्य (for तस्य) D9 G1-3 M1 तपसो, D11 सर्वे ते, Cm g t as in text (for तपसा) Dt D6 8 तपसा तस्य तेजसा (by transp) D2 मदरादय —After 4^{cd}, D11 ins 1 4-5 of 1187* —After 4, D9 ins

1186* पितामह महाप्राज्ञ सर्वभूतहिते रत ।
त्वं चैव सर्वलोकानां शरणं च यथेप्सितम् ।

5 D3 om 5^{ab} —For 2^c-5^b, N V B D10 18 M4 subst, while D11 subst 1 1 and 1 8 for 2^{cd} and 5^{ab} respy and ins 1 4-5 after 4^{cd}

1187* वज्रस्थानमुपाश्रित्य तस्यौ निरिखिवाचल ।
स्थाणुभूते स्थिते तस्मिन्मुनौ मौनव्रतान्विते ।
आवेष्टु नान्तर कामो न क्रोधो ददृशे मुने ।
अक्रोधनमकामं च त दृष्ट्वा शान्तचेतसम् ।
तपसोऽग्रेण संसिद्धिं परां गतमर्हिदम् । [5]
सञ्ज्ञान्तमनसो भीता ब्रह्माण तपसा निधिम् ।
ऊचुरभ्येत्य विबुधा सर्वे शक्रपुरोगमा ।
उपायैर्विविधैर्विप्रो विश्वामित्रस्तपोधन ।

[Before 1 1, V4 ins 1 10 and 11 of 1183* (cf v1 I 63 15) —(1 1) N2 B2 D10 व्रज°, V1 क्ली°, V2 वज्रि°, V3 वज्र स्थानम्, V4 रज°, B1 वज्रि°, D11 तपोवनम् (for वज्रस्थानम्) V2 B1 उपगम्य —After 1 1, N V B D10 18 M4 read colophon, while D11 ins 1 11 of 1183* Then D13 ins ref सू-उ-व —(1 2) B1 om स्थिते M4 transp स्थिते and मुनौ N1 मौन V4 M4 व्रत(M4 °ता) स्थिते —(1 3) D13 आविशन्नातुर कामो (for the prior half) N1 मुनौ, M4 मुनि —(1 4) D11 त दृष्ट्वा शान्तचेतसां (sic), M4 दृष्ट्वा शान्तेन चेतसा (for the post half) —(1 5) V4 संसिद्ध, V1 परां गतिं गतिम्° (ditto), B4 परां गतिमर्हिदत, M4 परां गतिम्° (for the post half) —(1 6) N1 °सो भूता, V2 B2 °सो भूत्वा, B1 मुनयो भीता, M4 मनस सर्वे (for मनसो भीता) N1 V1 2 4 D13 तपसो निधि M4 विबुधा वासवादय (for the post half) —(1 7) M4 सहिता (for विबुधा) M4 ब्राह्मण तपसो निधि (for the post half) —(1 8) N1 V B1 2 D11 बहुभिर् (for विविधैर्) N2 V4 B3 D10 M4 ब्रह्मन्, D11 देव (for विप्रो) B1 D13 तपोनिधि]

6 N1 V1-3 B1 2 M4 om 6-7 —^a) V4 ह्यत्र, B4 चास्य, D5 ह्यस्ति, D9 तस्य (for ह्यस्य) N2 B3 D10 कैश्चिद्, V4 देव (for किञ्चिद्) —^b) G1 दृश्यते (for दृश्यते) S1

N2 V4 B3 4 D1-3 5 7 10-13 स्वल्पम्, Ct as in text (for सूक्ष्मम्) Dt D6 8 अप्युत —^c) S1 D5 10 12 यदेतस्मै, N2 B3 4 D1 यदि(B3 °दा) तस्मै, D2 3 यदि त्वस्मै, D11 यतस्तस्मै (for यदि त्वस्य) V4 यदा न दीयते तस्मै —^d) S1 N2 V4 B3 4 D1 5 7 10-13 M3 मनसो S1 D1-3 5 7 10-12 हि यदी (D1-3 7 यथे)प्सित, Dt D8 यद्यभीप्सित, Ct as in text —^e) S1 V4 D3 5 7 9 11 12 नाशयिष्य (S1 °व्य [sic])ति, T2 M3 °यद्धि, G2 M1 °मेति, Cm g t as in text (for विनाशयति) S1 D5 11 12 लोकाश्च, N2 V4 B3 4 D2 3 7 9 10 लोकास्त्रीन् (for त्रैलोक्यं) D1 विनाशयिष्यति लोकास् —^f) S1 D5 11 12 त्रीनेष, N2 B3 4 D10 18 तेजसा, V4 D2 3 7 9 एष वै, G1 damaged (for तपसा) S1 N2 V4 B3 4 D1-3 5 7 9-13 °चरान् (for सचराचरम्) —^g) D11 व्याकुला हि —^h) S1 N2 V4 B3 4 D1-3 5 7 10-13 न च सूर्य प्र°, D9 न किञ्चिद् प्र° (by transp), G1 3 न किञ्चित्संप्र°, G2 M1 आदित्यो न प्र°

7 N1 V1-3 B1 2 M4 om 7 (cf v1 6) —^a) S1 V4 D1 5 11 12 चैव (for सर्वे) —^b) N2 B3 4 D1-3 5 7 10-13 वि(D5 न्य)दीर्यते, V4 व्यदीर्यत (for विशीर्यन्ते) S1 सर्वत (for पर्यता) —^c) D4 [5]त्र (for च) T1 damaged after पृ up to भास्करो in 1189* Dt D8 T2 वसुधा (for पृथिवी) N2 B3 4 D10 18 कपते पृथिवी चैव —^d) S1 D2 3 5 7 11 12 भृशाविल, B4 भुगा° (sic), Dt D6 8 [ह]ह संकुल, G1 °कुल, M2 दिशा° (for भृशाकुल) —After 7, S1 V4 Dt D1-9 11 12 14 S (except M4, T1 damaged) all Cs ins

1188* ब्रह्मन् प्रतिजानीमो नास्तिक्यो जायते जन ।
संमूढमिव त्रैलोक्यं संप्रक्षुभितमानसम् ।

[(1 1) Cv r k comm on 1 1 only S1 D5 11 12 ब्रह्म (D5 11 देव)विप्राश्च भजते, V4 D1-3 7 9 ब्रह्मा(V4 ब्राह्म)विप्रो न भजते S1 V4 D1-3 5 7 9 11 12 नर (for जन) —(1 2) S1 V4 D1-3 5 7 11 12 त्रैलोक्यमपि समूढ(V4 °क्षुब्ध) V4 प्रतिक्षुभित, D7 प्रस(metathesis)क्षुभित- D9 (gloss) व्याकुलचित्त, M3 तेजसा सचराचर (for the post half)]

—Thereafter, Dt D6 8 14 T G4 M3 cont

1189* भास्करो निष्प्रभश्चैव महर्षेस्तस्य तेजसा ।

[T1 damaged for भास्करो (cf v1 7) M3 संप्रक्षुभित-मानस (for the post half)]

8 D11 repeats 8^{ab} as in V3 after 9 —^a) V4 बुद्धिर्न, B1 न बुद्धि (by transp), D2 3 7 13 बुद्धि च (for

G 1 67 8
B 1 65 7
L 1 61 8

कालाग्निना यथा पूव त्रैलोक्यं दह्यतेऽखिलम् ।
देवराज्यं चिकीर्षेत दीयतामस्य यन्मतम् ॥ ९

ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥ १०

ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोपिताः ।
ब्राह्मण्यं तपसोप्रेण प्राप्तवानसि कौशिक ॥ ११

दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन्ददामि समरुद्धणः ।
स्वस्ति प्रामुहि भद्रं ते गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ १२

बुद्ध न) S₁ D₁₋₅ 7 11 12 M₃ देव, Cg as in text (for यावन्) —^b) Cm g t नाशे(as in text) S₁ D₁₋₅ 7 11 12 M₃ Ch यावदेव(S₁ D₁₋₃ 7 °व) जगत्क्षये(D₂ °य), N₁ V₁ 3 4 D₁₀ M₄ एष(M₄ असौ) प्रतप(V₃ °यत)ता वर, V₂ D₁₃ एष चे तपसा वर(D₁₃ निधि), T₃ नाशे देव महामुनि —N₁ V B D₁₀ 13 M₄ om 8^c-9^b —^c) D₄ 6 8 G₁ भगवन् D₁₁ तावद्विषाद लभता —^d) D₃ अग्नि°, T₂ 3 G₁ 3 M₂ °रूपो (for अग्निरूपो) G₂ M₁ 2 महामुनि

9 N₁ V B D₁₀ 13 M₄ om 9^{ab} (cf v l 8) —^{ab}) T₂ G₂ M₁ 3 मृशं(for ऽखिलम्) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 कालाग्निरि (D₇ °रे)व निश्चेष्टम्(D₁₂ °ष्ट)त्रैलोक्य प्रदहेदय —^c) D₁₋₃ देव, D₇ देव, Cv r as in text (for देव) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 चिकीर्षेद्वा N₁ V B D₁₀ 13 M₄ देवराज्य(N₁ V₁ D₁₀ °ज, V₂ 3 °ज्य)परि(N₁ °पुर्णि, V₁ °पुर)प्राप्तौ(N₁ V₁ 3 °सु, V₂ °स), Cm g k t as in text —^d) D₇ यस्य(for अस्य) S₁ D₅ 11 12 यद्वित, Dt D₆ 8 यन्मत, D₁ जीवित, D₂ तन्मलं (for यन्मतम्) N₁ V₁ 3 4 B D₁₀ 13 लभता(N₂ B₃ D₁₀ 13 दीयता as in text) तावदीप्सितं V₂ लभेत्तावदभीप्सित, M₄ तावद्विषाद काक्षित, Cm g as in text —After 9, D₁₁ repeats 8^{ab} and 9^{cd} as in V₃ and N₂ respy

10 B₄ repeats 10^{ab} after l 2 of 1190* —^a) V₂ अत B₁ सर्वे सुरगणा (by transp) —^b) N₁ V B₃(m also as in text) 4 D₁₀ 11 13 °पुर मरा —^c) N₁ V B D₁₀ 11 13 M₄ उपागम्य(for महात्मान) —^d) D₁₄ T₁ 3 G₄ मधुर वाक्यम् (by transp) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 ऊचु साधुनय वच, N₁ V B D₁₀ 11 13 M₄ वाक्य(V₁ °च)मृत्तुरिड(V₁ °मा) तदा

11 °) D₉ T₂ महर्षे Ck t स्वागत (as in text) S₁ D₁₋₃ 5 7 11 12 महर्षे स्वस्ति ते साधु(S₁ D₅ 11 12 °घो), N₁ V B D₁₀ 13 M₄ ब्रह्म(M₄ मह)र्षे वि(V₁ om [sub-metric])निवर्तेस्व —^b) Ck t स्मेति विसर्गलोप आर्षे । Ck S₁ तपसा ममुपोपिता, N₁ V B D₁₀ 13 M₄ तपसोऽग्रा(N₁ V₁ 4 B₁ M₄ °आ)द(N₁ V₁ B₁ D₁₃ M₄ °दि) त पर, D₁ तपसा स्मश्च तोपिता, D₁₁ 12 तपसा(D₁₂ °*)स्मि

पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां च दिवौकसाम् ।
कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥ १३
ब्राह्मण्यं यदि मे प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैव च ।
ॐकारोऽथ वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु माम् ॥ १४
क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ।
यद्ययं परमः कामः कृतो यान्तु सुरर्षभाः ॥ १५
ततः प्रसादितो देवैर्वसिष्ठो जपतां वरः ।
सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥ १६

सुतोपित —D₁₁ reads 11^{cd} after l 2 of 1190* —^c) S₁ ब्रह्मण्य, D₂ ब्रह्माण —^d) D₂ 4 कौ(D₂ को)निक

12 For 12-17, N₁ V B D₁₀ 11 13 M₄ (12-14) subst 1190* —S₁ D₁₋₃ 5 7 12 om 12^{ab} —^d) G₂ यथागतं, Ck t as in text

13 Cf v l 12 and 17 —^b) Dt D₄ 6 8 सर्वेषां त्रिदिवौकसा —^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 त्रिविद्वद(for मुदितो). —^d) S₁ D₁₋₃ 5 12 व्याहरत्तान्, D₇ व्याहृतास्तान् (for व्याजहार) —After 13, the sequence up to St. 20 in S₁ D₁₋₃ 5 7 12 is as follows—14^{cd}, 15^{ab} (D₇ reads 13 after 15^{ab}), 14^{ab}, 15^{cd}, 15^{ef}, 15^{cd}, 16^{ab}, 17, 16^{cd}, 18^{cd} (D₁₋₃ 7 om), 19^{cd}, 18^{ab}, 19^{ab}, 20^{cd}, 20^{ab}

14 Cf v l 12 and 17 —For sequence in S₁ D₁₋₃ 5 7 12 cf v l 13 —^a) D₂ T₃ ब्रह्मण्य D₃ च (for मे) —^c) S₁ D₅ 14 T₁ 3 G₄ °रश्च, D₁₋₃ 7 °र स, D₉ °रोपि(for ॐकारोऽथ) D₁₂ उकार स वषट्कारो —^d) G₂ 4 M₃ (after corr sec m as in text) देवाश्च (for वेदाश्च) Cv r m g t वरयन्तु(as in text) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 वेदास्त्वा(S₁ D₅ 12 °श्वा)यातु सर्वे(S₁ नित्य)श

15 Cf v l 12 and 17 —For sequence in S₁ D₁₋₃ 5 7 12 cf v l 13 —^a) S₁ क्षत्रवेदवता, D₂ 3 7 9 क्षत्र(D₂ क्षिप्र) वेदविदा, T₃ क्षत्रदेवविदा (metathesis). D₁₋₃ 5 7 9 श्रेष्ठ (sic) —^b) S₁ °वेदवतामपि, T₃ °देव-विदामपि (metathesis) —^c) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 [S]यम् (for माम्) —^d) S₁ D₅ 12 एवमेव ब्रवीतु मा, D₁₋₃ 7 एवं चैव ब्रवीतु(D₁ 2 °ति) मां —^e) Dt D₆ 8 [ए]व (for [अ]य) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 पूर्यते(D₃ °वता [sic]), D₄ 9 परम(for परम) —^f) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 M₄ गमिष्यामि, G₂ M₁ कृतो महं, Cg k t कृतो यातु (as in text) D₂ 7 यथागत, D₃ यथासुख, G₁ 3 सुरर्षय, Ct सुरर्षभा (as in text)

16 Cf v l 12 and 17 —For sequence in S₁ D₁₋₃ 5 7 12 cf v l 13 —^a) D₉ प्रसादितैर् M₄ राम (for देवैर्) S₁ D₁₋₃ 5 7 12 तत प्रसाद्य त देवा —^b) S₁ D₅ 12

ब्रह्मर्षिस्त्वं न संदेहः सर्वं संपत्स्यते तव ।
इत्युक्त्वा देवताश्चापि सर्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १७
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा लब्ध्वा ब्राह्मण्यमुत्तमम् ।

पूजयामास ब्रह्मर्षिं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १८
कृतकामो महीं सर्वा चचार तपसि स्थितः ।
एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ॥ १९

G. 1 67
B. 1 67
L. 1 61

विश्वामित्रमथाब्रुवन्, D1-3 7 वसिष्ठ तमथाब्रुवन् —^c) M4 सत्यं (for सत्य) D4 T3 ब्रह्मर्षेर्, G3 ब्रह्मर्षिम् —^d) D1-3 7 वसिष्ठ(D1 °ष्ठो) ज(D7 त) पता वर

17 For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v1 13 —^a) Ś1 D5 12 महर्षिर् B2 असदेह D1-3 7 वसिष्ठस्त्व-
ब्रथीद्वाक्य —^b) B2 सत्य (for सर्व) Ś1 Dt D6 8 G1 3
M1 2 Ct सपद्यते, D2 सपश्यतस्, D3 T2 सवत्स्यते (for
सपत्स्यते) B2 तप, T3 [S] नघ (for तव) —^c) Ś1
D1-3 5 7 9 12 M4 सर्वा(D2 7 °र्वे) (for चापि) —^d) T3 G1
सर्वे Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 जग्मुस्त्रिभुवन त(Ś1 D5 12 °नात्)
दा(D2 °त्) —For 12-17, Ñ V B D10 11 13 M4 (for
12-14) subst

1190* ब्रह्मर्षिस्त्वनुप्रासस्तपसा ह्यसि दुर्लभम् ।
प्रीत स्वच्छन्दमरण ददानी तव चेप्सितम् ।
(12^{cd}) स्वस्त्वामुहि त्व भद्र ते तपसोऽध्यादुपारम ।
(13) { पितामहवच श्रुत्वा तत्तदा मधुराक्षरम् ।
कृताञ्जलिरिदं वाक्यमुवाच मुनिपुत्रव । [5]
(14) { यदि प्राप्त मया ब्रह्मन्ब्राह्मण्य तपसो बलात् ।
ततो ब्रह्म च वेदाश्च सत्य च व्रयन्तु माम् ।
सिद्धिर्धृति स्मृतिश्चैव विद्या मेधा शम क्षमा ।
तपो दमो दया क्षान्ति सर्वज्ञत्व कृतज्ञता ।
असंमोह इति प्राहुर्ब्रह्म ब्रह्मविदो जना । [10]
अद्रोह सर्वभूतानामसकल्पमसंज्ञिता ।
तन्मा भजन्तु विश्वेश ब्रह्मण्ययमनुत्तमम् ।
तपसा च यदि प्राप्त ब्राह्मणत्व यथेप्सितम् ।
तमेववादिन ब्रह्मा प्रत्युवाच तपोनिधिम् ।
प्रतिभाष्यन्ति ते वेदा ब्रह्मा चाव्ययमीप्सितम् । [15]
अधिकस्त्व मतो मेऽद्य सर्वब्रह्मविदा मुने ।
(17^{cd}) इत्युक्त्वा ततो ब्रह्मा ययौ सुरगणैर्वृत ।

[M4 om 1 8-10 and 14-17 —(1 1) V2 3 B4 -प्राप्त
(for -प्राप्त) V4 ब्रह्मर्षिमुप्राप्तिस् (submetric) (for the
prior half) V2 धृति°, V3 4 ह्यसि दुर्लभ, B4 (with hiatus)
अति°, D10 M4 ह्यसि°, D11 त्वति° —(1 2) M4 -मरणे V2 B4
D11 M4 ददामि Ñ V4 B2-4 च नव (by transp) (for तव
च) V1 तवेप्सिन(submetric), M4 तव चेप्सित —After 1 2,
B4 repeats 10^{ab}, D11 reads 11^{cd} —B4 om 1 3
—(1 3) V2 [आ] मुहि च, D11 चामुहि (for [आ] मुहि त्व)
Ñ V1 B3 D10 तपसोऽयाद्, M4 तपोयोगाद् —(1 4) D10 त
(for तव) D11 विश्वामित्रस्तपोधन (for the post half)
—(1 5) V1 also °पुष्टे भूत्वा (for the post half) —For
1 5, D11 reads the line of 13^{cd} (var as in Ś1 in °)
—(1 6) M4 ब्राह्मणत्व एदुर्लभ (for the post half) —(1 7)

D13 तपो (for ततो) V3 ब्रह्मा (for ब्रह्म) B3 देवाश् (for
वेदाश्) B1 तु (for second च) V1 सत्य चैव भवतु मा, M4
भगवन्प्रतिभातु मे (for the post half) —(1 8) D11 तुष्टि
(for मिद्धि) V3 विद्या (for चैव) Ñ1 V1 2 सिद्धिर्धृतिश्चैव
(for the prior half) V3 मेधा चैव (for विद्या मेधा) V2
धृति, V4 दद (sic), D13 यग (for शम) —(1 9) V4
काति (for क्षान्ति) D13 तपो दमश्च शांतिश्च (for the prior
half) —(1 10) Ñ1 असमोहम् V2 इद (for इति) Ñ2 D10
ब्रह्म, B3 ब्रह्मय(m also सर्वे), B4 ब्राह्मय(for ब्रह्म) —(1 11)
M4 अद्रोह Ñ V1 2 4 B3 D10 M4 अकल्पम् (for असकल्पम्)
Ñ1 V1 4 अथापि च, V2 3 अक्षन्ति(V2 °क) ता, B1 D10 असंज्ञिता,
B3 4 असंज्ञिता, M4 अमनिभ (for असंज्ञिता) D11 अनहकारमेव च,
D13 अपकल्पमसंज्ञित (for the post half) —(1 12) M4
मा V2 भवतु, V3 भजतु, D11 भजस्व, M4 भजत (for भजन्तु)
D13 नदा भजतु विप्रेश (for the prior half) —After 1 12,
B2 ins the line of 15^{cd} (with v1 as in D3) in
marg —(1 13) D13 च यदा प्राप्त, M4 यदि चेत्प्राप्त V2 ब्रह्मत्व
च, D11 ब्राह्मण्यत्व D13 यदेप्सिन —(1 14) V2 4 B1 एव —V1
missing from दा in the prior half of 1 15 up to 1 16
—(1 15) V2 मेधा, B4 देवा (for वेदा) B4 D13 ब्रह्म
चाव्ययमुत्तम (for the post half). —After 1 15, B2 ins
the line of 15^{ab}, B4 repeats 1 13 —(1 16) Ñ1 V2
B4 अतो, B1 यतो (for मनो) D11 अधिक त्वामह मन्ये (for the
prior half) V4 सर्ववेदविदा Ñ1 मुनि —For ins see
below —(1 17) V1 इत्युक्तेव, D11 इत्युक्तेन V1 तदा, V4 अथो
(for ततो) B4 युत (for वृत)]
—After 1 16, B2 ins

1191* तत प्रसाद्य वै देवो विश्वामित्र तदाब्रवीत् ।
—Thereafter it ins the line of 17^{ab} (var). —After
1 16, B3 ins

1192* लभस्व वाञ्छित सर्वं यत्ते मनसि वर्तते ।

18 For the sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v1 13
—^a) V4 महात्मा च, G4 [S] थ धर्मात्मा(for ऽपि धर्मात्मा)
—^b) V3 D12 ब्राह्मणम्, V4 D9 M3 ब्रह्मण्यम् —Ñ V B
D1-3 7 11 13 om 18^{cd} —^c) Ś1 D5 12 अपूजयत्त (D5 12
°च) (for पूजयामास) Dt D4 6 12 ब्रह्मर्षि-

19 For the sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf. v1 13
—^{ab}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °कार्यो(for °कामो) D7 एता, M4
कृत्स्ना(for सर्वा) Ñ V B D10 13 कृतकृत्यश्चारेमा पृथिवीं
सिद्धमानस (V2 सिद्धिमास्तत) —Ñ V B D10 11 13 om.
19^{cd} —^c) D4 illeg for एव त्व, T3 एव त्वेतेन (for एवं
त्वनेन) Ś1 D1-3 5 7 12 ब्राह्मण्यमेवमेतेन

G 1 67. 20
B 1 65 29
L 1 61 20

एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवांस्तपः ।

एष धर्मः परो नित्यं वीर्यस्यैष परायणम् ॥ २०

शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।

जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजम् ॥ २१

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।

यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवानसि धार्मिक ॥ २२

20 For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v1 13 —^a) D^o मुनि. श्रेष्ठ D4 14 T1 3 G4 M3 विग्रहवत्तपः, Cv r m g t a s in text ॐ Cv r विग्रहवत्तप इति सम्यक्। ॐ Ś1 D1-3 5 7 12 एष सत्ये दमे जौचे वेदे (D2 देवे) च परि-
निष्ठित —^c) Ś1 Dt D1-6 9 12 14 S (except M4) Ck
धर्मपरो —^d) Ś1 D1-3 5 7 12 वीर्यं (D2 वीर्यं [sic]) स्य च,
D^o (after corr as in text) मेव (for वीर्यस्यैष) —For
20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1193* एष ब्रह्मविद्वा श्रेष्ठ एष तेजस्विना वर ।

एष विग्रहवान्धर्म एष सिद्धिमता वर ।

[(1 1) V2 °भृतां (for °विदा) B1 ते याजिनो (for
तेजस्विना) —For 1 2, V4 reads the line of 17^{cd} as in
D1]

—After 20, Dt D6 8 14 T G2 4 M1 3 ins

1194* एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तम ।

[T1 damaged for एवमु G2 M1 महामुनि (for द्विजोत्तम)]

21 ^a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 इत्युवा (D11 °क्त्वा) च शतानन्दो
—After 21^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 11 (after 1 1 of 1196*) 12
ins an additional colophon (Sarga name विश्वामित्र-
ब्राह्मण्यलाभो) —Thereafter all the above MSS
(except D11) ins, while B3 (m sec m) 4 D9 ins
after 21^{ab}

1195* तत कथान्ते वाक्यज्ञो वाक्य मयुरमप्रवीत् ।

अपूज्यच्छतानन्द कौशिक साधु साध्विति ।

[(1 1) B3 4 चेदन्थाप्रवीत्]

—After 21^{ab}, D11 ins

1196* विरराम महातेजा शतानन्दो महामुनि ।

Colophon

शतानन्दवचः श्रुत्वा (= 21^a) राजा परमधार्मिक ।

—^c) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 7 10-13 भूत्वा (for वाक्यम्)
—^d) T1 damaged for कुशिकात्मजम् Ś1 Ñ V B D1-3
5 7 10-13 विश्वामित्रं ततो (Ś1 D1-3 5 7 12 °त्रमया) प्रवीत्

22 ^b) Ś1 D1 4 5 G1 3 M2 मुनिपुंगव, Ñ V B D10 11 13
M4 त्वं महामुने —B2 reads 22^c-26^b in marg —^c^d)
B1 यत्वं (sic) (for यज्ञं) Dt D6 8 कौशिक, D1 4 5 7
G1 3 M1 3 धार्मिक (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 M4
द्रष्टुमभ्यागत स्वयं (for ^a) D11 काकुत्स्थसहितो द्रष्टु

पावितोऽहं त्वया ब्रह्मन्दर्शनेन महामुने ।

गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव संदर्शनान्मया ॥ २३

विस्तरेण च ते ब्रह्मन्कीर्त्यमानं महत्तपः ।

श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ २४

सदस्यैः प्राप्य च सदः श्रुतास्ते बहवो गुणाः ॥ २५

अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलम् ।

अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥ २६

यज्ञमभ्यागत स्वयं — After 22, Ś1 B4 D1-5 (D4 m)
7 11 12 M3 (inf lin sec m) ins

1197* सहितो द्विजमुख्यैश्च बहुभि सुमहायशा ।

[B4 सहितो द्विजमुख्या हि (for the prior half) D1-3 7
च महा°, D4 M3 सशितव्रतै (for सुमहायशा)]

23 B2 reads 23 in marg (cf v1 22) T1
damaged for ह्यन्दर्श —^a) T3 पावितोय, G4 पावितोहं
B4 जनितोह तया° (sic) —After 23^{ab}, D14 T1 3 G4 ins

1198* विश्वामित्र महाभाग ब्रह्मर्षीणा वरोत्तम ।

—For 23, Ñ V B1-3 D10 11 13 M4 subst, while B4
subst 1 1 for 23^{cd} and then ins 1 2

1199* गुणा सुब्रह्म प्राप्तास्त्वत्सदृशं न जा मया ।

सदश्च पावितमिदं त्वद्गुणैर्वैस्तपोनिधे ।

[M4 reads 1 2 after 26 —(1 2) M4 सदस्यैश्च तदिदं
(for the prior half) D13 तपोनिधि V4 बहुनोर्ध्वस्तपोनिधे,
D11 सद्गुणैस्ते तपोधन (for the post half)]

24 B2 reads 24 in marg (cf v1 22) D3 7 om
24 —^a) Ś1 D1 2 5 विप्रभाव, Ñ V B D10-13 विप्रभावश्च,
T1 वि. (damaged) (for विस्तरेण) D2 हि (for च)
Dt D6 8 वै, D4 तद् (for ते) —^b) Ñ V B D10-13
कीर्त्यमानो, G2 M1 कथ्यमान (for कीर्त्यमानं) Ś1 D5 मया
श्रुत, Ñ2 D10 महात्मनः, V1-3 B1 4 D13 महातप (D13 °पा),
V4 महोस्तदा, B2 3 (m also as in B1) महात्मना, D1 2 13
तवा (D12 मया) द्रुत (for महत्तप) M4 कीर्त्यमा- हत्तप
—^c) Ñ V B D10-13 श्रुतो Ś1 D5 भुवि (for मया) Ś1
D5 मया चास्य (D5 °द्य), V1 3 4 B1 2 4 D2 9 11 13 M3
महातेजा, D12 मया (sic) तेजो (for महातेजो) ॐ Ct
महातेज इति संबुद्धि । ॐ —^d) D11 ब्रह्मविद्भिर्महामुने

25 V4 om, B2 reads in marg 25 (for B2 cf
v1 22) —^a) Ś1 प्राप्य च सदा, V2 प्रायश सर्वं, D2 3 7
प्राप्य च सह, D^o च सभामध्ये, M4 अपि विप्रर्षे (for प्राप्य च
सद) —^b) T1 श्रुत (damaged) स्ते M3 बहवस्ते गुणा
श्रुता (by transp)

26 B2 reads in marg, V2 om (hapl) 26^{ab} (for
B2 cf v1 22) —^a^b) Ś1 D5 12 च ते रूपम्, Ñ V3 4 B

तृप्तिराश्वर्यभूतानां कथानां नास्ति मे विभो ।
कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लम्बते रविमण्डलम् ॥ २७
श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ २८

एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायः सवान्धवः ॥ २९
विश्वामित्रोऽपि धर्मान्मा सहारामः सलक्ष्मणः ।
स्वं वाटमभिचक्राम पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

G. 1 6,
B. 1 6,
L. 1 61

D1-3 7 10 11 13 G2 M1 तव तपो (Ñ1 V3 4 B2 D1 G2 M1 with hiatus, Ñ2 B1 3 °पस्, D10 °, G2 M1 °प) (for तपस्तुभ्यम्) Ñ2 B1 3 D10 त्वप्र°, B4 [S]प्र° (submetric), D2 3 7 11 13 ह्य° (for second अप्रमेय) V4 च तव वलं (hypermetric), D7 10 वलं च ते (by transp), D11 च तद्वल V1 अप्रमेय ते तव तपोप्रमेय° —°) Ñ V2-4 B2-4 D3 6 7 अप्रमे (B3 °.)य-, V1 अप्रमेयो, B1 D2 10 अप्रमेय (sic), Cm g as in text Ñ V B3 4 D10 गुणश्चा (Ñ V2 B4 D10 °स्या)पि, B2 (before corr as in V4) D11 13 गुणाश्चापि, D7 गुणाश्च (submetric) (for गुणाश्चैव) —^d) V3 नियत, G1 3 कथ्यते (for नित्य ते) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 पुरुषर्षभ, M4 कौशिकर्षभ —After 26, D14 T1 3 G4 ins

1200* पितामहस्य च यथा यथा चैव उमापते ।

—After 26, M4 reads l 2 of 1199*

27 D7 om (hapl) 27 up to l 1 of 1202* —^a) D2 त्वत्पराश्वर्य- Ś1 D5 11 12 -भूताभि (for -भूताना) —^b) Ś1 D5 11 12 कथाभि (for कथाना) D1 ते, T3 वै (for मे) V2 B2 4 D9 11 T2 प्रभो (D11 °भो), D13 T3 (before corr) विभो —^c) V3 D5 12 कर्मकाले Ś1 D5 12 13 नरश्रेष्ठ —D2 om (hapl) from 27^d-28° M4 repeats 27^d after the repetition of 28° (after 28) —^d) V2 लक्ष्यते (for लम्बते) Ñ2 परि°, D13 °मडले, T2 °मडल (for रविमण्डलम्) —After 27, V1 ins

1201* रामेण सहितो राममिद वचनमब्रवीत् ।

28 D2 om 28^{ab}, D7 om 28 (for both cf v l 27) —^a) Ś1 Ñ V B2-4 D1 3 5 10 13 मुनिश्रेष्ठ, B1 भवत च, D9 T3 M3 महातेजा (T3 °जा), D12 नरश्रेष्ठ (for महातेजो) D11 प्रभाते च मुनिश्रेष्ठ —D11 om (hapl) 28^{ab} —^b) Ś1 D1 3 5 12 बर्हान्यह, Ñ1 V1 B1 4 इच्छामि वै, Ñ2 V2-4 B2 3 D10 13 एष्यामि वै (D13 °ह [sic]) (for बर्हसि मा) M4 (both times) द्रष्टास्मि त्वा महामुने —Ñ V B1 2 D10 13 om, B3 reads in marg 28^{cd} —^c) Ś1 D5 12 गताहं, D1 3 गमने (for स्वागत) B3 जायता, B4 Dt D8 जयतां, D1 3-6 9 12 T2 M2-4 जपता, T3 G1 3 तपता (for तपता). —^d) D11 G2 मम (for माम्) —After 28, M4 reads for the second time 28° and 27^d and then repeats 28^{ab} —After 28, Ś1 Dt D1-9 11 12 14 S ins

1202* एवमुक्तो मुनिवर प्रशस्य पुरुषर्षभम् ।
विससर्जाशु जनक प्रीत प्रीतमनास्तदा ।

[D7 om l 1 (cf v l 27) —(l 1) D2 -वच (for -वर) D2 प्रशस्य D1 2 G1 पुरुषर्षभ —(l 2) D4 11 [अ]य (for [आ]शु) D2 G1 3 मुनि, D7 14 T1 3 G4 प्रीत, D11 ततो (for प्रीत)]

29 ^a) G1 3 तत प्रीतो, G2 M1 एव तु स (for एव-मुक्त्वा) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पूजितो मुनिना तेन —^b) Ñ1 V2-4 B1 2 4 विदेहो —^c) D11 प्रदक्षिणात् (sic) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तमकरोत्, Ñ V1-3 B D10 13 M4 उपाकृत्य (D13 °त्ति [sic]), V4 उपाविश्य, G1 3 चकारासौ, G2 M1 चकाराथ (for चकाराशु) —^d) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्रं ततो ययौ —After 29, D4 ins श्रीमते रामानुजाय

30 ^b) Ś1 V3 D1-5 7 11 12 राम सह (by transp [sic]) —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 G4 M2 3 (inf l in sec m) Gg k tp स्व (Ś1 सु)वाटम्, Ñ D10 13 M4 स्व वासम्, V1 B4 आवासम्, V2 4 D11 संवासम्, V3 B1-3 Dt D6 8 9 G1 M3 (before corr) Ct स्ववायम्, T3 उवाचम् (sic) (for स्व वाटम्) Ñ V B D10 11 13 M4 उपचक्राम, D1 3 7 अतिचक्राम —^d) V3 सेव्यमानो (for पूज्य°) Ñ V B2-4 D10 M4 द्विजातिभि, Dt D6 8 महात्मभि (for महर्षिभि) —After 35, Ś1 D5 11 ins

1203* ततो जगाम स्वगृह स राजा

सहर्षं (Ś1 महर्षि)चित्तो मुनिमर्चयित्वा ।

स तद्वियोगायधि (Ś1 °तृषि)तो महर्षिं

कुच्छ्रेण रात्रि नमयामभूव ।

Colophon Kānda name V1 D1 11 om, Ñ2 V2-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 D5 11 12 विश्वामित्रचरित (D12 °त्र), Ñ V1 2 4 B2-4 D10 विश्वामित्र (V4 B2 °मित्रस्य) ब्रह्मत्वप्राप्ति, V3 B1 शतानन्दवाक्ये विश्वामित्रब्रह्मत्वप्राप्ति, D1-3 7 9 जनकवाक्य —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om, Ñ2 B3 D10 67, V2 68, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 65, B2 66, D1 45, D2 43, D7 47, D9 69, M4 63 D13 —कांडे—मित्र —प्राप्ति—नाम 66 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री म

G 1 68 I
B 1 66 I
L 1 62 I

ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराधवम् ॥ १
तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
राधवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २
भगवन्त्यागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
भवानाज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवता ह्यहम् ॥ ३
एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४

पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतच्चयि तिष्ठति ॥ ५
एतदर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
दर्शनादस्य धनुषो यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥ ६
एवमुक्तस्तु जनकः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
श्रूयतामस्य धनुषो यदर्थमिह तिष्ठति ॥ ७
देवरात इति ख्यातो निमेः पष्ठो महीपतिः ।
न्यासोऽयं तस्य भगवन्हस्ते दत्तो महात्मना ॥ ८

65

1 \dot{S}_1 begins with ३० —^a) D₆ विमलो —^b) \dot{S}_1 D₁₋₃ 5 7 12 कृतकृत्यो, V₁ कृत्वा कर्म, Cm t as in text (for कृतकर्मा) —^c) B₄ D₁₀ 11 विश्वामित्र- B₃ (m also) पुरस्कृत्य (for महात्मानम्) —^d) \dot{N} V B D₁₀ 11 13 M₄ उपायात् (D₁₁ °य [sic]) सह-, B₃ (m also) यापयामास, D₁ श्रेष्ठ च सह-, D₃ आजु*° (for आजुहाव स-) D₂ °व, D₃ 7 -लक्ष्मण (for -राधवम्)

2 ^a) G₁ 3 पूज° (for अर्चयित्वा) G₄ धर्मेज (for धर्मात्मा) —^b) V₂ शास्त्रदृष्टेन, D₁ दृष्टुष्टेन (for शास्त्रदृष्टेन) B₄ चक्षुषा (for कर्मणा) —After 2^{ab}, V₃ ins, while M₄ subst for 2^{cd}

1204* रामेण सहित काल्यमि (V₃ राजा इ) द वचनमवधीत् ।
—^c) G₄ तौ, Cg t as in text (for च) D₄ महात्मानं —^d) \dot{S}_1 \dot{N} V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₂ 3 ततो (for तदा) V₃ D₂ 4 वाचस्, B₄ om (submetric), T₃ G₂ हा (for ह)

3 ^a) B₄ D₃ भगवान् —^b) \dot{S}_1 D₅ 11-13 महासुने, \dot{N} V B D₁ 3 7 10 महात्प (V₂ °प, B₂ [before corr] D₇ °पा), D₂ तपोधन, M₄ प्रदायि मा (for तवानघ) —^{cd}) B₁ D₃ भगवान् (hypermetric) (for भवान्) B₁ आज्ञापयत D₂ पर चात्र तवाधीनम् (for °) D₃ om (hapl) मा in ^d Ck t भवता (as in text) \dot{S}_1 \dot{N} V B₁ 3 4 D₅ 6 10-13 भवतो हि, T₃ भवितामि, G₄ M₃ भवताम् (for भवता हि) V₂ [अ]य, G₂ M₁ [अ]पि (for [अ]हम्) D₁ M₄ आज्ञाप्योह भगवता (M₄ °त) विष्णोनुग्राह्य एव च

4 ^a) \dot{S}_1 \dot{N} V₁ 2 4 B D₁₋₅ 7 10-13 T₂ M₃ तु ध°, M₄ मुनिवरो (for स धर्मात्मा) —^c) \dot{S}_1 D₂ °वरो, \dot{N} V₁ 3 B₁ 2 4 पुनर्वी (V₃ B₂ °धी)रो, \dot{N} B₃ D₁₀ ततो वाक्य, V₂ महाधीरो, V₄ D₅ 11-13 °धीरो, Dt D₄ 6 8 G₁ 3 °श्रेष्ठो, D₁ °वाचा, D₃ 7 °धीरो, T₃ °वीर्यं (for मुनिर्वीर) M₄ जनक प्रत्युवाचेद Ck वीर जनक प्रति, इति योजना। वीर राम .. 1 Ck —^d) \dot{N} B₃ D₁₀ धीरो (for वाक्य) \dot{S}_1 \dot{N} V₂ 4 B₁ D₁₋₃ 5 12 G₁ 3 वाक्यमिदां वर (\dot{S}_1 D₅ 12 °र)

5 ^a) M₃ पुत्रा (sic) B₄ Dt दशरथस्यैता —^b) D₂ 3 7 श्रोत्रियौ M₄ क्षत्रियर्षभ (for लोकविश्रुतौ) —After 5^{ab}, M₂ ins

1205* धनुर्वेदविशेषज्ञौ कुशलौ रामलक्ष्मणौ ।
—^c) B₄ G₃ द्रष्टुकामौ \dot{S}_1 \dot{N} V B D₁₋₃ 5 7 10-13 धनुर्दिव्य (for °श्रेष्ठ) M₄ द्रष्टुमभ्यागतौ दिव्य —^d) D₈ 12 त (D₁₂ ~)देतत्, M₄ यदनुस् (for यदेतत्) D₂ 3 7 त्वयि (D₂ °या, D₃ °यै [sic]) तिष्ठति वै महत्

6 B₄ D₉ om (hapl) 6-7 —^{ab}) D₂ 3 7 कृतकृत्यो, D₁₂ कृतकर्मौ \dot{N} V °जा (sic), V₁ नरा°, D₁₃ °ज (sic) (for नृपात्मजौ) M₄ त्व दर्शयानयो क्षिप्रमानीयेह तु मैथिल —^c) M₄ दृष्टा तु तदनुस् —^d) M₄ स्वपुर (for यथेष्ट) \dot{S}_1 \dot{N} V B₁₋₃ D₁₋₃ 5 7 10-13 वै (\dot{S}_1 D₂ 3 5 7 12 प्र, B₁ °, D₁ च, D₁₃ ते) करिष्यत (B₃ D₁ °थ, D₁₂ °ति), Cg as in text (for प्रतियास्यत)

7 B₄ D₉ om 7 (cf v l 6) —^{ab}) D₂ सु- (for तु) M₃ (after corr sec m as in text) महीपति (for महासुनिम्) \dot{N} V B₁₋₃ D₁₀ 11 13 M₄ इत्युक्तो जनको राजा प्रत्युवाच कृताजलि —^c) \dot{S}_1 \dot{N} V B₁₋₃ D₁₋₃ 5 7 10-13 धनुपस्तत्र, M₄ धनुर्गत् तद् (metri causa), all Cs as in text (for अस्य धनुषो) —^d) D₁₁ यदा (for यद्) V₄ इद, D₁₁ एतन् (for अर्थम्) \dot{S}_1 D₁₋₃ 5 7 12 चेह, \dot{N} V B₁₋₃ D₁₀ 11 13 मयि, D₄ (m also as in text) उप, Cg as in text (for इह)

8 D₆ om 8 —^a) \dot{N} B₂ देववाह, V₂ 3 B₃ D₁ 3 7 11 °ज, D₅ °दत्त, D₁₃ °यज्ञ, Cg as in text (for °रात) —^b) B₁ 2 D₁₁ T₃ पुत्रो, Dt D₁ 8 Ct ज्येष्ठो (for पष्ठो) M₄ [s] भवन्नुप (for महीपति) —^c) Cm k तस्य (as in text) \dot{S}_1 D₁ 2 5 9 12 तस्य तु पुरा, D₃ 7 तिष्ठतु पुरा, G₃ तत्र भगवन् (for तस्य भगवन्) \dot{N} V₁₋₃ B D₁₀ 11 13 M₄ न्यासभूतमिदं त (\dot{N} B₂ 3 4 D₁₀ 13 °स्म, V₃ °त्र), V₄ न्यासभूत धनुरिद —^d) \dot{N} V₁₋₃ B D₁₀ 11 13 M₄ धनुर्दत्तं, V₄ तस्मै दत्त (for हस्ते दत्तो) Dt D₄ 8 G₁₋₃ M₁₋₃ महात्मन \dot{S}_1 B₂ (m also) D₁₋₃ 5 7 9 हस्ते दत्त महद्दत्त.

दक्षयज्ञवधे पूर्वं धनुरायम्य वीर्यवान् ।
 रुद्रस्तु त्रिदशान्रोपात्सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९
 यस्माद्भागार्थिनो भागान्नाकल्पयत मे सुराः ।
 वराङ्गानि महार्हाणि धनुषा शातयामि वः ॥ १०
 ततो विमनसः सर्वे देवा वै मुनिपुंगव ।
 प्रसादयन्ति देवेशं तेषां प्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११
 प्रीतियुक्तः स सर्वेषां ददौ तेषां महात्मनाम् ॥ १२
 तदेतदेवदेवस्य धनूरत्नं महात्मनः ।
 न्यासभूतं तदा न्यस्तमस्माकं पूर्वके विभो ॥ १३

अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता मम ।
 क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥ १४
 भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा ।
 वीर्यशुक्लेति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥ १५
 भूतलादुत्थितां तां तु वर्धमानां ममात्मजाम् ।
 वरयामासुरागम्य राजानो मुनिपुंगव ॥ १६
 तेषां वरयतां कन्यां सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।
 वीर्यशुक्लेति भगवन्न ददामि सुतामहम् ॥ १७

G 1 68
B 1 66
L 1 62

9 ^a) T1 moth-eaten for द V1 चध कृत्वा (for चधे पूर्व) —^b) M2 आदाय, Cmg kt as in text (for आयम्य) Ś1 यत्त, D1 वीर्यवत (hypermetric), D2.9 पूर्वत, D3 5 7 12 वीर्यत (for वीर्यवान्) Ñ V B D10 11 13 M4 धनुषानेन (V4 °तेः) शकर —^c) Ś1 V B3 4 D2 3 5 7 9 11 13 विध्वस्य (D9 11 °स [sic]), Ñ B2 Dt D1 (before corr as in Ś1) 8 9 10 12 G3 M1 2 4 विध्वस्य, B1 विधूप (sic) (for रुद्रस्तु) Ś1 क्रुद्ध, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्वान्, D1-3 5 7 9 12 रुद्र, T2 क्रोधात् (for रोपात्) —^d) Ñ V B D10 13 M4 इदं किल तदोक्तवान्, D11 इद वचन-मब्रवीत्

10 ^a) V8 यज्ञ- (for यस्माद्) D11 भागार्थिना Ñ V B1-3 D4 10 11 13 G2 M1 Ct भागं (for भागान्) —^b) Ñ V B D10 11 13 14 T1 3 M2 4 न (Ñ2 V2 ना, B4 उ [sic]) कल्पयथ (V1 3 B1 2 [before corr] M2 4 °त) (for नाकल्पयत) —For 10^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst

1206* भागार्हे मयि यद्भाग न प्रयच्छत देवता ।

[Ś1 D5 12 महाई (Ś1 °हं) मयि, D2 भागार्हे मयि, D9 भागार्हाय च (for भागार्हे मयि) Ś1 यत् (for न) Ś1 D5 12 °ध, D2 °ः, D9 °ति (for प्रयच्छत)]
 —^c) D1 म-र्हाणि Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मादगानि सर्वाणि (for °) B1 पीडयामि, B2 पातयामि, G1 शायतामि (metathesis), M4 शातयामि (for शातयामि) D1-3 7 9 शातयामि न सशय (for °) Ś1 D5 12 शातयामि च श (Ś1 वरा)श्चैस्तु तेषामगानि (Ś1 °मस्त्राणि) वै पुन

11 For 11-27, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1212* —Ś1 om (hapl ?) 11-1207* —^a) D6 विमनः D1-3 5 7 9 12 सर्वा (for सर्वे) —^b) D1-3 5 7 9 12 देवता मुनिपुंगव (D1 5 7 9 °व) —^c) Dt D1 3 4 6-9 प्र (D1 4 6 प्रा)सादयत D12 देवेश —^d) M3 प्रभु (for भव)

12 Cf v1 11 and 27 Ś1 om 12 with 1207* (cf v1 11) —^a) Dt D1-3 5-9 12 M3 तु (for स) —After 12, D1-3 5 7 9, 12 ins

1207* शातितानि महार्हाणि तेषामङ्गानि वै पुनः ।

[D5 12 शातितानि and मुने (for शातितानि and पुन resp)]

13 Cf v1 11 and 27 —^a) D6 [ए]तदेव, M3 (after corr sec m as in text) [ए]व देव- (for [ए] तदेव-) —^b) D8 G1 3 M2 3 धनुरत्नं G2 महाबल, —After 13^{ab}, D1 ins

1208* अथाहं यज्ञवादस्य कदाचिद्योमवर्त्मगाम् ।

मेनकामप्सर श्रेष्ठा निरीक्ष्यैतद्वचिन्तयम् ।

यद्यपत्य भवेदस्या मम स्थातदपीष्टम् ।

एव चिन्तयतस्तत्र वीर्यं मे न्यपतत्क्षितौ ।

ततो वाहयत क्षेत्रं फलाग्रादुत्थिता क्षिते । [5]

[(1 5) cf 14^{ab}]

—Ś1 D1-3 5 7 12 om 13^{cd} —^c) T2 न्यस्ताम् —^d) Dt D6 8 पूर्वजे Dt D8 G2 M1 विभौ

14 Cf v1 11 and 27 —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 वाहयत, M2 मे कर्पत (for मे कृषत) T2 क्षिप्रं (for क्षेत्र) —^b) Ś1 D1-3 5 7 12 ह (Ś1 फ)लाग्राद् (for लाङ्गलाद्) Dt D6 8 तत, G2 M1 सुता, M3 पुरा, Cv r as in text, Cmg मया (for मम) —^c) D9 क्षेत्रे (for क्षेत्र) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वलक्षणसपन्ना —^d) D3 माता (sic) (for नाम्ना) Ś1 D12 मे (D12 वै) सुता (for विश्रुता)

15 Cf v1 11 and 27 —Ś1 D1-3 5 7 12 om (hapl) 15 —^b) D9 व्यवर्धत

16 Cf v1 11 and 27 —D9 om. 16-19 —^b) D7 वर्धमाना ममात्मजा (sic) —After 16^{ab}, D1-3 7 ins

1209* वीर्यशुक्ला शुभाचारा प्रमदा चा (D2 वा)प्ययोनिजाम् ।
 —M2 damaged from मा up to म्य —^c) G2 वसुरामासुर (corrupt) Dt D6 8 G2 आगत्य Ś1 D1-3 5 7 12 आगम्या (Ś1 D5 12 °त्या)वरय (D7 °न्)सर्वे

17 Cf v1 11 and 27 —D9 om 17 (cf v1 16) —^c) Dt -शुक्लेः —^d) D4 इमा (for अहम्) —For 17^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst

G 1 68 19
B 1 66 17
L 1 62 16

ततः सर्वे नृपतयः समेत्य मुनिपुंगव ।
मिथिलामभ्युपागम्य वीर्यं जिज्ञासवस्तदा ॥ १८
तेषां जिज्ञासमानानां वीर्यं धनुरुपाहृतम् ।
न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुपस्तोलनेऽपि वा ॥ १९
तेषां वीर्यवतां वीर्यमल्पं ज्ञात्वा महामुने ।
प्रत्याख्याता नृपतयस्तन्निबोध तपोधन ॥ २०
ततः परमकोपेन राजानो मुनिपुंगव ।
अरुन्धन्मिथिलां सर्वे वीर्यसंदेहमागताः ॥ २१
आत्मानमवधूतं ते विज्ञाय मुनिपुंगव ।
रोपेण महताविष्टाः पीडयन्मिथिलां पुरीम् ॥ २२

ततः संवत्सरे पूर्णे क्षयं यातानि सर्वशः ।
साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ २३
ततो देवगणान्सर्वास्तपसाहं प्रसादयम् ।
ददुश्च परमप्रीताश्चतुरङ्गचलं सुराः ॥ २४
ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः ।
अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः ॥ २५
तदेतन्मुनिशार्दूल धनुः परमभास्वरम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत ॥ २६
यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चपटितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1210* वीर्यशुक्लामकथयस्ते बुभूषुश्च तद्वच ।

[D2 ऋथयत् D2 12 बुभूषुश्च, D3 7 प्रगनुश्च (for बुभूषुश्च)
S1 D5 12 तत्तत्]

18 Cf v1 11 and 27 —D9 om 18 (cf v1 16) —^a) D5 तेत (for तत्) —^c) S1 D1-3 5 7 12 M2 अभ्युपेयुस्ते, M3 अभ्युपागम्य —^d) D4 T2 G1-3 M1 2 Cv r g k वीर्यं, Cm t as in text S1 D1-3 5 7 12 जि (D1 य [sic]) जिज्ञासितुं स्वक, G2 M1 2 °स्तथा (for जिज्ञासवस्तदा)

19 Cf v1 11 and 27 —D9 om 19 (cf v1 16) —^b) S1 D1-3 5 7 12 मया, Dt D6 8 शैर्धं, G2 M1 ऐशं, Cn g k t as in text (for वीर्यं) S1 D1 2 5 G1 3 उदाहृतं —^c) S1 D1-3 5 7 12 ते (S1 D5 12 न) शक्ता (for न शेकुर्) S1 धारणे, G1 3 धनुषम् (for ग्रहणे) —^d) S1 D1-3 5 7 12 धारणे तोलनेयवा, G1 3 तोलने ग्रहणेपि वा

20 Cf v1 11 and 27 —^a) M2 वीर्यं महीपानाम् (for वीर्यवता वीर्यम्) —^b) D1 वीर्यात्, D3 om, D7 कृत्वा (for ज्ञात्वा) S1 D1-3 5 7 12 तपोधन (for महामुने) —^c) G1 प्रत्याख्यातो —^d) M3 तपोधन M2 सर्वे ब्रह्मन्मया तदा —For 20^{cd}, S1 D1-3 5 7 12 subst

1211* नृपतीन्सहितान्मर्वास्तान्प्रत्याख्यातवानहम् ।

[S1 अथाख्यातवान् D12 प्रत्याख्यातितवान् (for the post half)]

21 Cf v1 11 and 27 —^a) S1 D1 5 12 -कोपात्ते, D2 3 7 -कोपात्ते (for -कोपेन) —^b) S1 D1 2 5 7 12 सुमहाबला (for मुनिपुंगव) D3 राजा* नरपुंगवा —D3 om (hapl ?) 21^c-22^b. —^c) D4 निरुन् —^d) D1 2 7 -समोहम् (for -संदेहम्)

22 Cf v1 11 and 27. —D2 om 22^{ab} (cf v1 21) —^a) Dt D6 8 Ct मे, D5 तं, Cg as in text (for ते).

—^b) Dt D1 2 6-9 12 G2 M1 2 नृप (D1 7 नर, D2 12 मुनि) पुगवा —^d) G2 M1 इमां (for पुरीम्) T3 मिथिलापुरीं S1 D1-3 5 7 12 मिथिलामभ्य (D3 7 °न्व) पीडयन्

23 Cf v1 11 and 27 —^a) D5 12 सवत्सर पूर्ण —^b) D9 (after corr m as in text) सर्वत (for सर्वश) —^d) D2 अ (before corr इ) तितु खित

24 Cf v1 11 and 27 —^{ab}) D9 तत्र (for सर्वास्) D6 प्रसादज, T1 3 G4 प्रसादये, Cg k t as in text S1 D1-3 5 7 12 ततो देवगणा सर्वे तपसा मे (D1 3 7 °मि, D2 °पि) प्रसादिता —^c) S1 D5 12 प्रदुस्ते च सुप्रीताश्च, D1-3 7 प्रदुश्च भृश प्रीताश्च (D3 °त्वा) —^d) D2 चतुरग चल S1 D1-3 5 7 मम (for सुरा) Ck चतुरगवला इति। चतुरग-वला अभवन्नित्यर्थः । Ck

25 Cf v1 11 and 27 —^a) G1 3 हुता (for भग्ना) S1 D5 12 नृपतयो भीता, D1-3 7 नृपतयो भग्ना (by transp) —^b) S1 D1-3 5 7 12 वध्यमाना S1 D5 12 ययुर्दिश (by transp) —^c) S1 -सदिग्धा, D1 -सदग्धा, Cm g k t as in text (for -संदिग्धा) —^d) S1 D1-3 5 7 12 नि मत्वा (D2 °प्रत्या [sic]) (for सामात्या) D1 पापचारिण, D4 9 Cg पापकर्मण (metri causa), D14 11 3 G4 अपकारिण

26 Cf v1 11 and 27 —^b) D12 -भास्वर (for -भास्वरम्) —S1 D1-3 5 7 12 om 26^{cd}

27 ^{ab}) S1 D1-3 5 7 12 यत्र त्वारोपणं कुर्यादामोस्य धनुष स्वय —^c) D3 अयोनिज- (for अयोनिजा) —^d) D5 दद्याद्, D12 14 दद्या (sic) (for दद्या) S1 D2 7 12 दशरथे (S1 °ध) सुया, D1 दशरथे सुता (sic), D2 5 दशरथे सुया (sic) —For 11-27, N V B D10 11 13 M4 subst.:

1212* तस्मै देवा भयोद्विग्ना रुद्राय प्राणमस्तदा ।

- (11^{cd}) प्रसादयाचकुरेन तेषां तुष्टोऽभवद्भवः ।
 (12) प्रीतश्चापि ददौ तेषां तान्यङ्गानि महौजसाम् ।
 विकलान्यपि चाङ्गानि गतानि प्रकृतानि च ।
 धनुषा यानि यान्यासन्नातितानि महात्मना । [5]
 (13) { तदेतदेवदेवस्य धनुर्दिव्य महात्मन ।
 तिष्ठत्यपि भगवन्कुलेऽस्माकं सुपूजितम् ।
 (15^{cd}) वीर्यशुल्का च मे कन्या दिव्यरूपगुणान्विता ।
 (15^{ab}) भूतलादुत्थिता पूर्वं नाम्ना सीतेत्ययोनिजा ।
 (16^{cd}) ता नृपा वरयामासुरागत्यागत्य वै पुरा । [10]
 वीर्यशुल्का प्रदेयेति तानह चाब्रुवन्नुपान् ।
 (18) { ततो नृपतय सर्वे प्रार्थयन्त सुता मम ।
 वीर्यं जिज्ञासयिष्व पुरमभ्याययुर्मम ।
 (19) { वीर्यजिज्ञासया तेषां मया सदशितं धनु । [15]
 न शोकश्चापि ते ब्रह्मक्षथन्तुमपि तद्धनु ।
 (20) { तेषामल्पमह मत्वा वीर्यं तत्र महामुने ।
 कृतवान्सर्वतस्तेषां प्रत्याख्यान सुता प्रति ।
 (21) { ततस्ते तेन कोपेन राजान सहिता मुने ।
 रुरुधुर्मिथिलामेता पुरीमभ्येत्य सर्वश ।
 (22) { ते मन्यमाना ह्यात्मानमवधूत पृथङ्नुपा । [20]
 रोपेण महताविष्टा मिथिलामभ्यपीडयन् ।
 (23) { सवत्सर समापूर्णं रुरुधु कृतनिश्चया ।
 अवरोधेन तेनास्मि यदा क्षीणो हि सर्वश ।
 (24) { तदा प्रसादयाचक्रे देवदेवमुमापतिम् । [25]
 प्रसादाद्भगवान्प्रीतश्चतुरङ्गबल ददौ ।
 (25) { ततो भग्ना नृपतयो मया ते प्रययुर्मुने ।
 अल्पवीर्यबलोत्साहा अल्पवीर्यामिमामिनः ।
 (26) { तदेतन्मुनिशार्दूल दिव्य परमभास्वरम् ।
 दर्शयाम्यद्य रामाय लक्ष्मणाय च तद्धनु ।
 (27) { कुर्यादारोपणं रामो धनुषश्चास्य चेदयम् । [30]
 दद्यामयोनिजामस्मै सीता दशरथकुषाम् ।

[(1 1) D10 प्राणमत्तदा, M4 [अ]थ प्रणेमिरे (for प्राणमस्तदा) —(1 2) V4 प्रमाद चक्रे तेषां, B2 D11 13 प्रसादयामासुरेन (D11 °रपि), M4 प्रसादया चैनमासुर (for the prior half) —(1 3) B4 प्रीतस्यापि V4 om तेषां —All the above MSS (except B3) om 1 4 —(1 5) V1 4 B1 M4 तानि V3 [अ]नेन (for यानि) B2 तान्यासन्, D11 यान्यान् M4 जातितानि (sic) —(1 6) B1 [ए]तदेव, D10 [ए]त - * (for [ए]तदेव-) B4 - * * स्य (for -देवस्य) M4 धनुरल (sic) (for धनुर्दिव्य) —(1 7) D11 इदम् (for तिष्ठति) —After 1 7, D11 ins the line of 14^{ab} as in D7 —(1 8) B4 दिव्यरूपा गुणात्मिका, M4 दिव्यरूपा शु° (for the post half) —(1 9) M4 सीता नाम त्वयोनिजा (for the post half) —(1 10) D11 मिथिलां पुरीं (for [आ] गत्य वै पुरा) M4 आगम्यागम्य मां पुरीं (for the post half) —(1 11) V2-4 वीर्यशुल्क°, B4 वीर्यशुल्का प्रदा सेति (for the prior half) D11 नरान् (for नृपान्) —(1 12) M4 तत पूर्वं नृपतय (for the prior half) —V3 D13 om

(hapl) 1 13. V1 reads 1 13 after 1 17 —(1 13) Ñ V4 D10 वीर्य- B2 4 विज्ञाप (B4 °स) यिष्व, M4 जिज्ञास - श्वैव M4 नृपा (for मम) B4 पुनरभ्यासमागमन् (for the post half) —(1 14) V1 3 D11 M4 वीर्य V3 जिज्ञासितु, B4 -विज्ञामया, M4 जिज्ञास्ता Ñ1 सदशय (sic), B4 सदशिता, M4 तदशित V3 repeats 1 14 as above within brackets —Ñ1 B1 om (hapl) 1 15 —(1 15) V2 शक्ताश्च (for श्रेकुश्च) D10 [अ]ति- (for [अ]पि) D11 तेन श्रेकु रोपयितु (for the prior half) V1 D13 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्) Ñ2 D10 13 मम तद्, B4 अमित (for अपि तद्) V4 D11 समा (D11 नापि) तोलयितु धनु (for the post half) M4 न श्रेकुर्ग्रहणे तस्य चलने धारणेपि वा —(1 16) Ñ1 V1 4 B1 D11 M4 ज्ञात्वा (for मत्वा) D13 तत्र मत्वा वीर्य (by transp) —V4 om (hapl) 1 17-18 —(1 17) M4 सर्वशस् V1 B1 प्रत्याख्यात D13 नृपतीन्सहितान्सर्वान्प्रत्याख्यायितवास्तदा —(1 18) V2 M4 तेनैव कोपेन, B1 तेन प्रकोपेन, D10 om (hapl) second ते, D11 परमकोपेन, D13 ते परमकुद्धा (for ते तेन कोपेन) D13 सुमहाबला (for सहिता मुने) —D13 om 1 19-20 —(1 19) B4 तेषां, M4 एता (for एता) —V1 repeats 1 20 after 1 23 —(1 20) D10 स्व-, D11 च (for हि) Ñ1 °मिवाधूत, V1 °भवधूत (for [आ]त्मानमवधूत) V1 (both times) lacuna for इन् —For 1 20, M4 reads the line of 22^{ab} with v 1 मे for ते —(1 21) V1 युक्ता (for [आ]विष्टा) V3 अथ पीडयन् (for अभ्य°) M4 चिर परमपीडयन् (for the post half) —(1 22) D11 तदा, D13 च ते (for समा-) —(1 23) V3 तेनाह, D13 तेषां च (for तेनास्मि) Ñ2 D13 [5]स्मि, V3 स्म (sic) (for हि) —For 1 22-23, M4 reads the lines of 23 with v 1 यदा for तत in ° —(1 24) M4 तत प्रसादयामाम (for the prior half) —(1 25) V3 प्रसन्नो, M4 प्रादात्स (for प्रसादाद्) D11 मे तु (for प्रीतश्च) V3 B4 D11 13 चतुरंग बल M4 मम (for ददौ) —(1 26) V3 ते विजिता, B1 ते न ययुर्, D11 तत्र ययुर् (for ते प्रययुर्) D13 प्रतिजग्मुर्महामुने, M4 ययु सर्वे दिशो दश (for the post half). —(1 27) Ñ2 -वीर्या (for first -वीर्य-) B1 -महोत्साहा D13 °सत्त्वा, M4 मिथ्या° (for second अल्पवीर्य-) B4 -बलान्विता (for -[अ]मिमामिन) B2 (m also) अल्पवीर्या हि मामिन (for the post half) —(1 28) B2 अह (for एतन्) M4 धनु (for दिव्य) B1 -भासुर (for -भास्वरम्). —(1 29) V1 सदशयाम्यद्य (hypermetric), D11 दर्शयेह च (for दर्शयाम्यद्य) V3 त्वदाज्ञया, D13 च कार्मुक (for च तद्धनु) —(1 30) Ñ1 आरोहण —For 1 29-30, M4 reads the lines of 26°-27° —(1 31) B4 D13 ददामि, M4 सुताम् (for दद्याम्) M4 दद्या (for सीतां)]

—After 27, S1 D1-3 5 7 9 12 ins

1213* पौरुष स्वमिरूपे हि शङ्खे क्षीरमिवापितम् ।

[D12 पौरुषे S1 D5 12 क्षमिरूपे (S1 °प), D2 त्वनुरूपे D9 पौरुषेष्वभिरूपे हि (for the prior half)]

G 1 69 I
B 1 67 I
L 1 63 I

जनकस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवम् ॥ १
ततः स राजा जनकः सचिवान्व्यादिदेश ह ।
धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितम् ॥ २
जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन्पुरीम् ।
तद्वनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥ ३

नृणां शतानि पञ्चाशद्व्यायतानां महात्मनाम् ।
मञ्जूषामष्टचक्रां तां समूहुस्ते कथंचन ॥ ४
तामादाय तु मञ्जूषामायसीं यत्र तद्वनुः ।
सुरोपमं ते जनकमूर्चुर्नृपतिमत्रिणः ॥ ५
इदं धनुर्वरं राजन्पूजितं सर्वराजभिः ।
मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदीच्छसि ॥ ६

Colophon D1-3 5 7 11 12 om (continue the Sarga), while Ś1 reads in marg —Kānda name Ś1 V1 4 D4 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D13—कांडे. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ñ V B D10 13 जनकवाक्य —Sarga no (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ś1 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 66, Ñ2 B3 D10 68, V2 D9 69, B2 D13 67, M4 64 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री.....नमः

66

D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 °) Ñ2 जनकस्य च (hypermetric) (for जनकस्य) —^b) M4 तपोधन (for महामुनि) —Note hiatus between ° and ^d —^c) V4 ददर्श (for दर्शय) M4 तत्क्षिप्र (for रामाय) —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 तदिति (B2 °द) प्राप्रवीक्ष्ण, M4 नृपमित्यभ्यभाषत —After 1, B3 (marg) ins

1214* इत्युक्तो जनको राजा व्यादिदेश ततो नरान् ।

2 M4 om 2-3 —^a) Ś1 Ñ V1-3 B D5 10-13 सुरोप-मस्तु, V4 वरोपमस्तु, D1-3 7 सुरोपमोऽ (D3 7 °हि) (for तत न राजा) D7 जनका°, D11 जनक, G1 3 जनक (all sic) —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 सो (B4 सा) मात्या (Ñ2 मात्या illeg) न्, G1 3 अमात्यान्, M2 Cg k सामतान्, Cm t as in text (for सचिवान्) Ñ1 V1 3 4 D2 9 11 13 G1 M1 (before corr as in text) आदिदेश T3 G2 हा (for ह) —^c) D3 G3 आदीयता —^d) Ct —[अ]नुलेपित. Ś1 D1-3 5 7 12 रामलक्ष्मणयोरिति (Ś1 °ति [sic]); Dt D6 8 गन्धमाल्यानुलेपित (D6 °पन) —For 2^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst .

1215* रामसदर्शनार्थं तद्वनुरानीयतामिति ।

[D11 रामस दर्शनार्थं, V1-3 तु (for तद्) V4 मम (for इति)]
B3 cont, Ś1 D1-3 5 12 ins after 2

1216* यत्तद्वलपरीक्षार्थं सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।

[D2 सर्वेषां च मही° (for the post half)]

3 M4 om 3 (cf v l 2) —^a) M1 (before corr) समादिष्टा —^b) M2 सामता Dt D4 6 8 9 G1 3 Ct पुर, Ck as in text (for पुरीम्) Ś1 D5 12 प्रविश्य मिथिला पुरी, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 प्र (V1 आ) विश्य (V2 4 D7 °ष्टा) सचिवा पुरीं —^c) D2 3 ते, D7 तं (for तद्) Ś1 D1-3 5 7 12 वै पुरस्कृत्य, G1 3 हरण कर्तुं (for पुरत कृत्वा) —^d) Ś1 D1-3 5 7 पार्थिवाल्यात् (Ś1 D5 °लय), Dt D6 8 अमितौजसः, G2 पार्थिवात्मजा (sic) (for पार्थिवाज्ञया) —For 3^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1217* धनुरानीययामासुः पुरुषैरासकारिमि ।

[Ñ1 आयाययामासु (sic), V1 आनययामासु (submetric), V4 आवानययामासु, D10 आनीययामासु (for आनाययामासु) D13 आशु- (for आस-)]

4 °) T2 शताना (for शतानि) D6 (marg pr m. also) पचसहस्राणि (for शतानि पञ्चाशद्) Ś1 D1-3 5 7 12 शतानि पच पुंसा तु, Ñ V B D10 11 13 M4 पुरुषाणां शतान्यष्टौ, Cv m g k as in text —^b) D2 व्यायतानि, D13 व्यापृताना, G3 व्यायामाणा (for व्यायताना) Ñ V1-3 B3 4 D10 13 M4 महौजसा (for महात्मनाम्) —^c) B1 अष्टचक्रस्था —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ऊहु कृच्छात् (D1 °च्छा), Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 गुर्वीमूहु, V4 सुसुहृश्च (for समूहुस्ते) Cv r g as in text ❀ Cv समूहुस्त्विति सम्यक् । ❀

5 °) Ś1 V2 D2 3 5 7 12 ता (Ś1 D12 त [sic]) मानीय तु, Ñ1 M4 तामानीयाथ, Ñ2 V3 4 B D10 तामानीय च, V1 D1 तामानीयत, Dt D6 8 9 M3 तामादाय सु- (D9 च), D11 माता (metathesis) नीय सु-, D13 समानीय च (for तामादाय तु) —^b) D10 आयती Ś1 B4 D1-3 5 7 11-13 तत्र (for यत्र) —^{cd}) Ñ1 सुरोप., D13 सुरूपम (for सुरोपम). Ś1 (marg) Ñ2 V2 3 B D5 10 12 13 तु, V1 हि, V4 च; D1-3 7 त, D11 om (submetric), Cm as in text (for ते) D9 नृपतिम् (for जनकम्) Ñ1 जनक ते (by transp) Ś1 D1-3 5 7 12 ते नृप- (for नृपति-) T2 मत्रिण (sic) Ñ V B D10 11 13 तमूर्चुरिति मत्रिण (for ^d). M3 जनक प्राणिपत्येदमूर्चुस्ते पुरुषान्तत

6 °) D12 G4 धनुर्वर (sic) D11 इदं तद्वनुरानीति (corrupt) —D2 om (hapl) from राजन् in 6^{cd}

तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७
इदं धनुर्वरं ब्रह्मञ्जनकैरभिपूजितम् ।
राजमिश्र महावीर्यैरशक्यं पूरितुं तदा ॥ ८

नैतत्सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सर्किनरमहोरगाः ॥ ९
क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥ १०

G r
B r
L r

up to वर in 8^a —^b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सर्वे (D11 राज्ञे) लोकेषु पूजित —^d) D4 दर्शयैन, D14 T G4 दर्शयस्व (for दर्शनीय) D6 8 T2 3 G Cg यदिच्छसि, Ck t as in text —For 6^c, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

1218* मिथिलैश्च महाभाग दर्शयैतन्महामुने ।

[D1 मिथिली (sic), D11 मैथिलैश्च (for मिथिलैश्च) D3 7 महाभागैर् (for महाभाग) D1 ममुद्दिश्य, D3 7 दर्शय त (for दर्शयैतन्) D5 11 महामुने]

—For 6, Ñ V B D10 13 M4 subst

1219* इदं तद्धनुरानीतमाज्ञया ते नराधिप ।
दर्शयैतदपेरस्य राघवस्य च भास्वरम् ।

[(1 1) D13 तदेनद् (for इदं तद्) V4 B1 D13 नराधिप, M4 नृपोत्तम (for नराधिप) —(1 2) V4 तद् (for [ए]तद्) M4 दर्शितव्य राघवाय विश्वामित्राय चानघ (also राघव)]

7 D2 om 7 (cf v l 6) —^a) Ś1 Ñ1 V1 D1 5 11 12 तद्वचन, Ñ2 V2-4 B D10 M4 एतद्वच, D3 7 तु वचनं, M2 वचो नृप (by transp) (for नृपो वच) D13 तेषामेतदुपश्रुत्य —^b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 उवाच ह (for अभाषत) Ñ V B D10 13 M4 जनक प्रभ्रि (Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 °स्, V3 °भृ)त वच (V4 °त भृश, B3 °तस्तदा,) M4 °त तदा —^c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तदा राजा, Ñ V B D10 M4 उवाचेद, D13 उवाचैत (for महात्मान) —^d) Ck t [उ]भौ (as in text) V2 द्वौ च तौ, Dt D1 3 6-8 तावुभौ, Cg as in text (for तौ चोभौ)

8 D2 om 8^a up to वर (cf v l 6) —^a) D9 (gloss) जातौ जातौ यदुत्कृष्ट तद्वज्रमभिधीयते (for वर) D9 राजन्, M4 दिव्यम् (for ब्रह्मण) —^b) Ś1 जनकेन D5 अतिपूजित D9 सर्वलोकेषु पूजित, M4 उपानीतमुपानघ —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 सुमहावीर्यैर् (for च महा) M4 राजर्षिर्मिर् —^d) Ś1 अशक्त, Dt D1-3 5-9 10 14 T1 3 G1 3 4 M3 4 Ck t अशक्तै (for अशक्य) Ś1 तोलने, D1-3 5 7 12 पूरणे, D6 M4 पूरितं, D14 T1 3 G2 4 Cg पूजित, Ct as in text (for पूरितु) D1 3 7 सदा, D4 14 T1 G4 तथा (for तदा)

9 ^{ab}) T2 शक्ता (for सर्वे) Dt D6 8 T1 सासुरा, D9 नोसुरा (sic) (for नासुरा) M4 ह्यसुरा वा महामुने (for ^b). Ś1 D1 2 5 12 नेदं सुरगणै शक्यमसुरैर्वा महामुने —^d) T3 -यक्ष. (sic) Ś1 D1 2 5 12 -प्रवरै. and महोरगै. —For 8-9, Ñ V B D10 13 subst, D3 7 subst 1 3-4 for 9, D11 subst 1 2-4 for 8^c-9

1220* ब्रह्मन्धनुरुपानीत यत्तु तिष्ठति नो गृहे ।
राजमिर्यज्ञ शक्तिमुद्यन्तुमपि सारवत् ।
नैतत्पूरयितुं शक्ताः सेन्द्रा सुरगणा अपि ।
न यक्षोरगरक्षांसि देवदेवाद्यते शिवात् ।

[(1 1) V1 B3 4 D10 यत्तत्, V2 यत्र, V4 यच्च (for यत्तु) V1 गृह (for गृहे) —For ins. see below —(1 2) V1 D13 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्) V2 इव सारव, V4 अतिसारवत्, B4 इव तद्धनु, D13 इव सारवत् —(1 3) B1 सुरगणास्तदा, B2 सुरगणास्तथा —B1 om from 1 4 up to 12^b —(1 4) V4 न रक्षोरगयक्षांसि, D11 न यक्षा न च रक्षांसि, D13 नक्षत्रोरगरक्षांसि (for the prior half) D3 7 नान्यो देवाद्यते शिवात् (for the post. half) —For ins see below]

—After 1 1, V4 ins

1221* गम्यता तत्र सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ।

—After 1220*, B3 cont *

1222* भूमेरुत्तोलनं कर्तुं केनापि शक्यते न हि ।

—After 9, Ś1 D1 2 5 12 ins

1223* एकैको वा समस्ता वाशक्ता मतिमता वर ।
सज्यं कर्तुं मुनिश्रेष्ठ कुत एव तु मानुषा ।

[(1 1) D2 न शक्ता (for वाशक्ता) D1 वरा (for वर). —(1 2) D1 ज्याधिस्तु मुनिश्रेष्ठ (for the prior half)]

10 B1 om 10 (cf v l. 9) —^a) Ś1 Ñ1 V3 4 B2 D1 3 5 7 12 अगतिर्, Ñ2 B3 4 D10 अशक्तिर्, V1 D11 का शक्तिर्, D2 आगतिर्, D13 न शक्तिर् (for क्व गतिर्) Ñ1 missing from मानुषाणा up to the end of the Kānda Ś1 D2 5 11 12 हि, Ñ2 V1 3 4 B3 4 D3 7 10 13 T2 G2 M1 तु, Cmt as in text (for च) M4 अशक्ता मानुषाश्चैव —^b) B4 तु पूरणे, D3 प्रपूरयो (sic) (for प्रपूरणे) D5 धनुषो ह्यस्य पूरणे, D11 रोपण्येस्य प्रपूरयणे (sic). —B2 reads 10^c in marg —^c) D5 आरोपणं, D9 (gloss) सज्जीकरणे, G3 M4 आरोपण- (for आरोपणे) —^d) Ś1 B2 D1 2 5 12 M4 चेधने, D9 (gloss) ज्यास्फालनं (for चेपने) Dt D6 8 9 तथा (for सपि वा) V1 धनुस्तुलनपि वा (corrupt) —For 10^c, Ñ2 V2 4 B3 4 D3 7 10 11 13 subst, V1 3 ins after 10^{ab}

1224* कुत एव हि सधाने शक्तिर्वा स्याद्विकर्षणे ।

[D3 7 तु (for हि) V1 स्याद्वि कर्षणे, V2 स्यान्न कर्षणे, V3 B4 [अ]स्यानुकर्षणे, V4 [अ]स्याथ कर्षणे (for स्याद्विकर्षणे). D3 7 शक्ति. स्याद्विकर्षणे, D11 शक्तिरिय दि कर्षणे (corrupt) (for the post half)]

G 1 69 II
B 1 67 II
L 1 63 II

तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ।
दर्शयैतन्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितम् ।
वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२
महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३

—After 10, M3 ins

1225* अशक्ता मुनिशार्दूल धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।

11 B1 om II (cf v1 9) —^a) D1 2 एव (for एतद्) —^b) Ś1 D1 2 5 12 मुनिगौरवाद् —For 11^{ab}, Ñ2 V B2-4 D3 7 10 11 13 subst

1226* इदं मया धनुर्दिव्यं तवानायितमाज्ञया ।

[D13 मम (for मया) V2-4 धनुर्मया (by transp) V4 आनीत हि तवाज्ञया, D3 7 मानीत तवाज्ञया, D11 तवानीतमिहाज्ञया (for the post half)]

—D13 om 11^{cd} —Note hiatus between ^c and ^d —^c) G1 3 दर्शयेन, M3 दर्शयेद (for दर्शयेतन्) Ñ2 V B2-4 D10 11 मुने (V3 धनु) क्षिप्रम् (for महाभाग) D3 7 तद्दर्शय महातेजा (D7 °ज) —^d) Ś1 D1 2 5 9 (all to avoid hiatus) त्व (D1 2 ह्य) नयो (D9 °यो), D11 एतयो (for अनयो) —After 11, G2 ins the figure 2000 (Ślokasankhyā?) —After 11, M3 ins

1227* पञ्चैतानि च कर्माणि यद्येकं कुरुतेऽपि च ।
अस्मै रामाय मे सीता देया सुरसुतोपमा ।

12 B1 om 12^{ab} (cf v1 9) —^a) V4 M3 [S]वि, D4 9 14 T स (for तु) Ñ2 V2-4 B2-4 D10 तच्छ्रुत्वा, V1 त श्रुत्वा (for वर्मात्मा) Dt D6 8 विश्वामित्र सरामस्तु, D11 विश्वामित्रस्य तच्छ्रुत्वा —^b) Ñ2 V B2-4 D10 11 जनकस्य वचस्तदा (V3 °भाषित) —After 12^{ab}, Ś1 Ñ2 B3 4 D1-3 5 7 10 12, 13 ins, D11 ins after 12

1228* अभ्यभाषत काकुत्स्थ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
गृहाणेद महायाहो दिव्य धनुरनुत्तमम् ।
धारणे कर्पणे चास्य यत्नमातिष्ठ राघव ।

[D11 om 1 I —(1 I) Ñ2 B3 4 D3 7 10 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) B3 (marg also as above) प्रहृष्टेन (for प्रहृष्टेन) —(1 2) Ñ2 B3 D10 13 [ए]तन् (for [इ]द) Ñ2 B3 D10 13 om from the post. half up to the prior half of 1 3 D2 धनुषमुत्तम —(1 3) D11 पूरणे (for धारणे) Ś1 D2 वार्य, B4 चापि, D3 चाय (for चास्य) D2 आति .] —D7 om 12^{cd}. —Note hiatus between ^c and ^d. —^c) Ñ2 V B D10 13 M4 दिव्यम् (for पश्य) —^d) Ś1 D1-3, 5, 11, 12 [इ]त्येव (D12 °तं) (for इति) D3 मुनिर-

इदं धनुर्वरं ब्रह्मन्संस्पृशामीह पाणिना ।
यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥ १४
वाढमित्येव तं राजा मुनिश्च समभाषत ।
लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ॥ १५
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ।
आरोपयत्स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६

भाषत, G1 रामं वचोब्रवीत् Ñ2 V B D10 13 इदं पश्येत्यु (V3 °प्यमु [sic]) वाच ह (B4 om ह [submetric]), M4 एतत्पश्येत्यभाषत

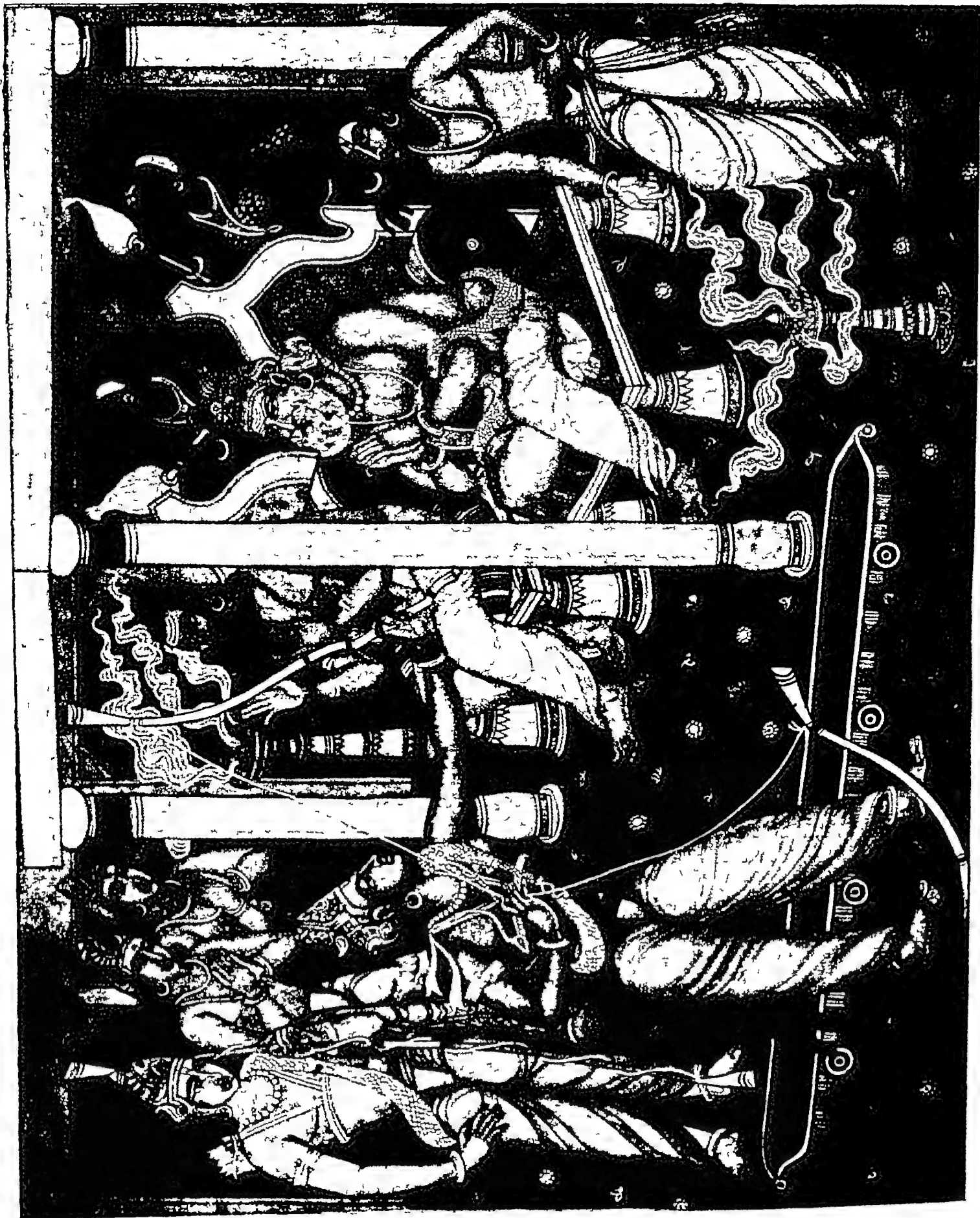
13 D12 (hapl) M4 (hapl ?) om 13 —^a) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 मुनेस्तु (B4 °स्तद्), D4 M3 महर्षिः, D14 T1 5 G4 Cm ब्रह्मर्षेर् S1 D1 2 5 मुनेस्तु वच (D5 °*) न श्रुत्वा —^c) Ś1 D5 उपाश्रित्य, Ñ2 B3 D10 13 समाश्रित्य, V1 2 D9 उपावृत्य, D1 2 समासाद्य, Cm g k t as in text (for अपावृत्य) —^d) Ś1 D1 2 5 दृष्ट्वा च (D2 °थ [transp]) धनुरब्रवीत्, Ñ2 V1 4 B D3 7 10 11 13 विश्वामित्रमभाषत, V2 3 विश्वामित्रमुवाच ह

14 ^a) Ñ2 V B D3 7 10 13 धनुरह, D11 महद्धनुर (for धनुर्वर) Ś1 Ñ2 V B Dt D1-3 5-8 10-13 M4 दिव्य (for ब्रह्मन्) —^b) Ś1 D1 5 12 सस्त्र (D1 °स्पृ, D5 °प्रो) क्ष्याम्यद्य, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 तोलयिष्यामि, D2 सस्पृश्याम्यद्य, D4 सप्र (before corr °स्त्र) क्ष्यामीति, D9 गृहीष्यामीह (for सस्पृशामीह) Ck इदं धनुर्वरं दृष्टमिदं पाणिना च स्पृशामि । Ck —^c) Ś1 D1 2 5 12 तु (for च). D11 सज्य चैव करिष्यामि —^d) D14 T1 3 G4 वेपने (for तोलने) Ś1 D1 2 5 12 तथा (for ऽपि वा) Ñ2 V1 B3 D10 13 सज्योऽस्यस्य विकर्षणे V2 3 B1 2 4 सज्यस्या (B4 °ः) स्य विकर्षणे, V4 शक्तोऽस्यस्य विकर्षणे, D3 7 साध्वस्यापि विकर्षणे, D11 शक्त-श्रास्य प्रपूरणे, M4 सज्यस्यापि विकर्षणे

15 ^a) D3 [ए]वं (for [ए]व) Dt D4 6 8 Ct [अ] ब्रवीद् (for [ए]व त) D3 7 राम (for राजा) —^b) V4 मुनि (for मुनिश्च) D3 7 [ए]वाभ्यभाषत, D14 G4 समभाषता, Ck t as in text (for समभाषत) —^c) Ś1 Ñ2 V2-4 B1 3 4 D1 2 5 10-13 M4 सलीलमि (B1 °मे, D11 °म [sic]) व तद्रामस, V1 स लीलया मवद्रामस (sic), B2 स लीलयैव तद्रामस, D3 7 स लीलया ततो रामस —^d) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 तोल (M4 °ळ) यि (B3 °य) त्वैकपाणिना

16 ^a) S1 D1 2 5 12 च (for नृ-) —^b) G2 वभूवाना (corrupt) (for बहूना) Ś1 D2 5 G1 रघुनन्दन —^c) D9 आरोपयित्वा (for आरोपयत्स) —D9 T2 M3 om (hapl ?) 16^d-17^a —^d) D12 लीलम् Ś1 D1 2 5 12 अरिसूदन (D2 °न) (for इव तद्धनु) —For 16, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1229* पश्यताममितस्तत्र सदस्यानां समन्तत ।
आलस्य नातियत्नेन सज्यं चक्रे हसञ्चिव ।

आरोपयिष्या मीमी च पुरयामास वीर्यवान् ।
त म- ६

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्वभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशः ॥ १७
तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिःस्वनः ।
भूमिकम्पश्च सुमहान्पर्वतस्येव दीर्यतः ॥ १८
निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ।
वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९
प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन्नाजा विगतसाध्वसः ।

उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवम् ॥ २०
भगवन्दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
अत्यद्भुतमचिन्त्यं च अतर्कितमिदं मया ॥ २१
जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ।
सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम् ॥ २२
मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
सीता प्राणैर्वहुसता देया रामाय मे सुता ॥ २३

G 1 67
B 1 67
L 1 67

[(1 1) D3 7 प्रेक्षकाश्चामितस्, M4 प्रेक्षताममितस् (for पश्यताममितस्) D3 7 M4 सहस्राणि (M4 °णा) (for सदस्याना) D11 रघुद्रह (for समन्तत) — (1 2) V3 4 B2 D13 आनाम्य, D11 आरोप्य (for आनम्य) D10 °यले . B3 अनाम्य नामियलेन, D3 7 आनम्य तत्ततो मध्ये (for the prior half) D3 7 कृत्वा (for चक्रे) M4 वसन् (for हम्न्)]

17 D9 T2 M3 om 17^a (cf v1 16) —^a D4 14 T1 3 G2 4 M1 2 धर्मात्मा (for मौर्वीं च) Ś1 D1 2 5 12 आरोप्य च महाबाहु, Ñ2 V2-4 B D3 7 10 सज्यं कृत्वा ततश्चैन (Ñ2 B3 D10 °तत्, B1 °व), V1 सज्य कृत्वा तत पश्चात्, D11 सज्यं कृत्वा ततो रामात् (sic), D13 सज्य कृत्वा धनुश्चैतत्, M4 सज्य कृत्वा पुनश्चैतत् —^b Dt D4 6 8 9 G1 3 तदनु, D2 रोदसी (for वीर्यवान्) M4 तोळयामास लीलया —^c D9 G1 3 वभज तद् (by transp), M2 त वभज (for तद्वभञ्ज) Ś1 D1-3 7 12 वभज च (D3 तत्र [hypermetric], D7 त) नरश्रेष्ठो (Ś1 D2 °ष्ट), D5 वभज नरशार्दूलो —^d Ś1 D1-3 5 7 12 धनुर्मध्ये (for नरश्रेष्ठो) —For 17^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1230* वभञ्ज पूरयश्चैव मध्ये रामो वलादिव ।

[V1 [ए]न M4 [ए]तन् (for [ए]व) D11 चैतद् (for रामो) D13 पूर्यमाण वभजाथ मध्ये रामवलादनु]

18 ^a M3 तत्र, Cm as in text (for तस्य) Ś1 D1 2 5 11 12 (S) भवद्भीमो (D12 °द्भीरो), Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 महानासी (V2 °ः)द् (for महानासीन्) —^b Ñ2 V B D3 7 10 13 गिरे (D13 °री)रिव (V2 °र्भुवि)विशी (V1 D13 °दी)र्यत (B1 °त), D2 निर्घात समनि स्वन, T2 निर्धूतसम-निस्वन, M4 गिरिरिव विदार्यत —^c Ś1 D1 2 5 12 भूमिश्च-कंघे D1 सुमहच् —^d T3 [ए]व (for [ह]व) G4 शीर्यत (for दीर्यत) Ś1 दीर्यमाणो गिरिरिव, D1 2 5 12 दी (D1 छी, D2 वी)र्यमाणे गिराविव, Cv r g as in text —For 18^{cd}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1231* वज्रस्येव विमुक्तस्य शक्रेण नगमूर्धनि ।

[V1 विभक्तस्य, V2-4 B4 च मुक्तस्य, D3 7 M4 च श (D7 ऋ) केण (for विमुक्तस्य) B4 चक्रेण (sic) (for शक्रेण) V2र ण- (for नग-) D3 7 M4 मुक्तस्य गिरि (D3 रिपू [sic])मूर्धनि (for the post half)]

D3 7 (om 1 4) cont

1232* विस्मय देवगन्धर्वास्तेन शब्देन सर्वश ।
असुरा पूर्वदेवाश्च ऋषयश्च तपोधना ।
अप्सरोगणगन्धर्वा गीतवादित्रनि स्वनै ।
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदनुष पूरणे तदा ।

19 D7 om 19^{ab} —^a D1 2 निपेतुश्च, D3 सनिपेतुर् (for निपेतुश्च) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नि (V3 नि)पेतुस्तेन शब्देन, M3 निपेतुर्भनुजा सर्वे —^b Ñ2 V B D10 13 सर्वशो (V1 B4 °तो)मोहिता (V3 °तो)जना, D11 सर्वे संमोहिता जना, M4 मोहिता सर्वशो जना —^c Ś1 विज्ञायि च, D5 विज्ञापित्वा (for वर्जयित्वा) T3 नरवर Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रं वर्जयित्वा —^d D7 त (for तौ) M4 राघवौ तथा (for तौ च राघवौ)

20 ^b Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 विस्मयमागत, D11 [अ]वि गतसाध्वस, Cg k t as in text (for विगतसाध्वस) —^d Ś1 नरपुंगव (for मुनिपुंगवम्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रमिदं (D11 °मृषि) तदा (D13 °या)

21 ^a Ś1 D5 11 12 श्रुतपूर्वं मे, Ñ2 V B D1 2 10 13 श्रुतपूर्वो मे (V2 3 B4 °यं), D3 7 M4 दृष्टवीर्योस्मि (for दृष्टवीर्यो मे) —^b D3 7 राववस्य महात्मन, M4 रामस्यामित-तेजस —Note hiatus between ^a and ^d —^c B1 इत्य° (for अत्य°) Ñ2 V1 3 B3 D10 इदं त्वस्य, V2 B1 4 इद तस्य, V4 D11 13 इद कर्म, D12 इच त च (corrupt) (for अचिन्त्य च) —^d Ś1 D1 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्यतर्कितमिदं, Ñ2 कर्मणा मे श्रुतं, V2 3 कर्मणामर्षित, B2 D14 T G4 M2-4 Cg k न तर्कितमिदं, B3 D10 कर्मसमर्षित, D2 [अ]प्यतर्कितमिदं, D3 7 प्रतर्कितमिदं; D9 अप्रतर्क्यमिदं, Ct as in text T3 त्वया (for मया) V1 कर्मणा*+*+या, V4 सवर्धयितुमर्हसि, B1 4 कर्म चादर्शितं त्वया, D11 तस्य नास्त्यत्र सशय, D13 स चाय कर्तुमर्हति.

22 ^b D3 7 आवहिष्यति (for आहरिष्यति)

23 ^a Ś1 D5 न मे (for मम) D5 G2 4 M1 सत्य, Cg t as in text (for सत्या) Dt D6 8 मा (for च) —^b D1 5 कौशिक (for कौशिक) —^c D2 प्रमाणैर्वहुमिर (for प्राणैर्वहुमता) —For 23, Ñ2 V B D3 7 10-13 subst, M4 subst 1 2 only for 23^{cd}.

G I 69 25
B. I 67 14
L. I 63 24

भवतोऽनुमते ब्रह्मञ्शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिता रथैः ॥ २४
राजानं प्रश्रितैर्वीर्यैरानयन्तु पुरं मम ।
प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयन्तु च सर्वशः ॥ २५

मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ कथयन्तु नृपाय वै ।
प्रीयमाणं तु राजानमानयन्तु सुशीघ्रगाः ॥ २६
कौशिकश्च तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे पट्पठितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

1233* वीर्यशुल्कप्रदानेन प्रतिज्ञा सफलीकृता ।

सीता दास्यामि रामाय प्राणेभ्योऽर्पि प्रियामहम् ।

[(1 I) V2-4 (also as above) B1 3 D10 11 13 -प्रदाने मे, D3 7 -प्रदानान्मे (for -प्रदानेन) D3 7 सफल (for सफली-) D11 प्रतिष्ठा महती कृता (for the post half) —(1 2) D3 7 ता तु (for सीता) V4 D11 गर्ग्यमीं (for प्रियामहम्) D3 7 M4 प्रांगं प्रियतरामह (for the post half)]

24 °) Ś1 M1 भवतोऽनुमता, V3 भवतानुमते, V4 भवतानुमतस्, G1 भवतोऽनुमतौ, G2 भवतानुतमा (metathesis) Cg k t as in text. Ñ2 V B D10 11 13 तस्माद् (for ब्रह्मन्) D3 7 भवतोऽनुमतेनाद्य —^b) Ñ2 V B D10 11 13 इतो यातु महामुने, D3 7 यातु वृत्ता महा(D3 7 °)मुने —Note hiatus between ° and ° —^c) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 दूता(V2 D11 [before corr] हता, D3 दौते, D7 दौत्ये) समाज्ञया श्रीघ्रम् —^d) Ś1 D1 5 G1 3 (all to avoid hiatus) त्व(G1 3 ह्य)योध्या (for अयोध्या) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 ज(V B1 4 य)वनै (M4 °वितै)र्ह्ये

25 °) D1 2 4 9 G3 M2 प्रसूतर्, D12 प्रथितैर्, Cv r m g t as in text Ñ2 V B D10 11 13 विज्ञाप्य चैव (B1 °न) राजानम्, D3 7 विज्ञापयित्वा राजानम्, M4 विज्ञापयतु राजानम् —^b) D11 आनयुक्त (sic), T2 आनयत (sic) (for आनयन्तु) V4 B4 D3 7 T3 G4 M4 पुरीं, D12 पुरे (for पुर) —^c) V2 वीर्यप्रदानशु°, V3 प्रदाने वीर्यशु° —^d) Cg k t मयेश (as in text) Ñ2 V B D10 11 17 M4 सीताया (B1 °) क(D11 प्र)थय(B4 °) तु च(V3 वै), D3 7 राज्ञो वै कथयतु च

26 °) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 त्वया गुप्तौ (for मुनि°) B2 om च (submetric) —^b) Ñ2 V B D10 13 वेदयतु, D1 क. यतु, G1 damaged (for कथयन्तु) Ñ2 V B2-4 D10 13 च, B1 ते, D1 2 5 9 11 13 तु (for वै) Ś1 कथयतु च नित्यश, D3 7 M4 वेदयि(M4 °य)त्वागताविह —^c) Ś1 आनयतु च, Dt D6 8 Ct प्रीत्तियुक्त तु, D1 प्रीयमाण च, D2 प्रीयमाणस्तु (sic), D9 प्रीयमाणास्तु —^d) D5 12 [आ]शु शीघ्रगा, D9 M3 च शीघ्रगा, G4 सशीघ्रगा (for सुशीघ्रगा) Ś1 स्वालय मम चानुगा —For 26^{cd}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1234* एभि प्रह्लादित वाक्यैरानयन्त्विह त नृपम् ।

[V4 B4 प्रह्लादितैर्, D3 7 आह्लादिन, D11 प्राप्तोदितैर् (for प्रह्लादिन) D11 हि (for [इ]ह)]

- 27 °) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9-13 कौशिकेन(D12 °*), Dt D6 8 T1 G1 3 M3 कौशिकस्तु, D3 7 M4 कौशिकोपि (M4 °) (for कौशिकश्च). Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 तथेत्युक्तौ (Ś1 Ñ2 D3 5 7 °क्त्वा), D2 9 तथाप्युक्तौ (D2 °क्तौ) (for तथेत्याह) —^b) D5 राज्ञो (for राजा) Ś1 D1 5 12 M2 ह्याभाष्य, D9 (with hiatus) आभाष्य (for चाभाष्य) Ñ2 B3 (marg as in V2) D10 नृपभृत्यानुपस्थितान्, V1 भृत्यश्रेष्ठानुपस्थितान्, V2 4 B1 2 4 नृप प्रेष्यानुपस्थितान्, V3 नृपश्रेष्ठानुपस्थितान्, D3 7 ह्यपृष्ट्यामुपस्थितान्, D11 दूतान्श्रेष्ठानुपस्थितान्; D13 राजा भृत्यानुपस्थितान् —^c) B4 प्रापयामास —^d) Ś1 D1 2 5 9 12 G1 3 M3 मुनिशामनात् (G3 °नान्), Dt D14 G4 Cv कृतशासनान्, M4 कृतशासन, Cg m g k t as in text Ñ2 V B2-4 D10 11 13 स हि राजा त्वरान्वित, B1 ताम्राजा त्वरान्वित, D3 7 स हि राजा प्रियान्वित —After 27, Ś1 V4 B4 Dt D1 (before I 67 I) 2 4-6 8 9 12 Cg ins

1235* यथावृत्तं समाख्यातुमानेतु च नृपं तदा ।

[Ś1 यथावृत्त, V4 यथावृत्त, B4 यथा तच्च, D1 5 यथा च तद्, D2 9 12 यथावृत्तत् V4 D1 समाख्यातम् V4 B4 ममानेतु (for आनेतु च) Dt D4 6 8 तथा (for तदा)]

Colophon D2 5 12 om (Sarga cont) —Kānda name Ś1 Ñ2 V1 D1 4 om V2-4 B D10 11 आदि°, D2 अयोध्या° (thereafter वाल°) —After Kānda name, B4 ins वालचरिते. —Sarga name Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 11 धनुर्भंग, V3 रद्धधनुर्भंग, D9 धनुषो भजन. —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 67, Ñ2 B3 D10 69, V2 D9 70, B2 6S, D1 46, D7 48, M4 65 D13 —ऋडे—भंगो—सर्ग 68 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामा... नम, M2 श्री... नम

६७

जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
त्रिरात्रमुपिता मार्गे तेऽयोध्यां प्राविशन्पुरीम् ॥ १
ते राजवचनाद्गता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
ददृशुर्देवसंकाशं वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ २
वद्वाञ्जलिपुटाः सर्वे दूता विगतसाध्वसाः ।

राजानं प्रयता वाक्यमब्रुवन्मधुराक्षरम् ॥ ३
मैथिलो जनको राजा साग्रिहोत्रपुरस्कृतः ।
कुशलं चाव्ययं चैव सोषाध्यायपुरोहितम् ॥ ४
मुहुर्मुहुर्मधुरया स्नेहसंयुक्तया गिरा ।
जनकस्त्वां महाराज पृच्छते सपुरःसरम् ॥ ५

G I 7
B I 6
L I C

67

§ N₁ missing Sarga 67 (cf v1 I 66 10)
D₂ 5 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D₁ ins 1235* —^a) B₄ °दृष्टा (for समादिष्टा) D₃ 7 हतास्ते, D₁₄ T₁ 2 G₄ M₂ 4 दूतास्तु (for दूतास्ते) S₁ D₁ 2 5 11 12 ग्रीष्म, N₂ V B D₇ 10 13 द्रुतः, D₃ हतः (sic) (for क्लान्तः) D₉ जनकस्य च दूतास्ते गता वै ग्रीष्मवाहना C_v दूतास्तु क्लान्तवाहना इति पाठ । C_v —^c) N₂ V B D₁₀ 13 मार्गे त्रिरात्रमुपिता (by transp). —^d) N₂ V B D₂ 3 7 9-11 13 अयोध्या (D₂ 3 7 9 11 with hiatus), T₃ त्वयो° (for तेऽयोध्या) V₂ B₃ आविशन्, D₂ 10 12 G₄ M₃ प्रविशन् (archaic), D₃ 7 विविशु, D₉ G₁ °शत् (sic) (for प्राविशन्) B₂ (marg also as in text) मुदा, Dt पुरौ, D₆ पुरी (sic), G₂ भुवि (for पुरीम्) —After 1, D₁₄ T₁ G₄ ins

1236* राज्ञो भवनमासाद्य द्वारस्थानिदमब्रुवन् ।
ग्रीष्मं निवेद्यता राज्ञे दूताज्ञो जनकस्य च ।
इत्युक्ता द्वारपालास्ते राघवाय न्यवेदयन् ।
[(1 3) D₁₄ T₃ इत्युक्ता]

2 ^a) N₂ V B D₃ 7 10 11 13 M₄ राज्ञो (B₂ 4 D₇ M₄ °ज्ञा, D₃ °जा) विदिता, C_g as in text (for राजवचनाद्) Dt D₈ गत्वा, D₃ 7 दूराज् (for दूता) D₇ जवेन तु (for राजवेश्म) D₃ जवेनेन प्रकाशिता (sic) (for °) D₂ 9 ततो हि राजवचनाद्गता द्वास्थै प्रवेशिता —^c) G₃ damaged for देवसंकाश —^d) T₃ वृद्धौ (for वृद्ध) —After 2, S₁ D₁ 2 5 9 12 ins, while B₃ (m) 4 D₁₁ ins after 1 1 of 1238*

1237* तथा तच्च समाख्यात समानि नृप तदा ।
शश्वत्प्रजा प्रशासन्त धर्मज्ञैः सचिवैर्वृतम् ।
ऋत्विग्भिर्देवसंकाशैर्वसिष्ठाद्यैश्च मन्त्रिभिः ।
आशास्यमान सुप्रीते शक्रमाक्षिरसैरिव ।
त लोकपालप्रतिम लोकपाल सुनिश्चितम् । [5]

[All the above MSS (except B₃) om 1 1 —(1 2) B₃ 4 धर्मज्ञैः (for धर्मज्ञैः) D₁ पुर, D₉ युन (for वृतम्) —(1 3) D₁ ऋत्विजैर् (sic) —(1 4) S₁ आशा°, B₄ D₂

आशास्यमाने —D₁₁ om 1 5 —(1 5) B₃ °पाले, B₄ °पालै, D₁ °पाल- (for लोकपाल)]

3 °) Dt D₆ 8 T₂ G₂ M₁ प्रश्रित (T₂ °ता), D₄ प्रसृत, D₉ प्रीयता (sic), M₄ प्रणता (for प्रयता) —^d) S₁ D₅ 12 मधुर (for मधुवन्)

4 ^a) D₆ मैथिलो S₁ D₁ 2 5 12 राजन्, D₉ एष (for राजा) —G₃ damaged from होत्र in ^b up to दुश in ^c —^b) S₁ D₅ 12 सोमि- (for साग्रि-) D₁ -पुरोहित, D₁₄ T₁ 2 G₁ 2 M₁-3 C_v r m °स्कृत, C_g k t as in text (for -पुरस्कृत) —Dt D₆ 8 transp 4^{cd} and 5^{ab}. —^d) S₁ D₅ 12 -पुरोहित (D₆ °ता) —For 2^c-4, N₂ V B D₃ 7 10 11 13 M₄ subst

1238* ददृशुस्तं महात्मानं तत्राथ नृपसत्तमम् ।
दृष्ट्वैव चाभिप्रणता वद्वाञ्जलिपुटास्तत ।
उचुर्दशरथ वाक्यमिदं प्रियनिवेदिन ।
वैदेहो जनको राजा पृच्छति त्वां नराधिप ।
कुशलानामय स्निग्धं सामात्यं सपुरोहितम् । [5]

[(1 1) D₃ 7 ते (for त) V₁ उत्तम, B₁ तथाथ (for तत्राथ) D₃ 7 वृद्ध दशरथ नृप (D₃ सुत [sic]) (for the post half) —After 1 1, B₃ 4 D₁₁ ins 1237* —(1 2) B₁ इष्ट्वैव V₁ B₂ D₁₁ चाति-, D₃ 7 चापि, D₁₃ त च (for चाभि-) B₃ °तो, B₄ °तां (both sic) (for -प्रणता) B₁ 4 वद्वाञ्जलि- (sic), D₃ 13 कृ (D₁₃ धृ) ताजलि- V₂ 4 D₁₁ तदा, V₃ तथा, D₁₃ स्थिता (for तत) —(1 3) M₄ इय (sic) (for इद) V₁ °दन, B₁ °दन, B₄ °शन, D₃ °दित (for -निवेदिन) V₄ इदं प्रियमवेदयन् (for the post half) —(1 4) V₁ B₂ D₃ 7 विदेहो B₄ ता (for त्वा) N₂ 3 V₂ 3 B₁ 3 D₇ 10 नराधिप, M₄ जनाधिप —(1 5) D₁₁ चैव, D₁₃ स्निग्ध (for स्निग्ध) D₃ 7 मामात्य B₄ D₁₁ सु°, D₃ 7 °दित (for सपुरोहितम्)]

5 V₄ B₁ D₃ 7 M₄ om 5 V₁ reads 5^{ab} in marg —Dt D₆ 8 transp 4^{cd} and 5^{ab} —^b) S₁ B₄ D₁ 2 5 12 -संपृ°, N₂ V₁ D₄ 11 13 -सस°, V₃ B₂ Dt D₆ 8 -सर°, D₁₀ -सङ्क्रियया (for -संयुक्तया) —V₃ om 5^{cd} —^c) S₁ D₁ 2 5 9 12 नृपतिस्, V₁ जन-स् (for जनकस्) V₁ °ज, V₂ °राज, B₂ °राज, D₄ °तेजा (for महाराज) —^d) Dt D₆ 8 T₂ G₁-3 C_g t [आ] पृच्छते, C_k [अ] पृच्छत N₂ [आ] पृच्छति स्म, B₂ D₁₀ 11 पृच्छति

G 1 70 7
B 1 68 6
L 1 64 6

पृष्ठा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
कौशिकानुमते वाक्यं भवन्तमिदमब्रवीत् ॥ ६
पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
राजानश्च कृतामर्षा निर्वीर्या विमुखीकृताः ॥ ७
सेयं सम सुता राजन्विश्वामित्रपुरःसरैः ।
यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥ ८

स्म, V1 पृच्छत स- (sic) (for पृच्छते स-) Ñ2 B4 D10 °सर, B2 D11 पुन पुन, G4 -पुरस्कृतं (for -पुर सरम्) Cm g k t सपुर सरम् (as in text) Ś1 D1 2 5 9 12 स्व (D2 9 स, D5 12 सु) जन (D1 जनक) परिपृच्छति, D13 पृच्छति त्वामनामय

6 °) D10 पृष्ठा (sic) (for पृष्ठा) Ś1 D1 2 5 9 12 13 अव्यग्रो —G3 damaged for 6^b —°) Ñ2 B3 D5 9 10 12 -[अ]नुमतो, V2 -[अ]नुमत (for -[अ]नुमते) D1 कौशिकस्य सकाशेस्मान् —^a) Ś1 D2 5 9 12 वाक्यज्ञ, M3 भवताम् (for भवन्तम्) D4 G1-3 M1 आह च (for अब्रवीत्) Ñ2 B3 D10 13 वाक्यज्ञ (D10 °ः) स्त्वब्रवीदिदं, V2 विज्ञापयति पार्थिव, D1 इदं वचनमब्रवीत् —After 6, Ñ2 B3 D10 ins 1 I and 2 of 1239*

7 °) D9 G2 M1 विहिता, Cm k t as in text (for विदिता) Ś1 D1 2 12 विदि (D12 °जि) ता ते प्रतिज्ञा वै, D5 विजिता मे प्रतिज्ञा सा —°) Ś1 D1 2 5 9 12 राजभिर्या न विजिता —^a) Ś1 D1 2 5 9 12 निर्वीर्यैर्, G4 न वीर्या (for निर्वीर्या) Ś1 D1 2 5 9 12 °कृतैः, M1 विमुखा कृता, M3 वितथी°, Cm g k t as in text (for विमुखीकृता) —For 6-7, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst (Ñ2 V2 B3 D10 13 subst 1 3 and 4 for 7 only, Ñ2 B3 D10 ins 1 I and 2 after 6)

1239* पृष्ठा चानामय पूर्वमव्यग्रं स नराधिप ।
विश्वामित्रसहायस्त्वा विज्ञापयति पार्थिव ।
सुता मे वीर्यशुल्केति प्रख्याता विदिता च ते ।
राजभिर्हीनवीर्यैश्च पुराणि प्रार्थिता यथा ।

[(1 I) V3 तु (for च) D11 चैव (for पूर्वम्) D11 वचन च (for अन्यय स) D3 11 M4 नराधिप —(1 2) B4 विज्ञायति V1 3 B1 पार्थिव, D3 7 M4 मानद (D3 °द), D11 पार्थिव —(1 3) M4 सीता (for सुता) V3 4 M4 विख्याता, D3 प्रज्ञाता (sic), D13 °न (for प्रख्याता) V3 तव, D3 7 हि ते (for च ते) —(1 4) D7 राहुभिर् (sic) (for राजभिर्) V1 D11 13 पुराणि- (D13 °धि-), D3 7 बहुभि (for पुराणि) V1 -प्रार्थितो, D13 -प्रार्थिता (for प्रार्थिता) V1 B2 (after corr as above) मया, D10 पुरा, D13 तथा (for यथा)]

8 °) Ś1 D1 2 5 9 12 तामिमा मत्सुता राजन् (D3 9 वीर) —G3 damaged from मित्र up to ° (except the last syllable) —^b) Ś1 D1 2 5 9 12 °सर, Dt D6 8 -पुरस्कृतैः,

तच्च राजन्धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
रामेण हि महाराज महत्यां जनसंसदि ॥ ९
अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
प्रतिज्ञां तर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ १०
सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरस्कृतः ।
शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवौ ॥ ११

Cg as in text (for -पुर सरै) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 विश्वामित्रस्य ज्ञासनात् —^a) Ś1 D1 2 5 9 12 [आ]गतो (for [आ]गतैर्) Ś1 D1 5 12 वीर्यात्, Dt D4 6 8 G1-3 M1 2 रा (G3 damaged) जन्, D2 9 वीरो (for वीरैर्) All Cs पुत्रकै. (as in text) Ś1 D5 12 तव निर्जितवान्सुत, D1 ता विनिर्जितवान्सुता, D2 9 राघवो लक्ष्मणान्वित (for °) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 पुरीमिमा स (V2 म) मागत्य (V3 B2 °साद्य, D3 7 M4 °गम्य) तव पुत्रेण निर्जित (V3 धीम) ता

9 °) Ś1 D1 2 5 9 12 तच्च दिव्य, Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 आन (V4 B2-4 °ना) म्य तद्, Dt D4 6 8 M2 Ct °रत्न, D13 आनामि च (for तच्च राजन्) Ś1 D1 2 5 9 12 श्रीम (D5 9 °मा) न्, T2 वीर्य (for दिव्य) —^b) D9 भक्त (for भग्न) G2 महात्मना D3 7 M4 मध्ये भक्त्वा च राघव (M4 °व) —°) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 बलमाश्रित्य, Dt D6 8 °वाहो, D4 G2 M1 2 °तेजो (for हि महाराज) Ś1 D1 2 5 9 12 M3 राघवेण महातेजो (D1 9 महत्तेजा, D2 महातेजा, D12 महत्तेजो, M3 from महातेजो up to सोपाध्यायो in 11^a inf ln sec m), D11 रामेणैव समेसमे (ditto) त्याग्य —^a) D5 °ता, D12 °तो, D14 T G4 यज्ञाते, Cg as in text (for महत्या)

10 M3 reads 10 inf ln sec m (cf v l 9) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 तस्मै, Cm as in text D7 9 सीता (for देया) D7 दत्ता, D9 देव (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1-3 10-13 transp. देया and सीता —G3 damaged from र्य in ° up to च्छा in ° —^b) M3 वीरशुल्का Ś1 D1 2 5 9 12 महाद्युते, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 सुताय ते (D11 मे), D14 T1 ममात्मजा, G2 °त्मना (for महात्मने) —°) V1 B1 तरितुं राज्ञा (B1 वाछा), V4 पूरित वाक्य, D2 9 14 T1 3 G1 M2, 4 Cm कर्तुं, Ct as in text (for तर्तुमिच्छामि) D3 7 प्रतिज्ञातु तवेच्छामि —^a) V1 D11 तन्मेनु°, V4 तन्मे वि°, B1 तन्ममा°, G2 तद्व्यनु°, G3 त्वमनु° (for तदनुज्ञातुम्) —After 10, M4 reads 12^a for the first time as in V2 repeating it in its proper place

11 V1 D3 7 om (hapl) 11-12^b —^a) M3 reads up to सोपाध्यायो inf ln sec m (cf v l 9) M4 च राजेन्द्र (for महाराज) D14 T G4 -पुर सर Ś1 D1 2 5 (m sec m) 9 12 (all read after 14^a) सोपाध्यायश्च राजेन्द्र पुरस्कृत्य पुरोहित —Ś1 D2 5 12 om (hapl.) 11-12^b.

प्रीतिं च मम राजेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
पुत्रयोरुभयोरेव प्रीतिं त्वमपि लप्स्यसे ॥ १२
एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥ १३
दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
वसिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणोऽन्यांश्च सोऽब्रवीत् ॥ १४
गुप्तः कुशिकपुत्रेण कौसल्यानन्दवर्धनः ।

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥ १५
दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
संप्रदानं सुतायास्तु राघवे कर्तुमिच्छति ॥ १६
यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
पुरी गच्छामहे शीघ्रं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १७
मन्त्रिणो वाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥ १८

—^a) D1 १ न प्रियान् (D१ °य) (for राघवौ) M4 राघवौ
दृष्टमर्हसि (by transp) —For 11, N2 V2-4 B D10 11 13
subst

1240* सोपाध्याय सस्वजन सवर्ग सपदानुग ।
शीघ्रमर्हसि राजपे त्वमागन्तुमिह प्रभो ।

[(1 1) B4 सोपाध्याये V2 सस्वजः, D10 13 ससुजन V2 3
B1 2 4 सबल, D13 सर्वग]

12 S1 V1 D2 3 5 7 12 om 12^{ab} (cf v1 11)
—^a) Dt D4 6 8 M2 प्रतिज्ञा (for प्रीतिं च) V2-4 B1 3 4
प्रीतिं पूर्वप्रवृत्ता मे, D11 प्रीत पूर्व प्रवृत्ता मे —G3 damaged
from यि in ^b up to ^a —^b) N2 V2-4 B1-3 D10 11 13
स(V3 त्व)वर्धयितुम्, B4 सर्ववर्धयितुम् (sic), D1 प्रवर्तयितुम्
—M4 reads 12^{ca} for the first time after 10 as in
V2 repeating it here —^{ca}) N2 B3 D10 13 उभयो
पुत्रयोर् (by transp) S1 D5 12 T2 M3 एव, D13 चैव,
M1 प्रीतिं (for एव) D9 प्रीति S1 D2 5 9 12 समुप-, Dt
D4 6 8 T2 M3 4 त्वमुप-, D1 समनु-, M2 त्वमभि- (for
त्वमपि) S1 D5 -लप्स्यसि, D1 -लप्स्यसे, M4 -लप्स्यते N2
V1-3 B D10 13 वध्वौ ते वित्सिते (N2 B3 देशिते, V1 om,
D10 देशित, D13 कल्पिते) मया, V4 वध्वावादिशते मया, D11
हे सुते देशिते मया, G1-3 M1 लप्स्यसे (G3 damaged)
वीर्यनिर्जिता (for ^a) D3 7 पुत्रयोश्चैव प्रीतिं च (D7 तु) महतीं
त्वमवाप्स्यसि

13 M4 om 13 —^{ab}) S1 D1 2 5 9 12 वाक्यं मधुरम्
(by transp) D3 7 त्वामाह मधुर वच (for ^b) N2 V B
D10 11 13 इति त्वा जनको राजा विज्ञापयति पार्थिव (V1 2 4
पार्थिव, V3 सादर) —^a) G2 स्थित —After 13, D14
T1 3 G4 ins

1241* इत्युक्ता विरता दूता राजगौरवशसिन ।

[G4 इत्युक्ता (for °क्ता) and राजकार्याव° (for the post
half)]

14 ^a) D3 om तु (submetric) D7 तत् (for तु
तच्छ) S1 N2 V B D1 2 5 9-13 M4 इति (M4 स तु) दूत

(D13 तेषा)वच श्रुत्वा —G3 damaged from त in ^b
up to कुशि in 15^a —^b) S1 -विस्मित —After 14^{ab}, S1
D1 2 5 (marg sec m) 9 12 read 11^{ab} —After 14^{ab},
B3 ins ,

1242* आनन्दसागरे मग्न कृतकृत्यो बभूव ह ।

—D5 reads 14^{ca} in marg sec m —^a) Dt D6 8 मन्त्रि-
णश्चैवमब्रवीत् —For 14^{ca}, N2 V B D3 7 10 11 13 M4
subst

1243* उवाचेऽ वसिष्ठादीन्सर्वानेव पुरोधस ।

[D13 [ए]व (for [इ]द)]

15 G3 damaged up to कुशि in ^a (cf v1 14)
—^a) S1 D5 गुप्त, D11 मुदा (for गुप्त) B4 T3 कौशिक-,
D2 कुशक —^b) N2 V1 B D2 G2 M कौसल्यानन्दवर्धन,
V2 °नदन सदा —^a) G4 वैदेहेषु D2 9 प्रवर्तते (for
वसत्यसौ) S1 D1 5 12 13 स विदेहेषु तिष्ठति (D1 वर्तते),
N2 V B D10 11 विदेहान (V1 3 °हम) गमत्किल, D3 7 M4
विदेहान्नातवान्किल

16 ^a) S1 °मात्र, D2 9 13 °वीर्ये, D4 °वीर्यौ, D5 12 °मात्रे,
D10 11 दृष्टा वीर्यस (D10 °र्यश्) (sic) (for दृष्टवीर्यस) S1
N2 V2 3 B D2 5 9 10 12 13 M2 च (for तु) S1 V1-3 B1 2 4
D2 5 9-13 काकुत्स्थे, V4 B3 काकुत्स्थ, D4 काकुत्स्थौ —^b) S1
N2 V B D2 5 9-13 जनक सुमहायशा —G3 damaged
from या in ^c up to जन in 17^b —^c) S1 D1 2 च, D5 9 12
स (for तु) —^a) D2 9 अर्हसि (sic) (for इच्छति)

17 G3 missing up to जन in ^b (cf v1 16)
—^a) G2 वा, Cg k t as in text (for वो) —^c) T1 पुरो
(for पुरीं) S1 D1 2 5 9 12 गच्छामस्ता पुरीं शीघ्र —^a) Cg t
पर्यय (as in text) D2 4 M2 3 कालविपर्यय (for कालस्य
पर्यय)

18 ^a) S1 D1 2 5 9 12 [ऊ]चु (for [आ]हु) —G3
damaged from स in ^a up to सत् in 19^b —^{ca})
Cg k t श्वो यात्रेति (as in text) Dt D6 8 च (for स)
S1 D1 2 5 9 12 प्रीतश्चाप्यभवद्राजा श्वो भूत इति चाब्रवीत्

मन्त्रिणस्तु नरेन्द्रस्य रात्रिं परमसत्कृताः ।

| ऊपुः प्रमुदिताः सर्वे गुणैः सर्वैः समन्विताः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तपष्ठितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

19 G₃ missing up to मत् in ^b (cf v 1 18)
—^a) D₄ Cm g ता (for तु) T₂ G₁ 2 M₁ 3 नरेन्द्रेण, Ck tp
नरेन्द्रश्च (for नरेन्द्रस्य) Ś₁ D₁ 2 5 9 12 मन्त्रिणो जनकस्यापि
—^b) D₁ 2 9 रात्रौ —^c) D₅ ऊचु (sic) D₁₄ T G₄ ते
मुदिता Ś₁ D₁ 5 9 12 तत्र (for सर्वे) D₂ ममुदितास्तत्र
—^d) Cg k t गुणैः (as in text) Ś₁ D₁ 2 5 9 12 सर्वकामं
प्र(D₁ 2 9 सु)पूजिता —For 16^c–19, Ñ₂ V B D₃ 7 10 11 13
M₄ subst

1244* प्रतिप्रदान मीताया रामे न्तुं क्रिलेच्छति ।
यदि वो रोचते ब्रह्मक्षनक म महीपति ।
मन्त्रन्धी तत्र गच्छामन्त श्रीप्रमितो वयम् ।
वाढमित्येव तच्छ्रुत्वा वसिष्ठप्रमुखा द्विजा ।
ऊचु परमनन्द्या श्व प्रयास्याम इत्यपि । [5]
ते चापि रजनीं तत्र दत्ता परमसत्कृता ।
ऊपुर्विदेहराजस्य सर्वकामं सुपूजिता ।

[(1 1) V₂ D₃ 7 11 प्रतिदान च, V₃ प्रतिप्रदान च (hyper-
metric), V₄ प्रीतिदान च, D₁₀ प्रीति°, D₁₃ म सप्रदान (for
प्रतिप्रदान) V₃ काम, D₁₃ राम (for रामे) V₄ (marg also
as above) दान (for दत्तुं) D₃ इह, D₁₃ क्रि. (for क्रिल) B₄
[इ]च्छसि (sic) D₇ श्रीरामे कर्तुमिच्छ (before corr °मर्)सि
(sic) (for the post half) —(1 2) V₃ B₁ D₁₀ ते
(for वो) V₂ रुचते, V₄ राजा (for ब्रह्मन्) V₂ B₄ सु-, D₃ 7
च (for स) —For l. 2, D₁₁ reads the line of 17^{ab}
—(1 3) V₄ सवद्धाव (sic), D₃ 7 सन्ध, L (ed) संवधे (for

सम्बन्धी) B₃ तत्र (for तत) —B₂ repeats l. 5 and 6
consecutively —(1 5) D₇ सतुष्टा D₁₁ ऊचु ममनमो भूत्वा
(for the prior half) V₁ 3 स्म (V₃ श्व) श्वो याता स्म, V₂ B₂
(second time) 4 श्वश्च (B₂ 4 °स्तु) यास्याम, V₄ ता श्वो यातास्म,
B₁ श्व प्रयाता स्म (for श्व प्रयास्याम) B₂ (second time)
[अ]त (for [अ]पि) B₂ (first time) श्वो यामेत्यपि चैव त,
D₃ 7 म्वयमेत्या (D₇ °त्य)पि चाबुवन्, M₄ श्वो यात्रेत्यपि चाबुवन्
(for the post half) —(1 6) D₇ तेनापि D₁₁ ते चापि
दत्तास्तत्रैव (for the prior half). D₃ हती (sic), D₁₁ राजा
(for दत्ता) V₂ -हर्षिता —(1 7) Ñ₂ V₂ 4 B₄ D₁₁ ऊचुर,
D₃ कुपुर् (sic) (for ऊपुर्) Ñ₂ V₂ B₃ D₁₃ प्रपूजिता D₃ 7 M₄
सर्वं (M₄ °र्वं) म(D₇ प्र)मुदिता गुणैः (for the post half)]

Colophon D₃ 7 om (continue the Sarga)
—Kānda name Ś₁ Ñ₂ V₁ D₁ 4 6 13 om V₂–4 B D₁₀ 11
आदि° —After Kānda name, B₄ ins बालचरिते.
—Sarga name Ś₁ V₁ B₂ D₁ 2 5 12 दूतवाक्य, Ñ₂ V₃ B₃
D₁₀ 11 जनकदूतवाक्य(D₁₀ °क्ये), V₂ 4 B₁ जनकवाक्य, B₄
जनकदूतसवाट, D₉ वनुभूने दूतवाक्य —Sarga no (figures,
words or both) Ś₁ V₁ 4 B₁ 4 D₅ 6 11 12 om Ñ₂ B₃
D₁₀ 70, V₂ D₉ 71, V₃ Dt D₄ 8 14 S (except M₄) 68,
B₂ 69, D₁ 47, D₂ 44, M₄ 66 D₁₃ इत्यार्षे—यणे—काडे—
वाक्य—सर्गे 69 —After colophon, T₂ concludes with
श्रीरामचन्द्राय नम, G₁ 4 M₁ श्रीरामाय नम, G₃ श्रीमते
रामानुजाय नम and M₂ श्री . . नम

६८

ततो राज्यां व्यतीतायां सोपाध्यायः सवान्धवः ।
 राजा दशरथो हृष्टः सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ १
 अद्य सर्वे धनाध्यक्षा धनमादाय पुष्कलम् ।
 व्रजन्त्वग्रे सुविहिता नानारत्नसमन्विताः ॥ २
 चतुरङ्गबलं चापि शीघ्रं निर्यातु सर्वशः ।
 ममाज्ञासमकालं च यानयुग्यमनुत्तमम् ॥ ३
 वसिष्ठो वामदेवश्च जावालिरथ काश्यपः ।

मार्कण्डेयश्च दीर्घायुर्ऋषिः कात्यायनस्तथा ॥ ४
 एते द्विजाः प्रयान्त्वग्रे स्थन्दनं योजयस्व मे ।
 यथा कालात्ययो न स्याद्दूता हि त्वरयन्ति माम् ॥ ५
 वचनाच्च नरेन्द्रस्य सा सेना चतुरङ्गिणी ।
 राजानमृषिभिः सार्धं व्रजन्तं पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ६
 गत्वा चतुरहं मार्गं विदेहानभ्युपेयिवान् ।
 राजा तु जनकः श्रीमाञ्छ्रुत्वा पूजामकल्पयत् ॥ ७

G. 1 71
B. 1 69
L. 1 65

68

६८ N¹ missing Sarga 68 (cf v 1 i 66 10)
 D₃ 5 7 12 continue the previous Sarga

1 ^a) S₁ D₂ 5 9 12 अद्य, N₂ V B D₁ 3 7 10 11 13 तस्या,
 Cg k t as in text (for ततो) D₄ प्रभाताया (for व्यती-
 ताया) —G₃ damaged from ^b up to रा in ^c —^b) N₂
 V B D₃ 7 10 13 नराधिप (for सवान्धव) —^c) N₂ V B
 D₃ 7 10 13 M₄ श्रीमान् (for हृष्ट) —^d) V₄ इदं वचनम-
 ब्रवीत्.

2 ^a) D₂ 12 अद्य (for अद्य) V₂ 4 बला^o (for धना-
 ध्यक्षा) —^b) V₄ बलम् (for धनम्) N₂ ^oर, V₃ मे पुरात्,
 D₁₀ निष्कल (for पुष्कलम्) —^c) G₂ सुवि ता, M₃
 सुनिहता, Cm g k t as in text (for सुविहिता) N₂ V B
 D₃ 7 10 11 13 M₄ निर्यात् (D₃ 7 व्रज) त्वग्रे समारोप्य (V₃ ^oदाय)
 नानारत्नचयान्मम

3 D₄ reads 3 in marg —^a) D₂ वापि, L (ed)
 सर्व (for चापि) Dt D₉ निर्यातु D₃ 7 M₄ मा चिर (for
 सर्वश) N₂ V B D₃ 7 10 11 13 M₄ च (M₄ चा) तुरगं च
 (N₂ ^oगश्च [sic]) मे शीघ्र (D₃ 7 क्षिप्र, M₄ कृत्स्न) बल^o
 —G₃ partially damaged 3^{ed} —^c) B₃ D₂ समाज्ञा-
 D₃ 7 T₂ M₃ तु, M₂ हि (for च) V₄ मयाद्य क्रियता
 शीघ्रम् —^d) S₁ यानु, D₉ यान (for यान-) D₂ 5 6 9 G₁
 M₂ -युग्मम्, Cm g k t as in text M₄ च सर्वश (for
 अनुत्तमम्) N₂ V B D₁₀ 11 13 युज्य (V₄ उद्य) ता युग्य (V₁
 D₁₁ युग्म, V₃ यज्ञ) मुत्तम

4 ^b) S₁ D₂ 3 8 9 12 अद्य काश्यप, N₂ V₁ 2 B D₁₀ 11 13
 M₄ क (V₁ 2 B₁ 2 M₄ का) श्य (M₄ ^oशि) पो भृगु (V₁ गुरु),
 V₃ च तथा भृगु (for अद्य काश्यप) —^c) S₁ V₃ Dt D₆ 8
 T₃ तु, D₄ [S] पि, D₁₄ T₁ 2 G₄ M₂ 3 सु- (for च) —^d)
 S₁ N₂ V B D₁ 2 5 9-13 सु (D₁₂ ^oनि) ति (for ऋषि) V₂
 कात्यायनिस्, D₁ कात्यायनिस् G₄ तदा (for तथा)

5 ^a) D₅ 9 (before corr) T₃ प्रयाति, D₁₂ प्राप्यति,
 M₃ ^a (damaged) जनु, Cg k t as in text (for प्रयान्तु)

—^b) S₁ D₅ 12 यो (D₁₂) जयाशु (for ^oयस्व) —G₂
 damaged from मे up to न in ^c N₂ V B D₁₀ 13 स्थन्दनैः
 सहिता मया (B₁ मम), D₃ 7 स्थन्दनान्योजयन्वरान्, D₁₁
 स्थन्दनैः शीघ्रगैस्तथा —^c) D₁₂ कालात्यय D₁₃ यस्या काला^o
 (sic) —^d) B₄ हि त्वर^aति, D₉ हि त्वरयंतु D₂ मे, D₉
 [इ] मे (for माम्) V₄ तथा नीतिर्विधीयता, D₁₁ दूता-
 तित्वरयति मा —After 5, G₁ 3 ins

1245* इत्युक्त्वा स महातेजा राजा दशरथो रथम् ।
 आरुरोह यथा भानुर्भगवाद्यधुनन्दन ।

6 ^a) S₁ D₁ 2 5 9 12 G₂ M₁ ^oचु, N₂ V B D₃ 7 11 13
 M₄ इत्याज्ञया (D₁₃ ^oकर्ण्य) (for वचनाच्च) —^b) S₁ D₅ 12
 निर्ययो, N₂ V₁ 3 4 B D₁₀ 11 13 सेना सा (by transp), V₂
 सेनाया (sic), Dt D₄ 6 8 14 सेना च (D₁₄ om [hapl]
 च) (for सा सेना) C_t चद्वय चिन्त्यफल पादपूरण-
 मात्रार्थम् । C_t —G₃ damaged from तुरङ्गिणी up to मृ
 in ^c —^d) V B₁ 2 4 D₃ 7 11 M₄ प्रयात (V₄ ^oतु) (for
 व्रजन्त) S₁ V B₂ 4 D₈ 11 12 M₄ [S] न्वयात् (for ^oन्वगात्)

7 D₉ om 7 —^a) D₇ उषित्वा (hypermetric) (for
 गत्वा) Cm g चतुरह (as in text) Dt D₆-8 G₁ 3 चतुरहं
 मार्गे, M₄ चतुरहं S₁ N₂ V B₁-3 D₁ 2 5 10-13 चतुर्भिस्तान्
 (D₁ 12 ^oन, D₁₁ ^o) होरात्रैर्, B₄ चतुर्भिस्तास्तु दिवसैर्, D₃
 ततश्चतुरमार्गेण —^b) D₆ 12 वैदेहान् V₁ ह्युपे (submetric),
 D₁₃ उपजग्मि, M₄ सोभ्यु (for अभ्युपेयिवान्) —After
 7^{ab}, S₁ N₂ V B D₁ 2 5 10-13 ins

1246* ददशं मिथिला रम्या जनकेनोपशोभिताम् ।

[S₁ रम्ये B₃ (m also) ^oपाहिता (for [उ] पशोभिताम्)]
 —S₁ D₁ 2 5 12 om 7^{ed}, while V₄ B₁ D₁₀ om
 7^c-8^b —M₄ repeats 7^{ed} consecutively —^c) Dt
 D₄ 6 8 T₂ G₁ 3 M₂-4 (M₄ first time) च, D₃ 7 [अ] थ
 (for तु) N₂ V₁-3 B₂-4 D₁₁ 13 M₄ (second time)
 प्रत्युद्गम्यैव (V₂ 3 ^oम्यैव, D₁₃ ^oम्याथ) जनकस् —^d) N₂
 V₁-3 B₂-4 (B₄ transp) D₁₁ 13 तेषा पूजाम् (for श्रुत्वा
 पूजाम्) M₄ (second time) अथाकरोत् (for अकल्पयत्).

I 71. 8
I 69 8
I 65 8

ततो राजानमासाद्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
जनको मुदितो राजा हर्षं च परमं ययौ ।
उवाच च नरश्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितम् ॥ ८
स्वागतं ते महाराज दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
पुत्रयोरुभयोः प्रीतिं लप्स्यसे वीर्यनिर्जिताम् ॥ ९

दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वसिष्ठो भगवानृषिः ।
सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥ १०
दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलम् ।
राघवैः सह संघन्याद्वीर्यश्रेष्ठैर्महात्मभिः ॥ ११
श्वः प्रभाते नरेन्द्रेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहमृषिसंमतम् ॥ १२

8 Ñ2 V4 B1 D10 om 8^{ab} (for V4 B1 D10 cf v 1 7) —B3 reads 8^{ab} in marg —M2 damaged from जा up to वृ in ^b —^a) V1-3 B2-4 D11 13 M4 स त (for ततो) B4 राजानसामात्य (corrupt) —^b) G3 damaged up to र Ś1 D1 2 5 12 तदा (for नृपम्) —V3 om 8^{cdef} —^c) Cm g t मुदितो (as in text) Dt D4 6 8 मुदितो जनको (by transp), G1 3 जनको मुमुदे —^d) Cm g t हर्षं (as in text) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 प्रहर्षं (for हर्षं च) —^e) Dt D6 8 T1 M3 वचनं, D12 °, G2 M1 जनक- (for च नर-) —^f) Ś1 D1 2 5 9 12 मुदान्वित —For 8^{cdef}, Ñ2 V1 2 4 B (B2 1 1 in marg) D3 7 10 11 13 M4 subst

1247* प्रत्युद्गम्य च त राजा प्रियातिथिमुपागतम् ।

उवाच जनक प्रीत शतानन्दममन्वित ।

[Ñ2 B3 4 D13 om 1 1 —(1 1) V1 2 B2 D3 7 M4 मुमुदे (V2 मुमुदे) जनको दृष्टा (M4 राजा) (for the prior half) M4 damaged for प्रिया- —(1 2) D3 7 M4 चैन प्रणतो (for जनक प्रीत) V2 पप्रच्छ कुशलप्रश्न (for the prior half) D3 7 M4 हर्षानन्द- (for शतानन्द-)]

—D3 7 M4 cont, while Ś1 D1 2 5 9 12 ins. after 8

1248* जनकं शृङ्गया वाचा वृद्धं दशरथं नृपम् ।

—Thereafter D1 cont 1249*

9 ^a) Dt D6 8 नरश्रेष्ठ, M4 °वाहो (for महाराज) —^b) V3 दृष्ट्या Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 मे गृह (M4 °हान्) (for राघव) —^c) V3 दृष्ट्यासि पुत्रयो, G3 damaged for रुम (for पुत्रयोरुभयो) Ś1 D1 5 12 प्रीति —^d) Ś1 D1 2 5 9 12 प्राप्यता (for लप्स्यसे) G2 Ck -निर्मिता, Cm g as in text Ñ2 V B D10 11 13 द्वि (V1 [after corr sup lin also] 3 द) दृष्ट्या प्राप्स्यसि राघव, D3 7 M4 दृष्ट्या प्राप्स्य (M4 यास्य) सि मे (M4 damaged) गृहे

10 D2 om (hapl) 10 —D3 7 transp 10 and 11 —^a) V3 दृष्ट्या, V4 प्रीतिपूर्व (for दिष्ट्या प्राप्तो) Ñ2 V2 B2-4 D9 10 13 14 M4 °राज (Ñ2 D14 °जा, D9 °जो) (for महातेजा) —^b) Ñ2 V B D10 11 13 अय (for ऋषि) —B3 reads 10^{cd} in marg M2 damaged ° except सह स —^c) Ś1 B3 4 D1 5 9 11 12 द्विज (B3 4 मुनि) गणैर् (for द्विजश्रेष्ठैर्) —For 10^{cd}, Ñ2 V B1 2 D3 7 10 13 M4 subst, B3 4 D11 ins after 10, D1 after 1248*, while D2 9 ins after 11

1249* मार्कण्डेयादयश्चैव दिष्ट्या प्राप्ता महर्षयः ।

[D2 [ए]ने, D3 7 9 [ङ]मे (for [ए]व) V3 मार्कण्डेयश्चैव मन्त्रिणि (hypermetric) (for the prior half) B1 चैते (for प्राप्ता) D1 3 7 तयवेमे (D7 °व मे) तपोधना, D2 9 M4 तवेमे (D2 मयं ते, D9 त इमे) मम चेश्वरा (for the post half)] —Thereafter D1 2 9 cont 1 4 and 5 of 1250*

11 D3 7 transp 11 and 10 —^a) V2 M4 निर्जितो विघ्नो, D13 निर्गता विघ्ना, T3 निर्जिता विघ्नो (corrupt) —^b) V2 D14 निर्जितं (for पूजित) —^c) G1-3 M1 -श्लाघ्यैर् (M1 °द्ये) (for -श्रेष्ठैर्) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 M2 °बले, M3 °रथे (for महात्मभि) —For 11^{cd}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst 1 1 and then ins 1 2-5, while D2 9 ins 1249* after 11 and thereafter cont only 1 4 and 5 along with D1

1250* राघवे सह सम्पन्नं कृत्वा प्रयितसद्गुणैः ।

अद्य मे सफल जन्म प्राप्त चाद्य क्रियाफलम् ।

अद्य पूतोऽस्मि राजर्षे त्वत्सम्बन्धात्सवान्धव ।

पुषा चापि महर्षिणामग्रान्यागमनादहम् ।

सविशेषतर पूतो राजन्नाप्यायितस्तथा । [5]

[(1 1) Ñ2 B4 D7 13 प्रायित-, V1 प्रयित —(1 2) D3 7 M4 जीमिन च मुर्जीविन (for the post half) —B3 reads in marg from the post half of 1 3 up to 12^a. —(1 3) V4 प्रीतोन्मि B2 4 त्वत्सवधत्वात् (hypermetric) V2 नराधिप (for सवान्धव) D3 7 M4 त्वत्सवधकृतोद्यम (for the post half) —(1 4) Ñ2 B3 D10 13 अनीपा च, V2 वसिष्ठादि, D1-3 9 एतेषा च (for एषा चापि) Ñ2 अन्यान्वा (sic), V4 अ °, B2 4 अद्याः, D1 3 7 सन्म्याः, D2 9 अद्यान्वा- (for अद्यान्वा-) V4 अय, M4 इह (for अहम्) —(1 5) B2 4 सविशेषतर, D1 सविशेषतर, D9 सवविश्वर V2 सूते, B1 चैव (for पूतो) D1 चाप्यायितस् Ñ2 B3 D2 9 10 13 तया (for तथा) D11 सविशेषेण पूतोह यत्त्वामप्यायितस्तथा]

12 B3 reads 12^a in marg (cf v 1 11) —^a) Ś1 D1 2 5 9 12 M4 तु (D2 च) राजेन्द्र, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 महाराज, Dt D6 8 नरेन्द्र त्वं, M2 नरश्रेष्ठ (for नरेन्द्रेन्द्र) —^b) Ś1 निर्वर्तयितुम्, Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D1-4 7 9-12 T1 3 G1 2 4 M3 निवर्तयितुम्, Dt D6 8 Ct सवर्तयितुम्, Cm g as in text D9 अर्हति —D1 reads 12^c-13^c in marg —^c) D1 [अं]तं (for [अ]न्ते) Ś1 D5 11 12 महाराज (D12 °तेजा), M4 रघुश्रेष्ठम् (for नरश्रेष्ठ) M4 उद्वाहम्

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १३
प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत्करिष्यामहे वयम् ॥ १४

तद्वर्णिष्टं यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥ १५
ततः सर्वे मुनिगणाः परस्परसमागमे ।
हर्षेण महता युक्तास्तां निशामवसन्मुखम् ॥ १६

G. I. /
B. I. 6
L. I.

(for विवाहम्) Dt D6 8 T2 G1-3 M1 3 °सत्तमै (M3 °म),
D1 नृपसत्तम, D11 °मि सह, Cmg as in text (for
ऋषिसमतम्) Ñ2 V B D3 7 10 13 यज्ञस्यावभृथे (V4 B1 D3 7
°थ) पुण्यमुद्राहृषिमि सह

13 D1 reads 13^{abc} in marg (cf v1 12) —^a)
Ś1 D5 12 ततस् (for तस्य) Ñ2 V B D10 11 M4 [ए]तद्
(for तद्) V2 राजा, D11 हृद्य (for श्रुत्वा) —^b) Ś1
D1 2 5 9 12 मुनिमध्ये Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 राजा (V2 D11
श्रुत्वा) दशरथ (D11 °+*)स्तदा (B4 D11 °था), D10 पर
विस्मयमागत —M2 damaged from वि in ° up to प्र in
° —^c) D4 श्रेष्ठ —^d) Ś1 D5 12 T3 (after corr as in
text) महीपति, D2 9 नराधिप, Cg as in text

14 °) T2 -वर, M2 -चशाच्, Cg k t as in text (for
-वश) —^b) Ś1 D1 2 9 12 पुरा मया (by transp) —^c)
D11 वक्ष्यन्, T2 M3 (after corr *inf lin sec m* as in
text) °ति, Cg k t as in text (for वक्ष्यसि) G2 M3
धर्मज्ञस् —For 13°-14, Ñ2 V B D3 7 10 11 (1 1-2 only
for 13°-14^b) 13 M4 subst

1251* ऋषिमध्य उवाचेद जनक मिथिलेश्वरम् ।
राजन्प्रतिग्रहीतार स्मृता दातृवशा किल ।
यद्वक्ष्यसि यदा चैव तत्कर्तारस्तदा वयम् ।

[(1 1) V2 मुहूर्त्त°, B3 4 D7 10 13 °मध्ये (with hiatus),
D11 प्रहृष्टन्म् (for ऋषिमध्य) D13 [ए]व (for [इ]द्) —(1
2) V B1 3 4 D3 7 10 11 13 M4 गृहीतार (sic) V3 मातृ-
(for दातृ) V4 सुताया विविधविक्रि (for the post half)
—(1 3) B1 यदि (hypermetric) (for यद्) V2 वक्ष्यामि,
D3 7 10 वक्ष्यति D3 7 तथा, M4 यथा (for यदा) V4 [ए]तद्
(for [ए]व) V1 क्तां स् V4 D3 7 क्तारस्तत् (by transp)
D3 7 यथा, M4 तथा (for तदा)]

15 °) Ś1 च वचन, D1 5 12 वरिष्ठ च (for यशस्य च)
Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 श्लक्ष्ण (V1 श्लष्ट [sic], V4 सूक्ष्म,
D11 इष्ट, M4 श्लक्ष्णश्) चैवानु (V4 °मि) रूप च, D2 9 14
T1 3 G4 धर्मिष्ठ च यशस्य (D2 9 वरिष्ठ) च —^b) Ś1 वरिष्ठं
(for वचन) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 प्रियवादिन (M4
°न) —^c) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 तद्वाज्ञो जनक (V4
वचन, D3 °*) श्रुत्वा (V2 °कश्चैव, B1 °क प्रीत्या) —^d)
B1 परम (hypermetric) (for पर) D9 विस्मय परम् (by
transp) Ś1 D5 12 आगमत् (for आगत) V2 श्रुत्वा
हर्षमुपागत

16 °) D3 7 M4 ते चापि मुनय सिद्धा (M4 प्रीता)
—^b) V3 damaged स, D9 °ता (for समागमे) —After

16^{ab}, Ś1 D1 2 5 9 11 12 ins, while Ñ2 V B D3 7 10 13 M4
ins after 1 1 of 1256*

1252* कथयन्त कथा हृद्या पुण्यश्रवणकीर्तना ।
परस्परप्रभावज्ञा पूजयन्त परस्परम् ।
विश्वामित्र च दृष्ट्वैव राजा दशरथस्तदा ।
शिरसा प्रणतः प्रीत्या ववन्दे हृष्टमानस ।
भवन्तं नाथमासाद्य पावितोऽस्मीति चाब्रवीत् । [5]
विश्वामित्रोऽपि चैवैन प्रीतिमानिदमब्रवीत् ।
पूत एवासि राजर्षे स्वकृते कर्मभि शुभै ।
अनेन चापि पुत्रेण रामेणामिततेजसा ।
पूतोऽसि श्लाघनीयश्च देवानामपि समत ।
एष ते नृपते पुत्रो रामो निर्यातितो मया । [10]
लक्ष्मणेन सह आन्ना कुशली रघुनन्दन ।
इत्युक्तो मुमुदे राजा विश्वामित्रेण धीमता ।
तौ चापि पुत्रावाग्राय परिव्रज्य च पीडितम् ।

[(1 1) V4 M4 पुण्या, D3 7 हृष्टा, D11 दिव्या (for हृष्टा)
V3 D11 पुण्या, M4 हृष्टा (for पुण्य-) —V2 om from the
post half up to the prior half of 1 5 M4 कीर्तिता
Ś1 D1 2 5 9 12 कथयन्त कथा दिव्या हृष्टा श्रोत्रमुवावहा —(1 3)
Ś1 D1 2 5 9 11 12 तु (for च) D11 (after corr as above)
तथा (for तदा) —(1 4) B4 गिरम, D2 शिर (for गिरसा).
Ś1 D5 11 12 भूत्वा (for प्रीत्या) V1 4 B1 मुनिश्रे (V1 मन्त्रिज्ये)ष्ठ
समागम्य (for the prior half) —(1 5) D11 यातितो (sic)
(for पावितो) Ś1 च तेजसा, V2 नृपो° (for [इ]ति चाब्रवीत्)
D1 2 5 9 12 पूतोस्मि तत्र तेजसा (for the post half) —For
ins see below —D9 om (hapl) 1 6-8, while D11
om (hapl) 1 6 —(1 7) M4 पूज्य (for पूत) V1 D10
[अ]स्मि, D11 हि (for [अ]मि) B1 M4 राजेन्द्र, D11 राजर्षि-
(for राजर्षे) Ś1 V2 3 सु°, Ñ2 V1 4 B1 3 D10 11 13 त्वमेतं
(V1 4 D11 °मि), B4 सुहृदै, D12 मस्कृते (sic) (for स्वकृते)
B2 (after corr as above) D3 7 स्वकृते, B4 D11 स्वय (for
शुभै) —(1 8) V3 D2 [अ]पि हि (D2 सु-) (for चापि)
D11 पुत्रेणानेन राजेन्द्र (for the prior half) Ñ2 V B
D10 11 13 [अ]ङ्कि (V4 °ट्ट)ष्टकर्मणा (for [अ]मिततेजसा)
—(1 9) V2 पूतश्च, B2 पूज्यो°, D10 °स्मि, D11 पुत्रवा (sic)
(for पूतोऽसि) Ś1 V3 D3 5 7 9 12 [अ]सि (for च) V1
श्लाघनीश्च D3 7 इव, D13 अमि (for अपि) Ś1 D1-3 5 7 12
M4 सगमे, D9 सयुगे, D11 सनभ (sic) (for समत) —(1
10) D2 om ते (submetric) V1 B2 (before corr)
D2 निर्यातितो, V2 D9 10 निर्यापितो (V2 °तस्) V2 त्वया (for
मया) —(1 11) B4 लक्ष्मणे Ñ2 B3 D3 12 आन्ना (sic)
B1 कुशल, D10 कुशली V1 3 4 B2 4 D2 7 9 M4 रघुनन्दन.

राजा च राघवौ पुत्रौ निशास्य परिहर्षितः ।
उवास परमप्रीतो जनकेन सुपूजितः ॥ १७

जनकोऽपि महातेजाः क्रिया धर्मेण तच्चवित् ।
यज्ञस्य च सुताभ्यां च कृत्वा रात्रिसुवास ह ॥ १८

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे अष्टपटितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

—(1 12) V1 4 इत्युक्त्वा (for इत्युक्तो) —(1 13) Ś1 आदाय, D9 आवाध (for आग्राय) V4 °पूज्य (for परिष्वज्य) Ś1 D1 3 5 7 नि (D1 3 7 च) पीडितौ, V4 च पार्थिव, D9 (gloss) हर्षाश्रयुत, D10 सु°, D12 निषोदित (sic), D13 * पीडित (for च पीडितम्)]

—After 1 5, B3 ins

1253* आज्ञापय महाबाहो आगतोऽहं तवाज्ञया ।

—B2 D11 cont (1252*)

1254* पादयो पतितौ चापि मुमोचानन्दज जलम् ।
रामोऽपि चाय धर्मात्मा लक्ष्मणेन समन्वित ।
मातर पितर चैव वसिष्ठादीन्दिवास्तदा ।
यथाक्रम ययान्याय वचन्दे सर्वशस्तथा ।
ते च सर्वे महात्मान राम चापि सलक्ष्मणम् । [5]
परिष्वज्याश्रु मुमुक्षु प्रीत्या च प्रशशसिरे ।
भरतश्चापि धर्मात्मा शत्रुघ्नेन समन्वित ।
पादावासाद्य रामस्य जगाम शिरसा महीम् ।
रामोऽपि तौ परिष्वज्य मुमुदे हृष्टमानस ।
लक्ष्मणोऽपि च नीतिज्ञ पादयोर्भरतस्य च । [10]
पपात शिरसा चैव भरतस्त परिष्वजेत् ।
शत्रुघ्नश्चैव धर्मज्ञश्चरणौ लक्ष्मणस्य च ।
वचन्दे प्रणतो भूत्वा लक्ष्मणस्त च सस्वजे ।
स च पुत्रौ समासाद्य राजा दशरथस्तदा ।

[(1 1) D11 [अ] 4 (for [अ] पि) —(1 3) D11 गुरुः (for द्विजस) —(1 6) D11 प्रीतत्वाच्च परिष्वज्य प्रहृष्टा प्रशशसिरे —(1 8) D11 आगत्य (for आमाद्य) —(1 10) D11 लक्ष्मणश्चैव धर्मात्मा (for the prior half) —(1 11) D11 प्रहो (for चैव) —B2 reads in marg, while D11 om 1, 12-13 —(1 14) D11 मुमुक्षौ तौ (for स च पुत्रौ)]

—^c) Ś1 D5 12 [आ] विष्टस (D12 °ष्टास्), D1 2 9 युक्तस (for युक्तास्) —^d) Dt D6 8 रात्रिम् (for निशाम्) Ś1 अनयच्छिवा, D1 12 अवतस्थिवान्, D2 5 9 °च्छिवा (D2 °व), M2 damaged न्सुस (for अवसन्सुसम्) —After 16, D4 ins

1255* अथ रामो महातेजा लक्ष्मणेन सम यथो ।
विश्वामित्र पुरस्कृत्य पितु पादाबुपस्पृशत् ।

17 ^{ad}) M2 damaged up to second रा D4 निशम्य, Cm g k t as in text Ś1 D1 2 5 9 12 स ते पु (D9 स्वपु [hypermetric]) त्रै परिवृतो निशा परमहर्षिते (D1 °भि, D2 9 °त) —^c) Ś1 D1 2 5 9 12 सहोवास (D9 °ह [before

corr च]) नृप, M3 (after corr sec m as in text) उवाच प° (for उवास परम-) —^d) Ś1 स, Dt D4 6 8 T2 G1-3 M1-3 [अ] भि-, D12 [अ] पि (for सु-) —For 16^c-17, N2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1256* हर्षमेत्य पर तत्र निशा तामवसंस्तदा ।

उवास ता निशा तत्र स सुखी हृष्टमानस ।

[D11 om (hapl) 1 1 (see 1254*) —(1 1) D7 एतत् (for एत्) D3 7 न्यवमस M4 सुस (for तदा) —After 1 1, all the above MSS (except D11) ins 1252* —(1 2) N2 V B1-3 D10 11 13 स, B4 च (for ता) D3 7 एका (for तत्र) N2 स्वसुखी, V3 B3 सुसुखी, V4 B4 D11 13 सुसुखी, B2 D3 7 M4 सुसुस, D10 सुखी]

18 ^a) T2 G4 जनकेन, Cv r m g as in text (for जनकोऽपि) N2 V B D3 7 10 13 M4 तदा (V2 °तो) राजा (for महातेजा) —^b) D1 4 7 12 G1 Cg क्रिया, Cv r m k t as in text Ś1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 धर्मवित् —^c) G2 M1 सुतायाश्, all Cs as in text (for सुताभ्या) Ś1 सर्वयज्ञोचिता चैव, D1 2 5 9 12 यज्ञस्य सुतयोश्चैव —^d) D2 12 उवाच (for उवास) —For 18^{ad}, N2 V B D3 7 11 13 M4 subst

1257* कृत्वा यज्ञोचिता सर्वास्ता रात्रिमवसत्सुखम् ।

[B2 राजो (m. also यथो) चिता, B4 D7 यज्ञोचिता, D3 यथोचिता B4 D3 7 सर्वा (for सर्वास) B4 D11 अवसन्, D3 अव च V4 सुखी]

—After 18, Ś1 (before 1 69 1) D1 2 5 9 12 ins

1258* रामं जामातर लब्ध्वा हृष्ट परमधार्मिक ।

[D2 जनो नर (for जामातर)]

Colophon D1 2 5 12 om (cont the Sarga) —Kānda name Ś1 N2 V1 om V2-4 B D10 11 आदि°, D14 lacuna —After Kānda name, B2 4 D3 ins वालचरिते —Sarga name Ś1 V4 B2 D7 दशरथ (B2 जनक, D7 नृप) समागम (V4 सवाद) —Sarga no (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 11 om N2 B3 D10 71, V2 D9 72, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 69, B2 70, D7 49, M4 67 D13 —कांडे—रथ—गमो सर्ग 70 —After colophon, T2 concludes with श्रीराम-चन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री नम

६९

ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
 उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितम् ॥ १
 आता मम महातेजा यवीयानतिधार्मिकः ।
 कुशध्वज इति ख्यातः पुरीमध्यवसच्छुभाम् ॥ २
 वार्याफलकपर्यन्तां पिबन्निक्षुमतीं नदीम् ।
 सांकाश्यां पुण्यसंकाशां विमानमिव पुष्पकम् ॥ ३

तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
 प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥ ४
 शासनात् नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिभिः ।
 समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥ ५
 आज्ञया तु नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥ ६
 स ददर्श महात्मानं जनकं धर्मवत्सलम् ।
 सोऽभिवाद्य शतानन्दं राजानं चापि धार्मिकम् ॥ ७

G 1 72 7
 B 1 70 9
 L 1 66 7

69

✎ N1 missing Sarga 69 (cf v l I 66 10)
 D1 2 5 12 continue the previous Sarga Before 1, S1
 ins 1258*

1 " V1 तत प्रभाते विमले जनक (hypermetric)
 —^b) S1 D1 12 °कामो (D12 °यो) (for कृतकर्मा) M2
 damaged from सि up to क्यं in ° M1 नराधिप, Cv
 as in text (for महर्षिभिः) N2 V B D3 7 10 11 13 कृत
 (N2 °त्वा)पू(B4 D11 °पौ)र्वाहिकक्रिय —^c) N2 V B
 D3 7 10 11 13 मधुर (D10 °र) वाक्य —^d) S1 N2 V1 3 4 B
 D1-3 5 7 9-12 M4 पुरोधस

2 " V2 राजा आता, D1 2 आता स सु-, D11 * ता मम,
 D13 आत मम (sic) (for आता मम) N2 V B D3 7 10 11 13
 M4 [अ]नुज. श्रीमान् (for महातेजा) —^b) S1 N2 V B Dt
 D1-6 8-13 G1-3 M1 2 4 वीरवान्, D7 भाग्यवान् (for
 यवीयान्) N2 V B D10 11 13 M4 आज्ञया (B4 ° *) मम,
 D2 इति धा°, D3 7 ज्ञानवास्तथा (for अतिधार्मिक) —^d)
 G1-3 M1 अध्यावसच् S1 N2 V B D1 2 5 9-13 चो (V1 °)
 ध्यास्ते नगर शुभ, D3 7 M4 पुरमध्यावसच्छुभ (M4 °त्सुखं)

3 M4 om 3^{ab} —^a) D7 चर्याफलक-, T2 M2 3
 Cvp mp gp tp वार्यामलक- S1 V1 D3 चर्याज्ज (D3 °प)
 लकपर्यंत, N2 V3 4 B D5 10 12 चया (N2 तमा, B3 तया,
 D5 [unt lin sec m also] वार्या)द्वालकपर्यंत, V2 D1 13
 चर्यादिश (V2 य आर्दाल, D13 चयदाल)कपर्यंत, D2 9 11
 वप्रादालक (D2 °र्यादाल, D9 वित्तासजन)सयुक्तं, all Cs as
 in text —^b) D7 ह्युवती, D11 अंशुमती —^c) G3 M2 3
 स (M2 सा, M3 ता) काश्या, Cg k t as in text M4 स्वर्ग-
 (for पुण्य-) S1 N2 B3 D5 10 12 13 सा (N2 B3 [before
 corr as in S1] D10 13 स)काश्य दिव्यसंकाश (S1 °साकाश्या),
 V B1 2 4 D1-3 7 9 11 सा (V3 4 सं)काश्य (D2 3 7 संकास्य
 [D2 °श]) स्वर्ग (V4 भृगु)संकाश —^d) V2 D5 M4 पुष्कल,
 V3 पु कर, B3 (before corr as in text) पुष्पल (for
 पुष्पकम्)

4 " V4 तद् (for तम्) D10 प्रष्टुम्. —^b) N2 V B
 D3 7 10 11 M4 मानार्हो हि, D13 नानार्हो हि, Cm g k.t as

in text (for यज्ञगोप्ता) V3 मति, Dt D6 8 तत, Cm
 as in text (for मत) S1 D1 2 9 यज्ञगोप्तामेव तु —^c)
 D12 प्रीत (for प्रीतिं) T3 G4 भोक्तुं, Cm g as in text
 (for भोक्ता) S1 D5 12 प्रीतियुक्तो महायशा, D1 2 9 प्रति-
 भोक्ता (D2 °भुंक्ता, D9 °भुक्ता) महायशा (for °) N2 V
 B D3 7 10 11 13 M4 प्रीयते हि (D11 तु) महासत्त्व स मया
 राजसत्तम (B1 D3 °म) —After 4, Dt D4 8 14 T G4
 Ct ins

1259* एवमुक्ते तु वचने शतानन्दस्य सनिधौ ।

आगता केचिद्व्यग्रा जनकस्तान्समादिशत् ।

5 B4 D6 om 5 —^a) S1 D1 2 5 9 11 12 ते (for तु)
 —^b) G2 प्रययौ, Cm k t as in text S1 D1 2 5 9 11 12
 प्रयाता शीघ्र (D12 [before corr] °घ्र)वाहना —For 5^{ab},
 N2 V B1-3 D3 7 10 13 M4 subst

1260* तस्याथ शासनाद्गतास्त यात्वा शीघ्रयायिन ।

[V3 °र्थ, B3 तस्या च (for तस्याथ) V1 त्वरया, V2 D3 7 13
 त गत्वा, V3 त याता, M4 त्वरिता (for त यात्वा) V3 B1
 °गामिन, D3 7 °मानयन्, M4 °वाहना (for शीघ्रयायिन)]

—^c) S1 N2 V1 2 B1-3 D1 2 5 9-13 M4 आनयामासुरच्यग्रा
 (M4 °भ्येल), V3 आनयंतु समासाद्य, V4 आज्ञयामासुराज्ञसा,
 D3 7 आनयामास चाम्येल —^d) S1 D5 12 °सिद्वाज्ञये (D5
 °यै)व तं, D2 चिप्रसिद्वायज्ञै (metathesis)व तं, D9 (before
 corr) °मिद्वाग्निदैवत —After 5, Dt D4 6 (after 4 owing
 to om) 8 14 T G4 M3 ins (Ct comm on l 3)

1261* साकाश्या ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजम् ।

न्यवेदयन्त्यथावृत्तं जनकस्य च चिन्तितम् ।

तद्वृत्तं नृपति श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजैव ।

[(1 1) D14 T3 समागत्य —(1 3) D4 14 T1 3 G4
 महाजैव]

6 Note hiatus between ° and ° —^a) D14 T1 3
 G4 [अ]थ, T2 M3 च (for तु). N2 V B1-3 D10 11 13 स
 (D13 illeg) तस्य (D11 तस्याथ) शासनाद्गतुर्, B4 तस्याथ
 शासन श्रुत्वा, D3 7 स तस्य मतमाज्ञाय —^b) S1 D1 2 5 9 12
 आगत स, B4 राजर्षिश्च (for आजगाम)

7 " S1 D1 5 9 12 M4 ददर्श च (for स ददर्श) G1-3
 M1 °तेजा (for महात्मान). N2 V B D3 7 10 11 13 ददर्श चो

G I 72 7
B I 70 10
L I 66 7

राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत् ।
उपविष्टाबुभौ तौ तु भ्रातरावमितौजसौ ॥ ८
प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनम् ।
गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमैक्ष्वाक्रममितप्रभम् ।
आत्मजैः सह दुर्धर्पमानयस्व समन्त्रिणम् ॥ ९
औपकार्यं स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनम् ।
ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ १०

(D11 सो)पस्यत्याहु (D3 7 11 °4) —^b) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 भ्रातृ (for धर्म-) V4 वत्सल —^{cd}) Dt D6 8 जनक चाति-, D4 °नमपि, D14 T G1 3 4 M3 °ति- (for राजान चापि) M2 [अ]धार्मिक (sic) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 जनक च महीपति (for °) S1 D1 2 5 9 12 अभिवा (D2 °न)द्य महात्मानं शतानन्दं मपार्थिवं (D2 °व)

8 °) Dt D6 8 M3 Ck सोध्यरोहत् (Dt °.), G2 M1 मोधिरोहति, Cm as in text S1 D1 2 9 12 अध्यारोहत् (D2 9 °ह [sic]) तदामन (D2 °नौ [sic]) Ck Cv राजार्हं परम दिव्यमासन चाध्यरोहत् इति पाठ । Ck —^d) Dt D6 8 अमित-युती, D14 T1 3 G2 4 अतिते (G2 °जितौ)जसौ

9 °) M1 सुदामक, Ck °मान, Ct as in text —For 8°-9°, S1 D1 2 5 9 12 subst

1262* उपविष्टौ सुपासीनौ महाभागौ महाबलौ ।
मन्त्रिश्रेष्ठ सुदामनं प्रेषयामासतुस्तदा ।

[(1 2) S1 मन्त्रिमुख्य D1 2 9 रुधामान S1 D1 तदा (for नत)]

—^c) S1 D1 2 5 9 12 आमन्त्रयस्व शीघ्र तम् (D2 9 त्वम्) —^d) S1 Dt D1 2 4-6 8 12 T2 M2 3 इक्ष्वाकुम् D9 इक्ष्वाकु-कुलनन्दन, G1 3 ऐक्ष्वाकुममितौजस —D9 om 9° —^f) S1 D1 2 5 12 सोपाध्यायं, G1 3 आनय त्व (for आनयस्व)

10 °) Dt D14 T3 G4 Cv m g औपकार्यं, D4 औपस्कार्यं (before corr °यं), Cr t as in text, Ck उप° Ck Cv औपकार्यं उपकार्यं । Ck D4 [अ]4 (for तु) —^b) M1 बल- (for कुल-) —For 8-10°, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst, while S1 D1 2 5 9 (reads after 10°^d) 12 subst 1 7 only for 10°^{ab}

1263* अध्यतिष्ठदनुज्ञातो राजार्हं परमासनम् ।
शुशुभे च तदा राजा नक्षत्रेषु यथा शशी ।
सहोपविष्टौ तौ तत्र प्रेषयामासतुस्तदा ।
मन्त्रिश्रेष्ठ समाहूय सुदामान समाहितौ ।
गच्छ मन्त्रिवराभ्येत्य शीघ्र दशरथ नृपम् । [5]
आनयेह सहामात्य मपुत्र सपुरोधसम् ।
उपकार्यं स गत्वा तमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ।

[D11 om 1 1-4 —(1 1) D3 7 M4 अत्यतिष्ठ Ñ2 V3 D10 राजार्ह- V2 नवमासन, V3 B1 2 4 वरमा (B4

अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ११
मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्पिगणस्तदा ।
सवन्धुरगमत्तत्र जनक्रो यत्र वर्तते ॥ १२
स राजा मन्त्रिसहितः सोपाध्यायः सवान्धवः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ १३

°शा)सन —All the above MSS (except B3) om 1 2 —(1 3) B2 मुदा (for तदा) B4 (with hiatus) आमने वमतस्तदा (for the post half) —(1 4) V2 3 B1 3 D3 7 M4 -ज्येष्ठ (for -श्रेष्ठ) V2 दानमान-, D3 दामान (for सुदामान) V2 समाहित, D3 7 M4 नराधिपौ (for समाहितौ) —(1 5) D11 अहो (for गच्छ) —For the prior half M4 also reads (after corr *pr m*) the line of 9° M4 इक्ष्वाकुमितितप्रभ (sic) (for the post half) —(1 6) V2 स मात्य, B4 महात्मान, D3 समाहात्यम् (metathesis) (for महामात्य) D3 असुत, D7 M4 मपुत्र V1 2 4 B1 4 D3 7 M4 सपुरोहित —(1 7) Ñ2 B3 4 D10 11 उपकार्यं म, V2 उपधाय म, V3 इत्युपाकर्ण्य, D1 औपकार्यं स (for उपकार्यं स) Ñ2 गत्वेनम् (sic) (for गत्वा तम्) S1 जपकार्यं कृत त ते, B1 उपेत्य च समतानम्, B2 D3 7 M4 स गत्वा त्वरित (B2 °त) क्षिप्रम् (for the prior half) D3 7 श्रेवत, D5 नन्दन (for नन्दनम्)]

—^c) D3 [अ]थिन, D6 चैतम्, D7 [अ]प्येन, M1 चवम् (for चैनम्) S1 D1 2 5 9 12 13 इष्ट्वा दशरथ प्राह (D2 चाह, D9 प्रीतम्, D12 13 प्रहृ) —^d) Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 प्रणिपत्य, D1 2 12 13 सोमिवाद्य (for अभिवाद्य) S1 D5 मोभिवाद्य महामति

11 D9 om (hapl) 11-13 —^a) V1 °पते, D1 °या पते, D13 °पति (for अयोध्याधिपते) Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 राजन्, D13 देव (for वीर) —^b) V1 3 M4 विदेहो B2 (after corr *sec m* as in text) मिथिलाधिप, D13 मनुजेश्वर S1 D1 2 5 12 वि (D1 2 वै) देहस्त्वा नरेश्वर (D1 °र, D5 जनेश्वर) —^c) D4 त्वा (for त्वा) S1 D1 2 5 12 द्रष्टुमिच्छति धर्मेण, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 त्वा द्रष्टुमिच्छति क्षिप्र —^d) S1 D1 2 5 11 12 सोपाध्याय सवाधव, Ñ2 V B D3 7 10 13 सोपाध्याय सवाधव

12 D9 om 12 (cf v l 11) —^a) V1-3 B2 3 (m also as in text) D3 7 11 मन्त्रिज्येष्ठ- —^b) V4 Dt D8 T3 तथा (for तदा) D2 सर्पिगणसहितस्तदा (hypermetric) —^c) S1 D1 5 12 स राजा यत्र मैथिल, Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 यत्र राजा स मैथिल

13 D9 om 13 (cf v l 11) —^a) Dt D6 8 राजा च, (for स राजा) —For 13°^{ab}, S1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst

विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतम् ।
 वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १४
 विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
 एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥ १५
 तूष्णीभूते दशरथे वसिष्ठो भगवानृषिः ।
 उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोहितम् ॥ १६

अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
 तस्मान्मरीचिः संज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ १७
 विवस्वान्कश्यपाज्ज्ञे मनुर्विवस्वतः स्मृतः ।
 मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ १८
 तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ।
 इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्विकुक्षिरुदपद्यत ॥ १९

G 1 72 19
 B 1 70 22
 L 1 66 19

1264* तमासाद्य च राजान राजा दशरथस्तत ।

[$\dot{S}1$ D1-3 5 7 11 12 समासाद्य B3 (m also) मृष्ट (for राजान) B1 lacuna for राजा V4 D3 7 11 13 तदा (for तत) $\dot{S}1$ D1 2 5 12 सोपाध्यायगैर्वृत (for the post half)]
 —^c) D3 7 मध्ये (for श्रेष्ठो) $\dot{S}1$ D1 2 5 12 तं वाक्य ($\dot{S}1$ वाक्यं वै) वाक्य (D2 राज) कुशलो. —^d) D3 7 (with hiatus) इदं तेषामभाषत

14 Note hiatus between ^a and ^b —^a) V2 विदिते च, B1 अदितस्ते (sic), D5 12 विदितोयं (for विदितं ते) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V B D3 7 10 11 13 यथास्माकम्, Dt महाजरा (metathesis), D1 2 5 9 12 यथा राजन्, D14 T1 3 G4 °तेज, M4 यथाकालम् (for महाराज) —^b) Cmg t दैवतम् (as in text) V2 °दैवत, D11 G2 °दै (G2 दे) वता, G4 °मुत्तमं (for कुलदैवतम्) —^c) $\dot{S}1$ D1 5 9 12 लोकेषु (for कृत्येषु) $\dot{N}2$ V B D3 7 10 13 प्रवक्ता (B4 °दक्षो) धर्म (B3 [m also] सर्व) कार्येषु, D11 स हित सर्वकार्येषु

15 V1 3 4 B1 T2 om 15^{ab} D2 reads 15^{ab} twice and then ins एष वसिष्ठो भगवानृषि M3 reads 15-16^b inf lin sec m —^a) D13 —[अ]मिनुज्ञात (sic) —^b) V2 B4 D13 सर्वैश्चैव, D3 स वै देव, D7 सर्वैर्देवैर् (for सह सर्वैर्) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ B2 3 D1 2 5 9-12 M4 सर्वैश्च परमर्षिभि —^c) V1 एव (for एष) D2 वक्ष्यामि $\dot{N}2$ V B D3 7 10 11 13 न सर्वं (D11 °र्वं) (for धर्मात्मा) —^d) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V B D1 2 5 9 10 12 13 M4 यथाधर्मं ($\dot{S}1$ D5 12 °योग), D11 यथाकर्म, G1 3 कुलं तत्र (G3 मम), M3 यथावृत्त (for वसिष्ठो मे) $\dot{N}2$ V1 D11 कुल°, B3 (m also) 4 °कुल (for यथाक्रमम्) D3 7 जनकेषु विवक्षित

16 M3 reads 16^{ab} inf lin sec m (cf v1 15) T2 om 16^{ab} —^a) V1 हृष्टी°, V3 °ते स (hypermetric), V4 D1-3 7 11 T3 M4 तूष्णी° (for तूष्णीभूते) —^b) $\dot{S}1$ D1 2 5 9 12 चान्विदा चर (for भगवानृषि) —^c) $\dot{N}2$ V B D3 7 10 11 13 M4 [ह]दं वचो धर्म्यं (D3 7 °न्य) (for वाक्य वाक्यज्ञो) —^d) $\dot{N}2$ V B D3 7 10 11 13 M4 जनकं (for वैदेह) $\dot{S}1$ B3 (inf lin also) Dt D1 5 6 8 9 11 12 G2 M1 सपुरोचस —After 16, D1 3 7 (D3 7 l. 1 only) ins

1265* भामनोरभिषुद्धाना राज्ञा प्रथिततेजसाम् ।
 इक्ष्वाकूणामय वश श्रूयतामनुपूर्वश ।

17 ^a) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V B D1-3 7 10 13 आकाश- (for अव्यक्त-) G2 ब्रह्म —^b) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V1-3 B D1-3 5 7 9-13 नित्यम् (for नित्य) V4 शाश्वतोनिनिरामय —^c) D4 मारीचि D3 संज्ञेय (for सज्ज्ञे) —^d) D14 S काश्यप D3 शुभ. (for सुत)

The Kataka commentary from I 69 18 to I 72 16 is lost on two missing folios in the exemplar

18 B2 reads 18^{ab} (except first three letters) in marg sec m —^a) $\dot{S}1$ D5 12 मा (D5 म) रीच, B2 D1-3 7 मारीचात् (for विवस्वान्) D14 T G2-4 M1-3 काश्यपाज् D9 कश्यपस्य सुतो ज्ञेयो —^b) Gg वैवस्वत (as in text) D4 M2 सुत (for स्मृत) $\dot{S}1$ B2 D1-3 5 7 9 12 विवस्वाहोक्-भा (D3 7 °पा) वन —For 18^{ab}, $\dot{N}2$ V B1 3 4 D10 11 13 subst

1266* मारीचादहिरास्तस्मात्प्रचेतास्तनयोऽभवत् ।

[V1 मारीच्याद्, V3 कश्यपाद्, D11 मरीचाद् D13 अगिरस् V D11 तस्य, B1 नस्यै (sic) (for तस्मात्)]

—^c) $\dot{S}1$ B2 D1-3 5 7 9 12 मनुर्विवस्वत पुत्र (D9 °त्रो [sic]), $\dot{N}2$ V B1 3 4 D10 11 13 मनु प्रचेतस पुत्र (B4 °त्राद्) —^d) V3 B1 Dt D6 8 14 T1 3 G4 M2 च, D3 सु- (for तु). D5 विवस्वत (for मनो सुत)

19 ^a) $\dot{N}2$ V B D10 11 13 स इक्ष्वाकुर, D1 तं राजानम् (for तमिक्ष्वाकुम्) M3 अयोध्याया —^b) D1 चकार (for राजान) Dt D1 3 7 T2 विधि- (for विद्धि) D9 °ज (for पूर्वकम्) $\dot{N}2$ V B D10 11 13 राजाभूधयम (V2 °थित, B1 °थम, B4 °थमत [hypermetric]) पुरे ($\dot{N}2$ भुवि, V2 4 B3 D10 13 पुरि, D11 पुरा) —^c) D9 इक्ष्वाकुर D5 तु त्त, D9 11 च सुत, D12 तु तत (for तु सुत) B2 (m also as in text) इक्ष्वाकोरथ पुत्रोभूत् —After 19^c, B2 (m up to 19^d) Dt D4 6 8 14 S ins

1267* कुक्षिरित्येव विश्रुत ।

कुक्षेरथात्मज श्रीमान्

[(1 1) D4 G1.3 M2 4 एवेति (by transp) (for इत्येव) B2 M4 न श्रुति (B2 °त) (for विश्रुत) —(1 2) B2 कुक्षितस्तु सुत (for कुक्षेरथात्मज)]

—^d) V2 D8 (before corr) 14 उप°, V3 D1-3 5 7 9 12 सम°, D4 इति विश्रुत (for उदपद्यत)

G 1 72 20
B 1 70 23
L 1 65 20

विकुक्षेस्तु महातेजा वाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
वाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ॥ २०
अनरण्यात्पृथुर्जज्ञे त्रिशङ्कुस्तु पृथोः सुतः ।
त्रिशङ्कोरभवत्पुत्रो धुन्धुमारो महायशः ॥ २१
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः ।

20 °) V3 D12 (before corr) विकुक्षेस्, D6 विकुक्षस् T2 °राजा (for महातेजा) —^b) V4 वेण, B3 (m also) वेणु, D2 9 12 13 वाण- (for वाण) Ñ2 V B D10 13 व्यजायत (for प्रतापवान्) —^c) V4 वेणस्य (for वाणस्य) B4 D9 च (for तु) B1 महाराज (with hiatus), D9 महाबाहुर —After 20°, B2 ins

1268* पुण्य पुत्रो व्यजायत ।

पुण्याजज्ञे महातेजा

—^d) V1 [S]नरण्य (submetric), D2 अनरण्य

21 °) D3 om up to प्या —^b) G1 damaged कु in त्रिशङ्कुस् Ñ2 V4 B1 3 D9 10 13 च, D7 तत् (for तु) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3-13 G1-3 M1 अपि (for सुत) —^c) D9 त्वभवत् (for अभवत्) —After 21°, D3 7 9 ins

1269* हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ।

हरिश्चन्द्राद्रोहिताश्च सुत सर्वगुणान्वित ।

तस्य पुत्रोऽभवज्ज्येष्ठो

[(1 1) D9 महायश (for प्रतापवान्) —(1 2) D9 तन्मात् (for सुत) —(1 3) D9 धुन्धुमारस्तनो राजा]

—^d) D1 2 हरिश्चन्द्रो, D6 धुधुमारो, D14 T3 G4 Cr दुधु(T3 °दु)मारो, G2 धुदुम रो, Cv g धुधु° (as in text) V2 इति श्रुत, M4 महातपा° (for महायश) —After 21, B3 ins

1270* धुन्धुर्येन हनो दैत्यो महाबलपराक्रम ।

22 °) D6 धुधुमारान्, D14 दुधुमारोन् (corrupt), 13 G4 दुदु(G4 °धु)मारान्, G1 धुधुमारो (sic) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7 10-13 धुधुमार(B4 °मारो, D13 °राम [metathesis]) सुतो राजा, D1 2 रोहिताश्च सुतस्तस्य —B4 repeats 22^b (ditto) —^b) B3 °स्वो, D2 यौ°, D13 °शो (for युवनाश्वो) Ś1 Ñ2 V B D3 5-7 10-13 T1 M4 महाबल (D6 °यश), D1 2 [S]भवत्तत, D14 T3 G1 4 व्य(D14 [S]प्य)जायत (for महारथ) —^c) B3 °स्व, D2 यौ° (for युवनाश्व-) Ś1 Ñ2 V1-3 B2-4 Dt D1 2 6 8-10 13 G3 M2 चासीन्; V4 D4 5 M4 त्वासीन्, D12 स्वामीन् (sic) (for श्रीमान्)

23 °) D11 माधातास्, G1 °तस् (both sic) D6 om (submetric), T3 च (for तु) V B1 2 D1-3 7 10 11 13 M4 महातेजा (for सुत श्रीमान्) Ś1 Ñ2 B3 4 D5 12 °तु सुमहातेजा —^b) D4 8 (after corr as in text) उपपद्यत (D8 °ते) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 13 सु(Ñ2 स्व)स(V2 3 °ग, B1 2 °प, D2 °ध°)षि सम(D3 °)पद्यत —^d) T3 प्रसेनजित् —For 23^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 subst.

युवनाश्वसुतः श्रीमान्मान्धाता पृथिवीपतिः ॥ २२
मान्धातुस्तु सुतः श्रीमान्सुसन्धिरुदपद्यत ।
सुसन्धेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसन्धिः प्रसेनजित् ॥ २३
यशस्वी ध्रुवसन्धेस्तु भरतो नाम नामतः ।
भरतात्तु महातेजा असितो नाम जायत ॥ २४

1271* सुसन्धेर्ध्रुवसन्धिस्तु द्वितीयस्तु प्रसेनजित् ।

[Ñ3 स्व°, V2 3 B1 2 D2 11 सुग(B1 2 °प, D2 °ध, D11 °त्य)धेर् (for सुसन्धेर्) D5 12 ऊर्ध्वसन्धिस्, D13 नवसन्धिस् (for ध्रुवसन्धिस्) Ñ2 V1 3 B3 D2 10 13 च (for first तु) Ñ2 V1-3 B3 D10 13 च (for second तु) D2 प्रमेनचित्, D11 12 प्रमे(D12 °मे)नजित्.]

24 °) V1 पृथुश्री, V2 यश श्री, D7 यजस्वी (for यशस्वी) B1 ध्रुवसन्धिस् V1 3 B4 च, D11 om (submetric) (for तु) G2 यशस्विनीध्रुवतेस्तु (corrupt) —^b) D12 मरुतो (for भरतो) Ñ2 V B D10 11 विश्रुत, D13 वीर्यवान् (for नामत) —^c) D12 मरुतात् (for भरतात्) D3 7 13 च (for तु) —^d) V1 सुसित, V2 प्रमिति, V4 (m also) अशित, D10 प्रमित (for असितो) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1-3 5 7 10-13 समजा°, B4 D9 समपद्यत, D14 T1 3 G4 M3 4 नाम जातवान् (for नाम जायत) —After 24, V3 4 B2 D11 ins

1272* ऊर्ध्वबाहुरभूद्राजा जितो यो हैहयादिभि ।
स उद्विशो गर्भवत्या महिव्या प्रययौ वनम् ।
सपत्न्यास्यै गरो वत्तो गर्भस्तम्भनहेतुक ।
पश्चात्कालेन महता स्वर्गमौर्वाश्रमे ययौ ।
पञ्चत्वमगमत्तत्र राजा शोकनिपीडित । [5]
ततोऽनुगन्तुं त देवीं मतिं चक्रे यदात्मना ।
मैव कार्षी सुतस्तेऽय चक्रवर्ती भविष्यति ।
एवमुक्ता तदौर्वेण तस्माच्च विरराम सा ।
सप्तवर्षोत्तरे काले तस्मिन्मौर्वाश्रमे सती ।

[(1 1) V3 अश्ववा°, B2 म च वा°, D11 अमिनश्चाभवद् (for ऊर्ध्वबाहुरभूद्) V3 वै यो हयादिभि —D11 om 1 2 —(1 2) V4 om स (submetric) V3 उद्विशो गर्भवत्या च (for the prior half) —(1 3) D11 गरलो (for [अ]स्यै गरो) —(1 4) V4 damaged for पश्चात् V4 न्वप° (sic), B2 बाहुर्गौर्वाश्रम (for स्वर्गमौर्वाश्रमे) —V3 4 D11 om 1 5 —(1 6) V4 ना (for त) V4 न्वेके (for मतिं चक्रे) V3 यदात्मना —D11 om 1 7 —(1 7) V3 सुतस्तेस्तु, V4 सुतरस्तु च (corrupt) (for °स्तेऽय) —(1 8) V3 उक्त्वा —(1 9) D11 सप्तवर्षनरे (sic) V4 सुने (for सती)]

—After 24, D1-3 7 ins

1273* असितात्सगर पुत्र क्षत्रदेव्या व्यजायत ।

D1 cont, Dt D4 6 8 9 14 S Cv r m g t ins after 24 :

सह तेन गरेणैव जातः स सगरोऽभवत् ।
सगरस्यासमञ्जस्तु असमञ्जादथांशुमान् ॥ २५

दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ।
भगीरथात्ककुत्स्थश्च ककुत्स्थस्य रघुस्तथा ॥ २६

G. 1. 72
B. 1. 70
L. 1. 66.

1274* यस्यैते प्रतिराजान उदपद्यन्त शत्रव ।
हेहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शशविन्दव ।
तास्तु सप्रतियुध्यन्वै युद्धे राजा प्रवासित ।
हिमवन्तमुपागम्य भार्याभ्या सहितस्तदा । [5]
असितोऽल्पवलो राजा कालधर्ममुपेयिवान् ।
द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुति ।
एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सा गर ददौ ।
तत शैलवरे रम्ये बभूवामिरतो मुनि ।
भार्गवश्चयवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रित ।
तत्र चैका महाभागा भार्गव देववर्चसम् । [10]
ववन्दे पञ्चपत्राक्षी काङ्क्षन्ती सुतमुत्तमम् ।
तमृषिं साम्युपागम्य कालिन्दी चाभ्यवादयत् ।
स तामभ्यवदद्विप्र पुत्रेषु पुत्रजन्मनि ।
तव कुक्षौ महाभागे सुपुत्र सुमहाबल ।
महावीर्यो महातेजा अचिरात्पुत्रजनिष्यति । [15]
गरेण सहितः श्रीमान्मा शुच कमलेक्षणे ।
व्यवन तु नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता ।

[(1 1) D1 तस्याते, D6 (before corr as above)
यस्य ते, Cm as above M4 प्रथिता राजन् (for प्रतिराजान)
D4 G4 उपपद्यत, Cm as in text —(1 2) D14 T1 2 G
M4 हेहयास्, Cm g हेहयास् (as above) Dt प्राशविन्दव,
D1 4 14 G2 4 M1-3 श (D1 शि)शिर्विन्दव —(1 3) Dt D6 8
ताश्च स-, D14 T1 3 G4 तान्स तु, T2 M3 सु (M3 स)तास्तु (for
तास्तु सं-) D4 हि, G1 तु (for वै) M4 सप्रतियुध्यातो D4
शुधि (for युद्धे) D1 क्षय गन, D9 पराजित, M4 न्यपद्यत, Cm g t
as above (for प्रवासित) —D1 M4 om 1 4-5 —(1 4)
G1 विहितस (for सहितस) D1 तथा, D14 T1 3 G4 तत (for
तदा) —(1 5) D4 9 14 T1 3 G4 M3 मन्त्रिभि सहितस्तदा (for
the post half) —(1 6) D4 द्वित्वस्य (sic) (for द्वे
चास्य) D4 T2 G4 M3 °त, D6 इरिष्टुने (corrupt) (for इति
श्रुति) —M4 om 1 7 —(1 7) D9 -विनाशार्थं, D14 T G2 4
M1 3 -विनाशाय G1 3 सपत्न्या Dt D6 8 Cm g t मगर, D9 G4
च गर, T3 गरळ, M2 3 तु गर (for सा गर) D1 तयोरेका गर
प्रादामपहया ह्यनसृज्या (sic) —(1 8) M2 तदा (for तत)
D4 14 T G4 M2-4 शैलवर रम्य D1 एतस्मिन्ननरे वीर (for the
prior half) —(1 9) Dt चवनो (sic) —D1 om 1 10-11
—(1 10) M2 damaged up to भा in भार्गव D6 वैका, D14
का तु, T1 3 G4 [ए]का तु, G1 [ए]व च, G3 चैव (for चैका)
—(1 11) M4 रक्षनी (for काङ्क्षन्ती) G1 3 पुत्रम् (for सुतम्)
D14 T1 3 G4 M4 आत्मन (for उत्तमम्) D9 काक्षति मुनिमत्तम
(sic) (for the post half) —(1 12) D4 च, T3 ता (sic)
(for सा) G2 M1 कालिगी M3 (after corr as above)
चापि (for चाभि-) D1 कालेभ्येत् न्यवेदयत् (for the post
half) —(1 13) D1 सतथैत्य°, D9 तामपि ह्य°, T2 °ध्य° (for
स तामभ्य°) D1 वरिष्ट, D9 पुत्रक, M4 वरेष्पु (for पुत्रेषु) D4

प्र., D6 पुत्र (sic) (for पुत्र) D9 गर्भिणि (for -जन्मनि).
—For ins see below —D1 om 1 14-17 —(1 14)
D6 स पु°, D9 पुत्रश्चाय (for सुपुत्र सु-) —(1 15) D9 सज°, T3
त जनिष्यसि, M4 जनयिष्यति (for सजनिष्यति) —(1 16) M3
सहित, Ct as above M2 damaged कमलेक्षणे —For ins
see below —(1 17) Dt D6 8 च, D9 T1 त (for तु) D4
°स्कृत्वा, T1 पुरस्कृत्य, M4 मन° (metathesis) (for समस्कृत्य)]
—After 1 13, D1 ins

1275* तत सा गृहमागम्य पुत्रजन्मसमुत्सुका ।

—After 1 16, D14 T1 3 G1 3 4 ins

1276* एवमुक्ता महाभागा असिते स्वर्गते सति ।

विधाय चेतो नृपतौ विद्युल्लेखेव सुप्रभा ।

[(1 1) Note hiatus between two halves —(1 2)
T1 3 G4 निधाय]

—V3 4 B2 Dt D1 3 4 6-9 11 (V3 4 B2 D11 after 1272*,
D3 7 after 1273*) 14 S cont (1274*), Ñ2 V1 3 B1 3 4
D10 ins after 24

1277* पतिशोकातुरा तस्मात्पुत्र देवी व्यजायत ।

सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघामया ।

[M4 transp 1 1 and 2 —(1 1) T3 पतिरेकातुरा (sic)
Ñ3 V B2-4 D3 7 10 त तु (Ñ2 B2 3 D10 च), D1 तत्र, M3
तेन, M4 तरय (for तस्मात्) Dt D4 6 8 Ctp पतिना रहिता त (D4
य)स्मात् (for the prior half) D9 क्षत्र (for पुत्र) V4 देव,
T3 ने णि (sic) (for देवी) Dt व्यजायते, D11 व्यजीजनत्
—Ñ2 V1 3 B D1 3 7 11 om 1 2 —(1 2) T3 सपत्न्यास्.
D9 च (for तु) G2 रगस् (metathesis) (for गरस्) D9
T3 G1 3 M2 4 तरया (G1 °स्या) (for तस्यै)]

25 °) D4 स हि (for सह) D3 तात (for तेन) V1
[ए]व गरेण (by transp), V2 [ए]व रोणेण (sic), V3
°णेह (for गरेणैव) V4 गरेण सह तेनैव (by transp).
—^b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 तस्मात्स, Ñ2 V B D2 9 10 13
तत स, Dt D6 8 G1-3 M1 सं (G2 M1 स)जातः, Cg t as in
text (for जात स) D3 11 om (hapl) स in सगरो.
—Note hiatus between ° and ° —^c) Ś1 D3 5 7 12
[अ]भूद् (for तु) D2 9 सगरादसमजोभूद् —^d) D3 9 तथा
(for अथ) Ś1 D5 12 M4 असमजसुतोंशुमान्, D3 7 आसमंज-
स्तथाशुमान्. —For 25^{c,d}, Ñ2 V B D1 10 11 13 subst

1278* सगरादसमञ्जस्तु अंशुमानसमञ्जस ।

[Note hiatus between two halves V3 त्वसम चाभूद्;
B4 अशमजाश्च, D1 °जोभूद्, D13 अरयमजारु (for असमञ्जस्तु)
V4 त्व°, B1 चा° (for अममञ्जस)]
—After 25, M3 reads for the first time 28^{c,d} re-
peating it in its proper place

26 °) V1 4 D2 9 दिलीपाच्च (D2 9 °चु) (for दिलीपस्य).
—After 26^{a,b}, B2 ins

I 72. 27
I 70 39
I 66 27

रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादो ह्यभवत्तस्माज्जातस्तु शङ्खणः ॥ २७
सुदर्शनः शङ्खणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ।
शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः ॥ २८
मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीपः प्रशुश्रुकात् ।
अम्बरीपस्य पुत्रोऽभून्नहुषः पृथिवीपतिः ॥ २९

1279* येन स्वर्गादिहानीता गङ्गा सागरगामिनी ।
आनीय पुरुषा स्वे धै भस्मीभूता समुद्रता ।

while D4 ins राम राम, whereas M3 (marg sec m) ins

1280* भगीरथसुतश्चापि सुनाभागो बभूव ह ।
सुनाभस्तस्य दायादो नित्यं वर्मपरायण ।
अम्बरीप सुतस्तस्य नाभागस्य महात्मन ।
अयुतायु सुतस्तस्य अम्बरीपस्य पार्थिव ।
अयुतायोस्तु दायादो ऋतुपर्णो महायशः । [5]
ऋतुपर्णस्य पुत्रस्तु मत्स्यकामो नरेश्वर ।
सत्यकामस्य पुत्रोऽभूत्सुदास इति विश्रुत ।
सुदासस्य तु सौदाम सौदासस्यात्मकोऽभवत् ।
आत्मकस्याभवत्पुत्रो मूलको नाम पार्थिव ।
मूलकस्यापि धर्मात्मा सुत शतरथ स्मृत । [10]
तस्माच्छतरथाद्राजा त्वेच्छीघ्रिलनराधिप ।
आसीद्वैष्णविलच्छ्रीमान्पृथुधर्मा प्रतापवान् ।
तस्य त्रिश्वमह पुत्र खट्वाङ्गस्तु महाबल ।
दीर्घबाहुस्तस्य सुतो ककुत्स्थस्तस्य पुत्रक ।

[Note hiatus between two halves in l 4]

—^c) M3 (before corr as in text) महा^o (for भगीरथात्) $\dot{S}1$ ककुत्स्थ तु, $\dot{N}2$ V B D3 7 9 10 तु (V1 2 4 D9 च, B2 [submetric]) काकुत्स्थ, D1 2 5 12 T2 G M1 3 (after corr sec m) क (D12 का) कुत्स्थस्तु (M3 °त्थात्) —^d) $\dot{S}1$ D3 5 7 12 क (D3 7 का) कुत्स्थस्तु, $\dot{N}2$ V B D10 काकुत्स्थाच्च, Dt D4 6 8 11 13 ककुत्स्थाच्च (D11 °त्तु) $\dot{S}1$ D3 5 7 11 स्मृत, V1 M3 तदा, D1 2 9 12 14 T1 3 G4 सुत (for तथा) G1-3 M1 3 (after corr sec m) रघुस्तस्मादजायत

27 ^a) D7 तयोम् (for रघोस्) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V B2-4 D1-3 5 7 9 10 13 तु (B3 च) वज्रे, B1 पुत्रस्तु (by transp), D12 तु वस (sic) (for तु पुत्रस्) —^b) $\dot{S}1$ D5 12 विवृद्ध, V4 B2 (after corr m as in text) D4 प्रवृद्ध, Cm g t as in text (for प्रवृद्ध) —^c) $\dot{S}1$ D5 11 12 राजाभूत्, B4 +भ, Dt D6 8 G2 M1 [5] प्य^o (for ह्यभवत्) —^d) D4 च (for तु) $\dot{S}1$ B D6 11 12 खनक (B अ[B2 श]खण)स्तस्य चात्मज, $\dot{N}2$ V D1-3 7 9 10 13 श (V4 ख)खन (V1 खखर, V3 D3 7 13 अ[V3 श]खल)स्तस्य चात्मज

28 Note hiatus between ^a and ^b —^a) D11 M4 सुदर्श, D13 स्वदर्शन. $\dot{S}1$ D5 11 12 तु खनकाद्, $\dot{N}2$ V2

नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ।
नाभागस्य बभूवाज अजादशरथोऽभवत् ।
तस्मादशरथाज्जातो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ३०
आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणाम् ।
इक्ष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनाम् ॥ ३१

D1 2 9 10 G1 (after corr as in text) अखनस्य, V1 4 खन (V1 °र)स्य, V3 B1 4 D3 7 13 अ[V3 शं]खल (B1 4 °ण)स्य, M4 शख स्य —^b) V4 [अ]ग्निवर्ण (submetric), D3 7 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्य (D3 चा, D7 त्व) अग्निवर्ण —V4 om 28^c-30^d —M3 reads 28^c first time after 25 —^d) D4 marg, D12 शीघ्र-स्य (for शीघ्रगस्य) $\dot{S}1$ D1-3 5 7 9 11 12 [अ]भवन्मुनि (D11 °न्मर) (for मर सुत) $\dot{N}2$ V1-3 B D10 13 शीघ्रगादभवन्मुनु

29 V4 om 29 (cf v l 28) —^a) $\dot{S}1$ D1-3 5 7 9 12 मुने, $\dot{N}2$ V1-3 B D10 13 मनो (for मरो) V1 B4 प्रशुश्रुको (V1 °ते), D5 12 प्रसुस्तुमो $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V1 2 B1-3 D1-3 5 7 9-13 हि, V3 [S]पि, D4 च (for तु) —^b) B4 अनुरीप $\dot{N}2$ V1 D11 प्रसु ($\dot{N}2$ °शु)श्रुतात्, D5 12 प्रसुस्तुकात्, D13 तु सुश्रुतात् —^c) D2 3 नहुष (for नहुष) $\dot{S}1$ °ःति, Dt D3 6-8 च (D3 7 स) महीपति (for पृथिवीपति)

30 V4 om 30 ^{abcd} (cf v l 28) —^a) $\dot{S}1$ D4 नहुषाच्च (D4 °त्तु), D2 3 नहुषस्य $\dot{N}2$ B3 4 D2 5 10 12 G2 M1 च (for तु) —^b) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ B1 3 4 D5 10 12-14 T1 3 G2 4 M1 2 नाभागश्च (D12 °न्), D2-4 7 नाम (D3 °न्, D7 °गा) गस्तु $\dot{S}1$ ययागत, V1-3 B D5 11 12 ययातिज (V2 °क), D3 जयातिन —Note irregular मधि between ^c and ^d —^c) D4 नाभागस्तु, T3 नाभागश्च Dt D4 8 [अ]ज (for [अ]ज) T2 (to avoid irregular मधि) ह्यजाद् D14 दशरथो M2 सुत (for ऽभवत्) $\dot{S}1$ $\dot{N}2$ V1-3 B D1-3 5 7 9-13 अजो नाभागपुत्रस्तु (B4 °श्च, D6 °त्रोभूत्) तस्मादशरथोभवत् (B1 °य स्तुन) —^e) $\dot{S}1$ D1-3 5 7 9 12 नृपाद्, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 2 तस्माद् (for तस्माद्) $\dot{N}2$ V B D10 13 राज्ञो दशरथ (V4 °ः)स्येर्मा (D13 °स्यैतो), D11 राज्ञो दशरथस्यापि —^f) $\dot{N}2$ V B D10 11 13 तनयां, D2 (with hiatus) तौ इमो (for भ्रातरौ) —After 30, $\dot{S}1$ D1-3 5 7 9 12 ins

1281* कुलवशानुरूपिण्यौ कुलवशानुरूपयो ।

[D1 कुश- (for कुल [both]) D1 2 9 वश्य- (for first वश-) D2 3 5 -[अ]नुरूपिणौ]

31 $\dot{S}1$ D1-3 5 7 9 12 om 31 —^a) Cv r m g as in text ☞ Ct आदितो ब्रह्माणमारभ्य वंशेन शुद्धानां । ☞ —^b) D14 पर- (for परम-) —For 31, $\dot{N}2$ V B D10 11 13 M4 subst

रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप ।

| सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

७०

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः कीर्तितं परम् ॥ १

प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामुने ॥ २

G 1 72
B 1 71
L 1 66

1282* आमनोरिति शुद्धाना राज्ञाममिततेजसाम् ।
काकुत्स्थेक्ष्वाकुसगररघुप्रवरजन्मनाम् ।
उदाराचारसत्त्वाना क्षत्रधर्मानुपालिनाम् ।
कुले जलनिधिप्रख्ये जातयोर्वृत्तशालिनो ।

[(1 1) V3 M4 आत्मनोर्, B3 सामनोर् V1 M4 अपि, V2 3 B3 (inf lin also) D11 13 अति- (for इति) V1 3 4 मिद्वाना (for शुद्धाना) —(1 2) D11 क°, M4 कु° (for काकुत्स्थ-) —(1 3) V1 तदाचार- (submetric) (for उदाराचार-) Ñ2 सत्त्वा. (for सत्त्वाना) Ñ2 B1 M4 (before corr) ता, V1 °वे पालिना, D11 °नुपायिना (sic) (for °नुपालिनाम्) —(1 4) M4 जगति विरयानं (for जगतिनिधिप्रख्ये) V3 वृत्ति, M4 कुल- (for वृत्त)]

32 °) S1 D1 3 5 7 9 12 13 वरयास्या (S1 °योरा, D5 °यात्मा [sic]) त्वजे तव, Ñ2 V B D10 वरये तनये तव, D3 वरय स्यात्मजा तव (sic), D11 कुलेन विनयेन च —°) Ñ2 V B D10-13 M4 सु (Ñ2 B1 D12 स्व, D13 तु) सदृशे (for नरश्रेष्ठ) —°) Ñ2 V B D10 12 13 M4 सुते त्व, D2 सदृशा (sic), D11 पुत्रौ त्व (sic), G1 3 M3 सदृशौ (sic), Cg as in text (for सदृशे)

Colophon Ñ2 V B D10 11 13 om (cont the Sarga) —Kānda name S1 om, D1 3 अयोध्या° —After Kānda name, B3 ins बालचरिते —Sarga name S1 आदिवशकीर्तन, D1 9 वश (D9 वशानु) कीर्तनं, D2 5 7 12 वशकीर्तनो (D2 °वर्णनं), D3 वंशपरिकीर्तन, D6 इक्ष्वाकुवशवर्णनो —Sarga no (figures, words or both) S1 D3 5 12 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 70, D1 48, D2 45, D7 50, D9 73, M4 66 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

70

Ñ1 Ck missing Sarga 70 (cf v1 1 66 10 and I 69 18 respy) Ñ2 V B D10 11 13 continue the previous Sarga Rāmānuja does not comment on this Sarga

1 °) S1 D1-3 5 7 9 11 12 एवमुक्तोऽथ (D3 11 om [S]थ [submetric]), M4 इति ब्रुवत (for एव ब्रुवाण) —°) S1 D1-3 5 7 9 11 12 तमुवाच —°) S1 D1-3 5 7 9 12 M4 धर्मज्ञ (for भद्रं ते) —°) G1 तत् (for न) S1 D1-3 5 7 9 12 शृण्वता वर (D1-3 7 वर, D9 पर), Dt D6 8 परिकीर्तित (for कीर्तित परम्) M4 कुल सम च पार्थिव —For 1, Ñ2 V B D10 11 (1 2 only for 1°) 13 subst

1283* इत्युक्तो जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
अस्माकमपि राजपे कुल एवं श्रोतुमर्हसि ।

[(1 1) V3 इत्युक्ते —(1 2) Ñ2 V4 B3 D10 ब्रह्मर्ष (for राजपे) V4 ता (for त्व) D13 ज्ञातुम्]

2 D11 repeats 2° after 1284* —°) D4 M4 नरश्रेष्ठ, T3 कुलश्रेष्ठ S1 Ñ2 V B D10 11 (first time) 13 कन्यादाने हि (D11 सप्रदानेषु second time) वक्तव्य, D1-3 7 9 प्रदानेषु च (D3 7 तु, D9 प्र) वक्तव्य, D5 12 प्रदाने स्व च कर्तव्य —°) D9 निरविशेषत —S1 D13 om 2° —°) D11 अवश्य (for वक्तव्य) —°) Dt D6 8 महामते, D1-3 7 9 जनेश्वर (D1 3 °र), D5 11 12 नरेश्वर (for महामुने) —For 2°, Ñ2 V B D10 subst, while D11 ins after 2° (first time)

1284* नामतो वृत्ततश्चैव कर्मतः शीलतस्तथा ।

[Ñ2 V3 B3 D10 वृत्ति° (for वृत्त°) B1 D11 धर्मतः]

—After 2, Ñ2 V B D10 13 (after 2°) read an additional colophon

I 73 2
I 71 3
. I 67 2

राजाभूत्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥ ३
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको नाम जनकादप्युदावसुः ॥ ४
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नन्दिर्वर्धनः ।
नन्दिर्वर्धनपुत्रस्तु सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५
सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।

देवरातस्य राजर्षेर्वृहद्रथ इति श्रुतः ॥ ६
वृहद्रथस्य शूरोऽभ्रूमहावीरः प्रतापवान् ।
महावीरस्य धृतिमान्सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७
सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः ।
धृष्टकेतोस्तु राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः ॥ ८
हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरुः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा क्रीर्तिरथः सुतः ॥ ९

[*Kānda name* D₁₃ om Ñ₂ V B D₁₀ आदि° —After *Kānda name*, B₄ ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ₂ V₁₋₃ B कन्यावरण, V₄ इक्ष्वाकुवशानुकीर्तन, D₁₃ खुवशवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) V₁ B₁ 4 om Ñ₂ B₃ D₁₀ 72, V₂ 73, V₃ 70, V₄ 36, B₂ D₁₃ 71]
—After colophon, Ñ₂ V B D₁₀ 11 (after 2, preceded by इति) 13 ins

1285* तत आभाष्य जनको वसिष्ठ वदता वरम् ।

नृप दशरथ चेष्ट प्रोवाच वचनं तदा ।

[(1 1) B1 त्वामाष्य D10 द्विपदा (for वदता) B1 वर
(for वरम्) — (1 2) Ñ2 दशरथश्च V3 [ए]व (for [इ]द)
D11 उवाच वदता वर (for the post half)]

3 D₃ om (hapl) 3 —^a) D₄ [वा]सीत् (for [व]भूत्) B₄ om लोकेषु —^b) B₁ तेजसा (for कर्मणा) —^c) D₁₁ मिथिलापो निमिर्नाम —^d) V₃ -धर्मवता, B₁ २-स(B₂ -त)त्त्वविदा, D₁ 2.9 -शस्त्रभृता, Cg as in text (for -सत्त्ववता) —For 3, Ś₁ subst

1286* राजाभूत्रिषु लोकेषु निमि परमदुर्जय ।

4 ^a) V₂ निमिर् (sic), G₂ मिथुर्, C_v as in text (for मिथिर्) —^b) C_v जनितो Ś₁ D₁₋₃ 5 7 9 12 जनितो ने (D₂ 3 7 9 नि)मिपर्वते (D₃ °तं), Ñ₂ V B (B₂ m also as in Ś₁) D₁₀ 11 13 वभूवानुपमद्युति, D₄ जनितो मुनिसत्तम, D₁₄ T₁ G M₁ 2 जनितो निमि (M₂ निधि) पुत्रक, T₂ M₃ मियिल्ला येन निर्मिता, M₄ वभूव परमद्युति —^c) Ś₁ Ñ₂ V B (B₂ marg also as in text and तथापि) D₁₀ 11 13 M₄ तस्यापि, D₁ 2 9 T₂ M₃ मिरेस्तु, D₇ प्रथ⁺, C_v m g t as in text (for प्रथमो) Ś₁ B₄ Dt D₁₋₉ G₁₋₃ M₁ 2 राजा, D₁₀ जज्ञे (for नाम) —^d) Ñ₂ V B D₃ 7 10 11 13 जनकस्य (for जनकाद्) Ś₁ D₁ (with hiatus) 5 12 तु, D₂ 9 च (with hiatus) (for अपि) Ś₁ D₅ 12 रु (Ś₁ ग) रावसु

5 ") Ś1 D12 ग(D12 रु)दावसोस Ñ2 V B1-3
D10 11 13 M4 अभूत्पुत्र, B4 अभूत्सुनु, D3 सुध°, M3 च ध°
(for तु धर्मात्मा) —Ś1 D6 om (hapl ?) 5^b-7^a —^b
Ñ2 V1 2 B D10 11 13 M4 प्रयितो, V3 प्रसृतो, V4 पतितो,
D1-3 7 9 12 तनयो, G1 3 राजा वै (for जातो वै) —° Ñ2 V
B D10 11 13 M4 नंदिवर्धनतश् (V2 3 M4 °जश्, B1 °स्य)
चासीत्; Dt D1-4 6-9 G1 3 M2 नंदिवर्धनज (Dt D4 8

°सुत, D6 °नसुत [hypermetric]) शूर (D4 शूर, G1 :
M2 श्रीमान्), D12 - , ज शूर —^d) N̄2 स्वकेतुर N̄2
V1 3 4 B D10 11 13 M4 पार्थिव, V2 विश्रुत, D1-3 7 9 12
धार्मिक (for नामत)

6 Ś1 D5 om 6 (cf v1 5) —^a) Ñ2 स्वकेतोर्, D3 सुकेतुश्च (for सुकेतोर्) Ñ2 V B D10 11 13 अभवत्पुत्रो, D3 7 चापि घ⁰, M4 लप्यभूत्पुत्रो (for अपि धर्मात्मा) —^b) B3 D8 (after corr as in text) देवराजो, D1 सैदवस्तु D4 महाबल V3 देवरातेति विश्रुत —^c) B3 D1 3 देवराजस्य, T3 °श्च Ñ2 V B D10 11 13 M4 तनयो, D3 7 12 राजर्षिर् (for राजर्षेर्) D1 (gloss) सैदवस्य तु राजर्षेर् —^d) G1 बृहद्बृह V4 Dt D1-4 6-9 12, 14 T1 3 G1 3 स्मृत

7 Ś1 D5 om 7^a (cf v1 5) —^a) G1 वृहद्ब्रह्म
 Ñ2 V1 2 B D10 13 च सुतो, V3 D11 तनयो, V4 पुत्रस्तु,
 D1-3 7 धर्मात्मा (for शूरोऽभून्) D12 वृहद्ब्रह्मानुधर्मात्मा, T2
 वृहद्ब्रह्मस्तु शू^०, M4 वृहद्ब्रह्मस्तुतश्चासीत् —^b) Ñ2 V B D10 11 13
 महावीर्यं, T3 महावीर- (for महावीर) Ś1 D1-3 5 7 12
 महावीर्योऽयं (D5 योऽयं) जायत —B2 reads 7^c-8^a in marg
 —^c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 13 महावीर्यस्य (V4 ०स्तु,
 B4 ०श्च) D2 द्युत्तिमान्, D5 धर्मात्मा (for द्युत्तिमान्) —^d)
 D2 सुवृत्तिस्, D6 द्युति (submetric), D13 सुदृतिश् (for
 सुद्युति) Ś1 V4 B2 D1-3 5 7 9 12 तस्य चात्मज, Ñ2 V1-3
 B1 3 4 D10 11 13 M4 तनयो (D13 च तनो) भवत् (for
 सत्यविक्रम)

8 B₂ reads 8^a in marg (cf v l 7) —^a) D₂: सुवृत्तेर, D₁₃ सुद्वृत्तेर (for सुधृत्तेर) —^b) D₁ 4 T₃ दृष्टकेतु S₁ D₁-3 5 7 9 12 ज (D₁ 2 9 व्य) जायत, N₂ V B₁-3 D₁₀ M₄ अभूत्सुत, B₄ D₁₃ सुतोभवत्, D₁₁ इति स्मृत (for सुधार्मिक) —G₄ om from राजर्षेर् in ^c up to देवमीढस्य in 10^c D₂ repeats 8^c-9^c after 12^b —^c) D₁ 3 4 18 T₃ दृष्टकेतोस् S₁ D₁-3 5 7 9 12 तु (D₁ च) काकुत्स्थ, N₂ V₁-3 B D₁₀ 11 13 M₄ अभूच्चापि, V₄ अभवच्चापि (hypermetric), Dt D₆ 8 च रा^o (for तु राजर्षेर्) —^d) N₂ V B₁-3 D₁₀ 11 13 तनयस्तथा, B₄ तनयो महान्, D₃ 7 G₁ 8 इति कीर्तित, M₄ तनयो नृप (for इति विश्रुत)

9 G₄ om 9 (cf v1 8) D₂ repeats 8^c–9^c after 12^b —^a) D₂ °स्य मरु, D₃ 7 हयंश्चमरुत. (sic), D₅ 12

पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
 देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महीध्रकः ॥ १०
 महीध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः ।
 कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत ॥ ११
 महारोम्णस्तु धर्मात्मा स्वर्णरोमा व्यजायत ।
 स्वर्णरोम्णस्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १२
 तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः ।

ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३
 मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोऽभिषिच्य नराधिपः ।
 कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः ॥ १४
 वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहम् ।
 भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात्पश्यन्कुशध्वजम् ॥ १५
 कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्यादगमत्पुरात् ।
 सुधन्वा वीर्यवान्राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६

G 1 73
 B 1 71
 L 1 67 1

T3 G1 °स्य मरुत्, D11 °स्य मह, M2 °स्य मरो (for ह्यर्थस्य मरु) —^b) D2 सुरो (for मरो) S1 प्रतद्धक, N2 V1-3 B D10 11 13 प्रसिद्धक, D1 प्रभजक, D2 9 प्रभद्रक, D3 7 प्ररुद्धक (for प्रतीन्धक) D5 12 मरुत्पुत्रावतंधक —^c) S1 प्रतद्धस्य (submetric), N2 V1-3 B D10 13 प्रमिद्धकस्य, V4 प्रवृद्धस्य (submetric), D1 प्रमंजकस्य, D2 9 प्रभद्रकस्य, D3 प्ररुद्धस्य च, D5 12 प्रतद्धकस्य, D7 प्ररुद्धकस्य (for प्रतीन्धकस्य) D11 प्रसिद्धकाश्च सजज्ञे —D2 om (hapl) 9^d-12^a, D9 om 9^d-10^a. —^d) D3 7 पुत्र (for राजा) N2 V B D10 11 13 M4 कृति (M4 °त) रथ, G1 3 °रत (for कीर्तिरथ) S1 D5 13 तत, D1 7 स्मृत, D4 M3 श्रुत

10 G4 om up to देवमीढस्य in ° (cf v l 8) D2 om 10, D9 om 10^a (for both cf v l 9) D1 om (hapl) 10^{ab} —^a) N2 V B D10 11 13 M4 कृति (M4 °त) रथस्य, G1 3 °रतस्य M2 [अ]थ (for [अ]पि) —^b) V1 2 4 B1 2 4 D3 4 7 11 G1-3 M1 2 4 श्रुत (for स्मृत) —^c) D11 (also) स्वर्णमीढस्य, G1 देवमीयस्य D4 समिध (for विबुधो) —^d) D4 समिधस्य S1 D1 5 9 12 महाधक, N2 V B D10 11 13 [अ]पि (B1 [अ]सि) चाध (N2 V2 3 B4 D11 °ध्र) क, D3 7 महावक, D4 °धक, G1 3 °भृत्, M3 °धृत्, M4 [अ]पि चद्रक (for महीध्रक)

11 D2 om 11 (cf v l 9) —^{ab}) S1 D1 5 9 12 महाधक, D3 7 महावक, D4 °धक, G1 3 °भृत्, G2 M1 °वस्य, M3 °धृत्- (for महीध्रक-) N2 V B D10 11 13 अध्र (V1 4 B1-3 D10 11 13 °व)कस्य सुतश्चासीत् (V4 °पि) कृतिरात (V1 B4 °ज, V2 4 °त्र, D11 °य) इति श्रुत (B3 °ति), M4 चद्रकस्य सुतस्त्वासीत्कीर्तिरात इति श्रुत —^c) S1 D1 3 5 7 9 12 काकुत्स्थ, M4 च सुतो (for राजर्षेर्) N2 V B D10 11 13 कृतिरात (V1 B4 °ज, V2 4 °त्र)स्य च सुत (V4 सुतनु, D11 पुत्रस्तु) —^d) N2 V B D10 11 13 कृतिरोमा, M3 महारोम्णो (for महारोमा) G4 damaged for मा व्यजायत

12 D2 om 12^a (cf v l 9) —^a) D12 महारोमस्य. D9 सुध°, M4 सुतश्चासीत् (for तु धर्मात्मा) N2 V B D10 11 13 कृति (B2 °त)रोम्ण (B1 3 D10 11 13 °म) सुतश्चापि (V2 B2 D13 °श्चासीत्, D11 °स्त्वासीत्) —^b) S1 D1-3 5 7 9 12 ह्रस्वरोमा N2 V B D10 11 13 M4 [इ]ति विश्रुत (for व्यजायत) —After 12^b, D2 repeats (hapl) 8^c-9^c and

then 12^b —^c) N2 V B D10 M4 [5]भवच्चा (V4 °श्चा) पि (for तु राजर्षेर्) S1 D1-3 5 7 12 सुवर्णरोमा काकुत्स्थ, D9 स्वर्णरोमा च काकुत्स्थ, D11 स्वर्णरोम्णस्तु तनयो, D13 स्वर्ण-रोमोद्भवश्चापि —^d) S1 D1-3 5 7 9 ह्रस्वरोम्णो N2 V B D10 11 13 M4 सुतो बली (for व्यजायत)

13 °) S1 D3 12 यस्य S1 D2 3 5 7 9 12 राजन्, Dt D4 6 8 G1-3 M1 2 राज्ञो, D1 राजा (for जज्ञे) —^b) M3 धर्मस्य सु- (for धर्मज्ञस्य) —^c) V4 आत्मजश्च, D13 अनुतश्च, G4 M2 अनुज- (for अनुजो) N2 V1 3 4 B1-3 D10 11 13 M4 चाय, V2 B4 चापि (for भ्राता) S1 D1-3 5 7 9 12 तस्य (D3 °त्र) ज्येष्ठोऽहमनुजो —^d) S1 D1-3 5 7 9 11 12 मम भ्राता, N2 V B D10 13 M4 भ्राता मम (for मम वीर)

14 °b) Dt मा, D3 7 स (for मा) D6 12 नियोज्य (for तु ज्येष्ठ) S1 N2 V1 2 4 B D10 11 13 M4 ततो, V3 D1-3 5 7 9 12 सुत (for पिता) S1 D1-3 5 7 12 राज्ये विनियुज्य, N2 V4 M4 राज्ये अभिषिच्य (with hiatus), V1 ° भिषिच्य, V2 D11 राज्ये स्वेभिषिच्य, B1 3 4 राज्येऽभिषिच्य, D9 राष्ट्रे विनियुज्य, D13 राज्ये ह्यभिषिच्य (for राज्ये सोऽभिषिच्य) S1 D3 नराधिप, N2 V B Dt D6 8 10 11 13 M4 पिता मम (for नराधिप) —^c) N2 V B D10 11 13 M4 यौवराज्ये, Dt D2 समाविश्य, D9 समादिश्य, Cm t as in text (for समावेश्य) —^d) S1 यौवराज्ये, N2 V B D10 11 13 M4 त्यक्त्वा राज्यं, D2 भ्रातर मयि (hypermetric), D5 12 भ्रातर मे (for भार मयि) D2 तत, G4 damaged (for गत) D11 वन प्रति गत (hypermetric)

15 °b) G4 वृद्धे (for वृद्धे) V4 सजाते (for स्वर्याते) Cm g t धुरम् (as in text) N2 V B D10 13 M4 ततोह (V4 °हि) रघुनन्दन (for °) S1 D1-3 5 7 9 12 गते पितरि (D12 °र) तस्मिंस्तु (D2 9 तस्मिंस्तु पितरि [by transp]) स्वर्गमावृत्य तिष्ठति, D11 स्वर्याते वृद्धपितरि ततोह च कुशध्वज —^d) S1 D1-3 5 7 9 12 पालयामि (for स्नेहात्पश्यन्) N2 V B D10 11 13 M4 अपश्यं स्व (V1 4 सु)शरीरवत् (D11 °वान्)

16 °) B3 अथ (for त्वथ) D13 सकाश्याद् (for कालस्य) —^b) V4 B1 D7 12 स (B1 D12 स)काश्याद्, T3 संकाश्याम्, M3 सकाश्याम् (for साकाश्याद्) C t साकाश्य-मिति सुधन्वनगरनाम। C m t अगमत् (as in text) N2 V B D10 M4 आगतो नृप, Dt D6 8 आगत पुरात्, D5 आगतात्पुः

G I 73 16
B I 71 17
L I 67 16

स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमम् ।
सीता कन्या च पद्माक्षी मह्यं वै दीयतामिति ॥ १७
तस्याप्रदानाद्ब्रह्मर्षे युद्धमासीन्मया सह ।
स हतोऽभिमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८
निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपम् ।
सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यपिञ्चं कुशध्वजम् ॥ १९

T₂ आगमत्पु° (for अगमत्पुरात्) D₁₃ आगतो नृपसत्तम —°) D₃ 7 (before corr) सुधर्मो (for सुधन्वा) D₁ 9 राजन्, D₃ राज्य- (for राजा) Ñ₂ V B₁ 3 4 D₁₀ 13 चल्-
वीर्याद्यो (V₁ °यो, V₂ °त्रो, V₃ °त्मा, V₄ °ण्यो, D₁₀ °द्यो),
B₂ चलवान्पापो, M₄ मदधीर्यातो (for धीर्यवान्राजा) —^d)
T₃ आप रो°, M₃ उपरो°, Cm g t as in text (for
अवरोधक) V₄ मिथिलानामरोधक, D₃ मिथिलागमरोधक

17 D₂ om (hapl ?) 17-18 —^a) M₄ हि (for च)
Ś₁ Ñ₂ V B D₁ 3 5 7 9-13 [S] प्रेषय (D₆ °ये) दूत (for
प्रेषयामास) —^b) D₅ अत्तम, D₆ + त्तम Ñ₂ V B D₁₀ 13
M₄ यदेतत्ते धनुर्यु (B₁ °त्रं) हे —^c) Dt D₆ 8 M₂ transp
कन्या and च D₉ सीता कन्या च पद्माक्षी ॥ Cv सीता
कन्या च पद्माक्षीति सम्यक् । ॥—For 17^{cd}, Ś₁ D₁ 3 5 7 11 12
subst

1287* प्रेषयाशु नरश्रेष्ठ रत्नभूत ममेत्युत ।

[D₁₁ प्रिययाशु (sic) D₁₂ नरश्रेष्ठ D₃ म मेघ तत्, D₇ ममाद्य
तत् (for ममेत्युत)]

while Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ subst

1288* तिष्ठत्यभ्यर्चित दिव्यमेतदेहीति राघव ।

[V₃ तत्तिष्ठत्यर्चित, B₄ °र्चित M₄ नित्यम् (for दिव्यम्) V₄
गेहेति, M₄ दवीति (sic) (for देहीति)]

18 D₂ om 18 (cf v l 17) —^a) T₂ तस्य प्रदानाद्
(sic), Cv m g t as in text (for तस्याप्रदानाद्) D₈ 9 T₃
M₃ महर्षे (for ब्रह्मर्षे) Ś₁ D₁ 3 5 7 12 तस्या (D₇ °स्य) प्रदाने
काकुत्स्थ, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ तस्या (V₄ B₄ D₁₃ °स्य) प्रदाने
वनुप, Dt तस्य मदानान्महर्षे (sic), D₄ तदप्रदानाद्गवन्,
D₆ तस्याप्रदानान्महर्षे —^b) Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ सोयुध्यत
(for युद्धमासीन्) —^c) Dt D₆ 8 G₂ M₁ Ct विमुखो (for
ऽभिमुखो) Ś₁ D₁ 3 5 7 12 हतश्च प्रमुखे (Ś₁ D₃ °खो) राजा,
Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 ह (V₁ त) तश्च स (V₃ transp च and
स, V₄ B₄ om स [submetric]) मया राजा —^d) D₉
महा, T₂ या (for मया). Ś₁ D₁ 3 5 7 12 मिथिलामवरोधक
(= 16^d), Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ °न्वा चल (V₂ °रण) गर्वित
(B₄ °दर्पित), D₁₁ °न्वा कालदर्पित

19 °) Ś₁ D₁-3 5 7 12 च नरश्रेष्ठ, Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄
समरे चाह, D₉ G₁ 3 M₂ तु मुनिश्रेष्ठ, D₁₁ चैव तत्राह (for तं

कनीयानेप मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
ददामि परमप्रीतो बन्धौ ते मुनिपुंगव ॥ २०
सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय च ।
वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमाम् ॥ २१
द्वितीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
ददामि परमप्रीतो बन्धौ ते रघुनन्दन ॥ २२

मुनिश्रेष्ठ) —^b) Ñ₂ V₁-3 B D₁₀ 13 महीपति, D₁₁ नराधिप
(for नराधिपम्) —D₃ om 19^{cd} —^c) Ś₁ सकाशे, V₂
साकाश्य (sic), V₄ सकाश्य, D₅ 7 12 स (D₇ स, D₁₂ सा)
काश्ये, G₁ 3 साकाश्या, Ct as in text (for साकाश्ये)
॥ Cm साकाश्यामिति सुधन्वनगरनाम । ॥ D₁₄ T M₃ वीरम्
(for शूरम्) —^d) V₄ D₂ 4 7 G₂ 4 M₁ 4 अभ्य (D₄ °भि)
पिचत् (G₂ 4 °न्), D₁ अभ्यर्पिच, D₅ M₂ अभिर्पिच, D₆
°पिच्य, D₁₂ °पिच (all sic), G₁ 3 अभिर्पिच्य (for अभ्यर्पिचं)
V₄ कुशध्वज, G₂ M₁ नराधिप

20 Note hiatus between ° and ° —^a) B₁ 3 ते,
D₁₂ om (submetric) (for मे) —^b) Ś₁ D₁ 5 12
ज्येष्ठोऽस्याह, D₂ ज्येष्ठश्चाह, M₂ (to avoid hiatus) त्वह
ज्येष्ठो (for अह ज्येष्ठो) Ś₁ D₁-3 5 7 12 महायशा Ñ₂ V
B D₁₀ 13 M₄ सत्यमध (B₄ °वधु) कु (B₁ °* * *) शध्वज,
D₁₁ महाबाहु कुशध्वज —^c) V B₁-3 D₁₃ ददामि Ñ₂ V₁-3
B₁ 3 4 D₁₀ 11 13 M₄ सहितोनेन, V₄ सहितानेन, B₂ सहितस्तेन,
D₉ परम प्रीतो (for परमप्रीतो) —^d) V₄ द्वे च, D₉ बन्धु (for
बन्धौ) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 रघुनन्दन, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 (S) हं
सुते नृप, G₁ + पुंगव, M₄ स्वसुते नृप (for मुनिपुंगव)

21 Note hiatus between ° and ° —^a) Ś₁ D₁₂
सीता (sic) Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ तनयाम् (for भद्रं ते).
—^b) Dt D₆ 8 वै (for च) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 लक्ष्मणाय
तयोर्मिला —Ś₁ Ñ₂ V B D₁ 2 5 9-13 M₄ read nom sing
for accu sing in °^d and Ś₁ D₁ 2 5 9 12 मया दत्ता for
मम सुता —^c) D₃ 7 मया दत्ता (for मम सुता) —^d)
D₃ सुता (sic), D₈ (before corr) सुता (for सीता)
—After 21, M₄ ins 1289*

22 °) M₄ [ह]ति (for [ए]व) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 इमे
(Ś₁ D₅ 12 °ति) कन्ये प्रयच्छामि —^b) Ś₁ D₄ 14 T₁ 3 G₄
Cm त्रिर्वदामि, D₇ नि°, M₄ लक्ष्मणाय, Ct as in text (for
त्रिर्वदामि) —^c) T₃ G₄ तु (for ते) Dt D₆ 8 G₂ M₁
मुनिपुंगव (for रघुनन्दन) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 प्रदानं चानयो-
बन्धोर्धर्मैरेक्ष्वाकुनन्दन —For 22, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 subst;
M₄ ins after 21

1289* अयोनिजा समुत्पन्ना वेदीमभ्यात्सुमध्यमा ।

ता रामाय प्रयच्छामि पर्णी वीर्यवलाजिताम् ।

[(1 I) V₁ अयोनिजा V₁ क्षयाद्वल्गुवाक्ता (sic), V₂ 3
B₂ 4 M₄ क्षयाद्वल्गुवाक्ता (B₄ °खा दुम्ब), B₃ (marg also)

रामलक्ष्मणयो राजन्गोदानं कारयस्व ह ।

पितृकार्यं च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३

मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे प्रभो ।

फल्गुन्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन्वैवाहिकं कुरु ।

रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ २४

G 1 73
B 1 71
L 1 67

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

क्षेत्राकुलमुखात्स्वभूत् (for the post half) —(1 2) D10 transp रामाय and प्रयच्छामि V3 4 B2 (m also as above) वीर्यबलान्विता, M4 सुरसुतोपमां]

23 ^b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 9-13 M4 कुरु गोदान-मगल (Ś1 D1-3 5 7 9 12 °मुत्तम), V1 गोदान कुरु मगल —^c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 -श्राद्धं (for -कार्यं) V4 तु, D9 marg (for च) V4 ततो (for भद्रं) V4 om ते (submetric) —^d) D2 9 कुरु (for ततो) Ñ2 वैवाहिकं, M1 वैवाहिका D2 9 तत (for कुरु)

24 ^a) Ś1 D1-3 5-7 9 11 12 14 12 M3 मया, T1 3 मखा, G1 3 मघो, G2 M1 (after corr sec m as in G1) मखो, Cm t as in text (for मघा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 [अ]पि तु, D4 6 T2 M3 [अ]प्यद्य, G1 3 [S]द्य हि (by transp) (for ह्यद्य) T2 G1 3 M3 महाभाग —^b) Ś1 Dt D6-8 11 T2 Ct तृतीय-, Cm g as in text (for तृतीये) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शुभे, D4 G1-3 M1 विभो —^c) D6 9 14 फल्गुन्याम् (D6 °न्या), Cg t as in text M4 फल्गुना उत्तरा (sic) —^d) D9 कार्यं, M3 4 तत्र (for तस्मिन्) D9 शुभ (for कुरु) G2 M1 भगो यत्र प्रजापति —^e) T3 मध्ये (for अर्थे) M4 धर्मार्थं पुत्रयोर्वीर —^f) Dt दानकार्यं, D14 T1 3 G4 गोदानं च, G2 M1 दान कुर्या, M4 धर्मकार्यं, Cg t as in text (for दान कार्यं) T3 शुभोदयं —For 24^{cd ef}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst, D9 subst 1 2 and 3 only for 24^{ef}

1290* फाल्गुनीविषये राजन्कार्यं कन्यापवर्जनम् ।
यथावत्पुत्रयोर्वीर धर्मकार्यं सुखोदयम् ।
क्रियता देव पूर्व हि प्रथमं कार्यमुत्तमम् ।

[(1 1) Ś1 फल्गुनी- —(1 2) Ś1 आत्योर् (sic) (for पुत्रयोर्) Ś1 D9 धर्म (for धर्म-) Ś1 न सशय (for सुखोदयम्) —(1 3) D1-3 7 9 दैव- D1 2.9 प्राप्यते, D3 7 प्रयत (for प्रथम)]

—For 24, Ñ2 V B D10 13 subst

1291* वर्ततेऽद्य मघा राजन्दिवसे तूत्तरे पुनः ।

फल्गुन्य प्रतिपत्स्यन्ते विवाहस्तत्र नोऽस्त्वयम् ।

[(1 1) V3 B3 4 वर्ततेद्य (B4 °ते तु) V4 मया (sic), B4 मघा (for मघा) V4 भृगवे (for तूत्तरे) —(1 2) B4 D10 फाल्गुन्य Ñ2 प्रतिपत्स्यति, V2 प्रति त्वन्ते, V4 D10 °पत्स्येते V2 विवाहस्तु तनोस्त्व (sic) य (for the post half)]

—For 24^{cd ef}, D11 subst 1 1 of 1290* and 1291*

Colophon D3 5 7 12 om (continue the Sarga)
—Kāṇḍa name Ś1 V1 D1 4 11 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 वशकीर्तन, Ñ2 B1-3 D10 जनककुलाख्यान, V1 D11 कुलप्रख्यान, V2 जनककुलकीर्तन, V3 4 B4 जनककुलप्र (V4 °*)ख्यापनं, D1 वशानुकीर्तन, D2 निमिवशानुकीर्तन, D9 जनकवशानुकीर्तन —Sarga no (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B3 D10 73, V2 D9 74, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 71, B2 72, D1 49, D2 46, D11 55, M4 69 D13 —कांडे —वंशनाम 72 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.. नम .

G. I 74 I
B I 72. I
L I 68 I

तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।
उवाच वचनं वीरं वसिष्ठमहितो नृपम् ॥ १
अचिन्त्यान्यप्रमेयानि कुलानि नरपुंगव ।
इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैपां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २
सदृशो धर्मसंबन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
रामलक्ष्मणयो राजन्सीता चोर्मिलया सह ॥ ३
वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ॥ ४

भ्राता यवीयान्धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ।
अस्य धर्मात्मनो राजन्नूपेणाप्रतिमं भुवि ।
सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५
भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वरयेम सुते राजंस्तयोरर्थे महात्मनोः ॥ ६
पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
लोकपालोपमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७

71

✎ N1 Ck missing Sarga 71 (cf v1 I 66 10 and I 69 18 respy) D3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 °) M3 राजान (for वैदेह) S1 N2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 उक्तवाक्ये तु जनके (S1 D1-3 5 7 12 तु वैदेहे, D9 विदेहे तु) —°) M4 [इ] वचो (for वचन) N2 V B D10 11 13 M4 धी (V1 2 श्री)मान्, D2 5 12 T2 वीरो, D3 7 तत्र, D9 वीर, Cm t वीर (as in text) —°) S1 D4 9 G1 3 सहित N2 V B D10 11 13 M4 तदा (for नृपम्)

2 °) M2 damaged for नृप Dt D1 5 6 8 12 [अ] प्रमेयाणि, Cg as in text —°) S1 D1-3 5 7 9 11 12 कुल°, D6 रघुनन्दन, T2 नृप°, G1-3 M1 3 रघु° (for नरपुंगव) —°) S1 D1-3 5 7 9 11 12 नृपेक्ष्वाकु (D5 °कुरु [sic]) विदेहाना (D3 °) —°) D1 तपा (for नैपा) D1 कश्च (marg कोपि)न (for °न)

3 °) D5 °मवपे. —°) S1 D1-3 5 7 9 12 रूपसपत्त (D3 7 रूप सम्यक्त)यैव च —°) M2 देया (for राजन्) —°) G2 M1 Ctp सीताया, G4 सीता च (sic) (for सीता च) S (except M4) [ऊ]र्मिलया

4 °) S1 D1 3 5 11 12 ते (for च) D7 उक्तवते (corrupt) —°) S1 D1-3 5 7 9 11 12 वचन श्रूयतामिद (D3 7 °तामिति, D11 °ता मम) —For 2-4, N2 V B D10 13 M4 subst, D11 subst 1 3-4 for 3, while S1 D1-3 5 7 9 12 subst 1 4 only for 3°d

1292* उभे महोदधिप्रत्ये उभयोरपि वा कुले ।
स्यात् इक्ष्वाकुवरो हि जनकाना तथैव च ।
सदृशोऽपत्यसंबन्धो युवयोरिति मे मति ।
सीताया कर्मिलायाश्च रामलक्ष्मणयोस्तथा ।
वक्तव्यमस्ति न किञ्चिद्भूयोऽपि शृणु तन्नृप । [5]

[(1 1) Note hiatus between two halves V2 बाहुले, B4 M4 वा कुले (for वा कुले) —(1 2) D13 -चो B4 [ऽ]य जनका —(1 4) N2 V B D1-3 7 9 11 12 उ (D1-3 7 9 चो)र्मिलाया (B1 °*)श S1 D5 9 इति, V2 D1-3 7 12 अपि (for तथा) —(1 5) B1 शृणु तद्वच, M4 श्रूयता नृप]

5 °) G2 M1 तवाय (for यवीयान्) D1-3 7 9 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) S1 D5 12 भ्राता ह्येष य (D5 ज)वीयान्ते, N2 V B D10 11 13 M4 भ्राता ते (V2 प्रभाते [sic]) सदृशो योय (V1 °शश्राय) —°) S1 D5 12 वर्मात्मा हि, N2 V B D13 M4 शूरो राजा, D1-3 7 9 राजा ह्येष (D3 ह्येव, D7 एव, D9 °व्येष), D10 श्रुतो राजा, G2 M1 एष राजन् (for एष राजा) D11 शूरो °कुलध्वज —After 5°d, B3 ins

1293* धर्मिष्ठश्च गरिष्ठश्च धर्मार्मिष्ठ (sic) परन्तप ।
—°) M3 तस्य (for अस्य) S1 D1-3 5 7 9 11 12 नित्य (for राजन्) N2 V B D10 13 M4 अ (B4 D13 त)स्यास्ति किल (N2 V2 4 B3 D10 कुल [sic]) धर्मात्मन् (B1 धर्मेण) —°) V3 कुलेन (for रूपेण) G1 3 (after corr) [अ]प्रतिमे D3 7 न तस्य प्रनिमो भुवि —°) G1 3 सुते चोमे, M3 कन्या° (for सुताद्वय) D12 नरश्रेष्ठ N2 V B D10 11 13 M4 कन्याद्वय राघवार्थे (V2 °य, V4 °भ्या, D13 °य) —M4 repeats 5° after 6° (first time) —°) S1 D1 2 5 9 12 वध्वर्थ (D1 2 °य, D9 °यि), N2 V B D10 11 13 M4 (both times) तद्वय, D3 7 वर्मार्थे (for पत्न्यर्थ) D1 2 7 वरयावहे

6 °) N2 V B D10 13 M4 (both times) वर्मते भरतस्यार्थे (V1 °पि, V2-4 B2 °य) —After 6°, M4 erroneously repeats 5° and 6° —For 6°-9°, N2 V B D10 11 13 M4 subst 1295* —°) Dt D6 8 °ये ते, D1 °येमे, G4 °ये वा (for वरयेम) T2 मते, T3 G4 सुता (G4 °ता), Ct as in text (for सुते)

7 °) T1 पुत्रो (sic) —°) Dt D4 6 8 °पालममा —For 6°-7, S1 D1-3 5 7 9 12 subst

1294* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलो वरयामाम त नृपम् ।
पुत्रौ दशरथस्येतौ रूपयौवनशालिनौ ।
भरतश्च महातेजा शत्रुघ्नश्चापराजित ।
तयोरर्थे महाराज भवन्त वरयामहे ।
कुशध्वजसुताभ्या च प्रदानममिरोचय । [5]

[(1 1) S1 D1 5 9 12 मुनिशार्दूलो (S1 °र) वरयामामनृप. —(1 2) D1 2 7 9 दशरथस्येतौ —(1 4) D5 अर्थ D3 यदा राम (sic) (for महाराज) D1 2 वरयावहे —(1 5) D7 सुताना D3 7 इति रोचते, D9 अलि रोचय]

उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यताम् ।

इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः ॥ ८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।

जनकः प्राञ्जलिर्वान्यमुवाच मुनिपुंगवौ ॥ ९

सदृशं कुलसंबन्धं यदाज्ञापयथः स्वयम् ।

एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।

पत्न्यौ भजेतां सहितौ शत्रुघ्नभरताबुभौ ॥ १०

एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।

पाणीनृहन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ ११

G 1 74
B 1 72
L 1 68

8 ^a) D4 एव (for अपि) S1 D1-3 5 7 9 12 उभयं (S1 °भ [sic]) हि नरश्रेष्ठ —^b) T2 सुबन्धेन, G2 M1 सबधो हि, Cm g t सबधेन (as in text) S1 D1-3 5 7 9 12 °गृह्यता, Dt °बुध्यता (for [अ]नुबध्यताम्) —^c) K(ed) इक्ष्वाको S1 अस्यग्र, D1 अत्युग्र, D5 अग्र (for अग्रग्र) D14 T G4 इक्ष्वाकूणा कुल चाग्र्य (G4 कुले चाग्र्य) —^d) Dt T3 M3 भवत (sic), Cv r m g t as in text S1 D1-3 5 7 9 12 भव (D1 2 9 °व)तश्च (D1 च marg) यशस्विन

9 ^b) D2 वसिष्ठेन S1 D1-3 5 7 9 12 च (D3 om [sub-metric]) भाषित (for मते तदा) —For 6^c-9^b, N2 V B D10 11 13 M4 subst

1295* वध्वौ मे सप्रयच्छ त्व यदि ते रुचिता वयम् ।
पुत्रा दशरथस्यास्य चत्वारोऽमितपोरुपा ।
लोकपालोपमा वीरा सर्वे सत्यपराक्रमा ।
एषामर्थे वय राजन्भवन्त वरयामहे ।
मदृशोऽसि प्रभावेन राघवाणा महीपते । [5]
सबन्ध उभयोर्भ्रात्रोर्युवयो सदृशस्त्वयम् ।
इक्ष्वाकुभिर्धर्मशीलैर्विख्यातैराप्रजापते ।
इत्युदार वच श्रुत्वा विश्वामित्रवसिष्ठयो ।

[(1 1) B1 D13 (before corr) °ध्व (for सप्रयच्छ त्व) B4 तद्विमे सप्रयच्छ, D11 वध्वौ मे सप्रयच्छत्र (sic), M4 वध्वौ ते च प्रयच्छस्व (for the prior half) V4 वध्वौ चेमे प्रयच्छ त्व यदि ते रोचनेन —(1 2) V2 B1 D11 दशरथस्यास्य, B2 M4 दशरथस्येमे, B4 दशरथस्या B1 4 D11 M4-तेजस (for -पौरुषा) —(1 3) D11 °पालोपमा (metathesis) —(1 4) B1 तद्वय (for भवन्त) —(1 5) N2 M4 °शो हि, V4 मदृशभिः, B3 °शोपि (for सदृशोऽसि) V B D11 13 प्रभावेन M4 महात्मना (for महीपते) —(1 6) V3 सबधम् V2 [S]रित, B1 D11 [S]स्तु (for तु) —(1 7) N2 V1 D10 °नैवाप्रजापते, B1 °तैश्च जगत्पते, D11 °तैश्च नराधिपैः, D13 सदृशैर्वा प्रजापते (for the post half) —(1 8) V4 B1 4 इत्युदारवच, D11 इत्येव वचन (for इत्युदार वच)]

—^d) M4 उवाचेदमनतर —After 9, S1 (m) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

1296* कुल धन्यमिदं मन्ये येपा तौ मुनिपुंगवौ ।

[T3 M3 इम (sic), Cg t as above (for इदं) G2 न्ये S1 T2.3 G4 M3 एषा नो (S1 तौ, T2 नौ), D4 14 T1 G1-3 M1 [येषां नो, M2 येपा नौ (for येपा तौ).]

10 D2 om. (hapl? see 11^{ab} reading) 10-11^b. —^b) T3 G4 M2 3 यथा (for यद्) Dt D4 6 8 Ct आज्ञापयत (D6 °पतय [metathesis]) —For 10^{ab}, S1 D1 3 5 7 9 12 subst

1297* सदृशात्कुलमवन्धात्कृतवन्तावनुग्रहम् ।

[D1 सदृशौ कुलसवधौ, D3 7 सदृशा कुलसवधा (D3 °धात्), D9 सदृश कुलसवध (for the prior half) D3 7 कृतवधौ D9 °ग्रहौ]

while N2 V B D10 11 13 M4 subst

1298* सदृश कुलसवन्धो भवद्भयामुपवर्णित ।

[B1 कुलसपत्नो M4 अनु° (for उप°) D11 भवयो भवद्भया-मुपलक्षित (sic) (for the post half)]

—^c) S1 वा, D3 च, D4 9 ते, D11 (also as in text) मे, G2 M1 न (for व) N2 V B D10 13 M4 [इ]मे कन्ये (B2 तत्र) (for भद्र व) —^d) N2 V B1-3 D13 M2-सुते उभे, D3 7-सुमध्यमे, M4-सुते शुभे B4 कुशध्वज उभे सुते (sic) —D1 om 10^c-11^b —^e) D9 भवेता N2 V B D10 13 M4 ददानि (V4 B4 D10 13 M4 °मि) भरतायैका शत्रुघ्नाय तथापरं. —After 10, N2 V B D10 11 13 M4 ins

1299* रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।

इच्छाम्यहमतिप्रीतिं संबन्ध च पुन पुन ।

[N2 V B4 D10 11 13 M4 om 1 1 B2 erroneously repeats 1 1 after 1 1 of 1302* —(1 1) B2 (second time) रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना (यूय वै also sup lin [hyper-metric]) देवरूपिण —(1 2) B1 [ए]पाम् (for [अ]हम्) M3 om (for अति-) V1-3 B1 2 अपि प्रीति, B3 D11 इति प्रीति (D11 °त), M4 अतिप्रीत V1 सबधस्ता (for सबन्ध च). B1 पुन पुन, B4 पुन]

11 D1 2 om 11^{ab} (cf v1 10) —^{ab}) N2 V B D11 13 एकाहे, D10 एकाह, Cg t as in text D11 om. (hapl?) from राजपुत्रीणा up to विवाहे (see reading in N2 etc) in 12^c V2 °पुत्रास्ते, T3 °पुत्राणा (sic) (for राजपुत्रीणा) N2 V B D10 13 M4 चत्वारो रघुनदना (for °) S1 D3 5 7 9 12 एकाहेनैव सर्वासा कन्याना मुनिपुंगवौ. —D13 om 11^c-12^b —^c) S1 D1-3 5 7 9 12 पाणि —For 11^{cd}, N2 V B D10 M4 subst

1300* गृह्णन्त्वासा चतसृणा पाणीन्मन्त्रवदीप्सितान् ।

[V4 गच्छतु (for गृह्णन्तु) All the above MSS. (except V4) चतसृणा V1 नवद, B1 मन्त्रविद्]

G 1 74 14
B 1 72 13
L 1 68 13

उत्तरे दिवसे ब्रह्मन्फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १२
एवमुक्त्वा वचः सौम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १३
परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।

12 D11 om up to विवाहे in °, D13 om 12^{ab} (for both cf v l 11) —^a) V4 उमेतु (for उत्तरे) B2 (after corr m as in text) M2 राजन्, D10 भगवन् (hyper-metric) (for ब्रह्मन्) —^b) Ś1 फल्गुनीना, D1 2 7 9 12 फा°, Cv r m g t as in text Ñ2 V B D10 M4 फ (B1 4 D10 फा) ल्गुन्यो भगदे (V1-3 B4 °दै) वता —^c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विवाहे (D11 om) पु (V2 सु, B1 च) Ś1 D5 12 प्रशमते —^d) D9 योगो (for भगो) Ś1 D1 2 5 12 भगो (Ś1 पूषा) ह्यत्र तु (D2 हि) दैवत, Ñ2 V B D10 11 13 नक्षत्र धै विपश्चित, D3 7 गोदानविधिपूर्वक, M4 नक्षत्रविदुषो जना ✽ Ct प्रजोत्पत्तिसाधनयोनिलिङ्गाधिष्ठातृभगदैवत्यत्वेनेति कतक । ✽ —After 12, D11 13 ins l 1 of 1301*

13 For 13-16^b M4 subst 1 3-6 of 1303* —^a) D11 श्रुत्वा (for उक्त्वा) D2 3 5 7 9 11 G1-3 M1 3 सौम्य (D2 11 M3 °म्य) —^b) D3 प्रत्युत्थाय, D5 प्रशुल्काय (both sic) —^c) D11 वसिष्ठ त मुनिवर —For 13, Ñ2 V B D10 subst, D11 13 ins l 1 only after 12

1301* एवमस्त्विति त तत्र वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।
त चापि जनको राजा कृताञ्जलिर्भाषत ।

[(1 1) Ñ2 त भद्र, D13 तत्तत्र (for त तत्र) D11 प्रत्युवाच वै, D13 प्रतिभाषत (sic) —D10 om l 2 and 14]

14 D10 om 14 (cf v l 13) —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 12 वर (D1 9 °र) धर्मकृत सर्वे, Ñ2 V B D11 13 वर (Ñ2 वर, B2 [after corr] तव) धर्म (B1 °मी) कृ (B4 °व) तो ब्रह्मन्, G4 वरो वर्मकृतो मह्य —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 [s] ह (for ऽस्मि) Dt D6 8 Ct तथा, G4 M3 तदा (for सदा) —For ins in Ś1 etc see 15 —Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 11-13 om 14^{cd} B2 reads 14^{cd} in marg Note hiatus between ° and ^d —^d) Dt D6 8 Ct आस्यता, D4 (alter corr) T3 आसि (D4 सी) ता, D9 T1 आसता, M2 न्यासता, Cm g and K ed आसता (for आसेता) B2 तान्यविष्टातुमर्हथ

15 ^a) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 राज्ञो, D3 राजो (sic) (for यथा) D11 दशरथस्येह (sic) —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 यथा (D11 तथा) योध्या पुरी तथा (D11 12 transp पुरी and तथा) —^d) G4 यथार्थ Dt D4 6 8 9 (before corr अर्हसि) 14 T1 G M1 3 Cm g t अर्हथ Ś1 D1-3 5 7 11 12 यथेष्ट कर्तुमर्हथ (D3 °सि) —For 15, Ñ2 V B D10 13 subst, Ś1 D1-3 5 7 12 ins l 1 only after 14^{ab}, D11 ins after 14^{ab}

इमान्यासनमुख्यानि आसेतां मुनिपुंगवौ ॥ १४
यथा दशरथस्येयं तथायोध्या पुरी मम ।
प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथः ॥ १५
तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दनः ।
राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १६

1302* सामात्य सबलश्चैव परवानस्मि चिन्त्यताम् ।
प्रभुर्दशरथो राजा ममास्य विषयस्य च ।
भवन्तश्चापि सर्वे मे सर्वस्य प्रभविष्णव ।
विषयस्य च सर्वस्य राज्यस्य च ममेश्वरा ।
भवन्त क्रियता तस्माद्भवद्भि प्रणयो मम । [5]

[(1 1) D10 सा-त्य V2 समुत्त, D13 सबलेश —After l 1, B2 erroneously repeats (var) l 1 of 1299* and thereafter reads 14^{cd} in marg In B3, l 2-4 are pigmented —(1 2) B3 (m as above) चतुर्दशरथो V1 [अ]पि (for [अ]स्य) —(1 3) V3 वैव (for चापि) B2 मे सर्वे (by transp), D11 सर्वे हि Ñ2 V3 B3 D10 सर्वस्व, V2 सर्वसु, V4 B1 सर्वस्वे, D11 तथा मे, D13 सर्वत्र (for सर्वस्य) B4 मे भविष्णव —V2 om from l 4 up to 16 —(1 4) Ñ2 B3 D10 13 [अ]स्य (for च) D11 राष्ट्रस्य सर्वस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) Ñ2 B1 ममेश्वरा B2 (sup lin also as above) राज्यस्य परमेश्वरा, D10 राज्य मम चेश्वरा (for the post half) —(1 5) B4 प्रणता (for प्रणयो) D10 मयि (for मम)]

16 V2 om 16 (cf v l 15) —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 एव (for तथा) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 वदति (for ब्रुवति) —^b) Ñ2 V1 3 B (B2 marg also) D10 11 13 प्रभ्रि (V1 B1 2 4 °स्) त वच (for रघुनन्दन) V4 जनकत्वाश्रित वच —^c) D11 श्रेष्ठ (for हृष्ट) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 हसन्निव, D11 पति, D12 महा° (for महीपतिम्) M4 तस्य तद्वचन श्रुत्वा राजा दशरथो ब्रवीत् —After 16, Ñ2 V (V2 before 17) B D1 3 7 10 11 13 ins, M4 subst 1 3-6 only for 13-16^b

1303* प्रियं सवन्धिन् क्षिप्रं प्रीतियुक्तमिदं वच ।
सर्वस्वस्यास्य ते राजन्प्रभुरस्मि यथात्थ माम् ।
अहं तव ममापि त्वं यत्तवास्मि ममैव तत् ।
विश्वामित्रादयश्चापि त्वमे मम चेश्वरा ।
सर्वतः प्रणयोऽस्माभि कृतस्त्वचि महीपते । [5]
करिष्यामश्च भूयोऽपि नास्ति न स्वे विचारणा ।

[Ñ2 V3 4 B1 4 D10 11 13 om l 1 B3 reads l 1 in marg —(1 1) V1 2 प्रिय- V1 दिव्य, D7 हृष्ट (for क्षिप्र) —(1 2) Ñ2 V2 D10 °स्य च ते, V1 B3 (m also as in Ñ2) मर्वस्यास्य च ते, V4 °रयापि ते, B4 °न्याथ ते, D1 3 7 °स्यास्मीह ते, D11 सर्वस्वस्य त्वते (sic), D13 सर्वस्या अवने (for सर्वस्वस्यास्य ते) D1 3 राजा V2 सत्यमेतद्, D3 प्रत्यु° (for प्रभुरस्मि) V1 °त्यः +म्, D1 यवेच्छ मा, D3 यथाह मां, D11 यथाहमि (sic) (for यथात्थ माम्). —(1 3)

युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
 ऋपयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १७
 स्वास्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयम् ।
 श्राद्धकर्माणि सर्वाणि विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १८
 तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा ।

मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशः ॥ १९
 स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
 प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥ २०
 गवां शतसहस्राणि ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।
 एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य धर्मतः ॥ २१

G. 1 74
 B. 1 72
 L. 1 68

B₂ (m also as above) [अ]मि (for [अ]पि) V₂
 यद्यदस्ति, V₄ °वेव, B₁ यः°, B₂ °न्तु, D₃ 7 तथा तेस्ति (for
 यत्तवारित) Ñ₂ B₃ D₁₀ ममापि, V₄ ममान्ति (for ममैव)
 —For ins see below —D₁ 3 7 om 1 4-6 —(1 4)
 V₄ M₄ [ए]व (for [अ]पि) V₁ तवैते, V₂ तव मे, M₄ तथैव
 (for तवेमे) V₃ च पुरा (sic) (for चेष्टरा) Ñ₂ B₃ D₁₀ तव
 चेमे ममेश्वरा (by transp), V₄ ततो मम ममेश्वरा, D₁₃ ममेव
 तव चेष्टरा (for the post half) —For ins see below
 —(1 5) M₄ सर्वश (for सर्वत) —(1 6) B₂ (after
 corr as above) करिष्यामि च V₁ स्वे विकारिता, V₂ स्वैरचारिणा,
 B₄ मुविचारणा, D₁₁ स्वावकारिता (for स्वे विचारणा) M₄ नास्ति
 तत्र वि° (for the post half)]

—After 1 3, D₁₁, B₂ after 1 4 ins

1304* कोपे बले च राज्ये च देहे च मनुजोत्तम ।

[D₁₁ देशे च मम सर्वत (for the post half)]

17 °) B₃ आवाम् (for युवाम्) D₁₁ -गुणैर् D₃ 7
 युवानौ च गुणारामौ —^b) G₂ आ . . . S₁ D₃ 5 7 12 मिथिलेश्वर,
 M₄ लोकविश्रुतौ —B₂ repeats 17^{cd} consecutively as
 in D₁₁ —^{cd}) D₁₁ पूजितोह त्वया राजन्प्रियप्रश्नोत्तरेण च
 —For 17^{cd}, S₁ D₁-3 5 7 12 subst

1305* उत्तमो राजवशोऽय युवाभ्यामभिपूजित ।

[D₁ मनुनो, D₃ 7 मनुजै (sic), D₁₂ उत्तरो (for उत्तमो)
 S₁ reads राज in marg D₅ 12 अति- (for अमि-)]

On the other hand, Ñ₂ V B D₁₀ 13 M₄ subst

1306* प्रियसन्धिनौ लब्धौ लोकेऽस्मिन्पूजितौ मया ।

[D₁₃ प्रियो (for प्रिय-) B₄ -सं-धिनौ M₄ चैव (for लब्धौ)
 Ñ₂ V₄ B₄ पूजितौ मया (sic), V₂ पूजिता वय, D₁₃ प्रथितौ मया,
 M₄ नाथवानह (for पूजितौ मया)]

18 °) M₄ [आ]मुहि त्वं (for प्राप्नुहि) —^b) Dt D₁ 6 8
 G₁ 3 गमिष्याम —^c) S₁ D₅ 12 शेप-, D₁ 3 7 एप, D₂ एक
 (for श्राद्ध-) Dt D₆ 8 विधिवद्, D₂ om (hapl) (for
 सर्वाणि) —^d) D₉ (with hiatus) विधत्स्व इति, D₁₄ T₁ 3
 G₄ विधास्यामीति D₃ वा धुर्वेन (sic) (for चाब्रवीत्)

19 °) D₉ च जनक (for नरपति) —^b) G₄ तथा (for
 तदा) —S₁ reads 19^{cd} in marg —^c) M₂ तौ मुनीन्द्रौ
 (by transp) G₁ 3 नमस्कृत्य —For 19, S₁ (19^{ab})
 D₁-3 5 7 12 subst .

1307* आपृच्छ त पुरस्कृत्य मुनिं दशरथो ययौ ।

[D₁ 2 च (for त)]

—For 18^c-19, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

1308* गोदानादीनि कर्माणि कर्तुं कार्याण्यनन्तरम् ।

धर्मार्थवृद्धिकामानां मा न कालोऽत्यगादयम् ।

सर्वेषामेव चास्माकमाज्ञा त्व दातुमर्हसि ।

आपृच्छयैव दशरथो राजानं मिथिलेश्वरम् ।

पुरस्कृत्य वसिष्ठादीर्जिर्जगाम मुनींस्तत । [5]

[(1 1) V₂-4 B₂ D₁₁ धर्मा (V₄ °र्या)णि (for कर्माणि).
 D₁₃ कर्ता (for कर्तुं) D₁₃ M₄ सर्वाणि (for कार्याणि) —M₄
 om 1 2 —(1 2) V₁ कर्मार्थ, V₂ D₁₃ कर्मार्थ V₄ B₁
 D₁₀ -वृद्धि- (for वृद्धि) D₁₃ मत (for मा न) V₁ 2
 [S]तिगाद्, V₃ व्यगाग् (both sic) (for सत्याद्) V₄ मान
 कालोद्यमा नय (sic) (for the post half) —(1 3) Ñ₂ B₃
 D₁₀ अपि, V₄ चैव (for एव) M₄ नो गतुम् (for चास्माकम्)
 D₁₁ M₄ अनुज्ञां (for आज्ञा त्व) —(1 4) V₃ M₄ आपृच्छैव,
 V₄ आपृच्छयैव, B₁ आश्चर्येव (sic), D₁₃ आपृच्छय न —(1 5)
 V₂ नृपस्, V₄ [आ]लय, B₂ (before corr) पुरीं, D₁₁ M₄
 मुनिस् (for मुनींस्)]

20 °) G₂ कृत्वा निश्चय (for गत्वा निलयं) —^b) S₁
 D₁-3 5 7 12 सु (D₂ च) पुष्कल (for विधानत) Ñ₂ V₁-3
 B D₁₀ 11 13 M₄ कृत्वा श्राद्ध महत्तदा (V₁ °या), V₄ कृत्वा
 श्राद्धमभूत्तदा —S₁ reads 20^c in marg —^c) S₁ कल्यम्,
 C v r m g t as in text Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 पुत्रा (V₂
 पितृ)णा प्रियपुत्र स (V₁ °त्रस्य, B₄ °त्रश्च), D₁-3 5 7
 पुत्रार्थ (D₅ °र्थे) प्रियपुत्रस्य, D₉ प्रभातकाले उत्थाय, D₁₂
 पुत्रार्थे प्रियपुत्र स, M₄ प्रभाता रजनीं भूयश्च —^d) V₁ स
 चक्रे (hypermetric) B₄ D₁₃ M₄ गोदानमंगलं

21 B₁ D₅ 7 12 om 21^{ab} —^a) Ñ₂ V₁ 3 4 B₂-4 Dt
 D₆ 8 10 G₂ M₁ शतसहस्र हि (V₁ Dt D₆ 8 च, V₄ स्व, G₂
 M₁ स) —^b) Ñ₂ V B₂-4 D₁₀ 11 13 M₄ नरे (D₁₁ नृपे)
 श्वर, T₂ (before corr) M₂ महायज्ञा, G₁ 3 ददौ नृप
 (for नराधिप) S₁ D₁-3 विधास्य इति चाब्रवीत् (=18^d).
 —After 21^{ab}, S₁ D₁-3 ins

1309* आपृच्छ जनक राजा दानमभ्युद्यत तथा ।

[D₂ जनको (sic) (for जनक) S₁ अत्युद्यत (for अभ्युद्यत)]
 —S₁ D₁-3 5 7 13 read 22^{cd} before 21^{cd} —^c) Ñ₂ V B₁-3
 D₁₀ 11 13 M₄ तत्र, B₄ om, G (ed) पुत्रान् (for राजा).
 —^d) D₁ पुत्रम्. S₁ D₁-3 5 7 12 धार्मिक, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13
 तान्पृथक् (for धर्मत) G (ed) उद्दिश्य तान्पृक् पृथक्

G 1 74 29
B 1 72 23
L 1 68 28

सुवर्णशृङ्गाः संपन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २२
वित्तमन्यच्च सुवहु द्विजेभ्यो रघुनन्दनः ।

ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः ॥ २३
स सुतैः कृतगोदानैर्द्वृतश्च नृपतिस्तदा ।
लोकपालैरिवाभाति वृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

22 ^a) G1-3 M1 -शृंग-, Cv m as in text (for
-शृङ्गा) D1 2 सुच्छन्ना, Cm g t सपन्ना (as in text) S1
D3 5 7 9 12 सुवर्णशृङ्गी (D3 7 °ग्य) सु(D3 7 म्वा)च्छन्ना
—^b) D5 12 सुवत्या —For 22^{ab}, N2 V B D10 11 13 M4
subst

1310* पयस्विनीना हि गवा मवत्साना सुवर्चसाम् ।

[B1 येया मुनीना V2 च, B4 om (submetric) (for हि)
D11 पयस्विनीना पेनूना (for the prior half) V3 मवत्सला
(sic) (for मवत्साना)]

B3 cont

1311* मवत्स्राणा सुवर्णानामलकारयुतामपि ।

—S1 D1-3 5 7 12 read 22^{cd} before 21^{cd} —^c) N2 V B
D10 11 13 M4 ददौ (for नवा) —^d) N2 V B D10 11 13
M4 रघुनन्दन, D3 5 7 पुरुषर्षभ (for पुरुषर्षभ) —After 22,
B2-4 (B3 m) ins .

1312* सुवर्णशृङ्गी सज्जाना मवत्सा कांस्यदोहना ।

[Cf 22^{ab} B2 नुवणशृङ्गच्छन्ना (for the prior half)
B4 om सवत्सा]

23 N2 V B1 D10 11 13 om 23 M4 om (hapl)
(see 22^d reading) 23^{ab} B3 reads 23 (including
1313*) in marg —^a) B2-4 धनम् (for वित्तम्) D14
अन्यस्य —^c) M4 ततो (for ददौ) —After 23, B3
(marg) 4 ins .

1313* दत्त्वा दशरथो राजा पुत्रै सह महायशः ।

24 ^a) N2 V B D10 ततस्तै, D13 ततश्च, M4 स्वसुते
(for स सुतै) D13 कृतगोदानो —^b) S1 D1-3 5 7, 11 12 14
T1 3 G4 तु, Dt D6 8 सन्, D4 9 T2 G1 3 M2 3 स (for च).
N2 V B D10 13 वृत पुत्रैर्म (B3 °त्रो म)हीपति —^c) S1
प्रभुर, N2 V1-3 B D10 11 13 वभौ; V4 वृत, D1-3 5 7 12
विभुर (for [आ]भाति) —^d) V4 साक्षाद्, D11 वृतं (sic)
(for वृत) N2 V1-3 B D10 11 13 M4 साक्षाद्, V4 इव, D6
marg, D9 T3 सौम्य- (T3 °म्य), Cg t as in text
—After 24, S1 B3 (m) 4 D1-3 5 7 12 ins

1314* सुमुटे तत्र सुधीत स्वर्गे अक्र इवामरै ।

[D3 अक्रम्, D7 अक्रम् (both sic) (for अक्र) B4 इवा
मरामरै (hypermetric)]

Colophon B4 D3 5 7 11 om (continue the Sarga)
—Kānda name S1 N2 V1 D1 4 12 om V2-4 B1-3 D10
आदि°. —Sarga name N2 V1 2 4 B1-3 D10 गोदान (V4
°ने), V3 दशरथगोदान, D1 अन्वयपर्वणि गोदानिक, D9
गोप्रदान, D12 सीताविवाहे गोदान —Sarga no (figures,
words or both) V1 4 B1 2 D12 om S1 V3 Dt D4 6 8 14
S (except M4) 72, N2 V2 D9 75, B3 D10 74, D1 49,
D2 47, M4 70 D13 —कांडे—गोविधि 73 —After
colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे
परग्रहणे नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय
नम, M2 श्री . नम .

७२

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
 तस्मिंस्तु दिवसे शूरो युधाजित्समुपेयिवान् ॥ १
 पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
 दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
 केकयाधिपती राजा स्नेहात्कुशलमब्रवीत् ।
 येषां कुशलकामोऽसि तेषां संप्रत्यनामयम् ॥ ३
 स्वस्तीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपते ।
 तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥ ४

श्रुत्वा त्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवात्मजान् ।
 मिथिलामुपयातांस्तु त्वया सह महीपते ।
 त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुः सुतम् ॥ ५
 अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ।
 दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजार्हं समपूजयत् ॥ ६
 ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महात्मभिः ।
 ऋषींस्तदा पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ ७

G 1 75
B 1 73
L 1 69

72

✎ N1 missing Sarga 72 (cf v1 I 66 10)
 Ck missing up to St 16 (cf v1 I 69) B4 D3 5 7 11
 continue the previous Sarga

1 D11 om 1-2^b —^a) S1 N2 V B D1-3 5 7 12 13 M4
 यमेव दिवस (D12 M4 °से) (for यस्मिंस्तु दिवसे) D3 om
 (hapl) from राजा up to दिवस in 1^c (see variant)
 —^b) N2 V1 3 4 B D10 13 गोदानसत्क्रिया (V3 B4 D13
 °मंगल) —^c) M2 च (for तु) Dt D4 6 8 14 वीरो, M3
 राजा (for शूरो) N2 V B D13 M4 तमेव (B4 °*) दिवस
 तत्र, D10 ततस्तु दिवसे तत्र (for °) N2 V B D10 13 M4 प्रत्य
 (V1 °, D13 °ति) दृश्यत, D3 उपयावत (sic), D4 9 T2
 G1-3 M1-3 त्वभ्यु, Cm t as in text (for समुपेयिवान्)
 S1 D1 2.5 7 12 तमेव दिवस शूरो युधाजिदुपयातवान्

2 D11 om 2^{ab} (cf v1 1) —^a) S1 V3 D3 5 9 12
 कैकयः, V4 D2 7 कैकेयः (for केकयः) —^b) S1 N2 V B
 D10 13 M4 शूरो, D1 2 भद्रो (for साक्षाद्) V4 भरतसत्तम
 —^c) B4 स्पृष्ट्वा, D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —^d) S1 पश्चाद्वाजा-
 नमब्रवीत्, N2 V B D10 11 13 M4 राजा त (N2 V1 3 D13
 °न, B2 4 M4 त राजा [by transp]) परिष्वजे —After
 2, N2 V B D10 11 13 ins, while M4 subst for 3

1315* युधाजिचापि सपूज्य पर्यपृच्छदनामयम् ।
 पृष्ट्वा चानामय पश्चादिदं वचनमब्रवीत् ।

[(1 2) M4 om (hapl) up to मय]

D13 cont

1316* केकयादिनिवासानामन्येषामपि पार्थिव ।

3 V3 D7 om (hapl) 3^{ab} —^a) S1 D9 10 12 कैकया-
 धिपती, V2 केकयस्य पती, V4 °पते, D1 2 4 5 11 कैकेयाधिपती
 (D11 °ति) S1 N2 V1 2 4 B D1 2 5 10 12 13 राजन्. —^b)
 D3 महा- (for चेहात्) V4 दर्शनमव्यय, D12 कुल्ल° (for
 कुशलमब्रवीत्) —^c) D14 T2 3 G4 M3 एषा (for येषा)
 D5 12 स (for ऽसि) G1 येषा कुशलता पृष्टा, Cm t as in

text —^d) D3 7 ते त्वा, D9 येषा (for तेषा) S1 D1-3 5
 7 9 12 पृच्छ (S1 D7 °च्छ) लना°, N2 V B D10 11 13 कुशल-
 मुत्तमं (for संप्रत्यनामयम्) —For 3, M4 subst 1315*

4 °) S1 D1 T3 G4 स्वस्त्रेय, D3 7 स्वस्तीयो (sic), Cm t
 as in text —^b) S1 Dt D1 3-9 12 महीपति. —For 4^{ab},
 N2 V B D10 11 13 M4 subst

1317* स्वस्तीय द्रष्टुकामोऽहं त्वा च राजन्सवान्धवम् ।

[V3 सुश्रिय (sic), D13 स्वस्त्रेय (for स्वस्तीय) V1 D13 °मो
 हि, B4 °मिच्छामि (for द्रष्टुकामोऽहं) V4 राम (for राजन्) B1
 सवाधव D11 त्वा चैव सवाधव (submetric) (for the post
 half)]

—V2 D10 om 4^c-5^d —^c) T2 M3 यदर्थम्. N2 V1 3 4 B
 D11 13 M4 स्वपुरादा (B4 °*) गत (M4 °म) शीघ्रम् —^d)
 V1 B1 D4 °नन्दन, V4 कुरु° (sic), D12 नृप° (for रघुनन्दन)

5 V2 D10 om 5^{abed} (cf v1 4) —^a) V1 3 4 B
 D11 13 M4 चाहम्, D2 [अ] हं त्वाम् (for त्वहम्) —^b) S1
 D5 12 विवाहेषु समागम, N2 V1 3 4 B D11 13 M4 इहस्थं त्वा
 सवाधव, D1-3 7 9 विदेहेषु तत्रागम —B4 om 5^{aded}, N2
 V1 3 4 B1-3 D1-3 5 7 9 11-13 M4 om 5^{cd}, S1 reads 5^{cd}
 in marg —^c) S1 Dt उपयाता+ —^d) S1 महीपति. —^e)
 N2 V B1-3 D10 11 13 त्वरावान्, D7 14 T1 3 °या हि (for
 त्वरयाभि-) S1 V3 D1 5 7 12 G2 M1 [S]स्मि (for ऽहं)
 —^f) D9 तत, D12 om (for स्वसु) N2 V B1-3
 D10 11 13 M4 द्रष्टुं ते वृ (D11 त [sic]) दिमीप्सिता

6 °) N2 V B D10 11 13 M4 त स (for अथ) D11
 समाश्वास्य (for दशरथ) —^b) N2 V B D10 11 13 उपागत,
 D12 उपास्थित —^c) N2 V B D10 11 प्रत्य°, D13 प्रतिपूजयन्
 (sic), G1 3 M3 तम° (for समपूजयत्) S1 Dt D1-9 T2
 G2 M1 2 4 पूजनार्हमपूजयत्

7 °) D2 om (hapl) after पुत्रै up to पुत्रै in l 3
 of 1320* N2 V B D10 11 13 M4 महीपति (M4 °ति),
 D9 महर्षिभि (for महात्मभि) —After 7^{ab}, S1 (m)
 Dt D6 8 14 T G1 3 4 M3 ins

G 1 75 9
B 1 73 9
L 1 69 9

युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
आतृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ।
वसिष्ठं पुरतः कृत्वा महर्षीन्परानपि ॥ ८
वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ ९
राजा दशरथो राजन्कृतकौतुकमङ्गलैः ।
पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥ १०
दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः प्रभवन्ति हि ।

1318* प्रभाते पुनरुत्थाय कृत्वा कर्माणि तत्त्ववित् ।

[D14 कर्मेकत्, T1 3 G4 कर्मेवित्]

—For 7°-12, N̄2 V B D10 11 13 M4 subst 1320* —°) S̄1 D1 3 5 7 12 मुनिं तदा (D1 तं च), D9 मुनिवर, G1 3 °स्तत (for कर्णीस्तदा) —°) D1 उपागत, D12 °गतान्

8 D3 om 8^{ab} (cf v1 7) —°) M2 damaged from ये up to र in ^b S̄1 D5 M3 -पूजितै, M2 -भूषित —°) G1 3 °मगलै, Cm g °मगल (as in text) —°) Dt D6 8 तु पुरस् (for पुरत) —°) G3 इतरान् (for अपरान्) —For 8^{cd}, S̄1 D1-3 5 7 9 12 subst 1 3 and 4 of 1320* —After 8, D14 T1 3 G4 ins

1319* पितु समीपमाश्रित्य तस्थौ आतृभिरावृत ।

9 °) S̄1 D1-3 5 7 9 12 उप (D1 °पा) गम्य वसिष्ठस्तु

10 °) D1-3 7 9 G4 transp राजा and राजन् —°) S̄1 D2 3 5-9 12 °मगल —°) S̄1 °श्रेष्ठ, Dt D6 8 M2 3 °श्रेष्ठो, D4 नरवरैः श्रेष्ठो, G1 3 °श्रेष्ठैर् (for नरवरश्रेष्ठ) —°) S̄1 D1-3 5 7 9 12 T3 अभिकाक्षति

11 °) T3 दातु (sic). —°) Dt D6 8 सभवति, D5 प्रसवंति —°) D1 स्व धर्म G4 परिपद्यस्व —°) S̄1 D1 3 5 7 9 13 कुरु (for कृत्वा) S̄1 D1 2 9 12 वैवाहम्

12 °) D2 इत्युक्त्वा S̄1 D2 3 5 7 12 परमोदार —°) D9 महाराजा (sic) (for °तेजा) —For 7°-12, N̄2 V B D10 11 13 M4 subst, while S̄1 D1-3 5 7 9 12 subst 1 3-4 only for 8^{cd}.

1320* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्मुनीन्पुत्रमुपाययौ ।

युक्ते मुहूर्ते वैवाहे महाहर्म्यभूषणै ।
कृतकौतुकमङ्गलैः पुत्रदंशरथो वृत ।
वसिष्ठं पुरतः कृत्वा तांश्चैवान्यान्महामुनीन् ।
यथान्यायमुपागम्य राजा वैदेहमब्रवीत् । [5]
प्राप्ता स्म राजन्भद्रं ते विवाहार्थं सदस्त्व ।
तत्साधु चिन्तयित्वास्मान्प्रवेशयितुमर्हसि ।
स्थिता हि ते वशे सर्वे वयमद्य सवान्धवा ।
स्ववशधर्माद्युचितं कुरु वैवाहिकं क्रमम् ।
इत्युक्तं परमोदार वाक्यं वाक्यविदा वर । [10]
प्रत्युवाच ततो राजा मैथिलस्त नराधिपम् ।

स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वा वैवाह्यमुत्तमम् ॥ ११
इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १२
कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञा संप्रतीक्ष्यते ।
स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥ १३
कृतकौतुकसर्वस्या वेदिमूलमुपागताः ।
मम कन्या मुनिश्रेष्ठ दीप्ता बहिरिवार्चिषः ॥ १४

[(1 1) B1 om, B3 marg (for मुनीन्) —(1 2) N̄2 उक्ते, V2 यद्ये (sic) (for युक्ते) D11 विजये, M4 वैवाहे (for वैवाहे) V4 महाहर्म्यभूषणै, B4 महाहर्म्यभूषणै (sic) M4 भूषण D10 महाहर्म्यभूषणै (for the post half) —(1 3) D2 om up to पुत्रे (cf v1 7) S̄1 N̄2 V B3 D1 3 5 7 10-13 -मगलै V2 D1 नृप (for वृत्) M4 प्रयाता राववास्तेष कृतकौतुकमङ्गल (sic) —(1 4) B1 वसिष्ठ (sic) V4 त पुरस्कृत्य, D11 °त कृत्वा (for पुरत कृत्वा) B4 तांश्चैवान्यान्स महामुनीन् (for the post half) S̄1 D1-3 5 7 9 12 M4 वसिष्ठमग्र (M4 °ह पुर) त कृत्वा सर्वांश्च द्विज (D12 °ः) यमान् —(1 5) V2 बहुधा (for यथान्यायम्) M4 नृप (for राजा) —(1 6) B3 सद —(1 7) V2 चितयस्त्वान्मान्, V3 चितयस्त्रस्मान्, D11 चितयस्त्वान्मान् (sic) —(1 8) D1 त (for ते) B3 (before corr as above) D10 वग, B4 वशा —(1 9) V3 B2 D11 -धर्माभ्यु, V4 B1 -धर्माभ्यु; D12 -ः शु° (for -धर्माभ्युचिन) M4 स्वधर्मवश्याभ्युचिन (for the prior half) V1 वैवाहिक D11 नृप (for क्रमम्) V2 स्वयं स्वधर्माद्युचिता कुरु वैवाहिकक्रिया —(1 10) V1 D13 [उ]क्त्वा, V3 [उ]क्त M4 प्रत्युवाचेद (for परमोदार) V1 (sup. *lin* also) वाक्यविदा विदु, V4 B (B3 m also) D11 M4 वाक्यविशारद —(1 11) M4 वसिष्ठेन महातेजा (for the prior half) M3 स (for त)]

13 °) D9 T3 क (for क) B2 (m also) °हारी (for °हारो) M4 [S]त्र (for मे) S̄1 D1-3 5 7 12 प्रतीहार स्थि (D12 कृ) त को मे —°) S̄1 Dt D1-8 कस्याज्ञा, D9 राजा वै. S̄1 D5 12 संप्रतीक्ष्यते, N̄2 V B D10 11 12 प्रति (B1 परि) पालयते, Dt D4 6 8 9 14 T3 G2 4 M1 3 संप्रतीक्षते, D2 3 7 संप्रतीक्षसे —°) S̄1 N̄2 V B3 4 D1-3 5 7 10-13 विचारस्ते —°) S̄1 D1-3 5 7 12 यदा (for यथा) N̄2 V B D10 11 13 M4 विश्रमेण (B1 निश्चस्तेन, D11 यद्येष्ट च, M4 विश्रमेण) प्रविश्यता

14 °) S̄1 D1-3 5 7 12 -कृत्यास्ता (S̄1 D5 [int *lin* sec m also सर्वार्था] 12 °स्तु), D9 -कन्यास्ता, Cv g t as in text (for -मवस्वा) —°) S̄1 D2-5 7 12 वेदीमूलम् —For 14^{ab}, N̄2 V B D10 11 13 M4 subst

1321* यज्ञभूमिमिमा प्राप्ता कृतकौतुकमङ्गला ।

[B4 यद्ये D11 M4 om (hapl) second *lin* B4 प्रादु, M4 प्राप्य (for प्राप्ता)]

सजोऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
अविघ्नं कुरुतां राजा किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १५

तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
प्रवेशयामास सुतान्सर्वानृपिगणानपि ॥ १६

G I 75.
B I. 73
L I 69

—^c) $\tilde{N}2$ V B D10 13 M4 चत्तो हि (for मुनिश्रेष्ठ) $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B D1 2 5 10 12, 13 M4 वहेदीक्षा (by transp), D3 7 वहेदीक्षा, G1 3 दीक्षाश्चाद्यै (for दीक्षा वहेर) D5 12 इव त्विष, D9 G1 3 M2 यथार्चिष, M3 शिखा इव D11 मम कन्याश्चतेक्षोधे वहेरिद्राज्ञवक्षिष. (corrupt)

15 ^a) $\tilde{S}1$ D1 3 5 7 12 सजोस्मि, B1 2 (marg also as in Dt) यज्ञेहं, Dt D6 8 9 Ct सजोद, D2 सत्वोस्मि (sic). B1 D9 तत् (for त्वत्), V4 D4 प्रतीक्ष्यो $\tilde{N}2$ V1-3 B1-3 D10 11 13 च, V4 [S]हं (for Sस्मि) B4 सज्जेन्य तत्पत्नीश्च, T3 अद्याहं त्वा प्रतीक्ष्योस्मि, M4 सजोहं त्वा मुदीक्ष्यामि —^b) T3 अद्या (sic) (for अस्या) D2 प्रतिष्ठितं $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 12 अस्मिन्न्यवस्थित, $\tilde{N}2$ V B D10 11 13 M4 अस्या स्थितो नृप (V4 B3 °प) —^c) D14 T G4 अविघ्न, Cg t as in text $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B D1-3 5 7 10-13 कुरु राजेन्द्र (V1 °जर्षे), Dt D6 8 क्रियता सर्व, D9 कुरुता राजन्, G4 कुरुताद्राजा, M4 कुरु राजस्वं —^d) Ct विलम्ब्यते (as in text). $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B D1-5 7 9-13 M4 त्व ($\tilde{S}1$ V4 D1-3 5 7 12 च, D9 स, M4 तद्) विलयसे, D14 T1 G1 2 4 M1 2 Cg अव (M2 °वि) लयते (G1 °ति), T2 3 G3 M3 तु विलयते Cv अविघ्नं कुरुता राजा किमर्थमवलम्ब्यते इति सम्यक्पाठ । Cv

16 ^a) $\tilde{S}1$ तदर्थं, $\tilde{N}2$ V B D10 11 13 M4 श्रुत्वैतज् (V3 °च) (for तद्वाक्य) —^b) $\tilde{N}2$ V B D10 11 13 वाक्य, M4 राजा (for श्रुत्वा) $\tilde{S}1$ $\tilde{N}2$ V B D1-3 5 7 10-13 M4 नृप (for तदा) —V2 om (hapl ?) 16^c—17^d $\tilde{S}1$ repeats 16^c in marg as in text —^c) $\tilde{S}1$ D1-3 5 7 तत, $\tilde{N}2$ V1 3 4 BD10 11 13 तदा, D12 नृप. (sic) (for सुतान्) —^d) $\tilde{S}1$ D5 12 नृप, D1-3 तदा, D7 तथा (for अपि) $\tilde{N}2$ V1 3 4 B D10 11 13 वसिष्ठादीन्दि (B2 °दिद्रि) जर्षभान् —After 16, D11 ins

1322* तस्य प्रवेशे नृपमौलिषृष्ट-

पादद्वयस्यानिबलस्य राज्ञ ।

नादा बभूवुर्वहवोऽर्तहृष्टा

यथा पुरा दिग्विजये सुरारे ।

मेर्यश्च शङ्खाश्च मृदङ्गवेणु-

वीणाश्च वाद्यानि बहूनि यानि ।

सर्वाण्यवाद्यन्त नृपस्य नेहे ।

प्राप्ते विवाहे जनकात्मजाया ।

while M3 (marg sec m) ins

1323* विश्वामित्रो महातेजा विदेहाधिपते करम् ।

कुशध्वजस्य हस्तं च वसिष्ठो भगवानृषि ।

गृहीत्वा त्रिशतं शिष्यै सहितौ द्विजपुंगवौ ।

अथ राजा दशरथ पुत्रै स्त्रीभिश्च सवृत ।

पूजयामास विधिवद्यथायोग्य यथाक्रमम् ।

सर्वानृपीन्पुरस्कृत्य प्रविवेश महाद्युति ।

[5]

[5]

प्रवेद्यमान राजानं वसिष्ठ गाधिनः सुतम् ।

सर्वानृपवरान्विप्राञ्जनको धर्मवत्सल ।

वस्त्रैराभरणैश्चैव गन्धपुष्पैश्च साक्षतै ।

पूजयामास विधिवद्यथायोग्य यथाक्रमम् । (=1 5) [10]

M3 cont, whereas Dt D4 6 8 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 16

1324* ततो राजा विदेहाना वसिष्ठमिदमब्रवीत् ।
कारयस्व ऋषे सर्वमृषिभिः सह धार्मिक ।
रामस्य लोकरामस्य क्रिया वैवाहिकीं प्रभो ।
तथेत्युक्त्वा तु जनक वसिष्ठो भगवानृषि ।
विश्वामित्र पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम् । [5]
प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपा ।
अलचकार ता वेदिं गन्धपुष्पैः समन्तत ।
सुवर्णपालिकाभिश्च छिद्रकुम्भैश्च साङ्करै ।
अङ्कुराद्यै शरावैश्च धूपपात्रैः सधूपकै ।
शङ्खपात्रैः सुत्रैः सुगन्धि पात्रैर्ध्याभिपूरितै । [10]
लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षनैरमिसस्कृतै ।
दमैः समैः समास्तीर्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।
अग्निमाधाय वेद्यां तु विधिवन्पुरस्कृतम् ।
जुहावाग्नौ महातेजा वसिष्ठो भगवानृषि ।
ततः सीतां समानीय सर्वभरणभूषिताम् । [15]
समक्षमग्ने सस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ।

[(1 2) Dt D6 8 M2 Ct सर्वम्, G1 3 सम्यग् (for सर्वम्) D4 9 T3 (D4 T3 before corr) धार्मिक, G1 3 धार्मिकै —(1 3) D9 14 T1 3 G3 4 M3 विभो (for प्रभो) —(1 4) G1 [अ]थ ज°, G2 M1 तु नृपतिं, G3 M2 च ज° (for तु जनक) —(1 6) D9 प्राप्य, M2 समा, Cm g as in text (for प्रपा-) Cv Ct प्रपामध्ये यज्ञशालामध्ये इति कतक । Cv D4 वेदी, T3 विधि (for वेदि) T2 (after corr as above) महायज्ञा —(1 7) D4 वेदी T2 M3 गधै —(1 8) D4 8 Ct चित्र, D14 T1 3 G4 जल- (for छिद्र-) Cv Ct अच्छिद्रकुम्भै इति पाठे स्फुटनादिदोष- रहितैः स्वर्णकुम्भैरित्यर्थ इति कतक । Cv —(1 9) D6 9 G4 अङ्कुराद्यै G2 शरावैश्च (metathesis) D9 पूर्णपात्रैश्च पावकै (for the post half) —(1 10) Dt D6 8 9 G2 M1 Ct अर्घ्यादि (D9 G2 M1 °भि) पूजितै, G4 द्यौर्भाभि°, Cg as above —(1 11) D9 (before corr) G2 जालपूर्णैश्च (metathesis) D14 T1 3 G4 तथा पात्रैर्, T2 G1 3 M3 च पात्रैर्वैर्, Cg t as above (for च पात्रीभिर्) Dt D4 6 8 T2 G3 M2 अपि, Cg as above (for अभि-) —(1 13) T2 3 G1 आदाय (for आधाय) Dt D8 ता वेद्यां (sic) (for वेद्यां तु) G4 -पुर-सर, Ct as above —(1 14) Dt D8 मुनिपुंगव, D4 6 9 T2 G2 M1-3 ऋषि (D6 G2 M1 2 मुनि) सत्तम (for भगवानृषि) —(1 15) D9 (m also as above) समादाय —(1 16) M3 [अ]भिमुखी]

G 1 75 18
B 1 73 26
L 1 69 18

अब्रवीजनको राजा कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ।
प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृहीध्व पाणिना ॥ १७
लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलासुद्यतां मया ।
प्रतीच्छ पाणिं गृहीध्व मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १८
तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥ १९

17 V₂ om. 17^{abc} (cf v l 16) T₂ reads from 17 up to l 1 of 1327* in marg —^a) D₁₄ illeg for चीजन —^b) G₂ M₁₋₃ —[आ]नदिवर्धन —For 17^{ab}, Ś₁ N₂ V₁ 3 4 B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ subst

1325* ततो राजा विदेहानामुवाच रघुनन्दनम् ।

रामं कमलपत्राक्षं पूर्वं वेदीमुपायय ।

[(1 2) N₂ B₃ 4 पूर्वा, V₁ B₂ पूर्व- N₂ V₃ B₃ उपानयत् (B₃ °यन्), B₂ (gloss) उपनीतो भव आगच्छेत्यर्थे, D₁₁ ममानय, D₁₃ उपागत (for उपानय). Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 एव महायशा, M₄ वेद्यामुपागत]

—^c) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 नर (D₁ नृप) श्रेष्ठ, D₁₁ marg (for मम सुता) —^e) D₉ प्रतिष्ठ चै° (sic), M₂ एना प्रतीच्छ —For 17^{cd}, Ś₁ N₂ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 subst

1326* गृहाण पाणिना पाणिं त्वमस्या रघुनन्दन ।

[D₃ 7 गृहीत्वा (for गृहाण) —Ś₁ D₁₂ om (hapl ?) from त्वम up to 18° (see var in D₁ etc) D₁₁ मा भूत्कालस्य पर्यय (= 18°) (for the post half)]

—After 17, Dt D₄ 6 8 9 14 S (except M₄) Cm g t ins

1327* पतिव्रता महाभागा छयेवानुगता सदा ।

इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूत जलं तदा ।

साधु साध्विति देवानामृषीणा वदता तदा ।

देवदुन्दुभिनिर्घोष पुष्पवर्षो महानभूत् ।

एव दत्त्वा सुता सीता मन्त्रोदकपुरस्कृताम् । [5]

अब्रवीजनको राजा हर्षेणाभिपरिभूतः ।

[T₂ reads l 1 in marg —(1 4) D₄ T₂ M₃ -निर्घोषे —(1 5) D₁₄ T₁ 3 G₄ तदा (for सुता) —(1 6) M₂ हर्षेणापि]

18 Ś₁ D₁₂ om 18^{abc} (cf v l 17) Note hiatus between ^a and ^b —^a) N₂ V₁ 2 B₁ 2 D₁₀ 11 पुत्रेमम्, V₃ पुत्रेह त्वम् (hypermetric), V₄ B₃ 4 पुत्रेमाम्, M₂ भद्र तम्, M₄ भद्रेमाम् (for भद्र ते) —^b) D₄ ऊर्मिलाम्. D₉ उदिता, Cm k t as in text (for उद्यता) N₂ V₁₋₃ B D₁₀ 11 M₄ ऊर्मिलाया मयोद्यत, V₄ ऊर्मिला त्व मयोद्यता, D₁₋₃ 5 7 13 ऊर्मिलाया परतप —V₂ om (hapl) from 18° up to l 3 of 1328* —^c) D₆ (before corr as in text) गृहीध्व D₁₋₃ 5 7 13 गृहाण पाणिना पाणि (for °) D₄ 9 कालविपर्यय N₂ V₁ 3 4 B D₁₀ 11 गृहाणोपेत्य धर्मेण पाणिं रावव पाणिना

शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीजनकेश्वरः ।

श्रुतकीर्त्या महाबाहो पाणिं गृहीध्व पाणिना ॥ २०

सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ।

पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ २१

जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन्पाणिभिरस्पृशन् ।

चत्वारस्ते चतसृणां वसिष्ठस्य मते स्थिताः ॥ २२

19 V₂ om 19^{ab} (cf v l 18) D₇ om (hapl) 19, D₃ reads 19 in marg —^a) Ś₁ तावेवमुक्त्वा, D₅ ततस्तमुक्त्वा, D₆ एवमुक्त्वा तु (तु sup lin.) —^b) Ś₁ D₁₋₃ 5 12 प्रत्य°, N₂ V₁ 3 4 B D₁₀ 11 13 M₄ के (M₄ कै) कयीसुत, D₁₄ illeg for चाभ्य (for चाभ्यभाषत) —^c) D₂ गृहीध्व पाणि, G₂ M₁ पाणिं गृहीध्व M₃ माळव्या (for माण्डव्या) Ś₁ D₅ 12 गृहीध्व पाणिना पाणिं —^d) Ś₁ D₅ 12 माडव्या (for पाणिना)

20 Note hiatus between ^a and ^b —^a) Ś₁ D₆ शत्रुघ्नाय च, D₁₋₃ 7 शत्रुघ्नो यो (D₂ °घ्न त्व, D₃ 7 °घ्नोपि) हि. —^b) Ś₁ D₁₋₃ 5 7 12 यथापूर्वं जने (Ś₁ नरे) श्वर, Dt D₆ 8 G₂ M₁ अब्रवीन्मिथिलेश्वर —^c) Dt D₆ 8 G₂ श्रुतकीर्तेर् D₃ महाभाग —^d) D₇ गृहातु

21 ^a) Ś₁ D₅ 12 भवंत सहिता, D₃ 7 भवतु सुखिनो, T₁ damaged for न्त सौ (for भवन्तः सौम्याश्च) —^b) M₂ च (for सु-) Ś₁ D₃ 5 7 12 दीर्घकालमर्निविता —^c) G₁ काकुत्स्थ. Ś₁ D₅ 12 पत्नी सपरिगृहीध्व, D₃ 7 पाणिना परिगृहीध्व —^d) D₄ कालविपर्यय —For 19°-21, N₂ V B D₁ 2 (D₁ 2 1 4 and 5 only for 21) 10 11 13 M₄ subst

1328* चोदयामास धर्मात्मा माण्डव्या पाणिसग्रहे ।

शत्रुघ्नमपि चापीद जनको वाक्यमब्रवीत् ।

श्रुतकीर्त्या गृहाण त्व पाणिना पाणिमुद्यतम् ।

सर्वे भवन्त सदृशैर्दारैर्युक्ता यतव्रता ।

कुलोचित वै चरत धर्मं कल्याणमस्तु व । [5]

[V₂ om l 1-3 (cf v l 18) —(1 1) D₁₁ दर्शयामास, D₁₂ वेदयामास V₃ धर्मेण (for धर्मात्मा) V₄ माळव्या, D₁₁ माळव्या, M₄ नळव्या (sic) (for माण्डव्या) —(1 2) V₃ चेद स, B₁ 2 चासीन (for चापीद) M₄ शत्रुघ्न चापि धर्मात्मा (= 20°) (for the prior half). D₁₁ प्रत्यभाषत —(1 3) M₄ श्रुतकीर्त्या V₁ D₁₁ उत्तम (for उद्यतम्) —(1 4) D₂ °व्रतै, D₁₁ (int lin sec m) ग्नाजन (sic) (for यतव्रता). —(1 5) M₄ काकोचिन V₃ B₁ 2 D₁ 2 M₄ शुभ (D₁ गुरु) धर्म (V₃ कर्म, B₂ धर्म्य) (for वै चरत) V₃ B₁ 2 कुरुध्व शिवम्, V₄ कर्म क°, D₁ चतु शिवम्, D₂ M₄ चरध्व शिवम् (M₄ भद्रम्) (for धर्म कल्याणम्)]

22 ^b) Ś₁ D₃ 5 7 12 कुमार रघुनन्दना, N₂ V B D₁ 10. 11 12 M₄ पाणींस्तान् (B₂ m स्तान्, D₁ M₄ °णीन्सं; D₁₁ °णीश्च)

Picture 5

The wedding of Rāma and his three brothers

इदमे रतमाने तु तुर्योद्धुनिनादिते ।
त्रिरात्रि ते परिक्रम्य ऊर्ध्वार्थं महोजस ॥ I 72 26

अग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा वेदिं राजानमेव च ।
ऋषींश्चैव महात्मानः सहभार्या रघूत्तमाः ।
यथोक्तेन तथा चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥ २३
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदन्तरिक्षात्सुभास्वरा ।
दिन्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ २४

ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २५
ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ २६
अथोपकार्या जग्मुस्ते सदारा रघुनन्दनाः ।
राजाप्यनुययौ पश्यन्सर्षिसंघः सवान्धवः ॥ २७

G 1 75 3
B. 1 73 4
L 1 69 3

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

जगृहस्तदा (V4 M4 °त), D2 पाणी जगृहस्तदा —D4 reads 22^{cd} in marg sec m —^c) D14 illeg for त्वार in चत्वारस्. V D6 10 12 T2.3 चतसृणा T1 damaged for तस् in चतसृणा —^d) S1 D1-3 5 7 12 M4 शतानद- (for वसिष्ठस्य) N2 V B D10 11 13 शतानदानु (D11 °भि) मन्त्रि (V4 D13 °मोदि) ता

23 °) S1 D6 12 अग्नेः S1 D3 7 12 चक्रुः, D6 कुर्युः (for कृत्वा) G1 3 Cg प्रदक्षिणीकृत्य —^b) S1 Dt D3-5 8 12 वेदीं, Ct as in text —^c) S1 D3 5 7 12 सु-, Dt D4 6 8 [अ] पि (for [ए] व) D3 T2 M3 महाभागान् (D3 °गा) —^d) Dt D6 8 रघूद्वहा (for °त्तमा) S1 D3 5 7 12 14 T1 3 G4 सभार्या रघुनन्दना (D14 T1 3 G4 °सत्तमा) —S1 D3 5 7 12 om 23^{ef} —^{ef}) Dt D4 6 8 ततश्च, D9 T2 G1 Cg तदा (for तथा) D14 illeg for क्रुर्विवा —After 23, D14 T G4 ins

I329* काकुत्स्थैस्तु गृहीतेषु ललितेषु च पाणिषु ।

[T2 काकुत्स्थेषु]

24 °) S1 D3 5 7 12 अतरिक्षे S1 T3 सुभासुरा (T3 °स्वरात्), D5 शुभा स्वरा, D12 शुभस्वरा —^c) D3 -निघोषो S1 D5 12 शंखदुन्दुभिनिर्घोष —^a) D4 8 9 -नि स्वनै S1 D3 5 7 12 शख (D3 7 गीत, D5 12 शाति) शब्दश्च शुश्रुवे

25 °) D3 5 7 12 हृष्टा (for -सघा) —For 23-25^b, N2 V B D10 11 13 M4 subst, D1 2 subst 1 I-6 for 23-24, D9 subst 1 I-2 only for 23^{acd}

I330* अग्निं प्रदक्षिणं चक्रुस्ततः सर्वे यथाक्रमम् ।
राज्ञा कृतस्वरत्ययनास्तैश्च सर्वैर्भहर्षिभिः ।
पपात पुष्पवृष्टिश्च लाजोन्मिश्रा नभश्च्युता ।
तेषामुपरि सर्वेषां विवाहे पुण्यकर्मणाम् ।
देवदुन्दुभयो नेदुरम्बरे मधुरस्वना ।
शुश्रुवे मधुरश्चैव वीणावेणुस्वनो महान् ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।

[5]

[(1 1) D2 अग्नि- D1 2 9 वेधा (for ततः) V1 तेषि (for सर्वे) —After 1 1, V4 reads the line of 23^{cd} as in S1

—(1 2) D11 सर्व- D10 महात्मनि (for महर्षिभिः) V2 तै सर्वैर्भुनिभि सह, D1 2 9 सभार्या रघुनन्दना (for the post half) —(1 3) V4 D13 लाज (D13 °जैर्) मिश्रा M4 लाजोन्मिश्रा पुष्पवृष्टि पपातन नभश्च्युता —For 1 3, D1 2 11 read the line of 24^{ab} (D2 11 with v1 शुभस्वरा and सुभासुरा respy) —D1 reads 1 5-6 after I332*, D2 after 26 —(1 5) D1 (with hiatus) देवदुन्दुभिनादाश्च (for the prior half) V1 4 B2 4 D1 2 13 M4 मधुरस्वरा D11 तूर्यश्चैव महास्वना (for the post half) —(1 6) D2 10 शुश्रुव D11 -स्वस्था (for -स्वनो महान्) —(1 7) B1 om from वीं up to आ D11 गधर्वाश्च जगृहृष्टा (for the prior half)]

—^c) B1 रघुमुख्याश्च —^d) B4 अत्यद्भुतम् Dt D6 8 9 14 T G1 3 4 M2 3 अदृश्यत (for इवाभवत्)

26 °) S1 V3 D1-3 5 7 12 तादृशे, D13 सदृशे N2 V1 B3 D10 13 च, D3 om (hapl) (for तु) —^b) S1 D3 5 7 12 तूर्योद्घुष्ट- T3 lacuna for द्वु (for तूर्योद्घुष्ट-) N2 V B D10 11 13 M4 काले रतिकरे शुभे (D11 तदा), D1 तूर्योद्घोषाभि-वादिते, D2 9 तूर्यघोष (D9 °पे) निनादिते —After 26^{ab}, D1 ins I331* —^c) S1 V1 B3 4 D3 5 7 त्रीनर्षीस्, D1 2 12 त्रिरर्षीस्, M4 तानर्षीस् (for त्रिरर्षिं) —Note hiatus between ° and ° —^d) T3 ऊर्ऋ S1 D3 5 7 11 12 प्र (D12 अ) तिजग्मुर्यशस्विन, N2 V1 B3 4 D13 ता उ (V1 त) दूहु (B4 °*) षधू पृथक्, V2 9 B1 2 तास्ता (V3 ता, B1 2 तत) ऊहुर्षधू पृथक्, V4 तत ऊहु (sic) षधू पृथक्, D1 9 M4 वधूरुद्वहस्तदा (M4 °हन्पृथक्), D2 ते वधूरुद्वहस्तदा, D10 तारद्वहुर्षधू पृथक् (sic) —After 26, D2 reads 1 5-6 of I330*

27 °) Dt D6 8 14 Ct °कार्यं, D9 °वाह्ये, M1 3 °कर्या (for [उ] पकार्या) S1 D1-3 5 7 11 12 विविशु —^b) S1 D1-3 5 7 13 प्रहृष्टा, Dt D6 8 14 T G4 M3 सभार्या, D11 चत्वारो (for सदारा) —For 27^{ab}, N2 V B D10 13 M4 subst, D1 ins after 26^{ab}, D11 after 27^{ab}.

G 1 76 I
B 1 74 I
L 1 70 I

अथ राज्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
आपृच्छत्य तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १
विश्वामित्रे गते राजा वेदेहं मिथिलाधिपम् ।
आपृच्छत्याथ जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥ २
अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।

गवां शतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः ॥ ३
कम्बलानां च मुख्यानां क्षौमक्रोद्यम्बराणि च ।
हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतम् ॥ ४
ददौ कन्यापिता तासां दासीदासमनुत्तमम् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ॥ ५

1331* स्वानि यानानि चारोप्य दारास्ते प्रययुस्तत ।

[D1 चासाध, D11 चारुख V2 च ता, B4 तदा (for तन)
D11 सगरान्ते ययुस्तदा (for the post half)]
D1 cont

1332* हिमवन्त समामाद्य प्रहृष्टास्ते दिवौक्यम् ।

—Thereafter D1 reads l 5 and 6 of 1330*

—^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 पश्चात्; Cg k t पश्यन्
(as in text) Ś1 सार्धसवा सवान्ववा, V4 सहर्षि म
वाधय (for ^d) M4 तान्प्रयाताननुययो राजा तैर्मुनिभि सह.
—After 27, Ś1 D6 12 ins

1333* अथ दशरथनामा भूपति सवभापे

परिवृत इति पुत्रवर्द्धभाभि समेत ।

शशधर इव मेधैर्मुक्तविम्वो बलद्विड-

यमवरुणकुचेरेरात्मकान्ताममेत ।

[(1 4) D5 12-मताये (for-समेत)]

Colophon Kānda name Ś1 Ñ2 V1 D1-3 11 12 om
V2-4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 D3
(before Sarga name) ins बालचरिते —Sarga name
Ś1 बालवैवाहिक, Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 दशरथपुत्राणा (V4
°पुत्र) विवाह, V2 रामादीना विवाह; B2 विवाह, D1-3 5 9 12
वैवाहिक, D7 विवाहकर्म, D11 वैवाहिक, G4 सीताविवाह
—Sarga no (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 2 4
D3 5 11 12 om Ñ2 B7 D10 75, V. D9 76, V3 Dt
D4 6 8 14 S (except M4) 73, D1 50, D2 48, D7 53,
M4 71 D13—काडे—रथ—विवाहो—सर्ग 74 —After
colophon, T2 G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम,
G3 श्रीमते रामानुजाय नम

73

✠ Ñ1 missing Sarga 73 (cf vl I 66 10)

1 ^a) V4 M4 तस्या (for अथ) —^b) G1 3 महात्पा,
M4 ततो मुनि —^c) Ñ2 V2-4 B D5 10 11 13 आमन्य, Dt
D6 8 T2 G1-3 M1 2 Cg k t आपृष्टा (for आपृच्छ) Ś1 Ñ2
V B D1-3 5 7 9-13 तौ नरव्याघ्रौ, M4 तान्नरवरान् (for तौ च
राजानौ) —After 1, D14 T G4 ins

1334* आशीर्षि पूजयित्वा च कुमारश्च मराधवान् ।

[T2 °त्वा तु, T3 तान्पूजयित्वा, G4 पूजयामास (for पूजयित्वा
च)]

2 ^a) Ś1 D3 5 7 9 चापि, Ñ2 V B (B3 m also as in
text) D2 10 11 13 तस्मिन्, D1 12 वापि (for राजा) G1
विश्वामित्रो महातेजा —^b) Ñ2 V B D10 11 13 M4 जनक,
D3 7 विदेह (for वेदेह) B3 (m also) 4 दीप्तलोचनं, D11
मिथिलापति. —^c) Cg आपृष्टा Dt D6 8 G2 M1 आपृष्टैव; T2
M3 आपृष्टाशु, G1 3 अथापृच्छय (by transp) (for
आपृच्छत्याथ) D3 °म स्वा, D7 T2 M3 (after corr) °माय,
M4 ययावाशु (for जगामाशु) Ñ2 V B D10 13 आपृच्छय
(D13 °मन्य) प्र(Ñ2 V4 B3 D10 13 तं) ययौ चापि. —^d)
M4 तनो (for राजा) Ñ2 V B1-3 D9 10 13 T2 M3 पुर, B4
परं (for पुरीम्) —After 2, D14 T1 3 G4 ins

1335* गच्छन्तं तं तु राजानमन्वगच्छन्नराधिप ।

[D14 T3 G4 अनुगच्छन्नराधिप (for the post half)]

3 ^a) B1 विवाहाना (for विदेहाना) —^b) Ñ2 V B1-3
D10 11 13 तत्र, B4 वर- (for ददौ) Ś1 कन्याधने Ñ2 V B
D10 11 13 ददौ (for बहु) —^d) Ś1 D1-3 6 7 9 12 T2 M3
मिथिलाधिप, D4 पृथिवीश्वर

4 ^b) Dt D6 8 14 G2 M1 2 Cv.m k t क्षौमान्, Cg as in
text (for क्षौम-) —^c) D4 -पादाति

5 D4 reads 5 in marg —^a) Dt D4 6 8 G2 M1
Ch t -शत, G1 3 -घन, Cg as in text (for -पिता) —^b)
Cg t दासीदास (as in text) D4 °दाससमन्वित, G1 3
दासीना शतमुत्तम ✠ Ch दासीदासदान बाह्यव्यापाराय । ✠
—For 4-5, Ś1 D1-3 5 7 9 12 (all read l 1 before 3^{cd})
subst

1336* कम्बलादीनि वस्त्राणि क्षौमरुद्र्याम्बराणि च ।

पदार्तीश्च द्विपर्यान्दिव्यरूपानलंकृतान् ।

हिरण्यस्य सुवर्णस्य दासीना च शतं शतम् ।

[(1 1) D2 च व्रीणा (for वस्त्राणि) Ś1 D6 13
-पद्मवराणि, D1 -यक्ष्मादराणि (for -रुद्र्या°) —(1 2) D2 3 5 7
पदालय, D9 तदा चाक्ष, D12 प्रादादश- (for पदार्तीक्ष).
D2 9 -द्विपवरान्]

—For 3^c-5, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst.

ददौ परमसंहृष्टः कन्याधनमनुत्तमम् ।
दत्त्वा बहुधनं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ॥ ६
प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ।
राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७
ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्य जगाम सबलानुगः ।
गच्छन्तं तु नरव्याघ्रं सर्पिसंघं सराधवम् ॥ ८

घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति ततस्ततः ।
भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ॥ ९
तान्दृष्ट्वा राजशार्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत ।
असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ।
किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विपीदति ॥ १०

G I 76
B I 74
L I 70

1337* कम्बलाजिनरत्नानि दुकूलानि मृदूनि च ।
नानारागाणि वासांसि शुभान्याभरणानि च ।
रत्नानि च महार्हाणि यानानि विविधानि च ।
गवा शतसहस्राणि चत्वारि पृथगेव च ।
ददौ राजा महार्हाणि कन्याधनममीप्सितम् । [5]
चतुरङ्गवल चान्यदन्नपात्र महद्दौ ।
दासीना निष्ककण्ठीना सहस्रमपि चाददत् ।
सुवर्णस्यायुत पूर्णं हिरण्यस्य च मैथिल ।

[(1 I) B₄ (inf lin also) रत्नाजिन- (submetric),
D₁₁ कवलानि च (for कम्बलाजिन-) D₁₁ दु-कु-नि (for दुकूलानि).
Ñ₂ B₃ (m also as above) D₁₀ 13 बहुनि (for मृदूनि).
—For ins see below —V₁ 2 om (hapl) 1 3
—(1 3) B₄ महार्हाणि च यानानि (for the prior half) B₄
सर्वाणि (for यानानि) —For the post half of 1 3, V₃
erroneously reads the post half of 1 5 together
with 1 6 reading also in their proper place —D₁₁
repeats 1 4 (var) after 1 8 —(1 4) D₁₁ (second
time) M₄ बहुनि मिथिलाधिप (M₄ °लेखर) (for the post
half) —(1 5) D₁₁ म-र्हाणि —(1 6) B₂ धन च, B₄
-बलेन, D₁₀ -चल वा (for -वल च) Ñ₂ अनुयातु, V₁ अ-*, V₂
अन्नपात्र, V₃ रत्नपात्र, B₁ 4 अनुयात्र, D₁₀ अन्वयात्र, D₁₁ अनुपात्र
(for अन्नपात्र) —M₄ om 1 7 and 8 —(1 7) V₁
निष्क-डीना D₁₁ पार्थिव (for चाददत्) —For ins see
below —(1 8) B₄ सुवर्णं च (for सुवर्णस्य) V₁ महिरण्य च,
V₂ B₁ हिरण्य चैव (V₂ चापि), B₄ °स्य स (for हिरण्यस्य च)]
—After 1 2, B₃ ins

1338* हस्तिनश्च तथा चाश्वाज्ञानादेशमनुज्ञवान् ।

—After 1 7, D₁₁ ins

1339* एकैरुशश्चतसृणा सहस्रं च मैथिल ।

6 °) Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 प्रीतेन मन(D₁₁ °)सा, Dt
D₆ 8 राजा सुसहृष्टः, D₂ 9 T₂ M₃ °सहृष्ट, M₄ राजा प्रीयमाण.
(for परमसहृष्टः) —^b) V₄ °धनमुत्तम (submetric), D₆
°दानमनुत्तम —^c) Ś₁ Dt D₁-3 5-9 12 14 T₂ बहुविध. Ñ₂
V B D₁₀ 11 13 एव दत्त्वा बहु(D₁₁ °)विधं, M₄ देवं दत्त्वा
बहुधनम् —^d) Ñ₂ V₂-4 B₂ 3 D₁ 10 11 13 तमनुज्ञाप्य, V₁
B₁ तमनुज्ञाय, B₄ D₃ 7 तदा(B₄ °द)नुज्ञाप्य, D₁₄ °स्य, M₄
अनुमान्य च (for समनुज्ञाप्य). D₁₃ पार्थिव .

7 °) D₁₀ प्रविश्य च (for प्रविवेश) Ñ₂ V₁ 2 B
D₁₀ 11 13 T₂ M₃ 4 पुरीं रम्यां(B₄ चापि), D₁₂ निलय
(submetric) (for स्वनिलय) V₃ विवेश स्वपुर रम्य, V₄
पुरीवेग (sic) पुरीं रम्या —^b) D₄ M₃ मिथिलाधिप

8 °) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 [आ]शु(D₁ 2 9 सु) महाबल
(D₉ °ल), Dt D₈ स बलान्वितः, G₁ स्व°, Cg k t as in
text —^c) D₄ 14 S (except M₄) तं (for तु) T₃ वर
(sic) (for नर-) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 कृतोद्वाहं तु(Ś₁ त)
गच्छत —^d) Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 सवाधव (for सराधवम्).

9 °) Dt D₄ 6 8 तु, G₂ M₁ च (for स्म) —^b) Dt
D₆ 8 समतत, T₃ स- (lacuna) स्तत. (for ततस्तत) —^c)
M₂ सौम्या (for सर्वे) —For 9, Ś₁ D₁-3 5 7 9 12 subst

1340* घोराः पक्षिणो वाचि प्रत्याजहु समन्तत ।
सौम्याश्चापि मृगा भौमा गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ।

[(1 I) Ś₁ D₅ 12 प्रत्याजसु (for °जहु) —(1 2) D₉
असौम्या पक्षिणो घोरा (= 10°) (for the prior half) D₃ 7
गच्छति च, D₉ मृगाश्चापि (for गच्छन्ति स्म)]

—For 8-9, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

1341* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्गुरुस्तान्प्रययौ तत ।
तं गच्छन्त कृतोद्वाहं स्वपुर सपदानुगम् ।
अपसच्य ततो जग्मु पक्षिणो भयवेदिन ।
मृगाश्च शमयन्तस्तान्प्रतिजग्मु. प्रदक्षिणम् ।

[(1 I) D₁₀ वसिष्ठादीन् M₄ मुनीन् (for गुरुस्) —(1 2)
Ñ₂ V₃ तद् (for त) D₁₁ गच्छ- (for गच्छन्त) V₄ सर च,
B₄ सपुत्र, M₄ स्वपुरी (for स्वपुर) V₄ सपदानुग, D₁₀ स्वपदानुग
—(1 3) D₁₀ अपमव्यास M₄ तदा चक्रु (for ततो जग्मु) V₂
भयवादिन —(1 4) V₂ सप्रपेतुस्तान्, M₄ समयातरय (for
शमयन्तस्तान्) M₄ परि- (for प्रति-) V₄ मृगा प्रदक्षिण जग्मुर्वाता
शर्करकणिण —For 1 4, D₁₁ reads 1 I (as in Ś₁) of
1340*]

10 °) Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ व्यथितो राजा, G₂ M₁
नर° (for राजशार्दूलो) —^b) Ś₁ V₃ D₁-3 5 7 9 12 प्रत्यभाषत,
D₁₀ पर्यपृच्छ्य च —After 10^{ab}, Ś₁ V₄ B₃(marg) 4
D₁-3 5 7 9 12 ins

G 1 76 13
B 1 74 11
L 1 70 13

राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महानृपिः ।
उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत्फलम् ॥ ११
उपास्थितं भयं घोरं दिव्यं पक्षिमुखाच्युतम् ।
मृगाः प्रशमयन्त्येते संतापस्त्यज्यतामयम् ॥ १२
तेषां संवदतां तत्र वायुः प्रादुर्बभूव ह ।
कम्पयन्मेदिनीं सर्वां पातयंश्च द्रुमान्शुभान् ॥ १३

तमसा संवृतः सूर्यः सर्वा न प्रवभुर्दिशः ।
भस्मना चावृतं सर्वं समूढमिव तद्वलम् ॥ १४
वसिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ।
ससंज्ञा इव तत्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥ १५
तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ।
ददर्श भीमसंकाशं जटामण्डलधारिणम् ॥ १६

1342* भगवन्पश्यतामेतानुत्पाताश्च सुदारुणान् ।
दिशश्च सर्वा भगवन्धूमोत्पातसमाकुला ।
परिवेपस्तथा सूर्यं दृश्यते सुमहानपि ।
तमसा च नभः सर्वं न प्राज्ञायत किञ्चन ।
हृष्टा भयमुपलिष्टं हृदये मम चाव्ययम् । [5]
बृहि मे विदितज्ञान भगवन्को ह्ययं विधिः ।
नान्यो वक्तुमिदं शक्तस्त्वद्वदते मुनिसत्तम ।
किमनिष्ट महद्ब्रह्मन्पश्यामि सुमहद्भयम् ।

[(1 1) D1 भगवान् B3 दृश्यतामेतद्, B4 दृश्यता तावद्
D2 ० °तान्मृगदारुणान् (for the post half) —(1 2) B3 4
transp सर्वा and भगवन् D3 7 घर्मात्तान° (for the post
half) —(1 3) V4 B3 4 परिवेपस् B3 4 तदा (for तथा)
D3 7 स्वर्गे (for मूर्ध्नि) S1 तु, V4 न (for सु-) —(1 4) B1
D1 2 ० प्राज्ञायत, B4 प्रतिज्ञायत (hypermetric), D12 प्राज्ञाय
च (for प्राज्ञायत) —D2 om 1 5-6 —(1 5) V4 D1 7
उपास्थित, B3 4 उपासृष्ट, D9 उपलिष्ट (for उपस्थित) S1 V4 D5 12
हृदये S1 D5 12 चामवत्, V4 च व्यथ (for चान्ययम्) D9
हृदयेन विद्यता (for the post half) —After 1 5,
V4 B3 4 read 1 8 —For ins see below —(1 6)
V4 जहि मे यदि ते ज्ञान, D1 बृहि मे विदित ज्ञान, D3 7 बृहि
विदितविज्ञान (for the prior half) V4 B3 4 तु (for हि)
—(1 7) V4 शक्तस् (for शक्तस्) B3 4 मुनिपुगव (for °मत्तम)
—V4 B3 4 read 1 8 after 1 5 —(1 8) V4 दृष्ट, B4 D7
अह (for महद्) D3 अनिष्टमय (for °पृ महद्) B3 नुमहामय]
—After 1 5, D9 ins

1343* राजा दशरथ सर्वं पश्यच्छ मुनियत्तमम् ।
—°) S1 D5 12 मय्या, N2 V B D10 11 13 M4 क (M4 त)
स्नान् (for घोरा) —°) N2 V B1-3 D10 11 13 चेमे, B4
कस्मात्, D1 क्षपि, D9 वापि, G1 3 4 M4 चैव (for चापि)
D10 11 (before corr) T3 G1 3 प्रदक्षिण (T3 °ण) —M4
om 10°-12 —°) S1 D5 12 अयं (for इह) S1 D5 12
हृदयोत्कपो, D1 3 7 ० °योत्कप, D2 G2 हृदये ऋषि —°) S1
D5 हृदये मे, D9 मानस मे (for मनो मन) G4 निपीदति
—For 10°, N2 V B D10 11 13 subst

1344* अकस्माच्च सौत्वम्प हृदये केन मे मुने ।
[V4 अ ° (for अकस्माच्च) V4 °नय, D11 मे विपीदति (for
केन मे मुने)]

11 M4 om 11 (cf v l 10) —°) S1 [ए]त, N2 V
B D10 11 13 [ह]ट, D2 [ए]व (for [ए]तच्) —°) D2 ०

वाक्यं श्रुत्वा (by transp) N2 V B D10 11 13 तदा (V1
D11 °तो) मुनि (for महानृपि) —V4 om 11°d. —°)
N2 V1-3 B D10 11 13 वसिष्ठस्तमुवाचेद.

12 M4 om 12 (cf v l 10) —°) D10 उपास्थित
—°) D2 3 5 7 9 12 दिव्य- (for दिव्य) S1 D2 3 5 7 -सुखच्युत,
D9 T2 G3 M3 -सुखाच्छुत, D14 T1 -सुखोदित, T3 -सुसादत,
G4 -मृगादत, Gg k t as in text (for -सुसाच्युतम्) N2 V
B D10 11 13 पक्षिणो वेदयति ते (D13 हि) —°) D1 तु शम°,
D14 प्रशामयति D2 मृगास्तु शमयत्येमे (sic) —°) Dt
D3 8 12 T3 °स्त्यजतामयं, D9 मतापास्त्यजता भय —For
12°d, N2 V (V4 om hapl) B D10 13 subst

1345* प्रदक्षिणा मृगा सौम्यास्तदिमे शमयन्ति ते ।

[B1 2 प्रदक्षिण-, D13 प्रदक्षिण N2 हीमात् (sic) (for
सौम्यात्) V1 इह, V3 इम, B1 2 ण्ते, D13 एव (for इमे) V2
गमयति (for शमयन्ति) B4 मे (for ते)]

13 °) S1 D1-3 5 7 9 12 तयोः सवदतोस्तत्र —°) D3 न
(sic), G2 हा —G2 M1 2 om, M3 reads *inf lin sec m*
13°d —°) D4 पृथिवीं (for मेदिनीं) —°) Dt D6 8 महा
(Dt °हान्)द्रुमान्, D4 मृगान्पशून् (for द्रुमान्शुभान्) S1
D1-3 5 7 9 12 G1 3 नपर्वतवना शुभा (D12 °नाकना [sic])

14 °) D6 तमसी (sic) (for तमसा) T2 सौम्य
(for सूर्य) —°) Gg न प्रवभुर् (as in text) S1 D1-3 5
7 9 12 न प्रा (D1 2 5 ० प्र)ज्ञायत कि (D9 क)चन, Dt D6 8
सर्वे न वेद्विपुर्दिश —°) Gg चावृत (as in text) S1 D1-3
5 7 9 12 भस्मने (D3 ० °न)वावृत, D4 G4 °ना सवृत (for
भस्मना चावृत) D6 सर्वे (for सर्व)

15 °) D3 7 °ष्टो मुनय (D3 °)श्च, T2 3 G1 3 4 M1-3
°ष्टो ऋ°, G2 °ष्टो हृदयम् (sic) (for °ष्ट ऋषयश्च) D3 [ए]व
(for [अ]न्ये) D1 4 वसिष्ठश्चर्षयश्चान्ये (D4 °य सर्वे) —°)
D3 राजो (corrupt) (for राजा) D3 तथा (for तदा)
D12 राजा वसुसुतास्तदा (sic) —°) S1 D1-3 5 7 9 12 T2
G1 विमज्जा, D4 सगका, Ct as in text (for मसज्जा) —°)
G4 एतद् (for अनग्रद्) S1 D1-3 5 7 9 12 सर्वेन्ये च (D1
°न्येपि, D2 °न्येव, D3 7 °त्यत, D9 तत्र)विचेतम

16 °) D3 तस्यम् (corrupt) (for तस्मिन्) D1
घोरेषु, D2 ० घोरे च. —°) D1 भस्मच्छन्नेषु —For 13-16°,
N2 V B D10 11 13 M4 subst

कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्रिमिव दुःसहम् ।
ज्वलन्तमिव तेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यं पृथग्जनैः ॥ १७
स्कन्धे चासज्य परशुं धनुर्विद्युद्गुणोपमम् ।
प्रगृह्य शरमुख्यं च त्रिपुरघ्नं यथा हरम् ॥ १८
न दृष्ट्वा भीमसंकाशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।

वसिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ।
संगता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथो मिथः ॥ १९
कच्चित्पितृवधामर्षी क्षत्रं नोत्सादयिष्यति ।
पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
क्षत्रस्योत्सादनं भूयो न खल्वस्य चिकीर्षितम् ॥ २०

G 1 76
B 1 74
L 1 70

1346* तयो सवदतोरेव वायु प्रादुरभून्महान् ।
प्रचण्ड शर्करावर्षी कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
दिश सतिमिराश्वासन्न तताप दिवाकर ।
रजसा च जगत्कृत्स्न भस्मनेवावकीर्यते ।
सर्वे चाप्यभवस्तत्र सैनिका मूढचेतसः । [5]
वर्जयित्वा वसिष्ठादीन्पूर्वींस्ताश्चैव राघवान् ।
ततो रजसि सशान्ते सैनिका लब्धचेतसः ।

[(1 2) V1 4 °कर्षी, V2 °वर्ष, D10 °वर्षा, M4 °मर्षी (for शर्करावर्षी) V3 B1 4 D11 प्रचट (B4 °ट) शर्कराक (D11 °व) र्षी (for the prior half) V1 कप निव, V4 कल्पयन्निव, B4 कपयतीव (for कम्पयन्निव) —For ins see below —(1 3) V4 दिश (for दिश) V4 D13 सत्यमि (V4 °तम) राश (both sic) (for सतिमिराश) M4 आसन् (for चासन्) V1 B3 D13 उत्ताप (for न तताप) —For 1 3, D11 reads the line of 14^{ab} as in S1 —(1 4) V4 कृष्ण (for कृत्स्न) N2 V1 B3 व्यकीर्यते, D10 व्यशीर्यते, D11 व्यकीर्यते, D13 व्यपीदत (for [अ] वकीर्यते) —(1 5) N2 ते चाभवस्, D13 चापि भवस् (sic), M4 चाप्रभवस् (for चाप्यभवस्) M4 नष्टचेतसः —(1 6) B4 चै* (for चैव) V1 राघव D11 मुनींश्चैव मराघवान् (for the post half) —After 1 6, D11 ins the line of 16^{ab} —(1 7) V4 सक्तीर्ष, M4 सक्राते (for तशान्ते) V2 ततो राजमिम आदे (for the prior half) M4 नष्ट (for लब्ध-)]
—After 1 2, B2 ins

1347* महोल्काश्वापतन्धोरा दिव्याश्चैव नभश्चयुता ।

—°) D11 ददशुर (for ददर्श) S1 D1-3 5 7 9 11 12 भीम-
कर्माण, Ck t as in text (for °संकाश) N2 V B D10 13 M4
भायात ददशुस्तत्र —After 16, Dt D4 6 8 14 S (except
M4) Cm g ins

1348* भार्गव जामदग्न्येय राजराजविमर्दनम् ।

[G2 M1 जामदग्न्येय च, Cgp as above (for जामदग्न्येय) Dt
D4 6 8 M3 (before corr as above) राजा राज-; M2
क्षत्रवश- (for राजराज-)]

17 °) D5 9 12 T1 3 M3 दुर्निरीक्ष

18 °) S1 D1-3 5 7 9 12 स्कधा (S1 °दा) वसक्त-; D4
°साध, G2 °सत्य (sic) (for स्कन्धे चासज्य) —°) T3 दिव्य-
(for विद्युद्-) S1 D3 6-9 T2 G1 2 M1-3 गुणो- (for
-गुणो-) —D7 om 18°-19° —°) Dt D6 8 शरमुख S1
D1-3 5 9 12 प्रगृहीतशर राम (D12 °म) —°) Dt D4 6 8
G1 3 M1 2 शिव D2 वर, G2 शिव (for हरम्)

19 D7 om 19^{ab} (cf v1 18) —°) S1 D1-3 5 9 12
भीमकर्माण, D14 T G4 M3 घोरसंकाश —For 17-19°, N2
V B D10 11 13 M4 subst

1349* महेन्द्रमिव दुर्धर्षं कालान्तकयमोपमम् ।
दुर्निरीक्ष्य नैरन्यैर्ज्वलितानलवर्चमम् ।
स्कन्धे परशुमादाय धनुश्चेन्द्रायुधप्रभम् ।
प्रगृह्यैव शर घोर रुद्र साक्षाद्विवागतम् ।
रोधामर्षसमाविष्ट सधूममिव पावकम् । [5]
जमदग्निमुत रामं दृष्ट्वाभ्याशं समागतम् ।
साक्षादिव महादेवमायान्त त्रिपुरान्तकम् ।

[(1 1) D11 lacuna for द्र in महेन्द्रम् D10 -म्भो-, D11
-मयो- (metathesis) (for -यमो-) —(1 2) N2 V1 4 B3
दुर्निरीक्ष D11 M4 जनै (for नैर्) M4 तपतमिव भास्कर (for
the post half) —(1 3) V1 4 °माधाय, D11 परस्वधासक्त
(for परशुमादाय) B4 धनुस्येश्व- (corrupt), D11 धनुर्विद्रा-
(for धनुश्चेन्द्रा-) M4 धनुश्चेन्द्रायुधोपम (for the post half)
—(1 4) V2 प्रगृह्य (sic), V4 प्रगृह्यैव- (for प्रगृह्यैव)
V2 B4 M4 ज्वलितानलवर्चस (=post half of 1 2), D11 रुद्र
साक्षाद्विवाकर (for the post half) —(1 5) V1 B4
वामामर्ष-, V2-4 B3 D10 11 रामामर्ष- (for रोधामर्ष-) B3 समाविष्टै
V4 पर्वत (for पावकम्) —(1 6) N2 ह्यासन्, V1 2 B1-3
D11 [अ]भ्यास, V4 [अ]भ्यास- (for [अ]भ्याश). N2 B3
D10 13 तमागत, V1 D11 M4 उपाग (D11 °) त B4 राम
द्रष्टुपागत (for the post half) —All the above MSS
(except B3 M4) om 1 7 B3 reads in marg, while
M4 reads 1 7 after 1 3 —(1 7) B3 इ- (for इव)]

—°) G1 3 सर्वे (for विप्रा) —°) N2 V B D10 13 M4
जेषु शातिपरायणा —M4 om 19^{ab} —°) S1 N2 V1-3 B
D3 5 7, 10 11 13 चर्षय, V4 D1 2 9 12 कपय (for मुनय)
—°) V1 damaged ल्यु, V2 प्रत्युजगमुर्, V4 सयजनपुर
(sic), B1 2 प्रजजल्पुर, B3 शम जेषु V4 M1 (before
corr) अतो (for अथो) D11 वच (for मिथ-) V3
प्राजल्पुरमिथो मिथ (sic) —After 19, D1 ins

1350* मुनिवोपो विनिर्दिष्टज्वलन्वज्रनिभोऽथ य ।

20 °) V4 B1 4 D1 14 Ck कश्चित्, D4 9 M3 (before
corr inf lin sec m as in text) कश्चित्, Cg t as in
text (for कश्चित्) D1-3 5 7 12 क्षत्र- (for पितृ-) N2
V2 B3 4 D10 13 चधामर्षात् T3 कश्चित्पितृपरामर्षी —°)
N2 V B D10 11 M4 पुनर्न (N2 B1 2 °श्च), D13 पुनर्

G 1 76 25
B 1 74 23
L 1 70 25

एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
ऋषयो राम रामेति मधुरां वाचमब्रुवन् ॥ २१

प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिदत्तां प्रतापवान् ।
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

(for क्षत्र न) Ś1 D1-3 5 7 9 12 [उ]त्सादयेत्युन, D4 [उ]त्पादयिष्यति, D13 उत्सादयिष्यति. —^c) D3 पूर्वे, G2 सर्व- (for पूर्व) —^d) Ś1 G4 भार्गवो (G4 समन्युर) विगतज्वर —^e) Ś1 D2 3 5 7 9 12 मा (for न) G1 3 [अ]त्र (for [अ]स्य) D1 चिकीर्षता, D9 चिकीर्षता, G1 3 चिकीर्षति

21 ^a) D3 उक्तायम्, D5 12 उक्त्वार्घ्यम् (for उक्त्वार्घ्यम्) —^b) D12 भीमदर्शनात् —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 तदामधुरम्, Dt D6 8 G1 3 M2 मधुर (D6 °र) वाक्यम्, D4 T2 M3 वाचो मधुरम्, D14 मधुर वाचम् (for मधुरा वाचम्) D2 12 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) —For 20°-21, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1351* क्षत्र रामोऽयमागत्य शान्तमन्युरपि प्रभु ।
सर्वक्षत्रवध घोरमसकृत्कृतवान्पुरा ।
कच्चिदद्यापि सक्रोध क्षत्र नोत्सादयिष्यति ।
इति मत्त्वार्घ्यमुद्यम्य भार्गवं ते ततोऽब्रुवन् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सामपूर्वमिदं वच । [5]
राम सुस्वागत तेऽस्तु गृहाणार्घ्यमिदं प्रभो ।
मुने भार्गवं संशाम्य न क्रोद्धु पुनरहंति ।

[V2 om (hapl) 1 1-3 —(1 1) D11 पुत्र (for क्षत्र) M4 आगत्य V4 क्षत्र रामो यदागत्य (for the prior half) V4 शान्ति- (for शान्त-) D11 मुनिर्हि ब्रूवान्प्रभु, D13 शान्तमन्युर्गन्ज्वर (for the post half) —(1 3) Ñ2 D10 कच्चिद्, V4 B1 4 कच्चिद् (for कच्चिद्) V1 D11 स्तुद्ध —(1 4) D11 [अ]र्घ्यम् V1 उद्यम्य V1 भागवे ते, D3 भगवन् (for भार्गवं ते) D10 तमब्रुवन् —(1 5) V3 4 वीरा (for विप्रा) V2 सामपूर्णम्, D13 सात्वपूर्वम् (for सामपूर्वम्) —(1 6) D11 हे राम स्वागत (for राम सुस्वागत) V1 D11 इम, V3 मन, M4 इति (for इद) —(1 7) Ñ2 B1 संश (B1 °शा)स्य, V3 शमाय, B2 मश्यान्,

B4 वशस्य, M4 समान्य (for संशाम्य), V2-4 B4 D11 क्रोध (for क्रोद्धु) D11 कर्तुम् (for पुनर्)]

22 M3 reads 22^{ab} inf lin sec m —^a) V1 प्रः°; V2 °वद्य (for प्रतिगृह्य) Ñ2 B3 D10 13 M4 स, V B1 2.4 D11 M3 च (for तु). D14 राजाम् (sic) (for पूजाम्). —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 जामदग्न्य, T1 damaged पि (for ऋषिदत्ता) Ñ2 V B D10 प्रत्युवा (V3 B1 2[m also] 4 °क्त्वा) च च (V4 स, B4 * [submetric]) तानृपीन्, D11 इत्युवाच स तानृपीन्, D13 प्रतिनद्य च तानृपीन्, M4 अत्र मुक्त्वा च तानृपीन्. —After 22^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 ins

1352* ज्वलज्वलनसकाशस्तेजसा मोहयन्निव ।

[D5 -सकाश (for -सकाशश्च)]

—^c) B4 दशरथं (for दाशरथिं) B3 रामम् (sic!) (for रामो) Ñ2 V B1 2.4 D11 रामो and राम (for राम and रामो respy) Ś1 D1-3 5 7 11 12 समुपेत्याभ्यभाषत, Ñ2 V2-4 B D10 13 M4 उवाचेदम् (V4 °च तद्) नतर, V1 उवाच चेदमनतर (hypermetric)

Colophon D1-3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —Kāṇḍa name Ś1 V1 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते. —Sarga name Ñ2 V1-3 B D10 जामदग्न्य-समागत, V4 जामदग्न्यवाक्य, D9 परशुरामसमागत —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 2.4 om. Ś1 70, Ñ2 B3 D10 76, V2 D9 77, V3 Dt D4 6 8 11 S (except M4) 74, M4 72 D13—यणे—काडे—समागतो—सर्ग 75 —After colophon, D4 concludes with श्रीराम, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री.....नम

राम दाशरथे वीर वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।
धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतम् ॥ १
तदद्भुतमचिन्त्यं च भेदनं धनुषस्त्वया ।
तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्णापरं शुभम् ॥ २
तदिदं घोरसंकाशं जामदग्न्यं महद्भुतः ।
पूरयस्व शरेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३

तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
द्वन्द्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर्यश्लाघ्यमिदं तव ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।
विषण्णवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वक्त्रमब्रवीत् ॥ ५
क्षत्ररोषात्प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महायशः ।
बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६

G. १ 77
B १ /
L १

74

✎ N¹ missing Sarga 74 (cf v1 I 66 10)
D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga

1 ^a) S¹ D1 2 5 7 12 M⁴ शूर, D³ om, D⁹ Cg राम (for वीर) —^b) T¹ reads वीर्यं ते *inf lin* M⁴ महद् (for श्रूयते) S¹ D1-3 5 7 9 12 श्रूयते ते महद्बल —^c) S¹ D1-3 5 7 9 12 सर्वं (for चैव) D⁵ निखिलेषु (for निखिलेन) D² 9 श्रुत मया (by transp) N² V B D10 11 13 M⁴ धनु किल त्वया (M⁴ धनुर्गत्वा यथा) भग्न दिव्य यत्तच्छु (D11 °तु श्रु)त मया

2 D1³ om 2^{ab} —^a) N² V B D10 M⁴ अ (B⁴ त [sic]) द्रुत त (N² D10 य) कृत राम, D⁵ 11 तदद्भुत विचिंत्य च (D11 कृत राम) —^b) S¹ N² V B D1-3 5 7 9-12 M² धनुषो भेदनं (by transp) Dt D⁶ 8 तथा (for त्वया) —T³ om 2^c-4 —^c) S¹ D1 2 5 9 12 श्रुत्वाहं सम°, D³ 7 श्रुत्वेदं सम° —^d) S¹ D1-3 5 7 9 12 गृहीत्वेदं (S¹ °ह्रीज्वेदं, D⁵ °ह्रीज्वेनं) महद्भुत

3 T³ om 3 (cf v1 2) D1-3 7 9 om (hapl) 3^{ab} —^a) D⁴ यद् (for तद्) S¹ D⁵ 12 समनुप्राप्त (for घोरसंकाश) —^b) G² जामदग्न्य- D12 शरीसम (corrupt) (for महद्भुत) —After 3^{ab}, M³ ins 1 5-6 of 1353* —^c) T² पूजयस्व, Ct as in text G¹ 3 नरश्रेष्ठ, M³ शरेणैह (for शरेणैव) S¹ D1-3 5 7 9 12 सशर (D² शरण) पश्य राम त्व —^d) D⁹ सबल (for स्व°) S¹ D1-5 7 9 12 T¹ मे (for च)

4 T³ om 4 (cf v1 2). —^a) S¹ D1-3 5 7 9 12 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^b) D² धनुषोदं (for धनुषोऽस्य) Dt D⁶ 8 धनुषोप्यस्य पूरणे —D¹ reads 4^c-5^b in marg —^c) S¹ D⁵ 12 धनू राम, D1-3 7 द्वद्व राम, D⁴ द्वद्व युद्धं (for द्वन्द्वयुद्धं) —^d) D14 T¹ G¹ 4 वीरश्लाघ्यम्, Ct t as in text Dt D⁴ 6 8 G¹ 3 M² अह (for इह) D1-3 5 7 12 वीर्यश्लाघ्यवत् (D12 °तव [metathesis]) स्तव, D⁹ वीर्यश्लाघ्य महत्त्व —For 2^c-4, N² V B D10 11 13 M⁴ subst, M³ ins 1 5-6 only after 3^{ab}

1353* श्रुत्वाहमनुप्राप्त आदायेद महद्भुत ।
अनेन धनुषा राम मया कृत्स्ना मही जिता ।
पूरयेदमपि क्षिप्र बल दर्शय राघव ।
विकर्ष चाप सधाय बाणेनानेन राघव ।
गृहाणेद धनुर्दिव्य शरं चेमं मयोद्यतम् । [5]
यदि सधास्यसीदं त्व बाणेनानेन कार्मुकम् ।
ततो दास्यामि युद्धं ते वीर्यश्लाघ्यमनुत्तमम् ।

[(1 1) V⁴ प्रादायेद, D10 आदायाह (for आदायेद) M⁴ छत्वाह समनुप्राप्तो गृहीत्वा परम धनु —(1 2) M⁴ क्षत्रम् (for राम) D10 मही कृत्स्ना जिता मया (by transp), M⁴ असकृत्पदित मया (for the post half) —(1 3) V¹ पूरयेद्यम् V³ धनु, B² *inf lin*, B⁴ अग्नि- (sic) (for अपि) V¹ दर्शयित्वा (hypermetric) (for दर्शय). M⁴ गृहीत्वाये धनुर्मम (for the post half) —B² reads 1 4 in marg —(1 4) V¹ M⁴ विकर्ष चापि, V² विकर्ष चापि, V³ विकर्ष चाप (hypermetric), V⁴ विकर्षश्चापि, B¹ विचकर्षासि (sic), B² विकृष्य चाप, D11 पूरयित्वा तु (for विकर्ष चाप) V³ कार्मुक (for राघव) —(1 5) V¹ 2 [इ]म (for [इ]द) V³ B¹ [ए]न, V⁴ M⁴ [इ]द, B⁴ M³ [ए]व (for [इ]म) D10 °ते, M³ ममो° (for मयोद्यतम्) —(1 6) B² हि, M⁴ तद् (for त्व) N² B³ D10 यदि सधास्यसि त्व (N² द्व [sic]) हि, D13 शक्नोषि चेद्योजयितु, M³ यदि संधान-शक्तिस्ते (after धा *inf lin sec m*) (for the prior half) —(1 7) D13 चाप ते, M⁴ ते युद्ध (by transp) (for युद्ध ते) M⁴ अह युधि (for अनुत्तमम्)]

—After 4, G² M¹ 3 ins

1354* भीतो यदि धनुस्त्यक्त्वा निर्जितोऽस्मीति वा वद ।
अथवा द्वन्द्वयुद्धं मे दाता त्व वै न सशयः ।

5 D¹ reads 5^{ab} in marg (cf v1 4) —^a) N² V B D10 13 M⁴ [इ]दं, D11 [ए]तद् (for तद्) —N² reads 5^{bc} in marg —^b) T³ तथा (for तदा). —^c) V⁴ विपण्डमनसो, D1-3 7 9 11 विवर्ण° (for विषण्णवदनो) S¹ D1-3 5 7 12 त्रस्त, N² V B D10 11 13 M⁴ भूत्वा, D⁹ तत्र (for दीन) —^d) S¹ D1-3 5 7 12 दीनम्, N² V B D10 13 प्रणतो, D⁹ इदम् (for वाक्यम्) D11 कृतजलिरभाषत

6 ^a) S¹ D1-3 5 7 9 क्षात्राद् (for क्षत्र-) D³ 5 7 दोषात् (for रोषात्) D12 क्षात्रदोषात् —^b) D³ 7 ब्राह्मणोसि, D⁴

G 1 77 8
B 1 75 7
L 1 71 7

भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनाम् ।
महस्राक्षे प्रतिज्ञाय शस्त्रं निक्षिप्तवानसि ॥ ७
म त्वं धर्मपरो भूत्वा काश्यपाय वसुंधराम् ।
दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रकृतकेतनः ॥ ८
मम सर्वविनाशाय संप्राप्तस्त्वं महाशुने ।
न चैकस्मिन्हते रामे सर्वे जीवामहे वयम् ॥ ९

ब्राह्मण त्व, D12 ब्राह्मण्यश्च, M3 ब्राह्मणस्त्व (for ब्राह्मणश्च)
Dt D4 6 8 महातपा G1 3 ब्राह्मणाना च ननिधौ —For 6^{ab},
N2 V B D10 11 13 M4 subst

1355* राम रोप प्रशान्तस्ते ब्राह्मणस्त्व शमात्मक ।

[V1 ममाग, V4 दयात्मक, B3 4 D11 ममात्मक, M4 शमात्मन
(for शमात्मक)]

—^c) D1 नाम (for मम) —^d) S1 D1-3 5 7 9 11 12 नानय
(D11 प्रमादं) कर्तुमर्हसि

7 D5 om (hapl ?) 7 —^a) S1 D1-3 7 9 12 भृगूणा
हि (D1 च) (for भार्गवाणां) —^b) D14 व्रतचारिणा —^d)
Dt D3 6 8 शस्त्रं प्रक्षिप्तवानसि, D7 शस्त्रं विक्षिप्तं, M1 शस्त्राणि
क्षिप्तं —For 7, N2 V B D10 11 13 M4 subst

1356* भृगूणां हि कुले जात प्रशान्ताना महात्मनाम् ।
तप स्वाध्यायशीलानां न क्रोदु पुनर्हसि ।
ऋचीकच्यवनादीना पितृणा सनिधौ पुरा ।
न योत्स्य इति मन्यस्य शस्त्रं न स्पृष्टुमर्हसि ।

[(1 1) M4 त्व (for हि) D11 जात D13 शान्ताना त्व, M4
प्रशान्ताना (for प्रशान्ताना) V2 महात्मवान्, B3 marg as
above —(1 2) N2 V1 शालीना V2 3 B4 क्रोध (for क्रोदु)
D11 न च त्व क्रोदुमर्हसि (for the post half) —(1 3) D11
शुचीकच्यवनादीना (for the prior half) V2 D11 ०धौ त्वया, M4
राम सनिधौ (for सनिधौ पुरा) —(1 4) N2 B3 D10 13 M4
योत्स्यामीति (for योत्स्य इति) N2 मन्यस्य (sic), V1 मन्यस्य, V2
मन्यस्य, D10 सध्यस्य (sic), D13 नक्त्या (च्) (for मन्यस्य) V3
न शस्त्र (by transp) (for शस्त्रं न) B4 स्पृष्टम् N2 B3
D10 13 शस्त्रमुत्स्पृष्टुमर्हसि, D11 शस्त्रं निक्षिप्तवानसि, M4 न क्रोदु
पुनर्हसि (for the post half)]

8 ^a) N2 V1-3 B D10 11 13 M4 तपोदमरतो, V4 तत्पाद-
निरतो (for म त्व धर्मपरो) —^b) S1 N2 V2-4 B Dt D2 3 5
(before corr as in text) —13 कश्यपाय —^c) G4 धनम्,
M4 च तम् (for वनम्) —^d) D4 महेंद्र, G1 महेंद्र (for
महेन्द्र-) N2 V B1 3 4 D10 11 13 M4 म (N2 V2-4 B3 D11 13
म) न्यामं कृतवान्कथं (V3 M4 ०वानसि)

9 D10 om 9^{ab} —^a) V2 स मे सर्वे; B4 मम सर्वं,
D11 कथं मम, D13 मम सर्वे —^b) S1 B2 (marg as in
N2 also) D1 2 5 9 13 मं (B2 म) प्राप्त किं; N2 V B1 3 4
D13 भूयो योदुमिहेच्छसि, D3 प्राप्तस्त्वं किं मं, D11 भूयो वै

ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्नयः प्रतापवान् ।
अनादृत्यैव तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १०
इमे द्वे धनुषी श्रेष्ठे दिव्ये लोकाभिविश्रुते ।
दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्मणा ॥ ११
अतिसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ भयं काकुत्स्थ यत्त्वया ॥ १२

योदुमिच्छसि, 12 M3 संप्राप्तोमि मं, M4 पुनर्युद्धं चिकीर्षसि,
—^c) N2 V B D10 13 ह्येतस्मिन्, T3 चैस्मिन्ने (sic), G2 च
कस्मिन्, M4 ह्येतस्मिन् (for चैकस्मिन्) D3 हरे (sic), T2
कृते (for हते) D13 राम (for रामे) —^d) N2 V B D10 13
जीवाम सर्व एव हि —After 9, N2 V B D10 11 13 M4 ins

1357* प्रसीद भृगुशार्दूल त्रायस्व शरणागतम् ।
रामं पुत्रं न मे बाल राम नदग्धुमर्हसि ।

[(1 1) B3 (marg also) M4 बालि मा (for त्रायस्व).
—(1 2) B1 om (submetric) (for न) B4 om बाल
D11 transp राम and बाल D10 13 transp राम and राम
V3 त्व दग्धुम्, D11 निर्दग्धुम् (for नदग्धुम्) B1 मामक हतुमर्हसि,
M4 राम दग्धुमिहार्हसि (for the post half)]

B3 cont

1358* अजेय सर्वलोकानामप्रमेयबल तव ।

10 ^a) N2 V B D10 11 13 वदत्येव, M4 श्रुत्वा दशरथस्येदं
—D1 reads 10^c—11^b in marg —^c) S1 Dt D1-3 5-9 12
तु, D11 om (submetric) (for [ए] व) —^d) N2 V1-3
B D10 13 भूयो राममभाषत, V4 M4 राम भूयोभ्यभाषत, D2
राघवे चाम्यभाषत —After 10, M3 ins

1359* शेषात्स्फुरमाणोद्यो राम परमधन्विनम् ।

11 D1 reads 11^{ab} in marg (cf v 1 10) —^a) S1
D1 3 5 7 9 12 द्वे एव, N2 V2-4 B D11 13 द्वे इमे (by
transp), V1 ते इमे (note hiatus), D2 तदप, D10 द्वे
इमे (for इमे द्वे) S1 D1 3 5 9 13 रवे, N2 V B D10 11 13
M4 राम, D2 रम्ये, D7 ह्येते (for श्रेष्ठे). —^b) D3 द्वे (for
दिव्ये) S1 D1-3 5 7 9 12 त्रै (D12 त्रि) लोच्यं, N2 V B
D10 11 13 M4 लोकत्रये (N2 V1 B2 4 M4 ०य) श्रुते (B4 ०तौ)
Dt D6 8 14 T G4 M3 ०पूजिते, Cg as in text —^d) D3 7
स्वकृते, D13 निर्मिते (for सुकृते)

12 ^a) Dt D6 8 अनुं, D2 अविं, D3 7 अमिं, Cg as
in text (for अतिसृष्ट) —^b) S1 त्र्यम्बकस्य D6 युत्सवे,
D14 G3 M2 युयुत्सते, G1 युत्सवते, Cg k.t. as in text (for
युयुत्सवे) T3 त्रियवकाय युत्सते —For 11^c—12^b, N2 V B
D10 11 M4 subst, D13 subst. 1 2 only for 12^{ab}.

1360* विश्वकर्मकृते मारे अल्पजीर्यदुरानमे ।
नयोरत्र त्र्यम्बकाय दत्त राम युयुत्सवे ।

इदं द्वितीयं दुर्धर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।

समानसारं काकुत्स्थ रौद्रेण धनुषा त्विदम् ॥ १३

तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहम् ।

शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ॥ १४

अभिप्रायं तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ।

विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ॥ १५

विरोधे च महद्युद्धमभवद्रोमहर्षणम् ।

शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ॥ १६

तदा तज्जृम्भितं शैवं धनुर्भीमपराक्रमम् ।

हुंकारेण महादेवः स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ॥ १७

देवैस्तदा समागम्य सर्पिसंघैः सचारणैः ।

याचितौ प्रशमं तत्र जग्मतुस्तौ सुरोत्तमौ ॥ १८

G. 1. 77 2
B. 1. 75 1
L. 1. 71 2

[(1 1) Note hiatus between the two halves V1 2 °वीर्ये, V3 तुल्यवीर्ये, V4 स्वल्प°, B1 °वीर्ये- (for अल्पवीर्ये) V1 lacuna, V2 D11 दुरात्मने, V3 B3 दुरासदे (for दुरानमे) B4 अल्पवीर्यदुरासदे (for the post half) —(1 2) M4 एतत् (for एक) V4 समुत्तरे, M4 युयुत्सवे (for युयुत्सवे)]

—After 12^{ab}, Ś1 D5 ins

1361* श्वम्बकस्य च विष्णोश्च प्रायच्छन्नमितौजसो ।
—^c) Ś1 पुरास्यते, D1-3 7 पुर (D1 °रा)वाते, D5 पुरायते, D11 पुराण त, D12 पुराद्यते, Cm k t as in text (for त्रिपुरह्णं) D8 नरश्रेष्ठ Ñ2 V2 3 B2-4 D10 13 M4 त्रि (Ñ2 त्रै) पुर जह्नु (B4 °ह्नि)ये (D13 पो) देवैर्, V1 त्रिपुर जह्नुषो (sic) देवैर्, V4 जघान त्रिपुर तेन, B1 त्रिपुर जिष्णवे देवैर्, D9 पुरनाशाय तच्छ्रेष्ठ, M2 त्रिपुरस्त (corrupt) धनुःश्रेष्ठ —^d) D13 तत्, M2 यस् (sic) (for यत्) —After 12, D4 ins 1362*

13 D4 om 13^{ab} —^a) Ś1 D1-3 5 7 9 12 द्वितीयमपि (for इदं द्वितीयं) Ñ2 V B D10 13 M4 अपर, D11 परम (for दुर्धर्षं) —^b) M4 सुरासुरै (for सुरोत्तमै) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 विष्णवे यद् (D2 प्रद)दु सुरा (B1 पुरा) —After 13^{ab}, Ś1 (marg) Dt D4 (due to omission after 12) 6 8 14 T G1 3 4 M2 3 Cm t ins

1362* तदिदं वैष्णव राम धनु परपुरजयम् ।

[Cf 21^{ab} D14 T1 3 G4 परमभास्वर (for परपुरजयम्)]

—^d) Ś1 D5 धनुषान्वित

14 ^a) Ś1 D1-3 5 7 दत्त्वा च, D4 तदा तु, D9 दत्त्वा तु, D12 दत्त्वा (submetric), T3 तदा ते, Cm k t as in text (for तदा तु) D2 7 सर्वे, D6 om (for सर्वा) —For 13^c-14^b, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1363* द्रव्यसारबलप्राणप्रमाणाकृतिमि समम् ।

ब्रह्माण यत्र पप्रच्छु सुरा कौतूहलान्विता ।

[(1 1) B1 M4 दिव्य (for द्रव्य-) V4 -बल and -कृतिमि (for -बल- and -[आ]कृतिमि respy.) —(1 2) V4 D11 यत्र पप्रच्छ, B4 परिपप्रच्छु, D10 यत्र अप्रच्छु (for यत्र पप्रच्छु) D11 सुराश्वेव महाबला, M4 जातकौतूहला सुरा (for the post half)]

—D6 om (hapl) 14^c-16^b D3 om (hapl) 14^c-15^b Ś1 reads 14^c-16^b in marg —^c) Dt D2 8 (before

corr) शितिकण्ठश्च, D11 शकरस्य च (for शितिकण्ठस्य) V1 विष्णो- (lacuna) —T3 om (hapl) 14^d-16^c —^d) Ñ2 V2-4 B D10-12 धनुषो (V3 4 B1 °ष)श्च बला (B4 महा) बल, V4 धनुषो बलाबल (submetric), D1 7 M4 धनुषोश्च बलाबले, D2 9 धनुषोस्य बलाबलं, D13 धनुषोर्यद्बलाबल, T2 G1 3 M2 °परीक्षया, M3 पुरा बलपरीक्षया, Cv r m g k as in text

15 D5 T3 om 15, D3 om 15^{ab}, Ś1 reads 15 in marg (for all cf v l 14) —^{ab}) Ñ2 V B D1 7 9-13 विदि (D11 °हि)त्वा च (V4 °थ, D1 7 11 12 तु, D9 °शु, D13 तं), D2 विदित्वा (submetric) (for तु विज्ञाय) Ñ2 V1 3 B1-3 D2 9-11 13 देवाना च (V1 B2 D11 स, V3 D2 9 प्र-) (for देवताना) M4 जिज्ञासता वच श्रुत्वा देवाना तु प्रजापति —^c) D3 ल्यो (for तयो) D2 3 7 9 G1 3 सत्त्ववतां (for सत्यवता) Some MSS (not included in the apparatus) मत्त्वपरीक्षया (for सत्यवता वर) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विरोधयामास मिथो विष्णु शकरमेव च

16 T3 om 16^{abc}, D5 om 16^{ab}, Ś1 reads 16^{ab} in marg (for all cf v l 14) —^a) Ś1 Dt D4 6 8 तु, D1-3 7 9 12 सु- (for च) V4 B1 D11 महा- (for महद्) —^b) Ś1 रो- (for रोम-) D1-3 7 9 12 लोम- (for रोम-) Ñ2 V B D10 13 अभव (V1 lacuna for व)त्तत्र देवयो, D11 अभव-त्सुरयोस्तदा —^c) D11 शितिकण्ठश्च —^d) Ñ2 V B D10 11 13 M4 -जिगीषया, D2 -जयैषिण

17 Ñ2 V1-3 D10 M4 om 17-18, D11 om 17^{ab} B3 reads 17-18 in marg G1 3 transp 17^{ab} and 17^{cd}. —^a) Dt D6 8 T3 M2 तु (for तज्) Ś1 V4 B1-3 D1 3 5 7 12 13 तस्य (B1 2 °त्र, D13 °क्षै) तत्पूरित शैव (D3 शैव-, D5 शब्दं), B4 ततस्तु पूरित शैव, D2 9 तस्य तत्पूरितस्यैव —^b) B3 -पराक्रम —After 17^{ab}, D3 7 ins

1364* हतमार बलवता विष्णुना प्रभ (D3 °स)विष्णुना ।

—^c) D2 11 हुकारेण Ś1 D1 5 9 11-13 महादेव, V4 B1-3 D2 °देव (sic), Cg t as in text (for °देव) —^d) B1 स्तिमितो. Ś1 D5 11-13 स्तभयामास केशव, D1 जृम्भित्वा च त्रिलोचन, D2 9 जृ (D9 स्त)भित्त्वा त्रिलोचन

18 Ñ2 V1-3 D10 11 M4 om, B3 reads in marg 18 (for all except D11 cf v l 17) —^a) Ś1 V4 B D1-3 5 7 12 दैवतैस्तु, D9 दैवतै सु-, D13 दैवतैस्तु, M3 (after corr

जृम्भितं तद्वनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ।
अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्पिगणास्तदा ॥ १९
धनू रुद्रस्तु संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः ।
देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकम् ॥ २०
इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।
ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः स न्यासमुत्तमम् ॥ २१

sec m as in text) देव सदा (for देवस्तदा).—^b) V4 B4 ऋषि°, B3 ऋषिगीर्षे (for सर्पिमर्षे) D6 मवारणै —^d) G1 3 नरोत्तम, M2 सुरेश्वरौ (for सुरोत्तमौ). —For 18^{cd}, S1 V4 B D1-3 5 7 9 12 17 subst

1365* याचितो न प्रहृतवान्विष्णुर्धूलवता वर ।

[V4 याचितो (sic) V4 प्रकृतिवान्, D3 प्रहृतां (sic), D7 प्राहरत्त (for प्रहृतवान्) D7 वर (for वर) V4 मत्पराक्रम, B3 4 सत्यवता वर]

19 ^a) G2 जृम्भि . Cg तद् (as in text) T3 तद्वनु, M2 तु धनुर्, M4 तत्र त (for तद्वनुर्) —^b) G1 (after corr as in text) -परायणै (for -पराक्रमं.) —For 19^{ab}, S1 D1-3 5 7 9 12 13 subst.

1366* जिते हि धनुषा सार्धं शिवे विष्णुपराक्रमात् ।

[S1 जितो हि, D1 3 7 जृम्भिने, D2 9 स्तम्भिते (D9 °तो) (for जिते हि) D2 सार्धं (for सार्धं) D9 शिवो D13 -पराक्रम] while N2 V B D10 11 subst

1367* विजृम्भित तत्र दृष्ट्वा सर्वं विष्णुमलात्तदा ।

[V1 त तु (for तत्र) V3 विहृत तत्र त दृष्ट्वा (for the prior half) B1 D10 सर्वं, D11 सर्वं- (for सर्वं) N2 -चनात्, V4 -बल (for -बलात्)]

—^d) Dt D6 8 तथा, Ck as in text (for तदा) N2 V B D10 11 13 M4 विबुधा धनुषा (V2 ब्रह्मणा, D10 ...*) सह, D7 देवतर्पिगणास्तदा —After 19, T2 M3 and K ed ins

1368* पूजयित्वा ततो विष्णुमामद्वयं च पिनाकिनम् ।

ब्रह्मेन्द्राग्नीन्पुरस्कृत्य नाकपृष्ठं ययुस्तदा ।

[(1 2) T2 ब्रह्मेन्द्राग्नी, K ed ब्रह्मेन्द्रादीन्]

20 ^a) Cv r m k t as in text (for धनू रुद्रस्) S1 D1-3 5 7 9 12 ततसः (S1 °दा) तु (D2 त) रुद्र, G4 damaged (for धनू रुद्रस्तु) N2 V2 4 B2 3 D10 11 M4 धनुस्तजृम्भित (D11 °स्त [sic] जृम्भितो) रुद्रो, V1 3 D13 धनुस्तु जृम्भित रुद्रो (V3 रात्रौ), B1 धनुस्त (illeg) यितं रुद्रो, B4 धनुर्विजृम्भित रुद्रो, M3 तद्वनु शकर रुद्रो —^b) N2 V2 B3 D10 विदेहे सुः, V4 विदेहस्य (for विदेहेषु) —^c) V4 देवता-तस्य, B3 (marg also) Dt देवराजस्य S1 D1-3 5 7 9 11 12 देवराता (D2 3 [before corr] °जा)य देवेशो —^d) D12 om ददौ S1 D1-3 5 7 9-12 स न्यासमायुध, N2 V1-3

ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।

पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥ २२

न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोवलसमान्विते ।

अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतां बुद्धिमास्थितः ॥ २३

वधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणम् ।

क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४

B D13 M4 न्यासमनुत्तम, V4 न्याममुत्तम (submetric) —After 20, M3 ins

1369* तद्वनुर्देवरातोऽपि शिरसा गृह्य पूजयत् ।

भग्न तन्मनुजश्रेष्ठं ह्वया पिनाकमुत्तमम् ।

21 ^a) V4 M3 4 तु, Cm t as in text (for च) —^b) S1 D1-3 5 7 9 12 परमपूजित, N2 V B D10 11 13 M4 अभ्य (V1 3 °प्य)धिकं तत, Ck t as in text (for परपुरंजयम्) —T1 damaged from रं up to ति in 22^b —^c) V3 D14 भार्गव N2 V B D10 11 13 M4 न्याम (for प्रादाद्) —^d) M3 विष्णो Dt D3 4 8 T2 3 सन्यासम् (for स न्यासम्) Ck स्वस्य स्वीयस्य न्यास सन्यास । S1 आयुध (for उत्तमम्) N2 B3 न्यदधीद्विष्णुरुजित, V1 3 B2 D11 नि (D11 वि)दधा (V1 °दधे, V3 °र्दधौ) विष्णुरुजित, V2 4 B1 D10 M4 न्यदधा (D10 °ध)द्विष्णुरुजित (V2 °त), B4 व्यदधा-द्विष्णुरुजित, D13 निदधेदनुर्जित

22 T1 damaged up to ति in ^b (cf v l 21) —^a) D11 शुचिको (for ऋचीकस्) N2 V B D10 11 13 M4 [S]पि, D2 3 सु- (for तु) —^b) S1 D1-3 5 7 9 12 पुत्रायामुत्तमकर्मणे, N2 V B D10 11 13 M4 पुत्रायामिततेजसे —^c) S1 V1 पुत्रे, N2 V2-4 B D1-3 5 7 9-13 पित्रे (for पितुर्) V2 स हि (for मम) M4 पितुर्मै न्यदधाद्राम —^d) I3 जमदग्निर् S1 N2 V B D1-3 5 9-13 कार्मुकं ज (V1 B1 3 य, D5 जा) मदग्न (D9 °इय)ये

23 ^a) V3 om मे (submetric) N2 V1 2 4 B D10 11 13 G2 M1 3 4 तु (D11 M3 च) पित (G2 °*)रि (for पितरि मे) —^b) D1-3 5 7 9 12 -दम- (for -बल-) N2 V1-3 B D10 11 13 मदीये शम (V1 B1 4 सम, B3 न स, D11 साम) मास्थिते, V4 मदीये स मया- (lacuna) ते, M4 तस्मिन्वे शममास्थिते, Cm k as in text —^c) V4 यज्वनो (for अर्जुनो) Dt D6 तत्र (for मृत्यु) N2 V2 3 B3 4 D10 11 14 प्राकृति (D14 °तं) (for प्राकृता) V1 आत्मन (for आस्थित) M4 कार्तवीर्येणार्जुनेन न्यस्तशस्त्रो निपातित

24 ^a) S1 D1-3 5 7 9 12 वधमप्रतिमं श्रुत्वा, N2 V B D10 11 13 M4 त रामा (V1 4 D11 °म, V3 B1 °मो)स (V1 *) दश श्रु (B4 म)त्वा —^b) S1 D1-3 5 7 9 12 तस्य महात्मन, N2 V B D10 11 13 M4 तत्र (V4 D13 °स्य) वध मया, D14 (marg also as in text) कृत्वा सु°, G2 °त्वा विदारुण (for श्रुत्वा सुदारुणम्) —After 24^{ab}, M3 ins

पृथिवीं चाखिलां प्राप्य काश्यपाय महात्मने ।
यज्ञस्यान्ते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे ॥ २५
दत्त्वा महेन्द्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ।
श्रुतवान्धनुषो भेदं ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २६

तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृहीष्व धनुरुत्तमम् ॥ २७
योजयस्व धनुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयम् ।
यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते ततः ॥ २८

G. 1 77.
B. 1 75.
L. 1. 71.

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

1370* अमर्षो मे महानासीत्सर्वलोकभयप्रद ।
शास्त्राग्निं सुहुतो विप्रैर्यथा मखमुखे प्रभु ।
अशक्नुवानस्त क्रोधं धनुर्गृह्य परं शुभम् ।

—D₃ om 24°-25° —^a) Ś1 D₅ 12 क्षा (D₁₂ क्ष) त्रमुत्सादित
क्रोधाज्, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ असकृत्सू (B₄ °न्मृ) दितं क्ष
(D₁₃ क्षा) त्र, D₁ 2 7 9 क्षत्रमुत्सादित रोषाज्, D₄ °मुत्पापय-
त्रोषाज्, Ct as in text —T₁ damaged from तं up to य
in 25° —^a) V₁ पुरा (for first जात) Ś1 B₄ D₁ 2 5 7 9
11 12 अनेकधा, Ñ₂ V B₁-3 D₁₀ 13 अनेन हि, Cg as in text
(for अनेकश) M₄ धनुषोस्य मया बलात्

25 D₃ om 25°^{ab}, T₁ damaged up to य in ° (for
both cf v l 24) —^a) Ck t प्राप्य (as in text) Ś1
D₁ 2 5 7 9 13 अखिला जित्वा (D₅ दत्त्वा), D₄ त्वखिल प्राप्य,
G₁ 3 अखि° (for चाखिला प्राप्य) —^b) Ś1 D₁ 2 4 5 7-9 12
T₃ काश्यपाय —D₃ om 25°-26° —^c) Ś1 D₃ 7 [S] ह्रमददं,
Dt D₆ 8 [S] ददं राम, D₅ 12 [S] ह्रमददं, G₁ 3 नरश्रेष्ठ, M₃
ददौ राम (for तदा राम) D₁ यज्ञप्राप्ते महदिदं. —^d) Ś1
पुत्रकर्मणे

26 D₂ om 26°^{ab} (cf v l 25) —^a) Ś1 M₃ गत्वा,
D₁ 3 5 7 12 ततो (for दत्त्वा) Ś1 D₉ M₃ -निलय, D₁ 3 5 7 12
-निलयात् (for निलयस्) —After 26°^{ab}, D₅ ins 1374*,
while D₁₄ T G₄ M₃ (inf lin sec m) ins

1371* स्थितोऽस्मि तस्मिन्स्तप्यन्वै सुसु (D₁₄ °मु) ख सुरसेविते ।
अद्य तूत्तमवीर्येण त्वया राम महाबल ।

—D₅ om 26°-28 Ś1 om (hapl ?) 26°^{cd} —^c) Dt
D₆ 8 G₂ M₁ श्रुत्वा तु, D₉ तच्छ्रुत्वा, D₁₄ श्रुत वा, G₁ श्रुत्वैष,
G₃ श्रुत्वैव (for श्रुतवान्) —After 26°, D₁₄ T G₄ ins

1372* विस्मितानां नभस्थले ।

भाषता देवसघाना.

[(1. 1) T₃ नभस्तले —T₁ damaged from l 2 up to
रा in 27°]

—^d) D₁ 2 त्वरितस्त्व (D₂ °श्वा) हमागत, D₃ 7 त्वरितश्च समा-
गत, D₁₂ त्वरितस्तेन वागत, T₂ ततोऽहं द्रुतमागत, G₂ M₁ ततो
द्रुतमुपागत —For 25-26, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ subst

1373* पृथिवी चापि विजिता मयास्य धनुषो बलात् ।

दत्ता चेय विनिर्जित्य काश्यपाय महात्मने ।

काश्यपाय च दत्त्वेमामखिला सागराम्बरात् ।

न्यस्तशस्त्रस्तपस्तप्तु गतोऽहं मेरुपर्वतम् ।

तत्र सन्यस्तशस्त्रोऽपि तपस्यभिरतोऽप्यहम् । [5]

श्रुत्वैव धनुषो भङ्गं द्रष्टुं त्वा समुपागत ।

[(1. 1) B₁ [अ] रय (for [अ] पि) D₁₁ मापस्य (sic)
(for मयास्य) M₄ धनुषोस्य पराक्रमात् (for the post half)
—(1. 2) B₄ दत्त्वा V₁ 2 M₄ काश्यपाय Ñ₂ marg, D₁₁
वसुधरा, M₄ महामुने (sic) (for महात्मने) —(1. 3) M₄
काश्यपाय M₄ पृथिवी (for अखिला) D₁₁ दत्त्वा मामखिलामुर्वी
सशैलवनकानन —(1. 4) V₃ हेमपर्वत B₂ महेंद्र पर्वत गत (for
the post half) —(1. 5) V₂ तत (for तत्र) Ñ₂ B₃ 4
D₁₀ [S] स्म्यह, B₁ 2 D₁₁ ह्यह, D₁₃ [S] मव (for स्प्यहम्).
V₄ तपस्यामि° (for the post half) —(1. 6) D₁₃ श्रुत्स्य
(sic) (for श्रुत्वैव) B₁ भग्न (for भङ्ग) M₄ अभ्युपागत]

27 D₅ om 27, T₁ damaged up to रा in ° (for
both cf v l 26) Ś1 reads 27-28 in marg —^a) Ś1 Dt
D₆ 8 एवं, Cg as in text (for इदं) D₂ राम परम, D₁₁ °वं
दिन्यं (for वैष्णव राम) —^b) Ñ₂ V B₁ 3 4 D₁₀ 11 13 पितृपर्या
(V₃ °पाणि) गत, D₂ पैतृपितामह, Cg k t as in text (for
पितृपैतामह) Ñ₂ V B D₁-3 7 9-13 M₄ मम (for महत्)
—^c) M₄ क्षात्रं बलम् (for क्षत्रधर्मं) Ñ₂ V₁ 2 4 B D₁₀ 11 13
M₄ उपाश्रित्य, V₃ समाश्रित्य, Ck as in text (for पुरस्कृत्य)
—^d) Ñ₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ गृहाण, D₆ गृ ~ (for गृहीष्व).
Ñ₂ V₁ 2 4 B₁ 3 4 D₁₀ उद्यतं, M₄ ऊर्जित (for उत्तमम्)

28 D₅ om 28 (cf v l 26) Ś1 reads 28 in marg.
(cf v l 27) —^a) Ś1 धनुःश्रेष्ठ, Ñ₂ V B D₁₀ 11 13
गृहीत्वा च, D₁-3 7 9 महाबाहो, G₁ 3 नरश्रेष्ठ, M₄ गुणेनैव

7 1 77 33
1 76 1
1 71 32

श्रुत्वा तज्जामदश्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
गौरवाद्यत्रितकथः पितृ राममथाब्रवीत् ॥ १
श्रुतवानस्मि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव ।
अनुरून्ध्यामहे ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थितः ॥ २
वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।

अबजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ ३
इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधम् ।
शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः ।
आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार ह ॥ ४
जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ ५

(for धनु श्रेष्ठे) D12 योजयाशु धनुश्चेद —^b) Ñ2 V B D10 11 13 M4 शरेण (V2 तदिदं) रघुनदन, Dt शर प *रज्य, D1-3 7 9 12 शरेणामिततेजसा —^c) D3 7 यथा (for यदि) Ś1 V1 4 B1 D2 3 12 Ct शक्तोस्मि, Ñ2 मधसि (sic), V2 शक्योसि, V3 B3 M4 शक्यसि, D10 शक्यति, D13 शक्यमि (sic) (for शक्तोपि) Ñ2 V B D10 11 13 M4 मधातु, Cm as in text (for काकुत्स्थ) —^d) Ñ2 V B D1 7 7 9-12 14 M4 युद्ध, D13 इद (for द्वन्द्व) Ś1 om ते (submetric) V4 तत् (submetric), B1 पुन, D9 [S] नय, D14 T G4 तदा, Cg k as in text (for तत) —After 28, Ś1 D6 (due to omission after 26^{ab}) 11 12 ins

1374* एव द्रुवाणे वचनं मशमुनौ
युगान्तकालोच्छ (च) लिताम्बुभैरवम् ।
क्षणेन सर्वं सचराचर जग-
द्भयाद्यकम्पे सह देवदानवै ।

[(1 2) Ś1 -काले छलिनात्थिकर्मेणि —(1 4) Ś1 -मानवं (for -दानवं)]

Colophon Ñ2 V B D10 13 om (continue the Sarga) —Kānda name Ś1 D1 11 om D3 अयोध्या°. —Sarga name Ś1 D1 3 5 9 12 राम (D1 9 12 om) रामसमागमो, D2 7 परशुरामसमागमो, D11 समागमे परशुराम-वाक्य —Sarga no (figures, words or both) Ś1 D3 5 11 12 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 75, D1 51, D2 49, D7 53, D9 78, M4 73 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M1 श्रीरामा..

75

✎ Ñ1 missing Sarga 75 (cf v1 I 66 10) Ñ2 V B D10 13 continue the previous Sarga Ñ2 V B D10 11 13 subst 1379* for the whole Sarga (B2 reads St 1 as in text for l 1 and 2 of 1379*), while M4 subst l 1-22, l 29-30 and l 39-46 of 1379* for 1-9, 14 and 21-23 respy and the substitute-passage is given at the end of the Sarga

1 ^a) Ś1 B2 D1-3 5 7 9 12 तच्छ्रुत्वा (by transp), Dt D6 8 T1 M3 श्रुत्वा तु (for श्रुत्वा तज्) Ś1 D6 12 वचन तस्य,

M3 (inf lin sec, m also as in text) राजविहस्य (for जामदग्न्यस्य) —^b) Ś1 B2 D1-3 5 7 9 12 दशरथात्मज —^d) Ś1 B2 D1-3 7 9 12 M3 रामो रामम्, G1 3 जामदग्न्यम् (for पितृ रामम्) D6 रामो रामः थाब्रवीत्

2 ^{ab}) T3 कृत° (for श्रुतवान्). Dt D3 6 8 14 T M1 अस्मि, D7 अपि, Cm g k as in text (for अस्मि) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ते (for यत्) D8 T2 °ग्मि, T1 damaged for नसि (for कृतवानसि) D4 transp श्रुतवानसि and कृतवानसि Ś1 D1-3 5 7 9 12 कृत यत्तत् (D3 सत्रे [sic], D7 °त्ते) पुरातन (for ^b) —G2 om (hapl) 2°-3° —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 न ते (D6 ह्य) सूयामि ते (D1 तद्, D12 वै), D6 8 T1 3 Cv t अनुरून्ध्यामहे, D8 अनुरून्ध्यामि ते, M3 अनुरूप्यामहे, Cr m g as in text, Ck अनुरूप्यामहे —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 °कारिण (D12 °णा), D4 6 14 T1 2 G4 M1 3 Cv r m °मास्थित, Cg k t as in text (for आनृण्यमास्थित.)

3 G2 om 3^{ab} (cf v1 2) —^a) Ś1 D1-3 5 7 12 इद यत्तु (D2 °त्तत्) (for द्रुवाशक्त). —^b) D5 12 क्षत्रं (for क्षत्र-) D2 M4 भार्गवं (sic) Ś1 क्षत्रमुत्पादित त्वया —After 3^{ab}, Ś1 ins l 6, while D6 ins l 7 of 1379* —^c) G2 मे जात, M2 सा राम, Ct as in text (for मे तेज) Ś1 D5 12 प्रतिगृह्णामि तेजोस्य, D1-3 7 9 परिगृह्णामि ते तेज —^d) T1 damaged for पश्य. Ś1 D1-3 5 7 9 12 पश्य मे तत्र पौरुष —After 3, D1 ins l 6-8 of 1379*

✎ Ck is lost from st 4 up to the end of this Sarga on a missing folio in the exemplar

4 ^a) D4 7 12 14 उक्ता (for उक्त्वा) Ś1 D1-3 5 7 9 12 वाक्य (for क्रुद्धो) —^b) K ed शरासन (for वरायुधम्) —^c) Ś1 D5 12 स तच्च (D12 °था), D2 शर वा (for शर च) Ś1 D1-3 5 7 9 12 [अ]प्रतिम हस्ताद्, Dt D8 °जग्राह (for प्रतियगृह्य) —^d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 गृहीत्वाशु- (Ś1 °त्वात्र, D3 7 °त्वा स) (for हस्ताल्लघु-) Ś1 D9 °मात्, D3 7 °मं (for -पराक्रम) —^e) T1 damaged स ध, G1 3 च धनू (for स धनू) D4 T3 G1 2 Cr सज्ज (sic), Cv m t as in text (for सज्य) Ś1 D1-3 5 7 9 12 आरोप्य रामस्तु (D2 °म सु, D9 °म स) धनु शरमारोप्य (D1-3 7 °योज्य) काचनं

5 ^a) Ś1 D2 5 9 12 असंभ्रातो, D3 7 समुद्दिश्य (for ततो राम) D1 जामदग्न्येऽसंभ्राते —^b) Dt D6 8 G2 M1 इद

ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं शरम् ॥ ६
इमां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमार्जितान् ।
लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामि यदिच्छसि ॥ ७
न ह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरंजयः ।
मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८
वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः ।
पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र संघशः ॥ ९
गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिंनराः ।
यक्षराक्षसनागाश्च तद्रष्टुं महदद्भुतम् ॥ १०
जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।

निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११
तेजोभिर्हतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२
काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा ।
विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३
सोऽहं गुरुवचः कुर्वन्पृथिव्यां न वसे निशाम् ।
इति प्रतिज्ञा काकुत्स्थ कृता वै काश्यपस्य ह ॥ १४
तदिमां त्वं गतिं वीर हन्तुं नार्हसि राघव ।
मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ १५
लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
जहि ताञ्शरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १६

(for वच) Ś1 D1-3 5 7 9 12 राघवो वाक्यमब्रवीत् —After 5, D2 ins 1 6-8 of 1379*

6 °) V4 पूज्योसि, D9 G2 4 M1 8 मे पूज्यो (by transp) —^b) T1 damaged for मित्र in विश्वामित्र —^c) D9 तस्मान्मुक्तो Ś1 D1-3 5 7 12 शक्तोपि (Ś1 °सि) ते न मुचेयम् —^d) Ś1 D1-3 5 7 12 अह, D9 मोक्षे (for मोक्तु)

7 °) Ś1 इमास् Ś1 D5 तव कृते, D1 3 7 9 12 तव गतिं; D2 प्राप गतिं, D4 च त्व° (for वा त्वद्गतिं) T1 वापि (for राम) —^b) Ś1 D3 5 12 -समन्विता (Ś1 °तान्), D1 2 4 -समार्जिता, D7 9 T3 (before corr as in text) -समार्जिता, T2 -समार्चितान्. —^c) T1 damaged for वापि —^d) Ś1 वारयामि, D1-3 5 7 9 12 वधि°, D4 दहि°, M3 हरि° (for हनिष्यामि) Ś1 D5 M3 यदीच्छसि, Dt D6 8 [ह]ति मे मति, D1-3 7 यथेच्छसि, Cm g t as in text ☞ Cg यदीच्छसीति पाठो युक्त । ☞

8 °) T3 M3 [अ]ह (for [अ]य) —^b) D1 9 -पुरजय —^c) G1 मोघ, Cm g t as in text (for मोघ) D14 तपति (metathesis) (for पतति) Ś1 D1-3 5 7 9 12 वीरेषु (for वीर्येण) —^d) D14 T G4 पर-, Ct as in text (for बल-) —After 8, G2 M1 ins

1375* इति ब्रुवति काकुत्स्थे भार्गव प्रति रोषिते ।
शतक्रतुमुखा देवा पुरस्कृत्य चतुर्मुखम् ।

9 °) M3 -घनं, Cm as in text (for -घर) —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 देवा सर्षिगणास्तदा (D5 °था) —^d) Ś1 Dt D1-9 12 G2 M1-3 सर्वश (for सघश)

10 °) D9 सिद्धाश् (for सिद्ध-) D4 -किंनरचारणा. (by transp), D7 पन्नगा (for -चारणकिंनरा). —^c) T2 G4 M2 -सघाश् (for -नागाश्) M4 नागराक्षसयक्षाश् (by transp). —^d) D14 T G4 द्रष्टुं तन् (by transp), Cg t as in text Dt मह * द्रुत, D1 °दुद्भुतं

11 °) D1-3 5 7 12 M4 एकी (M4 मंदी) भूते —^b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 चापि (for वर-) —^c) D1-3 7 G2 M1 जामदग्न्यो (D2 °ग्न्यस्तु) Ś1 D5 12 M4 निर्वीर्ये जामदग्न्येय (M4 °ग्न्ये च), D9 निर्वीरो जामदग्निस्तु —^d) D7 उदीक्षित (for उदैक्षत)

12 °) Dt D6 8 °गीत-, D1-3 5 7 9 12 M4 °पहत-, M3 inf lin sec m (for तेजोभिर्हत-) D5 12 -वीर्यश्च (for -वीर्यत्वाञ्) Ś1 यक्षराक्षसनागाश्च (= 10°) —After 1 22 of 1379*, B3 (after 1 25) 4 ins (var) the lines of 10°-12° —^d) D1 5 8 9 12 T3 मदमदम्

13 °) Dt D1-5 7 12 कश्यपाय Ś1 D2 9 12 G1 3 पुरा, G2 M1 4 (last two after corr inf lin pr m as in text) महा (for मया) —^b) Ś1 D2 9 12 मया राम, D1 3 5 7 पुरा राम, D4 T3 यथापूर्वं (for यदा पूर्वं) —^c) Ś1 वास्त°, D3 °स्त° (for वस्तव्यम्) —^d) G2 °ति (for इति) Ś1 D5 वै, D12 om (submetric) (for मा) D1-5 7 12 कश्यपो

14 °) Ś1 D1 2 5 12 नि (D1 2 न) वसाम्यवशो (D1 2 °निज्ञ) भुवि, D3 7 9 नि (D7 9 न) वसामि निशा भुवि —^c) Ś1 D1-3 5 7 12 हीनप्रतिज्ञ, Dt D6 8 M3 तदा प्रभृति; D4 तथा प्र°, D9 हीनप्र°, G1-3 M1 तदा प्र°, M2 मया प्र° (for इति प्रतिज्ञा) —^d) Dt D6 8 G2 M1 मे (for वै) D4 कश्यपस्य. D14 T1 2 सा, G1 3 तु, G2 हा, Ct as in text (for ह). Ś1 D1-3 5 7 9 12 तस्य (D1 तस्मात्, D2 9 तथा, D3 7 12 न स्या) कश्यप (D3 °*) सस्थया (D9 °स्कृता)

15 °) Dt D6 8 Ct ताम्, T3 त्वध् (sic), Cg as in text (for तद्) Dt D6 8 G1 3 मद् (for त्वं). D4 G1 3 मे 3 राम (for वीर). Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 इमां मम गतिं ताव (M4 वीर) —^b) D4 हतुं (for हन्तु) —^c) Ś1 D1-3 5 7 9 12 M3 4 °जवो, G3 नयो° (sic), Cv.t as in text (for मनोजवं) —^d) D2 माहेन्द्रं पर्वतोत्तमम्.

16 °) D12 लोकास् (for लोकास्) D12 त्वत्प्रतिमा; D14 त्वत्° (for त्वप्रतिमा) D3 राजन् (for राम). —^b) D12

G 1 77.
B 1 76.
L 1 71.

G 1 77 49
B 1. 76 17
L 1 71 48

अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शात्स्वास्ति तेऽस्तु परंतप ॥ १७
एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८
न चेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९
शरमप्रतिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत ।

शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २०
तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्नये प्रतापवान् ।
रामो दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमम् ॥ २१
ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
सुराः सर्पिगणा रामं प्रशशंसुस्त्वायुधम् ॥ २२
रामं दाशरथिं रामो जामदग्नयः प्रशस्य च ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगतिं प्रभुः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

निर्जितांस् S₁ D₄ G₁ 3 M₂ 4 तपसा निर्जिता (by transp)
—After 16^{ab} D₃ 7 ins

1376* उदीच्या दिशि ये म्लेच्छा रौद्रा ये क्रूरकारिण ।
—^c D₂ [अ] न्याज (for ताज्) S₁ -मोक्षेण (for -मुख्येन)
—^d D₄ M₄ °विपर्यय (for कालस्य पर्यय)

17 ^a) S₁ D₂-5 7-(D₈ before corr.) 9 12 T₃ G₁ 3
M₂ 3 Cg अक्षय, M₄ अक्षर, Cm t as in text —^b) S₁
D₁-3 5 7 9 12 जाने त्वाह, M₃ 4 °मि त्वा (for जानामि त्वा)
S₁ D₁ 3-5 7 9 12 T₃ G₁-3 M₁ Cm सुरोत्तम, D₂ सुसुत्तम
(sic), M₄ गनातनं (for सुरेश्वरम्) —^c) T₃ धनुषश्च, Cm
as in text D₅ परामर्श —^d) G₂ मे (for ते)

18 ^a) D₅ गुणगणा (for सुर°) M₄ राम (for सर्वे)
—^b) D₁₂ ...ते, M₂ प्रतीक्षन्ते D₁₂ (after corr as in
text) समागमा —^c) T₂ तम् (for त्वाम्) D₂ यान्यह
प्रतिकर्माणि न प्रतिद्वन्द्वमाहवे.

19 ^a) D₄ राम, D₈ तव (for मम) —^b) M₄ पीडा
(for व्रीडा) S₁ D₁-3 5 7 9 12 व्रीडा भवति कर्हिचित् —^c)
S₁ त्रिलोक- (for त्रैलोक्य-) —^d) M₄ जितस्यापि समागमे

20 ^a) S₁ D₁-3 5 7 9 M₄ चा°, D₁₂ वा° (for अप्रतिम).
M₄ लोके (for राम) —^b) S₁ D₁-3 5 7 9 12 वार्षिक,
M₃ 4 राघव (for सुव्रत) —^c) D₅ G₄ °मोक्ष, M₄ °मोक्षाद्,
Cg t as in text (for शरमोक्षे) D₄ °व्येहं (for
गमिष्यामि) —^d) D₂ G₄ पर्वतोत्तम —After 1 38 of
1379* B₄ ins (var) the lines of 20

21 D₁₄ reads 21 in marg —^a) T₂ ब्रुवतु (sic)
S₁ D₁-3 5 7 9 12 रामे च (S₁ °पि, D₁ 2 9 वि, D₈ 12 °ति)
ब्रु(D₃ *)वति ह्येवं —After 21, Dt D₄ 6 8 14 S (except
M₄) Cg t. ins

1377* स हतान्दश्य रामेण स्वाँल्लोकास्तपसार्जितान् ।
जामदग्नयो जगामाशु महेन्द्र पर्वतोत्तमम् ।

[(1 1) D₁₄ T₂ स हितान् (sic) T₃ दृष्ट (sic) (for
दृश्य). D₄ 14 तपसार्जितान्]

22 ^a) S₁ D₁-3 5 7 9 12 आसन् (for ततो) —^b) S₁
D₃ 5 प्रतिदि (D₃ °) शस्, D₁ 2 7 स प्रदि°, D₉ G₄ च प्रदि°,
D₁₂ G₁ 3 च विदि° (for चोपदिशस्) T₃ G₄ M₃ तदा (for
तथा). —After 22^{ab}, S₁ D₁-3 5 7 9 11 (after 1 44 of
1379*) 12 ins

1378* प्रबुधश्च शिवा वाता मृगाश्च शुभशसिन ।

[D₁₁ वुधश्च, D₁₂ प्रबुधश्च D₁₁ om मृगाश्च D₅ शुभशसिना,
D₉ शिवसजिता]

—B₃ 4 ins (var) the line of 22^{cd} after 1 44 of
1379* —^c) M₂ देवा (for सुरा) S₁ D₁-3 5 7 9 12 चैव
(for राम) —^d) S₁ D₁-3 5 7 9 12 नृपात्मजं, D₄ मुदान्विता
(for उदायुधम्)

23 ^a) S₁ D₁-3 5 7 9 12 transp राम and रामो —^b)
Dt D₆ 8 प्रपूजित, Ctp °स्य ह (for प्रशस्य च) S₁ D₁-3 5
7 9 12 प्रशस्य रघुनन्दनं —^c) M₃ तदा (for तत) D₄ 14 T₂ 3
G₁ 3 4 प्रदक्षिण (G₁ °णी) कृत्वा, Ct as in text S₁ D₁-3 5
7 12 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (by transp), D₉ प्रदक्षिण कृत्य ततो
—^d) S₁ D₁-3 5 7 9 12 तदा (for प्रभु) —For Sarga 75,
Ñ₂ (Ñ₁-missing) V B D₁₀ 11 13 subst, while M₄
subst 1 1-22, 29-30 and 39-46 for 1-9, 14 and
21-23 respy, whereas S₁ D₉ ins 1 6 and 7 respy.
after 3^{ab}, D₁ ins 1 6-8 after 3, D₂ after 5

- 1379* (1) { तच्छ्रुत्वा जामदग्न्यस्य रामो रामस्य भाषितम् ।
गौरवाद्यधितस्तस्य पितुर्वचनमब्रवीत् ।
- (2) { श्रुतवानसि ते कर्म घोर यत्तत्त्वया कृतम् ।
न तेऽभ्यसूये तत्कर्म पितुरानुष्यकारिण ।
वीर्यशक्तिपरिक्षीण क्षत्रमुत्सादितं त्वया । [5]
मातिक्रमेण तेन त्व कर्मणा गर्वितो भव ।
- (3^{ad}) आनयैतदनुर्दिन्य पश्य मे बलपौरुषम् ।
क्षत्रस्यापि महत्तेज पश्याद्य भृगुनन्दन ।
- (4^{ab}) इत्युक्त्वा तदनुर्दिन्य रामो जग्राह वीर्यवान् ।
रामस्य जामदग्न्यस्य हस्तादीषत्कृतस्मित । [10]
- (4^{cd}) शर च हस्तादादाय ततो लघुपराक्रम ।
- (4^{ef}) सधाय सशर चाप विचकर्ष महायशा ।
विकृप्य बलवच्चापि तदनु सशर तदा ।
- (5^{ab}) रामो दाशरथिर्वाक्यमिदं राममुवाच ह ।
- (6) { ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च । [15]
शक्तोऽपि ते न मोक्ष्येऽहमिमं प्राणहर शरम् ।
- (7) { इमा तु ते गतिं दिव्या निहन्मि तपसार्जिताम् ।
लोकानप्रतिमान्पुण्याग्निहन्मि शरतेजसा ।
- (8) { न ह्ययं वैष्णवो राम शक्यो दिव्यो महाशर ।
मया मोघं समुत्सृष्टं बलदर्पविनाशन । [20]
- (9) { ततो वरायुधधर राम दशरथात्मजम् ।
द्रष्टुं ब्रह्मादयो देवा समाजग्मुर्मनोजवा ।
देवानुपरि तैस्तत्र दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
बुद्ध्या च ध्यानयोगेन रामं नारायणाश्रजम् ।
रामाभिभूतवीर्यो जामदग्न्यस्ततोऽब्रवीत् [25]
कृताञ्जलिर्दिदं वाक्यं राम दशरथात्मजम् ।
- (13) { कश्यपाय यदा राम मया दत्ता वसुधरा ।
विषये मे न वस्तव्य त्वयेह मम शासनात् ।
- (14) { सोऽहं ततः प्रभृत्यस्या न वसामि क्षितौ कचित् ।
मिथ्याप्रतिज्ञं काकुत्स्थ मा भूवमिति निश्चय । [30]
- (15^{ab}) ततो नार्हसि मे हन्तुं गतिं दिव्या मनोजवाम् ।
- (16^{cd}) लोकास्तु जहि मे पुण्यान्शरेणानेन राघव ।
- (17) { अक्षयं मधुहन्तार जानामि त्वा सनातनम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शादस्तु स्वस्ति प्रसीद मे ।
- (18^{ab}) एते सुरगणा राम पश्यन्ति त्वा समागता । [35]
वरायुधधर वीर साक्षाद्विष्णुमिवापरम् ।
- (19) { न चेयं मम काकुत्स्थ वीर्या भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतम् ।
- (21^{cd}) इत्युक्तं स शर रामो सुमोच रघुनन्दन ।
लोकेषु जामदग्न्यस्य रामस्यामिततेजस । [40]
ततः प्रभृति रामोऽभूदलोक शरतेजसा ।
- (22^{ab}) मुक्ते तसिन्शरे देवा प्राशसन्नाघव तदा ।
आकाशगा विमानेषु स्वेषु दिव्येष्ववस्थिता ।
- (22^{cd}) आसन्विजिमिरा सर्वा दिशश्च विदिशस्तथा ।
- (23) { रामोऽपि जामदग्न्यस्तं राम दशरथात्मजम् । [45]
प्रदक्षिणमुपावृत्य जगामाथ स्वमाश्रमम् ।

[For l 1-2, B2 reads the lines of St 1 (cf v l 1) —(1 2) V1 °तकठ, V2 °तकथो, B1 °तमति, B4 °तकथ, D11 °तस्य (sic), M4 °तोत्कठो (for यधितस्तस्य) V3 रामो (for पितुर) V2 M4 जामदग्न्यमयामवीत् (for the post half) —(1 3) V2 ब्रह्मन् (for कर्म) V1 om (submetric), V3 B1 s तु, V4 यत् (for तत्) D13 कृत त्वया (by transp) V2 सुधोर यत्त्वया कृत (for the post half) —(1 4) V3 °स्य, D13 °स्य (for सभ्यसूये) N2 ते, V4 तत्र, D11 न तत् (last two hypermetric) (for तत्) M4 नाम्यसूये च ते तत्र कृते घोरे च कर्मणि —V4 om 1 5 —(1 5) V1 s B2 (m also as in B1) °घृन्, V2 M4 °न्यून, B1 °ख्यात (for -परिक्षीण) M4 यत्सादित —(1 6) S1 N2 V4 B2 4 D1 10 M4 न (for मा). B1 च (for [अ]ति-) S1 नान्वितो भवेत् (for गर्वितो भव) —(1 7) B1 [ह]ट (for [ए]तद्) —M4 om (hapl) from the post half of l 7 up to the prior half of l. 9 V1 पश्याम (for पश्य मे) V1 2 B2 D1 2.9 बलमौर (D2 °ज) सं —V4 om 1 8-10 —(1 8) B2 D11 महातेज B4 मे (for [अ]घ) —(1 9) V1 om (submetric), B4 °द्व (for तद्) M4 पाणिना (for वीर्यवान्) D11 गृहीत्वा राघवस्तदा (for the post half) —(1 10) N2 कृतस्य च, V1 कृतस्मय, V2 कृत मया (sic), M4 सयस्त्रिव (for कृतस्मित) —(1 11) B4 बाण (for शर) M4 प्रगृह्य सशर चाप (for the prior half) —(1 12) M4 कृत्वा (for चाप) N2 B3 D10 13 प्र (B3 प्रा) चकर्ष —(1 13) N2 B3 D10 13 प्रकृष्य V1 व damaged in बलवच् D11 म विकर्षणमहच्चाप (sic) (for the prior half) D11 वचन (for तदनु) D13 शरण (for सशर) B2 तथा —(1 14) D11 दाशरथी रामम् V1 D11 तीक्ष्णम् (for रामम्) V3 B2 4 M4 त (for ह) B1 उवाच प्रथित पुन (for the post half) —(1 15) V4 [स]सि (for मे) M4 मे पूज्यो (by transp) —(1 16) M4 त्वमतस (for शक्तोऽपि) B1 om (submetric) (for ते) N2 V3 4 B1 s 4 मोक्षेहम्, B2 D13 सुचैयम् V1 शक्तोऽपि न मोक्षे चाहम् (for the prior half) B3 इद (for इम) D11 इषु (for शरम्) —(1 17) B2 ते तु (by transp) V1 B3 °त, V4 (erroneously) शर-तेजसा (for तपसार्जिताम्) D11 इमास्तवकृते राम तपोबलसमाजित —For ins see below —V3 reads l 18 within brackets —(1 18) N2 लोकात्मा°, B D10 लोकान्वा° (B1 om वा) (for लोकानप्रतिमान्) V3 हन्मि (for पुण्यान्) V3 D11 लोकान्वर्षा (D11 °नप्रतिमा) न्युण्यान् (both submetric), M4 आहोस्यु (sic) लोकान्पुण्यांस्ते (for the prior half) V1 s B1 2 4 हन्मि ते, V2 शस्ते, M4 हन्यथ (for निहन्मि) —B4 om 1 19 —(1 19) V2 मया शक्यो (for शक्यो दिव्यो) —(1 20) N2 D11 13 मया मोघ, V1 मया घोर, V2 महाघोर D11 बल *ध- D10 -विनाशन —(1 21) V2 वरावर- (for वरायुध-) —(1 22) M4 तन्नाजग्मुर् V3 °हरा (for मनोजवा) —After l 22, B4 ins the lines of 10°-12° with v l as in D1 (except °भूवाद्य) for 11 and सघ्नोनिहत° for the prior half of the line of 12^{ab} —(1 23.)

गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।

वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते ससायकम् ॥ १

अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन् ।

D11 उपागतास् (for उपरि तास्) —(1 24) B D11 13 बुद्ध्या (for बुद्ध्या) V1 B1 4 °गज, D11 विश्वामक तथा (for नारायणाशजम्) D13 सम नारायणेन तान् (for the post half) —(1 25) V3 -वीर्योय, B1 D11 -वीर्योमौ (for -वीर्याज) V4 B4 जामदग्नि- (for जामदग्न्यस्) V2 [S]मवीदिदम्, V4 B4 -मुतो° (for ततोऽब्रवीत्) —After 1 25, B3 (inf lin) ins the lines of 10°-12° as in B4 —(1 26) V2 तनो (for इद). —(1 27) Ñ2 V1 4 B1 काश्यपाय D11 मया (for यदा) D10 मम (for राम) D10 याया (sic), D11 पुरा (for मया) —(1 28) D11 om (submetric) (for ने) V1 4 B D10 13 त्वयेति (for त्वयेह) V1 [अ]धात्म°, V3 [अ]धानु°, B1 2 [अ]थ समागतात् (B2 °भृशात्), B3 [अ]थ समन्वगात्, B4 D10 13 [अ]थ समन्वशात् (for मम गामनात्). V2 त्वयात् स समागतात्, D11 इत्येव स शशाम मा (for the post half) —(1 29) D13 तदा (for तत) D11 पृथिवीवासमत्यज (for the post half) —(1 30) V2 मा भूमन् (sic), D11 मा भूयान् (for मा भूयम्) V1 4 B2 4 निश्चित, V2 निश्चय, V3 निश्चिन (for निश्चय) M4 न स्यामिति परतप (for the post half) —(1 31) V2 गतु (for हतु) D11 मनोरमा —(1 33) Ñ2 B4 अक्षय्य V1 जानासि B4 त्वा (for त्वा) D13 जाने त्वा पुरोत्तम (for the post half) —(1 34) B2 वा (for स्य). B3 अस्ति च्छिति, D13 स्वरित तेस्तु (for अस्तु स्वगिति) —(1 35) D11 निरीक्षते (for पश्यन्ति त्वा) —(1 36) V2 B3 D10 वरावर- (for वरायुध-) —(1 37) D11 इव (sic) (for मम) V3 छी°, V4 सुत्नी (sic) (for व्रीडा) V2-4 B1 4 अर्हसि (sic) —After 1 38, B4 ins the lines of 20 as in Ś1, while D11 reads the lines of 20° and 21 for 1 39-40 —(1 39) M4 त (for स) B2 चापान् (for रामो) V4 मुमोचच (ditto) —D13 om 1 41 —(1 41) V2 [S]स्माद् (for श्भूद्) D10 °कुशा (sic), M4 (after corr sec m as above) °स (for शरतेजसा) —(1 42) M4 मुक्ते तस्मि marg sec m V4 चारिमन् V4 राघवस् (sic) V1 प्रगसत्रामवल तदा (hypermetric), D13 प्रशशसुश्च राघव, M4 राघव प्रशशसिरे (for the post. half) —(1 43) D11 ऋषिसधा (for आकाशगा). M4 धिष्येपु (for दिव्येपु) V1 ते दिव्येपु व्यवस्थिता (for the post half) —M4 om 1 44 —(1 44) Ñ2 D10 आसन्नतिमिरा V1 दिश स, D13 दिशोथ (for दिशश्च) —After 1 44, B3 4 ins the line of 22° (v1 ऋषि- for सर्पि- and then as in Ś1), while D11 ins 1378* (cf v1 22) —(1 45) Ñ2 B3 D10 13 स, D11 च (for त) —(1 46) D10 °गन्ध, D13 °वृत्ति (sic) (for उपायस्) D11

पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २

जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।

अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३

प्रदक्षिणीकृत्य ततो (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 स्वमालय M4 जगामाकाशमारिधत (for the post half)]

—After 1 17, B2 ins

1380* न हि बाण ब्राह्मणेऽहं न च मुन्नामि सर्वथा ।

Colophon D1-3 5 7 12 om (continue the Sarga). Ś1 reads in marg —Kāṇḍa name Ś1 Ñ2 D11 om V B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, V3 4 B4 ins वालचरिते —Sarga name Ñ2 V B2-4 D10 11 जामदग्न्य-लोक (V4 °वल)वध (B2 °रोध), B1 जामदग्न्यलोकाभाव., D9 रामसवादो —Sarga no (figures, words or both) V1 4 B1 4 om Ś1 Dt D4 6 8 14 T G1 3 4 M1-3 76, Ñ2 B3 D10 77, V2 78, B2 D9 79, D11 58, G2 70, M4 74- D13 इत्यापि—यणे—काडे—दग्ध्य—वधो—सर्गे 76 —After colophon, T2 G1 2 4 M1 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री...नम

76

Ñ1 missing Sarga 76 (cf v1 I 66 10) D1-3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 °) D1 2 9 12 G1 3 प्रशान्तात्मा, M4 जामदग्न्ये, Cm t as in text (for प्रशान्तात्मा) Ñ2 V B D10 11 13 जामदग्न्ये गते रामे (V1 4 D11 तस्मिन्) —°) V1 D11 जय (for धनु) B1 रामो दशरथात्मज —°) Ś1 Dt D1-9 12 M2.3 (sup. lin sec m also) महायशा (for ससायकम्) T2 3 ददौ हस्तेन सायक, G1 3 ददौ परमभास्वर (for °) Ñ2 V B D10 11 13 M4 लब्ध्वा (V2 नवधा [hypermetric], D11 दृष्ट्वा, M4 om) सदर्शयामास पितु स्वबलनि (V1 2 B1 °मू)जित

2 °) Dt गतो (for ततो) Ñ2 V B D10 13 M4 ताश्चा (D13 ततो)भिवाद्याचक्रे (M4 °यामास), D11 लब्ध्वाभिवाद-यामासुर् —°) Ñ2 V B D10 प्रभृतीन्, D11 -प्र*न् (for -प्रमुखान्) D10 -प्र*न्, M4 द्विजान् (for ऋषीन्) —°) Dt D8 Ct विकल, Cm g as in text (for विह्वल) ☞ Ck. विह्वल परवश । ☞ Ś1 D1-3 5 7 12 वाक्यमुवाच (for दृष्ट्वा प्रोवाच) Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रोवाच पितरं (V4 B1 वचनं) चेद् (D11 चापि) रामागमनविह्वलं (V4 °वल, D11 °ह्वल)

3 °) D12 ततो (for गतो) V4 जामदग्न्ये गते रामे —°) V2.4 D11 चतुर (D11 °*)निर्णी (V2 °णी) (all sic) —°) Ś1 G2 -[अ]भिमुखी, D6 T2 °मुखे, T3 -विमुखी (for -[अ]भिमुखी) —°) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 नाथिनी (for पालिता) —After 3, D14 T G4 ins

रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतम् ।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्नि चाघ्राय राघवम् ॥ ४
गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः ।
चोदयामास तां सेनां जगामाशु ततः पुरीम् ॥ ५
पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घुनिनादिताम् ।

सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ॥ ६
राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मङ्गलवादिभिः ।
संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौघैः समलंकृताम् ॥ ७
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च सुमध्यमा ।
वधूप्रतिग्रहे युक्ता याश्चान्या राजयोषितः ॥ ८

G 1. 78
B. 1 77
L 1 72

1381* सदिशस्व महाराज सेना त्वच्छासने स्थिताम् ।
शासनं काङ्क्षते सेना चातकालिर्जल यथा ।

[(1 1) T2 sup lin sec m महा in महाराज —(1 2)
D14 तथा T2 चातका जलद यथा (for the post half)]

4 °) S1 D1-5 7 9 12 M2 3 तद्वच, N2 V B D10 11 M4
[ए]तद्वच, D13 [अ]थ वच, G2 M1 च वच, Cg as in
text (for वचन) D11 श्रु* (for श्रुत्वा) —D2 om
(hapl) 4^b-5^a —^b) D7 (after corr as in text) प्राप्य
(for राजा) N2 V B ह(V4 तु)ष्ट प्रमुदितो नृप (= 5^b),
D11 13 प्रहृष्टमुदितो (D13 °वदनो) नृप* —^a) B4 Dt D6 8
M3 4 मूर्धन्युपाघ्राय, D12 मूर्ध्नि व्याघ्राय, M2 मूर्धन्याघ्राय
(for मूर्ध्नि चाघ्राय). —After 4, B3 ins

1382* सगद्गदमुवाचेदं चिर जीव गुणाकर ।

5 D2 om 5^a (cf v 1 4) —^a) B3 ततो, M3
(after corr sec m as in text) गते, Cg as in text
(for गतो) G1 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^b) Cv mg हृष्ट
(as in text) T3 हृष्ट स मुदितो, G1 3 प्रहृष्टो मुदितो,
M3 भृशं प्र°, M4 प्रहृष्टमुदितो (for हृष्ट प्रमुदितो) S1 N2 V
B D1-3 5 7 9-13 प्राप्य हर्षमनु (V4 हर्षमु [submetric]) चमं
—After 5^a, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

1383* पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ।

[T3 हित, M2 जातस् (for जात) G2 M1 2 सुतान् (for
पुत्रम्)]

—^a) S1 D1-3 5 7 9 10 12 नोदयामास D1-3 7 9 सेना ता
(by transp) —^a) D1 2 9 जगाम च ततः, D3 ज-मा°,
D10 जगाम ससुत (for जगामाशु तत)]

6 °) D1 मूर्धजां ध्व-नीं, D12 G2 पताकाध्वजिनीं (for
पताकाध्वजिनीं) T3 पताकद्वजनिं धम्या (sic) —^b) D2 5 12
तूर्योत्कृष्ट, D9 तूर्योत्कर्ष- D1 भवोत्कृष्ट निशाम्य ता, D3 7 पु
(D7 पु) धोत्कृष्टवर्जितां —For 5^a-6^b, N2 V B D11 13
M4 (1 1 only for 5^a) subst, while D10 subst. 1 2
only for 6^a

1384* योजयित्वा पुन सैन्य जगाम स्वपुरीं प्रति ।
समुच्छ्रितध्वजवतीं तूर्यस्वननिनादिताम् ।

[(1 1) B1 सेनां (for सैन्य) V1 स पुरीं, V4 B4 स्वपुर.
—(1 2) V1 4 M4 -विनादिता]

—^a) D11 सिक्तराजपथी (sic), D12 M3 (after corr inf
lin. sec m as in text) सिक्तराजपथा S1 D2 3 5 7 9 12

M4 कृत्वा (for रम्या) D1 श्वेतध्वजामिमां कृत्वा —^a) B4
°कुसुमोत्तमा.

7 °) S1 N2 V2-4 B D1-3 5 7 9-13 °प्रवेशाभिमुखै (V4
°खीं), V1 °प्रदेशाभिमुखै, D4 °प्रवेशसुमुखै —^b) B4 Dt
D3 6-8 मंगलपाणि (D3 7 °वासि)भि, D12 मांगल्यवादिभि,
Cg as in text —^c) S1 V2 3 B2 D1 2 5 10 13 प्रकीर्णां, N2
B3 4 संकीर्णां, V1 4 B1 D12 आकीर्णां, D11 आवीणां (sic)
(for संपूर्णां) D3 7 प्रकीर्णमाविशद् —S1 reads from 7^a
up to 1386* in marg —^a) N2 V B D1 2 10-13 पुरीं
(D12 °र) स्व च निवेशन, D3 7 पुरीं च स्व (D3 स्वं च)
निकेतनं, D5 पुर चक्रे निवेशन —For 7, M4 subst

1385* ता प्रविश्य स राजर्षि स्तूयमानः समन्तत ।
पौरैः सभाज्यमानश्च प्रविवेश स्वमालयम् ।

Thereafter cont 1388*.

—After 7, S1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4)
Ck t ins, Cg comm on l 4 only.

1386* पौरैः प्रत्युद्गतो दूर द्विजैश्च पुरवासिभि ।
पुत्रैरनुगतः श्रीमाञ्श्रीमद्भिश्च महायशः ।
प्रविवेश गृह राजा हिमवत्सदृशं प्रियम् ।
ननन्द सजनो राजा गृहे कामैः सुपूजित ।

[(1 1) G1 3 गतैर् (G3 °तो) दूराद् (for -गतो दूर) —(1
2) G2 M1 शौ (for श्रीमाञ्) S1 * * यश (for महायश).
—For ins see below —(1 3) M3 पुरा (sic) (for गृह)
D14 T G4 पुन (for प्रियम्) —(1 4) S1 Dt D6 8 स्वजनै,
D4 (after corr sec m, before corr as above) 14
स्वजनो, D9 सनुतो, T2 सदृशो (for सजनो) T3 ननन्दजनो राजा
(sic) (for the prior half)]

—After 1 2, G2 M1 ins

1387* राजमार्गं श्रिया दीप्त दीपयन्दिन्यसंनिभम् ।
उन्मुखै राजमार्गस्थै राजदर्शनलालसै ।
रामदर्शनदानेन राजा सभावयन्स तान् ।

—After 7, B2 3 ins, whereas M4 cont after 1385*

1388* महेन्द्रभवनपथ्य नानारत्नधनर्द्धिमत् ।

[B2 सुरेन्द्र- (for महेन्द्र-) B3 -महर्द्धिमत्, M4 -सन्द्धिमत्]

8 °) B2 4 कैकयी, Dt D6 8 कैकयी, D2 कैकयी —^a)
V3 B3 वधूः, D1 वध्वा, D2 9 वध्व- (for वधू-) V3 प्रतिज-
गृहे युक्ता (hypermetric), B2 D11 M4 -प्रति (D11 °-.) प्रह
चक्रुर- (M4 °स्) (for -प्रतिग्रहे युक्ता) —^a) G4 याश्चान्ये

G I. 78 9
B I. 77 11
L I. 72 9

ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीम् ।
कुशध्वजसुते चोभे जगद्गुरुपुत्रयः ॥ ९
मङ्गलालापनैश्चैव शोभिताः क्षौमवाससः ।
देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ॥ १०
अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिः सहिता रहः ॥ ११
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः समुहजनाः ।

(sic), M₄ तयान्या T₁ damaged for पि in योपित
—After 8, T₂ ins

1389* राम च लक्ष्मण चैव शत्रुघ्न भरत तथा ।
अर्चयन्मङ्गलाग्नीर्भिमर्द्दलैरभ्यपूजयन् ।
उपहारैश्च सहृष्टा कुमारानभिपूज्य च ।

9 ^a) V₁ om तत D₂ प्रीता (for सीता) S₁ N₂ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 श्रीप्रतिमाम् (for महाभागाम्) M₄ सीता रामस्य पत्नीं ताम् —^b) D₁₀ 12 च यः स्विनी, M₄ लक्ष्मणस्य च (for च यशस्विनीम्) —^c) N₂ V B D₁₁ M₄ [ए]व (for [उ]भे) —^d) Dt D₆ 8 योपित. (for पत्नय) N₂ V₁₋₃ B D₁₃ M₄ परि (N₂ B₃ D₁₃ प्रति) गृह्या (V₁ 3 °वज्या, M₄ °वार्या) नुगृह्य च, V₄ परिगृह्य समतत —After 9, N₂ V B D₁₀ 11 13 M₄ ins

1390* तत प्रवेशया (M₄ °) मासुर्नृपवेश्म स्लकृता ।

10 ^a) Dt D₆ 8 होमे (for चैव) S₁ N₂ V B D₁₋₃ 5 7 10-13 M₄ -ल (V₁ D_{1.2} 10-12 -ल) भनीयैश्च, D₄ -रभकैश्चैव, D₉ 14 T G₂ 4 M₁ Cm gp -लभ (T₃ G₂ °व) न (G₄ °न) श्रे (T₁ damaged) व, G₁ 3 -लेपनैश्चैव, M₂ 3 -भरणैश्चैव, Cg t as in text —^b) V₂ D₆ क्षोभिता (sic) D₁₀ भौमवासस, T₁ 2 क्षौमवाससा (for °वासस) —^c) S₁ D₃ -[आ] यतन्या (D₃ °न्य) नि (both sic) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 10 12 [आ] दौ (for [आ] शु) D₉ सर्वया (for सर्वास्ता) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 10 12 परिचक्रमु (for प्रत्यपूजयन्) N₂ V B D₁₁ 13 M₄ उप (B₃ °पा) निन्द्युश्च ता एता (V₄ °ना, M₄ °स्तत्र) देवतायतनान्यपि (V₂ D₁₁ °नि च)

11 ^a) V B₂ 4 [अ] मिवाद्यास्तास्, B₁ M₂ [अ] मिवाद्यास्तास्, D₂ [अ] मिवाद्य च, D₆ 10 12 [अ] मिवाद्या (D₆ °द्यो [sic], D₁₂ 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100) श्र. —^b) Dt सर्वे (sic), D₁₁ सर्वे, D₁₂ M₁ 4 सर्वे, Cg t as in text (for सर्वा) T₁ damaged ज in राज D₁₁ -सु*स् (for -सुतास्) S₁ D₄ 7 10-12 14 T₃ तथा (for तदा) N₂ V B D₁₃ तत्र पूजयन् (V₁ पूज्य, V₂ दृष्ट्वा) गुरुस्तथा —After 11^{ab}, D₁₄ T G₄ ins .

1391* स्व स्वं गृहमथासाद्य कुवेरभवनोपमम् ।
गोमिर्धनैश्च धान्यैश्च तर्पयित्वा द्विजोत्तमान् ।

शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तयन्ति नरर्षभाः ॥ १२
तेपामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
स्वयंभूरिव भूतानां वभूव गुणवत्तरः ॥ १३
रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहून्तूत् ।
मनस्वी तद्रतस्तस्या नित्यं हृदि समर्पितः ॥ १४
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो व्यवर्धत ॥ १५

—^c) T₁ damaged for रेमि S₁ N₂ \ B D₁₋₃ 5 7 9 11-12 तत्र, D₁₀ तु (submetric), D₁₄ T G₄ M₄ काले, Cg as in text (for सर्वा) —^d) Dt D₆ 8 मुदिता (for सहिता) S₁ N₂ V B D₁₋₃ 5 7 9-13 M₄ भर्तृ (B₄ D₃ 7 M₄ भर्तृ, D₁₁ श्वसु [sic], D₁₂ भातृ [sic]) प्रियहिते रता —After 11, D₁₄ T G₄ ins

1392* कुमाराश्च महात्मानो वीर्येणाप्रतिमा भुवि ।

12 Cf l 3-4 of 531* N₂ V B M₄ om 12-13 —^a) D₁₃ कृतायांश्च, Ctp कृताज्ञा (for °स्त्राश्च) —^b) D₁₀ सव्या, T₂ सवधू (for सधना) —^c) D₂ 9 वर्तयतो. —After 12, D₁₄ T G₂ 4 M₁ (G₂ M₁ after 12^{ab}) ins

1393* काले काले तु नीतिज्ञास्तोपयन्तो गुरुन्गुणैः ।

[D₁₄ T G₄ गुरु (T₁ गु-)]

After St 12 (D₁₄ T G₄ after 1393*) S₁ (on a Sôdhakapatra written on one side which is half in length of the original fol) Dt D₆ 8 14 S (except M₄) read St 1-5 (D₄ 14 T₁ [damaged from 4^c up to 11^a] 3 G M₁₋₃ St 1-4) and 11-14 of II 1, S₁ alone repeating in their proper place

13 Cf II 1 10 N₂ V B M₄ om 13 (cf v l 12) —^a) S₁ (m also) D₄ 10 अतिशयो, D₂ अप्रतिमो, D₅ 12 अतिशयो, T₃ M₂ (before corr) 3 अतिशया (metathesis) (M₃ °याल्), Ct as in text (for अतिशया) —^b) D₁₁ राम कमललोचन

14 Cf lines 5 and 6 of 531* T₁ damaged from 14 up to the end of the Sarga —^a) S₁ Dt D₆ 8 12 च, Cg as in text (for तु) —G₃ om 14^{cd}. —^c) Cv r m g तद्रतस् (as in text) Dt D₆ 8 Ct तद्रतमनास्; D₁₄ G₁ तद्रतस्तस्या (G₁ °स्य) S₁ D₁ 2 5 7 9 10 12 मनश्च तद्रत (D₁₂ °द्वल) तस्य (D₇ °स्या), D₃ मनश्च 3 4 तस्या —^d) Dt D₆ 8 Ct तस्या (for नित्य) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 10 12 समर्पित.

15 Cf lines 4 and 5 of 526* T₁ missing 15 (cf v l 14) —^b) S₁ D₁₋₃ 5 7 9 10 12 प्रिय- (for पितृ-) —^{cd})

तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अन्तर्जातमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥ १६
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥ १७

तया स राजर्षिसुतोऽभिरामया
समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव रामः शुशुभेऽतिकामया
विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ १८

G. I. 78.
B. I. 77.
L. I. 72

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पदसप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

॥ समाप्तं बालकाण्डम् ॥

Ts G1 4 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text)
Cv गुणाश्च, Cm g t as in text (for गुणाच्च) Dt D6 8
[S]भि (D6 वि)वर्धते, D4 G4 M3 Cm g [S]व्य (M3 Cm g
[S]भ्य)वर्धते, Cv as in text (for व्यवर्धते) Ck
रामस्यास्या प्रीतिरवर्धते, Ct भूयोऽधिकं रामस्य प्रीतिर्वर्धते
स्स । Ck S1 D1-3 5 7 9 10 12 गुणरूपा (D3 7 अनुरूप, D5 10
°प)गुणा (D10 °णै)श्चापि पुनर्भूयो वि (S1 °भि)वर्धिता (D10
हृदि स्थित, D12 °र्धते)

16 Cf lines 6 and 7 of 526* T1 missing 16 (cf
v l 14) —^a) S1 तस्या स, D1-3 5 7 9 12 तस्यापि (sic) —^b)
S1 D5 10 12 पुनर्भूयो हृदि स्थित —^c) S1 D1-3 5 7 9 10 12
अनाख्यातम्, Dt D6 8 G1 Ct अन्तर्जातम्, Cv r g k as in
text (for अन्तर्जातम्) D3 अपि वक्तव्यम् (hypermetric);
D5 G3 M3 अभिव्यक्तम्, Cv r k as in text (for अपि
व्यक्तम्) —^d) S1 D1 3 5 9 व्याख्याति, D3 आख्यात, D12
व्याख्यात S1 (before corr as in text) D1 3 5 7 10 12
हृदय हृदि, D2 9 हृदयप्रिय (D2 °य)

17 Cf l 2-3 of 526* T1 missing 17 (cf v l 14)
—For 14-17, N2 V B D11 13 (14°-17) M4 subst

- 1394*(17) { तासा भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
रमयामास भर्तार विष्णु श्रीरिव रूपिणी ।
(15) { प्रकृत्यैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महात्मन ।
प्रियभाव स तु तया स्वगुणैरभिवर्धित ।
(16) { तथैव राम सीताया प्राणभ्योऽपि प्रियोऽभवत् । [5]
हृदय ह्येव जानाति प्रीतियोगं परस्परम् ।
(14) { सीतया तु तया राम प्रियया सह सगत ।
प्रियोऽधिकतरस्तस्या विजहारामरोपम ।

[(1 1) B1 तेषां, D11 सीता (for नामां) D11 वियोनेन
(for विशेषेण) —(1 2) B4 वरयामास (1 3) B4 प्रियसीता
D11 रावणस्य तयामवत् (sic) (for the post half) —(1
4) B1 प्रियाभाव N2 B3 सह तया, D11 सुरतया (for स तु तया)
M4 प्रियाभावात्स सीताया (for the prior half) V3 मुगुणैरपि
वर्धते (for the post half) —V4 om (hapl ?) 1 5-7
—(1 5) B1 D11 13 भवेत् (for अभवत्), M4 प्राणै प्रियतरोभवत्
(for the post half) —(1 6) B3 प्रतिभाव (for प्रीतियोग)
D13 पुरातन (for परस्परम्) —(1 7) M4 सुतरा (for तु तया)
D11 प्रियाजा (sic) (for प्रियया) V2 सगम (for सगत)
—(1 8) N2 V1 4 प्रियो (N2 °या)धिकतर D13 [अ]मृतोपम]

18 Cf l 7-10 of 531* T1 missing 18 (cf v l
14) —^a) S1 ततः स, B1 तद्वा स, M3 (after corr *inf lin
sec m* as in text) सयात (metathesis) (for तया स)
S1 D1-3 5 7 10 12 राजर्षिवरो, D9 राज्ञ सुतया S1 Dt D1-4
(after corr as in text) 6 8 Cv r t [S]भिकामया, N2 V
B M4 [S]नुरूपया, D13 सुरूपया, Cm g as in text (for
ऽभिरामया) D11 तया स राजर्षिवरानुरूपया —^b) S1 N2
V1-3 B3 4 D13 समीयिवान्, V4 समेयिवान्, D11 समे न.
D5 उत्तर- (for उत्तम-) B1 समो वितुर्जनकराजकन्यया —^c)
D10 om from second शु up to 18^d S1 D1 5 12 M4
[S]भिरामया, N2 V B D11 13 स (N2 सु, V1 B3 4 D11
स्व)कातया, Dt D6 8 मुदान्वितो, D2 Cr [S]भिकामया, D3 7
[S]तिरामया, Cv [S]धिकामया, Cm g as in text —^d)
N2 V1 B3 D13 युक्त, V2-4 B1 2 4 युक्त, D11 M4 वृत् (for
विभु) M2 श्रिया विभुर् (by transp) N2 V B D13 M4
[अ]पराजितः, D11 [अ]परो यथा (for [अ]मरेश्वर) S1
D1-3 5 7 12 शशीव पूर्णो (D3 पूजाव [sic]) द्विवि दक्षकन्यया.

Colophon T1 fol missing (damaged) —*Kāṇḍa name* D1-3 9 11 om V B आदि° (B2 [before corr] अयोध्या°) —After Kāṇḍa name, N2 V1 4 B4 ins वालचरित (V1 B4 °ते) —*Sarga name* S1 दशरथप्रवेश-प्रमोदो, N2 हर (?) अयोध्याप्रवेश, V1 D2 3 7 12 दशरथप्रमो (D12 °भे)दो, V2 3 B2 D11 अयोध्याप्रवेश, B1 3 4 अयोध्या-सप्रवेश, Dt D8 रामक्रीडाख्यान, D1 5 10 दशरथप्रमोदनो, D6 क्रीडाख्यानं, D9 परशुरामपराजयो —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 6 12 om S1 Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1-3 77, N2 79, V2 B2 3 78, D1 52, D2 49, D7 54, D9 80, D10 M4 75, D11 59 D13 —कांडे— —After colophon, S1 ins

श्रीरामाय नम ।

रामाभिभवन रक्षा क्रतो शिलाविमोचनम् ।

सीतास्वीकरण रामगर्वभङ्ग पुरे स्थित ।

रामस्य परमा लीला बालकाण्डे प्रकीर्तिता ।

बाल्मीकिऋषिणा रम्या परमानन्ददायिनी ।

आडिकाण्डे ह्ययं प्रोक्तः श्रवणात्पापनाशनः ।

रामायणे वेदसमे कार्येषु श्रावयेद्बुधः ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ।

पठन्त्येकमपि श्लोकं समासाद्य विमृश्यते ।

वाचकाय प्रदातव्यं वस्त्रं धेनुं हिरण्यकम् ।

वाचके परितुष्टे तु तुष्टा स्युः सर्वदेवताः ।

[5]

[10]

—V1 ins

ल स २४१ श्रावणं वटि ६ नैरिग्रामे उपाध्यायश्रीहरदत्त-
श्रीहरदत्ताभ्यां चेति लिखिता..... इति ।

—Dt D8 14 ins

श्रीरामार्पणमस्तु ।

गच्छता मातुलकुलं भरतेन तदानवः ।

शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीतः प्रीतिपुरस्कृतः ।

D8 cont

वस्त्रभ्रस्वरभूषाके मासि भाद्रपदेऽलिखत् ।

पक्षेऽसिते हरिनिधि सप्तम्या गुरुवासरे ।

श्रीमते रामानुजाय नमः ।

—D4 ins

संवत् १८२९ कार्तिकमासे शुक्लपक्ष चतुर्दशी १४ ।

—D6 ins

अयं कट कुठारस्ते कुरु राम यथोचितम् ।

बाले बालेन कल्पेन कृत्वा सरक्षणं क्रतोः ।

सीता बद्धे धृता येन स राम पातु न सदा ।

श्रीमते रामानुजाय नमः । श्रीरामाय नमः ।

—D7 ins

शुभ भूयात् । लिखितं सुखदेवेन ब्राह्मणेन । संवत् १८६९.
सीति मार्गसिर वटि ५ चन्द्रवासरे । शुभ भवतु स्वार्थं परार्थं च ।

—D9 ins.

संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवारा-
न्विताया शुक्रतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीधरात्मज देवशकर तस्यात्मज-
वलरामात्मजेन गौरीशकरेण लिखितं । श्री । श्रीरामो जयतु ।
श्री गुमादेव सत्यं छे ।

—D12 ins शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । गाणपतिप्रसादात् ।

—T2 ins श्रीरामचन्द्राय नमः । करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति
सन्तः । श्रीलक्ष्मीनृसिंहस्वामी सहायं ।

—T3 M1 ins श्रीरामचन्द्राय (T3 °चन्द्र) परब्रह्मणे नमः ।

—G1 ins श्रीरामाय परमगुरवे नमः । हरि ओं शुभमस्तु ।

—G2 4 M2 ins श्रीरामाय नमः (G2 adds हरि ओं after
it) ।

—G3 ins श्रीमते रामानुजाय नमः । हरि ओं । सीतालक्ष्मण-
भरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नमः । and then along
with Ck ins

बालकाण्डे तु सर्गाणां कथिता सप्तसप्ततिः ।

श्लोकानां द्वे सहस्रे च साशीतिशतकद्वयम् ।

—M3 ins श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यां नमः । बालकाण्ड समाप्तः ।

शुभमस्तु हरिः । श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु । श्रीगुरुभ्यो

नमः । शुभमस्तु । पितृपित्रोले शरणः । श्रीमहागणपतये नमः ।

श्रीसरस्वत्ये नमः । श्रीगुरुवे नमः ।

APPENDIX I

This Appendix comprises 9 additional passages found in some of the 37 MSS which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either too big or unimportant to be included in the foot-notes below the text.

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text.

1

Before Sarga 3, Ś1 Ñ V B D5 7 (after 1 3 12^{ab})

10-13 1NS

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषि ।
चकार चरित चित्र विचित्रपदमर्थवत् ।
पवित्र वैष्णव दिव्यमिदमाख्यानमुत्तमम् ।
वेदैश्चतुर्भि समितमितिहाम् पुरातनम् ।
श्रावयामास वै विप्रान्सुव्रतान्नियतेन्द्रियान् । [5]
धौम्यमाण्डव्यकुशिकान्साष्टिपेणान्सकोहलान् ।
तौ चैवेक्ष्वाकुदायादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ।
धन्य यशस्यमायुष्य स्वर्ग्य स्वस्त्ययन महत् ।
कृता च तत्त्वत कीर्ती राघवस्य महात्मन ।
इहैवार्थश्च धर्मश्च निखिलेनोपलभ्यते । [10]
दण्डनीतिश्च विपुला त्रयी वार्ता च कृत्स्नशः ।

य इह शृणुयान्नित्य यश्चैन परिकीर्तयेत् ।
इह भोगान्वरान्प्राप्य देवैर्गच्छति तुल्यताम् ।
इक्ष्वाकूणामिदं चैव जनकस्य च धीमत ।
पुलस्त्यस्य च देवर्षे कीर्तनं समुदाहृतम् । [15]
अश्वमेधावसाने च राघवस्य महात्मन ।
कथितं तुष्टिजननमिदमाख्यानमादित ।
यत्र धर्मार्थसंयुक्त पापाना पावन शुभम् ।
आदिकाण्डमिदं प्रोक्त विस्तरश्चास्य कथ्यते ।
प्रथम नारदप्रश्नो नदीगमनमेव च । [20]
ब्रह्मणो दर्शनं चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
श्लोकाना परिमाणं च यत्रैतत्परिकीर्त्यते ।
अयोध्यावर्णनं चैव राज्ञो दशरथस्य च ।
अमात्यवर्णनं चैव कौशल्यायाश्च वर्णनम् ।
पुत्रार्थं च नरेन्द्रस्य मन्त्रण समुदाहृतम् । [25]

1

D7 om up to line 99. Ñ1 damaged up to l 69
D13 begins with ref श्री-त-वा- —(1 1) V2 रामस्य प्राप्त-
राज्यस्य (by transp) (for the prior half) D12
वाल्मीकि- (for वाल्मीकिर्). B1 भग-नृषि, B3 (m also)
मुनिसत्तम (for भगवानृषि) V1 *... वाल्मीकिर्मुनि (for the
post half) —(1 2) B4 रचित (for चरित) V4 कृत्स्न, B1
om, B3 (m also) दिव्य (for चित्र) Ñ2 विचित्र पदम्,
B1 *चित्र°, (for विचित्रपदम्) V2 आसवान् (for अवेवत्)
—(1 3) B2 विचित्र (for पवित्र) D11 वैष्णव (for वैष्णव).
—(1 4) B1 देवैश्च (for वेदैश्च). V1 4 समितम्, B3 (m
also) सयुक्तम्, D10 सहितम् (for समितम्) V3 चतुर्भि समित
वेदैर् (for the prior half) —(1 5) V3 सुप्रीतान् (for
सुव्रतान्) —(1 6) D13 कुशिका- (for कुशिकान्) Ñ2 स्यष्टि-
सेनान्, V1 4 om, V2 D12 साष्टिपे (D12 °ष्टिपे)णान्, B1 साष्टिपेण-
B3 साष्टिपेनान् (for साष्टिपेणान्) Ñ2 B1 3 4 D12 13 सकोशलान्,
V3 *... कौतुकान् (for सकोहलान्) —(1 7) V1 तौ चैवेक्ष्वाकु°,
D13 तौ तु वे° (for the prior half) B1 D5 मुनिवालौ (D5
°वेशो) (for मुनिवेषौ) —(1 8) B3 (m also) पुण्य, D13
पर (for स्वर्ग्य) —(1 9) V2-4 B1 2 कृ (B2 m शु)त्वा, D13
कृत् (for कृता) B1 तु (for च) D10 तद्वत्, D13 तन्वता (for
तत्त्वत) —(1 10) Ñ2 [अ]त्मश्च (sic) (for [अ]र्त्यश्च) V2 3
कामश्च, D11 निखिलो (for धर्मश्च) V1 निश्चयेन, V2 3 D11 धर्मश्चैव
(for निखिलेन) Ñ2 B2-4 D10 13 °पद्यते, V3 [अ]नुकीर्तित, V4
[उ]पलभ्यते (for [उ]पलभ्यते) B1 3 (m. also) कामश्च परिकीर्तित,

B2 (m also) निखिल समपद्यते (for the post half)
—(1 11) D10 विरला (for विपुला) —(1 12) Ś1 V3
D11-13 चेद, V1 चापि (for चैन) Ś1 °कीर्तित, V4 पठते नर-
(for परिकीर्तयेत्) —(1 13) D11 (before corr) योगान्,
D12 भोग- (for भोगान्) V1 भोगानुरागान् (hypermetric)
(for भोगान्वरान्) V2 भोगानिहातुलान्प्राप्य, V3 इह प्राप्यातुला-
न्भोगान् (for the prior half) —(1 14) D11 रम्य (for
चैव) —(1 15) B3 (m also) पौल°, D12 °स्तस्य (for
पुलस्त्यस्य) V1 °दाहृत, V2 °दीकृत (for समुदाहृतम्) —(1
17) D13 पुष्टि- (for तुष्टि-) B3 (m also) D11 उत्तम (for
आदित) —(1 18) V1 2 D5 12 यच्च, D11 सर्व, D13 अत्र (for
यत्र) B1 सहित (for संयुक्त) D13 नाशन (for पावन) Ñ2
B3 (m as above) 4 D10 महत् (for शुभम्) D11 पावनाना च
पावन (for the post half) —(1 19) Ś1 V1 D5 11 इह
(for इद) V4 विस्तर, B1 विस्तरश्च, D13 विस्तराच् (for
विस्तरश्च) V2 [अ]त्र, B1 [अ]नु- (for [अ]स्य) —(1 20)
D11 वाल्मीकिर् (for प्रथम) —(1 21) D11 damaged for
ब्रह्मणो Ś1 तु (for च) D13 वरप्राप्तेश्च वर्णन (for the post.
half) —D13 om (hapl) 1 22-24 —(1 22) V1
प्रतिभाप च काव्यस्य (for the prior half) V2 3 यच्च (for यत्र).
Ñ2 °कीर्तित, B3 (m as above) °कीर्तन, D10 °कीर्तिते (for
परिकीर्त्यते) —V3 om (hapl) from राज्ञो in l 23 up to
चैव in l 24 —(1 24) D12 दर्शन (for वर्णन) Ś1 दर्शन
(for वर्णनम्) V4 कौशल्यायाभ्यवर्णन (sic) (for the post.

अश्वमेधक्रिया चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
 भागार्थिना च देवानामागम समुदाहृत ।
 रावणस्य वधोपाय मन्त्रेण समुदाहृतम् ।
 अंशावतरण चात्र सुराणां समुदाहृतम् ।
 दिव्या च पायनोत्पत्ति पुत्रजन्म नृपस्य च । [30]
 कौशल्याया च रामस्य कैकेय्या भरतस्य च ।
 यमयोश्च सुमित्राया सभवं समुदाहृत ।
 वानराणां च सर्वपासुत्पत्ति परिकीर्तिता ।
 राज्ञो दशरथस्येह विश्वामित्रेण संगम ।
 प्रदानं चैव रामस्य रक्षणार्थं महाकृतो । [35]
 लक्ष्मणानुगमश्चैव विद्याप्राप्तिश्च पुष्कला ।
 अनङ्गाश्रमवामश्च ताडकावनदर्शनम् ।
 ताडकायाश्च निधनमखलाभश्च कीर्त्यते ।
 सिद्धाश्रमनिवासश्च सत्तरक्षणमेव च ।
 सुवाहोर्निधन चात्र मारीचस्य च भर्त्यनम् । [40]
 विश्वामित्रस्य चैवर्षेः स्ववशपरिकीर्तनम् ।
 गङ्गाया प्रभवश्चैव पवित्र परिकीर्तित ।
 दिव्यगर्भाविपतन कर्तिकेयस्य सभवं ।

विशालस्य च राजर्षेर्वंशस्य परिकीर्तनम् ।
 अहल्याशापमोक्षश्च मिथिलायाश्च दर्शनम् । [45]
 दर्शनं यज्ञवाटस्य मैथिलस्य च दर्शनम् ।
 चरितं चैव कात्स्न्येन कौशिकस्य महात्मन ।
 कथितं चात्र रामस्य शतानन्देन धीमता ।
 धनुषो भेदनं चैव कन्यायाश्च निवेदनम् ।
 राज्ञो दशरथस्येह जनकस्य च संगमः । [50]
 सीतादीनां च कन्यानां विवाह समुदाहृत ।
 वधूर्गृहीत्वा नृपतेर्यानि दशरथस्य च ।
 समागमश्च रामस्य जामदग्न्येन धीमता ।
 जामदग्न्यस्य लोकानां वधश्चात्रानुकीर्तित ।
 अयोध्यामप्रवेशश्च प्रवामो भरतस्य च । [55]
 अयोध्यावासिनां चैव प्रमोदः परिकीर्तितः ।
 इत्येतत्प्रथम काण्डमाद्रिकाण्डमिहोच्यते ।
 सर्गाश्चैव चतुष्पष्टि श्लोकानां चैव कीर्त्यते ।
 द्वे सहस्रे शतान्यष्टौ श्लोका पञ्चाशदेव तु ।
 बालचर्या हि यत्रोक्ता रावणस्य महात्मनः । [60]

V₂ reads colophon

half) —(1 25) V₄ युद्धार्थं च, B₂(m as above) & D₅
 पुत्रार्थस्य, D₁₂ पुत्रार्थश्च (for पुत्रार्थं च) V₃ & यत्र, D₁₃ मन्त्रेण
 (for मन्त्रेण) B₃ (m also) °दाहृत (for समुदाहृतम्)
 —After 1 25, B₃ ins

गमन ऋष्यशृङ्गस्य तत्रैव परिकीर्तितम् ।
 —(1 26) V₃ -क्रिया (for -क्रिया) Ś₁ तु (for च) D₁₁
 राज्ञो दशरथस्य च (= post half of 1 23) (for the post
 half) —After 1 26, B₄ reads 1 37-41 —(1 27) V₄
 °त्मना (for भागार्थिनां) D₁₁ lacuna for the prior half
 N₂ B₂-4 D₁₀ 13 परिकीर्तित, V₂ °हृत (for समुदाहृत)
 —(1 28) N₂ B₁ 2 & D₁₁ 12 °पायः, V₂ B₃ D₁₃ °पाये, V₄
 °पायो (for वधोपाय) V₃ अशावतरण तथा, D₁₃ मन्त्रश्च समुदाहृत
 (for the post half) —D₁₃ transp lines 29 and 30
 —(1 29) N₂ D₁₁ °तारण, V₃ रामादिवर्गेन, B₃ (m also)
 स्वर्गाव° (for अशावतरण) N₂ V₃ & B D₁₀ 13 चैव, D₁₁ चापि
 (for चात्र) V₁ सुराणां च (hypermetric), D₅ मन्त्रेण (for
 सुराणां) —(1 31) B₁ कौशल्यायाश्च (for कौशल्यायां) B₁ D₁₁
 कैकेय्या (for कैकेय्यां) —(1 32) B₁ सुमित्राया (for सुमित्रायां).
 V₂ °हृत (for समुदाहृत) —(1 33) N₂ V₃ B₃ (m as
 above) D₁₀ समुदाहृता (for परिकीर्तिता) —(1 34) D₁₃
 ततो (for राज्ञो) —(1 35) B₂ प्रयाण (for प्रदान) —(1
 36) V₂ °गमन (hypermetric) (for [अ]नुगमश्च) V₃
 लक्ष्मणस्यानुगमन (for the prior half). —(1 37) Ś₁ अनङ्गश्च
 निवासश्च (for the prior half) Ś₁ V₁ & D₅ 13 ताड (V₁ °ल
 °ल)का- (for ताडका-) —(1 38) Ś₁ V₁ D₅ 13 ताड (V₁ °ल)
 कायाश्च D₁₂ निधनश्च (for निधनम्) N₂ V₂ 3 मन्त्र°, V₄ °लाभ,
 D₁₂ चाम्प्र° (for अस्त्रलाभश्च) D₁₀ कीर्तित (for कीर्त्यते).
 —(1 39) V₂ शस्त्र, B₁ कर्तु- (for सत्त-) —(1 40) V₃ &
 B₄ चैव (for चात्र) B₃ (m also) मरणं चैव (for निधन
 चात्र) B₁ दर्शन, D₅ भर्त्येनात् (for भर्त्येनम्) —(1 41) Ś₁

V₃ D₁₀ 13 द्वर्षे, V₁ B₁ 3 (m also) राजर्षे (for चैवर्षे).
 —(1 42) V₁ प्रभवश्च, D₁₁ प्रभव, D₁₃ संभवश्च (for
 प्रभवश्च) V₁ पवित्र (for पवित्र) V₁ °कीर्तित, V₂ °कीर्त्यते
 (for परिकीर्तित) —(1 43) V₁ दितिमर्वा°, V₂ °व (V₄
 वि)तरण, V₃ दिव्यगर्माविपतन (for the prior half) —(1
 44) Ś₁ B₃ (m as above) देवर्षे (for राजर्षे) D₁₃
 धर्मस्य (for वशस्य) V₁ °कीर्तित (for परिकीर्तनम्) —(1
 45) D₁₀ अहल्या- (for अहल्या-) B₃ (after corr as
 above) -पाप- (for -शाप-) V₁ -विमोक्षश्च (hypermetric)
 (for -मोक्षश्च) —(1 46) V₁ जनकस्य (for मैथिलस्य) —D₁₁
 om (hapl) 1 47-49 —(1 48) B₃ (m also) चरित
 (for कथित) V₂ & B₃ (m also) रावणस्यात्र, V₃ चात्र रामाय
 (for चात्र रामस्य). B₁ शतानन्देन —After 1 48, D₅ reads
 1 54 repeating it in its proper place —(1 50) V₃ &
 जनकेन (for जनकस्य). Ś₁ च सभवं, V₃ समागम (for च संगम)
 —(1 51) D₁₂ सीतादान (for सीतादीनां) Ś₁ समुदीरित
 —(1 53) V₃ & समागम (for समागमश्च) B₃ (before corr.
 as above) जमदग्न्येन —(1 54) V₂ वधनोष्ठ, B₃ & रोषश्चात्र
 (for वधश्चात्र) V₄ [अ]नुकीर्तन, B₁ [अ]नुकृत्यते —(1 55)
 V₄ अयोध्यायां प्र° (for the prior half) V₄ प्रसादो (sic)
 (for प्रवासे) —(1 56) B₁ प्रसाद, B₃ (before corr as
 above) प्रमोद (for प्रमोद) N₂ V₃ & B D₁₀ 13 परिकीर्त्यते
 —(1 58) D₁₁ सर्गाणां च V₄ B₁ 2 D₁₀ चात्र (for चैव)
 V₂ & B₁ & कृत्यते (for कीर्त्यते) B₃ D₅ च प्र (B₃ [m also]
 चात्र, D₅ परि) कीर्त्यते (for चैव कीर्त्यते) —(1 59) Ś₁
 D₅ 10 12 पञ्चदशैव (for पञ्चाशदेव). V₃ B₂ च (for तु) —After
 1 59, V₂ ins :

अथ द्वितीयं वक्ष्यामि अयोध्याकाण्डमुत्तमम् ।

—(1 60) V₁ बालकार्या हि, V₄ D₁₃ बालचर्यां च, B₃ बालचर्यादि.
 V₄ या प्रोक्ता, B₃ यत्रोक्ता (for यत्रोक्ता) B₃ (m also) रामस्य

अतः परं द्वितीयं तदयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
यत्राभिषेकसकल्पो व्याघातश्चैव कीर्त्यते ।
कैकेय्यनुनयश्चैव शोको दशरथस्य च ।
वनप्रयाणं रामस्य लक्ष्मणानुगतिस्तथा ।
विषादं प्रकृतीनां च तथैव च विसर्जनम् । [65]
निषादाधिपसंवादो सूतस्य च विसर्जनम् ।
गङ्गायाश्चाभिसंतारो भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ।
वास्तुकर्मनिवेशश्च चित्रकूटे महागिरौ ।
उपावृत्ते सुमन्त्रे च राज्ञो मोहागमः परः । [70]
स्वशापकथनं चैव स्वर्गप्राप्तिर्नृपस्य च ।
भरतागमनं तूर्णं तथा राजगृहादपि ।
रामप्रसादनार्थं च भरतस्य महात्मनः ।
गमनं कीर्त्यते वासो भरद्वाजस्य चाश्रमे ।
दर्शनं चैव रामस्य पितुश्च सलिलक्रिया । [75]

प्रसादनं च रामस्य बहुशः परिकीर्तितम् ।
जाबालैर्यत्र वाक्यानि वामदेवस्य चोभयोः ।
इक्ष्वाकूणां च वशस्य कीर्तनं समुदाहृतम् ।
अप्रतिज्ञां च रामस्य गमने कोसलान्प्रति । [80]
पादुकाहरणं चैव भरतस्य विसर्जनम् ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च मातृणां च विसर्जनम् ।
अयोध्यासंप्रवेशश्च शत्रुघ्नस्य महात्मनः ।
काण्डं द्वितीयमित्युक्तमयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
अग्नीतिसख्यया सर्गां श्लोकानां चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि नव श्लोकशतानि च । [85]
श्लोकानां द्वे शते चैव भूयः श्लोकाश्च सप्ततिः ।
V₂ reads colophon
अतः काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहुर्दण्डकः प्राविशद्वनम् ।
अनसूयासमस्या च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।
विराधदर्शनं चैव वधश्च समुदाहृतः । [90]

च (for राघवस्य) —(1 61) V₂ B₁ D₁₃ तु (with hiatus) (for तद्) —(1 62) V₂ अत्र, D₅ यात्रा- (for यत्र) V₃ सपत्ति (for सकल्पो) S₁ चैव कीर्तितं, B₄ परि° (for चैव कीर्त्यते) —(1 63) S₁ °श्रुतयश्, V B₃ 4 D₅ 12 13 कैकेय्या°, D₁₁ °ध्यानुमतश् (for कैकेय्यनुनयश्) —(1 64) N₂ V₁-3 B D₁₀ 13 °गमस्, V₄ °गतस् (for लक्ष्मणानुगतिस्) —(1 65) D₁₃ विषाद (for विषाद) —After 1 65, B₃ ins

प्रजानां च परित्यागो गमनं राघवस्य च ।

—B₄ om (hapl) 1 66 S₁ om from सूतस्य up to संतारो in line 67 —(1 67) V₃ [अ]पि (for [अ]भि-) D₅ 12 repeat the prior half of 1 66 (for the prior half) —D₁₁ 13 om (hapl) 1 68 —(1 68) S₁ °स्य चैवाज्ञा, V₁ °भ्यनुज्ञाच्च, B₃ °धनुज्ञानाच्, D₅ 12 मा (D₁₂ म) रद्वाजस्य चानुज्ञा (for the prior half) —(1 69) S₁ V₁ -निवेश च, V₃ -विशेषस्तु, D₁₁ 12 -निवामश्च (for -निवेशश्च) —After 1 69, B₃ ins

वासश्च राघवस्यापि सीताया लक्ष्मणस्य च ।

—(1 70) B₄ सुमन्त्रे, D₁₂ सुमन्त्रे (for सुमन्त्रे) V₁ D₁₃ पुन (for पर) —N₁ damaged from प्राप्ति up to 1 75 —(1 71) V₄ -पाप- (for -शाप-) V₁ -कर्ण (for -कथन) —(1 72) V₂ 4 (m as above) B₁ 4 चैव, D₁₂ स्वर्ग (for तूर्ण) V₂ B₁ 4 तूर्ण, V₄ (m as above) इतु (for तथा) —(1 73) V₄ -प्रवास°, B₄ -प्रसादनं चैव, D₁₃ °नार्थे च (for -प्रसादनार्थं च) D₅ भरतस्य च (hypermetric) (for भरतस्य) —(1 74) D₁₂ रामन (sic) (for गमन) D₁₃ कीर्तने (for कीर्त्यते) V₄ रामो, D₁₃ चैव (for वासो) S₁ V₁ D₅ मार° (for भरद्वाजस्य) —B₄ om (hapl) from the post half of 1 75 up to the prior half of 1 76 D₅ reads from the post half of 1 75 up to the prior half of 1 78 in marg —S₁ repeats 1 76 after 1 81 —(1 76) N₁ चात्र की°, N₂ V₁ °कीर्तितं, V₄ °कीर्त्यते (for परिकीर्तितम्) —(1 77) V₁ 4 B₁ यावा°, D₁₁ यावलेर्,

D₁₃ जाबाल्ये (hypermetric) (for जाबालेर्) B₃ काव्यानि (for वाक्यानि) V₁-3 D₅ राम° (for वामदेवस्य) —N₁ damaged 1 79-82 —(1 79) V₁ अथ प्रतिज्ञा, V₃ 4 B₁ 3 (m also) प्रतिज्ञा चात्र, B₄ स्व°, D₁₃ प्रतिज्ञा चैव (for अप्रतिज्ञा च) S₁ धर्मस्य (for रामस्य) V₂ गमन (for गमने) V₁ कौशल (for कोसलान्) D₅ अपि (for प्रति) —(1 80) V₁ -चरण (sic), V₂ D₁₁ -ग्रहण (for -हरण) —(1 81) V₃ D₁₃ °ग्रामे, B₁ नन्दि° (for नन्दिग्राम-). —After 1 81, S₁ repeats 1 76 —(1 82) D₁₂ °श्च (for शत्रुघ्नस्य) D₅ °मन (for महात्मन) —After 1 83, B₂ reads 1 118-120 repeating them in their proper place —(1 84) D₅ -सख्येया (for -सख्यया) N₁ V₄ कथ्यते (for कीर्त्यते) —(1 85) V₁ B₂ त्रीणि (for नव) N₁ damaged from शतानि up to line 88 —(1 86) D₁₃ पुन (for भूय) D₁₂ तप्तति (sic) (for सप्तति) —(1 87) V₃ B₁ D₁₃ पर (for काण्ड) S₁ द्वितीय (for तृतीय) D₅ च (for तु) D₁₂ अतः परं काण्डं तृतीयं (hypermetric) (for the prior half) —(1 88) V₃ दण्डकारण्य-माश्रितं (for the post. half) —(1 89) Note hiatus between the two halves B₁ 4 D₅ अनु°, D₁₂ °भूया- (for अनसूया-) S₁ D₅ 13 [अ]प्यग°, D₁₂ [अ]थाग° (all to avoid hiatus) (for अङ्गरागस्य) —(1 90) V₁ °हृत, V₃ परिकीर्तितं (for समुदाहृत) —(1 91) B₁ [अ]पि (for [ए]व) V₃ B₄ चैव संवादो (for दर्शनं चैव), N₁ V₁ 2 4 B₂ D₁₃ [ए]व (for [अ]पि) V₁ सान्त्वनम्, V₂ B₄ दर्शनं (for सान्त्वनम्) —(1 92) D₁₂ -प्राप्ति (sic) (for -प्राप्तिर्) N₁ damaged from the post half up to line 95 —(1 93) N₂ स्व°, V₂ °धम- (for सुतीक्ष्णाश्रम-) S₁ V₄ D₅ 12 सुतीक्ष्णस्या-श्रमप्राप्ति (for the prior half) —(1 94) S₁ D₁₃ °कर्णे, V₃ मदकर्णे, B₁ मद्र°, D₁₂ °कर्णेश् (for मन्दकर्णेश्), V₄ मदकर्णस्य V₂ 3 कथन (for कथित) S₁ V₄ D₅ 12 °शत्रु-; N₂ B₃ D₁₀ 13 शक्तस्य च (for यत्र शक्न-) —(1 95) V₂ D

ऋषीणा दर्शनं चैव मैथिल्याश्चापि सान्त्वनम् ।
 शरभद्वाश्रमप्राप्तिर्महेन्द्रस्य च दर्शनम् ।
 सुतीक्ष्णाश्रमसंप्राप्ति संवाद सह सीतया ।
 मन्दकर्णेश्च कथित यत्र शक्रविसर्जनम् ।
 इल्वलस्य च संवाद कीर्तन च दुरात्मनः । [95]
 अगम्याश्रमवाप्तश्च तथा नपरिकीर्तित ।
 दर्शन पञ्चवक्ष्याश्च जटायोश्चैव दर्शनम् ।
 जनस्थाननिवासश्च त्रिशिरस्य च वर्णनम् ।
 स्मरण भरतस्याय कैंकेय्याश्चैव गर्हणम् ।
 संवाद शूर्पणखाया विरूपकरण तथा । [100]
 खरस्य च वधो घोरो दूषणत्रिशिरोवधः ।
 लङ्काप्रवेशो राक्षस्या शूर्पणखाया प्रकीर्तित ।
 सीताया लोभन चैव रावणस्यानुदाडितम् ।
 मारीचाश्रमप्राप्ति रावणस्य दुरात्मनः ।
 मारीचश्च मृगो भूत्वा वैदेहीं समलोभयत् । [105]

लोभयित्वा च वैदेहीं रावणस्यापकर्षणम् ।
 मारीचस्य वधश्चैव लक्ष्मणस्य च गर्हणम् ।
 सीताया हरण चैव सौमित्रेश्चात्र सगमः ।
 जटायुपो वधश्चात्र सीतायाश्च प्रवेशनम् ।
 लक्ष्मणस्य च संवादो रावणेण महात्मना । [110]
 हता च जानकी मत्वा विलापो रावणस्य च ।
 जटायोदर्शनं चैव सत्कारश्च महात्मनः ।
 गृध्रराजस्य रामेण कृता चैव जलक्रिया ।
 कवन्धस्य वध प्रोक्त स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
 कवन्धस्य च वाक्येन सुग्रीवान्वेषण परम् । [115]
 शबरीदर्शनं चैव पम्पाया परिवेदनम् ।
 इति काण्ड तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
 नर्गाणां तु शतं चैव सर्गाश्चैव चतुर्दश ।
 चत्वारिह सहस्राणि श्लोकानां कीर्तितानि च ।
 शतं चैवात्र विज्ञेय श्लोका पञ्चाशदेव तु । [120]

इल्वणस्य, B2 3 इल्वस्य D5 मनाड —D13 om (hapl) from the post half of l 96 up to the prior half of l 98 —(l 97) V2 चापि (for चैव) —(l 98) V2 जल° (for जनस्थान-) V2 [अ]नामस्य (sic) (for त्रिशिरस्य) D6 दर्शन (for वर्णनम्) —(l 99) N̄ [अ]र्थे (for [अ]थ) N̄1 damaged from the post half up to l 101 V4 B2 (m as above) D11 12 [अ]पि, D5 [अ]थ (for [ए]व) V4 दर्शन (for गर्हणम्) D7 resumes —(l 100) S1 V2 D5 11 12 शूर्पणखा (D11 12 °णखा)श्च, V1 शूर्पणखाया, V3 शूर्पणखायाश्च (hypermetric) (for शूर्पणखाया) V1 °करणम्, D12 रूपकरण (submetric) (for विरूपकरण) —(l 101) D13 खरदूषणयोश्चैव वधत्रिशिरसस्तथा —After l 101, B3 ins

चतुर्दशसहस्राणां राक्षसानां तथा वधः ।

—(l 102) S1 °नव्या, D11 मूर्पा° (for शूर्पणखाया) N̄2 च की°, V4 प्रकीर्तये, B4 विशेषत (for प्रकीर्तित) —(l 103) N̄ B3 D10 [अ]थ श°, V1 °शब्दित, V4 °शसन, B1 [अ]त्र श°, B2 च श° (for [अ]नुशब्दितम्) —D7 om (hapl) l 104 —(l 104) V4 मारीचस्याश्रमप्राप्ति (for the prior half) —N̄1 damaged l 106-109 —(l 106) D7 तु (for च) D5 रावणस्य (for रावणस्य) V4 B4 [अ]पि क°, D12 °मर्षण (for [अ]पकर्षणम्) —(l 107) D12 मार्गचश्च D10 लक्ष्मणाय (sic) (for लक्ष्मणस्य) S1 V1 D5 11 12 वि°, V3 ऋगर्हण, V4 निवर्हण (for च गर्हणम्) B4 लक्ष्मणगर्हण (for the post half) —(l 108) V2 4 [अ]पि, V3 [अ]थ (for [अ]त्र) S1 D7 13 सत्का (D13 मरु)रश्च महात्मन (for the post half) D11 सीताप्रहरण चैव लक्ष्मणस्य च सगम —D13 om (hapl) l 109-112 S1 D7 om l 109-110 —(l 109) V3 B1 [ए]व (for [अ]त्र) D12 जटायुपो वधश्चापि (sic) (for the prior half) V1 B2 (m also) D5 11 12 प्रदे° (for प्रवेशनम्) —(l 110) V2 4 °वस्य, D5 लक्ष्मणेन (sic) (for रावणेण) N̄ V2 B1 °वने, V4 °वले (for महात्मना) —(l 111) N̄1 B2 स्मृत्वा (for मत्वा). —N̄1

damaged from महात्मन up to l 115 —(l 112) V2 3 जटायुपो (hypermetric) (for जटायोर्) V3 B2 महात्मना (for महात्मन) —(l 113) N̄2 V3 B (B3 m as above) D13 सगमजस्य —(l 114) D10-12 कवन्धस्य (here and elsewhere below) V2 प्रोक्त, D5 12 प्राप्ति (for प्रोक्त) S1 तु (for च) D11 पुष्कल (for पुष्कला) —(l 115) D12 om च (submetric) N̄2 B3 (m as above) D10 नदा, V2 कून, V3 B1 D12 स्मृत, V4 B4 D13 तथा (for परम्) —(l 116) N̄2 V1 2 4 D5 7 10-13 शबरी- V3 पम्पाया (for पम्पायां) V1 D5 11 परिवेदन D13 पम्पायाश्चैव दर्शन (for the post half) —(l 117) V3 तृतीयकाण्ड (for काण्ड तृतीय). V2 च, V3 हि, D11 तद् (for तु) —After l 117, B2 repeats l 84-86 in marg —B2 repeats l 118-120 here reading them for the first time after l 83 —(l 118) N̄ V B D10 13 च (for तु) N̄1 V2-4 B1 द्वेय (for चैव) —N̄1 damaged l 119-122 —(l 119) B1 3 (m also) °रि च (for चत्वारिह) N̄2 °प्राणि (sic), D5 म स्त्राणि (for सहस्राणि) S1 कथितानि वै, V2 कीर्तन मत (for कीर्तितानि च) —(l 120) V3 D7 विज्ञेया (for विज्ञेय). B2 D7 पञ्चदशैव, D5 °शदेव, D11 °दशैव, D12 पञ्चगै च (sic) (for पञ्चाशदेव) V3 च (for तु) —V4 om l. 121 —(l 121) N̄2 B (B3 m as above) D10 13 पर (for काण्ड) S1 D11 °च, D13 प्रवक्ष्यामि (for चतुर्थं तु) V1 D5 7 12 कैक्कि-ध्वकम् (D5 °धकम्, D12 °धाकम्), V3 किक्किधकम् (for कैक्किधकम्) V3 नज्ज (hypermetric) (for स्मृतम्) N̄2 B D10 11 13 किक्किधाकाड (B1 काड किक्किध, B2 [m also as in B4] काड कैक्किध, B4 काड कैक्किध, D11 13 किक्किधमिति) सजित, B3 (m also) किक्किधकमिति स्मृत (for the post half). —(l 122) S1 ऋषिमूर्क, B1 °शृग, B4 °कूट, D12 °मूपक (hypermetric), D13 ऋषिमूर्क (for ऋष्यमूर्क) V4 -गिरि (for -गिरि-) —(l 123) V4 °दाश (for सवादश) N̄2 V1 3 B2 3 D5 7 10-12 [ए]व, V2 [अ]पि (for [अ]त्र) V4 B1 कथ्यते (for कीर्तयेते) —(l 124) D12 चैव (hyper-

अतः काण्डं चतुर्थं तु कैष्किन्धिकमिति स्मृतम् ।
 ऋष्यमूकगिरिप्राप्ती राघवस्य महात्मन ।
 हनुमदर्शनं चैव संवादश्चात्र कीर्त्यते ।
 आरोहणं च शैलस्य ऋष्यमूकस्य कीर्तितम् ।
 रामसुग्रीवसख्यं च वालिपौरुषकीर्तनम् । [125]
 सप्ततालविमेदश्च प्रत्ययोत्पादनं तथा ।
 वालिसुग्रीवयुद्धं च वालिनो वध एव च ।
 अन्तःपुरविलापश्च ताराकारण्यमेव च ।
 सुग्रीवस्याभिषेकश्च करणं चाश्रमस्य च ।
 विलापो राघवस्यात्र लक्ष्मणेन च सान्त्वनम् । [130]
 प्रावृड्विलापश्चैवात्र शरद्वर्णनमेव च ।
 विलापश्चैव शरदि समयस्य च लङ्घनम् ।
 सुग्रीव प्रति रामस्य कोपो यत्र प्रकीर्तितः ।
 रामस्य कोप विज्ञाय लक्ष्मणस्य च संभ्रमः ।
 प्रशमो लक्ष्मणस्याथ दौत्येन गमनं तथा । [135]

metric) (for च) S₁ D₁₃ ऋषि° (for ऋष्यमूकस्य) N₁
 V₁ 3 D₅ कीर्तन, V₂ दर्शन (for कीर्तितम्) —N₁ damaged
 from कीर्तनम् in l 125 up to 129 —D₅ om (hapl)
 l 125 —(l 125) S₁ -सौख्य, V₃ -सख्यश्च (for -सख्य).
 V₄ रामसुग्रीवयो मख्य (for the prior half) —After
 l 125, B₃ ins

प्रतिज्ञा राघवस्यापि वधे वालिन एव च ।

—(l 126) N₂ B₁ 2 (m also) सप्तशः (N₂ °सा)ल-
 (for सप्तताल-) N₂ B₃ (m as above) D₁₀ -प्र° (for
 -विमेदश्च) N₂ -[उ]त्पात्त (sic) (for -[उ]त्पादन). —N₂
 reads l 128 in marg —(l 128) D₁₃ repeats पुर
 ditto D₇ 10 -विलाप (for -विलापश्च) —(l 129) D₅
 [अ]भिषेक तु (for [अ]भिषेकश्च) —After the prior
 half, B₂ ins

वालिपुत्रसमर्पणम् ।

यौवराज्यं च तस्यात्र ।

D₁₁ कारण (for करण) D₇ वा (for च) V₃ 4 B₁ 3
 (m also) वालिपुत्रसमर्पण (for the post half) —(l
 130) D₁₂ लक्ष्मणस्य (for लक्ष्मणेन) V₄ om. च (sub-
 metric) V₃ राघव (sic) (for सान्त्वनम्) —N₁ dam-
 aged from l 132-204 —(l 132) D₅ वि°, D₇
 च पालन (for च लङ्घनम्) —(l 133) S₁ च°, D₇ [अ]व°
 (for प्रकीर्तित) V₂ 4 B₁ 4 कोपोत्र परि (B₁ प्रसोपो यत्र, B₄
 कोप एव प्र) कीर्तित (V₄ कीर्त्यते) (for the post half)
 —(l 134) N₂ B₃ (m as above) प्र° (for विज्ञाय)
 B₄ रामकोप परिज्ञाय (for the prior half) D₁₁ लक्ष्मणेन
 —(l 135) N₂ B₁ 3 D₁₀ प्रेषण, D₁₃ शतमो (sic)
 (for प्रशमो) D₁₁ दूर्येन, D₁₂ चोर्येन (sic) (for दौत्येन)
 D₇ हृत्येनागमन (sic) (for दौत्येन गमन) —(l 136) S₁
 D₅ 7 12 यथा (for तथा) V₁ [अ]व (for [अ]त्र). V₁ 4
 D₅ 7 11 12 °श्रम, V₂ त्वा वराश्रम (for राघवाश्रमे) V₃
 सुग्रीवस्याथ गमन राघवाश्रममेव च —(l 137) V₃ सर्वश, D₁₃
 सगम (for सग्रह) —After l 137, B₃ ins

सुग्रीवस्य तथा चात्र गमन राघवाश्रमे ।
 प्रसादनं च रामस्य वानराणां च संग्रहः ।
 पृथिव्या वर्णनं चैव सुग्रीवेण महात्मना ।
 प्रस्थापनं वानराणामङ्गुलीयस्य चार्पणम् ।
 हनुमत्प्रभृतीनां च विन्ध्यपर्वतलङ्घनम् । [140]
 स्वयंप्रभागुहायाश्च प्रवेश इह कीर्तितः ।
 अप्रवृत्तौ च वैदेह्या विषादगमनं महत् ।
 प्रायोपवेशनं चात्र वानराणां महात्मनाम् ।
 दर्शनं चात्र संपातेर्गृध्राजस्य धीमतः ।
 निवेदनं च लङ्कायां गृध्राजेन धीमता । [145]
 चतुर्थमेतत्काण्डं तु कैष्किन्धिकमिति संज्ञितम् ।
 सर्गाश्चैवात्र विज्ञेयाश्चतुर्ष्वष्टिस्तु सख्यया ।
 श्लोकानां द्वे सहस्रे च अष्टौ श्लोकशतानि च ।
 श्लोकानां च शतं श्रेयं पञ्चविंशतिरेव च ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि काण्डं सुन्दरसंज्ञितम् । [150]

सुग्रीवेण प्रतिज्ञा च सीतोद्धारणकर्मणि ।

—(l 138) D₁₃ वर्ण (for वर्णन) S₁ सर्व (for चैव)
 —(l 139) N₂ V₂ 4 B D₁₀ प्रस्थान वानराणां च (for the
 prior half) V₃ 4 B अगुरी° (for अङ्गुलीयस्य) —(l 140)
 D₁₂ हनुमत (hypermetric) (for हनुमत्) B₄ om च
 (submetric) —(l 141) D₁₂ स्वयंप्रभाया (hypermetric)
 (for स्वयंप्रभा-) V₂ B₄ -गुहाया (for -गुहायाश्च) D₇ प्रदेश
 (for प्रवेश) V₂ D₅ इति, B₂ 3 (m also) D₁₃ परि- (for
 इह) D₁₁ कीर्त्यते (for कीर्तित) V₁ 4 प्रवेशश्च प्र (V₄ °श्वेह)
 कीर्तित) for the post half) —(l 142) B₃ (m also)
 सीतया (for वैदेह्या) V₂ 4 -[आ]गमन (for -गमन) V₂ 4 B₁
 तथा (for महत्) —(l 143) N₂ B₁ 3 D₇ 10 [ए]व (for
 [अ]त्र) —(l 144) N₂ V₄ B₃ (m as above) D₁₀
 [ए]व (for [अ]त्र) संपातेर् (for संपातेर्) D₁₁ धीमता (for
 धीमत) —After l 144, B₃ ins

जटायुषश्च सवादो वानरैः परिकीर्तितः ।

—B₁ D₁₁ om (D₁₁ hapl) l 145 —(l 145) D₁₂
 लङ्कायां D₁₃ कीर्तित (for धीमता) —(l 146) D₁₂ सज्ज
 (for काण्ड) D₁₁ वै (for तु) S₁ V₁ B₃ D₅ 7 10 12 13 कैष्कि
 (V₁ °कि)ध्व (S₁ °द, D₁₂ °धि, D₁₃ °ध)म्, V₃ कै किष्किम्
 (hypermetric), D₁₁ किष्कि° (for कैष्किन्धिकम्) V₄ कैष्कि-
 न्धिकमिति स्मृत (for the post half) B₁ काड चतुर्थ-
 मित्युक्तं किष्किन्धानामसंज्ञित —(l 147) V₃ °णा चात्र (for
 सर्गाश्चैवात्र) B₄ सख्येयाश्च (for विज्ञेयाश्च) B₃ (m also)
 सर्गाश्चैव परिज्ञेयाश्च (for the prior half) N₂ B₃ च
 (for तु) V₂ 4 D₅ 7 13 सज्जया, D₁₂ संजियां (corrupt)
 (for संख्यया) —(l 148) Note hiatus between the
 two halves N₂ V₂ B₃ D₁₀ तु (for च) V₃ च सहस्रे द्वे
 (by transp.), D₇ च महस्त्रेण —N₂ reads (m) l 149
 after l 166 —(l 150) V₁ °मेव च, B₄ सुन्दर स° (for सुन्दर-
 संज्ञितम्) —(l 151) S₁ -लघन, D₅ -प्रवण, D₇ -प्लवणो (for
 -प्लवन) N₂ V₄ B₂ 3 D₁₀ 12 13 चैव, B₁ अत्र (for यत्र) V₁
 हनुमत्प्रवणं चैव (for the prior half) B₄ स्वर°, D₁₃

हनुमत्पुत्रं यत्र सुरसायाश्च दर्शनम् ।
 मैनाकस्य गिरेश्वरं दर्शनं परिकीर्तितम् ।
 निधनं सिंहिकायाश्च लङ्कादर्शनमेव च ।
 प्रवेशश्चैव लङ्काया वर्णनं विचयस्तथा ।
 मार्गं चैव वैदेह्या रावणान्नं पुरे शुभे । [155]
 दर्शनं पुष्पकस्येह आपानस्य च वर्णनम् ।
 दर्शनं राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य दुरात्मन ।
 विचयं पुष्पकस्येह जानक्याश्चैव मार्गम् ।
 अदर्शने च वैदेह्या शोकोपगमनं तथा ।
 प्रविश्याशोकवनिकां वैदेह्याश्चैव दर्शनम् । [160]
 प्रवेशो रावणस्येह रक्षसं प्रमदावने ।
 प्रलोभनं च सीताया रावणस्य च भर्त्सनम् ।
 गर्जितं राक्षसीनां च हनूमदर्शनं तथा ।
 अभिज्ञानप्रदानं च सीतामभाषणं तथा ।
 चूडामणिप्रदानं च प्रतिप्रदेश एव च । [165]
 वनप्रभङ्गं कूराणां राक्षसानां च भर्त्सनम् ।
 किंकराणां वधश्चात्र मन्त्रिपुत्रवधस्तथा ।
 सेनापतिवधश्चात्र अक्षस्य च वधस्तथा ।

कीर्तितं द्वन्द्वयुद्धं च हनूमन्मेवनादयो ।
 ब्रह्मास्त्रेण च बन्धो वै मारुते परमाद्भुत । [170]
 निवेदनं च दूतस्य भर्त्सनं च हनूमत् ।
 लाङ्गूलदीपनं चैव लङ्कादाहस्तथैव च ।
 सीताया दर्शनं भूय प्रत्यागमनमेव च ।
 जाम्बवत्प्रमुखैश्चैव हरिमि सह सगम ।
 तथा मधुवनप्राप्तिर्मधुना च विलोपनम् । [175]
 दर्शनं देवमार्गस्य भङ्गो मधुवनस्य च ।
 अङ्गदप्रसुराणां च हरीणां रामदर्शनम् ।
 हनूमत् परिष्वङ्गो रावणेण महात्मना ।
 प्रवृत्तिश्चैव सीताया मणिदानं तथैव च ।
 लङ्काया दर्शनं चैव दर्शनं रावणस्य च । [180]
 सीताया दर्शनं चैव प्रतिप्रदेश एव च ।
 दुर्गकर्मविधानं च राक्षसानां विचेष्टितम् ।
 अशोकवनिकाभङ्गो दुर्गस्य च विनाशनम् ।
 यत्रैतत्कथयामास हनूमात्राववाय वै
 यत्र सुग्रीवसहितो रावव सहलक्ष्मण । [185]

सिंहिकायाश्च (for सुरसायाश्च) —(1 152) B₄ °श्च (sic), D₇ मेना° (for मैनाकस्य) V₃ गिरे पार्श्व- (for गिरेश्वरं) D₁₂ परिकीर्तित —(1 153) D₁₂ 13 सिंहिकायाश्च —D₁₃ om. l. 154-156 —(1 154) B₂ प्रवेशनं च (for प्रवेशश्चैव) V₂ 4 B₁ 2.4 लङ्काया (for लङ्काया) V₄ विविध, B₁ (before corr as above) 3 (m also) निच°, B₄ D₁₂ विजयस् (B₄ °यन्), D₁₀ चित° (sic) (for विचयस्). —B₁ om (hapl) 1 156 —(1 156) Note hiatus between the two halves V₃ पुष्पकस्य (for पुष्पकस्य) N₂ B₂ आपनस्य, V₁ 2 विमानस्य (for आपानस्य) B₃ (m also) D₁₁ दर्शनं (for वर्णनम्) —(1 157) D₁₃ प्रवेशे (for दर्शनं) —(1 158) V₄ विजय, D₁₃ विषय (for विचय) V₃ पुष्पकस्य, B₄ D₁₃ पुष्पा (D₁₃ °क)न्य (for पुष्पकस्य) V₁ पुष्पकस्येह विचय (for the prior half) D₁₂ मार्गणा (for मार्गणम्) —(1 159) V₁ अदर्शनं चैव (hypermetric), V₂ 3 B₃ अदर्शनं च, V₄ दर्शनं चैव, B₂ °नेन, B₃ (m also) °ने तु (for अदर्शने च) B₁ कोप- (for शोक-) V₁ °शमन (for -[उ]पगमन) —(1 160) V₃ [अ]पि (for [ए]व) —(1 161) B₃ वानरस्येह, D₁₂ राक्षसेन्द्रस्य (for रावणस्येह) S₁ D₅ 7 12 रक्षसा, B₁ 3 D₁₂ राक्षस (sic) (for रक्षस) S₁ प्रमद वन, V₁ 2.4 B₂ D₇ 11-13 °वन (for प्रमदावने) —(1 162) V₄ प्रलोभनं (for प्रलोभनं) N₂ B₃ (m also) D₁₀ वै (N₂ वै) देह्या (for सीताया) —(1 163) S₁ D₅ 7 11-13 तर्जनं, N₂ V₁ B₂ D₁₀ तर्जनं, V₄ गर्जित (sic) (for गर्जितं) D₇ 10 12 °सानां (for राक्षसीनां) —S₁ D₅ 7 om (hapl) 1 164 —(1 166) N₂ B₃ 4-प्रभग (B₃ °ग), V₂ 4 B₁ -भगश्च (for -प्रभङ्ग) B₁ शूराणां (for कूराणां) S₁ V₁ 3.4 B₁-3 (B₃ m also) °सीता (for राक्षमाना) S₁ गर्जे°, V₁ D₅ 7 11 12 तर्जे° (for भर्त्सनम्) —(1 167) S₁ किंकिरीणा V₂ 4 B₁ 2 [ए]व (for [अ]त्र). —(1 168) Note hiatus between the two

halves V₁ 3 तु (for च) D₁₃ तथैवाक्षवधोपि च (for the post. half) —(1 169) S₁ D₅ 12 दुर्गे°, D₇ दुर्ग° (for द्वन्द्वयुद्ध) V₂ B₄ तु (for च) V₁ 3 हनुमन्मेवनादयो (for the post half) —(1 170) V₄ om च (submetric) D₁₁ [स]स्य (for वै) D₇ वधश्चैव (for च बन्धो वै) V₂ D₁₃ मारुते (for मारुते) V₃ D₅ °द्भुत (for परमाद्भुत) —(1 171) D₁₁ दूतस्य (for दूतस्य) —After 1 171, V₂ 3 ins

रक्षोमिर्वन्धनञ्चापि ब्रह्मास्त्रस्य च मोक्षणम् ।

[V₃ [अ]स्य (for [अ]पि) V₂ वि° (for च मोक्षणम्)] —(1 172) S₁ -[उ]दीपन, N₂ V₁ B₂-4 D₁₀ -[आ]दीपन (for -दीपन) V₄ लाङ्गलदीपनं चैव (for the prior half) —(1 173) S₁ हर्षण (for दर्शनं) V₃ चैव (for भूय) D₇ -[आ]गमन (for -[आ]गमनम्) —(1 174) B₃ जावु°, D₁₂ जाव° (for जाम्बवत्) V₁ D₅ सगम (for सगम) D₁₁ सगमस्तथा (for सह सगम) —After 1 174, B₃ ins

प्रत्यागमो वानराणामङ्गदस्य महात्मन ।

—(1 175) D₇ मधुवन N₂ B₁-3 (B₃ m as above) D₁₃ विलुप्तु, V₁ 4 D₁₁ विले°, V₂ 3 D₇ 10 विडु° (for विलोपनम्) —(1 176) D₇ चैव मा° (for देवमार्गस्य) V₂ 4 B₁ 2 देवमार्गाभिरोहश्च (for the prior half) S₁ सगो, D₇ सुहो (sic) (for मङ्गो) D₁₁ om च (submetric) —(1 177) D₁₂ हि (for च) D₁₁ कपीना (for हरीणां) —(1 178) V₄ हनूमता (for महात्मना) —(1 179) D₅ प्रवृत्ति (for प्रवृत्तिश्च) B₂-4 (B₃ m also) [अ]पि (for [ए]व) —S₁ D₇ om (hapl.) 1 180-181 —(1 180) V₂ D₁₁ राववस्य (for रावणस्य) V₄ रावणस्य च दर्शनं (by transp) (for the post. half) —(1 181) V₁ पति- (for प्रति-) —(1 182) B₂ 4 राक्षसीनां V₃ 4 B₁ 2 च चेष्टित —(1 183) S₁ V₁ D₅ 7 12 -भग (for -भङ्गो) —(1 184) D₁₃ यदेतत् (for

महता हरिसैन्येन प्रययौ दक्षिणामुखः ।
 सर्वे च सहिता यत्र निविष्टा सागर प्रति ।
 इत्येतत्पञ्चम काण्डं सुन्दरं परिकीर्तितम् ।
 सर्गाणामत्र सख्या च काण्डे सुन्दरसज्जिते । [190]
 चत्वारिंशच्चयश्चैव सर्गा सम्यगुदाहृता ।
 श्लोकानां द्वे सहस्रे च चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 अतः परं तु षष्ठं च युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
 यत्र रामो महाबाहुः सागर समुपस्थितः ।
 यत्र लङ्का जिगमिषुर्मन्त्रयामास राघवः । [195]
 प्राप्तं च राघवं श्रुत्वा मन्त्रयामास रावणः ।
 शमार्थं यत्र रामेण ज्येष्ठमाह विभीषणः ।
 मुच्यता मैथिली राजन्स्वस्त्यस्तु नगरस्य न ।
 एतद्धि परम श्रेयो विपरीतेऽनयो भवेत् ।
 एवमुक्तो दशग्रीवः क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 जघान यत्र पादेन आतर वै विभीषणम् । [200]

रावणं च परित्यज्य चतुर्भिः सचिवैः सह ।
 आगच्छद्वाघवाभ्यां गदापाणिर्विभीषणः ।
 अभिषिक्तश्च रामेण लङ्काराज्ये विभीषणः ।
 सागरात्तोयमादाय प्रयतेन महात्मना । [205]
 यत्र रामस्य सरम्भः समुद्रस्य च दर्शनम् ।
 नलसेतुक्रिया चैव सागरानुमते तथा ।
 तरणं चैव घोरस्य सागरस्य महात्मनः ।
 सुवेलासादनं चैव चारप्रणिधिरेव च ।
 शुकसारणवाक्यं च वानरानीकदर्शनम् । [210]
 मन्त्रेण राक्षसेन्द्रस्य मायारामशिरः क्रिया ।
 वाक्यानि सरमायाश्च सीताश्वासनमेव च ।
 यत्र माल्यवतो वाक्यं लङ्काया गुप्तिरेव च ।
 मन्त्रेण राघववले चाराणां च प्रवेशनम् ।
 सुवेलासरोहणं चैव तथा लङ्कावरोधनम् । [215]
 समारम्भश्च युद्धस्य द्वन्द्वयुद्धप्रवर्तनम् ।

यत्रैतत् V4 राघवस्य (for राघवाय) V4 D11 च (for वै)
 —(1 185) D7 सलक्ष्मण (submetric) (for सहलक्ष्मण)
 —(1 186) V3 हरिसैन्येन सहितो (for the prior half) V1
 प्रययौ (sic) (for प्रययौ) —(1 187) V2 B3 (m also)
 ते (for च) D13 तत्र (for यत्र) —(1 188) Ś1 transp
 पञ्चम and सुन्दर V4 B1 नाम की०, B3 ०कीर्तनम् (for परिकीर्तितम्).
 —(1 189) V2 B1 यत्र, V3 B4 चात्र (for अत्र) Ś1 V2
 -संज्ञके (for -सज्जिते) —(1 190) V3 त्रय (for त्रयश्च) Ś1
 N1 V1 3 D5 7 12 च समुद्रा० (for सम्यगुदाहृता) —(1 191)
 V3 तु (for first च) V4 पञ्चम, D13 पञ्चम (for पञ्च च)
 —(1 192) V1 om (submetric), B हि, D10 13 च (for
 तु) N2 V2 B D10 तु, V4 हि, D14 वै (for च) D10 transp
 तु and च B1 लका० (for युद्धकाण्डम्) D11 इतः (for इति)
 —(1 193) B4 अत्र (for यत्र). —(1 194) Ś1 V1 4 B1
 D7 12 लका- (for लङ्का) —(1 195) D13 रावण (sic) (for
 राघव) D12 श्रुत (sic) (for श्रुत्वा) —(1 196) V3 4 D12
 सामार्थी, B1 धर्मार्थी, D5 समर्थो, D13 शमार्थं (for शमार्थी) V2
 रामार्थय तु (sic) (for शमार्थी यत्र) V4 राज्यस्य (for रामेण)
 V4 मन्त्रम् (for ज्येष्ठम्) D5 ज्येष्ठो यत्र विभीषण (for the post
 half) —(1 197) V3 4 B2 D5 मैथिली, D13 जानकी (for
 मैथिली) B1 सीता (for राजन्) V4 स्वजनस्य (for नगरस्य)
 V3 B1 3 (m also) D10 च (for न) —(1 198) B3 D5
 परम- (for परम) V1 3 श्रेष्ठ (V3 ०ष्ठो) (for श्रेयो) N2
 V2-4 B1 2 D5 7 12 विपरीतो (for विपरीते) —(1 199) B1
 कोप- (for क्रोध-) —(1 200) D13 यथान (sic) (for जघान)
 D5 वामेन (for पादेन) N2 V2 B1-3 (m also) D7 च
 (for वै) D12 ०पिण (for विभीषणम्) —D12 om 1 201-
 202 —(1 201) Ś1 तु, B2 स, D13 सं- (for च)
 —(1 202) V1 अभ्यगच्छद् (hypermetric), V3 4 B1 4 D7
 अगच्छद् (for आगच्छद्) Ś1 -[अ]भ्याशे, V2-4 -[आ]वास
 (for -[अ]भ्याश) —After 1 202, B3 ins
 पतित्वा रामपादे च शरणं गतवान्मयात् ।
 —Ś1 D5.7 om (hapl), N1 missing (fol injured)

1 203 —(1 204) D7 राम रात्रायमाजग्मु (sic) (for the
 prior half) N2 B D10 13 प्रयतेन, D7 प्रया० (for प्रयतेन)
 —(1 205) D7 om च (submetric) —(1 206) V2 नग-
 (for नल-) N1 V1 D11-18 -क्रियाश्च (V1 D12 ०यां) (for
 -क्रिया) —(1 207) B3 (m also) रामस्य (for घोरस्य) V2 4
 समुद्रस्य (for सागरस्य) D12 ०त्मना, D13 ०द्भुत (for महात्मनः).
 —B1 om (hapl) 1 208-213 —(1 208) V4 -[आ]
 रोहण (for -[आ]सादन) V2 चार- (for चार-) V4 B4
 -प्रतिनिधिर् (hypermetric) (for -प्रणिधिर्) —(1 209) V3
 -चाक्येन (for -चाक्य च) V4 D10 12 वानराणां च (D12 ०णां-)
 (for वानरानीक-) —(1 210) D5 मन्त्रिण, D7 मन्त्राणां, D12
 मन्त्रणे (for मन्त्रण) D5 राघवे० (for राक्षसेन्द्रस्य) N2 V3 B3 4
 D10 तथा (for -क्रिया) —(1 211) D11 ०नदनम् (for
 सीताश्वासनम्) D12 om सनमेव च —(1 212) D11 ०वता
 (for माल्यवतो) V4 D7 लकाया (for लङ्काया) Ś1 D5 13 गुप्ति,
 N1 गुप्त, D12 गुप्त (for गुप्तिर्) —(1 213) Ś1 मन्त्रिण, B4
 मन्त्रणां (for मन्त्रण) N1 राघव- , N2 ०वने, V2 राक्षसानां च,
 V4 राघवेन्द्रस्य (for राघववले) N1 V1 3 B2-4 D5 12 चरा (D5 12
 चार)णां, V4 वानराणां (hypermetric) (for चाराणां) N1 ति०
 (for प्रवेशनम्) —B1 (sec m.) reads from 1 214 up to
 the prior half of 1 220 in marg —(1 214) N1 ततो,
 V4 यत्र (for तथा) —Ś1 D5 7 om 1 215 —(1 215)
 V4 ०स्तु, D11 यत्रा०, D12 ०स्य, D13 आरम्भश्चैव (for समारम्भश्च)
 B4 तथा द्वन्द्व- (for द्वन्द्वयुद्ध-) —D13 om 1 216 —(1 216)
 V2 स्वल्प- , B1 सप्त- (for सुप्त-) D12 om यज्ञ Ś1 [आ]
 शु मन्त्रित, N2 [अ]शब्दित, B2 वि (m also [अ]नु)शक्ति,
 B3 (m also as above) 4 D11 विशब्दित (for [अ]-
 नुशब्दित) —(1 217) V4 ०दुर्ग- (for रात्रियुद्ध-) Ś1 -विमान
 (for -विधान) D13 सर्व० (for शरवन्धस्य) —(1 218) Note
 hiatus between the two halves D11 सुपर्ण (for सुपर्ण-)
 B4 -वधन- (for -वधस्य) V4 मोक्षत् (submetric) (for
 मोक्षणम्) B2 अस्त्रवधविमोक्षण (for the post half) —(1
 219) V2 [अ]पि (for [ए]व) —After 1 220, B3 ins

सुसप्तयज्ञोपाधिवधो यत्रानुशब्दित ।
 रात्रियुद्धविधानं च शरवन्धस्तथैव च ।
 सुपर्णदर्शनं चैव अस्त्रवन्धस्य मोक्षणम् ।
 धृम्नाक्षस्य वधश्चैव तथैवाकम्पनस्य च ।
 प्रहस्तस्य वधश्चैव प्रमङ्गो रावणस्य च । [220]
 दुर्गकर्मविधानं च कुम्भकर्णप्रबोधनम् ।
 दर्शनं कुम्भकर्णस्य संप्रप्तो रावणस्य च ।
 निर्याणं कुम्भकर्णस्य वानराणां च सभ्रम ।
 सुग्रीवग्रहणं चैव प्रमोक्षश्चात्र कीर्त्यते ।
 वधश्च कुम्भकर्णस्य राघवात्समुदाहृत । [225]
 नरान्तकवधश्चात्र देवान्तकवधस्तथा ।
 महोदरवधश्चैव वधस्त्रिशिरस्तथा ।
 महापार्श्ववधश्चात्र अतिकायवधस्तथा ।
 मेघनादास्त्रमोहश्च समैन्ये राघवे तथा ।
 श्लोपध्यानयनाच्चापि प्रबोधश्च हनूमता । [230]

उल्कामिहारयुद्धं च वधः कुम्भनिद्रुम्भयो ।
 मकराक्षवधश्चात्र निर्गमो रावणे पुन ।
 मायासीतावधश्चात्र मेघनादवधस्तथा ।
 क्रोधश्च राक्षसेन्द्रस्य तथा निष्ठानकं महत् ।
 रावणस्य च निर्याणं विरूपाक्षवधस्तथा । [235]
 मत्तस्यापि वधश्चात्र उन्मत्तवध एव च ।
 राघवस्य च वाक्यानि भर्त्सनं रावणस्य च ।
 रामरावणयोश्चैव अस्त्रयुद्धं महात्मनो ।
 लक्ष्मणस्य वधश्चैव विलापो राघवस्य च ।
 श्लोपध्यानयनं चैव लक्ष्मणोत्थानमेव च । [240]
 प्रदानं देवराजेन रथस्य च महात्मना ।
 मातलेर्दर्शनं चैव शक्रवान्यनिवेदनम् ।
 सग्रामे राक्षसेन्द्रस्य प्रमङ्गो रावणस्य च ।
 सारथेर्भर्त्सनं चैव रावणेन दुरात्मना ।
 देवानां विग्रहश्चैव गगने दानवै सह । [245]

छेदनं मुकुटस्यापि राक्षसानां परामव ।
 —Ś1 om (hapl) l 221-222 —(l 221) V1 दुर्गस्य
 कर्म- (hypermetric), D11 दुर्गो (for दुर्गकर्णे-) —B3 reads
 l 222-224 in marg —(l 222) V2-4 B2 D5 रावणस्य
 (for राघवस्य) —(l 223) B3 निशाना (sic), D12 निर्यन
 (sic) (for निर्याण) Ś1 om (hapl) the post. half of
 l 223 up to the prior half of l 225 —(l 224) B3
 -ग्रहणश्चात्र (for -ग्रहणं चैव) B1 कथ्यते, B2 कीर्तिन (for कीर्त्यते)
 —(l 225) V3 त चैव (for राघवात्) —(l 226) V3 D13
 [ण]व (for [अ]त्र) B4 D11 वेदातक- (for देवान्तक-) —Ś1
 B3 D7 om (hapl) l 227 —(l 227) V4 विनर (before
 corr as above) एव च —(l 228) Note hiatus
 between the two halves B3 °पार्श्व, G1 °यश्च (sic)
 (for महापार्श्व-) —For l 226-228, N1 B1 subst

वधस्त्रिशिरस्यैव देवान्तकवधस्तथा ।

नरान्तकनिपातश्च अतिकायवधस्तथा ।

निकुम्भकुम्भयोश्चैव वधो राक्षसपुत्रयो ।

—N1 om l 229-230 —(l 229) V4 B2 D13 -मोक्षश्च
 (for -मोहश्च) B1 मेघनादस्यास्त्रमोक्ष (for the prior half)
 D11 राघवस्य (sic) (for राघवे) —(l 230) N2 B2 (m
 also) -4 D10 11 -[आ]नयनं चापि, V3 -[आ]नयनार्थाय, D7
 °क्षैव (for -[आ]नयनाच्चापि) D12 प्रबोधस्य (sic), D13 सप्रबोधो
 (for प्रबोधश्च) Ś1 V3 4 B4 D10 हनूमत (for हनूमता)
 —(l 231) Ś1 उक्तं मिहार, V1 °मिहार-, V2 D12 °मिहृरि-, V3
 °मिवाय, V4 B2 (m also) °वेहार-, D5 उक्त्वा स°, D7 उक्त
 स°, D11 °नीतार- (sic), D13 °नीहार- (for उल्कामिहार-) N1
 -युद्धश्च (for -युद्ध) N2 B3 4 D10 उल्कामि (D10 °सि)हरणं चैव
 (for the prior half) —(l 232) V3 B4 D13 [ण]व
 (for [अ]त्र) V1 ins यत्र च before निर्गमो N2 om
 from the post half of l 232 up to the prior
 half of l 233 V4 निकुम्भो (for निर्गमो) D13 रावणस्य च
 (for रावणे पुन) —(l 233) N1 V2 B1 4 [ण]व (for
 [अ]त्र) —Ś1 om (hapl) l. 234-235 —(l 234)

D13 °श्च (for राक्षसेन्द्रस्य). N1 यथा (for तथा) N1 [अ]
 पिष्ठानक, V1 निद्रनक, B3 (m also) [अ]पिष्ठदिक (for निष्ठा-
 नक) D5 तथा निष्ठानकमेहत् (for the post half) —(l
 235) N1 V4 B1 2 4 वि° (for च निर्याण) D12 विग्रहस्तथा
 (sic) (for the prior half) —After l 235, V3 B2
 ins, B1 ins. after l 236

महोदरमहापार्श्ववधश्चैव प्रकीर्तित ।

[B1 °वधश्चैव महापार्श्वस्य कीर्तित]

—(l 236) Note hiatus between the two halves
 B1 च (for [अ]पि) —(l 237) B2 (after corr as
 above) रावणस्य (for राघवस्य) D11 12 om first च
 (submetric) —After l 237, B4 ins, while D13
 after l 240

महोदर्या तथा केशग्रहणं चाङ्गदेन च

[D13 केशाकर्षणं (for केशग्रहण)]

—Ś1 om (hapl) l 238-239 —(l 238) Note hiatus
 between the two halves N2 B2 3 D10 13 अक्ष°, V4
 अस्त्रमूर्ध्वं (for अस्त्रयुद्ध) —After l 238, B4 ins. .

तथा शक्तिपरित्यागो रावणेन दुरात्मना ।

—(l 239) V3 वधो यत्र (for वधश्चैव) —(l 240)
 D5 7 10 औपधि- —(l 241) D7 वनस्यस्य (for रथस्य च) Ś1
 N1 V3 4 °त्मन (for महात्मना) —(l 242) D12 om
 (hapl) from the post half up to the prior half of
 l 244 N1 B1 4 शत्रु° (for शक्रवाक्य-) —(l 243) D13 सग्राम
 (for सग्रामे) Ś1 रावणैन्द्रस्य V2 om (hapl) from the
 post half up to the prior half of l 247 B3 प्रमङ्गो (for
 प्रमङ्गो) —(l 245) V1 विग्रहं चैव, D5 विग्रहस्यैव (for विग्रह-
 श्चैव) —(l 246) V1 द्वैश्च चैव, V4 °थ तु, D12 द्वे° (for द्वैश्च
 च) Ś1 V1 2 B3 (m also) D5 7 11 12 क्षितिः, N2 D10 भूत,
 V4 भुवि (for भूमि-) Ś1 -कर° (for -कम्पनम्) —(l 247) V2
 विभ्रुति, V3 D5 विभ्रुत (for विभ्रुत) —(l 248) D10 काढे
 (for काण्ड) V2 B1 लका° (for युद्धकाण्डम्) N1 V1 B1-3
 D7 ध्रुत, D5 ध्रुति (for स्मृतम्) —(l 249) V1 D5 7 11 12 तु

द्वैरथ च महाघोर सप्ताहं भूमिकम्पनम् ।
वधश्च राक्षसेन्द्रस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
इति षष्ठमिदं काण्डं युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
सर्गाणां च शतं ज्ञेयं पञ्च सर्गास्तथैव च ।
काण्डे ह्यस्मिन्सत्या संख्या श्लोकानामपि कथ्यते । [250]
चत्वार्येव सहस्राणि पञ्च श्लोकशतानि च ।
अतस्त्वभ्युदयं नाम सोत्तरं संप्रचक्षते ।
यत्र रावणदाराणां विलापः समुदाहृतः ।
विभीषणामिवेकश्च सत्कारो रावणस्य च ।
हनूमत्संप्रवेशश्च मैथिल्याश्चैव दर्शनम् । [255]
सीतायां निर्गमश्चैव रामेण च समागमः ।
भर्त्सनं चैव सीतायां राघवेण महात्मना ।
परित्यागश्च वैदेह्यास्तथा चाग्निप्रवेशनम् ।
अग्निप्रवेशे च तदा अदाहः परमाद्भुतः ।
ब्रह्मादीनां च सर्वेषां देवानामिह दर्शनम् । [260]
वृषध्वजस्य देवस्य दर्शनं चात्र कीर्त्यते ।
पितामहाद्वरश्चात्र पितुर्दर्शनमेव च ।
कैकेय्याः शापनाशश्च तुष्टिर्दर्शनस्य च ।

शक्राद्वरस्य संप्राप्तिर्हरिणां प्रतिजीवनम् ।
रत्नानां संविभागश्च राक्षसेन्द्रेण धीमता । [265]
पुष्पकारोहणं चैव राघवस्य महात्मनः ।
वानराणां च सर्वेषां राक्षसानां तथैव च ।
प्रतियानं च कथितं विस्तरेण महात्मनाम् ।
भरद्वाजाश्रमप्राप्तिरूपेर्दर्शनमेव च ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च गुरुणां चैव दर्शनम् । [270]
अयोध्यासंप्रवेशश्च व्रतस्य च समापनम् ।
अभिवेकश्च रामस्य प्रमोदो नगरस्य च ।
यौवराज्यप्रदानं च भरतस्य महात्मनः ।
मुनीनामिह संप्राप्तिरुत्पत्तिश्चैव रक्षसाम् ।
त्रैलोक्यविजयाख्यानमहल्याकीर्तनं तथा । [275]
सीताविवासनं चैव लक्ष्मणेन महात्मना ।
वाल्मीकाश्रमसंप्राप्तिर्मेथिल्याश्चात्र कीर्त्यते ।
कुशीलवसमुत्पत्तिरिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ।
लवणस्य वधश्चात्र शत्रुघ्नेन प्रकीर्तितः ।
शम्बूकस्य वधश्चात्र कुम्भयोनि समागमः । [280]

(for च) D5 om शत V3 प्रोक्त, B4 चैव (for ज्ञेय) B4
-वर्गस्य (for -सर्गास्य) —(1 250) V3 काण्डेस्मिन्सु (for काण्डे
ह्यस्मिन्सु) V2 श्लोकसंख्यानम् (for संख्या श्लोकानाम्) S1 V4 अत्र,
B3 (m also) D12 13 एव (for अपि) S1 शस्यते, N1 V1
B2-4 (B3 m also as above) D6 7 10 12 13 शब्दयते, V3
शशते (for कथ्यते) —(1 251) S1 चत्वार्येव, V2 पञ्च श्लोक-
D12 चत्वार्येव (sic), D13 ०थैव (for चत्वार्येव) V4 ०का-
(for पञ्च श्लोक-) —(1 252) D13 ०स्तुभ्युदय (sic) (for
अतस्त्वभ्युदय) V2-4 B3 4 D10 12 ०वक्ष्यते (for संप्रचक्षते).
—(1 253) S1 -नारीणां (for -दाराणां). B1 2 समुदाहृत
—(1 254) N2 V3 B D10 सत्कारो, D13 न्यक्कारो (for सत्कारो)
N1 राघवस्य (for रावणस्य) —(1. 255) B3 [अ]पि (for
[ए]व) —(1 256) V2-4 B1 [अ]त्र (for [ए]व) V1 तु
(for च) D11 रावणे च समागमा (sic) (for the post
half) —(1 258) S1 D5 7 ०त्याग, D12 ०त्यागे (for
परित्यागश्च) V1 परित्यागश्चैव (hypermetric) D11 सीतायास्
(for वैदेह्यास्) V3 B2 D13 तथैवाग्नि- (for तथा चाग्नि-)
—(1 259) Note hiatus between the two halves
V3 B4-प्रवेशश्च (for -प्रवेशे) D13 तथा (for तदा). S1 D5 7
अदाह, V3 आदाह, B4 (to avoid hiatus) अदाह (for
अदाह) S1 V3 D5 7 12 ०द्भुत (for परमाद्भुत) —(1 260)
D13 विश्वा० (for ब्रह्मादीनां) V3 4 देवानां सर्वेषाम् (by
transp) (for सर्वेषां देवानाम्) —(1 261) V1 वृषभ-
(hypermetric), B1 वृषभध्वज- (for वृषध्वजस्य) B1
कथ्यते, B4 कीर्तित (for कीर्त्यते) —(1 262) S1 पितामहः
(for पितामहाद) B4 वरप्राप्ति, D13 ०श्वापि (for वरश्चात्र)
N1 V2-4 B1 2 तस्माच्चैव वरप्राप्ति (for the prior half)
D13 पितु- (for पितुर्) B1 वचनम् (for दर्शनम्) —(1
263) V2 B4 D11 पाप- (for शाप-) B1 D5 -भोक्षश्च

(for -नाशश्च) D12 तुष्टि (sic) (for तुष्टिर्) —After 1
263, B3 ius

भरतस्य प्रसादं च ययाचे रघुनन्दनः ।

—(1 264) D11 (also) देवस्य (for वरस्य) V2 प्राप्तिर्हि
(for संप्राप्तिर्) V1 ०जीवन, D12 ०जीविनं, D13 जीवनं तथा
(for प्रतिजीवनम्). —(1 265) D11 13 रक्षानां (for रत्नानां).
D12 प्र० (for संविभागश्च). N1 राक्षसेन्द्रस्य धीमता (for the
post half) —D13 om 1 266-268 —(1 266) V3
पुष्करा०, B4 पुष्करा० (for पुष्पकारोहणं) —(1. 268) B3 विस्तारेण.
S1 N1 V3 4 B1 2 4 ०त्मना (for महात्मनाम्) —(1. 269) S1
N1 V1 4 B4 D5 13 भारद्वाज- D11 -[आ]श्रम —(1 270) B1 2
नन्दिग्रामे (for नन्दिग्राम-) N2 B3 D10 -नि० (for -प्रवेशश्च).
V2 B3 (m also) आतृणां (for गुरुणां) —After 1. 270,
B3 ins

मातृणां सगमस्तत्र प्रजानां च मुदः तथा ।

—(1 271) S1 D5 7 12 अयोध्याया (for अयोध्याम्) —(1.
272) S1 D7 प्रसादो (for प्रमोदो) N1 B2 भरतस्य, V4 ना०
(for नगरस्य). —(1 273) V1 4 B3 यौवराज्ये, D11 ०राज्य;
D12 ०राज- (for यौवराज्य-). D13 भरतस्य च (hypermetric).
—(1 274) S1 V1 D7 11 13 राक्षसां (D13 ०स) (for रक्षसाम्).
—(1 275) D10 अहिल्या- (for अहल्या-). V3 B4
अहिल्याख्यान (B4 ०परि) कीर्त्तनं (for the post half).
—(1 276) N1 -निर्वासन (for -विवासन) B3 (m. also) 4
तथा सीताप्रवासश्च (for the prior half) —(1 277) S1 N2
V2 4 B3 D7 10 वाल्मीक्याश्रम- S1 V1 D5 7 12 [अ]नु-, N2
प्र-, B4 [अ]पि (for [अ]त्र) B1 कथ्यते (for कीर्त्यते).
—(1 279) N2 B3 (m also as above) 4 D10 13 [ए]व
(B4 ०*) (for [अ]त्र) —S1 (hapl) B4 om from
the post half up to the prior half of 1 280 N2 B3
D10 महात्मना, V1 [अ]नु० (for प्रकीर्तित) —(1 280) V2-4

अलंकारस्य सप्राप्तिं श्वेतोपाख्यानमेव च ।
 अश्वमेधसमारम्भो गीतश्रवणमेव च ।
 काव्यस्य चान्ते विज्ञाय स्वपुत्रौ तौ कुशीलवौ ।
 वाल्मीकिश्चैव वाक्यानि विलापो राघवस्य च ।
 रसातलप्रवेशश्च वैदेह्या परमाद्भुतः । [285]
 राघवस्य च सरम्भो दर्शनं परमेष्ठिनः ।
 कालदुर्वाससो प्राप्तिः संत्यागो लक्ष्मणस्य च ।
 सुहृदा चैव पौराणा राघवाणा महात्मनाम् ।
 महाप्रस्थानगमनं स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
 इत्याभ्युदयिकं काण्डं नभविष्यं सहोत्तरम् । [290]
 नवतिसप्तयया सर्गां श्लोकानां चात्र कीर्त्यते ।
 त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च ।
 षष्टिः श्लोकास्तथा ज्ञेया काण्डेऽस्मिन्परिन्त्यया ।
 सर्गाणां षट्छतानीह विंशतिश्चैव सख्यया ।
 इत्येतद्गामसबन्धमाख्यानमृपिसंस्तुतम् । [295]
 चतुर्विंशतिसाहस्रं सर्वपापभयापहम् ।
 आख्यानं वैष्णवं दिव्यं कृतं वाल्मीकिना स्वयम् ।
 धन्यं यशस्यमायुष्यं पुत्रीयं पुष्टिर्धनम् ।
 पठेदिमां पर्वणि यः समाहितः
 कथां शुचिर्दशरथैर्महात्मनः । [300]
 विमुच्यतेऽसौ कलुषेण मानवः
 सुखं स गच्छेच्च मृतोऽपि सद्गतिम् ।
 इत्यार्षे रामायणे आदिकाण्डे अनुक्रमणिका समाप्ता ॥ ३ ॥

D5 13 सहा (V3 जवू, V4 अष्ट, D13 शमु) कस्य (for शम्बूकस्य)
 D12 शवुकस्य वचश्चानु- (for the prior half) —(1 282)
 D10 समारम्भे (for समारम्भो) —(1 283) D12 काव्यस्य (sic)
 (for काव्यस्य) S1 रागे, V3 [अ] जे च (by transp), V4 चात,
 D5 7 12 गाने, D11 चात्र (for चान्ते) S1 B3 4 D5 7 सुपुत्रौ (for
 स्वपुत्रौ) V4 च (for तौ) D13 तौ सुपुत्रौ —(1 284) N1 B3
 D10 [अ] पि (for [ए] व) B4 काव्यानि, D13 वाक्यानि (for
 वाक्यानि) —(1 285) B2 -नि° (for -प्रवेशश्च) D10 सीताया
 (for वैदेह्या) D7 °द्भुत (for परमाद्भुत) —(1 286) V1
 om च (submetric) V2 सभोग- (for संरम्भो) —(1 287)
 V4 °सस (for -दुर्वाससो) —(1 288) D12 मुखदा (sic)
 (for सुहृदा) S1 घोराणा (for पौराणा) S1 D5 7 12 वानराणा,
 N1 B1 om, V4 ध्रुवानां (for राघवाणा) —(1 289) V2
 महाप्रस्थानगमन (for the prior half) S1 तु (for च) —(1
 290) D12 [आ]भ्युदयिक (for [आ]भ्युदयिक) V1 नभविष्यति
 (hypermetric), V4 नभविष्य, D7 नभविष्य च (for नभविष्य)
 B4 D11 महो°, D12 सिहो° (sic) (for सहोत्तरम्) —(1 291)
 N1 B D13 नवति (for नवति-) V1 -संख्याया (for -संख्याया)
 B1 कथ्यते, D13 शब्दयते (for कीर्त्यते) —(1 292) S1
 V1 2 D5 7 11 12 नवश्लोक- (for तावन्त्येव) —(1 293) D12
 °कीर्तिता (for परिसंख्याया). —(1 294) B3 (m also)
 [अ] पि (for [ए] व) N1 V2 B1 चैव कीर्तिता, V4
 परिकीर्तिता (for चैव सख्यया) —(1 295) B1 D7 10 -सबद्धम्
 (for -सबन्धम्) S1 D7 -स्तुत, V4 -सत्तम, D11 12 -सत्कृत,
 D13 -सत्तमा (for -सत्तुतम्) V2 ऋषिभिः स्तुत. —(1 296)

2

After I 3 2 (after 153*), D1-3 7 ins

गुणारामस्य रामस्य राज्ञो दशरथस्य च ।

सभार्यस्य सराष्टस्य सान्तं पुरजनस्य च ।

भरतस्य यथावृत्तं शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।

वासिष्ठस्य सुमन्त्रस्य वामदेवस्य चैव हि ।

विश्वामित्रस्य चैवपैर्जनकस्य च धीमतः । [5]

रक्षसा वानराणां च तथा वीर्यविचेष्टितम् ।

सीतासहायेन च यत्कथितं वसता वने ।

मृत्युसंधेन रामेण लक्ष्मणेन च धीमता ।

त्रैलोक्यदर्शो भगवास्तपोयोगवलेन च ।

तत्सर्वं तत्त्वतोऽन्विष्य रामवृत्तान्तमात्मवान् । [10]

ददर्श तत्र प्रत्यक्षं पाणावामलकं यथा ।

दृष्ट्वा चानन्तरं सम्यक्चक्रे रामस्य चेष्टितम् ।

धर्मकामार्थसंयुक्तं पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।

श्रुतिरत्नाकराकीर्णं काव्यसागरमुत्तमम् ।

(I 4 1) { प्राप्तराज्यस्य रामस्य चरितं यत्सुधीमतः । [15]
 { तच्चाप्यशेषतश्चक्रे वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।

अयोध्यावर्णेन चैव गुणा दशरथस्य च ।

मन्त्रिणा च गुणाश्चैव प्रकृतीनां तथैव च ।

प्रकाशं च रहस्यं च यत्परस्परचेष्टितम् ।

D13 -प्रणाशनं (for -मयापहम्) —(1 297) V2 काव्य (sub-
 metric) (for आख्यान) V1 वै स्तव, D13 रुचिर (for वैष्णव).
 N1 B1 कृत (for स्वयम्) —After 1 297, B3 ins

दिव्यज्ञानेन योगेन दृष्ट्वा सर्वं महात्मना ।

—(1 298) S1 प्रजेय, V1 स्वर्गीय, V3 पुत्रायुः (for पुत्रीय).
 D7 तुष्टि- (for पुष्टि-) —(1 299) D12 इम (for इमा) D11
 सर्वणि (sic) (for पर्वणि) —(1 300) S1 V3 D13 शुचेर्,
 V4 विभोर्, D12 मुचि (sic) (for शुचिर्) —(1 301) V4
 कलुषात्तु (for कलुषेण). —(1 302) S1 सुखं च, N1 B1 D11
 सुखेन, V1 सुख * (for सुखं स) V2 यच्छेच्च (for गच्छेच्च) S1
 मृते (for मृतो)

2

Before 1 1, D2 ins St 3 and 4^{ab} repeating them
 after this passage D7 om 1 1 —(1 5) D1 देवर्षेर्
 (for चैवर्षेर्) D7 सुग्रीवस्य (for जनकस्य) —(1 7) D1 वच
 (for च यद) D3 यच्च सीतासहायेन (for the prior half).
 —After 1 7, D2 ins

कुरु रामकथां दिव्यां श्लोकवद्धां मनोरमान् ।

—(1 9) D1 -दर्शनं (hypermetric) (for -दर्शो)
 —(1 10) D1 °ज्ञानवान् (for °मात्मवान्) —(1 12) D1 चक्रे
 (for सम्यक्) D1 रामस्य चरितं महत् (for the post half)
 —For 1 13-14 cf 150- and 1 11-12 of 154 —(1
 15) D1 भूरि तेजस, D3 यस्तु धीमतः (for यत्सुधीमतः) —(1
 16) D1 पश्चाद् (for तच्चापि) —(1 17) D1 गुणान् (for
 गुणा) —(1 18) D1 गुरुणां च (for गुणाश्चैव) —D3 om.

3

Ś1 D1-3 5 7 9 12 ins the following passage after 489* (following I 15 28), while Ñ V B D10 11 13 ins after l 4 of 514* (I 17 20)

राज्ञस्ततोऽभ्यनुज्ञातु सर्वानेव प्रचक्रमे ।
प्रीतियुक्तेन मनसा राजा दशरथस्तदा ।
स्वं स्व राष्ट्रं यथाकाम गच्छन्तु मनुजाधिपा ।
प्रीतोऽहमस्मि भद्रं च स्वस्ति प्राप्तु मा चिरम् ।
सर्वे भवन्त पश्यन्तु कार्यं विषयरक्षणम् । [5]
अष्टौ हि विषयाद्राजा मृतकल्प प्रदृश्यते ।
तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूमितिच्छता ।
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ।
यथा हि पुरुषः कुर्याच्छरीरे यत्नमुत्तमम् ।
बुद्ध्या च चेतमानस्तु तथा राज्ये नराधिप । [10]

l 19 —(l 19) D3 यत्पर च विचेष्टित (for the post half)
D1 Cont

कथयामि यथावृत्त निखिलेन विशेषत ।
ऋषिशृङ्गाभिगमनं कुमारानां च सभवम् ।
विश्वामित्राभिगमन रामस्य च विसर्जनम् ।

3

D9 om l 1 and 2 —(l 1) Ñ V B D10 11 13 तदानीं
ताननुज्ञातु (for the prior half) —(l 2) B4 om राजा
—(l 3) D9 राज्य (for राष्ट्र) D13 गच्छन्तु (for गच्छन्तु)
Ś1 D5 11 12 वसुधाधिपा —(l 4) Ś1 D5 11 12 अत्र, V1
अस्मिन्, D1 अस्त (for अस्मि) V1 (m as above) D12 च
(for व) B1 damaged स्वस्ति प्रा —(l 5) D12 कार्य-
(for कार्य) Ñ1 B1 हृदय°, Ñ2 V4 D10 °लक्षण (sic),
V3 B2 (m) °रक्षणे (for विषयरक्षणम्) —(l 6) V2 द्रष्टे
(for अष्टौ) D3 ह (for हि) D2 विजयाद् D3 जाद्रा (meta-
thesis) —(l 7) Ñ स्वविषयेषु (hypermetric), V4 सु°,
D1 2 9 12 स्वे वि°, D5 स्वविजये (for स्वविषये) D1 राज्ञ (sic)
(for रक्षा) D12 पूतिम् (for भू°) D2 भूमितिच्छता (meta-
thesis) —After l 7, B3 ins

प्रजानां सतत वार्ता येन राजा न नीयते ।
स लभेदयशो लोके मृते नरकमाप्नुयात् ।

—(l 8) D1 12 यज्ञेता°, D2 3 7 यज्ञैर° (for यज्ञैर्नावाप्यते)
D2 3 7 यज्ञ, D5 तथा (for यथा) —(l 9) Ñ1 D6 तथा
(for यथा) D9 च (for हि) D1 कुरुन (sic) (for पुरुष)
V2 यानम्, D3 क्षत्रम् (for यत्नम्), V4 lacuna for शरीरे यत्न
—(l 10) Ñ V B (B2 m also) D1-3 7 9-13 वस
(D11 12 सव [metathesis]) नाथै (V1 4 B4 रसनाथै, V3
सामदानै, B2 सबलार्थै) रूपाथैस्तु (Ñ B3 D2 10 °श्च) (for the
prior half) Ñ1 राज्यः, D11 राष्ट्र (for राज्ये) D2 3 9 10
नराधिपा (D3 °प) —(l 11) Ś1 अनागत- (metathesis),
D1 °गते (for अनागत-) Ñ1-विकार (for -विधान) D2 3 7 तु
(for च) D3 विषये न (hypermetric) —(l 12) D5
[अ]त्र (for [अ]पि) V2 D1 5 12 तदा, V3 D2 यथा (for

अनागतविधानं च कर्तव्यं विषये नृपै ।
आगमश्चापि कर्तव्यस्तथा दोषो न जायते ।
एव सदिश्य राज्ञ स श्रुत्वा ते च नराधिपा ।
अन्योन्य सविदं कृत्वा प्रयाता सर्वतो दिशम् ।

4

After line 11 of 514* (I 17 21), Ś1 Ñ V B D1-
3 5 7 9-13 ins, while M4 ins only from line 114 on-
ward after 516*

वसिष्ठेन च धीरेण तथा पौरजनेन च ।
यानेन महता शान्ता कम्बलावततेन च ।
गोमि श्वेतै सुयुक्तेन प्रेक्ष्यवर्गान्वितेन च ।
सगृह्य रत्नं सुबहु मणिरत्नमजाधिकम् ।
विविधैश्चाप्यलंकारैर्भूषिता श्रीरिवापरा । [5]

तथा) —(l 13) D1 ते, D11 om (submetric) (for स)
D2 3 7 एव रक्षा समादिश्य, D9 सदेशमेव राज्ञस्त (for the prior
half) D1 3 7 °त्वा तच्च, D2 °त्वा तच्च, D9 सशुत्य च, D11 श्रुत्वा
वाक्य (for श्रुत्वा ते च) —For l 13, Ñ V B D10 13 subst .
एव समादिशद्राजा राज श्रुत्वा च त नृपा ।

[Ñ V D10 transp राजा and राज्ञ D10 [अ]थ (for च).
Ñ2 च ते, V2 वचो (for च त)]
—(l 14) Ñ1 V4 B1 अन्योन्यां, D2 3 5 7 12 अन्योन्य- V3
सविध D3 प्रमागताः (sic) (for प्रयाता) Ñ V B D10 13 दिश-
(for दिशम्)

4

M4 om l 1-113 V2 om l 1 —(l 1) B4 प्रविष्टेन, D1
विशिष्टेन (for वसिष्ठेन) D3 om first च (submetric) Ś1 V1
D5 च वीरेण, D9 च विप्रेण, D11 वराहैण (for च धीरेण) D1-3.
7 9 11 पौरजानपदेन च (for the post half) —D13 om.
(hapl) l 2 Ñ2 reads l 2 and 3 in marg —(l 2)
V3 यत्नेन (for यानेन) D9 युक्त (for शान्ता) V3 °वृतेन;
V4 °वृतेन, B1 D5 12 °नतेन, B3 °रयतेन (sic), D11 केवलावततेन
(for कम्बलावततेन) D1 2 हि (for च) D9 शातया सह भार्यया
(for the post half) —(l 3) Ś1 V3 च तै, V4 श्वेत- (for
श्वेतै). Ś1 B1 D1-3 7 च, Ñ2 स्व- (sic), V2 3 B4 D9 प्र-, V4
[अ]श्च, D13 स- (for सु-) B1 रक्ष- (for वर्ग-) V1
[अ]चितेन (for [अ]न्वितेन) D1 9 ह, D2 हि (for च).
—(l 4) D13 चैव (for रत्न) V2 बहुभिर्, B1 सुबहुन् (sic),
D9 सुबहु (for सुबहु) Ś1 Ñ2 B3 रत्न-, D1 2 9 11 -युक्ताम् (for
रत्नम्) Ś1 Ñ B3 D10 -गजावि (Ś1 D10 °दि, B3 °धि) क (for
अजाधिकम्) —(l 5) D9 विविधाश्च (sic) (for विविधैश्च).
—(l 6) D5 13 च परया (for परमया) —(l 7) D13
भर्ताम् B2 (m as above) °युक्ता, D10 °सक्ता, D11 रक्ता
(submetric) (for -सरक्ता) —(l 8) D11 उषि* Ś1 D5
°म च, Ñ2 V3 B2 3 (m as above) D10 °सवाम (sic) (Ñ2
V3 D10 °सा [metathesis]), D2 3 7 सर्वकाम सा, D13
सुखावाम च (for सुखावाम सा) B4 सर्वकाम- (for सर्वकामै) Ñ2

मुदा परमयोपेता प्रययौ वरवर्णिनी ।
 भर्तारमनुसरत्ता पौलोमीव पुरदरम् ।
 उपित्वा सुखवास सा सर्वकामै सुपूजिता ।
 लालिता ज्ञातिभिश्चापि तथा स्त्रीभिश्च सर्वश ।
 श्राविता वनवास च भर्त्रा सार्धं शुभानना । [10]
 तमेव मन्यते साधु तथापि सुखिता सती ।
 सान्त पुरो नृपश्चापि सोऽन्वगच्छन्महाव्रतम् ।
 ऋषिपुत्र महाभाग शान्ता चैवात्मजा शुभाम् ।
 ऋषिपुत्रस्य वचनात्ततो वास प्रकल्पित ।
 सुखवासा स्म गच्छन्ति सर्वकामै सुपूजिता । [15]
 ततोऽभिवाद्य राजानमृषिपुत्र प्रतापवान् ।
 समनुज्ञापयामास निवर्तस्व नृपेति तम् ।
 ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा राजा सान्त पुरस्तदा ।
 उच्चैः प्ररुदितस्तत्र वचन चेदमब्रवीत् ।
 कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च मनस्विनीम् । [20]

मर्वाः सुदृष्टां कुरुत शान्तां दुर्लभदर्शनाम् ।
 तत आलिङ्ग्य सर्वास्ता शान्ता बाष्पाकुलेक्षणाम् ।
 ऊचुः स्वस्त्ययनान्यस्य सभार्थरय द्विजस्य ता ।
 वायुश्चाग्निश्च सोमश्च पृथिवी सविता दिशः ।
 वने रक्षन्तु सतत त्वा भर्तृव्रतचारिणीम् । [25]
 श्वशुर पूजनीयस्ते स हि मान्यो विशेषत ।
 पूजाभिरनुकूलाभिरग्निशुश्रुषणादिभि ।
 भर्ता च पूजनीयस्ते सर्वावस्थास्वनिन्दते ।
 प्रियवादेन रहसि भर्ता स्त्रीणा हि दैवतम् ।
 प्रेषयिष्यति राजा च कुशलार्थं तवावले । [30]
 ब्राह्मणास्त्रिंश पुत्रि नोत्सुकाभूः कदाचन ।
 एव शान्ता समाश्वास्य मूर्ध्न्युपाधाय चासकृत् ।
 न्यवर्तन्त तत सर्वाः स्त्रियो राज्ञा प्रचोदिता ।
 प्रदक्षिण द्विजश्रेष्ठ कृत्वा राजा स वीर्यवान् ।
 व्यादिशत्सैनिकान्काश्विद्व्यशृङ्गाय धीमते । [35]

V2 B4 प्र-, V3 च (for सु-) —(1 9) B1 मानिता (for लालिता) D13 ज्ञातिभिश्चापि सहिता (for the prior half) V2 प्रीता हि (for स्त्रीभिश्च) D11 सर्वश (for सर्वश) —(1 10) V4 प्रापिता (for श्राविता) D2 3 7 तु (for च) S1 V1 D2 3 5 7 9 12 सा (D7 *) तु (V1 lacuna), N V2 3 B1 3 4 D10 13 साध (V2 3 °पि), V4 B2 D11 सा च (for सार्धं) S1 D5 12 सुशोभना, V4 शुचिर्मिता, B4 D11 वरा° (for शुभानना) —(1 11) V3 तदेव, D9 तमेव, D13 तश्चापि (for तमेव) N1 सा- , D12 सा तु (for साधु) D3 7 तत्र (for तथा) B4 [अ]ति- (for [अ]पि) D13 मसी (sic) (for सती) V3 यथा सीता पुरा सती (for the post half) —(1 12) D9 [अ]र्मा (for [अ]पि) N V1 2 4 B3 D13 सोनु°, D1 °गन्, D9 (with hiatus) अन्व°, D11 मोनुगच्छति (sic) (for सोऽन्वगच्छन्) N1 V2 B2 °व्रत, D2 महद्भन, D5 °जन (for महाव्रतम्) —N2 om (hapl) 1 13 —(1 13) V3 महात्मान (for महाभाग) D11 शाताश् (sic) V4 [अ]नुगा, D5 12 [आ]दिजा (for [आ]त्मजा) S1 D5 12 सुता (for शुभाम्) D3 7 तथ्यमानमिवानलं (for the post half) —(1 14) V2 वचनात्, B2 (m also as above) चवनात् (metathesis) (for वचनात्) D12 अतो (for ततो) N1 V B D10 11 13 वासे (for वास) N V B D1-3 7 9-11 13 प्रकल्पि (N D1-3 7 9 °ल्प)ते (for प्रकल्पित) —(1 15) S1 D5 12 °सा सु-; V4 °श्च, B2 (m also) °वामाय, D2.3 °वास (D2 °सा) म, D11 आश्रितास्तेन (for सुखवासा स्म) N2 V4 B2 (after corr as above) 4 D3 10 गच्छती (D3 °च्छति) (for गच्छन्ति) V1 सर्वे, D9 सर्वे (for सर्व-) N1 स-, N2 V2 B4 प्र-, D3 7 तु (for सु-) S1 D1 °त, V1 4 B3 D2 5 9 10 °ता (for -पूजिता) —(1 16) N V B D10 13 [स]मिगम्य (for स्मिवाद्य) —(1 17) V2.4 सम्यगा° (for the prior half) N2 B3 D10 [इ]ति त नृप (for नृपेति तम्) S1 D1-3 5 7 9 11 12 विज्ञापयामास तदा (D2 3 7 °तो) निवर्तु (S1 °त) भवानिति —(1 18) V3 तथा (for तदा) —(1 19) B4 repeats the prior half consecutively. S1 D2.5 9.11-13 प्रमु° (for प्ररुदितस्) B4

(first time) तदा, D3 अ (for तत्र) —(1 20) D2.3 read nom sing for all acc s'ng N1 V B1 2 D13 त (N1 सुत[hypermetric])प°, N2 B2 (m also)-4 D9 12 यश° [(for मनस्विनीम्) —(1. 21) B1 सर्वा (for सर्वा). S1 सुदृष्टा, V1 2 D10 11 13 सुदृष्टा (V2 °ष्टा), V3 सुवृष्टा, B3 स्व° (sic), D9 तुष्टा प्र- (for सुदृष्टा) B4 कुर्वतु (for कुरुत) N1 शाता शाता (ditto) V3 दर्शनीं, D5 दर्शनाद्य (for -दर्शनाम्) —(1 22) N2 अत आलिङ्ग्य, V1 2 तदा (V2 समा) लिङ्य तु, B4 तत स्वा°, D3 7 ततश्चा° (for तत आलिङ्ग्य). N V2 3 B D9 10 13 ता मर्वा (by transp), V1 °श्च (for सर्वास्ता) V4 तत आलिङ्गिता सर्वा (for the prior half) S1 N V1 B1 3 4 D5 10 12 बाष्पा (S1 ता चा, N1 चाप्या)विलेक्षणा (N1 V1 B1 4 °णा), V3 बाष्पविलेचना, V4 B2 D11 °क्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणाम्) —(1 23) S1 D5 11 13 °न तस्य, V3 स्वस्तेयनीत्यस्य (sic), V4 स्वस्त्यय° (ditto) (for स्वस्त्ययनान्यस्य) S1 वै, V2 3 D3 7 11 च, D1 5 9 12 ह, D2 हि (for ता) —(1 24) V3 अग्निश्च (for चाग्निश्च) D11 om पृथिवी N1 च तथा, V3 4 B1 4 सरितो, D9 विदिशो, D13 सहिता (for सविता) —(1 25) D9 वन (for वने) N1 रक्ष च (for रक्षन्तु) N D12 त्वा (for त्वा) V2 D9 सह- (for -व्रत-) —(1 26) D9 च (for ते) —S1 D2 om (hapl) from the post half of 1 26 up to the prior half of 1 28 B1 मान्यो (for मान्यो) —(1 27) D3 7 अपि (for अग्नि-) —(1 28) N2 V4 B3 D1 10 13 [अ]पि (for च) B1 भर्तार पूजनीयास्ते (for the prior half) N V1 D1-3 7 9 10 [अ]वस्याम्, V2 4 °पि (for [अ]वस्याम्) D9 अरिदम (for [अ]निन्दिते) —(1 29) S1 D5 11 12 स्त्रीणा भर्ता (by transp) D9 च (for हि) —(1 30) S1 D3 7 9 12 तु, D2 [अ]सौ, D5 [आ]शु (for च) D3 कुलार्थ (metathesis) V2 वर-, D3 त* (for तव) N2 D10 13 [अ]नवे, V2 [आ]नने, B1 3 4 D5 12 [आ]लये, D3 बाले (for [अ]वले) —(1 31) S1 D5 12 °सप्रीतो (for नित्यश पुत्रि) S1 V3 4 B1 2 सो°, N1 D1-3 5 7 10 12 मो°, D9

अभिवाद्य स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
 स्वस्ति तेऽस्तु महाराज धर्मेणाराधय प्रजाः ।
 व्यवहारेषु ते धर्मं कर्तव्यो हृदि नित्यशः ।
 धर्मं श्रयेथाः सर्वेषु कालेषु पुरुषर्षभ ।
 एवमुक्त्वा स राजान यथावृषिसुतस्तदा । [40]
 मनस्तस्मिन्समाधाय सौहृभावसमन्वितः ।
 त यान्तमनुवव्राज स्थितो निश्चलचक्षुषा ।
 अदृश्यस्तु यदा विप्रस्तदा राजा न्यवर्तत ।
 प्रविष्टश्च पुरीं राजा नागरैश्चाभिनन्दितः ।
 न्यवसत्तत्र मुदितः पुत्रजन्मप्रतीक्षकः । [45]
 ऋष्यशृङ्गोऽपि तेजस्वी प्रययौ क्रमशस्तदा ।
 लोमपादस्य नगरीं चम्पा चम्पकमालिनीम् ।
 श्रुत्वैव लोमपादोऽपि तमायान्तमृषि तदा ।

सब्राह्मण सहामाल्य प्रत्युद्गम्य तदाववीत् ।
 स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्यासि कुशली प्रभो । [50]
 इहागतो महाबाहो सभार्यः सपरिच्छदः ।
 पिता ते कुशली ब्रह्मन्प्राहिणोन्नित्यशश्च स ।
 कुशलार्थं तव विभो सभार्यस्य विशेषतः ।
 स्वलकृतं च नगरं कारयामास बुद्धिमान् ।
 पूजार्थं मृग्यशृङ्गस्य राजा हृष्टेन चेतसा । [55]
 ऋष्यशृङ्गं प्रहृष्टस्तु सह राज्ञा पुरोत्तमम् ।
 पुरोहितं पुरस्कृत्य पूजितं प्रविवेश ह ।
 एवं स न्यवसत्तत्र द्विजपुत्रं प्रतापवान् ।
 राज्ञा सान्तं पुरेणैव पूज्यमानो यथाक्रमम् ।

Colophon

ऋष्यशृङ्गे तु सप्राप्ते राजा ब्राह्मणमववीत् । [60]

मोक्तुकाण्डतत् (sic) (for नोक्तुकाण्डम्) B1 D6 कथंचन —(1 32) D1-3 7 9 11 समादिश्य S1 D5 11 12 मूणि चाप्राय, D2 मूर्धन्या, D3 °य, D13 प्रत्यु (for मूर्धन्याप्राय) —(1 33) N2 V4 °यन्, V1 °तु, D3 न्यवर्तन्, D12 न्यवव (ditto) (for न्यवर्तन्) N1 V3 B1 D13 तदा, V2 दिश, D7 °त, D12 ° (for तत) V1 2 D11 प्रदेशिता, D3 7 12 प्रणोदिता (for प्रचोदिता) —(1 35) V1 व्यादिदेश (hypermetric), B2 आदिश (for व्यादिश) V4 मुनिकान् (sic), D11 सैनिक (for सैनिकान्) V3 (with hiatus) चापि (for काश्चिद्) D1 ऋषिशृङ्गाय N2 B3 4 D10 वीर्यवान् (for धीमते) —(1 36) D10 °नद्य (for अभिवाद्य) D2 ऋषिसत्तम —(1 37) V3 [अ]स्तु ते (by transp), D3 रतरु (sic) (for तेऽस्तु) D9 °बुद्धे (for महाराज) —After महाराज, D12 wrongly ins धर्मे राजा B1 4 [आ]धारय, D2 9 धा (D2 धाधा [ditto]) रय, D3 7 [आ]राधयन् (for [आ]राधय) D10 °जा (for प्रजा) —N V B1 3 4 D10 13 om 1 38 and 39 B2 reads 1 38 in marg —(1 38) D7 सर्व (for धर्म) D1 om ते (sub-metric) D11 व्यवहारे स्थिते धर्मे (for the prior half) B2 निश्चल, D1 9 निश्चय (for नित्यश) —(1 39) B2 धर्माश्रयेषु (for धर्म श्रयेथा) B2 D2 3 वर्णेषु (for कालेषु) —(1 40) S1 D2 3 5 7 9 (m) 11 12 तु (for स) V2 स एवमुक्त्वा (by transp) D1 3 9 यथा (with hiatus) (for ययौ) D3 °पि- (for ऋषि-) —N V B1 3 4 D10 13 om 1 41 and 42 B2 om 1 41 D1-3 5 7 9 11 12 read 1 41 after 1 43 —(1 41) S1 D1 5 9 11 12 समन्वित —S1 om, B2 reads in marg 1 42 —(1 42) B2 सोपि तम् (for त यान्तम्) —(1 43) S1 D5 12 [अ]भूद् (for तु) N1 D1 न्यवर्तयस्व —(1 44) V3 प्रविध्य (for प्रविष्टश्च) D1-3 7 स्व, D9 11 13 तु (for च) V1 D2 11 पुर (for पुरीं) D1-3 7 9 11 अभि- (for चाभि-) D11 -पूजित (for -नन्दित) S1 D5 12 सन्त्यवलवाहन (for the post half) (cf I 17 5^b) —(1 45) D1 9 न्यवस (D9 °स) सत्तत्र, D3 न्यवत्तत्र N2 B3 (m as above) 4 D10 स्वपुरे (for मुदित) D1 -निरीक्षक (for -प्रतीक्षक) —(1 46) S1 स्वतेजसी, D5 12 तु तेजस्वी (for ऽपि तेजस्वी) —(1 47) D12 नःरी V2-4 B1 4

D11 रम्या (for चम्पा) —(1 48) D5 [ए]तद्, D7 [ए]व (for [ए]व) D9 तनयां तम् (for तमायान्तम्) —After 1 48, V1 ins (submetric)

स ब्राह्मण प्राहिणोद्गार्तार्थं चैव नित्यशः ।

—(1 49) V1 missing सब्राह्मण B3 समागत्य (for सहामाल्य) S1 D5 11-13 तम्, V2 [ए]तम्, B1 तद्, D1 9 तथा (for तदा) —(1 50) V2 3 D13 मुनि, D9 °श्रेष्ठा (sic) (for द्विजश्रेष्ठ) D13 दिष्ट्यास्य D5 13 कुशल (for कुशली) N V2-4 B D10 13 मुने, V1 om (for प्रभो) —(1 51) V1 आगतोसि, D11 °गच्छ (for इहागतो) S1 N2 V1 4 B3 (V1 B3 m as above) D5 7 10 11 13 °भाग (V1 D11 °ग) (for महाबाहो) S1 °वृत्त (for सपरिच्छद) —(1 52) V2 तु (for च) S1 D1 3 5 7 9 11 12 मे, D2 ते (for स) —After 1 53, D11 ins

एवमुक्त्वा ततः श्रीमान्मुनेरुत्तस्य विशेषतः ।

—(1 54) V1 3 4 अलङ्घन —(1 55) V1 [अ]ङ्घणेन (for हृष्टेन) V2 मानसा (for चेतसा) —(1 56) D12 ऋषिशृङ्ग V3 सु, D10 13 प्रविष्ट (for प्रहृष्ट) V1 महाराज, V2 स राजा त (for सह राज्ञा) —D11 om 1 57-59 —(1 57) D13 पुरस्कृत्य (sic) (for पुरोहित). N1 V B1 2 4 पुरोहितेन सत्कृत्य (for the prior half) D3 पूजित (for पूजित). —(1 58) V2 D1 2 9 न्य (D9 नि)वसस्व (for न्यवमत्) D9 (with hiatus) ऋष्यशृङ्ग (for द्विजपुत्र) —(1 59) N B3 4 D1 2 7 10 [ए]व (for [ए]व) D13 यथास्तु —After 1 59, S1 N V B D5 10 12 13 read colphon, while D1-3 7 9 (D2 3 7 9 repeat) 11 (var, after 1 56) ins 308* then read colophon —Sarga name S1 D5 11 12 ऋष्यशृङ्गप्रयाण (D5 12 °णो), N1 illeg, N2 D2 3 7 10 ऋष्यशृङ्ग (D7 °गा)गमन (D2 7 °गमनो, D3 °समानो), V1 2 B D1 ऋष्यप्रति (B3 4 °त्या)गमन; V4 D9 ऋषिगति (V4 लोमपादगृहा) गमन —Sarga no (figures, words or both) S1 V1 4 B1 4 D3 12 om N1 illeg, N2 B2 3 D9-11 13 17, V2 19, D1 5 7 12, V3 16, D2 13 —In S1, 1 60 begins with ॐ —After 1 60, B3 ins

ऋष्यशृङ्गस्य शान्त्यर्थमात्मनस्तु मनोगतम् ।

ऋपेर्गच्छ समीपं त्व निवेद्य च सुव्रतम् ।
 आगत परमोदारमृग्यशृङ्ग दुरासदम् ।
 ऋपये सुव्रताय त्व काश्यपायामसभवम् ।
 अभिवाद्यैव शिरसा मत्कृते द्विजसत्तम ।
 प्रसाद्य च सुतार्थं मे सर्वावस्थ यतात्मना । [65]
 श्रुत्वैव राज्ञो वचनं तदा स द्विजसत्तम ।
 जगाम तत्र यत्रासौ वर्तते कश्यपात्मज ।
 प्रसाद्य च द्विजश्रेष्ठ शिरसाभिप्रणम्य च ।
 अन्नवीक्ष्यसुतं वाक्यं राज्ञा यदभिचोदितम् ।
 पुत्रस्ते गमनुप्राप्तो यज्ञं कृत्वा महात्मन । [70]
 राज्ञो दशरथस्यैव श्वशुरस्य महात्मन ।
 पूर्वमेव हि तत्सर्वं श्रुत्वा संबन्धकं कृतम् ।
 यज्ञकर्म च वीरस्य राज्ञो दशरथस्य तत् ।

—B₃ reads 1 61 in marg —(1 61) V₁ सीमप (metathesis) (for समीप) V₄ निवेद- Ś₁ D₅ 11, 12 यन्, V₄ D₃ °वृत्, B₂ च मत्वर, D₁₃ शुभ° (for च सुव्रतम्) D₇ विनिवेद्य° (for the post half) —(1 62) V₃ °सद (sic), B₄ सुरा°, D₁₁ महामति (for दुरासदम्) —(1 63) Ś₁ D₂ 9 12, 13 कश्यपाय (V₁ °प-) (for काश्यपाय) V₄ transp सुव्रताय and काश्यपाय Ś₁ D₅ 12 13 सभवे (for सभवम्) —(1 64) D₁₁ अभिवासेव Ś₁ V₂ B सत्कृते (V₂ °तो) (for मत्कृते) Ñ V₃ B₂ (m also as above)—4 D₅ 10 11 °म, V₂ 4 D₁₃ °म (for द्विजसत्तम) —V₄ D₃ 7 13 om (hapl ?) 1 65-66 —(1 65) V₁ प्रसाद्य च, V₂ प्रसाद्य त, V₃ B₁ प्रसादय, D₂ 11 प्रसाद्य स्व- (for प्रसाद्य च) V₁ 2 D₉ च, B₂ वै, D₂ स (for मे) B₂ (m also) प्रसाद्य सुतकन्यार्थं (for the prior half) Ñ V₃ B₃ 4 D₁ 9 10 य (Ñ₂ B₃ D₁₀ अ)धात्मना (V₃ D₉ °वान्) (for यतात्मना) Ś₁ D₅ 12 सर्वान्मथो महात्मन, B₂ यथावत्स्य- तात्मना (for the post half) —(1 66) Ś₁ श्रुत्वा वै (for श्रुत्वैव) Ś₁ transp राज्ञो and वचनं Ñ V₂ B₃ D₁₀ च, V₁ तद् (for स) D₁ 2 9 स तदा (by transp) —(1 67) V₄ B₄ D₁₀ यज्ञ (D₁₀ om hapl ?) तत्रामौ (by transp) Ñ₂ V₁ 2 B₁ 2 D₁ 5 11 12 काश्यपात्मज (B₂ [m also] °पो द्विज) —(1 68) V₁ त (for च) D₉ द्विजश्रेष्ठ B₁ [अ]पि, B₄ च (for [अ]भि-) —(1 69) Ñ₂ D₃ प्रक्षि (D₃ °सी)त (sic), D₁₁ प्रश्रुत, D₁₃ प्रश्रितो (for प्रसृत) V₂ D₁ राज्ञो (for राज्ञा) Ś₁ D₅ 12 °नोदित, V₁ °देशित, V₃ °रोचित, D₁-3 7 9 11 तत् (D₉ तु, D₁₁ च)ममर्पित (for अभिचोदितम्) —(1 70) D₁₂ यज्ञं कृत्वा (sic) (for यज्ञं कृत्वा) V₂ °त्मना, V₃ °मति, D₉ 13 °मना (for महात्मन) —(1 71) Ñ₁ V₁-3 B₁ 3 4 D₁ 10 11 [ए]प (for [ए]व). Ś₁ सुश्राम्य, D₁ स्वपुरस्य (sic), D₁₁ श्वशुरस्य (sic) (for श्वशुरस्य) D₁₁ महर्षिभि, D₁₃ °मना (for महात्मन) —(1 72) D₁₃ पूर्वमेव. Ś₁ D₅ 11 12 च, D₁ 3 7 9 तु, D₂ om (submetric) (for हि) D₁₃ द्विज- (for श्रुत्वा) V₄ transp श्रुत्वा and सर्व. Ś₁ D₁-3, 5 7 9 12 सावयिक —(1 73) Ś₁ D₅ 12 वै राज्ञ, B₃ 4 D₁₁ वीरस्य (for वीरस्य) Ś₁

श्लाघनीयस्तु सवन्धी राजा देवसमो हि स ।
 ततो मर्पितवान्विप्रस्तस्य राज्ञो महात्मन । [75]
 श्रुत्वा तु वचनं तस्य द्विजस्य हि महायशाः ।
 गमने मतिमाधत्त पुत्रस्यानयने तदा ।
 स हि शिष्यवृत्तस्तत्र प्रयातो द्विजसत्तम ।
 लोमपादस्य नगरीं चम्पा पुत्रदिदृक्षया ।
 संपूज्यमानो धर्मात्मा ग्रामैर्वैपैश्च सर्वश । [80]
 भक्ष्यभोज्यमुपादाय नरास्त समुपागमन् ।
 क्रिक्रा. समुपातिष्ठत्रात्रिदिवमतन्द्रिता ।
 ऊचुः प्रणम्य शिरसा किं मुने करवामहे ।
 तानन्नवीत्स विप्रेन्द्र सर्वानेव समागतान् ।
 किमर्थं क्रियते पूजा श्रोतुमिच्छामि तत्त्वत । [85]

D₅ 12 कृत (for राज्ञो) D₁₁ दशरथ V₁ 3 4 B₃ D₅ 7 11 13 च, B₄ यद् (for तद्) —After 1 73, V₃ ins.

विभाण्डको मुमोदाध प्रोवाचैन वचो मुनि ।

—(1 74) D₁ 2 9 °श्च, D₃ 7 तद्वा (D₃ तत्तरवा[sic])
 घनीय, D₁₁ शुभा° (sic) (for श्लाघनीयस्तु) D₁₃ सवधो (for सवन्धी) D₁₃ राज्ञो (for राजा) B₁ दशरथो (for देवसमो).
 —(1 75) Ñ₁ दर्पितवान् (sic), V₃ D₁ 12 ह° (for मर्पितवान्)
 Ś₁ D₅ 12 वीरस् (for विप्रस्) Ñ₂ V₂ 4 B₃ 4 D₁₀, 13 ततो महर्षि-
 भगवान् (for the prior half) V₁ कस्य, B₁ तदा, D₂ त*
 (for तस्य) D₂ °मना (for महात्मन) —(1 76) Ñ₁ च;
 V₁ 2 तद् (for तु). D₅ व* न (for वचन) D₁₃ तत्र (for तस्य)
 D₁₃ द्विजस्तु (for द्विजस्य). Ñ V₁ B₁ 3 4 D₉ 10 13 सु-; V₃ B₂
 स, D₁ 2 7 11 च, D₃ om (submetric) (for हि) V₂ 4
 गतस्तोप (for द्विजस्य हि) —(1 77) D₁₂ गमनेनामतिम् (sic)
 (for गमने मतिम्) V₁ B₄ आधत्ते V₂ सुतस्य (for पुत्रस्य) Ñ₂
 V₄ B₃ (m also) D₁-3 7 9 10 तथा (for तदा) —(1 78)
 V₄ D₉ 11 ह (for हि) Ś₁ V₄ D₅ 11 12 शिष्यैर् (शिष्य-) D₁₃
 युतस् (for श्रुतस्). D₁₃ प्रयथौ (for प्रयातो) D₂ द्विजसत्तम
 —(1 79) V₃ 4 B₂ 3 (B₂ m as above, B₃ m also) D₁₁
 रम्यां (for चम्पा) D₂ 3 7 चपक्रमालिनीं (cf 1 47), D₁₁ गतु
 दिदृच्छया (sic) (for पुत्रदिदृक्षया) —(1 80) V₄ D₅ 9 10 12 13
 स (for स-). Ñ₁ ग्राम च (hypermetric), V₂ फलैर्, V₃ 4
 ग्राम्यैर्, D₂ 7 ग्राम-, D₃ साम- (for ग्रामैर्) Ñ₁ D₁₁ 12 घोषश्
 (Ñ₁ °प) (for घोषैश्) —(1 81) Ś₁ बहु- V₁ D₁₂ भक्ष-;
 D₃ भक्ष, D₇ भक्ष्य (for भक्ष्य) V₁ -भोज्यान् (for -भोज्यम्).
 D₂ 3 7 समादाय (for उपादाय) Ñ₁ नागरा (for नरास्त).
 Ś₁ समुपागन् (sic) B₃ (m also) नागरास्तमुपागमन् (for
 the post half) —(1 82) D₃ 7 सममातिष्ठन् D₅ 12 रात्रौ
 (for रात्रि) Ś₁ V₁ 2 D₂ 5 9 11-13 -दिनम् (for -दिवम्)
 Ñ V₄ B₃ अतत्रिता (for अतन्द्रिता) V₃ राजशामनदेशित-
 (for the post half) —(1 83) D₂ प्र*व्य D₅
 शिः सा Ś₁ V₄ D₅ 11 12 transp किं and मुने —(1 84)
 V₃ अन्वीत् —(1 85) D₂, 9 जातुम् (for श्रोतुम्). Ñ₂
 इच्छा* —(1 86) V₃ (with hiatus) तत्र, D₁-3 7 11 ते
 तम् (for तत) D₉ नराधिप (for नराधिप) —(1 87)

तत ऊर्ध्वमात्मानं सबन्धी ते नराधिप ।
 तस्याज्ञा क्रियते ब्रह्मन्येतु ते मानसो ज्वर ।
 श्रुत्वा तु वचनं तेषां मनः प्रह्लादनं शुभम् ।
 प्रसादमगमद्राज्ञः सहामात्यपुरस्य स । [90]
 विभाण्डकवचः श्रुत्वा किंकरा हृष्टमानसाः ।
 त्वरिता जग्मुराख्यातु राज्ञः प्रियनिवेदनम् ।
 तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां मनः प्रीतिविवर्धनम् ।
 मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा प्रत्युद्गम्य नराधिप ।
 दृष्ट्वा तु मुनिशार्दूलं प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 अत्रचीत्स हृदं वाक्यं हर्षसफुल्ललोचन । [95]
 अद्य मे सफलं जन्म दर्शनात्तव सुव्रत ।
 तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तम ।
 मा भूद्भयं ते राजेन्द्र प्रसन्नोऽस्मि तवानघ ।

ततः प्रसन्नो नृपतिः पुरस्कृत्य द्विजवर्धनम् ।
 प्राविशन्नगरं श्रीमानर्चितं सर्वमङ्गलैः । [100]
 स्वलङ्घितं गृहं चैव प्रावेशयदरिंदम ।
 पुरोहितेन सहितः प्रगृह्यार्घ्यं समाद्रवत् ।
 अभिवाद्य पुनश्चैव न्यायतः प्रतिपूज्य च ।
 तस्थुः प्राञ्जल्यः सर्वे समासाद्य द्विजोत्तमम् ।
 ततः शान्ता पुरस्कृत्य ताः स्त्रियः समलङ्कृताम् । [105]
 न्यवेदयन्तः विप्रायः स्तुपेयं तव मानद ।
 प्रतिगृह्य स ताः शान्ताः समालिङ्ग्य च धर्मवित् ।
 अङ्गे निवेश्य च तदा विस्मयं परमं गतः ।
 द्विजोत्सङ्गात्समुत्थाय साभिवाद्य तदा द्विजम् ।
 आविशत्प्राञ्जलिर्भूत्वा श्वशुरस्य समीपतः । [110]

Ś1 D5 12 [अ] कियते (D5 °*), D9 चोद्भयते (sic) (for [आ] ज्ञा क्रियते) N̄1 V2 4 B1 D13 राज्ञो, D3 7 विप्र (for ब्रह्मन्) V2 3 D9 वर्तते (for व्येतु ते) —(1 88) D2 3 7 तच्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु) Ś1 N̄1 V1-3 B1 D12 13 तु तेषां वचनं, B2 4 तेषां तु वचनं (all by transp) N̄1 V1-3 B D10 13 म(V1 2 मा) नसो°, D11 °क (for मनःप्रह्लादन) —(1 89) V4 प्रसादाद् (sic) (for प्रसादम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 अकरोद् (for अगमद्) V4 D9 13 सामात्यस्य, B1 समासाद्य (for सहामात्य-) Ś1 D5 12 ह, V4 B1 D1-3 7 9 11 13 च (for स) V1 सहामात्यसपुरस्य स (hypermetric), V3 सहामात्य-पुरोहित (for the post half) —N̄2 V4 B1 D10 om 1, 90-96 —(1 90) D11 विभाण्ड- D5 हृक्- (for हृष्ट-) —(1 91) D2 3 7 विदित्वा (for त्वरिता) D1 11 आख्यात, D2 मख्यातु, D9 आज्ञातु (for आख्यातु) Ś1 D5 11 12 °हिते रता, N̄1 D2 °दित, V2 D1 °न, V3 °ना, B4 च प्रियदर्शन (for प्रियनिवेदनम्) —(1 92) B2 ततः श्रुत्वा तु वचनं (for the prior half) N̄1 V1 2 B4 मनसः प्रीतिवर्धनं (for the post half) —(1 93) Ś1 D5 12 मन्त्रिमुख्यैः प्रसन्नात्मा (for the prior half) V3 स पार्थिव (for नराधिप) —(1 94) B2 D2 3 7 11 च (for तु) —N̄1 V1-3 B2-4 D1-3 7 9 13 om (hapl ?) 1 95 —(1 95) D5 11 12 (with hiatus) च (for स) —(1 96) D1 जज्जन् (ditto) D2 3 7 जीवितं च सुजीवितं (for the post half) —Line 96 in D2 3 7 = 1 17 34 —After 1 96, N̄2 V1 2 B2 3 D10 (N̄2 D10 after 1 89 as they om lines 90-96) ins

प्रत्युद्गतश्च तः राजा सामात्यं सपुरोहितं ।
 while D2 3 7 ins

दर्शनात्तव विप्रेन्द्र सत्यमेतद्वर्षीमि ते ।

—(1 97) B2 D9 transp च and स V3 (after corr. as above) मुनि- (for द्विज-) —(1 98) Ś1 V3 B1 2 D3 5 7 9 12 मा ते भयं भू (V3 रया) द्राजेंद्र, D1 2 मा ते भयं भवे (D2 °यमभू) द्राजन् (for the prior half) —B1 om 1 99-102 —(1 99) V1 2 B2 D1-3 7 9 11 प्रहृष्टो (for प्रसन्नो) N̄1 V1-3 B2 4 D1-3 7 9 13 द्विजो (D2 नृपो) उत्तम (for द्विजवर्धनम्).

—(1 100) V1 प्रावेशयन् (hypermetric), B2 प्रविश्य (for प्राविशन्) N̄2 V1 3 B3 4 D9-11 नगरी (for नगर) V1 धीमान्, D2 (with hiatus) 3 7 राजा (for श्रीमान्) Ś1 D5 12 अन्वित, N̄1 B3 4 D1-3 7 9-11 अ (D3 7 [to avoid hiatus] स्व) ण्वित (for अचित्) V2 सर्वमङ्गल —(1 101) N̄1 सुलङ्घित (sic), V1 3 4 अलङ्घित, V2 सुलङ्घित, B4 सुलङ्घित- (for स्वरङ्घित) V3 रम्य, D13 चैन (for चैव) D2 प्राविशद्यद् (for प्रावेशयद्) D7 अरिंदम —(1 102) D13 पुरोहिते N̄1 V3 B2-4 D1 9 10 प्रगृह्यार्घ्यं (D9 °र्थ) Ś1 D5 12 समाहित, V4 समाद्रवन्, D3 स्मृ°, D11 मुद दधत्, D13 उपा° (for समाद्रवत्). —(1 103) Ś1 D5 11 12 मुनि, D1-3 7 9 स्त्रियश्च (for पुनश्च) N̄1 V2 B4 D1-3 7 9 13 चैन (N̄1 °व) (for चैव) D2 ज्ञातय (for न्यायत) N̄2 V1 3 4 B3 D10 13 प्रतिगृह्य, D1 प्रत्यपूज्य (sic) D10 त (for च) —(1 104) V3 ततः (for तस्थुः). D1-3 7 9 सर्वा V1 द्विजोत्तमान् —(1 105) D9 ता (for ता). N̄1 V1 3 4 B2-4 D2 3 10 समलङ्कृता —(1 106) V3 न्यवेदयति D11 मानदा —(1 107) Ś1 D13 सुतां, V2 4 D2 3 7 9 च तां, D1 5 12 तु ता, D11 तु स (for स तां) B2 (after corr. as above) कन्या, D11 धीता (sic), D12 शाताशाता (ditto) (for शान्ता) D2 3 7 स, D5 तु (for च) D11 शर्मवित् —(1 108) D7 महा- (for तदा) —Ś1 N̄1 V4 B1 D1-3 5 7 9 12 om 1 109-111 —V3 reads 1 109-111 after 1 105 —(1 109) N̄2 तदा हि त, V2 तथा द्विज, V3 द्विजोत्तम (for तदा द्विजम्) —(1 110) D13 प्राविशद्य V3 गत्वा (for भूत्वा) —(1 111) V3 °ज्ञाय, D11 सोर° (sic) (for सोऽनुज्जे) D11 13 तदा (for च ता) N̄2 V1 B2 3 D10 राजा ताश्च, B4 D13 राजान, D11 एता ताश्च (for राजस्ताश्च) D13 ताश्च (for चैव) —(1 112) B4 प्रायश्चि- V4 B4 तु, D3 om (submetric) (for च) N̄1 द्विजपुत्रस्य (hypermetric) (for पुत्रस्य) —After 1 112, N̄2 B2-4 D10 11 13 ins

ततो महानृपिस्तत्र तेन राज्ञामभिपूजितः ।

[N̄2 B2-4 D10 महर्षिवर [N̄2 °च] स्तत्र, D13 महर्षिप्रवरस्. B3 राज्ञाति-; D11 रा.भि-]

—(1 113) D11 महर्षि- Ś1 D5 12 महर्षि पूज्यमानश्च (for the prior half) Ś1 D5 11 12 सपुत्रश्च, V4 D7 सरतुनश्च, B1

सोऽनुजज्ञे च तां शान्तां राज्ञस्ताश्चैव योषित ।
प्रायश्चित्तं च कृतवान्पुत्रस्य द्विजसत्तम ।
महर्षिभिः पूज्यमानः ससुतश्च वन ययौ ।
colophon

पित्रा चैव यथाकालं स संपृष्टो महात्मना ।
सर्धमावेदयामास पित्रे वृत्तमशेषत । [115]
स चापि सुभृश प्रीतस्तच्छ्रुत्वा पुत्रभाषितम् ।
यज्ञवृत्तमशेषेण हविषस्तस्य चोद्धवम् ।
अनावृष्ट्या च घोरायां देवस्याभिप्रवर्षणम् ।
लोमपादस्य विषये पूजा पुत्रस्य चोत्तमाम् ।
वध्वाश्च लाभ शान्ताया रूपवत्या धनस्य च । [120]
लोमपादेन सवन्धं राज्ञा दशरथेन च ।
राज्ञो दशरथस्यापि यज्ञं हृष्टवत्स्तदा ।

स स° (ditto), D₂ तत्तु° (sic) (for ससुतश्च) —After
1 113, all the above MSS (except M₄ owing to
om) read colophon (B₂ after insertion). —*Sarga
name* Ś₁ D₅ 9 12 ऋष्यशृङ्गोपाख्या (D₉ °गाम) न, Ñ V B
D₁—3 7 10 11 ऋष्यशृङ्ग (V₂ °शृङ्गस्य) वन (V₃ 4 D₁ 2 om वन,
D₃ 7 °प्रति) गमन (D₁₀ om. गमन), D₁₃ lacuna (except
शृङ्ग) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś₁ Ñ₁
V₁ 4 B₁ 4 D₃ 5 12 13 om Ñ₂ B₂ 3 D₉ 10 11 18, V₂ 20,
V₃ 17, D₁ 7 13, D₂ 14 Thereafter V₁ 2 ins 516*.
—After 1 113, B₂ ins

छुत्तैव तु पितुर्विक्रिय प्रतस्थे द्विजसत्तम ।

Colophon

B₂ cont, V₂ ins after 1 111

जग्मुरादाय तां शान्तां सर्वां नरपतिस्त्रिय ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य पितरं तमुपस्थितम् ।
अमिवाद्यं गुरुस्तत्र तस्यौ प्राञ्जलिमग्न ।

[(1 1) B₂ *यादाय शान्ता च (for the prior half). B₂
चर- (for -पति-) —(1 2) B₂ पुरस्कृतम् (for पितरं तम्)
—(1 3) B₂ सोमिवाद्य]

Thereafter B₂ (marg) alone ins 516* (cf v 1 I.
17 21) V₂ cont, B₂ ins after 1 111

स पुत्रं ममुपाधाय बाहुभ्यां परिपस्वजे ।
अङ्गे ममुपवेष्टयेन ततः प्रोवाच धर्मविष् ।
गच्छाव पुत्र भद्रं ते वनवासो ह्यनुत्तम ।

[(1 1) V₂ °रभ्य च (for परिपस्वजे)]

B₂ cont

ब्राह्मणस्य द्विजश्रेष्ठ ब्राह्मणा मप्रकल्पित ।

—Ś₁ D₁—3 5 7 9 12 om 1 114—127 D₁₃ ins सज्ञ उवाच
—(1 114) V₄ B₂ काम (for काम) Ñ₁ सम पृष्टे, V₂
सुस°, V₄ स्वयं पूज्य, D₁₃ म च पृष्टे, M₄ स ममेत्य (for स मपृष्टे).
B₄ महात्मन —(1 115) M₄ निरव° (for वृत्तमशेषत)
—(1 116) V₃ lacuna after पि in the prior half Ñ₁
B₂ मृग म-, V₁ मृग, V₄ D₁₃ स°, B₄ सुभृश (for सुभृश)
V₃ पुत्रस्य भाषित, M₄ महदद्भुत (for पुत्रभाषितम्) —(1 117)
M₄ यज्ञे (for यज्ञ-) D₁₁ lacuna for ह in हविषस् —(1

सुकृतस्य फले जातं प्रत्यक्षं सुवि दुर्लभम् ।
प्रकृत्या पुण्यशीलस्य भूय एव तदाभवत् ।
धर्मानृशंस्यसत्येषु पुण्ये चाभिरत मनः । [125]
अवाप्तं चात्मना मेने लोके जन्मसमुद्धवम् ।
तदवाप्य फलं पुण्यं सुकृतस्येह कर्मणः ।

5

After 1 25 13, Dt D₄ 6 8 9 14 T G M₁—3 C v r m g k t
ins, while M₄ ins after 14° (after 1 2 of 685*)

विश्वामित्रस्तु ब्रह्मर्षिर्दुर्कारेणाभिभर्त्स्य ताम् ।
स्वस्ति राघवयोरस्तु जयं चैवाभ्यभाषत ।
उद्धुन्वाना रजो घोरं तादृका राघवाबुभौ ।
रजोमेघेन महता सुहूर्तं मा त्वमोहयत् ।
ततो माया समास्थाय शिलावर्णेण राघवौ । [5]

118) D₁₃ अनावृष्टे (for अनावृष्ट्या) D₁₃ सु- (for च) V₃
M₄ [अ] पि, V₄ प्रति-, B₂ [अ] ति- (for अभि-) —(1. 119)
V₄ प्राप्तामनुत्तमा (for पुत्रस्य चोत्तमाम्) —(1. 120) V₁ वध्वा
लभ च (by transp), V₄ D₁₁ °+ लाभं, D₁₃ °भ (for
वध्वाश्च लाभ) —After 1 121, M₄ ins

प्रससादं दिधक्षुस्तं लोमपादं सुबान्धवम् ।

पुत्रस्यानयनात्कुद्धं छुत्वा स प्रशशाम ह ।

—(1 122) V₁ B₂ (after corr) D₁₀ 11 यज्ञम्, V₂ इष्ट,
D₁₃ सच्यम्, M₄ वभूव (for यज्ञ) V₂ यज्ञ°, V₃ कर्ममृतम्, V₄
°वृत्तम् (for इष्टवत्तम्). Ñ₁ V₂—4 B₁ 4 तथा, V₁ तत (for
तदा) —(1 123) Ñ₂ स्वतस्य स- (sic), D₁₄ °* (for
सुकृतस्य) V₄ जात, M₄ पुण्य (for जात). D₁₀ सुकृत (for प्रत्यक्षं)
V₁ पुण्य तस्य स्वकर्मण (for the post half) —V₁ om
from line 124 up to line 15 of 514* (cf I 17 20)
—(1. 124) D₁₁ 13 M₄ धर्मे- (for पुण्य-) B₁ यदा, D₁₁ तथा
(for तदा) —(1 125) B₁ धर्मानृशंस्य (sic) V₃ सत्त्वेषु
(for सत्येषु) M₄ धर्मे नृशंस्ये सत्ये च (for the prior half)
—(1 126) Ñ₁ V₂ 3 B₁ 2 4 D₁₀ 11 13 M₄ अवाप्तं चात्मनो
मेने (Ñ₁ °नात्मान, V₃ °नो जान, M₄ °नो लोके), V₄ अवाप्तवानात्म-
नात्मान (hypermetric) (for the prior half) Ñ₁ लोक-
(for लोके) V₂ प्रयोजन (for समुद्धवम्) M₄ तदवाप्य फलं सुवि
(for the post half) —M₄ om from line 127
up to line 15 of 514* D₁₁ reads 1 127 after 1 13
of 514* (cf. v.l. 514*) —(1. 127) V₂ तदेवाप्य D₁₀ स्व-
(for सु-) Ñ₁ V₂ B₁—3 (m also) D₁₁ स्व-; V₄ B₄ D₁₃
सु- (for [ह] ह) B₄ जन्मन (for कर्मण) V₃ सुकृत तस्य
कर्मण (for the post half)

5

M₄ om 1 1—4 —(1 1) M₃ विश्वा त्रस् —(1 2) T₃
जयश्च (for जय) G₁ चान्यभाषत (submetric) (for चैवाभ्य-
भाषत) —(1 3) D₄ मुञ्जौ घोरा (for रजो घोर) —(1 4)
D₄ G₂ 3 M₁ 3 (inf lin sec m also as above) चर्पेण;
D₉ ज्वेगेन, D₁₄ T₃ G₄ मोहेन, T₂ मोयेन (sic) (for मेयेन).
Dt D₆ 8 T₃ व्य°, D₉ [अ] न्व° (for त्वमोहयत्) —(1 5)

भवाकिरत्सुमहता ततश्चक्रोध राघव ।
 शिलावर्षं महत्तस्या शरवर्षेण राघव ।
 प्रतिवार्योपधावन्त्या करौ चिच्छेद पत्रिभि ।
 ततश्छिन्नभुजा श्रान्तामभ्याशे परिगर्जतीम् । [10]
 सौमित्रिकरोक्तोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकाम् ।
 कामरूपधरा सद्यः कृत्वा रूपाण्यनेकश ।
 अन्तर्धानगता यक्षी मोहयन्ती च मायया ।
 अश्मवर्षं त्रिमुञ्चन्ती भैरवं विचचार सा ।
 ततस्तावदश्मवर्षेण कीर्यमाणौ समन्तत ।
 दृष्ट्वा गाधिसुन श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् । [15]
 अल ते घृणया राम पापैषा दुष्टचारिणी ।
 यज्ञविघ्नकरी यक्षी पुरा वर्धेत मायया ।
 वध्यता तावदेवैषा पुरा संध्या प्रवर्तते ।
 रक्षांसि संध्याकालेषु दुर्धर्षाणि भवन्ति वै ।
 इत्युक्तस्तु तदा यक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षतीम् । [20]
 दर्शयन्शब्दवेधित्वं ता रुधो स सायकै ।
 सा रुद्धा शरजालेन मायाबलसमन्विता ।
 अभिदुद्राव काकुत्स्थ लक्ष्मणं च विनेदुपी ।

D4 9 13 M4 मायाश्रमादाय (D9 M4 °स्थाय), G1 3 °दाय (for मायां समास्थाय) T3 राघव (for राघवौ) —M4 om 1 7 —(1 8) D4 14 S (except T1) प्रति (M2 ति *inf lin sec m*) ह (G1 ह) त्य (G2 before corr °पत्य), D9 °गत्य (for प्रतिवार्य) G1 3 [ए]व धा°, M3 प्रधा°, M4 [अ]मिधा° (for [उ]पधावन्त्या) —(1 9) D6 T3 -भुजाग्रा ताम् (for -भुजां श्रान्ताम्) G1 समीपे (for अभ्याशे) T3 -गर्जित (sic), G1 -वर्तिता (for -गर्जतीम्) —After 1 9, G1 ins

अभ्याशे परिगर्जन्तीं ताटका लोकताटकाम् ।

—(1 10) T3 नावत् (for क्रोधाद्) D6 हत-, T3 कृत- (for धृत-) M4 [अ]क्षि- (for -[अ]ग्र) —(1 11) M4 कामरूपधरा Dt D6 8 सा तु, M4 ता तु (for सद्य) —M4 om, G1 M2 3 transp 1 12 and 13 —(1 12) Dt D4 6 T1 G1 M2 अतर्धान Dt D6 8 स्व-, D9 T2 [इ]व (for च) —(1 13) T3 अश्व- (for अश्म-) D4 T3 M2 ह (for सा) —(1 14) D4 9 G1 3 M1 2 (G2 M1 second time) शख-, T3 G3 M3 शर- (for अश्म-) M4 शखवर्षेण तौ बालौ (for the prior half) M4 कीर्यमाणौ —After 1 14, G2 M1 ins

ज्यास्वन चक्रतुर्वारौ वज्राशानिसम तदा ।
 मोहिता तेन शब्देन लब्धसजा चिरात्तत ।
 तदा तौ शखवर्षेण वर्षं क्रोधमूर्छिता ।

[(1 2) G2 तस्य (for तेन)]

—Threafter repeat 1 14 —(1 16) D4 9 M3 वीर, G1 नाम (for राम) —(1 17) M4 वर्धति (for वर्धेत) —(1 18) G1 मध्यना (sic), M3 चर्यता (for वध्यता) G1 पूर्वा (for पुरा) —(1 19) Dt D6 8 T2 M4 -काले तु (for -कालेषु) Dt D6 8 T3 G1 3 हि, M4 च (for वै) —(1 20) Dt D6 8 9 G1 M3 स तु तां, D4 तु तथा (for तु तदा) M4 इत्युच्चेतहिता D9

6

After I 28 7, Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

एतस्मिन्नन्तरे राम कश्यपोऽग्निसमप्रभ ।

अदित्या सहितो राम दीप्यमान इवौजसा ।

देवीसहायो भगवान्दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।

व्रतं समाप्य वरदं तुष्टाव मधुसूदनम् ।

तपोमय तपोराशिं तपोमूर्तिं तपात्मकम् । [5]

तपसा त्वा सुतसेन पश्यामि पुरुषोत्तमम् ।

शरीरे तव पश्यामि जगत्सर्वमिदं प्रभो ।

त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामह शरण गतः ।

तमुवाच हरि प्रीत कश्यपं धूतकल्मषम् ।

वर वरय भद्र ते वराहोऽसि मतो मम । [10]

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य मारीच कश्यपोऽब्रवीत् ।

अदित्या देवतानां च मम चैवानुयाचितम् ।

वर वरद सुप्रीनो दातुमर्हसि सुवतः ।

पुत्रत्व गच्छ भगवन्नदित्या मम चानघ ।

भ्राता भव यवीयास्त्वं शक्रस्यासुरसूदन । [15]

शोकार्तानां तु देवानां साहाय्यं कर्तुमर्हसि ।

G1 M4 शख- (for अश्म-) Dt D6 8 [अ]मिवर्षिणी D4 T2 अश्मवृष्टि (T2 °वर्ष) वि (T2 प्र)वर्षती, D14 T1 3 G2 4 M1 अश्मवर्षाभि (G2 M1 °पेण)वर्षती (G4° धित [sic]) (for the post half) —(1 21) T1 damaged up to वेधि T2 3 G4 -वेदित्व (for -वेधित्व) G1 स्व°, M4 समतत (for स सायकै) —(1 22) G1 transp सा and रुद्धा Dt D6 8 बाण- (for शर-) G1 -समाश्रिता, M4 -समाश्रया (for -समन्विता). —(1 23) D9 ताटका क्रोधमूर्छिता (for the post half)

6

(1 1) M3 एतस्मिन्नेव काले तु (for the prior half) D4 14 T1 2 G M कश्यपो (here and elsewhere below) M4 वै महाप्रभ (for अग्निसम°) —(1 2) M4 धीमान् (for राम) —(1 3) D9 दिव्य- (for दिव्य) M4 वर्षसहस्रिक —(1 5) M2 तपोरूप, M4 तपोयोनि (for °मूर्ति) D4 तथात्मक, D14 तपोधन, T2 G4 तपात्मज (for तपात्मकम्) —(1 6) Dt D8 G1 3 पुरुषोत्तम (G1 °म), T3 M2 4 पुरुषोत्तम (for °त्तमम्) —(1 7) M4 शरीर तेन पश्यामि (for the prior half) —(1 8) M4 जगदादिम् (for त्वमनादिर्) T3 अनिर्देश्य (for अनिर्देश्यस्) —G2 om 1 9-12 —(1 9) G4 तत (for हरि) D4 श्रेष्ठ (for प्रीत) —(1 10) G1 किमिच्छसि वर श्रेष्ठ वरदोस्मि महाश्रुते —(1 12) Dt D4 14 T G3 4 M [अ]नुयाच (Dt °वि)त, G1 [अ]नुयाचनात् (for [अ]नुयाचितम्) —(1 13) M4 मानद (for सुव्रत) —(1 14) M3 भगवान् (for °वन्) D4 G1 4 M4 अदित्या (for अदित्या) —(1 15) G1 M4 मधुसूदन, G3 [अ]रिसूदन (submetric) (for [अ]सुर°) —(1 16) G1 लोकानां देवतानां च (for the prior half) D9 सहाय (for साहाय्य) M4 शोकार्तां देवताश्चैव च समुद्धर्तुमर्हसि

7

After I 28 9, G1 and K(ed) (in parenthesis) ins

त दृष्ट्वासुरराजेन्द्रो वामनत्वाच्च विस्मितः ।
 माधवोऽयमिति ज्ञात्वा पूजयामास धर्मतः ।
 पूजितस्तेन धर्मात्मा सर्वलोकहिताय वै ।
 वासाद्य यजमान तमुवाच भगवान्हरिः ।
 भ्वस्ति तेऽस्तु महाराज यज्ञश्चातीव शोभते । [5]
 वयं दानार्थिनो राजञ्छ्रुत्वा यज्ञमनुत्तमम् ।
 तान्दृष्ट्वा तव यागेषु किञ्चिद्धुमिहागताः ।
 वामनेनैवमुक्ते तु मुदा राजा तमब्रवीत् ।
 अद्य मे सफलं जन्म ह्यद्य मे सफलं तपः ।
 अद्य मे सफलं राज्यं ह्यद्य मे सुकृतं कृतम् । [10]
 अद्य मे सफलो यज्ञः कृतार्थोऽस्म्यद्य वामनः ।
 त्वदर्थं कलितं चैव मम सर्वस्वमेव हि ।
 धनौघं रत्नराशिं च भूषणं धान्यसचयम् ।
 ग्रामं वा नगरं वापि राष्ट्रं वा यानमेव वा ।
 हस्त्यश्वरथपत्तीनां सुलभस्वान्यमेव वा । [15]
 किमिच्छसि महाबाहो तं ददामि तवानघ ।
 एवमुक्तस्तदा राजा भगवान्पुरुषोत्तमः ।
 उवाचैनं स्मितं कृत्वा यजमानं महाबलम् ।
 एतैः किं मम राजेन्द्र तैस्तु नास्ति प्रयोजनम् ।
 अस्त्यपादत्रयाक्रान्ता देहि भूमिमितस्तदा । [20]
 श्रुत्वा तद्वामनेनोक्तं स्मितं कृत्वा सुरोत्तमम् ।
 येनेष्टं पूर्तिं ते (sic) ब्रह्मंस्त्वा कुर्मति ततोऽब्रवीत् ।
 वामनाय महीं दातुं निश्चितं रघुनन्दन ।

7

—G1 om l 1-3 and 29 In K(ed) the following var are seen —(l 5) शोभन (for शोभते)
 —(l 7) त्वा (for तान्) यागेषु (for यागेषु) —(l 8) उक्तस्
 (for उक्ते) तदा (for तन्) —om (hapl) l 9 and
 10 —(l 12) कल्पित (for कलित) च (for हि) —(l 13)
 वा (for च) —(l 15) °पत्तीर्वा (for °पत्तीनां) त्व (for
 सु-) —(l 16) तद् (for त) —(l 18) [इ]पत् (for
 [ए]न) महानलि (for °बलम्) —(l 20) विमो (for इत्स)
 —(l 21) सुरोत्तम —(l 22) पूर्यते (for पूर्णि ने) तत्
 (for ता) —(l 23) निश्चिते सुरसत्तमे (for the post
 half) —(l 26) वेदाश् (for देवाश्) एषो (for देवो)
 —(l 27) दानारक्ते —(l 31) दत्त (for दत्त्वा)

8

Along with the above MSS T1 2 G1-3 M1 2 also insert at random some of the lines inserted in or substituted for No 8 and so they are also cited here.

(l 1) D4 T3 °सहस्राणि —(l 2) Ct वमतो (as above) M3 वमत्यति विष तादृग् (for the prior half) M3 शिलां —After l 2, M3 ins, G1-3 M1 2 ins (om l 5) after I 44 17

तन्निवार्य महाराज प्राह शुक्रो द्विजोत्तमः ।
 विरिञ्चभवशक्राद्या योगिनश्च सुरासुराः । [25]
 यत्र जानन्ति देवाश्च स देवो विष्णुरव्ययः ।
 दानारिक्ते (sic) ततः शुक्रे शुक्र राजपुरोहितम् ।
 गृहीत्वा ताडयामास वैनतेयो महाबलः ।
 मायारूपेण देवेशो मम यज्ञं गतो यदि ।
 तदेतद्यज्ञसाफल्यमेवमस्त्विति चाब्रवीत् । [30]
 इति मत्वोदकं दत्त्वा वामनाय महात्मने ।
 पत्न्या सह विनिश्चित्य यजमानो महाबलिः ।
 तव पादत्रयाक्रान्ता गृहाणाद्य महीं प्रभो ।
 उदके स्पृष्टमात्रे तु विश्वरूपवरो हरिः ।
 तत्रस्थ एव वनूधे येन पूर्णं जगद्ययम् । [35]
 नायुधैर्वहुभिः पूर्णं विग्विदिक्यवमेव हि ।

8

After I 44 17, Dt D4 6 8 T3 M3 Cm t (cm comm on lines 5-9 only) ins

अथ वर्षसहस्रेण योक्त्रसर्पशिरासि च ।
 वमन्तोऽतिविष तत्र ददशुर्दशनैः शिलाः ।
 उत्पपाताग्निसकाशं हालाहलमहाविषम् ।
 तेन दग्धं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् । [5]
 अथ देवा महादेव शकर शरणार्थिनः ।
 जग्मुः पशुपतिं रुद्रं त्राहि त्राहीति तुष्टुबु ।
 एवमुक्तस्ततो देवैर्देवदेवेश्वर प्रभुः ।
 प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरिः ।
 उवाचैनं स्मितं कृत्वा रुद्रं शूलधरं हरिः ।
 देवतैर्मव्यमाने तु यत्पूर्वं समुपस्थितम् । [10]

(a) अथ दीर्घेण कालेन कालाग्निनृश विषम् ।
 उदतिष्ठन्नश्रेष्ठ हालाहलमिति श्रुतम् ।
 सुरासुराश्च (M2 °स्ते) विवस्ता दग्धान्तेन विषाग्निना ।
 शरण्यं शरणं जग्मुर्भगवन्तं महेश्वरम् ।
 अमृतार्थं सुरा सर्वे ममन्त्युः क्षीरवारिधिम् । [5]

—(l 3) T3 तत्पदौदसि- (sic) (for उत्पपाताग्नि-) D6
 हालाहल°, M3 हालाहलमिति श्रुतं (for the post half) —(l
 5) T3 शरणार्थिन —(l 9) Ct स्मितं कृत्वा (as above)
 D4 T3 शूलधर (T3 °तो) —For lines 5-9, M3 subst.

(b) तस्माद्विषान्महाबाहो वीरान्नाहीति तुष्टुबु ।
 एवमुक्तेषु देवेषु देवदेवेश्वर प्रभुः ।
 प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरिः ।
 उवाच प्रहसन्नाम देवानां हितकाम्यया ।
 भयं त्यजत भद्रं व उपायं प्रवदाम्यहम् । [5]
 निगृहीतुं विषं घोरं न शक्नोमि सुरोत्तमा ।
 तस्माद्रक्षितुमद्यैव नायं पदयामि शूलिनः ।
 इति देवान्ममाश्वात् पुरस्कृत्य सुरोत्तमान् ।
 कैलासं पर्वतं गत्वा नत्वा शमुमुवाच ह ।

—(l 10) D6 8 देवैर् —(l 11) D4 T3 त्वदीय हि (for
 तत्त्वदीय) D6 M3 अग्रतो, Ct as above (for अग्रतो) —After
 l 11, M3 ins

9

तत्त्वदीय सुरश्रेष्ठ सुराणामग्रतो हि यत् ।
अग्रपूजामिह स्थित्वा गृहाणेद् विष प्रभो ।
इत्युक्त्वा च सुरश्रेष्ठस्तत्रैवान्तरधीयत ।
देवताना भय दृष्ट्वा श्रुत्वा वाक्य तु शार्ङ्गिण । [15]
हालाहल विष घोर सजग्राहामृतोपमम् ।
देवान्विसृज्य देवेशो जगाम भगवान्हर ।
ततो देवासुरा सर्वे ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पातालं मन्थान पर्वतोत्तम ।
ततो देवाः सगन्धर्वास्तुष्टुर्मुमुक्षुसूदनम् । [20]
त्व गति सर्वभूतानां निशेपेण दिवौकसाम् ।
पालयास्मान्महाबाहो गिरिमुद्धर्तुमर्हसि ।
इति श्रुत्वा हृषीकेश कामठं रूपमास्थितः ।
पर्वतं पृष्ठतः कृत्वा शिश्ये तत्रोदधौ हरि ।
पर्यताग्र तु लोकात्मा हस्तेनाक्रम्य केशवः ।
देवानां मध्यतः स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम । [25]

After से in 1 54 4th D₃ ins

*कुंभ प्रदातेन शिवलोके महीयते ।

कलशदानमंत्रस्ता (स्तु) ।
एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ।
अस्य प्रदानात्तृप्यन्तु पितरो पितामहा ।
गन्धोदकति (ले) मिश्रं सान्नं कुम्भं सदक्षिणम् । [5]
पितृभ्यः सा प्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठतु । इति
एतदसमवे निलतर्पणं वा कार्यमित्युक्तं तत्रैव विष्णुपुराणे ।
पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।
श्राद्धं कृतं तेन समा सहस्र
रहस्यमेतन्मुनयो वदन्ति ।
इति तथा चात्र मलमासेति वि

विषाताना सुराणां च रक्षार्थं परमेश्वरः ।

—After l 12, Dt repeats l 11-12 —(1 13) D₄ तु
(for च) —(1 14) M₃ च (for तु) —(1 17) Dt D₈
सुरा (sic) (for देवाः) Dt मन्थू (for ममन्थू) —(1 18)
D₄ T₃ नथ (for पर्वतोत्तम) —For lines 15-18, M₃
subst, G₁₋₃ M₁₋₂ (all om lines 1, 6 and 7, M₂
line 4 also) cont

(c) हालाहल विष सर्वं जग्राहेशोऽमृतोपमम् ।
कृत्वात्पविण्ड पाणिस्थं तद्विषं भगवान्हर ।
सर्वलोकहितार्थाय शकर परमेश्वर ।
कण्ठस्थमकरोत्प्राश्य लीलया लोऽरूपजितः ।
प्रणम्य विज्वरा जग्मुर्देवदेव वृषध्वजम् । [5]
अमृतार्थं पुनः सर्वं समवेता समुत्तुका ।
क्षीरसागरमासाद्य सिन्धुधर्ममृतस्य तु ।
मन्दरं पूर्ववत्कृत्वा ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पातालं मन्थान पर्वतोत्तम ।
सुरासुराश्च निशेष्टा बभूवुरनेन विह्वला । [10]

[(1 3) G₁₋₃ M₁ भगवान् (for शकर) M₃ कण्ठस्थमकरोन्मृत
(for the post half) —(1 4) G₁₋₃ (G₂ m also)
[अ]मर- (for लोक-) —(1 8) M₂ मथान (for मन्दर)
G₁₋₃ M₁₋₂ अमृतौजस (for रघुनन्दन) —After l 8, G₂
repeats l 3 as before —(1 9) G₁₋₃ M₁₋₂ ततः पर्वतमूल
तु (G₁₋₃ तत्) पातालानुग्रह (G₁₋₃ ले तु नि)वेशित —(1 10)
G₁₋₃ M₁₋₂ क्लेश विह्वला (G₁ ह्वला)]

—(1 21) M₃ योगिन् (for महाबाहो) —(1 22) M₃
काच्छप (for कामठ) —(1 24) D₄ T₃ पर्वताग्रे —For lines
23-25, M₃ subst, G₁₋₃ M₁₋₂ (all om l 8) further
cont

(d) देवदुःखनिवृत्त्यर्थाय पुरुषोत्तम ।
भय त्यजत भद्रं व उद्धरिष्याम्यहं नगम् ।
इत्युक्त्वा कूर्मरूपेण विवेश क्षीरवारिधौ ।

लक्ष्ययोजनविस्तारे पृष्ठे कृत्वाथ मन्दरम् ।
काच्छप रूपमास्थाय शिश्ये तत्रोदधौ हरि । [5]
सुरासुरैरनाक्रान्त उद्गरोऽथ नगोत्तम ।
नगाग्र पीडयामास वामहस्तेन माधव ।
देवतानां श्रमं दृष्ट्वा भगवान्मृतमाचन ।
सुराणां मध्यतः स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम ।

[(1 2) G₁₋₃ ततः, G₂ M₁ गिरि (for नगम्) —(1 3)
G₂ M₁ वारिधि —(1 4) G₂ M₁ तु (for [अ]थ). —For
l 4 and 5, G₁₋₃ M₂ subst

मन्दरं पृष्ठं कृत्वा वष्टुने कूर्मरूपधृक् ।

—(1 6) M₂ अनाक्रान्त G₁ नरोत्तम, M₂ उत्तम (for नगोत्तम)
G₂ M₁ उद्गतो भगवान्नाम सुरासुरसुपूजित —(1 9) G₁₋₃ M₁₋₂
ममथ देवतानां च मध्ये नारायणो हरि]
G₁₋₃ M₁₋₃ furthermore cont

(e) अथ वर्षसहस्रेण ज्येष्ठा नाम वगङ्गना ।
उत्पपानं वरारोहा सागरायैव कल्पिता ।
अमवत्वारिजाताख्यो वृक्ष इन्द्राय कल्पितः ।

[(1 2) G₁₋₃ ब्राह्मणानां च, M₃ साधुरैरेव (for सागरायैव)]
Dt D₄ T₃ (after No 8) G₁₋₃ M₁₋₃ (after e) cont,
while T₁₋₂ ins after 1 44 17

(f) अथ वर्षसहस्रेण आयुर्वेदमयं पुमान् ।

उदतिष्ठत्तुधर्मात्मा मदण्डं सकमण्डलम् ।

[T G₁₋₃ M₁₋₂ om from the post half of l 1 up
to the prior half of l 2 —(1 1) D₄ सहस्राणि —M₃
transp the post half of l 1 and that of l 2 —(1
2) D₄ स धर्मात्मा]

Thereafter M₂ cont, G₁ M₃ ins after line 2 of 966*

(g) धन्वन्तरिर्महातेजा लोकरक्षणतत्परः ।

आयुर्वेदमयो राम तथा साधारणः स्मृतः ।

—After 7, M₃ cont

(h) अथ वर्षसहस्रेण रूपलक्षणमयुता ।

षोडशाब्दवया सर्वा पीनोन्नतपयोधरा ।

हारनूपुरयुक्ताश्च गीतनृचविशारदाः ।

APPENDIX II

The Commentary *Vivekatilaka* of Udāri (also Udālī) Varadarāja, which is referred to by Govindarāja in his commentary on the Rāmāyana, VI Sargas 107 and 126, is available up to VI. 71 in the transcript of the MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It is a very important commentary as it mentions different variants, discusses them and shows its own preference. It belongs to a period earlier than 1250 A D.

For a full account of the Commentary of Udāri cf. Dr V. Raghavan's article, "Udālī's Commentary on the Rāmāyana. The Date and Identification of the author and the discovery of his Commentary" (Annals of Oriental Research, University of Madras, Vol VI, 1941-42, Part I, 1942)

I am thankful to Dr. Raghavan for drawing my attention to his learned article.

Important variants of the Comm. are given here for Sargas 1-24. For other Sargas, references will be found in the Crit. App.

1

- 3 ^a) [ए]कप्रियदर्शन (as in text)
 5 ^a) ❧ एतमिच्छामीति सम्यक् पाठः ❧
 14 ^b) स्मृतिमान् (as in text)
 16 ^a) स च (as in text)
 23 After 23, ins 57^f*. ❧ प्राणसमाहिता प्राण-
 समेति वा पदच्छेदः । देवमायेति. ❧
 25 After 25, ins 59* ❧ गुहेन स राम हित-
 प्रहित इत्यर्थे ❧
 26 ^b) तीर्थं तीर्त्वा
 27 ^a) तत्र ते न्यवसन् (as in text)
 29 After 29, ins from 69*, 70* up to 73*
 35 After 35, ins 82* (Comm on l 1 and 2)
 40 ^a) as in text
 46 ^a) स चास्य (as in text)
^b) शबरी (as in text)
^a) राघव ❧ राघव इति तु सम्यक् पाठः ❧
 48 ^a) ❧ शसदिनि । अडागमशासनस्यानित्यत्वात् आर्पत्वाद्वा
 अडागमामाव । ❧
 50 ^a) नित्यं वीर्येण (as in text)
 53 ^a) जगाम च गुहा (as in text).
 71 ^a) प्रहृष्टमुदित (as in text)
^c) निरामयो घातोगश्च (to avoid hiatus) ❧ आधि-
 व्याधिरिति केचित् । ❧
 77 ^a) ❧ सर्वपापैः स मुच्यते इति सम्यक् पाठः । ❧
 79 ^b) स्यात् क्षत्रियो (as in text).
^c) पुण्यफलत्वम्

2

- 5 ^c) प्रसन्नांबु (as in text)
 9 ^{ab}) मिथुनं चरत (as in text) ❧ पुल्लिङ्गप्रयोगः
 आर्पत्वात् ❧

- 12 ^a) ❧ कारुण्यं समपद्यतेति सम्यक् पाठः । ❧
 16 ^b) चकार मतिमान्मति (as in text.)
 17 ^a) श्लोको भवतु (as in text).
 24 ^c) प्रणम्य (as in text)
 39 ^a) श्लोकत्वमागत (as in text)
 41 Mostly after 41, ins 41*.

3

- 2 ^a) धर्मेण (as in text)
 Comments on l 11 and 12 of 154*.
 11 ^a) °समास्यां
 16 ^c) ताराविलाप समय
^a) वर्षरात्र- (as in text)
 19 Comments on 177*
 23 ^b) लकादाहादिगर्जनं
 28 ^a) As in text

4

1 Ins 196* and then supplies the following —

Kānda	No of sargas	No of stanzas
बालकाण्ड	77	2280
अयोध्याकाण्ड	119	4415
अरण्यकाण्ड	75	2732
किष्किन्धाकाण्ड	67	2620
सुन्दरकाण्ड	68	3006
युद्धकाण्ड	131	5990
उत्तरकाण्ड	110	3234
Total	647	24277

- 6 ^c) एवम् (for एव).
 7 ^c) वद्धम् (for युक्त)
 8 ❧ हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रहास्यमयानकैः ।
 वीरादिमिश्रं सयुक्तं काव्यमेतदगायनम् । इति सम्यक्
 पाठः । ❧

- 10 ^c) रामदेहाद्रिवात्तथोदृतौ
 11 ^c) वाचो विधेय
 18 ^a) तै- (for तौ) ❧ तै इति पाठ । अन्यथा तौ शब्दोति-
 रिच्येत । ❧
 19 ^b) सस्थित (as in text)
 23 ^c) उपोषविष्ट (for °ष्टे)
 26 ^c) प्रवक्ष्यते ❧ वक्तारौ च महात्मानौ वक्ष्यमाण च मच्चरित-
 मतस्तन्निबोधतेत्यर्थः । ❧

5

- 12 ^a) नाटक- (as in text)
 17 ^d) इक्षुमाह- (as in text)
 18 ^c) मृश (as in text)
 20 ^b) अपरापर (as in text)
^c) शब्दवेध्य (as in text)

6

- 3 ^c) ❧ धनैश्च सचयैश्चान्यै इति सम्यक् पाठ । ❧
 4 ^c) As in text
 7 ^c) कुडुवी योप्यसिद्धार्थो
^d) As in text. ❧ अगवाश्चधनधान्यवानिति पदच्छेद । ❧
 12 ^b) न क्षुद्रो वा न तरकर
^d) As in text
 14 236* is inserted ❧ नाम्नतो नामहृद्द इति सम्यक् । ❧
 15 ^a) As in text ❧ इति समीचीन पाठ ❧
 19 ^a) योधाना (as in text)
 20 ^d) हरिहयोत्तमै (with all other Cs), Cvp as in
 text
 22 After 22^a, ins 243* with मदैर् (for मन्दैर्)
 and मद्रमद- (for °मन्द्र).
^c) मद्रमदैर्.
^d) मृगमदैर् (In both ^c and ^d मन्द्र is expected
 for मद)
 24 ❧ सत्यनामा योद्धुमशक्या अयोध्येति ❧

7

- 4 ^c) प्रणिहिता (as in text).
 9 ^c) शुचीना (as in text).
 14 Comm only on post half of l 3 of 269*
 16 Comm only on l 2 of 271* (सत्यसगर as
 above)

8

Along with other MSS. it reads I 11. 5-20
 for the first time after 4, repeating them in their
 proper place

- 9 ^a) द्वैविध्य (as in text)
 10 ^b) सममिवर्तते (for °वर्तत)
 12 ^c) सुधोरा
 18 ^d) प्रेष्यति

- 21 ^c) देव (as in text).
^d) ❧ प्रदीयते प्रादीयत । लकारव्यत्ययादस्मच्छब्दाध्याहारो
 वा द्रष्टव्य । ❧
 22 ^c) As in text

9

- 4 ^d) As in text ❧ क्षिप्र चाध्यवसीयतामिति सम्यक् ❧
 13 ^a) अदृष्टरूपास् (as in text)
^b) वने (as in text)
 14 ^c) रयात (as in text) ❧ ऋश्यश्रु इति रयातमिति
 पाठ । ❧
 15 ^d) सर्वेषा (as in text)
 19 ^c) As in text
 30 ^c) विप्रैर्द्रात् (as in text)
 32 ^d) भार्यया (as in text) ❧ भार्यया इति सम्यक्
 पाठ । ❧

10

- 6 ^c) पुत्रवत (as in text).

11

- 8 ^a) लालप्यमानस्य (as in text).
 21 ^a) गतानां (as in text)

12

- 2 ^a) प्रश्नित (as in text)
 6 ^c) कर्मातिकान् and वर्धकीन् (both as in text).
 7 ^a) गणकाग्निशलिपनश् (as in text)
^b) नर्तकान् (as in text).
 8 ^c) इष्टका (as in text)
 9 ^a) औपकार्या (as in text)
 14 ^b) As in text
 After 14^b, ins 371*

13

- 5 Comments on l 1 of 386*.
 9 ^a) ❧ वृद्धाश्च व्यापिताश्चेति सम्यक् पाठ । ❧
^c) मुजमानाना (as in text)
^d) As in text
 11 ^a) अन्नकूटाश् (as in text)
^d) सिद्धस्य (as in text)
 17 ^a) यूपोच्छ्रये (as in text)
^c) As in text
 18 ^a) As in text
^c) द्वावेव (as in text)
^d) As in text
 19 Comm on l 1 of 406*.
 22 ^c) चित्त्यो (as in text)
^d) सचित (as in text)
 23 ^a) स्वमपक्षो and [s]ष्टादशात्मक. (both as in text).

- 25 ^a) ॐ पशुनां त्रिशतमिति पाठ । ॐ
 28 ^b) समयोजयन् (as in text).
 29 ^a) पतत्रिणस् (as in text)
 32 ^b) हवि (as in text)
^d) मा (as in text)
 34 ^c) कारितास् (as in text)
 40 Comments on 428* —(1 2) नृपश्रेष्ठ (for
 नर°)
 42 ^b) प्रदुः (as in text)
^d) प्रत्युचूर् (as in text)
 43 Comments on 1 1, 2, 3 and 4 of 433*

14

- 21 ^a) त्वमुद्धनमिति पाठ ।

15

- 2 ^c) यम् (as in text)
 3 ^c) मानुषीं (as in text)
 5 ^a) मनुष्ट. (as in text)
^{cd}) ॐ मानुषादन्यत्र नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो न भय । ॐ
 10 ^c) As in text
^d) श्मश्रुप्रवरमूर्धज
 12 ^d) As in text
 13 ^d) मायामयीमिव (as in text)
 26 ^c) चावशिष्टार्थ (as in text)
 28 Comm on 1 7 of 488* ॐ त्रिदिवे यथा हरि-
 रिति च पाठ । ॐ

16

- 8 Comments only on 1 9 of 491* रुद्रविण-
 नपन्नास् (as above)
 19 Comments only on 1 3 of 504* ताश्च
 सर्वान् (as above)
 20 ॐ तैर्भवद्गन्दाचलकूटकल्पैर्महासैः वानरव्यूथपालैरिति पाठ ।
 अन्यस्तु द्वादशाक्षताया जगत्या एकादशाक्षगायलिष्टुभश्च
 साकर्ययुक्त पाठो लेखकप्रमादकृत् निपमवृत्तमिति केचित्-
 मादधते । एषा चोपनातिष्वन्यमा ।
 ननु अत्र सर्ग वरणी जनयामास सुपेग, पर्जन्य शरभ,
 धन्वो गन्धमादनमित्युक्तम् । युद्धकाण्डे तु रावण प्रनि-
 शादूलवाक्ये धर्मैर्य पुत्र सुपेग, वैवस्वतपुत्रो शरभ-
 गन्धमादनौ इति वक्ष्यते । किमनयो प्रमाणम् । एतत्प्रथमो-
 क्तमेव । पुनर्गार्दूलस्य वानरपीडाभयस्त्रासल्लिखित्वात्तत्त्व-
 नन्यास्ताच्च एतद्वचनमेव भगवन्तश्च परम्परविरुद्धाभिधाने
 प्रयोजनम् । ॐ

17

- 5 Comments only on 1 4 of 505* नावनिके
 नियो (as above)
 9 ^d) अर्धसमान्वितौ (as in text).

508* (1 2) मार्ष (as above), कुञ्जीरेऽभ्युदिते रत्नौ
 (for the post half)

- 12 ^a) ॐ सौमित्र लक्ष्मण इति पाठ । ॐ
 16 ^c) सर्व- (as in text)
 34 ^a) किं च (for क च)
 36 ^b) पावन (for परम)
^d) तव सदृशनात् (as in text)

18

- 2 ^{ad}) ॐ मृदुय राजगार्दूल तवैतद्भुवि नान्यत्र इति पाठ । ॐ
^d) वसिष्ठस्यपदेशित
 17 ^a) असमक्तम् (as in text)
^c) दशरात्र (as in text)

19

- 5 ^{ad}) ॐ यावत्प्राण धरिष्यामि तावद्योतस्ये निशाचरे इति सम्यक्
 पाठ । ॐ
 11 ^b) As in text
 18 ^a) As in text
^b) विघ्नकर्ता (as in text)
 23 ^{cd}) As in text
 25 ^c) ॐ तयोरन्यनरेणाहमिति सम्यक् । ॐ

20

- 3 ^a) ॐ यद्विद तेक्षममित्यत्र अक्षममिति पदच्छेद । ॐ
 4 ^a) As in text
 8 ^{ad}) ॐ सद्युत्यैव करिष्यामीत्युवाणस्य रावणेति पाठ । ॐ
 9 ^b) ॐ गक्ष्यति प्रसहिष्यन्ते । ॐ

21

- 2 ^b) As in text
 7 ॐ कल्पापिनावित्यादेः श्लोकस्यानन्तर 'अनुजग्मतुरधुद्रौ पिता-
 महमिवाश्विनौ' इत्येतदर्थं विधेयम् । 'तदा कुशिकपुत्रम्'
 इत्याये श्लोकस्यानन्तर "कुमारौ । अनुयातौ श्रिया
 मनिन्दितौ" इत्येव श्लोको द्रष्टव्य । अन्यस्त्वल्लितपतित-
 पथेन्त(स्ते) वा पाठो लेखकप्रमादजनितम् (त) । ॐ
 15 ^f) ॐ य(त्र) श्राप्यतुम् सुवीनि सम्यक् । ॐ Cf Ctp
 19 ^b) As in text
 Comments on 631* —(1 1) दशरथपुत्र- (as
 above) —(1 4) दिवसौ (as in text)

22

- 1 ^d) पर्णमस्तरे (as in text)
 2 ^a) As in text ॐ हे राम त्वा प्रसूतवती कौसल्या सुप्र ग
 शोभन्पुत्रा । अथवा न्वगनमेनत् । अस्य मानव सुपुत्रेति । ॐ
^b) पूर्वा (as in text)
 11 ^c) धर्मयामास (as in text)
 12 ^d) सर्वगात्राणि (as in text)
 17 ^a) सवदता (as in text)
 19 ^a) As in text
^b) अभिरजयन्

23

- 3 °) आरिष्ट (as in text)
 8 °) सुप्ताव (as in text).
 9 °) तस्यायम् (as in text) ❧ तस्या अयमिति प्राप्ते
 तस्यायम् इत्यार्षे सधि । ❧
 10 °) ताम्या (as in text)
 11 °) ❧ स वन घोरसकाक्ष दृष्ट्वा नृपवरात्मज इति पाठ । ❧
 (as in text).
 12 °) ❧ श्वापदै हिंस्रपशुभि शकुनैर्दारुणालै इति पाठ । ❧
 14 °) धवाश्वकठ-
 °) -तिदुक्- (as in text)
 18 °) तमिद्र (as in text)
 19 °) कारुश
 21 °) As in text

- 24 °) कस्यचित् and कालस्य (both as in text).
 30 °) As in text

24

- 2 °) अल्पवीर्या यदा (as in text).
 3 °) As in text
 °) धारयति
 10 °) त्व सवस्व.
 11 °) पुरुषादी (as in text)
 15 °) ❧ न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्येति सम्यक् पाठ । ❧
 Comments on l 1 of 670* ❧ प्रजारक्षण-
 कारणादित्युत्तरशेष । ❧
 19 °) ❧ एतैर्देवै , इद्रेपेन्द्रयो देवोपलक्षणत्वात् । अन्यथा द्वाडु-
 पादाय तैरिति वक्तुमयुक्तम् । ❧

CRITICAL NOTES and *Corrigenda et Addenda*

The references in the case of the Mbh. Parvans I-VIII, X-XII and XV-XVIII are to the Critical Edition, BORI, Poona, for the other Parvans (IX, XIII, XIV) they are to the Citraśālā Press Ed with Nīlakantha's Commentary, Poona. In the case of the Rāmāyana the references are to the Gujarati Printing Press Edition, Bombay, for the Kāndas excepting the Bālakānda where they are to the Critical Ed. The corrections and additions are shown in their proper places

1

Most of the MSS give a panygeric of the poet, Vālmiki, in five to ten verses evidently not written by Vālmiki. It is therefore dropped. 'These introductions, it is clear, are not from the same hand as the poem itself, even if we suppose that the poem is the work of one author' (Schlegel)

'This conversation is represented as having taken place in Rāma's life-time, about sixteen years after his return from his wanderings and recovery of his ancestral throne' (Schlegel)

1 The first four Sargas of the Bālakānda, which serve the purpose of an Introduction to the Rāmāyana (Rām) are probably from a different hand that prefixed them to the Epic at a later stage. The Mbh also has similar introductory chapters containing the Anukramanikā-parvan and the Parvasamgraha-parvan. The Northern Recension (NR) of the Rām has a third index giving more details

" For तपश्चाप्याय cf Patañjali's Yogasūtras II 1. The Comm dwell at great length on the two terms

The NR has all the epithets in the Nom Sing qualifying Vālmiki and nothing for Nārada. This is rather strange. One would naturally expect some complimentary term or terms for Nārada who, as an Ācārya of Vālmiki, is superior to Vālmiki who appears here as a mere disciple. The Southern Recension (SR) has a text which seems to be more natural and original. Vālmiki belongs to the North and enjoys an enviable position even today. Probably the older text preserved in the SR has been modified in favour of Vālmiki. We shall see later on how the text of the SR has been

changed in the NR for one reason or another. We therefore believe that the SR has preserved the older form of the Rāmāyana and is consequently preferable to the NR.

Śankarācārya quotes the fourth quarter of this verse in the Brahmasūtra-Bhāṣya on III 4 47. He remarks ननु मुनिश्च उक्तमाश्रमवचनोऽपि श्रूयते 'गार्हस्थ्यमाचार्यकुलमौनवानप्रस्थम्' इत्यत्र । न । 'वाल्मीकिमुनिपुत्रव' इत्यादिषु व्यभिचारदर्शनात् । It appears that Śankarācārya has got the N text, and this is quite natural as he might have stayed and composed the Bhāṣya on the Himālayas. Vālmiki is however called मुनिपुत्र in Rām I 2 22 (crit ed). The S MSS have मुनिपुत्र while the N MSS read ऋषिसूतम्

Nārada is an important personality in the Vedic and Post-Vedic literature. He is a champion of Brahmins and cows (AV V 18-19, XII 4), a priest of Hariścandra, associated with the sage Parvata (AB VII 13, Ś Śr Sū XV 17), a teacher of Sāhadevya (AB VII 34), anointing Āmbāsthya and Yudhāmsraustī (AB VIII 21), associated with Agnyupasthāna (MS I 5 8), a pupil of Brhaspati (Sāma v Br III 9 Vamśa at the end), and of Sanatkumāra (Ch Up VII), a Devarsi (Gītā X. 26), an author of a Smṛti, a Purāṇa, a Pañcarātra Samhitā, Bhaktisūtras etc., a politician (Mbh II 5), a narrator of the Mahābhārata (Mbh I 1 64) and enjoyer of the vision of the Lord (Mbh XII 326). The description of Nārada, although appearing in the Kumbhakonam Ed of the Mbh (I 228 10-37) and therefore rightly dropped from the Critical Ed, is no doubt worth perusal. An itinerant constant singer of the hymns of the Lord, Nārada became a perennial source of inspiration to our country-

men. It is due to him that the Rāmāyana and the Bhāgavata were composed

Vālmīki enjoys the reputation of the *first* Poet in the Sanskrit literature. He first appears as a grammarian in the Taittirīya Prātisākhya (V. 36 ; IX 4 and XVIII. 6) The Mbh mentions Vālmīki as a poet (VII 118 48, XIII 18 8-10), as a Bhārgava (XII 57. 40) and many times as a Maharsi (I 50 14, II 7 14, III 83 102, V 81 27), as a narrator of the wonderful account of Govinda (XII 200 4) and as a Suparna bird, descendant of Garuda and a devotee of Viṣṇu, and a Ksatriya (as it were) as he used to kill serpents (V 99 6-11)

The Rāmāyana gives a detailed account of the sage Vālmīki in the first four Sargas of the Bālakāṇḍa and the Uttarakāṇḍa, both of which are evidently a later addition, as the first poet and the author of the Rāmāyana. The original Rām (II-VI) contains only one reference to Vālmīki in the SR only (II 56 16), which being absent from the NR happens to be an interpolation. It is only the late Kāṇḍas (I and VII) that make Vālmīki a contemporary of Rāma

The Purāṇas present Vālmīki as a robber in different versions (cf Skanda Purāṇa, Chps 14, 21, 24, 278 etc), and this form of the story is adopted in other Sanskrit works like Ānanda Rām and the various Rāms in the several Indian languages,

For a full account of Vālmīki cf Rev Fr C Bulcke, S J *About Vālmīki* (JOI, Baroda Vol. VIII, No 2, December 1958, pp 121-131, No 4 June 1959, pp 346-348)

⁶) वाग्निदां वरम्. cf वाग्निदा प्रवर Mbh XII. 47 9⁶; वदतां वर Raghv I 59

2 The reading सप्तत of the SR which would make Vālmīki a contemporary of Rāma, has been substituted by प्रथित in the NR. Is this a case of improvement? The two star passages 121* and 122* which belong to the NR have the word सप्ततम् which would show its antiquity. Kālidāsa and Bhavabhūti make Vālmīki a contemporary of Rāma.

3 Mark the word चरित्र 'Character'—the old idea of character

4° कस्य विन्यति is a case of epic style. In the Classical Sanskrit one would expect कस्मात् in conjunction with a word expressing fear, cf P. I. 4 25. The N text has tried to remove the grammatical irregularity by substituting कस्य. Such a procedure would naturally create an impression that the N text has tried to polish the text of the SR. On this assumption we have taken the SR as representing the older form of the Epic

Verses 2-4 embody the concept of an Ideal Man, the स्थितप्रज्ञ of the Gītā (II)

5 Nārada is addressed as महर्षे in VII 20 18 (Gujarati Press ed, Bombay) in all the Versions. The Bengali Version (Cal Sk Series ed) has a v 1 महर्षे, and reads देवर्षे in 1 2 2. The epithet देवर्षि is very common in the Mbh also eg II 5 3, as महर्षि in II 5 6

Note that the question is about Rāma as a *man* and not as an incarnation of Viṣṇu

6^a) त्रिलोकज्ञ which shows the knowledge of the whole *space* is more appropriate than the other reading त्रिकालज्ञ which has been adopted in the NR, probably due to its popularity

^o) आमन्त्र्य 'addressing' The other reading of the NR, उपामन्त्र्य, may be for removing the confusion with the other sense of आमन्त्र्य 'taking leave of', cf Śākuntala, III

7 Note that Rāma is referred to as a human being as in 1 1 5. NR adds one verse for details

The N reading °चन्द्रमा is a clear modification of the older reading नर (SR)

8^a) The reading श्रुतिमान् (adopted by Schlegel) is neither supported by any MS of the Crit. App nor by any printed ed. It appears that धृतिमान् was read as श्रुतिमान्. धृतिमान् is decidedly the best reading in the context

10^a) सुविक्रम — विक्रम = Step, stride, used in the original sense cf Vedic त्रिविक्रम. All the Comm agree in explaining the word as पादविक्षेप, and some of them explain the excellence (सु) of the step by a quotation from जगद्गुरुमा. Cg, for instance, 'शोभनत्वं च गजादितुल्यत्वं । तथोक्तं जगद्गुरुमाथो 'मिहर्षभगजव्याघ्रगतयो मनुजा मुने । सर्वत्र सुखमेधन्ते सर्वत्र जयिनः सदा' इति ।*

13-14 For literature cf Ch Up 7 1 2 Hanuman's description, Rām. VII 36 (Bom. ed),

a late passage as it is not found in the Lahore and Bengal eds

13^d) निष्ठित = Grounded

15^c) The term आर्य is used from the Rgvedic times as the normal designation of an Aryan, a member of the three upper classes, Brāhmaṇa, Kṣatriya or Vaiśya cf Vedic Index, Vol I, pp 64-65 आर्यो (Aryans) is often used in the Mbh in contrast with the Mlecchas (VI 10 12). For आर्यवर्त cf Manu S 2 22 The word आर्य in the text means 'respectable', noble' cf महाकुल-कुलीनार्यसन्धसज्जनसाधव । Amara, 2 8 (1 No 1358) आर्यता is one of the thirteen types of Satya (Mbh XII 156 7) and is defined as आर्यता नाम भूतानां य करोति प्रयत्नत । शुभ कर्म निराकारो वीतरागत्वमेव च ॥

(Mbh XII 156 18)

— A man highly esteemed, a respectable, honourable man, Buddha, with Buddhists (Pālī *ariyo* or *ariyo*) a man who has thought on the four chief truths of Buddhism and lives accordingly (MW)

16^b) Cf वृद्धोत्सलजादाब् व्यङ् । P IV 1 171 यद-श्वाप् । P IV 1 74

17^a) विष्णुना सदृश —The Comm who look upon Rāma as an incarnation of Viṣṇu take pains to show the propriety of Rāma's comparison with Viṣṇu

The Rāmāyana shows that Rāma as an incarnation of Viṣṇu is a later idea Mark Prof Peterson's following remarks in his edition of the Bālakāṇḍa (Bombay, 1879) —

'It is perhaps worth noticing that the writer of this verse can hardly have had the account which follows of Rāma's birth—according to which Rāma is Viṣṇu—in his mind There are other indications that the whole story of Viṣṇu's incarnation is an interpolation inserted into an earlier poem'

On कौमल्या cf महिनाथ on Raghu X 55 -कौमल्यस्यो दन्त्यमकारमध्यम ।

18^b) The reading in the text is decidedly superior to the N reading, from the view-point of style

The N MSS have one additional verse which supplies details—the etymology of the word राम

19 For the appointment of a qualified eldest son as heir-apparent cf Kaut Arthaśāstra

(Kau 'Ar Mysore ed) I, 17 N N Law *Aspects of Ancient Indian Polity*, Ch IV Rām II 8 22-4; 110 35-7

20^b) केकयी 'केकय is the name of a tribe which in later days, and probably also in Vedic times, was settled in the north-west between the Sindhu (Indus) and Vitastā' (Vedic Index, Vol. I, pp 185-6) अश्वपति केकय is mentioned in the Śāta. Br. X 6. 1 2 etc and Chāndogya Upaniṣad, V 11 4, frequently mentioned in the Mbh (II 48 13, VI 61 12, VII 19 7), cf P VII 3 2, Bhāg P X 2 3, 75 12, 84 55, 86 20)

The केकय country has been identified with the present district of Shahpur in the Panjab cf B C Law *Historical Geography of Ancient India*

c) दत्तवग —'similar incidents are common in all literatures' (Peterson)

21^b) मयत् of the text is decidedly superior to the other readings which try to simplify

23 The substitute passage of the N is evidently inferior The S insertion gives details

24 The N insertion gives details

25^c) शङ्खवेरपुर Singraur on the river Ganges, 22 miles north-west of Allahabad cf Mbh III 83 62 where S MSS read शङ्खवेरपुर, as here. Cm g °गवे° Cś t °द्वे° Put a wavy line ~ under शङ् Cf B C Law, *ibid*

Read 59* in the text after 25 Cv also reads this similarly

26^a) ने वनेन वन गत्वा —'Traversing wood after wood' (Peterson) Rāma dwelt on this hill situated on the river Payasvinī cf Rām II 55

c) चित्रकूट (Pālī *Cittakūṭa*) a holy place (Pa-dma P 21), a mountain (Bhāg P V 19 16) known in the Jaina Bhagavati-Ṭikā (7 6) as *Cittakūṭa* It stood at a distance of 20 miles (10 *Krośas*) from the hermitage of the sage Bhara-dvāja (Rām II 54 28) Modern Citrakūṭa, 65 miles west-south-west of Allahabad Mentioned as गिरिवरश्रेष्ठ near the Kālāñjara hill in the Mbh (III 83 54, 55) It was noted for its waterfalls (Raghu XIII 47) cf B C Law, *ibid*

29 After 29, 70*, 71* and 73* should be read in the text

50) सार्यभावपुरुस्कृतः (in 70*) — 'Being a man of noble nature.' (Peterson)

30 Compare the practice observ'd at the Court of Hanover down to the beginning of this century (i.e. 19th) of inviting the courtiers to bow before a portrait of the sovereign which was placed on the royal seat on occasions when the sovereign himself was unable to be present (Peterson)

31°) नन्दिग्राम — Modern Nandagaon, 2 miles from Ayodhyā

32^d) दण्डक The दण्डकारण्य was situated between the Vindhya and the Śaivala mountains (Rām VII 81) According to the *Uttara-Rāma carita* (I 30) it was placed to the west of Janasthāna. It had also a jumble of watering places, hermitages, hills, streams, lakes etc (*ibid*, II 14) Dr R G Bhandarkar held the view that it was the Mahārāṣṭra. According to Pargiter, it comprised all the forests from Bundelkhand to Kṛṣṇā (JRAS, 1894, 242) The Mbh (II 28, 43, III 83 38) limits it to the source of the Godāvarī. The Daśakumāracarita (p 28, Nirṇaya Sed¹⁶ 1951) informs us that there was a cave in the Daṇḍakāranya. Cf B C Law, *ibid*

33 It is noteworthy that the hiatus between ° and ^d is retained by a majority of MSS of both the Recensions, N and S

36 शूर्पणखा The Mbh MSS also show the same variations in the spelling — शूर्पनखा, शूर्पणखी (Mbh III 259 12)

42^d) = (var) Mbh III 258 2^d

48 Read 96* and 97* after St 48 in the text
Read सुग्रीवश्चापि

51°) सपूर्णम् = full

53 D1 reads किष्किन्ध्या Mbh MSS (III 264 15) have no variation in the spelling. The Purāṇas read °न्ध्या (Brahma III 7 247, Matsya XIII 46) But the form °न्ध्या is not unknown. Cf Dey Geogra Dicty किष्किन्ध्या is a small hamlet situated on the northern bank of the river Tuṅga-bhadra near Anagandī, about sixty miles to the north of the Bellary. About two miles to the south-west of Kiskindhā is the Pampā Lake, and to the north-west of Pampā is the Añjanā hill where Hanumān was born

56^d) - दिदृक्षुः = 'Hoping in this way to find' (Peterson).

57^d) लवणार्णवम् = 'The salt sea' "We may perhaps see in the standing epithet a name given by a race to whom salt water was a strange thing" (Peterson)

58^a) लङ्का Divergent views have been expressed by scholars with regard to its location — Ceylon, Amarakantaka in the Madhya Pradesh, Madagaskar, Malaya Island and Australia. The names of places visited by Rāma on his way to Lankā have come down to us through a long unbroken tradition and this, apart from other considerations of fauna and flora, makes the identification with modern Ceylon quite probable

Cf T Paramasiva Iyer, *Rāmāyana and Lankā* C N Mehta, *Sundara Kāṇḍam* or the Flight of Hanuman Sardar M V Kibe, *Location of Lankā*

The Purāṇas (Bhāg, Vāyu, Brahmāṇḍa and Matsya etc) describe it as an upadvīpa to Jambūdvīpa, a great city in Trīkūṭa, one of the places for residence of Agastya

59^a) The N MSS remove the irregular form निवेदयित्वा of the S MSS

*Cg अनित्यत्वात्समासेऽपि ल्यबभावः । अत एवाह न्यासकारः — वा छन्दसीति वक्तव्ये क्त्वापि छन्दसीतिवचनसमासेऽपि ल्यबर्थम् । तेनार्थं देवानागत इति सिद्धमिति । *

°) अभिज्ञान = A token Cf I 3 21 Cf also शाकुन्तल

N MSS read गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञान — which Ct notes as a variant

प्रत्यभिज्ञान is a return token. Such 'allusions to the custom of giving tokens to messengers by way of credentials are frequent in most early literature' (Peterson)

66 The passage 107* is omitted by Ś1 Ñ1 V1 D1-3 57 (all N MSS) The omission of an important event like the fire-ordeal of Sītā from the oldest MS Ñ1 and the second old MS V1 (14th century A D) is very significant. It is omitted by the different versions of the Northern Recension. It clearly shows that the episode is an interpolation, although it appears in all the MSS of the Yuddhakāṇḍa (Sargas 118 and 119) The addition of the Fire-ordeal to the Rāmāyana seems to be early as it is known to Kālidāsa,

(Raghu XIV 61), Bhavabhūti and Ksemendra. It is, however, to be noted that the Rāmopākhyāna in the Mbh (III. 275) does not mention the Fire-ordeal but has got a different version

68^a) Cv reads वमूव राम (for वमौ राम in the Crit App) and then कर्मणा (St. 67) and remarks एतत्तु प्रथमलेखकैः प्रमादादुपरि पर्यस्तम्।

^a) प्रमुमोद √मुद् in the classical language is however Ātmanepadī Cg the Ātmanepada rule is अनित्य Ct छान्दस, may be an Epic peculiarity or *Metri Causa*, to have the 6th syllable long

69^a) Nandigrāma is Nandgaon near Ayodhyā, eight or nine miles south of Faizabad

71^c) Hiatus is restored against the MSS

72^a) Cm reads किञ्चित् while Cg t read केचित् Cv r k silent N MSS read पश्यन्ति for द्रक्ष्यन्ति For the idea compare Virgil, 'where he speaks of youths placed on their funeral pyres before the faces of their parents' (Peterson).

73 115*-117 give more details

77^d) Cv's remark that सर्वपापैः स मुच्यते is a good reading, noteworthy. The reading, although not supported by our Crit App, is certainly the correct reading

The N MSS. read शृण्वन् and thereby show that the Śūdras cannot read the Rāmāyana but listen to it. The S MSS on the other hand permit the Śūdras to read the Rāmāyana. This shows that the N R represents a later stage of the Epic when the Śūdras were assigned a lower status

79^c) Read इया —

^a) Read इयात् for इया Cf the फलश्रुति in the Mbh I 1 191-210

79^d) The Comm discuss the significance of the reading पठन् when connected with शूद्र Cm's alternative explanation is better

The N MSS call this Kāṇḍa as आदिकाण्ड and this Sarga as अग्रहाध्याय in the colophons while the S MSS designate them as बालकाण्ड and सक्षेप respectively. It should be noted that the N MSS call the chapter as अध्याय instead of सर्ग, while the S MSS call it as सर्ग. Two MSS (D1 3) read अयोध्याकाण्ड instead of बालकाण्ड or आदिकाण्ड

Bhavabhūti calls the बालकाण्ड as बालचरित and the last सर्ग as the last अध्याय (cf स्मृत्युपस्थितौ तावद्विना बाल-

चरितस्यान्तेऽध्याये श्लोको। (Uttara VI 30 6-7). The designation बालकाण्ड therefore seems to be older than आदिकाण्ड

D1 (A D 1455) and D2 (A D. 1717) call the Bālakāṇḍa as Ayodhyākāṇḍa in the colophon. If it is not a scribal error it may indicate that the Bālakāṇḍa was added later on and the original Rāmāyana might have begun with the Ayodhyākāṇḍa as has been suggested by Dr Jacobi (*Dās Rāmāyana*, pp 58, 59)

Compare this Sarga with the Anukramanikā-parvan of the Mbh

2

2^c) Cg refers to क्वापि छन्दसि। P VII 1 38 in support of the reading आपृष्टा The N MSS try to remove it by आपृच्छय

3^c) Tamasā is the river just near the Ganges, a little below Allahabad, on whose bank Vālmiki had his Āśrama. There is another river of the same name, flowing between the Gomatī and the Sarayū. The name is now corrupted into Touse. The Mārkaṇḍeya Purāṇa (LVII 22) mentions this river, while the Kūrma Purāṇa gives a variant Tāmasī. The bank of this river was crowded with ascetics (Raghu IX 72).

5^a) तीर्थम् = a bathing place, a Ghāṭa

^b) निशामय = See *Cg 'शमो दर्शने' इति सिच्वाभावाद्दर्शनार्थोऽयं शब्दः।*

^a) The N MSS seem to simplify the S reading. Mark the simile

7^b) वात्सीकेन — Cg t 'तस्येदम्' इत्यम्।

^c) प्रायच्छत The change in the Pada (Ātmanepada for Parasmaipada) is *metri causa* Cg छन्दसि बहुलप्रवृत्त्यादात्मनेपदम्। Ct प्रायच्छतेति छान्दसम्। The N MSS have removed this grammatical irregularity by a substitute passage

^a) वल्कल is generally masc or neuter *Ct: 'वल्कला' इति पाठे छान्दसः स्त्रीत्वम्। वल्कलमस्त्रियामिति निवण्डु।* Some MSS read वल्कला

9^a) मिथुन चरन्तम् Cv m g t पुहिङ्गत्वमप्यम्।

^a) Read निस्वनम् for निस्वनम्. All the S MSS. read निस्वनम्. The Cg t, however, read निस्वनम्. The St Petersburg Dictionary of Böhtlingk and Roth (PW) mentions both in the sense of 'sound'.

^a) Remove the wavy line under तु.

10^c) The text of N MSS (बदनुशय) is a poor substitute

*) Nisāda is a general term for the non-Aryan tribe found in later Samhitās and the Brāhmanas. According to Aupamanyava (Nirukta, III, 8) the five peoples (*pañca janāḥ*) are made up of the four castes and the Nisādas. There is a mention of a Nisāda Sthapati, a leader of some kind, in the Kātyāyana Śrauta Sūtra (I 1 12), and of the Nisāda—Sthapati in the Jaimini Sūtras (VI 1 51). The Nisāda chief is entitled to perform the Raudra sacrifice (एतया निषादस्थपतिं याजयेत् । Mai S 2 2. 4), and a false coin (Kūṭa) is to be used as a Sacrificial fee at the Raudra sacrifice, as it is of use to the Nisādas only and not to the Aryans. Śabarāsvāmī's remark (on VI 1 52) कूट हि निषादानामेवोपकारकं न आर्याणाम् clearly shows that the Nisādas are different from the Aryans. The maxim of Nisāda—Sthapati tells us that the compound should be taken as Karmadhāraya and not Tatpuruṣa. (cf कर्मधारयोऽयं पक्षीतत्पुरुषः । Kumārila's Ṭp tikā on जै सू VI 1 51)

The Rāmāyana (II 50 33) refers to a King Guha, the friend of Rāma, who is described as a Sthapati belonging to the Nisāda tribe (निषादजात्यो बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुतः । II 50 32^{cd}). Manu (X 8) takes the Nisāda to be the offspring of a Brāhmana and of a Śūdra woman, while Varāhamihira (XIV. 10) recognizes a kingdom of Nisādas in the south-east of Madhyadeśa. In the Pāli texts they are wild hunters and fishers. Cf Vedic Index, Vol I, pp 453-4. S B Chaudhuri, Ethnic settlements in Ancient India (ES), pp 44-5.

The Purānas represent the Nisāda as the black and dwarfish man who came out of the churning of the thigh of the dead Vena by the sages, as the ancestor of the Nisādas, the Vindhyān tribe (Bhāg IV 14 45-6, Vi I 13 35-6). The Vāyu Purāna (96 184, 187, 47 51) describes the Nisāda as a son of Vasudeva, as the first Bowman and hunter. It (21 43), again, represents him as the 20th Kalpa, and as Prajāpati Nisāda who performed austerities for a thousand divine years and who was advised by Brahmā to refrain from it. Hence the name Nisāda.

For a fanciful etymology of the word निषाद cf. Bhāg IV 14 45

11^b) वेष्टमानम्—Cf. I. 31. 22 (वेष्टत्य) turning round, revolving, encircling, shrinking. After the Krauñca bird was shot by the hunter, the bird began to revolve, to encircle something as it were. Revolving round as in case of giddiness is quite natural before falling on the ground. Rām. I. 29. 16^a विचेतन विघूर्णत where Mārica is revolving when shot by Rāma. The same idea is expressed by वेष्टमानम्. The word is used in this sense in the Mbh V 47 42 (सिंहस्येव गन्धमाघ्राय गावः मवेष्टन्ते शत्रवोऽस्माद्यथाश्रे ।). cf also Mbh V 34. 27 (अथ सत्यजितो धर्ममधर्मं चानुतिष्ठत । प्रतिसवेष्टते भूमिरसौ चर्महित यथा ॥) where the Comm Dev and Arj. explain प्रतिसवेष्टते as सकुचति. Also Mbh VI 15 12 (समवेष्टत 'Shrank together'). Cf Dr Belvalkar's Notes thereon.

The word has not been properly understood by many who substitute चेटमानम् which is simpler both in the Rām. and the Mbh. The N MSS. read चेटमानम्. वेष्टमानम् is an original reading more fitting the context. It is, therefore, not possible to agree with Prof Burrow who prefers चेटमानम्. (Review of Bālakānda, Fase 1, JRAS, 1959, Parts I and II, pp 77-79).

12^a) Remove the wavy line below तु त.

13^a) करुणवेदित्वात् Ct इत्स्वच्छान्दस 10 करुण for करुणा which is read by Ds Cg 'विदुः लामे' इत्यस्माणिनि

I 2 14^{ab}) मा अगम अगम is Aorist and has retained the augment अ in spite of the prohibitive मा. Cf न माच्येणे । P VI 4 74 Cf similar cases of augment—possessing Aorist forms Rām IV 30 81 (मा अन्वगा, Pandit Pustakālaya ed, Kāshi), IV 34 18 also (मा . अन्वगा) Böhtlingk takes note of these cases in his article 'Bemerkenswertes aus Rāmāyana' (BSGV, 1887, Philol histor Klasse, Leipzig) and remarks that the cases of augmentless Aorist with मा are frequent.

All the Comm first of all give the natural meaning of a curse, and then offer another explanation which refers to the main story of the Epic. Cg, for instance, remarks—मागम मा प्राप्नुहि । 'आशसाया भूतवच्च' इति लुङितिदेशात् । लटित्वाद् । नाय माह् अपि तु मा शब्द इति काशिकाकार । तेनाद्यागमेऽपि न विरोधः । दुर्वदवृत्तिकारस्तु अमेति पदच्छेदः । हे अम । हे अलक्ष्मी । इति निषादविशेषणम् । ततो 'न माडयोगे' इत्यहमाव इत्याह । and later on refers to the interpretation of the पूर्वचार्यः. Such fanciful explanations appear in Cs t.

This verse is too well-known in the Sanskrit literature and quoted by writers like Bhavabhūti (Uttara II 5), Ānandavardhana (Dhvanyāloka, I 5), Rājaśekhara (Kāvya-mīmāṃsā, GOS 1, p 7) and Kṣemendra (Rāmāyanamañjarī I 19) Cf G. H Bhatt, *Bālakāṇḍa in Kṣemendra's Rāmāyanamañjarī*, JOI Vol. VII, No 3, pp 180-181

^a) The v l काममोहित is not suitable

16 Obviously the first four Sargas seem to be the composition not of Vālmiki but of some body else who might have written the introductory chapters probably in imitation of the Mahābhārata Ct's remarks are noteworthy—यद्यप्येतत्तन्मव-
वाल्मीकिरुतमेव तथापि कुशलवगेयतया अस्य काव्यस्य करणात्तदुक्तिर्नैव-
मुक्ति । अन्यथा स्वचिन्ताया स्वापरोक्षत्वाद्भवेति लिङ्सङ्गति र्यात् ।
यदा सर्गचतुष्टयमाधमुपोद्गात्ररू कस्यचिच्छिष्यस्य । वाल्मीकीयोपाद्वातत्वाच्च
वाल्मीकीयोक्ति । पारोक्ष्यमारोप्य स्वयमपि तथोक्तिरुपोद्गातत्वद्योतनायेत्यन्ये ।

17^a) पाद and अक्षर are connected with metre while तन्त्री and लय are connected with music The verse can be sung

^c) Put a wavy line under मे

^a) Ct अत्र 'मवत' इति पाठ एव बहुमम्भनस्तीर्षित-
न्मतश्च १० श्लोक refers to the verse in question in the अनुष्टुप् metre

The poet, remarks Griffith, has played upon the similarity in sound of the two words ओक and श्लोक Cf 140^a NR This verse wonderfully em-
bodies a true conception of poetry Poetry, as we are told, is the spontaneous overflowing of powerful feelings Cf ओक श्लोकत्वमागत । Rām I 2 39 निपादविद्वाण्डजदर्शनोत्थ श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70

The Rāmāyana is thus the first classical metri-
cal work Cf वनदेवता's remark—चित्रमाम्नायादन्यो नून-
च्छन्दमामवतार (Uttara II 5¹) Also अग्नेयी's re-
mark—अथ न भगवान्प्राचेतस प्रथम मनुष्येषु शब्दमक्षगम्तादृश
विवर्तमितिहास रामायण प्रणिनाय । (Uttara II 5⁶⁻⁷)

18^d) Remove the wavy line under गुरु

Cg गुरु (as in text)

21 Prof Burrow (*ibid*) remarks that 'the original text is preserved in the NE version, since it is easy to see how *kalas* might give way to *kalhās* by mechanical corruption' It may be pointed out at the outset that all the S and NE MSS (excepting V₄) read *dhyānam āsthitah*, while only one MS (D₁₃ of our Crit. App) reads *āsritah*

The N W group of MSS. (excepting some D MSS) have a different text which the learned Professor (*ibid*) rightly considers as 'a good example of the "polishing" referred to in the introduction'

The Southern version which has been adopted in the constituted text gives a better idea It is not natural for Vālmiki, or for anybody else, to enter into meditation immediately after entering the residence, without exchanging words with his companion Vālmiki sits in the hermitage and talks on various topics with full attention This natural sense was not properly followed and changes were made in both the NE and NW versions The NE version also may be considered, like the NW version, as a case of "polishing"

24^d) Ct अनामयम्—आमय पीडा तद्रहितम् । व्ययहीन-
मिति यावत् । तप इति शेष । एतेन 'ब्राह्मण कुशल पृच्छेत्क्षत्रवन्धु-
मनामयम्' (मनु 2 127) इत्युक्ते ब्राह्मण प्रत्यय प्रश्न स्मार्तान्तरविरुद्ध,
त देवमित्यनेनैव सिद्धे एनमित्यस्य वैयर्थ्यापत्तिश्चेत्यपास्तम् । * Kullūka
(2 127) quotes आपस्तम्ब in support of Manu It may be that the passage was composed before the rules about meeting and addressing were framed in the Dharmasūtras and the Smritis

25^e) Ck च ऋपये

27 The order of St 27 and St. 28 in the Crit text, supported by S MSS, is more fitting the St 29 than that of the N MSS.

^a) हन्यात् = who could kill (Peterson). Cg हन्तु
शक्नुयात् Ct हतवानित्यर्थे छान्दमम् C₅ अहन्

30^e) चरितम्-actions, biography Cf चरित्र(म्)
म्-mode of life

For the use of चरित in this sense cf Rām I 4 1, 6, 26, 24 12, 31 8 N MSS on 152^a (on I. 3 1), M₄ (Crit App of I 3 29) Mbh III 83 101 (इदं देवर्षिचरितम्) Raghu XIV 32 (स्तुवन्ति पौराश्रित त्वदीयम्), V. Kāma 1 4 43 (गणिताया नायिकायाश्च मखीभिर्नागरिभिश्च सह चरितमेतेन व्याख्यातम् । p 49)

The frequent use of the word in the two Epics clearly shows the untenability of the view that this new meaning of चरित was developed in the Kushāna period

Read मय for कृतम्

31^e) The S reading कथय (N प्रथम) is more natural than the N reading as recitation forms the initial stage

32°) सहसौमित्रे goes with रामस्य Read सहसौमित्रे for सहसौमित्रे in the Cr. App

35-36 This is no doubt Brahmā's highest tribute to the Rāmāyana, which has been wonderfully confirmed by history The Epic has not lost its glamour and charm even today, even when our interests are changing

37°) भगवान् seems to have appeared for वाल्मीकि in the S MSS under the influence of भगवान् in " मुनि in " expects वाल्मीकि

39^a) Cf शोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70^a Powerful emotion, when it comes out, puts on an appropriate garb

") बुद्धि = Thought

40°) The Rāmāyana is designated as a Kāvya

41°) The extent of the Kāvya is several hundreds of verses

3

1 The N MSS read an additional Sarga —Anukramanī Sarga—giving the contents of all the seven Kāṇḍas in details Thus there are two Indices in the S MSS and three in the N MSS This position may indicate lateness of the NR.

°) 'धर्मात्मा धर्मसहितम्' इति पाठे तु धर्मात्मेति मुनि-विशेषणम् । धर्मसहितमिति वस्तुविशेषणम् ।

") अन्वेषते used in the past sense Cg 'वर्तमान-सामीप्ये वर्तमानवद्वा' (P III 3 131) इति लट् Cm लङार्थः ।

2^a) गतिम्—Cmgt रामवृत्तम् 154 S has added details (14 lines)

6°) Read शोकविलाप

8°) Read °श्वापि स्तार

11°) समस्या (from सम् + √अस् to throw)—lit throwing together, meeting PW shows that the word is used in the Sk literature in the sense of meeting. MW also refers to the word (= union) used in the Mbh, Harivamśa and Naiṣa He also refers to the other meaning 'a part of a stanza given to another person to be completed' Cf कान्यसमस्या in the कामसूत्र

Pāṇini and Patañjali use the word समास (= Compound which is a sort of union) and the verbal forms derived from सम् + √अस् to throw MW. does not mention समास्या at all, while PW mentions it Cappeller (Sanskrit—Wörterbuch,

Berlin, 1955) registers only समस्या (= Vereinigung) in one sense (union, meeting) only.

The several variants which are seen in the MSS of different groups seem to have arisen on account of not understanding the correct sense of the original reading समस्या (= meeting) and confounding it with the कान्यसमस्या which would not evidently suit the context N¹ V³ B¹ 4 Ct read समास्या or °स्याम्, D⁴ G³ Cg read सहास्या, D¹ समायोगम्, M⁴ सपर्यासम्, D² 3 7 समासाद्य, D⁵ -भिगमने, D¹⁴ T¹ 2 G² -नमस्या (corruption of समस्या?) The editions of Lahore, Gorresio, Bhattacharya and Thakur read समस्या while those of Serampore (Dr Carey and Marshman), Paris (Schlegel), Bombay (Nirṇaya Sāgara and Gujarati Printing Press) read समास्या (Conversation, Dr Carey, Consessum que Cum Anasūyā, Schlegel)

The editions of Bombay (Venkatesvara Press), Madras, and Kumbhakonam read सहास्या For समास्या cf Mbh III 1 25 where Cn explains it as सगति In the Mbh (3 221) again the Colophon runs as मार्कण्डेयसमास्यापूर्वं (MS. G¹ reads °समस्या°) Vātsyāyana in his Kāmasūtras uses the word समस्या in different senses eg समस्या क्रीडाश्च (p 44, Banaras ed 2 1929) (1) Sports where citizens meet (Com समस्यान्ते समनीभवन्ति नागरका यातु). They are of 20 types (p 48). (2) कान्यसमस्या and कल्य-समस्या (p 46) where समस्या means चर्चा (Com).

My friend, Dr V S Agrawal, suggests (in his letter dated 30-5-'59) " that समास्या means 'sitting together', whereas समस्या does not appear to have any consistency here " We, however, feel that the word समस्या does mean 'meeting'—a sense which is most suitable The popular meaning of समस्या—literary programme—which is evidently not suitable to the context might have induced the change into समास्या, सहास्या etc

Mark the hiatus between " and ° retained by all the MSS excepting D⁵ The oldest Cv, however, reads °समास्या°

16°) C⁶, like Cg, refers to the reading in the text (ताराविलाससमयमिति समस्तपाठे समाहारद्वन्द्वेनैकवद्भावो बोध्यः ।) Cv °विलाप°

18°) प्रायोपवेशनम्—abstaining from food and awaiting in a sitting posture the approach of death

*Cm t प्रायेणानशनेन वानराणामुपवेशनं समुद्रसमीपे वास ।
For प्रायोपवेशन cf, Rām. IV 53. 26, 28, V. 35. 60, 62
Mbh III 239 13

Cf also (1) प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्वभूव । Raghu VIII.
94 and Mallinātha's comments thereon He quotes
from a Purāna

अत्र पुराणवचनम् —

समासतो भवेद्यस्तु पानकैर्महदादिभि ।
दुश्चिकित्सेर्महारोगै पीडितो वा भवेत्तु य ॥
स्वय देहविनाशस्य काले प्राप्ते महामति ।
आमल्लाण वा स्वर्गादिमहाफलजिगीषया ॥
प्रविद्येज्ज्वलन दीप्त कुर्यादनशन तथा ।
एतेषामधिकारोऽस्ति नान्येषां सर्वजन्तुषु ।
नराणामथ नारीणा सर्ववर्गेषु सर्वदा ॥

(2) प्रायोपविष्टे दिवि देवसङ्गा । Bhāg I 19 5

(3) सन्यासवत्यनशने पुमान्प्राय । Amara II 8.

25^b) In the Crit. App drop M13 which completely agree with the constituted text

26 185*, read by B2 only, refers to the repudiation of Sītā and her fire-ordeal for convincing Rāma of her chastity This passage read by only one MS clearly shows that Sītā's repudiation by Rāma and the fire-ordeal are later additions not forming part of the original Epic. Cf 107*, 187*

28^a) वैदेह्याश्च विमर्जनम्—This refers to the incidents of the VIIth Kāṇḍa

29^a) उत्तरे काव्ये = (1) उत्तरकाण्डे Cgś

(2) सर्वतो विधिष्ठे काव्ये Ct

4

1^c) चरित is a common word in the Epic. cf I 4 6^a (चरितव्रत) No variant for चरितम्

Cv gives the number of the Kāṇḍas, and of the Sargas and verses of every Kāṇḍa on 196* which it reads

Ck, however, considers 196 as interpolated (सर्ववाक्यं श्लोकं परिहितं एव).

Ct refers to Ck's view without any comment But Cmgś take pains to show that the verse is a genuine part of the text *Cś एनेन .. प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न त्वार्थे इति मत्तोदाहृतकनककण्ठो दुस्तरं इति बोध्यम् ।*

196 In the Crit. App, line 1 read 'thinks' for 'views'

2^b) Cv भविष्यमश्वमेधाद्ध्वम् -Cr सीताभूषणेश कुपित गम-
मुद्दिश्य मल्लगा शेष भविष्य काव्य शृण्वित्युक्त Cm शेष. श्लोकायुक्त
भूतलमित्याद्यवशिष्ट काव्यम् ।*

Cg : अश्वमेधोत्तरभाविवृत्तान्तसहितम् ।

Ct सीताविमर्जनमारभ्येत्येके । तस्या भूषणेशोत्तरकाण्डिकमिति परे ।*

Cm अत एव सर्वोत्तरत्वात्तस्य उत्तरकाण्डत्वसङ्गा ।

2^a) प्रयुजीयात् प्र + √युज् in particular senses is Ātmanepadī, acc to P I 3 66 (प्रोपाभ्यां युजेर्यजपात्रेषु ।). The Pada is changed metri causa The Comm call it Ārṣa and Chāṇḍasa (Cg आत्मनेपदाभावोऽनित्यत्वात् । Ct छान्दसम् । Cś आर्षम् ।)

3^b) भवितात्मन Cm शुद्धचित्तस्य

4^a) कुशीलवौ = Bards, actors

This seems to be the original sense of the word. Cf चारणास्तु कुशीलवा । Amara II 11 Later on it has been confounded with कुश and लव Cm g t take it as an irregular form of कुशलवौ PW shows how the word is used in the Manu S, Mbh and other works in the sense of Bards

Cv कुशीलवौ कुशलवौ गायकौ वा ।

Cr कुशलवौ । ईकार छान्दस । यदा गायमानौ ।

Ck कुशलवौ कुशीलवौ । कुशी आर्ष ।

4^c) आतरौ स्वरम्पन्नौ = I 4 9^c.

5^b) वेदेषु परिनिष्ठितौ *Cm अनेन स्वरानुगुणार्थज्ञानवत्त सामगानवेदित्व तदादरेणैव गान्धर्वशास्त्राभ्यासश्च गम्यते ।*

6^a) वेदोपबृहणार्थाय - *Cm वेदार्थव्यक्तीकरणम्

*Ck उपबृहणमुपोद्धलकम् । वेदप्रतिपाद्यधर्माणिमिह सुबोधतया प्रति-
पादनादत्र सामान्यावगताधस्य वेदात्परिज्ञाने बुद्धिर्मूर्च्छमित्युपोद्धल-
कत्वम् । cf इतिहासपुराणाभ्यां वेद समुपबृहयेत् । विमेल्यल्पश्रुतादेतो
मामय प्रतुरिष्यति ॥ Mbh I 1 204

6^c) The Rāmāyaṇa is considered as a Kāvya par excellence

The view (of Ck, for instance) that the original name of the Rāmāyaṇa was Paulastyaavadha does not seem to be probable The word simply refers to one of the topics of the Rāmāyaṇa

एव is the correct reading

7^a) पाठ्य नाम प्रगीतमज केवलन्दस्त्रोच्चारणविशेष ।

Cv . तथाह भरत । Cr g नदुक्तं भरतेन ।, and then they give the following quotation —

पटलङ्कारसयुक्त कलाकालमन्वितम् ।

यत्पठ्यते नाटकाद्यै तत्पाठ्यमभिधीयते ॥

This is not found in the printed editions of the Nāṭyaśāstra

गेयम् - Cr m g स्वरविशेषममन्वित गानम् ।

6^b) प्रमाणम् - Cv प्रमाणानि गानध्वनिपरिच्छेदकानि यश्चचतुरश्र-
मिश्रसंज्ञितानि द्रुतमध्यविलम्बितानि च ।

Cr m g त्र्यश्र विलम्बितानि वा ।

°) जाति seems to have done duty for the Rāgas in the ancient times For its seven varieties cf Bharata Nāṭyaśāstra Ch 28 35 ff (Banaras ed), Sangīta-Ratnākara, I 7 The Cv r g k quote from Śāṇḍilya 'सर्वगीतममाधारे जातिरित्यभिधीयते । पाट्जी चैवाथ नैपादी धैवती पाञ्चमी तथा । माध्यमी चैव गान्धारी सप्तमी त्वारिणी मता ॥

Read वद्ध for युक्तम् Cf सर्गबन्धो महाकाव्यम्, Kāvya-darśa, I 14

^d) = I 2 17^b

तन्त्री = वीणा Cr g (Cg तन्त्रीयुक्त-) वीणा लक्ष्यते ।

लय - Cv *ऋणतालनृपादिध्वनीनां चातुर्येण सह विरामः ।* Also Cr g Cv ग्रन्थसदर्थमौकुमार्येण तन्त्र्यामारोप्य वादयितुं वेणुवाद्यादिभिश्च गानु योग्यमिति यावत् ।* So also Cr

8 The southern MSS differ in the order of the Rasas and not only do not enumerate all the eight Rasas but also omit Śānta The Cv r g k t supply the remaining Rasas including even the late Śānta Rasa The N MSS have no *Ādi* in °, and mention all the *nine* Rasas including Śānta Cv remarks रमे शृङ्गारऋणयौद्रहास्यभयानके । वीरादिभिश्च संयुक्तकाव्यमेतदगायताम् ॥ इति सम्यक्पाठः ।

Bharata mentions *eight* Rasas as follows —

शृङ्गारहास्यऋणयौद्रवीरभयानका ।

वीरभयान्द्रुतसजौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः ।

एते षष्टौ रसाः प्रोक्ता द्रुहिणेन महात्मना ॥

नाट्यशास्त्र VI 15-16

Bharata accepts only *eight* Rasas, and does not refer to the Śānta Rasa It is only Abhinavagupta who introduces the Śānta Rasa and carries on a long discussion The original Rām could not have contemplated the Śānta Rasa The N MSS which uniformly give an upto-date number (9) of the Rasas by mentioning the Śānta Rasa have refined the old text which is preserved in the S MSS This may suggest the superiority of the S text

Cg shows how the Rāmāyana contains all the *nine* Rasas, and mentions other views Some take Karuna as the principal Rasa, while others take Vira, as the title of the poem is *Paulastya-vadha* According to Cg the principal Rasa is Śṛṅgāra as the poem deals with the distinguished career of Sitā

9^a) गान्धर्वम् = Music Cv r m k quote from *Dattila* *पदस्थस्वरसङ्घवातस्तालेन समितस्तथा । प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वमभिधीयते ॥*

^b) Read मूर्च्छनामथानक्रोविदौ for स्थानमूर्च्छनं

मूर्च्छना- The extending of a note to another in the ascending as well as the descending scale, without any intermediate break in the disposition of the Śrutis in the interval It is the essential ornament of *rāga*, without which it is as flowers without fragrance Cf H A Popley, *The Music of India*, p 85 The Cv r m k t quote from Śāṇḍilya यत्रैव स्युः स्वरा पूर्णा मूर्च्छना सेत्युदाहृता । Cv r quote ten lines Cf Bharata Nāṭyaśāstra (BN), XXVIII, pp 319-20, Sangīta-Ratnākara, 1 9 ff Sangīta-Makaranda, 1 66 ff

स्थानम् = The place of utterance of any sound

For eight Sthānas cf Pāṇini -Śikṣā 13 —

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुर कण्ठ शिरस्तथा । जिह्वामूलं च दन्ताश्रयासिकौष्ठौ च तालु च ॥

The Cv r m g k t quote from Śāṇḍilya यदूर्ध्वं हृदयग्रन्थे कपालफलकादथ । प्राणसंचरणस्थानं स्थानमित्यभिधीयते ॥ उरुकण्ठं शिरश्चेति तत्पुनस्त्रिविधं भवेत् । मन्द्रं मध्यं च तारं च नाम तेषां यथाक्रमम् ॥ (Cm quotes only the second verse)

^d) Separate रूपिणौ from °विव

10^c) विम्बमाकार (Cv m), विम्बौ प्रतिविम्बा इव (Cr k), उद्भूतौ = उत्पन्नौ (Ck) Cv k read it

In the Crit App drop k from Cg k t (उत्थितौ) and insert it after Cr (उद्भूतौ)

11^a) Construe as तौ राजपुत्रौ अगायताम् (in St 8)

*Cv अत्र अगायतामित्यध्याहार्यम् । अन्यथा पूर्वशेषे परशेषे वा अस्मिन् श्लोके तौशब्दोऽतिरिच्यते ।

^b) Mark the nature of the Ākhyāna as धर्म्य Cf रामो विग्रहवान् धर्मः । Rām III 37 13^a

आख्यान - Cf कथा त्वाख्यायिकाख्यानम् । यादव cf I 4 20^a. Story (used not in the technical sense as distinguished from Kathā)

°) वाचो विधेयम् = (1) वाक्पाठम् । Cv

(2) विनापि पुस्तक पाठयोग्यम् । Ck t

(3) आवृत्तिग्राह्यत्वेन वाग्वशवर्ति कृत्वा । Cg

°) सर्वलक्षणलक्षितौ- Possessing all the signs or marks mentioned in the सामुद्रिकशास्त्र Ct s refer to a variant which is read by Ck *Ct 'गीयतामिदमाख्यानं मधुरस्वरौ' इति क्वचित्पठ्यते तदनन्वयीति स्पष्टमेव ।* These lines are found in 203* (as lines 21-23) which is the text of the NR This remark of Ct is very interesting as it shows the nature of the NR

13^a) कदाचित् - रामाश्वमेधकाले Cm g

^b) भावितात्मनाम् - cf I 2 40^a

शुद्धचित्तानाम् Cm

°) आसीनानाम्- C^s मध्येसममित्यस्य स्थाने आसीनानामिति पाठे आसीनाना मध्ये इत्यर्थे ।*

17^{ab} प्रविश्य *Cv भाव प्रविश्य सुष्ठु अगायताम् । हासादिक्रो भावो यथा प्रकाशितो भवति तथा गायतामित्यर्थे ।*

^a) स्वरसपदा —All the seven Svaras or Notes like षड्ज, ऋषभ etc were freely employed in the recitation of the Rām.

18^{ab} *Cv एव प्रशस्यमानां तैस्तपश्चरितिरिति पाठ । अन्यथा तौशचोऽनिरिच्येत । Cm reads तै

°) सरक्तनरम्—Cr m g (Cr g अतिशयेन) सनीचीनगन-
युक्तम् Ct अत्युच्चनरम्

Schlegel as in text

19^b) सस्थित — Cv आसीनाना शृण्वता मध्यादुत्थित ।
*Ck सस्थित इति । तत्र ममाज इति शेष । Cm g उत्थित
The variants try to simplify the meaning

The fact that the Commentators (v r m g k t) do not comment on the ten lines of 209. (t comments on the two words of l. 8 only) clearly shows the spurious nature of the passage. The additional passage in the SR MSS is evidently due to the fondness for details

20^a) आख्यानम्—Story (Non-technical sense)
Cf I 4 11^b, 25^a

^b) मुनि —वाल्मीकि

°) पर कवीनामाधारम्—This is an absolutely correct statement which has been confirmed by the fact that the later poets have received much inspiration from the Rām and composed works. The Rām is indeed the fountain source of the literature not only in Sanskrit but also in Indian languages. There is in fact a Rāma Literature. This is no doubt the highest tribute to the Rām

For the Rāma Literature cf A Weber, *Über des Rāmāyana* (ABA, 1870, Eng Tr IA Vol I, 1872), A Baumgartner, *Das Rāmāyana und die Rāma-Literatur der Inder* (Freiburg B 1894), Keith, *Sanskrit Drama*, Rev Fr C Bulcke, *Rāma-Kathā* (Allahabad, 1950)

21^a) प्रशस्यमानौ—Supply इति before प्रशस्यमानौ,
Cv r g

^b) Put a wavy line under यकौ Cm गायकौ, Ck गायिनौ

23^c) उपोषविष्टे For repetition of उप Cf P VIII 1. 6

The NR has a longer passage of thirteen lines as a substitute for the short passage of five lines in the SR

24^b) वीणिनौ तत is the reading of the N MSS (including N¹, but not N² which reads व्रीडितौ)

वीणिन्—A lute-player Cf P V 2 116 Cf Meghadūta, 46^b (सिद्धद्वन्द्वैर्लकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्गं ।)

26^c) प्रचक्षते —Ck प्रचक्षते वदन्ति वृद्धा । For the use of प्रचक्षते cf Raghu VIII R 86

27^b) मार्ग° मार्ग is a musical term. It is one of the two varieties of singing, the other being देशी. The मार्ग type is common, while the देशी type is used occasionally Cf Bharata-Nāṭyaśāstra, 31 68 ff (Kāvyamala Ed) Sangīta-makaranda, pp 43-45

Cm देशविशेषनैरपेक्ष्येण शास्त्रप्रतिपादितो मार्ग सार्वत्रिकगान-
प्रकार ।*

Ct प्राकृतावलम्बि गान देशी । सम्कृतावलम्बि तु गान मार्ग ।
Cf Bharatakośa p 486

^a) उभूषया = with a view to enjoying

Cv अनुभूषया *Cr g अनुभवितुमिच्छया । श्रेत्रमुत्तानुभवे-
च्छयेत्यर्थे । also Cm

Cg alternately यद्वा उभूषया भवितुमिच्छया । कान्ताकथा-
श्रवणेन स्वस्ततायमेच्छयेत्यर्थे । *Ck प्रागुक्ततीत्या द्वामुपस्वाम्यु-
दयेच्छया ।*

Read वभूव ह ।

The question whether the first four Sargas of the Bālakāṇḍa are composed by Vālmiki and form part of the Rām or are added later on by a pupil of Vālmiki or somebody else has been raised even by the comm v r g k who are unanimous in answering that the portion is a part of the Rām. Cg offers an alternative explanation that a pupil of Vālmiki might have composed the “three” (?) Sargas after the completion of the Rām and added to glorify the Epic. The necessary extracts are given below from Cv r k as they are not published —

*Cv नन्वेतत्सर्गचतुष्टयं श्रीरामायणं न भवति । एतेन तस्य पृथक्स-
मुत्पत्तिविनियोगकथनात् । नैष दोष । प्रस्तावनाग्रन्थोऽपि तदेव भवति ।
तस्यापि तदङ्गत्वात् । ख्यातिलाभपूर्वार्थं प्राधान्येन विभिरङ्गैर्नैहाकायानि
क्रियन्ते । तानि च कवेर्वृत्तरूपेण कान्यममुत्पत्तिविनियोगकथनं नायक-
वृत्तान्तरूपेण च क्रियते । अन एतदपि श्रीरामायणेनैककालं न भवति ।
तस्य निर्माणसमयेऽस्यार्थस्य निवृत्तत्वात् । अतः पूर्वनिवृत्तं नायकरूपेण वृत्ता
तत्कुशलवै ग्राहयित्वा ताभ्यां च काव्ये प्रयोजिते पश्चादिदं वृत्तं कथयितुं
शक्यम् । अनोऽर्वाचीने काले सर्गचतुष्टयमेतद्वृत्ता तेन संवदितमिति प्रतीयते ।
भवतु नामवै । नैष दोष । तथापि महानुभावा मुनय एव न भवन्ति । ते
प्रथममितिहासादिकं सकल्प्य तस्य भाविप्रयत्नप्रकारं जानेन दृष्ट्वा तच्च
निवृत्तेन नायकवृत्तान्तेन सह सूत्रप्रत्ययेन निर्दिशन्ति । तत्र च कारणं
ज्ञानस्य विपरीतभूतमेवेति बुद्धिश्चावश्यमेवेतद्विषय्यतीति निश्चयश्च । अथ च
न्यायो मनुनहामास्तादिमहानुभावधर्मानां साधारण ।*

*Cr एतत्सर्गचतुष्टय श्रीरामायणमेव । नारदोपदेशमन्त्रप्रदानादीनां काव्योत्पत्तिहेतुतया तत्प्रतिपादकस्य काव्योपोद्धाररूपत्वात्काव्यं कर्तुं तपो-
बलदृष्टं कथाशरीरप्रतिपादनस्य काव्यार्थसंक्षेपरूपत्वाच्च । तस्माद्रामायणा-
न्तर्भावशङ्का तत्समाधानं चानपेक्षितमेव ।

*Ck इदं सर्गचतुष्टयमुपोद्धाररूपं काव्यशरीरम् ।

Cg has discussed at great length and shown (1) the authenticity of the first four Sargas of the Bālakāṇḍa, (2) how the Rām teaches the Vedānta doctrine that Viṣṇu Himself who has appeared in the form of Rāma is the Highest Brahman of the Upaniṣads, (3) how the Rām again teaches Self-surrender to God, and (4) how the Epic expounds the meaning of the well-known Gāyatri Mantra (RV III 62 10)

It is quite obvious that the four Sargas are later on added to the Bālakāṇḍa which itself happens to be a late interpolation in order to make the Epic complete. The Mbh has introductory chapters giving two Indexes, short and long, and an account of the origin of the Great Epic. The Purāṇas like the Viṣṇu and the Bhāgavata have followed the same method. The four Sargas seem to have been added to the Bālakāṇḍa before Kālidāsa and are found in *all* the MSS of the Rām. The N MSS have got even a third Index! It is very interesting to note that the short Index (I 1) does not refer to the incidents of the Bālakāṇḍa and the Uttarakāṇḍa, while the other (I 3) shows its acquaintance with the two Kāṇḍas. Dr. Jacobi dropped the four Sargas and started with the description of Ayodhyā (I 5) when he tried to reconstruct the beginning of the original text (*Dās Rāmāyana* pp 50-59). For the lateness of the first Kāṇḍa cf. Jacobi, *op cit* pp 50 ff, Kirfel, *Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128, C. Bulcke, *Rāma-Kāhā*, pp 122-125

5

1^a) सर्वापूर्वम् — (1) सर्वेषामपूर्वम् । सर्वेषां राज्ञां प्रथममिति यावत् । क्रियाविशेषणं चैतत् । Cv

(2) सर्वेषां राज्ञामपूर्वं प्रथमम् । Cr m Similarly Cg

(3) ऐहिकामुष्मिकसर्वापूर्वसाधनम् । Ck t

*Ct सर्वापूर्वशब्दो ह्युपादेयपरो नियतनपुसकलिङ्ग इति केचित् ।

In N₁ vv 1-4 are found in the preceding Sarga (at the end), and the fifth Sarga begins with our v 5

2^a) षष्टि — Cg षष्टिरिति पङ्क्तिष्वे (P V I 59) निपातित । अत एवचनस्यापि बहुवचनविशेषणत्वम् ।

*Cs कश्चित् षष्टिरिति व्यस्त पाठ इति भट्टैरुक्तम् । स च सप्तपञ्च ।

षण्णा दशता षष्, तिश्च प्रत्यय, अपठत्त च । पद् दशत परिमाणमस्या षष्टि । Tattva

3^a) रामायणम् — Cm राममयति ज्ञापयतीति रामायणम् । 'अयं पय गतौ' । सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्था ।

4^a) Cm k ṣ also वर्तयिष्यामि । = प्रवर्तयिष्यामि The singular Number instead of dual seems to indicate the oneness of the twins

°) Cm इदं त्वान्तरफलमिप्रायेणोक्तम् । वस्तुनो मोक्ष एव परमफलम् ।

In 222 °) read श्रयतामा°

5^a) The N MSS have completed the economic picture by adding पशु and ऋद्धि

°) कोसल The Śi, as against the other N MSS, has this spelling with the S MSS

°) सरयूतीरे — On both the banks of the river Cg k t

The सरयू is the modern Sarjū joining the Gogra in U P. For other references cf. Vedic Index, Vol II, pp 433-4

6^a) The verses 6-22 give an interesting description of the City of Ayodhyā, cf. the description of Lankā, Rām V 2. It shows a high state of civilization in ancient India, which may be favourably compared with that of the Mauryan Period. Cf. K. Arthaśāstra, II 3, 4. Generally well-known cities in ancient India are described in the same fashion, according to the Science of Architecture. Cf. the construction of Dvāravati in the Harivamśa (CXV 45-49)

Ayodhyā enjoys a prominent position even in the Jain and Buddhist literature. Cf. B. C. Law, *Historical Geography of A. India*, pp 67-69, 142

For the construction of cities and buildings cf. Samarāṅgana Sūtra, Chp 10. Aparājita-prcchā,

Sūtra 76. Also cf. P. K. Acharya *Encyclopedia of Hindu Architecture*.

°) आसीत् — Cg अस्ति । लङ्कारव्यत्ययः ।

7^a) A yojana is about eight miles, according to some 2½ miles

9^a) महाराष्ट्रविवर्धन — Ck महद्राष्ट्रं वर्धयति So also Cg t Cg, again, offers another explanation — महा-

श्रामा राष्ट्रविर्भनश्च । पूर्वराजभ्योऽधिक इत्यर्थे The first explanation is better It also shows the vast extent of the State

°) आवामयामास = Cv g k स्थापयामास

Cm वान कृत्वान्

10 All the details of the construction of the city are mentioned by Kauṣilya in his Arthaśāstra, Adhī II

11^a) The Sūtas are bards singing the songs of praise (स्तोत्रपाठका, वन्दिन) while the Māgadhas recite the genealogy of kings and awaken kings in the morning They have preserved and transmitted the old traditions by recitation They are mentioned in the K Artha also (III 6, V 3, X 3), often in the Mbh

For an interesting account of the Sūta class cf. Dr Walter Ruben's Note, *Über den Sūta*, Studien Zur Textgeschichte des Rāmāyana, Stuttgart, 1936, pp 253-263 The Brahmin—Non-Brahmin controversy, suggested by Dr Ruben, does not appear to be convincing

^a) शतघ्नी—A kind of weapon Comm explain as प्राकाररक्षायन्त्रविशेष । cf K Artha, II 18

-Ck शतघ्नी अयोभारनिर्मित प्राकारोपरि स्थापितो मुसल-विशेष ।

12^a) वधूनाटकमन्द Theatres for ladies Cv वधूना नर्तकमन्द Cr वधूना नर्तनकारका । Also subst Cm g

Ck वधूना नाटकशालासंघातम् । तथा सर्वतो ग्रन्थगौरवमयादुचित-मेकमेवार्थं निश्चित्य लिखाम । न तु 'यद्वा' व्याजि(ज)माश्रयाम । Also subst Ct

°) आम्रवणन् cf P VIII 4 5 for the change of न् to ण् उद्यानाम्रवणन् = आम्रवणोद्यानम् cf P II 2 27

13^a) Read परिखा for परिघा

Some of the S MSS, Cm g, and the printed editions of Bombay, Kumbhakonam, Palghat and Calcutta (but not the Lahore, Madras L J and Vanī Vilas eds) read परिघा In the description of Lankā the Rām (V 2 14^c) mentions परिघामि नग्राभि (परिघामि Kumbh ed) In the v 12 above T₃ in the Crit App reads मेघला for मेखला Even in the Mbh I 199 29, परिघामिरल्लूत (खाण्डवप्रस्थम्) all the S MSS excepting two read परिघामि The Mysore ed of K Arthaśāstra (II 4, p 56) registers the reading परिघा (for परिखा) in the footnote

It appears that ऋ is sometimes represented by व in S MSS Very rarely they change व into ऋ Cf Rām I. 7c. 24^a where T₁ 3 read मत्ता for मवा.

The context requires the word परिखा, a ditch, परिघ, an iron bar is again not suitable to the context

14^b) वलिकर्मेभि —करप्रदे Cv r

15^c) कूटागारे —गिरिशृङ्गवदुन्नैर्गृहे । Cr

16^a) अष्टापदाकाराम्—The city has the shape of a chess-board अष्टापदन् cf P VI 3 125

= (1) धूनफलकाकाराम् । Cv, also Cg (subst)

(2) अष्टापद सुवर्णम्, तत्कृत आकारं अलङ्कारो यस्यास्ताम् । धूनफलकमदृशमन्त्रिवेशाम् । Cr (Ck same upto यस्यास्ताम् only)

Ct refers to these two interpretations

^a) विमानगृहम्—A building of seven stories

17^c) शालितण्डुल° = क्षेपतण्डुला Cg t

18^a) दुन्दुमीनि —ईकारान्तत्वमापेम् । Cg

अन्येषामपीति दीर्घ Ck Cf P VI 3 137

°) भृगु नाडिताम्, अत्यर्थमनुत्तमान्—इति मृशाल्यर्थशब्दयो-मबन्ध । Cv Subst. Cg k

The N MSS give a substitute passage for 7^cd-22, containing four additional lines

23^a) केवलै—The word has been differently explained मुख्यं Cm t, अविद्यातन्वन्धशून्यै Cś

The word is used with reference to Ātman in the Up (साक्षी चेता केवले निर्गुणश्च । Svet Up 6 1) It has got a technical sense in Jainism—one who possesses highest knowledge which gives Moksa. In Pālī it means Moksa It seems to have been used in the Rām in a similar sense, *Mukta* or free from bondage.

6

1^a) Cm तस्यां पुर्याम्

^a) The division of the State into citizens and countrymen Cf K Artha

2^c) महर्षिकल्प = I. 5 23^a.

8^c) शक्यम्—Cv तदित्यपेक्षायां विशेषे स्यापनार्थं शेषनिर्देश । शक्यं वस्तुमामान्येनोपक्रम्य । इदं तृपिनिपातितमयमिति केचित् ।

Cg शक्यमिति निपात । = the view of केचित् in Cv above.

-Cr पदानुशासन वाक्यानुशासन चेत्यनुशासन द्विविधम् । तत्र पदानुशासनपक्षमाश्रित्य वस्तुमामान्यापेक्षया लिङ्गनवनाम्ना नपुसनेन निर्देश ।

-Ck छान्दस नपुमकत्वम् ।

^a) नान्विक्रो वेदनिन्दक । Manu 2 11

13^d) Ck as in text

15 Ck गुणवर्णनेष्वदरात्र पुनस्तुतोपायेति प्रागेवोपादितम् ।

20 The countries of Kāmboja, Bālhika, Vanāyu and the river (Sindhu) were noted for best horses

Cf K Artha II 30 where all these types of horses are mentioned

For Kāmboja horses cf Mbh II 24 26, 49 5, VI 86 3, VII 35 36

For the different varieties of horses Cf Mānasollāsa, Vol II (GOS, 84), 4 3 663-75

The Kambojas appear to have originally lived in the upper Ous region, and later on settled to the north-west of the Indus Cf BC Law Hist G A I, S B Chaudhuri *Elhmic S A I* Vedic Index, Vol I W Kirfel *Bhāratavarsa*, Raghu IV 67-69

बाहीक is a country between the Beas and the Sutlej (cf Kirfel *op cit*) and was noted for horses cf Mbh VII 35 36, Mānaso II 4 3 669

वनायु may refer to Arabia, mentioned in the Mbh also, VI 10 55—noted for horses cf Mbh VI 86 4, VII 35 36, Mānaso II 4 3 670

नदी may refer to the river सिन्धु सैन्यव horses belong to the middle class cf Mānaso Vol II 4 3 671 सिन्धु is mentioned as a country in the Mbh VI 10 52 नदीज and सिन्धुज horses are mentioned separately in the Mbh VI 86 3

21 For the different types of elephants, and their training, treatment and fight cf K Artha II 31, 32, Mānaso Vol II, 4 2 205-661^{ab}

22 Put the star passage 243 in the text after 22^{ab}

24^c) Remove the wavy line

7

1 On ministers cf K Artha I 4, 5, Manu. 7 54 ff Chatrapati Śivāji, the founder of the Maratha Empire, had a council of eight ministers

Cf अमात्यमूला सर्वास्मात् । K Artha VIII 1

N N Law, *Aspects of A. Indian Polity*, pp 30 ff

2^b) The hiatus is found in Ñ₁ D₄ 12 14 MSS Ñ₁ is our oldest MS Other variants are evidently meant for removing the hiatus

3 Vasīṣṭha and Vāmadeva were the two chief Rtviks There were also other Mantrins, besides the eight Amātyas mentioned before

Ck अपरे इति । उक्ताष्टप्रधानमन्त्रिव्यतिष्ठिता इति यावत् । कश्चित् अपरे मन्त्रिण मन्त्रविद् ऋत्विज आत्मन्त्रित्यादि । तदसत् । उत्तरत्र मन्त्रिगुणवर्णने 'प्राप्तकाल च ते दण्ड धारयेयु सुतेष्वपि' इत्यादीना ब्राह्मणेष्वसमावितत्वात् ।*

For Mantrins cf K Artha I 9

11-12 Cf न मे स्तेनो जनपदे न कर्ष्यो न मघप । नानाहिताग्नि-
नविद्वान्न स्वैरी स्वैरिणी कुल ॥ Chāndogya Up V 11 5
—(quoted in the Mbh XII 78 9)

15^b) Cf Manu 7 45

16 Spies were the real eyes of a king Cf चार-
चक्षुषो राजान । On the importance of spies in a State
cf K Artha I 6-8

^b) रजयन्- Cf Mbh XII 59 125, Raghu IV 12

13^d) नयचक्षुषा Cf K A VI 1, Raghu I 55

8

2^a) चिन्तयानस्य for चिन्तयमानस्य *Metri Causa* N
MSS have avoided it

^c) The performance of the Aśvamedha sacrifice secures everything for the performer. It is, therefore, performed even for a particular purpose (e g for getting a son) Cf Ś Br XIII 1 9 9 (आस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति ।)

For the Aśvamedha sacrifice cf Keith, TS, Pt 1, pp CXXXIIff, R P Veda, Part 2, pp 343-347 (HOS 32) Bhawe, *Die yajus des Aśvamedha* (Stuttgart, 1939) N N Law, *Aspects of Ancient Indian Polity*, pp 18ff, 181ff Chinnaswami Sastri, *yajñatattvaprahāṣa*, pp 115-121 Mīmāṃsākośa, Pt 2, pp 741-747 Kane, HDŚ Vol II, Pt 2, pp 1228-1239 ŚBr XIII which is actually called Aśvamedhakāṇḍa. Eggeing, Intro. XV-XLVI, SBE Vol XLIV

For Aśvamedha performance Cf Rām I 37-40 (Sagara's sacrifice), VII 86 (Indra's Sacrifice), 90 (Ila's sacrifice), 91 (Rāma's sacrifice), Mbh III 105 (Sagara's Aśvamedha), XIV 90 (Yudhi-
sthira's Aśvamedha)

'The horse sacrifice is in the ritual reckoned an Ahina, that is a rite with more than one day on which the Soma is pressed, in this case three It is an old and famous rite, which kings alone can bring, to increase their realms we have lists of the great kings of old (AB. VIII 21-3, ŚB XIII, 5 4) who were consecrated and who performed the horse sacrifice

The R̥gveda clearly knows this greatest of all Vedic sacrifices, though it is certain that the holocaust of victims was not then usual, only a goat appears to lead the way for the horse, and, though this is not conclusive, still it makes it doubtful whether the early ritual had the large number of victims offered. The victims too seem to be led round the fire, not *vice versa*. But it is clear that the offering was already a Soma sacrifice, and that in essence the rite was known. Reference is also made to the use of gold and the clothes for decking the steed'. Keith, *op cit* p 345

As regards the meaning of the sacrifice different views have been expressed. Some (Oldenberg) take the horse as the embodiment of royalty and its slaughter would give strength to the sacrificer, while others (Eggeling) hold that the horse, the next animal to man in the scale, is the appropriate offering on great occasions, and the steed at the sacrifice be identified with Prajāpati, although Varuna might have been the earlier deity of the offering. There are again others (Negelein) who think that the offering was made to the sun conceived as a steed, in order to strengthen him for his course in the heaven. As Indra with his steed defeats the Asuras, so the earthly king by the horse sacrifice, uniting himself mysteriously with the sacrificial horse and its magic power, defeats the Asuras. Indra's horse is the thunderbolt which slays Vṛtra, and so the human horse aids the king to defeat his enemies. Varuna then, and later Prajāpati, were given by tradition the ownership of the horse, first connected with Indra. Other views are that the sun is the sun horse, that it is a corn spirit, that it is totemism (cf Keith, *op cit* p 346 and Taittirīya Samhitā, I pp CXXXIV ff. Keith (*op cit*, p 347) remarks that the explanation of the horse as the sun steed seems the most plausible, and it is identified in the Vājasaneyi Samhitā with Dadhikrāvan whose sun character is not to be doubted. (Cf Bhawe, *op cit* pp 65 ff.) He further observes that the true solution lies in the view that two rites are confused, the offering of a horse to the sun and of a horse to Varuna as the god of the waters. Prajāpati must in any case be deemed to be a later addition to the rite.

3^a) Cm g k t s d स निधियाम्

5 Before this verse all the S MSS read I 11 5—20 here also, while the N MSS quite rightly do not read these verses here. The proper place of these verses is after I 11 4. They are, therefore, dropped from here in the constituted text. The Sarga continues over the ninth Sarga of the Vulgate, as is found in the N MSS.

6^a) Sanatkumāra plays an important role as a philosopher in the Chāndogya Up (VII 11, 26 2) and later literature.

7^a) Read R̥śyaśṛnga for R̥śyaśṛnga here and elsewhere. All the S MSS have the form R̥śyaśṛnga here and elsewhere while all N MSS read R̥śyaśṛnga. The omission of this evidence from the Crit App here and elsewhere is due to oversight. Even in the Mbh III 110-113, the spelling R̥śyaśṛnga, read by all the S MSS, is adopted by Dr Sukthankar, in preference to the other spelling R̥śyaśṛnga of the N MSS.

The correct and original spelling is preserved in the S MSS in both the Epics. R̥śya means a deer cf Amara II 6. The word is explained in the Mbh III 110 17 as follows—

तस्यर्धश्च गिरिः राजन्नासीन्महात्मन ।
तेनर्धश्च दत्तं दत्तेव तदा स प्रथिनोऽभवत् ॥

R̥śyaśṛnga, invited by Daśaratha for performing the Asvamedha, brings it to a successful end. The complete account is given in this and the following Sargas.

The R̥śyaśṛnga episode appears in the Mbh III 110-113, Padma Purāna (Pātāla, 13, Bengali Rec), Bhāratamañjarī (3 758-795), the Kanjur (transl Schiefner), Mahāvastu, Bhadrakalpāvadāna (33), Avadānakalpalatā (65, 101) Alambusa and Nalinikā Jātakas (523, 526). The episode is discussed fully by Prof Luders in his two articles—(1) 'Die Sage von R̥śyaśṛnga,' in NKGWG 1897, pp, 87-135 and (2) 'Zur Sage von R̥śyaśṛnga,' ibid 1901, pp 28-56, summarized by Dr Sukthankar (Notes, Mbh III 110). He has shown the chronological order of the development of the Episode as follows—

- (a) Original version of the Mbh
- (b) Version of the Padma Purāna, probably with partial use of the former
- (c) The version of the Mbh (Vulgate) now current, containing the original nucleus

which was worked over and assimilated with the Purāṇa version

- (d) The Rāmāyana version is later than those of the Padma Purāṇa

By minute comparison of the Jātaka and the Mbh versions, Prof Luders arrives at the following important conclusion —

The oldest remains of a literary version of the Rśyaśṅga legend now preserved are in the shape of the Gāthās of the Jātaka. The compiler of the Mbh version had known these Pāli stanzas at least partly, and adapted them in his work with minor alterations. Even the Gāthās themselves are not the original compilation of any Buddhist poet, but are the remains of the very ancient popular ākhyāna poetry.

The hermitage of Rśyaśṅga is on the bank of the Kausikī river (Mbh III 110 1, 2) — the modern river Kosī situated at Singhesvar in the Bhagalpur Dt

8°) जानाति for ज्ञास्यति. The N MSS read प्रजास्यते, possibly to avoid the difficulty of the tense

9°) द्वैविध्य (1) भङ्ग Cv g

(2) 2 types, one normal celibacy and the other secondary, after marriage by observing certain rules laid down in the Dharma Śāstra Cr g k t

(3) विभाग, गृहस्थो भविष्यतीत्यर्थ Cm

(4) द्वौ सीतारामौ विशेषेण ध्यायति । तस्य भाव Cs

10°) समभिवर्तत Augment dropped Past for future. N MSS read समभिवर्त्स्यति, just to remove the grammatical anomaly

11°) रोमपाद is the reading of the S MSS. The N MSS however read लोमपाद as in the case of the Mbh (III 110 4 and everywhere else). Acc to MW (Dicty) लोमन् is the later form of रोमन्. The S spelling is adopted in the text

°) अङ्ग country is the modern District of Bhagalpur. For more information cf B C Law, *op. cit.*, S B Chaudhuri, *op. cit.*, Dey, *op. cit.*

14°) Read लोकचारित्र्य° for लेके चारित्र्य°.

16°) Note the hiatus between ° and ° which the variants try to remove

18°) प्रेषयिष्यति causal for primitive

19°) वनता° = अवनता° अ in अव is dropped Cf वृष्टि भागुरिरहोपमवाप्योरुपसर्गयो । The other variant is the result of not understanding the original reading

20°) Put a wavy line ~ under तान् in तान्क्षमान्.

°) Prof Burrow's suggestion (*ibid* p 79) to read देवम् for देव is not unlikely देव (= पर्जन्य) is the reading of Cv g t s d Ck देवम् (probably an improvement) Stop at बानीत, and a new sentence begins where देव is most appropriate. Even the N subst text reads देव Cf I 9 28

21°) प्रदीयते प्रादीयत Cm g, भूनाथे लट् Cm, कालमामान्ये लट् Cg, प्रदास्यते, छान्दसो लट् Ck, प्रदत्ता Ct. Note his remarks प्रदास्यति Cs

9

2°) निरपाय Harmless All the Comm however explain it as अव्यभिचारिफल

3°) Cf I 1 1° Cr नप स्वाध्यावने रत इत्यादिष्ट Cg has the reading and offers a different grammatical explanation. The variants try to refine the original reading

5 For the status of a courtesan cf K Artha. II 27, Nātyaśāstra, 35 61-62, also 25 74-78. Kāmasūtra, I 2 17, 4 34, VI 6 54 (for the different types of a Veśyā) Also cf Śūdraka's Mrcchakatika (for Vasantasena) Contra Manu 4 209, 219 etc

7°) वारमुख्या Cf स्तुता वारमुख्या स्यात् । Amara, 2 7 The गणिकास in v 5 above are सत्कृता (5°)

°) अस्मिन् Cr m दर्शने Cm ऋष्यशृङ्गदर्शनस्य बुद्धिस्यत्वाद-ग्निमिति निर्देश ।* Cg k t वने

This verse is connected with the following line (8°) Put the figure 7 after 8°.

8°) will form a unit by itself as v 8

Cm पितुरिति तृतीयार्थे षष्ठी ।

9°) Ck d सत्त्व (as in text) Note the political divisions of the country—नगर and राष्ट्र Cf K Artha I 13, II 36 etc

12°) किं वर्तसे—(1) किं कर्मासि Ct s d.

(2) किमर्थं वर्तसे Cg

कस्माद्धेतो Cm

(3) किं नामवेयो वर्तसे Ck

°) इच्छामहे Ātmanepada for Parasmaipada *metri causa* removed in NE Version but retained in NW and S Versions

It appears as remarked by Cd that the courtesans put three questions to Rśyaśṅga (1) Who are you? (2) What are you doing? and (3) Why do you stay in this solitary dreadful forest? Cg has proposed three questions in a slightly different manner

13^a) Connect तेन with अदृष्ट in अदृष्टरूपा ।

Cd supplies दृष्ट and connects it with तेन

°) हादात् मौनहलात् Cv m —Out of curiosity

आदरात् Cr, दर्शनजरनेहात् Cg t ś d

Note the hiatus between ° and ^a The variants try to remove it and thereby show their secondary nature

14^a) Cf Rām I 17 11^b where नामकर्म as a compound word occurs (नामकर्म तथाऽकरोत् ।)

The answer to the first Q is up to नाम, to the second Q up to मुनि and to the third in 15^a नाम is therefore separated from कर्म To take नामकर्म here as one compound word in the sense of नामकरण as desired by Prof Burrow (JRAS, 1959 Pts I and II, p 79) is not happy, as there is no point in referring to the ceremony and as the answer to the second Q will be wanting in that case The चकार also goes against the compound The ceremony of giving name to a child is performed on the 10th or the 12th day after birth, Cf Manu 2 30, or on the 11th day according to some Śākhya actually uses the word नामकर्म, like Rām I 17 11, while prescribing the ceremony, आशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते as quoted by Kullūka on Manu II 30

The question expects नाम and not नामकर्म All the comm separate नाम and कर्म कर्म = तप Cm g t

The comm give the Paurāṇika story of the birth of Rśyaśṅga, Cf Mbh III 110

15^a) आश्रमपद masculine for neuter *metri causa* This is not a case of laxity extending to the use of 'barbarous Sanskrit' as remarked by Prof Burrow (*ibid* p 78) The Epic elsewhere uses the word in the natural (neuter) gender This reading is accepted by the Cm g k t ś d where it is considered as Ārsa The variant *Āśramapade* in some S MSS and NW MSS seems to be an attempt to remove the irregularity of the gender NE MSS also changed The third Q —Why are you wandering alone in this dreadful forest?—requires a reply such as 'Here is my Āśrama', (and so I am mov-

ing here) The Nominative (and not locative, °pade) is therefore quite appropriate The construction in that case is quite natural

^a) सर्वेषां—Comm पुष्टिर्निर्देश स्त्रीस्वरूपापरिज्ञानकृत ।

16^b) आम = वभूव Cg k t आपन् N MSS try to remove this irregular form

18^c) ऋषे विभाण्डकात् Comm

19^c) गृहाण प्रति = प्रति गृहाण for the change in the order of P I 4 81 4Cv इदमपि हि छन्द इव । The N MSS change this order

21^d) Read °वासिना (as read by all S MSS and D 1 5 8 11 12 and Ck) Add to the Cr App Dt D6 °वासिनाम् D2 7 °निवासिनाम्

28^e) Cf I 8 21^e

29^b) विषयम् Dd Cd (d = Devarāma)

30^d) आविशेत् Dd Cd

31^a) प्रविश्य Dd Cmśd

10

1^a) च—Dd Put a wavy line ~ under च

^a) Read ऋषायामेवमन्व्रीत्, so Dd

3^c) अस्य refers to Lomapāda (all Comm except Ś who refers to Daśaratha and criticises the other view) Cf I 8 16, 21 where it is clearly stated that Śāntā was the daughter of Lomapāda The Bhāgavata P, (IX 23 8) however says that Śāntā was the daughter of Daśaratha and given to Lomapāda Harivamśa (I 31) states that Śāntā was no doubt Lompāda's daughter, and Daśaratha was another name of Lomapāda Ck refutes the view that Śāntā was the daughter of Daśaratha

4^a) अङ्गस्य राज्ञ of the S MSS appears as अङ्गाधिपस्य in the N MSS as अङ्ग, the name of a country is expected to be in plural

5^a) धर्मात्मन् Cg ś d Cf I 8 11^e

6^c) पुत्रवन्तम्—Cv पुत्रोत्पत्तिहेतुम् । Cg पुत्रप्रदानमर्थं पुत्रयुक्तं वा ।

4Ct पुत्रवन्तमित्यनेन 'जातपुत्रं कृष्णकेतोऽग्नीनादधीन' इति विध्युक्तमग्न्याधानादिकारित्वं सूचितम् । तेनाहिताग्नित्वेनातिज्याधिकारस्तस्योक्तः ।*, so also Cś d

4Cr पुत्रवन्तं सजातपुत्रम् । यद्वा तपोमाहात्म्यात्पुत्रकामेष्ट्या पुत्रप्रदान-समर्थत्वात्पुत्रवन्तमित्युक्तिः ।*, so also Cm

11^d) देवयुगे —कृतयुगे, all comm

12^d) महाराज Dd

16^a) राजा = लोमपाद . The reading यथायोग्यम् (Vulgate, Guj Press ed) is not found in any of the 86 MSS collated Ct s d as in text.

°) तस्य राज्ञ —दशरथस्य

Lomapāda was a friend of Daśaratha

17^c) सवन्धकम्—यौनादिसवन्धकम् Ck

शान्ताया जनकपितृत्वरूपं सवन्धम् Cg, so also Cs Ct s quote certain verses which show that Daśaratha gave his daughter Śāntā to Lomapāda who was childless

This would show that Śāntā was originally the daughter of Daśaratha and later on adopted by Lomapāda who gave her to Rśyaśṅga in marriage. But this would go against 19^a where Daśaratha says to Lomapāda 'your daughter Śāntā' Ck remarks—शान्ता तव सुता राजन् । रोमपाद एव पृष्टे 'दशरथस्य कन्या शान्ता' इति प्रलपन्तं किं ब्रूम । cf Asoke Chatterjee, *Śāntā's Parentage*, IHQ Vol XXXIII, No 2, June 1957, pp 146-151

°) तम् = दशरथम् । Supply ऋश्यश्चक्र as the subject of प्रत्यपूजयत् ।

°) प्रतिश्रुत्य—आकर्ण्य

21^b) नृपम्—लोमपादम् All comm

26^b) Read तम् for वै

27^a) उपवाहनात्—आनयनात्

28^a) = VI III III^c

°) सह भद्रा—Cg अनेन पूर्वं कन्यात्वदशायामपि कदाचिदागमनं व्यज्यते ।*

29^b) विशेषत—Cg जनकत्वसवन्धात् ऋत्विजा

The N MSS read a verse in the Upajāti metre. Some N MSS read it at the end of the ninth Sarga

11

1^a) बहुतिथ = Long Cf P V 2 52

°^a) King Daśaratha desired to perform the Aśvamedha sacrifice on the full moon day of the month of Caitra (Cg) The king started with the *Sāngrahaṇī Isti*

The Northern text seems to have a tinge of modernity

2^a) The older reading प्रसाद्य is simplified in some D MSS and 2 S MSS Cf II 88 30 (प्रसाद्यमानं शिरसा मया स्वयम्) PW gives other references to the Rām and other works Cf अग्निवाच प्रसादयेत् ।

Manu II 204 शिरसा त्वा प्रसादये । Mbh XIV 68

13^b सा त्वा प्रसाद्य शिरसा । 17^a

°) विप्र refers to Rśyaśṅga

°) Read वै for च Dd वै

The N substitute repeats the idea of St 1.

3^c) = I II II^c

4^a) Drop Ck in 14, Crit App The N subst gives more details and refers to Sūtra-Bhāsyas

7^c) Read धर्मार्थसहितं युक्तं for इदं धर्मार्थसहितं

8 -Cv राज्ञा पूर्वं चोक्तं तत्र कृतम् । सख्यमात्रे सुमन्त्रकथा हि प्रस्तुता । इदानीमनुष्ठानार्थं तत्पुनरुपन्यस्यते । So also Cr m

II^c) = I II 3^c

13 *Cg क्रियामेदान्नं राजपदपुनरुक्ति ।*

14^b) सन्नियन्तु—आर्षं परस्मैपदम् । Cg k

Cg gives the Vedic text laying down the procedure of releasing the horse with a retinue, and refers to Bhatta Bhāskara

15^a) The Northern region of the river Sarayū is recommended as it is isolated Cg

°) यथाकलय = यथाक्रमम् Cm g

यथाविधि = यथाशास्त्रम् Cm g

17^a) Cf छिद्राप्यत्र हि वाञ्छन्ति यज्ञाया ब्रह्मराक्षसा । Mbh II II 68^c

यत्पापं वर्धतेऽस्माकं तत् स्म ब्रह्मराक्षसा । Mbh IX 4; 21^a

Also Cf Mbh XIII 92 12, Yājñ. S 3 2 12

Cv ब्रह्मराक्षसा यज्ञादिषु मन्त्रोपक्रियालोपादिना राक्षसत्वं प्राप्ता ब्राह्मणा उच्यन्ते ।

A Brahmarākṣasa is a kind of evil demon, the ghost of a Brahmin who led an unholy life

°^a) Cf किञ्चिदेव निमित्तं च भवत्यत्र क्षयावहम् । Mbh II II 69^c

21^a) गतानां गतेषु -Cv k t d सप्तम्यर्थे षष्ठी । *Ck षष्ठी चानादर इति । भावमात्रेऽपि छन्दसि षष्ठी । यथान्यत्रापि ।* Cm g गतेषु

Put a wavy line ~ under तानां तु द्विजातीनां

°) The NW MSS corrected विसर्जयित्वा by विसृज्य, and the NE MSS removed it altogether

12

1 In the last Vasanta season the preliminaries of the Aśvamedha were started and the horse was let loose. After one year when again the Vasanta season came the King requested Vasiṣṭha to commence the actual sacrifice

Cg k give some details of the ceremonies performed during the interval of one year

2^a) = III 46 14^c *et al*

प्रश्न = विनययुक्तम् (Cv r m g t)

This reading which is original is simplified in some N MSS

Cg gives a quotation from Bhatta Bhāskara

3^c) मद्य for मम, probably *metri causa* Cm t पष्ठार्थं चतुर्थं The N MSS remove the irregularity by a *new* variant

4^a) Read महान् for भवान्

4^b) उद्यत = उपक्रान्त Shouldered

5^b) समर्थितम् सम्यग्धितम् Cv

प्रार्थितम् Cr m ९

मन्यक्प्रार्थितम् Cg k t

4^a) Proficient in the Science of Sacrifice, the यज्ञिक

This and the following verses up to the end of the Chapter show the high civilization during the Rāmāyana period Cf Mbh XIV 85 25

6^a) स्थापत्य, Science of Architecture, was one of the Upavedas It was fully developed in connection with Vedic Sacrifices The word also means 'the rank of a Sthapati' as used in the Pañca Br (XVII 11 67) cf Jaim S VI 151, 52 for the topic of निपादस्थपति where स्थपति means a king or a headman

Cf स्थपतिः कारुमेदेऽपि भूभृद्भूमिधरे नृपे । Amara 3 5

Mbh I 123 10 (निपादाधिपति, father of एकलव्य)

(1) -Cr स्थापत्यशब्देन अश्वमेधोपयुक्तद्रव्याद्यानयनकर्तृत्वमुच्यते ।
So also Cm g

(2) स्वाम्ये Cv

(3) स्थपति रथकार । तस्य भावः कर्म च स्थापत्यम् । Ck
So also Ct

4^a) वर्धकि = A carpenter used in the Mbh also Cf तद्वा तु वर्धकिस्त्वष्टा । Amara, 2 11

7^a) गणक Astrologer लेखक Cv r m g ज्योतिर्विद्
Ct ९

Cf सावत्सरो ज्योतिषिको देवज्ञगणनावपि । Amara, 2 9

8^a) आनीयतामिति व्यत्ययेन षञ्चनम् । Cm Cv r m g d read इति (as in text) and explain the construction almost in the same way

Cv अत्र इतिशब्दः परेण सवध्यते । स त्रैवमर्थे वर्तते । यथेष्टिकानयनमेवमौपकार्याश्च क्रियन्ताम् ।

Cr इत्यमवीदिति पूर्वेण सवध्य ।

Cm इति शब्दः अमवीदिति पूर्वेण सवध्यते । (also Cg), यद्वा as Cv

The complicated construction of इति has been simplified by the N MSS which substitute द्विजान्

9^a) औपकार्या —Royal palaces उपकार्या एव औपकार्या । Cv स्वार्थे तद्धितप्रत्यय Cr, also Ck, नौधोऽङ्गी राजसन्नुपकार्यापकारिका । Amara, 2 3

8^b) With full equipments (गुण)

9^c) Read सर्वे for सर्वं

12 Note how the preparations for the sacrifice are perfect All the people of the State, citizens and countrymen, are cordially invited by the King The relation between the King and the people was most happy Best food was to be served to the people with due respect and not in a discourteous manner (न लीलया) Members of all the classes (वर्णस) were received with due respect Mark the spirit of equality and universal brotherhood—an ideal State (Cf प्रीतिस्निग्धेन चेतसा St 15^b अवजया न दातव्य कस्यचिद्द्वीलयापि वा । St 28^{ab})

14 Cv on the star passage 371. —यथाक्रमम् (14^b) इत्यस्यानन्तरं 'ते च स्युः' इत्याद्यर्थं द्रष्टव्यम् । लेखके प्रमादादुपरि न्यस्तम्

18-19 Kings of different countries in India are invited with due honour The first reference is to Janaka, the king of Mithilā, who is described as a great scholar of Vedas and Śāstras and as an *old relative* of Daśaratha

Janaka is referred to as Janaka I, the founder of the family in the Rām I 704, and then as Janaka II, the elder son of Rājarsi Hrasvaroman, the father of Sitā (I 12), getting Śiva's bow (I 65 12) and finding Sitā from the ground while ploughing (I 65 13, 70)

There are many references to him in the Mbh also e.g. as a king of Videha and father of Sitā (III 258), his discussion with (XII 18), with the Brāhmana Aśman (28), with Parāśara (279 ff), his contest with Pratardana (100), his observation on the burning of Mithilā (171), his teaching on renunciation (XIV 32), on Tṛṣṇā (III 2, XII 268)

There is also a Janaka Daivarātī in the Mbh who carries on discussion with Yājñavalkya (XII 298 ff), his dialogue with Pañcaśikha (307), his dispute with Sulabhā (308 ff)

Further he appears in the Mbh as a son of Indradyumna, his sacrifices (III 132 ff, XII. 106^f)

In the Vedic literature he plays a considerable part (Śata Br, Jaim Br, Br Up, Kaus Up) (See Vedic Index, Vol I, pp 271-273) He was a contemporary of Yājñavalkya Vājasaneyā, and had become famous for his generosity and his interest in the discussion of the nature of Brahman, as the nature of ultimate reality, in the lifetime of Ajātaśatru of Kāśī

'The identification of Janaka of Videha and the father of Sītā is less open to objection, but it cannot be proved, and is somewhat doubtful' (Vedic Index, Vol I, p 273) It appears that like Yājñavalkya there were more Janakas playing a prominent part in the different periods of Indian History

Mithilā was the famous capital of the ancient kingdom of Videha. It enjoys an important position in the Vedic, Jain and Buddhist literature. The Brahmanical tradition makes Videha a kingdom of early times. Mithilā is now identified with a small town Janakapur within the Nepal border. It is named after the second king Mithi Janaka of the Videha dynasty (Bhāg IX 13 13). The Bhāg again refers to the Maithilas as skilled in the knowledge of the Ātman (IX 13 27). Cf S B Chaudhuri, *op cit* pp 163-165

20^a) काशि, also spelt as काशी. There are numerous references to the people Kāśīs throughout Sanskrit and Buddhist literature. They were very famous in ancient times. Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 60-61, B C Law, *op cit*, pp 46ff

^a) The N MSS change the Pada—a case of polishing

21^a) केकयराजानम् for केकयराजम् *metri causa*. The Comm g k t ś d remark—समाप्तान्तविधेरनित्यत्वाद्वाट्जभावात् ।

^c) राजसिंह = दशरथम्. The word is very often used for kings in the Mbh. Cf also the Bharata—Vākya of the plays attributed to Bhāsa. For केकय Cf B C Law, *op cit*, p 98, S B Chaudhuri, *op cit*, pp 89-90

22^a) Anga—The kingdom of Anga had its capital Campā, on the river of the same name (modern Chāndan) and the Ganges. It was one

of the six great cities of India, and renowned both in the Brahmanic and Buddhist literature. It was a powerful kingdom before the time of the Buddha. In Buddha's time it lost her political power for good

Cf B C Law, *op cit*, pp 43-44, S B Chaudhuri, *op cit*, pp 180 ff

23^a) Cf II 10 37. The Sindhu refers to the Indus. The Sauvīra or the Sindhu—Sauvīra (mentioned together even in the Mbh VI 10 52) was situated on the Indus and the Jhelum (Cf Mbh XIV 77-78, in the NW). Pāṇini mentions Sauvīra and Suvīra (IV 2 76, 1 148). Saurāstra (mentioned as Surāstra in the Mbh VI 10 47, XIV 83 12-13 situated in W India) refers to the modern Kathiawar (cf Soratha). These countries are described as *Prācīna* which is explained by the Comm as 'eastern'. The kingdoms are definitely situated West to Ayodhyā. To avoid this difficulty the word may be taken in the sense of 'old' which is fairly known during the Rāmāyana age. But the word *Dāksinātya* in c suggests that the author has got the idea of directions in his mind and should have used the word (*prācīna*) in the sense of 'eastern'. At any rate it seems to be an error, which appears in the Mbh also (II 23 & 24). They are mentioned in Western India in Brhat-Samhitā. Sindhu—Sauvīra is put in the North and Saurāstra in the West (Kirkel, *op cit*, pp 44, 47 48). Curiously there are no variants of the word *prācīna*.

^{cd}) A reference to Southern kings. Note that particular names are not mentioned, a general statement only.

29^c) रत्नानि—Best things. The specialities of their countries were brought by the kings as a present to Daśaratha (cf Mbh II 31 4) where the kings who attended the Rājasūya sacrifice performed by Yudhishthira brought various presents. The Mbh (II 24-29) refers to the valuable gifts of the kings defeated by the Pāṇdavas in the four parts of the country, which give us a good idea of the economic condition of ancient India.

^d) उपयाता (Cf St 50^a) is substituted by उपायाता—a simpler reading—in the N MSS. A case of refinement!

13

Cf Mbh. II 8 where Nārada enumerates the names of the kings who performed the Aśvamedha sacrifice and got the reward

In the preceding Sarga we are told that the period of one year after the discharge of the horse was over and kings had arrived to attend the Horse-Sacrifice. During the period of one year several ceremonies which are prescribed in the Brāhmanas and the Śrauta Sūtras are regularly performed till the return of the horse. Cg shows how the horse is wandering for one year and how certain ceremonies are performed on the way.

The present Sarga gives more details of the Sacrifice Cf Mbh 14 88 where the Aśvamedha Sacrifice is described in a similar way

^a) Rśyaśṅga is the leader of the sacrifice, the chief priest, Brahṁā

1^a) = I 42 2^a

2^b) Read कर्म for क्रम.

3^b) The priests were proficient in the Vedic lore. They not only studied the Vedas but also grasped their sense and significance.

^a) विधि = Vedic injunction

न्याय = The Mīmāṃsā Śāstra, its principles and maxims

शास्त्र = The Kalpa-Sūtras which give all the details

परिक्रामन्ति = perform, start

4^a) The Pravargya and the Upasads are the names of certain ceremonies to be performed in the Soma sacrifice and described in the Taittī Āranyaka, the Śatapatha Brā and the Kalpa-Sūtras. The Pravargya ceremony is so called because the pouring of milk in the hot ghee in the Mahāvratā vessel is called *pravrñjana* cf Mbh XIV 88 21. For a simple exposition of these two ceremonies cf Chinnasvami Sastri, *op cit* pp 62-65

Keith, RPV 332-333, 327-328

Kane, H D II 2, pp 1147-51, 1151-52

5 The three Savanas also were performed. The S MSS and the allied D MSS insert after 5 four lines which supply more details. It is interesting to note that Cv r m g k do not comment on them Cf. Mbh XIV 88 22

6 The whole performance was perfect, free from fault, assuring the reward of the sacrifice Cf Mbh XIV 88.20.

^a) मन्त्रवत् = मन्त्रवत्—all Comm

7^a) Note that a learned Brahmin has one hundred pupils by his side

8^b) नावन्त = शूद्रा

^a) श्रमणा = सन्न्यासिन A reference to Buddhistic Sannyāsins, as suggested by Ct, may not be happy in the Vedic Sacrifice

10 Cp Mbh XIV 89 43

12^a) Note the hiatus between c and d

14^b) हेतुवाद = Philosophical and ritualistic discussion, the *brahmodya*. Such discussions, which formed an interesting part during interval in Vedic sacrifices, later on developed into Upanisadic Philosophy Cf Mbh XIV. 85 27

15^b) यस्तर = A sacrifice. Cg. आस्तीर्णवर्हिषि. (Cp. Mbh XIV 88 25^a, 38^a (Cn on st 25 सन्तरे इष्टकाना चयनारये स्थण्डिलरचने)

16 Cp Mbh. XIV 88 26

17 Twenty-one sacrificial posts are to be raised from the northern corner to the southern corner of the Altar in the Aśvamedha sacrifice. The principal post to which the horse is tied is made of the Rājjudala tree and is fixed just to the east of the Āhavanīya Fire. It is otherwise known as *agnistha*. Two posts made of Devadar wood are implanted to the north and south of the chief post. Then other eighteen posts, three groups of six each prepared from Bilva, Khadira and Palāśa trees respectively, are also raised, making the total twenty-one. Cp Mbh XIV 88 27-29

^a) श्रूणेच्छय = Raising of the sacrificial post or posts

^a) पणिन् = पलाश

18^a) शेषमातृ tree is otherwise known as राजजुगल Cf Mbh XIV 88 28.

^a) At a distance of two arms separated, the two posts were raised on the two sides of the chief post

Note the order of words in the compound वाहु°

19^a) सवन् for असवन् (Comm), *metri causa*. Or it may be a case of double crasis *metri causa* Cf. इष्टका काञ्चनीश्वात्र चयनाथं इनासवन् Mbh XIV 88 31

21 Cf Mbh XIV 88 30

22 Put the No 22 after शुल्वकर्मणि

23 Put the No 23 after °दशात्मक St 24 will consist of three lines. Cf Mbh XIV 88 32

24 Cf Mbh XIV 88 33-35

*) शमित्र = The place fixed for killing the animal to be offered in a sacrifice, to the north of Uttaravedī, near the seats of Āgnīdhra and Adhvaryu priests

25 Cf Mbh XIV 88 35

The number of animals varies with different authorities, e g 390, 360, 349 The animals are of two classes, village animals (*grāmya*) and forest animals (*āraṇya*) The wild animals are not killed but allowed to return to the forest after the fire had been carried round them, while the tame animals are killed

26 Cf Mbh. XIV 89 1

The present verse shows that Kausalyā killed the horse by three swords, Kṛpānas The Vedic texts of the Aśvamedha, however, do not enjoin the immolation of the horse on the chief queen who is later on brought near the dead horse by the Adhvaryu priest Cf श्यामूलेन (v l स्यामूल) क्षौमेण वाश संज्ञयन्ति । Āpastamba तार्प्येण सज्जयमानम् । Bau-dhāyana

Here it is the *tārpya*—prepared from a vegetable substance called *trpā*—which is used for killing the animal and not a *kṛpāna* The Rāmāyana seems to follow a new procedure Cd st, however, give a quotation from some Sūtra work in support of the procedure महिष्यश्वास्यासिना कल्पयन्ति Cg on the other hand remarks that Kausalyā chalked out the paths (*asi-patha*) with three golden needles on the body of the horse Cg further quotes the following authority—पत्नयोऽश्वस्यापि पथान् कल्पयन्ति प्राक् क्रोडात् प्रत्यङ्मीमि । इति सूत्रात् ।

The lines drawn are intended to serve the sacrificer as bridges to the heavenly world and secure for him people and royal power, the needles (of gold, silver and copper) standing for the people and the Aśvamedha sacrifice itself the royal power N N Law, *op cit*, p 109

27 Cp Mbh XIV 89 2 where Draupadī is made to lie down near the dead horse

28 महिषी = a consecrated queen वावाता = a favourite wife परिवृक्ता (or °क्ती) a former favourite but now neglected, or acc to others one who has borne no son

The three queens of the king are connected with the horse by the priests The correct word for परिवृत्ति (a wife abandoned by the king) is परिवृक्ती, which is not found in any MS PW mentions the word परिवृक्ती in the right sense and remarks that परिवृत्ति is a wrong form of परिवृत्ति It appears that the original word परिवृक्ती was changed into परिवृत्ति in the MSS as its technical meaning was not understood at an early stage It is necessary to emend the word as परिवृक्त्या against the evidence of MSS.

The Śat Br (XIII 418) mentions four queens चतस्रो जाया उपकुप्ता भवन्ति । महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली । The पालागली is the fourth and lowest wife of the king She is the daughter of a messenger, or courier

29 Cf Mbh XIV 89 3-4

*) पतत्री = A horse

The horse has no omentum (वपा), one, therefore, takes out fat (मेद known as चन्द्र)

The above-mentioned passage in the Mbh refers to वपा There are no variants also in our case

32 The animals are cut into pieces for preparing an offering on the leaves and branches of Plakṣa trees, while the chief victim, the horse, is cut on the branch of Vetasa (reed) The St refers to the Avadāna (cutting) ceremony

33 See *Supra* all the references to the Brāhmanas and the Kalpasūtras dealing with the Aśvamedha sacrifice The XIIIth Kānda of the Śat Br gives a full treatment of the sacrifice

Cf स (प्रजापति) एतमश्वमेधं त्रिरात्र यज्ञक्रतुमपश्यत् । Ś Br. XIII 411, राजा वा एष यज्ञाना यदश्वमेध । Ś Br XIII. 221

There are three Sutyās, or Soma-days at the Aśvamedha, viz (1) an Agniṣṭoma, (2) an Ukthya, and (3) an Atrātra—the most important of which is the central day The first day offers no special features, as compared with the ordinary Agniṣṭoma, except that the stotras are chanted on 'Catuṣṭoma' model (cf चतुष्टोमस्तोमो भवति । Ś Br XIII 314 and Eggeling's Note thereon, SBE Vol XLIV, pp 329ff)

35 Other sacrifices such as Jyotiṣṭoma prescribed in the scriptural texts were also performed
Cg तत्क्रमेण (= त्रयनादि) श्रेष्ठा पठितव्या । न्युक्तमपाठे लेखक-
प्रमादकृतम् । अपिरेव वा क्रममविवक्षन् प्रणिनाय ।

36 Dakṣiṇā is given to the priests—the most important item of the sacrifice

37 It was Prajāpati who performed the Aśva-medha sacrifice Cf Ś Br XIII 4 1 1 quoted on St 33 above

40 Mark the Ideal of the Brahmin priests—devotion to study निष्कय = Price

*Cm निष्कयने अनेनेति व्युत्पत्त्या मूल्यमुच्यते ।

41 The cows and golden and silver coins were common currency in ancient India.

14

The Aśvamedha, it is believed, has removed all the sins that came in the way of the birth of a son. Now the king performs the sacrifice recommended by Sumantra, and worships the Lord Himself for getting a son (Cg)

1^a) मेधावी = अतीन्द्रियापेक्षी Cm

c) लब्धसज्ज = 1 प्राप्तश्चिय Cm
2 प्राप्तमृति Cg

d) वेदज्ञ = अथर्ववेदज्ञ Cg, evidently in the light of 2^c Other Comm take the general sense

2^b) = 3^b

6-7 For Brahman's boon to Rāvana cf VII 10 For the significance of the name Rāvana cf VII 16 The Uttarakāṇḍa gives a detailed account of Rāvana, Hanuman, Rāma, Sītā and Vālmiki. It seems to have been added at a very early stage as it is known to Kālidāsa and Bhavabhūti. It is evidently meant for completing the story of the Rāmāyana

16 The arrival of Viṣṇu and his promise to be born as Rāma (in the Sarga 15) introduce an element of Viṣṇu's incarnation which was, in all probability, unknown to the author of the Epic, who contemplates Rāma as an *ideal man*

16 Note that Cg k do not comment on 458^a, and that no comm is available on 460^a

18 The NE version has a longer substitute passage

19^d) Cp I 15 3^d

20 The NE version has a longer substitute passage

The S Recension has inserted 20 lines

21^c) विरावण—Cv लोकान् विभेदेण रावयति न्याक्रोशतीति रावण ।

The S MSS insert one additional verse at the end

15

1^b) नियुक्त (1) प्राप्त Cm t ६

(2) इत्याश्रितपारतन्त्र्यमुच्यते । Cg t

(3) अत्र नियोगपदप्रयोगो द्वाद्वादित्यक्लिष्ट-
त्योपेन्द्रस्य दिग्गोरवतार्यमाणत्वात् । Cv

2^a) उपाय —Cv उपाय अवान्त्रोपाय । मानुष्ये मति केना-
वान्तरेणोपायेन रावण हनिष्यामीति केचिद्व्या-
चक्षते ।

3^d) Cf I 14 19^d

9^c) भूत पुरुषविशेष, the प्राजापत्य नर mentioned in 14^c later on. Mark the style of the description in St. 10-12

10^c) Note the long compound consisting of the whole hemistich

a) पायम्—Rice boiled in milk with sugar Cf अतस्तन्मुहुर्लोधीत परिमृष्टो दूधेन च । खण्डयुक्तेन दुग्धेन पाचित पायसो भवेत् ॥ Pākarāṇeśvara (as quoted in Apte's Sk Dicty, Revised ed, Poona, 1958)

19^b) Separate तान् from प्रतिगृह्य

21^c) Contrast II 118 34

23 A beautiful description, anticipating Rāmācandra !

25 Put the figure 25 after पुनार्थकारणात्—a stanza of three lines

26 Put the figure 26 after महीपति

27 This st consists of one line only

The S MSS have two additional verses in a *different* metre at the end

16

1 Note the element of the Incarnation theory. The gods also are asked by Brahmā to play the part of allies in the new incarnation of Viṣṇu

4^b) सहननम्—Body

7 The Vānaras represented a tribe with monkey-like faces Cf the term वानरास्या (Name of a tribe) Mbh VI 10 43 Sørensen (Index Mbh)

registers वानव (?) (वानवा), a people, read by K MSS. in the Crit Ed (Mbh VI 60 43)

Some scholars hold the view that the people worshipped a monkey as their family deity and consequently they were known as Vānaras. The question of the tail of the Vānaras described in the Rām may present some difficulty unless it is taken in a figurative sense referring to the loin-cloth hanging down at the back. Some Anthropologists are of the opinion that some aboriginal tribes had a genuine tail

10^a) Cf V 22 26

20^a) Read °कृतकल्पै— for °तुल्यकायै— The NW Version omits this verse

17

5 After St 5, the S MSS give the horoscope of Rāma with five planets in the ascendant position (the Sun, Mars, Saturn, Jupiter and Venus) with the Moon and Jupiter in the Karka Rāśi in the Lagna. The Nakṣatra is Punarvasu presided over by Aditi. This ideal horoscope appears to be a later addition

7 = 2 18

8 Cd has quoted extensively passages from Padma Purāṇa and other works to show the divinity of the four brothers

11^b) नामकर्म cf I 9 14^d

14^a) Cf II 15

15^a) Cf II 16

^a) Cf II 2 19

^b) Cf बहिष्करा प्राणा, very common in Sanskrit works

17^d) Note that Rāma is mentioned as Puruṣottama

20^c) Cf IV 4 7, VII 2 4

22^a) = I 72 6^a, II 63 1^c

23 Viśvāmitra ('a friend of all', cf P VI 3 130) is a well-known Ṛṣi in the Rgveda. He is recognized by tradition as the author of the third Mandala of the RV. For details see Vedic Index, Vol II, pp 310-312. He plays an important role in the Mbh and the Purāṇas as in the Rām. Cf Rām I 50 ff for the account of Viśvāmitra. The Purāṇa Index, Vol III, pp 278-9

27^d) = III 7 13, VII 101. 17 Cf II 103. 30

28^d) उपहारयत्—वसिष्ठेनेति शेष । Cm

Other Comm take the causal in the primitive sense.

34^e) = III 74 11^c

35 For Viśvāmitra's becoming a Brahmarṣi cf I 64, Mbh I 165 44

39^c) Cf प्रथितगुणयशसा भाससोमिहकविपुत्रादीना प्रबन्धानतिक्रम्य Mālavikāgnimitra, I.

18

13^c) Cf सत्य ते प्रतिजाने । BhG 18 65

17^d) Cf I 19 2

19

2^b) Cf I 18 17, II. 98.10, VI 4 95

3^a) अश्वहिणी Cf P VI. 189 and the Vārtika thereon. It is a large army consisting of 21870 chariots, 21870 elephants, 65610 horses, and 109350 foot-soldiers

8 Anticipation of future events

9^c) चतुर्गुण—The army in ancient India consisted of four parts—chariots, elephants, horses and infantry

10^a) Daśaratha is 60,000 years old !

15 A detailed account of Rāvana appears in the Uttarkāṇḍa which is consequently later than the Bālakāṇḍa

23^a) अमरप्रख्य—Ct d अमरतुल्यरूपमेव नत्वमरमिति तात्पर्यम् ।

20

6^b) Cf VII 101 17

7^c) For स्वधर्म cf BhG 2 31, 33, 3 35, 18 47

The Rām like the Mbh, and the BhG in particular, upholds the Ideal of Svadharma

10^a) Cf VI 128 34

13 The verse is little bit complicated. The NE version has simplified it. The natural construction seems to be like this—All the missiles were with Kṛṣāśva, he had very religious sons, the missiles were given (by Kṛṣāśva) to Kauśika when he was ruling. Cm t ऽ दत्ता शिवेनेति शेष ।

^c) दत्ता for दत्तानि *metri causa*

^d) प्रशासति for प्रशान्ति *metri causa*

Ct ऽ—Archaic form

14^c) Read नैक° for नक्र°

21

3^a) Cf I 25 21^c, 76 4^d, II 39 19^d, 40 4^d, IV 20 19^c, VI 91 12^a Mbh XIII 14 133 Smelling the head is the traditional embrace often referred to in the Sanskrit literature. A similar custom was common with the Jews in ancient times, evidently based on Genesis XXVII 27

7^b) शोभयानौ—for regular शोभमानौ Cg describes it as archaic. Ctś defend it on the ground of आगम-शान्मनित्यम्

^d) Cf VI 80 20 The two sons of Agni are Skanda and Viśākha

8^d) = VI. 47 21 For the Agnivamśa cf Mbh III. 212 ff

9^a) = VII 110 1^a

10^b) = I 23 3^d, 67 17^d, 72 18^d, 21^d, 75 16^d does not occur in other Kāndas

^d) Balā and Atibalā are the two master Vi-dyās, ("the mothers of all knowledge" I 21 14), or mystical lores of the Pāñcarātra Samhitās and Tantrik works which deal with the mysterious significance of the letters of the alphabet and various diagrams. The whole literature is very interesting from the view-point of mysticism, asceticism, magic and sorcery

Viśvāmītra is credited with the authorship of a Pāñcarātra Samhitā (cf Schrader, Introduction to the Pāñcarātra, p 10) the MSS of which are preserved in the Oriental Institute, Baroda, Adyar Library and the Govt O M Library, Madras. A critical edition of the work is under preparation for the Gaekwad's Oriental Series

Balā and Atibalā are again mentioned in the medical works of Caraka, Suśruta and Vāgbhaṭṭa as particular herbs—*Sida Cordifolia* and *Abutilon indicum* respectively

The subject of the efficacy of Mantras is now engaging the attention of scholars for scientific investigation

16^c) Supply मम बुद्धि after प्रदातुम् (cf Ctś), or better take प्रदातुम् in the passive sense which is not uncommon in the Epics, 'you are no doubt fit to be taught these two lores'

22

1^a) = I 30 2^a, II 47 1^a, 52 1^a, 54 36^a, VII 109 1^a A common expression in the Mbh also

11^c) कुनोद्वाह has been variously explained by the comm

(1) करिष्यमाणोद्वाहम् Cm

(2) कृतपार्वतीपरिणयम् । कुनोद्वाहमिति क्रियाविशेषणम् । यदा अयं कुनोद्वाहो भवति तदा त । Cg

(3) समाने कृतव्युत्थानम् Ct

(4) उत् = परमात्मा as stated in the Upaniṣads, उदि नराकृतिदिभुजपरमात्मरघुनाथविचारे वाह प्रयत्नो येन । Cś

Kālidāsa's version of the story in the Kumārasambhava (III) suggests that Cm's explanation (past for future, probably *metri causa*) is correct

Cf Kumārasambhava, III 35-72 (मस्माद्वशेन मदन चकार ।)

14^a) Cf त्वमनङ्ग कथमक्षता रति । Kumāra III 9

^a) Cf Mbh. I 98 32 Crit App 1042* (= Mbh I 104 54, Citraśālā Press Ed) where it is stated that the अङ्ग country is so called because it was ruled by अङ्ग

18^d) = I 28 16^d

23

3^d) = I 21 10^b

9^a) तस्यायम् — Double Sandhi, quite common in the Epics. The Comm call it Ārṣa

12^d) Read ०रुने for ०रुवे

16^c) The Malada and the Karuṣa countries embraced a great portion of the modern Baghelkhand—Mirzapur—Shahabad region, mentioned in the Mbh VI 10 39, 48 Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 37-38, B C Law, *op cit*, pp 225-226.

30^d) = II 42 34^d

24

1^a) = I 28 1^a

9^b) = IV 41 16^b, VII 31 1^d, 76 23^d

13^c) = I 25 5^a

19^a) एने एतादृशे । Cm g t

25

5^a) = I 24 13^c

13 The S MSS insert after St 13 a passage of 23 lines (App 1, No 5) which give a detailed description of the fight

- 14^{ab}) Cf VI 88 10, 101 19, VII 22 21
 18^a) Read °पते कृशाश्वस्य for °शृशाश्वस्य Cf I 20 13^a.
 Cf Matsya P 47 105ff (ĀSS Poona), Muir,
 OST Vol IV, pp 151ff
 20^a) प्रवर्तने — प्राप्ता Cm स्मेतिशेष Cl
 21^c) Cf I 21 3^a

26

- 1^a) उष्य for उषित्वा, *metri causa*
 3^a) जदियसि जेष्यमि, Causal in the primitive sense
 स्वार्थे णिच् Cg
 4 Cp Drona's receiving Astras from Bhārgava
 Mbh I 121 5, 6
 For the demonstration of the *Ashvavidyā* cf
 Mbh I 124-127 For the lists of weapons cf Mbh
 V 152, VII 153 etc Cf also E W Hopkins,
 The Social and Military Position of the Ruling
 Caste in Ancient India, pp 269-303 (JAOS 13,
 1889)
 6 Put figure 6 after °मनुत्तमम्, 7 after तथैव च and
 8 after ददाम्यहमनुत्तमम्
 16^{ef}) Sr Gorresio omits this line although it is
 found even in our Maithili and Bengali MSS
 23^b) सरे = अखदेवा
 °) स्मशब्दो हेत्वर्थे Cg
 24^b) समारभ्य = touching
 °) मानमा — मनोनुसारिण Cm

27

- 9^a) Read कृशाश्व° for शृशाश्व°
 11^c) स्म for स्म आने सतोप Cg आपम् Ct Cf
 I 27 17^a
 15^a) Cf V 57 28
 15^c) वृक्षपण्डम् = वृक्षसमूहम् Cm
 17^a) स्म for स्म, cf I 27 11^c

28

- 1^a) = I 24 1^a
 2 For Visnu's incarnation of Vāmana cf Mbh
 II 47 8, III 273 61 (Kumbhakonam ed, om
 in the cr ed), Bhāg VIII 13 and 18, Padma
 P 4 1, 6 267
 3 Cf Bhāg P VIII 13 12
 7 In the App 1 (No 6) the lines 7 and 8
 may be compared with BhG II 15 ff which is

no doubt older Cf Kīrī-ī, Rāmāyana Bālakānda
 und Purāna, (Die Welt Des Orients, 1947,
 p 128)

9^a) = VII 110 16^a

10 The three strides of Viṣṇu are often re-
 ferred to in the hymns of the RV addressed
 to Visnu cf RV I 154, 155 etc, Macdonell,
 Ved Myth pp 37-42, Nirukta, 12 19 where the
 views of ancient mythologists, Aurnavābha and
 Śākāpūni, are cited

14^a) गच्छामहे — Change of Pada, *metri causa*

18^a) दीक्षा — Consecration, the necessary initial
 ceremony in every sacrifice Cf Keith, RPV Vol
 I, 1 p 300-3, "The Dīkṣā has obvious affinities
 with the ceremonies, which all over the world have
 been used to spread that feeling of ecstasy which
 makes man akin to the divine, and of which the
 Bacchic rites of Greece present the most obvious
 and convincing parallel It is not, of course,
 in any sense irreligious or opposed to religious feel-
 ing, it is the same spirit as that of mysticism
 throughout all ages and among all peoples."
 Keith, *op cit* p 301

One who has taken a Dīkṣā in a sacrifice is cut
 off from the outside world and even from the home
 and is supposed to assume a different—spiritual—
 form

29

Viśvāmitra's sacrifice is referred to in the Rām
 III 38 3 (Vulgate), cf Bhāg P 9 10 5

6^a) उपामाचक्रतु — परस्मैपदमार्थम् Cm Change of Pada
metri causa

°) यतौ — सनद्धौ

परमथन्विनौ — व्रीह्यादित्वादिनि Cg t

7^a) = I 62 9^a

8^b) उपध्यायो विश्वामित्र । पुरोहिता ऋत्विज । Cv m, g 6

15^a) स तेन — The initial letter स stands, accord-
 ing to the Comm, for the second letter of the
 Gāyatrī Mantra

°a) There is probably a reference to the Bay
 of Bengal

16^a) दृश्य irregular for दृष्ट्वा—such irregularity is
 very common in both the Epics

22^c) निरीतिक्रा Free from calamities Cf the
 Bharatavākya of Kālidāsa's Mālavikāgnimitra,
 V 20, also Raghu I 63

Generally six public calamities are enumerated—
(1) excessive rain, (2) absence of rain, droughts,
(3) locusts, (4) rats (in fields), (5) parrots
(eating and destroying ears of corn), and (6)
foreign invasions.

30

3^b) = III 32. 5, VI 50 36, VII 108 12 Cf.
III. 26 5, VI 89 41

12^d) सुनाम शोभनमध्यम् Cm

सर्वदेवते —Instrumental for Dative, *metri causa*

16^b) अनुसारिणाम्—उक्तदिगनुसारिणाम्, पश्चाद्गामिनां वा ।
Cm ६ Cg reads अनुसारिणम्

17^b) Read सिद्धाश्रमनिवासिन

c) VI 65 34^c, 12^b 35^c

31

1^a) For कुशनाम cf Bhāg IX 15 4, V1 P 47 8

2^a) Cf Brahmāṇḍa P 2 66 32^b, Vāmana
P 91. 68^b. Kirfel, P P, p 361 6^b (Cf Kirfel's,
Art Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa, p 126)

2^c) पालनम्—प्रजापालनम्

4^b) कौशाम्बी—Modern Kōsam, an old village on
the left bank of the Jumna, about thirty miles to
the west of Allahabad Gautama Buddha stayed
here, and Vararuci was born in this place Cf.
Dey, Geog Dicty

18^d) Separate स्वयं from वरम्

The verse means —may not my father ruin you,
do not insult him, we shall get our husband ac-
cording to Dharma

22^d) वेष्टत्य reeling due to Vāyu Cf वेष्टमानम्
I 2 11^b Mbh V 47 42 and Dr S K De's
remark (p 729) that मवेष्टन्ते = turn round,
shrink, cf Mbh V 34 27^c where Cd.a explain the
word as संकुचन्ति

19 The father has got every right over his
daughters, as in ancient Rome.

20^d) प्रभु वायु

32

8 On the glorification of Ksamā cf Mbh I 38
9, 10, III 30 31-47

14^a) कालयोगेन cf ततस्तेन समागम्य कालयोगेन केनविद् ।
Mbh III 107 25^a

18 For Brahmādatta cf Mbh II 8 19, 22,
XII 137 (Dialogue between Brahmādatta and
Pūjanī)

19 Kāmpilya—It was the capital of Drupada
(Mbh I 128 15) who was the king of South Pāñ-
cāla It is referred to in the Jain and the Bud-
dhist literature also

Cf B C Law, *op cit* pp 91-93. Cf Svapna-
vāsavadattā, 5 (for Vidūsaka's funny statement
on Brahmādatta and Kāmpilya)

23^a) Cf Cg k—कन्या as आर्ष for कन्या

33

1 Cf Rām I. 14 3

6 For the account of Viśvāmitra's family cf
Mbh XIII 4, Matsya P. 198.

7 Cf Mbh XIII 4.

8 For Kauśikī cf Varāha P 140, Dey, Geog
Dicty, p 97

15-18 Note the beautiful description of the
approaching night

20^d) समुपसेवते—भूने लट् स्मशान्द्रो वाध्याहार्य । Cv

34

4 Cf Mbh III 83 8, 9 For Śona cf Dey,
op cit p 188 Both the forms, Śona and Śonā,
are current and supported by MSS

5 Cv सनरिष्यानहे वयमित्यतः परमेवमुक्तान्तु दृष्ट्यर्थं द्रष्टव्यम् ।
एतच्च लेखकदोषेण कोशेषु पतितम् ।

7^d) Note the hiatus within the Pāda

10 The account of the Ganges, which has no
direct bearing on the story of Rāma and which
seems to be a late addition, appears in *all* the
MSS of Rām and is consequently embodied in the
Critical Text

For the account of the Ganges cf Mbh III
107 ff, Bhāg V 17, IX 9, Mārkaṇḍeya P 53.

Note that Agni P (V 5) does not refer to the
story of Sagara and Gangā

12^a) Cf Kumārasambhava 11-17

18 Cf Kumāra 5 1-30

35

9^a) Cf BhG 4 34.

13^d) निर्वाणम् = सुखम् Peace Cf Ārunika
Up 5, BhG 2 72, 5. 24-26, 6 15

The word Nirvāṇa used not in the technical sense of Buddhism but in the general sense of peace or happiness shows the pre-Buddhist age of the Rāmāyana as in the case of the BhG

18 For the birth of Kārtikeya cf Kumāra

a) शरवणम्—For the change of न् into ण् cf P. VIII 4 5 Cf Kumāra 10 59, 60, 11. 12, 13

36

2°) In the Crit App separate अन from पाठ°, and सुरा from राम, and put a danda after पाठ ।

6°) पत्नीषु for पत्नीषु *metri causa* Chāṇḍasa Cst

13°) अवनीर्यत—अवाकिरत् । आर्षे इयम् Cv g

18°) हिरण्यम्—रजतम् । Cv- रजतेऽपि हिरण्यशब्दो वर्तते ।

19°) अभिजायन (Dd, Cd also) for अभ्यजायन

31°) कुमारसम्भव—This has supplied to Kālidāsa even the title of his work

37

The present Sarga describes the birth of Sagara's sons. The same account again appears, of course in a shorter version, in the Ayodhyākāṇḍa, 36 19-25 (Vulgate), and their comparison would show that the present form of the story is later than the story in the Ayodhyākāṇḍa. This may naturally suggest that the Bālakāṇḍa is a late addition

For a full discussion of this problem cf Jacobi, *Das Rāmāyana*, pp 27 ff, footnote on p 28 ('On the same ground "the Descent of Gangā" I 38-44 (Vulgate) should be a special and interpolated part because it also ends with a Śravana-phala'), Lesny', *Über des Purāṇa artige Gepräge des Bālakāṇḍa* (ZDMG Vol LXVII, 1913, pp 497-500), and Kīrfel, *Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa*, (Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128) Lesny' compares some of the verses of this Sarga with the corresponding verses (identical or similar) from the Harivamśa (I 14-15) and the Viṣṇu Purāṇa (4 3)

Kīrfel has treated the subject exhaustively, comparing the verses not only of the present Sarga but also of the other Sargas (45, 46 and 70) with the verses from his most valuable book, *Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa*, (P P) The comparison clearly shows the relative position of the Bālakāṇḍa. The appearance of the subject-matter, which forms a natural part of the Purāṇas, in the Bālakāṇḍa,

where it is not expected, may suggest the lateness of the first Kāṇḍa of the Rāmāyana

For the story of Sagara and his sons cf Mbh III 104-107, XII 29 122-128, Harivamśa I 14-15 (Citraśālā Press ed), Viṣṇu P 4 3-4, Bhāg P IX 8, Vāyu P 88, Brahma P 8 etc. Sagara is so called as he was born with poison (*gara*), Hariv I 14 8 Cf Rām I 69 25

3-4 Compared by Lesny' and Kīrfel Cf Hariv I 15 3-4 Viṣṇu P 4 4 1 Kīrfel, *op cit* P P f 328ff, vv 64, 65

4°) अरिष्टनेमिदुहिता—cf Hariv I 15 3 अरिष्टनेमि कश्यप comm cf Viṣṇu P 4 1 (कश्यपदुहिता)

5°) The शृगु°, popularly known as शृगुलुङ्ग (cf. I 60 11), is a mountain in Nepal on the eastern bank of the Gaṇḍakī which was the hermitage of Bhṛṅgu Cf Rām I. 60 11, Mbh I. 207 2, III, 82 45, 130 16, XIII 25 18, Varāha P 146

8 Compared by Lesny' and Kīrfel

Cf Hariv I 15 4-5 (वशधरम्)

Viṣṇu P 4 4 3 (वशधरम्)

Kīrfel, P P. p 329, v 66 (वशकर्तारम्)

10°) इच्छावहे for इच्छाव, *metri causa*

13-14 Compared by Kīrfel cf Kīrfel, P P p 329, vv 67, 67₁

16-22 Compared by Lesny' and Kīrfel cf Kīrfel, P P pp 330-331, vv 68-74

16 Cf Hariv, I 15 6 Viṣṇu P 4 4 3

17-18 Cf Hariv, I 15 7-9, Viṣṇu P 4 4 3

17°) गर्भतुल्यम्-गर्भपिण्डम् Cv वृत्ताकार गर्भपिण्डम्

19-21 The account of Asamañjasa is found neither in the Harivamśa nor in the Viṣṇu P, but appears in the late Bhāgavata P (IX 8 17)

20 Cf Rām II 36 19 (Vulgate).

a) Lesny' reads Naraśreṣṭha (Vocative, as in text).

22 For Amśumān cf Hariv I 15 13

38

For Sagara's performance of the Aśvamedha cf Mbh III 105

1°) cf III 13 9, V 39 44

5 cf Manu 2 21, 23

18 Composed by Lesny' cf Viṣṇu P 4 4 9

The Hariv (I 14 23) has a different passage which may be compared with Rām I 39 11-12

39

2 For Vāsudeva Kapila burning the sons of Sagara cf Mbh III 101 2-3, Hariv 1 14 24 Śankara-Bhāṣya on Br Sū II 1 1.

4 33 gods are —8 Vasus, 11 Rudras, 12 Ādityas and 2 Aśvins, or Indra and Prajāpati (acc. to Br Up 3 9 2)

Other authorities mention three gods only Cf At Brā 2 17, Kauś Br, 8 8, Nirukta, 7 1

5^d) Read °निस्वन for °नि स्वन.

8^a) पश्यामहे for पश्याम, *metri causa*

*) करिष्याम for करिष्याम Visarga dropped, not uncommon in the Epics

12^c) On दिशागजम् cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff, Cg t take the word Diśā as ending in ā Cf Pālī *disā* and *disāgaṇā* (Abhidhānappadīpikā, 1 29-30)

16^b) On दिशापालम् cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff

19^c) दिशागज occurs in Rām I 40 7, 9, 10 Cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff for its significance

20^d) सोमवती Northern direction PW refers to this passage Soma is the name of Kubera (Apte, Sk-Eng Dicty²) Presided over by the moon (with *dis f*) 'the North' (MW, who also refers to our passage)

The variants are for clarification Dd, Cd as in text ('Northern' Cd)

25^a) Dd, Cd as in text (यज्ञहन्तम्)

26 27 All the N mss omit these two stanzas, a wavy line is, therefore, put in the margin against them The stanzas are embodied in the text to connect St 25 with the last St (28)

40

1^c) नत्तारम् —Sagara's grandson Anisumān

7^d) Cf Notes on I 39 12

9^c) आमनञ्ज —The son of अमनञ्ज Cg t अञ्जभाव आर्षः । Cś, however, remarks आमनञ्जशब्द शिवाद्यन्त

16^d) A Rsi Suparna is mentioned in TS 4 3 3 2, Kā S 39 7

20^d) नयिष्यति for नेष्यति, *metri causa* Cv नयिष्यमीति च सम्यक् । Dd, Cd as in text

25^d) = I 41 5^d निश्चयम् = उपायम् Cm g Dd, Cd as in text

41

1 Kingship seems often to have been elective in Vedic Times As kings were elected by the people, they were sometimes deposed by people. Cf Vedic Index, Vol II, pp 210ff, Rām II 33 & 67, Mbh XII 67 (राष्ट्रैतत्कृत्यतम राज्ञ एवामिषेचनम्) For elective monarchy cf N N Law, *op cit* pp 9-11.

The limbs of the body politic were said to be seven (1) The King, (2) Ministers, (3) Territory, (4) Forts, (5) Treasury, (6) Army and (7) Allies Cf K Artha 6 1

प्रकृतीजना should be taken in the wide sense, 'the constituent parts of the body politic', the remaining six sections of the State

*) प्रकृती° -प्रकृती for प्रकृति, archaic, Cg t. Cś, however, remarks that the word प्रकृती (with long ī) is correct and rejects the view of Cg

5^d) = I 40 25^d

6 For the 'descent of the Ganges' cf Mbh III 108 ff, Bhāg P V 17, IX 9

8 Cm तद्विलीपवशजो रघुपुत्रो दिलीपः कालिदासोक्तोऽन्य एवेति बोध्यम् ।

12^b) गोकर्ण-हैमवत पादविशेष एव । Cg k Ct as above and alternately 'Southern town'.

This Gokarna is evidently the modern Gomukhī, 2 miles beyond Gangotri (Dey, Geog Dicty) This is also a town in the Mysore State, thirty miles from Goa, (in the Karwar Dt), a celebrated place of pilgrimage, cf Mbh III 83 22, 86 12 etc

*) पञ्चनपा —Performing the penance with fire on the four sides and the Sun above the head.

*) मासाहार —Eating at the end of a month

21^c) Note the hiatus between ° and °.

42

1 The verse 913* in the Crit App is omitted in the NW and soma D and S mss and is not commented upon by all the Comm It supplies the details of Bhagīratha's worship of Śiva.

*) समुपामन for समुपास्त *metri causa* आर्षं बहुवचनम् । Ct छान्दसं Ck

2^a) = I 13 1^a

3 The passage 914* in the Crit App is not commented upon by all the Comm

4 Cf Bhartṛhari, Nīṭisāṭaka, 10 (ed by D D Kosambi, Bharatiya Vidya Series No 9, Bombay,

1946), which reads पशुपतिशिरस्त after स्वर्गात् in a, which is confirmed by the word पशुपति of our St 2

5 अवभ्रमत्—Revolved continuously Irregular for अनिभ्रमत् इत्वाभावश्छान्दस । Ck t d

Read in the Crit App—Cm g read अवभ्रमत्, for all Cs Cv r यदुलुगन्तालुङ । इडाचक्रणमृषिवैमवात् । विकरण-व्यत्ययेन भ्रमे शप्रत्यये वा ।*

6^d) विदुसर—A sacred pool two miles from Gangotri in the Rudra Himālaya Cf Mbh II. 3.9 (repeated at VI 7 41)

7 Cf Bhartrhari, Nīṭisataka, 10

43

9^d) अपवर्जिता—Fulfilled, completed

20 The *phalaśruti* clearly shows that the whole episode of the *Gangāvataṇa* is an interpolation

44

7^c) कारयामास (1) अकरोत् । त्वाथे णिच् । Cg k s
(2) नाविकैरिति शेष । Cvr m t d

8^d) विशाल—In the Rāmāyana it is the name of a town on the northern bank of the Ganges, later on on the Gandakī river It is the Vaiśālī of the Buddhist period—in the Mozaffarpur District (Bihar) The Mbh (III 82 100, IX 39 4) refers to it as a river Cf Kīrfel, *Bhāratavarṣa*, pp 39-40.

9^d) Cf VII 102 9

15 For a similar question cf Mbh XII 307 where Yudhiṣṭhira asks Bhīṣma how one can enjoy long life and transcend death, mentioning the four ways of securing ever-lasting youth and immortality It is interesting to note that one of the remedies is some mercurial preparation (*rasāyana*) reminding us of the Raseśvara System in the History of Indian Philosophy (cf *Sarvadarśanasamgraha*, Ch 9)

16^d) रसम्—Nectar

For the churning of the ocean cf Mbh I 16, Bhāg VIII 6-9

17 After St 17, four D (and Dd Cd) and 2 S (T3 M3) MSS insert a passage of 13 stanzas shown in the App 1 (No 8)

At the end of this Sarga the Comm. discuss the position of the above-mentioned passage Cg k t take the passage as interpolated, while Cś criticizes

the view of Cg t That the Cg. k t are right has been confirmed by the evidence of MSS

18^d) अप्सरा—for अपसरस, *metri causa* Ārsa, Comm

For the etymological explanation cf Nirukta, 5 13

45

Kīrfel (*Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa*) has compared this whole Sarga and vv 1-18 of the next Sarga with corresponding passages from his book, P P, and has shown how the author of the Bālakāṇḍa was aware of the Vāyu Purāṇa in its present form, and how the Bālakāṇḍa cannot be earlier than the 4th century A D The illuminating article of Prof Kīrfel has thrown much light on the Age of the Bālakāṇḍa

8^c) कुशप्लवन is a sacred place referred to in the Mbh III 83 33. According to the Comm it is a penance-grove (*tapovana*) to the east of Vaiśālā

19^a) For the creation of Maruts cf Mbh. I. 114 59, XII 201 21, Macdonell, Vedic Mytho

For the etymological explanation cf *Nirukta* II 13

Rudra is so called because he wept (cf Nirukta, 10 5 which quotes Kāthaka S 25 1 and Śata Br 6 13 10, cf Br Up 3 9 4)

20^a) Cf Śākuntala 1

46

Cf Kīrfel's article mentioned, above

47

The episode of Indra as a *jūra* of Ahalyā is as old as the Śata Br (3 3 4 18) and the Taittī. Ār (1 12) It also appears in the Śadvimśa Br (1 1), the Tāndya Mahā-Br (26 1) and the Jaimi Br (2 79). In all these accounts is found the common expression अहल्यायै जर Attempts have been made to explain the account allegorically—*Ahalyā* meaning 'dawn' or 'night' (cf Kumārila on J S I 3 7) or 'land', and *jūra* meaning 'destroyer' or 'adorable'. The meaning of the expression will then be—(1) Destroyer of dawn or night i.e. the Sun or Fire and (2) one who praises or develops land or agriculture The first meaning is preferable

The word *Ahalyā* may be explained as follows —

अह्नि लीयमाना = Dawn, or अहलीयने अम्यान् = Night, and also from अ + हल् cf P V 4 121 (अहल्, अहन्ति) .

The word *Jāra* is several times used in the RV, and is derived from $\sqrt{J\bar{r}}$ I P, IV P, X. U to decay, to grow old (cf Vārtika 4 on P III 3 20, जग्यन्तीति जाग । M Bhāṣya), and also from $\sqrt{J\bar{r}}$ (= $\sqrt{G\bar{r}}$) I A to invoke, to praise (cf *Jariti* frequently used in the RV), cf Nirukta, 3 16, 5 24, 10 21 Also cf Vedic Index, Vol I, pp 286-7 for the following remarks —

The word *Jāra*, 'lover' has no sinister sense in the early texts generally The sense of 'an illegitimate lover' also appears in the Br Up VI 4 11 and Indra is styled the lover of Ahalyā, wife of Gautama (cf Macdonell, Ved Mytho, p 65)

For a detailed and critical discussion of the story of Ahalyā cf Pandit S D Satavlekar, Introduction to his ed of the Bālakāṇḍa (1941), pp 511-570

3^{cd}) = I 49 18^{cd}. cf VII 6 35, 37 5

4^a) * Cv यदृच्छयेति मय्यक् ।

5^{ab}) = I 49 20^{cd} cf III 4 34, V 1 59, 39 41

15ff For the story of Gautama, Ahalyā and Indra cf Rām VII 30, Mbh V 5 12 6, XII 329 14 XIV 56, Bhāg IX 21 34, Brahma P 87

Indra is spoken of in the Brāhmanas as the paramour of Ahalyā the wife of Gautama (Cf Macdonell, Ved Mytho, p 65)

23^b) Cf VII 37 15^d

48

7^c) Note the Dative Case in *वायि* for the usual *वाय* For a similar usage cf I 48 7^c, 61 8, Mbh III 87 14

8 Note the art of grafting glands wonderfully developed in modern times by Scientific Researches

11^d) = VI 121 18^d, VII 30 39^d cf IV 63 6, et al

15^b) Cf VII 18 30^d, 26 16^b, 56 75^d.

a) Cf III. 114 20^{ab}, IV 57 16, 58 17 etc

49

5^d) Dd Cd as in text

6^c) शतानन्द, son of Gautama, Mbh XIII 26 8

15 For the appearance of gods and the Lord in a sacrifice cf Vallabhācārya's *Tattvārthadīpa*, Ch 2 15

18^{cd}) = I 47 3^{ab} Cf VII 6 35, 37 5

24^c जिज्ञासा — Enquiry

(1) परीक्षा । Cv r m g t d

(2) तत्त्वनिश्चय । Cd

(3) ज्ञानमिह अपरोक्षं गृह्यते । Ch

For a similar use of the word cf Rām II 32 42^b, Brahmasūtra I 11 and the different Bhāṣyas thereon. Jaiminīsūtra I 11 and the Bhāṣya of Śabarasvāmī (धर्मं जिज्ञासितुमिच्छेत्)

50

4-9 A beautiful picture of Śatānanda's noble character.

9^b) गुरु—Śatānanda's father Gautama.

16ff For a short account of Viśvāmitra cf Nirukta, 2 25-26

The account of Viśvāmitra has hardly any bearing on the main story and is evidently a later elaboration of the first story, cf Jacobi, *Das Rāmāyana*, p 26

51

7-9 For a similar inquiry Cp Ram II 100, Mbh II 5

10^d) Cv r : अत्र वसिष्ठश्चो वरिष्ठवचन ।

20 कलमायी—चित्रवर्णा होमयेतु

23^a) स्नेन = त्वादित्तेन Cv r

52

For the account of Viśvāmitra, Vasistha and Kāmadhenu cf Mbh I 165 For Kāmadhenu cf Raghu I

9^a) For the idea of *Ratna* cf Māgha, Ś śūpālavadha, 4 17

23^a) Darśa and Pūrnamāsa are obligatory Vedic sacrifices to be performed on the New-Moon Day and the Full-Moon Day respectively Cf Keith, RPV pp 319-321.

53

11 For the sacred Personality of a King cf Rām IV 18 41

21^b) The Śakas and the Yavanas are mentioned together even in the Mbh V 19 21, VII 95 12-13

54

9^{cd}) = IV 15 3 Cf II 34 3

10^b) Cf II 64 4^d.

20^b) = II 18 7^d, 43 11^d, 50 40^d, VI 99 3^b, VII 29 14^d

.. पर्वसु in V 1 10^d, 48 17^d

25^d) = VII. 6 18^d Cf II 10 40^b

28 Supply तस्यै (Comm.)

^{cd}) Cf I 55.19^{cd}

^c) Cf III 28 19^d, 72 4^b

^d) = VII 55 19^d Cf VII 54 2^d

55

3^a) Bandhu is used to show contempt Cp. ब्रह्मन्धु in Mālavikā 4

18^{cd}) Cf VI 27 3^b

19^{cd}) Cf I 54 28^{cd}, IV 67 7^{cd}, VI 56 28^d, VII 20 28^b

56

20^{ab}) = I 57.3^{ab}

57

9^a) = I 73 1^a, II 56 1^a, 65 1^a

9-10 Note the external form of a Cāṇḍāla and his lowest position in the society Cf Mṛcchakaṭika, X

15^c) = III 65 3^c and elsewhere

17^a) Read ०मिति for ०मिति

18^a) = IV 7 22^a, XIV 14^c, VI 48 29^a

23^{cd}) Note the healthy principle—Human effort can change Destiny

58

12^{cd}) (द्विजानय) सर्वदेशेषु स्मिता इति शेष । Cm g
आगच्छन् केचनेति शेष । Cm

Mahodaya is the name of a priest Cf I 58 16 and 21, I 59 1.

19^c) जाति = जन्म, Birth

20^b) मुष्टिः = A class of Cāṇḍālas हीनजातिविशेष Cm g. :Ct इदानीं 'दोबा' इति प्रसिद्धा । दोबा is a Marathi word, naturally used by Nāgeśa Bhāṭṭa who hailed from Mahārāstra

59

For the story of Trisanku cf Mbh II. 11 52, 139⁺, Vāyu P 88, Bhāg P. IX 7

20^{cd}) Cf VII 83 11^{ab}

60

3^b) पुष्कर is a sacred place near Ajmer in Rajasthan Cf 7 53 8, Mbh. 3 87 13-15 It is also the name of seven Dvīpas of the world Cf Bhāg P V 1 31-32

11^c) Read ०तुन्दे for ०तुन्दे Cf I 37 5^d (ऋगुप्रसन्नवणे गिरौ), Mbh III 88 20 (ऋगुतुन्दो महागिरि)

19^b) Cf the Title *Madhyama-vyāyoga* of one of the plays attributed to Bhāsa

For the word Śunah-Śepa cf Vārtika on P. VI. 3 21

22 For the story of Śunah-Śepa (' Dog's tail ') cf AB VII 13-18, Śāṅkhāyana Śr Sū XV 20 1 etc, Bhāg IX 7 In all these it is Rohita, King Hariścandra's son, who is purchasing Śunah-Śepa as a victim, and not Ambarīsa Śunah-Śepa is considered as the author of RV I 24 30 Cf Vedic Index, Vol II, pp 385-6

61

18^c) Viṣṇu is the Devatā of the sacrificial post. Cf वैष्णवो यूप । Kāth S 34 15.

20^b) Śunah-Śepa is the Rṣi of RV 1 24 30 Details of the story appear in AB VII 13-18

The two Gāthās are in honour of Indra and Upendra Cf 1 61 24

62

4-13 The present account of Menakā and Viśvāmitra, which mentions Puskara as the scene of action and which does not refer to the birth of Śakuntalā, may be contrasted with the account in the Mbh I 65-66 where the scene is laid on the bank of the Kauśikī river ultimately with the birth of Śakuntalā

5^{ab}) Cf. V. 13 1, VI 115 88

14°) ॐशिवो—For the explanation of the name of the river cf Mbh 1 65 30 Viśvāmitra's Āsrama was on the bank of this river Cf Mbh III 110 1

63

5 Cf. Kumārasambhava, 3

64

9^a) Read ॐ for ॐ

14^a) The syllable *Om* (*Pranava*) stands for the means of Brahmajñāna, the *Īśa* for the means of Yajña and the Vedas for the subsidiary means

15^a) Kstraveda = Atharvaveda (Cm)

20^b) The non-agreement in genders is not uncommon in both the Epics It is registered by the Comm Some Southern MSS have however made an improvement. The N MSS have changed the whole text!

26^a) ॐशिवो—The variants have changed the Dative into Genitive The Dative for Genitive is not uncommon in both the Epics

65

The Sargas 31-64 giving an account of Viśvāmitra have no direct bearing on the main topic The present Sarga should naturally follow Sarga 30.

14 Note the origin of Sītā cf Mbh III 258 9 which simply says that Sītā was the daughter of Janaka (no reference to ploughing). But Bhāg IX 14 18 agrees with the Rām

66

18^b) Read ॐशिवो for ॐशिवो

67

5^a) ॐशिवो—Servants, attendants, ॐशिवो

8^a) ॐशिवो refers to Rāma The plural is honorific Cm offers an alternative explanation that all differences have sunk on account of boundless love for all and consequently a single Rāma is all

The variants remove the plural form

13^a) Note that Janaka's decision to give Sītā in marriage to Rāma has received the approval of Viśvāmitra and Śatānanda

14-17 The king Daśaratha also consults the priests, councillors and other people on the merit of the matrimonial alliance with Janaka

68

10^a) Cf II 2 51, III 26-27, VI 12 9, 69 29, 111 34

13^c) = Cf I 69 13^c etc A very common expression in the Mbh also

14 Mark the modesty of Daśaratha

69

The present Sarga gives the geneology of Daśaratha

On the relation of this Sarga and the following Sarga with the Purānas cf Kīrfel's article, *Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa*, pp 114-119

8^a) Cf VII 20 3^a

13^c) = I 68 13^c

24 Kīrfel compares the second line of 1277^a with an identical line from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his book P P, p 325, 39^b

70

This Sarga gives the geneology of Janaka

3-13 Kīrfel compares these eleven verses with almost identical verses from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his P. P (p 338 9S₃-9S₁₅) Cf Kīrfel's article (quoted above) pp 117-119

15^c) Cf VII 80 18^d

21^d) = VII 42 24 and 30 Cf II 119 12

23^a) Godāna is the second Tonsure ceremony, otherwise known as Keśānta, which is generally performed in the sixteenth year It marks the close of the Brahmācarya-Āsrama and the commencement of the Grhastha-Āsrama The Śān Gr (I 28 22) says that the Keśānta ceremony is performed for girls silently Bhavabhūti refers to this ceremony of Rāma, Lakṣmana and the other two (Uttara-Rāma° I)

24^c) According to Astrology the *Uttarā Phalgunī* constellation is most auspicious for marriage

71

3 Cf Raghu VI 79

11^a) ॐशिवो—Comm *Ārsa* Irregular for ॐशिवो, *metri causa*

6^b) Read ॐशिवो for ॐशिवो which is found in almost all the S MSS

Cf *Ārsam*, Cg *Chāṇḍasa*

12 Cf Cg for an interesting discussion of the question of the marriage of the two brothers on the same day in the same place

20 °) काल्यम्-काले कर्तव्यम्.

24 °a) Cf II 1 47°a

72

8°) कौतुकम्=हस्तसूत्रम्

Sītā's marriage is described as *Svayamvara* in the Rām (II 118 24 and 38) and is so considered in the Indian Literature and common parlance. Really speaking it is a case of *Samāhwaya*, as in the case of Draupadī. Cf Manu. 9 23. The well-known instances of a *Svayamvara* in the Sanskrit Literature are of Sāvitrī, Damayantī and Rukminī

73

5°) कन्याशतम् Dd Cd

9 On the evil omens cf III 23 and 58, VI 108, Mbh IV 41, V 82, VI 2-3, XII 305, also II 69 (Kumbh ed, om in the Cr Ed)

For good omens cf V 29

16 Read 1348* in the text as 16°f

°) Cf Raghu XI 79

For the account of Paraśurāma cf Mbh I 98, III 115-117, VII 70 (Vulgate) Vāyu, 91, Matsya, 47, Bhāg IX 15, Raghu XI. Also cf Sukthankar, *Epic Studies VI* (Sukthankar Memorial Ed Vol I, pp 295, 313-4, 319) Pargiter, *Anc. Ind His Trad*, p 152

21°) Cf श्रीमद्भगवद्गीता भागवते. Raghu XI 79.

74

10°) = I 1 41°, III 61 31°

75

18°) = V 20 19° VI 46 9°

76

11 It appears from the present verse that Sītā was not a child at the time of her marriage. This is further confirmed by Sītā's statement before Anasūyā that her father was worried when he saw that his daughter attained the age of puberty (II 118 34). This is found in all the MSS of the N and S MSS (Gorresio & Thakur, III 4 20.) There is, however, one passage in the Rāmāyana (III 47 10-11) which tells us that Rāma and Sītā were twenty-five and eighteen years old respectively at the time of going to forest. Earlier (III 47 4) we are told that Sītā stayed for twelve years with

Rāma in Ayodhyā (after marriage). This may suggest that Sītā was six years old at the time of her marriage.

The two verses (III 47 10-11) are found in all the MSS of the Northern and Southern Recensions collated here for the Critical Ed of the Rāmāyana, with this difference that the North-Western MSS mention 27 instead of 25 as the age of Rāma. St 11°b is not found in Gorresio's ed, but appears in the Calcutta Sanskrit Series ed which, again, shows in the footnote that one MS omits it. In the case of the other verse (III 47 4) the 7 North-Eastern MSS read स्वत्सरम् instead of द्वादश सभा. This reading can easily solve the contradiction with the previous references. The age of Sītā at the time of marriage can be approximately fixed as fifteen years. The reference to twelve years in III 47 4 might have been added later on so as to bring down the age of Sītā to six years in conformity with the later practice of child marriage which came to be advocated from about the 4th Century B C (cf A S Altekar, *The position of Women in Hindu Civilization*, p 53). Bhavabhūti seems to have the later tradition of Sītā's child-marriage when he refers to her childhood in the Uttara (I 20 and 37).

15-16 Bhavabhūti quotes in the Uttara (VI 31 and 32) two stanzas from the last Adhyāya (= Sarga, Com Ghanaśyāma) of the Bālacarita (= Bālakāṇḍa) of the Vālmīki Rāmāyana. They differ from our constituted text but are identical with the two stanzas in the passage 1394* read by the North-Eastern MSS. All these MSS (except V2) read द्वेव (1 6) instead of त्वेव in Uttara-Rāmacarita. V2, however, reads त्वेव.

Bhavabhūti's remark that the two verses appear in the last chapter of the Bālakāṇḍa lends support to the extent of the Bālakāṇḍa in the Southern Recension. The fact that the reading त्वेव is found in V2 may suggest that the text of the Rāmāyana current in the Vīdarbha and available to Bhavabhūti might have been affected by the NE Version.

Bhavabhūti, again, quotes from the Rām in Mahāvīracarita —

(1) V 24 = Rām III 67 15 (2) V 34° = Rām IV 4 15°

17 In the Crit App to the passage 1394* add in the 1 6 V2 त्वेव

ERRATA

Misprints in the Constituted Text, Introduction and Critical Notes are shown below. Other corrections and additions are given in the Notes.

		For	read
List of Plates and Illustrations in Fasc. I, l 9		female	male
Introduction, p XXXI, fn 2, l. 3		Gesprage	Gespräge
„ p XXXII, l 7		Padma	Vāyu
„ pp XXXII-XXXIV		Fn 1 on p XXXIII should be read as fn 2 on p XXXII (l 7 from the top) The first two fn s on p XXXIV should be read as fn 1 on p XXXII (l 7 from bot- tom), and as fn 1 on p XXXIII (l 10 from bottom) respectively	
Sarga	St	for	read
I	3	समर्थश्च	समर्थश्च
	4	मनि°	धुति°
	14	तत्त्वजो	°ज
	18	धम	धर्म
	20	पूर्व	°र्व
	25	Read 59* in the Text after 25	
	29	Read 70*, 71* and 73* in the Text after 29.	
	48	Read 96* and 97' in the Text after 48	
	79°	°मीयात्	°मीया-
	79 ^d	°मीया	°मीयात्
2	9	Read निस्वन for नि स्वन here and elsewhere.	
	30	वृहत्स	सर्व
3	6	शोक विलाप	शोकविलाप
3	6	°मिमत्तार	°पि सत्तार
4	7	°र्युक्त	°र्वद्ध
	9	°विवरूपिणौ	°विव रू°
	27	वभूव	वभूव ह
5	4 (220* Cr. App.)	यताम्	श्रूयताम्
	13	परिधा	परिधां
6	22	Read 243* in the Text after 22	
	24	Remove the wavy line under c	
8	7	Read ऋष्यशृङ्ग	for ऋष्यशृङ्ग here and elsewhere.
	11	Read रोमपाद	for रोमपाद here and elsewhere.
	14	लोके चारिष°	लोकचारिष°
9	21	°मिनाम्	°सिना
10	1 ^d	Read कथायामेवमम्वीत्	
	26	वे	त
11	2	च	वे
	21	Put a wavy line under द्विजातीना	
12	1	भवान्	सहान्
	12	सर्ववर्णा	सर्वे वर्णा

Errata

Sarga	Sl	for	read
13	2	कम	कर्म
	22	Put the fig 22 after शुल्बकर्मणि in ^d	
	23	Put the fig 23 after °दशात्मक in ^d .	
	28	परिवृत्त्या	परिवृत्त्या*
15	19	प्रतिगृह्यताम्	प्रतिगृह्य ताम्
	25	Put the fig 25 after कारणात् in the next line.	
	26	Put the fig 26 after महीपति in the next line.	
16	20	तुल्यकायै-	कूटकल्पै-
20	14	नक°	नैक°
23	12	°रवै	°रुतै
25	18	Read कृशाश्च for भृशाश्च here and elsewhere	
26	6-8	Put fig 6 after °मनुत्तमम्, 7 after चृपात्मज, and 8 after ददाम्यहमनु°.	
30	17	°श्रमम्°	°श्रम°
39	5	°ति रेचन	°निस्चन
57	17	यायाभि°	यायानि°
60	11	°तुन्दे	°तुङ्गे
64	9	पूर्व	पूर्व
71	11	चतसृणां	चतसृणां
p 424, Col. 2, l 14		श्रुषिसत्तम	°सत्तम
p 425, Col 2, last line		Hanuman	Hanumat (here and elsewhere)

CONTENTS-OF THE TEXT OF THE BĀLAKĀNDA

SARGA	PAGE
1 Nārada relates to Vālmiki the story of Rāma (79)	3
2 Vālmiki's spontaneous expression in a metrical form, Brahmā's visit (41)	22
3 The argument (29)	29
4 The Rhapsodists (27)	36
5 Daśaratha's Kingdom and Capital (23)	43
6 The City of Ayodhyā (24)	49
7 The administration of the Kingdom (17)	55
8 Sumantra's speech; Episode of Rśyaśrnga (23).	60
9 Rśyaśrnga brought to Lomapāda's court (32).	65
10 Rśyaśrnga comes to Ayodhyā (29)	75
11 Commencement of the Aśvamedha sacrifice (21)	81
12 Aśvamedha sacrifice continues (34)	86
13 Aśvamedha completed (46)	92
14 Sacrifice for getting a son For destroying Rāvana, gods request Viṣnu (21)	104
15 Viṣnu's decision to incarnate Daśaratha receives heavenly nectar which he gives to his wives (28)	111
16 The monkey tribe (28)	116
17 Birth of Rāma and his brothers, Viśvāmitra's visit (39)	121
18 Viśvāmitra seeks protection (20)	133
19 Daśaratha's Speech (25)	138
20 Vasistha's Speech (19)	143
21 Rāma and Lakṣmana set forth with Viśvāmitra and receive instructions (19)	147
22 The Hermitage of Kāma (19)	151
23 The forest of Tātakā (30)	155
24 The account of Tātakā (19)	161
25 The destruction of Tātakā (22)	164
26 Viśvāmitra's gift of arms to Rāma (25)	169
27 Viśvāmitra's instructions in the use of arms (18)	174
28 Viśvāmitra relates the account of his hermitage, Siddhāśrama, and commences the sacrifice (20)	179
29 Mārica and Subāhu are killed, and the sacrifice completed (23)	183
30 Viśvāmitra starts with Rāma and Lakṣmana to attend Janaka's sacrifice at Mithilā (23)	188
31 Viśvāmitra's account of his ancestry and the dynasty of Kuśa (22).	192
32 Marriage of Brahmadaṭṭa (26)	196
33 Viśvāmitra's Lineage (20)	202
34 The origin of Gangā (21)	205
35 The account of Umā (26)	209
36 The birth of Kumāra (31)	215
37 The Story of Sagara, Rāma's ancestor (24)	220
38 The cleaving of the Earth (26)	224
39 Kapila reduces the sons of Sagara to ashes (28)	229
40 Completion of Sagara's Sacrifice (26)	234
41 Bhagīratha's austerities for the descent of Gangā (24)	239
42 The descent of Gangā (24)	243

Contents of the text of the Bālakāṇḍa

43	Bhagīratha completes the funeral rites of his ancestors (20)	249
44	The churning of the Ocean (-27)	253
45	Diti's Hope (22)	258
46	Viśvāmitra and the Princes arrive at Viśālā (22)	262
47	Account of Indra and Ahalyā, Gautama's curse to Ahalyā (32)	266
48	Rāma liberates Ahalyā from the curse and departs for Mithilā (22).	271
49	Janaka's Welcome (25)	275
50	Account of Viśvāmitra (28)	280
51	Vasiṣṭha's hospitality to Viśvāmitra (23)	284
52	Viśvāmitra's request for the cow, Śabalā (24)	287
53	Viśvāmitra carries away the cow by force (23).	291
54	The cow creates an army which destroys Viśvāmitra's forces (28).	295
55	Vasiṣṭha defeats Viśvāmitra Viśvāmitra's penance (24).	299
56	Triśanku's request to perform a sacrifice rejected by Vasiṣṭha (20).	303
57	Triśanku cursed (23).	307
58	Viśvāmitra curses the sons of Vasiṣṭha (23)	311
59	Triśanku's ascension (33)	315
60	Ambariṣa purchases Śunahśepa as a victim (22)	320
61	Ambariṣa's sacrifice (27)	.	.	.	324
62	Menakā's temptation to Viśvāmitra (26)	328
63	Rambhā's temptation to Viśvāmitra (15)	334
64	Viśvāmitra becomes a Brahmarshi (30)	338
65	Janaka's account of the Bow of Śiva and the birth of Sītā (27).	344
66	Rāma's breaking the Bow (27)	348
67	Janaka's invitation to Daśaratha (19)	353
68	Daśaratha's arrival (18)	357
69	Daśaratha's pedigree (32)	361
70	Janaka's pedigree (24)	367
71	Wedding preparations (24)	372
72	Wedding of the four Princes (27)	.	.	.	377
73	Paraśurāma's arrival (22).	382
74	Paraśurāma's challenge to Rāma (28)	387
75	Paraśurāma's defeat (23)	392
76	Daśaratha and his Party return to Ayodhyā (18).	396

Total stanzas 1,941

SOME LATEST PUBLICATIONS OF THE ORIENTAL INSTITUTE

THE GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Gos. Nos.

Rs. Np.

118	GURJARARĀSĀVALĪ a collection of several old Gujarati Rāsas edited by Prof. B. K. Thakore, Shri M. D. Desai and Shri M. C. Modi, 1956.	18/-
121	DHŪRTASVĀMIBHĀṢYA on the Śrautasūtra of Āpastamba edited by Mm A. Chinnasvami Sastri, Vol. I, 1956	20/-
122	REHLA OF IBN BAṬUṬA translated into English with critical notes by Dr. Mahdi Husain, 1953.	37/-
36, 68, 124	NĀṬYAŚĀSTRA of Bharata with the Commentary of Abhinavagupta of Kashmir. edited by M. Ramakrishna Kavī No 36, Vol I, Second Revised ed. illustrated. ed by Pandit K. S. Ramaswamy Shastri (1956)	20/-
	No 68 Vol II 1934, pp 23, 25, 464.	15/-
	No 124 Vol III 1954, pp 20, 320	15/-
125	TRIṢAṢṬIŚĀLĀKĀPURUṢACARITRA OF HEMACANDRA translated into English by Dr. Helen Johnson, Vol IV, 1954	35/-
127	INTRODUCTION TO KṚTYAKALPATARU-VYAVAHĀRAKĀNDA with verse-index to Vyavahāra-kānda by K. V. Rangaswamy Aiyangar, 1958	10=50
128	SANGĪTA-CŪDĀMANI of Kavīcakravartī Jagadekamalla—a work on Music published for the first time with introduction, ed by Pandit D. K. Velankar Shastri, Sanskrit Mahavidyalaya, Baroda 1958 (Copies of this work can be had from Sangita Nataka Akadami, New Delhi)	6=50
129	VIṢṆUDHARMOTTARA PURĀNA—III Khanda—Vol I critically edited text, with introduction by Dr. Priyabālā Shah, M. A., Ph. D., D. Litt., 1958	20/-
131	VĪNĀLAKṢANA and VĪNĀPRAPĀTHAKA two small works on Music edited with introduction. by Shri J. S. Pade, Research Officer, Oriental Institute, Baroda (This work can be had from, Sangita Nataka Akadami, New Delhi)	3=50
48	NĀṬYADARPANA (Second edition) a work on dramaturgy by Rāmacandra-sūri with his own commentary; edited by Pandit L. B. Gandhi and Shri G. K. Shrigondekar. Second edition, revised with an introduction by Pandit L. B. Gandhi, 1959	12=50

Can be had of

Manager, University Publications Sales Unit

University Press Premises, Near Palace Gate, Palace Road, Baroda 1.

OTHER IMPORTANT RECENT PUBLICATIONS

		Rs Np.
1	Baroda Through The Ages Dr B Subbarao	15=00
2	Excavation At Timbarva Dr R N Mehta	5=00
3	The Personality of India 2nd ed Dr B Subbarao	20=00
4	Stone Age Industries in Bombay & Satara Dist. Shri S C Malik	10=50
5	Excavations at Maheshwar & Navdatoli By Dr H D Sankala	35=00
6	Approach to Reality by Dr A G Javdekar	6=25
7	A Critical Study of Shriharsa's Naisadhiyacaritam by Dr A N Jani	15=00
8	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhawe, Part I	4=00
9	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhawe, Part II	5=50
10	Kevaladvaita in Gujarati Poetry by Dr Y J. Tripathi	9=00
11	The Problem of Discipline in Indian Universities & Selection and Training of Personnel for Public Service by Prof N K Siddhanta	1=00
12	The Geology and Mineral Resources of India with Reference to Gujarat and Bombay State by Dr D N Wadia	2=00
13	The Postulates of Rural Development by Dr S K Dey	0=44
14	Treatment of Landscape in Eastern & Western Poetry by Dr C P Ramaswami Aiyar	2=25
15	Bharatiya Tattva-Vidya by Pandit Sukhalalji Sanghavi	3=50
16	Some Catalytic Gas Reactions of Industrial Importance by J C Ghosh, S K Bhattacharyya and M V C Sastri	13=50
17	Electrical Power and Prospects of Some Electro-Metallurgical Industries in India by Dr T Banerjee	2=50
18	Physiological Variation and Evolution by Prof J B S Haldane	0=60
19	A Study of Rural Economy of Gujarat by Dr J. M Mehta	3=00
20	A Socio-Economic Survey of Baroda City Shri H C Malkani	5=00
21	An Inquiry into the Effect of the Working of Tenancy Legislation in the Baroda District of Bombay State V Y Kolhatkar and S. B Mahabal	1=00
22	Gaekwads of Baroda Sayajirao II (A D 1821-A D 1830), ed by Late Prof G B Pandya	17=00
23	Tambulamanjari edited by Shri J S Pade	5=69
24	Mudravacaraprakaranam and Mudravidhi edited by Dr Priyabala Shah	1=32
25	Pramana Manjari edited by Dr Priyabala Shah	1=75
26	Girvanapadamanjari and Girvanavanmanjari by Dr U P Shah (In Press)	
27	Prachin Fagu-Sangraha by Dr B J Sandesara and Shri Somabhai Parekh	8=00
28	Varnaka Samuccaya Part I edited by Dr B J Sandesara	7=50
29	Varnaka Samuccaya Part II edited by Dr B J Sandesara and Dr R N Mehta	8=25
1	Das Ramayana of Jacobi. Translated into English by Prof S N Ghosal (In Press)	
2	धर्मवर्णन (in Gujarati) by the Late Dr. Anandashankar B Dhruva	3=25
3	हिन्दु वेदधर्म (in Gujarati) by the Late Dr Anandashankar B Dhruva	4=75

Can be had of

Manager, University Publications Sales Unit

University Press Premises, Near Palace Gate, Palace Road, Baroda 1

THE CRITICAL AND ILLUSTRATED EDITION OF THE RĀMĀYAṆA

Rates of Subscription

Binding	Advance Payment*	Deferred Payment
Cloth	Rs 250	Rs 300
Paper	Rs 200	Rs 250

- (1) Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit Rs 25/- out of the price, for registration of the order
- (2) *Postage extra in all cases*
- (3) Parts not sold separately

A discount of 20% will be allowed on all orders to book-sellers

Only a few copies are printed You are, therefore, requested to register your name as a subscriber at your earliest convenience

For further particulars please communicate with The Director, Oriental Institute, Baroda.